

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS,
ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANN. 1459) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA,

IUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGEN-
TER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIBUS
OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DERENTUR ABSOLUTAS, DETECTIS
AUCTA; INDICIBUS ORDINARIIS VEL ETIAM ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TONOS, SIVE AUCTORES ALICUIUS
MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS
SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTANQUE MATERIAM SIGNIFI-
CANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN
ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET QUADRAGINTA INDICIBUS SUB OMNI RESPECTU, SCILICET, ALPHABETICO, CHRONOLOGICO, ANALYTICO,
ANALOGICO, STATISTICO, SYNTHETICO, ETC., RES ET AUCTORES EXHIBENTIBUS, ITA UT NON SOLUM STU-
DIOSO, SED NEGOTIIS IMPLICATO, ET SI FORTE SINT, PIGRIS ETIAM ET IMPERITIS PATEANT OMNES
SS. PATRES, LOCUPLETATA; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS INDICIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM
UNUSQUISQUE PATRUM, ABSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO
INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COM-
PERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS
SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS

USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT :

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, CORRECTIONIS PERFECTIO, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER
SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, VEL ETIAM
INEDITORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES
ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM,
ET EX INNOMERIS OPERIBUS TRADITIONEM CATHOLICAM CONFLANTIBUS, OPUS UNICUM MIRABILITER EFFICIENTIUM.

SERIES GRÆCA POSTERIOR,

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
AB ÆVO PHOTIANO USQUE AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA, ET AMPLIUS;

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ cleri universæ,

SIVE CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIAM NEMPE LATINAM, ALIAM GRÆCO-LATINAM.
AMBÆ PARTES PENE JAM INTEGRE EXARATÆ SUNT. LATINA, DUCENTIS ET VIGINTI DUOBUS VOLUMINIBUS MOLE SUA
STANS, DECEM ET CENTUM SUPRA MILLE FRANCIS VENIT: GRÆCA DUPLEX EDITIO TYPIS MANDATA EST. PRIOR
GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI COMPLECTITUR, NOVENQUE ET CENTUM VOLUMINA, PRO PRIMA
SERIE GRÆCA, NON EXCEDIT. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA QUINQUE ET
QUINQUAGINTA VOLUMINA RETINETUR. SECUNDA SERIES GRÆCO-LATINA SEXAGINTA VOLUMINA PROBABILITER
NON SUPERABIT; DUM HUIUS VERSIO NERE LATINA TRIGINTA VOLUMINIBUS ABSOLVETUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN
GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE NERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR: UTROBIQUE VERO,
UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE LATINAM, SIVE GRÆCAM COM-
PARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM CUIUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA
ÆQUABUNT. ATTAMEN, SI QUIS EMAT INTEGRE ET SEORSIM COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EANDEM EX
GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO NOVEN VIL PRO SEX FRANCIS SOLUM OBTINEBIT. ISTÆ CON-
DITIONES FUTURIS PATROLOGIÆ SERIEBUS APPLICANTUR, SI TEMPUS EAS TYPIS MANDANDI NON NOBIS DEEST

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS CXXXII.

THEOPHANES CERAMEUS. ALII.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE, EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISIENSIA.

BR

60

.M38

t. 132

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XII. ANNUS 1140.

ΤΟΥ ΣΟΦΩΤΑΤΟΥ ΚΑΙ ΡΗΘΟΡΙΚΩΤΑΤΟΥ

ΘΕΟΦΑΝΟΥΣ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΤΑΥΡΟΜΕΝΙΟΥ ΤΗΣ ΣΙΚΕΛΙΑΣ

ΤΟΥ ΕΠΙΚΛΗΘΕΝ

ΚΕΡΑΜΕΩΣ

ΟΜΙΛΙΑΙ

ΕΙΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΚΥΡΙΑΚΑ ΚΑΙ ΕΟΡΤΑΣ ΤΟΥ ΟΛΟΥ ΕΝΙΑΥΤΟΥ.

SAPIENTISSIMI ET ELOQUENTISSIMI

THEOPHANIS

ARCHIEPISCOPI TAUROMENII IN SICILIA

COGNOMENTO

CERAMEI

HOMILIÆ IN EVANGELIA DOMINICALIA ET FESTA TOTIUS ANNI

EX EDITIONE FRANCISCI SCORSI, PANORMITANI, S. J.

Ad codicem Græcum Matritensem recensita restituta, illustrata

ACCEDUNT

NILI DOXAPATRII, JOANNIS ANTIOCHENI, JOANNIS COMNENI IMP., ISAACI MAGNÆ ARMENIÆ
CATHOLICI, QUÆ SUPERSUNT.

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERICI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS UNICUS.

VENIT 11 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUÏGE, NUNC VERO INTRA MOENIA PARISIINA.

1864

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XII. ANNUS 1140.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO CXXXII CONTINENTUR.

THEOPHANES CERAMEUS, ARCHIEPISCOPUS TAUROMENITANUS.

PROLEGOMENA.

<i>Monitum Editorum.</i>	col.	9
<i>Notitia ex Fabricio</i>		11
<i>Joannis Yriarte recensio Codicis Græci Matrit. n° XVI notati, ex quo multa homiliarum loca emendantur vel restituuntur.</i>		21
<i>Francisci Scorsi Proœmia. 1. De Tauromenitana Ecclesia; 2. De Theophanis Ceramei vita conjectanea; 3. De iis quæ ad scriptionem auctoris et interpretis spectant.</i>		59
<i>Theophanis Homiliæ.</i>		135

NILUS DOXAPATRIUS, ECCLESIE CPOLITANÆ SYNCELLUS.

<i>Notitia Thronorum patriarchalium, ad Rogerium Siciliæ regem, ex Stephani Le Moine Variis Sacris.</i>		1083
---	--	------

JOANNES ANTIOCHENUS EPISCOPUS.

<i>Notitia.</i>		1115
<i>De disciplina monastica et de monasteriis laicis non tradendis.</i>		1117

JOANNES COMNENUS IMP.

<i>Nœvellæ constitutiones.</i>		1149
--------------------------------	--	------

ISAACUS MAGNÆ ARMENIÆ CATHOLICUS.

<i>Notitia ex Gallandio.</i>		1153
<i>Oratio invectiva adversus Armenios hæreticos.</i>		1155
<i>Ejusdem adversus eosdem oratio altera.</i>		1217
<i>De rebus Armeniæ.</i>		1237
<i>Quomodo recipiendi sunt Armenii hæretici, ex Joan. Bapt. Cotelerii notis ad Constit. Apost., lib. v, cap. 74.</i>		

MONITUM EDITORUM.

Homiliæ quas R. P. Franc. Scorsus, Panormitanus, anno 1644 Parisiis Græce et Latine edidit, in nobilissimis codicibus Hispaniæ, Italiæ et Galliæ exstant sub nomine Gregorii Ceramei, archiepiscopi Tauromenitani. Unde nata est quæstio, hactenus pendens, utrum Theophanes Cerameus distinguendus sit an non a Gregorio Cerameo, cui eadem opera tribuuntur. Alii opinantur Theophanem olim nomen Gregorii gessisse, quod postea vel mutavit, vel dereliquit; alii contendunt Gregorium Cerameum omnino distinguendum esse a Theophane, quanquam neque hanc opinionem ullo positivo argumento confirment. Petavius, dum an. 1616 *Breviarium historicum* S. Nicephori patriarchæ CP. Græce et Latine Parisiis ederet, eidem, speciminis gratia, addidit homiliam in *Indictionis sive anni principium*, veluti opus *Gregorii cognomento Figuli, Tauromenitani in Sicilia archiepiscopi*, quam homiliam P. Scorsus veluti primam a Theophane scriptam cæteris omnibus præposuit. Porro Petavius, in notis ad S. Nicephori *Breviarium*, pag. 10, postquam dixisset Græcos Indictiones suas olim a xxiv Septembris, postea vero a Kalendis exorsos esse, illico subdit: « Quod posterius, ut alios omittam, Gregorius Κεραμεύς, Tauromenitanus archiepiscopus, indicat in homilia *Εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Ἰνδικτιῶνος, ἤτοι τοῦ νέου ἔτους*, quam nos, una cum aliis plurimis ejusdem scriptoris nondum evulgatis, accepimus a R. P. Jacobo Sirmundo, viro pererudito, qui, quia crebro a nobis earum editionem flagitat, ut ei aliqua ex parte satisfiat, velut specimen quoddam, Indictionum occasione, præmisimus. » Hactenus Petavius, qui de confusione nominum Gregorii et Theophanis ne cogitasse quidem videtur.

Pirrus in *Sicilia Sacra* (pag. 490 ed. Panormit. an. 1733) Gregorium a Theophane distinguit in Catalogo episcoporum Ecclesiæ Tauromenitanæ, at neutri certam ætatem ascribere audet. De Gregorio ita scribit: « *Gregorius Cerameus archiepiscopus*. Plures is scripsit homilias in Evængelia, ac de aliis argumentis, e quarum numero multæ manuscriptæ leguntur. » Deinde ex Fazello notat Tauromenium, post longam obsidionem, an. 878, fere postremam inter Siculas civitates, ab Agarenis tandem occupatam fuisse; et ex Cajetano (*Sanctorum Siculorum* l. II, p. 61). S. Procopium Tauromenitanam Ecclesiam rexisse an. 903, cum Saraceni Tauromenium expugnarent, et in direptione urbis, una cum aliis civibus, martyrio fuisse coronatum. Quibus enarratis subdit: « Cæterum post exactos a Sicilia Saracenos, nullam Tauromenitani alicujus episcopi mentionem alicubi reperi; oportuit igitur eum præsulatum inter Barbarorum tumultus extinctum, atque Ecclesiam illam ab anno 1082, quo episcopum a Northmannis Troinæ datum dicemus, in nota 8 infra, Troinensi, post Messanensi Ecclesiæ subjectam vel unitam ad hæc usque tempora fuisse. » Ita Pirrus.

A quo prorsus dissentiunt viri eruditi qui contendunt unam alteramve homiliam, quæ sub nomine Theophanis Tauromenitani editæ sunt, recitatam fuisse coram Rogerio Normannorum duce, ad finem vergente sæculo xi, vel initio sæculi xii. Profecto ritus Græcus, fugatis Saracenis, non plane extinctus erat, sed postea etiam in usu fuit, ut doct. Rodotà notavit in eruditissimo opere quod inscripsit: *Del rito Greco in Italia*. Fieri ergo potuit ut homiliæ illæ etiam ex parte sæculo xii scriptæ et editæ fuerint; nec prorsus certum est eas omnes, ætate Basilii Macedonis, ante finem sæculi x, et ante subactam a Saracenis Siciliam, compositas fuisse.

Obscuræ quæstioni nullam lucem attulit Leo Allatius qui, ut puto, de Gregorio nostro *Georgium* faciens, in sua *Disquisitione de Georgiis* ita disserit: « Georgii Ceramei Iambica in librum Symeonis Sethi *de Stephanite et Ichnilata* laudentur in manuscripto Græco: Συμεών Μαγίστρου διήγησις μυστικῆ τῶν κατὰ Στεφανίτην καὶ Ἰκνηλάτην μετενεχθεῖσα ἐκ τῆς Ἀράβιον διαλέκτου ἐν λόγοις ἡ' Γεωργίου Καραμέου Ἰαμβεῖα ἐπὶ τῇ προῤῥηθείᾳ βιβλῷ. Id est: *Symeonis Magistri narratio arcana de Stephanite et Ichnilata ex Arabum lingua conversa, libris octo.*— *Georgii Ceramei Carmina iambica in prædictum librum.* (Ap. Fabric. *Bibl. Græca* ed. Harlès. t. XII, p. 43.)

1399

Porro neque sententiam P. Scorsi, qui Theophanem ad ætatem Photii refert, neque sententiam Fabricii, qui, post alios, Theophanem sub Normannis sæculo XII tandem floruisse asserit, plane amplectitur scriptor recens inter Siculos eruditos non infimus, abbas Nicolaus Buscemi; sed mediam viam inquit, non sine aliqua verisimilitudine docens, homilias quæ sub nomine Theophanis circumferuntur, non ab uno auctore, sed a duobus, quorum prior tempore Saracenorum floruit, et posterior tempore Normannorum, editas fuisse. Doctam suam disquisitionem inseruit N. Buscemi in suæ *Bibliothecæ sacræ* t. I, ann. 1832, et ita inscripsit: *Teofane Cerameo. Sopra il Siciliano scrittore che va sotto tal nome, memoria del sac. N. Buscemi*. Hanc laudat Alessio Narbone, della C. di G., in *Bibliografia Sicola sistematica, o Apparato metodico alla storia letteraria della Sicilia*, t. III, p. 275. Palermo, 1855, et t. I, p. 472. Consulatur.

B. . . . 15 Feb. 1862.

J.-B. M.

NOTITIA IN THEOPHANEM CERAMEUM.

(FABRIC. *Biblioth Gr.* ed. Harles, tom. XI, p. 208.)

Theophanem Cerameum sunt qui pro Theophane *Georgium, Gregorium, Nicephorum* vel *Philippum* vocent, vel qui cum Georgio seu Gregorio Cerameo et cum Nicephoro Figulo sive Cerameo aut cum Philippo Cerameo sive Ceramita velint eundem esse. Vide Allatium *De Georgiis*, p. 414 seq., qui Georgii Ceramei iterum meminit p. 345. Natus est Theophanes hic in Sicilia, Tauromenii vel in vicino oppido Mascalis, et ad ardem S. Andreæ ibi puer in patria educatus, ut ipse homilia L, in festo S. Andreæ apostoli habita, celebrat: factus dei de Tauromenitanus archiepiscopus, quo titulo constanter venit in codicibus mss., ut Scorsus præcæm. I, § 4, adnotavit, in quibus etiam σοφώτατος καὶ ῥητορικώτατος appellatur, *sapientissimus et eloquentissimus*; id. præcæm. II, § 2. Scripsit non sæculo nono et Photii ætate, ut Scorso persuasum (cum Theophanes monachus, ad quem scripsit Photius, ab episcopo fuerit omnino diversus); neque circa an. 1040, ad quod tempus a Caveo (a) refertur, quo non rex, sed comes postea a. 1063 Siciliæ Rogerius vixit; sed regnante filio illius comitis Rogerio (Siciliæ rege et Apuliæ ab a. 1129 ad 1152), quo tempore magna erat Saracenorum potentia. Hinc Deum subinde precatur, ut regem ab illorum vi tueri velit, Τῷ εὐσεβῆι ἡμῶν βασιλεῖ σύμμαχος γενοῦ κατὰ τῶν ἀθέων τῆς Ἄγαρ υἱῶν, *Sis pio nostro regi propugnator contra impios Agar filios*, homil. XL, p. 288; et homilia IV, p. 26, Κράτυνον τῇ ἰσχύϊ σου τοὺς πιστοὺς ἡμῶν βασιλεῖς, ἐνίσχυσον αὐτοὺς κατὰ τῶν ἀθέων Ἰσραηλιτῶν τῶν σὴν ἀθετούντων προσκύνησιν, *Corrobora virtute tua fideles nostros reges, eosque contra impios Ismaelitas tuam religionem evertentes confirma*. Regis gesta ac pietatem celebrat homilia XXVI, quam in ejus præ-

(a) In *Hist. lit. SS. eccl.* tom. II, p. 132 seq. e. l. Basil., ad a. 1040, qui assentitur Leoni Allatio *De script. Simeon.*, p. 63, adnotatque, a Miræo in *Auctar.* c. 253, atque ex eo ab Oleario in *Abaco patrol.*, p. 450, nostrum cum Theophane confessore, *Chronographiæ* conditore, pessime confundi. Fusius de eo disputat Oudin. in *Comment. de SS. eccles.*, tom. II, p. 1185, ad a. 1140 seq. et pag. 1320 sqq. Priore loco primum examinat refellitque Scorsi atque Allatii rationes, tum ostendit Lambecii inconstantiam in definienda Theophanis ætate (conf. infra in notitia codd. mss.). Posteriore loco, ubi de ætate Symeonis *Metaphrastæ* disserit, in cap. quinto iterum inquiri in tempus quo vixerit Theophanes Cerameus, et præcipue de scriptura et significatione vocabuli ἄγγου aut ῥόγου disputat. — L. Ellis Du-Pin in *Bibl. eccl.*, tom. VII, cap. 17, pag. 196, Theophanem censet in fine noni sæculi clausisse; at in tom. VIII, cap. 12, p. 3, eum transtulit ad undecimum sæculum. Plurimum VV. DD. opiniones et iudicia de ejus ætate et de ipsius ingenio scribendi vivendique ratione collegit Mongitor. in *Bibl. Sicula*, tom. II, p. 250 sqq., qui etiam citat Cajetanum in animadvers. ad tom. I SS. Siculorum, p. 16. — Add. Pagium in *Crit. Baron.* ad a. 1252, Vill-X;

Jo. Moller. in *Homonymoscop.* sect. II, cap. 5, § 77, p. 523 seq. qui plures Theophanes enumerat, eosque docet interdum fuisse a viris doctis confusos; Jo. Laur. Moshem. in *Institut. hist. eccl. sæc. XI*, p. II, cap. 2, § 50. Sax. in *Onom. lit. part. II*, p. 249, ad a. 1152, Atque his, inquit, temporibus et vixisse et floruisse verisimiliter creditur Theoph. Ceram. — Christian. Frid. Matthæi *Progr. de Theophane Cerameo*, Dresdæ 1788, 4, in quo V. D. tres codd. Mosquensem, Lipsiensem nunquam eorumque rationem in scribendo auctoris nomine ordineque homiliarum curate describit, et ex cod. Lipsiensi varias lectt. orationis XLV, p. 8-15, Scorsi enotavit. — Eodem præside M. Car. Chr. Ernesti Charitii disp. I de Theophane Ceram., pars. I, *de Theophane interprete*, et disp. II respondente J. C. G. Prædicovio, appendix part. I, *de studio allegoriarum, præcipuo recte interpretationis impedimento*. Wittenbergæ 1792, 4. Atque ego in *Introduct.*, etc. t. II, part. I, p. 451 seq. de eo egi. — De Iriarti narratione ac sententia v. paulo infra in notitia codd., ubi etiam animadversionem Montfauconii, qui Gregorium Cerameum plane alium esse contendit a Theophane Cerameo, pluribus retuli. HARL.

ἐπιπληθύνθη, ἐνώπιον τοῦ ῥηγῶς Ῥογερίου ita enim legendum, non ῥόγου, docet Allatius *De Simeonibus*, p. 63 seq. (b). Exstant editæ illius homiliæ in Dominicis et festa anni præ multis aliorum recentiorum Græcorum sermonibus dignæ lectu, atque ad morem Ecclesiarum illius temporis, quem in lectionibus et homiliis sacris tenuerunt, opportuna, et multa evangelistarum loca haud infeliciter illustrantes. Non alius est Theophanes, qui in Catena Corderiana ad Lucam citatur, quem Corderius male confundit cum Theophane confessore, auctore Chronicæ, notatus eo nomine a Combefisio in *Bibl. concionatoria*. Similiter in catalogo bibl. Bodleianæ in unum confunduntur Theophanes Cerameus et auctor Chronicæ et Nicænus episcopus, cujus est hymnus in Annuntiationem B. Virginis. Sed jam Theophanis Ceramei homiliæ editas recenseamus.

1. Εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Ἰνδίκτου, ἤτοι τοῦ νέου ἔτους, *De indictione s. anni principio*, Kalend. Septembris. Incipit: Εὐλόγητος ὁ Θεὸς ὁ καταξίωσας ἡμᾶς διαδραμεῖν τὴν κυκλικὴν τοῦ χρόνου περιόδον. Pag. 1. Ediderat Græce et Lat. Dionysius Petavius ad calcem Breviarii historici Nicephori CPolitani, Paris. 1616, 8, p. 258, qui Gregorium auctorem vocat et in notis p. 10 hanc et alias plurimas ejus homiliæ a Sirmundo se testatur accepisse. *Qui quia crebro*, inquit, *earum editionem a nobis flagitat, ut ei aliqua parte satisfiat, has velut specimen quoddam præmisimus.* [Paris. in bibl. publ. cod. 562, n. 12.]

2. Περὶ τῆς παραβολῆς τῶν μυρίων ταλάντων. *De parabola decies mille talentorum*, Matth. xviii, 24. Incipit: Οἱ παιδοτρίβαι καὶ τῶν νέων διδάσκαλοι. Pag. 7.

3. Κυριακὴ πρὸ τῆς Ὑψώσεως τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιῦ σταυροῦ. *Dominica die ante festum Exaltationis pretiosæ et rivificæ crucis*. Incipit: Φέρε σήμερον, ὦ θεοφιλέστατον ἄθροισμα. Pag. 13. Hanc homiliam ediderat Jacobus Gretserus cum Francisci Turriani versione in tomo II *De cruce*, pag. 124. Ingolstadt. 1600, 4.

4. Εἰς τὴν Ὑψωσιν τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιῦ σταυροῦ. *In Exaltationem pretiosæ et rivificæ crucis*. Incipit: Ὁρῶ σήμερον τοῦ μεγάλου τοῦδε ναοῦ. Pag. 16. Hanc quoque homiliam cum Turriani versione publicaverat Gretserus, tom. II *De cruce*, pag. 153. Eadem cum superiore legitur Latine in Bibliothecis Patrum recentioribus Paris., Colon. et Lugd.

5. Ἐκ τοῦ κατὰ Λουκᾶν, Κυριακὴ πρώτη, εἰς τὸ, « Ἐστὼς ὁ Ἰησοῦς παρά, » etc. *Ex Luca* v, 2. *Dominica prima in illud*: « Stans Jesus secundum stagnum Genesareth. » Incipit: Ἐπιστῆπερ ἀρχὴν εἰλήφει, P. 27. In hujus homiliæ exordio narrat Theophanes, patres longo usu instituisse, ut in ecclesia Joannis evangelium legeretur a festo Paschatos usque ad Pentecosten; Matthæus a Pentecoste ad anni usque finem; deinceps a magno Luca de magnis mysteriis edocerentur Christiani, divino præcone Marco juniorum tempore relicto. FABR. — Conf. cod. Bavar. 210 et cl. Hardt in *Aretini Beytr.*, etc., a. 1705, part. 5, p. 268 seq. HALL.

6. Περὶ τοῦ υἱοῦ τῆς χήρας. *De filio viduæ*. Luc. vii. Incipit: Ἄλλην ὑπόθεσιν ὠρμημένος. P. 51.

7. Περὶ τῆς παραβολῆς τοῦ σπόρου. *De parabola sementis*. Luc. viii. Incipit: Οἱ τὰς μακρὰς ἀποδημίας. Pag. 59.

8. Περὶ τοῦ πλουσίου καὶ Λαζάρου. *De divite et Lazaro*. Luc. xvi. Incipit: Πάλιν ἡ τοῦ Θεοῦ ἐνουπόστατος σοφία. P. 46.

9. Περὶ τοῦ, « Ἐλθόντι τῷ Ἰησοῦ εἰς τὴν χώραν. » In Luc. viii, 26 seq., « Cum venisset Jesus in regionem Gadarenorum. » Incipit: Ἐπέχει μου τὴν γλῶσσαν ἢ νόσος τοῦ σώματος. Pag. 53.

10. Περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγώγου καὶ περὶ τῆς αἰμορροούσης. *De archisynagogi filia et hamorrhoiisa*. Luc. viii, 41. Incipit: Διπλὴν ἡμῖν σήμερον. P. 57.

11. Περὶ τοῦ ἐρωτήσαντος τὸν Κύριον νομικοῦ καὶ περὶ τοῦ ἐμπεσόντος εἰς τοὺς ληστὰς. *De legisperito interrogante Dominum, et de eo qui incidit in latrones*. Luc. x. Incipit: Οὐ τοσοῦτον αὐχμῶδης γῆ. Pag. 63.

12. Περὶ τῆς ἐχούσης πνεῦμα ἄσθενείας. *De muliere quæ habebat spiritum infirmitatis*. Luc. xiii, 11. Incipit: Οἱ κηφῆνες εἰδὸς ἔστι μελισσῶν. Pag. 69.

13. Περὶ τῆς παραβολῆς τοῦ δαίπνου. *De parabola cænæ*. Luc. xiv. Incipit: Μυστικὸν ἡμῖν δαίπνον. P. 76.

14. Κυριακὴ πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως. *Dominica ante Christi natiuitatem in illud*, Matth. i, 1: *Liber generationis Jesu Christi filii David*. Incipit: Τοῦ μὲν αἰσθητοῦ ἡλίου. Pag. 81.

15. Περὶ τοῦ ἀρχιελεῶνου Ζακχαίου. *De Zacchæo, principe publicanorum*. Luc. xix. Incipit: Τῆς μυστικῆς ἐκείνης καὶ θαλάσσιου κλίμακος. Pag. 87.

(b) Conf. Oudin. I. c., et Lambec. V, pag. 122 seqq. Kollar., ubi a p. 117 cod. 228 recenset, complectentem triginta sex homiliæ Theophanis in evangelia Dominicalia et festa anniversaria. Lambec. postquam adnotarat, primam in principium novi anni inscribi, Γρηγορίου τοῦ Κερκυρέως μητροπολίτου Ταυρομενίας τῆς Σκελάζ, ὀμίλια, etc., et Scorsi longiorem de duplici auctoris nomine reddiderat, addideratque, in Græco codice quodam Cæsareo, qui varia Georgii Calyba opuscula idio-grapha continet, citari Georgium Cerameum, et, mutata pristina sententia, Theophanis ætatem illi-

gat sæculo duodecimo sub Rogerio, rege Siciliae, qui a. C. 1152 obiit (teste Baronio in *Annal. eccl.* tom. XII, a. 1152, n. 14), observat, quando in cod. reperitur inscriptio Græco-barbara homiliæ xxvi, in festum Palmarum diem, ἐνώπιον τοῦ ῥηγῶς Ῥόγου, nomen per compendium scriptum Ῥόγου, idem esse atque integrum Ῥογερίου, et vocabulum ῥήξ Græco-barbare idem esse ac rex. Denique nullus est de rege Rogerio, et suspicatur orationem illam habitam fuisse a. Chr. 1140. Add. Kollar. not. A, ad Lambec. IV, pag. 41 seqq. de ætate et nomine Theophanis. HALL.

16. Περὶ τοῦ τελώνου καὶ Φαρισαίου. *De publicano et Phariseo*, Luc. xviii, 10 seq. Incipit, Πάλιν ἡ εὐαγγελικὴ φωνή. Pag. 92.
17. Περὶ τοῦ ἀσώτου υιοῦ. *De filio prodigo*, Luc. xv. Incipit, Ἐφθασεν ἡ εὐαγγελικὴ φιλοσοφία. P. 100.
18. Εἰς τὸ, « Ὅταν ἔλθῃ. » In illa verba Matth. xxv, 31, « *Cum venerit Filius hominis in gloria sua.* » Incipit, Οἶόν τι πάσχουσιν. Pag. 111.
19. Εἰς τὸ, « Ὅταν ἀφῆτε. » In illa verba Matth. vi, 15, « *Si dimiseritis hominibus peccata eorum.* » Incipit, Οὐ ἐν τοῖς ἱππικοῖς ἄλλοις. Pag. 119.
20. Τῆ κυριακῆ τῆς Ὁρθοδοξίας περὶ τῶν ἀγίων εἰκόνων. *Dominica Orthodoxiæ (c)* (prima Jejuniorum, qua memoriam restituti cultus imaginum Græci celebrant), *de sanctis imaginibus*. Incipit, Λαμπρὰ ἑορτὴ καὶ πανήγυρις ἐπέστη. Pag. 125. Hanc homiliam Latine dedit Baronius ad a. 842, n. 29, ex Francisci Turriani versione, eum qua Græce et Latine Jac. Gretserus tom. II *De cruce*, p. 1242, edit. in fol. Ingolst. 1616. (Conf. Lambec. VIII, p. 700 sqq. contra Gretser. et Scorsum.)
21. Περὶ τοῦ ἐν Καπερναοῦμ παραλυτικοῦ. *De paralytico sanato in Capernaum*, Marc. ii, 1 seq. Incipit, Ἐπειγόμενος τῆς συνήθους διδασκαλίας ἐπάψασθαι. Pag. 130.
22. Εἰς τὸ, « Ὅστις θέλει. » Ἐλέχθη Κυριακῆ τῆς σταυροπροσκυνήσεως. In illa verba Marc. viii, 34, « *Si quis vult venire post me, abneget semetipsum.* » Dicta est Dominica Adorationis S. crucis, medio Jejuniorum tempore. Incipit, Νῦν ἡμῖν ὁ τῆς ἐγκρατείας καιρὸς ἐφθασεν εἰς αὐτὸ τὸ μεσαίτατον. Pag. 137.
23. Εἰς τὸ, « Ἀνθρωπὸς τις. » In illud Matth. xvii, 14, « *Accessit ad eum homo genibus provolutus, dicens: Domine, miserere filii mei, quia lunaticus est.* » Incipit, Ὅτρύνει μὲν ἵππον ἀγέρωγον. Pag. 144.
24. Εἰς τὸ, « Ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱερουσόλυμα. » In illud Marc. x, 33, « *Eccē ascendimus Hierosolytam, et Filius hominis tradetur.* » Incipit, Ὁ μὲν τῆς ἐγκρατείας καιρὸς ἤδη προέκοψε. Pag. 149.
25. Εἰς τὴν τοῦ δικαίου Λαζάρου ἀνάστασιν. *De justo Lazari resurrectione*, Joan. xi. Incipit, Πολλὴν πανθασίαν ἡμῖν ὁ ἐπιστήθιος εὐαγγελιστῆς. Pag. 158.
26. Εἰς τὴν βασιφορὸν ἑορτὴν. Ἐλέχθη δὲ ἐνώπιον τοῦ βῆγος Ῥογερίου. *In solemnitate Palmarum. Dicta est coram rege Rogerio*. Incipit, Φαιδρὰ τῆς παρουσίας ἑορτῆς ἡ συνέλευσις. P. 185. [De qua plura scripsi in nota prima ad hoc caput.]
27. Εἰς τὸ τίμιον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ πάθος. *In pretiosam Jesu Christi passionem*. Incipit, Ἰσως μὲν ἐπυχθῆς δόξω πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην. Pag. 188. In hac homilia pag. 207 Theophaues laudat hymnum et καλλιέπειαν Andreæ Cretenensis.
- 28-33. Ἐρμηνεῖα εἰς τὰ ἕνδεκα ἐθιδνά. *Interpretatio in undecim evangelia matutina*, de iis quæ post resurrectionem Christi gesta sunt. Hæ undecim homiliæ mss. in codice Casaræo, de quo Lambec. IV, p. 61 [p. 134 ed. Kollar.] — 28. α) In Matth. xxviii, 16. Incipit, Πάλαι μὲν ὁ θεόπτης Μωσῆς. Pag. 215. — 29. β) In Marc. xvi, 1. Incipit, Τέρπει μὲν τὰς ὄψεις ἀνίσχων. Pag. 219. — 30. γ) In Marc. xvi, 9. Incipit, Οἱ ἀενάως βρόντες ποταμοί. Pag. 224. — 31. δ) In Luc. xxiv, 1. Incipit, Ἐπειδὴ περὶ τῆς ζωοπροδόχου. Pag. 230. — 32. ε) In Luc. xxiv, 12. Incipit, Ἡ ζωοφόρος τοῦ Κυρίου ἀνάστασις. Pag. 235. — 33. ζ) Ὁμιλία ἡ αὐτὴ εἰς τὴν σωτήριον ἀνάληψιν. *Homilia eadem, quæ in salutarem ascensionem*, infra n. 39, p. 275. — 34. η) In Joan. xi, 1. Incipit, Ὅσα τὴν κατὰ τῆς ἡμετέρας φύσεως. Pag. 238. — 35. θ) In Joan. xi, 41. Incipit, Ἀντὶ τοῦ κορυφαίου τῶν φοιτητῶν. Pag. 244. — 36. ι) In Joan. xi, 49. Incipit, Ζητητέον τοῖς τῶν ἱερῶν λογίων ἐξετασταῖς. Pag. 247. — 37. ια) In Joan. xi, 54 seq. Incipit, Τοῖς μαθηταῖς ὄφθαλς ὁ Κύριος. Pag. 257.
38. Εἰς τὴν Σαμαρείτιδα. *De Samaritana*, Joan. iv. Incipit, Ὡς ἀπροοιμίᾳ τῶ Σωτῆρι σήμερον. Pag. 262.
39. Εἰς τὴν σωτήριον ἀνάληψιν. *In salutarem ascensionem*. Incipit, Λαμπρὰ τῶ ὄντι καὶ περιφανῆς. Pag. 273.
40. Εἰς τὴν ἐπιφοίτησιν τοῦ ἀγίου Πνεύματος. *In adventum sancti Spiritus*. Incipit, Ὅρων σήμερον τὸν ἀγιώτατον. Pag. 282.
41. Κυριακῆ τῶν Ἁγίων Πάντων. *Dominica Omnium Sanctorum* in Matth. x, 32. Incipit, Ὁ μὲν καιρὸς πρὸς αὐτὸ τὸ τοῦ ἱεροῦ ἡμᾶς ἄγει ἀκροτελεύτιον. Pag. 288.
42. Εἰς τὸ « Λύχνος τοῦ σώματος ἐστὶ ὁ ὀφθαλμός. » In illa verba Matth. vi, 22, « *Lucerna corporis est oculus.* » Incipit, Καὶ χρωφειλέτης εὐχάριστος. Pag. 296.
43. Εἰς τὰ ἐπίλοιπα. *In reliqua ejusdem diei*. Incipit, Οἱ ἀγύρται καὶ οἱ ἀγελαῖοι πένητες. Pag. 303.
44. Περὶ ἑκατοντάρχου. *De centurione*, Matth. viii. Incipit, Ἀντιστρατεύει τοῖς ἀγαθοῖς ἔργους. Pag. 308.
45. Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος πλουτοῦ τὸν Ἰησοῦν. *De dirite interrogante Dominum*, Matth. xix. Incipit, Οἶόν τι συμβαίνειν ἐλωθς. Pag. 313.

Festis Sanctorum diebus.

46. Περὶ τῆς ἐπιτιμήσεως τῶν ὕδατων. *De objugatione aquarum*. Matth. viii, Ἐλέχθη τῆ ἑορτῆ τοῦ

(c) Vide Cangii *Glossar.* in Ὁρθοδοξία, Lambec. VIII, p. 456. [p. 700 sqq. Koll.] *Nic. Rayæum* diss. præliminar. ad Acta Sanctor. tom. II Junii, p. 22.

ἀγίου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου. *Dicta est in festo magni martyris Demetrii* (8 Octobr.). Incipit, Διττῆς προφάσεως σήμερον. Pag. 321.

47. Εἰς τὴν ἀποστολὴν τῶν δώδεκα μαθητῶν. *De missione duodecim discipulorum*, Matth. x. *In festo SS. Anargyrorum Cosmæ et Damiani* (17 Octobr.). Incipit, Εὐχαλεῖ μὲν ἡμᾶς, ὦ φιλέορτοι. Pag. 324. **FABR.** — In cod. Mosquensi 274 (de quo postea) n. 16, legitur : — Ἀναγινώσκειται τῇ πρώτῃ τοῦ Νοεμβρίου, τῶν ἁγίων Ἀναργύρων. Συγκαλεῖ μὲν ἡμᾶς σήμερον · atque Matthæi in Notitiis codd. Gr. Mosq., p. 173, in not. t, post ἀναγινώσκειται malit interponere, δὲ καί. « Bis enim, ait, hæc pericopa in ecclesia explicatur, in xii apostolos et in SS. Anargyros. Vide secundam Evangeliorum editionem meam ad Matth. x, 1: Theophanes hanc homiliam dixit primo Novembris, in qua lectione omittuntur versus 2, 3 et 4, ut ipse in hac homilia monet p. 326 b. » Hactenus cel. Matthæi. **HARL.**

48. Εἰς τὴν ἀποστολὴν τῶν ἑβδομήκοντα μαθητῶν. *De missione septuaginta discipulorum*, Luc. x, 16. Ἐλέχθη ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ ἀρχιστρατήγου. *Dicta est in festo principis caelestis militiæ S. Michaelis* (29 Sept.). Incipit, Οἱ μὲν αἰσθητοὶ λειμῶνες. Pag. 329.

49. Εἰς τὸ, « Ἡθάλησεν. » *In illa verba Joan. 1, 43. « Voluit Jesus exire in Galilæam. »* Ἀναγινώσκειται ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ ἀγίου Φιλίππου. *Legitur in festo S. Philippi* (1 Maii). Incipit, Οὐ μόνον περιπολοῦντες σωματικῶς. Pag. 336.

50. Εἰς τὸ, « Ἐστῆκε ὁ Ἰωάννης. » *In illa verba Joan. 1, 35, « Stabat Joannes, et ex discipulis ejus duo. »* Ἐλέχθη ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ ἀγίου ἀποστόλου Ἀνδρέου. *Dicta est in festo S. apostoli Andrew* (30 Nov.). Incipit, Ἐμοὶ τῆς παρουσίας ἑορτῆς ἡ διάλεξις. Pag. 342.

51. Εἰς τοὺς μακαρισμούς. *In beatitudines*, Matth. v. Ἐλέχθη ἐν τῇ μνήμῃ τοῦ ἑσίου Πατρὸς ἡμῶν Νικολάου. *Dicta est in memoria S. Patris nostri Nicolai* (16 Dec.). Incipit, Ὅτι (d) πρὸς τὴν ἑαυτοῦ θεῖαν αὐλὴν ὁ Δεσπότης. Pag. 346. In hac homilia, pag. 350, Gregorii Nysseni homiliæ octo in beatitudines laudantur his verbis : Τὸ μὲν βῆθος τῆς ἱερᾶς ταύτης διδασκαλίας μόνος τῶν πάντων ἐπέγνων κάλλιστα τε καὶ ὑψηλότατα ὁ κατὰ τὸν μέγαν Μωσῆν εἰς τὸν γνόφον τῆς θεολογίας εἰσδύς ὁ Νυσσαεὺς καὶ μέγας Γρηγόριος ἐν ἑμίλλαις ὀκτώ τὸ ταύτης κάλλος ἐξηγησάμενος, καὶ ἐξέσται τῷ βουλομένῳ τὰ τῆς πανσόφου ἐκείνης βίβλου ἀρυσασθαι νάματα καὶ μέθην μεθυσθῆναι τὴν σώφρονα. *Profunditatem hujus doctrinæ unus ex omnibus optime altissimeque cognovit, qui instar magni illius Mosis in theologiæ caliginem penetravit Nyssenus ac magnus Gregorius homiliis octo, quidquid in hoc dicto boni pulchrique continetur, explanavit; et licebit cunctisque libuerit, ex illo libro omni sapientia redundante flumina haurire, et sana ac sobria ebrietate se ingurgitare.*

52. Εἰς τὰ ἅγια Νήπια. *In sanctos Innocentes* (28 Dec.). Incipit, Ἐπὶ τὴν ἱερὰν Βασιλεῦς ἀγει σήμερον. Pag. 353.

53. Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου. *In Annuntiationem sanctissimæ Dei Genitricis* (25 Mart.). Incipit, Σήμερον ἡ Ἐκκλησία δοξοδοχεῖται μυστικῶς. Pag. 359.

54. Εἰς τὸ, « Πάντα μοι παρεδόθη. » *In illa verba Matth. xi, 27, « Omnia mihi tradita sunt a Patre meo. »* Ἐλέχθη δὲ ἐν τῇ πανηγυρί τοῦ ἀγίου Ὀνουφρίου. *Dicta est in panegyri S. Onuphrii* (1 Jun.). Incipit, Ἐπαστί μοι θαυμάσαι. Pag. 365.

55. Εἰς τὸ, « Ἐλθὼν ὁ Ἰησοῦς. » *In illa verba Matth. xvi, 13, « Venit Jesus in partes Cæsareæ Philippi. »* Ἐλέχθη ἐν τῇ ἑορτῇ τῶν ἁγίων ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου. *Dicta est in festo SS. apostolorum Petri et Pauli* (29 Jun.). Incipit, Συνήδομαί σοι, πόλις, καὶ σοι, θεῖε τῶν ἀνακτόρων ναε. Pag. 370. Antequam edita esset, citavit Turrianus contra Magdeburgenses pro canonibus apost. ii, 6.

56. Εἰς τὸ, « Ταῦτα ἐντέλλομαι ὑμῖν. » *In illa verba, Joan. xv, 12, « Hæc mando vobis. »* Ἐλέχθη ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ ἀγίου Προκοπίου. *Dicta est in festo S. Procopii* (8 Jul.). Incipit, Καὶ καθαρωδὲς ἀνὴρ· πολλάκις. P. 378.

57. Εἰς τὸ, « Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα. » *In illa verba, Joan. x, 9, « Ego sum ostium. »* Ἐλέχθη ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ ἀγίου Παγκρατίου. *Dicta est in festo S. Pancratii Tauromenitani*, ut aiunt, episcopi, et Petri apostoli discipuli (11 Jul.). Incipit, Οὐ κατόπιν, ὡς ὁ λόγος ἔχομεν. Pag. 385. **FABR.** — Fragmentum homiliæ in festo die S. Pancratii typis exprimi fecit Octavius Cajetanus, ab Augustino Florito, S. J., traductum in *Vitis SS. Siculorum*, tom. I, p. 10, teste Mongitore. **HARL.**

58. Εἰς τὸ, « Ἰδοὺ ἐγώ. » *In illa verba, Matth. x, 16, « Ecce ego mitto vos, sicut oves in medio luporum. »* Ἐλέχθη ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ ἀγίου μάρτυρος Παντελεήμονος. *Dicta est in festo sancti magni martyris Panteleemonis* (27 Jul.). Incipit, Οἱ πρὸς τὴν πάνδημον ταύτην ἀδροισθέντες πανήγυριν. Pag. 392.

59. Εἰς τὴν σωτήριον μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. *In salutare transfigurationem Domini nostri Jesu Christi* (6 Augusti.). Incipit, Οἶόν τι πάσχειν εἰώθει ποιμὴν. Pag. 398.

60. Εἰς τὸ, « Εἰσῆλθεν. » *In illa verba, Luc. x, 38, « Intravit Jesus in quoddam castellum. »* Ἐλέχθη ἐν τῇ ἑορτῇ τῆς κοιμήσεως τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου. *Dicta est in festo Dormitionis sanctissimæ Virginis Deiparæ* (15 Augusti.). Incipit, Ὡς ἴλαν μοι λαμπροτέρα. Pag. 402.

61. Εἰς τὴν ἀποτομὴν τοῦ Προδρόμου. *In decollationem venerabilis Præcursoris, Joannis Baptistæ* (29 Augusti.). Incipit, Καλῶς ἐφήρμοσεν ἡ τάξις τὴν τοῦ Προδρόμου τελείωσιν εἰς αὐτὴν σχεδὸν τοῦ ἐνιαυτοῦ τὴν περῆλωσιν. Pag. 418.

(d) Ὅτι: in cod. Mosq. cit., n. 20. **HARL.**

62. Εἰς τὸν γενόμενον ἀρχμὸν. *De siccitate quæ eo tempore contigit.* Incipit, Τίς δώσει τῇ κεφαλῇ μου ὕδωρ. Pag. 424.

Has Theophanis homilias ex codicibus Panormitano, Vaticano, Escorialensi et Parisiensibus recensitas Franciscus Scorsus, S. J., cum eleganti versione et eruditis atque copiosis ad calcem voluminis subjunctis notis primus edidit, Lutetiæ Paris. 1644, fol. Eadem exstant in codice Coislino, de quo Montfauconius, p. 391. Homiliæ LVI in codice Cæsareo, de quo Lambecius IV, p. 17 (e). Ineditas adhuc plures ejusdem scriptoris in bibliothecis latere non est dubium, cum Allatius, p. 415 Diatribæ de Georgiis, testetur, se in Chio insula legisse homilias ejus, Scorso haud visas, quinque, quorum titulos et initia ibi, si placet, vide. FABR.

Atqui in pluribus bibliothecis exstare Theophanis homilias mss. in his ineditas, hodie constat. Entimvero in paucis idem ordo servatur, uti interdum a catalogorum confectoribus, ad quos lectores ablegandum mihi est, demonstratum esse, paucis monebo. En codicum ejusmodi notitiam.

Venetis in codd. Naniano 66, homil. 35 (se. I. duæ primæ desiderantur), et 89, homil. 41, quarum seriem et differentiam ab editis docet auctor cat. codd. Gr. Nan. p. 118 sqq. et 170 sqq.

Taurini in cod. regio 212, fol. 37-256, homiliæ, at ordine ab editis prorsus diverso; in eodemque cod. fol. 1 sqq. leguntur sub titulo, Ἐκ τῶν ζητημάτων καὶ ἐπιλύσεων Θεοφάνους Κεραμέως καὶ Ἰουατίνου φιλοσόφου. *Ex quæstionibus et solutionibus Theophanis Ceramei et Justinii philosophi, sexaginta ferme quæstiones varii argumenti in sacram Scripturam, de quibus quoniam nulla facta est mentio aut ab Oudino, aut a Fabricio, aut ab aliis qui de Theophane disserunt, confector catal. codd. Gr. Taurin., p. 311, speciminis loco primam Theophanis quæstionem Gr. cum versione Lat. in lucem protulit. — Ibid. in cod. 319, fol. 10 sqq. Theoph. homiliæ, eadem quæ editæ sunt. V. cat. cit. p. 398. — Ibid. in cod. 320, fol. 4, Joannis (sic) Ceramei homilia in principium indictionis, et fol. 185 sqq. Joannis (sic) Ceramei aliæ homiliæ quatuordecim; ordinem ab editis diversum comparando ostendit auctor cat. cit., p. 399 sq.*

Paris. in bibl. publ. codd. decem sunt interdum singulæ, nterim plures homiliæ, e. gr. in cod. 1183, leguntur 45 homiliæ; in cod. 1184 sunt 54 homiliæ; in cod. 1206 34 homil., in cod. 1207 sub nomine Gregorii Ceramei 40 homiliæ. V. indic. ad cat. mss. regg. Paris., vol. II. — In cod. Coislin. bibl. 201 loca ex Theophane in Nicetæ collectione interpretationum etc. teste Montfaucon. in *Bibl. Coislin.* p. 251. — Et ib. pag. 391, eodem teste, in cod. 277 leguntur 62 homiliæ eodem, quo editæ sunt, numero. — Secundum Montfaucon. in *Bibl. bibliothecar.* mss. I, pag. 33, Romæ in Vaticano cod. n. 904 bibl. reginæ Sueciæ quædam Ceramei. — P. 231. B. Neapoli homiliæ in duobus codd. bibl. S. Joannis de Carbonara, etc. — P. 483. Venetiis in bibl. Justiniani, in duobus codd. — P. 505, Mediolani in duobus codd. bibl. Ambrosianæ; — tom. II, p. 1198, Theophanis Cer. opera multa in bibl. Guil. Pelliserii; — p. 1314 in cod. 64 bibl. Mazarin., Gregorii Ceramei homiliæ, etc., ubi notanda est Montfauconii animadversio, dum, «Auctor, inquit, plane alius a Theophane Cerameo, nihil amborum homiliis commune. Ipse est qui in Augustini Tarraconensis æde, et in regia Scoriali exstare notatur ab Allatio, incipiens a publicano, quem tamen is male confundit cum Theophane Cerameo, errorem secutus Francisci Scorsi. Sunt homiliæ omnes 54. Est prima Dominica publicani et Pharisei, ultima Dominica Christi progenitorum.» Hactenus Montfaucon. Atque Mongitor. l. c. jam plures excitavit, qui utrumque discernerent. Add. infra ex Villois. epist. — Ibid. p. 1315, in cod. Mazarin. 66, 26, qui ita indicatur: «Ceramei, metropolitæ civitatis Rhoti (al. Rhegii) Calabriae, in Zachæum, publicanorum principem: est inter homilias Theophanis Ceramei, qui non Calabriae, sed Scythiæ episcopus erat.»

Mosquæ in cod. synd. 274, Gregorii, Tauromeniæ archiepiscopi, homiliæ sexaginta, quarum ordinem atque principia recenset Matthæi in Notit. cod. Gr. Mosquens., pag. 172 sqq., idemque p. 175 sq. laudat similem codicem optimæ notæ, Lipsiæ in bibl. Paulina asservatum, atque Theophanis homilias omnino dignas judicat, quæ propter textum sacrum comparentur.

In primis notandus est cod. 16 in bibl. regia Matriti, cum propter nomen auctoris, qui in hoc unico cod. *Philagathus philosophus* nuncupatur, tum propter majorem homiliarum numerum, quam qui in ullo alio codice reperitur. Continet enim homilias Theophanis septuaginta octo et habet duodetriginta quæ neque in Scorsi editione, neque inter illas occurrunt quas Leo Allatius in Diatribæ de Georgiis tanquam ineditas refert. Quapropter Iriarte in Cat. codd. Gr. Matrit., p. 55-70, copiose non minus quam diligenter recensuit, et ex cod. suo singularum homiliarum, quarum quoque ordo differt ab editis, inscriptiones, iis quas Scorsus edidit, uberioribus plerumque ac locupletioribus reddidit, variasque memorabiles hinc inde aspersit animadversiones, in quibus etiam Scorsi editio modo explicatur atque emendatur, modo suppletur. Titulus autem est: Πόνημα Φιλαγάθου τοῦ φιλοσόφου, *opus Philagathi philosophi*, quo nomine Theo-

(e) Sive p. 35 sqq. ed. Kollar. De cod. Cæs. 102 n. 2. ubi v. Kollar. not. p. 41 seqq., Lambec. post quam ordinem homiliarum in hoc cod. servatum, et singularum inscriptiones initiaque indicat, monet docetque, auctorem illarum in cod. Cæsar. 224 vocari *Gregorium Ceram.*; in cod. autem 111, olim

164, nec Theophanem, nec Gregorium nuncupari, sed solo cognomine Κεραμῆς sive *Figulus*. De cod. Cæsar. 111, n. 8 (Kamb. IV, p. 134), in primis 228 (Lambec. V, pag. 147 seqq.), supra jam plura scripsi. HALL.

phanem, dum vitam monasticam ageret, usum fuisse, ex subscriptione homiliæ ineditæ 77 subjecta (p. 63, n. 204) docet Iriarte. IHa enim homilia inscripta est: Φιλαγάθου πόνημα τοῦ φιλοσόφου, et in fine legitur: Ὁ Φιλάγαθος εὐτελεῖς μονάτροπος ὡς ἀνάξιος ταῦτα λαλεῖ καὶ γράφει. Avulsis autem quibusdam foliis, totæ deficiunt homiliæ sex, quas secundum indicem præfixum consequi oportebat, quæ vero editæ sunt. Sed nimis aberrarem a recta via, si omnia quæ ab Iriarte adnotata et memoratu digna viderentur, exciperem. Pauca tamen adhuc adnotare juvat. Pag. 65 sq. recensuit cod. Escorialensem; p. 67 subiecit Theophanis homiliarum catalogum, per alphabeti ordinem digestum, ubique addita nota qua denotatur quæ homilia vel in Scorsi editione, vel in codd. Matritensi atque Escorialensi exstat, vel ab Allatio viâ est. Culpat etiam pag. 69 Fabricium nostrum et Montfaucon, qui in *Diario Italico* duo ejusdem Theophanis homiliarum mss. codd. Neapoli, totidem Venetiis a se inspectos enarravit, quod plerumque singularum titulos, nedum prima verba describere neglexerint. At brevitatis studio id fecisse adeoque excusandi esse videntur. Per hanc occasionem adjicere liceat mihi epistolæ, in qua Villosion. quondam plura, quæ ad litteraturam Græcam pertinent, pro ea, qua floruit, singulari humanitate non minus quam mira eruditione litterarumque copia, me amice docuit, particulam, in qua ea quæ in *Introductione*, etc., II, part. 1, p. 450 sq. scripseram, ita docte supplet emendatque: « Vous pourriez ajouter ce passage important de la *Lettera intorno a' pregi dell' antica città di Taormina, scritta ad un suo amico dal sig. D. Ignazio Cartella, Taorminese*, pag. 153, tom. XV, des *Opuscoli di autori Siciliani*, in Palermo, 1774, 4. Ignace Cartella y parle des prélats de Tauromeni, qui ont eu le titre d'archevêque, et entre autres, des deux Cerameus, Grégoire et Théophane, dont nous avons, dit-il, les célèbres homélies, publiées en grec et en latin par Scorsi, qui les attribue toutes à Théophane, tandis qu'on voit évidemment en les lisant, que quelques unes d'entre elles sont de Grégoire, et d'autres de Théophane, comme le soutient le célèbre P. Francois Combefis, *Bibliothecæ concionatoricæ Patrum* tom. I, sur le mot de *Théophane Cerameus*, pag. 46, et sur celui de *Grégoire Cerameus*. » P. 14. Vous indiquez le Catalogue des mss. grecs de Madrid, de Jean Iriarte, qui p. 84, col. 2, se glorifie en ces termes de la découverte qu'il croit avoir faite du vrai nom de l'auteur de ces homélies, *Meum quidem inventum, ut ingenue fatear, mirifice sum gratulatus. Scriptoris invenire nomen, plus visum est, quam scripta. Philagathi porro nomine Theophanem, dum vitam monasticam ageret, usum fuisse plane constat*. Il se trompe. Les évêques grecs, qui sont toujours tirés du sein des couvents, de même que les laïques qui embrassent la vie monastique, changent alors de nom; mais ils ont toujours soin d'en prendre un dont la première lettre initiale est la même. C'est une règle sans exception. Maffei avait fait cette observation judicieuse dans la savante *Lettera al P. Abate Bucchine sopra i frammenti Greci dati in luce nel tomo XVI del Giornale de Letterati d'Italia, e restampati in Olanda col nome di S. Ireneo*, p. 301 de ses *Rime e prose, parte raccolte da vari libri, e parte non più stampate*, in Venezia, 1719, in 4. J'observerai donc, malgré l'autorité d'Iriarte, que, d'après cet usage constant, si Théophane Cerameus s'était appelé *Philagathe* dans son couvent, il n'aurait pas pu s'empêcher, en montant sur le siège de Tauromeni, de prendre un nom dont la première lettre initiale eût commencé, de même que le sien, par un *P*, tel que Pierre, Philippe, Pacôme, etc. C'est ainsi que Manuel Margunio prit le nom de *Maxime* avec l'évêché de Cérigo. » Hactenus Villosion. Quis igitur fuit ille *Philagathus*? Auctorne ignotus quarundam homiliarum, a Theophane diversus, cujus nomen a librario codicis ipso perperam fuerit præfixum? an Theophanes ita quoque propter virtutes interdum fuit cognominatus? Cur vero nominatur philosophus? Nisi in fine homiliæ 77 appositum fuisset: Ὁ Φιλάγαθος — ταῦτα λαλεῖ καὶ γράφει, facile poterat aliquis in suspicionem incidere, id fuisse scribæ nomen. Sed mittamus bariolationes. In cod. Matritensi 33 sunt tredecim homiliæ Theophanis Ceramei, quarum ordinem et inscriptiones indicat ac partem esse codicis 16 censet Iriarte, l. c. p. 133 sq. IRIARTE.

RECENSIO CODICIS MATRITENSIS

CUM NOTIS CRITICIS JOANNIS IRIARTE.

(Cod. Græc. Matrit., p. 55.)

Codex n. XVI notatus, membraneus, in-folio, habens folia 220, bipartito exarata, titulosque omnes, perinde ac initiales litteras minio distinctas; manu quidem vetusta, quippe sæculi XIII, sed membrana vetustiori, erasis scilicet antiquioris scripturæ litteris, quarum exstant manifesta ubique vestigia, novis superinductis conscriptus: foliorum

præterea extima facie et fumo et ævo multum denigrata, fumosarum imaginum ritu magnam injiciens venerationem sui; nec lucis minus ab splendidissima, cujus olim fuit, Velascana bibliotheca mutatus.

Continentur eo *Philagathi philosophi Homiliæ LXXVIII*. quibus accedunt aliæ duæ, nimirum una

sancti Saba Mesimeri, ejus discipuli, Eius tñn βασιφόρον; altera S. Joannis Chrysostomi nomine ornata, Περὶ τῶν μετὰ παρατηρήσεως προσιδόντων τοῖς θεοῖς μυστηρίοις, εἰς τοὺς ἀποληφθέντας εἰς τὰ ἐγκαλνία.

Has autem *Philagathi* Homilias Franciscus Scorsus, Panormitanus, S. J., *Theophanis Ceramei archiepiscopi Tauromenitani* nomine inscriptas Lutetiæ Parisiorum anno 1644 Græce et Latine cum notis primus evulgavit; at non omnes, siquidem LXII tantum edidit. Noster vero codex in suis habet *duodeviginti*, quæ neque in laudata editione, neque inter illas occurrunt quas Leo Allatius in *Diatriba de Georgiis* tanquam ineditas refert. Quæ porro hujusmodi sunt, eas omnino in recensione cursu asterisco, brevitali consulentes, prænotavimus.

Sed jam ad præstantissimum codicem recensendum accedamus.

Fol. 1. In hujus fronte litteris a cætera libri scriptura diversis, maximam partem vel deletis, vel abrasis ægerrime legitur titulus: Πόνημα Φιλαγάθου τοῦ φιλοσόφου. Id est, *Opus Philagathi philosophi*: quod nomen tribus aliis expressum locis invenias.

Statim sequitur eadem manu exaratus index omnium quotquot olim codex hic continebat homiliarum, nempe 94 titulos complectens, prætermissis tamen tribus homiliis infra memorandis, cui subjacet eadem prorsus manu talis subscriptio:

ΤΕΛΟΣ ἤληφεν

. τα νοῦ
ἀδελφοῦ Ἀγγέλου.

Hoc est (si secundam versum pene oblitteratum his vocibus Παρὰ τοῦ ταπεινοῦ supplicas) *Finem accepit ab humili fratre Angelo.*

2. ✕ ΦΙΛΑΓΑΘΟΥ ΠΟΝΗΜΑ ΤΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ.

Λόγ. α'. Ὁμιλία ῥηθεῖσα εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Ἰνδικοῦ καὶ εἰς τὸν ἅγιον Συμεῶνα Στυλιτην.

PHILAGATHI PHILOSOPHI OPUS.

Sermo 1. Homilia dicta in principium Indictionis, et in sanctum Symeonem Stylitem. Incipit: Εὐλογητός ὁ θεὸς ὁ καταξώσας ἡμᾶς διαδραμεῖν τὴν κοκλιχὴν τοῦ χρόνου περὶ ὁδον. Hæc in Theophanis editione a Scorso facta numeratur homilia 1.

4. Averso. Λόγ. β'. Ὁμιλία εἰς τὸν ὀφειλέτην τῶν μυρίων ταλάντων. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς ἀρχιεπισκοπῆς. *Sermo 2. Homilia in debitorem decem mille talentorum. Pronuntiata fuit in ambone, sive suggestu archiepiscopalis ecclesiæ.* Incipit: Οἱ παιδοτρίβαι καὶ τῶν νέων διδάσκαλοι. Hæc est ibidem 2.

7. Λόγ. γ'. Ὁμιλία ῥηθεῖσα Κυριακῇ πρὸς τῆς Ὑψώσεως. « Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν. » Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι. *Sermo 3. Homilia dicta Dominica ante festum Exaltationis (sanctæ crucis).* « Nullus ascendit in cælum. » *Pronuntiata fuit in ambone.* Incipit: Φέρε σήμερον, ὦ θεοφιλέστατον

ἄθροισμα, τῆς ζωφόρου σταυροῦ Ἀνυψώσεως τὰ προσέρτια ἐορτάσωμεν. Est ibidem 3.

9. Averso. Λόγ. δ'. Ὁμιλία εἰς τὴν Ὑψώσιν τοῦ τιμίου καὶ ζωποιοῦ σταυροῦ. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς ἀρχιεπισκοπῆς. *Sermo 4. Homilia in Exaltationem pretiosæ et salutiferæ crucis. Pronuntiata fuit in ambone archiepiscopalis ecclesiæ.* Incipit: Ὁρῶ σήμερον τοῦ μεγάλου τοῦδε ναοῦ τὸν σεβάσιμον δροφον τὴν οὐράνιον μιμούμενον ἄντυγα. Est ibidem 4.

13. Λόγ. ε'. Ὁμιλία εἰς τὸ, « Ἐθέλησεν ὁ Ἰησοῦς ἐξελεῖν εἰς τὴν Γαλιλαίαν. » Ἐλέχθη ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Φιλίππου εἰς τὴν ἐορτὴν αὐτοῦ. *Sermo 5. Homilia in illud, « Voluit Jesus proficisci in Galilæam. » Pronuntiata fuit in templo S. Philippi apostoli, in ejus festum.* Incipit: Οὐ μόνον περιπολοῦντες σωματικῶς ἐν τῇ γῆ τοῦ Σωτῆρος. Est ibidem 49.

15. Averso. Λόγ. ς'. Ὁμιλία περὶ τοῦ σεληνιαζομένου. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς ἀρχιεπισκοπῆς. *Sermo 6. Homilia de lunatico. Pronuntiata fuit in ambone archiepiscopalis ecclesiæ.* Incipit: Ὅτρύνει μὲν ἴππον ἀγέρωχον πεδιάς ἠπλωμένη. Est ibidem 23.

17. Averso. Λόγ. ζ'. Ὁμιλία περὶ τοῦ ἔχοντα τὸν λεγεῶνα. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς ἀρχιεπισκοπῆς. *Sermo 7. Homilia in illud: « Habentem legionem. » Pronuntiata fuit in ambone archiepiscopalis ecclesiæ.* Incipit: Ἐπέχει μου τὴν γλῶτταν ἡ νόσος τοῦ σώματος. Est ibidem 9. At hæc prope tota, avulsis nimirum foliis, deficit; desinit enim in hæc verba: Ἀμφότερα γὰρ οἶκον προαστείων σημαίνουσι, μεταμειβομένης τῆς Ἐβραϊδος εἰς τὴν Ἑλλάδα φωνήν. Τὸ δὲ ὄνομα τοῦ δαι... quæ in laudatæ editionis ima pag. 53 invenias.

Avulsis quoque foliis, totæ dellicunt homiliæ sex, quas consequi oportebat.

Octava videlicet, Εἰς τὸ Ἰωάν. εὐαγγέλιον, « Ἐστήκει Ἰωάννης, » καὶ εἰς τὴν τοῦ ἀποστόλου Ἀνδρέου. *In illud Joannis Evangelii: « Stabat Joannes, » et in festum apostoli Andreæ: quæ ibidem numeratur homilia 50.*

Nona, cujus plane latet inscriptio, quod in priore hujus codicis homiliarum indice oblitterata sit, in posteriore prætermissa.

Decima, Περὶ τῆς αἱμορροῦσης, καὶ περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγώγου. *De hæmorrhoiisa, et de archisynagogi filia: quæ ibidem pariter est 10.*

Undecima, Εἰς τὸν πλούσιον καὶ τὸν Λάζαρον. *In divitem et Lazarum, quæ ibidem est 8.*

Duodecima, Περὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ζαχαρίου. *De Zacchæo publicanorum principe, quæ ibidem est 15.*

Decima tertia, Περὶ τοῦ Τελώνου καὶ Φαρισαίου. *De Publicano et Phariseo, quæ ibidem est 16.*

Singularium autem hujusmodi homiliarum inscriptiones, præter supra dictam, ex utroque indice plane constant. At vero minus incommode accidit, quod eæ tantum hic homiliæ deficient, quæ typorum beneficio jam in tuto versantur.

18. Ὁμιλία (ιδ΄) Περὶ τοῦ ἀπώτου. *Homilia 14, De proaigo*. Initio mutila, ab his verbis incipit, Πο-
τὲ μὲν δραχμὴν εἰπὼν τῇ κόπρῳ συγχωσθεῖσαν τῶν
ἡδονῶν, quæ in allegata editione pag. 101, versu 20,
legas; estque ibidem 17.

22. Ὁμιλία ιε΄, εἰς τὸ, « Ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ
ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ. » Ἐλέχθη Κυριακῇ
Ἀποκρέου. *Homilia 15, in illud: « Quando venerit
Filius hominis in gloria sua. » Pronuntiata fuit Do-
minica Carnisprivii*. Incipit, Οἶόν τι πάσχουσιν ἀπό-
τινος ὑψηλῆς ἀκρωρείας. Est ibidem 18.

25. Ὁμιλία ις΄, εἰς τὸ, « Ἐάν ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώ-
ποις τὰ παραπτώματα. » Ἐλέχθη Κυριακῇ Τυρο-
αποθέσεως. *Homilia 16, in illud: « Si dimiseritis
hominibus peccata. » Pronuntiata fuit Dominica Ty-
ροαποθέσεως, id est, hebdomadæ qua Græci absti-
nentiam casei exordiantur*. Incipit, Οἱ ἐν τοῖς ἑπ-
τακοῖς ἄθλοισι ἀγωνιζόμενοι. Est ibidem 19.

27. Averso. Ὁμιλία ις΄, περὶ τῶν ἁγίων εἰκόνων.
Ἐλέχθη Κυριακῇ τῆς Ὁρθοδοξίας. *Homilia 17, de
sanctis imaginibus. Pronuntiata fuit Dominica Ortho-
doxiæ, hoc est Quadragesimæ Græcorum*. Incipit,
Λαμπρὰ ἑορτὴ καὶ πανήγυρις ἐπέστη. Est ibidem 20.

29. Averso. Ὁμιλία ιη΄, περὶ τοῦ παραλυτικοῦ
τοῦ ἐν Καπερναοῦμ. Ἐλέχθη Κυριακῇ δευτέρᾳ τῶν
Νηστειῶν. *Homilia 18, de paralytico in Caphar-
naum. Pronuntiata fuit Dominica secunda Jejuni-
um*. Incipit, Ἐπειγόμενος τῆς συνήθους διδασκα-
λίας ἐφάψασθαι. Est ibidem 21.

32. Λόγ. ιθ΄. Ὁμιλία εἰς τὸ, « Ὅστις θέλει ὀπίσω
μου ἀκολουθεῖν. » Ἐλέχθη Κυριακῇ τρίτῃ τῶν Νη-
στειῶν. *Sermo 19. Homilia in illud: « Si quis velit
post me sequi. » Pronuntiata fuit Dominica tertia
Jejuniorum*. Incipit, Νῦν ἡμῖν τῆς ἔγκρατεως και-
ρὸς ἐφθασεν. Est ibidem 22.

34. Ὁμιλία κ΄, εἰς τὸ, « Ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς
Ἱερουσαλήμ. » Ἐλέχθη Κυριακῇ ε΄ τῶν Νηστειῶν.
Κυριακῇ δ΄ ζήτ. λόγ. ζ΄. *Homilia 20, in illud: « Ec-
ce ascendimus Hierosolymam. » Pronuntiata fuit
Dominica 5 Jejuniorum. Dominica 4 quære Sermo-
nem 7*. Incipit, Ὁ μὲν τῆς ἔγκρατεως καιρὸς ἤδη
προέκοψε. Est ibidem 24.

38. Λόγ. κα΄. Ὁμιλία εἰς τετραήμερον Λάζαρον.
Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι. *Sermo 21, Homilia in qua-
triduanum Lazarum. Pronuntiata fuit in ambone*.
Incipit, Πολυτελήν (in excusis Πολλήν) πανδαισίαν
ἡμῖν ὁ ἐπιστήθιος εὐαγγελιστῆς. Est ibidem 25.

43. Λόγ. κβ΄. Ὁμιλία εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν. Ἐλέ-
χθη ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς ἀρχιεπισκοπῆς. *Sermo 21,
Homilia in Annuntiationem. Pronuntiata fuit in am-
bone archiepiscopalis ecclesiæ*. Incipit, Σήμερον ἡ
Ἐκκλησία δαδουχεῖται μουσικῶς. Est ibidem 53.

45. Averso Λόγ. κγ΄. Ὁμιλία βηθεῖσα εἰς τὸ
εὐαγγέλιον τῶν ἁγίων Παθῶν. Ἐλέχθη τῇ μεγάλῃ
Παρασκευῇ μετα τὸν δρθρον. *Sermo 23. Homilia
dicta in evangelium sanctarum Passionum. Pronuntiata
fuit in magna Parasceve post diluculum*. Incipit,
Ἦτος μὲν ἐπαχθῆς δόξω πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην.
Est ibidem 27.

56. Λόγ. κδ΄. Ὁμιλία εἰς τὴν Σαμαρείτην (leg.
Σαμαρετίδα). Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς ἀρχιεπι-
σκοπῆς. *Sermo 24. Homilia in Samaritanam. Pro-
nuntiata fuit in ambone archiepiscopalis ecclesiæ*.
Incipit, Ἀπροοιμάτως (male in editione Scorsi,
Ὁς προοιμάτως) τῷ Σωτῆρι σήμερον νοητῶς
ἐπεφώμεθα. Est ibidem 58.

60. Λόγ. κε΄. Ὁμιλία εἰς τὸ, « Τίνα με λέγουσιν
οἱ (supple ἀνθρωποὶ) εἶναι; » Ἐλέχθη ἐν τῷ ναῷ τῷ
(supple ἐν) παλατίῳ Πανόρμου τῆς ἑορτῆς τῶν Ἀγίων
Ἀποστόλων. *Sermo 25. Homilia in illud: « Quem
me dicunt (homines) esse? » Pronuntiata fuit in
templo quod est in palatio Panormi, in festo Sancto-
rum Apostolorum*. Incipit, Συνήδομαί σοι, πόλις,
καὶ σὺ (leg. σοι, ut in editis), θεεῖ τῶν ἀνακτόρων
ναέ. Est ibidem 55.

Vocabulum Πανόρμου, quod hujus homiliæ præ-
se fert titulus, non parum adversatur P. Scorso,
hanc homiliam Constantinopoli in magnificentis-
simo templo, quod imperator Basilius Macedo in
palatio exstruxit, a Theophane habitam fuisse mul-
tis contendenti. Imo ipse sibi magis adversatur
Scorsus, cum duo etiam magnificentissima hujus-
modi templa a Siciliæ regibus exstructa Panormi
adhuc exstare fateatur, quorum unum est in pala-
tio proregis S. Petro apostolo dictum... et sane
simile huic quod... hic auctor describit; Theopha-
nem vero Constantinopolim adiisse conjectura tan-
tum ductus affirmet. At si vocem Panormum suus
interpreti codex hoc loco legendam obtulisset, talem
profecto sententiam minime ille, ut opinor, fuisset
amplexus.

63. Λόγ. κς΄. Ὁμιλία περὶ Μάρθας καὶ Μαρίας, ἐκ
τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι
τῆς ἑορτῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου.
*Sermo 26. Homilia de Martha et Maria ex Evangelio
secundum Lucam. Pronuntiata fuit in ambone in
festo Dormitionis sanctissimæ Deiparæ*. Incipit,
Ὡς λίαν μοι λαμπρότερα τὴν σήμερον. Est ibidem
60.

65. Ὁμιλία κς΄, εἰς τὰ Ἁγία Νήπια. Ἐλέχθη ἐν
τῷ ἄμβωνι τῆς ἀρχιεπισκοπῆς. *Homilia 27, in
sanctos Infantes, sive innocentes. Pronuntiata fuit
in ambone archiepiscopalis ecclesiæ*. Incipit, Ἐπι-
τὴν Ἰσραὴν Βηθλεὲμ ἀγει σήμερον. Est ibidem 52.

67. Λόγ. κη΄. Ὁμιλία εἰς τὴν ἀποστολὴν τῶν
δώδεκα μαθητῶν. Ἐλέχθη ἐν τῇ ἑορτῇ τῶν ἁγίων
Ἀναργύρων ἐν τῷ ναῷ αὐτῶν. *Sermo 28. Homilia
in missionem duodecim discipulorum. Pronuntiata
fuit in festo sanctorum Anargyrorum, in ipsorum
templo*. Incipit, Εὐκαλεῖ μὲν ἡμᾶς, ὦ φιλέορτοι.
Est ibidem 47.

69. Λόγ. κθ΄. Ὁμιλία εἰς τὴν ἀποστολὴν τῶν σ΄
μαθητῶν. Ἐλέχθη ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ ἀρχιεπισκόπου
Μιχαήλ. *Sermo 29. Homilia in missionem lxx dis-
cipulorum. Pronuntiata fuit in festo Principis mili-
tiæ Michaelis*. Incipit, Οἱ μὲν αἰσθητοὶ λειμῶνες τῶν
ποτικῶν ἀνθέων. Numeratur ibidem 48.

71. Λόγ. λ΄. Ὁμιλία βηθεῖσα εἰς τοὺς Μακαρι-

σίου. Ἐλέχθη ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ ἁγίου Νικολάου. *Sermo 30. Homilia dicta in Beatitudines. Pronuntiata fuit in festo S. Nicolai.* Incipit, Ὅτι πρὸς τὴν ἑαυτοῦ θεῖαν ἀλλήν ὁ Δεσπότης ἐκάλει τὰ ἴδια πρόβατα. Est ibidem 51.

73, averso. Δόγ. λα'. Ὁμιλία εἰς τὸ, « Βίβλος Γενέσεως, » καὶ περὶ Μάρθας. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι Κυριακῇ πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως. *Sermo 31. Homilia in illud: « Liber Generationis, » et de Martha. Pronuntiata fuit in ambone Dominica ante Christi Nativitatem.* Incipit, Τοῦ μὲν αἰσθητοῦ ἡλίου τοῦ ὀρίζοντος. Numeratur ibidem 13.

76. Δόγ. λβ'. Ὁμιλία εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον, Κυριακῇ Α' Ματθαίου, « Ὅστις ὁμολογήσει ἐν ἐμοί. » Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς ἐπισκοπῆς. *Sermo 32. Homilia in Evangelium secundum Matthæum, Dominica 1 Matthæi: « Quicumque confitebitur me. » Pronuntiata fuit in ambone episcopalis ecclesiæ.* Incipit, Ὁ μὲν καιρὸς πρὸς αὐτὸ τὸ τοῦ ἔαρος. Est ibidem 41.

79, averso. Δόγ. λγ'. Ὁμιλία εἰς τὸ, « Ὁ λύχνος σώματός ἐστιν ὁ ὀφθαλμός. » *Sermo 33. Homilia in illud. « Lucerna corporis est oculus.* Incipit, Καὶ χρωφειλέτης εὐχάριστος. Est ibidem 42.

82. Δόγ. λδ'. Ὁμιλία εἰς τὰ ἐπιλοιπα τοῦ, « Ὁ λύχνος τοῦ σώματός ἐστιν ὁ ὀφθαλμός. » Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι. *Sermo 34. Homilia in reliqua illius dicti, « Lucerna corporis est oculus. » Pronuntiata fuit in ambone.* Incipit, Οἱ ἀγύρται, καὶ ἀγελαῖοι, καὶ πένητες τὰς οἰκίας περινοστοῦντες. Occurrit ibidem 45.

83, averso. Δόγ. λε'. Ὁμιλία βῆθεῖσα περὶ τοῦ ἑκατοχάρχου Κυριακῇ δ' τοῦ Ματθαίου. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι. *Sermo 35. Homilia dicta de centurione Dominica IV Matthæi. Pronuntiata fuit in ambone.* Incipit, Ἀντιστρατεύει τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις. Recensetur ibidem 44.

86. Δόγ. λς'. Ὁμιλία εἰς τὴν περιβουλήν (*leg.* παραβολήν) τοῦ ἀμπελῶνος. Ἐλέχθη ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Σεφάνου ἐν τῇ Πανόρμῳ. *Sermo 36. Homilia in parabolam vineæ. (Pronuntiata fuit in templo Sancti Stephani Panormi.* Incipit, Ὡς λίαν καλλίστην συνῆψεν ὁ χρίνος τὴν τοῦ πρωτομάρτυρος ἑορτὴν τῇ πανηγύρει τῶν γενεθλίων Χριστοῦ. Desinit, Καὶ νῦν ἐπηγγελάτο πίνειν τὸ τοῦ νοητοῦ οἴνου ποτήριον, οὗ καὶ ἡμᾶς μετασχεῖν, ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ Θεῷ· ᾧ ἡ δόξα καὶ τῷ κράτος σὺν τῷ ἀνάρχῳ Πατρὶ καὶ τῷ ὁμοουσίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

88, averso. Δόγ. λζ'. Ὁμιλία εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον περὶ τῆς ἀγρίας τῶν ἰχθύων. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι. *Sermo 38. Homilia in Evangelium secundum Lucam de captura piscium. Pronuntiata fuit in ambone.* Incipit, Ἐπειδὴ περ ἀρχὴν εἰλήφει σήμερον ὑπαναγινώσκεισθε. Est ibidem 5.

90. Δόγ. λη'. Ὁμιλία περὶ τοῦ υἱοῦ τῆς χήρας. Ἐλέχθη ἐν τῇ μεγάλῃ μονῇ τοῦ Σωτήρος Ἀκροτηρίου, ἀποθανόντος τοῦ πρώτου ψάλτου. *Sermo 38. Homilia de filio viduæ. Pronuntiata fuit in magno*

monasterio Salvatoris Ἀκροτηρίου, primo cantore demortuo. Incipit, Ἄλλην ὑπόθεσιν ὠρμημένους προοίμιον τοῦ λόγου ποιήσασθαι. Est ibidem 6.

Ex hujus homiliæ inscriptione, quæ P. Scorsum latuit, duo scitu digna colligas, eam videlicet habitam fuisse Messanæ, quippe cujus in portus ἀκροτηρίῳ, sive summitate, exstitit olim Salvatoris, quod hic memoratur, monasterium, ut ex nota codicis 2, hujus nostri catalogi plane constat; deinde virum, cujus Theophanes mortem in orationis exordio deplorat, ejusdem monasterii ecclesiæ πρωτοψάλτην, id est, primum cantorem, vel præcentorem exstitisse. Quod autem eum fratrem suum appellat, non inde sane conficitur eum ipsi fuisse sanguinis cognatione fratrem, quemadmodum idem P. Scorsus in notis affirmat; hoc enim ut nomine compellaret, nonne vel familiaris sodalitiis satis erat conjunctio? Præterea si verus Theophani decessisset frater, an credibile est eum in illo tantummodo formæ decus, dignam sacerdotio faciem, gratam in convictu comitatem, variam ac suavem psalmodiæ modulationem, prætermittis fraterni amoris dulcissimis sensibus, fuisse laudaturum? Deinde in ipsa homiliæ inscriptione fratris potius, quam cantoris facta fuisset mentio. Postremo, quod omnium rationum caput, nullis litterarum monumentis Theophanes fratrem habuisse traditur.

95. Δόγ. λθ'. Ὁμιλία εἰς τὴν παραβολὴν τοῦ σπόρου. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι. *Sermo 39. Homilia in parabolam sementis. Pronuntiata fuit in ambone.* Incipit, Οἱ τὰς μακρὰς ἀποδημίας κατ' ἐμπορίαν πλούτου στελλόμενοι. Est ibidem 7.

95, averso. Δόγ. μ'. Ὁμιλία περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος νομικοῦ. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς ἀρχιεπισκοπῆς μετὰ τὴν ἐκ Σικελίας ὑποστρωζήν. *Sermo 40. Homilia de legisperito interrogante. Pronuntiata fuit in ambone ecclesiæ archiepiscopalis, post suum ex Sicilia reditum.* At legendum hic videtur, εἰς Σικελίαν, in Siciliam, ut ipse homiliæ contextus clamitat. Incipit, Οὐ τοσοῦτον αὐχμῶδης γῆ, καὶ κρاناὴ καὶ κατάξηρος. Est ibidem 11.

Hujus homiliæ sub finem occurrit Patri Scorso, pag. scilicet 68 editionis ab ipso factæ, ubi elucet hæc verba asterisco notata καὶ ἐτύγγανε τὴν, locus scripturæ depravatæ vitio valde obscurus ac difficilis, quem, alterius exemplaris subsidio plane destitutus, se ille profiteatur commentatur potius esse quam interpretatum. Id autem vitium tum ex præpostera traiectione verborum ex una periodo in aliam, tum ex prava vocis ἐτυγγανέτην in ἐτύγγανε ac τὴν divisione prorsus emanavit. At cum hujus vitii expers sit liber noster, operæ pretium facturi simus maximum, si, quo totus locus sanitati restituatur, verba omnia ad ipsum intelligendum pertinentia, prout in codicis ms. fol. averso 97 se habent, quam accuratissime repræsentemus, asteriacis ea videlicet complexi, quæ suis emota sedibus corruptaque, obscuritatem peperere. Ea vero hujusmodi sunt.

Ἐπὶ τῆν αὐριον, φησὶν, ἐξελθὼν δίδωσι τῷ πανδραγῆ δύο δηνάρια, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἐπιμελήθητι αὐτοῦ, καὶ ὅ τι ἂν προσδαπανήσῃς, ἐγὼ ἐν τῷ ἐπανέρχεταιί με ἀποδώσω σοι. Τίς οὖν ἡ ἐπαύριον; Ὁ κειρὸς ὁ μετὰ τὴν πάροδον τῶν ἐντολῶν καθ' ἣν ἡ τοῦ Εὐαγγελίου χάρις ἀνέτειλεν. Ἐλλήν ἡμέραν φησὶν, τὴ φῶς τῆς γνώσεως ἔχουσαν. Ἡ ἐπαύριον, φησὶν μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν αὐτοῦ ἀναβίωσιν καθ' ἣν (in editis ἀφ' οὗ) ὡς ἥλιος δύνας ἐκ (leg. ἐν) τάφῳ, ὡς ἐξ ἀνατολῆς αὐθις ἐξέθορον. Ἐξελθὼν τοίνυν ἐπὶ τὴν αὐριον. Πόθεν ἐξελθὼν; Ἀπὸ τῆς τοῦ θανάτου φθορᾶς· δέδωκε τοῖς μαθηταῖς καὶ πᾶσι τοῖς κήρυξι τοῦ μυστηρίου τὰς δύο διαθήκας ὡς δύο δρῆναι· μίαν ἔχούσας τὴν τῆς Τριάδος ἐπιγραφὴν, ὡσπερ ἀμέλει καὶ τὰ δηνάρια μίαν ἔφερε τὴν εἰκόνα· κἄν ἐτυγγανέτην δύο τῷ ἀριθμῷ. Ἄγει οὖν τοῖς διδασκάλοις, et cætera, qualia a proxime laudato P. Scorso edita leguntur.

98. Λόγ. μθ'. Ὁμιλία περὶ τῆς συγκυπτουσίας. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι. *Sermo 41. Homilia de muliere inclinata. Pronuntiata fuit in ambone.* Incipit, Οἱ κηφῆτες εἰδὸς εἰσι μελισσῶν ἀργόν τε καὶ ἀχρηστον. Est ibidem 12.

101, averso. Λόγ. μθ'. Ὁμιλία περὶ τῆς παραβολῆς τοῦ δαίπνου. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι. *Sermo 42. Homilia in parabolam Cænr. Pronuntiata fuit in ambone.* Incipit, Μυστικὸν ἡμῖν δαίπνον ἢ θεόλεκτος τοῦ Εὐαγγελίου φωνή. Est ibidem 13.

103, averso. Λόγ. μθ'. Ὁμιλία περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος τὸν Κύριον πλουσίου. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι. *Sermo 43. Homilia de divite Dominum interrogante. Pronuntiata fuit in ambone.* Incipit, Οἶόν τι συμβαίνειν εἴθην περὶ τὰ μύρα τὰ ἐκ τῶν ῥόδων γινόμενα. Est ibidem 45.

106. Λόγ. μθ'. Ὁμιλία εἰς τὸν γενόμενον αὐχμὸν. Ἐλέχθη εἰς τὴν λιτὴν. *Sermo 44. Homilia in siccitate quæ contigit. Pronuntiata fuit in processione.* Incipit, Ἐ τίς δώσει τῇ κεφαλῇ μου ὕδωρ καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς μου πηγὴν ἑακρῶν; Est ibidem 62.

107. Averso. Λόγ. με'. Ὁμιλία περὶ τῆς ἐπιτιμήσεως τῶν ὑδάτων. Ἐλέχθη ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ ἁγίου Δημητρίου. *Sermo 45. Homilia de objurgatione aquarum. Pronuntiata fuit in festo S. Demetrii.* Incipit, Διττῆς προφάσεως σήμερον συνέλευσιν ἄγομεν. Est ibidem 46.

109. Λόγ. μς'. Ὁμιλία εἰς τὸ, Ἐταῦτα ἐντέλλομαι ὑμῖν. Ἐλέχθη ἐν τῇ πανηγύρει τοῦ ἁγίου Προκοπίου εἰς Δραγίνας. *Sermo 46. Homilia in illud: Ἐ Hæc mando vobis.* Pronuntiata fuit in celebritate S. Procopii in Draginas. Incipit, Καὶ κηθαρωδὸς· πολλάκις ἀνὴρ τὰς ἀγιάς διερχόμενος. Est ibidem 56.

111. Λόγ. μς'. Ὁμιλία εἰς τὸ, Ἐἶπεν ὁ Κύριος· Πάντα μοι παρεδώθη. Ἐλέχθη ἐν τῇ πανηγύρει τοῦ ἁγίου Ὀνουφρίου. *Sermo 47. Homilia in illud: Dixit Dominus: Omnia tradita sunt mihi.* Pronuntiata fuit in celebritate S. Onuphrii. Incipit,

Ἐπεστὶ μοι θαυμάσαι τὴν τῆς ἀρετῆς ιδιότητα. Est ibidem 54.

113. Λόγ. μθ'. Ὁμιλία μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Ἐλαιῶνος. Ἐλέχθη ἐν ἄμβωνι. *Sermo 48. Homilia post ascensionem montis Oliveti. Pronuntiata fuit in ambone.* Incipit, Ὁ τῆς ἡμετέρας πολιτείας, ὧ πατέρες, σκοπὸς τοῦτο ἐστὶ τὸ ἐκ πάντων τῶν ὀρωμένων καὶ λεγομένων συλλέγειν τὸ χρησίμου. Desinit, Ἐξωμεν τὰ· ὄσφύα· ἡμῶν διεζωσμέναις καὶ τοὺς λύχνους καὶ ὀμένους (leg. καιομένους), καὶ αὐτοὶ ἐσόμαθα ὀμοιοῦμενοι ἀροῖς ἐκδεχομένοις τὸν Κύριον αὐτῶν· κατὰ τὴν Εὐαγγελίου παραβολὴν. Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

114, averso. Λόγ. μθ'. Ὁμιλία εἰς τὴν ἐπιφοίτησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐλέχθη μετὰ τὴν γουγκλισίαν. *Sermo 49. Homilia in adventum sancti Spiritus. Pronuntiata fuit post genuflexionem.* Incipit, Ὁρῶν σήμερον τὸν ἀγιώτατον τῆς παναγίου Δεσποίνης ναόν. Est ibidem 40.

116, averso. Λόγ. ν'. Ὁμιλία εἰς τὸ, Ἐἶπεν ὁ Κύριος, Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα. Ἐλέχθη ἐν τῷ Ταυρομένῳ τῇ ἑορτῇ τοῦ ἁγίου Παγκρατίου. *Sermo 50. Homilia in illud: Dixit Dominus: Ego sum ostium.* Pronuntiata fuit in festo S. Pancratii. Incipit, Οὐκ ἀτόπειν, ὡς λόγος, ἤχομεν ἑορτῆς. Est ibidem 57.

Hoc loco non solum ἀτόπειν, nec οὐ πατόπειν, ut mendose pariter habet Scorsana editio, sed οὐ κατόπειν omnino legendum. At vero mendum typographi, non Scorsi fuit; ipse enim in suis ad hanc homiliam notis, dum id proverbium a Platone in Gorgia usurpatum admonet, ejus verba scribit emendate.

119, averso. Λόγ. να'. Ὁμιλία εἰς τὸ, ἘΓίνεσθε φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περισσεραὶ. Ἐλέχθη ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος. *Sermo 51. Homilia in illud: Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ.* Pronuntiata fuit in festo S. Panteleemonis (ante susceptam Christi fidem Pantaleonis vocitati). Incipit, Οἱ πρὸς τὴν πάνδημον ταύτην ἀθροισθέντες πανήγυριν. Est ibidem 58.

121, averso. Λόγ. νθ'. Ὁμιλία εἰς τὴν σωτήριον Μεταμόρφωσιν. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς ἀρχιεπισκοπῆς. *Sermo 52. Homilia in salutiferam Transfigurationem. Pronuntiata fuit in ambone archiepiscopalis ecclesiæ.* Incipit, Οἶόν τι πάσχινειώθει ποιμὴ, πληθυνθεῖσαν αὐτῷ τὴν ἀγέλην ὀρών. Est ibidem 59.

127, averso. Λόγ. νθ'. Ὁμιλία εἰς τὴν ἀποτομὴν τοῦ Προδρόμου. Ἐλέχθη ἐν τῷ ναῷ τοῦ Προδρόμου. *Sermo 53. Homilia in decollationem Præcursoris. Pronuntiata fuit in templo Præcursoris.* Incipit, Καλῶς ἐτήρησεν ἡ τάξις τὴν τοῦ Προδρόμου τελείωσιν. Est ibidem 61.

130. Λόγ. νθ'. Ὁμιλία εἰς τὴν Βασιφόρον. Ἐλέχθη ἐν τῇ Πανόρμῳ εἰς τὴν λιτὴν παρουσίαν τοῦ ῥηγῶ. *Sermo 59. Homilia in festivitatem Palmarum.*

Pronuntiata fuit Panormi in processionem, in praesentia regis. Incipit, Φαιδρά τῆς προύσης ἐορτῆς ἡ συνέλευσις, λαμπρὰ τῆς πανηγύρεως ἡ συνάθροισις. Est ibidem 26.

Hujus homiliae inscriptionem, Panormi nomine auctam, si vidisset P. Scorsus, non eam fortasse ausus fuisset Constantinopoli coram imperatore habitam esse tam acriter In Procem. II, § 6, contendere. Verum ille toto animo ac studio ad probandum incumbit vocabulo βασιλεὺς, quod Theophanes cum hic, tum alibi, puta homilia 4 et 40, secundum Scorsanam editionem, usurpat, Constantinopolititanum imperatorem, non Siculum regem designari. Esto sane, quemadmodum ipse multis comprobatur, id vocabulum, ad Orientis imperatores ab Europæ regibus discernendos, in diplomatis sive aliis instrumentis publicis fuerit usitatum; sed morem hunc non ita quidem invaluisse crediderim, ut episcopis reges suos in precibus, aut concionibus, aut alio quovis orationis genere compellere βασιλέας minime liceret. Cæterum suam commentator opinionem sic mordicus ubique tenet, ut quoties auctorem βασιλεὺς nomen proferentem audit, eum toties Constantinopolim usque coram imperatore verba facturum, eo ipso tempore quo nec a regis sui conspectu oculos, nec a Sicilia pedem movet, perducere, vel potius trahere nequaquam dubitet.

131, averso. Δόγ. νε'. Ὁμιλία εἰς τὸ, « Πρὸ 49 ἡμερῶν τοῦ Πάσχα. » Superscriptum, Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι. Sermo 55. Homilia in illud : « Ante sex dies Paschæ. » Pronuntiata fuit in ambone.

Incipit, Τοῦ Δεσπότου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ τὸ ὑπερφύως καὶ μέγα θαῦμα ποιήσαντος τὴν τετραήμερον τοῦ Λαζάρου ἀνάστασιν. Desinit, Καὶ τῆ θεότῃ διὰ τοῦ προλήμματος, ὅπερ γέγονε ἐνώσει δόμοθειον· ἐν μίᾳ τοῦ λόγου ὑποστάσει· σὺν Πατρὶ καὶ Πνεύματι δοξαζόμενον νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

134. Δόγ. νζ'. Ὁμιλία εἰς τὴν παραβολὴν τῶν δέκα παρθένων. Sermo 56. Homilia in parabolam decem Virginum.

Incipit, Ταύτην ἐγὼ πάσχειν ἔοικα σήμερον ὅσοι περισκοποῦσιν ἐναιθρήατον οὐρανὸν καὶ θαυμάζουσι τῶν ἀστέρων τὰ σελαγίσματα. Desinit, Τῷ Ἰλαρῷ τῆς βλεμμουσίνης ἐλαίῳ ταύτην πταίνοντες, ἵνα καὶ τῷ νυμφίῳ Χριστῷ εἰς τὸν μακάριον θάλαμον σὺν ἐσελθῶμεν, καὶ τῶν ἀκηράτων ἀγαθῶν ἀπολαύσωμεν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς ἀπεράντους αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

136, averso. Δόγ. νζ'. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία περὶ τῆς ἀπογραφῆς τῆς Θεοτόκου. Sermo 57. Ejusdem homilia de censu Deiparæ.

Incipit, Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκεῖναις, ἐξῆλθε δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὔγουστου ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην· αὕτη ἡ ἀπογραφή ἐγένετο ἡγεμονεύοντος τῆς Συρίας Κυρηνίου. Desinit, Ἐπέστρεψαν δὲ οἱ ποιμένες εὐχαριστοῦντες ἐπὶ πᾶσιν. Οὐ γὰρ ἦσαν φθονεροὶ κατὰ Ἰουδαίους. Τῷ δὲ Θεῷ ἡμῶν εἰη δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

137, averso. Δόγ. νη'. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία εἰς τὸ ὑπὸ παντ' (sic) τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Sermo 58. Ejusdem homilia in illud :... « Domini nostri Jesu Christi. »

Incipit, Καὶ οὕτως ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι ὀκτώ τοῦ περιτεμεῖν τὸ παιδίον, καὶ ἐκλήθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦς, τὸ κληθὲν ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου. Desinit, Οὐ πρός λαμβάνειν σοφίαν· τί γὰρ τοῦ ἀπάργου τελείου γένοιτ' ἂν τελειώτερον; ἀλλὰ τὴν οὖσαν κατὰ βραχὺ παράγυμον.

139, averso. Δόγ. νθ'. Ὁμιλία εἰς τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὸ, « Ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας. Sermo 59. Homilia in Evangelium, in illud : « In Cana Galilææ. »

Incipit, Τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ γάμος ἐγένετο, φησὶν, ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας. Desinit, Τὸ δὲ τοὺς δικαίους χωρῆσαι ἀπὸ τῶν ἀμαρτωλῶν, καὶ διακρίνειν τοὺς ἀγαθοὺς ἀπὸ τῶν πονηρῶν μόνῳ Θεῷ τῷ ἄρχοντι καὶ οἰκονομοῦντι πέφυκεν ἴδιον.

143. Averso. Δόγ. ξ'. Ὁμιλία εἰς τὸ, « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος » κατὰ Ἰωάν. Sermo 60. Homilia in illud secundum Joannem, « In principio erat Verbum. »

Incipit, « Ἡ τοῦ Πνεύματος δύναμις ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται, καταγέγραπται καὶ πιστεύομεν. Desinit, Νόμος μὲν γὰρ ἐδώθη παρὰ Θεοῦ διὰ μέσου τοῦ Μωσέως· ἡ δὲ χάρις ἐγένετο, οὐχὶ ἐδώθη, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Αὐθεντικὸν μὲν γὰρ τὸ ἐγένετο, δουλικὸν δὲ τὸ ἐδώθη.

152. Δόγ. ξα'. Ὁμιλία εἰς τὸ, « Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε. » Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι. Sermo 61. Homilia in illud : « Deum nemo vidit unquam. » Pronuntiata fuit in ambone.

Incipit, Ἐπειδὴ εἶπεν δεῖ ἡ χάρις καὶ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο, τοῦτο θέλω κατασκευάσαι, φησὶν δεῖ οὐδὲν ἄπιστον εἶρηκεν. Desinit, Χρὴ δὲ γινώσκειν, τὰ ἀκριβῆ τῶν ἀντιγράφων ἐν Βηθαδαρᾷ ἔχει, ἡ γὰρ Βηθανία οὐ πέραν τοῦ Ἰορδάνου ἐστίν, ἀλλ' ἐγγὺς τούτων Ἱεροσολύμων.

154. Δόγ. ξβ'. Ὁμιλία ῥηθείᾳ τῆ Κυριακῆ τοῦ Παραλήτου (leg. Παραλυτικῆ). Sermo 62. Homilia dicta Dominica Paralytici.

Incipit, Ἀνέβη ὁ Κύριος εἰς Ἱεροσόλυμα. Ἔστι δὲ ἐν ταῖς Ἱεροσολύμοις ἐπὶ τῆ Προβατικῆ κολυμβήθρα ἡ λεγομένη Ἑβραϊστὶ Βηθεσδά. Desinit, Καὶ ἐν τῷ ἱερῷ εὐρεθῷ (sic) μετὰ τὴν ὕψαν, ἦτοι μηκέτι ἀνιέροις λογισμῶς ἐμμολυνθῆναι, ἵνα μὴ χεῖρ ἡμῶν ἡ μέλλουσα κολᾶ (fort. χαλῆ) γένοιτο. Τῷ δὲ Θεῷ ἡμῶν εἰη δόξα εἰς τοὺς, etc.

156. Averso. Δόγ. ξγ'. Ὁμιλία ῥηθείᾳ εἰς τὸ, « Ἐκ γενετῆς τυφλόν. » Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς ἀρχιεπισκοπῆς. Sermo 63. Homilia dicta in illud : « Cæcum a natiuitate. » Pronuntiata fuit in ambone ecclesiæ archiepiscopalis.

Incipit, Καὶ παράγων ὁ Ἰησοῦς εἶδεν ἄνθρωπον τυφλόν ἐκ γενετῆς, καὶ ῥώτησεν αὐτὸν οἱ μαθηταί. Desinit, Ὡς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, σάρκα γεγονότα γεννοῦσα, ἀδιάρητον ὄντα, καὶ ἕνα τὸν διπλοῦν, ὃς ἐστὶ Χριστὸς καὶ Κύριος.

164. Ὑπόθεσις τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου.

Hypothesis sive argumentum Evangelii secundum Lucam. Incipit, Λουκάς ὁ θεὸς Ἀντιοχεὺς μὲν ἦν, Ιατρὸς δέ. Desinit, Ὅς καὶ δξιώς ἐστι τῷ ὄντι ἀκούειν τοῦ Εὐαγγελίου.

Hypothesis hæc eadem plane est quæ Theophylacti, Bulgaricæ archiepiscopi, nomine inscripta, eadem Evangelio in exemplaribus Græcis, sive mss., sive excusis, præmitti solet. Hypothesim vero excipit homilia hoc titulo :

Λόγ. ξδ'. Τοῦ αὐτοῦ ἱστορία εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Προδρόμου. *Sermo 64. Ejusdem enarratio in nativitate Præcursoris.*

Incipit, Ἐπειδήπερ πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι διήγησιν περὶ τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων. Desinit, Ἐκρύπτετο δὲ ἐν ταῖς ἐρήμοις, ἀχρις οὐ εὐδόκησεν ὁ Θεός, ἵνα δειξῆν αὐτὸν τῷ Ἰσραηλιτῶν λαῷ ὅτι πρέπει πᾶσα τιμὴ καὶ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

173. Averso. Λόγ. ξε'. Ὁμιλία ῥηθείσα κοιμηθέντος τοῦ αἰοιδίου Πατρὸς Βαρθολομαίου, καὶ μερικῆ διήγησις τοῦ βίου αὐτοῦ καὶ περὶ τοῦ μὴ θρηνεῖν τοὺς τελευτήσαντας. *Sermo 65. Homilia dicta in funere memorabilis Patris Bartholomæi, et peculiaris enarratio ejus vitæ; ac de non lugendis defunctis.*

Incipit, Πατρικῆς μνήμης ἑορτὴν ἄγομεν σήμερον, ὃ πατέρων ὁμήγυρις, εἴπερ εἶνι τῶν ἄλλων ἡμῖν ἀνήκουσαν μάλιστα. Desinit, Χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, τιμὴ, καὶ κράτος, καὶ προσκύνησις, καὶ μεγαλοπρέπεια πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

176. Averso. Λόγ. ξς'. Ὁμιλία εἰς Ἐγκαίνια ναοῦ, ἥγων εἰς τὸν Θρονισμὸν. *Sermo 66. Homilia in Encanonia templi, sive in ecclesiæ Dedicationem.*

Incipit, Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐγένετο τὰ Ἐγκαίνια ἐν Ἱεροσολύμοις. Desinit, Χάριτι Χριστοῦ εἰστοτε κινούμενοι τε καὶ ἀπὸ τοῦ χείρονος εἰς τὸ κρεῖττον ἀμειβόμενοι ὡς χάριτι τοῦ Κυρίου, καὶ Θεοῦ, καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἰκεσίαις τοῦ ἁγίου ὕδου (εἰς ὕδατος).

178. Λόγ. ξζ'. Ὁμιλία εἰς τὴν κοιμησιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἁμῶνι τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Πανόρου. *Sermo 67. Homilia in Dormitionem sanctissimæ Deiparæ. Pronuntiata fuit in ambone archiepiscopalis ecclesiæ Panormi.*

Incipit, Φαιδρὰ ἡμῶν ἡ συνέλευσις σήμερον διαγείρουσα τὸν νοῦν, καὶ διανεστῶσα τὸ πρόθυμον, ὡς θεῖον καὶ ἀγαθὸν ἐμοὶ ἀκροατήριον. Ἄλλ' ὁ ἐμὸς λόγος βραχύς τε καὶ ἀσθενής ἐστιν. Desinit, Εἰς ἄλλον καιρὸν καταλείψαντες τὴν τῶν βαυτέρων ἐννοιῶν ἐπιδίφρησιν τε καὶ ψιλάφρησιν ἰκεσίαις τῆς Μητρὸς τοῦ Κυρίου, τῶν νοερῶν λειτουργῶν, τῶν ἐνδόξων καὶ πανευφήμων ἀποστόλων, καὶ προφητῶν, καὶ πάντων τῶν ἁγίων. Ἀμήν.

179. Averso. Λόγ. ξη'. Ὁμιλία εἰς τὴν εἰσοδασιν τῆς ἁγίας Τεσσαρακοστῆς. *Sermo 68. Homilia in ingressum sanctis Quadragesimæ.*

Incipit, Ἡ τῆς μετανοίας πύλη ἰδοὺ ἠνέφκεται,

ὃ Χριστιανικώτατον ἄθροισμα, ἰδοὺ ὁ πνευματικὸς ἀγὼν προητοίμασται. Desinit, Ἴνα ἀξίωση ἡμᾶς τὴν σεβάσμιον ἡμέραν τῆς ἐνδόξου ἀναστάσεως αὐτοῦ ἰδεῖν, καὶ τῶν αἰωνίων τυχεῖν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν, καὶ Θεοῦ, καὶ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος καὶ ἀνεσις πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

180. Averso. Ὁμιλία ξθ', εἰς τὴν εἰσοδον τῶν ἁγίων Νηστειῶν. *Homilia 69, in principium sanctorum Jejuniarum.*

Incipit, Εὐλογήσω τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ, διὰ παντὸς ἡ ἀνεσις αὐτοῦ ἐν τῷ στόματι μου. Desinit, Εὐλογήσω τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ, διὰ παντὸς ἡ ἀνεσις αὐτοῦ ἐν τῷ στόματι μου. Αὐτῷ τῷ Κυρίῳ, καὶ Θεῷ, καὶ Σωτῆρι ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ εἰη ἡ δόξα πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

181. Ὁμιλία ο', εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν, καὶ περὶ τῶν ἁγίων εἰκόνων, καὶ εἰς ἐξαγορείαν. *Homilia 70, in orthodoxiam, et de sanctis imaginibus, atque in confessionem.*

Incipit, Προφητικαῖς πειθόμενοι βήτσειν, ἀποστολικαῖς τε παραινέσεσιν ἀκούοντες, καὶ εὐαγγελικαῖς ἱστορίαις στοιχειούμενοι τῶν ἐγκαίνιων τὴν ἡμέραν ἑορτάζωμεν. Desinit, Ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ ἀθανάτῳ βασιλεῖ ἐνδυναμούμενοι τε καὶ σκεπόμενοι μεθ' οὗ τῷ ἀνάρχῳ καὶ φιλανθρώπῳ Πατρὶ, καὶ τῷ ζωοποιῷ καὶ παναγίῳ Πνεύματι δόξα, μεγαλοσύνη τε καὶ ἀνεσις πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ εἰς τοὺς αἰῶνας.

End. Averso. Ὁμιλία οα', εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν, καὶ εἰς τὴν ἐξαγορείαν, καὶ περὶ τῶν ἁγίων εἰκόνων. *Homilia 71, in orthodoxiam et in confessionem, ac de sanctis imaginibus.*

Incipit, Φέρε σήμερον ἐπὶ τὴν προτέραν εὐκοσμίαν τῶν θεῶν καὶ ἁγίων εἰκόνων ἦν ἡ Ἐκκλησία ἐνεδύσατο λαμπρῶς πανηγυρίσωμεν, καὶ τὴν πνευματικὴν εὐθυμίαν ἀναλάβωμεν. Desinit, Ἡ γένοιτο πάντας ἡμᾶς μετασχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, νῦν καὶ εἰς ἀτελευτήτους αἰῶνας. Ἀμήν.

183. Ὁμιλία οβ', εἰς τὴν ἁγίαν μετάληψιν, λεγομένη εἰς τὰς Δεσποτικὰς ἑορτάς. *Homilia 72, in sanctam Christi sanguinis sumpcionem, dicta in festis Dominicis.*

Incipit, Ἐγὼ μὲν, ὡς πατέρες καὶ ἀδελφοὶ καὶ τέκνα προσφιλέστατα, καὶ τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας περὶφρημα καὶ τίμια γύναια. Desinit, Κἀγὼ ἐν αὐτῷ ὅπως ἐνοικῶντι ἐν ὑμῖν, γενόμεθα ναὸς τοῦ παναγίου αὐτοῦ Πατρὸς ὅτι αὐτῷ πρέπει δόξα, τιμὴ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

185. Averso. Ὁμιλία ογ', ἐκ τῶν Ἰωβ. *Homilia 73, ex dictis Iob.*

Incipit, Προέφθασάν με ἡμέραι πτωχείας ὡς σέλιον πεπόμεμαι ἀνευ φιμοῦ ὡς ἀδελφὸς γέγονα σειρήνων, ἑταῖρος δὲ στρουθίων. Desinit, Ὑπολαθὼν δὲ Ἐλιφάζ ὁ Θαυμανίτης, λέγει Ὁ πότερον σοφὸς ἀπόκρισιν

δώσει συνέσεως πνεῦμα καὶ ἐνέπλησε πόνον γαστρῶς.

184. Averso. 08'. Πρόλογος εἰς τὴν νέαν κυρίου τοῦ Θωμᾶ. 74. *Prologus in novam ecclesiam domini Thomæ.*

Incipit, Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ καταξιώσας ἡμᾶς ἰδεῖν ταύτην τὴν ἀγίαν καὶ λαμπρὰν ἑορτήν. Desinit, Φέρε δὲ τὸν πέπλον ἀναπετάσαντα εἰσω τῆς θεωρίας γενόμεθα.

185. 'Ομιλία σε'. Πρόλογος εἰς τὸν αὐχμὸν. *Homilia 75. Prologus in siccitatem.*

Incipit, Προσέχετε, λαὸς μου, τὴν νόμον μου· κλίνατε τὸ οὖς ἡμῶν εἰς τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου. Desinit, Ὁ γὰρ τόκος καὶ ἡ πλεονεξία τοῦ διαβόλου συνέζευκται, καθὼς ἀνωτέρω ἐπροέφημεν.

186. 'Ομιλία ρς', εἰς τὴν Βασιφόρον δοθεῖσα, τοῦ ἀγίου Σάβα τοῦ Μεσιμερ (sic) γενομένου μαθητοῦ αὐτοῦ. *Homilia 76, in diem Palmarum edita, sancti Saba Mesimeri, qui fuit ejusdem discipulus.*

Incipit, 'Εορτὴ χαρμύσινος ἀπέλαμψε σήμερον τοὺς πέρασι ἡ τῶν βαίων αὐτῆ τοῦ Κυρίου ἡμέρα. Desinit, Ὅπως οὕτως· ἀξίως δοξαζόμενος παρ' ἡμῶν ὡς Θεὸς ἀντιδοξάζει ἡμᾶς· τῇ θεικῇ αὐτοῦ δόξῃ, τῇ αὐτοῦ ἀγαθότητι πάντοτε, νῦν, καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας. Ἀμήν.

Hæc homilia in catalogo codici præmissio, inter *Philagathi* sermones, nullo magistri ac discipuli discrimine, recensetur. Quis autem *Saba* hic *Mesimerus*, sive *Mesimerius* exsisterit, haud facile est expedire. Nihil de eo apud Labbeum, Al'atium, Nesselium, Fabricium, Montefalconium, aliosve bibliographiæ tractatores invenias.

188. Averso. 'Ομιλία τῆς Κυριακῆς τῆς Ἀποκρέου. *Homilia Dominicæ Carnisprivii.*

Incipit, Ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ ἄγιοι ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, τότε καθίσει ἐπὶ θρόνον δόξης αὐτοῦ. Desinit, Τότε φωνεῖσθαι καταφρονήσαντες καὶ τοῦ δχλοῦ μόνον ἵνα τὸ θέλημα αὐτῶν γένηται.

Homilia hæc cæterarum numerum neququam sequitur; nec satis liquet quid ipsi præposita significet hæc nota I superscripto θ. Partem ejus extremam transcripsit alia manus. Ipsa vero plane discrepat ab altera ejusdem inscriptionis, quæ decima quinta numeratur.

190. 'Ομιλία εἰς τὴν προσκύνησιν τῶν σεβασμίων καὶ ἀγίων εἰκόνων. *Homilia in adorationem venerabilium et sanctorum imaginum.* Prætermissa numeri nota, incipit, Ἀσπρὰ ἑορτὴ καὶ πανήγυρις ἐπέστη.

Hæc homilia eadem omnino est quæ decima septima fol. 27 averso supra recensita; sed alia prorsus manu, grandioribus videlicet ac multo clarioribus litteris exarata

202. Averso. Πίναξ τῶν ὁμιλιῶν τῶν Εὐαγγελίων. *Index homiliarum Evangeliorum.*

Is, litterarum forma longe minus vetusta descriptus, priorum 25 hujus codicis homiliarum titulos

complectitur, quarum tamen septem, ut præmonimus, desiderantur.

Continuo subit unius et semis paginæ spatium partim oblitteratum, partim maculosum, cui præfixa inscriptio Κωλανδολόγιον (h. e. *Kalendarium*) legitur; cætera legentis oculos plane fugiunt.

204. 'Ομιλία ρζ'. Φιλαγάθου πόνημα τοῦ φιλοσόφου. *Homilia 77. Philagathi philosophi opus.*

Incipit: 'Εἶδει μηδὲ λόγων τὴν ἀγροικίαν ἀξιοῦν· οὐδὲν γὰρ τοῖς ἑτερουσοῖς κοινὸν, εἰ γὰρ τῷ λέοντι πάρδαλις, καὶ δασύποδι ἐρυθνάκῳ; (*forte quod Latine Erinaceus*) ἀντιτάττειτο. Desinit, Τότε καὶ ἡμεῖς τὴν ἀρχούσαν ταύτην δεξιὰν πρὸς ἐκδίκησιν τῆς ἀληθείας ὀπλισομεν, καὶ μέλανι καὶ καλάμῳ τοῖς ἀντιπάλοις διαλεξώμεθα.

In fine hujusce homiliæ, eadem manu, rubrisque etiam, ut ipsa inscriptio, litteris depicta legitur hæc subscriptio: Ὁ Φιλάγαθος εὐτελής μονότροπος· ὡς ἀνάξιος ταῦτα λαλεῖ καὶ γράφει. Τέλος. *Il est, Philagathus, vilis monachus perinde ac indignus, hæc loquitur et scribit. Finis.*

Eod. averso. 'Ομιλία ρη', εἰς τὴν Βασιφόρον. Ἐλέχθη εἰς τὴν λιτὴν ἐν τῇ πόλει Μεσίνη (*leg. Μεσσηνή*). *Homilia 78, in diem Palmarum. Pronuntiata fuit in processionem, in urbe Messana.*

Incipit, Πάλιν ἡμῖν ἡ τῆς βασιλίδος τῶν ἑορτῶν ἑορτὴ προεόρτιο; ἐπεδήμησε. Desinit, Καὶ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ ταπεινούσθαι τοὺς ἐναντιομένους αὐτοῦ· ἡμᾶς δὲ ἀκατακρίτους προφθάσαι τὴν λαμπροφόρον καὶ ζωηφόρον ἀνάστασιν· χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος; εἰς τοὺς αἰῶνας.

Homilia hæc diversa est ab alia ejusdem tituli et argumenti, superius recensita.

205. Averso. 'Ομιλία ρθ', εἰς τὴν Βασιφόρον. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἁμβωνί τῆς καθολικῆς Ῥηγίου. *Homilia 79, in diem Palmarum. Pronuntiata fuit in ambone cathedralis Rhegii.*

Incipit, Ὡς λίαν ὀρῶ φαιδροτέραν τὴν παροῦσαν πανήγυριν τὰ προεῖματα φέρουσαν τὴν τοῦ Χριστοῦ ἀνάστασιν καὶ τριττὴν εὐφροσύνην τῷ χριστονόμῳ λαῷ ἐπειτάγουσαν. Desinit, Καὶ εἰ δι' ἀμέλειαν ἱερέως τελευτήσῃ κἄν εἰς ἀνεξαγόρευτος, ἡ ἀκοινωνήτος· τοῦ αὐτοῦ κρῖμα πρὸς τὸν ἱερέα ἔστω κατὰ τὸ τοῦ Σωτῆρος ἐπάγγελμα.

208. Τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ὁμιλία περὶ τῶν μετὰ παρατηρήσεως προσιδόντων τοῖς θεοῖς μυστηρίοις, εἰς τοὺς ἀπολειφθέντας εἰ; τὰ Ἐγκαινία. *Sancti Patris nostri Joannis Chrysostomi homilia de iis qui ad divina mysteria cum attentione uccedunt, in eos qui ad Encainia relictis sunt.*

Incipit, Οὐκ ἀρχεὶ τὸ ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν ἀκούειν ἡμᾶς Χριστιανούς καὶ εἰ βούλεσθε παρέξω ἀξιόπιστον μάρτυρα τὸν ἀδελφόμενον Ἰάκωβον λέγοντα. Desinit, Ἴνα τῆς μελλούσης καὶ ἀτελευτήτου κολάσεως ἀπαλλαγώμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος; πάν-

τοτε, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
'Αμην.

Hæc homilia neque inter genuina, neque inter spuria S. Joannis Chrysostomi opera invenitur, si modo fides habenda sit *Alphabeticæ ejusdem operum Indici ex primis verbis sermonum et homiliarum, in quibus spuria et etiam omissa*, quem P. de Montfaucon exhibet locupletissimæ editionis vol. XIII, pag. 296. At vero post bene multos mss. catalogos et indices frustra exploratos excussosque, tandem hujus homiliæ occurrit mentio in Antonii Augustini *Bibliotheca Græca ms.*, cod. 44, his disertis verbis: *CHRYSOST. item de Eucharistia in Encænii sermo, et quod debemus accedere cum magno timore ad divina mysteria*. Cum autem doctissimi præsulis mss. bibliotheca in Regiam Escorialensem illata sit, homiliam hanc ibidem, nisi funestissimo anni 1671 incendio periit, adhuc existare minime dubitamus. Ut ut est, nondum illa typis innotuit.

210. Post homiliam Chrysostomi interjectam reddit Theophanis homiliarum ordo, sua cuique ascripta numeri nota, ut sequitur:

'Ομιλία π', εἰς τὴν σωτήριον Ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. *Homilia 80, in salutiferam Ascensionem Domini et Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi.*

Incipit, Σήμερον τῆς ἡμῶν σωτηρίας ἡ οἰκονομία πεπλήρωται, σήμερον ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τῆς γῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνεφύτησεν. Desinit, Καὶ τῷ φωτὶ τῆς ἀγίας Τριάδος τελεότερον ἐλλαμφθῆμεν ἦν ὁμολογοῦμεν ἐν παύσει· κελεύσει τῶν ἀγίων Πατέρων καὶ ἀποστόλων, καὶ πάντων τῶν ἀγίων, πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
'Αμην.

212. Homiliam hanc excipiebant olim septem aliæ in priora septem Ἑωθινά, hoc est *Matutina*; sed evulsis, aut corruptis vetustate foliis, septimæ tantum exstat posterior particula, ab his incipiens verbis, Τὸ λοιπὸν τὴν ἀνθρωπότητα ἀκολούθως, in hæc desinens, Τοῦ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ προσκυνουμένου καὶ δοξαζομένου, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας.

Quæ quidem septem homiliæ exstant in supra laudata editione, et a vicesima octava ad tricesimam pertingunt.

Ibid. 'Ομιλία πη', εἰς τὴν Ἑωθινῶν. *Homilia 88 in viii Matutinorum.* Incipit: Ἄρτι τοῦ κορυφαίου τῶν φοιτητῶν. Exstat ibidem, numeraturque 34, licet illa plenior incipiat, *Μαρία εἰστήκει*.

213. Averso. 'Ομιλία πθ', εἰς τὸ θ' Ἑωθινῶν. *Homilia 89 in ix Matutinorum.* Incipit, Ὁσσης Ὁψίας τῆς ἡμέρας ἐκεῖνη. Est ibidem 35.

215. Averso. 'Ομιλία ι', εἰς τὸ ι' Ἑωθινῶν. Περὶ τῆς ἀγίας τῶν ἰχθύων. *Homilia 90, in x Matutinorum. De captura piscium.* Incipit, Ἐπὶ τὴν Τιθερίας λίμνην. Est ibidem 36.

218. 'Ομιλία ια', εἰς τὸ ια' Ἑωθινῶν. *Homilia 91, in xi Matutinorum.* Incipit, Τῷ καιρῷ ἐνελευ ἐφάνερωσεν ἑαυτὸν ὁ Ἰησοῦς τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. Postrema hujus homiliæ pagina, deletis pene litteris legi se minime patitur. Est vero ibidem 37.

Hactenus singularum, quas totus complectitur codex, homiliarum recensio. Nunc vero, præter ea quæ obiter observavimus, aliqua nobis supersunt tum de auctoris nomine, ætate, scriptis, tum de ipso codice disserenda.

Auctor quidem ex illis est qui πολυωνυμίᾳ laborant; aliis enim *Georgius*, sive *Gregorius*; aliis *Theophanes*, *Philippus* aliis, aliis denique *Nicephorus*, adjuncto semper *Cerameos*, vel *Cerमितæ*, quod *figulum* sonat, cognomento, nuncupatur. Sed omnes frequentissime aut *Theophanes*, aut *Gregorius*: adeo ut haberi binominis possit, addito etiam *Ceramei* cognomine, et archiepiscopi Tauromenitani titulo. Qua de re videsis Scorsum in *Proæmio* II, § 2; Leonem Allatium in *Diatriba de Georgiis*, num. LXXI, et Fabricium in *Biblioth. Græcæ* vol. X, cap. 42. Ad *Philagathi philosophi* appellationem quod attinet, quid illa rarius? Apud nullum scriptorem nulloque in exemplari, præterquam hoc Matritensi occurrit, ubi quater, qua suboritur dubitandi ratio, repetitur. Hinc plane colligas quanta me invaserit germanum auctoris nomen detegendi cupiditas, quantus mihi in eo inveniendō labor; quot conferendis impenderim operam, donec in *Philagatho* agnoscere *Theophanem* demum contigit. Meum mihi inventum, ut ingenue fatear, mirifice sum gratulatus; scriptoris invenire nomen plus visum est quam scripta (a). *Philagathi* porro nomine *Theophanem*, dum vitam monasticam ageret, usum fuisse plane constat ex subscriptione homiliæ 77 subjecta, quam hujus codicis fol. 202 averso exhibuimus.

Jam vero de ætate qua *Theophanes* vixit, si vera est lectio inscriptionis homiliæ, secundum Scorsum 26, in *solemnitate Palmarum* dictæ ἐνώπιον τοῦ β' γδ; 'Ρόγου, ubi et Leo Allatius, et, ipso Scorso fante, Sirmundus Πογγερίου pro 'Ρόγου legendum censent, næ ille vixisse potius videtur Rogerii I, Siciliæ regis tempore ab anno circiter 1150 ad 1154, quam sæculo IX sub Basilio et Leone imperatoribus. Id tamen contendit Scorsus, modo Πογγερίου delere nomen, modo vocabulum 'Ρόγου st. bilire omni ratione adnitens, tum βασιλέως appellationem, quam *Theophanes* frequenter usurpat, imperatorem, non regem pertinacius interpretans. At singula hujus argumenta egregie Allatius in *Diatriba de Simeonum scriptis* confutat, ipsum item Allatium explanat, totamque rem optime enucleat illustratque Casimirus Oudinus in *Commentario de Ecclesiæ scriptoribus antiquis*, tomo II, col. 1185 sqq.

Ad auctoris nostri scripta, id est homilias, tan-

(a) Si Villosino credas, frustra hic exultat Yriarte. Vide supra col. 21. EDIT. PATR.

dem accedamus. Eas multo plures esse sexaginta duabus quas Scorsana repræsentat editio, vel hic liber ms. fidem abunde facit. Inter cæteros autem earum Homiliarum codices animadvertenti mihi cum apud eundem Scorsum, tum apud Leonem Allatum in *Diatriba de Georgiis* etiam Escurialenses allegari statim adire succurrit præcipuorum Escurialensis bibliothecæ miss. Indicem, quem partim ex ipsius catalogo, partim ex ipsis libris olim concinnaveram, anno videlicet 1747, dum apud regium illud cœnobium, omnium artium disciplinarumque sedem, mensibus Octobri et Novembri per dies quadraginta non otiosus spectator commorarer. Eo in indice peropportune librum offendi, cui titulus : *Gregorii episcopi Tauromeniæ Siciliae Ceramei variae Homiliæ*, hac nota distinctum : IV. Q. 27.

Continuo quot et quas complecteretur hic homilias, certior fieri cupidus, ad Bernardum Yriarte, fratris mei filium, primarii regionum commentariorum scrinii administrum, apud supra dictum cœnobium, rusticante ibi rege, degentem, litteras dedi xvi Kal. Aug. an. 1766, enixe postulans ut duos peritissimos ejus bibliothecæ custodes ea de re conveniret consuleretque. Quod cum ille strenue, quemadmodum solet omnia, præstitisset, R. P. Didacus de Cisneros, custodum secundus, cui schedulam meam codicis titulum, notamque præferentem ille tradiderat, tam diligenter quam humaniter et illius dictis et meis obsequens optatis, accuratissimum ejusmodi codicis, homiliarum tum inscriptionibus, tum primis cujusque verbis Græce perscriptis, catalogum ad me ejusdem Bernardi ope biduo post mittendum curavit.

Is igitur Escurialensis codex, foliis constans 299, et memorata superius nota IV. Q. 27 insignitus, Theophanis continet Homilias omnino 56, quarum princeps talem exhibet titulum : Τοῦ μακαριωτάτου, σοφωτάτου τε καὶ ῥητορικωτάτου ἀρχιεπισκόπου Ταυρομενεῖας τῆς Σικελίας κύρου Γρηγορίου τοῦ ἐπίκλην Κεραμῆως εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Ἰνδίκτου, ἤτοι τοῦ νέου ἔτους. Id est : *Beatissimi, sapientissimi ac eloquentissimi archiepiscopi Tauromeniæ Siciliae, domini Gregorii, cognomento Ceramei, homilia in principium Indictionis, sive novi anni*; postrema sic inscribitur : Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία εἰς τὸ ια' ἔωθινόν, incipitque, Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐφανέρωσεν ἑαυτὸν ὁ Ἰησοῦς τοῖς μαθηταῖς.

At istæ omnes jam a P. Scorso typis Parisiensibus evulgatæ. In sine accedit, Τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιστάτου καὶ ἀγιωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως κύρου Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου λόγος εἰς τὸν ἅγιον μεγαλομάρτυρα καὶ τροπαιοφόρον Γεώργιον. Hoc est : *Sapientissimi, eloquentissimi et sanctissimi Constantinopoleos patriarchæ, domini Gregorii Cyprii sermo in sanctum magnum martyrem et tropæophorum Georgium*, ab his incipiens verbis : Ἔθος τοῦτο τῶν λόγοις ἀγωνισσόμενων σχεδὸν, qui in *Actis sanctorum*, Aprilis tom. III, die 23, Græce ac Latine jam prodiit. Denique in transmissi a

R. P. Cisneros catalogi sine subnotatum, nihil amplius ex eodem Gregorio Cerameo in ea exstare bibliotheca.

Tam clara tamen atque aperta sagacissimi viri significatione a Theophanis operum inquirendi consilio minime revocatus, eundem, iteratis ad supra dictum Bernardum litteris, rogare institi, ut accuratius investigaret, si qua uspiam lateret ejus auctoris, aut ad eum pertinens scriptio, qualis ejusdem *Homiliarum Lexicon*, a P. Scorso in primis commendatum, ut plenius infra narrabitur. Verum diligentissimus ille regię bibliothecæ custos, postquam, adhibita impensiori cura, nihil invenerat novi, schedam manu sua exaratam ad me mittere ejusdem Bernardi opera non est gravatus : quam velut ejus tum diligentię, tum officii testem locupletissimam placuit huc producere.

« En el Indice antiguo que regia antes del incendio del año 1671 se encuentran de Gregorio Tauromeno las homilias y titulos siguientes.

1. « *Homiliæ a Dominica Principis Publicanorum et Zachæi usque ad Dominicam in Ramis Palmarum.*

2. « *Item homiliæ particulares totius anni.*

3. « *Homiliæ a Dominica Principis Publicanorum usque ad transactam Quadragesimam, et finiunt in festo Omnium Sanctorum.*

4. « *Item in undecim Matutina Homiliæ.*

5. « *Lexicon præcipuarum dictionum earumdem Homiliarum.*

« Este Lexicon estaba incorporado en el mismo tomo en que se hallaban las Homilias de los Numeros 2, 3, 4. Y segun parece, habia dos exemplares, como consta de los diversos lugares que ocupaban en la bibliotheca. De estos perrecio el que tenia esta senal VI. Γ. I. y en este se hallaba el Lexicon. Tambien perrecio el del numero 1.º Con que no nos ha quedado (que sepamos) mas libro que el de las 37 Homilias, de que di noticia.»

Gravis enimvero, et vehementer dolenda litteris jactura ! præsertim *Lexici*, de quo, tanquam singulari et cæteris bibliothecis ignoto prorsus opere, ita Scorsus inter Escurialenses Theophanis codices *Proœm.* III, § 2, disserit : Præterea in regia bibliotheca Hispan. in monasterio S. Laurentii, quod Escuriale vocant, Γρηγορίου ἐπισκόπου τῆς Σικελίας ὁμιλίας ἀπὸ τοῦ Ἀρχιελεῶνου, et in alio codice, Ὁμιλίας τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ. *Gregorii episcopi Siciliae homiliae a principe publicanorum inchoatae; homiliae totius anni*, quas sane easdem esse atque has quas evulgamus fidem fecit D. Marianus Vulguarnera Panormitanus, non magis genere quam litterarum Græcarum eruditione clarus; cui Madridi in regia Philippi IV degenti negotium in hac re litteraria dedi, ut de his homiliis deque auctore cognosceret, et ex indice earum quas apud me habebam, ad ipsum transmissis conferret argumenta, inscriptiones et prima cujusque verba, quibus collatis easdem esse comperit, quas apud me esse iu-

telligebat. Atque eadem in bibliotheca ad codicem adjunctum reperit opusculum singulare quoddam, quod in aliis bibliothecis reperiri nondum accepit. Λεξικὸν τῶν ὁμιλιῶν, sive Glossarium vocum singularium et diffinitionum auctoris cum earum explicatione; cujus ego lexici apographum, cum tandem, adhibita multorum amicorum et litteratorum hominum ope, diligentia in primis Laurentii Cocchi, viri eruditi et in apparatu historiae S. Demetrii martyris studiosissimi, nactus essem, ad calcem hujus operis imprimendum curavi, ut exstaret etiam hoc testimonium et vestigium antiquitatis; sed de eo plura illo in loco.

At vero minus sane deplorandum foret eximii Lexici fatum, si praestitisset Scorsus quod se praestitisse tam pulchre asseverat. Res tamen secus: testis opus ipsum. Nusquam enim ejusmodi Lexicon ibi fuit invenire, quamvis Scorsani operis exemplaria duo absolutissima, quae regia bibliotheca suppeditavit, evolverim. Nihil praeterea de illo opusculo eidem vel annexo, vel inserto sive Allatius, sive Fabricius, qui hanc Theophanis editionem accuratissime perlustrarunt. Quam male igitur Theophanem scriptor, alias optime de ipso meritis, tam singulari ornamento, rempublicam litterarum tam insigni fraudavit thesauro! Ut archetypae descriptionis incendio consumptae desiderium inflammavit!

Hujus loci non alienum profecto memorare videatur quas litteratissimus antistes Antonius Augustinus habuit in bibliotheca sua Gregorii Ceramei Homilias, utpote quae cum caeteris ejus mss. Graecis in Escorialensem sint illatae. Ex vero in hunc modum referuntur in ejusdem Catalogi codice Graeco 102.

Gregorii archiepiscopi Tauromenii Siciliae homilia de architelono Zacchæo.

Ejusdem homilia de Publicano et Phariseo.

Ejusdem homilia de parabola Proligi.

Ejusdem homilia in illud Matthæi, « Cum venerit Filius hominis. »

Ejusdem homilia in illud, « Dixit Dominus, Si non remiserit unusquisque fratri suo.

Ejusdem homilia de adoratione sanctarum imaginum.

Ejusdem homilia de paralytico in Capharnaum.

Ejusdem sermo in illud, « Qui vult venire post me. »

Ejusdem homilia in eum locum Matthæi, « Homo quidem accessit ad Jesum genibus provolutus. »

Ejusdem homilia in illud Matthæi, « Ecce ascendimus Hierosolymam. »

Ejusdem homilia in festum Palmarum.

Liber in charta scriptus anno 1555, forma quadrati.

Ac si homiliam a qua is codex incipit, et in quam desinit, spectes, eundem jure censeas, qui in scheda R. P. Cisneros superius inserta, numero 1

designatur; adeoque teterrimo incendio conflagrasse.

Postremo siquidem in tantum excrevit Theophanis homiliarum numerus, quas sive Parisiensis vulgavit editio, sive ineditas servat Matritensis codex, aut Allatius indicat in *Diatriba de Georgiis*, rem oppido gratam commodamque viris harum litterarum studiosis praestituros nos duximus, si catalogum ex illis omnibus contextum, prima cujusque verba alphabeti ordine praferentem, hoc loco sisteremus, unde quae jam typis mandatae, quae in mss. reconditae, quas ipsi adhuc desiderarent, quas nacti essent novas, nullo negotio intelligerent, ac vel uno oculorum conjectu celerrime perciperent.

Theophanis Homiliarum catalogus per alphabeti ordinem digestus.

(SC. denotat Scorsi editionem; M. M. *Librum Matritensem ms. ESC. Escorialensem codicem*; ALL. *Homilias ab Allatio visas*; Nota numeralis singularium numerum; Nota † *nondum editus*.)

Ἄλλην ὑπόθεσιν ὠρμημένος προοίμιον τοῦ λόγου ποιήσασθαι. SC. 6.

Ἀνέβη ὁ Κύριος εἰς Ἱεροσόλυμα. M. M. 52. †

Ἀντιστρατεύει τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις ὁ πονηρὸς ζήτητων. SC. 44.

Ἀπροοιμιάστως τῷ Σωτῆρι σήμερον. Ita M. M. et ESC., non Ὅς προοιμιάστως, ut perperam apud Scorsum.

Διπλὴν ἡμῖν σήμερον ἀφηγγήσατο θαυμάτων διήγησιν. SC. 10.

Διτῆς προφάσεως σήμερον συνέλευσιν ἄγομεν. SC. 46.

Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκεῖναις, ἐξῆλθε δόγμα. M. M. 57. †

Ἐγὼ μὲν, ὦ πατέρες καὶ ἀδελφοί, καὶ τέκνα προσφιλέστατα. M. M. 72. †

Ἐδεῖ μὴδὲ λόγων τὴν ἀγροικίαν ἀξιῶν. M. M. 77. †

Εἶπεν ὅτι μέλλει ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐρχεσθαι. ALL. 1. †

Ἐμοὶ τῆς παρουσίας ἑορτῆς ἡ διάλεξις καλαιῶν χρόνου. SC. 50.

Ἐνταῦθα τὸ πολυθρόλλητον ζήτημα, πῶς ὁ Υἱὸς φαίνεται φθονερὸς. ALL. 4. †

Ἐορτὴ χαρμόσυνος ἐπέλαμψε σήμερον τοῖς πέρασι αὐτῆ τοῦ Κυρίου ἡμέρα. Non Theophanis, sed S. Sabæ Mesimeri, vel Mesimerii, ejus discipuli. M. M. 76. †

Ἐπειγόμενος τῆς συνήθους διδασκαλίας ἐφάψασθαι. SC. 21.

Ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι ἡ χάρις καὶ ἀλήθεια. M. M. 61. †

Ἐπειδὴ περὶ τῆς ζωοπαρόχου Χριστοῦ ἀναστάσεως. SC. 31.

Ἐπειδὴ περ ἀρχὴν εἰλήφει σήμερον ὑπαναγινώσκεισθαι. SC. 5.

Ἐπειδὴ περ πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι. M. M. 64. †

Ἐπεστί μοι θαυμάσαι τὴν τῆς ἀρετῆς ιδιότητα.
SC. 54.

Ἐπέχει μου τὴν γλῶτταν ἡ νόσος τοῦ σώματος.
SC. 9.

Ἐπὶ τὴν ἱερὰν Βηθλεὲμ ἄγει σήμερον ἡμᾶς ἡ
θεσπεσία. SC. 52.

Ἐπὶ τὴν Τιβερίδαος λίμνην σήμερον καὶ ἡμεῖς
τῷ λόγῳ. SC. 36.

Εὐκαλεῖ μὲν ἡμᾶς, ὦ φιλέοργοι, σήμερον. SC. 47.

Εὐλόγησά τον Κύριον ἐν παντί καιρῷ διὰ παντός.
M. M. 69. †

Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ καταξιώσας ἡμᾶς διαδραμεῖν
τὴν κυκλικὴν τοῦ χρόνου περίοδον. SC. 1.

Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ καταξιώσας ἡμᾶς· ἴδετε ταύτην
τὴν ἀγίαν καὶ λαμπρὰν ἑορτὴν. M. M. 74. †

Ἐφθασεν ἡ εὐαγγελικὴ φιλοσοφία ἀπὸ τῶν κάτω.
SC. 17.

Ἡ εἰς τὸν Τελώνην καὶ Φαρισαῖον παραβολή.
ALL. 5. †

Ἡ τῆς μετανοίας πύλη ἰδοὺ ἠνέφικται. M. M.
68. †

Ἡ τοῦ Πνεύματος δύναμις ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται.
M. M. 60. †

Ἴσω; μὲν ἐπαχθῆς δόξω πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγά-
πην. SC. 27.

Καὶ κιθαρωδὸς ἀνὴρ πολλάκις τὰς ἀγυῖας διερχό-
μενος. SC. 56.

Καὶ ὅτε ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι ὀκτώ τοῦ περιτε-
μεῖν. M. M. 58. †

Καὶ παράγων ὁ Ἰησοῦς εἶδεν ἀνθρωπον τυφλὸν
ἐκ γενετῆς. M. M. 53. †

Καὶ χρωσφειλέτης εὐχάριστος κἂν μηδεμίαν ὑπὸ
τοῦ δανειστοῦ. SC. 42.

Καλοῦσιν εἰς τὸν γάμον τὸν Κύριον. ALL. 3. †

Καλῶς ἐφάρμοσεν ἡ τάξις τὴν τοῦ Προδρόμου
τελείωσιν. SC. 61.

Λαμπρὰ ἑορτὴ, καὶ πανηγυρις ἐπέστη σήμερον.
SC. 20.

Λαμπρὰ τῷ ὄντι, καὶ περιφανῆ; ἡ παρούσα παν-
ηγυρις. SC. 39.

Μαρία εἰστέχει πρὸς τὸ μνημεῖον κλαίουσα ἕξω.
SC. 34.

Μυστικὸν ἡμῖν δεῖπνον ἡ θεόλεκτος τοῦ Εὐαγγε-
λίου φωνή. SC. 13.

Νῦν ἡμῖν ὁ τῆς ἐγκρατείας καιρὸς ἐφθασεν εἰς
αὐτὸ τὸ μεταίτατον. SC. 22.

Ὁ μὲν καιρὸς πρὸς αὐτὸ τὸ τοῦ ἔαρος ἡμᾶς ἄγει
ἀκροτελευτήιον. SC. 41.

Ὁ μὲν τῆς ἐγκρατείας καιρὸς ἦδη προέκοψε, καὶ
πρὸς αὐτὸ ἐφθακε. SC. 24.

Ὁ Πέτρος ἀναστάς ἔδραμεν ἐπὶ τὸ μνημεῖον, καὶ
παρὰκύψας. SC. 32.

Ὁ τῆς ἡμετέρας πολιτείας, ὦ πατέρες, σκοπός.
M. M. 48. †

Οἱ ἀγύρται, καὶ ἀγελαῖοι πένητες τὰς οἰκίας περι-
νοστοῦντες. SC. 43.

Οἱ ἀενάως βέοντες ποταμοί, οὔτε τῷ θέρει λή-
γουσι νάνοντες. SC. 30.

Οἱ ἐν τοῖς ἵππικαῖς ἀθλοῖς ἀγωνιζόμενοι. SC. 19.

Οἱ κηφῆνες εἶδος ἐστί μελιτῶν ἀργόν τε καὶ
ἀχρηστον. SC. 12.

Οἱ μὲν αἰσθητοὶ λειμῶνες τῶν ποικίλων ἀνθῶν.
SC. 23.

Οἱ παιδοτρίβται, καὶ τῶν νέων διδάσκαλοι. SC. 2.

Οἱ πρὸς τὴν πάνδημον ταύτην ἀθροισθέντες παν-
ηγυριν. SC. 58.

Οἱ τὰς μακρὰς ἀπ' ἀδημίας κατ' ἐμπορίαν πλούτου
στελλόμενοι. SC. 7.

Οἶόν τι πάσχειν εἴωθε ποιμὴν πληθυνθεῖσαν. SC.
45.

Οἶόν τι πάσχουσιν οἱ ἀπὸ τινος ὑψηλῆς. SC. 18.

Οἶόν τι συμβαίνειν εἴωθε περὶ τὰ μύρα. SC. 45.

Ὅρῳ σήμερον τοῦ μεγάλου τοῦδε ναοῦ τὸν σεβά-
σμιον ἄροφον. SC. 4.

Ὅρων σήμερον τὸν ἀγιώτατον τῆς παναγίου Δε-
σποίνης ναόν. SC. 40.

Ὅς προοιμιάζτως τῷ Σωτῆρι σήμερον νοητῶς
ἐφεψώμεθα. SC. 38. Perperam Ὅς : forte Ὁὐ legem-
dum. Vide Ἄπροοιμιάζτως.

Ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐ-
τοῦ. M. M. extra numerum. †

Ὅτε πρὸς τὴν ἑαυτοῦ θεῖαν αὐλὴν ὁ Δεσπότης
ἐκάλει. SC. 51.

Ὅτε τὴν κατὰ τῆς ἡμετέρας φύσεως ἀρχῆθεν ἐπι-
βουλήν. SC. 33.

Ὅτρύνει μὲν ἵππον ἀγέρωχον πεδιάς ἠπλωμένη
SC. 25.

Ὅυ κατόπιν, ὡς ὁ λόγος, ἤχομεν ἑορτῆς. SC. 57.
Ita legendum, non κατόπιν, ut mendose excusum
est.

Ὅυ μόνον περιπολοῦντες σωματικῶς ἐν τῇ γῆ-
τοῦ Σωτῆρος. SC. 49.

Ὅυ τοσοῦτοναυχμώδης γῆ, καὶ κραναή, καὶ κατά-
ξηρος. SC. 11.

Ὅυσης ὀψίας τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τῇ μιᾷ τῶν Σαβ-
βάτων. SC. 35.

Πάλαι μὲν ὁ θεόπτης Μωσῆς ἀνάγων τὸν Ἰσραη-
λιτικὸν λαόν. SC. 28.

Πάλιν ἡ εὐαγγελικὴ φωνὴ πρὸς τὴν πατρικὴν ἡμᾶς
ἀνάγουσα κλιμακα. SC. 16.

Πάλιν ἡ τοῦ Θεοῦ ἐνουπόσττος σοφία καὶ δύναμις.
SC. 8.

Πάλιν ἡμῖν ἡ τῆς βασιλείδος τῶν ἑορτῶν ἑορτὴ.
M. M. 78. †

Πατρικῆς μνήμης ἑορτὴν ἄγομεν σήμερον, ὦ Πα-
τέρων. M. M. 65. †

Πολλὴν πανδαίσταν ἡμῖν ὁ ἐπιστήθιος εὐαγγελιστῆς
προτίθησι. SC. 25.

Πολυτελὴν πανδασίαν ἡμῖν, etc. M. M. Eadem,
quia superius incipit : Πολλὴν πανδαίσταν, etc.

Πρὸ γὰρ τοῦ ἐκουσίου πάθους ἐπαγγελάμενος ὁ
Σωτῆρ. ALL. 2. †

Προέφθασάν με ἡμέραι πτωχείας· στένων πεπό-
ρευμαι. M. M. 73. †

Προσέχετε, λαός μου, τὸν νόμον μου· κλίνατε τὸ
οὖς ὑμῶν. M. M. 75. †

Προφητικαῖς πειθόμενοι ῥήσεσιν ἀποστολικαῖς τε
παραινέσεσιν ἤχοντες (leg. ἀκούοντες). M. M. 70. †

Σήμερον ἡ Ἐκκλησία δαδουχεῖται μυστικῶς. SC. 55.

Σήμερον τῆς ἡμῶν σωτηρίας; ἡ οἰκονομία πεπλήρωται. M. M. 80. †

Συγκαλεῖ μὲν ἡμᾶς, etc. ESC. Eadem, quæ supra incipit: Eὐκαλεῖ μὲν ἡμᾶς.

Συνήδομαι σοι, πόλις, καὶ σοι, θεῖς τῶν ἀνακτόρων ναέ. SC. 55.

Ταύτην ἐγὼ πάσχειν εἶκα σήμερον, ὅσοι. M. M. 56. †.

Τέρπει μὲν τὰς ὄψεις ἀνίσχων τῆς ἐψᾶς ὁ ἥλιος. SC. 29.

Τῆς μυστικῆς ἐκείνης καὶ θείας κλίμακος ἦν ὁ θεὸς; ὑπέδειξε. SC. 15.

Τίς δώσει τῇ κεφαλῇ μου ὕδωρ, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς μου. SC. 62.

Τοῦ Δεσπότη καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ τὸ ὑπερφύς. M. M. 55. †

Τοῦ μὲν αἰσθητοῦ ἡλίου τοῦ ὀριζοντος; ὑπερέτληοντος. SC. 14.

Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ γάμος ἐγένετο, φησί, ἐν Κανᾷ. M. M. 59. †

Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐγένετο τὰ ἐγκαίνια ἐν Ἱεροσολύμοις. M. M. 66. †

Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐφανερώσεν ἑαυτὸν ὁ Ἰησοῦς. SC. 37.

Φαιδρά τῆς παρουσίας ἑορτῆς ἡ συνέλευσις. SC. 26.

Φαιδρὰ ὁμῶν ἡ συνέλευσις; σήμερον διαγείρουσα τὸν νοῦν. M. M. 67. †

Φέρε σήμερον ἐπὶ τὴν προτέραν εὐκοσμίαν. M. M. 71. †

Φέρε σήμερον, ὦ θεοφιλέστατον ἄθροισμα, τῆς ζωηφόρου σταυροῦ. SC. 3.

Ὡς; λίαν καλλίστην συνῆψεν ὁ χρόνος, τὴν τοῦ πρώτου. M. M. 36. †

Ὡς; λίαν μοι λαμπρότερα τὴν σήμερον, ἡ τῆς διδασκαλίας. SC. 60.

Ὡς; λίαν ὀρῶ φαιδρότερα τὴν παρούσαν πανήγυριν. M. M. 79. †

Admonendus hic Lector ab hoc catalogo exclusa fuisse quatuor homiliarum initia, quæ Fabricius *Biblioth. Græcæ* vol. X, cap. 42, referens a Scorsio editas, adducit ex codice Cæsareo a Lambecio recensito, ubi Ἐρμηνεῖα εἰς τὰ ἔνδεκα ἐωθινά, h. e. *Interpretatio in undecim evangelia matutina*, continetur. At quid ita? Ideo nimirum, quod recensionem potius Lambecianam quam Scorsianam editionem amplexus, homilias maluerit acephalas, id est, verbis Evangelii præmitti solitis destitutas, quam plenas integrasque memorare, quales idem Scorsus ex optimorum exemplarium fide publicavit. Homiliarum autem quas edidit Scorsus, en habes initia apud Fabricium allata.

Ἡ ζωοφόρος τοῦ Κυρίου ἀνάστασις. Matutinum V. FAB. Ὁ Πέτρος; ἀναστὰς; ἔδραμεν ἐπὶ τὸ μνημεῖον, καὶ παρακύψας. SC.

Ἄντι (leg. ἄρτι) κορυφαίου τῶν φοιτητῶν. Matutinum VIII. FAB. Μαρία εἰστήκει πρὸς τὸ μνημεῖον κλαίουσα ἔξω. SC.

Ζητητέον τοῖς τῶν ἱερῶν λογίων ἐξετασταῖς, Matutinum IX. FAB. Οὐστὴς ὄψιας; τῆς ἡμέρας ἐκείνη τῆς μιᾶς τῶν Σαββάτων. SC.

Τοῖς; μαθηταῖς; ὀφθεῖ; ὁ Κύριος. Matutinum XI. FAB. Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐφανερώσεν ἑαυτὸν ὁ Ἰησοῦς. SC.

Ceterum longe major Theophanis sermonum sive concionum copia catalogum hunc locupletare posset, si scriptorum in primis earum verbis proferendis accuratior fuisset opera. Sed rem plerique levi brachio, seu potius calamo attingentes, de iis in universum agere satis habuere. Quod præcipue mirum in diligentissimo P. de Montfaucon accidit, qui in *Diario Italico*, id est, *Itinere litterario*, duos ejusdem Theophanis homiliarum mss. codices Neapoli, totidem Venetiis a se inspectos enarrans, singularum titulos, nedum prima verba describere neglexerit.

Quod postremo loco præstituros recepimus, tandem aggrediamur, fidemque liberemus.

Hæc præ cæteris hoc in codice reperias observatu digna. Nulla fere vox scribendi compendio vacat. Litterarum nexus passim difficilis et inextricabilis: unde alias OEdipo, alias Alexandro sit opus. Ad hoc verba tam arte inter se aliquando cohærere, ut duo in unum coalescant; tam longe interdum a se ipsis distare, ut unum in duo prorsus abeat. Quo quid orationis sententiam gravius perturbet? Quid ingenium interpretis excruciet acerbius? In litteris vero majoribus rarum illud occurrit ac singulare, quod littera O pluribus locis, puta fol. 93, 113 et 116, pisrem exprimat; adeoque animantes natura mutos mireris induci loquentes. Qua quidem de re fiet alibi mentio, et cum P. de Montfaucon sermo conferetur.

Ad codicis materiam, sive membranam quod attinet, ea crassior est ac rudis; ipse autem totus constat e complurium librorum foliis palimpsestis undique collatis, non una manu vel ætate descriptis, quorum priorem scripturam, ut novam admitterent, eradere jussit frequens illis temporibus membranæ penuria. Non tamen id omnino pervici; siquidem multæ adhuc apparent paginae, aliæ minutis, aliæ mediocribus, non paucæ grandioribus litteris, nunc quadratam, nunc rotundam, modo rectam, modo obliquam formam referentibus, exaratae.

Multa denique ad exemplarium hujus laudem commendationemque sane conspirant. Homiliarum inscriptiones iis uberes plerumque ac locupletiores sese ostendunt, quas P. Scorsus edidit. Quanta porro inde lux Theophanis rebus gestis affulget! sive locos indicent, urbes videlicet, ecclesias, ædes ubi illæ habitæ; sive dies, tempora, festa, rerum eventus, sanctos, aliosque insignes virtutibus viros significant, in quorum memoriam ac celebritatem pronuntiatæ. Quid magnam homiliarum copiam referam, quæ hoc nostro codice continentur, neque in ullis, Vaticanis, Gallicis, Germanicis hactenus inspectis exstant? Exemplo sit vel *Oratio de memo-*

rabilis Patris Bartholomæi funere, ejus vitam complectens. Ad quas accedere cum *sancti Saba* vel *Sabæ Mesimeri*, Theophanis discipuli, concio, tum *S. Joannis Chrysostomi* homilia (de qua supra) necdum typis, quod sciam, evulgata. Præterea, si ex unius loci obiter a nobis animadversi emendatione, quam supra representavimus, licet recte conjicere :

Hucusque recensio codicis 16 bibliothecæ Matritensis; addemus nunc descriptionem codicis 33 ejusdem bibliothecæ qui continet Theophanis homilias tredecim.

Cod. 33, membranæ folii magnitudine, in folia tantum 31 contractus, vetusta manu, quippe sæculo XIII transcriptus, membrana vero longe vetustiori, Theophanis Ceramei homilias 13 hoc ordine complectitur.

Fol. 1. Ἀρχὴ τῶν τὰ Ἐωθινῶν. Ὁμιλία εἰς τὸ πρῶτον Ἐωθινόν (ad oram πα'). *Initium xi Matutinorum. Homilia 81 in primum Matutinum.* Incipit, Πάλαι μὲν ὁ θεόπτης Μωϋσῆς ἀνάγων τὸν Ἰσραηλιτικὸν λαὸν εἰς τὸ Σίναϊον περιῤῥήραντηρίοις.

3. Ὁμιλία εἰς τὸ β' Ἐωθινόν (ad oram πβ'). *Homilia 82, in ii Matutinum.* Incipit, Τέρπει μὲν τὰς ὄψεις ἐκ τῆς ἑψῆς ἀνέχων ὁ ἥλιος.

5. Averso. Ὁμιλία εἰς τὸ γ' Ἐωθινόν (ad oram πγ'). *Homilia 83 in iii Matutinum.* Incipit, Οἱ ἀενάως ῥέοντες ποταμοί.

8. Ὁμιλία εἰς τὸ δ' Ἐωθινόν· κατὰ Λουκᾶν (ad oram πδ'). *Homilia 84, in iv Matutinum, secundum Lucam.* Incipit, Ἐπειδὴ περὶ τῆς ἱερᾶς Χριστοῦ Ἀναστάσεως.

10. Ὁμιλία εἰς τὸ ε' Ἐωθινόν (ad oram πε'). *Homilia 85 in v Matutinum.* Hæc præmissis Evangelii verbis : Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ὁ Πέτρος ἀναστὰς ἔδραμεν ἐπὶ τοῦ μνημείου (leg. τὸ μνημεῖον). Incipit : Ἡ ζωηφόρος τοῦ Κυρίου Ἀνάστασις οὐκ αὐτόθεν δέδεικται.

11. Averso. Ὁμιλία εἰς τὸ ς' Ἐωθινόν καὶ εἰς τὴν σωτήριον Ἀνάληψιν (ad oram πς'). *Homilia 86, in vi Matutinum et in salutarem Ascensionem.* Incipit, Δαμπρὰ τῷ ὄντι καὶ παμφαῆς (in excusis περιφανῆς) ἡ παροῦσα πανηγυρίς.

15. Ὁμιλία εἰς τὸ ζ' Ἐωθινόν (ad oram πζ'). *Homilia 87, in vii Matutinum.* Incipit, Ὅτε τὴν κατὰ τῆς ἡμετέρας φύσεως ἀρχῆθεν.

Hæc homilia sine caret, desinitque in hæc verba, τὴν τοῦ Λόγου θεότητα καὶ σῶμα, quæ optime coeunt his, τὸ λοιπὸν τὴν ἀνθρωπότητα, etc., a quibus incipit eadem homilia initio mutila in hujus nostri Catalogi Codice 16, Theophanis Ceramei homilias complectente, fol. 212, col. 1. Quod plane comprobatur ejusdem Theophanis editione a P. Scorso facta, ubi pag. 243, circa medium, allata modo homilia verba conjuncta perleguntur.

17. Col. 1 ineunte occurrit continuatio homiliae 8, περὶ τοῦ, Ἐχοντα τὸν λεγεῶνα, nempe in illud, *Habentem legionem*, quam in memorato codice 16, fol. 17 averso, col. 1, initio quidem integram, sed serie sua destitutam, atque in hæc desinentem, τὸ δὲ δύο τοὺς δα... quæ mirifice committuntur his

quot locos in excusis ejusmodi homiliis nostri codicis beneficio emendari posse censendum est!

Quæ cum ita se habeant, quisnam æquus rerum æstimator non plane intelligat quanti sit ille pretii, quanto cæteris excellentior, quantum ad ampliorem castigatioremque Theophanis scriptorum editionem conferre possit?

verbis, *μονῶντας εἰπεῖν τὸν Ματθαῖον*, etc., unde eadem exorditur continuatio, ut liquido patet ex laudatæ editionis pag. 53, in cujus sine adducta verba contigua reperias.

18. Averso. Ὁμιλία εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου, εἰς εἰστέκει ὁ Ἰωάννης, καὶ εἰς τὸ (sic). Ἐλέχθη ἐν τῷ (leg. τῆ) πατρίδι αὐτοῦ ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἀποστόλου Ἀνδρέου (ad oram λόγ. η'). *Homilia 8, in illud Evangelii secundum Joannem : « Stabat Joannes, » et in illud : « Dicta est in ipsius patria in templo apostoli Andreæ.* Incipit, Ἐμοὶ τῆς παρουσίας ἑορτῆς ἡ διὰλεξις.

21. Ὁμιλία περὶ τῆς Αἱμοβρόουσης καὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγώγου. Ἐλέχθη ἐν τῷ ἄμβωνι (ad oram λόγ. ι'). *Homilia 10, de Hæmorrhœissa et archisynagogi filia. Dicta est in ambone.* Incipit, Διπλῆν ἡμῖν σήμερον ἀφηγησάτο θαυμάτων.

23. Averso. Ὁμιλία εἰς τὸν πλούσιον καὶ εἰς τὸν Λάζαρον (ad oram ια'). *Homilia 11, in divitem et Lazarum.* Incipit, Πάλιν ἡ τοῦ Θεοῦ ἐνυπόστατος σοφία καὶ δύναμις.

26. Averso. Ὁμιλία περὶ τοῦ ἀρχιεπιδόμου Ζαχαρίου (ad oram λόγ. ιβ') *Homilia 12, de Zachæo rubricanorum principe.* Incipit Τῆς μυστικῆς ἐκείνης καὶ θείας κλίμακος.

29. Ὁμιλία περὶ τοῦ Τελώνου καὶ τοῦ Φαρισαίου (ad oram ιγ'). *Homilia 13, de Publicano et Phariseo.* Incipit : Πάλιν ἡμῖν ἡ εὐαγγελικὴ φωνὴ πρὸς τὴν πατρικὴν ἡμᾶς ἀνάγουσα κλίμακα.

32. Averso. Ὁμιλία περὶ τοῦ Ἀσώτου. Ἐλέχθη εἰς τ' (sic). (Ad oram ιδ'). *Homilia 14, de Prodigio. Dicta in illud.* Incipit : Ἐφθασεν ἡ εὐαγγελικὴ φιλοσοφία.

Hæc homilia maxima sui parte deficit, desinitque in hanc vocem ἐσχημάτισαι (leg. ἐσχημάτισε). Cætera in supra laudato codice 16, fol. 18, sequuntur, ubi eadem exstat homilia expers initii, ab his incipiens verbis : Ποτὲ μὲν δραχμῆν, etc., quæ cum voce ἐσχημάτισαι arctissime copulantur.

Omnes porro homiliae hoc in codice contentæ *Philagathi* sunt *Philosophi*, sive *Theophanis Ceramei* archiepiscopi *Tauromenitani*, quas cum aliis ejusdem plurimis Franciscus Scorsus S. J. Græce et Latine Parisiensibus typis edidit anno 1644. Desiderantur autem omnes integræ, mutilarum vero fragmenta reperiuntur in hujus Catalogi codice 16, qui ex ejusdem Philagathi homiliis prope totus constat. Adsunt ibi quidem homiliae in iv posteriora *Matuina*, una cum fragmento in septimum; sed

inde rursus absunt homiliæ in vi *Priora*, cum fragmento homiliæ in septimum, quas hic omnino invenias, atque uno verbo cæteræ homiliæ variæ, earumque fragmenta, quæ hic continentur. At unde mutus utriusque codicis defectus? Hic nimirum codex 53 memorati codicis 16 pars est; ita esse nihil apertius, nihil manifestius. Idem enim utriusque modus, eadem membranæ crassities, pariter fumosa facies; eadem manus, eadem denique scriptura vetustioribus litteris erasis superinducta. Adde homiliarum mutua supplementa, adde fragmentorum aptissimam copulationem, et quasi commissuram: adeo, ut parem alter alteri codex opem præstet, mutisque adhibeat vulneribus medicinam. Quoniam autem sortis vel ingenio, vel diligentia factum esse dixerim, ut avulsa ex uno vo-

lumine folia in alterum sine ullo detrimento aut imminutione convenerint? ut distracta unius corporis membra coagmentari potuerint, atque iterum coalescere! Nonne ambos hujusmodi codices cum illis veterum temporum *chartis per alphabetum divis* merito compares, quæ prius decisæ, postea admotæ collatæque, omnino inter se cohærentes inveniebantur? Tanta duorum voluminum concordia, tam singularis mirificusque consensus.

Quando vero insolens hujusmodi avulsio et distractio contigerit, quis vere affirmet? Certe in homiliarum indice sæculi xv manu exarato, qui supra dicto codici 16 præmittitur, eadem prorsus homiliæ memorantur, quas hic forte fortuna continet codex: maximo sane argumento, non adeo recentem esse talem avulsionem distractionemque.

THEOPHANIS CERAMEI

HOMILIÆ

IN EVANGELIA DOMINICALIA

ET FESTA TOTIUS ANNI.

PRIMORIBUS ET POPULO TAUROMENITANO UNIVERSO

FRANCISCUS SCORSUS S.

Cum multa sint vestræ civitatis insignia, quibus sine ullo jactantiæ fastu gloriari vobis, et inter primarias Siciliæ urbes conspicuum tollere verticem liceat, Tauromenitani cives, hoc certe decus ex hoc opere vobis assurgens, quod et vestro nomine simul et æternitati consecratum prodit in lucem, et honorificentissimum, si quod aliud, et amplissimum est. Etenim cætera magnarum urbium decora et monumenta, quæ ad potentiæ opulentiaque ostentationem magno molimine operosaque manu exædificata sunt, quam sint obnoxia cæli ac tempestatum injuriis, et si hæc desint, quam vetustate ipsa subsistant, fatiscant et dissolvantur, vos ipsi estis oculati testes. Habetis vestræ veteris amplitudinis, quæ vel Romanam ipsam magnitudinem æmulari voluisse visa sunt, vestigia adhuc solo exstantia, seu potius stantia adhuc integra monumenta: nam vos magis quam cæteros fortunæ petulantia videtur reverita; a vobis jus suum avidosque dentes abstinuisse Saturnus; ut et si morsus inflixerit aliquos, tamen omnia non affligerit ac devoravit: theatrum, naumachiam, aquarum ad eam ductus, et receptacula substructionis antiquæ atque magnificæ. Sed ea quæ suapte natura caduca sunt partim subruit atque detrivit, ut dixi, velustas ipsa; partim etiam pro sua conditione delapsa tandem posteritas ingemiscet. Cæteræ etiam vestræ civitatis prærogativæ, conditorum nobilitas, antiquitas cum plurimis Siciliæ urbibus prope cœva, libertas, civilis administratio, jura Romanæ colonæ, cæteraque quæ a me ad suscitandam civitatis vestræ gloriam jam in hominum animis pene extinctam in primo isagogico proæmio longius descripta sunt, quanquam litteris semper victuris sint consignata; tamen nescio quo pacto etiamnum

delitescunt; et si minus ab iis, certe ab hominum vel scientia, vel memoria oblitterata, multoque magis ab ore ac sermone communi remota, et si paucissimis antiquariis et interiorum litterarum studiosis nota, maximæ certe hominum parti ignota sunt. Atque, ut acu propius rem attingam, quotusquisque Theophanem vestrum veterem antistitem, eloquentissimum ecclesiasten, omni doctrinarum genere insignem virum usque ad hodiernam diem vel de nomine, nedum de facie noverat? Claruit ille quidem una cum aureis vestræ reipublicæ sæculis; sed ubi Agarenorum imperium decolorem induxit ætatem, ac ferream, eandem prope ac vestræ civitatis decus fortunam subivit, eademque ruina prope funeratum ejus nomen et obrutum est. Veruntamen, quoniam, ut ait Callimachus ille Romanus, quæsitum ingenio nomen ab ævo non excidit,

*Et cum consumat lapidem, ferrumque vetustas,
scripta tamen annos evincunt,*

*Solaque non norunt hæc monumenta mori,
perfugium nactus est, ubi diutius durare et vivere posset Theophanes vester Cerameus in bibliothecarum asyulis: in quibus cum ad hunc diem abstrusus fuerit, en tandem aspicit lucem, et in ora hominum linguasque traducitur: cum quo equidem omnia vestra simul decora, quæ jam vetustate inobscurata et oblivione prope deleta fuerant, reviviscere mihi videntur; non solum quia in hujus operis præmiis isagogicis ea vel ab ultima antiquitate repetita vel in memoriam hominum revocare vel in cognitionem adducere, tum rei ipsius dignitate permotus, tum vestro studio omnino compulsus institui; sed etiam quia cum Theophanis archiepiscopi et scriptoris ecclesiastici nomen non modo litteratorum, sed etiam sacrorum oratorum in ore versabitur, cum referetur in commentariis, cum resonabit in templis populorumque concionibus, simul etiam Tauromenii gloria decusque resonabit. Quare vigescet hæc Theophanis vestri, unaque Tauromenitani nominis gloria; et florescet quotidie magis: et quantum vestris manufactis operibus decerptura est ævi longinquitas, tantum arrogatura laudibus. Est enim hoc meum monumentum, quod a me magno cum studio, in magna tamen temporis inopia subcisivis propemodum horis conditum et elucubratum tandem existit: est, inquam, illud hujusmodi, ut pro immortalis sua conditione vivere possit memoria sæculorum omnium, quod posteritas semper amplectatur, et ipsa intueatur æternitas. Sed quod meum dixi, jam muto dictum; et a me quasi mancupi rem ab alieno; vestrum volueram dicere hoc opus, quod a me vobis pro merito vestro, ac studio in alumnum atque pastorem patriæ, collatoque in id exscribendum ære publico donatum ac dedicatum volo. Vestro enim præscriptum nomini, patrociniisque devotum haud vereor, ut in ora manusque vestras et gratius venturum sit et tutius, diutiusque in pluteis doctorum hominum versaturum.*

HUMANIS LECTORIBUS
FRANCISCUS SCORSUS
SOCIETATIS JESU.

Poetico more et ingenio usus videtur Hebræus vates tum sæpe alias, tum vero cum inanimis rebus animam asstringens, cælum enarrare gloriam Dei, et diem diei verbum eructare cecinit¹. Perpetua scilicet est nullaque temporum intercapedine obmutescens divina laus quam rerum creaturarum universitas Deo O. M. architecto suo quamvis muta decantat: et cum ea unius diei angustiis circumscribi non possit, vicem suam, et velut lampada alter alteri tradat necesse est. Quod si hoc oraculum ad mysticum sensum, quem multi, et optimæ notæ indicant Patres, traducendum sit, id etiam commode cadit in eam Dei laudem,

¹ Psal. xviii, 2, 5.

quam sancti doctores Ecclesiæ doctrina scriptisque tradiderunt suis. Etenim perpetuo illa curriculo ab ipsius Ecclesiæ exortu progressa et pervagata est; et quam acceperunt a primo Doctore Christo apostoli, eam per Patres traditam atque transmissam non intercepto cursu exceperæ sæcula consequentia. Unde fit uti non modo semper eadem vigeat, sed etiam augeatur magis magisque splendescat, cum semper ad doctrinam evangelicam explicandam illuminandamque alius aliam præferat faciem; præsertim vero cum aliqua hæreseon coorta tempestas, quæ candidissimis veritatis luminibus nebulis suis officeret; quas profecto radii illi cœlestes ac prævalentes ita penetrarunt atque discussæerunt, ut nihil magis tenebrarum princeps ex offusa sua caligine lucratus sit, uti Theophanes noster in quadam homilia docet, quam ut magis Ecclesiæ splendor enitesceret. Ita igitur ut institutum orationis orbem conficiam, dies præcedens videtur docere sequentem; quod etiam Mimographus illo versiculo venuste expressit :

Discipulus est prioris posterior dies.

Neque vero hæc solum de Ecclesiæ Patribus dictum velim, eo quod nullum fere sæculum fluxit quin aliquem protulerit, qui ei doctrinæ lucæ, dum viveret, præluceret; sed etiam quod eorum opera veluti cum eorumdem vita deposita, et cum corpore jam sepulta, adeoque tam magna lux etiam intermortua post aliquot deinde revixerit sæcula, atque ab oblivionis sepulcro eruta, in lucem evenerit : quo casu plerosque vel primos, et tempore et dignitate Patres defunctos esse videmus. Quantus et quam luculentus doctor Dionysius Areopagita, qui altissima de divinis nominibus, atque omnino cœlestem de cœlesti hierarchia theologiam propius ab apostolorum fonte haustam per libros suos in posteros derivavit? Et tamen ejus libri tam insignes sexcentos prope annos in occulto fuerunt, cum nemo ante divi Gregorii tempora eorum meminisse reperiatur; cujus rei non aliam fuisse causam censuit cardinalis Bellarminus, quam quod alicubi latuerint, ut multa alia sæpe longo tempore delitescunt. S. Gregorii Nysseni libros adversus Eunomium S. Hieronymus libro *De viris illustribus* recenset, eosque sibi ab eodem Gregorio lectos testatur; hi vero nostris hisce temporibus cum tot ante sæculis in tenebris jacuissent, aspexere lucem; quos cum P. Jacobus Gretserus, de litteris, et quod est longe præclarius, de Catholica Ecclesia optime meritus, ex Bavarica bibliotheca erutos præ manibus haberet et expoliret, ut in lucem utilitatemque communem efferret, præoccupavit edere ex Nicolai Gulonii interpretatione P. Joannes a S. Francisco, monachus Fulienensis, interpretis filius, exstantque hodie tomo II Operum Nysseni. Ejus vero fratris Basilii Magni centum amplius epistolæ in nova editione operum ejus Græce simul et Latine in lucem prodire. S. Cyrilli Commentarios in prophetas minores nuper vidimus a Jacobo Pontano publicatos : et ne ex singulis catalogum texam, longiorem sane futurum quam hæc Præfatio capere possit, qui sanctorum veterum Patrum volumina, qui bibliothecas veteres novasque versarit, quam hoc verum sit, quod hic proponimus considerandum, animadvertet : nam profecto ea quæ Colonix edita est anno 1618 et *Magna* appellatur, plus centum Patrum opusculis, quæ antea incognita erant, aucta et locupletata est. In quo genere magna quidem operæ pretia facere homines nostræ Societatis, et doctrina et sanctitate conspicui, jam tum ab ipsa condita Societate; quibus eam mentem, eosque non humanos, sed divinos immisisse spiritus ad gloriæ et Ecclesiæ suæ propagationem videtur Deus, ut in pervestigandis veterum Patrum, præsertim vero Græcorum, ex bibliothecarum angulis latebrisque reconditoribus, monumentis, in iisque illustrandis studium suum, linguarumque peritiam, quam sibi quæxivissent, bene collocarent; et ex blattarum esca humanorum ingeniorum pabula, et Ecclesiæ emolumenta ex illarum oblectamentis efficerent. Quod cum illi studiosius multo cupidiusque fecissent, quam qui mortales avaritia stimulati aurum ex terræ venis atque visceribus eruerunt, tum etiam utilius ac salutarius humano generi fuit; nam profecto perniciosum est aurum

Cogere humanos in usus,
Omne sacrum rapiente dextra :

contra vero

Parum sepultæ distat inertie
Celata virtus.

*Et de ea molius S. Irenæus celestis S. de la affluence de la vité: Sapientia absconsa, et thesaurus occultus, quæ utilitas in utroque? **

Horum insignium vicorum auctoritate, et vilitate regere, et quam esset hoc studium Societatis nostræ periculum, et quanto Christianæ Religionis commoto, his præsertim temporibus, cum sanctorum Patrum auctoritas, et doctrina ab hæreticis interpretibus depravatur, vel parvipenditur, permixtos vehementer scio, ut si quid in Latinis et Græcis litteris existens exhibentisque studiis operæque posuissem, in hoc opus non parvi momenti conferrem, symbolique meam, tandem quamvis illam, ad tam lautum convivium ferrem, in eoque firmus adhaerere. Igitur simul atque ad me delatæ sunt homiliæ Theophanis Ceramæi, archiepiscopi Tauromenti in Sicilia nostra, deesse mihi et rei litterariæ nolui, quin oculatam occasionem arriperem, et spartam nactus, eam ornarem: ad quam etiam mihi ampliores adhibuit stimulos natalis soli amor, et studium illustrandæ gentis nostræ, cum non modo universæ Ecclesiæ, sed et Siciliæ nostræ gloriæ splendorique me consulere atque servire reputarem, si scriptorem hunc ecclesiasticum in lucem proderem; quo uno certe possit Sicilia glorari, cum alia non habeat fere neminem, cujus tam magnum opus ad hanc usque diem tantum nobis sit. Quamvis enim Paschasinus Lilybetanus episcopus sapientiæ gloria floruerit, et Egæsinus concilio legatus Leonis I Pontificis Romani præfuerit, tamen ejus non nisi pauca quædam ad ipsum Leonem epistolæ inter illius opera exstant. Petri Siculi historiam de vana Monichæarum hæresi ex Matthæi Baferi Societatis nostræ eruditione clarissimi studio et interpretatione lucrati sumus; qui sane Petrus eodem fere sæculo vixit scripsitque, quo hic Noster, Basilio nimirum et filiis ejus Constantino et Leone imperatoribus, a quibus legatus missus est Tibricam Armeniæ civitatem; sed hoc brevis historiæ quam tenet lucellum est. Si quis vero alius Christianæ sapientiæ gloria superioribus claruit sæculis, ejus tamen opera nondum, quod sciam, ad lucem hominum pertransierunt. Accedebat etiam illud, quod Theophanem nostrum eò sæculo vixisse compererim, quod ob doctorum hominum penuriam, qui illud luce doctrinæ illustrarent, obscurum appellatur a doctis, ut non minimum rei litterariæ et fidei compendium facere mihi viderer, si illi sæculo illustrando facem vel stellulam aliquam præferrem, ostenderemque neque tum defuisse in Ecclesia Christi doctorum Patrum lucem. Quibus subductis rationibus præclarum negotium suscipere existimavi, si calenæ sanctorum Patrum, qua Sponsæ collum ornatur, hunc etiam annulum conserendum offerrem. Illud vero in tanta inventi hujus thesauri lætitia dolendum mihi et omnibus bonis est, qui dolor etiam nunc animo infixus hæret, quod cum his ejus ingenii monumentis non etiam aliquid de vita ejus, seu rebus gestis vestigium impressum apud historicos reperiamus. Quod sane tum obscuritati sæculi ejus, in quo vixit, tum etiam Saracenicæ cladis tribuendum videtur, qua quidquid in omnibus Siciliæ oppidis, si Panormum excipias, boni pulchrique existit, deletum est, ut nec in ea tabulæ fastique superiorum temporum superstites essent, nec in tanta barbarie novorum conditores existerent: neque vero post octavam synodum, a quo tempore illum florere cœpisse conjicimus, ac profecto certo suademus ἐν τοῖς προλεγομένοις, alia synodus in orbe celebrata est, in qua ille interesse potuerit, ut aliquam de ipso sicut de superioribus Tauromenitanæ Ecclesiæ episcopis ex synodis notitiam possemus accipere: sed non omnino ἀνεπιβεβητος erit Theophanes noster; sed illud profecto conabor, quod plerumque pictores solent, qui cum viventis hominis vultum coloresque exprimere non licuerit, ex ipso recenti cadavere lineamenta ducunt, et ex mortuo vivum effingunt. Ita ego ex his homiliis, in quibus ipse non pauca reliquit vitæ suæ morumque vestigia ac lineas, imaginem vitæ ipsius ducam; nulla est enim profecto imago animi verior et illustrior, quam oratio ingenii et animi ipsius germanus partus, scitumque est illud Demetrii Phalerei: Σχεδὸν εἰκόνα ἑκάστου τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς γράφει τὴν ἐπιστολήν, καὶ ἐστὶ μὲν καὶ ἐξ ἄλλου λόγου παντὸς ἰδεῖν τὸ ἦθος τοῦ γράφοντος. Idemque si quid aliud præse ferre mihi videntur hi Theophanis sermones, ex quibus quasi vestigiis ego omnia, quæ ad ejus patriam, sæculum quo vixit, dignitatem episcopi, peregrinationes, mores denique ac studia pertinent, pervestigabo; spero autem εὐσπέρως, si Deus juerit. Ne vero uno orationis tractu omnia dicerentur, unam εἰσαγωγὴν seu προοίμιον εἰσαγωγικὸν in tria præcemia, eaque in plures etiam partes dispertiri visum est: sic enim et lælium legenti

* E. cli. ix, 52.

levabitur, et conjectanea nostra erunt eo lucidiora quo distinctiora. Procœmia vero eo nomine appellantur, quod viam lectori muniant ad legendos hosce sermones, et docilem ad intelligendos faciant; isagogica vero, quod eum introducant, et quasi manu ducant, ut cum auctorem noverint, doctrinam libentius faciliusque percipiant. Cœterum etiam notas ad illustrandos difficiles locos auctoris adjicere optimum factu censuimus, cujus consilii rationem suo loco plenius reddemus.

Series evangeliorum, quæ Dominicis et festis per annum, ordine Romano leguntur; quibus usui sunt homiliæ Theophanis Ceramei, prout in hoc volumine ordine Græcorum disponuntur, concionatorum commodo.

- Ad Dominicam primam Adventus homilia xviii, quæ est de Judicio.*
Ad festum S. Joannis Evangelicæ hom. xxxvii, ex Matutin. undecima, quæ est in idem evangelium.
Ad festum SS. Innocentium hom. lii, quæ est de iisdem sanctis.
Ad festum S. Thomæ Cantuarien. hom. lvii, quæ est de S. Pancratio, in idem evangelium.
Ad octavam Epiphaniæ hom. l, quæ est de S. Andrea, in verba ejusdem evangelii.
Ad Dominicam tertiam post Epiph. hom. xlii, quæ est de centurione.
Ad Dominicam quartam post Epiph. hom. xlii, quæ est in die S. Demetrii, in idem evangelium.
Ad Dominicam Sexagesimæ, hom. vii, quæ est de parabola sementis.
Ad Dominicam Quinquagesimæ, hom. xxiv, quæ est in evangel. « Ecce ascendimus Hierosolymam. »
Ad feriam iv Cin. in Capite jejunii. hom. xix, in qua idem evangelium explicatur.
Ad feriam v Ciner. homil. xlii, quæ est de centurione.
Ad feriam ii post Domin. i Quadrag. hom. xviii, quæ est de Judicio.
Ad Sabbatum Quatuor Temporum Quadrag. et Domin. ii ejusdem hom. lix, de Transfiguratione.
Ad feriam iv post Dom. ii Quadrag. hom. xxiv, quæ est in idem evangelium.
Ad feriam v post eandem Dom. hom. viii, quæ est de divite et Lazaro.
Ad Sabbatum post eandem Domin. hom. xvii, quæ est de filio prodigo.
Ad feriam iv post Dom. iii Quadrag. hom. xxxviii, quæ est de Samaritana.
Ad feriam v post Dom. iv Quadrag. hom. vi, quæ est de filio viduæ.
Ad feriam vi post eandem Domin. hom. xxv, quæ est de Lazaro suscitato.
Ad Sabbatum ante Domin. Palmarum, et ad eandem Domin. hom. xxvi, quæ est in solemnitate Palmarum.
Ad hebdomadam Passionis Domini hom. xxvii, quæ est de eadem Passione, in omnia quatuor evangelia.
Ad Domin. Resurrectionis Domini hom. xxix, quæ est in secundum evangelium Resurrectionis Domini, ex Matutinis Officii Domini.
Ad feriam ii Paschæ hom. xxxii, quæ est in quintum ex iisdem matutinis.
Ad feriam iii ejusdem hom. xxxix, quæ est de Ascensione in idem evangelium.
Ad feriam iv ejusdem hom. xxxvi, quæ est in decimum ex matutinis.
Ad feriam v ejusdem hom. xxxiv, quæ est in octavam ex matutinis.
Ad feriam vi ejusdem hom. xxxviii, quæ est in primum ex matutinis.
Ad Sabbatum in Albis hom. xxxiii, quæ est in septimum ex matutinis.
Ad Domin. in Albis hom. xxxv, quæ est in nonum ex matutinis.
Ad Domin. ii post Pascha, hom. lvii, quæ est de S. Pancratio in idem evangelium.
Ad diem Ascensionis Dom. hom. xxxix, in eandem, et hom. xxx, quæ est in tertium ex matutinis.
Ad Dominicam infra octavam Ascens. hom. lvi, quæ est de S. Procopio in idem evangelium.
Ad Domin. Pentecosten hom. xi, quæ est in idem festum.
Ad feriam iii post Pentecosten hom. lvii de S. Pancratio in idem evangelium.
Ad feriam v post eandem hom. xxi quæ est in idem evangelium.
Ad festum S. Trinitatis. hom. xxviii, quæ est in primum ex matut. et hom. de Pentecoste.
Ad Domin. infra octavam Corporis Chr. hom. xiii, quæ est de parabola cænæ.
Ad Domin. iv post Pentecosten hom. v, quæ est in idem evangelium.
Ad Domin. x post Pentecosten hom. xvi, quæ est de Publicano et Pharisæo.
Ad Domin. vi post Pentecosten hom. xi, quæ est in idem evangelium.
Ad Domin. xiv post Pentecosten hom. xliii, quæ est in idem evangelium.
Ad Domin. xv post Pentecosten hom. vi, quæ est de filio viduæ.
Ad Domin. xvii post Pentecosten hom. xi, quæ est in partem ejusdem evangelii.
Ad feriam iv Quatuor Temp. Septembris hom. xxiii, quæ est in idem evangelium.
Ad Sabbatum Quatuor Temp. ejusdem mensis hom. xii, quæ est de muliere curva.
Ad Domin. xviii post Pentec. hom. xxi, quæ est in idem evangelium.
Ad Domin. xix post Pentec. hom. xiii, quæ est in Parabola cænæ.
Ad Domin. xxi post Pentec. hom. ii, quæ est de parabola decem milium talentorum.
Ad Domin. xxiii post Pentec. hom. x, in idem evangelium.
Ad Vigiliam S. Andreæ hom. l, quæ est in idem evangelium.
Ad festum Conceptionis B. Mariæ V. hom. xiv, quæ est in idem evangelium.
Ad festum S. Thomæ apost. hom. xxxv, quæ est in idem evangelium.
Ad festum S. Pauli primi eremitæ. hom. lvi, quæ est de S. Onuphrio.
Ad festum Cathedræ S. Petri hom. lv, quæ est in idem evangelium.
Ad festum S. Matthiæ hom. lvi, quæ est in idem evangelium.
Ad festum Conversionis S. Pauli hom. xli quæ est de omnibus sanctis.
Ad festum Annuntiationis B. Mariæ Virg. hom. lxi quæ est in idem festum et evangelium.
Ad festum S. Leonis papæ hom. lv, quæ est in idem evangelium.
Ad festum S. Marci evang. hom. xlviii, quæ est de missione duorum et septuaginta discipulorum.
Ad festum Inventionis S. crucis. hom. vi, quæ est prima de cruce.

- Ad festum S. Monicæ hom. vi, quæ est de filio viduæ.*
Ad festum S. Barnabæ apost. hom. LVIII, quæ est de S. Pantalcone in idem evangelium.
Ad festum SS. Viti et Crescentiæ hom. XLVIII, quæ est in idem evangelium.
Ad Vigiliam Apost. Petri et Pauli hom. XXXVII quæ est in idem evangelium.
Ad festum eorundem apost. hom. LV, quæ est in idem festum, et evangelium.
Ad Commemorationem S. Pauli hom. LVIII, quæ est in idem evangelium.
Ad dies infra octavam eorundem apost. hom. XLI, quæ est de omnibus sanctis.
Ad festum S. Alexii confessoris hom. eadem.
Ad festum S. Jacobi apost. hom. XXIV, quæ continet idem evangelium.
Ad festum S. Marthæ hom. LX, quæ est in idem evangelium.
Ad festum S. Petri ad Vincula hom. LV, quæ est in idem evangelium.
Ad festum Transfigurationis Domini hom. LIX, quæ est in idem festum et evangelium.
Ad Vigiliam Assumptionis B. Mariæ Virginis hom. LX, quæ continet ex parte idem evangelium.
Ad festum Assumpt. ejusdem hom. eadem, quæ est in idem festum et evangelium.
Ad festum S. Bartholomæi apost. hom. LI, quæ continet partem ejusdem evangelii.
Ad festum Decollationis S. Jo. Baptistæ hom. LXI, quæ est in idem festum et evangelium.
Ad festum SS. Felicis et Adaucti martyrum hom. XLVIII, quæ est in idem evangelium.
Ad festum Nativitatis B. Virginis hom. XIV, quæ est in idem evangelium.
Ad festum Exalt. S. crucis hom. IV, quæ est in idem festum.
Ad festum S. Francisci confessoris hom. LIV, quæ est in idem evangelium.
Ad festum S. Lucæ evang. hom. XLVIII, quæ est de missione duorum et septuaginta discipulorum.
Ad festum SS. Simonis et Judæ apost. hom. LVI, quæ est in illa verba: Hæc mando vobis, ut diligatis invicem.
Ad festum Omnium Sanctorum hom. LI, quæ est de beatitudinibus.
Ad festum S. Martini episc. hom. XLII, quæ est in illa verba: « Lucerna corporis est oculus. »
Ad festum S. Gregorii Thaumaturgi hom. XXIII, quæ continet idem evangelium.
Ad commune vigiliarum unius apostoli hom. LVI, quæ est in idem evangelium.
Ad commune unius Martyris hom. XXII, quæ est in evang. « Si quis vult venire post me. »
Ad commune plurium martyrum hom. LI, quæ est in evang. « Descendens Jesus de monte, » et hom. LIV in illud: « Confiteor tibi, Domine Pater, » et XLVIII, « Qui vos audii me audii, etc. »
Ad commune confess. pontif. hom. XLII, quæ est in evang. « Lucerna corporis est oculus. »
Ad commune confess. non pontif. hom. XLI, quæ continet Evang. « Ecce nos reliquimus omnia. »
Ad anniversarium Dedicationis Ecclesiæ, hom. XV, quæ est de Zacharæ.
Ad evangelium de S. Trinitate in missis votivis hom. LVI quæ est in eadem verba.
Ad evang. de angelis hom. XLIX, quæ est in eadem verba: « Vidit Jesus Nathanael.
Ad evang. de S. Cruce hom. XXIV, quæ est in eadem verba.
Ad evang. de Passione, hom. XXVII, quæ est de eadem.
Ad evang. de B. Virgine hom. LIII, quæ est de Annuntiatione, et hom. LX, quæ est de Assumptione.

PROÆMIUM PRIMUM

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟΝ,

DE TAUROMENITANA ECCLESIA.

§ I. Politicus Tauromenii status.

Cum Tauromenitanum archiepiscopum Theophanem hoc novo opere e tenebris revocemus in lucem, visum est optimum factu, si eadem opera ipsam Tauromenitanam civitatem et Ecclesiam e suis prope ruderibus ac tumultu excitaremus. Nam profecto idem casus, sive eadem Saracenicæ cladis, quæ sedem episcopalem convulsit, ipsam etiam civitatem afflixit, eaque cum suo Theophane prope contumelata est. Si quis enim oppidi Tauromenii substructiones Romanæ magnitudinis opera æmulantes, si quis civitatis splendorem, sedis episcopalis dignitatem, quæ vel usque ad Theophanis nostri tempora vigerant, oculis animisque contempletur, verum illud ab Ausonio dictum existimabit:

*Miremur periisse homines, monumenta fatiscunt.
Mors etiam saxis nominibusque venit.*

Non idem civitatis corpus nunc superesse, quod ante illa tempora vixerat, sed adhuc spirans cada-ver illius: et omnino quod de veteri Roma tot in-

cursionibus Barbarorum vœstata dictum fuit, Tauromenium in Tauromenio quæritabis. Quare et suscepti operis magnitudo ad commendationem sui postulat, ut sicuti magnificarum ædium ex fronte atque vestibulis, sic ipsius vel ab ipso aditu prima cognitio et admiratio accipiantur; cum nimirum, in qua civitate floruerit, quo throno conspicuus fuerit Theophanes intelligatur: et honestissimorum civium Tauromenitanorum ac præsertim civitatis patrum munificentia, quæ huic operi impenso ære publico non parum adjumenti contulit, suo jure promeretur, ut civitas illis sua, quæ propriis pene funerata ruinis jacet, hac nostra, quæcunque tandem illa sit, opella reviviscat. Igitur a primordio eam et ab ipsius fundamentis redintegrare aggrediar. Etenim si antiquitatem Tauromenii exquiramus, illud jam inde a Dionysii Syracusarum tyranni junioris tempestate, annis ante Christum natum 468, altissimum in monte Tauro caput erexisse, et ex vetustioris oppidi Naxi ruinis, ut pleraque mortalium habentur, quorum

unum ex alterius interitu nascitur, excitatum comperiemus. Ac parum hic ad rem pertinet nostram, utrum Naxus eo loco sita fuerit, ubi nunc castellum conspicitur vulgi appellatione *lo Schiso* dictum, quod duobus circiter millibus a Tauroennio distat, ut Thomas Fazellus ejusque asseclæ consenserunt, an aliquanto longius, quinque scilicet milliariibus distitum fuerit, quod Philippus Cluverius, diligentissimus veteris Siciliæ pervestigator, scribit, qui et opinionem superioris scriptoris ex Itinerario Antonini refellit. Certum illud, et a probatis auctoribus, Strabone, lib. vi, Diodoro, lib. xvi, Thucydide, lib. vi, Plutarcho in *Timoleonte* : ex quo confirmatur narratio de Tauroennio origine allata a Diodoro loco jam dicto, eaque potior et verior existimatur quam quæ traditur ab eodem sui parum memore, lib. xiv, a secunda diversa. His igitur auctoribus hæc afferimus : a Theocle Atheniensi conditum Naxum, qui cum ab instituto cursu in ea littora ventis esset abreptus, cumque soli bonitatem advertisset, et Siculorum in eo colenda segnitiam, domum reversus, cum Atheniensibus, uti coloniam eo mitterent, persuadere non potuisset, ascito magno Chalcidensium Lubacæ insulam incolentium numero, Ionum item et Doriensium, quorum major pars Megarenses erant, in Siciliam navigavit, et Chalcidenses quidem Naxum, Dorienses Megaram condidere, idque contigisse anno ante Christum natum 736, post Trojanum bellum 448. Cluverius scribit, cum annos 333 Naxus stetisset, tandem a Dionysio Syracusarum tyranno juniore, quod ejus tyrannidi infensa civitas ab eo descivisset, eversam esse. Igitur post Naxi excidium anno 37, Andromachus, Timæi historici, quem laudat M. Tullius lib. *De orat.*, pater, exsulum reliquias hinc inde cogens, montem Taurum, ab tauri forma dictum, illis habitandum dedit, quod a longo temporis spatio, quo ibi substiterat Tauroenium a *tauro* et *manendo*, Græce ἀπὸ τῆς ἐπὶ Ταύρου μονῆς appellatum : et cum subitis oppidum incrementis florere cœpisset, factum est ut et incolæ ingentes opes et civitas dignitatem amplissimam sibi compararet. Atque hic est Tauroenii ortus, hæc nominis origo. Quod si Plinius, *Colonia*, inquit, *Tauroenium*, quæ ante fuit *Naxos*; et Solinus itidem *Coloniam Tauroenium*, quam prisci *Naxum* vocabant; si de uno, inquam, eodemque oppido et eodem situ posito loquantur, falsi sunt; si ad hunc intellectum traducantur, ut ex Naxiorum colonia Tauroenium ortum velint, veri. Cæterum etymologia quam Fazellus refert omnino inepta est : *Tauroenium dictum*, inquit, *quasi tauri fortitudo*. Falsus est Fazellus in verbo, sed magis in re; non est μένος proprie fortitudo mæniorum, sed animorum, vel corporum : neque ex mororum fortitudine, sed ex mansione, ut Diodorus supra relatus est auctor, deducta originatio Tauroenii; sed hic error forte condonandus esset, nisi se ipse in linguæ Græcæ spineta volens ac sciens,

seu potius nesciens, induxisset. Quid illud quod ad firmamentum addit, quam leve atque ridiculum, muros mœnia appellatos quasi a μένος. Atqui hoc est etiam Latine nescire : mœnia quasi munia a *muniendo* dicta sunt prisco sermone Latinorum, qui per æ scribebant et efferebant, quæ postea per u. Plautus *Capt.* : *Vinclis custodiisque circummœniti sumus*. Sic mæri pro muri, æsus pro usus; et plura id genus. Sed in nonnullis usus retinuit æ, ut in *mœnibus*, in plerisque repudiavit, ut in exemplis allatis. Hoc igitur etymon falsum. Et vero etiam fabulosum illud quod affert scriptor historiæ sancti Pancratii, primi Tauroenii episcopi, quasi a *Mænæa* et *Tauro* dictum Tauroenium : scriptor inquam anonymus, non Evagrius, discipulus ipsius sancti Pancratii, cujus nomine supposito tota illa fabula potius quam historia emersit, vel certe fabulæ multæ in veram historiam irrepererunt, quam a Græco in Latinum traductam accepit ex monumentis P. Octavii Caetani, scriptoris historiæ sanctorum Siculorum. Igitur narratur, Taurum quemdam nomine, Chananæum, a Syris captum, et mercatori Romano venditum in Calabria, ductum ad Renaldum toparcham, cui uxor erat Mænæa Macedonissa; sed cum Renaldus in eo bello quod gessit contra Aquilinum, in Calabria regem, cæsus esset, Mænæa Tauro nupsit. Mox Aquilinus rex copias contra Taurum eduxit; isque cum Mænæa conjuge in Siciliam profugit, ubi Tauroenium a conjugibus Tauro et Mænæa conditum est. Hæc est fabella de origine Tauroenii conficta et in vulgus dedita, que sane proposita a me ante veritatis historicæ lucem, sine ulla argumentatione quasi nebula discussa disjectaque jam est, et a quovis mediocriter in critica exercitato dispelletur : quam et Fazellus ipse repulit; nam de Octavio Caetano non esset mirum acrioris iudicii viro; sed eam huc retuli, ut a vulgi etiam Tauroenitiani sensibus, in quibus, ut cæteræ aniles fabulæ hæsisse video, quantum fieri posset, extorqueretur. Ab illis igitur initiis profectum Tauroenium capere sua cœpit incrementa. De quo illud etiam antiquitatis ejus et dignitatis documentum habeo, quod a nemine, quod sciam, eorum qui res Sicilienses scribere, litteris proditum est : ego vero ab nobilissimo æque ac studiosissimo antiquitatis et litterarum D. Martino Lofarina, Panormitano, qui hodie apud Hispaniarum regem degit capellæ regiæ addictus, illud accepi cum ex Malcho de vita Pythagoræ a Cunrado Rittershusio Græce edito excerptum ad me detulisset, quod est hujusmodi : "Ας δ' ἐπιδημήσας Ἰταλίᾳ τε καὶ Σικελίᾳ κατέβαλε πόλεις δεδουλωμένας ὑπ' ἀλλήλων, τὰς μὲν πολλῶν ἐτῶν, τὰς δὲ νεωστὶ φρονήματος ἐξελυθειροῦ πλήσας διὰ τῶν ἐφ' ἐκάστην ἀκουστῶν αὐτοῦ ἡλευθέρωσε. Κρότωνα, καὶ Σύδαριν, καὶ Κατάνην, καὶ Πήγιον, καὶ Ἰμέραν, καὶ Ἀκράγαντα, καὶ Ταυρομένιον, καὶ ἄλλας τινὰς, αἷς καὶ νόμους ἔθετο διὰ Χαρῶνδα τε τοῦ Καταναίου, καὶ Ζελεύκου τοῦ Λοκροῦ· δι' ὧν ἀξιοζήλωτοι τοῖς περιωχίοις ἀκρι

πολλοῦ γεγῶνασι. *Civitates vero, quas in sua Italiae Siciliaeque peregrinatione Pythagoras vicinis servitute alias quidem antiquitus, alias vero recenter oppressas invenit, eas libertatis studio replens per suos auditores, quos ex unaquaque earum sectatores habebat, in pristinam asseruit libertatem, Crotonem scilicet et Sybarim, Catanam, Rhegium, Himeram, Agrigentum, et Tauromenium, et quasdam alias, quibus leges per Charondam Catanæum, et Zaleucum Locrum tulit, earumque causa dignæ apud finitimos ad longum usque tempus habitæ sunt, quarum æmularentur instituta.* Atque hæc pertinent ad Tauromenii antiquitatem, cui non minimum adjecere decoris duo nobilissima virorum paria; quorum alter in historia cum ipsa prope nascente patria floruit Timæus, Andromachi conditoris filius, de quo testimonium exstat M. Tullii, lib. II *De orat.* : *Timæus longe eruditissimus, et rerum copia, et sententiarum varietate abundantissimus, ipsa compositione verborum non impolitus, magnam eloquentiam ad scribendum attulit.* Meminit de eodem idem Tullius lib. V, Epist. ad Lucium. Meminit Plutarchus in *Nicia*, de historiis ab eo conscriptis: testatur hæc Dionysius Halicarnasseus, lib. I *Antiquitatis*. Τιμαίου τοῦ Σικελιώτου τὰ μὲν ἀρχαῖα τῶν ἱστοριῶν ἐν ταῖς κοιναῖς ἱστορίαις ἀφηγησαμένου, τοὺς δὲ πρὸς Πύρρον τὸν Ἑπειρώτην πολέμους εἰς ἰδίαν καταχωρησάντος πραγματείας. Hoc est interprete Dionysii Sigismundo Galeno : *Timæus Siculus res prisca complexus universali historia, Pyrrhi Epirotæ bellis privatim dicato volumine.* Sed nihil hujus insignis historici ad nostram ætatem pervenit. Alter Tauromenitanus in historiis memoratus Phileas est in re mechanica præcellens, Archimedi Syracusano σύγχρονος, de quo Athenæus, lib. V *Δειπν.*, ubi de navi Hieronis, regis Syracusarum, ipsius Archimedis molimine constructa, ejusque malo omnium maximo : *Κατήγαγεν δὲ αὐτὸν ἐπὶ θάλατταν Φιλέας ὁ Ταυρομενίτης μηχανικός. Deduxit eam in mare Phileas Tauromenitanus mechanicus.* Jam vero situs Tauromenii admirabilis est, et natura magis quam arte munitus : ut non mirum esse videatur, si a Saracenis, nisi per insidias capi expugnarique potuerit, eaque postrema fuerit urbium clarissimarum clades. Est enim mons ipse in quo situm est et arduus et ascensu difficilis utroque ex latere, quod et nos ipsi oculis nostris suspeximus et peragravimus, verumque esse cognovimus quod de eo etiam Appianus tradit esse asperrimum visu et acutissimis undique præstium præruptumque saxis. Urbs vero in illis mediis Alpibus, dicam potius quam alpestribus rupibus, et intercisus posita, et ab iisdem circummunita et obvallata est : quarum alias, qua orientem spectat, infra se habet ad mare depressas; alias, qua occidentem, cælum ipsum contingentes, ut poetice dicam, eique minantes, in quarum vertice exstat arx et oppidulum Mola, tota Sicilia notissimum, quod eo damnati homines facinorosi deportentur, ut tradit Fazellus, cui subest arx Taurome-

nii inferior, ita ut molibus a mola devolutis opprimi haud difficili negotio possit. Cæterum Tauromenitanum cælum lætum ac salubre est; prospectus ab oppido in Mamerlini freti et maris Ionii latissimum æquor, oppositosque Brutiorum montes, jucundissimus: agri etiam planities amœnissima; cannæ mellitæ, et vini apud veteres, teste Plinio, celebratissimi feracissima, ut non immerito eam regionem inter cæteras elegerint Romani quo colonias deducerent, quod Julio Cæsare rerum potito, et Tauromenii amplificandi studioso factum, ut Diodorus ejusdem temporis scriptor est testis. Et sane eorum magnificentiæ opera videntur esse, quod ab initio dicebam, theatrum lateritio opere constructum, quod magna ex parte integrum exstat, quæ sors haud scio an aliis veteribus Siciliae monumentis obvenerit: idque ego non sine animi voluptate oculis ac pedibus non semel dimensus sum dolique et questus sum apud cives, ex ea lateres ad alia nova ædificia substruenda subinde excindi; quo fiet, ut paucis post annis, ingens illud monumentum Tauromenitanæ amplitudinis funditus concidat. Idem ejusdem admirandæ potentiæ opera sunt stagna seu cisternæ subterraneæ duæ concameratae, quarum altera octo quadratis cementitiis suffulta columnis; altera vero pene prostrata et afflicta temporum injuria cernitur. Aquæductus item veteres ibi visuntur; et alia demum monumentorum in primisque Achegeti templi vestigia, et sepulcra non pauca, quam vel ambitu magna (nam quota pars illius hodie restat?) vel magnificentia nobilis, vel numero civium celebris fuerit civitas, ostendunt. Atque hic ejus splendor etiam usque ad Saracenicam tyrannidem, nimirum toto imperii Græcorum tempore usque ad Leonis Sapientis ævum, sub quo expugnata fuit, mansisse videtur. Nam Constantinus Porphyrogeneta, ejus filius, qui *De thematibus imperii* libellum scripsit, lib. II, in themate Siciliae hæc tradit, quæ primam hanc proœmii partem de Tauromenii statu politico ita claudat, et sigillum sit dictorum omnium honorificentissimum, et ipsius imperatoris annulo impressum, ne dicam digito scriptum: *Ἐχει δὲ πόλεις ἐπισήμους τὴν τε Συράκουσαν, καὶ τὸ καλοῦμενον Ταυρομένιον, καὶ αὐτὴν τὴν Ἀκράγαντα, καὶ τὰς λοιπὰς πόλεις τὰς μὲν ἡρημωμένας παρὰ τῶν Σαρακηνῶν. Τὴν μὲν οὖν Συράκουσαν ἐπὶ Βασιλεῦς τοῦ αἰοιδίμου βασιλέως παρέλαβον οἱ Σαρακηνοὶ· τὸ δὲ Ταυρομένιον ἐπὶ Λέοντος τοῦ Σοφωτάτου. Cæterum insignes urbes habet Syracusas, et Tauromenium dictum, ipsumque Agrigentum, et cæteras civitates, partim desolatas, partim Saracenis occupatas. Syracusas certe sub Basilio imperatore per celebri ceperunt Saraceni, Tauromenium vero sub Leone imperatore Sapiente.*

§ II. — Status ecclesiasticus Tauromenii.

Tauromenitanam Ecclesiam antiquitate et dignitate cum primis et primæ antiquitatis Ecclesiis Siciliae componendam nemo vocarit in dubium, modo

ejus primordia reputet; nimirum a S. Petro apostolorum principe fundatam, misso ex Oriente Tauromenium S. Pancratio, primo ejus episcopo, ab ipsomet S. Petro consecrato, extra controversiam est. Testatur Martyrologium Romanum 3 Aprilis; card. Baronius in notis; Niceph. lib. III, c. 35, et noster Theophanes hom. de S. Pancratio; quin ex fide quæ penes Simeonem Metaphrastem est, *Orat. de SS. Petro et Paulo*, ejusdem S. Petri vestigiis impressis ea ecclesia sanctitate et honore aucta et stabilita est; siquidem festum ex itinere apostolorum hospitio exceperit, ipso S. Pancratio illi obviam summis amoris significationibus procedente. Sed de S. Pancratio ejusque actis ac martyrio Tauromenii obitus nonnulla refert ex Gallicano Breviario excerpta D. Rocchus Pirrus in notis *Tauromenitanæ Ecclesiæ*, apud quem etiam plura ad hanc Ecclesiam spectantia leges. Nos sat habemus, ut synopsis quamdam ejus Ecclesiæ hic præmittamus, prout nostrum institutum postulat, summa perstringere capita. S. Pancratio successit Evagrius ejus discipulus; Evagrius S. Maximus, ambo a S. Petro consecrati episcopi, primus Romæ, cum esset legatus eo missus a S. Pancratio; secundus Tauromenii, cum ibi ex itinere moraretur. De priore testatur *Gallicanum Breviarium*, quod ego cum essem Tauromenii, oblatum a civibus, legi: ex quo itidem Pirrus in sua notitia secundo loco post Pancratium statuit Evagrium. Testimonium Breviarii producimus ad homiliam de S. Pancratio (*homil. LVII*), nota 13; posterioris, hoc est S. Maximi, Metaphrastem habeo auctorem loco citato. Hujus S. Maximi anniversariam Tauromenitana Ecclesia memoriam colit pridie Idus Januarii. Post Maximum Nico præfuit Tauromenio, qui cum centum nonaginta novem discipulis suis, Decio imperatore Christianæ fidei testimonium dedit morte. Post hos multi ex epistolis pontificum et synodis cum provincialibus tum œcumenicis Tauromenitani episcopi colliguntur. Nam S. Leo pontifex epistola quam ad universos Siciliae episcopos scripsit circa annum 447, Tauromenitani mentionem facit, sed nomen non exprimit. Post Romanæ synodo sub Symmacho papa celebratæ interfuit Rogatus, Tauromenitanus episcopus; Victorini et Secundini episcoporum meminit D. Gregorius epistola ad Petrum subdiaconum, circa annum 649; Justus ad concilium Lateranense venit Martino pontifice et Constante imperatore; ad œcumenicam synodum vi Constantino tertio contra Monothelitas convenit cum cæteris Petrus episcopus Tauromenitanus; septimæ vero, quæ fuit Nicæna II, contra Iconomachos, Constantino cum Irene matre imp., Joannes interfuit. Post hos legitur Zacharias Tauromenitanus episcopus, seu potius pseudepiscopus, ut in notis Anastasii Bibliothecarii legitur ad concilium VIII, qui Photii partibus favit: sed an hic sit idem atque ille Zacharias qui cognomento Cophus sit dictus, ut Pirri scriptum reliquit, et an archiepiscopi titulo auctus a Photio

facit pseudopatriarcha Constantinop., disputabimus infra, § III. Illic Zacharias, jam in synodo VIII œcumenica deposito ut schismatico, nec poenitenti, successit Theophanes Cerameus consecratus tempore ipso compositi schismatis et pacis restituta Ecclesiæ Orientali, quod evidenter ostendimus proœmio II, § IV et VII; nostro autem Theophani subrogatus videtur S. Procopius, qui anno Christi 903, Leonis imperat. XXVI, sub Abracheno Africano Saracenorum rege invadente et occupante Tauromenium, quod postremum fuit in Siciliensi illa clade atque pernicie captum oppidum; ille, inquam, S. Procopius martyrium passus est: quod habetur ex Vita ejusdem S. Procopii, quam Joannes diaconus Neapolitanus intexuit in ea narratione qua translationem corporis S. Severini ex Lucullano castello per occasionem timoris de eorundem Saracenorum incursione cœrti describit. Eam legi in monumentis mss. P. Octavii Caetani, quæ tamen adhuc sub incude tornantur. Hæc Ecclesia Tauromenitana de episcopali simul et politico flore statu decidit; sed profecto decessit, ut quæ fuerat martyris S. Pancratii primi pastoris sanguine initiata, ea esset et postremi itidem sanguine consignata. Nec vero inter primum et postremum pastores, qui animam suam pro ovibus profuderunt, ovium ipsarum cum lupis, vel ethnicis, vel Saracenis Christiani nominis hostibus non spectata certamina: etiam decore civium suorum sanguine conspersa et ornata, ut aliarum multarum, Ecclesia Tauromenitana. Ostensæ mihi sunt Tauromenii plenæ ossibus capsæ duæ, quæ multis ante annis in agro Tauromenitano non sine divinis miraculorum testimoniis inventa erectaque sunt, vel recenti adhuc sanguine tincta, et ipsis etiam mortis instrumentis confixa: sed quorum martyrum, cujusve temporis illa sint nondum compertum ab ipsis, nec ab Romano pontifice sancitum. Cæterum ex historiis aliis, ac tabulis et monumentis hæc colliguntur. Sub ipsum Ecclesiæ exortum, magistri et antistitis sui Pancratii documentis instructæ, exemploque confirmatæ, SS. mulieres Æsia Susanna et Zenais, de tyranno ac sexu muliebri morti occubentes triumpharunt. Cum S. Nicone itidem episcopo, quem quarto supra recensuimus loco, cæsi sunt, Decio exercente tyrannidem, ducenti uno minus, qui triumphanti duci suo latus stiparent, eadem laurea redimiti; quod ibi etiam attigimus. At ex Diocletiano imperatore SS. Sperus et Cornelianus cum sociis sexaginta eandem retulere palmam. Nec vero S. Procopio postremo episcopo et martyre socios abfuisse crediderim, in illa immanissima strage, quam Saraceni, Christianæ religionis infestissimi hostes, ejusdem causa dederunt, jam capto Tauromenio, quorum fortasse sacra λείψανα sunt quæ superioribus annis inventa jam assertari dixi in majore Tauromenii templo. Demum nec virginum nec confessorum floribus sacer Tauromenitanus hortus caruit, quorum odor late pervagatus sit. Ex horum

nus Gretserus, qui et sequenti proxime paragra-
pho ejusdem capituli de nostro testimonium profert.
*Tauromenii in Sicilia colitur antiqua imago beatæ
Virginis non manufacta; qualis etiam esse videtur
illa Deiparæ imago divinè picta quæ colitur in
Valle Viridi, in monte Ætna, ut scribit Octavius
Constantinus* (lege *Caetanus*; Constantinus enim
est nomen unius ex fratribus ejusdem Octavii,
monachi et abbatis ordinis Sancti Benedicti) in
Idea operis de sanctis Siciliae. Atque hactenus
thesim huic meæ tractationi prætexui ex relatis
a Gretsero: et ex genere harum iconum universo
fidem mihi munivi, ut non videretur incredibile
hujuscemodi imaginem ἀχειροποίητον existisse
Tauromenii, cum alias alibi ex certis auctoribus
existere notum sit. Quid igitur de Tauromenitana
immagine divæ Virginis non manufacta dixerim?
Equidem certa pro certis, conjecta pro conjectis
dabo: neque enim in tanta antiquitate tempo-
rum et historiæ penuria potius faciam. Existisse
hujusmodi imaginem ἀχειροποίητον et religiosis-
sime Tauromenii cultam Theophanis tempore,
atque etiam toto illo tempore quod Saracenicam
tyrannidem antecessit, haud in dubium vertendum
mihi videtur, cum tam diserte duobus in locis de
ea Theophanes meminerit, et gloriatur in sua
Ecclesia et urbe. Cæterum unde et originem habue-
rit, qua opera effecta, et an archetypon sit ἀχειρο-
ποίητον, an ectypon, hoc est ex prototypo ex-
pressum simulacrum, idque sive miraculo, sive
pictoris opera accuratissime deductum; quod
tamen idem quod archetypon nomen ἀχειροπο-
ιήτων relineat, quod illius sit instar, quod in multis
hujuscemodi tum Christi, tum Deiparæ contig-
isse idem Gretserus auctor est. Præterea quo
alio miraculo, quo tempore perlata Tauromenium,
idem dicam quod paulo ante Gretserus de ima-
gine Deiparæ non manufacta Conissæ monasterii
prope Cabalam, nihil alibi de Tauromenitana, quod
sciam, traditum. De altero vero, quod supra
proposueram agendum, an imago beatæ Virginis,
quam hodie Tauromenitani per summam pietatem
colunt, quam patronam appellant, in qua eorum
spes opesque in rebus afflictis sitæ, quod etiam
nonnulli non vulgares viri non manufactam vo-
cant, eandem sit atque illa quæ Theophanis tem-
pore existisset, ita ut etiam impias Saracenorum
manus effugerit, et ab eorum et temporis injuriis
vindicata, et usque ad hoc tempus sarta tecta
servata, quod esset alteri miraculo ascribendum,
equidem hæc argumenta habeo, ut eandem credam.
Primum quia vulgo eam Deiparam Græcorum ap-
pellant, unde mihi sit probabile, ex eo tempore
quo Græcorum Ecclesia et ritus Tauromenii flo-
rescebat, hoc est Theophanis tempore, eam ap-
pellationem deductam, et per manus ad hæc usque
tempora traditam; deinde quod eam in summa
aquarum pluviarum penuria, unicum certumque
perfugium Tauromenitani habent, et ad eam tan-

quam fontem omnium gratiarum uberem, petunt
aquis accurrunt: ac vix per urbem circumagisolemnia
supplicatione cœpta, cum eam intermittere cog-
untur a pluvia obruti et madidi, qui eam sicci
sitientesque inchoarant; quod ex multis Tauro-
menitanis fide dignis contestatum accepi, cum
Tauromenii harum rerum cognoscendarum causa
commorarer. Et sane ex alia parte legimus, Theo-
phanem in homilia habita de plaga siccitatis (*hom.*
LXII) ad beatam Virginem perorationem conver-
tere, eique supplicare, ne suam civitatem desti-
tuat in ejus nomine gloriantem: quam gloriam
ad imaginem non manufactam non immerito quis
referat, ut ibi adnotavimus. Multa alia præterea
in omni genere dona miraculo accepta, et ejus
fide implorata supra humanam opem effecta opera
quotidie ferunt, et contestantur non incolæ solum,
sed etiam ceteri: inter quos non silentio præ-
tereundus D. Franciscus, Romanus Catanensis,
sacerdos haud multo pridem in collegium cano-
nicorum Ecclesiæ Panormitanæ merito aggregatus,
concionandi munere et pietatis ardore non vulgari
præditus, qui cum Tauromenii conciones tempore
Quadragesimæ haberet, multa ab ea imagine non
manufacta se accepisse ab aliis impetrata mira-
cula, multa in scipso expertum esse mihi narra-
vit, et scripto ac chirographo dicta consignavit.
Cæterum illud etiam in hac re animadversum a
lectoribus velim, si cui sit persuasum, imaginem
Deiparæ quæ hodie exstat, eam esse ἀχειρο-
ποίητον quæ Theophanis tempore exstabat, non esso
censendam ex iis quæ in aliquo linteo Virginis
vultum ab ipsamet impressum ferunt: non enim
ea tabula vultum Virginis solum, sed integram
staturam sedentem et infantem Jesum gestantem
ulnis exprimit: quare in altero genere ἀχειροπο-
ιήτων eam accensuerim, de quo etiam Gretserus,
ut angelorum opera ea depicta sit, vel certe ab
aliqua non manufacta pictura descripta, ut supra
dicebam. Servant eam hodie in suo templo reli-
giosi beatæ Virginis e monte Carmelo, eique diem
solemnem agunt Decembris die octavo, qui dies
ejusdem Virginis immaculato conceptui celebrando
sacratum est. Tradit in *Idea operis de Sici-
liæ* Octavius Caetanus, Tauromenii primo die
Septembris celebrari festum imaginis Deiparæ non
manufactæ; quod sane unde acceperit mihi adhuc
ignotum: sed cum ille diligentissimus fuerit Si-
ciliensium rerum ad sanctorum Siculorum cultum
pertinentium indagator, id neque refellere de-
beo, nec tamen affirmare possum. Nam Tauromenii
moranti mihi et de eo festo die sciscitanti, nihil
traditum, nisi die dicto Decembris octavo festum
ad imaginem Deiparæ jam memoratam, quam non
manufactam esse nobis persuademus, eodem quo
ejus immaculatam Conceptionem celebrari. For-
tasse ex ipsius Theophanis homilia de Indictione
ac anni principio id Caetanus collegerit: in qua
inter cæteras celebritates primi Septembris diei

meminit Theophanes imaginis divæ Virginis; cuius hæc verba : Ἄπληρες οὗτοι τοῦ χρόνου τῆν ἀρχὴν ἀγιάζουσιν· ὁ μὲν Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς· εὐλογεῖ τὸν στέφανον ἐνιαυτοῦ. Ἡ δὲ διὰ τῆς σεπτῆς εἰκόνης τιμωμένη πάναγνος· Δέσποινα μεσίτης πρὸς Θεὸν ἡμῶν γίνεται. Quæ sic nos ibi Latine interpretati sumus : *Ab his omnibus aliquid sanctitatis in hoc anni principium redundat : nam et Salvator noster Christus Jesus benedicit coronæ anni : et venerandæ imaginis religione culta Virgo purissima inter nos et Deum sequestra intercedit.* Hæc Theophanes : qui cum non appellet imaginem Dei Genitricis ἀχειροποιήτων, quam cur non expresse nominarit, si de ea sermo erat, cum in aliis homiliis tanquam insigni quodam et de quo gloriabatur elogio eam designavit, nullam causam video : et ex altera parte, cum in Menæo legam eo die celebrari συναξιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῶν Μεταγῶν, hoc est, *Synaxim seu celebritatem sanctissimæ Virginis Miasenorum*, haud certe liquet, et in incipiti res versatur de Tauromenitanæ imagine Theophanes loquatur, an de Miasenensi aliqua, ad quam conventus eo die primo Septembris celebraretur, uti hic Panormi consuetum est die secundo Iulii ad beatæ Virginis, quam *Gratiæ* appellamus, imaginem, et ad alias alio tempore, et oppido hujusmodi imagines venerabiles agitari dies festi solent. Equidem, ut dixi, nec refellere conjecturam Octavii Gaetani, nec affirmare, sed eam hominis auctoritate fultam in medio relinquere statui.

§ IV. Dignitas et titulus archiepiscopi.

Cum in omnibus fere mss. exemplaribus harum homiliarum, quæ in celeberrimis Europæ bibliothecis, Vaticana, Hispaniensi, Parisiensibus tribus asservantur, ex quibus vel integras homilias, vel earum elenchum transcriptum amicorum, qui litteris et litteratis fautores esse se professi sunt, opera nancisci potui, titulus archiepiscopi, vel auctoris nomini sit ascriptus, ubi nominatur auctor, vel solum in scriptis auctor archiepiscopi Tauromenitani appellatione, in quo omnia consentiunt, cum in nomine discrepent (de quo dicam Proœmio sequenti), non temere videtur illis abroganda fides; alioquin etiam omnis fides veterum monumentorum intereat, cum tamen doctissimi scriptores eam salvam ac firmam esse voluerint, qui in monumentis suis excusis illum archiepiscopi titulum non alia quam ex mss. fide et auctoritate acceptum ediderunt : cardinalis Baronius tom. IX, Jacobus Gretserus tom. II *De cruce*; Franciscus Turrianus lib. *contra Magdeburgenses hæret. pro canon. apostol.*, cap. 6; Antonius Possevinus in *Apparatu*, et alii quorum testimonia contulimus in fine horum Proœmiorum. Est igitur asserenda potius hæc Tauromenitanæ Ecclesiæ dignitas, quæ satis ampla est, utpote ab ipso S. Petro constituta, ut § II disse-ruimus, et a me quæ mea pars virilis est, ab omni

erit subreptitii tituli nota et arrogantiæ calumnia vindicanda. Hanc enim notam impressam seu potius iniustam illi video in Notitia Ecclesiæ Tauromenitanæ, quam edidit tom. II dom. Rocchus Pirri, abbas Netinus, de Siciliæ Ecclesiis sat bene meritus : sed non tam ab ipso hæc imposita nota quam ab Alberto Piccolo, qui illi imposuit : quo auctore scribit Pirri Zachariam schismaticum episcopum Tauromenii a Photio archiepiscopi nomenclaturam, quod esset opera male ab illo collata, et defensionis partium Photianarum pretium prius repensum. Sed unde hoc accepit Piccolus? quo producto testimonio id affirmat? Primum enim, si is ponatur episcopus Tauromenii fuisse Zacharias, qui cognomento dictus est Κωφός, id est *surdus*, certe is a Photio non titulum archiepiscopi pro sua Ecclesia accepit, sed metropolitæ Chalcedonis creatus; quod apertissime scripsit Nicetas David in Vita S. Ignatii, contra quem Photius tam pertinaciter acerbeque depugnavit, scriptor eorum temporum, qui omnia S. Ignatii certamina diligentissime fidelis-imeque persecutus est : cuius historia initio viii synodi pro causa hac S. Ignatii et Photii celebrata impressa est. De Photio itaque sic scribit : *His ille omnibus procuratis, insana et sacrilega per Zachariæ Cophi manum, qui ab ipso Chalcedonensis metropolitæ creatus fuerat, et Theodorum translatum a Caria ad Laodicensem episcopatum in Italiam transmisit.* Ex his sane nullum subesse dubium potest quin Zacharias ille qui Cophus cognomento dictus est, non Tauromenii episcopus ante fuerit, sed nova Chalcedonis metropolitæ dignitate donatus. Atqui, inquires, ab episcopatu Tauromenitano promotus ad Chalcedonensem. Sed non hoc verbum χειροτονεῖν quo usus David, significare potest, sed vel designare episcopum, vel consecrare; quod ex ipsa ratione et etymo nominis quod manu impositionem manifeste denotat, et ex aliis scriptoribus, Jacobo Gretsero, Joanne de la Cerda, Petro Arcudio, presbytero Coreyrensi, qui de ritu sacramentorum Græcorum volumen integrum scripsit, ita certum esse debet cuivis mediocriter Græce scienti, ut id probare sit opera abuti; et quæso, ab sequentibus verbis, quibus Theodorum translatum a Caria Laodiceam scribit, in quo usus verbo μετατιθεῖναι, non id certo certius apparet? Cum enim secundum expresse dicat translatum, et proprio utatur verbo, de primo certo accipiendum est fuisse creatum, quippe cum ut diversa scriptor ea tradiderit. Deinde apud Leunclavium *De jure Græco-Rom.* exstat caput de translatione Orientalium episcoporum, in quo omnes translati episcopi enumerantur, jam inde a S. Gregorio Nanzianzeno, qui ex Sasimis Constantinopolim translatus est, usque ad Gregorium Asbestam, qui ipsius schismatis Photiani causa, Nicæam ab ipso Photio translatus eodem Niceta Davide scribente; nec ulla in eo capite mentio translati Zachariæ. Est igitur tam manifestum Zachariam illum Cophum non archiepiscopi titulum, sed rem et digni-

tatem metropolitæ recepisse a Photio, ut dubitari merito non possit. Sed tamen in hac etiam erratum est in Zacharia a Piccolo, an Pirri dicam? quod episcopus Tauromenii Zacharias Cophus ab eo dicatur Zacharias ille qui episcopus Tauromenitanus Romam missus in causa Photii, similitudine nominis falsi sunt illi scriptores, non omnia penitus illius viii synodi acta scriptaque circumspicientes. Duo quippe Zachariæ fautores Photii fuere, duæ legationes Romam missæ. Prima est ea quæ refertur a Baronio anno 859 et in viii synodo, act. 1, in qua a legatis Romanæ Sedis interrogante senatu hæc responsa sunt: *Primitus missus est Arsabir legatus Michaelis imperat. et cum eo missi sunt quatuor episcopi (nomina eorum ignoramus), deferens secum et epistolam regiam significantem in se causam hæreseos imaginum, et in fine litterarum illarum ostendentem etiam expulsionem sanctissimi patriarchæ Ignatii. Ad quem locum hanc notam adjunxit Anastasius Biblioth., ejus synodi scriptor et testis oculatus: Urgente illos propositæ locutionis prosecutione, nomina episcoporum eis ad memoriam recurrere tam concite non potuerunt: quibus tamen nomina erant, Methodius metropolitæ Gangrensium, Samuel Conarum episcopus, Theophilus Iconii, et Zacharias Tauromenii pseudepiscopi, qui legationem et epistolas a Photio Sedi apostolicæ detulerunt. Hæc Anastasius: ex quo vides nullo cognomine affectum Zachariam: et sane ex hac solum nota Anastasii hic Zacharias Tauromenii fuisse episcopus scitur; et ab ea sumptum refert Baronius loco citato: nusquam vero alibi, ubi de hac legatione mentio fit, et Zacharias episcopus idem nominatur, Tauromenitanus ascribitur, ut in proœmio ejus synodi ab ipso Anastasio scripto, et in Vita S. Ignatii a Davide, qui solum meminit duorum, Theophili et Samuelis, cæteros omittit. Atque hi legati a Nicolao I pontifice Romano auditi sunt in basilica S. Mariæ ad Præsepæ, sed non ad communionem admissi. Quod refert etiam Pirri ex Baronio loco jam supra memorato. Altera legatio est post illatam a Nicolao sententiam, et inflictum anathema in Photium, eumque exauctoratum. Quæ causa fuit cur ira seu furor præceps Photius conciliabulum illud suum nefariorum episcoporum coegerit, quo conatus est Nicolaum pontificem excommunicare, ejusque conciliabuli acta per Zachariam Cophum in Italiam transmisit, ut diserte scribit Nicetas David loco jam supra relato. Sed adhuc evidentius discrimen inter duos Zacharias ostendam. Nam primus, qui prima legatione functus legitime ordinatus a S. Methodio patriarcha, qui S. Ignatio antecesserat: secundus a Photio illegitimo. Nam act. iv statim initio Baannes patricius retulit ad synodum his verbis: *Ἐἰσὶν ἐπίσκοποι χειροτονεῖαν ἔχοντες τοῦ μακαριωτάτου Μεθοδίου Θεόφιλος, καὶ Ζαχαρίας τὸν Φώτιον ἀποδεχόμενοι: εἰ οὖν δοκεῖ εἰσελθεῖν εἰς τὴν ἁγίαν οἰκουμένην σὺν ὁδοῦ. Sunt consecrati a S. Methodio episcopi Theophilus et Zacharias qui cum Photio communicarunt: si videtur, ingrediantur ad S. œcumenicum concilium. Exitus sessionis hujus fuit ut mendacio aperte convicti legati, affirmatique in suo schismate ejicerentur. At vero in iv sessione initio missi sunt episcopi a Photio ordinati, et eorum causa discussa, in qua semper nominatur Zacharias, ut Photianus episcopus et ab eo ordinatus. Ζαχαρίας ὁ παρὰ Φωτίου χειροτονηθεὶς Καλικηδόνος μητροπολίτης εἶπεν, etc. Zacharias Chalcedonensis metropolitæ a Photio consecratus dixit, etc.; et infra: Τότε Μητροφάνης ὁ Σμύρνης πρὸς Ζαχαρίαν τὸν παρὰ Φωτίου χειροτονηθέντα Καλικηδόνος μητροπολίτην εἶπε, πρὸς ἃ ἔφησ' ἀποχρυνούμεθ' αὐτοῖς. Νόμοι, etc. Deinde Metrophanes Smyrnenensis metropolitæ Zachariam a Photio creatum Chalcedonensem metropolitam compellavit: Ad ea quæ disseruisti respondeamus. Leges, etc.; atque in his altercationibus hæc sessio protracta est. Ex quibus locis luce clarius apparet Zachariam Cophum, quem metropolitam Chalcedonensem a Photio consecratum scribit Nicetas, non esse Zachariam qui Tauromenitanus episcopus ab Anastasio appellatus est. Redeo igitur eo unde hæc est inita disputatio, unde colligit Piccolus Zachariam Tauromenitanum a Photio titulum archiepiscopi abstulisse. At fortassis ex eo quod ipse Nicetas cum de prima legatione agit, ita scribit, Ἐπιστέλλει τοίνυν Θεόφιλον ἐπίσκοπον τοῦ Ἀμορίου, καὶ Σαμουὴλ ἐπίσκοπον ἄχρις ἐκεῖνου τῶν Κωνῶν ὑπὲρ Λαοδικείαν τυγχάνοντα ἀρχιεπίσκοπον τετιμηχῶς: hoc est: Legat ergo Theophilum Amorii episcopum, et Samuelem qui ad illum diem Chonorum antistes Laodiceo subjectus, archiepiscopi honore dignatus est a Photio; ergo, inquires, sicut Samuel, ita et Zacharias archiepiscopi titulo insigniri a Photio potuit. Sed quid est divinare, si hoc non est? Sane illud modo in hac disputatione contendo, nullo testimonio, nullo auctore, nulla historia, quæ scripta exstet, id affirmari ab Alberto Piccolo et ex eo a Pirri: et sane sicuti parum considerate scripsit Zachariam episcopum Tauromenitanum Cophum cognomento appellatum, ita sane temere ab eo proditum videtur archiepiscopi nomenclatura illum a Photio fuisse decoratum. Reliquum igitur est, ut ostendam, unde hic titulus episcopo Tauromenitano sit attributus. Id sane ab alio principio non deducam, et quidem satis cum ratione, quam ex quo idem Rocchus Pirri ostendit, unde archiepiscopi titulus S. Mamiliano Panormitano antistiti sit attributus jam inde a priscis temporibus, cum ab iis in marmore ejus monumenti legatur incisus. Unde, inquam, ille colligit: *Crediderim, inquit, eo non inepte referri posse, quod a D. Petra antistitem habuerit Panormus. Quis enim nesciat iis Ecclesiis quæ ab apostolorum temporibus suam repeterent originem, quæque Christi disciplinam tanquam parentes aliis tradidissent, peculiarem quemquam honorem habitum. Sane Rupertus abbas tom. II De divm. Offic., cap. 27, : Apostolorum, inquit, suc-***

meminit Theophanes imaginis divæ Virginis; cuius hæc verba: "Ἀπῆντες οὗτοι τοῦ χρόνου τὴν ἀρχὴν ἀγιάζουσιν· ὁ μὲν Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς· εὐλόγητ' ἔδωκε τὸν στέφανον ἐπίταυτον. Ἡ δὲ διὰ τῆς σεπτῆς εἰκόνης τιμωμένη πάναγος· Δέσποινα μεσίτης πρὸς Θεὸν ἡμῶν γίνεται. Quæ sic nos ibi Latine interpretati sumus: *Ab his omnibus aliquid sanctitatis in hoc anni principium redundat: nam et Salvator noster Christus Jesus benedicit coronæ anni: et venerandæ imaginis religione culta Virgo purissima inter nos et Deum sequestra intercedit.* Hæc Theophanes: qui cum non appellet imaginem Dei Genitricis ἀχειροποιήτων, quam cur non expresse nominarit, si de ea sermo erat, cum in aliis homiliis tanquam insigni quodam et de quo gloriabatur elogio eam designavit, nullam causam video: et ex altera parte, cum in Menæo legam eo die celebrari σύναξιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῶν Μ:ασηνῶν, hoc est, *Synaxim seu celebritatem sanctissimæ Virginis Misenorum*, haud certe liquet, et in ancipiti res versatur de Tauromenitanæ imagine Theophanes loquatur, an de Misenensi aliqua, ad quam conventus eo die primo Septembris celebraretur, uti hic Panormi consuetum est die secundo Julii ad beatæ Virginis, quam *Gratiæ* appellamus, imaginem, et ad alias alio tempore, et oppido huiusmodi imagines venerabiles agitari dies festi solent. Equidem, ut dixi, nec refellere conjecturam Octavii Caetani, nec affirmare, sed eam hominis auctoritate fullam in medio relinquere statui.

§ IV. Dignitas et titulus archiepiscopi.

Cum in omnibus fere mss. exemplaribus harum homiliarum, quæ in celeberrimis Europæ bibliothecis, Vaticana, Hispanjensi, Parisiensibus tribus asservantur, ex quibus vel integras homilias, vel earum elenchum transcriptum amicorum, qui literis et litteratis fautores esse se professi sunt, opera nancisci potui, titulus archiepiscopi, vel auctoris nomini sit ascriptus, ubi nominatur auctor, vel solum in scriptis auctor archiepiscopi Tauromenitani appellatione, in quo omnia consentiunt, cum in nomine discrepent (de quo dicam Prooemio sequenti), non temere videtur illis abroganda fides; alioquin etiam omnis fides veterum monumentorum intereat, cum tamen doctissimi scriptores eam salvam ac firmam esse voluerint, qui in monumentis suis excusis illum archiepiscopi titulum non alia quam ex mss. fide et auctoritate acceptum ediderunt: cardinalis Baronius tom. IX, Jacobus Gretserus tom. II *De cruce*; Franciscus Turrianus lib. *contra Magdeburgenses hæret. pro canon. apostol.*, cap. 6; Antonius Possevinus in *Apparatu*, et alii quorum testimonia contulimus in fine horum Prooemiorum. Est igitur asserenda potius hæc Tauromenitanæ Ecclesiæ dignitas, quæ satis ampla est, utpote ab ipso S. Petro constituta, ut § II disse-ruimus, et a me quæ mea pars virilis est, ab omni

erit subreptitii tituli nota et arrogantiæ calumnia vindicanda. Hanc enim notam impressam seu potius inustam illi video in Notitia Ecclesiæ Tauromenitanæ, quam edidit tom. II dom. Rocchus Pirri, abbas Netinus, de Sicilia Ecclesiis sat bene meritus: sed non tam ab ipso hæc imposita nota quam ab Alberto Piccolo, qui illi imposuit: quo auctore scribit Pirri Zachariam schismaticum episcopum Tauromenii a Photio archiepiscopi nomenclaturam, quod esset opera male ab illo collata, et defensionis partium Photianarum pretium prius repensum. Sed unde hoc accepit Piccolus? quo producto testimonio id affirmat? Primum enim, si is ponatur episcopus Tauromenii fuisse Zacharias, qui cognomento dictus est Κωφός, id est *surdus*, certe is a Photio non titulum archiepiscopi pro sua Ecclesia accepit, sed metropolita Chalcedonis creatus; quod apertissime scripsit Nicetas David in Vita S. Ignatii, contra quem Photius tam pertinaciter acerbeque depugnavit, scriptor eorum temporum, qui omnia S. Ignatii certamina diligentissime fidelissimeque persecutus est: cuius historia initio viii synodi pro causa hac S. Ignatii et Photii celebrata impressa est. De Photio itaque sic scribit: *His ille omnibus procuratis, insana et sacrilega per Zachariæ Cophi manum, qui ab ipso Chalcedonensis metropolitæ creatus fuerat, et Theodorum translatus a Caria ad Laodicensem episcopatum in Italiam transmisit.* Ex his sane nullum subesse dubium potest quin Zacharias ille qui Cophus cognomento dictus est, non Tauromenii episcopus ante fuerit, sed nova Chalcedonis metropolitæ dignitate donatus. Atqui, inquires, ab episcopatu Tauromenitano promotus ad Chalcedonensem. Sed non hoc verbum χειροτονῆν quo usus David, significare potest, sed vel designare episcopum, vel consecrare; quod ex ipsa ratione et etymo nominis quod manuum impositionem manifeste denotat, et ex aliis scriptoribus, Jacobo Gretsero, Joanne de la Cerda, Petro Arcudio, presbytero Coreyrensi, qui de ritu sacramentorum Græcorum volumen integrum scripsit, ita certum esse debet cuivis mediocriter Græce scienti, ut id probare sit opera abuti; et quæso, ab sequentibus verbis, quibus Theodorum translatus a Caria Laodiceam scribit, in quo usus verbo μετατιθέσθαι, non id certo certius apparet? Cum enim secundum expresse dicat translatus, et proprio utatur verbo, de primo certo accipiendum est fuisse creatum, quippe cum ut diversa scriptor ea tradiderit. Deinde apud Leunclavium *De jure Græco-Rom.* exstat caput de translatione Orientalium episcoporum, in quo omnes translati episcopi enumerantur, jam inde a S. Gregorio Nanzianzeno, qui ex Sasimis Constantinopolim translatus est, usque ad Gregorium Asbestam, qui ipsius schismatis Photiani causa, Nicæam ab ipso Photio translatus eodem Niceta Davide scribente; nec ulla in eo capite mentio translati Zachariæ. Est igitur tam manifestum Zachariam illum Cophum non archiepiscopi titulum, sed rem et digni-

tatem metropolitæ recepisse a Photio, ut dubitari merito non possit. Sed tamen in hac etiam erratum est in Zacharia a Piccolo, an Pirri dicam? quod episcopus Tauromenii Zacharias Cophus ab eo dicatur Zacharias ille qui episcopus Tauromenitanus Romam missus in causa Photii, similitudine nominis falsi sunt illi scriptores, non omnia penitus illius viii synodi acta scriptaque circumspicientes. Duo quippe Zachariæ fautores Photii fuere, duæ legationes Romam missæ. Prima est ea quæ refertur a Baronio anno 859 et in viii synodo, act. 1, in qua a legatis Romanæ Sedis interrogante senatu hæc responsa sunt: *Primitus missus est Arsabir legatus Michaelis imperat. et cum eo missi sunt quatuor episcopi (nomina eorum ignoramus), deferens secum et epistolam regiam significantem in se causam hæreseos imaginum, et in fine litterarum illarum ostendentem etiam expulsionem sanctissimi patriarchæ Ignatii.* Ad quem locum hanc notam adjunxit Anastasius Biblioth., ejus synodi scriptor et testis oculatus: *Urgente illos propositæ locutionis prosecutione, nomina episcoporum eis ad memoriam recurrere tam concite non potuerunt: quibus tamen nomina erant, Methodius metropolitæ Gangrensiûm, Samuel Conarum episcopus, Theophilus Icomii, et Zacharias Tauromenii pseudepiscopi, qui legationem et epistolas a Photio Sedi apostolicæ detulerunt.* Hæc Anastasius: ex quo vides nullo cognomine affectum Zachariam: et sane ex hac solum nota Anastasii hic Zacharias Tauromenii fuisse episcopus scitur; et ab ea sumptum refert Baronius loco citato: nusquam vero alibi, ubi de hac legatione mentio fit, et Zacharias episcopus idem nominatur, Tauromenitanus ascribitur, ut in proœmio ejus synodi ab ipso Anastasio scripto, et in Vita S. Ignatii a Davide, qui solum meminit duorum, Theophili et Samuelis, cæteros omittit. Atque hi legati a Nicolao I pontifice Romano auditi sunt in basilica S. Mariæ ad Præseppe, sed non ad communionem admissi. Quod refert etiam Pirri ex Baronio loco jam supra memorato. Altera legatio est post illatam a Nicolao sententiam, et indictum anathema in Photium, eumque exauctoratum. Quæ causa fuit cur ira seu furor præceps Photius conciliabulum illud suum nefariorum episcoporum coegerit, quo conatus est Nicolaum pontificem excommunicare, ejusque conciliabuli acta per Zachariam Cophum in Italiam transmisit, ut diserte scribit Nicetas David loco jam supra relato. Sed adhuc evidentius discrimen inter duos Zacharias ostendam. Nam primus, qui prima legatione functus legitime ordinatus a S. Methodio patriarcha, qui S. Ignatio antecesserat: secundus a Photio illegitimo. Nam act. iv statim initio Baannes patricius retulit ad synodum his verbis: *Εἰσὶν ἐπίσκοποι χειροτονεῖαν ἔχοντες τοῦ μακαριωτάτου Μεθοδίου Θεοφίλου, καὶ Ζαχαρίας ὁ τὸν Φώτιον ἀποδεχόμενοι ἢ οὖν δοκεῖ εἰσελθεῖν τῶσαν εἰς τὴν ἁγίαν οἰκουμένην συνόδον. Sunt consecrati a S. Methodio episcopi Theophilus et Za-*

charias qui cum Photio communicarunt: si videtur, ingredientur ad S. œcumenicum concilium. Exitus sessionis hujus fuit ut mendacio aperte convicti legati, affirmatique in suo schismate ejicerentur. At vero in iv sessione initio missi sunt episcopi a Photio ordinati, et eorum causa discussa, in qua semper nominatur Zacharias, ut Photianus episcopus et ab eo ordinatus. *Ζαχαρίας ὁ παρὰ Φωτίου χειροτονηθεὶς Καλκηδόνος μητροπολίτης ἔπειν, etc. Zacharias Chalcedonensis metropolitæ a Photio consecratus dixit, etc.; et infra: Τότε Μητροφάνης ὁ Σμύρνης πρὸς Ζαχαρίαν τὸν παρὰ Φωτίου χειροτονηθέντα Καλκηδόνος μητροπολίτην εἶπε, πρὸς ἃ ἔφη ἀποκρινοῦμεθά σοι. Νόμοι, etc. Deinde Metrophanes Smyrnenis metropolitæ Zachariam a Photio creatum Chalcedonensem metropolitam compellavit: Ad ea quæ disseruisti respondeamus. Leges, etc.; atque in his altercationibus hæc sessio protracta est. Ex quibus locis luce clarius apparet Zachariam Cophum, quem metropolitam Chalcedonensem a Photio consecratum scribit Nicetas, non esse Zachariam qui Tauromenitanus episcopus ab Anastasio appellatus est. Redeo igitur eo unde hæc est inlta disputatio, unde colligit Piccolus Zachariam Tauromenitanum a Photio titulum archiepiscopi abstulisse. At fortassis ex eo quod ipse Nicetas cum de prima legatione agit, ita scribit, Ἐπιστέλλει τοίνυν Θεόφιλον ἐπίσκοπον τοῦ Ἄμορλου, καὶ Σαμουὴλ ἐπίσκοπον ἄχρις ἐξελίου τῶν Κωνῶν ὑπὲρ λαοδίκειαν τυγχάνοντα ἀρχιεπισκοπῶν τετραμῆκῶς. hoc est: *Legat ergo Theophilum Amorii episcopum, et Samuelem qui ad illum diem Chonarum antistes Laodicensi subjectus, archiepiscopi honore dignatus est a Photio; ergo, inquires, sicut Samuel, ita et Zacharias archiepiscopi titulo insigniri a Photio potuit. Sed quid est divinare, si hoc non est? Sane illud modo in hac disputacione contendo, nullo testimonio, nullo auctore, nulla historia, quæ scripta exstet, id affirmari ab Alberto Piccolo et ex eo a Pirri: et sane sicuti parum considerate scripsit Zachariam episcopum Tauromenitanum Cophum cognomento appellatum, ita sane temere ab eo proditum videtur archiepiscopi nomenclatura illum a Photio fuisse decoratum. Reliquum igitur est, ut ostendam, unde hic titulus episcopo Tauromenitano sit attributus. Id sane ab alio principio non deducam, et quidem satis cum ratione, quam ex quo idem Rocchus Pirri ostendit, unde archiepiscopi titulus S. Mamiliano Panormitano antistiti sit attributus jam inde a priscis temporibus, cum ab iis in marmore ejus monumenti legatur incisus. Unde, inquam, ille colligit: *Crediderim, inquit, eo non inepte referri posse, quod a D. Petra antistitem habuerit Panormus. Quis enim nesciat iis Ecclesiis quæ ab apostolorum temporibus suam repeterent originem, quæque Christi discipinam tanquam parentes aliis tradidissent, peculiarem quamquam honorem habitum. Sane Rupertus abbas tom. II De divm. Offic., cap. 27, : Apostolorum, inquit, suc-***

cessores patriarchæ sunt dicti; Petri autem successor pro excellentia principis apostolorum, Apostolicus nominatur; qui autem ab eis (scilicet S. Petro aliisque apostolis) per provincias missi sunt, tam ipsi quam successores ejus archiepiscopi vocantur. Ita Rocchus Pirri ratiocinatur, et recte sane, nemo negarit: qua ratiocinatione quis mihi nisi sit permiquus, non concedat uti ad asserendam Tauromenitanæ Ecclesiæ archiepiscopi dignitatem, cum medio nullo intercedente à S. Petro fundata fuerit? Quin etiam quæ ipse disserit de dignitate Panormitanæ urbis, ad quam etiam referri ille titulus possit, quæque ex Baronio refert ad eam probandam, omnia facere pro Tauromenio possunt, cujus urbis dignitas quamvis Panormitanæ non par, attamen tam magna primis illis aureisque temporibus existit, ut ex Constantino imperatore ostensum est § I hujus Proœmii, ut merito illi hic titulus ascribi posse videatur. Advoco vero etiam ad eandem Tauromenitanæ causam patrocinandam affines Syracusanam et Catanensem Ecclesias, quarum honorificos titulos archiepiscopi, quo Syracusanus antistes et metropolitæ, quo Catanensis ab eadem natalium suorum conditione natos esse censeo, quod altera S. Marcianum, altera S. Beryllum primos a D. Petro parentes et pastores acceperit: quanquam hos etiam venales titulos, et a Photio emptos, ob susceptam ejus in schismate adversus Ignatium et defensam causam arguit idem Piccolus citatus à Pirri part. 1, cap. 26, et ex eo Pirri in Notitia Mess. Ecclesiæ tom. II, f. cclxv; quanquam hic tom. III, in Notitia Syracusanæ et Catanensis pedem paulatim referre videatur iis pulsus argumentis quæ jam proferam. Sane non inficiar in ea tempestate naufragasse eos antistites, et Gregorium Asbestam Syracusanum facem fuisse illius belli, eumque in schismate contumacem animum obstinasse; Euthymium vero Catanensem prius quidem adhæsisse Photio, deinde poenitentia facti compunctum, secessionem ab eo fecisse, et cum recte sentientibus in synodo, Act. 3, et aliis deinceps aggregatum. Quod vero ad titulos attinet haud scio qui hoc certo possit affirmare et scribere uterque scriptor, cum in synodo vii, quæ adversus Iconoclastas, imperantibus Constantino et Irene, sub Adriano I pontifice, celebrata est, ubi subscribuntur episcopi, expresse nominetur Stephanus Syracusanus archiepiscopus. Sic enim act. 4, in recensione episcoporum. Γαλατῶν ἐλάχιστος πρεσβύτερος, καὶ ἐκ προσώπου ἀρχιεπισκόπου Σικελίας ἀσμένως, etc. Cui respondens Latina nominat Stephanum, quæ Græca suppressit *Galato exiguus presbyter, et ex persona Stephani archiepiscopi Siciliae libenter omnia*, etc. At vero 1° etiam in Græco textu, Γαλατῶνος πρεσβυτέρου καὶ τὸν τόπον ἐπέχοντο; Στεφάνου ἐπισκόπου Συρακουσῶν. *Galatone presbytero, et locum tenente Stephani episcopi Syracusani*. Non suggerunt hæc loca Piccolum, sed eorum vim et auctoritatem

conatur effugere, et in suspicionem erroris textum adducere. Sed nugæ: quæ hic non referam; refert enim Pirri, qui cum in ejus inclinet opinio-nem, tamen aperte fatetur non posse elevari testimonii hujus auctoritatem: nam quod est effugium Piccoli, et commentum, nimirum act. 2, Galatonem dici aperte locum tenere Rhegii; unde ipse censet archiepiscopum Siciliae Rheginum dici veteri more, quo Calabria Sicilia nuncupata est, et cum Stephanus act. 4 legitur, substituendum pro eo Constantinum, omnino evanescit. Nam illa act. 2 non Γαλατῶν, *Galato*, ut in prima scribitur, sed Γαλάτιος, et Latine vertitur *Galata*; unde si in his minutiis aliquid momenti ponendum est, ausam habemus colligendi alium fuisse, adeoque conjecturam illius alia nostra retundimus. Et act. ipsa 4, in qua mendum suspicatur Piccolus, et substituendum pro Stephano Constantinum vellet, reperitur adesse Constantinus: quem ille locum fortasse dissimulavit, quod in Latina versione dicitur Chii, non Rhegii: atqui miror non animadvertisse in margine emendationem vocis *Chii*, et repositam *Reghii*: et hominem Græce scientem, non legisse in Græco sine ullo asterisco ad Rhegii vocem Κωνσταντίνος ὁ ἀνάξιος ἐπίσκοπος τοῦ Ῥηγίου ἀσμένως, id est, *Constantinus indignus episcopus Regii libenter*, etc., et demum act. 7, jugulatur Piccoli conjectura cum ibi dicatur Galato vicarius Stephani episcopi Syracusanæ, et in eadem act. adfuisse Constantinum episcopum Rhegii constat; quod optime vidit Pirri, ideoque, ut dixi, minus assentitur Piccolo. Sed quod apertius testimonium quam epistola Nicolai I pontificis ad Photium et Imperatorem Michaellem scripta, in qua cum illi Syracusanam Ecclesiam suæ ditionis in perpetuum facere, cum Gregorium divulsissent, conarentur, respondet Nicolaus: *Inter ista et superius dicta volumus, ut consecratio Syracusani archiepiscopi nostra a Sede impendatur, ut traditio ab apostolis instituta nullatenus vestris temporibus violetur*. Hæc Nicolaus: ex quo quis non videt archiepiscopi nomen Syracusano antistiti non solum a Photio non fuisse afflictum, sed a Romano pontifice donatum? An enim unquam pontifex Syracusanum archiepiscopum nominaret, cum ad schismaticos scriberet, si is titulus recens, et venalis, et malis artibus ab ipso Photio et imperatore fuisset acquisitus? Credat id qui velit, mihi sane persuadere nemo poterit. Quid vero dicent ad alium locum epistolæ ejusdem Nicolai I pontif. ad Michaellem imperatorem, in qua Ignatium patriarcham Constantinopolitanum et comministrum suum appellat, in qua præcipit ut Ignatius et Photius et aliquot ex iis qui cum Gregorio Syracusano erant, ad se veniant, et præterea addit: *Mutantur etiam de parte Ignatii archiepiscopi quidam Antonius Cyzici, Basilius Thessalonice, Constantinus Larissæ, Theodorus Syracusanorum, Metrophanes Smyrnæ: et fuerat hic Theodorus (quem alii eum-*

dem Theodosium nominant, quod parum ad meam quaestionem interest) in locum Gregorii Asbertæ substitutus ab Ignatio patriarcha, qui ipsum Gregorium deposuerat: atqui illum inter archiepiscopos aperte recenset Nicolaus I, nunquam id facturum, nisi eam dignitatem ratam haberet, utpote antiquitate jam ipsa confirmatam, non vero ex Gregorio in successores derivatam, ut Piccolus autumat. Et quidem ex hujus epistolæ auctoritate convictus, et sua sententiâ cadere coactus Pirri, pedem honeste refert, et modo non expresse retractat quæ tom. II locis citatis de hac nomenclatura dixerat, Piccolum sequens. Quod idem in Catanensi episcopo ei contigit; cum enim Euthymium Catanensem modo metropolitam, modo archiepiscopum in synodo VIII, in qua Ignatius legitimus patriarcha restituitur, sub Adriano II, pontifice et Basilio Macedone imperat. celebrata nominari, et inter metropolitans consedissee videat, non rejectos, imo approbatos eos titulos a summo pontifice, fateatur necesse est, et fatetur quidem eos antiquiores fuisse Photianis temporibus. Redeo igitur eo unde suscepta disputatio cum Syracusanum et Catanensem antistites, quos ad contestandum archiepiscopi titulum Tauromenitano advocatam, legitime etiam iis dignitatis insignibus decoratos fuisse comprobarem, in eoque suffragari mihi et veritati compulerim ipsum Pirri: neque vero initium hujus appellationis certo constet, jam inde a primordio eam illos prærogativam obtinuisse verisimile est, quod a B. Petro sint constituti: quod idem de Tauromenitano affirmaram. Cæterum enim, quod non semper eo titulo deco-

rentur in subscriptionibus conciliorum, præsertim synodo VII contra Monothelitas, in qua primo loco inter Siculos subscribitur Syracusanus episcopus, et item in litteris B. Gregorii aliisque monumentis, id nullius est momenti, cum etiam ipsi patriarchæ, et ipse summus pontifex episcopi simpliciter sæpe appellentur. Solum enim illud contendo nunquam eos archiepiscopos, nec semel quidem appellandos fuisse, præsertim a summo pontifice, et in conciliis, ut de Syracusano et Catanensi jam ostendi, nisi eo titulo jure potirentur. Cæterum inferiori nomenclatura prout libebat scribenti sæpius sine dignitatis diminutione antiquioribus illis sæculis potuisse appellari; quod idem de Tauromenitano dictum velim. Si quis objiciat eum nunquam ante Photii tempora archiepiscopi nomine affectum fuisse; id non arguit necessario a Photio fuisse cognomen impositum. Quod si cui vero similis videatur Tauromenitanum archiepiscopum nunquam alios habuisse sibi subjectos episcopos, neque archiepiscopi aut metropolitæ legitimum jus in aliquos Siciliae episcopos tanquam suffraganeos obtinuisse et exercuisse, quod de Syracusano contendit, et facta temporum partitione probat Pirri, censetque omnes, saltem D. Gregorii tempore, Siculos episcopos Romano pontifici et non alteri proxime fuisse subjectos, cum tamen, ut jam vidimus, archiepiscopi titulum tum Syracusano, tum Catanensi denegare non possit, id etiam libenter de Tauromenitano concesserim, modo honorarium archiepiscopi titulum ob prærogativam jam commemoratam, legitimum, non adulterinum fuisse concedant.

PROCEMIUM SECUNDUM

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟΝ,

COMPLECTENS DE THEOPHANIS CERAMEI VITA CONJECTANEA.

§ I. *Theophanes alii qui per eadem tempora vixerunt a Theophane Cerameo secernuntur.*

Quod sub finem Præfationis ad Lectores promisi, jam hoc secundo proœmio præstabo, ut ex variis harum homiliarum lineis seu lineamentis, in quibus velut in speculo auctoris imago reflexa sese objicit nobis, vitam adumbrem, si minus vivis coloribus deficiente historiatarum luce possim exprimere; nec sane id sine multorum scriptorum exemplo et auctoritate præstabo. Consuetum multis fuit ex operibus scriptis auctorum ipsorum vitam ac mores describere; id se facturum in conscribenda Vita Gregorii Nazianzeni proficitur Gregorius presbyter: Ἐπειτα ὅτι μηδέ τις τὰ κατ' αὐτὸν ἡμῖν γεγραφέως καταλέλοιπεν, ἀλλὰ σποράδιον ἐκ τῶν αὐτοῦ συλλέξας

λόγων τὰ κατ' αὐτὸν μιμούμι τοὺς λιθολόγους οἱ κατὰ μικρὸν τὰς ψηφίδας συναθροισάμενοι εἰς μίαν οἴκου συμπλήρωσιν ἅπαντα συναρμόζουσιν, ἀρχὴ δὲ τῶν, etc. Hoc est, interprete Jac. Billio: *Deinde quia nec illius Vitam quisquam litteris consignatam nobis reliquit, verum ipsius vita ex ipsius scriptis sparsim collecta, latomos imitor qui posteaquam lapides paulatim aggererunt, ita demum ad unam eundemque domum construendam et absolvendam eos omnes accommodant.* Idem affirmat Symeon Metaphrastes efficiendum his verbis: *Magnus hic Gregorius Theologus vitam ipse suam exposuit in iis funebribus orationibus, quibus Basilium Magnum, Gregorium patrem, Cæsareum fratrem, et Gorgoniam sororem ornat. Ac proinde, qui Vitam illius con-*

scripserunt, non aliunde quam ex ipsius operibus dicendi argumentum acceperunt. Atque hæc de Gregorio. Porro S. Hieronymi Vitam Marianus Victorius ex ipsius scriptis monumentis compilavit et ut cæteros antiquiores omittam, quorum vel longum catalogum posseme contexere, ex recentioribus nostræ Soc. Dionysius Petavius Synesii episcopi Ptolemaidis, cujus opera omnia in lucem luculenta sua interpretatione notisque illustrata Græcæ simul edidit et Latine, Vitæ ejus magnam partem ex ipsius epistolis cæterisque operibus composuit. Theophilus Raynaudus, itidem Soc. nostræ; Idiotæ, scriptoris piissimi, quem integrum postrema editione sua in lucem protulit, cum antea bona sui parte mutilatus exstaret Vitam ex ipsismet Contemplationibus per-vestigavit: qui quidem vir nulla alia ex historia ac ne nomine quidem proprio, quod celare studio voluit, cognitus nobis est. Eodem igitur pacto Theophanem hunc Cerameum, hominem sane novum ex ipsiusmet sermonibus, quos in lucem prodo, nobilem conabor efficere. Ac primo quidem, quoniam multi ejusdem sæculi, ac ferme ætatis ambitu insignes qua litteris, qua sanctitate viri cognomine Theophani floruerunt, operæ pretium est nostrum ab iis distinguere, ne lectoribus minus in historiarum temporum ratione exercitatis confusio oboriat. Atque ut eam *δυνατότατον* expedirem, maxime impulsus sum, ubi legissem in Bibliotheca magna Patrum edita Colonia hunc Theophanem scriptorem homiliarum cum Theophane historico confundi. Nam tom. IX, sæculo itidem IX, in quo dux homiliæ Theophanis hujus Ceramei ex editione Jacobi Gretseri, tom. II, *De Cruce* translata describuntur, hæc in earum inscriptione leguntur; *Theophanes Cerameus Tauromeniæ in Sicilia episcopus scripsit: Annales a Diocletiani temporibus usque ad Michaelæm imperat. qui necdum sunt editi. Diversus fuit ab auctore Historiæ miscellæ Pauli Diaconi, de quo plura habentur ab Henrico Canisio annotata ante prædictam historiam præcedente sæculo octavo. Scripsit præterea homilias in evangelia Dominicalia, et aliquot festa totius anni, quæ servantur mss. Venetiis, et alia necdum edita.* Distinguuntur igitur conditores illius Bibliothecæ Magnæ Theophanem historicum ab auctore *Historiæ miscellæ* Pauli Diaconi; sed deinde unum eundemque faciunt Theophanem historicum atque Cerameum scriptorem homiliarum. Quo ad primum attinet, recte habet: nam Theophanem historicum diversum esse a Paulo Diacono sive auctore *Historiæ miscellæ*, multis comprobatur Canisius tomo illo VIII, citato Biblioth., ostenditque impositum fuisse Baronio, magno in *Annalibus* conserendis viro, qui cum multa ac sæpe ex Paulo Diacono testimonia in eos confert, vult illa esse ex vero Theophane qui falso Paulus Diaconus nominetur. Sed secus habet, inquit Canisius, verus Theophanes auctor historiæ non est ille Paulus Diaconus; namque hoc nomen falso illi tributum: alia est Pauli, alia Theophanis historia, nondum

quidem in lucem edita; sed eam promittit Canisius, et pluribus hunc errorem detegere pergit; cujus rationes legendæ apud ipsum, neque enim nostri negotii est eas hic prosequi. Quod autem alium Theophanem spectat, eum esse omnino alium a Theophane historico, patet ex ratione temporum quibus vixerunt scripseruntque: patet ex ratione vitæ et mortis illius historici. De hoc enim ita scribit Joan. Curopalates ipso suæ historiæ initio. *Theophanes confessor, et Agri dux* (hoc est *ἡγούμενος hegumenus*, quod idem ac abbas) *accuratius a se percuratos historicos libros in compendium item redegit. Verum Georgius* (fuit hic monachus, Tarasii patriarchæ syncellus, item historicus) *ab orbe condito facti initio in tyrannos Maximianum ejusque filium Maximinum desitit: Theophanes vero illius fines sibi proprio instituto principio reliquisque temporibus breviter descriptis, cum ad Nicephori imperat. obitum pervenisset, ibi suæ finem narrationi imposuit.* Hæc Curopalates, ex quo vides Theophanem historicum, qui a Maximiano, ubi Georgius desitit (idem est autem dicere a Diocletiano, ut habet Bibliotheca Magna) fuisse abbatem, et ad Nicephorum historiam perduxisse. Anastasius Bibliothecarius, qui in Latinum vertit historiam Theophanis, hunc eundem, quem diximus ex Curopalata, monachum et abbatem Agri miraculisque clarum exitisse his verbis scribit: *De altero* (nempe Theophane) *quid dicam, cum et ejus conscripta Vita, qualiter videlicet amplius patrimonii vendidit crucem suam tulerit, qualiter secutus Christum abbatis in monasterio Agri functus officio, virtutibus fulserit, miraculis coruscavit, et circumquaque regiones, his qui prope et his qui longe sunt clament.* Hæc Anastasius de Theophane historico. Obitum autem ejus sub Leone Armeno, Iconomacho anno ejus imp. 4, ob defensionem SS. imaginum contigisse narrat Cedrenus, et ex eo Baronius ad annum Christi 814, ex quo hæc accipe: *Cum autem Proconnesum abduceretur Nicephorus* (fuit hic patriarcha C. P. qui subscribere impio edicto Leonis Armenis contra SS. imagines non sustinuit eaque causa ab eo multatus exsilio), *Theophanus confessor Magni Agri præfectus eum navigio prætervehi divino instinctu sentiens, cum in parte prædii quadam ipse ageret, sufflit et ceteris prosecutus est, sed et Nicephorus intentis manibus vicissim Theophanem salutavit flexisque genibus tum eum veneratus benedixit: cum quidem neuter alterum videret, sed acie mentis se mutuo cernentes dignum invicem honorem exhibuerunt. Et cum quidam unus navigantium quaereret quemnam manibus ita in sublime elevatis salutareret, sanctissimum Theophanem confessorem respondit: Agri præfectum, qui nos facibus et suffitu excepit. Neque multo post exitus veram Nicephori prædictionem ostendit: nam mox cum multis aliis Theophanes quoque ab Ecclesiæ ejectus, infinitisque vexatus modis, confessoris coronam deportavit.* Hæc Cedrenus, quæ non potui in breviorum summam colligere; fuerunt autem

necessaria, ut liquido intelligeretur Theophanem historicum, abbatem Agri, eundem esse qui sub Leone Armeno exilium pro causa SS. imaginum, et in eo mortem oppetiit, atque adeo longe diversum a Theophane nostro qui, deleta penitus hæresi Iconoclastarum, adversus quos jam damnatos ipse hominiam habuit, quæ est ordine xx, sub Basilio et Leone, ut ostendam suo loco, vixit; atque adeo error in Bibliotheca illa corrigetur: itidemque in Sebastiani Corderii catena SS. Patrum in Lucam, ubi Theophanem citat eodem elogio sive inscriptione desumpta ab illa Bibliotheca, iisdemque relata verbis. Jam vero ab utroque etiam diversus est Theophanes alius præfectus monasterii Sigriani qui post diu per biennium toleratum carcerem, deportatus in insulam Samothraciam, illic obiit mortem confessionis gloria insignis. Agit de eo Baronius ad annum Christi 816 admonetque lectorem de distinctione utriusque Theophanis, prioris illius qui primo Leonis, et posterioris qui tertio ejusdem anno obiit pro ejusdem causæ patrocinio: qui secundus etiam Isaacus dictus: eadem vero ratione potest Theophanem hunc Isaacium a nostro esse distantem. Tertius Theophanes proprius est ævo nostri Theophanis: ille, inquam, qui cum Theodoro et sanguine et insigni virtute germano in monasterio S. Sabæ nutritus, cum postea pro SS. imaginum cultu adversus Leonem Armenum strenue decertaret, ejus jussu verberibus cæsus in exilium ejectus est; sed eo mortuo rursus Theophilo imperat. eadem hæresi detento constanter resistens, verberibus iterum et exilio affectus: in quo cum Theodorus exspirasset in carcere, Theophanes, pace demum Ecclesiæ reddita, factus a S. Methodio Nicææ metropolitæ, in sui muneris pastoralis functione excessit e vita. Hæc ex Martyrologio Romano potissimum descripsi ad Theophanis Nicæni prodendam notitiam. Plura de iis SS. fratribus alii; scriptores rerum Orientalis imperii, Cedrenus Curopalates, Zonaras, Glycas, Manasses, Menologia Græcorum, Baronius, ex quibus etiam proditum est, eorum frontibus non sine magno cruciatu iambos inscriptos, ut tanquam litterati servi traducerentur; cruciatum atque etiam iambos referunt auctores relati. Hunc Theophanem martyrem auctorem facit epistolarum quæ sub Theophanis Nicæni episcopi nomine exstant Consalvus Ponce qui, eas Latine interpretatus, additis notis, in lucem edidit, quas nos omnes perlegimus. Ad rem igitur. Cum hic Theophanes S. Methodii tempore obierit, tunc Theophanes Cerameus, qui postea Tauromenitanus episcopus creatus est in monasterio S. Andreæ, ut jam suo loco dicam, debebat, nondum ad episcopi thronum evectus; nam ab excessu S. Methodii, qui contigit anno supra octingentesimo quadagesimo septimo, usque ad nonagesimum, quo Theophanes noster senectutem agebat, intercedunt anni quadraginta tres. Verum ex hac subducta temporum ratione, non repugnat Theo-

phanem illum qui præsens fuit in translatione corporis S. Nicephori patriarchæ Constantinopolitani quod refert Baronius ad annum 845, nec solum spectator, sed et scriptor ejus Vitæ, et laudator pro concione in ea celebritate fuit, eundem esse ac Theophanem Cerameum: non, inquam, ratio temporum obstat, sed obstat quod ille scriptor presbyter dicatur fuisse a Baronio, noster monachus antea exstiterit, cum episcopus fuerit: quod supra constanter requisitum a Græcis ostendi § II: deinde cognomen τοῦ Κεραμέως affixum usque nostro satis eum a quovis alio videtur discernere. Ex quo etiam certum est mihi plane alium esse Theophanem nostrum ab illo qui, ut idem Baronius refert, vixit tempore Basilio Macedonis; regius ejus clericus sapientiæ nomine eidem Charus imperatori, qui fraudes Photii promovit, cum librum de imperatoris genealogia scriptum imperatori oblatum, a solo tamen Photio intelligi posse mentitus est. Quamvis enim convenient tempora, tamen cum clericus dicatur ille fuisse, et quidem aulicus, noster autem vel episcopus Tauromenitanus eo tempore jam initiatus esse debuerit, vel adhuc monasticam vitam in cœnobio S. Andreæ in Sicilia, sive etiam alibi, cum ex monachis apud Græcos, ut supra dixi, eligerentur episcopi, plane mihi persuasum est alium esse Theophanem illum clericum ab episcopo Nostro; et sane pietati ac virtutum perfectissimæque vitæ studio quod Noster his sermonibus præfert, quodque nos fusius explicabimus § VIII et IX, duplici illi ac versuto ingenio voluntatique decipiendi Theophanis clerici repugnant. Hæc habui, quæ partim certis temporum argumentis, partim conjecturis ex iisdem temporibus et studiis vitæ desumptis afferrem de distinctione eorum qui Theophanis nomine insignes a Nostro diversi existimandi sunt. Nihil porro eorum quæ studio adhibito comperi, elatum esse lectorem volui, ut quam sana et integra fide hæc proferam conjectanea, quivis intelligat.

§ II. *Duplex nomen auctoris homiliarum: unum cognomen, CERAMEUS.*

Distinxi hactenus ὁμωνύμων Theophanis, in hoc paragrapho erit περὶ διωνυμίας seu potius πολωνυμίας conjectandum. Etenim quod in multis aliis veterum Patrum monumentis usuvenit, ut pluribus inscripta auctoribus eadem ad posterum transmissa sint, ut de sermonibus Eusebii Emissem, et Eucherii, et Maximi, et Ambrosii, Augustini, et Fulgentii, adverterunt qui in iis perlustrandis operam posuerunt: præsertim vero eminentissimus eorum lector et censor cardinalis Bellarminus in opere *De scriptoribus eccles.*, ita et in his homiliis quas damus in lucem. Eadem enim et Theophani, et Gregorio, quin et Philippo sunt attributæ: quorum priorum cognomen idem unumque est Κεραμέως, tertii Κεραμίτης quod quanquam diverso flexu, idem tamen cognomen est sensu; et *Figulum* Latine interpretatum dicitur; sed de hoc tertio erit nobis sermo postre-

πολλοῦ γεγῶνασι. *Civitates vero, quas in sua Italiae Siciliaeque peregrinatione Pythagoras vicinis servitute alias quidem antiquitus, alias vero recenter oppressas invenit, eas libertatis studio replens per suos auditores, quos ex unaquaque earum sectatores habebat, in pristinam asseruit libertatem, Crotonem scilicet et Sybarim, Catanam, Rhegium, Himeram, Agrigentum, et Tauromenium, et quasdam alias, quibus leges per Charondam Catanæum, et Zaleucum Locrum tulit, earumque causa dignæ apud finitimos ad longum usque tempus habitæ sunt, quarum æmularentur instituta.* Atque hæc pertinent ad Tauromenii antiquitatem, cui non minimum adjecere decoris duo nobilissima virorum paria; quorum alter in historia cum ipsa prope nascente patria floruit Timæus, Andromachi conditoris filius, de quo testimonium exstat M. Tullii, lib. II *De orat.* : *Timæus longe eruditissimus, et rerum copia, et sententiarum varietate abundantissimus, ipsa compositione verborum non impositus, magnam eloquentiam ad scribendum attulit.* Meminit de eodem idem Tullius lib. V, Epist. ad Lucium. Meminit Plutarchus in *Nic.*, de historiis ab eo conscriptis : testatur hæc Dionysius Halicarnasseus, lib. I *Antiquitatis*. Τιμαίου τοῦ Σικελιώτου τὰ μὲν ἀρχαῖα τῶν ἱστοριῶν ἐν ταῖς κοιναῖς ἱστορίαις ἀφηγησαμένου, τοὺς δὲ πρὸς Πύρρον τὸν Ἑπειρώτην πολέμους εἰς ἴδιαν καταχωρήσαντος πραγματείας. Hoc est interprete Dionysii Sigismundo Galeno : *Timæus Siculus res priscae complexus universali historia, Pyrrhi Epirotæ bellis privatim dicato volumine.* Sed nihil hujus insignis historici ad nostram ætatem pervenit. Alter Tauromenitanus in historiis memoratus Phileas est in re mechanica præcellens, Archimedi Syracusano σύγχρονος, de quo Athenæus, lib. V *Δειπνοσ.*, ubi de navi Hieronis, regis Syracusarum, ipsius Archimedis molimine constructa, ejusque malo omnium maximo : Κατήγαγεν δὲ αὐτὸν ἐπὶ θάλατταν Φιλέας ὁ Ταυρομενίτης μηχανικός. *Deduxit eam in mare Phileas Tauromenitanus mechanicus.* Jam vero situs Tauromenii admirabilis est, et natura magis quam arte munitus : ut non mirum esse videatur, si a Saracenis, nisi per insidias capi expugnarique potuerit, eaque postrema fuerit urbium clarissimarum clades. Est enim mons ipse in quo situm est et arduus et ascensu difficilis utroque ex latere, quod et nos ipsi oculis nostris suspeximus et peragravimus, verumque esse cognovimus quod de eo etiam Apianus tradit esse asperissimum visu et acutissimis undique præstitum præruptumque saxis. Urbs vero in illis mediis Alpibus, dicam potius quam alpestribus rupibus, et intercisis posita, et ab iisdem circummunita et obvallata est : quarum alias, qua orientem spectat, infra se habet ad mare depressas; alias, qua occidentem, cælum ipsum contingentes, ut porticæ dicam, eique minantes, in quarum vertice exstat arx et oppidulum Mola, tota Sicilia notissimum, quod eo damnati homines facinorosi deportentur, ut tradit Fazellus, cui subest arx Taurome-

nii inferior, ita ut molibus a mola devolutis opprimi haud difficili negotio possit. Cæterum Tauromenitanum cælum lætum ac salubre est; prospectus ab oppido in Mamertini freti et maris Ionii latissimum æquor, oppositosque Brutiorum montes, jucundissimus : agri etiam planities amœnissima; cannæ mellitæ, et vini apud veteres, teste Plinio, celebratissimi feracissima, ut non immerito eam regionem inter cæteras elegerint Romani quo colonias deducerent, quod Julio Cæsare rerum potito, et Tauromenii amplificandi studioso factum, ut Diodorus ejusdem temporis scriptor est testis. Et sane eorum magnificentiæ opera videntur esse, quod ab initio dicebam, theatrum lateritio opere constructum, quod magna ex parte integrum exstat, quæ sors haud scio an aliis veteribus Siciliae monumentis obvenerit : idque ego non sine animi voluptate oculis ac pedibus non semel dimensus sum doluique et questus sum apud cives, ex ea lateres ad alia nova ædificia substruenda subinde excindi; quo fiet, ut paucis post annis, ingens illud monumentum Tauromenitanæ amplitudinis funditus concidat. Iisdem ejusdem admirandæ potentiæ opera sunt stagna seu cisternæ subterraneæ duæ concamerata, quarum altera octo quadratis cementitiis suffulta columnis; altera vero pene prostrata et afflicta temporum injuria cernitur. Aquæductus item veteres ibi visuntur; et alia demum monumentorum in primisque Achegeti templi vestigia, et sepulcra non pauca, quam vel ambitu magna (nam quota pars illius hodie restat?) vel magnificentia nobilis, vel numero civium celebris fuerit civitas, ostendunt. Atque hic ejus splendor etiam usque ad Saracenicam tyrannidem, nimirum toto imperii Græcorum tempore usque ad Leonis Sapientis ævum, sub quo expugnata fuit, mansisse videtur. Nam Constantinus Porphyrogeneta, ejus filius, qui *De thematibus imperii* libellum scripsit, lib. II, in themate Siciliae hæc tradit, quæ primam hanc proœmii partem de Tauromenii statu politico ita claudat, et sigillum sit dictorum omnium honorificentissimum, et ipsius imperatoris annulo impressum, ne dicam digito scriptum : Ἐχει δὲ πόλεις ἐπισήμους τὴν τε Συράκουσαν, καὶ τὸ καλούμενον Ταυρομένιον, καὶ αὐτὴν τὴν Ἀκράγαντα, καὶ τὰς λοιπὰς πόλεις τὰς μὲν ἡρημωμένας παρὰ τῶν Σαρακηνῶν. Τὴν μὲν οὖν Συράκουσαν ἐπὶ Βασιλείου τοῦ ἀσιδίου βασιλέως παρέλαβον οἱ Σαρακηνοὶ· τὸ δὲ Ταυρομένιον ἐπὶ Λέοντος τοῦ Σοφωτάτου. *Cæterum insignes urbes habet Syracusas, et Tauromenium dictum, ipsumque Agrigentum, et cæteras civitates, partim desolatas, partim Saracenis occupatas. Syracusas certe sub Basilio imperatore percelebri ceperunt Saraceni, Tauromenium vero sub Leone imperatore Sapiente.*

§ II. — Status ecclesiasticus Tauromenii.

Tauromenitanam Ecclesiam antiquitate et dignitate cum primis et primæ antiquitatis Ecclesiis Siciliae componendam nemo vocarit in dubium, modo

ejus primordia reputet; nimirum a S. Petro apostolorum principe fundatam, misso ex Oriente Tauromenium S. Pancratio, primo ejus episcopo, ab ipsomet S. Petro consecrato, extra controversiam est. Testatur Martyrologium Romanum 3 Aprilis; *card. Baronius* in notis; *Niceph. lib. III, c. 35*, et noster *Theophanes hom. de S. Pancratio*; quin ex fide quæ penes *Simeonem Metaphrastem* est, *Orat. de SS. Petro et Paulo*, ejusdem S. Petri vestigiis impressis ea ecclesia sanctitate et honore aucta et stabilita est; siquidem festum ex itinere apostolorum hospitio excepit, ipso S. Pancratio illi obviam summis amoris significationibus procedente. Sed de S. Pancratio ejusque actis ac martyrio Tauromenii obitus nonnulla refert ex Gallicano Breviario excerpta *D. Rocchus Pirrus* in notis *Tauromenitanæ Ecclesiæ*, apud quem etiam plura ad hanc Ecclesiam spectantia leges. Nos sat habemus, ut synopsis quandam ejus Ecclesiæ hic præmittamus, prout nostrum institutum postulat, summa perstringere capita. S. Pancratio successit *Evagrius* ejus discipulus; *Evagrio S. Maximus*, ambo a S. Petro consecrati episcopi, primus Romæ, cum esset legatus eo missus a S. Pancratio; secundus Tauromenii, cum ibi ex itinere moraretur. De priore testatur *Gallicanum Breviarium*, quod ego cum essem Tauromenii, oblatum a civibus, legi: ex quo itidem *Pirrus* in sua notitia secundo loco post Pancratium statuit *Evagrium*. Testimonium Breviarii producimus ad homiliam de S. Pancratio (*homil. LVII*), nota 13; posterioris, hoc est S. Maximi, *Metaphrastem* habeo auctorem loco citato. Hujus S. Maximi anniversariam Tauromenitana Ecclesia memoriam colit pridie Idus Januarii. Post Maximum *Nico* præfuit Tauromenio, qui cum centum nonaginta novem discipulis suis, *Decio* imperatore Christianæ fidei testimonium dedit morte. Post hos multi ex epistolis pontificum et synodis cum provincialibus tum œcumenicis Tauromenitani episcopi colliguntur. Nam *S. Leo* pontifex epistola quam ad universos Siciliæ episcopos scripsit circa annum 447, Tauromenitani mentionem facit, sed nomen non exprimit. Post Romanæ synodo sub *Symmachio* papa celebratæ interfuit *Rogatus*, Tauromenitanus episcopus; *Victorini* et *Secundini* episcoporum meminit *D. Gregorius* epistola ad *Petrum* subdiaconum, circa annum 649; *Justus* ad concilium Lateranense venit *Martino* pontifice et *Constante* imperatore; ad œcumenicam synodum vi *Constantino* tertio contra *Monothelitas* convenit cum cæteris *Petrus* episcopus Tauromenitanus; septimæ vero, quæ fuit *Nicæna II*, contra *Iconomachos*, *Constantino* cum *Irene* matre imp., *Joannes* interfuit. Post hos legitur *Zacharias* Tauromenitanus episcopus, seu potius pseudepiscopus, ut in notis *Anastasio Bibliothecarii* legitur ad concilium VIII, qui *Photii* partibus favit: sed an hic sit idem atque ille *Zacharias* qui cognomento *Cophus* sit dictus, ut *Pirri* scriptum reliquit, et an archiepiscopi titulo auctus a *Photio*

facit pseudopatriarcha Constantinop., disputabimus infra, § III. Huic *Zacharia*, jam in synodo VIII œcumenica deposito ut schismatico, nec pœnitenti, successit *Theophanes* *Schrameus* consecratus tempore ipso compositi schismatis et pacis resilitatæ Ecclesiæ Orientali, quod evidenter ostendemus proœmio II, § IV et VII; nostro autem *Theophani* subrogatus videtur *S. Procopius*, qui anno Christi 903, *Leonis* imperat. XXVI, sub *Abracheno* Africano Saracenorum rege invadente et occupante Tauromenium, quod postremum fuit in Siciliensi illa clade atque pernicie captum oppidum; ille, inquam, *S. Procopius* martyr pro passus est: quod habetur ex Vita ejusdem *S. Procopii*, quam *Joannes* diaconus Neapolitanus intexit in ea narratione qua translationem corporis *S. Severini* ex *Lucullano* castello per occasionem timoris de eorumdem Saracenorum incursione cœrti describit. Eam legi in monumentis mss. *P. Octavii Caetani*, quæ tamen adhuc sub incude tornantur. Hæc Ecclesia Tauromenitana de episcopali simul et politico flore statu decidit; sed profecto decuit, ut quæ fuerat martyr *S. Pancratii* primi pastoris sanguine initiata, ea esset et postremi itidem sanguine consingua. Nec vero inter primum et postremum pastores, qui animam suam pro ovibus profuderunt, ovium ipsarum cum lupis, vel ethnicis, vel Saracenis Christiani nominis hostibus non spectata certamina: etiam decoro civium suorum sanguine conspersa et ornata, ut aliæ multæ, Ecclesia Tauromenitana. Ostensæ mihi sunt Tauromenii plenæ ossibus capsæ duæ, quæ multis ante annis in agro Tauromenitano non sine divinis miraculorum testimoniis inventa erectaque sunt, vel recenti adhuc sanguine tincta, et ipsis etiam mortis instrumentis confixa: sed quorum martyrum, cujusve temporis illa sint nondum compertum ab ipsis, nec ab Romano pontifice sancitum. Cæterum ex historiis aliis, ac tabulis et monumentis hæc colliguntur. Sub ipsum Ecclesiæ exortum, magistri et antistitis sui *Pancratii* documentis instructæ, exemploque confirmatæ, SS. mulieres *Æsia* *Susanna* et *Zenais*, de tyranno ac sexu muliebri morti occumbentes triumpharunt. Cum *S. Nicone* itidem episcopo, quem quarto supra recensuimus loco, cæsi sunt, *Decio* exercente tyrannidem, ducenti uno minus, qui triumphanti duci suo latus stiparent, eadem laurea redimiti; quod ibi etiam attingimus. At ex *Diocletiano* imperatore SS. *Sperus* et *Cornelianus* cum sociis sexaginta eandem retulere palmam. Nec vero *S. Procopio* postremo episcopo et martyre socios abfuisse crediderim, in illa immanissima strage, quam Saraceni, Christianæ religionis infestissimi hostes, ejusdem causa dederunt, jam capto Tauromenio, quorum fortasse sacra λείψανα sunt quæ superioribus annis inventa jam asservari dixi in majore Tauromenii templo. Denum nec virginum nec confessorum floribus sacer Tauromenitanus hortus caruit, quorum odor late pervagatus sit. Ex horum

enim genere fuerunt Paulina, jam inde a S. Pan-
cratio Christo dicata; Epaphroditus presbyter ab
eodem sacris initiatus; et Christianis imperatoribus
in Oriente dominantibus, Aталus itemque Lucas
abbates circa annum 800 monachorum institutione
et suis ipsi virtutibus et sanctitate claruerunt :
eodemquæ sæculo, propius ad Theophanis nostri
tempora, Daniel, S. Eliæ Ennensis discipulus, mo-
nasticæ etiam vitæ virtutibus floruit; sicut Theo-
phanem ipsum publici simul et privati hominis
virtutibus, episcopi scilicet et confessoris, de qui-
bus suo loco plura dicimus, enituisse, crediderim
potius quam asseruerim, dum adhuc nulla aucto-
ritas historiæ quæ de ejus sanctitate ac morte vitæ
consentanea fidem faciat, apparet. Atque hic Ec-
clesiæ Tauromenitanæ ortus, progressus, occasus.

§ III. *Imago beatæ Virginis manu non facta Tauromenii.*

Ad Ecclesiæ Tauromenitanæ statum et sancti-
tatem pertinet non modo quod apostoli signata
vestigii, martyrum sanguine decorata, sed etiam
quod imagine divæ Virginis, quam ἀχειροποίητον
Græci, id est non manufactam dicunt, fuerit
dono celestis dotata. Ejus meminit Jacobus Gretse-
rus in aureo opusculo *De imaginibus non manu
factis*, quod atlexuit libro *De officiis aulæ Con-
stantinop.*, sed profecto nullo alio auctore, quam
ex *Idea* Octavii Caetani, quam ille *Ideam* ut pro-
dromon ad historias SS. Siculorum edidit. Sed
Octavius Caetanus eam notitiam accepit ex his
homiliis Theophanis Ceramei, qui de ipsa bis
mentionem facit: primum hom. xi, *de eo qui
incidit in latrones*, initio; deinde hom. lxx, *de
Transfiguratione*, item in proæmio. Meminit etiam
D. Rocchus Pirri in Notitia Tauromenitanæ Ec-
clesiæ, in extremo, sed ex eodem fonte. Itaque
ex nostro Theophane, quod ad scriptores pertinet,
illius traditionem habet Ecclesia Tauromenitana.
Hic duo asserit ad hanc illustrandam dicenda: quæ
origo hujus imaginis; quo miraculo facta, si opere
manuque humana non picta; quo tempore; unde
tantum donum advenerit; alterum an usque ad
hodiernum tempus imago divæ Virginis quam Tau-
romenitani magna religione ac fide miraculorum
venerantur, quam ego, cum illuc nullo alio quam
ejus visendæ negotio me contuli, oculis lustravi
animoque sum veneratus, sit eadem quæ ἀχειρο-
ποίητος Theophanis tempore. Sed de utraque plura
optarem et certiora afferre quam habeo. Sed enim
primo uti certa et bene disputata ea pono quæ
idem Jacobus Gretserus scribit, eo, quem modo
diximus, Commentario, ἀχειροποίητον, sive ἀχειρο-
ποίητον: nam et hæc vox in usu apud Theophanem
nostrum: imaginem universe sumptam esse quid-
quid excludat humanæ manus operam, quantum
ad vim vocabuli, et vel divino vel angelico opere
effectum sit. Quo sensu universalem mundum ἀχειρο-
ποίητον recte dixeris, utpote sine ullius manus

ministerio, Dei voce nutuque conditum. Deinde
cum imaginibus hoc epithetum apponitur, signifi-
ficare eas imagines, sive Christi sive Virginis ejus
Matris, quas vel ille linteis seu sudariis admota
sua facie imprimere dignatus est, vel Virgo ali-
quo miraculo et angeli opera exhibere. Christi
imagines non manu effectas tres ex historiis cele-
brari: Edessenam missam a Christo ad Abgarum
Edessæ toparcham; Camuliensem, a civitate Cap-
padociæ nomen sortitam, cujus synodus secunda
Nicæna pro venerandis imaginibus congregata
mentionem facit; tertiam, quam Veronicam, seu
Christi vultum linteo seu sudario a Christo dum
ad Calvariæ montem duceretur, impressum; ad
hoc genus referri etiam posse eam totius corpo-
ris effigiem, quam in sindone qua in sepulcro in-
volutus fuit Christus, expressit; easque omnes
imagines et fide dignas haberi, et multorum scri-
ptorum testimoniis, et venerationi summæ esse
in ecclesiis ubi ex servantur. Præter has Christi
Domini imagines, leguntur etiam imagines beatæ
Virginis ἀχειροποίητοι. Testatur Theophanes hi-
storicus ex Georgio Pisida, et Mattheus Westmo-
nasteriensis, referente eodem Gretsero, ex quo nos
accepimus, Heraclium imperatorem, anno imperii
sui decimo adversus Chosdroam castra movisse,
cum ferret secum sanctæ Dei Genitricis iconem,
quæ apud Byzantium est, non hominis manu, sed
divino miraculo pictam: cujus præsentis ope sultum
Heraclium omnes hostium copias fudisse, fuga-
visse. Addit Gretserus non repugnare huic narra-
tioni auctores qui ab Heraclio Christi imaginem
(quam Camuliensem, ut supra diximus, fuisse
oportet) circumlatam in exercitu atque acie tra-
dunt; duplici siquidem imagine quasi gemino
clypeo protectus in hostes Heraclius irruerat.
Auctorum aliorum testimonia, qui fidem faciant:
huic imaginis miracula, habes apud ipsum Gret-
serum. Alia præterea Deiparæ imago non manu-
facta legitur in pretio cultuque fuisse, condito
in ejus honorem monasterio, ejusque cultus etiam
capta a Turcis Constantinopoli permansisse. Ma-
laxius enim Peloponnesius in *Historia patriarchi-
a*, ubi de Dionysio patriarcha deposito patriarchatu
sermo: *Cum omnibus rebus quas habebat*, inquit,
*discessit Constantinopoli, et in monasterium San-
ctissimæ Ἀχειροποίητου, manu non factæ Deiparæ
Conissæ prope Cabalam sium intravit.* Ad quem
locum ita Gretserus subdit (quid enim ego melius
adtexam?): *Vides hic etiam Deiparæ ἀχειρο-
ποίητον imaginem; undecunque hoc nomen adepta
sit, sive ipsa Virgo linteo alicui faciem suam impres-
serit, sive ab angelo deposita fuerit, ἀχειροποίη-
τον certe humanum penicillum excludit. Nec alibi
mihi aliquod de hac imagine, quod sciam, lectum.
Est autem Cabala duplex: altera urbs Thraciæ, al-
tera castellum supra Iconium: utri hoc monaste-
rium vicinum fuerit, dicere non habeo. Credibile
est de Cabala Thraciæ id accipiendum esse. Hacten-*

nus Gretserus, qui et sequenti proxime paragra-
pho ejusdem capituli de nostro testimonium profert.
*Tauromenii in Sicilia colitur antiqua imago beatæ
Virginis non manufacta; qualis etiam esse videtur
illa Deiparæ imago divinitus pieta quæ colitur in
Valle Viridi, in monte Ætna, ut scribit Octavius
Constantinus* (lege *Caetanus*; Constantinus enim
est nomen unius ex fratribus ejusdem Octavii,
monachi et abbatis ordinis Sancti Benedicti) in
Idea operis de sanctis Siciliae. Atque hactenus
thesim huic meæ tractationi prætexui ex relatis
a Gretsero: et ex genere harum iconum universo
fidem mihi munivi, ut non videretur incredibile
hujusmodi imaginem ἀχειροποίητον exstitisse
Tauromenii, cum alias alibi ex certis auctoribus
existere notum sit. Quid igitur de Tauromenitana
imagine divæ Virginis non manufacta dixerim?
Equidem certa pro certis, conjecta pro conjectis
dabo: neque enim in tanta antiquitate tempo-
rum et historiarum penuria potius faciam. Exstitisse
hujusmodi imaginem ἀχειροποίητον et religiosissi-
me Tauromenii cultam Theophanis tempore,
atque etiam toto illo tempore quod Saracenicam
tyrannidem antecessit, haud in dubium vertendum
mihi videtur, cum tam diserte duobus in locis de
ea *Theophanes* meminerit, et gloriatur in sua
Ecclesia et urbe. Cæterum unde et originem habuerit,
qua opera effecta, et an archetypon sit ἀχειρο-
ποίητον, an ectypon, hoc est ex prototypo ex-
pressum simulacrum, idque sive miraculo, sive
pictoris opera accuratissime deductum; quod
tamen idem quod archetypon nomen ἀχειροπο-
ποίητον retineat, quod illius sit instar, quod in mul-
tis hujusmodi tum Christi, tum Deiparæ conti-
gisse idem Gretserus auctor est. Præterea quo
alio miraculo, quo tempore perlata Tauromenium,
idem dicam quod paulo ante Gretserus de ima-
gine Deiparæ non manufacta Conissæ monasterii
prope Cabalam, nihil alibi de Tauromenitana, quod
sciam, traditum. De altero vero, quod supra
proposueram agitandum, an imago beatæ Virginis,
quam hodie Tauromenitani per summam pietatem
colunt, quam patronam appellant, in qua eorum
spes opesque in rebus afflictis sitæ, quod etiam
nonnulli non vulgares viri non manufactam vo-
cant, eandem sit atque illa quæ Theophanis tem-
pore exstitisset, ita ut etiam impias Saracenorum
manus effugerit, et ab eorum et temporis injuriis
vindicata, et usque ad hoc tempus sarta tecta
servata, quod esset alteri miraculo ascribendum,
equidem hæc argumenta habeo, ut eandem credam.
Primum quia vulgo eam Deiparam Græcorum ap-
pellant, unde mihi sit probabile, ex eo tempore
quo Græcorum Ecclesia et ritus Tauromenii flo-
rescebat, hoc est Theophanis tempore, eam ap-
pellationem deductam, et per manus ad hæc usque
tempora traditam; deinde quod eam in summa
aquarum pluviarum penuria, unicum certumque
perfugium Tauromenitani habent, et ad eam tan-

quam fontem omnium gratiarum uherem, petitem
aquis accurrunt: ac vix per urbem circummagisolemra
supplicatione cœpta, cum eam intermittere cog-
untur a pluvia obruti et madidi, qui eam sicci
sitientesque inchoarant; quod ex multis Tauromenitanis fide dignis contestatum accepi, cum
Tauromenii harum rerum cognoscendarum causa
commorarer. Et sane ex alia parte legimus, Theophanem in homilia habita de plaga siccitatis (*hom.
LXII*) ad beatam Virginem perorationem conver-
tere, eique supplicare, ne suam civitatem destitu-
at in ejus nomine gloriantem: quam gloriam
ad imaginem non manufactam non immerito quis
referat, ut ibi adnotavimus. Multa alia præterea
in omni genere dona miraculo accepta, et ejus
fide implorata supra humanam opem effecta opera
quotidie ferunt, et contestantur non incolæ solum,
sed etiam ceteri: inter quos non silentio præ-
tereundus D. Franciscus, Romanus Catanensis,
sacerdos haud multo pridem in collegium cano-
nicorum Ecclesiæ Panormitanæ merito aggregatus,
concionandi munere et pietatis ardore non vulgari
præditus, qui cum Tauromenii conciones tempore
Quadragesimæ haberet, multa ab ea imagine non
manufacta se accepisse ab aliis impetrata mira-
cula, multa in seipso expertum esse mihi narra-
vit, et scripto ac chirographo dicta consignavit.
Cæterum illud etiam in hac re animadversum a
lectoribus velim, si cui sit persuasum, imaginem
Deiparæ quæ hodie exstat, eam esse ἀχειρο-
ποίητον quæ Theophanis tempore exstabat, non esse
censendam ex iis quæ in aliquo linteo Virginis
vultum ab ipsamet impressum ferunt: non enim
ea tabula vultum Virginis solum, sed integram
staturam sedentem et infantem Jesum gestantem
ulnis exprimit: quare in altero genere ἀχειροπο-
ποίητων eam accensuerim, de quo etiam Gretserus,
ut angelorum opera ea depicta sit, vel certe ab
aliqua non manufacta pictura descripta, ut supra
dicebam. Servant eam hodie in suo templo reli-
giosi beatæ Virginis e monte Carmelo, eique diem
solemnem agunt Decembris die octavo, qui dies
ejusdem Virginis immaculato conceptui celebrando
sacratum est. Tradit in *Idea operis de SS. Sici-
liæ* Octavius Caetanus, Tauromenii primo die
Septembris celebrari festum imaginis Deiparæ non
manufactæ; quod sane unde acceperit mihi adhuc
ignotum: sed cum ille diligentissimus fuerit Si-
ciliensium rerum ad sanctorum Siculorum cultum
pertinentium indagator, id neque refellere debeo,
nec tamen affirmare possum. Nam Tauromenii
moranti mihi et de eo festo die sciscitanti, nihil
traditum, nisi die dicto Decembris octavo festum
ad imaginem Deiparæ jam memoratam, quam non
manufactam esse nobis persuademus, eodem quo
ejus immaculatam Conceptionem celebrari. For-
tasse ex ipsius Theophanis homilia de In-dictione
ac anni principio id Caetanus collegerit: in qua
inter cæteras celebritates primi Septembris diei

meminit Theophanes imaginis divæ Virginis; cuius hæc verba : "Ἀπαντες οὗτοι τοῦ χρόνου τὴν ἀρχὴν ἀγιάζουσιν· ὁ μὲν Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς εὐλογεῖ τὸν στέφανον ἐνιαυτοῦ. Ἡ δὲ διὰ τῆς σεπτῆς εἰκόνης τιμωμένη πάνανθο; Δέσποινα μεσίτης πρὸς Θεὸν ἡμῶν γίνεται. Quæ sic nos ibi Latine interpretati sumus : *Ab his omnibus aliquid sanctitatis in hoc anni principium redundat : nam et Salvator noster Christus Jesus benedicit coronæ anni : et venerandæ imaginis religione culta Virgo purissima inter nos et Deum sequestra intercedit.* Hæc Theophanes : qui cum non appellet imaginem Dei Genitricis ἀχειροποιήτων, quam cur non expresse nominarit, si de ea sermo erat, cum in aliis homiliis tanquam insigni quodam et de quo gloriabatur elogio eam designavit, nullam causam video : et ex altera parte, cum in Menæo legam eo die celebrari σύναξιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῶν Μεατηγῶν, hoc est, *Synaxim seu celebritatem sanctissimæ Virginis Miasenorum*, haud certe liquet, et in ancipiti res versatur de Tauromentanane imagine Theophanes loquatur, an de Miasenensi aliqua, ad quam conventus eo die primo Septembris celebraretur, uti hic Panormi consuetum est die secundo Julii ad beatæ Virginis, quam *Gratiæ* appellamus, imaginem, et ad alias alio tempore, et oppido hujusmodi imagines venerabiles agitari dies festi solent. Equidem, ut dixi, nec refellere conjecturam Octavii Caetani, nec affirmare, sed eam hominis auctoritate fultam in medio relinquere statui.

§ IV. Dignitas et titulus archiepiscopi.

Cum in omnibus fere mss. exemplaribus harum homiliarum, quæ in celeberrimis Europæ bibliothecis, Vaticana, Hispaniensi, Parisiensibus tribus asservantur, ex quibus vel integras homilias, vel earum elenchum transcriptum amicorum, qui litteris et litteratis fautores esse se professi sunt, opera nancisci potui, titulus archiepiscopi, vel auctoris nomini sit ascriptus, ubi nominatur auctor, vel solum in scriptis auctor archiepiscopi Tauromenitani appellatione, in quo omnia consentiunt, cum in nomine discrepent (de quo dicam Proœmio sequenti), non temere videtur illis abroganda fides; alioquin etiam omnis fides veterum monumentorum intereat, cum tamen doctissimi scriptores eam salvam ac firmam esse voluerint, qui in monumentis suis excusis illum archiepiscopi titulum non alia quam ex mss. fide et auctoritate acceptum ediderunt : cardinalis Baronius tom. IX, Jacobus Gretserus tom. II *De cruce*; Franciscus Turrianus lib. *contra Magdeburgenses hæret. pro canon. apostol.*, cap. 6; Antonius Possevinus in *Apparatu*, et alii quorum testimonia contulimus in fine horum Proœmiorum. Est igitur asserenda potius hæc Tauromenitanæ Ecclesiæ dignitas, quæ satis ampla est, utpote ab ipso S. Petro constituta, ut § II disse-ruimus, et a me quæ mea pars virilis est, ab omni

erit subreptitii tituli nota et arrogantiæ calumnie vindicanda. Hanc enim notam impressam seu potius inustam illi video in Notitia Ecclesiæ Tauromenitanæ, quam edidit tom. II dom. Rocchus Pirri, abbas Netinus, de Siciliae Ecclesiis sat bene meritus : sed non tam ab ipso hæc imposita nota quam ab Alberto Piccolo, qui illi imposuit : quo auctore scribit Pirri Zachariam schismaticum episcopum Tauromenii a Photio archiepiscopi nomenclaturam, quod esset opera male ab illo collata, et defensionis partium Photianarum pretium prius repensum. Sed unde hoc accepit Piccolus? quo producto testimonio id affirmat? Primum enim, si is ponatur episcopus Tauromenii fuisse Zacharias, qui cognomento dictus est Κωφός, id est *surdus*, certe is a Photio non titulum archiepiscopi pro sua Ecclesia accepit, sed metropolita Chalcedonis creatus; quod apertissime scripsit Nicetas David in Vita S. Ignatii, contra quem Photius tam pertinaciter acerbèque depugnavit, scriptor eorum temporum, qui omnia S. Ignatii certamina diligentissime fidelis-imeque persecutus est : cujus historia initio vult synodi pro causa hac S. Ignatii et Photii celebrata impressa est. De Photio itaque sic scribit : *His ille omnibus procuratis, insana et sacrilega per Zachariæ Cophi manum, qui ab ipso Chalcedonensis metropolitæ creatus fuerat, et Theodorum translatum a Caria ad Laodicensem episcopatum in Italiam transmisit.* Ex his sane nullum subesse dubium potest quin Zacharias ille qui Cophus cognomento dictus est, non Tauromenii episcopus ante fuerit, sed nova Chalcedonis metropolitæ dignitate donatus. Atqui, inquires, ab episcopatu Tauromenitano promotus ad Chalcedonensem. Sed non hoc verbum χειροτονεῖν quo usus David, significare potest, sed vel designare episcopum, vel consecrare; quod ex ipsa ratione et etymio nominis quod manuum impositionem manifeste denotat, et ex aliis scriptoribus, Jacobo Gretsero, Joanne de la Cerda, Petro Arcudio, presbytero Corcyrensi, qui de ritu sacramentorum Græcorum volumen integrum scripsit, ita certum esse debet cuivis mediocriter Græce scienti, ut id probare sit opera abuti; et quæso, ab sequentibus verbis, quibus Theodorum translatum a Caria Laodiceam scribit, in quo usus verbo μετατιθέσθαι, non id certo certius apparet? Cum enim secundum expresse dicat translatum, et proprio utatur verbo, de primo certo accipiendum est fuisse creatum, quippe cum ut diversa scriptor ea tradiderit. Deinde apud Leuclavium *De jure Græco-Rom.* exstat caput de translatione Orientalium episcoporum, in quo omnes translati episcopi enumerantur, jam inde a S. Gregorio Nanzianzeno, qui ex Sasimis Constantinopolim translatus est, usque ad Gregorium Asbestam, qui ipsius schismatis Photiani causa, Nicæam ab ipso Photio translatus eodem Niceta Davide scribente; nec ulla in eo capite mentio translati Zachariæ. Est igitur tam manifestum Zachariam illum Cophum non archiepiscopi titulum, sed rem et digni-

latam metropolitæ recepisse a Photio, ut dubitari merito non possit. Sed tamen in hac etiam erratum est in Zacharia a Piccolo, an Pirri dicam? quod, episcopus Tauromenii Zacharias Cophus ab eo dicatur Zacharias ille qui episcopus Tauromenitanus Romam missus in causa Photii, similitudine nominis falsi sunt illi scriptores, non omnia penitus illius viii synodi acta scriptaque circumspicientes. Duo quippe Zachariæ fautores Photii fuere, duæ legationes Romam missæ. Prima est ea quæ refertur a Baronio anno 859 et in viii synodo, act. 1, in qua a legatis Romanæ Sedis interrogante senatu hæc responsa sunt: *Primitus missus est Arsabir legatus Michaelis imperat. et cum eo missi sunt quatuor episcopi (nomina eorum ignoramus), deferens secum et epistolam regiam significantem in se causam hæreseos imaginum, et in fine litterarum illarum ostendentem etiam expulsionem sanctissimi patriarchæ Ignatii. Ad quem locum hanc notam adjunxit Anastasius Biblioth., ejus synodi scriptor et testis oculatus: Urgente illos propositæ locutionis prosecutione, nomina episcoporum eis ad memoriam recurrere tam concite non potuerunt: quibus tamen nomina erant, Methodius metropolitæ Gangrensium, Samuel Conuromenii episcopus, Theophilus Iconii, et Zacharias Tauromenii pseudepiscopi, qui legationem et epistolas a Photio Sedi apostolicæ detulerunt. Hæc Anastasius: ex quo vides nullo cognomine affectum Zachariam: et sane ex hac solum nota Anastasii hic Zacharias Tauromenii fuisse episcopus scitur; et ab ea sumptum refert Baronius loco citato: nusquam vero alibi, ubi de hac legatione mentio fit, et Zacharias episcopus idem nominatur, Tauromenitanus ascribitur, ut in proœmio ejus synodi ab ipso Anastasio scripto, et in Vita S. Ignatii a Davide, qui solum meminit duorum, Theophili et Samuelis, cæteros omittit. Atque hi legati a Nicolao I pontifice Romano auditi sunt in basilica S. Mariæ ad Præseppe, sed non ad communionem admissi. Quod refert etiam Pirri ex Baronio loco jam supra memorato. Altera legatio est post illatam a Nicolao sententiam, et indictum anathema in Photium, eumque exauctoratum. Quæ causa fuit cur ira seu furore præceps Photius conciliabulum illud suum nefariorum episcoporum coegerit, quo conatus est Nicolaum pontificem excommunicare, ejusque conciliabuli acta per Zachariam Cophum in Italiam transmisit, ut diserte scribit Nicetas David loco jam supra relato. Sed adhuc evidentius discrimen inter duos Zacharias ostendam. Nam primus, qui prima legatione functus legitime ordinatus a S. Methodio patriarcha, qui S. Ignatio antecesserat: secundus a Photio illegitimo. Nam act. iv statim initio Baannes patricius retulit ad synodum his verbis: Εἰσὶν ἐπίσκοποι χειροτονεῖαν ἔχοντες τοῦ μακαριωτάτου Μεθοδίου Θεόφιλος, καὶ Ζαχαρίας: οἱ τὸν Φώτιον ἀποδεχόμενοι: εἰ οὖν δοκεῖ εἰσελθεῖν ταῦτα εἰς τὴν ἁγίαν οἰκουμένην συνόδον. Sunt consecrati a S. Methodio episcopi Theophilus et Zacharias qui cum Photio communicarunt: si videtur, ingrediantur ad S. œcumenicum concilium. Exitus sessionis hujus fuit ut mendacio aperte convicti legati, affirmatique in suo schismate ejicerentur. At vero in iv sessione initio missi sunt episcopi a Photio ordinati, et eorum causa discussa, in qua semper nominatur Zacharias, ut Photianus episcopus et ab eo ordinatus. Ζαχαρίας ὁ παρὰ Φωτίου χειροτονηθεὶς Χαλκηδόνος μητροπολίτης εἶπεν, etc. Zacharias Chalcedonensis metropolitæ a Photio consecratus dixit, etc.; et infra: Τότε Μητροφάνης ὁ Συμύρνης πρὸς Ζαχαρίαν τὸν παρὰ Φωτίου χειροτονηθέντα Χαλκηδόνος μητροπολίτην εἶπε, πρὸς ἃ ἐφης ἀποκρινοῦμεθά σοι. Νόμοι, etc. Deinde Metrophanes Smyrnenensis metropolitæ Zachariam a Photio creatum Chalcedonensem metropolitam compellavit: Ad ea quæ disseruisti respondeamus. Leges, etc.; atque in his altercationibus hæc sessio protracta est. Ex quibus locis luce clarius apparet Zachariam Cophum, quem metropolitam Chalcedonensem a Photio consecratum scribit Nicetas, non esse Zachariam qui Tauromenitanus episcopus ab Anastasio appellatus est. Redeo igitur eo unde hæc est inita disputatio, unde colligit Piccolus Zachariam Tauromenitanum a Photio titulum archiepiscopi abstulisse. At fortassis ex eo quod ipse Nicetas cum de prima legatione agit, ita scribit, Ἐπιστέλλει τοίνυν Θεόφιλον ἐπίσκοπον τοῦ Ἄμορου, καὶ Σαμουὴλ ἐπίσκοπον ἄχρις ἐκεῖνου τῶν Κωνῶν ὑπὲρ Λαοδίκειαν τυγχάνοντα ἀρχιεπίσκοπον τετραμῆκῶς: hoc est: Legat ergo Theophilum Amorii episcopum, et Samuelem qui ad ill'um diem Chonorum antistes Laodiceo subjectus, archiepiscopi honore dignatus est a Photio; ergo, inquit, sicut Samuel, ita et Zacharias archiepiscopi titulo insigniri a Photio potuit. Sed quid est divinare, si hoc non est? Sane illud modo in hac disputatione contendo, nullo testimonio, nullo auctore, nulla historia, quæ scripta exstet, id affirmari ab Alberto Piccolo et ex eo a Pirri: et sane sicuti parum considerate scripsit Zachariam episcopum Tauromenitanum Cophum cognomento appellatum, ita sæpe temere ab eo proditum videtur archiepiscopi nomenclatura illum a Photio fuisse decoratum. Reliquum igitur est, ut ostendam, unde hic titulus episcopo Tauromenitano sit attributus. Id sane ab alio principio non deducam, et quidem satis cum ratione, quam ex quo idem Rocchus Pirri ostendit, unde archiepiscopi titulus S. Mamiliano Panormitano antistiti sit attributus jam inde a priscis temporibus, cum ab iis in marmore ejus monumenti legatur incisus. Unde, inquam, ille colligit: *Crediderim, inquit, eo non inapte referri posse, quod a D. Petra antistitem habuerit Panormus. Quis enim nesciat iis Ecclesiis quæ ab apostolorum temporibus suam repeterent originem, quæque Christi discipinam tanquam parentes aliis tradidissent, peculiarem quempiam honorem habitum. Sane Rupertus abbas tom. II De divini. Offic., cap. 27, : Apostolorum, inquit, suc-**

cessores patriarchæ sunt dicti; Petri autem successor pro excellentia principis apostolorum, Apostolicus nominatur; qui autem ab eis (scilicet S. Petro aliisque apostolis) per provincias missi sunt, tam ipsi quam successores ejus archiepiscopi vocantur. Ita Rocchus Pirri ratiocinatur, et recte sane, nemo negarit: qua ratiocinatione quis mihi nisi sit periniquus, non concedat uti ad asserendam Tauromentanæ Ecclesiæ archiepiscopi dignitatem, cum medio nullo intercedente à S. Petro fundata fuerit? Quin etiam quæ ipse disserit de dignitate Panormitanæ urbis, ad quam etiam referri ille titulus possit, quæque ex Baronio refert ad eam probandam, omnia facere pro Tauromenio possunt, cujus urbis dignitas quamvis Panormitanæ non par, attamen tam magna primis illis aureisque temporibus exstitit, ut ex Constantino imperatore ostensum est § I hujus Proœmii, ut merito illi hic titulus ascribi posse videatur. Advoco vero etiam ad eandem Tauromentanæ causam patrocinandam affines Syracusanam et Catanensem Ecclesias, quarum honorificos titulos archiepiscopi, quo Syracusanus antistes et metropolitæ, quo Catanensis ab eadem natalium suorum conditione natos esse censeo, quod altera S. Marcianum, altera S. Beryllum primos a D. Petro parentes et pastores acceperit: quanquam hos etiam venales titulos, et a Photio emptos, ob susceptam ejus in schismate adversus Ignatium et defensam causam arguit idem Piccolus citatus à Pirri part. 1, cap. 26, et ex eo Pirri in Notitia Mess. Ecclesiæ tom. II, f. cclxv; quanquam hic tom. III, in Notitia Syracusanæ et Catanensis pedem paulatim referre videatur iis pulsus argumentis quæ jam proferam. Sane non inficiari in ea tempestate naufragasse eos antistites, et Gregorium Asbestam Syracusanum facem fuisse illius belli, eumque in schismate contumacem animum obstinasse; Euthymium vero Catanensem prius quidem adhæsisse Photio, deinde pœnitentia facti compunctum, secessionem ab eo fecisse, et cum recte sentientibus in synodo, Act. 3, et aliis deinceps aggregatum. Quod vero ad titulos attinet haud scio qui hoc certo possit affirmare et scribere uterque scriptor, cum in synodo VII, quæ adversus Iconoclastas, imperantibus Constantino et Irene, sub Adriano I pontifice, celebrata est, ubi subscribuntur episcopi, expresse nominetur Stephanus Syracusanus archiepiscopus. Sic enim act. 4, in recensione episcoporum. Γαλατῶν ἐλάχιστος πρεσβύτερος, καὶ ἐκ προσώπου ἀρχιεπισκόπου Σικελίας ἀσμένως, etc. Cui respondens Latina nominat Stephanum, quæ Græca suppressit *Gabato exiguus presbyter, et ex persona Stephani archiepiscopi Siciliæ libenter omnia*, etc. At vero 1° etiam in Græco textu, Γαλατῶνος πρεσβυτέρου καὶ τὸν τόπον ἐπέχοντος; Στεφάνου ἐπισκόπου Συρακουσίων. *Galatone presbytero, et locum tenente Stephani episcopi Syracusani.* Non fugerunt hæc loca Piccolum, sed eorum vim et auctoritatem

conatur effugere, et in suspicionem erroris textum adducere. Sed nugæ: quas hic non referam; refert enim Pirri, qui cum in ejus inclinet opinio-nem, tamen aperte fatetur non posse elevari testi-monii hujus auctoritatem: nam quod est effugium Piccoli, et commentum, nimirum act. 2, Galatonem dici aperte locum tenere Rhegii; unde ipse censet archiepiscopum Siciliæ Rheginum dici veteri more, quo Calabria Sicilia nuncupata est, et cum Stephanus act. 4 legitur, substituendum pro eo Constantinum, omnino evanescit. Nam illa act. 2 non Γαλατῶν, *Galato*, ut in prima scribitur, sed Γαλάτιος, et Latine vertitur *Galata*; unde si in his minutis aliquid momenti ponendum est, ausam habemus colligendi alium fuisse, adeoque conjecturam illius alia nostra retundimus. Et act. ipsa 4, in qua mendum suspicatur Piccolus, et substituendum pro Stephano Constantinum vellet, reperitur adesse Constantinus: quem ille locum fortasse dissimulavit, quod in Latina versione dicitur Chii, non Rhegii: atqui miror non animadvertisse in margine emendationem vocis *Chii*, et repositam *Reghii*: et hominem Græce scientem, non legisse in Græco sine ullo asterisco ad Rhegii vocem Κωνσταντίνος ὁ ἀνάξιος ἐπίσκοπος τοῦ Ἐρηγίου ἀσμένως, id est, *Constantinus indignus episcopus Regii libenter*, etc., et denum act. 7, jugulatur Piccoli conjectura cum ibi dicatur Galato vicarius Stephani episcopi Syracusani, et in eadem act. adfuisse Constantinum episcopum Rhegii constat; quod optime vidit Pirri, ideoque, ut dixi, minus assentitur Piccolo. Sed quod apertius testimonium quam epistola Nicolai I pontificis ad Photium et imperatorem Michaellem scripta, in qua cum illi Syracusanam Ecclesiam suæ divisionis in perpetuum facere, cum Gregorium divulsissent, conarentur, respondet Nicolaus: *Inter ista et superius dicta volumus, ut consecratio Syracusani archiepiscopi nostra a Sede impendatur, ut traditio ab apostolis instituta nullatenus vestris temporibus violetur.* Hæc Nicolaus: ex quo quis non videt archiepiscopi nomen Syracusano antistiti non solum a Photio non fuisse afflictum, sed a Romano pontifice donatum? An enim unquam pontifex Syracusanum archiepiscopum nominaret, cum ad schismaticos scriberet, si is titulus recens, et venalis, et malis artibus ab ipso Photio et imperatore fuisset acquisitus? Credat id qui velit, mihi sane persuadere nemo poterit. Quid vero dicent ad alium locum epistolæ ejusdem Nicolai I pontif. ad Michaellem imperatorem, in qua Ignatium patriarcham Constantinopolitanum et comministrum suum appellat, in qua præcipit ut Ignatius et Photius et aliquot ex iis qui cum Gregorio Syracusano erant, ad se veniant, et præterea addit: *Mitantur etiam de parte Ignatii archiepiscopi quidam Antonius Cyzici, Basilius Thessaloniciæ, Constantinus Larissæ, Theodorus Syracusanorum, Metrophanes Smyrnæ: et fuerat hic Theodorus (quem alii eum-*

dem Theodosium nominant, quod parum ad meam quæstionem interest) in locum Gregorii Asbertæ substitutus ab Ignatio patriarcha, qui ipsum Gregorium deposuerat: atqui illum inter archiepiscopos aperte recenset Nicolaus I, nunquam id facturus, nisi eam dignitatem ratam haberet, utpote antiquitate jam ipsa confirmatam, non vero ex Gregorio in successores derivatam, ut Piccolus autumat. Et quidem ex hujus epistolæ auctoritate convictus, et sua sententiâ cadere coactus Pirri, pedem boueste refert, et modo non expresse retractat quæ tom. II locis citatis de hac nomenclatura dixerat, Piccolum sequens. Quod idem in Catanensi episcopo ei contigit; cum enim Euthymium Catanensem modo metropolitam, modo archiepiscopum in synodo VIII, in qua Ignatius legitimus patriarcha restituitur, sub Adriano II, pontifice et Basilio Macedone imperat. celebrata nominari, et inter metropolitans consedissee videat, non rejectos, imo approbatos eos titulos a summo pontifice, fateatur necesse est, et fatetur quidem eos antiquiores fuisse Photianis temporibus. Redeo igitur eo unde suscepta disputatio cum Syracusanum et Catanensem antistites, quos ad contestandum archiepiscopi titulum Tauromenitano advocatam, legitime etiam iis dignitatis insignibus decoratos fuisse comprobarem, in eoque suffragari mihi et veritati compulerim ipsum Pirri: neque vero initium hujus appellationis certo constet, jam inde a primordio eam illos prærogativam obtinuisse verisimile est, quod a B. Petro sint constituti: quod idem de Tauromenitano affirmaram. Cæterum enim, quod non semper eo titulo deco-

rentur in subscriptionibus conciliorum, præsertim synodo VII contra Monothelitas, in qua primo loco inter Siculos subscribitur Syracusanus episcopus, et item in litteris B. Gregorii aliisque monumentis, id nullius est momenti, cum etiam ipsi patriarchæ, et ipse summus pontifex episcopi simpliciter sæpe appellentur. Solum enim illud contendo nunquam eos archiepiscopos, nec semel quidem appellandos fuisse, præsertim a summo pontifice, et in conciliis, ut de Syracusano et Catanensi jam ostendi, nisi eo titulo jure potirentur. Cæterum inferiori nomenclatura prout libebat scribenti sæpius sine dignitatis diminutione antiquioribus illis sæculis potuisse appellari; quod idem de Tauromenitano dictum velim. Si quis objiciat eum nunquam ante Photii tempora archiepiscopi nomine affectum fuisse; id non arguit necessario a Photio fuisse cognomen impositum. Quod si cui vero similis videatur Tauromenitanum archiepiscopum nunquam alios habuisse sibi subjectos episcopos, neque archiepiscopi aut metropolitæ legitimum jus in aliquos Siciliæ episcopos tanquam suffraganeos obtinuisse et exercuisse, quod de Syracusano contendit, et facta temporum partitione probat Pirri, censetque omnes, saltem D. Gregorii tempore, Siculos episcopos Romano pontifici et non alteri proxime fuisse subjectos, cum tamen, ut jam vidimus, archiepiscopi titulum tum Syracusano, tum Catanensi denegare non possit, id etiam libenter de Tauromenitano concesserim, modo honorarium archiepiscopi titulum ob prærogativam jam commemoratam, legitimum, non adulterium fuisse concedant.

PROCEMIUM SECUNDUM

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟΝ,

COMPLECTENS DE THEOPHANIS CERAMEI VITA CONJECTANEA.

§ I. *Theophanes alii qui per eadem tempora vixerunt a Theophane Cerameo secernuntur.*

Quod sub finem Præfationis ad Lectores promisi, jam hoc secundo proœmio præstabo, ut ex variis harum homiliarum lineis seu lineamentis, in quibus velut in speculo auctoris imago reflexa sese objicit nobis, vitam adumbrem, si minus vivis coloribus deficiente historiarum luce possim exprimere; nec sane id sine multorum scriptorum exemplo et auctoritate præstabo. Consuetum multis fuit ex operibus scriptis auctorum ipsorum vitam ac mores describere; id se facturum in conscribenda Vita Gregorii Nazianzeni proficitur Gregorius presbyter: Ἐπειτα ὅτι μηδὲ τις τὰ κατ' αὐτὸν ἡμῖν γεγραφώς καταλέλοιπεν, ἀλλὰ σποράδιον ἐκ τῶν αὐτοῦ συλλέξας

λόγων τὰ κατ' αὐτὸν μιμούμενοι τοὺς λιθολόγους οἱ κατὰ μικρὸν τὰς ψηφίδας συναθροισκότες εἰς μίαν οἴκτου συμπλήρωσιν ἅπαντα συναρμολόζουσιν, ἀρχὴ δὲ τῶν, etc. Hoc est, interprete Jac. Billio: *Deinde quia nec illius Vitam quisquam litteris consignatam nobis reliquit, verum ipsius vita ex ipsius scriptis sparsim collecta, latomos imitor qui posteaquam lapides paulatim aggererunt, ita demum ad unam eundemque domum construendam et absolvendam eos omnes accommodant.* Idem affirmat Symeon Metaphrastes efficiendum his verbis: *Magnus hic Gregorius Theologus vitam ipse suam exposuit in iis senebribus orationibus, quibus Basilium Magnum, Gregorium patrem, Cæsareum fratrem, et Gorgoniam sororem ornat. Ac proinde, qui Vitam illius con-*

scripserunt, non aliunde quam ex ipsius operibus dicendi argumentum acceperunt. Atque hæc de Gregorio. Porro S. Hieronymi Vitam Marianus Victorius ex ipsius scriptis monumentis compilavit et ut cæteros antiquiores omittam, quorum vel longum catalogum possem contexere, ex recentioribus nostræ Soc. Dionysius Petavius Synesii episcopi Ptolemaidis, cujus opera omnia in lucem luculenta sua interpretatione notisque illustrata Græce simul edidit et Latine, Vitæ ejus magnam partem ex ipsius epistolis cæterisque operibus composuit. Theophilus Raynaudus, itidem Soc. nostræ; Idiota, scriptoris piissimi, quem integrum postrema editione sua in lucem protulit, cum antea bona sui parte mutilatus exstaret Vitam ex ipsismet Contemplationibus pervestigavit: qui quidem vir nulla alia ex historia ac ne nomine quidem proprio, quod celare studio voluit, cognitus nobis est. Eodem igitur pacto Theophanem hunc Cerameum, hominem sane novum ex ipsiusmet sermonibus, quos in lucem prodo, nobilem conabor efficere. Ac primo quidem, quoniam multi ejusdem sæculi, ac ferme ætatis ambitu insignes qua litteris, qua sanctitate viri cognomine Theophani floruerunt, operæ pretium est nostrum ab iis distinguere, ne lectoribus minus in historiarum temporum ratione exercitatis confusio oboriatur. Atque ut eam δυνωυρταν expedirem, maxime impulsus sum, ubi legissem in Bibliotheca magna Patrum edita Coloniz hunc Theophanem scriptorem homiliarum cum Theophane historico confundi. Nam tom. IX, sæculo itidem IX, in quo dux homiliæ Theophanis hujus Ceramei ex editione Jacobi Gretseri, tom. II, *De Cruce* translati describuntur, hæc in earum inscriptione leguntur; *Theophanes Cerameus Tauromeniæ in Sicilia episcopus scripsit: Annales a Diocletiani temporibus usque ad Michaelæm imperat. qui necdum sunt editi. Diversus fuit ab auctore Historiæ miscellæ Pauli Diaconi, de quo plura habentur ab Henrico Canisio annotata ante prædictam historiam præcedente sæculo octavo. Scripsit præterea homilias in evangelia Dominicalia; et aliquot festa totius anni, quæ servantur mss. Venetiis, et alia necdum edita.* Distinguuntur igitur conditores illius Bibliothecæ Magnæ Theophanem historicum ab auctore *Historiæ miscellæ Pauli Diaconi*; sed deinde unum eundemque faciunt Theophanem historicum atque Cerameum scriptorem homiliarum. Quo ad primum attinet, recte habet: nam Theophanem historicum diversum esse a Paulo Diacono sive auctore *Historiæ miscellæ*, multis comprobant Canisius tomo illo VIII, citato Biblioth., ostenditque impositum fuisse Baronio, magno in *Annalibus* conserendis viro, qui cum multa ac sæpe ex Paulo Diacono testimonia in eos confert, vult illa esse ex vero Theophane qui falso Paulus Diaconus nominetur. Sed secus habet, inquit Canisius, verus Theophanes auctor historiæ non est ille Paulus Diaconus; namque hoc nomen falso illi tributum: alia est Pauli, alia Theophanis historia, nondum

quidem in lucem edita; sed eam promittit Canisius, et pluribus hunc errorem detegere pergit; cujus rationes legendæ apud ipsum, neque enim nostri negotii est eas hic prosequi. Quod autem ad nostrum Theophanem spectat, eum esse omnino alium a Theophane historico, patet ex ratione temporum quibus vixerunt scripseruntque: patet ex ratione vitæ et mortis illius historici. De hoc enim ita scribit Joas. Curopalates ipso suæ historiæ initio. *Theophanes confessor, et Agri dux* (hoc est ἡγούμενος *hegumenus*, quod idem ac abbas) *accuratius a se percurtos historicos libros in compendium item redegit. Verum Georgius* (fuit hic monachus, Tarasii patriarchæ syncellus, item historicus) *ab orbe condito factio initio in tyranno Maximiano ejusque filium Maximinum desiit: Theophanes vero illius fines sibi proprio instituto principio reliquisque temporibus breviter descriptis, cum ad Nicephori imperat. obitum pervenisset, ibi suæ finem narrationi imposuit.* Hæc Curopalates, ex quo vides Theophanem historicum, qui a Maximiano, ubi Georgius desiit (idem est autem dicere a Diocletiano, ut habet Bibliotheca Magna) fuisse abbatem, et ad Nicephorum historiam perduxisse. Anastasius Bibliothecarius, qui in Latinum vertit historiam Theophanis, hunc eundem, quem diximus ex Curopalate, monachum et abbatem Agri miraculisque clarum extitisse his verbis scribit: *De altero* (nempe Theophane) *quid dicam, cum et ejus conscripta Vita, qualiter videlicet amplis patrimoniis venditis crucem suam tulerit, qualiter secutus Christum abbatis in monasterio Agri sanctus officio, virtutibus fulserit, miraculis coruscavit, et circumquaque regiones, his qui prope et his qui longe sunt clament.* Hæc Anastasius de Theophane historico. Obitum autem ejus sub Leone Armeno, Iconomacho anno ejus imp. 4, ob defensionem SS. imaginum contigisse narrat Cedrenus, et ex eo Baronius ad annum Christi 814, ex quo hæc accipe: *Cum autem Proconnesum abduceretur Nicephorus* (fuit hic patriarcha C. P. qui subscribere impio edicto Leonis Armenis contra SS. imagines non sustinuit eaque causa ab eo multatus exsilio), *Theophanus confessor Magni Agri præfectus eum navigio prætervehi divino instinctu sentiens, cum in parte prædii quadam ipse ageret, suffitu et cereis persecutus est, sed et Nicephorus intentis manibus vicissim Theophanem salutavit flexisque genibus tum eum veneratus benedixit: cum quidem neuter alterum videret, sed acie mentis se mutuo cernentes dignum invicem honorem exhibuerunt. Et cum quidam una navigantium quæreret quoniam manibus ita in sublime elevatis salutarer, sanctissimum Theophanem confessorem respondit: Agri præfectum, qui nos facibus et suffitu excepit. Neque multo post exitus veram Nicephori prædictionem ostendit: nam mox cum multis aliis Theophanes quoque ab Ecclesiæ ejectus, infinitisque vexatus modis, confessoris coronam deportavit.* Hæc Cedrenus, quæ non potui in breviorum summam colligere; fuerunt autem

necessaria, ut liquido intelligeretur Theophanem historicum, abbatem Agri, eundem esse qui sub Leone Armeno exilium pro causa SS. imaginum, et in eo mortem oppetiit, atque adeo longe diversum a Theophane nostro qui, deleta penitus hæresi Iconoclastarum, adversus quos jam damnatos ipse hominiam habuit, quæ est ordine xx, sub Basilio et Leone, ut ostendam suo loco, vixit; atque adeo error in Bibliotheca illa corrigetur: itidemque in Sebastiani Corderii catena SS. Patrum in Lucam, ubi Theophanem citat eodem elogio sive inscriptione desumpta ab illa Bibliotheca, iisdemque relata verbis. Jam vero ab utroque etiam diversus est Theophanes alius præfectus monasterii Sigriani qui post diu per biennium toleratum carcerem, deportatus in insulam Samothraciam, illic obiit mortem confessionis gloria insignis. Agit de eo Baronius ad annum Christi 816 admonetque lectorem de distinctione utriusque Theophanis, prioris illius qui primo Leonis, et posterioris qui tertio ejusdem anno obiit pro ejusdem causæ patrocinio: qui secundus etiam Isaacus dictus: eadem vero ratione patet Theophanem hunc Isaacium a nostro esse distantem. Tertius Theophanes proprius est ævo nostri Theophanis: ille, inquam, qui cum Theodoro et sanguine et insigni virtute germano in monasterio S. Sabæ nutritus, cum postea pro SS. imaginum cultu adversus Leonem Armenum strenue decertaret, ejus jussu verberibus cæsus in exilium ejectus est; sed eo mortuo rursus Theophilo imperat. eadem hæresi detento constanter resistens, verberibus iterum et exilio affectus: in quo cum Theodorus exspirasset in carcere, Theophanes, pace demum Ecclesiæ reddita, factus a S. Methodio Nicææ metropolitā, in sui muneris pastoralis functione excessit e vita. Hæc ex Martyrologio Romano potissimum descripsi ad Theophanis Nicæni prodendam notitiam. Plura de iis SS. fratribus alii; scriptores rerum Orientalis imperii, Cedrenus Curopalates, Zonaras, Glycas, Manasses, Menologia Græcorum, Baronius, ex quibus etiam proditum est, eorum frontibus non sine magno cruciatu iambos inscriptos, ut tanquam litterati servi traducerentur; cruciatum atque etiam iambos referunt auctores relati. Hunc Theophanem martyrem auctorem facit epistolarum quæ sub Theophanis Nicæni episcopi nomine exstant Consalvus Ponce qui, eas Latine interpretatus, additis notis, in lucem edidit, quas nos omnes perlegimus. Ad rem igitur. Cum hic Theophanes S. Methodii tempore obierit, tunc Theophanes Cerameus, qui postea Tauromenitanus episcopus creatus est in monasterio S. Andreæ, ut jam suo loco dicam, debebat, nondum ad episcopi thronum evectus; nam ab excessu S. Methodii, qui contigit anno supra octingentesimo quadagesimo septimo, usque ad nonagesimum, quo Theophanes noster senectutem agebat, intercedunt anni quadraginta tres. Veum ex hac subducta temporum ratione, non repugnat Theo-

phanem illum qui præsens fuit in translatione corporis S. Nicephori patriarchæ Constantinopolitani quod refert Baronius ad annum 845, nec solum spectator, sed et scriptor ejus Vitæ, et laudator pro concione in ea celebritate fuit, eundem esse ac Theophanem Cerameum: non, inquam, ratio temporum obstat, sed obstat quod ille scriptor presbyter dicatur fuisse a Baronio, noster monachus antea exstiterit, cum episcopus fuerit: quod supra constanter requisitum a Græcis ostendi § II: deinde cognomen τοῦ Κεραμεύς affixum usque nostro satis eum a quovis alio videtur discernere. Ex quo etiam certum est mihi plane alium esse Theophanem nostrum ab illo qui, ut idem Baronius refert, vixit tempore Basilio Macedonis; regius ejus clericus sapientiæ nomine eidem Charus imperatori, qui fraudes Photii promovit, cum librum de imperatoris genealogia scriptum imperatori oblatum, a solo tamen Photio intelligi posse mentitus est. Quamvis enim convenient tempora, tamen cum clericus dicatur ille fuisse, et quidem aulicus, noster autem vel episcopus Tauromenitanus eo tempore jam initiatus esse debuerit, vel adhuc monasticam vitam in cœnobio S. Andreæ in Sicilia, sive etiam alibi, cum ex monachis apud Græcos, ut supra dixi, eligerentur episcopi, plane mihi persuasum est alium esse Theophanem illum clericum ab episcopo Nostro; et sane pietati ac virtutum perfectissimæque vitæ studio quod Noster his sermonibus præfert, quodque nos fusius explicabimus § VIII et IX, duplici illi ac versuto ingenio voluntatique decipiendi Theophanis clerici repugnant. Hæc habui, quæ partim certis temporum argumentis, partim conjecturis ex iisdem temporibus et studiis vitæ desumptis afferrem de distinctione eorum qui Theophanis nomine insignes a Nostro diversi existimandi sunt. Nihil porro eorum quæ studio adhibito comperi, elatum esse lectorem volui, ut quam sana et integra fide hæc proferam conjectanea, quivis intelligat.

§ II. *Duplex nomen auctoris homiliarum: unum cognomen, CERAMEUS.*

Distinxi hactenus ὁμωνύμων Theophanis, in hoc paragrapho erit περὶ διωνυμίας seu potius πολωνυμίας conjectandum. Etenim quod in multis aliis veterum Patrum monumentis usuvenit, ut pluribus inscripta auctoribus eadem ad posterum transmissa sint, ut de sermonibus Eusebii Emissem, et Eucherii, et Maximi, et Ambrosii, Augustini, et Fulgentii, adverterunt qui in iis perlustrandis operam posuerunt: præsertim vero eminentissimus eorum lector et censor cardinalis Bellarminus in opere *De scriptoribus eccles.*, ita et in his homiliis quas datus in lucem. Eadem enim et Theophani, et Gregorio, quin et Philippo sunt attributæ: quorum priorum cognomen idem unumque est Κεραμεύς, tertii Κεραμίτης quod quamquam diverso flexu, idem tamen cognomen est sensu; et *Figulum* Latine interpretatum dicitur: sed de hoc tertio erit nobis sermo postre-

mus. Nunc de duplici Theophanis et Gregorii nomine exponendæ in medio conjecturæ. In pluribus nobilissimis bibliothecis Europæ, Gallicana, Hispaniensi, præsertim vero Vaticana duobus distinctis codicibus in mss. eadem et contextu et numero fere pari homiliæ in altero Theophanis, in altero Gregorii præscriptum præferunt nomen. Sed in hac dissensione illud modo convenit, quod et Cerameus et archiepiscopus Tauromenitanus isque σοφώτατος, et βηροτικώτατος, *sapientissimus* nimirum et *eloquentissimus* inscribitur. Unde aut duos episcopos Tauromenii eodem cognomine affectos, eadem sapientiæ et eloquentiæ laude insignes suspicari licet, quorum fortassis alter ab altero homilia exscripserit, vel quid aliud certius a me est afferendum. Et sane illud ita censuisse vide P. Octavium Caetanum in Idea operis, quam tanquam πρόδρομον præmisit in lucem, tum in aliis schedis, quas mss. reliquit; idem dom. Rochus Pirrus, abbas Netinus, de quo supra sæpe meminimus, in *Notitia Ecclesiæ Tauromenitanæ*, in qua post Theophanem accenset Gregorium Cerameum; idem ante hos omnes Antonius Possevinus, qui in indice scriptorum libri qui inscribitur *Apparatus sacer*, alium Gregorium, alium Theophanem Cerameos utrosque auctores homiliarum facit. Sed profecto his omnibus scriptoribus, qui in opere suo edendo strenue pro se quisque elaborarunt, laus est magna tribuenda quod egerunt, venia danda si quid erraverunt. Negotium illis fuit solum colligendi viros sanctos et virtute insignes Siciliæ, ut Caetano, vel episcopos ejusdem provinciæ, ut Pirro, vel scriptores ecclesiasticos, ut Possevino; igitur ubi reperere varia nomina sanctorum, episcoporum, scriptorum, non sat bene lectis et inspectis, quin imo nec e primo limine visis ipsis sermonibus, eorum auctores tanquam diversos posuere; certo enim mihi persuadeo, nunquam eos, quod ipsorum acumen est, judicatos duos tresve operis hujus auctores, si id penitus perspexissent. Mihi autem, qui in eo Latina vertendo notisque explicando elucubratus sum, qui eos sermones non de facie tantum novi, sed intus penitusque pernovi, fides, credo, erit a bonis omnibus habenda, si contrarium statuam atque illi scripserunt et unum eundemque esse auctorem affirmem. Methodus est in omnibus eadem, stylus idem omnino gravis et expolitus; pietas in omnibus par elucet. Sed fortasse quis autnet unum ab altero sermones integros exscripsisse: fuit enim hæc inter sequioris sæculi Græcos nimia licentia et ἀναρχοῦντα mutuo sese exscribendi et compilandi, quod adnotavit Gretserus tom. II *De cruce*, in notis Georgii Hamartoli nomiliam: hæc, inquam, quæ quisvis objectare possit scio. Sed de hoc opere suspicetur id qui velit, ego equidem nunquam inducar ut suspicem. Quis enim, Theophanesne a Gregorio an hic ab illo sublegit homilia? An uterque Cerameus, uterque archiepiscopus Tauromenii, uterque sapientissimus? et tamen unus ab altero furatus est? Sed ne gratis

et ex amore suscepti operis id inficiari videamur, certe proœmia ipsa quorum multa non ex aliquo loco communi, sed ex tempore et loco ipso, in quo dicebantur, et ex casibus fortuitis eo tempore incidentibus sumpta, et pene extemporalia sunt, et ut tum dicebantur, excepta, et multa singularia quæ tum in ipsis, tum inter dicendum occurrunt uni eidemque contigisse credendum, duobus ut contingant fieri omnino non potest, et tamen sermones hi toti cum omnibus et singulis suis partibus utriusque tribuuntur. Tangam argumenta aliqua dicis causa: de cæteris quæ posseim afferre, quæque lector animadvertere per se potest, faciat quisvis conjecturam. In homilia de filio viduæ (*homil. vi*) auctor alibi sibi proœmium propositum fuisse dicit, sed conjecto in partem chori dexteram oculo, et sede fratris demortui vacua conspecta, de eo et vitæ brevitate exordium facere, et animi propositum mutare, et ad lacrymandum cogi se confitetur. In homilia de S. Pancratio (*homil. LVII*) parum abfuisse dicit quin post festum venerit, cum maturaverit tamen iter ad eum diem cum suo populo celebrandum; sed quamvis fessus et infirmus ex itinere advenerit, nolle tamen sermoni desse. In homilia de Centurione (*homil. XLIV*) mentionem facit controversiæ judicariæ, ipso habendi sermonis articulo sibi oblata, ut jam ferme diaboli fraude conventus fuerit impeditus. In homilia de iis verbis: *Lucerna corporis est oculus* (*homil. XLII*), diaconum graviter increpat quod somno se opprimi inter sermonem siverit, et longiorem perorationem ex tempore de somno trahit eaque sermonem concludit. Hæc et sexcenta alia, quæ non solum in proœmium et perorationibus, sed in ipso dicendi cursu pro re nata dicuntur, ex tempore, loco et persona cæterisque circumstantiis, omnino evincunt non potuisse hos sermones plurimum esse cum τῶν ἀδουάτων sit ea posse duobus diverso tempore eadem evenire. Præterea sensus explanationesque auctoris concinunt sibi, et quod in una dictum, in alia repetitur; et ipse se ad seipsum refert, non raro quæ nos in notis singularum homiliarum tanquam concordantia annotavimus: eaque ab uno artifice hoc opus atque ab una officina exisse plane demonstrant. Cum igitur hoc certo certius ponendum sit, censeo hunc auctorem fuisse binominem, et eundem Theophanem et Gregorium dictum, semper vero Cerameum, quod ex consensu mss. cod. constat satis, et eundem unum hoc cognomine, sed duplici nomine archiepiscopum Tauromenii fuisse: et alterum quidem nomen ab incunabulis illi inditum, alterum postquam monachi habitum vel episcopi munus suscepisset impositum. Quam nominis commutationem una cum mutato vitæ statu fieri consuetam apud Græcos non solum ex Theophanis nostri sæculo, sed vel in antiquissimis Patribus exemplum habemus. S. Gregorius Neocæsareæ episcopus, cui Θαυματουργός cognomen ab admirandis operibus factum est, Theodorus antea, postea Gregorius est appellatus; quod testantur omnes fere

qui de eo scripsere. S. Hieronymus in Catal. scriptorum eccles. in *Theodora*, sic ait : *Theodorus, qui postea Gregorius appellatus est, Neocæsareæ Ponti episcopus*, etc. Eusebius Pamphili Cæsariensis lib. 1 *Hist. eccl.* : *Ponti Ecclesias Gregorius, qui prius Theodorus est dictus, ex Origenis discipulis, cum fratre Athenodoro gubernandas suscepit*. Idem et Suidas, cujus verba eadem fere quæ superiorum. De Latinis nihil attingam, qui duobus pluribusque nominibus noti, modo uno, modo altero citati leguntur. Q. Florentius Septimius Tertullianus; Cyprianus alterum nomen Cæcilium a Cæcilio presbytero, a quo baptismo lustratus, sibi adjunxit; Fulgentius idem et Pluciades dictus : hos, inquam, et alios omitto ; solum ex Theophanis nostri vel eum consequentibus sæculis Græcorum iterum argumenta depromam. S. Ignatium patriarcham Constantinop. antequam monachi vitam iniret, Nicetam appellatum, et in aditu religiosæ vitæ id nomen in Ignatium submutasse auctor est Nicetas David in ejus Vita : Νικητας δὲ ἀποκρίεται μὲν, καὶ αὐτὸς Ἰγνάτιος μετωνόμαται. *Nicetas tondetur quidem, et idem in Ignatium mutat nomen*. Paulo post, ubi de eo jam monacho scribere incipit : Νικητας, ὁ καὶ Ἰγνάτιος οἰᾷ τις εὐγενέστατος δρῆξ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ φυτευθεὶς. *Ni, etas, qui et Ignatius, veluti surculus quidam nobilissimus in domo Dei plantatus*. Alterum exemplum habeo ejusdem temporis ex eodem Niceta David petitum qui de ipsius sancti Ignatii fratre Theophylacto idem testatur : Τοῦτων Θεοφύλακτος μὲν ὁ πάντων πρωτότοκος ἅμα τοῖς πατράσιν αὐτοῦ, καὶ βασιλεῦσι τότε χειράμενος εἰς Εὐστράτιον μετωνομάσθη. *Horum Theophylactus primogenitus omnium una cum patribus suis et imperatoribus* (Michaelem Curopalatani et Procopiam utriusque parentes vocat imperatores de quibus supra dixerat) *attonsus in Eustratium nomen mutat*. Ex temporibus posterioribus exemplum subest in Gregorio Scholario, viro inter Græcos sapientissimo, qui Gennadius antea vocatus mutavit nomen assumptus ad patriarchatum CP., quod scribit Bellarminus opere *De script. eccles.*, cujus quatuor orationes de pace pro concilio Florent. in fine ejusdem leguntur. Multa alia suppetent exempla hujus Græcorum ritus; sed ea quæ induxi satis probabilem nostram conjecturam efficiunt, Theophanem nostrum vel suscepto monachi habitu, vel ad episcopi dignitatem evectum unum nomen cum altero commutasse, et tam Theophanem quam Gregorium ejusdem scriptoris esse nomen, quamvis ab iis qui ejus exscripsere homilias, ut apud posteros perennarent, nunc uno nunc altero vocetur; semper autem et constantissime utrique nomini *Ceramei* et archiepiscopi Tauromenii cognomen et titulus sunt affixa. Jam vero episcopum nostrum antea monachi vitam fuisse professum certum est mihi, et cuivis debet, qui Græcorum morem, eorum certe temporum, noverit, non nisi ex monachis episcopos deligendi, quod non modo in S. Ignatio vero patriarcha factum supra diximus

ex Niceta David, sed et ipse Photius qui ex laico in patriarchæ thronum, deturbato per vim ipso S. Ignatio, derepente insiliit, ut tamen et legitime et ex ritu factus videretur episcopus : Πρώτη ἡμέρᾳ, inquit idem Nicetas, μοναχὸς ἀντὶ λαϊκοῦ, τῇ δευτέρᾳ δὲ ἀναγνώστης, καὶ ὑποδιάκονος τῇ ἐξῆς, εἶτα διάκονος, εἶτα πρεσβύτερος, ἔπειτα τῇ ἕκτῃ καὶ αὐτὸς τῷ ἱερατικῷ προσβᾷ; θρόνῳ, etc. *Nam primo die monachus ex laico, altero lector, tum hypodiatonus, ac diaconus, et presbyter; sexto deinde et ipse sacrum conscendens tribunal*, etc. Habeo præterea epistolam ejusdem Photii in Siciliam scriptam, cujus inscriptio, Θεοφάνει μονάζοντι, quem ipsum Theophanem nostrum esse ex ratione temporum multisque astruam conjecturis, eandemque dabo infra § sequenti. Hanc consuetudinem retinent etiam hodie Græci, ut ex monachorum cœtu episcopos deligant, et nomen in professione vitæ monasticæ submutent; quod ex ipsis egomet ore testatum accepi. Addidere vero ad consuetudinem antiquam observationem novam, ut eadem littera utrumque nomen incipiendum sit, tum vetus tum novum. Sed hunc non fuisse morem superiorum temporum jam exemplo ipsius S. Ignatii constat, cujus nomina Nicetas, et Ignatius, illud primogenium hoc ascitum. Quod et advertit Octavius Caetanus in schedis mss. quas ego legi. Non igitur ex hac nupera observatione Græcorum, vel certe non constanti consuetudine infirmabitur nostra conjectura, si Gregorii et Theophanis nomina eandem litteram principem non habeant. De tertio nomine, cui inscriptæ hæ homiliæ, nimirum Philippo Ceramita, pauca jam dicam. Atque in primis hoc nomen in nullo codice manuscriptum legi eorum quos hactenus exstare comperi in bibliothecis Europæ, quibus potissimum fides habenda; neque vero in impressis scriptorum libris, præterquam in Idea Octavii Caetani, et in elencho harum homiliarum mss. quem reliquit. Quæ cum eadem sint omnino atque illæ quæ jam Theophani, jam Gregorio in cæteris mss. exemplaribus ascribuntur, tamen Philippum Ceramitam auctorem præferunt in quodam mss. libro qui oblatu fuit Octavio Caetano Messanæ cum esset a Meletio quodam Atheniensi monacho ex ordine S. Basillii in monte Sancto, qui ex Oriente illuc appulerat. Sed cum nulla alia auctoritate, nullo testimonio hæc inscriptio fulciatur, quam hujus libri, existimo hunc Philippum fuisse collectorem harum homiliarum, vel iis posterioribus sæculis usum, atque adeo collectoris et exscriptoris nomen in auctoris germani transiisse : quod sæpe fieri assolet, ut cum collectores operum posteriores nomen suum in iis quæ collegerunt præscripserint, illud tanquam auctoriis deinde vulgo prolatur. Ita Anastasii Bibliothecarii Vitæ Pontificum esse dicuntur, quas tamen ab aliis scriptas ipse rededit in volumen. Ita Vitæ Patrum P. Hereberto Rosvidi Soc. nostræ, quas ipse ex multis variisque scriptoribus in unum contulit cor-

pus : cognomen vero τοῦ Κεραμίτου Philippo additum, quod idem re et sensu est ac Κεραμῆς, ut supra atigi, in opinionem me adducit hunc Philippum ex eadem fuisse domo ac gente ac nostrum Theophanem Κεραμῆα. Nam nomen hoc esse familiae probabilius mihi videtur quam patriæ : quod video nonnullis amicis meis eruditis ac nobilibus viris Panormitanis placere : vellent enim hi Theophanem Cerameum dictum ab oppido quod hodie Ceramis in Sicilia haud longe Troyna in valle Domini situm dicitur : de quo Fazellus unum verbum : ac nomen solum, nihil præterea prodidit ; ne in eorum opinionem accedam tres obstant rationes : prima quod ejus patria alia esse colligitur ex his quæ dicam § sequenti ; secunda quia de oppido Cerami nullam video in scriptoribus Siciliensium rerum fieri mentionem ante millesimum a Christo nato, unde Theophanis tempore, hoc est ante Sarracenorum dominatum, utrum exstiterit necne, affirmari non potest ; tertia ex ipso loquendi usu : non enim ita vocatur Theophanes Κεραμῆς, ut Διονύσιος, Ἀλικαρνασσεύς, et Πλούταρχος Χαίρωνεύς, absolute, sicuti in cognominibus ex patria sumptis loqui Græci consueverunt, sed Theophanes dicitur cognomento Κεραμῆς, quasi illa voce apposita cognomento, signetur nomen gentis, vel familiae, excludatur patriæ ; nemo enim dixerit : Plutarchus cognomento Chæronæus. Restat igitur ut, si familiae vel gentis nomen : quod eo mihi fiet probabilius quod nonnullis reperio in mss. monumentis, quæ in variis bibliothecis asservantur, quorum indicem luculentum describit in Apparatu sacro tom. II. P. Antonius Possevinus, in bibliotheca Viennensi servari cujusdam Joannis Ceramei conciones et homilias in quatuor Evangelica ; et eodem tomo in mss. Constantinop. Biblioth. Nicephori cognomento Figuli, sive Ceramei, explicationes et sermones in sacrosanctum Evangelium. Sane cognomentum Figuli, quod idem signat ac Græcum Cereameus, fuisse Romanæ antiquæ familiae patet ex Nigidio Figulo homine temporibus Ciceronis litteratissimi ad quem sunt Ciceronis ipsius epistolæ. An ab hoc originem duxerit familia nostri Ceramei nihil habeo quod affirmem, neque quod negem ; quanquam ita placere video doctissimo homini P. Jacobo Sirmondo in epistola quam ad me de hac re consultus rescripsit. Existimare quis possit hoc cognomen ex eorum esse genere quibus affecti sunt multi ejus sæculi vel episcopi vel scriptores, ita scilicet vocari Theophanem Cerameum quis dixerit sicuti Dionysium Exiguum et Petrum Sardonum episcopum, cognomento Miscrum, legimus ; de quo Baronius anno Christi 857, qui comminister cum Eulapio Apamææ episcopo suit in Photii initiatione ; sicuti etiam Zachariam ejusdem factionis, qui Cophus est cognomento dictus : quæ ab aliqua conditione natalium, habituque corporis vel animi sui, vel suorum, apposita, vel etiam ex demissione et inductione volunt ariæ animi ascita esse videri possunt, ea ratione qua

apud Romanos Lentulus Spenthir, Licinius Calvus, Æmilius Paulus, Cornelius Scipio dictus, de quibus cognominibus eorumque origine longius disserit Signonius libro *De factis consularibus*, opusculo *De nominibus Romanorum* singulari : sed hoc divinare nolo, cum affirmare vel conjectare non possim. Illud ergo ex tota hac dissertatione tanquam certum conficio : hoc opus unius esse auctoris, eumque Cerameum archiepiscopum Tauromenitanum, jam Theophanem, jam Gregorium propria utroque nomine inscribi solitum, quod ex fide omnium mss. ut modo dixi, pro comperto habendum ; retinendum vero et celebrandum censui magis Theophanis nomen, quod a scriptoribus optimæ notæ qui ex his sermonibus sumpsere testimonia, vti eos integros impressis libris suis inseruerunt, celebratum magis ac vulgatum est.

§ III. Patria et educatio Theophanis.

Ubi natus, ubi educatus Theophanes fuerit ex ipsius verbis et confessione liquido constaret, si de Sancti Andreae templo, in quo homiliam festo ejus die habuit (homil. L.), liqueret satis. Ponamus igitur hic primo quæ ipse in proemio illius homiliae prodit, ut ex eo tanquam firmo principio ac fundamento commentari et colligere ejus patriam educationemque possimus. Sic igitur loquitur : *Hodiernæ celebritatis sermo veteris debiti solutio, non sapientiæ quædam ostentatio nobis erit : neque enim huc veni ut ornatus eloquentia mea conspicerer, neque ut linguæ lepore et pompa orationis honorem patriæ aucuparer : potius enim meam, quæcunque illa sit, philosophiam occultam haberi velim, ut inanis gloriæ statum effugiam : sed quoniam sacra hæc ædes apostoli primovocati me velui nutrix puerum educavit, et primarum institutionum mammam præbuit sacrarumque litterarum doctrinam quasi lac instillavit (intercidam aliqua, quæ non ad rem) quod reliquum est huic ecclesiæ quasi altitrici educationis pretium persolvo, et quod in proverbis est, legem Pelargicam impleo : et una vobiscum, o cætus Deo dilectissime, concelebro solemnem hunc diem, et patriam charam solum aspiciens, tam religiose sanctorum memoriam celebrantem, efferor gaudio et exulto.* Hæc Theophanes in homilia de S. Andrea. Si quis igitur ostendat quod illud templum D. Andreae ubi sermonem ad cives faciebat suos, jam patriam ostenderit. Sed quis in illud digitum possit intendere, ac certo demonstrare, quis ex tanta antiquitate, post tot tempestatum vices, post Sarracenorum cladem demolitionemque templorum et oppidorum possit eruere ? Sed age jam afflatu non Delphico, sed, ut spero, cælesti rem divinemus. Quatuor vero unde tota ratiocinatio pendet, anteponenda sunt : primum, locum ubi sermo habebatur fuisse nativitatis et educationis locum quod per se patet ; alterum, dedita opera venisse Theophanem ad eum suo sermone cohonestandum, quod etiam ex ipsis verbis non obscure intelligitur, tertium, talem fuisse locum in quo non ser-

per degere ac sermocinari consuesset, hoc enim videntur innuere illa verba : *Neque enim huc veni, ut ornatus eloquentia conspicerer*; signum enim est eos auditores non admiratos ante eloquentiam fuisse Theophanis; quartum, cum antequam episcopus consecratus fuisset, monasticam vitam fuisse professum : hoc postremum non ex proœmio homiliæ, ut tria antecedentia colliguntur, sed ostenditur ex consuetudine Orientalis Ecclesiæ, in qua ex monachis episcopi deligi consueverunt. Quod supra § II ostendi ipsiusmet Photii pseudopatriarchæ exemplo, quod etiam ostendit apertissime Nicolaus papa I in epistola ad Hincmarum Galliarum episcopum, ubi refellens calumniam ab ipso Photio Latinis impositam; quod diaconus, antequam presbyter esset ordinatus, ad episcopi munus promoveretur, sic ait : *Et quia diaconus non sumpto presbyteratus officio apud nos episcopus ordinatur, cum ipsi etiam illum quem patriarcham suum nominant, a laico subito consecratum, et monachum factum saltu ad episcopatus apicem imperiali favore et brachio provehere minime formidarint*. Quid autem necesse erat eum attendere prius, et monachum initiare, nisi ut etiam in tanta perversione et violentia facti, consuetudo non prætermitteretur, et ne illegitime factus videretur. Sed præter hanc consuetudinem habeo etiam in meis monumentis a P. Octavio Caetano collectis epistolam ipsius Photii missam Theophani monacho Græcæ scriptam, manu P. Jacobi Sirmundi, et Latine ab eodem redditam, depromptam, ut iudico, ex bibliotheca cardinalis Columnæ, quæ fuit antea cardinalis Sirleti, nunc dicitur ducis Altemps, unde multas Baronius eruit et in suos *Annales* contulit quas cum multis aliis in ea bibliotheca exstare affirmat tom X. Eam igitur quoniam et ad hanc disputationem maxime facit, et ad multa alia est accommodata de quibus dicam, integram Græcæ simul et Latine describam. Θεοφάνη μονάχοντι. Εἰ σοὶ φίλον τὸ πρὸς ἡμῶν τῶν εὐτελῶν γράμμα, κ. τ. λ. *Theophani monacho*. « Si te humilitatis nostræ delectant, » etc. *Vide inter epistolas Photii sub num. 202, Operum ipsius Photii editionis nostræ tom. II, Patrologiæ CCII, col. 923. EDIT. PATR.*

Theophani nostro missam hanc epistolam multa suadent; Sicilia ipsa cujus fit mentio in ipsa epistola; et quod cum illis una reperitur, quæ et Gregorio Syracusano episcopo, et Euthymio Catanæ metropolitæ et Marco Siculo scriptæ sunt, et temporis ratio quam infra subtilius supputabo. Nam Photii tempore Zacharias erat episcopus Tauromenii eodemque quo Gregorius Ashesta Syracusarum et Euthymius Catanæ. Hoc igitur tempore Theophanem adhuc monasticam egisse vitam, ex qua ad episcopi dignitatem evector, et Zachariæ successor fuerit, maxime congruit, tum sapientiæ ac doctrinæ laus ipsi tributa a Photio, quæ etiam in inscriptionibus hujus operis constanter legitur : tum datum negotium coarguendi ejus, qui hæresin

disseminabat, cum diceret Christum non esse pingendum et in imagine adorandum, quod pietatem et zelum tuendæ fidei in Theophane etiam tum monacho spectatam indicant : hæc, inquam, omnia ipsi missam hanc epistolam omnino certum efficiunt. His igitur putatis, ad rem propositam accedamus. Duo S. Andreæ templa ac monasteria sunt de quorum alterutro loqui in homilia Theophanes possit : primum illud de quo S. Gregorius epist. 57 ind. xi, lib. ii, ad Secundinum Tauremonii episcopum scribit his verbis : *Prædem præcepimus, ut de monasterio S. Andreæ, quod est super Mascalim, baptisterium propter monachorum insolentiam debuisset auferri, atque in eodem loco quo fontes sunt, altare fundari*. Hæc S. Gregorius : ex quo habes antiquissimum cœnobium et templum S. Andreæ, et quidem Tauromenitanæ diœcesis ante Sarracenorum irruptionem. Oppidum autem Mascalim non longe abest a Tauromenio, passuum scilicet octo millia : nam et ager Mascalim, qui et hodie sic nominatur, Tauromenitano agro confinis est. Illud autem oppidum regium erat, et usque ad tempora Friderici secundi, Siciliæ regis, ad annum scilicet 1296 stetit, quo regnante a Rogerio Lauria perduelli, inducto illuc exercitu incensum fuit. Sed vero de æde S. Andreæ ad Mascalas exstat etiam mentio apud eundem Thomam Fazellum : eam siquidem erectam a Joanne Dive, eoque, ut pestem Sicilia tota grassantem evaderet confugisse, et tamen ibidem a morte, quæ fugacem persequitur virum, eum oppressum scribit lib. ix, cap. 5; quod hæc eadem quæ tempore S. Gregorii steterat : iterum erecta a Joanne Dive, quæ a Sarracenis fuerit dejecta verosimile videri potest. Mihi igitur hæc conjectura ad veritatem proxime videtur accedere, Theophanem nostrum in eo monasterio S. Andreæ, de quo S. Gregorius ad Secundinum scribit, fuisse educatum; in eo litteras sacras a sene illo, de quo loquitur, puerum didicisse; progrediente deinde tempore, cum jam Tauromenii episcopus creatus esset, ad id templum die S. Andreæ sacro sua præsentia ac sermone decorandum, cum suæ diœcesis esset, nec tam longe a Tauromenio abesset, eo studio altrici patriæ pretii rependendi se contulisse. Alterum S. Andreæ templum seu potius ædicula, quam trahere ad conjecturam possumus, est Tauromenii; cujus ego visendi causa nullam aliam habens itineris faciendi, eo me contuli, ut de hoc templo, unde patria Theophanis ostendi posset, certi aliquid nancisci possem. Situm est illud in edita rupe quæ supra mare altius assurgit, undique præcisa lateribus, et cum Tauromenitano solo ad occasum continenti angustæ semita adhærens; atque ab ipsamet æde promontorium S. Andreæ appellatur, ab oppido ut nunc res sunt, duo milliaria dissitum. Si eam ædem contempleris, non monasterio adjunctam suspicari possis; tamen et area capax est ædificii cœnobii, et locus desertus, et ab hominum accessu semotus videtur, vitæ mo-

nasticæ et contemplationi deditæ satis accommodus. Exstant et ante ædem adhuc ædificii veteris murorumque vestigia : quorum aliqua eminentia solo, aliquorum fundamenta ipsi solo æquata cernuntur : præterea columnæ quatuor palmari altitudine sibi invicem quadrato latere respondentia. Sed tamen ejusmodi ædificium fuerit, nemo est qui tradat. Possit quis augurari ibi fuisse monasterium S. Andree tempore conjunctum, quod per ea tempora amplius aliquanto fuerit. Concursus sane populi eo loci, præsertim festo S. Andree die, a populo Tauromenitano fieri consuetus, suadere posset eum a priscis illis temporibus fuisse deductum, quibus Theophanes gloriatur patriæ suæ populum in celebrandis sanctorum festis esse frequentem ; sed hoc hariolari est potius quam aliquo certo fundamento conjectare. Igitur cum templi Mascalis habeam ex epist. S. Gregorii jam relata fundamentum, ad primam conjecturam magis inclinat animus. Atque hinc colligo, Theophanis patriam vel Mascalis oppidum, vel Tauromenii fuisse. Et quidem hoc secundum potius opinarer. Nec enim impedit eo die concursus factum a populo Tauromenitano in id S. Andree templum, eoque etiam convenisse Theophanem, suæ in id pietatis ergo. Cum enim supra Mascalis id esse a D. Gregorio dicatur, certe inter Mascalis et Tauromenium situm fuisse facile est judicare, adeoque non tam longe a Tauromenio positum quam ipsum Mascalis oppidum erat.

§ IV. Sæculum quo Theophanes floruerit.

Non est ex omnibus quæ in his proœmiis disputantur, res una certior et clarior, quam sæculum quo hic auctor existit ; nam et in ipsa sæculi obscuritate, ille tanquam lumen aliquod cæteris extinctis elucet. Nec vero in hoc proœmio est mihi alienius scriptoris secus sentientis auctoritas refellenda sed affirmanda multorum recte sentientium. Nam Jacobus Gretserus, soc. Jesu, de litteraria universaque re Christiana optime meritis, tom. II *De cruce*, in notis ad duas orationes Theophanis Ceramei, censet eum floruisse quo tempore Sicilia nondum tota a Saracenis esset subacta : quod est circa annum 900, motus ea ratione quod sub finem orationis secundæ *De cruce* imploret auctor opem et virtutem imperatoris contra impios Ismaelitas ; quod idem facit in orat. *De adventu Spiritus sancti*, in apostropha ad ipsum S. Spiritum : *Pio nostro imperatori, propugnator sis contra impios Agar filios! ejus imperium in pace et tranquillitate conserva!* Cæteri qui in idem sæculum Theophanem conjecere, ab ipso, credo, sumpsere Gretsero. Nam in Bibliotheca Patrum magna Colonia edita, in qua duæ illæ orationes de cruce ponuntur quæ sunt a Gretsero editæ, recensetur hic auctor cum Patribus sæculi noni. Atque inter ejusdem sæculi Patres eum annumerat Dominicus Gravina, ordinis Prædicatorum, in libro *Catholicarum præscriptionum adversus hæreticos nostri temporis*, ubi singulorum sæculorum recensionem Patrum facit. Dom. Roc-

chus Pirrus in Notitia Ecclesiæ Tauromenitanæ, quamvis non certo statui annum posse dicat, quo auctor hic scripserit, tamen post annum 842 vixisse tanquam necessarium colligit ex homilia dicta in festo die restitutionis SS. imaginum, quæ solemnibus memoria instituta est anno dicto. Atque hæc est auctorum qui ante me scripsere sententia ; quam ego, ut dixi, non tam sequor, quam veram esse ex aliis homiliarum locis, quæ illi non legere, demonstrare, et rem in angustum magis deduco certumque designo tempus. Et sane duos annorum intercurrentium constituo terminos, intra quos Theophanem vixisse certum omnino censeo. Primus est ille supra notatus annus 842 argumento jam dicto ; alter est annus quo captum a Sarracenis Tauromenium fuit, quod sub Leonis imperio contigisse tradit optimæ fidei auctor in primis Constantinus Porphyrogenneta, Leonis ipsius filius, lib. II *Them. imperii Orient.* quem locum supra relatum recole § I Procem. 1. Consentiant Joannes Curopalates et ex eo Thomas Fazellus, et Dom. Rocchus Pirrus. Quoto vero Leonis sapientis anno Tauromenium captum a Sarracenis sit compertum habeo ex historia quam de Procopio episcopo et sociis in expugnatione Tauromenii ab hostibus illis Christianæ fidei immanissime trucidatis scripsit Joannes diaconus Ecclesiæ metropolitanæ, occasione quam dicam. Scripsit is libellum de Translatione S. Severini ex castello Luculano in urbem Neapolim, quæ translato facta est Brachini (alii *Abrayam* nominant, sed ex hoc illud corruptum), Sarracenorum regis, metu, qui, recepta Panormo captoque Tauromenio, in Calabriam transmisit exercitum, regionem eam omnem Romam usque excursurus. Præmisit igitur scriptor expugnationem Tauromenii libello suo, eademque factam Procopii episcopi, de qua nos etiam supra Procem. I, § 2. Historiam ex mss. membranæ monasterii SS. Severini et Sossii, ordinis S. Benedicti, in urbe Neapoli exscriptam accepit ab amicissimo suo Octavius Caetanus, in conquirendis hujusmodi rerum Siciliensium monumentis diligentissimus, et qua erat auctoritate et comitate apud amicos efficacissimus. Ad rem. Notat hic scriptor Joannes annum imperii Leonis et Alexandri XXIV. Leo autem a Patre Basilio per S. Ignatium patriarcham coronatus est solemnibus diebus Theophaniorum die, anno ipsius Basilio tertio, Christi 870, eodemque Alexander alter filius Cæsar creatus. Quod prodidit Anastasius Bibliothecarius, qui ei coronationi interfuit, consentitque Curopalates, et ex iis Baronius anno dicto : et Caetanus jam citatus eodem modo numerat, probatque ulterius ex Vita S. Eliæ Ennensis, quem hoc anno obiisse statuit. Ex hoc igitur anno inita ratione efficitur expugnationis Tauromenii annus 893. Cum igitur hoc anno Procopius esset episcopus (quot vero hic annis rexerit Tauromenitanam ecclesiam nescimus), anno minimum uno alterove præcessisse Theophanem oportuit, rursus cum Zacharias

ejusdem Ecclesiae episcopus reperitur usque ad Basilii annum 4, quo celebrata est synodus VIII, in qua impoenitens ille depositus itidemque caeteri schismatici cum Photio contumaces, ut etiam supra disseruimus, et certo constat, constabit etiam intra horum annorum ambitum Theophanem episcopum floruisse Tauromenii, nimirum ab anno Basilii 3, usque ad Leonis annum 16; ultra citraque quos fines egredi et evagari latius non licere nobis liquet. Sed jam hanc rationem temporis ex aliis multis indicibus, ex ipsismet hominibus earumque proœmiis deductis planius multo demonstramus. Nam præter ea loca jam superius relata, ubi contra impios Ismaelitas virtutem imperatori deprecatur a Deo (certum est autem legentibus [historias, Basilii et Leonis tempore cum Sarracenis in Sicilia esse magnopere conflictatum), est etiam locus insignis ex hom. *De parabola cænæ* (homil. XIII), in qua cum de gentilibus ageret, qui ante prædicatum Evangelium corporis voluptatibus cuncti penitus deliti exemplum etiam a Sarracenis adducit, ὁποῦς ὄρωμεν τοὺς ὀμῆρους ἡμῶν ἀπογόνους τοῦ Ἰσραὴλ, οἱ δὲ θαμνῶς ἄλλα; ἀντ' ἄλλων γυναικας ἀμείθονται, etc., *cujusmodi videmus hos finitimos Ismaelitis posteros, qui alias identidem aliis permutantes uxores, etc.* Cum finitimos Ismaelitas dicit, oportet eos nondum Tauromenii fuisse, sed in oppido aliquo vel arce ibi vicina. Neque vero verisimile est potuisse christianæ religionis cultum ita florere in urbe jam sub tyrannide [Sarracenorum oppressa: atqui in his hominibus frequens sit mentio celebritatum et dierum festorum S. Pancratii, S. Philippi, S. Andreæ, S. Onuphrii et aliorum in quibus ipse sermones ad populum habuit. Præterea in hom. *De SS. apostolis Petro et Paulo* (homil. LV), in ipso proœmio magnifice exornat templum conditum ab imperatore in palatio, Συνήδομα σοι, πόλις, καὶ σοι θεῖε τῶν ἀνακτόρων ναεῖ. *Gratulor tibi, civitas, et tibi sacrum in palatio templum erectum.* Hoc autem illud esse quod a Basilio Macedone conditum magnificentissime Constantinopoli (a) indicat Joan. Curopalates his verbis, nemo, credo, ibi inficias: *Alia multa sacra templa in palatio edificanda curavit in nomen Eliæ prophetæ, et martyris Clementis, et Salvatoris Christi et apostoli Petri, et Principis militiæ; quorum pulchritudinem exprimere ne poetica quidem possit magniloquentia.* Qui autem legerit proœmium illius hominibus quam graphice illud conatus sit describere, et exornare eloquentia sua Theophanes plane perspexerit. Jam Constantinopoli nonnullas ex his hominibus habitas ostendam infra § 5, quid quod in his hominibus infirmæ ætatis suæ mentionem facit, et excusat, quominus longiorem possit habere sermonem; quod signum est Leonis tempore hunc fuisse septuagenarium, vel etiam octogenarium.

Concludam hunc paragraphum argumento palmari quodque rem omnem evidenter evincit. Theophanes ipse quamvis non nominet, describit tamen imperatores pro quibus in perorando precabatur Deum in hom. quidem *De ramis palmarum* (homil. XXVI): Ἐπευχόμενοι τὸ θεοφροῦρητον κράτος τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως ἡμῶν τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ διαμένειν ἀσάλευτον, ἐντεινεσθαι, καὶ κατευδοῦσθαι ὑπὸ Θεοῦ τοῦ κοσμησαντος τοῦτον σοφίᾳ καὶ ἀνδρίᾳ, καὶ βασιλικῆ διαδήματι. Quæ sic nos vertimus. *Oremus etiam, ut piissimi imperatoris nostri imperium divinitus custoditum filiis etiam ejus permaneat inconcussum; ut intendat, et prospere Dei ductu procedat, qui hunc sapientia, et fortitudine, et imperatoris diademate exornavit.* Et in hom. *De SS. apostolis* (homil. XLVII): Ἀδιαλείπτως εὐχόμενοι ἐν πολλοῖς ἐτῶν περιόδοις τὸ κράτος διαφυλάττεσθαι τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως ἡμῶν, ὡς εὐσεβεῖα τῆς ἀρχῆς ἰθύνων τοὺς ὀλακας, καὶ λόγοις κοσμῶν τὸ διάδημα, καὶ χρησιότητι τρόπων κοσμούμενος ἐξ ἀρετῆς γνήσιον ἔχει τὸν ἔπαινον. Hoc est: *Et sine intermissione Deum oremus, ut per multa annorum spatia pio imperatori nostro conservet potentiam, qui dum clavum imperii per pietatem dirigit, et cum morum probitate ornatus ipse sit, tum etiam diadema doctrinis exornat, veram ingenuamque obtinet laudem.* Quis autem est, obsecro, alius hic imperator qui sapientia ornatus, et diadema doctrinæ exornavit, nisi Leo, Basilii Macedonis filius, qui Sapiens seu Philosophus ab omnibus scriptoribus cognominatus est et inter scriptores ecclesiasticos recensetur (b). Mentio insuper filiorum imperatoris, quæ fit a Theophane conjecturam valde corroborat: habuit enim Basilius quidem Leonem hunc et Alexandrum, Leo Constantinum. Alia ex Baronio huc ascribere supersedeo, ne plus satis in hoc paragrapho excurram. Notetur tamen interim ex Bellarmino id quod maxime ad commendationem nostri Theophanis conducit: primum illustratum a Leone sæculum obsecrum; hoc est in quo penuria doctorum hominum et scriptorum fuit. Unde etiam Theophanes merita illius sæculi, ut dictum est a me supra, sit existimandus eoque etiam nomine in pretio habendus.

§ V. Quo sæculo rixerit Symeon Metaphrastes, cujus Theophanes sententiis utitur ab ipsius Theophanis ætate affirmatur (c).

Si cui de Symeonis Metaphrastæ ævo adhuc non esset compertum, hic profecto de Theophanis nostri sæculo, quod a nobis est constitutum, etiamnum dubitare, omnemque dissertationem supra contextam refellere et subruere merito possit. Laudat eum auctorem Theophanes modo describens, modo nomen indigitans, in hom. *De Lazaro suscitato* (homil. XXV), et in quartum Matutinum (homil. XXXI), Γλυκὺν μεταφράσεων συγγραφεῖα vocat; in hom. in quintum itidem Matutinum (homil. XXXI), Συμεῶ-

(a) His adversator ejusdem hominibus inscriptio in codice Matritensi, quem non vidit P. Scorsus: Ἐλέγη ἐν τῷ ναῶ τῶν ἐν παλατίῳ ΠΑΝΟΡΜΟΙ τῆ ἐορτῆ τῶν ἁγίων ἀποστόλων. Vide supra, col. 26. Edit. Paris.

(b) Leonis Sapientis Opera omnia, *Patrologia*, tom. CVII.

(c) Vide *Monitum* volumini præfixum. Edit. Paris.

την τὸν τὰς μεταφράσεις εὖ μάλα συνθέμενον. Itaque post illum hæc scripsisse Theophanem necesse est. Quo igitur ævo Metaphrastes scripsit? Adhuc sub iudice litem esse ait Gerardus Vossius *De historicis Græcis*, lib. II, cap. 26; sed eam jam dijudicari tandem posse aio ex hoc opere in lucem edito; et quidem ita ut præstantissimorum scriptorum et chronologorum opinio pervincat; quorum familiam ducit eminentissimus Annalium scriptor et temporum supputator cardinalis Baronius, qui tom. X, ad annum Christi 859, cum de Michaele Psello, Leonis Philosophi magistro, ex Joanne Curopalata mentionem fecisset (non hic est vero Leo Philosophus idem qui Leo Sapiens dictus, Basilii Macedonis filius, qui ei associatus in imperio anno 870, sed alius, qui floruit et docuit sub Michael III Porphyrogenneta circa annum Christi 859: sic igitur de Michaele Psello, hujus Leonis magistro, Baronius: *Ex his pariter habes, lector, quo tempore vixerit Psellus, qui fuit magister Leonis Philosophi; ex quo pariter addisces quo tempore vixerit Metaphrastes, in cujus laudem Psellus ipse orationem habuit, qua ostendit haud pridem esse defunctum, dum ait de ejus obitu audisse eos qui viderunt ejus ad Deum transitum; sunt hæc ejus verba: « Non enim eum veluti abscissum aut divisum fuisse dicunt ii qui viderunt; sed videbatur veluti a quodam vinculo liberari et hilari nutu se extendere adducentes angelos, et quodammodo seipsum tradebat illorum manibus, ut cito emergeret de corpore. »* Hactenus Baronius: exstat autem hæc oratio Pselli apud Surium die 29 Novemb. (*Græce et Latine op. Allatum De Symeonibus*). Deinde cum monuisset lectorem de Vitis sanctorum qui post hæc vixerunt tempora, id factum aliens opera, qui suis diebus ac mensibus allegaverunt sanctos singulos, et addiderunt a Metaphraste conscriptis, seu potius collectis, ne viderentur extra classem vagari, sic tandem concludit: *Ex tempore igitur Pselli melius intelliges tempora Metaphrastæ, quod et si plures Psellos fuisse dixeris, isto nullum celebriorem nec antiquiorem invenimus.* Hoc Baronii judicium secuti sunt nobiles alii scriptores nostræ Societatis. Cardinalis Bellarminus, alterum Ecclesiæ lumen et purpuræ splendor lib. *De scriptor. eccles.: Symeon Metaphrastes*, inquit, *floruit paulo ante annum Dom. 859 (a), siquidem Psellus, qui hoc anno vivebat orationem habuisse dicitur in ejus funere.* Jacobus Gretserus in opusculo addito ad Georgium Codinum *De officiis Magnæ Ecclesiæ et aulæ Constantinop.*, disputat de Metaphrastæ ævo ex sententia Baronii contra Hospinianum Calvinistam, qui eum novitium scriptorem esse blaterabat; ubi hæc habet inter cætera, cum Curopalata locum de Michaele Psello retulisset: *Huic igitur Psello annis longe majore cur Calvinista encomium Metaphrastæ cum Baronio non tribuat, causæ nihil habet, nisi odium Metaphrastæ, in san-*

ctorum historias. Quod autem historiæ quædam sanctorum, qui post Metaphrastem vixerunt, in Metaphrastæ tomis inveniuntur, ne mireris: a posterioribus superadditæ sunt, ut fieri solet in hujusmodi scriptoribus et collectoribus. Hæc Gretserus. Dmnium Antonius Possevinus in *Apparatu sacro: Metaphrastæ tempora melius, inquit Baronius tom. X, cognosces ex Pselli tempore.* Hæc Possevinus. Quamquam hic in Michaele Psello non satis distinxit Leonem Philosophum, cujus magister senior Psellus fuit, a Leone dicto Sapiente, imperatore; sed utrumque confudit: atqui ille tempore Michaelis CXI et Theodoræ matris florebat, circa annum 842, hic anno 870 imperare cœpit: sicuti neque duos Michaelis Psellos, sed eundem ait et magistrum fuisse Leonis Sapientis, et librum *De fide* scripsisse ad Michaelem Ducam imperatorem: sed hic centum et quinquaginta annos post Leonem Sapientem imperavit. Nec multum ab his discrepat Horatius Torsellinus in *Epist. hist.* lib. VII; vult enim Symeonem Metaphrastem ante annum 900 vixisse, Reginoni Prumiensi abbat, et Adoni Viennensi supparem. Verum jam de duplici Psello mentione facta, controversiæ semen jecimus, quæ tamen omnino exstirpanda erit, ut spero. Gerardus Joannes Vossius Baronium et Bellarminum erroris arguit lib. XI. *De historicis Græcis*, cap. 26; nam cum de Symeone Metaphraste eorum sententiam retulisset ex Michaelis Pselli funebri oratione: *Uterque, ait, extra controversiam ponit Michaelem Psellum claruisse sub Michaele III, ut ante dixi. Nec negare possum iis temporibus vel paulo ante vixisse quemdam Michaelem Psellum (nam id aperte testatur Joannes Curopalates), sed nego istum esse nobilem illum philosophum cujus permulta hodieque supersunt. Neque temere, ne hac in re a summis viris dissentire, paulo post planum faciam, cum de Pselli ætate dicam.* Hæc Vossius qui deinde Michaelem Psellum floruisse vult temporibus Michaelis VI. Stratiotici, filii Isaacii Comneni, Constantini XII. Ducæ, uxoris ejus Eudoxiæ, Romani Diogenis et Michaelis VII Ducæ. Verumenimvero his de duplici Michaelis Pselli ætate concessis; non tamen adhuc video quam satis justam habeat causam Vossius a sententia Baronii et Bellarmini discedendi; et cur juniori potius quam antiquiori Psello orationem in Metaphrastem tribui velit. Ex qua enim litterula Encomii hoc exsculpsit, ut bene contra Calvinicolam Hospinianum Gretserus, vel exsculpet? Quo inquam indicio recentiorum Psellum Encomii illius auctorem quam seniore facit? Nullum profecto aliud indicium video, quam merum ipsius Vossii judicium, adeoque temere hoc ipsum dicit, non temere se a Baronii et Bellarmini judicio dissentire. Verum etsi nullam utriusque judicii rationem afferre possimus, neque ex aliquo loco illius Encomii colligi possit, uter Michael Psellus auctor ejus

(a) De Symeonis Metaphrastæ vera ætate vide Prolegomena ad tomum CXIV; de Michaele Psello, tomum CXXII. EDIT. PATR.

fuerit (neque enim, credo, ex operibus Pselli junioris id unquam ostendet Vossius; nam attulisset, si habuisset) et si igitur res pendeat adhuc in æquamento et dignus hic vindice videatur nodus, accedit jam velut ἀπὸ μηχανῆς ὁ Θεός, Theophanes hic, qui Baronio et Bellarmino litem adjudicet, et eorum iudicio tantum ponderis addat, ut de eo, reique veritate jam non sit amplius integrum dubitare. Cum enim superiore § IV. apertissime ostensum sit, Theophanem hunc Cerameum archiepiscopum Tauromenitanum floruisse sub Basilio Macedone, et Leone ejus filio qui cum Patre cœpit imperare, ut dixi, anno 870, planissime etiam constet Symeonem Metaphrastem ante eum claruisse, adeoque Michaelem Psellum ejus encomiastem antiquiorem illum fuisse, non juniorem, ut Baronius et Bellarminus cæterique doctissimi scriptores judicant. Nec jam video qua ratione non modo ætatem Theophanis in dubium revocari, sed ea jam satis superque affirmata, qua ratione possit amplius de ipsa Metaphrastæ ætate controversi. Jam enim ex luce quam Theophani damus, fax itidem eadem opera prælata videtur in tanta obscuritate Symeoni Metaphrastæ. Neque vero Gilberti Genebrardi iudicium in sua Chronologia movere jam debet; qui circa annum 700, vult vixisse Metaphrastem: nam hoc itidem iudicium ipsius est; neque ullum ejus rei argumentum affert; quod tamen iudicium eodem refellitur modo quo Vossii multo minus Hospiniani illius Calvinistæ convitium potius ac delirium in Metaphrastem, quam sanum iudicium valere debet, qui illum fuisse trivalem Constantinopoli ludi magistrum, mendaciorum legendas scripsisse, nec amplius ab hinc ducentis viginti annis vixisse: eum enim satis redarguit et irridet Gretserus opusculo dicto, maxime ex eo quod in concilio Florentino sess. vii, his magno cum honore laudetur Symeon Metaphrastes. Sic enim Andreas Phodi præsul Græcos alloquens: *In primis igitur Symeon Metaphrastes vestris in Ecclesiis celeberrimus accedat*; et sess. eadem idem: *Legatur ille qui a vobis quotidie legitur in Ecclesiis, Symeon Metaphrastes*. Locus autem legendus erat ex Vita S. Dionysii Areopagitæ, in quo Metaphrastes Spiritum sanctum ex Patre et Filio procedere aperte ait. Præterea Josephus Methonensis episcopus contra Marium Ephesinum, *Symeon novus Theologus, qui et Metaphrastes*. Ex quibus auctoritatibus arguit Hospinianum Gretserus, quod qui in Ecclesiis Græcorum celeberrimus fuerit, et tantum auctoritatis nactus, non potuerit esse ludimagister e trivio, neque vero ducentis ante annis vixisse; quam illa diceret Hospinianus, cum concilium Florentinum celebratum sit anno 1439, hoc est ante annos centum octoginta tres, adeoque incredibile videatur Metaphrastem tam nuperum tantam auctoritatem tantillo tempore acquirere potuisse. ut ea Græcis in concilio

œcumenico una cum vetustis Patribus oppoueretur. Lege plura contra Hospinianum apud ipsum Gretserum. Neque alium lego qui contra ætatem Symeonis a nobis positam scripserit. Nam quod ait Theodoros Balsamo in can. 63, synodi Trull., ubi de discernendis historiis et actis sanctorum apocryphis a veris decernitur: *Χάρις τοίνυν τῷ μακαρτῆι Μεταφραστῆι τῷ τὰ μαρτυρικὰ ὡσεὶ τῆς ἀληθείας σκάμματα πολλοῖς πόνοις, καὶ ἰδρωσὶ κατακαλλύονται, εἰς ὕμνον Θεοῦ, καὶ δόξαν αἰωνίζουσαν τῶν ἀγίων μαρτύρων*. *Gratia itaque B. Metaphrastæ habenda, quod res martyrum tanquam veritatis fossas non sine laboribus et sudoribus repurgavit et exornavit ad Dei laudem et SS. martyrum perennem gloriam*. Hoc, inquam, nostræ jam illustratæ sententiæ non officit, quamvis hic locus objectus mihi sit in epistola privata ab homine doctissimo Societatis nostræ, cum de hac re per litteras disputarem; cui videtur Balsamo de Metaphraste ut nupero scriptore loqui. Scripsit autem Balsamo ille schismaticus et Romanæ infensus Ecclesiæ Georgii Xiphilini patriarchæ CP. tempore, cui dedicavit opus suum, qui Xiphilinus anno 1191 sedere cœpit: illa enim verba, quid obstat quominus de Metaphraste, etiamsi trecentis plus ante annis vixerit, intelligamus? Quid enim aliud intendit Balsamo quam opus illius commendare, qui sanctorum acta a fabulis ad veritatem traduxit? hujus autem rei sempiternam esse et manere, nedum post trecentos annos gratiam Metaphrastæ perire, fas est.

§ VI. — *Explicatur inscriptio homiliæ dictæ Dominica die Palmarum.*

Ἐλέχθη δὲ ἐνώπιον τοῦ βῆγος Ῥόγου (a), et confirmatur magis dicta sententia de Theophanis Ceramei sæculo.

Tot luminibus, quæ ad ostendendum quo Theophanes ævo scripserit, affulgent, nobis unus videtur obstruere paries, et oculo minus ad perspicendum acuto offundere tenebras. Ubi enim in homilia *De ramis Palmarum* (homil. xxvi) adjectam illam legerit notam, *Dicta vero est coram rege Rogo* (sic Græca in inscriptione præmissa sonant, ut semel dicam), Rogerii regis tempore, qui e Northmannis primus, devictis pulsisque Sarracenis, in Sicilia regium nomen et coronam sibi imposuit, dictam illam existimabit, et pro Ῥογερίου compendii causa a scriptore positum, Ῥόγου. Et ingenue equidem fateor, illam inscriptionem mihi magnum initio dedisse negotium; et de Theophanis sæculo præceptam opinionem non exemissem quidem, sed inobscurasse, auxitque hanc dubitationem auctoritas P. Jacobi Sirmundi, eruditione insignis viri, qui sciscitanti mihi per epistolam respondit ita se legere et omnino verosimile videri Cerameum Rogerii tempore floruisse. Sed enim tandem re exagitata diu studioseque discussa, clavus hic qui diu infixus hæsit, et mihi et P. Si mundo per sequentes

(a) Cod. Matrit., quem P. Scorsus non vidit: Ὁμιλία εἰς τὴν Βασιφόρον. Ἐλέχθη ἐν τῇ ΠΑΝΟΡΜῳ εἰς τὴν λιτὴν παρουσία τοῦ βῆγος. Cf. Joan. Yriarte, supra col. 30. Edit. Patn.

epistolas alio extrusus est clavo; sed jam rem proprius disquiramus. Enimvero si non Ῥόγου, ut exstat in plerisque mss. bibliothecarum, sed Ῥογεῖλου integrum nomen præscriptum esset homiliae, non statim e sententia deicerer, sed errorem alicujus posterioris ævi librarii censerem, qui cum videret in proœnio homiliae mentionem fieri τοῦ βασιλέως et auctorem in Sicilia sermones habuisse sciret, non alium quam Rogerium esse illum τὸν βασιλέα, regem facile potuit opinari; et sicuti assolent facile pronuntiare, qui pauca respiciunt, id tanquam certum ascribere. Qua ratione possem illam inscriptionem uti spuriam et supposititiam rejicere ac parvipendere: præsertim cum non in omnibus omnino codicibus mss. legatur, sed a duobus Gallicanis absit, uti scripsit ad me P. Jacobus Sirmundus de quo paulo supra mentionem feci. Sed recipiatur sane ut antiqua, quandoquidem in plurimis mss., Vaticanis duobus, Gallicano uno, Escuriali uno: et fidem debitam mss. etiam in cæteris rebus haberi postulo: sed ita recipiatur uti scripta est, Ῥόγου non Ῥογεῖλου. Quanto autem minus valebit, ut me de sententia deturbet *Rogus* ille rex barbarus, et prorsus incognitus, nec ab ullo scriptorum traditus, cum ne Rogerius ipse, uti dixi, valeret, præsertim cum nulla alicubi cernatur adjecta lineola quæ compendium vel cifram signet esse, sic Ῥόγου pro Ῥογεῖλου. Sed jam illam convellamus a fundamentis et machinas admoveamus. Primum argumentum est ratiocinatio paragraphi superioris, quæ satis videtur evidenter concludere Theophanem non eoque obscuro vixisse sæculo sub Basilio et Leone imp. p.; secundum est ipsa archiepiscopi Tauromenii dignitas, qua erat ornatus auctor hic, et auctor sermonum, quo tempore eos ad populum et principem habebat. Ubi vero Rogerii regis tempore Tauromenitanum episcopum floruisse, vel etiam fuisse in Sicilia quis dixerit, vel lectum, vel traditum, modo historiarum lectione, ac præsertim Siciliensium rerum paululum sit imbutus? Una sit satis ad eum negandum auctoritas Gaufridi Malaterræ monachi, oculati testis eorum quæ in Sicilia a Northmannis gesta sunt, qui que Mathildis, Rogerii sororis, jussu earum confecit historiam, quæ exstat, rudi barbaroque stylo eorum plane temporum scripta, et impressa tom. III *Hispaniæ illustratæ* (a). Dux, inquit, Robertus comesque Rogerius adepti Panormum ecclesiam sanctissimæ Dei Genitricis Mariæ, quæ antiquitus archiepiscopatus fuerat, sed tunc ab impiis Sarracenis violata templum superstitionis eorum facta erat, cum magna devotione reconciliatam dote et ornamentis ecclesiasticis augent. Archiepiscopus, qui ab impiis dejectus in paupere ecclesia Sancti Cyriaci œuamvis timidus, natione Græcus, cultum Christianæ religionis pro posse exsequatur, revocantes resti-

tuunt. Hæc Malaterra. Qui sane cum tam diligenter, eorum temporum facta describat, si quis alius ab illa clade incolumis evasisset episcopus, dicere certe non omisisset; meminisset etiam ejus Thomas Fazellus, studiosus scriptor rerum Siciliensium: quin etiam Dom. Rocchus Pirrus, cujus hoc ipsum fuit institutum perscrutari et in lucem prodere notitiam episcoporum omnium temporum, omnisque Siciliae, si aliquod de Tauromenitano episcopo ad Rogerii regis tempora superstite alicubi scriptum esse reperisset, evulgasset. Cujus ego cum sententiam de hac re, præter eam quam de scripto protulerat, viva voce rogassem, somnare esse respondit, hoc opinari. At dixerit aliquis: Si superstes non fuit episcopus Tauromenii ad receptam a Saracenis Siciliam, redintegrari certe potuit ut cæteri ab ipso Rogerio comite aut rege: et hoc quæro unde habeant. Nam quas episcoporum sedes vel restituerint vel constituerint Robertus dux, ac Rogerius comes et rex, proditum legimus ab ipso Gaufrido, Maurolico, Fazellio et aliis scriptoribus: nam Panormitanæ Ecclesiæ a Northmannis fratribus Nicodemum suum (sic enim appellatum legimus eum archiepiscopum de quo supra Gaufridus non expresso nomine) magna cum populi gratulatione restitutum: ab ipso vero Rogerio comite Troynensi Ecclesiæ Robertum præfectum, quem post Menanam transtulit; Agrigentinae Gerardum, genere Allobrogen, Mazarientiæ Stephanum, Rotomagensem; Catanensi Angerium, Syracusanæ Stephanum, Melitensi Gaufridum. Reliquos thronos a sequentibus regibus erectos esse scimus, Cephaludensem a Rogerio rege, Montis Regalis a Wilhelmo II, Pactensem etiam multo post, Bonifacii VIII tempore, atque etiam Liparenses creatos. Atque hi throni usque ad præsens tempus in Sicilia manent. Ergo si Tauromenitanus instauratus a Rogerio rege fuisset, id aliquis scriptor memoriæ prodidisset. Vel si quis id pertinaciter contendat, debet ostendere quo tempore, qua causa, quo casu episcopus Tauromenii esse desierit: de quo mirum apud omnes silentium. Fatendum igitur est, una cum libertate et imperio in Sicilia orientali cecidisse, nec unquam erectum. Unde luce meridiana clarius est Theophanem archiepiscopum sub Basilio et Leone Tauromenio et postremo proximum præfuisse; et perturbato exinde Siciliae statu neminem præterea usque ad hæc tempora fuisse susceptum. Pergo ad tertium argumentum, quamvis jam dictis contentus quivis esse posset. Qui convenit inscriptio τοῦ ῤηγὸς cum iis quæ in ipsa homilia dicuntur, In qua βασιλεὺς appellatur: cujus præsentia, quam nunc, inquit, timeo et contremisco sudore aspersus, pavore occupatus, reverentia detentus, pavente anima, nutante mente, et subsultante corde, intercluso etiam vocis sono, quod

(a) *Patrologiæ Latine*, tom. CXLIX, Locus citatus exstat col. 1152.

βασιλικαῖς ἀποαῖς *sermonem quasi salsugine amaræ propino*. Tanta enim demissio tantusque tremor dicentis archiepiscopi, gravissimi hominis, non nisi ad imperatoriam majestatem excitari videtur posse. Sed esto hoc etiam possit convenire τῷ ῥῆγι, qui poterit eidem βασιλέως convenire nomen? Sane βασιλεὺς appellatus solum imperatores, saltem a Michaelis III temporibus usque ad concilium Florentinum, trecentis annis post Rogerii tempora celebratum, reperio in Græcorum monumentis, in quibus hæc vocabula ῥῆξ et βασιλεὺς; (quamvis unum natione Græcum, alterum Latinum, sed tamen flexu quodam Græco jure donatum) lego. Nam anno Christi 868, Michaelis III 26, ita de Photio, in Nicolaum primum pontificem acerbissimo odio exardescente, Nicetas in Vita S. Iguatii patriarchæ scribit: Δώροισ γὰρ λαμπροῖς ὅτι μάλιστα τὸν ῥῆγα Φραγγίτας Λοδῶνον, καὶ Ἱγυθεργάν δὲ τὴν αὐτοῦ γαμετὴν ὑποποιούμενος, βασιλεῖς τοὺτους ἀνευφημεῖν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπιγγέλλετο, εἶγε συνεργήσειν αὐτῷ πρὸς τὴν ἀποκτον ταύτην καὶ ἀθεσμον ἐπιθυμίαν, καὶ τὸν δίκαιον ἀνδρα τῆς κατ' αὐτὸν Ἐκκλησίας βιαίως ἐξωθήσειν. *Magnis etiam muneribus præcipue regem Franciæ Lodoechum (sic Græci Ludovicum appellant) et Engilbergam ejus uxorem sibi propitios reddens eos imperatores βασιλεῖς in urbe Constantinopoli se proclamaturum pollicebatur, si sibi open ferrent in hac re adeo absurda et injusta, ut sanctum illum episcopum Nicolaum ab Ecclesia vi ejicerent*. Talia pollicitus est Photius eo quod imperatores Orientales non recipient Occidentales vocari βασιλεῖς. Quod Baronius ait explicans locum Nicetæ. Ergo si imperatores Occidentales non sustinebant Græci vocari βασιλεὺς, sed solum ῥῆγας volebant, quanto minus minores reges? Et res est certissima ex eo quod Basilius Macedo sequens imperator e litteris Adriani II per legatos allatis Constantinopolim nomen imp. Ludovico impertitum abradi jusit, et ad eundem legationem misit, et litteris exhortatus est, ut abstineret a nomine βασιλέως, et cum ipsum ῥῆγα appellasset, sic ad eum rescripsit Ludovicus: *Postremo scito, quia qui riga quemque appellat, quid dicat, nec ipse novit. Siquidem etiamsi lingua omnibus, more apostolorum, imo angelorum loquaris, cujus linguæ sit riga, vel cui dignitati tonus ille barbarus congruit, quod rex dicitur, interpretari non poteris. Nihil enim forte ad idioma propriæ linguæ, tractum riga, regem significare monstraveris. Quod si ita est, quia non jam barbarum, sed Latinum est, oportet ut cum ad manus vestras pervenerit, in linguam vestram fideli translatione vertatur. Quod si factum fuerit, quid aliud nisi hoc nomine βασιλεὺς interpretabitur? Quod non solum Veteris sed et Novi Testamenti omnes interpretes attestantur. Unde si in alienis personis hoc detestaris vocabulum, stude ex omnibus tam Latinis libris quam Græcis, sive regis, sive βασι-*

λέως nomen eradere. Ex quibus manifeste apparet quam ambitiosi fuerint imperatores Græci hujus nominis βασιλέως, et non nisi imperatoribus suis tribuerint, cum nec imperatoribus Occidentis tribui vellent. Præterea Constantinus Porphyrogeneta, Leonis Sapientis filius, Basilii nepos avitæ, ambitionis et invidiæ hæres, undecimo themate eundem Ludovicum ῥῆγα Φραγγίτας appellat, cum tamen non ignoraret imperatorem coronatum fuisse Romæ a Sergio papa anno 841, atque imperatorem et Augustum salutatum: et ubicunque de imperatore Græco agit, βασιλέα vocat eum, et res ejus βασιλικάς. Vide ipsius thema dictum et notas Federici Morelli, ex quibus illud fragmentum epistolæ excerpimus. Idem ex Joanne Meursio multa possemus afferre: qui in Glossario Græcobarbaro, voce Ῥῆξ, post multa scriptorum inducta testimonia sic concludit: *Itaque ῥῆξ tantum dicebatur et imperator Occidentalis et quisvis alius rex nomine communi, excepto solum Bulgaro, qui pariter atque Constantinopolitanus βασιλεὺς indigitabatur*. Citat Nicetam in Manuele Comneno. lib. I et lib. VII, Codinum, Suidam, Constantinum Manassem in *Annal.*, additque Siciliæ principem hoc nomen ῥῆγος hæreditarium accepisse a Constantino Magno, de quo nos paulo infra ex Gregora. Hæc igitur habet de hoc discrimine nominum toto Theophanis Ceramei tempore observatum: ex quo obiter illud refelitur, non posse illam inscriptionem τοῦ ῥῆγος Ῥόγου pertinere ad aliquem magistratum, seu præfectum Siciliæ, quem regis titulo per eadem tempora insignitum fuisse ostendit Dom. Rocchus Pirri in notis Panorm. Eccles. an. Chr. 849, ex quodam præsertim Nicephori Gregoræ loco: quem et alias itidem rationes et conjecturas vide apud ipsum quæ sane hic non redarguo: sed quantumlibet ea probent, hunc regis, ῥῆγος, titulum præfectis Siciliæ tributum, ad illorum aliquem pertinere non posse hanc homiliam in inscriptionem ex titulo βασιλέως qui illic datur, ostendi: et ex mentione diadematis, et rerum in bello præclare gestarum magnitudine videtur satis certum. Quod autem attinet ad Rogerii regis tempora, eum etiam nunquam βασιλέα, imperatorem, sed semper ῥῆγα, regem appellatum apparet ex omnibus monumentis et privilegiis ejus tempore Græce in membranis scriptis, et ex numismatis cisis, quorum ectypa in charta expressum ostendit mihi Dom. Antoninus Amicus et mihi amicissimus: Ῥογέριος κραταιὸς Σικελῆς ῥῆξ. Id est, *Rogerus potens Siciliæ rex*. Jam vero discrimen hoc inter βασιλέα et ῥῆγα custoditum etiam non solum usque ad Rogerium regem, sed etiam usque ad concilium Florentinum, celebratum trecentis ferme post ipsum annis, video. Nam in ipso concilio Græco scripto imperatores Orientis et Occidentis βασιλεῖς et eorum imperia βασιλείαι, cæteri ῥῆγες vocantur, ubi sic patriarcha CP.: Ὁμοίως λέγομεν, καὶ οἱ

μεγάλοι αὐθένται, καὶ βῆγᾶδες, καὶ δουκάδες, ἵνα ἔλθωσι, καὶ αὐτοὶ ἀπὸ ἔρισιμου τοῦ πάπα, καὶ τοῦ βασιλέως; καὶ τῆς συνόδου ἦν, etc. Hoc est: *Idem de magnis principibus, regibus et ducibus dicimus; ipsos etiam debere convenire mandato papæ et imperatoris et synodi obedientes; vel certe et ipsos eadem similiter scribere*; ex quibus vides βασιλέα appellari solum imper., alios reges minores, βῆγᾶδες. Quid vero de epitheto γαληνότητος et γαληνότης; quas voces Latine *serenissimus et serenitas*, seu *tranquillitas* licet vertere, nonne imperatori CP. appositum passim quis legerit in scriptoribus? Ita Meursius paulo supra memoratus in Gloss. tradit tibi vocem γαληνότης *serenitatem et tranquillitatem* Latine verti, eamque inter titulos imperatoris numerari; affertque plura loca Armeniopuli, Leonis, Arcadii et Honorii, ad extremum annotat præfecto urbis datum titulum Serenitatis. Cum igitur sit luce clarius demonstrari non posse eam inscriptionem regi Rogerio convenire, ut aliud quærere argumentum sit λόχον ἄπειν ἐν μεσημβρίᾳ, videamus quid sibi velit illa inscriptio et quomodo explicanda. Enimvero sicuti nonnullas ex his homiliis Tauromenii dictas ab episcopo constare certo potest, ut illa de S. Pancratio (*homil.* LVII), in qua ipsius insula et urbis in qua tunc erat, mentio fit, et præterea ubi fit mentio B. Virginis Ἀχειροποιήτου quam Tauromenii probavimus esse; et alias ex aliis conjecturis; quin et pleraque in quibus nullum adversatur signum verosimillimum est; ita etiam extra Tauromenium nonnullas dictas æque certum esse debet; et quidem etiam in ipsa urbe regia Constantinopoli, quod ulterius probabo infra: ex harum numero esse homiliam XXVI mihi persuadeo ex præsentia et nomine τοῦ βῆγᾶς, et quidem coronati, ex concursu adventuque episcoporum; quæ non alibi quam in urbe ipsa Constantinopoli congruentius evenire posse videntur. Jam in celebrioribus homiliis præter inscriptionem tituli aliquid aliud notatum animadverto, ut in hom. II sive oratione *De sancta cruce*: Ἐλέχθη δὲ ἐν τῷ ἄμβωνι, *Dicta est in ambone*, hoc est suggestu; et in hac: Ἐλέχθη δὲ ἐνώπιον, etc. Mos autem erat hujusmodi Constantinopoli, de quo Balsamo relatus a Jacobo Gretsero lib. III Com. in Codinum; qui cap. 5, *Hoc τῶν Βασιλέων die imperatores aut olim ac patriarchas distribuisse subditis βόγας, hoc est munera et dona; hincque usum usque ad tempora Constantini Monomachi duxisse, et postea desiisse*. Sunt autem rogæ stipendia etiam militaria ab erogando dictæ, adeoque ex Latino sermone vox μεσημβρία facta τὸ inquam βόγα, multaque est mentio hujus nominis non solum Græci βόγαι, sed et Latini, *roga*. Quod ex libello Rigaltii *De verborum significationibus* docet Lacerda noster in *Advers.* cap. 120. Utitur ea voce Gregorius Magnus lib. II, epist. 32. Inde et *rogalia* dies dicti sunt quibus ab imperatore et patriarcha dabantur rogæ, apud Codinum

et Cedrenum. Vox ipsa βόγαι, et inde formata βογάτορες, milites qui stipendia merent. Item largitiones, erogationes, munera et dona a principibus liberaliter distribui consueva eodem nomine continentur. Hujusmodi rogam a se visam describit Luitprandus Ticinensis lib. VI. Hoc posito, sic videor fortassis εὐστόχως conjectare posse, notatam in homilia a principio fuisse solemnem diem, et concursum frequentem divum et magistratum aulæ CP. coram quibus ea habita, qui ad rogam ea die frequentes convenire debebant, adeoque scriptum ἐλέχθη δὲ ἐν τῇ βόγᾳ, vel fortassis ἐνώπιον τῆς βόγας, re ipsa et distributione munerum pro conventu consensuque sumpta ex more communi loquendi; inde a posterioribus, qui eam exscripsere homiliam depravatam inscriptionem, et τοῦ βόγου pro βόγας scriptum opinor; deinde ab ignorantibus quid sibi velit ἐν τῇ βόγᾳ vel βόγου, et hariolantibus nomen illud esse concise scriptum pro Ῥογερίου, titulum ipsum addidisse τοῦ βῆγᾶς. Confirmatur vel approbatur hæc nostra commentatio eo quod exemplar antiquissimum omnium Vat. biblioth. exscriptum constat ex apposita temporis nota anno 1448, nimirum post Rogerium regem annis ferme trecentis, post Theophanis tempora ferme quingentis; et et celebritas illa τῆς βόγας non solum ex usu aulæ CP., ut jam dictum est, sed multo magis ex ipsorum Græcorum cognitione, qui historias non lectitarint, abolita et oblitterata esse potuerit; contraque vero Rogerii nomen in Sicilia adhuc vigere; unde in eam opinionem devenire potuerit, qui eam scribebat, homiliam Rogerii tempore et coram illo eam habitam, non solum ex inscriptione τῆς βόγας vel βόγου, sed etiam ex iis quæ in Proemio ipso de præsentia βασιλέως dicuntur. Atque hæc de tota hac inscriptione commentus in medium, non quidem tanquam ex tripode, vel sortilegis Delphis, sed ex cortina interiorum litterarum et antiquitatis proferrem: quæ tamen accepta a lectoribus ita velim, ut ex his illud me scire profitear, non esse eam homiliam ad Rogerii tempora referendam; cætera de epigrapha ut excogitata a me et opinata, non explorata atque comperta dici. Quod si cui potior sententia succurrat, et sedeat animo, ei libentissime ipse quoque subscribam.

§ VII. — A quo consecratus archiepiscopus Theophanes fuerit.

Constituto jam et constabito multis argumentis quo tempore Theophanes Ecclesiæ Tauromenitanæ præfuerit, nimirum ab anno Basilii Macedonis III, hoc est anno Christi 812. usque ad Leonis XV, evidens mihi etiam illud efficitur eum, postquam S. Ignatius patriarcha CP. in suam sedem, a qua pervim fuerat a Photio deturbatus, ex auctoritate Adriani II pont. et synodi VIII, sub eo ad hanc causam celebratæ, restitutus fuit, legitime consecratum fuisse archiepiscopum, et in locum Zachariæ,

jam in ipso concilio depositi et exauctorati, fuisse subrogatum. A quo autem eam consecrationem acceperit, a pontifice Romano, a quo Siciliae episcopi ab initio Ecclesiarum, utpote Romanæ diocesis, ordinari consueverant, an CP., videtur in dubium revocari posse ab iis qui in antiqua historia ac præsertim ejus temporis monumentis et synodis CPoli celebratis versati fuerint. Nam ut ab octava ordine præpostero ordiar, in ea Zacharias Tauromenitanus episcopus a S. Methodio patriarcha CP., cui ejecto Joanne Iconomacho S. Ignatius successit, aperte dicitur χειροτονῶν, hoc est consecrationem, accepisse. Locum ex act. III ipsius synodi retuli Proœmio I, § IV. In septima vero subjectionis ejusdem episcopi Tauromenitani patriarchæ CP. indicio est subscriptio Joannis, in qua patriarcham suum Tarasium, qui eo tempore synodo præerat, his verbis proficitur: *Joannes sanctissimus episcopus Tauromeniæ dixit: Cum veluti divinus orthodoxiæ terminus sint litteræ quæ ab Adriano papa senioris Romæ ad pios nostros imperatores necnon ad Tarasium universalem patriarcham nostrum missæ sunt, ita profiteor suscipiens sacras iconas, etc.* Vides ut imperatores et CP. patriarcham suum appellet. Similiterque omnes episcopi Siciliae qui in ea interfuisse leguntur, in synod. et act. subscribunt. Ex quo indicio fatetur etiam dom. Rocchus Pirri in *Not. Eccl. Syrac.*, tom. III, jam per hæc tempora episcopos Siciliae CP. sedi cœpisse adhærere. Deinde etiam ex eo videtur id colligi, quod Nicolaus I, epist. 9, Gregorii Syracusani antistitis audaciam in judicium vocet, quod in Ignatium, suum videlicet patriarcham, impietatis jacula exercuisset. Tum ex damnatione ejusdem Gregorii et sententia lata per S. Ignatium patriarcham; quam nisi potestatem aliquam certe ad primas causas habuisset, laturum nunquam fuisse censendum est: quanquam ut rata haberetur ad Leonem III pontificem missi legati; et cætera, prout in historia et synodo habentur peracta sunt rite atque legitime. Ex quo eminentissimus cardinalis Baronius de hoc jure a CP. patriarcha in Siciliae Ecclesiarum vindicato sic scribit ad annum 854: *Audisti synodalia acta, sententias patriarcharum, judicia episcopalia indignis confirmatione primæ sedis pontificis. Quod autem Sicilia insula sub juribus adhuc esset Orientis imperatoris, quamvis occupata esset a Saracenis, primas causas occupaverat sibi CP. episcopus, ita tamen ut sua acta confirmatione indigere apostolicæ sedis non ignoraret.* Hactenus Baronius, idemque scribit Jacobus Gordonius in Chron. ad annum eundem, citatus ab Octavio Caetano in *Isagoges* cap. 38, et tandem manifestum id fieri videtur ex novella const. Leonis cognomento Sapientis, cujus inscriptio ita se habet: Ἡ γεγονυῖα Διατύπωσις παρὰ τοῦ βασιλέως Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, ὅπως ἔχουσι τάξιν οἱ ἑθνοὶ τῶν Ἑκκλησιῶν ὑποκειμένων τῷ πατριάρχῃ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. *Dispositio facta*

per imperatorem Leonem Sapientem, quem ordinem habeant throni Ecclesiarum patriarchæ CP. subjectarum. In extremo vero post recensionem illorum subduntur οἱ ἀποσπασθέντες ἐκ τῆς Ῥωμαϊκῆς διοικήσεως, καὶ νῦν ταλοῦντες ὑπὸ τῶν ἑθνῶν Κωνσταντινουπόλεως μητροπολιταί, καὶ οἱ ὑπ' αὐτῶν ἐπίσκοποι, *avulsi a Romana diaceri et CP. subjecti throno.* Deinde numerantur, Syracusanus, Thessalonicensis et alii metropolitæ nonnulli: Syracusano subjiciuntur Tauromenitanus, Messanensis, Agrigentinus, et alii deinceps quotquot erant tum Siciliae episcopi. Hæc sunt testimonia ex synodis et historia ejus ævi deprompta quæ subjectas per eandem tempestatem Ecclesias Siciliae patriarchæ CP. possint satis demonstrare. Unde et eodem jure Theophanem nostrum a S. Ignatio, patriarcha CP., sedatis jam per synodum VIII illius Ecclesiae turbis, ordinatum augurari quis possit. Quod si quis opinari velit, nullam certe notam schismatis Theophani nostro imposuerit, cum nec a Photio pseudopatriarcha, schismatis auctore, sed a S. Ignatio legitimo et in suam sedem restituto consecratum dicat; neque ab hoc S. patriarcha id illegitime, et sine aliqua potestate saltem peculiari sibi permissa a sede Romana. Nam per occasionem, quod ibi moraretur Theophanes ex peregrinatione suscepta Hierosolymam, de qua dicemus § sequenti, vel alia potuit id fieri legitime, ut dixi. Sed tamen quando hoc ex conjectura et ratiocinatione quadam gratuita quis augurari possit, non certo argumento comprobare, liceat potius contrarium augurari, et eum a Romano pontifice potius quam a patriarcha CP. fuisse consecratum; quod et mihi liceat de Theophane nostro præsertim credere, quod eum videam in his suis sermonibus, ad populum et gregem suum habitis de S. Petri et successorum ejus primatu optime, et ut catholicum scriptorem decet, sentire, et frequenter illum, præsertim vero homilia *De SS. Petro et Paulo*, contestari. Ex qua etiam testimonium protulit adversus Magdeburgenses novatores Franciscus Turrianus, ut in elogiis ad finem horum Proœmiorum positus, et alibi videre est. Deinde de universa Siciliensi Ecclesia illud ut certum exploratumque affirmabo, eam pontifici Romano non solum qua pontifex est et universalis antistes, sed etiam peculiari jure, qua patriarcha Occidentis, Siciliae, quæ ad Occidentem pertinet, Ecclesiam illi immediate fuisse subjectam, utpote quæ a S. Petro fuerit instituta. De quo vide luculentam dissertationem Jacobi Sirmundi in *Protreptico contra Salmasii Eucharisticon, de suburbicariis regionibus* lib. II, cap. 10. Quod manifestum esse ait Innocentius I pont. ad Decennium scribens: *In omnem Italiam, Gallias, Hispanias, Africam atque Siciliam insulasque interjacentes nullum instituisse Ecclesias, nisi eos quos venerabilis Petrus apostolus aut ejus successores constituerint sacerdotes.* Sed ego actum agerem, et fabulam recantarem, si hoc et aliis certissimis argumentis ostenderem Siciliensem Eccle-

siam pontificis Romani diœcesim, vel a prima sua origine existisse, ab eoque consecrationes episcoporum, et cœtera jura accepisse : cum præter Sirmundum jam citatum, de eo agant Octavius Caetanus in *Isagoge*, cap. jam citato, et dom. Rocchus Pirri in pluribus Notitiæ locis, satisque probatum ab iis sit, ex multis epistolis Leonis papæ I et Gregorii Magni. Sed postquam recepta a Gothicis Sicilia, quod fuit sub Justiniani imperio, ad Orientis imperium in politica administratione pertinuit, præsertim vero ex tempore synodi vii, quam supra retulimus, et maxime vero sub imperio Michaelis et Photii pseudopatriarchæ, per occasionem potentia imperatorum et synodorum quæ ibi celebrabantur, paulatim CP. episcopus etiam ecclesiasticam Siciliæ gubernationem ad se pertrahere cœpit. Nunquam tamen in universam Siciliæ Ecclesiam legitimum jus acquisivisse ostendi potest : sed contra potius eam potestatem sibi usurpasse, renitente Romano pontifice ostenditur ex epist. Adriani I ad Constantinum et Irenem, sub quibus synodus illa vii contra Iconomachos, ut dixi, peracta est; in qua pontifex postulat, ut consecrationes episcoporum et archiepiscoporum sicut olim constabat traditio nostræ diœcesis existentes penitus canonice S. R. E. nostræ restituantur; et ex epist. Nicolai I ad Michaelem imperatorem jam dictum : *Volumus, ut consecratio Syracusano episcopo nostra a sede impendatur, ut traditio ab apostolis instituta nullatenus vestris temporibus violetur*; et posterioribus etiam sæculis ex epistola Alexandri III ad Willelmum Siciliæ regem, qui a pontifice contenderat, ne Gualterus Panormitanus archiepiscopus Romam adire consecrationis causa compelleretur, sed eam ab tribus de more episcopis Panormi reciperet; cujus petitioni ita rescribit Alexander : *Licet in memoria nostra non existat, ut aliquis prædecessorum præfati electi Gualterii unquam fuerit nisi a Romano pontifice consecratus, considerantes tamen, etc., concedimus consecrari, ita tamen quod hoc non debeat in posterum in exemplum assumi*. Hæc Alexander, qui cum de Panormitana Ecclesia testetur nullum superiorum ejus autistitum ab alio quam a Romano pontifice fuisse initiatum, de aliis etiam Siciliæ episcopis id nobis conicere liceat; atque adeo non omnes patriarchæ CP. subjectos, ut ex illa Leonis dispositione aliquis argumentari possit, neque omnes ab eo consecrationem accepisse. Nec obstat quod legamus, Zachariam a S. Methodio eam accepisse, ut supra dixi ex syn. viii, act. 3, quod sane negari non potest : nam illud ex aliqua peculiari concessionem et privilegio factum dicere possumus. Postremum dico non posse mihi persuaderi illam avulsionem Siciliensis Ecclesiæ, quæ dicitur facta sub Leone, ab eo fieri potuisse; nam eo imperante jam omnis Sicilia a Saracenis fuerat occupata, quod ex chronologis liquet, Baronio, Curopalata, Fazello nostrate, et aliis, et disertè Constantinus Porphyrogeneta imp., Leonis ipsius filius, lib. ii, *De them.*, in Si-

ciliæ them., quem locum retulimus Procem. I, § 1, qui captis cæteris urbibus Syracusas sub Basilio Leonis patre, Tauromenium sub Leone parente suo expugnatum fuisse testatur. Igitur jam tum ditone politica desierant etiam, vel potius deturbati throni fuerant episcoporum. Crediderim potius in ea novella solum constitutam esse novam episcoporum, qui patriarchæ CP. subjecti erant, dispositionem et ordinem quo unus alteri præcederet in consensu. Cæterum illam avulsionem factam tempore Michaelis imp. et schismatis Photiani, qui, ut Gregorio Asbestæ Syracusano gratiam referret, ejus Ecclesiam metropolim creare, eique cæteras Sicilienses subicere qua jure quaque injuria voluit et conatus est imperatoria fretus potentia; cui etiam plus satis in rerum ecclesiasticarum dispositione tribuerunt Græci : quod queritur Gretserus noster in Codinum *De officiis aulæ Constant.*, adeoque potius in contentionem quamdam, quam in possessionem CP. patr. Siciliæ fuisse deductam Ecclesiam, eo propemodum modo quo de Bulgarica provincia recens ad fidem conversa per eadem tempora Basilii imp. orta controversia est inter patriarch. Ignatium et pontificem Romanum, præsertim Joannem VIII, ut legentibus historiam ejusdem ævi notum est. Sed hæc quæ obscuriora sunt, quam a nobis vel a quopiam ex luce aliarum historiarum illuminari et disceptari possint, utcumque existimata sint, haud in magno ponam, modo illud constet, quod omnibus persuasum velim, et optima fide præstare possum, nullum in his hominibus apparere schismatis ullius vestigium, quod attinet ad subjectionem ad Romanam sedem, sed potius plurima expressa argumenta communionis ad illam, ut supra etiam dixi, adeoque quod ad hanc rem attinet, eas inoffenso pœde legi posse. Neque vero ex illa epistola, quam supra ex conjectura a Photio missam Theophani monacho retuli, aliquid adversus Theophanem, quasi conscium schismatis Photiani, ejusque partium studiosum elici potest; nihil enim in ea agitur quod ad hujusmodi factionem spectet : id quod tamen in aliis epistolis ad Euthymium et Gregorium agi videtur : sed solum de defensione dogmatis pertinentis ad sacras imagines, et præcipue an Christus esset depingendus, ut clare eam legenti constare potest : deinde nemo affirmavit a Photio jam excommunicato et dejecto eam epistolam missam : sed potius probabiliore conjectura censebit, cum Theophani adhuc monasticam vitam agenti sit scripta, eo tempore scriptam quo Photii causa nondum bene perspecta damnataque a sede Romana et postea a synodo viii fuisset. Post hanc autem synodum, et compositum per eam schisma, redditaque Ecclesiæ Orientali tranquillitate, Theophanem ad archiepiscopi sedem fuisse promotum, ut initio dixi mihi certum apparet.

§ VIII. Peregrinationes a Theophane susceptæ.

Reliquum jam est, ut quæ de rebus a Theophane

gestis deque virtutibus sunt in his sermonibus reliqua vestigia consecutemur, ut aliquam tandem vitæ ejus speciem adumbremus. Illud autem quod ad res gestas attinet, constare potest, eum non perpetuo Tauromenii cum esset episcopus re-ediisse, sed vel negotii Ecclesiæ suæ obeundi, vel pietatis ac religionis ergo peregre ab ea fuisse profectum: nam de terrestri per Siciliam itinere ipsemet agit in homilia *de sancto Pancratio* (homil. LVII), ubi non venisse se dicit *κατόπιν τῆς ἐορτῆς*, hoc est festo *peracto*, uti proverbial fertur, quamvis id ne accideret verius sit; sed ita naturasse iter, ut tempori ad ecclesiam suam festumque diem solemnem S. Pancratii celebrandum una cum suo populo perveniret. Et quidem Panormo tum se venire ostendit illis verbis: *Ex terrestri itinere Panormo advenientes fracti corpore sumus; sed vis est facienda infirmitati corporis*. Qua vero de causa Panormum se contulerit, haud potest ex aliquo loco colligi. Certe fide publica per inducias, forte ad redimendos captivos, eo venisse verosimile videri possit, cum per illud tempus jam in Saracenorum esset potestate non solum Panormus, sed universa pene Sicilia excepto Tauromenio, ac fortassis etiam Syracusis, quæ sub Basilio Macedone tandem sunt expugnata: nec celarim lectorem in aliquibus mss. non legi *Πανορμηθεν ὁδοπορίας*, sed *ὁρμηθελος ὁδοπορίας*. Facile autem potuit ex ingenio scriptoris cui forte τὸ *Πανορμηθεν*, vel obscurum vel insolens videri potuit, id commutari. Sed *Πανορμηθεν* dici ἐπιρρηματικῶς ex usu Græcæ linguæ est; sicuti ab Homero dictum *Σιδονῆθεν*, ex *Sidone*; et multa alia id genus reperiat quisvis apud auctores. Jam igitur colliges ex hoc loco illum peregre advenisse Tauromenium, et quidem terra. Quod autem etiam navigarit extra Siciliam, et fretum Mamertinum trajecerit, extra controversiam est, nec ambiguitate scripturæ inobscuratur. Constat enim ex homilia *in sanctum Nicolaum* (homil. L), ubi ejusdem sancti Nicolai opæ a magna tempestate in eo freto coorta se veltoresque cæteros liberatos docet. Lege eum locum; ex quo etiam non obscure auguramur eam homiliam non Tauromenii habitam: ita enim loquitur de Mamertino freto, itaque illud describit, ut non notum pene ante oculos positum, ut Tauromenitanis est, sed remotum ab auditoribus, nec omnino cognitum; sic enim ait: *Πλέοντι γάρ μοι ποτε περὶ δύσιν Πληϊάδων τὸν Σικελικὸν πορθμὸν, ὃς μεταξὺ τοῦ Ῥηγίου καὶ Σικελίας βρουματωδῶς καταφέρεται*: quæ sic traduxi: *Cum enim navigarem aliquando circa Pleiadum occasum per Siculum fretum, quod inter Rhegium et Siciliam fluminis instar decurrit*. Quid necesse fuit illa designatio loci et freti fluxusque descriptio, si Tauromenii illa dixisset? Quid Tauromenii incolis notius? Igitur extra Siciliam erat cum ea dicebat. Cum vero Constantinopoli eum dixisse homiliam *εἰς τὰ βῆτα* (homil. XXVI) supra ostensum sit, ibidem etiam hanc dictam haud abnuerim; licet si quis alibi dictum velit haud repugnari,

cum nec quid affirmem habeam, in qua urbe sit dicta, nec quid negem. Jam etiam certum constat eum Hierosolymis fuisse, et loca sancta perlustrasse; crediderim equidem ad pietatis sensum explendum. Sic enim diserte fatetur hom. *De Passione* (homil. XXVII), ubi cœnaculum describit: *Ἐν δὲ τῷ μετεώρῳ τῆς Ἱερουσαλήμ ἀνφοδομήτο εὐκραεῖ ἀέρι πανταχόθεν χεόμενος, ὡς καὶ ἡμεῖς αὐταῖς ὄψεσι ἱστορήκαμεν*. Quæ Latine sic habes: *In edito quippe Hierosolymæ loco sita erat temperato undique aere circumfusa, sicuti oculis nostris ipsi perspeximus*. Quando quidem igitur in Palæstinam peregrinatus est, quis dubitare possit eum saltem obiter Constantinopolim adiisse regiam urbem, ubi imperatoris sedes, cui tum Sicilia subjecta erat? Denique ex ea peregrinatione reditus ad Ecclesiam suam Tauromenium aperte intelligitur ex duabus homiliis. Prima est, *De legisperito interrogante Dominum*, (homil. XI) ex cujus proœmio et hæc veritas, et insignis episcopi in gregem suum paterna charitas, et pietas in B. Virginem Tauromenitanam ἀχειροποίητον existit. *Non tantopere enim aridam diutina siccitate terram, et squalentem imbres sitiire dicit, quanto desiderio se flagrasse populi sui revisendi*. Legatur illud proœmium, quod sic tandem concluditur: *Ἄλλ' ἐπειπερ ἡμᾶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ μητρόθεο; Δέσποινα εἰς ἓν αὐτὶς συνήγαγε, καὶ προσκυνῆσαι ἤξίωσε τὸ ἀχειροποίητον αὐτῆς ἀπεικόνισμα, καὶ δείκνυσσι πατέρα ἐπὶ τέχνους ἐπευφραϊνόμενον φέρε τὰς τῆς ἀπουσίας βυτίδας ἀποβαλόντες καὶ συνήθους διδασκαλλὰς ἀφόβηθα*. Sed quoniam nos Spiritus sanctus, et Domina nostra Dei Mater rursus in unum adduxit locum, et iterum in aginam ipsius non manufactam venerari concessit, et patrem filii luctantem facit; age jam rugas absentis causa contractas remittentes, consuetum sermonem aggrediamur. Quid illustrius hoc proœmio non solum ad relictam ejus, sed etiam ad sanctitatem ostendendam? quam tenerum in filios amorem, quantum eorum videntorum desiderium, quantum in B. Virginem pietatem ostendit! Sed de his sequente §. Nunc hunc absolvamus ex altera homilia eundem reditum colligendo quæ est *εἰς τὴν συγκύπτουσαν, in mulierem curvam* (homil. XII); ubi malos quosdam homines et factiosos se absentem conciliabula iniisse dicit; at ubi redierit, veritos ac formidantes præsentiam suam, vimque verborum et aciem linguæ, procul aufugere, nec ad synaxim convenire: ubi aperte ostendit se ab Ecclesia sua abluisse. Reliquas ex eo sermone deductas conjecturas dicemus alibi. Atque hæc quidem de peregrinationibus ejus ita certa sunt, ut verissimæ historiæ instar de ejus vita esse possint.

§ IX. *Zelus et sollicitudo Ecclesiæ suæ: labores affecta ætate et valetudine: persecutiones pro ea toleratæ.*

Ex virtutibus quartum in his homiliis expressa reliquit exempla Theophanes, prius describam e. s., quæ publicam, post quæ privatam personam spectant; cum ex doctrinâ Philosophi inter virum p̄-

lucrum et virum bonum quoddam dixerat, et aliis proprias virtutes sicut, in una tamen persona eas copulari summa sit laus. Ac primum quidem instantia illa quotidiana et sollicitudo omnium Ecclesiarum, quam inter suos angores Paulus, communis gentium doctor, annumerat; zelus et ardor, quo, cum se scandalizaretur quispiam, urebatur; amor in suos, quos filios appellabat, gaudium enim bene procederent, quos eosdem gaudium et coronam suam vocabat; dolor cum a recta veritatis et sibi via aberrabant; severitas et acrimonia in reprehendendo, unde epistolæ ejus graves et severæ; perorationes denique quas complures commemorat; ea, inquam, erga unicam suam Ecclesiam in Theophane fuisse non obscuris iudiciis intelliguntur. Instantia enim et assiduitas subministrandi divini verbi, cogendique ad synaxim populi sui, apparet ex proœmio hom. *De centurione* (homil. XLV), ubi bonis operibus diabolum moras et impedimenta objicere ait, quod oblata judiciali controversia, quo tempore sermo habendus esset, jam prope ejus ademisset opportunitatem: de quo se sollicitum fuisse ostendit, atque rem expedisse, ne verbo divino deesset. Et eadem homilia sub finem excusat, quod aliquid in explicando superiore textu prætermiserit, eo quod mentis attentio rerum ecclesiasticarum sollicitudine sibi impediretur: et homilia *De sancto Pancratio* (homil. LVII), ubi quamvis ex itinere fessus esset ac fractus, ne tamen sermoni deesset, infirmitati corporis vim se facere velle: eamque nunquam tantum valere, ut opera charitatis impediatur, oportere. Præclara sunt etiam ad id ostendendum illa quæ dicit hom. *De Passione* (homil. XXVII). Cum enim esset populus nocturnis vigiliis et officiis defatigatus, ne molestus et gravis addendo tam longo sermone videretur, his se verbis excusat: *Verum ignoscite mihi, quia vestro satiari profectu non possum, et quo plus lucri faciatis, studium mentis intendite.* Nec postremum illud sit pastoralis sollicitudinis argumentum, quod cum infirmus esset corpore et senex, non tamen ab officio concionandi desisteret. *Et si igitur, inquit, in hom. De sanctis imaginibus, corporis imbecillitas non permitat, quantum satis est, sermonis officio desungi, modica tamen dicere non pigebit; ne si omnino sileamus, mæstitia afficiamus eos qui convenerunt.* Et homilia in tertium *Matutinum* (homil. XXX), ita se morbo laborasse significat, ut coactus sit laborem dicendi intermittere, ad quem tamen rediens sic ait: *At vero mentis nostræ torrens humoris expers et exsiccatus præterito sane tempore diu conticuit, laboranti corpori morem gerens, nunc vero evangelicarum considerationum fonte irrigatus, earum explicationem effundere properat.* Sed nihil magis hoc studium docendi populi et charitatem in eum declarat, quam proœmium homiliæ in *dæmoniacum habentem legionem* (homil. IX). Sic enim incipit: *Cohibet mihi linquam adversa corporis valetudo, sed eandem solvit desiderium perfectionis Ecclesiæ; dolores silere co-*

quet, amor suadet ut loquar; et mihi quidem morbi consolatio est roborem conferre sermones. Talis est sincera charitas; quæ extrinsecus accidunt, contemnit; id vero quod amatur in se, delectatur. Verum quando ad satietatem et sequi desidero non licet, et cetera loquatur. In homilia *De parabola decem millium talentorum* (homil. VI) affectam senio ætatem innuit, dicens: *Ita sane et ego vestrum in rebus divinis progressum concilio, chari auditores, quod me ad labores corporis minus aptum esse, etque detrectantem propter ætatem vestri studium excitat ad docendum.* Jam vero zelum et ardorem animi, ne scandalizarentur, et errores circa veram fidei Evangelique doctrinam haurirent, ostendit homilia *De muliere curra* (homil. XIII), ubi facis inertibus et consumentibus apam labores, deinde earum adventu congressuque fugientibus comparat improbos homines et seditiosos in Ecclesia. *Tales sunt, inquit, comedones vaporesque in Ecclesia; discessionem nostram observant: in te impetu facio damna ecclesiasticis rebus important; at vero linguæ nostræ aciem pertimescentes, coacta factiosorum manu per insidias nos oppugnare conantur; modo in aula Cæsariæ concilium facientes, modo in Præcursoris oratorio constituentes improbum conciliabulum, et ex baptisterio insidiarum receptaculum facientes. Cujus rei causa? Ut expellatur Isaac et Ismael introducat. Sed illi quidem fugiunt, ut videtis, cum custodias animadvertunt, et imbecilliores ex orbibus avertentes, aures ad sermonem aspidis instar occidunt. Nos vero, o ceteri mei cæli, eorum impetum declinantes, etc.* Exscripsi totum hunc locum, quia continet illustria exempla tum zeli de quo diximus, ne averterentur a recta via oves, tum ejus in objurgando acrimoniæ, tum etiam insidiarum et persecutionis, quæ initio proposuimus. Quid enim est conari, ut expellatur Isaac et Ismael introducat, nisi bonum et legitimum episcopum et pastorem de sua Ecclesia extrudere, et perversum illegitimumque intrudere? quid ex hoc nisi pietas et zelus boni pastoris colligitur, unde odium sibi apud impios ac facinorosos conflabat? *Omnes enim, inquit Apostolus, qui volunt pie vivere, persecutionem patientur.* Et in alio exemplari legitur, *Ut Jacob expellatur et Esau introducat;* quod idem significat, electum scilicet a Deo pastorem et reprobum exclusum. Ex hujus itidem homiliæ fine cognoscitur zelus in vitiis reprehendis, cum acriter invehitur contra perjuros. *Quousque tandem, inquit, ad contentiones, et rixas, et perjuria incumbemus? Me quidem horror et tremor inradit considerantem quam crebra in tribunalibus juramenta fiant, etc.* Idem habetur ex hom. XIII: *Aliqui, inquit, objurgationibus puncti hortationes fugiunt, quasi freneticæ medicos; et ex hom. XLV, De dicit interrogante Dominum, idem colligitur zelus et vis in objurgandis improbis. Cum enim eos vulturibus et scarabæis similes fecisset, qui aversantur sanæ doctrinæ odores, sicuti columbis ac turturibus bonos qui bono odore gaudent et vires sumunt, ita subjungit: *Quor-**

num vero hoc spectat exemplum? Quia scilicet, quæ hesterno die a nobis castigatio omnibus promiscue est exhibita, prudentibus quidem recteque sentientibus correctioni fuit; quorum vero depravati sunt mores, ac difficile corriguntur, ii in majorem etiam impudentiam devenere, nedum evasere meliores. Verum nos eorum morbo acrioribus medicamentis Deo adiuvante medebimur, et reprehensionibus magis austeris eorumdem stuporem, ut sentire aliquando valeant, excitabimus; vos vero qui saniore consilio, quod melius est eligentes, ad synaxim convenistis, evangelicam sermonem audite. Zelus tuendæ fidei catholice et refutandarum hæreseon apertissime cernitur in pluribus homiliis, in quibus nusquam tam acriter et graviter dicit, nunquam ita perstringit et acuit stylum, quam cum vel Juliani Apostatæ, vel aliorum seu gentilium, seu hæreticorum calumnias, irrationes, errores adversus Evangelii dicta jactatas, vel etiam anicularum fabellas inanique commenta refellit, hom. v, ix, xxiii, xxx, xli, xlv. Paternus vero in suos amor ex illo proœmio hom. *De legisperito* (homil. xi) satis apparet, quod supra retulimus, ubi tanto populi sui revisendi desiderio cum abesset, exarsisse significat hac similitudine: *Non tantopere squalens, et aspera et arefacta terra cœlestem appetit imbrem, quanto; ere ego ora vestra videre cu;iebam, o concio Deo acceptissima.* Legantur quæ sequuntur, quæ ita concludit: *Sed quoniam nos Spiritus sanctus, et Domina nostra Dei Parens rursus in unum adduxit locum, et voluit, ut iterum imaginem suam non manufactam veneremur, et patrem filiis lætantem facit, age jam rugas absentiae causa contractas remittentes, consuetum sermonem attingamus.* Idem amor declaratur hom. *De paralytico sanato* (homil. xxi): *Hæc, inquit, vestri amore, vestraque utilitatis ardente desiderio stimulatus loquor, et, quod ait divinus Jeremias, cordis sensoria dilaceratus. Sentiat igitur quod decet; et si usque ad hanc diem ab officio deerrastis, stultitiam penitentia emendate; inde etiam fiet ut nos alacriore animo vos adhortemur.* Porro ex amore nascitur gaudium de profectu filiorum, dolor de detectu; utrumque ostendit in his homiliis, atque apprime homilia *De Transfiguratione* (homil. lxx), ubi pastor comparat ab edita rupe gregem suum multiplicatum et prata pascentem contemplanti, ac lætitaniam agitantis: *Idem mihi, inquit, hodierna hac celebritate contingit. Videns enim populum meum gregem Deo dilectum ad sacram hunc ædem tanta cum religione concurrentem, in qua purissimæ Dominæ nostræ imago non manufacta collocata est, magnopere lætor, et præ gaudio gestire videor, et ad sermonem habendum incitari me sentio, etc.* Eundem animi sensum exprimit homilia *De sancta Pentecoste* (homil. xl) ob eundem populi concursus; eundem etiam homilia xxiii, ubi se comparat generoso equo in lato campo exsultanti et cursuras facienti; et magistro eo alacrius tradenti doctrinam quo discipulos videt attentiores: *Hoc me etiam, in-*

quit, excitat et reddit alacriorem, quod arrectis arribus animoque præsentem sermoni inhialis et jacta semina sicuti pinguis et fertilis ager excipit. Unde etiam me bonæ spes alunt, fore ut fructus cœlestibus horreis dignos afferat hæc agricultura. Contra vero dolor et indignatio cum secus res procederet, perspicua est ex homilia quam paulo supra retuli *de Paralytico sanato in Capharnaum*: *Conanti, inquit, mihi consuetum adire sermonem, et inter indignationem mœroremque versanti vox interciditur. Idem enim mihi contingit, quod homini agricolæ, qui cum multos sudores in excolenda terra profuderit, paucas tamen æstatis tempore demetit spicas; et cætera quæ sequuntur, maxime ad rem faciunt, ad quæ remitto lectorem, ne omnia al rem faciant, ad quæ remitto lectorem, ne omnia al rem faciant. Atque ex his locis, ex toto progressu homiliarum, in perorationibus, ubi maxime sententias morales et mysticas ad audientium documentum colligit; præsertim vero in homiliis de sanctis, ubi ipsas sanctorum historias breviter enarratas, nec non et ipsorum, et aliorum in historiam cadentium nomina pie et subtiliter ad informandum bonis moribus gregem suum explicat et convertit, ex his, inquam, perspicere mihi videor illas boni episcopi notas, quas enumerat sanctus Paulus ad Timotheum, ad quem scribit: *Hæc proponens fratribus, bonus eris minister Christi Jesu enutritus verbis fidei, et bonæ doctrinæ, quam assecutus es: ineptas autem et aniles fabulas devita; exerce autem te ipsum ad pietatem.* Et ad Titum vult episcopum esse amplectentem eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in doctrina sana, et eos qui contradicunt arguere; et demum illud ejusdem sancti Pauli præceptum facere videtur Theophanes: *Prædica verbum; insta opportune, importune; argue, obsecra, increpa in omni patientia et doctrina.* Si quis bene consideraverit et supradicta loca, et alia dicta in his perspersa sermonibus, necum, credo, sentiet, et boni pastoris Ecclesiæ formam non modo his lineis adumbratam, sed plane expressam ad vivum conspiciabitur. Sed ad alias virtutes, quæ hominem privatim perficiunt, progrediamur.*

§ X. Virtutes aliæ, maxime perfectionis Christianæ propriæ.

Aliarum virtutum, quæ privatim perficiunt hominem, multa quoque sunt in his sermonibus relicta vestigia: et sane si de summis viris perscriptæ historiæ sunt expressæ, non corporum sed animorum imagines, ex quibus qualis fuerit interna cujusque species, quæ virtutum lineamenta cognoscimus, ac fidem iis habemus, ita ut hujusmodi imaginem a Xenophonte descriptam omnibus omnium pictis, fictis sculptisque simulacris Agesilaus ille prætulisset, certe oratio ipsa imago verior animi et clarior habenda est, quæ cum ad exprimenda animi ac mentis arcana sensa natura ipsa comparata sit, perfectius et certius etiam qualis quisque sit exprimit et repræsentat. Itaque non solus ille philosophus pervulgatum illud vere dixit, *Loquere, ut te*

videam : sed etiam æterna Sapientia Phariseos reprehendens, *Quomodo vos potestis bona loqui, cum sitis mali? Homo de bono thesauro cordis sui profert bona, et malus homo de malo thesauro profert mala; ex abundantia enim cordis os loquitur.* Quod ita a Christo dictum accipitur, ut plerumque ita usuveniat; et experientia doceat, non posse tam diu aliquem ita vultum et orationem fingere, ut non in aliquo oblecta malitia deprehendatur, ut non venenum tandem in imo residens evomat. Itaque cum in his sermonibus Theophanis Ceramei nihil illum agere aliud, nihil studere videam, quam auditores suos ad virtutem informare et incendere; cum omnem explicationem Evangelii ad virtutum exercitationem utilitatemque auditorum de industria conferat et accomodat, nihilque sit doctrinæ moralis quod non consonum doctrinæ moribusque sanctorum Patrum, nihil quod nonsolum vitia damnet virtutemque commendat, sed etiam summum perfectæ virtutis apicem spectet, idque inagno cum animi studio, sensu atque ardore sæpius et graviter inculcatum animadvertam, credere mihi profecto licet, eas in se exercuisse virtutes, et fecisse prius quam docuisse; et cum omnes homiliæ pietatem sanctitatemque Christianam et religiosam spirent, pium itidem ac religiosum eum fuisse virum. Sed cum de omni virtutum genere id fieri iudicium liceat, certe de humilitate, quæ maxime est *χριστομύητος*, ut auctoris etiam verbo utar, de contemptione voluptatum corporis, deque summa perturbationum animi victoria, quam mortificationem sancti vocant, et Theophanes uti Climacus ἀπάθειαν non uno loco appellat, maxima exstant iudicia. Hom. de Zachæo (homil. xv) sic commendat humilitatem: *Zachæe, festinans descende. Anagogico sensu nos docet Christus nullum aliud magis idoneum esse pœnitendi principium, quam descensum.* Hæc vero est ἡ μαχαρία ταπεινωσις, beata illa humilitas, ex adverso diaboli superbiam opposita. *Vis pœnitentiam auspicari: fundamentum et inconcussam pœnitentiæ basim pone humilitatem. Descende, ut attollaris virtutum alis levatus.* Eandem humilitatis commendationem ac celsitudinem habes hom. de Publicano et Pharisæo (hom. xvi). Atque his quidem locis maxime hanc virtutem extollit, in aliis vero de se ipse demississime loquitur. Hom. de Archisynagogi filia et Hæmorrhœissa (homil. x), cum historiam allegorico sensu explicasset, ad tropologiam convertens orationem: *Sed quid abeo, inquit, ad vocationem ethnicorum et reliquias Israelis, et externa circumspiciens, me ipsum non video hac narratione descriptam? Agedum in historia tanquam in speculo figamus aciem mentis, et unusquisque nostrum miseram animæ suæ conditionem animadvertat, etc.* Et homilia de eo qui incidit in latrones (homil. xi): *Felix igitur ille doctor qui doctrinæ denarios adaugebit, nimirum cum veluti de re sua domestica sanum*

verbum et vitam verbo consentaneam impenderit, infelices vero omnes ac miserabiles, juxta atque ego sum, qui inaniter in aere perstreptentes quasi æsonans aut cymbalum tinniens dimidium efficiunt operis boni, et ejus quod præstantius est, expertes manent. Similia habet hom. de S. Philippo (homil. xliix): *Equidem ego cuperem ad hortandum vitam ante quam verba proponere; hic enim esset aptior docendi modus, si verbis vita concineret; sed quoniam vitam omnibus peccatorum maculis notatam præfero, ne videar tamen huic celebritati inutilis existisse, age jam Apostolo deprecatore confusus, etc.* Ex his sane verbis, etiam non animadvertente me, unusquisque lector, nisi simulationem venditionemque virtutis, ut de philosophis priscis arbitrari velit, quanta dicentis sit virtus, quanta humilitas agnoscat; et illud præsertim quo de agimus, doctorem bonum cum sano verbo vitam conjungere bonam oportere; quod cum ita doceat ac sentiat, ita etiam re ipsa eum præstitisse consentaneum est judicare. Jam hom. de Zachæo ita loquitur (hom. xv): *Et altiore sane anagogicum sensum perscrutari poterunt ii qui mundo sunt corde, quibus ob virtutum copiam a divino Spiritu mens illustratur. Nos vero peccatorum luto inhærentes, per mediocres sensus ingrediemur.* Atque hæc humilitatis documenta sint satis. De passionum vero mortificatione uti loquatur, non est unus locus. *Huc adesto,* inquit hom. de eo qui habebat legionem dæmonum (homil. ix), *quotquot tanquam a dæmonibus sic a passionibus tyrannico premimur dominatu; et hanc historiam ad nos ipsos accommodemus: vere enim a legione dæmonum non possidetur, qui peccatorum multitudine premitur, et cætera legantur in quibus uniuscujusque passionis, præsertim vero iræ, deformitatem maxime depingit et detestatur.* Alia etiam virtutum aliarum indicia si non expressa, certe adumbrata quivis etiam sine mea hac enumeratione animadvertet, quæ quidem iis præditum hujus auctorem operis indicant. Illud vero solum ad hæc nostra conjectanea consignanda nobis deest, mors vitæ doctrinæque consentanea, de qua quoniam in perturbata illa incidit tempora, certi quidpiam ex historiis vel traditionibus habere non potuimus. Et quid mirum hoc deesse in nostro Theophane, cum ejus vitæ postremam partem et mortem obscurum exceperit sæculum, ut jam in proœmio ad lectores admonui, quo sæculo usque ad Clementem II pont. etiam gesta pontificum in obscuro incertoque sunt, cum perpetuum non habeant scriptorem, et majorem suorum scriptorum partem amiserint, tempora adeo obscura et incerta habeant, ut neque quo tempore, neque quo loco, neque quo ordine aliqua Romanorum pontificum nomina reperiantur satis liqueat: quod deplorat Clacconius in *Vitis pontificum* editionis postremæ in Vita Nicolai I, qui eo tempore Romæ sedit quo Theophanes noster vivebat.

PROŒMIUM TERTIUM

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟΝ,

CONTINENS EA QUÆ AD SCRIPTIIONEM AUCTORIS ET INTERPRETIS SPECTANT.

§ I. *Doctrinæ utilitas: methodus et character dicendi.*

In quavis oratione duo inesse et observari docet I b. *Περὶ τῆς ποιητικῆς* Ari-totcles, τὴν διάνοιαν, καὶ τὸ ἦθος. Et quidem ἦθος ita definit, "Ὁ δὲ λόγος τὴν προαίρεσιν ὁμοιάζει· ἐν οἷς οὐκ ἔστι δῆλον ἢ προαίρεται, ἢ φεύγει ὁ λέγων. Διόπερ οὐκ ἔχουσιν ἦθος ἔτι τῶν λόγων· *Mos est, qui ostendit electionem sive affectum animi qualis sit, in iis rebus de quibus non est manifestum, an ea prosequatur, an fugiat qui dicit. Unde aliquorum orationes moratæ non sunt; Διάνοιαν vero ita: Ἐν οἷς ἀποδεικνύουσι τι ὡς ἔστιν, ἢ ὡς οὐκ ἔστιν, ἢ καθόλου τι ἀποφαίνονται.* Sententia vero est, in quibus ostendunt quidpiam, quod sit, vel non sit, vel universe aliquid definiunt. Cum igitur superiore ProŒmio mores dicentis ex ipsiusmet oratione expiscati simus, consentaneum est, ut hoc præsertim paragrapho quid ipse sentiat, hoc est doctrinam, quadam synopsi proponamus. Ac primum quidem illud generatim dicam, ejus doctrinam atque sententias ut in plurimis cum veterum Patrum sanctorumque dictis sensibusque congruere; eosque ipse se sectari profitetur; et quandoque quidem proprio eos appellat nomine, aliquando describit antonomastice: duos in primis Gregorios, Naziarzenum et Nysænum, tum Cyrillum, Basilium, S. Maximum martyrem; quorum non modo Theophanes auctoritatibus utitur, sed versus etiam et locos integros decerpit; quod et antiquiores ipso scriptores, et posteriores facilitasse comperimus. S. Damascenus in libris *De orthodoxa fide*, et reliquis, multa a Basilio, Gregorio Nazianzeno aliisque ejusdem ordinis Patribus libenter corrogat, atque integros sæpe textus et totas etiam periodos mutuatur. Quid de Theophylacto, Euthymio, OŒcumenio dixerim, qui S. Chrysostomi non modo ut sectatores, sed etiam epitomatores noti sunt; quorum tamen in S. Scripturam commentaria in pretio habentur. Sanctus Ambrosius, ut de Latinis aliquid tangam, ut auctor est Sixtus Senensis, opera sua ex Origene, Basilio aliisque Græcis Patribus compilavit. Venerabilis Beda ex S. Augustini dictis etiam libros implevit. Atque hi quidem posterioris sæculi Patres priorum imitatores hoc ipso quod veterem doctrinam subsecuti sunt, jure laudantur; nam et illis subscribere ipsi visi sunt, et pluribus suffragiis doctrinam catholicam approbare. Quo nomine et quidem merito etiam Theophanem nostrum inter

eos Patres noni sæculi annumerat Dominicus Gravina tom. III *Catholicarum Præscriptionum adversus nostri temporis hæreticos*, p. 1, qui ex auro apostolicorum Patrum scuta aurea fabricarunt et in templum Domini intulerunt, ut in ea mille clypei penderent, omnis armatura fortium. Sed ut aliqua in summa perstringam, nulla fere est ex duodecim illis catholicis veritatibus, quas adversus Calvinistas ex Scriptura et SS. Patribus, et antiquis scriptoribus confirmat Gualterius, societatis nostræ scriptor eruditissimus, in sua Chronologia, quorum testimonia ab hoc Theophane peti non possint, et in suum sæculum conjici. De sacrosancto missæ sacrificio, de honore et invocatione sanctorum, de adoratione imaginum, ac præcipue sanctæ crucis, de libero arbitrio, de fide cum bonis operibus conjungenda, de iisdem operibus, quæ gratia divina subnixa vitam promerentur æternam, de jejuniis ecclesiasticis, præsertim S. Quadragesimæ, de poenitentiae sacramento, et confessione auriculari, de Primatu S. Petri et Romanæ Ecclesiæ, de ejusdem auctoritate in suis decisionibus, de his, inquam, in hoc opere vel integras homilias habes, ut de S. Cruce (homil. iv), et SS. *Imaginibus* (homil. xx), vel illustria loca pro re nata; plurimamque de postremo, nimirum de primatu S. Petri, ac præsertim homiliam de SS. *Petro et Paulo* (homil. lv), quæ nos testimonia suis locis omnia observamus et illustramus. Præterea adversus antiquiores hæreticos, Arium, Macedonium, Eunomium, Nestorium, Eutychetem ejusque sectatores Acephalos, et Armenios; præsertim vero adversus impiissimum Julianum Apostatam etiam nominatim sæpe invehitur et acuit stylum, eorumque confodit errores, et doctrinam catholicam contutatur. Quod autem ad duos Græcorum errores jam in concilio Florentino damnatos de processione Spiritus sancti a Patre et Filio, et de animorum ante diem judicii beatitudine, nihil est in his homiliis Theophanis quod illos manifeste contineat, neque quod ad tuendos errores illos deduci aperte possit: quin etiam sunt dicta nonnulla ex quibus catholica dogmata confirmari possint, quod nos longius demonstramus in notis ad illa loca in quibus aliquid circa hæc dubium ex modo loquendi Theophanis pro illis temporibus, quibus adhuc definita et explicata non erant, possit occurrere. Jam quod ad privatos sensus in explicando Evangelio spectat, sunt illi quidem

non raro litterales, sed plerumque mystici, allegorici, tropologici, anagogici a verbis Evangelii eruuntur, quos ad informandos potissimum piis moribus et Christiana perfectione auditores accommodat. Erunt igitur hi et sacris concionatoribus utiles, quos afferant ad populum, et privatæ cuique spirituali animæ utilitati accommodati. Si qui vero (qui quidem admodum pauci sunt) singulares hujus auctoris sensus admirandi potius quam recipiendi, et in publicum non referendi videantur, a nobis in notis animadvertuntur, ut ne temere et sine delectu iis quispiam utatur. Concionandi methodus hæc est illi familiaris: proœmium breve præmittit, petitum vel ab ipso argumento et evangelica historia: vel quod non raro, a loco, tempore, eventibus circumstantibusque rebus; et usque adeo est illi legitimum uti proœmio, ut in homilia de Samaritana (homil. xxxviii), cum præter morem ab ipsa re et historia vellet ordiri, præoccupet auditorum expectationem et ἀπροσμίεστω; moneat sibi incipiendum. Deinde recitatis evangelii eo die prælecti primis verbis, quam cum rebus a Christo ante gestis et enarratis ab evangelistis ea consecutionem habeant, utique cohæreant, quasi altero exordio, vel potius expositione summam sæpe ob oculos ponit; tum ad ipsa verba enucleanda accedit, quibus, ut dixi, litterali et historico sensu explicato libenter ad mysticos et morales dilabitur, eosque et in ipso decursu sermonis perspergit, et præsertim in perorando totam historiam evangelicam seu vitam illius sancti cujus festo die dicta homilia, paucis item perstrictam ad allegoriam seu tropologiam subtiliter non minus quam utiliter, et pie Juxta atque ingeniose transfert: in quo nihil aliud propositum habet, quam juvare et instituere suorum auditorum animos. Quod ejus consilium minus consideranti lectori aliqua fortasse longe petita, et non tam emunctum doctrinæ lac quam sanguis elicitus videri poterit. Etymologiæ itidem et supputationes numerorum subtiles nimium, sensaque ab iis vi exorta potius et precario petita quam sponte nata censebit. Sed ejusmodi multa quoque in aliis Patribus tum Græcis, tum Latinis deprehenderit qui legerit; quæ sane non cum stomacho rejicienda, sed cum eo pietatis sensu recipienda cum quo dicta, et uti a pia mente ac pectore cælesti sapientiæ imbuto profecta, veneranda sunt. Neque vero sapienti ac justo rerum æstimatori, quæ ab antiquis Patribus tradita sunt, cum nondum Christiana doctrina eo amplitudinis claritatisque processerat, ea ex nostro ævo dimittenda: quo aureo sane videmus explicata omnia et illustrata, cum et in scholasticis disputationes deducta, et exagitata, et in sacris concionibus, quarum Christiano populo multo major nunc copia est, pervulgata et decantata sint, tunc erant præterquam in majore pretio et quasi peregrinæ sententiæ, quæ nunc domi nascuntur, et assiduitate ipsa dicendi non tanti sunt. Sed illi rudia fundamenta et

rudera ipsa jecerunt, nos super ea quadratos expolitosque lapides, Corinthia Ionique ornamenta coronidesque exædificavimus. Id etiam ex forma et charactere dicendi judicari potest, quam simplex ille nativoque colore cultuque decens, quam non lucatus et phaleratus. Sed illum in Theophane morem antiquum licet animadvertere. Genus dicendi in hoc oratore liquidum est et sponte fusum, et cum lenitate quadam æquabili profluens, omnino quale ἀπροσμίεστω; decet. Sunt enim hæc didacticæ quas ad docendum et instruendum populum bonus ac pius episcopus habuit, non tamen pedestres et indoctæ, nec dissolutæ: nec enim gravitate, concinnitate concentuque numerorum, et modicis oratoriis coloribus carent, sed quæ in corpore bene a natura constituto innata, non inducta, succo sanguineque ipso existentia, non accercita aut adventitia esse videantur. Nec figuris seu luminibus rerum caret. Habet aliquando σφοδρῶς, cumulos verborum et rerum. Παρονομασίας amat, et ἰσοκωλα, et ὁμοιόλεπτα, et ὁμοίωπτα, quæ a Latinis figuræ dicuntur, *alliterationes, membra paria, similiter desinentia similiterque cadentia*; sed nulla re magis delectari videtur quam similitudine, quod ornamenti genus ingenii est, et utilitatis ad captum rudis plebis eximiæ. Perspergit etiam sales, sed cum sale ex historiis veterum, ex fabulis et sententiis poetarum sacrarum et profanorum, ex dialectico item, mathematico, philosophico theologicoque penu non paucas doctrinas; ita ut his omnibus artibus et doctrinis, et lectione scriptorum veterum instructus apprime videatur: ea tamen ac præsertim doctrinas externas, et colores oratorios pro re ac tempore adhibet, nec sine præmunitione, idque pro potestate potius quam pro voluptate ac vanitate; nec ea toto thyloco, ut dicitur, effundere, sed parca manu proseminare videtur. Non temere igitur σφώτατος καὶ ῥητορικώτατος a suis, qui sermones ejus, ut posteritati traderent, descripserunt, suoque auctoris nomine inscripserunt, appellatus est. Claudam brevibus totam hanc dissertationem, et judicium meum tribus verbis explicabo. Visæ sunt mihi homiliæ hujus Ceramei Tauromenitani episcopi piæ, doctæ et elegantes, atque adeo dignæ quæ ad commune commodum et proferantur et perlegantur.

§ II. *Ratio mss. codd. ex quibus eruta homilia: et nonnulli earum superiores interpretes.*

Ut qua fide ex mss. has homilias publicæ utilitati legendas ediderim, compertum sit, et quo exemplo doctorum hominum id perfecerim, quod illi inceptarunt, expeditam breviter hoc proœmio: tum de mss., tum de iis qui ante me aliquas ex his sermonibus Latine preloque expressas evulgarunt. Primam huic Theophani lucem attulit, quantum ego putatis omnibus cognoscere potui, Franciscus Turrianus e societate Jesu. Illic in sua hibliotheca ms. codicem

harum homillarum Theophanis Ceramei habuit, ex qua testimonium protulit contra Magdeburgenses Centuriatores de primatu S. Petri Romanique pontificis. Ex hac eadem hophotheca homiliam de SS. imaginibus acceptam tom. IX Annalium inseruit cardinalis Baronius, ab ipso Turriano Latinam factam, et a Jacobo Sirmundo aliquot locis perfectam; cujus itidem testimonium integrum referemus suo loco. Quam eandem homiliam Jacobus Gretserus tom. II *De cruce* secundæ editionis, ut auctarium addidit post homiliam Germani patriarchæ, et unde eam habuerit, et qua auctoritate permotus ediderit, his verbis testatur ad rem maxime pertinentibus: *Inter alias schedas litterariæ suppellectilis Francisci Turriani, quas ante aliquot annos ad me misit R. P. Antonius Possevinus, reperi hanc homiliam a Turriano versam, et propria manu scriptam, quam diutius latere nolui, tum propter Turrianum virum doctissimum tum propter argumentum quod cum homilia Germani prorsus concinens merito eidem annectitur.* Hæc Gretserus; ex quibus vides quanti hæc antiqua SS. Patrum monumenta a litteratissimis viris æstimentur. Idem Gretserus tom. II *De cruce* duas homilias Theophanis Ceramei Græce simul et Latine ex sua interpretatione edidit. Unde eas habuerit non testatum reliquit in notis, sed equidem ex codice Margunii censeo, cujus ibi mentionem facit ex occasione locorum corruptorum et ab eo emendatorum. Jam vero ex notis ejusdem Gretseri intelliges has homilias mss. servari Venetiis. Sic enim ipse: *De Theophane Cerameo hæc Epitome Bibliothecæ Gesnerianæ: Θεοφάνους τοῦ Κεραμέως ὁμιλίαι εἰς Εὐαγγέλια τῶν Κυριακῶν, καὶ εἰς τινὰς ἑορτάς. Manuscriptus liber Venetiis.* Idem habetur in Bibliotheca SS. Patrum sæculo IX; sed cum apud me Epitomen Gesnerianam non haberem, consului eam quæ habetur in biblioth. Dom. Aloisii La Farina, baronis Aspri-Montis, et genere et studio eruditionis nobilis, de cujus fratre D. Martino supra memini Proœm. I. Reperi autem in ea epitome non solum Græca verba quæ Gretserus fideliter retulit, sed et aliam notam, ex qua Gesnerus eodem errore quo cæteri, de quibus supra Proœm. II, tanquam diversos ponit Theophanem et Gregorium, ambos Cerameos, ambos Tauromenii archiepiscopos; sed hunc eorum qui ante me scripsere, errorem jam detexi proœm. illo II, § II. Sic igitur Gesnerus: *Gregorii Tauromenitanæ Ecclesiæ archiepiscopi Siciliensis, Ceramei dicti, homiliæ in Evangelia, et aliæ quinquaginta septem manuscriptæ existant in biblioth. Italia.* Has homilias Gregorio inscriptas easdem esse atque has quas nos damus sub nomine Theophanis, jam ostensum est supra Proœmio II, § II. Atque harum bibliothecarum cognitionem ex impressis hactenus libris accepi. Jam vero eas etiam asservari in tribus Galliæ insignibus bibliothecis, scripsit ad me de hac re rogatus

P. Jacobus Sirmundus, soc. Jesu, et ex omnibus indiculos manu sua scriptos itidem transmisit, ex quibus intelligerem quænam mihi deessent, ex Bibliotheca Regia, ex ea quæ Folientinorum S. Bernardi monachorum, et ex ea quæ est collegii societatis Jesu Parisiensis, quæ olim fuit cardinalis Joiosæ. Præterea in Regia Biblioth. Hispan. in monasterio S. Laurentii quod Escuriale vocant, Γρηγορίου ἐπισκόπου τῆς Σικελίας ὁμιλίαι ἀπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, et in alio codice: Ὅμιλοι τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ. *Gregorii episc. Siciliæ homiliæ a principe publicanorum inchoatæ, homiliæ totius anni.* Quas sane easdem esse atque has quas evulgamus fidem fecit D. Marianus Vulguærna, Panormitanus, non magis genere quam litterarum Græcarum eruditione clarus; cui Madriti in regia Philippi IV degenti negotium in hac re litteraria dedi, ut de his homiliis deque auctore cognosceret, et ex indice earum quas apud me habebam, ad ipsum transmissio conferret argumenta, inscriptiones, et prima cujusque verba; quibus collatis easdem esse comperit quas apud me esse intelligebat. Atque eadem in bibliotheca ad codicem adjunctum reperit opusculum singulare quoddam, quod in aliis bibliothecis reperiri nondum accepi, Λεξικὸν τῶν ὁμιλιῶν sive Glossarium vocum singularium et difficultium auctoris cum earum explicatione; cujus ego lexici apographum, cum, adhibita multorum amicorum et litteratorum hominum ope, tandem diligentia Laurentii Cocchi, viri eruditi et in apparatu Historiæ S. Demetrii martyris studiosissimi, nactus essem, ad calcem hujus operis imprimendum curavi (a) ut exstaret etiam hoc testimonium et vestigium antiquitatis. Sed de eo plura illo in loco. In Vaticana Bibliotheca duo sunt codices harum homiliarum quibus indices ad me tres qua Græce, qua Latine amicorum, ac præsertim dom. Constantini Caetani abbatis, opera diligentissime perscripti, sunt missi; in altero codice eadem homiliæ nomine Theophanis Ceramei, in altero Gregorii continentur; inscriptiones sunt hujusmodi: in uno cod. Θεοφάνους, τοῦ ἐπίκλην Κεραμέως, ἀρχιεπισκόπου Ταυρομενίας τῆς Σικελίας, ὁμιλίαι αἱ κυριακαὶ τοῦ ὄλου χρόνου; in altero: Τοῦ μακαριωτάτου, σοφωτάτου τε καὶ ῥητορικωτάτου κυρίου Γρηγορίου ἀρχιεπισκόπου Ταυρομενίας τῆς Σικελίας, τοῦ ἐπίκλην Κεραμέως. Quæ duo nomina, Gregorius et Theophanes, unius esse auctoris patet. Inde sequuntur homiliæ ordine, in cujus calce designatus annus 1448, unde antiquitas codicis intelligitur. Postremo P. Octavius Caetanus, soc. Jesu, cujus studio ac labori hoc nostrum opus acceptum est referendum, cum quæ ad condendam et illustrandam sanctorum Siculerum historiam facerent diligentissime perquireret et appareret, harum homiliarum exemplaria describenda curavit. Et quidem ex duobus codicibus, ut ipse in adversariis suis, quæ

(a) Nullibi tamen comparet. Cf. supra col. 41. EDIT. PATR.

apud me conservo, testatam reliquit, altero Vaticano, altero Meletii Atheniensis monachi: ex monte Sancto, familia S. Basilii, qui ex Oriente Messanam appulsus ibique cœnobii S. Catharinæ præfectus librum harum homiliarum manu exaratum illi perbene communicavit; in eo vero plures homiliarum Theophanis, tum Philippi Ceramitæ nominibus inscriptæ continebantur, de qua tamen varietate nominum disceptatum a nobis ac definitum est supra Proœm. II, § II; et quidem librum illum Meletianum ex autographo fuisse exscriptum, quod olim asservabatur in monasterio SS. Petri et Pauli de Itala; sed tamen id autographum hodie non exstare. Id monasterium Basilianorum est inter Messanam et Tauromenium situm: ad quod certum hominem nisi, qui de eo diligentius notitiam aliquam seu traditionem exquireret, nec quidquam a paucis illis monachis qui ibi vivunt sciri potuit. Homilias autem de Resurrectione, et alias plures de sanctis ex Vaticano codice jam ante descriptas et in eodem fuisse libro, sed non inde transcriptas, ne supervacaneum opus, et impensa fieret. Horum igitur exemplarium alterum hic Panormi relictum et inter reliquam litterariam suppellectilem in morte traditum sibi P. Alfonsus Caetanus ejus frater spectatæ religionis vir, et pietatis ac studii in sanctos viros Siciliæ hæres, ad me detulit: viderem an foret operæ pretium Latinitate ac luce donare; et si tantum laborem, et diurnis meis occupationibus spatii possem impendere, negotium susciperem. Placuit subsesivas saltem horas ex quotidiano munere pensoque suffurari. Alterum vero idem R. P. Octavius, ut qui maxime cuperet, et unum hoc agitaret animo, ut hæ homiliæ tandem lucem aspicerent, quæ sibi luce dignissimæ videbantur, unde non parvum Siciliensis Ecclesie splendorem esset acceptura, misit in Gallias ad Jacobum Sirmundum, soc. Jesu, cujus opera multa atque præclara in lucem prolata, quantus vir sit, sine mea oratione per se quamvis tacita prædicant, quo Romæ P. Octavius fuerat familiariter usus, ut vel ipse verteret, vel vertenda Latine curaret. Is lampada tradidit P. Dionysio Petavio, societatis nostræ, qui rem aggressus, primam, et: τὴν ἀρχὴν τῆς Ἰνδίκτου, Latinam fecit; postea tedio victus, aut codicis queri habuit obscuritate, a cœplo destitit, et sibi externum hominem subrogavit qui non modo rem non est orsus, sed vix tandem illud exemplar restituit. Sed P. Dionysius ne lucubratio sua illa periret, homiliam illam sub nomine Gregorii edidit Græce et Latine una cum historia Nicephori patriarchæ Constantinopolitani; quæ quidem ita se habere tum ad me scripsit epistola sua P. Sirmundus, tum ipse P. Dionysius litteris et memoriæ prodidit in suo illo libello, ubi in notis chronologicis cum de indictione agit, sic scribit: *Quod posterius, ut alius omittam, Gregorius Κεραμῆς, Tauromenitanus archiepiscopus, indicat homilia εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Ἰνδίκτου, ἥτοι τοῦ νέου κτους, quam nos una cum aliis pluribus ejusdem*

scriptoris nondum evulgatis accepimus a R. P. Jacobo Sirmundo, viro pererudito, qui quia crebro a nobis earum editionem flagitat, ut ei aliqua ex parte satisfact, velut specimen quoddam indictionum occasione præmisimus. Hæc Dionysius. Ego igitur opus aggressus, cum unico illo meo exemplari non possem esse contentus, nec satis lectoribus uno illo testimonio fidei nec auctoritatis operi facere posse viderem, ad certam exploratamque de iis fidem habendam animum adjeci. Et primum easdem ill. s esse homilias quæ Theophanis Ceramei, Tauromenitani antistitis, a majoribus essent dictæ receptæque, comperi ex ipsa inscriptione, nimirum εἰς τὰ εὐαγγέλια Κυριακὰ, καὶ ἑσπέρια τοῦ ὄλου ἐν τριτωῦ. Quod sane constat ex omnibus testimoniis quæ de hoc auctore congeram infra. Deinde cum impressis apud Greiserum, Baronium, Dionysium meas mss. contuli, et quidem constare sensus et verba vidi; quamvis aliquot fragmenta vel in meo exemplari vel in impressis deessent, quod scriptorum vel culpa vel errore factum esse potuisse animadvertēbam; et ex duabus unam integram posse restitui, de reliquis vero continuo litteras ad amicos et eruditos misi Romam, in Gallias, in Hispaniam, in Germaniam, ut, exploratis bibliothecis, de his homiliis me certiores facerent. Et quidem ex Gallia P. Sirmundus non modo indices ex tribus bibliothecis quas dixi, sed et unam manu sua transcriptam de SS. apostolis Petro et Paula, et aliquot proœmia illarum quæ mihi tunc deerant vel incerta erant; ac præterea quæ humanitas in tanto viro et studium perficiendi operis inerat, studio ac diligentia recuperavit exemplar illud quod jam amissum existimabatur, et ad me transmisit ex Gallia incolume. Hoc quamvis nullum præferret auctoris titulum, fortasse quia prima pagella in multas manus et loca translata ac detrita interierat, tamen contuli cum meo exemplari, ut cum easdem esse homilias comperissem, confirmatus magis in fide exemplarium sum: quin et lucratus ex eo multas homilias quæ in meo deessent, et loca plurima quæ in meo itidem essent intercisa, depravata, obscurata posse suppleri, emendari, illustrari vidi: et cum in illo sensus essent integri magis et pleni quam in meo, in hoc autem scriptura ipsa sive orthographia emendatior et clarior quam in illo, ex utroque quod erat lacerrum mutilumque refeci atque sanavi, quod depravatam correxi, quod obscurum illustravi; atque ita integras perfectasque homilias describendas edendasque curavi. Aldidit præterea P. Sirmundus exscripsisse se Romæ ex antiquo exemplari undecim homilias εἰς τὰ ἑσπέρια, quas easdem etiam reperi, Deo operi aspirante, in monumentis a P. Octavio relictis et mihi traditis. Ex quibus collatis cum aliis totidem mei exemplaris non parum lucis ac fidei accepi. Roma non solum conferendum indicem argumentorum et principiorum curavi, sed exscribendas etiam plurimas, tum quas non haberem, tum earum quas haberem. Et quidem duas et

viginti integras accepi; quibus si addas undecim εἰς τὰ ἑωθινὰ et alias non paucas de sanctis, si non omnes, certe maximam partem homiliarum e Vaticana bibliotheca depromptas possis agnoscere; quibus cum convenient eæ quæ in utroque exemplari tum Panormitano, tum Gallicano (sic ea voce distinguendi gratia), de cæteris idem iudicium prudens facere possis; et omnes perinde habere, ac si omnes omnino collatae fuissent, et ex Vaticanae bibliothecæ fide a me traductas publicatasque censere. Illud etiam monuerim ad confirmandam huius operis fidem, una excepta homilia, *de legisperi: o interrogante Dominum* (homil. xi), reliquas omnes ex duobus tribusque exemplaribus inter se collatis a me proferri. Quod in singularum notis animadvertam; ubi etiamsi quid lectio variet, si quid mea conjectura correctum restitutumque sit, si quid ex omnibus lectionibus rectius videatur et verius, quod tamen sit alicujus momenti, admonebo.

§ III. Ordo homiliarum.

Non est alia series harum homiliarum, quam ea qua sunt evangelia per dies Dominicos festosque sanctorum per annum Græcorum ritu digesta. Constat autem non solum ex τοῦ Εὐαγγελιστάρου, hoc est, libro quo evangelia descripta sunt in Liturgiis recitanda, nec ex Menais solum, in quibus preces et hymni sanctorum per menses dispositi, sed etiam ex nostro Theophaue in homilia cujus initium: Ἐπειδὴ περ ἀρχὴν εἰλήφει σήμερον (homil. v), quo ordine evangelia distributa sint. Inchoant enim annum ecclesiasticum a Septembri; et Dominica post Exaltationem sanctæ crucis ex S. Luca legere incipiunt, usque ad Quadragesimam: quo tempore ex Marco usque ad Pascha; hinc usque ad Pentecosten ex Joanne: exinde ex S. Matthæo, quo orbem annum claudunt in Augusto. Quod etiam in codice Vaticano post homilia *De sancto Joanne Baptista* (homil. lxi) quæ incipit, Καλῶς ἐφάρμοσεν ἡ τάξις, adnotatum est his verbis, Ἰστέον ὅτι ἕως ὧδε πληροῦται τὸ μηνολόγιον ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου ἀρχόμενον οἰσὲι καὶ τὸ τέλος τοῦ Αὐγούστου τελειούμενον. *Sciendum, quod hic desinit menologium a Septembri incipiens et in fine Augusti completum.* Atque hic ordo pierumque constat in omnibus codicibus mss. qui omnes incipiunt ab homilia εἰς τὴν Ἰνδικτον, ἧτοι ἀρχὴν τοῦ νέου ἔτους, quæ est de mense Septembri, et desinunt, quod ad evangelia κυριακὰ attinet, in eam quæ est *de divite interrogante Dominum* (homil. xlv); quod vero ad festa, in eam quæ est *de S. Joannis Baptistæ decollatione* (homil. lxi), in cujus proœmio ipse Theophanes illud advertit, recte in ipso S. Præcursore finire annum, et exinde novum inchoari, quod ipse fuerit medius inter veterem legem et novam. Hunc ordinem ritumque evangeliorum etiam retinere in nostro libro visum æquum, nimirum ut antiquitati Patris et codicum auctoritati et Græco veteri ritui locus daretur suus. Nam etiamsi ad Romanæ Ecclesiæ ritum

positionemque evangeliorum in ea usitatam eas ordinare voluissemus, nec omnes sermones explere Dominicos festosque potuissent dies, et aliqua extra Dominicas festosque vagari debuissent. Ut enim cum nostro ritu convenient aliqua, plura discrepent, tamen neque multum interesse ad utilitatem lectorum visum est suone an nostro collocarentur ordine, cum satis ei consultum esset si indicem peculiarem evangeliorum Romanæ Ecclesiæ describeremus, in quibus huius Patris expositio possit haberi. Verumtamen etiam optimum factum visum est, ut homilia in evangelia Dominicalia disjungeremus ab iis quæ sunt in festa sanctorum, ut utrarumque ἀκολουθία commodior et evidentior easet. Quanquam enim homilia in evangelia sanctorum sint interjectæ Dominicis diebus, servato eodem anni decursu, tamen variant mirifice codices in his inter se ordinandis, ut in aliis alia præcedat, alia subsequatur. Quare cum neque certus ex codicibus statui possit ordo, nec esset religio illorum deserere ἀκολουθίαν, modo commoda aliqua et consentanea institueretur, ab alteris alteros discerpere satius duximus, et quasi secundum tomum et novum initium facere ab homilia *de sancto Demetrio* (homil. xlvii). Quanquam illa quæ est in anni principium, cum sit caput non solum festorum, sed etiam Dominicarum, stabilemque sedem in omnibus codicibus habeat, primo itidem loco posuimus. ut omnium chorum duceret; præterea homiliam seu potius orationem in *Exaltationem sanctæ Crucis* quæ sane de festo est, cum certam itidem videatur habere sedem in codicibus omnibus post Dominicam præcedentem hoc festum, et quo ambæ homiliae ad S. crucem pertinentes se invicem consequerentur, eam quæ de festo est adneximus ei quæ est de Dominica; reliquas omnes seposuimus, ut dixi. Homiliae εἰς τὰ ἑωθινὰ, hoc est, in undecim matutinalia evangelia, quamvis inter Dominicales recenseri possint, tamen postremæ omnium in codd. describuntur. His utuntur Græci non in Liturgia, ut cæteris, sed in Officio matutino, hoc ordine, ut singulas singulis Dominicis recitent, incipientes a primo usque ad undecimum: quibus expletis in orbem redeunt, atque ita unoquoque Dominico die unum ex his evangelis legunt, prout incidit. Eæ igitur homiliae cum unum contineant argumentum Resurrectionis Christi, post homiliam *de Passione* collocare visum est rectum, hac ipsa de causa, quia de Resurrectione sunt; quas deinde commode consequuntur homiliae *de Ascensione* et *de Pentecoste*, quanquam inter has et eas *de Resurrectione* intercurrat homilia de Samaritana, quæ est ex Evangelio S. Joannis, et Dominica post Pascha legitur. Ad hæc, homilia *de Ascensione Domini* idem habet evangelium atque ea quæ in sextum matutinum, quæ causa est cur a numero undecim homiliarum hæc absit, servata tamen in sequentibus numeri ratione; at quia illa proœmium continet de festo die Ascensionis, eodem ordine colloenda fuit

quo Ascensio præcedit Pentecosten. Illud postremo in hoc paragrapho admonitum lectorem velim, neque omnes homilias quas edidimus (sunt autem hæc quas pro studio diligentiaque nostra et adjumento amicorum adhuc adhibito, reperire potuimus in bibliothecis, sexaginta duæ) Dominicalium dierum numerum et locum explere, sicuti neque sanctorum; sed multas deesse manifestum est. Et quidem homiliæ in S. Lucæ evangelia videntur esse cæteris plures, quamquam homilia in secundam Dominicam quæ est, Καθὼς θέλετε ἴα ποιῶσιν ἡμῖν, etc., ex cap. vi S. Lucas ut ponitur in Evangelistario, sine dubio deest. Et ne de singulis examen habeatur ad amussim, quod longum esset, neque tanti est, certe in homiliis ex S. Joanne, quæ post Pascha leguntur, solum ea superest quæ est *de Samaritana*, et ex homiliis in evangelia S. Matthæi, quæ post Pentecosten plures sunt, paucae admodum exstant. Factumne id sit quia dictæ non sunt vel propter a-statis calores, vel propter absentiam episcopi; an quia dictæ quidem, non tamen exscriptæ, vel exscriptæ profecto, sed interierint, vel lateant adhuc in aliqua bibliotheca neque ad nostram pervenerint notitiam, non habeo certum quod dicam. Homilias in illa verba, *Lucerna corporis est oculus et in reliqua ejusdem evangelii*, in Dominicas post Pentecosten conjicere visum est cum sint ex evangelio S. Matthæi, etsi in multis codd. reperiantur inter eas quæ sunt in D. Lucam. Sed, ut dixi, cum constet ordo anni quo disponuntur evangelia, non tamen singulorum Ἐὐαγγέλια in codd. apparet: quare recta ratione arbitrioque nostro usi sumus; nisi si, quod tamen me latet, quod in Græcorum ritu usuque sit positum *μυστικώτερον*. Quod tamen mihi religioni non duco, cum, ut dixi, ordo hic non sit ex rebus magni momenti, doctrina solum et evangeliorum explicatio usui sit et magni facienda. Homiliam εἰς τὸν γενόμενον αὐχμὸν cum neque diem, neque tempus anni certum habeat, in postremum relegimus locum, et potius extra ordinem quam in ordine reposuimus. Atque hæc utcumque de serie homiliarum prædicta sint, quam prout in nostro hoc libro se habeat, subjiciemus ob oculos.

§ IV. Ratio interpretandi.

Quam difficile et operosum negotium sit ex una lingua in aliam veterum scripta traducere, is omnium optime novit qui hujusmodi negotium tractat et hoc saxum versat. Ex quibus omnibus luculentissimus testis sit, utpote scientissimus linguarum omnium, Hieronymus, qui et ex Hebræo sacra monumenta, et ex Græco aliorum multa traduxit. *Difficile est, inquit ille in Præfatione ad Eusebii Chronicon, alienas litteras insequentem, non alicubi excidere; et arduum, ut quæ in alia lingua bene dicta sunt, eundem decorem in translatione conservent. Significatum est aliquid unius verbi proprietate, non habeo meum quod id efferat; et dum quæro explere sententiam, longo ambitu rix brevis ritæ spatia con-*

*sumo. Accedunt hyperbatorum anfractus, dissimilitudines casuum, varietates figurarum; ipsum postremo stum, et, ut ita dicam, vernaculum linguæ genus. Si ad verbum interpretor, absurde resonat; si ob necessitatem aliquid in ordine vel in sermone mutavero, ab interpretis videbor officio recessisse. Hæc S. Hieronymus, quibus nihil potest planius vel plenius de interpretandi difficultatibus dici; quin ipse Tullius eloquendi disertissimus, cui mirum est verba deesse potuisse: cum ipse si quis alius sermonem patrium ditaverit, nonne inops esse sibi videtur in exprimenda vi et energia Græcarum vocum? Nam quæ Stoici προηγμένα et ἀποπροηγμένα, hæc ille aliquando *prægmata* et *apopragmata*, aliquando *præposita* vel *præcipua* et *rejecta*, nonnunquam *promota* et *remota* vertit; ut initio lib. iii *De finibus* sub Cætonis persona: *Equidem soleo etiam, quod uno Græci, si aliter non possum, idem pluribus verbis exponere; et tamen puto concedi nobis oportere, ut Græco verbo utamur, si quando minus occurrat Latinum, ne hoc ephippiis et acratophoris potius quam prægmenis et apopragmenis concedatur, quamquam hæc quidem præposita recte et rejecta dicere licebit.* Et paulo post in eodem libro de iisdem loquens, *Sed ea, inquit, quæ secundum locum obtinent προηγμένα, id est producta nominantur, quæ vel ita appellemus, id erit verbum e verbo, vel promotum et remotum, vel ut dudum diximus, præposita, vel præcipua et illa rejecta.* Hæc Tullius. Quæ duorum summorum virorum testimonia eo producere volui, ut si idem mihi in hac interpretatione condenda contigisse fatear, sine pudore constiteri possem. Quare cum essem inter illos duos modos seu potius fines extremos interclusus, in quorum alterutrum si declinarem, in vitium impingerem: nimirum ut vel verbum ex verbo redderem Græca, Latini sermonis decore posthabito; vel sensum solum spectarem, nulla Græcarum vocum habita ratione, quorum alterutrum facilius et proclivius futurum erat, secutus sum tale temperamentum, ut nec facta ad verbum evaderet inepta translatio; et tamen ita sensus Latina phrasi seu potius complexione converterem, ut verbis etiam singulis quoad ejus fieri posset, verba responderent. In quo equidem elaborasse mihi videor; utrum sim assecutus alii judicent. Illud profecto verum dixerim nonnullas sententias, si meo modo, et more, et eo sermonis Latini stylo, cui sum assuetus, explicare licuisset, elegantius et concinnius eas efferri potuisse; sed quia interpretis officio fideque obligatus mihi videbar, eas non ut voluissem, sed ut debuisssem Latinas fecisse. Quin etiam illud servare volui, ut hæc interpretatio, quandoquidem ea usuros haberem etiam pro suggestu sacros oratores, non ita in Ciceronis partes transiret, ut a religione discederet; et dum nimis videri cupio Ciceronianus, minus Christianus viderer. Si dictio aliquod ecclesiasticum saperet, id mihi laudi potius quam vitio ascribendum duxi. Itaque cum multis SS. Patribus Latinis,*

non modo Græcis, numerosam placuisse orationem videam, quod ea nescio quo majore impetu et vi numeris contorta quasi telum amento contorqueatur, numeris etiam alligavi periodos; cæterum a nominibus verbisque ecclesiasticis, et quæ jam Latii jure non a veteribus comitiis, sed ab Ecclesia Romana donata sunt, non abhorrerem; quanquam est etiam quando illa circumscribam ut hoc posse me facere, non censere tamen oportere perpetuo, existimarer. Etenim circumscriptio ut interdum non commoda solum, sed etiam necessaria videtur; sic iterata sæpius, et dignitatem amittit et salietatem parit: puerile mihi visum, quod *baptizare* dicunt, et *baptismum* uno ore Latini cum Græcis, *sacro fonte lustrare*, et *lustralis aqua* anxie semper

pertinaciterque dicere; quod de similibus multis, *spiritualis, sensibilis, passiones*, et aliis id genus dictum hoc uno exemplo intelligatur. Demum cum tria illa præstare debeat bonus interpret, religionem, fidem, indolem: religionem in verbis, fidem in sententiis, indolem in dignitate, majestate affectuque dicendi; primam, quatenus cum sermone Latino et Christiano conveniret, exhibuisse me fateor; secundam religiosissime sancteque servasse; tertiam etiam assequi pro ingenio meo studuisse; et omnino omne punctum ferre, et illud interpretis officium facere pro virili parte esse conatum; non ut ipse disertus apparerem, ut S. Hieronymus loquitur epist. 133, sed eum, qui lecturus sit, intelligere ut facerem, quomodo ipse intellexit qui scripsit.

EJUSDEM FRANCISCI SCORSI

PRÆFATIO

Notis suis præmissa, quas ex voluminis calce revocatas textui subjerimus.

Tametsi, defunctus satis officio interpretis videri poteram, satisque magnum capere fructum operæ meæ, si Theophanem Cerameum ex Græco in Latinum sermonem fideliter perspicueque converterem; tamen cum ab ipso operis suscepti principio animus inclinavit, ut de meo etiam notas sive explanationes ad interpretationem adjungerem, nunquam mihi imperare potui, ut interpretis munere, et nomine contentus essem. Quod animi studium meum, ut rectum mihi esse, eique adeo obsequendum videretur, suaserunt. Primum ipsa mss. codicum conditio notas postulare aliquas visa est. Quæ cum plerisque veterum monumentorum editoribus negotium semper exhibuerit, tum mihi haud minimum successit; qui exemplaria nactus sum non usque quinque emendata, nec integra, sed deformata multis passim in loci, nec verbis solum, sed etiam sensibus luxata, ac mutilata; quæ cum essent a me duorum, triumve, nonnunquam quatuor exemplorum adhibita consultatione, et ope sanata, perpurpurgata mendis, et in nitorem, integritatemque restituta suam, earum castigationum lectionumque variarum reddendam a me rationem in notis, neumque apriendum iudicium existimari; ut non solum qua fide et diligentia has homilias legendas proponerem omnibus compertum esset, sed etiam suum cuique relinquerem, veluti datis tabellis, de iis arbitrium. Nec vero ancipitum locorum modo, quæ Scripturæ variantes parerent, sed et meæ interpretationis afferendam non raro rationem putari, cum eam Græcicæ vocis ambiguitas, vel obscuritas, dubiam faceret, adeoque ejus enucleandam vim et originem, ut quare hac potius, quam alia Latina voce sententiæ reddiderim, planum esset. Atque hæc causæ mihi fortasse cum cæteris interpretibus suere communes, cur in notis hæc agerem. Illæ vero intrinsecus petiitæ, quod in his sermonibus multa sunt perspersa ab omnigenum doctrinarum penu deprompta condimenta; allusiones, allitterationes, schemata alia, adagia, fabulæ, historiæ, numerorum mysticæ rationes, quæ et si πολλοστοπος viros minime forsitan laterent, cum tamen omnibus, quos etiam lectores hujus operis essem habiturus, nota esse non crederem, ne ea lector non degustata præteriret, vel non intellecta parvipenderet, his adnotationibus providendum duxi, ex quibus retrusarum rerum intellectus posset hauriri. Multa præterea insunt explanationes vel Evangeliorum, quæ hic epiſcopus idem, et ecclesiastes de veteri more pro concione explanabat, vel aliorum locorum utriusque Testamenti, quæ ad rem suam inducit, sive in Græco textu LXX interpretum, ipsorumque evangelistarum vim et venustatem obtinentes suam, sive etiam ex se singulares, et admirabiles, eoque fortasse duriusculæ et minus cuiquam probabiles, quas meis hisce notis, seu commentationibus excutiendo, et expediendo emulire, et aliorum Patrum et interpretum, seu veterum seu recentiorum, si qui essent ὁμολῆτοι, consensu firmare, æquum censui; ne gratis quidpiam, ac temere dictum ab hoc auctore crederetur, vel ambiguum adhuc in legentium animis non insideret. Dicta vero superiorum Patrum, utriusque præsertim Gregorii, Nazianzeni, Nyssenique et sancti Maximi martyris, quibus familiariter utitur, et nonnunquam quidem longiore orationis tractu Theophanes refert, sæpius vero breviter, et vel expresso auctoris nomine, vel suppresso, vel eleganti antonomasia circumscripto significat, ea ubi exstarent designatis ipsis locis indicare necessum habui, et ubi res postularet etiam transcribere in notas, ut et certa testimoniis fides, et quibus verbis ab utroque ea essent prolata constaret. Quod si quæ ex his locis insignem aliquam doctrinam, quæstionemque theologicam continerent non tam in nostro Theophane, quam in ipsis fontibus, a quibus essent hausta, obscuritatem, difficultatemque ex se crearent, in iis etiam copiosius, subtiliusque dissectandis distinctineri consilium fuit, atque ita utrique auctori lumen afferre ac de eadem fideliter ὁμοτολῆτοι ἀλεῖν. Quod eo impensius feci, et elaboravi, si quæ doctrina ad fidei dogmata attineret; quorum sane cum hic Cerameus sit et egregius doctor, et acerrimus propugnator, eorum certe, quæ in Ecclesia, vel suo vel superioribus sæculis sancita, ac definita jam fuerant; ne vero iis de quibus inter Græcos, Latinosque diu multumque disceptatum fuit; et tandem in concilio Florentino post aliquot, quam Theophanes scripseri, sæcula decretum, ac definitum, ne iis, inquam, dissentire Græcis hic scriptor quod alicubi uno alterove verbo non

lucum et virum bonum quoddam differat, et alia alius propriæ virtutis sint, in una tamen persona eas copulari summa sit laus. Ac primum quidem instantia illa quotidiana et sollicitudo omnium Ecclesiarum, quam inter suos augores Paulus, communis gentium doctor, annumerat; zelus et ardor, quo, cum scandalizaretur quispiam, urebatur; amor in suos, quos filiolos appellabat; gaudium cum bene procederent, quos eisdem gaudium et coronam suam vocabat; dolor cum a recta veritatis et fidei via oberrabant; severitas et acrimonia in reprehendendo, unde epistolæ ejus graves et severæ; persecutiones denique quas complures commemorat; ea, inquam, erga unicam suam Ecclesiam in Theophane fuisse non obscuris indicibus intelliguntur. Instantia enim et assiduitas ministrandi divini verbi, cogendique ad synaxim populi sui, apparet ex proæmio hom. *De centurione* (homil. XLV), ubi bonis operibus diabolum moras et impedimenta objicere ait, quod oblata judiciali controversia, quo tempore sermo habendus esset, jam prope ejus ademisset opportunitatem: de quo se sollicitum fuisse ostendit, atque rem expedisse, ne verbo divino deesset. Et eadem homilia sub finem excusat, quod aliquid in explicando superiore textu prætermiserit, eo quod mentis attentio rerum ecclesiasticarum sollicitudine sibi impediretur: et homilia *De sancto Pancratio* (homil. LVII), ubi quamvis ex itinere fessus esset ac fractus, ne tamen sermoni deesset, infirmitati corporis vim se facere velle: eamque nunquam tantum valere, ut opera charitatis impediatur, oportere. Præclara sunt etiam ad id ostendendum illa quæ dicit hom. *De Passione* (homil. XXVII). Cum enim esset populus nocturnis vigiliis et officiis defatigatus, ne molestus et gravis addendo tam longo sermone videretur, his se verbis excusat: *Verum ignoscite mihi, quia vestro satiri profectu non possum, et quo plus lucri faciatis, studium mentis intendite.* Nec postremum illud sit pastoralis sollicitudinis argumentum, quod cum infirmus esset corpore et senex, non tamen ab officio concionandi desisteret. *Et si igitur, inquit, in hom. De sanctis imaginibus, corporis imbecillitas non permittat, quantum satis est, sermonis officio desungi, modica tamen dicere non pigebit; ne si omnino sileamus, mæstitia afficiamus eos qui convenerunt.* Et homilia in tertium Matutinum (homil. XXX), ita se morbo laborasse significat, ut coactus sit laborem dicendi intermittere, ad quem tamen rediens sic ait: *At vero mentis nostræ torrens humoris expers et exsiccatus præterito sane tempore diu conticuit, laboranti corpori morem gerens, nunc vero evangelicarum considerationum fonte irrigatus, earum explicationem effundere properat.* Sed nihil magis hoc studium docendi populi et charitatem in eum declarat, quam proæmiam homiliæ in *dæmoniacum habentem legionem* (homil. IX). Sic enim incipit: *Cohibet mihi linquam adversa corporis valetudo, sed eandem solvit asiderium perfectionis Ecclesiæ; dolores silere co-*

*gunt, amor suadet ut loquar; et mihi quidem morbi consolatio est vobiscum conferre sermones. Talis est sincera charitas; quæ extrinsecus accidunt, contemnit; id vero quod amatur inuens, delectatur. Verum quando ad satietatem obscui desiderio non licet, et cætera legantur. In homilia De parabola derem milium talentorum (homil. II) : Æctam senio ætatem inuit, dicens : Ita sane et ego vestrum in rebus divinis progressum conjicio, chari auditores, quod me ad labores corporis minus aptum easque detrectantem primum animi vestri studium excitat ad docendum. Jam vero zelum et ardorem animi, ne scandalizarentur, et errores circa veram fidei Evangelique doctrinam haurirent, ostendit homilia De muliere curva (homil. XII), ubi fucis inertibus et consumentibus apum labores, deinde earum adventu congressuque fugientibus comparat improbos homines et seditiosos in Ecclesia. Tales sunt, inquit, comedones raptioresque in Ecclesia; discessionem nostram observant : in ille impetu facto damna ecclesiasticis rebus important; at vero linguæ nostræ aciem pertimescentes, coacta factiosorum manu per insidias nos oppugnare conantur; modo in aula Caiaphæ concilium facientes, modo in Præcursoris oratorio constituentes improbum conciliabulum, et ex baptisterio insidiarum receptaculum facientes. Cujus rei causa? Ut expellatur Isaac et Ismael introducatur. Sed illi quidem fugiunt, ut videtis, cum custodias animadverunt, et imbecilliores ex ovis avertentes, aures ad sermonem aspidis instar occludunt. Nos vero, o cleri mei cætus, eorum impetum declinantes, etc. Exscripsi totum hunc locum, quia continet illustria exempla tum zeli de quo diximus, ne avertentur a recta via oves, tum ejus in objurgando ærimonie, tum etiam insidiarum et persecutionis, quæ initio proposuimus. Quid enim est conari, ut expellatur Isaac et Ismael introducatur, nisi bonum et legitimum episcopum et pastorem de sua Ecclesia extrudere, et perversum illegitimumque intrudere? quid ex hoc nisi pietas et zelus boni factoris colligitur, unde odium sibi apud impios ac facinorosos conflat? Omnes enim, inquit Apostolus, qui volunt pie vivere, persecutionem patientur. Et in alio exemplari legitur, *Ut Jacob expellatur et Esau introducatur;* quod idem significat, electum scilicet a Deo pastorem et reprobum exclusum. Ex hujus itidem homiliæ sine cognoscitur zelus in vitiis reprehendendis, cum acriter invehitur contra perjuros. *Quousque tandem, inquit, ad contentiones, et rixas, et perjuriam incumbemus? Me quidem horror et tremor invadit considerantem quam crebra in tribunalibus juramenta fiant, etc. Idem habetur ex hom. XXIII: Aliqui, inquit, objurgationibus puncti hortationes fugiunt, quasi frenetici medicos; et ex hom. XLV, De divite interrogante Dominum, idem colligitur zelus et vis in objurgandis improbis. Cum enim eos vulturibus et scarabæis similes fecisset, qui aversantur sanæ doctrinæ odore, sicuti columbis ac turturibus bonos qui bono odore gaudent et vires sumunt, ita subjungit: Quor-**

num vero hoc spectat exemplum? Quia scilicet, quæ hesterno die a nobis castigatio omnibus promiscue est adhibita, prudentibus quidem recteque sentientibus correctioni fuit; quorum vero depravati sunt mores, ac difficile corriguntur, ii in majorem etiam impudentiam devenere, nedum evasere meliores. Verum nos eorum morbo acrioribus medicamentis Deo adjuvante medebimur, et reprehensionibus magis austeris eorumdem stuporem, ut sentire aliquando valeant, excitabimus; vos vero qui saniore consilio, quod melius est eligentes, ad synaxim convenistis, evangelicum sermonem audite. Zelus tuendæ fidei catholicæ et refutandarum hæreseon apertissime cernitur in pluribus homiliis, in quibus nusquam tam acriter et graviter dicit, nunquam ita perstringit et acuit stylum, quam cum vel Juliani Apostatæ, vel aliorum seu gentilium, seu hæreticorum calumnias, irrisiones, errores adversus Evangelii dicta jactatas, vel etiam anicularum fabellas inaniaque commenta refellit, hom. v, ix, xxiii, xxx, xli, xlv. Paternus vero in suos amor ex illo proœmio hom. *De legisperito* (homil. xi) satis apparet, quod supra retulimus, ubi tanto populi sui revisendi desiderio cum abesset, exarsisse significat hæc similitudine: *Non tantopere squalens, et aspera et arefacta terra cælestem appetit imbrem, quanto; ere ego ora vestra videre cu; iebam, o concio Deo acceptissima*. Legantur quæ sequuntur, quæ ita concludit: *Sed quoniam nos Spiritus sanctus, et Domina nostra Dei Parens rursus in unum adduxit locum, et voluit, ut iterum imaginem suam non manufactam veneremur, et patrem filiis lætantem facit, age jam rugas absentiae causa contractas remittentes, consuetum sermonem attingamus*. Idem amor declaratur hom. *De paralytico sanato* (homil. xxi): *Hæc, inquit, vestri amore, vestraque utilitatis ardente desiderio stimulatus loquor, et, quod ait divinus Jeremias, cordis sensoria dilaceratus. Sentiat igitur quod decet; et si usque ad hanc diem ab officio deerrastis, stultitiam pœnitentia emendate; inde etiam fiet ut nos alacriore animo vos adhortemur*. Porro ex amore nascitur gaudium de profectu filiorum, dolor de detectu; utrumque ostendit in his homiliis, atque apprime homilia *De Transfiguratione* (homil. lxx), ubi se pastori comparat ab edita rupe gregem suum multiplicatum et prata pascentem contemplanti, ac lætitiâ agitati: *Idem mihi, inquit, hodierna hæc celebritate contingit. Videns enim populum meum gregem Deo dilectum ad sacram hanc ædem tanta cum religione concurrentem, in qua purissimæ Dominiæ nostræ imago non manufacta collocata est, magnopere lætor, et præ gaudio gestire videor, et ad sermonem habendum incitari me sentio, etc.* Eundem animi sensum exprimit homilia *De sancta Pentecoste* (homil. xl) ob eundem populi concursus; eundem itidem homilia xxiii, ubi se comparat generoso equo in lato campo exultanti et cursuras facienti; et magistro eo alacrius tradenti doctrinam quo discipulos videt attentiores: *Hoc me etiam, in-*

quit, excitat et reddit alacriorem, quod arrectis auribus animoque præsentem sermoni inhiatis et jacta semina sicuti pinguis et fertilis nger excipitis. Unde etiam me bonæ spes alunt, fore ut fructus cælestibus horreis dignos offerat hæc agricultura. Contra vero dolor et indignatio cum secus res procederet, perspicua est ex homilia quam paulo supra retuli de *Paralytico sanato in Capharnaum*: *Conanti, inquit, mihi consuetum adire sermonem, et inter indignationem mœroremque versanti vox intercitur. Idem enim mihi contingit, quod homini agricolæ, qui cum multos sudores in excolenda terra profuderit, paucas tamen ætatis tempore demetit spicas; et cætera quæ sequuntur, maxime ad rem faciunt, ad quæ remitto lectorem, ne omnia huc regerantur. Atque ex his locis, ex toto progressu homiliarum, in perorationibus, ubi maxime sententias morales et mysticas ad audientium documentum colligit; præsertim vero in homiliis de sanctis, ubi ipsas sanctorum historias breviter enarratas, nec non et ipsorum, et aliorum in historiam cadentium nomina pie et subtiliter ad informandum bonis moribus gregem suum explicat et convertit, ex his, inquam, perspicere mihi videor illas boni episcopi notas, quas enumerat sanctus Paulus ad Timotheum, ad quem scribit: *Hæc proponens fratribus, bonus eris minister Christi Jesu ennitritus verbis fidei, et bonæ doctrinæ, quam assecutus es: ineptas autem et aniles fabulas evita; exerce autem te ipsum ad pietatem*. Et ad Titum vult episcopum esse amplectentem eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in doctrina sana, et eos qui contradicunt arguere; et demum illud ejusdem sancti Pauli præceptum facere videtur Theophanes: *Prædica verbum; insta opportune, importune; argue, obsecra, increpa in omni patientia et doctrina*. Si quis bene considerarit et supradicta loca, et alia dicta in his perspersa sermonibus, necum, credo, sentiet, et boni pastoris Ecclesiæ formam non modo his lineis adumbratam, sed plane expressam ad vivum conspicietur. Sed ad alias virtutes, quæ hominem privatum perficiunt, progrediamur.*

§ X. Virtutes aliæ, maxime perfectionis Christianæ propriæ.

Aliarum virtutum, quæ privatum perficiunt hominem, multa quoque sunt in his sermonibus relicta vestigia: et sane si de summis viris perscriptæ historiæ sunt expressæ, non corporum sed animorum imagines, ex quibus qualis fuerit interna cujusque species, quæve virtutum lineamenta cognoscimus, ac fidem iis habemus, ita ut hujusmodi imaginem a Xenophonte descriptam omnibus omnium pietis, fictis sculptisque simulacris Agesilaus ille prætulit, certe oratio ipsa imago verior animi et clarior habenda est, quæ cum ad exprimenda animi ac mentis arcana sensa natura ipsa comparata sit, perfectius et certius etiam qualis quisque sit exprimit et repræsentat. Itaque non solus ille philosophus pervulgatum illud vere dixit, *Loquere, ut te*

videam : sed etiam æterna Sapientia Pharisæos reprehendens, *Quomodo vos potestis bona loqui, cum sitis mali? Homo de bono thesauro cordis sui profert bona, et malus homo de malo thesauro profert mala; ex abundantia enim cordis os loquitur.* Quod ita a Christo dictum accipitur, ut plerumque ita usuveniat; et experientia doceat, non posse tam diu aliquem ita vultum et orationem fingere, ut non in aliquo obiecta malitia deprehendatur, ut non venenum laudem in imo residents evomat. Itaque cum in his sermonibus Theophanis Ceramei nihil illum agere aliud, nihil studere videam, quam auditores suos ad virtutem informare et incendere; cum omnem explicationem Evangelii ad virtutum exercitationem utilitatemque auditorum de industria conferat et accommodet, nihilque sit doctrinæ moralis quod non consonum doctrinæ moribusque sanctorum Patrum, nihil quod nonsolum vitia damnet virtutemque commendat, sed etiam summum perfectæ virtutis apicem spectet, idque magno cum animi studio, sensu atque ardore sapius et graviter inculcatum animadvertam, credere mihi profecto licet, eas in se exercuisse virtutes, et fecisse prius quam docuisse; et cum omnes hominæ pietatem sanctitatemque Christianam et religiosam spirent, pium itidem ac religiosum eum fuisse virum. Sed cum de omni virtutum genere id fieri iudicium liceat, certe de humilitate, quæ maxime est *χριστομύμητος*, ut auctoris etiam verbo utar, de contumptione voluptatum corporis, deque summa perturbationum animi victoria, quam mortificationem sancti vocant, et Theophanes uti Climacus *ἀπάθειαν* non uno loco appellat, maxima exstant iudicia. Hom. *de Zachæo* (homil. xv) sic commendat humilitatem: *Zachæe, festinans descende. Anagogico sensu nos docet Christus nullum aliud magis idoneum esse pœnitendi principium, quam descensum.* Hæc vero est *ἡ μακαρία ταπεινότης*, beata illa humilitas, ex adverso diaboli superbiæ opposita. Vis pœnitentiam auspiciari: *fundamentum et inconcussam pœnitentiæ basim ponit humilitatem. Descende, ut attollaris virtutum alis levatus.* Eamdem humilitatis commendationem ac celsitudinem habes hom. *de Publicano et Pharisæo* (hom. xvi). Atque his quidem locis maxime hanc virtutem extollit, in aliis vero de se ipse demississime loquitur. Hom. *de Archisynagogi filia et Hæmorrhœissa* (homil. x), cum historiam allegorico sensu explicasset, ad tropologiam convertens orationem: *Sed quid abeo, inquit, ad vocationem ethnicorum et reliquias Israelis, et externa circumspiciens, me ipsum non video hac narratione descriptam? Agedum in historia tanquam in speculo figamus aciem mentis, et unusquisque nostrum miseram animæ suæ conditionem animadvertat, etc.* Et homilia de eo qui incidit in latrones (homil. xi): *Felix igitur ille doctor qui doctrinæ denarios adaugebit, nimirum cum veluti de re sua domestica sanum*

verbum et vitam verbo consentaneam impenderit, infelices vero omnes ac miserabiles, juxta atque ego sum, qui inaniter in aere perstreptentes quasi æsonans aut cymbalum tinniens dimidium efficiunt operis boni, et ejus quod præstantius est, expertes manent. Similia habet hom. *de S. Philippo* (homil. xliix): *Equidem ego cuperem ad hortandum vitam ante quum verba proponere; hic enim esset aptior docendi modus, si verba vita concineret; sed quoniam vitam omnibus peccatorum maculis notatam præfero, ne videar tamen huic celebritati inutilis existisse, age jam Apostolo deprecatore confisus, etc.* Ex his sane verbis, etiam non animadvertente me, unusquisque lector, nisi simulationem venditationemque virtutis, ut de philosophis priscis arbitrari velit, quanta dicentis sit virtus, quanta humilitas agnoscat; et illud præsertim quo de agimus, doctorem bonum cum sano verbo vitam conjungere bonam oportere; quod cum ita doceat ac sentiat, ita etiam re ipsa eum præstitisse consentaneum est judicare. Jam hom. *de Zachæo* ita loquitur (hom. xv): *Et altiore sane anagogico sensu perscrutari poterunt ii qui mundo sunt corde, quibus ob virtutum copiam a divino Spiritu mens illustratur. Nos vero peccatorum luto inhærentes, per mediocres sensus ingrediemur.* Atque hæc humilitatis documenta sint satis. De passionum vero mortificatione uti loquatur, non est unus locus. *Huc adesto*, inquit hom. *de eo qui habebat legionem dæmonum* (homil. ix), *quotquot tanquam a dæmonibus sic a passionibus tyrannico premimur dominatu; et hanc historiam ad nos ipsos accommodemus: vere enim a legione dæmonum possidetur, qui peccatorum multitudo premitur, et cætera legantur in quibus uniuscujusque passionis, præsertim vero iræ, deformitatem maxime depingit et detestatur.* Alia etiam virtutum aliarum indicia si non expressa, certe adumbrata quivis etiam sine mea hac enumeratione animadvertet, quæ quidem iis præditum hujus auctorem operis indicant. Illud vero solum ad hæc nostra conjectanea consignanda nobis deest, mors vitæ doctrinæque consentanea, de qua quoniam in perturbata illa incidit tempora, certi quidpiam ex historiis vel traditionibus habere non potuimus. Et quid mirum hoc deesse in nostro Theophane, cum ejus vitæ postrema partem et mortem obscurum exceperit sæculum, ut jam in proœmio ad lectores admonui, quo sæculo usque ad Clementem II pont. etiam gesta pontificum in obscuro incertoque sunt, cum perpetuum non habeant scriptorem, et majorem suorum scriptorum partem amiserint, tempora adeo obscura et incerta habeant, ut neque quo tempore, neque quo loco, neque quo ordine aliqua Romanorum pontificum nomina reperiantur satis liqueat: quod deplorat Clacconius in *Vitis pontificum* editionis postremæ in Vita Nicolai I, qui eo tempore Romæ sedit quo Theophanes noster vivebat.

PROCEMIUM TERTIUM

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟΝ,

CONTINENS EA QUÆ AD SCRIPTIIONEM AUCTORIS ET INTERPRETIS SPECTANT.

§ 1. *Doctrinæ utilitas: methodus et character dicendi.*

In quavis oratione duo inesse et observari docet I. h. *Περὶ τῆς ποιητικῆς* Ari-toteles, τὴν διάνοιαν, καὶ τὸ ἦθος. Et quidem ἦθος ita definit, Ὁ δηλοῦ τὴν προαίρεσιν ἐποιεῖται· ἐν οἷς οὐκ ἔστι δῆλον ἢ προαίρεται, ἢ φεύγει ὁ λέγων. Διόπερ οὐκ ἔχουσιν ἦθος ἐνω: τῶν λόγων· *Mos est, qui ostendit electionem sive affectum animi qualis sit, in iis rebus de quibus non est manifestum, an ea prosequatur, an fugiat qui dicit. Unde aliquorum orationes moratæ non sunt; Διάνοιαν* vero ita: Ἐν οἷς ἀποδεικνύουσι τι ὡς ἔστιν, ἢ ὡς οὐκ ἔστιν, ἢ καθόλου τι ἀποκαλύπτονται· *Sententia vero est, in quibus ostendunt quidpiam, quod sit, vel non sit, vel universe aliquid definiunt. Cum igitur superiore Proœmio mores dicentis ex ipsiusmet oratione expiscati simus, consentaneum est, ut hoc præsertim paragrapho quid ipse sentiat, hoc est doctrinam, quadam synopsi proponamus. Ac primum quidem illud generatim dicam, ejus doctrinam atque sententias ut in plurimis cum veterum Patrum sanctorumque dictis sensibusque congruere; eosque ipse se sectari profitetur; et quandoque quidem proprio eos appellat nomine, aliquando describit antonomastice: duos in primis Gregorios, Naziarzenum et Nysænum, tum Cyrillum, Basilium, S. Maximum martyrem; quorum non modo Theophanes auctoritatibus utitur, sed versus etiam et locos integros decerpit; quod et antiquiores ipso scriptores, et posteriores factitasse comperimus. S. Damascenus in libris *De orthodoxa fide*, et reliquis, multa a Basilio, Gregorio Nazianzeno aliisque ejusdem ordinis Patribus libenter corrogat, atque integros sæpe textus et totas etiam periodos mutuatur. Quid de Theophylacto, Euthymio, OEcumenio dixerim, qui S. Chrysostomi non modo ut sectatores, sed etiam epitomatores noti sunt; quorum tamen in S. Scripturam commentaria in pretio habentur. Sanctus Ambrosius, ut de Latinis aliquid tangam, ut auctor est Sixtus Senensis, opera sua ex Origene, Basilio aliisque Græcis Patribus compilavit. Venerabilis Beda ex S. Augustini dictis etiam libros implevit. Atque hi quidem posterioris sæculi Patres priorum imitatores hoc ipso quod veterem doctrinam subsecuti sunt, jure laudantur; nam et illis subscribere ipsi visi sunt, et pluribus suffragiis doctrinam catholicam approbare. Quo nomine et quidem merito etiam Theophanem nostrum inter*

eos Patres noni sæculi annumerat Dominicus Grævina tom. III *Catholicarum Præscriptionum adversus nostri temporis hæreticos*, p. 1, *qui ex auro apostolicorum Patrum scuta aurea fabricarunt et in templum Domini intulerunt, ut in ea mille clypei penderent, omnis armatura fortium.* Sed ut aliqua in summa perstringam, nulla fere est ex duodecim illis catholicis veritatibus, quas adversus Calvinistas ex Scriptura et SS. Patribus, et antiquis scriptoribus confirmat Gualterius, societatis nostræ scriptor eruditissimus, in sua Chronologia, quorum testimonia ab hoc Theophane peti non possint, et in suum sæculum conjici. De sacrosancto missæ sacrificio, de honore et invocatione sanctorum, de adoratione imaginum, ac præcipue sanctæ crucis, de libero arbitrio, de fide cum bonis operibus conjungenda, de iisdem operibus, quæ gratia divina subnixâ vitam promerentur æternam, de jejuniis ecclesiastico, præsertim S. Quadragesimæ, de pœnitentiæ sacramento, et confessione auriculari, de Primatu S. Petri et Romanæ Ecclesiæ, de ejusdem auctoritate in suis decisionibus, de his, inquam, in hoc opere vel integras homilias habes, ut *de S. Cruce* (homil. iv), et *SS. Imaginibus* (homil. xx), vel illustria loca pro re nata; plurimaque de postremo, nimirum de primatu S. Petri, ac præsertim homilian *de SS. Petro et Paulo* (homil. lv), quæ nos testimonia suis locis omnia observamus et illustramus. Præterea adversus antiquiores hæreticos, Arium, Macedonium, Eunomium, Nestorium, Eutychetem ejusque sectatores Acephalos, et Armenios; præsertim vero adversus impiissimum Julianum Apostatam etiam nominatim sæpe invehitur et acuit stylum, eorumque confodit errores, et doctrinam catholicam contutatur. Quod autem ad duos Græcorum errores jam in concilio Florentino damnatos de processione Spiritus sancti a Patre et Filio, et de animorum ante diem judicii beatitudine, nihil est in his homiliis Theophanis quod illos manifeste contineat, neque quod ad tuendos errores illos deduci aperte possit: quin etiam sunt dicta nonnulla ex quibus catholica dogmata confirmari possint, quod nos longius demonstramus in notis ad illa loca in quibus aliquod circa hæc dubium ex modo loquendi Theophanis pro illis temporibus, quibus adhuc definita et explicata non erant, possit occurrere. Jam quod ad privatos sensus in explicando Evangelio spectat, sunt illi quidem

non raro literales, sed plerumque mystici, allegorici, tropologici, analogici a verbis Evangelii eruuntur, quos ad informandos potissimum piis moribus et Christiana perfectione auditores accommodat. Erunt igitur hi et sacris concionatoribus utiles, quos afferant ad populum, et privatæ cuique spirituali animæ utilitati accommodati. Si qui vero (qui quidem admodum pauci sunt) singulares hujus auctoris sensus admirandi potius quam recipiendi, et in publicum non referendi videantur, a nobis in notis animadvertuntur, ut ne temere et sine delectu iis quispiam utatur. Concionandi methodus hæc est illi familiaris: proœmium breve præmittit, petiitum vel ab ipso argumento et evangelica historia: vel quod non raro, a loco, tempore, eventibus circumstantibusque rebus; et usque adeo est illi legitimum uti proœmio, ut in homilia *de Samaritana* (homil. xxxviii), cum præter morem ab ipsa re et historia vellet ordiri, præoccupet auditorum expectationem et ἀπροσμίετως moneat sibi incipiendum. Deinde recitatis evangelii eo die prælecti primis verbis, quam cum rebus a Christo ante gestis et enarratis ab evangelistis ea consecutionem habeant, utique cohæreant, quasi altero exordio, vel potius expositione summam sæpe ob oculos ponit; tum ad ipsa verba enucleanda accedit, quibus, ut dixi, litterali et historico sensu explicato libenter ad mysticos et morales dilabitur, eosque et in ipso decursu sermonis perspergit, et præsertim in perorando totam historiam evangelicam seu vitam illius sancti cujus festo die dicta homilia, paucis item perstrictam ad allegoriam seu tropologiam subtiliter non minus quam utiliter, et pie juxta atque ingeniose transfert: in quo nihil aliud propositum habet, quam juvare et instituere suorum auditorum animos. Quod ejus consilium minus consideranti lectori aliqua fortasse longe petita, et non tam emunctum doctrinæ lac quam sanguis elicitus videri poterit. Etymologiæ itidem et supputationes numerorum subtiles nimium, sensaque ab iis vi exorta potius et precario petita quam sponte nata censebit. Sed ejusmodi multa quoque in aliis Patribus tum Græcis, tum Latinis deprehenderit qui legerit; quæ sane non cum stomacho rejicienda, sed cum eo pietatis sensu recipienda cum quæ dicta, et uti a pia mente ac pectore cælesti sapientiæ imbuto profecta, veneranda sunt. Neque vero sapienti ac justo rerum æstimatori, quæ ab antiquis Patribus tradita sunt, cum nondum Christiana doctrina eo amplitudinis claritatisque processerat, ea ex nostro ævo dimittenda: quo aureo sane videmus explicata omnia et illustrata, cum et in scholasticas disputationes deducta, et exagitata, et in sacris concionibus, quarum Christiano populo multo major nunc copia est, pervulgata et decantata sint, tunc erant pleræque in majore pretio et quasi peregrinæ sententiæ, quæ nunc domi nascuntur, et assiduitate ipsa dicendi non tanti sunt. Sed illi rudia fundamenta et

rudera ipsa jecerunt, nos super ea quadratos expolitosque lapides, Corinthia Ionique ornamenta coronidesque exædificavimus. Id etiam ex forma et charactere dicendi judicari potest, quam simplex ille nativoque colore cultuque decens, quam non fucatus et phaleratus. Sed illum in Theophane morem antiquum licet animadvertere. Genus dicendi in hoc oratore liquidum est et sponte fustum, et cum lenitate quadam æquabili profluens, omnino quale ἀπροσμίετως decet. Sunt enim hæc didacticæ quas ad docendum et instruendum populum bonus ac pius episcopus habuit, non tamen pedestres et indoctæ, nec dissolutæ: nec enim gravitate, concinnitate concentuque numerorum, et modicis oratoriis coloribus carent, sed quæ in corpore bene a natura constituto innata, non inducta, succo sanguineque ipso existentia, non accercita aut adventitia esse videantur. Nec figuris seu luminibus rerum caret. Habet aliquando σφρούς, cumulos verborum et rerum. Παρονομασίας amat, et ἰσόκωλα, et ὁμοιόεστα, et ὁμοίωπτα, quæ a Latinis figuræ dicuntur, *alliterationes, membra paria, similiter desinentia similiterque cadentia*; sed nulla re magis delectari videtur quam similitudine, quod ornamenti genus ingenii est, et utilitatis ad captum rudis plebis eximæ. Perspergit etiam sales, sed cum sale ex historiis veterum, ex fabulis et sententiis poetarum sacrarum et profanarum, ex dialectico item, mathematico, philosophico theologicoque penu non paucas doctrinas; ita ut his omnibus artibus et doctrinis, et lectione scriptorum veterum instructus apprime videatur: ea tamen ac præsertim doctrinas externas, et colores oratorios pro re ac tempore adhibet, nec sine præmuntione, idque pro potestate potius quam pro voluptate ac vanitate; nec ea toto thylaco, ut dicitur, effundere, sed parca manu proseminare videtur. Non temere igitur σοφώτατος καὶ ῥητορικώτατος a suis, qui sermones ejus, ut posteritati traderent, descripserunt, suoque auctoris nomine inscripserunt, appellatus est. Claudam brevibus totam hanc dissertationem, et judicium meum tribus verbis explicabo. Visæ sunt mihi homiliæ hujus Ceramei Tauromentani episcopi piæ, doctæ et elegantes, atque adeo dignæ quæ ad commune commodum et proferantur et perlegantur.

§ II. *Ratio mss. codd. ex quibus eruta homilia: et nonnulli earum superiores interpretes.*

Ut qua fide ex mss. has homilias publicæ utilitati legendas ediderim, compertum sit, et quo exemplo doctorum hominum id perfecerim, quod illi inceptarunt, expediam breviter hoc proœmio: tum de mss., tum de iis qui ante me aliquas ex his sermonibus Latine preloque expressas evulgarunt. Primam huic Theophani lucem attulit, quantum ego putatis omnibus cognoscere potui, Franciscus Turrianus e societate Jesu. Illic in sua hibliotheca ms. codicem

harum homillarum Theophanis Ceramei habuit, ex qua testimonium protulit contra Magdeburgenses Centuriatores de primatu S. Petri Romanique pontificis. Ex hac eadem holothecca homiliam de SS. imaginibus acceptam tom. IX Annalium inseruit cardinalis Baronius, ab ipso Turriano Latinam factam, et a Jacobo Sirmundo aliquot locis perfectam; cujus itidem testimonium integrum referemus suo loco. Quam eandem homiliam Jacobus Gretserus tom. II *De cruce* secundæ editionis, ut auctarium addidit post homiliam Germani patriarchæ, et unde eam habuerit, et qua auctoritate permotus ediderit, his verbis testatur ad rem maxime pertinentibus: *Inter alias schedas litterariæ suppellectilis Francisci Turriani, quas ante aliquot annos ad me misit R. P. Antonius Possevinus, reperi hanc homiliam a Turriano versam, et propria manu scriptam, quam diutius latere nolui, tum propter Turrianum virum doctissimum tum propter argumentum quod cum homilia Germani prorsus concinens merito eidem annectitur.* Hæc Gretserus; ex quibus vides quanti hæc antiqua SS. Patrum monumenta a litteratissimis viris æstimentur. Idem Gretserus tom. II *De cruce* duas homilias Theophanis Ceramei Græce simul et Latine ex sua interpretatione edidit. Unde eas habuerit non testatum reliquit in notis, sed equidem ex codice Margunii censeo, cujus ibi mentionem facti ex occasione locorum corruptorum et ab eo emendatorum. Jam vero ex notis ejusdem Gretseri intelliges has homilias mss. servari Venetiis. Sic enim ipse: *De Theophane Cerameo hæc Epitome Bibliothecæ Gesnerianæ: Θεοφάνους τοῦ Κεραμέως ὁμιλίαι εἰς Εὐαγγέλια τῶν Κυριακῶν, καὶ εἰς τινὰς ἑορτάς. Manuscriptus liber Venetiis.* Idem habetur in Bibliotheca SS. Patrum sæculo IX; sed cum apud me Epitomen Gesnerianam non haberem, consului eam quæ habetur in biblioth. Dom. Aloisii La Farina, baronis Aspri-Montis, et genere et studio eruditionis nobilis, de cujus fratre D. Martino supra memini Procem. I. Reperi autem in ea epitome non solum Græca verba quæ Gretserus fideliter retulit, sed et aliam notam, ex qua Gesnerus eodem errore quo cæteri, de quibus supra Procem. II, tanquam diversos ponit Theophanem et Gregorium, ambos Cerameos, ambos Tauromenii archiepiscopos; sed hunc eorum qui ante me scripsere, errorem jam detexi procem. illo II, § II. Sic igitur Gesnerus: *Gregorii Tauromenitanæ Ecclesiæ archiepiscopi Siciliensis, Ceramei dicti, homiliæ in Evangelia, et aliæ quinquaginta septem manuscriptæ constant in biblioth. Italiæ.* Has homilias Gregorio inscriptas easdem esse atque has quas nos damus sub nomine Theophanis, jam ostensum est supra Procemio II, § II. Atque harum bibliothecarum cognitionem ex impressis hactenus libris accepi. Jam vero eas etiam asservari in tribus Galliæ insignibus bibliothecis, scripsit ad me de hac re rogatus

P. Jacobus Sirmundus, soc. Jesu, et ex omnibus indiculos manu sua scriptos itidem transmisit, ex quibus intelligerem quænam mihi deessent, ex Bibliotheca Regia, ex ea quæ Folientinorum S. Bernardi monachorum, et ex ea quæ est collegii societatis Jesu Parisiensis, quæ olim fuit cardinalis Joiosæ. Præterea in Regia Biblioth. Hispan. in monasterio S. Laurentii quod Escuriale vocant, Γρηγορίου ἐπισκόπου τῆς Σικελίας ὁμιλίαι ἀπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, et in alio codice: Ὁμιλίαι τοῦ ἁγίου ἐπισκόπου. *Gregorii episc. Siciliæ homiliæ a principe publicanorum inchoatæ, homiliæ totius anni.* Quas sane easdem esse atque has quas evulgamus fidem fecit D. Marianus Vulgurnera, Panormitanus, non magis genere quam litterarum Græcarum eruditione clarus; cui Madriti in regia Philippi IV degenti negotium in hac re litteraria dedi, ut de his homiliis deque auctore cognosceret, et ex indice earum quas apud me habebam, ad ipsum transmissio conferret argumenta, inscriptiones, et prima cujusque verba; quibus collatis easdem esse comperit quas apud me esse intelligebat. Atque eadem in bibliotheca ad codicem adjunctum reperit opusculum singulare quoddam, quod in aliis bibliothecis reperiri nondum accepi, Λεξικὸν τῶν ὁμιλιῶν sive Glossarium vocum singularium et difficultium auctoris cum earum explicatione; cujus ego lexicæ apographum, cum, adhibita multorum amicorum et litteratorum hominum ope, tandem diligentia Laurentii Cocchi, viri eruditi et in apparatu Historiæ S. Demetrii martyris studiosissimi, nactus essem, ad calcem hujus operis imprimendum curavi (a) ut exstaret etiam hoc testimonium et vestigium antiquitatis. Sed de eo plura illo in loco. In Vaticana Bibliotheca duo sunt codices harum homiliarum quibus indices ad me tres qua Græce, qua Latine amicorum, ac præsertim dom. Constantini Caetani abbatis, opera diligentissime perscripti, sunt missi; in altero codice eadem homiliæ nomine Theophanis Ceramei, in altero Gregorii continentur; inscriptiones sunt hujusmodi: in uno cod. Θεοφάνους, τοῦ ἐπίσκου Κεραμέως, ἀρχιεπισκόπου Ταυρομενίας τῆς Σικελίας, ὁμιλίαι αἱ κυριακαὶ τοῦ ἁγίου χρόνου; in altero: Τοῦ μακαριωτάτου, σοφωτάτου τε καὶ ῥητορικωτάτου κυρίου Γρηγορίου ἀρχιεπισκόπου Ταυρομενίας τῆς Σικελίας, τοῦ ἐπίσκου Κεραμέως. Quæ duo nomina, Gregorius et Theophanes, unius esse auctoris patet. Inde sequuntur homiliæ ordine, in cujus calce designatus annus 1448, unde antiquitas codicis intelligitur. Postremo P. Octavius Caetanus, soc. Jesu, cuius studio ac labori hoc nostrum opus acceptum est referendum, cum quæ ad condendam et illustrandam sanctorum Siculorum historiam facerent diligentissime perquireret et appareret, harum homiliarum exemplaria describenda curavit. Et quidem ex duobus codicibus, ut ipse in adversariis suis, quas

(a) Nullibi tamen comparet. Cf. supra col. 41. EDIT. PATR.

apud me conservo, testatum reliquit, altero Vaticano, altero Meletii Atheniensis monachi ex monte Sancto, familia S. Basilii, qui ex Oriente Messanam appulsus ibique cœnobii S. Catharinæ præfectus librum harum homiliarum manu exaratum illi perbenigne communicavit; in eo vero plures homiliæ tum Theophanis, tum Philippi Ceramitæ nominibus inscriptæ continebantur, de qua tamen varietate nominum disceptatum a nobis ac definitum est supra Procem. II, § II; et quidem librum illum Meletianum ex autographo fuisse exscriptum, quod olim asservabatur in monasterio SS. Petri et Pauli de Itala; sed tamen id autographum hodie non exstare. Id monasterium Basilianorum est inter Messanam et Tauromenium situm: ad quod certum hominem misi, qui de eo diligentius notitiam aliquam seu traditionem exquireret, nec quidquam a paucis illis monachis qui ibi vivunt scribi potuit. Homiliæ autem de Resurrectione, et alias plures de sanctis ex Vaticano codice jam ante descriptas et in eodem fuisse libro, sed non inde transcriptas, ne supervacuum opus, et impensa fieret. Horum igitur exemplarium alterum hic Panormi relictum et inter reliquam litterariam suppellectilem in morte traditum sibi P. Alfonsus Caetanus ejus frater spectatæ religionis vir, et pietatis ac studii in sanctos viros Siciliæ hæres, ad me detulit: viderem an foret operæ pretium Latinitate ac luce donare; et si tantum laborem, et diurnis meis occupationibus spatii possem impendere, negotium susciperem. Placuit subscesivas saltem horas ex quotidiano munere pensoque suffurari. Alterum vero idem R. P. Octavius, ut qui maxime cuperet, et unum hoc agitare animo, ut hæ homiliæ tandem lucem aspicerent, quæ sibi luce dignissimæ videbantur, unde non parvum Siciliensis Ecclesia splendorem esset acceptura, misit in Gallias ad Jacobum Sirmundum, soc. Jesu, cujus opera multa atque præclara in lucem prolata, quantus vir sit, sine mea oratione per se quamvis tacita prædicant, quo Romæ P. Octavius fuerat familiariter usus, ut vel ipse verteret, vel vertenda Latine curaret. Is lampada tradidit P. Dionysio Petavio, societatis nostræ, qui rem aggressus, primam, εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Ἰνδίκτου, Latinam fecit; postea tedio victus, aut codicis quen: habuit obscuritate, a cœpto destitit, et sibi externum hominem subrogavit qui non modo rem non est orsus, sed vix tandem illud exemplar restituit. Sed P. Dionysius ne lucubratio sua illa periret, homiliam illum sub nomine Gregorii edidit Græcæ et Latine una cum historia Nicephori patriarchæ Constantinopolitani; quæ quidem ita se habere tum ad me scripsit epistola sua P. Sirmundus, tum ipse P. Dionysius litteris et memoriæ prodidit in suo illo libello, ubi in notis chronologicis cum de indictione agit, sic scribit: *Quod posterius, ut alius omittam, Gregorius Κεραμῆς, Tauromenitanus archiepiscopus, indicat homilia εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Ἰνδίκτου, ἦτοι τοῦ νέου ἔτους, quam nos una cum aliis pluribus ejusdem*

scriptoris nondum evulgatis accepimus a R. P. Jacobo Sirmundo, viro pererudito, qui quia crebro a nobis earum editionem flagitat, ut ei aliqua ex parte satisfiat, velut specimen quoddam indictionum occasione præmisimus. Hæc Dionysius. Ego igitur opus aggressus, cum unico illo meo exemplari non possem esse contentus, nec satis lectoribus uno illo testimonio fidei nec auctoritatis operi facere posse viderem, ad certam exploratamque de iis fidem habendam animum adjeci. Et primum easdem ill. s esse homiliæ quæ Theophanis Ceramei, Tauromenitani antistitis, a majoribus essent dictæ receptæque, comperi ex ipsa inscriptione, nimirum εἰς τὰ εὐαγγέλια Κυριακὰ, καὶ ἑορτὰς τοῦ ὄλου ἐνικυτοῦ. Quod sane constat ex omnibus testimoniis quæ de hoc auctore congeram infra. Deinde cum impressis apud Greiserum, Baronium, Dionysium meas mss. contuli, et quidem constare sensus et verba vidi; quamvis aliquot fragmenta vel in meo exemplari vel in impressis deessent, quod scriptorum vel culpa vel errore factum esse potuisse animadvertēbam; et ex duabus unam integram posse restitui, de reliquis vero continuo litteras ad amicos et eruditos misi Romam, in Gallias, in Hispaniam, in Germaniam, ut, exploratis bibliothecis, de his homiliis me certiores facerent. Et quidem ex Gallia P. Sirmundus non modo indices ex tribus bibliothecis quas dixi, sed et unam manu sua transcriptam de SS. apostolis Petro et Paulo, et aliquot proœmia illarum quæ mihi tunc deerant vel incerta erant; ac præterea quæ humanitas in tanto viro et studium perficiendi operis inerat, studio ac diligentia recuperavit exemplar illud quod jam amissum existimabatur, et ad me transmisit ex Gallia incolume. Hoc quamvis nullum præferret auctoris titulum, fortasse quia prima pagella in multas manus et loca translata ac detrita interierat, tamen contuli cum meo exemplari, ut cum easdem esse homiliæ comperissem, confirmatus magis in fide exemplarium sum: quin et lucratus ex eo multas homiliæ quæ in meo deessent, et loca plurima quæ in meo itidem essent intercisa, depravata, obscurata posse suppleri, emendari, illustrari vidi: et cum in illo sensus essent integri magis et pleni quam in meo, in hoc autem scriptura ipsa sive orthographia emendatior et clarior quam in illo, ex utroque quod erat lacrum mutilumque refeci atque sanavi, quod depravatam correxi, quod obscurum illustravi; atque ita integras perfectasque homiliæ describendas edendasque curavi. Aldidit præterea P. Sirmundus exscripsisse se Romæ ex antiquo exemplari undecim homiliæ εἰς τὰ ἑσθινὰ, quas easdem etiam reperi, Deo operi aspirante, in monumentis a P. Octavio relictis et mihi traditis. Ex quibus collatis cum aliis totidem mei exemplaris non parum lucis ac fidei accepi. Roma non solum conferendum indicem argumentorum et principiorum curavi, sed exscribendas etiam plurimas, tum quas non haberem, tum earum quas haberem. Et quidem duas et

viginti integras accipi; quibus si addas undecim εἰς τὰ ἑθνη et alias non paucas de sanctis, si non omnes, certe maximam partem homiliarum e Vaticana bibliotheca depromptas possis agnoscere; quibus cum convenient ex quæ in utroque exemplari tum Panormitano, tum Gallicano (sic ea voce distinguendi gratia), de cæteris idem iudicium prudens facere possis; et omnes perinde habere, ac si omnes omnino collatæ fuissent, et ex Vaticanae bibliothecæ fide a me traductas publicatasque censere. Illud etiam monuerim ad confirmandam hujus operis fidem, una excepta homilia, *de legisperito interrogante Dominum* (homil. xi), reliquas omnes ex duobus tribusque exemplaribus inter se collatis a me proferri. Quod in singularum notis animadvertam; ubi etiamsi quid lectio variet, si quid mea conjectura correctum restitutumque sit, si quid ex omnibus lectionibus rectius videatur et verius, quod tamen sit alicujus momenti, admonebo.

§ III. Ordo homiliarum.

Non est alia series harum homiliarum, quam ea qua sunt evangelia per dies Dominicos festosque sanctorum per annum Græcorum ritu digesta. Constat autem non solum ex τοῦ Εὐαγγελισταρίου, hoc est, libro quo evangelia descripta sunt in Liturgiis recitanda, nec ex Menais solum, in quibus preces et hymni sanctorum per menses dispositi, sed etiam ex nostro Theophane in homilia cujus initium: Ἐπειδήπερ ἀρχὴν εἰλήφει σήμερον (homil. v), quo ordine evangelia distributa sunt. Inchoant enim annum ecclesiasticum a Septembri; et Dominica post Exaltationem sanctæ crucis ex S. Luca legere incipiunt, usque ad Quadragesimam: quo tempore ex Marco usque ad Pascha; hinc usque ad Pentecosten ex Joanne: exinde ex S. Matthæo, quo orbem annum claudunt in Augusto. Quod etiam in codice Vaticano post homiliam *De sancto Joanne Baptista* (homil. lxi) quæ incipit, Καλῶς ἐφάρμοσεν ἡ τάξις, adnotatum est his verbis, Ἰστέον ὅτι ἕως ὧδε πληροῦται τὸ μηνολόγιον ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου ἀρχόμενον οἰοεὶ καὶ τὸ τέλος τοῦ Αὐγούστου τελειούμενον. *Sciendum, quod hic desinit menologium a Septembri incipiens et in fine Augusti completum.* Atque hic ordo pierumque constat in omnibus codicibus mss. qui omnes incipiunt ab homilia εἰς τὴν Ἰνδικτον, ἧτοι ἀρχὴν τοῦ νέου ἔτους, quæ est de mense Septembri, et desinunt, quod ad evangelia κυριακά attinet, in eam quæ est *de divite interrogante Dominum* (homil. xlv); quod vero ad festa, in eam quæ est *de S. Joannis Baptistæ decollatione* (homil. lxi), in cujus proœmio ipse Theophanes illud advertit, recte in ipso S. Præcursore finiri annum, et exinde novum inchoari, quod ipse fuerit medius inter veterem legem et novam. Hunc ordinem ritumque evangeliorum etiam retinere in nostro libro visum æquum, nimirum ut antiquitati Patris et codicum auctoritati et Græco veteri ritui locus daretur suus. Nam etiamsi ad Romanæ Ecclesiæ ritum

positionemque evangeliorum in ea usitatam eas ordinare voluissemus, nec omnes sermones explorare Dominicos festosque potuissemus dies, et aliquæ extra Dominicas festosque vagari debuissent. Ut enim cum nostro ritu convenient aliqua, plura discrepent, tamen neque multum interesse ad utilitatem lectorum visum est suone an nostro collocarentur ordine, cum satis ei consultum esset si indicem peculiarem evangeliorum Romanæ Ecclesiæ describeremus, in quibus hujus Patris expositio possit haberi. Verumtamen etiam optimum factu visum est, ut homilias in evangelia Dominicalia disjungeremus ab iis quæ sunt in festa sanctorum, ut utrarumque ἀκολουθία commodior et evidentior esset. Quanquam enim homiliæ in evangelia sanctorum sint interjectæ Dominicis diebus, servato eodem anni decursu, tamen variant mirifice codices in his inter se ordinandis, ut in aliis alia præcedat, alia subsequatur. Quare cum neque certus ex codicibus statui possit ordo, nec esset religio illorum deserere ἀκολουθίαν, modo commoda aliqua et consentanea institueretur, ab alteris alteros discerpere satius duximus, et quasi secundum tomum et novum initium facere ab homilia *de sancto Demetrio* (homil. xlvii). Quanquam illa quæ est *in anni principium*, cum sit caput non solum festorum, sed etiam Dominicarum, stabilemque sedem in omnibus codicibus habeat, primo itidem loco posuimus. ut omnium chorum duceret; præterea homiliam seu potius orationem *in Exaltationem sanctæ Crucis* quæ sane de festo est, cum certam itidem videatur habere sedem in codicibus omnibus post Dominicam præcedentem hoc festum, et quo ambæ homiliæ ad S. crucem pertinentes se invicem consequerentur, eam quæ de festo est adneximus ei quæ est de Dominica; reliquas omnes seposuimus, ut dixi. Homiliæ εἰς τὰ ἑθνη, hoc est, *in undecim matutinalia evangelia*, quamvis inter Dominicales recenseri possint, tamen postremæ omnium in codd. describuntur. Iis utuntur Græci non in Liturgia, ut cæteris, sed in Officio matutino, hoc ordine, ut singulas singulis Dominicis recitent, incipientes a primo usque ad undecimum: quibus expletis in orbem redeunt, atque ita unoquoque Dominico die unum ex his evangelii legunt, prout incidit. Eæ igitur homiliæ cum unum contineant argumentum Resurrectionis Christi, post homiliam *de Passione* collocare visum est rectum, hac ipsa de causa, quia de Resurrectione sunt; quas deinde commode consequuntur homiliæ *de Ascensione* et *de Pentecoste*, quanquam inter has et eas *de Resurrectione* intercurrat homilia de Samaritana, quæ est ex Evangelio S. Joannis, et Dominica post Pascha legitur. Ad hæc, homilia *de Ascensione Domini* idem habet evangelium atque ea que *in sextum matutinum*, quæ causa est cur a numero undecim homiliarum hæc absit, servata tamen in sequentibus numeri ratione; at quia illa proœmium continet de festo die Ascensionis, eodem ordine collocanda fuit

quo Ascensio præcedit Pentecosten. Illud postremo in hoc paragrapho admonitum lectorem velim, neque omnes homilias quas edidimus (sunt autem hæc quas pro studio diligentiaque nostra et adjumento amicorum adhuc adhibito, reperire potuimus in bibliothecis, sexaginta duæ) Dominicalium dierum numerum et locum explere, sicuti neque sanctorum; sed multas deesse manifestum est. Et quidem homiliæ in S. Lucæ evangelia videntur esse cæteris plures, quanquam homilia in secundam Dominicam quæ est, Καθὼς θέλετε ἴα ποιῶσιν ἡμεῖς, etc., ex cap. vi S. Lucæ ut ponitur in Evangelistario, sine dubio deest. Et ne de singulis examen habeatur admissim, quod longum esset, neque tanti est, certe in homiliis ex S. Joanne, quæ post Pascha leguntur, solum ea superest quæ est *de Samaritana*, et ex homiliis in evangelia S. Matthæi, quæ post Pentecosten plures sunt, paucae admodum exstant. Factumne id sit quia dictæ non sunt vel propter aristatis colores, vel propter absentiam episcopi; an quia dictæ quidem, non tamen exscriptæ, vel exscriptæ profecto, sed interierint, vel lateant adhuc in aliqua bibliotheca neque ad nostram pervenerint notitiam, non habeo certum quod dicam. Homilia in illa verba, *Lucerna corporis est oculus et in reliqua ejusdem evangelii*, in Dominicas post Pentecosten conjicere visum est cum sint ex evangelio S. Matthæi, etsi in multis codd. reperiantur inter eas quæ sunt in D. Lucam. Sed, ut dixi, cum constet ordo anni quo disponuntur evangelia, non tamen singulorum Ἐὐαγγέλια in codd. apparet: quare recta ratione arbitrioque nostro usi sumus; nisi si, quod tamen me latet, quod in Græcorum ritu usuque sit positum *μυστικώτερον*. Quod tamen mihi religioni non duco, cum, ut dixi, ordo hic non sit ex rebus magni momenti, doctrina solum et evangeliorum explicatio usui sit et magni faciendæ. Homilia *εἰς τὸν γενόμενον αὐχμὸν* cum neque diem, neque tempus anni certum habeat, in postremum relegimus locum, et potius extra ordinem quam in ordine reposuimus. Atque hæc utcumque de serie homillarum prædicta sint, quam prout in nostro hoc libro se habeat, subjiciemus ob oculos.

§ IV. Ratio interpretandi.

Quam difficile et operosum negotium sit ex una lingua in aliam veterum scripta traducere, is omnium optime novit qui hujusmodi negotium tractat et hoc saxum versat. Ex quibus omnibus luculentissimus testis sit, utpote scientissimus linguarum omnium, Hieronymus, qui et ex Hebræo sacra monumenta, et ex Græco aliorum multa traduxit. *Difficile est, inquit, illi in Præfatione ad Eusebii Chronicon, alienas litteras insequentem, non alicubi excidere; et arduum, ut quæ in alia lingua bene dicta sunt, eundem decorem in translatione conservent. Significatum est aliquid unius verbi proprietate, non habeo meum quod id efferat; et dum quæro explere sententiam, longo ambitu vix brevis viæ spatia con-*

*sumo. Accedunt hyperbolorum anfractus, dissimilitudines casuum, varietates figurarum; ipsum postremo suum, et, ut ita dicam, vernaculum lingue genus. Si ad verbum interpretor, absurde resonat; si ob necessitatem aliquid in ordine vel in sermone mutavero, ab interpretis videbor officio recessisse. Hæc S. Hieronymus, quibus nihil potest planius vel plenius de interpretandi difficultatibus dici; quin ipse Tullius eloquendi disertissimus, cui mirum est verba deesse potuisse: cum ipse si quis alius sermonem patrium ditaverit, nonne inops esse sibi videtur in exprimenda vi et energia Græcarum vocum? Nam quæ Stoici προηγημένα et ἀποπροηγημένα, hæc ille aliquando præγmata et ἀποπρæγmata, aliquando præposita vel præcipua et rejecta, nonnunquam promotæ et remota vertit; ut initio lib. iii *De finibus* sub Cætonis persona: *Equidem soleo etiam, quod uno Græci, si aliter non possum, idem pluribus verbis exponere; et tamen puto concedi nobis oportere, ut Græco verbo utamur, si quando minus occurrat Latinum, ne hoc ephippiis et acralophoris potius quam prægenis et apoprægenis concedatur, quanquam hæc quidem præposita recte et rejecta dicere licebit.* Et paulo post in eodem libro de iisdem loquens, *Sed ea, inquit, quæ secundum locum obtinent προηγημένα, id est producta nominantur, quæ vel ita appellemus, id erit verbum e verbo, vel promotæ et remota, vel ut dudum diximus, præposita, vel præcipua et illa rejecta.* Hæc Tullius. Quæ duorum summorum virorum testimonia eo producere volui, ut si idem mihi in hac interpretatione condenda contigisse fatear, sine pudore confiteri possem. Quare cum essem inter illos duos modos seu potius fines extremos interclusus, in quorum alterutrum si declinarem, in vitium impingerem: nimirum ut vel verbum ex verbo redderem Græca, Latini sermonis decore posthabito; vel sensum solum spectarem, nulla Græcarum vocum habita ratione, quorum alterutrum facilius et proclivius futurum erat, secutus sum tale temperamentum, ut nec facta ad verbum evaderet inepta translatio; et tamen ita sensus Latina phrasi seu potius complexionem converterem, ut verbis etiam singulis quoad ejus fieri posset, verba responderent. In quo equidem elaborasse mihi videor; utrum sim assecutus alii judicent. Illud profecto verum dixerim nonnullas sententias, si meo modo, et more, et eo sermonis Latini stylo, cui sum assuetus, explicare licuisset, elegantius et concinnius eas efferri potuisse; sed quia interpretis officio fideque obligatus mihi videbar, eas non ut voluissent, sed ut debuissent Latinas fecisse. Quin etiam illud servare volui, ut hæc interpretatio, quandoquidem ea usuros crederem etiam pro suggestu sacros oratores, non ita in Ciceronis partes transiret, ut a religione discederet; et dum nimis videri cupio Ciceronianus, minus Christianus viderer. Si dictio aliquot ecclesiasticum saperet, id mihi laudi potius quam vitio ascribendum duxi. Itaque cum multis SS. Patribus Latinis,*

non modo Græcis, numerosam placuisse orationem videam, quod ea nescio quo majore impetu et vi numeris contorta quasi telum amento contorqueatur, numeris etiam alligavi periodos; cæterum a nominibus verbisque ecclesiasticis, et quæ jam Latijure non a veteribus comitiis, sed ab Ecclesia Romana donata sunt, non abhorrerem; quantum est etiam quando illa circumscribam ut hoc posse me facere, non censere tamen oportere perpetuo, existimarem. Etenim circumscriptio ut interdum non commoda solum, sed etiam necessaria videtur; sic iterata sæpius, et dignitatem amittit et sollicitatem parit: puerile mihi visum, quod *baptizare* dicunt, et *baptismum* uno ore Latini cum Græcis, *sacro fonte lustrare*, et *lustralis aqua* anxie semper

pertinaciterque dicere; quod de similibus multis, *spiritualis, sensibilis, passiones*, et aliis id genus dictum hoc uno exemplo intelligatur. Demum cum tria illa præstare debeat bonus interpret, religionem, fidem, indolem: religionem in verbis, fidem in sentiis, indolem in dignitate, majestate affectuque dicendi; primam, quatenus cum sermone Latino et Christiano conveniret, exhibuisse me fateor; secundam religiosissime sancteque servasse; tertiam etiam assequi pro ingenio meo studuisse; et omnino omne punctum ferre, et illud interpretis officium facere pro virili parte esse conatum; non ut ipse disertus apparerem, ut S. Hieronymus loquitur epist. 133, sed eum, qui lecturus sit, intelligere ut facerem, quomodo ipse intellexit qui scripsit.

EJUSDEM FRANCISCI SCORSI

PRÆFATIO

Notis suis præmissa, quas ex voluminis calce revocatas textui subjerimus.

Tametsi, defunctus satis officio interpretis videri poteram, satisque magnum capere fructum operæ meæ, si Theophanem Cerameum ex Græco in Latinum sermonem fideliter perspicueque converterem; tamen cum ab ipso operis suscepti principio animus inclinari, ut de meo etiam notas sive explanationes ad interpretationem adjungerem, nunquam mihi imperare potui, ut interpretis munere, et nomine contentus essem. Quod animi studium mei, ut rectum mihi esse, eique adeo obsequendum videretur, suaserunt. Primum ipsa MSS. codicum conditio notas postulare aliquas visa est. Quæ cum plerisque veterum monumentorum editoribus negotium semper exhibuerit, tum mihi haud minimum successivit; qui exemplaria nactus sum non usque quaque emendata, nec integra, sed deformata multis passim in loci, nec verbis solum, sed etiam sensibus lustrata, ac mutilata; quæ cum essent a me duorum, triumve, nonnunquam quatuor exemplorum adhibita consultatione, et ope sanata, perpurcata mendis, et in nitorem, integritatemque restituta suam, earum castigationum lectionumque variarum reddendam a me rationem in notis, neumque proprium judicium existimari; ut non solum qua fide et diligentia has homilias legendas proponerem omnibus compertum esset, sed etiam suum cuique relinquerem, veluti datis tabellis, de iis arbitrium. Nec vero ancipitum locorum modo, quæ Scripturæ variantes parerent, sed et meæ interpretationis offerendam non raro rationem putari, cum eam Græcicæ vocis ambiguitas, vel obscuritas, dubiam faceret, adeoque ejus enucleandam vim et originem, ut quare hac potius, quam alia Latina voce sententiæ reddiderim, planum esset. Atque hæc causæ mihi fortasse cum cæteris interpretibus fuisse communes, cur in notis hæc agerem. Illæ vero intrinsecus petitæ, quod in his sermonibus multa sunt perspersa ab omnigenum doctrinarum penè deprompta condimenta; allusiones, allitterationes, schemata alia, adagia, fabulæ, historiæ, numerorum mysticæ rationes, quæ et si πολυστοπος viros minime forsitan laterent, cum tamen omnibus, quos etiam lectores hujus operis essem habiturus, nota esse non crederem, ne ea lector non degustata præteriret, vel non intellecta parvipenderet, his adnotationibus providendum duxi, ex quibus retrusarum rerum intellectus posset hauriri. Multa præterea insunt explanationes vel Evangeliorum, quæ hic episcopus idem, et ecclesiastes de veteri more pro concione explanabat, ipsorumque locorum utriusque Testamenti, quæ ad rem suam inducit, sive in Græco textu LXX interpretum, ipsorumque evangelistarum vim et venustatem obtinentes suam, sive etiam ex se singulares, et admirabiles, eoque fortasse duriusculæ et minus cuiquam probabiles, quas meis hisce notis, seu commentationibus excutiendo, et expediendo emollire, et aliorum Patrum et interpretum, seu veterum seu recentiorum, si qui essent διψηστοί, consensu firmare, æquum censui; ne gratis quidpiam, ac temere dictum ab hoc auctore crederetur, vel ambiguum adhuc in legentium animis non insideret. Dicta vero superiorum Patrum, utriusque præsertim Gregorii, Nazianzeni, Nyssæni et sancti Maximi martyris, quibus familiariter utitur, et nonnunquam quidem longiore orationis tractu Theophanes refert, sæpius vero breviter, et vel expresso auctoris nomine, vel suppresso, vel elegantius antonomasia circumscripto significat, ea ubi exstarent designatis ipsis locis indicare necessum habui, et ubi res postulare etiam transcribere in notas, ut et certa testantis fides, et quibus verbis ab utroque ea essent prolata constaret. Quod si quæ ex his locis insignem aliquam doctrinam, quæstionemque theologicam continerent non tam in nostro Theophane, quam in ipsis fontibus, a quibus essent hausta, obscuritatem, difficultatemque ex se crearent, in iis etiam copiosius, subtiliusque discipandis distineri consilium fuit, atque ita utrique auctori lumen offerre ac de eadem fideliter διὸ τοῦτο ἀλεγειν. Quod eo impensius feci, et elaborari, si quæ doctrina ad fidei dogmata attineret; quorum sane cum hic Cerameus sit et egregius doctor, et acerrimus propugnator, eorum certe, quæ in Ecclesia, vel suo vel superioribus sacris sancita, ac definita jam fuerant; ne vero iis de quibus inter Græcos, Latinosque diu multumque disceptatum fuit; et tandem in concilio Florentino post aliquot, quam Theophanes scripsit, sæcula decretum, ac definitum, ne iis, inquam, dissentire Græcus hic scriptor quod alicubi uno alterove verbo non

satis primo se efferente sensu perpenseo videri posset, quin etiam facere putaretur, sanam ejus mentem pluribus modis explicare annexus sum. Atque hæc causæ justissimæ, utilissimæque necessitudinem mihi quamdam attulerunt, ut non nudam meam hanc translationem, sed commentationibus convesitam in apertum ferrem. Sed enimvero sicubi vestium et domorum usum necessitas primum in hominum morem induxit, deinde luxus ad ornatum quoque traduxit: ita profecto quas ego notis illis necessitudinibus compulsus institui, in iis etiam ad ornandum hanc quæ mihi obligasset, præteritiam, sum abusus. Itaque nonnullas sententias, quæ per se ipsæ rectæ pulchræque apparuissent, prout ex Theophanis officina exissent, in qua tornatæ fuerant; eas tamen etiam magis ac magis expolire, et collatis aliorum Patrum dictis illustrare, cum utile, tum præclarum factu duxi. Nam præterquam quod auctoris nostri commendationi conducere videbatur, cum profecto gloriosum sit habere laudatos viros, qui tecum una sentiant, et suffragentur, tum etiam publico commodo id futurum sum arbitratus; nimirum ut qui hujus auctoris testimonia, sive in Commentariis suis, sive in Concionibus vellet producere, ea et firmiora aliorum suffragiis corroborata, et uberiora multitudine suffragiorum haberent. Quo in genere cum præclare esset opera posita a multis omni litterarum genere excellentissimis viris tum ex alio hominum genere, tum præsertim societatis nostræ, quorum multos Proæmio primo ad lectores meo laudavi, omnes vero præclaris operibus jam in hominum cognitione, et ore versantur, nec solum in veterum Patrum monumentis, in quibus pro doctrinæ sublimitate ac gravitate majora sunt operæ prætia: sed etiam in levioribus studiis poetarum, oratorumque ethnicorum, quidni mihi concessum arbitrarer, ut hunc scriptorem unde unde corrogato lumine illustrarem: cum is et sæculi sui tenebris lucem, et nostræ Siciliae vel unicuique decus arrogarit? quod si genio me aliquando indulsisse quis arguat, id etiam sane temperanter me fecisse fatebitur: eaque usum moderatione scribendi, ut neque satiætas ex copia, neque ex tenuitate rerum desiderium legentibus nasceretur; nam quædam præstat profectio non attingere, si ea edisserere est animus, ne desiderium scientiæ frustra acuat, quædam ingesta plus justo stomachum faciant. Atque ex hac mediocritate quam tenui, sensim tamen excrevisse hoc Opusculum, supra quam mihi fingebam animadverti, ut non solum ad Theophanem illuminandum, sed etiam ad locupletandam suppellectilem litterariam usui futurum, ni me tamen amor negotii suscepti fallit, mihi polliceor: eaque varietate rerum in omni doctrinarum genere conquisitarum esse confectum ut quoddam veluti σερπὴν variis distinctum coloribus, figurisque picturatum non invita Minerva contexisse me videam: In quo legendo si criticorum supercilium remitti mihi et annuere sentiam, nunquam spero fore, ut meæ me præniteat φιλολογία, καὶ φιλοπονία.

Explanatio litterarum quibus in notis significantur codices mss. quorum lectiones variæ expenduntur.

- P. Panormitanus: hic est qui Panormi repertus prout Proëm. III enarratur.
 G. Gallicanus: hic est qui ex Gallia transmissus Panormum, quanquam prius in Sicilia scriptus, ita vocatus ut a priore discerneretur.
 V. Vaticanus.
 C. P. Codex Parisiensis, vel collegii Parisiensis.
 R. vel R. P. Regii Parisiensis, hoc est Bibliothecæ Regiæ Parisiensis.
 C. F. Codex Folientinorum, qui sunt religiosi ex S. Bernardi ordine Parisiis.
 E. Escuriale.
 C. vel S. E. Codex, vel Glossarium Escurialis.

DOCTORUM VIROURUM

ELOGIA ET TESTIMONIA DE THEOPHANE CERAMEO.

P. Franciscus Turrianus *soc. Jesu*, lib. II contra Magdeburgenses Centuriatores pro Canonibus apostolorum, cap. 6, ubi testimoniis veterum Patrum Græcorum et Latinorum ostendit, super Petrum ædificatam esse Ecclesiam.

Theophanes cognomento Cerameus archiepiscopus Tauromenis in Sicilia, auctor in Scripturis valde exercitatus et eruditus, in sermone de SS. apostolis, sic ait: « Ego vero, inquit, dico tibi, quod tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam; » tu, inquam, qui petra es, petra fides fidei verbi: et Ecclesiæ firmatæ fundamentum, ac spiritualis ædificationis primus aditus: super hanc enim confessionem fundamentum Ecclesiæ stabit; tali namque petra, ac rupe collocata reliqua dogmata firme ac tute collocabuntur.

Cardinalis Baronius tomo IX, anno Domini 142, edidit homiliam Theophanis Ceramei de SS. Imaginibus, cui hæc præmittit:

Hactenus sermo annis singulis dicta die in Ecclesia recitari solitus; cui subjungimus alium

ejusdem argumenti, eodem pariter die ab archiepiscopo Tauromenis Theophane ad populum dictum.

P. Jacobus Greiserus *Soc. Jesu* in Notis ad duas Homilias Theophanis Ceramei de cruce, quas tomo II De cruce, cum aliis multis Græcorum Patrum produxit.

Theophanes Cerameus vixit eo tempore, quo adhuc Sicilia, vel certe pars Siciliae imper. Constantinopolitano parebat. Id liquet ex fine orationis de cruce ubi crucem invocans rogat ut imperatori sit præsidio contra impios Ismaelitas crucis adorationem contemnentem.

Idem tomo I, lib. I, cap. 14, de serpente æneo figura crucis.

Porro signum in quo serpens iste suspensus est, fuisse typum crucis Dominicæ, clarum est. At quomodo serpens fuerit figura Christi, id auctores non uno modo explicant. Quidam aiunt serpentem non tam fuisse Christi quam peccati in cruce sus-

pensi imaginem, vel Christi eatenus, quatenus ipse peccata nostra tulit, eaque ligno affixit, atque adeo, ut Apostolus ait, Deus illum qui nullum peccatum noverat, peccatum pro nobis fecit. Hanc rationem indicat Theophanes Cerameus archiepiscopus Tauromeniæ in Sicilia, his verbis : « Non turbetur quispiam, » etc. quæ habes hom. 3 in hoc nostro opere.

Idem eodem capite.

Cæterum cum nos in hujus vitæ crenis morsibus serpentum expositi simus, oportet, ut sicut Israelitæ in erectum serpentem, salutis gratia, respexerunt, ita et nos jam respiciamus in Christum e crucis arbore pendentem : « Necdum omnino desierunt morsus, inquit Theophanes. Insita enim carni adversus spiritum concupiscentia nondum perfecte conquievit, » et cætera quæ habes eadem homilia.

Idem in syntagmate de imaginibus non manufactis, deque aliis a sancto Luca pictis, addito ad Codicum Europalatum cap. 5 de auctoribus qui imaginis Edessene non manufactæ, sed a Christo Domino linteo impressæ meminerunt.

xvii. Theophanes Cerameus hom. in restitutionem imaginum : « Ipse Dominus noster in similitudinem speciem sive formam suam expressit sine manu, et Abagaro toparchæ misit; nunquam vero hoc fecisset, nisi imagines coli voluisset. »

Idem cap. 18 de imaginibus D. Virginis a sancto Luca pictis.

Vide Theophanem Cerameum, homilia de restitutione Imaginum, ejusdem sententiæ esse, dum ita scribit : « Imo et Lucas disertus ille evangelista imaginem Deiparæ cera et coloribus depinxit sacris brachiis tenentem Dominum. »

P. Jacobus Pinto soc. Jesu in libro quem « Christum crucifixum » inscribit tit. 1, loco 1, ubi Christum crucifixum a capite ad calcem in Scriptura signatum ostendit.

Idem videre est apud Patrum alios passim Græcos atque Latinos : unum producam ex Græcis Theophanem Cerameum, Tauromeniæ archiepiscopum. Hic ubi plurima nostri mysterii argumenta, hoc est sacræ Scripturæ exempla congescit, iota insuper, et apices etiam mysterium idem quod sane magis est, signare demonstrat. « Cum igitur, inquit, crucis mysterium, et in lege et in prophetis elucescat, » etc. quæ habes hom. 4.

P. Antonius Possevinus soc. Jesu tom. III Apparatus sacri.

Theophanes Cerameus Græce scripsit Homilias in Evangelia τῶν κυριακῶν. hoc est Dominicalia, et in alios festos dies

Idem in appendice.

Exstat vero ejusdem in sanctissimæ Deiparæ Annuntiationem hymnus in tomo VIII *Biblioth. PP. edit. 2^a.*

Bibliotheca Patrum magna plus centum Patribus et opusculis aucta, edita Coloniz, tom. IX, sæculo IX.

Theophanes Cerameus, Tauromeniæ in Sicilia episcopus, scripsit Homilias in Evangelia Dominicalia, et aliquot festa totius anni, quæ servantur

ms. Venetiis; et alia necdum edita. Exstant ex ipsius scriptis saltem, quæ habere potuimus, Oratio in Dominicam ante Exaltationem sanctæ Crucis; et altera in Exaltatione sanctæ Crucis a Jacobo Gretsero soc. Jesu editæ. Item hymnus in Annuntiatione Deiparæ, quem huic Theophani attribuit Jodocus Coccius.

P. Octavius Caetanus soc. Jesu in Isagoga ad historiam de SS. Siciliæ, quæ nondum est edita, tamen a me prælecta. Theophanem Cerameum inter Siculos Patres, et Ecclesiæ propugnatores, et scriptores contra hæreticos enumerat. Idem in animadversionibus ad Orationem de Indictione itidem ms.

Theophanis episcopi Tauromenii homiliæ nondum editæ in lucem, sed luce dignæ; magna enim cum sapientia, tum eloquentia compositæ.

Idem in animadversionibus ad Homiliam de sancto Pancratio.

Enim vero æque graviter ac pie Theophanes evangelium hac oratione interpretatur, quod festo die S. Pancratii prælectum erat, Sermo utilis est ad informandos mores, maximeque iis conducit, qui in divina philosophia se exercent. Christiani concionatores hinc hauriant concionandi modum, rationemque Evangelii explicandi pro rostris ad populum.

Idem in idea operis typis impressa.

Theophanis archiepiscopi Tauromeniorum Oratio in novi anni Indictionem, præclara cum Commemoratione D. Virginis Tauromenitanæ, et SS. MM. Callistes, Evodii et Hermogenis.

F. Dominicus Gravina ordinis Prædicatorum catholicarum Præscriptionum adversus nostri temporis hæreticos tom. III, p. p. quæst. principali, Quonia sit apud eosdem catholicos Patrum auctoritas, in speciali recenset omnes Patres per sæcula distributos, et nono sæculo sic ait :

« Patres noni sæculi, ex auro apostolicorum Patrum scuta aurea fabricantes, et in templum Domini inferentes, ut in eo mille clypei pendeant, omnis armatura fortium. » Deinde in horum Catalogo connumerat Theophanem Cerameum.

P. Sebastianus Corderius in Catena SS. Græcorum Patrum in Lucam nuper edita in Catalogo ipsorum Patrum.

Theophanes Cerameus, etc., ut in testimonio ex Bibliotheca Magna.

Vincentius Ricchardus C. R. in Comment. ad orat. 18 S. Procli archiepisc. Constantinop.

Videtur autem dicere Christi imaginem a sancto Luca depictam fortasse in ulnis sanctissimæ Dei Genitricis, ut depinxisse constat ex Theophano Cerameo, Hom. de Imaginum restitutione : « Lucas disertus evangelista imaginem Deiparæ, cera et coloribus depinxit sacris brachiis tenentem Dominum. »

Dom. Rocchus Pirri Siculus Netinus, abbas S. Eliæ, voluminis 1, p. 11, lib. 11, notitia 1, Ecclesiæ Tauromenitanæ.

Theophanes cognomento Cerameus, quem Tauromeniæ archiepiscopum inscribi reperio. Hunc post annum 842 vixisse oportuit; nam scripsit is

Homiliam d SS. Imaginibus in earum festo dictam, quam typis elidit Baronius depromptam ex Hophotheca Francisci Turriani soc. Jesu, atque ab eodem Latino redditam. Meminit Possevinus in Apparatu sacro hujus Theophanis et scripsisse ait Homilias

in Dominicas, et alia festa quas P. Octavius Caetanus soc. Jesu collegerat, dum opus de sanctis Siculis moliretur; virum in Scripturis valde exercitatum, et eruditum appellat Franciscus Turrianus.

ΤΟΥ ΣΟΦΩΤΑΤΟΥ ΚΑΙ ΡΗΤΟΡΙΚΩΤΑΤΟΥ

ΘΕΟΦΑΝΟΥΣ

ΤΟΥ ΕΠΙΚΛΗΝ ΚΕΡΑΜΕΩΣ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΤΑΥΡΟΜΕΝΙΟΥ ΤΗΣ ΣΙΚΕΛΙΑΣ ΟΜΙΛΙΑΙ

ΕΙΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΚΥΡΙΑΚΑ, ΚΑΙ ΕΟΡΤΑΣ ΤΟΥ ΟΛΟΥ ΕΝΙΑΥΤΟΥ.

SAPIENTISSIMI ET ELOQUENTISSIMI

THEOPHANIS

COGNOMENTO CERAMEI

ARCHIEPISCOPI TAUROMENII IN SICILIA HOMILIÆ

IN EVANGELIA DOMINICALIA, ET FESTA TOTIUS ANNI.

I HOMILIA I (1).

De indictione (2), sive anni principio.

Benedictus Deus, qui nobis dedit ut volubilis temporis decurso circuitu, ad anni coronidem per-

ΟΜΙΛΙΑ Δ'.

Εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Ἰνδικτιῶνος, ἥτοι τοῦ νέου ἔτους.

Ἐβλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ καταξιώσας ἡμᾶς διαδραμεῖν τὴν κυκλικὴν τοῦ χρόνου περίουον, καὶ πρὸς τὴν

Francisci Scorsi notæ.

(1) *Homilia*. In pluribus mss. sermones hi appellantur ὁμιλία, in nonnullis λόγοι, orationes, ut in Escorialis codice, et iidem in Vaticano, in quo duplex est etiam nomenclatura: initio ὁμιλία et διδασκαλία, quæ postrema significat doctrinam, seu sermonem ad instruendum et hortandum populum: atque ipse Theophanes appellat sibi sermonem suum διδασκαλίαν. Ex his omnibus retinui inscriptionem ὁμιλία, et quod ea frequentior in exemplaribus, et quod aptior ad rem. Nam quid intersit inter ὁμιλίαν et λόγον *homiliam* et orationem explicat Photius cod. clxxxiv *Biblioth.*, ubi idem sibi in legendis D. Chrysostomi homiliis in Genesim contigisse dicit, quod nos dicimus nobis, et per eam occasionem distinguere inter hæc duo his ver-

his: "Ἐνεστὶ δὲ συνιδεῖν, ὡς εἰ καὶ λόγοι ἔχει τὴν ἐπιγραφὴν τὸ βιβλίον [οὕτω γὰρ εὔρον ἐν οἷς ἀνεγνωών], ἀλλὰ μᾶλλον εἰκόασιν ὁμιλίαις τὰ τε ἄλλα, καὶ ὅτι ἐν πολλοῖς πολλαῖς ὡς παρόντας, καὶ ἐρῶν τοὺς ἀκροατὰς οὕτω περὶ αὐτοὺς ἐποιεῖται, καὶ ἐρωτᾷ, καὶ ἀποκρίνεται, καὶ ὑπὸ σφραγίδος. Δυναμῆν μὲν καὶ ἄλλως ἔχοντο: τοῦ λόγου καὶ οὐ καθ' ὁμιλίαν τὰ τοιαῦτα σχηματίζειν, καὶ ἐνδείκνυσθαι: οὐ μὴν ἀλλὰ συνεχῶς, καὶ ἐπιμόνωσ τούτου ποιεῖν, καὶ οὐχὶ σὺν οἰκονομίᾳ τινὶ παρίσταναι ὁμιλίαν αὐτὰς εἶναι. Ὅμιλαι δὲ ταῦτας τῶ πληθεῖ ὡς ἐστὶ μαθεῖν ἐξ αὐτῶν

(2) *De Indictione*. Princeps Septembris dies festus ac celebris habetur Græcorum ritu duplici

κορωνίδα τοῦ ἔτους ἔλθειν. Ἐξ ἧς ὡσπερ ἀφ' ὕσπληγ-
 γος, αὐθις τοῦ δρόμου τοῦ βιωτικοῦ καταρχόμεθα,
 τὸν αὐτὸν κύκλον, διὰ πάσης τῆς ζωῆς ἡμῶν ἀνελλι-
 τωτες, ἕως ἂν ὁ ἀπειρος ἡμᾶς ἐκεῖνος αἰὼν διαδέ-
 ξηται, ὁ διαστῆματ' χρόνου, κατ' ἡλίω φερᾶ μὴ με-
 τρούμενος. Ἡ μὲν οὖν παρούσα ἡμέρα [προκείσθω
 γὰρ τῷ λόγῳ οἷον ἡδίστα τοῖς φιλοκάλους ὑμῖν] κατὰ
 μὲν τὸ ἱστορικῶς, καὶ γενόμενον, καὶ τελούμενον,
 ἀρχὴ τῆς χρονικῆς ὑπάρχει ἀνακυκλήσεως, Ἰνδικτα

Francisci Scorsi notæ.

nomine. Utrumque disces ex eorum Menæo, in quo
 hæc leguntur mense Septembri, El; τὴν α'. Ἀρχὴ
 τῆς Ἰνδικτου, ἦτοι τοῦ νέου ἔτους. Ἰστέον οὖν ὅτι
 τὴν Ἰνδικτιῶνα ἐρραζέει ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία ἀπὸ
 τῶν ἀρχαίων παραλαβοῦσα διὰ τὸ νομίζεσθαι παρὰ
 Ῥωμαίους ἀρχὴν εἶναι τοῦ ἔτους ἀπὸ ταύτης τῆς Ἰν-
 δικτιῶνος. Ἰνδικτιῶν γὰρ λέγεται παρὰ Ῥωμαίους ὁ
 ὄρισμός. Καὶ προσέει διὰ τὸ κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν
 εἰσελθεῖν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν εἰς τὴν
 Συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀποδοθέντος αὐτῷ
 βιβλίου ὅπερ ἦν Ἠσαίου τοῦ προφήτου ἀναπτύξαντα
 εὐρεῖν τὴν τόπον, οὗ ἦν γεγραμμένον. Πνεῦμα Κυ-
 ρίου ἐπ' ἐμέ, etc., quæ sic Latine reddo : *In pri-*
mam diem. Initium Indictionis, sive anni novi. Scien-
dum Indictionis ab Ecclesia Dei festum celebrari
diem, accepto ab antiquis more, quod ab hac indi-
ctione apud Romanos initium esse anni existimetur.
Indictio enim apud Romanos terminatio dicitur. Et
præterea, quod hoc ipso die Dominus noster Jesus
Christus in synagogam Judæorum ingressus fuerit ;
et tradito ipsi in manum Isaia libro, eoque aperto
locum invenerit, ubi erat scriptum : « Spiritus Do-
mini super me, » etc. In hancigitur solemnem diem
 Theophanes sermonem hunc ad populum habuit,
 in quo multa de Septembri mense mystica, et ad
 pietatem excitandam accommodata disserit. Multa
 etiam a medio sermonis de S. Simeone Stylita :
 cuius eo die memoria in Menæo et in Menologio.
 Unde et in uno exemplari hoc epigraphæ addi-
 tum, El; τὴν ἀρχὴν τῆς Ἰνδικτου, καὶ εἰς τὸν ἅγιον
 Συμεῶνα. Hoc est, *In principium Indictionis, et in*
sanctum Simeonem. Consuetum vero veteribus Pa-
 tribus ex ratione diei ac temporis pos ad juvan-
 dum populum sensus elicere. Consimilis est Oratio
 Gregorii Theologi, El; τὴν καὶνὴν Κυριακὴν, καὶ
 εἰς τὸ ἔαρ, καὶ εἰς τὸν μάρτυρα Μάρμαντα. *In no-*
vam Dominicam, et in ver, et in mariyrem Mamantem.
 Ea est ordine XLIII. Idem S. Joannis Chry-
 sostomi in eos qui noviluniam observant Kalendis
 habita. Citatur etiam a card. Baronio in Notis ad
 Rom. Mariyrol. homilia de Indictione Græcæ
 scripta, quam D. Chrysostomo tribui dicit; sed
 eam diligenter perquisitam inter opera S. Chry-
 sostomi, quæ Græce et Latine postremo edita sunt,
 invenire non potui. Aliam eam esse oportet ab ea
 quæ est de Kalendis, et noviluniis paulo ante me-
 morata, et ab hac ipsa nostri Theophanis. Ibi enim,

ἐξ αὐτῶν τούτων. Hoc est ex versione Andreæ
 Schotti soc. Jesu. *Animadvertas quoque etsi oratio-*
nam nomen præferant hi libri (sic enim in iis reperi
exemplaribus, quæ legi) homiliis tamen similes magis
esse, cum cæteris rebus, tum quod sæpenumero tan-
quam præsentibus respiciens auditores sermonem ad
eos convertit, interrogat, respondet, ac pollicitatio-
nis nititur. Et ut possit maxime alio in dicendi ge-
nere, quam homiliarum isto similia formare, atque
exhibere : quia tamen illud assidue constanterque
sine ullo dispositionis ordine servat, homilias illas
esse satis superque declarat. Habuit autem eas ad

(a) Omissum est tamen in omnibus exemplaribus; qua vero de causa, non est unde edoceamur. Hanc jacturam
 multum dolet Joannes Yriarte, quem vide supra col. 41.

A ven' remus : unde tanquam e carceribus (3) emissi
 rursus vitæ curriculum inchoamus, eundemque,
 quoad vivimus, orbem usque revolvimus; donec
 interminatum nos ævum illud excipiat, nullo tem-
 poris intervallo, nulloque solis aufractu dimensum.
 Hodiernus igitur dies (ut hoc interjū vestra poli-
 tiorum hominum gratia, condimenti loco, orationi
 meæ præponam) secundum rei gestæ, ac cele-
 bratæ (4) veritatem, anni est recurrentis initium,

referente Baronio, dicit : Christi Natalem fuisse
 Octaviani anno quadragesimo secundo : cuius dicti
 nullum in utraque oratione tum Chrysostomi tum
 Theophanis vestigium est. Legitur præterea Asterii
 Amaseni episcopi homilia de Kalendis. Ad hæc non
 est absimilis homilia S. Maximi de defectu lunæ :
 Et S. Leonis de die Collectæ. Hæc illustranda a me
 fuerunt, sine quibus non posset titulus facem ser-
 moni præferre. De Indictionis vero initio et tem-
 pore dicitur commodius paulo infra nota 7.

(3) *E carceribus.* Græce ὕφ' ὕσπληγγος eius
 vocis alias significationes legis in Glossario ad finem
 libri addito (a). Hæc loco carceres, et septa signal,
 unde emittabantur in curriculum equi; quod iidem
 affirmat Gloss. De his Virg. Georg. 1 :

*Ut cum carceribus sese effudere quadrigæ,
 Addunt se in spatia.*

Inde proverbium, *A carcere,* Græci Ἀπὸ βαλθι-
 δος, cum exorsum negotii significamus, sicuti, ad
 metam, cum finem. Aristophanes in *Vespis.* Καὶ μὴν
 εὐθύς γ' ἀπὸ βαλθίδος περὶ τῆς ἀρχῆς ἀποδείξω. *Atqui*
protinus a carceribus initium rei expeditum. Cic. *De*
senectute, id usurpavit ἀναστρόφος. *Quod si quis*
Deus mihi largiatur, ut ex hac ætate repuerascam,
et in cunis vagiam, valde recusem : nec vero velini
quasi decurso spatio a cauce ad carceres revocari.

(4) *Ac celebratæ.* Græca hæc auctoris κατὰ τὸ
 ἱστορικῶς γενόμενον καὶ τελούμενον, sic vertenda
 commode visa sunt : *Secundum rei gestæ, ac cele-*
bratæ veritatem. Petavius vertit, *Secundum histo-*
riam ac rei veritatem. Sed ego nolui prætermis-
 sum τὸ τελούμενον. Quod sane aliud signal ac τὸ
 γενόμενον. Utrumque autem Theophanes explicare
 aggreditur; et unde secundum historiam ab hoc
 die sit anni ductum initium; et unde institutum,
 ut festus ac celebrer esset : inde ad mysticas pro-
 greditur rationes, ex illis nimirum verbis, Ἀλλὰ
 ταῦτα μὲν οἷον σῶμα ἔστω τῷ λόγῳ τῆς ἑορτῆς. hoc
 est : *Verum hæc veluti corpus quoddam institutæ de*
hoc festo orationi sint. Esse autem τὸ τελούμενον
 idem, ac celebratum, consecratum, notius est paulo
 eruditioribus, quam ut hic sit confirmandum, tum
 ex profanis scriptoribus, tum ex sacris. Budeus
 multa congerit utriusque notæ scriptorum exem-
 pla, quæ vide apud ipsum. A me hæc habe. Ca-
 non. 7 apost. apud Leunclavium, lib. 1 Juris Græco-

populum, ut ex singulis deprehendas. Hactenus Pho-
 tius ex quo discrimen inter homiliam et orationem
 intelligas. Illud tamen admonerim, non raro
 Theophanem insignes aliquos locos orationis illo
 contexere : figuras et lepores, tum verborum, tum
 sententiarum aspergere pro re nata. Consue que
 de toto dicendi genere disserimus Proæm. III.
 Porro hanc homiliam Latinam fecit etiam P. Dio-
 nysius Petavius soc. Jesu, et utraque lingua edidit,
 ut coronidem in Breviario historico S. Nicephori
 patriarchæ Constantinopolitani. Qua de re vide
 Proæm. III.

2 quam Romani I. dictionem appellant : sic enim ipsi definitionem (5) vocant. Atque Hebræi quidem ab eo mense, qui Nisan apud illos dicitur, anni primordium auspicantur, quod idem verni æquinoctii, et mundi natalis (6) initium sit, ut herbarum ac fruticum, arborumque cæterarum germinatus ostendit. Romani vero antiquitus quidem ab Januario principium anni sumebant, sed ex quo Cæsar Augustus (7) Antonium Septembri mense debella-

λεγόμενη τῇ Ῥωμαίων φωνῇ· οὕτω γὰρ ἐκεῖνοι τὸν ἔρισμόν ἐνομάζουσιν. Ἑβραίοις μὲν γὰρ ἀρχὴ τοῦ χρόνου ἐνομάσται ὁ Νισάν παρ' αὐτοῖς οὕτως ἐνομαζόμενος, ἀρχὴ τυγχάνων τῆς ἐαρινῆς ἰσημερίας, καὶ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως, ὡς δηλοῖ τῶν βοτανῶν, καὶ θάμων, καὶ δένδρων ἡ βλάστησις. Ῥωμαῖοι δὲ πάλαι μὲν ὁ Ἰανουάριος ἦν τοῦ ἔτους ἀρχή. Ἀρ' οὐδὲ ὁ Αὐγούστος Καῖσαρ καὶ τὸν Ἀντώνιον ἐτροπώσατο κατὰ τὸν Σεπτέμβριον μῆνα, περιφανῆ ποιῆσαι

Francisci Scorsi notæ.

Rom. Ὁ τελετῶν μετ' Ἰουδαίων τῆ Πάσχα καθαιρεῖσθαι· *Qui cum Judæis Pascha celebrat, deponitor.* Greg. Naz. epist. ad Theodorum : Μέσοις ἡμᾶς ἐστάναι τῶν τελευμένων, καὶ λιθαζόντων. *Medios inter celebrantes et lapidantes stare.* Cum nimium inter obeunda sacrosancta mysteria lapidibus fuisset a mendicis et monachis impetitus. Plenum est hoc verbo τελεῖσθαι in hac significatione scholion Theodori Balsamonis in *Nomocan.* Photii, tit. vii, qui est de feriis, et novella Manuelis Comneni de iisdem apud Leucl. Plutarchus in *Demetrio* : Τὰ μικρὰ μυστήρια τοῦ Ἀθεστηριῶνος ἐτελοῦντο. Τὰ δὲ μεγάλα τοῦ Βοηδρομιῶνος. *Parva mysteria (Cereris) Anthesterionis mense celebrabantur; magna vero Boedromionis.* Inde τελετά, eucharistia, r. ius. S. Dionysius sacrosanctam Eucharistiam vocat τελετῶν τελετήν, *sacrificiorum sacrificium*, sive, ut alii volunt verbum ex verbo, *sacramentum sacramentorum.* Gloss. Græcorum nominum, quæ in ipsius S. Dionysii libris continentur τελετῆ μυστηρίων ἐπιτέλασις, τελετώσις.

(5) *Definitionem.* Οὕτω γὰρ αὐτοὶ τὸν ἔρισμόν ἐνομάζουσι, ait Theophanes; eademque fere sunt verba, quæ ex Menæo supra protulimus n. 1. *Ἰνδικτιῶν γὰρ λέγεται παρὰ Ῥωμαίοις ὁ ἔρισμός.* *Indictio enim apud Romanos terminatio, seu definitio* (item enim valent in hac re) *dicitur.* Quo dicto nihil aliud et Menæum, et Theophanes sibi volunt, quam τὸν ἔρισμόν hoc est definitionem, seu determinationem, et præfixum anni terminum, apud Romanos Indictionem appellari : primus enim Septembris dies, unde Indictio incipit, terminus est annum novum a veteri separans, atque definiens. Latinum autem nomen definitio, quo verti Græcorum τὸν ἔρισμόν, de tempore etiam a Tullio usurpatur. *De divinatl.* lib. ii : *Callide enim, qui illa composuit, perfecti, ut quodcumque accidisset prædicum riteretur hominum, et temporum definitione sublati.* Cæterum si rem grammaticam species, aliam originationem habet ἔρισμός, apud Græcos, et Indictio apud Latinos : de qua dicemus infra, not. 7.

(6) *Mundi natalis.* De anni tempore, quo mundus a Deo creatus verene an autumno, disceptatum est a theologis. Noxter ei suffragatur opinioni quæ, ut Pererius ait lib. ii in *Gen.*, non astrologis modo, et poëta accepta est, sed omnium etiam scriptorum ecclesiasticorum firmata consensu. Cornelius itidem a Lapide, in *Pentat.*, communem eam sanctorum Patrum esse dicit, et sequitur. Sed Patres citatos vide apud Pererium et Joan. Ludovicum de la Cerda, lib. ii *Georg.* At ne sicus remaneas, lector, deliba aliquid ex iis fontibus, quos ego attigi. Bellum est Elogium illud veris apud Greg. Theol. orat. in *Dominicam novam sub lineam* : Ἡ βασιλεῖα τῶν ὥρων τῇ βασιλίδι τὴν ἡμερῶν πομπεῖσι, καὶ δωροφορεῖ παρ' ἑαυτῆς πᾶν ὅτι κάλλιστον καὶ τερπνότατον. Quæ sic readit Billius : *Princeps anni pars principi dierum pompam peragit et quidquid pulcherrimum et suavissimum habet, dono dat.* Damasc. lib. ii *De orthod. fide* : Διὰ μὲν γὰρ τοῦ ἡλίου αἱ τέσσαρες τροπαὶ συνίστανται· καὶ πρώτη μὲν ἡ ἐαρινή· ἐν αὐτῇ γὰρ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰ σύμπαντα. Καὶ δηλοῖ τὸ μέγρι τοῦ νῦν ἐν αὐτῇ τῶν

ἀνθέων τὴν βλάστησιν γίνεσθαι. Hoc est ex Billii versione : *Per solm enim quatuor anni conversiones constituentur, quarum prima verna est, in qua Deus res universas condidit : id quod ex eo constat quod nunc quoque vere flores germinant.* Vides eadem ratione uti Theophanem, qua Damascenum, uter ver designet mundi principium. Quin etiam concil. Palæstinum habitum sub Victore Pontif. hanc sententiam probat ex verbo illo cap. i *Gen.* : *Germinet terra herbam vircentem.* Vere autem terra germinare incipit. Est etiam a poëta hoc anni primordium decantatum, quorum princeps apud Latinos post veris Encomia :

*Non alios prima crescentis origine mundi,
Illuxisse dies, aliumve habuisse tenorem,
Crediderim : ver illud erat ; ver magnus agebat
Orbis.*

Et auctor Pervigilii in *Venerem.*

Ver novum, ver jam canorum : vere natus orbis est.
Claudat, et signet hanc notam *Pidius* lib. vi, cap. 25 : *Arborum flos est pleni veris, et anni renascentis initium :*

(7) *Ex quo Cæsar Augustus.* Anni civilis initium aliud apud alias nationes fuisse constitutum neminem latere arbitror peritum antiquitatis; nam cum annus veluti circulus quidam exsistat, de quo elegantior Romanus poeta.

A. que in se sua per vestigia volvitur annus.

Ea vero, quæ in orbem circumaguntur, uti Plutarchus in *Quæst. Roman.* ait, nihil habeant suapte natura. quod primum extremumque sit, nisi quod vel lege, vel consuetudine aliqua sit præscriptum; nihil mirum varias gentes pro arbitrio suo sibi anni fecisse primordium. Omnes vero, qui illum lunaribus mensibus dimensum sunt, ad vespem illum et naturalem, qui solis cursu colligitur, qui et vertens et solstitialis dicitur, alia atque alia intercalatione eum accommodarunt. Ita Hebræi, ut ad his incipiam, qui primigeniam obtinent linguam) duo anni habuere principia; alterum autumnale, qui proprie civilis fuit et ἡψη alterum vernum, a lege divinitus data præscriptum qui sacer annus, et ἱσβ appellatus, de quo etiam not.

14. *Ægyptii* itidem a Thoth suo inchoant annum, ejusque principium in Septembrem incurrit saltem postquam Julianum receperunt annum, de quo Dionysius Petavius, tom. II *De doctrina temp.* lib. xi, et Beda lib. *De rat. temp.* Vide et not. 11, sed apud ipsos annum antiquissimum fuisse bimestrem Censorinus ab aliis traditum refert; quin et menses singulos in annorum numero posuisse auctor est Pinarchus in Numa, post a Pherone rege quadrimestrem factum; novissime ad duodecim menses et dies quinque productum; id quod et lepidio carne in *Urania Pontanus* ostendit.

Dicendam et variis fuerit qui gentibus annus.

Ægypti primum veteres fecere bimestrem.

Mosque quater geminis complerunt mensibus; inde Ter bissenâ pari duxerunt sidera tractu.

Atque de hac ultima definitione anni Macrobius *Saturn.* lib. i, cap. 12, intelligendus, cum scribit :

τὴν νίκην βουλόμενος μεταμῆσαι τὸ Ῥωμαίων A vit, ut celebriorem ac memorabilem magis victo-
 εἶδος καὶ χαρίζεται τῷ μῆτι τὰ πρῶσεια, καθάπερ riam redderet, Romano more mutato, huic mensi

Francisci Scorsi notæ.

Anni certus modus apud solos semper Ægyptios fuit. Omitto cæteras nationes, de quibus Plinius, quarum aliæ annum unum æstate determinabant, alterum hieme: aliæ quadripartitis temporibus, ut Arcades, quorum anni trimestres fuerunt; et Acarnanes, quorum semestres, uti Macrobius loc cit. Omitto etiam eos qui ab aliquo stellarum ortu, vel occasu, ut Vergiliarum aliarumve annum sunt auspicati, de quibus Censorinus. Venio ad Græcos et Latinos, quorum causa hæc suscepta paulo longior est disputatio. Athenienses sane ab æstivo solstitio annum auspicatos multi scriptores tradunt, inter quos est Jacobus Gordonius soc. Jesu, qui Atticis primum mensem Hecatombæon Iunise scribit. Hic autem Junius est noster; vel in Junium et Julium incidit. Vide et apud ipsum plura de vario pro temporum varietate Græcorum anno. Vide et Lilius Gyraldum opusc. *De an. Asiani vero*, et alii iidem Græci ab æquinoctio autumnali annum exorsi sunt. Et cum illi una cum Olympiadibus annum pariter decurrere voluerint, hinc est quod aliqui a solstitio æstivo, quod id esset apud Græcos antiquiores exordium; ab æquinoctio Olympiadas exortas autument. Jam ex quo Olympiadibus antiquatis ab Indictione annorum numerum computandum Nicænzæ synodi Patres sanxerunt, Orientales Græci quique Constantinopolitano parebant imperio a Septembri annum invivere, a quo et Indictiones, quod ævo etiam nostri Theophanis in more versatum, et ex hac ipsa homilia constat, et ex Menæo supra relato not. 2, et ab aliis iidem auctoribus paulo post citandis. At Romani ante Numan quidem ab æquinoctio verno, ac mense Martio annum exorsi sunt; et Albani, a quibus orti doctique Romani. At vero a Numa usque Pom-
 pilio ab Januario anni principium habuerunt, cum ab ipso Januarius, et Februarius, anno Romuli, qui lunaris erat, additi fuerunt: quod sane certius est, et plurimum scriptorum testimoniiis probatur magis, etsi Plutarchus, in *Numa*, et *Quæst. Roman.* de numero mensium Romuli discrepet; non tamen de initio a Numa instituto. Scribunt de eo Macrobius, *Saturn.* lib. 1, cap. 12; Livius lib. 1. Et patet a consularibus Fastis, qui a Kal. Jan. incipiunt, quibus jam ante designari consules inaugurabantur. Atque hi quidem optime omnium videntur annum exordiri, ut Plutarchus in *Quæst. Roman.*, ait, qui cum sole novo, hoc est cum ad brunam sol pervenit, nec ultra progreditur, sed ad nos rursus regredi incipit, cum exordiantur; naturale est enim hoc principium, atque adeo belle cum eo convenit anni civilis exordium; sed hanc consuetudinem et post primam reformationem anni a Julio Cæsare factam, et alteram ab Augusto anno post xxxvi, de qua Macrobius loc. cit. a quorum primo anni seu Juliani, a secundo Augustiani appellati, observatam nullo tempore mutatam, vel certe in Septembrem translata nisi apud hunc nostrum lego, alias ubicunque lego Romani anni principium, Januarium lego. Juvat Simplicii Philosophi, Aristotelis interpretis, qui floruit multo post Augustum, sæculo nimirum sexto vertente, verba ascribere, quæ et jam dicta comprobant et dicenda præmuniunt: Nos, inquit, facimus anni principium in solstitio æstivali ut Athenienses: vel in autumnali æquinoctio, et qui eam, quæ nunc Asia dicitur, incolunt (ipse porro, natus in Phrygia Asiæ Minoris dictæ regione) vel post brunam ut Romani, vel in verno æquinoctio, ut Arabes, et Damasceni. Qua igitur ratione noster hic asserit ab Augusto submutatam consuetudinem Romanorum in anni principio a Septembri deducendo? An vox Ῥω-

μαίων et apud ipsum, et in Menæo pro Romanis Orientalis imperii solum esse accipienda? Quibus id præscriptum fortasse melius defendi posset, quam occiduis, ut ex iis quæ dicuntur infra, ostenditur. Et sane Ῥωμαίους vocitatos etiam Græcos Constantinopolitano subjectos imperio passim legimus apud scriptores historicæ Byzantiæ Europalæm, Cedrenum, Zonaram, Glycam, Manassem, Nicetam, Nicephoros, Gregoram et Callistum, apud hos inquam, Ῥωμαῖοι sæpe sunt, qui ἀπὸ τῆς νέας Ῥώμης, hoc est, a nova Roma, Constantiupoli, non ἀπὸ τῆς παλαιᾶς, a veteris Roma. Verum quominus Ῥωμαίων appellationem ad novæ solum Romæ populos referamus, obstant duo: Primum, quod in Menæo, et in Theophane paulo post Ῥωμαῖοι appellantur Latini ipsissimi, cum dicitur: Ἰνδικτιῶν γὰρ λέγεται παρὰ Ῥωμαίους Ἰνδικτιῶν; Indictio enim apud Romanos terminatio dicitur. Deinde quod aperte Theophanes asserit mutatum a Cæsare morem anni ab Januario inchoandi: at hic mos Romanorum, qui in Latio non qui in Græcia, hi scilicet annum ab alio mense, quam a Januario auspicabantur, uti supra a nobis memoratum est. Verum hæc ipsa ἐμῶνολαζ gladium mihi ministrat, quo propositum nodum si minus resolvam, recidam quidem certe; atque ita a Theophane dictum expediam, ut si minus vere, temere certe dictum non videatur. Nam sicuti confuse, et indistincte apud ipsum, et in Menæo, cæterosque Græcos nomen Ῥωμαίων usurpatur, ita profecto confundunt non solum nomen, sed etiam morem; et quod erat in Græcia more, id etiam positum apud Romanos fuisse jactant. Græci enim, uti dictum est supra, ab eodem mense Indictionem et annum exordiantur; atque Indictionem Constantinopolitanam a Septembri iniisse certum est: et illud etiam in opinione versatum apud Græcos plerosque scriptores, quin et Latinos nonnullos in Septembri fuisse ab Augusto Cæsare constitutum Indictionis initium. Et sane hæc de Indictionis origine historia obscurissima semper est habita, ut asserit *Annalium* scriptor tom. III, anno Christi 311, et non nisi proximi ævi scriptoribus subtilius investigata, et ea quam nancisci potuerint, luce disceptata a nobis est etiam disputatio, quæ in calcem notarum omnium rejicietur; ita ut ævo Theophanis certum, ac pervulgatum haberi potuerit suum illud de Indictione commentum. Auctores jam dabo illius opinionis partim præcedentes ævum Theophanis, quos ipse secutus videri potuit; partim subsequentes. Et primo quidem in Menæo supra not. 1 relato Septembrem initium esse Indictionis a majoribus traditum dicitur, et notandum illud non tam certo asseri quam ut in extimatione positum afferri Διὰ τὸ νομίζεσθαι, inquit, παρὰ Ῥωμαίους ἀρχὴν εἶναι τοῦ ἔτους ἀπὸ ταύτης τῆς Ἰνδικτιῶνος. Quod ab hac indictione apud Romanos initium esse anni existimetur. Jam S. Maximus, monachus Constantiupolitanus, et martyr eximius, anno 660 floruit, duobus pene sæculis ante Theophanem, cui ipse adhæret in multis sententiis, ut proxime videre est in hac homilia, et deinceps in aliis, in computo Indictionum, quod refert P. Dionysius Patavius soc. Jesu, tom. II *De doctrina temp.* cap. 39 lib. II, ait Indictionem cœpisse anno Augusti II, quem mundi putat 5460, qui divisus per 15 dat Indictionem 15. At Augustus primam illam esse jussit. S. Maximum sequitur Georgius monachus, qui post Theophanem scripsit; cujus hæc sunt verba ab eodem relata Patavio: Τῷ εὐς' ἔπει τοῦ χρόνου δεύτερον ἐχρημάτισεν Ἀυγούστου Καίσαρος πλῆρες,

principatum detulit, ac veluti primitias consecra- A
vit; sed vero bonus ille Dominus noster, qui se

πρωτέλεια. Ὁ τοῦτον ἀγαθὸς Δεσπότης ἡμῶν διὰ
σαρκὸς ἐπιφανεὶς ἦν, καὶ πρὸς μίαν αὐτὴν συν-

Francisci Scorsi notæ.

καὶ ἀρχὴ τοῦ γ' ἐν ᾧ καὶ ἡ Ἰνδίκτος ὑπὸ αὐτοῦ
ἔχει ἐπιπέμνησις ἐθεσπίσθη ὡς μαρτυρεῖ ὁ Μακάριος
Μάξιμος ἐν τῷ περὶ τοῦ Πάσχα· Anno mundi 5460
secundus Augusti annus expletus est iniii, iue
tertius, quo et Indictio ab eodem decreta, ut
auctor est B. Maximus in lib. De Paschate. Existit
etiam in ms. cod. Vaticano hoc monumentum; in
quod id expresse affirmatur ex τῶν πατρῶν Κων-
σταντινουπόλεως (hoc est ex rebus patriis, sive ori-
ginibus Constantinopolis quo modo inscriptus est
etiam liber Codini Cypripalata, qui continet παρε-
βολὰς ἐκ τῆς βίβλου τοῦ χρονικοῦ περὶ τῶν πατρῶν
τῆς Κωνσταντινουπόλεως· *Selecta ex libro Chronico*
de originibus Constantinopolis, ὁ Αὐγουστος ὁ Ὀκτα-
υῖας υἱὸς Αὐγουστω μὴν ὑπάτευε καὶ ἐτίμησεν αὐ-
τὸν (Σεπτίλλιας τὸ πρότερον λεγόμενον) ὠνόμασεν
Αὐγουστον· ἐν αὐτῷ δὲ καὶ ἐτελεύτησε τῆ ὡ' τοῦ
μηνός· τῷ δὲ Σεπτεμβρίῳ ἐγεννήθη εἰς τὰς κγ'. Καὶ
τῆ δευτέρῃ Σεπτεμβρίου Ἀντώνιον ἐτίμησεν, καὶ
ἔφρατο τῆς μοναρχίας, καὶ ἐτίμησεν αὐτὸν ἀρχὴν
*Ἰνδίκτου τιμῆσας αὐτῶν, καὶ ἀρχὴν χρόνου οὕ-
θεν Σεπτέμβριος τέτακται. Quod sic Latine reddideris:*
Augustus Octavii filius Augusto mense rerum poti-
us est, eumque Sextilem antea dictum honoris causa
Augustum appellavit. Ejusdem mensis 19 die vita
excessit; Septembris vero natus est 25. Die autem 2
Antonium vicit, et monarchiæ initium dedit, ipsum-
que coonestavit principium Indicti, et anni Septem-
brem constituens. Hoc monumentum habui ex ms.
notis Octavii Caetani Soc. Jesu, qui diligentis ime
conquisivit quas unque ad sanctorum Siculorum
vitas facerent, quas ipse notas scripserat in hanc
Theophanis homiliam una cum illis edendam ad
vitam Ss. Hermogenis, Evodi et Callistæ, quorum
in hac eadem a Theophane præclara sit mentio.
Redeo ad rem. Eandem aggerunt opinionem Con-
stantinus Porphyrogeneta, Leonis Sapientis filius,
qui scriptor Theophani pene suppar, lib. II Them.
eandem Hesychius illustris ab ipso productus;
qui etiam commenti sunt Indictionis etymon falsum,
opinionis suæ consentaneum. Indictio enim, inquit,
dicitur quasi Ἰνάκτιον ab Actiaca victoria ἀπὸ δὲ
τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ καλουμένου Ἀκτίου, καὶ τὰς
καλουμένας Ἰνδίκτιώνας καλεῖ, inquit idem Con-
stant. Porphyrog. ibidem, pergitque: Οὕτω γὰρ
γράφει Ἡσύχιος ὁ Ἰλλυστριος· Ἰνδίκτιών τούτ' ἐστὶ
Ἰνακτίῳ ἢ περὶ τὸ Ἀκτίον νίκη. διὰ τοῦτο ἀρχεται
μὲν Ἰνδίκτιών ἀπὸ πρώτης, καὶ καταλήγει μέχρις
τε. Καὶ πάλιν ἀποσπέρζει, καὶ ἄρχεται ἀπὸ πρώ-
της; διὰ τὸ τὸν Ἀντώνιον συνάρχοντα γενέσθαι Αὐγου-
στω τῷ Καίσαρι μέχρι τῆς χρόνου· μετὰ δὲ, etc.
Quæ sic vertit Federicus Morellus: Jam vero a
dicto Promontorio Actio etiam vocari Indictiones
constituit: sic enim Hesychius illustris scribit. In-
dictio, hoc est Inactio, victoria scilicet circa Actium.
Iactico certe incipit a prima, et desinit in decima
quinta, et retro commat, aique incipit a prima;
quia Antonius collega fuerat Augusti Caesaris usque
ad decimum quintum annum, postea vero solus im-
peravit Augustus. Vides ut concinant Græci isti de
Indictionis origine? Ex Latinis vero est Federicus
Morellus in Not. ad lib. II Them. Constantini Por-
phyrog. qui etsi Etymon Indictionis a Græcis con-
stitutum derideat, et Heraclio quoque ἀγέλαιστω ρι-
simum excitare posse dicat; attamen ipse ab Augusti
ævo deducit Indictiones Lilius Gyraldus qui multo
prior ipso Morellio (degebat enim Romæ, ut ipse in
opus. De anno, ubi de Indictione quoque nonnulla,
et in capite De Jubileo, de se prodidit anno 1525,
quo Jubileum est celebratum, sub Clemente VII et
Carolo V imp.); sic igitur ipse: Sunt qui Augustum
Cæsarem scribunt Indictiones primum instituisse

Olymp. 193, anno ejus primo incipiente, VIII
Kal. Oct., hoc est 24 Septembris. Alphonsus Ciaccou-
nius, sive quis auctor Isagoge ad Vitas Pontif. hæc
habet: Idem prorsus fuit exordium anni Græcorum
et Olympiadum: eadem namque luna, et die, et illa,
et hic incipiebat; sed æquinoctium, inquam, autum-
nale. Præsi autem die 24 Septembris æquinoctium
collocare. Augustus autem ne in supputationibus
earumdem, et Indictionum ullus error incideret,
utrarumque fixam sedem statuit 24 Septembris. Et
paulo post: Constantino Magno præterea imperatore
anno Domini 312 Indictiones ante diem VIII Kal.
Oct. continuatæ more solito, et ordine suo progressæ
a primordiis Christianæ libertatis: Nicæni autem
concilii auctoritate institutum est ut sublatis Olympi-
adibus annorum ratio ab eo tempore inciperetur.
Hæc auctor dicitæ Isagoge. Vides igitur opinionem
defixæ in mense Septembris Indictionis jam inde ab
Augusti ævo, vel potius ab ipso Augusto multorum
scriptorum testimonio comprobari; et quidem non
Græcorum modo, sed etiam Latinorum. Consignet
has tabellas D. Ambros. qui Epist. ad episcopos
Æmilie de celebrando Paschate ex Nicææ synodi
præscripto sic scribit: Mensis Septembris apud
plerosque, et in primis Ægyptios anni principium
est. De Ægyptiis sane quod asserit, affirmatur etiam
a Beda, et a Dionysio Petavio locis supra memo-
ratis; plerosque vero cum dicit Ambrosius Græcos
possumus intelligere. Quæ argumentatione? Nimi-
rum quia ipsi cum Indictione annum incipiebant.
De hoc autem utroque conjuncto principio D. Am-
bros. loqui planum sit ex adjuncta ratione: *Indictio*
enim Septembris mense incipit. Quin et in Italia id
fieri consueisse significat eadem epistola, ubi de
Aprilis mense verba faciens, in quem cadere Pascha
solemne docet, etsi cadat, incidere in primum men-
sem Hebræorum ab æquinoctio verno putandum,
sic ait: Hic autem mensis et primus est secundum
Ægyptiorum proventum (secundum hanc rationem
primus scilicet) non primus simpliciter; nam Thoth
ejus principium in Septembrem incurrens, ut modo
dictum, et primus secundum legem, et octavus est
secundum consuetudinem nostram. Indictio enim
Septembris mense incipit; octavo igitur mense Kalen-
dæ Aprilis sunt. Quæ ratione vero octavus mensis
Aprilis secundum Italæ consuetudinem, nisi quis
ab Septembris in eunda ratio, a quo et Indictionum?
Quid si igitur et Theophanis nostri tempore idem
etiam mos vigebat in Italia, qui Ambrosiano vigebat
ævo? in Italia, inquam; cum enim dicat Ambrosius
secundum consuetudinem nostram, et ipse Mediola-
nensis esset antistes, et Romæ natus, et ad episco-
pos Æmilie scriberet, quæ regio est Italæ Cispa-
dana, quæ complectitur hodie ductum Parmæ, et
Placentiæ, et Ecclesiasticæ ditionis partem Bono-
niæ, et Forum Cornelli de Italæ consuetu-
dine loquatur necesse est; ita ut in aliquo vero
sensu potuerit Theophanes asserere apud Romanos
Septembrem esse anni primordium et eam mutatio-
nem Augusto ascribere, qui indictionem in Septem-
bri constituit ex opinione jam allata dictorum
auctorum. Astipulari etiam potest huic existima-
tioni Theophanis aliorumque Græcorum, Dionis
Cassii locus, et maxime eos a temeritatis nota vin-
dicare, qui lib. II, inter cætera quæ enumerat a
senatu decreta in honorem Augusti addit etiam hoc
tὴν τε ἡμέραν ἐν ἣ Ἀλεξάνδρεια ἐάω ἅ, αὐτὴν τε
εἶναι, καὶ εἰς τὰ ἑπτα ἔτη ἀρχὴν τῆς ἀπαριθμή-
σεως αὐτῶν νομίζεσθαι. Hoc est ex interpretatione
Nylanati. Uti dies, quo capta est Alexandria, festus
esset, ab eoque reliquis deinceps annis numerandis
duceretur initium. Adverte cum dicam et festum

αγείρων Ἰουδαίους, καὶ Ῥωμαίους, καὶ Ἕλληνας, ἀγιάσαι τὴν ἡμέραν ταύτην βουλόμενος, κατ' αὐτὴν εἰς Ναζαρέτ παραγίνεται, καὶ εἰσείσιν ἐν τῇ συναγωγῇ, ὡς ὁ γλαφυρὸς Λουκᾶς ἱστορεῖ, καὶ βιβλίον ἀνά χειρας λαβὼν τὰ περὶ αὐτοῦ τῷ προφῆτῃ θεοσπισμένα ὑπανεγίνωσκεν. Ἐντεῦθεν εὐλογηθεῖσαν τὴν ἡμέραν ἀπὸ Θεοῦ ἑορτάζειν αὐτὴν ἡ Ἐκκλησία παρέλαβεν. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν οἷον σῶμα ἔστω τῷ λόγῳ τῆς ἑορτῆς; κατὰ τὸν ἱερὸν φάνει Μάξιμον. Φέρε οἷον καὶ ταῖ; ἐνδοθεν θεωρίας τοῦτον ψυχώσωμεν.

¹ Luc. iv, 16.

Francisci Scorsi notæ.

fici, et annorum initium; quid apertius ad defendendam opinionem Græcorum? Scio tamen hunc Dionisi locum, qui neque diem signat, quo capta Alexandria, neque quibus ea annorum epocha præscripta, neque quorum annorum, monarchiæ Augusti; et si Augustanorum annorum, Atticorumne, an Romanorum: sunt enim multiplices Augustani vel monarchiæ Augustinæ anni, ut apud ipsum Petavium, Gordonium, et Lipsium legas, dubium et obscurum ab eodem Dionysio Petavio existimari. Et quidem alium esse communem chronologorum sensum de illis Dionis verbis, quem leges apud ipsum; neque enim nobis illum referre, et excurrere vacat; et quicumque tandem ille sit, satis est nobis illum huc retulisse locum, ut cum tam ἀμφιβόλως et sine discrimine de anno ineundo a Septembri ex Augusti decreto loquatur, excusentur Græci, quod ab eo occasionem arripuerint opinionis suæ. Et hic color inductus huic Theophanis loco aptior mihi videtur, quam si ejus mens ad annos monarchiæ Augusti referatur, vel detorqueatur potius; qui enim hic sensus veritatis colorem alicquem præ se ferat, cum aperte dicat Theophanes mutatam ab Augusto consuetudinem anni a Septembri ineundi? Atqui nullam Augustus mutavit consuetudinem annorum monarchiæ suæ numerandorum; et quævis hos annos alii aliter supputent. Alii enim, inquit Justus Lipsius ad primum *Annalium Taciti, plerumque ab Actiaca pugna numerant, cum victo Antonio potens fuit imperii solus ea pugna pugnatu in Nonas Septembris*. Ablo ad Lipsium Dionis locum, ubi hoc manifeste narratur lib. li, initio: Τοιούτη τις ἡ ναυμαχία αὐτῶν τῆ δευτέρῃ τοῦ Σεπτεμβρίου ἐγένετο· τοῦτο δὲ οὐκ ἄλλως εἶπον (οὐδὲ γὰρ εἶωθα αὐτὴν εἰπεῖν) ὅτι τότε πρῶτον ὁ Καῖσαρ τὸ κράτος πᾶν μόνος ἔσχεν· ὥστε καὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς μοναρχίας αὐτοῦ ἀπ' ἐκείνης ἡμέρας ἀρχήσονται. *In hunc modum pugna navalis facta est, iv Nonas Septembris; id a me non frustra commemoratur, dies alioqui annotare non solito; sed quod ab eo die primum Cesar solus rerum potius est; imperiique ejus recensio præcise ab eo sumitur*. Hæc Dio. Pergat Lipsius: *Quidam a sexto ejus consulatu, cum imperium illi a senatu firmatum, datumque cognomen Augusti, quasi is legitimi principatus primus dies id fuit vii Idus Januariarum. Atque ea ratiō numerandi provinciarum fere familiaris*. Probat id Lipsius ex Læpide, ex Orosio, ex Consonino, quos omitto. Ab hoc eodem ineundos annos Augustanos Romanorum Petavii Censorinum secutus, et Jacobus Gordonius ex nostra societate arbitrantur, quos vide. *Tertii denique numerabant a primo ejus consulatu, scilicet quia is gradus, et aditus ad reliquos honores. Is fuit xiv Kal. Octobr. Eam rationem secutus est quicumque ille scriptor de cænis corruptæ eloquentiæ, qui imperitasse Augustum ait annis 56 fallente numero, nisi ad hæc rationem;*

B quam ipsam seculi curiosi isti, qui initium imperii et finem vitæ Augusti in eundem diem, miraculi causa conferebant. Usque ad hæc Lipsius. Quamvis igitur tam in Augustanis annis scriptores variant, tamen vides, si de Romanis annis sermo sit apud Græcos, eos a Januario computandos, non a Septembri, a quo solum Actiaci et Ægyptii numerandi: quo igitur modo de his accipi Theophanes possit? quo tamen non nemo hunc locum est interpretatus. Maneat igitur eum per ampliationem quamdam locutum de anni et Indictionis initio, quam Indictionem in Septembri ab Augusto constitutam probabilis est multorum opinio jam relata. Illud modo quasi postremam lineam huic dissertationi ducam. anni hujusce Constantinopolitani, et consuetudinis a Kal. Septembris ejus ineundi vestigium ad nostra tempora in Sicilia relictum ex eo quo illa imperio Constantinopolitano parebat. Sicut enim Romæ antiquitus a Kal. Januariis, quod erat anni ipsorum initium, consules, cæterique reipublicæ moderatores magistratus, inibant; ita Panormi, et in nonnullis aliis Siciliæ civitatibus a Kal. Septembris prætor, dux, alique capessunt magistratum, quem morem jam ab illis sæculis quibus etiam in Sicilia annus a Kalendis Septembris inchoabatur, ut vel ex hac ipsa Theophanis homilia Tauromeni dicta constare potest, obtinuisse crediderim; nisi si quis tamen ostenderit hujus consuetudinis initium a posterioribus sæculis introductum: quod non adhuc a quopiam memoratum vel traditum accipi. Cæterum de Indictionis origine quid sentiendum, quæque nobis magis probetur opinio ex iis quæ a recentioris temporis scriptoribus, qui doctrinam chronicam illustrarunt, subtilius exquisitæ sunt, in fine libri disputabitur, ut jam supra monui. Præsens enim disputatio longius protracta est, quam notatio pareretur; sed rerum certe obscuritas ita postulavit, quibus utinam lucem aliquam attulerim; si quis autem studiosior antiquitatis certius aliquid, et plenius scire desideret, ex ea licebit potere: sic enim fiet, ut neque lucubrationis nostræ quidquam nec legentium studio detrahatur: in qua etiam illud quod dubium fortasse lectori in hac Nota succurrat, qui indictio prima die Septembris simulque anni principium in Menæo, et hac Theophanis homilia celebrari dicatur, cum ab Augusto vel a quocunque tandem imperatore in 24 ejus mensis die sit constituta, hoc, inquam, in ea dissertatione expellietur.

(8) *Nazarethum venit*. Hæc traditio in Ecclesia Græca: ut fidelem facit Menæum relatum not. 1.

(9) *Ut sancti Maximi*. Quo auctore hoc et aliis nonnullis locis Theophanes utitur. Hic S. Maximus monachus Constantinopolitanus, abbas, et martyr fuit, ingens hæreticorum Monothelitarum flagellum; cujus scripta magno numero recensita, leges apud Baronium anno 657, n. 51. Quæ quidem in biblioth.

Jam primum omnium mensis iste Gorpiaeus (10) A a Græcis, ab Ægyptiis Thoth (11), ab Hebræis Eval (12), September a nobis Romana lingua appellatus, et veteris legis, et novæ, et cum fluxæ vitæ præsentis, tum immutabilis illius futuri status imaginem refert. Quod ipsum obscure nobis Deus insinuare volens, trium dierum (13) religiones, hoc est Tubarum, Expiationis ac Scenopægorum in hunc unum contulit mensem. Sic enim Moysen allocutus est : « Decimo quinto die mensis septimi Tabernaculorum festum Domino est : et offeretis holocausta et sacrificia diebus septem. » Atque a Nisan (14) sane septimus Eval hic numeratur. In

¹ Levit. xiiii. 34.

Francisci Scorsi notæ.

Vaticana adhuc cum blattis tineisque luctantur. B [S. Maximi Opera omnia Patrologiæ tom. XC-XCI, ex edit. R. P. Mich. Lequien.

(10) Gorpiaeus. Suidas hunc mensem Γορδιαῖον scribit, docetque esse τὸν Σεπτέμβριον κατὰ τοὺς Μαιζέδνας. At Hesychius in voce A B Γορπιαῖον, ut nos habemus. Scaliger, lib. v. De emendat. temp., vult esse Syromacedonicum, Apud Bedam, lib. De ratione temp. dicitur esse Achivorum; in Lexico, Lacedæmonum. Sit igitur cujusvis ex his nationibus nomen, Atticum certe non est, apud quos Μαίμακτηριῶν. Septembri nostro respondet, uti Theodorus Gaza et Guillelmus Xylander in opuse. De mensibus docent, quanquam de his mensium nominibus magna est apud scriptores varietas, qui Græcorum cum nostris convenient; de quo vide eundem Xylændrum, et Liliū Gyraldum opusc. De annis, et mensibus. Plutarchus in Theseo : Ἐν δὲ τῇ Οὐσία τοῦ Γορπιαίου μηνὸς ἱσταμένου δευτέρῃ. In sacris altero die Gorpiaei mensis. In Chronico Alexandr. apud Dionysium Petavium καὶ αἱ Ἰνδικτοὶ δὲ χρηματίζουσιν ἡρξάτο ἀπὸ τῆς πρώτης τοῦ Γορπιαίου μηνός. Indictiones autem a prima die Gorpiaei mensis numerari cæperunt. Qui locus maxime firmat morem incipiendæ Indictionis a prima Septembris die, de quo not. 7.

(11) Thoth. Hujus est mentio in epigrammate Græco, cujus titulus Μῆνες Αἰγυπτίων, Menses Ægyptiorum.

Πρώτος Θῶθ ἐδάη δρεπάνην ἐπὶ βίτρυον ἐγείρειν. Quem sic vertit Lilius Gyraldus :

Primus Thoth docuit falces inferre racemis.

et apud M. Tullium lib. iii, De nat. deorum, ubi multis Mercuriis nominatis : Quintum, inquit, Mercurium recensent, qui Argum dicitur interemisse, ob eamque causam Ægypto præfuisse; atque Ægyptiis leges, et litteras tradidisse. Hunc Ægyptii Thoyth (ita scribitur apud ipsum) appellant: eodemque nomine anni primus mensis apud eos vocatur. Hæc Tullius; quem locum refert susus Lactantius Firmian. lib. 1, cap. 6. et ita concludit: Hunc Ægyptii Thoth appellant a quo apud eos primus anni mensis, id est September accepit. Hic Mercurius est, qui Τρισμαγιστος, Trismegistus vulgo ob magnitudinem sapientiæ cognominatus est. Tantumque valuit mos appellandi primi mensis Thoth, ut hoc modo honor illi æternaretur, ut ab ipso etiam enumerare epocham regum, et rerum publice gestarum, etiam si pluribus ante diebus, aut etiam mensibus habuissent exordia, consuerint. Ita Dionysius Petavius, lib. x De doctrina temp. tom. II, cap. 71, apud quem leges etiam quo die cæperit post receptum ab Ægyptiis Julian. annum de quo supra not. 7.

(12) Eval. In omnibus quatuor exemplaribus, quibus in hac homilia usus sum, scriptum reperi εὐάλ. sed Hebræo עֲלֵל Elul potius scribendum. Verum hoc librarii erratum auctori non ascribendum.

Ὁ μὲν οὗτος, ὁ κατὰ μὲν Ἑλληνας Γορπιαῖος, κατὰ δὲ τοὺς Αἰγυπτίους Θῶθ, κατὰ δὲ τοὺς Ἑβραίους Εὐάλ, καθ' ἡμᾶς δὲ Ῥωμαϊκῇ γλώττῃ Σεπτέμβριος, εἰκόνα φέρει καὶ τύπον παλαιᾶς τε καὶ νέας, καὶ τῆς παροδικῆς ταύτης ζωῆς, καὶ τῆς ἐν τῷ μέλλοντι καταστάσεως. Καὶ τοῦτο δι' ἀνιγμάτος δεικνύς ὁ Θεός, τὰς τρεῖς ἑορτάς, τῶν σαλπύγων, καὶ τοῦ Ἰλασμοῦ, καὶ τῶν σκηνοπηγίων, ἐν τούτῳ τῷ μηνὶ γενέσθαι προσέταξεν, οὕτω φάμενος τῷ Μωσῆ. « Τῇ πεντεκαδεκάτῃ τοῦ μηνὸς τοῦ ἑβδόμου, ἑορτῆ σκηνῶν τῷ Κυρίῳ· καὶ προσάξετε ὀλοκαυτώματα, καὶ θυσίας ἑπτὰ ἡμέρας. » Ἐβδόμος δὲ μὴν ἀπὸ τοῦ Νισσαν οὗτός ἐστιν ὁ Εὐάλ. Καὶ μὴν καὶ σαλπύζειν

C Cæterum hic ipsius quoque auctoris μνημονικὸν ἀμάρτημα incurrere haud facile pronuntiarim; quod et Petavius, et alias doctus vir scriptum reliquit, qui pro Elul, censent substituendum Thisri, quod hic sit septimus mensis. Eadem enim opera apud Bedam mutanda esset scriptio, ubi in tabula mensium sic habetur: Romanorum September, Ægyptiorum Thoth, Hebræorum Elul, Græcorum Γορπιαῖος. Vides ut consonent hæc nomina cum i s quibus Theophanes utitur. Scaliger item lib. v. De emendat. temp. Elul vocat Gorpiaem Syromacedonicum, aut Septembrem. Duplex igitur conciliationis sit ratio. Primo quanquam apud Hebræos septimus mensis sit Ἰσρη Thisri, tamen Ἰלל, Elul septimus est apud Syros, seu Syrochaldæos, ut apparet ex tabula mensium, quam describit Jacobus Gordonius societ. nostræ in Chronologia. Itaque sicut Syriacam linguam, qua Hebræi uti sunt a captivitate, Hebræam appellare quis possit pingui

C Minerva, ita et Elul septimum Syrorum mensem, eundem Hebræorum Theophanes dicere potuit. Et ita etiam explicuerim locum illum apud Bedam, seu Joan. Noviomag. ejus Comment. Deinde quamvis Elul Hebræis proprie sit sextus mensis a Nisan incipientibus, quia tamen menses Hebræorum lunares fuerunt, neque ex integro nostris respondent; includitur ejus bona pars in Septembri: imo pars maxima, si primus mensis a xv Luna post vernum æquinoctium sit putandus: quod expresse idem Venerabilis Beda his verbis: Primum mensem novorum, qui Paschæ carimonis sacratus est, Nisan appellant (Hebræi) qui propter multivagum lune discursum, nunc in Martium mensem, nunc incidit in Aprilem, nunc aliquot dies Maii mensis occupat. Sed rectius Aprili deputatur, quia semper in ipso vel incipit, vel desinit, vel totus includitur ea duntaxat regula, cujus et supra meminimus, observata, ut quæ xv post æquinoctium luna exstiterit primum

D sequentis anni mensem faciat, quæ vero antea novissimum præcedentis, sitque per ordinem secundus eorum mensis Jar Maio, tertius Fuian Junio, quartus Thamul Julio, quintus Aab Augusto, sextus Elul Septembri; septimus Thisri Octobri, etc. Vides igitur quod dixi eadem opera delendum τὸ Ἐλοῦλ apud Theoplianem, qua apud Bedam; quidni enim Theophanes, doctus vir, eadem ratione Septembrem dixerit Elul?

(13) Trium dierum. Primo die mensis celebratur festum Tubarum, decimo Expiationis, quinto decimo Tabernaculorum, seu Σκηνοπηγίων de quibus vide Levit. cap. xxiii, et Num. cap. xxxix. Vide etiam Carolum Sigonium De rep. Hebræorum.

(14) Nisan. De duplici mense sacro, et profano qui Hebræorum anno duplex faciebat initium, attingi nonnulla not. 7, nunc afferam ejus rei auctoritates. Et primo id traditum leges Exodi cap. xii, et a Josepho Antiquit. lib. 1, cap. 4: Μωϋσῆς δὲ τὸν νέ-

τούτοις προσέταξε, καὶ τὴν πρώτην, καὶ τὴν ἑβδόμην ἡμέραν ἔχειν κλητήν, καὶ ἀνάπαυσιν. Κελεύει δὲ ἡ νομοθεσία, καὶ κάλλυντρα φοινίκων λαβεῖν, καὶ κλάδους ξύλου δασεῖς, καὶ ἰτέας, καὶ ἄγνου, καὶ οὕτω τῇ ἑορτῇ ἐπευφραίνεσθαι. Ἡ μὲν οὖν τῶν σαλπύγων ἑορτὴ νόμου, καὶ προφητῶν, καὶ τῆς ἐξ αὐτῶν κηρυττομένης γνώσεως τύπος ἐστίν. Ὁ δὲ ἱλασμός σύμβολον τῆς τοῦ Θεοῦ καταλλαγῆς πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Τὸν γὰρ ὑποδύοντα τὴν κατακρηβεῖσαν φύσιν, ἱλασμὸν ἔθετο ὁ Θεός, ὡς ὁ Παῦλος φησιν· ἡ δὲ τῶν Σκηνοπηγίων τὸν τριπλόητον ἡμῖν τῆς ἀναστάσεως σημαίνει καιρὸν, καλῶς κατὰ τὸν ἑβδομον μῆνα ἐκτελοῦμενον. Μετὰ γὰρ τὴν ἑβδομαδικὴν τοῦ χρόνου περίοδον ἐλπίζεται ἡ ἀνάστασις, ἐν ἣ σκηνοποιήσεται διὰ τῆς ἀφθαρσίας ὁ ἄνθρωπος, τῆς

¹ Levit. xxiii. 34. ² Ibid. 40. ³ Rom. iii, 25.

Francisci Scorsi notæ.

σιν ὅς ἐστι Σανθικός μῆνα πρώτον ἐπὶ ταῖς ἑορταῖς ἔφρασαν κατὰ τοῦτον ἐξ Αἰγύπτου τοὺς Ἑβραίους προσαγαῶν· οὗτος δὲ αὐτῶν καὶ πρὸς ἀπάσας τὰς εἰς τὸ θεῖον τιμὰς εἶχεν· ἐπὶ μέντοι γε ὡνάς καὶ πρᾶσιν, καὶ τὴν ἄλλην διοίκησιν τὸν πρώτον κόσμον διεφύλαξε. *Moses autem Nisan; qui est Xanthicus* (mirram apud Græcos ex tabula Venerabilis Bedæ) mensem primum in suis Fastis ordinavit, quod per tunc Hebræos ex Ægypto eduxisset. Eundem etiam omnium, quæ ad rem divinam pertinerent, exordium fecit: alioqui quod ad mundationem rerum venarium, reliquamque dispensationem attinet nihil de pristino ritu innovavit. Hæc Josephus. Sigonius hunc ritum explicat lib. iii *De rep. Hebræor.*, ante exitum in Elencno mensem, et dierum festorum. Ab hoc die (is est primus Thirsi) Judæi annum incipiunt, mundum ex hoc creatum esse putantes. Vide isum lib. eodem, cap. 1; et Pererium, in Gen. lib. i, disp. *An mundus verno tempore conditus*; et Jacobum Gordonium in *Chron.*; et Liliam Gyrallum opuse, supra memoratæ. Jam quod hoc loco Theophanes ait a Nisan septimum numerari Elud id falsum esset, nisi explicaretur primo ex dictis modis not. 12.

(15) *Spatulae*. Græca vox κάλλυντρα φοινίκων ita vertitur in editione Latina LXX Interpretum jussu Sixti V edita; et ita etiam habemus ex Hebræo in Vulgata, quamquam etiam inde alii vertunt βῆτα ramos palmarum, quod idem est, ut a notatur in eadem editione Sixti. Petavius etiam in Notis ita se vertisse professus est, quamvis in ipso contextu impresso, *surculos*, irroperit.

(16) *Densarum arborum*. Quatuor omnino arborum formas distinguit eximius sacrarum Litterarum interpretes, Cornelius a Lapide, in cap. illud Levit. xxiii, quarum ramos gestari in solemnibus Tabernaculorum die sancit Deus. Primam arboris pulcherrimæ, quam citrum opinatur esse, seu malum Persicum, vel Medicum, de quo fortassis accipias descriptionem illam in *Georg.*

*Media fert tristes succos, tardumque saporem
Felicis mali, etc.*

Secundam palmæ, tertiam myrthi, quartam salicis. At Theophanes noster vitigem præterea accenset; nec tamen numerum quaternarium excedit, cum de prima specie non meminerit. Sed ille sumpsit, ut solet perpetuo in his Homiliis verba ex LXX interpretum. Qui sic vertunt: Καὶ λήψετε ἑαυτοῖς; τῇ ἡμέρᾳ τῇ πρώτῃ καρπὸν ξύλου ὡραίου, καλλύντρα; φοινίκων, καὶ κλάδους ξύλου δασεῖς, καὶ ἰτέας, καὶ ἄγνου κλάδους ἐν χειμάρρῳ. hoc est: *Et sumetis die primo fructum ligni speciosum, et spatulas palmarum, et ramos ligni densos, et salices, et agni ramos de torrente*. At in Hebræo, ut recte advertit hoc loco

A his quoque diebus personari tubis, ac primum, et septimum solemnnes esse præ cæteris, in iisque ab omni opere cessari præcepit¹. Lege præterea sancitum est, ut ad agitandam in hac die lætitiæ palmarum spatulæ (15), et densarum arborum (16) rami, et saligni, ac vitiginei præferrentur². Igitur tubarum celebritas legis, ac prophetarum, et scientiæ ab **3** illis acceptæ figura est; expiationis vero symbolum humani generis cum Deo in gratiam restituti. Eum quippe, qui damnatam hominis naturam suscepit propitiationem, ut Paulus loquitur³, Deus ipse proposuit. Ad extremum Scenopogiorum festum tempus illud Resurrectionis omnibus votis optandum significat; idque opportune septimo mense constitutum est, idcirco quod septenario (17)

B Petavius, nulla vox est, quæ vitigem, sive agnum signet; tantum enim legitur לְחַי וְכַיָּף et salices torrentis. Itaque dicendum est ex communi conciliatione LXX hanc vocem in suis codicibus reperisse, et ex nostris forte excidisse, quo dicto multa conciliat loca, quæ similiter occurrunt varia in Psalmis Bellarminus.

(17) *Septenario*. Universum mortalis hujuscæ vitæ tempus septenarium communiter a Patribus tum Græcis, tum Latinis dicitur, non una ratione. Primum quia septem diebus mundus a Deo conditus incluso termino, seu quietis die Gen 1. Ita Greg. Naz. orat. 42: Ἐνεῦθεν ἄρσις τῆς ζύμης ἐπαφμερος. Οὗτος γὰρ μυστικώτατος ἀριθμῶν, καὶ τῶ κόσμου τούτου σύστοιχος τῆς παλαιᾶς, καὶ ὁρίδους χαλίας. Hoc est ex Bill.: *Hinc fermentum septem dierum spatio submovetur* (hic enim numerus omnium maxime mysticus, atque huic mundo consociatus) hoc est vetus et acida pravitas. In quem locum Nicetas ejus enarrator: *Nobis vitium septem diebus submovendum est, hoc est per omnem hujus vitæ hebdomadam: numerus enim septem dierum fluxu in hoc tempus significat, quod per hebdomadas revolvitur*. Et paulo infra: *Consociatus autem mundo dicitur* (explcat vocem συστειχῶν) et concurrrens, id est comes, et assectator; quia septem dierum spatio mundus omnibus suis numeris absolutus est. Clem. Alex. lib. v *Stromat.*: *Quin etiam septimum diem sacrum non solum sciunt Hebræi; verum etiam Græci, per quem universus mundus circumagitur eorum, quæ viva gignuntur, et omnium, quæ producuntur a natura*. Adjicit multa Homeri, et Hesiodi, et Callimachi carmina septenarium numerum commendantia, illa Callimachi signate:

*Sidereo in cælo septem perfecta fuere
Orbis omnia, quæ apparent volventibus annis.*

Venerab. Bedæ lib. *De ratione temporum*, cap. 6, ubi de multis hebdomadis: *Prima, inquit, singularis illa hebdomada, et aqua cæteræ formam capessunt, divina est operatione sublimis; quia Dominus sex diebus mundi ornatum complens septima requievit ab operibus suis*. Secunda ratio a prima proficiscitur, quia nimirum hoc præsens tempus per hebdomadas revolvitur, et numeratur, quam vidisti a Niceta, et Clemente Alex. tactam; sed eam expressit Gregorius Nyss. orat. 1, *De Resurr.*: Ὁ τῶν ἐπτά ἡμερῶν ἀριθμὸς τὸν παρόδικόν σοι τοῦτον χρόνον ἐνδείκνυται τὸν δι' ἑβδομάδων ἀνακυκλούμενον. *Septem enim dierum numerus præsentem hunc temporis cursum significat, qui per hebdomadas circumvolvitur*. Et orat. *De occurso Dom.*: Ἡ ἑβδόμη δὲ καὶ κατὰ τὸν Σολομώντα τὸν εἰς ἑαυτὸν ἑβδομαδικῶς ἀνακυκλούμενον τῆ; κάτω λήξεω; αἰῶνα ἐμφαίνει ἐπί-

temporis orbe confecto, Resurrectionem fore speramus, in qua hominum genus instar cujusdam tabernaculi per immortalitatem excitandum est: ubi scilicet immortalis animus corpori, quod jam diffuserat, iterum conjungetur, ad eum modum, quo, qui festa celebrabant, ea virgulta quæ abjicere solent folia, cum semper frondentibus commiscebant. Atque ego equidem eodem spectare arbitror tubarum sonitum præscriptum, siquidem novissimo, inquit, die: «Tuba canet, et mortui⁶ resurgent.»

At enim dubitabit fortasse quispiam, quid causæ tandem sit, cur mensis iste delectus, ut tot imagines ferret? Nimirum quod ad futurorum significationem esset aptissimus: non modo quia septimus est a Nisan, ut supra indicavit oratio nostra, sed præterea quod quæ fruges verno tempore germinarunt, mensis iste corrumpit. Scis autem omnino vitam illam quam expectamus, finem iis imponere, quæ ex creaturarum rerum conditione per ortus et interitus vicissitudinem progignuntur. Accedit etiam illud, quod sol zodiaci (18 sphaeram percurrens duodecimam portionem, quam libram appellant, hoc mense pervadit. Quo fortasse divini judicii æquitas illa signatur, qua sua cuique merita justo pondere rependentur. Quemadmodum vero mensis iste princeps quidem apud nos est, septimum vero apud Hebræos obtinet locum, atque in eundem ista conveniunt, sic et corruptionem fructibus, et idem vindemiæ initium affert. Quod sane ad hunc nos transferimus intellectum, septenarium scilicet hoc sæculum generationem, corruptionemque si-

⁶ I Cor. xv, 52.

Francisci Scorsi notæ.

σταται. *Septenarius vero numerus etiam Salomoni inferæ naturæ* (ita veritatis ejus orationis interpres Franciscus Zinus. ego τὸ λήξεως regionis verterim) ærum, quod per septimanam in semetipsum revolvitur, et in orbem redit, significare potest. Sanctus Gregorius Magn. hom. 33 in Evang.: Quia enim septem diebus omne tempus comprehenditur, recte septenario numero universitas designatur. Tertia ratio, quia septem numerantur ætates mundi; unde octava Resurrectionis dies æternus dicitur. Ita numerat Damasc., lib. II *De fide orth.*, cap. 1: Λέγονται μὲν οὖν ἑπτὰ αἰῶνες τοῦ κόσμου τούτου· ἤγουν ἀπὸ τῆς οὐρανοῦ καὶ κόσμου κτίσεως μέχρι τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων συντελείας τε καὶ ἀναστάσεως. Id est: *Dicuntur etiam septem sæcula mundi hujus a cæli, et terræ videlicet creatione usque ad communem hominum consummationem et resurrectionem.* Et paulo post. Ὁγδοὺς δὲ αἰῶν ὁ μέλλων, *Octavam autem sæculum futurum est.* Ita Damasc. at vero ab aliis sex numerantur ætates, a Beda in *Chron. de sex ætat.*, ab Adone Viennensi item in *Chron.* Sunt autem ab Adamo usque ad Noëmum; a Noëmo usque ad Abrahamum; ab hoc usque ad Davidem; hinc usque ad transmigrationem populi in Babylonem; ab hac usque ad Christi adventum; ex quo jam sexta peragitur ætas. Sed facilis est horum Patrum conciliatio, si ab Abrahamo usque ad Moysen annorum spatium interjectum tertiam constituas ætatem, ex qua deinceps sexta usque ad Christum, et ab ipso septima recensetur. Certe hæc postrema numerandi ratio videtur accepta in Martyrologio Romano, ubi viii Kal. Januar. legitur venisse Christum sexta mundi ætate, et consequentius huic ordini ævum illud Bea-

θανάτου ψυχῆς ἐνωθείσης τῷ διαβρέθσαντι σώματι, ὡς τὰ συλλοβροῦντα τῶν φυτῶν μετὰ τῶν ἀειθαλῶν, οἱ ἐορτάζοντες ἀνεμίγνυον· ὀμαι γὰρ ἔγωγε πρὸς τοῦτο βλέπειν καὶ τοῦ σαλπίζειν ἢ κέλευσις. «Ἐν γὰρ τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ σαλπίζει, φησί, καὶ οἱ νεκροὶ ἀναστήσονται.»

Φαίη δ' ἂν τις ἴσως ἐπαπορῶν· καὶ οὗτου χάριν οὗτος ὁ μὴν προσκριθὴν τοσαύτας φέρειν εἰκόνας; ὅτι τοι καὶ μάλα περπωδέστατος οὗτος πρὸς τὴν εἰκόνησιν· οὐ μόνον ὅτι ἑβδομὸς ἐστὶν ἀπὸ τοῦ Νισάν, ὡς ὁ λόγος ἀπέδειξεν, ἀλλ' ὅτι καὶ φθίσις ἐστὶ τῶν κατὰ τὸ ἔαρ βλαστησάντων καρπῶν. Νοεὶς δὲ πάντως, ὅτι καὶ ἡ προσδοκωμένη ζωὴ ληξίς ἐστὶ τῶν ἐν γενέσει, καὶ φθορᾷ βλαστησάντων κατὰ τὴν κτίσεως γένεσιν. Πρὸς τοῦτοις δὲ, ὅτι καὶ τὴν ζωδιακὴν σφαῖραν διηπεύων ὁ ἥλιος κατὰ τὸν μῆνα τοῦτον εἰς τὸ δωδέκατον μόριον γίνεται, ὃ ζυγὸν ὀνομάζουσι σημαίνοντος τάχα τοῦ πράγματος, τὸ κατὰ τὴν ἰσόρροπον ἐκείνην τοῦ Θεοῦ χρισίαν, τῆς ἀναταπώσεως δίκαιον. Ὡς περ δὲ ὁ αὐτὸς οὗτος μῆν, καθ' Ἑβραίους μὲν ἐστὶν ἑβδομὸς· πρῶτος δὲ καθ' ἡμᾶς· ὁ αὐτὸς ὢν ἀμφοτέρα· οὕτω δὲ καὶ φθίσις ἐστὶ τῶν καρπῶν, καὶ ἀρχὴ τοῦ τριγητοῦ. Τοῦτο νοῦντων ἡμῶν, ὡς καὶ ὁ ἑβδομὸς οὗτος αἰὼν τέλος μὲν ἐστὶ, καὶ κατάστασις γενέσεως καὶ φθορᾶς· ἀρχὴ δὲ τοῦ νοητοῦ τρυγητοῦ. Διαδέχεται δὲ ἡμᾶς ἡ μέλλουσα ἐκείνη ληξίς· καὶ ὡς περ ἐνταῦθα, εἰ μὲν εὐγενής, καὶ ὠραῖος ὁ βότρυς ἐντεθῆ ταῖς ληνοῖς, ἡδὺς καὶ

torum octava dicitur communiter a SS. Patribus. Eumvero Beda ipse septimam, vel octavam quieti viteque cælesti tribuit: sic enim incipit libellum, seu *Chron. de sex mundi ætatibus*, ac septima, vel octava quietis, viteque cælestis, etc. Sed ipse se explicat lib. *De temp. rat.*, cap. 8, ubi de hebdomada ætatum sæculi agit, et singulas mundi ætates singulis diebus, quibus est conditus orbis, componit. Vult autem septimam ætatem esse quietem justorum cum emeritis vitæ stipendiis corpora hic deponunt; octavam cum iterum ea resument. *Septima*, inquit, *ætate justorum anime post optimos hujus vitæ labores, in alia vita perpetuo requiescunt, quæ nulla unquam tristitia maculabitur, sed majore insuper resurrectionis gloria cumulabitur. Hæc ætas hominibus tunc cæpit, quando primus martyr Abel corpore quidem tumultum, spiritu autem Sabbatum perpetuæ quietis intravit; perficietur autem, quando receptis sancti corporibus in terra sua duplicia possidebunt, lætitia sempiterna erit eis, et ipsa Octava.* Ita Beda explicatus. Demum sanctus Augustinus acutiorem aliam rationem insinuat; septenarium scilicet numerum, quia ex toto impari ternario, et toto impari quaternario conficitur; ideo sæpe pro universo accipi. Lege præterea in hanc rem plura ad hom. 40, not. 2, et ipsum Theophanem ad hom. LIII, id mysterium explicantem.

(18) *Zodiaci.* Non absimilis sensus ad pietatem incitandam ab Idiota, de quo supra, not. 1, in contemplatione septimi mensis elicitur: *In Septembri*, inquit, *sol est in signo Libræ, ad designandum, Domine, quia omnia dona tuæ in hac vita sunt mensurata et librata.*

ἀνοσμίας τῶν βοτρύων ὁ οἶνος ἀπορρυήσεται, τῇ A
 παριπτύσει τοῦ χρόνου συνεπιδιδούς εἰς κάλλος,
 καὶ εὐπνοίαν. Εἰ δὲ ἐκ σεσηπότων, ἢ ἄμφρακίζόντων
 ὁ οἶνος ἀποθλιθῆ, ἐκτροπίας εὐθύς, καὶ ἄποτος γίνε-
 ται, μεταβαλὼν εἰς δυσωδίαν τινά, ἢ ὀξύωδη ποιό-
 τητα, ἢ διὰ τινος ἐτέρας φθορᾶς εἰς σκαλήκων γένε-
 σιν ἀλλοιούμενος. Οὕτως ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ τῶν
 ἔργων ἡμῶν δίκην βοτρύων τῷ δοκιμαστικῷ πυρὶ
 τεθέντων, ὡς ἐν ληνῷ, κατὰδηλος ἡ γεωργία ἐκά-
 στου γίνεται.

Ὅρατε ὅσα ἡ δοκοῦσα μικρὰ ἑορτὴ περιέχει μυστήρια· καὶ ὅπως ὁ μὴν οὐκ ἀθεῖ παρὰ Ῥωμαίοις ὀνομάσθη Σεπτέμβριος· οὐ μόνον ὅτι ἔβδομος ἐστὶ· σέπτεμ γὰρ παρὰ Ῥωμαίους ὁ ἔβδομος· ἀριθμὸς· ἀλλ' ὅτι καὶ σεπτὸς ἐστὶ, καὶ σεβάμιος. Ἄθρει δὲ ὅπως κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην, ἥτις ἐστὶν ἀρχή, καὶ στέφανος τοῦ ἐνιαυτοῦ, πολλῶν ἁγίων συνέστη πανήγυρις συναρρηγόντων ἡμῖν εἰς κατ' ἀρετὴν τοῦ χρόνου παραίωσιν. Ἐν ταύτῃ γὰρ μνήμην ἀγομεν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐν τῇ Συναγωγῇ ἀναγνώσεως, καὶ τῆς ἱερᾶς εἰκόνης τῆς Θεομήτορος, καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, καὶ τῶν ἐν Ἐφέσῳ ἀναιματῶν μαρτύρων ἑπτὰ· καὶ τῶν Παρθένων τεσσαράκοντα γυναικῶν, Καλλι-στης τε, καὶ Εὐδόου, καὶ Ἐρμογένους τῶν ἐκ φύσεως, καὶ πίστεως ἀδελφῶν. Ἄλλὰ καὶ Συμεῶν ὁ

stere, et iis finem imponere; idemque esse vin-
 deniæ spiritualis initium; manet enim nos illud
 futuræ vitæ torcular. Nam sicut hic, postquam ge-
 nerosus racemus ac pulcher in torcular injectus
 fuerit, suave atque odoratum vinum emanat, cui
 tempus postea procedens venustatem fragrantiam-
 que contribuit: sin later ille e cariosis et acerbis
 expressus fuerit uvis, in vappam vertit, et potui
 evadit inutilis, quippe cum vel sætorem contrahat
 vel acescat, vel alia via corruptus 4 mutetur in

B Videte jam quanta hujus diei celebritas (19), quæ
 parva videtur, mysteria complectatur. Atque
 etiam illud advertite, ut mensis hic non siue di-
 vina Providentia Septembris dictus sit a Latinis:
 non modo quod apud eos septimum vocatur, quod
 ἔβδομον apud Græcos; sed etiam quia σεπτὸς, hoc
 est religiosus (20), ac dignus est, quem veneremur.
 Ad hæc considerandum, ut in hunc diem, qui est
 anni et principium et corona, multorum sanctorum
 celebritates incidant, qui nobis ad hujus vitæ tem-
 pus cum virtute transigendum sunt adiutores. In
 hoc siquidem illius in Synagoga Domini lectionis
 memoriam recolimus, tum etiam sacrosanctam
 Deiparæ imaginem (21) veneramus: quin etiam et
 Jesu Nave, et septem incruentorum (22) in Epheso

Francisci Scorsi notæ.

(19) Hujus diei celebritas. Ad hunc locum illu-
 strandum facit, quod Origenes hom. 23 in cap. xix
 Num. ait, Septembriemensem eam ad annum rationem
 habere, quam ad hebdomadam Sabbatum: Sicut inter dies, inquit, septimus quisque dies observatur Sabbatum, et festivitas, ita et inter menses septimus quisque mensis Sabbatum est mensium. Hoc idem quia multæ in eum solemnitates concurrerant apud Hebræos. Quo l et Beda expresse lib. De rat. temp., cap. 6: Quarta septimi mensis erat hebdomada, qui solemnitatibus præclaris pene totus expendatur: inter quas præcipue dies propitiacionis eminebat, etc. Quare pie præcipienda est, neque cum sanna grammaticorum, etymologia, quam Theophanes mense Septembris affingit, quod σεπτὸς, venerabilis. Hoc enim non ab ignoratione Latinæ linguæ, quam ipse se multis in locis scire proflitetur, sed ex studio commendandæ populo hujus mensis venerationis primo ipsius die, qui, uti ostensum est, festus est apud Græcos.

(20) Religiosus. Vide notam proximam superiorem.

(21) Imaginem. Ex hoc loco Octavius Cajetanus colligit, quod in Idæa operis sui prodidit, imaginem Deiparæ ἀχειροποίητον, non manufactam, primo Septembris die a Tauromenitanis coli consuevisse, quod nos discussimus in Proœmio Isag. Vide Proœm. 1.

(22) Septem incruentorum. In Menologio Græcorum, quod legitur in eorundem Horologio, nulla est sanctorum septem martyrum dormientium mentio; est autem aliorum omnium, de quibus hic Theophanes. Sic enim habet: Εἰς τὴν πρώτην ἀρχὴ τῆς Ἰνδίκτου, ἥτοι τοῦ νέου ἔτους. Καὶ μνήμη τοῦ ὁσίου Πιερῆς ἡμῶν Συμεῶν τοῦ Στυλίου καὶ ἡ σύναξις τῆς ὑπεργίας Θεοτόκου τῶν μεταγνῶν, καὶ τοῦ ἁγίου μάρτυρος Ἀεθλαῆ, καὶ τῶν ἁγίων μαρτύρων μ' γυναικῶν, καὶ Ἀμμοῦ διακόνου καὶ διδασκάλου

C αὐτῶν· καὶ τῶν ἁγίων μαρτύρων Καλλιστής, Εὐδόου, καὶ Ἐρμογένους τῶν ἀταδέλων, καὶ μνήμη τοῦ δικαίου Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ. Nimirum: Prima die principium Indictionis, siue anni novi, et commemoratio sancti Patris nostri Symeonis Stylitæ, et synaxis sanctissimæ Deiparæ Misenorum, et sancti martyris Aithalæ, et sanctorum quadraginta martyrum mulierum, et Ammonis diaconi, et institutoris earum, et sanctorum martyrum Callistæ. Evodii, et Hermogenis fratrum: et memoria justi Jesu filii Nave. Unde igitur Theophanes cum his connumerat septem martyres in Epheso? Maxime cum eorum aliis diebus festum agant Græci in eodem Menologio, quod etiam annotavit Baronius in Notis ad Martyrolog., nimirum pridie Nonas Augusti, τῶν ἁγίων ἑπτὰ παίδων τῶν ἐν Ἐφέσῳ, καὶ τῆς ἁγίας ὁσιομάρτυρος Εὐδοκίας. Sanctorum septem puerorum in Epheso: et sanctæ martyris Eudociæ; et iterum xi Kalend. Novembr. τῶν ἁγίων ἑπτὰ παίδων

D τῶν ἐν Ἐφέσῳ, nimirum primo cum clausi in spelunca; deinde cum excitati a somno. An igitur fastos suos Græcos Theophanes episcopus ignoravit? an aliqua in Menologio facta mutatio post ejus tempora, ut non eodem modo hodie atque ejus tempore legeretur? an Ecclesiæ Siciliensis id proprium, ut eo die septem fratrum dormientium memoriam celebraret. Equidem adhuc hæreo. Cæterum in Rom. Martyrolog. horum mentio fit vi Kalend. Augusti. Utrum vero vere dormierint a temporibus Decii usque ad postrema Theodosii Junioris, hoc est annos ad ducentos, quod multi ex Græcis putarunt, Metaphrastes, Nicephorus, Cedrenus, et ex Latinis Gregorius Turonensis, Sigibertus, quibus et Theophanes non ter consentit; an temporibus quidem Decii martyrio perfuncti; et in speluncam inclusi, cum demum ejus osio reserato, inventis eorum corporibus, tanquam redivivi apparuerint, dictique sicut dormientes ex consueto divinæ Scripturæ usu,

na tyrum, et sanctarum quadraginta virginum, et Callistæ, Evodi, atque Hermogenis, qui fuerunt fide simul et natura germani, memoriam cum veneratione prosequimur. Præter quos Simeon (23) ille Syllites clarissimæ instar facis hanc celebritatem illustrat. Atque ab his omnibus aliquid sanctitatis in hoc anni principium redundat. Nam et Salvator noster Christus Jesus « benedicti coronæ anni », et venerandæ imaginis religione culta Virgo purissima inter nos et Deum sequestra intercedit. Porro Jesus Nave nos docet, ut veri Jesu vestigia sectemur, si quemadmodum ille Jerichuntis, sic nos peccati muros celerrime evertamus. Septem vero pueri tempus hoc præsens consecrant per hebdomadam numeratum, et Resurrectionis mysterium (24) signant, cum et ipsi fuerint ex diuturno sopore excitati. At magnus Simeon columnæ suæ nos monet iudicio, ut per virtutem ab infinis rebus elevemur ad sublimia, et cœlestia sapiamus. Callistem, Evodum et Hermogenem minime disjungemus : neque enim illos vel natura, vel animi sententia, vel conspiratio, vel optime nos in viam Dei deducunt, siquidem conjunctionem cum Deo retinuerunt, « cujus nos gremii sumus », ut quidam sapiens (25) dixit.

Evangelistam Lucam hodie audisti, cum diceret, venisse Christum in patriam suam Nazareth, et illud prophetæ legisse : « Spiritus Domini super me ». **5** Quamobrem et tu patriam tuam ingredi intelligibilem Nazareth, quod vocabulum Græce redditum (26) sanctitatem sonat : ad vitæ sanctitatem accede, hæc enim est revera patria, et animorum ornatus. Si ad illam perveneris, Spiritus Domini super te erit : sit tibi anni principium instituendæ vitæ purioris initium et occasio. Hactenus peccato cupiam fuisti mancipatus ? fac, ut eodem, quo annus, sine terminetur, utque per hanc ipsam indictionem, vitæ honestioris tibi rationem indicas. Sanctorum hominum facta æmulemur, cum aliorum, tum præsertim inclyti illius divinique

¹ Psal. Lxiv, 12. ² Act. xvii, 19. ³ Luc. iv, 16.

Francisci Scorsi notæ.

quo eos qui pie, ac religiose vita functi sunt, dormientes appellare assolet : vide disceptatum a Baronio in Notis ad Martyrol. dicto die, qui, ut in secundam hanc opinionem inclinat, ita primam non solum rejicere.

(23) *Symeon*. Quatuor fuisse diversis temporibus, qui ab eodem vitæ in columna actæ instituto Stylitæ dicti, tresque etiam cognominis Symeones, unum Danielelem, eosque omnino discernendos a locis, ac temporibus, ostendit Baronius in Notis ad Martyrol. Non. Januarii [vide Acta Sanctorum Bolland. ad diem 5 Januarii.]

(24) *Resurrectionis mysterium*. De hoc vide Baronium relatam a nobis not. 22.

(25) *Ut quidam sapiens*. Aratum significat, cujus illud in *Phænom.* Hemistichium exstat τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐστέν : *Ejus enim et genus sumus*. Protulit hoc D. Paulus in Areopago Act. xiii.

(26) *Græce redditum*. Etymon Nazarethi a radice ꝑ quod est separare, et eximere, et consecrare ꝑ Deo ; unde Nazarethi apud Hebræos dicti, videtur Theophanes deducere. Inde etiam S. Hieronymus prophetiam illam a S. Matthæo cap. xi productam,

κιονίτης δαδουχεί τὴν πανήγυριν. Ἄπαντες οὗτοι τοῦ χρόνου τὴν ἀρχὴν ἀγιάζουσιν. Ὁ μὲν Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς, « εὐλογεῖ τὸν στέφανον τοῦ ἐναυτοῦ, » ἡ δὲ τῆς σεπτῆς εἰκόνης τιρωμένη πάναγνος δέσποινα, μεσίτης πρὸς Θεὸν ἡμῶν γίνεται. Ὁ τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦς, κατ' ἴχνος ἀκολουθεῖν διδάσκει τῷ ἀληθινῷ Ἰησοῦ, εἰ τὰ τεύχη τῆς ἀμαρτίας μετ' ἐπιβξωσ καταβάλοιμεν, ὡς αὐτὸς τὰ Ἰεριχοῦντια, οἱ ἐπτὰ παῖδες τὸν δι' ἑβδομάδος ὀρθιμούμενον χρόνον καθαγιάζουσι, δεικνύντες τῆς ἀναστάσεως τὸ μυστήριον, ἧς αὐτοὶ μακρὸν ὑπνώσαντες χρόνον ἀνέστησαν · ὁ πάμμεγας Συμεὼν, τὸν ἑαυτοῦ στύλον ὑποδεικνύς, ἀπὸ τῶν γῆινων ἡμᾶς δι' ἀρετῆς κλεῦει κουφίζεσθαι, καὶ τὰ ἄνω φρονεῖν. Καλλίστην, Εὐδοκὸν, καὶ Ἐρμογάνην ἥκιστα διαιρήσομεν. Οὐ γὰρ διεῖλεν αὐτοὺς φύσις, καὶ γνώμη, καὶ σύμπνοια, καὶ ταυτότης ἀθλήσεως. Καὶ οὗτοι δὴ κάλλιστα ἡμᾶς εὐοδώσουσι τὴν πρὸς Θεὸν ἀρμονίαν τηροῦντες, « οὐ γένος ἐστέν, » κατὰ τὸν εἰπόντα σοφόν.

Ἦκουσας τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ λέγοντος σημερον, ὡς ἦκε Χριστὸς εἰς τὴν αὐτοῦ πατρίδα Ναζαρεθ, καὶ ἀνέγνω · « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ. » Ἐλθὲ καὶ αὐτὸς πρὸς τὴν σὴν πατρίδα τὴν νοτιῆν Ναζαρεθ, ὅπερ καθαρότης ἐρμηνεύεται τῇ ἐλλάδι φωνῇ. Ἐλθὲ πρὸς τὴν τοῦ βίου καθαρότητα. Αὕτη καὶ πατρίς, καὶ κόσμος ὡς ἀληθῶς τῆς ψυχῆς. Ἄν εἰς ταύτην-ἔλθῃς, πνεῦμα Κυρίου ἐπὶ σέ · γενέσθω σοι ἡ τοῦ χρόνου ἀρχή, καθαρωτέρου βίου ἀρχή. Ἐδοῦλευες μέχρι νῦν ἀμαρτία τιναί ; τῷ τοῦ ἐναυτοῦ τέλει λαβέτω καὶ αὕτη τὸ τέλος. Ἀρχή σοι πολιτείας εὐαρέτου γενέσθω τὰ Ἰνδικτα. Ζηλώσωμεν τῶν ἁγίων τὰς πράξεις, τῶν τε ἄλλων, καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ ἱεροῦ Συμεῶν, οὐ τὸν βίον πάντες ἀκούοντες ἐθαυμάζομεν. Ἄλλ' οὐ χάριν τοῦ θαυμάζεσθαι μόνον

non ex aliquo uno prophetarum, sed ex omnibus prophetis collatam existimat, apud quos Christus non modo Sanctus, sed etiam Sanctus sanctorum dicitur, adeoque apud S. Hieronymum idem valet Nazareus ac Sanctus. Itaque vocem Græcam καθαρότητα qua Hebræam Nazareth Theophanes interpretatur, Sanctitatem reddidi ; cum Petavio vertebat puritatem. In re autem nulla est dissensio ; καθαρὸς enim Græce est idem purus, sincerus, sanctus. Cæterum cum hujus urbis nomen in Veteri Instrumento scriptum non reperitur, constare non potest qua illud Hebræi littera scripsissent per γ an per ζ ita ut deducatur a voce ἄζ quæ germen, et florem significat, ut habetur Isaïæ cap. xi, v. 1. Verum ex titulo crucis, et ex Hebræorum scriptis, in quibus Christum ἱζζζ appellat, probabilis est per ζ eam urbem scribi. Ex hac autem radice floridum interpretaris Nazarenum ; neque multum discrepat a sensu, ac mente Theophanis, qui puritatem sonare ait, floridum enim purum est. Adde etiam mutari sæpe inter se litteras γ et ζ, et unam pro alia scribi.

αἱ βίοι τῶν ἁγίων ἐγράφησαν, ἀλλ' ὥστε θαυμάζον-
τα, καὶ μιμηταὶ αὐτῶν γίνεσθαι. Πῶς οὖν ἐραὶ τις
δυνατὸν ἔκείνῳν ζηλωσάτω τὸν ὑπὲρ φύσιν ἀσκήσαντα;
ἐγὼ σοὶ διὰ βραχείων ἐνδείξομαι, τὴν ἱστορίαν πρό-
τερον ἐπιτροχάδην διαδραμῶν.
g'nus elegit, ut humanæ naturæ terminos transillisse sit visus? Ego vero saucis hoc edocebo, si
ejus historiam brevi ante percurrero.

Οὗτος ὁ μέγας ἐξέτι παίδων ποιμὴν προβάτων γε-
νόμενος, οὐ τοῖς χοίροις συνδιατιώμενος κατὰ τὸν
ἄτακτον ἔκείνῳν νέον τὸν ἀποστάτην τῆς πατρικῆς
οὐσίας, καὶ συδῶτην γενόμενον· οὐδὲ βουκολῶν
ἡμιόνους κατὰ τὸν Ἰδουμαῖον Δωήκ, οὐτὰ μὴν πω-
λοδαμεῖν παιδεύομενος, ἀλλ' ἀγέλην προβάτων ἐπι-
στατῶν κατὰ Μωσέα, καὶ Ἰακώβ, καὶ Δαβὶδ, καὶ
Ἄμωσ. Ἐπειὴ τῆς ἐκκλησίας εἰσὼ γένοιτο, καὶ
τῶν Εὐαγγελικῶν ἀκούσοι φωνῶν, γέροντος αὐτῶ
νινος παραινέσσοντος, πάντων ἀλογήσας βιωτικῶν,
ἀπὲρ θεομεμάτων ἡγεμονοῦσιν λογικῆ ποιμνῆ συν-
αγελάσεται. Καὶ πρότερον μὲν σχοινίῳ τραχεῖ τὴν
ὄψιν περισφίγγεται. Ἔπειτα γνωσθεὶς, εἰς φρέσιν
ἐαυτὸν καθεῖς, ὑπόγειος γίνεται. Κάκειθεν ἀνελευ-
θεῖς, τὴν κιονίτην βίον πρῶτος πάντων ἐκλέγεται·
ταῖς κατὰ μικρὸν ἐπιδόσσειν ἐπαύξων τοῦ στύλου
τὴν ἀνοδόν. Πρῶτος μὲν εἰς ἕξ πήχεις ὑψίστας αὐτὸν,
εἶτα μεγαλύνων τὸν αὐτὸν ἄχρι πηχῶν τριάκοντα ἕξ.
Οὕτω μετέωρος ἀρθεὶς, καὶ πολλῶν σημεῖων γενό-
μενος αὐτουργός, δαίμονάς τε φυγαδεύσας, καὶ Βαρ-
βάρων ἡμερώσας ἦθος ἀτίθασσον, καὶ πολλοὺς πρὸς
θεὸν ἐπιστρέψας, πρὸς τὰς αἰδούς μετέστη μόνος
τῆς αὐτοῦ πολιτείας, οἷα στήλην τὸν στύλον καταλι-
πών.

Παιδεύει τοῖνον ἡμᾶς ὁ ἱερὸς Συμεὼν τῶ καθ'
ἐαυτὸν ὑποδείγματι, ἕως ἂν παῖδες ἔσμεν, καὶ ἀτε-

¹⁰ Luc xv, 11 seqq. ¹¹ I Reg. iii, 12, 1. ¹² Exod. iii, 1. ¹³ Gen. xxx; I Reg. xvi; Amos i.

Francisci Scorsij notæ.

(27-28) *Doeg ille Idumæus.* I Regum, cap. xxi, ubi nos habemus: *Doeg Idumæus potentissimus pasto- rum, vel princeps,* pro eo quod est in Hebræo **דָּוִגַּת** verterunt LXX: 'Ο νέμων τὰς ἡμιόνους Σαούλ, *pascens mulas Saul:* hanc versionem more suo sequitur Theophanes.

(29) *Moses.* Idem Theodoretus, in *Philotheo:* *Simeon ovium gregibus pascendis primum a paren- tibus præfectus est: ut in hac re etiam viris magnis æquari possit, nempe Jacob patriarchæ, Joseph viro prudenti, Mosi legislatori, Davidi regi, et prophetæ, ac Michæ, omnibus denique sanctissimis illius sæculi viris.*

(30) *Ad cubitos senos.* Idem Theodoretus: *Cum autem immensa hominum multitudo ad illum con- fueret, omnesque tangere illum, et benedictionem accipere contenderent, ut vanum illum honorem assiduamque molestiam effugeret, super columna illa stare decrevit, quæ sane primum sex; mox duodecim; deinde viginti; nunc demum sex et triginta cubitorum longitudinis est.* Itaque cum Theodoretus convenit Theophanes. Evagrius autem scholast. *Eccles. Hist.* lib. 1, cap. 13 et 14, et Nicephorus Callist. lib. xiv, cap. 5, discrepant in numero cubitorum, quos qua- draginta fuisse scribunt: *Septem annos in minoribus columnis; et tandem in columna quadraginta cubi-*

A *Simeonis, cujus vitam cum avarrenius, omnes ad- mirati sumus. Sed non modo, ut admiremur, san- ciorum vitæ conscriptæ sunt, sed etiam ut eas admirando imitemur. At quo fieri pacto potest, dixerit quispiam, ut eum imitemur, qui tale vitæ*

Magnus hic vir, ovium pastor a puero fuit; non sane vicitans inter porcos, ut effrenis ille et intemperans adolescens, qui paterna abscessit a domo, et subulcus evasit ¹⁰: neque mulorum ar- mentis præpositus, ut Doeg ille ¹¹ Idumæus (27-28) neque pullos edomare consueascens, sed ovium gre- gem curans, quod olim ¹² Moses (29), Jacob, David, et Amos fecisse dicuntur. ¹³. Cum vero ali- quando ingressus ecclesiam, illas Evangelii voces audivisset, cujusdam senis accedente hortatione, ne- glectis omnibus hujusce vitæ curis, ex pecorum magistro factus est ipse ratione præditum pecus. Ac primum quidem arctissimo fune lumbos astringit; inde, quod notescere fama cœpisset, in puteum se demisit, abdiditque sub terra: unde postmodum, cum esset extractus, columnarem vitam nullo exemplo delegit. Et quidem columnæ altitudinem aliis atque aliis paulatim incrementis adaugens, primo quidem ad cubitos senos (30), deinde altius erectam ad sex et triginta perduxit. Sic in sublime sublatus, cum et miracula multa edidisset, et dæmo- nes fugasset, et incompósitos Barbarorum mores ad mansuetudinem lenitatemque revocasset, et plurimos convertisset ad Deum, in sempiternum domicilium commigravit, columnam ipsam vitæ suæ relinquens ad posteros monumentum (31).

Quamobrem exemplo suo sanctissimus Simeon nos hodie instituit, **S**ut quoad pueri sumus, nec dum ætate

torum longitudinis, triginta transegit annos. Hæc Nicephorus, quæ ab Evagrio sumpsisse videntur.

(31) *Monumentum.* Non potest venustas illa allit- terationis inter στύλον et στήλην quæ ex Græco fonte opportune nata est Theophani, in Latinam ite- dem dialectum commode transferri. Στύλοι enim per v columnæ sunt, quibus fornices, ac tecta sul- ciuntur; ex quo genere columna sancti Simeonis fuit; at στήλη per η pila, vel moles ad monumentum erecta. *Stelen* appellat Plinius ἑλληνηζών; nonnulli *lapidem titulare*; Suidas, *lapidem, aut æs in altum erectum, figura quadrata.* Itaque apud ipsam diver- sorum illustrium virorum et feminarum στήλαι commemorantur, uti etiam in Orig. *Caropaltæ;* a quo multa mutuatus Suidas, Pausanias in Atticis. Καὶ σοφῶν ἐστᾶσιν ἐπὶ τοῖς τάφοις στήλαι, τὰ ὄνόματα, καὶ τὸν δῆμον ἐκάστου λέγουσαι. *Et in sepulcris sapientum statuæ, nomina, et gentem uniuscujusque signantes.* Has Horatius vocat cippus, et columnas, ubi carmina poetarum prostabant. Inde et Στῆλιτευτικοὶ λόγοι, *Orationes infamatrices,* seu invectivæ, cujusmodi sunt Gregorii Nazianzeni, in *Julianum.* Redeo igitur in Vatic. male scriptum οἷα στύλην τὸν στύλον καταλιπὼν scribendum στήλην.

spirituali perfecti, ne vos his associemus hominibus, qui vel tanquam suae libidinum caeno delectantur, vel peccatum ut steriles mulas pascunt. Neque enim vitiositas propagationem habuit a Deo, sicuti neque muli ex se ipsis, et sua stirpe sobolem gignunt. Præterea ut eorum consuetudinem vitemus, qui equorum ritu amore mulierum insaniant; sed ab his omnibus recedentes, cum iis vivamus, qui idem ac nos sapiunt, animorumque concordia pascuntur iisdem utuntur. Cum hoc modo cogitationes nostras ad præscriptum rationis imperantis duci cœperint quasi oves, adeoque mansuetudinem in humano convictu exhibuerimus, tum evangelica doctrina tradita ab iis, qui virtute præcedunt, mentibus nostris affulgebit, atque ad perfectiorem vitam nos excitabit; ita ut a terrenis perturbationibus longe remoti, asperam et angustam ingrediamur viam, ac primum aspero atque arido vitæ genere, quod efficit continentia, quasi cingulo præcingamur; tum libidinum ardores, qui non obediunt rationi, temperanti consilio tanquam fune coercemus. Quod ubi recte gesserimus, quamvis in omnium cognitione et admiratione versemur, deiciamus nos in humilitatis specum, ac magni illius viri exemplo inanem hanc levemque gloriolam fugiamus. « Qui enim se humiliat, exaltabitur, » ut divinæ Litteræ (52) docent ¹⁴. Nunquam profecto ille ad eam columnæ altitudinem elevatus esset, nisi se siccam et graveolentem in cisternam ante demisisset, nec itidem nos, nisi prius amplexati fuerimus humilitatem, ad virtutis apicem pertingeremus. Quod si nos etiam, utut humilitatis studio occultari voluerimus, tamen latere non possumus (haberi enim vere virtus hoc proprium, ut quo magis celari studet, eo celebretur magis), atque ex profunda illa cavea nos eduxerint homines, hoc est virtutem nostram admirati, prædicare nos cœperint, magis laboriosam vitam suscipiamus, atque ad columnam virtutum quibusdam accessionibus evolamur. Ac primum quidem ad senos cubitos festinemus ascendere, sex nimirum præcepta quasi crepidinem ascensus nostri constituentes: per quæ homines justi regni cælestis hereditatem inibunt. Summus enim ille Rex in solio gloriæ suæ consistens ¹⁵, quos ad 7 dexteram collocabit, iis observata

sex præcepta, cæleste regnum addicet. Quamobrem cum Dominum in pauperum corporibus esurientem aluerimus, et potaverimus sitientem, et hospitio receperimus, et vestimento foverimus, atque ad eum visendum vel morbo, vel vinculis detentum venerimus, tunc sane ad illam sex cubito-

¹⁴ Luc. xiv, 11; Matth. xxiii, 12. ¹⁵ Matth. xxv, 3.

Francisci Scorsi nota.

(52) *Divinæ Litteræ*. Ὡς ἡ θεία λέγει πυκτῆς. Hæc germana huius loci lectio atque interpretatio, a qua aberrant codices, qui vel πυκτῆ habent, ut Vat.; vel πύκτης, ut Gal. Ex quo adductus videtur Petavius, ut verteret: *Nunquam ad illud columnæ fastigium pugil noster evolasset*, sed tamen apud ipsum etiam in Græco impressum est πυκτῆς, neque deinde

λέξ τὴν πνευματικὴν ἡλικίαν, μὴ κατχεινόμενος ἑαυτοὺς ἀνθρώποις χειρώσειν, ἢ τῷ βορβόρῳ χτίζουσι τῆς ἀκολασίας, ἢ τὴν ἀμαρτίαν καθάπερ τοὺς ἀγόνους ἡμιόνους ποιμαίνουσιν. Ἡ γὰρ κακία οὐκ ἐκ Θεοῦ τὸν πληθυσμὸν ἔσχεν, ὡς οὐδὲ ἐξ ἀλλήλων ἐστὶν ἢ τοῦ γένους τῶν ἡμιόνων διαδοχή. Οὐδὲ συναναφύρεσθαι ἡμᾶς τοῖς θηλυμανέσιν. ὡς Ἱπποκρίτης, ἀλλὰ τούτων ἀπάντων ἀποφοιτῶντες ἐν ἐμοφρονουσί τε καὶ ὁμογνωμονουσί, τοῖς παρ' ἡμῶν ποιμαίνοντες συζήσωμεν. Πάντων τῶν ἐν ἡμῖν λογισμῶν προβάτων δίκην τῷ βουλήματι τοῦ ἐπιστατούντος λόγου ποιμαίνοντων, καὶ οὕτως ἐν πραότητι ζῶσιν ἡμῖν, ἐπιλάμψαι ἐν ταῖς ψυχαῖς τοῦ Εὐαγγελίου τὸ κήρυγμα διὰ τῶν προσηκόντων τῇ ἀρετῇ διδασκόμενον, καὶ πρὸς τὸν τελειότερον τῆς ἀρετῆς βίον διεγείρον ἡμᾶς ὥστε μακρὰν γενέσθαι τῶν κοσμικῶν παθῶν, καὶ τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην βαδίζον ὁδὸν, περιεζωσμένους τῷ τραχεῖ, καὶ κατεσκληρότι βίῳ τῆς ἐγκρατείας τὰς ἐκ τῶν νεκρῶν ἀλόγους πυρώσεις τῷ σώφρονι λογισμῷ, ὡς ἐν σχοινίῳ σισφιγγοντας. Ὅταν οὖν τοῦτο κατορθωθῆ ἡμῖν, καὶ ὑπὸ πάντων γνωσθῆμεν, καὶ ὡς ἐνάρετος θαυμάζομεθα, τῷ λάκκῳ τῆς ταπεινοφροσύνης ἐμβάλλωμεν ἑαυτοὺς. Τὸν μέγαν τοῦτον μιμούμενοι φύγωμεν τὸ κενὸν τοῦτο, καὶ κοῦφον δοξάριον. « Ὁ γὰρ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψοθήσεται, » ὡς ἡ θεία λέγει πυκτῆς. Ἐκεῖνος οὐκ εἰς τὰ τοῦ στόλου ἦρθη μετώρα, εἰ μὴ πρότερον ἐν τῷ ξηρῷ λάκκῳ καθῆκεν ἑαυτὸν, τὸν πολλῆς δυσωδίας ἀνάπλειον, καὶ ἡμεῖς οὐκ ἂν πρὸς ὕψος ἀρετῆς ἀναθῆμεν, εἰ μὴ τὴν ταπεινώσειν ἀσπασώμεθα. Εἰ δὲ καὶ κρυπτόμενοι τῇ ταπεινοφροσύνῃ μὴ λάθοιμεν [ἀληθῶς γὰρ ὡς ἀρετὴ ἔσται κρύπτεσθαι σπουδάζει, κηρύττεται] καὶ ἀναρῆσονται ἡμᾶς ἐκ τοῦ λάκκου. Τοῦτέστι φανερώσουσιν ἡμᾶς ὅτι τὴν ἀρετὴν θαυμάζοντες, ἐπιπονώτερον ἀσπασώμεθα βίον, ταῖς κατὰ μικρὸν προσθήκαις εἰς τὸν στόλον τῶν ἀρετῶν ἀναγόμενοι. Πρότερον μὲν ἐξαπῆχει τῆς ἀναβάσεως φθάσαντες ὕψει, τὰς ἐξ ἐντολᾶς δηλαδὴ, ὡς κρηπίδα θέντες τῆς ἀναβάσεως, δι' ὧν κληρονομοῦσι τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν οἱ δίκαιοι. Ὁ γὰρ ἐπὶ θρόνου δόξης κεκαθηκώς βασιλεὺς, τοῖς ἐπὶ δεξιῶν αὐτοῦ τὴν ἀμοιβὴν τῶν τηροθέντων αὐτοῖς ἐξ ἐντολῶν, τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν χαρίζεται. Ὅταν οὖν σωματικῶς θρέψωμεν διὰ τῶν πενήτων τὸν Κύριον πενήνonta, καὶ δειψῶντα ποτίσωμεν, καὶ ξενοδοξήσωμεν, καὶ ἐνδύσωμεν, καὶ ἐπισκεψώμεθα ἀσθενεῖα, ἢ δεσμοῖς συνεχόμενον, τότε τῷ ἐξαπῆχει στόλῳ βεβήκαμεν. Εἰ δὲ καθάπερ μὲν, ἢ τάλαντον πολυπλασιάζοιμεν τὰς ἀρετὰς διὰ τῆς ἐργασίας πληθύνοντες, τότε ὁ τῶν ἀρετῶν ἡμῖν κύκλος ἀποτελεῖται, εἰς αὐτὴν πολυ-

legitur πύκτης, quæ tamen utraque ille exprimeret voluit. Mihi quamvis titulus ille, Pugil, recte possit tanto athleteæ Simeoni attribui; tamen cum desit in Græco, non visum est illum ex meo addere. Gloss. Esecur. meam veramque lectionem firmat, qui πυκτῆς explicat βίδοος.

πλασιασθείσης τῆς ἐξέδου τῶν ἐντολῶν, ὡς γενέσθαι τὰ ἐξ τριάκοντα ἐξ· κάκεισε γὰρ, οἶμαι, εἰ κατὰ τὴν ἱστορίαν ὁ τοῦ μεγάλου Συμεὼν στύλος, μέχρι τοσοῦτου ἀνύψωτο, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ἀριθμὸς οὗτος καὶ κύκλος ἐστὶ, καὶ τρίγωνος, καὶ τετράγωνος, καὶ τῆς ἀρετῆς· τοῦ ἀνδρὸς ἐσθίμαινε τέλειον, ὅπως τε πάγιος ἦν πρὸς τὴν εἰς τὴν τριάδα εὐσέβειαν, καὶ ὅπως τῷ κύκλῳ τῶν ἀρετῶν ἐστεφάνωτο. Ἄν οὖν τοιαύταις χρησάμενοι ἀναβάσει πρὸς τὸ ὕψος τοῦτ' ἀναδράμωμεν, καὶ τοὺς ἐπιβούλους τῆς ἡμῶν σωτηρίας φυγαδεύσωμεν δαίμονας, καὶ ὡς βαρβάρους τὰ ἐνοχλοῦντα ἡμῖν πάθη πραῖνωμεν, καὶ σφίσι αὐτοῖς, καὶ πολλοῖς ἄλλοις σωτήρες ἐσόμεθα, καὶ τῶν ἀκηράτων, καὶ αἰωνίων ἀγαθῶν ἀπολαύσωμεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς αἰῶνας. Ἀμήν.

§i daemones infensos nostræ salutis fugaverimus, si perturbationes animi molestiam nobis exhibentes tanquam Barbaros lenierimus, cum aliis multis, tum nobis ipsis salutis erimus : atque ita incorruptis illis sempiternisque perfruemur bonis in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

ΟΜΙΛΙΑ Β'.

Περὶ τῆς παραβολῆς τῶν μυρίων ταλάντων.

Οἱ παιδοτρίβαι, καὶ τῶν νέων διδάσκαλοι, τότε πρὸς ἐπίδοσιν τῶν μαθημάτων ἴσθαι τεκμαίρονται τὰ μειράκια, ὅταν ἐκόντα πρὸς τὸ διδασκαλεῖον θαμίξωσι, μήτε τὴν ἀπειλὴν τῶν μυσταγωγῶν, μήτε τὰς μάστιγας τῶν παιδαγωγῶν ἀναμένοντα, ἀλλ' ἐδελεχῆ, καὶ μετ' ἐπιείκους ποιοῦντα τὴν τῶν μαθημάτων ἀνάληψιν. Οὕτως ἐγὼ τὴν κατὰ Θεὸν ὕμῶν προκοπὴν τεκμαίρομαι, φίλον ἀκροατήριον, ὅτι με καὶ ἀπειρηχότα πολλὰκις πρὸς τοὺς πόνους τοῦ σώματος, διανιστᾶ πρὸς τὴν διδασκαλίαν τὸ ὑμέτερον πρόθυμον. Φέρε οὖν τῆς ἀναγνωσθείσης σήμερον θείας παραβολῆς τῶν προφυλαίων ἐπιτυγχάνειν ἀρξόμεθα. Πρόκειται γὰρ ἡμῖν εἰς ἐξήγησιν ἡ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἐναργεστάτη ἀπόδειξις· καὶ προσθήσιν ἡμῖν ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία διδασκαλίας κρατήρη τῷ οἴῳ τῆς θεωρίας, τὸ τῆς παραβολῆς ὕδωρ κεράσσασα ἵνα μήτε μόνῳ τῷ πλάσματι προσέχοντες οὐδὲν τι κερδάνωμεν, μήτε γυμνῇ τῇ θεωρίᾳ, ὡς ἀκράτῳ οἴῳ τὸν νοῦν μεθυσκώμεθα· ἀλλὰ τίς ὁ τῆς παραβολῆς λόγος, ἀκούσωμεν.

Εἶπεν ὁ Κύριος τὴν παραβολὴν ταύτην· « Ὁμοιωθῆ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, ὃς ἠθέλησε συναῖραι λόγον μετὰ τῶν δούλων αὐτοῦ. » Ζητητέον ἡμῖν τί δήποτε βουλόμενος ὁ Σωτὴρ οὐκ ἀπραχάλυτον τίθησι τῆς διδασκαλίας τὸ βούλημα, ἀλλὰ παραβολικῶς τὰ πολλὰ διαλέγεται. Προσῆκει τοῖσιν νοεῖν, ὡς τοῖς ἱεροῖς φοιτηταῖς φανερῶς διαλέγεται σπανίως τῷ παραβολικῷ εἶδει χρώμενος. Ἐπεὶ δὲ καὶ σκαιοὶ τινες συνηγείροντο, ἥμιστα μὲν

¹⁶ Matth. xxv, 15. ¹⁷ Matth. xviii, 23.

Francisci Scorsi notæ.

(33) *Circulum*. De his numerorum figuris alius erit dicendi locus ad hom. 24, quem vide. Neque in hanc omnia congerenda sunt.

(34) *Ad docendum*. Secutus sum lectionem Co. I. G. πρὸς τὴν διδασκαλίαν, quæ visa est aptior, ut cuius consideranti videtur, quam ea, quam exhibet

A rum columnam pervenerimus ¹⁶. Quod si virtutes nostras veluti minam, aut talentum per opera leniendo cumulabimus, tunc demum a nobis virtutum orbis ille complebitur; ac senarius præceptorum numerus in se ipso multiplicatus ad sex et triginta perducetur. Eandem enim magni Simeonis arbitror fuisse rationem : cujus columna, etsi secundum historiam eo creverit altitudinis, ut dictum est, tamen quoniam numerus hic et circulum (35), et trigonum, et tetragonum efficit, perfectam etiam tanti viri virtutem expressit, atque indicio fuit eum in sanctissimæ Trinitatis cultu fuisse constantem, et virtutum omnium circulo quasi corona redimitum. Si igitur et nos iisdem utimur gradibus coque celsitudinis attolli studebimus,

B

HOMILIA II.

De parabola decem millium talentorum.

Pædagogibus puerorumque magistri tunc eos in disciplinis profecisse conjiunt, cum libenter ad ludum ventitant, et neque institutorum minas, nec verbera pædagogorum exspectant; sed sine intermissione atque etiam cum festinatione recolunt disciplinas. Ita sane et ego vestram in rebus divinis progressum conjioco, chari auditores, quod me ad labores corporis minus aptum, eosque detrectantem, promptum animi vestri studium excitat ad docendum (34). Age igitur prælectæ hodie divinæ parabolæ § aggrediamur limen attingere; propositum enim nobis est ad explicandum divinæ in homines benignitatis evidentissimum argumentum. Apponit quippe nobis divina sapientia doctrinæ craterem, in quo cum aqua parabolæ vinum allegoriæ temperatum est : ut neque si in solum figmentum mentem adjecerimus, nihil inde capiamus emolumenti, neque nuda speculatione veluti meraco inebriemur : sed quæ parabolæ ratio sit, audiamus.

Dixit Jesus parabolam hanc : « Assimilatum est regnum cælorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis ¹⁷ » Quærendum nobis est, quid sit, quod Salvator non enucleatos proponit sensus doctrinæ suæ, sed per parabolas plerumque dissertat. Oportet igitur intelligere aperte eum cum discipulis sermocinari, nec uti parabolæ similitudine solitum. Sed quoniam cum illis stulti etiam congregabantur, qui nihil erant utilitatis inde rela-

cod. P. πρὸς τὸ διδασκαλεῖον. Ait enim Theophanes se quamvis ad labores corporis minus aptum, excitari tamen a studio suorum auditorum ad habendam hortationem sive tradendam doctrinam; utrumque enim valet ἡ διδασκαλία.

turi, sed potius reprehensuri, quæ dicebantur ex magna sua stoliditate iis obsequi consueti, sapienti sane consilio doctrinæ mentem integumento parabola abscondit, ut prudentes quidem per exteriorum speciem manu ducti ad intelligibilia introducantur, invidi vero et malevoli videntes non videant, et audientes non intelligant; de his enim hæc vaticinatus Isaias ¹⁸. Sed et alia quoque huius rei ratio est. Nam quoniam ad incipientes, quorum hebetior adhuc erat intelligentia, verba faciebat, his vero congruebat magis ad narrationis cuiusdam historię modum informata doctrina, sicuti etiam fabulæ sunt adolescentulis accommodatæ, ideo cum illis per parabolas disserebat. Idque magna cum suavitate disposuit. Nam et pulcherrimi quique florum decoris foliis (35) con-

vestiti sunt. Præterea etiam attentiores hoc modo nos reddit ad Scripturas intelligendas, admonetque ne litteræ usquequaque adhæreamus, sed Veteris Testamenti ænigmata ad spiritualia sensa traducamus. Forsan etiam prophetiam implet Psalmistæ cythara de eo decantatam in psalmo septuagesimo septimo: « Aperiam in parabolis os meum, loquar propositiones ab initio ¹⁹. » Hortatur etiam nos Salomon, ut advertamus: « parabola et tenebrosus sermonem, dictaque sapientum, et ænigmata. »

¶ Illis a nobis ita disceptatis, æge lectionem Evangelii rursus in memoriam revocemus: « Assimilatum est regnum cælorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis: et cum cœ-

mississet rationem ponere. » Huius parabola initium duas in Christo naturas subobscurè significat. Regnum enim cælorum, et homo Rex ipse est, qui hæc loquitur Jesus. Qui Rex cæli cum esset, et ut Deus ante omnia sæcula jus regnandi innatum haberet, ut homo Rex a Patre inunctus est: ac ad nos demittere sese volens, nobis assimilatur, et cum servis rationes inquit qui Dominus est, ac nobiscum causam agit, atque disceptat: neque id quod faciendum sibi videtur pro potestate facit, quam habet, ut Dominus, sed misericors ac justus

ὤφελθησόμενοι, τῶν δὲ λεγομένων ἐπιληψόμενοι ἐκ πολλῆς ἄγαν ἀποπληξίας εἰωθότες φιλοσοφῶν. Πανσόφως τῆς διδασκαλίας τὸ βούλημα εἰς τὸ τῆς παραβολῆς κρύπτει περιβλήμα, ὅπως οἱ μὲν ἐχέφρονες διὰ τοῦ φαινομένου χειραγωγούμενοι, εἰσαχθῶσι πρὸς τὰ νοούμενα, οἱ δὲ φθονεροὶ, καὶ βαρύζηλοι, βλέποντες οὐ βλέψωσι, καὶ ἀκούοντες οὐ συνήσασιν· περὶ τούτων γὰρ ὁ Ἡσαίας ταῦτα θεσπιψοδεῖ. Καθ' ἕτερον δὲ λόγον, ἐπειδὴ πρὸς εἰσαγωγικούς ἐποιεῖτο τοὺς λόγους, καὶ παχεῖς τὴν διάνοιαν, τοῦτοις δὲ μᾶλλον ἀρμόδιοι ἢ ἐν εἴδει διηγήματος ἐσηματισμένη διδασκαλία, ὡσπερ οἱ μῦθοι τοῖς μειρακίοις ἀρμόδιοι, διὰ τοῦτο ἐν παραβολαῖς αὐτοῖς διαλέγεται, μάλα γλυκῶς τοῦτο ποιῶν. Καὶ γὰρ τῶν ἀνθρώπων τὰ κάλλιστα ὠραίοις ἐξωθεν φύλλοις περιχλαίνεται. Ἄλλως τε καὶ προσεκτικωτέρους ἡμᾶς διὰ τούτων ποιεῖ πρὸς τὴν τῶν Γραφῶν κατανόησιν προτρεπόμενος μὴ πάντῃ προσέχειν τῷ γράμματι, ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς παλαιᾶς αἰνίγματα εἰς πνευματικὰ μετὰγει νοήματα. Τάχα δὲ καὶ προφητεῖαν ἀποκληροῦ ψαλμικῆ φόρμιγγι ἀσθεῖσαν περὶ αὐτοῦ ἐν ἔβδομηκοστῷ ἔβδωμῳ ψαλμῷ· « Ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου· φθίζομαι πρὸ βλήματα ἀπ' ἀρχῆς. » Προτρέπεται δὲ πού καὶ Σολομών νοεῖν ἡ Παραβολὴν, καὶ σκοτεινὸν λόγον, ῥήσεις τε σοφῶν, καὶ αἰνίγματα. »

Τούτων οὕτω διακριθέντων ἡμῖν, φέρε πάλιν τῆς λέξεως ἐπιμνησθησόμεθα. Ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπου βασιλεῖ, ὃς ἠθέλησε συναρξαι λόγον μετὰ τῶν δούλων αὐτοῦ. Ἀρξαμένου δὲ αὐτοῦ συναίρειν. Ἡ τῆς παραβολῆς ταύτης ἀρχὴ τὰς ἐπὶ Χριστοῦ δύο φύσεις ἐμφαίνει κρυφωδέστερον. Βασιλεία γὰρ οὐρανῶν, καὶ ἀνθρώπου; βασιλεὺς αὐτός ἐστιν ὁ ταῦτα λαλῶν Ἰησοῦς· ὃς βασιλεὺς ὢν τῶν οὐρανῶν, καὶ ὡς θεὸς πρὸ πάντων αἰῶνων ἐμφυτοῦ ἔχων τὸ βασιλεύειν, ὡς ἀνθρώπος χρίεται παρὰ τοῦ Πατρὸς βασιλεὺς, καὶ ὁμοιοῦται ἡμῖν τρόπῳ συγκαταβάσεως, καὶ συναίρει λόγον μετὰ τῶν δούλων ὁ Δεσπότης, καὶ δικαιολογεῖται, καὶ κρίνεται μετ' ἡμῶν· οὐκ αὐθεντικῆ ἐξουσίᾳ ποιῶν τὸ δοκοῦν, ἀλλὰ φιλόανθρωπος ὢν, καὶ δίκαιος, ἀμφοτέρω δεικνύσι·

¹⁸ Isa. vi, 10. ¹⁹ Psal. LXXVII, 2.

Francisci Scorsi notæ.

(35) *Decoris foliis*. Eadem sententiam habet auctor hom. 42, in illa verba: *Lucerna corporis est oculus*. Ἐπεὶ δὲ ὡσπερ τῶν ἀνθρώπων τὰ κάλλιστα ὠραίοις ἐξωθεν φύλλοις περιχλαίνονται, οὕτω τὰ τῆς ἀγίας Γραφῆς νοήματα περιπετάσασαι κρύπτεται φέρε. *Quoniam vero sicuti pulcherrimi quique florum decoris extrinsecus foliis convestiuntur, ita et sanctæ Scripturæ sensus integumentis operiuntur, æge, etc.* Ita illo loco cod. P. habet ὠραίοις ἐξωθεν φύλλοις, at Vat. εἰκατοῖς ἰδιδεμque hæc 2 hom. omnes cod. habent εἰκατοῖς. Sed ego illa P. cod. scriptioe fretus etiam hic mutandum censui ὠραίοις pro εἰκατοῖς ἰταque imprimi volui. Favet huic correctioni etiam Gloss. Escur.; quanquam enim cod. ille habet εἰκατοῖς, tamen hanc vocem Gloss. explicat εὐμόρφους, ἢ κενοῖς, primum glossema sensum auctoris, ac veram lectionem attingit. Caterum

enim τὸ εἰκατον non potest significare τὸ εὐμορφον, sed vere τὸ κενὸν τὴν μάταιον. Hesych. εἰκατον ἀνωφελές, μάταιον, ἀργόν, μωρὸν. Eudem Phavor. εἰκατος, μάταιος, ἀργός, ἀνωφελής. Et eiymon id evincit; adducitur enim, παρὰ τὸ εἰκατ temere: quem audem commodum sensum faciet illa hoc loco significatio, εἰκατοῖς ἐξωθεν φύλλοις περιχλαίνεσθαι, *vanis temerariis extrinsecus foliis convestiti sunt?* Quis non sentiat id velle Theophanem visu oculi optimi quique flores pulchris jucundisque visu conteguntur, ornanturque foliis, ita sensus divinæ Scripturæ pulchris et auditu jucundis parabolas, et allegoriis operiri? Neque magna sane mutatio vocum est, nec nisi primarum litterarum; potuit enim facile pro ὠραίοις scribi εἰκατοῖς, si eo non ita fuisset clarum, et ei apparuisset.

την μὲν φιλανθρωπίαν ἐν τῷ παρόντι καιρῷ δεικνύ-
μενος, τὸ δὲ δίκαιον ἐν τῷ μέλλοντι.

« Ἀρχαμένου δὲ αὐτοῦ συναίρειν, προσήχθη αὐτῷ
δοῦλος ὀφειλέτης μυρίων ταλάντων. » Τάχα πᾶσα ἡ
τῶν ἀνθρώπων φύσις τοσοῦτο χρέος ἐστὶν ὑπόδι-
κος. Πολλῶν γὰρ ἀπολαύοντες ἐκ Θεοῦ εὐεργεσιῶν,
ἀντέκτισιν τινα ὀφείλομεν τῆν τῶν ἐντολῶν φυλα-
κῆν. Ὁ τοίνυν ὀλιγώρως περὶ ταύτας διατεθεὶς, καὶ
μηδὲν ἐργασάμενος, οὗτός ἐστι μυρίων ταλάντων
ὑπόχρεως. Διὰ γὰρ τοῦ ἀριθμοῦ τούτου, καὶ στα-
θμοῦ ὑπογράφει τῷ λόγῳ τὸν ἐν πάσῃ κακίᾳ ὑπόδι-
κον. Ἐπειδὴ γὰρ πᾶς ἀριθμὸς ἢ διωρισμένος ἐστίν,
ἢ συνεχῆς, μεθ' ὑπερβολῆς ἀμφοτέρα τίθησιν. Οὐ
γὰρ ἐστὶν ἀριθμὸς οὔτε κατὰ τὸ διωρισμένον ὑπερ-
βαίνων τὰ μυρία, οὔτε κατὰ τὸ συνεχῆς ὑπερβαίνων
τὸ τάλαντον. Πάνυ δὲ ἀρμοδίως τὴν ἀμαρτίαν τῷ
σταθμῷ τοῦ ταλάντου ἐδήλωσε. Καὶ γὰρ ἡ κακία,
ὡς φησὶ τις τῶν προφητῶν, βαρὺ τί ἐστὶ καὶ κατω-
φερές, ἐπὶ τάλαντον μοιῖδου καθεζομένη. Ἄθρει
δὲ φοβερὸν λογοθέσιον. Ὁ μὲν βασιλεὺς κάθηται
φοβερὸς, καὶ τῶν εὐκονομηθέντων παρ' ἐκάστου τὴν
γνώσιν ἐπιζητεῖ. Ὁ δὲ κατὰ χρεος δοῦλος εἰστήκει
κατεπετηχώς· μὴ ἔχοντος δὲ τοσαύτην ἐκτίσαι ὀφει-
λήν, παραθῆναι προστάττει ὁ βασιλεὺς αὐτὸν, καὶ
τὴν ὀμόζυγον, καὶ τὰ φίλτατα. Ἐνταῦθα καλῶς
ἔχειν μοι δοκεῖ τὴν διάνοιαν ταύτην μὴ παραδραμεῖν
ἀλευήρητον· δακεῖ γὰρ ὁ λόγος τῆς θεοπερεπούς ἐνο-
πίας ἀνοικειος. Ἄδικεῖ ὁ οὐκ ἐτής, καὶ ἀντὶ τούτου
παιράσκονται τὰ ἀριτεργῆ τούτου νῆπια, οἷς διὰ τὸ
τῆ· ἡλικίας ἀτελες, οὐδεμία τις ἐστὶ καλοῦ τε καὶ
μὴ τοιοῦτου διάκρισις. Καὶ τὰ μὴ ἀμαρτήσαντα
τοῦ πατρικοῦ χρέους ἐκτινύουσι δίκην· τοῦ τὸ δίκαιον

²⁰ Zach. v, 7.

A cum sit, ostendit utrumque : misericordiam quidem
exhibens in præsenti tempore, justitiam vero in fu-
turo.

« Cum cœpisset autem rationem ponere, ob-
latus est ei unus, qui debebat ei decem millia
talenta. » Fortasse universa hominum natura tam
magni debiti obnoxia est. Cum enim multis a Deo
acceptis beneficiis utamur, quasi quamdam restituti-
onem (36) debemus illi custodiam præceptorum.
Qui igitur illa negligit, nec quidquam operatur, hic
est debitor decem millium talentorum. Per hunc
enim numerum simul, et per hoc pondus universæ
iniquitatis reum adumbrat sermo divinus. Cum
enim omnis numerus (37) vel discretus sit, vel
continuus, quod in utroque summum est, posuit.
B Neque enim est numerus vel qua discretus est
decem millia (38), vel qua continuus, talentum
excedens. Aptissime vero per talenti pondus peccatum
significatur. Etenim impietas, ut quidam pro-
phetarum dixit ²⁰, grave quiddam est, et deorsum
vergit insidens in plumbi talento. Considera porro
tremendum tribunal. Rex terribilis sedet, et ab
unoquoque famulorum rationem exposcit. Debitor
autem servus timore confusus astabat; et cum
tantum debite pecuniæ solvere non posset, jussit
rex ipsum, et uxores, et filios vendi. Non deest
hoc loco illam sententiam sine consideratione præ-
termittere. Præferre enim videtur hic sermo sen-
sum quemdam a Deo alienum. Servus hijustus est,
et pro eo recens nati liberi venundantur, quibus,
C ob ætatis imperfectionem, nulla inerat boni mali-
que I discretio, et qui non peccaverunt, paterni
debiti multam solvunt; ubi justitia? ubi pietas?

Francisci Scorsi notæ.

(36) *Restitutionem.* Ἀνέκτισιν τινα scriptum est
in ms. G. Et hinc est vera lectio non ἀνέκτησιν,
uti habet P. quod quam sit mendosum nemo non
videt. Gloss. Escur recte ad mentem auctoris inter-
pretatur ἀναπόδοσιν. Sed perperam etiam in illo
cod. scrip'tum ἀνέκτησιν, quam vocem per η nullum
Onomastiū on habet.

(37) *Omnis numerus.* Quam quantitatis divisionem,
in discretam et continuam Arist. in *Præd.* cap.
De quam. et v *Metaph.* et ubicunque de quantitate
loquitur, tradit, et cum eo communiter philosophi,
D ut alia forma quantitatis discreta sit, alia continua.
Hanc ipsam Theophanes intelligit cum numerum
omnem vel discretum esse, vel continuum dicit.
Cum enim utraque quantitas numero ac dimensionem
subsistit, et discreta quidem unitatibus suis; continua
autem ut magnitudo quædam est, palmis, ut pondus
quoddam libris numeretur; hinc Theophanes, quod
de re numerata verum est, id ipsi numero attribuit,
cum eum vel discretum, vel continuum dicit, hoc
est, vel de magnitudine discreta, vel continua est.
Illud vero admirabilius videtur, qua ratione dicat
discretum numerum non excedere decem millia,
nec talentum continuum. Sed facilius res explicatur,
quam dicitur. Talentum quamvis libram, et pondus
ipsam libratum, et quidem indeterminatum signifi-
cet, usurpatur tamen etiam ad certum pecuniæ
pondus signandum, quod aliud apud alias gentes
fuit : Atticum vero minus continet minas sexaginta,
majus octoginta. Atque hoc est summum pecuniæ

pondus, quod uno continetur nomine. Cætera infra
talentum sunt, mina, drachma, obolus, libra, et
quæcunque de ponderibus dicuntur, de quibus
Joannes Baptista Willalpandus noster in *Apparatu
urbis et templi Hierosol.* tom. III, et Budæus de *Ass.*
disputant. Hoc quod de talento planius intelligitur,
de numero decem millium planiorem aperiet intel-
lectum. Græci enim nullum habent majorem nume-
rum, qui uno continueatur nomine, unaque summa,
quam μύριοι, hoc est decem millia; nec ultra in
nominibus numeralibus cardinalibus progrediuntur.
Et sane progrediuntur ulterius quam Latini, qui
ubi ad mille pervenerint, nullum habent aliud nu-
meri vocabulum quod collectionem signet; sed duo
millia, tria millia, et cum ad decem pervenerint,
decem millia; Græci vero hac una voce μύριοι.
Neque aliud in hoc Theophanis dicto μυστικόν
clauditur, nisi si me lateat, id quod illi ad pium
sensum eliciendum de numero satis est. Eum vero
sensum etiam D. Augustinus agnoscit de verbis
Domini : *Ideo, inquit, dicendum est, quod quia lex
in decem præceptis commendatur, ille debeat decem
millia talentorum, per quod omnia peccata significat,
quæ secundum legem sunt.* Et Petrus Bongus, *De
signif. myst. numerorum*, lib. II, ita de hoc numero :
*Sub numero decem millium talentorum, quæ servus
debebat Domino, ostendit Servator noster Christus
universa peccata dimitti debere.*

(38) *Decem millia.* Vide notam superiorem 37.

ubi honestas? ubi Ezechiel clamans: « Anima, quæ peccaverit, ipsa morietur; et non accipiet filius iniquitatem patris²¹? » Conjectemus igitur ex hoc loco altissimum dogma in Evangelio tradi. Cum enim aliqui abominabilem vitam, et Deo invisam ducunt, iis, quasi flagella clarissimorum, morbi mortisque infliguntur. Neque hoc sine providentia, ac sine judicio certo contingit. Sed quoniam futurum erat, ut filii æmularentur parentum improbitatem, ipsi quoque per morbos ac mortem a malitia coercentur, et parentum obstinatio emollitur. Verumtamen, quod servum tota cum domo venire jussit, ad terrorem incutiendum id fecit, et uti ad lacrymas obsecrationemque traheret debitorem. Etsi enim ipsum vendere cogitavit, ac jam quasi traditus erat, non tamen vult mortem peccatoris, sed conversionem quærit, et recipit pœnitentiam. Et a cum quisdam minarum intendit; sed inhibet pœnitentiam sagittam iis quidem, qui cum ceciderint, et vulnerati fuerint, ad remedia tamen confugiunt: vendit vero eum, qui salutem desperat, et renuit correctionem: quandoquidem servi, et omnium, quæ habebat venditio, multorum bonorum privationem et aversionem a Deo significat.

« Procidens autem servus orabat eum dicens: Patientiam habe in me, et omnia reddam tibi. » Quid igitur servus? Pro pecuniæ solutione supplicationem offert, et Dominum obsecrat, ut patienter ferat. Hic vero ubi servum ad pedes abjectum, et oculos madentes lacrymis vidit, clemens et facile placabile ostendit ingenium; nec quantam servus rogabat, sed quantam ejus benignitas capiebat, gratiam fecit. Omne enim obærato debitum gratis donat; et simul suæ benignitatis ipse innatæ pelagus immensum ostendit: simul edocet servum, ut peccantibus condonet ea quæ sibi fuerant condonata. Adeo bonum habemus Dominum, adeo eum supplicatio, et una lacryma flectere solet, adeo erga pœnitentem se munificum præbet ut postulata superet donis. Manasses tot sceleribus cœpertus, et prægravatus, vix conversus remissionem solum a Deo petiit, dicens: (39) Miserere mihi, Domine, miserere; et veniam impetravit, et ab hostibus liberatus est, et regnum rursus obtinuit²². ¶ Ille autem exactor vectigalium publicanus, cum sibi propitium Deum rogasset, justitiam consecutus est²³. Ille nocturnus insidiator et latro, jam actus in crucem et extremam agens animam, cum sui memoriam solum precatus esset, paradysum totum accepit²⁴. Et adolescentem, qui a paterna domo recedens sponte se abjecerat ad pecudum vitam, rogantem postmodum, ut in mercenariorum nu-

καιον; ποῦ τὸ εὐσεβέ; ; ποῦ τὸ ὄσιον, ποῦ Ἰεζεκιήλ ὁ βῶων, ὅτι ἐ Ψυχὴ ἀμαρτάνουσα αὐτὴ ἀπαθανεῖται, καὶ οὐ λήψεται τὴν τοῦ πατρὸς ἀμορτίαν ὁ ἐξ ἐκεῖνον γενόμενος; ; Ἰ Στοχαζώμεθα τοίνυν, ὡς διὰ τούτων δόγμα τῶν ὑψηλοτέρων διδάσκει τὸ Εὐαγγέλιον. Βδελυρὴν γὰρ βίον μετιόντων τιῶν, καὶ κατεστραγημένων Θεῷ ἐπάγονται ὁλά τινες; μάλιστα γὰρ νόσοι τῶν φιλάτων, καὶ θάνατοι, οὐκ ἀπρονοήτως, οὐδὲ μὴν ἀκριτί; ἀλλ' ἐπειδὴ ἔμελλον καὶ παῖδες ζηλώσαι τὴν τῶν πατέρων φαυλότητα, αὐτοὶ τε διὰ νόσων, ἢ θανάτων τῆ; κακίας ἀναχαιτίζονται. καὶ ἡ τῶν τεκόντων σκληρότης καταμαλάσσεται. Πλὴν ἀλλὰ τὸ κελεύσαι πανοικί τὸν οἰκέτην πρᾶθῆναι φόβητρον ἦν ἔλκων τὸν ὑπόχρεων εἰς δάκρυα, καὶ παράκλησιν· εἰ γὰρ διενοήθη πιπρᾶσαι αὐτὸν, καὶ ἀπέδοτο αὐν, ἀλλ' οὐ βούλεται τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ἀλλὰ ζητεῖ τὴν ἐπιστροφὴν, καὶ ἐκδέχεται τὴν μετάνοιαν. Καὶ τίνει μὲν τὸ τῶν τῆ; ἀπειλῆς, ἐπέχει δὲ τὸ βέλος τῆ; τιμωρίας τοῖ; μὴ ἀνήκεστα πταίουσιν· πιπρᾶσκει δὲ τὸν ἀπεγνωσμένον, καὶ ἀδιόρθωτον· ἡ γάρτοι λεγομένη τοῦ οἰκέτου μετὰ τῶν αὐτοῦ ἀπεμπώλησις τῶν πολλῶν ἀγαθῶν σημαίνει τὴν στέρησιν, καὶ τὴν ἀπὸ Θεοῦ ἀλιστρίωσιν.

« Πισῶν οὖν ὁ δοῦλος προσκύνει αὐτῷ λέγων· Μακροθύμησον ἐπ' ἐμοί, καὶ πάντα σοι ἀποδώσω. » Τί οὖν ὁ οἰκέτης; Ἄντι τῆς τῶν χρημάτων ἐκτίσεως; τὴν ἰκετηρίαν προβάλλει μακροθυμῆσαι τὸν δεσπότην ἀντιβολῶν. Ὁ δὲ ἴμοι τε οἶδε τὸν οἰκέτην προσκίπτοντα, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῖς δάκρυσι τέγγοντα, καὶ τὴν ἰσῶν φύσιν ἐνδείκνυται. Οὐχ ἔσον ὁ ὑπόχρεως ἐζητήσῃ παρασχῶν, ἀλλ' ἔσον ἐχώρει τὸ ἐκεῖνου φιλόανθρωπον. Ἄπαν γὰρ τὸ χρέος τῷ ὑπευθύνῳ χαρίζεται, αὐτὸς τε δεικνύς τῆ; οἰκείας φιλοανθρωπίας τὸ ἀπειρον πέλαγος· καὶ τὸν οἰκέτην διδάσκων, δι' ὧν συνεχωρήθη τοῖς πταίουσιν συγχωρεῖν· τοιοῦτον ἔχον ἀγαθὸν δεσπότην· οὕτως αὐτὸν ἐπικλᾶν οἶδεν ἰκετηρία, καὶ δάκρυον· οὕτω τῷ μετανοῶντι φιλότιμος γίνεται, ὡς τῇ δωρεᾷ ὑπερβαίνειν τὴν αἴτησιν. Ὁ Μανασσῆς τοσοῦτοις πεφορτισμένος ἐγκλήμασι, μόλις περισταθεῖς ἀνεσιν μόνην ἤτησεν ἐκ Θεοῦ. Ἄνεσ μοι, Κύριε, λέγων, ἄνεσ μοι· καὶ συγχώρησιν εἰλήφει, καὶ τῶν ἐχθρῶν ἐρήφυσθη, καὶ τῆ; βασιλείας αἰθις γέγονεν ἐγκρατής. Ὁ δὲ φορολόγος ἐκεῖνος τελῶνης ἰλασμὸν αἰτήσας, δικαιοσύνης ἐπέτυχεν· ὁ νυκτιλόχος ληστής ἀνασκολοπισθεῖς, καὶ ἦδη πνέων τὰ ἔσχατα, μνήμην μόνην ζήτησας, ὅλον εἰλήφει παράδεισον. Καὶ νεανίᾳ πατρικῆς ἐστίας ἀποσκιρτήσαντι, καὶ πρὸς τὸν χοιρώδη βίον αὐτομολήσαντι ἐν μέρει μισθωτῶν ἀξιοῦντι τετάχθαι, χαρίζεται τὴν πρώτην εὐγένειαν, καὶ ὁ παρῶν οἰκέτης μακροθυμίαν μόνην ἤτηκει, καὶ

²¹ Ezech. xviii, 4, 20. ²² II Paral. xxxiii, 18, 19.

²³ Luc. xviii, 14.

²⁴ Luc. xxiii, 43.

Francisci Scorsi notæ.

(39) *Miserere*. Quamvis pœnitentiæ Manassis mentio fiat cap. xxxiii Paralip., oratio tamen illa, quæ circumfertur, non est ex Canoniciis libris; exstat tamen rejecta in calcem Bibliorum, eo quod a nonnullis Patribus ex ea sumi dictum aliquod soleat: quan-

quam neque verba hæc, quæ Theophanes affert in *Miserere mihi, Domine, miserere*, sed certe similia sunt iis, quæ ibi dicuntur, ut non tam verba ipsa, quam sensum ex illa excipere hic Pater voluerit.

παντός τοῦ χρέους δέχεσθαι τὴν συγχώρησιν. Ὁρᾶς ἂν οἰκτιρῶν ἄπειρον πέλαγος· τις οὕτω νοθέστατος, καὶ πέρα τοῦ δέοντος, ὡς μὴ πρὸς τοιοῦτον Δεσπότην δραμεῖν κραιπνοίς, ὃ λέγεται, τοῖς ποσὶ, καὶ μυριαίας κηλίειν ἁμαρτιῶν καταστίζοιτο, καὶ πολλοὺς τάλάντους ἁμαρτιῶν βαρύνοιτο; Θαρσεῖτε, ὅσοι κατ' ἐμὲ βῆθυσμον ζῶντες ἐδιώσατε. Μόνον μὴ τὸν ἀχάριστον τοῦτον δραπέτην ζηλώσωμεν, ὃς τυχῶν τοσοῦτου χρέους ἀφέσεως ἐν ἰδίαις ἀφραδίαις τὴν χάριν ἀπώλεσεν.

ne imitemur, qui tam grandis pecuniæ debitæ remissione accepta, ob suammet stultitiam gratiam perdidit.

« Ἐξελθὼν ὁ δοῦλος ἐκεῖνος εὗρεν ἕνα τῶν συνδούλων αὐτοῦ, ὃς ὤφειλεν αὐτῷ ἑκατὸν δηνάρια· καὶ κρατήσας αὐτὸν ἐπινυγε λέγων· Ἄπόδος μοι εἴ τι ὀφείλεις. » Δέον παρασχεῖν τῷ ὁμόδουλῳ μερικῆς χάριτος, ἥς ἐκεῖνος εἰς κόρον ἀπήλαυσε, δέον εὐγνώμονα γενέσθαι πρὸς τὸν ὁμόδουλον, ἢ ὁμότυχον· ὃ δὲ, κατὰ τὴν λεγόμενον, ἄμ' ἠλέηται, καὶ τέθνηκεν ἡ χάρις· κατ' αὐτὴν γὰρ τὴν ὥραν ὁ δειλαῖος τὸν αὐτὸν ἤγγεν ὑπόχρεων οὐδεμίαν ἄνεσιν παρεχόμενος, καίτοι καὶ ὁ σύνδουλος τοῖς αὐτοῖς ἐχρήσατο λόγοις, οἷς αὐτὸς πρὸς τὸν βασιλέα ἐχρήσατο· ἀλλ' οὐ τῆς ἴσης ἐκεῖνον τετύχηκε χάριτος, ἐπειδὴ οὐχ ὅμοιων ἀμφοτέρωθεν δανειστών. Καλῶς δὲ ὁ λόγος προσέθηκε καὶ τὸ Ἐξελθὼν, ἐμφαινῶν, ὡς ἐξῆλθεν ἀπὸ δικαίου καὶ πρέποντος.

« Ἰδόντες δὲ οἱ σύνδουλοι αὐτοῦ τὰ γενόμενα ἐλυπήθησαν, καὶ ἐλθόντες διεσάφησαν τῷ κυρίῳ αὐτῶν τὰ γενόμενα. » Μυσάττονται τοῦτον τῆς ἀγριότητος αἱ μισοπόνηροι σύνδουλοι. Ἀγγέλους δὲ τούτους προσήκει νοεῖν συνδούλους κατὰ τὸν τῆς δημιουργίας λόγον ὑπάρχοντας, καὶ τῶν πράξεων ἡμῶν τηρητάς. Ὡς περὶ δὲ χαρὰ γίνεται ἐν τῷ οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῶν μετανοοῦντι, οὕτως ἐκ τοῦ ἐναντίου λυπεῖσθαι λέγεται σφόδρα τὰ καθαρῶτα πνεύματα ἐφ' ἡμῖν ἁμαρτάνουσι. Καὶ δὴ καὶ τῷ δεσπότη τὴν τοῦ ἀμνήμονος ὁμότητα μεμηνύκασιν, οὐχ ὡς ἀγνοοῦντι, ἀλλὰ δικαίαν ἐπιδεικνύμενοι ἀγανάκτησιν κατὰ τοῦ μὴ τηρήσαντος πρὸς τὸν ὁμόφυλον τὸ φιλάλληλον.

« Τότε προσκαλεσάμενος αὐτὸν ὁ κύριος αὐτοῦ λέγει αὐτῷ· Δούλε πονηρὲ, πᾶσαν τὴν ὀφειλὴν ἐκείνην ἀφήκα σοι, ἐπεὶ παρεκάλεσά· με· οὐκ ἔδει καὶ σὲ ἐλεῆσαι τὸν σύνδουλόν σου ὡς καὶ γὰρ σὲ ἠλέησα; » Σκόπει μοι ἐνανθῆα τοῦ βασιλέως φιλανθρωπίας δικαιοσύνην ἰσοῦσπον. Καὶ ταύτην οὐκ ἀκριτῆ, ἀλλ' ἀγαγὼν ἐπὶ βήματος τὸν μαστιγίαν, καὶ τοῦτον ἐλέγξας, καὶ ἀναπολόγητον δεδειχώς, καὶ δικαιωθείς ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ, καὶ νικήσας ἐν τῷ κρίνεσθαι, ἢ φησὶν ὁ Δαβὶδ, ἐπιφέρει τὴν δικαίαν ἀπόφασιν.

²² Luc. xv, 10. ²³ Psal. l, 9.

Francisci Scorsi notæ.

(40) *Proverbiis*. Alludit ad illud Homericum, quod in proverbium videtur abiisse, κραιπνοῖσι πῖδεςσι. *Ilud. χ.* Πηλείδης· δ' ἐπόρουσε ποσὶ κραιπνοῖσι πειποιθώς, et alibi *Ποσὶ κραιπνοῖσι μετασπών.*

PATROL. GR. CXXXII.

mero censeatur, in pristinam gratis restituit nobilitatem. Et hic itidem servus patientiam modo rogaverat, et totius debiti remissionem obtinuit. Vides miserationum pelagus inexhaustum : quis tam sequis, et ultra quam oportet timidus, qui ad talem Dominum velocibus (40), ut dicitur, pedibus non accurrat, etiamsi decem millibus peccatorum notis inustus, et multis etiam scelerum ponderibus sit oppressus? Confidite quotquot sicuti et ego dissolutam vitam egistis. Modo ingratum hunc servum

Egressus autem servus ille invenit unum de conservis suis, qui debebat ei centum denarios : et tenens suffocabat eum dicens, Redde quod debes. Equum fuerat, ut eam conservo gratiam impertiret, quam ipse abunde perceperat; æquum ut benignum se erga eum præberet, qui in eadem esset servitute atque fortuna; at tamen simul ac misericordiam (41) consecutus est, periit illi gratia, ut dicitur; eadem enim hora infelix ille debitorem angebat suum nihil omnino remittens : et profecto eadem oratione apud illum conservus usus est, qua ille apud regem, sed non eandem tamen, atque ille gratiam nactus; quandoquidem non similes ambo sortiti fuerant creditores. Et recte sane sermo evangelicus apposuit illud, Egressus, ut nimirum ostenderet eum justitiæ et æquitatis fines egressum.

« Videntes autem servi ejus, quæ fiebant, contristati sunt valde; et venerunt, et narraverunt Domino suo omnia, quæ facta fuerant. » Aversantur hunc propter morum acerbiteriam conservi malorum osiores. In his vero angelos par est intelligere, qui ratione creationis conservi sunt, et facta observant nostra : ac sicuti « gaudium est in celo super uno peccatore penitentiam agente », ita etiam contra peccantibus nobis, iidem purissimi spiritus affici mœrore dicuntur. Quin etiam diritatem ejus accepti beneficii immemoris domino renuntiarunt, non quod ille nescius ejus esset, sed uti justam indignationem conceptam adversus eum indicarent, qui mutui amoris legem erga popularem suam non observasset.

Tunc vocavit illum dominus suus, et ait illi : Serve nequam, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me : nonne ergo oportuit et te misereri conservi tui, ut ego tui misertus sum? Considera hic mihi regis justitiam ex æquo misericordiam respondentem atque libratam. Hanc adeo non sine judicio exercet, sed verberonem illum in jus vocat, et ipsum arguit, et nullam obtendi posse excusationem ostendit; et justificatus in sermonibus suis, et vincens in judicando, ut loquitur David²², justam

(41) *Misericordiam.*

Ἄμ' ἠλέηται, ἅμα τέθνηκεν ἡ χάρις. Senarius integer ex veterere poeta, quo quasi adagio utitur auctor, cum præmittat κατὰ τὸ λεγόμενον.

sententiam fert. Nam ne durus aliquis, vel iracundus, sed justus potius judex et singulorum peccata juste perpendere judicetur, vitium patefaciens, crimina in medio ponit, et nobiscum in judicium venit. Ita etiam cum Judæis causam agit, ac de jure disceptat : aliquando quidem per Isaiam dicens : « Et nunc habitatores Hierusalem, et homo Juda, judicate in me, et inter vineam meam²⁷. » Aliquando vero per Michæam : « Populus meus, quid feci tibi, aut quid contristavi te, aut in quo molestus fui tibi²⁸? » Verum sane qui sapiat cum Davide canet : « Non intres in judicium cum servo tuo, Domine²⁹. » Evincet enim omnino, qui omnia novit, neque vero quisquam purum se cor habere gloriabitur. Sed quid adversus servum ad suæ causæ defensionem dominus dicat, audiamus : « Serve nequam, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me. » Nihil pretii æquale debito contulisti præterquam preces : et tamen tantum benignitatis consecutus es. Nonne par igitur erat, ut et tu domini tui misericordiam imitaret? Sed vero quæ æqualitas esse possit, cum et res et personæ tam longe distent? Alter enim dominus; alter idem, ac tu, jugum servitutis trahens : et tu quidem decem millium debitor talentorum; ab illo vero debita denariorum decies multiplicata decas. Quoniam igitur talis erga conservum tuum fuisti, tuis ipsis legibus reus esto.

« Et tradidit illum tortoribus, donec redderet universum debitum. » Tortores quidem sunt ad excruciantum immisericordes angeli destinati. Quod vero additur : « donec redderet universum debitum, » non temporariam significationem **13** habet juxta fabulosam Origenis (42) restitutionem in pristinum statum; sed potius interminatam et æternam futuram significat pœnam. Quoniam enim fieri non potest ut universum debitum solvat is qui punitur, æterno tempore puniatur necesse est. Pertimescimus, dilectissimi, hoc exemplum; simus erga conservos nostros, qui in nos peccavere, misericordes; ut hoc pacto domini erga nos misericordiam eliciamus.

²⁷ Isa. v, 3. ²⁸ Mich. vi, 5. ²⁹ Psal. cxli, 2.

Francisci Scorsi notæ.

(42) Origenis. Errorem Origenis refellit Theophanes, quem v synodus Constantinop. II, damnavit his verbis : *Εἰ τις λέγει, ἡ ἔχει πρόσκαιρον εἶναι τὴν τῶν δαιμόνων, καὶ ἀσεβῶν ἀνθρώπων κόλασιν καὶ τέλος κατὰ τινὰ χρόνον αὐτῶν ἔξελθαι, ἢ γοῦν ἀποκατάστασιν γενέσθαι δαιμόνων, ἢ ἀσεβῶν ἀνθρώπων, ἀνάθεμα ἔστω. Si quis dicit, aut sentit ad tempus esse dæmonum et impiorum hominum supplicium, ejusque finem aliquando futurum, sive restitutionem. et redemptionem fore dæmonum, aut impiorum hominum, anathema sit. Eadem opinio refellitur in tractatu piissimi Justiniani, misso ad Mennam sanctissimum et beatissimum archiepiscopum felicis urbis, et patriarcham, adversus impium Origenem, et nefarias ejus sententias, qui relatus est in ipsa v synodo : Καὶ τοῦτο τῆ οικείᾳ προστιθέασι πλάνη, ἔτι πάντων ἀσεβῶν ἀνθρώπων, καὶ πρὸς γε δαιμόνων ἡ κόλασις πέρασ ἔχει, καὶ ἀποκατασταθῆσονται ἀσεβεῖς τε καὶ δαίμονες εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν τάξιν. Hoc quoque proprio errori adjungunt, ut dicant omnium impiorum hominum, ac præterea dæmonum pœnam*

Ἦνα γὰρ μὴ τις εἶναι νομίζοιτο σκληρὸς, ἡ βαρύντης, δίκαιος δὲ μᾶλλον κριτῆς, καὶ τὰ τοῦ ἐκάστου πταίσματα ταλαντεύων ὀρθῶς, ἀπογυμνῶν τὴν κακίαν, παρατίθει τὰ ἐγκλήματα, καὶ κρίνεται μεθ' ἡμῶν. Οὕτω καὶ μετὰ Ἰουδαίων δικαιολογεῖται, καὶ κρίνεται, ποτὲ μὲν διὰ Ἰσαίου εἰπῶν· « Καὶ νῦν, οἰένοικούντες Ἱερουσαλήμ, καὶ ἀνθρώπος τοῦ Ἰούδα, κρίνετε ἐν ἐμοί, καὶ ἀναμέσον τοῦ ἀμπελώνος μου· ποτὲ δὲ διὰ Μιχαίου· « Λαὸς μου, τί ἐποίησά σοι, ἡ τί ἐλύπησά σε, ἡ τί παρηνώχλησα; » Ἄλλ' ὁ γε φρονῶν ὀρθῶς ψάλλει μετὰ τοῦ Δαβὶδ· « Μὴ εἰσελθῆς εἰς κρίσιν μετὰ τοῦ δούλου σου. » Περιέσται γὰρ πάντως ὁ πάντα εἰδῶς· καὶ καυχῆται οὐδεὶς ἔχων τὴν καρδίαν ἀγνήν. Ἀλλὰ τίς ἡ τοῦ δεσπότου πρὸς τὸν οἰκέτην δικαιολογία, ἀκούσωμεν· « Δούλε πονηρὲ, πᾶσαν τὴν ὀφειλὴν ἐκείνην ἀφῆκά σοι, ἐπὶ παρεκάλισάς με. » Οὐδὲν προσεγγήσας τοῦ χρέους ἀντάξιον, ἀλλ' ἡ τὴν παράκλησιν, καὶ τοσαύτης φιλοπόρωπίας ἀπήλαυσας. Οὐκ ἔχει καὶ σὲ αὐθεντικὴν εὐσπλαγγίαν μιμήσασθαι; μᾶλλον δὲ ποῖα ἰσότης οὕτω παρηλλαγμένου καὶ προσώπου, καὶ πράγματος; ὁ μὲν γὰρ δεσπότης, ὁ δὲ σοι τὸν αὐτὸν τῆς δουλείας ἔλκων ζυγόν· καὶ σὺ μὲν μυρίων ταλάτων ὑπόχρεως, τῷ δὲ ἡ ὀφειλὴ δεκαδικὴ δηναρῶν δεκάς. Ἐπεὶ οὖν τοιοῦτος περὶ τὸν ὁμόδουλον γέγονας, ἔσο καὶ τοῖς σοῖς νόμοις ὑπόδικος.

« Καὶ παραδίδωσιν αὐτὸν τοῖς βασανισταῖς, ζῶς ἀν' ἀποδῶ πᾶν τὸ ὀφειλόμενον. » Βασανισταὶ δ' οἱ ἐπὶ τὸ κολάζειν τεταγμένοι ἀτυμπαθεῖς ἀγγελοὶ· τὸ μέντοι, « ἔως ἀποδῶ πᾶν τὸ ὀφειλόμενον, » οὐ χρονικὴν σημασίαν δηλοῖ κατὰ τὴν μυθώδη Ὀριγενέως ἀποκατάστασιν, ἀλλὰ τὸ ἀόριστον καὶ ἀτελεῦστητον τῆς κολάσεως. Ἐπειδὴ γὰρ ἀμήχανον πᾶν τὸ ὀφειλόμενον ἀποτίσει τὸν κολαζόμενον, ἀνάγκη τοῦτον αἰδίως κολάζεσθαι. Φεβηθῶμεν, ἀγαπητοί, τὸ ὑπόδειγμα· γενώμεθα τοῖς εἰς ἡμᾶς ἀμαρτάνουσιν ὁμοδούλοις φιλόανθρωποι, ἐν' οὕτως εἰς ἑαυτοὺς ἐπισπασώμεθα τοῦ δεσπότου τὴν ἔλεον. Ἀληθῶς γὰρ δηνάρια εἰσιν εὐτελῆ τε καὶ μέτρια, τὰ τῶν ἀδελφῶν

finem habituram esse, restitutumque iri tum impios, tum dæmones in pristinum ordinem suum. Ac pluribus idem sequentibus et verbis explicatur, et vincitur argumentis. Et in vi synodo, Constantinop. III, S. Sophronius Hierosolym. Antistes Epist. synod. ibidem recitata, qua ille fidem ὀρθόδοξον profiteretur suam, hunc Origenis errorem, seu fabulam, ut ipse appellat, ejusque sectarios rejicit, τέλος εἶναι κολάσεως θέλοντας, et ante hæc concilia SS. Patres Hieronymus et Gregorius Nazianz. quos vidi, eundem errorem reprobant. Primus, Epist. ad Avitum de iis quæ cavenda in libris Περὶ ἀρχῶν Origenis; secundus, orat. in sanctum baptisma, quæ est 40 in edit. Billii. Cum enim monuisset, ut caveamus, ne pactum cum Deo initum in baptismo violemus, ac præter alia peccata ipsius quoque mendacii apud veritatis tribunal reiproducatur, subdit : Καὶ ταῦτα οὐκ οὐσης δευτέρας ἀναγεννήσεως, οὐδὲ ἀναπλάσεως, οὐδὲ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκαταστάσεως. Præsertim cum nulla jam posthac altera regeneratio sit, nec ins auratio, nec in veterem statum restitutio.

εις ἡμᾶς ἁμαρτήματα, προς μυριάδας ταλάντων, αἱ ἡμεῖς εἰς Θεὸν ἁμαρτάνομεν, συγκρινόμενα. Ζημία πάντως ἐστὶν ἡ ὕβρις, ἡ γενομένη παρά τινο;, ἡ καὶ εἰς σωματικὸν θάνατον ἰσως ἐπιβουλὴ, καὶ ἔσα δοκεῖ τὴν αἰσθησὶν ἀνιδῆν· οὐ γὰρ εἰς ψυχὴν παραβλάπτειν ἀνθρώπος ἀνθρώπον δύναται· εἰτά σοι αὐτίκα περιζέει τὸ περιχάρδιον αἴμα, καὶ πρὸς δρεξίν διεγείρει ἀντιλυψέως, καὶ οὐ βλέπεις πρὸς ἑαυτὸν, οἷος σὺ πρὸς τὸν Δεσπότην γέγονας τὸν πλάσαντα, καὶ παραγαγόντα διὰ γενέσεως, καὶ δύντα οὐρανὸν, καὶ ἀστέρας, καὶ ἥλιον, καὶ σελήνην, καὶ γῆν εἰς ἀπόλαυσιν, καὶ τῶν τῆς γῆς πάντων βασιλεία ποιήσαντα. Οὐχ ὑπὸ μάρτυρι Θεῷ πανταχοῦ παρόντι, καὶ πάντα ἐφοριῶντι πράττεις, καὶ λέγεις, καὶ λογίζῃ τὰ μὴ προσήκοντα; μετὰ ποίου συνειδήτος τοῦτον αἰτήσεις· συγχώρησιν, ἢ τὸν ὑπόχρεων ἀγγων, ἢ τὸν οικέτην μαστίζων ὀλιγορήσαντα, ἢ ἀμυνόμενος τὸν ὑβρίσαντα, ἢ λυπήσαντα; ἢ ὅτι γὰρ μέτρῳ μετρήσομεν, ἀντιμετρηθήσεται ἡμῖν, κατὰ τὴν ἀψευδῆ τοῦ Κυρίου φωνήν. Ὡ; ἀν οὖν πεπαρήσιασμένῳ συνειδῶτι δυνηθειῆμεν παρὰ Θεοῦ αἰτεῖσθαι τὸν ἔλεον, συμπαιθεῖ τοῖς ὁμογενέσι γενώμεθι. Οὕτω γὰρ καὶ τὸν πρὸς Θεὸν ἡμαρτημένων τὴν συγχώρησιν λάβομεν, καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν κληρονόμοι γενώμεθα ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Γ'.

Κυριακῇ πρὸ τῆς ὑψώσεως τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ.

Φέρε σήμερον, ὧ θεοφιλέστατον ἄροισμα, τῆς ζωηφόρου σταυροῦ ἀνυψώσεως τὰ προσέρτια ἑορτάσωμεν. Ἐνηχεῖ γάρ μου τὰς ἀκοὰς ἡ τῶν Εὐαγγελίων θεσπεσία φωνή, τὸ σταυρικὸν προσαναφανοῦσα μυστήριον, δι' ὧν τὸν κρεμασθέντα χαλκότυπον θρῖν ὑπεδειγμάτιζε. Καὶ γίνεται μοι τὰ ἀναγνώσματα προμηνύματα, καὶ τῆς τοῦ σταυροῦ προσκυνήσεως προκηρύγματα. Τοιγαροῦν καθάπερ τινὰ προπομ-

²⁰ Matth. vii, 2.

Francisci Scorsi notæ.

(43) *Pervigilium*. Exaltationis S. Crucis festum apud Græcos 14 die Septembris celeberrimum est Menol. id. Ἡ παγκόσμιος ὑψώσις τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ Σταυροῦ. *Universalis Exaltatio venerandæ et vivificæ crucis*. In Const. Emmanuelis Comm. *De feriis*, quam Leuncl. *De Jure Græco Rom.*, et Balsamon in *Nomoc.* Photii, l. VII, referunt, inter alia festa, quibus ab omni opere et judicio cessandum, recensetur festum Exalt. S. Crucis; quin et Vigilia apud ipsos honoratur. Idem Menol. προσέρτιον τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ Σταυροῦ. *Pervigilium venerandæ et vivificæ Crucis*. In quo στιχῆριον ἰδιόμेलον, ut appellatur in Typ. S. Sabæ, cantari consuevit, et xanῶν canon, sive hymnus proprius hujus profesti, quæ vide apud Gretz. tom. III, *De Cruce relata et exposita*. Οὐτάνα etiam, quæ ἀπόδοσις τῆς ἑορτῆς ab illis appellatur, quasi dicas redditionem festi. Menolog. κα' Σεπτέμβ. ἐν ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ ἀποδίδεται ἡ ἑορτὴ τοῦ ζωοποιοῦ Σταυροῦ. *Eadem die est octava vivificæ Crucis*. Cum igitur tam solempne esset hoc festum, memoriam ejus etiam Dominica

Vere enim paucorum instar denariorum, et parvi momenti sunt fratrum nostrorum in nos offensiones, et modicæ, si ad myriadas talentorum, quæ sunt peccata in Deum nostra, conferantur. Damni summa est contumelia a quopiam tibi illata, vel etiam forte parata mors corporis, et quotquot hujusmodi molesta sunt sensui; neque enim in anima nocere homini homo potest. Et ecce tibi sanguis repente circa cor effervescit, et ad vindictæ cupiditatem incitat: neque tunc te ipsum circumspicias, nec reputas qualis tu erga Deum et Dominum effectorem tui fueris, qui te per creationem produxit, et cælum, et astra, et solem, et lunam, et terram ad fruendum dedit, teque omnium quæ terra continet, regem constituit. Nonne, teste Deo ubique præsentem, et omnia vidente, agis et loqueris, et cogitas quæ non oportet? qua conscientia ab eo veniam petis, cum tu vel debitorem tuum angas, vel servam negligentem cædas, vel ulciscaris eum, qui tibi contumeliosus fuerit, aut molestus? « In qua enim mensura mensi fuerimus, remetietur nobis ²⁰, » juxta verissimam Domini sententiam. Uto igitur confidente conscientia petere veniam a Deo possimus, misericordes erga eos nos exhibeamus, qui naturam nobiscum communem habent, sic enim et eorum quæ in Deum admisimus remissionem consequi, et cælorum participes fieri poterimus in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria, et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA III.

Dominica die ante festum Exaltationis pretiosæ et vivificæ Crucis.

Age jam, dilectissima Deo concio, Exaltationis vitalis Crucis pervigilium (43) 14 hodie celebremus. Personat enim aures meas divina Evangelii vox, ac dum serpentem æneum in ligno suspensum, ut figuram subjicit, mysterium prænuntiat crucis: adeoque hæc lectio mihi prædictio fuit, et adorationem crucis jam appropinquare præmonstravit. Quapropter evangelicam hanc rerum altissimarum

die ipsum præcedente agitare incipiebant, ut ex hac homilia, et ex Men. intelligitur, ubi vocatur hæc Dom. dies Κυριακῇ πρὸ τῆς ὑψώσεως. Et in ea legi præcipitur Evang. ex Joan. Ἐλεπεν ὁ Κύριος· Οὐδεὶς ἀναβέθηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, quod ipsum est, de quo hæc homilia a Theophane dicta. Cum autem ipsa die Dom. dicat Τὰ προσέρτια ἑορτάζομεν, non arbitror ipsum diem proximum 13 denotari, sed dies præcedentes, in quibus incurrit Dominicus, προσέρτια appellari, quasi *profestos dies*. Jam vero causam hujus institutionis Græcorum dicendam scilicet etiam diei Dom. S. Crucis Exaltationi, erui ex eo quod scribit M. Alphonsus Ciaconius, sive quis alius auctor Isagogæ ad Vitas Pontificum, tomis duobus nuperrime typ. vat. excusas, ubi ait diem xviii Kal. Oct. quo Maxentius victus a Constantino Magno, incidisse in Dominicam diem; qui post Exaltationis S. Crucis, inquit, festivus est institutus. Ita non statarius solum dies xviii Kal. Oct., sed etiam mobilis Dominicus est illi Græco ritu consecratus.

abditarumque doctrinam inspiciamus attente, distincteque explicemus, eamque regali sceptro quasi comitatum pompamque præmittamus. Dixit Dominus : « Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, Filius hominis, qui est in cælo²¹. » Principio exquirendum est, quid Dominum, ut hæc loqueretur, adduxerit. Præsens quippe lectionis evangelicæ summa eorum modo commemoravit, quæ ad hujusce diei pertinent celebritatem, præcedentia vero reticuit. Quando igitur ad Dominum adit nocturnus ille discipulus (Nicodemum illum Pharisæum plane intelligis), generationem quæ de cælo est explicante Domino, ille Judaicæ etiam tum hebetudinis particeps in maternum uterum cogitatione trahebatur, carnalemque generationem sensu animoque fingebat. Cum itaque eum tam sublimi doctrinæ non assentiri Dominus animadverteret : « Nemo, inquit, ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo. » Perinde ac si diceret : Tu quidem, Nicodeme, cælestem hanc non capis instructionem, ac forte humano testimonio postulas dicta confirmari : sed « nemo ascendit in cælum, » ut hæc disceret, « nisi qui descendit de cælo, » qui ea quæ ibi sunt, perspicue ac certe explanare novit, « Filius hominis, qui est in cælo. »

At fortasse quis dixerit : Nondum cum assumpta natura reversus in cælum fuerat Dominus, cum hæc dicebat, quare etiam postquam revixit a mortuis, divinam Magdalenam prohibens a sui contactu, eamque apostolis nuntiam allegans ita ait : « Nondum enim ascendi ad Patrem meum²². » Quomodo igitur hic nullum ascendisse dicit in cælum, nisi illum ipsum, qui in terram e cælo venerat? Dogma profecto hic insinuat ineffabilis unionis divini Verbi cum nostra natura. Cum enim essent duæ naturæ in unam hypostasim inconfuse conjunctæ, altera quæ alterius sunt participavit, ut **15** naturarum proprietates. (44) de uno eodemque communiter dici possint. Cum igitur audis in cælum neminem ascendisse, nisi eum qui de cælo descenderat, Verbi divinitatem intellige; ideo enim continuo addidit, « qui est in cælo : » stultum quippe est ita de carne cogitare, quasi ea in cælo exsisterit simulque cum Nicodemo disseruerit, cum trinam dimensionem et circumscriptionem in loco naturaliter habeat. At vero hoc de divinitate omnis experte principii, quæ tota est in omnibus et super omnia, credere consentaneum est maxime pietati. Ergo dictum illud ad unguentiferam Magdalenam : « Nondum enim ascendi ad Patrem meum, » corporalem signabat ascensionem. Deinceps ergo prædicat ea quæ ad Passionem et Crucem spectant : « Quemadmodum, inquit, Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis. » Norunt omnes, opinor,

²¹ Joan. iii, 13. ²² Joan! xx, 17.

Francisci Scorsi notæ.

(44) *Naturarum proprietates.* Communicationem idiomatum, secundum quam quæ sunt propria unius naturæ, de altera dici possunt ob unitatem

Α πὴν τοῦ βασιλικῷ σκήπτρου ποιούμενοι τὰς εὐαγγελικὰς ἐκφαντορίας περιλήψωμεν. Ἐἶπεν ὁ Κύριος· « Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ. » Προσέκει· ἐξετάζειν πρῶτον, τί τὸ παρασκευάσαν τὸν Κύριον ταῦτα εἰπεῖν. Ἢ γὰρ παρούσα περικοπὴ τῆς εὐαγγελικῆς ἀναγνώσεως· μόνον ἐπιμνησθεῖσα τῶν συντεινόντων πρὸς τὸν τῆς ἡμέρας σκοπὸν, τὸ προλαθὼν σεσιώπηκεν. Ὅτι γὰρ τοῖσιν ἀφίκετο πρὸς τὸν Κύριον ἐκεῖνος ὁ νυκτερινὸς μαθητῆς; (νοεῖς δὲ πάντως τὸν Φαρισαῖον Νικοδήμου) τοῦ Σωτῆρος διδάσκοντος; τὴν ἀνωθεν γέννησιν, ἐκεῖνος, ἔτι Ἰουδαϊκῆς μετέχων παχύτητος, πρὸς τὸν ἐν μήτρᾳ κόλπον τοῖς λογισμοῖς κατεσύρετο σαρκικὴν φανταζόμενος γέννησιν. Τῷ γὰρ ὑψηλῷ τοῦ δόγματος οὐ πᾶν πειθόμενον ἰδὼν ὁ Σωτῆρ· « Οὐδεὶς, φησὶν, ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς, » ὡσανεὶ λέγων· Σὺ μὲν, Νικοδήμιε, οὐρανοῦ μυσταγωγίας ἀπαράδεκτος εἶ, ἀνθρωπίνην μαρτυρίαν τῶν λεγομένων ἰσως ζητῶν· ἀλλ' « Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, » ὥστε ταῦτα μνηθῆναι αὐτὸν, « εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς, » καὶ δογματίζων τάκειθι· τρανώς, « ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ. »

Καίτοι φαίη τις ἂν· Οὐπω πρὸς οὐρανοὺς ἀναφοιτήσας ἦν μετὰ τοῦ προσλήμματος, ὅτε ταῦτα ἐφθέγγετο, ὅπου καὶ μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν ἀπείργων ἐπιτιγγάνειν αὐτῷ τὴν θεοφόρον Μαγδαληνὴν, καὶ πέμπων αὐτὴν τοῖς ἀποστόλοις ἀπόστολον, οὕτω φησὶν· « Οὐπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν Πατέρα μου. » Πῶς οὖν ἐνταῦθα φησι, μηδενᾶ ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, εἰ μὴ ἐκεῖνον αὐτὸν τὸν ἐν τῇ γῇ οὐρανῶθεν φοιτήσαντα; Δόγμα ἐνταῦθα ἐμφαίνει τῆς ἀρρήτου πρὸς ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐνώσεως, ὅπως τῶν δύο φύσεων ἀφύρτως ἐνωθεισῶν εἰς μίαν ὑπόστασιν, θατέρα θατέρας μετελλήφεν, ὡς κοινολογεῖσθαι τὰ τῶν φύσεων ἰδιώματα. « Ὅταν οὖν ἀκούης· « Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς, » τὴν τοῦ Λόγου θεότητα νόησον· διὰ τοῦτο γὰρ ἐπήγαγε μᾶλα γοργῶς, « ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ· » εὐθέως γὰρ περὶ τῆς σαρκὸς τῆς νοεῖν, ὡς ἐν οὐρανῷ τε ἦν, καὶ τῷ Νικοδήμῳ ἐφθέγγετο, τριχῇ φυσικῶς ἐχούσης διάστασιν, καὶ τὴν ἐν τόπῳ περιγραφὴν. Τὸ δὲ ὑπὲρ τῆς ὑπεραρχίου θεότητος τῆς ὀλικῶς οὐσης ἐν τῷ παντὶ καὶ ὑπὲρ τὸ πᾶν, οὕτως ἔχειν πιστεῦειν ἀρρότως θεοσεβές. Τὸ μὲντοι πρὸς τὴν μυροφόρον ῥηθέν· « Οὐπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν Πατέρα μου, » τὴν σωματικὴν ἐδήλου ἀνάβασιν. Ἐφεξῆς οὖν προλέγει τὰ περὶ τοῦ πύθους καὶ τοῦ σταυροῦ. « Ὡπερ, φησὶ, Μωϋσῆς ὑψώσε τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρημῳ, οὕτως ὑψωθῆναι δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. » Σαφῆς μὲν τοῖς πολλοῖς, ὡς οἶμαι, ὁ τῆς ἱστορίας λόγος, ἀλλ' ὡς ἂν εὐληπτοτέρα ἡμῖν

suppositi, diserte explicat hic Pater; de quo agunt theologi scholastici cum sancto Thoma, iii part. quest. 14.

γένετο ἡ θεωρία, συντεμών, ὡς ἔν οἶός τε ὦ, δι' ἄ
δλίγων ταύτην ἐπιδραμοῦμαι.

Ὅτε διὰ τῆς ἐρήμου ὑπὸ Μωυσέως ὁ Ἰσραηλιτικὸς λαὸς ἤγετο, ἐπειδὴ αὐτοῖς ἡ ἀνδραπώδης ἡδονὴ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς γαστριμαργίας ἐπήγειρε, καὶ τὸν Αἰγύπτιον κόρον ὠνειροπώλουν, κατὰ τοὺς ἀτακτοῦντας τῶν νέων, σφοδρότεραις παιδαγωγούνται ταῖς μάστιξιν, ὄφρων αὐτοῖς· κατὰ τὴν παρεμβολὴν ἐφερψάντων, καὶ θανατηφόρον ἰὸν ἐμβαλόντων τοῖς ἀμυχθεῖσι τῷ δῆγματι. Ἄλλεπαλλήλου δὲ γενομένης ἐκ τῶν θηρίων τῆς πτώσεως, θεῖα συμβουλή παρορμηθεῖς ὁ Μωϋσῆς χαλκοῦν ἐν ὁμοιώματι ὄφρος χέας, τὴν δύναμιν τῶν ἀληθινῶν ὄφρων ἠμβλυεν. Ἐπί τινος γὰρ ὕψους ἀπαιωρήσας τὸν χαλκοῦν ὄφριν, ὡς ὑπὸ πάντων ὀραῖσθαι, ἔστησε τῷ λαῷ τὴν ἐκ τῶν θηρίων φθοράν. Ὁ γὰρ πρὸς τὴν εἰκόνα βλέπων τοῦ ὄφρος, οὐδὲν ἐδεδοίκει τὸ τοῦ ἀληθινοῦ ὄφρος δῆγμα, ἐξ ἀντιπαθείας τινὸς ἀπορρήτου τῆς ὄφρος τὸν ἰὸν ἀμβλυούσης. Ὅτι δὲ ὁ χαλκόχυτος ὄφρις τύπος ἦν αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, διαβρήδην κηρύττει τὸ Εὐαγγέλιον· μὴ ταραττέτω δὲ τοὺς φιλοχρίστους τὸ τῷ ἀπεμφαίνοντι ζῶνι τὸν τοῦ μυστηρίου λόγον ἀρμόζεσθαι. Εἰ γὰρ ὁ τῆς ἀμαρτίας πατήρ ὄφρις ὠνομάσθη ὑπὸ τῆς ἀγίας Γραφῆς, καὶ τὸ ἐκ τοῦ ὄφρος γεννηθὲν, ἡ ἀμαρτία, φημί, πάντως ὄφρις ἐστὶ, τοῦ γεγεννηκότος οὖσα συνώνυμος. Ἀλλὰ μὴν δι' ἡμᾶς ἀμαρτίαν γενέσθαι τὸν Κύριον μαρτυρεῖ ὁ Ἀπόστολος, ἐπειδὴ τὴν ἀμαρτικὴν ἡμῶν φύσιν ἀνέλαβε. « Τὸν γὰρ ἀμαρτίαν, φησὶ, μὴ ποιήσαντα ὑπὲρ ἡμῶν ἀμαρτίαν ἐποίησεν. » Ἀνὰ λόγον ἄρα προσαρμόζεται τῷ Κυρίῳ τὸ ἀνίγκμα. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ πονηροὶ ὄφρις τῷ γένει παντὶ προσαρπύσαντες ταῖς τῆς ἀμαρτίας ἀμυχαῖς τὴν φύσιν ἡμῶν ἐθανάτωσαν, τούτου χάριν ὑποδέεται τὸ τοῦ ὄφρος ὁμοίωμα ὁ Θεὸς ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἀμαρτίας, ὡς φησὶν ὁ Παῦλος, γενόμενος, καὶ οὕτως κλυθεροῦται τῆς ἀμαρτίας· ὁ ἀνθρωπος δὲ τὸ ὑπελθόντος τὸ τῆς ἀμαρτίας εἶδος, καὶ γενομένου καθ' ἡμᾶς πρὸς τὴν ὄφριν αὐτομολήσαντας· δι' οὗ ὁ μὲν θάνατος, ὁ ἐκ τῶν δηγμάτων κωλύεται, αὐτοὶ δὲ οἱ ὄφρις ἀφανίζονται τῷ διὰ στυροῦ πάθει. Καὶ κατήργηται μὲν

²² I Cor. v, 21. ²³ Rom. viii, 3.

Francisci Scorsi notæ.

(45) *A servili voluptate.* Vitium omnium maxime probrosium ac vile intemperantiam esse docet Arist. *Ethic.* iii, cap. ultimum, et sanctus Thomas, ii, part. ii, et omnes passim philosophi, quare recte Theophanes τὴν ἡδονὴν ἀνδραπώδη vocat.

(46) *Effrenati juvenes.* Et hoc rectissime Theophanes; nam Arist. iii *Ethic.* cap. ult. τὴν ἀκολασίαν, hoc est, intemperantiam (incastigationem ad verbum revidideris) a puerilibus peccatis translata esse vult; subdit porro: Ὁ κακῶς δὲ ἔοικε μετηνέχθαι· κολασθῆναι γὰρ δεῖ τὸ τῶν αἰσχυρῶν ἐρεγόμενον καὶ πολλὴν ἀβήθειαν ἔχον. Τοιοῦτο δὲ μάλιστα ἡ ἐπιθυμία, καὶ ὁ παῖς· κατ' ἐπιθυμίαν γὰρ ζῶσι καὶ τὰ παιδία, καὶ μάλιστα ἐν τούτοις τοῦ ἡδέος ὄφρος. Neque vero male translata videtur id nomen (ἀκολασία)· castigari enim oportet turpium rerum appetitionem quæque immodice crescat; hujusmodi autem est cupiditas, et puer; nam secundum cupidi-

historiam, sed uti melius quid sub illa lateat, contemplari possimus, breviter, quoad ejus fieri poterit, et paucis eam absolvam.

Cum per solitudinem Israelitici usus populus a Moyse duceretur, essetque gulæ cupiditas in ipsis a servili voluptate (45) incitata, adeoque satietatem Ægyptiacam somniant, acrioribus flagellis, sicuti effrenati juvenes (46) solent, immixtis in castra serpentibus plectebantur, qui sane in omnes, quotquot attigissent lethale venenum injiciebant. Cum igitur alii super alios icti serpentibus interirent, Moyses divino consilio impulsus, ære ad edormandum serpentem fuso, verorum serpentium vim repressit et hebetavit. Editum enim in locum serpentem æreum erigens, ut in conspectu omnium esset, perniciem a bestiis illatam a populo avertit. Nam qui serpentis intuebatur effigiem, morsum serpentis veri non formidabat, cum aspectus ipse veneni vim occulta quadam antipathia retunderet. Jam autem æneum illum serpentem figuram Christi gessisse aperte Evangelium prædicat. Neminem vero amantium Christi conturbet hoc quod audit, in tam invisum animal (47) rationem tanti mysterii convenire. Si enim serpens pater peccati in sacris Litteris appellatur, quod etiam est ex hoc serpente progenitum, **16** peccatum, inquam, eodem ac genitor nomine serpens vocabitur. Cæterum nostra causa Dominum factum esse peccatum, cum naturam nostram obnoxiam peccatis assumpserit, testatur Apostolus: « Eum, qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit ²². » Aptatur igitur hoc ænigma Domino congruenter. Postquam enim nequissimi illi serpentes in universum genus humanum insilientes naturam nostram peccatorum morsibus dilacerando confecerunt, ea de causa similitudinem serpentis induit Deus factus « in similitudinem carnis peccati ²³, » ut Paulus ait; atque ita liberatur homo a peccato per eum, qui peccati habitum suscepit, similisque factus est nobis, quia ad serpentem sponte accesseramus: cujus opera mors a morsibus orta cohibetur, et ipsi serpentes crucis Passione delentur. Et destructa quidem est mors a serpentibus importata, nimirum impietas;

talem pueri vivunt, et in his maxime juvenarum rerum appetitio. Hæc Arist. eademque in *Rhet.* de moribus juvenilis ætatis. Ex quibus intelligas quam sapienter hic auctor Hebræos gulæ cupiditate victos, et Ægyptiorum edulia concupiscentes more νέων ἀτάκτων immixtis serpentibus castigatos dicat. Similes enim pueris, qui libidinibus obsequuntur.

(47) *In tam invisum animal.* Qua ratione Deus, qui natura bonus est, serpens dicitur? inquit Nicetas in notis ad orat. 2. Greg. Naz. in Pascha: Quoniam juxta nos libera voluntate malos per similitudinem carnis peccati factus est, et cum iniquis reputatus est. Serpens igitur Christus est velut in similitudinem peccati, quia homo factus est. Lege plura apud ipsum Nicetam, quæ maxime congruunt cum toto hoc tractu Theophanis. Lege etiam Grets. tom. I *De cruce*, lib. i, cap. 45.

at morsus nondum omnino cesserunt. Etenim illa concupiscentia, quæ carni adversus Spiritum inest, nondum perfecte compressa est. Nam et in illis qui virtute maxime pollent sæpe concupiscentiæ morsus insurgunt : sed qui in eum, qui sublati in crucem est, oculos conjicit, affectionem illam motumque immoderatum depellit, et timorem Dei veluti quoddam pharmacum in venenum aspergit. Crucem porro aspicere nihil est aliud quam ita instituire vitam, ut mundo mortua et crucifixa sit, et ad omne peccatum immobilis perseveret, propriamque carnem timore Dei conligere, juxta Psalmistæ votum²⁵ ; clavus vero carnem cohibens continentia fuerit.

Jam vero serpentem symbolum esse mysterii in Cruce perfecti, alia item ostendit historia. Missus enim a Deo Moyses, ut ex servitute Ægyptiaca Israeliticum populum eximeret, ait ad Dominum : « Si non crediderint mihi et audierint vocem meam, quid dicam ad illos ? Ait illi Dominus : Quid hoc est, quod tenes in manu tua ? » Respondit ille, « Virga. » Dixitque Dominus : Projice eam in terram. « Projecit, et versa est in serpentem. Dixitque Dominus ad Moysen : Extende manum tuam, et apprehende caudam ejus, et rursus virga facta est in manu ejus²⁶. » Adverte igitur hoc loco, eum qui ex Deo secundum naturam vere Filius est, esse veluti quamdam Patris virgam : 17 regni quippe et potestatis signum est virga ; unde et David : « Virga directionis, virga regni tui²⁷. » At quando illam per naturæ humanæ assumptionem abjecit, et corpore terreno circumcinxit, tunc nostrarum iniquitatum similitudinem gessit. Iniquitatis enim et malitiæ signum est serpens. Et quemadmodum virga Mosæ in serpem mutata fallaces magorum Ægyptiorum virgas exedit, deinde in manus recepta ad id quod prius fuerat, rediit : ita etiam Dei et Patris virga, hoc est Filius, per quem omnia regit et moderatur, licet similis nobis factus esset ut serpentes illos qui sub intelligentiam cadunt, eliminaret, ne amplius dii gentium essent daemonia, perfectis tamen omnibus quæ erant disposita, revertit in cælum, et iterum factus est velut in manu Patris virga directionis et regni, etiam carne indutus in dextera considens Patris.

Aliter item, et alia ratione serpens imago Salvatoris fuit. Quemadmodum enim serpens ille serpens quidem esse videbatur, re tamen vera non erat serpens ; sic Dominus peccatum non fecit : neque enim fas erat enim, qui natura bonus est, capere experientium mali. Improbis quidem peccator videbatur ; unde cæco illi sanato dicebant : « Da gloriam Deo ; homo iste peccator est²⁸. » Quin et edacem et bibacem petulantem lingua appellabant²⁹. Alio præterea modo serpenti assimilatus fuit Salvator ; nam serpens non modo lethale venenum, sed et pharmacum habet potens lethale venenum expel-

Α ὁ ἐκ τῶν ὄφων θάνατος, ὅπερ ἐστὶν ἡ ἀσέβεια, οὐ μὴν τὰ δῆγματα πέπνυται. Ἡ γὰρ ἐγκειμένη τῆ σαρκὶ κατὰ τοῦ πνεύματος ἐπιθυμία εἰς τὸ παντελὲς οὐκ ἀπόλωλε. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἐναρέτοις πολλάκις ἐνεργεῖται τῆς ἐπιθυμίας τὰ δῆγματα. Ἄλλ' ὁ πρὸς τὸν ἐπὶ ξύλου ὑψωθέντα βλέπων ἀπωθεῖται τὸ πάθος, οἶόν τι φαρμὰκῳ τῷ φόβῳ τοῦ Θεοῦ τὸν ἰδὸν διαχέας. Τὸ δὲ πρὸς τὴν σταυρὸν βλέπειν, τοῦτο ἐστὶ τὸ πάντα τὴν ἑαυτοῦ βίον, ὡς νεκρὸν τῷ κόσμῳ, καὶ ἐσταυρωμένον ποιῆσαι πρὸς πᾶσαν ἁμαρτίαν ἀκίνητον μένοντα, καθηλοῦντα τῷ ὑεῖφ φόβῳ τῆς ἰδίας σάρκας, κατὰ τὸν Ψαλμῶδόν. Ἦλος δ' ἂν εἴη σαρκῶν καθεκτικὸς ἢ ἐγκράτεια.

Τὸ δὲ σύμβολον εἶναι τοῦ κατὰ τὸν σταυρὸν μυστηρίου τὸν ὄφιν, καὶ ἄλλη τις ἱστορία παρέδειξεν. Ἀποστελλόμενος γὰρ ὑπὸ Θεοῦ ὁ Μωϋσῆς ἐξαγαγεῖν τὸν Ἰσραὴλ Αἰγυπτίοις θητεύοντα, ῥησὶ πρὸς τὸν Θεόν : « Ἐὰν οὐ πιστεῦσάσθε μοι, μηδὲ εἰσακούσῃτε τῆς φωνῆς μου, τί ἐρῶ πρὸς αὐτούς ; » εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Θεός : « Τί τοῦτο ἐστὶ τὸ ἐν τῇ χειρὶ σου ; » ὁ δὲ εἶπε : « Ῥάβδος. » Καὶ εἶπε : « Ῥίψον αὐτὴν ἐπὶ τὴν γῆν. Καὶ ἐβρίψεν αὐτὴν, καὶ ἐγένετο ὄφιν. Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς τὸν Μωϋσῆν : « Ἐκτεινον τὴν χεῖρά σου, καὶ ἐπιλαθού τῆς κέρκου. Καὶ ἐγένετο ῥάβδος ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. » Ὅρα δὴ ἐνταῦθα τὸν ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ἀληθῶς Υἱὸν, οἶόν τινα ῥάβδον εἶναι τοῦ Πατρὸς : βασιλείας δὲ καὶ δυνάμεως σημεῖον ἢ ῥάβδος. Καὶ γοῦν φησὶν ὁ Δαβὶδ : « Ῥάβδος εὐθύτητος ἢ ῥάβδος : τῆς βασιλείας σου. » Ἄλλ' ὅτε ἐβρίψεν αὐτὴν διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως, καὶ γῆν περιέβληκε σώματι, τότε ἐν ὁμοιώματι τῶν πονηριῶν ἡμῶν γέγονε. Πονηρίας γὰρ σημεῖον ὁ ὄφιν. Καὶ ὡσπερ ἡ ῥάβδος τοῦ Μωϋσέως θηριωθεῖσα τὰς γογγυτικὰς ῥάβδους τῶν Αἰγυπτίων μάγων κατέφαγεν, εἶτα πάλιν ἀναληφθεῖσα γέγονεν ὅπερ ἦν πρότερον, οὕτω καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ῥάβδος, τούτεστιν ὁ Υἱός, δι' οὗ κατάρχει τῶν ὄλων, εἰ καὶ γέγονεν ὁμοιώσει τῇ καθ' ἡμᾶς, ἐφ' ᾧ τοῦ νοητοῦ ὄφιν ἐξαφανίσαι, ἵνα μηκέτι ὡς θεοὶ τῶν ἐθνῶν τὰ δαιμόνια, ἀλλ' οὖν ἀποπεράνας τὴν οἰκονομίαν, ἀναπεφοίτηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ γέγονε πάλιν, ὡς ἐν χειρὶ τοῦ Πατρὸς ῥάβδος εὐθύτητος καὶ βασιλείας, ἐν δεξιᾷ τοῦ γεγεννηκότος ; κεκαθικώς, καὶ μετὰ σαρκός.

Ἄλλως καὶ κατ' ἄλλον δὲ τρόπον ὁ ὄφιν τὸν Σωτῆρα εἰκόνιζεν. Ἐπειδὴ ὡσπερ ἐκαίνος ἐδόκει μὲν ὄφιν εἶναι, ὄφιν δὲ τῇ ἀληθείᾳ οὐκ ἦν, οὕτω καὶ ὁ Κύριος ἁμαρτίαν μὲν οὐκ ἐποίησεν· οὐ γὰρ ἦν θέμις τὴν φύσιν ἀγαθὴν τοῦ κακοῦ πείραν λαβεῖν. Ἐδοκεῖ μὲντοι τοῖς φαύλοις ἁμαρτωλῶς· καὶ γοῦν ἔλεγον τῷ Ιαθέντι τυφλῷ : « Δὸς δόξαν τῷ Θεῷ· ὁ ἀνθρώπος οὗτος ἁμαρτωλὸς ἐστίν. » Ἄλλὰ καὶ φάγον καὶ οἰνοπότην αὐτὸν ἀθροστομοῦντες ὠνόμασαν. Καὶ ἄλλως δὲ τῷ ὄφιν περὶελασται ὁ Σωτῆρ· ὁ γὰρ ὄφιν οὐ μόνον ἔχει θανατηφόρον ἰδόν, ἀλλὰ καὶ φάρμακον ἀναιρετικὸν τοῦ θανατηφόρου ἰοῦ· ὁ παῖδες ἰατρῶν

²⁵ Psal. cxxxiii, 120. ²⁶ Exod. iv, 1-4. ²⁷ Psal. xlii, 7. ²⁸ Joan. xxix, 29. ²⁹ Matth. xi, 19

ἐκ τῶν σαρκῶν τῶν βρωῶν κατασκευάζουσιν ἀντι-
 φάρμακον. Οὕτως ἐκ τῆς θνητῆς φύσεως τοῦ Ἀδάμ
 ἐν ἴδιον σῶμα ὁ τοῦ Θεοῦ συνεστήσατο Λόγος
 ἀναιρετικὸν τοῦ θανάτου γινόμενον. Ὁ μέντοι
 θεολόγος Γρηγόριος οὐχ ὡς τύπον Κυρίου τὸν βρῖν
 ληφθῆναι φησιν, ἀλλ' ὡς ἀντίτυπον, εἰπὼν οὕτως·
 Ὁ δὲ χαλκοῦς βρις κρεμάται μὲν κατὰ τῶν δακνόν-
 των βρωῶν, οὐχ ὡς τύπος δὲ τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν πα-
 θόντος, ἀλλ' ὡς ἀντίτυπος. Ἐπειδὴ μὲν ὁ χαλκοῦς
 βρις ἐκείνος τῶν ὀμοειδῶν βρωῶν ἀμβλύων τὴν ἴδν
 τοῦς ἀλλοτριουοειδῆς ἀνθρώπους ἔσωζεν· ὁ δὲ Σωτῆρ
 ἡμῶν ἐν σταυρῷ ὑψωθείς, τῶν μὲν ἀλλοτρίων δαι-
 μόνων τὴν ἰσχὺν κατέβρηξε, τοὺς δὲ οικίλους καὶ
 ὀμοειδῆς ἀνθρώπους ἔσωσεν, εἰκότως αὐτὸν ὁ Πατὴρ
 εἰληφθεῖ φησιν ὡς ἀντίτυπον. Κατὰ δὲ τὸν σοφώ-
 τατον Μάξιμον, ὁ κρεμασθεὶς βρις τοῦ θανάτου ἦν
 σύμβολον, οὐ πρόξενον· ὁ βρις ἐγένετο· τὸ δὲ σημεῖον
 ἐφ' ᾧ περ ἀνύψωτο, εἰκόνιζε τὸν σταυρόν· ἡ θεία δὲ
 τῶν δακνομένων ἡ ὁμολογία τῶν πιστευόντων
 ἐστίν. Ὁ τοίνυν ὀμολογῶν θεοπεπῶς τὸν θάνατον
 τοῦ Χριστοῦ, ἔχει ζωὴν αἰώνιον.

« Οὕτως ὑψωθῆναι δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. »
 Τὰ ὑψωθῆναι δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, διττὸν ὀρί-
 νει τὸν νοῦν· τὴν τε εἰς ὑψὸς ἀνασκολοπίσιν, ἣν
 οἱ ἡμᾶς κατεδέξατο· καὶ γὰρ ἔδει, ἀγιασθείσης τῆς
 γῆς· ὑπὸ τῶν ἀχράντων αὐτοῦ ποδῶν διὰ βαδίσματος,
 καὶ τῆς θαλάσσης διὰ τῆς ἐπὶ τῶν κυμάτων περσεύ-
 σιως, ἀγιασθῆναι καὶ τὸν ἄερα διὰ τῆς ἐν σταυρῷ
 ἀνυψώσεως· δηλοῖ δὲ καὶ τὴν δόξαν, ἣν ἐδοξάσθη
 διὰ τοῦ σταυροῦ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. Ἐν ᾧ γὰρ
 ἔδοξε κατακριθῆναι, ἐν αὐτῷ κατακρίνει τὸν κοσμο-
 κράτορα, κρείττων ὀφθεὶς τῶν παθῶν ὑφ' ὧν ὁ ἀν-
 θρωπος ἐκεκράτητο· τὰ δ' ἦσαν λύπη καὶ ἡδονή.
 Ἐν τῇ μὲν ἡδονῇ ἐν τῷ βριεὶ νενίκηκε, μήτε τοῦς
 λίθους ἀρτοποιήσας, μήτε ἐν ταῖς ἑλλαις συμβου-
 λιαῖς πεισθεὶς τῷ πειράζοντι· λύπης δὲ κρείττων
 ὀφθη μᾶλλον κατὰ τὸν τοῦ πάθους καιρὸν, τοῦ ἀν-
 τιπάλου κατ' αὐτοῦ πάντας ἐκπολεμῶσαντος. Προ-
 δότης ὁ μαθητῆς, φυγάδες οἱ μαθηταί, ἔξαρνος ὁ
 Πέτρος, μάχαιρα, καὶ δᾶδες, καὶ φάσγανα, σιαγόνες
 βραχιζόμεναι, πρόσωπον ἐμπυόμενον, νῦτος πληγαῖς
 ἐκδιδόμενος, μάρτυρες ψευδεῖς, κριτήριον ἀσεβῆς,
 ἀπόφασις ἀπηνῆς, στρατιῶται κατατροφῶντες τῆς
 σκυθρωποῦ ἀποφάσεως ἐν χλευασμοῖς, καὶ εἰρωνίαις,
 καὶ ὕβρεσι, ταῖς ἐκ καλάμου πληγαῖς, ἥλοι, καὶ
 χολῆ, καὶ βζος, καὶ τελευταῖον σταυρός. Τίς οὖν
 κατὰ τῶν ταῦτα ποιούντων ἡ ἄμυνα; « Πάτερ,
 συγχώρησον αὐτοῖς, οὐ γὰρ οἴδασιν τί ποιοῦσιν. »
 Οὕτω καὶ τὴν λύπην μακροθυμῶς νικήσας κατα-
 στρατηγεῖ τὸν ἀντίπαλον, τῆς κατ' αὐτοῦ νίκης τὸν
 τρόπον ὀδοποιήσας ἡμῖν. Τῇ γὰρ τῶν ἡδονῶν ἀποχῆ,
 καὶ τῇ πρὸς τοὺς λυποῦντας πραυτητι, καὶ μακρο-

⁴⁰ Luc. xxiii, 34.

Francisci Scorsi notæ.

(48) *Gregorius Theologus*. Locis Theologi, quem refert Theophanes, legitur orat. 42, quæ est 2 in S. Pascha quem, acute hic noster explicat. Vide sodes etiam Nicetæ in eundem locum commentarium, ubi multis exponit, qua ratione serpens æneus et

lære. Etenim medici ex carne serpentina veneni
 conficiunt amuletum. Sic ex Adami mortali natura
 proprium sibi corpus Verbum Dei constituit, quod
 destruere mortem valeret. Gregorius tamen Theo-
 logus (48) serpentem non esse typum Domini, sed
 antitypum dicit hoc pacto: Serpens æneus adversus
 serpentium morsus suspenditur, non tamen ut Chri-
 sti pro nobis passi typus, verum ut antitypus. Nam
 quoniam æneus ille serpens similitum sibi serpen-
 tium venenum retundens homines alterius naturæ
 servavit, Salvator vero noster sublatus in crucem
 dæmonum sibi natura dissimilium conterens vires,
 similes et cognatos a morte vindicavit, merito ille
 Pater eum ut antitypum accipiendum censet. At
 vero **18** ex sententia sapientissimi Maximi (49),
 suspensus serpens mortis symbolum erat, cujus
 auctor et procurator fuerat serpens; at signum
 illud, in quo erectus est, signabat crucem; porro
 intuitus eorum, qui commorsi fuerant, credentium
 est confessio. Qui igitur, ut Dei majestatem decet,
 mortem Christi confitetur, habet vitam æternam.

« Sic exaltari oportet Filium hominis. » Dictum
 hoc duplicem parit intellectum. Nam tum illam in
 altum suffixionem significat, quam nostra causa
 sustinuit; oportebat enim ut, cum esset ab imma-
 culatis ejus pedibus per incessum terra sanctificata,
 et mare similiter, tum cum super undas ambulavit,
 consecratum, aer etiam sanctus per exaltationem
 in cruce redderetur. Tum etiam gloriam indicat,
 quam secundum humanam naturam per crucem
 obtinuit. In eo enim ipso, quo damnatus esse vide-
 batur, principem hujus mundi condemnavit; seque
 omnibus illis affectionibus, quibus subactus fuerat
 homo, superiorem ostendit, quæ sane fuerant
 voluptas et dolor: ex quibus voluptatem
 quidem in monte superarat, cum neque lapides
 vertisset in panes, nec aliis tentationis suasio-
 nibus esset assensus; doloris vero maxima vic-
 tor spectatus est tempore Passionis, qua tempe-
 state in illum adversarius omnes armavit. Proditor
 evadit discipulus; cæteri fugitivi; negat Petrus;
 gladii, faces, ligna et enses urgentur; percussæ
 colaphis genæ; facies sputis oblita; dorsum plagis
 obiectum, falsi testes, iniquum consilium, sententia
 immitis; milites immanitate sententiæ gaudentes,
 ac subsannationibus, irrisionibus, contumeliis icti-
 busque arundinis se oblectantes; clavi, fel, acetum
 et ad extremum crux. Quæ vero contra tot facinora
 ausos ultio? « Pater, ignosce illis; non enim sciunt
 quid faciunt ⁴⁰. » Sic et dolore per longanimitatem
 victo debellat inimicum, ejusque vincendi viam nobis
 commonstrat. Nam et voluptatum fuga, et mansue-

Christi typus dici possit, et antitypus, ut Theologus censet.

(49) *Sapientissimi Maximi*. De hoc vide dicta a l. hom. 4, not. 9.

rudine erga illos exhibita qui nobis molesti sunt, et longanimitatis Domini imitatores erimus, et ex malo devicto regnum cœlorum præmium referemus, quod assequi nobis contingat gratia super omne lumen (50) evectæ Trinitatis, quam deest omnis gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IIOMILIA IV.

19 In Exaltationem pretiosæ et vivificæ Crucis (51).

Video hodierna luce venerandum magni hujusce templi tectum cœlestem ambitum imitari, et sanctissimum hoc pavementum quasi pratum picturatum multitudine florum, sic varietate congregati populi decoratum; sacrum vero ordinem cleri instar esse rotantis nubis: qui circumstilit ac stipat vivificam crucem, lignum illud vitæ, regium sceptrum, quod dæmones evellit, delevit peccatum, et communis omnium salutis existit causa: cujus venerandam exaltationem celebraturi convenimus, evidens profecto symbolum exaltationis hominum, qui per crucem e terris subveluntur in cœlum. Et cum prima crucis in Golgotha erectio ignominiosa visa fuerit contumeliosis hominibus, ea quæ nunc peragitur exaltatio, quædam est gloriæ futuræ prolesio in qua crux equivoquo angelorum cœtu circumsepta conspicitur. «Tunc enim parebit signum Filii hominis⁴¹, » ut sanctum prædicet Evangelium. Exaltatur itaque crux ministrorum cœlestis gratiæ manibus (51'), ut quadripartito mundo sanctifica-

⁴¹ Matth. xxiv, 30.

Francisci Scorsi notæ.

(50) *Super omne lumen.* Τῆς ὑπερφώτου Τριάδος, verti supra omne lumen evectæ Trinitatis: quibus verbis itidem circumlocutus est Gretserius hoc ἐπιθετός: potius enim etiam sic, omnem lumen excedentis, quæ supra omnem lucem est, Trinitatis. Porro vim horum vocabulorum in lingua Græca, quam vix duobus tribusve Latinis assequaris, maxime cum de Deo divinisque personis dicuntur, explicat Damas. lib. i. *De fide orthod.* cap. 8, ubi de sancta Trinitate: Ἀυτὴν δὲ μᾶλλον περιέχουσαν τὰ σύμπαντα, καὶ συνέχουσαν, καὶ προέχουσαν ἀχράντως ταῖς ὅλαις οὐσίαις ὑπερβατεύουσαν, καὶ πάντων ἐπέκεινα, καὶ πάσης οὐσίας ἐξηρημένην καὶ ὑπερούσιον, καὶ ὑπὲρ τὰ δυναύσαν, ὑπέρθρον, ὑπεράγαθον, ὑπερπλήρη, τὰς ὅλας ἀρχάς, καὶ τάξεις ἀφορίζουσαν, καὶ πάσης ἀρχῆς, καὶ τάξεως ὑπεριδρυμένην, ὑπερουσίαν, etc. Hoc est ex interpretatione Jacobi Billii: *Imo vero ipsam universa complectentem, et continentem, et præhabentem essentias omnes sine ullius spurcitiæ contagione penetrantem, omnibus rebus ulteriori, atque ab omni essentia, ut quæ essentia omni sublimior sit, exemptam: divinitate, bonitate, plenitudine superiorum, principatus omnes, et ordines assignantem, atque supra principatum omnem, et ordinem positam, altiori essentiam dicas,* etc. Et cap. 15, ubi *De divinis nominibus,* accuratius etiam hæc nomina distinctius explicat: atque inter alia: Γλυκυτάτη δὲ καὶ ἐξ ὁμοῦ συνάρητα ὄν ἡ ὑπερούσιος οὐσία, ἡ ὑπέρθρος θεότης, ἡ ὑπεράρχης ἀρχή, καὶ τὰ τοιαῦτα. Εἰσὶ δὲ τινὰ καταφατικὰ ἐπὶ Θεοῦ λεγόμενα ἴσχυα μιν. Ὑπεροχλιῆς ἀποφάσεως ἔχοντα, ὡς σκότος, ὃ γὰρ ὅτι σκότος ἐστὶν ὁ Θεός, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἔστι φῶς,

Θυμία, μιμηταὶ τοῦ Δεσπότου γινόμεθα, καὶ τῆς ἐκ τοῦ πονηροῦ νίκης Ἐπαθλον κομιζόμεθα τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· ἥς γένοιτο πάντας ἐπιτυχεῖν χάριτι τῆς ὑπερφώτου Τριάδος, ἧ πρέπει πᾶσα δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

OMILIA Δ'.

Εἰς τὴν Ὑψωσιν τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ Σταυροῦ.

Ὅρῶ σήμερον τοῦ μεγάλου τοῦδε ναοῦ τὸν σεβάσμιον ὄροφον τὴν οὐράνιον μιμούμενον ἀντυχα· ὡς δὲ λειμῶνα πολυανθητὴ τὸ ἀγιάτατον δάπεδον, τῆ ποικιλίᾳ ὠραϊζόμενον τῆς τοῦ λαοῦ συνελεύσεως, ὡς δὲ ψεκαζούσας νεφέλας τὸν τοῦ ἱεροῦ κλήρου κατάλογον, καὶ μέσον δορυφοροῦντα τὴν ζωηφόρον σταυρὸν, τὸ τῆς ζωῆς ξύλον, τὸ βασιλικὸν σκήπτρον, τῶν δαιμόνων τὸν ἀναιρέτην, τῆς ἀμαρτίας τὸν καθαιρέτην, τῆς πάντων σωτηρίας τὸν αἴτιον, οὗ τὴν σεβάσμιον ὑψωτὴν πανηγυρίζοντες ἤκομεν, ἥτις δὴ σύμβολόν ἐστιν ἐναργὲς τῆς ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανοῦς τῶν ἀνθρώπων διὰ σταυροῦ ἀνελεύσεως· καὶ ἐπειδὴ ἡ πρώτη τοῦ σταυροῦ στάσις ἐν Γολγοθᾷ ἀτιμος ἐδόκει τοῖς ὑβρισταῖς, ἡ νῦν γινόμενη ἀνύψωσις τῆς μελλούσης ἐστὶ δόξης προτύπωσις, καθ' ἣν ὁ σταυρὸς ὁραθῆσεται ὑπ' ἀγγέλων δορυφορούμενος. «Τότε γὰρ φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, » ὡς προαναφώνει τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον. Τοίνυν ὑψοῦται σταυρὸς χερσὶ τῶν οἰκονόμων τῆς χάριτος, τῷ τετραμερεῖ κόσμῳ διδοῦς τὸν ἀγίασμόν. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ πάντων τῶν δυνάμεων ὑπαρξὶς ἢ ἄνω, ἢ κάτω

ἀλλ' ὑπὲρ τὸ φῶς. Hoc est eodem interprete: *Ex utrisque porro suavissima quædam conjunctio fit, verbi causa superessentialis essentia, superdivina divinitas, principium omni principio superius, aliæque hujus generis. Sunt etiam quædam, quæ tametsi de Deo affirmative dicuntur præcellentis tamen inficiationis vim habent; quo in genere illud est, cum Deum tenebras appellamus, non quod Deus caligo sit, sed quod lux non sit, verum luce omni sublimior.* Hæc Damascenus. Eodem modo S. Dionysius Deum ὑπερτελῆ et προτέλειτον superpfectum, et antepfectum. Et S. Chrysostomus, in orat. de Nativ. Christi, quam laudat Consalvus Ponce in Notis ad epistol. 4 Theopanis Nicæni ὑπερφύαλον Deum vocat, quasi qui «fluit, abundet, supernatet, inundet creaturarum omnium excellentias. Ex quibus intelligis quid sit ὑπέρφωτος, τριάς in Theoplane. Porro eodem gustu, ac per eandem ὑπερβολὴν utuntur hujusmodi superlativis de B. Virgine, cum eam ὑπεράγαθον et πανυπεράγαθον, ὑπεράμωμον, ὑπερευλογημένην, ὑπεραγλάν, appellant, quibus vocibus resonant libri SS. Patrum Græc. et eximiam quamdam indicant summamque puritatem, et sanctimoniam, et omnem aliam, quæ in puris hominibus atque angelis sit, excellentem. Lege præterea explicationem horum nominum, quæ per excessum Deo tribuuntur, allatam ex D. Thoma, in notis ad homiliam xi.

(51) In ms. addita hæc nota: Ἐρρέθη δὲ ἐν τῷ ἀμῶνι τῆς ἐπισκοπῆς· *Dicta est in amboæ (hoc est pulpito) episcopatus.*

(51') *Manibus.* Quanta celebritate Exaltationis S. Crucis festum peragatur a Græcis adnotavimus

νοεῖται, ἢ πρὸς κατὰ τὸ πλάγιον πέρατα· αὕτη γὰρ ἡ τῶν ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων διαίρεσις· διὰ τοῦτο σταυρὸς ἀνυψούμενος ταῖς ἀπὸ τοῦ μέσου τέταρσι προβολαῖς, πᾶσαν τὴν κτίσιν περιλαβὼν τῆς ἰδίας δόξης πληροῖ. Ἀμέλει προειδυῖα ἡ ὑπεράρχιος φύσις τὸ διὰ σταυροῦ μέλλον οἰκονομεῖσθαι μυστήριον ἐν τοῖς ὠρισμένοις καιροῖς, πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως, ἀποστολικῶς εἰπεῖν, τὴν τοῦτου δύναμιν προσεδήμανε τοῖς ὀπωσοῦν δυναμένοις χειραγωγηθῆναι διὰ τῶν φαινομένων πρὸς τὰ νοούμενα.

Τοιγαροῦν ἐν τῇ τοῦ κόσμου γενέσει φυτεύσας παράδεισον κατ' ἀνατολὰς ὁ Θεὸς, ὡς διδάσκει τὰ λόγια, τὸ ξύλον τῆς ζωῆς εἰς τὸ τῆς Ἐδέμ φυτεύσει μεταίτατον, οἷον ἐπροαναφωνῶν πᾶσιν ἄνωθεν, ὡς ἐν μέσῳ τῆς γῆς φυτευθήσεται ὁ ζωηφόρος σταυρὸς, τὸν τῆς ζωῆς προχέα ἐν αὐτῷ φέρων ἐκκρεμαννύμενον. Καὶ τὸ βουλόμενος Μωυσῆς, οὐ φυτὸν, ἢ δένδρον ὠνόμασεν τοῦτο, ἀλλὰ ξύλον ζωῆς; ξύλον γὰρ μετὰ τὴν τομὴν εἴωθε λέγασθαι· ἀλλὰ διὰ

⁴² Hebr. 1, 1 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

præcedente not. 43. Et plura legi possunt apud Greis. lib. 1, cap. 65, ubi et hæc luculenter, et alia totis tribus libris adversus hæreticos recentiores inimicos crucis Christi. Hic de cæremonia ipsius exaltandæ Crucis, quæ pontificis, seu primarii sacerdotis manibus attolletur, ut clarius hic Theophaus locus intelligatur, aliqua addenda. Hunc ritum describit Collinus Cypriolates, *De Offic. Eccles.* c. 17. *Constantinop.* cap. 14: 'En τῇ τῆς ὑψώσεως τοῦ σταυροῦ ἑορτῇ γίνεται διὰ ξύλων ἀναβάθρα ἐν τῇ τρικλίνω, ἣν καὶ ἐνδύουσι βλατῆρ κοκκίλω. Ὁ πατριάρχης οὖν ἐλθὼν ἐπ' αὐτῆς, εἰ ἄρα εὐρίσκαται, ἢ τις τῶν πατριαρχῶν ἐὰν ἐνδημῶν ἦ, τὴν τοῦ σταυροῦ ποιεῖ ὑψώσιν. Ἐὰν δὲ τούτων οὐδεὶς εὐρίσκαται, ὁ πρωτοπαπᾶς. Quæ Greis. noster interpretatur: *In Festo Exaltationis S. Crucis erigitur in Triclinio ligneum tabulatum, quod etiam ornant panno cocineo, in quo patriarcha ascendens, si præsens sit, vel alius ex patriarchis, si tunc Constantinopoli versetur, Crucis exaltationem peragit. Si nullus horum adsit, tunc facit hoc protopapa. Sed uberius et apertius Andreas Cretensis archiepisc. in orat. quam hoc ipso festo die de exaltata Cruce ad populum habuit, quam leges apud Sur. 5 Septembr. 14, hunc ritum explanat. his verbis: Cum necesse esset illud occultum et vivificum lignum in apertum prolatum, et in sublime sublatum tanquam civitatem aliquam super montem positam, aut lucernam super candelabrum toti mundo ostendi: ea de causa cum primi primitus Christiani prima regni sceptrâ suscepissent (de Helena imperatrice, et Constantino ejus filio loquitur), cum triumpho totius simul Ecclesie veluti ex excelsa quadam specula jussurunt eam in altum attolli, et ostendi toti cœlui. Et hoc est quod nunc faciunt, qui clavum susceperunt pontificium. In excelsam ecclesie locum conscendentes, et hanc gloriosissimam, et vel maxime admirandam Crucem in altum attolentes, et sæpe sublime extendentes ostendunt populo propemodum clamantes: « Ecce inventus est, qui fuerat abscisus, salutis thesaurus. »*

(52) Quatuor a medio. S. Damascenus lib. iv *De fide*, cap. 13, hoc ipsum aliis verbis innuit, ut alter ex altero possit illustrari: Δύναμις δὲ Θεοῦ ἐστὶν ὁ λόγος τοῦ σταυροῦ, ἢ ὅτι τὸ δυνατὸν τοῦ Θεοῦ, ἦτοι ἡ κατὰ τοῦ θανάτου νίκη δι' αὐτοῦ ἡμῖν πε-

tionem impertiat. Quoniam enim omnia quæ subsistunt vel supra sunt, vel infra, vel spectant in transversas plagas: hæc enim est cœlestium, terrestrium, infernorumque partitio: ideo crux dum quatuor a medio (52) deductis oris exaltatur. rem creatam complexa universam, sua illam gloria complet. Sane natura illa, quæ ante omne principium (53) exstitit mysterium providens illud, quod per crucem præstituto tempore exsequendum erat, multifariam multisque modis, ut Apostoli verbis utar ⁴³, vim ejus potentiamque præsignavit. iis

Quapropter, cum Deus in mundi incunabulis paradisum plantasset ad orientem solem, ut sacris docemur Eloquiis, lignum vitæ (54) in Eden medio locavit, quasi omnibus jam inde prænuntians, fore aliquando **20** ut vitalis crux in terræ medio plantaretur, suspensum in se ferens vitæ Datorem. Et quid aliud spectavit Moyses cum illud nec arborem, nec plantam, sed lignum vitæ nominavit? Lignum quippe (55) postquam est e stirpe desectum,

φανέριωται, ἢ ὅτι ὡσπερ τὰ τέσσαρα ἄκρα τοῦ σταυροῦ διὰ τοῦ μέσου κέντρον κρατοῦνται καὶ συσφιγνύονται, οὕτως διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως τῆς ὑψώσεως, καὶ τὸ βάθος, μήκῃς τε καὶ πλάτος, ἦτοι πᾶσα δρατὴ τε καὶ ἀόρατος κτίσις συνέχεται· *Dei autem virtus verbum crucis est; vel quia vis Dei, ac potentia, hoc est palma adversus mortem, per eam nobis declarata est: vel quia quemadmodum quatuor extremitates crucis partes per medium centrum inter se coherent et constringuntur, ita per Dei potentiam sublimitas, ac profunditas, et longitudo, ac latitudo, hoc est omnis tam visibilis, quam invisibilis creatura continetur.*

(53) *Supra omne principium.* Vide de hac voce ὑπεράρχιος not. 50 ad hom. 11.

(54) *Lignum vitæ.* Multa, et multiplicia sanctæ crucis symbola, et oracula ex historiis, et prophetis sanctis in hanc orationem a Theophaue collata, et enucleata agnoscent etiam alii SS. Patres quæ Græci, quæ Latini. Volui singula uno ad summum duobus illustrare aliorum Patrum dictis: tum ut consensus eorum in explicandis Veteris Instrumenti mysteriis appareret; tum ne minutior hæc nostri scriptoris diligentia, quam par esset, cuiquam fastidiosa videretur. Aliorum Patrum, qui in idem conspirant, satis erit citare loca. Possit etiam lector consulere Jacobi Gretserii tom. 1 *De cruce*, lib. 1, a cap. 43 usque ad 47. Igitur de ligno Paradisi, ut figura crucis loquitur Damasc. lib. iv *De fide*, c. 12: Τούτου τὸν τίμιον σταυρὸν προστύπωσε τὸ ξύλον τῆς ζωῆς τὸ ἐν τῷ Παραδείσῳ ὑπὸ Θεοῦ πεφυτευμένον. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ ξύλον ὁ θάνατος, ἔδει διὰ ξύλου διορθῆναι τὴν ζωὴν, καὶ τὴν ἀνάστασιν. Enimvero lignum illud vitæ, quod a Deo in Paradiso consitum est, præclaræ crucis figuram gessit. Quoniam enim per lignum mors evenit, par erat ut per lignum vita, et resurrectio donaretur. Quam figuram indicat etiam Ecclesia Romæ. cum de sancta Cruce canit: *Hæc est arbor dignissima in Paradisi medio situata, in qua salutis auctor propria morte mortem omnium superavit.*

(55) *Lignum quippe.* Hic locus corrupto legitur in eo exemplari, ex quo Jacobus Gretserus hanc homiliam vertit, et Græcæ Latineque publicavit, tom. II *De cruce*, quod et ipse in notis suis, itemquo

(56) dici consuevit. Ita profecto per ligni vocabulum A nos adducit, ut id quod erat futurum intelligamus. Postquam vero primus parens prolapsus est, et prævalere tyrannus, et universum genus humanum ruere in malum cœpit, cumque Deus vellet peccatum aquarum eluvione delere, Noe cum tota familia (57) sua, quæ spes erat reliqua humanæ naturæ, per lignum servatus est; id quod erat figura futurarum rerum (58). Aqua enim baptismata peccatum diluens figurabat; arca vero crucis lignum, per quod salutem obtinemus omnes, qui credimus. Columba vero, per oleæ quem gerebat ramum, conquisivisse jam iracundiam indicans, quod spiritualiter usuvenit, itidem significavit. Magnus vero Abraham horrendum illud jussus offerre sacrificium, et Isaac unigenam, et dilectum filium holocaustum facere, clara prophetiæ luce prospiciens per Isaac sui victimam Jesum adumbrari immolandum, jussit eum ipsum, qui mactandus erat, holocausti sibi ligna portare. Quod sane fecit admodum congruenter. Nam etiam Jesus, cum nostra causa ad sacrificium duceretur, « bajulans sibi crucem exivit ».⁴⁵ Ita etiam mactatur aries, Isaac liberatur, et tertia post die matri redditur Saræ. Qua historia dilucide ostenditur Domini nostri carnem velut ovem ductam ad occisionem, ut vaticinatus est Isaias⁴⁶, et immolatam, divinitatem vero vacuum passione; et post tres dies reditum Dominum Virgini Matri fuisse manifestatum. Sanctus vero Jacob patria domo profectus, cum Labano servitutem servisset, nec mercedem tamen ab eo recepisset, hoc adversus eum consilium comminiscitur. Trium generum virgas alternis partibus corticis spoliatus propter canalem apposuit, in quo bibere pecora consueverant. Atque exinde Laban ille multitudinis deorum cultor pauper est factus, Jacob vero locuples, et multi pecoris dives. Etenim post crucis tripartitæ (59)

τῆς τοῦ ξύλου φωνῆς τὸ μέλλον πεῖθει νοεῖν. Τοῦ δὲ προπάτορος ὀλισθήσαντος, καὶ τοῦ τυράννου ὑπερσχύσαντος, καὶ παντὸς τοῦ γένους πρὸς τὴν κακίαν ὀρμήσαντος, καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν ἁμαρτίαν διὰ τοῦ ὕδατος κατακλύσαντος, τὸ περιλειφθὲν τῆς φύσεως λείψανον Νῶε συμπανοικί διὰ ξύλου τυπικῶς διασώζεται· τὸ μὲν οὖν ὕδωρ τύπος ἦν τοῦ κατακλύσαντος τὴν ἁμαρτίαν βαπτίσματος. Ἢ δὲ κίβωτός τοῦ ξύλου τοῦ σταυροῦ, δι' οὗ σετώσμεθα οἱ πιστεύσαντες. Ἢ δὲ διὰ τοῦ τῆς ἐλαίας κάρφους μὴνύσασα περιστέρα τῆς ὀργῆς τὴν κατάπαυσιν, τὴν διὰ τοῦ πνεύματος προέφαιεν. Ἀβραὰμ δὲ ὁ μέγας τὴν φοικτὴν ἐκείνην θυσίαν ἀνενεγκεῖν κελευσθεὶς, καὶ ὀλοκαυτῶσαι τὸν Ἰσαὰκ, τὴν οὖν τὴν μονογενῆ, τὸν ἀγαπητὸν προφητικώτατα προῖδων. ὧς τύπος ἦν ἡ θυσία Ἰσαὰκ τῆς σφαγῆς Ἰησοῦ, τὴ τῆς ὀλοκαρπώσεως ξύλα βαστάζειν προτρέπει τὸν τυθρομένον, λίαν ἀκολουθῶς τοῦτο ποιῶν. Καὶ Ἰησοῦς γὰρ εἰς τὴν ὑπὲρ ἡμῶν θυσίαν ἀγόμενος, ἐξῆλθε βαστάζων τὸν σταυρὸν αὐτοῦ. Ταύτη τοι καὶ θύεται μὲν ὁ κρῖος, ῥύεται δὲ Ἰσαὰκ, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας Σάρρα τῆ μητρὶ ἀποδίδοται· προφανῶς δεικνύουσα τῆς ἱστορίας, ὡς ἡ μὲν τοῦ Κυρίου σὰρξ, ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, κατὰ τὸν Ἡσαίαν, καὶ τίθηται· ἡ δὲ θεότης ἐξω τοῦ πάθους ἐγένετο· καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας τῆ Μητρὶ Παρθένῳ ἀναστάς πεφανέρωται. Ἰακώβ δὲ ὁ ἱερὸς τῆς πατρικῆς ἐστίας κεχωρηκῶς, καὶ τῷ Λάβῳ δεδουλευκῶς, καὶ μετὸν οὐ κεκομικῶς, οὕτω τῷ Λάβῳ σοφίζεται· ἐκλεπιώσας σποράδην τρεῖς δρηπχὰς τῆ δεξιαμένη ἑναπέθετο, ἐν ἧ πίνειν εἰώθει τὰ θρέμματα. Τὸ δὲ ἐντεῦθεν, ὁ μὲν πολύθεος Λάβας πένης ἐγένετο, Ἰακώβ δὲ πλούσιος καὶ πολυάριστος. Μετὰ γὰρ τὸν τριήμερῶν σταυρὸν καὶ τὸ βάπτισμα, πᾶσαν ἴρε Χριστὸς τὴν ἀγέλην τοῦ Σατανᾶ μίαν αὐλὴν ποιησάμενος. Ἀλλὰ καὶ εἰς Χαρρῶν ἐλθόντι τῷ Ἰακώβ, καὶ μετὰ τὰς ἡλίου δυσμὰς λίθῳ τὴν κεφαλὴν προσερείσαντι, καὶ ὑπνώσαντι, κλι-

⁴⁵ Joan. XIX, 17. ⁴⁶ Isa. LIH, 7.

Francisci Scorsi notæ.

Marquetinum advertisse monuit. Legitur enim ibi : Ἐύλον τὸν νοῦν, nulla sententia. Nec video quid valeat emendatio Margunii sic reddentis : Ἐύλον Τωδίτ. Gretserus omnino εὐστόχως hoc modo eum castigavit : Ἐύλον δὲ μετὰ τὴν τομὴν ὀνομάζεται. Quæ lectio et cum auctoris mente, et pene cum verbis ipsis consonat. Germana quippe vocabula hæc sunt ex meo codice emendato : Ἐύλον γὰρ μετὰ τὴν τομὴν εἰσθε λέγειν. Cæterum non modo pauculis his vocibus, sed etiam parte non exigua homiliæ mancum illud exemplar habuit Gretserus, apud quem sequuntur hæc, εἶδε κλίμακα. Quæ verba caput aliquod certe sententiæ desiderant. Præterea tres aliæ figuræ crucis ante hanc ex scalis Jacobi desumptam recisæ sunt : ut arca Noemi, holocausti Isaac ligna, virga Jacobi decorticata, quæ omnes restitutæ in hac nostra editione leguntur.

(56) *E stirpe desectum.* Τὸ ξύλον significare decisum et aridum lignum colliges ex etymo. Nam ἀπὸ ξύω quod est rado, polio. Phavorinus in voce ξυστά. Πρωτότυπον δὲ τοῦ ξυστοῦ τὸ ξύειν, ἀφ' οὗ καὶ τὸ ξύλον, καὶ ἡ ξυστή. Τοῦ δὲ τοιοῦτου ἔχεται ἡ παροιμία, τὸ ξύειν τὸν ἀντιξύνοντα. *Derivativum vero vocis ξυστοῦ est verbum ξύω unde et ξύλον*

lignum, et ξυσμή rasura dicitur. Ex hoc etiam patet deducta ξύειν τὸν ἀντιξύνοντα, conficere fricantem. Latinum etiam nomen lignum a *legendo*, seu *colligendo* dictum, et proprie esse quod revulsum et excisum, sive viride, sive aridum, notavit Lorinus, in *Psal.* 1. Quanquam etiam pro viva arbore hæc vocabula sumi nemo negavit, sed ad primam originationem respexit noster, cum lignum, seu ξύλον vocari post sectionem dixit.

(57) *Cum tota familia.* In cod. G. omnino prave Νῶε δὲ ἦν πανοικί quod corrigendum ex P. συμπανοικί.

(58) *Figura futurarum.* Isidorus, in cap. xvi Gen.: *Noe per aquam et lignum liberatur; lignum quippe et aqua crucem designat et baptismata. Sicut enim ille cum suis per lignum et aquam salvatur: sic familia Christi per baptismum et crucis Passionem sanatur.* Idem Cyrillus, *Catech.* xiii; et Clemens Alex. vi *Strom.*; August. lib. xv *De civit.* cap. 24; Ambros. lib. *De Noe et arca.*

(59) *Crucis tripartitæ.* Subtiliter ἀλληγορεῖται noster Theophanes in illo commento Jacob accommodando crucis mysterio. Nec minus subtiliter alii Patres in aliis Veteris Testamenti symbolis enucleandis.

μακά οἱ φανῆναι τὰ λόγια ψάσκουσιν ἀπὸ γῆς μέχρι τῶν οὐρανῶν ἀντύγων διήκουν, ἐπεστηρίχθαι δὲ ἐν αὐτῇ τὸν Θεόν. Πάλιν οὖν σοι τὸν νοῦν ἀνάγε: ἡ ἱστορία εἰς θεωρίαν. Τὸ γὰρ ὑπνωσάει τὸν Ἰακώβ ἐδόηλου τὸ ἐξω γενέσθαι τῶν αἰσθητῶν, μύσαντα δὲ τὰ τοῦ σώματος: αἰσθητήρια, καὶ τὸ ἡγεμονικόν, ὃ εἰς τῆς κεφαλῆς ὑπηνίξαστο πρὸς τὸν λίθον ἐρείσαντα. Νοεῖς δὲ πάντως τὸν λίθον τὸν ἀποδοκιμασίεντα παρὰ τῶν οἰκοδομούντων τὰ τοῦ νόμου, καὶ πρὸς γωνίας ἀρμολογῆν τῶν δύο λαῶν χρηματίσαντα. Τούτῳ προσερείσας ὁ πατριάρχης τὸν νοῦν, εἶδε κλίμακα προσμαίνουσαν τὸν σταυρὸν, τὸν γενόμενον ἡμῖν κλίμακα τῆς εἰς οὐρανοῦς ἀναβάσεως: διὰ τοῦτο καὶ δύναι λέγει τὸν ἥλιον· ἔδω γὰρ ἐν σταυρῷ διὰ θανάτου τῆς δικαιοσύνης ὁ ἥλιος, στηριγμὸν καὶ δυνάμιν αὐτῷ χαριστάμενος. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἄκρον τῆς βάρδου Ἰωσήφ προσκυνήσας ὁ Ἰακώβ, τὴν διὰ σταυροῦ τῆς βασιλείας γεννησομένην ἰσχὺν προσετήμανεν· ἐπυλογῶν καὶ τοὺς υἱοὺς, καὶ τῷ χεῖρι θεοεικῶς ἐναλλάξ, τοῦ σταυρικοῦ σημείου τὴν εὐλογίαν ὑπέγραψε. Ἑλληνὴ δὲ κιβωτὸς πάντως καὶ τὸν Μωϋσῆν, ὡς ἐξ ἄλλου κατακλισμοῦ διεσώσατο, ὃς δὴ κατ' ἀρετὴν μέγας γενόμενος, καὶ τὴν προσασίαν ἐγχειρισθεὶς τοῦ λαοῦ, τῷ σταυρικῷ τύπῳ τὰ τέρατα καὶ σημεία εἰργάζετο, ποτὲ μὲν τὴν βάρδον μεταμεσίθων εἰς δράκοντα, ὡς ἐμαζαίνειν τὸν μὲν σταυρὸν εἰς τῆς βάρδου, διὰ τὸ ὄφεις τὸν ἐν αὐτῷ κρεμασθέντα ἐν ὁμοιωμάτι ὄφεις: ποτὲ δὲ τῇ μὲν χειρὶν σταυροτύπῳ ἐκτάσει παύλαν διδοῦς τῶν πληγῶν, αἷς ἐμάστιζεν Αἴγυπτον. Οὐκ ἦν γὰρ ἄλλως τὴν δυσώδη τῶν βατράχων ἐξαλειφθῆναι φορὸν, ἢ τὸ σκό-

A et baptismi mysterium gregem universum Satanæ Christus abstulit, atque unum ovile constituit. In Charram etiam cum pervenisset Jacob, et postquam sol occidisset, **21** ipse fulciens lapide caput, obdormisset, scalam illi per visum objectam a terra usque ad cœlestes pertingentem orbes, illique innixum Deum sacra testantur Eloquia. Statim itaque tibi mens ad allegoriam ab historia traducatur: quod enim obdormierit Jacob, indicio fuit, ipsum a rebus sensilibus avocatum, et sensus corporis occlusisse, et principem animi partem per caput obscure significatam lapidi incubuisse. Quis vero lapis ille sit, intelligis plane; ille, inquam, reprobatus ab iis qui legalibus præceptis domum construebant suam; ille ad populos duos uno in **B** angulo conjungendos jam ante prædictus. In hunc patriarcha Jacob diligens mentis obtutum scalam vidit figuratam crucis (60); etenim et nobis scala constituta est, per quam ascendamus in cœlum, ideoque et solem occubuisse notat: sol quippe justitiæ in cruce per mortem occubuit, firmamentum illi vimque largitus. Quin etiam Jacob adorans fastigium virgæ Joseph, futuram per crucem regni potentiam præsignavit; nepotibus etiam benedicens manibus in contrarium permutatis, ac decussatis (61) benedictionem nobis per signum crucis impertiendam figuravit. Jam vero et arca lignea Mosen, quasi ex altera eluvione omnino servavit: qui cum evasisset virtute magna, permissa sibi populi cura, per figuram crucis (62) signa ac portenta patravit; jam virgam in serpente vertens,

Francisci Scorsi notæ.

(60) *Figuratam Crucis*. S. August. serm. 79 *De temp.*: Jacob ergo dormiebat; et Dominum in cacumen scalæ videbat incumbere. Quid est in scalam incumbere, nisi in ligno penitère? Considerate quis in ligno crucis pendens pro Judæis oraverit, et agnoscat quis Jacob scalæ incumbens clamaverit. Sed quare hoc in itinere factum est, antequam Jacob uxorem acciperet? Quia et verus Jacob Dominus noster prius in scala, id est, cruce occubuit, et postea sibi Ecclesiam copulavit. Hæc August. Vides quam varie pro ingenio et pietate hæ figure explicentur.

(61) *Ac decussatis*. Sanctus Damascenus, lib. IV *De fide orth.* cap. 12, utramque figuram tum adorationis virgæ, tum extensionis manuum, quam noster seorsim explicuit, ita complexus est: Ἰακώβ προσκυνήσας τὸ ἄκρον τοῦ βάρδου, ἐνηλλαγμένας ταῖς χερσὶ τοὺς υἱοὺς Ἰωσήφ εὐλογήσας, καὶ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ διαγράφει σαφέστατα. Hoc est: Quin Jacob cum adorato virgæ fastigio cancellatisque manibus filii Joseph bene precaretur, crucis signum apertissime delineavit. Hoc loco variant exemplaria; utraque enim mea habent ελλογῶν δὲ καὶ τοὺς υἱοὺς. Quod aperte mendosum est, nisi vel apponatur τοῦ Ἰωσήφ, ut apud sanctum Damascenum, vel filii Jacob intelligantur, quatenus eos ipse adoptavit, et suos haberi voluit, Genes. XLIX. Cæterum utriusque edidi ex editione Greiserii, I. II *De cruce*. Variat etiam in sequentibus verbis exemplar P. a G. non tamen in sensu; illud enim habet καὶ τῷ χεῖρι θεοεικῶς ἐναλλάξας, at hoc καὶ τῷ χεῖρι θεοεικῶς ἐναλλάξ. Quam lectionem secutus sum, quia et exstat in editione Greiserii, et lectioni sacræ Genes. cap. 49, magis respondet, ubi legitur ἐναλλάξ τὰς χεῖρας εὐλόγησεν αὐτούς.

(62) *Per figuram crucis*. S. August. serm. 87 *De tempore*: Cruz infidelibus stultiitia esse creditur, versa est in serpentem, hoc est in sapientiam, et in sanctam sapientiam, quæ omnem istius mundi sapientiam devoraret. Ad hanc etiam Notam, ubi de portentis a Mose crucis virtute patris agit, redigam sequentia verba, quibus plagas Ægypti sedatas ait ab eodem Mose, extensis in cruce manibus per figuram scilicet crucis. Id porro a Gregorio Nysseno observatum est lib. *De vita Moysi*: Ἄλλ' ἐστὶν ὅτι τοῦ Μωϋσεῦς καὶ ὑπὲρ τούτων τὰς χεῖρας ἐκτεινάντος ἀφανισμὸς τῶν βατράχων γίνεται. Ὁ δὲ καὶ νῦν ἐστὶ γινώμειν γινόμενον. Οἱ γὰρ τὴν ἑκτασιν τῶν χειρῶν τοῦ νομοθέτου κατανοήσαντος [συνήσεις δὲ πάντως ὅτι σοὶ λέγει τὸ ἀντίγραμμα] ὥστε νοησάει διὰ μὲν τοῦ νομοθέτου τὸν ἀληθινὸν νομοθέτην: διὰ δὲ τῆς τῶν χειρῶν ἐκτάσεως τὸν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὰς χεῖρας ἐκτείνοντα. Οἱ τοίνυν πρὸς ὀλίγον τὴς δυπαροίς τούτοις καὶ βατραχώδεις λογισμοὶ συζώντες εἰ πρὸς τὸν ὑπὲρ ἡμῶν τὰς χεῖρας ἐκτείνοντα Ἴδοιεν, ἀπαλλάσσονται τῆς πονηρᾶς αὐτῶν συνοικήσεως νεκρωθέντος τοῦ πάθους, καὶ ἐποξεσάντος. Hoc est ex interpretatione Gregorii Trapezuntii recognita, et aucta a Frontone Ducæno soc. Jesu: *Verum cum etiam pro Ægyptiis manus Moses extenderit, tunc et ipsi ab hujusmodi obominato ranarum morbo liberantur. Quod ita fieri videmus in hac universi generis hominum a diabolo liberatione; nam qui pravus cupiditatis quasi ranis immundis tabescunt, si ad verum legislatorem Christum aspexerint et eum manus in cruce extendisse vere crediderint, facile a cohabitatione ranarum liberantur mortificato morbo hujusmodi putrefacto.*

ut crucem per virgam, per serpentem vero ostenderet eum qui factus ad similitudinem serpentis in cruce pependit; jam manibus in crucis formam extensis inducias a plagis tribuens, quibus flagellabat Ægyptum. Neque enim alia ratione poterat vel ranarum graviter olentium putrefactio cohiberi, vel discuti tenebræ illæ palpabiles, nisi manus Moyses extendisset: quia nimirum nec unquam peccati graveolentia exstingui, vel impietatis caligo dispelli potuisset, ni legislator Christus manus in cruce explicasset. Jubens præterea Moyses sanguine agni (63) superliminare et postes utrinque perliniri, quo vim percussoris et exterminatoris averterent, tripartitam præsignavit crucem ejus agni sanguine delibutam, qui immolatus est pro nobis in cruce, per quem exitium evitavimus. Quid vero trajectus ille per mare Rubrum, et geminata per virgam (64) aquæ percussio, **22** recta quidem cum unæ diducendæ, obliqua vero et transversa cum reducendæ? Nonne crucem ac baptismum liquido demonstravit, per quæ populus Israeliticus præstatur incolumis, Ægyptius vero peccatorum exercitus submersus est? Ad hæc lignum a Mose injectum in Marrham (65), et aquam, quæ prius amara et potui erat inutilis, dulcem efficiens, crux erat: per quæ lex ex sanctissimi Cyrilli (66) sententiâ potabilis ac dulcis reddita est: «Littera enim occidit,» inquit Apostolus⁴⁴, quippe amara, nisi in spiritus dulcedinem convertatur. Et alienigena ille Amalec (67) statuisset de superato Israele

⁴⁴ II Cor. III, 6.

Francisci Scorsi notæ.

(63) *Sanguine Agni.* Agnum paschalem crucis ge-sisse figuram intellexit etiam Justinus Martyr, *Dial. cum Tryph.*: *Agni carnes, dum assantur speciebus crucis præferunt; unum enim rectum verum ab infirmis partibus ad caput pervenit; unumque rursus, quod per dorsum pertinet, cui agni pedes conjunguntur.* Et S. Cypr. *De Cæna Dom.*: *In veru crucis bona assatio.* Noster hanc figuram de ipsius agni sanguine tribus perlito partibus sumpsit: subtiliter uterque tum Justinus, tum Theophanes, ut varietatem in ea subtiliter admirare.

(64) *Geminata per virgam.* S. Damasc. lib. IV *De fide*, cap. 12: *Ῥάβδος Μωσαϊκῆ σταυροτύπως τὴν θάλασσαν πλῆξασα, καὶ σὺσασα μὲν τὸν Ἰσραὴλ, Φαραὼ δὲ βυθίσασα.* Hoc est: *Atque idem etiam indicarunt, et Virga Mosaica in crucis figuram efformata, ac mare feriens, atque Israeli salutem offerens, et contra Pharaonem aquis mergens.* Et Andreas Cretensis episcopus in *Encom.* crucis apud Surium: *Crucis figuram obtinuit ipsa virga Mosæ, quando mare Rubrum ei disseccanti murus ei et populo solidus ac firmus fuerunt aquæ.* Noster enucleatius explicat, quo pacto virga illa per geminam aquæ percussione crucis expresserit formam; ut ex hoc possim tum Damascenum, tum Cretensem, qui id non explicant, illustrare; similis hæc percussione figura geminæ illi percussioni, qua Moses aquam de petra eduxit, Num. XX, quam enucleatius exposuit Severianus, Gabalorum episcopus, apud Gret. lib. I, ubi multa ad hanc maris percussione ut crucis figuram explicandam valent. Sed ea huc aggerere longius multo esset, quam propositum a nobis est. Vide etiam Cyrill. in *Joan.* cap. 16, lib. VI, seu potius Clivovæum, a quo sunt additi libri qua-

τος λυθῆναι τὸ ψηλαφῆτον, εἰ μὴ Μωϋσῆς τὰς χεῖρας ἐπέτασεν. Ὡσπερ ἀμέλει οὐκ ἂν ἡ δυσώδης ἀμαρτία ἐξήλειπτο, καὶ τὸ τῆς ἀσθελεῖας σκότος ἐλέλυτο, εἰ μὴ ὁ νομοδότης Χριστὸς ἐν σταυρῷ τὰς χεῖρας ἐφήπλωσεν. Ἀλλὰ καὶ τῷ αἵματι τοῦ ἀνοῦ κελεύσας Μωϋσῆς τὴν φλιάν καὶ τοὺς ἐκατέρωθεν χρίσαι σταθμούς, ὡς ἂν ἐκφυγεῖν δυνθῆεν τὸν ὀλοθρευόντα, τὸν τριμερῆ προσχάραττε τῷ αἵματι: χρισθέντα τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν τυθέντος Ἀνοῦ, δι' οὗ τὸν ὀλοθρευόντα ἐκπεφεύγομεν. Τί δὲ ἡ κατὰ τὴν τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης περαλίσωιν, διὰ τῆς ῥάβδου διπλῆ τοῦ ὕδατος κρήσεις, ἐπ' εὐθελείας μὲν γενομένη ἐν τῇ διαίρεσει τοῦ κύματος, ἐγκαρσίως δὲ ἐν τῇ ἀποκαταστάσει τοῦ ὕδατος; οὐ καθαρῶς ἐδήλου τὸν σταυρὸν, καὶ τὸ βάπτισμα, δι' ὧν Ἰσραηλῆτης λαὸς διασώζεται, ἡ δὲ τῆς ἀμαρτίας Αἰγυπτιακῆ στρατικῆ ὑποβρύχιος γίνεται; Καὶ μὴν καὶ τὸ ἐμβληθὲν ξύλον ὑπὸ Μωυσεῶς ἐν τῇ Μερῆβ, καὶ γλυκάναντὸ ἄποτον, ὁ σταυρὸς ἦν, δι' οὗ γέγονεν ὁ νόμος, κατὰ τὸν ἱερώτατον Κύριλλον, πότιμος καὶ γλυκός: Ἐτὸ γράμμα γὰρ ἀποκτείνει, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, πικρὸν δὲ, εἰ μὴ πρὸς τὴν γλυκύτητα τοῦ πνεύματος μεταβάλλοιτο. Καὶ ὁ ἀλλόφυλος δὲ Ἀμαλὴκ κατετροπούτο τὸν Ἰσραὴλ, εἰ μὴ σταυρικῶς ἐκυστὴν ὁ Μωυσῆς ἐσχημάτισε. Καὶ ὁ νοστὸς Ἀμαλὴκ μέχρι τότε τῆς ἡμῶν κατεδυνάστευε φύσεως, ἕως ὁ Δεσπότης τὰς καλάμας ἐν σταυρῷ διεπέτασεν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ βλαστήσασα ῥάβδος τοῦ Ἀαρῶν τὸν ἅγιον ἐδήλου σταυρὸν βλαστήσαντα τὴν σωτηριαν ἡμῶν. Τὸν Φινεὺς δὲ ἀκούοντες μιὰ τῆς λόγῃς πληγῆ τὴν Μαδιανῆτιν

tuor intermedii, qui ex duodecim S. Cyrilli perierunt.

(65) *Lignum injectum in Marrham.* Tertullianus, lib. *Contra Judæos*: *Hoc lignum crucis tunc in sacramento erat, quo Moses aquam amaram indulcavit; unde populus, qui siti peribat in eremo, bibendo revixit, sicuti nos, qui de sæculi vanitatibus extracti, in quo commemorabamur siti pereuntis, id est, verbo divino propinati, ligno Passionis Christi aquam baptismatis ipotantes, fide, quæ est in eum reviximus.* Vide August. *De catcly.* cap. 5 et 6. Origen. Theod. Nyssen. Cyrill. seu potius Clivovæus, in *Joan.* lib. VIII, cap. 17, idem mysterium agnoscunt.

(66) *Sanctissimi Cyrilli.* In Collectaneis S. Cyrilli et aliorum, cap. 13, hæc leguntur: *Ligno dulcis facta est amara aqua Marath. In Christo enim, qui est lignum vitæ, dulcescunt quidem, quæ sunt amara: fiant autem tolerabilia, quæ sunt toleratu difficilia.* An ad hunc locum, seu potius sensum hujus loci alludat Theophanes, an alicubi sanctus Cyrillus eam sententiam expressius protulerit, quod lex per crucem potabilis et dulcis est reddita, adhuc mihi non liquet.

(67) *Ille Amalec.* Hanc figuram in extensione manuum Mosis, qua vicit Amalecum, multi Patres agnoscunt. Elegantissime Nazianz. in *Carmine de vita*, seu rebus suis:

Χριστὲ ἀναξ, ὃς ἀγναῖς ποτ' ἀειρόμενος παλάμησι
σταυροτύπως Μωσῆος ἐπ' οὐρσός σου θεράποντος
Ἐκλίνας Ἀμαλὴκ ὀλοὸν σθένος.

Hoc est:

*Christe Deus, qui castra Amalec servasque cohortes
Fregisti, turpique fugæ lethoque dedisti,*

τῷ ἀσελοῦντι Ἑβραίῳ συνεκκεντήσαντα, τὴν σταυ-
ρῶν ὑπογραφόμενον βλέπομεν. Ἦ γὰρ λόγῃ ξύλον
ἐστὶ καθωπλισμένον σιδῆριον, δι' ὧν μετὰ τῶν ἔλων
ὁ σταυρὸς εἰκονίζεται, ὅς τὴν κακίαν μετὰ τοῦ αὐτῆς
εὐρετοῦ συντηγάνισεν. Εἰ δὲ τῷ Ἰσραηλίτῃ ὁ διάβο-
λος εἰκάζεται, θαυμαζέτω μηδαίς· κάκεινος γὰρ ἐ-
κτισται μὲν νοῦς ὁρῶν τὸν Θεόν, ἀλλὰ τῆς ἀγγελικῆς
παρεμβολῆς ἀποσκιρτήσας ἐκὼν τῇ πρὸς κακίαν
ροπῇ αὐτομαχία ἐγένετο. Ἐκεῖνο δὲ πῶς παρέλθοι-
μεν ἀντιμύνοντον ἐμφαίνον καθαρῶς τὸ μυστήριον,
τὸν βότρυον λέγω, καὶ τὸ ξύλον, ἐν ᾧ ἀπηώρητο;
Ὅτε γὰρ ἐπετόμῃσι Μωϋσῆς κατασκοπούς θεασα-
μένους τῆς ἐπαγγελίας τὴν γῆν, συνεκπέμπει καὶ
τὸν παῖδα Ναυῆ Ἰησοῦς, τῆς κατασκοπῆς ἀφηγού-
μενον. Ὡς δ' ὑπέστρεψεν Ἰησοῦς ἀγαθὰς ἀγγελίας
μηνῶν περὶ τῆς γῆς ἐκείνης, δεῖγμα τοῦ λόγου
ἐποικεῖτο τὸν ἐπανόμορον βότρυον, ὃν ἐκμίμνεν. Νοεῖς
εἰς ὃ τι βλέπει τὸ αἶνγμα· βότρυς γὰρ ἐπὶ ξύλου
κρεμάμενος, τίς ἄλλος ἐστὶ παρὰ τὸν ἐπ' ἐσχάτων

* Exod. xvii, 11.

A tropæum, nisi se Moyses in crucis conformasset
modum. Ac similiter intelligibilis ille Amalec eo
usque dominatu suo naturam nostram oppressit 66,
donec Dominus in cruce manus expandit. Quin et
frondescens virga Aaronis (68), et germinans, san-
ctam adumbravit crucem, quæ nobis per genuen-
suum salutem attulit. Cum vero audimus a Phinea
uno lanceæ ictu (69) Madianitidem una cum la-
siviente Hebræo confossam, descriptam animad-
vertimus crucem. Nam lancea ligno constat, et
ferro quo armatur, per quæ duo cum clavis crux
figuratur, quæ peccatum cum ejus auctore de medio
sustulit. Quod vero diabolus Israelitæ assimiletur
nemo miretur; nam et ille creatus est, ut mens
Deum contemplanus (70), sed ab angelica statione
sponte desciscens, retenta ad malum propensione
ipsa rebellis (71) evasit. Illud vero quomodo com-
memorare prætermittam, quod aperte mysterium
continet, racemum ac lignum (72) di. o., in quo

Francisci Scorsi notæ.

*Dum tuus extendit Moses ad sidera palmas,
Signantesque crucem sublimi in monte levasset.*

Ἐαυτὸν figuram innuit idem Nazianz. orat. 6,
ad Gregor. Nyssen. idemque luculenter explanat
orat. 42: Ἀμαλὴ καταπολεμηθήσεται, οὐχ ὄπλοις
μόνον, ἀλλὰ καὶ πολεμιαῖς χερσὶ δικαίων εὐχὴν ὁμοῦ
τοποῦσαι, καὶ σταυροῦ τρόποιον τὸ ἀφῆτον. *Amalec
opprimeitur non armis tantum, sed etiam hostilibus
justorum manibus precationem simul, atque insu-
verabilem crucis tropæum signantibus.* Idem Nyssen.
orat. 1, *De Resurrect.* Damascen. cap. sæpe citato,
lib. iv *De fide*; auctor lib. viii in *Joan.* cap. 17,
inter Opera S. Cyrilli; Andreas Cretensis apud Sur-
gium, *De Exalt. S. crucis.* Tertulliani, lib. iii *Contra
Marc.*, insignis est locus hoc mysterium expli-
cans: et S. August. *De temp. serm.* 419.

(68) *Virga Aaronis.* Hanc figuram subtiliter expo-
nit S. Augustin. serm. iii *De tempore.* Recenset
et Damascen. inter alias loco sæpe relato, *ράβδος
τῷ Ἀαρὼν τὸ τῆς ἱεραρχίας χρηματίσει.* *Ei virga
Aaroni sacerdotis dignitatem sanciens.*

(69) *Uno lanceæ ictu.* Hujus symboli nullum ad-
huc legere potui ex Patribus ὁμόφωνον. Itaque in
co interpretando solus Theophanes acute æque ac
pie versatur, quod et de nonnullis aliis dictum ve-
lim, quibus non alia auctoritas a nobis adducitur;
sed vide aliquid simile infra, not. 77, de lancea
qua Saul conatus est transfigere Davidem.

(70) *Ut mens Deum contemplanus.* Quandoquidem
diabolum cum Israelita componit, illum habuisse
dicit, quod Israel etiam etymo suo significat; di-
citur enim *יֵשׁוּעַ דֵּי אֵלֹהִים* *Vir videns Deum,* Gen.
xxxii. Atqui diabolus cum creatus est, naturali con-
templatione Deum cognovit.

(71) *Ipsa rebellio.* Secutus sum lectionem, quam
reperi in uno meo codice diversam ab ea quam
edidit Greiserus tom. II *De cruce,* ubi legitur, *Ἀυτο-
μαχία ἐγένετο.* Ex qua ipse vertit, *Ipsa malitia eva-
sit*; quæ sane lectio in altero ex meis codd. ha-
betur; neque ea mihi non probatur, sed magis
placuit αὐτομαχία quod cohæreat magis cum tota
allegoria; nam Israelita, quocum diabolium as-
similat Theophanes, rebellis Deo, et duræ cervicis
audit. Quid vero illa verba proxime antecedentia? Τῆς
παρεμβολῆς ἀγγελικῆς ἀποσκιρτήσας. *Cum ab
angelicis castris seu ordinibus descisset.* Nonne
sumptis semel a malitia metaphora exigit ut per-
ducellis potius, et ὑπερβολὴν appelletur, diabolus
αὐτομαχία? Nec tamen dissimularim illa alia verba

τῆς πρὸς κακίαν ροπῇ postulare etiam jure se-
quentem vocem αὐτομαχία. Itaque utranvis velit
lector accipiat: modo utrumque tunc αὐτομαχία,
tunc αὐτομαχία dictum intelligat ἀζητητικῶς· nam
voces hujusmodi cum pronominis αὐτοῦ compositæ
apud Græcos signant aliquem in illa re, quam al-
tera pars componens continet esse principem; imo
et primum auctorem, qui eam rem ab alio non
acceperit. Unde a sancto Gregorio Nazianz. Deus αὐ-
τομαχὸς per se bonus, et a S. Damascen. lib. i *De fide,*
cap. 8, de S. Trinitate loquens Αὐτόμαχος, αὐτομα-
χὸς ἴδιος, αὐτομαχὸς, αὐτομαχὸς eam nominat, hoc est:

*Ipsammet lucem, ipsammet bonitatem, ipsammet
vitam, ipsammet essentiam, ὡς μὴ παρ' ἐτέρου τὸ
εἶναι ἐχούσας, ἦτοι τῶν ὅσα ἔστιν, ut quæ non ab
alio esse, seu quodvis eorum quæ sunt, habeat.*
C Hinc Platonici ideas suas indigebant, ut αὐτάν-
θρωπον idem hominis, quasi per se hominem, qui-
que naturam hominis ab alio derivatam non ha-
beret. Suidas: αὐτὸ λέγουσιν οἱ φιλόσοφοι τὸ κυρίως
λεγόμενον, καὶ τὴν ἴδιαν διὰ τὸ αὐτὸ εἶδηλον, αὐτάν-
θρωπος λέγοντες, καὶ αὐτοδοξάζον τὸ κυρίως, καὶ
μᾶλλον δοξάζον. Ita Theophilanus diabolium αὐτομα-
χίαν, seu αὐτομαχίαν vocat, quod sit principem in
malitia, et quasi idea, unde alii eam accipiant per
imitationem. Quo sensu etiam Gregor. Nyssen.
orat. i *De Resurrect.* locus videtur, cum ita de
mysterio trium dierum: Διὰ τοῦτο γίνεται ἡ ἀληθινή
σοφία ἐν τῇ μεγαλόφρονι ταύτῃ καρδίᾳ τῆς γῆς, ἵνα
ἐξαφανίσῃ ἐξ αὐτῆς τὸν μέγαν ἐν κακίᾳ νοῦν. *Ob id
igitur veru sapientia in arrogant corde terre ver-
satur, ut magnam illum in malitia mentem de-
leat.*

(72) *Racemum ac lignum.* S. Gregor. Nyssen. lib.
De vita Mosis: Ἰησοῦν δὲ πάντως ἀκούων περὶ τῆς
γῆς ἐκείνης; μνησόντα, καὶ βότρυον ξύλον ἀπαιρού-
μενον, νοεῖς πρὸς ὃ τι κάκεινος βλέπων ἀσφαλῆς ταῖς
ἐκπίσιν ἦν. Βότρυς γὰρ ἐπὶ ξύλου κρεμάμενος τίς;
ἄλλος ἐστὶ παρὰ τὸν ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐπὶ
τοῦ ξύλου κρεμασθέντα βότρυον, οὗ τὸ αἶμα πατρῶν
τοῖς πιστεύουσιν γίνεται σωτήριον· τοῦτο τοῦ Μω-
σέως προειπόντος ἡμῖν διὰ αἰνίγματος, ὅτι αἶμα
σταφυλῆς εἶπεν ὄσον, δι' οὗ τὸ σωτήριον πάθος
καταμηνύεται. *Jesus vero audiens illius terræ in-
dicium facientem, et racemum ex ligno pendentem,
dubitabis quid sit illud, ad quod ille quoque re-
spiciens indubitabili spe consolabatur. Racemum enim
ex ligno dependens quis alius erit, quam is qui in
novissimis diebus ex ligno pependit racemus, cujus*

appensus est? Quando enim Moses exploratores misit ad lustrandam terram promissionis, misit una cum illis Jesu Filium Nave totius explorationis principem. Reversus vero Jesus, bonosque de terra illa nuntios apportans, tacet quem suspensum humeris reportabat, argumentum veritatis fecit. Intelligis plane ænigma quo spectet. Botrus enim in ligno suspensus, quid aliud sit præter Christum extremis temporibus in ligno suspensum, cujus sanguis salutaris est credentibus potus? Quod et Moses quadam nobis verborum ambage prædixit, quod sanguinem uvæ bibebant, per quem Douini Passio præsignificatur. Quod vero etiam hoc præfiguravit æneus serpens (73) ex columna suspensus; **23** ille, inquam, serpens, qui perniciem a venenatis morsibus allatam amolitus est, didicimus e sacris Evangelii verbis: « Quemadmodum, inquit, Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis. » Quin et Gabaonitæ, quos Jesu Nave filius ligna ad divinum tabernaculum comportare jussit, gentium nationem adumbrarunt. quæ ad verum Jesum divinarum promissionum ex sorte datorem accessit, a quo qui servati sunt, ferre ligna, salutare scilicet verbum Crucis virtutum humeris circumferre, et tabernaculo fide famulari didicerunt.

Quod si sacrarum Litterarum perquirere velis historias, et a corporeis ad spiritualia gradum facere, et litteram ad intellectum latentem in ipsa transferre, comperies etiam per mulieres Crucis potentiam symbolice præmonstratam. Etenim Thamar illa alienigena, postquam duobus conjuncta fratribus, liberos ex his non progenuit, astuto quodam consilio socerum circumvenit, et nobilitatem Israeliici seminis suffurata est; cum enim illa socerum amatorem sui fecisset, pignoris loco baculum accepit, quo postea a morte liberata est. Nisi enim baculum ad faciendum indicium Judæ protulisset, nunquam effugisset, quo minus morte multaretur. Hæc igitur Thamar adumbravit Ecclesiam ex gentibus congregatam, quæ quasi duobus improbis fratribus atheismo et multorum deorum cultu antea copulata, ubi nullum fructum emisit pietatis, eum a Juda subripuit, Christum dico ortum ex tribu Judæ, et instar baculi crucem accepit per quam ab animæ morte vindicata est. Admiranda vero illa inter judices Jahel quæ hostem Sisaram trajecto clavo (74) confixit, per crucem confringendas vires diaboli prænotavit; et ille inter prophetas zelo ardentissimus Elias ad mulierem viduam (75) Sidone degentem missus ut aleretur, futuram hospitem suam extra portam civitatis offendit, quæ jurejurando confirmabat, nihil penes

Α τῶν ἡμερῶν ἐπὶ τοῦ ξύλου κρεμασθέντα Χριστόν, οὗ τὸ αἷμα ποτὴν τοῖς πιστεύουσιν σωτήριον γίνεται; Τοῦτο Μωϋσῆως προειπόντος ἡμῖν δι' αἰνίγματος, ὅτι αἷμα σταφυλῆς ἐπίνον δι' οὗ τὸ σωτήριον πάθος προμηνύεται. Ὡς δὲ τοῦτον ἐδήλου καὶ ὁ ἐπὶ σταύλου κρεμασθεὶς ἦρις χαλκοῦς, ὁ τῆς τῶν ἰσθῶλων δηγμάτων φοβρᾶς καταλύτης, ἐμάθομεν παρὰ τῆς ὑψηλῆς τοῦ Εὐαγγελίου φωνῆς. « Ὅσπερ γὰρ, φησί, Μωϋσῆς ὑψώσε τὴν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὑψώσῃ θῆναι δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. Ἀλλὰ καὶ οἱ Γαβαωνῖται, οὗς ὁ Ναυίδης Ἰησοῦς κατέστησε ξυλοφόρους τῆς θείας σκηνῆς, τὴν ἐθνικὴν μοῖραν εἰκονίζον προσχωροῦσαν τῷ ἀληθεῖ κληροδότῃ τῶν θείων ἐπαγγελιῶν Ἰησοῦ, ὅφ' οὗ σωζόμενοι ξυλοφορεῖν ἐδιδάχθησαν, τουτέστι τὴν περὶ τοῦ σταυροῦ σωτήριον λόγον τοῖς ὅμοις περιφέρειν τῶν ἀρετῶν, καὶ

Β τῇ σκηνῇ τῆς πίστεως χορηγεῖν.

Περὶ τῶν δὲ τὰς γραφικᾶς ἱστορίας, καὶ ἀπὸ τῶν σωματικῶν ἀναθρώσκων εἰς τὰ πνευματικὰ, καὶ μετὰ τὸ γράμμα ἐπὶ τὸ νόημα, εὐρήσεις, ὡς καὶ γυναῖκες τοῦ σταυροῦ τὴν ἰσχὺν συμβολικῶς ἐνεδείξαντο. Ἦτε γὰρ ἀλλόφυλος Θάμαρ τοῖς δυοῖν ἀδελφοῖς συνοικήσασα, καὶ ἄγονος μείναςα, ἐπινοῖα τὸν πενθερὸν ἐσοφίσασα, τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ σπέρματος τὴν εὐγένειαν κλέψασα, καὶ σχοῦσα τὸν κηδεστὴν ἐραστὴν, λαμβάνει τὴν βάρβον ἐνέχυρον, καὶ ταύτην ἔσχεν ὑστερον τοῦ θανάτου λυτήριον. Εἰ μὴ γὰρ τὴν τοῦ Ἰουδα βάρβον ὑπέδειξεν, οὐκ ἂν τῆς σφαγῆς ἀπαλύετο; Ἡ μὲν οὖν Θάμαρ τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν εἰκονίζεν, ἥτις ὡς δυοὶ φαῦλοι ἀδελφοὶ, ἀθεῖα καὶ πολυθεῖα, πρότερον συνοικήσασα, ἐπεὶ μηδένα καρπὸν εὐσεβείας ἐκίστησεν, ἀρπάζει τὴν ἐκ τοῦ Ἰουδα καρπὸν, φημί δὴ τὸν ἐκ τῆς Ἰουδα φυλῆς ἀνατελειαντα Κύριον, καὶ ὡς βάρβον δέχεται τὸν σταυρὸν, δι' οὗ τοῦ ψυχικοῦ θανάτου λειούρωται. Ἡ δὲ θαυμαστὴ ἐν τοῖς κριταῖς Ἰαήλ σκόλοπι τὸν πολέμιον Σισάρα προσπαταλέυσασα, προδιετύπου τὴν διὰ σταυροῦ τοῦ διαβόλου κατάψυξιν. Καὶ ὁ τῶν κροφητῶν ζηλωτὴς Ἡλιοῦ πρὸς γυναῖκα χήρην ἐν Σιδωνίᾳ σταλεὶς διατρέφασθαι, ὄρᾳ τὴν ξενοδόχον ἐξω τῆς πόλεως τοῦ ἄστεως. Ἡ δὲ ἐνόρκως ἐθεβαίουτο αὐτὸν, ὡς οὐκ ἔστι παρ' αὐτῆς, ἀλλ' ὅσον δρᾶξ ἀφιτίων, καὶ βραχὺ τι ἔλατον εἰς τὴν λήκυθον. Καὶ ἰδοὺ, φησί, συλλέγω δύο ξυλάρια, ἐν ἐσθιάσω

Francisci Scorsi notæ.

sanguis potus fit credentibus salutaris? Moyse id ænigmatically prædicente. « Sanguinem enim, inquit, uvæ bibebant vinum; » qua ex re salutaris Christi passio prænuntiatur. Hæc Nyssenius ex interpretatione Gregorii Trapezuntii, aucta et recognita a Frontone Ducæo soc. Jesu. Quæ Theophanes ad verbum pene desumpsit.

(73) *Æneus serpens.* Vide hom. 5, not. 47, et cap. 45, lib. 1, tom. 1 *De cruce,* Jacobi Gretseri.

(74) *Trajecto clavo.* S. Augustin. lib. xii *Contra Faustum,* cap. 22: *Quæ est illa mulier plena*

fiduciæ, hostis tempora ligno transfigens nisi fides Ecclesiæ cruce Christi regna diaboli perimens?

(75) *Ad mulierem viduam.* Idem sanctus Augustin. ibid. cap. 34: *Non hic solo ligni nomine, inquit, sed etiam numero lignorum signum crucis exprimitur. Et alibi: Mulier illa typum gerebat Ecclesiæ; et quia duo ligna crucem faciunt, quærebat mortuam, unde semper esset victura. Item lib. viii in Joan. cap. 17, Clichtovæus qui supplevit S. Cyrilli Commentarios.*

ἐμαυτὴν καὶ τοὺς παῖδάς μου, καὶ φαγόντες ἀποθανούμεθα· πάλιν ἡ γῆρα τὴν ἀνανδρον Ἐκκλησίαν εἰκονίζεν ἀρμολογίαν Χριστῷ μετὰ τὸ ἀποβαλεῖν τὸν διὰβολον, ὃ παρανόμως συνήκτισε, τότε μὲν ἀλευρον τὴν δεσποτικὴν σάρκα, δι' ἧς ἐκτραφέμεθα. Τὸ ἔλαιον δὲ τοῦ ἱεροῦ χρίσματος; σύμβολον· τὰ δὲ δύο ξυλάτρια τῶν δύο ξύλων, ἐξ ὧν ἡ τοῦ σταυροῦ γέγονε σύνθεσις, τὸ τε ἀνωθεν ἐπ' εὐθείας; σταθὲν, καὶ τὸ ἐγκαρσίως αὐτῷ ἐνωθέν. Καλῶς δὲ ἡ ἱστορία φησὶν, ὡς ἔξω ἦν τῆς πόλεως τῆς πόλεως. Ἔξω γὰρ τῆς Ἱερουσαλήμ τὸν δεσπότην ἐσταύρωσαν. Ἐλισσαῖος δὲ ὁ τοῦ Ἡλιοῦ φοιτητῆς πεσόντα τὸν πέλεκυν εἰς τὰς Ἰορδάνου βράχας, καὶ τῷ βυθῷ ἐποκαίλαντα, ξύλον ἐπιθεὶς ἀνεἰλικύσατο, τὴν ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς ἀσεβείας τῶν ἐθνῶν προδιατυπῶν ἀνάληψιν διὰ τοῦ σταυροῦ γενομένην καὶ τοῦ βαπτίσματος. Ἀλλὰ μικρὸν διέφυγεν ἡμᾶς ἡ ἱστορία Δαβὶδ τοῦ κατὰ τὸν σταυρὸν μυστηρίου ἐναργῆς οὕσα προτύπωσις, ἣν παραδραμεῖν ἤκιστα θεμιτόν. Κορυθαντιῶντά ποτε τὴν Σαουλ τῆ ἐκ δαιμόνων παραφορᾶ, θεραπεύει Δαβὶδ ἡδὴ πρὸς βασιλείαν χρισθεὶς, τῷ τῆς κιθάρας ὄργανῳ τῶν πνευματικῶν ἐνεργήσας τὴν πένησιν· ὁ δὲ τύραννος παυσάμενος δαιμονῶν, παρστώσαν αὐτῷ τὴν λόγχην εὐρών τῷ εὐεργέτῃ αὐτῷ, ἐπαφίησιν ἰθύνας κατ' αὐτοῦ τὴν αἰχμὴν. Τοῦ Δαβὶδ κατὰ θέλειαν συμμαχίαν τῆς βολῆς; ἐαυτὸν ὑπεκτέθησαντος, ὁ τοίχος ἀντὶ τοῦ Δαβὶδ δέχεται τὴν πληγὴν, ὅς ἐκδραμῶν τῶν βασιλείων ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ ἐγένετο. Διὰ μὲν οὖν τοῦ Δαβὶδ ὁ ἐκ τοῦ Δαβὶδ προμηνύεται· ὁ δὲ χρισθεὶς τὸν Χριστὸν διασημαίνει. Ἡ κιθάρα δὲ τὸ ἀνθρώπινον ὄργανον διὰ τῆς ἐκ ταύτης ὥδης τὸν διὰ τοῦ σαρκωθέντος; λόγον σημαίνουσα, οὗ ἔργον ἀφανίσει τοῦ κρίσμου τὴν ἐκ δαιμόνων παραφορᾶν. Ἀλλ' ὁ τῶν Ἰουδαίων λαὸς ὃν ὁ Σαουλ ὑπανίσταται πατάσσει τ' ἐν εὐεργέτῃ τῷ δόρατι· τὸ δὲ δόρυ ξύλον ἐστὶ πάντως καὶ σίδηρος, δι' ὧν τὰ τοῦ Πάθους ὄργανα δεικνύονται· ἀλλὰ δέχεται ὁ τοίχος ἀντ' ἐκείνου τὸ δόρυ. Τοίχον δὲ νοοῦμεν τὴν γῆνην οἰκοδομήν, δι' ἧς τὸ σῶμα καταμαρτυροῦμεν. Ὁ δὲ Δαβὶδ ἐκεῖνος; ὁ Χριστὸς καὶ βασιλεὺς ἔξω τοῦ Πάθους ἐστίν. Ἡ γὰρ θεότης ἐν τῷ σταυρῷ καὶ τοῖς ἥλοις οὐ πήγνυται. Ἀλλὰ τῶν μὲν ἱστορικῶς τὴν τοῦ σταυροῦ χάριν μνησάντων, καὶ τὸ μυστήριον, ὡς ἐκ πελάγου; κοτύλην λαβόντες ἀρκεσθῆσόμεθα. Φέρε καὶ τῶν προφητικῶν λόγων; χρησιμωδηθέντων ὀλίγ' ἄλλα

A se aliud esse, quam quantum farinae pugillus caperet, et olei parum in lecytho. Et ecce colligo duo ligna, inquit, ut cibum apparem mihi, et filiiis meis, et comedamus, et moriamur⁴⁷. Rursus vidua imago fuit Ecclesiae, quae viro carebat, quaeque repudiato diabolo, quocum illegitimum habuerat consuetudinem, Christo conjuncta est. Igitur farina carnis 24 Dominicae, qua nutritur, oleum vero sacri chrismatis symbolum existit; duo vero ligna, duorum lignorum ex quibus compacta crux Domini fuit, altero sursum versus recta protento, altero huic oblique commisso. Pulchre vero notat historia, mulierem extra portam fuisse civitatis; quippe cum extra Hierosolimam Dominum cruci suffixerint. Atque Elisaeus (76) Eliæ discipulus securim quæ in Jordanis fluvium ceciderat, et in profundum delata erat, injecto extraxit ligno, quo nimirum reparationem gentium per crucem ac baptismum factam præfiguravit. At parum absuit quin nos Davidis historia (77) præteriret, quæ mysterii crucis evidens typus est: ac proinde eam non est fas prætermittere. Cum Saul aliquando dæmonum opera furis agitaretur, medicinam furenti adhibuit David jam inunctus ad regnum, citharæ sono deterritis abactisque dæmonibus. Tyrannus vero a dæmonum intemperie requiem nactus reperit prope se lanceam in hominem de se bene meritum, cuspidem in ipsum directam, vibrat. Cum vero David ictum præsentem Numinis ope declinasset, eumque paries excepisset, elapsus e regia, domi se suæ continuit. Per Davidem igitur præsignatur is qui a Davide trahit originem; et idem qua unctus, Christum ipsum, hoc est, unctum significat; cithara vero humani corporis constitutionem, ac per suum sonum sermonem ab incarnato Verbo profectum, cujus opus fuit insaniam mundi a dæmonibus immissam avertere. Populus vero Judaicus, quem figurabat Saul, hasta percudit eum qui beneficus in se fuerat; lancea porio ex ligno et ferro componitur, per quæ Passionis instrumenta signantur: sed illius loco paries hastam excepit. Parietis nomine terrenum ædificium, ac per hoc intelligimus corpus; David vero ille Christus, et rex extra jactum Passionis est: divinitas enim haudquaquam cruce clavisque configitur. Cæte-

⁴⁷ III Reg. xvii, 12.

Francisci Scorsi notæ.

(76) *Atque Elisæus*. Vide D. Augustinum serm. 111 *De tempore*, et 210 item *De tempore*, et hom. 27, lib. I *Homil.* ex quibus locis fragmenta, quia longiora sunt hinc transferre omitto. Satis hoc sit ex Jodoco Clichtovæ, lib. viii in *Joan.* cap. 17: *Ferrum fundo aquæ demersum Elisæus inmisso ligno ad supremam aquæ partem natans eduxit; nos ad ipsa barathri depressos crux sancta subvexit.*

(77) *Davidis historia*. Et hujus signæ explicatio a Gregor. Nyssen. ad verbum pene decerpta. *Commentar.* in *Psal.*: Πατάσσει αὐτὸν τῷ δόρατι· τὸ δὲ δόρυ ξύλον ἐστὶ σιδήρῳ καθωπλισμένον. Ἀλλὰ δέχεται ἀντ' ἐκεῖνου ὁ τοίχος τὸ δόρυ· τοίχον δὲ νοοῦ-

μεν τὴν γῆνην οἰκοδομήν, δι' ἧς τὸ σῶμα καταμαρτυροῦμεν, περὶ δὲ τὸ ξύλον βλέπομεν τοῦ σταυροῦ, καὶ τὸ σίδηρον. Ὁ δὲ Δαυὶδ, ἐκεῖνος; ὁ χριστός; τε καὶ βασιλεὺς, ἔξω τοῦ πάθους ἐστὶ. Ἡ γὰρ θεότης ἐν τῷ σταυρῷ, καὶ τοῖς ἥλοις οὐ πήγνυται. Hoc est: *Percutit illum lancea, lancea autem lignum est ferro armatum. Sed excipit illius loco murus lanceam; per murum vero intelligimus terrenam ædificationem, qua corpus nobis innuitur, circa quod lignum videmus crucis, et ferrum. Ad David ille a Domino unctus, et rex a passione longe abest. Divinitas enim cruce et clavis non affigitur.*

rum hæc ex historiis, quæ gratiam ac mysterium A περιληψώμεθα. Τὸ γὰρ πάντα περιλαβεῖν τῶν ἀμψυ-
crucis significarunt, veluti ex pelago heminam (78) χάνων ἐστὶ.
aquæ desumpsisse sit satis. Age ergo ex prophetarum oraculis paucula quædam itidem decerpa-
mus. Omnia enim persequi immensi operis res est.

Moses igitur crucem non factis solum, sed etiam oraculo adumbravit. « Videbitis enim, inquit, vitam vestram (79) e ligno pendentem ⁴⁸. » David autem statim initio Psalmodiæ de cruce **25** posuit prophetiam ⁴⁹. Etenim lignum quod ait esse plantatum secus decursus aquarum et dare fructum in tempore, et folium ejus semper virere, ipsa crux est (80) : nam alioqui quod plantatum dicit, lignum non appellasset : nam, ut supra dictum est, lignum post sectionem (81) habet hoc nomen. Hoc igitur lignum plantatum est propter aquæ illius rivos, quæ B ex latere divino profluxit. Christum vero, uti pulchrum fructum præstituto tempore tulit : quod vero folium usus numero singulari dixit, virtutem crucis ostendit, quæ non deficiet, nec unquam fideles obumbrare desinet, et a diaboli æstu defendere, ne fructus nostri illo ardore siccentur, sicuti de semine didicimus, quod cecidit super petram, sed ut veluti umbraculo, ut cum Isaia loquar, protegatur signo crucis, quod æstum vi sua valet extinguere. Salutem etiam nostram per crucem ad nos derivatam, dæmonumque præscivit eversionem. Aliquando quidem : « Deus noster, inquit, operatus est salutem in medio terræ ⁵⁰, » aliquando autem : « Infixæ sunt gentes in interitu quem fecerunt ⁵¹. » Quid his verbis innuit? In Cruce nimirum dæmones fixi, in qua interiturum Dominum arbitrabantur, funditus perierunt. Quin etiam per illud : « Ascendit in altum, captivam duxit captivitatem ⁵², » ascensus in Crucem, et captivorum liberatio intelligitur. Quid vero illud, « Signatum est super nos lumen vultus tui ⁵³? » nonne crucem significat, qua signamur? Hoc etiam crucis signum descripsit illis verbis : « Si ascendero in cælum, tu illic es; si descendero in infernum, ades; si sumpsero pennas meas diluculo, et habitavero in extremis maris : et enim illuc manus tua deducet me ⁵⁴. » Per verbum quidem *ascendendi* eam crucis partem innuens, quæ

Μωϋσῆς τοῖνον οὐ πράγμασι μόνον τὸν σταυρὸν προὔπεγραψεν, ἀλλ' ἤδη καὶ προθεσπίσματι. Ὁψεσθε γὰρ, φησὶ, τὴν ζωὴν ὑμῶν ἐπὶ ξύλον κρεμαμένην. Δαβὶδ δὲ τῆς ψαλμικῆς φόρμιγγος ἀπαρξίμενος, τὴν περὶ σταυροῦ προφητείαν ἐκτίθησιν. Ὁ γὰρ εἶπε ξύλον ἐμπεφυτεῦσθαι μὲν παρὰ τὰς τῶν ὕδατων ροὰς, φέρεσιν δὲ τὸν καρπὸν ἐν τῷ καιρῷ, τότε μὴ φύλλον ἔχειν ἀειθαλές, αὐτός ἐστιν ὁ σταυρός : οὐ γὰρ ἂν ξύλον πεφυτευμένον ἐνόμισεν. Ὡς γὰρ καὶ πρῶτην μοι λέλεκται, τὸ ξύλον μετὰ τὴν τομὴν ὀνομάζεται. Τοῦτο δὲ οὖν ἐφυτεῦθη παρὰ τὰς διεξόδους τοῦ ἐκ τῆς θείας πλευρᾶς βέυσαντος ὕδατος. Ἐφερε δὲ τὸν Χριστὸν ὡς ὠραῖον καρπὸν ἐν τῷ προωρισμένῳ καιρῷ. Τὸ φύλλον δὲ ἐνεκῶς τὴν ἰσχὺν τοῦ σταυροῦ παρεδήλωσεν, ἥτις οὐκ ἀπορρήσεται, οὐδὲ ἐπιλείψει σκιαζούσα τοὺς πιστοὺς τοῦ ἐκ δαιμόνων φλογμοῦ, ὡς μὴ τὸν καρπὸν ἡμῶν ξηρανοῦναι τῷ καύσωνι, καθὼς περὶ τοῦ πεσόντος σπόρου ἐπὶ τὴν πέτραν ἐμάθομεν, ἀλλ' οἷον σκιάδιον, κατὰ τὴν Ἡσαΐαν εἰπεῖν, σκέπεσθαι τῷ ξύλῳ τῷ τοῦ σταυροῦ, τῇ αὐτοῦ δυνάμει κατασβεννυμένου τοῦ καύσωνος. Προμηνύει δὲ καὶ τὴν ἡμῶν διὰ σταυροῦ σωτηρίαν, καὶ τὴν ἐκ δαιμόνων ἀπόλειαν, ποτὲ μὲν εἰπὼν : « Ὁ δὲ Θεὸς ἡμῶν πρὸ αἰῶνων εἰργάσατο σωτηρίαν ἐν μέσῳ τῆς γῆς : » ποτὲ δὲ : « Ἐνεπέδησαν ἔθνη ἐν φθορᾷ, ἣ ἐποίησαν. » Τί τοῦτο λέγων ; Ἐν τῷ σταυρῷ ἐμπαγέντες οἱ δαίμονες, ἐν ᾧ διαφθεῖραι τὸν Κύριον ὄντο, ἐξώλιε ἀπόλωντο. Ἀλλὰ καὶ τό : « Ἀνέβη εἰς ὕψος, ἠχμαλώτευσεν αἰχμαλωσίαν, » ἣ ἐν τῷ σταυρῷ νοεῖται ἀνάβασις, καὶ ἣ τῶν αἰχμαλώτων ἀνάκλησις. Τί δὲ καὶ τό, « Ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου ; » οὐ τὸν σταυρὸν σημαίνει δι' οὐ σημειούμεθα ; καὶ τοῦτο δὲ τὸ σχῆμα ὑπέγραψε τοῦ σταυροῦ : λέγει γὰρ : « Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ ἐκεῖ εἶ : ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ἕδην, πάρεθι : ἐὰν ἀναλάβοιμι τὰς πτέρυγάς μου κατ' ὄρθρον, καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης, καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ χεὶρ σου ὀδηγήσει

⁴⁸ Deut. xxviii, 66. ⁴⁹ Psal. i, 5. ⁵⁰ Psal. lxxiii, 12. ⁵¹ Psal. ix, 18. ⁵² Psal. lxxvii, 19. ⁵³ Psal. iv, 7. ⁵⁴ Psal. cxxxviii, 8.

Francisci Scorsi notæ.

(78) *Ex pelago heminam*. Dictum hyperbolicum, D ei. Idem Damascen. Procopius, et hic noster Cerameus.
quod proverbium sapit, cui simile illud alterum θαλάσσαν ἀντλεῖν, *mare haurire*. Nam *hemina* vox Latinis usitata, ubi Græci κοτύλην dicunt, parva mensura est sextarium dividens primo b. fariam : *Hemina*, inquit Festus, *ex Græco* ἡμισυ *quod est dimidia pars sextarii*. Fannius duobus versiculis rem totam explicuit :

*At Cotylas, quas si placeat dixisse licebit
Heminas, recipit geminas, sextarius unus.*

(79) *Videbitis vitam vestram*. Dictum illud Mosæ Deut. xxviii : *Et erit vita tua quasi prudens ante te, timebis nocte, et die, et non credes vitæ*; ad crucem Christumque in ea confluum accommodant Patres. Theodoretus : *Nihil pejus inter maledicta, quæ Judæis merito superbiæ acciderunt, quam videre vitam suam, id est Filium Dei pendentem, et non credere*

(80) *Ipsa crux est*. Et hic versiculus psalmi primi per accommodationem de cruce explicatur a Theophane : quem refert Lorinus in hujus Psalmi explicatione, itemque Philotheum patriarcham CP. eodem modo explicantem. Cassiodorus apud eundem Lorinum omnia, quæ in illo psalmo de beato viro dicuntur, soli Christo vult maxime convenire, adeoque et lignum a Christo habere, ut significet crucem plantatam secus decursus aquarum; et Christum ipsum ligno comparari propter Crucem. Idem vero sit adnotatum de nonnullis sequentibus Psalmorum, vel prophetarum loci, quæ per allegoriam, vel accommodationem de cruce a Theophane explicari censendum est.

(81) *Lignum post sectionem*. Vide supra not. 56.

με. Ὡς δὲ τὸ ἀναβῆναι τὸ ἀπὸ τοῦ μέσου ἄνω τοῦ σταυροῦ σημαίνει· διὰ δὲ τοῦ καταβῆναι, τὸ ἀπὸ τοῦ μέσου κάτω διήκον· διὰ δὲ τῶν ἐσχάτων τῆς θαλάσσης, τὰ ἐκ πλαγίου παρατεινόμενα μετὰ τὴν συμβολὴν ἑκατέρωθεν· Καὶ ἡ τοῦ Σολομῶντος σοφία περὶ τῆς ἀλήθους εἰπούσα σοφίας, ὡς ξύλον ζωῆς ἐστίν, αὐτὸν ἐδήλωσε τὸν σταυρόν. Τοῦτον καὶ Ἡσαΐας αἰνιττόμενος ἔλεγεν· « Ἀρεὶ σημεῖον εἰς τὰ ἔθνη, » καὶ τοῦ σημεῖου ἐρμηνεύων τὴν δυνάμιν, « Συνάξει, φησὶ, τοὺς ἀπωσμένους Ἰσραὴλ ἐκ τῶν τεσσάρων περὶ ἄκρων τῆς γῆς, » τὰς τέσσαρας προβολὰς τοῦ σταυροῦ αἰνιττόμενος. Ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τῶν ξύλων τὰ εἶδη ἐξ ὧν ἡ τοῦ σταυροῦ γέγονε σύνθεσις, καὶ τὴν ἐν αὐτῷ δόξαν Μονογενοῦς προεσήμανεν. Ἐν κυπαρίσσω λέγων, καὶ πεύκῃ, καὶ κέδρω ἅμα δοξάσω τὸν τόπον τὸν ἁγίόν μου. Ἱερεμίας δὲ ὁ τῶν προφητῶν ἑμπαθέστατος ὑπογράφει τοὺς χριστοκτόνους προτροπᾶν κελεύοντας ἑαυτούς· « Δεῦτε καὶ ἐμβάλωμεν ξύλον εἰς τὸν ἄρτον αὐτοῦ; τὸν σταυρόν μὲν διὰ τοῦ ξύλου, διὰ δὲ τοῦ ἄρτου τὴν σωτήριον σάρκα διπλαῖ. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ ἄρτος, ὁ ἐκ τῶν οὐρανῶν καταβάς. Ζαχαρίας δὲ τοῦ σωτηρίου πάθους ἐν φαντασίᾳ γενόμενος, καὶ βλέπειν αὐτὸν ἐναργῶς οἰόμενος τὸν Σωτῆρα τῷ σταυρῷ προσπηγνύμενος, οὕτω φιλοπευσεῖ· « Τί αἱ πληγαὶ αὐταί, αἱ ἀναμέσον τῶν χειρῶν σου; » Καὶ τῆς πεύσσεως δέχεται τὴν ἀπόκρισιν, ἃς ἐπλήγην ἐν τῷ ὄκῳ ἀγαπητοῦ. Ἐπεὶ γοῦν ἐν τῷ νόμῳ, καὶ τοῖς προφήταις τὸ κατὰ τὸν σταυρόν θεωρεῖται μυστήριον, εἰκότως λέγει τὸ Εὐαγγέλιον, ὅτι ἐκ τοῦ νόμου ἰώτα καὶ ἡ κεραία οὐ παρέρχεται, ἀλλ' ἐστὶν οὐρανοῦ, καὶ γῆς σταθερώτερον· σημαίνων διὰ τῶν εἰρημένων τὴν ἐκ τοῦ πλαγίου γραμμὴν, καὶ τὴν κάθετον, δι' ὧν τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ καταγράφεται. Ἐδει γάρ, εἶδει μὴ μόνον δι' ἄκοης τὴν φύσιν χειραγωγείσθαι πρὸς τὴν τῆς θεότητος κατανόησιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἔψιν γενέσθαι τῶν ὑψηλοτέρων νοημάτων διδάσκαλον, ἵνα τοῖς διορατικωτέροις Θεολόγος γένηται ὁ σταυρός, ὡς ἐμφαίνων πᾶσαν τὴν κτίσιν

A sursum tendit e medio : per descendendi vero verbum, eam quæ deorsum a medio vergit ; per extrema demum malis eas quæ post commissa signa utrinque protenduntur. Sapienter præterea Salomon, cum de vera sapientia signum vitæ esse pronuntiavit⁸⁵, ipsam crucem significavit, de qua et Isaias vaticinatus est : « Elevabit, inquit, signum in nationibus⁸⁶; » et hujusce signi vim exprimens subdidit : « Congregabit dispersos Israel a quatuor alis terræ⁸⁷, » quatuor crucis oras sive initia insinuans. Quin etiam ipsa lignorum genera ex quibus compacta, **26** crux fuit, et gloriam Unigeniti in ipsa partam præcinituit his verbis : In cupressu (82), et pinu, et cedro glorificabo locum sanctum meum. Jeremias vero, qui prophetarum omnium maxime abundat B affectibus, Christi interfectores inducit se ipsos nutno hortantes : « Venite, ait, mittamus lignum in panem ejus⁸⁸; » crucem videlicet ligni nomine, panis vero indicat Salvatorem. Ipse enim est panis, qui de cælo descendit⁸⁹. Zacharias autem cum in Passionis salutiferæ contemplatione versaretur, ipsum Salvatorem in cruce conflatum videre se ratus, sic amanter interrogat : « Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum⁹⁰? » Et interrogationis suæ responsum hoc refert : « Quibus plagatus sum in domo dilecti. » Cum igitur crucis mysterium et in lege, et in prophetis eluceat, merito Evangelium dicit, ex lege ne unum quidem iota, aut apicem præteritum⁹¹, cælo scilicet, terraque firmiore : per hæc verba describens lineam (83), quæ obliqua est, et eam quæ ad perpendicularum, quibus crucis figura depingitur. Oportebat enim, oportebat non solum auditu naturam nostram ad Divinitatis intelligentiam quasi manu duci, sed etiam necesse erat ut visus altiorum sensuum fieret magister, adeoque crux, theologi partes ageret apud eos qui perspicaciore sunt mente præditi, ut pote creaturam omnem specie sua repræsentans. Ex cujus disciplina magnus quoque Apostolus profe-

⁸⁵ Prov. iii, 18. ⁸⁶ Isa. v, 26. ⁸⁷ Isa. li, 12. ⁸⁸ Jerem. xi, 1. ⁸⁹ Joan. vi, 41. ⁹⁰ Zachar. xiii, 6. ⁹¹ Matth. v, 18.

Francisci Scorsi notæ.

(82) *In cupressu*. De materia, ex qua crux Christi compacta, disputat Jacobus Gretserus tom. I, *De Cruce*, lib. i, cap. 4, 51 et 6, quem vide. Inter probabiles opiniones recenset eam, quam sequitur hic noster auctor; quam etiam S. Chrysostomi fuisse dicit, qui sic habet : Isaias etiam unde essent, et qualia crucis ligna, exponit his verbis : *In cupressu, pinu, et cedro simul locum sanctum celebrate*. Locus autem Isaiæ est ex cap. lx; ubi enim in nostra Vulgata habemus : *Gloria Libani ad te veniet : abies, et buxus, et pinus simul ad ornatum locum sanctificationis meæ*, LXX ita verum ἐν κυπαρίσσω, καὶ πεύκῃ καὶ κέδρω ἅμα δοξάσαι τὸν τόπον τὸν ἁγίόν μου. In quem locum vide interpretes. Ex Latinis Patribus venerabilis Beda addit etiam tribus ligni generibus quartum. *Cruce*, inquit in Collect., *de quatuor lignis facta est, quæ vocantur cypressus, cedrus, pinus, et buxus. Sed buxus non fuit in cruce, nisi tabula de illo ligno super frontem Christi fuit, in quo circumscripterunt Judæi titulum; cypressus fuit in terra usque ad*

tabulam; cedrus in transursum, pinus sursum. Hæc Beda. Plura in hanc sententiam lege apud Gretserum in loco dicto.

(83) *Describens lineam*. Qua ratione per iota et apicem crux Christi designatur Greg. Nyss. insignis auctor fuscæ explicat orat. i, in *Christi resurr.*, quem locum ubi legi, statueram huc transcribere ad illustrandum Theophanem, qui fortassis ab ipso sententiam hanc ut plerisque mutuatus est : sed ubi iterum legi eum locum integrum a Gretsero prolatum, et sua explicatione auctum, ad ipsum lectorem remittere visum est, ne actum agere, et longus essem ingratis. Satis erit hic breve dictum Chromatii, episcopi judicio etiam S. Hieronymi doctissimi et sanctissimi, qui Nysseno, cujus fuit æqualis, consentit : *In iota, ait, vel apice legis, crucis quoque sacramentum potest intelligi; qui iota et apex quantum in se imaginem crucis ostendunt*. Porro hac sententia ex auctoritate Theophanis nostri nititur Jacobus Pintus lib. de Christo crucifixo. Vide proœmium Isag

citus optat, ut Ephesi populus edoceatur ⁶³, quid sit A profunditas et altitudo et longitudo et latitudo, quodlibet crucis extremum proprio signans nomine.

At o ter felix signum, antiquæ maledictionis vindex! o divina et beata cruz! tecum enim, ut cum re animata colloquar, o cæleste sceptrum, regnum inexpugnabilis armatura, sacerdotum decus, Christianorum robur, infantium custos, temperantia juventutis, baculus senectutis, mundique tutamen: corroborata virtute tua fideles nostros imperatores (84), eosque contra impios Ismaelitas tuam adorationem contemptui habentes confirma: nos autem ad celebrandam tuam sanctam exaltationem hodie congregata tuo contactu sanctifica, et pastorem simul et gregem ab adversarii incursu incolumes præsta, servientes ei qui in te voluntarie fixus est, Christo vero Deo nostro, qui cum Patre, et Spiritu glorificatur nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

27 HOMILIA V.

Ex Evangelio secundum Lucam (85), Dominica prima, in illa verba: « Stans Jesus secundum stagnum Genesareï vidit duas naves, » et reliqua.

Quoniam hodie in Ecclesia (86) Evangelium ex Luca cæptum est recitari (sic enim faciendum Pa-

⁶⁴ Ephes. iii, 18.

Francisci Scorsi notæ.

(84) *Fideles nostros imperat.* De quibus imperatoribus, et quo sæculo hæc accipienda sint disputatum a nobis præcæm. II. Hic vero notetur mos bene precandi imperatoribus Græcis maxime solemnibus; precabantur autem potissimum πολλά ἔτη, seu πολυχρόνιον, multos annos, seu longam vitæ tempus; quod quamquam hæc hom. Theophanes non exprimit, præstat tamen hom. 55, quæ est de SS. Apostolis: Ἀδιαλείπτως εὐχομαι ἐν πολλαῖς ἔτων περιόδῳ τὸ κράτος διαφυλάττεσθαι τοῦ εὐσεβοῦς βασιλεῶς ἡμῶν. Nec illud unquam desistamus a Deo precari, ut per multos annorum circultus pio imperatori nostro conservet imperium. Et hom. De ramis Palmarum, εὐχόμενον ἐν βαθεῖ γῆρα τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν τῆς ἐπὶ γῆς ἀνταλλάξασθαι· precantes ut in summa senectute regnum hoc terrenum cum cælesti commutet. Ex quibus locis habemus hoc in concionibus factitatum; nihil vero solemnius ac tritius in conciliis œcumenicis, quam in fine cuiusque συνελεύσεως in peratoribus una voce πολλά ἔτη seu πολυχρόνιον acclamare. Lege Gretserum in Codicum Cypriat. De officiis aulæ Constanti. Sed et in epistolis synodicis hunc animadverti usum. Placet hic transcribere verba S. Sophronii patriarchæ Hierosolymit., quæ maxime congruunt huic Theophanis loco; orat siquidem ille etiam contra Saracenos virtutem a Deo imperatori corroborari; sedit enim S. Sophronius anno 635, quo jam eruperat ex Arabia colluvies Saracenorum, a quibus cum capta fuisset Hierosolyma, sanctus Sophronius mærore confectus obiit, Baron. ann. 635 et 56. Sic itaque in extremo epistolæ S. Sophronius: Τὴν ἔτην δὲ ἡμῖν πλουσίαν ἄγω παρακλήτων, ἵνα ἐκτενῆ ποιείσθε, καὶ ἀπαυστον τὴν πρὸς Θεὸν ἐκτετησίαν, καὶ δέησιν ὑπὲρ τῶν φιλοχριστῶν καὶ γαλινοτάτων ἡμῶν βασιλέων τῶν θεοῦ ἐκ τῆς βασιλείας λαχόντων τοὺς οὐρανοὺς, ὅπως αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐτῶν μὲν πληθύν πολλὴν προσχαρίζεται, νίκας τε

τῶ σῆματι. Ὅθεν καὶ ὁ μέγας Ἀπόστολος ἔρημ-
βεις ἐπεύχεται μυσταγωγηθῆναι τὸν ἐν Ἐφέσῳ
λαδὸν, τί τὸ βάθος, καὶ ὕψος, καὶ μήκος, καὶ πλάτος,
ἐκάστην τοῦ σταυροῦ προβολὴν ἰδίῳ σημάνας ὑπό-
ματι.

Ἄλλ', ὦ τριστόλιθον ξύλον, τῆς παλαιᾶς κατάρ-
λυτῆριον. Ὡθεὶ σταυρὲ καὶ μακάριε, ὡς γὰρ ἐμ-
ψύχῳ σοι διαλέγομαι! ὦ σκηπτρον οὐράνιον βασι-
λέων ὄπλον ἄμαχον, ἱερέων εὐπρέπεια, Χριστιανῶν
κράτος, νηπιῶν φύλαξ, σωφροσύνη νεότητος, βικτη-
ρία γῆρας, καὶ κόσμου ἀσφάλεια· κράτυνον τῆ ἰσχύϊ
σου τοὺς πιστοὺς ἡμῶν βασιλεῖς· ἐνίσχυσον αὐτοὺς
κατὰ τῶν ἀθέων Ἰσμηλιτῶν τὴν σὴν ἀβεβούτων
προσκύνησιν· ἡμᾶς δὲ τοὺς ἐν τῇ θεῆ σου ἀνοψώ-
σει συναθροισθέντας, τὴν σήμερον, τῇ θεῆ σου προσ-
ψύσει ἀγιάσον, καὶ διατήρησον ἀσινεῖς ἐκ τῆς τοῦ
ἀντιπάλου ἐπιβουλῆς καὶ ποιμένα καὶ ποιμνιον,
λατρεύοντας τῷ ἐν σοὶ ἐκουσίως παγέντι Χριστῷ τῷ
ἀληθινῷ Θεῷ ἡμῶν, τῷ σὺν Πατρὶ καὶ Πνεύματι
δοξαμένῳ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
αἰώνων. Ἀμήν.

OMIAIA E'.

Ἐκ τοῦ κατὰ Λουκᾶν Κυριακῆ πρώτῃ εἰς τὸ
« Ἐστὼς ὁ Ἰησοῦς παρὰ τὴν λίμνην Γεση-
σαρέτ, εἶδε δύο πλοῖα, » καὶ τὰ λοιπὰ.

Ἐπειδὴ περ ἀρχὴν εἰλήφει σήμερον ὑπαναγίνω-
σκεσθαι τῇ Ἐκκλησίᾳ τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον

μεγίστας, κατὰ βιβλίων δόξη, καὶ τρόπαια, καὶ
παίδων παισὶ αὐτοὺς στεφανώσεται, καὶ εἰρήνη θεῆς,
χαρᾶς, καὶ σκηπτρα μάστιγα δὲ Σαρακηνῶν
ὄφρῳν καταβράττοντα. Ἐqualem autem vobis oru-
lentam postulationem offero, ut instantem ad Deum
obsecrationem ac deprecationem faciatis pro amantibus
Christi serenissimis nostris imperatoribus, qui a
Deo clavum imperii acceperunt, ut illis Deus
plurimos largiatur annos et de Barbaris victorios
multas, et tropæa concedat, et ipsos in filiorum
filiis coronet, et pace divina circumdet, et sceptra
fortia atque potentia præbeat, que Barbarorum
quidem omnium maxime vero Saracenorum confringant
arrogantiam.

(85) *Secundum Lucam.* Varia hujus homiliæ
inscriptio. Unus codex V. Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κατὰ
Λουκᾶν Εὐαγγελίου, ἤγουν κυριακῆ μετὰ τὴν
Ἰψωσιν· In principium Evangelii secundum Lucam,
hoc est Dominica post Exaltationem. Alter itidem V.
Ἐκ τοῦ κατὰ Λουκᾶν Κυριακῆ πρώτῃ· Ex Evangelio
secundum Lucam Dominica prima. Quam inscriptio-
nem recepi additis primis Evangelii verbis: quæ
sane in mss. desunt in hac homilia; in aliis id
more sit. Itaque quod appositum majoris claritatis
gratia, non abhorret a consuetudine inscribendarum
harum homiliarum. In exemplari Parisiensis regie
Biblioth. solum est Μετὰ τὴν Ἰψωσιν τοῦ τιμίου
σταυροῦ. Quæ epigraphæ notat tempus, quo dicta
homilia, de quo rationem habes ab ipso auctore,
qui præmium huic homiliæ præmittit commune
omnibus totius anni periodo comprehensis, quod
notatur etiam proxima nota.

(86) *Quoniam hodie in Ecclesia.* Hæc distributio
quatuor Evangeliorum in omnes anni Dominicas
a Septembri inchoatas servatur etiam hodie in
Ecclesia Græca, ut ex ipsius ritualibus libris, ac
præsertim ἐξ Εὐαγγελισταρίου, qui liber continet
ordinem Evangeliorum totius anni, constat.

(ούτω γὰρ ἄνωθεν οἱ Πατέρες ἐπινοήσαντο, ὡς ἐκ-
φωνεῖσθαι μὲν τὸ κατὰ Ἰωάννην ἀπ' αὐτῆς τῆς
λαμπρᾶς ἀναστάσεως, μέχρι τῆς ἑορτῆς, καθ' ἣν ἡ
τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἑορτάζεται κάθοδος · ὁ δὲ θεὸς
Ματθαῖος ξυνέγραψεν ἐκεῖθεν ἀρχάμενον τῷ τέλει
τοῦ ἑνιαυτοῦ συγκαταλήγειν · τὸ δ' ἔντεῦθεν μυσ-
αγωγείσθαι τὴν Ἐκκλησίαν ὑπὸ τοῦ μεγάλου Λουκᾶ,
μεθ' ἑντος τῶν νηστειῶν τοῦ καιροῦ Μάρκῳ τῷ
θεοκλήρῳ), φέρε ζητήσωμεν, τί ἐστὶν Εὐαγγέλιον,
καὶ τίσιν ἀναλογοῦσι τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια, καὶ
διατί εἰσι τέσσαρα. Ἔστιν οὖν Εὐαγγέλιον τοῦ ἐξ
ἀναστάσεως βίου προδιατύπως δι' ἐναρέτου πολι-
τείας πρὸς τὴν μέλλουσαν ζωὴν καταρτίζον ἡμᾶς.
Ἐίπωμεν δὲ καὶ τίσιν ἀναλογοῦσιν, ἐπόμενοι τῷ
λόγῳ Μαξίμου τοῦ τὰ θεῖα σοφοῦ.

Ἐπειδὴ πρὸς ἀνθρώπους δέδοται ἡ τῶν Εὐαγγε-
λίῶν ἁγία τύπωσις, μικρῶ; δὲ κόσμος ὁ ἀνθρώπος

Francisci Scorsi notæ.

(87) *Quare sint quatuor.* In quaternario evange-
listarum numero mysticam inesse aliquam rationem
consentiunt multi ex Patribus, quorum alii aliam
excogitarunt, alii aliam. Illi figuram Testamenti
Veteris accommodarunt; nam et paradisi fluminibus,
et quatuor annulis, quibus arca Domini gestabatur,
ut Hieronymus in Prologo in Marcum scribit; et
quatuor animalibus Ezechielis I et Apocalyps. IV
præsignatum illum credunt. Præclare idem S. Hiero-
nymus. Prologo in Matthæum: *Isti igitur quatuor
evangelistæ universo terrarum orbe notissimi, et
ob hoc fortasse quatuor, quoniam quatuor sunt partes
orbis terræ per cujus universitatem Christi Ecclesiam
dilatauri, quod ipso sui numeri sacramento quodammodo
declararunt, hoc ordine scripsisse perhibentur.* Vide Maldonatum nostrum in Præfat.
illustrium Commentariorum in Evang. cui hæc
sancti Hieronymi ratio mystica maxime probatur.
Sed falli alia. Noster Theophanes in quatuor ele-
mentis sensibilis mundi cum virtutibus quatuor
principalibus comparandis, quæ in hominis parvo
mundo elementorum quædam rationem habent,
adeoque in quatuor ipsis Evangelis, ut quæ ad
hominem conformandum instituta sint, cum singulis
elementis ac virtutibus conferendis pie admodum
subtiliterque philosophatur. Pèpende ipsum au-
ctorem.

(88) *Maximi divinarum rerum consultissimi.* De
S. Maximo, quo auctore sæpius utitur Theophanes,
vide adnotata hom. I, not. 9. Hæc autem mystica
cum elementis quatuor virtutum analogia traditur
a S. Maximo cent. V Oeconom., cap. 95. Cujus
verba quanquam longiuscula, quia tamen non om-
nibus est in manibus tomus V Biblioth. SS. Patrum,
ubi ea exstant, et quia ipse auctor eam proportio-
nem pluribus quandoque declarat, quam Theopha-
nes, qui brevioribus, eoque obscurioribus, ad ipsum
illustrandum huc transferre ad rem pertinere visum
est. Atque utinam Græca ipsa S. Maximi haberem; li-
quidius ea ab ipso fonte peterentur. Proferam igitur
prout edita sunt tom. illo V ex interpretatione Joannis
Pici (a). Ὅπερ ἐστὶν ὁ αἰθρῶ, ἦγον τὸ πύριον στοι-
χεῖον, ἐν τῷ κατ' αἰσθητῶ κόσμῳ, τοῦτο ἐν τῷ κόσμῳ
τῆς διανοίας ἐστὶν ἡ φρόνησις, ὡς ἕξις φωτιστικῆ,
καὶ τῶν ἐφ' ἐκάστου τῶν ὄντων ἰδίῳ; πνευματικῶν
λόγων ὑπεδεκτικῆ [edit. ἀποδεκτικῆ], τὴν ἐν ὅλοις
ἀπλασῶς αἰτίαν δι' αὐτῶν ἐκφάνουσα, καὶ τῆς κατὰ
ψυχὴν περὶ τὸ θεῖον ἐφέσεως ἑλκτικῆ · καὶ ὅπερ
ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ ἐστὶν ὁ ἄηρ, τοῦτο ἐν τῷ
κατὰ διάνοιαν κόσμῳ ἐστὶν ἡ ἀνδρεία, ὡς ἕξις κτη-
τικῆ καὶ τῆς ἐμφύτου κατὰ πνεῦμα ζωῆς συνεκτικῆ

A tres jam ab initio censuerunt, ut Joannis quidem
Evangelium legeretur ab ipso reviviscentis Christi
claro dic, usque ad eum quo descensus sancti Spi-
ritus celebratur; et exinde inchoata quæ scripsit D.
Matthæus, una cum anni sine terminarentur; dein-
ceps vero a magno Luca de magnis mysteriis insti-
tueretur Ecclesia, divino præconi Marco juniorum
tempore relicto), age jam quæramus quid sit Evange-
lium, et quibus rebus quadam proportione respon-
deant quatuor Evangelia, et quare sint quatuor (87).
Est igitur Evangelium prævia immortalis vitæ in-
formatio, ad eam nos virtutum exercitium componens.
Dicamus nunc jam quibus cum rebus pro-
portionem habeant, Maximi divinarum rerum con-
sultissimi (88) viri doctrinam sequentes.

B Quoniam hominibus tradita est sancita Evange-
lii forma, parvum vero mundum (89) hominem

τε ἅμα καὶ δραστικῆ, καὶ τῆς κατὰ ψυχὴν περὶ τὸ
θεῖον ἀεικινήσιας τονωτικῆ · καὶ ὅπερ ἐν τῷ αἰσθητῷ
κόσμῳ ἐστὶ τὸ ὕδωρ, τοῦτο ἐν τῷ τῆς διανοίας κόσμῳ
ἐστὶν ἡ σωφροσύνη, ἕξις ὑπάρχουσα τῆς ἐν πνεύματι
ζωτικῆς γονιμότητος ποιητικῆ, καὶ τῆς ἀειδύστου
κατὰ τὴν ἔφεσιν περὶ τὸ θεῖον ἑρωτικῆς θέλησεως
γεννητικῆ · καὶ ὅπερ ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ ἐστὶν
ἡ γῆ, τοῦτο ἐν τῷ τῆς διανοίας κόσμῳ ἐστὶν ἡ
δικαιοσύνη, ἕξις ὑπάρχουσα κατ' εἶδος γεννητικῆ
πάντων τῶν ἐν τοῖς οὐσι λόγων, καὶ τῆς ἐν πνεύματι
κατὰ τὸ ἴσον ἐκάστῳ ζωτικῆς διαδόσεως ἀπονεμη-
τικῆ · καὶ τῆς οικείας ἐν τῷ καλῷ κατὰ τὴν θεῖαν
βάσεως ἀμετάθετος [male edita, μετάθετος], ἴδρωσις.
C Quod in mundo sensibus objecto ather est (ignem
scilicet elementum), id in animi mundo est prudentia;
tanquam scilicet habitus illustrans, ac qui spiritalis
in singulis proprie existentes capiat rationes, per
eas certo in universis Auctorem ac causam ostendens,
animique in Deum desiderium pelliciens: quodque
in mundo sensibus objecto est aer, hoc in animi
mundo est fortitudo, tanquam scilicet habitus movens,
innatamque spiritus vitam continens pariter ac effi-
ciens, jugemque circa Deum motus animi agitatio-
nem vigore contendens: quodque in mundo eodem
sensibus objecto est aqua, id in animi mundo est
temperantia; habitus scilicet vitalis in spiritu secu-
ditatis parens, jurgique erga Deum per cupiditatem
scaturigine, amoris illecebras gignens: quod denique
in mundo item sensibus objecto est terra, id in animi
mundo est justitia; nempe habitus omnium in rebus
rationum secundum speciem parens, æquamque in
spiritu singulis vitalem distributionem impertiens,
D nec non sui in eo quod honestum est fundati situs
firmitas ac immobilis sedes existens. Hactenus S.
Maximus, cujus vesigiis insistent Theophanes hæc
ipsa elementa realia, inquam, ut philosophico utar
vocabulo, et analogica, quatuor Evangeliorum
rationibus aptat. Et sane quæ de virtutibus uter-
que Pater Maximus et Theophanes dicunt, bre-
vibus etiam Adnotationibus a nobis erunt explicanda,
ut una opera duo auctores lucem accipiant.

(89) *Parvum vero mundum.* Eodem modo loquitur
sanctus Gregorius Nyssenus *De anima et resurrect.*:
λέγεται παρὰ τῶν σοφῶν μικρὸς τις εἶναι κόσμος ὁ
ἀνθρώπος ταῦτα περιέχων ἐν αὐτῷ τὰ στοιχεῖα οἷς
τὸ πᾶν συμπληρῶται. Dicitur a sapientibus
homo parvus quidem esse mundus, qui in sese hæc
elementa contineat, ex quibus rerum universitas con-
stat, atque completa est. Sed res est pro trita. Illud
fortasse non item quod D. Cyprianus in ipso nomine
protoplasti Ἀδάμ descriptum esse mundum autumat,

esse in externa, nostraque philosophia in confesso A est, utpote qui eadem, quæ mundus uterque, tum qui sub sensum, tum qui sub intelligentiam cadit, complectatur; congruenter Evangelia numerum quaternarium non excessere. Quatuor siquidem elementa sunt, quæ sensibus objectum hunc integrant mundum; quatuor itidem virtutum genera, quæ partem nostri intelligentia præditam ornant. Et quod est æther in hoc sensili mundo, hoc in mentis mundo prudentia; habitus illuminandi (90) vim habens, et suggerendi, quæ sint in singulis negotiis spirituales agendi rationes. Cum æthere igitur et prudentia mysticam quamdam habet proportionem sacrum Joannis Evangelium, ut quod omnium altissimum, et in arcanam Divinitatis fidem et cognitionem planius quam cæteri introducat. Aeris vero loco fortitudo est, utpote habitus impellendi vim habens (91), et insitam nobis (92) a spiritu vitam conservans. Aeris igitur, et fortitudinis similitudinem habet 28 Evangelium Lucæ, quippe quod rotundius, ac pluribus sit exornatum

παρά τε τῶν θύραθεν, καὶ τῶν παρ' ἡμῶν ὠμολόγηται, ὡς ἔχων τάτε τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, καὶ τοῦ νοητοῦ, ἀκολουθῶν τὰ Εὐαγγέλια οὐχ ὑπερβέβηκε τὸν τέταρτον ἀριθμὸν. Τέσσαρα μένουσι τὰ στοιχεῖα τὰ συμπληροῦντα τόνδε κόσμον τὴν αἰσθητὴν· τέσσαρες δὲ αἰνετικά ἀρεταὶ αἱ κοσμοῦσαι τὸ ἐν ἡμῖν νοερόν. Καὶ ὅπερ ὁ αἰθὴρ ἐν τῷ κόσμῳ τῷ αἰσθητῷ, τοῦτο ἐν τῷ κόσμῳ τῆς διανοίας ἡ φρόνησις, ἔξις φωτιστικῆ, καὶ ἡ τῶν ἐφ' ἐκάστῳ τῶν ὄντων πνευματικῶν λόγων ὑποδεικτικῆ· αἰθέρος οὖν, καὶ φρονήσεως μυστικὸν λόγον ἐπέχει τὸ κατὰ Ἰωάννην ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ὡς πάντων ἀνώτατον, καὶ ἀπλῆν μυστικῶς τὴν περὶ Θεοῦ πίστιν εἰσάγον, καὶ ἐνοιοῦσαν. Καὶ ὅπερ ὁ ἀήρ, τοῦτο ἀνδρεία, ὡς ἔξις κινήτικῆ, καὶ τῆς ἐμφύτου κατὰ πνεῦμα ζωῆς συνεκτικῆ. Ἄερος οὖν, καὶ ἀνδρεία τὸ κατὰ Λουκᾶν, ὡς περιοδικώτερον, καὶ πλειοσύν ἱστορίας κοσμοῦμενον. Καὶ ὅπερ ἐν τοῖς αἰσθητοῖς τὸ ὕδωρ, τοῦτο ἐν ἀρεταῖ; ἡ σωφροσύνη, ἔξις τῆς ἐν πνεύματι γονιμότητος ποιητικῆ. Ὑδατος δὲ καὶ σωφροσύνης λόγον ἐπέχει τὸ κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον, ὡς ἀπὸ

Francisci Scorsi notæ.

nimirum ejus quatuor characteribus quatuor orbis signari partes, per primum τὸ α' orientem ἀνατολήν, per τὸ δ' occidentem δύσιν, per secundum α' aquilonem ἀρξτον, per postremum μ' meridiem μεσημβρίαν. Addam et illud Gregorii Nazianz. qui nomina inter hominem, mundumque sapienter permutat, et illum magnum, hunc parvum mundum appellandum existimat oral. *De Nativit. Οὐδὲν τινα κόσμον δευτέρου ἐν μικρῷ μέγαν ἐπὶ τῆς γῆ; ἴσθησιν ἀνθρώπων ὁ Θεός.* Hoc est: *Quasi alterum mundum in parvo magnum constituit hominem, in terra Deus.*

(90) *Habitus illuminandi.* Aristot. vi *Ethic.* ad Nicomach. libro, prudentiam *oculum animi* appellat, eamque definit: *Habitus cum vera ratione activum circa ea quæ homini bona sunt.* Quæ definitio satis congruit cum iis quæ de prudentia S. Maximus, et Theophanes hic habet, solum mutata materia, circa quam versetur. Aristoteles enim agit de prudentia, quatenus est virtus humana, et circa honestum bonum in communi, quod naturaliter assequi homo possit, contineatur; at vero SS. Patres de prudentia potius infusa, quæ hominem dirigit ad finem supra naturam positum obtinendum; unde Πνευματικῶν λόγων ἐπιδεικτικῆν appellant, *Spiritualium rationum doctricem.* Cum autem prudentia habitus sit ex sua natura practicus, Græca hæc Theophanis, quæ eadem censeo esse S. Maximi, a quo ille sumit (nam et in versione Latina ascriptum est λόγους ubi interpretes vertit sermones) hæc, inquam, Græca τῶν ἐφ' ἐκάστῳ τῶν ὄντων πνευματικῶν λόγων, sic reddidi: *Quæ sint in singulis negotiis spirituales agendi rationes.* Quæ interpretatione planius mihi sum visus explicare mentem auctorum, quam si cum Joanne Pico vertissem: *Spirituales complectens sermones, qui singulis in creaturis peculiariter insunt.* Quid est prudentiam complecti sermones? nonne melius dixeris rationes (λόγος enim et sermo est, et ratio), sed ratio hic convenit magis, et quidem agendi? Quid est quæ in singulis creaturis insunt? Nonne rectius et clarius in singulis rebus, seu negotiis, quæ agendi subjectum sunt? Jam vero quia prudentiæ actus non cognoscendi solum vim habet, sed etiam dirigendi practice, et cum efficacia movendi appetitus ad agendum, ut Aristot. *Ethic.* vi, et S. Thomas, omnesque theologi docent, recte S. Maximus addidit: *Et anime desiderium erga numen divinum ali-*

ciendi vim habet; quæ tamen verba Theophanes præcidit.

(91) *Impellendi vim habens.* Fortitudinem docet Aristot. lib. iii *Ethic.* esse περὶ φόβους καὶ θάρρη. Unde ejus officium non solum cernitur in moderando timore, ne retardet ab eo quod ratio honestum esse in periculis, præsertim belli præscribit, sed in audacia quoque excitanda, qua impellitur animus ad præclara, viriliaque in aggrediendis hostilibus faciunda facinora. Ἀνδρίζονται, inquit idem, ἐν οἷς ἔστιν ἀλήθ, καὶ καλὸν τὸ ἀποθανεῖν. *Fortes in iis viriliter se gerunt, in quibus vires spectantur, aut præclarum est mori.* Et infra hac ἀξίαν, καὶ ὡς ἂν δ' πάσχει, καὶ πράττει ὁ ἀνδρεός. Atque hinc Peripatetici, ut scribit M. Tullius in *Tusc. quæst.* cotem fortitudinis iracundiam esse dicebant, ut quæ illam acuat adversus hostes. Idemque Homerus sæpe σθένος ἔμβαλε θυμός. *Vires incitat ira.* Unde intelligitur quam commode dictum ab his Patribus fortitudinem esse ἐξιν κινήτικῆν, habitum movendi vim habentem; et ob id cum aere, cujus est in impellendo vis maxima, comparetur.

(92) *Et insitam nobis.* Desunt hæc verba in cod. P. Καὶ τῆς ἐμφύτου κατὰ πνεῦμα ζωῆς συνεκτικῆ, quæ restitui ex alio codice; et sane ea sunt in S. Maximi doctrina. Sed quid sibi volunt hæc similitudine SS. Patres? Hoc opinor, quemadmodum aer vitalis est animali, quod sine illius reciprocatione; qua depellitur calidus, trahitur frigidus ad refrigerandum cor, vitam retinere non posset: ita sane cum imbecilla natura hominis plerumque in operatione virtutum, ac vita, quæ secundum Deum vivitur, staccescat, atque deficiat, nisi fortitudo succurrat, quæ excitet animum, nec sinat eum angui, ac veluti spiritum prælocari in curriculo obeundo virtutum, vita spiritus durari non potest. Id magis explanavit S. Maximus his verbis, Perpetuumque animæ motum circa nomen divinum vehementer intendit, quæ Theophanes brevitati consulens prætermitit. Faciunt maxime ad hanc explicationem firmandam verba S. Antonii abbatis ad suos, quæ refert in ejus Vita S. Hieronymus: *Sed vos, o viscera mea, admonere, ne tanti temporis laborem repen e perdatis; hodie vos religiosum studium arripuisse arbitramini: et quasi ceptæ voluntatis fortitudo succrescat.*

τοῦ βαπτίσματος; Ἰωάννου, καὶ τῆς κηρυττομένης ἀπ' αὐτοῦ μετανοίας ἀρχόμενον, καθ' ἣν ἡ σωφροσύνη συνέστηκε. Καὶ ὅπερ ἡ γῆ, τοῦτο ἡ δικαιοσύνη, ἕξι τῆς ἐν τῷ καλῷ βάσεως ἀμετακίνητος, καὶ ἀμετάθετος ἰδρυσις. Γῆς οὖν καὶ δικαιοσύνης τὸ κατὰ Ματθαῖον, ὡς φυσικώτερον τὴν λόγον ποιούμενον. Τοῦτων οὕτω σαφηνισθέντων ἡμῖν, ἔγε δὴ καὶ τὸν ἀναγνωσθέντων λόγων ἀψώμεθα.

stabilitatis in bono firmum et immobile est fundamentum congruit Evangelium, cum scilicet sermonem habeat naturæ magis accommodatum. Illis igitur a nobis sic

Τῷ καιρῷ ἐκεῖνω, « Ἐστὼς ὁ Ἰησοῦς παρὰ τὴν λίμνην Γενησαρετ εἶδε δύο πλοῖα ἐστῶτα παρὰ τὴν λίμνην. » Ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας ἤρξατο συναγεῖρειν τοὺς μαθητάς· ἐκεῖθεν γὰρ ἄγεται Πέτρον, καὶ Ἀνδρέαν, καὶ Φίλιππον, καὶ τοὺς Ζεβεδαίου υἱούς. Τάχα μὲν τὴν θρηψαμένην τιμῶν, τάχα δὲ καὶ σημεῖον τοῦτο τιθεὶς, ὡς ἐκ τῆς ἀστάτου ταύτης ζωῆς, καὶ κατακυλιστῆς τῶν πραγμάτων φοροῦς τοὺς ἀποστόλους συνέλεξεν. Γαλιλαία γὰρ κατακυλιστὴ ἐρμηνεύεται. Καὶ μὴν καὶ τὸ ἐν τῇ λίμνῃ τούτους ἰδεῖν, κάκειθεν ζωγράφει αὐτοὺς, εἰς ταύτην φέρει τὴν ἐννοιαν, τὴν ῥέουσιν τοῦ βίου, καὶ παραχώδη ζῆλῳ τοῦ λόγου σημαίνοντος. Ὅρα οὖν δύο πλοῖα παρὰ τὴν λίμνην ἐστῶτα. Οἱ γὰρ ἐκατέρων τῶν πλοίων προϊστάμενοι ἀλιεῖς δι' ὅλης τῆς νυκτὸς κο-

⁶³ Luc. v, seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(93) *Spiritualem fecunditatem.* Quid hæc fecunditas temperantiæ, et cur eo nomine cum aquæ elemento analogiam habere dicatur, non est ita manifestum, ut duarum superiorum virtutum ratio. Utrumque igitur expediendum; ac primum de aqua certam ponit S. Maximus eam habere fecunditatem, et gignendi vim. Quod ex ea opinione dictum, in qua, ut Pererius refert lib. i in *Gen.*, omnes ferme Patres theologice consentiunt, ex aqua in mundi primordio non solum pisces, sed etiam aves fuisse productos. Eam innuit S. Hieronymus epist. 88: *Primum de aquis quod vivit egreditur, et pennatos fideles de terra ad cælum levat.* Et S. Ambrosius auctor hymni qui in Ecclesia canitur in Vesperis feria v:

*Magnæ Deus potentie,
Qui ex aquis ortum genus
Partim remittis gurgiti,
Partim levat in aera:
Demersa lymphis imprimens,
Subvecta cælis irrogans,
Ut stirpe ab una procreta
Diversa rapiant loca.*

Eiusdem S. Damasceni. lib. ii *De fide*, cap. 9, sententiam docet, eamque S. Basilii auctoritate confirmat. Verba omitto, ne longior sim. Plures auctores laudatos apud ipsum Pererium leges, qui etiam refert Eugubinum in *Cosmopœia* censere non solum pisces et aves, sed etiam aerem ex aqua fuisse productum. Ex philosophis Græcis Thales Milesius aquæ rerum omnium principium tribuit; ex qua opinione etiam veteres poetæ Oceanum rerum parentem vocarunt. Catullus:

Oceanusque pater rerum, qui amplectitur orbem.

Et Hom. Ποταμοιο βέεθρα Ὀκεανοῦ, ὡσπερ γένεος πάντεςσι τέτυκται· *Oceani, qui omnium genitor est.* Quod ea ratione tam universe de aqua prolatum, quod generationi et plantarum, et animalium humidum maximam vim et partem habeat. Hoc

historiis. Quam porro in sensilibus aqua, hanc inter virtutes vim obtinet temperantia, habitus spirituales secunditatem (93) efficiens. Habet igitur cum aqua et temperantia quamdam affinitatem Evangelium Marci, ut quod a Joannis baptismate et a pœnitentia per ipsum prædicata sumat exordium, secundum quam constituitur temperantia. Quod vero terra, hoc est iustitia, habitus, qui stabilitatis (94). Terræ igitur et iustitiæ Matthæi congruit verba explicare aggrediamur.

In illo tempore, « Stans Jêsus secus stagnum Genesaret vidit duas naves stantes secus stagnum. » A Galilæa congregare discipulos cœpit: inde enim Petrus, et Andreas, et Philippus, et Zebedæi filii ducuntur. Forsan, ut altricem suam terram eo honestaret honore; fortassis etiam, ut hoc facto indicaret ab instabili hac vita, et volubilitate rerum interitu a se collectos fuisse discipulos. Galilæa enim *volubilis* (95) exponitur. In hanc etiam sententiam recidit, quod eos viderit in stagno piscantes, et inde eos abduxerit: fluxam scilicet, et perturbationibus agitatam vitam significante sermone. Vidit igitur duas propter stagnum naviculas stantes. Qui enim utriusque præerat piscatores, ubi nihil per totam noctem impenso labore fuerant ex-

igitur posito, illud restat qua ratione temperantia spirituales fecunditatem habere dicatur, eam non aliunde quam ex mystica theologia petendam censeo. Quandoquidem enim temperantia in moderanda voluptatum earum quæ sensibus percipiuntur, concupiscentia, occupatur, quo plus animus sibi ab huiusmodi delectationibus temperarit et abstinerit, eo magis idoneus efficitur ad virtutum progignendas actiones, et fructus vitæ spiritualis: *Generatio rectorum benedicetur*, inquit psal. cxi, qui versiculus de prole bonorum operum, quam abonde iusti producant, utpote quibus Dominus benedixerit, explicatur ab eminentissimo Psalmorum interprete cardinali Bellarmino.

(94) *Immobile est fundamentum.* Terram veluti fundamentum mundi, utpote omnium infirmum elementum existimari planum est: *Initio tu, Domine, terram fundasti*, inquit Psaltes, hoc est uti fundamentum totius machine mundi, non tam super alium, quam supra nihilum eam constituisti, quippe creatam ex nihilo esse. Eaque ratione immobilis terra, juxta illud Eccl. i, 4: *Terra autem in æternum fiat.* Huic igitur virtus iustitiæ assimilatur ab his Patribus, eo quod ipsa in iure nature consistat, quod est totius iustitiæ fundamentum, et quidem immutabile et invariabile impressum a Deo mentibus hominum, quod est, ut M. Tullius ait: *Non scripta sed nata lex; quam non didicimus, accepimus, legimus; verum ex natura arripimus, hausimus, expressimus: ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus.* Porro quod ait hic Ceramens Evangelium S. Matthæi φυσικώτερον τὸν λόγον, hoc est sermonem magis naturæ accommodatum habere, ideo dictum intelligas, quod is quæ ad humanam Christi generationem, et naturam maxime pertinent, Evangelio suo complexus sit: unde illi symbolum hominis effigies.

(95) *Galilæa enim volubilis.* A radice ἕλα volvit, revolvit. Vide præterea hom. 28, in not.

piscati, dimissis navigiis, in retibus, quæ nihil ceperrant, ablundis otium conterebant. Venit itaque Dominus, et « Ascendit in navim Simonis; et rogavit eum a terra reducere pusillum; et sedens docebat de navicula turbas. » Quid est quod illis e navi verba facit? Quoniam conferta populi multitudo convenerat, ne confluentibus adhuc, et circumstantibus se turbis, doctrinam non possent auditores excipere, in navim ascendens sub aspectum sibi omnes subjicit. Ubi vero finem loquendi fecit, jussit Simonem in altum ducere, et laxare ad piscatum retia. Ille vero : « Per totam, inquit, noctem laborantes nihil cepimus; in verbo autem tuo laxabo rete : et cum hoc fecissent, concluderunt piscium multitudinem copiosam. »

Hoc igitur historice narratum miraculum est. Nos 29 vero sublato litteræ aulæ, ad contemplandam allegoriam animum intendamus. Quippe nos etiam verba ipsa adhortantur, ut in altum sententiarum pelagus provehamus historiam, et ad capiendum altiore intellectum rete nostræ orationis explicemus. Quid igitur tenue nostrum rete expiscabitur? Stagnum Genesaret turbulenta est hominum vita, suburbanum principis mundi hujus. Genesaret quippe, si interpretaris, *hortum principum* (94) sonat : quem profecto dæmones, principatu mundi occupato, veluti propriam possessionem vindicant sibi. In hoc igitur vitæ hujusce stagno duo navigia innabant, Judæorum et gentium populi (97) duo : quorum hunc regebat lex naturalis ; illum alterum scripta. Sed solum utrique transgressi, nec quidquam bene recteque gerendo leges illas inertes, et opere vacuas, quantum in se fuit, ostenderunt. Ac legumilatores, quippe qui capere nihil piscatu potuerant, retia lavarunt. Præcepit enim discipulis etiam ipse Salvator, ut excuterent de pedibus pulverem ejus civitatis, quæ prædicationem non receperat. Quod autem ait : « Per totam noctem laborantes nihil cepimus, » ita intelligendum est : Per omne tempus, quod incarnationem Domini (98) præces-

“ Matth. x, 14.

Francisci Scorsi notæ.

(96) *Hortum principum*. γὰ et ἄρτ hortus ἡ D princeps, a radice ἡ principatum obtinere.

(97) *Et gentium populi*. Male mutilatus hic locus est in cod. P. post verba ὁ ἐξ ἔθνῶν sequitur ὁ νόμος ὁ φυσικὸς. Cum ita ad integram sententiam continuanda sint verba, quæ reperi in cod. G. ὁ ἐξ ἔθνῶν λαός, καὶ ὁ ἐξ Ἰουδαίων προσηγορία μὲν τοῖς ἐξ ἔθνῶν ὁ νόμος ὁ φυσικὸς.

(98) *Quod Incarnationem Domini*. Ita vertenda comode visa est vox οἰκονομία. Si dispositionem, vel administrationem, vel dispensationem hoc loco prout sonat οἰκονομία vertissem, verbum non rem expressissem. Hanc versionem comprobant frequentissimus usus sanctorum Patrum Græcorum, apud quos observavi vocem οἰκονομίαν idem non raro esse planissime, atque ἐνανθρωπήσιν seu ἐσαρκώσιν, seu σάρκωσιν, quibus itidem Græci scriptores abundant, inhumanationem, si Latinus sermo receperet, vel Incarnationem, quod Ecclesia Latina recipit. Meam observationem comprobari a Jacobo Billio animadverti cap. 40 suarum *Sacr. Observat.*

πιάσαντες, ὡς οὐδὲν ἤγρευσαν, ἀφέντες τὰ πλοῖα ἡσύχαζον πλύνοντες τὰ δίκτυα, ὡς μηδὲν ἀλιεύσαντα. Ἔρχεται οὖν ὁ Δεσπότης, καὶ « Εἰσεῖσιν ἐν τῷ πλοίῳ τοῦ Σίμωνος, καὶ ἠρώτησεν αὐτὸν ἐπαναγαγεῖν ὀλίγον, καὶ καθίσας ἐδίδασκεν ἐκ τοῦ πλοίου τοὺς ὄχλους. » Τὸ βουλόμενος ἀπὸ τοῦ πλοίου αὐτοῖς διαλέγεται ; Ἐπειδὴ πολὺ πλῆθος ἦν ἡ συνέλευσις ὡς ἂν μὴ κύκλω περιθεόντων τῶν ὄχλων, ἀνήκοος ἡ διδασκαλία γένηται τοῖς πολλοῖς, εἰς τὸ πλοῖον εἰσελθὼν κατὰ πρόσωπον ἱστησιν ἀπαντας. Πausάμενος δὲ τὸ λαλεῖν, εἰς βάθος ἐπανήγαγεν κελυεῖ τοὺς περὶ Σίμωνα, καὶ χαλάσαι πρὸς ἄγρην τὸ δίκτυον. Οἱ δὲ, « Δι' ὄλης, φασί, νυκτὸς κοπιάσαντες, οὐδὲν ἐλάβομεν, ἐπὶ δὲ τῷ ῥήματι σου χαλάσωμεν τὸ δίκτυον ; καὶ τοῦτο ποιήσαντες συνέκλεισαν πλῆθος ἰχθύων πολὺ.

Τοῦτο μὲν οὖν τὴ τῆς ἱστορίας παράδοξον. Ἡμεῖς δὲ τὸ γραφικὸν διάραντες καταπέτασμα τῆ θεωρίας τὸν νοῦν προσερείσωμεν. Προτρέπει γὰρ καὶ ἡμᾶς ὁ λόγος ἐπαναγαγεῖν τὴν ἱστορίαν ἐπὶ τὴ βάθος τῶν νοημάτων, καὶ χαλάσαι τοῦ λόγου τὸ δίκτυον εἰς ἄγρην τῆς θεωρίας. Τὸ οὖν ἀγρεύει τὸ ἀσθενὲς ἡμῶν δίκτυον ; Ἄμνη Γενησαρετ ἡ ταραχώδης τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ βιοτή, τὸ προάστειον τοῦ ἀρχοντος τοῦ κόσμου τούτου. Γενησαρετ γὰρ κῆπος ἀρχόντων ἐρμηνεύεται ; ἐπειδὴ οἱ τοῦ κόσμου κατάρξιντες δαίμονες, ὡς ἴδιον κτήμα τοῦτον ἑαυτοῖς ψικεύσαντο. Ἐν ταύτῃ οὖν τῇ βιωτικῇ ἄμνη τὰ δύο πλοῖα ἦσαν δινηχόμενα, ὁ ἐξ ἔθνῶν λαός, καὶ ὁ ἐξ Ἰουδαίων. Προσηγορία δὲ τοῖς μὲν ἐξ ἔθνῶν ὁ νόμος ὁ φυσικὸς, τοῖς δὲ ἐξ Ἰσραὴλ ὁ γραπτὸς. Ἄλλ' ἀμφοτέρω παραβάντες ἐκάτερον, καὶ μηδὲν κατορθώσαντες, ἀπρακτεῖν τοὺς νόμους παρεσκευάσαντο. Καὶ οἱ μὲν νομοθέται ἀπέπλυναν τὰ δίκτυα, ὡς μηδὲν ἀγρεύσαι ἰσχύσαντα. Ἐνετείλατο γὰρ τοῖς μαθηταῖς καὶ ὁ Σωτὴρ ἀποτινάξαι τὸν κοινορτὸν ἐκ τῶν ποδῶν τῆς μὴ δεξαμένης τὸ κήρυγμα πόλεως. Τὸ δὲ, « Δι' ὄλης νυκτὸς κοπιάσαντες οὐδὲν ἐλάβομεν, » οὕτω νοητέον. Νῦν ἦν ἀγνοίας Θεοῦ παρ' ὄλον τὸν πρὸ τῆς οἰκονομίας καιρὸν, καθ' ὃν οἱ προφῆται πολλὰ κοπιάσαντες

Cujus hæc verba : *Cum innumeris locis Græci Patres, οἰκονομίαν ἀντὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ, accipiant, eamque etiam ita Theodoretus exponat in Polymorpho, qui tum dispensationem vel administrationem vertere maluit, quam Incarnationem, vel assumptam humanitatem, vel nisi durius est hoc vocabulum, inhumanationem, quam recte id faciant ipsi viderint : mihi quidem nihil dicere videntur, quod lector Græci sermonis ignarus intelligat.* Hæc Billius. Idem Cossalvus Ponce in epist. 3 Theophrasti Nicæni. Quare non est operæ loca hic congerere SS. Patrum Gregorii Naz., Basilii, Chrysost., Damasceni, Sophronii Hierosolym., Joannis Cyparissiotæ et aliorum, quæ inter legendum adnotaveram, ne in re perspecta et explorata λυχνὸν ἄπειν ἐν μεσημβρίᾳ videar. Nec vero solum ipsum Incarnationis opus, sed etiam universam Christi vitam, seu vitæ rationem, actiones, et mortem οἰκονομίαν videas appellatam. Id animadvertit Budæus, qui vitam Christi, et ejus θεωρίαν, hoc est divinam operationem οἰκονομίαν appellatam docet. Sed

οὐδένα ἔπειθον εἰσελθεῖν εἰς τῶν δικτύων τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπιγνώσεως. Ὅτι δὲ νύξ ἦν πρὸ τῆς παρουσίας Χριστοῦ, ὁ Παῦλος βοᾷ· « Ἦ νύξ προέκοψεν, ἢ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν. » Ὅπηνίκα οὖν ὁ τῆς δικαιοσύνης ἀναστῶν ἤλιος πρῶταν εἰργάσατο, τότε δὴ, τότε τὸ ἀποστολικὸν χαλασθὲν δίκτυον, τὸ εὐαγγελικὸν λέγω κήρυγμα, τὴν λογικὴν ἄγρην συνήγαγεν. tunc sine, tunc apostolicum rete laxatum, evangelicam dico prædicationem, prædam ratione prædicationem congregavit.

Ἄλλὰ πῶς οἱ ἐν τῷ ἑτέρῳ πλοίῳ συνελάθοντο, ὥστε μὴ διασχισθῆναι τὸ δίκτυον; « Διεβρήγγυτο γὰρ, φησὶ, τὸ δίκτυον; » ὥστε μὴ δύνασθαι ἀναγαγεῖν αὐτὸ. « καὶ κατένευσαν τοῖς μετόχοις τοῖς ἐν τῷ ἑτέρῳ πλοίῳ τοῦ ἐλθόντα; συλλαβέσθαι αὐτοῖς. » Τί οὖν τοῦτο αἰνίττεται; Πολλοὶ διαβρήξαι τὸ εὐαγγελικὸν ἐπεχέρισαν δίκτυον, οἷος ἦν ὁ δυσσεβέστατος Ἄρειος, ὁ διαβρήξας τὸν χιτῶνα τοῦ Μονογενοῦς, κατὰ τὴν γενομένην τῷ Ἀλεξανδρείας προέδρω ἐμφάνειαν· Ὁ τολμήσας ἀναίδην διελεῖν αὐτὸν τῆς πικρικῆς οὐσίας, καὶ συναριθμῆσαι τοῖς κτίσμασιν. Οἷος μετ' ἐκέῖνον Εὐνόμιος γέγονε, Μακεδονίος τε καὶ Ἀπολλινάριος, καὶ ὁ λοιπὸς τῶν αἰρεσιάρχων κατάλογος, ὅφ' ὧν διαβρήγγυσθαι τὸ τῆς διδασκαλίας δίκτυον ἐκινδύνευσεν. Ἄλλ' ἤκασιν ἀρωγὸι οἱ ἐκ τοῦ ἑτέρου πλοίου, οἱ ἐκ τῶν ἐθνῶν δηλαδὴ, οἱ τοῦς λήρους τῶν αἰρετικῶν, καὶ τὰς αὐτῶν πιθανολογίας σοφίᾳ λόγων ἐλέγξαντες. Ὅποιος ἦν ὁ πολὺς Διονύσιος, ὁ σοφὸς; Ἰερρόθεος, Ἰουστίνος καὶ Κλήμης,

⁶⁶ Rom. XIII, 12.

Francisci Scorsi notæ.

hujus vocabuli usum vel a prima origine exacte explicare non pigebit. Conducat ea explicatio ad locos SS. Patrum sexcentos percipiendos. Igitur οἰκονομία proprie, et ex ratione vocis dispensationem et administrationem rei familiaris significat: ampliatur etiam ad urbium gubernationem, et quandoque ad ipsam oratoriam et poeticam dispositionem, et ordinem dicendi, et omnino ad quodcumque humanum negotium. Verum ad divinum quoque negotium diviniatque dispositionem, seu providentiam significandam usi scriptores sacri Græci in primis, et deductus mihi videtur hic usus ex D. Paulo qui epist. ad Ephes. ea utitur voce cap. I, vers. 10: *Quod proposuit in eo in dispensatione, eis οἰκονομίαν plenitudinis temporum instaurare omnia in Christo*, hoc est post evoluta jam et completa tempora, quæ ipse disposuerat, in quibus esset omnia per Christum instauraturus. Et cap. III, vers. 11: *Si tamen audistis dispensationem gratiæ Dei, quæ data est mihi, ubi οἰκονομία significat ipsam administrationem prædicandi Evangelii, et dispensandæ gratiæ Christi*. S. Paulo commissam, juxta illud ad Corinth. I, IV, 1: *Sic nos existimet homo ut ministros Christi et dispensatoris mysteriorum Dei*. Et Ephes. III, 9: *Illuminare omnes quæ sit dispensatio sacramenti absconditi a sæculis in Deo, qui omnia creavit*; ubi οἰκονομία legendum, non κοινωνίαν cum interprete Latino, et Græcis Patribus, et ex Biblii regis, ut advertit Cornelius a Lapide in hunc locum; ita ut dispensatio sacramenti significet admirandam Dei dispositionem et providentiam, qui vocare gentes ad verum cultum, et universum humanum genus per incarnationem, nativitatem, mortem et resurrectionem Christi salvum præstare decrevit. Hanc igitur dispositionem κατ' ἐξοχὴν per excellentiam SS. Patres οἰκονομίαν simpliciter vocant. Atque hæc nostra explicatio non nullum discrepat ab ea

A sit, ignorantia Dei, tanquam in nocte versabantur homines; cum sane prophetæ multo labore sumpto neminem in Dei cognitionem, tanquam in rete venire persuaserint. Quod vero nox ante adventum Domini fuerit, clamat Paulus: « Nox præcessit: dies autem appropinquavit ». Postquam igitur Sol justitiæ exoriens matutinum attulit tempus,

Sed quo pacto qui in altera navi opitulati sunt, ne rete discinderetur? « Rumpebatur, inquit, rete, ita ut illud attollere non possent, et annuerunt sociis, qui erant in altera navi, ut venirent et adjuvarent eos. » Quid igitur per hoc adumbratur? Multi evangelicum rete discindere conati sunt, quorum in numero fuit impiissimus Arius, qui Unigeniti Dei tunicam discidit, sicuti Alexandriæ patriarchæ (99) per speciem ostensum est; qui per summam impudentiam illum a Patris essentia disjungere, et in rerum creaturarum numero ausus est recensere. Cujusmodi etiam post illum 30 Eunomius fuit, et Macedonius, et Apollinarius, et reliqua hæresiarcharum series, a quibus parum abfuit quin rete doctrinæ rumperetur. Verum præsto fuerunt adjutores; qui in altera navi nimirum ex gentibus erant, qui hæreticorum nugas, et eorum verborum lenocinia orationum sapientia refutarunt. Ex quibus fuit magnus Dionysius (1), sapiens Hierotheus,

C quam tradit Franc. Turrianus vir doctissimus nostræ societ. in Notis ad Joannem Cyparissiotam, cap. 1, quæ quidem inhæret maxime in vi vocis, quæ pertinet ad rem familiarem. Sed nos eam amplissime sumpsimus, auctoritate scriptorum veterum etiam profanorum freti. Sed et alii præter Græcos hæc Græca voce, vel illi respondente Latina aliqua hoc mysterium nuncuparunt. Ita sæpe in concilio Florent. appellatum leges οἰκονομίαν cum de hoc sermo est. S. Leo Magnus cum in sermonibus et epistolis passim illud susceptæ incarnationis dispensationem appellet, ad Græcam οἰκονομίαν. Respicit S. Hilarius expressè lib. XII *De Trinit.*: *Sed ut superioribus libris docuimus, dispensationem assumpti corporis (hæretici) rapiunt ad contumeliam Divinitatis*. S. Hieronymus epist. ad Oceanum et Pammachium hoc vocabulum Latinum fecit scribens de Apollinario Laodicensi episcopo: *Is dimidiatam Christi introduxit œconomiam*; nimirum cum ille dimidium tantum Christum nobis daret, carnem scilicet, cum animam eum suscepisse inficietur, ejusque loco Verbum fuisse asseveraret, damnatus est a Damaso papa et a Gregorio Nazianz. sæpe refutatus. Itaque nos hic quidem incarnationem Christi recte reddidisse existimabimur οἰκονομίαν. Et si aliis in locis etiam œconomiam vel dispositionem divini consilii, vel consimili ratione variandæ locutionis causa eandem vocem reddiderimus, non discrepabimus ab usu SS. Patrum vel Græcorum, vel Latino-

(99) *Alexandriæ patriarchæ*. Petri Alexandrini, qui Maximini jussu obruncatus martyr fuit. De hac specie ei per visum oblata vult Baronium anno Christi 310, et alios scriptores ecclesiasticos.

(1) *Magnus Dionysius*. De his Ecclesiæ antiquissimis Patribus si quis quidpiam ignorat, et avertit scire, legat scriptores ecclesiasticæ historiæ: sed

Justinus et Clemens, et quotquot eorum ævo claruerunt, qui partes suas in prædicando Evangelio contulerunt, et Ecclesiam perfecerunt. Sed filium historiæ, si placeat, iterum resumamus.,

« Quod cum videret Simon Petrus, procidit ad genua Jesu dicens : Exi a me, quia homo peccator sum, Domine. » Petrus sane cum tantam piscium copiam captam esse videret, pavore correptus, Dominum præ magna in eum reverentia orabat ut exiret a navi. A quo responsum tulit : « Noli timere ; ex hoc jam homines eris capiens. » Verum huc loci progressu mihi venit in mentem quoddam deliramentum Græcorum. Qui enim adversus Ecclesiam tanquam rabiosi canes oblatrant, et sacrum hoc rete dilacerare contendunt, ad cætera maledicta, quæ fœtida ex anima sua eructantur, hoc etiam addiderunt : Si discipuli, inquam, instat. piscium captare homines jussi sunt, ut hoc loco : « Eris homines capiens ; » et alio : « Venite post me : faciam vos fieri piscatores hominum⁶⁶ ; » piscatores vero e vita in mortem pisces adducunt ; qui enim in aqua victitant, illis vitalis est aqua, lethalis aer ; ut qui in terra, contrario modo res habet : si hoc, inquam, verum est, discipuli Christi, qui homines prædicatione piscantur, perniciem illis et mortem uti piscibus afferunt. Hæc sane loquitur Juliani Apostatæ (2) impura et temeraria, et subsannatrix lingua ; cujus sub labiis venenum aspidum latet, et cujus dentes arma et sagittæ, ut ait P-almus⁶⁷. Sunt vero profecto rabidorum canum latratus ista sophismata, et venefici generis serpentum sibili, quibus ineptis paralogismis dilacerant

⁶⁶ Matth. iv, 19. ⁶⁷ Psal. lvi, 5.

Francisci Scorsi notæ.

præcipue illustres sunt, quas Petrus Allois soc. Jesu nuper edidit apostolicorum virorum primi sæculi vitas, questionibus et notationibus auctas singulas et illuminatas. De Dionysio et Hierotheo illum legè. Illud solum hic animadversum velim, ne quis nostro Theophani docto viro τοῦ ἀναρχοντισμοῦ crimen impingat, quod cum de hæresiarchis Ario, Macedonio, Eunomio supra dixisset, quod rete fidei evangelicæ disciderint ; hos nunc recenseat Patres, qui multo ante hærescon exortum exstiterunt, quasi ipsi illis sese doctrina opposuerint. Non confundit tempora Theophanes. Sed hoc solum velle, si totam allegoriæ seriem reputaris, plane percipies, prædicationem evangelicæ fidei ab apostolis quasi rete laxatam ; apostolicos autem viros ex gentium populo velut ex aliena navi accitos ad vitam fuisse ; congruum igitur erat allegoriæ ut eos nominaret Patres qui vel apostolorum ævo, vel illis proximi claruerint : ex quorum profecta sapientia, ac doctrina litteris tradita posteriorum hæreticorum prava dogmata rejecta et damnata fuerunt.

(2) *Juliani Apostatæ*. Adversus hunc impiissimum ac fidei desertorem imperatorem scripserunt Cyrillus Alex. libros decem, Gregor. Naz. orationes στήλητευτικάς, hoc est invecivas duas. Scripsit porro Julianus adversus Christianam religionem et evangelicam doctrinam libros, cum in expeditione contra Parthos suscepta versaretur ; de quibus sanctus Hieronym. epist. ad Magnum orat. urbis Romæ sic scribit : *Julianus Augustus septem libros in expeditione Parthica adversum Christum evomuit, et juxta fabulas poetarum suo se ense laceravit*. Et

καὶ οἱ κατ' ἐκείνους ἐκλάμβαντες, οἱ συναντελάθοντο τοῦ κηρύγματος, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐπλήρωσαν. Ἄλλ' εἰ δοκεῖ τὸν τῆς ἱστορίας λόγον αὐθις ἐπαναλάβωμεν.

« Ἰδὼν δὲ Σίμων Πέτρος, προσέπεσε τοῖς γόνασιν Ἰησοῦ λέγων · * Ἐξέλθε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι ἀνὴρ ἀμπερτωλὸς εἰμι, Κύριε. » Θάμβος γὰρ περιέσχεν αὐτόν. Ὁ μὲν δὲ Πέτρος τὴν τσσαύτην ἀγραν των ἰχθύων ἰδὼν, περιδείης γεγωνῶς, ὑπὲρ πολλῆς ἐλάβελας ἐξελθεῖν ἀντιβολεῖ τοῦ πλοίου τὸν Κύριον. Ἄντακούει δὲ · « Μὴ φοβοῦ, ἀπὸ τοῦ νῦν ἀνθρώπου· ἔση ζωγρῶν. » Ἄλλ' ἐνταῦθα γενόμενος τὸ Ἑλληνικὸν ἐντεθύμημαι παραλήρημα. Οἱ γὰρ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας λυτήσαντες, καὶ διαρρήξαι τὸ ἱερὸν τοῦτο δίκτυον ἐπιχειρήσαντες, πρὸς ταῖς ἄλλαις δυσφημίαις, ἃς ἐκ τῆς δυσώδους αὐτῶν ψυχῆς ἀπηρεύξαντο, καὶ τοῦτο προσέθηκαν. Εἰ ζωγρεῖν, φασὶν, οἱ μαθηταὶ τοὺς ἀνθρώπους καθ' ὁμοιότητα τῶν ἰχθύων τετάχαται, ὡσπερ ἐνταῦθα, « Ἐση ζωγρῶν, » καὶ ἀλλαχοῦ · « Δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἀλιεῖς ἀνθρώπων, » οἱ δὲ ἀλιεῖς ἐκ τῆς ζωῆς τοὺς ἰχθύας εἰς θάνατον ἀγρουν· ζωὴ μὲν γὰρ τοῖς ἐνύδροις τὸ ὕδωρ, θάνατος δὲ ὁ ἀήρ, ὡσπερ τοῖς χερσαίοις τὸ ἔμπαλιν · εἰ δὴ τοῦτ' ἐστὶν ἀληθές, οἱ μαθηταὶ ἄρα τοῦ Ἰησοῦ τοὺς ἀνθρώπους ἀγρευόντες διὰ τοῦ κηρύγματος, τῇ ἀπωλείᾳ, καὶ τῷ θανάτῳ, ὡς τοὺς ἰχθύας, παραδίδουσι. Ταῦτα μὲν φησὶν ἡ τοῦ παραβάτου Ἰουλιανοῦ γλῶττα ἡ μαρὰ, καὶ προπετής, καὶ φαυλίστρια, οὐ ἴδς ἀσπίδων ὑπὲρ τὰ χεῖλη, καὶ οἱ ὀδόντες ὀπλα καὶ βέλη, ὡς φησὶν ὁ Ψαλμός. Ἔστι κομιδῆ κυνῶν λυττόντων ὕλακὴ τὰ τοιαῦτα σοφίσματα, καὶ ὄρων ἰοδύλων τὰ τοιαῦτα

Cyrillus in Præfat. librorum decem, de quibus paulo supra memini, ad Theodosium imper.: *Cum igitur potentissimus Julianus linguam sortitus esset disertum, acuit eam contra nostri omnium Dominum Salvatorem Christum, et tres scripsit libros adversus sancta Evangelia, et contra piam Christianorum religionem. quibus multos commovit, et haud mediocriter offudit*. Hæc Cyrillus. Commemorat etiam libros hosce Libanius apud Socratem, lib. iii, cap. 19, quibus ait a Juliano superatum esse Porphyrium Tyrium in ideam argumentum scribentem. Sed uti Porphyrii scripta a sapientibus, piis et orthodoxis imperatoribus abolita sunt, ut refert Niceas in Comment. in Gregor. Naz., ita et simili, aliove fato sane felici Juliani libri interierunt. In his vero scripta fuisse ea deliramenta, quæ Theophanes noster veterum Patrum exemplo acriter in hac, et aliis sequentibus homilibus refellit, absque dubio existimo. A S. Cyrillo referuntur multa Julani dicta, quæ ipse refutat ; non hæc tamen reperi, quæ a nostro refutantur ; sunt enim illa apud Cyrillum magna pars adversus Moysen, et Vetus Testamentum. Porro quod S. Hieronym. septem, Cyrillus tres Julani libros dicat, ex diversa partitione operis id accidisse putatur, ut notat Baronius anno Christi 363, ubi quod ait in Cyrilli libris insertos Julani libros, non ita accipio ut omnes et integri libri referantur et inserantur a S. Cyrillo, sed ex iis dicta quedam, et ἀποσπασμάτια ; sunt enim quæ ibi intexta sunt, breviora, quam ut justum expleant librum ; quod legenti perspectum erit.

συρίσματα παραλογισμοῖς ἀβελτέροις τὴν ἀλήθειαν Α
 τεμαχίζοντα. Ἐρῆν γὰρ συνιδεῖν τὸν ἐπὶ τῇ δια-
 λεκτικῇ βρενθούμενον, ὡς τὰ ἀγαθὰ, ἔστιν ὅτε ἐν
 ὁμοίοις τῶν φαύλων τύποις καὶ ὀνόμασι τάττεται,
 οὐ μὴν τὸν ὅμοιον τρόπον τῆς πράξεως ἀναδέχεται.
 Ὅτε γὰρ ἀλλοτρίας καίτης κλοπεύς, καὶ ὁ συνὸν
 νομίμοις κηδεύμασιν, ἀμφω τὴν αὐτὴν ὁμίλιαν ἐρ-
 γάζετον, οὐ μὴν ἡ κατὰ νόμους συνοίχησις, ὡσπερ
 ἡ τῆς μοιχείας ὑπεύθυνος. Κτείνει δὲ καὶ ὁ λωπο-
 δύτης ὀδίτην, καὶ ὁ δικαστὴς τὸν ληστὴν, καὶ φόνον
 ἐκατέρω πεπράχον· ἀλλ' ὅσον ὁ θάτερος ἀδικος,
 τοσοῦτον ὁ τοῦ δικαστοῦ δικαιοσύνης ἐξέχεται. Οὕτω
 γοῦν καὶ τὸ, « Ἀνθρώπους ἔση ζωγρῶν, » καὶ τὸ,
 « Ποιήσω ὑμᾶς ἀλιεῖς ἀνθρώπων, » μέχρι μὲν τῆς
 ἀλλίας, κοινωεῖ τοῦ ὀνόματος, μετὰ δὲ τὴν ἄλιαν Β
 διαλλάττει τῷ πράγματι. Τῶν μὲν γὰρ νεπέδων ἡ
 ἄγρα εἰς θάνατον τελευτᾷ, ἀνθρώπων δὲ εἰς ζωὴν.
 Εἰ δὲ βούλει, μηδὲ παραλλάξωμεν τὸ ὑπόδειγμα,
 ἀλλ' ὡσπερ ἐν τῇ τῶν ἰχθύων ἀλλίᾳ θνήσκει μὲν τὸ
 ὑψάριον ἐκεῖνο τὸ ἄλογον, τρέφεται δὲ δι' αὐτοῦ ἡ
 λογικὴ φύσις τῶν ἀνθρώπων· οὕτως ἡ εὐαγγελικὴ
 ἄγρα θνήσκει νομοθετεῖ τὰς ἐν ἡμῖν ἀλόγους
 δρᾶς, ζωογονεῖσθαι δὲ τὸν λόγον τῇ νεκρώσει τοῦ
 γῆινου φρονήματος. Ὡς ἐνεργεῖσθαι κατ' ἀμφω,
 καὶ θάνατον, καὶ ζωὴν. Καὶ τάχα τοῦτο ἔστιν τὸ
 ἐν τῷ Δευτερονομίῳ ῥηθὲν ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ.
 « Ἐγὼ ἀποκτενῶ καὶ ζωοποιήσω » ἀποκτενῶ τὸ
 παλαιὸν τῆς ἁμαρτίας κατάλυμα, καὶ ζωογονήσω τὸ
 νέον τῆς εὐσεβείας ἀγαλμα. Ἀλλὰ καὶ τις προφητικῆς
 γυνῆ Ἑβραία· « Κύριοι, φησὶ, θανατοῖ, καὶ ζωογονεῖ. »
 Γένοίτο δὲ καὶ ἡμᾶς ἀποκτεῖναι τὸν ἐν ἡμῖν νόμον
 τῆς σαρκός, τὸν ἀντιστρατεύμενον τῷ νόμῳ τοῦ
 πνεύματος, καὶ ζωογονεῖσθαι τῇ κατὰ Θεὸν πολι-
 τείᾳ τᾶς ἡμετέρας ψυχᾶς ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ, ᾧ πρέ-
 πει πᾶσα δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

OMILIA Γ΄.

Περὶ τοῦ υἱοῦ τῆς χήρας.

* Ἄλλην ὑπόθεσιν ὠρημημένους προοίμιον τοῦ λόγου
 ποιήσασθαι, ἐξετράπην πρὸς ἄλλο τὸν νοῦν, ὃ θεο-
 σύλλεκτε θέασε! Ἐπιβαλὼν γὰρ τὸν ὀφθαλμὸν πρὸς
 τὸν εὐώνυμον τῆς Ἐκκλησίας χορὸν, καὶ κενὸν ἰδὼν
 τὸν τόπον τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν, ὃν πρὸ μικροῦ τὸ τοῦ
 θανάτου ἐξεθέρισε δρέπανον, ἰλυγγίασα δακρῶν
 πλησθεῖς. Εἰμὶ γὰρ οὐκ ἀνδρείος ἀνταγωνίσασθαι D
 πρὸς τὴν διὰ θανάτου τῶν φίλων διάζευξιν· ἀλλ'
 ἀτεχνῶς ἀφιλόσοφος, καὶ ἐλέγχει με αὐτίκα κα-

“ Deut. xxii, 36. “ I Reg. ii, 6.

Francisci Scorsii notæ.

(3) *Et fratre nostro.* Hoc brevi, et extemporali, ut ipse testatur Theophanes, exordio luctum exsequitur demortui fratris (a), quem S. Bernardus serm. 26, in Cantica, et S. Ambrosius libello sunt prosecutus, ille ob fratris Gerardi obitum, hic Satyri, utriusque utriusque charissimi. Etiam Christianæ philosophiæ non adversatur naturalem sensum ob conjunctissimorum discidia in morte præcipue lacrymis et verbis expromere. Neque enim, ut ait C. Gregorius Nazianz. (nam et ipse Cæsario fratri, et

(a) Cod. Matrit. f. 90 : Ὁμιλία περὶ τοῦ υἱοῦ τῆς χήρας. Ἐλέγη ἐν τῇ μεγάλῃ μονῇ τοῦ Σωτήρος ἀπροτηρίου ἀποθανόντος τοῦ πρώτου Ψάλτου. Unic hic frustra esse P. Scorsus videtur cum de fratre Theophani sanguine cognato cogitat. Vide Joannem Yriarte, supra col. 28 Edit. Patr.

A veritatem. Par enim erat, ut consideraret is qui tantopere se ob dialecticam factat, solere quavisque bonas res similibus formis atque nominibus exprimi, quibus et malæ; nec tamen eundem modum conditionemque actionis recipere. Nam qui alienum torum invadit et qui legitima in matrimonium, ambo eandem cum muliere 31 consuetudinem habent, non tamen legitimum conjugium, uti adulterium culpæ obnoxium est. Jam vero occidit latro viatorem, et judex latronem, et cædem utrique faciunt; sed quam altera cædes injusta, tanta cum justitia altera conjuncta est. Sic igitur hæc dicta : « Eris homines capiens; » et « Faciam vos fieri piscatores hominum, » quoad piscatum spectant, habent commune nomen; in re tamen post piscatum effecta discrepant. Piscium quippe piscandorum mors, hominum finis est vita. Sed neque, si ita placet, similitudinem permutemus; sed uti usuvenit in piscando, ut piscis ille rationis expertus intereat, ex eo vero ratione præditus homo nutriatur : ita etiam evangelica piscandi ratio præcipit ut motus animi a ratione discordes interiniantur; mens vero terreni affectus mortificatione vivescat : atque ita utrumque operetur et mortem videlicet et vitam. Et fortassis hoc est, quod in Deuteronomio ex persona Domini dicitur : « Ego occidam : et ego vivere faciam ” ; » delebo vetus peccati diversorium, et novum pietatis simulacrum excitabo. Quin etiam et vates quædam Hebræa : « Dominus, inquit, mortificat, et vivificat ”. »

C Atque utinam et nobis contingat legem carnis in nobis occidere, quæ spiritus legem oppugnat; et instituta secundum Deum vivendi ratione, vitam afferamus animæ nostræ in Christo Deo, cui debetur omnis gloria in sæcula. Amen.

HOMILIA VI.

De filio viduæ.

Aliud argumentum sermonis hujus proœmium facere meditati mihi alio conversa mens est, et in Dei cultum concio congregata! Cum enim in sinistrum ecclesiæ chorum oculos conjecissem, et fratre nostro (3) quem nuper mors falce demessuit locum vacuum conspexissem, abundante vi lacrymarum hæsi. Non enim ea sum fortitudine, ut resistere dolori possim a charorum discidio ac morte suscepto : sed expertus plane philosophiæ (4) :

sonori Gorgoniæ, et patri, et amicissimo Basilio funebrium orationum pompa parentavit) τοῦτ' ἔξω τῆς καθ' ἡμᾶς φιλοσοφίας, hoc a nostra philosophia est alienum. Memoria quippe justorum, pergit ille orat. «le Cæsario fratre, cum laudibus; et super mortuum plora, et quasi dira passus incipe lugere : æque scilicet nos, et ab indolentia, et ab immodico luctu disjungens.

(4) *Experts plane philosophiæ.* Id Theophanes de se modestiæ ergo fatetur; nimirum quod plus æquo

id quod lacrymæ continuo affluentes arguunt. Et sane commoventur mihi viscera, corque dilaceratur, cum vitæ nostræ brevitatem imbecillitatemque considero. **32** Annon enim umbra vaniores res humanæ sunt? Non avolant instar fa lacium somniorum? Ubi species illa sacerdote digna? ubi ætatis firmitudo? ubi effulgens splendor oculorum cæsis colore suffusus? ubi lenis illa et regia secundum Platonem (5) aduncitas nasi? ubi decora canities, et suavitas illa, et grata in convivio comitas? quid, quod maximum est non dico? ubi varia illa modulatio psalmodiæ? quem non oblectabat, cum suavitates multas psalmodiorum cantionibus immisceret? annon hæc tanquam expergefacti somnium præteriere? annon extincta sunt? non periere? at illi quidem Deus æterna tabernacula, et debitam justis requiem reddat: nos vero consuetum sermonem aggrediamur.

In illo tempore, « Ibat Jesus in civitatem, quæ vocatur Naim. » Quoniam hodie adolescens in civitate Naim revocatus ad vitam dicendi nobis proponitur argumentum (hoc enim sanctus Lucas enarrat⁷⁰), age o coacta Dei nomine multitudo, quaeramus primum quid sibi velit Dominus cum mortuos reducit ad vitam. Si enim creditur a fluxis hisce terrenisque rebus ad vitam omni malorum perpeffione vacuam, hominem morte traduci (misericordia quippe ex Theologi dicto (6) pœna mortis fuit, ut quæ concretam animæ rationis expertium naturam expurget), quod tandem beneficium est, semel ab hujus laboriosæ vitæ vinculis exsolutum in hanc tot scatenentem ærurnis iterum revocari?

⁷⁰ Luc. vii, 11 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

sibi videretur ex morte fratris recoverari, et in lacrymas gemitumque prorumpere. Recta enim philosophia, ut nota proxima vidimus, dolorem et lacrymas non exacerbat, sed immoedicas et nature impotentis vi excubantem reprehendit. Philosophia vero et hoc loco, et aliis in hominibus persæpe, ut et apud SS. Patres omnes Græcos non φυσική intelligitur, sed εὐχική, non *physica*, sed *moralis*; atque hæc non præceptrix modo, sed et cultrix, et exercitatrix virtutum, omnino pro ipso cultu, et exercitatione virtutum, qua ἀσκησιν et ἀσκητικὴν illi dicunt. Elias Cretensis utramque hæc definitione complexus est: Φιλοσοφία ἐστὶν ἡθῶν κατάρθωσις. μετὰ δόξῃ, τῆς περὶ τοῦ θντο; γνώσεως ἀληθείας. *Philosophia est directio morum cum vera optatione, et cognitione ejus quod est.* In eo sensu itidem a profanis scriptoribus, Platone in Dialogis, Tullio in philosophicis operibus usurpatur.

(5) *Secundum Platonem.* Alludit ad Platonis dictum lib. v *De republ.* « Ἡ οὐχ οὕτω ποιεῖται πρὸς τοὺς καλοὺς, ὁ μὲν ὄτι, σιμὸς κληθεὶς ἐπίχαρις ἐπανέθησεται ὑπὲρ ἡμῶν, τοῦ δὲ τὸ γρουπὸν βασιλικὸν φατε εἶναι; Nonne ita vos geritis adversus formosos? Nonne hic quidem, quod sit simus, venustus appellabitur, atque a vobis laudabitur, illius nasum aquilinum dicitis regium esse? »

(6) *Ex Theologi dicto.* Gregorium Nazianz. cognomento Theologum inuuit, cujus duo sunt loca, ad quæ respicere Theophanes potissimum potest, præter alia, in quibus idem theologus de morte ut hominis bono ac malorum requie loquitur. Alter est in orat. 19, de morte patris sui, in extremo,

ταρβέον τὸ δάκρυον. Καὶ ἀναστρέφεται τὰ σπλάγγνα, καὶ ἡ καρδία σπαράσσεται λογιζομένου τῆς ζωῆς ἡμῶν τὸ ὠκύμορον. Ἄρα γὰρ οὐ σικιάς ἀδρανέστερα τὰ ἡμέτερα; Οὐκ ἀφιπτάται καθάπερ ἀπατηλοὶ τινες δνειροὶ; Ποῦ τὸ εἶδος ἐκεῖνο τὸ ἱεροπρεπές; ποῦ τῆς ἡλικίας τὸ εὐσκαπον; ποῦ τῶν ὀφθαλμῶν ἡ λαμπρότης μετρία μαρμαίρουσα τῇ γλαυκότητι; ποῦ τῆς βινὸς τὸ ἡρέμα γρουπὸν καὶ βασιλικὸν κατὰ Πλάτωνα; ποῦ ἡ εὐπρεπὴς πολιὰ; καὶ τὸ γλυκὺ τῆς ὀμιλίας καὶ χαρῖεν; Τί μὴ λέγω τὸ μεῖζον; ποῦ ἡ ποικίλη τῆς ψαλμωδίας ἐμμέλεια; τίνα γὰρ οὐκ ἐθελγεν ἐν τοῖς ψαλμικοῖς ἄσμασι καταμιγνύων τὰς χάριτας; Ἄρ' οὐ ταῦτα πάντα παρήλθεν, ὡς ἐνύπνιον ἐξεγειρομένου, καὶ ἀπέσθη, καὶ ἔψατο; Ἄλλ' ἐκεῖνω μὲν παράσχοι θεὸς τὰς αἰωνίους σκηνάς, καὶ τὴν ὀφειλομένην τοῖς δικαίοις ἀνάπαυσιν ἡμεῖς δὲ τῆς συνήθους διδασκαλίας ἀψώμεθα.

Τῷ καιρῷ ἐκεῖνω « Ἐπορεύετο ὁ Ἰησοῦς εἰς πόλιν καλουμένην Ναιν. » Ἐπειδὴ περ ἡμῖν εἰς διδασκαλίαν πρόκειται σήμερον, ἡ τοῦ ἐν τῇ πόλει Ναιν, ἀναθεωρητὸς νεανίου ὑπέσπει; (ταύτην γὰρ ὁ ἱερὸς Λουκάς ἀφηγγήσατο), φέρε, θεοσὺλεκτον ἀθροισμα, ζητήσωμεν πρότερον, τί βούλεται τῷ Σωτῆρι τῶν νεκρῶν ἡ ἀνάστασις. Εἰ γὰρ πεπίστευται ὡς ὁ θάνατος ἀπὸ τῶν φθαρτῶν καὶ γῆινων πρὸς ἀπαθὴ ζωὴν μετὰγει τὸν ἀνθρωπον (φιλανθρωπία γὰρ γέγονεν ἡ τοῦ θανάτου τιμωρία κατὰ τὴν Θεολόγου φωνήν, τὴν προσαφθεῖσαν τῇ ψυχῇ τῶν ἀλόγων φύσιν ἀποκαθαίρουσα), τίς ἄρα εὐεργεσία τὸν ἄποξιν λυθέντα τῆς ἐπιπόνου ταύτης ζωῆς αὐθις ἐπαγάγειν πρὸς ταύτην τὴν πολυπαθὴ βιοτήν; φαρμὲν

ubi matrem alloquitur: « Ἄν οὕτως ἐχωμεν, ὦ μήτηρ, ὅτε τῇ ζωῇ μέγα φρονήσομεν, οὔτε τῷ θανάτῳ ἴλιαν ἀνισώμεθα. Τί τοίνυν δεινὸν πεπόνθαμεν, εἰ πρὸς τὴν ἀληθινὴν ζωὴν ἐνθένδε μεταθεθήκαμεν, εἰ τροφῶν ἢ λίγγων, καὶ κέρων, καὶ τῆς αἰσχροῦς φρολογίας ἀπηλλαγμένοι μετὰ τῶν ἐστώτων, καὶ οὐ ρέόντων ἐσόμεθα φῶτα μικρὰ φῶς τὸ μέγα περιχρῶοντες. Si hac mente fuerimus, o mater, nec ob vitam animos attollemus, nec ob mortem nimium angemur. Quid igitur grave nobis accidit, si hinc ad veram vitam migravimus, si conversionibus, vertiginibus, saturitatibus, ac turpi illa tributi exactione liberati, cum stabilibus rebus, minimeque fluxis, ac caducis parva lumina futuri sumus circa lumen illud magnum tripudiantes. Alter est ex orat. 43, *De Natio.*: Κερδαίνει μέντοι κἀνταῦθα τὸν θάνατον, καὶ τὸ διακοπῆναι τὴν ἀμαρτίαν. Ἐνα μὴ ἀθάνατον ἢ τὸ κακὸν καὶ γίνεται φιλανθρωπία ἡ τιμωρία. Οὕτω γὰρ πείθομαι κολάζειν τὸν Θεόν: *Atqui hic quoque mortem (de Adamo lapsa sermo est) tamen, et peccati præcisionem elucrat, ne malum immortale sit. Ita pœna ipsa in misericordiam cessit, sic enim Deum supplicia inferre censeo.* Quibus in locis Theologus mortem beneficii loco a Deo concessam dicit, eamque nos a peccati consuetudine et a malis, ac necessitudinibus corporis liberari. Atque hoc sibi vult Theophanes illis verbis: τῶν ἀλόγων φύσιν τῇ ψυχῇ προσαφθεῖσαν ἀποκαθαίρουσα, quod nimium mors divinam, et immortalem animam a concretionem cum corpore, atque adeo ab animalibus operationibus vindicet, quæ enumerantur a Gregorio priori loco.

τόνυν πατρικαῖς ἀκολουθοῦντες φωναῖς, ὡς μὲν οἰκονομία τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἦν, ἔργοις πιστώσασθαι τὴν ἀνάστασιν, ἵνα μὴ διὰ λόγων μόνων, ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων ἐπιδειχθῆ. Ἐπεὶ δὲ μέγα καὶ ὑπὲρ πίστιν ἦν τὸ θαῦμα τῆς ἀναστάσεως, διὰ τῶν κατωτέρων ἀρξάμενος ἡρέμα πῶς, τὴν πίστιν τῶν ἀνθρώπων προσερεθίζει τοῖς μέλλοσι, καθάπερ οἱ τῶν μαιρακίων διδάσκαλοι καταλλήλως τοὺς διδασκομένους ἀνάγοντες, τῶς μὲν ἀπλᾶ τὰ στοιχεῖα διδάσκουσι· προεπιθθέντα δὲ τὰς συλλαβὰς ἐκπαίδεύουσι, καὶ οὕτω ἐπὶ τὰς λέξεις, καὶ τοὺς λόγους ἀνάγουσιν. Οὕτω καὶ ὁ Κύριος πρότερον μὲν τὰς νόσους θεραπεύει, καὶ φυγαδεύει δαιμόνια, εἶτα τὴν ἰασιν δίδωσι τοῖς βεδλαμμένοις τὰ αἰσθητήρια· μετὰ ταῦτα τὴν ὑγίαν χαρίζεται τοῖς διὰ νόσων ἀπεγνωσμένοις τῷ θανάτῳ γειννιάσασιν, ὡς τῆ τοῦ Πέτρου πενθερᾶ, καὶ τῷ τοῦ ἑκατοντάρχου παιδί. Οὕτω προσδοκῆσας τῆς ἀναστάσεως τὸ μυστήριον διὰ τοῦ παρόντος θαύματος ἀνακαλύπτει τοῦτο τρανώτερον.

Ἦν τις πόλις κατὰ τὴν Ἰουδαίαν Νάιν· παῖς ἦν ἐν αὐτῇ μονογενὴς χήρα τιμὴ· μαινομένη γὰρ ἀντικρῦς εἰ τὰς ἐν τούτῳ φωνὰς τοῦ Νυσοσέως ἀμφέψαιμι. Ἦν οὖν ὁ παῖς οὐκ ἔτι τοιοῦτος, οἷος ἐν μαιρακίοις εἶναι, ἀλλ' ἤδη ἐκ παιδῶν εἰς ἄνδρα τελῶν. Νεανίαν αὐτὸν ὀνομάζει τὸ Εὐαγγέλιον, πολλὰ δι' ἄλλων διηγεῖται ἡ ἱστορία. Ἐρῆνος ἀντικρῦς ἔστι, τὸ διήγημα. Χήρα, φησὶν, ἡ τοῦ τεθνηκότος μήτηρ·

Francisci Scorsi notæ.

(7) *Ac Salvatoris.* In rediēda Græca voce Σωτήρ, usus perpetuo sum Latina non *Servatoris* sed *Salvatoris*, motus maxime hortatione P. Julii Nigronii soc. Jesu, qui in libello, quo Regulas societatis nostræ explanat, dissertationem habet de hac re luculentam, et non solum scrupulum eximit iis qui *Salvatoris* nomine ut minus Latino, sua scripta deformari putant, sed etiam religionem his injicit, quod in *Salvatore* ipsum minus pii et grati esse videantur. Primum præstat dicendo *Salvatoris* vocem ab usu Latine linguæ non omnino abhorre, quando ea in antiquo quodam lapide legatur: *seculum ostendendo etiamsi minus latinitatem saperet id vocabulum, usurpandum tamen, quia Servatoris nomen minus exprimit vim beneficii a Christo Domino accepti. Id præter rationes ab ipso allatas, quas hic non congero, perspicuum sit auctoritate M. Tullii, qui Latine linguæ parens, et patronus, orat. 2, act. 2, in Verrem, sic ait: Eum non solum patronum istius insulæ; sed etiam sotera inscriptum vidi Syracusis. Hoc quantum est? ita magnum ut Latino uno verbo exprimi non possit: is est enim sotera, qui salutem dedit. In quem locum Paulus Manutius: Soter Græcum nomen esse, et eum significare, qui salutem dedit ipso constat interprete Cicerone; quo patet communis error eorum qui Jesum Christum, cujus immortalia merita nullo satis uno verbo exprimi Latine queunt, Servatorem appellant; aliud enim est servare, aliud salutem dare. Servat is, qui ne salus amittatur, aliqua ratione præstat; salutem dat, qui amissam restituit.* Hanc notam in nomine Jesu, hoc est *Salvatoris* cultum, et rectum peræque, et pium usum impendendam duxi.

(8) *Nysseni verba.* Hæc quæ mutuari nec mutare se velle Theophanes profertur, leges in libro *De creatione hominis*, cap. 26, ex illis verbis: Ἦν οὖν ὁ παῖς οὐκ ἔτι τοιοῦτος, usque ad illa: Τί τόνυν πατήρ; καὶ quæ cum eadem legas in hoc nostro, re-

A Dicimus igitur, Patrum dicta sequentes, hoc ex dispensatione, ac certo consilio Dei ac Salvatoris (7) factum, ut resurrectionem operibus confirmaret, nec eam solum verbis, sed etiam factis ostenderet. Quoniam enim magnum ac supra fidem resurrectionis miraculum est, a minoribus exorsus per majora sensim humanam incitat fidem. Quemadmodum magistri puerorum, via quadam, ac ratione congruente ducentes alumnos suos, initio quidem simplicia tradunt elementa, quibus ubi excitati fuerint, syllabas edocent: atque ita deinceps ad dictiones orationemque promovent. Hoc pacto etiam Dominus prius quidem morbos curat, ac demones fugat; deinde mancos ac debiles in integros restituit sensus: tum deploratis morbis, morti jam proximis benigne salutem offert: quod in Petri socru, et puero **33** Centurionis præstitit. Atque ita ad resurrectionis mysterium via sibi munita, præsentis miraculo id ostendit apertius.

Erat in Judæa civitas Naim dicta; in eaque cui-dam viduæ filius unicus erat. Sane si hoc loco Nysseni verba (8) demutem, amens plane sim. Erat igitur ille non jam ex puerorum grege, sed qui jam ex ephelis excesserat, atque ad virilem ætatem accederet. Adolescentem sacra eum appellat historia: et paucis multa complectitur, ac modo non lamentatio, narratio est. Vidua, inquit, erat hujus mortui

C scribere esset opera abuti. Illi vero hic adnotarium descriptionem adolescentis mortui, et ærumnosæ matris a Nysseno, velut inchoatam Theophanem ex ingenio suo longius dilatavit, et tragica plane hypotyposi, multis insertis prosopopœiis, auditoribus suis viduæ matris subjicere calamitatem. Id quod non ad ostentationem eloquentiæ, delectationemque auditorum modo captandam factum a gravi Ecclesiaste velim existimari, sed ut ea evidenter proposita intelligatur, quam magna ratione Christus ad misericordiam motus mortuum adolescentem etiam non rogatus suscitavit: quod etiam fuisse consilium S. Lucæ optime advertit Joannes Maldonatus societatis nostræ luculentissimus Evangeliorum interpres; nam et ipse evangelista eandem calamitatem paucis, sed multa comprehendentibus verbis descripsit: et quatuor attigit circumstantias quibus ingens videri posset quod adolescens, atque adeo florescente adhuc ætate decessisset, quod unicus esset matris suæ; nam si alios hæc habuisset liberos, non tantum illi doloris unius mors attulisset; quod mater esset vidua, quæ et viro, et liberis orba, atque deserta relinquere-tur: quod locuples et primaria femina, quam magna populi turba prosequeretur in funere filii; ita non habebat, quem post mortem suam hæredem institueret, quod magna esse solet divitum in morte consolatio. Hæc, inquit Maldonatus, eo ab evangelista tam minute narratur, ut doceat, quibus causis Christus sponte ad eum ex morte revocandum accesserit: quo etiam consilio nostrum Theophanem in hac oratoria amplificatione usum interpretor: quod ipsemet illis verbis satis ostendit, quæ post amplificationem dolorem matris adjecit: *Et ubi vidit (Jesus) riduam seminudam, sanguine lacrymisque perfusam, commota sunt ei viscera, utpote qui natura misericors, pro ea quæ inerat illi ergo hominem benignitate.*

mater. Gravitate calamitatis vides; et quo verborum compendio rem miserabilem tragice repræsentavit. Quid enim aliud dici existimas, quam nullam procreandorum liberorum spem reliquam esse, quæ amissæ filii acerbitatem mitigare posset? Vidua enim mulier erat. Non habebat, in quem defuncti filii loco converteret oculos; unigena quippe erat. Quantum vero in hoc sit mali, intelliget facile qui ab humana natura non peregrinatur. In eo solo fuerat dolores partus experta; huic soli præbuerat mammas; solus mensam exhibebat, solus erat domi lætitiæ seges; sive ludicra, sive seria ageret, et quibuscumque exercitationibus daret operam; sive in foro, sive in palestra, sive in æqualium corona conspiceretur; quidquid matris oculis dulce charumque posset occurrere, in eo solo positum erat. Jam ducenda uxor matura, totius generis stirps ejusque propagandi ramus, et adminiculum senectutis erat. Sed ætatis additamentum aliud lamentum est. Cum enim adolescentem dixit, florem ætatis emarcuisse denotavit. Cui quidem prima lanugo vestierat genas, nondum ad justam barbæ magnitudinem aucta, et in genis etiam tunc pulchritudine interlucente. In amore ac desiderio omnium puer erat. Innuptæ talis sponsi conjugium; conjuges progignere tales filios votis optabant; senes huic adolescenti, ut proprio filio, studebant. Vidua vero mater complexu se filio implicans identidem lætatur, et ex labiis florem, ruborem ex genis, osculis decerpbat. Cincinnos modo illigabat, modo quatiendos remittebat auris, et fortassis etiam infelix formoso juveni sponsam despondere cogitabat, et circumspiciebat virgines ex quibus præstantissimum legeret: et corollam (9), et thalamum, et **34** hymenæum somniabat. Quin etiam si quid in sermone communi dubium jurejurando confirmandum accideret, per caput illud jurabat. Ita fruar unico nato meo, sic ejus coronam osculari detur, sic ejus filios educem, ita inter ejus manus (10) jucundissime exspirem. Atque ita mater solum spirabat filium: idque solum habebat vitæ solatium. At vero horrenda mors illum invadens, spes meliores præcidit, in ipsa adolescentia eum e vita præripiens. Grave porro parenti, ac plane tragicum infortunium illatum est. Quo enim animo fuisse existimatis ærumnosam illam matrem, si tamen anima in ea residebat, cum videret charissimum natum jam deficientem, et extremos cientem spiritus, et vix suprema matri mandata (11) committentem? Qua oratione describam, quo

A ὄρξες τὸ βάρος τῆς συμφορᾶς; πῶς ἐν ὀλίγοις ὁ λόγος; τὸ πάθος ἐξετραγῶδησε. Τί γάρ ἐστι τὸ λεγόμενον; Οὐκ ἦν αὐτῆς παιδοποιίας ἐλπίς τὴν ἐπὶ τῷ ἐκλείποντι συμφορᾶν θεραπεύουσα· χήρα γὰρ ἡ γυνὴ· οὐκ εἶχε πρὸς ἕτερον ἀντί τοῦ κατοικοῦμένου βλέπειν· μονογενὴς γὰρ ὁ τέκος. Ὅσον δὲ τὸ ἐπὶ τοῦτου κακόν, ῥᾶδιον συνιδεῖν τῷ μὴ ἀποξενομένῳ τῆς φύσεως. Μόνον ἐν ὧδίῳ ἐκείνου ἐγνώρισε, μόνον ταῖς θηλαῖς τοῦτον ἐτιθηνίσαστο, μόνος αὐτῆ φαιδρᾶν ἐποίησε τὴν τράπεζαν, μόνος ἦν τῆς κατὰ τὸν οἶκον φαιδρότητος; ἡ ὑπόθεσις, παιζῶν, σπουδάζων, ἀσκούμενος, φαιδρυνόμενος ἐν προδόχοις, ἐν παλαίστραις, ἐν συλλόγοις νεότητος. Πᾶν ὅτι μητρὸς ὀφθαλμοῖς γλυκύ τε, καὶ τίμιον, μόνος ἐκείνος ἦν. Β Ἰδὼν τοῦ γάμου τὴν ὥραν ἄγων, ὁ τοῦ γένους ὀρπηξίς, ὁ τῆς διαδοχῆς κλάδος, ἡ βακτηρία τοῦ γήραος. Ἄλλὰ καὶ τῆς ἡλικίας προσθήκη ἄλλος θρήνος. Ὁ γὰρ νεανίαν εἰπὼν, τὸ ἄνθος εἶπε τῆς μαρτυρίας ὥρας. Ἄρτι τοῖς ἰουίοις ὑποχολάζοντα, οὕτω τοῦ πώγωνος διὰ βᾶθος ὑποπιπλάζοντα, ἐτι τῶν κάλλει τῶν παρειῶν ἀποστιβόντα. Ἐράσμιος ἦν, καὶ ποθούμενος πᾶσιν ὁ παῖς. Αἱ παρθέναι ἐπυρόχοντο τοιοῦτου νυμφίου γενέσθαι ὀμόζυγες· αἱ ὑπὸ ζυγόν, τοιούτους ἔχειν υἱούς. Οἱ γέροντες τῷ νεανίᾳ προσεῖχον, ὡς οἰκείῳ παιδί. Ἡ δὲ χήρα μήτηρ ἐχαιρεθαμινὰ περιπλεκομένη τῷ υἱῷ, καὶ φιλοῦσα τῷ ἐπὶ τοῦ χεῖλους ἄνθος καὶ τῆς παρειᾶς τὸ ἐρύθημα, καὶ τοὺς βοστρύχους ποτὲ μὲν ἀναπλέκουσα, ποτὲ δὲ ἀνεῖσα ταῖς αὐραῖς περισβολεῖν. Τάχα που ἡ ἀθλία, καὶ νόμφην ἀγαγεῖν ἐφαντάζετο τῷ καλῷ νεανίᾳ, καὶ τὰς παρθένους περιεσχόπει ἐκλεγομένη τὴν κρείττονα, καὶ τὸν στέφανον ὄνειροπόλει, καὶ τὴν παστᾶδα, καὶ τὸν ὑμέναιον. Ἡ ποῦ, καὶ ὄρκος ἦν αὐτῇ ἐν τοῖς τῶν λόγων ἀμφιβόλοις ὁ παῖς, οὕτως ὄναμην τοῦ μονογενοῦς μου υἱοῦ, οὕτω τὸν ἐκείνου φιλήσαιμι στέφανον, οὕτω παῖδων ἐκείνου γενόμεν τροφοῦς, οὕτω ταῖς τοῦ υἱοῦ χερσὶν ἰδέω; ἐναποψύξαιμι. Ἄλλ' ἡ μὲν μήτηρ οὕτως ἀνέπνει μόνον μονοουχὶ τὸν παῖδα, τὸ γλυκύ αὐτῇ παραμύθιον. Ὁ δὲ φόνος ῥαγδαῖος ἐπιπεσὼν, ἐπισκόπτει τὰς χρηστοτέρας ἐλπίδας ἀναρπάσας αὐτὸν τῆς ζωῆς ἐν αὐτῇ τῇ νεότητι. Βαρὺ δὲ τι καὶ τραγικὸν πάθος τῇ μητρὶ συνηνέχθη. Τίνα γὰρ ψυχὴν ἐσχηκέναι νομίζετε τὴν δευλαίαν ἐκείνην μητέρα, εἰ τῶς εἶχε ψυχὴν, ὀρώσαν ψυχοῦραγοῦντα τὸν φιλτατον, καὶ τὰ ἐσχῆτα πνέοντα, καὶ μόλις ἐπισκίπτοντα τῇ μητρὶ τὰ τελευταῖα, καὶ συντακτήρια; Πῶς παραστήσω τῷ λόγῳ ὅπως ὁ μὲν νέος τῷ σφοδρῷ πυρετῷ κατὰ βραχὺ ἐμαραίνεται, ἡ δὲ μήτηρ παρίστατο περιδύς, καὶ

Francisci Scorsi notæ.

(9) *Et corollam.* Corollæ mentionem inficit auctor ex more rituque Græcorum qui matrimonium solemnne cum ineunt, coronari solent. In Euchologio ipsorum longa est ἀκολουθία τοῦ στεφανώματος, hoc est ordo, seu ritus coronationis sponsi et sponsæ.

(10) *Ita inter ejus manus.* Notissimum matrum votum. Senec. *Consolat. ad Helviam*, cap. 16: *Deus ore, contingat hunc nobis habere superstitem.* Alter Senec. *Contr.* v: *Ita mihi superstite filio mori liceat.* Inde querela in veteri inscriptione sollemnis:

*Quod] decuit natum patri vr̄stare sepulto,
Hoc contra nato, præstitit ipse parens.*

(11) *Suprema matri mandata.* Ita interpretatus sum vocem συντακτήριον, primum quidem ex conjectura, deinde cum ad notas hasce elaborandas Patrum aliorum scripta, et interpretum notas pervolutarem, confirmari interpretationem meam, eamque vocem sensu a me reddito a Græcis Patribus usurpatam comperi; nam apud profanos scriptores hujus vocabuli exemplum nullum. Id obser-

ὀπτόρομος, ἀπηνθρακωμένη τὰ σπλάγχνα, πεφρι-
γμένη τὰ χεῖλη, κωκαρμένη τὴν κόμην, γυμνὴ τὰ
στέρνα, ἀπαρακάλυτος τὴν κεφαλὴν, ἐλπιδί, καὶ
φόβῳ μεριζομένη, ἐνατενίζουσα τῷ παιδί ἀσκαρδα-
μύκτῳ καὶ καχηνῶτι τῷ βλέμματι, καὶ ὡς περ αὐτῷ
συνεκπνέουσα, ἕως κατὰ βραχὺ ὑπορρέουσης αὐτοῦ
τῆς τοῦ σώματος ἕξεως, καὶ τῶν φυσικῶν τόνων
ἐλαττωμένων, καὶ ἑαπανουμένου τοῦ πνεύματος ὁ
παῖς ἐναπέψυξε; Πῶς εἶδε; πῶς ὑπέμεινε; πῶς οὐ
συναπλήθε τῷ τελευτήσαντι; Ἐμὲ γοῦν τοσοῦτον
ἐπτέρωσεν ἡ ἀνάμνησις, ὡς δοκεῖν παρῆναι τῷ τό-
πῳ, καὶ ὄρῃν τὰ τοῦ δράματος. Ἡ μὲν οὖν πόλις
Ναῖν πᾶσα συνέβρει ἐπὶ τῇ εἰσχομῶδι τοῦ νέου, καὶ
θροῦς ἐγεγονέη πολὺς, καὶ θρῆνος ἦν συμμιγῆς,
ἀνδρῶν οἰμωγὴ γυναικῶν ὀλολυγὴ, παρθένων κωκυ-
τῆς, παίδων κλαυθμυρισμῶς, πάντα διακρῶν ἀνά-
μυστα. Ὁ δὲ νέκος ἔκειτο ἐκταθὲς ἐπὶ τοῦ σκίμπο-
δος ὑπτιος, οἷα πύχνη τις ὑψίκομος, ἢ κυπάρισσος
ἦν ἀνέμων διέσεισε προσβολῆ, καὶ αὐταῖ; ρίζαι;

Francisci Scorsi notæ.

navit Jacobus Billius, lib. 1 *Observ.* c. 21, ubi συν-
τακτήριον λόγον, idem esse quod ἀποτακτήριον, hoc
est orationem extremam, qua quis valere aliquis
jubet; atque hoc sensu orationem eam quam Gre-
gorius Nazianz. centum quinquaginta episcopis
præsentibus habuit, appellari συντακτήριον. Nam
quod συντακτήριον ibi idem atque εἰρηνικός; non
significet, colligitur ex eo quod nulla ibi de com-
ponentis episcoporum dissidiis mentio; at vero συν-
τακτήριον appellatam, quod eam primo quoque
tempore discessurus Nazianzenus habuerit, eaque
episcopos extremam salutem iusto sacramento con-
tendere se Billius ait. Comprobat id duobus locis
SS. Patrum, quos vide apud ipsum loco citato; et
præterea in Notis ad orationem jam memoratam
Gregorii, et in sanctum Damascenum loco infra
a me referendo. Confirmatur etiam ex Niceta in
Commentariis, qui in oratione Nazianzeni συντα-
κτήριον λόγον interpretatur συγκατακτικόν, *valedi-
ctorium*. Equidem ego non minus in hæc verba jura-
rem, qui multis locis nostri Theophanis consideratis,
nihil aliud τὸ συντακτήριον dicere, quam quod
dictum est pro conperio habui; sed non modo
extremam salutationem inter vivos, sed et morien-
tium novissima verba, ac mandata per hanc vocem,
ut hoc, significari; nam et eymon eo conducit;
συντάκτω enim, unde συντάκτης atque inde συντα-
κτήριον propagatur, est *ordinare, disponere*, et συν-
τακτήριος λόγος est sermo, seu oratio composita,
conscriptaque. Hesychius: Σύνταγμα, σύγγραμμα,
ἢ ἐκ λόγων τάγμα συντακτήριον. Cum igitur disces-
suri, ac præsertim in morte res suas componunt,
nulla mandant, atque describunt per eos qui
remanent et superstites sunt peragenda; inde bene
συντακτήριον pro extremis verbis, seu mandatis in
morte accipias. Confirmat id maxime Damascenus,
sive quis auctor ejus libri: *Quod mortui viventium
beneficiis juventur*, ubi de impiis loquens, qui in
extremo iudicio quosdam e familiaribus suis ab
electorum parte stare videbunt, his utitur verbis:
Καὶ οἱ τινὰς ἐξ αὐτῶν ἐν δεξιῶς ἰδῶσι καταταχθέν-
τας μέρεσι ἀποχωριζόμενοι θρινοῦσι τὸ συντακτή-
ριον. Hoc est: *Et cum aliquos ex ipsis constitutos
a dextris viderint, ab iis digressi postremum lamen-
tantur*. Ex hac notione hujus vocabuli lucem accipiet
locus alter Joannis Curopalata in *Hist.* (nisi mavis
ab illo lucem afferri huic nostro; mutuam certe
sibi operam conferunt). Ait igitur Curopalata in Mi-
chaele imperatore, Bardam Cæsarem contra Cre-
tenses cum omnibus copiis proficiscentem, cum ad

A pacto filius quidem vehementi feбри sensim absum-
neretur; mater vero astaret exanimata, et trepida
exustis visceribus, arentibus labiis, discissa coma,
nudo pectore (12), capitis rejecto velamine fluctuans
spem inter et metum; in filio immoto atque in-
liante obtutu defixæ, et una cum ipso propemodum
animam efflans: donec dilabente paulatim corporis
habitudine, et naturæ firmitate contrita, exhausto-
que jam spiritu filius exspiravit. Qui vidit? qui
sustinuit? qui cum perennte filio non decessit? ac
me sane ita hujusce rei commemoratio veluti qui-
busdam alis erexit, ut inibi præsens esse, et drama
spectare mihi videar. Nam civitas Naim ad ejus
adolescentis funus tota se effuderat, multumque
turhabatur comploratione confusa; virorum gemitu,
mulierum ululatu, virginum fletu, puerorum ejulatu,
omnia plena lacrymis erant. Mortuus vero jacebat (13)
in grabbato porrectus, veluti procera quædam pinus
aut cupressus concussa ventorum impetu, et radi-

Dei Genitricis templum Viatorum (Virginis Ὁδηγη-
τρίας, *Hodegetria* templum significat, quæ vulgo
hodie de Iria dicitur, a Pulcheria ad Constantino-
polim ædificatum, adjunctumque monasterio ἑδη-
γέτω, *Hodegio*, de quo vide plura in Commentariis
Jacobi Gretseri in Codicum) cum igitur ad hoc
templum pervenisset, ingressum esse cum facibus,
ut syntacterium absolveret; ad marginem notatur
syntacterium (sic enim Latinis tantum litteris vertit
interpret vocem συντακτήριον) esse genus quoddam
precum ad templum Virginis Viatorum fieri solitum.
Cur syntacterium hoc precum genus? nisi qui in
discessu Virginis ferebantur, erantque velut postrema
valedictio, et commendatio, qua peregre profici-
scentes viatorum Virginem salutabant, et ejus
auxilium implorabant. Hæc de voce συντακτήριος
cujus creber in Theophane usus, fuerunt necessario
explananda, quippe de voce non obvia maxime eo
significatu, et quæ multis aliis locis hujus aucto-
ris afferent lumen.

(12) *Nudo pectore*. Habitus mulieris dolore exter-
nate consuetus. Petr. Arbiter, de matrona Ephesia:
*Hæc ergo cum virum extulisset, non contenta vulgari
more funus passis prosequi crinibus, aut nudatum
pectus in conspectu frequentia plangere, in concilio-
rium etiam prosecta est defunctum: positumque
in Hypogeo Græco more corpus custodire, ac flere
noctibus totis, diebusque cæpit*. Hæc Arbiter. Sed
ritum omnem faciendi lessus, exactum habes apud
Senecam in *Troadibus* (ita hanc tragediam cum viris
doctis inscribas, non Troadam) ubi Hecuba captivas
mulieres ad legendum Hectorem et Priamum hor-
tatur, et quo habitu præcipit. Vide ipsum, et Mar-
tinum Delrium soc. nostræ, plura ibi de hoc more
erudite disserentem.

(13) *Mortuus vero jacebat*. In uno nomine variant
admirabiliter codices. Vat. habet νέκρος, cum quo
consentient Gall. duo; quin et Esc. cod. et e Gallia
missus scribit νέος. Omnium verissima visa est lectio
P. C. ὁ δὲ νέκος, ex qua per errorem exscriptum
omnes illæ proflixisse videri possunt. Porro hic
Theophanes poeticum plane stylum assumit ad au-
gendam orationem: simili fere modo Catullus in
Epith. de nuptiis Pelei et Thetidis:

*Nam velut in summo quatientem brachia Tauro
Quercum, aut conigeram sudanti cortice Pinum
Indomitus turbo contorquens flame robur
Erant, illa procl radicibus exurbata
Prona cadit, lateque et cominus obvia frangit,
Sic domito særum prostravit corpore Theseus.*

citus exturbata. Miserandum spectaculum, et materies lacrymarum erat is, qui genarum rosas in pallorem paulo ante mutaverat: sed ita tamen ut reliquæ pulchritudinis apparerent. Infelix vero mater iis quæ faciebat, quæque dicebat majorem lacrymarum vim eam intuentibus excutiebat: non secus atque avis (14), quæ direptos sibi pullos a serpente, qui irrepserat, conspicata, nidum gemebunda circumvolat, nec ulciscendi reperit facultatem. Et fortasse Michæe dicta illi conveniebant: « Planget, et lamentabitur; ibit discalceata 35 et nuda; faciet planetum quasi draconum, et luctum quasi filiarum sirenum 70. » Scilicet ejus ærumnæ causa e mentis statu dimota, et inopinato malo veluti debacchata compita circumibat, dilaniabat canos, dilacerabat genas, in lapides impingebat pectus et caput, ubera quæ illum aluerant ostendebat, atque ad turbam populi conversa miseris modis, Num, aiebat, o vos qui adestis, filii mei nuptias visuri, et hymenæum choreis celebraturi convenistis, et gaudium mecum communicare cogitatis? Equidem pro vestro in me studio habeo gratiam; sed sponsus, repudiatis nuptiis, somnum capit. Hæc dicebat, et discernens unguibus genas, sanguinis æque, ac lacrymarum fontibus extillabat, et jacentis ambiens lectum, quasi viventem sic mortuum alloquebatur: Quam tandem, filii mi, quam tandem ingrederis viam longinquam nimis, et irremeamibilem? Quid sibi vult hæc in solvendo tam præpropere festinatis? Decepta sum utique, filii, cum tibi pararem animo non thalamum, sed feretrum (15), et facem non nuptialem, hei mihi! sed sepulcralem accendere cogitarem: nequidquam corollam (16), et sponsam, et prolem quam primum ex te videre somniabam: et quæ socrum me fore sperabam, nec mater appeller. Hei, hei mihi quæ te morientem vidi, cum inter manus tuas (17) animam efflare debuissem; et justis a te mihi factis ante cohonestari! Quam felices illæ mulieres, quibus filii superstites sunt! quid ego ad hoc spectaculum servata sum? quando ad me reditum facies, o viscera mea? quando te rursum aspiciam? Hæc cum diceret, omnes complorabant matres, patresque collacrymabant. Ubi vero extra portas civitatis processum est, et ad funus major multitudo concurreret, eos qui sepulcrum

70 Mich. 1, 8.

Francisci Scorsi notæ.

(14) *Non secus atque avis.* Et hæc a poetis similitudo frequentata, in qua ludit etiam Theophanes, ut omnes ferme illi lusere: sed princeps Virgilius et palmam fert, ubi de Orphee auissa Eurydice uxore, quam ex inferna domo receperat:

*Qualis populea mærens Philomela sub umbra
Amisos querunt sætus, etc.*

(15) *Non thalamum, sed feretrum.* In Græco est hæc Παρονομασία φανταζομένη σοι τέκνον οὐ θάλαμον, ἀλλὰ θάνατον, καὶ λαμπάδα ὑψάσαι οὐ γαμήλιον, οἶμοι, ἀλλ' ἐπιτάφιον. Quam ego ut exprimerem utramque, pro θανάτου posui feretrum, quod lepide alludit cum thalamo: si mortem possuissem, venustatem figuræ non reddidissem; in cujus gratiam permiserit mihi quivis metonymiæ

ἐξήπλωσεν. Ἐλκεῖνόν θέαμα, καὶ δακρῶν ὑπόθεσις ἄρτι μὲν τῆς παρειᾶς ῥόδον μεταβαλὼν εἰς ὠχρότητα, δεικνὺς δὲ καὶ οὕτω τοῦ κάλλους τὰ λείψανα. ἼΙ δὲ ἀθλία μήτηρ οἷς ἔποιε, καὶ οἷς ἐφθέγγετο, πλεόν τῶν εἰς αὐτὴν βλεπόντων ἐπεσπᾶτο τὰ δάκρυα. Ὡς περ τις ὄρνις πορθουμένους ὀρώσα τοὺς νεοσσούς ὄψεως προσεργύσαντος, περιπτάται τὴν καλιὰν περιεργύσουσα, καὶ ἀμύνειν οὐκ ἔχουσα. Καὶ τάχα τὰ τοῦ Μιχαίου ἐν αὐτῇ ἐπεπλήρωτο· « Κόψεται καὶ θρηγήσει, περιπατήσει ἀνυπόδητος, καὶ γυμνῆ ποιήσεται κοπετὸν ὡς δρακόντων, καὶ πένθος ὡς θυγατέρων Σειρήνων. » Γενομένη γὰρ ὑπὸ τοῦ πάθους παράφορος, καὶ οἷον ἐκβακχευθεῖσα τῇ παρ' ἐλπίδα κακῶ περιενόσται τὰς ἀγυιάς, κατέξιαινε τὰς πολιάς, ἐσπάρασσε τὰς παρειᾶς, λίθοις παίουσα, καὶ στέρνα, καὶ κεφαλὴν, μαστούς ὑπεδείκνυ τοὺς θρέψαντας, καὶ πρὸς τὸ πλῆθος ἀνθυποστρέφουτα ἦπου, φησὶν, τοὺς τοῦ υἱοῦ μου γάμους ἰδεῖν, ὧ παρόντες, συνελθῦθατε, καὶ χορεύοντες ἦκατε τὸν ὑμέναιον, καὶ τῆς χαρᾶς μοι κοινωνῆσαι προεθυμήθητε: Χάρις μὲν τῆς προθυμίας ὕμιν· ἀλλ' ὁ νυμφίος καθέδεται τὸν γάμον ἀπαναινόμενος. Ταῦτα ἔλεγε, καὶ τοῖς ὄνυξ τὰς παρειᾶς περιεργύσουσα, αἱμάτων ὁμοῦ, καὶ δακρῶν ἀπέσταξε πίδακα, καὶ περιστείχουσα τοῦ κειμένου τὸν κράδβατον, ὡς ζῶντι τῷ νεκρῶ διελέγετο. Τίνα ταύτην, υἱέ μου, τίνα ταύτην βαδίζεις ὁδὸν τὴν μακρὰν τε καὶ ἀνεπίστροφον; τίς ἡ τοσαύτη ταχυτὴς περὶ τὴν ἀνάλυσιν; Ἐλάνθανον ἄρα φανταζομένη σοι, τέκνον, οὐ θάλαμον, ἀλλὰ θάνατον, καὶ λαμπάδα ὑψάσαι οὐ γαμήλιον, οἶμοι, ἀλλ' ἐπιτάφιον. Μήτηρ ὠνειρεπόλου στεφάνους, καὶ νύμφην, καὶ παιδίον ὡς τάχος ἰδεῖν· ἡ δὲ γενέσθαι πενθερὰ προσδοκῆσασα, οὐδὲ μήτηρ κατονομάσεται. Οἶμοι! οἶμοι! ὅτι τὸν σὸν θάνατον εἶδον ἐγὼ, ἤτις ὠφελον ἐν ταῖς σαῖς ἐναποψύξαι χερσὶ, καὶ ταῖς σαῖς ἐπικηδείαις τιμηθῆναι προδοῖς. Ὡς μακάριαι γυναῖκες, ὅσαις τελευτώσαις περιεστανταὶ παῖδες. Ἴνα τί μέχρι ταύτης ἐτηρήθην τῆς θέας; Πότε μοι ἐπανήξεις, ὧ σπλάγγνον ἐμόν; τότε σε πάλιν ἐπόψομαι; Ταῦτα λεγούσης πᾶσα μήτηρ ἐθρήνει, καὶ οἱ πατέρες ὠδύροντο. Ὡς δὲ τῆς πύλης τῆς πόλεως ἔξω ἐγένοντο, τοῦ πλῆθους ἐπιφερομένου τῇ ἐκπορᾷ, μακρόθεν ἰδοῦσα τοὺς τὸν τάφον ὀρῦττοντας, ἐμμανὴς ἐπὶ τὸν κράδβατον ἵεται· καὶ περιχυθεῖσα τῷ πτώματι, καὶ μέλεσι μέλι

usum, ut feretrum funeris instrumentum, vel signum pro morte ponerem. In sequent. Latina potuerunt ad litteram ludere melius quam Græca οὐ γαμήλιον, ἀλλ' ἐπιτάφιον· *Non nuptialem, sed sepulcralem facem.* Illud advorto in V, inductam hic esse vocem ἐπιθάνατιον sic enim habet Οὐ γαμήλιον, οἶμοι, ἀλλ' ἐπιθάνατιον τε καὶ ἐπιτάφιον, quæ cum in cæteris exemplaribus non exstaret, et supervacanea, quia et venustatem impedire paranomasiæ videretur, a me est merito prætermissa, ut insititia, non innata.

(16) *Nequidquam corollam.* Vide supra hac eadem homilia, not. 9.

(17) *Cum inter manus tuas.* Vide ibidem hac homilia, not. 10.

τοῖς τοῦ παιδὸς τὰ ἑαυτῆς συναρμόσασα, ἀπρὶξ ἐλ-
 χετο καὶ γοροῖς κατησπάζετο θρήνοις· τοιοῦτός σοι
 λέγουσα, τέκνον, θάλαμος ἐτοιμάζεται, τοιαύτη σοι
 πιστὰς καλλωπίζεται; Ἐγρεο, φίλτατε, καὶ γηραιᾷ
 μητρὶ ἐπάκουσον. Ἀποτίναξον τὸν βαρὺν τοῦτον
 ὕπνον, τὸν ἀώρως ἐπενεχθέντα σοι. Οἰκτεῖρον μητρὸς
 πολιάν, καὶ σπλάγχνα φρυγόμενα. Οἴμοι! σιωπᾶς,
 καὶ τὸ γλυκὺ στόμα κατέσχε σιγή, καὶ ζόφος περι-
 κέχυται ταῖς λαμπάσι τῶν ὀφθαλμῶν; Καὶ σὺ μὲν
 ὑπὸ λίθον οἰκήσεις τραχὺν, καὶ σκότος βαθῦ, ἐγὼ δὲ
 βλέψω τὸν ἥλιον; Οὐ μνεον, οὐκ ἔστιν εἰκόσ. Πρὸς
 τῷ σῷ τάφῳ πῆξομαι τὴν καλύθην, καὶ τάχα μοι
 φανήσῃ, καὶ λαλοῦντος ἀκούσομαι, μᾶλλον δὲ συν-
 ταφῆσομαι σοι, παθούμενε, καὶ τοῖς σοῖς νεαροῖς
 ὁστέοις, σάρκες γηραιαὶ συντακῆσονται. Οὕτως
 ἐπετραγῶδει μὴ ἐπισπεῦσαι συγχωροῦσα τοῦ νεκροῦ
 τὴν κηδεῖαν, ἀλλ' ἐμπορεῖσθαι τοῦ πάθους ζη-
 τοῦσα ἐπὶ πλείστον αὐτῷ τοὺς ὀδυρμοὺς παρατεί-
 νουσα.

Ἄλλ' ἐπεὶ περ ὀρῶ τοὺς ὀμῶν ὀφθαλμοὺς ἐκ συμ-
 παθοῦς διανοίας τεγγομένους τοῖς δάκρυσι, κάμολ
 δὲ τῇ μνήμῃ τῆς φωνῆς ὁ τόνος ἐκκόπτεται, φέρε
 τὰ δάκρυα τῶν ὀφθαλμῶν ἀπομάξαντες ἐπὶ τὸ τῆς
 ἱστορίας μετέλωμεν χριτέστατον. Ἡ μὲν οὖν τοῦ
 νέου ψυχῆ τούτου, τὸν τοῦ ἄδου χώρον διήρχετο, τὸν
 σκοτεινὸν ἐκεῖνον καὶ ἀμειδίῃ, καὶ γῆν περιεπόλει,
 ἦς οἱ μοχλοὶ κάτοχοι αἰώνιον, ὡς εἶπε τῶν προφη-
 τῶν ὁ φυγάς. Ἰστο δὲ ὁ Σωτὴρ ἐκ τῆς Καπερναούμ,
 ἀρτι τὸν τοῦ ἑκατοντάρχου παιδᾶ θεραπευκῶς,
 ἐν δυσμαῖ; τοῦ βίου γενόμενον. Ἰστο δὲ περὶ βᾶδι-
 ζων, ὡς ἔθος αὐτῷ, καὶ βᾶδην τὴν ὁδοπορίαν ποιού-
 μενος, ἅμα μὲν διδάσκων ἡμᾶς μὴ ἐνοδρίζειν τὸ
 σεμνὸν τῆς καταστάσεως ἀτάκτῳ βᾶδισματι, ἅμα
 δὲ καὶ θαρρῶν, ὡς εἰ καὶ τάφῳ κατακρούσαιεν τὸν
 νεκρὸν, ἀναστήσει τοῦτον ὡσπερ τὸν Λάζαρον· καὶ
 ἰδὼν τὴν χήραν οὕτως ἡμίγυμον, αἵματι φουροίμε-
 νην καὶ δάκρυσιν, ἐσπλαγγίσθη ὁ φύσει φιλόανθρω-

¹¹ Jonæ II, 7.

Francisci Scorsi notæ.

(18) *Cujus vectes*. Quod nos habemus in editione
 Vulgata cap. II Jonæ: *Terræ vectes concluderunt*
me in æternum, Septuaginta vertunt Κατέβην εἰς
 γῆν, ἦς οἱ μοχλοὶ αὐτῆς κάτοχοι αἰώνιον· *Descendi*
in terram, cujus vectes ejus sunt retinacula sempiterna.
 Quorum verborum sensus literalis qui sit
 explicant interpretes, et præcipue Ribera, et Cor-
 nelius a Lapide nostræ societ., quos lege. Ea tamen
 accommodat noster ad inferorum claustra, quo
 descendisse animam filii viduæ, et a quibus a Christo
 revocatum in vitæ limine dicit. Et quidem nil obstat,
 quia verba Theophanis tum ipsius propria, tum
 quæ a Scriptura mutuatur, et connectit, cum suis
 de limbo intelligantur, ubi anima juvenis jam de-
 mortui, sed a morte suscitandi suspensa detinebatur.
 Etenim, ut bene avertit Cornelius a Lapide in
 cap. IX Matth., ubi filiam archisynagogi suscitatum
 narrat evangelista, horum animæ, qui in vitam
 restituendi sunt, non sunt judicatæ, nec damnatæ
 ad gehennam, vel purgatorium, sed eorum judicium
 a Deo suspensum, quippe qui eos suscitare jam
 decreverit. Sed qui locus, ubi depositæ hujusmodi
 animæ, difficile est divinare; limbum tamen, aut

A *soliebant, eminus conspicata, ad loculum accedit*
quasi furore externata, et complexa cadaver, et
sua cum membris nati membra componens tenaci-
ter inhærebat; eumque lamentis flebilibus compel-
labat. Talis, o fili, thalamus tibi paratur; tale
cubile adornatur? Expergiscere, dilectissime, et ve-
tulam matrem audi. Excute gravem hunc somnum,
qui te invasit intempestive; miserere cantium ma-
tris, et viscera jam adusta. Hei mihi! taces; et
silentio os tuum suave compescitur, et oculorum
faces caligine circumfusæ sunt. Et tu quidem sub
aspero 36 lapide et profundis tenebris domicilium
habebis; ego vero solem aspiciam? atqui certe
non convenit. Propter tuum tumultum struam ego
tugurium, et forte mihi apparebis; teque loquentem
B audiam; seu potius tecum una sepeliar; et cum
recentibus tuis ossibus carnes senectute jam putridæ
constabescent. His plane tragicis deplorabat modis,
et pompam funebrem retardabat: sed luctu illo
exsatiari cupiens, plures super illo lamentationes
augebat.

Nunc quoniam vestros oculos commiserationis
 affectu madentes lacrymis animadverto; et mihi
 etiam ipsa memoria vocis interciditur tonus, age
 jam abstersis lacrymis ad id quod historiæ jucundis-
 simum est, animum referamus. Hujus igitur adole-
 scentis anima inferorum loca illa tenebricosa tri-
 stitiae pervaserat; et versabatur in terra, cujus
 vectes (18), ut profugus vates dixit, « Retinacula
 sunt sempiterna¹¹. » Redibat vero Salvator e civitate
 Capharnaum, cum jam centurionis puerum vergen-
 tem ad occasum vitæ curasset. Pedes vero rediens
 incredebat, ut mos ejus erat, et maturo gradu ferebat
 iter: simul ut nos doceret, ne incomposito gressu (19)
 gravitatem animi bene constituti afficiamus injuria,
 simul etiam confidens fore ut mortuum etiam tumulo
 conditum, uti Lazarum, revocaret ad vitam. Et ubi
 viduam seminudam, sanguine lacrymisque perfusam
 vidit, commota sunt ei viscera, utpote qui natura

(19) *Incomposito gressu. ἀτάκτῳ βᾶδισματι; sed*
 non cohæret sententiæ.

misericors, pro ea quæ inerat illi erga hominem A benignitas. Et vocem emitit mulieri divina gratia reipsa plenam : « Noli flere. » O divina vox, quæ tantam mœstitiæ molem levavit! Etenim si alius quispiam eam desistere a fletu jussisset, nonne monita respuisset, et monentem, ut adversarium a se repulisset? vigescens enim mœror (20) consolationis verba non capit : ut in morbis malignæ fluxiones, si antequam maturecant iis mederi velis, recrudescunt magis. Dixisset enim fortasse acri eum ac truculento obtutu respiciens : O homo importune! vides qualem pulchritudinem mors immature consumpserit, et quod meam lucem conditum eo, anchoram vitæ meæ, tu vero præcipis mihi, ut perinde atque in modica quadam calamitate philosophiam exerceam : et dicis : Noli flere, ex adamante, uti videtur, vel ex ferro tibi viscera fabricata sunt. At 37 nihil tale (21) huic mulieri contigit; nam simul audivit, « Noli flere, » flere cessavit. Quam ob causam? Nimirum quia cum Domini allocutione suavis quædam consolatio in ejus animam instillata est, quæ mentem ad bene sperandum erexit. Stetit igitur ad eventum futuri suspensa. Sed quid moror adjungere, quod in hac historia jucundum et admirandum est? Accedit igitur Auctor vitæ, et divina manu loculum tangit; qui vero portabant, steterunt, rati fortasse eum amanter juvenem velle complecti. Ille vero dominatrice voce mortuum vocat : « Adolescens, tibi dico, surge : » et continuo, o rem miram! soluta sunt inferorum claustra; et ex mortuis prosilivit anima, et qui mortuus erat resedit; et ex grabbato desiliit; et omnia, nova, et admirabilia exstiterunt. Sepulcrum (22) quod erat futurum fœtidi

πὸς ἐκ τῆς ἐνοῦσης αὐτῷ περὶ τὸν ἀνθρώπου ἀγαθότητος, καὶ φωνὴν ἀρίστην τῇ γυναικὶ δυνατῶς θεῖος χάριτος ἐμπλεῶν· « Μὴ κλαῖε· » ὡς θεία φωνὴ τοσοῦτον ἀχθος λύπης κουφίσασα! εἰ γὰρ τις ἕτερος μὴ κλαίνειν αὐτῇ πεπεδίκετο, ἀρα οὐκ ἀν' ἀπέπτουσε τὴν νοουβέτησιν, καὶ ὡς ἐχθρὸν τὸν νοουβουόντα παραγκωνίσαστο; ἀκμάζουσα γὰρ λύπη, παραμυθητικῶν λόγων ἐστὶν ἀνεπίδεκτος, ὡς περ τὰ τῶν ρευματικῶν νοσημάτων κακοηθέστερα, ἐπαυξάνεται μᾶλλον πρὶν πεπανθῆναι θεραπεύμενα. Εἶπε γὰρ Ἰσως δριμύτι ἀπειδοῦσα, καὶ βλοσυρὸν ὡς τῆς ἀκαίριας ἀνθρωπεῖ ὄραξι οἶον κάλλος ὁ θάνατος πρὸς ὥρας ἐμάρανεν, καὶ ὅτι ἀπειμι τῇ γῆ κατακρύπτουσα τὸ ἐμὸν φῶς, τῆς ζωῆς μου τὴν ἀγκυραν, καὶ ὡς ἐπὶ μετρίῳ τιμῆ πάθει φιλοσοφεῖν ἐπιτάττεις, καὶ, Μὴ κλαῖε, λαλεῖς. B Ὡς εἰσικεν ἐξ ἀδάμαντος ἢ σιδήρου τὰ σπλαγγνα κεγάλευσαι. Ἄλλ' οὐδὲν τι πέπονθεν ἡ γυνή. Ὁμοῦ δὲ ἤκουσε, « Μὴ κλαῖε, » καὶ σεσίγηκε. Διατί; Ὅτι σὺν τῷ Δεσποτικῷ λόγῳ, καὶ γλυκεῖα τις παραψυχὴ ἐνέσταξεν ἐν τῇ ταύτης ψυχῇ, πρὸς ἀγαθὴν ἐλπίδα τὸν νοῦν αὐτῆς διεγείρουσα. Ἔστη οὖν πρὸς τὸ μέλλον οὔσα μετέωρος. Ἄλλὰ τί μὴ θάττον ἐτίγω τὸ γλυκὺ τῆς διηγῆσεως, καὶ παράδοξον; Ἐρχεται τοῖνον ὁ τῆς ζωῆς Χορηγός, ἀπτεται τῆς σοροῦ θεῖα χειρὶ· οἱ δὲ βροτάζοντες ἔστησαν. Ἦγοντο γὰρ Ἰσως ἐθάλευν αὐτὸν ἀσπάσασθαι τὸν νεκρὸν. Ὁ δὲ δεσποτικῇ φωνῇ καλεῖ τὸν νεκρὸν· « Νεανία, σὸς λέγω, ἐγέβηθη. » Καὶ αὐτίκα, ὡς τοῦ θαύματος! ὁ μὲν ἔδης ἐλέλυτο, ἡ δὲ ψυχὴ ἐκ τῶν νεκράδων ἀνέσθορε, καὶ ὁ νεκρὸς ἀνεκάθισε, καὶ τοῦ κραιβάτου ἐφῆλλετο, καὶ γίνεται πάντα καινὰ, καὶ παράδοξα. C Ὁ καρωνίας τῆς φωνῆς ἐμνεῖνε κενοτάφιον· οἱ ὀρύττοντες τὸ πτύον ῥίψαντες, καὶ τὴν δίκελλαν, πρὸς τὸ παρα-

Francisci Scorsi notæ.

(20) *Vigescens enim mœror*. Eam magni doloris vim expressit Seneca in *Troad.* :
Ratione quamvis careat, et flecti neget
Magnus dolor, sociosque nunquam sui
Mœroris ipso oderit.

(21) *At nihil tale*. Inter hæc verba, ἀλλ' οὐδὲν τοσοῦτον, et antecedentia, πρὶν πεπανθῆναι θεραπεύμενα, in unico cod. G. inserta est hæc προσωπολα mulieris viduæ; εἶπε γὰρ Ἰσως δριμύτι ἀπειδοῦσα καὶ βλοσυρὸν, ὡς τῆς ἀκαίριας ἀνθρωπε, et quæ sequuntur; quæ tamen si deessent ita consecutio sententiæ cohereret, ut nemo suspicari posset ea deesse, sed potius quod inventa sint ἀλλόκοτα et ex alterius ingenio inserta possit quispiam criticus existimare. Ego vero quia et elegans est prosopopœia, et παθητικὴ et ab aliis, quibus hic sermo non uno in loco καλλωπίζεται non absimilis, ab eodem auctoris genio composita, eademque officina exisse censui. Et demum quia ille inductus sermo mulieris vim, potentiamque in Christi verbis insitam ostendit, qui est auctoris scopus, interjicienda et edenda statui.

(22) *Sepulcrum*. Ludit more suo Theophanes in ἀντιθέτοις non tam verbis quam rebus. Opponit τὸ χαρωνίας τάφον τῷ κενοτάφιῳ illud sepulcrum horriuum futurum fœtidi corporis receptaculum (hoc enim in duabus his vocibus ὁ τάφος; χαρωνίας continetur) hic honoratus tumulus, id est, κενοτάφιος. Τὰ χαρώνια barathra quadam, et Plutonia fœdos odores exhalantia esse colligitur ex Laertio in Zenone, lib. vii, ubi ex ipsius Zenonis dogmate Ἔτι δὲ σοφὸν οὐδὲν θαυμάζειν τῶν δοκούντων παραδόξων

οἶον χαρώνια, καὶ ἀμπίδιας, καὶ πηγὰς θερμῶν, debere dicit. Quæ verba sic reddidit interpretes : *Præterea nihil earum rerum admirari sapientem, quæ admirabiles videntur, ut Charonis januas, ætium recessus et aquarum fontes*. Sed quæ sunt hæc Charonis januæ inter admiranda a Laertio, seu Zenone commemorata, quæ tamen admirari sapientem vetat? Jam has obscuras januas aperiam, et illustrabo, si prius quæ de voce χαρώνια apud grammaticos legi producam. Nam apud Pollucem lib. viii, cap. 9, et Phavorinum, et Hysichum, et Suidam in voce χαρώνιον, hæc iisdem ferme verbis liguntur Χάρωνος; θύρα, μία τοῦ νομοφυλακίου θύρα, δι' ἧς οἱ κατάδικοι τὴν ἐπὶ θάνατον ἐξάγονται· *Una nomophylacii* (hoc est carceris, cui nomophylaces præerant) *ex qua captis rei ad mortem efferuntur*. Addit Suidas ad aliorum verba versiculum ex Aristophanis *Pluto* : Ὁ δὲ Χάρων τὸ σύμβολον δίδωσι· *Charon autem symbolum dat* ἀντὶ τοῦ μέλλειν ἀποθανεῖν, *pro eo quod est : Moritendum tibi est*. Quibus verbis adductus Thomas Aldobrandinus in Adnotationibus ad illa verba Laertii putat per χαρωνία, vel Charonis januas eo loco mortem significari, quasi dicat mortis januas; nam Χάρων apud Suidam etiam ὁ θάνατος explicatur. Sed neque adhuc hæc januæ patent; neque video quomodo cum cæteris admirabilibus, quæ sequuntur, mortis mentio cohereret. Igitur τὰ χαρώνια apud Laertium sunt antra, seu cavernæ, seu barathra mephitim exhalantia; cujusmodi sunt in agro Puteolano, qui et Vulcanicum forum, et Phlegræi campi apud veteres dictus, ubi lacus Anianus, et præcipue, antrum

δ. ἔξω ἔτρεχον, τὰ δάκρυα εἰς χαρὰν καὶ θαῦμα με-
 ἔγοντο. Τοὺς συνελθόντας δόος εἶχε μετ' ἐκπλή-
 τῶν ἀπέμακτον ὀφθαλμούς, ὡς ἐν ὄνειρῳ ταῦτα
 βλέπειν οἰόμενοι. Ἡ δὲ μακαρία μήτηρ ἐκείνη, καὶ
 τοῖς ποσὶ τοῦ Δεσπότης καλινδουμένη, καὶ θατέρῃ
 χειρὶ τῷ παιδί περιπλεκόμενη ἤπισται: κατέχουσα,
 καὶ διὰ πάντων μετήμειπτο τὸ πένθος εἰς ἀγαλλία-
 σιν. Καὶ ἵνα συνέχω τὸ πᾶν, εἶδεν ὁ ἥλιος: τότε τὴ
 Δαδιδικὸν ἐκείνο πληρούμενον, μητέρα ἐπὶ τέκνῳ
 εὐφρυνομένην, καὶ τὸν τῆς ζωῆς Δοτήρα, καὶ Θεὸν
 ἡμῶν Ἰησοῦν δοξαζόμενον. Ἡ μὲν οὖν παράδοξις
 αὕτη θαυματουργία ὧδε κατέληξε, πλείστα τὰς
 ἡμετέρας ψυχὰς ὠφελέσασα, καὶ μᾶλλον ὅσοι κα-
 ταυγέντες, συμπαθείας ἐστάξατε δάκρυον, ὅπερ
 καθαρτικὸν εἶναι τῶν ψυχικῶν ῥύπων πιστεύ-
 ομεν.

A cadaveris receptaculum inane monumentum mansit, fossores pala et ligone abjectis ad miraculum accurrebant; lacrymæ in gaudium admirationemque vertebantur; conventum illum hominum timor ac stupor invasit; et ex levioribus, credo, nonnulli oculos abstergent, quasi per somnium ea se videre arbitrati. At felix illa mater provoluta ad Domini pedes, et altera manu cum filio implicita, vix cum se tenere credebatur; et usquequaque luctum cum gestiente lætitia commutavit. Atque uti comprehendam brevi, vidit tunc sol Davidicum illud impletum, matrem super filio lætantem ⁷², et Largitorem vitæ Deumque nostrum Jesum gloria celebratum. Atque hic operis hujus admirandi, et supra opinionem hominum constituti finis. Quod sane non parum animis nostris peperit utilitatis; iis maxime, quibus commiseratione compunctis lacrymæ dimanarunt, quas ad eluendas animi sordes (25) valere credimus.

Nec injucundum fortassis erit ad moralem considerationem traducere historiam: sic enim fructum utrinque decerpserimus. Unusquisque filium viduæ se esse recogitet, ejus scilicet constitutionis quæ justitiæ viduata sit spiritui, ac jam in tumultum inertæ ab immundis dæmonibus et passionibus carnis, quæ animam in perniciem adducunt, miserabiliter efferatur. Quænam igitur salutis facultas? Pœnitentiæ lacrymæ, quas ubertim ex oculis profundentes deprecemur Dominum, ut spirituali tactu feretrum tangat. Feretrum **38** porro est corpus multis malis obnoxium, gravis et onusta sarcina, atque ita qui portant loculum, stabunt et a vitiositate mortuum corpus ferentis cursum retrahent. Quorum ubi retardatus fuerit impetus incitatus ad malum, mens reviviscet, et cælesti Hierosolymæ tanquam matri tradetur. Nec vero illud sine consideratione prætereundum est, quod secundum historiam gestum est quidem, aliquid vero spirituale significabat. Namque Thesbitæ propheta ejusque discipulus pueros imperfecta ætate mortuos excitarunt: alter quidem Sarephitanæ, alter vero Sunamitidis filium ⁷³. At vero Dominus et propria virtute pollens Jesus neque infantes, nec jam longa die senescentes revocavit ad vitam; hunc enim viduæ

Ὅκ ἄμυστον δὲ ἔστω μεταβαλεῖν τὴν ἱστορίαν εἰς
 ἡθικὴν θεωρίαν· οὕτω γὰρ ἀμφοτέρωθεν τὴν ὠφέ-
 λειαν καρπωσόμεθα. Ἐκαστος ἑαυτὸν ἐνοησάτω
 τῆς χήρας υἱὸν, καταστάσεως δηλαδὴ χηρευούσης
 δικαίου φρονήματος εἰς τὸν τῆς ἀπραξίας τάφον
 ἐκείνῳ; ἐκκερήμενον ὑπὸ τῶν φιλορῥυπαρῶν δαιμό-
 νων, καὶ τῶν τῆν ψυχὴν κακῶς βασταζόντων παθῶν
 τῆς σαρκός. Τίς οὖν γένοιτο σωτηρίας λαθῆ; Τὸ ἐκ
 μετανοίας ἐκ τῶν ὀμμάτων δάκρυον, ὃ στάζοντες
 κρουνηθὲν ἐπεξώμεθα ἵν' ὁ Δεσπότης ἀψηται τῆς
 σοροῦ νοητῆ ἐπαφῆ. Σορὴ δὲ τὸ πολυπαθὲς ἐστὶ
 σῶμα, τὸ βαρὺ, καὶ βριθὸν ἐφόκιον· καὶ οὕτως οἱ
 βασταζόντες στήσονται, καὶ τοῦ δρόμου τῆς νεκρο-
 φόρου κακίας πευθῆσονται. Αὐτῶν δ' ἐμποδισθέντων
 τῆς πρὸς τὸ χεῖρον ὁρμῆς ὁ νοῦς ἀναστήσεται, καὶ
 ὡς μητρὶ ἀποδοθήσεται τῇ ἀνῶ Ἱερουσαλὴμ. Κά-
 κεινο δὲ δεῖ μὴ παρελθεῖν ἀνεπίσκαετον, ὃ γέγονε
 μὲν ἱστορικῶς, ἐδήλου δὲ τι πνευματικόν. Ὁ μὲν
 γὰρ Θεοδότης προφήτης, καὶ ὁ τοῦτου γεγονῶς φοι-
 τητῆς παιδίας ἀτελεῖ; τεθνηκότας ἀνέστησαν, ὁ μὲν
 τὸν τῆς Σαραφθίας, ὁ δὲ τὸν Σουμανιτίδος. Ὁ δὲ
 Δεσπότης καὶ Κύριος Ἰησοῦς οὕτε τοὺς ἐν νηπιῶδει
 ἤλαξεν, οὕτε τοὺς χρόνῳ καταγρησάντας ἐξήγειρε·
 τὸν τε γὰρ τῆς χήρας υἱὸν νεανίαν ὀνομάζει τὸ Εὐαγ-
 γέλιον, καὶ ἡ θυγάτηρ Ἰαείρου νεάνι; ἦν ὀωδε-

⁷² Psal. cxii, 9. ⁷³ III Reg. vii; IV Reg. iv.

Francisci Scorsi notæ.

visitur, sive spiraculum mortiferum emittens halitum Charonæum signate appellatum, vulgo *Grotta de' cani* ab experimento in canibus capto: quod si vivum quodcumque animal prolabatur in eam scrobem, et plusculum immoretur, exspiret; sed si protinus educatur, aspersum ex aqua stagni, vitales recipit spiritus. Multa alia de hoc lacu, scatebrisque sulphureis, quibus totus ille campus servet enarrata et descripta leges in *Theatro civitatum totius mundi*, lib. iii, tom. II, a Gregorio Braun Agrippinati exhibito. Mirum igitur ut hæc ipsa tam mirifica loca a Laertio denotentur, quæ cum admirationem parere possint, per Zenonem non licet admirari sapienti. Certe nisi hæc denotet, alia hujusmodi dicat necesse est; atque hæc januæ

D Charonis, sen mortis jure dicantur. Optime etiam noster Theophanes sepulcrum, in quo inferendum erat cadaver: τὸν Χαρωνέας τάφον appellat ex similitudine.

(25) Ad eluendas animi sordes. S. Ambrosius de obitu fratris sui Satyri: *Fleverunt et pauperes; et quod multo pretiosius est multoque uberius, lacrymis suis delicta laverunt. Istæ sunt lacrymæ redemptrices; isti gemitus, qui dolorem mortis abscindunt; iste dolor, qui perpetuæ nberitate lætitiæ veteris sensum doloris obducat.* Et S. Gregorius Nazianz. orat. 3, in *Julianum*, στηλιτευτικῆ πρώτη lacrymas magnifice appellat ἀμαρτία; κατὰ κλυσμόν, κόσμῳ κάθαρσιν, peccati diluvium, mundi piamentum.

filium adolescentem appellat Evangelium, et Jairi A filia puella duodecenni erat ⁷⁴. Quid igitur ex hoc altioris intelligentiæ accipimus? Propheticum scilicet sermonem ad imperfectos ac tyrones in discendo traditum, quique secundum legem vivebant infantium vitam: atque his legalium præceptorum violatione mortuis vitam restituebat. At vero Christus ad perfectivam per Evangelium vitæ rationem instituens, perfectam attingit animam, vitam illi spirituales præbens, quæ infantilem transgressa statum, et spirituali ætate vigescens non rugis peccatorum obducta inveteravit atque consenuit. Atque hoc Salomonis Canticum inuuit: « Propterea adolescentulæ dilexerunt te ⁷⁵. » Si igitur anima nostra juvenescit, neque adhuc infantis more (24) ad sensum boni percipiendum inepta est, neque ad ejus intelligentiam senectutis vitio hebes et languida, pervadet eam sermo doctrinæ, et ab iniquitatis lecto excitabit, et ad æterna bona assequenda disponet: quibus nos omnes potiri contingat gratia Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi auctoris vitæ, cui debetur omnis honor et gloria cum Patre principii experte, et vivificante Spiritu, nunc et in sæcula sæculorum. Amen.

39 HOMILIA VII.

De parabola sementis.

Qui mercaturæ faciundæ causa longis peregrinationibus sese accingunt, cum jam ingredi viam volunt, preces initium itineris faciunt, Deumque orant ut aux et comes sibi sit vitæ. Quoniam igitur et nos ad quæstum cælestium ac spiritualium divitiarum, Evangelii explicandi viam iniimus, precemur, ut in nos omnes gratia Spiritus sancti abunde conferatur, quæ et linguam nostram expediat, et sermonis dirigat cursum, vestras vero aures ad audiendum vehementer excitet, ut hinc discedamus spiritualis sementis fructu percepto, ejus inquam sementis, de qua hodie Parabola evangelica ⁷⁶ disserens ait:

« Dixit Jesus parabolam hanc: Exiit qui seminat seminare semen suum. » Prædefinitum ab æternitate consilium Dei, et usque ad infamam (25) nostram conditionem divini Verbi exinanitionem, et inexplicabilem illam cum humana natura unionem grandiloquus Evangelii sermo exitum vocat. Sic enim et aliis in locis loquitur: « Videns Jesus, quia omnia dedit ei Pater in manus, et quia a Deo exiit, et ad Deum vadit ⁷⁷; » et in eo sermone (26),

⁷⁴ Luc. viii, 42; Marc. v, 42. ⁷⁵ Cant. v, 2. ⁷⁶ Luc. viii, 5 seqq. ⁷⁷ Joan. xiii, 5.

Francisci Scorsi notæ.

(24) *Infantis more.* Hæc, ὑπὸ νεότητος ἀναισθητούσα, καὶ νηπιάζουσα, supplevi, necessaria sane ad perfectum sensum, ex c. 5.

(25) *Usque ad infamam.* Sic locutus S. Dionysius Areop. *De divinis nomin.* cap. 4, ubi Deum appellat Φιλάνθρωπον διαφερόντως, ὅτι τῆς καθ' ἑμᾶς πρὸς ἀλήθειαν ὀλικῶς ἐν μιᾷ τῶν αὐτῆς ὑποστάσεων ἐκοινωνήσεν ἀνακαλουμένην πρὸς ἑαυτὴν, καὶ ἀνατι-

καετῆς. Τί οὖν ἐκ τούτων ὑψηλότερον διδασκόμεθα; Ὡς ὁ προφητικὸς λόγος πρὸς ἀτελείς ἦν, καὶ εἰσ-αγωγικὸς τὴν κατὰ νόμον ζῶντας νηπιώδη ζῶην, οὗς ἐξωποίαί θησκοντας τῇ παραβάσει τῶν νομικῶν ἐντολῶν. Ὁ δὲ Χριστὸς τὴν τελειωτικὴν διὰ τοῦ Εὐαγγελίου παρέχων ζῶην, τῆς τελείας ἐφάπτεται: ψυχῆς, ζῶην νοερὰν αὐτῇ παρεχόμενος, ἥτις διαβάσα τὴν νηπιώδη κατάστασιν, καὶ δὲ τῆς πνευματικῆς ἡλικίας ἀκμάτασα, οὐκ ἐπαλειύθη τῇ βυτίδι τῆς ἀμαρτίας καταγήρασα. Καὶ τοῦτο αἰετίζεται λέγον τὸ Ἄσμα τὸ Σολομώντειον· « Διὰ τοῦ ο νεάνδε; ἡγάπησάν σε. » Εἴπερ οὖν καὶ ἡμῶν ἡ ψυχὴ νεάζει, μῆτε ὑπὸ νεότητος ἀναισθητούσα καὶ νηπιάζουσα, μῆτε ὑπὸ γῆρας ἀδρανοῦσα πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ κατανόησιν, ἐφάπεται αὐτῆς ὁ διδασκαλικὸς λόγος, καὶ ἀναστήσει τοῦ σκίμματος τῆς ἀμαρτίας, καὶ μεταστρεῖν παρασκευάσει τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν, ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν χάριτι τοῦ ζωογονούντος ἡμᾶς Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα καὶ τιμὴ σὺν τῷ ἀνάρχῳ Πατρὶ καὶ τῷ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMILIA Z'.

Περὶ τῆς παραβολῆς τοῦ σπόρου.

Οἱ τὰς μακρὰς ἀποδημίας κατ' ἐμπορίαν πλοῦτον στελλόμενοι, ἐπειδὴν τῆς ὁδοῦ βουληθῶσιν ἐφάπτεσθαι, εὐχὴν ποιοῦνται τῆς ἰδοιορίας προοίμιον, C θελὼν αὐτοῖς γενέσθαι καθηγεμόνα καὶ συνοδοιπόρον αἰτούμενοι. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἡμεῖς κατ' ἐμπορίαν τοῦ δεσποτικοῦ πλοῦτου τε καὶ πνευματικοῦ, τῆς ὁδοῦ τῶν εὐαγγελικῶν ἐξηγήσεων ἐφαπόμεθα, δεηθῶμεν ἐπιχορηγηθῆναι πᾶσι τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος, ἡμῶν μὲν διατρυνοῦσαν τὴν γλῶτταν, καὶ τὸν λόγον εὐθύνουσαι, ὑμῶν δὲ τὰς ἀκοὰς διεγείρουσαι εὐ μῖλα πρὸς τὴν ἀκρόασιν, ἐν ἀπέλωμεν ἐντεῦθεν τοῦ πνευματικοῦ σπόρου καρπωσάμενοι τὸ γεώργιον, ἐκείνου τοῦ σπόρου, περὶ οὗ σήμερον ἡ εὐαγγελικὴ παραβολὴ διηγῆσασα οὕτω λέγει:

« Εἶπεν ὁ Κύριος τὴν παραβολὴν ταύτην· Ἐξήλθεν ὁ σπειρῶν τοῦ σπείραι τὸν σπῶρον αὐτοῦ. » Τὴν προορισθεῖσαν ἐκ Θεοῦ ἀνέκαθεν βούλησιν, καὶ τὴν μέχρι τῆς ἡμετέρας ἐχατιᾶς τοῦ Θεοῦ Λόγου κένωσιν, καὶ τὴν πρὸς τὸν ἀνθρώπων ἀβήρον ἕνωσιν ἡ μεγάλη τοῦ Εὐαγγελίου φωνὴ ὀνομάζει ἐξέλευσιν· οὕτω γὰρ καὶ ἐν ἄλλοις φησὶν· « Εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς ὅτι πάντα δίδωκεν αὐτῷ ὁ Πατὴρ εἰς τὰς χεῖρας, καὶ ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐξήλθε, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὑπάγει. »

θεῖσα τὴν ἀνθρωπίνην ἐσχάτιαν. Hoc est, ex interpretatione Joachimi Perionii: *Singulari quodam amore genus humanum complectentem, quod vere atque integre in una persona nobiscum commercium habuit, et vocans ad se, et jungens nostram humilitatem.*

(26) *In eo sermone.* Circumscripsi pluribus vocem συντακτικῆρον de qua vide not. 9 ad hom. 6.

Ἐν δὲ τοῖς πρὸς τοὺς μαθητάς συντακτικαῖς λό-
γοις, φησὶν ὁ Σωτήρ· « Ἐγὼ ἀπὸ Θεοῦ ἐξῆλθον·
ἐξῆλθον παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ πορεύομαι πρὸς τὸν
Πατέρα. » Ἐντυγχάνων δὲ τῷ Πατρὶ ὡς ὁμοτίμῳ
εἰρήκει περὶ τῶν φοιτητῶν, « Καὶ αὐτοὶ ἔγνωσαν ὅτι
παρὰ σοῦ ἐξῆλθον. » Καὶ νῦν δὲ περὶ ἑαυτοῦ τὴν παρα-
βολὴν συντιθεῖς, « Ἐξῆλθε, φησὶν, ὁ σπειρών τοῦ
σπειραῖ τὸν σπῆρον αὐτοῦ. » Ὁ θεηγόρος δὲ Παῦλος
ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῇ τὴν κατὰ σάρκα
Χριστοῦ παρουσίαν, εἰσέλευσιν ὀνομάζει φάμενος
ὡτάσι· « Ὅταν δὲ πάλιν εἰσάγῃ τὸν Πρωτότοκον. »
Ἄρ' οὖν ἐναντιοῦνται ἀλλήλαις αἱ θειαί φωναί; καὶ
εἰς ἄν εἰς τοῦτο προαχθεῖ χυδαίωτος λογισμῶν
νοῦται, ἢ φράσσει τὸν Ἀπόστολον ἐναντία φάσκειν
τῆς εὐαγγελικῆς ἀποφάσεως; Ἄλλ' ὡσπερ ἐν τῇ
μυστικῶς ὁραθείῃ τῷ Ἰακώβ ποτε κλίμακι, οἱ αὐτοὶ
ἄγγελιοι ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον, ἐνδὸς τοῦ ὑποκει-
μένου τυγχάνοντος, οὕτως ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ
Παῖς κατ' ἄλλο καὶ ἄλλο σημαίνόμενον λέγοιτ' ἄν
εἰσέλθειν τε καὶ ἐξελεῖν τοῖς ἐκδεχομένοις τὰς
θείας ἐκφαντορίας θεοπροπῶς. Ὅταν γὰρ παρα-
τραπῆ ἢ τοῦ ἀνθρώπου φύσις, διώλισθεν, ἔξω γέγονε
τοῦ Θεοῦ. Ἐξῆλθεν οὖν καὶ αὐτὸς ὡς ὁ πρέσβυς, ἵν'
εἰσάγῃ ἡμᾶς, ἐξ οὗ κακῶς ἐκπεπτώκαμεν. Ὁ δὲ
θεὸς Ἀπόστολος τὴν εἰς τὴν κληρονομίαν εἰσοδὸν
λέγων, καθ' ἣν τῶν ἐθνῶν κληρονόμος εἰσῆνκεται,
ὡς προέφησεν ὁ θεὸς χρησμός· « Ἀἴτησι παρ'
ἐμοῦ, καὶ δόσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ
τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. » πρὸ γὰρ
τῆς οἰκονομίας οὐδὲν ἦν Θεῷ καὶ τῇ κτίσει κοινόν·
εἰς γὰρ κοινωνία πρὸς τὴν αἰσθητὴν κτίσιν τῷ πνι-
υῶφι, καὶ ἀκτίστῳ, καὶ ἀναφει; κοινωνήσας δὲ
ἡμῖν διὰ τοῦ προσλήμματος, εἰσαθῆναι πρὸς τὴν
κτίσιν παρὰ τῆς ἀποστολικῆς φαίνεται βήσεως,

A quo discipulos Dominus postremam instruxit: « Ego,
ait, a Deo exivi: exivi a Patre, et veni in mun-
dum; iterum vado ad Patrem ». Cum Patre vero
ut aequali colloquens de discipulis dixit: « Et ipsi
cognoverunt quia a te exivi ». Nunc vero etiam
parabolam de seipso componens: « Exiit, inquit, qui
seminat seminare semen suum. » Paulus vero divi-
nitus loquens in ea quæ est ad Hebræos Epistola,
Christi secundum carnem adventum introitum ap-
pellat sic dicens: « Et cujus iterum introducit Pri-
mogenitum in orbem terræ ». An igitur divinæ
voces sibi invicem adversantur? Quis vero in tam
humilem (27) abjectamque cogitationem adduci
potest ut putet aut dicat Apostolum contraria Evan-
gelicæ sententiæ loqui? Verum sicut in mystica
B scala, quam vidit Jacob, sidem angeli ascendebant
et descendebant, cum una utriusque dicto (28) subjecta
res esset, ita unigenitus Dei Filius alia atque
alia significatione introire dicitur, et exire apud
eos qui ita mysticam 40 doctrinam (29) accipiunt,
uti par est sentire de Deo. Quando enim humana
natura aberrans a via, lapsa est, excessit a Deo: exiit
ergo et ipse quasi legatus quidam, ut eo nos
introduceret, unde male excideramus. At vero divi-
nus Apostolus de introitu sive aditu ad hæredita-
tem loquitur, sicuti prædixerat divinum oraculum:
« Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam
et possessionem tuam terminos terræ »; nam
ante incarnationem (30) nihil Deo cum rebus crea-
tis commune: nam quæ communicio cum sensibili
C creatura sit ei qui ab omni materia purus et
increatedus est, et contractari non potest? at vero
cum per assumptam naturam nobiscum communi-
cavit introductus in res creatas, per Apostoli verba

²⁷ Joan. xvi, 28. ²⁸ Joan. xvii, 8. ²⁹ Hebr. i, 16. ³⁰ Psal. ii, 8.

Francisci Scorsii notæ.

(27) *In tam humilem.* V. C. habet εἰς τοῦτο
προαχθεῖ χυδαίωτος λογισμῶν; sed et sensus au-
ctoris et syntaxis postulant lectionem, quam ex
meo P. protuli: Εἰς τοῦτο προαχθεῖ χυδαίω-
τος.

(28) *Cum una utriusque dicto.* Ἐνδὸς τοῦ ὑποκει-
μένου τυγχάνοντος ad verbum rediderim, *Uno exi-
siente subjecto*; unum hoc subjectum angeli sunt,
de quibus prædicantur opposita, ascendere et
descendere; sed alia, atque alia ratione. Quo
exemplo utitur auctor ut ostendat non repugnare
dicta Scripturæ, quæ de eodem Christo exiisse,
ei introiisse dicunt. Hoc enim verum est diversa
consideratione, quam habes ab ipso auctore expli-
catam. S. Chrysost. hom. 3, in epist. ad Hebræos,
eiusdem quæstionem movet, atque exitum quidem
explicitat de reconciliatione a Christo facta inter
Deum et homines: *Quomodo enim, inquit, in regia
qui sunt in vinculis et regem offenderunt, stant
foris; qui vult autem eos reconciliare, non ipso
introducitur, sed ipse foras egrediens eos alloquitur;
donec ipsis dignis effectis conspectu regis eos intro-
ducatur: ita etiam fecit Christus, etc.* Ingressum autem
explicitat eo modo, quo Noster: *Paulus, inquit, eum
nominat ingressum a metaphora eorum qui sunt
hæredes, et aliquam accipiunt possessionem; dicere
exim: « Cum autem introduxerit Primogenitum in
orbem terræ, » hoc est cum ei tradiderit posses-*

sionem; tunc enim eam totam possedit, quando fuit
cognitus. Ita Chrysost. Porro huc facit formula
illa loquendi Latinis usitata, *inire, adire hæreditatem*;
et altera alteram rem explicat.

(29) *Mysticam doctrinam.* Quid sit ἐκφαντορία,
qua voce hoc loco, et aliis deinceps pluribus Theo-
phanes utitur, docet Budæus in Comment. Ἐκφάν-
τορες, inquit, et ἐκφαντορικὸι dicuntur ὑποφηταὶ καὶ
τάξεις, id est, angelorum ordines, qui divina inter-
pretandi munere funguntur, et quæ divinitus acceperunt,
aut a superioribus ordinibus hausserunt, deinceps
infirmis ordinibus quasi per manus tradunt; at illi rur-
sus viris sanctis enuntiant, et produunt; inde ἐκφαντο-
ρία doctrina rerum conditarum et mysticarum inter-
pres et enarratrix. Hæc Budæus. Hanc appellationem
tribuit etiam Spiritui sancto Damascenus, lib. 1, *De
fide*, cap. 15, utpote enarratori divinorum arcano-
rum, juxta illud Joan. xiv: *Ille vos docebit omnia,
et suggeret vobis omnia quæcunque mandavi vobis.* Τὸ
δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκφαντορικῆ τοῦ κυρίου τῆς
Θεότητος δυνάμεις. Hæc est ex Billii interpretatione:
*Ac spiritus sanctus Patris potentia est, Divinitatis
lutebram declarat.* Paulo etiam supra explanantem
spiritum exponit.

(30) *Ante Incarnationem.* De vocabulo οἰκο-
νομία, quod hoc loco habetur, vide homilian v,
not. 98.

videtur : « Exiit qui seminat : » si de Deo igitur exiit dicitur, removeatur omnis mutationis loci suspicio, et ea cogitatio evincat, quæ Dei naturæ convenientia tribuit. Nec enim exiit loco, sed habitudine nobis appropinquavit factus homo. Deus enim cum esset, et humanam assumpsisset naturam (31), motum quodammodo submisit videtur, licet locum non norit, sed in propria natura persistat immotus. Hoc ipsum autem Michæas vaticinatus est dicens : « Ecce Dominus egredietur de loco suo. »

« Exiit qui seminat seminare semen suum³¹. » Quid hoc semen sit, ipse nos prævertens explicavit dicens esse verbum Dei atque adeo promulgationem Evangelii. Sator autem hujus boni seminis ipse est, qui hæc loquitur Jesus; ipse est omnis boni sator; et omnis spiritualis fructus ubertas ab ipso percipitur. Terra vero et agricultura ipsius, hominum animi. Dixit vero semen suum, quoniam non ab alio nutuatur verbum Dei in se subsistens. Sed quare non ad sementem novale præmittitur? Qui enim agris colendis dant operam, prius quidem terram arando novant, ac deinde semina jaciunt. Hic igitur scire oportet etiam prophetas legis aratro hominum animas per præcepta excoluisse, et eas ad semen Evangelii excipiendum reddidisse aptiores. Qui vero ad mundi totius beneficium venit, qui solares radios justis æque impertitur ac improbis, quique nubibus mandat ut bonis et malis pluant, hic sane doctrinæ verbum æqualiter omnibus explicavit, dispergens sine discrimine semina, ut non minus esset bonum (32), qui fructum ferre voluisset, quam qui semina 41 præbuisset.

« Et aliud cecidit secus viam, et conculcatum est, et volucres cæli comederunt illud. » Etiam eorum, qui magnam illam cœnam adire recusarunt, tres fuere classes; alius enim juga boum, alius villam emerat, alius uxorem duxerat. Et hic etiam trifariam mandatum est semen illud, quod in terram minime idoneam cecidit, et spes corrupti agricolæ : aliud æcus viam tritam, aliud in aridis asperisque petris cecidit, aliud a spinis suffocatum est. Quid igitur ex hisce parabolis discimus? Tria nimirum fuisse genera eorum, qui semen evangelicum acceperunt, et tamen fructus non perfecerunt. Qui mundi sapientiam et Græcorum ineptias sectati sunt; et qui in lege illa figurarum umbris tecta

³¹ Mich. i, 3.

Francisci Scorsii notæ.

(31) *Et humanam assumpsisset naturam.* Uno verbo Theophanes id exprimit, βρωτοθεΐς. Cujus etiam usus est in tragœdia inscripta, *Christus patiens*, quæ Gregorio Nazianz. vulgo tribuitur, sed ab ejus ingenii museo exisse non potuit, quod est item judicium doctorum virorum, ac præsertim doctissimi cardinalis Bellarmini, lib. *De scriptoribus ecclesiasticis*.

(32) *Ut non minus esset bonum.* Sententiam hanc

« Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων » εἰ λέγοιτο τοῖνον ἐπὶ Θεοῦ ἐξέλευσις, διαβρίβωμεν πᾶσαν ὑποψίαν τοπικῆς μεταβάσεως· ἐπικρατεῖτω δὲ λογισμὸς τῆ τοῦ Θεοῦ φύσει προσάπτων τὰ προπωθέστερα. Οὐ γὰρ τόπω ἐξῆλθεν, ἀλλὰ σῆσσει γέγονε πλησίον ἡμῶν γενόμενος ἀνθρώπος· Θεὸς γὰρ ὑπάρχων, καὶ βρωτοθεΐς, δοκεῖ πως ὑπομεῖναι κίνησιν, καὶ τοῖ τόπον οὐκ εἰδίως, ἀλλ' ἐρηραϊσμένως ἐν τῇ ἰδίᾳ φύσει. Τοῦτο δὴ καὶ Μιχαίας προσεχηρημώδησεν· « Ἰδοὺ Κύριος, λέγων, ἐκπορεύεται· ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ. »

« Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείρειν τὸν σπόρον αὐτοῦ. » Τί μὲν ὁ σπόρος, αὐτὸς προοὖν ἐδήλωσεν, ὡς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐστὶ, τὸ εὐαγγελικὸν πάντως κήρυγμα. Σπορεύς δὲ τοῦ αγαθοῦ τοῦτου σπέρματος αὐτὸς ὁ ταῦτα λαλῶν Ἰησοῦς· αὐτὸς ἐστὶν ὁ παντὸς αγαθοῦ σπορεύς, καὶ παρ' αὐτοῦ πᾶσα καρποφορία πνευματικῆ. Γῆ δὲ καὶ γεωργίον αὐτοῦ, αἱ τῶν ἀνθρώπων ψυχαί· εἶπε δὲ τὸν σπόρον αὐτοῦ, ἐπειδὴ οὐχ ὑπὸ τινος ἄλλου τὸν λόγον δανειζέται, λόγος ὢν αὐτὸς τοῦ Θεοῦ ἐνουπόστιστος. Πῶς δὲ οὐ προηγέεται τοῦ σπόρου ἡ νέωσις; Οἱ γὰρ τῇ γεωργίᾳ προσκείμενοι, πρότερον τὴν γῆν τῇ ἀρόσει νέωσαντες, οὕτω καὶ τὰ σπέρματα καταβάλλουσιν. Ἀλλὰ προσήκει νῦν εἰδέναι, ὡς κἀνταῦθα οἱ προφῆται τῶ τοῦ νόμου ἀρότρῳ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων νέωσαντες διὰ τῶν ἐντολῶν, δεκτικωτέρως αὐτὰς τοῦ εὐαγγελικοῦ σπόρου ἐποίησαν. Ἄλλ' ὁ ἐπ' εὐεργεσίᾳ παντὸς τοῦ κόσμου παραγενόμενος, ὁ τὰς ἡλιακὰς θάλψεις ἐπίσης δικαίως καὶ φαῦλοις διδούς καὶ ταῖς νεφέλαις ἐπιτάττων ὑετίζειν ἐπὶ πονηροῦς; τε καὶ αγαθοῦς, οὕτω; καὶ τὸν τῆ· διδασκαλίᾳ λόγον ἐπίσης πᾶσιν ἐφήπλωσεν, ἀδιακρίτως διασχεδανῶν τὰ καταβαλλόμενα, ἐν' ἧ τοῦ ἐλομένου καρποφορεῖν οὐχ ἤτιον αγαθὸν, ἢ τοῦ παρασχόντο; τὰ σπέρματα.

« Καὶ ὁ ἐπεσε παρὰ τὴν ὁδὸν καὶ κατεπατήθη, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατέφαγε. » Καὶ οἱ τὸν μέγαν δειπνον ἐκεῖνον παραιτησάμενοι, τρεῖς δὴπου ἐτύγγαλον· ὁ τὰ ζεύγη τῶν βρωτῶν ὠνησάμενος, καὶ ὁ τὸν ἀγρὸν ἡγορακῶς, καὶ ὁ τὴν γυναῖκα γεγαμηκῶς. Κἀνταῦθα δὲ τριχῆ δέδοται ὁ σπόρος, ὁ εἰς ἀνεπιτήθειον γῆν ἐμπεσὼν, καὶ τὰς ἐλπιδὰς ἀμαλδύνων τοῦ σπείραντος, ὁ παρὰ τῇ στιβουμένῃ ὁδῷ, καὶ ὁ ἐν τῇ πέτρᾳ τῇ καταξήρῳ, καὶ κροναῇ, καὶ ὁ ὑπὸ τῶν ἀκανθῶν συμπνιγείς. Τί οὖν ἐκ τῶν παραβολῶν ἐκμανθάνομεν; Ὅτι τρεῖς· εἰσι οἱ τὸν εὐαγγελικὸν σπόρον δεξάμενοι, καὶ μὴ τελεσφορήσαντες. Οἱ τῆ τοῦ κόσμου σοφίᾳ, καὶ ταῖς Ἑλληνικαῖς τερορειᾶς ἀκολουθήσαντες, καὶ οἱ τῶ σκιδέει νόμφ

ἐναπομείναντες, καὶ τὰ ἔθνη τὰ καθάπερ ἐν ἀκίν-
 θαις ταῖς ἡθναῖς συμπνιγόμενα. Οἱ μὲν οὖν πρῶτον
 σφᾶς αὐτοὺς ὁδὸν ἀπωλείας κατασκευάσαντες, ἕτε-
 ρὴν τοῦ νόμου ἀβλακα μὴ δοξάμενοι, οὗτοι τοῦ μυ-
 στηρίου τὸν λόγον ἀκούσαντες, ἀνακαγχάζουσι τὸ
 στόμα ῥηγιμένοι. Εὐθὺς γὰρ οἱ ῥητοὶ λογισμοὶ
 καθάπερ τινὰ πτερωτὰ καταπτάμενα, καὶ ὡς ἀπί-
 θανον τὸν λόγον δεικνύοντες, τὴν νοητὴν σπόρον ἐκ
 τῆς ψυχῆς σκεδανύουσιν. Εἰ δὲ καὶ τὰ ἐναέρια
 πτερόματα πετεινὰ οὐρανοῦ εἰρησθαι νοήσωμεν, ὅφ'
 ὦν τὸ εὐγενὲς ὑφανίζεται σπέρμα, οὐκ ἐκπέσοιμεν
 σκοποῦ τοῦ προσήκοντος. Τίχα δὲ εἰπὼν, παρὰ τὴν
 ὁδὸν καὶ ἄλλο τι ἐμφαίνει κρυφωδέστερον. Εἰ γὰρ
 περὶ ὁδοῦ ἀπλῶς ἔλεγεν, εἶπεν ἄν· « Ὁ μὲν ἔπεσεν
 ἐν τῇ ὁδοῦ, » ἢ ἐπὶ τὴν ὁδὸν, καθὼς ἐν τοῖς ἐπομένοις
 φησὶν, « ἕτερον ἔπεσεν ἐπὶ τὴν πέτραν, καὶ ἕτερον
 ἐν μέσῳ τῶν ἀκινθῶν, καὶ ἕτερον εἰς τὴν γῆν τὴν
 ἀγαθὴν. » Ἐνταῦθα δὲ παρὰ τὴν ὁδὸν εἰπὼν, δέδωκε
 μᾶλλον νοεῖν ὑψηλοτέρων τε καὶ θεωρητικώτερον.
 Ὑπεργάγετο δὲ μοι πρὸς ταύτην τὴν ἔνοιαν, καὶ
 τοὺς τρεῖς εὐαγγελιστὰς ἑμοφώνως εἰπεῖν, « παρὰ
 τὴν ὁδὸν. » Ἐπεὶ οὖν μεταθήκαμεν, ὡς ὁδὸς ἐστὶν
 ὁ Χριστὸς ὁ εἰπὼν· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς, » νοεῖν
 προσήκει, ὡς τὸ σπειρόμενον ἐξω τῆς ὁδοῦ ταύτης
 ὑπὸ τῶν δαιμόνων ὡς πετεινῶν διαρπάζεται.

« Καὶ ἕτερον ἔπεσεν ἐπὶ τὴν πέτραν, καὶ φρεὶν
 ἐξηράνθη διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἰκμάδα. » Σκόπει οὖν τῶν
 δεχομένων τὴν εὐαγγελικὴν λόγον τὸ διάφορον. Οἱ
 μὲν γὰρ πρῶτοι, οἱ τῇ λεωφόρῳ οἴμῳ παρομοιούμε-
 ναι, οὐδ' ὄλωσ' τὸν σπόρον ἐδέξαντο. Ὅμοῦ τε γὰρ
 ἔσπερτο καὶ ἐπὶ τῶν πετεινῶν ἀφυλάκτως διερχο-
 μενοῦ. Οὕτω γὰρ ἦσαν ἀπιστῆρι ἐνεσχημένοι, ὡς μηδ'
 εἰς τὸ κήρυγμα παραδέξασθαι, ὁδὸς ὄντες σκληρὰ
 καὶ ἀνηρότος. Διὸ καὶ τοῖς μαθηταῖς ὁ Σωτὴρ ἐν-
 τελέτατο, εἰς τοιαύτην τῶν ἐθνῶν μὴ βαδίζειν ὁδόν.
 Οὕτως δὲ οὗς πετρώδεις ὠνόμασε, πίστει μὲν ἦσαν
 οὐκ ἄμοιροι, ἀλλως δὲ ἀσθενεῖς, καὶ ἐξήτηλοι. Ἐξει-
 νους δὲ ὁ λόγος αἰνίσσεται, ὅσοι τὸ μὲν εὐαγγελικὸν
 παρεδέξαντο κήρυγμα, καὶ τελεσφορεῖν δι' ἔργων
 ἀπήρξαντο· πειρασμοῦ δὲ τινος ἐπιτυμβάντος, ἢ
 θλίψεως, λειποτάχεται γεγονάσι, καὶ ῥιψάσπιδες. Ὡς
 γὰρ ἐν τῇ πετρώδει γῆ σπόρος διὰ μὲν τὴν ἄνωθεν
 ἐπιπολάζοντα χούν, τῶς ῥιψωθεῖς ἄρουρα γέγονεν,
 ἥλιος δὲ εἰσβάλλοντος θερμότερον, καὶ κάτωθεν μὴ
 ἀναλόγῳ ἰκμάδος ἀντιμαχούσης, αὐαίνεται· οὕτως
 οἱ μὴ πρὸς βάθος διαπυροῦ πίστει τὸν λόγον δεξά-
 μενοι, ἀτελεσφόρητοι μένουσιν. Εὐθὺς γὰρ ἐλέγ-
 χονται τοῦ ἐναντίου ἡλίου σφοδρότερον ἐπαψήσαντος.
 Νοεῖς δὲ πάντως τίς οὗτος ὁ ἥλιος, ὁ τοῖς πνευματι-
 κοῖς βλαστήμασι λυμαινόμενος, μαθὼν ἐκ τῆς ὁδοῦ

A permanserunt; et gentes, quæ tanquam a spinis, sic
 a voluptatibus suffocantur; nam primi quidem a
 ipsos constituere perditionis viam, ut qui sulcum
 legis non admiserint: hi, audito mysteri verbis, in
 cachinnos erumpunt. Statim vero pravæ cogitationes
 quasi volucres alis perniciosibus devolant, et sermo-
 nem ut absurdum indicantes, spirituale semen ex
 anima dissipant. Si vero acrios spiritus per volucres
 cœli intelligamus, a quibus hoc generosum semen
 aufertur, a proposito minime abducemur. Forsitan
 etiam quod secus viam dicitur cecidisse, aliud quid
 dam reconditum aperit magis. Si enim de via sim-
 pliciter sermo fuisset, dixisset fortasse, aliud cecidit
 in via, vel supra viam, quemadmodum in sequenti-
 bus ait: « Aliud cecidit super petram; aliud inter
 spinas; et aliud in terram bonam. » Hic vero cum
 « secus viam » dixit, sublimius aliquid et dignius
 contemplatione subiecit. In hanc porro sententiam
 adductus sum, cum viderem omnes tres Evangeli-
 stas uno ore dixisse, « secus viam. » Quoniam igitur
 Christum viam esse didicimus, qui ait: « Ego sum
 via », par est intelligere, quod extra hanc viam
 semen est jactum a dæmonibus, ut a volucris
 diripi.

« Et aliud cecidit super petram; et natum eruit,
 qui non habebat humorem. » Itaque considera
 differentiam eorum, qui semen evangelicum rece-
 perunt. Primi quidem, qui tritæ ac publicæ viæ
 comparantur, nihil omnino seminis susceperunt:
 simul enim satum, et a volucris incaute subla-
 tum est. Sic enim infidelitate tenebantur, ut nullo
 modo prædicationem admitterent, **42** cum esset
 via dura minimeque subacta. Unde etiam discipulis
 præcepit Dominus, ne in hujusmodi viam gentium
 irent. Hi vero, quos similes petris dixit, expertes
 quidem fidei non fuere, sed imbecilles aliqui et
 tenues. Atque illos oratio insinuat, quotquot præ-
 dicationem Evangelii acceperunt, et fructum operum
 profertur cœperunt, sed tentatione aliqua, vel ad-
 versa re incidente, desertores ordinis (33) facti sunt,
 et veluti clypeum abjecerunt. Nam sicuti si quis in
 petrosa seminet terra, propter pulverem in summo
 exstantem, tantisper radicibus actis fit seges; at ubi
 sol ardentius eam percusserit, neque justus et con-
 gruens ab imo suppeditatus humor fuerit qui resi-
 stat, arefcit: ita qui semen in ferventis fidei pro-
 funditatem non admiserunt, infructuosi relinquuntur.
 Statim enim deprehenduntur, ubi sol eos
 tetigerit vehementius, scis vero place, quis hic sit

⁴² Matt. xiii, 3; Marc. iv, 4; Luc. viii, 4. ⁴³ Joan. xiv, 6. ⁴⁴ Matth. x, 5.

Francisci Scorsi notæ.

(33) *Desertores ordinis* λειποτάχεται, καὶ ῥιψάσπιδες dicuntur ab auctore, qui tentatione inva-
 dente a fide deficient, metaphora a re militari
 desumpta. In hac siquidem λειποτάχεται dicuntur,
 qui loco cedunt, et ordinem deserunt. Unde et λει-
 ποτάχεται ordinem deserere, et λειποτάχεται desertio
 ordinis, quibus utitur Demosthenes Olynth. ii;
 eiyvon apertam est. Jam ῥιψάσπιδες infimæ no-

mine dicti, qui clypeum abiciebant in fuga, quod
 maximæ ignominie fuit præsertim apud Lacedæ-
 monios. Notum illud monitum mulieris Lacænae ob-
 armantis clypeo filium: *Vel cum hoc, vel in hoc,*
 quo ne clypeum præ timore abiceret, sed in eo
 mortuus tanquam in ferebro positus redire mallet,
 iubebatur.

sol, qui spiritualibus officit plantis, cum habeas ex A cantico graduum : « Per diem sol non uret te ⁶⁵, » et ex Sponsa canticorum : « Nolite aspicere me, quia ego denigrata sum, quia despexit me sol ⁶⁶. » Ita qui contrarios ac sol justitiæ facit affectus, illuminandi quidem virtute caret, neque sane vitalis est, sed æstu peccati immisso denigrat et exsiccatur. Ideo magnus Isaias fidelium capita umbraculis operit ⁶⁶, ut ea ab ardore solis hujusce nigrorem inducente defendat.

« Et aliud cecidit inter spinas; et simul exortæ spinæ suffocaverunt illud. » Fortassis hujusmodi spinas post primi parentis delictum terra produxit, divina illi voce denuntiante : « Spinæ et tribulos germinabit tibi. » Ibi enim Adami carnem Scriptura terram appellat, multarum spinarum a quibus laceratur, aculeis obsitam. Quas nobis spinas invexit, heu mihi, ille, qui bonis frugibus superseminavit adulterina zizania, sicuti in alia parabola declaratum est. Nam ibi etiam bonum semen Paternam familiam seminavit, at vero inimicus tempus observans quo homines somno tenerentur, bono semini inspersit inutile, atque in medium triticum zizania injecit, quæ hic spinas vocavit. Cohærent enim inter se sacræ Scriptorum, et sensibus iisdem congruunt, quamvis discrepent verbis; per spinas itaque, quæ seinen spirituale suffocant, intelligatur sexcentorum malorum referta farrago, quæ ab ira et concupiscentia pullulant; sollicitudines, cupiditates, luctus, calamitates, **43** quæque ex his multa passionum genera oriuntur, per quas bonæ actiones, etiamsi nasci in anima cœperint, maturitatem lamen non assequuntur, neque ad profectus altitudinem perveniunt.

« Et aliud cecidit in terram bonam, et ortum fecit fructum centuplum. » Vides, ut idem semen ab eodem sparsum agricola non eundem afferat fructum? Quid igitur? culpa hoc factum agricolæ? quis vero eo perversitatis procedet, ut has cogitationes admittat, atque hæc blateret (3)? Sed uti eadem aqua in unum idemque pratum infusa alit genera diversa plantarum, et vis quidem una est, quæ singula rigat, at eorum, quæ irrigantur propria ejusque conditio, in diversas qualitates commutat humorem : eadem enim aqua in absinthio amarescit, et in vitiosum succum in faba convertitur (35), et rubescit quidem in rosa, in lilio vero candescit, et hic quidem calescit, ibi vero frigescit; et quot in terra videre est ab uno eodemque humore germinantia

⁶⁵ Psal. cxx, 6. ⁶⁶ Cant. i, 6. ⁶⁶ Isa. iv, 6; xiv, 4.

Francisci Scorsi notæ.

(34) Atque hæc blateret. Ὡς τοιαύτης φλυαρίαν ἐκ τῆς παραδέξασθαι, has nugas in se recipiat, simpliciter vertissem, sed pluribus indulsit. C. V. habet τερθρεταιν, quod idem ac φλυαρία, usitata vox a Gregorio Nyss. lib. De anima et Resurr., et a Chrysostomo.

(35) In faba convertitur. Hæc verba eis φθοροποιὸν δὲ χυμὸν ἐν τῷ κυάμῳ μεθίσταται desunt in P. C.; sed supplevi ex V., et sane necessaria sunt

τῶν ἀναβάσεων· Ἡμέρας δ ἥλιος οὐ συγκαύσει σε· καὶ ἐκ τῆς νόμφης τοῦ Ἄσματος· Μὴ βλέψτε με, ὅτι μεμελανωμένη εἰμι, ὅτι παρέδλεψέ με ὁ ἥλιος. Οὕτως ὁ τάναντία τοῦ δικαιοσύνης Ἁλλοῦ διαπραττόμενος ἄμοιρος μὲν τοῦ φωτίζειν ἐστίν, ἥκιστα δὲ οἶδε ζωόγονεῖν, μελαίνει δὲ καὶ ξηραίνει τῆς ἀμαρτίας ἐπάγων τὸν καύσωνα. Διὰ τοῦτο Ἡσαίας ὁ μέγας σκιαδοῖς ἐπικαλύπτει τὰς τῶν πιστῶν κεφαλὰς ἀποκρουομένας τοῦ τοιοῦτου ἡλλοῦ τὴν μελανοῦσαν πυράκτωσιν.

« Ἄλλο δὲ ἐπεσεν ἐπὶ τὰς ἀκάνθας, καὶ συμφυεῖσαι αἱ ἀκάνθαι ἀπέπνιξαν αὐτό. » Τὰχα τοιαύτας ἀκάνθας ἐβλάστησεν ἡ γῆ, μετὰ τὴν τοῦ πρωτοπλάστου παράθασιν, ἀποφθναμένης τῆς θείας φωνῆς· « Ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνατελεῖ σοι ἡ γῆ. » Κάκεισε γὰρ γῆν μὲν τὴν σάρκα Ἀδὰμ ὠνόμασεν ἡ Γραφή πολλῶν ἀκανθῶν περισπαρείσαν ταῖς ἀμυχαῖς, ἃς ἡμῖν προξένησεν, οἱμοι, ὁ ἐκ νόθα τοῖς τροφίμοις ἐπισπείρας ζιζάνια, καθὼς ἑτέρα παραβολὴ διεσάρησεν. Κάκεισε γὰρ ἐσπεῖρε τὸ καλὸν σπέρμα ὁ οἰκοδόμος τῆς καθεύδοντας δὲ τοῦ ἀνθρώπου ὁ ἐχθρὸς ἐπιφυλάξας, ἐνέσπειρε τῷ τροφίμῳ τὸ ἀχρηστον, αὐτῷ τῷ σίτῳ κατὰ τὸ μέσον ἐνθεῖς τὸ ζιζάνιον, ὅπερ ἐνταῦθα ἀκάνθας ἐκάλεσεν. Ἐξέχονται γὰρ ἀλλήλαις αἱ θεαῖαι φωναί, καὶ ταῖς αὐταῖς ἐνομοῖς συνείρονται, ἂν τοῖς ῥήμασι διαλλάσσωσιν. Εἶεν δ' ἂν καὶ ἀκάνθαι αἱ τὸν νοητὸν σπῆρον συμπνίγουσαι ὁ ἀπὸ τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς ἐπιθυμίας τικτόμενος μυριοπληθὺς τῶν κακῶν συρφετῶν, φροντίδες, μέριμναι, λύπαι, ἐπιθυμίαι, πένθη, συμφοραί, καὶ τὰ ἐκ τούτων πολύτροπα πάθη, δι' ὧν αἱ ἀγαθὰ πράξεις, κἂν ἀρξῶνται φύεσθαι ἐν τῇ ψυχῇ, ἀτελεσφόροι μένουσι, καὶ εἰς ὑψὺς προκοπῆς οὐ προβαίνουσι.

« Καὶ ἕτερον ἐπεσεν ἐπὶ τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν, καὶ φὺν ἐποίησε καρπὸν ἑκατονταπλασίονα. » Ὅρθως τὸν αὐτὸν σπῆρον ὅπῃ τοῦ αὐτοῦ σκιδνάμενον γεωργοῦ, καὶ μὴ τὴν αὐτὴν καρποφορίαν ἐπιδεικνύοντα; Τί οὖν; παρὰ τὴν αἰτίαν ταῦτα τοῦ γεωργοῦ; καὶ τίς ἂν εἰς τοῦτο προῆκει σκαιότητος λογισμῶν, ὡς τοιαύτην φλυαρίαν ἐαυτῷ παραδέξασθαι; Ἄλλ' ὥσπερ τὸ αὐτὸ ὕδωρ ἐν ἐνὶ χειμῶνι χεόμενον, διαφόρους ἰδέας τῶν φουμένων τρέφει· καὶ ἡ μὲν ὑπονοτίζουσα τὸ καθ' ἕκαστον δύναμις μία ἐστίν, ἡ δὲ τῶν δεχομένων ἰδιότης εἰς διαφόρους τὸ ὕδρον μεταβάλλει ποιότητος· τὸ γὰρ αὐτὸ ὕδωρ ἐν μὲν τῇ ἀψίνθῳ πικραίνεται, εἰς φθοροποιὸν δὲ χυμὸν ἐν τῷ κυάμῳ μεθίσταται, καὶ ἐρυθραίνεται μὲν ἐν τῷ ῥόδῳ, ἐν δὲ τῷ κρίνῳ λευκαίνεται, καὶ τὸ μὲν ἐνθερμαίνεται, τὸ

D δεχομένων ἰδιότης εἰς διαφόρους τὸ ὕδρον μεταβάλλει ποιότητος· τὸ γὰρ αὐτὸ ὕδωρ ἐν μὲν τῇ ἀψίνθῳ πικραίνεται, εἰς φθοροποιὸν δὲ χυμὸν ἐν τῷ κυάμῳ μεθίσταται, καὶ ἐρυθραίνεται μὲν ἐν τῷ ῥόδῳ, ἐν δὲ τῷ κρίνῳ λευκαίνεται, καὶ τὸ μὲν ἐνθερμαίνεται, τὸ

δὲ καταφύχεται, καὶ πάνθ' ὅσα κατὰ τὴν γῆν ἔστιν ἅ
 ἰδεῖν, ἐκ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἰκμάδος ἀναδρασά-
 νοντα εἰς τοσαύτας διαφορὰς διακρίνεται πρὸς τὴν
 τῶν δεχομένων φύσιν μεταποιουμένου τοῦ ὕδατος·
 οὕτως ὁ αὐτὸς τοῦ Θεοῦ λόγος ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων
 ψυχαῖς οἷόν τι σπέρμα καταβάλλόμενος, πρὸς τὴν
 τῶν δεχομένων ἕξιν προέκοψεν, ἢ καρποφορήσας, ἢ
 μέλινας ἀτελεσφόρητος. Ἐπεὶ δὲ ὁ ἱερὸς Ματθαῖος
 καὶ τὴν καρποφορίαν τῆς ἀγαθῆς γῆς ἀκριδέστερον
 ἔγραψεν, ὡς προήκον εἰς ἑκατὸν, καὶ ἐξήκοντα, καὶ
 τριάκοντα, προσήκει ζητεῖν, τίς ἢ τρίτη τῆς γεωρ-
 γίας διαφορὰ. Ὅσοι μὲν οὖν τοὺς ἀθλητικὸς διε-
 θόντες ἀγῶνας ἐν τῇ τῶν κολάσεων χυνεῖα χρυσοῦ
 δίκην ἰδοκίμασθησαν, ἢ παρὰ τοῦ τυράννου τοῦτο
 παθόντες, καὶ ἄλλοι οἱ καλλίνικοι μάρτυρες, ἢ πει-
 ρασμοὶ; διαφόροις παραδοθέντες ἐκ τοῦ Θεοῦ τῷ
 ἔχθρῳ καὶ ἐκδικητῇ, ὡς ἂν ὀφθεῖν δόκιμοι, ὡς ὁ
 Ἰωβ πολυάθλιος· ἢ σφᾶς αὐτῶν ψυχᾶς, ψαλμικῶς
 εἶπεν, « ὡς ἀράχνην ἐκτρίξαντες, » καὶ τῷ φόβῳ τοῦ
 Θεοῦ τὴν σάρκα διὰ πάντος καθηλώσαντες, ἢ τῷ Θεῷ
 ἀμέμπως ἱερατεύσαντες, καὶ τῇ ἀγιαστικῇ σωφρο-
 σύνῃ ἐλλαμπρυνόμενοι, οὗτοι δὲ πάντες τὸ πρῶτον
 καὶ ἀγαθὸν γεώργιον τὰ ἑκατὸν ἐγεώργησαν. Ὁ γὰρ
 ἑκατοστὸς ἀριθμὸς ἔχων τὴν τελείαν δεκάδα πολυ-
 πλασιαζομένην εἰς ἑαυτὴν παντέλειος γίνεται τὸ τῆς
 ἀρετῆς; δηλῶν τελειότατον. Ὅσοι δὲ τὰς μὲν εὐμα-
 ράντους ἤδονα; ἀπεστράφησαν, ἤττους γε μὴν ὤφθη-
 σαν τῶν ἀκροτάτων, οὗτοι καρποφορῆσαι λέγονται
 τὰ ἐξήκοντα, ὡς τὴν ἐξάδα τῶν θεῶν ἐντολῶν δεκα-
 πλασιασάντες, καὶ τηρητὰ τοῦτον ὀφθέντες κατὰ
 τὴν φαινόμενον καὶ νοούμενον. Οἱ δὲ γάμψι προσ-
 ομιλήσαντες, καὶ κοσμικοῖς ἀναφυρθέντες πράγμα-
 σιν, ἐναρέτου γε μὴν ἐργασίας οὐκ ἀμελήσαντες, ὡς
 τὴν ἐξάδα αἰσθητῶς τῶν ἐντολῶν τετηρηκότες,
 ἐγεώργησαν τὰ τριάκοντα. Ὁ γὰρ τριακοστὸς
 ἀριθμὸς πεντάκις ἔχων τὰ ἕξ, διὰ μὲν τῆς πεντάδος
 δεῖκνυε τὴν αἰσθησιν, διὰ δὲ τῆς ἐξάδος τὰς ἐντο-
 λὰς, δι' ὧν κληρονόμοι τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας
 οἱ δίκαιοι γίνονται, καὶ ὡς ἐπὶ ὀρόνου κριτῆς ταύ-
 τας ἠρίθμησεν. Ὁ γοῦν τὸν πεινῶντα θρέψας, καὶ
 τῷ διψῶντι παρέχας ποτὴν, καὶ περιβαλὼν τὸν γυ-
 μνὸν, καὶ ὑπὸ στέγῃν ἀγαλὼν τὸν ξενιτεύοντα, καὶ
 τῷ ἀσθενεῖ καὶ τῷ ἐν εἰρκτῇ τὴν προσήκουσαν ἐπι-
 σκεψὶν ἐνδειξάμενος, εἰ μὲν κατὰ τὸ φαινόμενον
 αἰσθητῶς ταῦτα ποιεῖ, λέγεται γεωργῶν τὰ τριά-
 κοντα· εἰ δὲ πρὸς τῷ φαινόμενῳ καὶ πνευματικῶς
 αὐτὰ κατορθώσῃ, τρέφων τῷ τῆς ἀγάπης ἄρτω,
 καὶ τῷ λόγῳ τῆς διδασκαλίας ποτίζων τὸν ἐνδεῆ,
 περιστελλὼν δὲ θητικῇ εὐχαριστοσύνῃ τὸν γυμνὸν ἀρε-

tot ac tam variis discerni differentiis? cum pro
 cuiusque recipientis natura transmutatum sit humi-
 dum alimentum : ita et idem divinum verbum in
 hominum animos instar seminis jactum, pro exci-
 pientium habitu, et conditione profecit, et vel
 fructum tulit, vel perficere fructum non potuit.
 Quoniam vero divus Mattheus terræ bonæ fructum
 enucleosius scripsit, nimirum ad centesimum, ad
 sexagesimum, et tricesimum provenisse, quæreret
 operæ pretium est, quid sibi velit hæc triplex
 agriculturæ differentia. Quotquot igitur athletarum
 certamina subeunt, tanquam aurum in tormento-
 rum fornace probati sunt⁸⁷, sive ea perpassi sint a
 tyrannis, sicuti præstantes victoria martyres; sive
 variis tentationibus fatigandi in potestatem inimici,
 et ultoris traditi a Deo, quo spectaretur virtus
 eorum, sicuti ille Job multis certaminibus clarus,
 qui suas ipsorum animas « tabescere fecerunt sicut
 araneas, » ut cum Psalmo loquar⁸⁸, et Dei timore
 carnem suam perpetuo confixerunt⁸⁹, vel qui Deo (36)
 ab omni culpa integri servierunt, et qui puritate
 castimonie claruerunt, hi sane omnes primum et
 optimum fructum centesimum protulerunt. Cente-
 narius enim numerus (37) decadem, quæ perfectus
 est numerus in se multiplicatam continens, et ipso
 est omni ex parte perfectus, 44 virtutis perfectionem
 ostendit. Quotquot autem fluxas citoque marces-
 centes voluptates aversati sunt, hi sane sexagesimum
 ferre dicuntur, ut qui divinorum præceptorum
 senarium (38) decies multiplicantes, interioris exter-
 riusque servaverunt. Qui vero matrimonio juncti,
 et mundanis negotiis impliciti, virtutis tamen actiones
 non neglexerunt, quasi senario præceptorum
 opere exteriori servato, tricesimum producerunt.
 Tricesimus quippe numerus, cum quinquies sena-
 rium contineat, per quinarium sane significat sensus,
 per senarium vero ea præcepta, per quæ justii
 regni cœlestis capiunt hæreditatem, prout ea iudex
 in tribunali considens dinumerabit. Qui igitur
 paverit esurientem, et poculum sitienti præberit,
 et nudum vestierit, et hospitium domum receperit
 suam, et infirmam valetudine et in carcere detentum,
 ut par est, inviserit, si quantum ad exteriora, quæ
 sensibus patent, hæc effecerit, tricesimum ferre
 dicitur fructum : si vero non modo corporaliter, sed
 etiam spiritualiter ea perficiat, et pane charitatis
 nutriens, et doctrinæ verbo potum ministrans indi-
 genti, et eum qui nudus est a virtute, morum
 honestate contegat, et a cœlesti patria exsultantem ad-

⁸⁷ Sap. iii, 6. ⁸⁸ Psal. xxxviii, 2. ⁸⁹ Psal. cxviii, 120.

Francisci Scorsi notæ.

(36) *Vel qui Deo.* In C. P. est scriptum λατρεύσαντες quod quanquam ministerium, et cultum Dei signet, tamen per aliam lecti. C. V. ἱερατεύσαντες explicatur qui sit hic cultus ex mente Theophrastis; agit enim de alio ordine perfectorum hominum, eorumque sane, qui sacris initiati Deo in oratione et re divina ministrant.

(37) *Centenarius enim numerus.* Petrus Bongus, lib. ii, *De myster. numerorum* eodem modo, quo

Noster in centenario numero perfectionem, et mysterium agnoscit. *Denarius*, inquit, *numerus per semetipsum multiplicatus in centenarium surgit. Unde recte per centenarium magna perfectio designatur.* Et paulo post: *Christus etiam in Evangelio fertilissimum agrum centum aserebat producturum, fertilitatis probatæ animæ plenitudinem subostendens.* Lege plura apud ipsum.

(38) *Præceptorum senarium.* Vide hom. 18.

divinam cognationem reducat : infirmum autem in fide assumat, et in peccati ergastulo inclusum visat, tunc sane sexagesimum dicitur fructum afferre. Admirare igitur agricultoris Domini et terræ colendæ rationem, et benignitatem, et obstupesce quo pacto non eamdem ab omnibus mensuram fructuum exigat; sed et eum qui multum reddidit, coronat, et eum qui parum, non aversatur. Id autem ostendit apertius in divina parabola operariorum, in qua primo itidem ac novissimo merces denarii datur.

« Interrogabant autem eam discipuli ejus, quæ esset hæc parabola. » Discipuli cum multitudinis benevolentes essent, et dictorum viderent obscuritatem, ea sciscitando discere studebant, ut etiam turbæ eorum explicationem acciperent. Quid igitur Salvator? « Vobis datum est nosse mysteria Dei, cæteris autem in parabolis. » Cum « datum » dicit, donum esse rem eam ostendit; hoc autem divinum donum non omnes accipere possunt. Alii enim adhuc infantes in fide sunt; alii vero hebetiores animi sensus habent; nec satis idonei ad obscuriora mysteria audienda 45 quibus quasi infantibus parabolicus accommodatus est sermo, Vos vero, inquit, qui studio valde laudabili dignos altioribus vos reddidistis, quæ magis recondita sunt, discere potestis. Subdit porro propheticum illud dictum : « Ut videntes non videant, et audientes non intelligant⁹⁹. » Cum enim a Deo facultas illis impertita sit, qua possent optima quæque seligere, quod pravis stullis mentes eorum hebetatæ sint, audientes sensu, animo non intelligunt, et corporeis videntes, animæ oculos claudunt. Particula vero, ut (39), hoc loco non causam significat, sed eventum. Non enim ideo in parabolis loquebatur, ut ne viderent, neve audirent; sed quia ob eorum nequitiam ita futurum erat, ut eveniret : ut si quis oculis male affectum, et cæcipientem, diuque eo morbo laborantem ideo in solis splendorem obturum delixisse dicat, ut plus acciperet detrimenti. Postea ut doceret non esse simpliciter accipienda, quæ dicebantur, sed per ea ad subtiliores sensus erigendam mentem, adjunxit : « Qui habet aures audiendi audiat. » Hoc est : Qui spiritualiter ratiocinando scit altiora colligere, et a sensibilibus transcendere ad ea, quæ per parabolas dicta sunt. Non enim sufficit ad salutem nuda auscultatio monitorum, nisi auscultationem opera comitentur. Hæc igitur scientes, charissimi, ne simpliciter et temere doctrinæ sermonibus præbeamus aures, ut verba quidem accipiamus, nihil vero ex auditis referamus fructus; adeo ut terra sterilis

⁹⁹ Isa. vi, 9.

Francisci Sorsci notæ.

(39) Particula vero, ut. Non causam antecedentem, sed eventum, et consequentiam significari per particulam, ut pluribus in locis Evangeliorum adnotat doctissimus Mallonatus, et post eum scientissimus sacrarum Litterarum Cornelius a Lapide in

τῶν, καὶ τὸν ἀποξενοθίντα τῆς ἀνω πατρίδος ἐπάγων πρὸς τὴν θεῖαν συγγένειαν, τὸν δὲ ἀσθενούντα τῆ πίστει προσλαμβανόμενος, καὶ τὸν κατάκλειστον ἐν ἀμαρτίαις ἐπισκεπτόμενος, τότε λέγεται γεωργεῖν τὰ ἐξήκοντα. Ἀγάρθητι οὖν τοῦ γεωργοῦ Δεσπότη τοῦ τὴν γεωργίαν τε καὶ φιλανθρωπίαν, καὶ καταπλάγῃ, πῶς οὐ τῷ αὐτῷ μέτρῳ ἀπαντας ἀπαιτεῖ, ἀλλὰ καὶ τὸν πολλὰ καρποφορήσαντα στεφανοῖ, καὶ τὸν ὀλίγα οὐκ ἀποστρέφεται. Διαλευκαίνει δὲ τοῦτο τρανώτερον ἐν τῇ τῶν ἐργατῶν θεολέκτῳ παραβολῇ, καὶ τῷ πρώτῳ καὶ τῷ ἑσχάτῳ παρασχῶν τοῦ μισθοῦ τὸ δηνάριον.

« Ἐπρωτῶν δὲ αὐτὸν οἱ μαθηταί, τίς εἴη ἡ παραβολὴ αὐτῆ. » Φιλοστόργως ἔχοντες πρὸς τὸ πλῆθος οἱ μαθηταί, καὶ ὀρώντες τὴν τῶν λεχθέντων ἀσάφειαν, φιλοπευστοῦσι τὰ λαληθέντα μαθεῖν, ὡς ἂν καὶ οἱ ὄχλοι μάθωσι τὴν αὐτῶν διασάφειν. Τί οὖν ὁ Σωτὴρ; « Ὑμῖν δέδοται γνῶναι τὰ μυστήρια τοῦ Θεοῦ, τοῖς δὲ λοιποῖς ἐν παραβολαῖς. » Εἰπὼν, « Δέδοται, » δεικνυσὶν ὅτι διωρὲ τὸ πρῶγμά ἐστιν· ἀλλὰ ταύτην τὴν θεῖαν ὄδον οὐ πάντες δύνανται λαθεῖν. Οἱ μὲν γὰρ τῇ πίστει εἰς νηπιάζουσιν· οἱ δὲ παχύτερα φέρουσι τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια, οὐκ ἐπιτηδεῖως ἔχοντες πρὸς τὴν τῶν μυστικωτέρων ἀκρόασιν, οἷς καθάπερ νηπιόις ὁ παραβολικὸς ἀρμόσει λόγος. Ὑμεῖς δὲ, φησὶν, οἱ σπουδῇ μάλα καλλίστη ἀξιόους ἑαυτοὺς τῶν ὑψηλοτέρων ποιήσαντες, δύνασθε ἂν μαθεῖν καὶ τὰ μυστικώτερα. Ἐπάγει δὲ τὸ προφητικὸν ἐκεῖνο ῥητόν· « Ἴνα βλέποντες μὴ βλέπωσι, καὶ ἀκούοντες μὴ συνῶσι. » Δοθείσης γὰρ αὐτοῖς δυνάμεως ἐκ Θεοῦ εἰς τὸ δύνασθαι τὰ λῶστα ἐκλέξασθαι, διὰ τὸ καυχνηνα αὐτῶν τὰς διανοίας τοῖς φαύλοις ἐπιτηδεύμασιν ἀκούοντες αἰσθητῶς, οὐ συνιοῦσι δὲ νοητῶς, καὶ ὀρώντες τοῖς σωματικῶς ὀφθαλμοῖς τοὺς τῆς ψυχῆς ἐπιμύωσι. Τὸ δὲ, ἴνα, ἐνταῦθα οὐκ αἰτιολογικῶς εἰρηται, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐκθάσεως. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο ἐν παραβολαῖς ἐλάλει, ἵνα μῆτε βλέπωσι, μῆτε ἀκούωσι, ἀλλ' ὅτι οὕτως ἀπέβη γενέσθαι διὰ τὴν ἐκεῖνων κακόνειαν. Ὡστερ ἂν εἴ τις τὸν τὰς ὕψεις βεβλαμμένον, καὶ ἀμβλυώτοντα, καὶ πλέον τοῦ πάθους ἐπιστάμενον ἐρεῖς, ὅτι διὰ τοῦτο ἐνητένισε πρὸς τὰ ἡλιακὰ σελαγίσματα, ἵνα πλεονα τὴν κάκωσιν δέζηται. Εἶτα διδάσκων μὴ ἀπλῶς τὰ λεγόμενα δέξασθαι, ἀλλὰ δι' αὐτῶν εἰς ἰσχυνότερας ἐνοίας ἀνάγεσθαι, ἐπάγει· « Ὁ ἔχων ὡτα ἀκούειν, ἀκούετω, » τουτέστιν, ὁ εἰδὼς πνευματικῶς τὰ ὑψηλότερα συλλογίζεσθαι, καὶ ἀποθρῶσκειν ἀπὸ τῶν φαινομένων πρὸς τὰ παραβολικῶς λεγόμενα. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ πρὸς τὸ σωθῆναι γυμνῆ τῶν πραινέσεων ἡ ἀκρόασις, μὴ ἔχουσα ὀπαδὰ τὰ ἔργα τῆς ἀκρόάσεως. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, ἀδελφοί, μὴ τοῖς λόγοις τῆς διδασκαλίας ἀπλῶς καὶ εἰκῆ τὰς

Canon ad Evangelii Commentaria. Vide porro ut libertatem arbitrii tunc Theophanes noster in explicandis Isaiaë verbis : *Ut videntes non videant*, etc., contra novantes, qui eam evertunt.

ἀκαθὰ πετανύωμεν, ὥστε τὸν μὲν λόγον εἰσδέχεσθαι, μὴδὲν δὲ καρποφορεῖν ἐκ τῆς ἀκοούσας· ἵνα μὴ ὧ; ἀκαρπο; γῆ καὶ πεπατημένη ὁδὸς λογισθει-
μεν· μὴδὲ τελεσφορεῖν τὸ ἀγαθὸν/ἀπαρξάμενοι ἐπισ-
πεισοῦστος προσβολῆς; πειρασμῶν παρὰ τοῦ βασκαί-
ντος τὰ τῆς προκοπῆς ἡμῶν, καὶ ὡς ἀνικμος πέ-
τρα τὴν νοητὴν τῆς ἀρετῆς ξηράνωμεν ἀρουργ, μὴδὲ ταῖς ἀκαίρους μερίμναις ἐνασχολούμενοι, ταῖς ἐν τῷ κενῷ τῆς ἐξόδου μὴδὲν ὠφελούσας ἡμᾶς, ὡς ἐν ἀκάνθαις τὸ χρηστὸν γεώργιον ἀποπνίξιμεν, ἀλλὰ τὴν ἀγαθὴν γῆν μιμησώμεθα δι' ἐπιμελείας, καὶ σπουδῆς κατὰλληλον τοῦ γεωργούντος ἡμῶν Δεσπότου ποιῶντες καρπὸν ἐπάξιον τῆς μακαρίας ἀποθή-
κης ἐκείνης τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἧς γένοιτο πάντα ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ ἀγίῳ Πνεύματι δοξαζομένου, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ

A et trita via reputemur. Neque vero bonum fructum producere incipientes, irruente tentationum impetu, ejus opera, qui profectum invidet nobis, ut expertis humoris petra, spiritualem virtutis segetem exsicce-
mus : neque importunis occupati curis nihil nobis in exitu vitæ profuturis, præstantem terræ fructum veluti in spinis suffocemus; sed bonam potius terram diligentia imitemur; et fructum feramus respondentem studio Domini nos excolentis, et dignum, qui convehatur in beatum illud horreum regni cælestis, quod utinam nobis assequi contingat gratia Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, qui cum Patre et sancto Spiritu glorificatur, nunc, et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σὺν Πατρὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

OMIAIA H'.

Περὶ τοῦ πλουσίου καὶ Λαζάρου.

Πάλιν ἡ τοῦ Θεοῦ ἐνουπόστατος σοφία καὶ δύναμις, ἡ μὴ κινουμένη τοῦ πρωτοτύπου σφραγίς, τὸ ἀπαύ-
γασμα τοῦ Πατρὸς, ἡ ἀπαράλλακτος ἐκείνου εἰκὼν, ὁ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς ὁμοούσιος Παῖς, ὁ Δεσπότης ἡμῶν Ἰησοῦς, μυστικῆς ἡμῶν διδασκαλίας προστίθησι κύλικα. Ἀρετῆς γὰρ καὶ κακίας ποιούμενος σύγ-
κρισις, ἀσπλαγχνον τρυφὴν καὶ πενίαν καρτερικὴν παράλληλα τίθησι, περὶ τὸν λόγον ἐν οἷς τὰ τῶν ἀμφοτέρων κατέληξεν. Ἄγε δὴ τῶν χρηστολέκτων αὐτοῦ ρημάτων ἀκούσωμεν. Εἶπεν ὁ Κύριος :

« Ἀνθρώπως τις ἦν πλούσιος, καὶ ἐνεδύσχετο πορφύραν καὶ βύσσον, εὐφραίνόμενος καθ' ἡμέραν λαμπρῶς. » Παρατηρήσας πᾶσαν τὴν ἀγίαν Γραφήν, ἤκουσα χρωμένην εὐροῖς αὐτὴν ἐν ἀγαθοῖς τῷ πλου-
σίῳ ὄνοματι, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ψαύλων ὡς μάλιστα τοῦτι ἐπίθετον τίθεται. Δίκαιον μὲν γὰρ πολυκτῆμονα καὶ πληθυνθέντα ἐν ἀνδραπόδοις καὶ κτήνεσι μεμα-
θηκαμεν, ὡσπερ τὸν Ἀβραάμ, καὶ Ἰακώβ, καὶ Ἰωβ, ὧν τῶν οἰκοπέδων, καὶ τῶν κτηνῶν ἡ Γραφή ποιεῖται τὴν ἀπαριθμησιν, πλουσίους γε μὴν αὐτοὺς οὐκ ἐκάλεσεν. Εἰ δὲ καὶ τὸν Ἀριμαθαῖον ἐκείνον ὁ Ματ-
θαῖος ἐκάλεσε πλούσιον, οὐ διὰ χρημάτων δαψίλειαν, ἀλλ' ὅτι τὸν πολυτίμον μαργαρίτην διὰ παρρησίας

B

46 HOMILIA VIII.

De divite et Lazaro.

Rursus in se subsistens Dei sapientia, et virtus, immotum prototypi signum (40), splendor Patris, per omnia similis illius imago, Dei et Patris consubstantialis Filius, Dominus noster Jesus Christus mysticæ nobis doctrinæ calicem apponit. Nam virtutem et vitium in contentionem adducens, immisericordes delicias cum inopia patiente componit, eodem orationem sine concludens, quo res utriusque terminatæ sunt. Age ergo Christi ipsius dicta audiamus⁹¹. Dixit Dominus :

« Homo quidam erat dives, qui induebatur purpura et bysso et epulabatur quotidie splendide. » Cum universam sacram Scripturam diligenter attenderis, minime invenies illam divitis nomine in bonam partem usam fuisse, sed de improbis plerumque loquens hoc apponit epithetum. Nam hominem quidem justum locupletem, et abundantem servitiis et pecore scimus, ut Abraham, Jacob et Job, quorum areas et pecora Scriptura connumerat; divites vero eos non appellat (41). Quod si Josephum illum ab Arimathæa oriundum Mathæus divitem vocavit⁹², sane non propter abundantiam opum id fecit, sed quia pretiosam margaritam (42)

⁹¹ Luc. xvi, 19-31. ⁹² Matth. xxvii, 5.

Francisci Scorsi notæ.

(40) *Immotum prototypi signum*. Idem fere elo-
gium Verbi divini lege apud Nazianz. orat. *de Nativitate* : Ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, καὶ ἀθανασίας, τὸ ἐκμαγειῶν τοῦ ἀρχετύπου κάλλος, ἡ μὴ κινουμένη σφραγίς, ἡ ἀπαράλλακτος εἰκὼν, ὁ τοῦ Πατρὸς λόγος, καὶ ὄρος. Quæ sic Billius vertit : *Ille fons vitæ, immortalitatis, illa archetypii expressio, illud immotum sigillum, illa per omnia similia imago, ille Patris terminus, et ratio*. Verum hæc interpretatio postremæ vocis ὄρος excutitur a nobis ad hom. 17, n. 28, ubi Noster similiter loquitur, atque Greg. Nazianz. Nunc solum noto circa vocem ἀπαράλλα-
κτου, eam in usu esse sacris scriptoribus cum Verbum Patris εἰκόνα appellant; adiungunt enim ἀπαράλλακτον, sicuti cum simile dicunt; addunt *Per omnia*, quod itidem ex Scholiast. Naz. advertit Consalvus Ponce, epist. 3 Theoph. h.c.

(41) *Divites eos non appellat*. Atqui Genes. xiii de Abrahamo dicitur : *Erat autem dives valde in vos-*

sessione auri, et argenti; et LXX Interp. Ἦν δὲ πλούσιος, etc. : *Abraham vero erat dives pecoribus, et argento et auro*. Advertas igitur Theophanem dicere ὡς τὰ μάλιστα, *ut in pluribus*, plerumque hoc epithetum divitis malis attribui plurimibus; nam profecto raro de bonis, et de Jacobo, et Job hæc appellatio τοῦ πλουστοῦ non legitur.

(42) *Pretiosam margaritam*. Causam cur ab evangelista S. Matthæo cap. 27, sit additum de Joseph ab Arimathæa quod esset dives, eam interpretes, atque cum primis Maldonatus noster fuisse dicunt, ut innuerent quare ad Pilatum aditum habuerit facilem, et Christi corpus obtinuerit, quod rogavit; nam profecto divites plerumque et potentes et grati principibus sunt, id quod docet Arist. *Rhet.* lib. ii. Quam rationem, S. Marcus itidem attingit visus est, cum dixit : *Audacter introivit ad Pilatum* : Τολμήσας εἰσῆλθε πρὸς Πιλάτον. Idem igitur videtur intelligere Theophanes noster divitem ab

fidenter comparavit. De improbis vero cum loquitur, A
velut quoddam eorum nequitiae argumentum divitis
nomen apponit. Nam et Psalmographus hoc maxime
ostendit, cum admonet justum, ne timeat : « Ne
timueris cum dives factus fuerit homo. » Et : « Divi-
tiae si affluant, nolite cor apponere⁹². » Et : « Divites
eguerunt » virtutis opibus, « et esurierunt⁹³ » non
habentes panem vitae. Et : « Quia speravit in
multitudine divitiarum suarum⁹⁴. » Et Salvator de
stulto quodam agens : « Hominis cujusdam divitis,
inquit, uberes fructus ager tulit⁹⁵. » Affirmat
etiam difficile esse, ut dives intret in regnum caelo-
rum⁹⁷; et eum, qui de aeterna vita dominum per-
cunctatus, et divitias omnes divendere, et pauperi-
bus erogare jussus, ob id dictum moerore affectus
est, propterea moestum fuisse Evangelium dicit,
quia « dives erat valde. » Etenim difficilior esse
dicit ut dives caelorum regnum 47 consequatur,
quam ut camelus per foramen acus transeat. Et
alias divitibus loquens : « Vae vobis divitibus,
inquit, quia habetis consolationem vestram⁹⁸. »
Isaias vero quodam loco dicit : « Inhonorabitur
gloria Moab in omnibus divitiis ejus⁹⁹. » Itaque
proemium improbitatis viri praeponeit, cum divitem
illum appellat. Quemadmodum enim Scriptura bea-
tum Job, quamvis esset opulentissimus, divitem non
appellat, sed quasi virtutem illius definiens justum
eum nominat, et inculpatum, ac timentem Deum et
abstinentem se ab omni malo¹, describens qualem
esse oporteat eum, qui vere est homo : ita etiam C
improbum pro omni ejus nequitia divitem definit,
et merito, quia si ex Domini sententia beati sunt
pauperes², miri profecto divites erunt. Verum-
tamen divitia et paupertas non ex pecunia, sed ex
voluntatis affectu dijudicantur.

« Et induebatur purpura et bysso. » Vestimento-
rum diversitas supervacaneam et inutilem molliem
notat, quam anima deliciis dedita et colorum var-
rietate superbiens excogitare consuevit. Multiplex
etiam et illiberale ingenium (43) arguit. Antiquae enim
sanctiones, morum versutiam scilicet aversantes,
non permittunt quemquam vestimentum ex duobus
contextum induere³. Hic vero praeter Sardanapali

ώνησατο. Ἐπὶ δὲ γε τῶν φαύλων, οὐδὲν τε γνώρισμα τῆς
αὐτῶν κακίας, τοῦ πλουσίου τὴν κλήσιν ἐτίθησεν. Ὅτε
γὰρ Ψαλμογράφος σφόδρα τοῦτο κατηγορεῖ παραινῶν
τῷ δικαίῳ μὴ δεδῖτεσθαι. « Μὴ φοβοῦ ὅταν πλουτή-
σῃ ἄνθρωπος. » Καί· Πλοῦτος ἐὰν ῥέῃ, μὴ προσέθε-
σθε καρδίαν. — « Οἱ τε πλούσιοι ἐπτώχευσαν » τοῦ
κατ' ἀρετὴν πλοῦτου, « καὶ ἐπέινασαν » τῆς ζωῆς
τὸν ἄρτον οὐκ ἔχοντες. Καί· « Ὅτι ἐκῆλπισεν ἐπὶ τῷ
πλῆθει τοῦ πλοῦτου. » Καὶ ὁ Σωτὴρ περὶ τινος δια-
λεγόμενος ἄφρονος· « Ἀνθρώπου τινὸς πλουσίου,
φῆσιν, εὐφώρησεν ἡ χώρα. » Ἀποφαίνεται δὲ καὶ
δύσκολον τὸν πλούσιον εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν
τῶν οὐρανῶν. Καὶ περὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς ἐρωτή-
σαντα, καὶ πωλῆσαι προσταχθέντα πάντα τὰ ὑπάρ-
χοντα, καὶ δοῦναι πτωχοῖς, καὶ λυπηθέντα τῷ
B ῥήματι, διὰ τοῦτο λελυτῆσθαι λέγει τὸ Εὐαγγέλιον,
ἦν γὰρ πλούσιος σφόδρα. Ἀμέλει καὶ ἐργωδέστε-
ρον εἶναι λέγει πλούσιον τῆς οὐρανόου βασιλείας
τυχεῖν, τοῦ κάμηλον διὰ τρυπηματιῶς ῥαφίδος εἰσ-
ελθεῖν. Καὶ ποτε πλουσίους διαλεγόμενος· « Οὐαὶ
ὁμῖν τοῖς πλουσίοις, φῆσιν, ὅτι ἀπέχετε τὴν παρά-
κλησιν ὑμῶν. » Λέγει δὲ πού καὶ Ἡσαίας· « Ἀτι-
μασθήσεται ἡ δόξα Μωᾶδ ἐν παντὶ πλοῦτι αὐτοῦ. »
Προοίμιον τοίνυν τῆς τοῦ ἀνδρὸς σκαιότητος προ-
τάττει τὸ πλούσιον. Ὡσπερ γὰρ τὸν μακάριον Ἰωβ,
καίτοι τυγχάνοντα πολυτετανότατον οὐκ ἐκάλεσε
πλούσιον ἢ Γραφή ἀλλ' οἷον ὀριζομένη τὴν αὐτοῦ
ἀρετὴν, δίκαιον αὐτὸν ὀνομάζει, καὶ ἄμειπτον, καὶ
θεοσεβῆ, ἀπεχόμενον ἀπὸ παντὸς κακοῦ καὶ πονη-
ροῦ, ὅποιον εἶναι δεῖ τὸν ἀληθῶς ἄνθρωπον ὑπο-
γράφουσα· οὕτω καὶ τὸν φαῦλον ἀντὶ πάσης αὐτοῦ
τῆς κακίας ὀρίζεται πλούσιον, καὶ μάλα εἰκότως. Εἰ
γὰρ μακάριοι οἱ πτωχοὶ, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φω-
νήν, ἄθλιοι δηλονότι οἱ πλούσιοι. Πλὴν πλοῦτος, καὶ
πενία οὐκ ἐν χρήμασιν, ἀλλ' ἐν προαιρέσει γνωρί-
ζεται.

« Καὶ ἐνεδιδύσκητο πορφύραν καὶ βύσσον. » Τὸ
τῶν ἐνδυμάτων διάφορον σημαίνει μὲν καὶ τὸ τῆς
βλακειᾶς περιττόν, καὶ ἀνόητον, ὅπερ εἰωθεν ἐφει-
ρίσκειν τρυφῶσα ψυχὴ, καὶ ποικίλαις βρενθυομένη
βραφαῖς. Δηλοῖ δὲ καὶ τὸ τῷ τρόπῳ ποικίλον καὶ
ἀνελεύθερον. Τὰ μὲν γὰρ παλαιὰ διατάγματα οὐκ
ἐπιτρέπουσιν ἱμάτιον ἐκ δυοῖν ὑφασμένον ἀπέχε-
σθαι, τὴν τοῦ τρόπου διπλὴν ἀποτρεπόμενα. Οὗτος

⁹² Psal. XLVIII, 17. ⁹³ Psal. LXI, 11. ⁹⁴ Psal. LI, 9. ⁹⁵ Luc. XII, 16. ⁹⁶ Luc. XVIII, 24. ⁹⁷ Luc. VI, 14.
⁹⁸ Isa. XVI, 14. ¹ Job. I, 1. ² Matth. V, 3. ³ Deut. XXII, 2.

Francisci Scorsi notæ.

evangelista appellatum - Josephum, ὅτι τὸν τιμιόν D
μαργαρίτην διὰ παρρησίας ὠνήσατο, hoc est, quia
pretiosam margaritam fidenter comparavit : ubi διὰ
παρρησίας, videtur respondere τῷ τολμήσας S.
Marci. Integra ergo auctoris sententia hæc est :
Cum divitis nomen in malam partem sæpius acci-
piatur, appellatus fuit ab Evangelista Joseph dives,
non quasi hoc magnum esset ejus laudis encomium,
quod abundaret opibus, sed quia iis usus est bene,
confidentiam ex illis sumens ad petendum, et
recipiendum, et veluti Christi corpus per eas emen-
dum. Et sane divitias et paupertatem non ex se,
sed ex affectu et voluntate utentis in laude vel
vitio ponendas idem auctor infra affirmat.

(43) *Illiberale ingenium.* Multiplex ingenium, et
versutum ἀνελεύθερον, illiberale Noster hic appel-
lat, et recte ; quia duplicitas animi, et varities
servilevitium est. Nota res est ex comicis, a qui-
bus servi plerumque inducuntur versipelles, et
psendoli : Terentius in Adolph. Act. III, scen. IV :
*Hic Gela præterea ut captus est servorum non ma-
lus. At quem locum Donatus : Servum evenire bonum
non ratio est, aut natura, sed casus, utpote in re
rarissima.* Contra vero sincerus animus, ingenuus
et nobilis. M. Tullius, *De amicis.* apertum pectus
amici commendans subdit : *Vel aperte odisse magis
ingenuum est.*

δὲ πρὸς τῇ Σαρδαναπάλῳ τρυφῇ, ἣ ὀσημέραι προσ-
έκειτο, οἷόν τι περιβλήμα εἶχε τὸ ἀνελεύθερον, καί
τοι ἀνδρὶ μὲν πένητι συγγνωστὴν ἰσως τοῦτι τὸ
κακόν · πλούτῳ δὲ βρῖθοντι τὸ κρυψίνουον εἶναι
αἰσχος ἀπαίσιον. « Καὶ ἐνεδιδύσκετο πορφύραν καὶ
βύσσου. » Τοὺς κώμοις καὶ μέθαις προσέχοντας
ἀνάγκη πᾶσα ἐπιθυμίας καὶ θυμοῦ ἤττονας γίνε-
σθαι. Ὁ δὲ κατ' ἀμφω δείκνυσι τὸ τῶν ἐνδυμάτων
διάφορον. Καὶ διὰ μὲν τῆς πορφύρας τὴν ζέσιν περ-
ρικαρδίου αἵματος, ἐδήλωσεν, ὃ δὲ θυμὸν ὀρίζουσιν
οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα δεινοί, διὰ δὲ τῆς βύσσου τὸ
λεῖον τῆς ἡδονῆς. Ἡ ἐπειδὴ προσέχων ἦν τρυφῇ
καὶ χλιδῇ, περὶ τὴν λιχνείαν ἐπτοημένος τῶν τὴν
ὑπερφάν εὐφραίνοντων, καὶ τὸν λαίμον· ταῦτα δὲ
αὐζητικὰ αἵματός τε, καὶ πιμαλῆς, ἐδήλωσε διὰ τῆς
βύσσου καὶ τῆς πορφύρας ἀμφοτέρω.

« Πτωχὸς δὲ τις ὀνόματι Λάζαρος, ὃς ἐδέβλητο
πρὸς τὸν πυλῶνα αὐτοῦ ἠλκωμένος. » Τί δήποτε
οὐδ' ἐν μιᾷ τῶν παραβολῶν ὄνομα κύριον θετικῶς,
ἐνταῦθα Λάζαρον καλεῖ τὸν πτωχόν; Ἐπειδὴ ἦν
τις πτωχὸς καὶ ἀγύρτης ἐν Ἱερουσαλὴμ τῷ τότε
καιρῷ ἐκ προστατήσεως τὴν ἐφήμερον ματτεύων
τροφὴν, ὀνομαζόμενος Λάζαρος, ἀφ' οὗ λαβόμενος
ἀφορμῆς ὁ Σωτὴρ τὴν περὶ αὐτὸν παραβολὴν συν-
τάττει τῷ ἱστορικῶς γενομένῳ, δραματικὸν συμπλέ-
ξας διήγημα. Τάχα δὲ καὶ πᾶς πτωχὸς ἄτε βοήθειας
ὑπὸ τῶν ἐχόντων δεόμενος Λάζαρός ἐστι· τὸ γὰρ
ὄνομα τοῦτο προσδοκούμενον; ἐρμηνεύεται. « Ὅς
ἐδέβλητο πρὸς τὸν πυλῶνα αὐτοῦ ἠλκωμένος. » Καὶ
τοῦτο μείζων κατάκρισις τῆς βδελυρᾶς τοῦ πλουσίου
ψυχῆς, τὸ καθ' ἐκάστην ὄρῳ ἐν τῷ πυλῶνι βεβλη-
μένων τὸν πένητα τροφῆς καὶ σκεπᾶσματος ἐνδεῆ,
τὸν ἐκ τῆς πολυχλιωδοῦς τραπέζης ψυχίων μετα-
σχεῖν ὀρεγόμενον. Τὸ δὲ καὶ ἠλκωμένον εἶναι ἄλλης
συμφορᾶς μείζονος πρόσθεσις. Τί γὰρ ἐστι τὸ λε-
γόμενον; Οὐκ ἦν αὐτῷ δύναμις θύραν ἐκ θύρας

A luxum, in quo quotidie volutabatur, quasi amictum
quemdam illiberalitatem habebat; et quanquam
homini egeno venia fortasse dignum esset hoc
vitium, in homine vero circumfluente divitiis ver-
sutum esse, detestabilis sæditas est. « Et induela-
tur purpura et bysso. » Necesse omnino est, eos
qui luxuriosis conviviis et ebrietati indulgent, a
libidine et ab ira superari. Quod utrumque sane
diversitas vestimentorum ostendit. Et purpura qui-
dem fervorem sanguinis circa cor indicavit, quæ est
definitio iræ tradita ab hujusmodi rerum peritis;
bysso vero mollitiem voluptatis. Sive quoniam
luxui atque deliciis addictus erat, et liguritione
eorum quæ palatum et gulam oblectant, vehementer
captus, his autem sanguis et adeps augentur, bysso
B et purpura utrumque denotatur.

« Et erat quidam mendicus nomine Lazarus, qui
jacebat ad januam ejus ulceribus plenus. » Quid
tandem est, quod cum in nulla parabola cujusquam
apposuerit nomen, **48** mendicum hic noninet Laza-
rum? Nimirum quia per id tempus erat Hierosolymis
pauper (44) ac mendicus quidam, qui stipe cogenda
victum in diem sibi quærebat, cui Lazarus erat
nomen. Unde sumpta occasione Salvator præsentem
componit parabolam cum eo quod re vera fuit,
poeticam narrationem intexens. Forsitan etiam qui-
libet pauper utpote divitum auxilii indigus Laza-
rus est. Hoc enim nomen exponitur *adjutus* (45).
« Qui jacebat ad januam ejus, ulceribus plenus. »
C Et hoc gravius detestabilem divitis animum damnat,
quod scilicet videret quotidie mendicum pro foribus
jacentem, cibi vestimentique indigentem, qui etiam
cupiebat particeps esse nicarum quæ ex mensa illa
multis referta deliciis (46) decidebant. Quod vero
plenus esset ulceribus, alterius majoris calamitatis
additamentum est. Quid enim est id, quod dicitur?

Francisci Scorsi notæ.

(44) *Erat Hierosolymis pauper.* Opinio hujus
Patris, quod narratio de divite et Lazaro non sit
ficta omni ex parte parabola, nec tota historica,
sed quasi tragica fabula ex vero ac ficto composita,
est, inquam, opinio multorum veterum Patrum,
quos innuit et sequitur Suarius, lib. viii *De*
Angelis, cap. 12. Et ex interpretibus Evangeliorum
Joannes Maldonatus, qui eam sententiam maxime
probat, et eam esse germanam Justini sententiam
dicit. At Cornelius a Lapide, quamvis videatur
initio eam historiam appellare, tamen in hanc ip-
sam recidit opinionem, cum postea, quæ de ser-
mone divitis et Abrahami ultro citroque habito, et
de oculis, lingua, et digito dicuntur, parabolice
dicta esse consuetur. Recte itaque Noster, et vere
scribit mendicum illum nomine Lazarum vere
fuisse Hierosolymis: « Αφ' οὗ λαβόμενος ἀφορμῆς ὁ
Σωτὴρ συντάττει τῷ ἱστορικῶς γενομένῳ δραματικὸν
συμπλήξας διήγημα. hoc est: *Ex quo sumpta occa-
sione Salvator præsertim componit parabolam cum
eo, quod revera fuit, dramaticam narrationem in-
texens.* Hoc drama quasi *tragicomædiam* appellat
Maldonatus. Opiniones gravissimorum virorum re-
tuli, ut iis accenseres Theophanis nostri sensum.
Nam rationes, quibus vix confirmantur, non attinet
ad me prosequi. Una vero ex cæteris ea est, quod
in hac narratione nomen Lazari Christus exprinat,

quod in parabolis minime consuescit: at cur non
etiam divitis, quem Nineusi appellatum ex He-
bræorum traditione ait Euthymius, et approbat
Cornelius noster? [Id sane fuit prudentiæ et mode-
rationis Christi, ut pauperem, quem laudabat,
nominaret; divitem, quem vituperabat, non nomina-
ret, ne et illi injuriam facere, et sibi invidiam
conflare videretur.

(45) *Exponitur adjutus.* Integrum nomen est
Eleazarus, unde decurtatum Lazarus: in integro
vero nomine apparet etymon totum nominis Eleazari
ab ἔλ Deus, et ἄγγ adjutus; atque ita adjutorium
Dei, vel adjutum a Deo significat.

(46) *Multis referta deliciis.* Ex τῆς πολυχλιωδοῦς
τραπέζης ψυχίων μετασχεῖν ὀρεγόμενος. Hæc est
emendata lectio, quam reperi in cod. G. et in Escu-
riali; eandem esse colligo ex Glossario, quod
πολυχλιωδοῦς interpretatur πολυτροφοῦς, quo ego
modo interpretatus sum. At P. et V. codd. habent
πολλυλιωδοῦς quæ scriptura depravata est, illa vera
πολυχλιωδοῦς factio λ ex χ, et omisso ω. Quanquam
autem vox hæc germana sit auctoris, videtur tamen
ab ipso oratore novata per compositionem ex voce
χλιδὴ voluptas, deliciæ, et πολὺ multum; nullum
enim illius apud veteres exemplum lego. In voce
itidem ψυχίων est mendium in uno cod. ubi scribitur
ψυχίων per η.

Nam poterat ostiatim vitæ necessaria querere? A firmus quippe erat, neque cum quisquam intra atrium recipiebat, utpote ulcerosum. Scitis autem quam horridum quamque molestum sit, ulcerata laboque stillantia corpora contrectare. Ab his enim etiam oculos avertere plerique consueverunt, et torvum alioque intentum (47) contorquere obtutum. Undique igitur inopia consilii premebatur; et vera nec simulata paupertas omnes ejus cogitationes frustrabatur.

« Sed et canes veniebant, et lingebant ulcera ejus. » Quanto erant homine canes humaniores, et immundi videlicet mundo! Hic enim ne micas quidem pauperi impertiebat: illi vero abstergendis lingua sua suppurationibus vulnera mitigabant (48). Fortasse autem tale aliquid etiam nunc in multis videre est. Nam sæpe dum nos negligitur pauperes, ii qui veræ fidei et religionis expertes sunt, quos propter immunditiam appellavit canes, legi naturali obtemperantes, curam eorum gerunt.

« Factum est autem, ut moreretur mendicus, et portaretur ab angelis in sinum Abrahamæ. » Itaque ille patientiæ athleta in occasu vitæ constitutus ex hac vita decessit Abrahami sinu receptus. Hæc est patientiæ merces; hic laborum fructus; hæc est laudabilis paupertatis corona patriarchæ recipi sinu. Verum ne quisquam eorum, qui huc convenire, ita sit hebes, ut Abrahami sinum existimet esse corporeum (49), et in eo collocari justos, ut in nutriciai gremio infantes; nam hoc sentire insignis esset amentia; sed bonum animæ statum, in quo Verbum justos reficit ac recreat, sinum Abrahami vocavit. Hic enim patriarcha primus fidei suæ merito (50),

ἀμείβειν, καὶ τὰ ἀναγκαῖα πορίζεσθαι. Ἦσθ' ἐνεὶ γὰρ, οὐδ' εἰσω πωλῶνων τις αὐτὸν ὑπεδέχετο· φλωτο γὰρ. Ἰστέ δὲ πάντως ὅπως φορτικόν τι καὶ δύσοιστον ἤλωκωμένον καὶ μυδῶνων σῶματα ἐφάρπτεσθαι. Τοῦτων γὰρ καὶ ἀπερῖδειν τὸν ὀφθαλμὸν εἰῶθασιν οἱ πολλοὶ, καὶ βλοσυρὸν τι καὶ ἀτενὲς ἐνορᾶν. Πανταχόθεν οὖν τῇ ἀπορίᾳ συνείχεται, δαπανώσης ὡσπερ ὄλην αὐτοῦ τὴν φροντίδα τῆς ἀγορητεύου πενίας.

« Ἀλλὰ καὶ οἱ κύνες ἐρχόμενοι ἀπέλειχον τὰ ἔλκη αὐτοῦ. » Ὡς πολὺ τοῦ λογικοῦ οἱ κύνες ἦσαν φιλανθρωπότεροι, καὶ τοῦ δῆθεν καθαροῦ οἱ ἀκάθαρτοι! Ὁ μὲν γὰρ οὐδὲ ψυχῶν μετεδίδον τῷ πένητι, οἱ δὲ παρηγόρουσιν τὰ τραύματα τῆς σφῶν γλώττη σαίνοντες τὰ ὑπώπια. Τάχα δὲ τοιοῦτον καὶ νῦν ἐν τοῖς πολλοῖς ἔστιν ἰδεῖν. Ἡμῶν γὰρ πολλάκις παραβλεπόντων τοὺς πένητας, οἱ ἐξῶθεν τοῦ μυστηρίου τῆς πίστεως, οὐδὲ κύνας ἐκάλεισε διὰ τὸ ἀκάθαρτον, ἐπιμελείας ἀξιοῦσι φυσικῶ νόμῳ περθόμενοι.

« Ἐγένετο δὲ ἀποθανεῖν τὸν πτωχόν, καὶ ἀπενεχθῆναι αὐτὸν ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ἀβραάμ. » Ὁ μὲν οὖν τῆς ὑπομονῆς ἀθλητῆς, ἐν δυσμαίει τοῦ βίου γένομενος, τῆς ἐνευθεν μετέστη ζωῆς εἰς τοὺς Ἀβραμιαίους κόλπου; ὄχθεις. Αὐτῆ τῆς ὑπομονῆς ἡ ἀντίδοσις, οὗτος ὁ τῆς κακοπαθείας καρπὸς, οὗτος τῆς ἐπαινουμένης πτωχείας ὁ στέφανος, τὸ γενέσθαι τοῦ πατριάρχου ἐγκόλιον. Ἀλλὰ μὴ τις τῶν συνελεγμένων οὕτως ἢ παχὺς τὴν διάνοιαν, ὡς σωματικῶς τὸν τοῦ Ἀβραάμ κόλπον φαντάζεσθαι, καὶ τοὺς δικαίους ἐν τούτῳ ἐδράζεσθαι, ὡσπερ ἐν τοῖς κόλποις τῶν τιθνηῶν τὰ βρεφύλλια· ἀπόπληκτον γὰρ κομιδῇ τὸ τῆδε νοεῖν.

Francisci Scorsi notæ.

(47) *Et torvum alioque intentum.* Καὶ βλοσυρὸν τι, καὶ ἀτενὲς ἐνορᾶν. Hæc deerrant in cod. P. quæ repositi in hæc mea editione ex G. et V.

(48) *Vulnera mitigabant.* Hic variant exempl. mss; nam P. habet σαίνοντες prout edidit. Gall: Ἀπαλῶντες τὰ ὑπώπια, quod pravius est, et corrigendum ex V. quod exhibet λαίνοντες τὰ ὑπώπια. Quæ sane lectio et recta est, et eodem incidit, ac P. σαίνοντες. quam ideo commutare nolui, nam canes ulcera lambendo utrumque præstant, λαίνουσι, καὶ σαίνουσι, *abstergunt, et mitigant.* Utrumque complexus est Chrysost. serm. *De divite et Lazaro.* Placet hunc locum transcribere, ut Chrysostomi et Theophanis θεωρίαν huius loci videas gemellam: Εὐγενέστεροι οἱ κύνες τοῦ πλουσίου, inquit Chrysost. ἀγαθότεροι τῆς ἐκείνου ἀπανθρωπίας, ἐκείνου μηδέ ποτε ψεκᾶδα ἐλέου δροσίαντος τῷ πένητι, οἱ κύνες τὴν ἀκμήν τῶν ὀδόντων τῇ φιλανθρωπίᾳ παρῶντες ἀπαλῆ τῇ γλώσσῃ, αὐτὸν ἐθεράπευον ὅπως πᾶσαν ὀυπαρίαν καὶ πάντα ἰχῶρα τῶν τραυμάτων αὐτοῦ ἀποσμήχοντες, καὶ τὰ ἀγρία ἔλκη τῇ λειότητι τῆς γλώττης τιθαπτεῦντες, καὶ πόνους τῶν τραυμάτων ἐπέκλειπτον. *Generosiores dirite canes, ejus inhumanitate meliores. Illo ne gutta quidem olei pauperi aspergente, canes dentium cuspidem humanitate mollientes, eum tenera lingua curabant, ut sordes omnes, atque vulnerum ejus sanient omnem abstergentes, et acerba ejus ulcera levitate linguæ mitigantes, ejus vulnerum dolores subtraherent.* Similem, vel potius eandem sententiam affert Titus Bos rensis, a cujus verbis huc regerendis, ne longias in notis excurram,

supersedeo.

(49) *Esse corporeum.* Per sinum Abrahami dictum in Evangelio, negat his verbis Theophanes corporis ipsius Abrahami sinum intelligendum; non enim eum locum ipsum, in quo justus ante adventum Christi requiescebat, qui limbus Patrum dicitur, quod ipse sane discrete explicat: Καὶ τοὺς δικαίους ἐν τούτῳ ἐδράζεσθαι, ὡσπερ ἐν τοῖς κόλποις τῶν τιθνηῶν τὰ βρεφύλλια. *Et in eo collocari justos, ut in nutricum gremio infantes.* Tantum hoc admodum, quod pertinet ad hunc locum; nam quid de inferno loco sentiat, an scilicet corporeum, an spirituale esse significet, infra erit disputatio. Porro sententiam hanc, quæ in cod. P. concisa erat, manca, obscura (sic enim habet: Ὡς σωματικῶς τὸν τοῦ Ἀβραάμ κόλπον τοῖς κόλποις τῶν τιθνηῶν τὰ βρεφύλλια) restitui additis iis, quæ deerrant ibi, et G. et V. habui.

(50) *Primus fidei suæ merito.* Cur sinus Abrahami potius quam alterius ex antiquis Patribus nominetur locus ille requietis, quo sancti illi ex hac vita commigrabant, a ii alias excogitarunt rationes. Optima omnium est, quam etiam Joannes Maldonatus noster amplectitur, quod Abrahamus Pater credentium fuerit; itaque omnes sanctos in sinu ejus tanquam filios in domum patris fuisse receptos, Adamum etiam ipsum et Abelem, et quicumque Abrahamum ætate præcesserint; eo quod hi ipsi, nisi imitatione futuri Abrahami credidissent, ejusque quodammodo filii similitudine fidei existissent, salvi futuri non fuissent. Hanc igitur causam at-

ἀλλὰ τὴν ἀγαθὴν κατάστασιν τῆς ψυχῆς, ἐν ἧ τούς Α
δικαίους ἀναπαύει ὁ Λόγος, κόλπον Ἀβραμαῖον
ὠνόμασε. Πρῶτος γὰρ οὗτος ὁ πατριάρχης διὰ π
σεως τῆς ἐλπίζομένης εὐκλείας μετὰ τὴν πολλὴν
κακοπάθειαν ἔτυχε. Τὴν γοῦν τῶν ἀμετρήτων ἀγα
θῶν ἐνδοεῖξιν τῷ τοῦ κόλπου διασημαίνει ὀνόματι, ὧ
πάντες δι' ἀρετῆς τὸν παρόντα διαπλέοντες βίον,
ὅταν ἐντεῦθεν ἀπάρῳσιν, ὡς ἐν ἀκλύστῳ λιμένι τὰς
ψυχὰς ἐνορμίζονται. Γένοιτο δ' ἂν ἡμῖν ἀκόλουθον
κάκεινο ἐπαπορήσαι, ἐπειδὴ οὐδὲν τῶν ἀπροαιρέτων
ὑπάρχει μακαρίας, πῶς ὁ Λάζαρος ἀκουσῶς πε
νόμενος τῆς μακαρίας ἔτυχε ἀπολαύσεως; Οὐτε
γὰρ ἂν καὶ πάντες οἱ πενόμενοι τῶν ἰσῶν αὐτῷ τεύ
ζονται ἀμοιβῶν. Φαμέν οὖν, ὡς ἐπαινουμένη μὲν
ἔστιν ἐνδοια ἡ ἐκούσιος, ἣν μακαρίζει ὁ Κύριος·
πλὴν ἀλλ' ὁ ἐχέφρων λογισμὸς δύναται ἂν μεταγαγεῖν Β
εἰς ἀρετὴν καὶ τὸ ἀκούσιον ἀγαθόν, τὴν ἐκούσιον
ὁπομονὴν τῷ συμβάντι ἀκουσίῳ συγκερασάμενος.
Ποῖλοι μὲν γὰρ πτωχοὶ τῇ περιουσίᾳ, πλεονεκτικώ
τατοι δὲ τῇ προαιρέσει τυγχάνουσιν, οἷς οὐδεὶς
ἔπεσε τῆς ἐνδοιας μισθός· καὶ πῶθεν ἂν, φησὶ,
γνώριμος γένοιτο ἡ τοῦ Λαζάρου προαιρέσις; οὐδὲν
γὰρ περὶ τοῦτου ὁ λόγος ἡμῖν ἰσήμανε· καὶ μὴν
ἐξ αὐτῶν τῶν Εὐαγγελικῶν ῥημάτων τοῦτο ῥάδιον
συνιδαίει. Ἐλκεσι γὰρ καὶ γυμνητεῖα, καὶ λιμῶ τε
τρυχωμένοι, καὶ τοῦ πλουσίου τὴν τρυφήν ὀσημέραι
ἔρω, οὐτε τῆς βύσσου καὶ τῆς πορφύρας ἐν ἐπιθυ
μίᾳ ἐγένετο, οὐτε περὶ τὴν ποικιλίαν τῶν ἐδισμάτων
ἐπεθύμει δοῦναι τὸ ἀναγκαῖον τῆς φύσεως ὑφλημα.

« Ἀπέθανε δὲ καὶ ὁ πλούσιος, καὶ ἐτάφη. » C
Ἦχετο καὶ διόλωλεν ὁ λαμπρός τε καὶ ἀβροδίατος,
ὁ ἐν βύσσῳ καὶ πορφύρᾳ ὠραιζόμενος, ὁ ἐσθίων
ἐρίφους ἐκ ποιμνίων, καὶ μισθάρια ἐκ μέσου βου
κολίων γαλαθηνά. Ταῦτα δὲ τὰ προφητικά· « Ὁ
πρίων τὸν διδύλισμένον εἶνον, καὶ τὰ πρῶτα μύρα
χρῖόμενος. » Σκόπει δὲ, ὡς ἐπὶ μὲν τοῦ πένητος,
οὐκ ἐμνήσθη ταφῆς, ἐπὶ δὲ τοῦ πλουσίου καὶ ταύτην
συντέταχεν, ἀκολούθως τοῦτο ποιῶν. Τὸ μὲν γὰρ
Λάζαρον εἰκὸς ἀκηδέστως ῥιφιναί που ἔταφον. Τίς
γὰρ ἂν προσηκούστος ἰσίας ἔζηισε, τὸν μηδὲ ψυχίων
ἄξιον νομιζόμενον; Τῷ πλουσίῳ πολλοὶ μὲν οἱ ἐπὶ
τῇ ἐκφορᾷ προπομπεύοντες, πολλοὶ δὲ θρηνηδοὶ τὰς
οἰμωγὰς ἐπιτείνουσαι· λάρας δὲ τὸν νεκρὸν ἐπι
κρύπτουσα, καὶ ἡ κηδεῖα λαμπρά, καὶ τὸ τοῦ Δαβὶδ
ἐκπληρούμενον· « Οἱ τάφοι αὐτῶν οἰκίαι αὐτῶν D
εἰς τὸν αἰῶνα. »

« Καὶ ἐν τῷ ξῶδι ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ
ὑπάρχων ἐν βασιάνοις, ὄρα τὸν Ἀβραάμ ἀπὸ μακρό
θεν, καὶ Λάζαρον ἐν τοῖς κόλποις Ἀβραάμ, καὶ

• Amos vi, 4. • Psal. xlviii, 12.

Francisci Scorsi netæ.

tingit Theophanes noster, cum ait hunc patriarcham
primum fidei sue merito speratam hereditatem
fuisse consecutus. Uberiorem hujus loci explana
tionem si desideras, adi Gregorium Nyssenum in
dialogo, seu libro *De anima et resurrectione*.

(51) *Beatitude consequeretur*. Quod Lazarus
hic mendicis alius sit, atque ille quem Christus e
mortuis revocavit constans est omnium auctorum

quam speramus hereditatem, post multos labores
consecutus est. Itaque immensorum bonorum de
monstratio (sinus appellatione continetur, ad quem
omnes, qui vitæ hujus navigationem cum virtute
conficiunt, postquam hinc solverunt, velut ad tran
quillum portum animas appellant. Consentaneum
vero nobis est illud etiam quærere, cum nihil invo
luntarium beatitudine dignum sit, qui factum est,
ut Lazarus, qui invitus paupertate angebatur, bea
titudinem consequeretur (51)? Neque enim omnes,
qui egestate laborant, parem cum illo remuneratio
nem accepturi sunt. Itaque dicimus voluntariam
quidem paupertatem esse laude dignam, quam Do
minus beatam prædicat; tamen prudens ratio etiam
invitum bonum ad virtutem transferre potest, com
miscendo voluntariam tolerantiam cum casu qui
contra voluntatem accidit; multi enim sunt fortunis
pauperes, qui iidem voluntate habendi sunt avidis
simi, quos nulla manet paupertatis merces. Et unde
nam, inquit ille, constat Lazari voluntas? Nihil
enim de hac nobis evangelicus sermo significat. Sed
tamen ex ipsis Evangelii verbis facile id intelligitur,
quia cum ulceribus, nuditate, ac fame affligeretur,
et divitis luxum quotidie videret, neque byssum et
purpuram concupivit, neque ciborum varietati inha
visse videtur, sed de micis dumtaxat necessarium
naturæ debitum solvere cupiebat.

φαίνεται λιχνευσάμενος, ἀλλ' ἐκ τῶν ψυχίων μόνον

« Mortuus est autem et dives, et sepultus est. »
Excessit e vita, et interiit splendidus ille, et delicatus,
et bysso et purpura conspiciendus, qui « comedebat
hædos de grege, et lactentes vitulas de medio ar
mentorum. » Hæc autem verba prophetæ sunt :

« Qui bibebat vinum defæcatum, et unguentis primis
ungebatur. » Considera autem, cum de mendico
loqueretur, nullam sepulturæ fecisse mentionem,
cum vero de divite, eam statim adjunxisse. Quod
congruenter fecit : verisimile enim est Lazarum
justis funeris caruisse, atque insepultum aliquo fuisse
projectum : quis enim eum supremis honoribus di
gnaretur 50 qui ne micis quidem dignus habebatur?
Divitis vero funus multi prosequerentur : inultæ
etiam aderant præfæcæ quæ luctum naniis intende
bant. Loculus vero, quo conditum cadaver erat, et
pompa funeris splendida, et illud David implebatur :

« Sepulcra eorum domus illorum in æternum. »
« Et in inferno elevans oculos suos, cum esset in
tormentis, vidit Abraham a longe, et Lazarum in
sinu ejus, et clamans dixit : Abraham, miserere mei,

opinio : imo et eam totius Ecclesiæ sententiam esse
Maldonatus noster affirmat, quippe quæ duos faciat
Lazaros, et utriusque cultum exhibeat, et dedicet
templa : quod unum est ex argumentis, quo pro
batur quod supra diximus, n. 6, historiam hanc ex
parte censendam, non parabolam totam. Vide ipsum
Maldonatum in cap. xvi Lucæ. Idem habet Cor
nelius a Lapide hic.

et mitte Lazarum, ut intingat extremum digiti sui in aquam, ut refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma. » In hunc jam delatus (52) orationis locum video tanquam ex edita quadam specula, altissimum doctrinarum pelagus quod enavigare pertimesco, veritus ne immensitate sententiarum imbecilla mens nostra submergatur. Hæc dico cum illa considero: quisnam sit hic infernus, divinis profanisque litteris decantatus? Et quomodo dives ante communem hominum resurrectionem in tormentis esset? Et quænam sit illa aquæ stilla, qua indigebat, qui cruciabat? et quos oculus in inferno tolleret dives, quamve linguam guttæ instillatione refrigerari cuperet, cum in sepulcro corporis ipsius membra corrumpenterent? Et quomodo quod est corporis expers flammam sentiret? Et qui dicat Abrahamus: « Recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala, » quasi bona nobis et mala debeantur? Et quidnam sit chaos illud, quod bonum a malo disjungit, et transitum substantiæ ab omni corporis concrezione liberæ potest impedire? Hæc sunt quæ considerans mens hæret quasi correpta vertigine, et a sua condemnatur ignavia. Verumtamen orationis nostræ clavum Deo gubernatori committentes, et precum vestrarum subsidium adhibentes, in altum provehamur. Dicimus igitur, sequentes sententiam illorum Patrum (53), qui hæc ante nos discussissent, narrationem hanc per rerum corporatarum imagines a Salvatore fuisse propositam, multas vero sublimitum dogmatum occasiones inspersas ac datas iis, qui ad ea investiganda mentem intendunt. Infernus igitur (54) dicitur animæ domi-

Α φωνήσας εἶπε Ἐπίτερον Ἀβραάμ, ἐλέησον με, καὶ πέμψον Λάζαρον ἵνα βάψῃ τὸ ἄκρον τοῦ δακτύλου ὑδατος, καὶ καταψύξῃ μου τὴν γλῶτταν, ὅτι ὀδυνῶμαι ἐν τῇ φλογὶ ταύτῃ. » Ἐνταῦθα τῷ λόγῳ γενόμενος, ὡσπερ ἀπὸ τινος σκοπιᾶς ὑψηλῆς πολλὸν ὀρώ δογματῶν βυθὸν, πρὸς ὃν διανύξασθαι τέθηπα, δεδοικῶς μὴ τῷ τῶν νοσημάτων ἀπεράντῳ ἡ ἰδρανῆς ἡμῶν διάνοια ὑποδρύχιος γένηται. Ταῦτα δὲ φημι πρὸς ἐκεῖνο βλέπων, τίς οὗτος ὁ θρῦλλόμενος ἄδης, παρὰ τε τῆς θείας Γραφῆς, καὶ τῶν ἔξωθεν ἰδίῳ πῶς δὲ ὑπῆρχεν ἐν βασάνοις; ὁ κλοῦσιος πρὸς τῆς κοινῆς ἀναστάσεως ἢ τίς δὲ ἡ τοῦ ὑδατος σταγὼν ἧς ἐπιδρῆς ὀδυνώμενος γίνεται ἢ πλοῦσιος δὲ ὀφθαλμοῦς ἐπαίρει ἐν τῷ ἄδῃ ὁ κλοῦσιος, ἢ ποῖαν γλῶσσαν καταψύχθῃναι διὰ τῆς ἐπιστάξεως τῆς σταγόνος ἐπεθύμει, τῶν τῆς σαρκὸς αὐτοῦ μελῶν φθειρομένων ἐν τῷ τάφῳ ἢ πῶς δὲ τῆς φλογὸς ἐπησθάνετο τὸ ἀσώματον ἢ πῶς δὲ, φησὶν ὁ Ἀβραάμ, ὅτι ἢ Ἀπέλαθε: τὰ ἀγαθὰ σου ἐν τῇ ζωῇ σου, καὶ Λάζαρος ὁμοίως τὰ κακὰ, ὡσπερ χρεωστούμενων ἡμῖν ἀγαθῶν καὶ κακῶν ἢ καὶ τί τὸ χάσμα ἐκεῖνο τὸ διείργον τὸ ἀγαθὸν ἐκ τοῦ χείρονος, καὶ κωλύειν ἰσχύον τὴν τοῦ ἀσώματου διάβασιν. Ταῦτά ἐστι πρὸς ἃ βλέπων ὁ νοῦς ἰλυγιᾶ, καὶ τῆς ἰδίας κωθείας καταψηφίζεται. Ὅμως τῷ κυβερνήτῃ Θεῷ τὸ τοῦ ἡμετέρου λόγου πιδάλιον ἐγγερίσαντες, καὶ συνεργοὺς τὰς ὑμετέρας λαμβάνοντες εὐχὰς, τοῦ πελάγους κατατολήσωμεν. Φαμὲν οὖν ἐσπολουθοῦντες τῇ δόξῃ τῶν ταῦτα προεξετασάντων Πατέρων, ὡς σωματικώτερον μὲν ὁ Σωτὴρ ἐκτίθεται τὸ διήγημα, πολλὰς δὲ ἐγκατασπείρει δογματῶν ὑψηλῶν ἀφορμὰς τοῖς προτέχουσιν ἐξεταστικώτερον. Ἄδης μὲν λέγεται ἢ ἐκ τοῦ

Francisci Scorsi notæ.

(52) *In hunc jam delatus.* Magnum negotium locus hic Evangelii omnibus auctoribus facescivit, præsertim cum de oculis, de lingua divitis, de digito Lazari sermo sit. Subscribam locum unius August. ex lib. viii *De Genesi* ad litteram, cap. 5, ut intelligatur quam caute in hujusmodi interpretandis et definiendis procedendum sit, et uti hæc cautio, et pietas in nostro Theophane agnoscat, cum non sine ratione tam timidum, tam anxium se esse profiteatur, neque hæc per ἀξήσαν sacrarum orationibus usitatam, sed ex rei veritate ab eo esse prolata. Sic igitur D. Augustinus scriptum reliquit: *Melius est dubitare de occultis, quam litigare de incertis. Illum quippe divitem in ardore ponarum, et illum pauperem in refrigerio gaudiorum intelligendos esse non dubito. Sed quomodo intelligenda sit illa flamma inferni, ille sinus Abrahæ, illa lingua divitis, ille digitus pauperis, illa sibi tormenti, illa stilla refrigerii, vix fortasse a mansuete quærentibus, a contentis autem certantibus nunquam inventur.* Hæc Augustinus, cum quo vides convenire Theophanem in magnis hisce difficultatibus proponendis.

(53) *Sequentes sententiam illorum Patrum.* Quamvis de pluribus loquatur συνεκδοχικῶς, tamen uni Gregorio Nysseno adhæret, a quo non solum sensus sed etiam verba decerpit, quæ nos carptim, prout locus postulare videbitur, hic referemus; nec tamen omnia, ne transcribendis, ubi usus non est, sententis Notas nostras inferciamus. Disputat hæc Nyssenus in libro seu dialogo *De anima et resurrectione*, in quo sanctam Macrinam sororem suam tanquam magistram de animæ immortalitate et

resurrectione disceptantem, se quæstiones proponentem facit, in qua sane disputatione nonnulla licet difficilia intellectu; quin ex hujus loci evangelici difficultate in errorem inductum ipsum Gregorium Maldonatus ait, ut non solum membra corporis, de quibus hic mentio fit, sed et locum ipsum inferni, et sinum Abrahæ spiritualiter tantum intelligenda putaret. Eandem Gregorio sententiam tribuit Benedictus Justinianus, in *I epist. ad Corinth.*, cap. 3. Quoniam vero alii aliter hanc Gregorii sententiam de loco inferno referunt, quid iidem ego de ea censeam expromam, et ipsam Gregorium, unaque opera Theophanem ejus assellam explicare conabor, nota sequenti.

(54) *Infernus igitur.* Infernum locum, in quo dæmones, et homines criminum capitalium damnati coercentur, et cruciantur, unum esse omnium, et esse corporeum, ex catholica doctrina et omnium theologorum certum est, quod ostendunt ex plurimis Scripturæ locis, et Patrum, Suarius, lib. vi *De angelis*, cap. 14, et Bellarminus, tom. I *Controversæ*, lib. II *De purgat.*, cap. 6. At vero ubi sit ille locus non ita certum esse, quia non est ita in Scriptura expressum, idem Suarius docet. Sed nec dubitandum est eum esse sub terra, propter communem consensum Patrum ita intelligentium Scripturas, quæ semper de eo ergastulo tanquam de loco subterraneo hoc modo visibili existente loquuntur. Cujus rectæ opinionis esse hunc Patrem, quem nos illustramus, ex aliis certe in aliis hominibus dictis, dubitari non potest, quanquam hoc, quem nunc notamus et expendimus, loco diversum quiddam videatur asserere. Sed certe perplexus hic locus ex aliis

ὄρωμενου πρὸς τὸ ἀείδεις, καὶ ἀθέατον κατάστασις; A cilium a visibili ad tenebricosum et invisibile com-
της ψυχῆς. Οὐδὲν ἄρ' ἄλλο οἱ παρά τε τῶν ἐξωθεν, migrantis. Nihil enim aliud hoc nomine cum apud

Francisci Scorsi notæ.

aperitis, quæ jam refero, enodandus est. Nam hom. 6, de filio viduæ ita loquitur: 'Ἡ μὲν οὖν τοῦ νέου ψυχῆ τούτου τῶν τοῦ θεοῦ χώρων διήρχετο τὸν σκοτεινὸν ἐκείνων, καὶ ἀμειδῆ καὶ γῆν περιπέλοι, ἥς οἱ μοχλοὶ κάτοχοι, αἰώνιοι, ὡς εἶπε τῶν προφητῶν ὁ φυγὰς. Huius igitur adolescentis anima inferorum loca illa tenebricosa tristiaque pervaserat, et versabatur in terra, cuius vectes, ut profugus vates dixit, « retinacula sunt sempiterna. » Alludit porro ad illa verba Jonæ cap. 11, quæ jam explanavimus in ejus homil. 6, not. 18. Quanquam autem ille locus de limbo potius quam de inferno damnatorum sit intelligendus, tamen quod ad quæstionem pertinet, eadem est de utroque ratio; agitur enim de loco ubi separatæ a corpore animæ continentur, et alioqui infernus arripitur aliquando, quatenus omnes sinus tum purgatorii, tum limbi, tum inferni complectitur. Cum igitur τὸν ἄδην, hoc est infernum, vocet χώρον σκοτεινὸν, καὶ γῆν, locum tenebricosum, et terram, eamque vectibus obseratam, de corporeo et subterraneo aliquo carcere loqui videtur. Sed apertius hom. 9, ubi de dæmoniaco, qui legione dæmonum vexabatur, explicans verba illa Luca vi: *Et rogabant illum, ne imperaret illis, ut in abyssum irent.* Ἡδῆσαν γάρ, inquit, ὡς οὐδ' ἐκ τῶν ἄλλων ἐπὶ ἡλίκα δαίμονας εἰς τὴν ἄβυσσον τῆ παναλακί λόγῳ παρέπεμψεν. Hoc est: *Sciebant enim alios ab aliis dæmones ejectos in abyssum (barathrum illic verti) omnipotentii verbo fuisse amandatos.* Ubi sine dubio præter aerem hunc caliginosum, in quo dæmones plurimos versari nunc certum est, alium agnoscit locum suppliciorum, quem ἄβυσσον, abyssum, seu barathrum cum vocet, profundissimum aliquem sub terra locum agnoscit. Et sane ex hoc loco Luca xvi argumentatur Suarius cum multis ex Patribus, quos adducit, dæmones quamvis nunc in aere hoc distineantur, tamen non ignorare se supremo iudicii die ad illum infernumque locum esse retrudendos, et in huius diei suppliciique perpetuo timore versari. Præterea hom. *De iudicio* vocat Theophanes loca inferni, τὰ φοβερὰ κολαστήρια τὸ πῦρ τὸ παρλάζον. *Ergastula formidolosa, effervescentem ignem;* quæ sane de loco, et igne corporeo commode intelligenda sunt. Hom. vero *De Centurione* ita de igne loquitur: *Ἀέγεται δὲ ἡ μέλλουσα τῶν ἀμαρτωλῶν τιμωρία σκότος ἐξώτερον· ἐπειδὴ μέλλει τοῦ πυρὸς ἡ διττὰ ἐνέργεια τότε διαιεθῆσθαι, καὶ τοῖς μὲν δικαίως καθαροῖν ἀποδοθῆναι τὸ φῶς, καὶ ἀμέτερον ποιδήτορος καυστικῆς; τοῖς δὲ φαύλοις διανεμηθῆναι τὸ καυστικὸν καὶ ἀμοιρον τοῦ φωτὸς· Porro tenebrarum exteriorum nomine futura peccatorum pœna signatur, quoniam futurum est, ut duplex ignis operatio tunc dividatur; et iustis quidem lux pura, et experte qualitatis utivæ reddatur: improbis vero quidquid utendi vim habet, et luce cassum est, tribuatur.* Hæc partitio qualitatum ignis, quæ est etiam Basilii Psal. xxviii, et Damasc. lib. ii *Parall.*, cap. 52, et Greg. lib. ix *Moral. Ignis ille, inquit, qui reprobos cruciat, si lumen habere potuisset, is qui repellitur, nequaquam in tenebras mitti diceretur;* et Petri Dam. epist. ad Blancam, cap. 12: *Ulix flamma habet ardorem, non habet penitus lucem;* hæc, inquam, partitio non potest, nisi igni corporeo convenire. Igitur, ut ex his aliisque Patrum locis arguit Suarius, libro *De angelis* supra relato, si ignis inferni corporeus est, consequens est ut dicatur, illum in certo aliquo loco inferni ad cruciamentum reorum esse præparatum, et constitutum, adeoque hic ignis corporei locus corporeus erit. Quod si dixerit quispiam hæc duo postrema Theophanis loca de

loco et igne corporeo pertinere ad diem iudicii, quo corpora resumenda sunt, adeoque de animis corpore copulatis, non de separatim intelligi; occurram, ac dicam, non alium esse ignem, quo cruciantur homines etiam post diem iudicii, atque illum quo dæmones juxta illud Christi Matth. xxv: *Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus:* quem itidem locum expendens Theophanes hom. *De iudicio*, illum ignem non hominibus, sed diabolo et angelis ejus asseclis fuisse ab initio destinatum, eumque postmodum homines peccantes, et peccata non emendantes ad se convertisse dicit. Si igitur etiam ex sensu Theophanis idem est ignis hominum et dæmonum, atque illum jam ostensum est esse corporeum, poterit igne corporeo spiritualis substantia cruciari; atque adeo anima etiam, ut recte theologi ex hoc ratiocinantur: ergo etiam nunc ignis idem ante iudicii diem ex cruciat, et quidem in aliquo certo et corporeo loco, ut dictum est. Quare tantum abest, ut duo illa Theophanis dicta ad exquirendum ejus de loco, et igne corporeo sensum non pertineant, prout objectum est, ut etiam magis ex illis deducatur, magisque confirmetur. Atque hactenus quidem ex præsignatis apertisque locis huius auctoris ostendimus, quid ipse de re proposita sentiat: jam ex clarioribus aggredimur lucem asserre huic loco, in quo versamur, obscuro et ambiguo; quod in proferendis sanctorum Patrum testimoniis, cum in aliis, tum in hac præcipue quæstione, in qua non semper eodem modo loquuntur, fieri assolet. Verum hic, ut supra monui, non tam Theophanis nostri, quam Gregorii Nysseni, a quo ipse et sententiam et verba desumit, disquirendus est sensus. Et quidem operæ pretium me facturum arbitror, si per occasionem ipsum Gregorium, et una opera utrumque Patrem explicaro. Nam revera Gregorii Nysseni de inferno loco opinio nisi aperte falsa, ambigua certe videtur: et mirum est doctissimos scriptores alio atque alio modo eam accipere et referre, cum tamen ex uno eodemque opusculo *De anima et resurrectione* eam eliciant. Joannes Maldonatus in hoc caput xvi Lucae, et Benedictus Justinianus in cap. iv Epist. I ad Cor., spiritualem infernum a Nysseno positum scribunt; at vero Franciscus Suarius lib. *De angelis* viii, cap. 16, n. xvi, et Bellarminus lib. ii *De purgatorio*, cap. 6, aerem hunc caliginosum, ubi dæmones versantur, locum pœnarum omnium ab eo existimatum dicunt, atque in hac existimatione idem Bellarmin. ait fuisse Chrysostomum hom. *De præmiis beatorum*, et auctorem Operis imperfecti in Matth. hom. 53. Lego ipsum Bellarminum, qui historiam præterea S. Fursæi ex lib. iii *Hist. Anglorum*, cap. 19, venerab. Bedæ refert, quæ hujusmodi opinioni astipulari videtur. Sed ego quid de Gregor. Nysseni opinione sentiam antequam expromam illud hic præmoneo, quod Suarius in exquirendis sanctorum dictis animadvertendum sapienter docet, non comicam scilicet debere esse eorum explicationem, id est non unam, vel aliam sententiam a contextu præcisam, et separatam absolute sumendam, sed ut conjunctam aliis, quas in contextu sermonis proferunt, ex quarum connexionem et singularium sensus, et auctoris mens eruenda est, atque quædam quodammodo aliquod pro universo corpore statueretur. Si quis igitur totum illum Nysseni dialogum *De anima et resurrectione* perlegat et excutiat, quod ego impense me læcisæ favor, illud agere Gregorium plane comperiet, ut ostendat animam, spiritualem essentiam, et incorpoream et immortalem esse, eamque cum corpore ex iisdem constituto elementis

externos 51 scriptores, tum in sacris Litteris si-

A καὶ τῆς θείας Γραφῆς σημαίνει τὸ ὄνομα τοῦτο, ἐν ᾧ τὴν ψυχὴν γίνεσθαι λέγουσιν ἀπολυθεῖσθαι τοῦ

Francisci Scorsi notæ.

supremo die revivitur. Instituta siquidem ea in illo dialogo De anima disputatio fuit, ut consolatur Gregorium de obitu fratris sui Basilii, quod nota præcedente monuit. Cum igitur esset a Macrina communi sorore, quæ magistræ partes in eo dialogo agit, satis de substantia animæ, quod esset incorporea, disceptatum, contra eam assertionem jam probatam objicit Greg.: Πού ἐκεῖνο τὸ πολυθρόνον του ἄδου ὄνομα; τοῦ μὲν ἐν τῇ συστάσει τοῦ βίου, τοῦ δὲ ἐν ταῖς συγγραφαῖς ταῖς τε ἐξώθεν, καὶ ταῖς ἑμετέραις περιφροῦμενον, εἰς ὃ πάντες εἰσὶν κατὰ τὸν ὄρον ἐκείνους δὲ τὰς ψυχὰς μετακλίσσασθαι. Ὁ δὲ γὰρ ἀνὰ στοιχεῖα τὴν ἄδην λέγουσι. Hoc est, Laurentio Sifano interp.: Ubi est illud, quod vulgo passim dicitur Orci, et inferni nomen, quod multum quidem in consuetudine vitæ, multum tē in scriptis tum externis, tum nostris circumfertur? In quem infernum tanquam in quoddam receptaculum omnes hinc putant animas transigrare; non enim elementa Orcum et infernum dixeris. Cui ita Magistra: Ἄλλος εἶ, φησὶν, μή τιαν προσεσχηχώς τῷ λόγῳ. Τὴν γὰρ ἐκ τοῦ ὄρουμένου πρὸς τὸ ἀειδὲς μεταστᾶσιν τῆς ψυχῆς εἰσὼσα οὐδὲν ὄρον ἀπολλοιπέται εἰς τὸ πρὸ τοῦ ἄδου ζητούμενον· οὐδὲ ἄλλο εἶ μοι δοκεῖ παρά τε τὸν ἐξώθεν, καὶ παρὰ τῆς θείας Γραφῆς τὸ ὄνομα τοῦτο διασημαίνειν, ἐν ᾧ τὰς ψυχὰς γίνεσθαι λέγουσι, τὴν εἰς τὸ ἀειδὲς, καὶ ἀφανεῖς μετέχουσι. Καὶ πῶς εἶπον, etc., quæ referemus infra suo loco. Hæc autem ita idem vertit Sif.: Videris non admodum attendisse, et animum sermoni adhibuisse. Cum enim dicerem translationem animæ ex eo quod videtur, fieri ad id quod non videtur, nihil putabam me prætermisisse quod de inferno quaeretur; nec enim aliud quidpiam mihi videtur tum in externorum, tum in divina Scriptura per hoc nomen significari, in quo animas esse dicunt, præterquam in id, quod et obscurum est, et non videtur, transitionem. Atque hic est scopulus, in quem offensum ab his est, qui spirituales a Gregorio infernum positum dicunt. Et quidem locum esse navigium non negarim: nihilo tamen minus reputatis omnibus non censeo negari a Gregorio corporeum esse locum inferni, sed solum velle, quod ad propositum suum de animæ natura incorporea asserendum faciebat, non eum esse receptaculum animæ, tanquam sit ea aliqua corporea magnitudo: hanc enim solum vult maxime excludere; sed in eum recipi animam non corporali et visibili modo, sed spirituali, et, quod idem est, non circumscriptam esse eo loco tanquam corpora: atque, ut objecto de nomine pervulgato ἄδου, quem nos Orcum, seu infernum dicimus, argumento occurrat, delinit id esse obscurum quid et quod sub aspectu non cadat. Quam definitionem sumit ab ipsa etymologia nominis ἄδου, quod ab a privante, et verbo εἶδω, deductum sine dubio obscurum aliquid, et ἀειδὲς, quod non videtur, qua voce utitur ipse Gregorius, signal. Sic itaque respondet argumento: Cum nihil aliud per hoc vocabulum ἄδου signetur, nihil contra positam conclusionem inicit, quod ab hac voce sumitur, argumentum, nisi animum ex eo, quod videtur, ad id quod non videtur, et obscurum est, transire. Itaque non tam locum animæ definit, quam statum. Atque hanc omnino explicationem adhibet S. Thomas in iv, dist. 44, quæst. 4, art. 2, quæst. 1 ad 1, ad locum August. ex lib. xii in Genesim ad litteram cap. 32, ubi totum inferni locum non esse materiale, sed spirituale indicat. Verum vocari locum inferni incorporeum, inquit S. Thomas, quia non corporali modo continet spiritus, sed spirituales; quod videm ipse Augustinus in principio illius capitis significavit his

verbis: Cito quidem responderem animam vel ad corporalia loca non ferri, nisi cum aliquo corpore, vel non locatiter ferri. Hæc ibi. Idemque dist. eadem, quæst. 1, art. 1, quæst. 1 ad 1: Incorporalia non sunt in loco modo aliquo nobis noto et consueto secundum quod dicimus corpora proprie in loco esse: sunt tamen in loco modo substantiis spiritualibus convenienti, qui nolis plane manifestus esse non potest. Hæc S. Thomas: eademque ratione hunc, quem explicamus Gregorii locum intelligendum arbitror. Et hanc interpretationem præterea confirmo primo ex verbis antecedentibus, quibus arguit magistra discipulum, quod non animum intenderit ad ea quæ superius dicta erant: refert autem se S. Macrina ad id, quod dixerat, cum consolari inciperet fratrem his verbis: Quid igitur ex his (porro Grecis, ubi usus Maximus non est) triste et acerbum, atque animi demissione dignum est, si id, quod videtur cum invisibili commutatur? et cuius rei gratia adeo mens tua morti infensa est? Quibus verbis ostendit non esse de obitu charissimorum dolendum, eo quod anima non dissolvatur a morte, sed alium statum acquirat invisibilem, et spiritui congruentem, felicem qualem, si bene vixerit; infelicem, si male; namque cum de sinu Abrahami diceret τὴν ἀγαθὴν τῆς ψυχῆς κατὰστασιν, bonum seu felicem animæ statum, sinus appellatione signari declaravit: eum quo Noster quoque consentit. Deinde ex ipsa voce μεταστᾶσις, qua in definitione τοῦ ἄδου utitur, quæ translationem, et status vel sedis mutationem significat. Theophanes autem usus est hic voce κατὰστασις, quæ item statum et conditionem ex vi nominis signal; interdum etiam habitationem, seu domicilium, quod scilicet ex uno in alium locum transfertur; qua voce in mea interpretatione sum usus. Tertio quo animam non esse extra rerum universitatem in præcedente Dialogi parte ostendit: ergo in aliqua est parte universi, ubi ubi tandem illa sit, certe corporea. Quarto potissimum ex sequenti sermonis serie; nam ad positam supra definitionem excipit auditor: Et qua ratione subterraneum, inquam, locum nonnulli ita dici existimant, atque illum in sese animas quasi hospiti excipere, tanquam receptaculum quoddam ad recipiendum hujusmodi naturam aptum et idoneum, quod eas, quæ jam ex humana vita evolaverint, ad sese attrahat. Quis non videat ex his verbis hanc oppositionem de inferno factam eo spectare, ut anima corporea esse dicitur? Ad que ita Magistra, cum rotunditatem terræ descripsisset, ex qua omnia, quæ in nostro hemispherio sunt, eadem in altero contingunt, concludit: Cum per omnem partem terræ unus, et idem amplexus elementorum sit, neque contradicendum, neque patrocinandum arbitror iis, qui hanc questionem urgent, quod oportet existimare, vel hunc, vel subterraneum locum destinatum et attributum esse animis corpore solutis. Nam quamdiu urgendo et instando primariam, præcipuamque doctrinam, nempe quod post vitam, quæ in carne degitur, animæ sint, pervertere ac labefactare non conabitur, nullam de loco controversiam nostra morabit oratio, quæ corporum duntaxat propriam esse in loco positionem comprehendit; animam vero, quæ incorporea sit, nulla naturæ necessitate certis quibusdam locis detineri. Idemque fere respondet ad alterum, quod sibi objectum erat ex loco Apostoli ad Philipp. ii, ubi omne genu flectatur ad Jesu nomen celestium, terrestrium et infernorum; nihil enim ibi de loco determinate se velle ait, sed solum eatenus verba explicat, quatenus animam esse corpoream inde deduci non possit: quibus ex locis

σώματος. Διὰ δὲ τῶν ἄξις μέγα τι δόγμα εἰσικεν ὑπεδεικνύειν τὸ Εὐαγγέλιον· προειπὼν γὰρ πρὸς τὸν πλούσιον ὁ πατριάρχης, « Ἀπέλαβες τὰ ἀγαθὰ σου ἐν τῇ ζωῇ σου, καὶ Λάζαρος μετανοήσας, » εἶτα ἐπαγαγὼν περὶ τοῦ διατελιζόντος, χάσματος, τοῦτο εἰσικεν ὑπογράφειν τῷ λόγῳ. Ἐπειδὴ τῆς μονοειδοῦς καὶ μακαρίας ζωῆς τῆς ἐν μόνῳ τῷ καλῷ θεωρουμένης ἀπολισθῆσας ὁ ἄνθρωπος τοῦ συνθέτου ξύλου ἐνεφορήθη, καὶ θάνατος τῇ λαιμαργίᾳ ἐπηκολούθησε, καὶ διπλῆ γέγονεν ἡμῶν ἡ ζωὴ, ἢ τε ὠκυμωρος αὕτη, καὶ ἀόριστος, ἀκολούθως ὀφείλομεν μετασχεῖν τοῦ λυποῦντος ἐν μέρει, καὶ εὐφραίνοντος. Ὅσοι μὲν οὖν διακριτικῶς τε καὶ σφραγιστικῶς τὴν ἑαυτῶν ζωὴν διεξάγουσιν, ἐν τῷ βραχεῖ τούτῳ βίῳ τὸ τῆς ἀρετῆς ἐπίπνον ἐκλεξάμενοι, τῷ ἐφεξῆς αἰῶνι τὸ ἀγαθὸν ταμιεύονται. Οἱ δὲ τὸ ἥδῃ κατὰ τὴν ἐπίπνον ταύτην ζωὴν ἐλόμενοι, καὶ μετανοήσας τὴν ἀβουλίαν μὴ θεραπεύσαντες, ἄβαστον ἐκτοῖς μετὰ ταῦτα τὴν τῶν ἀγαθῶν μεταοὐσίαν ἐργάζονται, καθάπερ τι βάραθρον ἀχανές τε, καὶ ἀπαρόδευτον ἑαυτοῖς διαρρήξαντες. Τοῦτο ἐστὶ τὸ χάσμα, ὅπερ οὐχὶ γῆς διασχούσης γίνεται, ἀλλ' ἡ παρὰ τὸν βίον κρίσις πρὸς τὰς ἐναντίας προαιρέσεις διασχισθεῖσα ποιεῖ. Διὰ τοῦτο δέομενος ὁ πλούσιος μικρὰς βανίδος ἐλέους τυχεῖν, οὐκ εἰσακούεται· οὐχ ὅτι ζημίαν ἐφερὲν ἢ μία σταγὼν τῇ μεγάλῃ τοῦ παραδείσου πηγῇ, ἀλλ' ὅτι ἡ τῆς ἀρετῆς βανίς, ἀμίκτης ἔχει· πρὸς τὴν τῆς κακίας βροχὴν· « Τίς γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; » Οὕτω νοητέον καὶ τὴν διασμήχουσαν φλόγα τὸν πλούσιον. Ἡ γὰρ στέρσις τῶν ἀγαθῶν ὧν κατατροφῶσιν οἱ δίκαιοι

A corporis vinculis soluta est. Per ea porro quæ sequuntur magnum quoddam dogma ab Evangelio indicari videtur. Nam cum patriarcha dixisset diviti : « Recepisti bona in vita tua ; et Lazarus similiter mala ; » tum de hiatu subjecisset, quod quasi murus quidam eos abjungeret, hoc visus est eo sermone describere quoniam homo (54) a beata illa et æquabili vita quæ in eo, quod solum bonum est, cernitur, delapsus est, cum composita se arbore (55) ingurgitavit, et mors ingluviem secuta est, et duplex exinde facta est vita nostra, nimirum brevis hæc, et sempiterna illa, consentaneum est, ut eorum, quæ dolorem afferunt, deinde vicissim eorum quæ voluptate afficiunt, participes simus. Quotquot igitur perspicaci ac prudente iudicio suam vitam instituunt, virtutis molestiam in hoc brevi vitæ curriculo deligentes, in sequens ævum bonum reconduunt ; qui vero voluptatem in fluxa hac vita selegerunt, neque errorem, et imprudentiam pœnitentia correxerunt, hi aditum sibi ad bonorum communionem intercluserunt, abrupto sibi ac patefacto quasi barathro quodam immenso, quod transmitti non possit. Hic ille hiatus est (56), qui non discedente terra lit, sed iudicio de vitæ rationibus in contraria studia diviso. Propterea dives pauculas sibi stillas misericordiæ dari petens, non exauditur ; non quod una stilla magno paradisi fonti afferat detrimentum, sed quia virtutis stilla cum propensione ad vitium commisceri non potest : « Nam quæ societas luci ad tenebras ? » Ita intelligendum etiam est de flamma illa (57), quæ divitem comburit ; privatio enim

* II Cor. vi, 15.

Francisci Scorsi notæ.

luce clarius mihi perspicere videor Gregorii mentem. Negat enim solum infernum esse locum aliquem ex necessitate naturæ animæ destinatum, et naturalem, quasi illa corporea sit. Cæterum nihil determinat de subterraneo, vel supero loco, quod ad præsentem quæestionem attinet. Atque illud etiam colligo, Gregorium non eximere omnino animam a loco corporeo, quod auctores dicunt supra citati, sed velle in aliquo quidem esse loco, modo tamen spirituali, et sibi connaturali : deinde etiam colligo magis congruere dictis Gregorii opinionem, quam illi de aere caliginoso tribuunt Suarius et Bellarminus ; sic enim paulo infra relata verba iterum concludit : *Quocirca cum hæc ita sint, nemo nos coegerit subterraneorum ei inferorum nomine subterraneum intelligere locum : quippe cum aer æqualiter undique terræ circumfusum sit, ut nulla ejus pars ab aeris amplexu vacua, et nuda deprehendatur.* Ex dictis igitur hactenus illud saltem certi statui potest, ex mente Nysseni locum animorum esse corporeum ; quicumque tandem ille sit, et ubi dicatur esse, in eoque animas non circumscriptive esse uti corpora, sed invisibili, ac spirituali modo. Eadem porro ratione, sano scilicet modo est intelligenda definitio Orci, quam hic noster Theophanes afferit desumptam ab illo, qui fuit scopus hujusce nostræ disputationis.

(54) *Quoniam homo.* Hæc etiam ratiocinatio excerpta ex illo Dialogo sæpe relato Gregorii Nysseni, ubi hanc divitis et Lazari parabolam explicat, quem adi ; nec enim est operæ huc ea transferre.

(55) *Composita se arbore.* Scientiæ boni, et mali

arborem compositam vocat, ut clarum est. Vide itidem hom. 15.

(56) *Hic i le hiatus est.* Et hic, et apud D. Lucam est vox Græca χάσμα quæ hiatus signat, in nostra vero editione est chaos. Sed uti bene Maldonatus notat, fortassis ex errore in Latino pro *chasmo*, uti scribendum esset, *chaos* scribi cœptum. Cæterum hæc moralis τοῦ χάσματος interpretatio est, ut cæteræ, a Nysseno desumpta loco allato, ubi sic : *Hic igitur, ut mea quidem opinio fert, hiatus ille est, qui non terra discedente aique diducta fit, sed quem iudicium, per hanc vitam in contraria studia atque instituta divisum, atque diductum facit.* Eandem explicationem esse Ambrosii hoc loco, Augustini lib. II *Quest. evang.* cap. 38, Chrysostomi, Bedæ, Theophylacti et Euthymii refert Maldonatus, eam etiam legi in Asterio Amaseno.

(57) *De flamma illa.* Nyssenus dialogo supra sæpe memorato sit habet : Τοῖς δὲ λοιποῖς ἢ τῶν φανομένων αὐτοῖς ἀγαθῶν στέρσις φλόξ γίνεται τὴν ψυχὴν διασμήχουσα, βανίδος τινὸς ἐκ τοῦ πελάγους τῶν τοῦ ὄσιου περιελυζομένων ἀγαθῶν εἰς παραμυθίαν προσδεομένη, καὶ οὐ τυγχέουσα. Quæ verba sic interpretatur Laurentius Sifanius, cuius interpretationem recensuit noster Franciscus Turrianus : *Reliquis autem eorum, quæ bona videntur eis electio, privatioque flamma animam perurere existit ; guttam aliquam ex pelago bonorum, quibus sancti affluunt, et abundant, ad consolationem desiderans, et non adipiscens.* Ex qua versione apparet interpretem intellexisse Gregorium de bonis hujusce vitæ apparentibus ; quæ improbi eligerant, quibusque cum

bonorum quibus justī fruuntur, peccatoribus objecta, A sit flamma succendens animam, quæ stillam aliquam ex pelago illo bonorum justos inundante petit, et obtinere non potest. Oculorum autem et linguæ, et digiti mentionem faciens, quoniam anima opportuno tempore iterum proprium corpus assumet (agnosci autem etiamnum dicitur (58) proprium corpus a

τοῖς ἀμαρτωλοῖς φαινομένη φλῆξ γίνεται τὴν ψυχὴν ὑποτύφουσα, βανίδος τινὸς ἐκ τοῦ πελάγους τῶν τοῦ δικαίου περικλυζόντων ἀγαθῶν δεομένην, καὶ οὐ τυγχάνουσαν. Ὁφθαλμῶν δὲ καὶ γλώττης μνησθεὶς καὶ δακτύλου, ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ τοῖς καθήκουσι χρόνοις τὸ ἴδιον σῶμα λαβεῖν (ἐπιγινώσκειν δὲ καὶ νῦν ἐκάστην ψυχὴν τὸ ἴδιον σῶμα λέγεται,

Francisci Scorsi notæ.

se privatos considerant in infernis locis tanquam aliqua flamma cruciantur. Sed noster Theophanes, qui eam sententiam in suam hanc transtulit homiliam, de bonis, quibus justī fruuntur, aperte loquitur, quorum privatione damnati torquentur. Ita mihi potior interpret esset Gregorii Theophanes, quam Laurentius : et mihi quidem antecedentia perpendenti non visum est dubium, quin Gregorius de æternorum bonorum privatione loquatur ; quod idem legenti, et exultanti sermonis ἀκολουθίαν videbitur ; sed de utraque sermo sit, certe utrorumque bonorum privatione æterni supplicii reos cruciari consentit D. Thomas in iv, dist. 4, quæst. 2 ar. 2, ad 1 quæst. in fine corporis. Et quidem de consideratione bonorum præteritorum sic ait, quæst. jam dicta : *Considerabunt enim et mala, quæ gesserunt, ex quibus damnati sunt, et bona dilecta, quæ amiserunt ; et ex utroque torquebuntur.* De consideratione vero bonorum æternorum, quibus privati sunt eodem art. ad 3 quæst. : *Damnati ante diem iudicii videbunt beatos in gloria ; non hoc modo, quod gloria eorum qualis sit cognoscant, sed solum cognoscentes eos esse in gloria quadam inestimabili, et ex hoc turbabuntur tum propter invidiam dolentes de felicitate bonorum, tum propter hoc, quod ipsi talem gloriam amiserunt ; unde dicitur Sap. viii : « Videntes turbabuntur timore horribili. »* Ille C. D. Thomas, ex quibus sunt explicandi hi Patres tum Gregorius, et ejus sectator Theophanes, cum dicunt apprehensionem amissorum bonorum flammam damnatis evadere ; non enim videntur his verbis negare flammam exteriorē et corpoream, sed solum, quatenus ad hunc locum spectat, flammam de qua dives loquitur, metaphoricè explicare. Cæterum ex aliis locis vera Theophanis nostri opinio jam supra demonstrata est, not. 54. Cur autem hoc loco uterque metaphoricè flammam accipiant ? sane propter ἀκολουθίαν, hoc est, ut consequenter ad illas explanationes flammæ explanationem adjungant. Cum enim linguam, et digitos, et oculos per metaphoriam acceperint, quo sane modo omnibus consentientibus accipienda sunt, consequenter etiam metaphoricè flammam accipiunt ; nam etiam propter hanc connexionem rerum de flamma corporea, dubitavit hoc loco Augustinus, lib. x *De civit.* cap. 16 : *Dicerem, ait, flammam illam esse corpoream, nisi convenienter responderi posset talem esse illam flammam, quales oculi, qualis lingua, qualis digitus, ubi erant sine corporibus animæ.* Hæc Augustinus : quin et Suarius theologiæ doctor, et scriptor eximius, lib. viii *De angelis*, supra relato, ubi suam de igne corporeo sententiam statuit, cum sibi objecisset voces quæ in hac parabola ponuntur non posse corporali modo sumi, adeoque nec ignem, et præterea verba illa D. Augustini modo a nobis commemorata ad confirmandum objectum argumentum, adjecisset, respondet ac fatetur eo argumento ad summum concludi ex hac parabola solitarie accepta non convinci ignem inferni esse corporeum, quod maxime videtur intendisse Augustinus loco jam allato. Hæc igitur est Suarii ratiocinatio, quæ etiam nostræ commentationi in hæc loca Gregorii et Theophanis suffragatur ; dicimus enim non ex hoc loco solum esse horum Patrum de igne inferni sententiam conjiciendam ; Quamvis enim per flammam hic aliquid spirituale intellegant, tamen aliis in locis ignem corporeum

admittunt. Et sane monimus supra, not. 54, cum de loco ipso inferno discuteremus utriusque opinionem, spectandam esse mentem Gregorii Nysseni ex toto illo dialogi *De anima et resurrectione*, ubi hæc habentur ; propositum enim illic habet Gregorius hanc constabilire veritatem, quod anima spiritalis et incorporea sit, et resolutio corpore adiuco permaneat. Cum igitur, qui discipulum agit in eo dialogo, objecisset ea, quæ in hac parabola dicuntur de anima divitis, ex quibus eam esse corpoream confici videri posset, et uti esset adversarii occurrendum interrogasset, Magistra omnia ea spiritaliter esse intelligenda declarat, tum quod id ad solvendam oppositam argumentationem faceret, et satis videretur ; tum quod multa sunt in ea parabola, quæ commode corpori aptari non possunt, atque adeo metaphoricè accipienda : Ἄπορον, inquit, ἂν εἴη τὴν τοῦ διηγῆματος κατασκευὴν κατὰ τὸ προχέειρωσ νοούμενον εφαρμόσαι τῇ ἀληθείᾳ, εἰ μὴ τις μεταλαβὼν τὸ καθ' ἕκαστον εἰς νοητὴν θεωρίαν. *Difficile fuerit narrationis structuram, prout protinus ac prima fronte intelligitur, ad veritatem accommodare, nisi quis singulatim quæque verba a corpore traducat ad eam, quæ mente percipitur, speculationem.* Atque hæcenus conatus sum hæc verba utriusque Patris in rectum sensum trahere. Cæterum hoc dogma de igne inferno, quod sit corporeum, non est ab Ecclesia definitum. Nam in concilio Florentino Græci aperte professi sunt, se non ponere ignem in Purgatorio (eadem autem est ratio de igne inferni) et tamen in definitione facta sess. ultima definitur Purgatorium esse, nulla mentione ignis facta. Quamvis vero non sit de fide hæc sententia, tamen contraria judicatur a theologis erronea, propter communionem Patrum et scholasticorum consensum, a quo non nisi temere recedas, ut Bellarminus ait, lib. ii *De purgatorio* cap. 2 ; sed quod ad Patres attinet subscribam hic animadversionem Benedicti Justiniani Genuensis, qui mihi ejus Explanationes in Epistolas D. Pauli aliasque catholicas legenti videtur in lectione SS. Patrum maxime fuisse versatus. Sic igitur ille in explanat, cap. iii l. Epist. ad Cor. ubi de igne purgatorii : *Primum mihi persuadeo nullo modo eos esse audiendos, qui adeo putant certa fide credendum esse ignem illum fore corporeum, ut eum qui secus sentiat, impietatis ac perfidiæ reum esse non dubitet ; nam sacræ Litteræ ignem quidem nominant ; sed eadem etiam ratione addunt verbum, quem cum omnes metaphoricè explicant, cur non eadem ratione licet ignem interpretari ? Adde quod nihil est adhuc in alterutra parte sacrosancta auctoritate definitum. Veteres autem Patres secessionem fecerunt, ut qui ignem illum corporeum videntur asserere, obscure, et magna ex parte populariter loquuntur, et qui maxime hac de re disputavit Augustinus, videtur anceps, et dubius, et lib. viii *De Genesi ad litteram*, cap. 3 et alibi, totam illam historiam, quæ est apud Lucam, divitis, et Lazari metaphoricè explicandam censet. Hoc Justiniani iudicium. Quod tanquam corollarium addidi, ne mirum videretur Theophanem nostrum alio modo hic de igne inferni locutum, atque in aliis homiliis ut diximus.*

(58) Agnosci autem etiam nunc dicitur. Hoc ex aliorum sensu obiter tangit Theophanes ; sed expressa est

αὐτὸν εἰς τὰ στοιχεῖα, ἐξ ὧν συνέστηκεν λέλυται), ἄ τὸ δυνάμει μὲν ὄν, ἐνεργείᾳ δὲ γεννησόμενον προσεδήλωσα. Λείπεται οὖν ἡμᾶς ἐκείνο ζητήσαντας μαθεῖν, πῶς ὁ ἐν τῇ τοιαύτῃ σμηχόμενος συμφορᾷ, φροντίδα ποιεῖται τῶν ὑπὸ γῆς κατὰ γένος προσήκόντων αὐτῷ· φησὶ γὰρ πρὸς τὸν πατριάρχην·

Ἐρωτῶ σε, Πάτερ, ἵνα πέμψῃς αὐτὸν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πατρὸς μου· ἔχω γὰρ πέντε ἀδελφοὺς, ὅπως διαμαρτύρηται αὐτοῖς, ἵνα μὴ καὶ αὐτοὶ ἐλθωσιν εἰς τὸν τόπον τῆς βασάνου. Καὶ Ἀβραάμ εἰπόντος, ὡς ἀρκεῖ τοῖσις ἢ ἐκ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν χειραγωγία· « Ἐχουσι γὰρ, φησὶ, Μωσῆα καὶ τοὺς προφῆτας. » Ἐτι προσελπίσθαι περὶ θανατώσεων γενήσεσθαι αὐτοῖς λέγων, τὴν τοῦ νεκροῦ ἀναβίωσιν. Τί οὖν ἐν τούτοις δόγμα μανθάνομεν; Ἐπειδὴ ὁ μὲν Ἀδάμ, ὡς ἐν λιμένι καθορμισθεὶς ἀσχιλος ἦν πρὸς οὐδὲν τῶν ἐν τῇ γῆ ὄλων ἐπιστρεφόμενος· τίνας γὰρ ἂν καὶ ἐμνήσθη μηδενὸς ἀπολαύσας τῶν κατὰ τὸν βίον ἡδέων; Ὁ δὲ πλούσιος τῇ τρυφῇ ἐναποθανὼν ἔτι καθάπερ τιμὴ κόλλῃ τῇ σαρκίνῃ ζωῇ, καὶ μετὰ θάνατον ἴσχετο· ἔτι γὰρ αὐτῷ διὰ φροντίδος ἦν ἡ ἡδυπάθεια τῆς σαρκὸς, καὶ τοῦ αἵματος. Δι' ὧν γὰρ τῶν καθ' αἴμα προσωκιωμένων ἐμνήσθη, δῆλος ἦν μήπω τῆς σαρκίνης ἀπολυθεὶς προσπαθείας. Διὰ τοῦτο γὰρ φησὶ καὶ πέντε εἶναι τοὺς κοινωνοῦντας αὐτῷ τοῦ γένους ὡς διαιρουμένης πενταχῆ τῆς αἰσθήσεως. Δείκνυσι τοίνυν διὰ πάντων ὁ Κύριος, ὡς εἰ τις ὄλος δι' ὄλου ἀποσαρκωθείῃ τῇ διανοίᾳ πᾶσαν ψυχῆς κίνησιν, καὶ ἐνεργειαν ἐν τοῖς θελήμασι τῆς σαρκὸς ἀσχιλων, ὁ τοιοῦτος οὐδὲ τῆς σαρκὸς ἔξω διὰ θανάτου γενόμενος, τῶν κατ' αὐτὴν παθημάτων χωρίζεται, ἀλλ' ὡς ἰξῶν τιμὴ τῆς ἡδυπαθείας συνηθείᾳ ἐνίσχεται. Διὰ τούτων οὖν παιδευθέντες, ἀγαπητοὶ, σπουδάσωμεν διὰ τῆς κατ' ἀρετὴν ζωῆς χωρίζεσθαι πῶς, καὶ ἀπολύεσθαι τῆς πρὸς τὰ γῆϊνα σχέσεως, ἵνα μετὰ θάνατον μὴ φέρωμεν τὰ λείψανα τῆς σαρκώδους ζωῆς, εἰς τὴν γλυκώδη πηρὸν καὶ ἐχέκολλον· ἀλλὰ καθάπερ τινὸς δεσμοῦ περιβραχέντος τοῦ σώματος, κοῦφος, καὶ ἀνετος τῇ ψυχῇ ὁ πρὸς τὸ ἀγαθὸν γέννηται δρόμος, οὐδὲ μὴδ' αὐτὴν σαρκίνης ἀχθηδόνος πρὸς αὐτὴν ὑφέλκουσης, καὶ οὕτως ἔσται διὰ παντὸς

A quilibet anima, quamvis in elementa, ex quibus constitutum erat, sit dissolutum, esse quidem nunc illud potestate(59), futurum vero actu præsignificavit. Superest **52** igitur, ut queramus (60), quomodo is, qui huiusmodi calamitate uritur, curam gerit eorum qui se super terram generis cognatione contingunt. Nam patriarchæ dicit :

« Rogo te, Pater, ut mittas eum in domum patris mei : habeo enim quinque fratres, ut testetur illis, ne et ipsi veniant in hunc locum tormentorum. » Cumque divisset Abrahamus, sufficere eis, quod a lege, ac prophetis manuducantur : « Habent, enim inquit Moysem et prophetas » perorabat adhuc dicens, facilius eis persuasurum, si mortuus aliquis excitaretur. Quod igitur ex his dogma discimus? B Nimirum Lazarum quidem tanquam qui portum ceperit, hoc consecutum fuisse, ut omni prorsus rerum terrenarum cura vacaret : quid enim recordaretur, qui nulla re delectatus fuerat earum, quæ in hac vita jucundæ habentur? Divitem vero, qui in luxu, et divitiis diem obierat, etiam post mortem tanquam glutino quodam carnalis vitæ detentum : quippe oblectamenta carnis et sanguinis etiam tum illi curæ erant. Cum enim meminerit eorum, quibuscum sanguine conjunctus erat, manifeste ostendit ab affectionibus carnis nondum se esse liberum. Nam et idcirco dicit quinque esse eos, qui secum cognatione conjuncti erant, quod sentiendi facultas in quinque sit distributa. Ostendit ergo omnibus his Dominus, si quis totum se penitus carni, mente et cogitatione dederit, omnes animæ motus, et operationes in appetitionibus carnis exercens, eum qui est huiusmodi, ne per mortem quidem a carne disjunctum ab illius passionibus esse remotum, sed in consuetis voluptatibus tanquam in visco inhaerescere. His igitur edocti, charissimi, studeamus per vitam cum virtute actam divelli quodammodo ac liberari ab affectu terrenarum rerum, ne post obitum reliquias vitæ carnalis tanquam lutum quoddam glutinosum, ac tenax nobiscum feramus, sed ruptis quasi quibusdam vinculis corporis, levis et expeditus ad summum bonum fiat animæ cursus, nulla cum ad se trahente molestia carnis; et ita erit

Francisci Scorsi notæ.

Gregorii Nyseni doctrina in supradicto dialogo, quem mihi non est dubium a Theophane significari, sicut in multis aliis, tota hæc homilia. Cæterum an, et quomodo anima separata intelligat et singularia, et ea quæ in hac vita sunt, cognoscat disputat D. Thomas in iv, dist. 1, quæst. 1, articulis quatuor, quem lege.

(59) *Esse quidem potestate*. Scholastice hic planissime loquitur hic Pater de corpore dissoluto, et resurrecturo supremo die loquens δυνάμει μὲν ὄν, ἐνεργείᾳ δὲ γεννησόμενον. Potentia quidem est; futurum vero actu. Quid concisus et verius?

(60) *Superest igitur, ut queramus*. Hanc quæstionem movet Nysenus in sæpe citato dialogo, cuius verba quia continent morale expositionem, et documentum, simul et congruens Theophanis nostri sensus agnoscat, hic referam : Ἐκ τούτων δὲ τῶν διηγημάτων οἰόμεθα τοῦτο δογματικῶς τὸν Κύριον, τὸ

D δεῖν ὅτι μάλιστα τοὺς ἐν σαρκὶ βιωτούτους διὰ τῆς κατ' ἀρετὴν ζωῆς χωρίζεσθαι πῶς, καὶ ἀπολύεσθαι τῆς πρὸς αὐτὴν σχέσεως, ἵνα μετὰ τὸν θάνατον μὴ πάλιν ἄλλου θανάτου δεῖόμεθα τὰ λείψανα τῆς σαρκώδους κόλλῃς ἀποκαθαίροντες. *Per has narrationes existimamus censere Dominum, quod oporteat eos qui in carne vivunt, quam maxime secundum virtutem vivendo quodammodo separari, et expediti ab affectu carnis ne post mortem alia morte rursus opus habeamus, quæ reliquias carnalis glutinis separet, excernat et expurget*. Hunc locum affert etiam D. Thomas in Catena aurea. Verum in Sententiis, dist. 44, quæst. 2, art. 1, quæstiuncula 4 ad secundum, ait damnatos non conservare amicitiam ad eos quos inordinate dilexerunt, sed in hoc voluntatem eorum perversam remansuram, quod causam inordinate dilectionis adhuc diligerent.

perpetuo conjuncta cum Deo optimo, cui debetur gloria et laus in sæcula sæculorum. Amen.

53 HOMILIA IX.

In illa verba (61) : « Cum venisset Jesus in regionem Gadarenorum, occurrit illi vir quidam de civitate, qui habebat dæmonia jam multis temporibus. »

Cohibet mihi linguam (62) adversa corporis valetudo; sed eandem solvit desiderium perfectionis Ecclesiæ: dolores silere cogunt; amor suadet ut loquar, ac mihi quædam morbi consolatio est, vobiscum conferre sermones. Talis est sincera charitas, quæ extrinsecus accidunt, contemnit; ad id vero, quod amatur, intuens delectatur. Verum quando ad satietatem obsequi desiderio non licet, nec tam longo me vobiscum oblectare sermone, quam propensum animi studium postulat, pauca quædam certe loquamur, ut et in valetudini, et charitati aliquid largiamur: illam quidem non fatigantes oratione proluxa, hanc vero longiore silentio non remittentes. Sint igitur hujus vobiscum institutæ colloquutionis argumentum hodierna luce recitata Evangelii verba.

« In illo tempore cum venisset Jesus in regionem Gadarenorum, occurrit illi vir quidam de civitate, qui habebat dæmonia jam temporibus multis. » Et sanctus Marcus (63), et Matthæus hoc miraculum ambo conscripserunt et discordare videntur inter se; sed omnino consentiunt Marcus et Lucas. Matthæus quidem miraculum hoc factum in regione Gerasenorum, et furore agitato duos fuisse dicit; Marcus autem et Lucas in regione Gadarenorum, unumque duntaxat a dæmonibus commemorant furiatum. Verum nihil auditorem conturbet hæc dissensio inter illos apparens. Eadem enim est regio (64)

Francisci Scorsi notæ.

(61) *In illa verba.* In mss. hæc exstat inscriptio, Περὶ τοῦ ἔχοντος τὴν λεγεώνα, *De eo qui habebat legionem*; verum cum pleræque homilicæ verba ipsa Evangelii in fronte præferant, huic etiam ea præscribere visum est, ut statim ejus esset argumentum apertum. Quod idem hom. v factum a nobis adnotavimus. In aliis eam præposuimus epigraphen quæ in mss. est; sed cum variæ aliquando essent, eam selegimus quæ clarior esset.

(62) *Cohibet mihi linguam.* Magnum Pastoris studium erga gregem suum, et non intermissum officium ejus alendi verba divino ex hoc proœmio existit, quod lege in proœmio isag. iii, a nobis pluribus expensum.

(63) *Et sanctus Marcus.* In utroque exemplari ms hujus loci lectio decurtata est, et confusa, in altero præcisa verba; in altero unus evangelista prætermisissus: utrobique non coherent cum re grammatica voces; sed integravi sanavique lectionem non addidis e meo, sed ordinatis tantum vocibus, quæ in utroque disjectæ leguntur. Nec dubium est, eam esse veram, quam edidi lectionem, et ex re ipsa, et ex mente auctoris, ut patet legenti.

(64) *Eadem enim est regio.* Nominum diversitas hic a Theophane notata in nostra Latina lectione non apparet, sed in Græca aperta est; nam Matthæus regionem τῶν Γεργεσηνῶν, *Gergesenorum*; Marcus vero et Lucas τῶν Γαδαρηνῶν *Gadare-*

norum; Latinus autem interpres omnibus in locis posuit Gerasenorum, quæ vox eadem ac Gergesenorum, ut mox dicam. Una enim et eadem regio est Gadarenorum, et Gergesenorum, eaque trans Jordanem et mare Galilææ sita; sed alteram appellationem a Gadara, alteram a Gerasa, seu Gergesa oppidis in ipsamet regione positis, nec longe altero dissitis, naeta est. Quod igitur aliqui putarunt Gadarenos et Gergesenos esse unius civitatis, vel contra alii duarum regionum nomina ab auctoribus Josepho, Hieronymo, Baronio reprobata sunt. Gerasa sane, et Gergesa sunt ejusdem civitatis nomina; et quidem metropolis totius regionis, quæ vel Gergesenorum, vel Gerasenorum ab illa nuncupata; et Gergesa quidem a Gergesio quinto Chanan filio, a quo Gergesei ejus oppidi incolæ, dicta est. Noster vero Latinus interpres ideo Gerasenorum appellatione in omnibus evangelistis usus esse creditur, quia ea notior esset suo ævo et vulgatio. Nam et S. Hieronymi tempore, ut ipse scribit in libro *De locis Hebraicis*, Gerasa, seu Gergesa adhuc viculus ostendebatur. Et hoc quidem quantum ad rem subjectam ita se habet. Theophanes vero etiam ab etymo nominis eadem regionem Gergesenorum, et Gadarenorum vult significari; utrumque enim suburbanum domum interpretari videtur. Quod in Gergesenis quidem apertum est. Nam a radice ܘܪܗ quæ *ejicere* significat, sicut ܘܪܗܘܩ villa extra urbem, seu subur-

OMILIA Θ'.

Eis τό· « Ἐλόθῃ τῷ Ἰησοῦ εἰς τὴν χώραν τῶν Γαδαρηνῶν ὑπήνησεν αὐτῷ ἀνὴρ τις ἐκ τῆς πόλεως, ὃς εἶχε δαιμόνια ἐκ χρόνων ἱκανῶν. »

Ἐνέχει μου τὴν γλῶτταν ἡ νόσος τοῦ σώματος, λύει δὲ ταύτην ὁ πόθος τοῦ τῆς Ἐκκλησίας πληρώματος. Οἱ πόνοι σιγῶν ἀναγκάζουσι, τὸ φίλτρον λαλεῖν ἀναπελθεῖ με, καὶ μοι παρηγορία τῆς νόσου ἡ πρὸς ἡμᾶς ὁμιλία καθίσταται. Τοιοῦτον ἡ ἀκραϊφνῆς ἀγάπη· τῶν μὲν ἐξωθεν προσπιπτόντων ὑπερφρονεῖ, πρὸς δὲ τὸ φιλούμενον ἀφορῶσα ἡδύναται. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἔστιν εἰς κόρον τὸ πῶψ χάριστασθαι, καὶ τοσοῦτοις μετ' ὁμῶν ἐντροφησὶ λόγοις, ὅσον ἡ προθυμία βούλεται, καὶ ὀλίγα τινὰ φθεγγόμεθα, καὶ τῇ νόσῳ, καὶ τῇ ἀγάπῃ χαριζόμενοι τὴν μὲν τῇ μακρηγορίᾳ μὴ καταξαινοῦντες, τὴν δὲ μακροτέρῃ σιγῇ μὴ ἀμβλύνοῦντες. Ἔστω δὲ τῆς πρὸς ἡμᾶς ὁμιλίας λαβὴ σήμερον ἡ ἀναγνωσθεῖσα τοῦ Εὐαγγελίου φωνή.

« Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐλθόντι τῷ Ἰησοῦ εἰς τὴν χώραν τῶν Γαδαρηνῶν, ὑπήνησεν αὐτῷ ἀνὴρ τις ἐκ τῆς πόλεως, ὃς εἶχε δαιμόνια ἐκ χρόνων ἱκανῶν. » Καὶ Μάρκος ὁ θεῖος, καὶ Ματθαῖος συνεγραψάντην ἄμφω τὸ θαῦμα τοῦτ', ἀλλήλοις δὲ διαπεφωνήκατον, ὡς δοκεῖ. Συνηδέτην δὲ πάντῃ Μάρκος τε καὶ Λουκᾶς. Ματθαῖος μὲν ἐν Γεργεσηνοῖς τὸ θαῦμα τοῦτο γενέσθαι, καὶ δύο τοὺς κορυθαντιῶντάς φησι. Μάρκος καὶ Λουκᾶς ἐν Γαδαρηνοῖς, ἕνα δὲ τῶν ὑπὸ δαιμόνων παράφορον. Ἄλλ' ἡ δοκοῦσα διαφωνία θορυθησάτω μηδὲν τὴν ἀκροατήν. Ἦτε γὰρ χώρα τῶν Γεργεσηνῶν, καὶ ἡ τῶν Γαδαρηνῶν ἡ αὐτὴ ἐστίν, ὡς ἀπὸ

τοῦ οὐκ αὐτῶν σηματοδομένου μαθητῶν. Ἀμφότερα γὰρ οἶκον προαπειλῶν σημαίνουσι, μεταμειβομένης τῆς Ἑβραϊκῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα φωνῆν. Τὸ δὲ βύο τοὺς δαιμονώοντας εἰπεῖν τὸν Ματθαῖον, ἕνα δὲ τοὺς λοιποὺς, ἐναντιοφωνῶν οὐδεμίαν ἐνδείκνυται. Ὁ μὲν γὰρ ὑποστάσεις τῶν πεπονηθῶτων ἠκρίθωσεν, οἱ δὲ τὸ ταῦτ' οὐκ εὐφραδῶντες εἰς ἕν, περὶ τὴν τοῦ ἀριθμοῦ ἀκρίθειαν οὐκ ἐφρόντισαν. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν λαθόντων τυφλῶν ἐν τῇ Ἱεριχῶν ὁ μὲν Ματθαῖος δύο λέγει τοὺς ἀλαοὺς, ἕνα δὲ ὁ Μάρκος, καὶ ὁ Λουκᾶς. Καὶ καινὸν οὐδὲν, οὐδὲ ἀπορον. Καὶ γὰρ καὶ ὁ κοινὸς τῆς ἐλευθερίας λόγος τοιαύτην πολλάκις ἔχει συνήθειαν ἐνικῶ ἀριθμῶ πλῆθος σημαίνεσθαι. Φαμέν γὰρ, ὡς ἦλθεν ὁ Θεὸς σώσαι τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὸ ἀπολωλὸς ἐξήτησε πρόβατον, διὰ τῆς ἐνικῆς σημασίας τὴν ὅλην φύσιν τῶν ἀνθρώπων σημαίνοντες. Ἐἶχε μὲν οὖν ὁ ἄθλιος ἄνθρωπος ἐφ' ἱκανοῖς ἔτεσι τὰ δαιμόνια, καὶ ἱμάτιον οὐκ ἐνεειδύσκετο, καὶ ἐν οἴκῳ οὐκ ἔμενε, ἀλλ' ἐν τοῖς μνημείοις. Ἄθρει δὲ πότνη τοῦ κακοῦ ἦν ἡ ἐπίτασις. Ἦρκει μὲν γὰρ δαιμόνιον ἐν κατατρέχειν τὸν δεῖλαιον, τὸ δὲ καὶ πολλὰ κατοικεῖν, ἐν αὐτῷ καθάπερ ἐν σίμβλῳ τὰ σμήνη τῶν μελισσῶν, ποῖαν οὐχ ὑπερβέβηκε συμφορὰν; τὸ δὲ καὶ λεγεῶνα εἰπεῖν, ἄλλην προσθήκην κακοῦ· λεγεῶν γὰρ ἡ ἐπιλεκτος λέγεται στρατιά· δηλοῖ δὲ τοὺς ἀπνηστεροὺς δαίμονας, καὶ κομιδῆ πονηροῦς. Περιτροβοῦντες οὖν ἤλαυνον τὸν ἄθλιον ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς πόλεως εἰς τὰς ἐρήμους, καὶ εἰς τὰ χαρῶνεια γυμνοῦντες τῆς ἀμπεχῶνης τὰ δεσμὰ διαβρῆσσοντες, ὡς ὄργανοις γροῦμενοι ταῖς ἐκείνου κατ' ἐκεῖνου χερσίν. Ἀλλὰ τί δὴ περισκοποῦντες οἱ δαίμονες εἰς τὰ μνημεῖα τοὺς ἀνθρώπους ἐλαύνουσιν, ἀναγκαῖον ἰδεῖν. Οἱ τῇ σοφίᾳ τῆς πλάνης, καὶ ταῖς ἐξ αὐτῆς φλυαρίαις ὡσπερ καρθηβαρήσαντες, οὐδὲ τοῦτο εἰπεῖν κατωρρώδησαν,

7 Matth. xi, 29. 8 Marc. x, 46. 9 Luc. xviii, 35.

Francisci Scorsi notæ.

hanum, quod sit ex urbe semotum. At in voce Gadarenorum non ita res est liquida; possis tamen eo nomine trahere; nam γὰρ signat maceriem, seu septum, et clausum, et parietem quemcumque non validum, qualis est ovium caula, quæ cum suburbanâ esse soleant aptari ejus etymon poterit, ut suburbanam significet habitationem.

(65) *Sed in monumentis.* Quomodo energumeni in monumentis degere potuerint intelliges, si sepulcra non ritu nostro in terra defossa, sed Judaico, quasi speluncas, seu cavernas excisâs in petra reperitaveris, ejusmodi ego magno numero et longo ordine ac duplici disposita monumenta adhuc existare ex Saracenorum fortasse tempore et more vidi Tauromenii extra oppidum, ut nunc res sunt ad S. Petri templum. Facit vero ad rem quod Baronius lib. 1 *Annalium*, anno Christi 31, ex Epiphanio hæres. 30 refert, fuisse prope Gadaram civitatem tumbas in speluncis, quæ erant in petris excisæ, sed desuper structæ, illicque præstigiatores dæmonum invocationes exercuisse.

(66) *Legio enim dicitur.* Latine se scire Theophanes indicat, cum de legionis nomine veriloquium affert. Legionem enim a *legendo* dictam, quod in eam milites delectu habitu scriberentur, cuius parum erudito notum est ex Varrone lib. 1: *De lingua Latina*.

A Gerasenorum, et Gadarenorum, ut ex significatione horum vocabulorum intelligimus. Ambo enim domum suburbanam significant, si in Græcâ linguam Hebraica commutetur. Quod autem Matthæus duos energumenos dixit, reliqui vero unum, nullam præ se fert repugnantiam; nam ille quidem oppressorum a dæmone personas distincte 54 recensuit; hi vero complexi in unum eos, qui ejusdem erant naturæ, referre exquisitè numero non curaverunt, sic etiam cæcos, qui in urbe Jerichunte curati sunt, Matthæus quidem duos fuisse dicit 7, unum autem Marcus 8 et Lucas 9, sed hoc novum non est, nec ambiguum. Nam solet sæpe etiam in communi sermone singulari numero multitudo significari. Dicitur enim Deum venisse, ut salutem homini daret, et ovem perditam quævisse, singulari nomine universam naturam hominum significantes. Hæbat igitur multos jam annos infelix homo dæmonia, et vestimento non induebatur, neque domi manebat, sed in monumentis (65). Considera vero quanta fuerit mali magnitudo. Nam misero illi infestando satis fuisset dæmonium unum: multa vero in illo quasi apum examina in alveario sedem fixisse, quam non superat calamitatem? quod vero legionem dixit, alia mali accessio est. Legio enim dicitur (66) selectus exercitus; indicat autem crudeliores dæmones, et insigniter improbos. Torquentes igitur ærumnosum hominem agebant ex urbe in solitudines, et in monumenta denudantes eum vestimento, et vincula dirumpentes, et ipsiusmet manibus tanquam instrumenta contra ipsum utentes. At quo consilio mali dæmones illos ad monumenta compellerent, necesse est intelligere. Qui sapientia erroris (67) et iis quæ inde oriuntur ineptiis, quasi quadam ebrietate laboraverunt, ne hoc quidem

(67) *Qui sapientia erroris.* Platonem, ejusque sectarios notat Theophanes, quos in eo errore fuisse, animos hominum post mortem in deos mutari S. Augustinus scribit lib. 1x *De civit.* cap. 11, his verbis: *Dicit quidem Plato animas hominum dæmones esse, et ex hominibus fieri lares, si meriti boni sint, lemures, seu larvas, si mali; manes autem deos dici, cum incertum est bonorum eos, seu malorum esse meriturum.* Hæc Augustinus; disputat autem id Plato in *Timæo*. Vide plura apud ipsum Augustinum et commentaria Ludovici Vives in eum locum. Porro vox δαίμων in Græca lingua deum significat quemcumque, minorum tamen gentium, ut hujusmodi lares, et larvas. Id cuique notum vel ex illo obvio Aristophanis in *Pluto*, ubi Carion viso Pluto per quidquid deorum est exclamat Ὁ Φοῖβ' Ἀπολλῶν, καὶ θεοὶ, καὶ δαίμονες. Est etiam vox τῶν μέσων nec solum bonum, sed etiam malum genium, nec bonam solum, sed etiam malam fortunam signat. Exemplis opus non est in re cuius prompta. Sed in lingua Latina ea vox ambiguitatem parere potuisset; nam pro malo genio, seu caco-dæmone etiam absolute prolata accipi consuevit. Igitur uno loco vertendum a nobis fuit τὸ δαίμονες deos; in sequenti dæmones, cum pro ipsis malis angelis sumitur.

dicere veriti sunt, animas videlicet hinc decedentes dæmones fieri, hanc ergo impiam opinionem confirmare volentes, quos invadunt lymphaticos (68), in monumenta detrudunt (69).

« Is ut Jesum vidit exclamans, voce magna dixit : Quid mihi, et tibi est, Fili Dei altissimi? ne me torqueas. » Dubitandi locus hic est, undenam dæmonibus hæc cognitio advenerit (70)? Minime enim credendum est eam ipsos intrinsecus habere, postquam a divina gloria exciderant, et tenebræ appellati sunt, qui lux antea dicebantur. Verum id sagaci quadam et solerti dispensatione factum, ut ipso etiam inimicorum testimonio conspicua fieret divinæ gloriæ magnitudo; nam divina quædam **55** vis inastigias illos occulto quodam modo cruciabat, quæ etiam hæc dicere compellebat.

« Et rogabat illum, ne imperaret illis, ut in abyssum irent. » Sciebant enim alios ab aliis dæmones ejectos ab ipso in barathrum (71) omnipotenti verbo fuisse amandatos. Quod igitur alii essent eo præmissi, pertimuerunt, et paratos sibi cruciatus vel inviti prædicentes, ingredi in porcos, quam eos subire maluit.

« Erat enim inquit, ibi grex porcorum pascens, et orabant eum, ut permitteret eis in illos ingredi et permisit illis. » Habitationem se dignam postulavere; nam ut erant fetidi, appellerunt animal quod fetore delectatur. Illud vero etiam operæ pretium fuerit indicare, eos ne in animantes quidem rationis expertes nullam Deo abnuente

A ὡς αἱ τῶν κατοικομένων ψυχῶν δαίμονες γίνονται. Ταύτην οὖν τὴν δυσσεβῆ δόξαν βεβαιοῦν οἱ δαίμονες σπεύδοντες, τοὺς ἀπ' αὐτῶν κορυθαντιῶντας εἰς τὰ χαρῶνεια συναλεύουσιν.

« Ἰδὼν δὲ τὴν Ἰησοῦν, καὶ ἀνακράξας φωνῇ μεγάλῃ εἶπε ὅτι ἔμοι καὶ σοί, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου; μὴ με βασανίσῃς. » Ἄξιον ἀπορήσασαι, πόθεν τοῖς δαίμοσιν ἡ πρόγνωσις προσεγένετο ὅτι γὰρ πιστευτόν ἔχειν αὐτοὺς ταύτην οἰκοθεν τῆς θείας δόξης ἀποβραχύνοντας, καὶ σκότος ἀντὶ φωτός χρηματίσαντας. Ἡ πάντως κατ' οἰκονομίαν τινὰ σοφῆν, καὶ εὐμήχανον, ὡς ἂν καὶ ἐκ τῆς πῶν ἐχθρῶν μαρτυρίας τὸ μεγαλεῖον τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης ἐφύθη· θεία γὰρ τις ἀοράτως τοὺς μαστιγίας ἐδάμαζε δύναμις, ἢ καὶ ταῦτα λέγειν καταναγκάζουσα.

« Καὶ παρεκάλουν αὐτὸν, ἵνα μὴ ἐπιτάξῃ αὐτοῖς εἰς τὴν ἀβυσσον ἀπελθεῖν. » ἤδεσαν, γὰρ, ὡς, οὗς ἐκ τῶν ἄλλων ἀπήλασε δαίμονας, εἰς τὴν ἀβυσσον τῷ παναλακίᾳ λόγῳ παρέπεμψεν. Ὡς οὖν ἐτέρων ἤδη προαποσταλέντων τὸ πρᾶγμα καταπεφρίκασαι καὶ τὴν ἡτοιμασμένην αὐτοῖς βράσανον ἄκοντες ἐμαντεύσαντο, κάκεινης προκρίνουσι τὴν εἰς τοὺς χοίρους εἰστέλεισιν.

« Ἦν γὰρ ἐκεῖ, φησὶ, ἀγέλη βοσκομένων χοίρων, καὶ παρεκάλουν αὐτὸν ἵνα ἐπιτρέψῃ αὐτοῖς εἰς ἐκεῖνους εἰσελθεῖν· καὶ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς. » Ἐπάξιον τῆς αὐτῶν οὐσίας ἐξήτησαν οἰκητήριον ὡς γὰρ δυσώδεις ἦντες τὸ χαίρον τῆ δυσωδία ζῶων ἠγάπησαν. C Ἐπισημήνασθαι οὖν κάκεινο εἶναι που χρήσιμον ὡς οὐδὲ ζῶων ἀλόγων κατεξουσιάζειν ἐστὶ τούτοις

Francisei Scorsi notæ.

(68) *Lymphaticos*. Et hic et supra etiam ipso explanationis initio utitur Theophanes voce κορυθαντιῶντας quam ibi furore agitados, hic lymphaticos variandæ interpretationis gratia reddidi. Si Corybantum more in furorem adactos vertissem, putidus nimis fuisset. Non eadem omnino vi usurpantur sæpe nomina, quam ab etymo, et prima impositione præ se ferunt. Κορυθάντας cui non scitum fuisse sacerdotis Cybeles, Gallos etiam et Idæos Dactylos dictos, qui in ejus sacris ἐνθουσιασμῷ seu sacro quodam correpti agitabantur, ideoque ἀπὸ τοῦ κορυττεῖν hoc est caput motare vel cornu petere dictos? Inde atque κακοδαίμονες. Et energumenis vero κορυθαντῶν idem atque a dæmone vexatis, ac furialis a Theophane tribuitur; nec aliud quidquam signat quam furore agitari, vel lymphaticum esse.

(69) *In monumenta detrudunt*. Ut nimirum ibi numen aliquod esse crederetur.

(70) *Hæc cognitio advenerit*. An dæmones certo sciverint Christum esse Filium Dei naturalem, quo tempore mortalis adhuc in terris degebat, disputant theologi scholastici cum S. Thoma. Communior, et mihi quidem magis probabilis opinio censetur, eos id indubitatum omnino non habuisse; sed vehementer esse suspicatos; et ex hac vehementi suspitione vocasse Christum Filium Dei, sicuti fieri solet, ut ea etiam quæ maxime opinamur, ut certa quodam animi impulsu proferamus. Huic opinioni suffragatur Theophanes, cum minime credendum dicit, eam cognitionem dæmones intrinsecus habuisse; sed virtute divina ad fidem fatendum fuisse coactos. Verum fidem hujus mysterii certam, sed coactam, postquam illud

satis declaratum et signis miraculisque confirmatum habere dæmones dicunt iidem theologi; neque enim ei dissentire possunt, quod tot testimoniis evidenter credibile esse cognoscunt: ac de fide coacta intelligunt illud Jacobi cap. 11: *Dæmones credunt, et contremiscunt*.

(71) *In barathrum*. Quod ait auctor dæmones deprecatos ne in barathrum amandarentur, ne paratos ibi cruciatus subirent, non ita accipiendum est, perinde quasi dæmones in hoc aere caliginoso versantes non igne inferno assidue torqueantur. Nam ut optime docent Suarius, lib. viii *De angelis* cap. 14, n. 17; et cap. 16, n. 22; et Toletus in *Luc.* adnot. 63, essentialis pœna damni et ignis æterni jam inde ex quo peccaverunt demonibus est inflata, eamque omnes luunt; sed accipiendum de pœna rigorosæ incarcerationis, ut aiunt, et alligationis in illo loco, quæ reservatur in diem judicii: permissa enim sibi illa licentia vagandi per hunc mundum multum in præsentem minuit illam detentionis pœnam. Ideo exposulabant dæmones cum Christo quod ante tempus se torqueat, ideoque rogabant ne in abyssum ablegarentur, ibique arctius concluderentur. Atque hoc eodem sensu S. Ambrosius dicit: *Dæmones ante tempus debita sibi tormenta formidant*; eodemque locutum Theophanem nostrum intellige. Illud etiam putat Suarius, quod hoc loco Theophanes innuit, multos ex dæmonibus perpetuo in inferno residere ac detineri. Cæterum quo pacto illi qui in hoc aere pervagantur, etiam illo inferno igne assidue crucientur, variosque dicendi modos auctorum vide ab ipso Suario subtiliter disceptatos loco supra relato cap. 16.

ἀλκή, μὴ τῆς θείας ψήφου ἐπινευούσης. Ἄλλ' οἱ τῆ A
ματὰία σοφία κατασαπέντες, καὶ καθ' ἡμῶν τὰς
ἐκυτῶν γλώσσας ὡς μάχαιραν θίξαντες, καὶ ταῖς
ἐκυτῶν εὐγλωττίας συνηγοροῦντες τῷ ψεύδει, καὶ
τὴν ἀπάτην κατακαλλύοντες, ἀνατρέψαι τὸ θαῦμα
τοῦτο ἐπιχειρήσαντες, εἰς ἄτοπον τὸ τῆς ἱστορίας
ἐμβαλεῖν ἐπειράθησαν. Φασὶ γὰρ· Πῶς ὁ Ἰησοῦς
τῶν δαιμόνων ἐχθρῶν ὄντων ἐπλήρου τὴν ἀντιβόλη-
σιν ἐπιτρέψας αὐτοῖς τὴν εἰς τοὺς χοίρους εἰσέλου-
σιν; ποῦ δὲ καὶ συὼν ἀγέλη κατὰ τὴν Ἰουδαίαν
ἔγενετο τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου μηδὲ ἐπιθιγγάνειν
χειρὶ χοίρων, ὡς ἀκαθάρτων κελεύοντος; Κἂν δὴ
μεν φέρειν τὴν Παλαιστίνην συθεία, εἰς ἀντιπαρά-
στασιν τὸ τῆς ἐνοστάσεως μεταφέροντες, πῶς οὐκ
ἦν ἄδικον τοὺς δεσπότας τῶν χοίρων τῶν ἰδίων στε-
ρίσκεσθαι; Ἔστι τὰ τῆς ἀπορίας κομιδῇ γέλωτος B
ἄξια. Ταύτη τοι καὶ μάλα εὐφρόνως ἡμεῖς τὴν συκο-
φαντίαν ἀποκρούμενοι τοῦτό φαμεν· ὡς εἰ μὴ
ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς χοίρους εἰσθῆναι τοὺς δαίμονας,
ἄδηλον ἦν τοῖς πολλοῖς ὅπῃ μετέστησαν, καὶ τοῖς
κατηγόροις τῆς ἀληθείας λέγειν ἐδέδοτο, ὡς οὐκ εἰς
τὴν ἄβυσσον ὄχοντο, ἀλλ' Ἰσως εἰς ἕτερον ἄνθρωπον,
καὶ οὐδεμία τοῦ θαύματος ὄνησις. Καὶ ὡσπερ ἂν εἴ-
τις λωποδύτης ἐκ λόχου τινὸς διωχθεὶς ἀπίσι, ἐν
ἐτέρω λόχῳ τὰ τῆς ληστείας ἐπιδειξάμενος. Δηλο-
ποιεῖ γοῦν ἐκ τούτων, ὡς οὐχ οἷοι εἶσιν ἀντιστῆναι
τῷ ἐπιτάγματι. Ὅτι δὲ ἐν Ἰουδαίᾳ ἦσαν ἀγέλαι
συὼν, δῆλον ἐκ τοῦ πᾶσαν εἶναι τὴν Παλαιστίνην
Ῥωμαίοις ὑπόφορον. Τοῖν γὰρ Ἡρώδοι ἐμφοῖν τῷ C
τε υἱῷ, καὶ τῷ υἱῶν Ἀντιπάτρου τοῦ Ἑλληνοῦ; τῆς

potestatem habere. Verum qui inani sapientia
putruerunt, et linguas adversum nos tanquam
gladium acuerunt, suaeque facundia mendacii pa-
trocinium tuentur, ac fallacias adornant, miraculum
hoc evertere conantes, absurdam ostendere narra-
tionem historicam conati sunt. Dicunt enim: Quo-
modo Jesus dæmonum sibi inimicorum supplicatio-
nem perfecit permittens eis, ut ingrederentur in
porcos? ubi vero grex porcorum in Judæa pasceba-
tur, cum Mosis lege sancitum esset, ut ne manu
quidem porcos utpote immundos quisquam contin-
geret. Quod si demus etiam in Palæstina procreari
porcos, intentionem (72) criminis ad mitiorem
obsistentiam transferentes, qui æquum erat, por-
corum possessione dominos spoliari? At risu plane
digna dubitatio est. Adeoque nos rectissimo sensu
calumniam repellentes hoc dicimus; quod nisi
permisisset dæmonibus in porcos intrare, incertum
multitudini futurum fuisset, quonam immigrassent,
et veritatis calumniatoribus data fuisset occasio
dicendi, eos non in barathrum, sed forsân in alium
hominem irruisse, et ita nullus fuisset miraculi
fructus. Naud aliter quam si grassator quispiam ex
aliquo insidiarum loco depulsus, alibi insidias col-
locet, ubi det operam latrocinii. Ex his itaque
manifestum facit, eos præcepto non posse resistere.
Quod vero porcorum greges in Judæa fuerint indeli-
quet, quod universa Palæstina Romanis 56 vectigalis
erat (75). Tradiderat enim Cæsar Judææ principa-
tum utrique Herodi (74), et filio, et nepoti Antipa-

Francisci Scorsi notæ.

(72) *Intentionem.* Ἐνοστὰσις ἐὶ ἀντιπαράστασις
quid sint ex Hermogenis his verbis intelliges.
Ἡ μὲν γὰρ ἐνοστὰσις βλαῖον τί ἐστὶ. Φῆσει γὰρ μὴ
ἔξεῖναι. Ἡ δὲ ἀντιπαράστασις παρασκευάζει, ὅτι εἰ
καὶ ἔξεστιν, ἀλλ' οὐχ ὅπως, οὐδὲ ἐπὶ τούτοις. Hoc
est: Ἐνοστὰσις enim violentum quiddam est; dicit
enim non licere: at ἀντιπαράστασις addit quod
etiāmsi licuerit, non tamen hoc modo, nec in his.
Intentio criminis a Latinis ἐνοστὰσις dicitur; at
vero secunda quædam, et mitior intentio, seu
obsistentia, ut ait Budæus ἀντιπαράστασις. His
vocalibus rhetorum propriis utitur hic Theophanes
ῥήτωρ seu potius ῥητορικώτατος (sic enim inscri-
bitur in aliquot exemplaribus) et quasi forensi more
secundum adversarios et calumniatores evangelicæ
historiæ agentes facit. Nam ἐνοστὰσιν primam eor-
um objectionem appellant: Non sunt in Palæsti-
na porcorum greges; ἀντιπαράστασιν secundam:
Quamvis, inquit adversarii (ex eorum enim
persona loquitur), demus in Palæstina fuisse por-
cos, primam intentionem ad secundam mitiorem
transferamus obsistentiam: et quam æquum erat,
etc. Hæc secunda obsistentia firmamentum vide-
tur vocari apud auctorem ad Herennium, lib. 1:
Itidemque apud Cyprianum Suarium, qui ejus ver-
bis et præceptione utitur lib. 11, cap. 13, quod
hoc exemplo a rhetoribus usurpato explicatius fiet.
Orestes, inquit accusator, injuste occidisti matrem.
Hæc erit intentio. At Orestes reus depellit inten-
tionem allata ratione: Non injuste; illa enim pa-
trem meum occiderat. Hoc concessio instat secundo
per ἀντιπαράστασιν accusator: At non indemnata
abs te pœnas dare oportebat. Hæc explanandi hujus
loci causa a rhetorum penu depromenda a me
fuerunt. Cæterum firmamentum idem esse quod ἀντι-

παράστασιν dixi apud auctorem ad Herennium; nam
apud Ciceronem, lib. 1 *De invent.*, et Quintilianum,
lib. 11, cap. 9, Ciceroni suffragantem paulo secus
accipitur hoc verbum; firmamentum enim ad de-
fensorem atinere docent, et definiunt firmissimam
argumentationem defensoris, et aptissimam ad
judicationem, ut si velit Orestes dicere ejusmodi
animum matris suæ fuisse in patrem suum, in
seipsum, in sororem, in regnum, in famam generis
et familiæ, ut ab ea pœnas liberi sui potissimum
petere debuerint. Hæc Tullius. Quintilianus vero
loco citato hoc firmamentum συνέχων Græce, quod
Latine, continens, dixeris quasi totam contineat
causam, quod firmissimum ad judicationem affer-
tur, et post quod nihil quæritur. Hæc de his vo-
cabulis explicata sint ἐκ παρέργου, quæ non tam
fortasse omnibus explorata. Cæterum ad explican-
dum nostrum auctorem parum refert utrum firm-
amentum prima, an secunda notione velis acci-
pere. Satis habeo si quid sibi velit ἀντιπαρά-
στασις intellectum sit.

(75) *Romanis vectigalis erat.* Facta fuit tributaria
a Pompeio Magno Palæstina. Cum enim in Judæam
ad controversias Hyrcani et Aristobuli, filiorum
Alexandri Judæorum regis, de regno dissidentium
dirimendas venisset, ab Aristobulo irritatus Hiero-
solyman vi cepit, ac muros diruit: Hyrcano
sacerdotium a parentibus legatum reddidit; et per
hanc occasionem Judæam vectigalem populo Romano
fecit, illisque procuratorem reliquit Antipatrum;
qui deinde Pompeio mortuo Cæsaris permissu He-
rosolymæ muros refecit: vide Josephum.

(74) *Utrique Herodi.* Alter Herodes Antipatri
filius Ascalonita, qui fuit infanticida, usque ad no-
num Christi annum, quo ab Octaviano Cæsare sup-

tri, qui erat ethnicus, et Pilatum præsidem, et A
judicem miserat. Consentaneum igitur est, ut existi-
memus greges illos porcorum exercitus Romani
fuisse, qui in Judæorum ritus minime abibat. Sed
neque porcorum dominos ulla affectit injuria; imo
punivit injustitiam opere ipso docens Judæam im-
mundis animalibus non debuisse contaminari,
quorum contactum etiam lex vetabat. Nam vetera
tantisper honorat, ut ne Mosi contrarius videatur.

« Exierunt ergo dæmonia ab homine, et intrave-
runt in porcos: et impetu abiit grex per præceps
in stagnum, et suffocatus est. » Et grex quidem
velut cæstro percussus, et per præceps actus in caput
submersus est: subulci ergo abierunt in civitatem
nuntiatum quid accidisset. Nos vero historia,
quantum satis est, explicata, in interiores illius
recessus subeamus. Adumbrat igitur hujus historiæ
narratio prævaricationem primi hominis, qua ceci-
dit in peccatum, et dæmonum una cum peccato
internecionem. Cum enim ille consilio dæmonis
arquesset, ejectus est, ut hic a dæmonibus agitat-
us, a beata civitate Edem, et immortalitatis veste spo-
liatus monumenta incolebat, mortalis scilicet factus.
Compedes etiam rumpebat, et catenas aspernaba-
tur. Cum enim divinam legem et mandata diversis
sibi data temporibus ad coercendam moderandam-
que naturam, ne ad inordinatos motus prorumperet,
homo perfregisset, in impietatis solitudines vagaba-
tur, ubi scilicet erant pecorum pascua. Sed natura
illa summe bona pro ingenta sibi benignitate casum
ab incuria profectum miserata est: et naturam
ratione præditam in pejus mutatam videns, miseri-
cordia tacta, et nostram suscipiens paupertatem,
insaniam per dæmones injectam sustulit, ut ne pro-
diis haberentur amplius dæmones, et graveolens
quidem peccatum, cujus symbolum sues cæno
gaudentes, una cum ejus auctoribus dæmonibus
baptismi aqua submergitur. Natura vero, quam in
insaniam illi compulerant, mentis compos facta per
animi puritatem primæ restituitur felicitati. Sed
quid ea persequor, que **57** sunt naturæ communia?
Huc adesto unusquisque nostrum, quotquot tan-
quam a dæmonibus, sic a passionibus tyrannico
premur dominatu; et hanc historiam ad nos
ipsos accomodemus. Vere enim a legione dæmonum
possidentur, qui peccatorum multitudine premitur.
Quando quidem malorum operum consuetudine
abactus ex civitate virtutum efficitur, et domum
nostram, Ecclesiam inquam, transiit, et divina
mandata quasi vincula abjicit, et temperantiæ veste
detracta, nudus, hei mihi! a bonis operibus turpiter
prosilit, et virtutum actionibus omissis in inertia,
velut in monumentis degit, ea vita, quæ secundum
Deum agitur, mortuus. Quod vero passiones homi-

Ἰουδαίας τὴν ἀρχὴν ὁ Καῖσαρ ἐνεχείρησε, καὶ τὸν
Ἕλληνα Πιλάτον ἡγεμόνα, καὶ δικαστὴν ἐξαπέστει-
λεν. Ἀκόλουθον τοίνυν νοεῖν, ὡς ἦσαν Ῥωμαϊκοῦ
στρατοῦ τὰ συβώσια, ἥμιστα στοιχοῦντων ἔθουσιν
Ἰουδαϊκοῖς. Ἄλλ' οὐδὲ τοὺς δεσπότας τῶν χοίρων
ἠδίκησε· τὴν δὲ ἀδικίαν ἐκόλασεν, ἔργῳ διδάξας μὴ
καταχραίνεσθαι τὴν Ἰουδαίαν ζώουσιν μισοῖς, οἷς καὶ
τὸ ἐφάψασθαι ὁ νόμος ἀπέπειτο. Τιμᾶ γὰρ τῷ τῶς τὰ
παλαιὰ, ἵνα μὴ δόξη τοῦ Μωυσέως ἀντίθετος.

« Ἐξεληθέντα δὲ τὰ δαιμόνια ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου,
εἰσῆλθον εἰς τοὺς χοίρους, καὶ ὤρμησεν ἡ ἀγέλη
κατὰ τοῦ κρημνοῦ εἰς τὴν λίμνην, καὶ ἀπεπνίγη. »
Ἡ μὲν οὖν ἀγέλη ἐξοστρηθεῖσα, καὶ κατὰ τοῦ κρη-
μοῦ κυβιστήσασα, γέγονεν ὑποβρύχιος· οἱ δὲ συ-
βῶται ὄχοντο πρὸς τὴν πόλιν, αὐτάγγελοι τοῦ δρά-
ματος γενησόμενοι. Ἡμεῖς δὲ ἀποχρόντως τὰ τῆς
ἱστορίας ἀφηγησάμενοι, τῶν αὐτῆς ἀδύτων εἰσω
γενώμεθα. Ὑπογράφει οὖν ἡ τῆς ἱστορίας ἀφήγησις
τὴν τοῦ πρωτοπλάστου παράβασιν, καὶ τὴν εἰς τὴν
ἀμαρτίαν κατάπτωσιν, καὶ τὴν τῶν δαιμόνων μετὰ τῆς
κακίας ἐξάλειψιν. Τὴν συμβουλήν γὰρ ἐκεῖνος ἐν-
ασμενίσας τοῦ δαίμονος, ἀπελαύνεται μὲν, ὡς οὗτος ὁ
δαίμων τῆς μακαρίας πόλεως τῆς Ἐδέμ. ἐκ-
δύεται δὲ τῆς ἀφθαρσίας τὸ ἄμφιον, καὶ ἦν ἐν μνή-
μασι κατοικῶν, θνητὸς δηλονότι γενόμενος. Διέρρηξε
δὲ καὶ τὰς πέδας τῶν ἀλύσεων ἀλογῶν, τὸν γὰρ τοῦ
θεοῦ νόμον, καὶ τὰς δοθείσας ἐντολάς κατὰ διαφθο-
ρας καιροῦ εἰς σωφρονισμόν τῆς φύσεως, ὡς μὴ
ἐφάλλοιτο πρὸς ἀτάκτους ὄρμας διαβήσεων ὁ ἀν-
θρώπος πρὸς τὰς ἐρήμους τῆς ἀσεβείας ἀλάται, ἵνα-
περ ἦσαν αἱ χοιρώδεις νομαί. Ἄλλ' ὥκτερι τὸ ἐξ
ἀμελείας πῶμα ἐξ ἐμφύτου γαληνότητος ἢ πανάγα-
θος φύσις, τὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον μεταβολὴν τῆς λογικῆς
φύσεως ἐλεήσασα, καὶ τὴν ἡμετέραν ὑποδύσα πτω-
χελαν, ἠφάνισε τὴν ἐκ τῶν δαιμόνων παραφορᾶν,
ἵνα μηκέτι νομιζῶνται θεοὶ τὰ δαιμόνια. Καὶ ἡ μὲν
δυσώδης ἀμαρτία, ἥς σύμβολον οἱ τῷ βορβόρῳ χαί-
ροντες χοῖροι μετὰ τῶν δημιουργῶν αὐτῆς δαιμό-
νων ἀποπνίγεται τῷ ὕδατι τοῦ βαπτίσματος. Ἡ δ'
ὅπ' αὐτῶν ἐκδραχθεῖσα φύσις σωφρονοῦσα τὴν
πρώτην ἀπολαμβάνει καθαρῶς ὀρθότητά. Ἄλλὰ τί
πρὸς τὰ κοινὰ βαδίζω τῆς φύσεως; Δεῦρο δὲ ἐκ-
στος ἡμῶν, ὅσοι καθάπερ ὑπὸ δαιμόνων τῶν παθῶν
τυραννοῦμεθα εἰς ἑαυτοὺς τὴν ἱστορίαν ἐπισπασώ-
μεθα. Ἀληθῶς γὰρ λεγόμενι δαιμόνων συνέχεται ὁ
πλήθει ἀμαρτιῶν βαρυνόμενος· ἀμέλει καὶ ὑπὸ
τῆς συνθείας τῶν φαύλων πράξεων ἐλαυνόμενος
τῆς μὲν τῶν ἀρετῶν ἐξάγεται πόλεως, ὑπερπερὶ δὲ
δὲ τὴν οἰκίαν ἡμῶν, τὴν Ἐκκλησίαν φημί, καὶ
καθάπερ δεσμούς ἀποτίθεται τὰς τοῦ θεοῦ ἐντολάς
τῶν τῆς σωφροσύνης ἀμφύων ἀποδύμενος, καὶ γυ-
μνός, οἴμοι, πράξεων ἀγαθῶν ἀσχημῶνως ἐφάλλεται,
τῇ ἀπραξίᾳ τῶν ἐναρέτων ἔργων, ὡς ἐν μνήμασι
κατοικῶν, νεκρὸς τῆς κατὰ θεὸν πολιτείας γενόμε-

Francisci Scorsi notæ.

plex exoravit, regnum Judæorum, cum esset alie-
nigena, tenuit. Vide Josephum, qui tamen in anno-
rum dictorum numero non consentit. Sed nobis
potius visa Baronii sententia, qui illum acriter

refellit tom. I, sub initium. Secundus Herodes, cui
Antipas cognomentum, qui Joannem obtruncavit,
et Christum illusit, filius ejus fuit, nepos Antipatri.
Vide eundem Josephum.

νος. Ὅτι δὲ τὰ πάθη ἐκβακχεύει τὸν ἄνθρωπον, καὶ ποιεῖ αὐτὸν μαινέσθαι, ἐννόησον τοὺς ὑπὸ φθόρου τηχομένους, τοὺς τῶν ἄλλοτρίων δεινῶν δριμύεις, καὶ λυσσώδεις ἔρωτας. Τὸ δὲ τῆς ὀργῆς πάθος, καὶ ἡ τῶν θυμουμένων ἀσχημοσύνη, ἀτεχνῶς τῶν δαιμονίων οὐκ ἀπολείπεται. Εἶδον ἐγὼ ποτε θυμούμενον ἄνθρωπον πέρα τοῦ δέοντος, καὶ τὴν φύσιν ἡμῶν ἐταλάνισα. Ὁφθαλμοὶ μὲν γὰρ ὑπὲρ τὴν τῶν βλεφάρων περιγραφὴν ἐξωθοῦντο, ὕφαιμόν τι, καὶ δρακοντώδεις; δεδορκότες πρὸς τὸν λυπήσαντα· ἄσθματι δὲ πυκνῇ τὰ σπλάγχνα συνελγέτο· διοδοῦσαι δὲ ὀρώτων τοῦ αὐχένος αἱ φλέβες, καὶ ἡ γλῶσσα δεινῶς ἐπαχύνετο, καὶ ἡ φωνὴ στενουμένης τῆς ἀρτίας δέξυετο, καὶ τὰ χεῖλη τῇ ὑποσπορᾷ τῆς χολῆς ἐπήγνυτο πελιδνούμενα, ὡς μὴδὲ τὸν ἐν τῷ στόματι σέλιον περικρατεῖν δύνασθαι, ἀλλὰ τὸν ἀφρὸν συν-
 εκβάλλειν ταῖς ὕδρεσι. Χεῖρες δὲ καὶ πόδες ἄστατοι, καὶ βρασμὸς ὅλος τοῦ σώματος. Ἄρα οὐ κοινὰ ταῦτα τῶν δαιμονίων καὶ τῶν θυμουμένων; Δειθῶμεν οὖν τῷ πάντα δυναμένῳ Θεῷ ἀπαλλάξαι ἡμᾶς, ὡς ἀπὸ δαιμόνων τουτωῶν τῶν παθῶν, καὶ ἀξιώσαι ἡμᾶς τῶν τοῖς δικαίοις ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν, ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

HOMILIA I.

Περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγῶγου, καὶ περὶ τῆς αἰμορροῦσης.

Διπλῆν ἡμῖν σήμερον ἀφηγγήσατο θαυμάτων διήγησιν τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον· μᾶλλον δὲ κατὰ πολὺ τῶν προγεγονότων ὑπὸ Χριστοῦ τεραστῶν τοῦτο παραδοξότερον, ὅσον τοῦ μογιάλου θεραπευθῆναι, ἢ παρειμένον, ἢ ἄλαδν, ἢ παράφορον, τὸ ἐκ νεκρῶν ἀναδύοναι θαυμασιώτερον. Νῦν δὲ πρῶτως τῶν νεκρῶν θαυματουργεῖ τὴν ἀνάστασιν τῆς Ἰαίρου θυγατρὸς ἀπερξάμενος, ταῦτην τὴν παρθένον λαμβάνει πρωτόλειον, καὶ τὸν ἄδην ἀλχηματιζέειν ἀρξάμενος, μάλα γε ἀκολούθως τοῦτο ποιεῖν· ἐπειδὴ καὶ

A nem de mentis statu deturbent, cogita eos qui invidia livore tabescunt; cogita alieni tori acres rabiosasque libidines. Iræ vero passio (75), et irascentium sceleritas plane nihil a lymphatis differt. Vidi ego aliquando hominem plus æquo ira permotum, et naturam nostram miseram reputavi. Nam oculi quidem illius extra palpebrarum ambitum eminebant, sanguinolento quodam ac serpentino obtutu in eum qui molestia affecerat, intuentes: crebro vero anheliitu viscera coartabantur; inflatæ venæ cervicis existebant; lingua mirum in modum venescebat, et vox contrahente se arteria acuebatur; labia vero bilis suffusione liventia astringebantur; ita ut neque sputum in ore collectum continere possent, sed una cum conviciis spumam ingererent: manus autem et pedes stare loco nequibant, et toto corpore æstuabat. Nonne hæc communia sunt energumenorum et iratorum? Precemur igitur omnipotentem Deum, ut nos quemadmodum a dæmonibus, ita ab his passionibus liberet; et dignos nos reddat iis bonis, quæ justis promissa sunt, quæ utinam omnes consequamur in Christo Jesu Domino nostro cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA X

De archisynagoga filia et hæmorrhœissa.

Duplex hodie nobis miraculorum narratio in sacro prodita est 58 Evangelio: quin imo cæteris prodigiis a Christo jam editis, tanto hoc admirabilius est, quanto majorem facit admirationem quod mortuus reviviscat, quam quod mutus, vel paralyticus, vel lymphatus sanetur. Nunc vero primum in excitandis ab inferis mortuis miracula operatur ab Jairo filia exorsus (76): et cum infernum hostem (77) sibi subigere incipiat, hanc virginem quasi spoliolum primitias sumit; idque maxime

Francisci Scorsi notæ.

(75) *Iræ vero passio.* Luculenta est de ira tractatio D. Gregorii Magni in lib. v. *Moral. in Job*, cap. xxx, ex qua hæc pauca decerpo maxime similia, vel potius eadem, ac quæ noster de ira: *Nam iræ suæ stimulis accensum cor, inquit, palpitat, corpus tremit, lingua se præpedit, facies ignescit, exasperantur oculi, et nequaquam recognoscuntur noti; ore quidem clamorem, sed sensus quid loquatur ignorat: in quo itaque iste ab abreptitiis longe est, qui actionis suæ conscius non est?* Et plura deinceps in eandem sententiam. Consentiant quoque in hujus perturbationis sceleritate et insaniam philosophi externi, poetæque. M. Tullius Tusc. iv: *Bene igitur nostri, cum omnia essent in morbis vitia, quod nullum erat iracundiæ sceleris, iracundos solos morbosos appellarerunt.* Horatius lib. i:

Ira brevis furor est, animum tene, qui nisi pareat, Imperat: hunc frenis, hunc tu compesce catenis.

Figmentum illud poeticum de Chimæra ad ethicam rationem traduxit egregie Natalis Comes Myth. lib. x, per eamque vult iram esse significatam his verbis: *Per hanc eandem fabulum nos antiqui ab ira omnium monstrorum turpissima provosita, ita turpitu-*

dine ejus revocabant. Nam furibundos illos facit, qui illo motu animi exagitantur, oculosque rubro colore perfundit, quare flammam exspirare Chimæra dicta est; nullum est vitium magis vel honori, vel vitæ mortalium, vel facultatibus infestum, quam ira, quæ omnia uno tempore evertit. Qui sint huic vitio dediti non minus a nostra consuetudine avertendi sunt ac devitandi quam terribili et maxime perniciosi serpentes.

(76) *Ab Jairo filia exorsus.* Primo prædicationis anno, ætatis suæ tricesimo primo eam Christus excitavit a morte. Baronius, et Jansenius in Dispositione, seu Concordiæ evangelicæ historiae, quem ipse Baronius plerumque sequitur, anno prædicationis secundo viduæ filium, tertio exacto et quarto ineunte Lazarum suscitavit, ex iisdem auctoribus. D. item Hieronymus octavum hoc signum numerat, primamque a morte restitutionem.

(77) *Et cum infernum hostem.* Manca erat in cod. P., imo ἀξέφαλος sententia deficientibus his verbis καὶ τὸν ἄδην ἀλχηματιζέειν ἀρξάμενος, quæ supplevi ex G.; et sane caput et ratio sunt ejus sententiæ, qua auctor ludit de primitiis spoliolum, deque Virgine opposita virgini Evæ.

congruenter facit. Quandoquidem mortis ad nos A aditus Evæ virginis vitio patefactus est. Verum aperto sacro codice, verba ipsa audiamus ¹⁰.

« In illo tempore, homo quidam accessit ad Jesum, cui nomen Jairus, et ipse princeps Synagogæ, et cecidit ad pedes Jesu rogans eum, ut intraret in domum ejus; quia unica filia erat ei fere annorum duodecim; et hæc moriebatur. » Admirationi mihi est in ipso explicationis initio, quanto intervallo, jam inde a principio, qui inter ethnicos fidem suscipere, Judæos anteiverint. Nam centurio quidem ille tantopere confidebat, ut crederet posse Salvatorem etiam absentem ægrotanti puero valetudinem verbo restituere, et propterea dicebat: « Dic verbo, et sanabitur puer meus. » Hic vero princeps Synagogæ Jairus Dominum rogat ut domum ingrediatur, existimans enim alia ratione salutem puellæ afferre non posse. Erat enim Jairo filia forma insignis, quæ incontaminatum virginitatis florem tanquam calice inclusum intactumque servabat. Multa paucis complexus est evangelista, lamentationem narratione texens. « Unica, inquit, erat puella. » Vides calamitatis gravitatem, ut paucis hic sermo casum tragice representarit? quid enim indicavit his verbis? Non erat, ea mortua, proles alia ad quam parentes oculos convertere, et lacrymas cohibere possent; erat enim partus unigena. Ad hoc puellam duodenum annorum notans, jucundissimum ostendit tempus ætatis; quando nimirum puellæ hymenæum cogitant, et formosum sponsum, et genialem thalamum. Multæ etiam de formæ præstantia contendentes pigmenta ad naturalem pulchritudinem adjungunt, ut intuentibus formosæ videantur. Et fortasse domum illius multi proci frequentabant; et erat inter eos contentio quædam ingenua **59** quis reliquis præoptatus virginem in matrimonium duceret. Et pronubæ vicissim succedentes, atque alia alium sponsum laudibus efferens, conjugium urgebat. Sed spem de puella conceptam excipit morbus futuram paulo post mortem intentans. Venit igitur parens arentibus præ illa ærumna visceribus, et ardenti corde præcautionem Salvatori proponit. Accipit supplicationem is qui salutem mundo daturus advenerat. Verum ut opere ipso principis Synagogæ diffidentiam emendaret, spatium sibi in itinere sumpsit, curationem mulieris, quæ fluxione sanguinis laborabat, quo magis inopinatum et admirabile fieret miraculum puellæ a potestate mortis ereptæ.

« Et contigit, dum iret, a turbis comprimebatur; et mulier quædam erat in fluxu sanguinis ab annis duodecim, quæ in medicos erogaverat omnem substantiam suam, nec ab ullo potuit curari. » Considera quanta illum hominum turba prosequeretur, ut etiam coarctatis compitis illum comprimerent: inter quas erat muliercula, quam male sanguinis fluxus habebat; quæ re omni domestica in medicos

η του θανάτου παρελθούσης εκ της παρθένου Εύας ἐγένετο. Ἄλλὰ τὴν ἱερὰν δέλταν ἀναπτύξαντες, αὐτῶν τῶν ῥημάτων ἀκούσωμεν.

« Τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ ἀνθρώπων τις προσῆλθε τῷ Ἰησοῦ, δνόματι Ἰάειρος, καὶ αὐτὸς ἀρχῶν τῆς Συναγωγῆς, καὶ πεσὼν παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ, παρεκάλει αὐτὸν εἰσελθεῖν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, ὅτι θυγάτριον μονογενὲς τῷ αὐτῷ, ὡς ἐτῶν δώδεκα, καὶ αὐτὴ ἀπέθνησκει. » Ἐπεστὶ μοι θαυμάσαι ἀρχομένῳ τῆς ἐξηγήσεως, ὅσον ἀρχῆθεν οἱ ἐξ ἔθνῶν πεπιστευκότες τοῦς Ἰουδαίους ὑπερῆκόντισαν. Ὁ μὲν γὰρ ἐκατόνταρχος ἐκεῖνος οὕτως ἐθεαβήρηκε πιστεύσας, ὡς καὶ ἀπὼν ὁ Σωτὴρ οὐκ ἀδυνατεῖ τὸν ἀσθενοῦντα παῖδα τῷ λόγῳ ἰάσασθαι· διὸ καὶ ἔλεγεν· « Εἰπέ λόγῳ, καὶ ἰαθήσεται ὁ παῖς μου. » Ὁ δὲ παρὼν Συναγωγῆς ἀρχῶν Ἰάειρος εἶσα τῆς οἰκίας εἰσελθεῖν τὸν δεσπότην παρακαλεῖ, οἰόμενος μὴ ἄλλως δύνασθαι τῇ παιδί τὴν θεραπείαν ἐπαγαγεῖν. Ἦν γὰρ τῷ Ἰαείρῳ θυγάτριον μάλα καλὸν, τὸ τῆς παρθενίας ἄνθος ἀχραντον φέρουσα, ὡς ἐν κάλυκτι τηρούμενον ἄθικτον. Πολλὰ ἐν ὀλίγοις ὁ εὐαγγελιστὴς περιέλαβε θῆκον ὑφ' ἡνίας τῷ διηγήματι· « μονογενῆς, φησὶν, ὑπῆρχεν ἡ παῖς. » Ὅρῳς τὸ βάρος τῆς συμφορᾶς, ὡς ἐν ὀλίγοις ὁ λόγος; τὸ πάθος ἐξετραγῶδησε; τί γὰρ ἐν τούτοις ἐδήλωσεν; Οὐκ ἦν ἐκεῖνης θανούσης εἰς ἕτερον τοὺς γονεῖς ἀπιθεῖν παιδίον, καὶ στήσαι τὸ δάκρυον· μονογενὴς γὰρ ὁ τόκος· ἀλλὰ καὶ ἐν δωδεκαετῇ τὴν παῖδα εἰπεῖν, αὐτὸ τὸ τῆς ἡλικίας ἐμφαίνει τὸ χαριέστατον· ὅτε τὸν ὑμέναιον αἱ κόραι φαντάζονται· καὶ νυμφίον ὠραῖον, καὶ παστάδα γαμήλιον, πολλαὶ δὲ καὶ περὶ κήλους ἐρίζουσι τῇ φυσικῇ ὥρᾳ καὶ κομμωτικὰ τινα προστιθέασιν, ὡς ἂν τοῖς ὀρώσιν ὀφθῶσι καλά. Τάχα που καὶ μνηστῆρες ἐφοίτων πολλοὶ, καὶ ἄμιλλα ἦν τούτοις οὐκ ἀγεννῆς, τίς ἂν προκρηθεὶς γένοιτο τῆς παρθένου ἀνῆρ· καὶ προμνήστρια ἀμοιβαδὸν εἰσιτοῦσαι, καὶ ἄλλη ἄλλον νυμφίον ἐπὶ μέγα ἐξαιρούσα τὸ κῆδος ἔσπευδεν. Ἄλλὰ τὰς ἐπὶ τῇ κόρῃ ἐλπίδας ἡ νόσος διαδέχεται ἀπειλοῦσα τὸν μετ' ὀλίγον εἶσθαι θάνατον. Ἴεται οὖν ὁ πατὴρ τὰ σπλάγγνα τῷ πάθει φρυγόμενος, καὶ ζεούση καρδίᾳ προσάγων τῷ Σωτῆρι τὴν δέησιν. Δέχεται τὴν ἱκεσίαν ὁ ἐπὶ σωτηρίαν τοῦ κόσμου παραγενόμενος. Ἔργῳ γε μὴν τοῦ ἀρχισυναγῶγου τὴν ἀπίστιαν ἐπανορθούμενος δίδωσι σχολὴν ἑαυτῷ κατὰ τὴν ὁδὸν τῆς αἰμορροῦσης τὴν ἱασίν, ὡς ἂν ἐπ' ἀδείας τοῦ θανάτου τῆς κόρης κατακρατήσαντος, γένηται τὸ θαῦμα παραδοξότερον.

« Ἐν δὲ τῷ ὑπάγειν αὐτὸν, οἱ δὲχοι συνέθλιβον αὐτόν· καὶ γυνὴ οὖσα ἐν ῥύσει αἵματος· ἀπὸ ἐτῶν δώδεκα, ἥτις ἱατροῖς προσαναλώσασα ὅλον τὸν βίον, οὐκ ἴσχυεν ἀπ' οὐδενὸς θεραπευθῆναι. » Σκόπει δὲ ὅσος δὲχλος παρίεπετο, ὡς καὶ θλίβειν αὐτὸν στενομένων τῶν ἀγγυῶν. Ἐν οἷς ἦν καὶ γύναιον αἵματος ἀμέτρου κεκακωμένον φορᾶ, ἣ τὰ προσόντα τοῖς ἱατροῖς ἀναλώσασα, καὶ κέρδος εὐραμένη μὴξίν·

¹⁰ Luc. viii, 41 seqq.

ἦν γὰρ τὸ πάθος ἀνθρωπίνους ἐπινοίας ἀνήκεστον. Απηρεικυία πρὸς πάντα βουλὴν βουλεύεται συνετην, πρὸς τὸν ἕμισθον ἱατρῶν ὑτραλιῶς δραμεῖν, ὡς ἀδρὸν μάλα μισθὸν τὴν πίστιν κομιζουσα. Ἐλεγε γὰρ, ὡς ἄλλος φησὶ εὐαγγελιστῆς, ὅτι, « Κἂν τῶν ἱμῶν αὐτοῦ μόνον ἄψωμαι, σωθήσομαι. » Ἄλλὰ τίνας χάριν οὐ πρόσεισι φανερώς, ὡς ἡ Χαναανα καὶ ἡ συγκύπτουσα; Ἐπίσημος ἦν αὕτη καὶ γνώριμος τοῖς πᾶσιν, ἦν δὲ τῷ νόμῳ ἀκάθαρτος ἡ κατασχόμενη αἱμάτων ῥοῆ, καὶ οὐκ ἦν αὐτοῦ θεμιτὸν ἐπιθυγῆναι τινὸς ἱερῶ. Φησὶ γὰρ ὁ νόμος· « Γυνὴ ἂν ῥέῃ ῥύσει αἵματος ἡμέρας πλείους, πᾶσαι αἱ ἡμέραι ῥύσεως ἀκαθαρσίας, πᾶς ὁ ἀπτόμενος αὐτῆς, ἀκάθαρτος ἔσται. » Δεδοικυία τοίνυν ποδῶν ἀχράντων ἐφάσθαι, καὶ ἅμα κρύπτειν ἐθέλουσα, & σωφρονῶσαι γυναῖκες ἀνακαλύπτειν ἀσχύνονται, κλέπτειν τὴν σωτηρίαν ἐπινοεῖ.

« Καὶ προσελθοῦσα ἔπισθεν ἤψατο τοῦ κραπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ, καὶ παραρῆμα ἔσθη ἡ ῥύσις τοῦ αἵματος αὐτῆς. » Ὁ τοῦ θαύματος! καινόν τι τοῦτο θαυματουργίας εἶδος ὁ Δεσπότης ἐνδείκνυται, μήτε τῆς νοσοῦσας ἀψάμενος, μήτε λόγῳ θεραπεύσας τὴν κάκωσιν, ἀλλὰ τῇ πίστει ἐπιμετήσας τὸ ἔλεος· προσῆλθε μετὰ πίστεως, καὶ τῆς ἐλπίδος οὐχ ἤμαρτεν. Ὡς καλὸν ἡ πίστις ἰσχύει παρασκευάζουσα ἐν ἡμῖν τὴν θεόδοτον χάριν· τὴ δὲ διψοῦσιν ἐπιζητήμιον. Εἰ γὰρ καὶ ἱερὸν ἦν τοῦ ἀχράντου χιτῶνος τὸ ἱερώτατον κράπεδον, ὡς Θεοῦ σαρκοῦς ἐφαπτόμενον, ἀλλ' ἡ τῆς γυναικὸς πίστις πρόξενος τῆς χάριτος γέγονεν. Ἠψάντο γὰρ τῶν ἱματίων οἱ στρατιῶται κατὰ τὸν τοῦ πάθους καιρὸν τὸν ἰουδαϊσμὸν αὐτῶν κληροποιούμενοι, ἀλλ' οὐκ ὄνησιμος ἡ πρόσφασις γέγονεν. Ἐξεταστικώτερον δὲ ὁ ἱερὸς Μάρκος ἐπεξηγησάμενος τὸ διήγημα· « Ἐγὼ, φησὶ, τῷ σώματι, ὅτι ἰάθη ἀπὸ τῆς μαστίγος. » Τί τοῦτο δηλῶν; Ὡς αἱ τοῦ σώματος κακώσεις, οἷά τινες μαστιγες, ὡς ἐπίπαν ἐπάγονται ταῖς ἀτακτοῦσαις ψυχαῖς. Ὅτι δὲ ταῦτα ἀληθῆ, ὁ λόγος δεῖξει ἀμογητὶ· τῷ τε γὰρ θεραπευθέντι ἐν τῇ πενταριθμῷ τοῦ Σολομώντος στοῦ, οὕτω φησὶν ὁ Χριστός· « Ἴδε ὕγιης γέγονας, μηκέτι ἀμάρτανε, ἵνα μὴ τι χειρὸν εἰς σὲ γένηται. » Καὶ τοῖς κεκραμμένῳ συνεϊδῶτι δεχομένοις τὰ ἅγια, φησὶν ὁ Ἀπόστολος· Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς, καὶ ἄρρώστοι, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. »

« Καὶ εἶπεν Ἰησοῦς· Τίς μου ἤψατο; Ἀρνομήτων δὲ πάντων, εἶπεν ὁ Πέτρος, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ· Ἐπιστάτα, οἱ ἄλλοι συνέχουσι σε, καὶ ἀποθλίβουσι, καὶ λέγεις· Τίς μου ἤψατο; » Οὐκ ἔλαθε τὸν καρδίας καὶ νεφροῦς ἐμβατεύοντα ἡ τῆς γυναικὸς ἐπαίνουμένη κλοπῆ, οὔτε μὴν καλύπτει ταύτην σιγή.

¹¹ Marc. v, 28. ¹² Matth. xv, 22. ¹³ Luc. xiii, 41. ¹⁴ Levit. xv, 25. ¹⁵ Marc. v, 29. ¹⁶ Joan. v, 14. ¹⁷ I Cor. xi, 30. ¹⁸ Psal. vii, 40.

Francisci Scorsi notæ.

(78) *Copiosæ mercedis loco.* Et hæc etiam pia æque ac venusta sententia una litterula, librarii credo inscitia inserta deformata erat. Quid enim sibi voluit hæc ὡς ἀδρῶν μάλα μισθὸν τὴν πίστιν κομιζουσα, *fidem ferens ut pretium hominum valde.*

A *insumpta, nullum fecerat lucrum. Morbus enim erat ejusmodi, ut nulla posset humana arte curari. Desperatis igitur omnibus remediis, sapienti sibi consilio consulit celeriter ad medicum, qui gratis curat, confugiendi, fidem ferens copiosæ mercedis loco*(78). « Dicebat enim, ut alius evangelista ait : « Quia si vel vestimentum ejus tetigero, salva ero ¹¹. » Sed quid est, quod non palam, et manifesto accredit, ut Chananaea ¹², et mulier illa inclinata ¹³? Celebris hæc, et nota omnibus erat, lege autem immunda mulier habebatur, quæ sanguinis fluxu teneretur, nec fas ei erat quidquam sacri contingere. Ait enim lex : « Mulier, si fluat fluxu sanguinis plures dies, omnes dies fluoris immunditiæ : omnis tangens eam, immundus erit ¹⁴. » Itaque incontaminatos pedes attingere verita, et simul ut celaret quæ pudicæ mulieres patefacere erubescunt, salutem suffurari constituit.

« Et accedens retro tetigit fimbriam vestimenti ejus; et confestim stetit fluxus sanguinis ejus. » O rem admirandam! novum miraculi genus est hoc, quod Dominus ostendit, neque ægrotam tangens, neque verbo morbum expellens, sed misericordiam fide dimetiens; accessit cum fide mulier; **60** et spes illam sua frustrata non est. Quantum bonum est fides, quæ præparat, ut divina gratia in nobis sit efficax, diffidentia vero damnosa. Nam et si purissimæ tunicæ sanctissima fimbria sacra erat, ut quæ Dei carnem contingebat, tamen fides mulieris illius doni conciliatrix fuit. Tetigerunt enim milites vestimenta Domini tempore Passionis, ea sortito tribuentes, sed nihil illos juvit contactus eorum. Sanctus vero Marcus narrationem hanc accuratius exponens : « Sensit, inquit, corpore, quia sanata esset a plaga ¹⁵. » Quid his verbis significat? corporis nimirum afflictationes et morbos quasi verbera quædam, et plagas plerumque intemperatis animis incuti. Hæc autem vera esse facile ostendet oratio nostra; nam et illi qui in quinque Salomonis porticibus curatus est, ita Christus inquit : « Ecce sanus factus es, jam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat ¹⁶. » Et Apostolus iis, qui impura conscientia sancta sumebant : « Ideo, inquit, inter vos multi infirmi, et imbecilles. et dormiunt multi ¹⁷. »

« Et ait Jesus, quis est, qui me tetigit? Negantibus autem omnibus, dixit Petrus, et qui cum illo erant : Præceptor, turbæ te comprimunt, et affligunt, et dicis : Quis me tetigit? » Non latuit eum, qui corda et renes scrutatur ¹⁷, laudabile mulieris furtum, neque tamen id silentio celat. Quid est

vero quod, cum sanaret alios, imperabat ut rem tacitam secum haberent, et nemini dicerent, hic autem rem gestam prædicat gloriose? Maxime convenienter id facit; simul enim ostendit mulieri, eam non fuisse occultam illi, a quo salutem acceperat: et simul ferventem illius fidem iis qui se sequebantur, palam facit. Verum considera mihi discipulos imperfectos. Ille enim interrogabat, quisnam accessit, et me tetigit fide? hi vero tactum sensilem suspicabantur. Quid vero est, quod ait: «Novi virtutem de me exisse?» Num qua diminutio fiebat ejus virtutis dispersitæ in eos qui sanabantur? Apage! quemadmodum enim licet ex una face sexcentas alias accendas, impertito omnibus lumine, manet illa imminuta; ita indeficiens Dei virtus, cum donum valetudinis omnibus largiretur, integra remanebat; vel si mavis, ut scientiæ cum iis qui docentur communicatæ, apud doctores ipsos integræ permanent, **61** ita divina gratia distributa iis qui illam accipiunt, nihil prorsus patitur detrimenti.

«Videns autem mulier quia non latuit, tremens venit, et procidit ante pedes ejus; et ob quam causam tetigerit eum, indicavit coram omni populo, et quemadmodum confestim sanata est.» Illa sane mulier, inquit, exterrita, et timens, ne forte non recte hoc furtum sibi procederet, ad ejus accidit pedes, et proficitur, quod erat occultum: Christus vero dilaudat illius fidem; et filiam illam per fidem adoptatam appellat. Quam beata celebris hæc mulier, quæ et valetudinem citra laborem obtinuerit, et ad Dei cognitionem admissa fuerit, quippe cum Jesu filia vocata sit! Felix vero etiam anima illa, quæ Jesum ut hæc mulier pone sequitur, et ejus laciniam tangit; quippe cum hac historia nos doceat Spiritus, quod, quanto quis Christum per imitationem, quoad homini datum est, fuerit consecutus, et per virtutem propius ad Deum accesserit, limbram adhuc duntaxat tetigit, eo quod nullum habeat fixum modum ac terminum (79) virtus.

«Adhuc illo loquente, venit quidam ad principem synagogæ dicens ei, quia mortua est filia tua: noli vexare illum.» Cum tantum in itinere moræ traxissent, mors adolescentula potita est, et renuntiatur patri puellæ, ne inutilem præceptoris laborem exhibeat; existimabant enim virtutem illis eatenus efficacem esse, quoad anima cum corpore conjuncta esset. Illoc ipsorum et Martha sentire visa ex illis ver-

Πῶς οὖν ἄλλους μὲν θεραπεύων ἐχεμυθεῖν ἀπέστειλε, καὶ ἤκιστα λέγειν τινα, ἐνταῦθα δὲ καὶ θριαμβεῖ· τὸ γεγονός; Ἄϊαν προσηκόντως τοῦτο ποιεῖ· ὁμοῦ τε γὰρ δείκνυσι τῇ γυναικὶ ὡς οὐκ ἔλαθε τὸν τὴν ἴασιν παρεχόμενον, καὶ ἅμα τοῖς ἐπομένοις φανεροῦ τῆς πίστεως αὐτῆς τὸ διὰ πύρον. Ἄλλὰ μοι σκόπει τὸ τῶν μαθητῶν ἀτέλεις. Ὁ μὲν γὰρ ἤρετο; Τίς δὲ προσεγγίσας, καὶ ἀψάμενός μου τῇ πίστει; οἱ δὲ τὴν κατ' αἰσθησιν ἀφήν ὑπετόπαζον. Τί δὲ ἐστι τό· Ἔγνων τὴν δύναμιν ἐξελοῦσαν ἀπ' ἐμοῦ; μήτις ἐλάττωσις ἐν τοῖς θεραπευομένοις ἐγένετο σκιδναμένης αὐτοῦ τῆς δυνάμεως; Ἄπαγε! ὡς περ γὰρ ἀπὸ μιᾶς λαμπάδος, κἀν μυρίας ἄλλας ὑφάψης, αὐτῆ τε μένει ὀλόκληρος, καὶ πάσαις τοῦ φωτισμοῦ μεταδίδωσιν· οὕτως ἡ τοῦ Θεοῦ ἀκάματος δύναμις πᾶσι χορηγοῦσα τῶν λαμάτων τὴν χάριν, ὀλόκληρος ἔσται. Εἰ δὲ βούλει, ὡς περ αἱ ἐπιστημαὶ τοῖς διδασκόμενοις μεταδιδόμεναι παρὰ τοῖς διδασκάλοις ὀλόκληροι μένουσιν, οὕτως ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις μεριζομένη τοῖς δεχομένοις, οὐδ' ἠντιναοῦν ὑφίσταται μείωσιν.

«Ἰδοῦσα δὲ ἡ γυνὴ, ὅτι οὐκ ἔλαθε, τρέμουσα ἤλθε, καὶ προσπεσοῦσα αὐτῷ, δι' ἣν αἰτίαν ἔψατο αὐτοῦ, ἀπήγγειλεν ἐνώπιον παντὸς τοῦ λαοῦ, καὶ ὡς ἰάθη παραχρῆμα.» Ἡ μὲν οὖν, φησὶ, γυνὴ δειλιῶσα, καὶ τρέμουσα, μὴ πως οὐκ εἰς καλὸν ἡ κλοπῆ αὐτῆ γέγονε, προσπεσοῦσα ὁμολογεῖ τὸ ἀπόρρητον· ὁ δὲ καὶ τὴν πίστιν αὐτῆς ἐπαινεῖ, καὶ θυγατέρα καλεῖ οἰκειωθεῖσαν διὰ τῆς πίστεως. Ὡς μακαρία μὲν ἡ αἰδέμιος αὐτῆ γυνὴ, καὶ τῆς ὑγείας ἀμοχθὴ ἀπολαύσασα, καὶ εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ εἰσαχθεῖσα συγγένειαν, ὡς θυγάτηρ κληθεῖσα τοῦ Ἰησοῦ. Μακαρία δὲ καὶ ἡ κατ' ἐκείνην ψυχῆ, ἡ ἐπισθεν ἐπομένη τῷ Ἰησοῦ. καὶ ἀποτόμην τοῦ κρασπέδου αὐτοῦ, διδάσκοντος διὰ τῆς ἱστορίας τοῦ Πνεύματος, ὡς ὅσον τις ἐπίσω βαδίσαι Χριστοῦ διὰ τῆς, ὡς ἐφικτὸν ἀνθρώπῳ, μίμησως, καὶ δι' ἀρετῆς προσεγγίσει Θεῷ, ἐπὶ τοῦ κρασπέδου μόνον ἐψήψατο, διὰ τὸ ἀπειρον τῆς ἀρετῆς καὶ ἀόριστον.

«Ἐτι αὐτοῦ λαλοῦντος, ἔρχεται τις παρὰ τοῦ ἀρχισυναγώγου λέγων αὐτῷ, ὅτι τέθηκεν ἡ θυγάτηρ σου, μὴ σκύλλε τὸν διδάσκαλον.» Τοσαύτης γεγυνομένης κατὰ τὴν ὁδοποιρίαν τριβῆς, ὁ θάνατος ὑπερῆσχυε τῆς μεῖρακος, καὶ ὑπαγγέλλεται τῷ πατρὶ τῆς παιδὸς μὴ παρασχεῖν τῷ διδασκάλῳ κόπον ἀνόνητον· ζῶντο γὰρ μέχρι τότε εἶναι τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ ἐνεργόν, ἕως ἡ ψυχῆ τῷ σώματι σύνεστι. Ταυτὶ καὶ

Francisci Scorsi notæ.

(79) *Fixum modum ac terminum.* Ex celeberrima verissimæque sanctorum omnium voce semper esse in virtute proficiendum, ac procedendum, consistendum nunquam. Ita S. Maximus quo noster frequenter utitur, cent. iii, Oeconom. cap. 15: *Qui virtutis modum infinitum cognoscit, nunquam secundum illum currere desinit.* Et ex doctrina S. Thomæ, 2 2, quæst. 24, art. 2, et theologorum qui docent charitatem, et cum ea omnes alias virtutes in infinitum posse semper augeri; sed vide, sodes, Cornelium a Lapide societ. nostræ optimum sacram Litterarum et copiosum interpretem in illa de

Pau' ad Philipp. iii: *Fratres, ego me non arbitror comprehendisse: unum autem, quæ quidem retro sunt obliviscens, ad ea vero quæ sunt priora extendens meipsum ad destinatum persequor ad bravium supernæ vocationis.* Ubi multa dicta, et exempli veterum Patrum huc scientia colligit; quin et rationem, et causas semper progrediendi in virtute plurimas docet. Hanc doctrinam ex hoc loco, et multis in aliis hominibus Theophanes noster tropologice explicando dicta, factaque Evangelii repetit, et inculcat, ut apprimè utilem, et in usum perfectioris vitæ studiosis traducendam.

Μάρθα φρονεῖν ἐξ ὧν φθέγγεται, φαίνεται· « Κύριε, εἰ ἦς ὧδε, οὐκ ἂν ἀπέθανέ μου ὁ ἀδελφός. » Οὕτω δυσχερὲς ἐδόκει τὸ ἀναδιῶναι νεκρόν. Τί οὖν πρὸς αὐτὸν ὁ Σωτῆρ; « Μὴ φοβοῦ· μόνον πίστευε, καὶ σωθήσεται. » Τάχα τοῦ προγεγονότος σημείου ἔπομιμνήσκει αὐτὸν, ὡς πίστευε μόνον κατορθωθέντος. Ἡ μὲν οὖν νεανίς ἐτεθνήκει, οἱ δὲ περὶ τὴν οἰκίαν, ἔκλαιον, ὡς εἰκόσ, καὶ ἐκόπτοντο, καὶ θροῦς ἦν συμμιγῆς, συνδρομὴ συγγενῶν, κωκυτὸς οἰκετῶν, ὀλολυγμὸς γυναικῶν, οἰμωγὴ ἀνδρῶν, πάντα θρήνων, καὶ δακρῶν ἀνάμυστα. Διὰ τί δὲ τοὺς ἄλλους ἐκβαλὼν τῆς οἰκίας, μόνους εἰσάγει τοὺς γονεῖς τῆς παιδός, καὶ τοὺς τρεῖς μαθητάς; Ἴνα μὴ τις νομίση τῷ θορυβῷ τῶν κοπτομένων γενέσθαι κάτοχον αὐτήν, οὐ μὴν καὶ ἀποθανεῖν. Τοὺς θορυβοῦντας οὖν ἐμβαλὼν, μάρτυρας μόνους εἰσάγει τοῦ θαύματος, πρὸς μὲν τοὺς μαθητάς, τὴν κορωνίδα τῶν φοιτητῶν, πρὸς δὲ τὸ πλῆθος, τοὺς οἰκειοτάτους τῆς μείρακος.

« Ὁ δὲ Τησοῦς εἶπε· Μὴ κλαίετε· οὐ γὰρ ἀπέθανεν, ἀλλὰ καθεύδει. Καὶ κατεγέλων αὐτοῦ εἰδότες, ὅτι ἀπέθανε τὴν μετ' ὀλίγον ἀνάστασις αὐτῆς ἐπιστάμενος, Ἵπνώτετε, φησὶν, οὐκ ἀπέθανεν· ἅμα δεικνύς, ὡς ὕπνος ἐστὶν ὁ παρ' ἡμῶν θρυλλούμενος θάνατος. Ἄπτεται οὖν τῆς χειρὸς τῆς παιδός, καὶ λόγῳ δεσποτικῷ καθάπερ ἐξ ὕπνου διανίστησι· πάλιν εἰς τὴν ζωὴν τὸ χοράσιον. Ἄπτεται δὲ τῆς παιδός, δεικνύς, ὡς ἡ θεία καὶ ἀχραντο; αὐτοῦ σὰρξ ἐξ αὐτῆς δημιουργηθεῖσα ἐνώσσε; τῶν τῆς θεότητος αὐχημάτων μετέλαβε, ζωῆς γενοῦσα παρεκτικῆ. Τὰ μὲν οὖν τῆς ἱστορίας ὧδε τετέλεσται, φέρε δὴ καὶ τὰ τούτων δηλούμενα κατοπτεισόμεν. Ἡ τῆς ἱστορίας τῆς διπλῆς ταύτης ἀφήγησις, τῆς Συναγωγῆς ἦν, καὶ τῆς ἐξ ἔθνῶν Ἑκκλησίας προτύπωσις. Προηγούμενος μὲν γὰρ εἰς τὴν θυγατέρα τοῦ ἀρχισυναιγῶγου ἦλθεν ὁ Κύριος, ἐνηργήθη δὲ κατὰ πάροδον τῆς αἰμορροῦσης ἡ Ἰασις, δεικνύντος οἶμαι, τοῦ πράγματος, ὅτι κυρίως μὲν, οὐχὶ τοῖς ἔθνεσιν ὑπεδήμησεν, ἀλλὰ τῷ Ἰσραὴλ, ὡς ἐκεῖνός φησιν· « Οὐκ ἀπεστάλην, εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα, τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ· τοῦ δὲ Ἰσραὴλ ἀπιστήσαντος, ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσι γίνεται ἀκολουθήσασι τῷ κηρύγματι, καὶ τῆς εὐαγγελικῆς φωνῆς, καὶ διδασκαλίας ἀψαμένους, ὡς ἱματίων δεσποτικῶν· καὶ οὕτω στάσις γέγονε τῆς ρόδου ἀμαρτίας, καὶ φοινικῆς, τῆς δι' αἱμάτων χύσεως παρασκευαζούσης τοὺς ἀνθρώπους λατρεύειν τοῖς δαίμοσι. Κάκεινο δὲ δήπου τῇ θεωρίᾳ ἀκόλουθον, τὸ πάντα καταναλῶσαι τοῖς λατροῖς, καὶ μηδὲν ὠφελῆθῆναι τὴν πάσχουσαν. Ἐπειδὴ καὶ τῇ νόσῳ τῆς ἀσεβείας κερρατημένη τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις, πᾶσαν τὴν ἐνούσαν αὐτῇ φυσικῶς δύναμιν ἐν τοῖς τοῦ κόσμου σοφοῖς ἀναλώσασα, ἤκιστα τῆς δεισιδαιμονίας ἀπέπληκτο. Ἴσον δὲ καὶ τὸν χρό-

A bis: « Domine si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus ¹⁸. » Ita difficile putabat, mortuum reviviscere. Quid ergo illi Salvator? « Noli timere; crede tantum, et salvus erit. » Fortassis eum de miraculo prius edito admonet, quippe quod fuerat sola fide perfectum. Et puella quidem defuncta erat: domestici vero, ut par erat, flebant, atque plangebant; eratque confusus rumor, propinquorum concursus, famulorum ejulatus, ululatus mulierum, fletus virorum, omnia plena lamentorum et lacrymarum. Qua vero de causa crateris domo exclusis, solos puellæ parentes, et tres discipulos intromittit? ne quis opinaretur puellam ex illo tumultu plangentium stupore correptam esse, non vero defunctam. Illis igitur, qui tumultuabantur, ejectionis, discipulorum **62** omnium loco eos modo qui apices erant admittit; pro multitudine vero eos qui puellam proxime contingebant.

Jesus autem dixit: « Nolite flere, non est enim mortua puella, sed dormit; et deridebant eum scientes, quod mortua esset. » Cum sciret puellam paulo post a morte excitandam, Somnum capit, inquit; non mortua est, simulque ostendit somnum esse, quam vulgo vocitamus mortem. Puellæ igitur manum tangit, et dominante verbo, veluti e somno suscitatur, et reducit ad vitam. Tangit autem puellam, ut ostendat divinam et incorruptam carnem suam ex ipsa unione ita compactam, ut divinitatis participaret gloriam, et impertendæ vitæ (80) vim obtinuerit. Atque hunc historia exitum habuit. Agenesis nunc, quæ his significatur, consideremus. Duplicis hujusce narratio historiae, Synagogæ, et Ecclesiæ ex gentibus congregatæ adumbratio fuit. Nam Dominus præcipue venit ad filiam principis Synagogæ, mulieris vero sanguinis fluxione laborantis obiter est effecta curatio; quo facto, opinor, ostenditur, illum non ethnicorum, sed populi præcipue Israelitici gratia in mundum venisse, ut ipse dixit: « Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel ¹⁹. » Quoniam vero populus Israeliticus infidelis fuit, ethnicis salus obvenit, qui prædicationem assectati sunt, et doctrinam evangelicam tanquam Domini vestimenta apprehenderunt: atque ita evenit, ut sanguinari peccati sisteretur fluxus, per quod utique dæmonibus cultum effusione sanguinis homines exhibebant. Illud etiam allegoriæ congruit, quod ægrota mulier illa rem omnem in medicos erogavit, et nihil inde evolutum perceperat. Quandoquidem etiam hominum genus impietatis morbo detentum, cum omnem naturæ existentem in eo facultatem in hujus mundi sapientes impendisset, nequaquam fuerat a falsa deorum religione liberata. Ad hoc

¹⁸ Joan. xi, 21. ¹⁹ Matth. xv, 14.

Francisci Scorsi notæ.

(80) *Et impertendæ vitæ.* Ex communi doctrina theologorum, et S. doctoris p. iii, quæst. 13, art. 2, et quæst. 43, art. 2, qui docent humanitatem Christi, ut instrumentum conjunctum divinitatis physice attigisse effectum miraculorum omnium.

Tangit, inquit Cyrillus relatus a Cornelio nostro, ut ostendat efficax esse suum corpus ad humanam salutem; sicut enim ferrum igni adnotum facit opus ignis, et paleas ignit, sic caro verbo unita vivificat.

considerantes æquale tempus vitæ puellæ, et morbi A mulieris, utrumque duodenis dimensum annis, non aberrare, et inconsequens aliquid a proposito videtur dicere. Nam quandiu Synagoga vixit, tandiu ethnicorum multitudo peccati morbo occupata fuit; postea vero quam illa in Emanuelem est debacchata, et per infidelitatem mortua, hæc fuit a morbo **63** liberata. Sed et annorum numerus indicat quæ ad sensus et tempus attinent, quibus in humana natura impietatis morbus invaluit: tempus enim septenarium est (81) sensus vero quinquarius. Quod vero post restitutam immundæ mulieri valetudinem defuncta puella a mortuis restituitur, ne hoc quidem ab exquisita allegoria est alienum. Nam « Reliquiæ salvæ fient ¹⁰, » juxta Apostolum, « cum ingressa fuerit gentium plenitudo ¹¹. » B Sed quid abeo ad vocationem ethnicorum et reliquias Israelis? et externa circumspiciens me ipsum non video hac narratione descriptum? Ades dum in historia tanquam in speculo figamus mentis obtutum, ut unusquisque nostrum miseram animæ suæ conditionem animadvertat. Eadem enim anima et mulier sanguinis profluvio laborans, et puella est: mulier quidem sanguine fluens, quia facultatem sibi datam ad gignendos piorum sermonum, et honorum operum fructus, in fluentem passionum materiam male derivavit, et exilem virtutumque sterilem reddidit, et solam peccati concepit impuritatem: eadem porro anima puella est propter virginitatem, et castimoniam, et propter similitudinem, quam habet cum perfecto bono, cum sit incorruptis idonea nuptiis, et apta spiritualis Sponsi connubio. Hæc ad malum conversa ægra decumbat in corporis domo, peccatorum morbo febrique conflictata: ingravescente sedenim malo vita, quæ per virtutem ducitur, privata est. Quænam igitur salutis spes? Lugeat animus tanquam puellæ pater: doleat et sensus tanquam animi contubernalis, ut animarum medicus eam lapsu restituat, et ob id gaudebunt angelorum exercitus: « Gaudium enim est in cælo super uno peccatore pœnitentiam agente ¹², » et converso ad Deum, cui debetur omnis gloria, honor et veneratio in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XI.

De ægisperito interrogante Dominum, et de eo qui incidit in latrones.

Non tantopere squalens, et aspera, et arefacta terra cælestem appetit imbrem, quantum ego ora vestra **64** videre cupiebam, o Deo acceptissima concio. Quando vero hic apud vos fui, non tantopere ardorem sensi: quod enim præ manibus, et in oculis situm est, segnius desiderium movet. Cum vero disjunctus eram a vobis, agnovi amorem violentum esse tyrannum, ut proxime ad veritatem

¹⁰ Isa. X, 22; Rom. 11, 27. ¹¹ Rom. 11, 25. ¹² Luc. xv, 10.

Francisci Scorsi notæ.

(81) *Tempus enim septenarium 1.* Vide dicta homilia prima, not. 17, et infra hom. 40.

νον ὁρῶν τε τῆς τοῦ κορασίου ζωῆς, καὶ τῆς νόσου τῆς γυναικὸς, εἰς ἐνιαυτοὺς μετρούμενον δύο καὶ δέκα, οὐ ξενιζόμεθα πρὸς τὸ ἀκόλουθον βλέποντες. Καθ' ὅσον γὰρ χρόνον ἡ συνζωγὴ ἔζη, ἡ τῶν ἐθνῶν Ἐκκλησία τῇ νόσῳ τῆς ἀμαρτίας συνείχετο· ἐκείνης πεπαρωνηκυίας πρὸς τὸν Ἐμμανουήλ, καὶ ἀποθανούσης τῇ ἀπιστίᾳ, αὐτῆ τοῦ νοσήματος λέλυται. Ἄλλὰ καὶ ὁ τῶν ἐθνῶν ἀριθμὸς τῶν περὶ αἰσθήσεως ἔστι, καὶ χρόνος δηλωτικὸς, ἐν οἷς κατεκράτει τῆς φύσεως τῆς ἀσεβείας τὸ νόσημα· ἑβδομαδικὸς γὰρ ὁ χρόνος, πενταδικὴ δὲ ἡ αἰσθησις· εἰ δὲ καὶ μετὰ τῆς ἀκαθάρτου τὴν θεραπείαν ἡ τεθνηκυῖα ἐγείρεται, οὐδὲ τοῦτο τῇ θεωρίᾳ τῶν ἐξητασμένων ἔστιν ἀνακόλουθον· « Καὶ τὸ κατάλειμμα σωθήσεται, » κατὰ τὸν Ἀπόστολον, « εἰσελθόντος τοῦ πληρώματος τῶν ἐθνῶν. » Ἄλλὰ τί πρὸς κλήσιν ἐθνῶν, καὶ Ἰσραηλιτικὸν βαδίζω κατάλειμμα; καὶ τὰ ἐξω περισκοπῶν, ἐμαυτὸν οὐχ ὁρῶ τῷ διηγήματι ζωγραφούμενον; Δεῦρο δὲ, ὡς ἐν κατόπτρῳ, τῇ ἱστορίᾳ ἐναυτελισωμεν, ἵνα εὖρωμεν ἕκαστος τὴν τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς ἀθλιότητα· ἡ αὐτὴ γὰρ ψυχὴ, καὶ αἰμοβόρος, καὶ κόρη ἐστίν. Ὡς μὲν αἰμοβόρος, ὅτι τὴν δοῦεῖσαν αὐτῇ δύναμιν εἰς γενέσιν λέγων εὐσεβῶν, καὶ πράξεων ἀγαθῶν εἰς τὴν ρούθῃ τῶν παθῶν ὕλην κακῶς ὑποσύρασα, καὶ ἄγονον ἀρετῆς ποιήσασα, καὶ ἐξίτηλον μόνην τὴν τῆς ἀμαρτίας ἀκαθαρσίαν ἐκυφόρησε· κόρη δὲ ἡ αὐτὴ ψυχὴ διὰ τὴν παρθενίαν, καὶ καθαρότητα, καὶ τὴν πρὸς τὸ ἀκήρατον ἀγαθὸν ὁμοιότητα, τελεία οὖσα πρὸς τὸν ἀχραντον γάμον, καὶ τὴν τοῦ νοητοῦ νομοῦ συναρτίαν. Αὕτη τῇ πρὸς κακίαν παρατροπῇ κληνῆρης ἐγεγόνει ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ σώματος τῆ τῶν ἀμαρτωλῶν ἀβρώστει πυρέττουσα· κατακρατήσαντος δὲ τοῦ κακοῦ, τῆς κατ' ἀρετὴν ζωῆς ἀπεστέρηται. Τίς οὖν ἐστὶ σωτηρίας ἐλπίς; Θρηνητέω ὁ νοῦς, ὡς ὁ τῆς κόρης πατήρ· συναγείτω ἡ αἰσθησις οἷα σύνοικος τοῦ νοῦς, ἵνα ὁ τῶν ψυχῶν ἱατρὸς ἀναστήσῃ ταύτην τοῦ πτώματος, καὶ χρησθῶσιν ἐπὶ τοῦτω αἰοῦράναι στραταίαι. « Χαρὰ γὰρ γίνεται ἐν οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἀμαρτωλῷ μετανοοῦντι, καὶ ἐπιστρέφοντι εἰς Θεόν· ὅτι πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMILIA IA.

Περὶ τοῦ ἐρωτήσαντος τὸν Κύριον νομικοῦ, καὶ περὶ τοῦ ἐμπροσθέντος εἰς τοὺς ληστὰς.

Οὐ τοσοῦτον αἰχμῶδης γῆ, καὶ κραναῆ, καὶ κατάξηρος τῶν οὐρανίων θυμῶν ἐφίεται, ὅπως ἐγγλήχμην αὐτὸς τὰς ὑμέτερας ὕψεις ἰδεῖν, θεοφιλέστατε σύλλογε. Ἦνίκα γοῦν παρήμην ἐνταυθοῖ μεθ' ὑμῶν, οὐ τοσοῦτον ἠσθανόμην τοῦ πόθου. Τὸ γὰρ πρόχειρον, καὶ βλέπόμενον ἀργὸν εἰς ἐπιθυμίαν· δηνίκα δὲ κεχώρισμαι ἀφ' ὑμῶν, ἔργων τὸν πόθον τὸν βλαίον τύραννον, ὡς ἐγγὺς ἀληθείας εἶναι τὸ τοῖς ἐξω λε-

γόμενον, γηράσκειν τοὺς ποθοῦντας τῷ χωρισμῷ. Ἀλλ' ἐπέπερ ἡμᾶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ μητρό-θεος Δέσποινα εἰς ἓν αὐθις συνήγαγε, καὶ προσκυνῆσαι ἤξιώσε τὸ ἀχειρότευκτον αὐτῆς ἀπεικόνισμα, καὶ δείκνυσαι πατέρα ἐπὶ τέκνοις ἐπευφραϊνόμενον, φέρε τὰς τῆς ἀπουσίας ρυτίδας ἀποβαλόντες τῆς συνήθους διδασκαλίας ἀψώμεθα.

« Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ νομικός τις προσῆλθε τῷ Ἰησοῦ πειράζων αὐτὸν, καὶ λέγων· Διδάσκαλε, τί ποιήσας ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω; » Ἔστο μὲν ὁ φένας οὗτος· νομικός τῆ πεπλασμένη πείσῃ ὑπεροπεῦσαι τὸν Κύριον νομίζων, καινήν τινα διδασκαλίαν παρ' αὐτοῦ μνηθῆναι τοῦ νόμου ἀντίθετον, ὡς ἂν λαθῆς εὐλόγου δραξάμενος κινήσῃ γλῶσσα κατήγορον. Διὸ καὶ πρόσειε· σχήματι, καὶ λόγῳ σεμνῷ, γκῶμῃ δὲ διαστρόφῳ, καὶ οὐκ ὀρθῇ ἐγκυκλίως διαλεγόμενος, καὶ προφητικῶς εἰπεῖν, τροχίαν ἰδὲν πορευόμενος· ἡμδροτε μὲν τοῦ ἐγγχειρήματος, καὶ συνελήφθη ἐν τῇ παγίδι, ἣ ἐκρυψεν. Ὁ γὰρ δρασσαόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν, καὶ τοῦτον δὴ ταῖς ἐντολαῖς ἐν αἰς ἐτόμπαζεν, ἀλίσκει σοφῶς. Ὁ μὲν γὰρ ἤρετο· « Διδάσκαλε, τί ποιήσας κληρονομήσω τὴν αἰώνιον ζωὴν. » Ὁ δὲ δείκνυσιν αὐτὸν καίτοι Γραμματέα ὄντα μὴ ἐπίστασθαι τοῦ νόμου τὸ βούλημα. Οἱ; γὰρ ὅστις ἦν ὁ πλησίον ἠγνόει, τῆς ἀκριβοῦς τοῦ νόμου παιδείας· ἐνδεῶς ἔχων δείκνυται. Τρία οὖν ὁ εἰς τῆς Τριάδος ἐνταυθοῖ κατορθοῖ, ἐκφεύγει τοῦ πειράζοντος· τὰς λαθῆς, ἀποκνεῖ τοῦ Γραμματέως τὸ ἐκ τῆς οἰήσεως φύσημα, δεικνύς αὐτὸν τῆς μαθήσεως, τῶν ἐντολῶν ἐνδεῶς, ὑποσπείρει λεληθότως ἐν τῇ παραβολῇ τὸ τῆς οἰκονομίας μυστήριον. Ὡς ἂν δὲ ὁ λόγος ἡμῖν εὐληπτότερος· ἔσται κατ' ἔπος ἀνεχνεύσωμεν τὰ ῥητά.

Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· « Ἐν τῷ νόμῳ τί γέγραπται; πῶς ἀναγινώσκεις; » Ἔθος τῷ Σωτῆρι διὰ τῆς ἀντερωτήσεως πείθειν ὡς τὰ πολλὰ τοὺς πειράζοντας. Τοῦτο ποιεῖ τοῖς τὸ ἀμφίερημον ἐρωτήσασιν πρόβλημα, εἰ ἔξεστι δοῦναι κῆρσον Καίσαρι, καὶ τοῖς μεθ' ὁμοίας γνώμης εἰποῦσιν αὐτῷ· « Ἐν ποῖς

⁸² Luc. i, 25-35. ⁸³ Psal. x, 9. ⁸⁴ Job. v, 13. ⁸⁵ Matth. xxii, 17.

Francisci Scorsi notæ.

(82) *Ab externis scriptoribus.* Theocritum significat Bucolicorum carminum principis Siculi Syracusani, qui Idyll. xii.

Ἦλυθες, ὦ φίλε κοῦρος, τρίτῃ σὺν νυκτὶ ἐν αἴῳ Ἦλυθες· οἱ δὲ ποθοῦντες ἐν ἡματι γηράσκουσιν.

Venisti, chare puer, post ternam jam noctem et au-
[roram;
Venisti, qui vero desiderio conficiuntur uno die
[senescunt.

Quod dictum protulit etiam Julianus Apostata, Epist. ad Libanium Sophistam, exostulans eum eo quod cunctatus esset orationem mittere, quam petierat. Ejus verba sunt; Ἀλλὰ καὶ τούτων με τῶν τριῶν ἡμερῶν ἴσθι συντρέψας· ἐπερ ἀληθῆ φησιν ὁ Σικελιωτῆς ποιητῆς ἐν ἡματι φάσκων τοῦ ποθοῦντας γηράσκειν· εἰ δὲ ταῦτα ἔστιν ὡπερ οὖν ἐστὶ τὸ γῆρας ἡμῖν ἐτριπλασιαστας. Sed et me scito tribus his diebus valde abs te consumptum esse; siquidem

A accedat, quod ab externis scriptoribus (82) dicitur: desiderantes rei absentia consensescere. Sed quoniam nos Spiritus sanctus, et Domina nostra Deiparens rursus in unum adduxit locum, et voluit ut iterum imaginem suam non manufactam (83) veneremur, et patrem filiis lætantem facit, age jam rugas absentia causa contractas remittentes, consuetum attingamus sermonem ⁸⁴:

« In illo tempore quidam legisperitus accessit ad Jesum tentans eum, et dicens: Magister quid faciendo vitam æternam possidebo? » Putabat sane vafer iste leguleius Dominum ficta interrogatione se decepturum, et nova aliqua doctrina legi contraria se imbuendum ab eo, ut justa aliqua causa arrepta criminosa linguam exereret. Unde et oris habitu, et oratione composita ad gravitatem accedit; animo vero versuto, pravoque oblique sermonem insinuans, et uti cum Propheta loquar ⁸⁵, in circuitu ambulans; sed conatus eum frustratus est suus et in laqueum quem absconderat, ipse se induit. Qui enim comprehendit sapientes in astutia eorum ⁸⁶, et hunc etiam iis ipsis, quibus se jactabat præceptis, sapientes cepit. Ille quippe interrogavit. « Magister, quid faciendo vitam æternam possidebo? » Illic vero ostendit eum, scriba cum esset, sensum tamen legis ignorare. Quatenus enim quisnam esset censendus proximus ignorabat, perfecta legis cognitione adhuc carere se ostendit. Tria igitur ille, qui unus e Trinitate (84), hic recte facit, captionis tentatoris effugit, tumorem superbiae, qui erat in scriba, comprimit, ostendens illum adhuc indigum doctrinae præceptorum, et in parabola dispensationis divinae mysterium sensim insinuat. Ut autem sermo noster facilius captus fiat, singulatim dicta pervestigabimus.

Dicit illi Jesus: « In lege quid scriptum est? quomodo legis? » Mos erat Domino tentantes, plerumque alia ex adverso proposita interrogatione convincere. Hoc cum illis fecit, qui ancipitem proposuerant ⁸⁵ quæstionem, utrum liceret census dare Cæsari, annon ⁸⁶; et simili quoque animo

D vere ait poeta Siculus, uno die amantes consensescere. Quod si ita est, ut certe est, senectulem jam nobis, vir egregie, triplicasti.

(83) *Non manufactam.* Quæ dicenda essent de hac imagine et de toto hoc exordio habes tractata a nobis in Proœmiis ii et iii, quæ relege; neque enim sunt eadem huc regerenda.

(84) *Qui unus e Trinitate.* Describit Christum, cujus persona una est ex tribus divinis personis, et ludit in ἀντιθέσει trium, et unius. Sed et S. Maximus libello *De duabus naturis Christi*, qui exstat tom. V *Biblioth. Margar.* ita eundem Christum describit: *Quemadmodum, inquit, in S. Trinitate unam essentiam ita profitemur ut tres personas non commisceamus, et confundamus, et ita tres personas, ut unam essentiam non dividamus: sic in uno S. Trinitatis unam personam, non in duarum ejus naturarum confusione dicimus, nec duas naturas in unius personæ divisione.* Et eodem modo sæpe.

percontantium ipsum : « In qua potestate hæc facis ⁸⁷ ? » Contraria interrogatione linguam occlusit : sed quid sibi vult triplex hæc in legis præcepto distinctio? ait enim : « Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo , et ex omnibus viribus tuis , et ex tota mente tua. » Fortassis integram hominis constitutionem hic sermo declarat. In his enim tribus perfecta cernitur anima. De quo sane informatam quamdam opinionem habuit externa philosophia, non tamen dilucide (85) rem dispexit. Cum enim prius de germinatione plantarum, deinde de animalium generatione , et postea de hominis productione disserat, in tribus his differentiis vim omnem animæ vitam præbentis inesse philosophatur. Viventium enim corporum alia quidem sensus expertia sunt; alia vero quæ sensu gubernantur, ratione carent. Perfecta vero vita, quæ existit in corpore, hominis est, quæ plantarum ritu nutritur, et aliarum animantium modo sentit, et rationis est particeps. Sicut etiam ab Apostolo hæc discimus, qui in ea quæ ad Ephesios (86) est, Epistola, perfectam gratiam conservari exoptat et corporis et spiritus. Et hoc etiam loco eadem in præcepto differentia significatur; quod enim corpore concretum est magis, cor, sentiendi facultatem, vires : sublimiorem intellectualemque naturam , mentem appellat. Huic autem divino præcepto cohæret in proximum charitas. Qui enim diligit Deum, omnino scilicet et hominem ipsius imaginem diligit : qui vero imaginem diligit, multo magis prototypum diligit. Quod vero modo proximum diligere oporteat, præceptum sane sic definit : « Ut te ipsum. » At vero evangelicus sermo in hoc perfectam constituit charitatem, « ut animam suam ponat quis pro amicis suis; » quid vero ad legisperitum Dominus? Hoc fac; et vires : per extensivam significationem (87)

⁸⁷ Matth. xxi, 23.

Francisci Scorsi notæ.

(85) *Non tamen dilucide.* Hoc ideo fortassis additum a Theophane, quod de anima humana discrepantes et absurdæ opiniones fuere multorum veterum philosophorum, ut intelligere licet ex libro i Arist. *De anima*, et ex lib. i *Tuscul. Quæst. M.* Tullii; maxime vero quod attinet ad immortalitatem, verum est quod auctor hic dicit non dilucide externam philosophiam eam cognovisse; nam Pythagoras monstruosam illam et pervulgatam tñν μετεμψύχωσιν commentus est; Plato aliquid de ea opinatus; Aristoteles non tam aperte eam confessus.

(86) *Ad Ephesios.* Ita scriptum reperi in uno exemplari (unum autem hujus homiliæ in cod. G. habui; nec alterum exstat in V. Ubi ea magna diligentia perquisita, nec inventa. Quod contigit mihi in hac solum homilia; cæterarum enim plura habui exempla, et minimum duo) igitur ut scriptum reperi, edidi, *ad Ephesios*. Hæc tamen Apostoli doctrina, qua utitur auctor, in Epist. ad Ephesios expressa non est; sed in prima quidem ad Thessalonicenses ita D. Paulus ait cap. v, sub finem : Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης ἀγαπάσαι ὑμᾶς ὁμοτλεῖς, καὶ ἑνώκληρον ὑμῶν τὸ πνεῦμα, καὶ ἡ ψυχὴ, καὶ τὸ σῶμα ἀμέμπτως ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τηρηθεῖν. Græca edidi quia et in his magis apparet distinctio trium partium animæ, de qua

A εξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; διὰ τῆς ἀντερωτήσεως φημῶσας αὐτοῦς· ἀλλὰ τίς ἡ τρίτη αὐτῆ διαίρεσις τῆς νομικῆς ἐντολῆς; λέγει γάρ· « Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου, ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου. Τάχα τὴν ὅλην τοῦ ἀνθρώπου σύστασιν ὁ λόγος ἐδίδαξεν. Ἐν τοῖς τρισὶ γὰρ τούτοις ὁρᾶται ἡ τελεία ψυχὴ. Καὶ τοῦτο ἐφαντάσθη καὶ ἐξωθεν φιλοσοφία, οὐ μὴν τηλαυγῶς κατενόησεν. Οἷς γὰρ πρότερον τῶν φυτῶν λέγει τὴν βλάστησιν, εἶτα τῶν ἀλόγων ζῶων τὴν γένεσιν, καὶ μετὰ ταῦτα τὴν τοῦ ἀνθρώπου παραγωγὴν, τὴν ἐν τρισὶ διαφοραῖς τῆς ζωτικῆς ψυχῆς δύναμιν φιλοσοφεῖ. Τῶν γὰρ ζῶντων σωμάτων τὰ μὲν αἰσθήσεως ἀμοιρεῖ, τὰ δὲ αἰσθήσεως οἰκονομούμενα τοῦ λόγου ἐστέρηται· ἡ δὲ τελεία ἐν σώματι ζωὴ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐστὶ, καὶ τρεφομένη ὡς τὰ φυτὰ, καὶ ὡς τ' ἄλλα τῶν ζῶων αἰσθανομένη, καὶ λόγου μετέχουσα· καθὼς καὶ παρὰ τοῦ Ἀποστόλου ταυτὶ μεμαθήκαμεν, ἐν οἷς τοῖς Ἐφεσίοις τὴν ὀλοτελῆ χάριν ἐπεύχεται φυλαχθῆναι τοῦ σώματος, καὶ τῆς ψυχῆς, καὶ τοῦ πνεύματος. Καὶ ἐνταῦθα οὖν ἡ ἐντολὴ τὴν αὐτὴν ἐρμηνεύει διαφορὰν· τὴν μὲν σωματικωτέραν κατέστασιν καρδίαν εἰπούσα, ἰσχύον δὲ τὴν αἰσθῆσιν, διάνοιαν δὲ τὴν ὑψηλωτέραν φύσιν καὶ νοεράν. Ταύτης δὲ τῆς ἱερᾶς ἐντολῆς ἀκόλουθος, ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη. Ὁ γὰρ τὸν Θεὸν ἀγαπῶν πάντως δῆπου καὶ τὴν αὐτοῦ ἀγαπήσει εἰκόνα τὸν ἀνθρώπων. Ὁ δὲ ἀγαπῶν τὴν εἰκόνα, κατὰ πολὺ πρῶτότυπον. Πῶς δὲ τὸν πλησίον δεῖ ἀγαπᾶν; Ἡ μὲν ἐντολὴ, « Οὕτω, φησὶν, ὡς ἑαυτόν. » Ἦγε μὴ εὐαγγελικῆ φωνῆ ἐν τούτῳ τὴν τελείαν ἀγάπην ὀρίζεται, ἐν τῷ « τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θεῖναι ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ. » Τί οὖν πρὸς τὸν Γραμματέα ὁ Κύριος; Τοῦτο ποιεῖ, καὶ ζῆσθ· διὰ τῆς παρατατικῆς σημασίας τὴν ἀδιόριστον ἔκτασιν τῆς εἰς Θεὸν, καὶ τὸν πλησίον ἀγάπης δηλῶν. Ὁ μὲν οὖν ἐξ ἀμδλυτέ-

Theophanes hoc loco; et in Latina etiam versione idem cernitur; habet enim : *Ipsæ autem Deus pacis sanctificet vos per omnia : ut integer spiritus vester, et anima, et corpus sine querela in adventum Domini nostri Jesu Christi servetur.* Itaque dubium mihi non est ad hunc locum spectare Theophanem. Cæterum scripturam illam *ad Ephesios*, esse vel scriptoris erratum, vel auctoris μνημονικὸν ἀμάρτημα.

(87) *Per extensivam significationem.* Græca sunt διὰ τῆς παρατατικῆς σημασίας. Παράτασις est extensio. Porro παρατατικὸν, inde ductum, significat id quod extendendi vim habet. Qua voce utuntur grammatici ad significandum tempus, quod Latini imperfectum dicunt; quoniam eo denotatur extensum tempus in rem, quæ agebatur nondum perfectam. Eustathius in expositione tertii et quarti versus Iliad. a.

Πολλὰς δ' ἰσθίμους ψυχὰς αἰθὶ προΐαψεν
Ἠρώων αὐτοῦς δὲ ἐλώρια τεύχε κύνεσσιν.

Ἐπὶ μὲν ψυχῶν ἀπελεύσεως τὸ προΐαψεν, εἶπεν, τὸ ταχὺ τοῦ θανάτου ἐμφαίνων. Ἐπὶ δὲ τοῦ σπαραγμοῦ τῶν κειμένων, τεύχεν, εἶπεν, ὡς τοῦ πράγματος παράτασιν τινα ἔχοντος. Νοιάτ igitur hoc loco Eustathius Homerum cum de animis virorum qui interfecti sunt in bello Trojano loqueretur, usum esse

ρα; διανοίας ἐκείνου εἶναι πλησίον ἤτοτο τὸν διὰ τῶν αὐτῶν ἐπιτηδεύματων αὐτοῦ πλησιάζοντα. Κάντευθεν βουλόμεινο; ἐαυτὸν δικασοῦν, « Τίς ἐστὶ μου πλησίον; » φιλοπευστεῖ, τάχα κομπολογῶν, Τίς οὕτω νομοφύλαξ ἔδει, καὶ τῶν ἐντολῶν τηρητῆς ὡς ἐγὼ, ἵνα πλησίον μου γένηται; Ὁ δὲ Κύριος ἀφίει ἐλέγχειν αὐτὸν φανερωῶς, ὡς ἀγνώτα τοῦ νόμου, εὐφυῶς ὑποπλήττει, καὶ κατονεῖβει πλαγίως, καὶ δεικνυσι διὰ τῆς παραβολῆς, ὡς ἐκαίνδ; ἐστε πλησίον ὁ τοῦ ἐλέους θεόμενος, μονουοχι λέγων. Σὺ μὲν ὑψηλὴν ἔφρον ἄναπτῶν ἐφ' οἷ; δοκεῖς τὸν νόμον τηρεῖν, μόνου ἡγῆ πλησίον τὸν δι' ἀρετῆς ἀγχοῦ σοι γενόμενον· ἐγὼ δὲ θεὸς ἴν ἀληθοῦς τόπον οὕτω μακρυνθέντα δι' ἁμαρτίας τὸν ἄνθρωπον, ἐπειδὴ ἐλέους εἶδον ἐπιδοόμενον, πλησίον ἐγενόμην, καὶ τὸν τραυματίαν διέσωσα. Ἄλλ' οὗτος μὲν ὁ νοῦς δι' ἄν τὴν παραβολὴν συντεθεικέναι δοκεῖ· πλὴν καὶ αὐτῶν τῶν ῥημάτων ἀκούσωμεν.

hominem per peccatum a me tam longe remotum, ubi misericordiae indigentem vidi, proxime accessi et saucium sospitavi. Atque haec quidem mens compositae parabolae esse videtur. Verumtamen et ipsa verba audiamus :

« Ἄνθρωπός τις κατέβαιεν ἀπὸ Ἰερουσαλήμ εἰς Ἰεριχὸν, καὶ ἀησταῖς περιέπεσεν, οἷ καὶ ἐκδύσαντες αὐτὸν, καὶ πληγὰς ἐπιθέντας ἀπῆλθον ἑάσαντες αὐτὸν ἡμιθανῆ τυγχάνοντα. » Ἄθρει πῶς ἐναργῶς ὁ λόγος ὑπεζωγράφησε τὴν πῶσιν, ἦν δὴ πεπόνθαμεν ἀπὸ τῆς ἄνω Ἰερουσαλήμ εἰς τὴν χαμαλὴν καὶ κίλιην γῆν ὀλισθήσαντες. Ἰεριχὸν γὰρ *χαμαλὴ*. καὶ *κατάβασις* ἐρμηνεύεται· εἰς ἦν καταβά; τοῦ ἡμετέρου γένους ὁ ἀρχηγός, καὶ τὴν στολὴν τῆς ἀφθαρσίας διὰ παρακοῆς ἐκδυθεῖς, καὶ πολλὰς δεξάμενος· τὰς ἐκ δαιμόνων πληγὰς, στιγματίας ὄλος ἐγένετο. Βούλει μαθεῖν τὰς ἐπενεχθεῖσας ἡμῖν πληγὰς μετὰ τὴν παράδασιν; ἐνόησον τὸ οὐτιδανὸν τῆς φύσεως, ἣ συγκεκλήρωται, ὅθεν τε ἀρχεται, καὶ εἰς ὅ τι φέρεται τέλος· τὸ τῆς ζωῆς βραχὺ καὶ ὠκύμορον, τὸν συνεζευγμένον τῇ σαρκὶ ῥύπον, τὸ τῆς φύσεως πενιχρὸν, τὰς λύπας, τὰ πλῆθη, τὰς συμφορας, τὰς πολυτρόπους τῶν νοσημάτων ἰδέας, τὰς μυρίας τῶν παθημάτων κήρας, τὰς ἐκ τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς ἐπιθυμίας; πηγαζούσας; κακίας, τὴν ὀργὴν, τὸν φόβον, τὸ μῖσος, τὸ καλ' ὑπερφανίαν πάθος, τὸν ἀκίλαστον λογισμὸν, τὴν τῆς πλεονεξίας τυραννίδα. Ἐν τοῦτοις τοῖς τραύμασι γεγωνὸς ὁ δεῖλαιος ἄνθρωπος, ἡμιθανὴς καταλείπεται. Πάνου δὲ προσφύς τὸ ῥῆμα τῷ πράγματι· ἐπειδὴ γὰρ τὸ μὲν βαρῦ

A non esse cum tempore defluendam, sed in perpetuum extendendam in Deum et proximum charitatem. Illic vero propter mentis hebetudinem illum putabat proximum, qui studiorum similitudine ad se propius accederet. Unde volens se justum facere, percunctatur : « Quis est meus proximus? » fortassis ita **66** se gloriae jactans : « Quis hic tam diligens legis custos, et praeceptorum observator, quam ego, ut esse mihi proximus queat? Dominus autem praetermittens interim eum aperte ostendere legis ignarum, dexteritate quadam et ambage verborum reprehendit et exprobrat; et per parabolam indicat, eum proximum esse, qui egeat misericordia; ita propemodum dicens : Tu quidem altum contrahens supercilium, propterea

B quod legem servare tibi videaris, solum cum proximum arbitraris, qui ad te proxime per virtutem accedit. Sed enim ego Deus verus cum essem,

ubi misericordiae indigentem vidi, proxime accessi et saucium sospitavi. Atque haec quidem mens compositae parabolae esse videtur. Verumtamen et ipsa verba audiamus :

« Homo quidam descendebat ab Jerusalem in Jericho, et incidit in latrones; qui etiam despoliaverunt eum et plagis impositis abierunt, semivivo relicto. » Vide quam clare hic sermo describat casum illum, qui nobis contigit, cum a superna Jerusalem in imam hanc terram vallemque decidimus. Jericho enim *humilis* (88), et *descensus* interpretatur : in quam sane princeps generis nostri descendens, immortalitatis stela per inobedientiam exutus, et multis a daemionibus plagis acceptis, stigmaticus totus est factus. Vis scire plagas post transgressionem nobis indictas? Reputa quam nullius pretii natura sit, cujus consors haereditatis sit factus homo et unde initium habeat, et quem ad finem evadat : brevitatem vitae, mortisque adventantis celeritatem; adhærentes corpori sordes; naturae paupertatem, moerores, passiones, calamitates, multiplicia morborum genera, sexcentos ærumnarum casus; mala quæ ex concupiscibili et irascibili, velut ex fonte derivant, iram, invidiam, odium, propriae excellentiae affectum, cogitationes effrenes et petulantes, tyrannidem avaritiæ. His omnibus vulneribus affectus miserabilis homo relictus est semimortuus. Valde autem congruit factu verbum; quoniam enim gravem hanc et de-

C in quam sane princeps generis nostri descendens, immortalitatis stela per inobedientiam exutus, et multis a daemionibus plagis acceptis, stigmaticus totus est factus. Vis scire plagas post transgressionem nobis indictas? Reputa quam nullius pretii natura sit, cujus consors haereditatis sit factus homo et unde initium habeat, et quem ad finem evadat : brevitatem vitae, mortisque adventantis celeritatem; adhærentes corpori sordes; naturae paupertatem, moerores, passiones, calamitates, multiplicia morborum genera, sexcentos ærumnarum casus; mala quæ ex concupiscibili et irascibili, velut ex fonte derivant, iram, invidiam, odium, propriae excellentiae affectum, cogitationes effrenes et petulantes, tyrannidem avaritiæ. His omnibus vulneribus affectus miserabilis homo relictus est semimortuus. Valde autem congruit factu verbum; quoniam enim gravem hanc et de-

D omnibus vulneribus affectus miserabilis homo relictus est semimortuus. Valde autem congruit factu verbum; quoniam enim gravem hanc et de-

Francisci Scorsi notæ.

praeterito tempore profectus, ut signaret celere animorum abitum, et adventum ad inferos, cum de lanianis et comestis a canibus jacentium corporibus, praeterito imperfecto τὸν γεν ἵνα signaret facti in longum tempus extensionem; adverbium item παρατατικῶς de temporis spatio, et extensione dicitur, quod Hesychus exponit ἐκτεταμένως extense. Hanc igitur extensivam significationem non solum in imperfecto, sed etiam in imperandi modo vult inesse Theophanes; eamque pie et argute advertit in verbis Christi, qui jurisperito imperative dixit : *Fac hoc, et vives*; perinde quasi admonere per extensivam significationem vellet præceptum charitatis esse perpetuo servandum, et cum totius vitae

tempore extendendum, utpote quod nunquam tam perfecte effici in hac vita posset, quin sit ulterius perficiendum, juxta id quod homilia proxima, not. 79, adnotatum est, ubi simili ratione dixit auctor virtutem nullum habere modum ac terminum.

(88) *Jericho enim humilis*. Videtur Auctor originem Jericho trahere a radice *ἵ* quæ descendere significat, unde *ἵ* descensus, locus declivis; sed ultima radicalis in voce Jericho non est *ἵ* sed *π* atque adeo verius eam lunam, vel mensem interpretaris, qui Hebraeis dicitur *ἵ* sed Cerameus rudi Minerva his interpretationibus aliquando utitur, prout ad sensum mysticum eliciendum faciunt.

sum vergentem sarcinam, carneum inquam saccum, quem uti pelliceam tunicam (89) post lapsum induimus, hunc, inquam, rursus per mortem deponimus; **67** et ille quidem corrumpitur unoquoque elemento naturali quadam vi in statum proprium relabente; animus vero remanet immortalis, (quomodo enim dissolvatur simplex quod est, et partis et compositionis expertus?) veluti ex dimidia parte mortuus homo semivivus dicitur esse derelictus.

« Accidit autem, ut sacerdos quidam descenderet eadem via; et viso illo, præterit: similiter et Levita cum esset secus locum, et videret eum, pertransiit. » Igitur qui in latrones inciderat tam male habitus et vulneratus jacebat in via, per quam casu factum esse ait ut sacerdos transiret qui, nulla hominis illius miseri habita ratione, prætergressus est. Sed Levita cum eodem venisset, itidem ut sacerdos nulla ejus, qui tam male acceptus fuerat, misericordia tactus est. Intelligis, ut opinor, per viam significari hanc vitam in transitu versantem; per sacerdotem vero legem, quæ sacerdotium ornavit; per Levitam vero prophetarum cœtum, qui vel parum, vel nihil naturæ humanæ opitulati abierunt. Considera porro subtilitatem verborum. Non enim dixit, Viso eo *παρήλθε* (90), hoc est *præterit*, sed *ἀντιπαρήλθε*, hoc est *contra præterit*. Quid hoc significari voluit? Quandoquidem legem homo præterit, non integre illam servans, lex illum contra præterit, ac sine auxilio dereliquit, et hoc est, quod per Oseam dixit Deus: « Oblita es legis Dei tui, et ego obliviscar tui ⁹¹. »

« Samaritanus autem quidam iter faciens venit secus eum: et videns eum misericordia motus est. » Venit igitur ejus, qui male acceptus fuerat Dominus, naturæ misertus est, cujus erat parens; condoluit quibus modis dolere novit illa, quæ passionibus est vacua, præstantissimæque natura, et factus est quod erat ille, qui patiebatur absque peccatorum plagis, et vocatur Samaritanus, nimirum custodiens (91) utriusque naturæ notionem, manens id quod erat, factus quod non erat.

« Et appropians alligavit vulnera ejus, infundens oleum et vinum. » Ligat impietatis plagam, vinculum pietatis injiciens. Purgat intemperantiæ ulcus, inspergens sobrietatis vinum, quod restringendi vim habet. Avaritiæ appetitum abstergit oleum misericordiæ infundens. Ita per præcepta quasi per vincula, vulnera colligat, **68** et per disciplinam coercet improbitatem, et parvi animi timorem spe futurorum tollit. Vinum enim constringendi, oleum hilarandi

⁹⁰ Usee vi, 6.

Francisci Scorsi nota.

(89) *Uti pelliceam tunicam*. Ita uterque Gregorius Nazianz. et Nyss. allegorice interpretantur pelliceas tunicas, quas Genes. in induit Deus primos parentes. Sed et loca horum Patrum, ad quæ videtur alludere eorum assecta Theophanes, et rem ipsam adnotatam vide homilia 24.

(90) *Viso eo παρήλθε*. Hæc verbi *ἀντιπαρήλθε* observatio locum habet in editione Græca,

Α τοῦτο καὶ βρῖθον ἐφύλακισιν τὴν σάρκινον θύλακον, ὅν ὡς δερμάτινον χιτῶνα μετὰ τῆν πτώσιν ἐνεδυσάμεθα, τοῦτον πάλιν διὰ θανάτου ἀποτιθέμεθα, καὶ τὸ μὲν φθίρεται, ὀλίγη τινι φυσικῇ ἐκάστου στοιχείου παλινδρομοῦντος εἰς τὸ ἴδιον, ἣ δὲ ψυχὴ τηρεῖται ἀθάνατος, (πῶς γὰρ ἂν καὶ διαλυθεῖν τὸ ἀπλοῦν, καὶ ἀμερές, καὶ ἀσύνητον;) ὡς ἐξ ἡμισείας ἀποθήσκων ὁ ἄνθρωπος ἡμιθανὴ καταλείβεσθαι λέγεται.

« Κατὰ συγχυρίαν ἱερέως τις κατέβαιεν ἐν τῇ ὁδοῦ ἐκείνῃ, καὶ ἰδὼν αὐτὸν ἀντιπαρήλθεν ὁμοίως καὶ Λευίτη; γενόμενος κατὰ τὸν τόπον, καὶ ἰδὼν αὐτὸν, ἀντιπαρήλθεν. » Ὁ μὲν οὖν τοῖς λωποδύταις περιπεσῶν, οὐτῶς διατεθείς ἔκαιο τραυματίας ἐν τῇ ὁδοῦ, καθ' ἣν συνέβη, φησὶν, ἱερέα διέρχεσθαι, ὃς ἀκηδέστως τὸν κεκακωμένον παραδραμῶν ἀντιπαρήλθε. Ἄλλὰ καὶ Λευίτης ἐν τῷ τόπῳ, γενόμενος τὴν ἰσθμὴν ἀναληθίαν τῷ ἱερεὶ περὶ τὸν πονήρωσ ἔχοντα ἐνεδείξατο. Νοεῖς δὲ, οἶμαι, διὰ μὲν τῆς ὁδοῦ τὴν παροδικὴν ταύτην ζωὴν διὰ δὲ τοῦ ἱερέως τὸν νόμον, τὸν τὴν ἱεροσύνην κοσμήσαντα διὰ δὲ τοῦ Λευίτου τῶν προφητῶν τὴν ὁμήγηριν, οἱ μικρὰ, ἣ οὐδὲν τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων ὄνησαντες ἔχοντο. Σκόπει δὲ καὶ τοῦ βήματος τὴν ἀκρίθειαν ὅτι γὰρ εἶπεν ὁ ἰδὼν αὐτὸν παρήλθεν, ἀλλ', « Ἀντιπαρήλθε. » Τί διὰ τοῦτο δηλῶν; Ὡς ἐπειδὴ παρήλθε τὸν νόμον ὁ ἄνθρωπος μὴ τηρήσας αὐτὸν ὑγιῶς, ἀντιπαρήλθεν ὁ νόμος αὐτὸν, καταλιπὼν ἀδοθητόν. Καὶ τοῦτο ἐστὶν ὃ φησὶν ὁ θεὸς διὰ Ὀσηῆ: « Ἐπελάθου νόμου θεοῦ σου, ἐπιλαθεῖμαί σου καγῶ. »

« Σαμαρίτης δὲ τις ὁδεῶν ἦλθε κατ' αὐτὸν, καὶ ἰδὼν αὐτὸν ἐσπλαγχθίσθη. » Ἐρχεται οὖν ὁ Δεσπότης τοῦ πάσχοντος, ἔκτειρε τὴν φύσιν, ἥς ὑπῆρχε πατήρ, συνήλγησεν οἷς οἶδς τρόποις ἀλγεῖν οὐκ ἔχουσα πάθος ἢ πανάγαθος φύσις, καὶ γίνεται, ὅπερ ὁ πάσχων, χωρὶς τῶν τῆς ἀμαρτίας πληγῶν, καὶ καλεῖται Σαμαρίτης, ἥγουν φυλάξας ἑκατέρας φύσεως τὰ γνωρίσματα ὡς μείνας ὅπερ ἦν, καὶ γενόμενος ὅπερ οὐκ ἦν.

« Καὶ προσελθὼν κατέδησε τὰ τραύματα αὐτοῦ, ἐπιχέων ἔλαιον καὶ οἶνον. » Δεσμεῖ τῆς ἀτεθείας τὴν πληγὴν, ἐπιθεὶς τὸν τῆς εὐσεβείας δεσμόν. Καθαίρει τῆς ἀκολασίας τὸ ἔλκος, τὸν στυπτικὸν τῆς σωφροσύνης ἐπιστάξας οἶνον. Ἀποσμήχει τῆς πλεονεξίας τὴν δρεξίν, τῆς ἐλεημοσύνης ἐκχέας τὸ ἔλαιον. Οὕτω διὰ τῶν ἐντολῶν συσφίγγει τὰ τραύματα, καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας ἐπιστύφει τὴν πονηρίαν, καὶ λεαίνει τὸν μικρόψυχον τῇ τῶν μελλόντων ἐλπίδι ὡς στυπτικὸς

ubi non παρήλθε, sed ἀντιπαρήλθε legitur pro quo in nostra simpliciter habetur, præterit. Quare etiam in mea versione interjeci verba ipsa Græca, in quibus vis sententiæ auctoris posita est, et absque illis evanescit: quod in aliis similibus locis videbis a me factitatum.

(91) *Custodiens*. Notum est Samaritanum significare custodem ex radice *רשׁוּ*.

μὲν γὰρ ὁ οἶνος, λαρόν δὲ τὸ ελαιον· καὶ τῆς A
 διδασκαλίας ὅσον μὲν ἐλεγκτικὸν καὶ ἐπιτιμητικὸν,
 τῷ οἴνῳ ἀναλογεῖ· ὅσον δὲ παρακλητικὸν, τῷ ελαίῳ
 ὁμοιωταί· ἢ τάχα ἐπειδὴ αἱ πρὸς κακίαν ὀρμαὶ,
 ὡς ἐκ δύο τινῶν πηγῶν θυμοῦ καὶ ἐπιθυμίας, διατ-
 τούσι, τὸ μὲν τοῦ θυμοῦ φλεγμαῖνον μαλάσσει τῇ
 τοῦ ελαίου λειότητι, τὸ δὲ τῆς ἐπιθυμίας ἐκλελυ-
 μένον ὑποστύφει τῇ τοῦ οἴνου αὐστηρότητι.

« Ἐπιβιάσας δὲ αὐτὸν ἐπὶ τὸ ἴδιον κτήνος,
 ἤγαγεν αὐτὸν εἰς πανδοχεῖον. » Τὴν ἑαυτοῦ σάρκα
 ἴδιον κτήνος ὠνόμασε· πᾶσαν γὰρ τὴν φύσιν ἀνέλαβε
 διὰ τοῦ προσλήμματος, καὶ αὐτὸς τὰς ἀμαρτίας
 ἡμῶν ἐβάσταξε, προφητικῶς εἰπεῖν, « καὶ τὰς νό-
 σους ἴασατο. » Καὶ ἀπὸ τῆς πλατείας καὶ εὐρυχώρου
 μεταστῆσας ὁδοῦ, εἰς τὸ πανδοχεῖον ἤγαγε τὴν Ἐκ-
 κλησίαν φημί, καὶ διὰ πάσης τῆς ὑπὲρ ἡμῶν οἰκο-
 νομίας τὴν εἰς τὸν οὐρανὸν ἐπιμέλειαν ἐνδειξά-
 μενος.

« Ἐπὶ τὴν αὐριον, φησὶν, ἐξελθὼν εἰδῶσι τῷ
 πανδοχεῖ δύο δηνάρια, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἐπιμελή-
 θητι αὐτοῦ, καὶ ὅτι ἂν προσδαπανήσης, ἐγὼ ἐν τῷ
 ἐπανερχεσθαί με ἀποδώσω σοι. » Τίς οὖν ἡ ἐπαύ-
 ριον; Ὁ καρδός, ὃς μετὰ χάριν ἀνέτειλεν, ἄλλην
 ἡμέραν ποιῶσα, τὸ φῶς τῆς γνώσεως ἔχουσαν. Ἡ
 ἐπαύριον, ἤγουν μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν αὐτοῦ ἀνα-
 βιωσιν· ἀπ' οὗ καθάπερ ἥλιος, δύνας ἐν τῷ τάφῳ, ὡς
 ἐξ ἀνατολῆς αὐθις ἐξέθορε. « Ἐξελθὼν » τοῖνον
 « ἐπὶ τὴν αὐριον. » Πῶθεν ἐξελθὼν; Ἀπὸ τῆς τοῦ
 θανάτου φθορᾶς· δέδωκε τοῖς μαθηταῖς, καὶ πᾶσι
 τοῖς κήρυξι τοῦ μυστηρίου, τὰς δύο διαθήκας, ὡς C
 δύο δηνάρια, μίαν ἔχουσας τὴν τῆς Τρίδος ἐπιγρα-
 φὴν, ὡσπερ ἀμέλει καὶ τὰ δηνάρια μίαν ἔφερε τὴν
 εἰκόνα*. Κἂν ἐτύγχανε τὴν παροῦσιν τῶν νομικῶν
 ἐντολῶν, καθ' ἣν ἡ τοῦ Εὐαγγελίου τὴν δύο τῶν
 ἀριθμῶν. Λέγει οὖν τοῖς διδασκάλοις ἐπιμελεῖσθαι
 τοῦ ποιμνίου μάλα νηφόντως, καὶ εἶτ' ἂν προσδα-
 πανήσαιεν οἰκοθεν ἀνακαλύπτοντες τῆς Γραφῆς τὰ
 αἰνίγματα, καὶ τὰ τῆς διδασκαλίας ἐπαύξοντε; ἐν
 τῷ ἐπανελθεῖν αὐτὸν κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα,

* Isa. LIII, 4, 5.

Francisci Scorsi notæ.

(92) *Exiens protulit duos denarios.* In nostra D
 vulgata Latina editione solum habetur: *Et altera
 die protulit duos denarios*; at in Græca καὶ ἐπὶ τὸ
 αὐριον ἐξελθὼν· *Et altera die exiens.* Cum igitur
 verba ex evangelistis desumpta soleam reddere
 prout ea habemus in Vulgata editione, attamen hic
 apposui verbum, *exiens*, quod ibi non est, in Græco
 est, ut appareat mysticus sensus auctoris, qui ex eo
 extractus est de Christo exeunte et sepulcro. Cate-
 rum semper servo Vulgatam editionem.

(95) *Præceptorum legis.* Hic locus magnum mihi
 negotium facessivit, quandoquidem Græca Scriptura
 depravata est, et cum alterius exemplaris subsi-
 dium et lux alia mihi decisset, semper in interpre-
 tando hæsitavi: commentatus tamen illum sum
 potius, quam interpretatus eo sensu, quem legis
 lector, nullo ne accentu quidem mutato, ab ea scri-
 ptione, quam exhibet unicus ille codex, qui hanc

A vim habet. Quidquid igitur in disciplina ad arguen-
 dum reprehendumque valet, cum vino affinitatem
 habet; quidquid ad consolandum, oleo assimilatur:
 seu potius quoniam omnes impetus animi ad malum
 concitati veluti duobus ex fontibus, ex irascibili
 prosiliunt et concupiscibili, ardorem quidem ira-
 cundie olei lenitate demulcet; concupiscentiæ vero
 dissolutionem vini severitate constringit.

« Et imponens illum in jumentum suum duxit in
 stabulum. » Carnem suam jumentum appellavit
 suum. Per id enim quod assumpsit, naturam suscep-
 pit universam, et ipse peccata nostra tulit, ut pro-
 phetæ verbis utar **, « et languores sanavit; » et
 a lata ac spatiosa traducens via, in diversorium,
 Ecclesiam inquam, duxit; et per omnem dispensa-
 tionis pro nobis factæ rationem, curam exhibuit in
 cælum nos transferendi.

« Et altera die, inquit, exiens protulit duos dena-
 rios (92), et dedit stabulario, et ait: Curam illius
 habe; et quodcumque supererogaveris, ego cum
 rediero reddam tibi. » Quis est crastinus dies?
 Tempus illud quod post gratiam est exortum, quod
 quasi alterum diem effecit, in quo lux cognitionis
 affulsit. Seu crastinus dies fuit, postquam ipse
 revixit ex mortuis: ex quo scilicet tanquam sol,
 cum in sepulcro occubisset, uti ex oriente rursus
 exsiliit. « Exiens igitur altera die. » Unde exiens?
 Nimirum a mortis corruptione, discipulis et aliis
 mysterii præconibus duo testamenta dedit, ut duos
 denarios, unam habentia sanctæ Trinitatis notam,
 ut videlicet et illi denarii unam imaginem præfere-
 hant. Ratione etiam præceptorum legis (95), quæ
 alterum testamentum obiter habuit, alterum retinuit,
 duo denarii duo numero testamenta sunt. Ait igitur
 discipulis, ut gregem magna cum vigilantia procu-
 rent; et si quid plus etiam sumptus de suo fecerint,
 explicantes ænigmata Scripturæ, et sacram doctrin-
 am augentes, cum ipse in futuro sæculo reverterit,

D homiliam ab interitu liberavit. Et quidem hæc mihi
 interpretatio verisimilior visa; cohæret enim cum
 antecedentibus verbis quibus Theophanes duos dena-
 rios allegorice duo testamenta significare voluit,
 ut quæ unam præferrent S. Trinitatis imaginem;
 eademque ratione, si legis præcepta spectentur, quæ
 alterum testamentum obiter habuit, nimirum quæ
 abrogandum; alterum vero retinuit: nam Decalogi
 præcepta (de his enim intelligendus est, non de cere-
 monialibus) in Evangelio confirmata sunt, quod
 perpetuo est permansurum adeoque non per tran-
 sennam illa continet: si, inquam, hæc præcepta
 spectentur, duo denarii duo etiam testamenta
 significare possunt; non modo quod ad fidem atti-
 net Trinitatis, quæ contemplationis est; sed etiam
 quod ad præcepta, quæ sunt actionis. Atque hæc
 mihi videtur meus auctoris: quam utinam divinsæ
 tibi sim visus lector.

* Hunc locum alterius codicis ope sanum fecit Joan. Yriarte in Catalogo. Vide supra col. 28-29.

unusquisque propriam mercedem accipiet ³⁰. Felix igitur ille doctor, qui doctrinæ denarios adaugebit, nimirum cum veluti de re sua domestica sanum verbum, et vitam **69** verbo consentaneam impenderit. Infelices vero omnes ac miserabiles juxta, ac ego sum, qui inaniter in aere perstreptentes, quasi æs sonans aut cymbalum tinniens, dimidium efficiunt operis boni, et ejus quod præstantius est, expertes manent. Parabola igitur hominem lapsum, et Domini erga nos misericordiam demonstravit. Describit etiam fortassis et me, et omnes similes mei, qui suam negligunt salutem. Ego enim ille sum, qui a civitate virtutum veluti ab Jerusalem exterminatus, et in peccatum quasi in Jericho mea sponte protractus, et in publica hujusce vitæ via in malas meas cogitationes, velut in latrones incurrens, a quibus, hei mihi! honestæ vitæ actionibus a virtute profectis exutus apparui nudus, et multas a peccatis iniustas præ me vibices ferens. Et quidem semimortuus dimidium mei retinui, sola spe incolumi comitatus. Sacerdos vero et Levita me prætergressi sunt. Nam et scripta lex et naturalis ob meam inobedientiam imperfectæ remanserunt. Sed ades ipse, o Salvator, et præstantem illam compositionem olei et vini misericorditer mihi instilla; et per patientiam me corrigens, et per misericordiam instruens, flagella me angoribus propter meam contumaciam, et propter imbecillitatem tua longanimitate mei miserere. Induc me in virtutum diversorium; præcipe sancto angelo meo custodi, ut meam salutem curet; et veluti duos denarios suppeditet in Deum et proximum charitatem. Tu enim es qui infirmitates nostras curasti, et tuis vulneribus vulnera nostra medicatus es, qui cum Patre et Spiritu glorificaris, cui debetur omnis honor in sæcula. Amen.

HOMILIA XII.

De muliere, quæ habebat spiritum infirmitatis.

Fuci ex apum genere (94) sunt ignavi et inutiles, qui ubi vident apes ab alvearibus avolantes et in prata profectas (95), quidquid est tenue et lanuginosum decussum e media florum cõma decerpere, ex quo deinde mellis dulcedinem in cera fingunt: tunc, **70** inquam, hi latronum, seu potius furum in morem insilientes, et in alveos invadentes elaboratum opus clanculum edunt (96); ubi vero redeuntes sentiunt: apes, irremeabilem capessunt fugam, quippe

³⁰ I Cor. III, 8.

Francisci Scorsi notæ.

(94) Fuci ex apum genere. Scriptores apiariæ rei κηφήνας ἀργούς *fucos ignavos* vocant, qua voce utitur noster, et nos Latina interpretatione concinimus Virgiliano carmini *Georg. IV* et *Æneid.* I, ubi idem repetitur versus:

Ignavam fucos pecus a præsepibus arcent. Arist. vocat νωθρούς; et ἀκέντρούς; *segnes et aculeo cassos*, ubi quam proprietatem recte noster hic ait εἰς ἀμυναν ἔλθεῖν οὐ δύνασθαι, *ad se defendendum congreddi non posse*; ideoque ab apum occursu profugere.

(95) *In prata profectas.* Desunt hæc verba in uno

ἑκαστοῦ τὸν ἴδιον μισθὸν λήψεται. Μακάριος μὲν οὖν ὁ διδάσκαλος, ὃς ἐπαυξήσει τὰ τῆς διδασκαλίας δηνάρια, οἰκοθεν προσδιπαρήσας; λόγον ὀρθὸν, καὶ βίον τῷ λόγῳ ἀκόλουθον. Ἄθλιοι δὲ οἱ κατ' ἐμὲ πάντες καὶ δειλοὶ ἐνηχούντες εἰς ἀέρα διὰ κεντῆς ὡς χαλκὸς ἰχθῶν, ἣ περικυττοῦν τύμπανον ἐξ ἡμισείας τὸ καλὸν κατορθοῦντες, καὶ μένοντες ἐλλειπειῶς τοῦ βελτίου. Ἡ μὲν οὖν παραβολὴ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἐκπτώσιν, καὶ τὸ εἰς ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ ἔλεος ἐπεδείξειτο. Ὑπογράφει δὲ τάχα καμὲ καὶ τοὺς ἰσως ἐμὸι τῆς σῶτηριδος ὀλιγορήσαντας. Ἐγὼ γάρ εἰμι ὁ καθάπερ ἐξ Ἱερουσαλήμ τῆς τῶν ἀρετῶν πόλεως ἐξοστρακισθεὶς, καὶ πρὸς τὴν τῆς ἀμαρτίας Ἱερὺχὺ αὐτομόλως ὑποσυρεὶς, καὶ ἐν τῇ λεωφόρῳ τῆς ζωῆς, ὡς λωποδύταις ὑποπεσῶν τοῖς ἐμαυτοῦ πονηροῖς; λογισμοῖς, ὕψ' ὧν γυμνωσθεὶς, οἴμοι. τῆς εὐσχημονοῦ; βιωτῆς πράξεων ἐναρέτων ὠρᾶθην γυμνός, πολλὰς ἀμαρτιῶν ἐπιπερόμενος; σμῶδιγγας. Ἡμιθανῆς δὲ γέγονα καὶ ἡμίτομος, μόνην τὴν ἐλπίδα ζῶσαν περιφερόμενος. Ἱερεὺς δὲ καὶ Λευίτης ἀντιπαρήλθε με· καὶ ὁ φυσικὸς γὰρ νόμος, καὶ ὁ γραπτὸς ἐξ ἐμῆς ἀπειθείας ἀσυντελεῖς ἐγεγόνεισαν. Ἄλλὰ πάρεσο, Σῶτερ αὐτός, τὴν καλὴν συζυγίαν, τὸ ἔλαϊον καὶ τὸν οἶνον συμπάθως ἐπιστάζων μοι, μακροθύμως ἐλέγχων, καὶ μετ' ἐλέους παιδεύων με, μαστίσων τοῖς πειρασμοῖς διὰ τὴν ἀπειθειαν, ἐλεῶν τῇ μακροθυμίᾳ διὰ τὴν ἀσθένειαν, εἰσάγαγέ με εἰς τὸ τῶν ἀρετῶν πανδοχεῖον. Ἐντείλον τῷ φυλάττοντί με ἀγίῳ ἀγγέλῳ ἐπιμεληθῆναι τῆς σωτηρίας μου, καὶ ὡς δύο δηνάρια χορηγήσαι μοι τὴν εἰς σὲ καὶ τὸν πλησίον ἀγάπην. Σὺ γὰρ ὁ τὰς ἀσθενείας ἡμῶν θεραπεύσας, καὶ τὰ τραύματα τοῖς σοῖς τραύμασιν ἰασάμενος, ὁ σὺν Πατρὶ καὶ Πνεύματι δοξαζόμενος, ᾧ πρέπει πᾶσα τιμὴ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

OMILIA IB'.

Περὶ τῆς ἐχούσης πνεῦμα ἀσθενείας.

Οἱ κηφήνας εἶδος ἐστὶ μελλισσῶν ἀργόν τε καὶ ἄχρηστον. Οὗτοι γοῦν ὀπηνίκα τὰς μελλίσσας θάσαιντο τῶν σίμβλων ἀφιπταμένας, καὶ πρὸς λειμῶνας χωρούσας, καὶ δρεπομένας τῶν ἀνθῶν τὸ λεπτὸν, καὶ χνοῶδες τῆς ἐν τῇ μέσῳ κόμης ἐκτιναχθῆν, ἐξ οὗ κηροπλαστοῦσι τοῦ μέλιτος τὴν γλυκύτητα, τηνικαῦτα οἱ κηφήνας οὗτοι ληστρικῶς, μᾶλλον δὲ δίκην κλεπτῶν εἰσπληθίσαντες, καὶ πρὸς τὰ σίμβλα χωρήσαντες τῶν μελιτῶν τὴν γεωργίαν ἀρπαλέως

cod. καὶ πρὸς λειμῶνας χωρούσας; reddidi tamen ex V. et G., in quibus ea leguntur.

(96) *Clanculum edunt.* Fuci quamvis conficiant favos, perficiendi tamen mellis facultate non polent; sed, ut Aristoteles ait, vescuntur tum ipsi, tum ipsorum pulli melle quod apes elaborarunt. Id quod diserte Hesiodus in Theogonia:

Ἄλλότριον κάματον σφετέρην εἰς; γαστέρ' ἀμῶνται. At illi intus permanentes coopertis in alveariis Alienum labore suum in ventre metunt.

κατέδουσιν ὅτι δὲ τὰς μελλίσσας ὑπονοστούσας αἰσθαινοῦντο, φεύγουσιν ἀμεταστραπτί, εἰς ἄμυναν ἐλθεῖν οὐ δυνάμενοι. Τοιοῦτοι τῆς Ἐκκλησίας οἱ λυμαντήρες, καὶ τῶν αὐτῆς πραγμάτων οἱ ἄρπαγες ἐπιτηροῦσι τὴν ἡμῶν ποχώρησιν, εἶτα εἰσπιδῶντες, τοὺς μὲν ἐκκλησιαστικοὺς λυμαίνονται πράγμασιν ἡμῶν δὲ τὴν κατὰ στόμα παράταξιν δεδιττόμενοι, λόχοις καὶ ἐνέδραις καταστρατηγεῖν ἡμᾶς δοκιμάζουσι, ποτὲ μὲν τὴν αὐλὴν Καϊάφα ποιοῦντες συνέδριον, ποτὲ δὲ εἰς τὸ τοῦ Προδρόμου εὐκτήριον συνιστάντες δεῖνόν βουλευτήριον, καὶ ποιοῦντες τὸ βραπτιστήριον ἐπιβουλευτήριον. Ἴνα τί γένηται; Ἴνα ἐξωθῆ μὲν ὁ Ἰσαὰκ, ἀντισαχθῆ δὲ ὁ Ἰσμαήλ. Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν φεύγουσιν, ὡς ὁρᾶτε, τὰς ἀκρωρείας ἐπιτηροῦντες, καὶ τὰ τῶν προβάτων ἐφέλκοντες ἀσθενέστερα, βύοντες ὡσεὶ ἀσπίς τὰ ὦτα, πρὸς τὴν παραίνεσιν. Ἡμεῖς δὲ, ὦ κληρὸς ἐμὸς, τὰς αὐτῶν ὀρμὰς ἐκκλίνοντες φέρε πάλιν τῶν ἱερῶν τοῦ Εὐαγγελίου λόγων ἀκοσώμεν.

« Τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ ἦν διδάσκων ὁ Ἰησοῦς ἐν μιᾷ τῶν συναγωγῶν, ἐν τοῖς Σάββασιν, καὶ ἰδοὺ γυνὴ πνεῦμα ἔχουσα ἀσθενείας ἐτη δέκα καὶ ὀκτώ, καὶ

²¹ Luc xiii, 10 seqq.

A qui congredi cum iis ad se defendendum (97) in pugna non valeant. Tales sunt comedones raptioresque in Ecclesia; discessionem nostram observant, inde impetu facto damna ecclesiasticis rebus important; at vero linguæ aciem pertimescentes, coacta factiosorum manu, per insidias nos oppugnare conantur, modo in aula Caiphæ oratorio facientes, modo in Præcursoris oratorio constituentes improbum conciliabulum, et ex baptisterio insidiarum receptaculum facientes. Cujus rei efficiendæ causa? Ut expellatur Isaac (98), et Ismael introducatur. Sed illi quidem fugiunt, ut videtis, cum custodias animadvertunt, et imbecilliores ex ovibus avertentes, ad hortationem, aspidum instar, aures occludunt. Nos vero, o cleri mei castus, eorum impetus declinantes, age rursus sacra Evangelii verba audiamus ²¹:

« In illo tempore erat Jesus docens in synagoga eorum Sabbatis : et ecce mulier, quæ habebat spiritum infirmitatis annis decem et octo ; et erat

Francisci Scorsi notæ.

(97) *Ad se defendendum.* Εἰς ἄμυναν legi in cod. P. unde mea versio. Et ita etiam habet in V. in alio cod. εἰς ἀμίλλαν, sed sensus idem in alio verbo.

(98) *Ut expellatur Isaac.* Maxime mihi dolet omni me præsidio, ac luce historiarum vel Tauromentianæ, vel Siciliensis destitui; unde huic loco tam insigni possem lumen accendere: insignem hunc locum dico ex quo insignis episcopi hujus Tauromentiani sanctitas, quæ semper ab improbis odio haberi, et insectationibus vexari, et opprimi solet, intelligi posset: modo omnia quæ hic dicuntur liquido intelligerentur: qui enim illi τῆς Ἐκκλησίας λυμαντήρες, καὶ τῶν αὐτῆς πραγμάτων ἄρπαγες comedones, raptioresque in Ecclesia? et quia de causa concilia inirent, insidias struerent? quæ vero aula Caiphæ et Præcursoris oratorium, ubi conciliabulum coactum? quis Isaac expellendus, quis Ismael introducendus? Ad hæc omnia explananda non quovis conjectore; sed Delio natatore usus esset; nî tamen et ipse in hoc pelago mergeretur, et præfocaretur, ut Socrates timebat in Heracliti σκοτεινῷ libro ei ablato. Ne tamen hunc locum ita conelamatum deploratumque relinquam in medio, et nulla ab Apollinis, sive Æsculapii medica, et στοχαστικῆ τέχνη medelam ac vitam adhibeam, conjecturam, seu potius suspensionem meam expromam in quam me adluxit, cum in familiari congressu cum eo hunc locum conferrem, doctissimus vir nostræ societatis, et cum linguarum omnium, tum sacræ profanæque historiarum peritissimus Hortensius Scammachia (neque enim decet celare τὴν πατέρα τοῦ λόγου, ὡς περ αἱ φαῦλαι τῶν γυναικῶν τὰ νόθα ὑποβαλλόμενα. Ea autem conjectura ex tempore, quo Theophanes floruit, et has Homilias habuit petenda est. Id vero fuit illud, quo Sicilia bene universa sub Saracenicam tyrannidem jam redacta erat, excepto Tauromentio; hoc enim sub Leonis imperio demum expugnatum est, sub quo Theophanem nostrum ecclesiæ suæ clavium tenuisse demonstravimus in Proœm. II; et Syracusæ porro jam ante captæ fuerant sub imperio Basilii Macedonnis Leonis patris, ut ibi etiam satis aperte ostendimus. Igitur absimile vero non est, per eam tem-

pestatem, cum Tauromentium liberum quidem adhuc, sed tamen solum a Saracenicis armis ac dominio, vix videretur immune diutius posse conservari; præsertim cum satis validum ab imperatore Græco præsidium sperari non posset, Tauromentianos aliquos potentes et factiosos, priusquam belli calamitatibus premerentur, deditionem facere. et Ismaelitas introducere in oppidum cogitasse. Cui consilio cum bonus pastor, providens rei Christianæ perniciem, nullo modo assensus videretur, et factiosi illi aciem ejus linguæ pertimescerent, ut ipse ait Theophanes, non ausos episcopo sentiente illud agitare consilium, vel ejus absentie occasione usos vel in domum alicujus ex principibus civitatis (quam aulam Caiphæ hic auctor vocat, alludens ad eum, in quo de Christo prodromo nefarium concilium habitum est) vel in sacellum, sive ædem S. Joanni Baptiste sacram convenire solitos conjunctionis conscios. Eam hic τοῦ Προδρόμου εὐκτήριον Theophanes appellat, cui elegantî paronomasia βουλευτήριον opponit, sicuti mox idem sacellum βραπτιστήριον cui ἐπιβουλευτήριον quæ vocum alliterationes et allusiones reddi in Latina lingua non potuerunt. Ad hanc autem conjecturam inclinavit animus ex illis verbis: Ἴνα τί γένηται; Ἴνα ἐξωθῆ μὲν ὁ Ἰσαὰκ, ἀντισαχθῆ δὲ Ἰσμαήλ (hæc enim in cod. Vat. et Pan. scripta sunt nomina). Nam per Ismaelem Saracenicum regem, per Isaac vero legitimum Tauromentii dominum imperatorem interpretari incongruum non videtur. Quod tamen ut injustum ac nefarium Theophanes reprehendit: contra enim fieri oporteret, ut in Isaac qui retentus ejecto Ismaele. Non celabo tamen lectorem in cod. Gall. alia hæc esse nomina exarata Ἴνα ἐξωθῆ μὲν ὁ Ἰακώβ, εἰσαχθῆ δὲ ὁ Ἰσαῦ. Sed non inde conjecturæ acies hebentur. Eadem enim est allegoria. Quippe Jacob electus, Esau reprobatas a Deo. Quare per illum legitimus imperator; per hunc invisus Deo et hominibus intelligi potest. Hæc igitur ita ad hunc locum scripta a me accipi volo, non perinde atque eam sciam, ut dixi, sed solum ut conjectem seu potius divinem; utinam vero εὐστόχως.

inclinata. » Consueverat Dominus die Sabbati multa ex divinitatis suæ signis efficere, et mellita doctrinæ fluentia in synagogis effundere; quippe cum in has populus maxime congregaretur: nimirum et halientem manum aridam; et paralyticum in porticu Salomonis; et cæcum a nativitate; et hanc inclinatam Sabbato curavit; et factio quidem ipso Sabbati appellationem interpretans (99), sabbatismum præbebat morbis, hoc est, requiem iis qui illis divexantur, et cum animos præstantissima doctrina confirmabat, tum vero corpora malis opprimentibus liberabat. Ostendit vero etiam Pharisæos et Scribas legis interpretes tam exactam Sabbati observationem insipienter exigere. Quod intelliges planius, si mentem intenderis in hujus lectionis extremam, ubi cum archisynagogo disputat Dominus. Nunc vero sermonem a capite repetamus: « Et ecce mulier, quæ habebat spiritum infirmitatis. » Ubi sunt, qui agitationis a dæmonibus effectæ causam in periodos lunæ, in fervorem et nimiam sanguinis adustionem, et in materie abundantiam 71 conferunt? adeoque veritatis verba dilacerant? Ecce enim quod inclinata mulier esset, et in terram vergeret, ut dæmonis opera factum infirmitatis spiritum vocat Evangelium. Etenim hic magnus evangelista Lucas, ut qui versatus esset in libris qui de medicinæ scientia scripti sunt, nec ignoraret physicorum opinionem, eorum judicium corrigit: ut neque nervorum torporem dissolutionemque vertebrarum, et quæque de naturæ rationibus dicitant, causari possent ii qui nihil supra sensum attingunt. Nec vero hæc in eam sententiam dico, ut naturales causas de medio tollam. Per multa enim etiam natura peccat; alioquin supervacanei digiti, et vel oculis, aliove quo membro ab ortu ipso capti unde proficiscuntur. Quamobrem filiorum inbecillitatis in parentes plerumque conferenda causa est, qui ebrietate, vel intemperantia exilium ei mancam sobolem edidere? Hinc et Moyses (4) ejus, qui mutilus natus fuerat, patrem lapidavit, quod uxoris purgationem præ incontinentia non exspectavit. Verumtamen et hæc non sine gubernatrice rerum omnium providentia contingunt. quæ per corporis damna futuram plerumque coercent improbitatem. Non solum enim in corporis morbis, sed etiam animi, contrariorum contraria medicamenta sunt. Iis vero, quorum futura nequitia non cohibetur, admoventur, vel admovebuntur certe

ἢν συγκύπτουσα. » Εἴστο τοῦ Σωτῆρι ἐν τοῖς Σάβ-
 θασι μάλιστα τὰ πολλὰ τῶν θεοσημείων ἐπιτελεῖν,
 καὶ τὸ μελιχρὸν τῆς διδασκαλίας νῆμα προχέειν ἐν
 ταῖς συναγωγαῖς· ἐν ταύταις γὰρ μᾶλλον ὁ λαὸς
 συναγειρόμενος ἦν. Ἀμέλει, καὶ τὸν ἔχοντα τὴν ξη-
 ρὰν χεῖρα, καὶ τὸν ἐν τῇ στοῦ τοῦ Σολομῶντος παρά-
 λυτον, καὶ τὸν ἐκ γενετῆς τυφλόν, καὶ ταυτην τὴν
 συγκύπτουσαν ἐν τῷ Σαββάτῳ ἴασατο· ἔργῳ μὲν
 ἐρμηγεύων τοῦ Σαββάτου τὴν κλήσιν, παρείχε ταῖς
 νόσοις σαββατισμὸν, καὶ κατάπαυσιν τοῖς ὑπ' αὐτῶν
 ὀχλουμένοις διδοῦς, καὶ τὰς μὲν ψυχὰς τῇ ἀριπρεπεῖ
 διδασκαλίᾳ βρῶνύς, τὰ δὲ σώματα τῶν ἐνοχλοῦντων
 ἀπαλλάττων παθῶν. Δείκνυσσι γε μὴν καὶ τοὺς τοῦ
 νόμου ἐξηγητὰς Φαρισαίους καὶ Γραμματεῖς ἀσυνέ-
 τως τηροῦντας τὴν τοῦ Σαββάτου ἀκρίθειαν. Εἴση δὲ
 τοῦτο σαφέστερον, ἐρείσας τὸν νοῦν εἰς τὸ τῆς ἀνα-
 γνώσεως ταύτης ἀκροτελεύτιον, ἐν ᾧ πρὸς τὸν ἀρχι-
 συνάγωγον ὁ Σωτῆρ διελέξατο. Νῦν δὲ τὸν λόγον
 ἀναλάβωμεν ἄνωθεν· « Καὶ ἰδοὺ γυνὴ ἦν πνεῦμα
 ἔχουσα ἀσθενείας. » Ποῦ εἰσιν οἱ τῆς ἐκ δαιμόνων
 παραφορᾶς περιόδους σελήνης, καὶ ζέσιν, καὶ ὑπερ-
 ὀπτησιν αἵματος, καὶ ὕλης πλεονασμὸν αἰτιώμενοι,
 καὶ διὰ τοῦτο τὸν τῆς ἀληθείας λόγον κατασπαράσ-
 σοντες; Ἰδοὺ γὰρ καὶ τὸ κεκυφέναι τὸ γύναιον, καὶ
 νενευκέναι πρὸς γῆν, ὡς ἐκ δαιμονικῆς ἐνεργείας
 συμβᾶν, πνεῦμα ἀσθενείας ἠνομάζει τὸ εὐαγγέλιον.
 Ὁ γὰρ μέγας εὐαγγελιστῆς οὗτος Λουκᾶς, ἅτε ταῖς
 ἰατρικαῖς βίβλοις ὠμίληκός, καὶ τὴν τῶν φυσικῶν
 δόξαν οὐκ ἄγνων, ἐπανορθοῦται τὴν ἐκείνων ὑπὸλη-
 φν, ὡς ἂν μὴ ἔχοιεν αἰτιᾶσθαι νευρῶν νάρκωσιν,
 καὶ σπονδύλων διάλυσιν, καὶ ὅσα φυσιολογεῖν εἴθη-
 σται τοῖς μὴ πλῆθον τῶν ἐν αἰσθήσει προσέχουσι.
 Ταῦτα δὲ λέγω οὐκ ἀναιρῶν τὴν αἰτίαν τῆς φύσεως.
 Καὶ γὰρ ἡ φύσις ἀμαρτάνει ὡς τὰ πολλὰ· ἡ πόθεν
 οἱ περιττοὶ τινες ἐπιγίνονται δάκτυλοι, ἡ μελῶν
 ἔλλειψις, ἡ πῆρωσις ὀφθαλμῶν ἐξ αὐτῆς τῆς γεννή-
 σεως; Διὸ καὶ πατέρας τῆς τικτομένων ἀσθενείας
 πολλακίς αἰτιατέον, μέθῃ καὶ ἀκολασίᾳ ποιοῦντες
 ἐξίτηλα τὰ σπερόμενα. Ἐντεῦθεν καὶ Μωϋσῆς τὸν
 τοῦ λελωθμένου πατέρα κατέλευσεν, ὅτι δι' ἀκρα-
 σίαν τῆς γυναικὸς τὴν καθαρισμὸν οὐκ ἀνέμεινε.
 Ἢλθῃν δὲ καὶ ταῦτα οὐκ ἔξω τῆς πάντα εὐθουούσης
 προνοίας ἐκπέπτωκε, μέλλουσαν ἔσεσθαι κακίαν κω-
 λουούσης πολλακίς; διὰ πῆρωσεως. Οὐ γὰρ μόνον ἐν
 τοῖς σωματικοῖς, ἀλλὰ καὶ τὰς ψυχαῖς τὰ ἐναντία
 τῶν ἐναντίων ἰάματα. Οἷς δὲ μὴ μέλλουσα κακία
 προσαναπέλλεται, ἄλλοι καυτῆρες ἐπάγονται, ἡ

Francisci Scorsi notæ.

(99) *Sabbati appellationem interpretans.* Veram Sabbati notationem Theophanes desumit a verbo *צָבַח cessavit, quievit.* Aliud etymon non verum Lactantius commentus est, perinde quasi a *שִׁבְעָה* quod est *septem*, quasi septimus dicatur dies. Sed multo magis explodenda etymologia Plutarchi lib. iv *Symp.* qua st. 5, ubi a Baccho, qui Sabbos inter alia multa sua nomina appellatur, detorquet; falso etiam ejus eulnam Judæis affluens. Lege præterea quæ inf a not. 6 et 8 adnotantur.

(1) *Hinc et Moses.* Lata quid in fuit a Mose pœna mortis in eum, qui cum muliere in fluxu sanguinis menstruo coivisset, Levit. cap. xx. Hoc

tamen exemplum ab ipso proditum in ejus patre, qui fuerat mutilus natus, et pœnam lapidationis nusquam in Pentateucho, nec apud Josephum, vel alium ex hujusmodi scriptoribus adhuc legi; arbitrator vero Theophanem id non dicturum fuisse, nisi aliunde accepisset; potuit autem accipere ab aliqua traditione Hebræorum, vel aliquo libro, qui adhuc latet. Certe quidem locum aliquem Scripturæ sacræ ipse non designat. Utitur etiam S. Hieronymus hujusmodi traditionibus, quæ in sacris Libris non leguntur, quas itidem ipse non proferret, nisi vel legisset vel audisset. Id animadvertet qui ejus in Evangelia legerit commentaria.

επαχθήσονται. « Καὶ ἰδοὺ γυνὴ ἔχουσα πνεῦμα ἀσθε-
νείας ἑτη δέκα καὶ ὀκτώ. » Ὅρα τοῦ κακοῦ τὴν
ἐπίτασιν, ἐνόησον δὲ καὶ τῆς ἀσθενείας τὸ μέγε-
θος, ἐν πόσοις ἐτῶν περιόδους εἰς γῆν ἢ ἀβλῖα κέ-
κυψε κτηνηδόν, μήτε πρὸς τὰ οὐράνια κάλλη ἐνατε-
νίζειν ἰσχύουσα, μήτε τὰς δ΄ ὕψεις τῶν συναντώντων
περιαθρεῖν δυναμένη, ἀλλὰ μηνοειδῶς καμπομένη
δίεκην στοᾶς, τοῦ δαίμονος οὐάτινος μολυβδίνου βάρ-
ουτος βριθοτος, καὶ τὸν νῶτον συγκύπτουτος. Ἰσταί
τοῖνον ἐπὶ τὴν ἱασιν αὐτόμολος ὁ Σωτήρ, ἐκ τῆς
ἐνοούσης αὐτῷ ἐμφύτου πρὸς τὸν ἄνθρωπον γαληνό-
τητος, ἐλεήσας τὴν φύσιν παιζομένην οὕτως ὑπὸ τοῦ
δαίμονος, καὶ φωνὴν ἐπαφίησι τῆς νόσου λυτήριον·
« Γύναι, ἀπολέλυσαι τῆς ἀσθενείας σου. » Καὶ τῷ
λόγῳ προστίθησι τὴν ἀρῆν· « Ἐπέθηκε γὰρ, φησὶν,
ἐπ' αὐτῇ τὰς χεῖρας, καὶ παραχρῆμα ἀνωρθώθη. »
Ἄθρει δὲ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος τὸ κατάλληλον
φάρμακον. Ἐπειδὴ γὰρ, τῆς ψυχῆς ἀμαρτησάσης,
ἐδόθη τῷ Σατανᾷ τὸ σῶμα πρὸς κλίσιν, διὰ μὲν
τοῦ λόγου ἀπολύει τὴν ψυχὴν τῆς τῶν ἀμαρτιῶν
ἐνοχῆς, διὰ δὲ τῆς θείας ἀφῆς ἀνορθοῖ τὸ σῶμα τῆς
εἰς γῆν κατανεύσεως.

« Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἀρχισυναγωγός, ἀγανακτῶν ὅτι
τῷ Σαββάτῳ ἑθεράπευσεν ὁ Ἰησοῦς, ἔλεγε τῷ ὄχλῳ·
Ἔξ ἡμέραι εἰσὶν, ἐναῖς δεῖ ἐργάζεσθαι· ἐν ταύταις
οὖν ἐρχόμενοι θεραπεύεσθε, καὶ μὴ τῇ ἡμέρᾳ τοῦ
Σαββάτου. » Ὡς γαλεπὸν πάθος ὁ φθόνος, τὴν ψυχὴν
ὑποτήκων τοῦ τρέφοντος, καὶ λαθεῖν μὴ δυνάμενος,
κἂν πρὸς ὀλίγον ὑποκριτικῶς προσωπεῖω καλύπτοιο,
ὡς πῦρ ἐν ἀχύροις καλυπτόμενον δριμῦν μὲν τέως
καπνὸν ἀναδίδωσιν, εἰ δὲ τινος τύχοι διὰ πνοῆς, τότε
ἀναβρίπτει τὴν φλόγα εἰς τοῦ μφανέ· τοιοῦτόν τι
συνέθη καὶ περὶ τὴν ἀπόπληκτον τοῦτον ἀρχισυ-
ναγωγὸν δς, τοῦ Κυρίου διδάσκοντος, ὥδινε μὲν ἐν
ἀποβρήτοις τὸν φθόνον, κατεῖχε δὲ μάλιστα μηδεμίαν
ἐθρίστων λαθῆν. Τὸ δὲ παράδοξον θαῦμα ταθεακῶς,
διαβρήσσει τὴν ἐνοδημοχοῦσαν καρδίαν, καὶ εἰς φῶς
προσάγει τοῦ φθόνου τὸ ἀμβλωθρίδιον. Ἄφεις γὰρ
θαυμαζέσιν, τὴν τοῦ νόμου παράβασιν δῆθεν προβάλλ-
εται, οὐ τὸ Σάββατον μᾶλλον τιμῶν, ἢ τοῖς θερα-
πευόμενοις ἐπιφθονῶν. Ἄλλ' ἀνεπικούρητον ἀεὶ τὸ
ψεύδος ἀφ' ἑαυτοῦ, ῥῆστα παρὰ τῶν σωφρόνων δι-
ελεγχόμενον. Ὁ μὲν γὰρ δὲ δυσφορηκῶς ἀναισχυν-
τεῖ προφανῶς, καὶ τῷ θαύματι ἀντεξάγει τῆς ἑαυτοῦ

Francisci Scorsi notæ.

(2) In Græco est καυτήρες, sed idem valet, eadem-
que forma tum origine ac cauterium, quod Latine
cauterium reddas; cauter autem minus est in usu.
Utrumque vocabulum significat ferrum ignitum,
vel instrumentum chirurgicæ artis, quo carnes
putridæ aduruntur, vel certe notantur. Vult igitur
ea metaphora Theophanes; in quibus Deus non ea
utiliter providentia, ut morbis malisque corporis,
vel ab utero matris contractis, futuram coerceat
improbitatem, eos per alia graviora remedia, quasi
per adustionem puffedactæ carnis a vitis suis esse
sanandos; juxta illud, quod orabat D. Augustinus·
Hic ure, hic seca, ut in æternum parcas. Correxī
vero ex C. V. ubi rectius scriptum est ἄλλοι αλι-
orum scripturam ἄλλ' οὐ καυτήρες.

(3) A peccatorum reatu. Nulla mentio in Evan-
gelio peccata huic mulieri fuisse condonata; sed
tamen de plerisque qui corpore, animo etiam fuisse

cauteria (2). « Et ecce mulier, quæ habebat spiri-
tum infirmitatis annis decem et octo. » Considera
quantum increverit malum, et quam magna infir-
mitas fuerit; per quot annorum spatia miserabilis
mulier peccatum ritu cernua nec in cæli pulchritu-
dinem figere obtutum, neque in occurrentiam sibi
vultus potuerat intueri, sed lonata curvataque instar
fornicis, dæmone quasi quodam plumbi pondere
opprimente, et dorsum inflectente pandabat; ad
eam igitur sanandam sponte sua Jesus accurrit, et
pro innata sibi erga hominem clementiâ naturam
humanam sic ludificatam a dæmone miseratus, et
vocem emittit morbi expultricem: « Mulier, dimissa
es ab infirmitate tua; » et verbo tactum adjungit:
« Imposuit enim, inquit, illi manus et erecta est. »
Considera vero congruentem corpori et animæ
72 medicinam. Quoniam enim peccante anima
traditum erat Satanæ corpus ad pœnam, per verba
quidem a peccatorum reatu (3) absolvit animam,
per divinum vero contactum, corpus in terram
antea vergens restituit.

« Respondens autem archisynagogus indignans,
quod Sabbato curasset Jesus, dicebat turbæ: Sex
dies sunt, in quibus oportet operari; in his ergo
venite, et curamini, et non in die Sabbati. » Quam
atrox est invidiæ passio altricem illius animam
tabe conficiens (4), quæ neque latere potest, etiam
si paulisper personata facie abscondatur. Ut ignis
sub paleis conditus acrem interim fumum emittit,
si vero eum efflari contingat, jam excitat flammam
aperte, simile quiddam et huic stolido archisyna-
gogo usuvenit: qui docente Domino in intimis
præcordiis parturiebat invidiam, eamque contine-
bat ægre nullam adhuc nactus occasionem, ubi vero
inopinatum miraculum vidit, latentem in penetra-
libus cordis nequitiam erumpit, et profert in lucem
abortum. Mirari enim omittens objicit illi
quod legem videlicet violasset, non tam Sabbati
rationem habens, quam sanatis valetudinem invi-
dens. Sed mendacium semper auxilio destituitur,
et a sapientibus facillime coarguitur. Qui enim
iniquo animo rem ferebat, vim aperta loquitur
impudentia. et miraculo suæ ipsius invidentiæ

D sanatos credendum est, ut Maldonatus ait.

(4) Tabe conficiens. In Vat. legitur ὑποτύφω-
ν, succendens, sed rectius censui ex aliis mss., ὑπο-
τήκων, tabefaciens. Et profecto hæc invidentiæ tabes
cui poetarum non decantata? Edax livor inde dicta
Ovidio, Amor. lib. 1:

Quid mihi, livor edax, ignavos objicis annos?
Lucretius pulchre lib. III:

Macerat invidia ante oculos illum esse potentem,
Illum aspectari, claro qui incedit honore,
Ipsi se in tenebris volvi cænoque queruntur.

Salsum est etiam illud epigramma ex Anthol. lib. 1,
et τὸ ὑποτήκων quod ait noster, notat:
Ὁ φθόνος ἐστὶ κάκιστος· ἔχει δὲ τι καλὸν ἐν αὐτῷ·
Τῆχει γὰρ φθορῶν διμματα, καὶ καρδίην.

Grande malum invidia est; tamen hoc bonitatis in
[illa est]:
Cor etiam osorum decorat, atque oculos.

demonstrationem opponit (5) : nec animadvertit contra se ipsum movisse se argumentum. Quid enim illi Salvator? « Hypocrita, unusquisque vestrum Sabbato non solvit bovem suum, aut asinum a præsepio, et ducit adaquare? » Ostendit illum iræ invidia ad rabiem pene redactum : quid vero sibi velit lex, aperit, et illustrat, simulque suadet ut a littera manducamur ad spiritum. Vetabat tunc lex Sabbato admovere manum ad opus; beneficentiam vero neutiquam prohibebat. Attamen et ipsa operum cessatio cautio erat eorum quæ sub intelligentiam cadunt. Quod vero hæc ita se habeant, ratio ipsa nullo negotio ostendet. Lex præcipit, ne portentur pondera; ne quid accendatur ignis: nec de suo quispiam egrediat loco ²². Qui igitur hæc corporaliter accipit, maledictio legis (6) obnoxius fit ²³. Nam nec fieri potest (7), ut ne quis suo loco **73** cedat : et omne quod tollitur aliquid oneris est, etiamsi panis vel pallium sit. Verum lex per Sabbati observationem ab opere malo cessare nos jubet, ut neque peccati pondere prægravemur; hoc est enim onus non tollere, neque a mansione in Deo desistamus; hoc est enim a suo loco non recedere; neque vel iræ vel malæ cupiditatis accendamus ignem. Quin etiam quod lapidatus sit, qui Sabbato ligna collegerat ²⁴, ita par est intelligere,

²² Jerem. xvii, 21; Exod. xxxv, 3; xvi, 29. ²³ Galat. iii, 10. ²⁴ Num. xv, 32.

Francisci Scorsi notæ.

(5) *Demonstrationem opponit.* Acuta sententia, quam hic magis explano, quod haud sciam an interpretandis verbis eam assequi satis poterim. Græca sunt, καὶ τῷ ὀνόματι ἀντεξάγει τῆς ἑαυτοῦ βασκανίας τὴν ἔνδειξιν, quibus verbis hic auctor opponit τῷ ὀνόματι τὴν ἔνδειξιν perinde ac si diceret: Evidenti Christi miraculo nihil habuit aliud, quod ad illud elevandum oppoueret archisynagogus, nisi demonstrationem invidentiæ suæ, hoc est id argumentum, quo manifeste suam demonstrabat invidiam. Unde subiungit τῷ ὀνόματι τὴν ἔνδειξιν, διαλέθηθε δὲ καθ' ἑαυτοῦ κινήσας τὸν ἔλεγχον: non enim animadvertit verbis suis movere contra se reprehensionem, qua Christus eum aperte stultitiæ redarguit: Hypocrita, unusquisque vestrum Sabbato non solvit bovem suum, et asinum, et ducit adaquare?

(6) *Maledictio legis.* Alludit ad locum D. Pauli ad Galat. iii, ubi adversus eos agens, qui legis operibus confidebant, eos sub maledictio legis esse dicit, eo quod sine Christi gratia legem omnem spiritualiter in plere non possent, atque adeo subjacerent illi maledictio, quod est Deut. xxvii: *Maledictus omnis, qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis, ut faciunt ea.* Eodem igitur sensu et hic, et toto hoc tractu Theophanes intelligendus; arguit enim Judæos quod legem, ac legis observationes exteriori solum cultu et acciperent, et custodirent; peccata vero, quæ cavenda præciperebantur, et symbolis illis significarentur, non vitarent. Unde ipse auctor a littera, ad spiritum, ut ipsemet loquitur, auditores manducit; hoc est observationes legis ad spirituale transfert intelligentiam, quæ salvo semper litterali sensu, est accipienda.

(7) *Nam nec fieri potest.* Ex eorum opinione deducit contra Judæos argumentum; quod est ad homines, ut electi loquantur, arguere: Si, inquit, ea quæ in lege dicuntur quod ad exteriorem sensum, et religiosum accipitis, quam par est, quippe qui

βασκανίας τὴν ἔνδειξιν, διαλέθηθε δὲ καθ' ἑαυτοῦ κινήσας τὸν ἔλεγχον. Τί γὰρ πρὸς αὐτὸν ὁ Σωτὴρ; « Ὑποκριτὰ, ἕκαστος ὁμὸν ἐν τῷ Σαββάτῳ οὐ λύει τὸν βῶν αὐτοῦ καὶ τὸν μὴ ἀπὸ τῆς φάτνης; καὶ ἀπαγαγὼν ποτίζει; » Δείκνυσι μὲν οὖν αὐτὸν οἷον λελυτηχότα τῷ φρόνῳ· ἀνακαλύπτει δὲ διαλευκαίων τοῦ νόμου τὸ βούλημα, καὶ πείθων πρὸς τὸ πνεῦμα χειραγωγείσθαι ὑπὸ τοῦ γράμματος. Ἀπειπατο μὲν γὰρ ὁ νόμος τῷ Σαββάτῳ χειρονεκτεῖν, ἤκιστα δὲ κωλύει εὐεργετεῖν, ἀλλὰ δὴ καὶ αὐτὴ τῶν πράξεων ἡ σχολὴ νοουμένων ἦν φυλακὴ. Ὅτι δὲ ταυτὶ ἀληθῆ, ὁ λόγος δείξει ἀμογητὶ. Ἐπιτάττει ὁ νόμος ἐν Σαββάτῳ μὴ ἀφρεῖν βάσταγμα, καὶ πῦρ μὴ καίειν, καὶ ἀπὸ τοῦ τόπου αὐτοῦ μὴ ἐξέρχεσθαι. Ὅ τοῖνυν ἐκλαμβάνων ταῦτα σωματικῶς τῆ τοῦ νόμου κατὰ τὸ ὑπόδικον γίνεσθαι. Τὸ γὰρ μὴ κινεῖσθαι ἀπὸ τοῦ τόπου ἀμήχανον· καὶ πᾶν τὸ ἐπαίρουμενον βάσταγμα ἔστι, κἂν ἄρτος ἦ, κἂν ἱμάτιον. Ἄλλ' ὁ νόμος διὰ τοῦ σαββατισμοῦ τὴν ἐν τῷ κακῷ ἀπραξίαν νομοθετεῖ. Καὶ μήτε τῷ βίρει τῆ: ἀμαρτίας καταφορτίζεσθαι, τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ μὴ ἀφρεῖν βάσταγμα· μήτε τῆ: ἐν Θεῷ μονῆς ἀφίστασθαι, ὅπερ ἔστι τὸ μὴ ἀπὸ τοῦ τόπου αὐτοῦ ἐξέρχεσθαι· μήτε τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς φυχῆς ἐπιθυμίας ἀναφλέγειν τὸ πῦρ. Ἀλλὰ καὶ τὸ καταλευσθῆναι τὸν κατὰ τὸ Σάββατον φρυγανιζόμενον, οὕτω προσήκει νοεῖν, ὡς δεῖ τοῦ: ἀναιρετικῶς

Sabbato curari non posse afflictam mulierem dicitis; sane nec loco moveri paululum, nec panem, nec pallium tollere, quandoquidem aliquo l onus est, et onus Sabbato portari prohibetur, licet. Ex absurdo igitur eos abducit, ut non somaticis, ut auctor infra loquitur, sed ὁρθῶς καὶ προφροντισμένως verba legis intelligant, hoc est non corporaliter solum, sed recte, et accurate, et cum judicio expandant, spiritualem magis sensum, quam litteralem spectantes. Sed mens Theophanis magis explicatur a S. Cyrillo in lib. *Adversus Judæos* cum elegantissimis quæstionum solutionibus, quæst. 41, quæ ita proponitur: *Qui statuit, ut Sabbato nullum fieret opus, quomodo permittit sacerdotibus ligna secare, et mactare, et carnes dividere, et omnia operari, quæ sunt sacrificii?* Respondet: *Lex quæ lata fuit de Sabbato, ut multa prætermittamus, abduxit quidem ab ea operatione, quæ ad victum pertinet; traduxit autem ad spiritualem, ut illi in Sabbato cessantes ab iis quæ ad victum pertinent, etiam spiritualiter ex parte apprehendant. Res autem spiritualis est et Dei cultus, et circumcisio cum sit divinum signaculum, et ut semel dicam, omnis actio pia et religiosa, quamobrem Christus quoque Sabbato curans ægrotos non solvit legem Sabbati.* Et in Collectaneis cap. 20: *Porro autem iussit etiam per vocem Jeremiæ prophætæ non tollere onera in die Sabbatorum, neque opus facere, neque proficisci extra Jerusalem. Oportet enim eos, qui sabbatizant spiritualiter non tollere versus pondera peccati; neque malum opus facere; neque ferri extra sacratissimam piamque, ac religiosam viæ institutionem. Quod autem malum opus prohibuerit, est perspicuum ex eo quod sacerdotes in Sabbato mactent hostias, et carnes distribuunt, et circumcidant, et omnia faciant quæ pertinent ad Dei cultum. De eo vero, qui ligna die Sabbati collegit, similem tropologiam adducit. Ex quibus vides ut concinat cum Cyrillo Theophanes, in legalium præceptorum tropologia.*

της κακίας λογισμούς σφενδονῶν κατὰ τοῦ συλλέγον-
 τος ἑῆς ἁμαρτίας τὰ φρούγανα. ἄπερ ὁ Ἀπόστολος
 ξύλα, καὶ χόρτον, καὶ καλάμην ὠνόμασεν. Οἱ δὲ
 Ἰουδαῖοι οὐκ ὀρθῶς, οὐδὲ πεφροντισμένως, ἀλλὰ σω-
 ματικῶς σαββατίζοντες, καὶ διὰ τῆς ἀπραξίας τι-
 μῶντες τὸ Σάββατον, τῇ κτίσει λατρεύουσιν, ὡς
 τὸ ἴδιον σαωματικῶς σαββατίζοντας προφητικῆ ταλα-
 νίξει φωνῆ, « Οὐαί, λέγουσα, οἱ ἐραπτόμενοι Σαβ-
 βίτων ψευδῶν ! » Ὁ γὰρ τοίνυν νόμος καὶ τοῖς Σάβ-
 βασι δὲδάσκει μὴδὲ τὸν βοῦν, ἢ τὸν ὄνον περιδεῖν
 ὀτημέλητον, ἀλλὰ καὶ ψυχὰς οἰκτελεῖν κτηνῶν, ὡς
 τὸ λόγιον· πλὴν ἀλλ' ἐπέδῃ περὶ βοῶν οὐ μέλει τῷ
 θεῷ, ὡς Παῦλος δοκεῖ τῷ ἀκριβεῖ τοῦ νόμου ἐξηγητῇ,

A quod oporteat rationes, quæ mali enecandi vini
 habeant, quasi lapides jacere in eum qui arida pec-
 cati sarmenta colligit, quæ Apostolus ligna, et fe-
 num, et stipulam appellavit ²⁵. Judæi vero nec
 recte, neque accurate, sed corporaliter servantes
 Sabbatum, et operum vacatione colentes, creaturæ
 obsequium præstant (8); ita qui Sabbatum exte-
 riore observatione colunt, prophetica vox (9) mise-
 ros prædicat: « Væ, inquit, vobis, qui attingitis
 Sabbata mendacia ²⁶ ». Lex igitur docet etiam in
 Sabbatis nec bovem, nec asinum negligenter ha-
 bendum, sed potius miserandis jumentorum ani-
 mas (10), ut sacra Eloquia docent ²⁷. Verumtamen

²⁵ I Cor. III, 13. ²⁶ Amos VI, 5. ²⁷ Deut. XXII, 3; Prov. XII, 10.

Francisci Scorsi notæ.

(8) *Creaturæ obsequium præstant.* Districte præ-
 cepit Deus olim Hebræis observationem Sabbati,
 eamque in memoriam beneficii create universitatis
 rerum a qua Deus die septimo cessavit. Itaque per
 Sabbati custodiam omnis legis observationem præ-
 cepit, ut notavit Cornelius a Lapide in comment.
 ad cap. XVII Jeremiæ; et colligitur ex Isaïæ cap. LVI,
 v. 2, ubi sic ait Dominus: *Beatus vir, qui facit hoc
 custodiens Sabbatum, ne pollunt illud, custodiens
 manus suas ne faciat omne malum.* Et item ex v. 4.
 Qui enim Sabbatum custodiebat, hoc ipso tacite
 profitebatur Deum esse conditorem et gubernato-
 rem cæli et terræ; qui vero contemnebat Sabba-
 tum, videbatur infitari Deum esse conditorem
 mundi: sicuti siquis hodie diem Dominicum cele-
 brare recusaret, videretur negare Christum resur-
 resxisse, in cujus memoriam dies ille constitutus
 est. Cum igitur observatio Sabbati in Dei honorem
 tota referretur, adeo ut etiam omnem legis custo-
 diam complecteretur: qui Sabbatum exteriore solum
 cultu observabant, spirituale vero cultum et absti-
 nentiam a peccatis negligebant, creaturæ potius
 quam Creatori videbantur exhibere cultum, quasi
 dies Sabbati per se, et non in honorem Dei esset
 observandus. Atque hic est sensus Theophrasti in
 hoc loco adversus Judæos loquentis qui Christum
 insimulant violationis Sabbati. In eundemque
 sensum congruit cum Theophraste S. Cyrillus et
 S. Maximus, atque alter per alterum hoc modo est
 explicandus. Primus enim in Collect. cap. 23, ita
 loquitur: *Non dies volens honorari ab hominibus
 jussit Deus honorari Sabbata, et dies novæ lunæ, et
 festorum; non enim permisisset creaturam colere
 plusquam Creatorem, sed symbolice per hujusmodi
 dies statuit, ut ipse honoraretur; ipse autem est
 Sabbatum, id est, requies laborum animæ, etc.* Alter
 vero *Œconom.* cent. v, cap. 46: *Mandavit Deus in
 honore haberi Sabbatum, Neomenias et festa, non
 quod vellet, honorari dies ab hominibus, nam hac
 ratione contra legem mandati colere creaturam, plus-
 quam Creatorum præscriberet iis qui natura veneran-
 dos esse putant dies, et idcirco adorandos. Verum
 per dies figurative seipsum honorandum esse decla-
 ravit.* Hæc S. Maximus, qui multis etiam aliis ca-
 pitibus cent. IV et V *Œcon.* docet in veteri lege esse
 spirituale sensum maxime attendendum.

B שבת; prima quippe radix, quæ valet mitigare vel
 compossescere nihil ad rem nostram facit: שבת autem
 significat quidem Sabbatum a radice שבת *quiescere,
 cessare,* sed non solis punctis differt a שבת quæ
 vox virgam, et dominium, seu solum signat; sed,
 ut jam ex Scriptura apparet, una littera, eaque
 postrema. Censeo igitur D. Hieronymum legisse in
 suo libro cum u eam vocem, atque adeo verissime
solum; LXX autem, prout quoque hodie in Hebræica
 Scriptura habemus cum שבת unde verterunt *Sab-
 batum.* Cæterum sensus literalis horum verborum
 ex nostra editione legi potest apud ipsum Riberam,
 et Cornelium a Lapide, qui tamen de ea duplici
 lectione ne verbum quidem; tropologicus vero etiam
 juxta versionem LXX afferitur ab ipso Ribera præ-
 clare ut cætera, sed luculenter, et ad mentem
 nostri Theophrasti exprimitur a S. Cyrillo Alex.
 cujus Exegesim in prophetas minores edidit nuper
 noster Jacobus Pontanus ex Bavarica, et Vat.
 Biblioth. a se Latinam factam. Juvat igitur et ad
 illustrandum simul et prophetæ locum, et locum
 Theophrasti, ipsam interpretationem huc ascribere
 ex eo opere Cyrilli non satis vulgato, qui sic habet:
 "Ἄλλως τε (χρῆναι γὰρ ὑπολαμβάνω καὶ τῶν ἀνα-
 γκαϊοτέρων ἐπὶ τοῦτοις εἰπεῖν) ψευδῆ σάββατα τὰ
 παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις· ἐπεὶ ἐστὶ σκιά μὲν ὁ νόμος,
 καὶ τύπος κατὰ τὸ ἀληθές, καὶ τὰ διὰ Νωσέως. Ὁ
 δὲ τύπος οὐκ ἀληθὴς, μὲρψωσιν δὲ μᾶλλον τῆς ἀλη-
 θείας εἰσφέρει. Τοιγάρτοι καὶ Παῦλος Ὑβραίοις
 ἐπιστέλλει, καὶ φωνῶν περὶ τῶν ἀρχαιοτέρων ἄρα
 ἀπολείπεται ὁ Σαββατισμὸς τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ. Οὐ
 γὰρ κατέπαυσεν ἐκεῖνος ὁ Ἰησοῦς, οὔτε μὲν εἰς-
 εληλάκασιν εἰς κατάπαυσιν τοῦ Θεοῦ. Σαββατίζομεν
 δὲ πνευματικῶς ἡμεῖς ἐν Χριστῷ, καταλύοντες,
 καὶ ἀποφοιτῶντες μὲν ἁμαρτίας, καταλήγοντες δὲ
 παντὸς φθορῶν καὶ γῆνιου πράγματος." Ad hæc
 (puto enim mihi quippiam eminentius de his dicen-
 dum) *falsa Sabbata sunt res Judæorum. Siquidem
 lex et quæ per Moysen facta sunt typus sunt et
 adumbratio. Typus autem non est veritas, sed figura
 et simulacrum veritatis potius. Quare et Paulus
 Hebræis scribit, et de antiquioribus ait: « Itaque
 relinquitur sabbatismus populo Dei. » Non enim
 illos requiescere fecit Jesus, nec ingressi sunt in
 requiem Dei. Sabbatizamus autem spiritualiter nos
 in Christo omittentes, et deserentes quidem peccata,
 desinentes autem ab omni corruptibili et negotio ter-
 reno. Quid his illustris ad mentem nostri auctoris
 afferri potuit? Vide itidem not. proximam 8.*

(10) *Jumentorum animas.* Alludit ad illud Prov. XII,
 v. 10: *Novit justus jumentorum suorum animas.*
 LXX vero sic habent: *Οἰκτελεῖ, δίκαιο; ψυχὰς
 κτηνῶν αὐτοῦ. Justus miseretur animas jumentorum
 suorum.* Cujus loci vera germanaque sententia illa
 est, quam trahit D. Chrysostomus hom. 29 in *Epist.
 ad Rom.* quamque refert, et sequitur S. Iohannes in

quoniam de bobus (11) cura non est Deo, ut Paulo videtur ²⁸, qui legem subtilius interpretari velit, per bovem asinumque solvendum eos oportet intelligat, qui ex Hebræis et gentibus sub servitute erant, quos certo temporum septeno circuitu lex donari libertate (12) jubebat, ut Deuteronomii liber ostendit ²⁹. Hebræum igitur bovem appellat, ut mundum animal; asino vero gentilem assimilat, ut immundo. Quos oportebat constitutis sabbatis præscepto, hoc est servitutis vinculis solvere, et libertatē sarge potum effundere. Jam vero auctorem morbi, quo tenebatur mulier, Satanam dicit: « Hanc enim, inquit, filiam Abraham non oportebat solvi vinculo isto die Sabbati. » Cum signate dicat, hoc vinculo, digito propemodum indicat dæmonem, qui eam ligarat; sicuti discipulis ostendit lunaticum illud dæmonium (13) dicens: « Dicetis huic monti, Tollere, et mitte te in mare ⁴⁰. » Illi tamen in die Sabbati, idem est ac si dicat, incarnationis meæ tempore, per quam venio ut sabbatismum ac requiem malis passionibus præstem.

« Hæc cum diceret, erubescerant omnes adversarii ejus, » aperte quidem 74 Pharisei, et Scribæ reprehensi erubescerant. Magis vero etiam adversarii dæmones confundebantur pertimescentes suam ipsorum perniciem mox futuram. Atque hic quidem est exterior sermonis sensus et explicatio. Proxime autem per spirituale considerationem ab eo utilitatem excerpere par est.

Igitur Synagoga verissime typus erat illius universæ Synagoge, ad quam venit Christus in carne: Sabbathum vero eam significat malitiæ cessationem, quam factus homo operatus est. Jam archisynagogus adumbrat sacerdotes omnes, et Scribas, et Phariseos contra Christum et ejus miracula rabie infrendentes, et eum criminantes quasi profanaret

²⁸ I Cor. ix, 9. ²⁹ Deut. xv, 1 seqq. ⁴⁰ Matth. xvii, 19; Marc. i, 25.

Francisci Scorsi notæ.

hunc locum: *Sunt enim sanctorum animæ vehementer mites, et hominum amantes non solum erga suos, sed etiam alienos; ita ut hanc suam mansuetudinem etiam ad animalia bruta extendant: propterea et sapiens quidem dixit: « Justus miseretur animas jumentorum suorum. » Si ergo jumentorum, multo magis hominum.* Hæc Chrysostomus.

(11) *Quoniam de bobus.* Alludit ad locum D. Pauli I Cor. cap. ix, ubi agens de mercede non neganda operarii vineæ Domini, et afferens in eam sententiam verba Deut. cap. xxv: *Non alligabis os bovi trituranti*, subjungit: *Nunquid de bobus cura est Deo? an propter nos utique hæc dicit? Nam propter nos scripta sunt.* Quibus verbis docet D. Paulus magis Deo curæ fuisse homines eo præcepto instruere, quam boves alendos præcipere: atque adeo moralem sensum eorum verborum spectandum magis, quam litteralem, utpote magis a Deo intentum. Neque igitur D. Paulus providentiam Dei circa boves negat, neque ipsam litteralem, ac primam præcepti vim de non alligando ore bovi trituranti, ut refici possit ex iis in quibus laborat. Hoc eodem Theophanes sensu hic intelligendus est, quo hactenus explicatus a nobis, et ab omnibus communiter D. Paulus.

(12) *Lex donari libertate.* Ex Deut. cap. xv: *Cum*

βοῦν καὶ ὄνον λυόμενον προσήκει νοεῖν τοῦς ἐξ Ἑβραίων, καὶ τοῦς ἐξ ἐθνῶν ἐκδουλεύοντες, οὗς κατὰ τινα χρόνων ἑβδομαδικὴν περίοδον ἐκπέλευσαν ἢ νομοθεσία ἐλευθεροῦν, ὡς ἡ τοῦ Δευτερονομίου βίβλος διέξεισι. Τὸν μὲν οὖν Ἑβραῖον, βοῦν ὀνομάζει, ὡς καθαρὸν· οὐκ δὲ ἀφομοίωσεν τὸν ἐθνικόν, ὡς ἀκάθαρτον, οὗς προσήκει ἐν τοῖς ὀρισμένοις σαββατισμοῖς λύειν ἀπὸ τοῦ δεσμοῦ τῆς δουλείης φάνης, καὶ τὸ νόμα τῆς ἐλευθερίας χαρίζεσθαι. Αἰτίαν δὲ τῆς νόσου τῆς γυναικὸς λέγει τὸν Σατανᾶν· « Ταύτην γὰρ, φησὶ, θυγατέραν ᾤσταν Ἄβραμ, οὐκ ἔδει λυθῆναι ἀπὸ τοῦ δεσμοῦ τούτου τῆς ἡμέρας τοῦ Σαββάτου. » Ἐν τῷ δεκτικῷ; εἰπεῖν τούτου, δακτύλῳ δείκνυσι τρόπον τινὰ τὸν πεδήσαντα διμόνον, ὡσπερ τοῖς μαθηταῖς ἐδείκνυ τὸ σεληναῖον ἐκεῖνο δαιμόνιον. λέγων· « Ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ· Ἀρθῆτι καὶ βλήθητι εἰς τὴν θάλασσαν. » Τὸ δὲ, τῆς ἡμέρας τοῦ Σαββάτου, ἐν τῆς ἡμέρας ἐνανθρωπήσει, φησὶ, καθ' ἣν ἦν ἔκω σαββατισμὸν τῶν παθῶν ἐργασάμενος.

« Ταῦτα λέγοντος αὐτοῦ, κατασχύνοντο πάντες· εἰ ἀντικείμενοι, » φανερώς οἱ Φαρισαῖοι, καὶ Γραμματεῖς κατασχύνοντο ἐλεγχόμενοι, κατασχύνοντο δὲ μᾶλλον οἱ ἀντικείμενοι δαίμονες δεδιότες τὴν μικρὴν ὄσον ἐσομένην αἰσίν ἀπόλειαν. Ἄλλ' αὕτη μὲν ἡ σαματικωτέρα τοῦ λόγου διήγησις· χρῆ δὲ πάντως καὶ τὸ ὠφέλιμον αὐτῆς ἐπιγῶναι διὰ τῆς ἐν πνεύματι θεωρίας.

Ἡ μὲν οὖν συναγωγή τύπος ἦν, ὡς ἀληθῶς, τῆς ὄλης συναγωγῆς, εἰς ἣν ἐπαδήμησε ὁ κατὰ σάρκα Χριστός. Τὸ δὲ Σάββατον τοῦ τῆς κακίας σαββατισμοῦ, ὃν ἐνανθρωπήσας· εἰργάσατο. Ὁ δὲ ἀρχισυναγωγὸς τοὺς ἱερεῖς καὶ Γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους ὑπέγραψεν, τοὺς κατὰ Χριστοῦ, καὶ τῶν ἐκεῖνον θαυμάτων λυτῆσαντας, καὶ ὡς βεβηλοῦντο; τὸ Σάββατον, καὶ καταλύ-

tibi venditus fuerit frater tuus Hebræus, aut Hebræa, et sex annis servierit tibi, in septimo anno dimittes eum liberum. Quem locum sic allegorice explicat sanctus Cyrillus in Collect. cap. 20: *Nam quoniam septimum quidem est Sabbathum, et ultimum totius hebdomadis; in ultimis autem diebus Redemptor homo factus est, tunc nos emisit per fidem in ipsum, et filiorum adoptionem, quæ fit per sanctum baptismum, liberos a servitute peccati, qui eramus ei vendidati.* Ita Cyrillus. Noster autem Theophanes eandem allegoriam agnoscit in hoc loco Deuteronomii: ex quo allegoriam illam alteram confirmat de bove et asino solvendis die Sabbati, quorum alterum gentilem, alterum Hebræum populum esse symbolice dicit; quod quidem in asino et bove recte habet. Advertendum tamen est in illo Deuteronomii loco nullam gentilis servi fieri mentionem; sed cum Theophanes allegoriam illius loci spectaret, cum Hebræo servo etiam gentilem, cum quidem in littera, sed in allegoria comprehendit. Nam sane quoad sensum hunc allegoricum non minus gentilis, quam Hebræus libertate per Christum donatus est, ut ait sanctus Paulus ad Galat. iv: *Qua libertate Christus nos liberavit.*

(13) *Lunaticum illud dæmonium.* Vide dicenda homil. 23, ubi de hoc agitur.

αντες τον νόμον τουτον κατηγορήσαντα. Ἡ δὲ κατὰ A πᾶροδον γενομένη τῆς συγκυπτούσης θεραπεία τῆς ἐξ ἰδῶν Ἐκκλησίας τῆν σωτηρίαν εἰκόνιζεν ἀνορθωθει- σης ἐκ τῆς πρὸς τὰς εἰδῶλα καταπτώσεως. Ἄλλὰ καὶ ὁ τῆς ἀσθενείας χρόνος ἀριθλήτω; δείκνυσσι, περὶ δὲ ἡσθέ- νει τὰ ἔθνη πρὸ τῆς παρουσίας Χριστοῦ, Ὁ γὰρ ὀκτώ καὶ δέκατος ἀριθμὸς, πράξιως καὶ θεωρίας ἐστὶ σύμβολον· ἡ μὲν γὰρ δεκάς τὰς ἐντολάς σημαίνει τὰς πρακτικάς; ἡ δὲ ὀγδοὺς τῆς πανσόφου θεολογίας ἐστὶν εἰκὼν. Ἀμφοτέρωθεν οὖν τὰ ἔθνη ἐχώλευε· κατὰ μὲν τὸ σέβας, ἀθεῖαν καὶ πολυθεῖαν νοσήσαντα· κατὰ δὲ τὴν πρᾶξιν, τάναντία τῆς ἐπινοουμένης δε- κάδος διαπραττόμενα. Καὶ οὕτω κεκυφῶτα ἦσαν ἐν τῇ γῆ χοιρηδὸν ὕλη ἐμπεπαρμένα χιμαίζήλων κακῶν, καὶ πρὸς τὸ κτηνῶδες καὶ ταπεινὸν ἐπικύπτοντα. B Ἄλλ' ἦλθε Θεὸς οἰκείους σπλάγγχοις ἐπικαμφθεὶς, καὶ γενόμενος ἄνθρωπος, καὶ μέγας Θεός, λύει τὰ ἔθνη τῶν τῆς ἀσεθείας δεσμῶν, καὶ ἀνορθοὶ πρὸς τὴν θεῖαν ἐπίγνωσιν. Καὶ τοῦτο ἡ πνευματοκιθάρα προῦ- ψαλλεν· « Κύριος ἀνορθοὶ κατεβράχμενος· Κύριος λύει πεπεδημένους. » Τῷ δὲ λόγῳ καὶ ἀφῆ θεραπεία θηγαί τὴν πάσχουσαν, δηλωτικὸν ἦν τῶν ἐπὶ Χριστοῦ δύο φύσεων. Εἰ δὲ καὶ βασιλεύει τῇ θεραπευθείσῃ ὁ ἀρχισυνάγωγος, καὶ τοῦτο τῇ θεωρίᾳ ἀκόλουθον. Οἱ γὰρ Ἰουδαῖοι τῶν ἐκ Θεοῦ δοθέντων τοῖς ἔθνεσιν τὴν ἀφθονίαν τῶν ἀγαθῶν ὀρῶντες βασιλεύουσι, καὶ τοῦτο προλέγει διὰ Μωσέως ὁ Θεός· « Αὐτοὶ παρεζή- λωσαν με ἐπ' οὐ θεῶν, κἀγὼ παραζηλώσω αὐτοὺς ἐπὶ ἔθνεσιν ἀσυνέτῳ. » Ἀνανήψωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς τῆς πρὸς τὰ γῆϊνα καταπτώσεως. C Ἐπάρωμεν εἰς οὐρανοὺς τὸν τῆς ψυχῆς ὀφθαλμὸν, γενόμεθα ἐν αἰ- σθησί τοῦ πρέποντος· ἀποσεισάμεθα τὴν ἀγλὴν τὴν ἐπισκοποῦσαν ἡμῶν τὸ ἡγεμονικόν· ἕως πότῃ πρὸς ἔρεις, καὶ μάχας, καὶ ψευδορκίας σχολάσομεν; Ἐμὲ γοῦν φρέκη καὶ δέος ἀίρει διὰ τοὺς συνεχεῖς ὄρκους τοὺς γενομένους εἰς τὰ κριτήρια· καὶ ὅπως πρόκει- ται τὸ πάσης αἰδοῦς ἄξιον Εὐαγγέλιον ἐν τῇ τῶν λοιμῶν καθέδρᾳ περιρρονούμενον· τὸ μὲν γὰρ παραι- νεῖ μὴ ὀμνύειν ὄλωσ, οἱ δὲ ἄρπαγες σὺνεργον αὐτὸ τῆς πλεονεξίας λαμβάνουσιν· οὕτω καὶ τῶν ἀπίστων

⁴⁰ Psal. cxlv, 8. ⁴¹ Deut. xxii, 21.

Francisci Scorsi notæ.

(14) *Octonarium vero.* In numero annorum, quos inclinata mulier jam laborabat, mysterium agnoscent multi ex Patribus tum Græcis, tum Latinis, quos refert hoc loco Maldonatus noster: atque in denario quidem Decalogi signante præcepta conveniunt omnes. Sed octonarium illi beatæ vitæ futu- ræ symbolum faciunt; noster perfectissimæ theolo- giæ, seu cognitionis Dei, qua carebant gentes, per infirmam mulierem adumbratæ: atque adeo utrinque ægrotabant tum in actione virtutum, tum in Dei contemplatione: sed enim de octonario numero, quod perfectionis symbolum sit, vide disputatum apud Petrum Bongum lib. 1 *De mysteriis numer.*, ubi etiam profert adagium antiquitus usurpatum, cum nihil alicui rei deesse significatur ἀπυθα ὀκτώ omnia octo; quod a Stesichori poetæ insignis Lyrici Siciliæ nostræ sepulcro desumptum erat; quod sane ex octonis omnibus columnis, gradibus, angulis Catanæ exstructum diu exstitit; nunc autem vix aliquod ejus vestigium, locus tantum signatus est mihi, cum Catanæ fui, ubi esse trade-

batur. Sed fuit Stesichorus Himerensis, quamvis D Catanæ sepultus; de quo vide epistolam Phalaris Agrigentini tyranni. In hunc numerum conjicio etiam variam lectionem, quam sero reperi in Vat. cod. cujusque obscurum vestigium exstat in Gall.; hic enim legitur, ἀμφοτέρως οὖν ἰγνώαις, πρρπεραν plane; ac recte in Vat. ἀμφοτέρως οὖν ται; ἰγνώαις τὰ ἔθνη ἐχώλευσε· *Utroque igitur poplite gentes claudicabant.* Quod eodem recidit, atque ea quæ in Pan. est lectio; quam jam descriptam mutare nolui, ne numeros permutarem; et saue sensus idem et integer utrobique.

(15) *Quæ large a Deo.* Τῶν ἐκ Θεοῦ δοθέντων τοῖς ἔθνεσιν. Hæc verba apprime necessaria ad senten- tiam, et allegoriam desunt in uno cod. leguntur in duobus Vat. et Gall.

(16) *Hoc enim præcipit.* Præcisâ hoc loco sunt in cod. P. multa, quæ gravem et elegantem sen- tentiam auctoris continent, verba nimirum, καὶ τὸ μὲν παραινέι usque ad πλεονεξία; λαμβάνουσι, sed inserui auctoritate cod. V. et G.

illud adjuvamentum suæ avaritiæ fures assumunt. Ita multo deteriores sunt gentibus Adri expertibus. Clinias quidam (17) Græcus homo trium talentorum damnum ferre quam jurare maluit, et talenta dedit accusatori, nec juravit; quodque majus est, cum non esset pejeraturus. Annon igitur sumus gentilibus nequiores? Cum quis adversarius tuus te jurare compellit, et ponit ante te venerandum Evangelii librum, omisso juramento librum ipsum aperi, et lege quid jubeat Dominus: « Ego autem dico vobis, non jurare omnino, neque per cælum, quia thronus Dei est; neque per Hierosolymam, quia civitas est magni regis; neque per caput tuum juraveris, neque enim potes unum capillum album facere aut nigrum²²⁻²⁴, » perhorresce verbum, pertimesce mandatum. Penetra subtiliter Evangelii scopum, non enim simpliciter (18) jurare per cælum vetat: neque hanc Hierosolymam dicit, quam multi sæpe Persarum, et Medorum, et Romanorum exercitus oppugnarunt; sed cælum quidem vocat intelligibilem Cherubicum thronum suum; Hierosolymam vero supernam Dei metropolim, de qua gloriosa dicta sunt, ut Propheta loquitur²⁵; caput vero, per quod jurare prohibet, non aliud omnino convenit intelligere, quam caput omnium nostrum, hæc ipsa præcipientem Christum. Hujusce quippe capilli neque albescunt, neque nigrescunt. Invariabilis enim est divina natura, neque nigrescens, neque senescens. Sit igitur sermo noster Est, est, Non, non²⁶. At non credit, inquit, qui mecum contendit per solum, Est, mea dicta confirmanti, sed recogita (19) quam grave sit præ-

²²⁻²⁴ Matth. v, 34, 35. ²⁵ Psal. LXXXVI, 3. ²⁶ Jac. v, 12.

Francisci Scorsi notæ.

(17) *Clinias quidam.* Hoc exemplum Clinia desumpsit fortasse Theophanes ex S. Basilio hom. *De legendis gentiliū libris*; unde autem Basilius nondum habeo conperitum; *Illud quoque*, inquit Basilius, *Cliniæ unius ex secta Pythagoren difficile est credere, quod casu, non de industria nostros imitatur. Nam illi, dum per juramentum multam trium talentorum vitare liceret, injuriam pati maluit, quam jurare; idque cum non esset falso juraturus. Atque ita jam tum quasi illud de juramento nobis interdicto præceptum audivisse videtur.* Hæc Basilius. De hoc Clinia Pythag. mentionem Plutarchus facit lib. in *Symp. quæst.* 6.

(18) *Non enim simpliciter.* Cum dicat Theophanes, *Ὁὐ γὰρ ἀπλῶς ποιεῖται τὸν οὐρανὸν ἀπόμοτον.* Non simpliciter jurare per cælum vetat, non negat per cælum etiam, et alias creaturas, quatenus ad Deum referuntur, jurari non oportere; nam hæc est irreverentiæ culpa, et hic sensus est planus, et literalis verborum Evangelii; sed hoc dicit non esse uno modo hæc verba intelligenda (id enim significat *ὄχι ἀπλῶς*; et verbum Latinum, non simpliciter), eundem sensum reddit, ut notavi ad Quint. ib. iv *Inst. orat.* cap. 2. Non evertit igitur sensum litteralem hic auctor, sed transfert verba Evangelii more suo ad analogicum sensum. Quod ideo inter concionandum facit, ut populum absterreat a jurando falso per Christum et ejus Evangelium, qui est scopus hujus postremæ partis, et *παρὰ πλάκην*; hujus hominæ. Quod magis explicatur not. proxima.

(19) *Sed recogita.* Hic locus, in exemplari Pan-

ιθῶν εἰσιν ἀθλιώτεροι. Κλεινίας τις, Ἕλληγ ἀνήρ, προέκρινε ζημίαν ὀπισθῆναι ταλάντων τριῶν, ἢ ὀμόσαι. Καὶ δέδωκε τῷ κατηγορῶ τάλαντα. καὶ οὐκ ὤμοσε· καὶ ταῦτα μὴ μέλλων ἐπιπορεῖν. Ἄρα οὖν οὐκ ἐμὲν καὶ τῶν Ἑλλήνων αὐτῶν ἀθλιώτεροι; Ὅπρηνίκα τις ἀντιδικὸς ὢν ἐνορκώσται σε βούλεται, καὶ σοὶ τίθῃσιν ἐμπροσθεν τὴν σεβασμίαν τῶν Εὐαγγελίων πυκτίδα, ἀρεῖ; ὀμνύειν, ἀνάπτυσον ταύτην, ἀνάγνωθι τί ὁ Δεσπότης διακαλεύεται· « Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ὀμόσαι ὄλω, μήτε ἐν τῷ οὐρανῷ, ὅτι θρόνος; ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, μήτε ἐν Ἱερουσόλοιμοις, ὅτι πόλις ἐστὶ τοῦ μεγάλου βασιλείως, μήτε ἐν τῇ κεφαλῇ σου ὀμόσης, ὅτι οὐ δύνασαι μίαν τρίχα λευκὴν, ἢ μέλαιναν ποιῆσαι; » φρίξον τὸ δῆμα, φοβῆθῃτε τὸ παράγγελμα. Εἰσθι πρὸς τὸν ἀκριτῆ τοῦ Εὐαγγελίου σκοπὸν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ποιεῖται τὸν οὐρανὸν ἀπόμοτον· οὐδὲ ταύτην λέγει τὴν Ἱερουσαλήμ, ἣν πολλὰ πολλάκις στρατόπεδα Περσῶν, καὶ Μήδων, καὶ Ῥωμαίων ἐθήσασαν, ἀλλ' οὐρανὸν μὲν τὸν νοερὸν αὐτοῦ τὸν Χερουδικὸν θρόνον καλεῖ, Ἱερουσαλήμ δὲ τὴν ἄνω τοῦ Θεοῦ μητρόπολιν, περὶ ἧς δεδοξασμένα ἐλάληθη, ὡς ὁ Προφήτης φησὶ. Κεφαλὴν δὲ, ἣν ὀμνύειν ἀκείπατο, οὐκ ἄλλην πάντως προσήκει νοεῖν, ἢ τὴν πάντων ἡμῶν κεφαλὴν τὸν ταῦτα νομοθετοῦντα Χριστόν. Ταύτης γὰρ τῆς κεφαλῆς αἱ τρίχες οὕτε μελαίνονται οὕτε λευκαίνονται. Ἀναλλοίωτος γὰρ ἡ θεὰ φύσις, μήτε μελαινομένη μήτε γηράσκουσα. « Ἔστω δὲ ὑμῖν λόγος, φησὶ, τὸ, Ναὶ, ναὶ, καὶ τὸ, Οὐ, οὐ. » Ἄλλ' οὐ πιστεύει μοι, φησὶν, ὁ ἀντιμαχόμενός μοι, βεβαιουμένῳ τούτῳ διὰ μόνου τοῦ Ναὶ· ἀλλ' ἐνόησον ὅσον τὸ παραβῆναι τὴν ἐντολὴν, καὶ πάντα προῆς τὰ χρήματα, ἑκατονταπλασίονα ἀπο-

ei truncus et imperfectus, redintegratus est a me ex uno exemplari Vat., et partim etiam ex Gallic. ab illis verbis, Ὁ ἀντιμαχόμενός μοι, usque ad ἀπολύσεως· hæc enim deestant omnia. Quod ad sententiam attinet, ne quis hic erret existimans in errorem Theophanem lapsus, cum hoc loco dicat, non jurandum eijam in forensi licet, cum ad veritatem confirmandam juramentum licite adhibetur; animadverto non alio modo intelligendum hunc locum, ac verba Christi accipiendi sunt, cum ait non jurandum omnino, et sermonem nostrum non ultra hæc monosyllaba, *est est, non non*, esse producendam. Atque hæc cautio et responsio multorum etiam sanctorum dictis est adhibenda, qui ita videntur loqui, ut negent Christiano homini jurejurando uti licere. Hos commemorant Maldonatus, et Cornelius in hunc locum, Hilarium, Ambrosium, Basilium, Origenem, Epiphanium, Athanasium, Chrysostomum, Hieronymum, Euthymium, Theophylactum. Quia enim ipsi videbant homines crebro jurare falsum, vel iniustum, et injustum, aut sæpe numero leviter, inaniter, aut temerarie, hinc ob periculum perjuriæ, vel inaniter jurandi, vetabant et dissuadebant Christianis juramentum, ut illo abstinere quantum possent. Id patet legenti homilias Chrysostomi ad populum Antiochenum, cujus zelum hic noster imitari videtur; ille enim frequenter, et assidue, et acriter insectatur consuetudinem populi in temere jurando, quæ tunc Antiochiæ vivebat, ac mirantibus id respondet: *Dico, et repeto quod soletis, quia vos dicitis, et repetitis quod soletis*; assertitque se ad hac repetitione non

λαύσης. Ἄλλὰ μὴδὲ τοῦτο ἐνοήσῃς ἀπλῶς, ἀλλὰ ἴσθι, ὡς δεῖ τοῦ διπλοῦ τούτου ναί, ἡ ὀρθή πίστις ἡμῶν, καὶ ὁ βίος ἐνδείκνυται. Ἄν γὰρ ἡ πίστις τοῖς δόγμασιν ἐν ἐλιχρινείᾳ φυλάττοιο, πάσης δὲ ἀδικίας καὶ βδελυρίας καθαρεύει ὁ βίος ἡμῶν, τότε κατορθοῦται ἡμῖν τὸ εὐαγγελικόν, Ναί, ναί, καὶ οὕτως ἐπαινεθῆσεται ὁ ὀμνύων ἐν αὐτῷ. Ἄν οὕτω παιδαγωγῆσωμεν ἑαυτοῦ; τῷ τῆς ἀληθείας ἄλατι τὸν λόγον ἀρτύοντες, οὐ δεσπώμεθα ὄρκου πρὸς τὸ πιστεῦσθαι, ἀλλὰ καὶ ὁ βίος ἡμῶν τοῖς λόγοις συμφέγγοιο, καὶ ὁ δεσπότης ἡμῶν καὶ Κύριος δι' ἡμᾶς δεξασθῆσεται, ὅτι αὐτῷ πρέπει πᾶσα τιμὴ, καὶ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

HOMILIA IV.

Περὶ τῆς παραβολῆς τοῦ δελφίνου.

Μυστικὸν ἡμῖν δεῖπνον ἡ θεόλεκτος τοῦ Εὐαγγελίου φωνὴ προτίθησι σήμερον οὐ σωματικῆς τροφῆς αἰτιον, ἀλλὰ ψυχικῆς ἀπολαύσεως πρόξενον Ἐαυτοῦς οὖν, ἀγαπητοί, πρὸς τὴν ἐστίασιν ἐτοιμάσωμεν κατέδοντες ἀρπαλέως τὰ νοήματα, ὡς ἐδέσματα· ἐν' ἀπέλωμεν ἕκαστος κορεσθέντες τῆς οὐρανοῦ τροφῆς, τῆς μὴ βαρυνούσης κόρυ τὸ σῶμα, ἀλλ' ἐλαφρυνούσης τοῦ νοῦ τὸ πτερόν πρὸς τὴν ἄνω φορὰν, καὶ ἀπὸ τῶν γηίνων, καὶ χαμερπῶν ἀναγοῦσης πρὸς τὰ οὐράνια. Μὴ τοὺς τὸν δεῖπνον παρατησαμένους ἀφρονι λογισμῷ μιμησώμεθα, ἐπίσκεψιν ἀγρῶν, καὶ γεηπονίαν, καὶ γάμον τῆς δεσποτικῆς κλήσεως προτιμήσαντες, ἀλλ' ἄξιον τοῦ ἐστιάτορος; δαιτυμόνες γενώμεθα, καθαρὰν τὴν διάνοιαν ἐν τῇ ἀκροάσει τῶν παραβολικῶν λόγων φέροντες, οὓς δὴ ταῖς θεοφιλέσις ὁμῶν ἀκοαῖς ἐπεξηγησώμεθα.

« Εἶπεν ὁ Κύριος τὴν παραβολὴν ταύτην· Ἄνθρωπός τις ἐποίησε δεῖπνον μέγαν, καὶ ἐκάλεσε πολλοὺς. » Τῆς παρουσίας παραβολῆς ὁ μέγας Ματθαῖος ἐπιμνησθεὶς οὐ δεῖπνον, ἀλλὰ γάμον φησὶν, οὕτως

²⁷ Luc. xiv, 16 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

destitutum, donec ipsi a jurando desistant : duro enim nodo durus adhibendus est cuneus, isque continuus. Ita Cornelius. Atque hoc idem spectare Theophanem nostrum in hac postrema homiliæ parte, quæ digressionem de vitandis juramentis continet, censendum est. Quod facile constabit, si ea, quæ paulo ante hunc locum, quem notamus, verba præcesserunt, quis adverterit, et præsertim cum ait, fures Evangelicorum avaritiæ suæ adiutorem facere : et hominiam postremam *De sinceritate plaga*, ubi eam ex abusu jurandi inmissam a Deo monet; et revocat in memoriam ea quæ hac homilia, et aliis fortasse quæ non exstant, sæpius inculcarit de fugiendis juramentis. Cæterum juramentum adhibere, quod est contestari primam veritatem ad confirmandum verum dictum, cum necessitas exigit et licet, et actus est pertinens ad virtutem religionis. Quod ex perpetuo sensu, et usu, et praxi Ecclesiæ, et ipsa ratione colligitur. Conducit vero etiam maxime tum ad hunc locum, tum ad alios similes excusandos annotatio Sixti Senensis *Biblioth. sanctæ* lib. vi, anno. 151, ubi ait : *Patrum qui concionabantur, non sunt verba semper eo rigore accipienda, quo primum ad aures auditorum perveniunt. Multa enim declamatores per*

ceptum transgredi, et ut jactura pecuniæ facienda sit, centeno tamen fenore eam lucraberis **76** adanctam. Verum neque hoc uno modo intelligas : sed scias per geminatum hoc, est, rectam fidem vitamque nostram significari. Si enim in dogmatis fides sincere custodiatur, ab omni vero injustitia et improbitate pura sit vita nostra, tunc bene nobis succedet evangelicum est (20), est; atque ita laudabitur, qui jurat in eo. Si hoc modo assuescemus orationem nostram veritatis sale condire, ad conciliandam nobis fidem jurejurando non indigebimus : sed fiet, ut et vita nostra consonet dictis, et Dominus noster per nos gloria afficiatur. Ipsi enim omnis honor et gloria debetur in sæcula sæculorum. Amen.

B

HOMILIA XIII.

De parabola cænæ.

Mysticam nobis cœnam divinus Evangelii sermo hodierna luce proponit non effectricem alimenti corporei, sed spiritualis delectationis conciliatricem. Nosmet igitur, charissimi, ad epulum præparamus sumpturi avidissime sensa, quasi ferula : ut hinc discedamus omnes saturi dape cœlesti, quæ corpus satietate non gravat, sed alas elevat mentis, ut in sublime feratur, et a terrenis et imis evehit ad cœlestia. Ne imitemur eos qui per mentis insipientiam cœnam recusavere : ne villæ inspiciendæ studium, vel agri colendi, vel ducendæ uxoris, divinæ vocationi anteponamus. Demus operam, ut tali convivatore digni convivæ simus, et mentem ad sermones parabolicos audiendos puram afferamus, quos vobis Dei amanti auditoribus explicabimus ²⁷.

« Dixit Dominus parabolam hanc : Homo quidam fecit cœnam magnam et vocavit multos. » Hujuscæ parabolæ mentionem faciens magnus evangelista Matthæus, non cœnam, sed nuptias vocat : « Simile factum est, inquit, regnum cœlorum homini regi,

hyperbolem crebro enuntiant, et inculcant, vel occasione locorum, temporum, ac personarum, vel affectuum impetu, et orationis cursu rapti. Hæc ille.

(20) Evangelicum *Fst, est*. In hac morali interpretatione consonat Hilarius, cujus hæc verba : *In fidei simplicitate viventibus jurare opus non est, cum quibus semper quod est, est; quod non, non; et eorum et opus, et sermo omnis in vero est*. Et Rab, apud S. Thomam in Caten. : *Sive ideo dicitur bis Fst est, Non non, ut quod ore affirmes, operibus probes; et quod verbis negas, factis non confirmes*. Et S. Maximus, *Œcon. cent. iv* : *Laudabitur enim omnis, qui jurat in eo, hoc est omnis qui cum po lic us sit se victurum vitam Deo gratam, complet etiam in veritate per opera justitiæ sacramenta pollicitationis honesta*. Facit ad hanc rem norum insigne exemplum Xenocratis philosophi, quod uti corollarium his notis addam; et quidem erit in re dispari par exemplo, quod auctor ex Clinia philosopho altero adduxit. Ille igitur cum ad aras ut tactis sacris prout moris erat, ad jurandum accederet, a iudicibus prohibitus est; illi enim injurato magis quam cæteris juratis credere se dixerunt. Tanti momenti est ad fidem dictis conciliandam honesta vita.

qui fecit nuptias *filio suo* ³⁸. » Nihil vero est, quod *hæsitent auditorum mentes hoc loco, nisi si aliqui forte cavillatores et contentiosos esse se velint. Non enim a seipsis duo evangelistæ discordant, quamvis hoc videatur; sed maxime 77 concinunt. Rem enim eandem et nuptias, et cœnam Evangelium vocat, quippe cum Incarnationis unigeniti Filii Dei mysterium utrumque significet. Hic etenim ad intelligibilem nuptiarum conjunctionem duxit Ecclesiam, quam in canticis Salomon, et David in Psalmis sermone conciliant et adornant (21). Hic quidem sponsam adhortans, ut prioris populi, et falsi parentis obliviscatur, et regi ac sponso adhæreat: « Audi, inquit, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum, et domum patris tui, et concupiscet rex decorem tuum ³⁹. » Ecclesia quippe ex gentibus congregata cultorem impietatis populum, et adulterinum parentem, diabolium, inquam, oblita, aures ad audiendam Christi vocem applicuit. Sponsa vero Cantorum ad spirituales has nuptias advocans animas Christo credentes: « Egredimini, ait, filia Jerusalem, et intuemini in regem Salomonem in corona qua coronavit eum mater ejus, in die sponsalium ejus ⁴⁰. » Et quidem per Salomonem indicat eam, qui ex Salomone duxit originem; per matrem vero naturam Dei et Patris, omnium, quæ sunt, rerum causam. Qui sane quandoquidem naturaliter neque mas est, neque femina, merito et Pater, et Mater appellari potest, natura quidem Filii, gratia vero etiam nostrum. Has itidem nuptias Salvator innuens adhortatur ut præcinctos habeamus lumbos, et similes sinus hominibus expectantibus Dominum suum, quando revertatur a nuptiis ⁴¹. Per hæc enim verba significat præcingendos nobis lumbos temperantiæ zona, et vitam nostram lucerna conscientię illustrandam; similesque nos angelis sanctis (22) esse debere, qui pro cœli foribus considerentes, Domini e terris reditum præstolabantur, cum scilicet reversurus esset, ut postquam sibi nos per baptismum desponsasset, in cœlestem thalamum introduceret. Per has nuptias Paulus ille Paranympus discipulos suos Christo*

εἰπὼν: « Ὁμοιωθῆ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπων βασιλεῖ, ὅστις ἐποίησε γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ. » Δισταζέτω δὲ μηδὲν ἐνταῦθεν ὁ τῶν ἀκροατῶν λογισμὸς, εἰ μὴ τινες εἴεν φιλοκέρτομοι καὶ μεμφίμοιροι. Οὐ γὰρ ἀλλήλοιν τῷ Εὐαγγελιστᾷ διαπεφωνήκατον, κἂν τοῦτο δοκῆ, ἀλλὰ καὶ σφόδρα συνάδει τὸ Εὐαγγέλιον, ἀμφοτέρων δηλούντων τῆς ἐνανθρωπήσεως; τοῦ Μονογενοῦς τὸ μυστήριον, ἐπεὶ πρὸς τὴν τοῦ νοητοῦ γάμου συνάφειαν τὴν Ἐκκλησίαν ἡγάγετο, ἣν Σολομὸν ἐν τοῖς Ἄσμασι, καὶ Δαβὶδ ἐν Ψαλμοῖς νυμφοστολοῦσι τοῖς λόγοις. Ὁ μὲν προτρέπων τὴν νύμφην ἐπιλαθέσθαι τοῦ προτέρου λαοῦ, καὶ τοῦ ψευδωνύμου πατρὸς, καὶ τῷ βασιλεῖ, καὶ νυμφίῳ ἐξέρχεται: « Ἀκουσον γὰρ, φησὶ, θύγατερ, καὶ ἴδε, καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου, καὶ ἐπιλάβου τοῦ λαοῦ σου, καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου, καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου. » Ἐπιλαθομένη γὰρ ἡ ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησία τοῦ τῆς ἀσεβείας λαοῦ, καὶ τοῦ νόθου πατρὸς, τοῦ διαδόλου φημί, ἔκλινε τὸ οὖς εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ. Ἡ δ' ἐν τῷ Ἄσματι νύμφη πρὸς τὸν νοητὸν τοῦτον γάμον καλοῦσα τὰς πιστευσάσας ψυχάς: « Ἐξέλθετε, φησὶ, καὶ ἴδετε, θυγατέρες Ἰερουσαλὴμ, ἐν τῷ βασιλεῖ Σολομῶντι, καὶ ἐν τῷ στεφάνῳ, ὃ ἐστεφάνωσεν αὐτὸν ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ νυμφεύσεως αὐτοῦ, » διὰ μὲν τοῦ Σολομῶντος τὸν ἐκ τοῦ Σολομῶντος μηνύουσα, διὰ δὲ τῆς μητρὸς τὴν ὄντων αἰτίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς: ὅς ἐπεὶ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν οὐτ' ἄρβεν οὕτε θηλύ ἐστι, λέγοιτ' ἂν εἰκότως καὶ Πάτηρ, καὶ Μήτηρ: φύσει μὲν τοῦ Υἱοῦ, χάριτι δὲ καὶ ἡμῶν. Τοῦτον τὸν γάμον αἰνεττόμενος ὁ Σωτήρ, προτρέπει τὰς ὁσφύας ἔχειν ἡμᾶς διεζωισμένους, καὶ τοὺς λύχνους κατομένους, καὶ ὁμοίους εἶναι ἀνθρώποις; ἐκδεχομένους πότε ὁ Κύριος αὐτῶν ἀναλύσει ἐκ τοῦ γάμου. Διὰ τούτων γὰρ βούλεται ἡμᾶς ἐζωισμένην ἔχειν τὴν ὁσφύν τῆς ζωῆς τῆς σωφροσύνης, κατομένου τοῦ λύχνου τοῦ συνεϊδότης τὸν ἡμέτερον βίον φωτίζοντος: ὁμοιοῦσθαι τε τοῖς ἁγίοις ἀγγέλοις, οἱ ταῖς οὐρανίαις ἐφεζόμενοι πύλαις, ἀπεκδέχοντο τὴν τοῦ Κυρίου ἀπὸ γῆς ἀναφοίτησιν, πότε ὑπονοστήσει διὰ τοῦ βαπτίσματος ἡμᾶς ἀρμολάμενος,

³⁸ Matth. xxii, 2. ³⁹ Psal xliv, 11. ⁴⁰ Cant. iii, 11. ⁴¹ Luc. xii, 1 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(21) *Conciliant et adornant.* Τὸ νυμφοστολῆσαι quo verbo hic usus Cerameus, exponit Suidas νύμφην κοσμησάι, unde est νυμφοστοληθεῖσα nova sponsa quæ ornata ad sponsum ducenda est. Gregorius Nazianz. Ἐγὼ τούτου γάμου συναρμοστής, ἐγὼ νυμφοστόλος, *Ego auspex nuptiarum, instructor, et exornator.* Porro νυμφοστόλος, idem ac νυμφαγωγός qui et νυμφευτής ab Hesychio eodemque Suida explicatur, parumque discrepat ab his παράνυμφος qui apud sponsum sive eadem vehicula cum sponso sponsam adducente considet; *pronubum* etiam Latini dicunt. Quas appellationes et hic et infra videas attributa Davidi, Salomoni, D. Paulo, ubi de Ecclesia Christi Sponsa sermo est; eademque est in omnibus ratio. Nam S. Paulus crebro a SS. Patribus sponsor ac paranympus sponsæ dicitur per allusionem ad illa ipsius verba cap. ix: *Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo.* Et cap. vii epist. 1, ubi Virginem

D adhortatur et instruit. S. Ephrem Syrus Encomio in omnes SS. martyres: *Hujus vero sponsor ac paranympus divinus Paulus sapiens architectus, etc.* Porro quia et David Psal. xlii. et Salomon Cant. iii, de sponsa sive ad sponsam Christi Ecclesiam verba faciunt, merito ab hoc Patre etiam νυμφοστόλοι dicuntur.

(22) *Angelis sanctis.* Utitur Theophanes hic obiter explicatione Gregorii Nysseni, quam ad illum locum Lucæ xii afferit et refert S. Thomas in *Cat. auras*, his verbis: *Consummatæ nuptiis et desponsata sibi Ecclesia et admissa ea in thalamum secretorum, præstolabantur angeli reditum Regis ad naturalem beatitudinem quibus similem fieri docet nostram vitam; ut sicut illi sine malitia conversantes parati fuerunt Dominum regressum recipere; sic et nos vigilantes ad obedientiam promptos nos faciamus cum advenit pulsans.*

καὶ εἰς τὸν οὐράνιον νυμφῶνα εἰσοικισάμενος. Τούτῳ ἄ
τῷ γάμῳ Παῦλος ὁ νυμφαγωγὸς συνάπτειν τοὺς
μαθητὰς ἔλεγεν· « Ἦρμωσάμην ὑμᾶς ἐνὶ ἀνδρὶ
παρθένον ἀγγήν παραστήσαι τῷ Χριστῷ. » Νυμφίον
δὲ τὸν Δεσπότην Χριστὸν καὶ Ἰωάννην ὁ μέγας κή-
ρυξ ὠνόμασεν· « Ὁ ἔχων γάρ, φησὶ, τὴν νύμφην
νυμφίος ἐστίν, ὁ δὲ φίλος τοῦ νυμφίου χαρὰ χαίρει
ἀκούων τὴν φωνὴν τοῦ νυμφίου. » Ὁρᾷς ὡς ὁ γάμος
ἐστὶν ἡ πρὸς ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ Λόγου οἰκονομία, καὶ
ἀβρόχτος κένωσις; Γάμος δὲ λέγεται διὰ τὸν πρὸς
ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ πόθον, καὶ διὰ τὴν ἀρμονίαν καὶ
συνάφειαν. Δείπνος δὲ ὁ αὐτὸς, ὅτι ἐπὶ τέλει τῶν
αἰώνων ἐγένετο, ὡσπερ ὁ δείπνος ἐπὶ τέλει τῆς ἡμέ-
ρας προτίθεται· « Ὅτε γὰρ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ
χρόνου, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν
Υἱὸν αὐτοῦ. » Ἐν ἑσπέρᾳ δὲ καὶ τὸν μυστικὸν δεί-
πνον ἐτοιμάσας ὁ Κύριος, ἐδίδου εἰς βρώσιν αὐτὸν
τοὺς μαθητὰς. Καὶ τοῦτο Μωυσῆς αἰνιτιζόμενος ἐν
ἑσπέρᾳ, καὶ ὑπὸ λύχνους ἐούθειεν τὸ Πάσχα προσέτα-
ξεν. Ἐν ἑσπέρᾳ γάρ καὶ ὁ ὑπὲρ ἡμῶν τυθεὶς τοῖς
Χριστῷ κλήσις ὠνόμασται.

Καὶ ἀπέστειλε τὸν δούλον αὐτοῦ τῇ ὥρᾳ τοῦ δεί-
πνου εἰπεῖν τοῖς κεκλημένοις ἔρχεσθαι, ὅτι ἤδη
ἐτοιμὰ ἐστί πάντα. Ἀὐτὸν ἐκαίειον ἀπέστειλε τὸν
Πρωτότοκον καὶ Μονογενῆ· ἀλλὰ δούλον ἀκούων μη-
δὲν τι πάθης μικρόψυχον γραῶδη σκηπτόμενος δει-
ματα, ἐκδεδιώς μὴ ἄρα τι πάθῃ ἢ θεία φύσις ἐκ τοῦ
δούλου κληθῆναι τὸν καθ' ἡμᾶς αὐτὸν σχηματί-
σαντα, καὶ ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ τὴν αἰσχύνῃν
τὴν ἡμετέραν περιβαλλόμενον. Δεδούλευκε γὰρ
ἀληθῶς ἵνα ἐλευθερώσῃ τοὺς αὐτοῦς τῷ τυράννῳ
καταδουλώσαντας. Οὕτως οὖν ἄπαντας εἰς τὸν νοη-
τὸν τοῦτον δείπνον καλεῖ, καὶ βοᾷ κατασαλπίζων
τὰς ἀκοάς· « Δεῦτε πρὸς με, πάντες οἱ κοπιῶντες,
καὶ πεφορτισμένοι, καὶ γὰρ ἀναπαύσω ὑμᾶς. » Ἐτοιμα
δὲ εἶναι πάντα φησὶν· ἐξηπλωταὶ δὲ πᾶσιν ἐτοιμῶς
τὸ κήρυγμα ἐτοιμάζον τοῖς κεκλημένοις ἀμαρτιῶν
ἀποθεσιν, Πνεύματος ἁγίου μέβειν, υἰοθεσίας λαμ-
πρότητα, οὐρανῶν βασιλείας ἀπόλαυσιν. Ἄλλ' οἱ τῇ
ἀπάτη ἐνισχυμένοι καθάπερ ἰξῆψ, σφᾶς αὐτοὺς ἀπο-
στεροῦντες τῆς τῶν ἀγαθῶν μετοχῆς ἀπηνήναντο τὴν
τοῦ θεοῦ δείπνου ἀπόλαυσιν.

« Ἦρσαντο γάρ, φησὶν, ἀπὸ μιᾶς παραιτεῖσθαι
πάντες. Ὁ πρῶτος εἶπεν· Ἄγρον ἠγόρασα, καὶ ἔχω
ἀνάγκην ἐξελθεῖν, καὶ ἰδεῖν αὐτὸν, ἐρωτῶ σε, ἔχε με
πρρητημένον. Καὶ ἕτερος εἶπε· Ζεύγη βοῶν ἠγόρασα
πέντε, καὶ πορεύομαι δοκιμάσαι αὐτὰ, ἐρωτῶ σε, ἔχε
με παρητημένον. Καὶ ἕτερος εἶπε· Γυναίκα ἔγημα, καὶ
οὐ δύναμαι ἔλθειν. Ἔρεις εἰσιν οἱ τὸν γάμον παραι-
τησάμενοι· ὁ τὸν ἀγρὸν ἠγορακῶς, καὶ ὁ τὰ ζεύγη
τῶν βοῶν ὠνησάμενος, καὶ ὁ τῇ γυναίκα συζευχθεὶς.

⁴² II Cor. xi, 2. ⁴³ Joan. iii, 9. ⁴⁴ Galat. iv, 4.

concilians dicebat : « Despondi enim vos ual viro
virginem castam exhibere Christo ⁴². » Sponsum
vero Dominum magnus etiam ille præco Joannes
appellavit. Ait enim : « Qui habet sponsam sponsus
est : sponicus autem sponsi gaudio gaudet propter
vocem sponsi ⁴³. » Vides ut verbi Dei œconomia et ines-
cabilis exinanitio **78** nuptiæ sint? Nuptiæ vero dicun-
tur propter Dei in nos amorem et conjunctionem, et
propinquitatem nobiscum initam. Cœna porro eæ-
dem appellantur nuptiæ, quod in fine sæculorum
peractæ sunt, sicuti cœna in fine diei apponitur :
« Ubi enim venit plenitudo temporis, inquit Apo-
stolus, misit Deus Filium suum ⁴⁴. » Vespere etiam
mysticam instruens cœnam Dominus, discipulis se
dedit in cibum : et hoc per ænigma insinuans Moyses
vesperi, et ad lucernas manducari Pascha præcepit.
Vespere enim etiam, qui pro nobis immolatus est,
interfectoribus suis est traditus. Cœna igitur con-
gruenter vocatio ad Christum appellata est.

φρονεῦταις παρεδίδοτο. Δείπνος οὖν εἰκότως ἡ ἐν

« Et misit hora cœnæ servum suum dicere invi-
tatis, ut venirent, quia jam parata sunt omnia. »
Illum ipsum Primogenitum et Unigenitum misit ;
sed servum cum audis, ne pnsillo animo consterne-
ris, anilia quædam tingens tibi terriculamenta, ac
formidans ne quid mali divina natura patiatur ex
eo quod servus vocetur (23), qui habitum induit
nostrum, et in forma servi nostrum sibi circumjecit
opprobrium. Servum enim vere se fecit, ut in liber-
tatem assereret eos, qui se tyranno in servitutem
addixerant. Sic igitur omnes ad spiritualem hanc
cœnam vocat, et quasi tuba feriens aures : « Venite,
inquit, ad me omnes, qui laboratis et onerati estis,
et ego reficiam vos ⁴⁵. » — « Parata vero omnia » dicit
esse; explicata enim et parata est omnibus Evan-
gelisti prædicatio, in promptu esse nuntians peccato-
rum depositionem, communionem sancti Spiritus,
nobilitatem adoptionis filiorum, cœlestis regni frui-
tionem. Sed qui fallacibus rebus tanquam visco
inbarabant, se ipsos horum bonorum consortio
privantes divinx cœnæ delicias repudiaverunt.

« Cœperunt enim, inquit, ad unum omnes se excu-
sare. Primus dixit : Agrum emi, et necesse habeo
exire, et videre illum : rogo te, habe me excusa-
tum. Et alius dixit : Juga boum emi quinque, et eo
probare illa; rogo te, habe me excusatum. Et alius
dixit : Uxorem duxi, et ideo non possum venire. »
Tres sunt qui nuptias repudiaverunt : qui agrum, qui
juga boum emerat, et qui se uxori conjunxerat.
Datur igitur per hæc intelligere, tres hominum or-

⁴⁵ Math. xi, 38.

Francisci Scorsi notæ.

(23) *Quod servus vocetur.* Christus homo et servus
est et Filius. Servus secundum humanam naturam in
se nude specialiam; Filius, quatenus eadem natura
in hypostasi Filii subsistit: *vere enim hic homo est
Filius Dei.* Cornelius in cap. II Epist. ad Philippi.
Quo vero sensu negetur a S. Joanne cap. VIII, et

aliquoties a SS. Patribus, Christum esse servum,
explicat ibidem Cornelius noster. Hæc primo expli-
cato sensu interpretandus est, ut ipse etiam di-
ctum suum interpretetur ex jam citato loco ad
Philipp. II.

dines esse prædicationem Evangelii recusantium, Græcorum, Judæorum, **79** et gentium legis expertium. Græci enim vanæ sapientiæ intenti in mundi consideratione se ipsos occupantes veram sapientiam non receperunt, humanis rationibus omnia metientes. Agrum hunc mundum sæpe Scriptura figuratim vocat. Et hoc in parabola zizaniorum dilucide dixit Salvator, cum agrum appellavit mundum ⁶⁶; quin etiam ager ille thesaurum absconditum continens mundus est: in quo etiam filias Jerusalem adjurat, quæ in Cantico loquitur sponsa: « Adjuravi vos, filie Jerusalem, in virtutibus agri ⁶⁷. » Græcorum igitur sapientia cum in speculatione naturali hujus mundi vim omnem suam impendisset exhausissetque, salutarem renuit prædicationem. Judæi vero Decalogum legis a Domino datæ quasi bonum juga quinque cum accepissent, eamque quantum sensu ducebantur, intellexissent, et quantum ad exteriora corpusque pertinent, præcepta servare conati, a gratia Christi exciderunt. Per juga vero Decalogum adumbravit, quoniam apta sunt ex sese invicem, et quasi conjugata præcepta. Etenim, « Diliges Dominum Deum tuum et proximum tuum sicut te ipsum ⁶⁸, » gemina quidem præcepta sunt, unum vero utriusque charitatis jugum. Ita, « Non furaberis, Non adulteraberis, » differunt quidem inter se, sed ambo uno continentia vinculo colligantur; fur enim est (24), et qui aufert aliena, et qui thalamis insidiatur alienis: et res quidem subjecta (25) duplex est; quod vero efficit utramque vel prohibet, simplex. Vides ut sapientissime eo quod convexa jugataque præcepta sint, juga vocentur? Illa etiam bobus assimilata, eo quod ex una parte spiritualia sunt, ex altera vero symbolorum illa crassitie oblecta: nam et purum animal bos est, et ad terræ labores natum, et hebeti sensu præditum. Judæi ergo cum horum custodes esse sibi viderentur, Christi jugum detrectaverunt. Utile porro est et illud animadvertere. Non enim dixit: Juga boum emi quinque, et aratum eo; sed, Eo probatum illa. Quid hoc sibi vult? Judæi sane quantumvis servare sibi videantur

⁶⁶ Matth. xiii, 38, 43. ⁶⁷ Cant. iii, 5. ⁶⁸ Matth. xxii, 37, 39.

Francisci Scorsi notæ.

(24) *Fur enim est.* Belle hic auctor ἀλληγορίζει in jugatione præceptorum, et sane usque ad præceptum charitatis geminum recte procedit allegoria: quod autem ad furtum et adulterium attinet, eatenus procedit, quatenus adulterium est contra justitiam, in quo cum furto cognationem habet. Eadem enim virtus utrumque efficit et vetat. Efficit ut servetur jus alienum illæsum; tum in muliere tum in re, vetat ne lædatur. At vero si res ulcius et subtilius disquiratur, non convenient furtum et adulterium, neque in materia, neque in forma; nam in præcepto non adulterandi vetatur etiam res omnis venerea inhonestæ, quæ profecto non adversatur justitiæ, sed temperantiæ. Itaque τὸ ὑποκείμενον, res nimirum subjecta, duplex est, et virtus etiam, seu forma, quæ dat speciem præcepto duplex. Verumtamen hæc non aurificis trutina expendenda sunt, et jugata hæc duo præcepta cum Theophane dici possint rudi Minerva, et nomine tenus, ut ita

A Δίδωσιν οὖν διὰ τούτων νοεῖν, ὅτι τρεῖς τάξεις εἰσι τῶν παραιτησαμένων τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα. Ἕλληνας, Ἰουδαίους, καὶ τὰ ἄνομα ἔθνη. Οἱ τε γὰρ τῇ ματαίᾳ σοφίᾳ προσκείμενοι Ἕλληνας; ἐν τῇ κατανοήσει τοῦ κόσμου σφᾶς αὐτοῦς ἀσχολήσαντες, τὴν ἀληθῆ σοφίαν οὐ παρεδέξαντο λογισμοῖς ἀνθρώπινους τὸ πᾶν ἐπιτρέψαντες. Ἄγρῳ τὸν κόσμον τροπικῶς ἡ Γραφή πολλάκις ὠνόμασε, καὶ τοῦτο σαφῆνικεν ὁ Σωτὴρ ἐν τῇ τῶν ζιζανίων παραβολῇ, ἀγρῶν τὸν κόσμον εἰπών. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀγρὸς ὁ ἔχων κεκρυμμένον τὴν θησαυρὸν ὁ κόσμος ἐστίν, ἐν ᾧ καὶ ὀρκίζει τὰς θυγατέρας Ἱερουσαλήμ ἡ νύμφη τοῦ Ἄσματος: « Ὀρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἱερουσαλήμ, ἐν ταῖς δυνάμεσι, καὶ ἐν ταῖς ἰσχύσεσι τοῦ ἀγροῦ. » Ἡ γοῦν Ἑλληνικὴ σοφία ἐν τῇ φυσικῇ κατανοήσει τοῦτου τοῦ ἀγροῦ πᾶσαν αὐτῆς τὴν ἰσχύν ἐκκενώσασα, ἀπέπειτο τὸ σωτήριον κήρυγμα. Ἰουδαῖοι δὲ καθάπερ ζεύγη πάντε δεξάμενοι τὴν τοῦ Κυρίου δεκάλογον αἰσθητικῶς τε τυτῆτην ἐκλαμβανόμενοι, καὶ σωματικὰς τὰς ἐντολάς φυλάττειν πειρώμενοι τῆς ἐν Χριστῷ ἐξέπεσον χάριτος. Ζεύγει δὲ εἴκασε τὴν δεκάλογον, ἐπειδὴ ἐξέρχονται ἀλλήλων αἱ ἐντολαὶ οἰονεὶ συναζευγμέναι τυγχάνουσσαι. Τὸ γάρ: « Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεὸν σου, καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν, » δύο μὲν εἰσι ἐντολαὶ, εἷς δὲ ὁ τῆς ἀμφοτέρων ἀγάπης ζυγός. Οὕτως καὶ τὸ: « Μὴ κλέψῃς. Μὴ μοχεύσῃς, » ἀλλήλοις μὲν διενηνόχων, συνδεῖδ' ἄμφω εἰς δεσμός, ἡ ἐγκράτεια · κλέπτῃς γὰρ καὶ ὁ σὺλῶν τὰ ἀλλότρια, καὶ ὁ ἀλλοτρίους ἐπιβουλεύων κηδεύμασιν · καὶ τὰ μὲν ὑποκείμενα δύο. Τὸ δὲ ἐνεργὸν, ἢ ἀπειργὸν ἀπλοῦν. Ὅρξ ὅπως πανσόφως ζεύγη τὰς ἐντολάς κατὰ συζυγίαν ἐκάλεσε. Βουσί καὶ ταύτας ἀφομοιοῖ, ἅτε ἱερὰς οὐσας καὶ συμβολικῇ καλυπτομένης παχύτητι. Καθαρὸν γὰρ ζῶον καὶ γεηρόνον ἀμβλυτέραν ἔχον τὴν αἰσθησιν. Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι τούτων φύλακες εἶναι δοκοῦντες τὸν τοῦ Χριστοῦ ζυγὸν παρητήσαντο. Χρῆ δὲ κἀκεῖνο δήπου σκοπεῖν · οὐ γὰρ εἶπε, Ζεύγη βῶων ἠγόρασα κέντε, καὶ πορεύομαι ἀροτριάσαι, ἀλλὰ, « Πορεύομαι δοκιμάσαι αὐτά. » Τί οὖν τοῦτο ἐστίν; ἐπειδὴ μόνον δοκιμαστὰ εἰσι οἱ Ἰουδαῖοι τῶν ἐντολῶν,

D dicam, quatenus sub uno continentia nomine comprehenduntur. Nam ἐγκράτεια Græce, et Latine continentia, eam vim habet, ut non solum significet a voluptatibus corporis, sed etiam a rebus alienis abstinentiam. Isoocrates τούτων ἐγκράτειαν ἀσκει πάντων, ἀφ' ὧν κρατεῖσθαι τὴν ψυχὴν αἰσχρόν. *Exerce in his omnibus continentiam, a quibus teneri animum turpe est.* Idem, ἐγκράτειαν ἀσκει κέρδους, *Continentiam exerce a cupiditate lucri.* Exempli alia ex Græcis congerere, ac multo magis ex Latinis de nomine continentia est otio abuti in re, quæ ut a concionatore, non a scholastico accipienda est.

(25) *Et res quidem subjecta.* Hæc verba, quæ nimirum quantum sententiam auctoris explanant, reperiri in v. Καὶ τὰ μὲν ὑποκείμενα δύο, τὸ δὲ ἐνεργὸν, καὶ ἀπειργὸν ἀπλοῦν, reliqua hic notanda diximus.

ὄχι τηρηταί, κἀν ὅτι μάλιστα οἴωνται νομοφυλακεῖν. Αἰσθητῶς γάρ τοῖς τοῦ νόμου προσέχοντες παραγέλμασιν εἰκότως, λέγονται μόνον ἀποπειρᾶσθαι, ἀλλ' οὐκ ἐργάζεσθαι. Ὁ δὲ τὴν γυναῖκα γήμας ἤντητετο τὰ δεδουλωμένα ἔθη ταῖς ἡδοναῖς, καὶ κεκηνότα ἐν αὐταῖς ἀκρατῶς. Ὅσοιους ἐρώμεν τοὺς ἑμῶρους ἡμῖν ἀποτόνους τοῦ Ἰσαήλ, οἱ δὲ ἑθαμινῶς ἀλλας ἀντ' ἄλλων γυναῖκας ἀμείβονταί, καθάπερ εἰς ὄχλειαν γεγόνότες δίκην τετραπόδων, καὶ γαστρῆ, καὶ τοῖς μετὰ γαστέρα πάθεισιν ὑποκύπτοντες, καὶ χύδην ταῖς ἡδοναῖς καλινδοῦμενοι, πρὸς τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα μῦθοι τὰ τοῦ νοῦς ἀισθητήρια. Ἐρκέσθη δὲ ὁ λόγος διὰ τῆς γυναῖκός τὸ ποικίλον ὄφθηναί τῶν ἡδονῶν. Ἄθρει δὲ σοφίαν ἀφαντον κεκρυμμένην τοῖς ῥήμασιν, ἦν εἰ παρέλθοιμεν, γένοιτ' ἂν ἡμῖν οὐκ ἀξίμιον. Ὁ μὲν γὰρ τὸν ἀγρὸν ἡγορακῶς, καὶ τὰ ζεύγη ἔωνηκῶς, ἀμφοτέροι μετὰ παρακλήσεως πεποιθήκατον τὴν παρατήρησιν. « Ἐρωτῶ σε, γάρ, φησὶν, ἔχε με παρητημένον. » ὁ δὲ τὴν γυναῖκα γήμας, ἀδυνατεῖν ἐξ ἡ πρὸς τὸ δεῖπνον ἔλθειν· φησὶ γάρ. « Γυναῖκα ἔγημα, καὶ οὐ δύναμαι ἔλθειν. » Οἱ γὰρ τῆ τοῦ κόσμου σοφία προσέχοντες, θύναιντ' ἂν καὶ τὸν εὐαγγελικὸν λόγον δέξασθαι· ἦ τε γὰρ φυσικὴ καὶ ἠθικὴ τῶν Ἑλλήνων φιλοσοφία ὁδηγὸς μᾶλλον τῆς εἰς Χριστὸν γένοιτο πίστεως, καὶ οἱ ἐξ Ἰουδαίων τότε μάλιστα ἔσανται τῶν νομικῶν ἐντολῶν τηρηταί, ὅταν γέωνται τοῦ Χριστοῦ μαθηταί. Γνόντες γὰρ τὸν ὑπὸ τοῦ νόμου, καὶ τῶν προφητῶν κηρυττόμενον, διδραχθῆσονται μετὰ τῶν ζεύγων ἀρετριᾶ τὴν τῆς πίστεως, ἀβλαχα· νῦν γὰρ δοκιμάζουσι μόνον, ὡς λέλεκται. Ὁ δὲ ταῖς ἡδοναῖς ἀσυνέτως θουλαγωγούμενος οὐ δύναται δέξασθαι τῆς ἐγκρατείας καὶ σωφροσύνης τὸ εὐαγγέλιον. Εἰς γὰρ ἀσύνητον ψυχὴν, σοφία οὐκ εἰσελεύσεται. Καὶ οἱ τοῦ κηρύγματος μαργαρίται τοῖς χοιρῶδεσιν ἀνθρώποις τὸ δίδονται. Διὰ τοῦτο οὗτοι μὲν αἰτισθηταί παρακαλοῦσιν· ὁ δὲ εἰδὼς ἀδύνατον Θεῷ δουλεύειν, καὶ ἡδοναῖς, « Οὐ δύναμαι, εἶπεν, ἔλθειν. » Ὁ γὰρ δεῖπνος δέχεται, καὶ τὸν κτώμενον τὸν ἀγρὸν, καὶ τὴν ἡγορακῶτα τὸ ζεύγη, οὐ μὴν τὴν μὴ ἐνδεδυμένον τῆς ἀφθαρσίας τὸ εὐδομα· οὕτω μὲν οὖν δέδεικται, ὡς ἐν τοῖς τρισὶ τοῦτοις τόποις ἀποπίπτουσιν οἱ μὴ παραδεξάμενοι τὴν τοῦ Κυρίου ἐνανθρώπησιν· τοιγαροῦν καὶ τὰ ἐξῆς ἐξετάσωμεν.

« Τότε ὀργισθεὶς ὁ οἰκοδεσπότης εἶπε τῷ δούλῳ αὐτοῦ· Ἐξέλθε εἰς τὰς πλατείας, καὶ βύμας τῆς πόλεως, καὶ τοὺς πτωχοὺς, καὶ ἀναπήρους, καὶ χωλοὺς, καὶ τυφλοὺς εἰσάγαγε ὧδε. » Πλατείας ἀκούων, καὶ βύμας εὐθύς, ὡς ἐγὼ οἶμαι, νενόηκας τὴν πλατεῖαν τῆς ἀπωλείας, ὄδον, καὶ εὐρύχωρον, περὶ ἣν ἀλῶνται οἱ πτωχοὶ πάσης ἀρετῆς, οἱ τῆ ἐνθεῖα τοῦ ἐπουρανοῦ ἀρτου λιμῶντοντες, καὶ οἱ πεπηρωμένοι τὰ τῆς ψυχῆς ἀισθητήρια, καὶ πρὸς τὴν τῆς ἀρετῆς πορείαν

⁶⁰ Sap. 1, 4, 5. ⁶¹ Matth. vii, 6.

Francisci Scorsi notæ.

(26) *Posteris Ismaelis.* Hunc locum expendimus in conjectancis Proœmiorum εἰσαγωγικῶν. Vide Proœm. III.

A legem, probatores ejus suntat non servatores sunt. Externo enim sensu præceptionibus legis intenti jure dicuntur eos solum experiri, **80** non operari. Qui vero uxorem duxit per ænigma inuit gentes voluptatibus mancipatas, eisque intemperanter inhiantes. Cujusmodi videmus esse hos, qui nostris in finibus habitant, posteros Ismaelis (26), qui alias identidem aliis permutantes uxores, quasi ad coitum, pecudum more sint nati, et ventri, et iis quæ secundum ventrem sunt, passionibus proni, et obedientes, in omni voluptatum genere, sine discrimine volutantur, atque ad Evangelii vocem mentis aures occludunt. Satis vero fuit ei qui loquebatur uno uxoris nomine, varias id genus comprehendere voluptates. Sed vide arcanam sapientiam verbis latentem, quam si prætermiserimus, non parum fecerimus detrimenti. Nam villæ itidem et jugorum emptor cum quadam obsecratione recusarunt : « Rogo, inquit, habe me excusatum ; » qui vero uxorem duxerat, fieri non posse respondit, ut ad cœnam veniret ; ait enim : « Uxorem duxi, et ideo non possum venire ; » qui enim ad sapientiam hujus mundi animum appulerunt, possunt etiam Evangelii doctrinam recipere. Nam et naturalis, et moralis Græcorum philosophia potius ad Christi fidem ducere posset : et Judæorum gens tum maxime servatrix erit legalium præceptorum, cum ad Christi se tradiderit disciplinam : ubi enim agnovérint eum qui sub lege clauditur, et prophetis, tunc jugalis bobus fidei sulcum exarare condiscant ; nunc vero probant solum, ut diximus. Qui vero sine intellectu se voluptatibus mancipavit, non potest continentiæ, et temperantiæ Evangelium capere. Etenim in animam intelligentiæ expertem sapientia non intrabit ⁶⁰ ; et prædicationis evangelicæ margaritæ hominibus porcorum more viventibus non obijciuntur ⁶¹. Ob eam causam illi quidem rogant, ut excusentur, hic vero fieri non posse intelligens, ut Deo simul et voluptatibus serviat, Non possum inquit, venire. Recipit enim cœna et possessorem agri, et jugorum emptorem, non vero illum qui incorruptionis veste non sit indutus. Sic itaque ostensum est, ut hisce tribus in locis offendant qui Incarnationis Domini prædicationem non recipiunt. Ergo quæ deinceps sunt expendamus.

« Tunc iratus paterfamilias dixit servo suæ : Exi in plateas, et vicus civitatis, **81** et pauperes, et debiles, et cæcos, et cæcos introduce huc. » Plateas et vicus audiens, latam perditionis viam et spatiosam, credo, intellexisti, per quam oberrant, qui ab omni virtute sunt inopes, et cœlestis panis peruria famelici, et capti sensibus animi, et qui in virtutis itinere claudicant, et qui peccati sepe circumclusi sunt. Hos omnes evangelicus sermo ad mysticæ cœnæ

communione per fidem preparat. Sed cum natura nostra libero arbitrio prae data sit, et ad virtutem ac vitium spontaneo motu feratur, quo pacto praecipit, ut invitatus cogat? Ait enim: Exi in vias et sepes, et compelle intrare, ut impleatur domus mea. Per necessitatem hoc loco non est intelligenda violentia, sed afflictio (27), quae multis saepe numero salutis conciliatrix fuit. Multi enim in tentationes varias incidentes, per eas melioris boni vim sentiunt: atque ita fit, ut involuntaria tentatio causa illius, et occasio salutis evadat. Utinam vero contingat et nobis futurae illius coenae deliciis liquidius ac perfectius frui, cum Deus in medio deorum beatitudinis fructus incoerentibus abunde concedet, quae quidem non est aliud nisi sanctae, et vivificae Trinitatis vera cognitio, cui convenit omnis gloria, honor et veneratio nunc et semper et in saecula saeculorum. Amen.

Τριτάδος ἀληθῆς κατανόησις, ἣ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις νῦν, καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

HOMILIA XIV.

Dominica ante Christi nativitatem. In illud: «Liber generationis (28) Jesu Christi Filii David.»

Attollente se supra horizontem hoc sole, qui sub sensum cadit, astrorum nitor absconditur majoribus splendoribus occupatus; Sole vero justitiae velut ex oriente uteri Virginis exurgente, Patrum Catalogus uti chorus stellarum prae lucet, et sublatis intelligentiae facibus adventum Christi praenuntiat (29). Quoniam igitur sanctus Matthaeus suum hodie exorsus Evangelium in quodam quasi monili consertos illos enumeravit: age jam genealogiae scopum investigemus. Hic enim caeterorum evangelistarum primus, 82 octo post annos (30), ex quo Christus assumptus

αὐχλεύοντες, καὶ οἱ τῷ φραγμαῖ τῆς ἁμαρτίας περιεργόμενοι. Τοῦτους ἅπαντας ὁ εὐαγγελικὸς λόγος διὰ πίστει; τοῦ μουστικοῦ δὲ πνεύματος μεταστρεῖν παρασκεύασεν. Ἀλλὰ τῆς ἡμετέρας φύσεως τιμηθείσης αὐτεξουσιότητι, καὶ τὴν πρὸς ἀρετὴν, ἢ κακίαν ὁρμὴν ἐχούσης ἀδέσποτον, πῶς ἀναγκάζειν τοὺς κεκλημένους παρεγγυᾷ; Φησὶ γὰρ· Ἐξέλθε εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ φραγμοὺς, καὶ ἀνάγκασον εἰσελθεῖν, ἵνα γεμισθῇ ὁ οἶκός μου. Ἀνάγκην ἐνταῦθα οὐ τὴν βίαν προσήκει νοεῖν, ἀλλὰ τὴν πολλὰς πολλὰκι; γινομένην πρόβρον σωτηρίας περιστάσιν. Πολλοὶ γὰρ πειρασμοὶ περιπεσόντες, δι' αὐτῶν ἐν αἰσθήσει γεγόνασιν τοῦ βελτινοῦ, καὶ σωτηρίας αὐτοῖς ὁ ἀκούσιος πειρασμὸς γέγονεν αἴτιος. Γένοιτο δὲ καὶ ἡμᾶς τοῦ μέλλοντος ἐκείνου δειπνοῦ κατατροφῆσαι ἐκτυπώτερόν τε, καὶ τελειότερόν τε, ὁπνηίκα θεὸς ἐν μέσῳ θεῶν τὴν μακαρίαν ἀπόλαυσιν τοῖς ἀξίοις χαρίζεται, ἥτις οὐκ ἄλλη τίς ἐστίν, ἀλλ' ἡ τῆς ἀγίας, καὶ ζωαρχικῆς τιμῆ, καὶ προσκύνησις νῦν, καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

OMILIA IA.

Κυριακῇ πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννησεως· Εἰς τὸ· «Βιβλος γενεσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ Υἱοῦ Δαβὶδ.»

Τοῦ μὲν αἰσθητοῦ ἡλίου τοῦ ὀριζοντος ὑπερέτλλοντος, αἱ ἀστραὶ ἀγλαταὶ καλύπτονται τοῖς μεῖζοσι στενοχωρούμεναι σελαγίσμασι· τοῦ δὲ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης, ὡς ἐξ ἀνατολῆς τῆς Παρθενικῆς νηδύος ἀνίσχοντος, ὁ τῶν πατέρων κατάλογος, ὡσερ ἀστέρων χορδῆς, προλαμβάνει νοητῆς μαρμαρυγῆς φρυκτωρούμενος. Ἐπεὶ οὖν ὁ ἱερὸς Ματθαῖος τοῦ κατ' αὐτὸν εὐαγγελίου ἀρχόμενος σήμερον, ὡς ἐν ὄρμητινὶ τούτους ἠρίθμησε· φέρε τὸν τῆς γενεαλογίας σκοπὸν ἐξετάσωμεν. Πρῶτος μὲν γὰρ οὗτος τῶν ἄλλων εὐαγγελιστῶν μετὰ ὀκταετῆ χρόνον τῆς τοῦ

Francisci Scorsi notæ.

(27) *Sed afflictio.* Nomen περιστάσις, plerumque significat τὸ συμβάν, accidens et circumstans. Hoc loco eo utitur Theophanes, ut significet calamitatem, et afflictionem, quæ homini accidere eumque circumstare, et opprimere solet: Unde, inquit, ex his saepe compellitur, ut animum convertat ad Deum; atque hanc vult esse illam impulsionem, de qua dicitur in Evangelio: Et compelle intrare. Post paulo πειρασμοῦς, appellat quas ante περιστάσεις, ego verti tentationes, nomine minus latino, sed tamen sacro, et ad rem signandam maxime necessario: allusum enim ad illud Jacobi cap. 1: Omne gaudium existimate, fratres, cum in tentationes varias incideritis: Πᾶσαν χαρὰν ἡγήσαθε, ἀδελφοί μου, ὅταν πειρασμοῖς περιπέσητε ποικίλοις. Atqui hoc loco πειρασμοί, quibus lætandum ait S. Jacobus, sunt περιστάσεις, circumstantes afflictiones hujusce vitæ, quæ salutis sunt, ut ait Theophanes, πρόβρον, conciliatrices.

(28) *Liber generationis.* Hujus Homiliæ titulus in utrisque codd. Vat. ita se habet, ut edidimus; in codd. Parisiensibus additum: καὶ περὶ Θάμαρ, et de Thamar, et in alio, εἰς τὴν Ἰστρολίαν τῆς Θάμαρ, de qua fit mentio in Christi genealogia, et quia cæteris omissis in ejus enarranda historia populi, et allegorice de Christo et Ecclesia interpretanda longius delinquit auctor in hoc sermone.

(29) *Adventum Christi praenuntiat.* Conjectorem,

seu enarratorem hoc loco egi; nec verbum verbo curavi reddere fidus interpres: Φρυκτωρεῖν et idem pass. φρυκτωρεῖσθαι est signum et specula sublatis facibus dare. Nam et φρυκτός fax est, qua signum hujusmodi datur: εἰφρυκτώριον specula exhibitum ad hujusmodi signa præferenda; in hac igitur propria notatione visus est mihi Theophanes usus hoc verbo, ut significaret chorum sanctorum Patrum, quorum catalogus in genealogia recensetur, quasi stellas ante exortum Christi prælucentes ejus adventum splendore suo sublato prænuntiare. Nam ut ex epigrapha intelligitur, Dominica die proxime antecedente Christi Natalem diem, illud Evangelium legitur. Ea igitur de causa plane περιφραστικῶς veluti, adventum Christi praenuntiat.

(30) *Octo post annos.* S. Mattheum primum omnium evangelistarum scripsisse Evangelium suum, in confesso est apud omnes; idque omnibus constat ex anno, quo scripsit, qui fuit Christi 41, ut tradit *Annalium* conditor ad hunc annum; eo nimirum tempore quo apertus est aditus ad edocendas gentes, quo ipse Matthæus ad ipsas expeditionem adunabat; ut nimirum Hebræis, quibus ad eam diem prædicaverat, relinqueret idem Evangelium patrio sermone conscriptum. Vide ipsum Baronium: qui censet omnino sequendum Eusebii *Chronicon*; quod etiam secutus est, ut advertebat, noster hic auctor. Porro quod ait eleganter hic Ecclesiastes,

Χριστοῦ ἀναλήψεως, Ἑβραϊστὶ τὸ Εὐαγγέλιον συν-
εγράφητο τοῖς ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσασιν· πνευματοκι-
νήτως τοῦτο ποιῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ πᾶσα τοῦ Εὐαγ-
γελίου περιοχὴ τοῦτο ἡμῖν ὑποτίθηται· πρὸς τὴν
ὀγδοῆτην βλέπειν τὴν μέλλουσαν ἐκείνην κατάστασιν,
εἰκότως ὄψομεν ὃ Ἀπόστολος διελθὼν χρόνον, ἀφ' οὗ
τὰς θείας ἐλλάμψεις ἐν τῇ Σιών ὑπέδεδεξατο, οὕτω
τῆς συγγραφῆς ἐθάβησεν ἀψάσθαι. Διὸ καὶ πρὸς
Ἰουδαίους γράφων τὸ σύνθημα αὐτοῖς, καὶ τετριμ-
μένον ἔθος· τ·μ·β· ἀπὸ γενεαλογίας ἀρχόμενος. Καὶ
Μωυσῆς τὰ περὶ κτίσεως κόσμου, καὶ πλάσεως ἀν-
θρώπου θεολογῶν· «Βίβλος γενέσεως οὐρανοῦ καὶ
γῆς,» καὶ «Βίβλος γενέσεως ἀνθρώπου» φησί. Καὶ
οὗτος οὖν ὁ εὐαγγελιστὴς γενεῶν ποιούμενος ἀπα-
ρίθμησιν, ὀνομάζει τὸ βιβλίον, «Βίβλος γενέσεως,»
ὡς ἂν τις εἴποι Βίβλος γενεαλογίας. Ὅτου δὲ χάριν
ἀπὸ Ἀβραάμ ἤρξατο, βραχυλογῆστας ἐρῶ γέγονεν
Ἀβραάμ ἀρχὴ τῶν δύο λαῶν· πιστεύσας μὲν ἐν
ἀκροβυστείᾳ, μείνας δὲ πιστὸς καὶ μετὰ τὴν περι-
τομήν. Ἀλλὰ καὶ τοῦς θείους χρησμούς αὐτῆς· ἐδέ-
δεκτο τῆς κλησεως τῶν ἔθνων, καὶ τῆς τοῦ Λόγου
σαρκώσεως. «Ἐν γὰρ τῷ σπέρματι σου,» φησὶ
πρὸς αὐτὴν ὁ Θεός, «εὐλογηθήσονται πάντα τὰ ἔθνη.»
Διὰ τί δὲ τὸν Δαβὶδ τοῦ Ἀβραάμ ἔταξε πρότερον;
Ἦν γὰρ ἀκολουθέσαστον ἴσως εἰπεῖν, «Βίβλος γε-
νέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ Υἱοῦ Ἀβραάμ, υἱοῦ Δαβὶδ.»
ἦτην μὲν ἀμφω προφηταί, καὶ θεοπάτορες· βασι-
λεὺς δὲ κατεξείρετον ὁ Δαβὶδ· προτιμᾷ τὸ χρίσμα,
καὶ τὸ ἀξίωμα. Ἀρῆνεν δὲ τὴν γενεαλογίαν ποιεῖ
Μωσαϊκῶ ἔθει· κἀν τούτῳ στοιχῶν· ἐπειδὴ γὰρ παρα-
κολούθημα τοῦ ἀνδρός ἡ γυνή, κεφαλὴ δὲ αὐτῆς ὁ
ἀνὴρ, τοῦ κρείττονος οὖν ποιεῖ τὸν κατάλογον.

Φιλοπευστήσαι δὲ τις ἐπαγορῶν, πῶς τὴν μὲν
ἀγίαν Σάρραν, καὶ τὴν Ρεβέκκαν παρέδραμεν ἠκίστα
μνημονεύσας αὐτῶν, ἀλλ' οὐδὲ τῆς Λείας, ἢ τῆς
Ραχὴλ, ἢ τινος ἄλλης ἐπιδόξου γυναικὸς· τεσσάρων
δὲ μόνων ἐμνημόνευσε γυναικῶν, δύο μὲν ἐθνικῶν
δύο δ' ἐχουσῶν τὸν βίον ὑπεύθυνον. Μιγνύει γὰρ τῷ
καταλόγῳ τὴν ἐθνικὴν Θάμαρ, καὶ τὴν πόρνην Ριχά,
ἦτις καὶ Ραβὶ διωνύμως ἐκικλήτετο, καὶ τὴν Μωαβί-
τιδα Ροῦθ, καὶ τὴν σύνοικον Οὐρίου Βηρσαβέε. Τίς
δὲ οὐκ οἶδε τῶν ἐντυγχανόντων ταῖς Ἰεραῖς Βί-
βλοις, ὡς ἡ Θάμαρ μὲν καὶ ἡ Ροῦθ ἐκ τῶν ἐθνι-
κῶν εἰσῆχθησαν εἰς τὴν Ἰουδαϊκὴν φυλὴν; Ραβὶ
κασσωρὶς ἦν, καὶ μαχλώσα ἐν Ἱεριχῶ παρὰ τῇ
πόλῃ τῆς πόλεως ἔχουσα τῆς ἀσελγείας τὸ ἐρ-
γαστήριον τοῖς βουλομένοις· πιπράτουςα ἑαυτῇν.
Βηρσαβέε δὲ ἦν μὲν ἀνδρὸς ἀρίστου γυνή, ἀλλὰ γέ-
γο·ε Δαβὶδ τῶν αὐτῆς γάμων κλοπεύς, καὶ τοῦ Οὐ-

A est in cœlum, iis qui ex Judæis crediderant Hebraice
conscriptum Evangelium : id quod impulsu divini
Spiritus fecit. Quoniam enim universa Evangelii
summa hoc nobis suggerit, ut spectemus octavam,
futurum scilicet illum statum, merito Apostolus
decurso octennii spatio, ex quo divinos fulgores in
monte Sion accepit, animum sumpsit, ut hanc scrip-
tionem attingeret. Quapropter cum ad Judæos
scriberet, morem servavit illis consuetum ac tritum,
ab genealogia initium faciens. Et Moses quidem de
creatione mundi, et hominis formatione divinitus
scribens ait : « Liber generationis cœli et terræ ⁵¹ ; »
et « Liber generationis hominis ⁵². » Et hic itidem
evangelista generationum numerum recensens, « li-
brum generationis » inscribit, quasi si quis diceret :
B Liber genealogiæ. Qua vero gratia ab Abraham
initium sumpserit, expediam brevi. Fuit Abraham
duorum populorum caput, cum et in præputio cre-
didisset, et post circumcisionem in fide perman-
sisset. Ipse etiam divina oracula de gentium voca-
tione et Incarnatione Verbi accepit. Dixit enim ad
ipsum Deus : « In semine tuo benedicuntur omnes
gentes ⁵³. » Cur autem Davidem Abrahamo præposuit?
Fuerat enim magis fortasse consequens dicere : « Li-
ber geneationis Jesu Christi filii Abraham, filii David. »
Erant sane ambo prophætæ, et Dei parentes ; sed
enim præcellerat regia dignitate David. Præscienda
igitur fuerant unctio et dignitas. Quod vero ma-
rium persequitur genealogiam, Moaicam etiam se-
quitur consuetudinem ; quoniam enim portio viri
mulier est, caput autem ejus vir, a præstantiore ca-
talogum textit.

Illud fortasse dubitans quispiam quæreret, cur
sanctam Sarram, et Rebeccam prætermiserit, nulla
earum mentione facta ; sed nec Liæ (31) quidem, et
Rachelis, vel cujuscumque illustrium seminarum ? sed
quatuor dumtaxat mulierum meminerit ; duarum
quidem ethnicarum, duarum vero quæ vitiosam
vitam egerunt. Inserit enim in Catalogo, gentilem
Thamar, et meretricem Richa, quæ et Rhaab du-
plici nomine (32) appellatur ; et Ruth Moabitidem,
et uxorem Uriæ Bersabee. Quis vero eorum, qui in
sacris Libris versatus sit, ignorat, **83** uti Thamar
quidem et Ruth ex gentibus in judaicis tribus tra-
ductæ sint ; Rhaab meretrix fuerit et in Jericho
propter urbis portam officina lasciviæ constituta,
turpi questu vulgarit corpus ⁵⁴ ? Bersabee vero
optimo quidem nupta fuerit viro, sed ipsius nu-
ptiarum raptor, et interfector Uriæ, et proliis ille-

⁵¹ Gen. II, 4. ⁵² Gen. V 1. ⁵³ Gen. XII, 18. ⁵⁴ Josue II, 1, sqq.

Francisci Scorsi notæ.

Πνευματικῶς τοῦτο ποιῶν, *divino impulsu Spiritu,*
congruit cum eo quod ipse S. Mattheus aperuit
S. Birgitte ad sepulchrum ejus oranti in urbe Mal-
phi lib. 1 *Revel. cap. 128: Cum illud, inquit, scri-
berem, tantus diviniæ inflammationis ardor persevera-
vit mecum, quod si tacere voluissem, nullatenus præ
ardore intenso potuissem.*

(31) Sed nec Liæ. Mentio Liæ et Rachelis erat
etiam in cod. P. prætermissa : dicerant enim hæc, ἀλλ'

οὐδὲ τῆς Λείας ἢ τῆς Ραχὴλ, ἢ τῆς ἄλλης ἐπιδόξου
γυναικὸς· sunt autem in cod. G. et quidem colla-
to cum cod. CP.

(32) *Duplici nomine.* Unde accepit hic auctor
Rhab illam Jerichuntinam fuisse binominem, adhuc
nec me latet. Ipse certo credendus est non temere
hoc effudisse, cum nihil hæc vana διωνύμια προ-
futura esset.

gitimæ sator, hei mihi, fuerit ille, qui et propheta A erat, et rex. Ethnicarum ergo mulierum mentionem fecit, quoniam qui natus est nobis parvulus, et datus Emmanuel, non solum eos qui ex Israel, sed etiam qui ex gentibus orti erant, in aulam introduxit suam. Eas etiam nominat, quarum erat vituperabilis vita, ut obstupescas humilitatem Domini tui, qui ex meretricibus, et mæchis genus (33) recenseri suum propter te facile passus est. Quo exemplo superbiam cohibet tuam, ut si forte in celebri patria natus, et clarus ab imagine (34) et luto corporis sis, ne supercilium contrahas adversus eos qui humile sortiti sunt genus, cum videas Dominum tuum ex huiusmodi majoribus ducere originem. Sed fortassis et Thamar et Ruth et par aliud duarum mulierum, futurorum figuræ, et significationes fuerunt, et gentium Ecclesiam manifeste repræsentarunt. Quod quomodo se habeat, age jam explanemus, et ex iis quæ sensu percipiuntur, ad ejus intelligentiam manducamus. Sed prius, quoad fieri poterit, compendium verbis faciens primam historiam percurram; postea quid per eam significetur planum faciam. Erit enim quod eam ignorantes discant (35) quodque scientes reminiscantur.

Non multo post quam castus Joseph divenditus a consanguineis, et in Ægyptum abductus esset, uxorem duxit Judas puellam ex Chanaanais, Sava erat illi nomen, ex qua filios suscepit tres: Er, Aynan, et Selem. Primo autem ex his pater in matrimonium de lit Thamar quæ etiam ex gentibus erat, ætatis flore venustam, et omnibus suis æqualibus pulchritudine præstantem. Sed qui duxerat eam Er, cum nequam in conspectu Domini visus esset, immatura morte præripitur, nulla relicta prole, parvoque ex puellæ pulchritudine fructu percepto. Ex more autem, qui ea tempestate vigeat, Aynan (36) secundus a demortuo in lectum adolescentis (37) admittitur, ut suscitaret semen 84 fra-

ρίου σφαγεύς, καὶ γονῆς ἀθεμίτου σπορεύς ὁ προφήτης, ὁμοί, καὶ βασιλεύς. Τῶν μὲν οὖν ἐθνικῶν γυναικῶν ἐποίησατο μνήμην, ἐπειδὴ τὸ γεννηθὲν ἡμῖν παιδίον, καὶ θεὸν ὁ Ἐμμανουὴλ οὐ μόνον τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐξ ἐθνῶν εἶσω τῆς ἰδίας αὐλῆς εἰσώκισατο. Ὀνομάζει δὲ καὶ τὰς βίον σχοῦσας ἐπιμωμον, ἵνα φρίξης τὴν τοῦ Δεσπότου ταπεινωσιν, ὅτι καὶ ἀπὸ μαχλάδων, καὶ μοιχαλίδων γενεαλογεῖσθαι καταδέχεται διὰ σέ. Συστέλλει δέ σοι καὶ ἀπὸ τούτων τὸ φύσημα, Ἰν', εἶπερ εὐπατρίδης τυγχίνεις, καὶ εὐγενῆς τὸν ἀνδριάντα, καὶ τὸν πηλὸν τὸν τοῦ σώματος, μὴ μεγάλην ὄφρην κατὰ τῶν δυσγενεῶς λαχόντων γενέσεως ἀνασπᾶς, ὅρων τὸν Δεσπότην ἐκ τούτων γενεαλογούμενον. Τάχα δὲ καὶ Θάμαρ, καὶ Ῥούθ, καὶ ἡ συζυγία ταῖν ἄλλαιν δυοῖν τῶν μελλόντων ἦσαν εἰκόνες, καὶ προμνήματα τὴν γὰρ ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίαν ἀριθῆλως εἰκονίζον καὶ ὅπως, φέρε, δὴ διατρανίσωμεν ἐκ τῶν αἰσθητῶν εἰς τὰς περὶ τοῦτων ἐνοστάς χειραγωγούμενοι. Ἄλλὰ πρότερον συντεμῶν τῷ λόγῳ, ὡς ἂν υἱὸς τε ψ, τὴν πρώτῃν ἱστορίαν δι' ὀλίγων ἐπιδραμοῦμαι. Εἶτα τὸ δι' αὐτῆς σαφηνίσω δηλούμενον· ἔσται γὰρ τοῖς μὲν ἀγνοοῦσι διδασκαλία, τοῖς δὲ εἰδόσιν ὑπόμνησις.

Ἄρτι τοῦ σώφρονος Ἰωσήφ ἀπὸ συγγόνων ἀπεπωληθέντος, καὶ ἀπαχθέντος εἰς Αἴγυπτον, ἀγεται ἐκ τῆς Ἰουδαίας γύναιον ἐκ τῶν Χαναναίων· Σαθὰ τούτης τὸ ὄνομα· ἐξ ἧς υἱὸι αὐτῷ τίκτονται τρεῖς, ὁ Ἡρ, ὁ Ἀῦνᾶν καὶ ὁ Σελώμ. Τῷ δὲ πρώτῳ υἱῷ δίδοσι ὁ πατήρ γυναῖκα τὴν Θάμαρ, καὶ αὐτὴν οὖσαν ἐκ τῶν ἀλλοφύλων, καλὴν τε οὖσαν τὴν ὄραν, καὶ κάλλει πασῶν διαφέρουσαν κατ' αὐτὴν. Ἄλλ' ὁ λαθὼν αὐτὴν Ἡρ ποιηρὸς ὄρθεις εἰς Θεὸν, τελευταῖ τὸν βίον ἄπαις, ἄωρος, τοῦ κάλλους τῆς κόρης μικρὸν ἀπονάμενος. Κατὰ δὲ τι ἔθος τότε κρατοῦν, εἰσάγεται πρὸς τὰ λέκτρα τῆς μείρακος· Ἀῦνᾶν ὁ τοῦ τελευταίου δευτέρως ἀναστῆσαι σπέρμα τῷ ἀδελφεῷ. Ὁ δὲ λογισάμενος, ὡς εἰ τέκοι Θάμαρ ἐκ τῶν ὀδι-

Francisci Scorsi notæ.

(33) *Ex meretricibus et mæchis.* Ἀπὸ μαχλάδων καὶ μοιχαλίδων, edidi ut habet cod. G. collatus cum Parisiens. exemplari. Meus scriptum exhibet, ἀπὸ ἐταιρίδων καὶ μοιχαλίδων, idem. Verum in priorē scripta est elegantior allitteratio, qua gaudet hic noster. Porro μαχλάς *meretrix* Rahab, μοιχαλίς *mæcha* Bersabee.

(34) *Et clarus ab imagine.* Et hæc visa sunt restituenda hoc loco ex codd. quos secutus sum. Quæ dempta erant ab exempl. P. Τὸν ἀνδριάντα, καὶ τὸν πηλὸν τὸν τοῦ σώματος. Explicans enim nobilitatem auctor, qua mortales effert supra cæteros solent, signat eam, quæ ex imagine, alludens fortassis ad Romanorum veterum morem, qui nobilitatem generis æstimabant ex imaginibus majorum, quas plures, paucioresque quis poneret, et ostentaret in atris, de quibus eruditissime Sigonius scribit, libello de Jure veterum Roman., ubi docet quænam jus imaginis ponendæ habuerint: et Plinius lib. xxxv, cap. 2. Poeta satyricus eam his versiculis exagitat.

*Longa licet veteres exornent undique cervæ
Atria, nobilitas sola est, atque unica, virius.*

Et M. Tullius contra Pisonem: *Obrepidisti ad hono-*

res errore hominum, commensatione famosarum imaginum, quarum nihil simile habes præter colorem. Addit etiam Theophanes ad eam nobilitatem elevandam, abjiciendamque magis: καὶ τὸν πηλὸν τὸν τοῦ σώματος, ἐκ lutum illud, ex quo corpus est contraximus. Inde enim nobilitas gignitur: vel luteum corpus solum imago representat.

(35) *Erit enim quod eam ignorantes discant.* Deerat hæc optima præmunio auctoris in uno exemplari: reposita est ex G. all. et aliis. Duae vero causas dicit, quamobrem historiam de Thamar narrare aggrediat: "Ἐστὶ γὰρ τοῖς μὲν ἀγνοοῦσι διδασκαλία, τοῖς δὲ εἰδόσι ὑπόμνησις. Nam et qui ignorant eam docebuntur: et scientes reminiscuntur."

(36) *Aynan.* Paulo aliter scribuntur hæc nomina in editione Latina: Her nimirum, et Onan. Sed nostra orthographia respondet Græcæ, et habetur in interpretatione Latina facta ex Græca lxx interper. apud quos scribitur Ἡρ, καὶ Ἀῦνᾶν.

(37) *In lectum adolescentis.* Hic non solum lacera, sed et prava est scriptura codd. P. Εἰκὼς Ἀῦνᾶν ὁ τοῦ τελευταίου δευτέρως ἀναστῆσαι σπέρμα, etc. Quam recte in aliis codd. Κατὰ δὲ τι ἔθος τότε κρατοῦν εἰσάγεται πρὸς τὰ λέκτρα τοῦ μείρακος Ἀῦνᾶν ὁ τοῦ τελευταίου, etc.

ego vero condemnor, qui filium meum Seion illi non dederim. Ita uno partu Phares, et Zaram e lidit Thamar.

Φανερόν μὲν οὖν, ὡς τὴν ἐξ ἔθνῶν ἐκκλησίαν εἰ- A
κόνησεν. Τὰ γὰρ ἔθνη τὰ μὲν ἀθέταν, τὰ δὲ πολυ-
θεῖαν νοσησαντα, καὶ τὸ ὑπέρογκον τῆς πίστεως, καὶ τῆς
κατ' αὐτὴν δικαιοσύνης εἰς τὴν γῆν τῆς πλάνης, καὶ
τῶν παθῶν ἐκχέαντα ἔμειναν ἀνήροτα. Ἐπεὶ μηδένα
καρπὸν ἐξ αὐτῶν ἡ Ἐκκλησία ἐκίσθησεν, ἀρπάζει
τὸν ἐκ τοῦ Ἰουδα καρπὸν· νοεῖς δὲ πάντως· τὸν ἐκ
τῆς Ἰουδα φυλῆς ἀνατελλαντα Κύριον· Ἀκούοντες
δὲ, ὡς Ἰουδας εἰς τὰ πρόβατα πορευόμενος τῇ Θάμαρ
κατὰ πάροδον ἐκοινώνησεν, οὐ ξενιζώμεθα· ἐντεῦθεν
γὰρ μᾶλλον συναίρεται τὸ ἀνόλουθον· καὶ γὰρ ὁ ἐξ
Ἰουδα Χριστὸς προηγουμένως μὲν εἰς τὰ πρόβατα
ἀπεστάλη οἴκου Ἰσραὴλ, ὡς ἐκεῖνός φησιν, ἐνηρ-
γήθη δὲ κατὰ πάροδον ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσιν. Ὁρᾷς
πῶς ἡ θεωρία τῆς ἱστορίας συμφθέγγεται; Λαμβάνει
οὖν ἡ Ἐκκλησία, ὡς μὲν δακτύλιον τὸν ἀρραβῶνα τῆς B
πίστεως, καὶ τῆς συγκεχωσμένης εἰκόνας τὴν ἐπανά-
ληψιν, ἣν δηλοῖ ἡ ἐν τῇ σφενδόνη γλυφῇ, καὶ τὴν ζώνην
τὴν περιζωννύουσαν αὐτὴν τὴν δύναμιν τοῦ Εὐαγ-
γελίου τῆς χάριτος, καὶ τὴν βλάβδον, φημὶ δὴ τὸν σταυ-
ρὸν, δι' οὗ ἐν τῇ στάσει τῆς πίστεως στριζόμεθα,
καὶ τοὺς ὑλακτῶντας ἡμᾶς κύνας ἐκτρεπόμεθα·
καὶ τίκει δύο παῖδας ἐν μιᾷ τῆς ψυχῆς νηδύϊ τὴν
ἰρήν πρίστιν, καὶ τὴν τῶν ἀγαθῶν ἔργων συνεῖ-
δησιν.

Εἰ δὲ δεῖ μεταβαλεῖν τὴν ἱστορίαν, καὶ εἰς ἡθικὴν
θεωρίαν, τοῦτο σαφῶς διδασκόμεθα, ὡς ἡ ὥραία
Θάμαρ ἐκείνη, ἐπειδὴ Πικρασμὸς ἐρμηνεύεται,
σημαίνει τὴν ἡδονὴν τὴν ὥραϊαν εἰς ὄρασιν, καὶ
ἡδῆσαν εἰς βρώσιν, πικρὰν δὲ τὴν ὑστερον ἀνάδοσιν
ἐχουσαν, μέλι γὰρ ἀποστάζει ἀπὸ τῶν τῆς κακίας
χειλέων εἰς πικρίαν καταλήγον χολῆς. Αὕτη γοῦν ἡ
ἡδονὴ εἰσποιημένη πρότερον τὸ ἐν ἡμῖν ἐπιθυμη-
τικὴν καὶ θυμοειδῆ, τὰ ὑπ' ἐξουσίᾳ τοῦ λογικοῦ,
καὶ ὡσπερ συνοκοῦσα τοῦτοις, ὡσπερ τῷ Ἡρ ἡ Θά-
μαρ, καὶ τῷ Ἀδῶν θανατοῖ, καὶ θάπτει ταῦτα εἰς
ἀλογίαν μετάρουσα. Εἶτα κατ' αὐτοῦ τοῦ νοδὸς στρα-
τεύεται, καὶ ὑποσαίνουσα τῷ νόθῳ κάλλει· χηρῆτι τῷ
οἰκέτῃ, ὡς μαστροπῷ. Εἰθ' ὅ ἀν τοῦ νοδὸς οἰκέτης ἡ αἰ-
σθησις, δι' ἧς τῇ ἀμαρτίᾳ συμπλέκεται, προδοῦς πρό-
τερον τὴν βλάβδον, καὶ τὴν ζώνην, καὶ τὸν δακτύλιον,
ἄπερ παρ' ἡμῶν κακία ζητεῖ· δουλαγωγεῖ γὰρ ἡμᾶς,
ὡς βούλεται, τούτων γυμνώσασα. Ἡ μὲν οὖν ζώνη
ἐπειδὴ συσφίγγει τὴν ὄσφυν, καὶ ἀναστελλεῖ διαβρέοντα
τὸν χιτῶνα ἐπὶ τὴν ἰξύν, σημαίνει δὲ τὸ σῶφρονα λο-
γισμὸν, δι' οὗ ἦτε ἀπολαυστικὴ τοῦ βίου χαυνότης D
συστέλλεται, καὶ ἡ μὴ πρέπουσα τῶν νεφρῶν συ-
σφίγγεται πύρωσις. Τοῦτον τὸν σῶφρονα λογισμὸν
ἀφαιρούσα ἡ ἡδονή, τὸ τοῦ νοδὸς ἀνδρώδες ἐξίτηλον
ἀπεργάζεται, ὥστε προδοῦναι καὶ τὴν τοῦ συνειδό-
τος ἐλευθερίαν, ἣν ἀνιέντεται ὁ δακτύλιος, καὶ ἀπολέ-

Planum igitur est per eam adumbratam Ecclesiam
gentium. Gentes enim partim atheismo, partim
idololatriæ morbo affectæ, et **86** fidei, et ejus quæ se-
cundum fidem est, justitiæ semen per errores, et
passiones suas, velut in terram profundentes,
inaratam, incultumque agrum Ecclesiæ destituerunt.
Postea vero quam nullum ex his fructum excerpit
Ecclesia, eum abstulit, qui ex Juda est; scis autem
omnino ex Judæ tribu Dominum ortum esse. Cum
vero audiamus Jndam ad ovile profectum per iter
convenisse cum Thamar, ne evagemur; hinc enim
magis series allegoriæ colligitur. Etenim natus ex
Juda Christus potissimum quidem ad oves domus
Israel missus est, ut ipse dixit; sed per viam
salutem gentium operatus est. Vides uti allegoria
historiæ concinat. Accipit igitur Ecclesia quasi
annulum arrhabonem fidei, et obscuratæ imaginis
renovationem, quam ostendit palæ ipsius annuli
caelatura, et cingulum, quod eam incingat, hoc est
virtutem evangelicæ gratiæ; et baculum, crucem
dico, per quam sulcimur, ut stemus in fide; et
canes nobis oblatrantes arcemus, et in uno utero
animæ filios geminos parit, rectam fidem et bono-
rum operum conscientiam.

Quod si in moralem considerationem convertere
historiam opus sit, hinc etiam aperte docemur,
quod scilicet pulchra illa Thamar, quæ *Amaritudi-
nem* (47) suo nomine signat, denotat voluptatem
pulchram quidem aspectu, et gustatu dulcem, sed
amaram in digerendo: melle enim distillant malitiæ
labia, quod in bilis amaritudinem desinit. Hæc
igitur voluptas principio quidem concupiscendi et
irascendi facultates rationi subjectas adseiscit sibi,
et cum illis consuescens uti cum Er et Aynan Tha-
mar ens occidit, ac sepelit. Cum avertit a ratione,
postea mentem ipsam aggreditur, et mentita pul-
chritudine illiciens famulum adhibet, ut lenonem.
Porro autem mentis famulus sensus est, per quem
peccato irretitur tradens ante baculum, et cingu-
lum, et annulum, quæ a nobis nequitia flagitat.
simul enim ac illis nos spoliari, suo arbitratu in
servitutem redigit. Zona siquidem quoniam lumbos
præcingit, et tunicam diffluentem in iis continet.
temperantiæ significat cogitationes, per quas coer-
cetetur delectabilis vitæ luxur, et renum indecens
ardor comprimitur. Hanc temperantiæ rationem
adimens voluptas **87** debilitat mentis robur, ita ut
etiam nobilitatem conscientiæ prodat, quod adumbrat
annulus, et signum imaginis perdat. Quod per
sculpturam in pala annuli (48) factam exprimitur.

Francisci Scorsi notæ.

(47) *Quæ amaritudinem.* Ex radice תרבות, quod est
amare, sive תרבות nomen Heemanticum per de-
tractionem unius radicalis, et additionem servilis
π. Alii Thamar *palmam* interpretantur.

(48) *In pala annuli.* Annuli pala est pars ejus

plana et latior, in qua apud veteres sigillum excul-
ptum, apud nos inseritur gemma. Cic. de fabuloso
annulo Gygis: *Ibi cum palmam ejus annuli ad palmam
converteret, a nullo videbatur, ipse autem omnia
videbat.* Ea σφενδόνη Græcis. Unde inter officia

Baculus vero propulsator canum spei ratio est, per quam defatiscentem animam sustentamus, et latrantem desperationis motum compescimus. Quod vero baculus bonam spem significet, testatur Asceticorum graduum (49) scriptor, cum ait : Qui lapsus est, conteritur; et laudabili audacia orat suffultus baculo spei, quo persequens canem desperationis expellit. Postquam igitur peccatum hoc nos etiam admuniculo privavit, facile nos pro suo arbitratu versat. Hæc intelligentes, charissimi, attendamus nobismetipsis : ea siquidem ad nostram admonitionem scripta sunt. Fugiamus allicientem voluptatis escam; primos ejus impetus declinemus, subit enim per animæ fenestras ex improvise se insinuans, ne continentia, quæ pueros nos reddit, cingulo spoliemur, neque nobilem imaginem, ut annulum prodigamus. Si vero horum aliquo privari contigerit, baculum spei a nobis desperatio non extorqueat. Ita sanctam Christi Nativitatem pura mente contemplantur; eumque una cum angelis, et pastoribus laudabimus, offerentes auri loco filium, et actiones, ut thus, et instar myrrhæ corporis afflictationem; atque ita mystica perfruemur mensa in Christo Jesu Domino nostro, qui cum Patre et Spiritu sancto adoratur nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XV.

De Zacchæo principe publicanorum.

Mysticæ illius, ac divine scabæ, quam patriarchæ Jacob in itinere obdormienti Deus ostendit⁸⁸, primus gradus paulum ascendentem attollebat e terra; cæteri vero deinceps sequentes sensim eum elevando ad extremum usque, summumque fastigium cui innitebatur Dominus, evehebant. Angeli vero ascendebant et descendebant manuducentes eos qui in altum erigebantur. Quorsum vero patriarhæ illius scabæ exemplo sum usus? **88** Personat aures meas vox evangelica, et ex iis quæ lecta sunt, appropinquare conjicia pœnitentiæ tempus, et jejuniorum

⁸⁸ Gen. xviii, 12.

Francisci Scorsi notæ.

Palatina recensetur a Codino Curopalita cap. 11, δ παρακοιμώμενος τῆς σφενδόνης *Præfectus sigilli*, seu *annuli signatorii*, ut recte Gretserius noster interpretatur: inepte autem ipso quoque notante Gret. Junius il nombris *accubitor fundæ* reddidit; melius in Catalogo *Juris Græco-Rom.* vertit interpretis *accubitor magnæ palæ*. Erat igitur παρακοιμώμενος τῆς σφενδόνης sigillifer, seu custos annuli imperatorii quo litteræ obsignabantur; qui annulus per unam sui partem, nempe per σφενδόνην seu palam significatur, quod hujus in obsignando sit usus.

(49) *Asceticorum graduum*. S. Joannem cognomento Climacum, quod cognomentum nactus est ex libro quem Κλίμακα inscripsit, Græci vocant: Τῆς Ἀσκητικῆς Κλίμακος συγγραφέα, *Asceticæ Scalæ scriptorem*. Celebris est et auctor, et liber; legat tamen qui plura cupit Isagogem Matthari Raderi soc. nostræ viii

σαι τὸ κατ' εἰκόνα, ὃ δηλοῦται διὰ τῆς ἐν τῇ σφενδόνη γλυφῆς. Ἡ δὲ ἀμυντικῆ τῶν κυνῶν βάρδος, ὁ τῆς ἐλπίδος λόγος ἐστὶ, δι' οὗ τὸ κάμνον τῆς ψυχῆς ἐπερείδομεν, καὶ τὸ ὑλακτοῦν πάθος τῆς ἀπογνώσεως ἀμυνόμεθα. Ὅτι δὲ ἡ βάρδος τὴν ἀγαθὴν ἐλπίδα δηλοῖ, μαρτυρεῖ ὁ τῆς ἀσκητικῆς Κλίμακος συγγραφεὺς οὕτως εἰπὼν· Ὁ πᾶσιν συντρέβεται καὶ μετ' ἐπαίνουμένης ἀναίθελας προσεύχεται βάρδω ἐλπίδος ὑποστηριζόμενος, καὶ ταύτη διώκων τὸν κύνα τῆς ἀπογνώσεως ἐξορίζει. Ὅταν οὖν καὶ ταύτη, ἡμᾶς τῆς βάρδου ἡ ἀμαρτία στερῆται, εὐχειώτους ἔχει πρὸς ὁ τι βούλεται. Ταῦτ' οὖν μαθόντες, ἀγαπητοὶ, προσέχωμεν ἑαυτοῖς· ἐγράφη γὰρ ταῦτα εἰς νοθεσίαν ἡμῶν. Φύγωμεν τὴν δελεάζουσαν ἡδονὴν, ἐκκλινωμεν αὐτῆς τὰς ἀρχάς, παραιτούμεται γὰρ ἀπὸ τῶν τῆς ψυχῆς θυρίδων ἀπροόπτως εἰσδύουσα, μὴ συληθῶμεν τὴν ζώνην τὴν ἀγιαστικὴν σωφροσύνην, μηδὲ τὸ κατ' εἰκόνα προσδώσωμεν, ὡς δακτύλιον. Εἰ δὲ τι τοῦτων ζημιωθῆται συνέδη, τὴν βάρδον τῆς ἐλπίδος μὴ ἀποσπάσῃ ἀφ' ἡμῶν ἢ ἀπόγνωσις. Οὕτω τὴν ἀγίαν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν καθαροὶ ὑποψόμεθα, καὶ μετὰ ἀγγέλων δοξάζομεν, καὶ μετὰ ποιμένων αἰνέσομεν, ὡς χρυσὸν τὴν πίστιν προσάγοντες, ὡς δὲ λίθον τὰς πράξεις, ὡς δὲ σμύρναν τὴν τοῦ σώματος νέκρωσιν καὶ τῆς μυστικῆς τραπέζης κατατρύφησιν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ σὺν Πατρὶ καὶ ἀγίῳ Πνεύματι προσκυνουμένῳ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

OMILIA IE.

Περὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ζαχαρίου.

Τῆς μυστικῆς ἐκείνης καὶ θείας κλίμακος, ἣν ὁ Θεὸς ὑπέδειξε τῷ πατριάρχῃ καθ' ὅδον ἀφουπνώσαντι, ἡ μὲν πρώτη βαθμὶς ἀπὸ γῆς ἀνήγχε τὸν ἀνιόντα μικρόν· αἱ δὲ καθ' ἐξῆς κατ' ὄλιγον κουφίζουσαι, πρὸς τὸ ἀνώτατον ἦγον καὶ τέλειον, ἐν ᾧ ὁ Θεὸς ὑπεστήρικτο. Ἄγγελοι δὲ ἀνέβαινον, καὶ κατέβαινον χειραγωγοὶ τῶν ἀναγομένων γενόμενοι. Τί δὲ βουλόμενος ἐρησάμην τῷ τῆς πατριαρχικῆς κλίμακος παραδείγματι; περιηγεῖ μου τὰ ὅσα εὐαγγελικῆ φωνῆ καὶ τῶν ἀναγνωσμάτων ἐγγίσειν τεκμαίρομαι τὸν τῆς μετανοίας καιρὸν, καὶ τῶν νηστειῶν

D apprimè eruditi, qui Opera omnia Joannis Climari naviter vertit, et edidit Græce simul et Latine. Locus autem quem hic refert Theophanes, est ex gradu 7. Græca sunt hæc : Ἀπόθου τὸν κύνα τὸν ἐν τῷ βαθυτάτῳ προτερχόμενον, καὶ τὸν Θεὸν ἀπλαγχχον καὶ ἀσυμπληθῆ ὑποβάλλοντα· *Expelle canem, qui in maximo pœnitentiæ luctu accedens, Deum immisericordem et durum objicit*. Solum igitur hic Climacus desperationem appellat canem. Itaque non ex hoc Climaci loco solo sententiam suam Theophanes desumpsisse videtur; sed etiam ex Gregorio Nysseno, qui aperte per baculum spem signari docet lib. *De vita Mosæ*· Ἡς αὐτῶν θηρίων ἀμυντικῆ βακτηρία ὁ τῆς ἐλπίδος λόγος ἐστὶ, ᾧ καὶ τὸ κάμνον τῆς ψυχῆς ὑπερείδομεν, καὶ τὸ ὑλακτοῦν ἀμυνόμεθα· *Baculus vero, quo feras repellimus, spes est: quo labores, et molestias animi sustentamus, et latrantium canum arceamus*.

αὶ ἡμέραι, ὡς ἔοικε, γειννιάζουσι. Τίθησι γοῦν ἡμῖν ἡ εὐαγγελικὴ κλίμαξ ὅλον βαθμίδα πρώτην, ἀρίστην τε ὑψώσεως εἰσοδὸν τὴν μετάνοιαν, διὰ τῆς τοῦ Ζαχαρίου ἱστορίας διδάσκουσα ἡμᾶς ὅσον ἰσχύει ἡ τῶν ἡμαρτημένων μετάνοιαις. Οὐ γὰρ διηγείται περὶ ἀνθρώπου ἀπλῶς ἀμαρτήσαντος, ἀλλὰ τελώνην ἡμῖν ὑποτίθεται τὸ πάντων ἀμαρτημάτων ἀνθρώπων. Βδελυρὸν γὰρ τι χρῆμα τὸ τελωνεῖν, καὶ τῶν μάλιστα κατεστουγημένων τῷ παναγάθῳ Θεῷ. Διὰ τοῦτο ὅτε βούλεται ὁ Σωτὴρ μεθ' ὑπερβολῆς κατηγορησαί τινας, τοῦτο τὸ ὄνομα τίθησι· ποτὲ μὲν· «Ἔστω σοι ὡσπερ ὁ ἐθνικός, καὶ ὁ τελώνης»· ποτὲ δέ· «Οἱ τελῶναι προάγουσιν ὑμᾶς εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ

“Matth. xviii, 17.

Francisci Scorsi notæ.

50) *Et jejuniorum.* De tempore Jejunii magni appropinquante sit in hac homilia mentio, quia legitur Evangelium de Zachæo ex cap. xix S. Luc. Dominica præcedente Triodiam. Vocant Græci Triodiam in Ritualibus suis libris tempus illud, quod nos Latini a Septuagesima incipimus usque ad Pascha, quo canticum *Alleluia* siletur. Nec tamen adhuc satis apparet cur appellere dies jejunii dicat etiam a Dominica ante Triodiam, nisi Græcorum ritus in jejunio Quadragesimæ servando intelligatur, qui discrepat a Latino more; nam in Ecclesia Latina a feria iv post Quinquagesimæ Dominicam, quæ Cinerum dies, seu Caput jejunii dicitur, illud auspicamur, cuius consuetudinis ea est ratio; nam a Quadragesimæ Dominica usque ad Pascha interfluunt dies duo et quadraginta: a quo numero si Dominicas sex dempseris ἀνηστεύτους (his enim antiquissima Ecclesiæ ritu et canone receptum est, ut non jejuniatur, de quo Baronius tom. I), reliqui sunt dies sex et triginta. Et profecto S. Gregorii tempore tot erant jejunii dies, ut ex his ipsius verbis hom. 14 in *Evang.* intelligitur: *Num vero per trecentos sexaginta dies annus ducitur, et nos per triginta et sex dies affligimur, quasi anni nostri decimus Deo datus.* Postea ut diem ἀποσιτίων numerum cum Christi Domini jejunio conveniret, institutum fuit ut essent quadraginta; adeoque additi quatuor ante primam Quadragesimæ Dominicam, et ad diem Mercurii retractum jejunii tempus. Et hæc quidem est ratio Latinorum. Græci autem, qui non solum Dominicos dies, sed etiam Sabbata immania jejunio faciunt, majori supplemento dierum egent. Nam ex duobus et quadraginta diebus a Quadragesima usque ad Pascha intercurrentibus, supersunt ἀπόσιτοι triginta tantum dies, vel triginta et unus, eo quod Sabbato solo majoris hebdomadæ jejument; quam ob causam hanc iniere rationem, ut duobus ante hebdomadis Quadragesimale jejunium inchoarent, hoc est a feria ii post Dominicam, quæ nobis Sexagesima dicitur. Quæ duæ hebdomades cum dies decem, et quatuor complectantur, si item ab his eximas Sabbata, et Dominicos dies qui in jejunio non computantur, ut diximus, superabunt decem, quos ad Quadragesimæ integritatem addunt: hæc tamen ratione quod prima hebdomada laxius molliusque jejument, abstinentes solum a carnibus, lacte vero, et ex lacte confectis cibis utentes. Unde Dominicam Sexagesimæ vocant ἀπόκρεω vel ἀποκρεωσίμου ἑορτήν, quasi dicas *Carnisprivii festum*; po-trema enim est, qua carnibus vesci liceat, et terminus nomen hebdomadæ subsequentis sibi sumit; Dominicam vero, quæ nobis est Quinquagesimæ, τὴν τυρνίχης seu τυροφάγου quia in ea terminatur casei vicus. Exinde vero, hoc est feria ii, jejunium magnum austerumque incipiunt, quod ipsorum ritu dies continet sex et triginta, Sabbato magno in eam summam computato, Quod discrete

dies (50) appetunt, ut videtur. Proponit igitur nobis evangelica scala quasi primum gradum, et aditum aptissimum unde ad altitudinem pertingere liceat, pœnitentiam, quippe cum per historiam Zachæi nos doceat quantum valeat pœnitentia peccatorum. Non enim de homine agit, qui vulgari more peccasset, sed publicanum nobis proponit, peccatorum omnium summam: abominabilem enim publicanorum negotium (51) erat, quodque Deus usquequaque purus, ac sanctus maxime odio habebat. Ideo Sator, quotiescunque aliquem vituperare vult maxime, hoc utitur nomine: modo enim ait: «Sit tibi tanquam ethnicus, et publicanus»; modo:

B noster hic auctor, hom. in *Dominic. iv jejuniorum* asserit, ut ibi videhimus. Atque hæc ratio Græciani ritus in obeundo jejunio τῆς μεγάλης τεσσαρακοστής, cognita necessaria fuit non solum ut locus ille hom. in *Dom. iv*, posset intelligi, sed ut et proœmia ipsa sequentium homiliarum, et alia loca essent illustrata. Ratio cur Orientalis Ecclesia Sabbata a jejunio excipiat, et quomodo hoc ipsum a principio in universa Ecclesia institutum, deinde ab Occidentali sit antiquatum, lege apud Baronium tom. I. Non enim est nostri instituti ea disputatio. Item de aliis Quadragesimis a Græcis, tum laicis, tum monachis servari solitis, quæ tamen Quadragesimæ non re, sed solo nomine tales, utpote jejunio paucis diebus circumscripto, de his, inquam, agere esset egredi fines nostrarum Adnotationum, cum ad hanc rem non pertineant. Leges eas apud Gretserium nostrum lib. in *Comment. in Codicum Europalem, cap. 2.* et Theodorum Balsamonem in responso ad 55 questionem Marci patriarchæ Alexandrii.

(51) *Publicanorum negotium.* Publicanorum munus apud Romanos honestissimum fuit, eo quod ex honestissimo ordine equestri qui vectigalia populi Romani excerebant, essent delecti, de quibus Tullius, in *Orat. pro Planc.*, hæc ait: *Qui ordo quanto adjuvamento sit et honore, quis nescit? flos enim equitum Romanorum, ornamentum civitatis, firmamentum Reipublicæ Publicanorum ordine continetur.* Eodemque modo eos commendat *Orat. pro lege Manilia*, ubi de Asiæ vectigalibus; et ad Q. Fratrem de regimine Præfecturæ Asiæ. Apud Judæos tamen, maxime Christi tempore, id muneris odiosum et infame habebatur, adeoque a magistratibus publicis una cum cæteris turpibus personis prohibebatur, quin et ab eorum consuetudine ut ethnicorum, quod peccatores publici reputarentur. Judæi abhorrebant, juxta illud Christi Matth. xviii: *Sit tibi tanquam ethnicus et publicanus.* Id ea maxime ratione quod in publicanorum negotiatione multæ fieri solent injuriæ, et vexationes debitorum; cum vero Hebræorum gens liberam se esse, utpote ex Abrahamo ortam censeret, ad pendendum tributum per eos cogi maxime odiosum habebant: præsertim si qui ex sua gente id muneris pro Romanis administrarent. Claudat hæc notam Suidas, qui in voce Τελώνης sic habet: *Διαβέβητο παρὰ τοὺς παλαιοὺς τὸ τοῦ Τελώνου ὄνομα· τελώνης ἄλλοτρίων πραγμάτων μεριδής, πεπαρήσιασμένων ἢ βλα, ἀνεπιτίμητος ἀρπαγῆ, ἀναίσχυντος πλεονεξία, πραγματεία λόγον οὐκ ἔχουσα, ἀνιότης ἐμπορία. Criminosum erat publicani nomen apud veteres. Publicanus alienæ rei particeps, aperta violentiâ, impunita rapina, negotiatio nulla ratione constans, inverecunda mercatura.* Lepidum etiam Jamblicum scœmma in publicanum, cui torques traditus, vide apud ipsum. Refert hæc etiam Baronius tom. I, ann. 31, n. 73.

Publicani precedunt vos in regnum Dei; » ali-
quando etiam reprehendens eos, qui spe laevoris
καρτερῶν νόμισμα δάνη πεισναισι : « Nonne et
publicani, inquit, hoc faciunt? » Cum enim publi-
canum nominat, eo nomine complectitur (52) ava-
rum, iniustum, raptozem, larri cupidum; quod
idem est, ac si dicas idolis servientem; siquidem
Pauus idolorum servitatem avaritiam appellavit⁸⁷.
Sed cum non simpliciter publicanum, sed principem
publicanorum Zacchæum vocet evangelista, malitiae
καρτητιδινεμ notat. Hoc enim obtinuit consuetudo,
ut quavis quis in aliquo genere bonae vel malae
artis perfectionem sit consecutus, principatus no-
men cum professione componatur. Ita princeps
latronum (53), princeps coquorum, princeps fab-
brorum dicitur. Nunc igitur si publicanus, cum
usque eo exercuisset, et infame impurumque vitae
institutum ita persecutus esset, ut aliis etiam
malae artis magister evaderet, Dominum tamen po-
nitentia propitium sibi fecit, quis non omni festi-
natione, studioque confugiat ad hanc poenitentiae
medicinam divinitus datam? Sed a principio, si
videtur, explicationem repetamus⁸⁸. « In illo tem-
pore Jesus perambulabat Jericho: et ecce vir no-
mine Zacchæus, et hic erat princeps publicanorum,
et ipse dives; et querebat videre Jesum. » Re-
vertebatur sane Dominus in Jerusalem, ex Galilæa;
et cum posset aliam inire viam (ex Samaria enim
facilis erat reditus in Jerusalem), certo tamen
89 consilio per Jericho fecit iter; si primo se offe-
rentem, a pertamque spectemur rationem, ut Barti-
mæum a cecitate liberaret⁸⁹, et principem publi-
canorum Zacchæum ad poenitentiam revocaret. Si
vero magis mysticam: quoniam parabolice de
Adamo ante præmiserat (54), quod descendens ex
Jerusalem in Jericho incidere in latrones, et nu-
dus, sauciusque relictus fuerat, et ex contrariis
oportebat confici vulnerati medicinam (contrario-
rum enim contraria medicamenta sunt); ideo
regreditur vice versa Salvator ex Jericho in Jeru-
salem reducens per semetipsum eo, unde deciderat,
hominem vulneratum. Jericho enim descensus (55)
interpretatur, denotat vero ruinam in quam cecidit
lapseum genus humanum. Sed historiae seriem re-
sumamus: « Perambulabat, inquit, Jesus, » ac po-
puli quidem multitudo pompæ quadam specie partim

Α Θεω. « Ἀλλ' ὅτε ἀνεύριζεν τοὺς θανατίζοντας ἐπ' ἐλ-
πίδι τοῦ κρημασθῆαι δάνειον · « Οὐχὶ καὶ οἱ τελῶναι
τὸ αὐτὸ ποιούσιν; » Ὁ γὰρ τελῶντην εἰπὼν, ἐν
ταύτῳ παραλαμβάνεται, καὶ κλεινοτέρην, καὶ ἄδικον,
καὶ ἄρπαγα, καὶ φιλάργυρον · ταυτὸν δὲ εἰπεῖν, ὅτι
καὶ τοῖς εἰδωλοῖς λατρεύοντα · ὁ μὲν γὰρ Παῦλος
εἰδωλολατρεῖαν τὴν φιλάργυριαν ἐκάλεισε · καὶ οὐδὲ
τελώντην ἀπὸ τῶν, ἀλλ' ἀρχιτελώντην ὁ εὐαγγελιστὴς
τὴν Ζακχαῖον ὀνομακῶς τὴν ἐπίτασιν τοῦ κακοῦ παρ-
εθῆλωσεν. Οὕτω γὰρ ἡ συνθεσις τοῦ ἐν εἰδει τοῦ
κακίης, ἢ ἀρετῆς εἰς ἄκρον ἐλάσαντος, τὴν τῆς
ἀρχῆς προστιθεῖσιν προστιθεῖσιν τῷ ἐπιτηδευματι,
ὡσπερ ἀρχιληϊτήν, ἢ ἀρχιμάγειρον, ἢ ἀρχιτέκτονα.
Εἰ γὰρ ὁ τελῶνης νῦν εἰς τοσοῦτον ἀπέχθησας, καὶ
τὴν ἀκλεῖν, καὶ ἀκάθαρτον πολιτεῖαν οὕτως ἐπιτη-
δεύσας, ὡς καὶ τοῖς ἄλλοις τοῦ κακοῦ γενέσθαι δι-
δάτκαλος, μετανοήσας τὸν Κύριον ἠελώσαστο, τίς οὐ
προσδράμει μετ' ἐπιπέτωσ κατῆς πρὸς τὸ τῆς μετα-
νοίας θεόδοτον φέρμαζον. Ἄλλ', εἰ δοκεῖ, ἀναθεὶν τὴν
διήγησιν ἀναβάδωμεν. « Τῷ καιρῷ ἐκεῖνον διήρχετο
ὁ Ἰησοῦς τὴν Ἰεριχώ, καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ καλούμενος
ὀνόματι Ζακχαῖος, καὶ αὐτοῦς ἦν ἀρχιτελώντης, καὶ
οὗτος ἦν πλούσιος, καὶ ἐζήτει ἰδεῖν τὸν Κύριον. »
Ἰετο μὲν ὁ Σωτὴρ ἐκ τῆς Γαλιλαίας εἰς Ἱερουσα-
λήμ, θυνάμενος καὶ ἀπ' ἄλλης ἰένα: ἑδοῦ, καὶ γὰρ
ἐκ Σαμαρείας; βῆδιον ἔλθειν εἰς Ἱερουσαλήμ · ὅμως
οἰκονομικῶς διὰ τῆς Ἰεριχώ εἰσπορεύεται. Κατὰ
μὲν τὸ πᾶσι φαινόμενον, ἵνα καὶ τὸν Βαριταῖον
τῆς ἀδελφίας λάσσηται, καὶ τὸν ἀρχιτελώντην Ζακ-
χαῖον εἰς μετάνοιαν ἐπισπάσσηται · κατὰ δὲ μυστι-
κώτερον λόγον, ἐπεὶ περ ἐφοῖν προσιπῶν παραβο-
λικῶς περὶ τοῦ Ἀδὰμ, ὡς κατιῶν ἐξ Ἱερουσαλήμ
εἰς Ἰεριχώ ληστοῖς περιπέσει, καὶ τὴν στολήν
ἀφῆρέθη, καὶ τραυματίας ἐγένετο, ἔδει δὲ διὰ τῶν
ἐναντίων γενέσθαι τοῦ πληγέντος τὴν ἴασιν. (Τὰ
γὰρ ἐναντία τῶν ἐναντίων εἰσιν ἰάματα.) Διὰ τοῦτο
ἀνεισιν ὁ Σωτὴρ ἀντιστρόφως ἐξ Ἰεριχώ πρὸς τὴν
Ἱερουσαλήμ, ἀνάγων δι' ἑαυτοῦ τὸν τραυματίαν,
ὅθεν ἐκπέπτωκεν · Ἰεριχώ γὰρ κατάβασις ἐρ-
μηνεύεται, δηλοῖ δὲ τὴν καταφορὰν, εἰς ἣν ὀλισθῆ-
σαν κατέπεσε τὸ ἀνθρώπινον. Ἄλλὰ τὴν ἱστορικὴν
ἀκολουθίαν ἐπανελάβωμεν. « Διήρχετο, φησὶν, ὁ
Ἰησοῦς. » Τὸ δὲ τοῦ λαοῦ πλῆθος τὸ μὲν προσιπῶ-
πευε, τὸ δὲ παρεῖπετο τῷ θεῷ διδασκαλίας ὑπελκό-
μενον πείσματι. Ἦν γὰρ θεια χάρις, καὶ ἄρρητος
τοῖς τοῦ Σωτῆρος λόγοις συντρέχουσα, καὶ τὰς τῶν

⁸⁷ Matth xxi, 31. ⁸⁸ Ephes. v, 5. ⁸⁹ Luc. xix, 1 seqq. ⁹⁰ Marc. x, 46.

Francisci Scorsi notæ.

(52) *Et nomine complectitur.* Vide nota proxima
quæ protulimus ex Suïda.
(53) *Princeps latronum.* Ἀρχιληϊτήσ. Hoc voca-
bulo utitur Joseph. Hebr. de Ezechia latrone pri-
mario, quem Herodes sustulit. Καταβαλὼν γὰρ
Ἐζεχίαν, inquit, τὸν ἀρχιληϊτήν, τὸν προσεχῆ τῆς
Συρίας κατατρέχοντα σὺν μεγάλῳ στίφει, τοῦτον
κατασῶν κτείνει καὶ πολλοὺς τῶν σὺν αὐτῷ λη-
στῶν. Meminit et hujus nominis Etymolog. magnum;
dicitur etiam, commutato compositionis ordine, λη-
σταρχος, et ληστάρχης habetur In versione LXX in
Genes. et lib. IV Regum et apud Jeremiam et
Isaiam.

(54) *Ante præmiserat.* Verti sic ex emendata scri-
ptura col. G. ἐφοῖν προσιπῶν. Nam in P. aper-
tum est mendium ἐφην προσιπῶν. Non enim de se
dicit Theophanes: *Præoccupari dicere; sed de*
Christo, quod antequam Zacchæum ad se converter-
teret, præoccupaverat parabolice dicere de homine
illo, qui descendens ab Jerusalem in Jericho, inci-
derat in latrones cap. x Lucæ; unde nunc ἀνιστρό-
φως regreditur ipse ex Jericho in Jerusalem; pe-
riunde quasi facto ipse suo significare vellet reduci
ab se hominem eo unde peccando deciderat.
(55) *Jericho enim descensus.* Vide hom. 41, nota
88, ubi de hoc etymol.

ἀκούοντων ψυχὰς καταθέλουσα. Οὕτω καὶ γέγραπται, ὅτι « Πάντες ἐθαύμαζον ἐπὶ τοῖς λόγοις τῆς χάριτος τοῖς ἐκπορευομένοις ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ. » Ἰφ' ἧς καὶ Ζαχαρίας ἀλοῦς παραγκωνίζεται τὸ τελώνιον· καὶ ἐπειδὴ μικρὸς ἦν τὴν ἡλικίαν (καὶ τοῦτο γὰρ ὁ λόγος ἐδήλωσεν) ἀνεισιν εἰς τὴν συκομοραίαν, ἐκεῖθεν τὸν Κύριον κατοφθόμενος. Ὡς πῶσα δι' ὀλίγων ἢ ἱστορία τοῖς φιλομαθέσιν ἐνδείκνυται, ἔσοις οὐ παρέργως οἱ θεοὶ λόγοι ἀναγινώσκονται. Τοιγάρτοι τὰ τῆς ἱστορίας μαθόντες πρὸς θεωρίαν χωρήσωμεν ὅσον περιελόντες τὸ ἐξωθεν ἔλυτρον, καὶ τὴν κεκρυμμένην φιλοσοφίαν ἀνακαλύπτοντες. Διὰ τί μικρὸς τὴν ἡλικίαν ὁ Ζαχαρίας εἶναι ἰστόρηται; Πῶς δὲ καὶ τὸν Ἰησοῦν ἰδεῖν οὐκ ἠδύνατο ἔστως ἐν τῇ γῆ; καὶ διὰ τί μὴ ἐν ἄλλῳ φωτῷ, ἀλλ' εἰς συκομοραίαν ἀνέρχεται; Καὶ τὴν μὲν ὑψηλοτέραν ἀναγωγὴν εἶδατε ἂν οἱ καθαροὶ τὴν ψυχὴν, οἱ δὲ ὄλιγον ἀρετῆς τηλαυγῶς τῷ θεῷ Πνεύματι καταλάμποντες· ἡμεῖς δὲ οἱ ἐνισχυμένοι τῇ λύτῃ τῶν ἁμαρτιῶν, περὶ τὰ μέσα τῶν νοημάτων χωρήσωμεν. Μικρὸς ἦν τὴν ἡλικίαν ὁ Ζαχαρίας, ὅπως μικρὸς ὁ περὶ τὰ μικρὰ καὶ οὐτιδανά καλινδούμενος, ὁ μὴ φθάσας ἐν τῇ τῶν ἀρετῶν τελειότητι, ὁ τὴν πνευματικὴν ἡλικίαν σμικρύνων τοῖς πάθεσι. Πῶς οὖν δυνατὸν ἦν τὴν ἀτελεῆ ψυχὴν ἐν τῇ κατ' ἀρετὴν πολιτείᾳ θεῶν ἰδεῖν τὸν παντέλειον; διὰ τοῦτο κατὰ τὸν ὁ Ζαχαρίας ἐν γῆ οὐχ ἔώρα τὸν Ἰησοῦν ἐπιπροσθούσης τῆς ἁμαρτίας, ἕως τῶν γῆινων ἐπήρθη, καὶ ὑπέρτερος τῆς συκομοραίας ἐγένετο. Νοεῖς δὲ πάντως τίς ἡ συκομοραία διὰ τοῦ συνθέτου ὀνόματος, τὸ σύνθετον ἐκεῖνο φυτὸν, τὸ τὴν πτώσιν προξενήσαν ἡμῖν. Ὡς γὰρ ἐκεῖνο γνωστὸν ἦν καλοῦ καὶ πονηροῦ, ἐδύλου δὲ τὴν ἁμαρτίαν δοκοῦσαν μὲν καλὴν κατὰ τὴν ἡμαρμένην τοῦ καλοῦ κρίσιν, πονηρὰν δὲ οὖσαν τῇ ἀληθείᾳ· οὕτω δὲ καὶ τὸ φυτὸν ἡ συκομοραία δοκεῖ μὲν εἶναι συκῆ, οὐ μὴν τῇ ἀληθείᾳ ἐστί συκῆ. Ἔως οὖν κάτωθεν ἂν τις τῆς συκομοραίας ἦ, ἤγουν τῆς ἁμαρ-

A præibat, partim subsequebatur, doctrinæ ejus fune pertracta. Inerat enim divina quædam et inexplicabilis gratia in Domini verbis, quæ una cum illis ex ejus ore fluens audientium animos (56) permulcebat. Sic enim scriptum est, quod « Mirabantur omnes in verbis gratiæ quæ procedebant de ore ipsius »; » qua etiam captus Zacchæus telonium deserit; et quoniam statura pusillus erat (nam hoc etiam sermo Evangelicus notat), ascendit in sycomorom (57), ut inde prospectum Domini caperet. O quam multa discendi cupidis, iisque, qui non obiter legunt verba divina, brevi comprehendit historia. Quare nos, iis quæ ad historiam pertinent, intellectis, ad contemplationem faciamus gradum, et quasi putaminibus circumcisis reconditam intus sapientiam aperiamus. Quare pusillum statura fuisse Zacchæum historia prodidit? Quid autem erat, quod Jesum videre stans in terra non posset? Quid porro non aliam arborem, quam sycomorum ascendit? Et altiozem sane anagogiam (58) perscrutari poterunt ii qui mundo sunt corde, quibus ob virtutum copiam a divino Spiritu liquido mens illustratur; nos vero peccatorum luto in hærentes mediocres sensus ingrediemur. Pusillus erat statura Zacchæus, et vere pusillus, qui circa parva, et nullius pretii volutabatur; qui nondum in virtutis perfectione promoverat; qui spiritualem animi 90 staturam passionibus imminuerat; qui igitur fieri poterat, ut anima adhuc in virtutum statu imperfecta Deum videret usquequaque perfectum? Ideo, cum in infima esset terra Zacchæus, luminibus officiente peccato, non videbat Jesum, usque dum a terrenis sublatus, et supra sycomorum erectus est. Plane vero intelligis ex compositione nominis (59), quid significet sycomorom: plantam scilicet illam, quæ lapsus causa nobis fuit. Sicut enim illa erat scientia boni, et mali, et peccatum

11 Luc. iv, 22.

Francisci Scorsi notæ.

(56) *Audientium animos.* In cod. P. post verba τοῖς τοῦ Σωτῆρος λόγοις συντρέχουσα sequuntur hæc, τοῖς ἐκπορευομένοις ἐκ τοῦ στόματος, etc., quæ nemo non videt inter se cohærere quidem aliquo modo, sed multo melius et verius si interjiciantur ex alio cod. hæc: Καὶ τὰς τῶν ἀκούοντων ψυχὰς καθέλκουσα. Οὕτω καὶ γέγραπται ὅτι πάντες ἐθαύμασαν ἐπὶ τοῖς λόγοις τῆς χάριτος τοῖς ἐκπορευομένοις, etc.

(57) *Ascendit in sycomorom.* Et hic apud Theophrastum, et Lucæ ipso cap. xix, συκομοραίαν Græcæ scribitur; sed tamen veritè sycomorom, ut cum interpretatione Latina conveniret; utriusque vero et συκόμωρον, et συκομοραίαν vel συκομορέαν Græci scriptores dicunt: συκάμηνον etiam Theophrastus; et eandem significant plantam. In P. exempl. alterum p irrepsit, et συκομοράια scriptum est. De hac vero vide Ruellium in *Hist. plant.* qui ex Dioscoride hæc assert: *Est arbor magna fico similis, frondosa, multo lacte abundans, foliis mori; pomum ter aut quater anno fert, non ramis ut ficus, sed caudice ipso; caprifico non dissimile, dulcius grossis, sive granis interioribus, quod non maturescit, nisi ungue aut ferro scalpatur: Ægypti peculiaris est arbor; quanquam etiam in Caria et Rhode lo-*

cisque nonnullis tritici multi non feracius, progignatur. Vide et Plin. lib. xiii, cap. 7.

(58) *Et altiozem sane anagogiam.* Desunt ad hanc sententiã perficiendam aliqua in cod. P. quæ restitui ex Gall. nimirum, οἱ δὲ ὄλιγον τῆς ἀρετῆς ἀτηλαυγῶς τῷ θεῷ πνεύματι καταλάμποντες. Similem modestiam, demissamque sui opinionem animadvertas in Greg. Nyss., libro *De vita Moysæ*, ubi de mysteriis, sive anogogia tabernaculi et sanctorum, similiter loquitur.

(59) *Ex compositione nominis.* Componitur quidem συκόμωρον ex duarum arborum nominibus ἀπὸ τῆς συκῆς, καὶ μώρου. Sed de ratione hujus compositionis contendunt medicæ artis scriptores Dioscorides et Galenus; ille enim ita dictum putat διὰ τὸ ἀτοπον τῆς γεύσεως; hoc est, propter fatuum gustum, quem fructus sycomorom præbet, μώρον scilicet ignavum, in quo nulla sit acrimonia. Galenus vero ridiculos ait esse eos, qui συκόμωρα dicunt appellata, quod τοῖς μωροῖς συκαῖς, id est, fatuis ficibus similia sint; cum a similitudine, quam cum moro et ficu habeant, nomen eis sit inditum; constat tamen semper compositionis ratio, unde unde ea petita sit, quod satis huic Theophrasti loco.

denotabat, quod bonum sane iudicio circa bonum A erranti videtur, re autem vera, malum est; sic et ipsa sycamoreā planta ficus quidem apparet (60), et tamen reipsa ficus non est. Dum igitur subter sycomoream, hoc est subter peccatum quispiam sit, Deum videre non potest: si venio se supra peccatum elevet, et superior illo videatur, jam conspicit lucis datorem Jesum, et eum, qui est vera salus, dicentem sibi: « Hodie salus domui tuæ facta est. »

« Suspiciens enim Jesus, inquit, vidit illum, et ait: Zacchæe, festinans descende, quia hodie in domo tua oportet me manere. » O beatam vocem, quam Zacchæus audivit; o divinam in homines benignitatem, quæ publicani fidem celeritate prævenit. Simul enim eum vidit paululum e terrenis sublatum, ad se vocat hominem perditum, fiduciam impertiens illi, qui loqui non audebat. Sic et in prodigum filium se gessit. Ubi eum vidit a porcorum convincto sejunctum, et ad paternam domum reversum, longe obviam occurrens complexus est, et collum osculatus. Talis est Dominus noster: quamvis sexcentis maculis notati sumus, quamvis oblita cæno sit vita nostra; si modo promptum ostenderimus animum, et unam pœnitentiæ lacrymam sillemus, statim recipit nos in ulnas suas, et placabilem suam naturam ostendit, et præteritorum omnium peccatorum obliviscitur. Sed revertendum unde digressi sumus: « Zacchæe, festinans descende. » Nunc vere Zacchæus evasisti, nunc facta nomini congrua ostendisti. Zacchæus enim, victorem vi nominis (61) signat; nunc igitur victor diceris peccatorum: « Zacchæe, festinans descende, » quare festinationem adjungit? Ut discas non oportere sæcorditer et negligenter, sed alacri promptoque studio ingredi 91 viam virtutis. Fluxa enim est vita nostra, adeoque oportet ad bonum capessendum nos festinare, dum hoc corporis tabernaculo circumtecti sumus. Sed enim videtur hoc dictum tradito a nobis intellectui adversari quodammodo. Si enim præclarum Zacchæo fuit sycomoream ascendere (a terrenis quippe sublatus, et peccato superior factus est), qua ratione jubetur descendere? « Zacchæe enim inquit, festinans descende. » Quo pacto eum, qui bene ascenderat, incitat ad descendendum? Quod ad historicum sensum attinet, ab arbore eum descendere Salvator jubet, anagogica vero consideratione nos docet nullum alium magis idoneum esse pœnitendi principium quam descensum. Hæc vero est felix humilitas, ex adverso diaboli superbix opposita, « Zacchæe, festinans descende; » vis pœnitentiam auspiciari? fundamentum, et inconcussam pœnitentiæ basim pone humilitatem; descende ut attollaris virtutum alis

τίας, οὐ δύναται ἰδεῖν τὸν Θεόν· εἰ δὲ τῆς ἀμαρτίας ὑπερῆρθῃ, καὶ κρείττων ταύτης ὄψθῃ, ὄρῃ τὸν φωτοδόξτην Ἰησοῦν, τὴν ὄντως σωτηρίαν ἐκφωνοῦσαν αὐτῷ· « Σήμερον σωτηρία τῷ οἴκῳ σου. »

« Ἀναβλέψας γὰρ, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς εἶδεν αὐτόν, καὶ εἶπε· Ζακχαῖε, σπεύσας κατάθθι· σήμερον γὰρ ἐν τῷ οἴκῳ σου δεῖ με μείναι. » Ὁ μακαρίας φωνῆς, ἧς ὁ Ζακχαῖος ὑπήκουσεν! Ὁ θεϊκῆς φιλελευθροπίας φθασάσης τῇ ταχύτητι τοῦ τελώνου τὴν πίστιν! Ὁμοῦ γὰρ εἶδεν αὐτόν μικρὸν τῶν γηίνων ὑπερῆρθέντα, καὶ προσκαλεῖται τὸν ἀπολωλότα, καὶ μεταδίδωσι θάρσους τῷ ἀπαρῥησίαστῳ· οὕτω καὶ τῷ ἀσώτῳ ποιεῖ. Ὁμοῦ τε εἶδε τὸν χοιρώδη βίον ἀποσεισάμενον, καὶ πρὸς τὴν πατρικὴν ἐστίαν παλινδρομήσαντα, καὶ μακρόθεν δραμῶν περιεπλάκη φιλήσας τὸν τράχηλον. Τοιοῦτος ὁ ἡμέτερος Δεσπότης· κἂν μυρίαὶ κηλῖσι κατεστιγμένοι ἐσμέν, κἂν βορβορώδης ἐστὶν ὁ βίος ἡμῶν, εἰ προθυμίαν μόντην ἐπιδειξιμέμεθα, καὶ δάκρυον μεταγνώσεως ἐπιστάξαιμεν, εὐθὺς ἐναγκαλιζέται, τὴν ἴλιω φύσιν ἐνδείκνυται, πάντων τῶν προτέρων ἐπιλανθάνεται. Ἄλλ' ἐπαντέον ὄθεν ἐξέβημεν. « Ζακχαῖε, σπεύσας κατάθθι. » Νῦν ὄντως Ζακχαῖος γέγονα;· νῦν τῇ κλήσει κατάλληλον ἐπέδειξας τὴν ἐνέργειαν. Ζακχαῖος γὰρ νικητῆς ἐρμητεύεται· νῦν οὖν νικητῆς τῶν παθῶν ἐχρημάτισας. « Ζακχαῖε, σπεύσας κατάθθι. » Διὰ τί καὶ τὴν σπουδὴν προσέθισας; Ἰνα μάθης, ὡς οὐ χρὴ βραθύμως καὶ ἀμελῶς μετείναι τὴν ἀρετὴν, ἀλλὰ μετὰ προθύμου σπουδῆς. Ἐπειδὴ παροδικὴ ἐστὶν ἡμῶν ἡ ζωὴ, καὶ χρὴ σπεύδειν ἡμᾶς εἰς τὸ ἀγαθόν, ἔστ' ἂν περιβεβλήμεθα τὸ σάρκινον τοῦτο περισκήνιον. Ἄλλὰ δοκεῖ πως τὸ βῆτην ἐναντίον πρὸς τὸν ἀποδοθέντα σκοπόν. Εἰ γὰρ καλῆ τοῦ Ζακχαίου ἡ πρὸς τὴν συκομοραίαν ἀνάβασις (ὑπερήρθῃ γὰρ τῶν γηίνων, καὶ ἄνω τῆς ἀμαρτίας ἐγένετο), πῶς κατελθεῖν ἐγκλεισεται· « Ζακχαῖε, σπεύσας κατάθθι; » Πῶς τὸν καλῶς ἀνελθόντα ἐπισπεύδει πρὸς τὴν κατάβασιν; Ἰστορικῶς μὲν ἀπὸ τοῦ φουτοῦ ὁ Σωτὴρ κατελθεῖν κελύσει· ἀναγωγικῶς δὲ διδάσκει ἡμᾶς, ὡς ἀρχὴ μετανοίας τῷ ἀμαρτήσαντι οὐκ ἄλλη τις ἀρμόδιος εἶη, ὡς ἡ κατάβασις. Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ μακαρία ταπεινωσις, ἡ ἐναντία τῆς δαιμονιώδους ἐπάρσεως. « Ζακχαῖε, σπεύσας κατάθθι; βούλει μετανοῆσαι; ὑποβάθραν τῆς μετανοίας, καὶ ἀσειστον κρηπίδα θῆς τὴν ταπεινωσιν· κατάθθι ἵνα ὑψωθῆς τοῖς πτεροῖς τῶν ἀρετῶν ἀνυψούμενος. Ἄλλὰ τίς ἡ τοῦ ἀρχιτελώνου ἐπαγγελία ἀκούσωμεν, μετὰ τὸ τὸν Κύριον ὑποδέξασθαι οἴκοι.

Francisci Scorsi notæ.

(60) *Ficus quidem apparet.* Ex Dioscoride supra, not. 57, fero similis sycomorus dicitur, nec ficus tamen est. Illic autem est abrupta sententia in cod. P. deficientibus omnino necessariis post verbum δοκεῖ μὲν his, εἶναι συκῆ, οὐ μὴν τῇ ἀληθείᾳ ἐστὶ συκῆ.

(61) *Victorem vi nominis.* Hebræis נצח est vin-

cere, et victoria mutatis punctis, quæ posteriores rabbini apposuerunt. Ab hac videtur deducere Theophanes Zacchæi nomen, quod victoriam sonare vult, dempta tamen principe littera; sed video hoc nomen interpretatum purgam, et quidem rectius a נצח, quod est purum esse.

levatus. Sed quæ fuerit principis publicanorum promissio, postquam Dominum domum recepit, audiamus :

« Ἴδου τὰ ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων μοι, Κύριε, δίδωμι τοῖς πτωχοῖς. » Ὡς καλῆ τοῦ τελώνου ἡ τῆς μετανοίας ὑποβάθρα· διὰ τῆς πρὸς τοὺς πένητας εὐπορίας εὐστελέθρον ἑαυτῷ κατασκευάζει τὴν τῆς σωτηρίας ὁδόν· « Ἴδου τὰ ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων μοι, Κύριε, δίδωμι τοῖς πτωχοῖς. » Ἐμεμαθήκει ὅτι· ἐν οὐδενί, ὡς ἔλεψ' Θεὸς θεραπεύεται, καὶ ἔλεον, οὐχὶ θυτίαν ζητεῖ. Ἐμεμσταγώγητο ὑπὸ τοῦ Δαυιδ· « Τὰς ἁμαρτίας σου ἐν ἐλεημοσύναις ἐξαιψείεις, καὶ τὰς ἀνομίας σου ἐν οἰκτιρμοῖς πενήτων· » διὰ τοῦτο δοῦναι τὰ ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ τοῖς πένησιν ἐπηγγέλματο· τάγες μὴν ἐκ πλεονεξίας αὐτῷ πορισθέντα ἐκ τοῦ τετραπλοῦν ἀποτίσειν ὑπέσχετο.

« Εἰ τις γὰρ, φησὶν, ἐσυκοφάντησα, ἀποδίδωμι τετραπλοῦν. » Τιμῆ τοῦ νόμου τὸ πρόσταγμα. Ὁ γὰρ θεοσκέσιος Μωϋσῆς ταύτην ἐνομοθέτησε τῷ ἄρπαγι τὴν ἀπόσισιν, καὶ τοῦτο καταμάθοις τοῖς ἱεροῖς αὐτοῦ νόμοις προσεσχηκῶς. Ἐπεὶ οὖν ὑπέσχετο τὰ ἡμίση τῶν ἐνόμων δοῦναι πτωχοῖς, ἦξει δὲ μάλα σαφῶς, ὡς τὰ ἐξ ἀδικίας Θεὸς οὐ προσίεται, εἰ μὴ πρότερον λυθεῖεν αἱ κατὰ τῶν ἀδικηθέντων πλεονεξίαι, εὐγνωμόνως τοῦτο ποιεῖν ἐπαγγέλλεται. Φρενοβλαθείας γὰρ ἐσχάτης, καὶ ἤκιστα τῷ καθαρῷ ἀρίστων Θεῷ ἐκ τῆς ἐπαράτου φιλοκερδείας, καὶ ἀρπαγῆς ἐλεημοσύνην ποιεῖν, καὶ οἰεσθαι τοῦτο θεραπεύειν Θεόν. Ταῦτ' οὖν μυσταγωγηθέντες, ἀγαπητοί, τὸν Ζαχαῖον τουτοῖ μισησώμεθα· μὴδὲ τελώνου μετανοίας ἀπολειφθεῖμεν· ἐσμὲν γὰρ, ὡς ἀληθῶς, καὶ ἡμεῖς, ἐν Ἱεριχὼ ἐν τῇ καταβάσει τοῦ κόσμου τούτου, εἰς ὃν ἀπεβρέφημεν, καὶ διέρχεται ὁ Σωτὴρ καθ' ἑκάστην διὰ τῶν εὐαγγελικῶν διδασκαλιῶν εὐαγγελιζόμενος. Καταλείψωμεν τὸ γῆινον φρόνημα, ὑπεράνω τῆς συκομορίας, ἡγουν τῆς ἁμαρτίας γενώμεθα. Οὐκ ἐνὶ γὰρ ἄλλως ἰδεῖν τὸν Χριστόν, εἰ μὴ τὴν ἐπισκοποῦσαν ἡμᾶς τῆς ἁμαρτίας ὑπερβῶμεν σκιάν. Δώμεν καὶ ἡμεῖς τὰ ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων τοῖς πτωχοῖς. Κοινωνοὺς τῆς σῆς περιουσίας λάβε τοὺς πένητας. Ἀποφῆρτίσαι τὰ πολλὰ τῆς γῆς, ἵνα πλήρης κουφότερον, ὁ Θεολόγος· παραινεῖ Γρηγόριος. Ἴσως ἔχθροί κληρονομήτουσι τὰ κτηθέντα σοι· τί μὴ προαρπάσας διδώς αὐτὰ τῷ Θεῷ; Εἰπέ δὲ μετὰ τοῦ Ζαχαίου· « Ἴδου τὰ ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων μοι δίδωμι τοῖς πτωχοῖς. » Ἀλλὰ λόγισαι τὰς εἰς πράξεις, καὶ ὅσαι μὲν φαῦλαι, καὶ πονηραὶ, δοθήτωσαν τοῖς δαίμοσι τοῖς πτωχοῖς παντὸς ἀγαθοῦ, καὶ ἀνθ' ἑνὸς ἀδικήματος ἀπότισαι τετραπλοῦν. Ἀντὶ τῆς μίσε ψυχῆς, ἣν τοῖς τῆς σαρκὸς θελήμασιν ὑπέικων ἐπλεονέκτησας, ἀπότισαι τετραπλοῦν τὸ τετραστοιχον σῶμα τοῖς εἰς μετάνοιαν πόνοις διδοῦς, ἵνα τῆς εὐκταίας ἐκείνης, καὶ μακρῆς ὀκουσης

« Ecce dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus. » Quam bene a publicano jactum pœnitentiæ fundamentum. Beneficentia in pauperes expeditam sibi parat ad salutem viam : « Ecce dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus ** ; » rem unam esse ex multis, quæ Deum propitium reddat, misericordiam sciebat, quodque misericordiam, non sacrificium petit. Instructus a Daniele fuerat : « Peccata tua in eleemosynis redime, et iniquitates in miserationibus pauperum ** ; » ideo dimidium bonorum suorum pauperibus se daturum, et quæ per avaritiam cumulatæ fuerant, eorum quadruplum persoluturum se promittit.

« Si quid, inquit, aliquem defraudavi, reddito quadruplum. » Legis præceptum observat. Divinus enim Moyses hanc solvendi rationem raptori sancivit. Quod intelliges, si sacras ejus leges (62) attenderis. Postquam igitur eorum quæ possidebat, dimidiam partem pauperibus pollicitus est se daturum, sciebat vero planissime ea quæ per injustitiam quæsita sunt, accepta Deo non esse, nisi prius injusta lucra solvantur, libenti animo id se recipi præstiturum. Extremæ enim dementiæ est, et nequamquam ei qui purus est, placitum Deo, de exsecrando lucro, et 92 rapina benigne pauperibus facere; et hoc Dei obsequio ducere. Hac igitur doctrina initiati, charissimi, Zacchæum hunc imitemur, neque publicani pœnitentia careamus. Versamur enim et nos verissime in Jericho, hoc est in hac mundi valle, in quam dejecti fuimus; et per eum quotidie Salvator ambulat per evangelicam doctrinam nobis prædicans. Terrenum sensum abjiciamus; et supra sycomonum, hoc est supra peccatum attollamur. Neque enim fas aliter Christum videre, nisi peccatum nobis obumbrans transcendamus. Demus et nos pauperibus dimidiam opum nostrarum. Exonera a supervacueis navem, ut levius naviges, quod theologus Gregorius monet. Inimici tui fortassis ea quæ possides, hæreditate obtinebunt. Quidni igitur hæc ab illis præripis (63), et Deo largiris? dic æge cum Zacchæo : « Ecce dimidium bonorum meorum do pauperibus. » Sed ex actionum tuarum rationem puta, et quæ male æperversæ sunt, dæmonibus dentur omnis boni indigentibus : pro una fraude quadruplum redde, pro una scilicet anima quam corporis libidinibus obsequendo defraudasti, corpus ex quatuor constitutum elementis laboribus pœnitentiæ addicens, quasi quadruplum redde; ut optabilem illam, æ

** Matth. ix, 13. ** Dan. iv, 21.

Francisci Scorsi notæ.

(62) Si sacras ejus leges. Exodi cap. xxii, v. 4, ubi Deus præcipit ei, qui ovem furatus sit, quadruplum reddere.

(63) Quidni igitur hæc ab illis præripis. Varietas.

est in codd. sed parvi momenti. P. sic: Τί οὐχ ἀρπάγων πρότερον δίδως Θεῷ; G. Τί μὴ προαρπάσας; δίδως αὐτῷ τῷ Θεῷ; quæ mihi lectio visa concinnior est.

beatam audias vocem : « In domo tua oportet me A manere, » vere enim resipiscentis, et revertentis ad Deum, et per pœnitentiam conscientię domum verrentis anima domus efficitur Dei; in nobis enim, si puri simus, inhabitare, et inambulare se verax Deus promittit, quem decet omnis laus, et magnificentia in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XVI.

De Publicano et Pharisæo.

Rursus ad illam patriarchæ scalam sermo Evangelii nos attollens secundum subjicit gradum. Et enim cum superiore Dominica die (64) per historiam Zacchæi viam pœnitentię nobis aperuisset, et per ea verba : « Festinans descende, » humilitatis consilium sensim insinuasset, hodie explanat hoc 93 clarius, B et quam bene feliciterque per illam res gerantur, quam male per superbiam cadant, quantum in una justitię lucrum, quantum in altera damni sit, ostendit illustrius. Quoniam vero publicani negotium (65) postremum omnium omnino malorum est, quippe cum in eo rapacitas, circumscriptio aliorum, habendique cupiditas, quam idololatriam vocat Apostolus 63, contineatur; Pharisæi vero gloriatio omnium optima videbatur, cum et legis exactissimam observationem, et ab omni sorde puritatem præ se ferret (Pharisæus siquidem purus interpretatur (66) : idcirco quod est postremum in vitis, quodque in virtute summum in parabola Dominus componit. Solet quippe exemplum ab eo ductum, quod in quaque re maxime excellit, ad imitationem animos irritare. Sed melius factu est, si parabolam ab initio exorsi eam vestris auribus divini verbi cupidis explicemus.

« Dixit Jesus parabolam hanc 64 : Duo homines ascenderunt in templum, ut orarent, unus Pharisæus, et alter Publicanus. » Quid sane parabola sit, et quamobrem Dominus in parabolis multa disseruerit, aliis a nobis discussum est locus. Nunc vero illud citiam animadvertere opus est, quod quociens in parabolis de Deo, et de singulari, divinaque natura sermonem instituit, tunc sane unum substituit hominem : ut, « Homo quidam fecit cœnam magnam; » et, « Simile est regnum cœlorum homini regi 65; » quin etiam si quando solam improbitatem vituperandam vel virtutem laudandam sibi proponit, singulari utitur numero : ut de divite, cuius ager attulit fructum 66; et de iudice iniquo 67. Circa virtutem vero de negotiatore illo, qui datis omnibus bonis pretiosam redemit margaritam 68; et de homine bono proferente de thesauro cordis

63 Ephes. v. 5. 64 Luc. xviii, 10 seqq. 65 Luc. 11, 17. 66 Luc. xviii, 7. 67 Matth. iii, 41.

φωνής· « Ἐν τῷ οἴκῳ σου δεῖ με μένειν. » Ἀληθῶς γάρ ἡ τοῦ μετανοοῦντος ψυχή, καὶ ἐπιστρέφοντος εἰς Θεόν, καὶ διὰ μετανοίας τὴν οἰκίαν σαροῦντος τῆς συνειδήσεως οἶκος γίνεται τοῦ Θεοῦ. Κεκαθαρμένοι γὰρ οὖσιν ἐνοικῆσαι ἐν ἡμῖν, καὶ ἐμπεριπατήσαι ὁ ἀψευδὴς Θεὸς ἐπαγγέλλεται· ὅψι πρέπει πᾶσα ἀνεσις καὶ μεγαλοπρέπεια εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

OMIATA 1C'.

Περὶ τοῦ Τελώνου καὶ Φαρισαίου.

Πάλιν ἡ εὐαγγελικὴ φωνὴ πρὸς τὴν πατρικὴν ἡμᾶς ἀνάγουσα κλίμακα, τὴν δευτέραν βαθμίδα προτίθησι· τῇ γὰρ παρελθούσῃ Κυριακῇ ὑπανόμισα ἡμῖν τὴν τῆς μετανοίας ἑδὼν διὰ τῆς τοῦ Ζακχαίου ἱστορίας, καὶ ἡρέμα ἐμφύνασα τὸ τῆς ταπεινοφροσύνης παράγγελμα ἐκ τοῦ εἰπεῖν· « Σπεύσας κατέβηθι, » σήμερον διαλευκαίνεται τοῦτο λαμπρότερον, καὶ δεικνυσιν ἀριδιχότερον τὸ ἐκ ταύτης κατόρθωμα, καὶ τὸ ἐκ τῆς κενοδοξίας ὀλισθημα, καὶ ὅσον τῆς μὲν τὸ δ:καίωμα, τῆς δὲ τὸ ἐλάττωμα· ἐπειδὴ δὲ τὸ μὲν τελωνεῖν ἐσχατόν ἐστι κομιδὴ πάντων τῶν κακῶν, ὅτε περιεκτικὸν ἀρπαγῆς, καὶ πλεονεξίας, καὶ φιλαργυρίας τυγχάνον, ἦν ὁ Ἀπόστολος εἰδωλωλατρεῖαν ἐκάλεσε, τὸ δὲ τῶν Φαρισαίων καύχημα πάντων ἐνομίζετο κρεῖττον, ὡς τοῦ νόμου τηροῦν τὴν ἀκρίβειαν, καὶ παντὸς καθαροῦν μολύσματος (Φαρισαῖος γὰρ καθαρὸς ἐρμηνεύεται), διὰ τοῦτο τὸ ἐσχατόν ἐν ἀδικίαις, καὶ τελειὸν δὴθεν ἀρετῆς ὁ Σωτὴρ ἐν τῇ παραβολῇ παρεντίθησιν. Οἶδε γὰρ ἐρεθίζειν πρὸς μίμησιν τὸ ἐκ τῶν κρεῖττόνων παράδειγμα. Ἀλλὰ βέλτιον ἀνωθεν λαβόντες τὴν παραβολὴν ταῖς φιλοθείαις ὑμῶν ἐπεξηγησόμεθα ἀκοαῖς.

« Εἶπεν ὁ Κύριος τὴν παραβολὴν ταύτην· Ἄνθρωποι δύο ἀνέβησαν εἰς τὸ ἱερὸν προσεύξασθαι· ὁ εἰς Φαρισαῖος, καὶ ὁ ἕτερος Τελώνης. » Τί μὲν οὖν ἐστὶ παραβολή, καὶ διατί ὁ Σωτὴρ ἐν παραβολαῖς τὰ πολλὰ διελέγετο, ἐν ἄλλοις ἡμῖν προεξήταται. Νῦν δὲ καὶ τοῦτο ἐπισημῆνασθαι χρῆ, ὡς ὅπου ἐν ταῖς παραβολαῖς ἐθέλη θεολογεῖν, καὶ περὶ τῆς ἐνικαίας καὶ θείας φύσεως διαλέγεσθαι, τότε δὴ ἐνα ὑποτίθεται ἄνθρωπον, ὡς τό· « Ἀνθρωπὸς τις ἐποίησε δεῖπνον μέγαν· » καί· « Ὄμοιωθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ. » Ἀλλὰ καὶ ὀπνηία μόνην τὴν κακίαν διαβάλλειν ἐθέλη, ἢ τὴν ἀρετὴν ἐπικνεῖν, χρῆται τῷ ἐνικῷ ἀριθμῷ, ὡς ἐπὶ τοῦ πλουσίου, οὗ ἡ χῶρα εὐφόρησε, καὶ τοῦ τῆς ἀδικίας κριτοῦ. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀρετῆς, τοῦ ἐμπόρου ἐκείνου τοῦ ἀντι πάντων τὸν πολυτίμον μαργαρίτην κτησαμένον, καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ἐκβάλλοντος ἐκ τοῦ

11, 17. 12, 16; Matth. xii, et c. xviii: 66 Luc. xii, 17.

Francisci Scorsi notæ.

(64) Superiore Dominica die. Vide supra not. 50.

(65) Publicani negotium. Vide not. 51.

(66) Purus interpretatur. Si ad vim originationis respicias, Pharisæus ad verbum *divisus* exponitur a radice פָּרַד, *dividere*, quia vero divisi, ideo dicti

Pharisæi, quod puritatem, et sanctimoniam legisque cultum præ aliis singularem præ se ferrent; ideo quod ad rem nomini subjectam vera est Theopphanis interpretatio.

θησαυροῦ τῆς καρδίας καινὰ καὶ παλαιά. Ὅσπνίκα δὲ σύγκρισιν ἀρετῆς, καὶ κακίας θέλει ποιήσασθαι, δύο ἀνθρώπους ἐναντιογνωμονοῦντας παρίστησιν, ὡς τὸν πλούσιον, καὶ τὸν Λάζαρον, καὶ δύο υἱούς, τοὺς ὑπὸ πατρὸς κελουθέντας εἰς τὸν ἀγρὸν ἀπελθεῖν, καὶ τὰς δύο τὰς ἐν τῷ μύλωνι, ὡν τῆς μιάς παραλαμβανομένης, ἡ ἑτέρα ἀφίεται. Ἄλλα καὶ οἱ δύο υἱοί, ὡν ὁ μὲν ἔμεινε σὺν τῷ Πατρὶ, ὁ δὲ συνώτης ἐγένετο, ἀρετῆς, καὶ κακίας ἤσαν ὑπόδεγμα. Κάνταῦθα γούν παράλληλα τιθεῖς, οἴησιν καὶ ταπεινωσιν, καὶ Φαρισαίων καὶ τελώνων παρέλαβεν.

« Ἄνθρωποι δύο ἀνέβησαν εἰς τὸ ἱερὸν προσεύξασθαι » ἐκ τοῦ εἰπεῖν, Ἀρέθησαν, φαίνεται ὅτι μετεωρότερος ἦν τῆς πόλεως ὁ ναός. Στολι γάρ κάτωθεν ἐκ τῶν κρηπίδων, καὶ ἀψίδος ἀμοιβαδὸν τὸν ναὸν ἐπερείδουσαι εἰς τὸ ὕψος αὐτὸν μετεώρισον. Ἐξωθεν δὲ λίθιναι βαθμίδες ἐκ τῶν χθαμαλωτέρων ἀχρὶ τῶν πυλῶν τοῦ ναοῦ διεγγείροντο ὡς παντὶ βουλομένης εἰσελθεῖν ἐν τῷ ἱερῷ, εὐρίσκειν ἀνωφερῇ τῇν εἰσελευσιν διὰ τοῦτό φησιν. « Ἄνθρωποι δύο ἀνέβησαν » κατὰ τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν καθ' ἱστορίαν σαφήνεια τοῦ τόπου τὴν θέσιν ἐφερμηνεύουσα ἄλλα τῷ γε φιλομαθεῖ οὐκ ἀρκετὴ τῆς ἱστορίας ἡ μάθησις, ἀλλὰ βατεῶν εἰς θεωρίαν ὁ νοῦς τῷ τῆς ἀναγωγῆς φωτὶ ἐλλαμπρύνεται. Τί οὖν ἐστὶ τὸ νοοῦμενον ἐκ τοῦ, « Ἄνθρωποι δύο ἀνέβησαν εἰς τὸ ἱερὸν προσεύξασθαι ; » Ἐδήλωσε τῆς προσευχῆς τὴν ἰσχύν, ἀπὸ τοῦ φάναι, Ἀνέβησαν. Ἐπὶ καλῷ μὲν ἀμφοτέρων ἡ πρὸς τὸ ἱερὸν ἀνάβασις προσευχῆς γὰρ χάριν ἀναβεδήκατον. Ἡ δὲ προσευχὴ γῆθεν ἀνάγει πρὸς αἰθέρα τὸν προσευχόμενον, καὶ τοὺς ἀγγέλους ἐνοεῖ τὸν ἄνθρωπον, ἐπιθυγγάνειν τε παρασκευάζει τοὺς ἀύλοις τὸν ἐνυλον. Εἶτά δι' αὐτῶν ὁ νοῦς φωτίζόμενος χερσαγωγείται, ὡς ἐφικτὸν, πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ καταλήσιν. Εἴ τις ὕμων φιλοπόνως ἀνεγὼν τὴν Ἀσκητι-

A sui nova et vetera 69. Quando vero virtutem, ac vitium vult in contentionem adducere, duos homines contrariis studiis dissidentes committit, ut divitem et Lazarum 70; et duos filios agrum a parente juscos adire 71, et duas in mola, quarum altera assumpta, derelinquitur altera 72; quin et duo filii, quorum alter apud patrem mansit, alter subulcus evasit 73, virtutis, et vitii imaginem referunt. Et hoc igitur loco existimationem sui, demissionemque 74 invicem opponens, Pharisaum et Publicanum assumit: « Duo homines ascenderunt in templum ut orarent. » Dum eos ascendisse dicit, in edito civitatis loco positum templum (67) ostendit. Porticus enim a fundamentis, et fornices vicissim suffulcientes templum in altitudinem ipsum elevabant. Extra vero lapidei gradus ex imo solo ad usque portas erigebantur, ita ut, quisquis in templum ingredi vellet, acclivem aditum inveniret. Ideo ait: « Duo homines ascenderunt in templum, ut orarent. » Atque hæc coherens historiae declaratio (68) belle habet, ut quæ positum loci exposuerit: at vero discendi cupidus non sat habet historiam didicisse nisi mens in allegoriam pervadens sensus anagogici luce illustretur. Quid igitur his verbis intelligendum: « Duo homines ascenderunt in templum ut orarent? Sane ex eo quod ascendisse dicit, vim orationis ostendit. Bene profecto habebat amborum in templum ascensus, orandi quippe gratia ascenderunt. Oratio porro elevat orantem in cœlum e terra, et cum angelis associat hominem, eumque ex materia constitutum ita comparat, ut ad eos possit pertingere, qui ab omni materia sejuncti sunt. Postea per eos illuminata mens ad Dei notitiam, quantum fas est homini capere, manuducitur. Si quis vestrum studiose legit Asceticas scalas (69), quod dictum est,

70 Matth. iii, 32. 71 Luc. xvi, 19. 72 Matth. xxi, 28. 73 Matth. xxiv, 41. 74 Luc. xv, 1 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(67) Positum templum. De hoc vide Joannem Baptistam Willalpandum soc. Jesu de Apparatu urbis, et templi Hierosolymitani, ubi hæc ad amussim et graphicè describit [in catena ad Jeremiam].

(68) Cohærens historiae declaratio. Non ita cohærebat sensus in exempl. P. sicuti cohæretere suam historiae explicationem auctor dicit. Nam ex Evangelii verbis primo loco positis: Duo homines ascenderunt, usque ad ea iterum recitata, deerant ea omnia, quæ legis inserta, et addita a nobis beneficio eol. G. Quid autem scriptori indiligenti occasionem ejus fragmenti omittendi dederit facile est conjicere; nam post illa Evangelii verba ἄνθρωποι δύο ἀνέβησαν, sequuntur κατὰ τὴν οὐκ κατ' ἱστορίαν, etc., sed eum eadem repetantur infra, subjunxit scriptori eis; τὸ ἱερὸν προσεύξασθαι intermediis omissis.

(69) Asceticas scalas. Difficile est indigere certum locum ubi expresse S. Joannes Climacus, quem hic testem producit auctor, de quo itidem hom. 14, n. 29, mentio fuit, sententiam hanc habeat, quæ referetur. Nam gradu 38, ubi περὶ τῆς ἱερῆς, καὶ μητρὸς τῶν ἀρετῶν τῆς μακαρίας προσευχῆς, De sancta, et virtutum gemitricæ orationis, hæc habet: Ἀρχὴ μὲν προσευχῆς προσβολαὶ μονολογίστως οἰωκόμεναι ἐκ προσομιῶν αὐτῶν, μεσότης τὸ ἐν τοῖς λεγομένοις, ἢ νοουμένοις; μόνος εἶναι τὴν διάνοιαν, τὸ δὲ ταύτης τέλειον ἀρπαγὴ πρὸς Κύριον. Quibus

verbis de principio, medio, et fine orationis disserit, uti ex hac luculenta Matthæi Raderi versione planum est: Principium orationis est obstrepentes mentis distractiones statim ab initio, solo mentis nutu repellere: medium vero cum mens in iis tantum hæret, quæ meditanda et tractanda proposuit; finis est raptus in Deum. Atque in eandem sententiam, licet non iisdem verbis, interpretatur Climacum Dionysius Chartusianus; ubi agitur de mediis angelis, in quibus versetur orans, ubi mediam dicit orationem, in his quidem supra relatix verbis non apparet; atque haud scio an uspiam alibi apud Climacum id legatur. Possum auspiciari Theophanem hoc Climaci loco τὸ νοοῦμενός accipere pro νοεραῖς οὐσίαις, nimirum mentibus celestibus, quæ solum in intelligentiam cadunt, et præterea pro λεγομένοις legisse μεσοῦμενός in suo aliquo codice ms., ita ut Climacum in hunc sensum interpretetur: Mentem nostram, cum ad medium processerit orationis, vivere in quibus meditantibus ἢ νοουμένοις, hoc est, versari cum iis qui meditantur inter Deum et hominem, et solo intellectu videntur, nimirum angelis. Quod si cui hæc mea conjectatio, vel potius divination non placeat, aliam inibo conjectandi viam, ac dicam non unum hunc locum Theophanem spectasse, sed plura Climaci dicta, quin etiam facta; nam quoad dicta, sic loquitur Climacus gradu jam relato 38: Τί γάρ ὑψηλότερον ἀγαθὸν τοῦ τῷ Κυ-

non ignorat, intelligens profecto ab eo viro Spiritum Dei habente, quemadmodum accedens ad medium versatus sit in mediis : atque hoc pacto illuminatam dicit mentem divinæ similitudinis vehementi desiderio sitientem. Mediam enim dicit orationem. In mediis vero, angelis scilicet, versatum dicit; hi enim medium inter Deum et homines locum tenent. Quoniam igitur oratio tantam vim nacta est, ut ad angelos usque, atque etiam Deum ipsum, orantem attollat, merito dicit : « Ascenderunt in templum, » quanquam non bene usus est Pharisæus orationis ascensu, ut si quis per scalas ascendens, et incomposito pede prolapsus in barathrum præceps cadat. « Homines duo ascenderunt in templum, ut orarent. » Quid inter eûχην votum, et προσευχην orationem distet, dignum est quod quaeratur. Votum enim est promissio alicujus rei ex iis quæ religiose Deo consecrantur, **95** sicuti dixit Gregorius Nyssenus (70), Siren Ecclesiæ, ut illud : « Vota mea reddam tibi, quæ distinxerunt jabria mea »; et, « Vovete, et reddite ». Est etiam

⁷⁶ Psal. xxi, 26. ⁷⁷ Psal. lxxv, 42.

αχην κλίμακα, ουκ άγνωστὸ τὸ λεγόμενον, μαθῶν παρὰ τοῦ πνευματοφόρου ἀνδρὸς ἐκεῖνου, πῶς μετερχόμενος τὸ μέσον ἐν μέσοις γέγονε, καὶ οὕτω πεφωτισθεῖσθαι λέγει πᾶν ἐπιτεταμένως βελώντα νοῦν τῶν θεοειδέστατων. Μέσση γάρ λέγει τὴν προσευχὴν ἐν μέσοις δὲ, τοῖς ἀγγέλοις δηλώνει, γενέσθαι φησὶν οὕτως γὰρ μέσοι θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων εἰσίν. Ἐπει οὖν ἡ προσευχὴ ταύτην εἴληψε τὴν ἰσχὺν, ὡς μέγροι; ἀγγέλων, καὶ αὐτοῦ δὴ τοῦ θεοῦ ἀνάγειν τὸν προσερχόμενον, εἰκότως φησὶν, ἀνέβησαν εἰς τὸ ἱερὸν· κἀν οὐ καλῶς τῇ τῆς προσευχῆς ἀνόδῳ ὁ Φαρισαῖος ἐχρησάτο, ὡσπερ ὁ διὰ κλίμακος ἀνιῶν, καὶ ὀλισθήσας ἀτάκτῳ ποδὶ, καὶ εἰς χάος καταπεσών. « Ἄνθρωποι δύο ἀνέβησαν εἰς τὸ ἱερὸν προσεῦξασθαι. » Ἄξιον ζητῆσαι τίς ἡ διαφορὰ εὐχῆς, καὶ προσευχῆς. Εὐχὴ μὲν οὖν ἐστίν, ὡς ἡ τῆς Ἐκκλησίας Σειρῆν ὁ Νυσσαεὺς ἔφη Γρηγόριος, ἐπαγγελία τινὸς τῶν κατ' εὐσέβειαν ἀφιερουμένων θεῷ, ὡς τῶ· « Τὰς εὐχὰς μου ἀποδώσω σοι, ἃς διέστειλε τὰ χεῖρά μου » καὶ τῶ· « Εὐξάσθε, καὶ ἀπόδοτε. » Ἐνεστὶν ἀκούσαι καὶ φυγάδος προφήτου λέγοντος πρὸς θεόν·

Francisci Scorsi notæ.

ρίῳ προσκολλησθαι, καὶ ἐν τῇ πρὸς αὐτὸν ἐνώσει ἀδιαλείπτως προσκαρτερεῖν; Quid enim sublimius et præstantius bonum est, quam cum Deo conjungi, et in illius conjunctione perpetuo perseverare? Et paulo supra : Ὁ γὰρ φύλαξ ἡμῶν τότε δπάρχει ὁ συμπροσευχόμενος ἡμῖν. Noster angelus tum nobiscum precatur; et ibidem : Ἀγγέλων ἔργον, Angelorum officium inter alia elogia orationem vocat. Præterea gradu 7 : Μακάριος μὲν ὁ μοναχὸς ὁ τοῖς τῆς ψυχῆς δμμασι ταῖς νοεραῖς δυνάμεσι ἐνατενίζειν δυνάμενος. Felix quidem ille monachus, qui oculis animæ beatas cælium mentes intueri potest. Quod autem ad facta pertinet, de Climaco hæc testatur Daniel monachus e civnobio Rhaiteno, scriptor ejus Vita : Ὅπως δὲ ἐκεῖσε τοῖς ἀδελφοῖς ὁ ἔνυλος συνθέων ἐστὶ λέξω μάλα σαφῶς. Quomodo autem corpore oim septus ad mentes illas purissimas aspiravit, nunc quam potero clarissime dicam. Ex his igitur omnibus locis potuit Theophaanes unam hoc loco concinnare sententiam, eamque Climaco ascribere : nimirum quod ex Climaci lectione et exemplo intelligitur, eum qui orat in angelis mediis versari; quandoquidem Climaco angelos, ac præcipue custodem nostrum, vobiscum simul orare dixit, et felicem illum monachum qui eos mentis oculis intueri possit; et de ipso scriptum est, cum constaret ex communi materia corporis, cum iis tamen habuisse commercium, qui omni materia caret. Confirmat hanc postremam meam conjecturam modus loquendi Theophaanis; ait enim qui legerit Asceticos gradus, ut non ad unum, sed ad plures auditorem remittere videatur; tum quod de ipso etiam sancto viro loquatur, non solum de ejus dictis : Παρὰ τοῦ πνευματοφόρου ἀνδρὸς ἐκεῖνου πῶς μετερχόμενος τὸ μέσον ἐν μέσοις γέγονε. Quæ vide traducta in ipsa homilli, et perpende cum reliquis.

Cum vota facitis, sed Ὅταν προσεύχησθε, id est. Cum oratis; sed quænam est horum nominum quod ad significationem attinet differentia? εὐχὴ, id est votum, quidem, promissio est alicujus rei quæ pietatis nomine deditur; προσευχὴ autem, id est oratio, est petitio bonorum quæ Deo cum supplicatione offertur. Infra itidem hoc ipsum explicat pluribus. Jam vero Gregorium Nyssen. elegantî commendat elogio hie Pater, cum eum Syrenem Ecclesiæ vocat, ob suavitatem scilicet eloquentiæ. Consonant Carmina Theodori Prodromi encomiastica in ipsum Nyssenum; ex quibus delibò pauca, quæ maxime ad rem :
*Salve, acre ingenium, natura alata, disertum,
 Os charitum, fragrans hortute, dives opum.
 Stillans lingua suavis ipso nectare Hymetto,
 Mens constans, species sculpta pudicitie, etc.*

In concilio Florentino sess. 7, laudatur hic Gregorius : Ἀδελφὸς αὐτοῦ (hoc est Basilii Magni, cujus ante præcesserat mention) οὐχ ἦτρον τῷ ἀξιώματι, ἢ τῇ σοφίᾳ. Frater hujus non minus dignitate, quæque sapientia. Similes de eodem : Gregorius Nyssenus episcopus, Basilii Cæsariensis frater, vir et ipse insignis, omnique doctrinæ exuberans, addidit tamen rhetorices studiis, tam cæcber, præclarusque in ea evasit, quam quisquam veterum. Græca Suidæ non retuli, quia non necessaria. Vide plura in fronte Operum ejus; elogia pauca hæc ideo excerpsti, et congessi huc, ut quam meritiim, quam verum sit elogium ab hoc Patre antiquiori Ecclesiæ Patri attributum, et quanta auctoritas sit illi, quam hic sequitur, intelligas. Laudat scilicet illum hic noster non solum ejus merito, sed etiam suo quodam præpensio in eum studio; est enim illius doctrinæ maxime addictus, et familiaris, quod ex his nostris notis, in quibus loca conferimus, cognoscere licet. Postremum illud hic animadverto in uno ms. deesse et Greg. Nyss. nomen, et ejus elogium : sed repræta in aliis, in hac nostra editione sunt readdita. An vero Sirenes quæ dicta sint apud poetâs querat. Qui autem hoc non dictum; illud fortasse non ite vulgo nomen hoc nomen in laude attributum apud Latinos etiam Valerio Catoni, de quo Suetonius, lib. De illustribus grammaticis, hoc refert distichon jactari solum :

Cato Grammaticus, Latina Syren,
 Qui solus legi, et facit poeius.

· Ὅσα ἠδέξάμην ἀποδώσω σοι· » καὶ περὶ Ἰεφθάε θύσαντος τὴν παῖδα, φησὶν ἡ Γραφή, ὡς ἐτέλεσε τὴν εὐχὴν αὐτοῦ. Ἄλλὰ τί πρὸς ἀλλήλους ἀπειθόντες ὑμεῖς συνεστεύλατε τὰς ὀφρῦς; Οἶμαι, τὴν ἱστορίαν εὐκατὰ ἀγοσεῖν· ἀλλ' εἰ καὶ πάρεργος ἡ ἀφήγησις πρὸς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν, ὅμως ἐπιτεμῶν τῷ λόγῳ τὰ πλείονα ἐπιτροχάδην ταύτην ὑμῖν διηγῆσομαι.

Ἰεφθάε ἦν Γαλααδίτης ἀνὴρ, ἀποτεχθεὶς μὲν ἐξ ἐταιρίδος μητρὸς, εὐσεβὴς δὲ καὶ πολλὸς τὴν ἰσχύν. Οὗτος κριτὴς κατέστη παντὸς τοῦ λαοῦ· κατετροπούτο δὲ τότε τὸν Ἰσραὴλ Ἀμμώνος ὁ ἀλλόφυλος· καὶ τὰ μὲν τῶν Ἑβραίων ἦν ἐν στενῷ κομιδῇ· ὁ δὲ ἀλλόφυλος ἤρατο τῇ νίκῃ, καὶ ὑπέροφρος ἦν. Ὁ γοῦν Ἰεφθάε στρατὸν συναγεῖρας ἀδρῶν καταστρατηγεῖ τὸν ἀντίπαλον· ἀλλὰ πρὸς τὴν παράταξιν ἐξῶν εὐχὴν ἠέξατο τῷ Θεῷ, οὐ πάνυ τὸν λόγον περισκεψάμενος, ὡς, εἰ γένοιτο τῶν ἐχθρῶν ἐγκρατής, ἐν τῷ ὑπονοσῆσαι ἀπὸ τοῦ πολέμου τὸν πρότερον ἐξεληθόντα τῆς οἰκίας, καὶ συναντήσαντα ὀλοκαυτώσαι τῷ Θεῷ τῆς νίκης αἰτίῳ Θεῷ. Ἐπτάται οὖν ὁ Ἀμμών, κρατεῖ ὁ Ἰσραὴλ, καὶ τοὺς ἀλλοφύλους διδοεύσας ληΐζεται, καὶ ὁ στρατηγὸς ἐπάνεισι τῇ νίκῃ καὶ τοῖς λαφύροις, ὡς εἰκός, λαμπρυνόμενος. Καὶ ἡ πόλις εὐαγγελισθεῖσα τὸ τρόπαιον διεχειτό πᾶσα πρὸς ἀπαντῆν, μετὰ χορῶν, καὶ τυμπάνων τὸν στρατηγὸν ἐκθειάζουσα. Τὸ δ' ἐντεῦθεν ἔχει τι σκυθρωπὸν ἡ διήγησις. Θυγάτριον ἦν τῷ Ἰεφθάε μονογενὲς, καὶ μάλα καλόν, ἤδη τοῦ γάμου τὴν ὥραν ἔχον. Ἐπ' αὐτῇ δὲ μόνῃ ὁ πατήρ τὰς ἐπιτάξεις ἐσάλευε, διάδοχον τοῦ γένους, καὶ κληρονόμον ταύτην ἔξειν ἡγούμενος· τάχα που καὶ εἰς τὸ ἱερὸν προσφοιτῶν ἀπὸ τῆς παιδὸς ἀπήρχετο τῶν εὐχῶν. Αὕτη τοῦ φόντος εὐαγγελισθεῖσα τὰ τρόπαια, καὶ χαρᾶς ὑποκληθεῖσα, ἐξανίσταται μάλα γοργῶς, καὶ νυμφικῶς ἑαυτὴν κοσμήσασα, ἔξεισι τοῦ θαλάμου, πάντων τοὺς ὀφθαλμοὺς τῷ κάλλει ἐπισπωμένη πρὸς ἑαυτήν. Ἐπιταχύνουσα οὖν τὴν πορείαν πρώτη τῷ πατρὶ δυστυχῶς ἀπαντᾷ, καὶ περιβαλοῦσα τὸν ἀγένη μετ' αἰδέου, καὶ πόθου θερμοῦ κατῆσπάξετο χαριστηρίου ἀφιέσα φωνάς. Πρὸς ταῦτα ὁ Ἰεφθάε ἀνψώως, καὶ, Οἶμοι, θυγάτερ, εἶπεν, ὅτι σε καταθύσειν ἠδέξάμην Θεῷ. Εἰ δὲ, ἀκουσον εὐγενοῦς παρθένου φωνῆς· ἀλλ' ἐνταῦθα σκόπει μοι εὐγενὲς φρόνημα παρθένου καλῆς. Μικρὸν ἐπισυγνάσασα τῷ παραλόγῳ τῆς ἀκοῆς ἀνέλαβεν ἑαυτὴν, καὶ πᾶσαν δειλίαν ἐξ ἑαυτῆς ἐκβάλλουσα, ὅλη τοῦ πατρικοῦ θελήματος γίνεται. Ἄγχουσα δὲ τὰ δάκρυα τῶν ὀφθαλμῶν ἐπιγενόμενα, οἷα δὲ τις εἰαρινῇ ἀπὸ τῶν αἰθρῶν ὑμωμένη ψῆδην, ἠρέμα πως ἔφασκε τῷ πατρὶ· Πάτερ, εἰ ἐν ἐμοὶ ἦνοιξας τὸ

¹⁶ Jonæ xii, 10. ¹⁷ Jud. xxi, 39.

Francisci Scorsi notæ.

(71) *Non satis verba considerans.* Temerarium igitur Jephthe votum fuisse his verbis insinuat hic Pater, et quidem vere, quod ostendit Suarius noster tom. II *De religione*, lib. ii, cap. 10, ubi de hoc subtilius quærit. Habetur id etiam ex sancto Hieronymo, lib. i *Contra Jovinianum*, parum ante medium, ubi ait reprehendi solitum Jephthe ab Hebræis

A quod fugitivum Prophetam audiamus dicentem Deo: « Quæcunque vovi, reddam tibi ¹⁶, » et de Jephthe sacrificante filiam sacræ Literæ dicunt fecisse, sicut voverat ¹⁷. Sed quid alter ad alterum ora obvertistis, et supercilia contraxistis? significatis, ut arbitror, historiam ignorare; sed quamvis ejus narratio non pertineat ad propositum argumentum, tamen compendium verbis faciens, cursim eam vobis exponam.

Jephthe vir Galaadites fuit: et quanquam ex matre meretrice natus, pietate tamen et fortitudine præstabat. Hic judex toti populo præerat. Porro per id tempus Ammon alienigena subegerat Israel: et in magnas angustias deducta res Hebræorum erat. Alienigena vero ille victoria elatus insolenscebat. Jephthe igitur magnas copias coactas contra hostem ducit, ac progressus in aciem votum vovit Deo, non satis verba considerans (71), si hostium potiretur, quicumque primus egressus domo sibi e bello revertenti procederet obviam, eum victoriæ auctori Deo in holocaustum a se offerendum. Vincitur ergo Ammon, atque Israel strenue rem gerens, ac persequens prædas agit: et dux victoria et spoliis, ut par erat, conspicuus redit. Ac civitas de triumpho certior facta effusa est omnis in occursum, choris æ tympanis ducem ad cælum tollens. Cæterum reliqua narratio continet triste quiddam: filioliam Jephthe unicam, et specie inasignem, ac nuptiis jam maturam habebat. In ipsa una spes suas agitabat pater, quam et genus propagaturam, et hæreditatem inituram cogitabat. Et fortassis ad templum cum ventitaret, vota auspicabatur a filia. Hæc de parentis tropæis lætum nuntium cum accepisset, gaudio delibuta ocissime prosilit, et sponsæ ritu exornata e thalamo egreditur omnium in se ob pulchritudinem oculos vertens. Igitur iter accelerans omnium prims parenti infeliciter occurrit: et cum reverentia flagrantique affectu collo ejus implicito, gratulationis verba emittens salvere jubebat. Ad hæc Jephthe ingemuit; et, Mei mihi, inquit, filia, quod Deo te vovi immolandum. Sed hei! audi virginis ingenue vocem, et pulchræ generosos spiritus considera paululum. **96** Primo rem tam inopinatam audiens mœrore tacta est: post se ipsam collegit, et, omni a se excusso timore, totam se parentis voluntati permisit. Lacrymas vero ex oculis reprimens jam erumpentes; et qualis verno tempore lusciniæ (72) lugubri cantilena deplorans placide patrem est allocuta: Pater, si in meum caput os tuum Domino aperuisti, perfice quomodo votum nuncupasti tuum. Quo pacto af-

Baculus vero propulsator canum spei ratio est, per quam defatiscentem animam sustentamus, et latrantem desperationis motum compescimus. Quod vero baculus bonam spem significet, testatur Asceticorum graduum (49) scriptor, cum ait : Qui lapsus est, conteritur; et laudabili audacia orat suffultus baculo spei, quo persequens canem desperationis expellit. Postquam igitur peccatum hoc nos etiam adminiculo privavit, facile nos pro suo arbitratu versat. Hæc intelligentes, charissimi, attendamus nobismetipsis : ea siquidem ad nostram admonitionem scripta sunt. Fugiamus allicientem voluptatis escam; primos ejus impetus declinemus, subito enim per animæ fœnestras ex improvise se insinuans, ne continentie, quæ pueros nos reddit, cingulo spoliemur, neque nobilem imaginem, ut annulum prodigamus. Si vero horum aliquo privari contigerit, baculum spei a nobis desperatio non extorqueat. Ita sanctam Christi Nativitatem pura mente contemplantur; eumque una cum angelis, et pastoribus laudabimus, offerentes auri loco fidem, et actiones, ut ilius, et instar myrrhæ corporis amittationem; atque ita mystica perfruemur mensa in Christo Jesu Domino nostro, qui cum Patre et Spiritu sancto adoratur nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XV.

De Zacchæo principe publicanorum.

Mysticæ Illius, ac divine scalæ, quam patriarchæ Jacob in itinere obdormienti Deus ostendit **, primus gradus paulum ascendentem attollebat e terra; cæteri vero deinceps sequentes sensim eum elevando ad extremum usque, summumque fastigium cui iunitebatur Dominus, evehebant. Angeli vero ascendeabant et descendeabant manucentes eos qui in altum erigebantur. Quorsum vero patriarchæ illius scalæ exemplo sum usus? **88** Personat aures meas vox evangelica, et ex iis quæ lecta sunt, appropriare conjicio pœnitentiæ tempus, et jejuniorum

** Gen. xxviii, 12.

Francisci Scorsi notæ.

Palatina, recensetur a Codino Curopalata cap. 11, ὁ παρακοιμώμενος τῆς σφενδόνης Πραξέτης σιγίλλι, seu annuli signatorii, ut recte Gretserius noster interpretatur: inepte autem ipso quoque notante Gret. Junius id nomen accubitor funde reddidit; melius in Catalogo Juris Græco-Rom. vertit interpretes accubitor magnæ palæ. Erat igitur παρακοιμώμενος τῆς σφενδόνης sigillifer, seu custos annuli imperatorii quo litteræ obsignabantur; qui annulus per unam sui partem, nempe per σφενδόνην seu palam significatur, quod hujus in obsignando sit usus.

(49) Asceticorum graduum. S. Joannem cognomento Climacum, quod cognomentum nactus est ex libro quem Κλίμακα inscripsit, Græci vocant : Τῆς Ἀσκητικῆς Κλίμακος συγγραφέα, Asceticæ Scalæ scriptorem. Celebris est et auctor, et liber; legat tamen qui plura cupit Isagogem Matthiæ Raderi soc. nostræ vii

σαι τὸ κατ' εἰκόνα, ὃ δηλοῦται διὰ τῆς ἐν τῇ σφενδόνη γλυφῆς. Ἡ δὲ ἀμυντικὴ τῶν κινῶν βλάβος, ὃ τῆς ἐλπίδος λόγος ἐστί, δι' οὗ τὸ κάμνον τῆς ψυχῆς ἐπερείθμεθα, καὶ τὸ ὀλακτοῦν πάθος τῆς ἀπογνώσεως ἀμυνομεθα. Ὅτι δὲ ἡ βλάβος τὴν ἀγαθὴν ἐλπίδα θηλοῖ, μαρτυρεῖ ὁ τῆς ἀσκητικῆς Κλίμακος συγγραφεὺς οὕτως εἰπὼν· Ὁ πεσὼν συντρίβεται καὶ μετ' ἐπαίνουμένης ἀναδείας προσεύχεται βλάβου ἐλπίδος ὑποστηριζόμενος, καὶ ταύτην διώκων τὸν κῆνα τῆς ἀπογνώσεως ἐξορίζεται. Ὅταν οὖν καὶ ταύτη; ἡμᾶς τῆς βλάβου ἡ ἀμαρτία στερῆσθ, εὐχειρώτους ἔχει πρὸς ὃ τι βούλεται. Ταῦτ' οὖν μαθόντες, ἀγαπητοὶ, προσέχμεθα ἑαυτοῖς· ἐγράφη γὰρ ταῦτα εἰς νοθεσίαν ἡμῶν. Φύγωμεν τὴν δελεάζουσαν ἡδονὴν, ἐκκλινωμεν αὐτῆς τὰς ἀρχάς, παρεισδύεται γὰρ ἀπὸ τῶν τῆς ψυχῆς θυρίδων ἀπροσώπως εἰσδύουσα, μὴ συληθῶμεν τὴν ζώνην τὴν ἀγιαστικὴν σωφροσύνην, μηδὲ τὸ κατ' εἰκόνα προσδῶσωμεν, ὡς δακτύλιον. Εἰ δὲ τι τοῦτων ζημιωθῆναι συνέβη, τὴν βλάβος τῆς ἐλπίδος μὴ ἀπροσάτη ἀφ' ἡμῶν ἢ ἀπογνώσις. Οὕτω τὴν ἀγίαν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν καθαροὶ ὑποψόμεθα, καὶ μετὰ ἀγγέλων δοξάσωμεν, καὶ μετὰ ποιμένων ἀνέσωμεν, ὡς χρυσὸν τὴν πίστιν προσάγουτες, ὡς δὲ λίθον τὰς πράξεις; ὡς δὲ σμύρναν τὴν τοῦ σώματος νέκρωσιν καὶ τῆς μουσικῆς τραπέζης κατατροφῆσωμεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ σὺν Πατρὶ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι προσκυνούμεθα, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMILIA IE.

Περὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ζαχαρίου.

Τῆς μουσικῆς ἐκείνης καὶ θείας κλίμακος, ἦν ὁ Θεὸς ὑπέδειξε τῷ πατριάρχῃ καθ' ὃδὸν ἀφωπυώσαντι, ἡ μὲν πρώτη βαθμὶς ἀπὸ γῆς ἀνήγε τὸν ἀνιόντα μικρὸν· αἱ δὲ καθ' ἑξῆς κατ' ὀλίγον κορυφίζουσαι, πρὸς τὴν ἀνώτατον ἦγον καὶ τέλειον, ἐν ᾧ ὁ Θεὸς ὑπεστήρικτο. Ἄγγελοι δὲ ἀνέβαινον, καὶ κατέβαινον χειραγωγοὶ τῶν ἀναγομένων γενόμενοι. Τί δὲ βουλόμενος ἐχρησάμην τῷ τῆς πατριαρχικῆς κλίμακος παραδείγματι; περιηχεῖ μου τὰ ὅσα εὐαγγελικῆ φωνῆ καὶ τῶν ἀναγνώσμάτων ἐγγιζεῖν τεκμαίρομαι τὸν τῆς μετανοίας καιρὸν, καὶ τῶν νηστειῶν

D apprimè eruditi, qui Opera omnia Joannis Climaci naviter vertit, et edidit Græce simul et Latine. Locus autem quem hic refert Theophanes, est ex gradu 7. Græca sunt hæc : Ἀπόδοι τὸν κῆνα τὴν ἐν τῷ βαθυτάτῳ προσερχόμενον, καὶ τὸν θεὸν ἀππλαγχθὸν καὶ ἀσυμπλήθῃ ὑποβάλλοντα· Expelle canem, qui in matimo pœnitentiæ luctu accedens, Deum immisericordem et durum objicit. Solum igitur hic Climacus desperationem appellat canem. Itaque non ex hoc Climaci loco solo sententiam suam Theophanes desumpsisse videtur; sed etiam ex Gregorio Nysseno, qui aperte per baculum spem signari docet lib. De vita Mosæ· Ἡ δὲ αὐτῶν θηρίων ἀμυντικὴ βακτηρία ὃ τῆς ἐλπίδος λόγος ἐστί, ᾧ καὶ τὸ κάμνον τῆς ψυχῆς ὑπερείθμεθα, καὶ τὸ ὀλακτοῦν ἀμυνομεθα· Baculus vero, quo feras repellimus, spes est : quo labores, et molestias animi sustentamus, et latratum canum arcemus.

αὶ ἡμέραι, ὡς εἶπες, γεινιάζουσι. Τίθησι γοῦν ἡμῖν ἡ εὐαγγελικὴ κλίμαξ οἶον βαθμίδα πρώτην, ἀρίστην τε ὑψώσεως εἰσοδὸν τὴν μετέοιαν, διὰ τῆς τοῦ Ζακχαίου ἱστορίας διδάσκουσα ἡμᾶς ὅσον ἰσχύει ἡ τῶν ἡμαρτημένων μετάνοιαισι. Οὐ γὰρ διεγείρεται περὶ ἀνθρώπου ἀπλῶς ἀμαρτήσαντος, ἀλλὰ τελώνην ἡμῖν ὑποτίθεται τὸ πάντων ἀμαρτημάτων ἀκρότατον. Βδελυρὸν γὰρ τι χρῆμα τὸ τελωνεῖν, καὶ τῶν μάλιστα κατεστυγημένων τῷ παναγάθῳ Θεῷ. Διὰ τοῦτο ὅτε βούλεται ὁ Σωτὴρ μεθ' ὑπερβολῆς κατηγορεῖσθαι τινος, τοῦτο τὸ ὄνομα τίθησι· ποτὲ μὲν· «Ἔστω σοι ὡσπερ ὁ ἐθνικός, καὶ ὁ τελώνης·» ποτὲ δὲ· «Οἱ τελῶναι προάγουσιν ὑμᾶς εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ

Matth. xviii, 17.

Francisci Scorsi notæ.

50) *Et jejuniorum.* De tempore Jejunii magni appropinquante fit in hac homilia mentio, quia legitur Evangelium de Zachæo ex cap. xix S. Luc. Dominica præcedente Triduum. Vocant Græci Triduum in Ritualibus suis libris tempus illud, quod nos Latini a Septuagesima incipimus usque ad Pascha, quo canticum *Alleluia* siletur. Nec tamen adhuc satis apparet cur appetere dies jejunii dicat etiam a Dominica ante Triduum, nisi Græcorum ritus in jejunio Quadragesimæ servando intelligatur, qui discrepat a Latino more; nam in Ecclesia Latina a feria iv post Quinquagesimæ Dominicam, quæ Cinerum dies, seu Caput jejunii dicitur, illud auspicatur, cujus consuetudinis ea est ratio; nam a Quadragesimæ Dominica usque ad Pascha interfluunt dies duo et quadraginta; a quo numero si Dominicæ sex dempseris ἀνηστειτός (his enim antiquissimo Ecclesiæ ritu et canone receptum est, ut non jejunietur, de quo Baronius tom. I), reliqui sunt dies sex et triginta. Et profecto S. Gregorii tempore tot erant jejunii dies, ut ex his ipsius verbis hom. 14 in *Evang.* intelligitur: *Dom vero per trecentos sexaginta dies annus ducitur, et nos per triginta et sex dies affligimur, quasi anni nostri decimus Deo damus.* Postea ut dierum ἀποστίων numerum cum Christi Domini jejunio conveniret, institutum fuit ut essent quadraginta; adeoque additi quatuor ante primam Quadragesimæ Dominicam, et ad diem Mercurii retractum jejunii tempus. Et hæc quidem est ratio Latinorum. Græci autem, qui non solum Dominicos dies, sed etiam Sabbata immania jejunio faciunt, majori supplemento dierum egent. Nam ex duobus et quadraginta diebus a Quadragesima usque ad Pascha intercurrentibus, supersunt ἀπόστῃτοι triginta tantum dies, vel triginta et unus, eo quod Sabbato solo majoris hebdomadæ jejument; quam ob causam hanc iniere rationem, ut duabus ante hebdomadis Quadragesimale jejunium inchoarent, hoc est a feria ii post Dominicam, quæ nobis Sexagesima dicitur. Quæ duæ hebdomadæ cum dies decem, et quatuor complectantur, si item ab his eximias Sabbata, et Dominicos dies qui in jejunio non computantur, ut diximus, superabunt decem, quos ad Quadragesimæ integritatem addunt: hæc tamen ratione quod prima hebdomada laxius molliusque jejument, abstinentes solum a carnibus, lacte vero, et ex lacte confectis cibis utentes. Unde Dominicam Sexagesimæ vocant ἀπόκρωσιν vel ἀποκρωστίμου ἑορτήν, quasi dicas *Carnisprivii festum*; potestatem enim est, qua carnibus vesci liceat, et terminus nomen hebdomadæ subsequentis sibi sumit; Dominicam vero, quæ nobis est Quinquagesimæ, tῆν τυρινῆς seu τυροφάγου quia in ea terminatur casei vicus. Exinde vero, hoc est feria ii, jejunium magnum austerumque incipiunt, quod ipsorum ritu dies continet sex et triginta, Sabbato magno in eam summam computato, Quod diserte

dies (50) appetunt, ut videtur. Proponit igitur nobis evangelica scala quasi primum gradum, et aditum ærtissimum unde ad altitudinem pertingere liceat, pœnitentiam, quippe cum per historiam Zacchæi nos doceat quantum valeat pœnitentia peccatorum. Non enim de homine agit, qui vulgari more peccasset, sed publicanum nobis proponit, peccatorum omnium summam: abominabilem enim publicanorum negotium (51) erat, quodque Deus usquequaque purus, ac sanctus maxime odio habebat. Ideo Sôlvator, quotiescunque aliquem vituperare vult maxime, hoc utitur nomine: modo enim ait: «Sit tibi tanquam ethnicus, et publicanus⁵¹;» molo:

B noster hic auctor, hom. in *Dominic. iv jejuniorum* asserit, ut ibi videbimus. Atque hæc ratio Græciani ritus in obiendo jejunio τῆς μεγάλης τεσσαρακοστῆς, cognita necessaria fuit non solum ut locus ille hom. in *Dom. iv.* posset intelligi, sed ut et præcæmia ipsa sequentium homiliarum, et alia loca essent illustrata. Ratio cur Orientalis Ecclesiæ Sabbata a jejunio excipiat, et quomodo hoc ipsum a principio in universa Ecclesia institutum, deinde ab Occidentali sit antiquatum, lege apud Baronium tom. I. Non enim est nostri instituti ea disputatio. Idem de aliis Quadragesimis a Græcis, tum laicis, tum monachis servari solitis, quæ tamen Quadragesimæ non re, sed solo nomine tales, utpote jejunio paucis diebus circumscripto, de his, inquam, agere esset egredi fines nostrarum Annotationum, cum ad hanc rem non pertineant. Leges eius apud Gretserium nostrum lib. in *Comment. in Codicum Europalatem, cap. 2.* et Theodorum Balsamonem in responso ad 55 questionem Marci patriarchæ Alexandriini.

(51) *Publicanorum negotium.* Publicanorum munus apud Romanos honestissimum fuit, eo quod ex honestissimo ordine equestri qui vectigalia populi Romani exercerent, essent delecti, de quibus Tullius, in *Orat. pro Planc.*, hæc ait: *Qui ordo quanto adjuvamento sit et honore, quis nescit? flos enim equitum Romanorum, ornamentum civitatis, firmamentum Reipublicæ Publicanorum ordine continetur.* Eodemque modo eos commendat *Orat. pro lege Manilia*, ubi de Asiæ vectigalibus; et ad Q. Fratrem de regimine Præfecturæ Asiæ. Apud Judæos tamen, maxime Christi tempore, id munus odiosum et infame habebatur, adeoque a magistratibus publicis una cum cæteris turpibus personis prohibebatur, quin et ab eorum consuetudine ut ethnicorum, quod peccatores publici reputarentur, Judæi abhorrebant, juxta illud Christi Matth. xviii: *Sit tibi tanquam ethnicus et publicanus.* Id ea maxime ratione quod in publicanorum negotiatione multæ fieri solent injuriæ, et vexationes debitorum; cum vero Hebræorum gens liberam se esse, utpote ex Abrahamo ortam censeret, ad pendendum tributum per eos cogi maxime odiosum habebant: præsertim si qui ex sua gente id muneris pro Romanis administrarent. Claudat hæc notam Suidas, qui in voce Τελώνης sic habet: *Διαβέβητο παρὰ τοῖς παλαιοῖς τὸ τοῦ Τελώνου ὄνομα· τελώνης ἄλλοτριῶν πραγμάτων μεριδής, πεπαρῆρησάμενον ἡ βία, ἀνεπιτήμητος ἀρπαγή, ἀνάισμυτος πλεονεξία, πραγματεία λόγον οὐκ ἔχουσα, ἀναϊότης ἐμπορία· Criminosum erat publicani nomen apud veteres. Publicanus alienæ rei particeps, aperta violentiæ, impunita rapina, negotiatio nulla ratione constans, inverecunda mercatura.* Lepidum etiam Jamblici scœmma in publicanum, cui torques traditus, vide apud ipsum. Refert hæc etiam Baronius tom. I, ann. 51, n. 75.

« Publicani præcedent vos in regnum Dei; » ali-
quando etiam reprehendens eos, qui spe cœnoris
repetendi mutam dant pecuniam : « Nonne et
publicani, inquit, hoc faciunt? » Cum enim publi-
canum nominat, eo nomine complectitur (52) ava-
rum, injustum, raptorem, lucri cupidum; quod
idem est, ac si dicas idolis servientem; siquidem
Paulus idolorum servitutem avaritiam appellavit⁵⁵.
Sed cum non simpliciter publicanum, sed principem
publicanorum Zacchæum vocet evangelista, malitiæ
magnitudinem notat. Hoc enim obtinuit consuetudo,
ut quando quis in aliquo genere bonæ vel malæ
artis perfectionem sit consecutus, principatus no-
men cum professione componatur. Ita princeps
latronum (53), princeps coquorum, princeps sa-
brorum dicitur. Nunc igitur si publicanus, cum
usque eo exercisset, et infame impurumque vitæ
institutum ita persecutus esset, ut aliis etiam
malæ artis magister evaderet, Dominum tamen po-
nitentiam propitium sibi fecit, quis non omni festi-
natione, studioque confugiat ad hanc pœnitentiæ
medicinam divinitus datam? Sed a principio, si
videtur, explicationem repetamus⁵⁶. « In illo tem-
pore Jesus perambulabat Jericho: et ecce vir no-
mine Zacchæus, et hic erat princeps publicanorum,
et ipse dives; et quærebatur videre Jesum. » Re-
vertebatur sane Dominus in Jerusalem, ex Galilæa;
et cum posset aliam inire viam (ex Samaria enim
facilis erat reditus in Jerusalem), certo tamen
59 consilio per Jericho fecit iter; si primo se offe-
rentem, apertamque spectemus rationem, ut Barti-
mæum a cæcitate liberaret⁵⁷, et principem publi-
canorum Zacchæum ad pœnitentiam revocaret. Si
vero magis mysticam: quoniam parabole de
Adamo ante præmiserat (54), quod descendens ex
Jerusalem in Jericho incidit in latrones, et nudus,
sauciusque relictus fuerat, et ex contrariis
oportebat confici vulnerati medicinam (contrario-
rum enim contraria medicamenta sunt); idcirco
regreditur vice versa Salvator ex Jericho in Jeru-
salem reducens per semetipsum eo, unde deciderat,
hominem vulneratum. Jericho enim *descensus* (55)
interpretatur, denotat vero ruinam in quam cecidit
lapsum genus humanum. Sed historię seriem re-
sumamus: « Perambulabat, inquit, Jesus, » ac po-
puli quidem multitudo pompæ quadam specie partim

Θεοῦ. » Ἄλλοτε ὀνειδίζων τοὺς δανείζοντας ἐπ' ἐλ-
πίδι τοῦ κομίσασθαι δάνειον · « Οὐχὶ καὶ οἱ τελῶνας
τὸ αὐτὸ ποιοῦσιν; » Ὁ γὰρ τελῶνων εἰπὼν, ἐν
ταύτῃ παραλαμβάνει, καὶ πλεονέκτην, καὶ ἀδικον,
καὶ ἄρπαγα, καὶ φιλάργυρον · ταυτὸν δὲ εἰπεῖν, ὅτι
καὶ τοῖς εἰδώλοις λατρεύοντα · ὁ μὲν γὰρ Παῦλος
εἰδωλολατρεῖαν τὴν φιλαργυρίαν ἐκάλεσε · καὶ οὐδὲ
τελώνων ἀπλῶς, ἀλλ' ἄρχιτελώνων ὁ εὐαγγελιστῆς
τὸν Ζακχαῖον ὀνομακῶς τὴν ἐπίτασιν τοῦ κακοῦ παρ-
εδήλωσεν. Οὕτω γὰρ ἡ συνθήθεια τοῦ ἐν εἰδει ἐν
κακίᾳ, ἢ ἀρετῆς εἰς ἀκρον ἐλάσαντος, τὴν τῆς
ἀρχῆς προσηγορίαν προστίθησι τῷ ἐπιτηδεύματι,
ὡσπερ ἀρχιληστήν, ἢ ἀρχιμάγειρον, ἢ ἀρχιτέκτονα.
Εἰ γοῦν ὁ τελώνης νῦν εἰς τοσοῦτον ἀτκήσας, καὶ
τὴν ἀκλεῆ, καὶ ἀκάθαρτον πολιτείαν οὕτως ἐπιτη-
δεύσας, ὡς καὶ τοῖς ἄλλοις τοῦ κακοῦ γενέσθαι δι-
δάσκαλος, μετανοεῖ τὸν Κύριον ἠλώσατο, τίς οὐ
προσοδράμοι μετ' ἐπελξείως πάτης πρὸς τὸ τῆς μετα-
νοίας θεοδότον φάρμακον. Ἄλλ', εἰ δοκεῖ, ἀνωθεν τὴν
διήγησιν ἀναίψωμεν. « Τῷ καιρῷ ἐκεῖνω διήρχετο
ὁ Ἰησοῦς τὴν Ἱερικὴν, καὶ ἰδοὺ ἄνθρωπος καλούμενος
ὄνομαι Ζακχαῖος, καὶ αὐτὸς ἦν ἀρχιτελώνης, καὶ
οὗτος ἦν πλούσιος, καὶ ἐζήτει ἰδεῖν τὸν Κύριον. »
Ἰστο μὲν ὁ Σωτὴρ ἐκ τῆς Γαλιλαίας εἰς Ἱερουσα-
λήμ, δυνάμενος καὶ ἀπ' ἄλλης ἰέναι ὁδοῦ, καὶ γὰρ
ἐκ Σαμαρείας βῆδιον ἐλθεῖν εἰς Ἱερουσαλήμ · ὁμοίως
οἰκονομικῶς διὰ τῆς Ἱερικῆς εἰσπορεύεται. Κατὰ
μὲν τὸ πᾶσι φαινόμενον, ἵνα καὶ τὸν Βαριθιμαῖον
τῆς ἀβλεψίας λάσσηται, καὶ τὸν ἀρχιτελώνην Ζακ-
χαῖον εἰς μετάνοιαν ἐπισπάσσηται · κατὰ δὲ μυστι-
κώτερον λόγον, ἐπέπερ ἔφθη προειπῶν παραβο-
λικῶς περὶ τοῦ Ἀδὰμ, ὡς κατιῶν ἐξ Ἱερουσαλήμ
εἰς Ἱερικὴν λησταῖς περιέπεσε, καὶ τὴν στολήν
ἀφῆρέθη, καὶ τραυματίας ἐγένετο, ἔδει δὲ διὰ τῶν
ἐναντίων γενέσθαι τοῦ πληγέντος τὴν ἴασιν. (Τὰ
γὰρ ἐναντία τῶν ἐναντίων εἰσὶν ἰάματα.) Διὰ τοῦτο
ἀνεισιν ὁ Σωτὴρ ἀντιστρώφως ἐξ Ἱερικῆς πρὸς τὴν
Ἱερουσαλήμ, ἀνάγων δι' ἑαυτοῦ τὸν τραυματίαν,
ὅθεν ἐκπέπτωκεν · Ἱερικῆ γὰρ κατάδασις ἐρ-
μηνεύεται, δηλοῖ δὲ τὴν καταφορὰν, εἰς ἣν ὀλισθῆ-
σαν κατέπεσε τὸ ἀνθρώπινον. Ἀλλὰ τὴν ἱστορικὴν
ἀκολουθίαν ἐπαναλάβωμεν. « Διήρχετο, φησὶν, ὁ
Ἰησοῦς. » Τὸ δὲ τοῦ λαοῦ πλῆθος τὸ μὲν προεπιμ-
πευε, τὸ δὲ παρείπετο τῷ τῆς διδασκαλίας ὑφελκό-
μενον πείσματι. Ἦν γὰρ θεία χάρις, καὶ ἄρρητος
τοῖς τοῦ Σωτῆρος λόγοις συντρέχουσα, καὶ τὰς τῶν

⁵⁷ Matth. xxi, 31.⁵⁸ Ephes. v, 5.⁵⁹ Luc. xix, 1 seqq.⁶⁰ Marc. x, 46.

Francisci Scorsi nota.

(52) *Eo nomine complectitur.* Vide nota proxima
quæ protulimus ex Suida.

(53) *Princeps latronum.* Ἀρχιλήστης. Hoc voca-
bulo utitur Joseph. Hebr. de Ezechia latrone pri-
mario, quem Herodes sustulit. Καταβαλὼν γὰρ
Ἐzechian, inquit, τὸν ἀρχιληστήν, τὸν προσεχῆ τῆς
Συρίας κατατρέχοντα σὺν μεγάλῳ στίφει, τοῦτον
κατασχὼν κτείνει καὶ πολλοὺς τῶν σὺν αὐτῷ λη-
στῶν. Meminit et hujus nominis Etymolog. magnum;
dicitur etiam, commutato compositionis ordine. λή-
σταρχος, et ληστάρχης habetur in versione LXX in
Genes. et lib. IV Regum et apud Jeremiam et
Isaiam.

(54) *Ante præmiserat.* Verti sic ex enmendata scri-
ptura col. G. ἐφθῆ προειπῶν. Nam in P. aper-
tum est mendum ἔφην προειπῶν. Non enim de se
dicit Theophanes: *Præoccupavi dicere*; sed de
Christo, quod antequam Zacchæum ad se conver-
teret, præoccupaverat parabole dicere de homine
illo, qui descendens ab Jerusalem in Jericho, inci-
derat in latrones cap. x Lucæ; unde nunc ἀντιστρώ-
φως regreditur ipse ex Jericho in Jerusalem; pe-
rinde quasi facto ipse suo significare vellet reduci
ab se hominem eo unde peccando deciderat.

(55) *Jericho enim descensus.* Vide hom. 11, nota
88, ubi de hoc etymol.

ἀκούοντων ψυχὰς καταθέλωσα. Οὕτω καὶ γέγραπται, ὅτι « Πάντες ἐθαύμαζον ἐπὶ τοῖς λόγοις τῆς χάριτος τοῖς ἐκπορευομένοις ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ. » Ὑφ' ἧς καὶ Ζαχαρίας ἀλοὺς παραγκωνίζεται τὸ τελώνιον· καὶ ἐπειδὴ μικρὸς ἦν τὴν ἡλικίαν (καὶ τοῦτο γὰρ ὁ λόγος ἐδήλωσεν) ἀνεισιν εἰς τὴν συκομοραίαν, ἐκείθεν τὸν Κύριον κατοφόμενος. Ἄ πόσα δι' ὀλίγων ἢ ἱστορία τοῖς φιλομαθέσιν ἐνδείκνυται, ὅσοις οὐ παρέργως οἱ θεοὶ λόγοι ἀναγινώσκονται! Τοιγάρτοι τὰ τῆς ἱστορίας καθόντες πρὸς θεωρίαν χωρήσωμεν ὅσον περιεχόντες τὸ ἐξωθεν ἑλκτρον, καὶ τὴν κεκρυμμένην φιλοσοφίαν ἀνακαλύπτοντες. Διὰ τὴν μικρὸς τὴν ἡλικίαν ὁ Ζαχαρίας εἶναι ἰστόρηται; Πῶς δὲ καὶ τὸν Ἰησοῦν ἰδεῖν οὐκ ἠδύνατο ἐστῶς ἐν τῇ γῆ; καὶ διὰ τί μὴ ἐν ἄλλω φυτῷ, ἀλλ' εἰς συκομοραίαν ἀνέρχεται; Καὶ τὴν μὲν ὑψηλοτέραν ἀναγωγὴν εἶδειεν ἂν οἱ καθαροὶ τὴν ψυχὴν, οἱ δὲ ἕλκρον ἀρετῆς τηλαυγῶς τῷ θεῷ Πνεύματι καταλάμποντες· ἡμεῖς δὲ οἱ ἐνισχημένοι τῇ ἰλύϊ τῶν ἁμαρτιῶν, περὶ τὰ μέσα τῶν νοημάτων χωρήσωμεν. Μικρὸς ἦν τὴν ἡλικίαν ὁ Ζαχαρίας, ὅπως μικρὸς ὁ περὶ τὰ μικρὰ καὶ οὐτιδανὰ καλινδούμενος, ὁ μὴ φθάσας ἐν τῇ τῶν ἀρετῶν τελειότητι, ὁ τὴν πνευματικὴν ἡλικίαν σμικρῶν τῶν πάθει. Πῶς οὖν δυνατὸν ἦν τὴν ἀτελεῖ ψυχὴν ἐν τῇ κατ' ἀρετὴν πολιτείᾳ θεῶν ἰδεῖν τὸν παντέλειον; διὰ τοῦτο κάτω ὡς ὁ Ζαχαρίας ἐν γῆ οὐχ ἑώρα τὸν Ἰησοῦν ἐπιπροσθούσης τῆς ἁμαρτίας, ἕως τῶν γῆϊων ἐπήρθη, καὶ ὑπέρτερος τῆς συκομοραίας ἐγένετο. Νοεῖς δὲ πάντως τίς ἡ συκομοραία διὰ τοῦ συνθέτου ὀνόματος, τὸ σύνθετον ἐκεῖνο φυτὸν, τὸ τὴν πτώσιν προξενῆσαν ἡμῖν. Ὡς γὰρ ἐκεῖνο γνωστὸν ἦν καλοῦ καὶ πονηροῦ, ἐδήλου δὲ τὴν ἁμαρτίαν δοκοῦσαν μὲν καλὴν κατὰ τὴν ἡμαρμένην τοῦ καλοῦ χρίσιν, πονηρὰν δὲ οὕσαν τῇ ἀληθείᾳ· οὕτω δὲ καὶ τὸ φυτὸν ἡ συκομοραία δοκεῖ μὲν εἶναι συκῆ, οὐ μὴν τῇ ἀληθείᾳ ἐστὶ συκῆ. Ἔως οὖν κάτωθεν ἂν τις τῆς συκομοραίας ἦ, ἦγουν τῆς ἁμαρ-

¹ Luc. iv, 22.

Francisci Scorsi notæ.

(56) *Audientium animos.* In cod. P. post verba τοῖς τοῦ σωτήρος λόγοις συντρέχουσα sequuntur hæc, τοῖς ἐκπορευομένοις ἐκ τοῦ στόματος, etc., quæ nemo non videt inter se coherere quidem aliquo modo, sed multo melius et verius si interjiciantur ex alio cod. hæc: Καὶ τὰς τῶν ἀκούοντων ψυχὰς καθέλωσα. Οὕτω καὶ γέγραπται ὅτι πάντες ἐθαύμαζαν ἐπὶ τοῖς λόγοις τῆς χάριτος τοῖς ἐκπορευομένοις, etc.

(57) *Ascendit in sycomorom.* Et hic apud Theophanem, et Lucæ ipso cap. xix, συκομοραίαν Græcæ scribitur; sed tamen veriti *sycomorom*, ut cum interpretatione Latina convenirem; utrumque vero et συκόμωνρον, et συκομοραίαν vel συκομορταίαν Græci scriptores dicunt: συκάμνηνον etiam Theophrastus; et eandem significant *plantam*. In P. exempl. alterum ρ irrepsit, et συκομορταία scriptum est. De hac vero vide Ruillium in *Hist. plant.* qui ex Dioscoride hæc assert: *Est arbor magna sic similibus, frondosa, multo lacte abundans, foliis mori; pomum ter aut quater anno fert, non ramis ut ficus, sed caudice ipso; caprifico non dissimile, dulcius grossis, sive granis interioribus, quod non maturescit, nisi ungue aut ferro scalpatur: Ægyptii peculiaris est arbor; quanquam etiam in Caria et Rhode lo-*

*A præibat, partim subsequeretur, doctrinæ ejus fune pertracta. Inerat enim divina quædam et inexplicabilis gratia in Domini verbis, quæ una cum illis ex ejus ore fluens audientium animos (56) permulcerbat. Sic enim scriptum est, quod « Mirabantur omnes in verbis gratiæ quæ procedebant de ore ipsius »; et quæ etiam captus Zacchæus telonium deserit; et quoniam statura pusillus erat (nam hoc etiam sermo Evangelicus notat), ascendit in sycomorom (57), ut inde prospectum Domini caperet. O quam multa discendi cupidus, iisque, qui non obiter legunt verba divina, brevi comprehendit historia. Quare nos, iis quæ ad historiam pertinent, intellectis, ad contemplationem faciamus gradum, et quasi putaminibus circumcisis reconditam intus sapientiam aperiamus. Quare pusillum statura fuisse Zacchæum historia prodidit? Quid autem erat, quod Jesum videre stans in terra non posset? Quid porro non aliam arborem, quam sycomorom ascendit? Et altiore sane anagogiam (58) persecrari poterunt ii qui mundo sunt corde, quibus ob virtutum copiam a divino Spiritu liquido mens illustratur; nos vero peccatorum luto inharerentes mediocres sensus ingrediemur. Pusillus erat statura Zacchæus, et vere pusillus, qui circa parva, et nullius pretii volutabatur; qui nondum in virtutis perfectione promoverat; qui spiritualem animi **90** staturam passionibus imminuerat; qui igitur fieri poterat, ut anima adhuc in virtutum statu imperfecta Deum videret usquequaque perfectum? Ideo, cum in infima esset terra Zacchæus, luminibus officiente peccato, non videbat Jesum, usque dum a terrenis sublatus, et supra sycomorom erectus est. Plane vero intelligis ex compositione nominis (59), quid significet sycomorom: plantam scilicet illam, quæ lapsus causa nobis fuit. Sicut enim illa erat scientia boni, et mali, et peccatum*

cisque nonnullis tritici multi non feracius, progignatur. Vide et Plin. lib. xiii, cap. 7.

(58) *Et altiore sane anagogiam.* Desunt ad hanc sententiæ perficiendam aliqua in cod. P. quæ restitui ex Gall. nimirum, οἱ δὲ ἕλκρον τῆς ἀρετῆς ἀτηλαυγῶς τῷ θεῷ πνεύματι καταλάμποντες. Similem modestiam, demissamque sui opinionem animadvertas in Greg. Nyss., libro *De vita Mosæ*, ubi de mysteriis, sive anagogia tabernaculi et sanctorum, similiter loquitur.

(59) *Ex compositione nominis.* Componitur quidem συκόμωνρον ex duarum arborum nominibus ἀπὸ τῆς συκῆς, καὶ μώρου. Sed de ratione hujus compositionis contendunt medicæ artis scriptores Dioscorides et Galenus; ille enim ita dictum putat διὰ τὸ ἀποπνὸν τῆς γεύσεως, hoc est, *propter fatuum gustum*, quem fructus sycomorom præbet, μώρον scilicet ignavum, in quo nulla sit acrimonia. Galenus vero ridiculos ait esse eos, qui συκόμωνρον dicunt appellata, quod τοῖς μωροῖς συκαῖς, id est, fatuis ficibus similia sint; cum a similitudine, quam cum moro et ficu habeant, nomen eis sit inditum; constat tamen semper compositionis ratio, unde unde ea petita sit, quod satis huic Theophanis loco.

denotabat, quod bonum sane iudicio circa bonum A erranti videtur, re autem vera, malum est; sic et ipsa sycomorra planta ficus quidem apparet (60), et tamen re ipsa ficus non est. Dum igitur subter sycomoream, hoc est subter peccatum quispiam sit, Deum videre non potest: si vero se supra peccatum eleuet, et superior illo videatur, jam conspicit lucis datorem Jesum, et eum, qui est vera salus, dicentem sibi: « Hodie salus domui tuæ facta est. »

« Suspiciens enim Jesus, inquit, vidit illum, et ait: Zacchæe, festinans descende, quia hodie in domo tua oportet me manere. » O beatam vocem, quam Zacchæus audivit; o divinam in homines benignitatem, quæ publicani fidem celeritate prævenit. Simul enim eum vidit paululum e terrenis sublatum, ad se vocat hominem perditum, fiduciam impertiens illi, qui loqui non audebat. Sic et in prodigium filium se gessit. Ubi eum vidit a porcorum B convictu sejunctum, et ad paternam domum reversum, longe obviam occurrens complexus est, et collum osculatus. Talis est Dominus noster: quamvis sexcentis maculis notati sinus, quamvis oblita cæno sit vita nostra; si modo promptum ostendimus animum, et unam pœnitentiæ lacrynam s'illumus, statim recipit nos in ulnas suas, et placabilem suam naturam ostendit, et præteritorum omnium peccatorum obliviscitur. Sed revertendum unde digressi sumus: « Zacchæe, festinans descende. » Nunc vere Zacchæus evasisti, nunc facta homini congrua ostendisti. Zacchæus enim, victorem vi nominis (61) signat; nunc igitur victor diceris peccatorum: « Zacchæe, festinans descende, » quare festinationem adjungit? Ut discas non oportere socorditer et negligenter, sed alacri promptoque studio ingredi 91 viam virtutis. Fluxa enim est vita nostra, adeoque oportet ad bonum capessendum nos festinare, dum hoc corporis tabernaculo circumtecti sumus. Sed enim videtur hoc dictum tradito a nobis intellectui adversari quodammo. Si enim præclarum Zacchæo fuit sycomoream ascendere (a terrenis quippe sublatus, et peccato superior factus est), qua ratione jubetur descendere? « Zacchæe enim inquit, festinans descende. » Quo pacto eum, qui bene ascenderat, incitat ad descendendum? Quod ad historicum sensum attinet, ab arbore eum descendere Salvator jubet, anagogica vero consideratione nos docet nullum alium magis idoneum esse pœnitendi principium quam descensum. Hæc vero est felix humilitas, ex adverso diaboli superbiæ opposita, « Zacchæe, festinans descende; » vis pœnitentiam auspicari? fundamentum, et inconcussam pœnitentiæ basin pone humilitatem; descende ut attollaris virtutum alis

τίας, οὐ δύναται ἰδεῖν τὸν Θεόν· εἰ δὲ τῆς ἀμαρτίας ὑπερῶρη, καὶ κρείττων ταύτης ὄψῃ, ὄρᾷ τὸν φωτοδότην Ἰησοῦν, τὴν ὄντως σωτηρίαν ἐκφωνοῦσαν αὐτῷ· « Σήμερον σωτηρία τῷ οἴκῳ σου. »

« Αναβλέψας γὰρ, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς εἶδεν αὐτὸν, καὶ εἶπε· Ζακχαῖε, σπεύσας κατάβηθι· σήμερον γὰρ ἐν τῷ οἴκῳ σου δεῖ με μείναι. » Ὡ μακαρίας φωνῆς, ἥς ὁ Ζακχαῖος ὑπήκουσεν! Ὡ θεϊκῆς φιλευθροπίας φθασάσης τῇ ταχύτητι τοῦ τελώνου τὴν πίστιν! Ὅμοῦ γὰρ εἶδεν αὐτὸν μικρὸν τῶν γῆινων ὑπερῶρθέντα, καὶ προσκαλεῖται τὸν ἀπολωλότα, καὶ μεταδίδωσι θάρσους· τῷ ἀπαρρησιάστῳ· οὕτω καὶ τῷ ἀσώτῳ ποιεῖ. Ὅμοῦ τε εἶδε τὸν χροῖώδη βίον ἀποσεισάμενον, καὶ πρὸς τὴν πατρικὴν ἐστίαν παλινδρομήσαντα, καὶ μακρόθεν δραμῶν περιεπλάκη φιλήσας τὸν τράχηλον. Τοιοῦτος ὁ ἡμέτερος Δεσπότης· κἂν μυρίαὶ κηλίτι κατεστιγμένοι ἐσμέν, κἂν βορβορώδης ἐστὶν ὁ βίος ἡμῶν, εἰ προθυμίαν μόνην ἐπιδειξιμεθα, καὶ δάκρυον μεταγωνίσεως ἐπιτάξαιμεν, εὐθὺς ἐναγκαλιέσται, τὴν ἴλω φύσιν ἐνοδείκνυται, πάντων τῶν προτέρων ἐπιλανθάνεται. Ἄλλ' ἐπαντεῶν ὅθεν ἐξέβημεν. « Ζακχαῖε, σπεύσας κατάβηθι. » Νῦν ὄντως Ζακχαῖος γέγονας· νῦν τῇ κλήσει κατὰλληλον ἐπέδειξας τὴν ἐνέργειαν. Ζακχαῖος γὰρ νικητῆς ἐρμητεύεται· νῦν οὖν νικητῆς τῶν παθῶν ἐχρημάτισας. « Ζακχαῖε, σπεύσας κατάβηθι. » Διὰ τί καὶ τὴν σπουδὴν προστίθουσιν; Ἴνα μάθης, ὡς οὐ χρὴ βραθύμως καὶ ἀμελῶς μετιέναι τὴν ἀρετὴν, ἀλλὰ μετὰ προθύμου σπουδῆς. Ἐπειδὴ παροδικῆ ἐστὶν ἡμῶν ἡ ζωὴ, καὶ χρὴ σπεύδειν ἡμᾶς εἰς τὸ ἀγαθόν, ἐστ' ἂν περιβεβλήμεθα τὴν σάρκινον τοῦτο περισκήνιον. Ἄλλὰ δοκεῖ πως τὸ ῥητὴν ἐναντίον πρὸς τὸν ἀποδοθέντα σκοπόν. Εἰ γὰρ καλὴ τοῦ Ζακχαίου ἡ πρὸς τὴν συκομοραίαν ἀνάβασις (ὑπερήρηθη γὰρ τῶν γῆινων, καὶ ἄνω τῆς ἀμαρτίας ἐγένετο), πῶς κατελθεῖν ἐγκελεύεται· Ζακχαῖε, σπεύσας κατάβηθι; » Πῶς τὸν καλῶς ἀνεβθόντα ἐπιστεῦδει πρὸς τὴν κατάβασιν; Ἱστορικῶς μὲν ἀπὸ τοῦ φυτοῦ ὁ Σωτὴρ κατελθεῖν κελεύει· ἀναγωγικῶς δὲ διδάσκει ἡμᾶς, ὡς ἀρχὴ μετανοίας τῷ ἀμαρτήσαντι οὐκ ἄλλη τις ἀρμόδιος εἶη, ὡς ἡ κατάβασις. Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ D μακαρία ταπεινωσις, ἡ ἐναντία τῆς δαιμονιώδους ἐπάρσεως. « Ζακχαῖε, σπεύσας κατάβηθι; βούλει μετανοῆσαι; ὑποβάθραν τῆς μετανοίας, καὶ ἀσειστοῦ κρηπίδα θῆς τὴν ταπεινώσιν· κατάβηθι ἵνα ὑψωθῆς τοῖς πτεροῖς τῶν ἀρετῶν ἀνυψούμενος. Ἄλλὰ τίς ἡ τοῦ ἀρχιτελώνου ἐπαγγελία ἀκούσωμεν, μετὰ τὸ τὸν Κύριον ὑποδέξασθαι οἶκον.

Francisci Scorsi notæ.

(60) *Ficus quidem apparet.* Ex Dioscoride supra, not. 57, fico similis sycomorra dicitur, nec ficus tamen est. Hic autem est abrupta sententia in cod. P. deficientibus omnino necessariis post verbum δοκεῖ μὲν his, εἶναι συκῆ, οὐ μὴν τῇ ἀληθείᾳ ἐστὶ συκῆ.

(61) *Victorem vi nominis.* Hebræis נַגַּב est vin-

cere, et victoria mutatis punctis, quæ posteriores rabini apposuerunt. Ab hac videtur deducere Theophanes Zacchæi nomen, quod victoriam sonare vult, dempta tamen principe littera; sed video hoc nomen interpretatum *purum*, et quidem rectius a ΠΥ, quod est *purum esse*.

levatus. Sed quæ fuerit principis publicanorum promissio, postquam Dominum domum recepit, audiamus :

« Ἰδοὺ τὰ ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων μοι, Κύριε, δίδωμι τοῖς πτωχοῖς. » Ὡς καλὴ τοῦ τελώνου ἡ τῆς μετανοίας ὑποβάθρα· διὰ τῆς πρὸς τοὺς πένητας εὐποιίας εὐστεθέητον ἑαυτῷ κατασκευάζει τὴν τῆς σωτηρίας ὁδόν· « Ἰδοὺ τὰ ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων μοι, Κύριε, δίδωμι τοῖς πτωχοῖς. » Ἐμεμαθήκει ὅτι· ἐν οὐδενί, ὡς ἔλεψ· Θεὸς θεραπεύεται, καὶ ἔλεον, οὐχὶ θυεῖαν ζητεῖ. Ἐμεμυσταγώγητο ὑπὸ τοῦ Δανιὴλ· « Τὰς ἁμαρτίας σου ἐν ἐλεημοσύναις ἐξαιλέψεις, καὶ τὰς ἀνομίας σου ἐν οἰκτιρμοῖς πενήτων. » διὰ τοῦτο δοῦναι τὰ ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ τοῖς πένησιν ἐπηγγέλατο· τάγε μὴν ἐκ πλεονεξίας αὐτῷ πορισθέντα ἐκ τοῦ τετραπλοῦν ἀποτίσειν ὑπέσχετο.

« Εἴ τις γὰρ, φησὶν, ἐσυκοφάντησα, ἀποδίδωμι τετραπλοῦν. » Τιμὴ τοῦ νόμου τὸ πρόσταγμα. Ὁ γὰρ θεσπέσιος Μωϋσῆς ταύτην ἐνομοθέτησε τῷ ἄρπαγι τὴν ἀπόσιον, καὶ τοῦτο καταμάθοις τοῖς ἱεροῖς αὐτοῦ νόμοις προσεσχηκῶς. Ἐπεὶ οὖν ὑπέσχετο τὰ ἡμίση τῶν ἐνόμων δοῦναι πτωχοῖς, ᾗ δὲ μάλα σαφῶς, ὡς τὰ ἐξ ἀδικίας Θεὸς οὐ προσίεται, εἰ μὴ πρότερον λυθεῖεν αἱ κατὰ τῶν ἀδικηθέντων πλεονεξίαι, εὐγνώμωνως τοῦτο ποιεῖν ἐπαγγέλλεται. Φρενοδλαβείας γὰρ ἐσχάτης, καὶ ἤκιστα τῷ καθαρῷ ἀρέσκον Θεῷ ἐκ τῆς ἐπαράτου φιλοκερδείας, καὶ ἀρπαγῆς ἐλεημοσύνην ποιεῖν, καὶ οἰεσθαι τοῦτο θεραπεύειν Θεόν. Ταῦτ' οὖν μυσταγωγηθέντες, ἀγαπητοὶ, τὸν Ζαχαῖον τουτοῖ μίμησώμεθα· μὴδὲ τελώνου μετανοίας ἀπολειφθεῖμεν· ἐσμὲν γὰρ, ὡς ἀληθῶς, καὶ ἡμεῖς, ἐν Ἰεριχῷ ἐν τῇ καταβάσει τοῦ κόσμου τούτου, εἰς ἃν ἀπεβρίβημεν, καὶ διέρχεται ὁ Σωτὴρ καθ' ἑκάστην διὰ τῶν εὐαγγελικῶν διδασκαλιῶν εὐαγγελιζόμενος. Καταλείψωμεν τὸ γῆινον φρόνημα, ὑπεράνω τῆς συκομοραίας, ἤγουν τῆς ἁμαρτίας γενώμεθα. Οὐκ ἐνὶ γὰρ ἄλλως ἰδεῖν τὸν Χριστὸν, εἰ μὴ τὴν ἐπισκοποῦσαν ἡμᾶς τῆς ἁμαρτίας ὑπερβῶμεν σκιά. Δώμεν καὶ ἡμεῖς τὰ ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων τοῖς πτωχοῖς. Κοινωνοὺς τῆς σῆς περιουσίας λάβε τοὺς πένητας. Ἀποφόρισαι τὰ πολλὰ τῆς γῆς, ἵνα πλήρης κουφότερον, ὁ Θεολόγος· παραινεῖ Γρηγόριος. Ἴσως ἔχθροί κληρονομήτουςι τὰ κτηθέντα σοι· τί μὴ προαρπάσας δίδως αὐτὰ τῷ Θεῷ; Εἰπέ δὲ μετὰ τοῦ Ζαχαῖου· « Ἰδοὺ τὰ ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων μοι δίδωμι τοῖς πτωχοῖς. » Ἀλλὰ λόγισαι τὰς εἰς πράξεις, καὶ ὅσαι μὲν φαῦλαι, καὶ πονηραὶ, δοθήτωσαν τοῖς δαίμοσι τοῖς πτωχοῖς παντὸς ἀγαθοῦ, καὶ ἀνθ' ἑνὸς ἀδικήματος ἀποτίσαι τετραπλοῦν. Ἄντι τῆς μίαις ψυχῆς, ἦν τοῖς τῆς σαρκὸς θελήμασιν ὑπέικων ἐπλεονέκτησας, ἀπότιται τετραπλοῦν τὸ τετράστοιχον σῶμα τοῖς εἰς μετάνοιαν πόνοις διδοῦς, ἵνα τῆς εὐκατίας ἐκείνης, καὶ μακροῦς ἀκοῆς

« Ecce dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus. » Quam bene a publicano jactum pœnitentiæ fundamentum. Beneficentia in pauperes expeditam sibi parat ad salutem viam : « Ecce dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus ⁶¹ ; » rem unam esse ex multis, quæ Deum propitium reddat, misericordiam sciebat, quodque misericordiam, non sacrificium petit. Instructus a Daniele fuerat : « Peccata tua in elemosynis redime, et iniquitates in miserationibus pauperum ⁶² ; » ideo dimidium bonorum suorum pauperibus se daturum, et quæ per avaritiam cumulata fuerant, eorum quadruplum persolutorum se promittit.

« Si quid, inquit, aliquem defraudavi, reddo quadruplum. » Legis præceptum observat. Divinus enim Moyses hanc solvendi rationem raptori sancivit. Quod intelliges, si sacras ejus leges (62) attenderis. Postquam igitur eorum quæ possidebat, dimidiam partem pauperibus pollicitus est se daturum, sciebat vero planissime ea quæ per injustitiam quæsitæ sunt, accepta Deo non esse, nisi prius injusta lucra solvantur, libenti animo id se recipi præstiturum. Extremæ enim dementiae est, et nequaquam ei qui purus est, placitum Deo, de exsecrando lucro, et **92** rapina benigne pauperibus facere; et hoc Dei obsequio ducere. Hac igitur doctrina initiati, charissimi, Zacchæum hunc imitemur, neque publicani pœnitentia careamus. Versamur enim et nos verissime in Jericho, hoc est in hac mundi valle, in quam dejecti fuimus; et per eum quotidie Salvator ambulat per evangelicam doctrinam nobis prædicans. Terrenum sensum abjiciamus; et supra sycomorum, hoc est supra peccatum attollamur. Neque enim fas aliter Christum videre, nisi peccatum nobis obumbrans transcendamus. Demus et nos pauperibus dimidium opum nostrarum. Pauperes tibi adjoince socios fortunarum tuarum. Exonera a supervacaneis navem, ut levius naviges, quod theologus Gregorius monet. Inimici tui fortassis ea quæ possides, hæreditate obtinebunt. Quidni igitur hæc ab illis præripis (63), et Deo largiris? dic age cum Zacchæo : « Ecce dimidium bonorum meorum do pauperibus. » Sed ex actionum tuarum rationem puta, et quæ male æperverse sunt, dæmonibus dentur omnis boni indigentibus : pro una fraude quadruplum redde, pro una scilicet anima quæm corporis libidinis obsequendo defraudasti, corpus ex quatuor constitutum elementis laboribus pœnitentiæ addicens, quasi quadruplum redde; ut optabilem illam, æ

⁶¹ Matth. ix, 13. ⁶² Dan. iv, 21.

Francisci Scorsi notæ.

(62) Si sacras ejus leges. Exodi cap. xxii, v. 1, ubi Deus præcipit ei, qui ovem furatus sit, quadruplum reddere.

(63) Quidni igitur hæc ab illis præripis. Varietas

est in codd. sed parvi momenti. P. sic: Τί οὐχ ἀρπάξων πρότερον δίδω; Θεῷ; G. Τί μὴ προαρπάσα; δίδω; αὐτῷ τῷ Θεῷ; quæ mihi lectio visa concinnior est.

beatam audias vocem : « In domo tua oportet me A manere, » vere enim respicientis, et revertentis ad Deum, et per pœnitentiam conscientie domum verrentis anima domus efficitur Dei; in nobis enim, si puri simus, inhabitare, et inambulare se verax Deus promittit, quem decet omnis laus, et magnificentia in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XVI.

De Publicano et Phariseo.

Rursus ad illam patriarchæ scalam sermo Evangelii nos attollens secundum subjicit gradum. Etenim cum superiore Dominica die (64) per historiam Zacchæi viam pœnitentiæ nobis aperuisset, et per ea verba : « Festinans descende, » humilitatis consilium sensim insinuasset, hodie explanat hoc **93** clarius, B et quam bene feliciterque per illam res gerantur, quam male per superbiam cadant, quantum in una justitiæ lucrum, quantum in altera damni sit, ostendit illustrius. Quoniam vero publicani negotium (65) postremum omnium omnino malorum est, quippe cum in eo rapacitas, circumscriptio aliorum, habendique cupiditas, quam idololatriam vocat Apostolus **63**, contineatur; Pharisei vero gloriatio omnium optima videbatur, cum et legis exactissimam observationem, et ab omni sorde puritatem præ se ferret (Phariseus siquidem *purus* interpretatur (66): idcirco quod est postremum in vitiis, quodque in virtute summum in parabola Dominus componit. Solet quippe exemplum ab eo ductum, quod in quaque re maxime excellit, ad imitationem animos irritare. Sed melius factu est, si parabolam ab initio exorsi eam vestris auribus divini verbi cupidus explicemus.

« Dixit Jesus parabolam hanc **64** : Duo homines ascenderunt in templum, ut orarent, unus Phariseus, et alter Publicanus. » Quid sane parabola sit, et quamobrem Dominus in parabolis multa disseruerit, aliis a nobis discussum est locus. Nunc vero illud etiam animadvertere opus est, quod quoties in parabolis de Deo, et de singulari, divinaque natura sermonem instituit, tunc sane unum substituit hominem : ut, « Homo quidam fecit cœnam magnam; » et, « Simile est regnum cœlorum homini regi **65**; » quin etiam si quando solam improbitatem vituperandam vel virtutem laudandam sibi proponit, singulari utitur numero : ut de divite, cujus ager attulit fructum **66**; et de iudice iniquo **67**. Circa virtutem vero de negotiatore illo, qui datis omnibus bonis pretiosam redemit margaritam **68**; et de homine bono proferente de thesauro cordis

63 Ephes. v, 5. **64** Luc. xviii, 10 seqq. **65** Luc. **66** Luc. xviii, 7. **67** Matth. iii, 41.

Francisci Scorsi notæ.

(64) *Superiore Dominica die.* Vide supra not. 50.

(65) *Publicani negotium.* Vide not. 51.

(66) *Purus interpretatur.* Si ad vim originationis respicias, Phariseus ad verbum *divisus* exponitur a radice פָּרַשׁ, *dividere*, quia vero divisi, ideo dicti

φωνής· « Ἐν τῷ οἴκῳ σου δεῖ με μείναι. » Ἀληθῶς γάρ ἡ τοῦ μετανοοῦντος ψυχή, καὶ ἐπιστρέφοντος εἰς Θεόν, καὶ διὰ μετανοίας τὴν οἰκίαν σαροῦντος τῆς συνειδήσεως οἶκος γίνεται τοῦ Θεοῦ. Κεκαθαρμένοις γὰρ οὖσιν ἐνοικίησαι ἐν ἡμῖν, καὶ ἐμπεριπατήσαι ὁ ἀψευδὴς Θεὸς ἐπαγγέλλεται· ὃ πρέπει πᾶσα ἀνέσεις καὶ μεγαλοπρέπεια εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

OMILIA 16^a.

Περὶ τοῦ Τελῶνος καὶ Φαρισαίου.

Πάλιν ἡ εὐαγγελικὴ φωνὴ πρὸς τὴν πατρικὴν ἡμᾶς ἀνάγουσά κλίμακα, τὴν δευτέραν βαθμίδα προτίθησι· τῇ γὰρ παρελθούσῃ Κυριακῇ ὑπανόησαζα ἡμῖν τὴν τῆς μετανοίας ἔδδον διὰ τῆς τοῦ Ζακχαίου ἱστορίας, καὶ ἥρέμα ἐμφήνασα τὸ τῆς ταπεινοφροσύνης παρὰ γὰρ ἡμέραν ἀριθλοῦμενον τὸ ἐκ ταύτης κατόρθωμα, καὶ τὸ ἐκ τῆς κενοδοξίας ὀλλοσθημα, καὶ ὅσον τῆς μὲν τὸ δικαίωμα, τῆς δὲ τὸ ἐλάττωμα· ἐπειδὴ δὲ τὸ μὲν τελωνεῖν ἔσχατόν ἐστι κομιδὴ πάντων τῶν κακῶν, ἅτε περιεκτικὸν ἀρπαγῆς, καὶ πλεονεξίας, καὶ φιλαργυρίας τυγχάνον, ἦν ὁ Ἀπόστολος εἰδωλολατρεῖαν ἐκάλεσε, τὸ δὲ τῶν Φαρισαίων καύχημα πάντων ἐνομίζετο κρεῖττον, ὡς τοῦ νόμου τηροῦν τὴν ἀκριβείαν, καὶ παντὸς καθαρῶν μολύσματος (Φαρισαῖος γὰρ καθαρὸς ἐρμηνεύεται), διὰ τοῦτο τὸ ἔσχατον ἐν ἀδικίαις, καὶ τέλειον ἦθεν ἀρετῆς ὁ Σωτὴρ ἐν τῇ περὶ τὴν ἀρετὴν παρεντίθισιν. Οἶδε γὰρ ἐρεθίζειν πρὸς μίσησιν τὸ ἐκ τῶν κρεῖττόνων παράδειγμα. Ἀλλὰ βέλτιον ἄνωθεν λαβόντες τὴν παραβολὴν ταῖς φιλοθεοῦς ὁμῶν ἐπεξηγησάμεθα ἀκοαίς.

« Εἶπεν ὁ Κύριος τὴν παραβολὴν ταύτην· Ἄνθρωποι δύο ἀνέβησαν εἰς τὸ ἱερὸν προσεύξασθαι· ὁ εἰς Φαρισαῖος, καὶ ὁ ἕτερος Τελῶνης. » Τί μὲν οὖν ἐστὶ παραβολή, καὶ διατί ὁ Σωτὴρ ἐν παραβολαῖς τὸ πολλὰ διελέγετο, ἐν ἄλλοις ἥμῖν προεξήτασται. Νῦν δὲ καὶ τοῦτο ἐπισημήνασθαι γρη, ὡς ὅπου ἐν ταῖς παραβολαῖς ἐθέλη θεολογεῖν, καὶ περὶ τῆς ἐνιαίας καὶ θείας φύσεως διαλέγεσθαι, τότε δὴ ἕνα ὑποτίθεται ἄνθρωπον, ὡς τό· « Ἀνθρώπως τις ἐποίησε δεῖπνον μέγαν· » καί· « Ὁμοιωθὴ ἡ βασιλεῖα τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ. » Ἀλλὰ καὶ ὀπνηνίκα μόνην τὴν κακίαν διαβάλλειν ἐθέλη, ἢ τὴν ἀρετὴν ἐκταίνειν, χρῆται τῷ ἐνικῷ ἀριθμῷ, ὡς ἐπὶ τοῦ πλουσίου, οὗ ἡ χώρα εὐφόρησε, καὶ τοῦ τῆς ἀδικίας κριτοῦ. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀρετῆς, τοῦ ἐμπορίου ἐκείνου τοῦ ἀντι πάντων τὸν πολυτίμον μαργαρίτην κτησαμένου, καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ἐκβάλλοντος ἐκ τοῦ

67 Luc. xviii, 14; Matth. xxii, et c. xviii: **68** Luc. xii, 17.

θησαυροῦ τῆς καρδίας καινὰ καὶ παλαιά. Ὅσπηνίκα A
 δὲ σύγκρισιν ἀρετῆς, καὶ κακίας ἐθέλει ποιήσασθαι, δύο ἀνθρώπους ἐναντιογωνωμονοῦντας παρίστησιν, ὡς τὸν πλούσιον, καὶ τὸν Λάζαρον, καὶ δύο υἱούς, τοὺς ὑπὸ πατρὸς καλεουσθέντας εἰς τὸν ἀγρὸν ἀπελθεῖν, καὶ τὰς δύο τὰς ἐν τῷ μύλωνι, ὧν τῆς μιᾶς παραλαμβανομένης, ἡ ἕτέρα ἀφίεται. Ἄλλὰ καὶ οἱ δύο υἱοὶ, ὧν ὁ μὲν ἔμεινε σὺν τῷ Πατρὶ, ὁ δὲ συβώτης ἐγένετο), ἀρετῆς, καὶ κακίας ἦσαν ὑπόδειγμα. Κάνταῦθα γούν παράλληλα τιθεῖς, οἴησιν καὶ ταπεινωσιν, καὶ Φαρισαῖον καὶ τελώνην παρέλαβεν. « Ἄνθρωποι δύο ἀνέβησαν εἰς τὸ ἱερὸν προσεύξασθαι. » ἐκ τοῦ εἰπεῖν, Ἀνέβησαν, φαίνεται ὅτι μετεωρότερος ἦν τῆς πόλεως ὁ ναός. Στοὰν γὰρ κάτωθεν ἐκ τῶν κρηπίδων, καὶ ἀψίδες ἀμοιβαδὸν τὸν ναὸν ἐπερείδουσιν εἰς τὸ ὕψος αὐτὸν μετεώριζον. Ἐξωθεν δὲ λίθιναι βαθμίδες ἐκ τῶν χροαμαλωτέρων ἀχρι τῶν πυλῶν τοῦ ναοῦ διηγείροντο ὡς παντὶ βουλομένην εἰσελθεῖν ἐν τῷ ἱερῷ, εὐρίσκειν ἀνωφερῆ τὴν εἰσελεύσειν διὰ τοῦτο φησιν. « Ἄνθρωποι δύο ἀνέβησαν. » καλῆ μὲν οὖν καὶ ἡ καθ' ἱστορίαν σαφήνεια τοῦ τόπου τὴν θέσιν ἐφερημνεύουσα ἄλλὰ τῷ γε κυλομαθεῖ οὐκ ἀρκετὴ τῆς ἱστορίας ἡ μάθησις, ἀλλὰ βατεῦων εἰς θεωρίαν ὁ νοῦς τῷ τῆς ἀναγωγῆς φωτὶ ἐλλαμπρύνεται. Τί οὖν ἔστι τὸ νοοῦμενον ἐκ τοῦ, « Ἄνθρωποι δύο ἀνέβησαν εἰς τὸ ἱερὸν προσεύξασθαι; » Ἐδήλωσε τῆς προσευχῆς τὴν ἰσχὺν, ἀπὸ τοῦ φάναι, Ἀνέβησαν. Ἐπὶ καλῷ μὲν ἀμφοτέρων ἡ πρὸς τὸ ἱερὸν ἀνάβασις προσευχῆς γὰρ χάριν ἀναβεδέχκατον. Ἡ δὲ προσευχὴ γῆθεν ἀνάγει πρὸς αἰθέρα τὸν προσευχόμενον, καὶ τοῖς ἀγγέλοις ἐνοῖ τὸν ἀνθρώπον, ἐπιθυγάνειν τε παρασκευάζει τοῖς ἀστροῖς τὸν ἔνυλον. Εἴτα δι' αὐτῶν ὁ νοῦς φωτιζόμενος χειραγωγεῖται, ὡς ἐφικτὸν, πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ κατανόησιν. Εἰ τις ὑμῶν φιλοπόνως ἀνέγνω τὴν Ἀσκητι-

• Matth. iii, 32. 10 Luc. xvi, 19. 11 Matth. xxi, 28. 12 Matth. xxiv, 41. 13 Luc. xv, 1 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(67) *Positum templum.* De hoc vide Joannem C
 Baptistam Willalpandum Soc. Jesu de Apparatu urbis, et templi Hierosolymitani, ubi hæc ad anusim et graphicè describit [in catena ad Jeremiam].
 (68) *Cohærens historiae declaratio.* Non ita cohærebat sensus in exempli. P. sicuti cohærens suam historiae explicationem auctor dicit. Nam ex Evangelii verbis primo loco positus : *Duo homines ascenderunt*, usque ad ea iterum recitata, decerant ea omnia, quæ legis inserta, et addita a nobis beneficio eod. G. Quid autem scriptori indiligenti occasionem ejus fragmenti omitendi dederit facile est conjicere; nam post illa Evangelii verba ἀνθρωποι: δύο ἀνέβησαν, sequuntur καλῆ μὲν οὖν καὶ ἡ καθ' ἱστορίαν, etc., sed eum eadem repetantur infra, subjunxit scriptor eἰς τὸ ἱερὸν προσεύξασθαι intermedium ommissis.
 (69) *Asceticas scalas.* Difficile est indigmarè certum locum ubi expresse S. Joannes Climacus, quem hic testem producit auctor, de quo itidem hom. 14, n. 29, mentio fuit, sententiam hanc haberi, quæ referuntur. Nam gradu 38, ubi περὶ τῆς ἱερᾶς, καὶ μετὰ τῶν ἀρετῶν τῆς μακαρίας προσευχῆς, *De sancta, et virtutum genitrice oratione*, hæc habet : Ἀρχὴ μὲν προσευχῆς προσβολαὶ μονολογιστως διωκόμενα ἐκ προσομιῶν αὐτῶν, μεσότης τὸ ἐν τοῖς λεγομένοις, ἢ νοοῦμενοι; μόνοις εἶναι τὴν διάνοιαν, τὸ δὲ ταύτης τέλειον ἀρπαγὴ πρὸς Κύριον. Quibus

verbis de principio, medio, et fine orationis describit, uti ex hac luculenta Matthæi Raderi versione planum est : *Principium orationis est obstrepentis mentis distractiones statim ab initio, solo mentis nutu repellere : medium vero cum mens in iis tantum hæret, quæ meditanda et tractanda proposita; finis est raptus in Deum.* Atque in eandem sententiam, licet non iisdem verbis, interpretatur Climacum Dionysius Chartusianus; ubi agit de mediis angelis, in quibus versetur orans, ubi mediam dicit orationem, in his quidem supra relatis verbis non apparet; atque haud scio an usquam alibi apud Climacum id legatur. Possum suspicari Theophanem hoc Climaci loco τὸ νοοῦμενοι accipere pro νοεραῖς ὁδοῖσι, nimirum *mentibus caelestibus*, quæ solum in intelligentiam cadunt, et præterea pro λεγομένοις legisse μεσοῦμενοι in suo aliquo codice ms., ita ut Climacum in hunc sensum interpretetur : *Mentem nostram, cum ad medium processerit orationis, γλυτσοῦναι ἐν τοῖς μεσοῦμενοις ἢ νοοῦμενοις*, hoc est, versari cum iis quæ mediis sunt inter Deum et hominem, et solo intellectu videntur, nimirum angelis. Quod si cui hæc mea conjectatio, vel potius divinatio non placeat, aliam inibo conjectandi viam, ac dicam non unum hunc locum Theophanem spectasse, sed plura Climaci dicta, quin etiam facta; nam quoad dicta, sic loquitur Climacus gradu jam relato 38 : Τί γὰρ ὑψηλότερον ἀγαθὸν τοῦ τῷ Κυ-

non ignorat, intelligens profecto ab eo viro Spiritum Dei habente, quemadmodum accedens ad medium versatus sit in mediis : atque hoc pacto illuminatam dicit mentem divinæ similitudinis vehementi desiderio sitientem. Mediam enim dicit orationem. In mediis vero, angelis scilicet, versatum dicit; hi enim medium inter Deum et homines locum tenent. Quoniam igitur oratio tantam vim nacta est, ut ad angelos usque, atque etiam Deum ipsum, orantem attollat, merito dicit : « Ascenderunt in templum, » quanquam non bene usus est Pharisæus orationis ascensu, ut si quis per scalas ascendens, et incomposito pede prolapsus in barathrum præceps cadat. « Homines duo ascenderunt in templum, ut orarent. » Quid inter eucharystiam, et prosequitur orationem distet, dignum est quod quaeratur. Votum enim est promissio alicujus rei ex iis quæ religiose Deo consecrantur, **95** sicuti dixit Gregorius Nyssenus (70), Siren Ecclesiæ, ut illud : « Vota mea reddam tibi, quæ distinxerunt jania mea »; et, « Vovete, et reddite »; Est etiam

76 Psal. cxi, 26. 77 Psal. lxxv, 12.

αχὴν κλίμακα, οὐκ ἀγνωστὸν τὸ λεγόμενον, μαθῶν παρὰ τοῦ πνευματοφόρου ἀνδρὸς ἐκεῖνου, πῶς μετερχόμενος τὸ μέσον ἐν μέσοις γέγονε, καὶ οὕτω πεφωτισθεῖσιν λέγει τὸν ἐπιτεταμένους διψῶντα νοῦν τὸν θεοειδέστατον. Μέσην γὰρ λέγει τὴν προσευχὴν· ἐν μέσοις δὲ, τοῖς ἀγγέλοις δηλονότι, γενέσθαι φησὶν· οὕτως γὰρ μέσοι θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων εἰσιν. Ἐπει οὖν ἡ προσευχὴ ταύτην εἰληψε τὴν ἰσχὺν, ὡς μέγροι ἀγγέλων, καὶ αὐτοῦ δὴ τοῦ θεοῦ ἀνάγειν τὸν προσεχόμενον, εἰκότως φησὶν, ἀνέβησαν εἰς τὸ ἱερὸν· κἀν οὐ καλῶς τῆς προσευχῆς; ἀνόψω ὁ Φαρισαῖος ἐχρήσατο, ὡσπερ ὁ διὰ κλίμακα; ἀνιῶν, καὶ ἐλισθήσα; ἀτάκτῳ ποδὶ, καὶ εἰς χάος καταπεσῶν. « Ἀνθρωποι δύο ἀνέβησαν εἰς τὸ ἱερὸν προσεύξασθαι. » Ἄξιον ζητῆσαι τίς ἡ διαφορὰ εὐχῆς, καὶ προσευχῆς. Εὐχὴ μὲν οὖν ἔστιν, ὡς ἡ τῆς Ἐκκλησίας Σειρῆν ὁ Νυσσαῖος ἔφη Γρηγόριος, ἐπαγγελία τινὸς τῶν κατ' εὐσέβειαν ἀφιερουμένων Θεῷ, ὡς τῆς· « Τὰς εὐχάς μου ἀποδώσω σοι, ἅ; διέστειλε τὰ χεῖρά μου » καὶ τό· « Εὐξασθε, καὶ ἀπόδοτε. » Ἐνεστὶν ἀκούσαι καὶ φυγάδος προφήτου λέγοντος πρὸς Θεόν·

Francisci Scorsi notæ.

ρίῳ προσκολλᾶσθαι, καὶ ἐν τῇ πρὸς αὐτὸν ἐνώσει ἀδιαλείπτως προσκαρτερεῖν; Quid enim sublimius et præstantius bonum est, quam cum Deo conjungi, et in illius conjunctione perpetuo perseverare? Et paulo supra: Ὁ γὰρ φύλαξ ἡμῶν τότε ὑπάρχει ὁ συμπροσευχόμενος ἡμῖν. Noster angelus tum nobiscum præcatur; et ibidem: Ἀγγέλων ἔργον, Angelorum officium inter alia elogia orationem vocat. Præterea gradu 7: Μακάριος μὲν ὁ μοναχὸς ὁ τοῖς τῆς ψυχῆς ἡμαρτῆται; νοσταῖς δυνάμει; ἐνατενίζειν δυνάμενος. Felix quidem ille monachus, qui oculis animæ beatas cælium mentes intueri potest. Quod autem ad facta pertinet, de Climaco hæc testatur Daniel monachus et eamobio Rhaiteno, scriptor ejus Vita: Ὅπως δὲ ἐκεῖτε τοῖς ἀδελφῶν ὁ ἔνυλος συνθέων ἐστὶ λέξω μάλᾳ σαφῶς. Quomodo autem corpore oim septus ad mentes illas purissimas aspiravit, nunc quam potero clarissime dicam. Ex his igitur omnibus locis potuit Theophanes unam hoc loco concinnare sententiam, eamque Climaco ascribere: nimirum quod ex Climaci lectione et exemplo intelligitur, eum qui orat in angelis medijs versari; quandoquidem Climacus angelos, ac præcipue custodem nostrum, nobiscum simul orare dixit, et felicem illum monachum qui eos mentis oculis intueri possit; et de ipso scriptum est, cum constaret ex communi materia corporis, cum iis tamen habuisse commercium, qui omni materia careat. Confirmat hanc postremam meam conjecturam modus loquendi Theophanis; ait enim qui legerit Asceticos gradus, ut non ad unum, sed ad plures auditorem remittere videatur; tum quod de ipso etiam sancto viro loquatur, non solum de ejus dictis: Παρὰ τοῦ πνευματοφόρου ἀνδρὸς ἐκεῖνου πῶς μετερχόμενος τὸ μέσον ἐν μέσοις γέγονε. Quæ vide traducta in ipsa homilli, et perpende cum reliquis.

(70) Gregorius Nyssenus. Tradit hanc distinctionem Nysseni orat. 1, De orat. Dominica. Pauca huc transcribam nullis præcis, quæ legas apud auctorem ipsum: Ὅταν προσεύχησθε φησὶν. Οὐκ εἶπε Ὅταν εὐχῆσθε, ἀλλ' Ὅταν προσεύχησθε. Τίς δὲ τῶν ὀνομάτων τούτων κατὰ τὸ σημαίνον ἐστὶ διαφορὰ. Ὅτι εὐχὴ μὲν ἐστὶ ἐπαγγελία τινὸς τῶν κατ' εὐσέβειαν ἀφιερουμένων. Προσευχὴ δὲ εἰρησὶς ἀγαθῶν μετὰ ἱκατηρίας προσαγομένων τῷ Θεῷ. Cum oratis inquit, non dixit Ὅταν εὐχῆσθε, id est,

Cum vota facitis, sed Ὅταν προσεύχησθε, id est. Cum oratis; sed quanam est horum nominum quoad ad significationem attinet differentia? εὐχὴ, id est votum, quidem, promissio est alicujus rei quæ pietatis nomine dedicetur; προσευχὴ autem, id est oratio, est petitio bonorum quæ Deo cum supplicatione offertur. Infra itidem hoc ipsum explicat pluribus. Jam vero Gregorium Nyssen, elegantia commendat elogio hic Pater, cum eum Syrenem Ecclesiæ vocat, ob suavitatem scilicet eloquentiæ. Consonant Carmina Theodori Prodromi encomiastica in ipsum Nyssenum; ex quibus delibo pauca, quæ maxime ad rem; Solve, acere ingenium, natura alata, disertum, Os charitum, fragrans hortule, dives opum. Stillans lingua suavis ipso nectare Hymetto, Mens constans, species sculpia pudicitiae, etc.

In concilio Florentino sess. 7, laudatur hic Gregorius: Ἀδαλφὸς αὐτοῦ (hoc est Basilii Magni, cujus ante præcesserat mentio) οὐχ ἦτρον τῷ ἀξιώματι, ἢ τῇ σοφίᾳ. Frater hujus non minus dignitate, quæque sapientia. Suidas de eodem: Gregorius Nyssenus episcopus, Basilii Cæsariensis frater, vir et ipse insignis, omniq; doctrina exuberans, addictior tamen rhetorices studiis, tam celeberrimus, præclarusque in ea evasit, quam quisquam veterum. Græca Suidæ non retuli, quia non necessaria. Vide plura in fronte Operum ejus; elogia pauca hæc ideo excerpsi, et congesti huc, ut quam meritiū, quam verum sit elogium ab hoc Patre antiquiori Ecclesiæ Patri attributum, et quanta auctoritas sit illi, quam hic sequitur, intelligas. Laudat scilicet illum hic noster non solum ejus merito, sed etiam suo quodam propensione in eum studio; est enim illius doctrinæ maxime addictus, et familiaris, quod ex his nostris notis, in quibus loca conferimus, cognoscere licet. Postremum illud hic animadvertio in uno ms. deesse et Greg. Nyss. nomen, et ejus elogium: sed reperta in aliis, in hac nostra editione sunt reddita. Ar vero Sirenes quæ dictæ sint apud poetas queras. Qui autem hoc non dictum; illud fortasse non in vulgo notum hoc nomen in laude attributum apud Latinos etiam Valerio Catoni, de quo Suetonius, lib. De illustribus grammaticis, hoc refert distichon jactari solum:

Cato Grammaticus, Latina Syren,
Qui solus legi, et facit poeticus.

Ἔσα ἠὲξάμην ἀποδώσω σοι· » καὶ περὶ Ἰεφθάε θύσαντος τὴν παῖδα, φησὶν ἡ Γραφή, ὡς ἐτέλεσε τὴν εὐχὴν αὐτοῦ. Ἄλλὰ τί πρὸς ἀλλήλους ἀπειθόντες ὑμεῖς συνεσεβλάτε τὰς ὀφρῦς; Οἶμαι, τὴν ἱστορίαν ἐοικατε ἀγοσείν· ἀλλ' εἰ καὶ πάρεργος ἡ ἀφήγησις πρὸς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν, ὅμως ἐπιτεμῶν τῷ λόγῳ τὰ πλείονα ἐπιτροχάδην ταύτην ὑμῖν διηγῆσομαι.

Ἰεφθάε ἦν Γαλααδίτης ἀνήρ, ἀποτεχθεὶς μὲν ἐξ ἐταιρίδος μητρὸς, εὐσεβῆς δὲ καὶ πολλὸς τὴν ἰσχύν. Οὗτος κριτὴς κατέστη παντὸς τοῦ λαοῦ· κατετροπούτο δὲ τότε τὸν Ἰσραὴλ Ἀμμῶν ὁ ἀλλόφυλος· καὶ τὰ μὲν τῶν Ἑβραίων ἦν ἐν στενῷ κομιδῆ· ὁ δὲ ἀλλόφυλος ἤρετο τῇ νίκῃ, καὶ ὑπέροφρος ἦν. Ὁ γοῦν Ἰεφθάε στρατὸν συναγεῖρας ἄδρῶν καταστρατηγεῖ τὸν ἀντίπαλον· ἀλλὰ πρὸς τὴν παράταξιν ἐξῶν εὐχὴν ἠὲξατο τῷ Θεῷ, οὐ πάνυ τὸν λόγον περισσεψάμενος, ὡς, εἰ γένοιτο τῶν ἐχθρῶν ἐγκρατής, ἐν τῷ ὑπονοσῆσαι ἀπὸ τοῦ πολέμου τὸν πρότερον ἐξεληθόντα τῆς οἰκίας, καὶ συναντήσαντα δλοκαυτῶσαι τῷ πῆς νίκης αἰτίῳ Θεῷ. Ἡττάται οὖν ὁ Ἀμμῶν, κρατεῖ ὁ Ἰσραὴλ, καὶ τοὺς ἀλλοφύλους διδοεύσας ληΐζεται, καὶ ὁ στρατηγὸς ἐπάνεισι τῇ νίκῃ καὶ τοῖς λαφύροις, ὡς εἰκός, λαμπρυνόμενος. Καὶ ἡ πόλις εὐαγγελισθεῖσα τὸ τροπαιοὺ διεγείτο πᾶσα πρὸς ἀπαντὴν, μετὰ χορῶν, καὶ τυμπάνων τὸν στρατηγὸν ἐκθειάζουσα. Τὸ δ' ἐντεῦθεν ἔχει τι σκυθρωπὸν ἡ διήγησις. Θυγάτριον ἦν τῷ Ἰεφθάε μονογενὲς, καὶ μάλα καλὸν, ἥδη τοῦ γάμου τὴν ὥραν ἔχον. Ἐπ' αὐτῇ δὲ μόνῃ ὁ πατὴρ τὰς ἐλπίδας ἐσάλευε, διάδοχον τοῦ γένους, καὶ κληρονόμον ταύτην ἔξειν ἡγούμενος· τάχα που καὶ εἰς τὸ ἱερὸν προσφοιτῶν ἀπὸ τῆς παιδὸς ἀπῆρχετο τῶν εὐχῶν. Αὕτη τοῦ φύντος εὐαγγελισθεῖσα τὰ τροπαια, καὶ χαρᾶς ὑποκλησθεῖσα, ἐξανίσταται· μάλα γοργῶς, καὶ νυμφικῶς ἑαυτὴν κοσμησασα, ἔξεισι τοῦ θαλάμου, πάντων τοὺς ὀφθαλμοὺς τῷ κάλλει ἐπισπωμένη πρὸς ἑαυτήν. Ἐπιταχύνουσα οὖν τὴν πορείαν πρῶτῃ τῆ πατρὶ δυστυχῶς ἀπαντᾷ, καὶ περιβαλοῦσα τὸν ἀχνεῖα μετ' αἰδοῦς, καὶ πόθου θερμοῦ κατησπάξετο χαριστηρίους ἀπείεσα φωνάς. Πρὸς ταῦτα ὁ Ἰεφθάε ἀνψώμωξε, καὶ, Οἶμοι, θυγάτερ, εἶπεν, ὅτι σε καταθύσειν ἠὲξάμην Θεῷ. Εἰ δὲ, ἀκουσον εὐγενοῦς παρθένου φωνῆς· ἀλλ' ἐνταῦθα σκόπαι μοι εὐγενὲς φρόνημα παρθένου καλῆς. Μικρὸν ἐπισυγνάσασα τῷ παραλόγῳ τῆς ἀκοῆς ἀνέλαβεν ἑαυτὴν, καὶ πᾶσαν δειλίαν ἐξ ἑαυτῆς ἐκβάλλουσα, ὅλη τοῦ πατρικοῦ θελήματος γίνεται. Ἀγχρῦσα δὲ τὰ δίκρυα τῶν ὀφθαλμῶν ἐπιγενόμενα, οἷα δὲ τις εἰαρινὴ ἀψῶν ἀλιον μυρομένη ψῆθῃν, ἠρέμα πως ἐφασκε τῷ πατρί· Πάτερ, εἰ ἐν ἐμοὶ ἦνοιξας τὸ

¹⁶ Jonæ xii, 10. ¹⁷ Jud. xxi, 39.

Francisci Scorsi notæ.

(71) *Non satis verba considerans.* Temerarium igitur Jephthe votum fuisse his verbis insinuat hic Pater, et quidem vere, quod ostendit Suarius noster tom. II *De religione*, lib. ii, cap. 10, ubi de hoc subtilius quærit. Habetur id etiam ex sancto Hieronymo, lib. i *Contra Jovinianum*, parum ante medium, ubi ait reprehendi solitum Jephthe ab Hebræis

quod fugitivum Prophetam audiamus dicentem Deo : « Quæcunque vovi, reddam tibi », et de Jephthe sacrificante filiam sacræ Litteræ dicunt fecisse, sicut voverat ». Sed quid alter ad alterum ora obvertistis, et supercilia contraxistis? significatis, ut arbitror, historiam ignorare; sed quamvis ejus narratio non pertineat ad propositum argumentum, tamen compendium verbis faciens, cursim eam vobis exponam.

Jephthe vir Galaadites fuit : et quanquam ex matre meretrice natus, pietate tamen et fortitudine præstabat. Hic judex toti populo præerat. Porro per id tempus Ammon alienigena subegerat Israelæm : atque in magnas angustias deducta res Hebræorum erat. Alienigena vero ille victoria elatus insolenscebat. Jephthe igitur magnas copias coactas contra hostem ducit, ac progressus in aciem votum vovit Deo, non satis verba considerans (71), si hostium potiretur, quicumque primus egressus domo sibi e bello revertenti procederet obviam, eum victoriæ auctori Deo in holocaustum a se offerendum. Vincitur ergo Ammon, atque Israel strenue rem gerens, ac persequens prædas agit : et dux victoria et spoliis, ut par erat, conspicuus redit. Ac civitas de triumpho certior facta effusa est omnis in occursum, choris ac tympanis duceam ad cælum tollens. Cæterum reliqua narratio continet triste quiddam : filiolam Jephthe unicam, et specie insignem, ac nuptiis jam maturam habebat. In ipsa una spes suas agitabat pater, quam et genus propagaturam, et hæremitatem inituram cogitabat. Et fortassis ad templum cum ventitaret, vota auspicabatur a filia. Hæc de parentis tropæis lætum nuntium cum accepisset, gaudio delibuta ocissime prosilit, et sponsæ ritu exornata e thalamo egreditur omnium in se ob pulchritudinem oculos vertens. Igitur iter accelerans omnium prima parenti infelliciter occurrit; et cum reverentia flagrantique affectu collo ejus implicito, gratulationis verba emittens salvare jubebat. Ad hæc Jephthe ingemuit; et, Hei mihi, inquit, filia, quod Deo te vovi immolandam. Sed hei ! audi virginis ingenue vocem, et pulchræ generosos spiritus considera paululum. **96** Primo rem tam inopinatam audiens mœrore tacta est : post se ipsam collegit, et, omni a se excusso timore, totam se parentis voluntati permisit. Lacrymas vero ex oculis reprimens jam erumpentes; et qualis verno tempore lusciniæ (72) lugubri cantilena deplorans placide patrem est allocuta : Pater, si in meum caput os tuum Domino aperuisti, perfice quomodo votum nuncupasti tuum. Quo pacto af-

facti estis ad hanc narrationem, quotquot parentes estis, et amoris in filios vim experimento didicistis? Quomodo sustinet pater sua manu cædem facere unicæ filię, tam pulchriæ, tam modestæ, tam prudentis, tam amanti's patris? quomodo non obrutus est lacrymis, cum pulchritudinem filię cerneret, et unicæ vocem audiret? Alter Abraham (73) factus est Jephthe; et novus Isaac adolescentula, excepto quod ille vetitus est mactare Isaac; hic vero mactavit, et votum solvit. Ego vero admiror patris quidem pietatem; filię vero obedientiam. Ille quidem ob promissum Deo factum, non flexit viscera sua in filiam, sed obduravit. Hæc vero ob patris reverentiam mori præoptavit, quam aliquid absonum paternæ voluntati proferre. Tales educate filios. Quid vero admulret historia (74), et qua de causa Deus (75) non siverit Abraham filium suum perimere, Jephthe vero non prohibuerit, non hujus est temporis dicere. Sed quoniam jam explicuimus quid esset eûχη, rotuµ, addamus quid sit προσευχή, oratio.

Est autem oratio bonarum rerum postulatio cum supplicatione, oblata Deo. Est vero votum oratione prius (76), cum illud promissio sit, ut diximus, hæc petitio: « Duo homines ascenderunt in templum, ut orarent: unus Phariseus, et alter publicanus. » In ascensu præposuit Pharisei nomen, sed in descensu mutavit ordinem. « Descendit » enim, inquit, « hic justificatus ab illo. » Etenim in ascendendo

στόμα σου πρὸς Κύριον, πλήρωσον ὃν τρόπον ἔνοιξας τὴν σὴν εὐχὴν. Τί πεπόνθατε πρὸς τὴν διήγησιν, ὅσοι πατέρες ἐστέ, καὶ τὴν πρὸς τοὺς παῖδας στοργὴν ἐκ τῆς πείρας αὐτῆς ἐδιδάχθητε; Πῶς δέχεται πατήρ μονογενοῦς θυγατρὸς αὐτόχειρα σφαγῆν, οὕτω μὲν καλῆς, οὕτω δὲ σώφρονος, οὕτω δὲ νοουεχοῦς τε καὶ φιλοπάτορος; Πῶς οὐκ ἀπεπνίγει τοῖς δάκρυσι τὸ κάλλος τῆς κόρης ὁρῶν, καὶ τῆς φωνῆς ἐπαίων τῆς μονογενοῦς; Ἄλλο; Ἀβραάμ γέγονεν Ἰερθάς, νέος δὲ Ἰσαὰκ ἡ νεάνις, πλὴν ὅτι ὁ μὲν ἐκωλύθη καταθῆσαι τὸν Ἰσαὰκ, ὁ δὲ καὶ ἔθυσσε, καὶ ἐπλήρωσε τὴν εὐχὴν. Ἐγὼ γοῦν ἀγαμαι τοῦ μὲν τὴν εὐσέθειαν, τῆς δὲ τὴν εὐπίθειαν. Ὁ μὲν γάρ τὴν πρὸς Θεὸν ὑπόσχεσιν, οὐ κατεκλάσθη τὰ σπλάγχνα, ἀλλ' ἔμεινεν ἀτειρής. Ἡ δὲ διὰ τὴν πρὸς τὸν φῶντα αἰδῶ εἶλετο μάλλον ἀποθαναῖν, ἢ φθέγασθαι τι τοῦ πατρικοῦ ἀπόδον θελήματος. Τοιοῦτους παῖδας ἐκτρέφετα. Τί μὲν οὖν ἡ ἱστορία εἰκόμει, καὶ διὰ τί ὁ Θεὸς τὸν μὲν Ἀβραάμ τεκνοκτονῆσαι οὐκ εἴασε, τὸν Ἰερθάς δὲ οὐκ ἐκώλυσε, οὐ τοῦ παρόντος λέγειν καιροῦ. Ἄλλ' εἰπόντες τί ἐστὶν εὐχή, προσθῶμεν καὶ τί ἐστὶ προσευχή.

Ἔστιν οὖν προσευχή αἰτήσις ἀγαθῶν μετὰ ἰκετηρία; προσαγομένη Θεῷ. Ἔστι δὲ εὐχή πρώτη τῆς προσευχῆς, ἡ μὲν ὑπόσχεσις οὕσα, ὡς ἔφημεν, ἡ δὲ αἰτήσις. « Ἄνθρωποι δύο ἀνέβησαν εἰς τὸ ἱερὸν προσεύξασθαι, ὁ εἷς Φαρισαῖος, καὶ ὁ ἕτερος, τελώνης. » Ἐν τῇ ἀναβάσει προέταξε τοῦ Φαρισαίου τὸ ὄνομα, ἀλλ' ἐν τῇ καταβάσει τὴν τάξιν παρήλλαξε. « Κατέβη » γάρ, φησί, « οὗτος δεδικαιωμένος, ἡ γὰρ ἐκεῖνος. »

Francisci Sc rsi notæ.

(73) *Alter Abraham.* Qui alter Abraham Jephthe nunc dicitur, cum hujus votum temerarium etiam ex ipsius Theophanis dicto, quod supra expendimus not. 71; Abrahami vero prudens ac pium sacrificium, utpote a Deo præceptum, qui, cum Dominus vitæ et mortis hominum sit, potuit ab Abrahamo judicari, illud revera et recte esse a Deo imperatum, atque adeo recte etiam perlici? Nec vero temerarium modo fuit Jephthe votum, et proprio spiritu conceptum, sed etiam executio ejus impia saltem in se spectata, quia et contra legem naturalem erat, et scriptam de non interficiendo innocente Exod. xx. Et pater non est dominus vitæ filię, ut eam vovere et sacrificare possit. Itaque vera et communis scholasticorum theologorum sententia est, Jephthe in eo voto perficiendo peccasse; qui neque ex ignorantia, neque ex instinctu Spiritus sancti excusari potuerit. Quod bene probat Suarius loco supra dicto ex D. Thoma quest. 88, a. 2, ad 2 arg. Non desunt tamen multa veterum Patrum dicta, quibus excusant intentionem Jephthe, eumque a peccato liberant; præsertim vero D. Hieronymus, epist. 34, quæ est consolatio ad Juliam: tantum abest ut dicat, Jephthe in eo peccasse, ut cum hac ipsa de causa ab Apostolo inter sanctos recenseri velit: *Jephthe*, inquit, *obtulit virginem filiam, et idcirco in enumeratione sanctorum ab Apostolo ponitur.* Sanctus Augustinus ubique se valde dubium ostendit, et ut rem utrinque probabilem et dubiam relinquere videtur, teste eodem Suario *De relig.* loco dicto, apud quem alios Patres huic sententiæ affines vide. Cum quibus si quis velit annumerare Theophanem nostrum, non vetabo; cum ea res, prius illis temporibus, ut visum est, non tam certa et explorata fuerit. Sed ne sibi ipsi, qui temera-

rium hoc votum dixit, et veritati jam receptæ contrarius videatur, melius illum in bonum sensum interpretarer. Cum enim dicit Jephthem gessisse se ut alterum Abrahamum, quod spectat ad exteriorem illum actum intelligas, in quo non flexit viscera in filiam suam; itemque cum admirari se patris pietatem dicit nihil de illa determinare. Et sane negari non potest, id quod etiam fatetur Suarius, quin magna virtutis signa in eo actu ostenderit Jephthe; maxime vero fidelitatem et religionem in Deum; quamvis enim errarit cogitans se obligatum, tamen posita ea dispositione egregium in Deum ostendit affectum, fortem ac liberalem, cum amore unicæ filię non potuerit ab observatione voti retardari. Quod igitur ad hæc virtutum indicia, quæ in illo opere materiali, ut scholæ loquuntur, considerari possunt, potuit Jephthe cum Abrahamo a Theophane comparari.

(74) *Quid vero adumbret historia.* Lege Chrysostomum tom. I, serm. singulari de hac historia, uti eam moraliter de unoquoque homine, et allegorice de Christo interpretatur.

(75) *Qua de causa Deus.* Multi ex SS. Patribus hanc quæstionem ineunt, ut habet Suarius loco jam dicto, cur Deus impediverit Abrahamum ne filium immolaret, non item Jephthem; respondent quia Abrahamus Spiritu Dei, Jephthes proprio spiritu et errore movebatur. Idem dixisset Theophanes, si rem definire sui negotii esse censuisset.

(76) *Oratione prius.* Id explicat Nyssenus hac ratione loco relato supra, not. 70: «Ὁ; τοῦ κατὰ τὴν εὐχὴν ἤδη προκατορθωθῆναι προσήκοντος; πρὶν διὰ τῆς προσευχῆς τῷ Θεῷ προσεγγίσα: Quasi id quod ad votum pertinet, officium jam ante præstitum esse conveniat, priusquam per orationem Deum adeamus.

Ἀνιδόντων γὰρ αὐτῶν, ὁ μὲν τελώνης πεφορτισμένος ἦν κακῶν, ἐπιφερόμενος φορτυτόν· ὁ δὲ Φαρισαῖος ἔμπλῶς ἦν τῆς τῶν ἐντολῶν φυλακῆς· ἀμφοτέρωθεν δὲ ἀπεφορτίσαντο ἐν τῷ ἱερῷ· καὶ ὁ δοκῶν ὑπερβαίνειν ἐν ἀρετῇ, ὥφθη λοίσθιος. Ἐθρεῖ δὲ ἐνταῦθα ταπεινώσεως μὲν τὸ ἀνώτατον ὕψωμα, τῆς ἐπάρεσως δὲ τὴν βαθεῖαν καταβολήν. Καὶ μοι δοκεῖ ὁ μέγας Δαβὶδ ἐν ψαλμικοῖς ὕμνοις τοὺς ὑπερόφρουδας, καὶ ὑψαύχενας παρεικάζειν τοῖς κύμασιν, ἐν οἷς φησιν·

« Ἀναβαίνουσιν ἕως τῶν οὐρανῶν, καὶ καταβαίνουσιν ἕως τῆς ἀβύσσου. » Ποῦ γὰρ εὐραὶ τις ἕως τῶν οὐρανῶν ἀναβαίνοντα κύματα, εἰ κατὰ τὴν πρόχειρον ἔνοιαν λάβοιμεν τὸ ῥητόν; Ἀλλὰ τοὺς ἐξ οἰήσεως ἀξίους τῶν οὐρανῶν ἑαυτοὺς κρίνοντας, καὶ δίκην κυμάτων ἐπαιρομένους ὁ λόγος ἠνείκατο.

« Ὁ Φαρισαῖος σταθεὶς πρὸς ἑαυτὸν ταῦτα προσήχετο. » Ὁ μὲν οὖν ἀλαζῶν Φαρισαῖος καὶ ὑπερήφανος, ἅτε παιδιγωγῆσας ἑαυτὸν δῆθεν ταῖς νομικαῖς ἐντολαῖς, ἵετο πῶστον τῶν τοῦ ναοῦ ἀδύτων, τὰς τῆς οἰήσεως ἐκπέμπων φωνὰς, οὐ πρὸς Θεόν, ἀλλὰ πρὸς ἑαυτὸν προσευχόμενος. Τοῦτο γὰρ ἔδειξεν εἰπὼν ὁ Σωτὴρ, ὅτι· « Πρὸς ἑαυτὸν ταῦτα προσήχετο. » Οὐ γὰρ ἦν θείμης τὴν ἀκάθαρτον προσευχὴν εἰς Θεὸν ἀνελεῖν· ὅτι δὲ ἀκάθαρτος, ἔδειξεν ἡ Γραφή λέγουσα· « Ἀκάθαρτος παρὰ Κυρίῳ πᾶς ὑψιλοκάριος. » Ἰδόμεν δὲ καὶ αὐτὰ τοῦ κόμπου τὰ ῥήματα.

« Ὁ Θεός, εὐχαριστῶ σοι, ὅτι οὐκ εἰμι ὡσπερ οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, ἀρπαγες, ἀδικοὶ, μοιχοί, καὶ ὡς ὄστος ὁ τελώνης. » Μέν, ὦ ταλαίπωρε, ἀτρέμας σοὶς ἐν δεινότητι, φασὶ τὶς τῶν ἐξωθεν πρὸς αὐτόν· οὐ σαφῶς γὰρ ὄρξῃ ἀπερ βλέπειν ἔοικεις. Πῶς γὰρ οὐκ εἶ ὡσπερ οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων; Οὐκ ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐπιλάσθης χόρος κατὰ τὴν κοινὴν τῶν ἀνθρώπων γέννησιν; Οὐχ ὁ αὐτὸς τῆς συλλήψεως ῥύπος τῷ βίῳ σε τούτῳ παρήγαγε; Πῶ· οὖν φης, « Ὅτι οὐκ εἰμι ὡσπερ οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων; » Ἄλλ' εἴποι τις ἵσως ἔπαυρων· Καὶ μὴν οὐδὲ ψευδηγορῶν ἔλεγεν, ὅτι νηστεύει δις τοῦ Σαββάτου, καὶ ἀποδεκακατεῖ πάντα ὅσα κτᾶται. Τὶ οὖν ἡμέρατνε χάριν ὁμολογῶν τῷ Θεῷ, ὅτι περ ἦν νομοφυλακῶν; Ὅρῳ-

⁷⁸ Psal. cvi, 26. ⁷⁹ Prov. xvi, 5.

FRANCISCI CORSI NOTÆ.

(77) *Qui elato supercilio.* Græce τοὺς ὑπερόφρουδας. Supercilium Latine, et ὄφρῶν Græce pro fastu et superbia poni, quamvis paulo eruditioribus scitum sit, placet hic tamen ad ornandam hanc spartam, quam nacti sumus, hanc symbolam ferre. Plinius, *Supercilia, inquit, homini, et pariter, et alterne mobilia: et in his pars animi; hæc maxime indicant fastum; superbia alicubi conceptaculum; sed hic sedem habet in corde, nascitur, huc subit, hic pendet; nihil altius simul abruptiusque invenit in corpore, ubi solitaria esset.* Hactenus ille, et præclare. Inde proverbio dicimus, *attolli supercilium, arrogantem significantes; adduci supercilium, fastidium indicantes.* Inde et philosophicum supercilium fastum philosophicum appellamus. Juvénalis satyr. vi:

Si cum magnis virtutibus offers Grande supercilium.

Cicero pro Sextio etiam dicacius: *Tanta erat gravitas in oculo, ut illo supercilio tanquam Atlanteæ cælum respublica nitenti videretur.* Vide plura apud Dionysium Lambinum in versiculum illum Horatii ep. 2, lib. 1:

De me supercilio nubem.

Ubi multa ad hunc adagii modum, et alia huic consentanea colligit.

(78) *Mane, o infelix.* Versiculus iambicus poetæ veteris, cuius sic emendes scripturam, ut constant syllabæ, Μέν, ὦ ταλαίπωρ', ἀτρέμα σοι ἐν δεινότητι. Edidi tamen ut scriptum illum reperi in viroque cod., sat habens hic advertisse mendam quod sensum nihil mutat.

vantissimus legis esset? Videmus vero etiam arum- A nosum illum Job in disputatione cum regibus (79) habita, multa gloriantem non vituperari; hic vero damnatur. Cujus rei hæc ratio est, quod sanctus quidem et justus Job cum recte multa gessisset, quæque Deo accepta, et ipsi gloriæ fuerant, nunquam visus est ea gloriose prædicare, sed prærogativas suas occultas habuit. Cum vero, qui videbantur amici, inimicorum in modum illi exprobrabant, et sine ulla misericordia calumniabantur⁸⁰, arundinem quassatam confringentes, et senimortuum sermonibus **98** suis dilacerantes, ex illo criminationes strenuissime refellere cecepit, et importunum eorum impetum reprehendit, ita ut, si quæ in gloriando suberat culpa, ejus obnoxii magis essent, qui immerito illi obtrecebant. Phariseus **B** vero, nemine lacessente, agebat insolenter, omnibus se ipsum præponens, neque, quid esset quoad naturam, agnoscebat. Si enim hominem se natum esse reputasset, omnino naturæ miseriam intellexisset; quod fieri non possit, ut homo purus a sordibus sit, etiamsi unius diei sit ejus vita, ut sacra Eloquia docent (80)⁸¹. Quis enim tam excelsus, tam alta mente atque consilio a natura præditus, ut vel in cogitatione, vel in actione, ab omni culpæ labe sit liber? Quod vero magis in barathrum hominem deturbavit, illud fuit, quod signate dixit: « Vel omnes quos terra sustinet homines alis superbix

Publicanus vero longe stans, neque oculos volebat in cælum tollere. » Observa publicani humilitatem: procul stetit non ausus ad sacra templi penetralia accedere. Verebatur enim impuris pedibus templi sanctissimum calcare pavementum, neque eo se dignum existimabat. Verebatur etiam ad cælum oculos tollere, quippe qui degentem in cælo Deum exasperarat: didicerat nimirum a Job⁸², quod Deus demissum oculis salvabit, ideoque eos declinabat in terram, uti et ex habitu ipso corporis, et ex loco, et ex petitione humilitas ejus ostenderetur. Insinuat etiam quiddam aliud, quod dictum est: « A longe stans; » longe scilicet a pernicioza Pharisei superbia stabat, contrariam atque ille viam ingressus. Ille enim se ipsum instar bullæ verbis inflabat; hic autem percussus a conscientia se comprimebat, et ob peccatum contritus, speique baculo innixus

⁸⁰ Matth. xii, 20. ⁸¹ Job iv, 4, juxta LXX. ⁸² Job xxii, 20.

Francisci Scorsi notæ.

(79) In disputatione cum regibus. Hic locus plenior verbis est in cod. Gall., quæ in mea editione restitui, quanquam iis detractis nihil officii videtur sententiæ, prout eam exhibet C. P. hoc modo: 'Ορῶμεν δὲ καὶ πολὺτλαν ἐκείνον Ἰώβ ἐν τῇ πρὸς τοὺς βασιλεῖς διαλέξει, ὅτι πολλὰ καυχησάμενος οὐ κατακρίνεται, οὗτος δὲ ὑπευθύνεται. Ἐπειδὴ ὁ μὲν ἅγιος Ἰώβ, etc. Cæterum reges appellat amicos Jobi ex editione LXX interpretum, qui singulis nominibus eorum titulum τὸ βασιλεὺς apponit. Et Pineda noster eum locum interpretans reges fuisse pro certo ponit in lib. Tobix cap. 11: *Diserte reges appellantur; Nam sicut beato Jobo insultabant reges, ita isti parentes et cognati ejus irridebant.*

(81) Ut sacra Eloquia docent. Hoc testimonium

μεν δὲ καὶ τὸν πολὺτλαν ἐκείνον Ἰώβ ἐν τῇ πρὸς τοὺς βασιλεῖς διαλέξει, ὅτι πολλὰ καυχησάμενος οὐ κατακρίνεται, οὗτος δὲ ὑπευθύνεται. Ἐπειδὴ ὁ μὲν ἅγιος καὶ δίκαιος Ἰώβ, τὰ εὐκλεῆ καὶ θεῶν ἀνδάνοντα κατορθῶν, οὐδέποτε φαίνεται καυχησάμενος, ἀλλ' ἔκρυπτε τὰ εὖκτα πλεονεκτήματα· ἔπειδὴ δὲ οἱ δοκοῦντες φίλοι ὠνείδιζον ἔχθροπροπεῖως, καὶ κατηγοροῦν ἀσυμπαθῶς κάλαμον συντετριμμένον καταεργύνοντες, καὶ ἡμιθνήτα τοῖς λόγοις αἰκίζοντες, τότε λοιπὸν ἀποδύεται τὰ ἐγκλήματα μάλα γενναίως, καὶ τὴν ἀκαιρον αὐτῶν ἐλέγχει καταφορὰν, ὥστε, εἴ τις αἰτία τῆς καυχήσεως, ἔνοχοι μᾶλλον οἱ μὴ δεύντως κατηγορήσαντες. Ὁ Φαρισαῖος δὲ, μηδενὸς ἐρεθίζοντος, ἀπηυθαδιάζετο, πάντων ἑαυτὸν προτιθεὶς, οὐδ' ἐπιγινώσκων, τί κατὰ φύσιν ἐτύγχανεν ὢν. Εἰ γὰρ ἐγινώκει, ὅτι ἄνθρωπος ἦν, πάντως ἀν ἦδει καὶ τὴν τῆς φύσεως ἀθλιότητα, ὡς ἀδύνατον ἄνθρωπον ἀπὸ βύπου καθαρεύειν, κἂν μία ἡμέρα ἦ ἡ ζωὴ αὐτοῦ, ὡς διδάσκει τὰ Λόγια. Τίς γὰρ οὕτως ὑψηλός καὶ μεγαλοφυής τῷ φρονήματι, ὡς κατὰ τε διάνοιαν καὶ πράξιν ἐξω γενέσθαι παντάπασι τοῦ κατὰ κἀκίαν μολύσματος; Ὁ δὲ μᾶλλον αὐτὸν ἐδαράθρωσε τοῦτ' ἦν, τὸ καὶ τὸν τελῶνην εἰπεῖν δεικτικῶς· « Ἦ καὶ ὡς οὗτος ὁ τελῶνης. » Πάσης γὰρ τῆς οἰκουμένης ὑπερκουφίσας ἑαυτὸν τῷ πτερῶ τῆς οὐχίσεως, καὶ τὸν τελῶνην προσετίθεισιν.

etiam ut hic publicanus; » cum enim se supra extulisset, adjungit etiam publicanum.

« Ὁ δὲ τελῶνης μακρόθεν ἑστώς, οὐκ ἤθελεν οὐδὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὸν οὐρανὸν ἐπάραι. » Ὅρα τὴν τοῦ τελῶνου ταπεινώσειν· μικράν που ἔσται, μὴ θαρβήσῃ; προσεγγίσει πρὸς τὰ θεῖα ἀνάκτορα· κατωβρώδει γὰρ κεχαρμημένοις πατήσῃσιν ποτὶ τὸ τοῦ ναοῦ ἁγιάστατον δάπεδον, ἄξιον οὐκ ἐκρίνειν ἑαυτὸν· ἠλαβεῖτο δὲ καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀπιδεῖν, ὡς τὸν ἐν οὐρανοῖς παραπικράνας Θεὸν· ἔπειδὴ ἐμεμαθήκει ἐκ τοῦ Ἰώβ, ὅτι Κύριος συγκεχυφώτας ὀφθαλμοὺς σώσει· διὰ τοῦτο πρὸς γῆν νενευκῶς ἦν, ὡς ἐμφαίνεσθαι τὸ ταπεινὸν αὐτοῦ, καὶ ἐκ τοῦ σχήματος, καὶ τοῦ τόπου, καὶ τῆς αἰτήσεως. Ὑποδηλοῖ δὲ τι καὶ ἄλλο τὸ « μακρόθεν ἑστώς. » πόρρω γὰρ ἔσται τῆς ἐπιδαβοῦς τοῦ Φαρισαίου οὐχίσεως, τὴν ἐναντία ἐκείνου βαθίσας ὁδόν. Ὁ μὲν ἐξώγχοι ἑαυτὸν τοῖς λόγοις δίκην πομφόλυγος, ὁ δὲ συνεστέλλετο ὑπὸ τοῦ συνειδῶτος πληττόμενος· καὶ συντριβείς ὑπὸ τῆς

ex cap. xiv, v. 4, libri Job desumptum juxta versionem LXX interpr. qui versiculum quartum cum initio versiculi quinti, ubi de brevitate vitæ hominis agitur, conjungentes integram hujusmodi sententiam consecerunt: *Quis enim mundus erit a sorde? At nemo, etsi unius diei sit vita ejus super terram: Tis γὰρ καθαρὸς ἔσται ἀπὸ βύπου; Ἄλλ' οὐδεὶς ἐάν καὶ μία ἡμέρα ὁ βίος αὐτοῦ ἐπὶ γῆν. Hanc sententiam Patres multi receperunt et usurpant: Clemens Alex. lib. 11 Strom. et lib. 14; Ambrosius, in Lucam; Augustinus, in Psal. 1; Leo pontifex, serm. De Nativitat.; Bernardus, serm. 20, in Cant., quos omnes lege apud Pinedam nostrum in eruditus Comment. cap. dicto.*

ἀμαρτίας τῆ ῥάβδῳ τῆς ἐλπίδος ἐπερειδόμενος προσ-
εὔχετο μετ' ἐπαινουμένης ἀναίδεας, πατριχὴ τις
εἶπε φωνή. Ἔσθη οὖν τηλόθι δακρυχέων, καὶ στή-
θεα χερσὶ πατάσσων, ὡς ἡ θεολογικὴ μουσά φησι.
Διὰ τί δὲ μὴ τὴν κεφαλὴν ἐτυπτεν, ἢ τὰ γόνατα, ἢ
ἄλλο μέρος τοῦ σώματος, ἀλλὰ τὸ στήθος ἐπάτασ-
σεν;

« Ἐτυπτε γὰρ, φησὶν, εἰς τὸ στήθος αὐτοῦ λέγων
Ὁ Θεός, ἰλάσθητί μοι τῷ ἀμαρτωλῷ. » Ἐπειδὴ ἐκ
τῆς καρδίας οἱ λογισμοί, οἱ πρὸς πλεονεξίαν αὐτὸν
διεγείροντες, καὶ ταῖς χερσὶ πρὸς τὰ πονηρὰ λήμματα
χρώμενος. Ἡ δὲ τοπικὴ τῆς καρδίας θέσις ἐν τῷ
στίθει ἐστίν, εἰκότως τύπτει τὸ πονηρὸν ἐργαστή-
ριον αὐταῖς ταῖς χερσίν, αἷς πρὸς πλεονεξίαν ἐχρή-
σατο.

« Ὁ Θεός, ἰλάσθητί μοι τῷ ἀμαρτωλῷ. » Οὐ
δικαιωθῆναι ζητεῖ, ἤδει γὰρ ἑαυτὸν ἀνάξιον τοῦτο
λαβεῖν, ἀλλ' ὅτι πλεον αὐτῷ γενέσθαι παρακαλεῖ τὸν
Θεόν· καὶ τὸ ἐντεῦθεν τὸ πρᾶγμα ἀνέστραπτο. Ὁ
μὲν γὰρ Φαρισαῖος οἷα δένδρον κομῶν τῷ καρπῷ,
τῆς τῶν ἐντολῶν φυλακῆς, ἐξαιφίνας ὡς ὑπὲρ βραχδίου
πνεύματος, τῷ τῆς κενοδοξίας ἀνέμῳ ἐκταραχθεὶς
ῥάβδῳ γυμνός, ὡς τερέβινθος ἀποθεβληκυῖα τὰ
φύλλα, τὸ τοῦ Ἡσαίου εἰπεῖν. Ὁ δὲ πεφορτισμένος
τῆς φιλαργυρίας τὸν μόλιθον, ἐνὶ λόγῳ βουνεχεῖ
καὶ σχήματι ταπεινῷ τὸ βᾶρος τῶν κακῶν ἀποτίθε-
ται. Ἰλιγγῶ λογισόμενος, πῶς ὁ δεῖλαιος Φαρισαῖος
φέρει τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, καθάπερ ὀκνάδα μυρῖων
πλήθους ἀγωγίμων, εἰς τὸν λιμένα αὐτοῦ ἱεροῦ
πεφθακώς, καὶ τῶν τοῦ νοῦς πηδαλίων ἡμεληκώς,
ἀθλίως ὤφθη ναυαυγῆκώς διὰ τί; « Ὅτι πᾶς ὁ
ὑψῶν ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται, καὶ ὁ ταπεινῶν ἑαυ-
τὸν ὑψωθήσεται. » Δοκεῖ μὲν ἐνταῦθα ὑπογραφὴν
τινα ποιεῖσθαι ὁ Κύριος τῆς οἰήσεως καὶ τῆς τα-
πεινώσεως· καὶ τάχα τις ἐκ τούτων ὀρμώμενος
ἕνοδον ἐπὶ τὰ κάτω τὴν κενοδοξίαν ὀρίσασατο. Τοῦτο
γὰρ καὶ ἱστορία παλαιὰ συμβολικῶς ὑπηρέξατο.
Ἀβειρῶν γὰρ καὶ Δαθάν ὑπὲρ τοὺς ἄλλους πάντας
ἑαυτοὺς ἄραντες ἀλαζονικῶς, καὶ τῆς ἱεροσύνης
σφᾶς ἀξίους κρινάντες ἰταμῶς, τῆς γῆς διασχούσης
κατέδυσαν ἐν τῷ χάσματι, καὶ ὑψωθέντες τῆ διανοίᾳ
ἐταπεινώθησαν. Πρὸς ταῦτα σκοποῦντες, ἀγαπητοί,
μετριάσειν ἐκπαιδευθῶμεν, καὶ μὴ ἀλόγως ἐπαίρε-
σθαι· μὴ δ' εἴπερ ἡμῖν τι τῶν δεξιῶν κεκατῶρθω-
ται, διὰ τοῦτο ὑπερφέρειν τῶν ἄλλων νομίζωμεν. Δ
Ἀλλὰ κατορθοῦντες ψάλλειν διδασκῶμεν μετὰ τοῦ
Δαβὶδ· « Μὴ ἡμῖν, Κύριε, μὴ ἡμῖν, ἀλλ' ἐν σοὶ ὁδὸς
ἡμῖν ἐγκραυᾶσθαι. » Παρὰ σου γὰρ « ὁ ἔπαινος
ἡμῶν ἐν ἐκκλησίᾳ μεγάλῃ, » τοῦ μέλλοντος δηλαδὴ
αἰῶνος. Ἀληθῶς γὰρ « Καρδίαν συντετριμμένην καὶ
τεταπειωμένην ὁ Θεός οὐκ ἐξουδενώσει, » ἀλλ' « Ἐν
τῇ ταπεινώσει ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ Κύριος. » Ἄσπερον δὲ
κίχαινο προσεῖρησθαι καὶ χαρίεν, ὡς οἱ γεωργοὶ
τοὺς μὲν κάτω νενευκότας τῶν ἀσταχυῶν καὶ
βρίθοντας πολὺν τὸν καρπὸν φέρειν τεκμαίρονται·
τοὺς δὲ ὀρθίους καὶ ἀνεμῶδεις, ἀλαζόνας καὶ
κενοὺς ὀνομάζουσι. Καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ μὲν

A laudabili cum audacia, ut quidam ex Patribus loqui-
tur, precabatur. Stetit igitur longe collacrymans, et
tundens pectora palmis, ut ait theologica musa.
Quare autem neque caput, neque genua, neque
aliam corporis partem, sed pectus pulsabat?

« Percutiebatur, inquit, pectus suum afficens: Deus,
propitius esto mihi peccatori. » Nimirum ex corde
cogitationes ad avaritiam ipsum excitantes erupe-
rant; et manibus 99 ad alienam rem injuste acci-
piendam abusus fuerat. Locus enim, in quo situm
est cor, pectus est. Merito igitur improbitatis
officinam manibus iisdem verberat, quæ ad avari-
tiam fuerant famulatæ.

B « Deus, propitius esto mihi peccatori. » Non petit,
ut justificetur; videbat enim se indignum, qui hoc
impetraret; sed Deum propitium sibi esse precatur.
Atque exinde in contrarium versæ sunt rerum
vices. Etenim Pharisæus quasi arbor superbiens
fructu, observantiæ præceptorum repente inanis
gloriæ vento, ut a spiritu violento concussus, nudus
apparuit, et quasi terebinthus, abjectis foliis, ut
illud Isaïæ usurpem⁸². Hic autem avaritiæ quasi
plumbo prægravatus, uno verbo sapienter prolato,
habituque demisso, onus deposuit peccatorum.
Attonitus hæreo, cum recogito, quo pacto infelix
Pharisæus animam suam quasi navim onerariam
sexcentis refertam mercibus vehens, et portu etiam
ipse templi capto, mentis neglecto gubernaculo,
miserabiliter naufragium facere visus est. Quam-
obrem? « Quia omnis qui se exultat humiliabitur; et
qui se humiliat, exaltabitur. » Hic mihi videtur
descriptionem quamdam facere Dominus superbiæ
et humilitatis. Et fortasse quispiam his verbis im-
pulsus inanem gloriam, reversionem ad inferiora
esse definierit. Hoc enim etiam vetus historia sym-
bolice involvit. Abiron enim et Dathan arroganter
se supra alios efferentes, et sacerdotio dignos se per
impudentiam arbitrantes, dehiscente terra in hiatus
subierunt, et qui sua cogitatione elati fuerant,
depressi sunt. Huc animum advertentes, charissimi,
doceamur modeste nos gerere, neque supra modum
extollere. Neque si quid recte gestum a nobis est,
D idcirco præferendos nos aliis existimemus. Sed cum
aliquid bene et ex virtute actum a nobis erit, as-
suescamus canere cum David: « Non nobis, Domine,
non nobis, sed nomini tuo da gloriam⁸³; » apud
te enim, « Laus nostra in ecclesia magna⁸⁴, » futuri
scilicet sæculi. Vere enim « Cor contritum et
humiliatum non despiciet Deus⁸⁵; sed « In humi-
liate Dominus memor fuit nostri⁸⁶. » Jucundum
porro erit, et illud dictis adjungere, quod agricolæ
quas spicas præ onere viderint vergentes in terram,
uberem fructum allaturas esse conjiciunt; quas
vero rectas stare ac 100 ventis obnoxias, super-
bas et inanes vocant. Sic et hominum quicunque

⁸² Isa. vi, 5. ⁸³ Psal. cxiii, 1. ⁸⁴ Psal. xxi, 26. ⁸⁵ Psal. l, 19. ⁸⁶ Psal. cxxv, 27.

elati et erecta cervice sunt, omnis virtutis et prudentiæ sunt expertes. Qui vero sunt humili spiritu multos gignunt prudentiæ fructus. Et alias profecto passiones bestiis etiam convenire, et a ratione aliena esse comperimus; quarum causa jumentis insipientibus comparata est humana natura, et similis facta est illis. Sive enim rapiat quis, ut leo se gerit; sive irascatur, ut taurus; sive mulierum amore insaniat, ut equus; sive injuriarum sit memor, ut camelus; sive in voluptatum fimo volutetur, ut scarabeus. At superbiæ vitium diabolo nos similes reddit; ille enim ob elationem dejectus est. Ita si superbia ex angelis dæmones facit, consequens est, ut humilitas nos possit ex dæmonibus vertere in angelos. Et illa quidem dæmonum propria; hæc vero re vera Christum imitatur vestigiis ejus insistentis qui « humiliavit semetipsum usque ad mortem »⁸⁸. » Quicumque igitur hæc puro mentis oculo considerarit, et humilitatis affectu se gubernarit, facile cæterarum virtutum deinceps consequentium acquisiverit habitum, et quasi publicanus in humilitatis templum ascendens justificatus descendat, ei qui Pharisæico more magna de se jactarit, dicens vetus illud: Huc ascende inferius; nunc enim superius descendisti. Etenim, « Super humilem et quietum respicit Deus »⁸⁹, » cui debetur omnis gloria in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XVII.

De filio prodigo.

Evangelica philosophia ab inferioribus et singularibus ad universa et perfectiora nos jam a principio cæpit evehere. Cum enim ante Zacchæi pœnitentiam et publicani propesuisset humilitatem, nunc humani generis miseriam universe describit, quæ inde a mundi primordio subit; juvenili quodam impetu a divino præcepto refugit, et ad pecudam vitam sua sponte transivit, et quo deinde modo Dei ac Patris clementia longe præveniens per Filii Verbiq̄ue Incarnationem eam amplexa sit, et in priorem **101** restituerit nobilitatem: ipsam igitur divinam parabolam aure et mente audiamus attenta »⁹⁰.

« Dixit Jesus parabolam hanc: Homo quidam habuit duos filios. » Sane sapientissimus ac divinus Chrysostomus (81), quæ ad hanc parabolam pertinent accurate tractans (82), per duos hosce filios justos intelligi vult et injustos: illos quidem in divinis præceptis firmiter persistentes; hos autem ad turpem et ingloriam vitam sponte trans-

⁸⁸ Philipp. 11, 8. ⁸⁹ Isa. LXVI, 1. ⁹⁰ Luc. xv, 11.

Francisci Scorsi notæ.

(81) Sane sapientissimus ac divinus Chrysostomus. Hoc loco duo cold. in uno verbo variant. P. enim: « Ο μὲν πάνσοφος καὶ θεῖος Χρυσόστομος. G.: « Ο μὲν πάνσοφος καὶ μέγας Χρυσόστ. A1 Val.: « Ο μὲν οὖν χρυσός; τὴν γλώτταν καὶ τὴν ψυχὴν Ἰωάννης ὁ πάνσοφος. »

(82) Accurate tractans. Dis-erit de hac parabola Chrysostomus, hom. De duobus filiis, in qua hæc

ὑπερήφανοι καὶ ὑψαύχενες, ἄμοιροι πάσης ἀρετῆς καὶ φρονήσεως· οἱ δὲ ταπεινὸν ἔχοντες φρόνημα πολλὸν τὸν καρπὸν τῆς φρονήσεως ἐπιφέρονται. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα τῶν παθῶν εὐρὴι τις ἔντα κτηνοπρεπῆ τε καὶ ἄλογα· δι' ὧν ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις παρα-συνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὁμοιώθη αὐτοῖς. Ἡ γὰρ ἀρπάζει τις ὡσεὶ λέων, ἢ θυμοῦται ὡς ταῦρος, ἢ θηλυμανεῖ ὡσπερ ἵππος, ἢ μνησικακεῖ ὡς ἡ κάμηλος, ἢ τῇ κόπρῃ τῶν ἡδονῶν καλινδεῖται ὡς κύνθαρος. Τὸ δὲ τῆς ὑπερηφανίας πάθος τῷ διαβόλῳ ὁμοίωται. Ἐκεῖνος γὰρ δι' ἐπάρεσως καταβέβηται. Ὅσπερ εἰ ἐξ ἀγγέλων δαίμονας ἡ ὑπερηφανία ἐποίησεν, ἀκολούθως ἡ ταπεινώσις καὶ ἐκ δαιμόνων δύναται ἀγγέλους ποιεῖν. Καὶ εἰ ἐκεῖναι δαιμονιώδης, αὐτῆς ὡς ἀληθῶς χριστομίμητος· κατ' ἔχνος ἐφομαρτοῦσα τοῦ μέχρι θανάτου ταπεινώσαντος ἑαυτὸν. Ὅ ταῦτα τοίνυν σκοπῶν κεκαθαμένῳ τῷ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῷ, καὶ τῇ ταπεινοφροσύνῃ καλῶς παιδαγωγήσας ἑαυτὸν, καὶ τῷ καταλόγῳ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν ῥῶον ἐν ἔξει γενήσεται· καὶ ὡς ὁ τελώνης εἰς τὸ τῆς ταπεινώσεως ἀνελθὼν ἱερὸν κατέβη δεδικαιωμένος, τῷ φαρισαϊκῶς μεγαλαυχουντι τὸ παλαιὸν λέγων ῥητόν· Δεῦρ' ἀνάβηθι κάτω, νῦν γὰρ ἄνω κατέβης. « Ἐπὶ τὸν πραῦν γὰρ καὶ ἡσυχον ἐπιβλέπει Θεός· » ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

OMILIA 12'.

Περὶ τοῦ ἀσώτου υἱοῦ.

« Ἐφθασεν ἡ εὐαγγελικὴ φιλοσοφία ἀπὸ τῶν κάτω καὶ μερικῶν ἀνάγουσα ἡμᾶς εἰς τὰ καθόλου καὶ τελειώτερα· ὑποθεῖσα γὰρ πρότερον τὴν τοῦ Ζαχαρίου μετάνοιαν, καὶ τὴν τοῦ τελώνου ταπεινώσιν, νῦν καθόλου τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὑπογράφει τὴν ἀθλιότητα, ἣν ἀρχῆθεν ὑπέστη, νεωτερικαῖς ὁρμαῖς τῆς τοῦ Θεοῦ ἐντολῆς δραπετεύσασα, καὶ πρὸς τὸν χοιρῶδη βίον αὐτομολήσασα, ὅπως τε ἡ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς φθάσασα γαληνότης μακρόθεν διὰ τῆς τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου σαρκώσεως ἐνηκαλίσατο τὴν τῆν, καὶ πρὸς τὴν πρώτην εὐγένειαν ἐπανήγαγεν. Αὐτῆς οὖν τῆς θεολέκτου παραβολῆς ἀκοῆ καὶ διαβολῆς νηφούση ἀκούσωμεν.

« Εἶπεν ὁ Κύριος τὴν παραβολὴν ταύτην· Ἄνθρωπος τις εἶχε δύο υἱούς. » Ὁ μὲν πάνσοφος καὶ θεῖος Χρυσόστομος τὰ τῆς παρουσίας παραβολῆς ἐπεξεργασάμενος, τοὺς δύο τούτους υἱούς τοὺς δικαίους εἶναι λέγει καὶ τοὺς ἁμαρτωλοῦς· τοὺς μὲν ἀρὰρῶτως μέναντας ἐν ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Θεοῦ, τοὺς δὲ πρὸς τὸν αἰσχροὺν καὶ ἀκλεῆ βίον

habet: Sunt qui dicant de duobus filiis istis, sententiam angelos esse, juniorem vero hominem ponunt, qui in longinquam peregrinationem abierit, quando in terram de cælis et paradiso excidit; et apian consequentia respicientes, ad causam, vel statum Adæ. Sed hic sensus pius quidem videtur; necesse tamen si verus sit. Cætera vide, si libuerit, apud ipsum.

αὐτομολήσαντας. Ἡμεῖς δὲ καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς ἐξήγησιν, ὡς εἰκόσ, σεβάζομεθα, καὶ Πατράσιν ἄλλοις στοχάζειν οὐκ ἀπαναινόμεθα. Ἡ γὰρ πολύτροπος τοῦ Θεοῦ σοφία ἠδύδότησε ποικιλοτρόπως νοεῖσθαι τῆς Γραφῆς τὰ μυστήρια. Φαμέν οὖν, ὡς διὰ τοῦ παρόντος νέου πάσης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν ἐκ Θεοῦ ἀπόπτωσιν ἐδειξε, καὶ τὴν αὐτῆς ἀνάκλησιν τῷ παρὶθολικῷ ταύτην κρύψας παραπετάσματι. Ὁ δὲ καὶ ἐν ταῖς πρὸ ταύτης παραβολαῖς ὁ Σωτὴρ ἐσηγημάτισε, ποτὲ μὲν δραχμὴν εἰπὼν τῇ κόπρῳ συγχωσθεῖσαν τῶν ἡδονῶν, ἥ; ἀποταρωθείσης ἡ ταύτης εὐρεσις γέγονε· ποτὲ δὲ πρόβατον ἱερᾶς ἑκατοντάδος ἀποφοιτήσαν, καὶ γεγονὸς ὀρειάλωτον, καὶ ζητηθὲν ὑπὸ τοῦ καλοῦ ποιμένου, καὶ εὐρεθὲν. Ἄλλοτε ὑπογράφει τὸν ἀνθρώπου τῆς ἄνω Ἱερουσαλήμ ἀποφοιτήσαντα, καὶ λωποδύτας περιπεσόντα, καὶ τὴν στολὴν ἀφαίρειντα, καὶ τραυματίαν γενόμενον, καὶ ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν οὐδ' ὄτι οὖν ὠφεληθέντα (οὐ γὰρ αἷμα ταύρων καὶ τράγων σώζειν ἡδύνατο), ἀλλ' ὑπὸ μόνου θεραπευθέντα Χριστοῦ· καὶ διὰ τῆς νῦν βῆθεις παραβολῆς τὰ αὐτὰ ὑποτίθησιν· « Ἀνθρώπος τις εἶχε δύο υἱούς. » Ἀνθρώπος ὁ Θεὸς κατὰ τὸν ἀποδοθέντα ἡμῖν σκοπὸν ἐν ἐτέρᾳ παραβολῇ· δύο δὲ κατὰ χάριν υἱοὶ τοῦ Θεοῦ πᾶσα ἡ λογικὴ κτίσις, τῶν νοητῶν καὶ αἰσθητῶν· ἡ μὲν προγενετέρα κατὰ τὴν γένεσιν· ἁρῶτων γὰρ ἐννοεῖ τὰς ἀγγελικὰς τάξεις, παραγαγῶν ταύτας διὰ ἐννοήματος· ἡ δὲ τῶν ἀνθρώπων ὕστερον παραχθεῖσα μετὰ τὴν τῶν αἰσθητῶν δια-

A fugientes. Nos vero et hanc Patris illius explicationem, ut par est, reveremur, et in aliorum Patrum (83) ire sententiam non recusamus. Placitum quippe divinæ sapientie plurimorum secundæ sensuum fuit, ut sacrarum Litterarum mysteria variis etiam modis intelligi possent. Dicimus igitur per adolescentem, quo de hic agitur, universam hominum a Deo dilapsam significari naturam; ejusque rursus revocationem hoc parabole aulæo velari. Quod etiam in superioribus parabolis Salvator adumbravit, quandoque sane drachmam eam vocans volupratum fimo obvolutam, quo expurgato illa inventa est⁸¹; quandoque vero ovem a sacro centenario recedentem et errabundam in montibus, et a bono pastore perquisitam et repertam⁸². B Alio in loco hominem describit a superna Jerusalem recedentem, et incidentem in latrones, et denudatum vestimentis et vulneratum, et a lege ac prophetis ne paululum quidem adjutum (nec enim sanguis tauro- rum et hircorum salvare valebant⁸³), sed a solo Christo curatum⁸⁴. Eadem igitur hac proposita parabola, subjicit: « Homo quidam habuit duos filios. » Per hominem Deus accipitur juxta redditum a nobis in alia parabola intellectum. Duo vero Dei per gratiam filii complectuntur omnem creaturam rationalem, tum eos scilicet qui intelligentia solum, tum eos qui sensu etiam præditi sunt. Et altera quidem est natu major. Prius enim angelicos ordines (84) intelligit, per intellectum eas producens,

⁸¹ Luc. xv, 8. ⁸² ibid. 4. ⁸³ Hebr. xi, 14. ⁸⁴ Luc. x, 30 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(83) *Aliorum Patrum.* Patres hi fortasse fuerint, C quos ipse Chrysostomus, suppresso nomine, refert supra, not. 2. Et Titus Bostrensis Chrysostomi sequitur: Χρη δὲ καὶ τοῦτο γινώσκω, ὅτι δοκεῖ τισιν διὰ τῆς τῶν υἱῶν δυάδος, τοὺς τε ἄγγελους καὶ τοὺς σμαίνεσθαι, καὶ ἡμᾶς ὄντας ἐπὶ τῆς γῆς. *Scindum vero est videri quibusdam per duos filios significari sanctos angelos, et nos in terris versantes.* Unde colligitur eam sententiam, quam ex hoc Patre de novo producimus, antiquissimam esse. Alii itidem nostri Evangeliorum expositores, ut Maldonatus et Barradas, eandem explicationem nonnullorum esse dicunt, quos tamen non nominant. Citatur liber inter Opera S. Hieronymi, in quo hæc parabola de angelis et hominibus exponitur. Alium nominatum hujus explicationis auctorem præter hunc Theophanem, quem in lucem nove damus, non legimus.

(84) *Prius enim angelicos ordines.* Primum hic moneo variare lectiones codd. quod attinet ad verba. Gall. sic exhibet scriptum: Πρῶτων γὰρ ἐννοεῖ τὰς ἀγγελικὰς τάξεις καὶ οὐρανίους, ἡ δὲ τῶν ἀνθρώπων, etc. At vero P. cum V. consentiunt ita: Πρῶτον γὰρ ἐννοεῖ τὰς ἀγγελικὰς τάξεις, παραγαγῶν αὐτὰς διὰ ἐννοήματος. Quæ lectio, et quia plenior, et quia duorum codicum consensu firmata, et potissimum quia eadem fere continet verba quæ Greg. Nazianz. mox referenda, quæque eadem refert Damasc., lib. ii *De fide orthodoxa*, cap. 3, magis mihi jure sequenda fuit. Quod ad rem attinet, sententia fuit communis veterum Patrum Græcorum, quos etiam secutus est Hieronymus. ut habet D. Thomas, p. i, quæst. 61, art. 3, ad primum, et aliorum etiam Latinorum, quos vide relatos a Sua-

rio, lib. i *De angelis*, cap. 3, angelos ante mundum fuisse creatos. Familiam ducit Gregorius Nazianz. qui eam profert oral. *De Nativit. et de Resur.*, ubi eadem repetit. Verba ex Damasc., qui eum sequitur, referam, unaque opera ipsum producunt Damascenum. Hic igitur, lib. ii *De fide orthodoxa*, cap. 3: Τινὲς μὲν οὖν φασιν, ὅτι πρὸ πάσης κτίσεως (angeli), ὡς ὁ Θεολόγος λέγει Γρηγόριος· πρῶτον μὲν ἐννοεῖ τὰς ἀγγελικὰς δυάδας καὶ οὐρανίους, καὶ τὸ ἐννοήμα ἔργον ἦν. Hoc est: *Aliqui vero dicunt ante omnes res creatas angelos fuisse, ut ait Gregorius Theologus; primum angelos et celestes spiritus cogitavit, et illa cogitatio opus erat.* Alia loca vide apud Suarez, lib. dicto; sed hæc sententia a theologis scholasticis non est recepta; qui omnes communi consensu censent angelos ante mundum corporeum non fuisse productos, sed simul cum ipso; contrariam vero illam sententiam nemo ut errorum damnat. Id quod expresse S. Thomas quæst. supra memorata, art. 3 in corpore, ubi eam erroneam non putandam dicit præcipue propter auctoritatem Gregorii Nazianz. *Cujus tanta est, inquit, in doctrina Christiana auctoritas, ut nullus unquam ejus dictis calumniam inferre præsumperit, sicut Athanasii documentis, ut Hieronymus dicit.* Hæc sunt D. Thomæ, ex quibus vides quanti faciat sanctus doctor auctoritatem Gregorii in theologia, ejusque discipulus Hieronymus. Ex Latinis doctoribus præter Hieronymum S. Ambrosius id etiam censuit, quod notavit Sixtus Senensis, *Biblioth.* lib. v, in adnot. ad Ps. primum. Hæc ideo adnotavi, si quis Theophani nostro non solum verba, sed etiam sensum Gregorii Nazianz. et Damasc. velit tribuere, cum eum asseciam Nazianz. sciat esse. Cæterum ex hoc loco id

posteriori vero humana natura creata est, postquam A sensilibus rebus ornatus est mundus. Propter cognationem igitur, quam cum intellectivo spiritu habet anima, frater hominis angelus (85); quia vero ante nostram angelica, et corporis experta natura condita est, junior frater homo 102 appellatur. Sed quæ mihi ratio opponatur animadverto. Dixerit enim fortasse quispiam parabolæ finem spectans, ubi senior frater indignatus dicitur, quod tam blande adolescentior esset exceptus, dixerit, Inquam, hoc nostræ allegoriæ quodammodo adversari; si enim « Gaudium est in cælo super uno peccatore pœnitentiam agente », qui succenseat sancta illa supernarum virtutum multitudo, quæ ab omni invidentiâ vacua est? Considerandum igitur est, non totum parabolæ contextum allegoriæ congruere (86). Neque vero si qua historiæ pars morali intellectu vacat, idcirco totum esse rejiciendum. Non enim ideo hoc dicit, quod passionem invidiæ naturæ illi in quam perturbatio non cadit, velit affingere, sed ut paternam erga nos (87) Dei indulgentiam, et gratiæ magnitudinem homini impertitam ostendat. Nam multo etiam minus congruet, si de justis senior frater intelligatur, non modo quod non invident peccatoribus justis salutem, sed etiam quod alia quæ sequuntur, ab intelligentiâ illa omnino dissidere videantur. Quid enim distribuit illis Salvator, cum et creatæ res omnes, et facultas, arbitriumque ad fugiendum malum, et eligendum bonum æqualiter, et communiter justis, injustisque sint data? Quod autem a seniore dictum est: « Nunquam, mandatum tuum

¹⁰ Luc. xv, 10.

Francisci Scorsi notæ.

nemo cogit Theophanem dicere, solum enim ante hominem angelum creatum esse asserit; atque adeo congruenter hunc majorem fratrem, illum minorem in allegoria parabolæ appellari, quod sane verum est.

(85) *Frater hominis angelus.* Idem dicit Gregorius Nyss. lib. *De vita Moysi*, ex quo fortasse mutuatus est Noster. Agit autem ibi Nyssenus de Aarone fratre auxilium ferente Mosi, per quem anagogice, in quo totus ille liber est, angelum bonum, custodiemque interpretatur: *Tunc ei, inquit, manifestius fratris adminicula undique apparent secum adversus hostes armati; frater enim quodammodo hominis animo angelus est, rationali quippe et intellectuali natura secum adnectuntur; qui tunc maxime nobis assistere videtur, cum Pharaoni appropinquamus. Et paulo infra idem habet.*

(86) *Allegoriæ congruere.* Multa in parabolis dicta sunt, quæ non pertinent ad mysterium, vel moralem sensum, sed ut παράρρητα et ornamenta quædam ad complementum narrationis parabolice inseruntur. Id advertit non uno in loco optimus enarrator Evangeliorum Joannes Maldonatus; Barradas itidem ex societ. nostra Evang. interpres. De hac enim ipsa parabola in qua sumus, sic ait: *Est parabola intellectu facilis; illud vero observandum habere parerga quædam, quæ rei significatæ ad amussim convenire nemo non videt. Reperiuntur enim parabolis aliqua, quæ non ut significata conveniunt; sed ut narratio integra sit adhibentur.* Idem fuit judicium veterum Patrum. Titus Bostrensis opera Theodori P. Itiani soc. Je-u in lucem editus Græce et Lat.,

κόσμησιν. Διὰ μὲν οὖν τὴν πρὸς τὸ νοερὸν τῆς ψυχῆς συγγένειαν ἀδελφῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀγγελος, διὰ δὲ τὸ προκατασκευάσθαι τῆς φύσεως ἡμῶν τὴν ἀγγελικὴν καὶ ἀσώματον φύσιν, νεώτερος ἀδελφός· ὠνομάσθη δὲ ἄνθρωπος. Ἄλλ' ὅλθα τὸν ἀντιτείνοντα λόγον. Ἐρεῖ γάρ τις ἴσως, πρὸς τὸ τῆς παραβολῆς ἐνατενίσας ἀποτελεῦσιον, ἐν οἷς φησὶν ἀγθεσθῆναι τὸν πρεσβύτερον ἀδελφόν, διὰ τὴν περὶ τὸν νέον φιλοφροσύνην, ὡς τοῦτο δοκεῖ πως ἐναντιοῦσθαι τῇ θεωρίᾳ. Εἰ γὰρ « Καρὰ γίνεται ἐν οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῶ μετανοοῦντι, » πῶς ὀργίζεται ἡ τῶν ἀνω δυνάμεων ἀγάπη πληθὺς ἢ φθόνου παντὸς ἀνεπίμηκτος; Σκοπεῖν τοίνυν προσήκει, ὡς οὐ πᾶσα ἡ τῆς παραβολῆς ἐκθεσις τῇ θεωρίᾳ συνήρμοσται· οὐδ' ἐκπερ τι τοῦ διηγῆματος ἐξω τῆς τροπικῆς διανοίας εὐρίσκουσι, δι' ἐκεῖνο καὶ τὸν ἀθετεῖσθαι. Οὐ γὰρ πάθος βασκανίας προσάψαι βουλόμενος τῇ ἀπαθεί τῶν ἀγγέλων φύσει ταῦτά φησιν, ἀλλὰ τὴν περὶ ἡμᾶς κηδεμονίαν τοῦ Θεοῦ δεικνύμενος, καὶ τὸ τῆς χάριτος μέγεθος, ἧς μετέσχεν ὁ ἄνθρωπος. Ἐπεὶ κατὰ πολὺ μᾶλλον οὐχ ἀρμόση ἐπὶ τῶν δικαίων ὁ πρεσβύτερος ἀδελφός ἐκλαμβάνεσθαι, οὐ μόνον, ὅτι οὐ βασκαίνουσι τῆς τῶν ἁμαρτωλῶν σωτηρίας οἱ δίκαιοι, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπόμενα πάντῃ δοκεῖ πρὸς ἐκεῖνον τὴν σκοπὸν ἀνακόλουθα. Τί γὰρ καὶ διεῖλεν αὐτοῖς ὁ Σωτὴρ, ἐπίσης; καὶ κοινή δοθείσης δικαιοσύνης καὶ ἁμαρτωλοῖς πάσης τῆς κτίσεως, δυνάμει τε καὶ χρίσεως τῆς αὐτῆς. πρὸς τε τὴν φυγὴν τοῦ χείρονος καὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ βελτίονος; τὸ γὰρ πρὸς τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ ῥηθέν· « Οὐδέποτε σου ἐντολὴν παρήλθον, » τίς ἐν εἰπεῖν ἀπερυθρίσθη, καὶ Ἄβραάμ εἶη, καὶ Μωσῆς, καὶ Σαμουὴλ, καὶ

tom. II *Biblioth. SS. Patrum* editione novissima: λέγει δὲ περὶ τῶν παραβολῶν ὁ ἅγιος Κύριλλος, ὅπερ καὶ ὁ Χρυσόστομος φησιν, ὅτι πλαγίως; καὶ ἀσυμφώνως ἡμῖν αὐτὰ πραγματικῶν ὀνησιφόρων δῆλων εἰσάγουσιν, ὅταν αὐτῶν ἐν βραχεῖ καὶ συνεσταλμένως τὸν νοῦν καταθρήσκουσι· οὐ γὰρ πάντα, φησὶ, τῆς παραβολῆς τὰ μέλη τοῦ πραγματικῶς καὶ χρίσεως καὶ ἐξητασμένως. *De parabolis Cyrillus idem sentit et scribit quod Chrysost., nempe dum breviter succincteque explicantur, utilium rerum notitiam afferre, et si hoc ipsum oblique, et dissentaneæ; ut autem singulæ parabolæ partes subtiliter et exquisitè discutiantur, id minime opus est.* Hoc igitur illud est, quod respondet Theophanes iis qui obijciunt non posse invidentiâ fratris natu majoris angelis sanctis, quos ipse per illum intelligit convenire: neque vero ideo, quod una pars, quæ quasi ἐμβλημα ornatus gratia interjecta est, susceptæ allegoriæ non congruat, ideo totam esse rejiciendam. Quod idem excusat Gregorius Nyss. lib. *De vita Moysi*, anagogico sensu ab ipso in universa Mosæ historia excogitato: *Nemo autem historiæ veritatem per omnia nos cogat ad propositum accomodare; nec si quid non consentaneum huic tropologiæ in historia veniat, idcirco universam hanc intelligendæ Scripturæ viam aspernetur, atque contemnat, etc.*

(87) *Ut paternam erga nos.* Quæ tanta videlicet fuerit, ut etiam in invidiam sanctos angelos compelleret, si invidiæ capaces essent. Vide porro ejusdem auctoris expositionem sub homilicæ finem.

Ἡλιὸς, καὶ Πέτρος τῶν μαθητῶν ἢ κρηπὶς; Τίς αὖτως ὑψηλὸς καὶ μεγαλοφυής τῷ φρονήματι, ὡς κατὰ τὴν ἀλτθῆσιν καὶ διάνοιαν ἐξω γενέσθαι τοῦ κατὰ κακίαν μολύσματος; Τίς καυχῆσεται, κατὰ τὴν παροιμίαν, ἀγίαν ἔχειν καρδίαν; Τίς καθαρὸς ἀπὸ βύπτου, ὡς μαρτύρεται Ἰώδ; Οὐκ ἴσασι λέγειν οἱ δίκαιοι. « Οὐδέ ποτὲ σοῦ ἐντολήν παρέβην. » Ἄλλ' ἔμην Ἀθροάμ. « Ἐγὼ δὲ εἰμι γῆ καὶ σποδός. » Ὁ δὲ Δαβὶδ. « Αἱ ἀνομίαι μου ὑπερῆραν τὴν κεφαλὴν μου. » Ἰσαίας. « Ὡ τάλας ἐγὼ, ὅτι ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχω. » Οἱ περὶ τῶν Ἀζαριαν ἁγιοὶ παῖδες. « Οὐδὲ συνετηρήσαμεν, οὐδὲ ἐποίησαμεν καθὼς ἐνεταίω ἡμῖν. » Ἰωάννης δὲ ὁ παρθένος καὶ θεολόγος, ὁ τοσοῦτος τὴν καθαρότητα καὶ τὴν λοιπὴν ἀρετὴν, διαβήθη οὕτω βοᾷ. « Ἄν εἴπωμεν, ὅτι ἀμαρτίαν οὐκ ἔχομεν, ἑαυτοὺς ἀπατώμεν, καὶ ἀληθεῖα ἐν ἡμῖν οὐκ ἔστιν. » Ὅτι δὲ καὶ δι' ἑαυτοῦ ταῦτα λέγει, καὶ οὐ ταπεινοφρονῶν μόνον, ἀλλ' ἀληθεύων, ἐδειξεν ἢ ἐν Καρθαγένῃ ἀγία σύνοδος, ἀναθέματι ὑποθαλοῦσα τοὺς μὴ οὕτως ἐκλαμδανομένους τὰς τῶν ἁγίων φωνάς, ἀλλ' ὀλομένους ἐκ μόνης ταπεινοφροσύνης ταῦτα λαλεῖν. Ἄλλ' ἢ φωνὴ αὕτη,

præterivit; » quis audeat dicere, etiam si Abraham, etiam si Samuel, vel Elias, vel Petrus discipulorum princeps? Quis tam excelsa (88) magna-que mente, atque consilio natus est, cujus et sensus, et cogitatio ab omni macula culpæ sit libera? Quis, juxta proverbium **, gloriarī poterit, mundum se cor habere? quis mundus a sorde, ut testatur Job **? Non sic loqui justī sciunt (89): « Nunquam mandatum tuum præterivi; » sed Abraham quidem: « Ego pulvis et cinis sum **; » David vero: « Iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum **; » Isaias etiam: « Infelix ego, quia pollutus labiis sum †; » et sancti cum Azaria (90) pueri †: « Nec observavimus, nec fecimus juxta ac præcepisti nobis. » Joannes vero et virgo, et theologus, qui et puritate, et cæteris virtutibus tantum præstat, ita manifeste clamat: « Si dixerimus, quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est †. » Quod vero de se ipso **103** etiam hoc dicat, neque solum ex animi demissione, sed etiam ex veritate sancta synodus Carthaginiensis (91) ostendit, anathemati subjiciens eos qui

** Prov. x. 9. † Job 14. 4; xxv. 4. † Gen. xviii, 27. † Psal. xxxvii, 5. † Isa. vi, 5. † Dan. iii, 30. † Joan. 1, 8.

Francisci Scorsi notæ.

(88) *Quis tam excelsa.* Hæc eadem verba auctoris legis hom. proxima de publicano, et quidem in eadem rem, tamen in cod. 5, reperi hoc loco aliis verbis eundem sensum afferri: Τίς γάρ οὕτως ἰσχυρὸς καὶ ἀνένδοτος, ὥστε κατὰ τὴν ἀλτθῆσιν καὶ διάνοιαν φυλαχθῆναι ἀβρόπτως. Hic etiam lectorem nolo esse nescium hanc homiliam in cod. P. laeceram, et non pauculis sententiis decurtatam me habuisse: sed subsidio cod. Gall. accedente etiam **B** auctoritate, qui cum Gall. plerumque consentit esse in hac mea editione integritati suarum partium restitutam. Quin etiam aliquas sententias quæ eadem sunt in utroque cod. P. et G. alio loco in uno quam in alio collocatas composui, prout mihi concinnius visum est ex utroque cod. sed præsertim Gallicani ἀκολουθίας servari. Contextus porro hoc modo, quem dixi, intercisus et transjectus est ab illis verbis: *Quod autem a seniore dictum est, Nunquam mandatum tuum præterivi*, usque ad illa: *Oportebat enim orta fame, qui sane longus est; et præter multa salutaria documenta, magnam vim eloquentiæ continet, qua hic Ecclesiastes urget palmare suum illud argumentum quo tuetur suam allegoriam, ab innocentia sumptam, illis verbis significata: Nunquam mandatum tuum præterivi, quæ nonnisi sanctis angelis convenire posse contendit. Intelligentus tamen auctor loqui de perfectissima innocentia, et puritate ab omni macula etiam originali et actuali levi labecula; atque in hoc rigoroso sensu accipere verba illa: Nunquam mandatum tuum præterivi, in eodemque tam universe de omnibus justis loqui; eodemque quo sanctus Joannes epist. prima, v. 8, cum ait: Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus. Quod locum explicatum habes in concil. Carthag. quod noster infra citat. Lege itidem luculentam disputationem Benedicti Justiniani in hunc locum S. Joannis, ubi illum de leviculis culpis et venia dignis peccatis loqui ostendit. (Vide not. 91.) Alioqui enim nonnullos sanctos homines ab omni leibili peccato divino congruente et abundante auxilio in egros fuisse servatos certum est in Ecclesia: nullum vero ab originali vel veniali, B. Virgine Dei-*

para excepta, prout nunc est de uno certus, de altero etiam receptus et communis Ecclesiæ sensus, quæ tamen ab hoc ordine seu classe hominum de quibus Theophanes loquitur, semper exempta intelligatur.

(89) *Non sic loqui justī sciunt.* Lege quæ adverti nota proxime superiori et sequenti.

(90) *Et sancti cum Azaria.* Mendose hic locus in ms. G. exaratus. *Οἱ περὶ τῶν Ἀβαρτίαν*, emendavi: Ἀζαριαν et συνεστήσαμεν. Corrigenandum συνετηρήσαμεν. Ita si legatur apertus est sensus, et locus ex Daniele cap. iii. Magis autem apparuit mendum, ut legi exemplar 5, quod verum sensum licet aliis verbis ostendit: *Οἱ δὲ τρεῖς ἱεροὶ παῖδες, οὐδὲ συνετηρήσαμεν ὅτι ἐνεταίω ἡμῖν.* In hoc itidem exempli, aliud est præterea-exemplum ex Daniele quod in Gall. deest: *Δανιὴλ δὲ ὁ πολὺς ἡμαρτε. ἐν ταῖς ἀδικίαις ὑμῶν, etc.* V. de de his etiam Justin. laudatum supra.

(91) *Sancta synodus Carthaginiensis. Can. 116:* *Ὅτι οὐ μόνον ταπεινὴ, ἀλλὰ καὶ ἀληθινὴ ἢ φωνὴ τῶν ἁγίων ἐστὶν αὕτη. « Ἐὰν εἴπωμεν, ὅτι ἀμαρτίαν οὐκ ἔχομεν, ἑαυτοὺς πλανῶμεν. » Ὁμοίως ἤρπεν Ἰνα ὅπερ εἶπεν ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ ἀπόστολος. « Ἐὰν εἴπωμεν, ὅτι ἀμαρτίαν οὐκ ἔχομεν ἑαυτοὺς πλανῶμεν, καὶ ἀλήθεια ἐν ἡμῖν οὐκ ἔστιν. » Ὅστις δὴποτε οὕτως παραληπτέον νομίση, ὡς εἶπεν διὰ ταπεινοφροσύνης μὴ ὀφείλει λέγεσθαι ἡμεῖς μὴ ἔχειν ἀμάρτημα, οὐχ ὅτι ἀληθῶς οὕτως ἐστὶν, ἀνάθεμα. Quod non solum humilis, sed etiam vera est hæc vox sanctorum: « Si dixerimus quod peccatum non habemus, nos ipsos seducimus. Placuit similiter, ut quod dixit Joannes apostolus: « Si dixerimus quod peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est; » quicumque sic accipiendum existimavit, ut dicat per humilitatem debere nos dicere non habere peccatum, non quod vere ita est, sit anathema. Sed et concilium Tridentinum sess. vi, can. 22, etiam anathemati subjecit eum qui estimavit justum posse in tota vita omnia etiam venialia peccata vitare, nisi ex speciali Dei privilegio, quemadmodum de B. Virgine tenet Ecclesia.*

non ita sanctorum verba accipiunt, sed ex humilitate duntaxat dicta esse arbitrantur. Verum hæc vox : « Nunquam mandatum tuum præterivi, » in angelicum ordinem solum convenit, qui immunis omni culpa servatus est. Quid vero de prima stola dixerint, qua servorum opera adolescentem induit Pater, quæ baptismum liquido repræsentat, an improbi juxta cum probis ea non vestiuntur? Atqui in sermone parabolæ solus adolescentior ea induitur; quasi ea nunquam senior fuisset exiit. Idem de annulo, calcisque intelligendum. Quin etiam vitulus pro nobis ad sacrificium ductus non pro peccatoribus solum, sed etiam pro justis immolatus est, cum esset pretium redemptionis universæ naturæ. Qua igitur ratione de cæde vituli indignatur justus, qua fuit etiam ipse liberatus? Quo vero modo dicat ipsi Pater : « Tu semper mecum es? » Non enim semper cum Deo justii fuerunt. Si enim, ut ait Apostolus ¹, in Adamo omnes mortui sumus et omnes in Christo vitæ restituti, omnes sane qui Adami naturæ participes sumus, lapsus² etiam cum illo communem (92) habemus, et per Christum communiter liberati sumus. Non igitur semper cum Deo justii fuerunt, sed intellectivæ angelorum naturæ : quæ nunquam a Deo disjunctæ sunt, quorum causa ne hædus quidem unquam mactatus est; pro angelis enim neque peccator aliquis morti traditus est; at pro hominum salute ipse Dei Filius in sacrificium oblati. Sed nimium a recta via evagati sumus. Age igitur sermonem instar equi, remissis habenis, extra orbitam exsultantis, iis adductis iterum convertamus.

« Homo quidam habuit duos filios; et dixit adolescentior ex illis patri : Da mihi portionem substantiæ quæ me contingit. » Quoniam, inquit, liber creatus sum, nolo ex necessitate servire : permitte me meâ sorte uti arbitratu meo. Secus enim quomodo mei ipsius Dominus videri potero præceptis legibusque subjectus.

« Et divisit illis substantiam, » incorporeis quidem cœlestem regionem, hominibus vero terrenam attribuit. Hæc enim duo sunt elementa (93) in universa re creati, 104 in quibus naturæ participes rationis degant, cœlum, et terra. Locus eorum qui vitam in corpore sortiti sunt, terra; cœlum vero corporis expertium est, in quo sanctissimæ mentes versantes, divinæ perfectæque omni ex parte beatitudini propius accedunt. Homo igitur quasi adolescentior filius hunc mundum sensibus

¹ I Cor. xv, 22.

Francisci Scorsi notæ.

(92) *Lapsus etiam cum illo communem.* Vide notam superiorem.

(93) *Duo sunt elementa.* Non solum quatuor sub-lunaria corpora, sed etiam cœlum vides vocari στοιχείων apud Græcos. Arist. lib. *De mundo* : Στοιχείων οὐσαν ἕτερον τῶν τεσσάρων, ἀκίνητόν τε καὶ θεῖον. *Quod aliud est a quatuor, elementum purissimum et divinum; de cœlo loquitur.* Gregorius Nysæ. *Dialogo de anima et resur.* : *Atque etiam lunæ*

« Οὐδέποτε ἐντολήν σου παρήλαθον, » τῆ; ἀγγελικῆ; τάξεως μόνον ἀρμόδιος, ἧτις τετήρηται πρὸς τὸ κακὸν ἀνεπίμικτος. Τί δ' ἂν εἴποιεν καὶ περὶ τῆ; πρώτης στολῆς, ἣν διὰ τῶν δούλων ὁ πατήρ τὸν νέον ἀνέδυσσε, τὸ βάπτισμα καθαρῶς εἰκονίζουσαν; ἄρ' οὐ δίκαιοι καὶ ἁμαρτωλοὶ ταύτην περιχλαίνονται; Ἄλλ' ἐν τῷ τῆς παραβολῆς λόγῳ μόνος αὐτὴν ὁ νεώτερος ἐνεδίδυσκεται, ὡς τοῦ κρεσδυτέρου μηδέποτε γυμνωθέντος αὐτῆς. Τοῦτο δὲ περὶ τοῦ δακτυλλοῦ, καὶ περὶ τῶν ὑποδημάτων νοήσωμεν. Καὶ μὴν καὶ ὁ ὑπὲρ ἡμῶν ἀχθεὶς εἰς θυσίαν μόσχου οὐχ ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ δικαίων τέθυται, λύτρον γεγονώς πάσης τῆς φύσεως. Πῶς οὖν ὁ δίκαιος ὑπὲρ τοῦ μόσχου τῆς σφαγῆς ἐδυσχέραινεν, ὑφ' οὗ καὶ αὐτὸς ἐλελύτρωτο; Πῶς δὲ καὶ πρὸς αὐτὸν φησὶν ὁ Πατήρ : « Σὺ πάντοτε μετ' ἐμοῦ εἶ; » Οὐ γὰρ πάντοτε μετὰ Θεοῦ ἦσαν οἱ δίκαιοι. Εἰ γὰρ, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἐν τῷ Ἄδαμ πάντες ἀποθνήσκουμεν, καὶ πάντες ἐν Χριστῷ ἐζωοποιήθημεν, πάντες οὖν οἱ κοινωνοῦντες τῆς φύσεως τῆς Ἄδαμ, καὶ τῆς ἐκείνου πτώσεως; ἐκοινωνήσαν, καὶ τῆς διὰ Χριστοῦ ἀπολυτρώσεως. Οὐκ οὖν πάντοτε μετὰ Θεοῦ ἦσαν οἱ δίκαιοι, ἀλλ' αἱ νοεραὶ τῶν ἀγγέλων οὐσίαι, αἱ μηδέποτε διακριθεῖσαι Θεοῦ ὑπὲρ ὧν οὐδὲ ἔρπος ἐθύθη ποτέ. Ὑπὲρ γὰρ τῶν ἀγγέλων οὐδὲ ἁμαρτωλὸς εἰς θάνατον δέδοται; ὑπὲρ δὲ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς τέθυται. Ἄλλὰ πολὺ τῆς εὐθείας ἀπεπλανήθημεν. Φέρε οὖν τὸν λόγον ὡς περ ἵππον ἐξω τῆς νύσσης ἀφηνιάσαντα ἠνιοστροφίσωμεν.

« Ἀνθρωπὸς τις εἶχε δύο υἱούς; καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ νεώτερος; Πάτερ, δός μοι τὸ ἐπιβάλλον μέρος τῆς οὐσίας. » Ἐπειδὴ, φησὶν, αὐτεξούσιος ἐκτισμαι, οὐ θέλω δουλεύειν ἀνάγκῃ; παραχώρησον χρῆσασθαί με τῷ κληρῷ, ὡς βούλομαι; ἢ πῶς ἂν φανεῖην αὐτοδέσποτος, ἐντολαῖς καὶ νόμοις δουλαγωγούμενος;

« Καὶ διεῖλεν αὐτοῖς τὸν βίον, » τοῖς ἀσωμάτοις ἀπένειμε τὸν οὐράνιον χῶρον, τοῖς ἀνθρώποις δὲ τὸν περιγείον. Δύο γὰρ ταῦτα στοιχεῖα ἐν τῇ τῶν ὄντων κτίσει πρὸς διαγωγὴν τῆς λογικῆς φύσεως, οὐρανὸς, καὶ ἡ γῆ. Τόπος τῶν διὰ σαρκὸς τὴν ζωὴν εἰληθῶτων ἡ γῆ; ὁ δὲ οὐράνιος τῶν ἀσωμάτων ἐστίν, ἐν ᾧ παντῆροι νόες περιπολοῦντες γαιτονοῦσι τῇ πανευδαίμονι καὶ θεῖα μακαριότητι. Ὁ τοίνυν ἄνθρωπος οἷα νεώτερος παῖς, ὡς κληρὸν τὸν αἰσθητὸν τοῦτον κόσμον καὶ τὸν παράδεισον εἰς δίαίταν εἰληφώς,

diminutionem et incrementum cum vides, per eam, quæ apparet in elemento, figuram, alia discis. Chrysost. hac ipsa homilia de filio prodigo : *Qui enim in cœlum peccat, quod etsi supremum, tamen visibile elementum est.* Græca Chrysost. non sunt in promptu. Ex Latinis vera S. Ambrosius de defectu lunæ, nisi auctor sit S. Maximus Taurinensis episcopus : *Clamabatis enim ne tacentibus vobis perderet elementum.*

ἐπαίξει λελυμένος, καὶ παρήγετο ταῖς ἐπιθυμίαις, καὶ ὑπέπιπεν ἡδονῇ, καὶ τῆς δοθείσης ἀγίας ἐντολῆς χωρισθεὶς, ἀπόλεσε τῆς σωφροσύνης τὴν πλοῦτον, ἐστερήσατο τοῦ ἀργυρίου τῆς γνώσεως, ἐσυλήθη τῶν ἀρετῶν τὴν περιουσίαν, καὶ οὕτω μακρὰν ἐγένετο Θεοῦ πολλῶ τινι καὶ ἀπέβη μετὰ διαστήματι. Τῇ γὰρ μετοχῇ τοῦ χείρονος καὶ τῇ πρὸς τὴν κικλία ἐγγύτητι πόρρω γινόμεθα τοῦ Θεοῦ· μακρύνεται τῆς δικαιοσύνης ὁ τὴν ἀδικίαν ἐγκολποισόμενος· πόρρω γίνεται τῆς σωφροσύνης ὁ τῶ βύπῳ τῶν ἡδονῶν μολυνόμενος· ἐξοστρακίζεται τῆς φρονησεως ὁ τῇ τῶν παθῶν ἀχθηδόνι καταχωννόμενος· ἀποσκορακίζεται τῆς ἀνδρείας ὁ ὑποκώπτων τοῖς πθέσιν. Οὕτως ἀπεδήμησεν εἰς χώραν μακρὰν ὁ ὑπὸ τῶν ἀμαρτιῶν ἀνδραποδισθεὶς, πάσας τὰς τῆς ψυχῆς δυνάμεις καὶ τὰς αἰσθήσεις τοῦ σώματος ἀναλώσας ἐν ταῖς ἡδοναῖς τῆς σαρκός. « Αἱ γὰρ ἀμαρτίαι ὁμῶν, φησὶν ὁ Θεός, διστῶσιν ἀναμέσον ἡμῶν καὶ ὁμῶν. »

Δαπανήσαντος δὲ αὐτοῦ πάντα, « ἐγένετο λιμὸς ἰσχυρὸς κατὰ τὴν χώραν ἐκείνην, καὶ αὐτὸς ἤρξατο ὑστερεῖσθαι. » Οὐκ ἀπαρχῆς γέγονε λιμὸς, ἀλλ' ἔταν ὁ νέος τὴν εὐσίαν ἄπασαν κατεπάτησεν. Ἡ γὰρ παντελής τῶν ὀρετῶν στέρησις λιμὸς ἰσχυρὸς γίνεται τῆ ψυχῆ, ὅφ' οὐ καταξηρανθεῖσα, ὡς ὑπὸ τινος αὐχοῦ, παντὸς ὁμοῦ δικαιοσύνης λιμώττει. Καὶ γὰρ, ἢ φησὶν ὁ θεὸς Μάξιμος, λιμὸς ἔστιν ὡς ἀληθῶς ἡ ἐκλειψίς, καὶ σπάνις τῶν κατ' αὐτὴν τὴν πετραίνων ἀγαθῶν, καὶ ἀπορία τῶν τῆς ψυχῆς πνευματικῶν βρωμάτων. Οὕτως ἐλιμώττει μακρόθεν ὁρῶν ὁ Ἀδάμ τὴν Ἐδέμ, καὶ δι' αὐτοῦ πᾶσα ἡ φύσις ἡμῶν λιμώττουσα θητεύειν τοῖς δαίμοσιν ἤρξατο· λιμώσσα δὲ πρὸς ἀπόγνωσιν τρέπεται. Τί γὰρ ὁ τῆς παραβολῆς λόγος φησί;

« Καὶ πορευθεὶς ἐκολληθῆ ἐνὶ τῶν πολιτῶν τῆς χώρας ἐκείνης, καὶ ἐπεμψεν αὐτὸν εἰς τοὺς ἀγροὺς αὐτοῦ βόσκειν χοίρους. » Ὁρᾶς τὸ κακὸν μείζονι κακῷ ὅσον θεραπεύομενος; Ἐχρῆν γὰρ, τοῦ λιμῶν γενομένου, εἰς συναίσθησιν εὐθύς τῆς προτέρας ἀφθονίας ἐλθεῖν, καὶ σπεύσαι πρὸς τὴν εὐδαίμονα ἐπίστασιν ἐπανελθεῖν. Ὁ δὲ ἐπίση; ἀτάκτω πῶλυ τὰ δεσμὰ διαρρήξας ἐπὶ τὰ χεῖρω προέκοπτε. « Πορευθεὶς γὰρ ἐκολληθῆ ἐνὶ τῶν πολιτῶν τῆς χώρας ἐκείνης. » Ἐνταῦθα ἔοικε τι τῶν κεκρυμμένων ἀνακαλύπτειν ὁ Κύριος, ὅπερ κατὰ γε τὸν ἔμην λόγον τοιοῦτόν ἐστιν· Ὁ τοῦ κόσμου ἀρχὼν διάβολος ὑπερηφανευόμενος, καὶ καταβληθεὶς ἅμα ταῖς ὑπ' αὐτὸν ἀποστατικαῖς δυνάμεισι, τῆς πολυσχιδοῦς ἀμαρτίας τὰ εἶδη ἐκάστην δαίμονι ἀπεκλήρωσε, καὶ ὡσπερ ἐπὶ τῶν τοῦ ἁγίου Πνεύματος χαρισμάτων πολλάς τις εὐροὶ διαφορὰς· πνεῦμα γὰρ σοφίας, πνεῦμα δυνάμειος, υἱοθεσίας τε καὶ ἀγιασμοῦ, καὶ

* Isa., 2. * Isa. xi, 2.

Francisci Scorsi notæ.

(94) *D. Maximus*. Sententiam quam hic Theophanes refert, habes cent. v. *Œconom.* cap. 29: *Qui non credit spiritualem esse Scripturam, suam cognitionis inopiam non sentit, sed fame conficitur. Quia fames est haud dubie defectus cognitorum ipsa*

A objectum, et paradisum ad habitandum veluti hereditatem nactus, dissolutus lusit, et cupiditatibus obsecutus est, et succubuit voluptatibus, et cum a tradito sibi sancto mandato discessisset, opes temperantiae perdidit, cognitionis pecunia privatus est, virtutum abundantes copias amisit, atque ita longe a Deo, magno quodam et infinito intervallo intercedente disjunctus. Etenim mali consortio, et propinquitate peccati longe a Deo dissiti sumus; longe recedit a justitia, qui injustitiam amplexatur; longe abit a temperantia, qui voluptatum sordibus inquinatur; relegatur a prudentia qui passionum molestiis involutus est; rebellat a fortitudine, qui perturbationibus subjacet. Ita profectus est in regionem longinquam, qui sub peccatis redactus in servitute omnes animi facultates, et corporis sensus in voluptatibus carnis exhausti: « Peccata enim vestra diviserunt, inquit, inter me et vos ». »

Cum igitur omnia prodegisset, « Facta est fames valida in regione illa, et ipse cepit egere. » Non a principio contigit fames, sed postquam juvenis omnem pecuniam dilapidavit. Omnis enim virtutum amissio fames est animæ vehemens, a qua veluti terræ siccitate arefacta omnem esurit justitiæ humorem. Etenim, ut *D. Maximus* (94) ait, fames verissime est defectus et penuria eorum bonorum, quæ antea experimento sunt cognita, et egestas spiritualium animæ eduliorum. Hac fame laboravit *Adam* procul *Edem* respiciens; et ejus culpa, omnis nostra natura famelica elegit sub dæmonum imperio subulcum agere; esuriens porro in desperationem vertitur. Quid enim ait parabolice sermo?

« Et abiens adhæsit uni civium civitatis illius: et misit eum in villam suam ut pasceret porcos. » Vides malum veluti curatum malo majore? Oportebat enim orta fame statim in prioris abundantia venire cognitionem, et ad beatas epulas reditum properare; ille vero, æque ac jumentum effrene, compedibus ruptis **105** in pejora prolabitur: « Abiens enim, inquit, adhæsit uni civium civitatis illius, » hoc loco arcanum quiddam videtur *Dominus* aperire: quod mea quidem sententia tale est. Princeps mundi hujusce diabolus superbia elatus, et una cum sequacibus virtutibus deturbatus, multiples peccati species unicuique dæmoni veluti sortito distribuit, et sicuti in *Spiritus sancti* charismatibus multas est reperire differentias; spiritus quippe est sapientiæ, spiritus fortitudinis, et adoptionis filiorum, et sanctificationis, et intelligentiæ, et quotquot magnus recensuit *Isaias**, ita æmulatores Dei contra-

experientia bonorum et escarum spiritualium animam corroborantium penuria, et raritas omnimoda. Quo enim pacto qui-piam ablationem eorum quam nulli modo nota sunt, famem esse vel damnarum existimaverit? Hæcque fere repetit cap. 30.

riti præfecti sunt vitilis (95) : ut alius quidem sit A
 dæmon iræ, alius inanis gloriæ, alius avaritiæ,
 alius invidiæ, et alius alii præsit, odio intempe-
 rantiæ, probro, pigritiæ : et singula vitia auctorem
 proprium, et perniciosum hominibus consiliarium
 nacta sint; ita ut rives dicantur huiusmodi animi
 perturbationum conditores. Cum igitur audias
 lascivientem illum adolescentem uni civium adhæ-
 sisse, hoc significari scias, quod unius ex vitiiis,
 ad quæ dæmones instigant, servus, ac mancipium
 factus sit. Si vero etiam de civitate sciscitaris
 cuius erat, custos et præses qui adolescentis operam
 porcos pascendi conduxit, docebit te Psalmus, cum
 civitatem vocat malarum affectionum contuber-
 nium. « Vidi iniquitatem et contradictionem in
 civitate, et labor in medio ejus, et injustitia, et ini-
 quitas, et usura, et dolus in plateis eorum. » Qui
 igitur hanc civitatem habebat, emisit hominem in
 villam suam ut pasceret porcos. Fortasse per
 porcos abominandæ et rabidæ luxuriæ passio in-
 nuitur : in qua porcorum more volutantur, qui huic
 spurco dæmoni parent. Hujus vero turpis dæmonis
 agros intellige homines carnis suæ amatores, et
 voluptatibus deditos. Optime porro lasciviæ vitium
 similitudine porcorum adumbravit. Voluptas enim
 veluti circæo in poculo miscens potionem suam,
 et stultorum mentem ad vitam similem vitæ por-
 corum traducens, eos in servitutem redigit suam.
 Et sicuti porcorum oculi ad ina suapte natura con-
 versi nihil admirabilem, cælestium rerum perci-
 piunt, ita ad hæc vitia detractus animus rerum in-
 telligibilem pulchritudinem non sentit. Cum vero
 multæ sint 106 passionēs, quæ rationem humanam
 oppugnant, nullam profecto tantam vim habet alia,
 ut cum hoc voluptatis morbo æquiparari queat.
 Pecudes enim revera homines facit, suum more,
 fœditate illa gloriantes; ut etiam sordibus ipsis
 satiari usque concupiscant.

« Cupiebat enim, inquit, satiari ventrem suum
 de siliquis quas porci comedebant, ac nemo illi
 dabat. » Ille igitur ex ætate et sensu adolescentior
 tantum et subulci ministerio lucratus est, ut fame
 angeretur, et porcorum pabulo expleri percuperet.
 Hæc sunt amatorum nequitiae præmia : hisce donis
 assectatores suos remuneratur voluptas; tales ho-
 nores dæmonum solent esse. Qui enim temperate

† Psal. LIV, 10, 11, 12.

Francisci Scorsi notæ.

(95) *Præfecti sunt vitiiis.* Quod dæmones distri-
 buta habeant ministeria ratione personarum et
 nationum quibus impugnantibus præfecti sint, pro-
 habile videtur theologis etiam scholasticis cum Ma-
 gistro in II, dist. 6, et illud insinuat D. Thomas
 I part. quæst. 106, art. 1, his verbis: *Deputant sibi*
ministros ad hominum impugnationem, sicuti et angeli
Deo ministrant ad hominum salutem. Quod
 vero etiam dispersita habeant vitia, et peccata ad
 quæ sollicitent homines, ut alius dæmon sit alius

συνέσεως, καὶ ὅσα ὁ μέγα Ἡσαίας ἐπίθρησεν,
 οὕτως οἱ τοῦ Θεοῦ ἀντίπαλοι τοῖς ἐναντίοις τετάχα-
 ται, ὡς ἄλλον μὲν εἶναι τὸν δαίμονα τοῦ θυμοῦ, ἄλ-
 λον δὲ τῆς φιλοδοξίας, ἕτερον τῆς φιλαργυρίας,
 καὶ ἄλλον τοῦ φθόνου, καὶ ἄλλον ἄλλου, τοῦ μίσους
 τῆς ἀκολασίας, τῆς ὕβρεως, τῆς ἀκηδίας, καὶ τῶν
 παθῶν ἕκαστον ἐφευρετὴν ἴδιον κέκτηκε, καὶ τοῖς
 ἀνθρώποις σύμβουλον πονηρὸν, ὡς πολιτὰς λέγε-
 σθαι τῶν παθῶν τοὺς τούτων δημιουργοὺς. Ὅταν
 οὖν ἀκούσῃς, ὡς ἀποσκιρτήσας ἐκεῖνος ὁ νέος ἐν
 ἐκολλήθῃ τῶν πολιτῶν, τοῦτο δηλοῦσθαι κατάμαθε,
 ὡς ἐν τῶν δαιμονιωδῶν παθῶν λάτρης καὶ ὑποχέι-
 ριος γέγονεν. Εἰ δὲ καὶ τὴν πλὴν ζητεῖς μαθεῖν, ἧς
 πολιοῦχος ἦν ὁ μισθωσάμενος τὸν νέον σοδοιωτῆν,
 διδάξει σε ὁ ψαλμὸς, τὴν πόλιν λέγων ἐκείνην τὴν
 ἐκ τῶν πονηρῶν ἐπιτηδευμάτων συνωκισμένην.
 « Εἶδον ἀνομίαν ἐν τῇ πόλει καὶ ἀντιλογίαν, καὶ
 ἀνομία καὶ κόπος ἐν μέσῳ αὐτῆς, καὶ ἀδικία, καὶ
 τόκος, καὶ δόλος ἐν ταῖς πλατείαις αὐτῆς. » Ὁ
 γοῦν τὴν τοιαύτην πόλιν οἰκῶν ἐπεμψεν αὐτὸν εἰς
 τὸν ἀγρὸν αὐτοῦ βόσκειν χοίρους. Τάχα διὰ τῶν χοί-
 ρων τὸ τῆς βδελυρᾶς καὶ λυσσώδους ἀκολασίας κά-
 θος ἠνίκατο, ᾧ χοιρηδὸν ἐγκαλινδοῦνται οἱ τῷ μιαιφῶ
 πειθόμενοι δαίμονι. Ἄγρους δὲ νοήσεις τοῦ βδελυ-
 ροῦ τούτου δαίμονος τοὺς φιλοσάρκους, καὶ φιληδό-
 νους. Ἄριστα δὲ τὸ τῆς ἀκολασίας πάθος τοῖς χοί-
 ροις παρείκατον ἡ γὰρ ἡδονὴ καθάπερ κερκαίῳ κρα-
 τῆρι τὸν ἑαυτοῦ κικεῶνα κεράσασα, καὶ τὸν τῶν
 ἀφρόνων νοῦν πρὸς τὴν χοιρώδη ζωὴν μεταμείψουσα,
 λάτρως ἑαυτῆς τίθησι καὶ ὡσπερ οἱ τῶν σωῶν ὀφ-
 θαλμοὶ εἰς τὸ κάτω παρὰ τῆς φύσεως ἐστραμμένοι
 τῶν οὐρανίων θαυμάτων ἀπείρως ἔχουσιν, οὕτως ἡ
 πρὸς τὰ πάθη κατασπασθεῖσα ψυχὴ πρὸς τὸ νοητὸν
 κάλλος ἀναισθητεῖ. Πολλῶν δὲ ἔντων παθῶν, ἃ τοὺς
 λογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων καταγωνίζεται, οὐδεμίαν
 καθ' ἡμῶν ἰσχὺν ἕτερον πάθος ἔχει, ὡς πρὸς τὴν
 νόσον τῆς ἡδονῆς ἐξιστάσθαι. Βοσκήματα γὰρ ἀλη-
 θῶς τοὺς ἀνθρώπους ποιεῖ τῇ ἀτιμῇ δίκην σωῶν
 ἐκπομπεύοντας, ὡς αἰεὶ ἐπιθυμεῖν κορένυσθαι τῷ
 μιάσματι.

« Ἐπεθύμει γὰρ, φησὶ, γεμίσει τὴν κοιλίαν αὐτοῦ
 ἀπὸ τῶν κερατίων, ὧν ἦσθιον οἱ χοῖροι, καὶ οὐδεὶς
 εἶδου αὐτῷ. » Ὁ μὲν οὖν νεώτερος κατὰ τὴν γέ-
 νεσιν καὶ τὴν φρόνησιν τοσοῦτον ἀπάνωτο ἐκ τοῦ
 σωθῆτος γενέσθαι, ὅσον ἀγχεσθαι τοῦ λιμοῦ, καὶ
 ἡμεῖρεσθαι τῆς χοιρώδους ἐμπλησθῆναι τροφῆς.
 Τοιαῦτα τῶν ἐραστῶν τῆς κακίας τὰ ἐπαθλα τοιοῦ-
 τοῖς δώροις δεξιούται ἡ ἡδονὴ τοὺς ἐπομένους αὐτῇ.

τοιαῦται πεφύκασιν αἱ τῶν δαιμόνων τιμαί. Τῷ μὲν γὰρ σωφρονοῦντι, καὶ λογισμῷ γενναίῳ τῶν παθῶν κατευμεγεθούντι, βαγδαλον ἐπιφέρουσι πόλεμον, πανταχόθεν περιστῶντες τὰ θέληττρα, μέλιτι τὸ δηλητήριον παραρτύνοντες, καὶ χρυσαῖς φιάλαις κινῶντες τὴν θάνατον. Ἐπειδὴν δὲ εἰσω παγίδος συσχῶσι τὸ θήραμα, καὶ τὴν ψυχὴν ἐν ἔξει τοῦ κακοῦ δουλαγωγήσωσι, τότε δὴ τότε δυσχερῆ ποιῶσι τῶν κινῶν, τὴν ἀπόλαυσιν, ὡς ἂν διακαῶς ἔχοιεν πρὸς αὐτάς, τῷ τῆς ἐπιθυμίας ὀστρω νουτόμενοι· κατὰ τὰς δεινὰς τῶν ἑταιριδίων, αἱ μέχρι τότε τοὺς νέους ἀγρεύουσι νεύμασι, καὶ λυγίσμασι, καὶ καρχάσμασι, καὶ συνθήμασιν, ἕως ἂν ἄψωσι τῆς ἐπιθυμίας τὸ πῦρ. Εἶτα μεταβάλλουσαι ἀκκίζονται, τοὺς ἐραστὰς ὑποκνίζουσαι. Διὰ τί δὲ τῶν κερατίων μόνον, καὶ οὐκ ἄλλου καρποῦ ἐμνημόνευσε; Τάχα τὴν ἐγγώριον συνθήθειαν τῶν κατὰ Φοινίκην σουτροφῶν ἢ λέξις ἐδήλωσεν. Ὡς γὰρ παρ' ἡμῖν ἐκ τῶν βελλάνων οἱ χοῖροι, οὕτως παρ' αὐτοῖς ἐκ τῶν κερατίων ἐκτρέφονται. Πλὴν ὅτι καὶ παραφερῆς ὁ καρπὸς οὗτος τῇ βδελυρᾷ ἡδονῇ. Τὰ μὲν γὰρ λοιπὰ καρποφόρα φυτὰ ἐν τοῖς νεοδλάστοις; τῶν κλάδων καὶ τοῖς ἀκρέμοσι βλαστάνει τὸ ἄνθος καὶ τὸν καρπὸν· τοῦτι δὲ τὸ δένδρον ἐν αὐτῷ τῷ πρέμνῳ τοῦ καρποῦ ποιεῖται τὴν βλάστησιν, μικρὰν μὲν γλυκύτητα φέρουσαν, πολὺ δὲ τὸ ἀχυρῶδες καὶ ἀτροφον ἔχουσαν. Σαφῆς δὲ πάντως ἡ πρὸς τὴν ἀκόλαστον ἡδονὴν τούτων ὁμοίωσις, τοῦ Ἀποστόλου εἰπόντος, ὡς « Πᾶσα ἁμαρτία ἐκτὸς τοῦ σώματος ἐστίν, ὃ δὲ πορνεύων εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει. » Οἱ γὰρ πρὸς τὴν λυσσῶδη μίξιν ἐρεθισμοὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ σώματος πᾶν τὸ γόνιμον τοῦ αἵματος καὶ μυελῶδες ἐξοίτουσι· καὶ οὕτως ὁ τοῦ δένδρου τῆς ἁμαρτίας καρπὸς ἐκ

¹ I Cor. vi, 17.

Francisci Scorsi notæ.

(96) *Fastidiose repudiant.* ἀκκίζονται habet Græcus auctor. Quid autem sit ἀκκίζεσθαι et quæ origo adlagionis hujus luculenter explicat Paulus Manutius in Adagiis; eo usus est M. Tullius, *Ad Atticum*, lib. 11: *Hoc opinor certi sumus, periisse omnia, quid enim ἀκκιδόμεθα tantū?* Id est quid dissimulamus. Unde intelligas cum Theophranes de meretriculis ait ἀκκίζεσθαι significare eas simulato quodam fastu, seu fastidio amatores suos repudiare, ut magis eos in anorem inducant et incendant. Hoc more utitur dæmon, ubi animum hominum in cupidinem malarum voluptatum illexerit, et irriterit, earum usuram difficilem reddit, nec copiam fruendi facit.

(97) *Siliquis sues aluntur.* Siliqua commune vocabulum folliculum, seu integumentum, quo grana leguminum clauduntur, significat; sed et proprium ejus arboris, quam κερατωπλαν Græci, quasi cornutum siliquam, ejus fructus κεράτια eadem ratione appellati sunt. Porro sanctum Lucam hoc cap. xv, cum κεράτια vocet ea quibus prodigus filius vescabatur, de hujusmodi fructibus quos siliquis veritè interpres Latinus propria notione agere constantissime Maldonatus noster affirmat; porcis enim eas vescendas dari non solum hominibus usui esse, in calidioribus præsertim regionibus, ubi magna eorum copia, sicuti alibi glandes. Id quod de Nicea et maris Ligustici accolis etiam testatur Riccius, in *Hist. plant.* De his igitur etiam noster intelligit, in eisdemque tropologicam

se gerit, et suis passionibus generoso animo dominatur, ei horrendum inferunt bellum, undique objicientes illecebras, venenum melle condientes, et aureis phialis mortem infundentes. Ubi vero intra retia continuerint prædam, et peccandi consuetudine redegerint animam in servitutem; tunc sane, tunc difficilem reddunt malarum voluptatum usuram, ut œstro concupiscentiæ stimulatî ardentissime illas appetant, sicuti callidæ meretriculæ assolent, quæ adolescentes nutibus et verborum lenociniis, et cachinnis, et pactionibus venantur, usquedum implicent cupiditatis ignem: mutata deinde ratione amatores fastidiose repudiant (96), eoque magis irritant. Quid vero est, quod siliquarum duntaxat, non autem alterius fructus mentionem fecit peculiarem? Fortasse consuetudinem pascendi in Palestina porcos significavit hic sermo; ut enim apud nos glande, sic apud ipsos siliquis sues aluntur (97). Verum amen etiam fructus iste cum detestabili voluptate similitudinem habet. Etenim cæteræ plantæ fructiferæ in surculis recens natis, et in grandioribus ramis (98) florant et fructum emittunt: hæc vero arbor in ipso trunco (99) germinem fructus educit, qui parum sane dulcedinis (1) continet, plurimum vero acerum (2) expertium alimenti. Præclare vero cum his omnibus intemperantia voluptatis convenit, cum dicat Apostolus, quod « Omne peccatum extra corpus est; fornicator vero peccat in corpus suum. » Rabida enim ad coitum irritamenta ex ipso corpore quidquid est genitalis sanguinis, ac medullæ similis 107 extrahunt; atque ita hic arboris peccati fructus quasi ex trunco quodam corporis germinat, et parum quidem voluptatis præbet,

persequitur rationem. Quæ enim de earum natura affert, consona sunt iis quæ scriptores naturalium rerum docent; quæ nos breviter adnotasse ad illustrandum doctum hunc Patrem non pigebit, nec pœnitabit. Vide Notas sequentes.

(98) *Et in grandioribus ramis,* καὶ τοῖς ἀκρέμοσι, proprie grandis ramus ἀκρέμων· quamvis etiam virgultum quandoque significat Phavorinus ubi partes arboris exsignat. Δένδρου τὸ μὲν λέγεται δίχα· τὸ δὲ ἐξ αὐτοῦ στέλεχος, τὸ δὲ τεμνόμενον ἐκ τούτου εἰς πλείονα ἀκρέμονες. Quid apertius? Nam κλάδος dicitur tenerior ramus seu summum flagellum ἀπὸ τοῦ κλάζειν, *frangere*; fragilis quippe magis.

(99) *In ipso trunco.* Plinius. *Similis his siliqua, quam Jones Ceroniam* (verbum Græcum expressit κερωπλαν) *trunco et ipsa fertilis; sed pomo siliqua.*

(1) *Parum sane dulcedinis.* Gal. lib. vii, Simpl.: *Ceratonia exsiccantis est, et astringentis facultatis, sicuti et fructus ejus quem ceratia vocant; nonnihil etiam dulcedinis continet.*

(2) *Plurimum vero acerum.* Gal. lib. 11 Alim.: *Ceratia pravi succi edulum ac lignosum.* Plinius: *Cum in pluvibus semina placeant, in siliquis damnantur.* Idem alibi: *In siliquis vero, quod manditur quid nisi lignum est? Idem: Hanc procul ab se videntur et prædulces siliquæ; nisi quod cortex in iis manditur; digitorum hominis longitudo in illis, et interius falcata, pollicari latitudine.*

multam vero palarum habet, quæ igni inextinguibili reservantur.

« Ad se autem reversus dixit : Quanti mercenarii in domo patris mei abundant panibus! ego autem hic fame pereō. » Tali igitur conditione vivebat, qualis decebat sodalem convictoremque porcorum : pro incorrupta felicique stola amiciebatur attrita lacerna, qua ebrius atque scortator induitur, ut proverbio fertur : pro lauta vero mensa, vix porcorum pabulo satiare se poterat. Sed vix tandem ab ebrietate respuit, vix sentire coepit malum, cui marcipatus erat, vix agnovit quale cum quali vitæ genere commutasset. Reputabat factam ex paterna domo discessionem, et initam cum foetidis sibi consuetudinem vitæ : quantum interesset inter optimas divitias, et inopiam in qua tunc erat, atque ita meditatur pœnitentiæ verba. Convenienter vero dixit : « In se reversus ; » non enim penes se erat, sed totus peccato inhiebat ; ut hiere jam perspicuum fiat peccatorem extra se rari, et ebriorum modo mente esse ditotum. Igitur ad sese rediens, et ex imo pectore flebile suspirium ducens : « Quanti mercenarii in domo patris mei abundant panibus! ego autem hic fame pereō, » miserabiliter inclamavit. Bonum pœnitentiæ principium est nosse quales ante fueramus, et quid evaserimus. Ille igitur meditatus quæ patri dicturus esset, rediebat.

Et surgens venit ad patrem suum. » Undenam surgens? A lapsu videlicet, et ex cathedra pestilentiæ. Venit vero electione, pœnitentia, emendatione vitæ, peccati fuga, aversione voluptatum. Quid vero amantissimus filiorum Deus et Pater? simul conspicatus est filium ex servitute detestabilis civis iulius semet exemisse, et in paternum domicilium se recipere, non repulit fugitivum, non desertorem patriæ exclusit; non fastidivit porcorum adhuc graveolentiam exhalantem, sed in occursum ruit. Prævenit enim cogitationem nostram divina clementia. Et currens et tenaciter in complexu inhærens osculabatur collum. Vides ut aperte describat dispensationis mysterium, et Dei erga hominem benignitatem. Cum **IOS** longè abesset ab ipso Deo, quippe qui malis passionibus propinquus erat, exinanis semetipsum, et a sphaeris celestibus procurrrens, amplexus et osculatus est non aliam corporis partem, sed collum, ut quod primi præcepti in paradiso jugum excusserat, et quasi astro vitula, ad draconis sequendum consilium fuerat incitatum : at vero per osculum evangelicorum præceptorum, collo jugum imponit. Dixitque ei filius :

« Pater, peccavi in cœlum, et coram te : jam non sum dignus vocari filius tuus. » Quamobrem in cœlum deliquisse se dicit? Scierat in cœli gaudiis patriam sibi esse constitutam; et ni præceptum violasset in cœlestium honorum partem se venturum

πρέμνου τινὸς βλαστὰ ἐ τοῦ σώματος, μικρὰν μὲν ἔχων τὴν ἡδονήν, πλὴν δὲ τὸ τοῦτου ἀχυρῶδες, τὸ ἐν τῷ πυρὶ τῷ ἀσβέστῳ ταμειούμενον.

« Εἰς ἑαυτὸν δὲ ἔλλθὼν εἶπε· Πόσοι μίσθοιο τοῦ πατρὸς μου περισσεύονται ἄρτων; ἐγὼ δὲ λιμῷ ἀπόλλυμαι. » Ὁ μὲν οὖν ἦν ἐν τοῦτοις, ἐν οἷς εἶναι εἰκὸς τὸν χοίροις συνδιατιώμενον· ἀντὶ τῆς ἀφάρτου καὶ μακαρίας στολῆς, ἐνδοδουμένος διεβρωγῶτα καὶ βρακίωδη, ἅπερ ὁ μέθυσος καὶ πορνοκόπος, καθὼς ἡ πάροιμα φησί, περιβάλλεται· ἀντὶ δὲ τῆς ἀφόθου τραπέζης οὐδὲ τῆς χειρῶδους τροφῆς κορενόμενος. Μόλις δὲ τῆς μέθης ἀπένηψε, μόλις ἐν αἰσθήσει γέγονεν οἴου κκοῦ ἦν δοῦλος, μόλις ἐπέγνω οἶον ἀνθ' οἴου βλον ἔλλαξάτο· ἀνελογίστατο τὴν ἐκ τῆς ἐστίας τῆς πατρικῆς ἀναχώρησιν, τὴν πρὸς τὴν δυσώδη βίον τῶν χοίρων οικείωσιν, τὴν τοῦ τιμίου πλοῦτου διαφορὰν, τὴν ἐνδοιάν ἦν συνῆν, καὶ μελετῆ τῆς μεταμελείας τὰ ῥήματα. Προσηκόντως δὲ εἶπεν, « εἰς ἑαυτὸν ἐπανελθὼν, » οὐ γὰρ ἦν εἰς ἑαυτὸν, ἀλλ' εἰς τὴν ἀμαρτάν ἐκκεχητῶς, ὡς εἶναι δῆλον ἐξω ἑαυτοῦ τὸν ἀμαρτάνοντα γίνεσθαι, καὶ ἐξεστρηχότα, ὡς τὸν οἰνόφυλας. Εἰς ἑαυτὸν τόλυν ἐπανελθὼν, καὶ βυθιον στενάξας καὶ γοερὸν· « Πόσοι μίσθοιο τοῦ πατρὸς μου, φησί, περισσεύονται ἄρτων; ἐγὼ δὲ λιμῷ ἀπόλλυμαι. » ἐλεεινῶς ἀπεθίγξατο. Καλὴ ἡ τῆς μετανοίας ἀρχὴ τὸ γνῶναι τίς τε ἡμεν πρότερον, καὶ ὅ τι γεγόναμεν. Ὁ μὲν οὖν ἐμμελετήσας ἅττα δὴ πρὸς τὸν πατέρα εἰπεῖν παλιμπόρευτος ἴετο.

« Καὶ ἀναστὰς ἦλθε πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ. » Πόθεν ἀναστὰς; Ἀπὸ τοῦ πτώματος δηλαδὴ, τῆς ἐν τῷ κακῷ καθέδρας· ἦλθε δὲ τῇ προαιρέσει, τῇ μετανοίᾳ, τῇ τοῦ βίου ἐπανορθώσει, τῇ φυγῇ τῆς ἀμαρτίας, τῇ ἀποτροπῇ τῶν ἡδονῶν. Τί οὖν ὁ φιλόστοργος θεὸς καὶ Πατὴρ; Ὁμοῦ τε εἶδε τὸν παῖδα τῆς θητείας ἑαυτοῦ τοῦ βδελυροῦ πολλοῦ ἐκστῆσαντα, καὶ πρὸς τὴν πατρικὴν ἐστίαν παλινδρομήσαντα, καὶ οὐκ ἀπίωσατο τὸν δραπέτην, οὐκ ἀπέψατο τὸν φυγάδα· καὶ λειποπάτριδα, οὐκ ἐδδελύξατο τὸν τῆς σὴνδους δυσσομίας ἀπόζοντα, ἀλλὰ πρὸς ὑπάντησιν ἔδραμα· προφάνει γὰρ ἡ τοῦ θεοῦ φιλανθρωπία τὴν ἡμετέραν διάνοιαν· καὶ δραμῶν, καὶ ἀπρὶξ ἐναγκαλισάμενος κατεφιλεῖ τὸν τράχηλον. Ὁρᾷ πῶς φανερῶς ὑπογράφει τὸ τῆς οἰκονομίας μυστήριον, καὶ τὴν περὶ τὸν ἀνθρωπον τοῦ θεοῦ ἀγαθότητα, μακρὰν αὐτοῦ γενομένου, διὰ τῆς τῶν παθῶν γεινιότητος, κενώσας ἑαυτὸν, καὶ δραμῶν ἐκ τῶν οὐρανῶν ἀψίδων ἐναγκαλίστατο, καὶ φιλεῖ, οὐκ ἄλλο μέλος, ἀλλὰ τὸν τράχηλον, τὸν ἀποθαλόντα τῆς ἐν παραδείσῳ πρώτης ἐντολῆς τὴν ζεύγλην, καὶ ὡς δάμαλιν παροιστρητάντα πρὸς τὴν συμβουλίαν τοῦ δράκοντος. Διὰ δὲ τοῦ φιλήματος τίθησι τῷ τραχίλῳ τὸν ζυγὸν τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν. Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ υἱός·

« Πάτερ, ἤμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἐνώπιόν σου, καὶ οὐκέτι εἰμὶ ἀξιος κληθῆναι υἱός σου. » Τίνος ἔνεκεν εἰς τὸν οὐρανὸν ἀμαρτησαί φησιν; Ἥθει ὡς πατὴρ ἦν αὐτῷ τῶν οὐρανῶν ἡ ἀπόλαυσις· ἐπέπειστο φεῖ μὴ παρέθῃ τὴν ἐντολήν, ἣν ἄν ἐν με-

τογῆ των οὐρανῶν ἀγαθῶν· ἡ γὰρ οὐρανῶν βασι-
 λεία τῷ ἀνθρώπῳ ἡτοίμασαι· οὕτως εἰπόντος τοῦ
 ἐπὶ θρόνου δόξης κριτοῦ· « Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι
 τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην
 ἡμῖν βασιλείαν, » ἅτε οὖν πεπεισμένοι, ὡς κληρὸς
 αὐτοῦ ἦν ὁ οὐρανός, ὃν καταλιπὼν ἐπλημμέλησεν,
 εἰ; τὸν οὐρανὸν ἀμαρτήσαι φησιν.

« Εἶπε δὲ ὁ πατήρ πρὸς τοὺς δούλους αὐτοῦ· Ἐξ-
 ἐνέγκατε τὴν στολὴν τὴν πρώτην, καὶ ἐνδύσατε αὐ-
 τὴν, καὶ δότε δακτύλιον εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ, καὶ
 ὑποδήματα εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ. » Δούλοι οἱ τοῦ
 μυστηρίου τῆς χάριτος κήρυκες καὶ διάκονοι, οἱ διὰ
 τοῦ ἁγίου βαπτίσματος τὴν στολὴν ἀμφιεννύντες,
 οὐκ ἄλλην, ἀλλὰ τὴν πρώτην, ἧς διὰ παρακοῆς
 ἐγυμνώθη ὁ ἄνθρωπος, ἅμα τῇ γεύσει γυμνὸν ἑαυτὸν
 θεασάμενος. Καὶ περὶ τὴν χεῖρα τίθησι τὸν δακτύ-
 λιον, ἐλευθερῶν αὐτὸν τῆς δουλείας τοῦ τῆς ἀμαρ-
 τίας πολιτοῦ, καὶ διὰ τῆς ἐν τῇ σφενδόνῃ γλυφῆς
 τὴν ἐπανάληψιν τῆς εἰκόνης δηλῶν, ἣν ὑπέκρυψε τῇ
 κόπῳ, τῇ τῆς σαρκὸς φημί ρυπαρίᾳ. Ἀσφαλίζεται
 δὲ καὶ τοὺς πόδας τοῖς ὑποδήμασιν, ὡς ἂν μὴ γυ-
 μνῇ τῇ πτέρνῃ τῇ κεφαλῇ τοῦ ὄψεως πάλιν ἀλώσι-
 μος γένηται. Εἴεν δ' ἂν ὑποδήματα ὁ τῆς εὐαγγελι-
 κῆς πολιτείας ἐγκρατῆς, καὶ κατεσκληκῶς βίος, ὁ
 θραύων δι' ἑαυτοῦ καὶ περικλῶν τὰς τῆς ἀκάνθης
 ἀκμάς, καὶ κωλύων ἐξ ἀφανοῦς καὶ λεπτιῆς ἀρχῆς
 τὴν ἀμαρτίαν ἐν τῇ ψυχῇ παραιοῦσθαι.

« Καὶ Θύει τὸν μόσχον τὸν σιτευτὸν, » τὸν ἀσπι-
 λιον ὄντως καὶ καθαρὸν, ὃν ἡ ἁμωμος ἔτεκε δάμα-
 λιν, τὸν μόσχον τὸν πρῶτον καὶ ἡμερον, τὸν τοὺς
 κτείναντας αὐτὸν ταύρους καὶ κύνας μὴ κεραιτί-
 σαντα· τοῦτο εἰς θυσίαν δίδωσιν ὁ πατήρ· « Τοσ-
 οῦτον γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν
 Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ δοῦναι λύτρον ἀντὶ πολ-
 λῶν. »

« Καὶ ἤρξαντο εὐφραίνεσθαι. » Αὕτη ἦν ἡ εὐφρο-
 σύνη, ἣν ἀλλαχοῦ δεῖπνον καὶ γάμον ὀνομάζει τὸ
 Εὐαγγέλιον. Γέγονε γὰρ, ὡς ἀληθῶς, τῷ Θεῷ ἡ τῶν
 ἀνθρώπων σωτηρία εὐφροσύνης ὑπόθεσις· καὶ γὰρ
 ἐνεκέρωτο τῇ ἀμαρτίᾳ ἡ φύσις ἡμῶν, ἀνεζώθη δὲ
 τῷ Χριστῷ.

ἽΟυίός μου γὰρ, φησὶν, οὗτος νεκρὸς ἦν, καὶ
 ἀνέζησε, καὶ ἀπολωλὼς ἦν, καὶ εὐρέθη. » Τοῦτ' ἀρι-
 θήτως ὑπέδειξε κἀν ἐν τῇ παραβολῇ τοῦ ἐμπεσόντος
 εἰς τοὺς ληστὰς. Καὶ αὐτὸν γὰρ ἐκ τῶν πλεγγῶν ἡμι-
 θνήτα γενόμενον ἀνεζώωσε. Τὸ δὲ « Ἀπολωλὼς
 καὶ εὐρέθη, » συνάδει τῇ παραβολῇ τοῦ ἀπολωλὸτος
 προβάτου, καὶ τῆς ἀπολλυμένης δραχμῆς, ἣν εὐρούσα
 ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία χαίρει καὶ γέγηθε. Διὰ δὲ τοῦ

• Matth. xxv, 34. ¹⁰ Joan, iii, 16. ¹¹ Luc. xiv, 16; Matth. 22, 2. ¹² Luc. xv, 6, 9.

Francisci Scorsi notæ.

(3) *In pala annuli sculptum.* Vide quæ ad hunc
 iidem locum faciunt, dicta hom. 14, not. 48.

(4) *Significare vero calcei.* Similis seu potius ead-
 dem tropologia Gregorii Nyss. libr. *De vita Mosæ*:
Ne igitur, inquit, spinis in hoc arduo vivendi itinere
pedes lædantur, non nudis pedibus, sed durioribus
calceis communiter itinerare debemus. Spinæ autem
quæ pedibus infixæ non solum retinent retardanti-

A esse crediderat. Ita quippe dicturus est iudex in
 gloriæ considens throno: « Venite, benedicti Patris
 mei, percipite præparatum vobis regnum ». Cum
 igitur persuasum haberet, cælum esse hæreditatem
 suam, eamque deserendo perperam se fecisse, in
 cælum peccasse se dixit.

« Dixit vero pater ad servos suos: Proferte stol-
 lam primam, et induite illum; et date annulum in
 manum ejus, et calceamenta in pedes ejus. » Servi
 sunt præcones mysterii gratiæ, et administri, qui
 per sanctum baptismum stolam nobis injiciunt non
 aliam quam primam illam qua per inobedientiam
 spoliatus est homo, cum, simul ac gustavit vetitum
 cibum, nudum se esse cognovit. Et in manum in-
 serit annulum ex servitute scilicet civis illius, hoc
 est peccati, ereptum asserens in libertatem, perque
 signum in pala annuli sculptum (3) restitutionem
 significat illius imaginis, quam in fimo, carnis dico
 sordibus, occultaverat. Pedes vero calceis munit,
 ne iterum serpentis capiti nuda planta obnoxius
 sit. Significare vero calcei (4) possunt evangelicæ
 conversationis continentem et asperam vitam quæ
 per se ipsam spinæ aculeos inflectit atque con-
 fringit, impeditque, quominus ex improvise,
 tenuique principio in animam se peccatum insinuet.

« Et occidit vitulum sanguinatum, » illum vere in-
 contaminatum ac purum, quem immaculata juven-
 cula peperit; vitulum illum mitem ac placidum,
 neque cornu petentem tauros et canes qui ipsum
 interimebant: hunc in sacrificium pater dat: « Sic
 enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum uni-
 genitum daret, redemptionem pro multis ». »

109 « Et cœperunt epulari. » Hæc illa lætitia
 est, quam alibi cœnam et nuptias Evangelium vo-
 cat ¹¹. Fuit enim Deo vere lætitiæ causa salus hu-
 mana. Etenim mortua per peccatum fuerat nostra
 natura; sed in Christo revixit.

« Quia hic filius meus, inquit, mortuus erat, et
 revixit, perierat, et inventus est. » Hoc etiam in
 parabola ejus qui incidit in latrones, planissime
 ostendit; hunc enim etiam infectis plagis semimor-
 tuum revocavit ad vitam. Quod autem ait: « Pe-
 rierat, et inventus est ¹², » concinit cum parabola
 perditæ ovis, et drachmæ, qua reperta, gaudium
 hilaritatemque divina Sapientia ostendit. Quod au-

que, verum etiam enecant, peccata sunt a quibus
 durities calceorum defendit; continentissima vide-
 licet, tenuis, ac dura vita, quæ debilitat atque
 frangit spinarum acumina, quibus a pravo tenuique
 principio ad interiora usque peccata sic ingrediuntur,
 ut penitus occidant. Græca Nysseni possem
 hic redde; sed quia longiuscula et non necessaria,
 omitto.

tem signate dixit : « Hic filius meus, » ostendit alterum filium, nec mortuum unquam nec perditum.

« Erat autem filius ejus senior in agro : et cum veniret, et appropinquaret domui, auditur symphoniam et chorum, et indignatus est, et nolebat introire. » Agrum multis in locis Scriptura mundum appellat, in quo filias Jerusalem Sponsa Cantorum adjurans dicebat : « Adjuravi vos, filiae Jerusalem, in virtutibus, et viribus agri ¹². » Et Sponsam alloquens ait : « Veni, dilecte mi, egrediamur in agrum ¹³. » Figurata etiam agrum appellavit mundum magna Evangelii oratio ; cum enim Salvator zizaniorum parabolam discipulis explicavit, agrum interpretatus est mundum. Et sane etiam hic mundus est ager ille, in quo duæ sunt molentes, quarum altera assumitur, relinquunt altera. Ager etiam ille, quem emisse se dicit, qui magnæ cœnæ vocationem respuit, in eundem ducit nos intellectum. Quoniam igitur angeli, « sunt administratorii spiritus, » ut ait Apostolus, « in ministerium missi ¹⁴, » quorum alii gentibus præsumt (5), alii singulis hominum comites additi, consequens forsitan erit ita intelligere, quod ille senior frater ex agro venerit, qui venit ex gentibus suæ curæ commissis, et a singulis hominibus, et a negotiis agri, hoc est a cura et administratione rerum hujusce vitæ. In mundum quippe mittuntur (6) ; merito igitur ex agro rediisse dicitur senior filius. Quod autem indignatus, nec voluisse dicitur introire, non indignationem ex invidia profectam significari intelligamus, neque in eam judicii inopiam prolabamur. Sed quemdam ex rei miraculo profectum stuporem denotari putemus.

110 Etenim extra se raptæ sunt virtutes angelicæ Dei erga hominem clementiam considerantes. Et sane eam ob causam parabola ipsa quasi dramatica stuporis hujus indicem (7) sermonem inducit. Habeo vero quiddam aliud reconditum, quod promam ad explicandum, quare indignatus senior, et patri sic dicatur allocutus :

« Ecce tot annis servo tibi, et nunquam mandatum tuum præterivi, et nunquam dedisti mihi

¹² Cant. iii, 5. ¹³ Cant. vii, 11. ¹⁴ Hebr. i, 14.

Francisci Scorsi notæ.

(5) *Quorum alii gentibus præsumt.* Sanctos angelos non solum singulis hominibus additos esse custodes, sed etiam universis rebuspub. regnorum ac nationum, docent communiter SS. Patres, et colligitur ex sacris litteris, potissimum ex Dan. cap. x, ubi fit mentio principis Persarum et Græcorum et Judæorum, per quos intelliguntur angeli illis præfecti provinciis, ut Hieronymus ibi et omnes notant. Lege Suarium, lib. vi *De angelis*, cap. 17, n. 22, qui ea in sententiam certam putat. Notat hoc etiam Dionysius Petavius soc. nostræ in Synesi hymno 3, ubi etiam dicit esse veterem Ecclesiæ fidem atque doctrinam. Hanc eandem doctrinam tradit hic Pater hoc loco.

(6) *In mundum quippe mittuntur.* Hæc verba

A δεικτικῶς εἰπεῖν, « Οὗτος υἱός μου, » ἔδειξεν, ὡς ὁ ἕτερος υἱὸς οὐτε νεκρῶτω πώποτε, οὐτε ἀπί-
λετο.

« Ἦν δὲ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ πρεσβύτερος ἐν ἀγρῷ, καὶ ὡς ἐρχόμενος ἤγγισε τῇ οἰκίᾳ, ἤκουσε συμφωνίας καὶ χορῶν, καὶ ὠργίσθη, καὶ οὐκ ἤθελεν εἰσελθεῖν. » Ἄγρον ἢ Γραφὴν πολλοῦ τῶν κόσμων καλεῖ, ἐν τῷ καὶ τὰς θυγατέρας Ἱερουσαλὴμ ἢ ἐν τῷ Ἄσματι Νύμφῃ ὀρκίζουσα ἔλεγεν · « Ὀρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἱερουσαλὴμ, ἐν ταῖς δυνάμεσι, καὶ ἐν ταῖς ἰσχύσεσι τοῦ ἀγροῦ. » καὶ τῷ Νυμφίῳ διαλεγόμεντ, φησὶν · « Ἐλθε, ἀδελφιδέ μου, ἐξέλθωμεν εἰς ἀγρόν. » Ἄλλὰ καὶ ἡ μεγάλη τοῦ Εὐαγγελίου φωνὴ τροπικῶς ἀγρόν τὸν κόσμον ἐκάλεσεν. Ὅπηνικα γὰρ ὁ Σωτὴρ τοῖς μαθηταῖς τὴν παραβολὴν τῶν ζιζανίων ἐσαφη-
B νιζεν, ἀγρόν τὸν κόσμον ἠρμήνευσε · καὶ μὴν καὶ ἀγρός ὁ κόσμος οὗτός ἐστιν, ὁ ἔχων τὰς δύο ἀλγ-
θούσας, ὧν ἡ μία παραλαμβάνεται, καὶ ἡ ἄλλη ἀφίεται · καὶ ὁ ἀγρός δὲ, ὃν ἠγορακέναι φησὶν ὁ τοῦ μεγάλου δέσπνου τὴν κλῆσιν παραιτησάμενος, εἰς ταύτην φέρει τὴν ἔννοιαν. Ἐπεὶ γοῦν οἱ ἄγγελοι « λειτουργικά εἰσι πνεύματα », ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, « εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα », καὶ οἱ μὲν αὐτῶν τῶν ἐθνῶν προσετήκασιν, οἱ δὲ ἐν ἑκάστῳ τῶν ἀνθρώπων εἰσι παρεπόμενοι, ἀκόλουθοι δὲ οὗτοι νοεῖσθαι, ὡς ἤκεν ἐξ ἀγροῦ-ῦ πρεσβύτερος ἀδελφός, ὃς ἦλθεν ἀπὸ τῶν προνοουμένων ἐθνῶν, ἀπὸ τῶν κατὰ μέρος ἀνθρώπων, ἀπὸ τῶν τοῦ ἀγροῦ, ἡγοῦν τοῦ τῆδε βίου προνοιῶν τε καὶ διοικήσεων · ἐν τῷ κόσμῳ δὲ ἀπο-
C στέλλονται. Εἰκότως οὖν λέγει ἐξ ἀγροῦ ἐληλυθέναι τὸν πρεσβύτερον ἀδελφόν. Τὸ μέντοι « ὠργίσθη, καὶ οὐκ ἤθελεν εἰσελθεῖν, » μὴ τὸν ἐκ βασιλείας θυμὸν ἐμφανίζειν νοήσωμεν · μὴδὲ πρὸς τοῦτο κατολισθη-
σωμεν ἐνθείας φρενῶν, ἀλλὰ τὴν μετὰ θαύματος ἐκπληξιν ἐμφανίζειν νοήσωμεν. Καὶ γὰρ ἐξέστησαν αὐτῶν ἀγγέλων δυνάμεις, κατανοοῦσαι τὴν τοῦ Θεοῦ περὶ τῶν ἀνθρώπων ἀγαθότητα. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἡ τῆς παραβολῆς δραματογραφία λόγον ἐμφανίζει ἐμφαντορικῶν τῆς τοιαύτης ἐκπληξέως. Ἐχω δὲ δι-
εξιέναι καὶ ἕτερον τι ἀπόρρητον, δι' οὗ λέγεται ὀρ-
γισθῆναι ὁ πρεσβύτερος ἀδελφός, καὶ εἰπεῖν τῷ πατρί·

« Ἴδου τοσαῦτα ἔτη δουλεύω σοι, καὶ οὐδέποτε ἐντολὴν σου παρέδην, καὶ ἐμοὶ οὐδέποτε ἔδωκας

desunt in codd. P. et V. Ἐν κόσμῳ δὲ ἀποστέλλονται. Εἰκότως οὖν λέγει ἐξ ἀγροῦ ἐληλυθέναι τὸν πρεσβύτερον ἀδελφόν. Sed cum reperissem ea in Gall. qui semper a me est cognitus pleniore continere sententias, inserui ; magis enim ac magis suam mentem auctor his explicat ; quare per filium ex agro venientem intelligat angelos, nimirum quia sicuti dicuntur in mundum mitti ad administrationem, ita merito ex agro, qui mundum significat in Evangelio, redire parabole dici possunt.

(7) *Stuporis hujus indicem.* Variant hic in una voce codd. P. habet ἐμφαντορικῶν. Vat. ἐμφαντικῶν. Gall. κατέλληλον ; sed sensus idem.

ἔριπον, ἵνα μετὰ τῶν φίλων μου εὐφρανθῶ. Ὅτε δὲ ἡ
 ὁ υἱός σου οὗτος, ὁ καταφαγίων σου τὸν βίον μετὰ
 πορνῶν, ἤλθε, καὶ ἐθυσας αὐτῷ τὸν μόσχον τὴν σι-
 τευτόν. » Διὰ τούτων γὰρ καὶ τῶν ἐξῆς ἐμφαίνει ὁ
 Κύριος, ὡς παραβάτους τὴν ἐντολὴν τοῦ πρωτο-
 πλάστου Ἀδάμ, ἀπίστο τοῦ τῆς γῆς ὁ οὐρανός, καὶ
 ἐκπολεμώμενοι ἦσαν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους οἱ ἄγ-
 γελοι ὀρώντες τὸν Δεσπότην ὑπ' αὐτῶν ὑβρίζομενον·
 ἀφ' οὗ δὲ ὁ τοῦ Πατρὸς, ὄρος καὶ Λόγος τὸν ἐχθρὸν
 αὐτοῖς καὶ μισούμενον ἀνέλαθεν ἀνθρώπων, καὶ εἰς
 οὐρανοῦς ἀνέγαγε, τὴν τοιαύτην ἐχθρὴν διέλυσε.
 Καὶ τοῦτο ἡ ἀποστολικὴ θεογραφία σαφῶς παρίστησι
 λέγουσα· « Εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Υἱοῦ
 αὐτοῦ τὰ ἐν οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ γῆς. » Ὡστε τὸ,
 χαρὰ γίνεσθαι ἐν οὐρανῷ ἐπὶ τοῖς μετανουοῦσιν
 ἀμαρτωλοῖς, μετὰ τὴν τοῦ Κυρίου γέγονεν ἐνανθρώ-
 πησιν, καὶ μεταξὺ ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων εἰρηνο-
 ποιῆσιν. Ὅταν οὖν ἀκούσῃς, ὡς ὠρῆσθη ὁ πρε-
 σβύτερος ἀδελφός, καὶ εἶπε τῷ πατρὶ ἅπαντα δὴ καὶ
 ἐφθέγγετο, τὴν κατὰ τῶν ἀνθρώπων πρῶτην τῶν
 ἀγγέλων ἀπέχθειαν νόησον· ὅταν δὲ πάλιν τὸν πα-
 τέρα τοῖς λόγοις αὐτὸν τιθασσεύοντα, καὶ πρὸς τὸν
 ἀδελφὸν εὐμενῶς ἔχειν παρασκευάζοντα, τὴν λύσιν
 τῆς ἐχθρας ἐμφανέσθαι. Ἀλλὰ τὸ ρητὸν αὐθις ἐπ-
 αναλάθωμεν. « Ἰδοὺ τσοῦτ' ἔτη δουλεύω σοι, καὶ
 οὐδέποτε ἐντολὴν σου παρῆλθον. » Παρῆρησίας καὶ
 ἀληθείας ἐμπλεως ἡ φωνή. Ἐν γὰρ τσοῦτοις αἰῶσι
 πατρεύουσα τῷ Θεῷ ἡ νοερά τῶν ἀγγέλων φύσις
 οὐδέποτε παρῆλθε Θεοῦ ἐντολὴν, καίτοι τῆς φύσεως
 δεχομένης τὴν εἰς τὸ χεῖρον τροπήν, ὡς ἐκ τοῦ πε-
 σόντος ἑωσφόρου μαυθάνομεν. « Καὶ οὐδέποτε μοι
 ἔδωκας ἔριπον. » Ἐρίπον τοὺς ἀμαρτωλοὺς ὀνομά-
 ζει τὸ Εὐαγγέλιον. Φησὶν οὖν ὡς οὐδέποτε τινα τῶν

hædum, ut cum am' eis meis epularer. Sed postquam
 filius tuus hic, qui devoravit substantiam tuam cum
 meretricibus, venit, occidisti illi vitulum sagina-
 tum; » per hæc enim et alia deinceps dicta osten-
 dit Dominus, quod ubi protoplastes Adamus man-
 datum transgressus est, dissidium inter cælum
 terramque factum est, et infensi erant hominibus
 angeli, cum Dominum ab illis injuria affectum vi-
 derent. Ubi verolle Patris terminus et Verbum (8)
 hominem illis inimicum et odio habitum recupe-
 ravit, et introduxit in cælum, hujusmodi diremit
 inimicitiam. Id quod divinus Apo-
 toli sermo aperte declarat, cum ait : « Pacificans per sanguinem
 Filii sui quæ in cælis sunt et quæ in terra 16. »
 Itaque quod de peccatorum pœnitentia in cælo
 gaudium esse dicitur, post Domini incarnationem
 et pacem inter angelos hominesque conciliatam
 est factum. Cum vero successisse seniores filium
 audis et patri dixisse quæcumque dixit, de prioro
 angelorum adversus homines inimicitia accipe :
 cum vero rursus patris verbis definitum filium, et
 ad benevolentiam erga fratrem inductum, direm-
 ptionem inimicitia signifiçari. Sed iterum dicta
 resumamus. « Erce tot annis servio tibi, et nun-
 quam mandatam tuam præterivi. » Plena libertatis
 et veritatis oratio. Tot etenim sæcula angelorum
 intellectiva natura : erviens Deo nunquam ejus man-
 datum præterivit, cum tamen ejusmodi ea natura
 esset, ut verti posset ad malum, ut ex cadente Lu-
 cifero discimus. « Nec unquam dedisti mihi hæ-
 dum. » Hædus vocat Evangelium peccatores. Ait
 igitur, nunquam ex impiis et sacris hominibus,
 a quibus ego aversus eram, quempiam mea gratis

¹⁶ Coloss. v, 20.

Francisci Scorsi notæ.

(8) *Ille Patris terminus, et Verbum.* Ὁ τοῦ Πατρὸς
 ὄρος καὶ Λόγος. Iisdem vocabulis appellat Verbum
 divinum Gregorius Nazianz. orat. *De Nativit.* a quo
 certum habeo nostrum ea desumpsisse, quippe qui
 est Gregorii studiosissimus. Sic igitur Nazianz. de
 verbo : Ἡ μὴ κινουμένη σφραγίς, ἡ ἀπαράλλα-
 κτος εἰκὼν, ὁ τοῦ Πατρὸς Λόγος καὶ ὄρος. Quæ sic
 Billius interpretatur : *Illud inmotum sigillum, illa*
per omnia similis imago, ille Patris terminus et
Ratio. Quid vero significet Gregorius, et cum eo
 Theophaues, cum Verbum Πατρὸς ὄρον appellat,
 ipsemet explicat Theologus orat. 36, quæ est 4
De theologia, ubi multas rationes afferens quomoh-
 rem Verbum dicatur Filius Dei : Τάχα δ' ἂν εἶποι
 τις, inquit, ὅτι καὶ ὡς ὄρος πρὸς τὸ ὀρίζομενον·
 ἐπιπέδη καὶ τοῦτο λέγεται ὄρος, Λόγος. Ὁ γὰρ νε-
 νοτικῶς, φησὶ, τὸν Ἰδὸν, τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ Ἐωρακῶς,
 νεώηκε τὸν Πατέρα. Καὶ σύντομος ἀπόδειξις, καὶ
 βραδία τῆς τοῦ Πατρὸς φύσεως ὁ υἱός. Γέννημα γὰρ
 ἅπαν τοῦ γεννηκῶτος σιωπῶν λόγος. Quæ sic Bil-
 lius idem egregius interpres Gregorii vertit : *For-*
tasse etiam quia eodem modo se habet ad Patrem,
quo definitio ad definitum; nam definitio quoque
Λόγος dicitur. Qui enim Filium cognovit, ait Chris-
tus (hoc enim significat illud Qui vidit), Patrem
quoque cognovit: ut brevis, et compendiosa, faci-
lisque paternæ naturæ declaratio est Filius; omne
enim, quod genitum est, genitorem suum tacta qua-
dæm voce definit. Hæc Gregorius. Quibus quid

clarius et illustrius potest nobis ostendere, qui
 sibi velit idem ipse Gregorius alia illa oratione ubi
 Dei Verbum Πατρὸς ὄρον καὶ Λόγον dicit? Nihil
 profecto aliud, quam Verbum esse definitionem et
 expressionem Patris comprehensivam; totum enim
 illum in se exprimit; et eodem modo se habet,
 quo definitio ad definitum, ut Gregorius loquitur.
 Hoc itidem modo Gregorium intelligit Didacus Ruiz
 soc. nostræ, disput. 55, *De Trinitate* sect. 3, ubi
 refellens Origenem, qui metaphoricam dicebat esse
 Verbi significationem de Filio, loca Patrum affert,
 quæ illi opinioni favere videntur; inter quæ verba
 illa a nobis relata ex orat. 36, Nazianz. et præ-
 terea Basilium orat. 16 ad illud : *In principio*
erat Verbum, ubi Verbum dicit esse, quoniam
 imago est Genitoris, totum in se monstrans Geni-
 torem; et Gregorii Nyss. orat. Catech. cap. 1, ubi
 Verbum dicit quod mentem in apertum proferat.
 Explicat igitur hæc loca Ruiz his verbis : *Verum*
hi Patres non agunt de temporali manifestatione per
doctrinam hominibus traditam, sed de quiddativa
et æterna ratione imaginis, quæ continetur in ratione
Verbi, quatenus exprimit totum Deum. Hæc Ruiz.
 Atque hoc significat etiam Billius, idque etiam nos-
 tra interpretatio illi concinens cum vocem ὄρον
 terminum reddidit; ὄρος enim utroque modo veni-
 titur apud Arist. et definitio et terminus appella-
 tur, quia terminat et comprehendit, seu circum-
 scribit totam rei naturam et rationem.

morti tradidisti; at hominum salutis causa ipsum maclasti Unigenitum. Quid igitur communis Pater et Conditor?

« Fili, tu semper mecum es; et **111** omnia mea tua sunt. Epulari autem et gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus erat, et revixit; perierat, et inventus est. » Vides uti restituit eos in gratiam, et interpositam inimicitiae maceriam solvit¹⁷, concilians eos quos prima dissociarat inimicitia? Quod igitur reipsa fecit, hoc parabola sermone representavit, eadem opera ostendens et intercedentem prius inter angelos hominesque similitatem, et factam postea reconciliationem per eum, qui proprio sanguine copulavit caelestia terrenis, Christum verum Deum nostrum, qui cum

HOMILIA XVIII.

In illa verba: « Cum venerit Filius hominis in gloria sua, » et reliqua.

Quod usvenit iis qui ex alta quadam specula in vastum pelagus oculos demittunt, idem ego nunc sum expertus, cum verba divina lederentur; quippe veluti correptus vertigine (9), et tota mente suspensus tenebar, cum quasi ex edito loco in illud formidabile iudicium oculos mentis intenderem. Ac videbar mihi quodammodo cernere terram fletus, et multitudinem illam hominum, quotquot a mundi primordio exstiterunt, tum illam horribilem eorum sejunctionem, ad dexteram alios statui, exsortes alios ad sinistram, myriadas ordinum angelorum, tremendum regem et incorruptum in ferendo iudicio medium inter utrasque partes velut in aequilibrio consistentem, et actiones nostras justa trutina perpendentem; mercedem contrarietatem; hinc caeleste regnum, felicem illam Edem, promissam nitibus terram, justorumque domicilia: illinc ergastula formidolosa, ebullientem ignem, tenebras exteriores, stridorem dentium, immortalem conscientiae vermem, qui animam pudore rerum in vita male gestarum perpetuo exsugit, et carundem memoria refricat cruciatus. Hæc mente dum reputo, animi pendeo et contremisco. Clarissime **112** enim hæc omnia tanquam in imagine subiecit oculis Evangelium. Sed sumpto sermonis initio ea explicemus¹⁸:

« Dixit Dominus: Cum venerit Filius hominis in gloria sua, et omnes angeli ejus cum eo, tunc sedebit in throno. » Quoniam primus Christi adventus externa specie visus est humilis: quippe cum fabri filius putatus fuerit, et inopis vitam exegerit, ut iter pedestre, et panes hordeacei, et inopia loci, ubi caput suum reclinaret, ostendunt: ideo non

¹⁷ Ephes. II, 14. ¹⁸ Matth. xxv, 31 seqq.

Fran. Isci Scorsi notæ.

(9) Veluti correptus vertigine. Consonat locus Senecæ, lib. II De ira: Ad peiores nuntios subri-

ἀτεβῶν ἀνθρώπων καὶ βδελυρῶν, οἱ; ἀπὸ τοῦ ἐγὼ, εἰς ἑλευθρον δέδωκα; χάριν ἐμὴν ὑπὲρ δὲ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας αὐτὸν τέθοκας τὸν Μονογενῆ. Τί οὖν ὁ κοινὸς Πατὴρ καὶ Δημιουργός

« Τέκνον, σὺ πάντες μετ' ἐμοῦ εἶ, καὶ πάντα τὰ ἐμὰ σὰ ἔστιν. Εὐφρανθήσῃαι δὲ καὶ χαρῆσαι ἔδει, ὅτι ὁ ἀδελφός σου οὗτος νεκρός ἦν, καὶ ἀπέζησε, καὶ ἀπολωλώς ἦν, καὶ εὗρέθη. » Ὁρᾷς ὅπως εἰρηνοποιεῖ, καὶ λύει τὸ τῆς ἐχθρας μεσόσχοον, εἰς ἐν συνάπτων, ἅπερ ἡ πρώτη ἐχθρα διέσχισεν; Ὁ γοῦν αὐτοῖς ἔργους ἐπλήρωσε, τοῦτο διὰ τῶν λόγων τῆς παραβολῆς ἐσηματίσεν ἐν ταῦτῳ ἐηλοποιῆσα. καὶ τὴν κάλαι τῶν ἀγγέλων πρὸς ἀνθρώπους ἀπέχθειαν, καὶ τὴν ὑστερον γενομένην καταλλαγὴν διὰ τοῦ ἐνώσαντος τῷ ἰδίῳ αἵματι τοῖς οὐρανόις τὰ ἐπίγεια Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν, τοῦ σὺν Πατρὶ καὶ ἀγίῳ Πνεύματι δοξαζομένου νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

OMILIA IH.

Eis τό: « Ὃταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, » καὶ τὰ λοιπά.

Ὅσον τι πάσχουσιν οἱ ἀπὸ τινος ὑψηλῆς ἀκρωρίας εἰς ἀχανές τι κατακλύπτοντες πέλαγος, τοιοῦτον νῦν ἐπεπόνθειν ἐγὼ ἰλιγγιάσας ἐν ταῖς ἀναγκασθεῖσαις τοῦ Κυρίου φωναῖς, καὶ γεγονόσις ὄλος μετάρσιος. καθάπερ ἀπὸ τινος σκοπιᾶς ἀνατεινας τὸν νοῦν εἰς ἐκεῖνο τὸ φοβερὸν λογοθέσιον. Καὶ πως τὴν γῆν τοῦ κλαυθμῶνος φαντάζομαι, καὶ τὴν ἀπ' αἰῶνος τῶν ἀνθρώπων πληθύν, καὶ τὴν φρεσὶν αὐτοῦ διανέμειν, τὴν στάσιν τὴν ἐν τοῖς δεξιοῖς, τὴν ἐν τοῖς σκαοῖς ἀποκλήρωσιν, τὰς μυριάδας τῶν ἀγγελικῶν παρατάξεων, τὸν φοβερὸν βασιλεῖα, καὶ τὸν πρὸς τὴν κρίσιν ἀδέκαστον, ὅσον ἐν ζυγῷ μέσον ἀμφοῖν ἐφεζόμενον, καὶ ἰσορρόπων πλάστιγγι τὰς πράξεις ἡμῶν ταλαντεύοντα τῶν ἀμοιβῶν τὰς ἐναντιότητας ἔθεν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, τὴν μακαρίαν Ἐδέμ, τὴν τῶν πραέων γῆν, τὰς τῶν δικαίων μονάς ἔκειθεν τὰ φοβερά κολαστήρια, τὸ πῦρ τὸ παφλάζον, τὸ ἐξώτερον σκότος, τὸν τῶν δόδωντων βρυγμὸν, τὸν ἀφθιτον τῆς συνειδήσεως σκόληκα, τὸν ἀεὶ μυζῶντα τὴν ψυχὴν δι' αἰσχύνης, καὶ τῇ μνήμῃ τῶν κακῶς βεδιωμένων τὰς ἀγγελοῦς ἀνακαινίζοντα. Ταῦτα τῷ νοῖ λογιζόμενος ἰλιγγῶ καὶ κραδαίνομαι. Ἀριθῆλως γὰρ ἡμῖν πάντα τὸ εὐαγγέλιον ἐξεκόνεισεν. Ἄλλ' ἀναπτύζομεν τὸν λόγον ἀναλαδόμενοι.

« Εἶπεν ὁ Κύριος: Ὃταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, τότε καθίσει ἐπὶ θρόνου. » Ἐπειδὴ ἡ πρώτη παρουσία Χριστοῦ εὐτελής ἐδόκει κατὰ τὸ φαινόμενον τέκτονος γὰρ ἐνομιζέτο παῖς, καὶ βίον διήνευ πένητα, ὡς ἡ πεζοπορία ἐδήλου, καὶ οἱ κριθῖνοι ἄρτοι, καὶ τὸ μὴ εἶναι του τὴν κεφαλὴν κλίνας.

διὰ τοῦτό φησιν, οὐχ ὁμοίαν ἔσεσθαι τὴν δευτέραν ἅκειν καὶ μέλλουσαν, ἀλλ' ἐπίδοξον ὄντως καὶ φοβεράν· οὐδ' ἄλλον τὸν τότε μετὰ δόξης ἔλευσό-
μενον, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τὸν νῦν ἐν εὐτελεῖ φαινόμενον τμήματι· ἀμφοτέρως δὲ τῆς
θείας παρουσίας Χριστοῦ οἱ θεοὶ χρησμοὶ προ-
φήτευσαν. Περὶ μὲν γὰρ τῆς πρώτης ὁ Ησαίας φη-
σίν· « Εἶδομεν αὐτὸν, καὶ οὕτως εἶδος, οὕτε κάλλος εἶ-
χεν· ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον· » καὶ, « Ἰδοὺ ὁ παῖς
μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδύκτισεν ἡ ψυχὴ μου, οὐκ
ἐρίσει οὐδὲ κραυγάζει ἐν ταῖς πλατείαις· » περὶ
δὲ τῆς ἐσχάτης ἐκείνης ὁ τῶν ἐπιθυμιῶν ἀνὴρ
οὕτω φησίν· « Εἶδον ὡς Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχό-
μενον διὰ νεφελῶν. » Ἡ δὲ τοῦ Εὐαγγελίου φωνὴ,
« Ὡς ἀστραπὴ, φησίν, ἐκβαίνει ἀπὸ ἀνατολῶν, καὶ
φαίνεται εἰς δυσμᾶς, οὕτως ἔσται ἡ παρουσία τοῦ
Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. » Καὶ Παῦλος δὲ ὁ μέγας τὸ
ἐνδοξον αὐτῆς ἐμφαίνων, « Ἐν κελεύσματι, φησὶ,
θεοῦ, καὶ ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου ἐξ οὐρανοῦ καταθί-
σεται. » Ἦξει γοῦν, ἤξει οὐ μετ' ὁμοίας λιτότητας,
ἀλλὰ μυριοπληθεῖ τῆς ἀγγέλων δορυφορούμενος,
καὶ καθιεῖται ἐπὶ τῶν αὐτῶν καὶ μόνων πρεπωδεστά-
των θρόνων, ἐξ ὧν ρέιθρα φλογώδη ποταμῶν
προχέμενα δέου; ἀπλέτου καὶ ταράχου πάντα
πληροί. Ἡ δὲ τῶν ἀνθρώπων ἀνάκαθεν γενοῦσα
φύσις ἐν ταύτῃ συναγείρεται τῇ τῶν προσδοκωμέ-
νων ἐκβάσει κραδαινομένων, ὡς καὶ αὐτῶν δὴ τῶν
ἐναρέτως βιωσάντων ἀπιστεῖν τῷ ἀδελφῷ τοῦ μέλ-
λοντος.

¹⁹ Isa. LIII, 5. ²⁰ Isa. XLII, 1; Matth. XII, 18.

²¹ Dan. VII, 13. ²² Matth. XXIV, 27. ²³ I Thess.,

IV, 15.

Francisci Scorsi notæ.

(10) *Flammæ vortices*. Allusum ad illud Dan. C
cap. VII: *Fluvius igneus rapidusque egrediebatur
a facie ejus; et thronus ejus flammæ ignis; rotæ
ejus ignis accensus*. Per quem ignem significari
vim severitatemque divini judicii S. Hieronymus,
aliique recentiores theologi volunt. Vide Bellarm.,
tom. I, *De purgatorio*, cap. 4.

(11) *Formidine et consternatione*. In cod. G. pro
duobus verbis φόβος καὶ δέους unum est τάρβους.
Recepi tamen scripturam mei cod., ubi nihil in-
terest ut unum sequari. At vero tria verba mendose
scripta in P. correxi ex illo altero. Nam ποτα-
μῶν ad verbum rectius est in Gal. quam ποτά-
μιζ nomen; essent enim duo adjectiva, φλογώδη
ποτάμια, ut est in P. Rursus συναγείρει in P.
omnino pravum est pro συναγείρεται et τῶν οὐρανῶν
pro τῶν ἀνθρώπων quæ sunt in Gal.

(12) *Vix confidant*. Ita verti verbum ἀπιστεῖν,
quamvis in Græco non esset expresse particula
vix; non tamen eam temere addidi, nam et ani-
madverti hunc scriptorem ita hoc usurpasse ver-
bum, ut στερητικὸν α non omnino privaret. In
hom. *De filio viduæ*: Καὶ θατέρα χειρὶ τῷ παιδὶ
περιπλασσομένη, ἀπίστει κατέχουσα. *Et altera manu
cum filio implicita vix eum se tenere credebatur*. Lo-
quitur de vidua filium jam suscitatum indepta.
Et sic profecto res ipsa postulat: dictum enim est
ἀπιστεῖν ex sensu eorum qui aliquid nec opinati-
onem bonum repente assequuntur, ut vix illo se
credant potitos. Hinc illa apud poetas παθητικὰ.
Catullus:

Et Terentius:

Vix mihi ipsi credens Thyniam atque Bithynos
ἀπίσσειε campos.

C *Teneon' ego te, Antiphila?*

Virgilius:

Verane te facies? verus mihi nuntius offers,
Nate Dea?

Sic itaque in illa hom. observavi. In illa etiam de
Lazaro a mortuis revocato eum de imbecilla Mar-
thæ file loqueretur illis indicata verbis Joan. XI,
21: *Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset
mortuus.* utitur eadem voce ἀπίσται, eademque signi-
ficatione ea utitur Ammonius in Catena Græca in
Joannem, quam nuper in lucem protulit Sebastianus
Cordelius soc. Jesu: Διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ
θαύματος τρόπον τινὰ πάλιν ἀπιστεῖ ἡ Μάρθα.
Quæ verba sic etiam ejus interpret intelligit:
*Propter miraculi magnitudinem Martha quodam-
modo iterum diffidebat*. In hac autem veritas ipsa
ita suadet, ut explicetur τὸ ἀπιστεῖν, alioqui enim
justi omnes cum corporibus gloria præditis resur-
gentes et ad dexteram Christi judicis collocati, qui
pavere et diffidere possunt suo præmio jam fruen-
tes? Sed, uti dixi, sunt hæc per auxesim acci-
pienda, qua sacri oratores utuntur ad commoven-
dum populum, et severitatem divini judicii repræ-
sentandam: quod in simili re notavimus supra,
ad hom. 12 ex Sixto Senensi, qui monet Patrum
concionatorum verba non in suo rigore persæpe
intelligenda. Sed vero etiam eadem hyperbola utitur
Ecclesia, cum in missa pro vita defunctis celebrata
canit:

Quantus tremor est futurus,
Quando judex est venturus,
Cuncta stricte discussurus,
Ut vix justus sit securus!

« Et separabit eo ab invicem, sicut pastor segregat A oves ab hœlis. » Quorsum hoc faciet? Timore opinor et formidine (13) electos ut liberet, et simul ut ea disjunctione quasi quodam præludio futuram gloriam ignominiamque præmonstret. Ovis porro justos assimilât, eo quod mansuetæ ac cieures sint, et vellus ferant; quo quidem vellere non ipsæ solum, sed homines quoque circumteguntur; **113** oves præterea lacte manant esculento. Lactis porro natura quæ sit omnes norunt, dulce gustui est et nutriendi vim habet; candidum vero visu atque purum, solumque inter omnes lactis es intuitum in ipsum umbras imaginesque non refert, quod in aliis liquoribus fieri natura comparatum est. Pascitur vero hoc pecus non in collibus salebrisque montium, ut hœdi, sed in campestribus planisque locis puram decerpunt herbam. Aperta igitur est, quæ inter hos et justos intercedit similitudo. Etenim et hi quasi lanam elemosynæ fructum ferunt, per quam nulli operiuntur. Lactis vero instar est vera sinceraque doctrina fidei, nihil in se umbrosum, nihil inconspicuum et mobile continens, quæ ex mamilla cordis emanat. Mamillarum enim situs, unde sunt scatebræ (14) lactis, in corde est, ex quo doctrinæ lac profluit, dulce quidem illud et idoneum alimento, candidum quoque et purum nulloque mendacio adulteratum. Hædus contra salit quidem in præruptis locis, sed et in plantas etiam insilit, damnatumque virgultis affert, et forum germinumque pulchritudinem decutit. Neque vero lacte scatet, neque profert utilem lanam. Tales et illi sunt, qui peccandi petulantia hœlis se similes effecerunt, hætorumque ritu per peccatorum prærupta assultantes, alienis toris et negotiis infestis sunt. Steriles etiam sunt, et neque fructum virtutis quasi vellus ferunt, et lacte doctrinæ pietatis expertes, ideoque in sinistram merito abacti. Hac igitur divisione facta omne hominum genus suspensum stabit, et utriusque partis eventum expectando contremiscent, ut etiam ii qui cum benefactorum conscientia vixerunt, quid futurum sit ignotum adhuc habentes, vix securi sibi esse (15) videantur, donec Rex jucundam illam proferat justis vocem:

Francisci Scorsi notæ

Et sane etiam his verbis videtur alludi ad illud divi Petri, epist. 1, cap. 4: *Si justus vix salvabitur, impius et peccator ubi parvult?* De cujus tamen loci exacto veroque intellectu consule interpretis. Nihil enim hic definitio; satis est innuisse. Porro eodem pertinet quod ab hoc nostro oratore infra dicitur, Christum ideo impios a justis segregare, ut illos metu et formidine liberet. Non potest cadere metus in eos, qui jam in termino constituti, et gloria donati sunt. Sed concionatorie hæc dicit; perinde ac si diceret, ita se genere Christum in illa separatione, ac si justos metulibere vellet; tantum scilicet esse illius diei terrorem, ut etiam justis ipsi in dubitationem ac timorem suæ salutis induci possent, si ejus essent capaces. Atque hanc conditionem involvi putandum est istis in verbis, τῷ ἀδελφῷ τοῦ μέλλοντος. Nimirum si incertum haberent, quod futurum sit, quamvis justis essent, vix securi sibi esse viderentur. Quæ expressa conditione Christus Dominus de signis et prodigiis

« Καὶ ἀφορίζει αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων, ὡς περὶ ὁ ποιμὴν ἀφορίζει τὰ πρόβατα ἀπὸ τῶν ἐρίφων. » Τί βουλόμενος τοῦτο ποιεῖ; Φόβου, οἶμαι, καὶ δέους ἀπαλλάσσειν τοὺς ἐκλεκτοὺς, καὶ ἅμα προσημαζῶν τὴν μέλλουσαν δίξαν, ἢ ἀτιμίαν διὰ τῆς στάσεως. Πρόβατοι δὲ τοὺς δικαίους ἀφομοιοῖ διὰ τὸ πρᾶον καὶ ἡμερον, καὶ διὰ τὸ τῶν ἐρίων γεννητικόν, ἐξ ἧν οὐκ αὐτὰ μόνα, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄνθρωποι περιθάλλονται· καὶ μὴν καὶ γάλα βλύζουσι τρῶσιμον. Τοῦ δὲ γάλακτος ἡ φύσις, ὡς ἅπαντες Ἰσαίην, ἴδετα μὲν τῆς γεύσεως καὶ ὀρεπτικῆς, λευκῆ δὲ τῷ εἶδει· καὶ καθαρὰ, μόνη τῶν ὑγρῶν ἀπάντων εἰδῶν μὴ δευκνούσα τῶν εἰς αὐτὴν βλεπόντων σκιας καὶ ἰνδάλματα, ὅπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὑγρῶν πέφυκε γίνεσθαι· νέμεται δὲ τὰ πρόβατα οὐκ ἐν βουνοῖς καὶ βαράθροις, ὡς περὶ οἱ ἐρίφοι, ἀλλ' ἐν πεδίοις τόποις καὶ ἁμαλοῖς, καθαρᾷ πᾶσι τρεφόμενα. Σαφῆς δὲ πάντως ἡ πρὸς τοὺς δικαίους τοῦτοις ὁμοίωσις. Καὶ τούτων γὰρ καρπὸς μὲν τῆς ἐλεημοσύνης τὸ ἐρίον, ἐξ οὗ περὶ οἱ γυμνητεύοντες ἐνδιδύσκονται· γάλα δὲ ὁ ἀληθὴς λόγος τῆς πίστεως, ὁ μὴδὲν ἔχων ἐν αὐτῷ σκαιοῦδες καὶ ἀνυπόστατον, ὅπερ ἐκ τοῦ μαζοῦ τῆς καρδίας ἐκβλύζουσι. Καὶ γὰρ τοπικῆ τῶν μαζῶν θέσις, ἐξ ἧν τοῦ γάλακτος αἱ ῥοαὶ, ἐν τῇ καρδίᾳ ἐστίν, ἐξ ἧς ἀναβλύζει τὸ τῆς διδασκαλίας γάλα, τὸ γλυκύ τε καὶ τρῶσιμον, τὸ λευκόν τε καὶ καθαρὸν, καὶ ψεύδους παντὸς ἀνεπίμικτον. Ἐρίφος δὲ ἀλλεται μὲν ἐν τοῖς κρημνοῖς, ἀναθρόνκει δὲ κἂν τοῖς φυτοῖς, λυμαινόμενος τοῖς ἀκρέμοσι, καὶ σίον τὸ ἐπιθῶν καὶ τῶν βλαστῶν τὴν εὐπρέπειαν, οὔτε δὲ γάλα βλύζει, οὔτε φέρεται γρησίμον ἐρίον. Τοιοῦτοι δὲ εἰσιν οὗτοι οἱ τῆς τῆς κακίας ἀταξίᾳ σφῆς αὐτοὺς ἐριψώσαντες, καὶ ἀλλόμενοι ἐπὶ τῶν κρημνῶν τῆς ἀμαρτίας ἐριψῶν, ἀλλοτριῶν δὲ γάμων καὶ πραγμάτων ἔντες δηλήμονες, ἄγνοι οὐκ ἀκαρποὶ τῶν τῆς ἀρετῆς ἐρίων καὶ τοῦ γαλακτοειδοῦς λόγου τῆς εὐσεβείας, καὶ διὰ τοῦτο ἐν τοῖς σκαιοῖς ἐλαυνόμενοι. Τοιαύτης οὖν γεγενημένης τῆς διακρίσεως πᾶσα ἡ ἀνθρωπίνη φύσις μετέωρος ἴσταται, τῇ ἐξ' ἐκατέρᾳ τῶν προσδοκωμένων ἐκβάσει κραδαινομένη, ὡς καὶ αὐτῶν δὴ τῶν ἀγαθῶν συνειδήσει συνερχόμενον ἀπίστεῖν τῷ ἀδελφῷ τοῦ μέλλοντος, ἕως ὃ βασιλεὺς τὴν γλυκεῖαν ἐρεῖ τοῖς δικαίοις φωνήν·

D diem illum judicii precedentibus a pseudo-Christis edendis dixit, tam magna futura, ut in errorem inducantur, si fieri possit, etiam electi. Quod pertinet ad varietatem codic. in P. his hæc sententia habetur: Ὡς καὶ τὴν (φύσιν) αὐτῶν δὴ τῶν ἐναρέτως βιωσάντων ἀπίστεῖν τῷ ἀδελφῷ τοῦ μέλλοντος, et hic, cum de universo hominum genere congregato ante thronum Christi et infra, cum de sententiæ prolatione loquitur. In G. vero solum hoc secundo loco. Sed quia utrobique ea sermonis ἀκολουθία coherent, et suspicari potui ea uno loco a scriptore fuisse præcisâ, vel negligenter ommissa, utrobique ea reposui prout sunt in P. G.

(13) *Timore, opinor, et formidine.* Vide quæ diximus superiori nota.

(14) *Unde sunt scatebræ.* Decrant in P. hæc, ἐν τῇ καρδίᾳ ἐστίν, ἐξ ἧς ἀναβλύζει, etc. quibus decisio manca, adeoque obscura sibi habet sententia.

(15) *Vix securi sibi esse.* De hac sententiâ diximus supra not. 12, ubi ea primo ponitur.

« Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. » Σκόπει πῶς διὰ πάντων χαροποιεῖ τοὺς ἐκ δεξιῶν· ἀπὸ τῆς διακρίσεως, ἀπὸ τοῦ τύπου τῆς στάσεως, ἀπὸ τῆς προρρήσεως. Ἴνα γὰρ αὐτῶν ἀποξύση τὸ δέος, καὶ ἀπάση τὴν ταραχὴν, πρῶτον αὐτοῖς διαλέγεται τὸ σύνθημα πρόσρημα ἐπειπῶν· « Δεῦτε »· τοῦτο γὰρ αὐτοῖς ἐπεφωνήκει καὶ τῶδε τῷ βίῳ· « Δεῦτε πρὸς με, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. » Ἄλλ' ἐνταῦθα πλάτος θεωρημάτων διανοιγόμενον καθορῶν, ἀπρῶτῳ, τί πρῶτον, τί δευτέρον, τί δ' ἔπειτα τῷ λόγῳ διακρίθηται. Πῶς γὰρ πολλῶν οὐσιῶν μονῶν παρὰ τῷ Πατρὶ, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν, μόνην τὴν βασιλείαν τοῖς δικαίοις πᾶσι χαρίζεται; Πῶς δὲ καὶ ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν μακαριστῶν τοῖς πτωχοῖς τῷ πνεύματι καὶ τοῖς διωγμένοις ἕνεκεν δικαιοσύνης τὴν βασιλείαν ἑκαθλὸν δίδωσιν, οὕτως εἰπῶν· « Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » Ἐνταῦθα δὲ τὸ αὐτὸ γέρας παρέχει, οὐ τοῖς πτωχοῖς τῷ πνεύματι, καὶ τοῖς δεδιωγμένοις, ἀλλὰ τοῖς κτηραμένοις τὸ μεταδοτικόν, καὶ συμπαθεῖς, καὶ φιλλήλων. Καίτοι τί συμφωνίαν ἔχει τὸ πτωχεύσαι καὶ τὸ διωχθῆναι, κατὰ γε τὸ τῆς διανοίας πρόχειρον, πρὸς τὰ τῆς ἀγαπητικῆς συμπαθείας ἀποτελέσματα; Ὁ μὲν γὰρ ἐλεήμων συμφορῶν ἀθελῶν ὑπάρχει θεραπευτῆς, ὁ δὲ πτωχεύων καὶ ἀωρόμενος τοῦ ἐλεούντος προσδέεται· ἀλλὰ τὸ πέρας τῆς δωρεᾶς ἐπὶ πάντων ἴσον ἐστίν· ὁμοίως γὰρ εἰς τὴν βασιλείαν ἀγει τὸ τε πτωχεύσαι τῷ πνεύματι, καὶ τὸ διωχθῆναι, καὶ τὸ συμπαθεῖς ἐπιτελεῖσθαι πρὸς τὸν ὁμόφυλον. Τί οὖν πρὸς ταῦτα ἔμεν; Ὅτι αἱ ἐντολαὶ ἀλλήλων ἐξέχονται, πρὸς ἐκαστὸν συννευκταί, καὶ οἷον συμπνεύσαι· καὶ κατὰ τὸν ὅρον μαργάρων, ἢ ἀλύσει χρυσοῦ, ἢ χρύσει μαργαρί, ἢ κρίκου; ἐξέχεται τοῦ ἐφεξῆς εἰς ἑκάστην ἔργου συμπλήρωσιν, οὕτως αἱ ἀρεταὶ ἀλλήλων εἰς ἀνδραγαθίαν καὶ οἷον ἀκόλουθοι. Ὁ τοίνυν θρέψας τὸν πένητα, καὶ περιβαλὼν τὸν γυμνόν, καὶ ὑπὸ στέγην τὸν ὀδύνην δεξιωσάμενος, καὶ τῷ ἀσθενούντι καὶ τῷ κατακλιετῷ τὴν ἐνδοχόμενὴν θεραπείαν παρασχὼν, πᾶσαν περιέλαβεν ἀρετὴν, τὴν πραότητα, τὴν μακροθυμίαν, τὴν πτωχείαν τοῦ πνεύματος, καὶ εἴ τι ἕτερον ἐν τοῖς ἐφ' ἡμῶν ἐνεργοῦμένους μακαριστόν. Εἰ γὰρ πάντων τῶν κατὰ τὸν βίον ἐπιτηδευμάτων ἡ ἀγάπη κράτιστον εἶναι ἀνωμολόγηται, ἐπίτασις δὲ ἀγάπης ἔλεος, περιληπτικῆ

« Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi. » Adverte uti eos qui a dextra sunt, omnibus modis laetos efficiat. Nimirum separatione ipsa, constitutione loci, allocatione; nam ut eorum abstergat metum sollicitudinemque depellat, primum consueta eos allocutione compellat: « Venite, » hoc enim etiam ipsis in presentis vita dicebat: « Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos²⁵. » Sed hic mihi latum **114** considerationum campum aperiri videns, quid primum, quid secundum, quid deinceps orationem prosequar, ambigo. Quomodo enim, cum, juxta Domini dictum²⁵, multæ mansiones sint in domo Patris, unum nunc regnum omnibus justis largitur? Quomodo etiam in catalogo beatitudinum pauperibus spiritu, et iis qui propter justitiam persecutiones tolerarint, regnum præmii loco donat, dicens: « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum²⁶; » hic autem idem tribuit præmium non pauperibus spiritu, neque iis qui sustinuerint non persecutiones, sed iis qui benignitatem, et misericordiam, et amorem in proximum retinuerint. Et sane juxta primo se offerentem cogitationem, quam convenientiam habent paupertas insectationumque perpetuatio cum operibus ex misericordia et charitate perfectis? Qui enim misericordiam impertitur, alienis calamitatibus subvenit; qui vero pauper est et insectationibus premitur, miserantis indiget; at vero præmii summa æqualis in omnibus est: in regnum quippe eodem modo nos ducit, et paupertas spiritus, et tolerantia persecutionum, et misericordiae affectus in proximos. Quid igitur hæc dicimus? Hoc sane quod mandata invicem connexa sunt, et ad unum omnia scopum collinantur et quasi conspirant. Ac veluti in spira ex unionibus conserta, vel aureo torque unaque margarita, vel in annulis cum sequente cohaeret ad absolvendam unius operis perfectionem, sic et virtutes mutuo inter se nexu (16) continentur, et quasi sequaces sunt. Qui igitur pauperem alit, et operit nudum, et peregrinum excipit domi, et ægrotanti et in vinculis detento opportunam adhibet curam, virtutem complexus est omnem, mansuetudinem, patientiam, paupertatem spiritus, et si quid aliud nostrorum operum est, cui beatitudo tribuitur. Si enim inter omnia hujus vitæ studia charitatem esse præstantissimam in confesso est, misericordia vero est charitatis intensio (17), omnem profecto virtutem

²⁵ Matth. xi, 18. ²⁶ Joan. xiv, 2. ²⁷ Matth. v, 5.

Francisci Scorsi notæ.

(16) *Mutuo inter se nexu.* De virtutum connectione omnes theologi uno consensu loquuntur, ut qui unam habeat, cæteras habeat; sed perfectam intelligit, et in statu perfecto. Vide Valentiam in p. 1, p. 2, D. Thomæ quæst. 7, p. 2, et alios scholasticos, uti id explicant. Apud ethnicos etiam id in confesso. Tullius, *Tusc.* iii: *Tres virtutes foriituumnet, justitiam, prudentiam, frugalitatem* (ea est proprie temperantia) *complexa est: et si hoc quidem commune est virtutum, omnes enim inter se nexu*

et conjugatæ. Philo Hebræus eas tanquam gratias inter se implicatas, et chorum agentes venustissimæ εἰχόν, lib. *De vita Mosæ*.

(17) *Misericordiam vero est charitatis intensio.* Locus hic Theophrasti ex illa Gregorii Nazianz. fortassis expressus orat. 16, quæ est *De pauperum amore*, ubi cum virtutes reliquas commemorasset, sic adjungit: Εἰ δὲ δεῖ Παύλω καὶ αὐτῷ Χριστῷ παιθόμενον πρῶτον τῶν ἐντολῶν, καὶ μεγίστην, ὡς κερφάλου νόμου καὶ προσητῶν τὴν ἀγάπην

miseriordia comprehendit, utpote quæ affectum charitatis intendat. Ideo cum justos in regnum advocans, eorum in alios beneficentiam prædicat atque testatur, omne aliud virtutis officium recte præstitisse significat. Ita etiam par est **115** intelligere sub uno cœlestis regni præmio universam significari debitam justis mercedem. Cum enim omnibus hujus vitæ commodis regnum præcellere videatur, ex eo quod maximo apud nos in pretio est, explicare rem voluit. Non enim est reperire congruens verbum, quod ineffabilem bonorum illorum magnitudinem evidenter repræsentare possit. Quæ enim oratio explicet ea quæ sensu non percipiuntur, neque cernuntur oculis, nec auribus audiuntur, neque humana ratione comprehendere queunt? Sed ut dixi, quod primum atque potissimum mortales habent, id ad explicandam rem oratione desumpsit, et omne quod mente percipitur oblectamentum, regni nomine declaravit. Idem enim est cœleste regnum (18), et paradisi voluptas, et æternum tabernaculum, et mansio apud Patrem, et Abrahæ sinus, et vivorum regio, et mitium terra, et aqua refectionis, et superna Jerusalem, et bravium vocationis, et corona gratiarum, et mensæ jucunditas, et solium Dei. Hæc enim omnia Dominus justis efficitur. Et sicuti in hac vita factus est idem nobis medicus, pastor, panis, vinum, vitis, via, ostium, petra, aqua, fons, et quæcumque alia de ipso dicuntur, ita et in futura vita, his qui digni habiti fuerint, omnis erit delectamenti loco. Et quoniam ipsum sibi in hac vita sancti homines proposuere suæ beneficentiæ scopum: « Quod enim, inquit, uni ex his fratribus meis fecistis, mihi fecistis, » ita et ipse semet, et virtutis præmium, et donum exhibet illis, dicens: « Venite, possidete paratum vobis regnum, » qui est ipse, qui loquitur Christus.

« Esurivi enim, et dedistis mihi manducare; sitivi, et dedistis mihi bibere; hospes eram, et collegistis me; nudus, et operuistis me; infirmus, et

Francisci Scorsi notæ.

ὁπολιμδάνειν, ταύτης τὸ κράτιστον εὐρίσκω φιλοπτωχίαν, καὶ τὴν περὶ τὸ συγγενὲς εὐσπλαγγίαν τε καὶ συμπάθειαν. Οὐδενὶ γὰρ οὕτω τῶν πάντων ὡς ἐλέφ Θεῶς θεραπεύεται. Hoc est ex Billio: Si tamen ex Pauli atque ipsius etiam Christi sententia et auctoritate, charitatem ut legis et prophetarum caput, præceptorum omnium primum maximumque censendum est: hujus præcipuam partem in eositam esse comperio, ut pauperes amore ac benevolentia conplectamur, atque eorum qui nobis cognatione conjuncti sunt, calamitatibus moveamur, et doleamus; neque enim ullus omnino cultus perinde Deo gratus est, ut misericordia. Adhuc ad illustrandum hunc Theophanem Tauromentanum episcopum alterius Theophanis, Nicæni nimirum episcopi, dictum ex epist. 2, ubi de sancto Ioho sermonem habet: Ἐλεημοσύνη; δὲ τῆς βασιλικωτάτης τῶν ἀρετῶν, καὶ φιλοξενίας οὐκ ἐμέλησε τούτῳ; hoc est ex versione Gonsalvi Ponce, qui eum Latine reddidit in lucem edidit: Eleemosyna autem quæ inter omnes virtutes principem maxime decet, et hospitalitas nonne huic curæ fuerit? Ita quidem in epist. vertit Gonsalvus; at in notis non inficiatur, τὸ βασιλικωτάτου posse explicari præcla-

A ἄρ' ἀπάσης ἀρετῆς ἡ ἐλεημοσύνη ἐστίν, ἐπίτασις οὐσα τῆς ἀγαπητικῆς διαθέσεως. Διὰ τοῦτο τοὺς δικαίους εἰς τὴν βασιλείαν καλῶν, καὶ τὴν εὐπορίαν τούτοις προσμαρτυρῶν, καὶ τὴν ἄλλην ἄπισσαν ἀρετὴν κατωρθωκότας ἐδήλωσεν. Οὕτω τοι προσφκει νοεῖν, καὶ διὰ τὸ τοῦ ἐνδὸς ἐπάθλου τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν πᾶσαν δηλοῦσθαι τὴν τοῖς δικαίοις ὀφειλομένην τιμὴν. Ἐπειδὴ γὰρ τῶν κατὰ τὸν βίον κρείττων πάντων ἡ βασιλεία δοκεῖ, ἐκ τοῦ παρ' ἡμῖν τιμωτέρου ποιεῖται τὴν δῆλωσιν. Οὐδὲ γὰρ ἐστὶν εὐρεῖν λόγον κατάλληλον ἐναργῶς παραστῆσαι δυνάμενον τῶν ἀρῆτων ἀγαθῶν ἐκεῖνων τὸ μέγεθος. Πῶς γὰρ παρασταῖ λόγος τὰ ὑπὲρ αἰσθησιν, καὶ ὀφθαλμοῖς μὲν ἀθέατα, ὥτι δὲ ἀνήκοα, ἀνθρωπίνους δὲ λογισμοῖς ἀνεπίβατα; Ἄλλ', ὡς ἔφην, τὸ δοκοῦν κρείττον εἰς δῆλωσιν τοῦ λόγου παρέλαβε, διὰ τῆς βασιλείας πᾶσαν ἐμφανῶς νοουμένην ἀπόλαυσιν. Ἡ αὐτὴ γὰρ ἐστὶ καὶ τῶν βασιλεία οὐρανῶν, καὶ παραδείσου τρυφῆ, καὶ αἰωνία σκηνή, καὶ μονὴ παρὰ τῷ Πατρὶ, καὶ κόλπος Ἀβραάμ, καὶ χώρα ζώντων, καὶ γῆ πραέων, καὶ ἀναπαύσεως ὕδωρ, καὶ ἄνω Ἱερουσαλήμ, καὶ βραβεῖον κλήσεως, καὶ χαρίτων στέφανος, καὶ ἐπὶ τραπέζης εὐφροσύνη, καὶ Θεοῦ συνεδρία. Ταῦτα δὲ πάντα τοῖς ἀγίοις ὁ Κύριος γίνεται, καὶ ὡσπερ ἐνταῦθα γέγονεν ἡμῖν ὁ αὐτός, καὶ πατὴρ, καὶ ποιμὴν, καὶ ἄρτος, καὶ οἶνος, καὶ ἀμπελος, καὶ ὄδός, καὶ ὕψος, καὶ πέτρα, καὶ ὕδωρ, καὶ πηγή, καὶ ὅσα ἄλλα περὶ αὐτοῦ λέγεται, οὕτως ἐν τῷ μέλλοντι ὁ αὐτὸς τοῖς ἀγίοις πᾶσα εὐφροσύνη καθίσταται. Ἐπειδὴ καὶ τῶν ἀγίων ὑπόθεσις ὁ αὐτός ἐνταῦθα προέκειτο: « Ἐφ' ὅσον γὰρ, φησὶν, ἐποίησατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε: » οὕτω καὶ ἄθλον ἀρετῆς καὶ γέρας αὐτὸς δίδωσιν ἑαυτὸν, εἰπὼν: « Δεῦτε, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν, » ἥτις ἐστὶν ὁ ταῦτα λέγων Χριστός.

« Ἐπεινάσα γὰρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν: ἐδίψησα, καὶ ἐποίησατέ με: ξένος ἤμην, καὶ συνηγάγετέ με: γυμνός, καὶ περιεβάλλετέ με: ἡσθνήσα

rissimam et virtutibus cæteris præstantem; quam explicationem equidem ego magis approbarim et secundum eam hunc locum induxi, ut mutuo se duo Theophanes explicarent et sensus unius alteri genuinus videretur. Cæterum sanctus Thomas, p. II, art. 4, quæst. 30: Misericordia, inquit, inter omnes virtutes, quæ ad proximum pertinent, potissima est, sicuti etiam est potioris actus. Ita S. Thomas in corpore, quæ doctrina et ratio est etiam hujus Patris.

(18) Idem enim est cœleste regnum. Eandem sententiam Gregorius Nyssenus habet libro De vita Mosæ: Hæc autem gloria multis nuncupatur a Scriptura nominibus; una enim et eadem res hic quidem lapidis capacitas appellatur; in aliis autem paradisi, deliciae, tabernaculum æternum, manus apud Patrem, Patriarchæ sinus, regio viventium, aqua requieis, Jerusalem superior, regnum cælorum, Babylon vocationis, corona gratiarum, corona pulchritudinis, turris fortitudinis, supermensale gaudium, Dei consessus, sedes iudicii, locus nominatissimus, occultum tabernaculum. Græcis parco, ne longior nota sit.

καὶ ἐπεικέψασθέ με ἐν φυλακῇ ἡμερῶν, καὶ ἤλθετε πρὸς με. Καταμάθωμεν τίς ἐξ ἀρχῆς τῆς ἐντολῆς αὐτῆς διαίρεσις, καὶ πῶς οὐκ εἰς πλεόν ἢ ἑλαττον τῆς φιλαλληλίας ὁ τρόπος διωρίσται· τάχα γὰρ τὸ τέλειον τῆς ἀρετῆς ἐντεῦθεν μαυθάνομεν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ ἀπὸ τῶν μονάδων τῶν ἑξ προῖδων ἀριθμὸς, ἐκ τῶν ἰδίων μερῶν συντιθέμενος, ὡς μήτε τὸ ἐλλείπειν ἐν ἑαυτῷ, μήτε πλεονάζειν (εἰς γὰρ ἑαυτοῦ μέρη ἀναλυόμενος, φησὶ δὲ εἰς τρεῖς δύο, καὶ δις τρεῖς, καὶ ἑξάκις ἐν ἑξ αὐτῶν πάλιν συνίσταται, συντιθεμένων τῶν τριῶν, καὶ τοῖν δυῶν, καὶ τοῦ ἑνὸς) τέλειός ἐστι· τέλειον γὰρ πᾶν ἑξ ἀνάγκης ἐστὶ τὸ μήτε πλεονάζον ἑαυτοῦ πάποτε, μήτε τινὸς ἑτέρου προσδεόμενον εἰς συμπλήρωσιν· τῶν δὲ ἄλλων ἀριθμῶν, οἱ μὲν εἰσιν ὑπερτέλειοι, ὡς ὁ δωδέκατος, οὗ τὰ μέρη συντιθέμενα ὑπερεκπίπτει τὰ δώδεκα· οἱ δὲ εἰσιν ἀτέλειοι, ὡς ὀκτώ, οὗ τὰ μέρη συντιθέμενα προσδεῖται μονάδος εἰς τὸ γενέσθαι ὀκτώ· ὁ τοῖνον ἑξ ἀριθμὸς τέλειος ὑπάρχων, ὡς δέδεικται, εἰκότως τὸ τῆς ἐντολῆς περιέλαθε τέλειον. Ἐχει δὲ ὁ ἀριθμὸς οὗτος καὶ τὴν τριχῆ διάστασιν, μήκος, καὶ βάθος, καὶ πλάτος, ὡς ἐκ τριγῶνων συγκελεμένος· ἐκ τούτων δὲ πάντων τὸ σῶμα. Ὅθεν καὶ ἡ τοῦ κότμου κτίσις τὴν τῆς ἑξάδος ἀρμονίαν οὐκ ἔξευγεν. Ἐν γὰρ ἑξ ἡμέραις ὁ Δημιουργὸς πᾶν τὸ φανόμενον ἐτεκτῆνατο· ἐν πέντε μὲν πᾶσαν τὴν αἰσθητὴν φύσιν, καὶ ἄλογον, πενταδικὴν αὐτὴν ὑπάρχουσαν· τῇ δὲ ἕκτῃ ἡμέρᾳ διαπλάσας τὸν ἄνθρωπον τὸν ἐφυστώτα τούτων, καὶ βασιλεύοντα, τὸ κατὰ τῶν αἰσθησεῶν αὐτοκρατὴς νομοθετῶν ἀρχῆθεν τῷ νῦν, ὡς ἂν αὐτῶν τὴν διὰ τῶν ἑξ ἐντολῶν πρακτικὴν φιλο-

A visitastis me; in carcere eram, et venistis ad me. Speculemur jam quomodo se habeat, quæ jam ab initio facta est hujus præcepti divisio: et qui neque citra hunc numerum mutæ charitatis definitus sit modus. Forsan enim ex hoc numero perfectionem virtutis intelligemus. Quoniam enim numerus ille, qui ex unitatibus sex procedit, ut qui ex suis partibus (19) sit ita compositus, ut neque quidquam in ipso deficiat, neque supersit (in suas enim resolutus partes, dico autem ter duo, et his tria, et sexies unum ex ipsis iterum constituitur, 116 copulatis nimirum inter se tribus, duobus, et uno), perfectus est; perfectum enim necessarium est omne, quod neque exsuperans quidquam habeat, neque quo alio ad sui perfectionem indigeat; cæteri autem numeri alii quidem sunt ultra quam perfecti, uti duodenarius, cujus partes inter se comparatæ duodecim excedunt; alii vero sunt imperfecti, ut octo, cujus partes simul positæ uno opus habent ut compleant octo; senarius igitur numerus, cum perfectus existat, ut diximus, merito præcepti in se perfectionem includit. Habet itidem hic numerus triplicem dimensionem (20), longitudinem, profunditatem, et latitudinem, quippe cum componatur ex trigonis. Ex his autem perfecte corpus constitutum est. Unde neque mundi creatio senarii caruit harmonia (21). Sex enim diebus omne quod oculis cernimus, architectatus est opifex Deus; cum sane quinque diebus naturam omnem sensilem et vacuum ratione, quæ et ipsa ob sensus quinquaria est, sexto autem die præsentem his et dominantem hominem effluxis-

Francisci Scorsi notæ.

(19) Ex suis partibus. Hæc ratio perfectionis senarii numeri de partibus quæ in arithmetica quotæ dicuntur sive aliquotæ, est intelligenda. Sed eam plenius accipe ex Petro Bongio, qui eandem de senario numero considerationem tradit et explicat: Numerorum enim, inquit, qui oriuntur ex unitate, iste primus omnium perfectus est, quippe qui suis partibus æquatur, et ex eisdem plene expletur; ex ternario nimirum qui est illius dimidia pars, et ex binario, qui est tertia, et ex unitate tandem, quæ est sexta, quæ partes omnes ductæ in summam, senarium efficiunt. Pars autem in hac numerorum contemplatione illa est intelligenda, quæ aliquoties sumpta totum conficit, et quæ quola sit, dici potest: sicuti est dimidia, tertia, quarta, et deinceps ab aliquo numero denominata. Neque enim exempli gratia, quia in novenario numero quatuor est aliqua illius pars, ideo dici potest quola pars ejus sit; unum autem dici potest quola pars sit; nam nona ejus numeri est: sic tria; nam tertia pars ejus sunt. Conjunctæ vero istæ binæ ipsius partes, nona scilicet et tertia, id est, unum et tria, distant a tota summa ejus, quæ novem est; sunt enim quatuor. Hactenus Bongus. Ab exemplo autem, quo ipse rem ostendit, in novenario numero, colligas licet eandem de octenario rationem, quo exemplo utitur noster ad ostendendam a contrario senarii numeri perfectionem: nam partes quotæ octonarii numeri unum est, quod est octava, et quatuor, quæ sunt dimidia pars; et duo, quæ sunt quarta; at vero partes hæc simul sumptæ septem efficiunt, ut per se patet. Duodenarii vero alterum extremum, vel excedens exemplum habes ex ipso Bongio: Duodenarii contra partes in summam ductæ, ipsum superant: habet siquidem hic

numerus duodecimam, quod est unum; habet et sextam, quæ sunt duo, et quartam, quæ sunt tria, habet tertiam, quæ sunt quatuor; habet et dimidiam, quæ sunt sex: sed hujus partes majorem summam colligunt, quam sit ipse duodenarius. Nam omnis hic cumulus unum, duo, tria, quatuor, et sex redundat in sexdecim; majorem utique summam, quam sint duodecim. Hæc iterum Bongus. Ex quibus omnem hanc rationem satis explicatam habes: et intelligis nostrum in omni disciplinarum materia esse veratum. Porro tota hæc senarii numeri explicatio in cod. P. erat nimis concisa et confusa, quæ ex cod. Gall. satis aperta est, uti a me descripta et edita. (20) Habet itidem hic numerus triplicem dimensionem. Qua ratione senarius ex trigonis componi dicatur, atque adeo trina dimensionem constare, commodius agetur ad hom. 24, ubi de numero tricesimo sexto sermo erit. Interim ad eum locum lectorem rejicio. (21) Senarii caruit harmonia. Petrus Bongus hunc mysterium late persequitur. Quare, inquit, ad hujus visibilis mundi fabricam nec consonantior, nec perfectior reperiri numerus poterat, quam senarius, in quo summus artifex Deus sua perficeret opera. Cætera lege apud ipsum. Solim excerptam locum Hugonis, qui a Sancto Victore nominatur, qui libro De sacramentis legis naturalis ac scriptæ, hunc in modum loquitur, quod maxime consonat Theophanis considerationi: Senarius, quia ex partibus suis constat, signum perfectionis est; et idcirco voluit Deus sex diebus complere opera sua, ut ostenderet, se in his, quæ fecerat, nec supervacaneum aliquid posuisse, nec imperfectum reliquisse.

set, jam inde ab initio mētis in sensus imperium sanciens; ut scilicet, postquam eorum ministerio in practica sex præceptorum philosophia se recte exercuerit, evehatur ad regnum sibi paratum. Et hoc Moyses in veteribus sanctionibus adumbravit, cum puerum Hebræum, qui sex annis servitutem serviisset, libertate donatum ad cognatos suos dimitendum jussit. Innuit enim mentem nostram, ubi horum præceptorum observato senario, bene fuerit famulata, a perturbationibus liberari, atque ad felicem patriam, et eam quæ sub intellectum cadit, cognationem lætabundam accedere. Quoniam vero duplex est homo, exterior et interior, quod cum Paulo et ipsa veritate consentit, duplex etiam erit observatio præceptorum. Non enim in exterioribus gradum sistet is, cui charitas facem tollit; neque solum corpus esurientis alet, sed etiam interiora atque a sensu remota pervadet, et animi morbo medicinam excogitabit opportunam; et eum qui non panis et aquæ, sed verbi divini audiendi fame laborat ac siti, in loco pascuæ et super aquam reflectionis collocabit; et qui pravis operibus a superna patria extorris et hospes evasit, **117** eum bonis consiliis restituet, et domum suam reducet; alium paternis opibus instar prodigi filii spoliatum, et temperate recteque vivendi modo, quasi veste exutum, docendo hortandoque virtutum stola circumdabit; ei, qui in ignorantia tenebris, tanquam in carcere detinetur, intelligentiæ lumen ostendet; et infirmum in fide assumet, juxta Pauli admonitionem ¹⁷. Ubi sic egerit, multiplicabit cumulabitque senarium præceptorum. Atque hoc mihi docere videtur mysticum illud Canticum, ubi dicitur: « Sexaginta sunt reginæ ¹⁸; » perinde quasi sex illa præcepta, exercitatione accedente, decuplo multiplicentur augmento, et sexaginta fiant; quæ merito hereditatem introducant.

« Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi. » Ex his verbis colligere convenit, regnum quidem Dei hominibus fuisse ab initio præparatum; ignem vero æternum non hominibus, sed diabolo et angelis ejus (22) asseclis; sed qui peccati aculeis stimulat, pravum tamen consilium pœnitentia non corrigentes, a parati sibi regni jure exciderunt, ignis æterni facti sunt rei audiuntque:

« Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus. » Expende autem, uti de justis dicat: « Benedicti Patris mei, » eos vero, qui a læva sunt, maledictos simpliciter appellet, utpote qui non Patris voluntate, sed suismet pravis operibus in se maledictionem adver-

¹⁷ Rom. xiv, 4. ¹⁸ Cant. vi, 7.

Francisci Scorsi notæ.

(22) Sed diabolo et angelis ejus. Supplicii et ignis æterni locum, atque adeo ipsum ignem principaliter, et quasi per se primo pro dæmonibus, pro hominibus vero quasi accessorie fuisse desti-

ασφίαν καταρωθωκώς, πρὸς ἡτοιμασμένην αὐτῇ βασιλείαν ἐπαναστατή. Καὶ τοῦτο ἠντίτετο Μωϋσῆς ἐν τοῖς καλαιῶς διατάγμασιν, Ἐβραίου παιδα λέγων ἔξ ἑτη δουλεύοντα πρὸς τὴν ἑαυτοῦ συγγένειαν ἐπανάγεσθαι ἐλεύθερον· ὑποδῆλοι γὰρ τὸν νοῦν καλῶς δεδουλευκότα τῇ τηρήσει τῆς ἐξάδο; τῶν ἐντολῶν, ἐλεύθερον γενέσθαι τῶν παθῶν, καὶ χαίροντα βαδίζειν πρὸς τὴν μακαρίαν πατρίδα, καὶ τὴν νοομένην συγγένειαν. Ἐπειδὴ δὲ διπλοῦς ὁ ἄνθρωπος, ὃ τε ὀρώμενος, καὶ ὃ ἑσθῶν, ὡς Παῦλος καὶ τῇ ἀληθείᾳ δοκεῖ, διπλῆ πάντως καὶ ἡ τῶν ἐντολῶν ἔσται τήρησις. Οὐ γὰρ μέχρι τῶν φαινομένων στήσεται ὁ τῷ τῆς ἀγάπης φωτὶ φρυκτωρούμενος, οὐδὲ μόνον τὸν πεινῶντα θρέψει σωματικῶς, ἀλλὰ καὶ ἐνδοτέρω χωρήσει τοῦ φαινομένου, καὶ τῆς ψυχικῆς κακοποθείας λατρίαν ἐπινοήσει τὴν πρέπουσαν, καὶ κατασκηνώσει μὲν ἐν τόπῳ χλόης, καὶ ἐπὶ ὕδατος· ἀναπαύσεως τὸν πεινῶντα οὐ λιμὴν ἄρτου, οὐδὲ δίψαν ὕδατος, ἀλλὰ λιμὴν τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου, καὶ φυγάδα τῆς ἀνω πατρίδος, καὶ ξένον δι' ἔργων φαύλων γενόμενον ἐπὶ τὴν ἰδίαν ἐστίαν χωρήσει τοῖς ἀγαθαῖς εἰσηγήσεται, καὶ ἄλλον ἀπογυμνωθέντα τῆς πατρικῆς οὐσίας, ὡσπερ τὸν ἄσωτον, καὶ τὴν στολὴν ἐκδυθέντα τῆς σώφρονος βιοτῆς, διὰ τῆς διδασκαλίας τὴν ἐνάρετον ἀμφιάσει στολὴν, καὶ τῷ καθειρομένῳ ἐν τῷ τῆς ἀγνοίας ὀφῶν τὸ φῶς ὑποδείξει τῆς γνώσεως, τὸν δὲ ἀσθενοῦντα τῇ πίστει προσλήψεται, κατὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου παραίνεσιν. Οὕτω ποιήσας πλεονάσει ἐντολῶν, καὶ εἰς πλῆθος ἐπαυξήσει τὰς ἔξ. Καὶ μοι δοκεῖ τοῦτο φιλοσοφεῖν τὸ ἄσμα τὸ μυστικὸν ἐν τῷ λέγειν· « Ἐξήκοντά εἰσι βασιλίσσαι, » ὡς δεκαπλουμένων διὰ τῆς ἐργασίας τῶν ἔξ ἐντολῶν, καὶ γινομένων ἐξήκοντα, αἱ δὴ καὶ βασιλίσσαι εἰκότως κατονομάζονται, ὡς εἰς τὴν κληρονομίαν τῆς βασιλείας εἰσάγουσαι.

etiam reginæ appellantur, cum nos in caelestis regni

« Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. » Διὰ τούτων προσήκει λογισασθαι, ὡς ἡ μὲν βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἀνέκαθεν τοῖς ἀνθρώποις ἡτοιμασται, τὸ δὲ πῦρ τὸ αἰώνιον, οὐ τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀναποστᾶταις αὐτοῦ· ἀλλ' οἱ ταῖς ἀκίαις τῆς ἀμαρτίας ἀμυχθέντες, καὶ μετανοήσας τὴν ἀδουλίαν μὴ διορθώσαντες, τῆς ετοιμαθείσης αὐτοῖς βασιλείας ἄλλοτριούμενοι, τῷ αἰωνίῳ πυρὶ ἐκδοτοὶ γίνονται, ἀκούσαντες·

« Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ καταραμένοι, εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. » Σκόπει δὲ ὅπως ἐπὶ μὲν τῶν δικαίων· « Εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, » φησὶ, τοὺς δὲ ἐν τοῖς σκαλοῖς καταραμένους ἀκαλύπτως ὠνόμασεν, οὐχ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ὑπὸ τῶν ἰδίων ἔργων τῆν

ἀραν εἰς ἑαυτοὺς ἐπισπασμένους. Καλὸν δὲ μὴδὲ
 ἔκεινο παραδραμεῖν ἀνεξέταστον, πῶς τοῖς μὲν δι-
 καίοις διαλεγόμενοι; ἀδελφούς ὀνομάζει τοὺς πένη-
 τας · « Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐν τούτων τῶν ἀδελφῶν
 μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε · » τοὺς δὲ
 ἀμαρτωλοὺς τῆς ἀτυμπαθείας ἐλέγχων, οὐκ ἀδελφούς
 τοὺς ἐνδεεῖς, ἀλλ' ἐλαχίστους μόνον ἐκάλεσεν ·
 « Ἐφ' ὅσον οὐκ ἐποιήσατε ἐν τούτων τῶν ἐλαχίστων,
 οὐδὲ ἐμοὶ ἐποιήσατε. » Τάχα πρὸς τὴν ἐκάστου τού-
 των ὑπόνοιαν τὴν λόγον συνύφανεν. Οἱ μὲν γὰρ
 δίκαιοι κατὰ τὴν τῆδε βίον ὡς ἀδελφοὺς Χριστοῦ
 προσεῖγον τοῖς πένησιν. οἱ δὲ φαῦλοι ὡς ἐλαχίστους
 καὶ ἀθλίους ἀπεστρέφοντο. Ὑποδηλοῖ δὲ τι ὁ λόγος
 καὶ ἕτερον · τῶν πενομένων οἱ μὲν καρτερικῶς μάλα
 καὶ τληπαθῶς στέγοντες τὰ ἐκ τῆς ἐνδεείας κακὰ,
 ὡς ὁ διηλωμένος; ἐκείνος Λάζαρος, οὐ δυσφήμους
 ἀφέντες φωνὰς ἐφ' οἷς ἐπασχον · οὗτοι τὴν ἐν τοῖς
 δεξιοῖς λαχόντες, εἰκότως καὶ ἀδελφοὶ Χριστοῦ κέ-
 κληνται. Οἱ δὲ πρὸς τῆ σωματικῆ πενίᾳ, καὶ τοῦ
 κατ'ἀρετὴν πλοῦτου πτωχοῦντες, οὗτοι ἐν τοῖς λαοῖς
 ἐλαυνόμενοι, τῆς τοῦ Χριστοῦ συγγενείας ἀπεξενώ-
 θησαν. Ἐκατέρωθεν οὖν πάντων τῶν εὐ πεποιθῶτων
 πρὸς ἀμφοτέρους τῶν δεικτικῶν χρῆται λόγῳ, οἷον
 δακτύλῳ γνωρίζων τὸν ὑποκείμενον, καὶ ἀδελφούς
 μὲν καλῶν τοὺς ἐν τοῖς δεξιοῖς πένητας, τοὺς δ' ἐν
 τοῖς εὐανόμοις τῆς κλήσεως ταύτης ἀποστερωῶν.

« Καὶ ἀπελεύσονται οὗτοι εἰς κόλασιν αἰώνιον, οἱ
 δὲ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Ὡσπερ ἐπὶ τῶν
 δικαίων βασιλεία μὲν ἦν τὸ διδόμενον ἑπαθλον,
 ποῖα δὲ διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς βασιλείας ἐμπειρεί-
 ληται, οὕτω διὰ τοῦ αἰωνίου πυρὸς πᾶσαν κολά-
 σεως ἰδέαν ἀνέφηνε, τὸ πῦρ, τὸ σκότος, τὴν σκώληκα,
 τὴν βρυγμὸν τῶν ὀδόντων, τὴν τάρταρον, τὴν
 γέενναν. Ἡ γὰρ θεία ἀπόφασις καταλλήλως τῶν
 ἡμαρτημένων ἐμπροσθεῖσα, τοῖς μὲν οἷον ἀνθραξ,
 τοῖς δὲ οἷον σκώληξ, τοῖς δὲ οἷον γέεννα γίνεται,
 αἰωνίως αὐτοὺς κατεσθίουσα, καὶ μήτε φθειρομένη,
 μήτε μὲν διαφθείρουσα, διὰ τὸ γενέσθαι τὴν φύσιν
 ὁμοῦ ἀνεπίδεκτον. Ἀλλὰ τίς ἐν αἰσθησί γένηται
 τῆς ἐσχάτης ἐκείνης καὶ φορικτῆς ἀποφάσεως; τίς
 παραστήσει λόγος τὸν πικρὸν ἐκείνον χωρισμὸν,
 καὶ τὸν ἀνόνητον τοῦ συνειδότη; τῶν ἀμαρτωλῶν
 μετάμελον; Ὅπως μὲν ἑαυτοὺς γυμνοὺς καὶ τε-
 τραχηλισμένους ὀρώσι, τὰς ἁμαρτίας ἐγκεκολλημέ-
 νους ἔχοντας οἷα τινα γράμματα, καὶ ὅσα ἐνταῦθα
 ἐν νυκτὶ, καὶ ζόφῳ ἐνεργεῖτο φαῦλα, πάντα τότε
 εἰς τοῦφανὲς ἐπιδείκνυνται; Ὅπως δὲ τοὺς δικαίους
 ὀρώντες ἐν τῇ ἀνεκκαλήτῳ λαμπρότητι, τῆς ἀβουλίας
 ἑαυτοὺς καταμέμφονται; Τίς τὴν κλαυθμὸν ἐκείνον

terint. Neque vero illud sine consideratione par est
 præterire, qua de causa cum justos alloquitur,
 fratres pauperes vocet: « Quod uni ex his fratribus
 meis fecistis, mihi fecistis; » cum vero peccatorum
 inclementiam arguit, non fratres, sed minimos
 duntaxat pauperes appellet: « Quod uni ex minimis
 his non fecistis, nec mihi fecistis. » Ad opinionem
 fortassis uniuscujusque eorum sermonem accom-
 modat. Nam justi quidem in hac vita, ut in Christi
 fratres, animum in pauperes converterunt: improbi
 vero ut infimos plebis et ærummosos eos aversati
 sunt. Quiddam præterea aliud insinuat hic loquendi
 modus. Etenim qui ex pauperibus forti ac patienti
 animo paupertatis incommoda, ut exulceratis ille
 Lazarus, pertulerunt, neque ob mala **118** quæ
 patiebantur, in voces blasphemix proruperunt, hi
 dexteram sortiti jure etiam fratres Christi nuncu-
 pati sunt. Qui vero præter corporis paupertatem
 divitiis etiam in virtute positos caruerunt, hi ad
 sinistram abacti a Christi etiam cognatione remo-
 ventur. Omnibus igitur utrinque præmium pro me-
 ritis recipientibus, ad utrosque signate loquitur, et
 veluti digito monstrat eum de quo est sermo, et
 fratres quidem pauperes in dextra locatos vocat,
 eos vero qui sinistram tenebant, neutiquam hac
 appellatione dignatur.

« Et ibunt hi in supplicium æternum, justi autem
 in vitam æternam. » Quemadmodum justis regno
 donantur ut præmio, multa vero sub regni nomine
 comprehenduntur; ita per ignem æternum omne
 supplicii genus (23) significat, ignem, tenebras,
 vermem, stridorem dentium, tartarum, gehennam.
 Nam divina sententia congruenter in delinquentes
 cadens, aliis quidem prunæ, aliis vermibus, aliis
 gehenna evadit æterno tempore illos devorans, ut
 nec unquam intereat ipsa, nec ad interitum ducat,
 eo quod natura non sit corruptionis capax. Quis
 vero extremam illam horrendamque sententiam
 mente persentiscat? quæ porro oratio suljicit
 oculis acerbam illam di-junctionem, et inutilem
 poenitentiam ortam ex conscientia peccatorum?
 Quo ore seipsum nudos et apertos aspiciant, pec-
 cata veluti characteres (24) quosdam habentes in-
 sculpta: et quæcumque hic in nocte, et tenebris
 flagitia perpetrarunt, omnia tunc in apertum (25)
 proferantur? Quo pacto vero videntes justos ineffa-
 bili splendore conspicuos ipsi se amentix damna-
 bunt? Quis ejulatum illum non consolabilem, et
 miserabiles singulorum voces tragicis modis expro-

Francisci Scorsi notæ.

(23) *Omne supplicii genus.* Docet hoc etiam D. Thomas in iv, distinct. 4, quæst. 2, art. 5 ad 4, nomine ignis æterni omnem comprehendendi poenam, quæ sensus dicitur, ut etiam advertit et explicat Suarez, lib. viii, *De angelis*, cap. 12, n. 36.

(24) *Peccata veluti characteres.* Qua ratione faciendum in die judicii, ut peccata in justorum in aperto sint omnibus, et an etiam justorum ad ipsorum gloriam sint in lucem proferenda, agit Suarez in iii partem D. Thomæ.

(25) *Omnia tunc in apertum.* In cod. P. duæ sententiæ in unam confusæ fuerant hoc modo: πάντα τότε εἰς τοῦφανὲς ὀρώντες, ἐν τῇ ἀνεκκαλήτῳ λαμπρότητι, quasi τὸ ὀρώντες cohereret cum πάντα τότε: sed ex c. G. apparet esse initium alterius sententiæ, et belle opponi antecedentibus. Sic enim habet Πάντα τότε εἰς τοῦφανὲς ἐπιδείκνυνται. Ὅπως δὲ τοὺς δικαίους ὀρώντες ἐν τῇ ἀνεκκαλήτῳ λαμπρότητι. Quæ nemō non advertit opponi alteri, ὅπως δὲ ἑαυτοὺς γυμνοὺς.

mai? Heu acerham sententiam! pessimam rerum permutationem! Ob parvi temporis voluptatem a Deo disjunctus sum, ob carnis oblectamenta æternis flammis addicor; ob corporis delicias cibus inextinguibilis ignis efficior. Justum Dei judicium: viscera mea pauperibus non aperui, neque meis lamentis flectitur Deus; non misertus sum egenorum, neque qui mei misereatur, invenio. Durus et inexorabilis fui adversus eos qui me offenderunt; divinam erga me clementiam obduravi. Ita sine ullo emolumento **119** ejulantes ab immittibus angelis detrussis sempiternis supplicii destinantur. Diem illum, dilectissimi, mente versantes, et horribilem illam sententiam animo agitantes, demus operam, ut per benignitatem in pauperes sacrum illud præceptorum senarium impleamus; atque ita locum in dextera, et optabilem illam vocem consequamur: « Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum, » idque gratia vivificæ beatæque Trinitatis, quæ in Patre et Filio et Spiritu sancto prædicatur et glorificatur, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ρίας Τριάδος, τῆς ἐν Πατρὶ, καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι γινώσκοντες καὶ δοξαζομένης, νῦν, καὶ αἰ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

HOMILIA XIX.

In illa verba: « Si dimiseritis hominibus peccata eorum. »

Qui contendunt in equestribus certaminibus, simul ac signum curriculi datum est, apertis carceribus equos identidem scutica verberatos ad metam adigunt, et crebris levibusque saltibus ad eam incitati feruntur. Neque vero eorum labor in attingenda meta finitur; sed septeno circuitu (26) conficere cursum appropierant; hic enim victorem decernit. Nos vero hodierna die reseratum jam pœnitentiæ repagulum ad ipsum obeundæ metæ perduxit initium. Fuit enim nobis quasi primus gradus suscepti pœnitentiæ cursus Zachæi principis publicanorum exemplum, qui præclaro quodam studio per pietatem dispersit, quæ cum impietate congesserat. Proposita deinde publicani et Pharisei parabola vim Christianæ humilitatis ostendens; tum adolescens ille, qui ad sulculi

ἐκτραγοῦθήσεται τὸν ἀπαράκλητον, καὶ οὗτος ἕκαστος ἐλευσιολογεῖται φωνάς; Φεῦ τῆς ὀδυνηρᾶς ἀποφάσεως! ὦ τῆς κακίστης ταύτης ἀνταλλαγῆς! Διὰ τὴν πρόσκαιρον ἀπόλαυσιν τοῦ Θεοῦ ἠλλοτριώμαί· ἐὰν τὰς τῆς σαρκὸς ἡδονὰς τῷ αἰωνίῳ πυρὶ παραδίδομαι· διὰ σωματικὴν τρυφήν τροφὴ γίνομαι τῆς ἀσθέστου φλογός. Δικαία ἡ κρίσις τοῦ Θεοῦ· οὐκ ἤνοιξα σπλάγχχνα τῷ πένητι, οὐδὲ θεὸς τοῖς ἐμοῖς θρήνοις κάμπτεται. Οὐκ ἠλέησα τὸν δεόμενον, οὐδ' αὐτὸς εὐρίσκω τὸν ἐλεοῦντά με. Σκληρὸς ὠράθηνη πρὸς τοὺς εἰς ἐμὲ ἀμαρτήσαντας, ἐσκήρυνα κατ' ἐμαυτοῦ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητα. Οὕτως ἀκερδῆ καὶ ἀνόνητα ὀδυρόμενοι, καὶ ἀπὸ ἀγγέλων ἀποτόμων ἐλαυνόμενοι ταῖς ἀτελευτήτοις κολάσεσι παραδίδομαι. Ἐκεῖνην, ἀγαπητοί, τὴν ἡμέραν εἰς νῦν ἀνελλίττοντες, καὶ τὴν φρικώδη ἀπόφασιν ἐνθυμούμενοι, σπουδάσωμεν διὰ τῆς εἰς τοὺς πένητας εὐποιίας πληρωταί γενέσθαι τῆς ἱερᾶς ἐξάδος τῶν ἐντολῶν, καὶ τυχεῖν τῆς ἐκ δεξιῶν στάσεως, καὶ τῆς εὐκαταίας ἐκείνης φωνῆς· « Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν » χάριτι τῆς ζωαρχικῆς καὶ μακαριστικῆς γινώσκοντες καὶ δοξαζομένης, νῦν, καὶ αἰ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

OMILIA. 10^a.

Eis τὸ, « Ἐὰν ἀρῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, » καὶ τὰ λοιπὰ.

Οἱ ἐν τοῖς ἵπποισι ἀθλοῖς ἀγωνιζόμενοι, ἐπειδὴν αὐτοῖς δοθῆ τοῦ δρόμου τὸ σημεῖον, διασχιθεῖσθαι τῆς ὑσπληγγος, θαμνὰ τοὺς ἵππους μαστίζοντες πρὸς τὴν νύσσαν ἐλαύνουσι, συχοῖς φερόμενοι καὶ κόφοις τοῖς ἔλμασιν· οὐ μὴν μέγρι τῆς νύσσης ὁ πόνος αὐτοῖς, ἀλλὰ τελέσαι καὶ ἐπάκρυκλον δρόμον ἐπείγονται· οὗτος γὰρ δείκνυσι τὸν νικήσαντα. Ἡμᾶς δὲ σήμερον ἡ τῆς μετανοίας βλάβις εἰς αὐτὴν ἤγαγε τὴν τῆς νύσσης ἀρχήν. Ἦν δὲ ἡμῖν τοῦ δρόμου τῆς μετανοίας ἡ πρώτη βαθμῖς, ἡ τοῦ ἀρχιελεῶνου Ζαχαρίου ὑπόθεσις· ὃς καλλίστη μάλα σπουδῇ εὐσεβῶς ἐσκόρπισεν, ἀπερ ἀτεβῶς ἐτελώνησεν. Ἐἶτα ἡ τοῦ τελώνου καὶ Φαρισαίου παραβολή, ἡ τὴν ἰσχὴν ἡμῖν τῆς χριστομνητοῦ ταπεινώσεως ὑποδείξασα. Μετὰ ταῦτα ὁ νέος ἐκεῖνος, ὁ κακῶς μὲν αὐτομολήσας πρὸς τὴν χοιρῶδη ζῶην,

Francisci Scorsi notæ.

(26) Sed septeno circuitu. Quam eleganter et commode ad curriculum pœnitentiæ jam ante Quadragesimam initæ, sed septem hebdomadam spatio adhuc obeundæ similitudinem equestris cursus aptet hic orator, non prius intelliges, quam ipsam certaminis quadrigarum rationem percipias. Non enim cursus tantummodo rectus per totum stadium, circumve peragebatur, sed etiam cum perventum ad metam, ea septies erat circumvennda. Audi Cedrenium: Οὐ πλέον δὲ τῶν ἐπτά κύκλων, οὐδ' σπάτια ὀνοεὶ στάδια, καὶ μέσσοις ἀντὶ τοῦ ἀθλοῦ περὶ τὴν πυραμίδα ἦν νῦν ὄβελον καλοῦσι διαπληκτίζοντο οἱ ἀγωνισταί, διὰ τὸ τοσοῦτους εἶναι πλανητῶν πόλους. Quæ sic interpr.: Non amplius quam septem circuitus, quos spatia velut stadia, et missus circa metam quæ nunc obeliscus dicitur, conficiebant æurige, quod totidem essent errores cæli. Cursu igi-

tur septies circa metam agitato palma obtinebatur quod hic aperte Theophanes, Seneca, lib. iv Epist: agitatorum lætitia, cum septimo spatio palmæ appropinquant, et Propertius, lib. II: Aut prius infesto deposcit præmia cursu, Septima quam metam triverit ante rota. Vide Cæsarem Bulegarium lib. De circo Rom: Itaque totum illud pœnitentiæ tempus ante primam Jejuniorum hebdomadam est Theophani instar primi rectique curriculi; septem vero hebdomadam subsequentiū spatia septem circa metam flexus, quibus bene confectis merces jejunii datur. His præmissis nihil erit facilius, quam totum auctoris præmium intelligere; nisi præmissa fuissent, nihil difficilius. Sed recolenda est etiam ratio jejunii seu Quadragesimæ Græcorum, de qua egimus ad hom. 15.

καλῶς δὲ πρὸς τὴν πατρικὴν ἐστίαν ἐπανελθῶν. Ἰτα τὸ μέγα καὶ φρικτὸν λογοθέσιον· διὰ τούτων ἔβην προγομνασθέντες, καὶ τὴν ἰσχὺν μαθόντες τῆς ἀρετῆς πρὸς τὴν νύσσαν, τὴν πρώτην ἑβδομάδα τῶν ἡστειῶν κατητήσαμεν· τὴν ἑβδόμην ἑβδομάδα, καθάπερ δρόμον κυκλικὸν ἐντεῦθεν δραμεῖν ἐπειγόμεθα. Ἄλλ' ἐν μὲν τοῖς ἱππικοῖς ἀγωνίσμασι δυσχερὲς πάντας τοὺς ἀμιλλωμένους νικῶν, μόνου τοῦ προκαταλαβόντος τὸν στέφανον αἰροντος· ὁ δὲ ἡμέτερος ἀγωνοθέτης πᾶσι τοῖς βουλομένοις ἐπίσης μεταδίδωσι κατ' ἐξουσίαν ἐμφορεῖσθαι τῆς νίκης· καὶ εἴθισι μὲν ἑκάστῳ καθάπερ τέθριππον ἄρμα τὸ πῶμα τοῦτι τὸ τετράστοιχον, ἐφίστασθαι κελεύει τὸν λογισμὸν ὡσπερ ἡνίοχον· ἀντὶ δὲ μάστιγος τὴν συνείδησιν ἐκίστου ἐπὶ τοῖς πλημμεληθεῖσιν αἰκίζουσιν, ὡς δὲ χαλιῶν, τὴν ἐγκράτειαν προομαλίζει δὲ καὶ τὸ στάδιον διὰ τὸ τῆς ἐντολῆς βῆδιον, εὐστειήτον παρασκευάζων τοῦ διφρηλάτου τὸν δρόμον· ἀλλὰ τίς ἢ τῆς ἀρετῆς εὐκολία, κατανοήσωμεν.

voluit. Explanat porro stadium facilitate præcepti sed quæ hæc facilitas virtutis sit, indagemus.

« Εἶπεν ὁ Κύριος· Ἐὰν ἀφήτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, ἀφήσει καὶ ὑμῖν ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος ». Ἔτις ἄρα τοσοῦτον ὑψηλὸς τὴν κρίσιν, ὡς ἐπικέσθαι πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ παρόντος νοήματος; Τοῦτο γὰρ τῶν ἀρετῶν τὸ ἀκρότατον, τοῦτο τῶν ἀγαθῶν τὸ κεφάλαιον θεοὶ σε, τοῦτο τὸ βῆμα ἀπαίρει τῶν γηίνων, καὶ ὁμοιωθῆναι τὴν κρίσιν τῶν πρωτοτύπων ποιεῖ. « Ἐὰν ἀφήτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα, ἀφήσει καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τὰ παραπτώματα. » Τὸ μὲν ἀφιέναι ἀμαρτίας· μόνῳ πρόσσει· Θεῷ· γέγραπται γάρ· « οὐδεὶς δύναται ἀφιέναι ἀμαρτίας, εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. » Νῦν δὲ διὰ τῶν παρόντων ῥητῶν μεταδίδωσι καὶ τοῖς βροτοῖς τοῦ χαρίσματος, ὡς τοιαύτην τρόπον τινὰ τῶν λέγων φέρειν τὴν ἔνοιαν· Σὺ τῆς ἀφέσεως τῆς ἀμαρτίας σου καθέστηκας κύριος· Ἐξεστῆσαι βουλομένην δὲ ὀλίγων καρπώσασθαι τὴν τῶν παραπτωμάτων συγχώρησιν. Οὐ ζητῶ, φησι, τὰ ὑπερφύσιν, οὐκ ἀπαίτῶ τὰ ὑπερῖσχυν, οὐκ ἀναγκάζω τὴν Σκυθικὴν ὑπερβῆναι χιόνα, ἢ τὰ Καυκάσια διελ-

A vitam cum se sua sponte miserabiliter abjecisset, in domum Patris postmodum laudabiliter se recepit: ad extremum vero magnum illud ac formidabile tribunal mentis oculis objectum est: per hæc, inquam, quasi præludentes, et vires virtutis elocti ad primam jejuniorum hebdomadam (27) veluti ad metam accessimus: et hinc jam usque ad septimam hebdomadam quasi circularem cursum currere studiose contendimus. Verum in ludis equestribus 120 ab omnibus athletic victoria reportari non potest, cum unus modo, qui cæteris cursu antecesserit, corona donetur; noster vero agnotheta omnibus volentibus (28) pro sua cuique facultate æqualiter victoria abunde potiri concedit; et singulis quidem corpus ex quatuor compositum elementis, quasi quadrijugum statuit currum, eique rationem instar aurigæ præesse jubet, scutiæ loco conscientiam, quæ unumquemque pro malefactis stimulat, ac denique freni vice continentiam esse cursumque gubernatori cursus expeditum reddit;

« Dixit Dominus: Si dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater vester cælestis. » Equis tam alta mente sit præditus, ut hujusce sententiæ magnitudinem assequi possit? Hic enim virtutum est apex; hæc summa bonorum (29) deum te facit; hoc dictum a terra elevat, et prototypo suo similem reddit imaginem. « Si dimiseritis hominibus peccata, dimittet et Pater vester cælestis peccata vestra. » Peccata remittere solius est proprium Dei; scriptum est enim: « Nemo potest remittere peccata, nisi solus Deus ». Nunc vero hoc præsentī dicto cum hominibus communicat hanc gratiam; ita ut hic sermo talem quodammodo videatur habere intellectum: Tibi remittendi peccati tui permessa potestas est; licet tibi, si volueris, parvo negotio consequi veniam peccatorum. Non quæro, inquit, quæ supra naturam sunt, non postulo quæ supra vires; non te transcendere Scythiæ nives (30) seu Caucasos superare montes, seu torridam (31) transilire zonam, seu ultra Oceani

²⁹ Matth. vi, 14. ³⁰ Marc. ii, 7.

Francisci Scorsi notæ.

(27) Ad primam Jejuniorum hebdomadam. Jam noui consuletia esse hæc a nobis sunt plene explicata de ritu Græci Jejunii, homilia de Zachæo; ex illis enim pendet hujus loci intellectus. In epigrapha hujus homiliæ addiit: Τῆς κυριακῆς τῆς τυρινῆς. Sicuti etiam in præcedente: Ἀναγιγώσκεται Κυριακῆς τῆς ἀποκρέω. Nimirum hæc Dominica, ea quæ nobis est Quinquagesima dicta, qua postremum licebat uli caso, unde nomen τῆς τυροφάγου sumptum, seu τῆς τυρινῆς; sequente vero feria ii, jejunium austerum auspicabantur. At Dominica hæc præcedens quæ nobis est sexagesima dicta ἀποκρέω, quia exinde carniem ejus tollebat. Sed hæc sunt jam discussa loco memorato.

(28) Omnibus volentibus. Ex duabus lectionibus præfuit eam, quam comperi in G. c. utpote sensu pleniorē: « Ὁ δὲ ἡμέτερος ἀγωνοθέτης πᾶσι τοῖς βουλομένοις ἐπίσης μεταδίδωσι κατ' ἐξουσίαν ἐμφορεῖσθαι τῆς νίκης. » A qua tamen non discrepat P.

D Πᾶσιν ἐπίσης δίδωσι κατ' ἐξουσίαν, etc.

(29) Hæc summa bonorum. Hæc sunt ex c. G. Τοῦτο τῶν ἀγαθῶν τὸ κεφάλαιον. Θεοὶ σε τοῦτο τὸ βῆμα. Inde aliud· κῶλον ἀπαίρει τῶν γηίνων. In P. erant hæc decurtata.

(30) Scythiæ nives. Τὴν Σκυθικὴν ὑπερβῆναι χιόραν. P. nec male; sed recepi χιόνα ex G. Quam sit grave per nivosa loca ambulare, cecinit Florus poeta in Adrianum:

*Ego nolo Cæsar esse,
Ambulare per Britannos,
Scythicas pati pruinas.*

Aliorum poetarum et historicorum dicta, quæ ad hanc notam et sequentem facerent, non operæ est referre, ut omnibus obvia.

(31) Seu torridam. Ἡ τὴν διακεκαυμένην ὑπερπηδησαι; hæc habui ex G., sed subintelligendum ζώνην, seu γῆν, seu χιόραν.

pelagus navigare, quæ sunt perdifficilia, cogo. **A**rum præceptum est: « Si dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater, » dimitte, et dimitteris. Absolve proximum illata adversus te contumelia, et absolveris iis quæ deliquisti contra Deum. Ac sicuti nos Christum imitari jubemur, et ad sequendum eum per Evangelii voces impellimur, ita et ille demittere ad nos se volens, etiam nostra imitatur, talem se nobis exhibens, quales erga proximum nosmet præbuerimus. Id quod etiam aliis in locis Dominus parabolice significavit; cum scilicet regem **121** quemdam proposuit terribili quadam specie consistentem, ad quem adductus debitor decem millium talentorum ære obligatus; cumque supplicasset illi, et remissionem sortis totius obtinisset, postquam in parvo ære alieno immitem se adversus conservum ostendit, clementiam regis ad iracundiam irritavit, ita ut ingratum servum tradi tortoribus, ac totius vicissim debiti multari solutione juberet. Ibi enim per parabolam præannuntiat hoc idem: « Si dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater vester cælestis; si autem non dimiseritis hominibus peccata eorum, neque Pater vester dimittet vobis peccata vestra. » Sed quod deinceps dicitur videamus.

« Cum vero jejunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes: exterminant enim facies suas, ut appareant hominibus jejunantes. » Hic sacerdotes, Phariseos, Scribasque perstringit. Hos enim et aliis locis hypocritas appellavit: « Væ vobis Scribæ, et Pharisei hypocritæ²¹. » Ii scilicet inanem gloriam immoderate spectantes, cum alia justitiæ opera ficto quodam animi et oris habitu obibant, tum vero in jejunando multam tristitiam præ se ferebant, ac videntium oculos externa illa oris specie afflictoque pallore veluti præstigiis decipiebant. Multos his similes etiam in Christiana vita reperias, qui fastum superbiæ nutriendas videri se justos, quam esse malunt; cum tamen etiam externa philosophia (32) omnium esse iniquissimum dicat, cum qualis non est, quispiam vult videri. Quamobrem recte dictum est, exterminari faciem ab iis qui hypocritarum vitam affectant. Facies quippe animæ virtutes sunt, quæ veram formant hominis speciem; eumque clementem, patientem injuriarum, religiosum, studiosum mutæ charitatis, fortem, justum, et inculpatum

²¹ Matth. xxiii, 25.

Francisci Scorsi notæ.

(32) *Externa philosophia.* Ab ethnicis philosophis et poetis etiam hypocrisis exagitata. Exstat apud Laer. Diogenem lib. vi dictum Diogenis, qui cuidam sibi placenti, quod leonis exuviis tectus ingrederetur. *Non tu desinis*, inquit, *virtutis stragula pudescere?* Iniquum quippe esse censuit, quod homo mollis Herculis amictum sibi vindicaret. Quadrat etiam illud Plutarch. in *Aponhtheg.* de eo qui, nonnullis Antipatri frugalitatem laudantibus, quod alienam ab omnibus deliciis austeramque vitam agebat.

θεῖν ὄρη, καὶ τὴν διακεκαυμένην ὑπερπεριδῆσαι, ἢ τὰ πέραν ὠκεανοῦ πελάγη πλοῖζεσθαι, ἅπερ τῶν ἀμηχάνων ἐστὶ· μικρὸν τὸ ἐπίταγμα· « Ἐὰν ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα, ἀφήσει καὶ ὑμῖν ὁ Πατήρ. » Ἄφες, καὶ ἀφεθήσῃ· λύσον τὴν πέλας τοῦ πρὸς σὲ παροινήματος, καὶ λυθήσῃ τοῦ πρὸς θεὸν παραπτώματος. Καὶ ὡς περ ἡμεῖς κελευόμεθα μιμεῖσθαι Χριστὸν, ἀκολουθεῖν αὐτῷ διὰ τῆς εὐαγγελικῆς φωνῆς προτροπόμενοι, οὕτω συγκαταβάσει τρέπω καὶ αὐτὸς μιμεῖται τὰ ἡμέτερα, τοιοῦτος γενόμενος εἰς ἡμᾶς, οἷους ἡμεῖς εἰς τοῦς πέλας ἐκυτὸς ἐνδεικνύομεν. Καὶ τοῦτο παραβολικῶς ὁ Κύριος, καὶ ἐν ἄλλοις ὑπέδειξε βασιλέα τινὰ παραστῆσας φοβερῶς προκαθήμενον, ᾧ χρεωφειλέτης προσ-
Bαθεις, ὀφειλῶν μύρια τάλαντα, ἰκετεύσας δὲ τὸν βασιλέα, καὶ ὀλοκλήρου τυγῶν συγχωρήσεως, ἐπειδὴ πρὸς τὸν ὀμόδουλον ἀπηνῆς ὠράθη, ἐπὶ μετρίῳ ὀφλήματι, πρὸς ἔργην τὴν τοῦ βασιλέως φιλοφροσύνην ἐκίνησεν, ὡς παραδοῦναι τὸν ἀχάριστον οἰκίτην τοῖς βασανισταῖς, ἀναλόγως τοῦ χρέους τιμωρηθῆσόμενον. Κάκεισε γὰρ αὐτὸ τοῦτο προαναγγωνεῖται παραβολικῶς· « Ἐὰν ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, ἀφήσει καὶ ὁ Πατήρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος· ἐὰν δὲ μὴ ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, μηδὲ ὁ Πατήρ ὑμῶν ἀφήσει τὰ παραπτώματα ὑμῶν. » Ἄλλ' ἴδωμεν καὶ τὸ ἐφεξῆς τοῦτων ῥητόν.

« Ὅταν δὲ νηστεύητε, μὴ ποιῆτε ὡς περ οἱ ὑποκριταὶ σκυθρωποὶ· ἀφανίζουσι γὰρ τὰ πρόσωπα αὐτῶν, ὅπως φανῶσι τοῖς ἀνθρώποις νηστεύοντες. » Ἐνταῦθα τῶν Ἰσραῆλιν, καὶ Φαρισαίων, καὶ Γραμματέων καθάπτεται· τοῦτους γὰρ καὶ ἀλλαχοῦ εἶπεν ὑποκριτάς· « Οὐαί, λέγων, ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί. » Οὗτοι γὰρ τὴν κενὴν δόξαν ἐκτόπις νοήσαντες, καὶ τὴν ἄλλην μὲν δικαιοσύνην ἐν ἧθει πεπλασμένῳ μετῆρουντο, μάλιστα δὲ ἐν τῷ νηστεύειν σκυθρωπότητα πολλὴν ἐπέδεικνυντο, φανακίζοντες τοὺς ἄρῶντας διὰ τοῦ ἐξωθεν σχήματος, καὶ τῆς ἐπιπλάστου τῶν προσώπων ὠχρότητος. Τοιοῦτους πολλοὺς εὐροί τις καὶ τοῦ Χριστιανικοῦ πολιτεύματος, οἱ τὸν τῆς οἰήσεως διατρέφοντες τύπον, τὸ δοκεῖν εἶναι δίκαιοι τοῦ εἶναι προκρίνουσι· καίτοι καλῆ ἐξωθεν φιλοστοργία πάντων φησὶν ἀδικώτατον τὸν μὴ ὄντα δοκεῖν. Διὸ καλῶς εἴρηται, ὡς οἱ τὸν ἐν ὑπο-
Dκρισει ἐπιτηδεύοντες βίον, ἀφανίζουσι τὰ πρόσωπα αὐτῶν. Πρόσωπον δὲ τῆς ψυχῆς, αἱ ἀρεταὶ εἰδοποιούσαι τὸν ἀληθῶς ἄνθρωπον, τὸν πρᾶον, τὸν ἀνεξίκαχον, τὸν θεοσεβῆ, τὸν φιλόκληρον, τὸν ἀνδρείον, τὸν δίκαιον,

Foris, inquit, *Antipater albo videtur pallio; intus vero totus est purpureus.* Ei Achilles apud Hom.: Ἐχθρὸς γὰρ μοι κείνος ἐμῶς αἰδο πολήριον Ὅς γ' ἕτερον μὲν κεῖθει ἐνὶ φρεσίν, ἄλλο δὲ εἴπει. Quæ sic Latine facta legi a nescio quo,

Is mihi juxta invisus, ut atri limina Divis,

Qui verbis aliud prodit, quam mente volutat.

Multa etiam reperias apud Latinos poetas præsertim satyricos. Notum est illud Juvén.

Qui Curios simulant, et Bacchanalia vivunt.

καὶ τὸν ἀμεμπτον· καὶ τ' ἄλλα δὲ ὄνθ' τοῦ Θεοῦ εἰκὼν ἀ ostendunt, et si quid est aliud, quo Dei in nobis
 χαρακτηρίζεται. Ὁ γοῦν ἀντὶ τούτων ἐπιτηδεύων τὴν imago efformatur. Qui igitur pro his hypocrisisim
 ὑπόκρισιν, ἀφανίζει τοῦ προσώπου τὰ χαρακτηριστικὰ assectatur, proprietates et lineamenta faciei de-
 ἰδιώματα. Καλῶς δὲ προσέθηκε καὶ τὸ· « Ὅπως pravat : recte vero additum est et illud : « Ut vi-
 φανῶσι τοῖς ἀνθρώποις νηστεύοντες. » — « Ἄνθρωπος deantur hominibus jejunantes. » — « Homo enim,
 γὰρ εἰς πρόσωπον, Θεὸς δὲ εἰς καρδίαν ὁρᾷ, » κατὰ ut
 τὴν Γραφήν. sacrae Litterae testantur 22.

« Ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν, ὅτι ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐ- amen dico vobis, quia receperunt mercedem
 τῶν. » Ὁ γὰρ ἀρετῆν μετῶν, καὶ δόξαν ἀνθρωπίνην ἐφ' suam. » Qui enim ambitiose virtutem ostentat, et
 οἷς; πράττει ζητῶν, λαθῶν δὲ ἐζήτει μισθόν, ἐκπέ- in rebus a se gestis humanam gloriam capiat, ac-
 πτωκε τοῦ δυτοῦ μισθοῦ, εἰς τὸ δοξασθῆναι ὑπὸ τῶν cepto pretio quod quærebat, vera mercede se pri-
 ἀνθρώπων ἀτιμὸς γενόμενος παρὰ Θεῷ, οὐ τὴν vat, 122 et eo ipso, quod ab hominibus (33) glo-
 ἀρετῆν διώκων, ἀλλὰ τὴν ὑπ' αὐτῆς δόξαν θηρώμε- ria afficitur, inglorius efficitur apud Deum, ut ani-
 νος, φαντασίᾳ τῶν ἐνταῦθα μισθῶν καὶ δόξης non virtutem persequitur, sed consequentem ab
 ἐπιχαίρου τὸ καλὸν μετερχόμενος. Διὰ τοῦτο καὶ ipsa gloriam aucupatur, et apparente quadam præ-
 Ἰσαίας τῶν τοιούτων καθαπτόμενος· « Ἀτιμασθή- B sentium præmiorum specie, et fluxu hujus temporis
 σεται, εἶπεν, ἡ δόξα Μωᾶδ ἐν τρισὶν ἔτεσι μισθω- gloriae causa, expetit honestatem. Ideo Isaias hoc
 τοῦ. » Ὁ γὰρ ἐπὶ μισθῷ πραττόμενος ἀρετῆν, ὅσον etiam reprehendens : « In tribus, inquit, annis
 αὐτῷ τῆς ἐνταῦθα ὑπολήψεως περιτὴν, τοσοῦτον mercenarii inhonorabitur gloria Moab 23. » Qui enim
 ἀπολήφεται τὸν τῆς αἰσχύνης καρπὸν, μετὰ τὸ ἀπο- virtutem pretio vendidit, quantum hic illi humanae
 κλυοφθῆναι ἡμῶν τὰ κρυπτά. existimationis accreverit, tantum ignominiae fructus
 percipiet, ubi abscondita cordis nostri fuerint rese-
 rata.

« Τὸν δὲ νηστεύων ἀλειψάτω σου τὴν κεφαλὴν, καὶ τὸ Tu vero cum jejuas, unge caput tuum, et faciem
 πρόσωπόν σου νέψαι. » Διὰ τούτων ἐδήλωσε μὲν καὶ tuam lava. » Per hæc verba significatur quidem,
 τὸ χαρωπὸν καὶ ἡλαρὸν ὁρᾶσθαι τὸν νηστεύοντα, ὡς eum qui jejunat, vultus letitiam hilaritatemque præ
 μηδὲ νηστεύειν τοῖς ἀνθρώποις δοκεῖν. Πλὴν ὅτι καὶ se terre debere, ut nec videatur hominibus jejunare;
 διὰ τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ προσώπου καὶ ἄλλο ἡμῖν verumtamen etiam per caput et faciem aliud quid-
 νοεῖν ὑποτίθεται. Ἐπειδὴ γὰρ κεφαλὴ ἡμῶν ὁ Χρι- dam subjicitur nobis intelligendum. Quoniam enim
 τὸς, ὡς τὸ Εὐαγγέλιον ἐν ἄλλοις ἠνείκατο, καὶ ὁ Ἀπό- C caput nostrum est Christus, ut alibi Evangelium
 στοῦτος ἀπεφῆνατο, νομοθετεῖ τὸ ἀίνιγμα διὰ τοῦ τῆς per ænigma insinavit 24, et Apostolus aperte asse-
 εὐπορίας ἐλαίου, ὡς αὐτοῖς παρασκευάζειν τὴν ruit 25; hoc verborum involuero (34) admonemur
 πάντων ἡμῶν κεφαλὴν· ἐν οὐδενὶ γὰρ ἄλλῳ ὡς ἐλέψ per oleum beneficentiae caput omnium nostrum
 Θεὸς θεραπεύεται. Ὅτι γὰρ διὰ τοῦ ἐλαίου δηλοῦται: Christum propitium nobis efficiendum; nulla enim
 ὁ πρὸς τοὺς πένθητας ἔλεος, ἐν τῇ τῶν δέκα παρθέ- re alia, ut misericordia delinitur Deus. Quod enim
 νων παραβολῇ μεμαθήκαμεν, ἐν ᾗ τῆς ἐλαιοθρόπτου per oleum significetur in pauperes misericordia, ex
 λαμπάδας· αἰτίας εἶπε γενέσθαι τῆς εἰς τὸν θάλα- parabola decem virginum· discimus, in qua lampades
 μων εἰσελεύσεως. Διὰ δὲ τῆς τοῦ προσώπου νέψεως oleo nutritæ in causa fuisse dicuntur, cur in thala-
 καθαίρειν τὰς αἰσθήσεις τοῦ ψυχικοῦ ῥύπου παρα- mum introductæ fuerint. Per lavationem vero faciei
 κλύεται, αἷς ὁ νοῦς χρῆται πρὸς ὑπουργίαν τῶν expurgandos præcipit (35) ab animalibus sordibus

22 I Reg. xvi, 7. 23 Isa. xvi, 4. 24 Matth. v, 36. 25 I Cor. xi, 3.

Francisci Scorsi notæ.

(33) *Ex ipso quod ab hominibus, εἰς τὸ δοξασθῆναι*
 ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ex G. cod.

(34) *Hoc verborum involuero.* Postilla verba, καὶ
 ὁ Ἀπόστολος ἀπεφῆνατο, in P. sequitur παρασκευά-
 ζειν, quod. I quam pravum sit et mancum, ex luce
 G. cod. apparebit. Ex quo hæc sunt interponenda
 post ἀπεφῆνατο. Νομοθετεῖ τὸ ἀίνιγμα διὰ τοῦ τῆς
 εὐπορίας ἐλαίου, ὡς αὐτοῖς παρασκευάζειν, etc.

(35) *Expurgandos præcipit.* Aliqua hic sunt ex
 cod. G. restituta post verba, Διὰ δὲ τῆς τοῦ προσ-
 ὴτου νέψεως καθαίρειν τὰς αἰσθήσεις τοῦ ψυχικοῦ ῥύ-
 που παρακλύεται, αἷς ὁ νοῦς χρῆται πρὸς ὑπουρ-
 γίαν τῶν πράξεων, καὶ τὴν κατὰ τὸ κρυπτόν, etc.
 ut in P. Quid autem est ψυχικὸς ῥύπος? Idem pro-
 fectio ac ψυχικὸν ἁμάρτημα. Quid porro dicitur
 ψυχικὸν ἁμάρτημα, quod, animale peccatum, si
 Latine interpretens, vix intelligas, explicatum video
 in scholio quodam canonis apud Leunclavium de
 Jure Greco-Rom. : *Vel omne peccatum ψυχικὸν*
dicitur quod ad animum noxia tendit aut potius,
quod ab animi facultatum perversione suam originem

naðeat : vel ea duntaxat peccata ψυχικὰ sunt, quæ
D ab affectibus animi proficiscuntur, cujusmodi sunt,
quæ ex opinione, et superbia, et inobedientia prove-
niunt. Ex quo scholio habetur ψυχικὸν ἁμάρτημα vel
 universe dici de quovis peccato ab anima profecto;
 vel de iis duntaxat quæ spiritualia sunt, et sensus
 communionem non admittuntur. Neque enim sensus
 excellentiam et æstimationem sui percipit, et sic
 de reliquis. Igitur hoc loco ψυχικὸς ῥύπος, quo
 expurgandos significat sensus hic auctor, non in
 secundo significandi modo, sed in primo sumendus.
 Vocat enim ψυχικὸν ῥύπον maculam eam quæ ab
 animi quidem consensu habet originem, et ad eum
 maculandum præcipue tendit; sed quia etiam cum
 inhonesta sensus delectatione contracta est, eo
 etiam sensus maculatus per conspersionem quam-
 dam utriusque partis animæ videtur. Et quidem
 sanctus Thomas, p. 1 part. II, quæst. 74, art. 3, posse
 in sensualitate peccatum veniale esse concedit his
 verbis : *Manifestum est autem, quod actus sensual-*
tatis potest esse voluntarius, in quantum sensualitas,

sensus, quibus utitur mens, ut operum administris: A et innuit etiam eam quæ in occulto est et intelligentia percipitur, animæ faciem, in qua insunt lineamenta virtutum. Hanc porro faciem illustrare nos oportet exercitatione virtutum, tum puritatis aqua (36), tum illa, quæ manat ab oculis, eam abstergentes.

« Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi ærugo et tinea demolitur, et ubi fures effodiunt et furantur. » His dictis ostenditur non oportere de his presentibus bonis nos esse sollicitos, et thesauros in terra cumulare. Fluxa enim et unius diei est vita nostra, et solum quod instat præsens uniuscujusque proprium est: futuri vero spes in incerto sita. Quid igitur thesauros hic congeris, quibus quis sit futurus finis (37), ignoras? Quid te fatigas eorum **123** causa, quorum fructus incertus? Nescis quid paritura sit (38) insequens dies. Quid diuturni temporis penum et vestem adornas, et sub terra nammonam defodis, et cum eadem facias quæ stultus ille dives, illam etiam vocem audire non pertimescis: « Stulte, hac nocte repetent a te animam tuam; et hæc, quæ parasti, cujus erunt ³⁶? » Quid enim dilatatis horreorum spatiiis, tantaque bonorum fructuorum copia convecta atque recondita lucratus est, cum una deinde nocte quasi captivus a prædonibus spoliatus sit? Quid porro de illo divite dixeris, qui bysso, et purpura, epulisque superbien- ignem postea horum omnium vicem recepit ³⁷? Hospes et peregrinus es; alia est patria tua; in illam divitias transfer (39), viator es ad eam, ad quam properas civitatem, commeatum para. Nemo viam pergens, qua remeare nunquam possit, domos erigit, et sub terra aurum abstrudit. Quidquid hic reservatur, et ipsum ab æruginе corrumpitur, et ei qui recondit, immortalem procreat vermem. Quis historię veteris ænigma (40) præclare ad hanc tra-

³⁶ Luc. xii, 20. ³⁷ Luc. xvi, 19.

Francisci Scorsi notæ.

id est appetitus sensitivus, nata est a voluntate moveri: unde relinquitur quod in sensualitate possit esse peccatum. Expende ipsum.

(36) *Tum puritatis aqua.* Duplex lectio, utraque admittenda, τῷ τῆς καθαρότητος ὕδατι et τῷ τῆς σωφροσύνης. Hoc postremum videtur magis attingere ea quæ auctor hic hom. S de temperantia dixit, quam cum aqua comparationem habere voluit; quod idem S. Maximus. Sicut enim aqua purgandi naturam habet, ita et temperantia, quæ in moderandis concupiscentiis sensus versatur, puram præstat animam a peccatis maxime sordidis. Vide dicta ea hom. et not. 9. Si καθαρότητος legas, eodem res recidit, sed id nomen non signal ipsam temperantiam tam distincte.

(37) *Quibus an sis fruiturus.* Et hic ita sunt præcisa verba, ut ex ingenio et industria factum videri possit, ita coherentia verba, quæ relicta; nam ex duplici sententia una conclusa. In cod. Pan. Τί οὖν ἐνταῦθα θησαυρίζεις περὶ ὧν ἀμφίβολος ἀπόλαυσις; Quis suspicaretur aliquid hic esse desiderandum? Attamen plenior auctoris sententia est ex cod. G. Τί γοῦν ἐνταῦθα θησαυρίζεις ἀδύλου σοι τοῦ τέλους ὑπάρχοντος; τί κακοπαθεῖς περὶ ὧν, etc.

(38) *Nescis quid paritura sit.* Ex Proverb. cap.

πράξεων, καὶ τὴν κατὰ τὸ χρυστόν τῆς ψυχῆς δηλοῖ νοουμένην διάθεσιν, ἐν ἣ τῶν ἀρετῶν οἱ χαρακτηριστικὸς ὑπάρχουσι. Τοῦτο δὴ τὸ πρόσωπον δεῖ φαιδρύνειν τῆ τῶν καλῶν ἐργασίᾳ ἀποσμηχόντας τῷ τῆς καθαρότητος ὕδατι, καὶ τῷ ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν βλύζοντι.

« Μὴ θησαυρίζετε ὑμῖν θησαυροὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπου σῆς καὶ βρώσις ἀφανίζει, καὶ ὅπου κλέπται διορύσσουσι καὶ κλέπτουσι. » Ἐνδείκνυται δὲ αὐτῶν, ὡς οὐ χρῆ μεριμνᾶν περὶ τῶν πρῶτων, καὶ θησαυρίζειν ἐπὶ τῆς γῆς. Παροδικὴ γὰρ καὶ ἐφήμερος ἡμῶν ἡ ζωὴ, καὶ ἴδιον ἐκράστω τὸ παρὸν μόνον ἐστίν· ἡ δὲ τοῦ μέλλοντος ἐλπίς ἐν ἀδύλῳ κεῖται. Τί γοῦν ἐνταῦθα θησαυρίζεις, ἀδύλου σοι τοῦ τέλους ὑπάρχοντος; Τί κακοπαθεῖς περὶ ὧν ἀμφίβολος ἡ ἀπόλαυσις; Οὐκ οἶδας τί τέξεται ἡ ἐπιούσα. Τί παρασκευάζεις πολλῶν χρόνων τριφῆς καὶ ἐνδύματα, καὶ τῆς γῆς κάτω ῥίπτεις τὸν μαμωνᾶν, καὶ οὐ δέδοικας μὴ τὰ τοῦ ἀφρονος; ἐκείνου πλουσίου διαπραττόμενος, καὶ τῆς αὐτῆς ἀκούσης φωνῆς· « Ἄφρων, ταύτη τῇ νυκτὶ ἀπαυτοῦσι τὴν ψυχὴν σου ἀπὸ σοῦ, ἃ δὲ ἠερίμασας εἶναι ἔσται; » Τί γὰρ ἐκείνος ἀπάνωτο ἐπευρύνας τις ἀποθήκας, καὶ πολλὴν ἑαυτοῦ ταμιουλικῆς ἀπόλαυσιν, ἐν μιᾷ δὲ νυκτὶ ἀναρπασθεὶς, ὡς ἀχμάλωτος; Τί δὲ ὁ πλούσιος, ὁ βύσσων, καὶ πορφύρα, καὶ τρυφῆ βρενθούμενος, καὶ τούτων τὸ πῦρ ἀμειψάμενος; Πάροικος εἶ καὶ παρεπίδημος· ἄλλη σου ἡ πατρις· πρὸς ἐκείνην τὸν πλοῦτον μετάστειλον· ὀδίτης εἶ· πρὸς ἣν ἐπέληγ πόλιν παρασκευάσθητι· οὐδεὶς βαδίζων ὁδὸν, ἣν πάλιν νοστήσαι ἀδύνατον, οἰκίαν ἐγείρει, καὶ κάτω ῥίπτει χρυσόν· πᾶν τὸ ἐνταῦθα ταμιευόμενον, αὐτὸ τε ὑπὸ σπητῶν διαφθείρεται, καὶ τῷ ταμιεύοντι τὸν ἀτελεύτητον σῶλῆκα προξενεῖ. Τίς οὐκ οἶδε τῆς παλαιᾶς ἱστορίας τὸ αἰνίγμα πρὸς ταύτην ἀριδύλου φέρειν τὴν ἔνοιαν τοῦς μὴ παρ-

xviii, v. 4: Οὐ γὰρ οἶδας τί τέξεται ἡ ἐπιούσα. Quod idem Chrysost. usurpavit hom. de ira: Οὐ γὰρ οἶδαμεν τί τέξεται ἡ ἐπιούσα. *Nescimus enim quid superventura pariat dies.* Sed et apud profanos adagium hoc usurpatum. Anacreon ad voluptuariam vitam persequendam eo abusus:

Τὸ σήμερον μέλει μοι·
Τὸ δ' αὔριον τίς οἶδε;
Hodierna cura tantum;
Quis cras futura novit?

Citatur hic titulus ex Menippeis Varronis Syris, tum ab A. Gellio, tum a Macrobio: *Nescis quid serus vespere vehat.* Et quidem proverbii σχῆματι, ut apparet, ad quod fortassis allusum a Virgilio *Georg. 1:*

Denique quid serus vespere vehat: unde rubentes Ventus agit nubes.

(39) *In illam divitias transfer.* Et hic locus eandem subiit fraudem, quam superiore not. 15 explicuimus. P. scripta exhibet hæc: ἄλλοι σοι πατρις. Πρὸς ἣν ὑπάγετε πόλιν παρασκευάσθητι. Subiit sunt illa furto non apparente: Πρὸς ἐκείνην τὸν πλοῦτον μετάστειλον. Ὀδίτης εἶ. πρὸς ἣν ὑπάγη, etc.

(40) *Historia veteris ænigma.* Eam tropologiam

ἐργῶς ἀναγινώσκοντας; Ὑποταξάμενος γὰρ τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ τὸ μάννα τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, τὸ πρῶτον ἤμεραν ἕκαστο; κομιζόμενος, οὐδέ τις εἰς τὴν ἐφεξῆς ἀπειθῆσθε. Τῷ δὲ δόλω τι νὴ πρῶτον ὑστεραῖαν ἐξ αὐτοῦ ταμιεύοντι, ἀχρηστον ἦν εἰς τροφήν τὸ ἀπόθετον, εἰς γένεσιν σκωλήκων μεταποιούμενον· ἐν μόνῃ δὲ τῇ παρασκευῇ διὰ τὴν τοῦ Σαββάτου ἀπραξίαν τὸ ταμιευθὲν ἔμεινεν ἀδιάφθορον, ὡς κατ' οὐδὲν τοῦ προσφάτου δοκεῖν ἐλώδτερον. Βοῶ τούτων διὰ τούτων τοῖς πλεονέκταις; ἡ ἱστορία, ὅτι πᾶν τὸ ἐξω τῆς χρεῖας ὑπὸ πλεονεξίας περιεχόμενον, ἐν τῇ ἐφεξῆς ἡμέρᾳ, τουτέστι ἐν τῇ προσδοκωμένῃ ζωῇ, σκώληξ τῷ ταμιεύοντι γίνεται. Νοεῖ; δὲ πάντως διὰ τούτου τοῦ σκώληκος τὴν ἀκοίμητον σκώληκα τὴν διὰ τῆς πλεονεξίας ζωογονούμενον· τὸ δὲ ἐν μόνῳ τῷ Σαββάτῳ διαρκεῖν τὸ ἀπόθετον μηδελίαν παρασχὴν φθορὰν ἔθηκε συμβουλεύειν σοι, ὅτι τότε χρηστὸν τῇ πλεονεξικῇ προαιρέσει, ὅταν τὸ συναγόμενον διαφθορὰν οὐ προσίεται· τότε καθιστάμενον χρήσιμον, ὅταν δηλονότι παρελθόντες τὴν τοῦ βίου τούτου παρασκευὴν, ἐν τῇ τοῦ μέλλοντος βίου ἀπραξίᾳ γενώμεθα. Ὁ γὰρ βίος οὗτος παρασκευὴ ἐστὶ πρὸς τὸν ἐκεῖθεν σαθρατισμὸν, ἐν ᾧ τὰ τῆς ζωῆς ἐκείνης ἐφόδια ἑαυτοῖς εὐτραπίζομεν. Ἐκεῖτος γὰρ γενόμενος, ἐν ἀπραξίᾳ πάτη τῶν κατὰ τὸν τῆδε βίον σπουδαζομένων διαγόντες, τῶν οὖν ἡμῖν καταβδλημένων σπερμάτων τοὺς καρπὸς κομιζόμεθα· ἀφθάρτους μὲν, εἰ δὲ ἐλεημοσύνης ἐκεῖθησαυρίζομεν διὰ τῆς τῶν πνεύτων χειρὸς τὸν πλοῦτον εἰς τὰς αἰωνίους μονὰς παραπέμποντες, ὅπου σὴς καὶ βρωῖσι οὐκ ἔσται, καὶ λωποδύτης, ἢ τοιχωρύκτη οὐ παρεσθύεται· φθαρτικούς δὲ ὅταν τῆς ἀγαθῆς τύτης ἐμπορίας μείνωμεν ἀπραγμάτευτοι. Οὕτω μὲν οὖν τῇ παλαιᾷ ἱστορίᾳ συναφῶς τὸ εὐαγγέλιον φθέγγεται, ἐπειδὴ οὐ μόνον τὸν διὰ χρημάτων πλοῦτον, ἀλλὰ καὶ τὸν δι' ἀρετῆς, ἢ κακίας ἑαυτοῖς θησαυρίζομεν. Καὶ κατ' ἄλλον τρόπον ἐκλήπτειν τὸ νόμα· πρότερον οὖν τὴν λέξιν ἐπαναλάβωμεν.

ἢ Μὴ θησαυρίζετε ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπου σὴς καὶ βρωῖσι; ἀφανίσει, καὶ ὅπου κλέπται διορούσουσι καὶ κλέπτουσι· θησαυρίζετε δὲ ὑμῖν θησαυροὺς ἐν οὐρανοῖς. ἢ Ἐγὼ μὲν ἡ σὰρξ τοῦ ἀνθρώπου ἐστίν, ὡς ὁ σοφὸς εἶπε Μάξιμος, ἢ τὰς τῆς κατάρτας ἀνάθηκας

²⁴ Exod. xvi, 19-22.

Francisci Scorsi notæ.

præclare tractat Gregorius Nyss. *De vita Mosæ*; ex quo mutuatus est nos, ut plerumque assolet, verbis sæpe iisdem, quæ ideo non transcribenda duco. Legat qui volet apud ipsum.

(41) *Ut nihilo recente deterius.* Ὡς κατ' οὐδὲν τοῦ προσφάτου νεώτερον. Sic habet P. Sed sensum auctoris melius exprimit vox ἐλώδτερον quæ est in Gall. c. quæ proprie de cibis frigidis et repositis in crastinum diem dicitur quasi πρὸς τὴν ἑωλειπόμενον. Eiyμολ. magnum ἐλωδ; ὁ χθεσινός. Παρὰ τὴν ἑω τὴν ἡμέραν γίνεται ἐλωδ. Vide et aliam notationem apud ipsum, et A. Gellium, qui hanc vim enucleatius explicat. Tullius lib. ix *Epist. ad epistolam* transtulit id verbi: *Ei si erat ἐλωδ, illa epistola, præsertim ianuis voste novis rebus allatis;*

A duci intelligentiam nesciat, si tamen eam non obiter legerit? Nam cum plueret Deus manna in deserto filiis Israel, et unusquisque divini cibi mensuram ex eo colligeret, nemo in crastinum reponebat. Si quis vero per dolum aliquid ex eo in diem proximum reservasset, inutile ad esum erat, et in vermium materiam vertebatur. Quod in Parasceve solum propter operum cessationem asservabatur in Sabbathum, manebat incorruptum, ut nihilo recente deterius (41), et uti repositum videretur²⁴. Clamat igitur hæc adversus avaros historia, docetque quidquid ultra necessitatem circumfluit ob avaritiam, postero die, hoc est in futura vita, effici vermem ei qui reservavit: per quem sane vermem intelligis illum omnino, qui nunquam moritur, qui per avaritiam progenitus est. Quod vero id quod reponatur in Sabbathum ad eum diem modo sufficeret, neque putresceret, hoc tibi consilii suadere videtur, tunc esse utendum iis quæ possidendi studio atque industria conservata fuerint, cum ea corruptio non attinget. Tunc constitutam utilitatem (42), cum videlicet exacta Parasceve hujus viæ, vacuitatem operum in altera nacti fuerimus. Hæc enim vita preparatio quædam est **124** ad sabbatismum illum, ad quem commentum in illa vita utendum instruimus. Ibi enim cum fuerimus, ab omnibus hujus vite studiis negotisque vacui agemus, percipientes eorum quæ hic jecerimus, senium fructus: et quidem incorruptos, si per elemosynam condiderimus illic thesauros, et divitias in æterna domicilia per manus pauperum præmiserimus, ubi nulla erit ærugo, vel linea, neque grassator accedit, aut fur: corruptioni vero obnoxios, si tam bonam mercaturam exercere destiterimus. Sic igitur cum veteri historia concitit Evangelium, quoniam non esset solum divitias, quæ in pecunia continentur, sed etiam quæ in virtute vel vitio, quasi thesauros agerimus. Alio præterea modo thesauri nomen accipiendum; sed prius verba resumamus.

ἢ Nolite thesaurizare vobis thesauros in terrâ, ubi ærugo ac linea demolitur, et ubi fures effodiunt ac furantur: thesaurizate autem vobis thesauros in cælo. ἢ Terra quidem est hominis caro, ut sapiens Maximus dixit, quæ spinis maledictionis silvescit

tamen perire meam lucubrationem nolui. Paulo post in P. deest vox τοῖς πλεονέκταις, quæ reposita ex G. in quo tamen etiam ommissa sunt post vocem διὰ τὴν τοῦ Σαββάτου, illa sane necessaria ἀπραξίαν τὸ ταμιευθὲν ἔμεινεν ἀδιάφθορον, exinde sequuntur hæc ὡς κατ' οὐδὲν τοῦ προσφάτου δοκεῖν ἐλώδτερον. Itaque ex utroque cod. semper studui veram integramque lectionem et auctoris mentem elicere, et quandoque quidem ex P. C. correxi Gal., sed sæpissime ex hoc illum. Nam ut alias admonui, C. G. in sententiis perfectior et plenior: in ὀρθογραφίᾳ seu re grammatica mendis plenus.

(42) *Tunc constitutam utilitatem.* Τότε καθιστάμενον χρήσιμον deerat in P. C.

atque luxuriat; congestæ vero divitiæ uniuscujusque sunt opera, quæ si Deo accepta ac placita fuerint, thesaurizantur in cælo : si vero odiosa et execranda, in carne velut in terra defodiuntur. « Qui enim seminat in spiritu, inquit Apostolus, de spiritu metet vitam æternam; qui autem seminat in carne, de carne metet corruptionem⁴³. » Ærugo autem, et tineæ, et fur ille est, qui ad animarum nostrarum perniciem multimodis malitiam suam exercet, qui cogitationibus hominum quasi tineæ innascens, in qua parte animæ (43), inhaeret, eam depravat, et qua corrodingi demoliendique facultate valet, irreperis corrumpit ea quæ reposita sunt. Si vero interna bene se habent et in tuto sunt, tunc furandi vafritionem exserit, per externas tentationes insidians. Vel enim per voluptatem (44), quasi perfosso pariete thesaurum cordis invadit, vel per alium animi morbum virtute evacuat loculos animæ, ira, vel cupiditate, vel alia simili perturbatione surripiens rationem. In ea vero vita, quæ degitur in cælo, neque æruginem, neque tineam existere, et cessare furis insidias Dominus dicit : atque adeo illuc potius transferendam mercaturæ rationem, **125** in qua quidquid congestum fuerit intactum semper et integrum (45) manet; atque iustarum seminum multiplicatur (46), ut non modo depositum iis qui crediderint, reddat; sed et responsionem ipsam plurimum adaugeat. Erogemus igitur, dilectissimi, pro sua quisque facultate, bona nostra, et in cælestes ea thesauros conferamus exspectantes, juxta Domini promissionem, dum restituantur nobis magna pro parvis, et terrena cælestibus, sempiternis fluxa hæc et caduca permulentur, de quibus Scriptura divinitus inspirata testatur : « Quod nec oculus vidit, nec auris audivit, neque in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus diligentibus se⁴⁴. » Quibus utinam perfuamur omnes gratia Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium cum Patre et sancto Spiritu in sæcula sæculorum. Amen.

⁴³ Galat. vi, 6. ⁴⁴ Isa. Lxiv, 4; I Cor. ii, 9.

Francisci Scorsii notæ.

(43) *In qua parte animæ.* Integra et plena sententia est, quam edidimus subsidio cod. G. Nam in P. hæc non solum sententia, sed tota fere homilia decurtata est, ut multis supra notavi. Ad hanc sententiam deerant hæc, ἀρχαίοι τὸ μέρος; εἰς ὅπερ ἂν ἐμφυῖ, et præterea duo illa καὶ ἀφανίστ. et μεθέρπων, quibus loco positus et ordinatus, ut vides in nostra editione, quam uberior et illustrior sit sensus, animadvertitis.

(44) *Vel enim per voluptatem.* Cod. P. : Διὰ γὰρ ἡδονῆς τὸν τῆς καρδίας τοίχον διώρυξεν, ἢ δι' ἐτέρου πάθους τὸν τῆς ἀρετῆς θησαυρὸν ἐκ τοῦ τῆς ψυχῆς δοχείου ἐσύλησεν· ἐν μέντοι τῇ ἀνω ζωῇ, etc. Quæ si conferat lector cum iis quæ restitimus ex cod. G. intelliget, illa P. C. fuisse ex industria contracta et concisa.

(45) *Et integrum.* Ἀσύλωτον καὶ ἀμείωτον in cod. G. quorum unum ἀμείωτον dicitur in P.

ὕλομανήσατα· πλοῦτος δὲ θησαυρίζομενος, τὰ ἐκάστου ἔργα, ἅπερ εἰ μὲν εἰεν θεοφιλῆ καὶ ἀνδάνοντα τῷ θεῷ, ἐν οὐρανοῖς θησαυρίζονται. Εἰ δὲ κατεστιγμένα καὶ βδελυρὰ, ἐν τῇ γῇ τῆς σαρκὸς καταρύττειται. « Ὁ γὰρ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα, φησὶν ὁ Ἀπόστολος· ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον· ὁ δὲ σπείρων εἰς τὴν σάρκα, ἐκ τῆς σαρκὸς θερίσει φθοράν. » Σῆς δὲ καὶ βρώσις, καὶ κλέπτῃς ἐστίν, ὁ ἐπὶ λύμῃ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν πολυειδὺς τὴν ἑαυτοῦ κακίαν κατὰ τῆς ζωῆς ἡμῶν ἐνεργῶν, ὅς ταῖς τῶν ἀνθρώπων διανοαῖς σιτὸς τρόπον τικτόμενος, ἀρχαίοι τὸ μέρος, εἰς ὅπερ ἂν ἐμφυῖ διὰ τῆς βρωτικῆς; καὶ ἀφανιστικῆς δυναμειος μεθέρπων, διαφθείρει τὰ παρακείμενα. Εἰ δὲ τὰ ἐν τῷ ἀσφαλῶς ἔχει, τότε τὴν κλεπτικὴν πανοργίαν ἐνδείκνυται, ἐπιβουλεύων διὰ τῶν ἐξωθεν περιστάσεων.

Ἡ γὰρ δι' ἡδονῆς τὸν θησαυρὸν τῆς καρδίας ἐτοιχώρησεν, ἢ δι' ἐτέρου πάθους κενὸν τῆς ἀρετῆς τὴν ψυχῆς δοχείον ἐποίησεν, θυμῷ, ἢ λύπῃ, ἢ ἄλλο τινὲ τοιοῦτω πάθει τὸν λογισμὸν ὑποκλήψας. Ἐν μέντοι τῇ ἀνω ζωῇ, οὔτε σῆτά φησὶν ὁ Κύριος οὔτε βρώσιν ἐγγίνεσθαι, καὶ τοῦ κλέπτου δὲ τὴν ἐπιβουλήν ἀπρακτεῖν. Διὸ μᾶλλον ἐκεῖ μεταστρεπτεῖον τὴν ἐμπορίαν, ἐν ἣ καὶ τὸ θησαυρισθὲν ἀσυλὸν ἐκ καὶ ἀμείωτον ἐς ἀεὶ παρακείμενα, καὶ σπερμάτων δίκην πολλαπλάσιον, ὡς οὔτε μόνον τὴν παραθήκην τοῖς προσδεωκόσιν ἀντιχρῆζεσθαι, ἀλλὰ κατὰ πολὺ μεγαλύνεσθαι τὴν ἀντίδοσιν. Δώμεν οὖν, ἀγαπητοί, κατὰ τὴν αὐτοῦ δύναμιν ἐκστὸς τοῖς ἀνωθεν θησαυροῖς συνεισφέροντες, καὶ ἀναμένοντες κατὰ τὴν δεσποτικὴν ἐπαγγελίαν, μεγάλα τῶν μικρῶν ἀνταλλάξασθαι, οὐράνια τῶν γηϊνῶν, καὶ ἄδεια τῶν ὠκυμῶρων ἀμείβοντες· περὶ ὧν ἡ θεόπνευστος διδάσκει Γραφή, ὅτι· « οὔτε ὀφθαλμὸς εἶδεν, οὔτε οὖς ἤκουσεν, οὔτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. » Ἄν ἐν ἀπολαύσει πάντες γενοίμεθα χάριτι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

(46) *Multi, locatur.* Hanc sententiam integritati suæ restitui ex duplici lectione, emendata tamen, additaque particula aliqua; nam P. sic habet : Καὶ σπερμάτων δίκην πολλαπλάσιον ἐργάζεται τὴν αὐξήσιν, Gall. καὶ σπερμάτων δίκην πολλαπλάσιον ὄντα μόνον τὴν παραθήκην τοῖς προσδεωκόσιν ἀντιχρῆζεσθαι, ἀλλὰ πολὺ μεγαλύνεσθαι τὴν ἀντίδοσιν. Quis non videt eundem locum male habitum in utroque cod. et in uno fuisse contractum in breviora, in altero scriptura depravatam? Restitui igitur locum sic emendatis in Gall. πολλαπλάσιον in πολλαπλάσιον et ex ὄντα facto ὄντα, addita tamen ex mea conjectura particula ὡς Græcis familiarium cum infinitis sequentibus ἀντιχρῆζεσθαι et μεγαλύνεσθαι. Ita ut sit sensus, mercaturam nostram, si transferatur in cælum, sementis ritu multiplicari, ut non modo depositum reddat, sed et largo auctore favore retribuatur.

ΟΜΙΛΙΑ Κ'.

Α

HOMILIA XX.

Τῇ Κυριακῇ τῆς Ὁρθοδοξίας, περὶ τῶν ἁγίων εἰκόνων.

Dominica Orthodoxiæ (47), de sanctis imaginibus.

Λαμπρὰ ἑορτὴ, καὶ πανήγυρις ἐπέστη σήμερον τοῖς φιλεῶργοις ὑμῖν, τῆς τῶν σεβασμίων εἰκόνων προσκυνήσεως τὰ ἐγκαίνια. Διδὲ πᾶσα ἡ πληθὺς τοῦ Χριστιανώμου λαοῦ ἐντιβῆθα συνελήλυθε πνευματικῆς εὐφροσύνης ἐπαπολεύουσα. Κἄν γοῦν οὐ συγχωρεῖ τοῦ σώματος ἡ ἀσθένεια ἰκανῶς τὰ τῆς διδασκαλίας ἀφοσιωσάσθαι, τὸ γοῦν μετρίως εἰπεῖν μὴ ὀκνήσωμεν, ἵνα μὴ τοὺς συνειλεγμένους τῇ τελείῃ σιγῇ ἀνίσωμεν. Ἔσται δὲ ὁ λόγος διηγηματικὸς, σαφηνίζων ἐν ἀπλῷ καὶ ἀκατασκευάστῳ διηγήματι, ἐκ πύλας λαθῆς ἢ τῆς ἑορτῆς ταύτης συνέστη ἀρχῆ.

Francisci Scorsi notæ.

(47) *Dominica Orthodoxiæ.* Sic inscribitur hæc homilia in omnibus mss. V. duobus. G. tribus, et P. In eo vero quod in cœnobio Folientinorum in Gallia asservatur, eadem est, sed amplior paulo epigraphæ: Τῇ Κυριακῇ τῆς Συνάξεως Ὁρθοδοξίας περὶ τῶν ἁγίων καὶ σεβασμίων εἰκόνων *Dominica Synaxeos Orthodoxiæ de sanctis et venerandis imaginibus.* Sic dicta est hæc Dominica; quia in ea instituta celebris memoriæ restitutæ venerationis sanctarum imaginum orthodoxis per concilium generale VII. Id habes ex Baronio anno Christi 842: *Haud satis vobis Ecclesiæ Orientali pro tot tantisque a Deo beneficiis consecutis in restitutione sacrarum imaginum unica tantum celebritate immensitatem, quam deberet gratiarum actionis explere. Quamobrem sacro antistite una cum collegis episcopis Methodio decernente, statutum fuit ut annua die, eadem prima Dominica Quadragesimæ perpetua memoria tanti beneficii coleretur recolaturque in ea cum ingenti gratiarum actione restitutus in Oriente sacra cultus imaginum: quæ tanta celebritate pietatis hactenus apud eos feliciter perseverat.* Hæc Baronius, qui post sacra duo cantica, et sermonem in eadem Græcorum Ecclesia ex eo tempore recitari cœptum, subiunxit hunc alterum nostri Theophrasti, his verbis: *Hactenus sermo annis singulis dicta die in Ecclesia recitari solitus: cui subiungimus alium ejusdem argumenti eadem pariter die ab archiepiscopo Tauromenie Theophane ad populum dictum, etc.* Habuit hunc sermonem Baronius ex *Hoplitheca* mss. Francisci Turriani soc. Jesu, qui eum Latinum fecit, nisi quod aliquot verba Græca hinc inde, et duas tresve periodos intacitas reliquit: sed perfecit qui ultimam apposuit manum Jacobus Sirmundus ejusdem soc. professor. Ita ibidem testatur idem Annalium scriptor. Verum uterque ἀέφαλον, καὶ ἀτέλειον sine Proœmio, et peroratione veluti areopagiticò more, argumento, seu corpore sermonis solum contenti. Nos eum, ut accepimus ex P. nostro, et G. c. omnibus numeris absolutum edidimus. Et quidem quidquid ubique sermonis hujus exstat impressum, cum nostris exemplaribus studiose contulimus. Ex qua collatione si quid erit varians suis locis adnotabimus. Nunc redeo ad epigraphen, quæ eadem habetur in typico S. Sabæ cap. 42; cuius titulus est: Διατάξις τῆς πρώτης Κυριακῆς τῶν ἁγίων νηστειῶν, ἧτοι τῆς Ὁρθοδοξίας. *Dispositio, seu ordo primæ Dominicæ sanctorum jejuniarum. vel Orthodoxiæ.* Prima vero verba capituli sunt hæc: Τῇ Κυριακῇ τῆς Ὁρθοδοξίας. Ab hac itaque inscribendi formula, quod esset legitima, recedere nolui, non modo in Græca, sed ne in Latina quidem lingua; in qua vocem ipsam Orthodoxiæ posui, quod et hic, et aliis locis facilitatum a Gretsero viro longe doctissimo animadverto in comment. in Codicum Curial. cap. 10, lib. III, ex quo excerpsti hæc etiam ex

Præclara diei festi celebritas instat hodie religionis amantibus vobis, qua venerandarum imaginum adorationis recoluntur encænæ. Ideoque omnis Christiani populi multitudo huc congregata est spiritualem lætitiarum perceptura. Et si igitur corporis imbecillitas (48) non permittat, quantum satis est, sermonis officio defungi, modica tamen dicere non pigebit: ne si omnino sileamus, inæstitia afficiamus eos, qui convenerunt. Erit igitur historicus sermo explicans simplici et extemporalis narratione qua occasione ab initio sit institutum.

B Philothæi patriarchæ Constant. sermone eodem die primo Quadrag. dicto, qui breviter causam hujus appellationis ipso narrat initio: Τῇ κυριακῇ ταύτῃ, καὶ πρώτῃ τῶν Νηστειῶν ἢ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία ἑορτάζειν παρέβαλε τὴν Ὁρθοδοξίαν. ἦτοι τὴν ἀναστήλωσιν τῶν σεπτῶν καὶ ἁγίων εἰκόνων γενομένην παρὰ Μιχαὴλ βασιλέως, καὶ Θεοδώρου τῆς τούτου μητρὸς, καὶ μακαρίως βασιλίδος, καὶ τοῦ ἁγίου Μεθοδίου πριετάρχου Κωνσταντινουπόλεως. *Dominica ista, et prima Jejuniarum celebrare solet Christi Ecclesia Orthodoxiam, sive restitutionem venerabilium, et sacrarum imaginum factam ab imperatore Michæle, et Theodora matre ejus beata imperatrice, et S. Methodio patriarcha Constantinopoleos.* Hæc ex Philotheo. Habes idem ex typico S. Sabæ ritum hujus diei festi. Ἀτανεύομεν κοινῶς, inquit, cap. dicto, μετὰ τῶν ἁγίων τοῦ σταυροῦ ζῶλων, καὶ τῶν σεπτῶν εἰκόνων. *Supplicationem in communi instituimus cum sacrosanctis crucis lignis, et venerandis imaginibus.* Legebatur etiam eodem die decretum concilii secundi Nicæni œcumenici VII, de quo paulo supra memini, de imaginibus reparandis, retinendis et honorandis, stante imperatore ex eodem typico, et Gretsero, dicto loco. Cæterum ex hac nostra homilia hujus editione magis, magisque risum debet Junius ille Calvinicola scholiastes Curpalata, quem refellit egregie Gretserus noster; nugatur enim ille Dominicam Orthodoxiæ aut junctam, aut certe proximam esse Pentecostæ. Ἀἴροι, ac guerræ meræ, non enim solum ex ordine ipso homiliarum, in quo hæc Dominica in omnibus omnino mss. recensetur post τὴν τοῦ τυροφάγου et ante secundam Quadragesimæ, ut ex homilia antecedente et sequente apparet; sed ex sine hujusce homilia, ubi episcopus, sumpta ex tempore occasione, sic suos adhortatur: Πρὸς τοῦτοις ἐπειδὴ ἐν τῷ καιρῷ γεγόναμεν τῶν ἁγίων νηστειῶν, δρῶμεν πάντες πρὸς τὴν ἐξομολόγησιν. *Præterea quantum sacri Jejunii tempus adest, ad confessionem festinemus omnes.* Atqui etiam obstrepet post Dominicam primam post Pentecostem institutum Græci minorem Quadragesimam, seu jejunium usque ad festum SS. Apostolorum, nihil efficit; jugulabitur ab acerrimo telo seu potius opprimetur a calce ejusdem homilia: Οὕτω διέλθοιμεν ἀπροσκόπτως τὸν τῆς νηστειᾶς καιρὸν, καὶ οὕτω; ἀξιώθειμεν τὴν ζωφόρον ἀνάστασιν ἰδεῖν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτήρος ἡμῶν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, etc. *Sic sine offensa tempus jejunii transigamus, atque ita digni, et idonei erimus videre victricem resurrectionem Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi.* Quo de jejunio agatur in hac homilia certo certius est. Atque his ex πάρεργου adversus impiam Calvinistam dictis pergamus ad notas.

(48) *Etsi igitur corporis imbecillitas.* Vide quæ ex his verbis observemus de Theophane, Proœm. III.

Quoniam per ineffabilem divini Verbi incarnatio-
nem, prædicationemque apostolorum sublatus est
idolorum cultus, cum victum se ferre non posset
antiquus hostis Ecclesiæ adversus eam hæresum
principes suscitavit, qui recta fidei dogmata everte-
rent. Sed postquam hi etiam a sanctis Patribus
variis synodis anathematizati rejectique sunt, aliud
kalum semen in Ecclesia disseminavit callidus ini-
micus, per speciem scilicet pietatis suggerens san-
ctarum **126** imaginum adorationem idololatriam
esse censendam. Nanciscitur ergo ad eam rem
idoneum instrumentum Leonem Isauricum (49), qui
privatus homo initio fuerat. Sed cum in Hebræos
magos aliquando obiter incidisset, edoctus ab iis
est potiturum se Romanorum imperio, si jureju-
rando ipsis affirmaret venerabiles imagines, et sta-
tuas se de medio sublaturum. Quod cum fecisset,
nec multo post thronum imperii tyrannus invasisset,
perinde quasi vereretur ne perjurii reus esset,
promissum celerrime præstare festinat, et bellum
contra Ecclesiam atrocissimum movet. Et quidem
in exsilium ejicit Germanum sanctissimum patriar-
cham (50), quod impio dogmati non consentiret;
tum vero omnes sanctorum sacras imagines delet;
earumque loco animalium rationis expertium (51),
et ferarum effigies depingi jubet. Sed cum is
impuram abruptisset vitam, filius ejus Constantinus
Copronymus (52) imperio et impietati successit;
ut recte quis dixerit eum ex dracone serpen-
tem (53). Illic vero, cum multo magis hæresim cor-
roborasset (54), ad illa aliterius vitæ (55) tribunalia

A Ἐπειδὴ διὰ τῆς ἀρρήτου τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐνανθρο-
πήσῃω; καὶ τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος; ἡ τῶν
ειδώλων κατηγορήθη προσκύνησις, μὴ φέρον τὴν
ἡτταν ὁ τῆς Ἐκκλησίας ἀρχῆθεν πολέμιος, ἐξήγειρε
κατ' αὐτῆς τοὺς ἐξάρχους τῶν αἰρέσεων τὰ ὀρθὰ τῆς
πίστεως διαστρέφοντας δόγματα. Ἀλλὰ καὶ τούτων
ὑπὸ τῶν Θεοφόρων Πατέρων διαφόροις συνόδοις
ὑποβληθέντων τῷ ἀναθέματι, ἄλλο τῇ Ἐκκλησίᾳ ὁ
πλαμναῖος ἐχθρὸς ἐπισπεύρει ζιζάνιον· ἐν σχήματι
δῆθεν εὐλαβείας ὑποθεῖς εἰδωλολατρεῖαν νομίζεσθαι
τὴν τῶν ἁγίων εἰκόνων προσκύνησιν. Εὐρίσκει οὖν
ἐπὶ τοῦτο ἐπιτήδειον ὄργανον τὸν Ἰσαύρον Λέοντα,
ὃς ἰδιώτης ἦν πρότερον, καὶ μάγοις Ἑβραίοις ἐντυ-
χῶν ποτε κατὰ πάροδον, διδάσκειται παρ' αὐτῶν, ὡς
ἐγκρατὴς ἔσται τῆς βασιλείας Ῥωμαίων, εἰ ὄρκοις
B αὐτὸν ἐμπεδώσῃ ἀφανίσει τὰ τῶν σεπτῶν εἰκόνων
ἰδρύματα. Ὁ δὲ πεποιθὴς καὶ μετ' οὐ πολὺ τοῦ
θρόνου τῆς βασιλείας ὁ τύραννος ἐπιβίβας, καὶ ὡς περ
δεδιῶς μὴ ψευδορκήσας ἀμαρτάνων ὀφθῆ, ἐπιπτεύ-
δει γοργῶς τὴν ὑπόσχεσιν, καὶ πόλεμον ἐγείρει κατὰ
τῆς Ἐκκλησίας τὸν χαλεπώτατον, ὑπερορίας μὲν
τὸν ἐν Πατριάρχαις ἁγιώτατον Γερμανὸν τῷ ἀσεβῆ
δόγματι μὴ πεισθέντα· ἀποξέει δὲ πάντα τὰ ἐν τοῖς
θελοῖς ναοῖς ἱερὰ ἐκτυπώματα· καὶ ἀντ' ἐκείνων,
ζῶων ἀλόγων καὶ κνωδάλων τύπους καλεῦσας ἐγ-
γράψεσθαι. Τοῦτου δὲ τὴν μιαν ψυχὴν διαβρῆ-
ξαντος, διάδοχος τῆς βασιλείας καὶ τῆς ἀσθεῖας ὁ
υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος ὁ Κοπρώνυμος γίγνεται·
ὡς ἂν τις εὐστόχος ἐφκοί, ὅρις ἐκ δράκοντος. Καὶ
C οὗτος δὲ ἐπὶ πλεῖστον κρατύνας τὴν αἰρέσιν, ψηφιο-
πρὸς τὰ ἐκαίθην δικαιοσύνην, Λέοντα τὸν οὖν κληρο-

Francisci Scorsi notæ.

(49) *Leonem Isauricum.* Historiam proseminate
hæreseos, et seriem Iconoclastarum imperat. bre-
viter hoc sermone Theophanes perstringit. Sed eam
leges longiorem apud Baronium, et Theophanem
historicum aliosque apud ipsum, cum quibus con-
venit in re historica etiam noster Theophanes.

(50) *Germanum sanctissimum patriarcham.* Trien-
nio post promulgatum nefarium edictum hunc acer-
rime constantissimæque sibi obstantem Leo in
exsilium ejicit. Ex Baron. an Leon. X modum
etiam, et crudelitatem, qua pulsus est, attingit
sanctus Joan. Damasc. orat. 3, *De imaginibus: Et
nunc beatus Germanus a lapidibus percussus, et in exsi-
lium missus est, et complures alii Patres, quorum
nomina nos ignoramus.* Vide etiam Acta S. Stephani
Junioris per idem scripta tempus, et cum S. Da-
masc. operibus a Billio edita, ubi hæc leguntur:
*Imperator milites gladiis accinctos mittit, qui san-
ctum virum contumeliose habitum, et plagis male
mullatum a throno exturbarent.* Aliter narrat hanc
Germani depositionem Theophanes historicus, præ-
cise nimirum et ipso Germano postulante peractam:
sed major habenda fides Damasceno qui ipso vivebat
tempore et hæc scribebat, quam Theophani, quod
et Baronius censet. Noster Theophanes de hac cru-
delitate nihil.

(51) *Animalium rationis expertium.* Hoc a Leonis
filio nequiore impietatis hærede Copronymo factum
narrat Theophanes historicus his verbis: *Quibus
omnibus (mysteriis scilicet Christi) horrendum in
modum abrasit, atque deletis ille perditionis filius
Constant. imper. arborum species, atque omnis generis
avium formis eorum loco supplendas curavit.* Item
a Theophilo Iconomachorum postremo factum

affirmat Horat. Tursellinus in Epit. hist. his verbis:
*Theophilus impietate certans cum patre sacras im-
gines pingi vetuit omnino: earum loco, pecudum,
aviumque simulacra reponi jussit.*

(52) *Constantinus Copronymus.* De hoc Baronius
ex Theophane historico, cujus hæc verba eadem
fere que nostri Theophanis: *Similiter et Constan-
tinus filius ejus imperii, et impietatis successor re-
gnare cœpit.* Plura de hac bellua, et unde cognomen
illi Copronymi vide apud relatos scriptores; non
est enim præsentis operis.

(53) *Ex dracone serpentem.* Formam adagii habet
hoc dictum, cui simillimum, vel geminum illud alle-
rum κακοῦ δράκοντος κακὸν ὄν· mali corvi malum ovum.
Quod optime usurpat, quoties a malo magistro
discipulus malus, ex improba patre filius improbus,
ex illaudata patria civis illaudatus exoritur. Historiam
sive fabellam, unde adagium hoc originem
habuit leges apud Paulum Manutium, qui alias
etiam causas innuit naturales.

(54) *Hæresim corroborasset.* Vere; nam nefarium
conciliabulum congregavit trecentorum, et triginta
octo episcoporum (vide cladem orientalis Ecclesiæ:
tot enim imperio subacti episcopi in hæresim pro-
lapsi sunt) quod et septimanam synodum œcumenicam
vocari jussit, ubi decretum factum contra sacras
imagines, quod postmodum damnatum, et irritum
retractatum a vera vii S. synodo œcumenica, Nicæna
ii, in qua et multi, ex lapsis episcopis erroris sui
pœnitentes restituti, et admissi. Consule de his Ba-
ronium et alios apud ipsum.

(55) *Alterius vitæ.* Etiam antequam impuram
animam exhalaret, vim divini judicii, et ignis æterni
sentire cepit. Nam ex Theophane hist. Baronius

νόμον καταλιπόν των σκήπτρων και της αίρέσεως; Αδ; την πατροπάπου ζηλώσας ασέβειαν, έσπευδε προς αύτην όρθήναι θερμότερος. Κωνσταντίνου δε και Ειρήνης διαδεξαμένων τδ κράτος, πάλιν ή Έκκλησία των ίδιον κόσμοι των σεπτών εικώνων ανέλαβε, και ή ασέβεια εκδιώκεται, οικουμενική συνόδω Πατέρων υποδηληθείσα αναθέματι. Όλλοι οι δέ τινες; υπελειφθησαν, όσοι καθάπερ τινά δευσοποιδν βαφήν εν ταίς ψυχαίς την ασέβειαν έκρυπτον. Τρεις παρ-ήλθον βασιλεί; μετά την όρθόδοξον Ειρήνην · Νικηφόρος, Σταυράκιος, και ό Έρακαθό Μιχαήλ, και πάλιν άρχήν λημβάνει τά της αίρέσεως, έμελλε δε δρα θρηώνυμος πάλιν άνανεύσασθαι την ασέβειαν του προτέρου όμώνυμος · και δή τυραννεί Λέων ό Έρμένιος, και αναξίως την άλουργίδα την βασιλικήν περιτίθεται. Άπατηθείς δε υπό τινος ψευδαββά B εν οικίω κεκλεισμένου, και σκότω της πλάνης τρόπον νυκτερίδος έμβιοτεύοντος, και τά των εικονομάχων θρησκειούτος, ως ει μη παντελώς άφανίση τας ιεράς στηλογραφίας, θάπτον μετά της βασιλείας άπολέσει και την ζωήν, πέθεται τη άσεβεί συμβουλή, και την κατευασθεισαν φλόγα της αίρέσεως ανεβρίπτει. Καί τον μόν ενρωτάτον πατριάρχην Νικηφόρον ύπερορία καταδικάζει άραρότως τη εύσεβεία έμμένοντα, και καδοιμών πλείστον την Έκκλησίαν έμπίπλησιν. Όγδωφ δε της τυραννίδος έτει άναίρεται υπό Μιχαήλ του Τραυλού εσω των άδύτων του θεού

abiit; et Leonem filium sceptri et hæresis reliquit hæredem. Qui, avi sui impietatem æmulatus, studuit, ut ejus fautor etiam ferventior (56) videretur. Ubi vero Constantinus et Irene (57) imperium excepissent, rursus Ecclesia sanctarum imaginum decorem proprium recuperavit, et ab œcumenica synodo (58) rejecta impietas est, et subjecta anathemati. Reliqui vero pauci fuerunt, qui quasi indelebilem tincturam (59), impietatem occultam in animis habuerunt. Tres post orthodoxam Irenem subsecuti sunt imperatores : Nicephorus, Stauracius (60), et Michael cognomento Rangabes; et rursus hæresis initium sumpsit, et profecto redintegrandæ erat ab eo qui ferinum nomen idemque habebat ac prior; adeoque tyrannidem occupavit (61) Leo Armenius, indignus qui purpuram imperatoris indueret. Hic a quodam pseudo-abbate (62), qui in domuncula et in erroris tenebris instar vespertilionis ætatem agens, sectam Iconomachorum colebat, deceptus, ac persuasum habens nisi funditus imagines tolleret, fore ut quam primum vitam cum imperio amitteret, impio consilio parat, et consopitam hæresis flammam rursus accendit. Et quidem 127 Nicephorum (63) sanctissimum patriarcham exsilio multat, quod in pietate constantissime permaneret, et perturbationibus implet univrsam Ecclesiam. Sed enim octavo suæ tyrannidis anno a Michaele Balbo (64) in ipsis sacri templi alytis interficitur.

Francisci Scorsi notæ.

refert : *Mortuus est clamans, et dicens : « Vivens adhuc sum igni inexstinguibili traditus; interiiit anno tricesimo quinto imperii sui in cruribus plaga percussus.*

(56) *Fautor etiam ferventior.* Nam et hic leunculus cruentavit se sanctorum sanguine, quamquam non diu illum exsatiari permisit Deus quandoquidem quarto imperii anno morte sublatus.

(57) *Constantinus et Irene.* Mirabilis sane Deus maxime visus est in hoc, inquit Baronius, de his imperatoribus, dum per viduam feminam, et puerum orphanum excitatam impietatem percussit, et adversus cunctas Ecclesias motam impugnationem continuit.

(58) *Ab œcumenica synodo.* Hæc vii fuit Nicæna ii congregata scilicet Nicææ Bythinie imperii Constant. et Irenes anno 8 Adriano summo Pontifice. Interfuisse huic trecentos, et quinquaginta episcopos est communis assertio; quamquam Photius trecentos septuaginta numeret, et in *Menolog. Græc.* trecenti septuaginta septem legantur. Vide tom. *Concil. III, Græco-Lat.* et Baron. anno Domini 787.

(59) *Indelebilem tincturam.* Δευσοποιδν βαφήν. Metaphora proverbii modum habens a tincturis sumpta, et de scientia, seu vitio inveterato, quo quis ita imbutus, ut deleri nequeat, usurpata. Plutarch. de Dionysio Tyr. Την βαφήν ούκ άνιέντα της τυραννίδος εν πολλώ χρόνῳ δευσοποιδν ούσαν και δυσέκπληντον. Sed hæc verba non sunt expressa in ea versione, quæ est apud Baronium, tom. IX, quem diximus, et apud Gretser. tom. II. de S. Cruce, editionis secundæ.

(60) *Nicephorus Stauracius, et Michael.* De his lege Joannem Curopalatam, qui a Nicephoro suam ordiit historiam. Vide et Baronium in *Annal. tom. IX.*

(61) *Tyrannidem occupavit.* Leo Armenus conjunctione cum primoribus legionis ejus, cui dux ipse

C præfectus a Michaele imper. fuerat, ipsum Michaelem, qui cum Procopia uxore, et liberis ad templum Dei Genitricis, ut declinaret conjuratum impetum, confugerat supplex, in monasterium abstrusit, uxorem et liberos exsulare jussit.

(62) *A quodam pseudoabbate.* Rem narrat Joan. Curopal. ex quo breviter hæc habet : *Successit hic Sabbatius (sic eum appellat Curopal.) in monasterio Philomiti pio illi monacho, qui Leonem futurum imperatorem divinitus prædixerat. Cui cum Leo parva de Bulgaria insigni victoria multa misisset donaria, nuntius, qui dona portabat, cum eum mortuum offendisset, rogare Sabbatium cœpit, ut ea sibi acciperet, quæ magistro suo delatu essent. At hic dona prorsus recusavit, ipsunque quamprimum retro abire jussit, indignum asserens imperatorem purpura, qui idolis esset addictus, et Irenes reginæ, ac Tarasii patriarchæ fidem teneret. Minatus est item celerem imperii amissionem, ac ritæ finem, n' si quamprimum suis monitis obtemperaret, et inscriptos in status titulos evertendos curaret. Quibus acceptis imperator, re cum Theodoro Meliseno consulta, qui itidem ut Sabbatius Iconomachorum sectam clam adhuc forebat : ab ipso insuper per alium monachum nequiores Sabbatio in fraudem, et impietatem impulsus est. Lege plura apud ipsum Curopal. in Leone Armeno. Desunt in P. C. xxi τὰ των εικονομάχων θρησκειούτος, quæ apparent in G. et in editione Baronii.*

(63) *Nicephorum.* Et hoc etiam narratur a Curopalat. pluribus; vide ipsum.

(64) *A Michaele Balbo.* Hic damnatus majestatis in custodia coerceretur ipso jam Natali Christi die summo supplicio multandus, nisi diei festi reverentia objecta ab Augusta, ejus suæ u, et deprecatione fuisset pœna dilata. Quæ tamen in ipsum Leonem vertit; nam nocte insequenti Balbus e carcere elapsus custodis opera veterum conjuratorum manu

Et tyrannus sane periit; hæresis viguit. Nam Michael malam majorum suorum victoriam vincere contendens in ea impietate ferventior exstitit. Moritur vero (65) etiam ipse, et impietatem, et superstitionem, et imperium Theophilo relinquit. Sed hic quoque etsi justitiam (66), ut si quis alius, sibi vindicaret, fuit tamen paternæ impietatis fervens amator; piam vero duxit uxorem. Hæc Theodora (67) fuit illa re vere digna quæ fama celebratur. Quæ ex naturæ lege cum imperatore communicabat, hæreseos tamen particeps non erat, ac dissimulabat quidem propter imperatoris crudelitatem; sed in arca (68) quadam sanctas imagines clausas habens, occulte eas colebat, et salutabat. Et evenit aliquando quiddam, quod conliendi sermonis gratia dicatur. Versabatur in regia fatuus quidam homo, ac deformis, et despicibili specie, qualem Thersitem describit Homerus. Stultiloquus præterea, et hæsitante lingua multa delirans. Alunt porro hujusmodi homines aulæ imperatorum, ut maximum mœstitiæ levamentum, et in conviviis oblectamentum; Benderum opinor (69), hæc appellabant, si tamen etiam nomen scire studetis. Hic cum in conclavia regia sine ulla cautione introire consuesset, quadam die suspensio ingreditur gradu, et deprehendit Theodoram Augustam sacras manibus tenentem imagines, easque multa cum reverentia, et fervente studio deosculantem. Cum igitur impudens ille in sacras effligies oculos defixisset, reginam sciscitatus est, quid esset illud tandem, quod manibus gerens oscularetur. Illa vero simpliciter et jocosè, Hæc sunt, inquit, pupæ meæ (70) bellæ. Egreditur

ναού· καὶ ὁ μὲν τύραννος ἤχετο, ἡ δὲ ἀσέβεια ἤκμαζεν. Ὁ γὰρ δὴ Μιχαὴλ τὴν φαύλην νίκην τῶν πρὸ αὐτοῦ νικῆσαι φιλονεικῶν, θερμότερος γίνεται. Τελευτᾷ δὲ καὶ αὐτὸς, τὴν ἀσέβειαν καὶ τὴν θρησκείαν τῷ υἱῷ Θεοφίλῳ καταλιπών. Ἀλλὰ καὶ οὗτος, εἰ καὶ τοῦ δικαίου εἴπερ τις ἄλλος διάπυρος ἦν, ἀλλὰ καὶ τῆς πατρικῆς ἀσεβείας διάπυρος ἦν ἑραστής. Ἠγάγετο οὖν γυναῖκα Θεοφιλῆ· αὕτη δὲ ἦν Θεοδώρα ἡ τῷ ἔντι ἀοιδίμος· ἦτις ἐκοινῶνε τῷ βασιλεῖ, νόμῳ τῆς φύσεως, οὐ μὴν μετείχε τῆς αἰρέσεως, ἀλλ' ὑπεκρίνετο μὲν διὰ τὴν τοῦ κρατοῦντος ἀπήνεταν, ἐν κειρωτῷ δὲ τινι θείας εἰκόνας ἐγκρύπτουσα, λάθρα θεριπεύουσα κατησπάζετο. Καὶ τότε γενέσθαι τι συνέβη τοιοῦτον· λεγέσω γὰρ οἷον ἦδυσμα. Ἐτρέφετό τις ἐν τοῖς βασιλείοις παραπείων ἄνηρ, αἰσχρὸς τὴν μορφήν καὶ ἀειδής, οἷον τὸν Θερσίτην παρίστησιν Ὀμηροῦ, ἀκαιροδὸς ὢν, καὶ ὑποβατταρίζων τῇ γλώττῃ, καὶ παρακεκομμένα φεγγόμενος. Τρέφουσι δὲ τοὺς τοιοῦτους αἱ βασιλικαὶ αὐλαὶ, ὡς τὰ μάλιστα λύπησιν παραψυχῆν καὶ πόται· ἦδυσμα. Βένδρον, οἶμαι, τοῦτον ὠνόμαζον, εἴπερ ὁ μὲν μέλει καὶ τοῦ δνόματος. Οὗτος εἰωθὼς ἐν τοῖς βασιλικῶν θαλάμοις ἀφυλάκτως εἰσέρχεσθαι, εἴσειε κατὰ τὸ λεληθὸς ἐν μίᾳ, καὶ καταλαμβάνει τὴν Ἀγούσταν Θεοδώραν ἱερᾶς εἰκόνας κρατοῦσαν ἐν ταῖς χερσὶ, καὶ μετ' αἰδοῦ, καὶ πύθου θερμοῦ κατασπαζομένην αὐτάς. Ἀτενίσας οὖν καὶ ὁ μολοβρὸς ἐκείνος τοῖς ἱεροῖς ἐκτυπώμασιν, ἤρετο τὴν βασίλειδα, τί ἂν εἴη, ἃ ταῖς χερσὶ κρατοῦσα φιλοῖτ. Ἡ δὲ ἀποικῶς οὕτω καὶ παιδικῶς· Ταῦτά εἰσι τὰ καλὰ μου παιδιὰ, φησὶν. Ἐξείσιν εὐθὺς τοῦ θαλάμου ὃ εἶδεχθῆς, καὶ ἀπαγγέλλει ταῦτα τῷ βασιλεῖ· καὶ

Francisci Scorsi notæ.

contracta cum his mentito monachorum habitus sicas ferentibus imperatorem inter monachos sacros præcinentem hymnos in adytis templi, ubi se conabatur oculere, interficit. Curopal. in editione Bani desunt verba, quibus hunc modum interrupti Leonis a Michaelæ auctor attingit: sed ea cum reperissem in utroque exemplari meo quo usus sum, reposui. Porro hic Michael Græce Traulus τραῦλος cui respondet Latinum cognomen Balbus dictus ab impedito et hæsitante lingua, sed non solum balbus, sed etiam hardus fuit, siquidem jumentorum ingenia, atque indolem nosse sibi pulchrum ratus tardissimo ipse ingenio erat, rudisque penitus litterarum: perinde ne pueros se doctiores cerneret, crudiri eos litteris vetuit.

(65) *Moritur vero.* Dysenterix morbo confectus cum annos novem, menses octo imperium tenuisset. Curopal. In cod. P. desunt hæc, quæ nemo non videt esse necessaria ad sententiæ consecutionem, quam tamen integram reddidit G. Τελευτᾷ δὲ καὶ αὐτὸς, τὴν ἀσέβειαν, καὶ τὴν θρησκείαν καὶ τὴν βασιλείαν, etc.

(66) *Etsi justitiam.* Id de Theophilo testatur etiam Curopal.: *Proftens*, inquit, *ille justitiam omnibus improbis terrori; bonis vero erat admirationi; illis quod improbos odiasse, et justos videretur: his quod valde gravis, et austerus. Verum non licebat. eum ab omnibus prorsus malis purum esse; reinebat enim in Deum fidem; sed multo magis improbu Iconomachorum sectæ a patre traditæ creditus erat, piusque, et sanctissimum populum vexabat, nunquam illi per omne tempus imperii sui quiete concessa.* Hæc Curopal. quæ cum Theophano nostro

consentiunt. Plura apud ipsum historicum leges.

(67) *Hæc Theodora.* De hac præclarum est apud Baronium tom. IX, anno 864 elogium: decus eam, et ornamentum sanctarum feminarum vocat, de fide catholica optime meritan, unicum in Oriente exemplum egregiæ sanctitatis in fornace tribulationis diu excoctam, atque probatam, aurum purissimum redditam. Ad eam ex imperio pulsam a Theophilo impio filio, et in monasterium detrusam scripsit Nicolaus papa I, quam epistolam refert Baronius. Ejus dies Natalis celebratur a Græcis 11 Februarii, ut habet Martyrolog. Basilii imperatoris jussu editum.

(68) *Sed in arca.* Id faciebat Theodora, ex matris Theocistix piissimæ, et constantissimæ feminx disciplina et exemplo, quæ imagines in arca repositas nepotibus suis Theodoræ filis ori, et manibus ipsorum admovens identidem ostentabat, et ad ipsarum amorem eos provocabat, obsecrabatque ne molirentur, neve quod erant, feminx permanerent; sed viros sese præstarent, et materna educatione digna cogitarent patris hæresim execrantes. Hæc ex Curopalate.

(69) *Benderum opinor.* Narrant banc historiam pariter Curopalata, atque Cedrenus, et ex utroque Baronius anno 831, apud quos appellatur hic homo nanus, Dauderus etiam vocatur, sed facilis mutatio τοῦ δ ἐν β.

(70) *Pupæ meæ.* Hæc percontatio Morionis, responsioque Theodoræ: abest ab utraque editione Latina hujus homiliæ, tum ea quæ apud Baronium, tum ea quæ apud Gretserum locis jam supra relatis impressa est fortassis ab eorum Græco exem-

ὅς αὐτίκα ὑποτοπασας ἔπερξην· καὶ γὰρ προσεείχετο ἄπολήψει, ὡς ἡ μακαρία σέβειτο τὰς θείας μορφάς· ἐμβριμησάμενος βαρῦ τι καὶ θυμικὴν, ἀναθρώσκει τοῦ θρόνου, καὶ εἰσείσι πρὸς αὐτὴν· καὶ ἐντυχῶν τοῦ θαλάμου ὑπεξιοῦση αὐτῇ, ὕθρεσι πλύνει πολλαῖς, ἀσεβεστάτην ἀποκαλῶν, καὶ εἰδιώλων θεράπαιναν, ἡ τῷ ὄντι· ἀσεβῆς καὶ παράνομος. Ἀλλὰ μοι σκόπει τὸ συνετὸν τῆς μακαρίας, καὶ πρὸς τὴν ἀπόκρισιν ἔτοιμον. Φησὶ γὰρ πρὸς αὐτὴν, γοργῶς ἄμα καὶ συνετῶς· Ἀκαίρως ὀργίζῃ καὶ μάτην, ὦ βασιλεῦ· τῷ γὰρ κατόπτρῳ συνήθως ἔτυχον ἀνερίζουσα, καὶ τὸ τῆς κεφαλῆς κρηδεμον δεσμοῦσα εὐσχημονέστερον. Τῷ γοῦν ἐσόπτρῳ ἐντενίσασα· καὶ οὗτος ὁ βδελυρὸς, εἰκόνων τύπους ἔφειτο καθορᾶν. Οὕτως ἡ μακαρία τὴν τοῦ βασιλέως ὀνόνοιαν ἀπεκρούσατο. Ἀλλὰ καὶ θεόφιλος· δυσεντερία ληφθεὶς, τῆς ἐναυθα μετέστη ζωῆς. Διαδέχεται δὲ τὴν βασιλείαν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μιχαήλ, ἔχων τὴν μητέρα Θεοδώραν συμβασιλεύουσαν. Ἦτις δὲ συναγεῖρει Πατέρων θεολήπτων χορὸν, ὅφ' ὧν τῶν μὲν εἰκονομάχων ἡ αἵρεσις καταβάλλεται καὶ ἀναθέματι ὑποβάλλεται· ἡ δὲ Ἐκκλησία τοὺς ἱεροῦς τύπους εἶδ' αἰνα κόσμον ἀποσυληθεῖσα πρότερον, ὥστε δοκεῖν αὐτὴν ἀποδύρεσθαι, καὶ τοὺς τῶν προφητῶν στεναγμοὺς κινεῖν εἰς συμπάθειαν. Ἐδόκει γὰρ ἡ τοῦ βασιλέως νόμφη τὰ τῆς ἐν τῷ Ἄσματι νόμφης ὀδυνηρῶς ἀποκλαίεσθαι· Ἐπάταξάν με, ἐτραυμάτισάν με, ἦσαν τὸ θέριστερόν μου ἀπ' ἐμοῦ οἱ φυλάσσοντες τὴν πόλιν· βασιλεῖς καὶ ἀρχιερεῖς, οἱ ὀφελίοντες εἶναι τῆς πίστεως φύλακες.

A statim e thalamo deformis ille, et hæc imperatori renuntiat. Et is extemplo suspicatus id quod erat; nam jampridem etiam hæc hauserat opinionem, quod beata illa mulier sacras imagines coleret, graviter et iracunde fremens e throno prosilit, et ad ipsam vadit. Atque e conclavi egredientem offendens conviciis onerat **128** multis, impiissimam et famulam idolorum eam appellans, is qui revera impius et nefarius homo erat. Sed considera mihi prudentiam beatæ illius imperatricis, et quam in promptu responsionem habuerit. Ait enim ad ipsum acriter simul et prudenter (71) : Importune et temere irasceris, imperator. In speculo enim (72), de more, me forte contemplantur, et vitam capitis decentius revinciebam. Cum igitur etiam in speculo hic impurus oculos conjecisset, imaginum formas se videre arbitratus est. Sic beata illa femina repulit opinionem imperatoris. Sed Theophilus dysenteria oppressus (73) ex hac vita migravit. Atque imperio succedit ejus filius Michael, Theodoram matrem imperii consortem habens. Hæc vero Patrum divinitus inspiratorum (74) congregavit cœtum, a quibus hæresis Iconomachorum rejicitur, et subjicitur anathemati. Atque Ecclesia, quæ sacræ imaginibus tanquam ornatu quodam fuerat spoliata, ut quasi lamentari videretur, et ad sui commiserationem ciere illa suspiria prophetarum. Videbatur enim illa regis sponsa, ea quæ de Sponsa dicuntur in Canticis flebiliter deplorare : Percusserunt me,

Francisci Scorsi notæ.

plari præcisa fuerat, ut sæpe fit, sed quod Theophanes narrat confirmant itidem posteriores ipso scriptores Cedrenus, et europalates, qui eadem referunt utriusque dicta. Verum europalate interpretis eam responsio: em obscuram ineptamque reddidit, vel non recte in Græco scriptam vel a se non recte intellectam: sic enim reddit: at regina calami rusticæ respondit imagunculæ. Græca europalate non habeo; ut inde intelligerem, quæ sint ipsius germana verba, quæ mōns; at ex Cedreno possumus lucem afferre europalate versionem, eademque opera Baronio verba europalate referenti: *Calamisticæ respondit imagunculæ*. Quæ verba magis depravata sunt, quam quæ in ipsa europalate historia a me modo relata. Verum *Annalium* scriptor sic ea legit in suo libro. Sed ea tamen oculatus ille asterisco notavit, utpote quæ luce indigerent. Cedrenus itaque sic habet, β. Ἡ δὲ βασιλὶς τὰ καλά μου ἔφησεν ἀγοικῶς νινία, καὶ ἀγαπῶ ταῦτα πολλά. Ex quibus verbis deprehenditur error interpretis europalate, (si tamen ipsius est, et non exemplaris Græci error) qui ex duabus vocibus καλὰ μου in unam more encliticarum coalescentibus, unam simplicem apprehendit, et calami interpretatus est. Ἀντὶ τοῦ νινία (quæ vox *infantes* significat ut ex eo derivatis videtur) colligit; nam νινιατὸς apud Hesychium, itidemque apud Phavorin. explicatur ἀνόητος sine mente, et νινιατὸς νόμος παιδαγωγῆς, *lex puerilis*. Cæterum vocem ipsam νινία non facile apud antiquiores Cedreno scriptores invenias; pro hæc, inquam, mei codices habent παῖδια nimirum pueri, infantes. Sed cum sacræ imagines parva figura (nam et imagunculas eas appellat europalates) vel ex cera factæ, vel pictæ coloribus in manu Theodoræ fortasse fuerint. Usus sum in ver-

C sione mea eadem voce, qua Latînus interpres Cedreni, ac *papas* reddidi τὰ παῖδια. Nam id sensus verborum, quo respondit Theodora Augusta postulat. Verba a Cedreno subjuncta Καὶ ταῦτα ἀγαπῶ πολλά, non leguntur in meis exemplaribus. Denique quod Cedrenus ἀποικῶς οὕτω καὶ παιδικῶς, Theophanes his duobus expressit ἀποικῶς οὕτω καὶ παιδικῶς, sensus autem est idem utriusque scriptoris.

(71) *Acriter simul et prudenter*. In Pan. cod. scriptum est φρονίμως ἄμα καὶ συνετῶς· in Gall. pro φρονίμως est γοργῶς, quod recepi; habet enim sensum aliam γοργῶς, atque habeat συνετῶς, φρονίμως autem et συνετῶς eodem redeunt; in his ergo deinceps positus esset quædam ταυτολογία.

(72) *In speculo enim*. A europalate sic refertur hæc responsio: *In meum speculum intenta defixos oculos habebam una cum meis ancillis, et Denderus intuitus, quæ ex eo pariebantur formas, inconsiderate tibi hæc renuntiavit*. Ex quo planius intelligitur noster.

(73) *Sed Theophilus dysenteria oppressus*. Quam illi attulit ingens dolor ob Amorium clarissimam urbem patriam suam ab Saracenis eversam: *Ea calamitate percussus imperator Theophilus, inquit Europal. omnem cibum, potumque fastidians, et fere jejuniis affectus, ac nihil aliud cupiens quam aquam e vivibus expressam, dysenteria morbo captus eoque tandem consumptus est duodecim annos, et menses tres moderatus imperium*.

(74) *Patrum divinitus inspiratorum*. De hoc concilio habito, cum Methodius in sedem Constantinop. ejecto Joannico, subrogatus esset, agit Baronius anno Christi 842, deque eo intexit historiam Theophanis presbyteri temporis hujus scriptoris, quem vide.

vulneraverunt me, abstulerunt thesaurum meum a me, qui custodiebant civitatem 41, > reges et sacerdotes, qui fidei custodes esse debuerant.

Sic igitur, cum male affecta esset Ecclesia, A rursus in priorem gloriam restituitur. Hanc celebritatem (75) hodie agitant principes et asseclas impietatis abhorrentes et anathematizantes; venerandas vero imagines Dei, et Salvatoris nostri, et quæ eum genuit Virginis matris, et sanctorum relative honorantes (76), et osculantes, non quod illis adhæreamus, ut diis, et expressis colore imaginibus cultum patriæ tribuamus (77), sed habitum

⁴¹ Cant. v. 6.

Francisci Scorsi notæ.

(75) *Hanc celebritatem.* De ejus ritu vide dicta hujus homiliæ. Ilud solum hic addam ad Theodoræ Augustæ pietatem commendandam, quod hoc illa die ad cumulandam lætitiâ epulum dedit Ecclesiæ cœtui. Ex Curonal.

(76) *Relative honorantes.* Vox Græca σχετικῶς, qua hic auctor nititur, maxime propria in hac re ad exhibendam differentiam inter adorationem sanctorum imaginum, quas rite Christiani colunt, et adorationem idolorum quæ gentes superstitiose colebant. In Idolis enim illæ numen inesse censebant, adeoque ipsa per se, et absolute adorabant; at vero vera religio in imaginibus nihil aliud agnoscit, nisi relationem, et habitudinem ad sanctos, quorum imagines sunt, atque hoc modo illis cultum tribuit. Hæc differentia explicatur per hæc opposita nomina λατρευτικῶς et σχετικῶς in Epist. Greg. II papæ ad Leonem Isauricum prima earum, quibus principem illum Iconomachum, ut ab errore deduceret, S. pontifex laboravit; quas quod essent dogmaticæ et graves, Orientales ipsi Patres in Græcum sermonem translatis asserunt. Et sane perditis Latinis, hæc mansere superstites: atque a Frontone Ducro societatis Jesu iterum Latinitati restituntur excusaque sunt apud Baron. *Annal.* tom. IX, et in principio synodi VII, Nicænæ II. Sic igitur illius epistolæ Græca habent: Καὶ κατ' ἔπος ἰδόντες τὰ πρόσωπα τῶν μαρτύρων τῶν ἐκχυσάντων τὸ αἷμα ὑπὲρ Χριστοῦ ἐζωγράφησαν. Καὶ θεωρήσαντες λοιπὸν ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ οἱ ἄνθρωποι ἀφέντες τὰς προσκυνήσεις τοῦ διαβόλου ταύτας προσκύνησαν οὐ λατρευτικῶς, ἀλλὰ σχετικῶς. Hoc est ex interpretat. Frontonis: *Et ut uno verbo dicam, cum facies martyrum, qui sanguinem pro Christo suderunt, viderent, desinuerunt et his conspectis deinceps in toto terrarum orbe homines diaboli adorationibus derelictis has exhibuerunt non latræ, sed habitudine.* Explicat eandem rem, et hanc vocem σχετικῶς enucleat Francisus Turrianus, lib. I pro canonib. apost. c. 25, ubi locum Nicephori Constantinop. ex ejus orthodox. citat: *Cum Christus, inquit, initio prædicatus est cum ea prædicatione conjuncta erat σχετικῶς, id est, habitudine, prædicatio ejus imaginis et ut non adoratur imago propter se, sed propter prototypum; sic non est dicendum adorari eam absolute, sed σχετικῶς, id est, relate, et ut purpura; et imperator ea indutus unum faciunt habitu, sit imago et prototypum ejus unum faciunt σχῆμα, id est, habitudine.* Hæc Turrianus. Inter sententias SS. Patrum de imaginibus, quas Lutetiæ edidit G. Morelius, tom. I, SS. Patrum Græco-Lat. eadem res explicatur et his, et aliis ad idem spectantibus vocabulis: Ἐπὶ μὲν τοῦ Χριστοῦ λατρευτικὴ προσκύνησις καὶ φυσικὴ. Ἐπὶ δὲ τῆς εἰκόνης τοῦ Χριστοῦ σχετικὴ ἢ προσκύνησις καὶ ὁμωνομηκὴ. Quæ sic redduntur ab interprete Euthymii Panop. tit. 19: *In ipso Christo est adoratio latræ, ac naturalis, in imagine vero Christi est relativa, et æquivoça.*

Οὕτω γοῦν ἔχουσα ἡ Ἐκκλησία πάλιν εἰς τὴν προτέραν δόξαν ἀποκαθίσταται. Ταύτην οὖν τὴν πανήγυριν ἐορτάζομεν σήμερον, τοὺς μὲν ἐξάρχους τῆς ἀσεβείας καὶ ὁπαδοὺς ἀποστρεφόμενοι καὶ ἀναθεματίζοντες, τὰ δὲ σεπτὰ εἰκονίσματα τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν, καὶ τῆς αὐτῶν τεκούσης Παρθένου Μαρτρῆς, καὶ πάντων τῶν ἁγίων σχετικῶς τιμῶντες καὶ ἀσπασζόμενοι, οὐχ ὡς θεοὶς αὐτοῖς, προσανέχοντες. οὐδὲ ταῖς χρωματουργηθείσαις εἰκόσι λα-

(77) *Cultum latræ tribuamus.* Consouant hæc non modo cum definitione synodi VII, sed pene cum ipsis ejus verbis. Sic enim illa definit Act. VII, ubi cum definisset figuram prætiōsæ et vivifiçæ crucis, et imagines tam Salvatoris nostri Jesu Christi, quam B. Virginis et ang. lorum, et omnium sanctorum proponendas in Ecclesia addit: Καὶ ταύταις ἀσπασμὸν καὶ τιμητικὴν προσκύνησιν ἀπονέμειν, οὐ μὴν τὴν κατὰ πίστιν ἡμῶν ἀληθινὴν λατρείαν, ἣ πρέπει μόνῃ τῇ θεῷ φύσει. Et aliquot interjectis: Τῆς εἰκόνης τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει. Καὶ ὁ προσκυνῶν τὴν εἰκόνα προσκυνεῖ ἐν αὐτῇ τοῦ ἐγγραφομένου τὴν ὑπόστασιν. Latina versio Anastasii: *Et ad osculum et ad honorariam his (imaginibus) adorationem tribuendam, non tamen ad veram latræ, quæ secundum fidem est, quæque solam naturam divinam decet impertendam. Imaginis enim honor ad primum transit, et qui adorat imaginem adorat in ea depicti subsistentiam.* Hæc synodus ex quibus illud notandum, οὐ μὴν ἀληθινὴν λατρείαν ἀπονέμειν, quod Theophanes noster verbo expressit uno, οὐδὲ ταῖς χρωματουργηθείσαις εἰκόσι λατρεύοντες. Hic animadvertendum non discrepare ab hac definitione concilii sententiam S. Thomæ, p. III, q. 25, et scholasticorum enim sequentium cum dicunt imaginem, et crucem Christi venerandam cultu latræ. Quin et Jacobus Gretserius tom. II *De cruce*, lib. I cap. 57 copiose, et recte probat contra impiissimum Lutherum sanctam crucem esse colendam cultu latræ. Non, inquam, hæc discrepantia est, nisi in modo loquendi: nam concilium loquitur de absoluta adoratione latræ quæque per se tribuatur: quæ sane non convenit nisi naturæ divinæ: eamque cruci Christi, et imaginibus negat, quod mihi videtur concilium innuisse, cum posuit verbum ἀληθινὴν λατρείαν, quasi diceret veram latræ, hoc est absolutam non esse exhibendam, nisi naturæ divinæ. Cæterum aliam latræm relativam, quæque tribuitur ratione, prototypi quod sit cultu latræ adorandum, non negat, et hanc tribuunt theologi tum veræ cruci, tum imagini illius veræ crucis, et imagini Christi, ea nimirum ratione, quia idem cultus imagini debetur, atque ei, cujus est imago, ut ratiocinatur D. Thomas quæst. dicta, art. 3; adeoque cum Christo latræ adoratio debeat, eadem et cruci, et imagini ejus debetur. non tamen absoluta, sed qua ratione ad suum prototypum refertur. Hæc est summa conciliationis, quam Gretserius loco memorato, et Baron. anno Christ. 747, qui etiam addit nunquam posteriores theologos etiam in modo loquendi fuisse a definitione concilii dissensuros, si iis ea sententia Nicæni posterioris concilii cognita fuisset: *Nam etsi quid inquit de eodem concilio per levem aliquam historiarum lectionem perceperunt, cum iisdem illud improbatum esse in synodo Francofordiensi intellexissent, nullam de eo rationem habendam esse existimaverunt; vel si iisdem, quod puto verius, ipsum æcumenicum esse sciverunt, approbatumque a Ro-*

τρεύοντες, ἀλλὰ τὴν εἰς ἐκεῖνας τιμὴν, ὡς ὁ μέγας, ἄλλοις Βασίλειος, ἐπὶ τῷ πρωτότυπον ἀναφέροντες· καὶ οὕτω διὰ τῆς αἰσθητικῆς πρὸς εὐσέβειαν μειζήτως χειραγωγούμεθα. Ὁρῶμεν γὰρ ἐν τοῖς ἱεροῖς· ἐκτυπώμασι τὸν Δεσπότην ἡμῶν καὶ Θεὸν ἐκ Παρθένου παραδόξως τικόμενον, ὑπὸ Μάγων δορυφορούμενον, προσδυτικαῖς ὀλίαις τοῦ Συμεῶν βασταζόμενον, γυμνὸν ἐν τοῖς ποταμοῖς βέουμασι, προφητικῆ δεξιᾷ χειραπτούμενον, ἐνεργούντα παράδοξα θαύματα ῥήματι μόνῃ καὶ ὀσμῇ τοῦ θελήματος, τὴν τῶν τεθνηκότων αὐθις ἀνάλυσιν, τὸν κατὰ τῶν δαμόνων φόβον, τὴν διὰ θαλάσσης πορείαν, ὑπογερασούμενον τῆ βία τοῦ ὕδατος, τὰς ἐν ἐρήμῳ θαψίλας· ἐστίασεις, τοῦ προδότου τὴν πόλμαν, τὸ ἀσεβὲς ἐκεῖνο κριτήριον, τὴν σταύρωσιν, τὴν τσῆν, τὴν ἀνάστασιν, τὴν εἰς οὐρανὸν ἀναφοίτησιν· καὶ ταῦτα ὀρῶντες ἐντετυπωμένα τοῖς χρώμασιν, ἐνιργῶς αὐτὰ βλέπειν οἰόμεθα. Οἶδε γὰρ ἡ Γραφή παριστᾶν ὡς ἐν ὄψει τὰ πράγματα.

Ἄλλὰ καὶ ἡ τῶν εἰκόνων τιρὴ ἀνωθεν ἔμν ἀρχῆθεν νομοθετήται. Ἐπέταξε γὰρ ὁ Θεὸς πάλαι

A illis honorem, ut magus Basilius (78) dixit, in prototypum referentes; et ita per sensum manuducimur (79) magis ad pietatem. Videmus enim per sacras effigies Dominum nostrum et Deum mirabiliter natum ex Virgine, a Magis muneribus donatum, in senilibus ulnis Simeonis portatum, nudum in fluvialibus aquis prophetae manu contactum (80), solo verbo nutuque voluntatis miracula operantem, mortuorum in integrum restitutionem, incussum daemonebus metum, ambulationem in mari, 129 cum aqua sub plantis ejus quasi arida terra sternere. Hæc cum coloribus informata videmus, perspicue ea nos intueri arbitramur. Solet enim pictura res quasi sub aspectum ponere.

Verum honor imaginum jam a principio nobis superne (81) præscriptus est. Præcepit enim Deus

Francisci Scorsi notæ.

mano pontifice, damnatum vero ab adversariis: tamēn quod in eo mentirentur adversarii definitum esse cultum patriæ sacris Christi imaginibus tribuendum, verum id esse putantes, in contrarium nisi calumniam, non intelligentes pro ipso concilio causam agere se putaverunt, si quomodocunque impropriate verborum, licet patriæ cultum in sacris Christi imaginibus tuerentur, sicque ex ignoratione rerum gestarum diversitas ista loquendi accidisse cognoscitur. Hæc Baronius, quæ a me fuerunt afferenda, ut non sine causa ista in modo dicendi differentia orta esse videretur. Cæterum enim ne latum quidem unquam discedendum a sententia, verbisque etiam, quibus ea definita, et expressa est concilii æcumenici Rom. pontif. auctoritate firmati, cuiusmodi fuisse hoc Nicænum secundum, quo de eginus, certum est. Disputat de hac quæstione iidem Suarius in iii parte tom. I, disp. 54, ubi in referenda secunda opinione eam auctoritate vii, synodi Nicæne ii fundari ait, in qua multis locis ea assertur, ac præsertim Act. 7, a nobis supra citata, additque multos existimare D. Thomam si hanc definitionem concilii legisset; aliter de imaginum adoratione fuisse locuturum, quod autem illam non viderit, magnum argumentum est, quod in tanta hac materia nullam illius concilii mentionem fecerit, et causa esse potuit, qua fortasse eo tempore nondum erat in Latinum translatum. Hæc ibi Suarius. Quod autem postremo dicitur de versione Latina concilii, cum tres ejus factæ fuerint, de tertia censeo intelligendum, quod tempore S. Thomæ fortasse non vulgata fuerit; alioqui enim jam ab Anast. Bibliot. qui vixit tempore Joan. VIII, ante annum 90 traductio facta fuerat ejus concilii, quæ et hodie exstat.

(78) *Ut magus Basilius.* Hæc Basilius auctoritate usi sunt ante Theoph. multi eadem in re. Greg. Papa II, in Epistola ad Germanum Constantinop. patriarc. scripta: *Nam quicumque, inquit, eam ita venerat, his sine dubio magna retribuit. Quandoquidem imaginis venerio in prototypum, iuxta magnum Basilium redit.* S. Damasc. in Disput. in Vita SS. Barlaam, et Josaphat: *Siquidem imaginis honor, ut a sancto viro proditum est, ad exemplar refertur.* Menologium jussu Basilius imper. restitutum die 12 Octobris, quo legitur commemoratio sanctæ vii synodi trecentorum sexaginta septem Patrum:

Sanctas, inquit, non adorare imagines est ab orthodoxa alienum fide, et imaginis honor, sicut magus dixit Basilius, ad primitivum refertur. Vide quam celebris hæc Basilius auctoritas dictum autem hoc Basilius exstat lib. *De Spiritu sancto*, cap. 18.

(79) *Per sensum manuducimur.* Quam prosint imagines ad excitandam spectantium Christi fidei pietatem et fidem, et quam hæc vetus consuetudo in templi parietibus historias sacras exhibendi, habes etiam ex epist. Greg. II papæ ad Leonem Isaacurium scripta, qui eum experimento a se petito reprehendit: *Οἶδεν ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ· ἡμεῖς αὐτοὶ εἰσερχόμενοι εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ θεωροῦντες τὰς ἱστορίας τῶν θαυματουργιῶν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς ἁγίας αὐτοῦ Μητρὸς ἐχούσης εἰς τὰς ἀγκάλας τὸν Κύριον, καὶ Θεὸν ἡμῶν γαλουχοῦντα, καὶ τοὺς ἀγγέλους κύκλῳ ἱσταμένους, καὶ βοῶντας τὸν τρισάγιον ὕμνον, οὐ χωρὶς κατανώξως ἐξερχόμεθα. Καὶ τίς γὰρ οὐ κατανώσεται καὶ κλαίει, ὁμοίως καὶ τοὺς βαπτιστῆρας, etc.* Hæc Græca deinceps ex initio vii synodi, ubi Greg. epist. Græce reddita habetur; Latine vero ita se habet: *Novit charitas Christi. Nos ipsi cum ecclesiam ingredimur, et miraculorum Domini Jesu Christi picturas contemplamur, et sancta Matris ejus Dominum, Deumque nostrum lactantem in ulnis habentis, angeloque circumstantes, ac ter sanctum hymnum canentes, non sine compunctione regredimur. Et quis enim non compungitur, et luget similiter tuens et vasa lavacri, et sacerdotes in orbem circumstantes, et cætera enumerat mysteria viæ Christi, eadem fere, quæ hic Theoph. Eadem habet idem Greg. in epist. i, ad Germanum patriarcham Constantinop. scripta.*

(80) *Prophetae manu contactum.* Vide quæ hæc pertinent ad homiliæ 28, not. 11.

(81) *Jam a principio nobis superne.* Dux hæc voces exprimunt Græcas itidem duas ἀνωθεν, καὶ ἀρχῆθεν, quarum prima varie exponitur de sursum in editione Baronii in textu ipso in margine vero superne; calculus in editione 2 Grets. ex Francisci Turriani translatione, sed eundem omnes sensum hujus auctoris exprimit, hoc est, imaginum cultum, et usum vel ab ipso Deo jam inde a principio, hoc est a veteri lege esse sancitum de quo vide sequentem notam. Ab hæc nostrorum hominum doctorumque versione nolui recedere; quauquam

olim Mosi contemplatori Dei, ut duos supra tabernaculum Cherubinos erigeret (82). Et ipse Dominus in sindone formam suam sine opera manus impressit, et Abagaro Edessæ toparchæ (83) misit. Nunquam vero hoc fecisset, nisi imagines coli voluisset. Et illa sanguinis fluxum passa, et a Domino sanata mulier Edessena (84), ut auctori beneficii gratiam referret, statuum ad Salvatoris similitudinem excitavi. Cujus fidem approbanti placitum Salvatore fuit, ut ex pedibus statuæ herba nasceretur, quæ omnium esset agritudinum amuletum. Quin etiam Lucas, elegans evangelista, Deiparæ imaginem cera coloribusque depinxit (85), sacris ulnis Dominum gestantem, quæ usque ad hodiernum diem Constantinopoli asservatur (86). Omnis igitur imago,

Francisci Scorsi notæ.

viderem posse duo illa nomina ἀνωθεν, et ἐξ ἀρχῆς simpliciter verti antiquitas, et a principio; Ita enim in epist. Greg. ex Græco traducta in Latinum a Frontone Duræo vertuntur: Ὅτι ταῦτα ἀνωθεν, καὶ ἐξ ἀρχῆς παραδεδομένα εἰς ζωὴν ἀνθρώπων. *Quandoquidem hæc antiquitas, et a principio ad ritæ humanæ conservationem habet tradita.* Sed ut dixi placuit intellectus priorum interpret. Theoph.

(82) *Cherubinos erigeret.* Hoc argumento usus est etiam Gregorius II, in synodo Romana; hoc hæreseos exortæ tempore, et occasione coacta, cujus fragmentum Baronius refert ab Adriano I papa, in Epistola ad Carolum Magnum insertum. Nec solum exemplo Mosæ duos in arca Cherubinos constituitis, sed etiam Salomonis, qui eos in oraculo exculpit: *Ecce, inquit pontifex, charissimi fratres, consideremus quid Deo mandante Moyses faciat, quidve Salomon sapientissimus jussu construxerit divino.* Iisdem utitur et Adrian. I Gregorii successor in Epist. ad Tarasium patriarcham Constantinop.

(83) *Et Abgaro Edessæ toparchæ.* Si quis non brevem notulam, cujusmodi sunt nostræ, sed luculentum copiosumque commentarium hujus loci desideret, adeat Jacobi Gretseri luculentum et copiosum opusculum de imaginibus non manu operave humana factis (has ἀχειροποιήτους seu ἀχειροτεύκτους Græci uno appellant nomine), in quo de hac potissimum imagine a Christo Abagaro missa, contra Casaubonum acriter et erudite disputat, et quantæ fidei et auctoritatis sit, ostendit. Si quid hic ego ex penu meo proferrem, ex illo subjecta videri possunt: satis igitur fuerit ad fontem digitum intendisse.

(84) *Mulier Edessena.* Hoc exemplo et argumento usus est etiam Gregorius papa II in Epist. ad Germanum patriarcham Constantinop. supradicta: *Neque etiam hoc, inquit, ethnicam traditionem sapit. Nam et in Paneadem civitatem hamorrhoiisæ imago transmissa in memoriam miraculi quod herbæ excrecentes omnibus agritudinibus auxiliares essent, celebratur, idque summa Dei erga nos bonitate.* Historiam de hac imagine fusiùs narrat Eusebius, *Hist. lib. vii, cap. 14,* et Sozomenus, et Baronius referant.

(85) *Cera coloribusque depinxit.* Plures a S. Luca Deiparæ Virginis imagines pictas, et quibus in locis asservatæ colantur, et quam hoc sit in Eccles. testatum ostendit, et docet contra Magdeburg. Centur. hæreticos Jac. Grets. opusculo de imaginibus non manufactis addito ad comment. in col., ubi sane mirari se ait, quod cum a Græcis historicis uno consensu scriptum sit S. Lucam imagines Deiparæ in tabula depinxisse. Legatur tamen in *Menæo*, die 18 Octobr., et apud nostrum Theophanem, cujus ipse verba ex hac hom. transcribit, ex cera ab eo

τῷ θεόπτη Μωσῆι δύο Χερουθίμ ἀναστῆλῶσαι ἀνωθεν τῆς σκηνῆς, καὶ αὐτὸς ὁ Δεσπότης ἐν σινδόνι τὴν ἴδιον εἶδος ἀχειροτεύκτως μορφώσας, Ἀυτάρῳ τῷ τῆς Αἰδέσσης τοπάρχη ἐξέπεμψεν. Οὐκ ἂν τοῦτο ἐποίησεν, εἰ μὴ σέβασθαι τὰς εἰκόνας ἐβούλετο. Καὶ ἡ θεραπευθεῖσα ὑπὸ τοῦ Κυρίου αἰμώδους ἡ Αἰδέσσην, ἀμειβομένη τὸν εὐεργέτην τῆς χάριτος, ἀνδριάντα ἐν ὁμοίωματι τοῦ Σωτῆρος ἀνεστῆλῶσατο. Ἦς τὴν πίστιν ἀποδεξάμενος ὁ Σωτῆρ, εὐδόκησε βοτάνην ἐκφύσσειν ἐκ τῶν τοῦ ἀνδριάντος ποδῶν, πάσης ἀλγηδόνος ἀλεξητήριον. Καὶ μὲν καὶ Λουκάς ὁ γλαφυρὸς εὐαγγελιστὴς τὴν εἰκόνα τῆς Θεομήτορος κηρῷ καὶ χρώμασιν ἐζωγράφησεν, ἐν ταῖς ἱεραῖς ὠλέναις ἀγκαλιζομένην τὸν Κύριον, ἥτις ἐν τῇ μεγαλοπλῆι νῦν διασώζεται. Πᾶσα οὖν εἰκὼν ἐν

fictas imagines dici, cum hac ratione potius πλάστης inquit, *plastes*, scilicet, quam pictor esset dicendus; sed minor fortasse Grets. admiratio fuisset, nisi eum præterisset, hoc ipsum a Simeone Metaphrast. dictum in Vita S. Lucæ, ubi ejus verba: *Primus hic cera, et lineamentis pingere (imagines Christi, et Deiparæ de quibus paulo ante) ut ad hæc usque tempora in imagine honorarentur, tradidit, etc.* Quid igitur ad Metaphr. dicemus? Nam ei adhæsisse Theoph. nostrum, ut in multis aliis ad SS. vitam pertinentibus, mihi persuadeo quod et in Proæm. xi, § 5, disputavi. Nihil sane habeo quod asseram, et affirmem certi; illud solum dico non repugnare quod utrumque præstiterit S. Lucas, et ex cera finxerit imaginem Deiparæ, et coloribus pinxerit: quanquam illæ remanserunt, quæ et hodie visuntur imagines, solum quæ coloribus in tabula depictæ fuerunt. Cæterum hunc etiam locum Theoph. adduxit Vincentius Richardus clericus Regularis in Comment. ad orat. 18 S. Procli; sed nihil de hac difficultate attigit, quæ sane ad rem ejus nihil attinebat.

(86) *Constantinopoli asservatur.* Noster ἐν τῇ μεγαλοπλῆι per quam Constantinopolim intelligi dubium non est, nam et ita transtulere alii scriptores soc. nostræ qui huic homiliæ manum admoverunt, et ex ea testimonio produxerunt. Porro imago hæc, summæ apud Constantinopolitanos olim venerationis ac religionis, ea est qua Pulcheriæ Hierosolyma misit Eudocia, quæ Ὁδηγήτρια, *Hodegetria*, seu *Dux viæ* appellari cœpta. Rationem hujus rei et nominis discas ex Nicephoro, lib. xiv, cap. 2, et lib. xv, cap. 14: *Ædificavit, inquit, item Pulcheria templum, quod τῶν Ὁδηγῶν, hoc est viæ Ducum cognomine clarum est: in quo divinam illius imaginem, quam Lucas apostolus in tabula depictam reliquit, sacramque pensum, et Servatoris ipsius fascias perinde atque thesaurum, quem ad eam Eudocia Augusta cum Hierosolymam profecta est, misit, servandus curavit.* Idem habet lib. xv, cap. 14. Vides igitur unde appellatio Virginis Hodegetriæ, quam nunc vulgato corruptoque vocabulo *Itriam* nominamus, a templo nimirum seu monasterio Hodegio, quod est idem ac τῶν Ὁδηγῶν, viæ Ducum, ubi ea colebatur. Monasterium porro hujus nominis ab eadem Pulcheria ædificatum, temploque conjunctum idem Nicephorus Callistus dicto cap. 15, scribit, et alter Nicephorus Gregoras lib. xi. Zonaras etiam eam referri dicit πρὸς τὸν τῆς Θεοτόκου ναὸν τῶν Ὁδηγῶν κεκλημένον. *Ferebatur enim hæc imago pietatis causa ad aulam Palat. ultimis Quadragesimæ diebus, nempe feria quinta quæ Dominicam Passionis antecedit, manebatque ibi usque ad secundam feriam Paschatis, quo die referebatur in monasterium et templum τῶν Ὁδηγῶν, comitante*

ὄνοματι Κυρίου, ἢ ἀγγέλων, ἢ ἀποστόλων, ἢ προφητῶν, ἢ μαρτύρων, ἢ δικαίων γνωσμένη, ἀγία ἐστὶ. Τοὺς γὰρ ὑπὸ Χριστοῦ θεοπρεπῶς διαλάμψαντας παντοίας γεραίρει προσφκε τιμαῖς.

Ἐν ταύτῃ τῇ ἐδρασιότατῃ πίστει καὶ ἀψευδεῖ ἐπιμένοντες, ἀδελφοί, ἐκκαθάρωμεν ἕκαστος πάντῶς πάθους τὴν ἰδίαν συνειδητὴν, εὐκρινῆ τὴν εἰς ἀλλήλους ἀγάπην φυλάττοντες. Τῆς ἐλεημοσύνης μὴ ἐπιλαθώμεθα· ποιήσωμεν κοινῶν τὸν Κύριον, εἰς ἅπαν ἡμῖν ἔχαρισται. Ἐμπλήσωμεν τὰς τῶν πενήτων γαστέρας, ἵνα μὴ λιμωξώμεθα ὑστερον, ὡς ὁ πλοῦσιος, μὴδὲ βανίδος φιλανθρωπίας τυγχάνοντες. Πρὸς τοῦτοι, ἐπειδὴ ἐν τῷ καιρῷ γεγονάμεν τῶν ἱερῶν νηστειῶν, δράμωμεν πάντες πρὸς τὴν ἐξομολόγησιν, μὴδὲ παρῆλθῃ ἀνεξαγόρευτος. Τίς γὰρ ὠφέλεια τὸ μὲν ἔλκος τῆς ἁμαρτίας κρύπτειν ἀπὸ τοῦ ἱατροῦ, ἔξωθεν δὲ τιθέναι τῆς νηστείας τὸ ἔμπλαστρον; Εἰπὲ πρῶτον τὰς ἁμαρτίας σου ἵνα δικαιωθῆς, ὁ προφήτης σοι ἐγγελεύεται· ἐπίδειξον τὸ τραῦμα τῷ ψυχικῷ ἱατρῷ· ἐντρεψον διὰ τῆς ἐξαγορεύσεως τὸν ληστὴν καὶ κλέπτην τῶν ἡμετέρων ψυχῶν. Ὅπότεν γὰρ ἡμᾶς βῆ τὰς πράξεις αὐτοῦ τὰς βλαβερὰς, καὶ τὰς ἐνθυμῆσεις τὰς πονηρὰς ἐκπομπεύοντας, ἤτιον προσβάλλει, καὶ ἀσθενέστερος γίνεται. Ὅστε δὲ τὴν ἁμαρτίαν ἐκφασίλλει αἰδοῦμενος, τρέψει τὸν ὄφιν, καὶ ἰταμώτερον ποιεῖ τὸν ἰπὸ δμφαλοῦ καθήμενον δράκοντα, ὡς εἶπεν ὁ Ἰωβ. Καθὰπερ δὲ ἡ Ἐλαφος φυσικῆ δυνάμει τοὺς ὄφεις ἐκ τῶν μυχῶν τῆς γῆς ἀνέλκουσα θανατοῖ, οὕτως ἡ ἐξομολόγησις τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας ἀνακαλύπτουσα πάθη, ἀφανισμῷ παραδίδωσι. Πάθος γὰρ ἅπαν τὸ ὀξέως γνωσκόμενον εὐδοκῆθον· τὸ δὲ εὐλαθόμενον, ἀθεράπευτον· τὸ δὲ χρόνῳ παραπεμπόμενον, ἐγγὺς ἀνάταν. Τί οὖν φεύγεις τὴν ἱατείαν, ὡσπερ τοὺς ἱατροὺς οἱ ἐνισχημένοι φρενίτιδι; Τί φοβῆ τὴν ἐξομολόγησιν, ὡσπερ τὸ ὕδωρ δεδοικασιν οἱ λυσσώδητοι; Πρόσελθε θαρρόντως· μὴ αἰσχυνοῆς τὸν ἱερέα· καὶ αὐτὸς γὰρ σῶμα περικείται, καὶ τῶν αὐτῶν σοι μετέχει παθῶν. Ἄν ἐξαγορεύσῃς τὰ ἔπταισμένα σοι, εὐθὺς ἀπαλείφεται τῶν ἁμαρτιῶν τὸ χειρόγραφον, κούφίζεται τοῦ βριθόντος βάρους ἡ ψυχὴ, καθαίρεται τοῦ ἐπιπροσθῶντος νέφους ὁ νοῦς, ἐλευθεροῦται τῶν ἐλέγχων τὸ συνειδὸς, τότε καὶ ἡ νηστεία καθαρὰ, καὶ ἡ ἐλεημοσύνη εὐπρόσδεκτος. Οὕτω διέλθοιμεν ἀπροσκόπτως τὸν τῆς νηστείας καιρὸν, καὶ οὕτως ἀξιώθειμεν τὴν ζωηφόρον ἀνάστασιν ἰδεῖν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ πρέπει πάντα δόξα, τιμὴ καὶ ἔκπορευτῷ αὐτοῦ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.

⁴⁴ Isa. XLIII, 26. ⁴⁵ Job. XL, 2.

Francisci Scorsi notæ.

imperatore. Id scribit Codinus europalat. cap. 42. De officiis Constantinop. aulae, quem vide, et eruditissimos Gretseri in eum commentarios. Demum hæc eadem est imago ad quam, capta ab Andronico Juniore Constantinopoli Andronicus senior supplex confugit; quod narrat Gregoras lib. ix.

(87) Ad confessionem. Vide quam pic, et acriter

A quæ facta sit in nomine Domini, aut angelorum, aut apostolorum, aut prophetarum, aut martyrum, aut justorum, sancta est. Eos enim qui per Christum cœlesti luce claruerunt omni honorum genere convenit celebrare.

In hac solidissima, et verissima fide perseverantes, fratres, purgemus ab omni vitio conscientiam quisque suam, sinceramque alter in alterum charitatem conservemus; ne misericordiæ obliviscamur, participem faciamus Dominum eorum quæ ipse largitus est nobis. Pauperum ventres impleamus, ne ipsi postea fame cruciemur, ut dives ille, ne stillam quidem benignitatis obtineat. Præterea quoniam sacri jejunii tempus adest, ad confessionem (87) festinemus omnes, nec eam quisquam prætermittat. Quis enim fructus a medico peccati ulcus abscondere, et exterius jejunii medicamen apponere? Confitere prius peccata tua, ut justificeris, admonet te propheta ⁴⁴; medico animæ vulnus ostende; prædonem, ac furem animarum nostrarum per confessionem pudore suffunde. Quando enim **130** nos viderit abominanda ipsius opera pravæque cogitationes secretas pandere, minus nos aggreditur, et evadit infirmior. Ita qui præ pudore peccatum extenuat, serpentem alit, et audaciorem efficit draconem in umbilico insidentem, ut ait Job ⁴⁵. Verum quemadmodum cervus serpentes extrahens e cavernis terræ, naturali quadam virtute interimit, ita confessio abscondita cordis aperiens ea delet. Omni enim morbo statim cognito remedium facile adhibetur: qui vero præ metu tegitur, difficulter juvari potest. Qui autem tempore invaluit, prope insanabilis est. Quid igitur curationem fugis, ut frenetici melicos solent? quid confessionem times ut aquam rabiosi? Audacter accede, ne te pudeat sacerdotis. Nam et ipse corpore circumdatus est; et eorumdem particeps passionum. Si fassus fueris, quæ peccaveris, statim deletur chirographum peccatorum, et anima onere gravi levatur, mens ab offuscante se nebula purgatur; conscientia stimulis liberatur; tunc et jejunium sanctum, et elemosyna erit accepta. Sic sine offensa tempus jejunii transigemus: atque ita digni, et idonei erimus videre vivificam resurrectionem Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi, quem decet omnis gloria honor et veneratio cum ejus Patre principii experte, et Spiritu ab ipso procedente in sæcula sæculorum. Amen.

προσκύνησις σὺν τῷ ἀνάρχῳ αὐτοῦ Πατρὶ, καὶ τῷ αἰῶνων. Ἄμήν.

HOMILIA XXI.

A

ΟΜΙΛΙΑ ΚΑ'.

De paralytico sanato in Capharnaum.

Conanti mihi consuetum ordiri sermonem, et inter indignationem mœroremque versanti vox intercuditur. Idem enim mihi contingit, quod homini agricolæ, qui cum multos in excolenda terra sudores profuderit, paucas tamen ætatis tempore demetit spicas. Cum enim in singulis conventibus (88) verba faciam, nullam obvenire mihi video utilitatem. Toties laboravi clamans, rancus factus, ac sudore perfusus hortatus sum, ut concionis tempore missas faceretis lites, et ad 131 sermonem conveniretis (89) : quoties præcepi (90), ut abstineretis a juramentis? sed nugæ vobis admonitiones videntur et verborum sonus inanis. Et ego usquequaque miser in aqua serere videor, vel in petra non habente humorem. Aliqui enim exprobrationibus puncti hortationem fugiunt, quasi frenetici medicos, sed vero hic meorum peccatorum est fructus; si enim felices, qui auribus auscultantium verba faciunt, miseri scilicet, qui loquuntur ad aures non audientes. Verumtamen ego metuens ne, si tacuero, pœnam subeam, non cunctabor argentum verbi dependere, ne idem patiar, atque ille qui talentum abscondit. Cæterum vobis timeo, ne majoris hæc hortatio peccati occasio evadat. « Si enim non venissem, inquit, et locutus fuisset eis, peccatum non haberent ⁴⁴. » Hæc vestri amore, vestræque utilitatis ardente desiderio stimulatus loquor, et quod ait divinus Jeremias « Cordis sensoria dilaceratus ⁴⁵. » Sentialis igitur, quod decet; et si usque ad hanc diem ab officio deerastis, stultitiam pœnitentia emendate : unde etiam fiet, ut nos alacriore animo vos adhortemur. Age ergo rursus hodiernæ lectionis verba divina explicemus ⁴⁶.

In illo tempore « Intravit Jesus in Capharnaum. Et auditum est quod in domo esset; et confestim convenerunt multi, ita ut non caperent neque ad januam. » Ex quo ad Geresenos (91) veniens Dominus ad sanitatem restituit homines eos qui a dæmonibus ægitantur, et in furorem adacti in monumentis (92) habitabant; porcorumque grex quasi æstro percitus, ac de rupe præcipitans submersus est aquis ⁴⁷, cives de re gesta a subulcis admoniti rogaverunt Dominum, ut abiret a finibus suis; ideo

Περὶ τοῦ ἐν Καπερναοῦμ παραλυτικοῦ.

Ἐπειγόμενος τῆς συνήθους διδασκαλίας ἐφάσθαι, ἀνακόπτομαι τὴν φωνήν, θυμοῦ καὶ λύπης ἐν μεταίχμιῳ γενόμενος. Ταῦτό γὰρ πάσῳ ἀνδρὶ γεωργῶ πολλοὺς μὲν ἰδρωτὰς καταβαλλομένῳ τῇ γῆ, ἐν δὲ τῷ καιρῷ τοῦ θέρους ὀλίγους δρεπομένῳ τοὺς στάχυας. Καθεκάστην γὰρ συνέλευσιν διαλεγόμενος, οὐδεμίαν ὀρῶ προσγινομένην ὠφέλειαν. Ποσάκις ἐκοπίασα κράζων, ἐγενομένη ὑπέρασθμος, ἰδρωτὶ βαινόμενος, παραινῶν τὰς δίκας παραγκωνίζεσθαι ἐν τῷ καιρῷ τῆς συνάξεως, καὶ πρὸς τὴν διδασκαλίαν ἀθροίζεσθαι; Ποσάκις ὑπεθέμην τῶν ὄρκων φυγῆν; Ἄλλὰ λῆρος ὑμῖν ἡ νοθεσία δοκεῖ, καὶ λόγων κρότος διακενῆς. Καὶ ὁ δεῖλαιος τὰ πάντα ἐγὼ εἰς ὕδωρ ἔοικα σπεῖρειν, ἢ πέτραν ἰκμάδα μὴ ἔχουσαν· νυττόμενοι γὰρ τινες ὑπὸ τῶν ὀνειδισμῶν φεύγουσι τὴν διδασκαλίαν, ὡσπερ τοὺς ἰατροὺς οἱ παράφρονες. Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο τῶν ἐμῶν ἀμπλακρημάτων καρπός· εἰ γὰρ μακάριοι οἱ λέγοντες εἰς ὧτα ἀκούοντων, ἄθλιοι δὴλονότι οἱ λέγοντες πρὸς ὧτα μὴ ἐπαύοντα. Πλὴν ἐγὼ μὲν τὴν ἐκ τοῦ σιγᾶν κατάκλιτον δεδοικώς, οὐ κατοκνήσω καταβάλλειν τὸ τοῦ λόγου ἀργύριον, ἵνα μὴ ταῦτό πάθω τῷ τὸ τάλαντον κατακρυψάντι. Φοβούμαι δὲ μὴ μείζονος ὑμῖν ἀμαρτίας ὑπόθεσις ἡ διδασκαλία γενήσεται. « Εἰ γὰρ μὴ ἦλθον, φησὶ, καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἀμαρτίαν οὐκ εἶχον. » Ταῦτ᾽ αὖ φημι τῷ πρὸς ὑμᾶς φίλτρῳ νυττόμενος, τῆς ὠφελείας ὑμῶν διακαῶς ἱμερόμενος, καὶ ὁ φησιν ὁ θεὸς Ἱερεμίας, « τὰ αἰσθητήρια σπαρασσόμενος. » Γίνεσθε οὖν ἐν αἰσθήσει τοῦ πρέποντος, καὶ εἰ τε μέχρι τοῦ νῦν τοῦ συμπεφροντος διημάρατε, μετανοοῖα τὴν ἀβουλίαν ἐπανορθώσατε, ὡς ἂν καὶ ἡμεῖς πρὸς τὴν διδασκαλίαν προθυμότεροι γενώμεθα. Φέρε δὲ πάλιν ἀναπτύξωμεν τὰ σήμερον ἀναγνωσθέντα θεόλεκτα ῥήματα.

Τῷ καιρῷ ἐκεῖν « Εἰσηλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς Καπερναοῦμ, καὶ ἠκούσθη ὅτι εἰς οἶκόν ἐστι, καὶ εὐθέως συνήχθησαν πολλοί, ὥστε μηκέτι χωρεῖν μηδὲ τὰ πρὸς τὴν θύραν. » Ἀφ' οὗπερ ἐν Γεργεσηνοῖς προβαίνων ὁ Κύριος, τοὺς κορυβαντιῶντας ἴασατο τοὺς ἐλαυνομένους ὑπὸ τῶν δαιμόνων, καὶ κατοικούντας εἰς τὰ χαρώνεια, ἧ τε τῶν χοίρων ἀγέλην ἐξοιστρηθεῖσα, καὶ κατὰ κρημοῦ κυβιστήσασα, ἐν τῇ λίμνῃ γέγονεν ὑποδρύχιος, οἱ ἀστικοὶ παρὰ τῶν συσφορῶν μαθόντες τὸ γεγονός, παρακα-

⁴⁴ Joan. xv, 22. ⁴⁵ Jerem. iv, 16. ⁴⁶ Marc. ii, 1 seqq. ⁴⁷ Matth. viii, 28; Luc. viii, 26.

Francisci Scorsi notæ.

(88) *In singulis conventibus.* In Panormit. exempl. concisa erat hæc sententia Καθ' ἐκάστην γὰρ ὀρῶ μὴ προσγενομένην ὠφέλειαν. Plenior, et ex mente auctoris eadem scripta in Gall. Καθ' ἐκάστην γὰρ συνέλευσιν διαλεγόμενος οὐδεμίαν ὀρῶ προσγινομένην ὠφέλειαν.

(89) *Conveniretis.* Traduxi verbum ἀθροίζεσθαι quod est in G. lectio P. ἐπιγέσθαι; sed eodem recidit.

(90) *Quoties præcepi.* Ποσάκις ὑπεθέμην; His verbis, et sequentibus usque ad illa ὡσπερ τοὺς

ἰατροὺς οἱ παράφρονες, mutilatus erat hic locus in cod. P. Sunt autem omnia in G. et profecto religio erat ea prætermittere, cum contineant et spiritum concionatoris episcopi, et sententias morales, et παραλλήλους, aliis homiliis, in quibus agitur de vitando perjurio.

91) *Ex quo ad Gergesenos.* Vide hom. 9, et observata a nobis nota 64.

(92) *In monumentis.* In Græco est εἰς τὰ χαρώνεια. De qua voce vide eandem hom. 9, not. 65.

λαῦσι τὸν Κύριον εἶκειν ἐκ τῶν ὀρίων αὐτῶν, οὐκ αὐτοῦς, ὡς ἐγὼ οἶμαι, ἀναξίους κρίνοντες τῆς ἐκείνου ὑποδοχῆς. Ὁ δὲ ἀναβρώσκει τῆς ἡπείρου, καὶ εἰσεῖσιν εἰς ἀνάτιον, καὶ διαπεράσας τὴν ὑγροκέλευθον, ἦκεν εἰς τὴν Καπερναοῦμ. Ταύτην δὲ Ματθαῖος πόλιν εἶπε τοῦ Ἰησοῦ· οὐ γὰρ περὶ τὴν κλῆσιν ἀκριβολογοῦνται· οἱ μαθηταί, πρὸς μόνην ἐπιεγόμενοι τοῦ θαύματος τὴν ἀφήγησιν. Ὡς δὲ ἤσθε· ὁ λαὸς τοῦ Σωτῆρος τὴν ἔλευσιν, συναγεῖρονται· παμπληθεῖ, καὶ πυκάζονται μέχρι τῶν προπυλαίων αὐτῶν βοτρυδῶν ἐφεζόμενοι· εἴλακε γὰρ αὐτοὺς καὶ συβρέειν ἀνέπειθε τὰ ποικίλα τῶν παθῶν ἀρρώσθημα, ἀπὴ μόνῃ καὶ λόγῳ θεραπευόμενα, καὶ τῆς διδασκαλίας ἢ χάρις οἶά τις εὐδοκία μύρου πάντας ἐπισπωμένη, ὅσους τὰς ἀκοὰς ὁ φθόνος οὐκ ἔβουεν· συνήρχοντο δὲ πολλοὶ φθονεροὶ τε καὶ βαρμηνίδες, ἤκιστα μὲν ὠφελήθησόμενοι, βίηλατοῦντες δὲ δικὴν κυνῶν τὰ λεγόμενα καὶ πρᾶτόμενα, καὶ ζητοῦντες ἐπιλαθέσθαι, καὶ σκῶψαι, καὶ ἐπιμέμφασθαι· ὅτι δὲ τοῦτ' ἦν ἀτρεκέες, προλαθοῦσα ἡ ἱστορία δείκνυσσι σαφῶς. Οἱ γὰρ εἰπόντες ὡς βλασφημίαν λαλεῖ, ἀμαρτιῶν ἄρεσιν διδοῦς, ἐξ αὐτῶν ἀριδῆλως ἐτύγγαν.

« Καὶ ἔρχονται πρὸς αὐτὸν παραλυτικὸν φέροντες αἰρόμενον ὑπὸ τεσσάρων, καὶ μὴ δυνάμενοι προσεγγίσειν διὰ τὸν ὄχλον, ἀπεστέγασαν τὴν οἰκίαν ὅπου ἦν, καὶ ὀρύξαντες χαλῶσι τὸν κρᾶθρατον. » Ἦλθον, φησί, τὸν παραλελυμένον βασιάζοντες· καὶ ἐπεὶ μὴ οἶοί τε ἦσαν διὰ τῆς θύρας τὴν κλίνην εἰσαγαγεῖν, καθῆκαν αὐτὴν ἐκ τοῦ δώματος. Ἐπίστευον γὰρ, ὡς εἰ μόνον ὄψεται τοῦτον, ἐπιδείξει τὸ σύνθηρες ἔλεος· καὶ τῆς ἐλπίδος οὐκ ἤμαρτον. Τί οὖν ὁ Σωτήρ; Ἰδῶν, φησί, τὴν πίστιν αὐτῶν, λέγει· τῷ παραλυτικῷ· Τέκνον, ἀνέβηται σου αἱ ἀμαρτίαι σου. » Πρὸς γὰρ τὴν πίστιν τῶν βασιάζόντων ἀπέβλεπε· τῇ τε αἰμορροῦσῃ φησίν· « Ἦ πίστις σου σέσωκέ σε » καὶ πύθεται τὸν τυφλόν· « Πιστεύεις ὅτι δύναμαι τοῦτο ποιῆσαι; » καὶ ἄλλω λέγει· « Ὡς ἐπίστευσας γεννηθήτω σοι. » Πῶς οὖν ἐνταῦθα οὐ πρὸς τὴν πίστιν τοῦ παρακειμένου, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῶν βασιάζόντων ἀπέβλεψεν; καὶ μὴν ἐν τοῖς ἄλλοις πρὸς τὴν τῶν νοσοῦντων πίστιν ἀπέβλεπεν. Ἄλλ' ἐνταῦθα προσήκει νοεῖν, ὡς ὀπηνίκα σώας ὄρθ' τὰς φρένας τοῦ πάσχοντος, τότε τὴν ἐκείνου πίστιν ζητεῖ· ὀπηνίκα δὲ τοσαύτη τις ἦν ἢ τοῦ κακοῦ ἐπίσφρησις, ὡς ἐπισκοτισθῆναι τὸν

A quod, ut ego arbitror, indignos se ejus hospitio judicabant. Ille vero e continente progressus ascendit in naviculam, et trajecto freto Capharnaum venit. Hanc Matthæus civitatem Jesu vocavit⁹³; non enim vocabula (93) subtiliter discipuli exquirunt in narratione miraculi solum occupati. Ubi vero sensit populus Dominum advenisse, convenere quamplurimi, et ad vestibulum usque agglomerati, confertique sedebant. Traxerant quippe eos, et ut confluerent, persuaserant fama miraculorum, varia morborum genera tactu solo, vel verbo **132** curata; et doctrinæ suavitas, quasi bonus odor unguenti pertrahens omnes, quibus non obstruebat aures invidia. Multi vero etiam conveniebant, quos invidia, et gravis iracundia concitabat, nihil sane utilitatis inde relaturi, sed canum more ea quæ dicebantur, quæque agebantur odore pervestigantes, et quærentes aliquam reprehendendi, cavillandi, vituperandi causam. Quod autem ita res habeat, clare ostendit progressus historiæ. Qui enim blasphemiam eum loqui dixerunt peccata remittentem, ex hoc genere profecto erant.

« Et veniunt ad eum ferentes paralyticum, qui a quatuor portabatur: et cum non possent offerre eum illi præ turba, nudaverunt tectum, ubi erat, et patefacientes submiserunt grabbatum. » Venerunt, inquit, paralyticum bajulantes: et quoniam per januam grabbatum inferre non poterant, demiserunt illum e tecto. Credebant enim fore ut, si modo eum aspiceret, suam erga illum de more misericordiam exhiberet; nec spes eos fefellit. Quid ergo Dominus? « Cum vidisset, inquit, fidem illorum, ait paralytico: Fili, remittuntur tibi peccata tua. » Respexit enim in fidem bajulorum. Atqui hæmorrhœissæ quidem dixit: « Fides tua te salvam fecit⁹⁴; » et cæcum interrogavit: « Credis, quod hoc tibi facere possim? » et alii dixit: « Sicut credidisti, fiat tibi⁹⁵. » Quomodo igitur hic non decumbentis, sed eorum qui portabant, fidem spectavit? et quidem in aliis miraculis ægrorum spectavit fidem. Verum hic intelligere oportet, quod quoties incolumem integramque videt mentem ejus (94) qui morbo laborat, tunc ejus requirit fidem; quoties vero tanta mali vis est ut tenebras menti offundat, tunc in eorum qui adducunt respicit fidem: ut in

⁹³ Matth. ix, 1. ⁹⁴ Matth. ix, 22; Luc. viii, 48. ⁹⁵ Matth. ix, 28.

Francisci Scorsi notæ.

(93) *Non enim vocabula.* Hoc ideo dictum est Theoph. quod Capharnaum patriam seu civitatem Christi evangelista dixerit, in qua tamen nec natus, ut in Bethleem, nec educatus ut in Nazareth. Et sane hic modus loquendi evangelistæ aliud aliis opinandi occasione dedit; sunt enim ex interpret. qui Bethleem, sunt qui Nazareth, sunt qui Capharnaum intelligant apud S. Matth. cap. ix, dicentem venisse Christum in patriam suam, quos refert Maldou., in hoc cap. ix. Sed verius est in Capharnaum venisse, quæ civitas Christi obi frequentem ibi commemorationem rudi minerva, dicta sit ex S. Matth. quod Chrysost. ejusque discipuli Theophy

lactus et Enthymius volunt. Tres itaque dicunt Christum habuisse civitates: Bethleem, in qua natus; Nazareth, in qua educatus; Capharnaum, in qua frequentius commoratus.

(94) *Incolumem integramque videt mentem ejus.* In cod. P. erat manca hujus loci sententia: ὀπηνίκα δὲ τοσαύτη ἦν ἢ τοῦ κακοῦ ἐπίσφρησις; et sane conjunctio δὲ ostendit deficere quiddam, cui sequentia conjungantur, quod redintegravi ex cod. G. qui semper sensus pleniores exhibet, hoc modo: Ὡς ὀπηνίκα σώας ὄρθ' τὰς φρένας τοῦ πάσχοντος τότε τὴν ἐκείνων, etc.

filia Chananae, et in Jairo adolescentula, et in centurionis filio, et in hoc paralytico factum est. Neque vero novum, et incredibile quod per aliorum fidem alii curentur; etenim et infantes, qui baptizantur, per offerentium fidem Spiritus illustrationem accipiunt (95). Dixerit vero quispiam: Verumtamen ille paralyticus non peccatorum veniam, sed resolutorum artuum, nervorumque firmitatem petiit venit. Quid igitur aliud roganti aliud gratificatur? Admodum congruenter hoc facit; tollit enim principio (96) **133** morbi causam, quod majus erat malum: inde adhibet curationem: atque uti peritus medicus prius corruptionem (97), unde oritur fluxio, sistit, ac tum vulneris suppurationem expurgat. Quod enim saepe morbi sint peccatorum fructus, verum esse ostendit Dominus nullis in locis. Nam in Salomonis quinque porticibus paralyticum admonens:

Francisci Scorsi notæ.

(95) *Illustrationem accipiunt.* Ita vertenda fuit Græca dictio φωτισμὸν hoc loco; significat enim effectum ipsum baptismi, qui est illuminatio, quæ per fidem et gratiam fit Spiritus sancti. Nam de ipso baptismo positum hic ab auctore verbum proprium, τὸ βαπτίζεσθαι. Quippe sic ait: Ἐπαὶ καὶ βαπτιζόμενα νήπια διὰ τὴν τῶν προσαγόντων πίστιν τὸν φωτισμὸν τοῦ Πνεύματος δέχονται. Ineptum igitur erat si verba sic reddidisset quoniam et qui baptizantur infantes per offerentium fidem sancti Spiritus baptismum accipiunt; quod ideo animadvertens hic volui, quod sane scirem τὸν φωτισμὸν absolute positum aliquando baptismum ipsum significare, et ita vertendum esse. Quod recte advertit Jacobus Billius, lib. 1. *Observat. sacram.* cap. 20. Nam Græci non solum τὸ βαπτίζεσθαι usurpant, unde et Latini baptizare dicunt, sed nunc φωτίζεσθαι, nunc σφραγίζεσθαι, nunc καθαρίζεσθαι, per hæc tria effectum ipsum baptismi, et ex effectu baptismum ipsum signantes, qui sane est illuminatio, character seu sigillum, expurgatio e macula peccati. Aliquando itaque hæc tria verba simpliciter vertenda sunt per baptismi vocabulum, ut non tum vis verbi, quam rei ipsius significatæ lectoribus Græce nescientibus explicetur. His verbis utitur noster signate hom. 1. *De Resurrect.* quæ est ordine 28. Et quidem quod attinet ad φωτισμὸν et φωτίζεσθαι, quorum usus est Græcis Patribus frequentissimus, a D. Paulo ad Hebræos cap. vi, ea videtur originem ducere, qui baptismum illuminationem vocavit: Ἀδύνατον γάρ, inquit, τοῦς ἀπαξ φωτισθέντας γευσσόμενους τε τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπουρανίου. *Impossibile enim est eos qui semel illuminati* (ubi Syrus vertit *baptizati*, notante Cornelio), *gustaverunt etiam cælestis donum, etc.* Et hujus appellationis ratio est, quia in baptismo Christi fide eo initiatus eruitur de potestate tenebrarum, et transfertur in Dei lumen, et sortem sanctorum, accipitque primi et increati luminis consortium ut ait sanctus Dionysius, omniumque divinarum illustrationum principium. Atque ad hanc rem exteriore signo indicandam νεοφωτιστοῖς cerei accendi dabantur; uti et nunc fax accenditur; hujusque rei, et cæremoniae causa Epiphaniæ festus dies τῶν ἁγίων φώτων dicebatur, ut luculenta docet orat. Greg. Naz. eo die habita, quæ inscribitur ei; τὰ ἅγια φῶτα. Et in typico S. Sabæ τὰ προσόρτια τῶν φώτων, *profatum luminum*, quin et apud Codinum, Curopalaui, inter officia ecclesiastica recensetur ὁ ἄρχων τῶν φώτων, *præfectus luminibus*, qui is erat sane, qui recens baptizatis præerat non λαμπά-

νοῦν, τότε εἰς τὴν τῶν προσαγόντων πίστιν ὄρα, ὡς ἐν τῇ τῆς Χανααναίας νεάνιδι, καὶ τῷ τοῦ Ταίρου μελραχι, καὶ τῷ τοῦ ἑκατοντάρχου παιδί, καὶ τοῦτο τῷ παραλυτικῷ. Καὶ καινὸν οὐδὲν, οὐδὲ ἀπιστον, εἰ δι' ἐτέρων πίστιν ἕτεροι θεραπεύονται, ἐπεὶ καὶ τὰ βαπτιζόμενα νήπια διὰ τὴν τῶν προσαγόντων πίστιν τὸν φωτισμὸν τοῦ Πνεύματος δέχονται. Φαίη δέ τις· Καὶ μὴ οὐ τὴν τῶν ἁμαρτιῶν ἄρεσιν ἤκε ζητήσων ὁ πάρετος, ἀλλὰ τῶν διαλελυμένων ἄρθρων καὶ νεύρων τὴν τόνωσιν· πῶς οὖν ἄλλο ζητοῦντι, ἄλλο χαρίζεται; Ἄτιαν ἀκολούθως τοῦτο ποιεῖ· λύει γὰρ πρῶτον τῆς νόσου τὸ αἷτιον, ὅπερ ἦν μείζον κακὸν, εἶτα ἐπιφέρει τὴν ἴασιν, ὡσπερ ἄριστος ἰατρὸς πρότερον ἴσθησι τοῦ βεύματος τὴν φθορὰν, καὶ τότε καθαίρει τοῦ τραύματος τὰ ὑπόπια. Ὅτι γὰρ ἐν πολλοῖς ἁμαρτιῶν καρπὸς; τὰ νοσήματα, ἀπρεκίς ὄν. ἀπέφηνε διαφύρω; ὁ Κύριος; τῷ μὲν ἐν τῇ τοῦ Σολομῶντος πενταριθμῷ στοῦ παραλυτικῷ προσαναφώνων·

ριος, cujus officium aulicum erat, et in eo positum, ut lampada imperatori præferret: quod docte disputat Jac. Gretserus in eundem Codinum contra Januum imperite interpretantem τὸ ἄρχων τῶν φώτων. Præterea apud ipsum Curopalaui baptismum φωτισμὸς lumen, seu illuminatio appellatur. Atque hæc mihi videtur germana explicatio illius lemmatis ei; τὰ ἅγια φῶτα. Vincentius Ricchardus, c. R. in S. Proclum. Comment. vult ex eo deductum quod νεοφωτιστοῖ; recens baptizati tanquam nova astra e fonte baptismi in cælum ascendant, ibique fixa, et ascripta sint, probatque ex eo quod φῶτα, etiam astra vocentur; quæ ratiocinatio cum multa vera contineat; at haud scio an tota sit ad veritatem accommodata. Cæterum hoc loco Theoph. id quod est majus, comparat cum eo quod minus est, et hoc ex illo confirmat. Si enim per offerentium fidem gratia sancti Spiritus infantibus baptizatis impertitur, nil esse mirum debeat, si corporis valetudinem per eorum qui illum obtulerant, vel etiam obitulerant, paralytico donat. De hac enim ratiocinatio progreditur ut consideranti verba ipsa perspicuum fiet; nam de remissione peccatorum in sequentibus deinceps agit cum dubitationem movet cur petenti corporis sanationem prius peccato condonarit.

(96) *Tollit enim principio.* Eandem afferunt ad hanc questionem ab hoc Patre propositam multi etiam alii ex Patribus rationem: Beda apud S. Thomam in Catena: *Curaturus autem hominem a paralyysi Dominus, primo peccatorum vincula dissolvit ut ostenderet eum ob nexum culparum artuum dissolutione fuisse damnatum, nec nisi his relaxatis, membrorum posse recuperatione sanari*, offert alios Cornelius in hunc locum, et in Marci cap. ii, ubi idem refertur miraculum, ipseque sic putat ideo Christum prius remisisse peccata quam ægrum personaret, ut ostenderet paralyzes, cæterosque morbos sæpe non tam a causis naturalibus, quam a peccatis oriri. Quam doctrinam pluribus tradit noster, et hac homilia, et ea quæ de muliere curva, et alibi.

(97) *Prius corruptionem.* Quam sit lacerum exemplar quod Panormi mihi primo oblatum est, tum ex aliis homiliis, tum ex hoc plane intelligas locum, ex quo sicuti et cæteri obscurus et mancus est sedusus auctoris; profert enim scriptum πρότερον ἴσθησι τοῦ βεύματος τὰ ὑπόπια. At hoc neque verum, neque congruum cum auctoris sensu qui talis est ex G., πρότερον μὲν ἴσθησι τὴν φθορὰν, καὶ τότε καθαίρει τοῦ βεύματος τὰ ὑπόπια.

« Ἴδε ὕγιης γέγονας, μηκέτι ἀμάρτανε, ἵνα μὴ ἅ
 χεῖρον εἰς σὲ γένηται· » καὶ τὸν παρόντα ἰώμενο;
 πάρετον, αὐτὸ τοῦτο ἐνδείκνυται. Καὶ ὁ μέγας
 Ἀπόστολος καθαπτόμενος τῶν οὐκ εὐαγῶς τῆ μυσ-
 στικῆ τραπέζῃ προσερχομένων· « Διὰ τοῦτο, φησί,
 πολλοὶ ἐν ὑμῖν ἀρρώστοι, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. »
 Καὶ μὴν ὀρώμεν, φησὶν, ἀρτιγενῆ βρέφη, τυφλά
 πολλάκις, ἢ παρακεκομμένα τὴν αἰσθησιν τῆς μη-
 τρικῆς νηδύος ἀπολισθαίνοντα. Τί οὖν ἤμαρτε τὸ
 μήπω τεχθέν; Ἀλλ' ὁ τῆς Προνοίας δίκαιος ὀφθαλ-
 μὸς οὐ τὸ παρὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ μέλλον ὀρᾷ· καὶ
 τῷ μὲν ἀκαλάστοις ὀφθαλμοῖς μέλλοντι παγιδεύειν
 ψυχὰς, προαπήμβλυσε τὰς ὕψεις πρὸ αὐτῆς τῆς
 γεννήσεως· καὶ ὁ τυφλὸς γεννηθεὶς, εἰ δίκαιος
 γένοιτο, καὶ τοῦ μυθευομένου Λυγκέως ὄξυοπίστερος
 γίνεται. Τὸν δὲ πρὸς ἡδονὰς ὀξὺν καὶ κατάφορον,
 θλίψει, καὶ πενίᾳ, ἢ μελῶν παρέσει πολλάκις ἀν-
 ἔστειλε, καθάπερ ὑπὸ μανδραγόρας κοιμήσας τὴν
 ἀτακτὸν βρεξίν, ὅσον εἰ τις πρὸς φόνον γενόμενος
 ἔτοιμος, ἀναινομένης αὐτῷ τῆς δεξιᾶς, ἡσυχίαν ἠγά-
 πησε. Τί οὖν, φησὶν, οὐ πάσι τοῖς ἀμαρτάνουσιν
 οὗτος ὁ τῆς δικαιοσύνης ζυγὸς ταλαντεύεται, ἀλλὰ
 πολλοὶ μὲν ἀλλοτρῶν γάμων κλοπεῖς, πολλοὶ δὲ
 λωποδύται, καὶ τοιχορῦκται, καὶ τυμβορῦχοι, πολλοὶ
 δὲ τοκισταί, καὶ φαῦλοι, καὶ ῥυποκόνδυλοι, αἰσχροῶν
 λημμάτων ἠττόμενοι, διαμένουσιν εὐρωστοῦντες, καὶ
 ἀναιροῦ παντὸς ἀγευστοί; Ἀλλ' οὐκ αἰεὶ ἡ μέλλουσα
 κακία νόσῳ προαστέλλεται, ἵνα μὴ κωλυθῆ τὸ
 δοθὲν ἡμῖν ἀρχῆθεν αὐτοκρατεὶς καὶ ἀδέσποτον. Εἰ
 μὲν γὰρ ἦν ὁ θάνατος ἀπαλλαγὴ τοῦ παντὸς, ἀδικον
 ἔδοξεν ἂν, εἰ τις πονηρὸς ὢν, ἐν δυναστείᾳ, καὶ
 πλοῦτι, καὶ τρυφῇ τὸν βίον κατέλυσεν. Ἐπεὶ δὲ
 ἄθνατος ἡ ψυχὴ, οὐδὲ εἰς βῆδου μεταχωρήσασα τὴν
 δίκην διέφυγεν, ἀλλ' ἐκεῖ μάλιστα τῆς τιμωρίας
 αἰσθησεται, ὡς ἐν τῷ κατὰ τὸν πλοῦσιον διηγήματι
 μεμαθήκαμεν· ὥστε ἔρμαιον ἂν εἴη τοῖς κακοῦργοις
 ἐνταῦθα νοσεῖν, μᾶλλον δὲ καὶ πένεσθαι, ἢ τοῖς ἐν
 βῆδου δικαστηρίοις δίδοσθαι. Πῶς οὖν, φησὶ, καὶ
 δίκαιοι πολλάκις νόσοις, καὶ πειρασμοῖς, καὶ πενίᾳ,
 καὶ τοῖς ἄλλοις κακοῖς προσπελάζουσιν; Ἀλλὰ πε-
 νία, ὡ οὗτος, καὶ νόσοι, καὶ θάνατος, οὐτ' αἰσχρὰ,
 οὐτε κακὰ, τοῖς εὐφρονουσι λογίζονται· Χριστιανοὶ
 δὲ καὶ μεγίστη αἰσχρὴ τὸ ταῦτα ἡγεσθαι· κακὰ,
 ὅπου καὶ ἡ ἔξω παιδεία φυλακὴν φιλοσοφίας ταῦτα
 μᾶλλον ὠνόμασε. Φασὶ γὰρ καὶ Πλάτωνά νοσῶδες
 εἰ χωρίον τῆς Ἀττικῆς, τὴν Ἀκαδημίαν ἐξεπέτηδες
 ἀλλάξασθαι, ἀμβλύνοντα τὴν εὐεξίαν τοῦ σώματος·

« Ecce, inquit, sanus factus es; noli amplius
 peccare, ne deterius tibi aliquid contingat⁸¹; » et
 præsentem hunc paralyticum sanans hoc idem
 ostendit. Et magis ille Apostolus, cum eos re-
 prehendit, qui non sancte ac pure ad mysticam
 cœnam accedunt, « Ideo, inquit, inter vos multi im-
 becilles, et dormiunt multi⁸². » Atqui, dixerit ali-
 quis, videmus sæpe pœcens natos infantes oculis,
 vel alio sensu captos ex utero matris prodire. Quid
 igitur deliquit, qui nondum editus est in lucem?
 Sed æquus ille Providentiæ oculus non in præsens
 tempus solum respicit, sed etiam in futurum. Et illi
 quidem, qui libidinoso oculorum conjectu irreti-
 turus erat animas, antequam nasceretur, visus
 aciem retundere occupavit, et qui cæcus natus est,
 si justus evadat: fabuloso etiam lynceo oculatio-
 erit. Eum vero qui promptus, ac præceps ad volu-
 ptates futurus erat, ærumna, vel paupertate, vel
 membrorum dissolutione cohibuit, effrenem cupidi-
 tatem quasi sub mandragora (98) sopiens, velut
 si quis cædem facere paratum habens arefacta sibi
 dextra quiescat. Quid igitur, inquires, non eadem
 omnibus peccatoribus hæc æquitatis libra deprimi-
 tur, sed multi alieni tori invasores, multi etiam
 grassatores, et fures et sepulcrosum eversores,
 multi quoque feneratorcs, et fraudulentis, et sordidæ
 nimis avaritiæ, et turpibus litcris obstricti, firmi,
 valentesque pervivunt nec quidquam molestiæ gu-
 stant. Sed non semper futura malitia morbo ante im-
 peditur, ut libera relinquatur permissa nobis
 ab initio potestas arbitrii, atque dominium. Si-
 quidem enim cum morte omnia deleterentur, ini-
 quum videri posset, si quis improbus cum sit, in
 imperio, ac divitiarum voluptatumque copia trans-
 igeret vitam. Quoniam vero immortalis est anima,
 non pœnam effugiet cum ad inferos demigrabit, sed
 ibi maxime cruciatum sentiet, ut ex historia divitis
 intelligimus⁸³. Ita 134 ut præclare cum peccatoribus
 ageretur, hic ægrotare si daretur; et satius esset
 affligi paupertate, quam apud inferos multari sup-
 pliciis. Quomodo igitur, inquires, justos etiam
 morbi, calamitates et paupertas, et alia mala sæpe
 circumveniunt? Sed, heus! tu nescis et morbos, et
 mortem neque in probrosis, neque in malis rebus
 a sapientibus recenseri? Christianis vero etiam
 maxima verecundia est, hæc in malis habere,
 quando vel externa doctriua (99) philosophiæ cu-

⁸¹ Joan. v, 14. ⁸² I Cor. xi, 3. ⁸³ Luc. xvi, 19 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(98) *Quasi sub mandragora.* Vim inesse mandra-
 goræ soporiferam Plinius testatur *Hist. lib. xi,*
cap. 11, tantamque ut etiam enecet, si largius ebi-
 batur. Inde factum adagium, ut qui seges sunt in
 negotio, dormitantique multum mandragoræ bibisse
 dicantur; ea sic usus est Julius Apostata *Epist. ad*
Cælixen. Οὐ φανείτα πολλὴν πάνυ μανδραγόραν
 ἐκ πεπωκῶς, *Annon videtur plurimum potasse*
mandragora? Lucian. etiam in *Timone*: "Ὅπου γε
 καθάπερ ὑπὸ μανδραγόρας καθύδεις. *Quando-*
quidem veluti sub mandragora dormis.

(99) *Vel externa doctrina.* Stoicorum porticus
 hoc dogmate resonaverunt. Dogma quippe illorum
 decantatum δτι μόνον ἀγαθὸν τὸ καλόν. De quo
 disputat M. Tullius in *Paradox.*, et contra nihil esse
 malum, nisi turpe quod est et vitiosum. De quo et
 in *Tuscul. quæst.*; Seneca perfectus Stoicus, *epist*
96: *Tamen tu indignaris aliquid, et quereris, et*
non intelligis nihil esse in istis mali, nisi hoc unum
quod indignaris, et quereris. Agit de hoc argumento
 doctie et utiliter Hierem. Drexel. opus *De conformanda*
voluntate humana cum divina, præcipue vero

studium ea potius appellavit. Ferunt enim etiam Platonem (1) insalubrem quemdam Atticæ regionis locum, quo vigescentem corporis retunderet valetudinem, Academiæ de industria delegisse, cæterum et justus etiam aliquando cadit, et aliquid minus rectum vel perficit, ut David, vel cogitat, ut Job. Et nos quidem cum quidpiam mali patimur, causæ ignorantia demiramur : qui vero nostra perscrutatur, quemque nihil omnino latet, videns aliquam in homine justo partem læsam, huic afflictationum portione medetur, ut futuris bonis integre, liquideque perfruat. Sed enim et ex his malis multa fortuite corporis habitudini (2) et vel abundantanti (3), vel deficienti materiæ, et naturæ vitio oportet ascribere. Hic enim ex ebrietate, et intemperantia progenitorum ad procreandos filios convenientium, atque adeo ex ipsa origine malam corporis valetudinem traxit : inde enim et complura monstra, et morborum genera pariuntur. Ille vero immodico cibo, potuque et incontinentia exile sibi ipse corpus effecit. Verum non sunt hæc ad virtutem comparandam impedimento. Aliqui enim horum per gratiarum actionem, et patientiam ad apicem philosophiæ cum ascendissent, Abrahami sinum obtinuerunt, ut Lazarus. Qui vero prava sunt voluntate, quantur : atque ita malum corporis in bonum, et animæ conservationem illis vertit. Vides quo nos ex proposita sermo protraxerit? Priorem igitur sententiam denuo repetamus :

« Fili, remittuntur tibi peccata tua. Erant autem illic quidam de Scribis sedentes, et reputantes cum

Α ἄλλο τε καὶ ὁ δίκαιος ἐνίοτε ὤλισθε, καὶ τι παρῶ-
μον ἡ διεπράξατο ὡς ὁ Δαβὶδ, ἡ διανοήθη ὡς ὁ Ἰωβ.
Καὶ ἡμεῖς μὲν, ἐὰν τι πάθωμεν, θαυμάζομεν ἀγνο-
οῦντες τὸ αἴτιον· ὁ δὲ τῶν ἡμετέρων ἐξεταστῆς, δι-
λέχθε τῶν πάντων οὐδὲν, ὁρῶν τοῦ δικαίου μικρὸν
τι μέρος λελωθῆμενον τῷ τῶν πειρασμῶν φαρμάκῳ
τοῦτο ἴασατο, ὡς ἂν καθαρῶς ἀπολαύσι τῶν ἐκείθεν
καλῶν. Προσῆκει δὲ καὶ τὰ πολλὰ τούτων, σώματος
συντυχίαν, καὶ φύσεως σφάλμα λογίζεσθαι, καὶ ὕλη;
πλεονεξίαν, ἢ ἑλειψίν. Ὁ μὲν γὰρ ἐκ γένους ἐπισύ-
ρει τὴν καχεξίαν τοῦ σώματος, μέθη καὶ ἀκολασία
τῶν τεκνῶν εἰς παιδοποιίαν συνελοθῶτων· ἐνεῖ-
θεν γὰρ καὶ τὰ πολλὰ τέρατα καὶ νοσήματα τίκτε-
ται. Ὁ δὲ διαίτης ἀταξίᾳ, καὶ μέθη καὶ ἀκρασίᾳ,
ἐξήτηλον τὸ σῶμα εἰργάσατο· πλήν οὐκ ἐμπόδιον
πρὸς ἀρετῆς κτήσιν ταῦτα γεγονόσιν. Οἱ μὲν γὰρ
τούτων εἰς ἄκρον φιλοσοφίας ἀνέβησαν, δι' εὐχαρι-
στίας καὶ ὑπομονῆς τοὺς Ἀβραμιαίους κληρωσά-
μενοι κλίτους ὡσπερ ὁ Ἀδάραος. Οἱ δὲ γε κακοὶ τὴν
προαίρεσιν οὐ τοῦτο πράττουσιν ὅσον ἐθέλουσι, καὶ
γίνεται τοῦτοις ἡ τοῦ σώματος βλάβη ψυχῆς φυλα-
κῆ. Ὁρᾶς ὅποι φέρων ἡμᾶς ὁ λόγος, ἔξω τῆς ἀκο-
λουθίας ἀπήγαγεν; Ἐπαναλάβωμεν οὖν αὖθις τὴν προ-
τέραν διάνοιαν.

B Impediuntur tamen (4) quominus libidini suæ obse-

quatur. Vides quo nos ex animæ conservationem illis vertit. Vides quo nos ex
« Τέκνον, ἀφέονται σοι αἱ ἀμαρτίαι σου. Ἦσαν δὲ
τινες τῶν Γραμματέων ἐκεῖ καθήμενοι, καὶ διαλογι-

Francisci Scorsi notæ.

lib. v et vi; Gregorius Naz. Epist. ad Philagrium, qua eum hortatur ad perferendos corporis dolores, multa habet, quæ brevem hunc Theophan. locum illustrare possent : Ἐπαίνῳ, inquit, τῶν ἀπὸ τῆς Στοᾶς τὸ νεανικὸν τε καὶ μεγαλόνοον. Οἱ μὴδὲν κωλύειν φασὶ πρὸς εὐδαιμονίαν τὰ ἐξωθεν, ἀλλ' εἶναι τὸν σπουδαῖον μακάριον, κἂν ὁ Φαλάριδος ταῦρος ἔχη κατόχμενον. Hoc est ex Biblio : At Stoicorum animi magnitudinem, et præstantiam laudo qui res externas nullum ad beatitudinem impedimentum afferre dicunt, sed virum bonum beatum esse, etiamsi in Phalaridis tauro crematur. Lege apud ipsum reliqua. Denique ut ex poetis aliquid corollarit, Hesiodus pauperatam vocat deorum donum,

Μηδέ ποτ' οὐλομένην πενήνῃ θυμοφόρον ἄνδρῃ

Τέτραθ' ὄνειδίζων μακάρων δόσιν ἀπὲν ἔδντων.

Hoc est ex Labino :

Ne cui pauperiem sævam pestemque animorum
Objicio, ut probrum : namque est donum illa deorum.

(1) Ferunt etiam Platonem. Refert hoc expresse S. Basilus ad adolescentes de legendis ethnicorum libris : Διὸ δὴ καὶ Πλάτωνά φασὶ τὴν ἐκ σώματος βλάβην προειδόμενον τὸ νοσῶδες χωρὶον τῆς Ἀττικῆς τὴν Ἀκαδημίαν καταλαθεῖν ἐξέπιτηδες, ἵνα τὴν ἄγαν εὐπάθειαν τοῦ σώματος, ὅλον ἀμπέλου τὴν εἰς τὰ περιττὰ φορᾶν, ἐπικόπη. Ideoque et Platonem dicunt cognito, quod ex corpore est, nocu-
men'o Academiam Athenis in loco pestilenti elegisse, ut nimia corporis prosperitate, veluti vitem palmite luxuriantem amputaret. Et S. Gregorius Naz. hæc spectat in Epist. ad Eudoxium rhetorem, cum inter commoda, quæ in illo inesse dicit, ut ad philosophiam Christianam ad quam eum hortatur, possit animum appellere : Τρίτον inquit ἡ νοσοκομία, καὶ τὸ τοῦ σώματος ἀσθενές, ἐπειδὴ καὶ τοῦτο οὐ μικρὸν εἰς φιλοσοφίαν εἶναι δοκεῖ Πλάτωνι. Huc accedit

C adversa valetudo, et corporis infirmitas; nam hoc quoque non leve ad philosophiam pondus habere Platoni visum est. Sit Jac. Billius cum interpretatur, qui et in Schol. magis eundem explanat. Ac proinde, inquietis, Academiæ insalubrem Atticæ locum elegisse dicitur, ut nimis bonus corporis habitus tanquam nimia vitis luxuries amputaretur. Vide Ficinum in Platonis Vita.

(2) Fortuitæ corporis habitudini. Σώματος συντυχίαν habet c. G. quem in traductione secutus sum; alius c. δυστυχίαν casum adversum, quod sane eodem recidit; cum enim dixisset Theophanes corporis morbos aliquando certo Dei consilio ad impedienda vel corrigenda peccata, atque adeo ad salutem animæ disponi, mox subiungit plerosque etiam ex casuum naturalium cursu, atque ordine, cum Deo permittente, proficisci : ut nimirum ex prava corporis habitudine, qua usi parentes in ipso generationis opere, et vel ex abundante nimium vel deficiente materia, unde et monstra gignuntur. Hæc autem corporis habitudo fortuita est; ei quia mala, fortuna adversa respectu quidem hominum, causarumque naturalium, idem igitur erit.

(3) Et vel abundantii. Vitiatus hic locus in c. P. cui alterum extremum vitii deerat. Cum enim scripsisset librarius : Καὶ ὅλης πλεονεξίαν, adnexuit : Τοῦ σώματος μέθη. Sed interjicienda sunt post ὅλης πλεονεξίαν, hæc ex G. c. ἢ ἑλλειψίν. Ὁ μὲν γὰρ ἐκ γένους ἐπισύρει τὴν καχεξίαν, etc. Quæ quis non videt integram auctoris sententiam red-
dere?

(4) Impediuntur tamen. Paucis in locis deficit G. exemplar, quorum unus hic est. Desunt enim ibi hæc, οὐ τοῦτο πράττουσιν ὅσον ἐθέλουσι. Καὶ γίνεται τοῦτοις ἡ τοῦ σώματος βλάβη ψυχῆς; φυλακῆ. Quæ sunt in c. P.

ζόμενοι ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, τί οὕτως λαλεῖ βλασφημίας; [Τίς δύναται ἀφίναί ἀμαρτίας, εἰ μὴ εἶ; ὁ θεός;] » Ὅρα τοὺς κηφήνας· οὕτω γὰρ τοὺς Γραμματεῖς ἐκείνους προσήκει καλεῖν. Εἰσηγδῶσι τῷ βήματι, μὴ προσίχοντες τῷ πράγματι· καὶ τὸν ἐνδοθεν ὑποτυφώμενον ἐρεύγονται μῶμον, μάταια ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν διαλογιζόμενοι· ἀλλ' ὁ Κύριος εἰς τοὺς φανερὰς ἀγει τὰς ἐννοίας τῆς καρδίας αὐτῶν, ἐλέγχων τοὺς διαλογισμοὺς αὐτῶν, καὶ ἄπερ ἐν τῷ κρυπτῷ τῆς διανοίας ἐλάμβανε, παρὰ τοῦ βλέποντος τὰς ἐνθυμήσεις, ἐλέγετο· « Μὴ γὰρ ὀφτεύσας τὸ οὐς οὐχὶ ἀκούεις, ἢ ὁ πλάσας τὸν ὀφθαλμὸν οὐχὶ κατανοεῖ; » Αὐτὸς δὲ ἦν πάντως περὶ οὗ ταῦτα εἶπε Δαβὶδ, διὰ τῆς τῶν χειρῶν ἐπαφῆς ἐμφυτεύων τρόπον τινὰ τὰς τῶν κωφῶν ἀκοάς, δι' ὧν καὶ ὀφθαλμοὶ ἐπλάσσοντο διὰ τοῦ πύσματος καὶ τῆς γῆς πληουρούμενοι.

« Καὶ εὐθέως ἐπιγνοὺς ὁ Ἰησοῦς τῷ πνεύματι εἶπεν αὐτοῖς· Τί διαλογίζεσθε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν; Τί γὰρ ἐστὶν εὐκολώτερον, εἰπεῖν τῷ παραλυτικῷ· Ἀγέωνται σοὶ αἱ ἀμαρτίαι σου, ἢ εἰπεῖν· Ἐγείρε, καὶ ἄρον τὸν κράββατον, καὶ περιπάτει; » Τῆς τῶν Γραμματέων ἀμαθείας κατεριωνεύεται, καὶ τῆς ἐνούσης αὐτοῖς ὑπονοίας τὴν ἀποκλήξιν καθίστησθαι ἐναργῆ, τὸ εἰς νοῦν ἔσω, καὶ καρδιῶν διαλευκαίνων σαφῶς τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, φησὶ, τοῦ κρᾶζαι πέφυκεν εὐκολώτερον· ἐπεὶ δὲ ἄδηλον ὕμῖν εἰ τῷ λόγῳ καὶ ἡ τῶν ἀμαρτιῶν ἀφαισις ἠκολούθησεν, ἐκ τῶν ἀναμφιβόλων πιστώσομαι τὸ ἀμφίβολον. Τρία δὲ κατὰ ταῦτ' ἐνεργεῖ· ἀφήσει τὰς ἀμαρτίας τοῦ πάσχοντος, ἐλέγχει τῶν Γραμματέων τοὺς διαλογισμοὺς, ἀνίστησι τὸν παράλυτον.

« Ἴνα δὲ εἰδῆτε ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ἀφίναί ἀμαρτίας. » Ἐνδείκνυται διὰ τούτων τὸ ἀδιαίρετον τῶν ἐν αὐτῷ φύσεων μετὰ τὴν ἕνωσιν, καὶ ὅτι τῶν θεῶν πλεονεκτημάτων μετέδωκε τῇ προσληφθεῖσῃ σαρκὶ, καὶ ἦν ἔσχεν ἐξουσίαν ἐν οὐρανῷ, ταύτην καὶ ἐπὶ γῆς ἔχει· τὸ γὰρ Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου γενέσθαι κατ' οὐδὲν τῇ δυνάμει τῇ θεϊκῇ ἐλυμήνατο.

« Λέγει τῷ παραλυτικῷ· Σοὶ λέγω, ἔγεραι, καὶ ἄρον τὸν κράββατόν σου, καὶ ὑπάγε εἰς τὸν οἶκόν σου. Καὶ ἠγέρθη εὐθέως, καὶ ἄρας τὸν κράββατον, ἐξῆλθεν ἐναντίον πάντων. » Συσφίγγει τοίνυν ὁ λόγος τὴν πάρεσιν, βίωνναι τῶν ἀρθρων τὴν ἐκλυσιν, δίδωσι τοῖς νεύροις τὴν τόνωσιν, καὶ ὁ πρὶν ἐκλελυμένος; καὶ κείμενος, ὡς περ πλοῖον ἀγόμενον, ἀνέθορε τε τοῦ σκίμποδος, καὶ τραχάλως ἐβάδιζε, κούφοις φερόμενος ἄλμασι, δοξάζων τὸν θέμενον ἄμωμον τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ καταρτισάμενον τοὺς πόδας; αὐτοῦ ὡσεὶ ἐλάφου. Ταῦτα δὲ τὰ προφητικὰ, καὶ τάχα τοῦτο προβλέπων ἐθέσπισεν ὁ θεὸς χρησμός· « Τότε ἀλείψαι ὡ; ἔλαφος ὁ γυλός. » Ἄλλὰ τὸ θαῦμα

¹⁴ Psal. xciii, 9. ¹⁵ Psal. xvii, 33, 34. ¹⁶ Isa. xxxv, 6.

Francisci Scorsi notæ.

(5) Vide illos fucos. Lege adnotata ad hom. xi, noi. 94.

(6) Et arguit ratiocinationes. Ἐλέγχων τοὺς διαλογισμοὺς αὐτῶν, sunt ex G.

A animo suo : Quid hic loquitur blasphemias ? quis potest demittere peccata, nisi solus Deus ? Vide illos fucos (5); sic enim Scribas par 135 est appellare. Insiliunt in verba, facta minime reputantes; et suffumigantem intus calumniam eructant incassum ratiocinantes in cordibus suis. Sed Dominus in apertum profert cogitationes, et arguit ratiocinationes (6) eorum, et quæ in penetralibus mentis latebant, ab eo qui cogitata mentis inspicit, elata sunt : « Numquid enim qui plantavit aurem non audiet, aut qui finxit oculum non considerat ? » Ipse scilicet plane erat, de quo David hæc dixit, qui contactu manuum aures quodammodo surdorum inseverat; per quas etiam oculi fugebantur per sputum et humum veluti ex luto facti.

« Quæ statim cognito Jesus spiritu suo dicit illis : Quid cogitatis in cordibus vestris ? quid est facilius dicere paralytico : Dimittuntur tibi peccata tua, aut dicere : Surge, tolle grabatum tuum, et ambula ? » Scribarum irridet inscitiam; et quanta illis inesset vecordia ac stoliditas planum facit; quæque penitus (7) in mente et corde latebant, aperte patefacit; dicere enim, inquit, quam facere facilius natura est. Quoniam vero obscurum vobis est, an peccatorum remissio dictis re ipsa respondeat, ab iis quæ certa sunt, incertis faciam fidem. Tria vero eadem opera præstat. Condonat ægroto peccata, Scribarum cogitationes arguit, et valetudini restituit paralyticum.

« Ut autem sciatis, quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata. » His verbis duarum in se naturarum nexum inseparabilem post unionem ostendit; quodque divinas prerogativas cum assumpta carne communicarit, et quod eam potestatem haberet in terra, quam habebat in cælo. Nam Filium hominis factum esse divinæ potentie nihil offecit :

« Ait paralytico : Tibi dico, Surge, tolle grabatum tuum, et vade in domum tuam : et statim surrexit, et subito grabato abiit eorum omnibus. » Verbo igitur dissoluta membra coagmentat, et imbecilla corroborat, et nervos intendit, et qui prius solutis membris quasi disjunctis compagibus navigium jacebat, e grabato surrexit, et levibus saltibus perniciter ambulabat, gloria efferens eum qui posuerat immaculatam viam ejus et perfecerat pedes ejus quasi cervorum ¹⁷. Hæc vero a Propheta dicta sunt. Et fortassis hoc etiam providens vaticinatum est divinum oraculum : « Tunc saliet quasi cervus 136 claudus ¹⁸. » Sed enim cum talem habuerit

(7) Quæque penitus. Τα ἐν νοῦν ἔσω, καὶ καρδιῶν διαλευκαίνων σαφῶς. His additis ex G. c. quanto plenior, et planior sensus; at deerant in P.

exitum hoc miraculum, non tamen finem etiam nos imponere sermone permittit; sed vult potius ut his, quæ hæcenus dicta sunt, tanquam vestibulo utentes ad interiora sensa ingrediamur. Quod si talibus ornamentis decorata sunt propylæa, cujusmodi tandem templi penetralia esse decet? Ad quæ pervadere Deo adjutore conabimur. Hoc oppidum ubi supradictum signum est factum, quodque secundum Matthæum (8) civitas Jesu, secundum Marcum Capharnaum dicitur, terræ hujus ambitum signat. Quæ quidem civitas Jesu vocatur, utpote naturæ nostræ participis, et qui dempto peccato, communem nobiscum inivit vivendi rationem. Ipsam vero Capharnaum *reconciliationis* (9) *oppidum* Græca lingua interpretari possumus, quæ Christum ad nostram reconciliationem venientem excepit, de quo filius tonitruum dicit: « Advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum justum ⁸⁷. »

Venit igitur huc Dominus corporeus uti navigio; et venit omnino ad humanæ naturæ jam dissolutæ salutem: quæ sane aliquando spirituali valetudine utebatur, cum animi motus ad virtutem quasi nervi intenti erant, et recte integreque et secundum naturam habebant. Ubi vero concupiscentiæ motus dominatus est cæteris, et exsatiavit ingluviem, et e statu valetudinis excidit, hanc morborum mortisque regionem obtinuit et sollicitudinum quamdam colluvionem ad se congregavit: unde ægrotare cœpit, et ad exercenda virtutis officia remissos artus habere. Ita in inertæ grabato decubuit; et a quatuor portabatur, hoc est naturam constituentibus elementis. Venit igitur benignissimus Dominus in banc terram, velut in civitatem suam: neque enim in alieno natus est mundo, sed in eo, quem fabricatus est ipse: « Et in propria venit, inquit Joannes, et sui eum non receperunt ⁸⁸. » Venit prædicans, juxta Isaiam ⁸⁹ captivis remissionem peccatorum, et sanare contritos, tum quoad corporis, tum quoad animæ membra: concinit enim historia cum prophetia jubensque humanam naturam per peccatorum remissionem, purgationemque visitorum (10) a lapsu resurgere, et propere vadere in domum suam, hoc est, **137** in paradysum unde deciderat. Atque ita quidem historia totius humanæ naturæ salutem adumbrat, nihil vero impedit, quominus ad singulos nostrum eam traducamus. Paralyticus enim est unusquisque nostrum, cum in exsequendis maudatis remissum animum gerit:

⁸⁷ Joan. II, 1. ⁸⁸ Joan. I, 11. ⁸⁹ Isa. Lxi, 2.

Francisci Scorsi notæ.

(8) *Secundum Matthæum*. C. P. Ἡ κατὰ μὲν τὸν Ματθαῖον, καὶ Μάρκον Καπερναοῦμ: sed illam S. Matthæus expresse Capharnaum non appellat, sed civitatem Christi, verior et scriptura, et res ipsa et verax auctoris sermo ex c. G. Ἡ κατὰ μὲν τὸν Ματθαῖον πόλις τοῦ Ἰησοῦ, κατὰ δὲ τὸν Θεῖον Μάρκον Καπερναοῦμ. Consule quæ dicta sunt supra not. 00.

(9) *Reconciliationis*. Καπερναοῦμ sine aspira-

τοῦτο τριζύτην λαθὼν τὴν παραίωσιν, οὐκ ἐπιτρέπει καὶ ἡμᾶς τῆς διδασκαλίας δοῦναι τελείωσιν, ἀλλ' ὡς προφυλακοὶ τοῖς λελεγμένοις χρῆσασθαι πρὸς τὴν τῶν νοσημάτων εισέλευσιν. Εἰ δὲ τοι τοιοῦτοις τὰ προφύλαγα καλλωπίζεσθαι, τίνα ἀνείην τὰ ἐνὸν ἀνάκτορα; οἷς ἐπιβῆναι σὺν Θεῷ πειρασόμεθα. Ἡ κώμη αὕτη ἐν ἧ τὸ ῥήθην σημεῖον ἐγένετο, κατὰ μὲν τὸν Ματθαῖον πόλις τοῦ Ἰησοῦ, κατὰ δὲ τὸν θεῖον Μάρκον, Καπερναοῦμ, τὴν περίγειον λῆξιν εἰκόνιζεν, ἥτις πόλις μὲν λέγεται τοῦ Ἰησοῦ, ὡς τῆς φύσεως ἡμῶν κοινωήσαντος, καὶ χωρὶς ἀμαρτίας συμμετασχόντος ἡμῖν τοῦ αὐτοῦ πολιτεύματος. Ἡ αὕτη δὲ Καπερναοῦμ καὶ κώμη παρακλήσεως ἐρμηνεύεται τῇ Ἑλλάδι φωνῇ, ἣ ἐδέξατο τὸν εἰς παράκλησιν ἡμῶν εισεληλυθότα Χριστὸν, περὶ οὗ φησιν ὁ υἱὸς τῆς βροντῆς: « Ἐρχομεν παράκλητον πρὸς τὸν Πατέρα Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν δίκαιον. »

Ἦκε τοίνυν ἐνταῦθα ὁ Κύριος τῷ σώματι ὡς πλοῖφ χρῆσάμενος· ἦκε δὲ πάντως ἐπὶ σωτηρίᾳ τῆς παρεμμένης τῶν ἀνθρώπων φύσεως. ἥτις ἦν ἐν ὑγείᾳ ποτὲ νοσητῇ, οἷον τῶν νεύρων τῶν τῆς ψυχῆς ἐπ' ἀρετῆς κινήματων ὑγιῶς καὶ κατὰ φύσιν ἐχόντων. Ἐπεὶ δὲ, τοῦ ἐπιθυμητικοῦ τῶν ἄλλων κρατήσαντος, τῆς λαίμαργίας ἐνεφορήθη, καὶ τῆς ὑγείας ἐξέπεσε, τὸ νοσῶδες τοῦτο χωρῖον καὶ ἐπιθανάτιον ἐκλήρωσατο, φροντίζων φροτυτὸν ἐαυτῇ συναγείρουσα, δι' ὧν κλινήρης ἐγένετο, παρεῖσα τὰ μέλη τῆς κατ' ἀρετὴν ἐργασίας. Ἐν δὲ τῷ τῆς ἀπραξίας ἐδέδλητο σκίμποδι, ὃ πὸ τεσσάρων αἰρομένη, τῶν συστατικῶν δηλαδὴ στοιχείων τῆς φύσεως. Ἦλθεν οὖν ὁ πανάγαθος Δεσπότης εἰς ἴδιαν πόλιν τὴν γῆν. Οὐ γὰρ ἐν ἄλλοτρίῳ γέγονε κόσμῳ, ἀλλ' ἐν αὐτῷ συνεστήσατο. « Καὶ εἰς τὰ ἴδια ἦλθεν, ὡς φησιν Ἰωάννης, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐκ ἐδέξαντο. » Ἦλθε κηρύξαι, κατὰ τὸν Ἡσαίαν, αἰχμαλώτους; ἀμαρτιῶν ἀφεῖναι, καὶ ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὰ τε σωματικὰ μέλη καὶ τὰ ψυχικὰ (συνάψαι γὰρ ἡ ἱστορία τῇ προφητείᾳ)· καὶ διὰ τῆς τῶν ἀμαρτιῶν ἀφέσεως καὶ τῆς τῶν νοσημάτων καθάρσεως πείθων τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων ἀναστήναι τοῦ πτώματος, καὶ βαδίζειν ὀξέως εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς τὸν παράδεισον ἐξ οὐπερ ἐκπέπτωκεν. Οὕτω μὲν τὴν σωτηρίαν ἡ ἱστορία τῆς ὅλης τῶν ἀθρώπων αἰνίττεται φύσεως. Κωλύει δὲ οὐδὲν καὶ εἰς ἑαυτοὺς ταύτην μεταγαγεῖν. Παράλυτος γάρ ἐστιν ἕκαστος ἡμῶν τῇ τῶν ἐντολῶν ἀπραξίᾳ τὸν νοῦν παρεθείς, καὶ ἐπὶ τοῦ τῆς ἀναισθησίας κείμενος σκίμποδος;

tione Græci dicunt, quam Latinus apponit interpretis, cum Capharnaum vertit, et præterea e in a mutat. Hebraice קַפְרְנַחַם compositum a קָפַר quod villam, seu vicum, seu agrum, et נַחַם quod pœnitentia et pœnitudo mutatis punctis, atque adeo etiam reconciliationi, prout noster interpretatum vult

(10) *Purgationemque visitorum*. Καὶ τῆς τῶν νοσημάτων καθάρσεως ex c. G.

ἄτα τὰ ὕστα συντριβεις τοῦ; σίφφονας λογισμοῦς. Ἄλλ' ἔπερ ὑπὸ τεσσάρων ἀρθῆ, τοῦ τε στοιχειακοῦ φρόδου, καὶ τῆς εἰς τὸ καλὸν προθυμίας, καὶ ἐλπίδος, καὶ πίστεως, καὶ ἔλθαι ἐνώπιον τοῦ Χριστοῦ· ἔστι γὰρ καὶ νῦν ὡς ἐν Καπερναοῦμ τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἥτις ὡς ἀληθῶς υἱὸς ἐστὶ παρακλήσεως, καὶ πόλις Χριστοῦ· τότε ἀκούσεται Τέκνον Θεοῦ, καὶ λήψεται τῶν ἡμαρτημένων τὴν ἄφεσιν, καὶ τῆς ψυχικῆς νόσου τὴν ἰασιν. Εἰ τε ὡς πρότερον ἡ στέγη ἀρθῆ, τούτέστιν ὁ νοῦς τῶν γῆινων ἐκκαθαρθῆ, καὶ ὁ ἀσθενῶν χαλασθῆ, ἦγουν χριστομιμήτως ταπεινωθῆ, ἄλλως γὰρ ἀδύνατον ἐλθεῖν πρὸς τὸν Ἰησοῦν. Εἴη δ' ἂν στέγη αἰρομένη ἡ πρὸς τὴν τοῦ δέοντος κατανόησιν ἐπιπροσθούσα, καὶ τὸν νοῦν ἐπιθολούσα ἀπόγνωσις. Ταύτης γὰρ ἀρθείσης, καὶ τῆς ἐλπίδος ἡμῶν εἰς Θεὸν χαλασθείσης, καὶ τὸν κράδβατον ἄρομεν, καὶ εἰς τὸν οἶκον ἡμῶν πορευθεῖμεν. Κράδβατος δὲ τῆς ψυχῆς τὸ σῶμα ἡμῶν ἐστίν, ὃ δὴ ἐν τῇ ἀναστάσει ἀφθαρτισθὲν μετὰ τῆς ψυχῆς, εἰς οὐρανούς ἀρπαγῆσεται. Οὗτος γὰρ οἶκος ἡμέτερος, ἐξ οὗ κακῶς ἀπεβρίφμεν, καὶ οὐ λαβέσθαι σπεύσωμεν διὰ τῆς ἐργασίας τῶν τεσσάρων γενικῶν ἀρετῶν· καὶ τὸ σῶμα βαστάζοντες, καὶ ἀπὸ τῆς τῶν γῆινων προσπαθείας αἵροντες τὴν ψυχὴν πρὸς ἔφεσιν τῶν αἰώνιων ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMILIA KB.

Εἰς τὸ, « Ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρτησάσθω ἑαυτὸν. » — Ἐλέχθη Κυριακῇ τῆς Σταυροπροσκυνήσεως.

Νῦν ἡμῖν ὁ τῆς ἐγκρατείας καιρὸς ἐφθασεν εἰς αὐτὸ τὸ μεσοστάτον, καὶ τὴν σπουδὴν τῆς ἀμίλλης ἔνωθεν ἡμῖν ἐπιτείνουσιν ἄγγελοι, καὶ Χριστὸς ἀγωνοθετῶν ἐπισκοπεῖ τοῦ δρόμου τὸν διαυλον, καὶ προτείνει τὰ στέφη τοῖς ἀθληταῖς, οὐχ ὁμοίως τοῖς ἀγωνιζομένοις εἰς τὰ Ὀλύμπια. Ἐκεῖσε γὰρ, ἐνὶ τῷ νικῆσαντι μόνον δίδοται τῆς νίκης ὁ στέφανος, ἐν ταῦθα πᾶσιν ἀντιμετρεῖται κατὰ τὸ εἶκος ἡ ἀντίδο-

Francisci Scorsi notæ.

(11) *Mens expurgetur.* Ὑπεραρθῆ, ut est in P. c. recepi ἐκκαθαρθῆ ex G. Quod magis explicat qua ratione mens elevatur.

(12) *Et inclinata in Deum spe.* Deerant in P. D multa, sine quibus nimis obscurata erat hæc tropologia, ab his verbis: Ταύτης γὰρ ἀρθείσης, usque ad πορευθεῖμεν.

(13) *In resurrectione.* Ὁ δὴ ἐν τῇ ἀναστάσει ἀφθαρτισθὲν μετὰ τῆς ψυχῆς omissum est in c. P. et deinceps Οὗτος γὰρ τῆς ἐργασίας τῶν τεσσάρων sine quibus confusa et mutila sermonis ἀκολουθεῖ.

(14) *Dicta est Dominica Adorationis.* In altero cod. V. exstat hæc inscriptio, quam edidimus; in altero vero itidem V. Ἀναγινώσκειται ἐν μεσονηστήριῳ, *Legitur in medio Jejunio.* Tertia scilicet quadragesima Dominica celebrant Græci τὴν Σταυροπροσκύνησιν, hoc est Adorationem crucis. Ita Rit. lib. S. Sabæ: Κυριακῇ τρίτῃ τῶν ἁγίων Νηστεῶν τὴν προσκύνῃσιν ἐορτάζομεν τοῦ τιμίτου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ. *Tertia Dominica SS. Jejuniorum celebramus adorationem venerandæ et vivificæ crucis.* Idem cæteri Græcorum rituales libri, et in his ille qui Theododius inscribitur, ubi eius ritus causa, et finis

A et cum torpescit, et quasi in lecto decumbit, prudentibus cogitationibus quasi ossibus, viribusque comminatis. Si vero a timore, quem vocant initialem, et ab honesti studio, et a spe et fide velut a quatuor subvehatur, et in Christi conspectum veniat; est quippe etiam nunc in Ecclesia ut in Caparnaum, quæ profecto Ecclesia consolatoris est domus, et civitas Christi; tunc filium Dei vocari se audiet, et remissionem accipiet: tamen prius tollatur tectum, hoc est, a terrenis cogitationibus mens expurgetur (11), et demittatur æger, hoc est ad Christi imitationem humilietur. Secus enim ad Jesum veniri non potest. Posset etiam per ablatum tectum desperatio significari, quæ veluti superposita mentis luminibus, obstruebat, quominus reputaret, quid facere oporteret. Hac enim sublatâ, et inclinâtâ in Deum spe (12), tollendi grabhatis, et domus adeunda fiet potestas. Grabhatis quippe animæ corpus est nostrum, quod saue in resurrectione (13) una cum anima immortalitate donatum rapietur in cælum. Hæc enim domus est nostra; a qua male dejecti sumus; hanc per exercitationem quatuor cardinalium virtutum recipere festinemus, corpus quasi grave onus portantes, et ab affectu terrenorum animam elevantes ad desiderium æternorum bonorum, quæ utinam assequamur omnes in Christo Jesu, cui sit gloria in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXII.

In illa verba, « Si quis vult venire post me, abneget semetipsum. » Dicta est Dominica Adorationis (14) S. Crucis.

Ad medium jam stadium properat nobis continentie tempus; et contentionis studium desuper nobis 138 angeli intendunt· et Christus certaminis institutor dialuon (15) aspectat, et coronas athletis præterdit, non eo pacto quo certantibus in Olympiis proponuntur; ibi enim unus dentaxat victor victoriae corona donatur, hic omnibus dimensa est pro meritis remuneratio (16). De-

redditur; nempe ut fideles conspectu crucis et adoratione excitati reliquum jejunii quadragesimalis spatium alacriter percurrant, purique ab omni macula ad sacra Pascha solemniter perveniant. Idem et a S. Chrysost. et a S. Sophonio patriarch. Hierosolym. causa ejus instituti æfertur. Quod pluribus persequitur Gretserus lib. 1, tom. I *De S. cruce*, cap. 68; et tom. II, in notis ad orat. S. Theod. Studii in eandem. Apud Cæsaropaltam etiam modum ejus cæremoniarum peragendæ leges.

(15) *Cursus reciprocationem.* Ita verti Græcum τὸ διαυλον. Hoc enim vocabulum interprete Budæo significat cursum circumactum ad metam, seu flexionem, et reciprocationem cursum. Hinc διαυλοδρόμος; qui cursum circensem peragit, et διαυλοδρομεῖν. Refert se igitur Theophanes ad similitudinem circensis cursum supra hom. 19 propositam hæc initio: *Qui contendunt in equestribus certaminibus*, etc., quam vide, et quæ adnotavimus not. 26, inde enim lux omnis huic dicto.

(16) *Hic omnibus dimensa est remuneratio.* Eandem, et æquæ pulchram sententiam habet D. Hieronymus, epist. 28 ad Lucilium: *Contra de nobis*

mus igitur operam, ut coronemur omnes: præclaram omnes, et invidiæ non obnoxiam victoriam reportemus. Hic quidem alium continentiae intentione præcedat, tenui victu corporis massam elidens; hic vero abunde suppeditanda pauperibus stipe præcellat; ac se oleo misericordiæ nitidiorem reddat. Alius peccantes in se magno animo toleret, et hoc modo propitium sibi ipsi Dominum faciat. Omnes « ut in die honeste ambulemus, » juxta Apostoli dictum ⁶⁰. Nunc enim animis nostris illucescit dies, qui noctem perturbationum a nobis amoveat. Nunc mens per jejunium illuminata in lucem intelligibilem clare figere obtutum potest, coercens hinc corporis impetus, spiritus inde splendores excipiens; et ardorem quidem voluptatum exstinguens, ardorem vero virtutum incendens. Ita jejunium omnia nobis bona conciliat. Age ergo, ejus innixi virtute Salvatorem audiamus jubentem omnes concito cursu se subsequi.

« Dixit Dominus: Si quis vult me sequi, denegat semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me. » Postquam Salvator noster Jesus sanctis discipulis ea quæ circa crucem et Passionem ventura erant, prædixisset, discipulorum coryphæus secretioribus nondum initiatus mysteriis, et uagistri sui affectu permotus Passionem ab eo deprecabatur, « Absit, inquit, a te, Domine, non erit tibi hoc ⁶¹. » Cujus temeritatem Dominus acriter cum reprehendisset, ad se sequentium multitudinem conversus, hunc sermonem habuit: « Si quis vult venire post me, abneget semetipsum ⁶². » Ad Petrum præcipue, opinor, orationem dirigens in hanc propemodum sententiam loquitur: Non ego solum ad Passionem propero, sed ab omnibus eandem, quam ego subeo mortem, eligi volo: « Si quis vult venire post me. » Non aufero libertatem, et sui cuique dominium, aut, nec quemquam ad me sequendum cogo; ad vitam, et præmium, et immutabile regnum voco. Quisquis vult incorruptis **139** perfui bonis, me sequatur; abneget semetipsum. Sed quomodo quis abnegare seipsum queat, planum faciemus exemplo: Ut si quis amicissimum quempiam habens, postmodum casu aliquo interveniente, ab ejus omnino abhorreat amicitia, ita ut etiam si vexatum videat, et colaphis cæsum (17), et membratim concisum, et laniatum, et rotis variisque discerptum tormentis (18), ejus misericordia non moveatur; cum jam

⁶⁰ Rom. xiii, 13. ⁶¹ Matth. xvi, 22. ⁶² Ibid. 24.

Francisci Scorsi notæ.

sic currite ut comprehendatis. Non est invidus agonotheta noster, nec alterius palmæ alteri parat ignominiam, omnes athletas suos desiderat coronari. (17) *Et colaphis cæsum.* Ad verbum vertere debuissem: In maxilla cæsum. Nam κόρρη genam, maxillam, γνάθον, significat; inde κατά κόρρης πατάσται, qua phrasi utitur Noster, cui respondet Latina, colaphus infringere, pugnum impingere. Hac igitur usus sum sensum potius pendens, quam

αίς. Πάντες οὖν στεφανίζονται γενόμεθα · πάντες νικῶμεν τὴν καλὴν νίκην καὶ ἀνεπίφθορον · ὁ μὲν ἐγκρατεῖα ἐπιτεταμένη ὑπερβαλλέτω τὸν ἕτερον, λεπτῇ διαίτῃ καταπίνων τὸν ὄγκον τοῦ σώματος · ὁ δὲ νικῶν ἐπιγέσσω τῷ ἀφρόνως τοῖς πένυσιν ἐπαρκεῖν, καὶ τῷ τῆς ἐλεημοσύνης ἐλαίῳ φαιδρύνεσθαι · ἕτερος μακροθυμεῖτω ἐπὶ τοῖς πταιούσιν, ὡς αὐτῷ τὸν Δεσπότην ἀπεργαζόμενος. Πάντες, « ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημῶνς ἐπεριπατήσωμεν, κατὰ τὴν Ἀποστολικὴν φωνήν. Νῦν ἀνατολὴ γέγονε ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς, τῆς νυκτὸς ἡμῶς τῶν παθῶν ἀποστήσασα. Νῦν ὁ νοῦς διὰ τῆς νηστείας αὐγαζόμενος; τὴν αὐγῶν ἐνατενίζειν τῷ νοητῷ φωτὶ δύναται, ἐπὶ ἔχων μὲν τὰς ὁρμὰς τῆς σαρκὸς, δεχόμενος δὲ τοῦ πνεύματος τὰς αὐγὰς · τὸ πῦρ σθενῶν τῶν ἡθῶν, τὸ πῦρ ἀνάπτων τῶν ἀρετῶν. Πάντων ἡμῶν ἀγαθῶν ἡ νηστεία καθέστηκε πρόξενος. Ἄγε δὴ οὖν ταύτῃ ἐπερειδόμενοι, τοῦ Σωτῆρος ἀκούσωμεν αὐτῷ προτροπᾶδην πάντας κελεύοντος.

« Εἶπεν ὁ Κύριος · Ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἀπολουθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖτω μοι. » Ἐξ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ τοῖς ἱεροῖς μαθηταῖς τὰ περὶ τοῦ σταυροῦ καὶ πάθους προεκφωνήσαντος, ὁ κορυφαῖος τῶν μαθητῶν ἔτι τῶν ἀπορρήτοτερον ἀμύητος ὢν, διὰ τὸν πρὸς τὸν διδάσκαλον πάθον, τὸ παθεῖν τοῦτον ἀπηύχετο · « Ἦλεῶς σοι, φάμενος, οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο. » Ὅν τῆς προπετείας ἐπιτιμῆσας ὁ Κύριος, πρὸς τὸ πλῆθος τῶν ἐπομένων ἐπιστραφεὶς, ταύτην ἀφῆσι τὴν φωνήν. « Ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἕλθειν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν · Πρὸς τὸν Πέτρον, οἶμαι, τὸ πλεον ἀποτείνων τὸν λόγον ταῦτά φησι, μονονοχὶ λέγων ὡς · Οὐ μόνον ἐγὼ πρὸς τὸ παθεῖν ἐπιείγομαι, ἀλλὰ καὶ πάντας βούλομαι τὸν αὐτὸν ἐλέσθαι μοι θάνατον · « Ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἕλθειν. » Οὐκ ἀφαιρῶ, φησὶ, τὸ αὐτεξούσιον, καὶ ἀδέσποτον, οὐδὲ βιάζομαι τινα πρὸς τὴν ἀκολουθήσιν. Ἐπὶ ζωὴν καὶ γέρα καλῶ, καὶ βασιλείαν ἀσάλευτον. Ὅστις θέλει -καταφυγεῖν δωρεῶν ἀκηράτων, ἀκολουθεῖτω μοι · ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν. Ἀλλὰ πῶς ἂν τις ἑαυτὸν ἀπαρνησάσθω, ὑποδείγματι σαφηνίσομεν · ὡς περ ἂν εἴ τις προσφιλέστατον ἔχων τινα, περιστάσεως ἐμπεσοῦσης τίνος, τὴν ἐς αὐτὸν φιλίαν ἀποστέρῃ παντάπασιν, ὥστε κἂν συρόμενον ἴδοι, κἂν κατὰ κόρρη τυπτόμενον, κἂν μελιδὸν τὰς σάρκας κοπτόμενον τε καὶ τεμνόμενον, κἂν τροχοῖς, καὶ ἀθρομβόλοις ξαινόμενον, οὐκ ἐπικλάται πρὸς ἕλεον ἴδῃ τὴν πρὸς αὐτὸν σχέσιν ἀπαρνησάμενος, οὕτως ἔκα-

verba, ubi in verbis nihil est momenti, nec ad rem interest utro modo veritas, quod etiam dictum velim pro sequenti nota, et aliis similibus per omnes homilias locis.

(18) *Variisque discerptum tormentis.* Quamvis ἀρθρέμβολα propria quædam sint instrumenta torquendi dicta ἀπὸ τῶν ἀρθρῶν, et ἐμβάλλω, αἰ inserendis, seu injiciendis artibus; quia tamen commodum e Latino sermone non suppetebat

ετων ἡμῶν βούλεται, τὸ ἴδιον ἡμῶν σῶμα ἀρνήσα-
 σθαι. Τί δέ ἐστι τὸ ἀκολουθῆσαι Χριστῷ, καὶ πῶς;
 ἂν τις τοῦτο κατορθώσῃ δυνήσεται; Εἰ γὰρ κατὰ
 τὴν πρόχειρον ἔννοιαν ἐκλάδοιμεν τὸ ἡγητὸν, σωματι-
 κὴν νοήσαντες ἀκολουθήσῃν, ἀμήχανος αὐτῆ πάντως
 καὶ ἄπορος, τοῦ Κυρίου τὰ νῦν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ
 αὐτῷ περὶ πωδαστάτοις θρόνοις ἐφεζομένου. Ἀλλὰ
 μὲν ἠρώμεν αὐτὸν πᾶσι σχεδὸν τοῖς πρὸς αὐτὸν πε-
 φοιτηκόσι, ταύτην ποιούμενον τὴν παραίνεσιν, καὶ
 ἀκολουθεῖν αὐτῷ προτρεπόμενον. Ἄρτι γὰρ μαθη-
 τὰ; συναγεῖρων τῆ διδασκαλίᾳ τοῦ μυστηρίου ὕστε-
 ρον ὑπουργήσαντας, κατόπιν αὐτῷ τοῖς βαδίζειν
 διακελεύεται· καὶ πρῶτον μὲν μετὰ Πέτρον Φίλιππον
 τῷ ἀπὸ Βηθσαϊδᾶ ἐντυχόν, ταύτην ἀφίησι τὴν φωνήν·
 « Ἀκολουθεῖ μοι. » Πέτρος δὲ ὁ κορυφαῖος
 ἐμυεῖτο μὲν τὰ περὶ Χριστοῦ ὑπὸ Ἀνδρέου πρότερον
 ἀκολουθήσαντος· ἐτι δὲ ἐκάθητο παρὰ τὴν ἑτέρα
 μετὰ τοῦ ὁμαίμονος, ἄμφω δὲ συνεβραπτέτην πα-
 λαίων δικτύων διεβρώγωτον τεμάχια, οἷς ἐπιστὰς ὁ
 Σωτὴρ· « Δεῦτε, λέγει, ὀπίσω μου, ὅπερ τοῦτό ἐστι,
 τὸ « Ἀκολουθεῖτέ μοι. » Ἰδὼν δὲ τοὺς Ζεβεδαίου
 υἱοὺς « καταβαίνοντας ἐν πλοίῳ, » Δαβιδικῶς εἴ-
 πειν, ποιῶντας ἐργασίαν ἐν ὕδασι πολλοῖς, λέγει
 αὐτοῖς· « Ἀκολουθεῖτέ μοι. » Φορολογοῦντα δὲ τε-
 λῶν ἑνὴν τινὰ, καὶ πολλὴν ἐδραϊστέτητα κεκτημένον ἐν
 τῷ τόκῳ· τοῦτο γὰρ ἀνιέταται τὸ περὶ Ματθαίου
 εἰπεῖν, ὡς ἐκάθητο ἐπὶ τὸ τελώνιον, δι' αὐτῆς τῆς
 φωνῆς, τῆς πονηρᾶς καθέδρας ἐξανίστησιν εἰπών·
 « Ἀκολουθεῖ μοι· » καὶ τῷ περὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς
 ἐρωτήσαντι· « Πώλησον, φησὶ, τὰ ὑπάρχοντά σοι,
 καὶ δεῦρο ἀκολουθεῖ μοι, » ὡς εἰς τοῦτο φεροῦσης τῆς
 τῶν νομικῶν ἐντολῶν φυλακῆς. Καὶ περὶ τῶν αἰρου-
 μένων τοῦτω διακονεῖν, οὕτω φησὶν· « Ὁ θέλων
 ἐμοὶ διακονεῖν, ἐμοὶ ἀκολουθεῖτω· ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ
 κόσμου φῶς ἑαυτὸν ὠνομακῶς, ὅπερ ἦν, ἐπάγει· τῷ
 λόγῳ γοργῶς· « Ὁ ἀκολουθῶν ἐμοί, οὐ μὴ περιπα-
 τῆσει ἐν τῇ σκοτίᾳ. » Καὶ νῦν δὲ, τὸ αὐτὸ πᾶσι
 φωνεῖ· « Εἰ τις θέλει ὀπίσω μου ἕλθειν, ἀπαρνησά-
 σθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκο-
 λουθεῖτω μοι. »

Τῆς μὲν οὖν κατὰ νόμον πολιτείας τελειωτικὸν
 τὸ ἀκολουθῆσαι Χριστῷ. Τῷ γὰρ εἰπόντι, ὡς πά-
 σας τὰς νομικὰς ἐντολὰς ἐφυλαξάμην ἐκ νεότητός
 μου, τοῦτο ἔλλειπεν φησὶν, ὁ Σωτὴρ· τὸ τὰ προσ-
 όντα πωλῆσαι, καὶ ὡπερ ἐπ' ἀγορᾶς ἀντικαταλλά-
 ξασθαι πᾶ ἀκολουθῆσαι Χριστῷ· « Εἰ γὰρ θέλεις,
 φησὶ, τέλειος γενέσθαι, πώλησόν σου πάντα τὰ ὑπάρ-
 χοντα, καὶ ἕδος πτωχοῖς, καὶ δεῦρο ἀκολουθεῖ μοι. »
 Τέλειος ὡς πρὸς τὸ τοῦ νόμου ἀτελές δηλαδὴ. Τοῖς
 γὰρ αἰρουμένοις εὐαγγελικῶς πολιτεῦσθαι, εἰσαγω-

A suum erga ipsum affectum exuerit, ita vult unum-
 quemque nostrum proprium abnegare corpus. Quia
 vero significat, Christum sequi, et qua ratione quis-
 piam hoc recte præstare queat? Nam si primo se offe-
 rente sensu dictum accipiamus, putantes corpora-
 lem esse consecutionem, nulla id ratione, nulla
 assequemur via, cum nunc in cælo Dominus, atque
 in throno sibi inaxime conveniente consistat. Ve-
 rumtamen animadvertimus ipsum omnibus fere
 ad se accedentibus hoc monitum dare, et ad se
 sequendum eos hortari. Nam paulo ante discipulos
 cogens, quos postea prædicandæ mysterii doctrina
 ministros erat habiturus, præcepit eis, ut post se
 venirent. Et Philippo Bethsaidæ nato post Petrum
 primo obviam factus, hac usus est voce: « Sequere
 me ⁶². » Princeps vero Petrus ab Andrea, qui
 prius secutus fuerat Christum ⁶³, de Christo edo-
 ctus quidem fuerat; sed adhuc una cum fratre
 propter litus sedebat; et ambo veterum retium
 facinias consarciebant, quibus Salvator astans:
 « Venite post me ⁶⁴, » inquit, quod idem est ac
 « Sequimini me. » Videns porro filios Zebedæi, « des-
 cendentes mare in navibus, » ut illud Davidis usur-
 pem, « Facientes operationem in aquis multis ⁶⁵, »
 ait illis: « Sequimini me ⁶⁷. » Publicanum vero quem-
 piam tributa colligentem, et in usuris firmius per-
 sistentem (hoc enim per ænigma insinuat, cum
 de Matthæo dicitur ⁶⁸ quod sedebat in telonio), per
 eandem vocem, ab iniqua illa cathedra ut surgat,
 efficit dicens: « Sequere me; » et homini de vita
 æterna sciscitanti: « Vende, inquit, omnia quæ habes,
 et veni, sequere me ⁶⁹. » Quasi eo spectaret obser-
 vatio legalium præceptorum. Et de iis qui ejus
 ministros esse se elegerant, sic ait: « Qui mihi
 ministrat, me sequatur ⁷⁰; » quin etiam cum se
 lucem mundi esse diceret, ut re ipsa erat, con-
 festim adjicit: « Qui sequitur me, non ambulat in
 tenebris ⁷¹, » et hoc **140** etiam loco idem omnibus
 loquitur: « Si quis vult venire post me, abneget
 semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur
 me. »

Hæc est igitur vitæ secundum legem institutæ
 perfectio, Christum sequi. Ei quippe, qui omnia
 legis præcepta ab adolescentia servasse se dixerat,
 hoc reliquum esse Salvator declarat, vendere, quæ
 haberet omnia, et ea novo commercii genere,
 sequendo Christo permutare: « Si enim, inquit, vis
 perfectus esse, vende omnia, quæ habes, et da
 pauperibus, et sequere me: ⁷² » perfectus videlicet,
 si ad legis imperfectionem conferatur. Nam qui
 evangelicæ vitæ rationem eligunt, iis quædam in-

⁶² Matth. iv, 19. ⁶³ Joan. i, 44. ⁶⁴ Matth. iv, 19. ⁶⁵ Psal. cvi, 23. ⁶⁷ Matth. iv, 22. ⁶⁸ Matth. ix, 9, 10. ⁶⁹ Matth. xix, 21. ⁷⁰ Joan. xii, 26. ⁷¹ Joan. viii, 12. ⁷² Matth. xix, 21.

Francisci Scorsi notæ.

nomen, ad mentem auctoris animum intendens
 communi sum usus nomine, et τοῖς ἀρθρομῆδλοις
 ξινόμενον ita verti, variis discernitur tormentis;
 sed et hæc duo instrumenta κᾶν τροχοῖς, καὶ ἀρ-

θρομῆδλοις cum verbo ξινόμενον in c. P. præcisa
 fuerant. Sicuti et paulo supra illud περιστάσεως
 ἐπεσοῦσης τινός, quod magis explet sententiam.

eductio est Christum sequi. Quoniam vero virtus A res quædam est, quæ apprehendi tota non potest, quæ nec termino finitur, nec intermissionem admittit: intermissio enim virtutis, ut D. Maximus ait (19), vitii principium est; et quanto quisque magis extenditur, et per contemplationem, actionemque subleval, eo minoris æstimata ante facta, conferens ea cum iis quæ sibi perficienda supersunt. Ideo intelligere convenit quod Christum sequi, et incipientibus convenit, et iis qui ad perfectionem pro humana facultate contendunt. Et vero me in hanc adduxere sententiam Moyses prophetarum summus, et Petrus discipulorum coryphæus, ambo enim hanc vocem audierunt, postquam quantum poterant profecissent. Et magnus ille Moyses quidem, qui ab ortu ipso elegans visus est ⁷³, et solus tyranni legem pueros occidi iubentem effugit ⁷⁴, qui regiam gloriam repudiavit; qui quadraginta annos in contemplatione veritatis mentem exercuit, cum et luce ex rubo apparente illustratus fuisset ⁷⁵, et animæ pedes (20) pelliceo integumento exsolvisset: qui plagis aliis super alias Pharaonem cum omni exercitu attrivit ⁷⁶, et Israellem per ignem et aquam in libertatem asseruit ⁷⁷; qui ligno injecto aquam Merræ potui ineptam reddidit dulcem ⁷⁸; et petram commutavit in fontem ⁷⁹, qui in illam Dei caliginem ingressus est, et ibi arcanis initiatus est verbis ⁸⁰; qui tabulas divinitus factas accepit ⁸¹, et contritas rursus litteris exaravit ⁸²; qui signa diviniæ potentie ipsi demonstrata, in facie præferebat ⁸³; qui terræ hiatu, et igne sacerdotum invadentes multavit ⁸⁴, et dignum sacerdotem per virgam ostendit ⁸⁵; hic, inquam, qui tot actanta **141** præclare gesserat, et quotquot præ multitudine prætermisit oratio nostra, postquam eo altitudinis per virtutem processerat, et alis a Deo datis in sublime sublatus fuerat, cum jam ad perfectionem pervenisse videri posset, quasi qui nuper virtutis viam esset ingressus, audit a Deo: Sequere me, quibus enim verbis posteriora se illi ostensurum promisit, sequi plane jussit; qui enim sequitur (21), poste-

γικόν ἐστι τὸ ἐκείνῳ ἀκολουθεῖν. Ἐπεὶ δὲ ἀκιντὰ-ληπτὸν τι χρῆμα ἡ ἀρετὴ, καὶ ἀόριστον, μηδ' αὐτῷ; ἐπιδεχόμενον στάσιν· ἡ γὰρ στάσις τῆς ἀρετῆς, ὡς ὁ θεὸς φησὶ Μάξιμο· κακίας ἐστὶν ἀρχὴ· ὅσον δὲ τις ἐπεκτείνεται διὰ τῆς θεωρίας, καὶ πράξεω; ἐπαιρόμενος, μικρὰ τὰ κατορθώματα ὀρᾷ, συγκρίνων αὐτὰ πρὸς τὰ ὑπερκαίμενα. Διὰ τοῦτο προσήκει νοεῖν, ὡς τὸ ἀκολουθεῖσαι Χριστῷ, καὶ τοῖς εἰσαγωγικοῖς; ἐφαρμόζει, καὶ τοῖς εἰς τὸ τέλειον φθάσαι τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως. Ἄμφω δὲ με πρὸς ταύτην ἤγαγε τὴν ἔνοιαν Μωσῆς ἡ ἀκρότης τῶν προφητῶν, καὶ Πέτρος ὁ κορυφαῖος τῶν μαθητῶν· ἡκουσάτην γὰρ ἀμφὼ ταυτησὶ τῆς φωνῆς, καὶ μετὰ τὴν εἰς δυνατὸν προκοπὴν· καὶ Μωϋσῆς μὲν ὁ ὑψηλός, ὁ ἐξ αὐτῆς τῆς γεννήσεως ἀστεῖος φανείς, καὶ μόνος τὸν παιδοκτόνον νόμον τοῦ τυράννου φυγών, ὁ τὴν βασιλικὴν δόξαν ἀποσετάμενος, καὶ τεσσαράκοντα ἔτεσι δι' ἡσυχίας τῷ θεωρίᾳ τῶν ὄντων ἀπασχολήσας τὸν νοῦν, τῷ φωτὶ ἐκ τῆς βάτου κατανασθεῖς, καὶ τῆς ψυχῆς τὴν βᾶσιν ἐκλύσας τῆς δερματίνης περιβολῆς, ὁ τὸν Φαραὼ πανστρατι ταῖς ἀλλεπαλλήλοις ἐκτρίψας πληγαῖς, τὸν δὲ Ἰσραὴλ ἐλευθερώσας διὰ τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ὕδατος, ὁ τῆς Μερβᾶς τὸ ὕδωρ γλυκάνας τῷ ξύλῳ, καὶ τὴν πέτραν εἰς πηγὴν ἀμειψάμενος, ὁ ἐν τῷ θείῳ γνόφῳ εἰσδύς, καὶ μυηθεὶς ἐν αὐτῷ τὰ ἀπόρρητα, ὁ τὰς θεοτεύτους πλάκας δεξάμενος, καὶ συντριβείσας πάλιν ἀναγαράξας, ὁ τῆς ἐμφανισθείσης αὐτῷ θείας δυνάμεως ἐπὶ τοῦ προσώπου φέρων τὰ σύμβολα, ὁ χάσματι καὶ πυρὶ τοὺς ἐπαναστάτας τῆ ἱεροσύνη καταδικάσας, καὶ τὸν ἀξίον ἱερέα διὰ τῆς βᾶδδου γνωρίσας, αὐτός ὁ τοσαῦτα κατορθωτικῶς, καὶ ὅσα ὁ λόγος διὰ τὸ πλῆθος παρήκε, μετὰ τὸ ὑψωθῆναι τοσοῦτον δι' ἀρετῆς, καὶ μετάρτιος ἀρθῆναι τῷ θείῳ περὶ δοκῆσας ἤδη πεφραζόμενος πρὸς τελειότητα, ὡς ἔρι τῆς κατ' ἀρετὴν ἀψάμενος ἀτραποῦ, ἀκούει παρὰ Θεοῦ· « Ἀκολουθεῖ μοι. » Οἷς γὰρ αὐτῷ τὰ ὀπίσθια δελεῖεν ὑπέσχετο, ἀκολουθεῖν πάντως προτρέπεται· ὁ γὰρ ἀκολουθῶν τὰ ὀπίσθια βλέπει τοῦ βαδίζοντος· καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ τὸ πρόσωπον ἐλπίσας ἰδεῖν, καὶ εἰπὼν· « Δεῖξόν μοι τὴν ὄψιν σου, » μόλις ἤξιώθη

⁷³ Exod. ii, 2. ⁷⁴ Ibid. 15. ⁷⁵ Exod. iii, 3-5. ⁷⁶ Exod. vii-ix. ⁷⁷ Exod. xiv, 1 seqq. ⁷⁸ Exod. xv, 25. ⁷⁹ Num. xx, 12. ⁸⁰ Exod. xix, 20. ⁸¹ Exod. xxiv, 12-18. ⁸² Exod. xxxiv, 1; Deut. x, 11. ⁸³ Exod. xxxiv, 29, 30. ⁸⁴ Num. xvi, 31, 32. ⁸⁵ Num. xvii, 18.

Francisci Scorsi notæ.

(19) *Ut D. Maximus ait.* Dictum quod Theophanes refert est ex cap. 15 cent. iii œconom., quod retulimus hom. 10, not. 79, ubi vide quæ ad hanc sententiam adnotavimus.

(20) *Et animæ pedes.* Alludit ad sensum tropologicum, quem et aliis lucis hic auctor, et homilia præsertim de transfiguratione tradit; et ante ipsum Gregorium Nyssen. *De vita Mosæ,* his verbis: *Quæ quidem lux cum nobis illuxerit, primo docebit quid faciendum, sic ut possimus ad veritatis radios accedere, quod calcei solvendi ejiciendusque sit undique amictus pelliceus, ac terrestris, et sordidus passionum æstus, ut ipsius qui est cognitio possit suscipi, quæ opinioniones de eo, qui non est, falsas penitus repellit.* Græcis peperci, ne longior in re non necessaria essem.

(21) *Qui enim sequitur, etc.* Totus hic orationis

D tractus è Gregorio Nysseno exceptus est; singulas sententias conferre huic non est operæ. Confer ea, si vacat, lector, et animadvertes quæ Nyssenus eo in libro subtilius et lenius explinat, uno eloquentis orationis cursu a nostro Theophane fuisse comprehensa. Quod pertinet ad hunc locum, quem noto, ita ille Gregorius: *Sed Dominus, quoque, qui Mosi oracula dederat, qui ad implendam legem suam venit, ænigma id enodans aperitissime, similiter ad discipulos ait: « Si quis, inquit, vult post me venire: non dixit: Ante me. Hoc quoque ipsum cuidam de vita æterna cogitanti præcipit, dicens: « Veni, et sequere me »; qui autem sequitur non faciem, sed tergum aspicit. Docetur igitur Moses desiderans Deum videre quomodo potest Deus videri; sequi enim Deum corde et animo semper quocumque ducat, id ipsum est ipsum Deum videre. Hæc*

ἰδεῖν αὐτοῦ τὰ ὀπίσθια · διδάσκοντος διὰ τούτων τοῦ λόγου, ὡς ἐπιθυμῶν ἰδεῖν τὸν Θεόν, ἐν τῷ αἰεὶ αὐτῷ ἀκολουθεῖν, ὁρᾷ τὸν ποθοῦμενον. videret. Quo sane divino eloquio docemur, eum sequendo visurum quod optat.

Ὁ δὲ κορυφαῖος τῆς ἱερᾶ; λόγῳδός τῶν μαθητῶν, ἀκολουθήσας ἀρχῆθεν τῷ Δεσπότῃ, καὶ θεατῆς τῶν ἐκείνου θαυμάτων γενόμενος, καὶ τοῦ θαυματουργεῖν ἐξουσίαν λαβὼν, ἰδὼν δὲ καὶ τὴν φρικτὴν μεταμόρφωσιν αὐτοψεί, καὶ τῆς πατρικῆς μαρτυρίας ἀκηκῶς, καὶ τοὺς πυρίνους τῶν νοερῶν δυνάμεων ποταμούς τῷ λογισμῷ ὑπερβάς, καὶ μυθεῖς ἐκ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ τὴν εὐγένειαν, καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος αὐτὸν μεμαρτυρηκῶς, ἐπειδὴ τοῦ Κυρίου ἤκουσε τὰ τοῦ Πάθους προλέγοντος, μικρὸν περισφαλεῖς, καὶ μὴ καλῶς τὸν λόγον περισκεψάμενος, ἀντεφθέγγετο · « Ἰλεῶς σοι, οὐ μὴ ἔσται σοι τούτο, » ἀκούει αὖθις τὸ · « Ὑπαγε ὀπίσω μου · » τούτέστιν, Ἀκολουθεῖ μοι. Ἐν δὲ τῷ καιρῷ τοῦ Πάθους τὸν πρὸς διδάσκαλόν ἐνδειξάμενος διάπυρον ἔρωτα, πάντων γὰρ ὑποτρεσάντων τῶν μαθητῶν τὰ ξίφη, καὶ τὰς δῆδας, καὶ τὴν σπειραν, καὶ τὸν χιλιάρχον, καὶ χρισμένων φυγῆ, αὐτὸς πρὸς ἄμυναν ἕρχετο ἀπληστος ἐκκόπτων τὰ φαῦλα τῶν Ἰουδαίων ὧτα, τὰ τῆς Χριστοῦ διδασκαλίας ἀνήκοα. Οὗτος οὐδ' ἐν τῷ φόβῳ, καὶ τῷ θορόβῳ τῆς φωνῆς ἐπελέληστο, ἥς ἤκουσεν ἀπ' ἀρχῆς · « Ἀκολουθεῖ μοι. » Τοιγάρτοι ἤκολούθει ἰδεῖν τὸ τέλος. Καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἰδὼν τὸν Κύριον, καὶ οἰηθεὶς ἄρτι τὰ γέρα λαβεῖν, καὶ τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, μετὰ τὸ ἐγχειρισθῆναι τὴν τῶν προδάτων νομήν, πάλιν εἰσπαγωγικῆν ἀκούει φωνήν · « Ἐὰν θέλω μένειν αὐτὸν ἔω; ἔρχομαι, εἰ πρὸς σε; σὺ ἀκολουθεῖ μοι. »

Ὁρᾷ, ὡς καὶ τοῖς ἡδὴ τελειωθείσι κατὰ Μωσέα καὶ Πέτρον, τὸ τοιοῦτον ἀρμόζει παράγγελμα; καὶ ὅπως μετὰ τοσαύτας ἀναβάσεις μόλις ἀξιοῦται τις τοῦ τοιοῦτου χαρίσματος; Ταῦτα μυθεῖς Μωσῆς, νενομοθέτηκεν ὀπίσω Κυρίου τοῦ Θεοῦ πορεύεσθαι τὸν λαόν. Ὅπερ ἀκούσας ὁ Δαβὶδ, φησὶ πρὸς τὸν Θεόν · « Ἐκκολήθη ἡ ψυχὴ μου ὀπίσω σου · » καὶ ἢ ἐν τῷ Ἄσματι ἀκήρατος νύμφη οὕτω φησὶν · « Ἀδελφιδούς μοι παρῆλθεν, ἡ ψυχὴ μου ἐξῆλθεν ἐν λόγῳ αὐτοῦ · οὐ γάρ ἐστι σωτηρίας ἐλπίς εἰ μὴ τις ἀκολουθεῖν παιδευθῆ. » Ἐν γὰρ τοῖς μεταφρέ-

⁸⁸ Exod. xxxiii, 13. ⁸⁹ Matth. xvii, 1 seqq. ⁹⁰ Joan. xxi, 23. ⁹¹ Psal. lxxii, 9. ⁹² Cant. v, 6.

A riora præcedentis videt. Et qui Dei faciem se visurum sperabat, et dicebat: « Ostende mihi faciem tuam », vix dignus habitus est, qui posteriora qui videndi Dei desiderio affectus est, in eo usque

At vero dux sacrae discipulorum cohortis secutus ab initio Dominum, cum spectator fuisset miraculorum illius, et ipse patrandi miracula potestatem accepisset, qui tremendam illam transfigurationem oculis suis viderat, et Patris testificationem audierat; qui ardentibus caelestium virtutum fluvios mente transcendere et a Patre nobitem Filii generationem edoctus ipsum Dei vivi Filium confessus fuerat, ubi Dominum quæ passurus esset prædicentem audivit, paululum aberrans, nec bene dispiciens quod dicebat, contradixit: « Absit a te Domine, non erit tibi hoc », auditque rursus illud: « Vade post me », quod est, Sequere me. Passionis vero tempore, inflammatus erga Magistrum præ se ferens amorem, cum omnes discipuli ob gladios, et lædas, et cohortem, et tribunum trepidantes, fuga sibi consulissent, ipse ad definitionem insatiabili quodam studio irruit, et pravas Judæorum aures Christi doctrinae obsurdentes exsecuit: hic, inquam, neque in illo timore ac tumultu, vocis illius, quam a principio audierat, « Sequere me, » oblitus est: proinde sequeretur, ut videret finem. Et post resurrectionem Dominum videns, et existimans jam se præmium ab eo, et claves regni caelestis accepisse, postquam ovium pascendarum cura sibi mandata jam fuerat, denuo vocem illam introductoriam audit: « Si eum volo manere donec veniam, quid ad te? tu me sequere ». »

Vides uti perfectis jam ad Moysis et Petri normam hæc etiam admonitio accommodata sit: et quomodo post tot ascensiones vix quispiam hæc gratia dignus habeatur. De his mysteriis Moyses edoctus populo præcepit, ut post Dominum ambularet. Quo præcepto David audito, ait ad Dominum: « Adhæsit anima mea post te » et in Cantico casta Sponsa sic loquitur: « Frater meus transit: anima mea egressa est in sermone ejus ». Nulla enim spes est salutis, nisi si quis sequi discat: « Scapulis quippe suis obum-

⁸⁸ Exod. xxxiii, 13. ⁸⁹ Matth. xvii, 1 seqq. ⁹⁰ Joan. xxi, 23. ⁹¹ Psal. lxxii, 9. ⁹² Cant. v, 6. ⁹³ Matth. xvi, 17. ⁹⁴ Matth. xvi, 22. ⁹⁵ Ibid. 23

Francisci Scorsi notæ.

Gregorii ex Latina interpretatione satis habui protulisse, ut vel ex his solum totus nostri Theophanis asseclæ Gregorii tractus sermonis illustraretur.

(22) *Auditque rursus illud.* Hæc verba non ante visam Christi transfigurationem Petrus audivit sibi a Christo dicta. Hæc enim promissa quidem fuit in hoc sermone Christi cum Petro, at post sex dies proposita, quam hæc dicta sint, ut ex toto contextu ex cap. Matth. xvii, et Marci ix, Lucæ ix, planum est; sed utitur hic orator figura quæ σωρός, hoc est, cumulus, seu congeries dicitur. Omnia enim S. Petri privilegia et recta facta enumerat et cumulat, quod etiam supra de morte fecerit, non

D servato temporum ordine, ut inde magis existat admirabile quod uterque vir tam magnus tantis auctus donis et virtutibus audiat tamen adhuc: *Sequere me.* Sic itaque excusatur τὸ ὕστερον πρότερον, auctoris.

(23) *Pravas Judæorum aures.* Alludit item ad allegoricum sensum quem explicat hom. *De Passione.* Vide notas.

(24) *Adhæsit anima mea post te.* Et hunc Davidis versiculum ita accommodat ad sensum moralem Gregorius Nyss. loco dicto supra n. 8. Et item alterum ex Psal. xc: *Scapulis suis obumbrabit tibi.* Quæ vide in ipso Gregorio.

habuit tibi, » in Psalmo dicitur ²⁵ : quod est post Deum esse : scapulæ siquidem in aversa corporis parte sunt sitæ. Quod, credo, intelligens mulier illa hæmorrhøissa secuta Dominum, et retro consistens hiberniam tetigit ; non consecutura forsân salutem, nisi Dominum sequi didicisset. Sequi autem Dominum hoc est, in omnibus, quantum homini datur, illam vivendi viam imitari, quam ipse tenuit factus homo : ac primum quidem parcimoniam, sobrietatem, clementiam, patientiam, misericordiam, ingenuitatem, justitiam ; postremo vero mortem illam ignominiosam eligere ; hoc est, « Tollat crucem suam, et sequatur me. Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet eam. » Quoniam grave, et intolerabile videbatur suscipere voluntarie mortem ; ut confirmaret auditorem, præmium per eam consequendum adjecit, quod est animæ salus. Quisquis igitur per temporariam hanc mortem, et malorum hujus vitæ tolerantiam, perdet animam suam, hic eam in futuro conservabit. Considera porro locutionis subtilitatem : quoniam enim latrones multi, furesque nocturni suis in delictis deprehensi per tormenta moriuntur, sermone præmunit dicens : « Quicumque perdidit animam suam propter me, et Evangelium, salvam faciet eam, » Nimirum quotquot propter suam improbitatem subeunt mortem, non ipsius causa, nec voluntarie eam suscipiunt. Ac ne quis fortasse diceret : Verumtamen qui noluerit pro Christo mortem oppetere, interim tamen lucratur hanc vitam : occurrit huic dicto, et infirmam oppositionem dissolvit, modo non dicens : Quid ais lucraturum illum vitam, quam naturæ lege deponet ? et si enim etiam mundum universum lucrari quispiam posset, quod nequit ulla ratione contingere, hoc tamen lucrum cum animæ jactura compensari non potest. Ex eo porro quod ait : « Aut quid dabit homo **143** commutationis pro anima sua ? » refellitur Origenis ab ingenio (25) nomen habentis commentitia illa in pristinum statum restitutio (26). Clamat vero per hæc apertissime Dominus, quod temporarium supplicium nequaquam datur, ut per hoc recipiatur animæ salus. Quin etiam hoc, animam perdere, sempiternam animæ jacturam, et supplicii æternitatem ostendit : « Qui enim me erubuerit, et verba mea in generatione ista adultera, et peccatrice, et Filius hominis erubescet eum, cum venerit in gloria Patris sui. » Idem hoc valet, atque illud : « Quicumque negaverit me, negabo et ego illum. » Quoniam enim duplex est nostra natura, ex anima, inquam, et corpore constituta, duplicem a nobis

²⁵ * Psal. xc, 4.

Francisci Scorsi notæ.

(25) *Origenis ab ingenio.* Vox ὄργη præter communem notamque significationem signat etiam τὴν διάνοιαν, τὴν ἴσθησιν, ingenium vel naturalem habitum, inquit Suidas. Igitur Theophanes innuit etymologiam Origenis perinde quasi ἀπὸ τοῦ ὄρου, καὶ γένους deductam, quod in montibus genitus, sed ἀπὸ τῆς ὄργης, hoc est, ab intelligentia in-

νοιας αὐτοῦ ἐπισκιάσει σοι, » φησὶν ὁ ψαλμὸς, ὅπερ ἔστιν τὸ ἠπισθεῖν εἶναι Θεοῦ. ἐν γὰρ τοῖς ὀπισθίοις ἔστι τὸ μετάρρονον. ὅπερ, οἶμαι, μαθοῦσα ἡ αἰμὸρ-
 ρουῦς ἐκείνη γυνή, ἀκολουθήσασα Χριστῷ, καὶ στάτα
 ἠπισθεῖν, τοῦ κρασπέδου ἐφήψατο. οὐκ ἂν ἴσως τυ-
 χούσα τῆς σωτηρίας, εἰ μὴ ἀκολουθεῖν τῷ Κυρίῳ
 μεμύθηκε. Τὸ δὲ ἀκολουθεῖν, τοῦτὸ ἔστι, τὸ κατὰ
 πάντα τὴν ἐκείνου κατὰ ἀνθρώπων πολιτείαν μιμεῖ-
 σθαι, ἣν ἐπολιτεύσατο γενόμενος ἀνθρώπος. καὶ
 πρῶτον μὲν τὸ λιτὸν, τὸ ἀπέριττον, τὸ πρῶτον, τὸ
 ἀνεξίκακον, τὸ φιλόανθρωπον, τὸ πεπαιδευμένον,
 τὸ δίκαιον, καὶ τέλος τὸ ἐλέσθαι τὸν ἐκείνου ἐ-
 πονεῖδιτον θάνατον. τουτέστι τὸ Ἐ' Ἀράτω τὸν σταυ-
 ρὸν αὐτοῦ καὶ ἀκολουθεῖτω μοι. Ὡς γὰρ θέλει τὴν
 ψυχὴν αὐτοῦ σώσαι, ἀπολέσει αὐτήν. » Ἐπειδὴ βαρῶ,
 καὶ φορτικῶν ἐδόκει τὸ ἐκουσίως ἀποθανεῖν, παρα-
 μυθούμενος τὸν ἀκρατῆν, τὸ κέρδος λέγει τὸ δι'
 αὐτοῦ προξενούμενον, ὅπερ ἐστὶν ἡ τῆς ψυχῆς σω-
 τηρία. Ὅστις οὖν διὰ τοῦ προσκαιροῦ θανάτου, καὶ
 τῆς ἐνταῦθα κακοπαθείας ἀπολείπει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ,
 οὗτος ἐν τῷ μέλλοντι σώσει. Σκόπει δὲ τῆς λέξεως
 τὴν ἀκρίθειαν. ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ ληστεύοντες, καὶ
 νυκτιλοχοῦντες, ἐφ' οἷς ἀμαρτάνουσιν ἀλισκόμενοι,
 ταῖς βασάνοις ἐναποθνῆσκουσι, προασφαλίζεται τὸν
 λόγον εἰπὼν : « Ὅς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ,
 ἕνεκεν ἐμοῦ καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, οὗτος σώσει αὐτήν. »
 Ὅσοι γε θνήξαντες δι' οἰκειᾶν φανόλότητος, οὐκ ἔνε-
 κεν αὐτοῦ, οὐδ' ἔκοντι τὸν θάνατον δέχονται. Ἴνα
 δὲ μὴ τις εἴπῃ, Καὶ μὴν ὁ μὴ βουλούμενος τεθνᾶναι
 ὑπὲρ Χριστοῦ, κέρδος εὐρίσκει τῆως τὴν ἐνταῦθα
 ζωὴν, προσυπανοχὶ λέγων. Τί φησὶ ὧς ; ἐκέρδησε
 τὴν ζωὴν, ἂν φυσικῶς ἀποθῆσεται ; καὶ γὰρ ὅλον
 τὸν κόσμον κερδήσας τις δυνηθῆ, ὅπερ ἀμήχανον,
 οὐδὲ τοῦτο τῆς ζημίας τῆς ψυχῆς ἰσοστάσιον. ἐκ
 μέντοι τοῦ εἰπεῖν. « Ἡ τί δώσει ἀνθρώπος ἀντάλ-
 λαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, » ἐπιστομίζεται ἡ παρὰ
 τοῦ ἐπωνύμου τῆς ὀργῆς Ὀριγένους πεπλάσμενη
 ἀποκρίσις. Ἐὰν δὲ διὰ τούτων ἀριδῆλως ὁ Κύ-
 ριος, ὧς οὐκ ἔστι δοῦναι κόλασιν χρονικῆν, καὶ διὰ
 ταύτην τῆς ψυχῆς σωτηρίαν λαβεῖν, ἀλλὰ καὶ τὴν
 τὴν ψυχὴν ζημιωθῆναι τὴν αἰδίον τῆς ψυχῆς ζημίαν
 δηλοῖ, καὶ τὸ ἀπέραντον τῆς κολάσεως. « Ὅς γὰρ
 ἐπαισχυνθῆ με, καὶ τοὺς ἐμοῦς λόγους ἐν τῇ γενεᾷ
 ταύτῃ τῇ μοιχαλίδι καὶ ἀμαρτωλῶ, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ
 ἀνθρώπου ἐπαισχυνθῆσεται αὐτὸν, ἅταν ἔλθῃ ἐν τῇ
 δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ. » Ἴσον τοῦτὸ ἔστι τῷ
 « Ὅστις δὲ ἀρνήσεται με, ἀρνήσομαι κατὰ αὐτόν. »
 ἐπειδὴ γὰρ διπλῆ τις ἐστὶν ἡ φύσις ἡμῶν, ἐκ ψυχῆς
 λέγω καὶ σώματος, διπλῆν παρ' ἡμῶν καὶ τὴν ὁμο-
 λογίαν ἐπιζητεῖ, ἵνα διπλοῦς ᾖ καὶ ὁ ἁγιασμός.

Ὅστις οὖν ἐπαισχυνθῆ με, φησὶν, ὁμολογήσαι Θεὸν διὰ τὴν ταπεινώσιν, ἣν ἐμαυτὸν ἐταπεινώσα, καὶ θνεῖδος ἡγήσαιο κηρύττειν ἐσταυρωμένον Θεὸν, οὐδ' αὐτὸς ὁμολογήσεται ὑπ' ἐμοῦ. Διὰ τούτων δὲ προαναφωνεῖ τῶν μαρτύρων τὸ στάδιον, καὶ τὴν ὁμολογίαν, καὶ τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ θάνατον. Μοιχαλιδα δὲ γενεὰν καὶ ἀμαρτωλὸν, τοὺς ἀπίστους ὀνόμασεν· οὕτω γὰρ αὐτῶν καὶ ὁ προφητικὸς λόγος καθάπτεται, ὡς ἐξεπόρνευσαν τοὺς γλυπτοῖς, καὶ ἐμοιχῶντο ἐν τῷ ξύλῳ· ἐπιπλήττει δὲ αὐτοῦς· καὶ ἡ προφητεία Μιχαίου λέγουσα· « Ἐκμισθωμάτων πορνείας συνηγάγε, καὶ ἐκμισθωμάτων πορνείας ἀνέστρεψε. » Τῶν τοιούτων τοίνυν ἐνώπιον ὁμολογήσαι τὸν ἐσταυρωμένον οὐκ ἐπαισχυνθέντες οἱ μάρτυρες, τῶν στεφάνων ἐπέτυχον. Διὰ τοῦτο ἔχαιρε Πέτρος ἐπὶ κεφαλῆς ἀνασκοπιζόμενος, καὶ Στέφανος ἐν κύκλῳ λιθολευτούμενος, καὶ Ἀνδρέας, καὶ Σίμων, καὶ Φίλιππος σταυρῷ τελειούμενος, καὶ Θωμᾶς λογχευόμενος, καὶ Παῦλος ξίφει τεμνόμενος, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦς ἀθλήται τὰς πολυτρόπους· κολάσεις δεχόμενοι. Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς·

« Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, ὅτι εἰσὶ τινες τῶν ὧδε ἐστηκότων, οἵτινες οὐ μὴ γεύσονται θανάτου, ἕως ἂν ἴδωσι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐληλυθυῖαν ἐν δυνάμει. » Ἐπειδὴ εἶπεν ἄνωθεν, ὅτι « Καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐπαισχυνθήσεται αὐτὸν, ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ Πατρὸς αὐτοῦ, » ἀθλος δὲ αὐτῆ ἦν, καὶ ἀμφίβολος· ἐπαγγέλλεται τῆς δόξης ἐκεῖνης δεῖξαι αὐτοῖς τὰ προοίμια, προαναφωνῶν ἐντεῦθεν τὴν μεταμόρφωσιν, ἣτις ἦν προμήνυμα, καὶ εἰκὼν τῆς φρικτῆς, καὶ δευτέρας ἐκλάμψεως, ἐν ἣ μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐκλάμψουσιν οἱ δίκαιοι ἐν τῇ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ τῆς αἰδίου δόξης πληροῦμενοι. Σκόπει δέ μοι τοῦ λόγου τὸ ἀκριβές. Οὐ γὰρ εἶπεν ἀπλῶς· Εἰσὶ τινες τῶν ὧδε, ἀλλὰ προσέθηκε τὸ, « Ἐστηκότων. » Διὰ τί; Ὅτι συνῆν αὐτοῖς Ἰούδας ὁ χριστοκάπηλος, ὃς οὐχ ἴστατο τῇ πίστει τὰς τῆς ψυχῆς βάσεις ἐπερείδόμενος, ἀλλὰ τῇ διανοίᾳ κατέπιπτε τῷ τῆς κακίας βάρει καταφερόμενος. Ἀπὸ τούτου γοῦν διαστέλλων τοὺς ἑνδεκα, τοὺς ἐν τῇ πέτρᾳ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀγάπης, τοὺς ἑαυτῶν πόδας στήσαντας· « Εἰσὶ, φησὶ, τινες τῶν ὧδε ἐστηκότων, οἵτινες οὐ μὴ γεύσονται θανάτου, πρὶν ἂν ἴδωσι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ· » ἣς καὶ ἡμεῖς πάντες ἐν ἀπολαύσει γενοίμεθα, ἐνδυναμούμενοι τῇ δυνάμει καὶ χάριτι τοῦ ζωοποιῦ σταυροῦ, εἰς τὸ ἀπροσκόπτως διελεῖν τῆς ἱερᾶς νηστείας τὸν πλοῦν, καὶ πρὸς τὸν λιμένα φθάσαι τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀναστάσεως, διὰ τῆς ἐκουσίου κακοπαθείας τῷ Χριστῷ συσταυρούμενοι καὶ ἀκολουθοῦντες αὐτῷ σαφῶς ἡμῖν τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς ὑποδείξαντι, καὶ τῆς μελλούσης δόξης αὐτῷ κοινωνήσαντες, καὶ τῶν ἀρρήτων ἐκείνων ἀγαθῶν τῶν ὑπὲρ ἕψιν, καὶ ἀκοῆν, καὶ διάνοιαν, ὅπερ ἐστὶ τὸ μετὰ Θεοῦ εἶναι· ᾧ πρέπει τιμὴ, καὶ δόξα, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

⁹³ Mich. 1, 7.

Francisci Scorsi notæ.

(27) *Gratia vivificæ crucis.* Unde in hanc perorationem illata sanctæ crucis mentio, discas ex inscriptione homiliæ et nota 14.

A confessionem exigit, ut duplex quoque sanctificatio sit. Quicunque igitur, inquit, erubuerit me confiteri Deum, propter humilitatem ad quam me demisi, et probro duxerit sibi prædicare cruci affixum Deum, nec ego constebor eum. His vero verbis martyrum certamina, et confessionem, et mortem pro se susceptam prænuntiat. Adulteram vero generationem, et peccatricem vocat infideles. Sic enim eos etiam propheticus sermo perstringit, quod cum sculptilibus fornicati sunt, et in ligno adulterarunt. Reprehendit eos quoque Michææ propheta dicens: « Ex mercedibus fornicationis congregavit, et ex mercedibus fornicationis convertit ⁹³. » Coram his igitur martyres crucifixum confiteri non erubescerent coronam sunt consecuti. Ea causa lætatus est Petrus inverso capite in cruce suspendi, et Stephanus a circumstantibus lapidari: et Andreas, et Simon, et Philippus per crucem consummari, et Thomas lancea transverberari et Paulus obtruncari gladio: et posteriores omnes athletæ tormentis variis excruciarum. Et dicebat illis:

« Amen, amen dico vobis, quia sunt quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem, donec videant regnum Dei veniens in virtute. » Quoniam supra dixerat: « Et Filius hominis erubesceret eum, cum venerit in gloria Patris sui, » hæc autem erat adhuc illis dubia: promittit illius gloriæ quædam præludia se daturum, ac transfigurationem verbis hisce prædicat, quæ specimen quoddam, et imago fuit secundæ illius ingentisque claritatis, qua **144** una cum Deo in regno cælorum justi fulgebunt, sempiterna gloria satiati. Verum adverte mihi loquendi subtilitatem. Non enim simpliciter dixit: Sunt quidam ex his, qui hic sunt, sed apposuit vocem illam, « Stantibus, » quam ob causam? quod erat una cum illis Judas venditor Christi, qui non stabat pedes animæ fide suffultus habens, sed e mentis statu decidebat, pravitatis pondere deturbatus. Ab hoc igitur undecim eximens, qui in petra charitatis Christi statuerant pedes suos: « Sunt, quidam, inquit, de hic stantibus, qui non gustabunt mortem, donec videant regnum Dei: » quo utinam et nos omnes perfruemur corroborati virtute, et gratia vivificæ crucis (27), ad peragenda sine offensione ulla sacri jejunii navigationem, et ad portum Resurrectionis Christi capiendum, per voluntariam pœnarum perpersionem cum ipso crucifixi, et ipsum sequentes, qui nobis virtutis viam aperte commonstravit, et tandem futuræ gloriæ cum ipso participes efficiamur, et arcanorum illorum honorum, quæ supra visum et auditum, et captum nostrum sunt, quod est esse cum Deo, cui debetur honor, et gloria in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXIII.

A

ΟΜΙΛΙΑ ΚΓ'.

*In illud, « Accessit ad eum homo genibus pro-
volutus, dicens : Domine, miserere filii, quia
lunaticus est. »*

Incitat sane generosum equum aperta et in lon-
gissimum tractum porrecta planities (28), ubi eques
conniventibus oculis frenos remittens jumentum
sinit exsultim cursitare per campum. Excitat vero
etiam magistrum ad doctrinam tradendam intenta
multitudinis audientia. Quantum enim auditus in-
tenditur, tantum acuitur lingua docentis. Hoc me-
tiam excitat, et reddit alacriorem, quod arrectis
auribus, animoque præsente sermoni inhians, et
facta semina sicuti pinguis, et fertilis ager excipit.
Unde me bonæ spes alunt, fore ut fructus cœles-
tibus horreis dignos afferat hæc agricultura. Age **145**
igitur rursus Novi Testamenti tabulas explicantes,
sacrum dico Evangelium, sermonem solitum ordina-
mur ²⁹.

In illo tempore : « Homo quidam accessit ad
Jesum genibus provolutus ante eum dicens : Do-
mine, miserere filio meo, quia lunaticus est. » Inci-
piens Dominus divina prodere signa, ut optimus
medicus, causam morbi prius expurgat, et adversus
dæmones flagellum intendit, eosque insectatur ; et
invisibili sua virtute ac potestate, qua pollet ut
Dominus, eos quidem expellit, homines vero ab ipso
in furorem adactos (29) curat, uti ab his intelligen-
tibus, qui vexabantur in Gergesens (30), a quibus
cum pulsī dæmones essent, porcorum grex, ut
æstro percitus abiit præceps in mare. Sed eo qui-
dem Salvator viscera misericordiæ suæ flectens,
sponte se contulit ; de hujusce vero lunatici pueri
salute, de quo evangelicus hodie lectus est sermo,
ipsemet qui genuerat pater, commonet Dominum, et
ipse infirmus, ut videtur, in fide. In hac enim
sententiam nos adducit, quod ait, non potuisse disci-
pulos dæmonibus terrorem incutere ; et quod a
Domino dictum est illi : « O generatio incredula, et
perversa. » Sed, si videtur, lectionem iterum resu-
mamus.

« Domine, miserere filio meo, quia lunaticus
est, et male patitur : nam sæpe cadit in ignem,
et crebro in aquam ; et obtuli eum discipulis tuis,
et non potuerunt curare eum. » Bona sane, maxi-
meque decora congressio, ut primo aspectu videtur.
Etenim ad genua accidit, et vocat eum Dominum,
et orat, ut misericordiam consequatur. Sed qui

²⁹ Matth. xiv, 7.

Francisci Scorsi notæ.

(28) *Planities*. Similitudini auctoris consonat
adagium Εἰς πεδὸν τὸν ἵππον, *Equum in planitie,*
quoties quis ad id provocatur, quo maxime gau-
det. Ejus meminit Philo Hebræus in *Vita Mosæ*,
ubi cum multa induxisset similia ut ostenderet
arbitrium naturæ docilitate præditum facillime do-
ctrinam arripere, sic claudit sententiam : Τὸν αὐτὸν
τρόπον εὐφυῆς ψυχῆ, προπαγεῖσα τοῖς λεγομένοις
ὑφ' αὐτῆς· μᾶλλον, ἢ τῶν διδασκάλων ὠφελεῖται,

*Εἰς τὸ Ἀνθρώπος τις προσήλθε τῷ Ἰησοῦ
γονυπετῶν αὐτὸν, καὶ λέγων· Κύριε, ἐλέησόν
μου τὸν υἱόν, ὅτι σεληνιαῖσται. »*

Ὁτρύνει μὲν ἵππον ἀγέρωχον πεδιάς ἠπλωμένη
καὶ τεταμένη πρὸς μήκιστον, καὶ ἱκπότης μυοπί-
ζων, καὶ τοὺς χαλινούς ἀνεῖς, κροαίνειν κατὰ πεδίον
πῶλον ἀφίησι. Διεγείρει δὲ πρὸς κατήχησιν τὸν διδά-
σκαλον καὶ τοῦ λαοῦ τεταγμένη ἀκρόασις. Ὅσον γὰρ
ἡ ἀκοὴ ἐπιτείνεται, τοσοῦτον ἡ γλῶσσαι τοῦ διδά-
σκοντος ἐπιθήγεται. Τοῦτο καὶ διεγείρει, καὶ προ-
θυμότερον δεικνῶσιν, ὅτι τεταμένοι ὡσι, καὶ δι-
εγρημένη διανοίᾳ πρὸς τὴν διδασκαλίαν κεχῆνται,
οἷά τις λιπαρὰ βῶλος καὶ εὐγείως εἰσδεχομένη τὰ
καταβλόμενα σπέρματα. Ἐντεῦθεν καὶ χρησταῖς
ἐλπίσιν ἐκτρέφομαι, ὡς ἡ γεωργία προσοίσει τὴν
καρποφορίαν τῆς θεϊκῆς ἀποθήκης ἐπάξιον. Θέρ-
σιν οὖν καὶ αὐθις τὰς τῆς Καινῆς Διαθήκης ἀναπτύ-
ξαντες πλάκας, τὸ ἱερὸν φημι Εὐαγγέλιον, τῆς συν-
θήθους διδασκαλίας ἀλώμεθα.

Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, « Ἀνθρώπος τις προσήλθε τῷ
Ἰησοῦ γονυπετῶν, καὶ λέγων αὐτῷ· Κύριε, ἐλέ-
ησόν μου τὸν υἱόν, ὅτι σεληνιαῖσται. » Ἀρχόμενος
τῶν θεοσημειῶν ὁ Κύριος, ὡς Ἰησοῦς ἰατρός, ἐκ-
καθαίρει πρότερον τῆς κακίας τὸ αἷτιον, τὴν διακτι-
κὴν κατὰ τῶν δαιμόνων ἐπάγων μάστιγα, καὶ ἀ-
ράφῳ δυνάμει αὐτοὺς μὲν ἀπελαύνων ἐξουσίᾳ δεσπο-
τικῇ, τοὺς δ' ὑπ' αὐτῶν κορυθαντιῶνας ἰόμενος,
καθὼς περὶ τῶν ἐν ἐργασίῳ δαιμονίωντων ἐμάθο-
μεν· ὑφ' ὧν ἐλαθέντων, ἢ τῶν συῶν ἀγέλη ἐξοιστη-
θεῖτα γέγονεν ὑποβρύχιος. Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν ὁ Σωτὴρ
σπλάγχνοις οἰκείοις ἐπικαμπτόμενος ἤκεν αὐθρό-
μητος· τοῦ δὲ σεληνιαζομένου τοῦτου παιδὸς, περὶ
οὗ ἡ εὐαγγελικὴ φωνὴ διελέχεται σήμερον, ὁ γεννή-
σας αὐτὸν πατὴρ, ὑπομιμνήσκει τὸν Κύριον, νοσῶν
μὲν ἀπιστίαν, ὡς ἔοικε. Τοῦτο γὰρ εἶδωσιν ἔνοεον,
τὸ μὴ δυνήθηναι τοὺς μαθητὰς κατὰ τοῦ δαίμονος
ἐνεργῆσαι τὴν πρόνοιαν, καὶ τὸ παρὰ τοῦ Κυρίου
βῆθὲν πρὸς αὐτόν· « Ἄ γενεὰ ἀπιστοῦ καὶ διεστρα-
μένη ! » Ἄλλ', εἰ δοκεῖ, πάλιν τὴν λέξιν ἐπαναλά-
θωμεν.

« Κύριε, ἐλέησόν μου τὸν υἱόν ὅτι σεληνιαῖσται,
καὶ κακῶς πάσχει· πολλάκις γὰρ πίπτει εἰς τὸ πῦρ,
καὶ εἰς τὸ ὕδωρ, καὶ προσήνεγκα αὐτὸν τοῖς μαθη-
ταῖς σου, καὶ οὐκ ἠδυνήθησαν αὐτὸν θεραπεῦσαι. »
Καλὴ μὲν ἡ μάλα πρεπωδεστάτη κατὰ γρ τὸ φαινό-
μενον ἡ προσέλευσις· καὶ γὰρ προσπίπτει γονυπε-
τῶν, καὶ Κύριον αὐτὸν καλεῖ, καὶ τοῦ ἐλέους τυχεῖν

καὶ λαβομένη τινὸς ἐπιστημονικῆς ἀρχῆς, κατὰ
τὴν προομιάν, ἵππος εἰς πεδίον ἄρμα. Sic anima
bene nata, p̄ceptis obviam se offerens, a se ipsa
magis quam a magistris adjuvatur, occipis que ru-
dimentis cuiuscumque scientiæ, equus (iuxta prover-
bium) fertur in planitiem.

(29) *In furorem adactos*. Τοὺς κορυθαντιῶνας,
de quo verbo vide homiliam 9, nota 68.

(30) *In Gergesens*. Vide homiliam 9, not. 64.

ἐπιδέεται· ἀλλ' ὁ τὰ κεκρυμμένα εἰδὼς, καὶ τοῖς τῆς καρδίας ἐμβατεύων κρυπτοῖς, οὐ πρὸς τὸν ἐξωθεν ἀπειθεῖν σχηματισμένον, ἀλλ' ἀνακαλύπτει τὸ ἐνδοθεν δύσπιστον· ἥξει γάρ, ὡς σχήματι μὲν ἦξει σεμνῶ, καὶ λόγος αὐτῷ ἐγκατάλυπτο εὐπρεπῆς, σοκολῆ δὲ γνώμη καὶ οὐκ ὀρθῆ καμπύλωσι ἀντιβολεῖ. Διὰ τοῦτο φησὶν· « Ὡ γενεὰ ἀπίστε καὶ διεστραμμένη! » μονονουχὶ λέγων· Τί μέμψιν προσάγεις τοῖς μαθηταῖς, καὶ οὐ σαυτὸν αἰτιᾶ διχονοοῦση ψυχῇ προσερχόμενος; Οἱ γὰρ μαθηταὶ πολλοὺς ἀπήλασαν δαίμονας τῶν προσελθόντων αὐτοῖς μετὰ πίστεως. Οὐ γὰρ ἂν ἔλεγον· « Κύριε, καὶ τὰ δαιμόνια ἡμῶν ὑποτάσσεται ἐν τῷ ὀνόματί σου; » Οὐ μεμάθηκας, ὡς πιστεῖς ἅπαντα κατορθοῖ; Πιστεῖ ὁ ἐκκτόνταρχος τοῦ παιδὸς εἰλήφει τὴν ἱασίν· πιστεῖ ἡ θαυμαστὴ αἰμώδης εἰργασάτο τὴν ἐπιστοιμένην κλοπῆν. Πιστεῖ ἀπήλασε τὸν ἐνοχλοῦντα δαίμονα τῆς Χαναanaίας θυγάτριον. Πῶς οὖν αὐτὸς διψυχῶν ἀδυναμίαν ἐπιτάττει τοῖς μαθηταῖς; « Ὡ γενεὰ ἀπίστε καὶ διεστραμμένη! » Ἄλλ' ἐπειδὴ οὐ πρὸς μόνον τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ πρὸς πᾶσαν τὴν κατ' αὐτὸν γενεὴν τὸ τῆς ἀπιστίας καὶ διαστρεφῆς ἐπιτίθησιν ἐγκλημα, ἐξεταστέον καὶ κατ' ἄλλον τρόπον τοῦ ῥητοῦ τὴν διάνοιαν. Ἄλλὰ πρὸ τούτου διαλαθεῖν τὴν τῶν πολλῶν δόξαν διορθώσμεθα. Οἱ μὲν τῷ φαινομένῳ προσέχοντες, καὶ μύοντες τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια, οὐ δαιμόνων ἐπήρειαν, ἀλλὰ χυμῶν περιτότητα, τῶν δαιμονόντων τὸ πάθος ὀρίζονται, ὅταν ἡ τῆς μελαίνης χολῆς ἐπικράτεια κατὰ τινὰς περιόδους διὰ τῆς ἀναθυμιάσεως ἐπιβολῆσιν τοῦ ἐγκεφάλου τὰς μήνιγγας· δηλοῖ δὲ τοῦτο, ὃ τε βρασμώδης ἰλῶνος ὄλου τοῦ σώματος, καὶ ἡ τῶν ἄρθρων περιψυξίς. Ταῦτα μὲν οἱ τοῖς φυσικῶς μόνους προσέχοντες· οἱ δὲ ὕλης μὲν τινὰ ἐπικράτειαν ἐπὶ τῶν δαιμονόντων, οὐδ' ὅτι οὖν παραβλάπτειν φασίν, ἀλλ' ἀμέσως οὕτως τοὺς δαίμονας παραφέρειν τὸν νοῦν τοῦ πάσχοντος, καὶ τὰς φρένας ἐπιθολοῦν, καὶ ἄγειν ὄπη καὶ ὄπως τὸ κινεῖν ἀκάθαρτον πνεῦμα βούλονται. Τοιαῦτα γοῦν ἀμφοτέροι λέγοντες, τῆς ὀρθῆς καὶ περποῦσης διαμαρτάνουσι πίστεως. Οἱ μὲν γὰρ εἰσὶν ἀσεβεῖς, οἱ δὲ ἀμαθεῖς. Ἡ δὲ ἀλήθεια μέσον ἰσταμένη τούτων τῶν ἐκ διαμέτρου κακῶν τὴν ὑπερπιπτωσιν, καὶ τὴν ἑλλειψίν διαπέφυγεν. Οὕτε γὰρ ὕλη χωρὶς ἐνεργείας δαιμονικῆς τὴν τοιαύτην παραφορὰν ἀπεργάζεται, οὔτε ὁ δαίμων ἀμέσως οὕτω δευνοχλεῖ. Ἄλλ' ἠλίκα παραδίδοται τοῖς ἀβήτοις κρίμασιν ὁ ἄνθρωπος τῷ ἐχθρῷ, καὶ ἐδικητῇ, τότε τὴν ἐπικρατοῦσαν ὕλην τὰ μάλιστα σκοπῆσας αὐτὸς, ταύτην κέχρηται, οἶονεὶ βῆδω, καὶ μάλιστα πρὸς τὴν

⁹⁵ Luc. x. 17.

Francisci Scorsi notæ.

(31) *Oratione uteretur.* Ex c. G. supplēvi quæ deerant in P. hæc: Καὶ λόγος αὐτῷ ἐγκατάλυπτο εὐπρεπῆς.

(32) *Duplex animo.* Διψυχῶν, pro quo in P. prave scriptum διψῶν.

(33) *Dæmonium improbitate.* In mss. P. et G. legitur Ἄλλὰ μέσως οὕτως, sed τὸ ἀλλὰ μέσως in ora correctum est in G.; et recte meo quidem iudicio mutatis recentibus, et translatis litteris, ita ἀλλ'

A inietur occulta, et recessus cordis pervadit, non externum corporis habitum spectavit, sed internam patefacit infidelitatem. Videbat enim, quod corpore quidem ad gravitatem composito accederet, et decente verecundaque oratione uteretur (31), animo vero pravo versutoque supplicaret. Ideo inquit: « O generatio incredula, atque perversa! » perinde ac si diceret: Quid culpam in discipulos confers, nec potius te ipsum accusas, quod duplici corde accedis? Discipuli enim multos abegere dæmones ab his, qui cum fide confugerunt ad ipsos. Nonne enim dixerunt: « Domine, etiam dæmonia subjiciuntur nobis in nomine tuo? » Nescis omnia effici fide. Fide centurio filii sui salutem obtinuit; fide **146** admiranda hæmorrhœissa laudabile furtum fecit. B Fides dæmonem infestantem eiecit a filia Chananaeæ. Qui igitur ipse duplex animo (32) discipulis impotentiae culpam imponis? « O generatio incredula, et perversa! » Sed quoniam non uni tantum homini, sed omnibus ejus ætatis, infidelitatis et perversitatis exprobrat crimen, alio modo dicti sententia inquirenda est. Verum antequam hoc explicemus, multorum corrigamus opinionem. Enimvero qui, quod oculis objectum est, modo considerant, sensusque animi occidunt, non dæmonum violentiæ, sed humorum abundantiae dæmoniacorum morbum adscribunt, cum scilicet magna vis atræ bilis certis quibusdam periodis evaporando pelliculas cerebrum ambientes offuderit; hujusque rei indicio esse volunt, æstum agitationemque totius corporis, rigoremque membrorum. Hæc sane, qui naturaliter solum causis mentem adjuvant. Alii vero materiam vim, ne tantillum quidem energumenis nocere dicunt; sed a dæmonum improbitate (33) immediate abalienari mentem, ac temere sensus offescari patientis dicunt, et agitari quo, et qua ratione imminando spiritui moventi placuerit. Hæc utriusque dicendo a recta, et congruente sententia aberrant. Alii enim impii sunt, alii indocti; veritas vero in horum medio consistens (34) veluti a defectu, excessuque horum oppositorum per diametrum vitiorum recedit. Neque enim humores absque dæmonum opera usque adeo mentem conturbant, neque dæmon immediate ita divexat: sed simul atque occultis Dei iudiciis traditus est homo inimico et ultori, tunc ille humoris materiam maxime dominantem observans, ea uti virga, seu verbere utitur ad malum incutiendum. Quod enim hæc flagella sint ad immoderatos animos compescendos, adhibita, facile ex

ἀμέσως.

(34) *In horum medio consistens.* Gregorius Theologus veritatem medium appellat, quod ejus dictum laudatur in conc. Florent. his verbis: *Medium vera nullum vobis venit in mentem præter veritatem;* quo etiam Greg. Theologus illam nomine vocat: *Medium,* inquit, *cum dico, veritatem dico* (Orat. 4, *De theolog.*)

evangelicis, et apostolicis dictis intelliges. Sanctum A quippe Evangelium hæmorrhoiisæ miraculum nobis exponens : « Sensit, inquit, quod sanata esset a plaga »; » Apostolus vero de his qui indigne mysteria tractant (35), ait : « Ideo inter vos multi imbecilli, et dormiunt multi »²⁷. » Verum dum imperitorum opinionem corrigere studuimus, valde ab instituto, rectoque cursu defleximus. Age ergo, orationem 147 quasi ferocientem equum adducto freno dextere convertamus, propositum thema repetentes :

« O generatio incredula, et perversa usquequo ero vobiscum? usquequo patiar vos? Afferte huc illum ad me. » Mos est immundis spiritibus ad quasdam lunæ mutationes, iis quos vexant, turbationem mentis injicere. Quorsum? Ut astrum a Deo recte conditum (56) ad creaturarum rerum utilitatem, lunam dico, detrimenti causa existimetur, atque inde Creator ut malorum opifex vituperetur? Id malitiose commenti hanc disseminarunt opinionem, quod luna incrementis, ac decrementis suis ejusmodi caliginis sit effectrix : unde lunaticos appellarunt eo morbo laborantes. Hæc igitur instructus prava opinione accedens hic homo, atque id quod erat dicere omittens : Miserere filio meo, quoniam dæmonium opera agitur : « Quia, inquit, lunaticus est ; » atque hoc arguens Dominus : « O generatio, ait, incredula et perversa. » Neque enim perversam insuper appellasset, nisi hujus opinionis perversionem vidisset. Igitur notata primum hoc pacto impietate, curationem adhibet ; non enim æquum existimavit ob patris incredulitatem filium commune valetudinis beneficium non lucrari. Dæmonium igitur invisibiliter ardens irrevocabiliter excessit, puer vero tranquillitatem divinitus datam obtinuit.

« Tunc accesserunt discipuli ad Jesum secreto dicentes : Quare nos non potuimus ejicere illum? » Discere utiliter discipuli cupiunt, utpote qui erant sapientiæ (37) ipsius alumni, et veritatis studiosi, et ejus quod res esset, indagatores : sciscitantur autem, quid impedimento fuerit, quominus ipsi dæmo-

²⁶ Marc. v, 29. ²⁷ I Cor. xi, 3.

Francisci Scorsi notæ.

(35) *Indigne mysteria tractant.* Ita etiam accipit D locum Pauli I, ad Corinth. cap. xi. Anselmus : *Multi post Pascha, inquit, variis morbis corripiuntur, quia indigne corpus Christi acceperunt.* Vide et Corn. a Lapide, in hunc locum.

(56) *Ut signum a Deo recte conditum.* Certum est lunaticum de quo hic Matth. cap. xiii agit, non naturali, certe solum, sed a dæmone etiam incusso morbo vexatum ; quippe cum eundem sanctus Lucas dæmoniacum fuisse declarat, Marcus surdum et mutum appellet. Quare igitur lunaticus appellatur, merito quæri potest utrumque. Aliqui Patres fuisse putant, et a causis naturalibus, et a dæmone illum hominem afflictatum. In qua sententia videtur hic Pater esse, qui vult dæmones abundare humorum materie, ad homines varie ac varie morbis exagitandos ; non tamen idem dici lunaticum patat, quasi a lunæ mutationibus perturbationes

κάκωσιν. Ὅτι γὰρ μάστιγες αὐταὶ σωφρονίζουσαι τὸ ἀτακτοῦν τῆς ψυχῆς, καταμάθοις ἀπονητὶ προσέχων τοὺς εὐαγγελικοὺς καὶ ἀποστολικοὺς ῥήμασι. Τὸ μὲν γὰρ ἱερὸν Εὐαγγέλιον τῆς αἰμοῦρῶσης τὸ θαῦμα ἡμῖν ἀφηγοῦμενον : « Ἐγὼ, φησὶν, ἐτι λάθην ἀπὸ τῆς μάστιγος. » Ὁ δὲ Ἀπόστολος περὶ τῶν ἀναξίως τῶν μυστηρίων ἐπιθηγαγόντων, φησὶ : « Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἄβρωστοι, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. » Ἀλλὰ τῆς εὐθείας ἀπεπλανήθημεν, διορθῶσαι βουλόμενοι τῶν ἁμαθῶν τὴν ὑπόνοιαν. Ἄγε δὴ, τὸν λόγον καθάπερ ἔππον ἀρητιάσαντα εὐφροῦς ἡμιστροφῆσωμεν, τὸ ῥητὸν ἐπαναλαθόμενοι :

« Ὡ γενεὰ ἀπίστε καὶ διεστραμμένη, ἕως πότε ἔσομαι μεθ' ὑμῶν ; Ἔως πότε ἀνέξομαι ὑμῶν ; Φέρετέ μοι αὐτὸν ὧδε. » Εἰθίσται τοῖς μισοῖς πνεύμασι κατὰ τινὰς σεληνιαίας τροπὰς τὴν παραφορὰν ἐπάγειν τοῖς πάσχουσιν. Ἴνα τί γένηται ; Ἴνα τὸ καλῶς δημιουργηθὲν σημεῖον ἐπ' εὐεργεσίαν τῆς κτίσεως, ἢ σελήνη, φημὶ, βλάβης αἰτιον νομισθῆ. Κάντεῦθεν βλασφημεῖται ὁ κτίστης ὡς κακῶν ὑπάρχων δημιουργός. Τοῦτο πανούργως νοήσαντες δόξαν ἐπέσπειραν, ὡς ἡ σελήνη ταῖς ἰδίαις αὐξήσεσιν, ἢ μειώσεσιν τὴν τοιαύτην σκοτώσιν ἀπεργάζεται : ὅθεν σεληνιαζομένους ἐκάλουον τοὺς πάσχοντας. Ταύτη γοῦν τῇ διεστραμμένῃ δόξῃ στοιχῶν καὶ οὗτος ὁ ἄνθρωπος, ἀφελὲς εἰπεῖν ὅπερ ἦν : « Ἐλέησόν μου τὸν υἱόν, » ὅτι σκοτώσει δαιμονικῇ παραφέρεται, φησὶν, « Ὅτι σεληνιάζεται. » Τοῦτο γοῦν ἐλέγχων ὁ Κύριος : « Ὡ γενεὰ, φησὶν, ἀπίστε καὶ διεστραμμένη ! » Ὅκ ἂν τὸ διεστραμμένη προσέδοικεν, εἰ μὴ τὴν τοῦ δόγματος ἑώρα διαστροφὴν. Οὕτω στηλιτεύσας πρότερον τὴν ἀσέβειαν, ἐπιφέρει τὴν ἴσασιν, παράλογον ἠγησάμενος διὰ τὴν πατρικὴν ἀπιστίαν, τὸν παῖδα μὴ τῆς κοινῆς σωτηρίας ἀπόνασθαι. Τὸ μὲν οὖν δαιμόνιον ἀοράτως φλεγόμενον ὦχετο ἀμεταστρεπεί : ὁ δὲ παῖς θείας γαλήνης ἀπέπλασε.

« Τότε προσελθόντες οἱ μαθηταὶ αἰτετῆς αὐτοῦ σφίρας ὑπάρχοντες φοιτηταὶ, καὶ τῆς ἀληθείας ἐκζητηταὶ, καὶ τοῦ ὄντος ἐρευνηταὶ, καὶ ζητοῦσι μαθεῖν τί τὸ κωλύσαν αὐτοὺς, μὴ φυγαδεύσαι τὸν δαίμονα : φροντο γὰρ μήπως εἴσῃ τινα πνεύματα πονηρὰ μὴ κατεπτηχότα τὴν ἐκείνων ἰσχύν. Τί οὖν ὁ Σωτήρ ; Οὐ

ille corporis effectæ sint, sed hoc ex prava hominum opinione dæmonis opera disseminata jactatum, ut luna causa mali existimetur, atque adeo Deus etiam rerum conditor infametur. Quam eandem causam ejus appellationis asserunt Origenes, tract. iv, in *Matth.* ; Chrysost. hom. 58 ; Hieron. in *Comu.* in cap. lv. Idemque Beda, et Euthymius norunt apud Maldonatum in hunc locum. Cæterum utrum etiam luna suis influxibus quos vocant, in hæc eadem mala aliquid conferant viderint medici ac physici philosophi qui hæc disputant.

(37) *Sapientiæ.* Tria ἰσόκωλα quæ continentur eam cur discipuli Dominum interrogarint, omissa fuerant in P. ; ita tamen ut sensus sine his non deficere videretur. Reperit tamen ea in G. ; sunt autem αἰτετῆς αὐτοῦ σφίρας πνεύματι ἀεὶ ἐρευνηταί.

τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἀπιστίαν λέγει, ἵνα μὴ πρὸς οὐρανὸν ἀπελθῶντες ἐξαρθεῖεν οἱ μαθηταί· καὶ ἅμα πρὸς θερμότεραν πίστιν διεγείρων αὐτοὺς φησί· « Διὰ τὴν ἀπιστίαν ὑμῶν. Ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν, ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ· Μετάβηθι, ἐντεῦθεν, καὶ μεταθήσεται. » Τί οὖν; ἐρεῖ τις, τῶν ἀποστόλων ἡ πίστις τοσοῦτον ἦν ἀμυδρά, ὡς μηδὲ ἐξισυῖσθαι κόκκῳ σινάπεως; τῶν ἀφέντων πάντα, καὶ ἀκολουθησάντων Χριστῷ, οἷς ἡ ὑπόσχεσις ἦν ἐπὶ δώδεκα θρόνους καθίσαι, καὶ κρῖναι τὸν Ἰσραὴλ· οὓς ἐκάλεσε φῶς τοῦ κόσμου, καὶ ἅλας τῆς γῆς, καὶ φίλους αὐτοῦ; Πῶς οὖν εἰς τοσοῦτον ἐπεφθάκεισαν, εἰ μὴ πίστιν εἶχον διάπυρον; Φαμὲν οὖν, ὡς τοῖς ἀποστόλοις οὐ μόνον κόκκῳ σινάπεως παραπλησία ἡ πίστις ἦν, ἀλλ' ἀκρωρεῖας μεγέθει ὑψηλῆς, καὶ ὑπερνεφούς. Καὶ τοσοῦτον ἡ τοῦτων πίστις δεδύνηται, ὡς πάντα τὸν κόσμον τῷ λόγῳ χειρώσασθαι· ἀλλ' ἐνταῦθα ὁ Σωτὴρ δόγμα ἐμφαίνει δοκεῖ· τὸ δὲ δόγμα κατὰ γε τὸν ἐμὸν λόγον, τοιοῦτόν ἐστιν· ὅτι ὅσον τις ὑπερβῆ διὰ πίστεως, καὶ ὑπόπτερος γένηται, ἡ νομιζομένη πίστις ὑψηλῆ, καὶ διάπυρος, συγκρινομένη πρὸς τελείαν, οὐδὲ κόκκῳ σινάπεως παραβάλλεται· ἔχει δὲ τινα καὶ πρὸς τὴν πίστιν τὸ σέναπι οικειότητα. Θερμὸν τε γὰρ, καὶ τοῦ περὶ τὸν ἐγκέφαλον ῥύπου ἐστὶν ἐλακτικόν· ὑγιεινὴν τε τὴν ἐξιν τῶν ἐσθιόντων ἐργάζεται, τέμνον κεκρυμμένων φλεγμάτων τὴν παχύτητα, καὶ βλαβερῶν χυμῶν τὴν ὑγρότητα· ἀλλὰ καὶ τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν κόκκος σινάπεως παραβάλλεται ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ γεωργοῦ ἀποδενδρούμενος. Ὡστε ὁ ἔχων πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἐν ἑαυτῷ ἔχει τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· ἡ γὰρ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐντὸς ἡμῶν ἐστίν.

qui fidem ut granum sinapis habet, in se ipso habeat regnum caelorum.

« Ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ· Μετάβηθι ἐντεῦθεν ἐκεῖ καὶ μεταθήσεται, καὶ οὐδὲν ἀδυνατήσει ὑμῖν. » Οὐ περὶ δρους αἰσθητοῦ λαλεῖ ἐνταῦθα. Τίς γὰρ ἀκο-

nem illum fugare potuissent. Suspiciabantur enim, ne fortassis aliqui essent daemones, qui ipsorum potentiam minime formidarent. Quid igitur Salvator? Nihil de hominis illius incredulitate loquitur, ne forte superbia se discipuli efferrent; et simul ad ferventiorum fidem (38) ut eos excitaret: « Propter incredulitatem vestram, » dixit; « Amen quippe dico vobis, si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis huic monti: Transi hinc illuc, et transibit. » Quid igitur? dicit aliquis; itane imbecillis erat apostolorum fides, ut ne grano quidem sinapis aequarentur? eorum, inquam, qui reliquerant omnia, et secuti erant Christum, quibus erat promissum **148** in duodecim sessuros thronis, et Israel iudicatos ³⁸; quos lucem mundi, et sal terrae ³⁹, et suos amicos appellavit ¹? Quomodo igitur eo pervenissent, nisi ferventem habuissent fidem? Dicimus igitur non modo grano sinapis similem apostolorum existisse fidem, sed etiam magnitudini montis excelsi et nebula supereminens. Tantum scilicet eorum valuit fides, ut mundum universum verbo subiecerint. Sed hic Dominus dogma quoddam huiusmodi mea quidem sententia indicare videtur: quod, quantumcumque quis in fide transcenderit, et sublimis fuerit, ea quae sublimis, et fervens fides aestimatur, si cum perfecta comparetur (39), neque grano sinapis equiparatur. Habet vero etiam sinapis quamdam cum fide similitudinem. Calidum enim est, et extrahit cerebri purgamenta, et bonam utentibus valetudinem confert, latentium phlegmatum crassitiam, et nocuos humores incidens. Quin etiam caelorum regno simile dicitur granum sinapis, in corde nimirum ejus cultori: in arborem excretaens: ita ut

« Dicetis monti huic: Transi hinc illuc, et transibit, et nihil impossibile erit vobis. » Non haec de visibili (40) monte dicit. Qui enim consentaneum

³⁸ Matth. xix, 28. ³⁹ Matth. v, 13, 14. ¹ Joan. xv 15.

Francisci Scorsi notæ.

(38) *Et simul ad ferventiorum fidem.* Non solum in parente lunatici, sed et in apostolis aliquem fidei fuisse defectum et utrumque causam fuisse, cur daemones expellere non potuerint, multi expositores sentiunt apud Maldonatum relati, qui etiam verba illa Christi propter incredulitatem vestram non reprehendentis solum, sed etiam exhortantis ad majorem fidem esse censet. Atque hic est sensus Theophanis hoc loco.

(39) *Si cum perfecta comparetur.* Comparative Christum apostolorum fidem minimam appellasse, nimirum si ad eam comparetur, quam cum ipso tamdiu versatos habere oporteret, cum magnam tamen haberent; quippe ipsum paulo ante Dei filium confessi fuerant, docet Maldonatus noster, quem vide. Ejus enim explicatio cum hoc Theophanis loco congruit. Cæterum quod hic de infinito incremento et perfectione fidei tangit auctor aliis etiam locis tradit, hom. 10, ad quam vide not. 79, et hom. 22, ad quam notam 19.

(40) *Non de visibili.* Quanquam aperte asserat auctor virtute divina ellici posse, ut montes ex ipso loco in alium transferantur, displicet tamen

quod neget hunc locum de monte sensili intelligendum, qui sensus est litteralis, et nativus hujus loci, et ex aliis aperte colligitur, in quibus daemones nulla mentio. Nam similiter dixit Christus Lucæ xvii: *Si habueritis fidem, sicut granum sinapis, dicetis huic arbori moro: Eradicare, et transferantur in mare.* Et huic loco etiam allussisse S. Paulus videtur I, Cor. cum de charitatis præstantia loquens: *Si habuero, inquit, fidem, ita ut montes transferam, charitatem autem non habuero, etc.* Alia vero loca Scripturæ, quæ affert auctor de stabilitate terræ, intelligenda sunt de lege ex modo naturæ consentaneo. Et vero vehementer admiror quod Ceramenium hunc fugerit in *Historiis SS. Patrum Græcorum* id ipsum a S. Gregorio Thaumaturgo episcopo Cæsareæ effectum, cujus precibus mons tanto intervallo cessit a loco suo, quantum opus habebant incolæ ad templum inibi ædificandum. Sed non scire fas est omnia; multa summos etiam viros latent, ut Baronius quoque dixit, cum quereretur ignoratum a doctis viris Nicænum concilium secundum: *Tolerabilis est tamen, inquit, in doctis viris etiam excusabilis, sicut in S. Augu-*

rationi sit, montem a mundi primordio creatrice potentia radicatam in terra, hinc illuc transferri? Quauquam enim qui fidem habet, hoc possit efficere, non permittit tamen ordinis [naturalis lex summæ sapientiæ ac potentiæ officium disturbari, dicente Scriptura in persona Dei : « Ego confirmavi columnas terræ ³, » et : « Ipse fundavit orbem terræ qui non commovebitur ⁴. » Non igitur Carmelum, vel Ætnam, vel Parnassum, vel Olympum ab ipsis loco movendos ait, sed dæmones potius superbia tumidos (41), de quibus quidam ex prophetis dixit : « Ecce ego ad te montem, qui corrumpis universam terram ⁵, » et Sponsa, quæ in Canticis inducitur videns sponsum Jesum dæmones perterrefacientem : « Ecce dilectus meus, inquit, saliens super montes, saliens super colles ⁶, » quod etiam planum facit propheta, qui dicit : « Omnis mons et collis humiliabitur ⁷. » Michæas divino spiritu præcinnens Domini Incarnationem, et formidinem dæmonum **149** turbulentam : « Ecce, inquit, Dominus egredietur de loco suo et descendet super excelsa terræ ⁸, et commovebuntur montes subter eum. » Prædicat hoc etiam canticum Habbaicum, « tahnisse montes ob potentiam ejus ⁹; » fortassis etiam Apostolus de hoc monte loquitur, cum ait : « Omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei ⁹; » quod enim Salvator de monte, qui videtur oculis, non loqueretur, præposito articulo significavit : non enim « Dicetis, ait, monti, » sed « huic monti. » Et addidit : Huic, signans lunaticum illud dæmonium tunc ab ipso depulsum. Si igitur et nos ferrentem in Deum habuerimus fidem, dicemus passionibus nostris, nobis instar montium impendentibus, iræ, cupiditati, amori proprio (42), rapacitati, pravæ consuetudini, invidiæ, contentionis studio : his, inquam, passionibus, uti montibus præcipientes, et fugient a nobis : vere enim hæc non ejiciuntur nisi in oratione, et ipsarum passionum jejunio, sicuti affirmavit, qui non mentitur Dominus noster Christus, cui debetur omnis gloria in sæcula sæculorum. Amen.

³ Psal. LXXIV, 3. ⁴ Psal. XCI, 2. ⁵ Jerem. LI, 25. ⁶ Cant. II, 8. ⁷ Isa. XL, 4. ⁸ Mich. I, 3. ⁹ Hab. III, 10. ¹⁰ I Cor. X, 5.

Francisci Scorsi notæ.

stino (quam fassus est publice) ignorantia Nicæni prioris magni consilii canonis toto orbe vulgati, et usu recepti, ne in una Ecclesia duo ordinarentur episcopi. Allegorice vero per montem significari dæmonem non contradixim; estque hæc explicatio Hieronymi, Bedæ, Augustini et Glossæ interlinearis; extra vero etiam hunc locum Gregorius Naz. dæmonem in Scripturis montem propter superbiam, et tumorem appellatum significat, orat. 39, quæ est in S. Lumina, et orat. 40, quæ est de sancto baptismo, ubi ait, virtute sancti Spiritus vincendas tentationes, quibus dæmones baptismo lucratos invadunt. Sic loquitur : Μη φοβηθῆς τὸν ἄγωνα, παραβαλοῦ τὸ ὕδωρ, παραβζλοῦ τὸ Πνεῦμα ἐν ᾧ πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πετυρωμένα σβεσθήσεται. Πνεῦμα μὲν ἐστὶ, ἀλλὰ διαλύον ὄρη. Hoc est : Ne certamen ref. r. videt. A. quam adversus e. imi oppone, sanctum Spiritum o. pone, in quo

λουθία, ὁρος ἀπὸ τοῦ αἰῶνος δυνάμει δημιουργητικῆ ριζωθὲν μετακομίζεῖν ἐνθεν ἐκεῖ; Εἰ γὰρ καὶ δυνατὸν τὸν πιστεύοντα τοῦτο ὄρη, ἀλλ' ὁ τῆς ἀκολουθίας θεσμὸς οὐκ ἐπιτρέπει τὴν τέχνην ἀνατρέπειν τῆς πανσόφου δυνάμεως, τῆς Γραφῆς εἰρηκνίας ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ. « Ἐγὼ ἐστερέωσα τοὺς στύλους τῆς γῆς, » καί, « αὐτὴς ἐθεμελίωσε τὴν οἰκουμένην, ἥτις οὐ σαλευθήσεται. » Οὐκ οὖν αὐτοῖς μετακρνεῖν λέγει τὸν Κάρμηλον, ἢ τὸ Αἰτναῖον, ἢ τὸν Παρνασσὸν, ἢ τὸν Ὀλυμπον, ἀλλὰ τοὺς ὀρνομένους δαίμονας, περὶ ὧν φησὶ τὶς τῶν προφητῶν. « Ἴδοὺ ἐγὼ πρὸς σε τὸ ὄρη τὸ διαφθεῖρον πᾶσαν τὴν γῆν. » Καὶ ἡ ἐν τῷ Ἄσματι νύμφῃ ὁρώσα τὸν νυμφίον Ἰησοῦν τὴν κατὰ τῶν δαιμόνων ἐνεργούντα ποῖαν. « Ἴδοὺ ὁ ἀδελφεοῦς μοι, φησὶ, πηδῶν ἐπὶ τὰ ὄρη, ἀλλόμενος ἐπὶ τοὺς βουνούς. » ὁ δὲ σαφηνίζει ὁ Προφήτης εἰπὼν. « Πᾶν ὄρη καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται. » Καὶ ὁ Μιχαίας τὴν τοῦ Κυρίου θεσπιφθῶν ἐνανθρώπησιν, καὶ τὴν ἄστατον τῶν δαιμόνων ἔρρωδῆσιν. « Ἴδοὺ, φησὶ, Κύριος ἐκπορεύσεται ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ, καὶ ἐπιθήσεται ἐπὶ τὰ ὄρη τῆς γῆς, καὶ σαλευθήσεται : τὰ ὄρη ὑποκάτω αὐτοῦ. » Προναφώνει δὲ καὶ ἡ ὡδὴ Ἄβδακὸν, « τετῆχθαι τὰ ὄρη ἐν τῇ κραταιότητι αὐτοῦ. » τάχα καὶ ὁ Ἀπόστολος περὶ τοῦ τοιοῦτου ὄρους φησὶ. « Πᾶν ὄψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. » ὅτι γὰρ οὐ περὶ αἰσθητοῦ ὄρους φησὶ ὁ Σωτήρ, ἔδειξεν ἐκ τοῦ μετὰ τοῦ ἄρθρου εἰπεῖν. οὐ γὰρ εἶπεν, « Ἐραῖτε ὄρη, » ἀλλὰ « τῷ ὄρει. » Καὶ προσέθηκε, τούτῳ, δεικνύς τὸ σεληνιαῖον, ἐκεῖνο δαιμόνιον, τὸ τότε ὑπ' αὐτοῦ ἐλαθέν. Εἰ οὖν καὶ ἡμεῖς τὴν πρὸς Θεὸν μίτην διάπυρον ἔχομεν, ἐροῦμεν τοὺς ἐπικαιμένους ἡμῖν ὡς ὄρησι πάθει, τῷ θυμῷ, τῇ ἐπιθυμίᾳ, τῇ φιλαυτίᾳ, τῇ ἀρπαγῇ, κακοθηλίᾳ, τῷ φθόνῳ, τῇ ἐριδί, τοῦτοις τοῖς πάθει καὶ τοῖς ὄρησιν ἐπιτάξομεν, καὶ φεύζονται ἀφ' ἡμῶν. Ἀληθῶς γὰρ οὐ διώκεται ταῦτα, εἰ μὴ ἐν προσευχῇ, καὶ τῇ ἐκ τῶν παθῶν νηστείᾳ, καθὼς ὁ ἀψευδὴς ἡμῶν Δεσπότης Χριστὸς ἀπεψήνατο, ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Dignita pravi illius tela omnia extinguentur. Spiritus quidem est, verum dissolvens montes.

(41) Superbia tumidos. Hoc loco emendanda scriptura c. G. quæ habet ὀρνομένους, P. qui rectius ὀρνομένουσ detraeto ex illo e præpositivo. Nam quamvis ὄρησ et ὄρεινδς Græcis dicatur *monticosus*, seu *montium cultor*, nusquam tamen reperias verbum ὀρεινόμενος, at vero ὀρνοόμενος ei usum habet in lingua, et sensu huic loco congruente. Est enim ὄρεινέσθαι commoveri perturbari, intumescere. Ita hom. Κακῶς ὄρεινετο θυμῷ. *Male intumuit ira*; sed ab Hesychio significatiōnem maxime aptam auctoris menti accipe: Ὀρνήθη, inquit, ἐταράχθη, ὕψωθη. igitur ὄρεινόμενος apud nostrum est ὑψόμενος; superbia elatus, tumidus.

(42) Amori proprio. Τῇ φιλαυτίᾳ, τῇ ἀρπαγῇ, τῇ κακοθηλίᾳ ex c. 6.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΑ'.

Α

HOMILIA XXIV.

Εἰς τὸ : « Ἰβὸν ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδοθήσεται, » καὶ τὰ λοιπά.

Ὁ μὲν τῆς ἐγκρατείας καιρὸς ἤδη προέκοψε, καὶ πρὸς αὐτὸ πέφθακε τὸ ἀκρατελεύτιον· περιηγεῖ δὲ ἡμᾶς ὁ εὐαγγελικὸς λόγος τὰ τοῦ σωτηρίου πάθους προοίμια, καὶ τοῖς μαθηταῖς ὁ Δεσπότης προαγορεύει τὰ μέλλοντα. Ὅσοι γοῦν μετὰ χρηστῶν ἔργων τὰς τῶν νηστείων ἡμέρας διήλθετε, ἐν ἐξομολογήσει, καὶ εὐχῇ, καὶ ἀγάπῃ, καὶ οἰκτιρμοῖς πενήτων, πάντα βύπον ψυχικὸν ἀποπλύναντες, καὶ τὸ βλέμμα τοῦ νοδὸς ἐκκαθάραντες, ἀγαλλιᾶσθε, καὶ χαίρετε· ἐγγὺς γάρ τῶν πόνων τὰ ἐπαύλα· ὅσοι δὲ ῥθθύμως διετέθητε τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας ὀλιγορήσαντες, κἂν τὸν βραχὺν τούτου καιρὸν διανάστητε, ἀποσεισασθε τὴν ῥθυμίαν, παραγκωνίσασθε τὴν ἀμέλειαν. Φιλότιμος γάρ ὢν ὁ Δεσπότης ἡμῶν, θαυσιεὶς παρέχει τὰ· δωρεὰς, καὶ τὸν ἀπὸ πρώτης, καὶ τρίτης, καὶ ἑκτῆς ὥρας ἐργασάμενον δώροισι ἀμισθεταί, καὶ τὸν ἐννάτην ἐλθόντα οὐκ ἀποστρέφεται· κἂν περὶ τῆν ἐνδεκάτην ἔλθῃς, αὐτὴν φημί τὴν ἐσχάτην τῆς Τεσσαρακοστῆς ἡμέραν, οὐκ ἀποστρεφίται τοῦ μισθοῦ τὸ δηνᾶριον, μόνον εἰ προθυμίαν ἐπιδείξεται, καὶ σπουδὴν ἀξιόχρεων. Ἀληθὲς γάρ ὡς μόχθοισι πόθον Θεὸς ἀντιφέρει. Ἀλλὰ φέρε πάλιν τῆς εὐαγγελικῆς ἀκούσωμεν σάλπιγγο, τὸ Πάθους προαναφωνοῦσης μυστήριον.

Τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ « Παραλαμβάνει ὁ Ἰησοῦς τοὺς δώδεκα μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ ἤρξατο αὐτοῖς λέγειν τὰ μέλλοντα αὐτῷ συμβῆσθαι. » Τίνος ἕνεκεν ἰδίᾳ παραλαμβάνει τοὺς μαθητὰς; Διὰ τί δὲ καὶ τὰ τοῦ Πάθους προφήγγεται; Εἰκόθει ὁ Σωτὴρ τὰ μυστικώτερα κατ' ἰδίαν λαλεῖν καὶ ποιεῖν· προλέγει δὲ τὰ τοῦ πάθους, προμαλλίζων αὐτῶν τὰς ψυχὰς, ἵνα, ἔταν ἐπιστῆ, κουφότερον φέρωσι. Τῶν γὰρ λυπηρῶν τὰ μὲν προεγνωσμένα φορητότερα γίνονται τῇ τοῦ παθεῖν προσδοκίᾳ τὴν ψυχὴν προμαλάξαντα· τὰ δ' ἐξαίφνης, καὶ ἀνεπίστως προσπεσόντα, τῇ ἀθυμίᾳ τὴν διάνοιαν ἐπλήσει, καὶ κατεθάπτει. Δείκνυσι δὲ καὶ διὰ τὸ προλέγειν τὰ ἐσόμενα, ὅτι ἐκὼν ἐπὶ τὸν σταυρὸν παραγίνεται· ὁ γὰρ προειδὼς καὶ δυνάμενος ἐκφυγεῖν, ἐπιβρίπτων δὲ αὐτὸν προθυμώτατα, πῶς οὐκ ἔκοντι τὸ πάθος ὕφισταται; Ἡρέμα δὲ πῶς ἐλέγχει, καὶ τὴν Ἰουδαίων φλυδιότητα διὰ τῶν προβρήσεων μαλάσων αὐτῶν τὴν λιθώδη ψυχὴν, καὶ μετάγων αὐτὴν εἰς συναίσθησιν. Ὁ γὰρ προειδὼς ὅτι: πείζεται, πόντως δῆπου οἶδε καὶ τὸν ἐπίβουλον. Ἦν δὲ, φησὶ, προπορευόμενος ὁ Σωτὴρ, ὅτε τοῖς μαθηταῖς ταῦτα ἔλεγε. Προπορεύεται μὲν πάντων ἐπαχύνων τὴν εἰς τὸν σταυρὸν πορείαν, ζητῶν πλεῖν καὶ τὸ ὑπὲρ ἡμῶν θανάτου ποτήριον τὸ διαφερόντως ἐκεῖνῳ διψώμενον. Τάχα δὲ καὶ προβαδίζει τὴν τοῦ μαρτυρίου αὐτοῖς ὑποδεικνύων ὁδὸν, λέγων, ἀκολου-

¹⁰ Marc. x, 52.

Franeisci Scorsi notæ.

(43) *Opera affectu compensare.* Hoc fragmentum ἀληθὲς γάρ, ὡς μόχθοισι πόθον Θεὸς ἀντιφέρει, ἀπληρεῖ ex cod. G. quod in P. deerat. Videtur autem

In illud : « Ecce ascendimus Hierosolyman, et Filius hominis tradetur, » et reliqua.

Processit quidem satis continentia: tempus, et jam ad extremum vergit. Præcinitque nobis sermo evangelicus Passionis Christi proœmia, cum discipulis Dominus futura prænuntiat. Quotquot igitur cum bonis operibus dies jejunii decurrastis, et confessione scilicet et oratione, et charitate, et misericordia in pauperes præstita, omnem animi labem eluistis, et mentis oculum expurgastis, gaudete, et exsultate; laborum quippe præsto sunt præmia: quotquot vero per socordiam vestram neglexistis salutem, per hoc saltem, quod reliquum est temporis, quamvis breve, expurgiscimini, torporem excutite, incuriamque repellite. Pro sua enim liberalitate Dominus noster copiosa dona largitur; et sive quis a prima, sive a tertia, sive a sexta **150** hora inceptum opus exegerit, remuneratur; nec vero eum, qui nona accesserit, aversatur: etiam si circa undecimam veneris, ipsum dico ultimum quadragesimæ diem, non privabit mercede denarii, modo promptum animum, ac studium pretio dignum exhibeas: Verum enim est, Deum opera affectu compensare (43). Sed age jam rursus tubam evangelicam audiamus Passionis mysteria personantem.

In illo tempore « Assumpsit Jesus duodecim, et cœpit illis dicere, quæ essent ei ventura ¹⁰. » Quæ de causa seorsim discipulos advocat? Et quorsum ea quæ ad Passionem pertinent, prædicat? Secretiora mysteria privatim et dicere, et facere Dominus consuevit: prædicat vero ea, quæ passurus erat, ut ad æquitatem animi discipulos præparet, quo instantia levius ferant. Nam tristitia quæque tolerabilia eveniunt, cum prævidentur, cumque expectatione ipsa animum ante molliverint. Quæ vero ex insperato, ac de repente incidunt, tristitia mentem implent, atque demergunt. Ostendit etiam dum futura prædicat, sponte se supplicium crucis adire: quæ enim prævidet, et potest effugere, sed tamen prompto, et alacri animo cruciatibus caput objectat, quomodo non eos voluntarie subit, et patitur? Sensim vero etiam Judæorum improbitatem arguit lapideum eorum his prædictionibus emollire volens, et ad conscientiam adducere. Qui enim præscit se esse passurum, omnino etiam novit insidiatorem. Præcedebat vero, inquit, Salvator, cum discipulis hæc dicebat. Præcedit sæpe omnibus accelerans iter ad subeundam crucem, et calicem mortis nostra causa bibere cupiens, quem ardentissime sitiebat. Fortassis etiam præit præmonstrans illis martyrii viam, ac dicens: Sequimini me. Et forsitan etiam hujusce viæ

hemistichium carminis ab aliquo pio scriptore desumptum, quem adhuc non legi.

cursum prospiciens David canebat : « Exsultabit ut Agigas, ad currendam viam ; cujus egressio a summo caelo usque ad terram ¹¹. » Et quidem ad prodenda miracula segnius ibat, existimationem sui, gloriamque declinans ; ad mortem vero iter accelerat, Patris decretum implere maturans. Verum cum tristitia, ac molesta denarrasset, quod prodendus esset, et illudendus, et flagellis caedendus, horum omnium consolationem adiungit, quod esset die tertia revicturus.

151 « Et accedunt ad eum Jacobus, et Joannes filii Zebedæi dicentes : Magister, volumus, ut quodcumque petierimus, facias nobis. At ille dixit : Quid vultis, ut faciam vobis ? Et dixerunt : Da nobis, ut unus ad dexteram tuam, et alius ad sinistram tuam **B** sedeamus in gloria tua. » Alius evangelista matrem eorum accessisse, et pro filiis Domino supplicasse dicit (44), ut hunc honorem a dextra, sinistraque assidendi obtinerent ¹². Utrumque igitur factum est ; discipuli enim pudore deterriti, quominus ipsi a Domino hoc peterent, primum quidem præterdunt matrem suam Salomen, ut quæ multas confidenti rationes haberet, et quod propinquitate esset ei conjuncta, et quod ipsa etiam discipula esset, et una cum mulieribus comitaretur, quæ, ut manifestius tradit D. Matthæus, eum fuerant a Galilæa secutæ. Postea vero et ipsi confidentia sumpta per se seorsim petunt (45). Quid vero discipulos ipsos adduxit,

¹¹ Psal. xviii, 6. ¹² Matth. ii, 20.

Francisci Scorsi notæ.

(44) *Supplicasse dicit codex G.* ἀντιβόλῃσαι P. αἰτῆσαι sed et sequentia decurtata, atque adeo obscurata leguntur in eodem. P. C. nam post τὸ αἰτῆσαι sequitur πρότερον μὲν τὴν μητέρα ἑαυτῷ Σαλώμην προβάλλεται ἐκτῆς δῆθεν συγγενείας. Sed integra erit, et aperta sententia et mens auctoris, si ea addas, et corrigas, sicuti in nostra editione legis præsidio c. G. bene composita paulo itidem infra post τὸ ἴστωρεῖ desunt in P. hæc εἶτα καὶ αὐτοὶ παρῴρησασθέντες, καὶ προσελθόντες ἰδίᾳ ποιοῦνται τὴν αἴτησιν. Quæ sane sunt necessaria ad complendam omnem sententiam. Cæterum hæc conciliatio duorum evangelistarum quorum alter accessisse ad Christum dicit matrem, alter filios ipsos petivisse, quam affert hic noster, auctorem etiam habet ex superioribus Chrysostomum, ex posterioribus ipso Theophane, Theophylactum, qui censent utrumque factum primo matrem, post paulo discipulos per se ipsos adisse Christum : a transcribendis eorum verbis, ne longior sim, supersedeo.

(45) *Seorsim petunt.* Hic locus in cod. P. ita contextus est, ut nihil ad integritatem sententiæ desiderari videatur : quod si legendo adverteris animum, patebit. Cæterum non celabo lectorem existare in c. G. fragmentum aliud post illa verba adnexum ποιοῦνται τὴν αἴτησιν, quod continet rationem cognationis inter Christum, et Salomen, ejusque liberos Joannem, et Jacobum, ingeritque opinionem de uxore sancti Josephi habita, antequam Virginem Mariam duceret ; est autem hæc : Ἡ γὰρ τοῖ Σαλώμῃ ἡ μήτηρ τῶνδε τῶν μαθητῶν θυγατὴρ ἦν τοῦ μνηστορος Ἰωσήφ. Αὕτη δὲ τῷ Ζεβεδαίῳ συνοικήσασα τοῦ βροντογενεῖς ἀπέτεκε δύο υἱούς. Μαθήτρια καὶ αὕτη μονογενῆς καὶ μωροφόρος ὕστερον χρηματίσασα. Μετὰ τῶν ἑλλων τῶν παι-

θετέ μοι. Καὶ τάχα ταύτης τῆς ὁδοῦ τὸν δρόμον προ-
βλέπων ἐφαλλεν ὁ Δαβὶδ· « Ἀγαλλιάσεται ὡς γίγας
δραμῖν ὄδον, ἧς ἡ ἐξοδος ἀπ' ἀκρου τοῦ οὐρανοῦ
ἕως τῆς γῆς. » Πρὸς μὲν γὰρ τὸ θαυματουργεῖν
σκολιαιότερον ἴστο, δόξαν ἐκκλίνων οἰήσεως· πρὸς
δὲ τὸν θάνατον βαδίζει γοργῶς, πληρῶσαι τὴν πα-
τρικὴν βουλὴν ἐπιγόμενος. Καταλέξας δὲ πάντα τὰ
συχθρωπὰ, ὡς παραδοθήσεται, καὶ ἐμπαιχθήσεται,
καὶ μαστιγωθήσεται, καὶ ἀποκαυθήσεται, ἐπά-
γει τούτων πάντων τὴν παραμυθίαν, ὅτι τῇ τρίτῃ
ἡμέρᾳ ἀναστήσεται.

« Καὶ προσπορεύονται αὐτῷ Ἰάκωβος, καὶ Ἰωάν-
νης υἱὸς Ζεβεδαίου λέγοντες· Ὁ δὲ εἶπε· Τί θέλετε
ποιῆσω ὑμῖν ; Οἱ δὲ εἶπον· Ἄδς ἡμῖν ἵνα εἶς ἐκ
δεξιῶν σου, καὶ εἶς ἐξ εὐωνύμων σου καθίσωμεν ἐν
τῇ δόξῃ σου. » Ἄλλος εὐαγγελιστὴς τὴν μητέρα
τούτων προσελθεῖν εἶπε, καὶ περὶ τῶν υἱῶν ἀντι-
βολῆσαι τὸν Κύριον τὴν τιμὴν τῆς ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ
εὐωνύμων καθέδρας λαβεῖν· ἀμφοτέρα οὖν ἐγεγόνει-
σαν. Οἱ γὰρ μαθηταὶ εὐλαβούμενοι πρότερον μὲν
τὴν μητέρα ἑαυτῶν Σαλώμην προβάλλονται ἐκ τῆς
δῆθεν κατὰ σάρκα συγγενείας ἔχουσαν τὸ θάρρειν.
καὶ αὐτὴν οὖσαν μαθήτριαν, καὶ συνεπομένην αὐτῶ
κατὰ τῶν γυναικῶν, αἰτίνας ἠκολούθησαν αὐτῷ ἀπὸ
τῆς Γαλιλαίας, ὡς ὁ Ματθαῖος ἐκδηλότερον ἴστωρεῖ.
Εἶτα καὶ αὐτοὶ παρῴρησασθέντες, καὶ προσελθόντες
ἰδίᾳ ποιοῦνται τὴν αἴτησιν. Τί δὲ ἦν τὸ πείσαν αὐ-
τούς τοιαύτην πρωτοκαθεδρίαν ζητεῖν ; Τοῦ Σωτῆ-
ρος πολλάκις περὶ τῆς μέλλουσας δόξης διεξιθόν-

δων τοῦ Ἰωσήφ ὄδελφῆ καὶ αὐτῆ τοῦ Κυρίου ἐλέγετο.
Ἔθεν καὶ προσῆν αὐτῷ ὡς εἰκὸς τὸ θάρρειν. Τί δὲ
ἦν τὸ πείσαν αὐτούς τὴν τοιαύτην προκαθεδρίαν ζη-
τεῖν, τοῦ πολλάκις, ἐτὶ καίρια in P. Hæc, ut dixi,
ita incerta sunt, ut sine his constare sensus possit,
ut expressus est in c. P. Quare suspicandi occasio
data est, ea fuisse quasi glossematis loco ab aliquo
qui his homiliis ad concionandum sit usus, easque
descripserit, ex ingenio assuta, atque adeo esse
ἀμβεβλημένα nec τοῦ ποιητοῦ. Quod visum in inultis
aliis alioium scriptorum tum sacrorum, tum pro-
fanorum monumentis veteribus, plerumque illatum,
ut sæpenumero advertunt, doctissimi viri eorum
critici. Quare hoc loco sequi volui scripturam c.
P., cum viderem eam posse integram censeri,
nulla alia interjecta sententia ; sed tamen ad fidem
interpretis editoris harum homiliarum putavi per-
tinere : de hac varietate saltem in hac nota mentio-
nem facere, ne omnino aliquid occulerem quod mss.
reperissem. Quod si quis velit ea ut genuina auctoris
recipere, ne miretur ejus Theophanem nostrum
fuisse sententiæ, in qua Græci Patres passim fuisse,
cum Eusebio lib. ii *Hist.* cap. 1, eademque ex La-
tinis secuti sunt S. Hilarius et S. Ambrosius, quos
citât Baronius in *Apparatu annal.* cap. 46. Mihi
vero minus etiam mirum videtur, eam ab hoc
Theophanem afferri, si tamen ut dixi, huius est Pa-
tris, at non ab aliquo posteriore Græco illius operis
quasi pannus assuta : sed tamen minus mirum vi-
detur, cum eam legerim expresse traditam a Greg.
Nyss. hom. 2, de *Resurrect.* ; sciamque Cera-
meum hunc esse illius assecclam et multus in locis
ab eo et sententias et verba mutuari. Cæterum
hæc opinio hoc tempore ab orthodoxis non probata
est. Plurimi Patres Latini in asserenda virginitate

τοῖς μαθηταῖς, προσθέντος δὲ, ὅτι καὶ εἰσὶ τινες ἅ ut primum hunc concessum ambirent? Cum Dominus serpenumero de futura gloria cum discipulis disse-

τῶν ὕδα ἐτήχότων, οἱ οὐ γεύονται· θανάτου, ἕως ἂν ἴωσι τὴν βασιλείαν αὐτοῦ· ὑποδείξαντος δὲ αὐτοῖς ἐν Θαβὼρ καὶ τὰ τῆς θεότητος σύμβολα, φροντο οἱ ἀπόστολοι ἐπίγειον αὐτοῖς δόξαν εὐαγγελίσασθαι, καὶ ὅτι βασιλεύσει μὲν ἐπὶ γῆς, ἐπιβουλεύσει γὰρ μὲν ὑστερον παραδοθήσεται καὶ πείσεται ὅσα παρήγγειλεν. Οὐ γὰρ δὴ περὶ τῆς μελλούσης αὐτῷ δόξης προσήγον τὴν αἴτησιν, ὡς τινες ὑπετόπασαν. Τί οὖν ὁ Σωτῆρ; Οὐτ' ἐπαγγέλλεται τὴν δόξιν, οὔτε μὴ ἀπαναίνεται, ἀλλ' ὡς ἀγνώτας ἐπιπλήξας ἐν τῷ εἰπεῖν· « Οὐκ οἴδατε τί αἰτεῖσθε, » περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῖς πάλιν διαλέγεται·

inscitia, illis verbis : « Nescitis quid petatis, » de morte iterum verba facit :

« Δύνασθε πεινὸν τὸ ποτήριον, ἢ ἐγὼ πίνω, καὶ τὸ βάπτισμα, ἢ ἐγὼ βαπτίζομαι, βαπτισθῆναι; » Νομίζετε, φησὶ, τὴν ἐμὴν βασιλείαν αἰσθητὴν εἶναι, Β καὶ ἐπὶ δόξαν κεχῆναι πρόσκαιρον, κενὴν φαντασίαν, καὶ καθέδραν αἰτούμενοι, ὡς περ ἐπιλαθόμενοι τῆς προτέρας; φωνῆς, ἧς ἀρχῆθεν ἠκούσατε· « Δεῦτε ὀπίσω μου· » ὁ δὲ ὀπίσω μου ἀκολουθῶν ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ· οὐ καθέδραν ζητεῖτω κενὴν. Ὑμεῖς δὲ ἀφέντες τὸ μετὰ τῶν ἄλλων ἀκολουθεῖν, προπορεύεσθε· διὰ τοῦτο οὐκ οἴδατε τί αἰτεῖσθε. Οὕτω καὶ Πέτρος, ἕως μὲν ἠκολούθει τῷ τοῦ διδασκάλου θελήματι, μαθητῆς ἦν· ἠνίκα δὲ τὸ παθεῖν τὸν Σωτῆρα, τόγε εἰς αὐτὸν ἤκον ἐκώλυσεν.

« Ἰλιώσ σοι, φάμενος, οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο· » τότε οὐ μὴ ἀκολουθῶν, ἀλλ' ἔστώς ἀντιπρόσωπον, ἤκουσεν· « Ἔπαγε ὀπίσω μου, Σαταναῶ. » Ἄλλ' οἱ μὲν οὖν ὄνειροπόλουσαν τιμὴν κοσμητικὴν, ὁ δὲ πρὸς τὸν τοῦ μαρτυρίου θάνατον τοῦτους καλεῖ. Ποτήριον γὰρ καὶ C βάπτισμα τοῦτο ὠνόμασεν· ἐπειδὴ ὡς μὲν ποτήριον ἡδέως πέπωται παρ' αὐτοῦ, καὶ τὸν φυσίζωον ὕπνον ἐπήγαγε. Διὸ καὶ τῷ τοῦ πάθους καιρῷ, οὕτω πρὸς τὸν Πέτρον φησὶ· « Τὸ ποτήριον, ἢ δέδωκέ μοι ὁ Πατήρ, οὐ μὴ πιῶ αὐτό; » Βάπτισμα δὲ ὁ αὐτὸς θάνατος, ὡς καθαρῶν τῶν ἁμαρτιῶν ποιησάμενος. Κατὰ δὲ τὸν τῆς ἀναγωγῆς λόγον, νοοῖτο ἂν ποτήριον, ὅπερ πιεῖν κελευόμεθα, οἱ ἐπισυμβαίνοντες ἡμῖν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀκούσιοι πειρασμοί, δι' ὧν καὶ αὐτῆς καταφρονούντες τῆς φύσεως, καὶ τὸν θεῖον πόθον προκρίναντες, τὸν περιστατικὸν ὑπερχόμεθα

¹² Matth. xvi, 23. ¹⁴ Joan. xviii, 11.

Francisci Scorsi notæ.

S. Josephi ita consentiunt, ut Petrus Damiani D epist. 2, ad Nicolaum II, Romanum pontificem dicat hanc esse fidem Ecclesiæ. Hos sequitur etiam Cornelius a Lapide nuperrimus Evangel. commentator, et ante eum Malionatus id dixerat, qui tamen monet ut caveantur ii Patres qui non præci etiam sunt, cum leguntur; amplectamurque veriorem sententiam asserentium S. Josephi non aliam conjugem præter B. Virginem duxisse; adeoque perpetua floruisse virginitate. Qua vero ratione aliqui appellerent fratres Domini in Evangelio, notum est ex S. Hieronymo et aliis, qui eam appellationem ex Hebræorum more deductam approbant, quo consanguinei omnes consobrini et patruales fratres appellari solent.

(46) Sed contra faciem potius. Vide dicta supra ho. xlii, not. 21.

(47) Mundanam somniabant gloriam. In P. exeimp. solum est Oἱ μὲν οὖν ὄνειροπόλουσαν, οὐδὲ πρὸς τὸν, etc. plenior scriptura G. Oἱ μὲν οὖν ὄνειροπόλουσαν τιμὴν κοσμητικὴν, ὁ δὲ, etc.

(48) Anagogico vero sensu. D. sumptus est ex S. Maximi Occon. cent. 1, cap. 98, et 99, priore sic habet : *Baptisma Domini est integra mortificatio voluntatis nostræ circa mundum sensilem; calix vero est etiam hujusce vitæ nostræ præsentis abnegatio pro veritate.* Altero vero id ipsum plenius : *Baptisma Domini est figura tribulationum nostrarum, quas virtutis ergo deliberate et libenter suscipimus; per quas abjectis conscientia sordibus intentum voluntatis erga ea quæ subjacent oculis, sponte loquamur. Calix autem est figura tentationum, quæ ratione circumstantiarum præter voluntatem pro veritate insurgunt in nos invitos, quarum ope divi-*

tura ipsa contempta, Deique amorī posthabita, intentatam nobis corporalem mortem libenter subimus; baptis̄mi vero nomine voluntarij labores virtutis causā suscepti intelligi possent, per quos sordes animæ perpurgantes voluntariam mortem excipimus. Discipuli vero de sensibili calice illum loqui præmentis hebetudine existimantes, baptis̄ma vero esse quasi quamdam consuetam Judæis aspersionem lustrationemque, dixerunt: « Possumus. » Verum circa historicum sensum hactenus versata sit oratio nostra. Jam, quæ per hæc significata sint, brevi explanentur; et quare mater filiorum Zebedæi, non ratione speculemur.

Salomen igitur *pacifica* (49), Jacobum *supplantator* (50), Joannem *Dei gratia* (51) interpretantur. Ex anima igitur pacifica contemplatio et actio progignuntur. Hæc quidem diabolus calcaneo nostro insidiantem supplantans, illa vero ut gratia ad invisibilem rerum intelligentiam animam elevans. Quod vero Salome soror Domini (52) fuerit, nihil officit speculationi. Ipse enim Salvator beatos pacificos prædicans, filios Dei vocat: « Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur¹⁵. » Si igitur Christus est Filius Dei, filii porro Dei pacifici, non est utique sensus a tota consecutione alienus. Sed neque Salome Christi soror natura; nec anima pacifica natura itidem, sed gratia soror **153** ipsius est. Hæc igitur anima Dominum obsecrat, ut prolem hanc suam cœlesti consensu gratis, ac sine labore dignetur; ipse vero terreni affectus mortificationem, et per baptismum purgationem animæ adhibendam insinuat. Quid enim Salvator inquit?

« Calicem quidem quem ego bibo, bibetis; et in baptismo, quo ego baptizor, baptizabimini: sedere autem ad dexteram meam, et sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est. » Duplicem hæc dicta pariunt dubitationem: alteram quidem, an cuiuspiam consensu apud Deum paratus ac præstitutus sit; alteram vero, an omnium Dominus, cui velit eum præbere non possit. Dicimus igitur non fas esse intelligere eandem in futura vita sessionem, atque eam quæ apud nos cathedræ significatione (53) notatur. Sessio enim nostra

¹⁵ Matth. v 9.

Francisci Scorsi notæ.

num desiderium anteponimus ipsi naturæ, atque circumstantem naturæ mortem sponte subimus. Hæc S. Maximus quibus satis et suam, et Theopanis nostri genuinam mentem explanat. Sed et ex iisdem aperte cognoscitur, quam mutilum sit, et mendosum exemplar P. quam integrum G. in eo enim sunt scripta post vocem *οἱ ἐπισυμβαίνοντες*. Hæc hæc κινδύνοις τὰ τῆς φύσεως et alia quæ quam sint prava, et obscura in leve alterius exemplaris, et ex ipso S. Maximi collato textu apparet; desunt enim post. *Οἱ ἐπισυμβαίνοντες*, hæc Ἡμῶν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀκούσιοι πειρασμοὶ δι' ὧν καὶ αὐτῆς καταφρονούντες τῆς φύσεως, καὶ τὸν θεὸν πύθον, etc. pro voce ὑπερμεθὰ quæ est in C scriptum erat in P.

τῆς φύσεως· θάνατον· βάπτισμα δὲ εἰσιν οἱ ὑπὲρ ἀρετῆς ἐκούσιοι πόνοι, δι' ὧν τὸν τῆς ψυχῆς ἀποκλύνοντες ῥύπον, τὸν ἐκούσιον καταδαχόμεθα θάνατον. Οἱ μὲν οὖν μαθηταὶ παχύτητι διανοίας αἰσθητὸν αὐτὸν οἰηθέντες λέγειν ποτήριον, βάπτισμα δὲ εἰκάσαντες τὸ τῶν Ἰουδαίων περιέβραντήριον, εἶπον ὅτι « Δυνάμεθα· » ἀλλ' ὁ μὲν τῆς ἱστορίας λόγος τέως ἀναμεινάτω· τὰ δὲ διὰ τούτων δηλούμενα ἐν αἰτίῳ σεσαφηνίσθω, καὶ πῶς ἡ μήτηρ τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου, οὐ Σαλώμη, τὴν αἰτησιν πρὸς Κύριον ἐποίησατο, ἀναγωγικῶς θεωρησθῶ.

Salome, petitionem obtulisse dicatur, anagogica

Β Σαλώμη τοίνυν εἰρηνική ἐρμηνεύεται, Ἰάκωβος δὲ πτεροιστής, καὶ Ἰωάννης χάρις Θεοῦ. Ἐκ τῆς εἰρηνικῆς οὖν ψυχῆς θεωρία καὶ πράξεις τίκονται· ἡ μὲν πτεροίζουσα τὸν τὴν πτέραν ἡμῶν ἐπιτηροῦντα διάβολον, ἡ δὲ ὡς χάρις ἐπαίρουσα πρὸς τὴν τῶν νοητῶν κατανόησιν. Τὸ δὲ τὴν Σαλώμην ἀδελφὴν τοῦ Κυρίου γενέσθαι, κατ' οὐδὲν τῇ θεωρίᾳ λυμαίνεται. Αὐτὸς γὰρ ὁ Σωτὴρ μακαρίζων τοὺς εἰρηνοποιούντας υἱοὺς αὐτοῦς ὀνομάζει Θεοῦ. « Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί, ὅτι αὐτοὶ υἱοὶ Θεοῦ κληθήσονται. » Εἰ οὖν ὁ Χριστὸς Υἱὸς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, υἱοὶ δὲ Θεοῦ καὶ οἱ εἰρηνοποιοί, οὐκ ἔξω τῆς ἀκολουθίας τὸ νόημα. Ἄλλ' οὕτε ἡ Σαλώμη κατὰ φύσιν ἀδελφὴ τοῦ Χριστοῦ, οὕτε ἡ εἰρηνικὴ ψυχὴ φύσει ἀδελφὴ αὐτοῦ, ἀλλὰ χάριτι. Ἡ γοῦν τοιαύτη ψυχὴ ποτιᾶται πρὸς Κύριον δξια τῆς μετ' αὐτοῦ καθέδρας ἀπονητὴ γενέσθαι τὰ ταύτης γεννήματα, ἀλλ' αὐτὸς τὴν νέκρωσιν αὐτοῖς ὑποτίθεται τοῦ γῆινου φρονήματος καὶ τὴν κάθαρσιν δηλοῦται διὰ τοῦ βαπτίσματος. Τὴ γάρ φησιν ὁ Σωτὴρ;

« Τὸ μὲν γὰρ ποτήριον, ὃ ἐγὼ πίνω, πῖεσθε, καὶ τὸ βάπτισμα, ᾧ ἐγὼ βαπτίζομαι, βαπτισθήσεσθε· τὸ δὲ καθῆσαι ἐκ δεξιῶν μου, καὶ ἐξ εὐωνύμων μου, οὐκ ἐστὶν ἐμὸν δοῦναι, ἀλλ' οἷς ἠτοίμασται. » Διπλὴν ἀπορίαν ὠδίνει τὰ παρόντα βῆτά· μίαν μὲν, εἰ ἡ μετὰ τοῦ Θεοῦ καθέδρα ἠτοίμασται τινι, καὶ προώρισται, καὶ εἰ ὁ πάντων Δεσπότης ἀδυνατεῖ παρασχεῖν ταύτην, ᾧ βούλεται. Φαμὲν οὖν, ὅτι οὐχ ἰῶσπερ ἐπὶ τῆς ἐνταῦθα σωματικῆς καθέδρας ἡ ἐμφασις δεικνύται, οὕτω καὶ ἐν τῇ μελλούσῃ καταστάσει εὐαγὲς ἂν εἴη νοεῖν· ἡ μὲν γὰρ ἐνταῦθα καθέδρα τὴν ἐπὶ λογίων

(49) *Salomen igitur pacificam*. Ab eadem radice qua Salomon pacificus dictus *שלום* pax.

(50) *Jacobum supplantatorem*. Nota historia Gen. xxv.; unde Jacob supplantator vocatus, *ἄρπυ* est supplantare, et decipere inde, *ἄρπυ* Jacob.

(51) *Joannem Dei gratiam*. A *ἰσ* verbo quod gratis dare et gratia prosequi significat deductum. *ἰσ* Joannes.

(52) *Quod vero Salome soror Domini*. Totus hic locus in quo Salomæ cum Christo cognationem propositæ analogiæ convenire explicat auctor, desertus fuerat ex P. inc. lib. ab illis verbis: τὸ δὲ τὴν Σαλώμην. Usque ad illa *ἀλλὰ χάριτι*, quæ sunt integra in Gall.

(53) *Cathedræ significatione*. S. Ambrosius lib. x

τοῦ σώματος ὑπογράφει θέσιν, ὡς ἂν μὴ διαπαντὶς ἀνάγνη τῆς ἀγκύλης; ὁ τόνος, ἐφ' ἑαυτοῦ τὸ βίρος ἀνέχων τοῦ σώματος· ἐπὶ δὲ τῆς μελλούσης δόξης τιμῆς ὑπεροχὴν ἢ καθέδρα σημαίνει. Τὸ δὲ, «Ὁὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι,» οὐκ ἀδυναμίαν ἐνδείκνυται· πῶς γὰρ ἂν ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις ἀνίσχυρος γένοιτο; ἀλλὰ τὸν ἀρβραπῆ ζυγὸν τῆς δικαιοσύνης μαρτύρεται. Κριτοῦ γὰρ ἀδεκάστου τὸ τοῖς ἀθληταῖς ἀναλόγως βραβεύειν τὰ ἔπαθλα, οὐ μὴν τὸ διὰ χάριν προτιμῆν τῶν μειζόνων τοὺς ἥττονας, καὶ τῶν ἀγωνισαμένων τοὺς μὴ ἀθλήσαντας· διὰ τοῦτο φησιν· «Ὁὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι,» ἀλλὰ τοῖς τὸν ἀγῶνα νικήσασιν τὰ τῆς τιμῆς ἀπόκειται. Τοῦτο δὲ φησιν, οὐχ ὅτι καθιεῖται τις ἐν τῇ μελλούσῃ δόξῃ μετὰ τοῦ Θεοῦ· ἐκφαντικῶς γὰρ ἔδειξεν ἡ εὐαγγελικὴ φωνὴ ἐν τῷ περιτῆς μελλούσης κρίσεως διηγήματι, ὅτι στήσει τὰ μὲν πρόβατα ἐκ δεξιῶν, καὶ τὰ ἔριφια ἐξ εὐωνύμων. Ἀῆλον δὲ ὡς ἡ στάσις τῆς καθέδρας παρήλλακται, ἀλλ', ὡς ἔφη, τιμῆς ὑπεροχὴν διὰ τῆς καθέδρας ἠνίξαστο.

«Καὶ ἀκούσαντες οἱ δέκα ἤρξαντο ἀγανακτεῖν περὶ Ἰακώβου καὶ Ἰωάννου.» Ἀτελεῖς ὄντας τοὺς μαθητὰς οὐδὲν ἀπεικὸς καὶ ταῖς ἀκίαι τοῦ φθόνου τιτρώσκεισθαι· διὰ καὶ ἀγανακτοῦσι κατὰ τῶν συμφοιτητῶν τὴν ὑπὲρ τοὺς ἄλλους προεδρίαν ζητούντων λαθεῖν. Ἄλλ' εὐτὼ μὲν τινες τῶν πρὸ ἡμῶν ἐξηγήσαντο. Ἐμοὶ δὲ οὐ βασκανίας δοκεῖ ἐνδειξίς ἢ τῶν μαθητῶν ἀγανάκτησις. Οὐδὲ γὰρ ἐν τοῖς ἄλλοις προτιμωμένοις ὁρῶντες ἐξηλοτύπησαν. Ὅτε γὰρ τὸ τοῦ Ἰακώβου θυγάτριον ἐμελλεν ἀνιστᾶν, τοὺς ἄλλους πάντας ἐξω καταλιπὼν, τοὺς δύο μαθητὰς καὶ τὸν Πέτρον εἰς τὴν οἰκίαν εἰσήγαγε, καὶ ἐν τῷ ὄρει μεταμορφούμενος, τοὺς αὐτοὺς μόνους παρέλαθεν· ἀλλὰ πρὸς ταῦτα τῶν ἄλλων ὁ χορὸς οὐκ ἐδάσκει· καὶ νῦν δὲ οὐ πρότερον ἠγανάκτησαν, ἕως ἂν εἶδον τὸν Κύριον ἀπανηγμένον τοῦτον τὴν αἴτησιν. Ὅστε δοκοῦσι μᾶλλον συνασχάλλειν τῷ διδασκάλῳ, ἀλλ' οὐ φθονοῦντες ἀγανακτεῖν· πλὴν παραμυθεῖται τοὺς διὰ τῆς διδασκαλίας ὁ Κύριος· προσκαλεσάμενος γὰρ αὐτοὺς, εἶπεν αὐτοῖς·

«Οἴδατε ὅτι οἱ δοκοῦντες ἀρχεῖν τῶν ἔθνων, κατακυριεύουσιν αὐτῶν, καὶ οἱ μεγάλοι κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν.» Τὸ τιμὰς, φησὶ, προσκαίρους ζητεῖν, καὶ δόξης ἐπικήρου ἐρᾶν, ἀλαζονείας ἐστὶν ἐθνικῆς· οἱ βούλονται τυραννικῶς ἀρχεῖν, καὶ τῶν ἡσσόνων ἐπαίρεσθαι. Οἱ δὲ ἔμοι μαθηταὶ τὴν ἐναντίαν αὐτῶν βαδίζέτωσαν ἀτραπὸν, καὶ ὁ τῶν πρωτείων ἐπιέμενος, κτησάσθω τὸ μεγαλοψύχως πᾶσι διακονεῖν, τὸ

¹⁶ Matth. xxv, 33. ¹⁷ Marc. v, 37. ¹⁸ Matth. xvii, 1 seqq

Francisci Scorsi notæ.

in Lucam: Neque duodecim throni tanquam aliqua sunt corporalis receptacula sessionis: sed quia secundum divinam similitudinem iudicat Christus cognitione cordium, non interrogatione factorum, ita et apostoli in iudicium spirituale formantur.

(54) Ex majoribus nostris. S. Chrysostomum fortassis inquit, qui ex invidia quidem discipulorum in indignationem profectam dicit, sed tamen excusat quod nondum Spiritus sanctus in apostolos fuisset effusus quo postea omnia huiusmodi vitia purgata sunt. Atque hic quidem ante Theophanem, post

A commodum designat partium corporis situm, ne genuum flexus nimia contentione defatiscant, si per se ipsos corporis pondus sustinere cogantur; in futura vero gloria quamdam honoris præstantiam significat sessio. Quod vero dicitur: «Non est meum dare vobis,» non ostendit impotentiam; quomodo enim impotens divina virtus evadat? sed iustitiæ æquilibrium in neutram propendens partem ostendit. Incorrupti enim iudicis est proportione meritorum athletic decernere præmia, neque vero gratiæ causa melioribus præferre peiores, et certatoribus eos qui minime certaverunt; ideo, «Non est, ait, meum dare vobis,» sed iis qui certamen vicerint, honoris præmia reposita sunt. Hoc autem dicit, non quod consessurus sit cum Deo quispiam in futura gloria; perspicue enim evangelicus sermo in futuri iudicii descriptione declarat, quod stantur oves a dextris, hædos vero a sinistris¹⁶; stationem vero sessioni opponi manifestum est: sed, ut dixi, honoris excellentia vocabulo sessionis involvitur.

«Et audientes decem cœperunt indignari de Jacobo et Joanne.» Imperfectos adhuc discipulos invidiæ aculeis stimulatos non absonum est; quare a versus condiscipulos indignantur, quod primum consensum præ aliis tenere contenderent. Et ita quidem ex majoribus nostris (54) aliqui explicarunt. Mihi vero non invidiam discipulorum indignatio præ se ferre videtur; quippe cum nec aliis locis, cum viderent eos **154** sibi præferri, invidentia laborarunt. Etenim Jairo filiam revocaturus in vitam¹⁷, cæteris foris relictis, hos duos discipulos cum Petro introduxit; et cum in monte transfiguratus est¹⁸, eosdem duntaxat assumpsit; neque vero ob eas res reliquum cœtum invidia tetigit; et hoc vero loco non prius indignati sunt, quam Dominum repulsam dedisse viderent; itaque potius una cum magistro rem ægre tulisse, quam præ invidia indignati videntur. Verumtamen consolatur eos hortatione Dominus, et sic convocatos alloquitur:

«Scitis, quia hi, qui videntur principari gentibus, dominantur eis; et principes eorum potestatem habent ipsorum.» Honores, inquit, temporis huius ambire, et fluxam gloriam affectare superbiæ gentium est, quæ tyrannice dominari et supra subditos efferri student. Mei vero discipuli contrariam huic ineant viam; quique primatum appetit, hoc assequatur, ut lucro deputet magnitudine quadam

ipsam vero Euthymius non minoris ambitionis fuisse putat quod decem indignati sint, quam quod duo primum locum ambiverint: sed Theophanes etiam ab invidia discipulos liberare conatur, quasi illa indignatio non ab invidia, sed a molestia vel tristitia quam cum Christo simul ostenderint, quod eam præ se tulerint ambitionem. Atque hoc est οἰκονομίαν. Vide quia pietate noster apostolos, ubi possit, excuset; cum hæretici nostri temporis nullum non accusandi eos locum prætermittant, quod Maldonatus non uno in loco dicit.

animi cæteris famulari, ut qui exemplum ante oculos habeat : « Filius enim hominis non venit ut ministratur ei, sed ut ministraret, et daret animam suam redemptionem pro multis. » Etiam si alter alteri serviat, inquit, nondum tamen ad proprium contenditis. Ego enim non solum ut ministrarem, veni; sed etiam animam meam pro universo mundo redemptionem trado. Sed quomodo, et cui, et a quo, et pro quibus traditus est Unigenitus? Patrum dogmatis hærentes (55) brevi expe-

υπόδειγμα ἔχων ἑγγύς. Καὶ γὰρ « Ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἤθεε διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι, καὶ δοῦνα: τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν. » Εἰ καὶ ἀλλήλοις διακονεῖτε, φησὶ, οὕτω πρὸς τὸ πρωτότυπον ἡμιλλήθητε. Ἐγὼ γὰρ οὐ διακονήσων ἑλθὼν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχὴν δίδωμι λύτρον ὑπὲρ παντὸς τοῦ κόσμου. Πῶς δὲ, καὶ τί, καὶ παρὰ τίνο· καὶ ὑπὲρ τίνων δίδοται ὁ Μονογενῆς, πατρικοῖς ἐπόμεινοι διδάγμασι, βραχυλογουντες ἐρεῶμεν. Ἐπειδὴ διὰ τῆς παρακοῆς ὁ ἀνθρώπος τῷ ἑθρῶ ἑαυτὸν

Francisci Scorsi notæ.

(55) *Patrum dogmatis hærentes.* Gregorii in primis Naz. et Nysseni etiam ad ejuſ alludit locum not. 36, referendum. Sed prior et postor est Nazianz. qui orat. 42, quæ in s. Pascha, hanc quæſtionem examinandam proponit iisdem plane verbis ac noster hic iisdemque dissolvit. Et quidem quia est singularis Naz. locus et auctor ipse illustris, operæ mihi visum est non negligendæ eum hic explanare, cum et obscurior et difficilior sit quam procul appareat. Neque vero satis Nicetæ explicatio eum expedire videatur. Eadem igitur opera utrumque illustrabo, magistrum et discipulum, nec a meo in di uto alienum quidpiam facere videbor. Sic igitur Naz. ex versione Billii quæ fidelissima est, nec enim Græca etiam hic transcribere visum, quia nimis longa: *Ecce enim ille pro nobis sanguis, et quam ob causam fusus est? Ille, inquam, magnus et nobilis Christi cum Pontificis, tum sacrificii sanguis? Nos enim a diabolo detinebamur, utpote qui venundati essemus sub peccato, ac vitium cum voluptate commutassetis. Quod si redemptionis pretium non alii ulli, quam ei qui captivos tenet, persolvitur, quæro cui tandem oblatum est, et quam ob causam? Si pravo illi, o gravem contumeliam! si non a Deo solum, sed Deum quoque ipsum pro Redemptionis pretio Intro accepit; adeoque insigne et excellens tyrannidis suæ præmium cujus causa nobis quoque parci æquum erat. Si autem Patri, primum quomodo id factum? Nec enim ab ipso tenebamur. Deinde, quæ ratio afferri potest, ut Unigeniti sanguine Pater oblectetur qui nec Isaac quidem a patre oblatum accepit, sed ariate in rationalis victimæ locum substituto, sacrificium permittat? Hætenus Gregorius quæſtionem exposuit, et quidem validis firmatam rationibus, ut vides. Duas autem habet partes quæſtio vel duas dubitandi causas. Primo de persona cui pretium sanguinis persolutum: vel enim Patri, vel tyranno; non primo quia ab eo non detinebamur captivi, sed potius a diabolo; pretium vero ei qui detinet, pendendum est. Nec vero secundo fas est; quia esset sanguinis Christi contumelia, et magnum diaboli præmium si eum pretii loco recepisset. Altera pars quæſtionis: Si Patrem accepisse quis dederit, præterquam quod hoc non æquum videtur, quia ab illo non tenebamur, tum etiam illud existit incommodum quod videtur Pater petiisse sanguinem Unigeniti eoque oblectatus, qui tamen nec Isaac sanguinem oblatum accepit. Hæ sunt quæſtionis ausæ, et quidem manifestæ; quibus tamen S. Gregor. levi mollique brachio respondere videtur, aut vix quidem respondere. Hæc enim est responsio, et brevior quidem quam pro gravitate et difficultate quæſtionis: *Perspicuum utique est, Patrem quidem accepisse, non tamen quod petierit, aut eo opus habuerit, verum propter consilium et administrationem (quæ duo verba interpretantur unum οἰκονομίαν), et quia per humanitatem a Deo assumptam, homini sanctitatem afferri oportebat ut, tyranno per vim superato, nos liberaret.* Hætenus Gregor. Responsio quæ, ut videtur, affirmat solum accepisse Patrem, nec tamen respondet objectæ rationi quod ab eo non detinebamur: tum vero ad*

secundam dubitationem respondet negando Patrem petiisse sanguinem Christi; quod tamen non videtur verum. Christus enim ex consensu theologorum præceptum habuit a Patre moriendi, quod ex illo D. Pauli ad Philipp. ii colligitur: *Factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.* Non est autem obedientia, ubi non est formale præceptum, ut cum D. Thom. Scholastici docent; quia et ipse Christus Joan. xviii: *Calicem quem dedit mihi Pater, non vis ut bibam illum?* Ergo Pater petiit, quod si petiisse dicat Gregor. non occurrit ei, quod urget adversarius cui conveniens erat, etc., sed profecto quod de Pindaro Horatius, id multo verius de Gregorio dicam; immensus ruit profundo Gregorius ore, seu potius utar elogio amicissimi et illius eloquentiæ conscii Basilii Magni: *Σχεῦος; ἐκλογῆς, καὶ φρέαρ βαθύ, στόμα λέγω Χριστοῦ Γρηγόριον,* hoc est, *Vas electionis et puteus profundus, os dico Christi Gregorii.* Igitur sic enucleandam et expediendam Gregorii doctrinam censeo.

Primo argumento respondet quidem simpliciter sanctius Doctor, affirmando Patrem accepisse sanguinem quod tanquam certum recte sententibus non confirmat; et alioqui per se constat ex contrario absurdo quod illatum fuerat: si enim non accepit Pater, diabolus accepit: quod non est asserendum, ut dicitur in argumento. Ad id vero quod objectum erat quod ab eo non detinebamur, animadvertendum est captivos homines et a Patre et a diabolo fuisse detentos: a Patre tanquam Iudice et supremo Principe cui debebat pro læsa majestate fieri satis; a diabolo tanquam carnifice et ministro divinæ justitiæ: neque enim alio modo intelligitur nos sponte venundatos esse tyranno, et in servitutem illius redactos, nisi quia cum ex libera voluntate Deum offendissemus, ex lege divinæ justitiæ consequens fuit, ut diabolo tanquam carnifici et tortori in potestatem traderemur, qui nos in inferni custodia detineret atque torqueret: id quod ipse nisi accepta a supremo Iudice potestate nequaquam potuisset efficere; quid enim si gratis Deus voluisset offensam suam remittere, quod de absoluta potestate fieri posse nemo negarit? S. igitur Gregor. cum in ratione dubitandi dicat nos a diabolo, non a Patre, fuisse detentos, loquitur juxta quamdam vulgarem existimationem tanquam de tyranno et carnifice, a quo proxime detinentur captivi. Cæterum non negat etiam nos a Patre fuisse detentos tanquam a supremo principe, cujus jussu et potestate a diabolo tenebamur; huic igitur maxime persolvendum erat redemptionis pretium: atque adeo ille accepit cui maxime persolvendum erat: quo facto nullam jam intelligitur diabolus habere in nos potestatem. Igitur, ut logice dicam, distinctione respondendum est argumento proposito: non tenebamur a Patre immediate tanquam carnifice et tyranno, concedendum: tanquam Iudice supremo qui nos damnarat, nego; hoc enim modo tenebamur etiam ab illo: atque adeo ei dissolutum est pretium a quo tenebamur. Secundi porro argumenti solutio continetur in illa voce οἰκονομία seu dispensatio et divinum consilium. Certum enim

ἀπημπούλησε, καὶ ἦν ἐν ἐξουσίᾳ τῆς ἀντικειμένης Ἀ
δυναμείας, τῆς ἰδίας εἰκόνας οἰκτον λαβῶν ὁ Θεός,
βίβ μὲν ἀφελείν τοῦ τυράννου οὐκ ἔκρινε δεῖν, ὡς
ἀν μὴ δόξῃ αὐθεντικῇ δυνάμει, καὶ οὐ δικαίως τοῦτο
ποιῶν· δίκαιον δὲ ἦν ἀνταλλάγμασι λύσαι τὸν κατ-
εχόμενον· διὰ τοῦτο αὐτός, ὡ θαῦμα, ὁ Θεοῦ Υἱὸς
λύτρον δίδωσιν ἑαυτὸν· καὶ ἐπειδὴ ἀδύνατον ἦν γυ-
μνῆ τῇ θεότητι προσβαλεῖν τῷ ἔχθρῳ, περικαλύπτεται
τῇ σαρκί, οἷόν τι δέλεαρ γενόμενος τῇ λιχνείᾳ τοῦ δαι-
μονος, ὡς ἀν ὁ τὸν ἀνθρωπὸν ἀπατήσας ἐλπίζει θεώ-
σεως, ἀναπατηθῆ τῇ ἐλπίδι τῆς ἀνθρωπότητος. Ἰδὼν
γάρ τὸν Σωτήρα τὸν ὑπὲρ φύσιν ἐνεργοῦντα περᾶστια,
ἐπειδὴ προσβαλὼν οὐκ ἴσχυσεν αὐτὸν δι' ἁμαρτίας

diemus. Quoniam per inobedientiam homo se-
ipsum inimico venundedit, et in potestatem virtutis
adversariæ redactus est, Dominus imaginis suæ
commiseratione commotus non æquum iudicavit
per vim eam a tyranno auferre, ne propria sua
auctoritate, non vero ex justitia rem agere vide-
retur: justum vero erat permutatione quadam li-
berari captivum: ideo, o rem mirabilem! ipse Dei
Filii pretii redemptionis loco seipsum tradit: et
quoniam fieri non poterat, ut nuda divinitate cum
inimico congrediretur, carne circumtegitur, factus
velut esca (56) dæmonis aviditati, ut nimirum, qui
spe divinitatis deceperat hominem, ipse vicissim

Francisci Scorsi notæ.

est ex doctrina S. Thomæ, in part., et communi
theologorum, non fuisse simpliciter et absolute, ut
in scholis loquimur, necessariam incarnationem et
mortem Christi ad restituendam humanum genus
lapsum; potuisset enim aliis modis a divina sapien-
tia excogitatis in salutem vindicari: fuit tamen ne-
cessaria si modo magis conveniente liberandum
fuit; nimirum ut ex integro satis fieret et ex rigore
justitiæ, ut ibidem dicimus, divinæ Majestati offen-
sæ. Hoc enim posito, fuit simpliciter necessaria
Verbi incarnatio, cum nulla pura creatura, quam-
vis sancta, ad æqualitatem divinæ justitiæ satisfacere
posset: quod ostenditur et recipitur in scholis.
Sic itaque divina sapientia hoc mysterium in-
carnationis et mortis dispensavit, ut ita per mise-
ricordiam homo salvus redderetur, ut tamen ni-
hil de divina justitia minueretur. Præterea illud
etiam certum est quamlibet Christi actionem et ob-
sequium oblatum Patri, utpote infiniti valoris ex
unione hypostatica, pretium sufficiens esse potuisse
ad expianda peccata totius humanæ gentis: sed
tamen ita a Deo provisum, ad majorem erga ho-
mines charitatem suam iudicandam, et uti redem-
ptio copiosa esset, ut Christus crucis morte et san-
guinis profusione nos redimeret. Hac igitur do-
ctrina posita cum Gregorius dicit non petiisse
Patrem, neque opus habuisse sanguine Christi
nisi propter œconomiam seu dispensationem, et quia
oportebat per humanitatem assumptam homini
sanctitatem afferri, hoc ipsum significat quod
nunc enucleatius theologo in scholis docent, non
Deum opus habuisse Christi sanguine, nisi posito
decreto et dispensatione redimendi homines, modo
maxime omnium conveniente et ex rigore justitiæ,
et per copiosam satisfactionem, eademque ratione,
cum dicit non petiisse, non excludit præcep-
tum Christo datum subsequens decretum et dis-
pensationem Dei; sed solum dicit non pe-
tuisse illud simpliciter et tanquam aliquid per se
expedendum: neque enim oblectatur sanguinis
effusione, quod objecerat in argumento, nisi fiat
vel in testimonium fidei vel ad satisfactionem ju-
stitiæ vindicativæ, quam ultimam explicationem
verbi, petiisse, in quo major videtur inesse dili-
cultas, ad huc confirmo et explano hoc argumento.
Eodem modo in hac propositione Gregorii, quæ
conjuncta est, non quod petierit et opus habuerit,
est intelligendum, non petierit atque τὸ opus ha-
buerit: sed de secundo verum est non opus ha-
buisse antecederet ad dispensationem et decre-
tum: neque potest alio modo intelligi: nam posita
dispensatione seu dispositione modi redimendi hu-
mani generis, habuit: igitur et τὸ non petiisse eo-
dem modo accipiendum; hoc est antecederet ad
dispensationem, et tanquam aliquid per se expe-
dendum et necessarium; quo argumento satis mihi
videtur omnia enodata difficultas et ostensum Theo-
logum maxime vere ac theologice esse locutum.

(56) Factus velut esca. Ita loquitur Gregorius Nyss.

orat. i de Resurrect. Ἐπειδὴ γὰρ ἀμήχανον ἦν τῷ
ἀρχόντῳ τοῦ σκότους ἀκράτῳ προσμῆλαι τῇ τοῦ
φωτὸς παρουσίᾳ μὴ σαρκὸς μοῖραν θεωρήσαντα ἐν
ἐαυτῷ· διὰ τοῦτο ὡς εἶδε τὴν θεοφόρον σάρκα, εἶδε
δὲ καὶ τὰ παρ' αὐτῆς ἐνεργούμενα τῆς θεότητος
θαύματα, ἦλπισεν εἰ τῆς σαρκὸς διὰ τοῦ θανάτου
κρητήσῃ, καὶ πάσης τῆς ἐν αὐτῇ κρητήσῃ δυνά-
μει. Καὶ τοῦτου χάριν τὸ τῆς σαρκὸς δέλεαρ περι-
χωνῶν τῷ τῆς θεότητος ἀκρίστῳ περιετρόπη. Hoc
est: Nam quia fieri non poterat ut princeps tenebra-
rum meram lucis præsentiam allingeret, nisi partem
aliquam carnis in ipsa consperisset, idcirco post-
eaquam divinam carnem vidit et res admirandas
quæ per ipsam a Divinitate efficiebantur, aspexit,
speravit se, si morte carnem affecisset, omnem etiam
virtutem quæ in ipso erat superaturum: itaque
dum inhians ad carnis escam aspirat, Divinitatis
hamo transfixus est. Hæc Nyssenus: et simile quid-
piam S. Proclus, cujus hæc sunt ex Græco a me
reddita: Pastor enim peregrinam corporis pellem
sibi circumdedit, et lupus aqum videns eum inhians
circumvenit; sed dentes quidem exacuit, carnes au-
tem Agni immaculatis gustare non potuit; caro enim
ejus non vidit corruptionem. Nicetas vero in com-
ment. ad orat. Greg. Naz. in S. Pascha, ubi sen-
sus Gregorii de sanguine Christi pro humani
generis liberatione oblati, sic ait: Nec enim diabolus
hujusmodi pretium accepit; absit. Illud quidem
præter spiritus in spe habuit, sed pro ea spe totius
imperii eversionem accepit. Hæc Nicetas consonant
iis quæ paulo infra habet hoc loco noster: Ἐπειδὴ
προσβαλὼν οὐκ ἴσχυσεν αὐτὸν δι' ἁμαρτίας χειρώ-
σασθαι, τοῦτον ἐπιθύμησεν λύτρον ἀντὶ τοῦ κατ-
εχομένου λαβεῖν. Postquam eum adortus per pec-
catum subigere minime potuit, eum appetiit accipere
pretium pro captivo. Sed non explicitè et signatè
intelligendum est diabolum appetiisse Christum, ut
pretium pro captivis; non enim ipse mysterium
Redemptionis per Christi sanguinem percipiendæ
cognovit, ut docent communiter theologo et inter-
pretes Evang.: Quod si cognovissent, ait Paulus,
principes hujus sæculi, nunquam Dominum gloriæ
crucifixissent. Nam etiam de principibus tenebrarum
hunc locum non sine aliquorum auctoritatibus
expliciti, cum publice sacras Litteras interpretarer;
sed exercite, ut dialectici loquuntur; appetiit enim
Christi carnem, quæ erat pretium pro captivo; vo-
luit scilicet Christum occidere, atque hominem
tam sanctum, tot miracula operantem de medio
tollere; sed falsus est. Nam hoc ipso interiere
eum veluit, cujus mors futura erat pretium pro
captivis. Eodem prorsus modo, quo de Judæis
atque ipso diabolo, loquitur S. Leo, serm. de Pass.:
Dum eorum manus proprio incumbunt sceleris,
famulatæ sunt Redemptori. Ita non de ex-
plicita cognitione diaboli, ut videtur loqui
Nicetas, sed de deceptione interpretandum est Theo-
phylactus.

humanitatis spe caperetur. Videns enim Salvatorem supra naturam miracula operantem, postquam eum adortus per peccatum 155 subigere minime potuit, eum appetivit accipere pretium pro captivo. Tradit igitur ipse seipsum pretium ad redimendum eum, qui reductus fuerat in servitutem, ut per mortem et resurrectionem liberaret in inferorum custodia conclusos. Omni igitur pretio tradito ei qui detinebat (57), et redempto eo qui delinēbatur, sanguis Christi divinus servitute captivos exemit; at non eum tyrannus, sed ejus, qui inimiculus est, Pater accepit; atque hoc theologica lingua (58) manifeste declarat: Accipit, inquit, magnum et nobilem sanguinem Pater, non quod petierit, aut eo opus habuerit, sed propter consilium et administrationem, et quia per humanitatem a Deo assumptam homini sanctitatem afferri oportebat, ut ipse nos a tyranno, qui per vim nos detinebat, liberaret. Ita cum inimicum dextere simul et juste oppressisset, viam nobis itidem monstravit, qua vincere ipsum possemus: cujus vestigia insistentes adversarium nostrum oratione et jejuniis superare conemur. Et sicut ille per ingluviem nos subegit suosque servos effecit; ita et nos tropæum de ipso armis contrariis statuamus. Considerate hoc luteum corpus instar caliginis animæ circumfusum, ob vetitum cibum gravem hanc crassitiam contraxisse (59). Etenim ante inobedientiam

A χειρώσασθαι, τούτον ἐπεθύμησε λύτρον ἀντὶ τοῦ κατεχομένου λαβεῖν. Δίδωσιν οὖν αὐτὸς ἑαυτὸν τοῦ δουλαγωγηθέντος ἀντιλύτρον, διὰ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἐγέρσεως ἐλευθερῶσαι τοὺς καθεργμένους ἐν τῇ τοῦ ἄδου φθορᾷ. Παντὸς δὲ λύτρου διδομένου μὲν τῷ κατέχοντι, καὶ λυρουμένου τὸν κατεχόμενον τὸ τοῦ Χριστοῦ θεϊότατον αἷμα ἐξέλαιτο μὲν τοὺς κατεχομένους, οὐ μὴν εἰλήφει τοῦτο ὁ τύραννος, ἀλλ' ὁ τοῦ τυθέντος Πατρὸς· καὶ τοῦτο σαφῶς θεολογικῇ γλῶσσαι διατρανοῖ, λαμβάνει, λέγουσα, τὸ μέγα καὶ περιβόητον αἷμα ὁ Πατὴρ, οὐκ αἰτήσας, οὐδὲ δεηθεὶς, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκονομίαν, καὶ τὸ χρῆναι ἁγιασθῆναι τῷ ἀνθρωπίνῳ τοῦ Θεοῦ τὸν ἀνθρώπων, ἵνα αὐτὸς ἡμᾶς ἐξέλῃται τοῦ τυράννου βίξ κρατήσαντος. Οὕτω τὸν ἐχθρὸν εὐμηχάνως τε ἅμα καὶ δικαίως καταβάλων, τῆς κατ' αὐτοῦ νίκης ὑπέδειξεν ἡμῖν τὴν ὁδόν, ἣ δὴ κατ' Ἰγνὸς ἀκολουθοῦντες διὰ προσευχῆς καὶ νηστείας, ἐπιχειθῶμεν καταπαλαίσει τὸν ἀντικείμενον. Καὶ ὡσπερ ἐκεῖνος διὰ λιχνείας ἡμᾶς ἐδούλωσεν, λάτρας ἑαυτοῦ ποιησάμενος, οὕτως ἡμεῖς διὰ τῶν ἐναντιῶν αὐτὸν κατατροποσώμεθα. Ὅρατε τὸ σῶμα τοῦτο τὸ πῆλινον, ὅπερ περικείται τῇ ψυχῇ καθάπερ ἀχλὺς, ἐκ τῆς ἀπηγορευμένης βρώσεως τὸ βαρὺ τοῦτο πάχος ἐδέξατο. Πρὸ γὰρ τῆς παρκοῆς, λεπτόν ἦν καὶ καθαρὸν, καὶ ἄεριον, καὶ οἶον ἐχρῆν συνυφανθῆναι τῇ τοῦ Θεοῦ εἰκόνι προσφύεας καὶ κατάλληλον. Ὅπερ οὖν ἡ λαιμαργία ἐπάχυνε, διὰ νηστείας λεπτόνῃμεν. Νῦν γὰρ ὡς ἐν δεσμωτηρίῳ καθ-

Francisci Scorsi notæ.

(57) *Qui detinebat.* Τῷ κατέχοντι, Patri Deo intellige juxta explicationem allatam, not. 55.

(58) *Theologica lingua.* Nazianzenum Gregorium cognomento Theologum refert, cujus locum explicuimus jam. not. 55; sic autem eleganter et oratorie Theophanes Gregorium citat.

(59) *Corporis crassitiam contraxisse.* Multi Patres utriusque linguae ejusmodi verbis utuntur, cum de corpore primi hominis sermonem habent, quibus et hic Theophanes: qui tamen recte sunt explicandi. Choruum ducat Greg. Nazianz. qui orat. 27, quæ est de Nativitate, ubi cum de pelliceis tunicis, quibus primos parentes post peccatum amiccivit Deus, sic ait: Καὶ τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν κακίαν ἐξόριστος γίνεσθαι· καὶ τοὺς δερματίνους ἀμφιέννυται χιτῶνας, ἰσως τὴν παχυτέραν σάρκα καὶ θνητὴν, καὶ ἀντίτυπον. Hoc est interprete Billio: *Et ab ipso Deo propter peccatum Adamus expellitur et pelliceas tunicas induit, hoc est fortasse, crassiore carnem, et mortalem, et resistentem; quem locum refert, et interpretatur Joannes Zonaras in can. 123 concilii Carthag. quo canone anathema dicitur in eos qui dicant et putent ita hominem factum esse mortalem ut sive peccasset sive non esset in corpore moriturus, id est, e corpore excessurus, non propter meritum peccati, sed per naturæ necessitatem. Sic igitur Zonaras in eum locum: Κἄν γὰρ σάρκα καὶ τότε εἶχεν ὁ ἀνθρώπος, ἀλλ' οὐχ οἶον νῦν, καὶ τοῦτο φησὶν ὁ θεολόγος Γρηγόριος λέγων· Τοὺς δὲ δερματίνους ἀμφιέννυται: χιτῶνας, ἰσως τὴν παχυτέραν σάρκα, καὶ θνητὴν, καὶ ἀντίτυπον. Ὡστε πρὸ τῆς παραβάσεως, ὅτε οὕτως παχυτέρα ἦν ἡ σὰρξ τῷ Ἀδὰμ, οὕτε φῶσει θνητῇ. Nimirum: *Etsi enim carnem tunc quoque habebat homo, sed non qualem nunc; et hoc dicit Greg. Theologus cum dicit: Pelliceas quoque vestes induit, forte deusiorum carnis, et mortalem, et resistentem. Quare ante transgressionem, nec densa erat caro Adæ, nec**

C *natura mortalis. Hæc Zonaras. Ex quibus vides eum censuisse corpus Adam alterius cujusdam fuisse conditionis, quam nunc sit. Idem videtur significare Nicetas in comment. in orat. prædictam Nazianz. ubi plures afferens intelligendi modos, quod Adam nudus dictus esset, ad hæc subjungit: *Nudus erat, non ut carnis et corporis expertus, verum ut eam temperaturam non habens, quæ crassiore carnem redderet, ac contrariis et perniciosis qualitatibus distractam atque divulsam; plane enim ita vivebat ut bonam habitudinem naturalem ipsi essentialiter inditam haudquam efflaret, verum eodem modo se semper haberet, absque fluxu atque infusione, continuæque, ad utrumque horum secundum qualitatum dominationem, alteratione.* Hæc Nicetas, qui videtur admittere aliam temperaturam corporis ante peccatum, eamque illi essentialiter inditam. Gregor. Nyssenus iisdem pene utitur verbis ac poster, sed ea referemus commodius paulo post.*

D Theophanes vero alius a nostro, hoc est Nicæno, epist. 3, ex iis quæ edidit Consalvus Ponce hominem creatum a Deo, ut alterum angelum dicit, idque ex dicto ejusdem Greg. Theologi: Ἐπεὶ γὰρ ἀγγελὸν ἄλλον ἐπὶ τῆς γῆς ὁ Δημιουργὸς τὸν ἀνθρώπον ἐκλάσεν, ὥστε κατὰ τὸν μέγιστον ἐν θεολογίαις Γρηγόριον μὴ τοῖς ἄνω μόνον τὴν προσκύνησιν περιγράφεσθαι· ἀλλ' εἶναι τινὰς καὶ κατὰ προσκυνητὰς, ἵνα πληρωθῇ τὰ πάντα δόξης τοῦ Θεοῦ. Quæ sic interpretatur idem Consalvus: *Postquam enim Opifex angelum alterum, hominem nempe e terra formavit, ne adoratio ei cultus (ut maximus Theologus Gregorius ait) caelo circumscripta esset, sed forent non minus adoratores in terris, ut omnia plena essent gloria Dei.* Hæc Theoph. Nicæni. Locum autem Greg. Naz. est ex orat. dicta de Nativitate idem quo repetit or. 3 de S. Pascha, et in carn. de laud. Virg.: Τερπόμενον τ' ἔργου·ν ἡμῖς, καὶ ἐγέφυρα μύστην Οὐρανίων, χρογίων τε μέγα κράτος, ἀγγελὸν ἄλλον.

εἶραται ἡ ψυχὴ ἐν τῷ σώματι, ὡς καὶ τινες τῶν Ἀξωθεν πεφιλοσοφῆρασιν, ἀντρον, καὶ σπῆλαιον, καὶ A subtile erat, et purum, et aerium, et quale contendendum erat id, quod Dei imagini aptum et cor-

Francisci Scorsi notæ.

*Ardua sideret discat mysteria cœli,
Terreaque imperio teneat, sitque angelus alter.*

Ex Latinis S. Gregorius Magnus, lib. v. *Moral.* cap. 25, in cap. v, Job : *Homo enim qui si præceptum servare voluisset, etiam carne spiritualis futurus erat, peccando factus est etiam mente carnalis, ut sola cogitet, quæ ad animam per imagines corporum trahit.* Verum hæc dicta sanctorum Patrum in verum rectumque, uti monui, sensum sunt deducenda; neque enim putandum est, eos voluisse dicere corpus hominis ante peccatum alterius fuisse substantiæ vel non fuisse ex materia quanta compactum, cum spiritualitate dicunt, ut Gregorius Magnus, non crassum, uti nunc est, ut Gregor. Nazianz., vel cum angelum dicunt, ut idem Greg., et ex eodem Theophanes Nicænus, et noster hic Cerameus, cum subtile aerium, et alterius fuisse texturæ dicunt vel temperamenti, ut Nicet.; his enim loquendi modis qualitatem aliquam diversam, nimirum incorruptibilitatem et immortalitatem, quæ per donum superadditum, ut infra dicemus, vel perfectissimam subjectionem corporis ad spiritum, quæ per gratiam fœbat, explicare voluerunt, per quam nihil corpus animo resistebat, nihil retinebatur in adversum, nihilque officiebat, quominus illa actiones suas spiritualis exercere posset, adeoque videbatur esse ejusdem, ac anima naturæ, ita penitus ad omnem ejus voluntatem conformatum erat.

Qui sensus in illo Gregor. Nazianz. loco primo inducto facile elicitur ex illius verbo θνητὴν, καὶ ἀντίτυπον. Nimirum mortale resistens, ita enim erat immortalis beneficio quidem ligni vitæ: per gratiam vero, et justitiam originale pars inferior, quæ et corpus dicitur, subdita superiori, ut nihil resisteret, prout in hoc præsentis status experimur. Idemque sensus ex alio ejusdem Gregorii loco orat. 39 quæ est in SS. *Lumina*: Οὐ γὰρ φῶς, ἐντολῶν τήρησις· οὐ δὲ ἐντολῶν τήρησις, σαρκὸς κάθαρσις, τοῦ ἐπιπροσθούντος τῆ ψυχῇ νέφους, καὶ οὐκ ἔωντος καθαρῶς ἰδεῖν θεῶν ἀκτίνα. *Ubi enim timor est, illic quoque mandatorum observatio; ubi autem mandatorum observatio, carnis etiam, quæ nubis candidam instar animæ lumen obscurat, nec divini radii splendorem pure intueri sinit, purgatio est.* Et in carmine Anacreont. ad se ipsum, carnem vocat τὸ πῆλινον τάχος, crassitatem luteam. Ad hæc igitur loca, et si quæ sunt alia hujusmodi in Naz., Theophanes respiciens eodem modo loquitur, cum ait hic: Σαρκὸς παχύτητα, πῆλινον σῶμα καθάπερ ἄχλως. Sed profecto nihil explicat certius huic verum sensum et catholicum SS. Patrum, quam illud Gregor. Nyssen. qui lib. *De vita Mosæ*, agens de hyacinthino colore vestis sacerdotis Hebræi, hujusmodi tropologicum elicit sensum: Συμβαίνει πρὸς τὴν κατ' ἀρετὴν θεωρίαν νόημα, ὅτι βούλεται τὴν μέλλοντα τῷ θεῷ ἰεραῖσθαι, καὶ τὸ ἑαυτοῦ προσάγειν σῶμα τῆ ἱερωσύνης, καὶ σφάγιον γίνεσθαι μὴ νεκροῦμενον ἐν τῇ ζωῇ θυσίᾳ καὶ λογικῇ λατρείᾳ, μὴ παχέα τι, καὶ πολυσάρκω τοῦ βίου περιβολῆ καταβλάπτει τὴν ψυχὴν, ἀλλ' ὑπολεπτύνειν ὅσον ἀράχιον νῆμα τῆ καθαρότητι τῆς ζωῆς πάντα τὰ τοῦ βίου ἐπιτηδεύματα, καὶ ἕγγυς εἶναι πρὸς τὸ ἀνωφερές τε καὶ κοῦρον καὶ ἄεριον τὴν σωματικῶδη ταύτην φύσιν μετακλάσαι. *Non parum ad virtutem conducere videtur sensus: hortatur enim hoc ænigmati, omnem qui Dei sacerdotium assumere studet seipsum, ac corpus suum Deo offerre hostiam, non seneatum aut casum (vivum enim hoc sacrificium, rationalisque cultus est) nec pingui quodam et carnoso hujus vitæ amictu, sed tenue sicut telam araneæ, munda vivendi ratione confectum, ut rivendi tenuitate leve*

atque aerium factum, sursum posse ferri videntur. Hæc Nyssen. Quod igitur hic Pater præstandum sacerdoti præcipit in hoc statu naturæ corruptæ, ut nimirum virtutum exercitatione, et victoria perturbationum, omnique perfectione, ac puritate vitæ, corpus spiritui, quantum fieri potest, subjiciatur, et aptum expeditumque ad officia spiritus reddatur, quod ipse per illa verba explicat, tenue sicut araneæ tela, leve, atque aerium. id noster hic de primo statu naturæ humanæ intelligit, quod sane ibi nullo negotio per gratiam animus obtinebat. Non sunt igitur dicta Patrum de corpore primi hominis in vero sensu et physice, sed metaphorice et moraliter, ut sic dicam, accipienda. Porro in hunc sensum trahendum etiam S. Maximus martyr. cum de primo et secundo statu loquitur cent. v. *Œcon.* cap. 97, hoc modo: *Non poterat aliter demonstrari hominem ad Deum pertinere, ipsumque gratuita deificatione deum esse factum, nisi prius ultro nasceretur ex spiritu propter vim illi naturaliter insitam suapte natura se moventem nullius dominio mancipatum. Quam quidem nativitatem deificam, divinam et expertem materiæ deserens primus homo, eo quod oblectationem sensibilem et manifestam anteposisset obscuris, et quæ duntaxat animo capiuntur bonis, merito ex corporibus in vitam crassam et caducam damnatur habere generationem.* Cum enim primam nativitatem hominis expertem materiæ dicit, vel de nativitate spirituali quoad animam in gratia creatam loquitur, vel si corpus etiam includat expertem materiæ, qui alio modo intelligi possit, cum ex limo sit factum, quam quod materiam eidem, cui nunc obnoxiam corruptioni, et morti, eodemque modo degravantem animum non habuerit? Nimirum id corpus expertem materiæ vocat, quod nunc Sap. ix: *Corpus quod corrumpitur, aggravat animam, et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem.* Hoc est explicante Joan. Lorino: *Corruptibilis corporis nexu cum animo incorruptibili magnum affert ad intelligendum impedimentum, curaque multiplex corporis distrahit animum a fixa et constanti meditatione, ita ut demittere se sæpius cogatur ad inferiora et viliora objecta.* Idemque alii verbis explicat ad vocem βαρύνει, *aggravat; reddit quodammodo crassam et onerosam, atque illi instar ergasterii videtur et ferreorum vinculorum, sub quibus Paulus ipse gemens, gravatum se querebatur.* S. Augustinus apud eundem ex hoc loco probat, non corpus esse animæ, sed corruptibile corpus onerosum; talo autem factum ex peccato consequente vindicta, quod et ethnici philosophi, præsentem corporis conditionem modo considerantes, præteritæ prorsus inscii adumbrarunt. Seneca ad Nervam de membris corporis ita loquitur: *Obruitur his animus, infuscat, inficitur: omne illi cum hac carne gravi certamen est.* Et epist. 41, vocat corpus *animi pondus et pœnam*; et aliter alibi. Virg. vero *Æneid.* vi:

*Noxia corpora tardant;
Terrenique hebetant artus moribundaque membra.*

Denique spiritale dicitur corpus a D. Paulo quod reviviscet, gloria ornatum supremo mundi die, et opponitur animali. Id autem idem numero erit, ejusdemque rationis ac naturæ; spiritale vero dicitur, spiritui subditum omnino et conformatum, et Spiritus sancti operatione prædies, uti Chrysost., Theophil. et Œcum. interpretantur, consentiente etiam Ambrosio; adduntque iidem, quod erit levius, subtilius et tenuius, quodque per aera ferri possit. Id quod per dotes superadditas cor-

gruum esset. Quod igitur suffarcinavit ingluviens, A jejunio extenuemus. Nunc enim velut in carcere animus coercetur, sicut etiam ex externis philosophis (60) quidam existimant, qui corpus antrum, vel speluncam, vel sepulcrum appellaverunt. Quanto igitur corpus cibis magis infercis, tanto magis communis carcerem (61), et compedes vehementius astringis, et animum quasi reum in vinculis detentum deprimis magis; si vero jejunio illud attenuas, alam animæ expeditam reddis, et levior facta ad Deum attollitur. Quando igitur hoc a nobis rectius, quam in præsentī tempore præsetur? Sed quoniam in hanc mentionem ipsa nos deduxit oratio, exquiramus, quid causæ fuerit, cur quadraginta dierum jejunium sancitum sit a Patribus (62), et quid per illos significatum; tum etiam quare non alio anni tempore, 156 quam circa vernum solstitium jubeamur hoc facere.

Sane ab externis sapientibus, et a nostris varvus B Λέγεται παρά τε τῶν θύραθεν. καὶ τῶν ἡμετέρων

Francisci Scorsi notæ.

pori glorioso intelligendum, non ut Eutychius patriarcha Constantinop. tempore Gregorii Magni, quo convictus revocavit errorem, et Origenes existimasse dicitur, qui spirituale corpus interpretatur, quod in spiritum, aut in corpus aerium sit vertendum; quem errorem cavendum admonet Theophylactus in illum locum, et sanctus Cyrillus videtur innuere in Joannem cap. lib. xii, cap. 57: *Non enim, inquit, apparitio quædam erat falsa, nec umbra ad humanam conficta figuram, ut nonnulli dicunt, nec spirituale quoddam corpus, id est tenue, et aerium, et aliud præter carnem, ut multi spirituale corpus intelligi contendunt.* Vides igitur ut sit media incedendum via, et verba sano sensu accipienda. Si spirituale, leve, et aerium dixeris corpus, quasi sit ex aeris substantia conflatum, erraveris; et tamen eadem verba usurpant, qui recte sentiunt, cum aiunt, spiritale leve, et tenue aerium et subtile futurum. Sed non semper sunt in omni rigore verba accipienda, ubi de pio et sano sensu scriptorum constat; quod quadam proportionē de corpore primi hominis intelligendum est, cum illud spirituale, vel, ut noster loquitur, purum, subtile, et aerium dicunt: cum quadam proportionē dixi; nam post resurrectionem corpus præditum erit dotibus gloriæ, quæ illud tale reddant, at vero ante peccatum idem corpus non his ornatum dotibus, sed certe perfectam subjectionem habebat beneficio gratiæ et justitiæ originalis, et incorruptibilitatem et immortalitatem; quæ in eo sita censetur a D. Thomas p. 1, quæst. 97, art. 11, *ut non habere, vel posset prohibere passionem alterantem, seu remouentem a naturali dispositione, sicut et mortem*: quod an per aliquam virtutem superadditam pro illo statu, ac postea ablatam, an ex extrinseca gubernatione ipsius hominis efficiendum esset, disputant Pererius et theologi cæteri, quos vide apud ipsum, et S. Thom. quæst. jam dicta, ubi locus Augustini refertur in lib. *De quæst. Novi et Veteris Testam.*, qui rem omnem penitus expellit; sed et huc transcribam alium, qui non minus aperte rem declarat ex lib. vi *De Gen. ad litteram*, ubi agit de Adami corpore: *Illud quippe ante peccatum, et mortale secundum aliam, et immortale secundum aliam causam dici poterat; id est mortale, quia poterat mori; immortale, quia poterat non mori; aliud est enim non posse mori, sicut quasdam naturas immortales creavit Deus; aliud autem posse non mori, secundum quem modum primus creatus est homo immortalis, quod ei præstabatur de ligno vitæ, non de constitutione naturæ; a quo ligno separatus est, cum peccasset, ut posset mori, qui nisi peccasset, posset non*

mori. Hæc Augustinus, ex quibus etiam habes viam regiam et tutam, qua incedendum in hac re; nam quod damnat concilium Carthag. canonē illo supra relato, id est, quod homo etiam si non peccasset, moriturus fuisset per distractionem animi a corpore, cum tamen dicat sanctus Augustinus, eum quando non peccaret, futurum, ut immortalitate vigeret; cæterum non est asserendum hanc immortalitatem fuisse corpori naturalem vel essentialē; quod enim ait Zonaras loco supra citato, non futurum fuisse hominem natura mortalem, explicandum est de naturali necessitate, quam asserebant ii quos concilium reprobat, cujus canonem ibi explicat Zonaras; potuit enim illa impediti beneficio Conditoris: *Mortalis enim erat, ut idem August. habet alio loco, conditione corporis animalis, immortalis autem beneficio Conditoris.* Quod autem dixit Nicetas essentialiter fuisse inditam bonam habitudinem naturalem homini, difficile est explicata; quod enim essentialē est, mutari non potest.

(60) *Et externis philosophis.* Tria est illa Platonis allitteratio, σῶμα ἡμῶν σῆμα, *corpus nobis sepulcrum.* Atque a Socrate enim sensum anibi fortasse Plato. Ille enim hominem ipsum animum dicebat esse; corpus autem nihil aliud, quam animi organum, vel domicilium, aut verius sepulcrum, aut carcerem, inde cum emergeris, tum denique sui juris esse, multoque quam antea felicius vivere. Huc etiam pertinet sententia illa Pythagoræ, quæ circumfertur, quamque refert S. Basiliius hom. *De legendis gentiliū libris.* Ille enim cum cernebat quemdam in curando corpore maxime attentum: *Non desinis, inquit, carcerem tibi molestiorem struere?* Seneca epist. 14, corpus vocat sarcinam, et epist. 58, ædificium putridum ac ruens, quem in locum vide notam Lipsii: et epist. 88, caveam, idem quod noster ἐντρον. Plutarchus in *Convivio septem sapientum*, alia comparatione usus, animam inquit abditam esse in corpore, ὡς περ ἐν μύλωνι, *tanquam in pistrino*; et multa alia hujusmodi dicta apud profanos etiam scriptiores reperies, non modo apud sacros: quæ collegit eleganter æque ac pie Jeremiæ Drexelli opus, qui *Prodomus mortis* inscribitur, cap. 1.

(61) *Communis carcerem.* In hac sententia deest in Pan. hæc: ὅσον οὖν παχύνεις τὸ σῶμα. Et paulo infra illa ἄν δὲ λεπτόνεις αὐτὸ τῆ νηστείας, ὡς ἀθέρωσας αὐτῆς τὸ πτερὸν. Sine quibus vix constare poterat sensus integer auctoris.

(62) *Sancitum a Patribus.* Lege Baronium tom. 1, an. Chr. 57, n. cxciv.

σφῶν, μικρὸς κόσμος ὁ ἄνθρωπος, διὰ τὸ περιέχειν ἄ
 ἔν ἑαυτῷ τὰ στοιχεῖα, ἐξ ὧν συνέστη πᾶν τὸ φαινόμε-
 νον, καὶ διὰ τὸ τῆς ψυχῆς νοερόν, ὃ κατ' εἰκόνα
 Θεοῦ γενέσθαι πιστεύομεν. Ἐπεὶ οὖν καὶ ὁ κόσμος
 κατὰ τόνδε παρέλλη τὸν καιρὸν παρὰ τοῦ Κτίσαντος·
 (κατὰ γὰρ τὸν πρῶτον παρ' Ἑβραίοις μῆνα Νισάν ὁ
 κόσμος δεδημιούργηται· τεκμήριον τὸ μέχρι παντὸς
 ἐν τούτῳ τῷ καιρῷ τὴν γῆν βλαστάνειν ἀπάρχεσθαι·)
 ὠμολόγηται δὲ μικρὸς κόσμος ὁ ἄνθρωπος· νομοθε-
 τεῖ τὸ παράγγελμα μισεῖσθαι τὸν κόσμον τὸν ἄν-
 θρωπον, καὶ τὸ μὲν ἐκ γῆς σώμα, καθάπερ τὴν γῆν
 βλαστάνειν τὰς πρακτικὰς ἀρετὰς, τὴν δὲ νοερὰν
 ψυχὴν ἐνασχολεῖσθαι περὶ τὴν ἄπταιστον τῶν νοητῶν
 κατανόησιν. Οὕτω γὰρ βίῳ, οὐ μικρὸς ἔσται· κόσμος
 ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐν μικρῷ μέγας, καθὼς φησιν ὁ
 θεολόγος Γρηγόριος, κατ' ἐνιαυτὸν ἐγκκινιζόμενος
 τῇ πρὸς τὸ κρείττον μεταβολῇ. Τοῦτο ἢ κατὰ τὸ ἔαρ
 ἐγκράτεια νοεῖν ὑποτίθεται. Ὁ δὲ τῶν τεσσαράκοντα
 ἡμερῶν ἀριθμὸς δι' αἰνιγμάτων καὶ πραγμάτων πα-
 λαῶν τε καὶ νέων ὑποδέδεικται. Ὁ τε γὰρ ἐπενε-
 χθεὶς τῇ γῆ πάση κατακλυσμός, διὰ τὸν τῆς ἀμαρ-
 τίας πληθυσμὸν, ἐν τῶσούταις ἡμέραις εἶχε τὸν
 ὄρισμόν· ὡς ἂν παιδευθῶμεν καὶ ἡμεῖς τῷ ἴσῳ τῶν
 κριθῶν τῇ φυσικῇ λιβάδι τῶν ὀφθαλμῶν τὸν τῆς
 ἀμαρτίας ποιεῖσθαι κατακλυσμὸν, καὶ διὰ τῆς νοη-
 τοῦ κλωτῶ περισώζεσθαι. Εἴη δ' ἂν νοητὴ κλωτῶς
 ἐκ διαφόρων σανίδων συμπεπηγυῖα, ἢ ἐκ ποικίλων
 κατορθωμάτων ἀρετῆ, ἢ τοῖς γύμοις τῆς ἀγάπης
 συνεσφιγμένη, δι' ἧς τὸν τῆς ἀμαρτίας φερόντες
 θάνατον, τῷ στερεῷ καὶ ἀναδεδηκῶτι τῆς ἀπαθείας
 ὄρει, ὡς εἰς Ἄραράν σωσώμεθα. Τὸ δὲ ὄνομα τοῦτο
 τετριμμένον δηλοῖ, δι' οὐ μὴνύται ἢ δι' ἀρετῆς

A mundus (65) homo appellatur, eo quod in se o-
 elementa omnia complectatur, ex quibus universum
 hoc, quod sub aspectu cadit, est constitutum : et
 quod intelligente sit præditus anima, quam ad ima-
 ginem Dei credimus factam. Cum igitur mundus
 etiam a Creatore hoc tempore sit productus (64)
 (primo enim mense qui Nisan (65) vocatur ab He-
 bræis, fabricatus est, argumento vero etiam est,
 quod semper hoc tempore germinare incipiat terra),
 hominem vero parvum mundum esse jam diximus :
 admonet jejunii sanctio, ut mundum homo imi-
 tetur, et corpus quidem e terra compactum instar
 ipsius terræ virtutum germinet opera, animus vero
 intelligentiæ particeps in rerum intelligibilium co-
 gnitione sine offensione occupetur. Si enim ita
 B instituerit vitam, non parvus mundus fuerit homo,
 sed in parvo magnus, ut ait theologus (66) ille
 Gregorius, singulis annis in melius, vitæ mutatione,
 renovatus. Hoc igitur subjicit intelligendum verno
 tempore addicta continentia. Verum quadraginta
 dierum numerus per varia et veterum et recen-
 tiorum facta simul et ænigmata insignitus est.
 Nam et eluvies illa in omnem terram affluentibus
 peccatis immissa, totidem dierum terminum habuit ;
 ut inde nos etiam edoceremur pari dierum numero,
 naturali oculorum imbre peccatorum eluvionem
 elicere, et per intelligibilem arcam salutem con-
 sequi. Instar enim arcæ ex variis asseribus com-
 pactæ esse intelligitur virtus, ex variis recte factis
 constans, et commissa charitatis clavis : per quam
 C peccati mortem evadentes in perturbationum va-
 cuitate (67), quasi in monte firmo et edito, ut in

Francisci Scorsi notæ.

(63) *Parvus mundus.* Vide hom. v, not. 89.

(64) *Hoc tempore sit productus.* Vide hom. i, not. 6.

(65) *Qui Nisan vocatur.* Vide eamdem hom., not. 15.

(66) *Ut ait Theologus.* Hanc Theologi sententiam protulimus, not. 89, hom. v, ex orat. ipsius xxxviii.

(67) *In perturbationum vacuitate.* Vocabulum ἀπάθεια, quamvis interpretatum ad verbum, impati-
 bilitatem seu indolentiam signet, non in eo tamen rigore, et in hoc Patre, qui in nonnullis harum
 homiliarum locis illud usurpat, et in S. Gregorio Nyssæno, S. Joanne Climaco, S. Maximo monacho,
 cæterisque Græciæ Patribus accipiendum. Neque enim duritiem, seu stuporem animi nullos omnino
 motus etiam primos affectusque sentientis inducere
 velle credendi sunt, cum ἀπάθειαν perfectionis
 apicem dicunt. Quod Stoicorum dici solet dogma
 (licet solet, inquam, quia neque id vere illi dixerunt,
 ut infra explicabo) qui ab sapiente suo omne prorsus
 πάθος exterminare videntur. Et ex concisiis
 Christianæ philosophiæ Evagrii Pontici lib. Περὶ ἀ-
 παθείας hæresis fuit, quem refert Theophilus Ray-
 naudus societ. Jesu, tom. II. Hi enim, et si qui sunt
 hujus sectæ alii, hominem ex homine sustulisse
 visi sunt, ut cum D. Hieronymo loquar, et in corpore
 constitutum voluerunt esse sine corpore : homo
 enim imperturbabilis, aut saxum, aut deus est.
 Et uti Tullius, *Tuscul.* iii, loquitur, hoc non sine
 magna mercede contingit inhumanitatis in animo,
 stuporis in corpore.

Non hoc igitur sensu accipienda vox ἀπάθεια,

sed pro animi tranquillitate ab immoderatis pertur-
 bationibus morbisque, animi mortificati, ut sic cum
 scriptoribus sacris loquar, ac perpurgati. Hunc esse
 verum et catholicum Theophrasti et aliorum Pa-
 trum sensum ex aliis multis eorum dictis ostendam,
 quibus non abigit omnes affectiones, sed eas
 moderatas et rationi subjectas exigunt. Atque, ut
 a nostro incipiam, ipse hom. de S. Cruce prima,
 explicans figuram serpentis exaltati in deserto, docet
 per vivos serpentes atque lethales significari
 dæmones peccatorum morsibus humanum genus pas-
 sim enecantes : eos vero a Christo per serpentem
 æneum figurato esse deletos, subjungitque : Οὐ
 μὴν τὰ δῆγματα πέταυται· ἢ γὰρ ἐγκυμαιμένη τῇ σαρκὶ
 κατὰ τοῦ πνεύματος ἐπιθυμία, εἰς τὸ παντελὲς οὐκ
 ἀπόλωλε· καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἐναρέτοις πολλάκις
 ἐνεργεῖται τῆς ἐπιθυμίας τὰ δῆγματα· At morsus
 nondum omnino cessarunt. Etenim illa concupiscentia,
 quæ carni adversus spiritum inest, nondum
 perfecte compressa est. Nam et illis, qui virtute
 maxime pollent, sæpe concupiscentiæ morsus insur-
 gunt. Ecce igitur, ut in hac vita non posse om-
 nino et stirpitus eradicari concupiscentiam radicem
 affectionum censet. Et hom. 29 tropologicè per
 Salomem ad sepulchrum Christi venientem ani-
 mam piam significari dicit his verbis : Σαλώμη ἐξ
 εἰρηνικῆ ἐρμηνεύεται· δηλοῖ δὲ τὴν ἀγαθὴν ψυχὴν
 τὴν νικήσαντα τὰ πάθη καὶ εἰρηνεύουσαν κατὰ δύνα-
 μιν· Salome vero pacifica interpretatur ; indicat
 autem animam bonam, quæ quantum fieri possit,
 passiones vicerit, et in pace versetur. Nam ait κατὰ
 δύναμιν, ostendit id ab anima perfecta esse cecur-

Ararat sospitemur⁶⁸. Hoc vero nomen *tritum* sonat (68) : quo sane indicatur ipsa vacuitas pas-

⁶⁸ Gen. vi, 7.

Francisci Scorsi notæ.

tendendum ut perturbationes vincat et in pace degat, non tamen id omnino fieri posse. Ad hæc hom. de Lazaro, docet Christum, ut se hominem profiteretur, admisisset, quantum sibi videbatur, affectus humanos ἀδιαβλήτους, culpa immunes. Ergo si non adversantur summæ perfectioni, et possunt culpa carere; quin et Christum ait voluisse nobis exemplo suo, cum in Lazari sepulcro collacrymavit, præscribere lugendi dolentique modum in funere charissimorum. Hom. de Samaritana, docet passiones iræ et cupiditatis ad virtutem usui esse posse; et aliis in locis hortatur ut motus a ratione discordes interimantur. Ex his igitur et aliis hujusmodi dictis, quæ in his homiliis observare possit lector, satis constare videtur, quid ἀπάθειαι nomine intelligat, ne toties contrarius sibi ipse videatur auctor. Idem censendus est esse aliorum Patrum sensus, cum ἀπάθειαν commendat. Sanctus Joannes Climacus gradum 29 *Scalæ Paradisi* Περὶ τῆς ἀπάθειαις composuit; eamque in ipsa Epigraphe magifico elogio: τὴν ἐπιγείων οὐρανὸν, καὶ θεομιμητὸν ἀπάθειαν, καὶ τελειότητα, καὶ ἀνάστασιν ψυχῆς περὶ τῆς καινῆς ἀναστάσεως ἀπελάτ, hoc est, *Terrestre cælum, imitatricem Dei, perfectionem et resurrectionem animi ante generalem resurrectionem*. An igitur Climacus duritiam illam et stuporem animi et corporis tantopere commendaret, quam humilitatis et obedientiæ præmium a Spiritu sancto vult impertitam? Sed Scholion Climaci sensum aperit: Ἐπαθλον δὲ λέγει τὸν ἀκρότατον καθαρισμόν, ἣρουν τὴν ἀπάθειαν, ἣ τῆς ἐξ ὕπακιῆς, καὶ ἐπιδημίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατορθοῦνται. *Premium autem dicit summam puritatem, seu purgationem animi, hoc est, ἀπάθειαν, etc.* Vides quod scholiastes intelligat in Climaco sub ἀπάθειαις nomine. Verum offendit Gerso in hoc scalæ gradu, et Climacum inter cætera exagitat, quod impatibilitatem admiserit. Sic enim Epist. de ornatu spiritualium nuptiarum: *In talibus quippe plurima sæpe reperitur falsa aut male explicata, ac proinde multam erroris materiam præbentia simplicibus, quanquam in multis divina altissimaque sint. Inter tales scripturas narratur aliquæ narrationes, aut regulæ, vel doctrinæ particulares aliquorum Patrum veterum, quæ magis admirandæ quam imitandæ dicuntur, quemadmodum Joannes, qui Climacus dicitur, ponit virtutes impassibilitates, et quædam valde austera super penitentia et peccatis.* Hæc Gerso adversus Climacum, cujus defensionem nolo a me accipias, sed a Matthæo Radero scriptore societ. nostræ eruditissimo, qui inter alia opera nuper S. Joannem Climacum, magno cum reipublicæ Christianæ commodo, Græce et simul Latine a se interpretatum edidit. Is igitur in Isagoge tale de S. Climaco contra Gersonem iudicium fert: *Fallit primum Gerso reperiri in Climaco falsa: nihil falsum est in toto Climaco; nihil contra Ecclesiæ decreta; aut male explicatum; sed potius male intellectum, et subinde male interpretatum. Non ponit virtutes impassibilitates; sed ait per virtutes vitandam esse ad ἀπάθειαν, seu animi tranquillitatem, quam Gerso vocat impassibilitatem; obedientiæ enim et humilitatis præmium ait hanc esse animi tranquillitatem seu indolentiam. Negat Climacus perfectos non sentire motus naturales iræ, cupiditatis, nectus, gaudii, amoris, spei, et hoc genus aliorum, sed ait perfectum religiosum hos omnes motus in sua potestate habere, ne in actum vel cogitationem improbam erumpant, quemadmodum venator canes. Et hoc non est contra dogmata divina;*

sed ab illis hoc confirmatur, quando Deus dixit Caino: « Subter te erit appetitus tuus, et tu dominaberis illius. » Ita Raderus pro Climaco causam dicit, et sane egregie. Ex quo habes explicatum verum et sanum sensum non modo Climaci, sed eadem opera nostri Theophanis, qui cum Climaco, et hic et sæpe in homiliis consentit, et loquitur. Pergit etiam idem Raderus contra Gersonem in eo quod de penitentia objecerat, disputare. Sed hæc non ad rem nostram: ideo omitto. Nec aliud addam quod ad S. Climacum attinet. Sed vero idem de S. Maximo iudicium est faciendum, quem pluribus etiam locis, quam Climacum laudat, et sequitur noster. Idem ille sensisse quod in Climaco explicatum est, cum commendat ἀπάθειαν, ex aliis ejus sententiis argumentum esse petendum. Centuria I, de charitate, cap. 39, definit quid sit affectus, τὸ πάθος in Græco, ut opinor, nam Græcum exemplar habeo nullum: *Affectus est vituperabilis motus animi præter naturam*. Et cap. 36: *Affectuum carentia, ἀπάθεια est pacatus animæ status, secundum quem difficulter movetur anima erga malitiam*. Et cent. II, cap. 16: *Affectus est motus animi præter naturam, aut ad amorem sine ratione, aut ad odium sine iudicio*. Vides igitur quos affectus et animi motus damnet S. Maximus, cum illi opponit ἀπάθειαν eamque laudat: eos nimirum qui vituperabiles sunt, et præter naturam, hoc est vitiosi; omne enim vitium præter, seu contra naturam est, ut docet S. Thomas, I part., II quæst., et cent. III, *Oeconomom*. Aperite se explicat cap. alio: *Innatæ corporis affectiones si ratione regantur, probro carent: citra hanc vero motu ignominium afferunt. Has igitur abjiciendas esse dicit, quarum insitus est a natura motus, sed præter naturam frequens est usus ratione non moderatus*. Et deum cap. 66: *Etiā prosunt affectiones apud studiosos, quando sapienter illas a rebus corporeis avocantes, ad celestium ademptionem convertimus*. Hunc locum S. Maximi postremum profert Theophilus Raynaudus soc. nostræ, qui tom. II dist. 3, a n. 49, hanc materiam erudite tractat, quem vide. Ex hoc vero et aliis, quæ hic referre supersedeo, ne longior sim, quid S. Maximus cum carentiam affectuum ἀπάθειαν nominat et probat, quid, inquam, sentiat, planum fiet. Et sane ex apertis his locis explicanda sunt, si quæ sunt obscuriora in hoc Patre, cum de affectibus loquitur, ut nimirum semper agat de affectibus immoderatis, et vitiosis, quibus omnino cendum. Et quoniam de Stoicorum dogmate initio meminimus, idque promissum explicandum, sane cum ipsi ἀπάθειαν in sapiente requirant, eandem immunitatem a concitatis animi motibus, et rationi dissentaneis postulant. Quid enim est ex Zenonis, τῆς στοῆς architecti, notione τὸ πάθος, cujus vacuitas ἀπάθεια dicitur? Est Zenonis, ait Tullius, *Tusc.* lib. IV, *hæc definitio, ut perturbatio sit quod πάθος ille dicit, aversa a recta ratione, contra naturam animi commotio*. Non igitur πάθος dicitur ea animi motio, quæ sit secundum naturam

(68) *Tritum sonat*. Cap. VIII Genes., ubi in editione Latina habemus: *Requiritque arca super montes Armeniæ, in Græco est Ἀραράτ, itemque in Hebræo, אררט quam vocem Armeniam omnes scriptores accipiunt. Etypon vero Hebraica: vocis potius a אררט quod est exaltare, deducitur, eo quod montes illi altissimi sunt. Sed Noster hic fortasse propter quamdam litterarum similitudinem ab אררט deduxit, quod iter est facere unde אררט nomen via, semita, itaque ipse τερριμμένην explicavit.*

'Αλλὰ καὶ ἡ τοῦ Μωϋσέως ἐν τῷ Σιναιῷ νηστεία ἁγιωσύνης ἡμερῶν περιόδῳ ἡρίθμητο, ὅτε τὰς θεογράφους πλάκας ἐδέξατο. Αἱ συντριβεῖσαι τῇ τοῦ λαοῦ πλημμελείᾳ, οὐκ ἂν Ἰσως ἀναχαράχθησαν, εἰ μὴ νηστεία ἰσαριθμῶν ἡμερῶν ἐμοσείτευσεν. Τί δὲ τοῦ συμβόλου μηνύοντος; Ἐπειδὴ τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν διὰ τῆς ἁμαρτίας οἴοντο συντριψάμεν, δέμεθα τῆς νηστείας τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν εἰς τὸ ἀδιδίς αὐτὸν ἐγγραφῆναι ἐν ταῖς πλαξὶ τῶν καρτῶν ἡμῶν, ἵνα ἐκ τῶν λογισμῶν ἀφανισθῇ τῆς ἁμαρτίας τὸ εἶδωλον. Ὁ δὲ Ἠλίας ὁ ζῆλωτῆς ἐκείνος, ὡς ἀκούομεν, ὁ τὴν παράδοξον θυσίαν ἱεροουργήσας, καὶ τοὺς ἱερεῖς τῆς αἰσχύνης προσεπιθύσας, ὁ πυρὶ οὐρανίῳ πανστρατὶ τοὺς πεντηκοντάρχους ἀποτεφρώσας, ὁ λόγῳ μόνῳ κλειθρα ἐπιθεῖς ταῖς οὐρανίαις νεφέλαις, ὁ πλὴν τριετοῦς χρόνου τῆς γῆν αἰχμῶ βρασανίσας, ὁ τῇ ξενόδοχῳ Σαραφθῖα τὴν τῶν ἀλφίτων δράκα ταμεῖον ἀμείψων παρασκευάσας, καὶ τοῦ ἐλαίου τὴν λήκυθον ἀληκτα πηγάζειν ποιήσας, ὁ τῷ τεθνήξαντι παιδί διὰ τοῦ τριετοῦ ἐμφυσήματος τὴν ζωὴν χαρισάμενος, ὁ τὸ ἀεὶ ῥύτον τοῦ Ἰορδάνου βεῖθρον τῇ μηλωτῇ στήσας, καὶ ποσὶν ἀβρόχοις διαπεράσας, ὁ πυρίνῳ ἄρματι ἀναληφθεὶς εἰς αἰθέρα, καὶ διπλὴν τῷ Ἐλισσαίῳ παρασχὼν τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος. Οὗτος τοίνυν ὁ τοσοῦτος δοξασθεὶς κατορθώμασι, μὴδὲ γυναικὸς ὄργην οὐχ ὑπένεγκεν, ἀλλὰ κατορθώσας τῆς Ἰεζάβελ τὴν ἀπειλίην, φεύγων ἔρχετο πεφρικῶς, οὐκ ἂν τοῦ ἐξ αὐτῆς ἠπειλημένου θανάτου ἔξω γενόμενος, εἰ μὴ ἐχρήσατο τῇ τεσσαρακονθήμερῳ φυγῇ. Ἄθρει δὲ πάλιν πῆ σε φέρων ἄγει τὸ νόημα. Ἰεζάβελ πένθους ἰσχυρὸς ἐρμηνεύεται, ὅτι οἱ δὲ τὴν ἁμαρτίαν, τὴν τὸ ἰσχυρὸν πένθος προξενούσαν τοῖς ἁμαρτάνουσι· ταύτην ἀπειλούσαν τῷ ψυχικῷ ἡμᾶς παρα-

asionum, quam sancti virtutis exercitatione sunt consecuti; quamque ipsi veluti viam, cum ante calcassent, tritam sequentibus reddiderunt. Sed a Moyse in Sinai monte jejuniū totidem dierum numero peractum est, cum tabulas divinitus scriptas accepit. Quæ propter populi delictum fractæ nunquam iterum consignatæ essent, nisi totidem dierum jejuniū intercessisset. Quid autem hoc symbolo ostenditur? Quoniam præceptorum 157 legem peccando quasi contrivimus, quadraginta dierum jejuniū opus habemus ad eam iterum tabulis cordis nostri inscribendam, ut peccati idolum a mente et cogitatione nostra penitus amoveatur. Jam Elias ille zelotes, ut accepimus, qui admirandum illud et non usitatum sacrificium obtulit, et sacerdotibus insuper dedecore affectos immolavit²⁰; qui pentecontarchos cum universo exercitu redegit in cinerem; qui solo verbo nubibus cæli obdidit seras²¹, et tribus amplius annis siccitate terram afflixit²²; qui fecit ut hospitæ Sareptanæ pugillus farinæ penum inexhaustum, et lecythus olei fons perennis evaderet²³; qui extinctum puerum triplici inhalato spiritu revocavit ad vitam²⁴, qui irrequieta fluenta Jordanis melote constravit, et sicco pede transmisit²⁵; qui igneo curru sublatus est in cælum, et Elisæo duplicatam Spiritus gratiam largitus est²⁶; hic igitur, qui tantis fascinoribus tantam gloriam sibi pepererat, unius mulieris non sustinuit iram, sed Jezabelis pertimescens minas, fugitivus et horrore perfusus abiit, nec mortem, quam illa comminata fuerat, evitare potuisset, nisi quadraginta dierum spatio fugisset. Considera jam rursus, quo spectet, quoque te ducat harum rerum intellectus. Jezabel luctum vehementem (69) significat, adeoque peccati sym-

²⁰ III Reg. xviii, 36, 40. ²¹ IV Reg. i, 9, 10. ²² III Reg. xvii, 1. ²³ ibid. 16. ²⁴ ibid. 23. ²⁵ IV Reg. i, 8. ²⁶ ibid. 9 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

dam naturam rectamque rationem. Subjungit hæc idem Tullius: *Quidam* (ex Stoicis) *brevius perturbationes esse appetitum vehementem dicunt; sed vehementiorem eum esse volunt, qui longius discesserit a naturæ constantia.* Atque has perturbationes vituperat ipsemet Tullius toto illo libro, in easque invehitur; quin etiam cum Peripateticorum opinionem, mediocritatem in animi affectionibus recte admittentium, reprehendere videtur, semper in ἀμφιβόλω versari et laborare videtur, nec verbo lenius eos reprehendit, re autem vera semper perturbationes et τὰ πάθη notionem jam posita reprehendit. Lege illum, et expende; atque rem me narrare videbis. Id quod vidi, et docuit sanctus Thomas sec. quæst. 24, art. 1, in corp. cujus hæc verba: *Dicendum, quod circa hanc quæstionem diversa fuit sententia Stoicorum et Peripateticorum. Nam Stoici dixerunt omnes passiones esse malas; Peripatetici vero dixerunt passiones moderatas esse bonas; quæ quidem differentia licet magna videatur secundum vocem, tamen secundum rem vel nulla est, vel parva, si quis utrorumque intentiones consideret.* Et quæst. 59, art. 2, idem docet, eaque sectas conciliat. Idem D. Augustini iudicium lib. ix *De civit.* cap. 4: *Videtur mihi, inquit, hoc, ubi quæritur, utrum accidant sapientis passiones animi, an ab eis sit prorsus alienæ, de verbis eor-*

potius, quam de rebus facere controversiam; nam et ipsos nihil hinc aliud quam Platonicos et Peripateticos sentire existimo, quantum ad vim rerum attinet, non ad vocabulorum solum. Hactenus Augustin. qui prolato Epicteti consummati Stoici testimonio, concludit: *Utrique mentem rationemque sapientis ab earum (passionum) dominatione defendunt, etc.* Vide apud ipsum et ex recentioribus theologis Theoph. Raynaudum, qui eruditissime de hoc genere scripsit tom. II, jam dicto, ubi longos refert Senecæ et Epicteti Stoicorum perfectissimorum locos qui motus affectionesque animi non solum primos, naturaliter concitatos, sed etiam admissos ex regimine rationis concedunt, perturbatos damnant. Nec plura a me habebis; nam profecto si Stoici trahuntur, vel ducuntur potius in rectam opinionem, eorumque τὸ περιβόητον δόγμα defenditur et explicatur sano sensu dignoque humana sapientia, quidni in Patribus cum usurpanti ἀπαθείας vocem, id præstetur?

(69) *Luctum vehementem.* Nomen Jezabel ita Hebraice scriptum est III Reg. cap. xvi, et alibi זבול, cujus hæc litteræ constituunt nomen זבול, quod luctum significat; et verbum iisdem litteris lugere, desolare, perire, quæ luctus magni effecta sunt.

holum est, quod luctus gravissimi peccatoribus efficitur causa. Hoc sane peccatum, cum mortem animæ ninitatur, zelotæ exemplo fugere oportet, et per quadraginta dierum afflictionem ejus laqueos præcul evadere. Huic etiam tempori honorem auxiæ Dominus noster, et cum totidem jejunasset dies, tentatorem debellavit, et earum passionum, quæ universum genus humanum oppugnant victoria, rationem ac viam bellandi nobis ostendit. Quadraginta iidem constituti sunt dies, ut corporis etiam nostri perfectio significetur. Cum enim ex quatuor compositum sit elementis, hoc perfecto numero multiplicatio perfectionem eam assequitur, quæ in viribus, quæ utiles sunt, et spirituali vigore continetur. Octo vero diebus additi quadraginta futuri sæculi symbolum sunt, quod sane octavæ perfectionem habet, ut stabile et sempiternum. Oportet enim nos ab hujusce temporis **158** mutatione septenaria (70) ad octavam illam et quietem status futuri traduci. Si vero triginta ac sex dies sunt, quibus cum reliquorum abstinentia exactum etiam jejunium (71) observandum suscepimus, neque hoc a congruenta allegoria est alienum. Non solum enim ex hoc dierum numero totius anni decimatio (72) significatur, sed mystica quedam alia suggeritur contemplatio. Quoniam enim ea quæ maxime conciliant hominem Deo, sunt recta de Deo sententia et observatio præceptorum, utriusque rei reconditam quamdam doctrinam hic numerus comprehendit, firmitatem scilicet atque constantiam in fide sanctæ Trinitatis, et virtutum circulum, quem jejunii tempore expleamus. Aiunt enim hunc numerum circulum, et trigonum, et tetragonum esse (73). Itaque trigonum

A δοῦναι θανάτῳ, φευγειν προσήκει ἐφεπομένους τῷ τοῦ ζῆλωτος ὑποδείγματι, καὶ διὰ τῆς τεσσαρακονθήμερου κακοπαθείας, τῶν αὐτῆς παγίδων γενέσθαι μακρῶν. Τοῦτον τὸν καιρὸν τιμῆσας καὶ ὁ Δεσπότης ἡμῶν, ἐν τοσαύταις ἡμέραις νενηστευκῶς, καταστρατηγεί τὸν πειράζοντα, καὶ τοῦτον ἠττήσας διὰ τῶν γενικοτάτων παθῶν τοῦ κατ' αὐτοῦ πολέμου τὴν ὁδὸν ἡμῖν καθυπέδειξε. Τεσσαράκοντα δὲ ἡμέραι τάσσονται, δηλοῦσαι τὴν τοῦ σώματος τελειότητα· ἐκ τεσσάρων γὰρ στοιχείων ἔχον τὴν σύγκρασιν, τῷ τελείῳ ἀριθμῷ πολυπλασιαζόμενον τέλειον γίνεται πνευματικῶς ἀκμάζον ταῖς προσφόροις δυνάμεσιν. Αἱ δὲ ὀκτῶ τεσσαράκοντα προστιθέμεναι τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ὑπάρχουσι σύμβολον, ὃς ὀγδόος ἐστὶ, καὶ ἐστώς, καὶ ἀίδιος. Δεῖ γὰρ ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ἐβδοματικῆς ταύτης; τοῦ χρόνου κινήσεως εἰς τὴν ὀγδόην καὶ μέλλουσαν κατανηῆσαι κατάστασιν. Εἰ δὲ καὶ τριάκοντα καὶ ἕξ ἡμέραι εἰσὶν, ἐν αἷς μετὰ τῆς ἔγκρατειας καὶ νηστείας ἀκριθῆ τηρεῖν παρελθόμεν, οὐδὲ τοῦτο τῆς προποῦσης θεωρίας ἀνοικτεῖον. Οὐ μόνον γὰρ ἀποδεκτικῶς ἐκ τούτων δείκνυται τοῦ θλου ἐνιαυτοῦ, ἀλλὰ καὶ μυστικῶν τι ἐμφαίνει θεώρημα. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ τῷ Θεῷ προσοικειούμενα τὸν ἄνθρωπον ταῦτά ἐστιν, ἥ τε ὀρθὴ περὶ τὸ Θεῖον ὑπόληψις, καὶ ἡ ἐκ τῶν ἐντολῶν τήρησις, ἀμφοτέρων τὴν μυσταγωγίαν περιέχει ὁ ἀριθμὸς· τὸ ἐν τῇ πίστει τῆς ἁγίας Τριάδος ἔδρασι καὶ ἐμετάθετον, καὶ τὸν κύκλον τῶν ἀρετῶν, ὧν πληρωταὶ γενώμεθα ἐν τῷ τῆς νηστείας καιρῷ. Φασὶ γὰρ τὸν ἀριθμὸν τοῦτον καὶ κύκλον εἶναι, καὶ τρίγωνον, καὶ τετράγωνον· δηλοῦται δὲ διὰ μὲν τοῦ τριγώνου τῆς ἐνείασις φύσεως ἢ τῶν προσώπων διαφορά· διὰ δὲ τοῦ τετραγώνου, ἢ πρὸς αὐτὴν ὀρθὴ πίστις καὶ πάγιος. Δυσμετάθετον γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ τετραγώνου, δι'

Francisci Scorsi notæ.

(70) *Mutatione septenaria.* Vide quæ de septenario numero observavimus, hom. 1, not. 000, et præterea longiorem mysticam considerationem Philonis Hebræi, lib. *De mundi officio*; Macrobius cap. 6, in *Sonn. Scip.*; et Petrum Bongo, in num. 7.

(71) *Exactum etiam jejunium.* De ratione jejunii ex Græcorum more constituti, unde petendus est hujus libri intellectus, ubi triginta sex diebus exactum dicit observari jejunium disseruimus hom. xv, not. 50.

(72) *Totius anni decimatio.* Vide dictum S. Greg. Magi relatum hom. xv, quod huic Theoph. dicto consonat. Sed si tum Gregor. tum Theoph. dictum ad calculos revocetur, triginta sex dies decima pars esse deprehendetur dierum trecentorum et sexaginta; superant autem adhuc ex anno dies quinque; sed horum quia non perfectum ac rotundum, sed abruptum et concisum numerum efficiunt, ratio præsertim a sacris oratoribus haberi non solet. Quin et Tullius etiam in orat. in L. Pisonem: *Ego in C. Rabirio perduellionis reo 40 annis ante me consulem interpositam senatus auctoritatem sustinui contra invidiam, atque defendi.* At anni præcesserant non 40, sed triginta sex. Accidit enim C. Rabirii factum C. Mario L. Flacco consulibus. Non est igitur subtilis computatio, ut Paulus Manutius in hunc locum, et hunc esse morem Ciceronis Ascovius Pedlanus advertit.

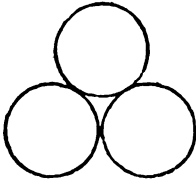
(73) *Circulum et trigonum, et tetragonum esse.* Has numeri tricesimi sexti arithmeticas rationes, seu figuras mathematicas vix delibavimus, a mathematicorum peni ea mutuari, non tanquam e cella nostra depromere fateamur ingenuè. Itaque ut a senario, tanquam a basi tricesimi sexti numeri incipiam, is a Theoph. continere dicitur trinam dimensionem ex qua corpus omne perfecte constitutum est. Quod idem est, ac si dicas numerum esse solidum. Solida enim ea dicuntur quæ triplicem hanc *διάστασιν* seu magnitudinem habent. Senarium porro solidum esse demonstratur, eo quia tres numeri 1, 2, 3, mutuo sese multiplicantes, senarium efficiunt; semper enim ex multiplicatione unius ex dictis in alium, et in tertium producti senarius procreabitur numerus, ac prinde solidus ille censendus erit ex definit. 17, *Elem. Euclidis.* Ex solidis item est primus, quia componitur ex trigonis. Trigonum enim numerus ille appellatur, qui ex aggeratione radicum abundantate

Ἰσου ταῖς γωνίαις ἐπὶ τῆς εὐθείας τῶν πλευρῶν ἐρε-
θόμενον. Ὁ δὲ κύκλος τῶν ἀρετῶν ἐμφαίνει ἀλλεπ-

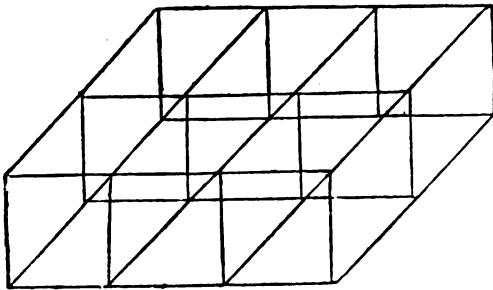
A ostendi in singulari natura differentiam persona-
rum; tetragonum vero rectam de ipso mysterio ac

Francisci Scorsi notæ.

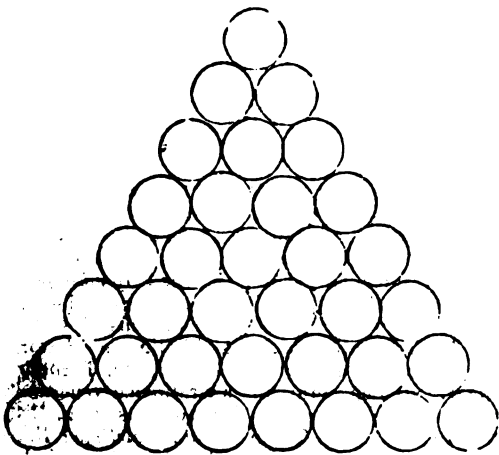
acceptarum constitutus trianguli formam acquirit ex lib. I *Arithm.* D. Franc. Mauralisici Messanen-
sis. Radices autem numerorum sunt quæ ab uni-
tate, et secundum unitatis incrementum successive
succrescunt, ut in ternario numero primum
ostenditur cujus apex erit unitas, duo basis,
quod ipsa hæc figura sub oculos ponit. Porro cum

senarius ex ternariis conficitur, duobus ex trigonis
itidem eum conflare liquido apparet, siquidem duo
trigona continent numeros tres 1, 2 et 3, quorum
primus in secundum ductus, et productus in ter-
tium, senarium progignit. Unde et ex solidis primus
est qui sic componatur.

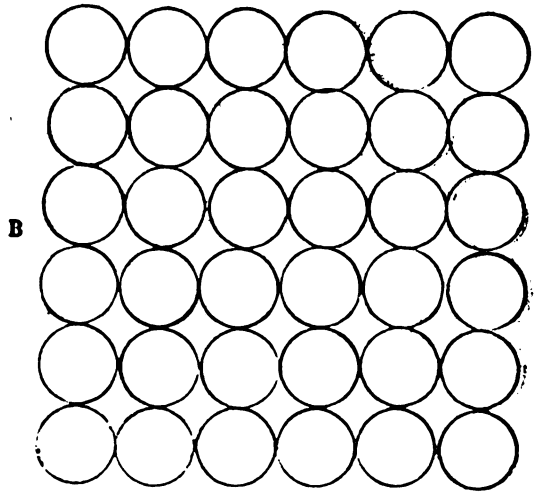

Atque hæc de senario. Jam vero quod tricesimus
sextus sit ibidem trigonus patet; si enim ex unitate
successive augetur numerus ad octavum qui sit
basis, triangulus efformabitur triginta sex unitatum,
ut spectas in hoc schemate.

Idem itidem numerus tetragonus erit ex defn.
18, lib. VII *Eucl.*, ex qua tetragonus est qui sub

in sex ductæ reddent numerum triginta sex, ex
quo hæc figura quadrangularis existit.

æqualibus duobus numeris constituitur. Sed enim
Atque in hisce duobus schematis demonstrandis
et describendis non multum negotii fuit ut quod
etiam circulus ex numero tricesimo sexto efficeretur,
Id vero labor Herculeus. Non enim facile re-
perias apud insignes ac principes mathematicæ
arithmeticæque disciplinæ doctores hujusce rei
mentionem quidem, nedum explanationem; quin
et ipse Petrus Bongus, qui ex neotericis de myste-
riis numerorum copiosissime et luculentissime
scripsit, nullum de hac figura verbum in numero
tricesimo sexto. In quinario quidem rationem cir-
cularis, seu spherici numeri attingit; quæ ea
est, cum numerus sui multiplicatione semper in
se redit, quod in quinario accidit, qui propaga-
tus in se viginti quinque producti, itidemque in
senario, qui eadem sui propagatione triginta sex
procreat: ex qua ratione potuissem deducere nu-
merum tricesimum sextum esse circulare, quia
si multiplicetur in se efficit mille biscentum no-
naginta sex: at hæc ratio non plane rem demon-
strare videbatur: neque enim ex ea apparebat quo
pacto dispositi triginta sex circuli figurarent.
Sed vero labor, seu potius amor improbus omnia
vincit. Et hujus etiam Merculani nodi expediendi

D nos quidem viam aperuimus, lucemque prætulimus
ab ipsomet Petro Bongo petitam, qui senarium
numerum esse figuram circulearem ostendit, ut
videre est apud ipsum, quod quasi aliquam gem-
mam, ut primum ex retrusis terræ visceribus
inveni, ostendi professori mathematicæ in hoc
Panormitano collegio P. Hieronymo la Chianna,
qui eam acceptam ut peritus aurifex expolivit
et absolvit hujusmodi tum de senario numero,
tum de tricesimo sexto demonstrationem. Sic au-
tem apud arithmeticos unitas est circulus, quia
in se ipsam ducta ad se ipsam terminatur: uni-
tas enim per unitatem multiplicata, product
unitatem. Septem igitur circuli inter se æquales
septem unitates repræsentantes, ita inter se disponi
possunt, ut figuram circuli accipiant. In quo sex
unitates sint peripheria, septima vero circi quam
sex reliquæ circumscribuntur sit peripheriæ cen-
trum, sicut idem senarius numerus triangularis

stabilem s̄dem. Quadrati quippe figura stabilis est, quæ æqualibus angulis et laterum rectitudine sustinetur. Circulus vero virtutum connexionem ostendit, quarum nos orbem ubeundis earum officii conficere debemus. Quo sane exacto, mysticæ illius cœnæ participes et claræ resurrectionis contemplatores efficiamur magni Dei, et Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre, et Spiritu sancto gloria est nunc, et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ἄλληλον καὶ κυκλοτερῆ περὶ ἑαυτῶν ἀνακύκλωσιν, ὧν δὴ τηρηταὶ γενόμενοι τοῦ μυστικοῦ δείπνου μετὰσχοιμεν, καὶ τῆς λαμπρᾶς ἀναστάσεως ἐπόπται γενώμεθα τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Δεσπότης Χριστοῦ τοῦ σὺν Πατρὶ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι δοξαζομένου, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

HOMILIA XXV.

De justo Lazari resurrectione.

Justi Lazari (74) a mortuis excitati historiam veluti lautissimum convivium ille qui supra Domini pectus recubuit, evangelista nobis hodierna luce proponit : et quidem panis loco historicam narrationem apponit ; doctrinis vero sensibusque

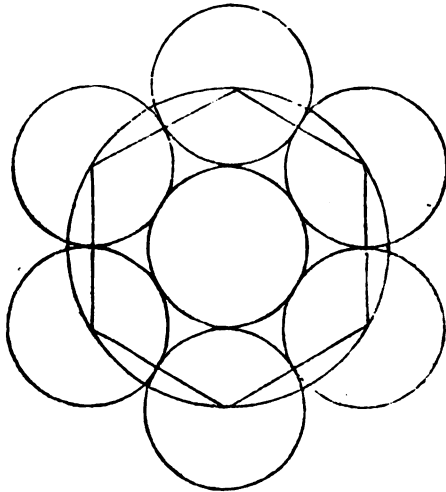
OMILIA KE'.

Εἰς τὴν τοῦ δικαίου Λαζάρου ἀνάστασιν.

Πολλὴν πανδαίσιαν ἡμῖν ὁ ἐπιστήθιος εὐαγγελιστὴς προτίθει σήμερον τοῦ δικαίου Λαζάρου τὴν ἀναβίωσιν ὧς μὲν ἄρτον προτιθεὶς τὸ καθ' ἱστορίαν διήγημα, ἀντὶ δὲ καρυκευμάτων ταῖς θεολογικαῖς ἐννοίας ἐρηδύνας τὴν τράπεζαν. Ἐπιτείνοντες

Francisci Scorsi notæ.

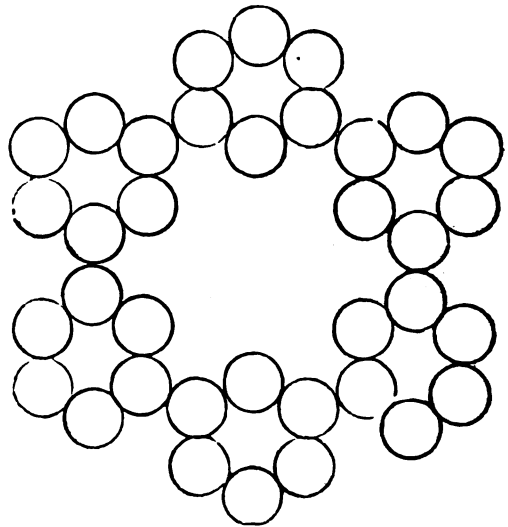
dicitur, quia in figura triangulari aptari potest, ut videre est in hac figura.

Necesse est autem ad efformandum circulum ut sex illæ unitates, et septima circa quam consistunt, et inter se se ipsas contingant. Ex hoc enim sequitur quod septima censam circuli sit sit æqualiter a circumferentia distans quod de ratione figuræ circularis est. Id autem posse fieri in senario numero sic demonstratur. Inscriptur circulo hexagonus A, B, C, D, E, F, per 15 quarti, cujus latera per eandem et inter se, et semidiametro circuli in quo hexagonus Inscriptus est sint æqualia ; si igitur ex G centro circuli, et distantia G I, quæ sit medietas semidiametri, describatur circulus minor, hic omnes semidiametros a centro G ad circumferentiam majoris circuli ductas secabit bifariam. Ducatur præterea ex centro B angulo hexagoni, et distantia B I, æquali ipsi G I alter circulus. Hic et priori erit æqualis, quia æquales habent semidiametros, et illum tanget in puncto I ; et secabit etiam bifariam duo hexagoni latera B, A, B, C. Nam quia B, A æqualis est semidiametro B, G, B, I, vero medietas semidiametri est, ergo B I, æqualis ipsi B I, medietas erit ipsius B A. Igitur si ex reliquis punctis angulorum hexagoni tanquam centris eadem distantia quinque reliqui circuli A, F, E, D, C, ducantur, hi omnes erunt inter se æquales, quia æquales habent semidiametros, et circulum internum G tangent, quia necessario per puncta transibunt, quæ semidiametros majoris circuli se-

cant bifariam, per quæ eadem puncta transit circulus G, et inter sese etiam tangent, quia cum duo viciniore idem latus hexagoni bifariam dividant necesse est, ut in puncto eodem concurrant. Unde est ut sex hujusmodi circuli minore modo dicto dispositi circumferentiam arithmeticeam circuli cujusdam majoris efficiant. Si igitur senarius numerus peripheria circuli sit, poterunt sex senarii peripheriam efformare majorem, sed numerus 36 sex senarios continet, ergo et circuli majoris peripheriam, poteritque in peripheriæ majoris figuram disponi ; ac propterea circularis est, quod proposueramus demonstrandum. Ecce tibi figuram.

C

(74) *Justi Lazari.* Recitant hoc evangelium Græci Sabbato præcedente Dominicam Palmarum, eumque diem hujus miraculi memoriæ dicatum ac festum habent. Jacobus Gretserus comment. in Codinum inter δεσποτικὰς ἑορτὰς, *Domini festos dies*, non solum ipsos Dominicos dies, sed omnes Christo Domino proprie dicatos recenseri scribit, ut Transfigurationem, resuscitationem Lazari, festum Palmarum, sanctæ Crucis, etc. Theophyl. Bulgar. archiep. orat. in adorationem venerandæ crucis, edita ab eodem Jacobo Gretsero, tom. II de cruce : *Quam vero feriam sextam intelligo ? Illam nimirum postquam insignis illa Lazari suscitatio, postquam is, qui dissolvit, et ulticem nostram mortem ex ore infantium et lactentium vere perfectam laudem accepit.*

τοίνυν νηφόντως καὶ ἀκοήν, καὶ διάνοιαν, ὡς ἀγαθοὶ
 δαιτύμονες, ἀρπαλέως τῶν νοητῶν ἰδεσμάτων κατα-
 τρυφήσομεν. Ἡ μὲν οὖν τοῦ θαύματος ἀκριβεστέρᾳ
 διήγησις καιροῦ καὶ λόγου δεῖται μακροῦ. Ἡμεῖς
 δὲ τὰ πολλὰ παρέντες, καὶ ὅσα οἱ πρὸ ἡμῶν ἐξη-
 γήσαντο, τῶν καιριωτέρων ἀψώμεθα.

Τῷ καιρῷ ἐκέλευε « Ἦν τις ἀσθενῶν Λάζαρος ἀπὸ
 Βηθανίας ἐκ τῆς κώμης Μαρίας καὶ Μάρθας. »
 Ἀκριβεστέρᾳ τινὶ ἀκολουθία ὁ εὐαγγελιστῆς ἐν-
 ταῦθα ἐχρήσατο, καὶ τῆς κώμης τὴν κλήσιν, καὶ
 τοῦ νεοσύντος, καὶ τῶν συναιμόνων ἀφηγησάμενος,
 ὅπερ οὐκ ἐν ἄλλῃ πεποίηκε θαύματι· καὶ μοι δοκεῖ
 διαστολὴν ἐκ τούτων ποιῆσθαι τοῦ Λαζάρου τοῦ
 πένητος· περὶ οὗ Λουκᾶς ὁ θεοτότατος ἐν ταῖς παρα-
 βολαῖς ἀφηγήσατο· μᾶλλον δὲ ἐπειδὴ ἔθος τῷ παρ-
 όντι εὐαγγελιστῇ ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἀρχεσθαι, καὶ
 τὸν λόγον μετὰγειν ἡρέμα πρὸς τὰ ὑψηλότερα, ὡς
 ἐν τῷ τῆς Σαμαρίτιδος, καὶ τῷ κατὰ τὸν τυφλὸν
 διηγήματι, ὑποτίθησι· κἀνταῦθα καὶ νοητῶς ἐκλα-
 θεῖν τὸ ἱστορικῶς γεγονός. Δηλωθήσεται τοίνυν ἐκ-
 δηλότερον, τί διὰ τοῦ Λαζάρου, καὶ τῆς κώμης, καὶ
 τῶν ἐξῆς προσήκει νοεῖν. Ἔσται δὲ τοῦτο σαφές εἰ
 τῶν ὀνομάτων τὴν ἔρμηνείαν διαλέκτω Ἑλληνίδι
 δηλώσωμεν. Λάζαρος τοίνυν *βοηθούμενος* ἔρμηνεύε-
 ται· Βηθανία δὲ *οἶκος δόξης καὶ ὑπακοῆς*. Ἡ
 μὲν οὖν Βηθανία τῆς περιγείου ταύτης λήξεως ἐστὶν
 ἀπεικόμισμα· ἐν ταύτῃ γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ παῖς Ἰησοῦς
 τὴν ἰδίαν δόξαν τοῖς ἀνθρώποις ἐγνώρισεν. Ὁ δὲ
 Λάζαρος τὴν ἡμετέραν φύσιν αἰνίτταται, ἥτις γέγονα
 τῆς τοῦ Θεοῦ βοηθείας ἐπιδείξ. Αὕτη τῇ νόσῳ τῆς
 παρακοῆς ὑποπεσοῦσα, κλητήρης ἐγένετο τῇ ἐπαυξή-
 σει τῆς ἀμαρτίας, τῷ τῆς ἀμαρτίας θανάτῳ παρα-
 δοθεῖσα, Συνάδει δὲ τῇ θεωρίᾳ καὶ τὸ φίλον εἶναι τοῦ
 Κυρίου τὸν Λάζαρον· αὐτὸς γὰρ τοῖς ἱεροῖς ἔλεγεν
 ὀπαδοῖς· « Ὑμεῖς φίλοι μου ἐστέ. » Καὶ τὸ γραφι-
 κὸν αἰνίγμα τὸ λέγον· Τῶν τοῦ ἐχθροῦ φιλημάτων
 αἰρετώτερα τοῦ φίλου τὰ τραύματα· τοῦτο οἰδῶσιν

²⁷ Joan. xi, 1 seqq. ²⁸ Joan. xv, 13.

Francisci Scorsi notæ.

(75) *Intentas igitur aures.* Hæc brevis hortatiu-
 cula ad attentionem deest in P. ms., sed exstat in
 G. Et quidem sub initium notarum ad hanc homi-
 liam non ignorare lectorem volo eam me in C. P.
 quarta plus parte diminuatam, multisque bene longis
 periodis, non modo brevioribus sententiis defectam
 accepisse, quod non tam negligentia (nimis enim
 eam supinam et oscitantem fuisse oportuit), sed
 fraude librorum contigisse suspicari possum, ut
 compendium scribendi facerent.

(76) *Clarius igitur explicabitur.* Et tota hæc
 nominum mystica consideratio ab his verbis δηλω-
 θήσεται τοίνυν ἐκδηλότερον, usque ad τῆς σαρκὸς
 ἐπαγόμενα, præcisa erat ex ms. P.; sed ea relecta
 ex G. exemplari; quam vero sit longa periosus,
 lector ipse legendo dimetietis; atque hoc primum
 exemplum adnotatum instar sit omnium, a quibus
 superiscedeo, ut jam dixi not. proxima.

(77) *Lazarus igitur adjutus.* Vide hujusce nomi-
 nis originem ex Hebraico fonte deductam hom.
 8, not 45.

A *divinarum rerum veluti condimentis mensam exhi-*
la. a. Intentas igitur aures (75) mentemque præ-
 tentes, ut boni convivæ, spiritualibus ferculis
 oblectemur. Ac miraculi sane exacta explanatio et
 temporis indiget, et longioris orationis. Quare
 multis quæ dicenda essent prætermisissis, iisque
 præsertim quæ majores nostri explicarunt, **159** ea
 quæ magis ad præsens tempus faciunt attingamus.

In illo tempore « Erat quidam languens Lazarus
 a Bethania de castello Mariæ et Marthæ ²⁷. » Ex-
 actiore quadam narrandi ratione hic usus est evan-
 gelista, cum et castelli nomen, et languidi, et con-
 sanguineorum exposuerit, quod illi alio miraculo
 scribendo non præstitit: et censeo sane voluisse per
 hæc evangelistam discernere hunc Lazarum ab illo
 paupere, de quo divinus Lucas in parabolis egit:
 præcipue vero, quoniam in more positum est huic
 evangelistæ, ab iis quæ sensum attingunt, incipere
 ac pedetentim orationem ad altiora traducere, ut in
 Samaritanæ, et ejus qui cæcus fuerat natus, historia,
 hoc itidem loco suggerit, ut quæ secundum histo-
 riam gesta sunt, spiritualiter etiam accipiamus.
 Clarius igitur explicabitur (76), quid per Lazarum,
 et castellum, et cætera, quæ deinceps dicuntur,
 oporteat intelligere; idque perspicuum fiet, si nomi-
 num notationem Græcanica lingua efferamus. La-
 zarus igitur *adjutus* (77), Bethania vero *gloriæ et*
obedientiæ domus (78) interpretatur. Bethania ergo
 imago est hujusce ambitus terræ; in hac enim Jesus
 Dei Filius propriam gloriam manifestavit homini-
 bus; Lazarus vero naturam nostram adumbrat, quæ
 indiga divini erat auxilii. Hæc in morbum inobe-
 dientiæ cum incidisset, peccandi incrementis jam
 decumbebat et morti destinata erat. Concinit vero
 cum speculatione proposita, quod amicus Domini
 Lazarus fuerit: ipse enim sanctis sociis suis dixit:
 « Vos amici mei estis ²⁸; » et scitum etiam illud
 ænigma, quod ait, Amici vulnera optabiliora esse
 osculis inimici; hoc etiam suggerit intelligendum,

(78) *Bethania gloriæ et obedientiæ domus.* Duplex
 Bethania ex S. Joannis Evangelio habetur; altera
 prope Hierosolytam unde fuit Lazarus suscitatus
 cap. 11, altera trans Jordanem ubi Joannes baptismum
 impertiebat cap. 1, sed eam in Latino vocabulo
 nulla sit nota inter utrasque discriminis, ea ex
 Hebraico apparet: nam prima illa, ביתחני עם י,
 altera ביתחני עם נ adeoque discretam itidem
 habent significationem. Prima illa domum obedi-
 entiæ seu afflictionis a בית *domus et* ינע *affligi* seu
dimittere se. At vero altera domum navis signat a
 בית et נא navis. Nam propter eam erat navicula ad
 trajectum Jordanis parata. Ita docet Ludovicus
 Ballestier in sua *Onomatographia*, p. 1, unde eam-
 dem vult esse Bethabram dictamque עבר *transire*.
 De primæ igitur Bethaniæ interpretatione, quam
 hic Theoph. affert, jam liquet et est communis SS.
 Patrum, de altera vero non item. Unde enim domum
 gloriæ Bethania, quocumque ex duobus modis scri-
 batur, significare possit, adhuc reuuiro. Gloria enim
 Hebr. est דבר

amicum nostrum esse Deum; vulnera vero esse, a quæ ad coercendum corpus inflictæ nos erudiunt ad salutem.

« Maria autem erat, quæ unxit Dominum unguento, et extersit pedes ejus capillis suis; cujus frater Lazarus infirmabatur. » Quid per unguentum significetur, quæve sit ejus utilitas, quidve sibi voluerit pedes capillis abstergere, postea dicitur. Nunc jam historiam explicandam aggrediamur. Quoniam post paulo de unguento et unctione dicitur erat, per anticipationem hoc loco, quod futurum erat, attingit.

« Miserunt ergo sorores ejus **160** ad eum dicentes: Domine, ecce, quem amas, infirmatur. » Quid est causæ cur ipsæ non adeant, ac per se non nuntient et deprecantur? Maxime sane confidebant pro familiaritate, quæ ipsis cum Christo intercedebat. Hoc enim illa voce affectus indice prodiderunt: « Domine, ecce, quem amas, infirmatur. » His enim dolorem quemdam ac modo non stuporem præ se ferunt, quod amicum Domini morbus attingerit. Videbant etiam fratrem morti sensim appropinquare. Timebant igitur ne novissimis ejus verbis aspectuque privarentur. Fortassis etiam, quod Dominus in deserto loco commoraretur, sequiores eos effecit; non enim tunc in civitate debebat, sed ultra Jordanem. Verumtamen ab officii perfectione, eoque quod decebat, valde defecisse arguuntur. Oportebat enim eas Sunamitidem illam æmulari, quæ filio jam vita defuncto, nec spem abjecit, neque ad Carmelum montem properare dubitavit ⁹⁹.

« Audiens autem Jesus dixit: Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei, ut glorificetur Filius Dei per eam. » Et vero morte finita est; quomodo ergo ad mortem non esse dixit? At non erat consentaneum vocare mortem eam quam exceptura erat brevi resurrectione. An igitur ut gloria Deus afficeretur, Lazarus mortuus est? Nequaquam. Sed ille quidem naturæ necessitate, siquidem mors humanæ naturæ conjuncta est, decessit: sed mors illa in divinæ gloriæ vertit occasionem; nam illud *ut*, hoc loco non causam significat, sed eventum. Multis vero etiam in locis (79) hæc loquendi figura sacræ Litteræ utuntur. Propheta siquidem: « Excæcavit, inquit, cor eorum, ut videntes non videant ⁹⁹: » et Apostolus: « Lex autem subintravit, ut abundaret delictum ⁹⁹. » Et sæpius hujusmodi ex eventu dicta quivis inve-

⁹⁹ IV Reg. iv, 5.

⁹⁹ Isa. vi, 19; Joan. xii, 40.

« εννοειν, φιλον μὲν ἡμῶν τὸν Θεόν, τραύματα δὲ αἱ πρὸς σωτηρίαν παιδεῖαι εἰς κόλασιν τῆς σαρκὸς ἐπαγόμεναι.

« Ἦν δὲ Μαρία ἡ ἀλεῖψασα τὸν Κύριον μύρον, καὶ ἐκμάξασα ταῖς θριξίν αὐτῆς τοὺς πόδας αὐτοῦ, ἧς ὁ ἀδελφὸς Λάζαρος ἠσθένει. » Τί μὲν τὸ μύρον ἐδήλου, καὶ ἡ τούτου προσένεξις, καὶ τὸ ἐκμάξαι τοὺς πόδας διὰ τῶν τριχῶν, ἐν τοῖς ἐπομένοις ῥηθήσεται· νῦν δὲ τῆς ἱστορίας ἀρξώμεθα. Ἐκεῖ οὖν ἐμῆλε μετὰ μικρῶν μνημονεῦσαι τῆς τοῦ μύρου ἀλεῖψεως, προληπτικῶς ἐνταῦθα περὶ τοῦ μέλλοντος προσημαίνεσθαι.

« Ἀπέστειλαν οὖν αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ λέγουσαι· Κύριε, ἴδε, ὃν φιλεῖς, ἀσθενεῖ. » Τί δήποτε οὐκ αὐτὰι παραγίνονται, αὐτάγγελοι τῆς προσθείας γινόμεναι; **B** Σφόδρα θεαβήρηκαίαι ἦσαν, πολλὴν ἔχουσαι πρὸς Χριστὸν οἰκειότητά. Τοῦτο γὰρ εἶδεισαν καὶ διὰ τῆς περιπαθοῦς ἐκείνης φωνῆς· « Κύριε, ἴδε, ὃν φιλεῖς, ἀσθενεῖ. » Μονονουχὶ γὰρ ἀσχάλλουσιν, ἐκπληττόμεναι πῶς Δεσποτικῶ φιλῶ νόσος καθήψατο. Ἐώρων δὲ καὶ τὸν ἀδελφὸν τῷ θανάτῳ κατὰ βραχὺ γειννάζοντα. Ἐδεδόκεισαν οὖν μὴ τῆς ἐσχάτης ἐκείνου ἀπολειφθεῖεν φωνῆς τε καὶ βήσεως. Ἴσως δὲ καὶ ἡ ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῦ Σωτήρος διατριβὴ τὸν θύκνον αὐταῖς ἐνεποίησεν· οὐ γὰρ ἐν πόλει τότε, ἀλλὰ πέραν Ἰορδάνου διέτριβε. Πλὴν ἀλλ' ἐλέγχονται κατὰ πολλὴν διαμαρτοῦσαι τοῦ τελείου καὶ πρέποντος. Ἐχρῆν γὰρ αὐταῖς ζηλωσαὶ τὴν Σουναμίτιδα, ἡ καὶ τεθνηκότος ἤδη τοῦ παιδὸς οὐτ' ἀπήλπισεν, οὐτ' ὄκησεν δραμεῖν πρὸς τὴν Κάρμηλον.

« Ἀκούσας δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν· Αὕτη ἡ ἀσθένεια οὐκ ἔστι πρὸς θάνατον, ἀλλ' ὅπερ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, ἵνα δοξασθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου δι' αὐτοῦ. » Καὶ μὴν πρὸς θάνατον ἔληξε· πῶς οὖν εἶπεν· « Οὐκ ἔστι πρὸς θάνατον; » Ἄλλ' οὖν οὐκ ἦν ἀκόλουθον θάνατον ὀνομάσαι τὴν πρὸς βραχὺ ἀποβίωσιν. Ἄρ' οὖν διὰ τὸ δοξασθῆναι τὸν Θεὸν τέθνηκε Λάζαρος; Οὐ μὲν οὖν. Ἄλλ' ὁ μὲν ἀναγκαῶς ἀπέβλεψεν φυσικῶς, τοῦ θανάτου συνημμένου τῇ φύσει· πρόφασις δὲ θεϊκῆς δόξης ὁ θάνατος γέγονε. Τὸ γὰρ, ἵνα, ἐνταῦθα οὐκ αἰτιολογικὸν ἔστιν, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐκβάσεως. Πολλαχοῦ δὲ χρῆται ἡ Γραφή τούτῳ τῷ σχήματι. Ὁ μὲν γὰρ προφήτης· « Τετύφλωκε, φησὶν, αὐτῶν τὰς διανοίας, ἵνα βλέποντες μὴ βλέψωσι· » καὶ Ἄπόστολος· « Νόμος εἰσηλθεν, ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα. » Καὶ πολλαχοῦ τις εὖροι ἐκ τοῦ ἀπο-

D

Francisci Scorsi notæ.

(79) *Multis etiam locis.* Hæc confirmatio ducta ex aliis utriusque Testamenti locis præcisa fuerat, et quidem, ut suspicari licet, a librario compendii causa, quod sine ea integra appareret esse sententia, sed ea restituta est beneficio ms. cui debemus integritatem hujus homilix; est enim mutila et diminuta multis locis, pluribusque periodis in utroque exemplari P. et V. Nec vero satis integrum plerumque est exemplar Vatic. Igitur subsidio exemplaris a Gallia transmissi quod cum aliis Parisiensibus codd. collatum fuerat, ubi ea quæ in aliis detracta

fuerant, salva comperi, plenam eam perfectamque in lucem do. Hæc admonitum semel lectorem volui, ut a labore ea singulis in locis notandi me liberaret, simulque liberatam fidem meam esse intelligeret, quam in aliis præstiti homilix; hic enim esset longioris operæ scriptio, et multiplicatio numerorum, quod usuvenit in hujusmodi veteribus mss., alia atque alia manu transcriptis non raro, quod legitibus mss. et interpretum in ea notas culvis constabit.

θάνους λεγόμενα. Δόξαν δὲ λέγει τὴν ἐκ τοῦ διεγεί-
 ραι τὸν θνήξαντα. Οὐ γὰρ τοσοῦτου θαύματος ἦν
 νοσοῦντα τοῦτον λάσασθαι, ὅσον ἀναγαγεῖν τεθνεώτα
 πρὸς ἀναβιώσιν. Τριχῶς δὲ λαμβάνεται ἡ ἀσθένεια·
 ἀσθενῆς γὰρ λέγεται καὶ ὁ ἀπαγῆς πρὸς πίστιν,
 καὶ ὁλον κλονούμενος, περὶ οὗ φησὶν ὁ Ἀπόστολος·
 « Τὸν δὲ ἀσθενούντα τῇ πίστει προσλαμβάνεσθε. »
 Ἀσθένεια καὶ ἡ σωματικὴ νόσος, ὡσπερ ἐνταῦθα·
 « Ἴδε, ὦν φιλεῖς, ἀσθενεῖ, » καὶ αἱ κατὰ τῶν ἁγίων
 ἐπιβουλαὶ, καὶ διωγμοὶ παρὰ τῶν ἔθρων, καθὼς ὁ
 Κύριος τῷ Παύλῳ φησὶν· « Ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν
 ἀσθενείᾳ τελειοῦται. » Σκόπει οὖν ὡς ἐνταῦθα ἰσχυρῶς
 πάντα ἐδήλωσε· τὸ περὶ τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν τῶν
 μαθητῶν καὶ τὸ τῶν γυναικῶν ἀπαγῆς, τοῦ Λαζάρου
 τὴν νόσον, τὴν τῶν Ἰουδαίων ἐπιβουλήν, ἃ δὴ
 πάντα γεγονῶσι πρὸς δόξαν αὐτοῦ. Οἱ τε γὰρ μαθη-
 τὰ καὶ τοῦ Λαζάρου αἱ σύγγονοι πρὸς τὴν πίστιν
 ἐδεδαιώθησαν, καὶ ὁ θανὼν ἀνεβίω, καὶ τὸ διὰ σταυ-
 ροῦ ἐκυρώθη μυστήριον. Δόξαν γὰρ τοῦ Υἱοῦ τοῦ
 ἀνθρώπου ἐδήλωσε μὲν καὶ ἐκ τοῦ ἐγείραι τὸν
 θνήξαντα· οὐ γὰρ τοσαύτης ἦν δόξης τὸ νοσοῦντα
 τοῦτον λάσασθαι, ὅσον ἀναστῆσαι τεθνεώτα τετρα-
 μερον. Μυστικῶς δὲ τὴν τοῦ σταυροῦ ἐσήμηνε, περὶ
 ἧς ἔλεγε· « Νῦν ἐδοξάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. »
 Πρόφασις γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις τῆς μελίζονος λύτης
 καὶ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπιβουλής τὸ θαῦμα γέγονε
 τὸ κατὰ τὸν Λάζαρον. Ὡς δὲ ἐγὼ οἶμαι, περὶ τῆς
 ἀνθρωπίνης φύσεως ταῦτα λαλεῖ. Ἡ γὰρ ἐπισυμ-
 βάσα διὰ τῆς παρακοῆς παντὶ τῷ γένει ἀσθένεια,
 τὴν δόξαν τῆς τοῦ Θεοῦ σαρκώσεως προεξένησε·
 Δόξα γὰρ τῷ ὄντι αὐτῷ ἡ τοσαύτη γέγονε συγκατὰ
 θασίς.

« Ἦγάπα δὲ ὁ Ἰησοῦς τὴν Μάρθαν, καὶ τὴν ἀδελ-
 φὴν αὐτῆς, καὶ τὸν Λάζαρον. » Ὁ μὲν εὐαγγελιστῆς,
 ἅτε διαφορὰν ἀγάπης καὶ φιλίας εἰδὼς, καὶ ὅτι τῷ
 μὲν Θεῷ οἷα τελείῳ, μᾶλλον δὲ ὑπερτελείῳ, τὸ τέ-
 λειον σύνεστιν ἡ ἀγάπη, τάχα δὲ καὶ αὐτὸς ἐστὶν
 ἡ ἀγάπη, ὡς ἐν τῇ καθολικῇ διετράνωσεν, ἡμῖν δὲ
 μάλιστα ἂν γένοιτο κἀν πρὸς φιλίαν τὴν ἐκείνου ἐλ-
 θεῖν· τοῦτ' εἰδὼς, ἀτρεκῶς φησὶν· « Ὡς ἠγάπα ὁ
 Ἰησοῦς τὸν Λάζαρον, καὶ τὰς συγγόνους αὐτοῦ· »
 Μάρθα δὲ καὶ Μαρία, ὡς ἀτελεῖς ἐτι τυγχάνουσαι·
 « Ἴδε, ὦν φιλεῖς, ἀσθενεῖ. » Οὐ γὰρ ἤδεισαν ἀγάπης
 καὶ φιλίας διαφορὰν. Οὕτω καὶ Ἰουδαῖοι δακρύσαντα
 τεθεαχότες τὸν Κύριον· « Ἴδε, εἶπον, πῶς ἐφίλει
 αὐτόν. »

²¹ Rom. xiv, 1. ²² I Cor. xii, 9. ²³⁻²⁵ Joan. xiii, 31.

Francisci Scorsi notæ.

(80) *Quid inter ἀγάπην, id est dilectionem, etc.*
 Discrimen inter ἀγάπην et φιλίαν ponit hic auctor
 non hac oculo homilia, sed aliis nonnullis, præsertim
 vero 38, quæ est *De Resurrectione* postrema ubi
 ipsemet de his vocibus disputat, ad quam lectiorem
 rejicimus. Et si quid præterea a nobis adnotandum
 est in notis ad eandem homiliam, eo commodiore
 loco referemus.

(81) *Supra omnem perfectionem.* Creatam, quæ-
 que excogitari et intelligi in rebus possit creatis :

niat. Gloriam porro dixit eam quæ ex revocato ad
 vitam mortuo consecutura erat. Neque enim tamto
 fuisset miraculo illum affectum morbo sanare,
 quanto fuit ad vitam mortuam restituere. Sed enim
 infirmitas trifariam accipitur. Infirmitas enim dicitur
 inconstans, et quasi titubans in fide, de quo dicit
 Apostolus : « Infirmitas in fide assumitur ²¹. » Infirmitas
 etiam corporis morbum significat, ut hoc loco :
 « Ecce, quem amas, infirmatur ; » ad hæc insidiæ
 insectationesque **161** ab adversariis in sanctos
 excitate appellantur infirmitates, qua ratione Do-
 minus Paulo dixit : « Virtus in infirmitate perficitur ²². »
 Adverte igitur, ut hæc omnia hoc loco
 argute comprehenderit : imbecillam circa ipsum
 discipulorum et mulierum fidem, Lazari morbum,
 insidias Judæorum ; quæ sane omnia in Dei gloriam
 evaserunt. Nam et discipuli, et Lazari sorores in
 fide confirmati sunt, et mortuus revixit, et crucis
 mysterium promulgatum est. Gloriam enim Filii homi-
 nis redintegrata mortui vita demonstravit quidem ;
 neque enim tantæ gloriæ fuisset morbo afflictum
 illum curare, quantæ fuit jam depositum et quadri-
 duanum suscitare ; verum enim mystice etiam glo-
 riam eam signavit, quam peperit sibi per crucem,
 de qua dixit : « Nunc clarificatus est Filius homi-
 nis ²³⁻²⁵. » Hoc enim in Lazaro miraculum editum
 Judæis occasio fuit, ut majori esserati rabie insidias
 Salvatori molirentur. Sed et ego etiam arbitror,
 naturæ humanæ hæc verba conveniunt ; nam quæ
 universum hominum genus per inobedientiam in-
 vasit infirmitas, causa fuit gloriæ ab Incarnatione
 Dei profectæ ; gloriam enim revera ipsi descensus
 ille ac tanta demissio conciliavit.

« Diligebat autem Jesus Mariam, et sororem
 ejus, et Lazarum. » Same evangelista cum nosset,
 quid inter ἀγάπην, id est, dilectionem (80) et
 φιλίαν, hoc est, amorem interesset, quodque in Deo
 utpote perfecto, seu potius supra omnem perfectio-
 nem (81) existenti perfectio charitatis habitat,
 imo ipse charitas est, ut in Epistola catholica dis-
 serte dixit, nobis vero vix contigit ad ipsius
 amorem pervenire ; hoc, inquam, cum compertum
 haberet evangelista : « Diligebat, inquit, Jesus La-
 zarum, et sorores ejus. » Martha vero et Maria,
 utpote adhuc imperfectæ, « Ecce, quem amas, in-
 firmatur. » Neque enim quid inter amorem
 dilectionemque distaret, intelligebant. Sic et Judæi
 cum lacrymantem Dominum viderent, « Ecce, aiunt,
 quomodo amabat eum. »

« Ut ergo audivit, quia infirmabatur, tunc quidem A mansit in eodem loco duobus diebus, deinde post hæc dicit discipulis suis : Eamus in Judæam iterum. Dicunt ei discipuli : Rabbi, nunc quærebant te Judæi lapidare, et iterum vadis illuc? » Duos expectat dies ut potestatem naturæ faciat exercendi vim **162** suam; ut scilicet, postquam mors audacter dominata fuisset, majus ostenderetur miraculum et magis inopinatum. Si enim e vestigio in Bethaniam profectus esset, non erat conveniens Lazarum mori; non enim fieri potest, ut mors potens appareat, vita præsentē. Discipuli igitur, ut audierunt : « Eamus in Judæam, » et metuentes, ne Judæis Dominus furoris esset occasio, non ausi quidem sunt contradicere, sed per speciem admonendi a sententia illum deducere conati sunt; apto B nimirum ad persuadendum dicere aggrediuntur : « Magister, nunc quærebant te Judæi lapidare, et iterum vadis illuc? » Quid igitur Salvator? Per sensibilia iterum mentem eorum erigit ad aliora, et ait illis :

« Nonne duodecim sunt horæ diei? Si quis ambulaverit in die, non offendit, quia lucem hujus mundi videt : si autem ambulaverit in nocte, offendit, quia lux in eo non est. » Quibus verbis hoc significat : Vos quidem exhorruistis, existimantes me a Judæis lapidibus impetendum : sed longe a verisimili conjectura aberratis. Si enim qui de die in horas dimenso duodecim ambulat, recta pergat, et sine ulla offensione, tutoque conficit iter, quomodo vos de me, qui lux mundi sum, pertimescitis? Si lux hæc subjecta sensui ipsam intuentes præstat incolumes, magis vera ac divina lux ictu lapidum potior erit. Atque hic sane est dicti hujus sensus exterior : convenit autem nos reconditum aliquid interius introspicere. Quod enim profundius quiddam hæc oratio involvat, ostendit res ipsa dissentanea rationi. Nam neque qui noctu ambulat, necessario offendit, neque quisquis interdium, ab offendiculo tutus est. Nunc quoniam diei distribuit horas, noctis autem inentionem faciens, nullum de horis profert verbum, quod erat futurum eo sermone adumbravit. Ac diem quidem et lucem seipsam appellavit; juxta quem sensum filii lucis et diei vocantur credentes ⁴⁰. Et fortasse de hæc die locutus est David : « Per diem non timebo ⁴¹; » et de hac etiam luce idem dixit evangelista : « Lux in tenebris lucet ⁴². » Duodecim vero horæ discipulos signant, quibus prædicandi commisit officium. Qui igitur in fide Salvatoris et prædicatione apostolorum iter vitæ peregerit, non errabit. Lucem porro hujusce **163** mundi fidem, qua in ipsum credimus, appellavit; quod profecto in hoc mundo opus suum fides exercent; noctem vero horarum expertem infidelitatis caliginem, in qua si quis ambulet, offendit, et plantas animæ infringit in resistentia lapidis angularis Christi, qui dictus est *lapis offensionis* ⁴³. Hæc autem dicens Dominus

« Ὡς οὖν ἤκουσεν, ὅτι ἀσθενεῖ, τότε μὲν ἐμεινεν, ἐν ᾧ ἦν τῶρα, δύο ἡμέρας · ἔπειτα μετὰ τούτου λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ · Ἄγωμεν εἰς τὴν Ἰουδαίαν πάλιν. Λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταί · Ῥαββί, νῦν ἐζητοῦν σε οἱ Ἰουδαῖοι λιθάσαι, καὶ πάλιν ὑπάγεις ἐκεῖ; » Δύο ἡμέρας προσμένει, χώραν διδοὺς τῇ φύσει ἐνεργῆσαι τὸ ἴδιον · ὡς ἂν ἐπ' ἀδελφίας τοῦ θανάτου κατακρατήσαντος, δειχθῆ ἡ θάυμα παραδοξότερον. Εἰ γὰρ εὐθὺς εἰς Βηθανίαν ἐξώρμησεν, οὐκ ἦν εἰκὸς τεθνάναι τὸν Δάζαρον. Καὶ γὰρ ἀμήχανον, τῆς ζωῆς παρουσίας, ἐνεργῶν ὀφθῆναι τὸν θάνατον. Οἱ τοίνυν μαθηταὶ ἀκούσαντες τὸ · « Ἄγωμεν εἰς τὴν Ἰουδαίαν, » καὶ δεδοκότες, μὴ τῆς τῶν Ἰουδαίων λύττης ἔργον ὀδιδάσκαλος γένηται, ἀντεπεῖν μὲν οὐκ ἐθρασύνθησαν, ἐν προσποιήσει δὲ ὑπομνήσεως ἀπειρῆσαι τούτων ὁρμῆς ἐπειράθησαν, πιθανῶς δὴθεν ἐπιχειρήσαντες · « Ῥαββί, νῦν ἐζητοῦν σε οἱ Ἰουδαῖοι λιθάσαι, καὶ πάλιν ἐκεῖ; » Τί οὖν ὁ Σωτὴρ; Διὰ τῶν αἰσθητῶν πάλιν ἀνάγει τὸν νοῦν αὐτῶν εἰς τὰ ὑψηλότερα, λέγων αὐτοῖς·

« Οὐχὶ δώδεκα ὥραι εἰσι τῆς ἡμέρας; Ἐάν τις περιπατήσει ἐν τῇ ἡμέρᾳ, οὐ προσκόπτει, ὅτι τὸ φῶς τοῦ κόσμου τούτου βλέπει · ἐάν δὲ τις περιπατεῖ ἐν τῇ νυκτὶ, προσκόπτει, ὅτι τὸ φῶς ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν. » Ὁ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν · Ὑμεῖς μὲν κατωβρώθηκατε, νομίζοντες ὑπὸ Ἰουδαίων καταλευσθῆναι με, κατὰ πολὺ δὲ τοῦ εἰκότος στοχασμοῦ ἐκπεπτῶκατε. Εἰ γὰρ τῆς ἡμέρας εἰς δώδεκα ὥρας διαιρουμένης, ὃ ἐν αὐτῇ περιπατῶν εὐσθητῶς διέρχεται, ἀπροσκοπτον καὶ ἀσφαλῆ πορείαν ποιούμενος, πῶς ὑμεῖς περὶ ἐμοῦ τοῦ φωτὸς τοῦ κόσμου πεφρίκατε; Εἰ γὰρ τὸ αἰσθητὸν φῶς τοὺς αὐτὸ βλέποντας ἀπροσκοπτους τηρεῖ, κατὰ πολὺ τὸ ἀληθινὸν καὶ θεῖον φῶς ἀνώτερον ἔσται τῆς τῶν λίθων βολῆς. Αὕτη μὲν ἡ κατὰ τὸ φαινόμενον διάνοια τοῦ ῥητοῦ · χρῆ δὲ ἡμᾶς καὶ τὸ ἐνδον κατοπτεῦσαι ἀπόρρητον. Ὅτι γὰρ βαθυτέρον τι ἐ λόγος αἰνίττεται, δείκνυσσι τοῦ πράγματος τὸ παράλογον· οὔτε γὰρ ἐν νυκτὶ βαδίζων ἐξ ἀνάγκης προσκόπτει, οὔτε πᾶς ἐν ἡμέρᾳ περιπατῶν μένει ἀπρόσκοπος · ἐπειδὴ γὰρ τῇ μὲν ἡμέρᾳ ὥρας ἀπένειμε, τῆς δὲ νυκτὸς μηνσθεῖς, ὥρων ἕως οὐκ ἐμνημόνευσε, τὸ μέλλον τῷ λόγῳ ἐσχιογράφησεν, ἡμέραν μὲν καὶ φῶς καλῶν ἐαυτὸν, καθ' ὃ δὴ καὶ υἱοὶ φωτὸς καὶ ἡμέρας οἱ πιστοὶ ὀνομάζονται · καὶ τάχα περὶ ταύτης τῆς ἡμέρας ἔλεγεν ὁ Δαβὶδ · « Ἡμέρας οὐ φοβηθήσομαι · » καὶ περὶ τούτου τοῦ φωτὸς ὁ αὐτὸς εἶπεν εὐαγγελιστῆς · « Τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτεινῇ φαίνει. » Δώδεκα δὲ ὥραι οἱ μαθηταί, οἷς τὸ κήρυγμα ἐνεπίστευσεν. Ὁ γοῦν ἐν τῷ φωτὶ τοῦ Σωτῆρος καὶ τῷ κηρύγματι τῶν μαθητῶν τοῦ βίου διανύων ἔδδν, οὐ σφαλῆσεται. Φῶς δὲ τοῦ κόσμου τούτου καὶ τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν ὀνόμασεν, ὡς κατὰ τὸνδε τὸν κόσμον ἐνεργουμένης τῆς πίστεως. Νῦν δ' ἂν εἴη ὥρας μὴ ἔχουσα ἡ τῆς ἀπιστίας σκοτώματα, καθ' ἣν ἐάν τις περιπατεῖ, προσκόπτει, τὰς τῆς ψυχῆς

⁴⁰ Ephes. v, 8; II Thess. II, 3. ⁴¹ Psal. LV, 3.

⁴² Joan. I, 5. ⁴³ I Petr. II, 8.

βάσεις συνολώμενος τῆ ἀνετιτυπία τοῦ ἀκρογωνιαίου λίθου Χριστοῦ, ὃς ὠνομάσθη λίθος προσκόμματος. Ταῦτα δὲ λέγων ὁ Κύριος πлагίως πως τοῦ Ἰουδα καθάπτεται ἀσυνέτως λειποτακτῆσαντος, καὶ τῶν ὀρών τῆς νοητῆς ἡμέρας, ὧν ἦν συναριθμῖος, ἑαυτὸν ὑπεκστῆσαντος, ἐν τῷ σκότει δὲ τῆς φιλαργυρίας βαδίσαντος, καὶ διὰ τοῦτο ἀθλίως προσκόψαντος.

« Καὶ μετὰ τοῦτο εἶπε Ἐλπίος ὁ φίλος ἡμῶν κεκοιμηται, ἀλλὰ πορεύομαι ἵνα ἐξυπνίσω αὐτόν. » Τὴν ἀναγκαίαν αὐτοῦ πρὸς Ἰουδαίους ἀφίξει δηλοποιεῖ, ὡς εἶη τοῦ Λαζάρου ἡ κοιμητικῆς. Δεικνύς δὲ καὶ τὸ τῆς ἀναστάσεως εὐχερῆς, καὶ ὅτι ὡς ὕπνος αὐτῷ συνέβη ὁ θάνατος μικρὸν τοῦ συνήθους μακρότερος. « Ἐλπίος, εἶπε, κεκοιμηται. » Καὶ γὰρ οὐχ οὕτω τιλ βῆδιον ἐξυπνίσαι καθυδύοντα, ὅσον εὐχερῆς ἐκεῖνῳ ἐγείρει τεθνήσκοντα. σύνθετος δὲ καθυδύοντα καλεῖν τὸν ἀναδιώτεσθαι μέλλοντα. Ὁὖτω γὰρ εἶπε καὶ περὶ τοῦ Ἰακείρου θυγάτριος, οὐκ ἀπέθανεν, ἀλλὰ καθυδύει. Ἄδασι δὲ βίοντες οἱ μαθηταὶ τοῦ ὕπνου τὸν θάνατον λέγεσθαι. « Εἰ κεκοιμηται, εἶπον, σωθήσεται. » τάχα που καὶ προφητεύοντες ἰωαννου τῆς σωτηρίας γὰρ αὐτῷ πρόφασις ὁ θάνατος γέγονε.

« Τότε γοῦν ἀπαρκαλύπτως αὐτοῖς λέγει Ἐλπίος ἀπέθανε. » Σκόπει δὲ πῶς διὰ πάντων τῶν τῆς ιστορίας βημάτων τὰ τῆς θεωρίας παρέσπαρται. Ὁπηνίκα γὰρ ἔλεγε κοιμηθῆναι τὸν Ἐλπίον, φίλον αὐτὸν κατωνόμαζες. « Ἐλπίος ὁ φίλος ἡμῶν κεκοιμηται. » Ἦνίκα δὲ εἶπεν, Ἀπέθανεν, ἀπλῶς ἐκάλεσε Ἐλπίον. Τοῖς μὲν γὰρ οὕτως φίλοις Χριστοῦ, ὕπνος ὁ θάνατος καὶ ἀνάπαυσις γίνεται. Οἱ δὲ θάνατος ἐστὶν ὁ τοῦ σώματος χωρισμὸς διὰ φανερῶς τοῦ βίου, οὗτοι ἀνάξιοι κληθῆναι φίλοι Θεοῦ.

« Καὶ χαίρω δι' ὑμᾶς ὅτι οὐ παρήμην ἐκεῖ. » Χαίρω, φησὶν, ὑμῶν ἕνεκα. τὸ γὰρ μὴ παρῆναι με ἐν Βηθανίᾳ μείζονος πίστεως ὑμῖν ἔσται πρόφασις. Καὶ εἰκότως. παρῶν γὰρ ἴασατο ἀρρώστουόντα, καὶ τὸ μέγα τοῦτο θαῦμα διεκωλύετο. Ἄθρει δὲ ὅπως διὰ τοῦ λόγου τοῦ διττῶν τῶν ἐν αὐτῷ φύσεων δείκνυσσι. Τὸ μὲν γὰρ προοιπεῖν, ὡς « Ἀπέθανε Ἐλπίος, » τῆς θεότητος ἦν, τὸ δὲ « Οὐκ ἦμην ἐκεῖ, » τῆς σαρκός.

« Εἶπεν οὖν Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος τοῖς συμμαθηταῖς. » Ἄγωμεν καὶ ἡμεῖς, ἵνα ἀποθάνωμεν μετ' αὐτοῦ. » Ὁ μὲν πάνσοφος καὶ μέγας Χρυσόστομος ταῦτα φάναι φησὶ τὸν Θωμᾶν δειλιῶντα, καὶ οἷον ἀσχάλλοντα. Ἐπεὶ δὲ, φησὶν, οὗτος θανατῶν, καὶ οἷον αὐτόμολος ἐπὶ τὸν κίνδυνον ἵεται, πληρώσωμεν αὐτοῦ τὸ βούλημα καὶ συναποθάνωμεν αὐτῷ. Οὕτω μὲν ὁ τὴν γλώτταν χρυσοῦς. ὁ δὲ τῶν μεταφράσεων γλυκὺς συγγραφεὺς παρῆναι εἶπε τὸν λόγον εἶναι

⁸² Mat. vi, 24.

Francisci Scorsi notæ.

(82) *Deseruit ordinem.* Græce una vox est λειποτακτῆσαντα de qua vide quæ observavimus, hom. 7, not. 33, col. 241.

(83) *Chrysostomus.* Locus S. Chrysostomi, quem Theophanes notat, est ex hom. 71, in Joann. ubi sic habet: *Omnes itaque Judæorum impetum for-*

A oblique quodammodo Judam perstringit, qui per summam insipientiam deseruit ordinem (82) seque ab intelligibilis diei horis, in quibus annumerabatur, subduxit; atque in avaritiæ tenebris incedens miserabiliter ob eam offendit.

« Et post hæc dixit eis: Lazarus amicus noster dormit; sed vado, ut a somno excitem eum. » Causam aperit, quare in Judæam sibi necessario eundem esset, quæ quidem erat Lazari somnus. Ut vero ostenderet quam sibi facile atque in manu esset eum a mortuis excitare, et mortem illi veluti somnum solito longiorem obrepisse, « Lazarus, inquit, dormit. » Etenim non tam facile est cuivis expergefaceri dormientem, quam illi mortuum suscitare. Consuetum porro est dormientem vocari eum, qui jamjam sit revicturus. Sic enim et de Jairo filia locutus est: « Non est mortua, sed dormit⁸³. » Sed cum discipuli essent nescii, somni nomen tribui morti solere: « Si dormit, dixere, salvus est, » et fortassis etiam prædicentes quod erat futurum; mors enim illi causa salutis fuit.

« Tunc ergo Jesus dixit eis manifeste: Lazarus mortuus est. » Adverte ut per omnia historię verba perspersi sint allegorici sensus; quando enim Lazarum dormire dixit, amicum appellavit: « Lazarus amicus noster dormit; » quando vero mortuum, Lazarum simpliciter nominavit. Etenim amicis Christi mors est somnus et quies; quibus vero ob male actam vitam mors est discessus a corpore, indigni sunt, qui amici Christi vocentur.

« Et gaudeo propter vos, quoniam non eram ibi. » Vestra, inquit, causa gaudeo: absentia enim mea a Bethania majoris fidei vobis erit occasio. Et merito id quidem; præsens enim si fuisset, sanasset agrotum, atque hoc magnum miraculum fuisset impeditum. Vide vero etiam, ut hoc sermone duplicem in se esse naturam ostendat. Prædicere enim Lazari mortem divinitatis fuit; absentia vero ab eo loco, humanitatis.

164 « Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus, ad condiscipulos: Eamus et nos, et moriamur cum eo. » Sapientissimus sane ac magnus Chrysostomus (83) hæc autumat dixisse Thomam, quod pertimesceret et veluti succensceret; perinde quasi sic diceret: Quoniam tantopere appetit mortem, et in periculum voluntarium ruit, obsequamur voluntati illius, et una moriamur. Sic sane qui aurea est lingua; at vero suavis scriptor Metaphrastes (84)

midabant, inprimis autem Thomam; ideo inquit: « Eamus, et moriamur cum eo; » quidam autem dicunt, et eum mori optasse. Sed profecto timorem id verbum arguit et imbecillitatem.

(84) *Metaphrastes.* Quo sæculo vixerit noster hic, unde necessario deducitur ipsius Metaphrastes ævum,

fidētem animū Thomæ hoc sermone iudicari cœset; aliis quippe discipulis (85) deterritis animos facit, eosque confirmat. Mibi vero infirmioreni quidem animū, quam postulare fides, magnam vero in magistrum benevolentiam indicare videntur hæc dicta. Fuit enim modicæ fidei existimare, se quidquam mali passuros ipso præsentē: sed generosi cuiusdam animi, paratū et alacrem se præbere ad mortem uia cum magistro oppetendam. Audaciam enim discipulis injicit, ut malint etiam mori, quam a magistro separari.

« Venit itaque Jesus, et invenit eum quatuor dies jam in monumento habentem » Cum duos supersedisset dies, atque ita discipulis mortem Lazari cognitā perspectamque fecisset, duobus aliis pervenit in Bethaniam. Vidit ipsum quatrīdium in monumento jacentem: quo sane facto significatur, quomodo humanum genus visitavit Deus. Postquam enim naturam nostram in morte impietatis sensus expertem quasi dies quatuor jacere permisisset, rursus eam inivit. Quatuor vero hi dies intelligi possent: primus quidem, tempus illud, quod ab Adamo usque ad terræ eluvionem per aquas interjectum est, post quod lex data Noë secundum diem usque ad Abrahamum effecit. Postea circumcisionis præceptum, quasi tertius dies affulsit: hunc vero lex Mosaica usque ad Christum excepit. His igitur diebus quatuor in infidelitatis sepulcro natura nostra tenebatur.

« Erat autem Bethania juxta Hierosolymam quasi stadiis quindecim. » Commode sane distantiam Bethaniæ ab Hierosolyma notat, quod quindecim stadiū esset, ut nimirum ostendat, cum non ita longe castellum abesset, multos Judæorum ad consolandas mulieres convenisse. Erant quippe nobiles et insignes, patre quidem Simone Phariseo progenitæ: ac præceptam a lege vitæ 165 rationem servantes. Necesse porro erat ita fieri, quo plures miraculum testes haberet. Quoniam vero per Bethaniam a nobis mundus in anagogica ratione intelligitur, per Hierosolymam vero superna illa metropolis, de qua gloriosa dicta sunt, a qua cum excidisset per peccatum humana natura, mortua est; ad quam Dominus venit post dies quatuor eo modo quo declaratum est, intellectos: ostenditur etiam mystice intervallum quod inter intelligibilia ac sensibilia, in quibus versamur, est interpositum: vel potius causæ signantur, quæ nos a Deo disjuxerunt. Nam facultates animæ in sensum penitus inclinatæ et incumbentes, ab illa intelligibili Hierosolyma nos abstraxerunt. Tres vero omnino sunt animæ facultates; sensus vero in quinque dispersit, quarum evidens symbolum stadia quindecim sunt tribus contenta quinquariis. Jam totidem stadia

δηλωτικόν· τῶν γὰρ ἄλλων μαθητῶν πσουμένῳν ἰάροσο; αὐτοῖς ἐντίθησιν ὁ Θωμᾶς. Ἐμοὶ δὲ ἐοικῆ ἀσθενέστερα μὲν τῆς πρεπούτης πίστειωσ φθέγγεσθαι, πολλήν γε μὴν ἐνδεικνύντα τὴν πρὸς τὸν Διδάσκαλον εὐνοίαν. Ἦν μὲν γὰρ ἀπιστίας τὸ οἰεσθαί τι πεῖσεσθαι δεινὸν συνόντας αὐτῷ, γενναίου γε μὴν λήματος τὸ προθυμοποιεσθαι συναποθανεῖν τῷ καθηγητῇ. Θαρσοποιεῖ γὰρ τοὺς συμφορητῆτας τοῦ νοσησμοῦ τοῦ Διδασκάλου τὴν μὲν αὐτὸν θάνατον προτιμήσασθαι.

« Ἐλθὼν οὖν ὁ Ἰησοῦς εὗρεν αὐτὸν τέσσαρας ἡμέρας ἤδη ἔχοντα ἐν τῷ μνημείῳ. » Δύο προσμείνας ἡμέρας, καὶ οὕτω μηνύσας τοῖς μαθηταῖς τοῦ Λαζάρου τὴν θάνατον, ἐν ἄλλαις δυοὶ τὴν Βηθανίαν κατέλαθεν· εἶδεν αὐτὸν τεθρῆμερον ἐν τῷ μνήματι κείμενον, δεικνύντος τοῦ πράγματος τὴν γεγυνοῖαν ἐκ Θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις ἐπίσκαψιν. Ὡς γὰρ ἐν τέσσαρασι τισιν ἡμέραις παραχωρησας τὴν φύσιν ἡμῶν ἐν τῇ ἀναισθησίᾳ κεῖσθαι τῆς ἀσθεθείας, πάλιν αὐτὴν ἐπεσκέψατο. Νοοῖντ' ἂν ἡμέραι τέσσαρες, μὰ μὲν ὁ ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ χρόνος, ὁ μέχρι τῆς δι' ὕδατος τῆς γῆς κατακλύσεως, μεθ' ἣν ὁ τῷ Νῶε δοθεὶς νόμος ἄχρι τοῦ Ἀβραάμ δευτέραν εἰργάσατο. Εἶτα ἡ τῆς περιτομῆς ἐντολή, ὡς ἡμέρα τρίτη ἐπέλαμψε. Ταύτην δὲ ὁ Μωσαϊκὸς νόμος ἄχρι Χριστοῦ διεδέξατο. Ἐν ταύταις οὖν ταῖς τέσσαρασιν ἡμέραις τῷ τάφῳ τῆς ἀπιστίας ἡ φύσις ἡμῶν ἐκεκράτητο.

« Ἦν δὲ ἡ Βηθανία ἐγγὺς τῶν Ἱεροσολύμων ὡς ἀπὸ σταδίων δεκαπέντε. » Ἀριστα καὶ τὴν ἀπὸ Ἱερουσαλήμ εἰς Βηθανίαν σαφηνίζει ἀπόστασιν, ὡς πεντεκαίδεκα σταδίοις ἀπέφικιστο· δεικνύς ὡς ἐγγὺς οὖσης τῆς κώμης, πολλοὶ τῶν Ἰουδαίων εἰς παραμυθίαν τῶν γυναικῶν ἐληλύθεισαν. Ἦσαν γὰρ εὐγενεῖ; καὶ περίφημοι, πατὴρ μὲν Φαρισαίου τοῦ Σίμωνος, τὴν δὲ κατὰ νόμον ἀκριθῆ πολιτείας φυλάττουσαι. Ἦν δὲ καὶ ἐπάναγκες τοῦτο γενέσθαι, ἵνα τὸ θαῦμα πολλοὺς ἐξῆ μάρτυρας. Τάχα δὲ καὶ ἐπειδὴ ἡ Βηθανία ἡμῶν ὁ κόσμος οὕτως νενόηται, κατὰ τὸν τῆς ἀναγωγῆς λόγον, Ἱερουσαλήμ δὲ ἡ ἀνω μητρόπολις, περὶ ἧς τὰ δεδοξασμένα ἐλαλήθη, ἀπ' ἧς ἐκπεσοῦσα ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις τῇ ἀμαρτίᾳ νενέκρωτο, εἰς ἣν ἦκεν ὁ Κύριος μετὰ τὰς νοσηθείας ἡμέρας τέσσαρας, ὡς δεδήλωται· δεικνύσι μυστικῶς καὶ τὴν μεταξύ διάστασιν τῶν νοητῶν καὶ τῶν αἰσθητῶν, ἐν οἷς γεγόναμεν, ἢ μᾶλλον τὰ αἰτία τὰ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἡμᾶς διαστήσαντα. Αἱ γὰρ ψυχικαὶ δυνάμεις ὀλοσχερῶς ὑποκύψασαι πρὸς τὴν αἰσθησιν, διέστησαν ἡμᾶς τῆς νοητῆς Ἱερουσαλήμ. Τρεῖς δὲ πάντως τῆς ψυχῆς αἱ δυνάμεις· πενταδικὴ δὲ ἡ αἰσθησις, ὡν σύμβολον ἐναργῆς, τὰ πέντε καὶ δέκα στάδια εἰς τρεῖς πεντάδας ποσούμενα. Τὰ δὲ τσσαῦτα στάδια, δύο γίνονται μίλια, ἃ τὴν ὑλικὴν δυνάδα ση-

Francisci Scorsi notæ.

de quo disputatur inter doctos, jam disceptatum a nobis est Procem. Isag. II, § 5.

(85) Aliis quippe discipulis, etc. Sententia Meta-

phrastæ, quam sequitur hic Cerameus, exstat apud Surium in Vita S. Thomæ. Consue locum si studes.

μαίνουσι, καθ' ἣν τὰ αἰσθητὰ τῶν νοητῶν ἀποκί- A
ζονται. Ἀστέιον δὲ δῆπου κάκεινο λογίσασθαι, ὡς
ἐπειδὴ μεταξὺ τῆς Λαζάρου ἀναβιώσεως, καὶ τῆς
τοῦ Χριστοῦ ἀναστάσεως, πέντε καὶ δέκα ἡμέραι
παρέδραμον ὧν ἡ μὲν ἐν Βηθανίᾳ, ἡ δὲ τοῦ Σω-
τῆρος ἐν Ἱερουσαλήμ γέγονε, ταύτας διὰ τῶν στα-
δίων ἠνέξατο.

« Ἡ οὖν Μάρθα, ὡς ἤκουσεν ὅτι Ἰησοῦς ἔρχεται,
ὠπνήτησεν αὐτῷ, Μάρθα δὲ ἐν τῷ οἴκῳ ἐκαθέζετο. »
Τί δῆποτε οὐ παραλαμβάνει καὶ τὴν ἀδελφὴν ἡ
Μάρθα μεθ' ἑαυτῆς, πρὸς τὴν τοῦ Κυρίου ἀπάντη-
σιν; Ἐβούλετο κατ' ἴδιαν αὐτῷ ἐντυχεῖν, ὡς ἂν οὖν
μὴ καὶ τῆς Μαρίας ἐλθοῦσης, οἱ συνελθόντες, Ἰου-
δαῖοι συνέψωνται, οἱ δὲ ἀπεχθῶς πρὸς τὸν Σωτῆρα
διέκειντο, ἡρέμα πως ὑπέξεισι μόνη τὴν ἀπάντησιν B
κλέψασα· πλὴν ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο μυστικῆς θεωρίας
ἐστὶν ἐπιθεκτον. Ἐπειδὴ γὰρ Μάρθα μὲν εἰς τὴν
θεωρίαν ἐκλαμβάνεται, Μάρθα δὲ εἰς τὴν πράξιν
(οὕτω γὰρ καὶ τοῖς πρὸ ἡμῶν διδασκάλους
venήται), δεικνυσιν, ὡς ἡ πράξις προτέρα πλησιάζει
Θεῷ κατ' ἐνέργειαν, κἂν γνώσις πολλάκις ὀξυποῦσα
προέρχεται. Ἀλλὰ τί πρὸς τὸν Κύριον εἶπεν ἡ Μάρ-
θα προσυπαντήσασα; « Κύριε, εἰ ἦς ὧδε, οὐκ ἂν
ἐτεθνῆκει ὁ ἀδελφός μου. » Ὅρξῃ ὅπως τὴν πίστιν
ἀδέσβαιον ἐσχηκυῖα περικραδαίνεται; Τὸ μὲν γὰρ,
εἰ παρῆν, οὐκ ἂν ἐτεθνῆκει αὐτῆς ὁ ἀδελφός, πι-
στεύει. Τὸ δ', ὅτι ὡς Θεὸς παρῆν πανταχοῦ, ἀπιστεῖ.
Καὶ τὸ μὲν, ὅσα ἂν αἰτήσῃται τὸν Θεὸν λαμβάνει,
ὁμολογεῖ μικροπρεπῆ φρονούσα περὶ αὐτοῦ, τὸ γε

integrant milliaria duo (86), quæ signant materiae
dualitatem (87), per quam ab intelligibilibus sensi-
bilia dissident. Elegans profecto etiam illud est
quod repetimus, quod quoniam inter suscitationem
Lazari Christianique Resurrectionem quindecim inter-
currerunt dies (88), quarum rerum altera in Betha-
nia, altera Hierosolymæ gesta est, hos etiam per
stadia voluit obscure significare.

« Martha ergo ut audit, quod Jesus venit,
occurrit illi : Maria autem domi sedebat. » Quam-
obrem sororem secum Martha non adiungit, quia-
cum una Domino occurrat? Scorsim illum conve-
nire volebat, ne videlicet, si simul Maria veniret,
Judæi quoque, qui convenerant, comitarentur, qui
tamen erant in Dominum male animati. Tacite
igitur exit, et clam aliis Domino occurrit. Verum-
tamen neque hoc mystica caret consideratione.
Quoniam per Mariam *contemplatio*, per Martham
vero intelligitur *actio* (sic enim etiam doctoribus
qui nos præcessere, intellectum est), ostendit actio-
nem prius per opera Domino appropinquare, quam-
vis contemplatio acute perspicuens (89) plerumque
præcurrat. Sed quid Martha obviam Domino veniens
effata? « Domine, si fuisses hic, frater meus non
fuisset mortuus. » Vides ut infirma fide vacillet?
Quod enim ait, non moriturum fuis e fratrem
suum, si Dominus adfuisset, **166** credit; non ere-
dit autem eum, ut Deum, ubique esse præsentem.
Quatenus etiam fatetur ipsum quidquid a Deo
petierit, impetraturum, minus de eo, quam d. ceat

Francisci Scorsi notæ.

(86) *Milliarium duo*. Stadium, octava milliarii pars, C
continere communiter scribitur passus centum
viginti quinque; qua ratione ad duo milliaria stadia
sexdecim requiruntur. Verum Suidas, στάδιον ὁ τόπος
τοῦ ἁγῶνος, καὶ μέρος τι τοῦ λεγομένου μιλίου· ἐπεὶ
γὰρ ἡμισυ στάδια ποιοῦσι μίλιον. Stadium locus est
ceriaminis, et pars quedam milliarii; septem enim
stadia et unum.um faciunt milliarium. Ex quo vides
quam belle conveniat putatio Theophrasti nostri,
sed non multum interesse sacri oratoris utrum
parum an nihil desit ad integrum exactumque
numerum, dum ex eo sensus mysticus elici queat.
Simile quiddam notavimus de numero tricesimo
sexto, qui decima pars anni dicitur a sancto Grego-
rio Magno, et ab hoc Cerameo hom. 35.

(87) *Materiæ dualitatem*. Quæ sit dualitas mate-
riæ, vel duplex materia, de qua hic Noster, expli-
catum habet a S. Maximo martyre, de quo supra-
numero in his notis. Is enim Cent. *Œcon.* 1, cap. 95,
ubi de Deo loquitur, qui aliis alio modo juxta D
affectum singularum fingitur : *Ilis vero, quorum
affectus circa crassa et materialia duntaxat composita
versatur, nec habent animæ facultates multo connexas,
apparet, non uli est, sed quemadmodum ipsi se
habent, ostendens eos anubus manibus amplecti
dualitatem materialem* (hanc ὕλικὴν δοῦδα noster,
et iisdem arbitror usum vocabulis S. Maximus;
arbitror, inquam, et divino; nec enim Græca ex-
stant [a]) *per quam corporeus iste mundus constat
ex materia, et forma, formam hic materialem utique
intelligit*. Eodem pacto Petrus Bongus dualitatem
tribuit materiæ seu generationi quæ per formam

matæ copulata efficitur; sic enim ubi de senario
numero disserit : *Unitas ut quæ impartibilis sit in
se, et a se, et circæ fabricatori Deo ascribitur. Dualitas
prima monadis productio feminæ, mater elementorum
(nam de illa quatuor elementorum numerus pro-
creatur) similis est materiæ primæ ac generationi. Tri-
nitas secunda monadis productio mascula idealibus
formis vel compositis corporibus consequenter aptatur.*
Apud Martiana Capellam : *Unitas, divina virtus,
dualitas, generatio rerum; trinitas, forma perfecta.*
Verum juxta Avicennam : *Essentia est trinitas,
materia dualitas, forma unitas.* Hæc ex ipso Bongus
desumpsi; quæ satis ad explicandum hunc locum.

(88) *Quindecim intercurrunt dies*. Adventante
Paschali tempore, et postremo quidem, vitæ suæ
Dominus Lazarum suscitavit. Et quidem, ut Corne-
lius noster asserit, ipse Martinus erat mensis; adeo-
que illud : *Nonne duodecim sunt horæ diei?* ita ex-
plicat Cyrillus : Adhuc aliquot horæ meæ diei, id est,
vitæ super-unt.

(89) *Quamvis contemplatio acute perspicuens*. Hæc
sententia lucem accipiet ex altera, quæ paulo post
sequitur in hac homilia, ubi de occurrente S. Magda-
lenæ loquitur, et sic ad mysticum sensum eam tra-
ducit : Τῇ γὰρ προσκλήσει τῆς πράξεως ὀξείως ἡ
θεωρία διεγείρεται εὐρίσκουσα ἔξω τῆς κώμης τὸν
Κύριον, etc. *Advocata enim actione excitatur et
acuitur contemplatio, inveniens Dominum extra Cas-
tellum*. Significat igitur Dei cognitionem quamvis im-
perfecte actione virtutum inchoetur, tamen superven-
iente contemplatione perfectus obtineri. Vide plu-
ria hom. 60, quæ est de A-sumpt., et notas ibi nostras.

(a) Exstant nunc et sic se habent : Τοῖς δὲ περὶ μόνην τὴν ὕλικὴν σύνθεσιν ἔχουσι κινουμένην τὴν ἔφεσιν, καὶ ἀλλήλας
ἀνυπόθετους τὰς τῆς ψυχῆς δυνάμεις κεκλιμένους, οὐχ ὡς ἔστιν, ἀλλ' ὡς εἰσὶν ἐμφανίζεται, δεικνύς ὅτι τῆς ὕλικῆς δοῦδος ἀμφοῖν
ἐπιλαμβάνοντο ταῖν χερσῖν· καθ' ἣν ὁ σωματικὸς, ὡς ἐξ ὕλης καὶ εἶδους, συνέστηκε κόσμος. Vide *Psitologie* Ioh. XC, col. 1720.

sentire videtur : et corte futurum, ut resurgat frater suus, haud credit. Dicenti enim Domino : « Resurget frater tuus, » respondit, fore ut resurgat in novissimo die. Verum confirmabitur paulo post et confitobitur Deum. Nisi si hoc etiam loco de communi resurrectione nostræ naturæ, quam figurari per Lazarum diximus, loquatur. Hæc enim in supremo die, abjecta corruptione omnino resurget. Ille enim Dominus commune utrique rei responsum dedit :

« Ego sum Resurrectio et Vita : qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet. » Re enim vera Resurrectio et Vita existit humanæ naturæ lapsæ, cum eam a morte, quam peccatum induxerat, liberavit. Qui credit in ipsum, quamvis corporis mortem ex necessitate naturæ patiat, attamen vitam illam beatam vivet; et animæ morte non morietur. His etiam verbis evertit, quod Martha minus considerate dixerat : « Scio, quod quæcunque poposceris a Deo, dabit tibi. » Si enim ipse Resurrectio et Vita est, postulatione omnino non indiget. Obstupesce vero occultam Salvatoris vim, qua inter loquendum tantam in animam Marthæ cognitionem infudit, ut ab humi repentibus cogitationibus erexerit mentem, et divinam illam vocem emisit : « Utique, Domine, ego credidi, quia tu es Christus Filius Dei, qui in hunc mundum venisti. » Quæ sane vox consonat ei, quam discipulorum antesignanus extulerat; sic enim cum Petrus divinitus appellavit¹⁴. Quod vero adjunxit, qui in hunc mundum venisti, prædictionem continet. Non enim in Israelis duntaxat, sed in mundi universi salutem venit. Seu fortasse virtutum laboriosam exercitationem (90) vocabulo mundi significat, ad quam Christus venit. Manifestissime vero hoc etiam loco demonstratur actionem ex virtute profectam pedientium, quasi quibusdam gradibus ad contemplationem attolli.

« Et cum hæc dixisset, abiit, et vocavit Mariam silentio dicens : Magister adest, et vocat te. » Videtur ex Domini mandato sororem advocasse. Nec enim fuisset, cur mentiretur dicens, « Magister vocat te; » **167** sed evangelista (91) ea maturans dicere, quæ maxime ad rem pertinebant, illud prætermisit. Clanculum vero eam vocat, ut assidentium Judæorum malevolentiam vitet. Illa vero dicto audiens atque consurgens, adeo acceleravit iter, ut eodem loci Domino occuparet occurrere, ubi cum Martha fuerat collocutus.

¹⁴ Matth. xvi, 16.

Francisci Scorsii notæ.

(90) *Virtutum exercitationem.* Hoc loco pluribus verbis interpretatus sum et παραφραστικῶς quod duobus verbis auctor dixit κόσμον ἀρετῶν. Et sane eodem interprete, et auctore Theophane, qui hom. 56, quæ est de sancto Procopio, ipse se explicat; ubi inter alias τοῦ κόσμου significatus quos ibi percurrit, hanc postremam induit : Λέγοιτο δ' ἂν περὶ κόσμος καὶ ἡ ἐξ ἐναντίου τούτων ἐπίπονος ἐργασία τῶν ἀρετῶν, ἣν ὁ Κύριος δι' ἑαυτοῦ τελειότερον ἔδειξεν, etc. : *Dicitur etiam aliquando mundus contraria ratione, laboriosa virtutum exercitatio, quam Christus per se ipsum perfectius indicavit, etc.*

Α μὴν ἀναστῆναι τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς, ἀπιστεῖ. Εἰπὼν τὸς γὰρ τοῦ Κυρίου, ὅτι « Ἀναστήσεται ὁ ἀδελφός σου, » Ἀναστήσεται, φησὶν, ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ : βεβαιωθήσεται δὲ μικρὸν ὑστερον, καὶ ὁμολογήσῃ Θεόν· εἰ μὴ κἀνταῦθα περὶ τῆς κοινῆς ἀναστάσεως λέγει φύσεως, ἣν εἰκονίζεῖν τὸν Λάζαρον εἴπομεν. Αὕτη γὰρ ἀναστήσεται πάντως ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τὴν φθορὰν ἀποβρίψασα· διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Κύριος κοινῆν ἐποίησατο τὴν ἀνάστασιν.

« Ἐγὼ εἰμι ἡ Ἀνάστασις καὶ ἡ Ζωὴ· ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, κἀν ἀποθάνῃ, ζήσεται. » Γέγονε γὰρ τῷ ὄντι ἀνάστασις καὶ ζωὴ τῆς πεπτωκυίας φύσεως τοῦ τῆς ἀμαρτίας· θανάτου ταύτης βυσάμενος. Ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν, κἀν τὴν σωματικὴν ταύτην ἀναγκαίως ὑπόσῃται τελευτῆν, ἀλλὰ ζήσεται τὴν μακαρίαν ἐκείνην ζωὴν, καὶ τὸν ψυχικὸν οὐ τελευτᾷ θάνατον. Διὰ τούτων δὲ ἀναιρεῖ καὶ τὸ μὴ λελογισμένως τὴν Μάρθαν εἰπεῖν· « Οἶδα ὅτι ἴσα ἂν αἰτήσῃ τὸν Θεόν, δώσει σοι. » Εἰ γὰρ αὐτός ἐστιν ἡ Ἀνάστασις καὶ ἡ Ζωὴ, οὐ δεῖται πάντως αἰτήσεως. Καταπλάγηθι οὖν τοῦ Σωτῆρος τὴν ἀβήρητον δύναμιν· πῶς ἅμα τῷ λόγῳ τσαύτην ἐνέσταξε γνῶσιν ἐν τῇ τῆς Μάρθας ψυχῇ, ὡς ἀπὸ τῶν χαμαιζήλων νοημάτων ἀρθῆναι, καὶ τὴν θεολογικὴν ἐκείνην ἐκπέμψαι φωνήν· « Ναί, Κύριε, ἐγὼ πεπίστευκα, ὅτι σὺ εἶ ὁ Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ εἰς τὸν κόσμον ἐρχόμενος. » συνθεῖ πάντως λέγουσα τῷ προκρίτῳ τῶν μαθητῶν· οὕτω γὰρ αὐτὸν καὶ Πέτρος θεολόγησε. Τὸ δὲ « εἰς τὸν κόσμον ἐρχόμενος, » προγνωστικὴν ἔχει πρόβησιν· οὐκ εἰς μόνον γὰρ τὸν Ἰσραὴλ, ἀλλ' εἰς πάντα τὸν κόσμον ἐλήλυθεν. Ἡ τάχα τὸν κόσμον λέγει τῶν ἀρετῶν, εἰς ὃν ὁ Χριστός παραγίνεται. Ἀριθλοτάτα γούν κἀνταῦθα ὑπέδειξεν, ὡς ἡ κατ' ἀρετὴν πράξις ταῖς κατὰ μικρὸν ἀναβάσεις εἰς θεωρίαν ἀνάγειται.

« Καὶ ταῦτα εἰπούσα ἀπῆλθε, καὶ ἐφώνησε Mariam λέθρα εἰπούσα. » Ὁ δὲ διδάσκαλος· πάρεστι, καὶ φωνεῖ σε. « Δοκεῖ κατ' ἐπιταγὴν τοῦ Κυρίου καλέσαι τὴν ἀδελφὴν· οὐ γὰρ ἂν διεψεύσατο εἰπούσα. » Ὁ διδάσκαλος φωνεῖ σε· « ἀλλ' ὁ εὐαγγελιστῆς ἐπιγόμενος εἰς τὰ καιριώτερα φθάσαι, τοῦτο παρέλειψε. Λάθρα δὲ ταύτην φωνεῖ, τῶν συγκαθημένων Ἰουδαίων ἐκκλίνουσα τὴν κακοσίαν. Ἡ δὲ ἅμα τῷ λόγῳ ἤκουσε, καὶ ἀναστᾷσα οὕτω τὴν πορείαν ἐτάχυνεν, ὥστε ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ φθάσαι τὸν Κύριον, ἐν ᾧ τῇ Μάρθᾳ προδιείλετο.

Vide ipsum ea homilia; et nostram ad eum locum observationem, ubi conferimus S. Maximi consilium dictum.

(91) *Sed evangelista.* Multa ab evangelista Joanne narrari κατὰ σιωπῶμενον (sic vocatur hæc poetarum figura), ita ut ex iis quæ post dicuntur, intelligantur facta aliqua quæ dicta non sunt, advertit recte Cornelius a Lapide in can. ad evangeliorum explanationem, et exemplum hoc affert, sic cap. II, ait Martham dixisse Magdalenzæ : *Magister adest, et vocat te.*

« Ἐκείνη γὰρ, φησὶν, ὡς ἤκουσεν, ἐγείρεται ἅρῳ, καὶ ἔρχεται πρὸς αὐτόν· οὐπω γὰρ ἐλήλυθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν κώμην, ἀλλ' ἦν ἐν τῷ τόπῳ ὅπου ὕπνητησεν αὐτῇ ἡ Μάρθα. » Τῇ γὰρ προσκλήσει τῆς πράξεως ὁμοίως ἢ θεωρία διεγείρεται, εὐρίσκουσα ἔξω τῆς κώμης τὸν Κύριον, τούτεστιν, ἔξω τοῦ αἰσθητοῦ τοῦδε κόσμου τῆ θεῖον εἶναι καταλαμβάνουσα, καὶ ὑπὲρ πάσαν αἰσθησίν τε καὶ νόησιν.

« Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι ἰδόντες τὴν Μαρίαν ὅτι ταχέως ἀνέστη καὶ ἐξῆλθεν, ἠκολούθουν αὐτῇ. » Εἶεν ἂν Ἰουδαῖοι κατὰ τὸνδε τὸν τόπον τὰς περὶ Μάρθαν καὶ Μαρίαν παραμυθούμενοι, πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, αἱ καθάπερ ἐξ Ἱερουσαλήμ τῆς ἀνωθεν εἰρήνης τῇ ψυχῇ καταπέμπονται. Αὐταὶ καὶ συνοδοιποροῦσιν αὐτῇ, σπευδούσῃ καταλαβεῖν τὴν ἡνωτὴν ζωὴν.

« Ἰδοῦσα αὐτὸν, ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ λέγουσα· Κύριε, εἰ ἦς ὧδε, οὐκ ἂν ἀπέθανέ μου ὁ ἀδελφός. » Σύμφωνα τῇ Μάρθᾳ λαλεῖ. Ἀδελφὰ τὰ ῥήματα, συγγενεῖς αἱ φωναὶ· πλὴν ὅτι Μάρθα μὲν οὐ λέγεται πεσεῖν εἰς τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ, οὕτε κλαίουσα φθέγγεσθαι. Αὕτη δὲ πράττει ἀμφοτέρω. Ἰμείρετο γὰρ τῶν ποδῶν κεινῶν ἐφάψασθαι, οἷς παρακληθεῖσα πρότερον τοῦ τῆς διδασκαλίας ἐγεύσατο νέκταρος. Τούτους τοὺς ὡραίους πόδας διαπερὸντως πεθῆσασα, πρότερον μὲν αὐτοῖς παρεκάθισε, νῦν δὲ κατασπάζεται τοῖς δάκρυσι πλύνουσα, ὕστερον δὲ τῷ μύρῳ ἀλείψασα, θριξίν ἰδίαις ἐξέμαξεν. Ἡ γὰρ θεωρητικὴ ψυχὴ τὰς καλὰς ἀναβάσεις τιθεμένη, πρότερον μὲν παρὰ τοὺς μυστικούς πόδας καθίσασα ζητεῖ τὴν ἀλήθειαν· εἰτα μνηθεῖσα ἐφάπτεται νοερῶς προσεγγίζουσα· μετὰ ταῦτα τῷ μύρῳ τῆς ἀψευδοῦς γνώσεως τούτους εὐωδιάζει τῇ περὶ τὰ πάθη ἀναισθησίᾳ ἐκμάσσουσα. Τοῦτο γὰρ αἱ τρίχες αἰνέττονται, ὡς αἰσθήσεως ἀμοιροί. Νοοῖντο δ' ἂν πόδες Χριστοῦ, ὅσα δυνατὸν νοεῖσθαι περὶ αὐτοῦ τῷ τῆς ὕλης ἑαυτὸν ἐκκαθαράντι. Τὸ δὲ τὴν Μαρίαν κλαίειν δηλοῖ τὸ εἰς ἑαυτὴν συστῆλλεσθαι τὴν ψυχὴν καὶ συννεῖν, χωριζομένην τῶν αἰσθητῶν, ὅταν εἰς θεωρίαν ἀνάγῃται· θερμαίνεσθαι τε τῷ θεῷ ἔρωτι, ἀποβαλλομένην ὡς δάκρυα τὰ περιττὰ τῶν νοημάτων καὶ μὴ προσήκοντα. Τὸ γὰρ δάκρυον λυπηροῦ πάθους ἐστὶ νοτὶς συστειλλομένην ὑπὸ λύπης τῶν μυῶν, ὡς τὴν ἀποθλιβομένην λιβάδα πρὸς τὰς τοῦ ἐγκεφάλου φλέβας ἀποδίδεσθαι, κἀκεῖθεν ἐπὶ τοὺς ὀλοκοὺς τῶν ὀφθαλμῶν πρᾶξιμῶν πεσεῖν τὸ περιττὸν ἀποκρουομένης τῆς φύσεως.

« Ἰησοῦς οὖν, ὡς εἶδεν αὐτὴν κλαίουσαν, καὶ τοὺς συνελθόντας αὐτῇ Ἰουδαίους κλαίοντας, ἐνεβρμήσατο τῷ πνεύματι, καὶ ἐτάραξεν ἑαυτόν. » Ἐπειδὴ,

Francisci Scrsi notæ.

(92) *Passionum vacuitate*. Hic est vox ἀναισθησία περὶ τὰ πάθη quæ eodem recidit, atque ἀπάθεια, quæ est in hom. 24, unquam modo ac sensu amixæ utroque accipiendæ, eo nimirum, de quo longius ibi disserimus not. 67, col. 501 : et sane proxime sequentibus verbis ipse se explicat, et aliud nihil per ἀναισθησίαν intelligere ostendit, quam affectionum,

« Illa enim, inquit, ut audivit surgit cito, et venit ad eum; nondum enim venerat Jesus in castellum, sed erat adhuc in illo loco ubi occurrerat ei Martha. » Ascita enim socia actione acuitur contemplatio et excitatur; et Dominum reperit extra castellum, hoc est, divinitatem extra hunc mundum sensibus objectum et supra omnem sentiendi intelligendique vim constitutam esse deprehendit.

« Judæi ergo cum vidissent Mariam, quia cito surrexit et exiit, secuti sunt eam. » Possent, quod ad hunc locum facit per Judæos Martham et Mariam consolantes, fides, spes et charitas significari, quæ sane velut ex Jerusalem illa superna civitate pacis in animam immittuntur: quæque comitantur eam, quæ studet atque contendit veram assequi vitam.

« Videns eum, cecidit ad pedes ejus, et dixit ei: Domine, si fuisses hic, non fuisset mortuus frater meus. » Consonat cum Marthæ dictis; sorores voces ipsæ videntur, et verba cognata; excepto quod non dicitur ad Jesu pedes Marthæ accidisse, nec locuta cum lacrymis. Hæc vero utrumque præstat: aiebat enim pedes illos attingere ad quos ante inclinata nectar doctrinæ gustaverat. Hos tam pulchros pedes vehementer expetens prius quidem ad illos assedit, nunc vero ad eos demissa lacrymis lavit, et postea unguento ungens suis capillis abstersit. Anima enim contemplationi dedita præclaras illas ascensiones sibi disponens, primo quidem ad mysticos pedes sedens veritatem quærit; tum de divinis instructa appropinquat, et spiritualiter eos attingit; ad extremum certissimæ cognitionis unguento et odore perfundit, et passionum vacuitate (92) detergit. Hoc enim capilli quasi per ænigma insinuant, ut qui sensus expertes sint. Porro per pedes Christi significari possunt ea quæ de ipso cognosci possunt ab homine qui crassitiam terreni affectus purgarit. Fluitus vero Mariæ indicat, quod in 168 anima fieri solet, cum semetipsam colligit, ad seseque respicit, atque a sensibus avocata ad contemplationem evahitur; tum enim divino amore effervescens, supervacuas et nullum pertinentes ad usum cogitationes quasi lacrymas abjicit. Lacryma enim humor est a tristitiæ passione exortus; cum ita ob eam musculi constringuntur, ut velut expressum cremorem ad venas cerebri emittant, atque inde derivent in oculorum sulcos, natura scilicet quod superfluum est repellente.

« Jesus ergo, ut vidit eam plorantem, et Judæos qui venerant cum ea plorantes, infremuit spiritu, et turbavit semetipsum. » Quoniam sicuti Deus

sen vitiosarum perturbationum purgationem. Ait enim: Νοοῖντο δ' ἂν πόδες Χριστοῦ ὅσα δυνατὸν νοεῖσθαι περὶ αὐτοῦ τῷ τῆς ὕλης ἑαυτὸν ἐκκαθαράντι. Porro per pedes Christi significari possunt ea quæ de ipso cognosci possunt ab eo, qui crassitiam terreni affectus purgarit.

verus erat, ita etiam verus homo, et omnes nostras passiones quæ culpa carerent, per summam sui demissionem excepit, nunquam tamen iis nisi quando (95), et ubi, et quatenus voluit, concessit. Cum igitur turbata ad mœrorem vergeret sancta ipsius caro, non sinit eam ea passione vehementius affici, sed sancti Spiritus virtute quodammodo illam reprehendit et increpat (hoc enim est, infremuit), et ad mediocritatem reducit: quod erat placide lacrymari, et quantum ad prodendam naturam humanam satis esset. Non enim ploravit, sed lacrymatus est. Ploratum vero quædam conjungitur ejulatio. Lacrymatus est igitur, quoniam similitudinem quam cum homine habebat, non negat. Sed miscet humana divinis, et ut homo quidem flet, nobis exemplum præbens, et modum ponens, quantum commiseratione flecti, et quantum pro mortuis stillare lacrymarum oporteat. Neque enim deflet Lazari mortem: qua enim ratione id faceret, cum sciret eum post paulo revicturum? sed ut eandem se habere naturam (94) ostendat quam nos habemus, et uti exemplum prodatur, ut dixi. Lacrymatur etiam ob peccati casum, in quem hominum natura devenit, ut morte opus esset ad expurgandam concretionem partis animæ ratione carentis. Lacrymatur etiam ob tenebras Judæorum, providens non solum eos tam admirabili signo in melius non mutandos, sed obduratos magis ac magis exarsuros invidia. Lazari vero causa lacrymatur, non quod mortem obierit, sed quod revocandus in vitam. Justus enim cum fuisset, **169-179** ac pius et amicus Christi laudabiliter

ὡς περ ἀληθῶς ἦν θεός, οὐκ αὖ καὶ ἄνθρωπος ἀληθῶς, καὶ ὅσα ἐν ἡμῖν τῶν ἀδιαβλήτων εἰς τὰ παθῶν συγκαταβατικῶς ὑπεδέξατο, οὐ μὴν ὑπ' αὐτῶν ἤτητο πῶποτε, ἀλλ' ὅτε, καὶ ὅπου, καὶ ἐφ' ὅσον ἐβούλετο. Ταρρασομένης δὴ οὖν καὶ νεούσης πρὸς λύπην τῆς ἁγίας αὐτοῦ σαρκός, οὐκ ἀφίησιν τῷ τῆς λύπης πάθει γενέσθαι κατάφορον, ἀλλὰ τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δυνάμει ἐπιτιμᾷ τύτῃ, καὶ ἐπιπλήττει τρόπον τινά· τοῦτο γάρ ἐστι τό· « Ἐνεδριμήσατο· » καὶ μετάγει πρὸς τὸ μέτριον, ὅπερ ἦν τὸ ἠρέμα δακρῦσαι, καὶ ὅσον τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐνδείξασθαι. Οὐ γὰρ ἔκλαυσεν, ἀλλ' ἐδάκρυσεν· τῷ γὰρ κλαυθμῷ συνῆζευκται τῆς ὀλολυγῆ· ἐδάκρυσεν οὖν, ἐπειδὴ οὐκ ἀρνεῖται τὴν πρὸς τὸν ἀνθρώπον ὁμοιότητα, ἀλλὰ μίγνυσι τοὺς θεικοὺς τὰ ἀνθρώπινα. Καὶ ὡς μὲν ἀνθρώπος δακρῦει, τύπον παρέχων ἡμῖν, καὶ μέτρον ὀρίζων πόσου δεῖ ἐπιπλάσθαι πρὸς οἶκτον, καὶ τοῖς κειμένοις ἐπιστάζειν τὸ δάκρυον· οὐ γὰρ τοῦ Λαζάρου δακρῦει τὸν θάνατον· πῶς γὰρ, εἰδὼς ὡς μετὰ μικρὸν ἀναστήσεται; ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς φύσεως ἡμῶν δεικνύς ὁμοούσιον, καὶ τύπον, ὡς εἶπον, ἡμῖν παρεχόμενος. Δακρῦει δὲ καὶ τὴν ἐξ ἁμαρτίας πτώσιν, ἕλεινῶς τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων παρημαρτήσασαν, ὡς δεηθῆναι θανάτου τὴν προσαφθεῖσαν ἀλογίαν ἀποκαθαίροντος. Δακρῦει δὲ καὶ τῶν Ἰουδαίων τὴν σκότῳτιν προδλίπων, ὡς μόνον οὐ βελτιωθῆσονται ἰδόντες τὸ θαῦμα τοῦτὶ τὸ παράδοξον, ἀλλὰ καὶ σκληρυνθῆσονται ἐπὶ πλεόν τὸν φθόνον ἐξάψαντες. Δακρῦει δὲ καὶ τὸν Λάζαρον, οὐχ ὅτι ἀπέβίω, ἀλλ' ὅτι ἀναβιώσεται. Δίκαιος γὰρ ὢν, καὶ θεοσεβής, καὶ φίλος Χριστοῦ, εὐκλεῶς ὑπ-

Francisci Scorsi notæ.

(95) *Nisi quando*, etc. Erant igitur affectus inferioris partis in Christo subjecti penitus superiori voluntati ipsius, unde et propassiones eas vocari ex S. Hieronymo docet S. Thomas, p. iii, quam profecto veram doctrinam tradere videtur hic Noster cum ait Christum nunquam ab iis fuisse superatum, sed ubi, et quando, et quatenus voluit iis cessisse. Sed qui convenit quod mox subjungit, cum τὸ ἐμδριμῆσαι Christi declarans, ait infremuisse, hoc est virtute Spiritus reprehendisse et increpasse affectum vehementiorem, et ad mediocritatem eum reduxisse? Et sane ita intelligunt τὸ ἐμδριμῆσαι plerique ex Græcis, quos contestatur Cornelius et Maldonatus; nimirum Chrysostomus, Cyrillus, Leontius, Theophylactus: quorum alii τὸ πνεύματι, divinitate, exponunt, alii virtute Spiritus sancti, ut Noster. S. Cyrilli verba describam quæ eadem fere sunt ac Nostri quæ ego excerpti ex catena Græca in Joannem quam edidit Sebast. Cord. soc. Jesu: Ἀρχομένης δὲ πως ἐν αὐτῷ κινεῖσθαι τῆς λύπης, καὶ νεούσης ἤδη πρὸς τὸ δάκρυον τῆς ἁγίας σαρκός, οὐκ ἀφίησιν αὐτὴν τοῦτο πλεῖν ἐκλύτῳ, καθάπερ ἔθος ἡμῖν. Ἐμδριμῆται δὲ τῷ πνεύματι, τοῦτ' ἐστὶ, τῇ δυνάμει τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιπλήττει τρόπον τινά τῇ ἰδίᾳ σαρκί. Ἡ δὲ τὸ τῆς ἐνωθείσης αὐτῇ θεότητος οὐκ ἐνεγκοῦσα, κίνημα τρομῆται, καὶ θοροῦθο πλάττεται σχῆμα. Hoc est: *Suboriente autem ipsi luctu, et sacra ejus carne jam al lacrymas vergente, minime illis more nostro habenas relaxavit; sed et infremuit spiritu, id est, S. Spiritus virtute carnem suam quodammodo increpuit, quæ conjunctam sibi divinitatis motionem ferre non valens fremebat, et conturbationis speciem ferebat.* Sic Cyrillus,

* Saltus in paginis, non in textu. Nihil deest.

cum quo vides consentire Nostrum: sed huic explicationi ob stare videtur quod jam tetigi supra, et notat Corn. noster quod videantur admittere affectus in Christo non voluntarios et violentos, qui tamen erant, ut diximus, omnino ipsius voluntati subjecti. Attamen cum tam aperte hanc veritatem Theophanes verbis paulo antecedentibus expresserit, ut jam notavimus, non censendum est ipse sibi paucis verbis repugnare; sed accipiendus est hoc sensu, eodemque interpretandus Cyrillus et alii, quos jam retuli ejusdem esse sententiæ; nimirum carnem Christi vergere quidem corpore ad dolorem et lacrymas viso Lazari sepulcro, non tamen sine ipsius permissu ac nutu, quod quamvis secundo loco non dicat hic auctor, tamen intelligendum est ex priore, ubi ait Christum nunquam fuisse victum, sed eos affectus habuisse in sua potestate, et quando et quatenus voluerit, eos remisisse. Postquam igitur dolorem voluntarie remisit, cum videret eum posse esse vehementiorem, iterum frenum habuit, tanquam sensor equi, qui cum habnas semel relaxavit, potest eas iterum suo arbitratu reducere. Atque hic est verus et solidus sensus hujus et aliorum Patrum, qui sine dubio nunquam dicere voluerunt Christum habuisse affectus prævenientes imperium rationis.

(94) *Eandem habere naturam.* Græce, τὸ τῆς φύσεως ἡμῶν δεικνύς ὁμοούσιον, ad verbum, *Consubstantialitatem cum nostra natura demonstrans.* De qua voce attributa Christo etiam ratione humane naturæ ex conc. Chalcedonensi, quæ adnotavi colligam in not. ad hom. 46.

εξήλασε τοῦ βίου τὸ στάδιον. Ἔμελλεν οὖν ἐν ἀναπαύσει ἔσσεσθαι καὶ τιμῆ· « Δίκαιος γάρ, ἐὰν φθάσῃ τελευτῆσαι, φησὶν ὁ Σολομὼν, ἐν ἀναπαύσει ἔσται » Μέλλων οὖν τοῦτον ἀναστῆσαι διὰ τὴν οἰκείαν δόξαν, ἐδάκρυσε, μονονουχὶ λέγων· Τὸν εἶσω τοῦ λιμένος· ἐφορμισθέντα, πάλιν εἰς τὴν τοῦ βίου τρικυμίαν καλῶ· Τὸν ἤδη ἀγωνισάμενον καὶ στεφθέντα ἐπανελαθεῖν ἐπὶ τοὺς ἀγῶνας προτρέπομαι· Ἐρωτᾷ δέ· « Ποῦ θεσίσκατε αὐτόν; » οὐχ ὡς ἀγνοῶν, ἀλλ', ὡς ἐφη, τοῖς θεοπροπέσι μιγνύς τὰ ἀνθρώπινα, καὶ ἵνα προφάσει τοῦ τὸν τόπον ἀποδείξει· ἐπέφθονται πολλοί, καὶ τῷ θαύματι μαρτυρήσωσι. Πλαγίως δέ πως καὶ διὰ ἐπερωτήσεως ἐλέγχει Μαρτίαν καὶ Μάρθαν, καθὼς ἤμιν ἤδη προλέλεκται, μὴ τὴν ἴσῃν πίστιν ἐσχηκυίας τῆ Σουναμίτιδι· ἡ μὲν γὰρ καὶ τεθνηκότα τὸν παῖδα οὐκ ἔθαψεν, ἀλλ' ἐν τῇ κλίῃ περικαλύψασα ζεοῦση πίστει πρὸς τὸν προφήτην ἀνέδραμεν· αἱ δὲ θανέοντα τὸν σύγγονον τῷ τάφῳ κατέκρυψαν, καίτοι· ἐκείνη πρὸς ἀνθρώπων ὤχετο τὸν Ἐλισσαίου, αὐταὶ πρὸς Θεόν.

« Ἰησοῦς πάλιν ἐμβριμησάμενος ἐν αὐτῷ ἔρχεται εἰς τὸ μνημεῖον· ἦν δὲ σπήλαιον, καὶ λίθος ἐπέκειτο ἐπ' αὐτῷ. » Ἐμβριμησάμενος πάλιν τῇ λύπῃ ἐπιτιμᾷ, καὶ τῷ θανάτῳ δεσποτικοῦ φέλου κατατομῆσαντι. Τὸ μέντοι σπήλαιον ἐκεῖνο τὸ ἀφεγγές καὶ ὑπόγειον βίον τῶν ἀνθρώπων δηλοῖ, εἰς ὃν μετὰ τὴν πτώσιν ἐλευσινῶς κατηκρίσθημεν, ἣ καὶ τὸ σκιώδες γράμμα τοῦ νόμου. Ὁ δ' ἐπικείμενος λίθος τῆς ἀσαφείας τοῦ νόμου τὸ κάλυμμα. Διὰ τί δὲ οὐκ αὐτὸς αἶρει τὸν λίθον λόγῳ, ἣ καὶ τούτου ἐπικειμένου τὸν νεκρὸν ἐξανίστησιν; Ἐπειδὴ οὐκ ἀναγκαῖον ἐν τοῖς μὴ ἀναγκαίοις θαυματουργεῖν. Τοῦτο γὰρ φιλοτιμίας ἐστὶ περιτετῆς. Ἄλλως τε τὸ ὑπ' αὐτῶν ἀρθῆναι τὸν λίθον, καὶ λίαν συνέφερον, ἵνα τε τῆς δυσωδίας τοῦ ὀδωδότος αἰσθήσονται, καὶ ἵνα μὴ φάντασμα εἶναι τὸ γεγονός, ἣ ἄλλος ἀντ' ἄλλου ἀνίστασθαι. Διὰ τοῦτο φησὶν· « Ἄρατε τὸν λίθον ὑμεῖς, » καὶ τὸν νεκρὸν θεάσασθε κείμενον, καὶ ὡς ἐξ ὕπνου τῇ φωνῇ ἀναθρώσκοντα· ἔχει δέ τινα καὶ τῆς αὐτῶν ἀπιστίας ὁ λόγος ὀνειδισμόν. Ἐπιτάττει γὰρ ἀφ' ἐαυτῶν ἄραι τὸν λίθον τῆς παρώσεως, τὸν μόλυδον ἐπιθρίθοντα ταῖς ἐκείνων ψυχαῖς, ὡς μὴ ἐπιγνώνας τὸν ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ κόσμου παραγενόμενον. Ἄραι δὲ προτρέπει καὶ τὸν νόμον τὸ κάλυμμα, ὡς ἂν περιεσκεμμένως περιθρῆσαι τὰ ἐν αὐτῷ τεθεσπισμένα τῷ Πνεύματι. Μυστικωτέρῳ δὲ λόγῳ τὸ προωρισμένῳ τρόπῳ μέλλον γενέσθαι προεξωγράφασεν. Ὡσπερ γὰρ πρῶτον αὐτοῖς· ἐπεφώνει· « Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, » οὕτω καὶ νῦν· Ἄρατε τὸν λίθον τοῦτον, περὶ ἐαυτοῦ τοῦτον λαλῶν. Ἥξει γὰρ, ἥξει, ὡς τῷ ἡγεμόνι

stadium hujus vitæ confecerat, adeoque quietis et honoris locum obtinuisse debuerat: « Justus enim, inquit Salomon, si morte præoccupatus fuerit, in refrigerio erit⁴⁵: » cum igitur eum gloriæ suæ causa restituere oporteret ad vitam, lacrymatus est, ac modo non sic dicebat: Qui jam portum tenuit, eum ad decumanos vitæ hujusce fluctus iterum voco; qui jam decertavit et coronatus est, redire ad certamina jubeo. Interrogat vero: « Ubi posuistis eum? » non quod ignoret, sed ut ea quæ sunt humanæ naturæ (95), cum iis conjungat, quæ divinæ conveniunt, ut jam dicebam; utque per occasionem ostendendi loci consequantur multi, et miraculum testari possint. Oblique vero etiam per hanc interrogationem reprehendit quodammodo Mariam et Martiam, ut paulo supra dictum a nobis est, quod non parem habuerint fidem, ac Sunamitis illa; hæc enim mortuum filium non sepelivit, sed obvolutum stragulis relinquens, ad prophetam ferventi fide cucurrit; hæc vero mortuum fratrem sepulcro condiderunt; et tamen illa ad Elisæum, qui homo erat, abiit, hæc ad Deum.

« Jesus ergo rursum fremens in semetipso, venit ad monumentum. Erat autem spelunca: et lapis superpositus erat ei. » Infremens rursus mœrorem simul et mortem increpat (96), quod herilem amicam aggredi ausa esset. Spelunca vero illa tenebrosa et subterranea humanæ vitæ conditionem adumbrat, ad quam post lapseum miserabiliter velut in domicilium deducti fuimus, vel etiam litteram legis umbratiliem; velamen vero, quod obscuram reddebat legem, signat superpositus lapis. Cur vero non ipse verbo lapidem tollit, vel non etiam ipso imposito mortuum excitat? Quoniam non est necesse in rebus non necessariis patrare miracula: hoc enim nimis honoris aucupandi causa fieri videretur. Alioquin etiam maxime e re erat, ut ab ipsis tolleretur lapis, et quo perciperent fœtidi graveolentiam, et ne apparens esse quod factum re ipsa fuerat: et alius pro alio suppositus resurgere videretur. Ideo ait: « Tollite vos lapidem, » et mortuum jacentem aspiciate, et velut e somno voce consurgentem. Præ se fert etiam hæc oratio aliquam incredulitatis eorum exprobrationem. **180** Imperat enim, ut ab ipsis tollatur lapis obstinationis, qui pluribus instar eorum animas degravaht, et quominus Salvatorem ad mundi salutem jam advenisse cognoscerent, obstaculo erat. Præcepit etiam, ut legis operimentum tollant, et attente circumspiciant, quæ in ea divino Spiritu prædicta sunt. Ad hæc alia magis mystica ratione præfiguravit, quod præfinito modo eventurum erat. Sicut enim nuper illis occupat dicere: « Solvite templum⁴⁶; » sic etiam nunc,

⁴⁵ Sap. iv, 7. ⁴⁶ Joan. ii, 18.

Francisci Scorsi notæ.

(95) Quæ sunt humanæ naturæ. Eleganter idem ac breviter Naz. Ἐρωτᾷ ποῦ τίθεται Λάζαρος· ἀνθρώπος γὰρ ἦν. Ἄλλ' ἐγείρει Λάζαρον· Θεὸς γὰρ ἦν. Interrogat ubi positus Lazarus, erat enim homo; suscitavit Lazarum, erat quippe Deus.

(96) Mœrorem simul et mortem increpans. Quod ad mœrorem attinet increpatum et coercitum diximus paulo suprâ, not. 95; alia vero hujus fremens causa, quæ hic affertur, magis est mystica quam litteralis.

Τὸν λίθον ἕνεκ. de se ipso loquens. Scribat **A** ὧν, scribat futurum, ut ad presidem con-lam- rest : « Tolle, tolle; crucifige eum »; » praenuntiat igitur ipsis, quod erat futurum. Tollite me lapidem angularis **, quem vos quidem reprobastis, sed factus est in caput anguli **, ut in unam parietem populos duos adhaeret. Tollite ipsum, et crucifigite; mors enim ipsi non dominabitur. Et forsam etiam de hoc lapide Christo idem evangelista dicit, quod venit Maria ad monumentum, et lapidem sublatum invenit. Quod explicans inde Magd'alea discipulis ait : « Tulerunt Dominum meum de monumento. »

« Dicit ei Martha, soror ejus qui mortuus fuerat : Domine, jam sciet; quatridduos enim est. » Videtur quidem non credere Martha futurum miraculum. **B** Quae enim magna ac supra naturam sunt, non facile credere consuevit. Verumtamen etiam pro ea reverentia et honore, in quo Dominum habebat, non ferendum existimabat, ut ipse sepulcro appropinquaret, ne molestiam ex corpore jam in putredinem re olu'o sentiret. Gravis enim est, nec facile ferri vicinitas corporis jam putrescentis potest : nihil enim pejus tam infesto foetore reperias. Accommodari etiam hoc dictum potest communi nostrae naturae, quae quasi quatridduo exacto ab Adamo usque ad Christum, juxta relatum a nobis supra intellectum, in ignorantiae monumento jacuerat, et impietatis foetorem odiosum exhalans, jam computruerat. Quod et David plorans dicebat : « Putruerunt et corruptae sunt cicatrices meae, a facie insipientie **C** meae ** . »

« Dicit ei Jesus : Nonne dixi tibi, quoniam si crederis videbis gloriam Dei ? » Reprehendit eam, ut immemorem ejus, quod ante dixerat : « Resurget frater tuus. » Jam ut Patrem consubstantialem (97) sibi et aequalis honoris ostendat, prius **181** quidem, ubi audivit Lazarum aegrotare : Infirmitas haec tuquit, est ad gloriam Filii Dei; nunc vero, Si crederis, videbis gloriam Dei, quia nimirum una est gloria Patris et Filii.

« Jesus autem sublevatis sursum oculis dixit : Pater, gratias tibi ago, quoniam audisti me. Ego autem sciebam, quia semper me audis; sed pro- pter populum qui circumstat, dixi, ut credant, quia tu me misisti. » Quod oculos suos sustulit, et gra- tias egit Patri, ostendit non esse se contrarium **D** Deo (98). Per ipsa vero orationis verba etiam aqua-

κεκρίθηται : « Ἄρα, ἴσθι, σταύρωσον αὐτόν. » Πράξει οὖν αὐτοῦ τὸ ἐσθάνον. Ἄρατε τὸν λίθον ἐν ἀκρογωνίᾳ τοῦ θν ὅρει; μὲν ἀπεδοκιμήσατε, γέγονε δὲ εἰς κεφαλὴν γωνίας, εἰς ἕνα ὄγκον συνέβη; τοῦ; ὅς; λαός. Ἄρατε αὐτόν, καὶ σταυρώσατε : θάνατος; γὰρ αὐτοῦ οὐ κατακυριεύσεται. Καὶ τάχα περὶ τούτου τοῦ λίθου Χριστοῦ ὁ αὐτός; φησιν εὐαγγελιστής; ὡς ἔλθεν ἡ Μαρία ἐπὶ τὸ μνημαίον, καὶ βιάσει τὸν λίθον ἔρμένον : ὁ δὲ σαφηνίσασα ἡ Μαγδαληνὴ λέγει τῶ; μαθηταῖ; : « Ἦσαν τὸν Κύριον ἐκ τοῦ μνημαίου. »

« Λέγει αὐτῇ ἡ ἀδελφὴ τοῦ τεθνηκότος Μάρθα : Κύριε, ἤδη δέξει τεταρτάτος; γὰρ ἐστίν. » Δοκεῖ μὲν ἀπιστεῖν ἡ Μάρθα τῷ θαύματι. Τὰ μεγάλα γὰρ καὶ ὕπερ φύσιν εἰώθει μὴ βραδύως πιστεύεσθαι. Πιῆν ἔτι καὶ, ὕπὸ; πλείστο; αἰδοῦς; καὶ τιμῆ;ς, οὐκ ἀνεκτεῖν ἔγειτο προσεγγίσει τῷ τάφῳ τὸν Κύριον διὰ τὴν ἔχειμένην ἀθλίαν τοῦ πρὸ; φθορὰν διαβρέυσαντος; σώματος. Φορτικὸν γὰρ καὶ εὐσοιστον μυδῶντος; ἤδη σώματος; προσεγγίσει : κακοσμίας; γὰρ οὕτω δεινῆ;ς οὐ χεῖρον ἕτερον γένοιτ' ἂν. Ἀρμόσει δὲ ὁ λόγος; καὶ ἐπὶ τῆ;ς κοινῆ;ς ἡμῶν φύσεως, ἦτις, ὡς τεθρῆμερον διελευσῆσα τοῦ; ἀπὸ; Ἄδὰμ μέχρι Χριστοῦ; κατὰ τὴν προσαποδοθέντα σκοπὸν, ἐν τῷ τῆ;ς ἀγνοίας; ἐδέβλητο μνήματι, τῇ δυσωδίᾳ τῆ;ς ἀσεβείας; ἀθρόως; ἐποζέσασα. Ὁ καὶ ὁ Δαβὶδ ὀδυρόμενος εἶπε : « Προσώζεσεν καὶ ἐσάπησεν οἱ μώλωπές; μου ἀπὸ; προσώπου τῆ;ς ἀγροσύνης; μου. »

« Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς : Οὐκ εἶπόν σοι ὅτι, ἐάν πιστεύης, ὄψει τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ ; » Ἐπιπλήττει αὐτὴν ὡς ἐπιλαθομένην ὡς εἶπεν αὐτῇ, ὅτι « Ἀναστήσετα; ὁ ἀδελφός; σου » ἔμφαντων δὲ τὸν Πατέρα ὁμοούσιον καὶ ὁμότιμον, πρότερον μὲν ἀκούσας, ὡς ὁ Λάζαρος; ἀθνεῖτ, Ἢ ἀσθένεια; εἶπεν, αὐτῇ, ὕπερ τῆ;ς δόξης; ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ : νῦν δὲ φησιν : Ἐάν πιστεύης, ὄψει τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ μία δόξα; Πατρὸ;ς; καὶ Υἱοῦ.

« Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἦρε τοῦ; ὀφθαλμοῦ;ς ἄνω, καὶ εἶπε : Πάτερ, εὐχαριστῶ σοι, ὅτι ἤκουσάς; μου. Ἐγὼ δὲ ᾔδειν ὅτι πάντα; μου ἀκούεις; ἀλλὰ διὰ τὸν ὄγκλον τὸν παρεστῶτα; εἶπον, ἵνα γινώσκω; ὅτι σὺ με ἀπέστειλας. » Ἀτὰ μὲν τοῦ ἄραι τοῦ; ὀφθαλμοῦ;ς αὐτοῦ ἄνω καὶ εὐχαριστεῖν τῷ Πατρὶ; δεικνυσιν ὡς οὐκ ἐστιν ἀντίθεος; : διὰ δὲ τὸν λόγον τῆ;ς εὐχῆ;ς; παρίστησι τὸ

** Joan. xix, 15. ** Matth. xxi, 42. ** Psal. cxvii, 22. ** Psal. xxxvii, 6.

Francisci Scorsi notæ.

(97) *Ut Patrem consubstantialem.* Vox ὁμοούσιος; hic Christo tribuitur ratione naturæ divinæ, quam eandem numero ac Pater habet. Supra not. 94, eam de Christo usurpavit ratione naturæ humanæ, quam eandem specie, ac nos, habet. Utrumque vero recte usurpari ex conc. Chalcedonensi planum est, de quo plusculum disseremus ad hom. 46, ut etiam paulo supra inonui not. 94 hujus homilliar.

(98) *Contrarium Deo.* Sic reddidi vocem ἀντίθεος; hoc loco, quæ tamen contrariam etiam habet vim;

nam et qui quasi alter est Deus, ἀντίθεος, et qui contrarius est Deo, ἀντίθεος. Quod ostendam ex pluribus scriptorum utriusque ordinis locis infra hom. 48, not. 69, quam vide. Interim hic affirmo sensum hujus loci esse, quem interpretatus sum παραφραστικῶ; explicans auctoris verba. Christus enim, inquit ille, orans Patrem simul ostendit se non esse contrarium Deo, quod Judæi non raro objecerant, ut Joan. cap. 19 : *Non est hic homo a Deo, qui Sabbatum non custodit;* et ibidem : *Nos scimus, quia hic homo peccator est,* et aliter alibi.

δράμιμον. Οὐ γὰρ εἰσακουσθῆναι παρακαλεῖ κατὰ τὴν τῆς Μάρθας ὑπόληψιν, ἀλλ', « Οἶδα, φησὶν, ὅτι πάντο: ἔ μου ἀκούεις, » ὡς ὁμοουσίου τοῦ Υἱοῦ, καὶ οὐ χρεια μοι εὐχῆς, ἀλλὰ διὰ τὸν παρεστῶτα λαὸν ταῦτα λαλῶ. ἵνα γινώσκῃ ἰσοτιμίαν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Διὰ τούτων δὲ προτρέπεται καὶ ἡμᾶς εὐχαῖς ἰεοῦσθαι τὸ Θεῖον ἀεὶ, καὶ τὴ τῆς ψυχῆς ὀπτικὸν ἀφρὶν ἀπὸ τῶν χαμαιζήλων νοημάτων πρὸς τὸ ὕψος τῆς θεωρίας.

« Καὶ ταῦτα εἰπὼν, φωνῆ μεγάλη ἐκραύγασε· Λάζαρε, δεῦρο ἔξω. » Καὶ τὴν θυγατέρα Ἰαίρου ἐγγερακῶς, καὶ τὸν υἱὸν τῆς χήρας ἐζωοποικῶς, οὐ φαίνεται μεγάλη φωνῆ κεκραγῶς, ἀλλὰ τῇ χειρὶ κεκρατηκῶς, καὶ ἡρέμα πεφωνηκῶς, τῇ μὲν· « Ἡ παῖς, ἐγείρου· τῷ δὲ· « Σὺ, λέγω, ἀνάστηθι. » Ἐνταῦθα δὲ διαπρῦσιον κέκραγε. Διατί; Ὅτι ἐκείνων προσφάτως τεθνηκότων, ἐγγύς που τοῦ σώματος παρῆν ἡ ψυχὴ (πατρικὴ γὰρ ἡμᾶς φωνὴ δυσωπεῖ, ὡς μέγρι τῆς τρίτης ἡμέρας ἡ ψυχὴ τὸ ἴδιον σῶμα ἐπισκέπτεται), τὴν δὲ Λαζάρου ψυχὴν μακρόθεν ποσὴν ἐκκαλούμενος, κέκραγε μεγάλη φωνῆ. Καὶ ἐπειδὴ προεῖρηκε τοῖς Ἰουδαίοις, « Ὅτι ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἔστιν, ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούσονται τῆς φωνῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἀκούσοντες ζήσονται, » πληροῖ τὸ ἐπάγγελμα· καὶ διὰ τῆς ὑψηλῆς φωνῆς ζῶν τῷ κειμένῳ χαρίζεται, ἵνα εἶδειεν ὅτι, ὡσπερ ὁ Πατήρ, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς, οὗς θέλει ζωοποιεῖ. Αὕτη δὲ φωνὴ σαλπίζει ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ καὶ οἱ νεκροὶ ἀναστήσονται. Τάχα δὲ καὶ τὸ ἐνεργῶν, καὶ μέγα, καὶ τὸ ἰσχυρὸν τοῦ λόγου σημεῖα βουλόμενός φησιν, ὡς ἐκραύγασε φωνῆ μεγάλη· τοσαύτη γὰρ τις ἦν ἐν τῇ φωνῇ ἡ ἰσχὺς, ὥστε παρεῖθ μὲν τοῦ ἄδου ἡ δύσπαις, ἡ ψυχὴ δὲ θάπτον ἐκ τῶν νεκῶν ἀνέθορε, τὸ δὲ διαλυθὲν ἦδη σῶμα ἰσχυρῶς· τε ἐτετόνητο, καὶ διὰ

litem ostendit; non enim orat ut exaudiat, ut Martha opinabatur, sed « Scio, inquit, quia semper me audis, » utpote consubstantialem Filium; nec tibi precatione opus est, sed propter circumstantem populum hæc dico, ut Patris et Filii æqualitatem intelligant. Illis etiam verbis nos admonet, ut per preces propitium nobis Deum assidue faciamus, et mentis oculum a terrenis cogitationibus ad cœlestia contemplanda erigamus.

« Hæc cum dixisset, voce magna clamavit: Lazare, veni foras. » Et cum Jairo filiam excitavit, et cum viduæ filium vivum restituit, non legitur voce magna clamasse, sed manu eos tenens, et modica usus voce, illi quidem: « Puella, surge », huic vero, « Tibi dico, surge », hic vero vehementius clamavit. Quid hoc? Quod eorum qui recens erant mortui (99), vicina quodammodo corpori erat anima (terret enim nos horribili specie vox illa Patrum, quod nimirum ad tertium usque diem anima proprium corpus invisit), Lazari vero animam velut e longinquo revocavit, clamavit voce magna. Et quoniam prædixerat Judæis, « Quod venit hora, et nunc est, et quæ mortui audient vocem Filii Dei, et qui audierint, vivent », prædictionem implet, tum etiam per altam illam vocem vitam homini jam deposito redonat, ut intelligant, quod sicut Pater, ita et Filius, quos vult vivificat. Hæc vox resonabit extremo die, et mortui resurgent. Fortassis etiam efficacitatem, et vim, et potentiam loquendi significare Evangelista volens, clamasse voce magna dicit. Tanta enim in illa voce vis fuit, ut et inferorum potentia refracta sit, et anima celeriter ex mortuis exsiluerit, corpus vero jam resolutum coagmentatum fuerit et confirmatum; itaque

Matth. ix, 25. Luc. vii, 44. Joan. v, 25.

Francisci Scorsi notæ.

Simul etiam ostendit se non modo ut hominem non esse contrarium Deo, sed ut Dei Filium illi se æqualem esse, cum ait: « Quia semper me audis, nec indigere precatione ad Patrem, sed propter circumstantem populum ea uti.

99) Quod eorum, qui recens erant mortui. Cur Christus magna voce in revocando ab inferis Lazaro usus sit, causam eam afferunt nonnulli, ex interpretibus, quam etiam noster Cornel. a Lapide refert, et inter alias recipit; ut significaret scilicet se animam Lazari ex longinquo et remoto loco, ut puta ex limbo Patrum et centro terræ evocare. Theophylactus etiam aliquid addit singulare, ut nimirum ora gentilium refrenaret fabulantium in tumultis esse animas vita defunctorum: nam quasi foris eam advocat per clamorem. Eademque ferme causam hic Theophanes cum cæteris quæ infra congerit, adducit. Sed et innuit alium quendam errorem vel anilem fabellam, quod intra triduum demortuorum animæ proprium corpus revariant, eo peracto longius abscedant. Sed eam non affirmando innuit, sed referendo solum et dubitando, quin etiam negando, si per interrogationem legatur ea verba, « Quæ ἐκείνων προσφάτως τεθνηκότων, usque ad ἐκκαλούμενος. Et quidem per interrogationem esse legenda, monet exemplar Gal. in quo apposita interrogatio ad verbum, ἐκκαλούμενος, licet eam non præferant P. et V. codd. sed satis habui unius cod. auctoritatem; ut eam etiam in

mea editione apponerem, quod sane ex meo solum sensu, quamvis sic existimassent, sine ulla auctoritate affligere non essem ausus. Fretus itaque ea scriptura G. cod., sic censeo legendum hunc locum; nam et facilis scribenti est notæ unius interrogationis omissio; et Theophanem aliqui doctum, et qui aliis harum homiliarum locis similes fabulas acriter refutare solet, ut hom. 33 videre est, non arbitror id ex suo dixisse consensu; cum etiam, hom. de filio viduæ nuper mortuo, contrarium doceat, animam scilicet illius ex subterraneis locis diversatam, ab iis a Christo fuisse revocatam. Ὁ μὲν, inquit ibi, ἦδη ἐλέλυτο, ἡ δὲ ψυχὴ ἐκ τῶν νεκῶν ἀνέθορε. Soluti sunt inferorum claustra, et ex mortuis prosilivit anima. Vide quæ ibi adnotavimus not. 22. Verbum autem δυσωπεῖ eo modo, quo est a nobis redditum, usurpatur ab aliis scriptoribus, ut a Plutarcho in Solone: et etymol. suadet; dicitur enim a contrahenda fronte, nimirum quia huiusmodi κακῶς ἔχουσι τοὺς ὤπας. Etymol. magnum δυσωπεῖσθαι, ὑφορᾶσθαι, φοβεῖσθαι μὲν ὑποβολᾶς, terreri per aliquam suspicionem. Ex hoc igitur intellectu videtur ita propemodum Theophanes per illam parenthesis loqui; Hic a Patribus traditus nobis sermo, veluti quodam puerile terribilitatem et φάντασμα, nos exterret, quod ad triduum usque animæ invisant corpora, a quibus excesserint.

omni ex parte perfectum **182** magnum hoc miraculum exstitit, quod erat supra naturam ac spem constitutum. Non enim extremum (1) aliquis spiritum agens ex morbo restitutus est, ut puer centurionis, neque puella nuper exstincta recipit vitam, ut archisynagogi filia; neque adolescens jamjam inferendus tumulo in integrum revocatur ex oculo, ut in civitate Naim, sed vir jam natu grandis, et jampridem mortuus, putrescente jam terræ corrosionē, ac necessario defluente corpore, ad vitam uno vocis jussu revertitur, et qui ligatus erat institis prosilivit: nam quod colligatis jam manibus pedibusque, et sudario obvoluta facie, quod hoc, inquam, modo expedite ambularit miraculo fuit, non minus quam resurrexisset. Accedit etiam huic facto aliud quiddam admirabilis: quoniam enim mos Judæis erat myrrha et oleo condita corpora sepelire, ut diutius servarentur; hæc autem tenacia sunt, et difficile reglutinantur; conijcere hinc oportet quanta vis verborum fuerit, quæ hæc in corpore secrevit omnia: idcirco enim ab illis ipsis solvi eum qui revixerat, jubet: « Solvite, inquit, hunc, et sinite abire, » ut nullus incredulitati relinquere locus, cum omnium sensuum testimonio confirmarentur. Propria quidem voce, qua sepulcrum indicantes dixerant: « Veni, et vide, » visu vero cum agnoverint mortuum, redivivumque spectarint; auditu præterea, cum magnam illam et auditu facillimam perceperint vocem: « Lazare, veni foras; » olfactu, cum sublato lapide graveolentiam persensissent; tacui deum, cum solverent eum qui manus pedesque rovinctos et faciem sudario obiectam habebat. Magna igitur illa vox prædicationis evangelicæ significatio fuit, per quam humana natura, peccatorum vinculis manus pedesque constricta, et in sepulcro infidelitatis jacens, ad veram rediit vitam, sublato sudario ab oculis, hoc est, nube illa superposita, quæ animæ fulgores obscurat, quibus omnibus apostolorum ac discipulorum opera jam exsoluta, ad beatam vitam ambulandi facultatem recepit: opportunum etiam fuerit et ad intellectum magis accommodatum, ad mores traducere historiam, etiamsi longius sermo processerit.

Lazarus igitur mentis nostræ symbolum est et **183** quidem amicæ Christi, utpote creatæ ad ejus imaginem. Martha vero, quæ ex sua interpretatione (2) laboriosa est, corpus signat: Maria vero, quæ dominam sonat (3), animæ est symbolum, quæ sane domina est corporis. Quas profecto lamentari

(1) *Non enim extremum.* Id etiam præclare Greg. Nyss. examinatum. *De opif. cap. 25*: Οὐδὲ γὰρ ἐκ νόσου τις ἀνίσταται χαλεπῆς, οὐδὲ πρὸς τελευταίας ὦν ἀναπνοαῖς εἰς τὴν ζωὴν ἐπανάγεται. *Non enim ex difficili quispiam morbo restituitur: neque extremum agens spiritum reducit in vitam.*

(2) *Ex sua interpretatione.* Ὡς ἐρμηνεύεται, inquit hic Cerameus, non ex vi nominis, sed ex officio, scilicet quod illa ministeris domesticis esset addita; nam de etymo Marthæ adhuc quæro.

πάντων ἐτελεῖτο τὸ μέγα τοῦτο θαῦμα, καὶ ὑπερφυῆς καὶ ἀνέλπιστον. Οὐ γὰρ ἐκ νόσου τις ἀνίστη πρὸς αὐταῖς ὦν ταῖς ἐσχάταις ἀναπνοαῖς, ὡς ὁ τὸν ἑκατοντάρχου παῖς, οὐδὲ ζωοποιεῖται παιδίον ἀρθανὲς, ὡς τὸ τοῦ ἀρχισυναγώγου θυγάτριον, οὐδὲ νεανίας μέλλων ἄρτι τῷ τάφῳ προσάγεσθαι πάλιν ἐκ τῆς σοροῦ ἀναλύεται, ὡς ἐν τῇ πόλει Ναϊν, ἀλλ' ὕψηρ ἦν ἡ ἐξωρός, καὶ νεκρὸς ἔωλος μυδῶντος ἐν τῷ ἐθρώϊ [σαπρῶ?] τῆς γῆς, καὶ διαπίπτοντος ὑπ' ἀνάγκης τοῦ σώματος· μὴ κλῆσει πρὸς τὴν ζωὴν ἐπανέρχεται, καὶ δεξιῖς δεδεμένος ἐφήλλατο. Τὸ γὰρ δεδεῖσθαι χεῖρας καὶ πόδας, καὶ σουδαρίῳ κεκαλύφθαι τὴν ὄψιν, καὶ βαδίζειν τροχάλως οὕτως ἔχοντα, θαῦμα ἦν οὐχ ἥττον τῆς ἀναστάσεως. Πρὸς ἐστὶ τῷ πράγματι καὶ ἄλλο παραδοξότερον. Ἐπειδὴ γὰρ ἔθος τοῖς Ἰουδαίοις σμύρνην καὶ ἀλὴν ἐνταφιάζειν εἰς τὸ δικρακεῖται τὰ σώματα τῶν νεκρῶν, κολλητικὰ δὲ ταῦτα καὶ δυσανόσπαστα· στοιχάσασθαι προσήκει πόση τις ἦν τὸν λόγον ἡ δύναμις ἢ ταῦτα βραδίως τοῦ σώματος διακρίνασα. Διὰ τοῦτο γὰρ αὐτοὺς ἐκείνους λῦσαι τὴν ἀναθεωκῶτα ἐπιτάττει εἰπὼν· « Λύσατε αὐτὸν, καὶ ἄρτε ὑπάγειν, ὡς ἂν μὴ ἀπιστεῖν ἔχωσι· βεβαιωθέντες διὰ πασῶν τῶν αἰσθήσεων. Διὰ μὲν τῆς οἰκίας φωνῆς, ἧς τὸν τάφον ὑποδεικνύοντες ἔλεγον· « Ἐρχου καὶ ἴδε, » διὰ δὲ τῆς ὄψεως, καὶ τὸν νεκρὸν ἐπεγνωκότες καὶ τὴν ἀνάστασιν θεασάμενοι, διὰ τῆς ἀκοῆς· τῆς μεγάλης καὶ γεγωνοτέρως ἐνωτισθέντες φωνῆς· « Ἀλέξαρ, δεῦρο ἔξω, » διὰ τῆς σαφρήσεως τῆς δυσωδίας ἐν τῷ αἵρειν τὴν λίθον αἰσθόμενοι, τῇ ἀφῆ· λύοντες τὴν δεδεμένην χεῖρα καὶ πόδα· καὶ σουδαρίῳ περικεκαλυμένον τὸ πρόσωπον. Ἡ μεγάλη οὖν ἐκείνη φωνὴ τὸ εὐαγγελικὸν ἐσήμανε κήρυγμα, δι' οὗ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἢ χεῖρας καὶ πόδας δεδεμένη ταῖς τῶν ἀμαρτιῶν σειραῖς, καὶ κειμένη ἐν τῷ τῆς ἀπιστίας σορῶ, πρὸς τὴν ἀληθῆ μετέλλε ζωὴν, περιαιρηθέντος τοῦ σουδαρίου ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν, τουτέστι τοῦ ἐπιπροσθοῦντος νέφους, καὶ ζοφούντος τῆς ψυχῆς τὰς μαρμαρυγὰς, ἀφ' ὧν λυθεῖσα ὑπὸ τῶν ἀποστόλων καὶ διδασκάλων, ἀφείθη πορεύεσθαι πρὸς τὴν μακαρίαν ζωὴν. Καλὸν δ' ἂν εἴη, καὶ πρὸς ἡθικωτέραν ἔννοιαν τὴν ιστορίαν μεταγαγεῖν, ἂν εἰς μῆκος ὁ λόγος ἐκτετέταται.

Ἀλέξαρς τοῖνον ἐστὶν ὁ ἡμέτερος νοῦς, φίλος ὦν τῷ Χριστῷ, ἅτε κατ' εἰκόνα ἐκείνου κτισθεὶς· Μάρθα δὲ ὡς ἐρμηνευομένη κοπιῶσα, τὴν σάρκα δηλοῖ. Μαρία δὲ ὡς κυρία, τῆς ψυχῆς ἐστὶ σύμβολον· δέσποινα γὰρ αὕτη τοῦ σώματος. Ἄς δέον θρηνεῖν, ὁπρηνῆκα εἰς τὸν τῆς ἀμαρτίας θάνατον δλισθήσῃ ὁ νοῦς, συμ-

Francisci Scorsi notæ.

(3) *Quæ dominam sonat.* Mariæ nomen Chaldaica ac Syriaca dialecto significare dominam auditum est omnibus, quibus B. Mariæ Virginis auditæ sunt laudes מַרְתָּא seu מַרְיָא seu מַרְיָא eam ἢ παραγωγὸν Dominus et Magister dicitur. Inde et femin. additis quibusdam punctis מַרְיָא domina, quæ voces ex Hebraico fonte מַרְיָא derivari videntur, apud quos מַרְיָא doctor ex themate מַרְיָא quod jaculari et ad scopum jacere et hinc docere מַרְיָא valet. Vide lexicon Pentaglotton.

παραλαβούσας μεθ' ἑαυτῶν ὡς Ἰουδαίους συνθρη-
 νοῦντας τὴν τῶν ἐπεισιμμένων ἐξομολόγησιν. Τοῦτο
 γὰρ σημαίνεται διὰ τοῦ Ἰουδαίου ὀνόματος. Κλαίουσι
 γὰρ ἐπιστήσεται πάντως ὁ Κύριος, καὶ διὰ τοῦ Εὐαγ-
 γελίου φωνήσῃ, καὶ τὴν πύρωσιν ἀρεῖ, καὶ καλίσσει
 ἔξω τοῦ πτώματος τὸν νεκρὸν, καὶ ἀνενέργητον μέ-
 νοντα ἐν ταῖς τέσσαρσι φωτιστικαῖς ἀρεταῖς, ὡς ἂν
 τὴν ἐπιζέσασαν ἀμαρτίαν ἐκτιναξάμενος, καὶ ὑπὸ
 ἀγγέλων καὶ ἱερέων λυθείς, συνέστιος τῷ Σωτῆρι
 γένηται: τὴν γινώσῃ τῆς ἁγίας Τριάδος μουόμενος,
 καὶ πρὸς τὸν ἐκείνης πόθον ὀλοσχερῶς ἐπειγόμενος,
 ὅτι αὐτῇ πρόπει τιμὴ καὶ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
 αἰῶνων. Ἀμήν.

OMILIA ΚC'.

Εἰς τὴν Βαυφορρον ἑορτήν. — Ἐλέχθη δὲ ἐνώ-
 πιον τοῦ ῥηγός Ῥόγου.

Φαιδρὰ τῆς παρουσίας ἑορτῆς ἡ συνέλευσις, λαμ-
 πρὰ τῆς πανηγύρεως ἡ συνάθροισις, οἷά τινα κόσμον
 ἄλλον συνάγουσα τὴν τοῦ βασιλέως προέλευσιν, ὅς
 ἔρᾳται νῦν προκαθήμενος, οὐ τοσοῦτον τῷ διαδή-
 ματι, ὅσον τοῖς κατορθώμασι φαίδρυνόμενος· μάλ-
 λον δὲ οὐ τοσοῦτον τοῖς κατορθώμασιν, ὅσον τῇ πρὸς
 Θεὸν πίπτει κρατυνόμενος, δι' ἧς τοσοῦτων κατ-
 ορθωμάτων γέγονεν αὐτουργός. Ἡ μὲν οὖν ἑορτὴ
 δυσὶν αὐγαζομένη μαρμαρυγαῖς, θεία τέ ἐστι καὶ
 βασιλική. Οἷς μὲν γὰρ τὴν σωτήριον προμηνύει ἀνά-
 στασιν, καὶ τὴν τοῦ θανάτου κατάλυσιν, καὶ τὴν
 ἡμῶν ἐπανόρθωσιν, θεϊκαῖς ἀκτίσι πυρσούεται. Οἷς
 δὲ ποικίλως αὐτὴν ὁ εὐσεβὴς βασιλεὺς κατεκόσμησε
 τῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ, τῇ τῶν ἀρχιερέων ἐνδημίᾳ, τῇ
 τοῦ κλήρου ὑμνωδίᾳ, τῇ παμπληθεῖ δημαγωγίᾳ, βα-
 σιλικὴ ἐστὶν ἡ πανηγυρίς. Τίς οὖν ἔσται μοι λόγος
 πρὸς ἑκάτερα μεριζόμενος, καὶ τῷ ἑορτῆς μεγέθει
 κατάλληλος, καὶ βασιλικῇ δόξῃ ἀρμόδιος; ὡς νῦν γε
 τρέμω καὶ δέδοικα, ἰδρῶτι βαινόμενος, καὶ φόβῳ
 κρατούμενος, καὶ δειλῆ ἐχόμενος, καὶ τὴν ψυχὴν
 δειλαινόμενος, καὶ τὸν νοῦν κραδαινόμενος, καὶ τὴν
 καρδίαν παλλόμενος, καὶ τῆς φωνῆς τὸν τόνον ἀνα-
 κοπτόμενος, ὅτι βασιλικαῖς ἀκοαῖς ὑπαντλῶ λόγον
 ἀλμυρὸν τε καὶ ἄποτον. Ἄλλ' ἐπειδήπερ ἡ χριστο-
 μίμητος γαληνότης τοῦ κράτους σου τοσαύτην ἐπι-
 δεῖξαστο συγκατάβασιν, ὡς ἐπήκουσεν ἑαυτὸν καθίσει
 τῶν ἀμούσων ἡμῶν λόγων, καὶ μηδὲν ἐχόντων ἐρά-
 σμιον, ἰδοὺ σοὶ καὶ πάλιν, ὡς δασμὸν ἐτήσιον τὸν
 λόγον προσάγομεν. Ἄλλὰ τὰς μὲν σὰς ἀρετὰς, ὧ
 βασιλεῦ, καὶ τὰς νίκας τὰς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὰς ἀρι-
 στείας, καὶ τὰ τρόπαια ἄλλοις καιρὸς καὶ συγγραφὰ
 διεγγήσαντο καὶ διεγγήσονται· καὶ ὅτι μάλιστα τὸ τὰ
 σὰ διεγείσθαι, ταῦτόν ἐστι μετρεῖν κοτύλη τὴν θά-
 λασσαν. Νῦν δὲ περὶ τῆς ἑορτῆς ὁ λόγος θιασευέτω,

Francisci Scorsi notæ.

(4) *Per nomen Judæorum.* Aperta et certa notatio
 dictionis hujus Juda. Unde Judæi; a verbo enim יָדָה
 consulti יָדָה יהודה.

(5) *Dicta est coram.* etc. Hæc epigraphe, quæ in
 ntroque V. C. et aliis, excepto Gall., habetur, quo-
 modo sit corrigenda et accipienda, et de quo impe-
 ratore in hujus homiliæ exordio agatur, disputatum

convenit, quoties in mortem peccati prolapsa mens
 est: et quidem quasi complorantes Judæos peccato-
 rum adhibere confessionem: hoc enim per nomen
 Judæorum (4) interpretatum est. Plorantibus enim
 aderit omnino Dominus, et per Evangelium clama-
 bit, ac duritiam animæ tollet, et mortuum a lapu
 revocabit, eumque qui nullum exercebat opus qua-
 tuor illarum virtutum, quæ illuminandi vim habent:
 ut peccatorum excussa putredine, et ab angelis
 sacerdotibusque absoluta in Salvatoris convivium
 recipiatur, ad sanctissimam Triadem cognitionem in-
 troducta, atque ad ejus amorem viribus omnibus
 contendens, cui convenit honor et gloria in sæcula
 sæculorum. Amen.

HOMILIA XXVI.

B *In solemnitate Palmaram. — Dicta est coram
 rege Rogo (5).*

Læta hujusce diei festi celebritas, nobilis et con-
 ferta frequentia concionis, cui ad conferendum aliud
 ornamentum imperatoris accessio facta est: qui
 nunc conspiciendus sedet, non tam diademate, quam
 claris facinoribus enitescens: sed potius non tam
 rebus præclare gestis, quam fide in Deum polleus
 potensque, per quam tanta facinora per se ipse
 fecit. Præsens igitur festum, duplicato splendore
 illustratum, et divinum et imperatorium est. Qua-
 tenus enim salutarem Domini Resurrectionem, mor-
 tisque depulsionem, ac nostram restitutionem præ-
 nuntiat, divinis præfulget radiis: quatenus vero
 multimodis illud plus imperator exornat et sua
 præsentia, et archiepiscoporum adventu, et sacro
 cleri concentu, et omnis populi congregata multi-
 tudine, imperatoria panegyris est. Quæ igitur mihi
 par utriusque oratio suppetet, et diei 184 festi ma-
 gnitudini, et imperatoriæ congrua majestati? quam
 nunc timeo et contremisco, sudore aspersus, pavore
 occupatus, reverentia detentus, pavente anima,
 nutante mente, et corde subsultante, intercluso etiam
 vocis sono, quod imperatoris auribus sermonem
 veluti sanguine amarum, et potui nequaquam ido-
 neum haurio. Sed quoniam, quæ inest in potentia
 tua serenitas, ad Christi imitationem eo usque descen-
 dit, tantamque præ se demissionem tulit, ut
 inconcinnæ, nihilque delectabile habentis orationis
 meæ te præbucri auditoem, ecce tibi rursus, ut
 annum tributum orationem afferimus. Verum tuas
 virtutes, imperator, et victorias a Deo datas, et
 præclara facinora, et tropæa aliud tempus, et scri-
 ptiores alii celebrare hactenus, et celebrabunt
 quidem; præsertim cum tua percensere facinora
 idem sit, ac hemina mare dimetiri (6). Nunc vero

est Procem. II, § 6, ubi de tempore quo hic Cera-
 meus floruit, agitavimus questionem.

(6) *Hemina mare dimetiri.* De hoc adagio et si-
 gnificatione nominis hujus, hemina, dixi ad hom.
 4, not. 78, ubi quæ pars mensuræ sit κοτύλη, et
 hemina, quam consule si libet.

de die festo exultans (7) inchoet oratio, et verba in Evangelio lecta commaneret ad temporis argutias accommodata.

In illo tempore : « Cum appropinquasset Jesus Hierosolimam, et venisset Bethpage, ad montem Oliveti, tunc misit duos discipulos, dicens eis : Ite in castellum, quod contra vos est ; et statim invenietis asinam alligatam, et pullum cum ea ; solvite, et adducite mihi. » Cum sexagenario Hierosolimam venisset Dominus, et uti mos illius erat, pedes iter scriasset, novum nunc sanctis cum acclamationibus, et gloria, et pompa a foras ingressum. Quoniam enim quae divino consilio disposita fuerant, jam ad exitum perducta erant, et passio prae foribus erat, et crux appetebat, et ipse cum aliis mirabilibus editis operibus, tum praesertim extracto ex inferni faucibus Lazaro, victorem se mortis ostendebat, quod erat reliquum, post tropaea atque victorias, ut imperator exercitu stipatus intrat in urbem : se simul prophetarum implet oracula, simul vocationem gentium praefigurat. Etenim Patriarcha Jacob alligare ipsum dixit ad vitem pullum suum, et ad helicem pullum asinae suae (8) ; et magnus ille David puerorum acclamationes ante prospiciens, sic ait : « Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem. » Manifestius vero praecinuit 185 Zacharias ipsum jumento insidentem, venturum in Sion : « Dicit, inquit, filiae Sion : Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, et ascendens super asinam et pullum filium subjugalis. »

Quid vero, o propheta, non tu ipse haec dicis filiae Sion, sed per alios nuntiari jubes ? Quoniam ego quidem, inquit, percuperem spectator esse gloriae illius, sed prohibet rerum ordo praestitutus. Gratulor vero his qui ad ea tempora deventuri sunt ; et haec novae Sionis praecipio. Filia vero Sionis Ecclesia est, jam diu sitiens Deum hominem fieri.

85 Matth. xxi, 1 seqq. 86 Gen. xlix, 11. 87 Psal. viii, 3. 88 Zachar. ix, 9.

Francisci Scorsi notae.

(7) Exultans, etc. Utitur hic auctor verbo θιασεύτω, quod a Gregor. Nazianz. mutuatus est, apud quem et quidem solum id verbum legitur : Ἄγε δὴ λοιπὸν ἡμῖν ὁ λόγος ἐντεῦθεν θιασεύτω, καὶ πῶς δὲ τὸ θεῖον ὑπολαμβάνειν φασκέτω. Ductum est, ut ego arbitror a θίασος, quod nomen sacrorum est apud profanos scriptores et chorum sacrum, Baecho praesertim, significat. Etymol. magnum : θίασος λέγεται ὁ χορὸς παρὰ τὸ θεῖα ζῆειν, ἢ ἀπὸ τοῦ θεῖν, ὃ ἐστὶ θεύειν. ὅθεν θιασώτας λέγουσι τοὺς περὶ τὴν Διόνυσον. Thiasus dicitur chorus a canendis divinis, hoc est thea ζῆειν. Unde thiasotae Dionysii, id est Bacchi comites et sacerdotes. Haec Etym. Ad eam experimentam nominis vim addidi in mea versione : Exultans inchoetur, cum Billius verterit apud Gregor. Nazianz. simpliciter, inchoetur. Sed allusus est, ut dixi, in ea voce ad alacritatem baculantium ; recteque jam ad praesentem orationem transfert orator, in qua de turbis Christum sequentibus triumphantem. Confirmat hanc meam ὑπόνοιαν, quod in Thesauro Graeco ita explicatur vis hujus verbi θιασεύω. Idem est fere quod pompatica et thiasii more egredior et progredior, quare non dissimularim a Budaeo ibidem videri li' m θιασεύτω atque εξαρχέτω.

καὶ τῶν ἀναρχομένων εὐαγγελίων φωνῶν ἐπιτροχάδην ἐπιμαρτήθη, τοῦ τῆς ὥρας στενοῦ κατασπαράξας.

Τὸ κατὰ ἐκείνη, Ὅτε ἤγγισεν ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱερουσόλημα, καὶ ἦλθεν εἰς Βηθφαγή πρὸς τὸ βραχίον των Ὑλαιῶν, ὅτε ἀπέστειλε δύο μαθητάς, λέγων αὐτοῖς Ἀπέλθετε εἰς τὴν κώμην τὴν ἀπέναντι ὑμῶν, καὶ εὐθὺς εὐρήσετε ὄνον δεδεμένον, καὶ πῶλον μετ' αὐτοῦ· λύσαντες τὸν πῶλον ἀγάγετέ μοι. Πολλὰς εἰς Ἱερουσόλημα ἔβδον ὁ Σωτήρ, παρὰ τὴν κορείαν παρούμενος, ὡς ἔθος αὐτοῦ, καινοτέρων ἔρει καὶ τὴν εὐθείων, μετ' εὐφρημῶν, καὶ ὀξῆς, καὶ προκοπῆς εἰσερχόμενος. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ τῆς οἰκονομίας πέρας ἤδη ἐλάβανε, καὶ τὸ πάθος ἐπὶ θύραις ἦν, καὶ ὁ σταυρὸς ἐγεινίαζεν, αὐτὸς δὲ ταῖς ἄλλαις θαυματουργίαις, καὶ τὸν Λάζαρον ἐκπέσας τῆς τοῦ ἔθου γαστρὸς, τὸ θανάτου νικητῆς ἐχρημάτισεν, εἰσεῖσι λοιπὸν εἰς τὴν πόλιν, οἷα βασιλεὺς μετὰ τροπῆα, καὶ νίκας δορυφορούμενος ὁμοῦ τε τὰ τοῦ προφητῆς τεθεσπισμένα κληρῶν, καὶ τῶν ἐθνῶν τῆ κλητῆν ὑποσηκῶν. Ὁ μὲν γὰρ πατριάρχης Ἰακώβ δεσμεύειν αὐτὸν εἶπεν εἰς ἄμπελον τὸν πῶλον αὐτοῦ, καὶ τῆ ἑλίκῃ τὸν πῶλον τῆς θου αὐτοῦ. Ὁ δὲ μέγας Δαβὶδ τὰς τῶν καιδῶν εὐφρημίας προδύλων, οὕτω φησὶν : Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων καταηροῖα αἶνον. Ἐκθλότερον δὲ καὶ Ζαχαρίας προχρησμοῦει, ἔποχον αὐτὸν ἤκειν ἐν τῇ Σιών Ἐἶπατε, λέγων, τῇ θυγατρὶ Σιών Ἰσοῦ ὁ βασιλεὺς σου ἐρχεται σοι πρῶτος, καὶ ἐπιθεδηκῶς ἐπὶ θρον καὶ πῶλον αὐτὸν ὑποσηκῶν.

Τί οὖν, ὦ προφήτα, οὐκ αὐτὸς ταῦτα λέγεις τῇ θυγατρὶ Σιών, ἀλλ' ἄλλοις προτρέπεις εὐαγγελίζεσθαι ; Ἐπειδὴ ἐγὼ μὲν, φησὶν, ἱμερόμην τὴν ὄξαν ἐκείνην ἰδεῖν, ἀλλ' ἡ ὠρισμένη ἀκολουθία ἐκώλουε. Συνευφρανομαί δὲ τῶς τότε καταντήσουσι, καὶ τῇ νέῃ Σιών ταῦτα ἐγκελεύομαι. Θυγάτηρ δὲ τῆς Σιών ἡ Ἐκκλησία ἐστὶν ἡ πάλαι διψῶσα τὴν τοῦ θεοῦ

(8) Ad helicem pullum asinae suae. Quod in editione Vulgata cap. xlix, habemus: *Lijani ad vitam pullum suum, et ad vitem, o fili mi, asinam suam*; LXX habent, primo quidem ἀμπελον quae est vitis; secundo ἑλίκῃ, quam vocem hic, seu potius integram sententiam ita verti, ut exstat etiam in Latina editione Sixtina LXX, quod saepe, ut monui, jam ab initio ex notis hom. primae facere coactus sum. Eandem vocem, ἑλίκῃ, vertit etiam S. Cyprianus, *Adversus Judaeos*, lib. 1, *helicen*, Latina ex Graeco facta, ut notatur in illa versione Sixt. et Cornelius a Lapide in hunc versiculum Gen. xlix advertit. Ἐλίκῃ vero quid sit, docet Etym. magnum: Ἐλίκῃ λέγεται καὶ τὸ τῆς ἀμπελοῦ νευρώδες ἔκφυμα, ὃ ἐπιλαμβάνεται τοῦ χάρακος παρὰ τὸν ἐλίξω μέλλοντα. Est scilicet surculus ille, sive clavicula, qua vitis suo se stipiti ac pulo astringit, et circumvolvit. Vitis enim, inquit Tullius, De senect.: *quae natura caduca est, et nisi sulca sit ad terram fertur, eadem, ut se erigat claviculis suis, quasi manibus, quidquid nacta est, complectitur*. Hac itaque voce verterunt LXX Hebraicam ἡρῶν quae vitem optimam et electam signat, et ita vertit Symmachus. Nostra editio simpliciter *vitem*. Vide interpretes.

ἐνανθρώπησιν · τοῦτο γὰρ ἡ Σιών ἐρμηνεύεται. Αὕτη γὰρ τῷ τῆς εἰδωλολατρίας καταφρυγείσα φλογμῷ, ἐδίψα διακαῶς τοῦ ζώντος ὕδατος γεύσασθαι. Ἄλλὰ τίς ποτε ἦν ἡ κατέναντι κώμη, κατὰ τὴν τῆς ἀναγωγῆς λόγον, πρὸς ἣν στέλλεται τῶν μαθητῶν ἡ δουλία; (Τὸ γὰρ τῆς ιστορίας ὡς ἐγνωσμένον πᾶσι παρήσομεν.) Τίς οὖν ἄλλη, ἢ οὗτος ὁ κόσμος, ὁ δι' ἁμαρτίας ἀποστάς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀπεναντίας γενόμενος; Ὁσπερ οὖν ἐν ἐκείνῃ τῇ κώμῃ Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἐκπέμπονται, τὴν δὸν καὶ τὴν πῶλον κομίσοντες, οὕτως ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ προφῆται καὶ ἀπόστολοι στέλλονται τοὺς ἐκ περιτομῆς καὶ τοὺς ἐξ ἐθνῶν τῷ Χριστῷ διὰ πίστεως ἄγοντες. Εἰ δὲ δεσμοῖς ὁ πῶλος ἐν τῷ ἀμφόδῳ ἰδέσθαι, οὐδὲ τοῦτο ἐστὶν ἀνακόλουθον. Ἐξῴθεν γὰρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως ἀμφὶ τὴν πλατεῖαν ἔδδον καὶ εὐρύχωρον ἐδεσμοῦντο τὰ ἔθνη ταῖς τῶν ἁμαρτημάτων σειραῖς. Ἐδίδοτε δὲ καὶ ἡ ἄνοια ταῖς γὰρ ἐντολαῖς τοῦ νόμου καθάπερ δεσμοί; οἱ Ἰουδαῖοι συνείχοντο. Καλῶς δὲ τῆς θεωρίας ὁ λόγος τὸν μὲν πῶλον εἰς τύπον λαβε τῶν ἐθνῶν · ἀτάκτως γὰρ τὰ ἔθνη ἐφῆλλατο εἰς ἀσεβείας καὶ πράξεις αἰσχράς, καθάπερ πῶλος μήπω χαλινῷ δαμασθεὶς, μὴδ' ἐφαστριδα τοῖς νώτοις δεξάμενος · ἦγε μὴν ἄνοια τὴν τῶν Ἰουδαίων ἐδήλου συναγωγὴν. Ἡχθηφόροι γὰρ καὶ αὕτη τὰ τοῦ νόμου φορέα, ὑπὸ τὸν ζυγὸν οὖσα τῆς νομικῆς δουλείας, καὶ ὡς φορδιὰν φοροῦσα τὰ τῶν ἐντολῶν διατάγματα. Ἄλλὰ τοῦ Χριστοῦ καλεῦσαντος ἀμφοτέροι λύονται πρὸς μίαν πίστιν δεσμοῦμενοι · καὶ οὕτως κατὰ τὴν Πατριαρχικὴν προφητείαν, δεσμεύει πρὸς ἑμπελον τὴν πῶλον αὐτοῦ. Ἄμπελος γὰρ ὁ ἐξ Ἰσραὴλ, περὶ ὧν φησιν ὁ ψαλμὸς · « Ἄμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετήρας. » Ἐν ταύτῃ οὖν τῇ ἀμπέλῳ τὸν ἐθνικὸν λαὸν συνδεσμεῖ ταῖς εὐαγγελικαῖς ἐντολαῖς. Ἐπικάθηται δὲ ἐν αὐτοῖς ὁ Χριστός, τῶν ἀποστόλων ὑποστρωσάντων αὐτῷ τὰ ἱμάτια. Νοεῖς δὲ πάντως διὰ τῶν ἱματίων τὸν εὐσχήμονα βίον, τὸν ἐπικουμῶντα τὸ ἦθος διὰ τῆς εὐπρεποῦς καταστάσεως. Ταῦτα τὰ ἱμάτια ἐνέδυσαν ἡμᾶς οἱ ἀπόστολοι, καὶ βοᾷ Παῦλος · « Ἐνδύσαθε περιπατήσωμεν. »

« Ἐπικάθηται δὲ τοῖς ζώοις ὁ Κύριος· εἰσεῖσιν εἰς Ἱερουσαλὴμ. Ὅσοι γὰρ αὐτὸν ἐν ἑαυτοῖς ἰδέξαντο διὰ θεωρίας καὶ πράξεως, εἰς τὴν ἀνω εἰσάγονται Ἱερουσαλὴμ, τὴν δὴντως ἁγίαν πόλιν, ἐν ἣ τῆς εἰρήνης ἡ ὄρασις. Ἱερουσαλὴμ γὰρ εἰρήνης ὄρασις

97 Psal. xix, 9. 98 Rom. xiii, 19.

Francisci Scorsi notæ.

(9) *Sionis interpretatio.* A radice inusitata סיון deducta vox סיון siccitatem, aut locum desertum et siticulosum signat; in eisdemque סיון sitis. A verbo etiam Chaldaico et Syriaco סיון et סיון siccus fuit, et per metalepsim sitivus, ut in lexico Pentaglotto, deduci potest interpretatio τοῦ סיון sionis.

(10) *Sedet porro super has Dominus.* An Dominus super utrumque jumentum asinam scilicet et pullum insederit; quod videtur aperte dicere S. Matth.; an vero super asinum modo, ut D. Lucas et Marcus, qui de eo solum faciunt mentionem, quæstio est, quam exagitat egregie Maldonatus

Hæc nempe est Sionis interpretatio (9). Ipsa enim idololatriæ æstu jam torrida aquam vivam gustare ardentissime sitiebat. Sed quodnam est, juxta analogicum sensum, castellum e regione positum, quo mittitur discipulorum par? Quid enim sit juxta historiam, tanquam notum dicere omitto. Quid igitur aliud nisi hic mundus, qui per peccatum a Deo disjunctus et ex adverso oppositus erat? Sicut igitur in castellum illud Petrus et Joannes, asinam et pullum deducturi mittuntur, ita in hunc mundum prophetæ et apostoli missi sunt, ut eos qui ex circumcissione, quique ex gentibus erant, per fidem adducerent. Quod si pullus in bivio vinculis alligatus est, neque hoc a proposito est alienum. Et enim gentes extra fidem Ecclesiæ circa latam et patentem viam peccatorum catenis devinctæ tenebantur. Deligata etiam erat asina: præceptis siquidem legis quasi vinculis Judæi cobibebantur. Recte vero ad gentes signandæ pulli similitudo allegorica ratione sumpta est. Nam sine ordine ac modo, per impietatem et turpia facta gentes, quasi pullus nondum freno sedomitus, quique nondum vestem humeris exceperat; asina vero Synagogam indicat Judæorum. Nam etiam ipsa sub legalis servitutis jugo cum esset, legis oneribus premebatur, et præceptorum observatione quasi capistro tenebatur. Sed, jubente Christo, ambo solvuntur et in una fide colligantur: et ita juxta patriarchæ prædictionem ligat ad vineam pullum suum. Vineæ est enim quicunque ex Israel gente, de qua cecinit Psalmus: « Vineam de Ægypto transtulisti 97. » Ad hanc ergo vineam præceptis evangelicis gentilem populum alligat. Sedet porro super has Dominus (10) 186 apostolorum veste substrata. Atque intelligis, credo, per vestimenta honestam vitam, quæ ut decet instituta mores exornat. His vestibus nos induerunt apostoli, siquidem clamat Paulus: « Induite arma lucis, sicut in die honeste ambulemus 98. »

τὰ ὄπλα τοῦ φωτός, καὶ ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως

Jam vero insidens jumentis Dominus Hierosolimam intrat; quotquot enim ipsum per contemplationem actionemque in se ipsis receperunt, in supernam Jerusalem introducuntur, eam quæ vere est civitas sancta, et pacis visio: Jerusalem quippe

visio pacis (11) dicitur. Pueri vero hymnis Dominum celebrant : quoniam, nisi innocentia abandemus, Dominum ut decet laudare non possumus. Præterea qui præcedebant quique sequebantur, justos insinuant, quique ante Incarnationem Christi, quique post exsisterunt. Abraham enim et orti ab illo capite patriarchæ, et prophetarum chorus præcessit, qui sane per symbola ac prophetias adventum Christi prænnuntiarunt. Sequebantur vero Petrus, et Andreas, et Matthæus, et Joannes, et Philippus, quibus ante jam dixerat : « Sequimini me ; » et etiam nunc sequuntur, qui per illos credunt.

Studeamus igitur et nos, o Christianissime cœtus, per rectam fidem et sancta opera insidentem in nobis Dominum portare. Imitemur etiam sinceritate mentis pueros illos ; præcidamus ex arboribus ramos, verba scilicet excerptes (12) e sanctis Patribus et magistris, quasi spiritualibus arboribus secus decursus aquarum Spiritus sancti plantatis. Ab his plantis doctrinam rationemque vivendi decerpamus. Sternamus nobis ipsis vitæ nostræ iter : vitam scilicet Christi institutioni, quo præcedendo, qua subsequendo consentaneam transigi a nobis ostendamus. Sanctos discipulos amulemur : ut Petrus et Joannes quidem per contemplationem actionemque asinam et pullum, iram scilicet et cupiditatem e castello ejiciamus, easque a terrenis cogitationibus exsolutas ad Christi obedientiam traducamus. At vero cæterorum discipulorum ritu corpus, quod est veluti quoddam animæ vestimentum, Christo substernamus. Christo vero substernitur cum per *comminutionem extenuatur* ; plantis hisce similes, quas gestamus in manibus (13), nos præstemus : arbores Libani 187 existimemur, in odorem suavitatis Deo opera nostra proferentes ; plantemur ut oliva fructifera in domo Dei. Vides olivæ plantam, uti semper virat, nec unquam foliorum operimenta dimittit ? Tales et nos esse vult Dominus, ut et virtutibus ornemur, et quasi oleum fructum misericordiæ feramus. Est etiam optimum factu palmas imitari. Sicut enim palmæ candidissimum quidem cor (14), truncus vero procerus, et frondes excelsæ : sic et justorum animæ puræ et candidæ, et usque ad cœli altitudinem eriguntur. Quod si etiam palma abundat aculeis (15), habent

ἔρμηνεύεται. Παιδῆς δὲ ὕμνοισι τὸν Κύριον· εἰ μὴ γὰρ τὴν τῶν παιδῶν ἀκακίαν κτήσωμεν, οὐ κερδοῦντως δυνάμεθα ὑμῆσαι τὸν Κύριον. Οἱ προάγοντες δὲ καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες τοὺς πρὸ τῆς Χριστοῦ ἐνανθρωπήσεως, καὶ τοὺς μετὰ ταῦτα δικαίους αἰνέττονται. Προῆγε μὲν Ἀβραάμ, καὶ οἱ ἐξ αὐτοῦ πατριάρχαι, καὶ ἡ χορεία τῶν προφητῶν, οἵτινες διὰ συμβόλων καὶ προρρήσεων τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν καθήγγειλαν. Ἠκολούθουν δὲ Πέτρος, καὶ Ἀνδρέας, καὶ Ματθαῖος, καὶ Ἰωάννης, καὶ Φίλιππος, οἳ ἐπεφώνει· « Ἀκολουθεῖτέ μοι, » καὶ οἱ μέχρι νῦν δι' ἐκείνων πιστεύοντες.

Σπουδάσωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς, ὦ Χριστιανικώτατον ἄθροισμα, δι' ὀρθῆς πίστεως καὶ πράξεων εὐσεβῶν ἐν ἑαυτοῖς φέρειν τὸν Κύριον ἔποχον. Μιμησώμεθα τοὺς παῖδας ἐκείνους τῇ τῆς γνώμης ἀκεραιότητι. Τοὺς κλάδους ἐκ τῶν δένδρων ἐκκρίνωμεν, τοὺς λόγους ἀναλεγομένοι τῶν νοητῶν δένδρων, τῶν ἁγίων Πατέρων καὶ διδασκάλων, τῶν πεφυτευμένων παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων τοῦ Πνεύματος. Ἐκ τούτων τῶν φυτῶν τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν πολιτείαν δρεψώμεθα, καὶ ἐπιστρέψωμεν ἑαυτοὺς τὴν τοῦ βίου ὁδὸν προάγοντα, καὶ ἀκολουθοῦντα τὸν βίον τῆ κατὰ Χριστὸν πολιτείας δεικνύοντες. Ζηλώσωμεν τοὺς ἱεροὺς μαθητάς, ὡς μὲν Πέτρος καὶ Ἰωάννης διὰ θεωρίας καὶ πράξεως ἐκ τῆς κώμης τὴν ἄνοιαν καὶ τὸν πῶλον ἐκβάλλοντες, τὸν θυμὸν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἐκ τοῦ τὰ κοσμικὰ φρονεῖν ἀπολύοντες, καὶ εἰς ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ μεταφέροντες, ὡς δὲ οἱ λοιποὶ μαθηταὶ ὑποστρωνύντες τὸ σῶμα, τὸ τῆς ψυχῆς ἱμάτιον. Ἰποστρώννυται δὲ τῷ Χριστῷ, ὅταν αὐτὸ δι' ἐγκρατείας λεπτόνωμεν. Γενώμεθα καθάπερ ταυτὰ τὰ φυτὰ, ὧν τοὺς κλάδους ἐν χερσὶν ἐπιφέροντες· δένδρα Λιβάνου χρηματίσωμεν εἰς ὄσμην εὐωδίας τὰς πράξεις ἡμῶν τῷ Θεῷ ἀναφέροντες. Φυτευθώμεν, ὡς ἐλαία κατάκαρπος, ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ. Ὅρθῶς τὸ τῆς ἐλαίας φυτὸν ὅπως εὐθαλές ἐστι, μηδέποτε τὴν τῶν φύλλων ἀποβάλλων πετάλωσιν ; Οὕτως ἡμᾶς ὁ Κύριος βούλεται κατακόσμοις εἶναι ταῖς ἀρεταῖς, καὶ καρπὸν φέρειν τὴν ἐλεημοσύνην, ὡς ἐλαίον. Καλὸν ζηλωσαὶ ἡμᾶς τοὺς φοίνικας· ὡς γὰρ τοῦ φοίνικος λευκοτάτη μὲν ἐστὶν ἡ καρδία, εὐμηχεῖ δὲ τὸ στέλεχος καὶ ὑψίκομον, οὕτως αἱ τῶν δικαίων ψυχαὶ καθαραὶ, καὶ λευκαὶ, καὶ περὶ τὰ οὐράνια ὑψηλὰ ἀνατείνονται· εἰ καὶ

Francisci Scorsi notæ.

(11) *Visio pacis*. Erymon est vulgo notum. Verba Hebraica sunt *ראה* videre et *שלום* pax.

(12) *Excerptes*. P. c. ἀνελάμενοι, G. ἀναλεγομένοι, quem ut veriozem secutus sum.

(13) *Quas gestamus in manibus*. Nota ritum gestandi palmas in manibus, quam sit antiquus, quo Ecclesia Romana hodieque utitur, et relege præterea quæ scripsimus in Proœmio II, § 6, de voce βαρφοροὶ qua Græci hanc diem palmarum indignant.

(14) *Candidissimum quidem cor*. Καρδίαν palmæ appellat hic Cerameus medullam illius, eodem omnino nomine quo Theophrastus, quam itidem ἐγ-

κάρδιον εἰ μήτραν, εἰ μυελὸν, Galenus etiam ἐγκέφαλον vocat. Id nimirum, quod medium est in ligno, tertium a cortice. Plinius et medullam, et cerebrum : *Dulcis medulla eorum*, inquit, *in cacumine, quod cerebrum appellant, exemplaque ea vivunt*, apud Ruellium in *Hist. plantarum*, quæ consonat cum his quæ hic erudite noster.

(15) *Abundat aculeis*. *Ramos*, inquit Ruell., *palmæ cacumine tantum in orbem spargit suo verice terram spectantes, foliis longissimis duplicibus gladii figura*. Hæc acuminata folia vocat aculeos Theophrastus cum σκώλοπας vocat.

σκαλίπων ὁ φοινίξ ἐμπέπλησται, ἀλλὰ καὶ τοῖς δικαίοις ἐνεῖσι σκόλοπας οἱ πρὸς τοὺς ἀμαρτάνον-
τας ἐλεγχοί, καθάπου καὶ εἰρηται, « Σοφῶν λόγοι ὡς
βοῦκεντρα. » Διὰ τοῦτο Δαβὶδ ἐν Ψαλμοῖς, καὶ Σολο-
μῶν ἐν τῷ Ἄσματι, φοινίκι τὸν δίκαιον παρεϊκά-
ζουσι. Ὡς γὰρ τοῦ φοινίκος ὁ καρπὸς γλυκὺς μὲν
ἐξυθεν καὶ ἐδώδιμος, ἔσωθεν ἰσχυρὸς, ὅτι μάλιστα,
καὶ στερέμνιος, οὕτω καὶ ἡμεῖς εἶναι ὀφείλομεν
γλυκαῖς πρὸς τοὺς ὀμοφύλους, πάσης πιχρίας καὶ
φθόνου, καὶ θυμοῦ ἀμοιροῦντες, ἔδρατοι δὲ τὰς ψυ-
χάς, καὶ πρὸς τοὺς πειρασμοὺς ἰσχυροί, καὶ ἀνέν-
δοτοι, καὶ μηδαμῶ καταπίπτοντες, ἵνα βῆθῃ καὶ
ἐκάστω ἡμῶν · « Δίκαιος ὡς φοινίξ ἀνθήσει, καὶ
ὡσεὶ ὁ λίθανος πληθυνθήσεται. » Προστοιμασθῶμεν
ὕπαντήσαι· Χριστῷ, κατὰ τὴν λαμπροφῶρον ἀνά-
στασιν, καθαραῖς ἑλλαμπόμενοι πράξεσιν, ὑπευχό-
μενοι τὸ θεοφροῦρητον κράτος τοῦ εὐσεβοῦς βασι-
λείως ἡμῶν τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ διαμένειν ἀσάλευτον,
ἐντεινεσθαι καὶ κατεσωδοῦσθαι ὑπὲρ Θεοῦ τοῦ κο-
σμησαντος τοῦτον σοφία, καὶ ἀνδρεία, καὶ βασιλικῶ
διαδήματι, ἐν βαθεῖ τε γήρει τὴν τῶν οὐρανῶν βα-
σιλείαν τῆς ἐπὶ γῆς ἀνταλλάξασθαι· ἧς γένοιτο
πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ᾧ ἡ δόξα
καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

OMILIA KZ'.

Εἰς τὸ τίμιον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ Πάθος.

Ἴσως μὲν ἐπαχθὴς δόξω πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγά-
πην, καὶ φορτικὸς, ὅτι δι' ὅλης νυκτὸς ἐν τῇ σάσει
καὶ τῇ ψαλμωδίᾳ κεκοιταχόσιν ὑμῖν ὡς φορτικόν
ἐπιφέρω τὴν τῆς διδασκαλίας ἀκρόασιν. Ἀλλὰ σύγ-
γνωτέ μοι ἀπλήστως ἔχοντι πρὸς τὴν ὑμῶν προκο-
πὴν καὶ τὴν προθυμίαν ἐπιτεινάτε, ἵνα πλεον
κερδάνητε. Εἰ γὰρ οἱ θεοστουγεῖς Ἰουδαῖοι δι' ὅλης
ἡγυρῶν τῆς νυκτὸς, ὥστε συλλαβεῖν καὶ σταυ-
ρῶσαι τὸν Κύριον, πῶς ἡμεῖς οὐ γρηγορήσομεν,
ἵνα τῶν ὑμνηθέντων ἡμῖν καὶ ἀναγνωσθέντων ἱε-
ρῶν Εὐαγγελίων τὸν σκοπὸν καταμάθωμεν; Τει-
γροῦν ἀποτινάξαντες πᾶσαν ἀκηδίαν ἐκ τῆς ψυχῆς
τοῖς λεγομένοις προσέχετε.

Ἐπειδὴ τοῦ μουσικῶ δειπνοῦ τοὺς ἱεροὺς δαι-
τύμονας ὁ Σωτὴρ ἐνεφώρησεν, αὐτὸς ἑαυτὸν ἱερουρ-

⁸⁸ Eccl. xii, 11. ⁸⁹ Psal. xcii, 13. ⁹⁰ Cant. v, 11. ⁹¹ Psal. xcii, 13. ⁹² Matth. xxvi, 36 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(16) *Ut piissimi imperatoris.* De quo imperatore hic facta mentionem disputatum est in Proœm. II, § 4, de ritu vero bene precandi imperatoribus hom. 4, not. 84, col. 203.

(17) *In pretiosam, etc.* Inscriptio quam edidi, eruta est ex cod. Polient. qui Parisiis asservatur. Alii codd. Eἰς τὰ ἱεῖ Εὐαγγέλια τοῦ σωτηρίου Πά-
θους τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. *In duodecim Evangelia saluiferæ Passionis Domini nostri Jesu Christi.* Alii, Eἰς τὰ Εὐαγγέλια. Sed hæc duodecim sunt, ut ex altero lemmate et ex Evangelistario constat, quæ Græci ritu suo legunt in hebdomada Passionis, quod et in fine Proœmii hujus homiliae dicitur. Constat etiam ex Triodio, quod et in Gretserus noster lib. III, Comment. in Cod. De offic. cap. 7, ubi hæc habet: *Duodecim ista Evangelia erant partes, etc., quatuor evangelistis cœsumpta, ut planum fit ex Græcorum Triodio, ubi*

etiam justi stimulos, cum peccatores scilicet reprehendunt, sicut alicubi dicitur: « Verba sapientum sicut stimuli ⁸⁸. » Ideo David ⁸⁹ in Psalmis, et in Cantico Salomon ⁹⁰ palmæ justum assimilant. Sicut enim palmæ dulcis est fructus extimus et esculentus, intimus vero durus et quam qui maxime ligueus, sic et nos erga proximos jucundi, omnis in animo firmi et stabiles, et adversus tenta-
tiones fortes, et invicti non facile cedere atque concidere debemus: ita ut de singulis nostrum diri possit: « Justus ut palma florebit; et sicut libanus multiplicabitur ⁹¹. » Ad occursum Christi nos comparemus recte factis uti puris lampadibus in illustri resurrectione prælucentes. Oremus etiam, ut piis-
simi imperatoris (16) nostri imperium a Deo defensum, filiis etiam ejus permaneat incoucussum: ut intendat, et prospere Dei ope procedat, qui hunc sapientia, et fortitudine, et imperatorio diademate exornavit, ut in summa senectute regnum hoc terrenum cum cælesti commutet; quod utinam nos omnes consequamur in Christo Jesu, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

188 HOMILIA XXVII.

In pretiosam Jesu Christi Passionem (17).

Molestus et gravis fortasse videar charitati vestræ, quod per totam noctem stando et canendo defatigatis hujus etiam sermonis auditionem quasi alterum onus vobis imponam. Verum ignoscite mihi, qui vestro saluari profectu non possum; et quo plus lucri faciatis, studium mentis intendite. Si enim Dei osores Judæi totam pervigilavere noctem, ut Dominum comprehenderent et crucifigerent, qui non vigilare nos convenit, ut sanctorum Evangeliorum, quæ lecta et decantata sunt nobis, intelligentiam consequamur? Quam ob rem, omni excusso tædio animum ad hæc quæ dicentur, advertite ⁹².

Postquam Salvator sacros convivas mystica cœna satiavit, cum ipse se sacrificium fecisset (18), et

Duodecim hæc evangelia ordine enumerantur, adjuncto evangelistæ, ex quo quodlibet desumptum est, nomine, Feria quinta in offic. Vigiliæ pro festo Parasceves instituitur leguntur. De his loquitur Conl. citatus, cap. 12: "Ἐπειτα ψάλλεται ἡ τῆς ἀγρυπνίας ἀκολουθία κατὰ τὸν τεταγμένον καιρὸν καθ' ἣν ἀναγινώσκονται τὰ δώδεκα εὐαγγέλια· τότε τῷ μὲν βασιλεῖ δίδοται λαμπὰς παρὰ τοῦ πρωτοπαπᾶ. Deinde præstituto tempore canitur officium Vigiliæ, in quo leguntur duodecim evangelia; tunc imperatori a protopapa lampus traditur.

(18) *Se sacrificium fecisset.* Ita Gregor. Nyssen. orat. 1, de Resurr. vocat τὸν ἄβῆτον τῆς ἱερουργίας τρόπον καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἀίρατον· Arcanum sacrificii modum; et qui ab hominibus videri non possit. Et de Christo: Καὶ ἑαυτὸν προσήνεγκα προσφορὰν καὶ θυσίαν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ ἱερεὺς ἄμα καὶ ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ἀπρὸν τὴν ἀμαρτίαν. Se ipsam

verus erat, ita etiam verus homo, et omnes nostras passionibus quæ culpa carerent, per summam sui demissionem excepit, nunquam tamen iis nisi quando (93), et ubi, et quatenus voluit, concessit. Cum igitur turbata ad mœrorem vergeret sancta ipsius caro, non sinit eam ea passione vehementius affici, sed sancti Spiritus virtute quodammodo illam reprehendit et increpat (hoc enim est, infremuit), et ad mediocritatem reducit: quod erat placide lacrymari, et quantum ad prodendam naturam humanam satis esset. Non enim ploravit, sed lacrymatus est. Ploratum vero quædam conjungitur ejulatio. Lacrymatus est igitur, quoniam similitudinem quam cum homine habebat, non negat. Sed miscet humana divinis, et ut homo quidem flet, nobis exemplum præbens, et modum ponens, quantum commiseratione flecti, et quantum pro mortuis stillare lacrymarum oporteat. Neque enim deflet Lazari mortem: qua enim ratione id faceret, cum sciret eum post paulo revicturum? sed ut eandem se habere naturam (94) ostendat quam nos habemus, et uti exemplum prodatur, ut dixi. Lacrymatur etiam ob peccati casum, in quem hominum natura devenit, ut morte opus esset ad expurgandam concretionem partis animæ ratione carentis. Lacrymatur etiam ob tenebras Judæorum, providens non solum eos tam admirabili signo in melius non mutandos, sed obduratorum magis ac magis exarsuros invidia. Lazari vero causa lacrymatur, non quod mortem obierit, sed quod revocandus in vitam. Justus enim cum fuisset, **169-179** ac pius et amicus Christi laudabiliter

ὡς περ ἀληθῶς ἦν Θεός, οὕτω καὶ ἄνθρωπος ἀληθῶς, καὶ ὅσα ἐν ἡμῖν τῶν ἀδιολήτων εἰσὶ παθῶν συγκαταβατικῶς ὑπεδέξατο, οὐ μὴν ὑπ' αὐτῶν ἤτητο πῶποτε, ἀλλ' ὅτε, καὶ ὅπου, καὶ ἐφ' ὅσον ἐβούλετο. Παρασσομένης δὴ οὖν καὶ νεούσης πρὸς λύπην τῆς ἁγίας αὐτοῦ σαρκός, οὐκ ἀφήσιν τῇ τῆς λύπης πάθει γενέσθαι κατάφορον, ἀλλὰ τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δυνάμει ἐπιτιμᾷ ταύτῃ, καὶ ἐπιπλήττει τρόπον τινά· τοῦτο γάρ ἐστι τό· « Ἐνεβριμήσατο » καὶ μετὰ γει πρὸς τὸ μέτριον, ὅπερ ἦν τὸ ἥρέμα δακρῦσαι, καὶ ὅσον τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐνέειξασθαι. Οὐ γὰρ ἐκλαυσε, ἀλλ' ἐδάκρυσε· τῷ γὰρ κλαυθμῷ συνέξευκται τις ὀλοολυγὴ· ἐδάκρυσε οὖν, ἐπειδὴ οὐκ ἀρνεῖται τὴν πρὸς τὸν ἀνθρώπον ὁμοίότητα, ἀλλὰ μίγνυσι τοῖς θεϊκοῖς τὰ ἀνθρώπινα. Καὶ ὡς μὲν ἀνθρώπος δακρῦει, τύπον παρέχων ἡμῖν, καὶ μέτρον ὀρίζων πόσου δεῖ ἐπικλᾶσθαι πρὸς οἴκτον, καὶ τοῖς κειμένοις ἐπιστάζειν τὸ δάκρυον· οὐ γὰρ τοῦ Ἀζάρου δακρῦει τὸν θάνατον· πῶς γὰρ, εἰδὼς ὡς μετὰ μικρὸν ἀναστήσεται; ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς φύσεως ἡμῶν δεικνύς ὁμοούσιον, καὶ τύπον, ὡς εἶπον, ἡμῖν παρεχόμενος. Δακρῦει δὲ καὶ τὴν ἐξ ἁμαρτίας πτώσιν, ἐλεεινῶς τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων παρηγορησασαν, ὡς δεηθῆναι θανάτου τὴν προσαφθεῖσαν ἀλογίαν ἀποκαθαίροντος. Δακρῦει δὲ καὶ τῶν Ἰουδαίων τὴν σκότῳτιν προβλέπων, ὡς μόνον οὐ βελτιωθήσονται ἰδόντες τὸ θαῦμα τοῦτο τὸ παράδοξον, ἀλλὰ καὶ σκληρυνθήσονται ἐπὶ πλέον τὸν φθόνον ἐξάψαντες. Δακρῦει δὲ καὶ τὸν Ἀζάρου, οὐχ ὅτι ἀπεβίω, ἀλλ' ὅτι ἀναβιώσεται. Δίκαιος γὰρ ὢν, καὶ θεοσεβής, καὶ φίλος Χριστῷ, εὐκλεῶς ὑπ-

Francisci Scorsi notæ.

(93) *Nisi quando*, etc. Erant igitur affectus inferioris partis in Christo subjecti penitus superiori voluntati ipsius, unde et propassiones eas vocari ex S. Hieronymo docet S. Thomas, p. iii, quam profecto veram doctrinam tradere videtur hic Noster cum ait Christum nunquam ab iis fuisse superatum, sed ubi, et quando, et quatenus voluit iis cessisse. Sed qui convenit quod mox subjungit, cum τὸ ἐμβριμῆσαι Christi declarans, ait infremuisse, hoc est virtute Spiritus reprehendisse et increpasse affectum vehementiorem, et ad mediocritatem eum reduxisse? Et sane ita intelligunt τὸ ἐμβριμῆσαι plerique ex Græcis, quos contestatur Cornelius et Maldonatus; nimirum Chrysostomus, Cyrillus, Leontius, Theophylactus: quorum alii τὸ πνεύματι, divinitate, exponunt, alii virtute Spiritus sancti, ut Noster. S. Cyrilli verba describam quæ eadem fere sunt ac Nostri quæ ego excerpti ex catena Græca in Joannem quam edidit Sebast. Cord. soc. Jesu: Ἀρχομένης δὲ πῶς ἐν αὐτῷ κινεῖσθαι τῆς λύπης, καὶ νεούσης ἤδη πρὸς τὸ δάκρυον τῆς ἁγίας σαρκός, οὐκ ἀφήσιν αὐτὴν τοῦτο παθεῖν ἐκλύτως, καθάπερ ἔθος ἡμῖν. Ἐμβριμῆται δὲ τῷ πνεύματι, τοῦτ' ἐστι, τῇ δυνάμει τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιπλήττει τρόπον τινά τῇ ἰδίᾳ σαρκί. Ἡ δὲ τὸ τῆς ἐνωθείσης αὐτῇ θεότητος οὐκ ἐνεγκούσα, κλύωια τρομῆσαι, καὶ θορόβου πλάττεται σχῆμα. Hoc est: *Suboriente autem ipsi luctu, et sacra ejus carne jam a lacrymas vergente, minime illis more nostro habenas relaxavit; sed infremuit spiritu, id est, S. Spiritus virtute carnem suam quodammodo increpavit, quæ conjunctam sibi divinitatis motionem ferre non valens fremebat, et conturbationis speciem ferebat.* Sic Cyrillus,

cum quo vides consentire Nostrum: sed huic explicationi obstare videtur quod jam tetigit supra, et notat Corn. noster quod videantur admittere affectus in Christo non voluntarios et violentos, qui tamen erant, ut diximus, omnino ipsius voluntati subjecti. Attamen cum tam aperte hanc veritatem Theophanes verbis paulo antecedentibus expresserit, ut jam notavimus, non censendum est ipse sibi paucis verbis repugnare; sed accipiendus est hoc sensu, eodemque interpretandus Cyrillus et alii, quos jam retuli ejusdem esse sententiæ; nimirum carnem Christi vergere quidem cœpisse ad dolorem et lacrymas viso Lazari sepulcro, non tamen sine ipsius permisso ac nutu, quod quamvis secundo loco non dicat hic auctor, tamen intelligendum est ex priore, ubi ait Christum nunquam fuisse victum, sed eos affectus habuisse in sua potestate, et quando et quatenus voluerit, eos remisisse. Postquam igitur dolorem voluntarie remisit, cum videret eum posse esse vehementiorem, iterum frenum habuit, tanquam sensor equi, qui cum habnas semel relaxavit, potest eas iterum suo arbitratu reducere. Atque hic est verus et solius sensus hujus et aliorum Patrum, qui sine dubio nunquam dicere voluerunt Christum habuisse affectus præventientes imperium rationis.

(94) *Eandem habere naturam.* Græce, Τὸ τῆς φύσεως ἡμῶν δεικνύς ὁμοούσιον, ad verbum, *Consubstantialitatem cum nostra natura demonstrans.* De qua voce attributa Christo etiam ratione humane naturæ ex conc. Chalcedonensi, quæ adnotavi colligam in not. ad hom. 46.

* Saltus in paginis, non in textu. Nihil deest.

εξήλατο τοῦ βίου τὸ στάδιον. Ἐμελλεν οὖν ἐν ἀναπαύσει ἐσεσθαι καὶ τιμῇ· « Δίκαιος γὰρ, ἐὰν φθάσῃ τελευτῆσαι, φησὶν ὁ Σολομών, ἐν ἀναπαύσει ἔσται » Μέλλων οὖν τοῦτον ἀναστῆσαι διὰ τὴν οἰκειαν δόξαν, ἐδάκρυσε, μονονουχὶ λέγων· Τὸν εἰσω τοῦ λιμένος ἐφορμισθέντα, πάλιν εἰς τὴν τοῦ βίου τρικυμίαν καλῶ; Τὸν ἤδη ἀγωνισάμενον καὶ στεφθέντα ἐπαναλθεῖν ἐπὶ τοὺς ἀγῶνας προτρέπομαι; Ἐρωτᾷ δέ· « Ποῦ τεθείκατε αὐτόν; » οὐχ ὡς ἀγῶνων, ἀλλ', ὡς ἔφην, τοῖς θεοπροπέσαι μὴ γνῶς τὰ ἀνθρώπινα, καὶ ἴνα προφάσει τοῦ τὸν τόπον ἀποδείξαι ἐφέψωνται πολλοὶ, καὶ τῷ θαύματι μαρτυρησῶσι. Πλαγίως δὲ πως καὶ διὰ ἐπερωτήσεως ἐλέγχει Μαρίαν καὶ Μάρθαν, καθὼς ἡμῖν ἤδη προλέλεκται, μὴ τὴν Ἰσὴν πίστειν ἐσχηκυίας τῇ Σουναμίτιδι· ἡ μὲν γὰρ καὶ τεθνηκότα τὸν παῖδα οὐκ ἔθαψεν, ἀλλ' ἐν τῇ κλίνῃ περικαλύψασα ζεοῦση πίστει πρὸς τὸν προφήτην ἀνέδραμεν· αἱ δὲ θανόντα τὸν σύγγονον τῷ τάφῳ κατέκρυψαν, καίτοι ἐκεῖνη πρὸς ἀνθρώπων ὄψετο τὸν Ἐλισσαῖον, αὐτὰς πρὸς Θεόν.

« Ἰησοῦς πάλιν ἐμβριμησάμενος ἐν ἑαυτῷ ἔρχεται εἰς τὸ μνημεῖον· ἦν δὲ σπήλαιον, καὶ λίθος ἐπέκειτο ἐπ' αὐτῷ. » Ἐμβριμησάμενος πάλιν τῇ λύπῃ ἐπιτιμᾷ, καὶ τῷ θανάτῳ δεσποτικοῦ φίλου κατατομήσαντι. Τὸ μέντοι σπήλαιον ἐκεῖνο τὸ ἀφεγγές καὶ ὑπόγειον βίον τῶν ἀνθρώπων δηλοῖ, εἰς ὃν μετὰ τὴν πτώσιν ἐλσεινῶς κατωκίσθημεν, ἣ καὶ τὸ σκιῶδες γράμμα τοῦ νόμου. Ὁ δ' ἐπικείμενος λίθος τῆς ἀσφαλείας τοῦ νόμου τὸ κάλυμμα. Διὰ τί δὲ οὐκ αὐτὸς ἀφρεῖ τὸν λίθον λόγῳ, ἦ καὶ τοῦτου ἐπικειμένου τὸν νεκρὸν ἐξανίστησιν; Ἐπειδὴ οὐκ ἀναγκαῖον ἐν τοῖς μὴ ἀναγκαῖοις θαυματουργεῖν. Τοῦτο γὰρ φιλοτιμίας ἐστὶ περιττῆς. Ἄλλως τε τὸ ὑπ' αὐτῶν ἀρθῆναι τὸν λίθον, καὶ λίαν συνέφερον, ἵνα τε τῆς δυσωδίας τοῦ ὀδωδότης αἰσθῆσονται, καὶ ἵνα μὴ φάντασμα εἶναι τὸ γεγονός, ἦ ἄλλος ἀντ' ἄλλου ἀνίστασθαι. Διὰ τοῦτο φησὶν· « Ἄρατε τὸν λίθον ὑμεῖς, » καὶ τὸν νεκρὸν θεάσασθε κείμενον, καὶ ὡς ἐξ ὕπνου τῇ φωνῇ ἀναθρόσκοντα· ἔχει δὲ τινα καὶ τῆς αὐτῶν ἀπιστίας ὁ λόγος ὀνειδιζόμενος. Ἐπιτάττει γὰρ ἀφ' ἑαυτῶν ἄραι τὸν λίθον τῆς πωρώσεως, τὸν μόλυδον ἐπιβρίθοντα ταῖς ἐκεῖνων ψυχαῖς, ὡς μὴ ἐπιγνώσει τὸν ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ κόσμου παραγενόμενον. Ἄραι δὲ προτρέπει καὶ τοῦ νόμου τὸ κάλυμμα, ὡς ἂν περισκεμμένως περιθρησῶσι τὰ ἐν αὐτῷ θεθεσπισμένα τῷ Πνεύματι. Μυστικωτέρῳ δὲ λόγῳ τὸ προωρισμένῳ τρόπῳ μέλλον γενέσθαι προεζωγράφησεν. Ὅσπερ γὰρ πρῶτην αὐτοῖς; ἐπεφώνει· « Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, » οὕτω καὶ νῦν· Ἄρατε τὸν λίθον τοῦτον, περὶ ἑαυτοῦ τοῦτον λαλῶν. Ἡδεῖ γὰρ, ἤδει, ὡς τῷ ἡγεμόνι

A stadium hujus vitæ confecerat, adeoque quietis et honoris locum obtinuisse debuerat : « Justus enim, inquit Salomon, si morte præoccupatus fuerit, in refrigerio erit⁹⁵ : » cum igitur eum gloriæ suæ causa restituere oporteret ad vitam, lacrymatus est, ac modo non sic dicebat : Qui jam portum tenuit, enim ad decumanos vitæ hujusce fluctus iterum voco ; qui jam decertavit et coronatus est, redire ad æertamina jubeo. Interrogat vero : « Ubi posuistis eum? » non quod ignoret, sed ut ea quæ sunt humanæ nature (95), cum iis conjungat, quæ divinæ conveniunt, ut jam dicebam ; utque per occasionem ostendendi loci consequantur multi, et miraculum testari possint. Oblique vero etiam per hanc interrogationem reprehendit quodammodo Mariam et Martham, ut paulo supra dictum a nobis est, quod non parem habuerint fidem, ac Sunamitis illa ; hæc enim mortuum filium non sepelivit, sed obvolutum stragulis relinquens, ad prophetam ferventi fide occurrit ; hæc vero mortuum fratrem sepulcro condiderunt ; et tamen illa ad Elisæum, qui homo erat, abiit, hæc ad Deum.

« Jesus ergo rursus fremens in semetipso, venit ad monumentum. Erat autem spelunca : et lapis superpositus erat ei. » Infremens rursus mærorem simul et mortem increpat (96), quod herilem amicum aggredi ansa esset. Spelunca vero illa tenebrosa et subterranea humanæ vitæ conditionem adumbrat, ad quam post lapsum miserabiliter velut in domicilium deducti fuimus, vel etiam litteram legis umbratilem ; velamen vero, quod obscuram reddebat legem, signal superpositus lapis. Cur vero non ipse verbo lapidem tollit, vel non etiam ipso imposito mortuum excitat? Quoniam non est necesse in rebus non necessariis patrare miracula : hoc enim nimii honoris aucupandi causa fieri videretur. Alioquin etiam maxime e re erat, ut ab ipsis tolleretur lapis, et quo perciperent fœtidi graveolentiam, et ne apparens esse quod factum re ipsa fuerat : et alius pro alio suppositus resurgere videretur. Ideo ait : « Tollite vos lapidem, » et mortuum jacentem aspiciate, et velut e somno voce consurgentem. Præ se fert etiam hæc oratio aliquam incredulitatis eorum exprobrationem. 180 Imperat enim, ut ab ipsis tollatur lapis obstinationis, qui plumbi instar eorum animas degravabat, et quoniam Salvatorem ad mundi salutem jam advenisse cognoscerent, obstaculo erat. Præcepit etiam, ut legis operimentum tollant, et attente circumspiciant, quæ in ea divino Spiritu prædicta sunt. Ad hæc alia magis mystica ratione præfiguravit, quod præfinito modo eventurum erat. Sicut enim nuper illis occupat dicere : « Solvite templum⁹⁶ ; » sic etiam nunc,

⁹⁵ Sap. iv, 7. ⁹⁶ Joan. ii, 18.

Francisci Scorsi notæ.

(95) *Quæ sunt humanæ naturæ.* Eleganter idem ac breviter Naz. Ἐρωτᾷ ποῦ τίθεται Ἀδάραο : ἄνθρωπος γὰρ ἦν. Ἄλλ' ἐγείρει Ἀδάραον· Θεὸς γὰρ ἦν. Interrogat ubi positus Lazarus, erat enim homo ; suscitavit Lazarum, erat quippe Deus.

(96) *Mærorem simul et mortem increpans.* Quod ad mærorem attinet increpatum et coercitum diximus paulo supra, not. 93; alia vero hujus fremitus causa, quæ hic affertur, magis est mystica quam litteralis.

Tollite lapidem hunc, de se ipso loquens. Sciebat enim, sciebat futurum, ut ad præsidem conlamarerent : « Tolle, tolle; crucifige eum »⁴⁷; » prænnuntiat igitur ipsis, quod erat futurum. Tollite me lapidem angularem⁴⁸, quem vos quidem reprobastis, sed factus est in caput anguli⁴⁹, ut in unum parietem populos duos adnectat. Tollite ipsum, et crucifigite; mors enim ipsi non dominabitur. Et forsitan etiam de hoc lapide Christo idem evangelista dicit, quod venit Maria ad monumentum, et lapidem sublatum invenit. Quod explicans inde Magdalena discipulis ait : « Tulerunt Dominum meum de monumento. »

« Dicit ei Martha, soror ejus qui mortuus fuerat : Domine, jam scietis; quatrinduanus enim est. » Videtur quidem non credere Martha futurum miraculum. Quæ enim magna ac supra naturam sunt, non facile credere consuevit. Verumtamen etiam pro ea reverentia et honore, in quo Dominum habebat, non ferendum existimabat, ut ipse sepulcro appropinquaret, ne molestiam ex corpore jam in putredinem re-oluto sentiret. Gravis enim est, nec facile ferri vicinitas corporis jam putrescentis potest : nihil enim pejus tam infesto fœtore reperias. Accommodari etiam hoc dictum potest communi nostræ naturæ, quæ quasi quatrinduo exacto ab Adamo usque ad Christum, juxta relatum a nobis supra intellectum, in ignorantia monumento jacuerat, et impietatis fœtorem odiosum exhalans, jam computruerat. Quod et David plorans dicebat : « Putruerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ, a facie insipientiæ meæ »⁵⁰. »

« Dicit ei Jesus : Nonne dixi tibi, quoniam si credideris videbis gloriam Dei ? » Reprehendit eam, ut immemorem ejus, quod ante dixerat : « Resurget frater tuus. » Jam ut Patrem consubstantiali (97) sibi et æqualis honoris ostendat, prius **181** quidem, ubi audivit Lazarum ægrotare : Infirmitas hæc inquit, est ad gloriam Filii Dei; nunc vero, si credideris, videbis gloriam Dei, quia nimirum una est gloria Patris et Filii.

« Jesus autem sublevatis sursum oculis dixit : Pater, gratias tibi ago, quoniam audisti me. Ego autem sciebam, quia semper me audis; sed propter populum qui circumstat, dixi, ut credant, quia tu me misisti. » Quod oculos suos sustulit, et gratias egit Patri, ostendit non esse se contrarium Deo (98). Per ipsa vero orationis verba etiam æqua-

κεκράζονται. « Ἄρον, ἄρον, σταύρωσον αὐτόν. » Προλέγει τοίνυν αὐτοῖς τὸ ἐσόμενον. Ἄρατε τὸν λίθον τὸν ἀκρογωνιαῖον ἐμὲ, ὃν ὁμοίως μὲν ἀπεδοκίμασατε, γέγονε δὲ εἰς κεφαλὴν γωνίας, εἰς ἕνα τοῖχον συνάψας τοὺς δύο λαοὺς. Ἄρατε αὐτόν, καὶ σταυρώσατε· θάνατος γὰρ αὐτοῦ οὐ κατακυριεύσει. Καὶ τάχα περὶ τούτου τοῦ λίθου Χριστοῦ ὁ αὐτὸς φησιν εὐαγγελιστὴς, ὡς ἦλθεν ἡ Μαρία ἐπὶ τὸ μνημεῖον, καὶ βλέπει τὸν λίθον ἠρμένον· ὃ δὲ σαφηνίσασα ἡ Μαγδαληνὴ λέγει τοῖς μαθηταῖς : « Ἦραν τὸν Κύριον ἐκ τοῦ μνημείου. »

« Λέγει αὐτῇ ἡ ἀδελφὴ τοῦ τεθνηκότος Μάρθα· Κύριε, ἤδη ὄζει· τεταρταῖος γὰρ ἐστί. » Δοκεῖ μὲν ἀπιστεῖν ἡ Μάρθα τῷ θαύματι. Τὰ μεγάλα γὰρ καὶ ὑπὲρ φύσιν εἰσὶν μὴ βραδίως πιστεῦσθαι. Πιθὴν ἔτι καὶ, ὑπὸ πλείστη; αἰδοῦς καὶ τιμῆς, οὐκ ἀνεκτὴν ἤγειτο προσεγγίσει τῷ τάφῳ τὸν Κύριον διὰ τὴν ἐγκειμένην ἀφιδίαν τοῦ πρὸς φθορὰν διαρβέουσας σώματος. Φορτικὸν γὰρ καὶ εὐσοιστον μυδῶντος ἤδη σώματος προσεγγίσει· κακοσμίας γὰρ οὕτω δεινῆς οὐ χειρὸν ἕτερον γένοιτ' ἂν. Ἀρμόσει δὲ ὁ λόγος καὶ ἐπὶ τῆς κοινῆς ἡμῶν φύσεως, ἥτις, ὡς τεθρῆμερον διελθοῦσα τοὺς ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Χριστοῦ κατὰ τὸν προσαποδοθέντα σκοπὸν, ἐν τῷ τῆς ἀγνοίας ἐπέβλητο μνηματι. τῇ δυσωδίᾳ τῆς ἀσεβείας ἀτρώως ἐποζέσασα. Ὁ καὶ ὁ Δαβὶδ ὀδυρόμενος εἶπεν : « Προσώζεσαν καὶ ἐσάπησαν οἱ μύλωνές μου ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου. »

« Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς· Οὐκ εἶπὸν σοι ὅτι, ἐὰν πιστεύης, ὄψει τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ; » Ἐπιπλήττει αὐτὴν ὡς ἐπιλαβομένην ὡς εἶπεν αὐτῇ, ὅτι « Ἀναστήσεται ὁ ἀδελφός σου »· ἐμφαίνων δὲ τὸν Πατέρα ὁμοούσιον καὶ ὁμοτίμον, πρότερον μὲν ἀκούσας, ὡς ὁ Λάζαρος ἀσθενεῖ, ἠδ' ἀσθένεια, εἶπεν, αὐτῇ, ὑπὲρ τῆς δόξης ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· νῦν δὲ φησιν· Ἐὰν πιστεύης, ὄψει τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ μία δόξα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ.

« Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἤρε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἄνω, καὶ εἶπε· Πάτερ, εὐχαριστῶ σοι, ὅτι ἤκουσάς μου. Ἐγὼ δὲ ἤδειν ὅτι πάντα μου ἀκούεις, ἀλλὰ διὰ τὸν ὄχλον τὸν παρεστῶτα εἶπον, ἵνα γινώσκω ὅτι σὺ με ἀπέστειλας. » Αἰτὶ μὲν τοῦ ἄραι τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ἄνω καὶ εὐχαριστεῖν τῷ Πατρὶ δείκνυσιν ὡς οὐκ ἐστὶν ἀντίθεος; διὰ δὲ τὸν λόγον τῆς εὐχῆς; παρίστησι τὸ

⁴⁷ Joan. xix, 15. ⁴⁸ Matth. xxi, 42. ⁴⁹ Psal. cxvii, 22. ⁵⁰ Psal. xxxvii, 6.

Francisci Scorsi notæ.

(97) *Ut Patrem consubstantiali.* Vox ὁμοούσιος; hic Christo tribuitur ratione naturæ divinæ, quam eandem numero ac Pater habet. Supra not. 94, eam de Christo usurpavit ratione naturæ humanæ, quam eandem specie, ac nos, habet. Utrumque vero recte usurpari ex conc. Chalcedonensi planum est, de quo plusculum disseremus ad hom. 46, ut etiam paulo supra monui not. 94 hujus homilii.

(98) *Contrarium Deo.* Sic reddidi vocem ἀντίθεος hoc loco, quæ tamen contrariam etiam habet viam;

nam et qui quasi alter est Deus, ἀντίθεος, et qui contrarius est Deo, ἀντίθεος. Quod ostendam ex pluribus scriptorum utriusque ordinis locis infra hom. 48, not. 69, quam vide. Interim hic affirmo sensum hujus loci esse, quem interpretatus sum παραφραστικῶς explicans auctoris verba. Christus enim, inquit ille, orans Patrem simul ostendit se non esse contrarium Deo, quod Judæi non raro objecerant, ut Joan. cap. 19 : *Non est hic homo a Deo, qui Sabbatum non custodit*; et ibidem : *Nos scimus, quia hic homo peccator est, et aliter alibi.*

δράμιμον. Οὐ γὰρ εἰσακουσθῆναι παρακαλεῖ κατά τὴν τῆς Μάρθας ὑπόληψιν, ἀλλ', « Οἶδα, φησὶν, ὅτι πάντοτε ἐμοῦ ἀκούεις, » ὡς ὁμοουσίου τοῦ Υἱοῦ, καὶ οὐ χρεῖα μοι εὐχῆς, ἀλλὰ διὰ τὸν παρεστῶτα λαὸν ταῦτα λαλῶ, ἵνα γνῶσιν ἰσοτιμίαν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Διὰ τούτων δὲ προτρέπεται καὶ ἡμᾶς εὐχαῖς ἰεοῦσθαι τὸ Θεῖον ἄει, καὶ τὴ τῆς ψυχῆς ὀπτικὸν ἀφρεῖν ἀπὸ τῶν χαμαιζήλων νοημάτων πρὸς τὸ ὕψος τῆς Θεωρίας.

« Καὶ ταῦτα εἰπὼν, φωνῆ μεγάλῃ ἐκραύγασε· Λάζαρε, δεῦρο ἔξω. » Καὶ τὴν θυγατέρα Ἰαίρου ἐγγερῶς, καὶ τὸν υἱὸν τῆς χήρας ἐζωοποιῶντως, οὐ φαίνεται μεγάλη φωνῆ κεκραγώς, ἀλλὰ τῇ χειρὶ κειρατῆκώς, καὶ ἡρέμα πεφωνηκώς, τῇ μὲν· « Ἡ παῖς, ἐλείρου· τῷ δέ· « Σὺ, λίδεῖν, ἀνάστηθι. » Ἐνταῦθα δὲ διαπύριον κέκραγε. Διὰ τὴν· « Ὅτι ἐκείνων προσφάτως τεθνηκότων, ἐγγύς του τοῦ σώματος παρῆν ἡ ψυχὴ (πατρικὴ γὰρ ἡμᾶς φωνὴ δυσωπεῖ, ὡς μέγρι τῆς τρίτης ἡμέρας ἡ ψυχὴ τὸ ἴδιον σῶμα ἐπισκέπτεται), τὴν δὲ Λαζάρου ψυχὴν μακρόθεν ποδὸν ἐκκαλούμενος, κέκραγε μεγάλῃ φωνῇ. Καὶ ἐπειδὴ προείρηκε τοῖς Ἰουδαίοις, « Ὅτι ἐρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἔστιν, ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούονται τῆς φωνῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἀκούοντες ζήσονται, » πληροὶ τὸ ἐπάγγελμα· καὶ διὰ τῆς ὑψηλῆς φωνῆς ζῶν τῷ κειμένῳ χαρίζεται, ἵνα εἰδῆεν ὅτι, ὡς περὶ ὁ Πατὴρ, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς, οὐς θέλει ζωοποιεῖ. Ἀυτῇ τῇ φωνῇ σαλπίζει ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ καὶ οἱ νεκροὶ ἀναστήσονται. Τάχα δὲ καὶ τὸ ἐνεργῶν, καὶ μέγα, καὶ τὸ ἰσχυρὸν τοῦ λόγου σημεῖα βουλομένους φησιν, ὡς ἐκραύγασε φωνῇ μεγάλῃ· τοσαύτη γὰρ τις ἦν ἐν τῇ φωνῇ ἡ ἰσχύς, ὥστε παρεῖθι μὲν τοῦ ἔδου ἡ δύσπαις, ἡ ψυχὴ δὲ θάπτον ἐκ τῶν νεκῶν ἀνέθορε, τὸ δὲ διαλυθὲν ἤδη σῶμα ἰσχυρῶς τε ἐτετόνητο, καὶ διὰ

litem ostendit; non enim orat ut exaudiatur, ut Martha opinabatur, sed « Scio, inquit, quia semper me audis, » utpote consubstantialem Filium; nec mihi precatione opus est, sed propter circumstantem populum hæc dico, ut Patris et Filii æqualitatem intelligant. His etiam verbis nos admonet, ut per preces propitium nobis Deum assidue faciamus, et mentis oculum a terrenis cogitationibus ad cœlestia contemplanda erigamus.

« Hæc cum dixisset, voce magna clamavit: Lazare, veni foras. » Et cum Jairi filiam excitavit, et cum viduæ filium vivum restituit, non legitur voce magna clamasse, sed manu eos tenens, et modica usus voce, illi quidem: « Puella, surge », huic vero, « Tibi dico, surge », hic vero vehementius clamavit. Quid eorum qui recens erant mortui (99), vicina quodammodo corpori erat anima (terret enim nos horribili specte vox illa Patrum, quod nimirum ad tertium usque diem anima proprium corpus invisit), Lazari vero animam velut e longinquo revocavit, clamavit voce magna. Et quoniam prædixerat Judæis, « Quod venit hora, et nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei, et qui audierint, vivent », prædictionem implet, tum etiam per altam illam vocem vitam homini jam deposito redonat, ut intelligant, quod sicut Pater, ita et Filius, quos vult vivificat. Hæc vox resonabit extremo die, et mortui resurgent. Fortassis etiam efficacitatem, et vim, et potentiam loquendi significare Evangelista volens, clamasse voce magna dicit. Tanta enim in illa voce vis fuit, ut et inferorum potentia refracta sit, et anima celeriter ex mortuis exsiluerit, corpus vero jam resolutum coagmentatum fuerit et confirmatum; itaque

⁹¹ Matth. ix, 25. ⁹² Luc. vii, 14. ⁹³ Joan. v, 25.

Francisci Scorsi notæ.

Simul etiam ostendit se non modo ut hominem non esse contrarium Deo, sed ut Dei Filium illi se æqualem esse, cum ait: *Quia semper me audis*, nec indigere precatione ad Patrem, sed propter circumstantem populum ea uti.

99) *Quod eorum, qui recens erant mortui.* Cur Christus magna voce in revocando ab inferis Lazaro usus sit, causam eam afferunt nonnulli, ex interpretibus, quam etiam noster Cornel. a Lapide refert, et inter alias recipit; ut significaret scilicet se animam Lazari ex longinquo et remoto loco, ut puta ex limbo Patrum et centro terræ evocare. Theophylactus etiam aliquid addit singulare, ut nimirum ora gentium refrenaret fabulantium in tumultis esse animas vita defunctorum: nam quasi foris eam advocat per clamorem. Eandemque ferme causam hic Theophanes cum cæteris quæ infra congerit, adducit. Sed et innuit alium quendam errorem vel anilem fabellam, quod intra triduum demortuorum animæ proprium corpus revisant, eo peracto longius abscedant. Sed eam non affirmando innuit, sed referendo solum et dubitando, quin etiam negando, si per interrogationem legantur ea verba, « Ὅτι ἐκείνων προσφάτως τεθνηκότων, usque ad ἐκκαλούμενος. Et quidem per interrogationem esse legenda, monet exemplar Gal. in quo apposita interrogatio ad verbum, ἐκκαλούμενος, licet eam non præferant P. et V. codd. sed satis habui unius cod. auctoritatem; ut eam etiam in

mea editione apponerem, quod sane ex meo solum sensu, quamvis sic existimassim, sine ulla auctoritate affingere non essem ausus. Fretus itaque ea scriptura G. cod., sic censeo legendum hunc locum; nam et facilis scribenti est notæ unius interrogationis ommissio; et Theophanem alioqui doctum, et qui aliis harum homiliarum locis similes fabulas acriter refutare solet, ut hom. 33 videre est, non arbitror id ex suo dixisse consensu; cum etiam, hom. de filio viduæ nuper mortuo, contrarium doceat, animam scilicet illius ex subterraneis locis diversatam, ab iis a Christo fuisse revocatam. Ὁ μὲν, inquit ibi, ἔδης ἐλέλυτο, ἡ δὲ ψυχὴ ἐκ τῶν νεκῶν ἀνέθορε. *Soluta sunt inferorum claustra, et ex mortuis prosilivit anima.* Vide quæ ibi adnotavimus not. 22. Verbum autem δυσωπεῖ eo modo, quo est a nobis redditum, usurpatur ab aliis scriptoribus, ut a Plutarcho in Solone: et etymol. suadet; dicitur enim a contrahenda fronte, nimirum quia huiusmodi κακῶς ἔχουσι τοὺς ὤπας. Etymol. magnum δυσωπεῖσθαι, ὑφορᾶσθαι, φοβεῖσθαι μεθ' ὑπολάς, terreri per aliquam suspicionem. Ex hoc igitur intellectu videtur ita propemodum Theophanes per illam parentheses loqui; Hic a Patribus traditus nobis sermo, veluti quoddam puerile terribulum et φάντασμα, nos exterreit, quod ad triduum usque animæ invisant corpora, a quibus excesserint.

omni ex parte perfectum **182** magnum hoc miraculum exstitit, quod erat supra naturam ac spem constitutum. Non enim extremum (1) aliquis spiritum agens ex morbo restitutus est, ut puer centurionis, neque puella nuper exstincta recipit vitam, ut archisynagogi filia; neque adolescens jamjam inferendus tumulo in integrum revocatur ex loculo, ut in civitate Naim, sed vir jam natu grandis, et jampridem mortuus, putrescente jam terræ corrosione, ac necessario defluente corpore, ad vitam uno vocis jussu revertitur, et qui ligatus erat institis prosilivit: nam quod colligatis jam manibus pedibusque, et sudario obvoluta facie, quod hoc, inquam, modo expedite ambularit miraculo fuit, non minus quam resurrexi-se. Accedit etiam huic factio aliud quiddam admirabilis: quoniam enim mos Judæis erat myrrha et oleo condita corpora sepelire, ut diutius servarentur; hæc autem tenacia sunt, et difficile reglutinantur; conjicere hinc oportet quanta vis verborum fuerit, quæ hæc in corpore secrevit omnia: idcirco enim ab illis ipsis solvi eum qui revixerat, jubet: « Solvite, inquit, hunc, et sinite abire, » ut nullus incredulitati relinqueretur locus, cum omnium sensuum testimonio confirmarentur. Propria quidem voce, qua sepulcrum indicantes dixerant: « Veni, et vide, » visu vero eum agnoverint mortuum, redivivumque spectarint; auditu præterea, cum magnam illam et auditu facillimam perceperint vocem: « Lazare, veni foras; » olfactu, cum sublato lapide graveolentiam persensissent; tactu denum, cum solverent eum qui manus pedesque rovinctos et faciem sudario oblectam habebat. Magna igitur illa vox prædicationis evangelicæ significatio fuit, per quam humana natura, peccatorum vinculis manus pedesque constricta, et in sepulcro infidelitatis jacens, ad veram rediit vitam, sublato sudario ab oculis, hoc est, nube illa superposita, quæ animæ fulgores obscurat, quibus omnibus apostolorum ac discipulorum opera jam exsoluta, ad beatam vitam ambulandi facultatem, recepit: opportunum etiam fuerit et ad intellectum magis accommodatum, ad mores traducere historiam, etiamsi longius sermo processerit.

Lazarus igitur mentis nostræ symbolum est et **183** quidem amicæ Christi, utpote creatæ ad ejus imaginem. Martha vero, quæ ex sua interpretatione (2) laboriosa est, corpus signat: Maria vero, quæ dominam sonat (3), animæ est symbolum, quæ sane domina est corporis. Quas profecto lamentari

πάντων ἐτελεῖτο τὸ μέγα τοῦτο θαῦμα, καὶ ὑπερφύες καὶ ἀνέλπιστον. Οὐ γὰρ ἐκ νόσου τις ἀνέστη πρὸς αὐταῖς ὡν ταῖς, οὐδὲ ζωικοποιεῖται παιδίον ἀρτιθανές, ὡς τὸ τοῦ ἀρχισυναγῶγου θυγάτριον, οὐδὲ νεανίας μέλλων ἄρτι τῷ τάφῳ προσάγεσθαι πάλιν ἐκ τῆς σοροῦ ἀναλύεται, ὡς ἐν τῇ πόλει Ναιν, ἀλλ' ἀνὴρ ἤδη ἐξωρός, καὶ νεκρὸς ἔωλος, μυδῶντος ἐν τῷ ἔθρῳ· [σαπρῶ?] τῆς γῆς, καὶ διαπίπτοντος ὑπ' ἀνάγκης τοῦ σώματος· μὴ κλῆσει πρὸς τὴν ζωὴν ἐπανέρχεται, καὶ δεξιραῖς δεδεμένος, ἐφήλλατο. Τὸ γὰρ δεδεῖσθαι χεῖρας καὶ πόδας, καὶ σουδαρίῳ κεκαλύφθαι τὴν ὄψιν, καὶ βαδίζειν τροχάλως οὕτως ἔχοντα, θαῦμα ἦν οὐχ ἥττον τῆς ἀναστάσεως. Πρὸς ἐστὶ τῷ πράγματι καὶ ἄλλο παρδοξότερον. Ἐπειδὴ γὰρ ἔθος τοῖς Ἰουδαίοις σμύρνη καὶ ἀλγὴ ἐνταφιάζειν εἰς τὸ διαρκεῖσαι τὰ σώματα τῶν νεκρῶν, κολλητικὰ δὲ ταῦτα καὶ δυσανόσπαστα· στοχάσασθαι προσήκει πόση τις ἦν τοῦ λόγου ἡ δύναμις ἢ ταῦτα βάλω; τοῦ σώματος διακρίνατα. Διὰ τοῦτο γὰρ αὐτοὺς ἐκείνους λῦσαι τὴν ἀναθεωρούμενα ἐπιτάττει εἰπὼν· « Λύσατε αὐτὴν, καὶ ἄρτε ὑπάγειν, » ὡς ἂν μὴ ἀπιστεῖν ἔχωσι· βεβαιωθέντες διὰ πασῶν τῶν αἰσθήσεων. Διὰ μὲν τῆς οἰκειας φωνῆς, ἧς τὸν τάφον ὑποδεικνύοντες ἔλεγον· « Ἐρχου καὶ ἴδε, » διὰ δὲ τῆς ὀψεως, καὶ τὸν νεκρὸν ἐπεργωκότες καὶ τὴν ἀνάστασιν θεασάμενοι, διὰ τῆς ἀκοῆς· τῆς μεγάλης καὶ γεγωνοτέρας ἐνωπιθέντες φωνῆς· « Λάζαρε, δεῦρο ἔξω, » διὰ τῆς ὀσφρήσεως τῆς δυσωδίας ἐν τῷ ἄφρονι τὴν λίθον αἰσθόμενοι, τῇ ἀφῆ· λύνοντες τὸν δεδεμένον χεῖρας καὶ πόδας, καὶ σουδαρίῳ περικεκαλυμμένον τὸ πρόσωπον. Ἡ μεγάλη οὖν ἐκείνη φωνὴ τὸ εὐαγγελικὸν ἐσήμανε κήρυγμα, δι' οὗ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἢ χεῖρας καὶ πόδας δεδεμένη τὰς τῶν ἁμαρτιῶν σειραῖς, καὶ κειμένη ἐν τῷ τῆς ἀπιστίας σορῷ, πρὸς τὴν ἀληθῆ μετέλθε ζωὴν, περιαιρεθέντος τοῦ σουδαρίου ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν, τουτέστι τοῦ ἐπιπροσθούντος νέφους, καὶ ζοφουῦντος τῆς ψυχῆς τὰς μαρμαρυγὰς, ἀφ' ὧν λυθεῖσα ὑπὸ τῶν ἀποστόλων καὶ διδασκάλων, ἀφείθη πορεύεσθαι πρὸς τὴν μακαρίαν ζωὴν. Καλὸν δ' ἂν εἴη, καὶ πρὸς ἠθικωτέραν ἔννοιαν τὴν ἱστορίαν μεταγαγεῖν, κἂν εἰς μῆκος ὁ λόγος ἐκτέταται.

Λάζαρος τοίνυν ἐστὶν ὁ ἡμέτερος νοῦς, φίλος ὡν τῷ Χριστῷ, ὅτε κατ' εἰκόνα ἐκείνου κτισθείς· Μάρθα δὲ ὡς ἐρμηνευομένη κοπιώσα, τὴν σάρκα δηλοῖ. Μαρία δὲ ὡς κυρία, τῆς ψυχῆς ἐστὶ σύμβολον· δέσποινα γὰρ αὕτη τοῦ σώματος. Ἄς δέον θρηνεῖν, ὀπηνικα εἰς τὸν τῆς ἁμαρτίας θάνατον ὀλισθήσῃ ὁ νοῦς, συμ-

Francisci Scorsi notæ.

(1) *Non enim extremum.* Id etiam præclare Greg. Nyss. examinat hom. *De opif.* cap. 25: Οὐδὲ γὰρ ἐκ νόσου τις ἀνίσταται χαλεπῆς, οὐδὲ πρὸς τελευταῖας ὡν ἀναπνοαῖς εἰς τὴν ζωὴν ἐπανάγεται. *Non enim ex difficili quispiam morbo restituitur: neque extremum agens spiritum reducit in vitam.*

(2) *Ex sua interpretatione.* Ὡς ἐρμηνεύεται, inquit hic Cerameus, non ex vi nominis, sed ex officio, scilicet quod illa ministeriis domesticis esset adiecta; nam de etymo Marthæ adhuc quæro.

(3) *Quæ dominam sonat.* Mariæ nomen Chaldaica ac Syriaca dialecto significare dominam auditum est omnibus, quibus β. Mariæ Virginis auditæ sunt laudes מריה seu מריה seu מריה cam ¶ paragonico Dominus et Magister dicitur. Inde et femin. additis quibusdam punctis מריה domina, quæ voces ex Hebraico fonte מריה derivari videntur, apud quos מריה doctor ex themate מריה quod jaculari et ad scopum jacere et hinc docere מריה valet. Vide lexicon Pentaglotton.

παραλαβούσας μεθ' ἑαυτῶν ὡς Ίουδαίου συνθη-
 νοῦντας τὴν τῶν ἐπιταξιμένων ἔξομολόγησιν. Τοῦτο
 γὰρ σημαίνεται διὰ τοῦ Ίουδαίου ὀνόματος. Κλαίουσι
 γὰρ ἐπιστήσεται πάντως ὁ Κύριος, καὶ διὰ τοῦ Εὐαγ-
 γέλιου φωνήσεται, καὶ τὴν πόρωσιν ἀρᾶσθαι, καὶ καλέσει
 ἔξω τοῦ πτώματος τὸν νεκρὸν, καὶ ἀνεβέργητον μέ-
 νοντα ἐν ταῖς τέσσαρσι φωτιστικαῖς ἀρεταῖς, ὡς ἂν
 τὴν ἐπιπέσαν ἀμαρτίαν ἐκτιναξάμενος, καὶ ὑπὸ
 ἀγγέλων καὶ ἱερέων λυθείς, συνέστιος τῷ Σωτῆρι
 γένηται τὴν γνώσιν τῆς ἁγίας Τριάδος μουούμενος,
 καὶ πρὸς τὸν ἐκείνης πόθον ὀλοσχερῶς ἐπειγόμενος,
 ὅτι αὐτῆ ῥέπει τιμὴ καὶ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
 αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΓ΄.

Εἰς τὴν Βυθόφορον ἑορτὴν. — Ἐλέγθη δὲ ἐνώ-
 ριος τοῦ ῥηγῶς Ῥόγου.

Φαιδρὰ τῆς παρουσίας ἑορτῆς ἡ συνάλευσις, λαμ-
 πρὰ τῆς πανηγύρεως ἡ συνάθροισις, ὅτι τινὰ κόσμον
 ἄλλοι συνάγουσα τὴν τοῦ βασιλέως προέλευσιν, ὅς
 ἔρταται νῦν προκαθήμενος, οὐ τοσοῦτον τῷ διαδή-
 ματι, ὅσον τοῖς κατορθώμασι φαειδρόμενος ἡ μῆ-
 λον δὲ οὐ τοσοῦτον τοῖς κατορθώμασιν, ὅσον τῇ πρὸς
 Θεὸν πίστει κρατυνόμενος, δι' ἧς τοσοῦτων κα-
 τορθωμάτων γέγονεν αὐτουργός. Ἡ μὲν οὖν ἑορτὴ
 δυσὶν αὐγαζομένη μαρμαρυγαῖς, θεία τέ ἐστι καὶ
 βασιλική. Οἷς μὲν γὰρ τὴν σωτήριον προμηνυεῖ ἀνά-
 στασιν, καὶ τὴν τοῦ θανάτου κατάλυσιν, καὶ τὴν
 ἡμῶν ἐπανόρθωσιν, θεϊκαῖς ἀκτίσι πυρραεύεται. Οἷς
 δὲ ποικίλως αὐτὴν ὁ εὐσεβῆς βασιλεὺς κατεκόσμησε
 τῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ, τῇ τῶν ἀρχιερέων ἐνδημίᾳ, τῇ
 τοῦ κλήρου ὑμνησίᾳ, τῇ παμπληθεῖ δημογαγίᾳ, βα-
 σιλικὴ ἐστὶν ἡ πανήγυρις. Τίς οὖν ἔσται μοι λόγος
 πρὸς ἑκότερα μερίζομενος, καὶ τῷ ἑορτῆς μεγέθει
 κατάλληλος, καὶ βασιλικῆ δόξῃ ἀρμόδιος; ὡς νῦν γε
 τρέμω καὶ δίδοικα, ἰδρωτὶ ῥαίνόμενος, καὶ φόβῳ
 κρατούμενος, καὶ δειλίᾳ ἐχόμενος, καὶ τὴν ψυχὴν
 δειλαινώμενος, καὶ τὸν νοῦν κραδαινόμενος, καὶ τὴν
 καρδίαν παλλόμενος, καὶ τῆς φωνῆς τὸν τόνον ἀνα-
 κοπτόμενος, ὅτι βασιλικαῖς ἀκοαῖς ὑπαντῶ λόγον
 ἄμυρὸν τε καὶ ἄστονον. Ἄλλ' ἐπειδήπερ ἡ χρυστο-
 μιμίτης γαληνότης τοῦ κράτους σου τοσαύτην ἐπ-
 εδειξετο συγκατάθεσιν, ὡς ἐπήκοον ἑαυτὸν καθίσαι
 τῶν ἀκούσων ἡμῶν λόγων, καὶ μηδὲν ἐχόντων ἐρά-
 σμιον, ἰδοὺ σοὶ καὶ πάλιν, ὡς δασμὸν ἐτήσιον τὸν
 λόγον προσάγομεν. Ἄλλὰ τὰς μὲν ὁσὰς ἀρετὰς, ὡ
 βασιλεῦ, καὶ τὰς νίκας τὰς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὰς ἀρι-
 στείας, καὶ τὰ τρόπαια ἄλλος καιρὸς καὶ συγγραφαὶ
 διηγῆσαντο καὶ διηγῆσονται· καὶ ὅτι μάλιστα τὸ τὰ
 σὰ διηγῆσθαι, ταῦτόν ἐστι μετρεῖν κοτύλη τὴν θά-
 λασσαν. Νῦν δὲ περὶ τῆς ἑορτῆς ὁ λόγος θιασεύετω,

Francisci Scorsi notæ.

(4) *Per nomen Judæorum.* Aperta et certa notatio
 dictionis hujus Juda. Unde Judæi; a verbo enim יָטַי
 consiteri יְיָיְי יהודה.

(5) *Dicta est coram.* etc. Hæc epigraphe, quæ in
 nitroque V. C. et aliis, excepto Gall., habetur, quo-
 modo sit corrigenda et accipienda, et de quo impe-
 ratore in hujus homiliæ exordio agatur, disputatum

convenit, quoties in mortem peccati prolapsa mens
 est : et quidem quasi complorantes Judæos peccato-
 rum adhibere confessionem : hoc enim per nomen
 Judæorum (4) interpretatum est. Plorantibus enim
 aderit omnino Dominus, et per Evangelium clama-
 bit, ac duritiam animæ tollet, et mortuum a lapsu
 revocabit, eumque qui nullum excebat opus qua-
 tuor illarum virtutum, quæ illuminandi vim habent :
 ut peccatorum excussa putredine, et ab angelis
 sacerdotibusque absoluta in Salvatoris convivium
 recipiatur, ad sanctissimæ Triados cognitionem in-
 troducta, atque ad ejus amorem viribus omnibus
 contendens, cui convenit honor et gloria in sæcula
 sæculorum. Amen.

HOMILIA XXVI.

B

*In solemnitate Palmæ. — Dicta est coram
 rege Rogo (5).*

Læta hujusce diei festi celebritas, nobilis et con-
 ferta frequentia concionis, cui ad conferendam aliud
 ornamentum imperatoris accessio facta est : qui
 nunc concipiendus sedet, non tam diademate, quam
 claris facinoribus entescens : seu potius non tam
 rebus præclare gestis, quam fide in Deum pollens
 potensque, per quam tanta facinora per se ipse
 fecit. Præsens igitur festum, duplicato splendore
 illustratum, et divinum et imperatorium est. Qua-
 tenus enim salutarem Domini Resurrectionem, mortis-
 que depulsionem, ac nostram restitutionem præ-
 nuntiat, divinis præfulget radiis : quatenus vero
 præsentia, et archiepiscoporum adventu, et sacro
 cleri concentu, et omnis populi congregata multi-
 tudine, imperatoria panegyris est. Quæ igitur mihi
 par utrique oratio suppetet, et diei 184 festi mag-
 nitudini, et imperatoris congrua majestati? quam
 nunc timeo et contremisco, sudore aspersus, pavore
 occupatus, reverentia detentus, pavente anima,
 nutante mente, et corde subsultante, intercluso etiam
 vocis sono, quod imperatoris auribus sermonem
 veluti salsugine amarum, et potui nequaquam ido-
 neum haurio. Sed quoniam, quæ inest in potentia
 tua serenitas, ad Christi imitationem eo usque de-
 scendit, tantamque præ se demissionem tulit, ut
 inconcinna, nihilque delectabile habentis orationis
 mex te præbueris auditorem, ecce tibi rursus, ut
 annum tributum orationem afferimus. Verum tuas
 virtutes, imperator, et victorias a Deo datas, et
 præclara facinora, et tropæa aliud tempus, et scri-
 ptiores alii celebrare hactenus, et celebrabunt
 quidem; præsertim cum tua percensere facinora
 idem sit, ac hemina mare dimetiri (6). Nunc vero

est Proem. II, § 6, ubi de tempore quo hic Cera-
 meus floruit, agitavimus quaestionem.

(6) *Hemina mare dimetiri.* De hoc adagio et si-
 gnificatione nominis hujus, *hemina*, dixi ad hom.
 4, not. 78, ubi quæ pars mensuræ sit κοτύλη, et
 hemina, quam consule si libet.

de die festo exultans (7) inchoetur oratio, et verba in Evangelio lecta commemoret ad temporis angustias accommodata ⁵¹.

In illo tempore : « Cum appropinquaret Iesus Hierosolymam, et venisset Betphage, ad montem Oliveti, tunc misit duos discipulos, dicens eis : Ite in castellum, quod contra vos est ; et statim invenietis asinam alligatam, et pullum cum ea ; solvite, et adducite mihi. » Cum saepenumero Hierosolymam venisset Dominus, et uti mos illius erat, pedes iter ferisset, novum nunc faustis cum acclamationibus, et gloria, et pompa adornat ingressum. Quoniam enim quae divino consilio disposita fuerant, iam ad exitum perducta erant, et passio prae foribus erat, et crux appetebat, et ipse cum aliis mirabilibus editis operibus, tum praesertim extracto ex inferni faucibus Lazaro, victorem se mortis ostenderat, quod erat reliquum, post tropaea atque victorias, ut imperator exercitu stipatus intrat in urbem : ac simul prophetarum implet oracula, simul vocationem gentium praefigurat. Etenim Patriarcha Jacob alligare ipsum dixit ⁵² ad vitem pullum suum, et ad helicem pullum asinae suae (8) ; et magnus ille David puerorum acclamationes ante prospiciens, sic ait : « Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem ⁵³. » Manifestus vero praecinuit **185** Zacharias ipsum jumento insidentem, venturum in Sion : « Dicite, inquit, filiae Sion : Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, et ascendens super asinam et pullum filium subjugalis ⁵⁴. »

Quid vero, o propheta, non tu ipse haec dicis filiae Sion, sed per alios nuntiari jubes? Quoniam ego quidem, inquit, percuperem spectator esse gloriae illius, sed prohibet rerum ordo praestitutus. Gratulor vero iis qui ad ea tempora deveniunt sunt ; et haec novae Sionis praecipio. Filia vero Sionis Ecclesia est, iam diu sitiens Deum hominem fieri.

⁵¹ Matth. xxi, 1 seqq. ⁵² Gen. xlix, 11. ⁵³ Psal. viii, 3. ⁵⁴ Zachar. ix, 9.

Francisci Scorsi nota.

(7) *Exsultans*, etc. Utitur hic auctor verbo θιασεύτω, quod a Gregor. Nazianz. mutuatus est, apud quem et quidem solum id verbum legitur : Ἄγε δὴ λοιπὸν ἡμῖν ὁ λόγος ἐντεῦθεν θιασεύτω, καὶ πῶς δεῖ τὸ θεῖον ὑπολαμβάνειν ἑαυτῶ. Ductum est, ut ego arbitror a θίασος, quod nomen sacrorum est apud profanos scriptores et chorum sacrum, Baccho praesertim, significat. Etymol. magnum : θίασος λέγεται ὁ χορὸς παρὰ τὸ θεῖα ἕδειν, ἢ ἀπὸ τοῦ θεῖν, ὃ ἐστὶ θεῦειν, ὅθεν θιασώτας λέγουσι τοὺς περὶ τὴν Διόνυσον. *Thiasus dicitur chorus a canendis divinis, hoc est θεῖα ἕδειν. Unde thiasotæ Dionysii, id est Bacchi comites et sacerdotes.* Haec Etym. Ad eam exprimentam nominis vim addidi in mea versione : *Exsultans inchoetur*, cum Billius verterit apud Gregor. Nazianz. simpliciter, *inchoetur*. Sed allusus est, ut dixi, in ea voce ad alacritatem bacchantium ; recteque jam ad praesentem orationem transfert orator, in qua de turbis Christum sequentibus triumphantem. Confirmat hanc meam ὑπόνοιαν, quod in Thesaurο Graeco ita explicatur vis hujus verbi θιασεύω. Idem est fere quod pompaticè et thiasi more egredior et progredior, quaravis non dissimularim a Budæo ibidem videri id m θιασεύτω atque ἐξαρχέτω.

καὶ τῶν ἀναγνωσθειῶν εὐαγγελικῶν φωνῶν ἐπιτροχάδην ἐπιμεμνήσθω, τοῦ τῆς ὥρας στενοῦ καταστοχαζόμενος.

τῷ καιρῷ ἐκέλευθ, ὅτε ἤγγισεν ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ἦλθεν εἰς Βηθφαγῆ πρὸς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, τότε ἀπέστειλε δύο μαθητάς, λέγων αὐτοῖς Ἀπέλθετε εἰς τὴν κώμην τὴν ἀπέναντι ὑμῶν, καὶ εὐθέως εὐρήσετε θνον δεδεμένην, καὶ πῶλον μετ' αὐτῆς ἑλθόντες τὸν πῶλον ἀγάγετέ μοι. Πολλὰκις εἰς Ἱεροσόλυμα ἐλθὼν ὁ Σωτήρ, πεζῆν τὴν πορείαν ποιούμενος, ὡς ἔθος αὐτῷ, καινοτέραν ἄρτι ποιῆσιν τὴν εἰσέλευσιν, μετ' εὐφημιῶν, καὶ δόξης, καὶ προπομπῆς εἰσερχόμενος. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ τῆς οἰκονομίας πέρασ ἦδη ἐλάμβανεν, καὶ τὸ πάθος ἐπὶ θύραις ἦν, καὶ ὁ σταυρὸς ἐγεινίαζε, αὐτὸς δὲ ταῖς ἀλλαῖς θαυματουργίαις, καὶ τὸν Λάζαρον ἐκπέσας τῆς τοῦ ἔθου γαστροῦ, τοῦ θανάτου νικητῆς ἐχρημάτισεν, εἰσεῖσι λοιπὸν εἰς τὴν πόλιν, ὡς βασιλεὺς μετὰ τρόπαια, καὶ νίκας δορυφορούμενος ὁμοῦ τε τὰ τοῖς προφήταις τεθεσπισμένα πληρῶν, καὶ τῶν ἐθνῶν τὴν κλῆσιν ὑποτυπῶν. Ὁ μὲν γὰρ πατριάρχης Ἰακώβ δεσμεύειν αὐτὸν εἶπεν εἰς ἀμπέλον τὸν πῶλον αὐτοῦ, καὶ τῇ ἕλικι τὸν πῶλον τῆς θύρας αὐτοῦ. Ὁ δὲ μέγας Δαβὶδ τὰς τῶν παιδῶν εὐφημίας προβλέπων, οὕτω φησὶν : Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κτηρῆσιν αἶνον. Ἐκδηλότερον δὲ καὶ Ζαχαρίας προχρησάμενος, ἐποχον αὐτὸν ἔκειν ἐν τῇ Σιών : Εἶπατε, λέγων, τῇ θυγατρὶ Σιών Ἰησοῦ ὁ βασιλεὺς σου ἐρχεται σοι πραδῶ, καὶ ἐπιθεθῆκώς ἐπὶ θνον καὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου.

Τί οὖν, ὦ προφήτα, οὐκ αὐτὸς ταῦτα λέγεις τῇ θυγατρὶ Σιών, ἀλλ' ἀλλοῖς προτρέπεις εὐαγγελίζεσθαι ; Ἐπειδὴ ἐγὼ μὲν, φησὶν, μερόμην τὴν ὄψαν ἐκείνην ἰδεῖν, ἀλλ' ἡ ὠρισμένη ἀκολουθία ἐκώλυσε. Συνευφραίνομαι δὲ τῶς τότε καταντήσουσι, καὶ τῇ νέῃ Σιών ταῦτα ἐγκહેύσομαι. Θυγάτηρ δὲ τῆς Σιών ἡ Ἐκκλησία ἐστὶν ἡ πάντα διψῶσα τὴν τοῦ θεοῦ

(8) *Ad helicem pullum asinae suae.* Quod in editione Vulgata cap. xlix, habemus : *Lijans ad vincam pullum suum, et ad vitem, o fili mi, asinum tuam* ; LXX habent, primo quidem ἀμπέλον qua est vitis ; secundo ἕλικι, quam vocem hic, seu potius integram sententiam ita verti, ut exstat etiam in Latina editione Sixtina LXX, quod saepe, ut monui, jam ab initio ex notis hom. primæ facere coactus sum. Eandem vocem, ἕλικι, vertit etiam S. Cyprianus, *Adversus Judæos*, lib. 1, *helicen*, Latina ex Græco facta, ut notatur in illa versione Sixt. et Cornelius a Lapide in hunc versiculum Gen. xlix advertit. Ἐλιξ vero quid sit, docet Etym. magnum : Ἐλιξ λέγεται καὶ τὸ τῆς ἀμπέλου νευρώδες ἐκφυμα, ὃ ἐπιλαμβάνεται τοῦ χάρακος παρὰ τὸν ἐλιξὼ μέλλοντα. *Est scilicet surculus ille, sive clavicula, qua vitis suo se stipiti ac pulo astringit, et circumvolvitur. Vitis enim*, inquit Tullius, *De secte. : qua natura caduca est, et nisi fulla sit ad terram fertur, eadem, ut se erigat claviculis suis, quasi manibus, quidquid nacta est, complexitur.* Hac itaque voce verterunt LXX Hebraicam חרן qua vitem optimam et electam signat, et ita vertit Symmachus. Nostra editio simpliciter *vitem*. Vide interpretes.

ἐνανθρώπησιν · τοῦτο γὰρ ἡ Σιών ἐρμηνεύεται. **A** Ἄυτη γὰρ τῷ τῆς εἰδωλολατρίας καταφρυγείσα φλογμῷ, ἐδίψα διακαῶς τοῦ ζώντος ὕδατος γεύσασθαι. Ἄλλὰ τίς ποτε ἦν ἡ κατέναντι κώμη, κατὰ τὸν τῆς ἀναγωγῆς λόγον, πρὸς ἣν στέλλεται τῶν μαθητῶν ἡ δὴ δὴ; (Τὸ γὰρ τῆς ιστορίας ὡς ἐγνωσμένον πᾶσι παρήσομεν.) Τίς οὖν ἄλλη, ἢ οὗτος ὁ κόσμος, ὁ δὲ ἁμαρτίας ἀποστάς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀπεναντίας γενόμενος; Ὅσπερ οὖν ἐν ἐκεῖνῃ τῇ κώμῃ Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἐκπέμπονται, τὴν θνὸν καὶ τὴν πῶλον κομίσοντες, οὕτως ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ προφῆται καὶ ἀπόστολοι στέλλονται τοὺς ἐκ περιτομῆς καὶ τοὺς ἐξ ἐθνῶν τῷ Χριστῷ διὰ πίστεως ἄγοντες. Εἰ δὲ δεσμοὶς ὁ πῶλος ἐν τῷ ἀμφόδῳ ἐδέδετο, οὐδὲ τοῦτό ἐστιν ἀνακόλουθον. Ἐξωθεν γὰρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως ἀμφὶ τὴν πλατείαν ὁδὸν καὶ εὐρύχωρον ἐδεσμοῦντο τὰ ἔθνη ταῖς τῶν ἁμαρτημάτων σειραῖς. Ἐδέδετο δὲ καὶ ἡ θνὸς · ταῖς γὰρ ἐντολαῖς τοῦ νόμου καθάπερ δεσμοίς· οἱ Ἰουδαῖοι συνείχοντο. Καλῶς δὲ τῆς θεωρίας ὁ λόγος τὸν μὲν πῶλον εἰς τύπον εἶλαβε τῶν ἐθνῶν · ἀτάκτως γὰρ τὰ ἔθνη ἐφῆλλατο εἰς ἀσεθείας καὶ πράξεις αἰσχρὰς, καθάπερ πῶλος μῆπω χαλινῷ δαμασθεὶς, μὴδ' ἐφειστέριδα τοῖς νώτοις δεξάμενος · ἦγε μὴν θνὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων ἐδήλου συναγωγῆν. Ἐχθροφῶρει γὰρ καὶ αὐτὴ τὰ τοῦ νόμου φορεῖα, ὑπὸ τὸν ζυγὸν οὖσα τῆς νομικῆς δουλείας, καὶ ὡς φορβιὰν φοροῦσα τὰ τῶν ἐντολῶν διατάγματα. Ἄλλὰ τοῦ Χριστοῦ καλεῦσαντος ἀμφότεροι λύονται πρὸς μίαν πίστιν δεσμούμενοι · καὶ οὕτω κατὰ τὴν Πατριαρχικὴν προφητείαν, δεσμεύει πρὸς ἄμπελον τὸν πῶλον αὐτοῦ. Ἄμπελος γὰρ ὁ ἐξ Ἰσραὴλ, περὶ ᾧ φησιν ὁ ψαλμὸς · « Ἄμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετήρας. » Ἐν ταύτῃ οὖν τῇ ἀμπέλῳ τὸν ἐθνικὸν λαὸν συνδεσμεῖ ταῖς εὐαγγελικαῖς ἐντολαῖς. Ἐπικάθηται δὲ ἐν αὐτοῖς ὁ Χριστός, τῶν ἀποστόλων ὑποστρωσάντων αὐτῷ τὰ ἱμάτια. Νοεῖς δὲ πάντως διὰ τῶν ἱματίων τὸν εὐσχήμονα βίον, τὸν ἐπιχοσμοῦντα τὸ ἦθος διὰ τῆς εὐπρεποῦς καταστάσεως. Ταῦτα τὰ ἱμάτια ἐνέδυσαν ἡμᾶς οἱ ἀπόστολοι, καὶ βοᾷ Παῦλος · « Ἐνδύσασθε ταῖς εὐαγγελικαῖς ἐντολαῖς. »

« Ἐπικαθίσας δὲ τοῖς ζώοις ὁ Κύριος εἰσεῖσιν εἰς Ἱερουσαλήμ. Ὅσοι γὰρ αὐτὸν ἐν ἑαυτοῖς ἐδέξαντο διὰ θεωρίας καὶ πράξεως, εἰς τὴν ἄνω εἰσάγονται Ἱερουσαλήμ, τὴν ὄντως ἁγίαν πόλιν, ἐν ἣ τῆς εἰρήνης ἡ ὄρασις. Ἱερουσαλήμ γὰρ εἰρήνης ὄρασις

⁸⁷ Psal. xix, 9. ⁸⁸ Rom. xiii, 19.

Francisci Scorsi notæ.

(9) *Sionis interpretatio.* A radice inusitata **D** deducta vox *sion* siccitatem, aut locum desertum et siticulosum signat; indidemque *sion* sitis. A verbo etiam Chaldaico et Syriaco *šay* et *šay* sicens fuit, et per metalepsim sitiviti, ut in lexico Pentaglotto, deduci potest interpretatio τοῦ *sion*.

(10) *Sedet porro super has Dominus.* An Dominus super utrumque jumentum asinam scilicet et pullum insederit; quod videtur aperte dicere S. Matth.; an vero super asinum modo, ut D. Lucas et Marcus, qui de eo. solum faciunt mentionem, quaestio est, quam exagitat egregie Maldonatus

A Hæc nempe est Sionis interpretatio (9). Ipsa enim idololatriæ æstu jam torrida aquam vivam gustare ardentissime sitiebat. Sed quodnam est, juxta anagogicum sensum, castellum e regione positum, quo mittitur discipulorum par? Quid enim sit juxta historiam, tanquam notum dicere omitto. Quid igitur aliud nisi hic mundus, qui per peccatum a Deo disjunctus et ex adverso oppositus erat? Sicut igitur in castellum illud Petrus et Joannes, asinam et pullum deducturi mittuntur, ita in hunc mundum prophetæ et apostoli missi sunt, ut eos qui ex circumcissione, quique ex gentibus erant, per fidem adducerent. Quod si pullus in bivio vinculis alligatus est, neque hoc a proposito est alienum. Et enim gentes extra fidem Ecclesiæ circa latam et patentem viam peccatorum catenis devinctæ tenebantur. Deligata etiam erat asina: præceptis siquidem legis quasi vinculis Judæi cobibebantur. Recte vero ad gentes signandas pulli similitudo allegorica ratione sumpta est. Nam sine ordine ac modo, per impietatem et turpia facta gentes, quasi pullus nondum freno sedomitus, quique nondum vestem humeris exceperat; asina vero Synagogam indicat Judæorum. Nam etiam ipsa sub legalis servitutis jugo cum esset, legis oneribus premebatur, et præceptorum observatione quasi capistro tenebatur. Sed, jubente Christo, ambo solvuntur et in una fide colligantur: et ita juxta patriarchæ prædictionem ligat ad vineam pullum suum. Vineam est enim quicumque ex Israel gente, de qua cecinit Psalmus: « Vineam de Ægypto transtulisti ⁸⁷. » Ad hanc ergo vineam præceptis evangelicis gentilem populum alligat. Sedet porro super has Dominus (10) **186** apostolorum veste substrata. Atque intelligis, credo, per vestimenta honestam vitam, quæ ut decet instituta mores exornat. His vestibus nos induerunt apostoli, siquidem clamat Paulus: « Induite arma lucis, sicut in die honeste ambulemus ⁸⁸. »

τὰ ὄπλα τοῦ φωτός, καὶ ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως

Jam vero insidens jumentis Dominus Hierosolimam intrat; quotquot enim ipsum per contemplationem actionemque in se ipsis receperunt, in supernam Jerusalem introducuntur, eam quæ vere est civitas sancta, et pacis visio: Jerusalem quippe

visio pacis (11) dicitur. Pueri vero hymnis Dominum celebrant : quoniam, nisi innocenti abndemus, Dominum ut decet laudare non possumus. Præterea qui præcedebant quique sequebantur, iustos insinuant, quique ante Incarnationem Christi, quique post existerunt. Abraham enim et orti ab illo capite patriarchæ, et prophetarum chorus præcessit, qui sane per symbola ac prophetias adventum Christi prænnuntiarunt. Sequebantur vero Petrus, et Andreas, et Matthæus, et Joannes, et Philippus, quibus ante jam dixerat : « Sequimini me ; » et etiam nunc sequuntur, qui per illos credunt.

Studeamus igitur et nos, o Christianissime cœtus, per rectam fidem et sancta opera insidentem in nobis Dominum portare. Imitemur etiam sinceritate mentis pueros illos ; præcidamus ex arboribus ramos, verba scilicet excerptes (12) e sanctis Patribus et magistris, quasi spiritalibus arboribus secus decursus aquarum Spiritus sancti plantatis. Ab his plantis doctrinam rationemque vivendi decerpamus. Sternamus nobis ipsis vitæ nostræ iter : vitam scilicet Christi institutioni, qua præcedendo, qua subsequendo consentaneam transigi a nobis ostendamus. Sanctos discipulos æmulemur : ut Petrus et Joannes quidem per contemplationem actionemque asinam et pullum, iram scilicet et cupiditatem e castello ejciamus, easque a terrenis cogitationibus exsolutas ad Christi obedientiam traducamus. At vero cæterorum discipulorum ritu corpus, quod est veluti quoddam animæ vestimentum, Christo substernamus. Christo vero substernitur cum per comitatus extensatur ; plantis hisce similes, quas gestamus in manibus (13), nos præstemus : arbores Libani 187 existimemus, in odorem suavitatis Deo opera nostra proferentes ; plantemur ut oliva fructifera in domo Dei. Vides olivæ plantam, uti semper virat, nec unquam foliorum opera dimittit ? Tales et nos esse vult Dominus, ut et virtutibus ornemur, et quasi oleum fructum misericordiæ feramus. Est etiam optimum factu palmas imitari. Sicut enim palmæ candidissimum quidem cor (14), truncus vero. procerus, et frondes excelsæ : sic et justorum animæ puræ et candidæ, et usque ad cœli altitudinem eriguntur. Quod si etiam palma abundat aculeis (15), habent

ἔρμηνεύεται. Παῖδες δὲ ὕμνοισι τὸν Κύριον· εἰ μὲν γὰρ τῶν παιδῶν ἀκακίαν κτήσωμεν, οὐ κερπύοντως δυνάμεθα ὑμνησαι τὸν Κύριον. Οἱ προάγοντες δὲ καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες τοὺς πρὸ τῆς Χριστοῦ ἐνανθρωπήσεως, καὶ τοὺς μετὰ ταῦτα δικαίους αἰνέττονται. Προῖγε μὲν Ἀβραάμ, καὶ οἱ ἐξ αὐτοῦ πατριάρχαι, καὶ ἡ χορεία τῶν προφητῶν, οἵτινες διὰ συμβόλων καὶ προρρήσεων τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν κατήγγειλαν. Ἠκολούθουν δὲ Πέτρος, καὶ Ἀνδρέας, καὶ Ματθαῖος, καὶ Ἰωάννης, καὶ Φίλιππος, οἳς ἐπεφώνει· « Ἀκολουθεῖτέ μοι, » καὶ οἱ μέχρι νῦν δι' ἐκείνων πιστεύοντες.

Σπουδάζωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς, ὦ Χριστιανικώτατον ἄθροισμα, δι' ὀρθῆς πίστεως καὶ πράξεων εὐσεβῶν ἐν ἑαυτοῖς φέρειν τὸν Κύριον Ἐποχον. Μιμησώμεθα τοὺς παῖδας ἐκείνους τῆ τῆς γνώμης ἀκραιότητι. Τοὺς κλάδους ἐκ τῶν δένδρων ἐκκίψωμεν, τοὺς λόγους ἀναλεγόμενοι τῶν νοητῶν δένδρων, τῶν ἁγίων Πατέρων καὶ διδασκάλων, τῶν πεφτυμένων παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων τοῦ Πνεύματος. Ἐκ τούτων τῶν φυτῶν τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν πολιτείαν δρεψώμεθα, καὶ ἐπιστρέψωμεν ἑαυτοὺς τῆν τοῦ βίου ὁδὸν προάγοντα, καὶ ἀκολουθοῦντα τὸν βίον τῆν κατὰ Χριστὸν πολιτείαν δεικνύοντες. Ζηλώσωμεν τοὺς ἱεροὺς μαθητὰς, ὡς μὲν Πέτρος καὶ Ἰωάννης διὰ θεωρίας καὶ πράξεως ἐκ τῆς κώμης τὴν ὄνον καὶ τὸν πῶλον ἐκβάλλοντες, τὸν θυμὸν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἐκ τοῦ τὰ κοσμικὰ φρονεῖν ἀπολύοντες, καὶ εἰς ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ μεταφέροντες, ὡς ἔτι οἱ λοιποὶ μαθηταὶ ὑποστρωννύοντες τὸ σῶμα, τὸ τῆς ψυχῆς ἱμάτιον. Ἐποστρωννύεται δὲ τῷ Χριστῷ, ὅταν αὐτὸ δι' ἐγκρατείας λεπτύνωμεν. Γενώμεθα καθάπερ ταυτὰ τὰ φυτὰ, ὧν τοὺς κλάδους ἐν χερσὶν ἐπιφέρωμεν· δένδρα Λιβάνου χρηματίσωμεν εἰς ὄσμήν εὐωδίας τὰς πράξεις ἡμῶν τῷ Θεῷ ἀναφέροντες. Φυτευθῶμεν, ὡς ἐλαία κατάκαρπος, ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ. Ὅραξ τὸ τῆς ἐλαίας φυτὸν ὅπως εὐθαλές ἐστι, μηδέποτε τὴν τῶν φύλλων ἀποβάλλον πετάλωσιν ; Οὕτως ἡμᾶς ὁ Κύριος βούλεται κατακόσμους εἶναι ταῖς ἀρεταῖς, καὶ καρπὸν φέρειν τὴν ἐλεημοσύνην, ὡς ἐλαίον. Καλὸν ζηλῶσαι ἡμᾶς τοὺς φοίνικας· ὡς γὰρ τοῦ φοίνικος λευκοτάτη μὲν ἐστὶν ἡ καρδία, εὐμηχεος δὲ τὸ στέλεχος καὶ ὑψίκομον, οὕτως αἱ τῶν δικαίων ψυχαὶ καθαρὰι, καὶ λευκαὶ, καὶ περὶ τὰ οὐράνια ὕψη ἀνατεινόμεναι· εἰ καὶ

Francisci Scorsi notæ.

(11) *Visio pacis*. Etymon est vulgo notum. Verba Hebraica sunt וַיִּרְאֵה videre et וַיִּרְאֵה pax.

(12) *Excerptes*. P. c. ἀνελέμενοι, G. ἀναλεγόμενοι, quem ut veriorum secutus sum.

(13) *Quas gestamus in manibus*. Nota ritum gestandi palmas in manibus, quam sit antiquus, quo Ecclesia Romana hodieque utitur, et relege præterea quæ scripsimus in Proœmio II, § 6, de voce *παφόροι* qua Græci hanc diem palmarum indignant.

(14) *Candidissimum quidem cor*. Καρδίαν palmæ appellat hic Cerameus medullam illius, eodem omnino nomine quo Theophrastus, quam itidem ἐγ-

κάρδιον εἰ μητρῶν, et μελὸν, Galenus etiam ἐγκέφαλον vocat. Id nimirum, quod medium est in ligno, tertium a cortice. Plinius et medullam, et cerebrum : *Dulcis medulla earum*, inquit, in cacumine, quod *cerebrum* appellant, *exemplaque ea vivunt*, apud Ruellium in *Hist. plantarum*, quæ consonat cum his quæ hic eruditè noster.

(15) *Abundat aculeis*. Ramos, inquit Ruell., *palma cacumine tantum in orbem spargit suo verice terram spectantes, foliis longissimis duplicibus gladii figura*. Hæc acuminata folia vocat aculeos Theophrastus cum σκώλοπας vocat.

σκολόπων ὁ φοῖνιξ ἐμπέπλησται, ἀλλὰ καὶ τοῖς δίκαιοις ἐνεῖσι σκόλοποι οἱ πρὸς τοὺς ἀμαρτάνοντας ἔλεγχοι, καθάπου καὶ εἰρηται, «Σοφῶν λόγοι ὡς βούκκεντρα.» Διὰ τοῦτο Δαβὶδ ἐν Ψαλμοῖς, καὶ Σολομών ἐν τῷ Ἀσματι, φοῖνικι τὸν δίκαιον παρεϊκάζουσι. Ὡς γὰρ τοῦ φοῖνικος ὁ καρπὸς γλυκύς μὲν ἐξυθεν καὶ ἐδώδιμος, ἐσωθεν ἰσχυρὸς, ὅτι μάλιστα, καὶ στερέμνιος, οὕτω καὶ ἡμεῖς εἶναι ὀφείλομεν γλυκεῖς πρὸς τοὺς ὀμοφύλους, πάσης πιπρίας καὶ φθόνου, καὶ θυμοῦ ἀμοιροῦντες, ἔδρατοι δὲ τὰς ψυχάς, καὶ πρὸς τοὺς πειρασμοὺς ἰσχυροὶ, καὶ ἀνένδοτοι, καὶ μηδαμοῦ καταπίπτοντες, ἵνα βῆθῃ καὶ ἐκάστῳ ἡμῶν. «Δίκαιος ὡς φοῖνιξ ἀνθήσει, καὶ ὡσεὶ ὁ λίθανος πληθυνθήσεται.» Προετοιμασθῶμεν ὑπαντῆσαι Χριστῷ, κατὰ τὴν λαμπροφύρον ἀνάστασιν, καθαραῖς ἐλλαμπόμενοι πράξεσιν, ὑπευχόμενοι τὸ θεοφροῦρητον κράτος τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως ἡμῶν τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ διαμένειν ἀσάλευτον, ἐντεινεσθαι καὶ κατευδοῦσθαι ὑπὲρ Θεοῦ τοῦ κοσμησαντος τοῦτον σοφία, καὶ ἀνδρεία, καὶ βασιλικῶ διαδήματι, ἐν βαθεῖ τε γήρει τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλειαν τῆς ἐπὶ γῆς ἀνταλλάξασθαι. ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

OMILIA KZ'.

Εἰς τὸ τίμιον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ Πάθος.

Ἴσως μὲν ἐπαχθὴς δόξω πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, καὶ φορτικὸς, ὅτι δι' ὅλης νυκτὸς ἐν τῇ στάσει καὶ τῇ ψαλμῶδι κεκοιταχόσιν ὕμν ὡς φορτίον ἐπιφέρω τὴν τῆς διδασκαλίης ἀκρόασιν. Ἀλλὰ σύγγνωτέ μοι ἀπλήστως ἔχοντι πρὸς τὴν ὑμῶν προκοπήν καὶ τὴν προθυμίαν ἐπιτεινάτε, ἵνα πλέον κερδάητε. Εἰ γὰρ οἱ θεοστουγεῖς Ἰουδαῖοι δι' ὅλης ἡγρύπνησαν τῆς νυκτὸς, ὥστε συλλαβεῖν καὶ σταυρῶσαι τὸν Κύριον, πῶς ἡμεῖς οὐ γρηγορήσομεν, ἵνα τῶν ὑμνηθέντων ἡμῖν καὶ ἀναγνωσθέντων ἱερῶν Εὐαγγελίων τὸν σκοπὸν καταμάθωμεν; Τετταροῦν ἀποτινάξαντες πᾶσαν ἀκηδίαν ἐκ τῆς ψυχῆς τοῖς λεγομένοις προσέχετε.

Ἐπειδὴ τοῦ μυστικοῦ δείπνου τοὺς ἱεροὺς δαιτύμονας ὁ Σωτὴρ ἐνεφώρησεν, αὐτὸς ἑαυτὸν ἱερου-

88 Eccl. xii, 41. 89 Psal. xcvi, 43. 90 Cant. v, 41. 91 Psal. xcvi, 43. 92 Matth. xxvi, 30 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(16) *Ut piissimi imperatoris.* De quo imperatore hic faciat mentionem disputatum est in Proöm. II, § 4, de ritu vero bene precandi imperatoribus hom. 4, not. 84, col. 203.
 (17) *In pretiosam,* etc. Inscriptio quam edidi, eruta est ex cod. Folient. qui Parisiis asservatur. Alii codic. Eὐαγγέλια τοῦ σωτηρίου Πάθους τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. In duodecim Evangelia salviferæ Passionis Domini nostri Jesu Christi. Alii, Eὐαγγέλια τὰ Εὐαγγέλια. Sed hæc duodecim sunt, ut ex altero terminato et ex Evangelistario constat, quæ Græci ritu suo legunt in hebdomada Passionis, quod et in fine Proömii hujus homiliae dicitur. Constat etiam ex Triodio, quod et in Gretseri noster lib. III, Comment. in Cod. De offic. cap. 7, ubi hæc habet: Duodecim ista Evangelia erant partes, etc., quatuor evangelistis cesumptæ, ut planum fit ex Græcorum Triodio, ubi

etiam justos stimulos, cum peccatores scilicet apprehendunt, sicut alicubi dicitur: «Verba sapientum sicut stimuli 88.» Ideo David 89 in Psalmis, et in Cantico Salomon 90 palmæ justum assimilant. Sicut enim palmæ dulcis est fructus extimus et esculentus, intus vero durus et quam qui maxime ligneus, sic et nos erga proximos juvenili, omnis amaritudinis, et invidiæ, et iracundiæ expertes esse, sed in animo firmi et stabiles, et adversus tentationes fortes, et invicti non facile cedere atque concidere debemus: ita ut de singulis nostrum dici possit: «Justus ut palma florebit; et sicut libanus multiplicabitur 91.» Ad occursum Christi nos comparemus recte factis uti puris lampadibus in illustri resurrectione prælucentes. Oremus etiam, ut piissimi imperatoris (16) nostri imperium a Deo defensum, filius etiam ejus permaneat incoucussum: ut intendat, et prospere Dei ope procedat, qui huic sapientia, et fortitudine, et imperatorio diademate exornavit, ut in summa senectute regnum hoc terrenum cum cælesti commutet; quod utinam nos omnes consequamur in Christo Jesu, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

188 HOMILIA XXVII.

In pretiosam Jesu Christi Passionem (17).

Molestus et gravis fortasse videar charitati vestræ, quod per totam noctem stando et canendo defatigatis hujus etiam sermonis auditionem quasi alterum onus vobis imponam. Verum ignoscite mihi, qui vestro satiari profectu non possum; et quo plus lucri faciatis, studium mentis intendite. Si enim Dei osores Judæi totam pervigilavere noctem, ut Dominum comprehenderent et crucifigerent, qui non vigilare nos convenit, ut sanctorum Evangeliorum, quæ lecta et decantata sunt nobis, intelligentiam consequamur? Quam ob rem, omni excusso tædio animum ad hæc quæ dicentur, advertite 92.

Postquam Salvator sacros convivas mystica cœna satiavit, cum ipse se sacrificium fecisset (18), et

duodecim hæc evangelia ordine enumerantur, adjuncto evangelistæ, ex quo quodlibet desumptum est, nomine, Feria quinta in offic. Vigiliæ pro festo Parasceves instituitur leguntur. De his loquitur Col. citatus, cap. 12: Ἐπειτα ψάλλεται ἡ τῆς ἀγρυπνίας ἀκολουθία κατὰ τὸν τεταγμένον καιρὸν καὶ ἦν ἀναγινώσκονται τὰ δώδεκα εὐαγγέλια· τότε τῷ μὲν βασιλεῖ δίδεται λαμπὰς παρὰ τοῦ πρωτοπαπᾶ. Deinde præstituto tempore canitur officium Vigiliæ, in quo leguntur duodecim evangelia; tunc imperatori a protopapa lampus traditur.

(18) *Se sacrificium fecisset.* Ita Gregor. Nyssen. orat. 1, de Resurr. vocat τὸν ἀβήτητον τῆς ἱερουργίης τρόπον καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἀίρατον Arcanum sacrificii modum; et qui ab hominibus videri non possit. Et de Christo: Καὶ ἑαυτὸν προσήνεκα προσφορᾶν καὶ θυσιαν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ ἱερὸς ἄγνα καὶ ἄμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ἀτρῶν τὴν ἁμαρτίαν. Se ipsum

In epulum illis apposuisset, una cum ipsis in mo-
tem Olivarum egreditur, ut neque Passionem de-
clinaret, (quomodo enim id faceret, qui et provi-
derat et prælixerat se passurum, et posset etiam
quominus pateretur effugere?) neque vero se ultro
homicidis objiceret. Primum enim erat consilium
dispositionemque frustrari (19), et ignavam præ se
ferre formidinem; alterum vero excusationem
exsecrandis hominibus præbisset, quasi vero mi-
nus in eo occidendo peccasset, qui se voluntarie
tradidisset; et passionem ab ipsis propemodum
extorsisset: simul etiam veræ fortitudinis se nobis
proponit exemplar, cum timoris et au'aciæ se
victorem ostendit, et suo facto nos instruit, neque
ex adverso aggrediendas esse tentationes, neque
cum nos invadunt, per ignaviam esse formidandas.
Domi vero non comprehenditur, eo quod turbas
timebant insidiatores. Quanquam enim illum non
reputabant Deum, attamen ex doctrina et mira-
culis virum justum et prophetam eum habebant.
Præbet igitur illis et ex hora, et ex loco transigendi
quod eventurum erat.

« Omnes vos scandalizabimini in nocte ista; scri-
ptum est enim, **189** Percutiam pastorem, et
dispergentur oves. » His verbis ostendit Patris
dispensatione atque consilio evenire, quod fiebat.
Ob id enim fuerant hæc vaticinati prophetæ. Quid
vero? dicet aliquis: percussit filium Pater, oves-
que dissipavit? Minime vero: non percussit ipse,
sed sui dispositione consilii percuti eum permisit,
et cum prohibere posset, pati sivit. Sanctus igitur
Petrus cum amore ferretur, nec vero satis recte
naturæ infirmitatem consideraret, ad promissionem
non negandi illius, addit etiam se commoriturum:
« Etiamsi oportuerit me mori tecum, non te
negabo: sed animam meam ponam pro te. » Sed
Dominus manifeste negationem illi prænuuntiat:
« Hodie in nocte hac, priusquam gallus vocem bis
dederit, ter me es negaturus. » Sic enim Marcus
enucleatius (20), quam alii, scripsit. Quoniam enim
sciebat Dominus, Petrum tunc quidem negaturum,
postea vero pro se moriturum, verba illa apposuit:
« Hodie, » et « in nocte hac; » modo non sic dicens:
« Pones quidem pro me animam tuam; sed bis
hac nocte me negabis, noctem vocans illud ipsum
proditionis tempus, et ex ipsa negatione tenebras
menti offusas; qui enim lucem negat, in tenebris
omnino versatur.

Α γήσα;, και προσθεῖς εἰς ἐστίασιν, ἔξειαι μετ' αὐτῶν
εἰς τὸ θρος τῶν λλαιῶν, οὐτε τὸ πάθος ἐκλίνας,
[πῶς γὰρ ὁ και προειδῶς, και προαγορεύσας, και
δυνάμενος φυγεῖν τὸ παθεῖν;] οὕτε μὴν αὐτόματος
ἰὼν πρὸς τοὺς φονευτάς· τὸ μὲν γὰρ λύσις ἦν τῆς
οἰκονομίας; και δεῖλια τις ἀγεννή· τὸ δὲ πρόβατον
παρεῖχε τοῖς βδελυροῖς, ὡς οὐχ ἡμαρτον, ἀποκτει-
ναντες τὸν ἑαυτὸν ἐκοντι παραδόντα, και μονουχλ
τὸ πάθος ἀρπάσαντα. Ὅμοῦ τε και τῆς ἀληθοῦς
ἀνδρείας ἡμῖν τύπος γίνεται, ὀφθεῖς δεῖλιας και
θράτους ὑπέρτερος, και διδάσκων δι' ἑαυτοῦ μήτε
ὀμόσε χωρεῖν πρὸς τοὺς πειρασμούς, μήτε μὴν
ἐπελθόντας ἀγεννῶς μορμολύττεσθαι. Οὐκ ἐν οἰκίᾳ
δὲ συλλαμβάνεται, ἐπειδὴ ἐδεδύττοντο τοὺς ὄχλους
οἱ τὴν ἐπιβουλὴν ἐξαρτύσαντες. Εἰ γὰρ και μὴ ὡς
Β Θεῶ προσεῖχον αὐτῷ, ἀλλ' ἐκ τῆς διδασκαλίας και
τῶν θαυμάτων ἀνδρα δίκαιον και προφήτην αὐτὸν
ἐνόμιζον. Διδωσιν οὖν αὐτοῖς ἀδειαν ἐκ τε τῆς ὥρας,
ἐκ τε τοῦ τόπου εἰς πέρας ἀγαγεῖν τὸ σκαιώρημα.
Πάλιν οὖν προλέγει τοῖς μαθηταῖς τὸ ἐσόμενον.

doli securitatem. Ergo rursus prædicat discipulis,

« Πάντες ὑμεῖς σκανδαλισθήσεσθε ἐν τῇ νυκτὶ
ταύτῃ· γέγραπται γὰρ, « Πατάξω τὸν ποιμένα, και
ἐκασκορπισθήσονται τὰ πρόβατα. » Δείκνυσι διὰ
τούτων, ὅτι οἰκονομία ἐστὶ πατρικὴ τὸ γινόμενον.
Διὰ τοῦτο γὰρ ταῦτα προφήται προεχρησμάθησαν.
Τί οὖν, εἰποι τις, ὁ Πατὴρ ἐπάταξε τὸν Υἱὸν, και τὰ
C πρόβατα διεσκόρπισεν; Οὐ μνοῦν· οὐκ ἐπάταξεν,
ἀλλὰ παταχθῆναι οἰκονομικῶς συνεχώρησε, και εἶσε
παθεῖν, και πὲρ κωλύσαι δυνάμενος. Ὁ μὲν οὖν
ἐρὸς Πέτρος, διάπτως ὦν ἑραστής, μὴ καλῶς δὲ
περισκοπήσας τῆς φύσεως τὴν ἀσθένειαν πρὸς τὸ
μὴ ἀρνήσασθαι, και συναποθανεῖν ἐπαγγέλλεται·
« Κἂν δέη με σὺν σοι ἀποθανεῖν, οὐ μὴ σε ἀπαρ-
νήσομαι, ἀλλὰ τὴν ψυχὴν μου ὑπὲρ σοῦ θήσω. »
Ἄλλ' ὁ Κύριος ἀπαρακαλύπτως αὐτῷ μνηύει τὴν
ἀρνησιν· « Σήμερον ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ, πρὶν ἢ δις
ἀλέκτορα φωνῆσαι, ἀπαρνήσῃ με τρίς; » οὕτω γὰρ
ὁ Μάρκος τῶν ἄλλων ἔγραψεν ἀκριβέστερον. Ἐπειδὴ
γὰρ ἦδει ὁ Κύριος ὡς νῦν μὲν ἀρνηθήσεται Πέτρος,
ὑστερον μέντοι ἀποθανεῖται ὑπὲρ αὐτοῦ, προστί-
θησι τὸ σήμερον, και ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ, μονουχλ
D λέγων, ὡς θήσεις μὲν τὴν ψυχὴν σου ὑπὲρ ἐμοῦ, ἐν
μέντοι τῇ νυκτὶ ἀρνήσῃ με· νύκτα λέγων αὐτὸν
τὸν τῆς προδοσίας καιρὸν, και τὸν ἐκ τῆς ἀρνήσεως
σκοτισμὸν· ὁ γὰρ ἀρνούμενος τὸ φῶς ἐν σκότει
πάντως ἐστί.

Francisci Scorsi notæ.

obtuli pro nobis oblationem et sacrificium sacer-
dos idem et Agnus Dei qui tollit peccata mundi.
(19) Consilium dispositionemque frustrari. Visum
hoc loco τὸ οἰκονομῆσαν pluribus circumscribere;
quam tamen vocem alias simpliciter verti, Incarn-
nationem: sed hic non tam ipsam incarnationem,
quam Incarnationis consilium dispositionemque
significat, sicuti et infra: Δείκνυσιν ἐκ τούτων,
ὅτι οἰκονομία ἐστὶ πατρικὴ τὸ γινόμενον. His verbis
ostendit Patris dispensatione atque consilio evenire,
quod fiebat. De quo fuse disserui hom. 5, not. 98.

(20) Marcus enucleatius. S. Marcum distinctius
negationem, quam alios evangelistas conscripsisse
ait hic auctor; quod Maldonatus noster observavit,
adhibuitque rationem, seu conjecturam suam: Pro-
babile, inquit, mihi videtur Marcum ex Petro,
cujus discipulus erat, intellexisse, non solum qua
sententia, sed quibus etiam verbis sibi Christus
prædicasset fore, ut ter eum ea nocte negaret, iis-
demque verbis usum fuisse. Et alia item in hunc
sensum. Atque hoc est quod ait Noster: Ὁ Μάρκος
τῶν ἄλλων ἔγραψεν ἀκριβέστερον.

Προσιπών οὖν το μέλλον ἀπειρι συνήθως κατ' ἴδιαν Α Προσεύξασθαι. Ἐπειδὴ ἡ εὐχὴ πολλὴν δειλίαν ἐνέφαινε (ἀπηύχετο γὰρ τὸ τοῦ θανάτου ποτήριον), διὰ τοῦτο τοὺς ἄλλους ἀφεῖς, τοὺς Θεοπάτας τῆς ἐν Θαδῶρ αὐτοῦ δόξης μόνους παρέλαβεν. Οὐχ ὡς δειλιῶν δὲ τὸ πάθος ἀγωνία συνείχετο, καὶ ἀπῆγετο τὸν θάνατον ὡς ἀκούλητον, ἥδει γὰρ τὰ ἐκ τούτου συμβησόμενα ἀγαθὰ ἄλλ' ἐπειδὴ ἀληθῶς γέγονεν ἄνθρωπος, τὴν φύσιν ἐνδεικνύται ἀθῶς δεχομένην τὸν θάνατον, δι: καὶ παρὰ φύσιν τοὺς ἄνθρωποι: ἐνέσχεψεν. Ἐκὼν οὖν τὸ πάθος τῆς δειλίας ὑφίσταται, οἷόν τι δέλεαρ τῷ διαδόῳ τὴν λύπην προβαλλόμενος, ὡς ἂν ψιλὸν αὐτὸν οἰηθεὶς ἄνθρωπον, ἐπιτηδήσῃ τῷ φαινομένῳ, καὶ τῇ θεότητι τῇ ἀοράτῳ προσαραχθείη. Εἰπέει δὲ αὐτόν, καὶ ὁ πρωτότοκος Ἰσραὴλ ἐς τοσοῦτον τόλμης ἐλλῶν, ὡς κυριοκτόνος γενέσθαι, καὶ καθ' ἑαυτοῦ τὴν ἀρὰν ἐπισπασασθαι. Ἐλύπει αὐτὸν καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα ἐς ἀνάγκης τῆς τόλμης ἐκδίκησις, καὶ ἡ τοῦ ναοῦ, καὶ ἡ τῆς λατρείας καθαιρέσις, καὶ ἡ τῆς πόλεως ἄλωσις, καὶ ἡ τοῦ ἔθνους ἀφάνισις. Ποτήριον δὲ ὀνομάζει τὸν θάνατον, εἰπὼν ἔ ἐπιπὼνατῶν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ, » διὰ τὸ οἶον ὑπὸν ἐπάγειν τὴν χάκωσιν ἂν δὲ τοῦ, » Οὐχ ὡς ἔγω θέλω, ἀλλ' ὡς σὺ, » τὸ ἐνάρετον ἔδειξε, καὶ φιλόσοφον. Χρῆ γὰρ τιθέσθαι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐν πᾶσιν ἐπιπροσθεῖν, καὶ ἡ τοῦ σώματος ὑποκλάσῃ ἀσθένεια. Προσευξάμενος οὖν ἐπάγειται πρὸς τοὺς μαθητάς, καὶ ἐρῶσκει τούτους καθέδοντας, καὶ ἐπιπῆττει τὸν Πέτρον, αὐθαδῶς μὲν συναποθανεῖν θρυσυνόμενον, οὐδ' ὤραν δὲ μίαν γρηγορήσαι ἰσχύσαντα. Ἔοικεν οὖν οὕτω λαλεῖν Ἐρηγορήσαι οὐκ ἔχυσας μετ' ἐμοῦ πρὸς βραχὺ, καὶ πῶς τὴν ψυχὴν σου θεῖται ὑπὲρ ἐμοῦ ἐκίμπαξες; Εἶτα ἐλέγχει καὶ τῶν λοιπῶν τὴν ἀσθένειαν, παιδεύων ἡμᾶς μὴ αὐθαδῶς, καὶ τῇ ἑαυτοῦ ἰσχύϊ θαρρῶν, ὀλλὰ πάντα μὲν ἀνατιθέσθαι Θεῷ, ἀπεύχεσθαι δὲ τὸ μὴ εἶ; πειρασμῶν ἐμπεσεῖν. Φησὶ γάρ ἔ Ἐρηγορεῖτε, καὶ προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσελθῆτε εἰς πειρασμόν. » Ἄλλ' ἐνταῦθα μικρὸν ἀναμείνωμεν Ἐρηγῶμεν, διὰ πειρασμῶν καὶ ὀλίπων κληρονομοὶ τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας; γινόμεθα ἔπερ εἰδῶ; καὶ ὁ μέγας Ἰάκωβος διδάσκει, πᾶσαν ἡμᾶς ἠγεῖσθαι χαρὰν, ὅταν πειρασμοῖς περιπέσωμεν, πῶς ἐνταῦθα παραινῇ ὁ Σωτὴρ προσεύχεσθαι, μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν; Φαμὲν οὖν ὡς διὰ τὴν ἀδηλίαν τοῦ μέλλοντος, βέλτιον ἀπεύχεσθαι, ἢ ἐμπεσόντα ἡττηθῆναι, καὶ γενέσθαι τοῦ πολεμίου ἐπιχαρμα. Κρείττον γάρ μὴ διωχθῆναι ὑπὸ τῶν ἀσεβῶν, ἢ διωχθέντα, ἐξαγρὸν γενέσθαι τῆς πίστεως. Ἄλλως τε οὐκ εὐχεσθαι διδάσκει μὴ περιπεσεῖν πειρασμῷ, ἀλλὰ μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμῶν, τούτῳ μὴ κριεῦθηνα ὑπὸ πειρασμοῦ, καὶ εἰσελ-

Postquam igitur futura prædixit, seorsim, ex more secessit, ut oraret, et quoniam oratio ipsa multam formidinem ostendebat (deprecabatur quippe calicem mortis), ideo dimissis aliis, eos solos ascivit, qui suæ fuerant in Thabor gloriæ spectatores. Neque vero quasi Passionem ob ignaviam detrectans agonia occupatus fuit, mortemque ut involuntariam recusavit : sciebat enim, quæ ex illa essent bona consecutura. Sed quoniam verus erat homo, naturam ostendit moriem ægre suscipientem : nam etiam præter naturam hominem invasit. Sponte igitur timoris sustinet passionem, quasi escam diabolo (21) agritudinem illam objiciens, ut nudum hominem eum ratus, insiliret in id quod apparebat, et in divinitatem quæ non videbatur, impingeret (22). Verum illi mœstitiam attulit et primogenitus Israel, qui eo processit audaciæ, ut Domini fieret interfector, et in se maledictionem induceret : et causa etiam mœrendi fuit secutura necessario audaciæ pœna, templi, cultusque abolitio, vastitas civitatis, et gentis totius externium. **190** Calicem vero mortem appellat, dicens : « Si possibile est transeat a me calix iste. » eo quod quasi somnum afflictionem (23) illam induceret : atque illis verbis, « Non sicut ego volo, sed sicut tu, » virtutis ac sapientiæ ostendit officium. In omnibus enim negotiis voluntatem Dei præponere oportet, etiam si corpus præ sua imbecillitate reclamet. Ubi oravit igitur, ad discipulos rediit, et invenit eos dormientes ; et reprehendit Petrum, ut qui arrogantur moriturum una cum illo confiderat, nec unam tamen horam vigilare posset. Visus igitur est ita dicere : Mecum paulisper vigilare non potuisti : et quo pacto vitam pro me posituram se esse gloriabare ? Deinde reliquorum itidem infirmitatem castigat, ac nos edocet, ne per insolentiam nostris viribus confidamus, sed omnia Deo accepta referamus, et uti tentationum incursum deprecemur. Ait enim : « Vigilate, et orate ne intretis in tentationem. » Verum hoc loco paululum insistamus, ac disquiramus, si per tentationes et ærumnas regni Dei hæredes efficimur, quod magnus ille Jacobus intelligens docet, ut omne existimemus gaudium, cum in tentationes incidimus, qui hoc loco admoneat Dominus, ut oremus, ne in tentationes intremus. Dicimus igitur, eo quod futurum eventum habeamus incertum, eas deprecari satius esse, quam cum in eas inciderimus, superari, et gaudium hosti præbere. Præstat enim non pati insectationes ab impiis, quam cum insectati nos fuerint, abnegare fidem. Præterea vero non docet,

Francisci Scorsii notæ.

(21) *Quasi escam diabolo*. Vide dicta in hanc sententiam hom. 34. not. 56.

(22) *Impingeret*. Προσαραχθείη habet G. c. quem in mea versione sum secutus. P. προσαραχθείη. Sed primum majorem vim continet.

(23) *Quasi somnum afflictionem*. Hæc verba διὰ τὸ οἷον ὑπὸν ἐπάγειν τὴν χάκωσιν, quibus cur appel-

letur calix sua a Christo passio, ratio explicatur, in P. desunt, sed reddita sunt ex Gall., in quo etiam perperam scriptum, καὶ χάκωσιν : correxi τὴν χάκωσιν. Nihil enim copulat τὸ καὶ. Jam inter alias causas illius appellationis hæc, quæ traditur a nostro habetur itidem non uno in loco apud Theophyl. in Math. cap. xx.

ut oremus, ne in tentationes incidamus, sed ne in eas intremus, hoc est, ne subigamur ab ipsis, et cladem accipiamus. Quod si hoc exactius, ac distinctius intelligere cupis, audi.

Duo sunt genera tentationum (24) : alterum involuntarium, quoad corpus; alterum voluntarium, quoad animam pertinet. Et voluntaria quidem tentatio, peccatum est, quod sensum voluptate demulcet, et animæ perniciem affert : a qua ut liberemur, orare optimum est. At involuntaria tentatio sensum quidem dolore afficit, sed salutem conciliat, ob quam frater Domini nos docet, ut gaudeamus. Jam cum Salvator ait : « Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma, » acrem illam reprehensionem delinit in naturam **191** transferens desiderii crimen. Et rursus secundo, et tertio abiens oravit eundem sermonem, dicens, ut ostenderet nihil se absonum a Patris voluntate velle. « Apparuit autem illi angelus confortans eum ⁶³ : » non quod virtutis ab angelo subministratæ egeret is qui ab omnibus angelicis virtutibus adoratur, sed ut impleret Mosaicam prophetiam in cantico decantatam : « Et confortentur in eo (25) omnes angeli Dei ⁶⁴ ; » neque enim vires Omnipotentis suppeditavit angelus, sed uti Deo famulatus est obstupescens humilitatis excessum. Ut vero carnis, non Deitatis esse agoniam ostenderet, sanguineo sudore manavit, eoque humani timoris fontem exsiccat. Postea reversus iterum discipulos dormientes offendit : ita eorum oculos, et tristitia, et nox intempesta gravaverat. Quid igitur illis Salvator? « Dormite jam, et requiescite. » Verum hæc verba non sunt hortantis ad dormiendum, sed veluti reprehendentis, quod tam gravibus malis impendentibus intempe-
tively dormitarent. Fortassis etiam reconditum quid-

Α οὖν εἰς τὴν ἤτταν αὐτοῦ. Εἰ δὲ ζητεῖς καὶ τὴν ἀκριβεστέραν τούτων διάγνωσιν, ἀκούσον.

Δύο εἰσὶν εἶδη τῶν πειρασμῶν· ὁ μὲν ἀκούσιος ὁ τοῦ σώματος, ὁ δὲ ἐκούσιος τῆς ψυχῆς. Καὶ ὁ μὲν ἐκούσιος ἡ ἀμαρτία ἐστίν, ἡδύνοσα μὲν τὴν αἴσθησιν, προξενούσα δὲ βλάβην τῇ ψυχῇ, ἀφ' οὗ εὐχέσθαι ἡμᾶς· ζυσοῦναι καλόν. Ὁ δὲ ἀκούσιος πειρασμὸς ἀλγύνει μὲν τὴν αἴσθησιν, σωτηρίας δὲ γίνεται πρόξενος, ὅπερ οὐ χεῖρειν ἡμᾶς διδάσκει ὁ ἀδελφός. Εἰπόντων δὲ ὁ Σωτήρ· « Τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής, » καταλαίπει τὴν σφοδρὰν ἐπιπληξίν τῇ ψύτει προσάπτων τῆς βραθυμίας τὸ ἐγκλημα. Καὶ πάλιν ἐκ δευτέρου καὶ τρίτου προσελθὼν, τὴν αὐτὴν λόγον προσηύξατο, δεικνύς ὡς οὐδὲν βούλεται τοῦ Πατρικοῦ ἀπαῖδον θελήματος. Ὁρῶν δὲ αὐτῷ ἐνισχύων αὐτόν· οὐχ ὅτι τῆς τοῦ ἀγγέλου ἰσχύος ἐδέετο ὁ ὑπὸ πάσης ἀγγελικῆς δυνάμεως προσκυνούμενος, ἀλλὰ Μωσαϊκὴν προφητείαν ἀποπληροῦν θέλων ἐν τῇ ψῆχῃ· « Ἐνισχυσάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ. » Οὐ γὰρ ἰσχύον τῷ παντοδυνάμῳ παρεῖχεν ὁ ἄγγελος, ἀλλ' ὡς Θεῷ διηκόνει τὴν ὑπερβολὴν τῆς συγκαταβάσεως ἐκπληττόμενος, δεικνύς δὲ, ὡς οὐ τῆς θεότητος, ἀλλὰ τῆς σαρκὸς ἦν ἡ ἀγωνία, θρομβοειδεῖς ἰδρώτας ἀπέσταξεν, ἀναζητούντων τῆς ἀνθρωπίνης δειλίας τὴν πίδακα. Εἶτα πάλιν ἐπανελθὼν ὄρᾳ τοὺς μαθητὰς καθευδόντας, οὕτω τοὺς ἐφθαλμοὺς αὐτῶν ἦ τε ἀθυμία καὶ τὸ τῆς νουκτὸς ἄωρον ἐπεβάρυνε. Τί οὖν πρὸς αὐτοὺς ὁ Σωτήρ; « Καθεύδετε λοιπὸν καὶ ἀναπαύεσθε. » Οὐκ ἐπιτρέπων δὲ καθυδεῖν τοῦτο φησιν, ἀλλ' ὅσον ἐπιτιμῶν, ὅτι τῶν δεινῶν ἐφειστηκότων, ἀκαίρῳ συνέχονται νυσταγμῷ. Τάχα δὲ καὶ ὑποδύλων τι κρυπτόμενον· μονονουχὶ γὰρ τοῦτο φησιν· Ἐπειδὴ ἀε-

⁶³ Luc. xxii, 43. ⁶⁴ Dent. xlii, 3 sec. LXX.

Francisci Scorsii notæ.

(24) *Duo sunt tentationum genera.* Accipe eandem distinctionem ex sancto Maximo martyre, cent. iii OEcon. cap. 90 et 92 : *Quemadmodum duplicem, ut dixi, tristitia agnoscit sermo divinus ; ita scit etiam duplicem tentationum rationem : unam voluntariam, alteram præter voluntatem ; et illam quidem spontaneum voluptatum opificem, hanc vero coactos dolores invementem.* Et plura in hanc rem leges loco citato apud eum.

(25) *Et confortentur in eo.* Tria ad hunc locum illuminandum adnoto. Primum hanc Mosaicam prophetiam desumptam ex Deuteron. cap. xxii, v. 42. eamque legi in versione LXX his verbis, quæ ex Bibliis regis describo : *Εὐφράνητε, οὐρανοί, ἅμα αὐτῷ, καὶ προσκυνήσατε αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ· εὐφράνητε, ἔθνη, μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐνισχύτωσαν αὐτῷ πάντες υἱοὶ τοῦ Θεοῦ· Λατῖαμινί, καὶ, simul cum eo, et adorent eum omnes angeli Dei ; λατῖαμινί, gentes, cum populo ejus, et roborentur in eo omnes filii Dei ;* sed in Hebraica, Latinaque nostra ea non haberi præter illud hemistichion : *Lactiamini gentes cum populo ejus.* Variant vero etiam codd. Græci LXX. Aliqui enim primo loco habeat υἱοὶ Θεοῦ, posteriore ἄγγελοι Θεοῦ ; sed pro eodem sumuntur υἱοὶ Θεοῦ atque ἄγγελοι Θεοῦ. De qua varietate monet etiam D. Augustin. lib. v *Locut.* Secundo ad hunc locum vi-

deri respicere D. Paulum ad Hebræos ii : *Et cum iterum introducit Primogenitum in orbem terræ, dicit : Et adorent eum omnes angeli ejus ;* videtur, inquam, Theodoro, Procopio, et Euthymio, quos refert Benedictus Justin. in illud cap. D. Pauli, qui et probabilius hoc censet, quam quod spectet ad illa verba ps. xcix : *Adorate eum, omnes angeli Dei.* Cum enim ibi D. Paulus David non nominet, et verba, quæ refert, eadem omnino sint, atque ea quæ ex Deuteron. jam vidimus : verisimile magis videtur ad hunc, quam ad illum respexisse locum. Quod autem ea verba etiam in Hebræo codice exstiterint, indicio est sanctum Justinum in Dialogo cum Tryphone, et Epiphanium contra Arioman., ea eodem modo referre ; non remississent autem disputantes cum Judæis, nec adversus eos testimonium protulissent, nisi in Hebræis codicibus legerentur. Tertio adverto Theophanem hunc postrema illa secundi versus verba ita legisse καὶ ἐνισχύτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ, ut in aliquibus codicibus exstare jam monuimus : *Et confortentur in eo omnes angeli Dei.* eaque ad Christum transferre, cui, ut scribit Lucas, apparuit angelus ἐνισχύων αὐτόν· *confortans eum,* quod idem sanctus Epiphanius fecit, ut testatur Benedictus Justin. in eum locum D. Pauli.

λεῖς ἔτι ἐστὲ, καὶ ὁ καιρὸς τῶν ἀγώνων ὁμῶν οὐκ ἔστι παύσασθαι, ἀναπαύεσθε λοιπὸν, ἀγωνιεῖσθε δὲ ὡς ἔσταν. « Ἦγγικεν ἡ ὥρα » καὶ τῆς προδοσίας λέγει τὴν ὥραν, καὶ μάλιστα τῆς οἰκονομίας. Τὸ δὲ « Ἐγείρεσθε, ἀγῶμεν ἐντεῦθεν, » παραινούντως ἔστιν ἀπὸ τῶν γηθῶν εἰς τὰ ὑπερκόσμια μεταγίνειν τὸ φρόνημα. Εἴσεισι δὲ ἐν τῷ κήπῳ, κάκει συλλαμβάνεται. Ὁ γὰρ τὰ ἐναντία διὰ τῶν ἐναντιῶν ἰώμενος (ἐπειδὴ ἐκ τοῦ τῆς Ἐδέμ κήπου διὰ παρακοῆς ἔλαθεν ὁ διάβολος τὸν ἄνθρωπον), ἀκολούθως ἐκ τοῦ κήπου ἐαυτὸν τοῖς φονευταῖς παραδίδωσιν, ἐπανάγων τὴν φύσιν εἰς τὸν κήπον ὅθεν ἐκπέπτωκεν.

« Ὁ δὲ παραδιδούς αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς σημεῖον λέγων. Ὅταν φιλήσω, αὐτός ἐστι, κρατῆσατε αὐτὸν, καὶ ἀγάγετε ἀσφαλῶς. » Τί βύλεται τῷ Ἰούδᾳ τοῦ φιλήματος σύσημον; Ἐπειδὴ πολλάκις βουλομένοι συλλαβεῖν, οὐκ ἠδυνήθησαν, οὐκ ἔκοντος ἐνστάτος καιροῦ, ἀλλ' ἐξήρχετο διὰ μέσου αὐτῶν ἵνα μὴ πάλιν συμβῇ τὸ αὐτὸ, τίθησι τὸ φιλήμα γινώρισμα. Θαρρῶν οὖν ὁ Ἰούδας τῇ τοῦ διδασκάλου πραότητι, « Προσελθὼν κατεφίλει αὐτὸν, » καίτοι τοῦτο μόνον ἠδύνατο τὴν σκληρὰν αὐτοῦ καταμαλάξαι ψυχὴν, ὅτι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ τῆς προδοσίας ὥρᾳ, οὐκ ἀπόσαστο τὸν βδελυρῖν, καὶ προδότην ὁ Κύριος· ἀλλ' οὕτως ἦν ὁ δειλαῖος ἀδυσώπιτος, καὶ ἠλίθιος, ὡς οὐδαμῶς τοῦ συμφέροντος ἐπαισθάνεσθαι. Ἠρέμα γοῦν τὴν ἐνδομυχοῦσαν αὐτῷ κακίαν ἐλέγχει ὁ Κύριος· « Ἐταίρε, φησὶν, ἐφ' ᾧ πάρει; » Τίς χρεια, φησὶ, τοῦ τῆς φιλίας σχηματισμοῦ, καὶ τοῦ πλάτματος; ἐφ' ᾧ πράγματι παρεγένου, τοῦτο καὶ πλήρου. Οὐ γὰρ ἤλθεσ ἵνα φιλήσῃς, ἀλλ' ἵνα προδόσῃς. Ἰλιγγίασα μεταξὺ λέγων ἐνθυμηθεὶς τοῦ προδότου τὸ τόλμημα, ποίους ὀφθαλμοὺς ὁ μαρτὸς πρὸς τὸν διδασκαλὸν ἐνητένιζε· Ποίους χεῖλεσι κατεφίλει ἀναιδῶς ἐναγκαλιζόμενος τὸν οὕτως ἐπεικῆ, καὶ πρῶτον, καὶ ἡμερον. Οὕτω παντὸς θηρίου γέγονε χαλεπώτερος. Ἄλλ' ὁ μὲν μακροθύμως ἐαυτὸν εἰδίδου τοῖς συλλαβοῦσι. Πέτρου δὲ ὁ θυμὸς τῇ τοῦ νόμου ἀκόνῃ ἐθήγητο κελεύοντα βίαν τὴν βίαν ἐξωθεῖν, καὶ τοὺς ἐπιόντας ἀμύνασθαι. Εἶχε δὲ μάχαιραν διὰ τοῦ τυπικοῦ ἀμνοῦ τὴν κατάθυσιν, οὐκ ἄλλον δὲ τίνα ἤθελε διαχειρῖσθαι, ἀλλὰ τὸν δούλον τοῦ ἀρχιερέως τοῦ συβράψαντος τὸ σκαιώρημα. Ἐπεὶ οὖν ἐκκίψων τὴν φάρυγγα, τὴν μάχαιραν ἐπεσπασατο, τοῦ δούλου δὲ τὴν κεφαλὴν ὑπεκκλίναντος, τὸ οὖς τὴν τομὴν ἐνδικιώτατα δέχεται· ἦσαν γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι ἐν ταῖς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαις τὰς ἀκοὰς ἐπιθύοντες. Καὶ μοι δοκεῖ τοῦτο ἐνοήσαντα τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον μακρῷ χρόνῳ ὕστερον ἐπιτάξαι

dam significat: et propemodum ita videtur dicere: Quoniam adhuc imperfecti estis, necdum certaminum vestrorum tempus advenit; requiescite quod superest temporis; postea vero certabitis: « Appropinquavit hora, » et proditiois, et maxime divinae dispensationis horam dici. Illis vero verbis, « Surgite, eamus hinc, » eos admonere videtur, ut a terrenis ad caelestia mentem ac spiritum revocent. Ingreditur vero in hortum, et illic capitur: nam qui contraria contrariis curatum venerat (quoniam ab horto Edem per inobedientiam diabolus diripuerat hominem) congruenter in horto seipsum interfectioribus tradit; atque ita ad hortum, unde deciderat, naturam reducit.

« Qui autem tradidit eum, dedit illis signum B dicens: Quemcumque osculatus fuero, ipse est, tenete eum, et ducite caute. » Quid sibi vult Judas cum hoc osculi signo? Quoniam saepenumero conati eum comprehendere, minime potuerant; quippe cum praestitutum tempus nondum instaret, sed ex mediis illis evaserat: ne rursus idem accideret, osculum condidit indicium. Confusus igitur Magistri mansuetudine Judas, « accedens osculatus est eum, » atque vel hoc solum durum ejus animum 192 emollire potuisset, quod in illo ipso proditiois articulo detestabilem proditorem a se Dominus non removit, sed tam obstinato ac stupido erat animo infelix ille, ut quod esset factu conveniens, non sentiret. Sed enim Dominus latentem in recessibus pectoris malitiam sensim arguit: « Amice, inquit, ad quid venisti? » Quid opus est, sit, hac specie et simulatione amicitiae? ad quod venisti opus, id perforce: non enim osculandi, sed prodendi mei causa venisti. Obstupui inter dicendum considerans proditoris audaciam: quibus oculis scelestus ille magistrum intuebatur? quibus labiis osculabatur tam imprudenter amplexus tam modestum, tam mansuetum, tam facilem moribus? ita quavis fera efferatior evasit. Sed ille quidem magno cum animo ac generoso seipsum satellitibus tradit. At iram Petri eos legis exacuit, quae vim vi repellere jubet, et invadentes a se propulsare. Habebat porro gladium, eo quod agnum typicum immolaret: nec alium percutere voluit, quam Pontificis ejus, qui dolum consuevit, servum. Ubi igitur eum juglaturus arripuit gladium, ac servus declinatione capitis ictam effugit, auris hunc justissime excepit. Semper enim Judaei Christi sermonibus aures obstruserant. Ac mihi quidem videtur hoc ipsum significare voluisse, longo post tempore magnus Constantinus (26), cum aures Judaeis ten-

Francisci Scorsi notæ.

(26) *Magnus Constantinus*. Factum hoc a Constantino Magno narrat Baronius anno ejus imperii x: *Usque adeo enim, inquit, Christianorum summa felicitas pertulit animos Judaeorum, ut indigne ferentes se Christiano principi esse subjectos, seditionem concitarent*. Quomodo autem in eos animadverterit Constantinus, enarrat sanctus Joannes Eusebiost. his verbis: *Sub Constantino eodem*

aggressi sunt rebellare, adversus Romanum Imperium scilicet: at ille amputatis eorum auricularis, et rebellionis signo impresso corpori illorum, per omnia loca circumferebat illos, ceu fugitiva mancipia, et verberones corporibus mutilatis, etc. Hanc auris mutilationem ad moralem infidelitatis sensum pulchre transtulit hic Noster.

plum restituere volentibus amputari jussit. Fortassis etiam quod a Petro præcisa fuerit auricula servi, signum fuit, ejus quod posteriore tempore discipuli effecturi erant. Futurum quippe erat, ut informatos illos, et corporeis rebus inhærentes litteræ intellectus, qui jam Judæorum præoccupaverant aures, ab iis gladio spiritus reseccaret.

Tunc ait illi Jesus : « Convertite gladium tuum in locum suum : omnes enim qui gladium acceperint, gladio peribunt. » Reprehendit Dominus Petrum, quod præceptiones legales etiam tum sectaretur : quod si legis beneficio, inquit, ad me defendendum uteris, considera etiam legem præcipere, ut gladio pereant, qui acceperint gladium. An humanæ opis indigeo ? an me non possum accersitis legionibus angelorum ab adversariorum impetu defensare ? sed Scripturarum oracula oportet impleri. Quoniam **193** enim decretum erat, ut Christus pateret, et hoc erat prorsus immutabile, ideo prophetiæ hæc omnia prænuntiaverunt. Quod enim nec Judas agnoscere fuisset Dominum, nisi ipse voluisset, ostendit Joannes, cum ait interrogatos eos a Domino fuisse : « Quem quaeritis ? illi vero dixerunt : Jesum Nazarenum ⁶⁵ ; » nec poterant ei manus inferre, nec agnoscere, donec ipse permisisset. Quod uti demonstraret Dominus, dixit illis : « Tanquam ad latronem existis cum gladiis, et fustibus comprehendere me. » Quid opus, inquit, erat bellicis armis ? num ego tyrannus, aut latro ? quid vero vobis fustes et gladii profuturi fuissent, nisi ego me comprehendere voluissem ? quod ex eo perspicuum est, quod cum mei docentis quotidie in templo potiri conarentini, non valuistis. In tempore enim conveniens id reservabam : sed hæc est hora vestra, quam usque ad Resurrectionem meam accepistis. Angustum enim tempus habebitis, et quidem a tenebris, hoc est a diabolo agitati. Hæc dixit, et continuo vulnerati auriculam sanat. Quoniam enim futurum erat, ut ipsi idem postea impingeret alapam, ne ulciscendi animo videri posset id facere, restituta valetudine illum inexcusablem reddidit. Non abs re vero nomen servi Joannes apposuit, quod Malchus scilicet vocaretur. Sed quoniam *regnum* significatur (**27**) hoc nomine, ostendit pontifices Judæorum regnum suum demittasse in servitutem, cum invidiæ et amoris proprii servi facti essent. Dominus igitur jam licitorum manibus tenebatur, ac discipuli omnes aufugerunt promissionis obliti : et prophetarum oracula impleta sunt : « Percutiam Pastorem, et dispergentur oves ⁶⁶ ; » ligaverunt Jesum, et alia prophetia exitum habuit : « Dixerunt intra semetipsos : Ligeamus justum, quoniam inutilis nobis est ⁶⁷ ; » fortassis etiam et ipse illa Davidis verba placide insurre-

Α τὰ τῶν Ἰουδαίων ὧτα κατατεμεῖν, βουληθέντων τὸν ναδὸν ἀναδείμασθαι· τάχα δὲ καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Πέτρου ἐκκοπήναι τὸ οὖς τοῦ οἰκέτου σημεῖον ἦν τῆς ὑστερον ἐνεργείας τῶν μαθητῶν. Ἐμελλόν γὰρ τῇ μάχαιρᾳ τοῦ πνεύματος; ἐκκόψαι τὰς προκαταβληθείσας ἐν ταῖς ἀκοαῖς τῶν Ἰουδαίων σωματικὰς ἐννοίας τοῦ γράμματος.

« Τότε λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ἀπόστρεψον τὴν μάχαιράν σου εἰς τὸν τόπον αὐτῆς. Πάντες γὰρ οἱ λαβόντες μάχαιραν ἐν μάχαιρᾳ ἀποθανοῦνται. » Ἐπιτιμᾷ τῷ Πέτρῳ ὁ Κύριος, ὡς ἐτι ἐπομένῳ ταῖς νομικαῖς διατάξεσι. Καὶ εἰ τῷ νόμῳ, φησί, κέχρησαι εἰς βοήθειαν, σκόπει ὅτι ὁ νόμος τοὺς λαβόντας μάχαιραν ἐν μάχαιρᾳ κτελεῖ ἀποθανεῖν. Μὴ γὰρ ἀνθρωπίνης εἰμι βοήθειας ἐπιδοεῖς. Μὴ γὰρ οὐ δύναμαι λεγεῶσιν ἀγγέλων τοὺς ἐπίοντας ἀμύνασθαι; ἀλλὰ δεῖ πληρωθῆναι τὰ τῶν Γραφῶν χρησιμώδηματα. Ἐπεὶ γὰρ προῦριστο παθεῖν τὸν Χριστὸν, καὶ ἦν τοῦτο παντάπασιν ἀμετάβητον, διὰ τοῦτο καὶ οἱ προφήται ἅπαντα προκατήγγειλαν. Ὅτι γὰρ οὐδὲ Ἰούδας ἐπέγνω αὐτόν, εἰ μὴ ἤθελεν, ἐδήλωσαν ὁ Ἰωάννης εἰπὼν· « Ὡς ἠρώτησεν αὐτούς· Τίντα ζητεῖτε; Οἱ δὲ εἶπον· Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον, » καὶ οὐκ ἔσχυσαν ἐπιβαλεῖν αὐτῷ τὰς χεῖρας, ἢ ἐπιγνώσιναι, ὥς αὐτὸς αὐτοῖς τοῦτο ἐπέτρεψεν. Ὁ δὲ καὶ ἐλέγχων εἶπεν αὐτοῖς· « Ὡς ἐπὶ ληστὴν ἐξήλιθετε μετὰ μάχαιρῶν καὶ ξύλων συλλαβεῖν με. » Τί, φησὶν, ἔδει ὄπλων πολεμικῶν; μὴ γὰρ τύραννος, ἢ ληστής; εἰμι. Τί δ' ἂν ὤνησαν ἡμᾶς ξύλα, καὶ μάχαιραι, εἰ συλληφθῆναι οὐκ ἤθελον; καὶ ὄπλον ἐξ ὧν καθ' ἑκάστην ἐν τῷ ἱερῷ με διδάσκοντα, καίτοις πολλάκις βουληθέντες κατασχέειν, οὐκ ἔσχύσατε. Ἐταμιεύομην γὰρ τὸν καιρὸν τὸν προσήκοντα, ἀλλ' αὐτὴ ἐστὶν ὡμῶν ἡ ὥρα, ἣν εἰλήφατε ἀχρι τῆς ἀναστάσεώς μου. Συνεσταλμένον γὰρ ἔχετε τὸν καιρὸν ὑπὸ τοῦ σκότους, ἦγουν τοῦ διαβόλου συνελαυνόμενοι. Ταῦτα εἶπε, καὶ τοῦ πληγέντος εὐθύς θεραπεύει τὸ οὖς. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸς ἐμελλεν αὐτῷ δοῦναι βράπισμα ὑστερον, ἵνα μὴ δόξη κατὰ ἄμυναν τοῦτο ποιῆσαι, ποιεῖ τοῦτον διὰ τῆς θεραπείας ἀναπολόγητον. Οὐκ ἀκαίρως δὲ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ δούλου ὁ Ἰωάννης ἐδήλωσεν, ὡς Μάλχος ἐκέκλητο. Ἄλλ' ἐπειδὴ τοῦ ὀνόματος τούτου τὸ σημαινόμενον *βασιλεία* ἐστὶ, δεῖκνυται, ὡς οἱ τῶν Ἰουδαίων ἀρχιερεῖς, τὴν σφῶν βασιλείαν εἰς δουλείαν κατήγαγον, φθόνου, καὶ φιλαυτίας; δοῦλοι γενόμενοι. Ὁ μὲν οὖν ἦν ἐν ταῖς τῶν δημῶν χερσίν, οἱ δὲ μαθηταὶ φυγάδες ἐγένοντο τῆς ἐπαγγελίας ἐπιλαθόμενοι, τὰ δὲ τῶν προφητῶν ἐπεραίνετο· « Πατάξω τὸν ποιμένα, καὶ διασκορπισθήσονται τὰ πρόβατα. » Ἐδέξομην τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἄλλη προφητεία πέρασ; ἐλάμβανεν. Εἶπον ἐν αὐτοῖς· « Δήσωμεν τὸν δικαίον, ὅτι δύσκλητος; ἡμῖν ἐστι· » τάχα που καὶ αὐτὸς ἠρέμα πρὸς τὸν Πατέρα ὑπεψιθύριζε τὰ τοῦ Δαβὶδ· « Διαρρήξωμεν τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν, » καὶ

⁶⁵ Joan. xviii, 5. ⁶⁶ Zach. xiii, 7. ⁶⁷ Sap. vii, 12.

Francisci Scorsi notæ.

(27) *Regnum significatur.* Malchi nomen a מלך regnavit. Unde מלך rex.

• Συνανήστησόν με, καὶ ἀναποδώσω αὐτοῖς. » Ὁ δὲ Πέτρος ἠκολούθει αὐτῷ ἀπὸ μακρῶθεν ἕως τῆς ἀλῆς τοῦ ἀρχιερέως. Μόνον τὸν Πέτρον αἱ τοῦ πάθου φλόγες ἀκολουθεῖν ἐδιέζοντο, εἶτις γὰρ ἑαυτὸν πρὸ καιροῦ ἀκολουθεῖν τῷ Χριστῷ, ἵνα ὑστερον ἠκολουθήσῃ διὰ σταυροῦ. Ὁ μέντοι νεανίσκος, ὁ σὺν αὐτῷ οὐραγῶν μονοσίνδονος, ὡς μὲν οἱ Πατέρες ἡμῶν ἐστοχάσαντο, Ἰάκωβος ἦν, ὁ τοῦ Χριστοῦ ἀδελφός. Διέδίου γὰρ οὗτος μονοχίτων ἀεί. Δοκεῖ δὲ Μάρκος εἶναι μᾶλλον ὁ ἀρχῆθεν Πέτρον γεγονώς ἐπαδός, καὶ μόνος τῶν εὐαγγελιστῶν τοῦτ' ἐσυγγραφάμενος. Καὶ ἐπειδὴ Μάρκος Ὑψηλοῦ ἐντολῆ ἐρμηνεύεται, διδάσκει τὸ καθ' ἱστορίαν γινόμενον, ὡς ἀκολουθῶν τῇ τοῦ Ὑψηλοῦ Θεοῦ ἐντολῇ, ἂν ἐπιβουλεύοιτο ὑπ' ἐχθρῶν, ἐπιδίτω αὐτοῖς ὡς σινδὼνα τὸ σῶμα, τῆς ψυχῆς τὸ ἱμάτιον, ἵνα κούφος εἰς τὰς ἀνω φύγῃ μονάς· οὕτω γὰρ καὶ ὁ πατριάρχης πεποιήκειν Ἰωσήφ, τῇ ἐπιβούλῃ προδοῦς τὸ ἱμάτιον, ἐκ δουλείας, εἰς βασιλείαν μετὰ τῆς σωφροσύνης ἐφῆλλατο.

expeditam in supernas domos fugam habere possit : sic enim fecit patriarcha Joseph, qui cum pallium insidiatrici dimisisset, in regnum postea ex servitute temperantiae merito avectus est.

• Ἄγουσι τὸν Ἰησοῦν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ἀρχιερέως· Κατὰφα, ἔπου εἰ Γραμματεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι συνήχθησαν· » καὶ συγκροτοῦσι κριτήριον ἀσεβείας, εἶον εἰκόλ; συγκροτήσαι Κατὰφας τὸν νοητὸν τῷ αἰσθητῷ συνεδρεύοντα· ἐπειδὴ γὰρ Κατὰφας Ἰχθυεῦτης ἐρμηνεύεται, τὸν θρῖν ἐκεῖνον εἰκόλιζε τὸν Ἰχθυεῦοντα τὴν πτέρναν ἡμῶν, δε καὶ τότε ἀνιχνεύων τὰς πράξεις τοῦ Ἰησοῦ, οὐδὲν εὐρίσκων ἀτοπον, καὶ τοῦτο πρόλεγε τοῖς μαθηταῖς ὁ Σωτήρ· « Ἐρχεται ὁ τοῦ κόσμου ἄρχων, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐχ εὐρίσκει οὐδέτι. »

⁶⁸ Psal. II, 3. ⁶⁹ Psal. IV, 11. ⁷⁰ Gen. XXIV, 12. ⁷¹ Joan. XIV, 31.

Francisci Scorsi notæ.

(28) *Ut patres quidem nostri.* Adolescens ille qui, relicta sindone, nudus a manibus tenentium Christum profugit, qui fuerit, quaerunt Patres, et interpretes Evang. Jacobum fuisse censuit S. Epiphanius Cypr. episcopus, itemque alios antiquiores in eadem fuisse sententia significat Theoph. sed non nominat. Eosdem suppresso nomine intelligit hic noster. An vero id probari possit reputata aetate S. Jacobi Minoris disputant Baronius et Maldonatus in hunc locum, quos vide, si libet. Carterum opinio Theophanis nostri, quod S. ipse Marcus fuerit, quippe qui solus eam rem, et accuratius scripserit, singularis est, et admiranda. Neminem enim praeterea reperio, qui de ea verbum ullum. Sed in re dubia aliud alii conjectare possunt. Illud solum pro conjectura hujus auctoris moneo, eam non posse ex aetate quo S. Marcus vixit, improbari. Fuisse enim eum unum ex LXX discipulis Christi putant Origenes *De recta in Deum fide*, S. Dositheus in Synopsi, S. Epiphanius, haeres. 51, qui etiam scribit unum ex illis fuisse qui a Domino recesserunt, cum illa diceret : *Nisi quis manducaverit ex hoc pane, etc.*, sed per Petrum postmodum revocatum, dignamque evasisse, qui Spiritu sancto impleretur, et traderet Evangelium : quanquam hoc a recentioribus non sit receptum, qui a B. Petro Marcum fuisse genitum in Evangelio malunt.

(29) *Marcus fuisse.* Vide notam sequentem.

(30) *Marci nomen.* Marcum Ludovicum Ballestrier in sua *Onomatographia* significare expolitum, comatum, vel fricatum ex aliorum opinione refert,

A bat ad Patrem : « Dirumpamus vincula eorum ». et : « Resuscita me, et retribuam eis ». Petrus vero sequebatur eum a longe usque in atrium Pontificis. Solum Petrum ad sequendum amoris flammæ impellebant; etenim seipsum ad sequendum Christum ante tempus condocesariebat, ut per crucem sequente tempore sequi posset. Adolescens autem ille, qui 194 una cum Petro sola amictus sindone secutus est Dominum, ut Patres quidem nostri (28) conjectarunt, Jacobus Christi frater fuit : hic enim una solum tunica per totam vitam est usus. Videtur vero potius Marcus fuisse (29), qui ab initio assecta Petri fuit, quique solus inter evangelistas hoc scripsit. Quoniam vero Marci nomen (30) *præceptum Altissimi* interpretatum est, quod secundum historiam gestum est, nos edocet eum qui Dei altissimi præcepta sequitur, si ab inimicis sibi instruantur insidiæ, tradere debere quasi sindonem corpus, quod animæ est indumentum, ut

« Adducunt Jesum in domum Caiphæ Pontificis, ubi scribæ et Pharisæi convenerant » : « applaudit concilium impium, sicuti par erat applaudere intelligibilem Caiphæ cum sensibili considentem. Cum enim Caiphæ nomen (31) « indagatorem » significet, serpentis illius referebat imaginem, qui nostro calcaneo insidiatur, quique etiam tunc pervestigans Jesu actiones nihil pravum invenit; quod et discipulis Salvator prædixit : « Venit princeps mundi hujus, et in me non (32) invenit nihil ». Nihil

neque radicem Hebraicam, unde ea significatio pullulet, ostendit. Potest tamen esse verbum ברוך quod abstergere, et fricare, et expolire significat. Noster autem affert aliud etymon haud scio an ἐτυμώτερον, certe ad inferendam ex eo piam sententiam a commodatis. Vult significare *præceptum Altissimi*, juxta quem significatum deduci possit ארמה quod in conjugatione hiplil ארמה elevare, et ארמה quod præcipere significat. Unde ארמה præceptum non absurde possit deflectere, ut elevatum seu Altissimi præceptum notet. S. Isidor. lib. VII *Origin.* cap. 9 : *Marcus, inquit, excelsus mandato, propter Evangelium Altissimi, quod prædicavit.* Quem locum referens Cornelius noster, non videre se ait, ex qua radice possit ea colligi origination; nos autem eam eruiamus, ut vidisti, et fortasse non inepte.

(31) *Caiphæ nomen.* Eandem hujus nominis Caiphæ etymologiam, qua indagatorem signet, et præterea aliam agnoscit idem, quem N. proxima citavi, Ludovicus Ballestrier, quanquam eas violentè trahi censeat. Sed quoad eam attinet, quam noster hic elicit a radice ארמה quæ circumire significat, idemque quod ארמה non incongrue videtur posse deduci. Nam indagantes sagacesque usi canes circumneunt pervestigando.

(32) *Invenit nihil.* Joan. cap. XIV, v. 21 Græce sic habet : « Ἐρχεται ὁ τοῦ κόσμου ἄρχων, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐχ εὐρίσκει οὐδέτι, quæ sic redduntur in vulgata editione Latina : *Venit princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam.* Quam versionem in interpretando Theophanes servare non potui (scilicet

antem peccatum est : peccatum vero non fecit. Jam quoniam testibus indigebant, ne contra legem res agi videretur, duos producunt testes, ex veris falsa colligentes. Salvator enim dixit : « Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud⁷². » de corpore suo verba faciens. Hi vero Deo invisī, et audaces alia depravantes alia de suo audentes, struentesque mendacium dixerunt : « Hic dixit : Possum destruere templum Dei manufactum, et tribus diebus aliud non manufactum ædificabo; » et quidem oppositione verum crimen augebant. Adverte enim quam prave verba detorqueant, et interpretentur. Ille quidem dixit : « Solvite templum hoc, » hi autem : « Possum destruere templum; » ille veluti digito signans corpus suum, dixit « Templum hoc; » hi templum Dei manufactum.

Stabat autem Jesus tacens; et fortassis ea, quæ in ejus persona dicta fuerant, ad seipsum jam referebat : « Surgentes testes iniqui, quæ ignorabam, interrogabant 195 me. Ego autem tanquam surdus non audiebam, et quasi mutus non habens in ore suo redargutiones⁷³. » Et recte sane tacuit cum nosset eos excusationem suam non accepturos. Quibus enim evidentiā fidem facere non potuerant, quomodo verba persuasissent ?

« Pontifex ergo interrogabat eum de discipulis, et doctrina ejus. » Forte stolidus hic ita interrogando copatur aliquid in eo deprehendere, quo vel legi contraria dequisse arguatur, vel quoniam scierat Theudam et Judam (33) rebellionem molientes morte multatos⁷⁴, in hoc ipsum Dominum adigat, volens, quoniam discipulos coegerat, seditiosum ostendere, itaque veluti transgressorem legis, veluti insidiatorem possit morte damnare. Sed Dominus tectum ejus dolum, malitiamque patefacit, ipsosque ejus ministros testes facit, et ait :

« Ego palam locutus sum mundo : ego semper docui in synagoga, et in templo, ubi omnes Judæi conveniunt; et in occulto locutus sum nihil. Quid me interrogas? interroga eos qui me audierunt : ecce ipsi sciunt, quid dixerim ego. » Quid vero ministros testes vocat? Quoniam hi missi olim a

⁷² Joan. II, 19. ⁷³ Psal. cxxiv, 11. ⁷⁴ Act. v, 36, 51.

Francisci Scorsi notæ.

antem eam in utroque Testamento sartam, tectam habeo, ubi necessitas variæ lectionis aliud non cogit; hic autem si servassem, sententiam auctoris exprimere non potuissem, quæ τὸ οὐδέν tanquam nomen accipit, ut nihil significet, et peccatum quod est nihil eo verbo innui censet : quare ad eam accommodavi versionem Latinam hoc modo : *Et in me non invenit nihil.* Ne cui autem insolens ea interpretatio, ac sententia Theophanis nostri videatur. Hoc enim modo legit et explicat uterque Theodoretus, et Leontius, et Cyrillus ex Græcis, et ex Latinis Gregorius hom. in Evang. 39, et Ambrosius, lib. *De fuga sæculi*, c. 4, qui omnes τὸ οὐδέν nihil. adeoque peccatum accipiunt, quia peccatum est nihil. Quam sane explicationem non improbat Malionatus noster, accerrimi judicii interpres.

Οὐδὲν δὲ ἡ ἀμαρτία ἐστίν, « Ἀμαρτίαν δὲ οὐκ ἐποίησαν. » Ἐπεὶ δὲ καὶ μαρτύρων ἔδει αὐτοῖς, ὡς ἂν πράττειν ἐννομα δόξαιεν, δύο παράγονται μάρτυρες ἐκ τῶν ἀληθινῶν τὸ ψεῦδος συνείροντες. Ὁ μὲν γὰρ Σωτὴρ « Λύσατε. εἶπε, τὴν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερω αὐτόν, » περὶ τοῦ ἰδίου σώματος ταῦτα λαλῶν· οἱ δὲ θεοστυγεῖς οὗτοι καὶ τολμηροὶ, τὰ μὲν παραφθείραντες, τὰ δὲ καὶ προθέμενοι ψευδοποιῶντες ἔλεγον· « Οὗτος εἶπε· Δύναμαι τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ καταλύσαι τὴν χειροποίητον, καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν, ἄλλον ἀχειροποίητον οἰκοδομήσω, » διὰ τῆς προσθήκης τὴν κατηγορίαν αὐξήσαντες. Ὅρα γὰρ τῶν λόγων τὴν παρασάφηναι. Ὁ μὲν εἶπε· « Λύσατε τὴν ναὸν, » οἱ δὲ φασιν, ὅτι « Δύναμαι λύσαι τὸν ναόν. » Καὶ ὁ μὲν οἶον δακτύλῳ δεικνύς τὸ σῶμα, ἔλεγε « Τὸν ναὸν τοῦτον, » οἱ δὲ « Τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ τὸν χειροποίητον. »

« Καὶ ὁ μὲν Κύριος ἴστατο σιωπῶν, » καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἴσως ἐπάδων τὰ δι' αὐτόν· « Ἀναστάντες μοὶ μάρτυρες ἄδικοι, ἃ οὐκ ἐγίνωσκον, ἠρώτων με. Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ κωφὸς οὐκ ἔχουον, καὶ ὡσεὶ ἄλαλος, οὐκ ἔχων ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ἐλεγμούς. » Εἰκότως δὲ σιωπᾷ εἰδὼς ὅτι οὐ δέχονται αὐτὸν ἀτολογοῦμενον. Οὓς γὰρ ἐνκρηγῆ σημεῖα οὐκ ἐπεισαν, πῶς ἂν λόγοι κατεδυσώπησαν·

« Ὁ οὖν ἀρχιερεὺς ἠρώτα περὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. » Τάχα ὁ ἀπίστηκτος ζητῶν ἐπιλαβέσθαι αὐτοῦ, ἢ ὡς ἐναντία τοῦ νόμου διδάσκοντος, ἢ ἐπειδὴ ἦδει, ὡς οἱ περὶ Θεοῦ καὶ Ἰουδαίων ἀποστασίαν μελετήσαντες ἀπέθανον, εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸν Κύριον συνωθεῖ, στασιαστήν αὐτὸν ἐλέγξει βουλόμενος, ὡς μαθητὰς συναγείροντα, καὶ οὕτω θανάτῳ παραδώσει, ἢ ὡς παράνομον, ἢ ὡς ἐπιβουλον. Ἐλέγχει οὖν αὐτοῦ ὁ Κύριος τοῦ τρόπου τὸ ὑπαλον καὶ κακόηδες, καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐκείνου ὑπηρέτας μάρτυρας παριστᾷ, καὶ φησιν·

« Ἐγὼ παρῆρσις ἐλάλησα τῷ κόσμῳ· ἐγὼ πάντοτε ἐδίδαξα ἐν συναγωγῇ, καὶ ἐν τῷ ἱερῷ, ὅπου πάντοτε οἱ Ἰουδαῖοι συνέρχονται, καὶ ἐν κρυπτῷ ἐλάλησα οὐδέν· τί με ἐπερωτᾷς; ἐπερωτήσον τοὺς ἀκηκόοντας· ἴδε οὗτοι οἶδασιν, ἃ εἶπον ἐγώ. » Διατ' δὲ πρὸς μαρτυρίαν τοὺς ὑπηρέτας καλεῖ; Ἐπειδὴ

(33) *Theudam, et Judam.* De horum seditioibus agit Joseph. lib. xi *Antiquit.* cap. 1, et mentio infertur in Act. apost. cap. v a Gamaliele in concilio, qui ita argumentatur : Si ex humano consilio apostolorum navitas esset profecta, brevi eam dilapsuram, sicut Theudæ ac Judæ seditiosorum hominum sibi persuaderent; sin a Deo, nulla ope posse eam a Judæis impediti, quominus procederet. Moneo hic scriptum esse in editione Latina *Theodam*; sed *Theudam* appellat Beda, omnes Glossæ, Carthusianus aliique cum Josepho, quem vide, et item Commentarios in illud cap. Actor., si plura, quæ circa illos in quæstionem vocantur, ab interpretibus scire studes. Nam ad rem nostram hæc satis.

ἀποσταλέντες οὗτοι ποτε παρὰ τῶν ἀρχιερέων συλαβείν αὐτὸν, καὶ τεθαυμαστηκότες ἐπὶ τῇ διδασκαλίᾳ αὐτοῦ, ὑπενόστησαν λέγοντες· Ἐξορκίζω σε ὡς οὗτος ὁ ἄνθρωπος. Ὁ τῶν τότε οὖν λαληθέντων, ἄγει αὐτοὺς εἰς ἀνάμνησιν. Φοβηθεὶς οὖν ὁ τῶν ἀρχιερέων δοῦλος, ἵνα μὴ ἀντι τοῦ καταμαρτυρεῖν συνήγορος νομισθῆ, καὶ ὡς θαυμάσας αὐτὸν ἐγκληθῆ, ἑαυτὸν τῆς ὑποψίας ἐλευθερῶν, προφθάνει τῇ ἀναιδέει καὶ βλάβισμα δίδωσι. Δὲ καὶ ὁ Κύριος ὡς πρώην θαυμάσαντα, νῦν δὲ βλάβισαντα, ἀνεξικάκως ἐπερωτᾷ· Ἐἰ κακῶς ἐλάλησα ὅτε διδάσκων, ἐμαρτύρησον ἀρτίως. Εἰ δὲ ὅτε τότε ἀκούων θαυμάζεις, ἐπὶ ὧς ἀρτί δέρεται; ἢ Πῶς δὲ ὁ κελεύων τῷ τυπτηθέντι τὴν δεξιάν σιγῶνα, καὶ θαιέραν παρέχειν τῷ παύοντι, αὐτὸς τὴν ἐντολὴν οὐ τατήρηκεν, ἀλλ' ἐγκαλεῖ τῷ βλάβισαντι; Τριττὴ λύσις ἐστὶ τοῦ ζητήματος. Δείκνυσιν, ὡς οὐκ ἐπ' ἐγκληματι ἐρεράπιστο, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς πάντων σωτηρίας ταῦτα ἔπασχε, καὶ ὅτι οὐκ ἀνάληγτος ἦν, ἀλλ' ἠσθάνετο τῶν πληγῶν, καὶ εἶχε τὸ ἀπαθεῖν, ὡς Θεός. Πρὸς τοῦτοις δὲ ὁ μὲν τῆς ἐντολῆς σκοπὸς οὗτός ἐστιν. Ἐπειδὴ ἄκων τις ἐτυπτήθη τὴν παρεῖαν, τὸ δὲ ἀκούσιον, ἀμισθον κελεύει τὴν ἄλλην ἐκούσιως παρέχειν, ἵνα τῷ ἐκούσιῳ συμμετρῶθῃ τὸ ἀκούσιον. Ὁ δὲ Σωτὴρ ἐκούσιως βλαπισθεὶς ἀπροσδεχῆς ἦν ταύτης τῆς ἐντολῆς. Πάλιν οὖν ὁ ἀρχιερεὺς εἶπεν αὐτῷ·

Ἐξορκίζω σε κατὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἵνα ἡμῖν εἴπῃς, εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ ἄς πρότερον ἔστησε πάγας ὁ κακοήθης ἀρχιερεὺς ἀνίσχυροι μεμενῆκασιν, ἐξορκίζει λοιπὸν αὐτὸν εἰδὼς ὅτι οὐ ψεύσεται· οὐ μὴ τοῦ μαθεῖν εἰ αὐτός ἐστιν ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ σπαύδων ἐπιλαδέσθαι αὐτοῦ. Ὁ δὲ Κύριος, ἵνα μὴ δόξῃ τὸν ὀρκισμὸν παρορᾶν, ὁμολογεῖ, καὶ φησι· Σὺ εἶπας· τοῦτέστι, Τὸ ὄν ὁμολόγησε στόμα, ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ Χριστὸς. Εἶτα καὶ προφητεία· αὐτοὺς ἀναμνησκει, ἣν ὁ Δαυὶδ περὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας προρησμήθησεν· Ἀπάρτοι ὄψεσθε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως, καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν. Τοῦτον, φησὶ, τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου τὸν ὑφ' ὑμῶν κρινόμενον νῦν ἐν πολλῇ ταπεινότητι, ὄψεσθε ἀπ' οὐρανοῦ μετὰ δόξης ἐρχόμενον. Καὶ κακοήθως οὖν ὁ ἀπόπληκτος ἱερεὺς ἐπὶ μεγάλῃ βλασφημίᾳ διαβρόχῃσιν τὸ ἱμάτιον, καὶ φανακίζων τοὺς ὄχλους τῷ σχήματι. Εἶτα καὶ ὑποποούμενος τὸν λαόν, αὐτοῖς κατὰ τὴν ἀπόφασιν· Ἐβλάσφημησε· τί ὑμῖν δοκεῖ; Οἱ δὲ συναρπασθέντες τῷ βήματι, καὶ τῷ σφῶν ἀρχιερεὶ χαρίζόμενοι· Ἐνοχος, εἶπον, θανάτου ἐστί. Ὅτε οὖν, ὡς ἦδη κατακριθέντα παντοῦς ἔχλευαζον, ἐμπύουγτες, βλαπίζοντες, κολαφίζοντες, ὡς ψευδοπροφήτη ἐπιγαλῶντες· Προφητεύσουσιν ἡμῖν, τίς ἐστιν ὁ παῖς· οἱ κεραυνοὶ δὲ ἔκλυθεν ὠπλίζοντο εἰς ἀμυναν, ὑπ' αὐτοῦ δὲ τοῦ ὕβριζομένου ἐπαίχοντο. Ἐώρα δὲ τότε ὁ ἥλιος τὸ πάντων θαυμάτων καινότερον.

⁷⁸ Joan. vii, 46. ⁷⁶ Dan. vii, 15.

pontificibus, ut comprehenderent eum, et ejus admirati doctrinam reversi fuerant dicentes: « Nunquam sic locutus est homo ⁷⁸. » Eorum igitur, quæ tunc dicebantur vult eos reminisci. Sed vero metuens pontificis servus, ne cum testimonium adversus eum dicere deberet, defendere potius videretur, et quasi admirator ejus argui posset, ut seipsum ea suspicione liberaret, per summam impudentiam alapam dare præoccupavit. Unde et Dominus hominem illum prius admiratorem sui, nunc percussorem, magna cum animi æquitate rursus interrogat: « Si male locutus sum, » tum quando docebam, a testimonium perhibe de malo: si autem, » tum cum auditor fuisti admiratus es, « quid nunc cædis? » At quomodo, qui præceperat percutienti dexteram maxillam, alteram esse porrigendam, præceptum ipse non servat, sed eum qui dedit alapam, reprehendit? Tribus modis hæc quæstio solvitur. Ostendit se non ob crimen aliquod alapam accepisse, sed communis salutis causa id pati: et quod sensus expers non esset, sed plagas sentiret, quamvis ut Deus pati non posset. Ad hæc, præcepti **196** scopus hic est: quando quispiam præter voluntatem alapam accipit, quoniam involuntarium mercedem non meretur, præcipit, ut alteram maxillam prudens, volensque præcipitur. Dominus vero cum voluntarie esse alapis objecisset, hujuscæ præcepti non indigebat. Prius ergo sacerdotum rursus illum interrogat:

« Adjuro te per Deum vivum, ut dicas nobis, si tu es Christus Filius Dei. » Quoniam quos primos versutus Pontifex tetenderat laqueos, nihil valuerant, quod reliquum erat, ipsum adjurat, non mentiturum sciens: nec sane discendi studio interrogat, utrum ipse Christus esset, sed potius ejus reprehendendi. Sed Dominus ne adjurationem parvi facere videretur, fatetur et ait: « Tu dixisti, » hoc est, Tuum os confessum est, quod ego sum Christus. Postea oraculum illis in memoria revocat, quod Daniel ⁷⁶ de secundo ejus adventu divinitus dederat: « A modo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, et venientem in nubibus cæli. » Hunc, inquit, Filium hominis vestro nunc judicio magna cum humilitate subjectum videbitis cum gloria de cælo venientem. Tunc malitiose stolidus pontifex perinde ac magna audita blasphemia, vestimentum scindit, ac turbam ea specie decipit: deinde ut eam sibi conciliet, sententiæ ferendæ potestatem illi permittit: « Blasphemavit: quid vobis videtur? » Illi vero dictum arripientes, et suo pontifici gratificari volentes: Reus, inquit, mortis est. Tunc igitur quasi damnatum illum omnibus modis ludos faciunt, insputant, colaphis impingunt, alapis cædunt, ut falsum prophetam irident: « Prophetiza nobis, quis est, qui te percussit? » Et sane fulmina ad ulciscendum desuper parabantur: sed ab eo ipso, qui patiebatur contumelias, continebantur. Spectavit vero tunc sol novum, nec unquam visum ante spectaculum.

Quoniam dilectus ille Joannes eum secutus pontifici notus erat, in atrium una introivit. Unde vero notus fuerit dicam brevi, historiam ex majorum traditione subtexens. Celebris illa (34) domus montis Sion possessio Zebedæi fuit magnitudine, ac pulchritudine conspicua; in edito (35) quippe Hierosolymæ loco sita erat, temperato undique aere circumfusa, sicuti oculis nostris perspeximus. Hanc 197 domum in duas Zebedæus dividens, alteram adium partem pontifici concessit, alteram sibi sumpsit ad habitandum. Ibi igitur cœnaculum erat, quo una cum discipulis Salvator divertit, et plurima ibidem mysteria peregit. Typicum pascha, mysticam cœnam, pedum ablutioem, sermonem extremum (36) præceptorum, divinæque doctrinæ plenum. In hoc etiam post Resurrectionem discipuli Judæorum metu occulti se continebant. In eodem Pentecostes die gratiam sancti Spiritus acceperunt. Quin etiam sanctissima Domina inibi reliquum omne tempus vitæ transegit.

Ex hac igitur occasione Joannes notus erat pontifici, et ab aditu atrii minime exclusus fuit. Petrus vero, ut ignotus, ab ostio prohibitus pro foribus mansit, donec ipsum Joannes exorata ostiaria introduxit. Sed profecto rectius fecisset Petrus, si Joannem secutus esset, et Jesu adhæsisset, et rerum observasset finem: sic enim fortasse periculum vitavisset. Sed quoniam hoc omisso ad prunas a ministris succensus accessit, et igne inimicorum incaluit, ideo illum una villis ancilla perturbavit. Quandoquidem enim Petrus, et Joannes actionem, contemplantionemque symbolice signant, aperte his factis historia docet, quod quando practica virtus contemplantionem subsequi, et divinæ dispensationis mysteria sancte pureque considerare desinit, atque adeo nocte, et ignorantiae frigore occupata alieno igne, quem ministri Satanæ accendunt, foveri studet, tunc sane, tunc facili negotio a serva voluptate pertrahitur, et ter Dominum negat. Nam et ea pars animæ, in qua ratio viget, offunditur tenebris, et ea, in qua ira obtinet sedem, Ignavo timore deficitur, et ea in qua cupiditas, desinit velle mori cum Christo, et hujusce vitæ bona præoptat: atque ita conficitur trina negatio. Verum non omnino inexcusabilis (37) Petri negatio fuit, ut quæ

Ἐπεὶ δὲ καὶ Ἰωάννης ὁ ἡγαπημένος συνειπέτο, γνωστὸς ὢν τῷ ἀρχιερεὶ συνεισηλθεν ἐν τῇ αὐλῇ. Πόθεν δὲ γνώριμος ἦν, διὰ βραχέων ἐρῶ τὴν ἱστορίαν ὑφάνας ἐκ τῶν ἀνωθεν παραδόσεων. Ὁ περίφημος οἶκος ὁ τῆς Σιών κτήμα γέγονε Ζεβεδαίου μεγέθει καὶ κάλλει διαφανεστάτος· ἐν δὲ τῷ μεταίριῳ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀνωκοδόμητο, εὐκραεῖ ἀέρι πανταχόθεν χεόμενος, ὡς καὶ ἡμεῖς αὐταῖς ὕψειν ἱστορήσαμεν. Τοῦτον εἰς δύο διαιρήσας ὁ Ζεβεδαῖος, θάτερον μέρος χαρίζεται τῷ ἀρχιερεὶ· τὸ δὲ λοιπὸν αὐτῆς τὴν οἴκησιν ἐπεποίητο. Ἐκεῖσε οὖν καὶ τὸ ὑπερφῶν ἦν, ἐν ᾧ κατέλυσε σὺν τοῖς μαθηταῖς ὁ Σωτὴρ, καὶ τὰ πλεῖστα τῶν μυστηρίων ἐναυθὰ ἐτέλεσε. Τὸ Πάσχα τὸ τυπικόν, τὸν δεῖπνον τὸν μυστικόν, τὴν νιπτῆρα τῶν μαθητῶν, τοὺς συντακτηρίους λόγους καὶ θεολογικούς. Ἐν τούτῳ δὲ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, οἱ μαθηταὶ διὰ τοὺς Ἰουδαίους ἐκρύπτοντο. Ἐν αὐτῷ δὲ κατὰ τὴν Πεντηκοστήν, τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἔλαβον. Καὶ μὴν ἡ πάναγνος Δέσποινα ἐν τούτῳ τῷ οἴκῳ τὸν ἅπαντα τῆς ζωῆς χρόνον διέζησεν.

Ἐκ ταύτης οὖν τῆς προφάσεως ὁ Ἰωάννης γνωστὸς ἦν τῷ ἀρχιερεὶ, καὶ ἀκωλύτως ἔσχε τότε τὴν εἰσοδόν. Πέτρος δὲ ὡς ἀγνωστός τῆς πύλης ἀποκρουσθεὶς, ἔμεινε θυραυλῶν, ἕως αὐτὸν ὁ Ἰωάννης εἰσηγάγε καταπέσας τὴν θυρωρὸν. Καὶ ἦν μὲν βέλτιον τῷ Πέτρῳ Ἰωάννη ἐφέπεσθαι, καὶ Ἰησοῦ προσανέχειν, καὶ περισκοπεῖν τὰ τελούμενα. Οὕτω γὰρ ἀνίσως ἔξω τοῦ πειρασμοῦ ἐπιφύλακτο. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα μεθεὶς τῇ πυρκαϊᾷ προσήγγισεν, ἦν ἀνήψαν οἱ ὑπηρεταί, καὶ τῷ τῶν ἐχθρῶν πυρὶ θερμοαίνοτο, διὰ τοῦτο πειδίσκη τις φαῦλη αὐτὸν ἐθορύθησεν. Ἐπειδὴ γὰρ Πέτρος καὶ Ἰωάννης πρᾶξιν καὶ θεωρίαν ἀνίττονται, βοᾷ διὰ τούτων ἡ ἱστορία, ὡς ὅταν ἡ πρακτικὴ ἀρετὴ ἀφείσῃ τῇ θεωρίᾳ ἐφέπεσθαι, καὶ θεοπρεπῶς τὰ τῆς οἰκονομίας περισκοπεῖν, νυκτὶ καὶ ψυχῇ ἀγνοίας συσθεθεῖσα, πυρὶ ἀλλοτριῷ διαθερμανθῆναι ἐπιζητεῖ, ὅπερ ἀνάπτουσιν οἱ ὑπηρεταί τοῦ Σατανᾶ· τότε δὴ, τότε ραδίως ὑπὸ τῆς δούλης ἡδονῆς ὑποσύρεται, καὶ τρὶς ἀρνείται τὸν Κύριον. Τό τε γὰρ λογιστικὸν ζωφουδαί, καὶ ὁ θυμὸς εἰς δειλίαν ἀγεννῆ κατὰσύρεται, καὶ ἡ ἐπιθυμία ἀφείσῃ τῷ ἡμεῖσεσθαι τῷ Ἰησοῦ συναποθανεῖν, τὴν ζωὴν ταύτην ἐκλέγεται, καὶ οὕτως ἡ τριτὴ ἀρνίσις γίνεται. Πλὴν οὐ πάνυ τι κατέγνωστο τοῦ Πέτρου ἡ ἀρνίσις ἐν νυκτὶ γενομένη, τούτεστι πρὸ τοῦ δεξα-

Francisci Scorsi notæ.

(34) *Celebris illa domus.* Hæc historia de cœnaculo, seu domo Joannis evangelistæ in monte Sione posita recepta est apud Græcos, et ex aliorum traditione ab ipsis affirmata. Nicephorus Call. lib. 1, cap. 40: *Sub hæc cœna paratur in domo, ut aiunt, Joannis Evangelistæ, quam ille possessione sua (non exigua autem ea fuit) in Galilæa Caiphæ ejus temporis Judææ pontifici vendita (cujus gratia etiam ille notus existit, sicuti ipse alicubi sacro suo testimonio astruit) in locis circum Sion montem positis, comparaverat.* Hæc Nicephori totidem verba Baronius refert anno 34, additque eadem a Cedreno, et aliis scribi. Et quod attinet ad domum, quam Joannes habuerit Hierosolymis et in quam post Christi passionem, Dæi Genitricem receperit, ipse

assentitur. Noster hic multo antiquior Nicephoro, et Cedreno, ut ostendimus in Proœmiis, hanc traditionem paulo aliter atque illi, refert; sed non est magna dissensio.

(35) *In edito quippe.* Descriptionem montis Sionis, et insignium domorum, ac cœnaculi, quæ inibi sita erant, habet Ballesterius in sua *Onomatographia*, verbo *Hierusalem*.

(36) *Sermonem extremum.* Pluribus circumscripsi has voces συντακτηρίους λόγους, καὶ θεολογικούς· quæ autem vim habeat τὸ συντακτηρίους, explicui supra hæm. 6, not. 9.

(37) *Non omnino inexcusabilis.* Vide quæ dicuntur infra ad eandem rem, n. 58 sequente.

σθαι αὐτὸν τὰς ἀκτίνας τοῦ Πνεύματος. « Οὐδαίς ἄ-
 γὰρ δύνανται εἰπεῖν, Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύ-
 ματι ἁγίῳ. » — « Οὐπω ἦν Πνεῦμα ἅγιον· καὶ γὰρ
 οὐπω Ἰησοῦς διὰ σταυροῦ ἐδεδόξατο. Τάχα δὲ καὶ
 ἀκόλουθον ἦν, τὸν ἐπιγνόντα Ἰησοῦν διὰ πίστεως,
 καὶ πάλιν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ σκιώδους νόμου ἐμμένοντα,
 καὶ τὸν ὑπρέταϊς τοῦ ἀποκτείναντος γράμματος
 ἐκτυτὸν καταμιγνόντα ὑπὸ τῆς παιδείας τῆς νομι-
 κῆς, φημί, λατρείας πρὸς τὴν ἀρνησιν τῆς ἀληθείας
 ἐφέλεσθαι, ἕως ἂν ὁ ἀποστολικὸς λόγος ὁ μνησίων
 τὴν ἡμέραν τῆς πίστεως καθάπερ ἀλέκτωρ φωνήσῃ
 κεκραγῶς διαπρῶσιον· « Ἡ νύξ προέκοψεν, ἡ δὲ
 ἡμέρα ἤγγικεν· » καὶ τότε ἐξελθὼν ἔξω τῆς τοῦ νό-
 μου σκιάς κλαύσει πικρῶς, τουτέστι τὴν πικρίαν
 τῶν νομικῶν παρατηρημάτων, συνεκκενώσει τοῖς
 δάκρυσιν. Οὕτω γὰρ καὶ Πέτρος οὐκ ἐν τῇ αὐλῇ
 μένων ἐκλαυσεν, ἀλλ' ἐξελθὼν ἔξω τῶν πραγμάτων,
 καὶ λόγων, καὶ τόπων, τῶν ἀρνεῖσθαι ποιούντων
 εὖν Κύριον. Ἀρνησαμένου γοῦν ἁπαξ τοῦ Πέτρου,
 ὁ ἀλέκτωρ ἐφώνησεν· ὅτε δὲ τὰς λοιπὰς δύο ἀρνή-
 σαι· ἐπήγαγε, τότε καὶ ὁ ἀλέκτωρ πάλιν ἐφώνησε,
 καὶ οὕτω δεῖ νοεῖν τὸ ὑπὸ τοῦ Μάρκου ρηθέν· « Πρὶν
 ἀλέκτωρ φωνῆσαι δις, τρίς ἀπαρνήσῃ με. » Ἀλλ' ὁ
 μὲν Πέτρος περιεθεῖς ὤν, οὐκ ἤσθετο ταχέως τοῦ
 πτώματος. Ὁ δὲ Κύριος στραφεὶς, ἐπεὶ οὐκ ἦν διὰ
 λόγου κατονειδίσει, πρὸς ἀνάμνησιν ἄγει διὰ τοῦ
 βλέμματος. Καὶ ὁ Πέτρος εὐθύς, ὡς ἂν ἐκ τῶν δα-
 κρύων μὴ κατάφορο· γένηται, καὶ μαθητῆς εἶναι
 ὑποπευθῆ, ἐξελθὼν ἔξω τῆς ἀνόμων αὐλῆς, πικρῶς
 ὠλοφύρετο, τὴν ἐκ τῆς ἀρνήσεως πικρίαν γλυκαίνων
 τοῖς δάκρυσι. Ταῦτα μὲν οὖν ἐν νυκτὶ διεπράττετο.

« Πρωτὰς δὲ γενομένης, συμβούλιον ἔλαβον πάντες
 οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ κατὰ τοῦ
 Ἰησοῦ, ὥστε θανατώσαι αὐτόν· καὶ δῆσαντες ἀπήγα-
 γον, καὶ παρέδωκαν αὐτὸν Ποντίῳ Πιλάτῳ τῷ ἑγε-
 μόνῳ. » Μὴ παρέλθωμεν ἀσκέπτως τὸ διὰ τῆς ιστο-
 ρίας δηλούμενον, πῶς οἱ μὲν μαθηταὶ σκανδαλισθέν-
 τες ἐν νυκτὶ οὐκ ἐκκρίνονται· φησὶ γὰρ ὁ Σωτὴρ·
 « Πάντες ὑμεῖς σκανδαλισθήσεσθε ἐν τῇ νυκτὶ
 ταύτῃ. » Ἀλλὰ καὶ Πέτρος νυκτὸς ἀρνεῖται, καὶ
 συγγινώσκειται· οὗτοι δὲ πρωτὰς γενομένης παρα-
 δόντες τὸν Κύριον, ἀσύγνωστοι μεμενῆκασιν. Ἐν-
 τεῦθεν διδασκόμεθα, ὡς τὰ μὲν ἐν ἀγνοίᾳ καὶ νεό-
 τητι σφάλματα, ὡς ἐν νυκτὶ καὶ σκότῳ πραττόμενα,
 εὐσύγνωστα γίνονται· τὰ δὲ ἐν ἡλικίᾳ τελείᾳ, ὅτε ὁ
 λόγος ἐπιλάμψας, γνώσεως ἄξια κρίνεται. Ἰουδαῖοι
 οὖν παραδόντες Ῥωμαίους τὸν Κύριον, ταῖς Ῥω-
 μαίων πολιουρίας αὐτοὶ παρεδόθησαν, καὶ τὰς τῶν
 προφητῶν ἀρὰς εἰς ἑαυτοὺς ἐπεσπασαντο· « Καθὼς
 ἐποίησας, φησὶ πρὸς τὴν συνζωγῆν Ἀβδίου, οὕτως

A nocte evenit, hoc est, antequam Spiritus fulgo-
 res exciperet. « Nemo, enim, potest dicere Domi-
 num Jesum nisi in Spiritu sancto⁷⁷. » « Nondum erat
 Spiritus datus, quia Jesus nondum erat glorifica-
 tus⁷⁸. » Fortassis etiam consequens erat, ut, qui
 per fidem noverat Jesum, et rursus in atrio legis
 umbratilis **198** immorabatur, seseque literæ, quæ
 occidit ministris immiscuerat ab ancilla, legali,
 inquam, cultu ad veritatem negandam pertrahere-
 tur, donec apostolicus sermo instar canentis galli
 diem fidei nuntians clarius clamaret : « Nox præ-
 cessit, dies autem appropinquavit⁷⁹; » tunc vero
 ab umbra legis egressus, fieret amare; amaritiam
 scilicet legalium observationum per lacrymas eva-
 cuaret. Sic enim et Petrus non fleuit, dum mansit
 in atrio, sed postquam ex factis, et dictis, et locis,
 quæ ut Dominum negaret effecerant, se subduxit.
 Porro autem ad primam Petri negationem cantavit
 gallus. Ubi vero reliquas duas adjecit, tunc iterum
 gallus cantavit; atque ita intelligendum, quod
 dictum est a Marco : « Antequam gallus bis vocem
 dederit, ter me es negaturus⁸⁰. » Sed Petrus dum
 trepidaret, adhuc non statim lapsus esse se sen-
 sit; Dominus vero conversus, quoniam verbis ei
 exprobrare non licebat, oculorum conjectu conscien-
 tiam arguit. Ille vero continuo ex impiorum atrio,
 ut ne per lacrymas deprehenderetur, et discipulus
 esse judicaretur, excedens, amare deploravit, nega-
 tionis amaritudinem lacrymis dulcem efficiens.
 C Hæc igitur per noctem gesta sunt

« Mane autem facto, consilium inierunt omnes
 principes sacerdotum, et seniores populi adversus
 Jesum, ut eum morti traderent : et vincitum ad-
 duxerunt, et tradiderunt Pontio Pilato præsidi. »
 Ne illud hoc loco observare prætermittamus, quod
 per historiam indicatur, quæ ratione discipuli
 quidem in nocte scandalizati non reprobantur (38);
 ait siquidem Dominus : « Omnes vos scandalum
 patiemini in me in nocte ista. » Quin etiam Petrus
 in nocte negat, et veniam obtinet; hi vero mane
 facto, tradentes Dominum sine venia remanserunt.
 Hinc sane docemur, quæ per ignorantiam et æta-
 tis infirmitatem velut in nocte, tenebrisque pec-
 cantur, facile condonari; quæ vero perfecta jam
 ætate, cum ratio elucet, cognitione ac judicio digna
 judicari. Judæi igitur cum Romanis Dominum tra-
 didissent, Romanorum ipsi obsidioni traditi sunt;
 et prophetarum diras ad se pertraxerunt : « Sicuti
 fecisti, ait ad Synagogam Abdias, sic erit tibi : et

⁷⁷ I Cor. xii, 3. ⁷⁸ Joan. vii, 39. ⁷⁹ Rom. xiii, 12. ⁸⁰ Marc. xiv, 30.

Francisci Scorsi notæ.

(38) *Non reprobantur.* Exemplaria mss. hoc loco habent ἐκκρίνονται; sed facilis error irrepere potuit ut λ pro ρ scriberetur. Ἐκκρίνονται enim sensus videtur exigere, ut patet. Itaque sic emendavi et edidit. Cæterum quod pertinet ad morale documentum, quod ex historia moresus Theophanes educit, facit illud Psal. cxiv : *Delicia juvenutis*

meæ, et ignorantias meas ne memineras, Domine : in quem locum Bellarm., Commemorat, inquit, peccata juvenutis, et ignorantias, id est delicta commissa ex infirmitate, et ignorantia, quia in his magis quam aliis convenit misericordia, juxta illud Pauli I ad Tim. cap. i : Misericordiam consecutus sum, quia ignorans feci.

Tributio tua reddetur in caput tuum⁸¹. » Alius A vero inquit : « Væ iniquo, mala secundum opera 199 ejus accident illi⁸². »

« Jesus ergo stetit ante præsidem. » Accusabant autem eum Principes sacerdotum multa per summam impudentiam absurda in illum crimina consuetes, et Osee prophetia impleta est : « Absconderunt sacerdotes viam Domini, interfecerunt Sichyma (39), quia iniquitatem operati sunt in domo Israel⁸³. » Ipsum plane Dominum Sichyma sermo Propheticus appellavit. Audiens porro Pilatus, quod subverteret gentem et Cæsari tributa dari (40) prohiberet, et seipsum Christum Regem appellaret, interrogat utrum ipse Rex sit Judæorum, locum scilicet uti det refellendi calumnias. Ille vero, ne videretur vel tacendo accusatoribus assentiri, vel negando timoris opinionem moveret, valde ingenue respondit : « Tu dixisti, » et sane poterat rationibus iis quibus nemo refragari posset, evincere, contraria omnia se fecisse iis quæ objecerant calumniantes. Ubi enim, tributa dari prohibuit, cum dixisset, « Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari⁸⁴? » Ubi vero regnum invasit? an quando venientibus turbis, ut facerent eum regem, procul ab iis subito secessit in montem⁸⁵? Quid vero tyrannicum in eo homines nefarii deprehenderant, unde possent illa confingere? Verum invidia simul, et ira in ipsis usque adeo efferbuerat, ut etiam incredibilia blaterarent. Quomodo etiam populum docendo concitavit? Profer, o sycophanta, etiam verba doctrinæ; sed erubescis, ne scilicet Pilatus quamvis idolorum cultor, tuam malitiam deprehendat. Sed certe deprehendit; et immites illi arguuntur impietatem gentilis hominis superare. Nam Pilatus quidem eos reprehendebat, et veluti Dominum excusans dicebat : « Nullam causam invenio in eo; » illi vero inordinatis vocibus conclamabant : « Tolle, tolle, crucifige eum, » sed victus eo tumultu, et voces illas incompositas non ferens, audito quod Galilæus esset, mittit illum ad Hero-

εσται σοι, και τὸ ἀναποδόμα σου, εἰς κεφαλὴν σου ἀναποδοθήσεται. » Ἄλλος δὲ φησιν : « Οὐαὶ τῷ ἀνόμῳ· πονηρὰ κατὰ ἔργα αὐτοῦ συμβήσεται αὐτῷ. »
 « Ὁ μὲν οὖν Ἰησοῦς ἐνώπιον ἔστη τοῦ δικατοῦ. Κατηγόρου δὲ οἱ ἀρχιερεῖς ἀναβὴν πολλὰ συρρίπτοντες ἀτοπήματα, καὶ ἡ Ὀσέη προφητεία πέρας ἐλάμβανεν : « Ἐκρυψάν οἱ ἱερεῖς ὄδον Κυρίου, ἐφένυσαν Σίχυμα, ὅτι ἀνομίαν ἐποίησαν ἐν τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ » Αὐτὸν δὲ πάντως τὸν Κύριον ὁ προφητικὸς λόγος ὠνόμασε Σίχυμα. Ἀκούσας δὲ Πιλάτος ὅτι διαστρέφει τὸ ἔθνος, καὶ κωλύει Καίσαρι φόρους διδόναι, καὶ αὐτὸν Χριστὸν βασιλεῖα ἐπιφημίζει, ἐπερωτᾷ εἰ αὐτὸς εἴη τῶν Ἰουδαίων βασιλεὺς, χώραν διδοῦς τὰς συκοφαντίας ἀποσκευάσασθαι. Ὁ δὲ, ἵνα μὴ δόξῃ τῇ σιωπῇ τοῖς κατηγόροις συγκατατίθεσθαι, ἢ ἀρνησάμενος παράσχη δειλίας ὑπότιψεν, εὐφρῶς μάλᾳ : « Σὺ εἶπας, » φησί. Καίτοι ἔδυνάτο δι' ἀναντιρρήτων λόγων ἐνδειχθῆναι, ὡς τούτων τῶν ἀπάντων συκοφαντουμένων εἰργάσατο τοῦ γὰρ φόρους ἐκώλυσεν, εἰπὼν : « Ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος Καίσαρι; » Πότε δὲ ἦν αὐτῷ βασιλείας ἐγχειρήσει; ἢ ὅτε τῶν ἄλλων ἐπιόντων, ὥστε βασιλεῖα ποιῆσαι αὐτὸν, ἀφελὲς αὐτοὺς εἰς τὸ ἄρως εὐθὺς ἀνεχώρησε; Τί δὲ τυραννικὸν ὁρῶντες οἱ βέλτοροι τοιαῦτα συνέρχασαν; Οὕτως ὑπερβῆον ἦν ἐν αὐτῷ ὁ φόβος ὁμοῦ καὶ θυμὸς, ὥστε ἀπίθανα καταφλυαρεῖν. Πῶς δὲ καὶ ἀνασεύει τὸν ὄχλον διδάσκων; Πρόσθε, ὁ συκοφάντα, καὶ τοὺς τῆς διδασκαλίας λόγους· ἀλλ' ἐρυθρίξῃ, ἵνα μὴ καὶ ἡ εἰδωλολάτρη Πιλάτος τῆν σὴν φωράση φασιδίτηα. Ἄλλὰ εἴη καὶ πεφώραξ, καὶ ἐλέγχονται οἱ ἀνήμεροι, ἀνδρὸς Ἑλληνος ἀσέθειαν ὑπερβαίνοντες. Ὁ μὲν γὰρ Πιλάτος ἐπιτίμα, καὶ οἶον ἀπολογούμενος ἔλεγεν : « Θύδεμίαν αἰτίαν εὐρίσκω ἐν αὐτῷ » αὐτοὶ δὲ ἀτάκτως ἐκραύγαζον : « Ἄρον, ἄρον, σταύρωσον αὐτόν. » Νικηθεὶς δὲ τοῖς θυροῖσι, καὶ τὰς ἀτάκτους μὴ φέρων φωνάς, πέμπει αὐτὸν πρὸς Ἡρώδην, ἀκούσας ὅτι Γαλιλαῖός ἐστι. Τάχα που καὶ ἀθέσμου δικῆς ὑπεκστῶν ἑαυτῶν, καὶ χύσιν ἀθῶου αἵματος πραιτούμενος, ὁ δὲ καὶ ἐν τῇ τῶν χειρῶν νίψει ὀράται πεποιητός. Ἄλλ

⁸¹ Abdia 15. ⁸² Isa. iii, 11. ⁸³ Osee vi, 9. ⁸⁴ Matth. xxii, 21. ⁸⁵ Joan. vi, 15.

Francisci Scorsi notæ,

(39) *Interfecerunt Sichyma.* Locus est ex Osee cap. vi, quem ita reddunt LXX ut in Bibliis Regiis, Ἐκρυψάν ἱερεῖς ὄδον Κυρίου, ἐφένυσαν Σίχυμα· ὅτι ἀνομίαν ἐποίησαν. Latine vero uti jam habes in mea versione, eademque in editione Sixti. Addit autem hic Theophanes ἐν τῷ ὄσῳ Ἰσραὴλ: quæ verba sunt sequentis versiculi in citatis Bibliis. Sed et hæc interpunctio Theophanis exstat in aliquo exemplari impresso LXX quod est apud me; quare videtur eam legisse auctor in suo. Igitur verbum Hebraicum סִיחִימָא Sicima, vel Sichiina, ut apud alios legitur, verterunt non solum LXX, sed et Symmachus, de qua versione vide Cornelium a Lapide et Riberam, apud quem etiam reperies allegoriam de Christo, quam insinuat hic Noster. In nomine uno etiam variant mea exemplaria mss.: Pan. scribit Σίχυμα vel Σίχιμα; Gall. Σίχυμα, quæ scriptio est LXX, etiam in bibl. Reg. quam et ego secutus sum, sed Latine scripsi Sichiina, ut apud Riberam scriptum est.

(40) *Et Cæsari tributa dari.* Mendosissima scri-

ptura cod. Pan. καὶ Φαρισσαίους διδόναι, quæ duo verba nihil significant, et scripta sunt loco horum plurium, καὶ Καίσαρι φόρους διδόναι, καὶ αὐτὸν Χριστὸν βασιλεῖα ἐπιφημίζει. Sic etiam supra in hac homilia deerat illa omnino ad integritatem sententiæ necessaria : Κελεύει τὴν ἄλλην ἔκουσίως παρέχειν. Præcipit aliam voluntarie præbere. Et supra etiam eadem plane munda in eodem Pan. G. ubi Christum loquentem cum Juda inducit. Καὶ τοῦ πράγματος ἐφ' ὃ πρᾶγμα ἤλαθε; αὐχ ἵνα φιλήσῃ. Quæ sic emendanda ex Gall. : Τίς χρεῖα φησὶ τοῦ τῆς φιλίας σχηματισμοῦ. Quæ bene habent etiam in Pan. Deinceps vero in Gall. : Καὶ τοῦ πλάσματος ἐφ' ὃ πρᾶγμα παρεγένου τοῦτο καὶ πληροῦ. Ὁ γὰρ ἤλαθε ἵνα φιλήσῃ, etc. Supra itidem ubi, Δεικνύς ὡς οὐδὲν βούλεται τοῦ πατρικοῦ ἀπαίδου θελήματος, solum scriptum erat in Pan. Οὐδὲν βούλεται, quod quam mancum sit, nemo non videt. Atque hæc omnes varietates scriptionum, quod unius modi essent, in hunc unum conieci numerum.

ἦν ἄρα Ἡρώδης χοιρώδης, καὶ φερωνύμῳ; δερμά-
 τινος. Ἐχάρη γὰρ ἰδὼν τὸν Ἰησοῦν, οὐχ ὡς ὑφείλη-
 θησόμενος ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς θέλων τι σημεῖον ἰδεῖν.
 Ὅμοιο γὰρ αὐτὸν τινα τερατοποιῶν εἶναι, καὶ ἐπη-
 ρώτα ἐν λόγοις ἱκανοῖς, σοφιστικά συνείρων προ-
 βλήματα. Ὁ δὲ Κύριος τῷ ἀκερδέες, καὶ εἰκαῖον τῶν
 ἐρωτήσεων, μηδὲν ἔχον ἀξίον ἀποκρίσεως ἐλέγχει
 σιγή. Ὅμως μέντοι καὶ Ἡρώδης οὕτω τυγχάνων
 ἀμβλύς, καίτοι τῶν ἰστέων καὶ Γραμματέων εὐτόνως
 κατηγορούντων, ἐξουθένησε μὲν αὐτὸν, τὴν φιλοσο-
 φον χλευάσας σιγήν· διὰ μέντοι τοῦ λαμπρᾶν ἐσθῆ-
 τα τοῦτω περιβαλεῖν, ἔοικε Πιλάτῳ συμμαρτυρεῖν,
 ὡς οὐδ' αὐτὸς ὑπ' αἰτίαν εὔρεν αὐτόν. Διὸ καὶ ὁ
 ἡγεμὼν σύμφηρον τὸν Ἡρώδη ἰδὼν, ἐπιτίθει τὴν
 ἐμολογίαν λέγων· « Οὐδὲν ἄξιον θανάτου ἐστὶ πε-
 πραγμένον αὐτῷ. » Ἐπεὶ δὲ καθ' ἑορτήν εἰώθει ἕνα
 δέσμιον χαρίζεσθαι λαῷ, λαμβάνει τὸ ἔθος συνεργῶν
 τοῦ βουλευματος, καὶ μονονοχί τοῦτο φησιν· Ἐγὼ
 μὲν ἀνεύθυνον ἄνδρα ὄρω, εἰ καὶ ὑπεύθυνός ἐστιν,
 ὡς φατε, καὶ οὕτω διὰ τὸ ἔθος ἐλευθερωτέον αὐτόν.
 Οἱ δὲ κυνηδὲν πάντες ὑλάκτησαν θορύβου πλήσαντες
 τὸ πραιτώριον, καὶ βοῶντες· « Μὴ τοῦτον, ἀλλὰ τὸν
 Βαραβδᾶν. » Καὶ ἵνα χρήσωμαι τῇ τοῦ μεγάλου
 Πέτρου φωνῇ· « Τὸν ἄγιον, καὶ δίκαιον ἤρνησαντο,
 ἤτήσαντο δὲ ἄνδρα φονέα χαρισθῆναι αὐτοῖς, » τῆς
 ἐκείνου μερίδος ποιῶντες ἑαυτοὺς κοινωνοὺς. Ἐρω-
 τωμένου δὲ Πιλάτου· « Τί οὖν ποιήσω Ἰησοῦν τὸν
 λεγόμενον Χριστόν; » αὐθις εἰ θεοστραγεῖς ἐκραύγα-
 σαν· « Σταυρωθήτω, σταυρωθήτω. » Ἐπεθύμουν γάρ
 σταυρωθῆναι αὐτόν, ἵνα καὶ ἀπὸ τοῦ τρόπου τῆς γε-
 λευτῆς, ὑποπεσεῖν νομισθῆ δημοσίως ἐγκλήμασι.
 Κατηγοροῦσι δὲ καὶ τοῦ νόμου οἱ νομοκᾶπηλοι, καὶ
 φασιν· « Ἡμεῖς νόμον ἔχομεν, καὶ κατὰ τὸν νόμον
 ἡμῶν ὀφείλει ἀποθανεῖν. » Ὁ γοῦν Πιλάτος παν-
 τῶς ὑπεκστῶν ἑαυτὸν τῆς ἀδικίου σφαγῆς· « Λά-
 βετε αὐτόν ὑμεῖς, καὶ κατὰ τὸν νόμον ὑμῶν, φησὶ,
 κρίνατε αὐτόν. » Μονονοχί λέγων· Εἰ δὲ νόμος ὑμῶν
 εὐθήρης ἐστίν, ὡς κολάζειν καὶ τὴν ἀναίτιον, χρή-
 σασθε τῷ ἀποτόμῳ νόμῳ ὑμῶν. Τί οὖν οἱ παραπλη-
 γές τε, καὶ θεομισεῖς; Ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀπο-
 χτείνειν οὐδένα. » Καὶ μὴν φαίνονται καὶ Στέφανον
 καταλέσαντες, καὶ ἰάκωβον ἀνελόντες τὸν δίκαιον.

Act. III, 15.

Francisci Scorsi notæ.

(41) *Herodes Chærodes*. Dupliciter laudat hic au-
 ctor, et in paronomasia, et in etymologia nominis.
 Nam τὸ Ἡρώδης eundem fere sonum reddit atque
 χοιρώδης, quæ vox *subulcum* signat. Nam Græci
 veteres ac nativi aspirationem ita exprimebant,
 ut sentiretur; quod vel ex hoc loco antiquarii col-
 ligant, de quo agit et Lipsius opus. *De pronuntiat.*
Latine lingue. Cum igitur vox Ἡρώδης aspiretur,
 convenit fere in principe syllaba cum χοιρώδης,
 quæ iidem aspiratam possidet litteram; neque vero
 inter sonum η et ο multum distat. Jam vero nomen
 Ἡρώδης, si ejus etymon ab Hebræo detorqueatur
 (cæterum enim ipsum est purum putum Græcum,
 cuius multiplices etymologias leges in Etym.
 magno), sed si ab Hebræo, ut dixi, trahatur, quod
 et Noster facere videtur, significat *pellis gloriam,*
 vel *pellibus gloriantem*. Hanc ait Ludov. Bal-

dem. Atque eo fortasse consilio, ut se ab iniqua
 sententia ferenda removeret, et innocentis san-
 guinis effusionem a se deprecaretur: quod etiam
 lavatione manuum præ se tulisse videtur. Sed erat
 profecto Herodes chærodes (41), hoc est, ut simi-
 litudo nominis indicat, pellitus quidam stabulus.
 Gavisus enim est, ut Dominum vidit, non capiendæ
 utilitatis studio, sed signi videndi. Præstigiatores
 200 scilicet aliquem eum esse existimabat; ita-
 que multis sermonibus interrogabat sophisticas
 conserens quæstiones. Sed Dominus quam inutiles
 et vanæ interrogationes essent, quodque nihil
 continerent, quod esset responsione dignum, si-
 lentio ostendit. Sed enim cum et Herodes ipse tam
 esset hebes, et sacerdotes et Scribæ constanter
 accusarent, sprevit illum, et sapiens illud silentium
 ludibrio habuit. Quod vero induit eum veste alba,
 visus est cum Pilato contestari, quod et ipse, nulli
 crimini obnoxium esse, comperisset. Quare etiam
 præses suffragantem suæ sententiæ Herodem videns
 confessionem astruit dicens: « Nihil dignum morte
 actum est ei. » Quia vero per diem festum con-
 sueverat unum reum populo condonare, consuetudinem
 ipsam suæ voluntatis adjutricem assumit;
 atque in hanc propemodum sententiam loquitur:
 Equidem ego insontem hunc hominem video, quam-
 vis, ut vos dicitis, nocens sit; itaque propter
 consuetudinem liberandus est. Illi vero, ut canes
 oblatrant omnes, et strepitu implere prætorium
 clamantes: « Non hunc, sed Barabbam, » atque
 ut magni illius Petri verbis utar, « Sanctum, et
 justum negarunt, et virum homicidam sibi dari
 petierunt »; ejusque sortis sese participes esse-
 cere. Interrogante autem Pilato: « Quid vero fa-
 ciam de Jesu, qui dicitur Christus? » rursus nefarii
 homines conclamarunt: « Crucifigatur, crucifigatur. »
 Cupiebant quippe illum in crucem tolli, ut
 ex mortis genere in publica delicta incurrisse cre-
 deretur. Legem etiam obijciunt ii qui legem adul-
 terare consueverant: nos « Legem habemus, et
 secundum legem nostram debet mori. » Pilatus
 igitur, qui omnibus modis ab injusta illa morte

D lestrier, qui etiam Hebræum nomen videtur
 id ponere, sed non affert radicem verbi, quæ
 est τῷ nudare. Unde et τῷ pellis, inquit Sanctes
 Pagninus, quod nudetur et detrahatur, quæ etiam
 nondum detracta idem obtinet vocabulum tam in
 homine, quam in bestiis. Sic Græcis δέρω, et δέρμα
 et δέρμας pellis παρὰ τὸ δέρω, quod est excoriare.
 Porro in eadem etymologia versatur S. Maximus
 cent. i *OEconom.* 79 et ex eadem hujusmodi mys-
 ticum elicit sensum: *Mens fidelis, et operationi
 dedita cum in morem S. Petri tenetur ab Herode
 (de Herode Agrippa loquitur), hoc est a lege pellicen
 (Herodes enim interpretatur pelliceus) quæ est pru-
 dentia carnis, sub duabus coercetur custodiis, et una
 porta ferrea dum oppugnatur ab affectionum vi, et
 assensione animi illi præstita.* Hæc S. Maximus.

expedire se satagebat : « Accipite, inquit, eum vos, et secundum legem vestram judicate eum, » modo non sic dicens : Si lex vestra tam fatua est, ut etiam innocentem puniri jubeat, utimini hac lege vestra tam immani. Quid igitur vecordes illi ac impii? « Nobis non licet interficere quemquam. » Atqui et Stephanum lapidasse, et Jacobum sustulisse planum est. Verum hoc idcirco dixerunt, quia non licebat eis quemquam supplicio crucis afficere, sed in Romanorum id erat potestate. Oportebat vero et hic impleri sermonem Jesu, quo **201** discipulis dixerat, tradendum se gentibus, et occidendum. Ideo et Joannes ait : « Ut sermo Jesu impleretur, quem dixerat significans, qua morte esset moriturus. » Iterum ergo interrogavit Pilatus Jesum : « Unde es tu? » Ille vero negata responsione, quæ supra captum ejus erat futura, rursus tacet. Quid igitur Pilatus? « Mihi non loqueris? Nescis quia potestatem habeo crucifigere te, et potestatem habeo dimittere te? » Atque ille quidem Romanam potestatem insolescit; Salvator vero Patris voluntatem opponit : « Non haberes potestatem in me ullam, nisi tibi datum fuisset desuper, » datum illud vocans, quod erat permissum. Illud vero, quantum habet stuporis, quod Judici quidem non multa respondit, uxorem vero illius oraculo admonet, et pavore, et consternatione illam implet, ut nimirum Pilatus hinc fortitudinem ejus, qui judicabatur ex silentio obstupesceret, inde vero ab uxore in ea sententia confirmaretur, non purum hominem, sed etiam Deum a se judicari. Verum Pilato species oblata non est, ne formidine victus ipsum absolveret, atque ita divina dispensatio non perficeretur : neque enim ne pateretur Christus, illa ostensa est, sed uti mulier salvaretur (42), cum ut vero simile videtur, digna esset, cui visum illud objiceretur, atque ita etiam typus Ecclesie ostenderetur. Nupserat enim illa intelligibili Pilato, hoc est naturali legi, sed postea Christo adhæsit. Pilatus porro rudis quispiam homo fuisse, et simul meticulosus arguitur : aquam enim accipiens lavit manus, et tam gravis occisionis pœnam externa illa specie expurgavit : verbo quidem innocentem se ipsum faciens, re autem ipsa humanum timorem justitiæ præponens. Infelix vero populus Judæorum sanguinem justum non modo suo, sed etiam filiorum suorum capiti irrogavit. Dicebant enim : « Sanguis ejus super nos, et super filios nostros; » et quidem justum hujus imprecationis exitum nacti sunt concisi gladio Romanorum. Quod vero Pilatus

Ἄλλὰ ταῦτ' ἔφασαν ἐπειδὴ σταυρῶσαι αὐτοῦς οὐκ ἐξήν, ἀλλὰ τῇ ἐξουσίᾳ Ῥωμαίων ἦν τὸ ἀνασταυρῶν. Ἐδεῖ δὲ κίτταῦθα λόγον πληρωθῆναι τοῦ Ἰησοῦ, ὃν εἶπε τοῖς μαθηταῖς, ὅτι παραδοθήσεται τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἀποκτανθήσεται. Διὰ τοῦτο ὁ Ἰωάννης φησὶν· « Ἴνα ὁ λόγος τοῦ Ἰησοῦ πληρωθῇ σημαίνων πόλεψ θανάτω Ἐμελλεν ἀποθνήσκειν. » Πάλιν οὖν ἠρώτησεν ὁ Πιλάτος τὸν Ἰησοῦν· « Πόθεν εἶ; » Ὁ δὲ ὡς οὐ χωρητὴν οὔσαν αὐτῷ τὴν ἀπόκρισιν ἀπαντῶνται, καὶ αὐθις σιγᾷ. Τὶ οὖν ὁ Πιλάτος; « Ἐμοὶ οὐ λαλεῖς; οὐκ οἶδας, ὅτι ἐξουσίαν ἔχω σταυρῶσαι σε, καὶ ἐξουσίαν ἔχω ἀπολύσαι σε; » Ὁ μὲν τῇ Ῥωμαϊκῇ ἐξουσίᾳ θρύπτεται, ὁ δὲ Σωτὴρ τὴν τοῦ Πατρὸς εὐδοκίαν προβάλλεται. « Οὐκ εἶχες ἐξουσίαν οὐδεμίαν, εἰ μὴ ἦν σοι δεδομένον ἄνωθεν, » Δεδομένον τὸ συγκεχωρημένον εἶπών. Ἐκεῖνο δὲ κόσης καταπλήξῃως ἔμπλεων ἦν, ὅτι τῷ μὲν δικαστῇ οὐκ ἀπεκρίνατο πολλὰ, τῇ δὲ γυναικὶ αὐτοῦ χρηματίζων πτοίας καὶ παραχῆς ἐνεπίμπλα πολλῆς, ἵνα τῇ μὲν σιωπῇ τὴν ἀνδρείαν ὁ Πιλάτος τοῦ κρινομένου καταπλάγῃ, παρὰ δὲ τῆς ὁμοζύγου βεβαιωθῇ, ὡς οὐ ψιλὸν ἀνθρώπων κρίνει, ἀλλὰ γὰρ καὶ θεόν. Οὐχ ὄρα δὲ Πιλάτος τὸ ὄραμα, ἵνα μὴ κατορθωθῆσας ἀπόλυση αὐτόν, καὶ τὰ τῆς οὐκονομίας; οὐ τελειοθῇ· οὐ γὰρ ἵνα μὴ πάθῃ Χριστὸς, ἐδίδετο, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ἡ γυνὴ, ἀξία οὔσα, ὡς εἶκε, τοιαύτης ἀποκαλύψεως, καὶ τῆς· Ἐκκλησίας ὁ τύπος δεῖχ' ἤ. Συννόκει μὲν γὰρ καὶ αὐτὴ τῷ νοητῷ Πιλάτῳ τῷ νόμῳ τῷ φυσικῷ, ἀλλ' ὕστερον ψικεῖσθαι Χριστῷ. Ἐλέγγεται γε μὴν ὁ Πιλάτος εὐθις τις ὧν καὶ φοφοδής. Λαβῶν γὰρ ὕδωρ ἐνέβατο, καὶ τοῦτου φόβου δίκην τό γε δοκεῖν ἀπεκλύζετο, λόγῳ μὲν ἀθῶν ἑαυτῶν, ἔργῳ δὲ προσκρίνων τοῦ δικαίου τὴν ἀνθρωπίνην αἰδῶ. Ἡ δὲ τῶν Ἰουδαίων ἀθλία πληθὺς, τὸ δικαίον αἴμα, οὐ μόνον κατὰ τῆς ἰδίας ἐπέγραψε κεφαλῆς, ἀλλὰ τῶν τέκνων αὐτῶν. Ἐραντο γὰρ· « Τὸ αἶμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. » Καὶ δὴ ταύτης ἐνδίκως τῆς ἄρας παρατήλασαν μαχαίρᾳ κατακοπίντες Ῥωμαϊκῇ. Ὅτι δὲ καὶ ὁ Πιλάτος οὐ πάντη ἀνέγκλητος, εἰδείξεν εἰπών ὁ Σωτὴρ· « Διὰ τοῦτο ὁ παραδίδους με σοὶ μέλζονα ἁμαρτίαν ἔχει. » Ὁ μὲν οὖν Πιλάτος παρέδωκεν αὐτόν, ἵνα σταυρωθῇ· ὁ δὲ τολμητίας Ἰούδας ἕως μὲν ἑώρα κρινόμενον τὸν Σωτῆρα, οὐ μετεβάλλετο· ἦτο γὰρ, ὡς ἐπὶ βραχὺ χλευάσαντες αὐτόν, ὕστερον ἀπολύσουσιν. Ἰδὼν δὲ, ὅτι κατεκρήθη, καὶ τοῖς στρατιώταις ἦν ἔκδοτος, καταφαινόμενος ὑπὸ τοῦ συνειδότης, αἰδοῦς τε καὶ λύπης ἐν μεταίχμιῳ γενόμενος, καὶ τοὺς παρὰ πάντων ἐνειδισμούς, ὡς εἰκὸς, λογιζόμενος, βλέπει ἐν τῷ ναῦ τὰ ἀργύρια, ἁμαρτηκέναι ὁλο-

Francisci Scorsi notæ.

(42) Sed uti mulier salvaretur. Multa somniorum genera distinguunt scriptores, inter quos Macrobius, Saturn. lib. 1, cap. 3, quæ non est presentis negotii recensere. Ex nostris Joannes Maldonatus, in hunc locum Evang., quatuor numerat : Naturale, morale, divinum, diabolicum, quæ breviter leges explicata apud ipsum. Divinum vero, non diabolicum fuisse somnium uxoris Pilati inmissum probabilius videtur, quod et Origenes, Hilarius, Leo,

serm. 2, De Pan., Chrysost., Hieron., Euthym., Theophyl., ab ipso laudati, quibus adnumerandus hic Noster. Quia et salutem ex hoc somnio, quod de Christo habuit illam fuisse mulierem consecutam probabiliter Origenes, Chrysost., et Theophyl., existimant. Noster non id solum, sed et mysterium, seu typum in hac historia agnoscit breviter ab ipso insinuat.

γῶν, καὶ ἀπάγχεται. Τινὲς δὲ φασιν, ὡς δια τοῦτο ἀπήγγεστο, οἱ ἄλλοι προλαβὲν τὸν Κύριον τεθυγρόμενον, καὶ τυχεῖν ἐν ἄδου γυμνῇ τῇ ψυχῇ, καὶ αἰτῆσαι συγχώρησιν. Ἄλλ' ἔδει τὸν ἡλίθιον συναποβρῖσθαι τοῖς ἀργυροῖς καὶ τὴν ἀπόγνωσιν, καὶ μεμψασθαι τοῦ Πέτρου τὴν μετάνοιαν. Οὐ γὰρ ἂν ἀπέστρεψεν αὐτὸν, ὁ μὴδ' ἐν τῇ ἀγγόνη συγχωρήσας τοῦτον ἀποθανεῖν, ἀλλ' οἰκονομήσας ἐκτραγῆναι τὸν βρόχον, ὥστε αὐτὸν ἔλθειν εἰς συναίσθησιν· οὐ γὰρ ἐν τῇ ἀγγόνη, ἀλλ' ὕστερον λαχῆσας ἀπέθανεν, ὡς ἡ βίβλος διδάσκει τῶν Πράξεων. Οἱ μὲντοι θεοσῦλαι καὶ θεοκάπηλοι ἀρχιερεῖς, εὐποίαν δοκοῦντες ποιεῖν τὸν ἄγρον τοῦ κεραμέως εἰς ταφήν τοῖς ξένοις ὤνησαντο, τῆς ἐκυτῶν ἀσεβείας οἷα στήλην ἀθάνατον στήσαντες, καὶ ἅμα τὴν Ἱερεμίου προφητείαν περιέκοντες· «Καὶ ἔλαβον τὰ τριάκοντα ἀργύρια τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου, ὃν ἐτιμήσαντο ἀπὸ υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ ἔδωκαν αὐτὰ εἰς τὸν ἄγρον τοῦ κεραμέως.»

Dominus, qui neque eliso gutture eum mori permisit, sed ita rem disposuit, ut laqueo abrumperetur, quo ad resipiscendum ille adduceretur. Non enim laqueo (44), sed mox crepans vitam abruptit, ut liber Actorum docet ⁴⁷. Verum sacrilegi Pontifices Dei religionem venalem habere soliti, ut beneficium aliquod facere viderentur, agrum siguli in sepulturam peregrinorum emerunt impietatis suæ monumentum ibi immortale statuentes, et simul Jeremæ prophetiam implentes : « Et acceperunt triginta argenteos pretium appetiati, quem appetiaverunt a filiis Israel, et dederunt eos in agrum siguli. »

Ἄλλ' ἴδωμεν καὶ τὰ τῶν στρατιωτῶν παροινήματα, ὅπως τε τοῦ θεοῦ σώματος ἕκαστον μέλος ἐνὸς ἄνθρωπου, τοὺς πόδας ἐκ τοῦ γονυπετεῖν, τὰς χεῖρας διὰ τοῦ καλῆμου, ἐκ δὲ τοῦ σταφάνου καὶ τῶν κολαφισμάτων τὴν κεφαλὴν. Ἔστι δὲ κολαφισμὸς, τὸ κολιχὴ χειρὶ τύπτειν τὸν τένοντα, ὡς ψόφον γίνεσθαι

⁴⁷ Act. 1, 18.

Francisci Scorsi notæ.

43) *Quidam vero dicunt.* Refert et hoc commentum verius, quam opinionem Theophylactus in Matth. cap. xxvii : Τινὲς δὲ λέγουσιν ὅτι ὁ Ἰούδας (panca ex medio prædico) ἀπήγγεστο, ἵνα προλάβῃ τὸν Ἰησοῦν ἐν τῷ ἄδῃ, καὶ ἰκετεύσας σωτηρίας τεύξῃται. *Quidam autem dicunt, quod et idcirco se strangulavit, ut præveniret Jesum in inferno, et ibi orando salutem assequeretur.* Sed refert, ut dixi, ex aliis excogitatum hoc figmentum Theophil., non probat; quod et Theophanes noster facit.

(44). *Non enim laqueo.* Exstat apud Petrum Alloix, soc. Jesu, qui vitas et documenta SS. Patrum Orientalium luculenter perscripsit, et edidit, S. Papiæ hæc de re opinio, quam certe illi Oecumenius adscribit, Judam non laqueo vitam sinivisse, sed prolapsam aliquandiu superfuisse ac tandem tumefacto admodum corpore cum esset, a prætereunte curru oppressum. Τοῦτο δὲ, ait ipse, σαφέστερον ἱστορεῖ Παπίας ὁ Ἰωάννου τοῦ ἀποστόλου μαθητῆς, λέγων· *Hoc autem plantus memorat Papias Joannis apostoli discipulus dicens.* Deinceps verba S. Papiæ ab eo relata sunt : Μέγα ἀσεβείας ὑπόδειγμα ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ περιεπάτησεν Ἰούδας. Πρῆθελ; γὰρ ἐπὶ τοσοῦτον τὴν σάρκα, ὥστε μὴ δύνασθαι διελθεῖν, ἀμάξης ῥαδίως διερχομένης ὑπὸ τῆς ἀμάξης ἐπιέσθη, ὥστε τὰ ἔγκρατα αὐτοῦ ἐκκενωθῆναι. *Magnum pietatis exemplum in hoc mundo circumambulavit Judas; corpore enim in tantum inflatus, ut pertransire non posset, qua facile plantum pertransibat, a plantro oppressus est, sic ut ejus effusa fuerint viscera.* Verum hæc opinio S. Papiæ jam antiquata est, et exoleta; quin et

non omnino culpa vacaret, ostendit Dominus, cum dixit : « Ideo qui me tradidit tibi, majus peccatum habet. » Pilatus igitur tradidit eum, ut crucifigere-tur. Verum temerarius ille Judas dum esse adhuc sub judice Dominum videret, animum non mutabat. Fore enim existimabat, postquam 202 eum paulisper ludificassent, ad extremum dimitterent : ubi vero damnatum, et traditum militibus animadvertit, conscientiae stimulis compunctus, et inter pudorem uacillatoremque fluctuans, et omnium, ut par erat, opprobria reputans, projicit argentum in templo, et peccasse se confitetur, et collo laqueum injicit. Quidam vero hic dicunt (43) ideo se suffocasse, ut præveniret Dominum paulo post moriturum; et apud inferos sola anima ei occurreret et veniam peteret. Sed oportebat stultum illum, una cum argento desperationem abjicere, ut Petri penitentiam imitaretur. Non enim eum aversatus esset

Sed jam videamus quibus contumeliis petulantes ebrietate milites singula divini corporis membra effecerunt, pedes quidem genuflectendo, manus arundine injecta, imposita corona, impactisque colaphis caput. Colaphus porro est cum cervix cava manu verberatur, ut sonus ex ictu explodatur

Sed jam videamus quibus contumeliis petulantes ebrietate milites singula divini corporis membra effecerunt, pedes quidem genuflectendo, manus arundine injecta, imposita corona, impactisque colaphis caput. Colaphus porro est cum cervix cava manu verberatur, ut sonus ex ictu explodatur

Baronius dubitat an hæc opinio sit illius Papiæ discipuli Joannis, idque in medio relinquit. Sed eam quadamtenus secuti sunt Theophyl., Euthymius, Oecumenius jam relatus. Verba Theophyl. sunt : *Verum cognosce* (Græca omitto) *eum quidem collum inseruisse laqueo, cum se e quadam arbore suspendisset, sed ea inclinata supervixit, Deo illum volente vel ad penitentiam conservare, vel in traditionem et confusionem.* Simile quid Euthymius. Noster autem hoc tantum ab his discrepat, quod laqueo abrupto, non arbore inclinata supervixisse dicit. Cæterum communis sententia nunc obtinet, laqueo illi guttur elisum, quod videntur Græca Matth. exprimere cum de illo dicat cap. xxvii, v. 5, Καὶ ἀπεθῶν ἀπήγγεστο. *Et abiens strangulavit se, ut habet Syriaca versio : vel ut Latina, Et abiens laqueo se suspendit, quod communis more de morte intelligitur, cum perrarum sit de suspendio effugium.* Cui non repugnat locus alter Actor. cap. 1, ubi sic de Jude interitu loquitur S. Petrus : Καὶ πρῆθῆς γενόμενος λαχῆσεν μέσος, quæ verba Latinus interpret sic reddit : *Et suspensus crepuit medius; Syriacus autem : Et cecidi in faciem suam humi, et crepuit per medium sui.* Potest enim utrumque consistere, quod Maldonatus et Lorinus et Alloix putant, ut se ex edito loco laqueo suffocavit et jam suffocatus ita præceptus pronusque (quod proprie signat Græca vox πρῆθῆς apud Luc. Act. 1), in faciem, ac ventrem deciderit, ut ventre disrupto omnia ejus viscera sint effusa. Plura vide apud memoratum Petrum Alloix in Not. ad Vitam S. Papiæ de tertia opinione.

ad risum. Atque hæc sanè milites faciebant, non A Pilati jussu, sed ut Judæis scelesti gratificarentur; omnes enim confertos diabolus incitavit ut Christi contumelias sua ducerent oblectamenta. Verum uti tyrannidis affectatæ damnato chlamydem circumdant homicidæ purpuream. Quod si eam chlamydem alius evangelista purpuream, alius coccineam (45) vocat, nihil novum. Symbolice enim et purpura, et coccinum Regem eum universi testantur. Et sane vestimenta exuit sua, ut Adamum pelliceis tunicis (46), mortalitatis nimirum, exueret. Quoniam vero effuso in idolorum sacrificiis sanguine, terra infecta fuerat, purpura 203 ipse amicitur. Atque uti purgaret spinas, quæ peccato patrato germinaverant, coronam spineam tulit. Calamum porro tenet ad delendum chirographum servitutis: B et quoniam draconem intelligibilem insectabatur, calamum capit (47), exitialia serpentibus instrumentum; aiunt enim arundinis ictibus maxime elidi serpentes. Sic igitur milites Christo tunc illudebant. Ego vero vereor, ne etiam nunc in Ecclesia sint, qui ante Christum genua flectant, et illudant. Etenim hypocritæ, qui ad ostentationem virtutem simulant, vel qui non ea, qua par est, dispositione animi, ad mysterium fidei accedunt,

διὰ τῆς πληγῆς ἐπὶ γέλωτι. Ταῦτα δὲ ἐποιοῦν οἱ στρατιῶται, οὐκ ἐξ ἐπιτάγματος τοῦ Πιλάτου, ἀλλὰ τοῖς Ἰουδαίοις; οἱ μαρτοὶ χαριζόμενοι. Πάντας γὰρ ἀλλείας διήγειρεν ὁ διάβολος, τέρψιν οἰομένους τὰ εἰς Χριστὸν παροινήματα. Ὡς δ' ἐπὶ τυραννίᾳ καταγνοσθέντι, καὶ χλαμύδα περιβάλλουσιν αὐτῷ οἱ φονικοὶ φοινικῆν. Εἰ δ' ὁ μὲν τῶν εὐαγγελιστῶν χλαμύδα κοκκίνην, οἱ δὲ πορφύραν φασίν, οὐδέν τι καινόν. Συμβολικῶς γὰρ καὶ ἡ πορφύρα καὶ τὸ κόκκινον βασιλεία τοῦ παντὸς αὐτὸν μαρτυρεῖ. Ἐξεδύσατο μὲν γὰρ τὰ ἱμάτια, ἐκδύων τὸν Ἀδὰμ τοῦ δερματινοῦ; χιτῶνας τοὺς τῆς νεκρώσεως. Ἐπειδὴ δὲ τοῖς τῶν εἰδωλικῶν θυσιῶν αἵμασιν ἡ γῆ ἐπεφοίνικτο, τὴν πορφύραν πὲρ-χλαμύδα ζεταί. Ἐκκαθαίρων δὲ τὴς τῆς ἁμαρτίας ἀκάνθας, ἃς ἐβλάστησεν ἡ παράδοσις, B φορεῖ τὸν ἀκάνθινον στέφανον. Κρατεῖ δὲ τὸν κλάμνον, ἀναιρῶν τὸ τῆς δουλείας χειρόγραφον. Καὶ ἐπειδὴ τὸν νοσητὸν εἰδίωκε δράκοντα, λαμβάνει τὸν κλάμνον τῶν ἀναιρετικῶν τῶν θρεῶν ὄργανον· φατὶ γὰρ ταῖς τῶν καλῶν πληγαῖς τοὺς θρεῖς μάλιστα καταράσσεισθαί. Τότε μὲν οὖν ταῦτα οἱ στρατιῶται κατεκερτόμουν. Ἐγὼ δὲ δέδοικα μὴ καὶ νῦν εἰσὶ τινες ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ γονυπετοῦντες ἐμπροσθεν τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἐμπαίζοντες. Οἱ γὰρ ἐν ὑποκρίσει τὴν ἀρετὴν μετερχόμενοι, ἢ μὴ εὐθιαθέτως τῷ μυστη-

Francisci Scorsi notæ.

(45) *Purpuream, alius coccineam.* Eandem fuisse vestem, et unius coloris, quam S. Marcus πορφύραν, S. Joannes πορφυροῦν ἱμάτιον, S. Matth. κοκκίνην χλαμύδα, non vocatur in dubium. Solum ex ultimo intelligitur ejusmodi fuerit illa purpura, nempe coccinei coloris, differre siquidem viri docti inter se purpuram et coccinum censent; primam ex sanguine piscis tinctam, qui purpura, vel alterius, qui murex, seu buccinum proprie; nam murex commune videtur ad utrumque nomen: de qua infectione Plin. lib. ix, cap. 37, a quo hæc purpura *nigrantis rosæ colore subluces, et nigricans aspectu*, eademque suspectu refulgens describitur. At vero coccinum ex coeco, quod granum fructicis notissimum Plinio, et Dioscoridi. Unde *Granam* eum Hispani vocant, et colorem *de grana*, qui color rubicundus et splendidus. Sic breviter distingui, quæ copiosius disputant Martinus Joannes del Rio, lib. ii *Syntag. in Senec.*, tragœd. i, et Ludovicus de la Cerda, in lib. iv Georg., ubi acriter confutat errorem eorum qui idem omnino putant, apud scriptores veteres, purpuram et coccinum. Sed distinctio apud scriptores tam Græcos quam Latinos locum habuit usque ad Augusti ævum, quod recte colligitur ex Cornelio Nepote apud Plinium lib. ix, cap. 39, qui ait: *Me juvene violacea purpura vigeat*; eadem vero est violacea, quam quæ paulo ante ex Plinio descripta est. Obiit autem Nepos, ut ibidem ait Plinius, principatu Augusti. Postea vero additus ad purpuram rubor ille eximius, ut clare ex eodem Plinio lib. eodem cap. 41, et exinde puto purpuream etiam coccineam vocatam, et utrumque nomen idem significasse, adeoque vestem Christi, qua de institutum disputationem, quæ coccinea fuit, πορφυροῦν ἱμάτιον vocari a S. Matthæo et Joanne ex usu jam recepto, ut idem Joan. Lacerda in eo loco advertit. Quod autem ait idem Lacerda purpuram fuisse Regum propriam, usquam coccinum, videtur refragari Plinius, lib. xxi, cap. 2, ubi scribit, *coccum imperatoris dicitur valudamentis*. Nisi si quis

ad tuendam Lacerdæ opinionem ita distribuat, ut quamquam paludamentum fuerit etiam ante Augusti ævum, consulum, seu imperatorum vestis in provinciam cum exercitu exenitum, ut ex Tullio et aliis patet, tamen quod attinet ad coccineum colorem accipi Plinium possit de ævo Augustum sequente. Scio posse adhuc aliqua addubitari, disputarique circa hos colores, si quis subtilius, quarat. Hæc tamen, quæ scripsi, satis videri possunt ad varietatem loquendi evangelist. conciliandam, et uti ne mirum, sed verum videatur, quod hic noster Theophanes utrumque et purpureum et coccineum fuisse insigne regium dicit. Et ita per symbolicam interpretationem conciliat utriusque evangelistæ vocabulum, cum ait ad signandum Christi imperium, et coccineam eandem, et purpuream vestem appellatam. Sed litteralis conciliatio est, quam jam attulimus. Vide etiam quæ adnotamus hom. 45. not. 97, περὶ ἀλλουργίῶς.

(46) *Pelliceis tunicis.* Alludit ad dictum Gregorii Nazianz. ex orat. *De Nativitate*, quod idem reperitur in ea quæ est in Sanctum Pascha, quod explicuimus ad hom. 24, n. 15.

(47) *Calamum capit.* Quod de calamo hic tangit Theophanes, eum esse serpentibus infatum, potuit a S. Athanasio desumere, qui idem symbolam in calamo Christi agnoscit: *Arundinem*, inquit, *accept Christus, cum illi a diabolo porrigeretur, ignaro, quod contra seipsum gladium acueret; dicitur enim arundo serpenticus esse lethalis: atque inde potissimum interfici.* Hæc Athanasius, cujus Græca non sunt apud me. Tangit et hanc calami vim S. Proclus orat. 2: *Ὁ κάλαμος ἐν οὐρανῶς τοὺς πιστοὺς πολιτογραφῆσας, καὶ τοῦ ἀρχεκάκου βρεῶς τὴν τυραννίδα συντριψας. Ὁ arundinem, quæ credentes in cælo conscripsisti cives, quaque serpentis malorum auctoris tyrannidem delevisisti.* De vipera hoc solum tradit Ruellius lib. i *De natura stirpium*, cap. 22: *Vipera arundine percussa torpet: sæpius icta sese recolligit.*

ρίψ τῆς πίστεως πρόσανέχοντες, οὐ μοι δοκοῦσιν ἀπεικέναι τοῖς τότε διὰ τὸ γονυπετεῖν κερτομοῦσι τὸν Κύριον.

Οἱ μὲν οὖν ἐναγεῖς παλαμναῖοι, τοσαῦτα ὑβρίσαντες καὶ ἐμπαιζαντες, ἀπήγαγον εἰς τὸ σταυρῶσαι, καὶ οἷα κατακρίτω τὸ τοῦ σταυροῦ ξύλον ἐπιφορεῖζουσιν, ὡς ἂν κἀναθαῦτα Ἡσαίας ἐρῆ· « Οὐ ἡ ἀρχὴ ἐγενήθη ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἐβάστασε, καὶ τὰς νόσους ἴασατο. » Ἔδει γάρ, ἔδει αὐτὸν ἐν αὐτῷ τὴν τοῦ νόμου καθάραν ἀκέσασθαι. Ἀλλὰ γὰρ καὶ Ἰσαὰκ τυπῶν τὸ πάθος τοῦ Ἰησοῦ, αὐτὸς τὰ τῆς ὀλοκαρπώσεως ξύλα ἐβάστασε· κἀπειδὴ γοῦν τὸ πρωτοτυπωθὲν ἀνεπλήρωσε, τότε ὁ Κυρηναῖος Σίμων ἀγγαρευθεὶς ὑπουργεῖ τῷ βασιτάγματι. Οὐ συντυχικὴ δὲ γέγονε τοῦ Σίμωνος ἡ ἀγγάρευσις, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνον προῦριστο διακονῆσαι τῷ προστάγματι. Ἐπειδὴ γὰρ Σίμων ὑπακοὴ ἐρμηνεύεται, Κυρηναῖος δὲ ἡτοιμότης, ἡ δὲ Κυρήνη μία ἐστὶ τῶν τῆς Πενταπόλεως, διδάσκει τὸ αἰνίγμα, ὡς ὁ πρὸς τὴνεὐαγγελικὴν ὑπακοὴν γενόμενος ἔτοιμος, διὰ τῶν αἰσθήσεων αἴρει τὸν σταυρὸν τῆς πρακτικῆς ἀρετῆς, καὶ ἀκολουθεῖ τῷ Χριστῷ, μετὰ Παύλου βιών· « Ἐγὼ τῷ κόσμῳ ἐσταυρῶμαι. » Ἐφαίποντο δὲ καὶ γυναῖκες μαθητραι, καὶ τὴν ἀδικον κρίσιν κατεβδών, καὶ ὠλοφύροντο. Ἄν τὴν ἀκαιρον συμπάθειαν ἐπιτιμῶν ὁ Σωτὴρ κωλύει θρηνεῖν, καὶ φησὶ· « Θυγατέρες Ἰερουσαλήμ, μὴ κλαίετε ἐπ' ἐμέ. » Οὐ γὰρ ἀκούσιον ἦν τὸ πάθος, ὡς δεῖσθαι παρακλήσεως. Προαναφωνεῖ δὲ καὶ τὰ ἐσόμενα σφίσιν, ἐκ τῆς πολιουρίας κακὰ, ὅ τε ἀρδην οἱ Ἰουδαῖοι ἀπώλοντο· Ἰδοὺ ἐρχονται ἡμέραι, ἐν αἷς ἐροῦσι· Μακαρῖαι αἱ στεῖραι, καὶ αἱ κοιλῖαι αἱ οὐκ ἐγέννησαν, καὶ μαστοὶ οἱ οὐκ ἐθήλασαν· « τότε γὰρ καὶ ἡ ἀπαίδεια ἐλογίζετο ἄμεινον, καὶ τὸ ὑπὸ βουνοῖς ἐγκεκρύφθαι, καὶ θρεῖν. » Εἰ γὰρ ἐν τῷ ὑγρῷ ξύλῳ ταῦτα, φησὶ, ποιοῦσιν, ἐν τῷ ξηρῷ τί γίνεται; Ἐγρὸν ξύλον καλεῖ αὐτόν· ἦν γὰρ ξύλον ἀληθῶς ζωῆς, εὐκαρπον, καὶ χλωρὸν, καρπὸν φέρων, ἃ ἐπετέλει θεοσημείας, καὶ τὴν τῆς διδασκαλίας γλυκύτητα. Εἰ οὖν εἰς ἐμέ, φησὶν, οἱ Ῥωμαῖοι τοιαῦτα πεπαρῶνήκασιν, ὑπὸ Ἰουδαίων λαβόντες ἐκδοτον, τί ἂν εἰς αὐτοὺς δράσαιεν, ὡς ξηρὸν ξύλον τυγχάνοντας, διὰ τὴν ἐνούσαν σφίσιν δυσσέβειαν;

debaebhati sunt, cum a Judæis quasi dedititium quempiam accepissent; quid contra vos ipsos fecerunt, qui ob impietatem, quæ in vobis inest, lignum aridum estis?

σταυροῦσι γοῦν αὐτὸν ἐν τῷ Γολγοθᾶ, ἐν ᾧ καὶ τετάφθαι λέγεται τὸ σῶμα τοῦ Ἀδάμ, ὡς ἂν τῷ

A non dissimiles mihi videntur iis qui tunc genuflexo Dominum ludibrio habebant.

Postquam igitur homines conscelerati et execrabiles tot tamque gravibus contumeliis ac ludibriis Dominum acceperunt, duxerunt illum ut crucifigerent; atque uti damnato, crucis lignum portandum imponunt, ut etiam ad hanc rem dixerit Isaias: « Cujus principatus factus est super humerum ejus: et ipse peccata nostra portavit, et languores curavit ». Oportebat quippe eum, oportebat in seipso legis maledicto mederi. Quin etiam Isaac Passionem Jesu figurans, holocausti ligna ipse portavit. Ubi igitur, quod erat ante figuratum implevit, tunc Cyrenæus Simon angariatius oneri succedit. Nec vero factum est casu, ut Simon angariaretur, sed quod ita præstitutum erat, ut ipse ferendo oneri subserviret. Quoniam enim per Simonis nomen, obedientia (48), per Cyrenæi vero promptitudo denotatur, Cyrenæ vero una est Pentapoleos regionis civitas, per hoc ænigma docemur, eum qui ad obediendum Evangelio promptum animum exhibet, virtutis exercitationem quasi crucem quinque sensuum ministerio ferendam suscipere, et Christum sequi cum Paulo clamantem: « Ego mundo crucifixus sum ». Sequebantur itidem mulieres alumne doctrinæ Christi, et injusto judicio reclamabant ac deplorabant. Quarum importunam miserationem corrigens Dominus lamentis prohibet, et ait: « Filie Jerusalem, nolite flere super me; » neque enim erat passio involuntaria, ut consolatione indigeret. Prænuntiat etiam illis mala ex Romanorum obsidione eventura, a quibus funditus interiit 204 Judæi: « Ecce venient dies, in quibus dicent: Beate steriles, et ventres, qui non genuerunt, et ubera, quæ non lactaverunt; » tunc enim melior conditio æstimabatur earum quæ liberos non procreassent; et sub collibus, montibusque occultari expediebat: « Si enim in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet? » Viride lignum seipsum appellat. Erat enim vere lignum vitæ fructiferum, et viride, miracula, quæ effecerat, suavitatemque doctrinæ quasi fructus ferens. Si igitur adversus me, inquit, Romani usque advo

D Crucifigunt igitur illum in Golgotha, ubi sepultum fuisse dicitur corpus Adami (49), ut per novi Adami

⁴⁸ Isa. ix, 6; LIII, 5 ⁴⁹ Galat. vi, 14.

Francisci Scorsi notæ.

(48) *Per Simonis nomen obedientia.* Ab Hebraico fonte originem ducere nomen Simon haud dubito, a שִׁמּוֹן videlicet, quod obedire valet, quamvis in Græcæ derivatum Σίμων scribatur: quod etiam Ballestrelius animat. De Cyrenæi vero cyrmo adhuc dubito: Κυρήνη enim Cyrenæ urbs in Africa, unde Cyrenæica regio, et Cyrenæus gentile nomen merum est Græcæ, et a κύριος, quod dominum et potestatem signat, deduci commode potest. S. d

non hinc allucet significatio τῆς ἐτοιμότητος *preparationis*. Ab Hebræo si detorqueas, fortassis erit ab radice נָשַׁר quod est *vocare*, vel בָּרַךְ *occurrere*, et in hiphil conjugat. *occurrere facere*, in qua sunt ex rabbinis, qui exponant nonnunquam *preparare* et *paratus*. Sed hæc non sunt subtiliter ab oratoribus sacris exquirenda, satis est illis aliqua soni similitudo.

(49) *Corpus Adami.* Primum hominem in morte

passionem, vetus renatus exsurgeret. Ac Marcus A quidem (50) tertia hora eum crucifixum dixit ⁹⁰, ut scilicet horam etiam sententiae latae notare. Reliqui vero sexta dicunt, illam ipsam signantes horam, qua vitis illa, quae intelligentiae subest, in palo vitis elevata est. Cum vero evangelistae varie conscripserint ea quae gesta sunt; atque hic quidem acetum et fel (51) dicat oblatum, ille vero myrrhatum vinum, alius acetum simpliciter, non discrepare inter se existimandi sunt. Etenim in tanta licentia militari, cum plerique, petulanter agerent, plura etiam quam historiis prodita sint, facta esse credendum est. Verum enim cum multa genera mortis essent, eam quae maledicto subiacelbat, crucis mortem oppetiit. Lex enim ait: « Maledictus homo, qui pependit in ligno ⁹¹, » qui igitur per seipsum mala nostra curavit, nisi factus esset maledictum, quo pacto maledicto nostro remedium adhibuisset? Huc accedit etiam, quod crux quadrifariam partita Crucifixi potestatem in omnes partes pertinentem ostendit. Etenim quadripartitae crucis virtute dispersos collegit a quatuor alis terrae, juxta vaticinium Isaiae. Ut igitur omnes in unam fidem crucis beneficio congregaret, mortem per crucem obeundam elegit. Tunc igitur sacra prophetarum oracula ad exitum perducta sunt; Davidis quidem dicentis: « Dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto ⁹²; » Isaias vero: « Ipse pro nobis dolet: et vidimus eum, et non **205** habebat speciem, neque decorem ⁹³; » Zacharias: « Quid sunt plagae istae in medio manuum tuarum ⁹⁴? » Crucifigunt vero cum eo duoslatrones, quo esset illi probro, ut ipsi putabant; verumtamen neque hic indictum prophetis fait, qui apertissime dixerunt: « Et cum

πάθει τοῦ νέου Ἀδάμ, ὁ παλαιὸς ἀναστῆ παλιγγενής. Ὁ μὲν οὖν Μάρκος τρίτην ὥραν ἐς:αυρώσθαι τούτων φησιν, ὑποδηλών καὶ τὴν ὥραν τῆς ἀποφάσεως. Οἱ λοιποὶ δὲ ἕκτην ἔφασαν ὥραν, αὐτὴν ἐκείνην σημαίνοντες, καθ' ἣν ἡ νοητὴ ἀμπελὸς τῷ σταυρικῷ χάρακι ἀπὴρώριστο. Διαφέρως δὲ τῶν εὐαγγελιστῶν συγγραφευμένων τὰ πεπραγμένα, καὶ τοῦ μὲν ἕξος καὶ χολῆν εἰπόντος προσενεχθῆναι αὐτῷ, τοῦ δὲ οἶνον ἐμυρνησιμένον, ἄλλου δὲ ἕξος ἀπλῶς, οὐ χρῆ διαφωνίαν λογιζέσθαι: ἐν γὰρ ἀταξίᾳ τοσούτου στρατοῦ πολλῶν προκρινόντων, καὶ πλείονα τῶν ἱστορηθέντων γέγονασι. Πολλῶν δὲ θντων θανάτου τρόπων, τὸν διὰ σταυροῦ ἐπάρατον θάνατον κατεδέξετο. Φησὶ γὰρ ὁ νόμος: « Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐν ξύλῳ » ὁ γοῦν δι' ἑαυτοῦ τὰ ἡμέτερα τεθεραπευκῶς, εἰ μὴ ἐγεγόνει κατάρτα, πῶς, ἐμελλε τὴν ἡμετέραν κατάρταν ἀκίεσασθαι; Καὶ ἄλλως: ἐὲ ὁ σταυρὸς τετραχῆ μερίζομενος τοῦ σταυρωθέντος ἐδῆλου τὴν διὰ πάντων διήκουσαν δύναμιν. Διὰ γὰρ τοῦ τετραμεροῦς σταυροῦ συνῆξε τοὺς ἀπωσμένους ἀπὸ τῶν τεσσάρων πτερύγων τῆς γῆς κατὰ τὴν τοῦ Ἡσαίου φωνήν. Ἴνα γοῦν διὰ σταυροῦ πρὸς μίαν πίστιν ἅπαντα συναχθῆ, ὁ δι' αὐτοῦ προτετίμηται θάνατος, τότε δὴ οὖν καὶ τῶν προφητῶν ἐπεραίνεται τὰ ἐρᾶ προκηρύγματα: τοῦ μὲν Δαβὶδ: « Ἐδωκαν εἰς τὸ βρώμᾳ μου χολῆν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ἕξος. » Ἡσαίου δὲ: « Αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν ὀδυνάται: καὶ εἶδομεν αὐτὸν, καὶ οὔτε εἶδος εἶχεν, οὔτε κάλλος. » Ζαχαρίου δὲ: « Τί αὐταὶ αἱ πληγαὶ ἀναμέτρον τῶν χειρῶν σου; » Συσταυροῦσι δὲ αὐτῷ καὶ δύο ληστῆς, ἐφ' ὕβρει μὲν, ὡς ἐνόμιζον: οὐ μὴν οὐδὲ τοῦτο ἦν τοῖς προφήταις ἀπαγόρευτον εἰποῦσιν ἐμφαντικώτατα: « Καὶ μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη » καὶ ἅμα προδήλωσις ἦν τοῦτο τῶν δύο

⁹⁰ Marc. xv, 25. ⁹¹ Deut. xxi, 23; Galat. iii, 13. ⁹² Psal. lxxviii, 22. ⁹³ Isa. lxi, 47. ⁹⁴ Zachar. xvi, 6.

Francisci Scorsi notæ.

Calvario fuisse sepulchrum veterum fere omnium Patrum celebris, et a majoribus accepta fuit opinio, qui et inde monti factum Calvarii nomen quod ibi ejus calva sit reperta. Patres laudatos reperies apud Baronium tom. I, et Maldonatum nostrum in hunc locum, quorum primus eam opinionem utpote tot Patrum suffragio, et antiqua commendatum traditione recipit, alter refutat: argumenta ultro citroque disputata apud eosdem leges: nobis esset longius negotium quam institutum nostrum exigat.

(50) *Ac Marcus quidem.* Solvendi hujusce nodi, qui ex varietate Marci, et Joannis, quorum alter tertia, alter sexta hora Dominum crucifixum tradunt, quique sane negotium interpretibus facessit, alii aliam viam excogitarunt, quam hic advertit Theophan. Advertit etiam D. August. quod nimirum S. Marcus de hora damnationis egerit, cum eum tertia hora crucifixum scribat, qua illum Judaei linguis crucifixerunt suis: sic enim inquit lib. iii *De consens. Evang.*, cap. 15: *Erat autem hora tertia, inquit Marcus, et crucifixerunt eum, ut illi cum potius crucifixisse invenirentur, quos hora tertia, clamare potuisse diligens inquisitor invenerit.* Advertit etiam Theophyl. qui post Nostrum, ut ostendi in Proem. scripsit, vel eum refert ut ab aliis traditum. Sic enim ait in cap. Joan. xix: *Alii dicunt, quod Marcus quidem horam, qua lata est sententia de*

crucifigendo Domino, manifeste et absque dubitatione ponat, utique quia crucifigere, et punire ab eo tempore iudices dicuntur, quo sententiam proferunt eo quoa vis pœnæ et mortis in linguis quoque sit. Ita Theophyl. qui eam videtur amplecti. Et ad hanc crucifigendi rationem bene allusit D. August. in *Psal. lxi: Et vos, o Judæi, occidistis? unde occidistis? gladio lingue: acuisistis enim linguas vestras: et quando percussistis, nisi quando clamastis: Crucifige, crucifige?*

(51) *Acetum et fel.* In Græco codice S. Matthæi habetur ἔδωκαν αὐτῷ πικρὴν ἕξος μετὰ χολῆς μεμιγμένον. Ex qua lectione hic Noster scribit unum ex evangelistis dicere propinatam Christi acetum cum felle fuisse, cum tamen Latina editio habeat, *vinum cum felle mistum*; eodemque modo legitur Origenem, Chrysost. Hieronymum et Euthymium, testatur Maldonatus hic, qui itidem putat vitiosam esse lectionem textus Græci, idque ex S. Ma. eo fieri manifestum, qui eandem rem narrans: Καὶ ἐδίδον αὐτῷ, inquit, πικρὴν ἐμυρνησιμένον οἶνον: ὁ δὲ οὐκ ἔλαθε, nihil autem de aceto. Porro autem vinum hoc myrrhatum et cum felle mistum diversum esse ab illa potione aceti, de qua Joannes et Lucas scribunt datum esse Christo jam supremo agenti spiritum, certum est.

λαῶν ἡμῶν τε τῶν ἐξ ἐθνῶν πιστευσάντων, κάκει- A
νων τῶν ἐκ περιτομῆς ἄμφοτεροι γὰρ ἤμεν ἄνο-
μοι, καὶ σφίσι λησταί· οἱ μὲν παραβάται τοῦ νόμου
τοῦ φυσικοῦ, οἱ δὲ πρὸς τούτῳ καὶ τοῦ γραπτοῦ.

Καὶ ἐπέθηκαν τὴν αἰτίαν ἐπάνω τῆς κεφαλῆς
αὐτοῦ γεγραμμένην· Οὗτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῶν
Ἰουδαίων. Ἐπειδὴ μὴ προστῆν αὐτῷ ἔγκλημα,
τυραννικὴν αὐτῷ ἐπίθεσιν προσάψαι βουλόμενοι,
γραφήναι τὸν τίτλον παρεσκεύασαν. Ἄλλ' ὁ Πιλάτος,
στηλητεύων αὐτὸν τὸ κακόηδες, καὶ ὡσπερ ἀπο-
λογοῦμενος, ὡς ἂν μὴ τις κοινῶν αὐτῶν τοῖς λη-
σταῖς οἴηθῃ, ὡσπερ τοῖς Ἰουδαίοις σπούδασμα ἦν,
διὰ τῆς τοῦ τίτλου ἐπιγραφῆς ἐπιφράττει τούτων
τὰ στόματα, ὡς ἐπὶ τροπαίου τινὸς ἀναστηλώσας τὰ
γράμματα· καὶ αὐτοὺς μὲν καταισχύων ὅτι τῷ
σφῶν βασιλεῖ ἐπανάστησαν, αὐτὸν δὲ ἐπ' οὐδεμιᾶ
αἰτίᾳ παθόντα δεικνύς· καὶ οὐ μίᾳ γλώττῃ, ἀλλὰ
τρισὶν ἀπάσαις φωναῖς τὴν Ἰουδαίων μανίαν δηλῶν.
Ἄκονόμητο δὲ ἡ τοῦ τίτλου γραφή, ἵνα ὕστερον ὁ
τοῦ Κυρίου σταυρὸς μηνυθῇ· ἄτιτλοι γὰρ ἦσαν οἱ
πῶν ληστῶν. Ἡ μέντοι τριχὴ τοῦ τίτλου γραφή,
ἔδειξε τὸν σταυρωθέντα βασιλέα πρακτικῆς, καὶ
φυσικῆς, καὶ θεολογικῆς φιλοσοφίας. Ῥωμαῖοι μὲν
ὡς ἀνδρικότεροι, τῆς πρακτικῆς εἶσι σύμβολον·
Ἕλληνες δὲ τῆς φυσικῆς, ὡς ἐναυῦθα ἐνασχολούμε-
νοι· διὰ δὲ τοῦ Ἑβραϊστοῦ, ἡ θεολογία δέδεικται, ὡς
ἀνατιθέτων Ἑβραίων ἀνέκαθεν τῷ Θεῷ.

Οἱ δὲ παραπορευόμενοι ἐβλασφήμουν αὐτὸν,
κινῶντες τὰς κεφαλὰς αὐτῶν καὶ λέγοντες· Ὁ κα-
ταλύων τὸν ναὸν, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις οἰκοδομῶν,
σῶσον σεαυτὸν. Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, κατέβηθι ἀπὸ
τοῦ σταυροῦ. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ οἱ λησταί, οἱ συσταυ-
ρωθέντες αὐτῷ. Πρῶν καὶ ἐν περάσας ἐν τῷ ὄρει
τὸν Κύριον ὁ διάβολος, καὶ λαμπρῶς ἤτηθεῖς, ἀπ-
έστη αὐτοῦ ἕως καιροῦ φησὶν, ὁ Λουκάς, τὸν ἀκρι-
πῆθους σημαίνων καιρὸν· κατὰ γὰρ τὸ πάθος ῥαγ-
δαῖος ἐπειρέφρησεν, οἷά τις ἀνυπόστατος θύελλα,
πειρασμοῖς ἀλλεπαλλήλοις ἀδιαστάτως πολεμῶν
αὐτῷ. Προδόξην γενέσθαι παρασκευάσας τὸν μαθη-
τὴν, φυγάδας δὲ τοὺς λοιποὺς μαθητὰς, ἔξαρον
τῶν πάντων θερμώτατον Πέτρον· εἶτα ἐξέμηνε τοὺς
Γραμματεῖς, διήγειρε τοὺς ὄχλους, ἠγρίωσε τοὺς
ὑπηρέτας, τὸν δικαστὴν ὑπεβάλασεν, αὐτῶν τῶν
συσταυρωθέντων τὰς γλώσσας ὑπέθηξε. Καὶ πλῆρω-
σις ὅπερ ἔσπευδεν, ἐπεὶ ἕωρα μακροθύμως ἅπαντα
στέργοντα, προσβάλλει καὶ ἐν αὐτῷ τῷ σταυρῷ, πα-
ρασκευάσας τοὺς παραπορευομένους βλασφημεῖν
καὶ λαλεῖν· « Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, κάτελθε ἀπὸ τοῦ
σταυροῦ. » Τοῦτο κἀν τῷ ὄρει φθέγγετο· « Εἰ Υἱὸς
εἶ τοῦ Θεοῦ, εἰπέ ἵνα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γένωνται. »
Καὶ αὐτοῖς· « Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, βάλλε σεαυτὸν
κᾶτω. » Καὶ νῦν διὰ τῶν ἀσεβῶν στομάτων συνφθᾶ
καὶ λαλεῖ· « Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, κάτελθε ἀπὸ

iniquis reputatus est⁹⁵. » Et simul hæc duorum erat
populorum præsignificatio : et nostrum quidem, qui
ex gentibus credidimus, et eorum qui ex circum-
cisione erant. Ambo enim eramus iniqui, et latro-
nes invicem ; nos naturalis legis, illi vero etiam
scripturæ transgressores.

« Et posuerunt super caput ejus causam ipsius
scriptam : Hic est rex Judæorum. » Quia nullum in
eo inerat crimen, ut illud affectatæ tyrannidis affin-
gerent, titulum scribendum curarunt. At Pilatus,
ut eorum notaret malitiam, ac Dominum veluti tu-
taretur, ne quis eum in communi cum latronibus
causa fuisse existimaret, id quod Judæi studebant ;
per hujusmodi tituli inscriptionem eorum oclulit
ora, ac veluti tropæum quoddam litteras eas erexit :
et illis quidem pudorem injiciens quod in suum
ipsorum Regem seditionem movissent, ipsum vero
nulla causa meritum, ut pateretur, ostendens, nec
vero una lingua, sed omnibus tribus dialectis Ju-
dæorum insaniam prodens. Hæc vero tituli in-
scriptio certo consilio disposita fuit, ut posteris
esset indicio, quæ crux Domini fuisset. Latronum
quippe cruces inscriptione carebant. Quod vero
triplici linguæ idiomate scriptus fuit, ostendit eum,
qui actus in crucem erat, in omni philosophia tum
practica, tum naturali, cum theologica regnum ob-
tinere. Romani quippe ut fortiores practicæ sym-
bolum sunt ; Græci vero naturalis, ut qui in ea se
occuparunt ; per Hebraicam denique divina doctrina
significata est, quippe cum ab initio Hebræi fuerint
Deo devoti.

Prætereuntes autem blasphemabant eum, mo-
ventes capita sua, et dicentes : Qui destruis tem-
plum Dei, et in tribus diebus reedificas, salvum
fac teipsum : si Filius Dei es, descende de
cruce. Id ipsum autem et latrones, qui crucifixi
erant cum eo. » Super sane diabolus cum Domi-
num in monte tentasset et gloriose ab eo supe-
ratus esset, discessit ab eo, usque ad tempus, ait
Lucas⁹⁶, tempus scilicet Passionis significans.
Tunc enim violentior in eum impetum fecit quasi
turbo quidam **206** irrequietus, aliis atque aliis
tentationibus eum continenter oppugnans. Ex di-
scipulis proditoreum unum, fugitivos alios fieri, Pe-
trun, qui maxime omnium amore fervebat, ad
negandum adegit ; postea Scribis furorem injecit,
concitavit turbas, effervavit ministros, judicem sub-
duxit, ipsorum qui una crucifixi erant, linguas
exavit. Et cum conatus adhibuisset omnes, ubi
vidit eum omnia forti animo sustinere, in ipsa cruce
illum aggreditur, ac prætereuntes ipsos impellit, ut
blasphement ac dicant : « Si Filius Dei es, de-
scende de cruce. » Simile quid etiam in monte
dixerat : « Si Filius Dei es, dic ut lapides isti
panes fiant⁹⁷ ; » et rursus : « Si Filius Dei es, mitte
te deorsum⁹⁸. » Et nunc per impiorum ora iterum
consona prioribus verba profert : « Si Filius Dei

⁹⁵ Isa. LIII, 12. ⁹⁶ Luc. IV, 13. ⁹⁷ Matth. IV, 5. ⁹⁸ ibid. 6.

es, descende de cruce. » Cum enim signa vidisset, A timebat ne Deus esset, id quod erat; et cum la- cessit, ut a cruce descendat, ut quod erat divinæ dispensationis summa disturbaretur. Sed vero es- cam oblatam Salvator agnoscens, et veterem ten- tatorum deprehendens, et regia persona indignum existimans morem gerere iis qui prater rectam rationem aliquid præscriberent, fraudulentæ de- ceptiones aversatur.

Alter vero ex latronibus cum ad sentiendum et intelligendum id quod rectum erat, esset acutior, ex visis miraculis in conscientiam adductus, salutem furatus est, et socium quidem blasphemum repre- hendit, Christum vero fatetur Regem et Dominum, petitque in ejus regno memoriam sui; ac statim præmium Deo dignum accipit. Ait quippe illi Sal- vator : « Amen, amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso. » Hic vero magna interpretum discor- dia est. Sunt enim qui dicant, nondum paradiso positum esse latronem, quod id minime deceat, cum Paulus de sanctis, qui ab initio mundi fue- runt, manifeste dicat⁹⁹, quod promissionem Dei non receperunt, melius aliquid de nobis ipso pro- vidente, ut non sine nobis consummaretur. Quod enim dicatur : « Hodie mecum eris in paradiso, » huic, inquit, sententiæ non adversatur. Nam propter promissionis firmitatem dictum est, hodie, sicuti cum protoplastis dictum fuit : « In quacunque 207 die comederitis ex eo, morte moriemini¹, » Alii vero verba distinguunt interpungendo post vo- cem, « Hodie, » deinde ab alia sententia incipiunt, « Eris mecum in paradiso, » perinde ac si in futurum promissio spectet. Alii his contrarium sentientes, asserunt latronem continuo Edem quasi hæreditatem adlisse : et testes sententiæ suæ producunt sacros melicos vates, ex quibus divinus ille Cosmas (52) sic ait : Una et apud inferos, et in sepulcro, et in Edem Christi divinitas inseparabilis erat. Conci- nit his etiam Damascenus vates (53) : In sepulcro cum corpore; in inferno cum anima, ut Deus; in paradiso cum latrone, et in throno aderas, Christe, cum Patre et Spiritu sancto, qui imples omnia, nulloque circumsciberis loco. Illud vero Apostoli dictum : « Non receperunt promissionem Dei², » rhetorico et ampliore modo interpretantur. Dicunt D siquidem promissa sanctis bona, regnum esse cœ- terum; et quæ in illo sunt, quæ nec oculus vidit,

⁹⁹ Hebr. xi, 40. ¹ Gen. ii, 17. ² Il-br. xi, 39.

Francisci Scorsi notæ.

(52) *Divinus ille Cosmas.* Hic S. Joannis Dama- sceni magister existit, de quo Suidas : *Eodem etiam tempore floruit Cosmas Hierosolymitanus, vir ingentiosissimus, et omnino musicam illam elegantem, et eruditam spirans. Joannis certe (Damasceni) et Cosmæ canones illi cantionum fuerunt hactenus supra omnem comparationem, neque quidquam illis comparari potest quod nostrum a eum consumma- bitur.* Hæc Suidas ex Græco versa; nam Græcis peperci, maxime quod ad manum non sunt. Plura de hoc Cosma, si vis, I ges in Vita Damasceni

τοῦ σταυροῦ. » Ὅρων γὰρ τὰ σημεῖα, ἐδεδίει μῆ- ποτε Θεὸς ἦν ὅπερ ἦν, καὶ ἐρεθίζει αὐτὸν καταβῆ- ναι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, ὡς ἀντὶς οἰκονομίας ἀνατραπῆ τὸ κριτάλιον. Ἄλλ' ὁ Σωτὴρ τὸ δέλεαρ ἐπιγυνοῦς, καὶ ἀναγνωρίσας τὸν πρότερον πειραστὴν, ἀνάξιόν τε κρίνας βασιλεύς πειθεσθαὶ παρὰ τὸν ὄρθον λόγον προστάττουσιν, ἐκκλίνας τὸν ἀπατωῶνα φαναξι- σμόν.

Τῶν μέντοι ληστῶν θάτερος εὐαισθητότερος ὢν, καὶ συνιδεῖν τὸ δέον ὀξύτερος, ἐκ τῶν ὀρωμένων θαυμάτων ἰδὼν εἰς συναίσθησιν, ἀρπάζει τὴν σω- τηρίαν, καὶ τῷ μὲν βλασφημοῦντι ἐπιτιμᾷ, Βασιλεῖα δὲ καὶ Κύριον ὁμολογεῖ τὸν Χριστὸν, καὶ τὴν ἐν τῇ βασιλείᾳ μνήμην αἰτεῖ, καὶ δωρεᾶς αὐτίκα τυγχάνει θεοπροποῦς. Φησὶ γὰρ πρὸς αὐτὸν ὁ Σωτὴρ : Ἄμην, ἀμήν λέγω σοι, σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παρα- δείσῳ. » Ἄλλ' ἐνταῦθα πολλή τις διαφωνία γέγονε τοῖς ἐξηγηταῖς. Οἱ μὲν γὰρ φασιν Ὁὐπω τοῦ παραδείσου τετύχηκεν ὁ ληστής ἢ γὰρ τοῦτο ἤκτιστι πρέπον, τοῦ Παύλου διαβρόχῳ περὶ τῶν ἀπ' αἰῶ- νος ἀγίων εἰπόντος, ὡς οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγ- γελίαν τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν κρείττον ἢ προβλεψα- μένου, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσι. Τὸ γὰρ τοῖ « Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ, » οὐκ ἐναντιοῦται, φασὶ, τῷ νοήματι. Διὰ γὰρ τὸ ἀδιάπτω- τον τῆς ἐπαγγελίας, τὸ, σήμερον, εἴρηται. ὡς τὸ τοῖς πρωτοπλάστοις ῥηθέν³ : « Ἡ δ' ἂν ἡμέρα φά- γητε ἀπ' αὐτοῦ, ἀποθανείσθε. » Ἄλλοι δὲ καὶ τὸ ῥητὸν τεμαχίζουσι ὑποστιζόντες εἰς τὸ σήμερον⁴ : εἶτα ἐπιφέρουσιν ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς : « Ἐσθ' μετ' ἐμοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ, » ὡς εἰς τὸ μέλλον ἀπορῶν τὴν ὑπόσχεσιν. Ἄλλοι δὲ τὰναντία τούτων ἀπορρι- νόμενοι, αὐτίκα τὸν ληστὴν κεκληρωκέναι φασὶ τὴν Ἐδέμ, καὶ μάρτυράς γε τοῦ λόγου περιστώσι τοὺς ἱεροῦς μελοποιούς, ὧν ὁ μὲν θεῖος Κοσμάς οὕτω φησὶ : Μία ὑπήρχεν ἡ ἐν τῷ ἄδῃ ἀχώριστος, καὶ ἐν τάφῳ, καὶ ἐν τῇ Ἐδέμ θεότης Χριστοῦ. Συνφά δὲ καὶ ὁ ἐκ τῆς Δαμασκού λαλεῖ ποιητῆς : « Ἐν τάφῳ σωματικῶς, ἐν ἄδου δὲ μετὰ ψυχῆς ὡς Θεός· ἐν παραδείσῳ δὲ μετὰ ληστοῦ, καὶ ἐν Ὁρόνῳ ὑπήρχε. Χριστὸς, μετὰ Πατρὸς καὶ Πνεύματος, πάντα πατ- ρῶν ὁ ἀπερίγραπτος. Τὴν δὲ ἀποστολικὴν ἀπόφασιν, τὸ : « Οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ, » ῥητορικώτερον ἐρμηνεύουσι, φάμενοι ὡς τὰ ἐπηγ- γελμένα τοῖς ἀγίοις ἀγαθὰ, βασιλεία ἐστὶν οὐρανοῦ, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, ἃ ὄφθαλμὸς οὐκ εἶδε, οὕτε οὗς

præfixa operibus ejus. Versiculus porro, quem laudat Theoph. sic legitur in *Horolog.* Μία ὑπῆρ- χεν ἡ ἐν τῷ ἄδῃ ἀχώριστος, καὶ ἐν τάφῳ, καὶ ἐν τῇ Ἐδέμ θεότης Χριστοῦ σὺν Πατρὶ, καὶ Πνεύματι, ὡς σωτηρίαν ἡμῶν. *Una erant in inferno et in se- pulcro, et in Edem divinitatis indivisa Christi cum Patre et Spiritu sancto in salutem nostram.*

(53) *Damascenus vates.* Vide not. superiorem. Habetur autem idem integrum carmen in eodem Græcorum Menologio, quo ipsi utuntur etiam hodie.

ἤκουσε τὸν παρῶν, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ εἶδον τῶν ἀρχηγῶν τοῦ γένους ἡμῶν, καὶ τὰ ὅσα ἤκουσαν. Οὐκοῦν ἀπίθανον, καὶ τὸν ληστὴν νῦν μὲν εἰληφέναι τὴν ὑμνουμένην Ἐδέμ, ἐν δὲ τῷ μέλλοντι τῆς ἀνω βασιλείας τυχεῖν. Ἡμεῖς δὲ τούτοις οὐ διαφερόμεθα· ἐκ τῶν πατρικῶν δὲ μηθόβντες φωνῶν, αἰ-

³ Isa. LXIV, 4; 1 Cor. II, 9.

Francisci Scorsi notæ.

(54) Nos vero ab his non discrepamus. Profert hoc loco sententiam suam Theoph. hic Cerameus, de loco, in quem admissa fuerit latronis anima ex Christi promissione. Quæ sane sententia nisi recto sensu explicetur et accipiatur, videbitur continere errorem Græcorum damnatum jam in concilio Florentino, quod animi, quoad corporum sunt expertes, Dei visione non fruuntur. Et quidem Euthymius, qui autē concilium Florentinum scripsit, et alii ejus sectæ Græci hunc locum S. Lucæ de paradiso terrestri interpretantur ex eo quidem errore, quem diximus, ut advertit noster Cornelius a Lapide et Bellarm. *Controv. gen. VII, lib. 1, cap. 5, ejus expositionem posse, et debere rejici dixit; et hac arguit ratione: Paradisus, inquit, terrestris est notus deliciarum corporibus, non animabus; quid enim prodest animabus abundare pomis, herbis, aquis, cæterisque rebus terreni illius paradisi? Christus autem promittens latroni paradisum, promittit hortum deliciarum ipsi convenientem, id est spirituales. Ita Bellarminus. Noster autem Theophanes cum ait se ab his non discrepare, qui censent in Edem, hoc est in paradiso, nunc degere latronis animum, non potest Euthymium innuere, cum multo ante sæculum Euthymii vixerit et scripserit, ut ostendi in Procem. Isagog. II, § 4, alios ætate sua superiores, et in primis Cosmam et Damascenum melicos vates, ex quorum ille hymnis aliquid delibavit, qui dicunt in Edem latronem introductum, ibique cum Christo fuisse, eo quod divinitas Christi esset ubique. Nec igitur Theophanes Euthymium se juniorem sequi potest, et quamvis ab aliis majoribus discrepare se non dicat, non tamen omnino consentit; nam discrete ipse se explicat, et distinguit duos paradisos: alterum sensibilem, quem non esse congruentem ait, locum et præmium animæ sensibus jam carenti. Quo dicto jam refellit Euthymii explicationem, qui de hujusmodi paradiso explicat Christi promissionem, ut jam vidimus ex Bellarmino; alterum in eligibilem, hoc est spirituales, in quem vult latronem fuisse intromissum. Quidni autem hæc verba Theophanis ad rectam et catholicam opinionem non deducamus, ut in aliis SS. Patrum dictis fieri assolet, et faciendum est, in quibus nihil expresse contrarium docent: Nam paradisus, ut inquit cardin. Bellarm., loco cit., dupliciter accipi in Scripturis potest: uno modo pro horto deliciarum corporalium, in quo primus homo collocatus fuit, antequam peccaret; altero pro gloria beatorum, cujus prior figura fuit, atque hunc vocat spirituales paradisi, quem Christus latroni promisit. Cum igitur noster auctor in spiritualem iidem paradisi sentiat introductum latronem, de gloria beatorum debet intelligi: et sane ex aliis apertioribus locis hoc ipsum sentire jam planum faciam, ex quibus hic qui videtur dubius, explanari debet. Nam in hac ipsa hom. paulo infra, ubi de resurrect. sanctorum corporum, de quæ S. Matth. cap. XXVII agit, quam vult post Christi resurrectionem contigisse, sic ait: Ubi vero Auctor salutis nostræ prodit ex sepulcro, tunc sane et sancti ipsi vinculis mortis expediti emersere ex monumentis, atque ita letantes venerunt in sanctam civitatem; et eam, quæ in terris est, et eam quæ in Edem præcedente Christo, et latronem prout ipse promiserat, introducunt. Ubi distinguit civi-*

litem sanctam quæ in terris est, ab ea quæ in Edem: Εἰς τὴν ἀγίαν πόλιν τὴν τα ἐπίγειον, καὶ τὴν τῆς Ἐδέμ. Quæ autem est civitas Edem ab terrena distincta, seu quæ non sit in terris, nisi illa Dei viventis civitas cælestis Jerusalem et Ecclesia primitivorum, qui conscripti sunt in cælis, ut loquitur D. Paulus (Hebr. XII, 22, 23). Non igitur nemine Edem terrestrem paradisum, utpote in terris existentem, si tamen adhuc existit, intelligit; nam et in ipsis verbis explicatur repugnantia. Præterea eadem hac homilia explicans illa postrema Christi verba: Pater, in manus tuas commendo spiritum meum (Luc. XXIII, 46), inter alia mysteria Christum nobis spem dedisse ait, non amplius ituras ad inferos, sed in Dei manu credentium animas esse deponendas. Sed dixerit quispiam ex eo quod animæ in cælo esse, et vel etiam in manu Dei depositæ dicantur, non confici, quod videant Deum. Respondet huic argumento Bellarminus, lib. jam dicto, qui idem sibi objicit, dum similia SS. veterum Patrum dicta, ut veræ catholicæque suffragantia opinionum inducit; recte sequi: Nam per cælum, inquit, intelligimus sedem, et quasi aulam regiam Dei, ubi Deus semper videtur; et certe animabus sanctorum, si non videant Deum, parum videtur referre utrum in cælo materialis, an in terra, vel alio loco sint. Et paulo supra sic argumentatur ex verbis S. Ignatii martyris: Ignatius in Epist. ad Romanos ait se per martyrium proficisci de mundo ad Deum; et rursus ait: « Aqua viva manens in me intrinsecus mihi dicit, veni ad Patrem; » at secundum errorem Græcorum et Calvinistarum, non ad Deum ibat, sed ad inferos, aut ad alium locum extra cælum: ubi non magis Deus est, quam hic nobiscum. Ita Bellarmin. Ex cujus argumentatione jam intelligitur nos quoque recte explicare dicta Theophanis nostri juxta orthodoxorum doctrinam, nimirum cum dicat animam latronis in cælestem civitatem fuisse introductam, et animas credentium, ex quo Christus est passus, in manu Patris esse deponendas, eum de earum beatitudine recte sentire.

Sed hæc hactenus testimonia ex una eademque homilia de Passione adducta sunt; et fortasse non fuerant adducenda, cum ex aliis homiliis alia clariora proferri possint, ex quibus manifeste vera Theophanis nostri sententia aperitur. Nam in hom. de S. Procopio, quæ est ordine 56, denarrato ejus martyrio, ita claudit narrationem: Ἐν ταῦταῖς ταῖς βασάνοις τῷ Δεσπότη παρῆθετο τὴν ψυχὴν, καὶ νῦν ἀγγέλων χορείαις ἀγάλλεται, τῶν ἄθλων τὰς ἀντιδόσεις δεξιόμενος. Inter hæc tormenta animam in manu Domini sui deposuit; et nunc inter angelorum choreas exultat, accipiens certaminum præmia. Quid clarius, quod illustrius orthodoxæ sententiæ testimonium? Cum enim aperte dicat animam S. Procopii inter angelorum choros exultare, et præmia martyrii recipere; et quidem nunc, non potest sentire animas in receptaculis quibusdam, vel in inferis, vel in alio loco extra cælum, ut dicunt qui nunc hæretici sunt, neque expectare laborum præmium usque ad Judicii diem, sed jam nunc eo potiri; quod præmium est sine dubio visio Dei. Eodem fere modo loquitur in hom. de S. Pancratio: Καὶ τῆς ἀρχιερωσύνης στολὴν αἰματὶ φοινίξαι; μαρτυρικῶ πρὸς οὐρανὸν ἀνατρέχει; χερσὶν ἀγγέλων αἰρόμενος. Et cum pontificium stolam

νοουμένω μέρει τοῦ παραδείσου. Πῶς γὰρ ἂν αἰσθητὸς τόπος διαίτησιν τὴν νοερὰν οὐσίαν, καὶ ὑπὲρ αἰσθησιν; Οὕτω γὰρ δέικνυται πληρουμένη, καὶ ἡ τοῦ Δεσπότου ὑπόσχεται, καὶ ἡ μαρτυρία τῶν ἱερῶν ποιητῶν. Ὑμνεῖ δὲ, ὃ εἶπον, ἐναργέστερον ἄλλου ποιήματος καλλιπέπεια οὕτω λέγουσα: « Τὸν ἐν τῷ σταυρῷ ληστὴν ἐπιγινόντα σε Θεὸν, κληροδόμον εἰργάσω νοητοῦ παραδείσου. »

« Ἀπὸ δὲ ἕκτης ὥρας ἕως ἐνάτης, σκότος ἐγένετο ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. » Ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἕκτην ὥραν ἐκτίσται ὁ Ἀδὰμ, ἀκόλουθον ἦν, καὶ κατὰ τὴν ἕκτην ἀναπλασθῆναι αὐτὸν διὰ τοῦ πάθους τοῦ Χριστοῦ. Ἐν ἕκτη δὲ ὥρᾳ γεγονυίας τῆς παραβάσεως, κατ' αὐτὴν γίνεται καὶ ἡ ἐπανόρθωσις. Ἄλλ' ἡ κτίσις ὁρῶσα τὸν Κτιστὴν ὑπὸ τῶν κτιστῶν ὑβριζόμενον, πρὸς ἄμυναν ὤπισται. Καὶ ἡ μὲν σελήνη καίτοι διάμετρος; οὕτω τῆς πρὸς ἥλιον, ἀρρήτῳ τάχει τὸν φωσφόρον ὑπεκδραμοῦσα, σκότος ἐποίησεν. Οὐκ ἐν μέρει δὲ τῆς γῆς; ἀλλ' εἰς πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν, ὡς καὶ τοὺς ἔξωθεν σοφοὺς αἰσθησιν εἰληφῆναι τοῦ θαύματος. Ἀμήχανον γὰρ ἐκλείψιν γενέσθαι μὴ εὐσεῖς συνόδου τῶν δύο τούτων φωστῆρων. Ἄλλ' ἦν ἄρα τὸ θεῖον νεῦμα τῆς φυσικῆς ἀκολουθίας ὑπέρτερον, ἀκαμάτῳ τάχει τὴν σελήνην ἐκ τοῦ ἀμέτρου ἡμισφαιρίου πρὸς τὴν ἡλιακὴν ἄγον ἀντίφραξιν, ἢ καὶ ἐν ὥραις τρισὶν ὑποβάσσει τὸν ἥλιον κατὰ κάθ-

A consequenter, latronis animam, in partem sortemque intelligibilem paradisi esse introductam. Quomodo enim sensibilis locus idoneus sit, in qua degat anima intellectualis ac supra sensum existens? Sic enim et Domini promissio, et sacro unvatum dicta videntur impleri. Canit vero etiam manifeste, quod ego dixi, alterius poema (55) concinnum hoc modo: « Latronem, qui te Deum agnovit in cruce, participem intelligibilis paradisi fecisti. »

« Ab hora autem sexta usque ad horam nonam tenebrae factae sunt super universam terram. » Quoniam sexta hora (56) creatus Adam fuerat, congruum erat, ut sexta etiam hora per Passionem Christi reformaretur. Cumque sexta hora transgressio evenisset, eadem etiam emendata est. Sed creata natura Creatorem videns a creatis hominibus contumeliis affectum, armabatur ad vindictam; et luna quidem cum tunc ex diametro soli esset **208** opposita, incredibili phosphorum velocitate praecurrens offudit tenebras: nec vero in unam terrae plagam, sed in omne quod ambitu caeli (57) continetur; ut etiam externi sapientes (58) miraculum deprehenderint. Nisi enim horum duorum astrorum contingat occursum, eclipsis fieri nequaquam potest. Sed erat utique Dei nutus naturae ordine, serieque superior, qui ex immenso hemisphaerii spatio lunam ad solem obsepidum indefessa celer-

Francisci Scorsi notæ.

paradisum illum intellectualem animæ tribuat cum corpore conjunctæ, quo illa in statu innocentiae naturaliter fruebatur, eum in terra collocet necesse est, ubi corporeus paradisus erat; neque enim animæ primorum parentum alio in loco erant, atque ubi erant corpora. At vero Noster cum de animis separatim agit, eos in caelum transferri, et in manu Dei collocari dicit, qui sane loquendi modi, ut vidimus, explicatore Bellarmino de caelesti beatitudine convenienter intelligendi sunt. Et sane S. Augustinus quamvis paradisum intellectualem ponat, tamen alio sensu intelligendus est loqui cum dicit Christum nobis per crucem aperuisse paradisum, quod habet serm. jam relato de latrone et paradiso. Unum idque postremum videtur dubitando quaeri posse, cur non aperte tum hic Theophanes, tum praesertim alii Patres Graeci aperte visionem Dei appellarint hominum beatitudinem. Cui quaestioni respondet Bellarminus loco jam dicto eos obtinuisse nomine visionis, eo quod per hanc intelligerent comprehensionem ipsius Dei, quae est impossibilis, quo sensu aliqui dixerunt Deum videri non posse, ducta nimirum significatione a visu corporis per quem quidquid videmus comprehendimus.

(55) *Alterius poema.* Aetnae Cretensis quod exstat in canone magni Sabbæ ole σθ'. Τὸν μονοστροφῶν. Ex qua versiculos Theophanes profert. Sic autem incipit sententia. Τὸ μνησθητὴ βοῶντα παντοδύναμη ὡς τὸν ἐν τῷ σταυρῷ ληστὴν, etc., ut refert ipse Theophanes.

(56) *Quoniam sexta hora.* Sexta die hominem conditum, eodemque processisse Theophylactus putat: « Ἐκτη δὲ ἡμέρα τοῦ ἀνθρώπου πλασθέντος, καὶ ἕκτη ὥρα φαγόντος ἀπὸ τοῦ ξύλου (αὕτη γὰρ τῆς βρώσεως: ἡ ὥρα) ὁ Κύριος ἀναπλάττει τὸν ἀνθρώπον, καὶ τὸ σῶμα ἡμῶν ἐκτὴ ἡμέρα, καὶ ἕκτη ὥρα τῷ ξύλῳ προσήγγυται. Sexta autem die homo est conditus, qui et sexta hora de ligno comedit. Qua igitur hora

C *Dominus hominem condidit, eadem et ipsam crucem.* Origines itidem eadem hora Christum cruci suffixum, qua Adamus peccavit, qui circa meridiem peccasse tradit. Idemque Beda.

(57) *Sed in omne quod ambitu caeli.* De eclipsis solis dissentiunt Baronius et Maldonatus gravissimi scriptores. Primus per universum orbem tenebras diffusas; alter per universam modo Judææ terram. Rationes utriusque partis apud ipsos leges.

(58) *Ut etiam externi sapientes.* S. Dionysius Areopagita, cum in Ægypti urbe Heliopoli disciplinae causa moraretur, una cum aequali suo Apolliphane (quem itidem S. Polycarpus Smyrnae episcopus convertit ad fidem, ut illum S. Paulus) alibi regula astronomica eam eclipsis observarunt, litterisque mandarunt. Ita scribit Petrus Allox soc. Jesu, in Vita S. Dionysii, et Notationibus ad eam suis, in quibus de ea eclipsis per eam occasionem plenius; ad quem remitto lectorem, si plura cognoscere cupit ad hunc Theop. locum facientia. Ex auctoribus ethi. qui ejusdem meminerunt, citatur nominatim Phlegon libertus Adriani imp. egregius hist., cujus verba Græca ex *Chronico* Eusebii, itemque, ex Alexandrino sive, ut alii volunt, ex *Fastis Siculis*, quia non passim obvia hic describo: Τῷ δὲ τετάρτῳ ἔτι τῆς σθ' Ὀλυμπιάδος ἐγένετο ἔκλειψις ἡλίου μεγίστη τῶν ἐγνωρισμένων πρότερον, καὶ νύξ ὥρα 5' τῆς ἡμέρας ἐγένετο, ὥστε καὶ ἀστέρης ἐν οὐρανῷ φανῆναι. Σεισμὸς τε μέγας κατὰ Βιθυνίαν γενόμενος τὰ πολλὰ Νικαίας κατεσπέλατο. Id est ex interpretatione S. Hieronymi: Quarto autem anno ducentesimæ secundæ Olympiadis magna et excellens inter omnes quæ ante acciderant, defectio solis est facta; dies hora sexta ita in tenebras versus est, ut stellæ in cælo visa sint, terraque motus in Bithynia Nicææ urbis aedes multas subverterit.

tate perduxit. Quæ ubi tres horas per perpendicularum soli subjecta terrarum orbem nocturnis tenebris obscurasset ad ordinem suum recurrens, rursus ex diametro illi se opposuit. Atque hoc fortasse Habacum ante significavit : « Elevatus est sol (59), et luna stetit in ordine suo ⁴. » In crucem enim justitiæ Sole sublato, sublatus est etiam sol iste qui sensu videtur, luce terræ præclusa, et luna famulata miraculo postmodum stetit in ordine suo. Terra vero tremore concussa latera minabatur abrumperet et in hiatus suos (60) nefarios homines absorbere. Nimirum et mare ira intumescens suos transilire terminos, et terram omnem eluere conabatur ; et forsitan confusus creaturarum rerum omnium ordo fuisset, penitusque deleta compago, nisi ejus, qui patiebatur nutus eam continuisset, qui etiam propitium reddidit Patrem iis qui se tot injuriis affecerant : « Pater, dimitte illis, quia nesciunt quid faciunt. » Tanta cum mansuetudine ac magnanimitate usque ad finem omnia toleravit, nobisque ut foris animo essemus suo exemplo præscripsit.

Quid igitur dicet aliquis? an hanc veniam consecuti sunt, cum obsessi, et omnes postea, ex omnis ætatis gradu, et universe atriti fuerint? Hinc igitur conjectemus (61) iis qui tunc brevi disces-

⁴ Habac. III, 11

Francisci Scorsi notæ.

(59) *Elevatus est sol.* Loens Habac. prophætæ eap. III, v. 11, in Bibliis Græcis varie legitur. In iis quæ edidit Arias Montanus, licet versus incipiat a voce ἥλιος, et exinde καὶ ἡ σελήνη ἔσται ἐν τῇ τάξει αὐτῆς, tamen ultimum verbum antecedentis versus est, ὑψώθη. Ante quod est puncti nota, ut videatur τὸ ὑψώθη, cum ἥλιος connecti. Cui interpretationi respondet versus Latina Sixtiana, quæ ita incipit versusum, *elevatus est sol, et luna stetit in ordine.* In Bibliis Basilicæ impressis, quæ apud me sunt, ita legitur : Ἐπήρθη ὁ ἥλιος, καὶ ἡ σελήνη ἔσται ἐν τῇ τάξει αὐτῆς. Cui potest respondere etiam versio Latina Sixti: atque ita legit in suis Bibliis noster Theophanis : unde ea verba ad eclipsim solis, et sensum pium accommodat, usus duplici significato verbi ἐπήρθη, quod tollere in altum et de medio tollere significare potest. Itaque ait : Ἀπαρθέντος γὰρ τοῦ τῆς δικαιοσύνης ἡλίου ἐν τῷ σταυρῷ, ἐπήρθη καὶ ὁ αἰσθητὸς ἥλιος τοῦ φωτίζειν τὴν γῆν. Cui mea versio eadem nixa duplici significatione congruit. *In crucem enim justitiæ sole sublato, sublatus est etiam sol iste, qui sensu videtur, luce terræ præclusa.* Illa vero sequentia, καὶ σελήνη ἔσται ἐν τῇ τάξει αὐτῆς, ad regredientem lunam in suam stationem accommodat. Nostra vero Latina Vulgata editio sic habet : *Sol et luna steterunt in habitaculo suo* : quibus verbis mentio fit miraculi illius, quo, jubente Josue, sol stetit : vide interpretes.

(60) *Et in hiatus suos.* Χαράδρωμα, quæ utitur hic auctor eo flexu prisca ignota scriptoribus, sed concessa Græcis licentia a χάραδρα vel potius χαράδρωμα deducta. De utraque Etym. magnum : Χαράδρωται ὀρύσσεται, κοιλαινεταί. Χαράδραι γὰρ αἱ διαίρεσεις, καὶ τὰ σχίσματα, καὶ οἱ χοίμαρδαν γῆς παρὰ τὸ χαράσσειν. Unde habes duplicem significationem τοῦ χάραδρα : nam et torrentem et aluicam, sive hiatum terræ signat, Hesych. subseribit : Χαράδραι αἱ χαράξεις τοῦ ἰδάφους, καὶ οἱ κοίλοι τόποι ἀπὸ τῶν καταπερομένων ὀμβρίων

ἄετον, καὶ νυκτερινῷ σκότει τὴν οἰκουμένην ζοφώσασσα, εἰς τὴν κατὰ διάμετρον τάξιν ἀνέθορε. Καὶ τοῦτο ἦν ἄρα ὃ προεμήνυσε Ἀββακούμ· « Ἐπήρθη ὁ ἥλιος, καὶ ἡ σελήνη ἔσται ἐν τῇ τάξει αὐτῆς. » Ἐπαρθέντος γὰρ τοῦ τῆς δικαιοσύνης ἡλίου ἐν τῷ σταυρῷ, ἐπήρθη καὶ ὁ αἰσθητὸς ἥλιος τοῦ φωτίζειν τὴν γῆν, καὶ ἡ σελήνη τῷ θαύματι ὑπηρετίσασσα, εἶτα ἔσται ἐν τῇ τάξει αὐτῆς. Ἡ γῆ δὲ κλόνω συνεχέχτο ἀπειλοῦσα τοῦς ἐστυῆς διαβόησαι λαγόνας, καὶ εἰς τῶν χαράδρωμάτων τοῦς μιαιφόνους ἐγκολπώσασθαι· ἦπου καὶ θάλασσα τῷ θυμῷ ἀνοιδαινοῦσα, ὑπερβῆναι τοῦς ἑαυτῆς ὄρους, καὶ κατακλῦσαι τὴν οἰκουμένην ἠπείχετο. Καὶ τάχα ἂν συνεφύρετο ἡ κτίσις, καὶ ἄρδην ἀπόλωτο, εἰ μὴ τῷ τοῦ πάσχοντος συνείχετο νεύματι· ὅς Πλεωνέτθει ἐπὶ Πατέρα τοῖς ὑβρισταῖς· « Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς, οὐ γὰρ οἶδας τί ποιῶσιν. » Οὕτως ἐν πραότητι καὶ μακροθυμίᾳ πάντα ἤνεγκε μέχρι τέλους δι' ἑαυτοῦ νομοθετῶν ἡμῖν τὸ μακροθυμον.

Τί οὖν φαίη τις ; Ἀπόναντο τῆς συγχωρήσεως ταύτης πολιορκισθέντες, καὶ κατακοπέντες ὕστερον ἡβηδόν ; Στοιχαζόμεθα γοῦν, ὡς οἱ μὲν τότε κατὰ πόδας ἀπαλλαγέντες τοῦ ζῆν, συνεχωρήθησαν τὸ ἐξ

ὀδάτων. Lexicon adjunctum. C. Ex. χαράδρωμάτων, αἱ τῶν πετρῶν σχισμάδαί. Vere, sed barbare.

(61) *Hinc igitur conjectemus.* Quibus obtinuerit veniam Christus deprecatione in cruce peracta, disputant multi ; quorum varios explicandi modos refert Sebast. Barradas nostræ societ. in hunc locum : disserit item Bellarm. opusc. de septem verbis. Hæc responsio quam hic Pater eidem quaestioni fecit quam oratoria prolepsi ipse sibi proposuit, diu me ancipitem, fateor, perplexumque detinuit ; duplex vero dubitandi ansa posita est in illis verbis ἀπαλλαγέντες τοῦ ζῆν, quæ si quis interpretari velit de commutatione vitæ quoad fidem et mores, ut tantumdem sit ac ii qui statim vitam in melius commutarunt, vel quod idem est, conversi sunt, erit omnis explicata difficultas, ac responsio plana et facilis ; ut eos dicat percepisse fructum ex oratione Christi, qui statim incredulitatem abjecerunt. Idemque quod sanctus Hieronymus ad Hebidiam epist. 150, quæst. 8 : *Impetravit, inquit, quod petierat Christus, nullaque statim de Judæis millia crediderunt, et usque ad quadragesimum secundum annum datum est tempus penitentiae.* Ita S. Hieronymus. Sed cum modus ille loquendi apud scriptores Græcæ linguæ communis sit, et germanus de discessu et liberatione a vita, ut eos legenti patebit, nondum adduci potui, ut vim verbis facerem, eaque in illum sensum a gemino pertraherem. Itaque hæc mihi visa potior explicatio verborum Theophanis, quæ præmissa hæc distinctione, quam adhibet Bellarm. loco cit. non erit incongrua. Nam oratio Christi referri dupliciter potest ad condonationem pœnæ temporariæ, et culpæ. Et quoad primam, exaudita fuit Christi deprecatio, cum ad quadragesimum usque annum dilata fuerit ea pœna, quam capti concisique a Romanis Judæi dederunt, et de hac mihi videtur Theophanis nostri responsio ; quod idem videbitur consideranti totum orationis contextum. Occupavit enim ipse sibi, ut dixi, obijcere, qui veniam ex oratione Christi

ἀγνοίας ἀμάρτημα· Οὐ γὰρ ἀκερδῆς ἐγεγόνει τοῦ Κυρίου ἢ πρὸς τὸν Πατέρα εὐχή, ὅσοι δὲ μετὰ ταῦτα εἶδον σημεῖα, καὶ τὴν ἀνάστασιν ἐμυθήθησαν, τὴν ἀπιστίαν δὲ ὡς δευσοποιῶν βαφῆν οὐκ ἀπέβαλον, ἔξω τῆς ὡφελείας ταύτης, ὡς εἰκὸς, μεμενήκασιν. Οὓς γὰρ οὐκ ἐπέσειε γῆ ἐκ βαράθρων κραδαινομένη, καὶ πέτραι βῆγνύμεναι, καὶ βαγὲν καταπέττασμα, καὶ ἡμέρα ζοφουμένη, καὶ κρυπτόμενος ἥλιος, τοὺτους ἄγνοιοιαν προβαλέσθαι ἀπίθανον. Διδὸν καὶ ὡς ἡλίθοι Ῥωμαϊκαῖς ὀργαῖς παρεδόθησαν.

Οἱ μὲν οὖν στρατιῶται πεπαρωφηκότες ὅσα ἐδοῦλοντο, μᾶλλον δὲ ὅσον ἦν συγκεχωρημένον αὐτοῖς, λοιπὸν καὶ κατὰ τὴν ψαλμικὴν προαγόρευσιν τῶν ἱματίων ἐποιοῦντο δασμόν. Οὐ γὰρ τῶν συσταυρωθέντων ληστῶν, ἀλλὰ μόνου Χριστοῦ διεμερίσαντο τὰ ἱμάτια. Τὸν μέντοι χιτῶνα τὸν ἄρραφον τὸν ἄνωθεν ὕφαντον μὴ διασχίσαντες, κλήρω τῷ λαχόντι δεδώκασιν. Ἄρραφος δὲ ἦν ἐκ τῶν ἄνωθεν, ἐπειδὴ τοῖς μὲν Γαλιλαίοις σύνθετος ἦν τοῦς χιτῶνας ποιεῖν δυσὶ φαρσίοις, ἄνωθεν κατὰ τὸν ὠμον συνεζευγμένας βαφῆ. Τὸν δὲ χιτῶνα τοῦτον ἐν ὕφασμα δεῖ λαμβάνειν ἄρραφον. Ὑπεδήλου δὲ ὁ χιτῶν τὴν ἁγίαν τοῦ Λόγου σάρκα, ἣν σπέρμα καὶ ἡδονὴ οὐ συνέβραψεν, ἀλλ' ἄνωθεν ἦν ὕφανθεῖσα ἐκ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριτος. Εἰ γὰρ καὶ κάτω γεγένηται κατὰ σάρκα ὁ Λόγος, ἄνωθεν ἦν ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Παροῦσαν δὲ τὴν Παρθένον μητέρα, καὶ περρυγμένην τὰ σπλάγχνα, καὶ τὴν τῆς λύπης βρομαίαν δεχομένην ἐγκάρδιον, ἣν ὁ Συμεὼν αὐτῇ

A serunt e vita, peccatum profectum ex ignorantia condonatum. Neque enim sine fructu fuerat Domini ad Patrem oratio oblata. Quotquot vero postea signa viderunt, et de Resurrectionis mysterio edocti incredulitatem quasi tincturam (62) indelebilem non abjecerunt, hujus, ut erat æquum, mansere utilitatis expertes. Quos enim non adduxit ad fidem ex imis cavernis terra succussa, et ruptæ petrae, discissum velum, obscuratus dies, et sol occultatus, hos ignorantiam obtendere potuisse improbable est: unde Romanorum iræ infelices 209 traditi sunt.

Milites igitur, cum quantum voluere, seu potius quantum illis permissum fuit, in Dominum debacchati sunt, quod reliquum erat, juxta Psalmi vaticinium⁵, vestimentorum fecere partitionem. Neque enim eorum qui simul acti in crucem fuerant, sed Christi solius divisere vestimenta. Ac tunica sane inconsutilem desuper contextam non resciderunt, sed cui sors obvenerat, eam dederunt. Inconsutilis porro superne erat, quoniam mos Galilæis erat tunicas ex laciniis duabus (63) conficere in humeris sutura commissis. Hanc vero tunicam (64) oportet intelligere uno contextu fuisse, nullaque commissura compactam. Tunica igitur sanctam Verbi carnem significabat, quam non consuerat semen et delectatio, sed ex gratia sancti Spiritus erat superne contexta. Quamvis enim in inferioribus Verbum secundum carnem genitum fuit, in supernis tamen ex Deo erat et Patre. Presentem porro Virginem matrem, cui viscera præ dolore exaruerant, quæqua

⁵ Psal. xxi, 19.

Francisci Scorsi nota.

fuerint consecuti Judæi, cum obsessi a Romanis, et per omnem postea ætatem attriti fuerint? Cum igitur de hac pœna sit proposita dubitatio (nam quod exauditus fuerit Christus, quo ad eos attinet, qui revertebantur percutientes pectora sua, qui que ex prædicatione deinde apostolorum conversi ad ejus fidem fuerint, non videbatur illi posse dubitari). De hoc igitur, quod vocari in dubium potuit, respondet, neque quoad remissionem pœnæ fructus expertem orationem Christi fuisse. Saltem enim iis ea pœna remissa qui ante illud tempus vita defuncti; vel certe antequam satis esset promulgata Christi resurrectio et miracula cognita, qui que ignorantiam excusare potuerint, remissionem ejus pœnæ obtinuisse. At vero qui de mysterio edocti, visisque prodigiis ejus veritatem affirmantibus infidelitatem, ut tincturam indelebilem, inquit, retinuerunt, ii Romanorum iræ infelices traditi sunt.

(62) *Quasi tincturam indelebilem.* Vide hom. 20, not. 59, ubi de hoc adagio.

(63) *Ex laciniis duabus.* Ita verti δυσὶ φαρσίοις, nam φαρσός, pars vestis abscisa, seu frustum vestis quam recte laciniam Latine dixeris quæ a lacerando dicta, ut Sipontinus ait. Plantus. *Me-reat. At tu ædopol sume laciniam, atque absterge sudorem tibi.* Redeo ad φαρσός, cujus eam esse significationem quam dixi, colliges ex etymol. mag. in voce φάρος, quæ etiam arationem signat. Φάρος, inquit, τὴν ἄρσιν ἀράτωνα σημαίνει. Παρὰ τὸ φάρσαι, ὁ ἔστι: σγῆσαι, καὶ γὰρ διαφάρσους φασὶ χιτῶνας τοὺς εἰς δύο μέρη κειχωρισμένους, καὶ φάρσος τὸ ἀπό-

σγισμα τῆς ἐσθῆτος. Unde habes tunicas διαφάρσους dici, quæ in duas divisæ sunt partes. Et φάρσος esse unam ejus fragmentum. Atque de hujusmodi veste intelligo Theophanem dicere, cum ait Galilæis fuisse in usu ex duabus laciniis, seu partibus contextis tamen, qua humeros attinent, vel sibus connexis, favesit lexic. C. E. φαρσίοις κλάσμασι, κομάτια. Eam vero qua Christus usus fuerat paulo diversam a communi fuisse innotuit, nimirum uno contextu, nullaque commissura compactam. De eâ sic habet ex Isidoro Pelusiota epist. 74, ad Cratorem τῆς δὲ ἀγνοεῖ τὴν εὐτέλειαν τῆς ἐσθῆτος ἐκείνης, ἥπερ οἱ πτωχοὶ κέχρηται τῶν Γαλιλαίων, καθ' οὓς καὶ μάλιστα τὸ τοιοῦτο φιλεῖ γίνεσθαι ἱματίων τέχνη τινα, ὡς αἱ σθηθοδεσμίδες, ἀνάκρουστον ὕφανόμενον. Hoc est, interprete Jacobo Billio: *Quis autem vestis illius vilitatem ignorat? ut qua Galilæorum pauperes utantur: apud quos etiam maxime hujusmodi vestis genus fieri solet arte quadam, ut pastoralia retractum consutum.* Ita Isidorus, a quo ne videatur discrepare Noster, sic explico, ut Isidorus, pauperibus fuisse communem eam vestis rationem, qua Christus est usus dicat; Theophanes locupletioribus paulo diversam, quam describit; Christum vero pauperem cultum elegisse, ejusque fuisse ἐν ὕφασμα ἄρραφον, et plane forma, quam Isidorus explicat.

(64) *Hanc vero tunicam.* Integritatem hujusce sententiæ deheo c G., in quo hæc leguntur: Τὸν δὲ χιτῶνα τοῦτον, ἐν ὕφασμα δεῖ λαμβάνειν ἄρραφον, quæ deerant in meo P. Cæterum vide notam superiorem.

doloris gladium intra præcordia exceperat, quem Symeon ille prædixerat dilecto discipulo, utpote puro, et Virgini, et usque ad extrema pericula cum ipso persistenti commendat : qui dolorem ipsius lenire posset, et Passionis mysterium ex divinis explicare doctrinis.

Post hæc vero protulit illud Psalmi : « Deus, Deus meus, quid dereliquisti me? » non quod ipse derelictus esset, vel opis indigeret : jam enim ante prædixerat, quod « Non sum solus, sed Pater meus mecum est », sed humanitatis partes agens, et nostra sibi attribuens, nobisque misericordiam e cælo eliciens. Nos enim derelicti eramus, ut extulit theologi vox (65). Dixit etiam hoc personam Israelis agens, qui usque adeo fuerat destitutus, ut Dei occisor evaderet, eoque progredere audaciæ. Cum ergo quæ de ipso erant omnia explesset, dixit : « Consummatum est. » Hoc est et prophetarum oracula, et divina dispensatio, et Judaica impietas ad finem perducta jam sunt. Itaque clamans voce magna : « Pater, in manus tuas commendo spiritum meum, » et caput inclinans, tradidit spiritum. In his autem et Joelis est impleta prophetia : « Sol et luna contenebrabuntur, Dominus autem de Sion clamabit, et de Jerusalem dabit vocem suam ». » Clamat voce magna, ut ostendat animam **210** se pro sua potestate dimittere. In Pætris vero manibus eam commendat, ut tanquam depositum iterum sumat. Atque hoc est, quod dixerat Judæis : « Ego pono animam meam, ut iterum sumam eam » ; » simul etiam, ut nobis spem daret, non amplius ituras ad inferos, sed in Dei manu credentium animas (66) esse deponendas. Inclinat vero caput, ut mortem quasi famulam veluti nutu ad se advocet. Libere quippe corpus suum projecit in mortem, ut et natura licet passionis mala sustineret, et supra naturam divina virtute resurgeret. Statim ergo scinditur velum templi, quod erat velamen in ipso templi medio ex utraque parte distentum ea quæ in adytis erant, et soli sacerdoti spectanda abscondens, per quod erat accessus ad ipsa. Quoniam vero in more positum Judæis erat, auditus in Deum blasphemias, vestimenta discindere : templum etiam ingentium speciem præ se fert, usque adeo facinus illud deplorans, ut etiam instar tunicæ velum abscondat. Fortassis etiam vastitatem suam ipsi eventuram inde denuntians; ac simul indicans divinam

* Psal. xxi, 1. † Joan. xvi, 32. ‡ Joel iii, 15, 16. § Joan. x, 17.

Francisci Scorsi nota.

(65) *Ut extulit Theologi vox.* Cum Gregorium Nazianzenum citat, sic eum solet describere Κατ' ἐξοχήν, θεολογική γλώσσα, μούσα, et aliis quos supra notavi modis : hic autem locus est ex orat. 36 : Ἐν αὐτῷ δὲ ὅπερ εἶπον τυπεῖ τὸ ἡμέτερον ἡμεῖς γὰρ ἦμεν οἱ καταλειμένοι, καὶ παρεωραμένοι πρότερον. Verum in se ipso representat : nos enim eramus derelicti illi prius, atque contempti. Præclare eundem sensum extulit S. Leo, serm. 16, de Pan. : Inde est quod caput nostrum Dominus Jesus Christus omnia in se corporis sui membra

προηγόρευσε. τῷ ἡγαπημένῳ μαθητῇ παρατίθησιν, ὡς καθαρῷ, καὶ παρθένῳ, καὶ μέχρι τῶν ἐσχάτων κινδύνων αὐτῷ παραμείναντι, καὶ δυναμένῳ τῆς λύπην αὐτῆς κατευνᾶσαι, καὶ τὸ μυστήριον ἐκδιδάξαι τοῦ πάθους ταῖς θεολογικαῖς εἰσηγήσεσι.

Μετὰ δὲ ταῦτα τὸ ψαλμικὸν ἐκεῖνο εἶπε ῥητόν· « Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες; » οὐχ ὅτι αὐτὸς ἐγκαταλείπειτο, ἢ ἐπικουρίας ἐδέετο· προειρήκει γὰρ, ὅτι « Οὐκ εἰμι μόνος, ἀλλ' ὁ Πατήρ μου μετ' ἐμοῦ ἐστίν, » ἀλλ' ἐκ προσώπου τῆς ἀνθρωπότητος ταῦτα λαλεῖ, οἰκειούμενος τὸ ἡμέτερον, καὶ ἄλκων εἰς ἡμᾶς τὸν ἀνωθεν ἔλεον. Ἦμεις γὰρ ἦμεν οἱ ἐγκαταλειμμένοι, ὡς φησι φωνῆ θεολογικῆ. Λέγει δὲ καὶ τοῦτο ἐκ προσώπου τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι τοσαύτη γέγονεν εἰς αὐτὸν ἐγκατάλειψις, ὡς θεοκτόνος γενέσθαι, καὶ μέχρι τοσοῦτου φθάσαι τολμήματος. Πάντα δὲ τὰ περὶ αὐτοῦ ἤδη πεπληρωκῶς, εἶπε· « Τετέλεσται. » Τοῦτέστι καὶ τὰ τῶν προφητῶν, καὶ τὰ τῆς οἰκονομίας, καὶ τὰ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀσθελείας πέρας ἐδέξατο. Καὶ οὕτω κράζας φωνῆ μεγάλη· « Πάτερ, εἰς χεῖράς σου παρατίθημι τὸ πνεῦμά μου, » καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν, παρέδωκε τὸ πνεῦμα. Ἐν δὲ τούτοις· « καὶ ὁ τοῦ Ἰωὴλ ἐπιληροῦτο χρησμός· « Ὁ ἥλιος καὶ σελήνη σκοτάσουσιν, ὁ δὲ Κύριος ἐκ Σιών ἀνακράξεται, καὶ ἐν Ἱερουσαλήμ δώσει φωνὴν αὐτοῦ. » Φωνῆ δὲ μεγάλη φωνεῖ, δεικνύς ὅτι κατ' ἐξουσίαν ἀφήσει τὴν ψυχὴν. Εἰς χεῖρας δὲ τοῦ Πατρὸς παρατίθησιν, ἢ αὐθις ὡς παρακαταθήκην λάθῃ αὐτῆν, καὶ τοῦτο ἦν, ὃ ἔλεγε τοῖς Ἰουδαίοις· « Ἐγὼ τίθημι τὴν ψυχὴν μου, ἵνα πάλιν λάθω αὐτήν. » Καὶ ἅμα διδοὺς ἐλπίδας ἡμῖν, τὸ μηκέτι χωρεῖν εἰς ἕδου τὰς ψυχὰς τῶν πιστῶν, ἀλλ' εἰς χεῖρας Θεοῦ παρατίθεσθαι. Κλίνει δὲ τὴν κεφαλὴν ὡς νεύματι καθάπερ θεραπευομένη τὴν τελευτήν, προσκαλούμενος. Μετ' ἐξουσίας γὰρ πρότερο τὸ ῥῆιον σῶμα εἰς θάνατον, ἵνα καὶ τὰ πάθη φυσικῶς ὑποστῆ, καὶ ὑπὲρ φύσιν θεικῶς ἀναστῆ. Ἀυτῶν οὖν σχίζεται τοῦ ναοῦ τὸ καταπέτασμα, ὅπερ ἦν ὀθόνη καθιεμένη διαμπλῆ εἰς αὐτὸ τοῦ ναοῦ τὸ μεσαίτατον, συσκιάζουσα τὰ ἐσόμενα, καὶ μόνῳ τῷ ἱερεῖ θεατὰ, καὶ βάσιμα ποιοῦσα τὰ ἄβυστα. Ἐπειδὴ δὲ τοῖς Ἰουδαίοις ἔθως ἦν ἐν ταῖς περὶ Θεοῦ βλασφημίαις τὴν ἐσθῆτα περιβρῆγγύειν, τὰ τῶν πενθοῦντων ὁ ναὸς σχηματίζεται, τοσοῦτον ἀποδουρόμενος τόλμημα, καὶ ὡς χιτῶνα διέβρηξε τὸ καταπέτασμα· τὰχα που καὶ τὴν ἰδίαν ἐρήμωσιν προδύ-

transformans, quod olim in Psalmo evictaverat, id in supplicio crucis sub redemptiorum snorum rore clamabat : « Deus meus, Deus meus, utquid dereliquisti me? » Alii item gravissimi Patres eo sensu verba Christi interpretantur, Athanasius, Cyrillus, Augustinus. Sed longiora de hoc loco non addam, quæ ab interpretibus sunt petenda.

(66) *Sed in Dei manu credentium animas.* Ex hoc loco convenienter colligitur recta sententia de statu animarum post mortem, de qua disserit supra not. 54.

λοῦν, ἦν ἐμελλεν αὐτὸ καταλῆψομαι, καὶ ἄρα δει- A
κνύων, ὡς πέφουγεν ἢ ἐν τῷ ναῷ θεία δύναμις, A
μισαχθαίσα πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀσέθειαν. Ἐστ-
μανε δὲ καὶ τὴν τοῦ νόμου ἀσέθειαν, πρότερον μὲν
καθ' ἅπαν καταπέτασμα ἠπλωμένην, καὶ τὸ ἔνδον
τὴν ἀλήθειαν, νῦν δὲ περιαιρειθείσαν, καὶ τὸ ἔνδον
κάλλος πᾶσιν ἐμφαίνουσαν. Δι' οὗλου δὲ σχίζεται,
ὅτι μὴ μερικὴν ἔχει τὴν διασάφησιν τὸ σωτήριον
κήρυγμα. Ἐσείσθη δὲ ἡ γῆ Ἀγγαίου ἀκούσασα λέ-
γοντος πρὸ προσώπου Χριστοῦ · « Ἐγὼ σειῶ τὸν
οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν. » Καὶ
αὐθις τοῦ Ἀβδακούμ · « Ἔστη, καὶ ἐσαλεύθη ἡ γῆ,
καὶ ἐτάκησαν βουνοί. » Στάντος γὰρ τοῦ σταυροῦ
ἐσαλεύθη ἡ γῆ, καὶ διετρίφθησαν οἱ ὀρινόμενοι δαι-
μονες. Σείεται δὲ ἡ γῆ καὶ τὴν τῶν πραγμάτων δη- B
λοῦσα μετάθεσιν. Ἐσχίσθησαν δὲ καὶ πέτραι σημαί-
νουνται, ὡς αἱ λίθιναι τῶν ἐθνῶν καρδίαι διανοιχθή-
σονται πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ εὐαγγελικοῦ σπέρματος,
καὶ ἐν τῷ θεμελίῳ τοῦ ἀκρωγωνιαίου λίθου ἐδραιω-
θήσονται. Ἡ δὲ τῶν νεκρῶν ἔγερσις, τὴν ἐλευθε-
ρίαν ὑπέφαινε τῶν ἐν ἄδου ψυχῶν.

Ἔστι δ' ἐνταῦθα διαπορῆσαι, πρότερον πρὸ τῆς Χρι-
στοῦ ἀναστάσεως ἢ τῶν νεκρῶν ἔγερσις γέγονεν, ἢ
μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Εἰ μὲν οὖν πρὸ τῆς ἀναστάσεως,
καθὰ καὶ τῷ θεῷ Μαξιμῷ δοκεῖ, δῆλον ὡς πάλιν ἀπί-
θανον. Τῆς γὰρ ἀφάρτου ἀναστάσεως ὁ Χριστὸς πρω-
τότοκος ἐχηρήματι· σεν. Εἰ δὲ μετὰ τὴν Χριστοῦ ἀνά-
στασιν, ἔπερ ἀκολουθότερον, καθ' ὕπερβατον τὴν γλέξιν
ἀναγωστέον · « Καὶ πολλὰ σῶματα τῶν κεκοιμημέ-
νων ἁγίων ἤγερθησαν » μετὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ · C
εἴθ' οὕτως ἀποδοτέον · « Καὶ ἐξεληθόντα ἐκ τῶν μνη-
μείων εἰσῆλθον εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν, καὶ ἐνεφανί-
στησαν πολλοίς. » Τοῦ γὰρ ζωηφόρου σώματος τα-
φέντος εἰς γῆν, καὶ εἰς ἄδου κατεληλυθυίας τῆς
θείας ψυχῆς, τὰ μὲν σῶματα τῶν ἁγίων ζωτικῆς
δυνάμεως ἤσθοντο, αἱ δὲ τούτων ψυχαὶ ἀπελύθησαν,
καὶ πολλαὶ τοῖς ἰδίοις σώμασι συνεπλάκησαν. Ἀπί-
κται δὲ λόγος ἀνωθεν εἰς ἡμᾶς οὐδὲν ἀπιστον ἔχων,
ὡς καὶ ὁ πολυτελής μου Ἰωβ τότε ἀνέστη. Ἐναργῆ
δὲ τὴν φήμην παραστήσιν ἡ ἐκεῖνον ἰερὰ βίβλος,
οὕτω φημένη περὶ αὐτὸ δῆπου τὸ ἀκρωτελεῦσιον ·
γέγραπται δὲ αὐτὸν ἀναστῆναι, μεθ' ὧν ὁ Κύριος
ἀναστῆται, ὁ δὲ ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ ἐγέρσει τετέ-
λεσται. Διὰ γοῦν τῆς τῶν μνημάτων ἀνοίξεως, γνώ-
ριμος γέγονεν ἢ τοῦ ἄδου κατάλυσις, καὶ ἡ τοῦ D

virtutem a se, Judaicæ impietatis odio recessisse.
Signavit etiam legis obscuritatem, quæ prius qui-
dem quasi velamen extenta veritatem tegebat; nunc
vero undique sublata latentem intus pulchritudinem
manifestam facit. Totum vero discissum est, quod
omni ex parte salutis præconium vulgatum est.
Concussa est tellus quasi Aggæum ex persona
Christi dicentem audierit: « Ego commovebo
cælum, et terram, et mare¹⁰. » Et iterum Haba-
cum: « Stetit, et commota est terra et tabuerunt
colles¹¹. » Stante scilicet cruce commota est terra,
et contriti sunt (67) instar montium elati dæmones.
Concutitur terra ut perversitatem factorum ostendat:
disruptæ sunt petræ, ut essent indicio, lapidea
gentium corda ad excipiendum Evangelii semen
aperienda, et in angularis lapidis fundamento firm-
anda. Mortuorum vero resurrectio animas detentas
in inferis in libertatem vindicatas esse deno-
tauit.

Exsistit autem hoc loco dubitatio, utrum ante
Christi resurrectionem mortui ad vitam sicut revo-
cati, an postquam Dominus surrexit. Etenim si
ante dicamus, ut etiam divo Maximo videtur, mani-
festum est iterum mortuos esse. Ejus enim resur-
rectionis, 211 quam immortalitas consequatur,
Christus primogenitus appellatus est¹²: si vero
post Christi resurrectionem, quod est consentaneum
magis, per hyperbaton verba legenda sunt:
« Et multa corpora sanctorum quæ dormierant
surrexerunt » post resurrectionem ejus; ac deinde
ita addendum: « Et exeuntes ex monumentis vene-
runt in sanctam civitatem, et apparuerunt multis. »
Sepulto enim in terra vivificante Christi corpore, et
ad inferos divina ejus anima descendente, sanctorum
quidem corpora vitalem sensere virtutem,
animæ vero liberatæ ac multæ propriis corporibus
iterum conjunctæ sunt. Tradita vero non incredibilis
ad nos a majoribus pervenit opinio, quod eo tem-
pore patientissimus Job surrexerit. Quam sane
famam clariorem reddit sacer illius liber, in quo
prope extremo sic dicitur: scriptum est autem (68)
ipsum surrexisse cum iis quos Dominus revocavit
D ad vitam, quod sane in Christi resurrectione per-

¹⁰ Agg. II, 7. ¹¹ Habac. III 6. ¹² Rom. VIII, 29; Coloss. I, 15.

Francisci Scorsi notæ.

(67) *Contriti sunt.* Ad explendum Habaci testi-
monium, desunt in Pan. *Et tabuerunt colles*, quæ
addidi ex Gallie. ut et plura alia fragmenta in
sequentibus, quæ ex ipsa serie orationis non dubium
erat, quin essent addenda, ideoque notare ulterius
ea non visum necessum. Sed præterea hic legitur
in Pan. *Οἱ ὀρινόμενοι δαίμονες*, quasi diceret ulu-
lantes dæmones. Sed rectius in Gall. *Ὅρινόμενοι
δαίμονες*. Quod ego verti, *Elai instar montium
dæmones*; qui sensus et lectio magis congruit loco
jam citato ex Habaco. Porro de voce ὀρινόμενος
aliqua notavi hom. 23, not. 41, ubi similis locus
emendatur et expenditur.

(68) *Scriptum est autem.* In editione tum Græca
tum Latina, quæ jussu Sixti V prodit, hæc leguntur
sub finem capituli ultimi lib. Job. : *Γέγραπται
δὲ αὐτὸν πάλιν ἀναστῆσθαι μεθ' ὧν ὁ Κύριος
ἀνίστησιν. Scriptum est autem ipsum rursus resur-
recturum, cum quibus resuscitat Dominus.* Hæc
sunt igitur, quæ citat Theophanes, utpote in suis
etiam Bibliis exstantia. At vero hæc ut in margine
illius editionis adnotatum est, non habentur neque
in Hebræo textu, neque in nostra vulgata, addo
etiam neque in Bibliis regiis correctissimis: adeo-
que ut Scriptura canonica non sunt accipienda.

fectum est. Igitur per roserata sepulera et inferorum eversio, et Domini resurrectio declarata est. Ubi vero Auctor salutis nostræ prodiit ex sepulcro, tunc sane et sancti ipsi vinculis mortis expediti emersere e monumentis, illud Osee dicentes : « Curabit nos et sanos faciet post dies duos, et in die tertia resurgemus ¹³. » Atque ita letantes venerunt in sanctam civitatem, et eam quæ in terris est, et eam quæ in Edem, præcedente Christo, et latronem, prout ipse promiserat, introducete.

Tunc animadvertens centurio, uti Dominus sua cum potestate exspirasset, ut scisse petrae, et terra concussa, usque adeo compunctus est, ut crederet, et Christum Filium Dei fateretur : postea vero sanguinis testimonio (69) consummatus est. Jam vero considera quam fuerint assidue mulieres alumnae Christi doctrinae. Comitatae sunt e Galilæa commodantes ei de sua re : postea in periculis adfuerunt, et cum traheretur ad crucem secutæ sunt complorantes ; et in crucem sublato assederunt, et perstiterunt, ut observarent ubi sepeliretur, ut postquam Judæorum rabies deferbuisset securitatemque nactæ essent, venirent ad corpus unguento perfundendum.

« Judæi ergo, quoniam Parasceve erat, ut non remaneret in cruce corpora Sabbato **212** (erat enim magnus dies ille Sabbati), rogaverunt Pilatum ut frangerentur eorum crura, et tollerentur. » Postquam ferocissimum illud facinus perpetrasset per speciem observandæ legis, illi Deo invisi et perditissimi homines, et malis genis agitati, petierunt a præside, ut crura frangerentur eorum qui crucis supplicio mactati fuerant; simul ut Jesu mortem approperearent, simul ut legis præscriptum custodire judicarentur. Sic enim præceperat Moyses : « Si fuerit in aliquo judicium mortis, et suspenderit eum super lignum, non dormiet corpus ejus super lignum; sed sepultura sepelietis eum in die illa ¹⁴. » Latronum igitur adhuc spirantium clavis contrivere membra; Jesum vero mortuum conspicati, idem in eo non fecere : neque enim fas erat, ut sacræ illius victimæ ossa confringerentur, quoniam etiam agni typici lex veterat ossa comminuit. At vero audax quidam miles latus lancea perforavit : et continuo inusitata maximeque admirabilis res est consecuta. Etenim quasi ex uno lateris fonte et flumen et cruorem extraxit. Ac per aquam quidem deletum est servitutis nostræ chirographum; per sanguinem vero regia libertas nobis ascripta est. Seu fortasse sanguis ad damnationem Judaicæ improbitatis effluxit, sanguis vero ad salutem eorum

¹³ Osee vi, 2, 3. ¹⁴ Deut. xxi, 23.

A Κυρίου ἀνάστασις. Ὅτε δὲ ἐξῆλθε τοῦ τάφου ὁ ἀρχηγὸς τῆς σωτηρίας ἡμῶν, τότε δὴ ἐκ τῶν μνημάτων καὶ αὐτοὶ ἀνεψύχοντο ἀνεμειμένοι, καὶ λέγοντες τὰ τοῦ Ὁσέ· « Ἰάσεται ἡμᾶς, καὶ νεοτώσει ἡμᾶς μετὰ δύο ἡμέρας, καὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ ἀναστήσονται. » Καὶ οὕτω χαίροντες εἰσῆλθον εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν, τὴν τε ἐπίγειον, καὶ τὴν τῆς Ἐδέμ, προοδεύοντος τοῦ Σωτῆρος, καὶ τὸν ληστὴν εἰσάγοντος, κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν.

Τότε δὴ καὶ ὁ κεντυρίων, ἰδὼν πῶς ἐξέπνευσεν μετ' ἐξουσίας, πῶς αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν, καὶ ἡ γῆ ἐκεκλόνητο, εἰς τοσαύτην ἤχε κατάνυξιν ὥστε καὶ πεπίστευκε, καὶ Ἰῆν Θεοῦ τὸν Χριστὸν ὠμολόγησεν. Ὑστερον δὲ καὶ μωρτυρικῷ αἵματι ἐτετελείωτο.

Ἄρα δὲ καὶ τῶν μαθητριῶν τὴν προσεδρίαν, πόση τις ἦν. Ἠκολούθουν ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας διακονούμεναι ἐκ τῶν σφίσειν ἐνόνητων χρημάτων, εἶτα ἐν τοῖς κινδύνοις παρήσαν, ἔλκομένῃ τε ἐπὶ σταυροῦ τυχούθουν ὀλοφωρόμεναι, καὶ προσηλουμένῃ παρεκάλοντο, καὶ προσήδρευον περισκοποῦσαι ὅπη καταθήσεται, ὡς ἂν τῆς λύσεως τῶν Ἰουδαίων λωφιστάσης, ἀδελφὰς δραξάμεναι ἔλθοιεν καὶ περιχυθεῖεν τῷ σώματι.

« Οἱ μὲν Ἰουδαῖοι, ἵνα μὴ μένη τὰ σώματα ἐν τῷ σταυρῷ, ἐπεὶ Παρασκευὴ ἦν (ἦν γὰρ μεγάλη ἡ ἡμέρα ἐκεῖνη τοῦ Σαββάτου), ἠρώτησαν τὸν Πιλάτον, ἵνα κατεαγῶσιν αὐτῶν τὰ σκέλη, καὶ ἀρθῶσιν. » Ἐπειδὴ τὸ τολμηρὸν αὐτοῖς τοῦτο ἔργον διήνυστο, νομοφυλακοῦντες· ὅθην οἱ θεομισεῖς, καὶ ἐξώλεις, καὶ κακοδαίμονες ἀξιοῦσι τὸν ἡγεμόνα κατεαγῆναι τῶν ἀνασκολοπισθέντων τὰ σκέλη· ὁμοῦ μὲν ἐπιταχύνοντες τὴν Ἰησοῦ τελευτὴν, φυλάττειν δ' ὑποκρινόμενοι καὶ τὸ νομικὸν παρατήρημα· οὕτω γὰρ Μωϋσῆς ἐνετείλατο· « Ἐὰν γένηται ἐν τινι κρῖμα θανάτου, καὶ κρεμάσεται αὐτὸν ἐπὶ ξύλου, οὐκ ἐπικοιμηθήσεται τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐπὶ τῷ ξύλῳ, ἀλλὰ ταφῇ θάψετε αὐτὸ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνη. » Τῶν μὲν οὖν ληστῶν ἐμπνεόντων ἔτι τὰ σκέλη ῥοπαλοῖς συνέτριψαν. Τὸν δὲ Ἰησοῦν, ὡς εἶδον τεθνήξαντα, τοῦτο μὲν οὐκ εἰργάζαντο· οὐ γὰρ ἦν θέμις κατεαγῆναι τοῦ ἱεροῦ θύματος τὰ ὀστά, ὅτι καὶ τοῦ τυπικοῦ ἀμνοῦ συντρέθειν τὰ ὀστά ὁ νόμος ἀπέπειπετο. Στρατιώτης δὲ τις θρασὺς λόγχη τὴν πλευρὰν ἀνέτετόρησε, καὶ αὐτίκα παραδόξου θαύματος ἔργον ἐπηκολούθησεν· ὡς γὰρ ἐκ μιᾶς πίδακος τῆς πλευρᾶς, βεῖθρον καὶ λειθρον ἐξώσατο. Καὶ διὰ μὲν τοῦ ὕδατος τὸ τῆς δουλείας ἡμῶν χειρόγραφον ἀπηλείφετο· διὰ δὲ τοῦ αἵματος βασιλικὴ ἐλευθερία ἡμῖν ὑπεγράφετο, ἣ τάχα τὸ μὲν αἶμα πρὸς καταδίκην ἐβλῆσε τῆς Ἰουδαίων φανότῃτος, τὸ δὲ ὕδωρ εἰς

Francisci Scorsi notæ.

(69) Sanguinis testimonio. De eo sic Baron. tom I : Porro centurionem hunc Longinum nomine appellatum fuisse, Christianique fidem secutum abdicasse se a militia, ac denique ad martyrii palmam advolasse, testantur qui ejus res gestas scripserunt. Ex quibus redarguuntur, qui ex apocryphis quibus-

dam scriptis tradiderunt Longinum nomine, eundemque cæcæm fuisse militem illum, qui lancea latus Domini aperuit. Hæc Baronius. Extant porro acta centurionis apud Metaphr. die 16 Octobris.

σωτηρίαν τῶν ἀναγεννωμένων διὰ τοῦ ὕδατος. Ἀ
 Ἐπειδὴ δὲ καὶ διπλὴ τίς ἐστὶν ἡ τοῦ σωτηρίου βα-
 πτίσματος δύναμις, τοῖς τε φωτισζομένοις δι' ὕδατος,
 καὶ τοῖς τελειομένοις δι' αἵματος, διὰ τοῦτο αἷμα
 καὶ ὕδωρ ἐξῆλθε τῆς θείας πλευρᾶς, εἰς διπλὴν
 χάριν τῆς ὁμολογίας Χριστοῦ, τῆς ἐν τῷ μαρτυρίῳ,
 καὶ τῷ βαπτίσματι. Τὸ μὲν γὰρ ὕδωρ τοὺς ἡμαρτη-
 κώτας ἐλευθεροῖ, τὸ δὲ αἷμα τοὺς μάρτυρας στεφαν-
 νοῖ. Ἡ πλευρὰ δὲ τοὺς δύο τούτους πηγάζει: κρουνοὺς,
 ἐπανορθοῦσα τὸ πῶμα τῆς ἐκ πλευρᾶς γυναϊκός·
 ἵνα γένηται τὸ μὲν αἷμα τῆς κατάρτας λυτήριον, τὸ
 δὲ ὕδωρ τοῦ ὀλισθήματος κάθαρσις. Καὶ τοῦ μὲν
 πρώτου Ἄδὰμ ἀφυπνώσαντο; ἐπλάσθη ἐκ τῆς
 πλευρᾶς ἡ ἀρχηγὸς τῆς ἀρᾶς· τοῦ δὲ νέου Ἄδὰμ
 ἐν τῷ σταυρῷ ἀφυπνώσαντος, ἐβόυσεν ἐκ τῆς πλευ-
 ρᾶς ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς. Τούτου δὲ γενομένου, φησὶν
 Ἰωάννης, ὡς ὁ ἑωρακὴς μεμαρτύρηκεν, ἑαυτὸν
 ὑποδηλῶν παρόντα, καὶ ὁρώντα, καὶ μαρτυροῦντα
 ὅσα ἑώρακε. Δεικνύς δὲ ὅτι καὶ προθεσπισμένα ἦσαν
 ἀνέκαθεν, ἐπιφέρει τὴν προφητείαν, καὶ τὸ τοῦ
 νόμου παράγγελμα. Ὁ μὲν γὰρ Μωϋσῆς προειδώς,
 ὡς οὐ ὀλοσθήσονται τὰ σκέλη τοῦ Ἰησοῦ, νομοθετεῖ
 μὴ συντερίθειν τὰ ὀστέα τοῦ ἀμνοῦ. Ὁ δὲ προφήτης
 τὰς τρώσεις τῶν ἤλων καὶ τῆς λόγχης προορῶν τὴν
 πληγὴν· ἡ Ὁφονται, φησὶν, εἰς ὃν ἐξεκέντησαν,
 εἰς τὰς πληγὰς δηλονότι, δὲ αὐτοὶ ἐξεργάσαντο.

« Ὁψίας δὲ γενομένης » (ἦν γὰρ ἀληθῶς ὄψια
 τοῦ Ἡλίου τῆς δικαιοσύνης ἄτε δύνατος ὑπὸ γῆν),
 πρῆβησιάζεται Ἰωσήφ ἐπίσημός τε ἀνὴρ, καὶ εἰς
 τῶν ἐβδομήκοντα μαθητῶν, καὶ ζητεῖ τὸ σῶμα,
 καὶ κηδεύει λαμπρῶς· σινδόνι μὲν αὐτὸ ἐνεπίσας
 καθαροῦ, ἐν μνήματι δὲ καινῷ καταθείς. Ἐν καινῇ
 δὲ σορῷ κατατίθεται, ἵνα τελεσθέντος τοῦ μυστηρίου
 τῆς ἀναστάσεως, μὴ τις εἶρει τῶν συκοφαντῶν,
 ὡς ἄλλοις ἐγγήγρηται. Γένοιτο δὲ ἡμᾶς ζηλωτὰς
 γενέσθαι τοῦ εὐσχήμονος Ἰωσήφ, καὶ ζητῆσαι, καὶ
 λαθεῖν τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὡς ἐν καθαροῦ
 σινδόνι τῷ συνειδότη ἐνεπίξαι αὐτὸ, εἰς ἀποτροπὴν
 τῶν πολεμίων δαιμόνων, καὶ ἀγιασμὸν τῶν ψυχῶν
 καὶ τῶν σωμάτων ἡμῶν, καὶ δόξιν τοῦ διὰ θανάτου
 αὐτοῦ ἀπαθανάτισαντος ἡμᾶς· ὅτι αὐτῷ πρέπει
 τιμὴ πᾶσα καὶ προσκύνησις, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς
 τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΑ ΕΝΔΕΚΑ ΕΘΘΙΑ.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΗ'.

Εἰς τὸ πρῶτον ἑωθινόν.

Πάλαι μὲν ὁ θεόπτης Μωϋσῆς ἀνάγων τὸν Ἰσραη-
 λιτικὸν λαὸν εἰς τὴν Σίναϊον, περιῆρανθη τοῖς τισὶν

¹⁵ Exod. xii, 4. ¹⁶ Zachar. xii, 12.

A qui per aquam regenerarentur. Quoniam vero salu-
 taris baptismi duplex est virtus et in iis qui per
 aquam illustrantur, et in iis qui per sanguinem
 consummantur exercita, ideo sanguis et aqua ex
 latere divino profluxit : ut nimirum duplex gratia
 confessionis Christi signaretur, et ejus quæ in
 baptisate, et ejus quæ in martyrio exhibetur :
 aqua siquidem peccatores liberat, sanguis vero
 martyres coronat. Duplex præterea fons ex latere
 erupit, ut lapsum mulieris ex latere eductæ subleva-
 ret : ut et sanguis maledictum solveret, et lapsum
 aqua expurgaret. Atque ex latere quidem primi
 dormientis Adam formata est illa, quæ causa male-
 dicti fuit : ex novi vero Adami dormientis in cruce
 fons vitæ manavit. Hujus porro facti Joannes eum,
 qui vidit, testimonium perhibere dicit, seipsum
 signans, qui interfuit, qui vidit, et quæ vidit testa-
 tus est. Ut autem ostendat hæc jam ante divinitus
 fuisse prædicta, prophetiam profert, legisque præ-
 scriptum. Moyses **213** enim providens futurum ut
 Jesu crura non frangerentur, lege sanxit ¹⁵, ne agni
 ossa comminuerentur. Propheta vero clavorum forami-
 na, et lanceæ plagam ante prospiciens : « Vide-
 bunt, inquit, in quem transfixerunt ¹⁶, » in plagas
 nimirum ipsas, quas ipsi fecere.

« Vespere autem facto » (erat quippe vere Solis
 justitiæ sub terram Occidentis vesper), Joseph cum
 vir nobilis, tum unus ex septuaginta discipulis, au-
 dacter loquitur, et corpus petit, et splendide ei
 parentat; cum sindone munda eum involvens, tum
 novo in monumento deponens. In novo autem sep-
 ulcro ponitur, ut ne perfectio Resurrectionis my-
 sterio calumniari aliquis posset alium ab ipso res-
 surrexisse. Contingat vero etiam nobis hunc Josephi
 insignem moribus æmulari, et petere, et accipere
 Christi corpus, et in conscientia munda tanquam
 in sindone ipsum involvere, ad infestorum nobis
 daemonum amuletum et animarum corporumque
 nostrorum sanctificationem et gloriam ejus, qui
 per mortem suam nos immortalitate donavit; ipsi
 enim debetur omnis honor, et adoratio nunc, et
 semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

INTERPRETATIO IN UNDECIM EVANGELIA MATUTINA (70).

HOMILIA XXVIII.

In primum matutinum.

Cum olim Moses Dei contemplator Israeliticam
 populum in Sinai montem educeret, quibusdam

Francisci Scorsi notæ.

(70) Interpretatio in undecim. Hæc undecim evan-
 gelia ex universa historia resurrectionis Christi,
 prout a quatuor simul evangelistis comprehenditur,
 deducta leguntur in Græcorum officio ad Matuti-
 num. Unde et ἀναστάσιμα ἑωθινὰ appellata; et
 quidem hoc ritu, quem ab uno ex Græcis sacerdoti-
 bus suum ritum sciente et exercente traditum
 accepi, ut per totum annum singula in singulis Ma-

tutinis dici Dominicæ ordine perlegantur, a primo
 incipiendo usque ad undecimum, eoque finito ad
 primum recurratur in orbem. Notatum tamen in-
 veni in Pentecostario Græcorum, hunc ordinem
 aliquando submutari, his verbis : Ἰστέον καὶ τοῦτο,
 ὅτι τὰ ἑωθινὰ εὐαγγέλια εἰς τὸν ὄρθρον ἀπὸ τοῦ Πάσχῃ
 οὐ κατορθίως ἀναγιγνώσκονται, ἀλλὰ παρελάγμένως·
 Sciendum et hoc, quod matutinalia evangelia ad

lustrationibus (71) expiari, et vestimenta lavari jussit eorum qui erant ascensuri: ut ita demum lustrati primum montis aditum fidenter attingerent¹⁷. Cum itaque et nos una cum sanctis discipulis in Galilææ montem hoc sermone ascensuri simus, animi sensa quasi vestimenta purgemus, et a rebus sensilibus quasi e terra sublatis, Dominum, ut sponsum e thalamo, sic egressum e tumulo, insolita scilicet specie refulgentem; seu potius tanquam solem ab inferioribus nobisque subjectis terræ partibus orientem, spiritualiter contemplemur. Age ergo sacra ipsa Evangelii verba audiamus.

214 « Undecim discipuli abierunt in Galilæam, in montem ubi constituerat illis Jesus¹⁸. » Jam discipulis promissa præstat: prædixerat enim illis, cum jam passionem iniret, videndi sui copiam se illis facturum his verbis: « Postquam autem surrexero, præedam vos in Galilæam¹⁹. » Et sane etiam aliis in locis post Resurrectionem se illis ostensurus erat, nam et mulieribus ad sepulcrum, et euntibus in Emmauentem, et undecim discipulis, januis clausi, piscantibus in Tiberiade se videndum dedit; Apostolus vero his etiam pluribus illum apparuisse narrat²⁰. Et fuit hoc quidem eximii cujusdam honoris, et abundantioris gratiæ, quam tribuit eis ille, qui amorem erga discipulos suos ostendere, et pluribus apparitionibus Resurrectionis miraculum confirmare volebat. Sed quando non dixit: In Galilæa solum videbor a vobis, sed multis aliis apparitionibus prætermisissis, de hac una solum mentionem fecit, videamus, quid causæ sit, cur hanc, et non quamvis aliam promiserit. Quoniam hæc, quam cæteræ celebrior fuit, et divinam de Trinitate doctrinam, et de conferendo baptismo, et missionem discipulorum ad prædicandum in hac complexus est Dominus. Hæc scilicet quarta ejus apparitio fuit, in qua ipsos præcones verbi constituit, sicuti eruditissimus Eusebius diligenter (72) observavit. Nam quoniam et Domini doctrina, et

ἐκέλευσε τοὺς ἀναδηρομένους περικαθαίρεσθαι ἀποπλῦναι τε τὰ ἱμάτια, καὶ οὕτω κεκαθαρμένους θαρρήσει τῆς ἀνόδου ἐξάψασθαι. Μέλλοντες οὖν καὶ ἡμεῖς τῷ λόγῳ πρὸς τὸ τῆς Γαλιλαίας ὄρος συναγελεῖν τοῖς ἱεροῖς μορτηταῖς, ἐκκαθαίρωμεν τὰ τῆς ψυχῆς νοήματα ὡς ἱμάτια, καὶ τῶν αἰσθητῶν ὡς χαμαιζήλων ὑπεραρθέντες, πνευματικῶς τὸν Κύριον κατοψόμεθα, ὡς ἐκ παστάδος νυμφίον οὕτω προελθόντα, καὶ ξένον κάλλει ἐναποστίλθοντα· μᾶλλον δὲ καθάπερ ἥλιον νέρθεν ἐκ τῶν ὑπὸ γῆν ἀνατελλαντα. Φέρε δὴ οὖν αὐτῶν τῶν εὐαγγελικῶν ἀκουεῖσθαι φωνῶν.

« Οἱ ἑνδεκα μαθηταὶ ἐπορεύθησαν εἰς τὴν Γαλιλαίαν εἰς τὸ ὄρος, οὗ ἐτάξατο αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. » Ἡδὴ πρὸς τοὺς μαθητὰς ἐπαγγελίαν πληροῦ προεῖρηκε γὰρ αὐτοῖς πρὸς τὸ πάθος ἐπειγόμενος· « Μετὰ δὲ τὸ ἀναστῆναι με, προῶξω ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν » ὀφθήσεσθαι. Μέλλον ἐν διαφόροις τόποις ὀφθῆναι μετὰ τὴν ἔγερσιν· ἐπεφανέρωτο γὰρ καὶ ἐν τῷ τάφῳ ταῖς γυναῖξι, καὶ τοῖς ἀπειθεῖσιν εἰς Ἐμμαοὺς, καὶ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων τοῖς ἑνδεκα, καὶ τοῖς ἐν τῇ Τιβεριάδι ἀγρεύουσιν. Ὁ δὲ Ἀπόστολος καὶ πλείοσι τούτων ὀφθῆναι αὐτὸν ἱστορεῖ. Ἀλλὰ τοῦτο περισσῆς ἦν φιλοτιμίας καὶ χάριτος τὸ πρὸς τοὺς φοιτητὰς δεικνύοντος φιλόστοργον, καὶ ἅμα ταῖς πλείοσι ἐμφανελεῖς βεβαιούντος τὸ θαῦμα τῆς ἀναστάσεως. Ἄλλ' ὅτε οὐκ εἶπεν· Ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ μόνον ὀφθήσομαι, ἀλλὰ τῶν πολλῶν αὐτοῦ ἐμφανεῖων μνημονεύσας μίᾶς, τῆς ἄλλας παρέλειψε, διατί ταύτην, καὶ οὐκ ἄλλην τινὰ ἐπηγγέλατο; Ἐπειδὴ αὐτὴ καθολικωτέρα τῶν ἄλλων ἦν, τὴν εἰς τὴν Τριᾶδα θεολογίαν, καὶ τοῦ βαπτίσματος τὴν παράδοσιν, καὶ τὴν εἰς τὸ κήρυγμα τῶν μαθητῶν ἀποστολὴν περιέχουσα· τετάρτη δὲ αὕτη τοῦ Κυρίου ἐμφάνεια, καθ' ἣν αὐτοὺς τῶν ἐθνῶν κατέστησε κήρυκας, καθὼς ὁ πολυτίτωρ Εὐσέβιος ἠκριώσατο. Ἐπειδὴ τοῦ Κυρίου οἱ λόγοι καὶ τῶν ἀποστόλων τὸ κήρυγμα, ταῦτα τὰ τέσσαρα περιέχουσι, τῆς ἐντολᾶς, καὶ τὰ λόγια, καὶ τῆς

¹⁷ Exod. xix, 11. ¹⁸ Matth. xxviii, 16. ¹⁹ Matth. xxvi, 32. ²⁰ Cor. xv, 6-8.

Francisci Scorsi notæ.

Matutinum a Pascha non eodem ordine sed commutato leguntur. Erant et Troparia quædam eodem nomine, et numero, quæ ἑωθινὰ ἀναστάσιμα, dicebantur, ab eo ipso die quo canebantur. Nam omnes Dominicas ἀναστασίμους indigebant propter resurrectionem Domini. Hæc composuisse dicitur Leo IV sapiens, sicut ea quæ ἑξαποστειλάρια vocata Constantinus ejus filius, in Anthologio novo νέω ἀνθολογίῳ. In quo Horæ ipsorum Græcorum canonicæ continentur, impresso Romæ sub Clem. Papa VIII (quod in nostra Bibl. colleg. Paris. servatur) et duodecim Evangelia eadem, de quibus Theophanes noster homilias composuit, eodem ordine recensentur, quo ipse homilias; et de tropariis dietis hæc leguntur: Ἀρχὴ τῶν ἀναστασίμων ἑξαποστειλαρίων, καὶ τῶν ἑωθινῶν ἰδιωμάτων τῶν ἱα'. Εἰσὶ μὲν τὰ ἑωθινὰ Λέοντος τοῦ σοφωτάτου βασιλέως, τὰ δὲ ἑξαποστειλάρια τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου βασιλέως. Hoc est: *Incipiunt Anastasima exaposteilaria, et idiomela matutinalia undecim: sunt autem matutinalia Leonis sapientissimi; exaposteilaria vero ejus filii Constantini.*

(71) *Quibusdam lustrationibus.* Græce περιβρῦν-τηρ' οἰς τισίν, sed περιβρῦντηριον proprie est instrumentum seu aspergillum ad lustrationes hujusmodi aptum a περιβρῦντω circumasperso, cujusmodi est proprie ramus, vel aliud simile: apud ethnicos vero vas purum in templis, aut concionibus aqua lustrali plenum, qua ethnica superstitione sacerdotes, aut ælitui aspergere solebant eos qui ingrediebantur. Vox igitur usitata apud scriptores tum ethnicos tum Christianos: ab exemplis superseculo, quæ in promptu essent; hic pro ipsis lustrationibus more Judaico fieri solitis sumo.

(72) *Eusebius diligenter.* Tangit Eusebius aliquid de ostensionibus Christi redivivi lib. x *De demonst.* cap. 8, sed ubinam ordinem earum tradat, et quartam hanc esse factam in Galilæa, in his quæ exstant dixi, nam ut advertit Bellarm. opusc. *De Script. eccles.* ex libris quindecim *De præparat. Evang.* quatuor tantum et decem supersunt: ex viginti *De demonst.* solum decem.

ἐπαγγελίας, καὶ τὰς ἀπειλὰς, εἰκότως οὖν κατὰ Ἀ τὴν τετάρτην ἐμφάνειαν, μαθητεύειν αὐτούς τὰ ἔθνη προτρέπεται. Πολλῶν δὲ ἔντων τῶν κατὰ Παλαιστίνην ὄρων, διατί μὴ ἐν ἄλλῳ τινί, ἀλλ' ἐν τῷ τῆς Γαλιλαίας ὄπτάνεται; Ἔστι γὰρ ἐν Ἰουδαίᾳ τὸ ἕρος Σιγὸρ, καὶ τὸ ἕρος Σομὸρ, καὶ τὸ τῆς Σαμαρείας, καὶ τὸ ἕρος Θαβὼρ, καὶ τὸ τῶν Ἑλαιῶν, καὶ πρὸς τοῦτοις ὁ Κάρμηλος. Πῶς οὖν ἅπαντα παρακλίνας εἰς τὸ τῆς Γαλιλαίας ὄπτάνεται; Ὅτι τὰ μὲν αὐτῶν ἐγεγονέισαν πράξεων πονηρῶν ἐργαστήριον, ὡσπερ τὸ ἕρος Σιγὸρ, καὶ τὸ ἕρος Σομὸρ, ὧν τὸ μὲν εἶδε, φεῦ, πατέρα θυγατρᾶσι μιγνύμενον, καὶ τὸν αὐτὸν Ἄωτ, ταῖς μὲν πατέρα καὶ σύνοικον, ταῖς δὲ τεχθεῖσι πατέρα καὶ πάππον γενόμενον. Τὸ δὲ Σαμαρείας ἕρος, εἰδῶλων ὑπῆρχε κρυπτήριον, οὐκ εὐαγῶς ὑπὸ τῶν Σαμαρειτῶν προσκυνούμενον. Β Ταῦτα μὲν παρεκλίνει, ὡς βέβηλα. Τῶν δὲ λοιπῶν, τὸ μὲν εἶδεν αὐτὸν ἐν δόξῃ μεταμορφούμενον· ὁ δὲ Κάρμηλος Ἰλίου ἀπεκλήρωτο. Τὸ δὲ τῶν Ἑλαιῶν ἕρος ἀπεξεδέχετο τὴν ἐκείθεν αὐτοῦ πρὸς οὐρανοῦς ἀναφοίτησιν. Ἦν οὖν ἀρμόδιον εἰς τοῦτο μᾶλλον τοῖς μαθηταῖς ὀφθῆναι τὸν Κύριον. Ἐπειδὴ γὰρ Γαλιλαία κατωκυλιστῆ ἐρμηνεύεται, τὸ δὲ ἕρος; τῆς Γαλιλαίας ὑπερανέστηκε, νοεῖτο ἂν Γαλιλαία ὁ κόσμος οὗτος ὁ ταῖς ἄλλαις ἐπαλλήλοις μεταβολαῖς συνεχῶς μεταπίπτειν καὶ κυλιόμενος. Ὁρος δὲ ἡ ὑψηλοτέρα τοῦ βίου κατάστασις, ἣν ὁ Χριστὸς ἐνανθρωπήσας ἐπολιτεύσατο ἅτε τὸν κόσμον νενικηκώς, καὶ τὸν κοσμοκράτορα, καὶ καθάπερ εἰς ἕρος ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς, καὶ ἐξουσίας ἀρθείς. Τοῦτων C οὖν σύμβολον ἦ ἐν τῷ ἔρει τῆς Γαλιλαίας ἐμφάνεια.

« Καὶ ἰδόντες αὐτὸν, προσεκύνησαν αὐτὸν, οἱ δὲ ἐδίστασαν. » Ἐνταῦθα προσήκει ζητῆσαι, πῶς πάντες ἰδόντες αὐτὸν προσεκύνησαν, οἱ δὲ ἐδίστασαν. Οὐ πάντες δὲ τὴν αὐτὴν ἔσχον γνώμην, ἀλλὰ τινες τούτων ὑπεκράδανθησαν· τινες δὲ ἄρα καὶ οἱ διστάσαντες, καὶ τί τὸ τὸν διαταγῶν παρασκευάζαν αὐτοῖς; Οἱ γὰρ πρὸ ἡμῶν τὸ ῥητὸν ἐπεξηγησάμενοι, περὶ τοῦ Θωμᾶ λελέχθαι τοῦτο νοήσαντες, οὐ πάνυ μοι δοκοῦσι τὸ ἀκριβῆς περισκέψασθαι. Εἰ γὰρ τοῦτ' ἦν, ἀκολουθήτερον μᾶλλον ἦν εἰπεῖν ἐνικῶς· Ὁ δὲ ἐδίστασε. Νῦν δὲ ἡ πληθυντικὴ σημασία πρὸς ἄλλο φέρεσθαι πείθει τὸν νοῦν. Προσῆκει τοίνυν νοεῖν, ὡς οὐ πάνυ τοιοῦτος ὥπτο τοῖς μαθηταῖς ὁ Σωτὴρ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, οἷος μετ' αὐτῶν πρὸ τοῦ πάθους συνανεστρέφετο, ἀλλ' ἔσπερος τὸ εἶδος, ἢ πρότερον. Ἦν γὰρ ἀκόλουθον τοῦ προσλήμματος;

²¹ Gen. xix, 50 seqq. ²² IV Reg. xvii, 24. ²³ II Reg. xviii, 41.

Francisci Scorsi notæ.

(75) *Latibulum idolorum fuit.* Narratur historia IV Reg. cap. xvii et ab ipso Cerameo latius explicatur hom. xxxviii de Samaritana, ubi si quid ad hunc locum facit, a nobis est adnotatum.

(74) *Galilæa revolutionem signat.* De hoc etymo diximus hom. v, not. 95. In eodem etymo pie ludant et r. Gregorius Nyssen. orat. 2, de Resurr., S. August., Gregor. Magnus, et Beda.

(73) *Sed alia quadam specie.* In potestate corpo-

prædicatio apostolorum hæc quatuor comprehendunt, præcepta, dogmata, promissiones et minas, congruenter sane in quarta hac apparitione discipulis docendarum gentium committit officium. Cum autem multi in Palestina sint montes, quare non in alio quopiam sed in solo Galilææ monte conspicitur? Est enim in Judæa mons Segor, et Somor et mons Samaritæ, et Thabor, et Olivarum, et præter hos etiam Carmelus. Quare igitur posthabitis reliquis, solum in Galilææ monte videtur? Nimirum quia eorum quidam pravorum operum fuerant officinæ; uti mons Segor et Somor: quorum alter patrem, heu, cum filialis commiseri vidit, ipsumque adeo Lot illis quidem patrem et maritum, genitis vero liberis patrem ²¹ avumque exstitisse. Mons autem Samaritæ latibulum idolorum fuit (75), in quo non sincere adorabant Samaritani ²². Atque hos quidem præterit, ut prof. nos. **215** Carterorum vero alius vidit ipsum cum gloria transfiguratum; Carmelus Eliæ sortitus est mansionem ²³; Olivetus ipsum in cælum; reversurum excepit. Fuit igitur consentaneum in hoc monte Dominum discipulis apparere. Nam quoniam Galilæa revolutionem significat (74), mons autem Galilææ superstat, per Galilæam hic mundus intelligatur aliis post alias mutationibus assidue transiens ac revolutus: per montem vero sublimis illa vitæ ratio, ac status quem instituit, ac tenuit Christus in assumpta humanitate, qui et mundum, et principem mundi vicerit, et montis instar supra omnem principatum et potestatem subleatus sit. Horum igitur symbolum fuit facta in Galilææ monte manifestatio.

« Et videntes eum adoraverunt, quidam autem dubitaverunt. » Illic discutere oportet, quomodo omnes eum videntes adoraverunt, quidam autem dubitaverunt: adeoque non omnes eadem fuisse sententia; sed horum aliqui vacillaverunt. Qui igitur fuere qui dubitarunt, et quid illis dubitationem injecit? Qui enim ante nos hunc locum explicantes de Thoma hoc dictum existimavimus, non mihi videntur rem accurate considerasse. Si hoc enim significandum erat, aptius erat fortassis eam sententiam singulari numero efferre; quidam vero contitavit. Nunc autem plurium significatio aliud D suadet intelligendum. Igitur par est intelligere non talem omnino Dominum post Resurrectionem qualis cum illis versabatur, antequam pateretur; sed alia quadam specie (75), atque erat antea, videndum

se præbuisse discipulis. Consentaneum enim erat, cum assumpta humanitas jam esset in immortalitatis statum traducta, novam ejus formam existere; atque adeo ille qui mundi victor evaserat, et corpus incorruptione donarat, et factus morte superior erat, pulchra quadam et illustri majestate præfulgebat. Hoc autem prædixit etiam David: « Dominus regnavit, decorem induit ²⁶; » ubi id regnum, et ea dominatio præsignificatur, quam post Resurrectionem obtinuit. Quam enim potestatem uti Deus semper habuerat, hanc ut homo post Resurrectionem accipiens, et universæ rei creatæ jam Dominus, præclaro quodam decore et pulchritudine præditus apparebat. Non immutatis lineamentis, sed **216** inimitabilis ejusdem pulchritudinis accessione facta; sicuti cum in monte Thabor transfiguratus est prius. Et fortasse hoc ornatum decore spectantes, eum in cælum ascendentem angeli alii alios interrogabant: « Quis est hic qui venit de Edom, iste formosus in stola sua ²⁷? Hanc Christi speciem prospiciens Salomon dicebat admirans in Cântico. « Quam pulcher factus es, et dulcis ²⁸! » Ac ne divina hæc species peregrina et adventitia (76) illi a mortuis restituto videretur, ea se forma splendentem discipulis præmonstravit in Thabor. Transfiguratio quippe imago fuit, et futuræ post Resurrectionem gloriæ præfiguratio. Ea igitur specie in monte Galilææ visus est undecim, qua tribus discipulis prius in Thabor. Quare et Petrus, et filii Zebedæi splendorem illum qui tunc viderant agnoscere, immoti persisterunt. Quotquot vero transfiguratum Dominum contemplati non fuerant, inusitata illa forma percussi dubitaverunt. Unde nihil eos increpans dubitationis illam asperitatem tollit, ac veluti declarans apparentis illius formæ claritatem: « Data est mihi, inquit, omnis potestas in cælo, et in terra ²⁹, » ne novo spectaculo mens vestra commoveatur, iormam hanc meam solis instar vibrantem radios conspicata, non enim mihi corpus infirmitatibus carnis subiectum est amplius, sed ejectus jam mundi hujusce princeps; ac mihi potestas, et dominium universæ creaturæ traditum est. Etenim cum Rex esset naturæ totius ac Dominus, et jam ante omne ævum

αὐτοῦ μεταβληθέντος εἰς τὸ ἀθάνατον, καινοτέρην γενέσθαι τὴν μορφήν· καὶ ὁ τὸν κόσμον νενικηκώς, καὶ τὸ σῶμα ἠψυθαρτικῶς, καὶ θανάτου ὑπέρτερως πεφυκώς, ὡραία τιμὴ καὶ λαμπρᾶ δόξη περιηστράπητο. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Δαβὶδ προανεφώνησεν· « Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο, » τὴν μετὰ τὴν ἀνάστασιν προσημαιῶν βασιλείαν καὶ κυριότητα. Ἦν γὰρ ὡς Θεὸς ἐξουσίαν εἶχεν ἀεὶ, ταύτην ὡς ἄνθρωπος εἰληφώς μετὰ τὴν ἀνάστασιν, καὶ πάσης κυριεύσας τῆς κτίσεως, μετὰ λαμπρᾶς ὡραίας εὐπρεπειάς, καὶ ὡραιότητος· οὐ μεταποιηθέντων τῶν χαρακτήρων, ἀλλὰ κάλλους αὐτοῦ ἀμμήτου προσγινομένου, καθὼς καὶ ἐν τῇ μεταμορφώσει τὸ πρότερον. Καὶ τάχα μετὰ ταύτης τῆς εὐπρεπειᾶς ὄρωντες αὐτὸν οἱ ἄγγελοι· πρὸς οὐρανοῦς ἀνερχόμενοι ἀλλήλους ἐπέθοντο· « Τίς οὗτος ὁ παραγενομένος ἐξ Ἐδὼμ; οὗτος ὡραῖος ἐν στολῇ αὐτοῦ. » Ταύτην τὴν ὡραιότητα Χριστοῦ Σολομὼν προιδὼν ἔλεγεν ἐν τῷ Ἄσματι τεθηπώς· « Τί ὡραιώθης, καὶ τί ἠδύνθης; » Καὶ ὡς ἂν μὴ δόξη τὸ εἶδος τοῦτο τὸ θεῖον ἐπέστακτον αὐτῷ γενέσθαι μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν, προδείκνυσιν ἑαυτὸν τοῖς μαθηταῖς ἐν Θαβὼρ τοιοῦτον κάλλει ἐναποστράπτουσα. Ἦ γὰρ μεταμόρφωσις τῆς μετὰ τὴν ἀνάστασιν δόξης εἰκὼν ἦν, καὶ προτύπωσις. Μετὰ τῆς τοιαύτης οὖν μορφῆς ἐν τῷ τῆς Γαλιλαίας ὄρει ὤφθη τοῖς ἕνδεκα, μεθ' οἷας τοῖς τρισὶν ὤφθη πρότερον εἰς τὸ Θαβὼρ. Διὸ καὶ Πέτρος μὲν, καὶ οἱ τοῦ Ζεβεδάου υἱοὶ, ἀκλόνητοι μεμενήκασιν ἀναγνωρίσαντες τὴν τότε λαμπρότητα. Ὅσοι δὲ μὴ τὴν μεταμόρφωσιν ἐθεάσαντο, τῷ ἀσυνήθει τῆς μορφῆς κρταπλαγέντες ἐδίστασαν. Διὸ καὶ μηδοτιοῦν τούτοις μεμψάμενος καταλαλεῖν τοῦ δισταγμοῦ τὴν τραχύτητα, οἷον ἐφερμηνεύων αὐτοῖς τῆς καινομένης μορφῆς τὴν λαμπρότητα· « Ἐδόθη μοι, λέγων, πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ. » Μὴ ξενητέσθω, φησὶν, ἡμῶν ἡ διάλοια βλεπόντων τὸ τῆς ἐμῆς μορφῆς ἡλιθίητον· οὐκ ἔστι γὰρ μου τὸ σῶμα ἐν ἀσθενείαις· ἔτι σαρκὸς· ἀλλ' ὁ μὲν ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκβέβηται, ἡ δὲ ἐξουσία καὶ κυριότης πάσης τῆς κτίσεως ἐμοὶ δέδοται. Βασιλεὺς γὰρ ὢν καὶ Δεσπότης πάσης τῆς φύσεως, καὶ πρὸ παντὸς αἰῶνος ἔμψυτον ἔχων τὸ βασιλεύειν, ὡς ἄνθρωπος παρὰ τοῦ Πατρὸς εἰς βασιλεία κεχειροτόνηται. Ἐπει

²⁶ Psal. xciv, 1. ²⁷ Isa lxiij, 1. ²⁸ Cant. i, 16. ²⁹ Matth. xxviii, 18.

Francisci Scorsi notæ

nam fore testatur D. Paulus I Cor. xv, ita tamen aliam, ut effigies, et lineamenta eadem maneat. Quod et Noster hoc loco advertit, color diversus appareat: quemadmodum in Transfiguratione factum est, ut etiam innuit D. August. Nam profecto fulgor et claritas corporis Christi naturaliter ex animi gloria redundabat, quin et principio conceptionis suæ ab anima gloriosa per fruitionem divinitatis perfectam redundare debuerat nisi per dispensationem impedita fuisset: ut itidem D. Thomas asserit, quaest. dicta art. 2, in corpore. Quæ cum ita sint po ita, non videtur repugnare, quod hic commentatur noster Christum apparuisse in monte Galilææ gloriosum, et refulgentem fere ut in Transfiguratione: quamvis enim, si semper hoc modo apparuisset (quod solum videtur negare D. Thom.

et rationes hæc, quæ sequuntur, ostendunt), neque id discipuli pati potuissent, quod semel factum in Thabor ferre non potuerant, neque congruens fuisset, ut ostenderetur, eandem resurrexisset naturam, quæ mortalis ante fuerat; quam utramque rationem asserit D. Augustinus, lib. xxii De civit. cap. 19: *Claritas in Christi corpore, cum resurrexit, ab oculis discipulorum potius fuisse abscondita credenda est; non enim eam ferret humanus atque infirmus aspectus, quando ille a suis ita deberet ostendi, ut posset agnosci.* Quod tamen aliquando id præsterit, est pia, nec rationi absona Theophanis nostri commentatio.

(76) *Peregrina et adventitia.* Erat enim naturalis, ut jam nota proxima explicatum est.

σάρκα ἀνέλαβε τὸ δοξάζεσθαι χρῆζουσαν, καὶ οὐχ ἄ
 ἑτέρου τινός, ἀλλ' αὐτοῦ γέγονε σὰρξ, εἰκότως
 ἰδιοποιεῖται τὰ εἰς αὐτὴν, ἢ περὶ αὐτὴν γινόμενα,
 καὶ ὡς ἄνθρωπος; μὴ ἔχων, δέχεται παρὰ τοῦ Πατρὸς,
 ἅπερ ἔχει φυσικῶς· « Πάντα ὑπέταξας ὑπὸ κάτω
 τῶν ποδῶν αὐτοῦ » ἐκ προσώπου δὲ τοῦ Πατρὸς,
 οὕτω φησὶ πρὸς Χριστόν· « Αἰτήσαι παρ' ἐμοῦ,
 καὶ δώσω σοι ξθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ
 τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. » Ἐνὸς γὰρ
 ἔθους τοῦ Ἰσραὴλ παροιστησαντος, καὶ διὰ τοῦτο
 ἀποβλήθέντος, πάντα τὰ ἔθνη δέδοται τῷ Χριστῷ
 πιστεύσαντα εἰς αὐτόν. Ἐπεὶ δὲ προσδοκία ἐθνῶν,
 καὶ ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἤλπισε, καὶ ἀντὶ μιᾶς γῆς τῶν
 Ἰουδαίων τὰ τῆς γῆς πληρώματα ἐκλήρωσατο,
 ἐπιτάττει τοῖς μαθηταῖς· « Πορευθέντες μαθητεύσα-
 τε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ
 ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου
 Πνεύματος. » Καὶ πρὸ μὲν τοῦ πάθους ἀπεῖργεν
 αὐτοὺς εἰς ὅδον ἐθνῶν ἀπελθεῖν, εἰς μόνα δὲ πορεύε-
 σθαι τὰ πρόβατα τοῦ οἴκου Ἰσραὴλ· νῦν δὲ πάν-
 των ἐθνῶν τὴν προστασίαν ἐνεχείρισεν αὐτοῖς·
 « Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτί-
 ζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ
 Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Νῦν οὐκ ἐν τύποις
 καὶ συμβόλοις δαίκνυται τὸ τῆς Τριάδος μυστήριον,
 ἀλλὰ φανερῶς πᾶσι διαλευκαίνεται. Ἡ μὲν γὰρ
 σκιώδης Γραφή, ἀμυδρῶς περὶ ταύτης ἐδίδαξεν.
 Ἄριθμώτερον δὲ ὁ Κύριος μνημονεύει περὶ αὐτοῦ
 καὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Πνεύματος. Ἐδείχθη δὲ
 καὶ ἐν Ἰορδάνῃ, τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ βαπτίσματος
 τῶν ἡμῶν φύσιν καθαίροντος. Ὁ μὲν γὰρ Υἱὸς
 ἐβαπτίζετο· ἃ δὲ Πατὴρ ἐπεμαρτύρει τὸν χειρα-
 πτούμενον· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, περισσεύς ἐν
 εἶδει καθίπτειτο. Καὶ ἐν ὄρει δὲ τῷ Θαβῶρ τὸ τοῖς
 Τριάδος διάφορον τῶν ὑποστάσεων ἔγνωρίσατο, πλην
 οὐ τηλαυγῶς ἢ τῆς οὐσίας ταυτότης, καὶ ὁμοτιμία
 ἐδείκνυτο. Νῦν δὲ γνωριμωτέραν τὴν ἰσοτιμίαν
 καθίστησιν εἰπὼν· « Βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ
 ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου
 Πνεύματος. » Ἀλλὰ ἐπειδὴ περὶ τοῦ βαπτίσματος
 ἡμῖν ὁ λόγος, ἀναγκαῖον εἰπεῖν διατὶ ἀπονεμόνται τοῦ

regnandi jus innatum haberet, a Patre tamen, ut
 homo, constitutus est Rex. Quoniam vero carnem
 eam assumpserat, quæ indigebat, ut gloria afficeretur;
 nec vero caro cujusdam alterius, sed ejus
 ipsius, facta erat, merito sibi vindicat (77), quæ in
 ipsam carnem colata, et ad ipsam attingebant, et
 quæ non habebat, et homo accipit a Patre ea quæ
 naturaliter habebat, « Omnia subjecisti sub pedibus
 ejus »²⁸. » Ex persona autem Patris ita Christum allo-
 quitur: « Postula a me, et dabo tibi gentes hæredita-
 tem tuam, et possessionem tuam terminos terræ »²⁹. »
 Postquam enim una gens Israelitica furore concita in
 ipsum est, atque adeo ab ipso rejecta, omnes gentes
 datæ sunt Christo, quæ ipsi fideles essent. Quoniam
 autem erat expectatio gentium, et in ipsum gentes
 sperabant³⁰, et pro una **217** Judææ terra plenitudinem
 gentium, ut hæreditatem obtinuit, præcepit discipulis:
 « Euntes docete omnes gentes baptizantes eos in nomine
 Patris, et Filii, et Spiritus sancti. »³¹ » Et quidem ante
 passionem vetuit eos, quominus in viam gentium irent,
 ac solum ad oves domus Israel eos jussit accedere³².
 Nunc vero omnium gentium curam illis concedidit:
 « Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in
 nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. » Jam
 non in figuris, et symbolis Trinitatis mysterium
 nunc indicatur, sed manifeste omnibus declaratur.
 Velut enim illa Scriptura umbris involuta de ea
 obscure loquitur. Clarius autem Dominus de se, et
 Patre, et Spiritu mentionem fecit. In Jordæne etiam,
 cum Dominus per baptismum naturam nostram
 lustravit, id mysterium indicatum est. Filius enim
 baptizatus est, Pater vero ei manu contacto (78)
 testimonium tulit; Spiritus autem sanctus in columbæ
 specie devolavit. Et in monte etiam Thabor
 hypostaseon in Trinitate differentia significata est:
 non tamen perspicue essentia identitas, et æqualis
 omnium dignitas declarata: nunc vero eam æquali-
 tatem notiore reddidit cum dicit: « Baptizantes
 eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. »
 Sed quoniam de baptismo nobis est sermo, neces-

²⁸ Psal. viii, 8. ²⁹ Psal. ii, 8. ³⁰ Gen. li, 40.

³¹ Matth. xvii, 19. ³² Matth. x, 5.

Francisci Scorsi notæ.

(77) *Merito sibi vindicat.* Hæc recte dicta sunt, D
 recteque explicantur de proprietatibus utriusque
 naturæ communicatis ratione personæ. Sibi enim,
 hoc est, eidem personæ, ait Theophan., attribuit
 quæ erant humanæ naturæ; data potestas, et reg-
 num: et tamen eadem ut propria, et naturaliter
 habebat ratione naturæ divinæ. Greg. Nyss. orat.
 2, in Resurr. eandem doctrinam iisdem verbis com-
 plexus est: *Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ,
 καὶ ἐπὶ τῆς γῆς.* « Ἄ γὰρ εἶχε φυσικῶς, ὡς Θεός, ταῦτα
 λέγει λαμβάνειν ὡς γενόμενος ἄνθρωπος οικονομικῶς.
 « *Da ta est mihi potestas omnis in cælo, et in terra.* »
 Nam quæ naturaliter habebat ut Deus, hæc dicitur
 accipere tanquam homo certo consilio factus. Et Suar-
 ius noster, p. 3, ubi agit de Christi dominio, hunc
 locum explicat de potestate excellentiæ Christi,
 qua homo erat ratione unionis hypostaticæ com-
 municata.

(78) *Manu contacto.* Expre. si totam vim nomi-

nis χειραχτούμενον quæ non vacat occulto quodam
 pietatis sensu; nam per eam vocem exprimit, et
 Christi humilitatem, et Joannis Baptistæ dignita-
 tem; quod Christi corpus manu sua attingere
 meruerit. Quod sane multi Patres etiam apertius.
 S. Proclus oratione ubi de baptismo Christi lo-
 quitur: *Tangere, inquit, S. Joannes capitis verticem
 meruit, innuens ritum in baptismo a S. Joanne
 servatum caput Domini tangendo.* S. Cyprianus
 serm. de baptismo Christi: *Supponit itaque cervi-
 vicem sanctam manibus hominis humilitas Red-
 emptoris.* S. Chrysost. hom. in S. Theophania,
 quæ incipit, *Ἡ πηγὴ τῶν εὐαγγελίων διδαγμάτων,
 sub finem: Ἠψάτο μὲν τῆς τοῦ Δεσπότητος κεφαλῆς
 τρέμων τῇ χειρὶ, καὶ χερῶν τῇ ψυχῇ, καὶ ἐδάπ-
 τισεν τὸν Κύριον ἢ τῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Tetigit
 quidem manu Domini caput tremens et animo gau-
 dens, et baptismo lavit Dominum nostrum Jesum
 Christum.*

sarium est dicere, qua de causa baptismum ritus est institutus. Irridetur enim divinum lavacrum ab infidelibus, quid per illud symbolice denotetur ignorantibus.

Cum in vitam morti obnoxiam per primam generationem produceretur homo, necessarium fuit generationem alteram, et magis occultum reperire modum, qui neque a corruptione inciperet, nec desineret in corruptionem: per quem liceret nobis auctoris salutis nostræ Jesu Christi similitudinem ferre. Aqua enim baptismi uteri loco materni (79); insufflatio autem loco est Dei fetum hunc efformantis. Et sicuti ille tertio die, ex quo depositus est in sepulchro, ad vitam rellit, sic credentes ex aqua quasi e terra tribus diebus vicibus emergentes, vitam post tres dies restitutam, ipsamque adeo Resurrectionem adumbrant, aqua per invocationem sanctæ Trinitatis sanctificata; ut corpus quidem visibili aqua lustretur, invisibili autem Spiritu aqua sanctificationem accipiat. Sicuti enim ignis fervorem **218** concipit aqua, quæ in lebete continetur; sic et ea quæ in lavacro est (80), per operationem Spiritus in divinam quamdam transit virtutem.

Qua vero de causa postquam dixit: « Docete omnes gentes, subjunxit rursus: « Docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis? » Per hæc indicat *μαθήσεως* id est, institutionis (81), et *διδασκαλίας*, id est doctrinæ differentiam; illa enim ad introducendum est accommodata, et est veluti elementaris: doctrina vero perfectioribus congruit. Ac illa quidem dogmata tradens veluti fundamenta ante projicit; hæc autem quasi operum ædificium superponit. Dicendo quippe *μαθητεύετε* de dogmatibus eos instituendos ostendit; unde et subdidit:

Francisci Scorsi notæ.

(79) *Uteri loco materni.* Præclare S. Cyrillus Hierosolym. aquam baptismi et tumulum, et matrem appellat: « Ἐν τῷ αὐτῷ ἐτεθνήκατε, καὶ ἐγεννώσθε. Καὶ τὸ σωτήριον ἐκεῖνο ὕδωρ καὶ τάφος ἡμῖν ἐγένετο, καὶ μήτηρ. Ἐν ἴσῳ simul et mortui eratis, et regenerati; atque ita illa salutaris aqua sepulchrum vobis, et mater effecta est. Et paulo post: Ἀφέσεως ἀμαρτημάτων, καὶ υἰοθεσίας προξενητικὸν τὸ βάπτισμα. Baptismus remissionem peccatorum, et adoptionem conciliat filiorum. Utrumque baptismi symbolum et effectum explicat breviter et graviter hic Noster. Gregor. Nazianzen. orat. 1, de Resurr. enucleatius etiam omnes naturalis natiuitatis partes cum hac, quæ per baptismum sit supra naturam, comparat.

(80) *Quæ in lavacro est.* Κολυμβήθρα piscina, lavacrum natatorium, ἀπὸ κολυμβᾶν, natare. Sic appellatur piscina illa sanandi vim habens. Joan. cap. v: Ἔστι δὲ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις προβατικὴ κολυμβήθρα. Est autem Hierosolymis probatica piscina. Ad hanc porro alludentes SS. Patres baptismi sacrum fontem κολυμβήθραν appellant, quod hujus illa figura. Gregor. Nazianzen. orat. in S. baptismum: Χυὲς ἐπὶ κλίνης ἐρρόψω παρεμύνης, καὶ λελυμένος, καὶ οὐκ εἶχες ἄνθρωπον, ἵνα εἴαν παραχθῆ τὸ ὕδωρ βάλλῃ σε εἰς τὴν κολυμβήθραν· σήμερον εἶδες ἄνθρωπον τὸν αὐτὸν καὶ θεόν, μᾶλλον δὲ θεὸν ἄνθρωπον. Heri in lecto jacebas

βαπτίσματος, ἢ παράδοσις. Διαγελαται γὰρ καὶ τοῖς ἀπίστοις τὸ θεῖον λουτρὸν, ἀγνοοῦσι τὸ διὰ τοῦ συμβόλου δηλούμενον.

Τῆς πρώτης γενέσεως ἐπὶ τὸν θνητὸν βίον παραγούσης τὸν ἄνθρωπον, ἀναγκαῖον ἦν ἐξευρεθῆναι γένεσιν ἑτέραν, καὶ μυστικώτερον τρόπον, μήτε ἀπὸ φθορᾶς ἀρχόμενον, μήτε εἰς φθορὰν καταλήγοντα, δι' οὗ γένοιτ' ἂν ἡμῖν δυνατὸν μιμησασθαι τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Τὸ γὰρ ὕδωρ τοῦ βαπτίσματος, ἐν τάξει μήτρας λαμβάνεται: τὸ δὲ Πνεῦμα ἐν τάξει Θεοῦ, τοῦ τὸ ἔμβρυον διαπλάττοντος. Καὶ ὡστερ ἐκεῖνος μετὰ τὴν ἐν τάφῳ κατάθεσιν τριταῖος ἐπὶ τὴν ζωὴν ἀνεφοίτησεν, οὕτως οἱ πιστεύοντες ἀντὶ τῆς γῆς, τὸ ὕδωρ ἀποδύμενοι, ἐν τρισὶ περιόδοις τὴν τριήμερον ζωὴν καὶ ἀνάστασιν εἰκονίζουσι, διὰ τῆς ἐπικλήσεως τῆς ἁγίας Τριάδος ἁγιαζομένου τοῦ ὕδατος: ὡς ἂν τῷ μὲν φαινομένῳ ὕδατι τὸ σῶμα φωτίζοιτο, τῷ δὲ ἀοράτῳ πνεύματι τὸν ἁγιασμὸν ἢ ψυχὴν λήψαιτο. Καθάπερ γὰρ τὸ ὕδωρ τὸ ἐν τῷ λέβητι τῆς τοῦ πυρὸς μεταλαμβάνει θερμότητος: οὕτως τὸ ἐν τῇ κολυμβήθρῃ ὕδωρ τῆς ἐνεργείας τοῦ πνεύματος, εἰς θείαν μετατοχέιοται δύναμιν.

Πῶς δὲ εἰπῶν: « Μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, » πάλιν ἐπήγαγε: « Διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετείλάμην ὑμῖν; » Δείκνυσι διὰ τοῦτο μαθήσεως καὶ διδασκαλίας διαφορὰν· ἡ μὲν γὰρ εἰσαγωγικὴ ἐστὶ, καὶ ὅσον στοιχειωτικὴ· ἡ δὲ διδασκαλία, τοῖς τελειοτέροις ἀρμόδιος. Καὶ ἡ μὲν οἷόν τινα θεμέλιον προκαταβάλλει τὰ δόγματα, ἡ δὲ τὴν διὰ τῶν ἔργων οἰκοδομὴν ἐπιτίθησιν. Εἰπῶν γὰρ: « Μαθητεύσατε, » τὴν τῶν δογμάτων ἐδήλωσε μάθησιν: διὸ καὶ ἐπήγαγε: « Βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος: »

corpore fractus, et solutus; nec hominem præsto habebas, qui cum turbaretur aqua, te in piscinam injiceret: hodie nactus es hominem, eundemque Deum, vel ut rectius loquar, Deum hominem. Hæc Nazianz. qui hominem catechumenum comparat ægroto illi, qui triginta et octo annos habebat in infirmitate: piscinam vero sacro baptismatis fonti, qui a quovis peccati morbo hominem curat. Sed disertè S. Chrysost. hom. 5 in Epist. ad Coloss. in fine: « Ἐδεῖ καὶ τοῦ βαπτίσματος πολλὰ προηγεῖσθαι, καὶ μυρία ὄσα, οἷον τὰ ἐν τῇ παλαιᾷ, τὰ ἐν τῇ κολυμβήθρῃ τὸν μὴ ὑγιαίνοντα καθαίρεισθαι: Oportebat, et baptismum multa præcedere, atque adeo innumerabilia, qualia sunt ea quæ in veteri testamento, et piscina febant; nempe quod qui sanus non erat, mundabatur; κολυμβήθραν etiam vocat baptismi fontem S. Cyrillus Hierosol. Catech. 11.

(81) *Μαθήσεως, id est institutionis.* Ne quis putet hanc differentiam vocum gratis esse a Nostro conflictam, afferam in medium quod in concilio Florentino observavi sess. 5 et 10, ubi institutio catechumenorum quæ per symbolum fidei traditur, μάθημα Græcè, Latinis non solum institutio, sed et rudimentum et mathema etiam vertitur in Epist. Vigilii papæ: quin et symbolum ipsum μάθημα videas indigitari.

Ἐπεὶ ἔστιν ἡ τῶν δογματῶν βεβαίωσις. Ἄλλ' ἐπεὶ ὁ
 θεὸς κατὰ τὸν ἱερὸν ἀδελφίθειον, ἡ πίστις χωρὶς ἔρ-
 γων νεκρά ἐστίν, βούλεται τὸν μαθητευθέντα τὰ τῆς
 πίστεως ἰδύματα, καὶ τελειωθέντα τῆ ἀναγεννήσει
 τοῦ θεοῦ βαπτίσματος, ἡ ποικιλοδομήσει καὶ τὰ ἔργα
 τῆς πίστεως· οὐκ ἐκ μέρους, ἀλλ' ἅπαντα, ὅσα τοῖς
 μαθηταῖς ὁ Σωτὴρ ἐντείλατο.

Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέ-
 ρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Ἀμήν. Ὡ
 γλυκείας ἐπαγγελίας, ὧ θαυμαστῆς ὑποσχέσεως, ἣν
 ὁ Δεσπότης ἡμῶν ἐπηγγέλατο, αἰωνίως τοῖς ἁγίοις
 συνέσεσθαι! Καὶ οὐδέ ποτε φάμεν ὡς μέχρι τῆς συν-
 τελείας τοῦ αἰῶνος συνέσται αὐτοῖς, εἴτα διακριθή-
 σεται· μὴ οὕτω καταλισθήσασιν πρὸς τοῦτο κου-
 φότητος λογισμῶν, ὡς τῆδε νοῆσαι, ἢ φθέγγεσθαι. Οὐ
 γὰρ χρονικὸν τὸ, ἕως, παρεῖληπται, ἀλλ' ἀόριστον·
 τέθριπται δὲ ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ ἡ τοιαύτη τοῦ λόγου
 συνθήκη. Περὶ μὲν τοῦ σταλέντος κόρακος ὑπὸ
 Νῶε ἰδεῖν εἰ κεκόπηκε τὸ ὕδωρ ἀπὸ τῆς γῆς· περὶ
 δὲ τοῦ ἁγίου μνήστορος Ἰωσήφ, ὅτι οὐκ ἔγνωκε
 τὴν Παρθένον, ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς· τὸν
 πρωτότοκον· καὶ ὁ προφητικὸς δὲ Ψαλμὸς οὕτω
 φησὶν· « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ
 δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον
 τῶν ποδῶν σου. » Συνωδᾷ δὲ τοῦτω καὶ ὁ Ἀπόστολος
 φθέγγεται· « Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν ἄχρις οὗ ἂν
 θῇ τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, » ἐν
 τούτοις πᾶσι τοῦ, ἕως, ἔχοντος σημασίαν ἀόριστον
 καὶ ἀίδιον. Ταύτην οὖν τὴν μακαρίαν ἀνεπαγγελ-
 λίαν καὶ ἡμεῖς ἔχοντες βέβαιον ἐλπίδα καὶ ἀγκυραν,
 πιστεύομεν ἀδιστακτικῶς ὡς σύνεστιν ὁ Χριστὸς τοῖς
 εἰς αὐτὸν πεπιστευκόσι, καὶ τοῖς αὐτοῦ λόγια
 ἀραρότως ἐμμένουσι, τηρῶν αὐτοὺς ἀλωθήτους τῆς
 ἐπιβουλῆς καὶ κακίας τοῦ πονηροῦ, καὶ κληρονόμους
 καθιστῶν τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας
 ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν·
 μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα
 εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

OMILIA KΘ'.

Eius ad secundum Euthyrum.

Τέρπει μὲν τὰς ὄψεις ἀνίσχων τῆς ἐφάσε ὁ ἥλιος,
 καὶ τῆς γῆς τὸ πρόσωπον καταγαλῶν τοῖς σπλαγ-

²² Jac. ii, 20. ²³ Gen. viii, 7. ²⁴ Matth. i, 25.

Francisci Scorsi notæ.

(82) *Sea infinitum potius.* Receptissima est hæc
 explicatio apud omnes sacrarum Litterarum in-
 terpres, qui voces Græcæ ἕως, et ἄχρις, et La-
 tinas donec et usque, in relatis ab auctore nostro
 locis, et aliis quos alii notant, non determina-
 tam habere temporis significationem, neque negare
 subsequens omne tempus docent; sed ut breviter
 et argute Maldonat. noster, significare id quod
 est dubium, tacere quod est certum. Nam ut aliud
 præterea adjungamus exemplum iis quæ Theoph.
 hic adducit, hujus doctrinæ confirmandæ causâ,
 quæ non parvi momenti est, ad rectum locorum
 sacræ Scripturæ intellectum, cum II Reg. cap. vi,
 dicitur: *Michol filia Saul non est natus filius usque
 in diem mortis mæ,* non significat eum post mor-
 tem peperisse, de quo dubitari non poterat, sed

PATROL. GR. CXXXII

A « Baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et
 Spiritus sancti. » Quod sane dogmatum confirmatio
 est. Sed quoniam, ut sanctus Domini frater dixit :
 « Fides sine operibus mortua est ²², » vult eum,
 qui fidei dogmatis institutus jam est, et per rege-
 nationem sancti baptismatis sanctificatus, fidei
 opera insuper ædificare; nec ea ex parte, sed omnia
 quæcumque discipulis Dominus præcepit.

« Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus,
 usque ad consummationem sæculi. Amen. » O ju-
 cundum nuntium! o admirabilem promissionem!
 qua Dominus noster cum sanctis se futurum perpe-
 tuo promisit. Nec sane dicimus ita eum usque ad
 consummationem sæculi cum ipsis futurum, ut post-
 ea disjungatur; non in eam mentis levitatem pro-
 lapsi sumus, ut hoc vel sentiamus, vel dicamus.
 Neque enim vox illa, *usque*, determinatum tempus,
 sed infinitum potius (82) comprehendit. Consuetudo
 autem est hæc in sacra Scriptura locutio. Nam de
 corvo, qui missus a Noe fuerat, ut videret, si jam
 cessasset aquæ super terram ²³, ea usa est; et de
 sancto sponso Joseph, quod non cognovit Virginem,
 donec peperit Filium suum primogenitum ²⁴; et in
 psalmo Propheta sic ait : « Dixit Dominus Domino
 meo, Sede a dextris meis, donec ponam inimicos
 tuos scabellum pedum tuorum ²⁵. » Cousona etiam
 his Apostolus loquitur : « Oportet eum regnare,
 donec ponat inimicos ejus sub pedibus ejus ²⁷, »
 atque in his omnibus locis particula *usque*, *donec*,
 significationem habet infiniti et æterni temporis.
 Hanc igitur beatam pollicitationem et nos ut firmam
 spem et anchoram tenentes, **219** sine ulla dubita-
 tione credimus Christum adesse omnibus, qui in
 ipsum credunt, et in sermone ejus constanter man-
 ent : eosque servari per ipsum incolumes ab insidiis,
 et astu veteratoris, et hæredes consitui æternorum
 honorum, quæ utinam nos omnes consequamur
 in Christo Jesu Domino nostro, cum quo Patri
 et Spiritui sancto est gloria in sæcula sæculorum.
 Amen.

HOMILIA XXIX.

In secundum Matutinum.

Delectat oculos sane sol, cum ab ortu sese effe-
 rens faciem terræ suo splendore collustrat; lætificat

²⁶ Psal. cix, 2, 3. ²⁷ I Cor. vi, 15.

etiam animas Christo fideles, cum auditar sermo divinus sensusque spirituales, quasi radios quosdam fulgoris immittit. Cum igitur in hoc templum quasi ad orientis solis plagam iterum concurreritis, age jam veluti solarem globum (83) sacrum Evangelium aperientes ⁸³, demus operam, ut ejus splendore illuminemur.

Cum transisset Sabbatum, Maria Magdalene, et Maria Jacobi, et Salome emerunt aromata, ut venientes ungerent Jesum. Admirabilem illam ac vivificantem resurrectionem varie divini evangelistæ (84) narrarunt. Matthæus quippe: « Vespere Sabbati, quæ luceat in prima Sabbati ⁸⁴, » duabus Mariis Dominum apparuisse; Lucas vero « Valde diluculo ⁸⁵ » et ipsas, et Joannem, et quasdam alias, quæ una cum ipsis erant, ad sepulcrum venisse, et angelos duos vidisse dicit, qui cum illas inusitata specie terruissent, resurrectionem nuntiarunt. Sed qui maxime omnium evangelistarum de divinitate locutus est, solam ait ⁸⁶ Magdalenam valde mane ad sepulcrum profectam duos angelos invenisse; postea vero etiam ipsam Dominum conspexisse. Sanctus vero Marcus alio quodam modo de hac mulierum inspectione loquitur, nimirum cum iisdem mulieribus venisse Salomen, orto jam sole. Hæc igitur quomodo se habeant multi ante nos optime explicuerunt, et argumentis quidem certissimis ostenderunt, non fuisse ab evangelistis indicatam resurrectionis horam (85). Incerta enim est illa, et hominibus prorsus ignota, atque in thesauris abscondita ejus quæ illam **220** disposuit sapientiæ. Diversas vero mulierum itiones ad monumentum carptim singuli prodiderunt. Quoniam vero in prima mundi constitutione, cum res omnes creatas condidisset Verbum, ac die Sabbati requiesceret, ut quies itidem operumque vacatio eodem die esset, lege sanciverat; cum id quod creatum erat et peccato corruptum, reno-

μασιν. Εὐφραίνει δὲ τὰς ψυχὰς τῶν πιστῶν ἡ τῶν Θεῶν λόγων ἀκρόασις, ὡς εἰς ἀνατολὴν, εἰς τὸν θεῖον τοῦτον ναὸν δεδραμήκατε, φέρε καθάπερ ἡλιακὸν δίσκον τὸ ἱερὸν ἐφαπλώσαντες Εὐαγγέλιον, ταῖς ἀπ' αὐτοῦ καταυγασθῶμεν λαμπρότησι.

« Διαγενομένου τοῦ Σαββάτου, Μαρία ἡ Μαγδαληνή, καὶ Μαρία Ἰακώβου, καὶ Σαλώμη ἠγόρασαν ἀρώματα, ἵνα ἐλθοῦσαι ἀλείψωσι τὸν Ἰησοῦν. » Τὴν φρικτὴν καὶ ζωοπάρουχον ἀνάστασιν διαφόρως οἱ θεοὶ εὐαγγελίσται μεμνηνύκασι. Ματθαῖος μὲν γάρ· « Ὁψὲ Σαββάτου τῇ ἐπιφωσκούσῃ μὲν Σαββάτων » ταῖς δυαὶ Μαρίαῖς εἶπεν ὀφθῆναι τὸν Κύριον. Λουκᾶς δὲ, « ἐρθρου βαθέως, » αὐτάς τε καὶ Ἰωάννην, καὶ τινὰς μετ' αὐτῶν ἐν τῷ τάφῳ εἶδειν, καὶ δύο ἀγγέλους ἰδεῖν, οἳ δὴ καταπτύσαντες αὐτάς τῇ ξένη μορφῇ εὐαγγέλίζαντο τὴν ἀνάστασιν. Ὁ δὲ τῶν εὐαγγελιστῶν θεολογικώτατος μόνῃ φησὶ τὴν Μαγδαληνὴν ἐλθοῦσαν ἵαν πρῶτ, καὶ ἀγγέλους δύο ἐντυχεῖν· μετὰ ταῦτα δὲ καὶ αὐτὸν κατοπτεῦσαι τὸν Κύριον. Ὁ δὲ ἱερὸς Μάρκος ἐτέραν ταύτην ἐπιστάσιαν λέγει τῶν γυναικῶν· ταῖς αὐταῖς Μαρίαῖς καὶ τὴν Σαλώμην συνελθοῦσαν εἰπὼν, ἤδη τοῦ ἡλίου ἀνίσχοντος. Ταῦτα μὲν οὖν πολλοὶ τῶν πρὸ ἡμῶν ἀριστα ἐξηγήσαντο, ἀναντιρρήτοις ἐμφήναντες ἀποδείξεσιν, ὡς οἱ εὐαγγελίσται οὐ τὴν ὥραν τῆς ἀναστάσεως μεμνηνύκασιν. Ἄθλος γὰρ αὐτῇ τοῖς ἀνθρώποις, καὶ παντάσῃς ἀγνωστος ἐν τοῖς θησαυροῖς κειμένη τῆς σοφίας τοῦ ταύτην οἰκονομήσαντος. Τὰς διαφόρους δὲ τῶν γυναικῶν εἰς τὸν τάφον ἐπιφοιτήσεις ἀνὰ μέρος ἕκαστος ἐξηγήσατο. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν πρώτην τοῦ κόσμου σύστασιν τὴν κτίσιν ὁ Λόγος δεδημιουργηκῶς, τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Σαββάτου καταπαύσας, ἡσυχίαν καὶ ἀργίαν ἔγειν κατὰ ταύτην τὴν ἡμέραν ἐνομοθέτησεν, ἀνακαινίστων αὐθις τὴν κτίσιν φθαρεῖσαν ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας, τῇ

⁸³ Marc. xvi, 1 seqq. ⁸⁴ Matth. xxviii, 1. ⁸⁵ Luc. xlii, 1. ⁸⁶ Joan. x, 1.

Francisci Scorsi notæ.

(83) Solarem globum. Τὸν ἡλιακὸν δίσκον habet Græcus: Δίσκος, inquit Etym. magnum, σημαίνει λίθον τροχειδῆ εἰς γυμνάσιον ἠρωτικῶν ἐπιτήδειον. Discus significat rotundum lapidem, ad heroica exercitamenta idoneum. Sed transfertur ad solis rotam seu globum a nostro non sine exemplo. Eadem καταχρήσει usus Alex. Aphrodis. l. ii Ptole. : Ἐλάττων ἡ σελήνη τοῦ ἡλίου τυγχάνουσα τῷ μετέθει, τὸν δίσκον πάντα κρύπτειν οὐ σθένει. Cum minor luna sit sole, omnem ejus orbem abscondere non potest.

(84) Varie divini evangelistæ. Has evangelistarum in historia resurrectionis varietates tum angelorum, tum Christi apparentium diligenter et copiose explicant et conciliant interpretes nostri; præsertim Maldonatus et Cornelius, qui et visiones omnes tum angelorum tum Christi in ordinem digerit. Nobis eam rem attingere nec opus est ad præsens negotium (nec enim Evangelium explicamus, sed Evangelii explicatorem), nec licet eam rem brevibus expedire. Solum adverto hunc Theophanem sequi sententiam eorum Patrum, qui plures putant fuisse itiones mulierum ad sepulcrum, varieque illis angelos visos. Ita putat S.

Hieronymus, S. Augustinus, De consensu evangelist. cap. 24, et Dionys. Alexandrinus in Epist. ad Basil., S. Ambrosius ex Latinis, S. Athanasius, S. Nyssenus ex Græcis, cujus postremi brevem indicabo locum, cum sciam ejus potissimum asseclam esse Theophanem: Matthæus, inquit ille, oral. 2, de Resurr. (parco autem Græcis verbis in re non admodum necessaria), de iis feminis loquitur, quæ vespere Sabbatorum venerunt: Joannes Magdalenam venisse ait in tenebris: Lucas alias circa diluculum: Marcus alias oriente sole, adjunctis nonnullis, quæ jam antea ad monumentum fuissent. Ita Greg. Nyssenus.

(85) Resurrectionis horam. Ita quoque Nyssenus idem: Neque enim sacri Evangeliorum scriptores vel vespere Sabbatorum, vel majori parte noctis præterita, vel diluculo rursus, vel post solaris radii emergsum, resurrexisset Dominum dixerunt: sic enim contrarietas esset, si unum factum non in uno potius, sed in diversis temporibus accidisset scriptores memoriæ prodidissent; sed mulieres scripserunt alio tempore alias ad sepulcrum venisse, etc. Vide præterea not. 71 hujus homiliæ et sequentis 93.

μὲν ἔκ-η ἡμέρῃ ἐκ τῆς τοῦ θανάτου ἀναπλάττει τὸν ἄνθρωπον, τῇ δὲ ἑβδόμῃ σαββατίζει λοιπὸν, καὶ φυλάττει τὴν νομικὴν παρατήρησιν, μένων ἐν τῷ τάφῳ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου ἀκίνητος· ἦλθε γὰρ οὐ καταλύσαι τὸν νόμον, ἀποπερᾶναι δὲ μᾶλλον αὐτόν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ νόμος οὐ τὴν πνευματικὴν, ἀλλὰ τὴν σωματικὴν ἀργίαν νενομοθέτηκε, διὰ τοῦτο τῷ σώματι ἀκριβῶς κατὰ τὸν νόμον ἐπὶ τῆς ἐν τῷ μνήματι κολέτης μέλλας ἀκίνητος, τῇ θεῖᾳ δυνάμει τὴν τοῦ θανάτου κατηγωνίσαστο δύναμιν, ἐδοκίμων δι' ἑαυτοῦ τοῖς τεθνεῶσι πᾶσι τὴν ἐκ τοῦ θανάτου ἀνάστασιν. Ἐδειξε δὲ τοῦτο καὶ ἡ ἱστογραφικὴ προαγόρευσις εἰποῦσα, ὡς « Ἐγὼ καθεύδω, καὶ ἡ καρδία μου ἀγρυπνεῖ. » Τοῦ γὰρ σώματος ἐν τῷ τάφῳ καθεύδοντος, ἡ θεότης ἦν διὰ τῆς καρδίας ἐδίλωσεν, ἠγρύπνει τὸν ἄδην σκυλεύουσα. Ὅτε δὲ περῆλθεν ἡ τοῦ Σαββάτου κατῆφεια, καὶ τὸ τῆς ἀναστάσεως ἐνηργήθη μυστήριον, καὶ τῆς δικαιοσύνης ὁ Ἥλιος ἀπὸ τίνος ὀρίζοντος ἀνέτειλε, τότε ἡ ἀρωματοφόρος τριττὺς τῶν ἱερῶν γυναικῶν τὸ ζωφόρον μνήμα κατέλαθε. « Ἰὼν πρῶτ' τῆς μιᾶς Σαββάτου, ἔρχονται πρὸς τὸ μνημεῖον, ἀνατελλαντος τοῦ ἡλίου. » Ἡ γὰρ Εὐα, περὶ τὸ δειλινὸν ἀπατηθεῖσα, ταῦ τῆς τρυφῆς χιρῖος ἐξοστραχίζεται, αἱ δὲ ταύτης ἀπόγονοι ἐπιταχύνουσι ἴλιαν πρῶτ', μαθεῖν τὴν δι' ἀναστάσεως ἀποκατάστασιν τῆς προμήτορος.

Ἴενται οὖν, ἀνατελλαντος τοῦ ἡλίου· ἦν γὰρ ὡς ἐκ τῶν νεωτέρων ἀνατελλας ὁ ἥλιος, τοῖς ζῶσι καὶ τεθνεῶσι πρῶταν ἀπεργασάμενος. Καὶ ἐπειδὴ τὸ πραχθὲν ἐν τῇ μιᾷ τῶν Σαββάτων πρωτόγονον φῶς ἡ ἀμαρτία ἐζόφωσε, κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν ὁ Κύριος ἀναστὰς, πρῶταν ἐπιτεταμένην εἰργάσατο· ὅπερ ὁ εὐαγγελιστὴς, ὡς ἐγ' οἶμαι, δεδήλωκε διὰ τοῦ « ἰὼν πρῶτ' » Χριστοῦ γὰρ ἀναστάντος, οὐκ ἔτι ἐν τοῖς ζοφεροῖς τοῦ ἄδου κευθμῶσι αἱ ψυχαὶ κατακλινοῦται. Καὶ ἔλεγον πρὸς ἑαυτὰς· « Τίς ἀποκλιθεῖ τμινδὸν λθὼν ἐκ τῆς θύρας τοῦ μνημεῖου; » ἡ μὲν οὖν Μαγδαληνὴ, καὶ ἡ ἄλλη Μαρία, ἣν πιστεύομεν εἶναι τὴν πανυπεράγων Δέσποιναν (ταύτην γὰρ Μαρίαν Ἰακώ-

⁴² Matth. v, 17. ⁴³ Cant. v, 2.

Francisci Scorsi notæ.

(86) Circa pomeridianum. Περὶ τὸ δειλινόν, hoc vocabulum est LXX interp. Gen. iii, Τοῦ Θεοῦ περιπατοῦντος ἐν παραδείσῳ τὸ δειλινόν. Quod in nostra Vulgata: Cum audisset vocem Dei deambulantis, ad auram, post meridiem. De eo S. Hieronymus. In Quæst. Hebraicis in Gen.: In plerisque codicibus Latinorum, pro eo quod hic posuimus ad vespertam, post meridiem habetur, quia τὸ δειλινόν Græcum sermonem ad verbum transferre non possumus; pro quo in Hebraico scriptum est □□□□□□□□□□ quod Aquila interpretatus est: Ἐν τῷ ἀνέμῳ τῆς ἡμέρας, id est, in vento diei. Symmachus vero, διὰ πνεύματος ἡμέρας, Per spiritum diei. Porro Theodotion manifestius: Ἐν τῷ πνεύματι πρὸς κατὰβυξιν τῆς ἡμέρας, in meridiano calore transacto refrigerium autem spirantis ostenderet. Hæc Hieron. Sed profecto quam recte LXX uno vocabulo comprehenderit quæ Hebraica lingua duobus explicuit, senties ex eiyimo τοῦ δειλινόν. Eiyim. magnam: Παρὰ τὸ ἐνδεῖν καὶ ἀλλεῖπειν τοῦ ἔλη, τοῦτ' ἐστὶ τῆς θερμασίας δέλη, καὶ κατὰ κρᾶσιν δέλη· ab deficiente calore sicut δέλη et per crasim, δέλη, atque indo-

vare iterum vellei, sexto quidem die per mortem suam hominem denuo finxit, cæterum die septima sabbatizat. legisque præscriptum observat; immotus in sepulcro manens; venit enim non legem solvere, sed adimplere ⁴¹. Sed quoniam non ab iis quæ spiritu, sed quæ corpore aguntur, lex cessari jubebat, idcirco cum ad exactam legis normam in sepulcro, veluti in cubili, corpore requiesceret, vim mortis, divina operante virtute, debellavit, per semetipsum viam munens mortuis omnibus ad resurgendum ex morte. Quod et signifi- a illa quæ in Resurgens scripta prædicatio est: « Ego dormio, et cor meum vigilat ⁴². » Dormiente scilicet corpore in monumento, divinitas cordis nomine significata in spoliando inferno pervigilabat. Ubi vero Sabbati depulsa caligo, et mysterium Resurrectionis perductum est ad effectum, et Sol justitiæ veluti ex quodam horizonte ortus, tunc sane sanctarum mulierum aromata ferentium trias ad vitale monumentum accessit. « Valde mane una Sabbatorum veniunt ad monumentum, orto jam sole. » Eva quippe circa pomeridianum (86) decepta tempus, a loco voluptatis eicitur; hæ vero, illius soboles, valde mane appropierant, ut per resurrectionem Christi restitutionem primæ parentis agnoscant.

Veniunt igitur orto jam sole; erat enim, ut dixi, jam Sol justitiæ exortus ab inferis, et vivis simul, et mortuis matutinam lucem attulerat. Et quoniam primigenam lucem productam Sabbatorum una peccatum obscurarat, eadem die Dominus reviviscens, ipsum mane clarius effecit; quod, ut arbitrator, evangelista significavit, cum diceret, « valde mane. » Christo enim a mortuis resurgente, non amplius in tenebrosis inferorum latebris animæ coercentur. Et dicebant ad invicem: « Quis revolvat nobis lapidem ab ostio monumenti? » Magdalena sane et altera Maria quam sanctissimam Dominam **221** (87) fuisse credimus (hanc enim Mariam

δειλινόν tempus illud quo remittit calor solis, et hoc est pomeridianum, uti nos interpretati sumus hoc loco. Atque hoc intellexerunt LXX, cum quod Hebr. dicit ad auram diei (sic enim sonant duo illa verba composita), vertent per τὸ δειλινόν, et sicuti ipsi una voce recte assecuti sunt duas Hebraicas, ita bene ait sanctus Hieron. non posse nos una Latina assequi Græcam τὸ δειλινόν. Unde alii aliis et pluribus verbis eam explicuere, ut vidisti. Sed cum pomeridianum dicimus, tempus quidem ipsum vere, non tamen vim vocis attingimus: est enim periphrasis pomeridiana, seu vespertini temporis, inquit Pererius, lib. iv in Gen. cap. iii, vers. 3, quo Deus in paradisum venit.

(87) Quam sanctissimam Dominam. Assectatur ut dixi supra in notis, Gregorium Nyssenum, cujus hæc verba orat. 2 De Resurr.: Μαριάμ γὰρ τὴν Ἰακώβου, καὶ Ἰωσὴ μητέρα παρὰ τοῖς ἄλλοις εὐαγγελιστάσις ὀνομάσμεν τὴν Θεοτόκον εἶναι, καὶ οὐκ ἄλλην πεπιστεύκαμεν· Mariam enim Jacobi, et matrem Jose (sic est in Græcis Evang. cold., ubi

Jacobi et matrem Jose Evangelium vocal) quæ sane ad sepulcrum etiam ante venerant, omnino ignaræ non erant Christi resurrectionis : etsi ardentissimo desiderio flagrantes magis magisque de ea confirmari studebant. Salome vero tum primum veniens, sciebat quidem monumenti ostium ingenti lapide esse præclusum : intererat enim et ipsa una cum cæteris, qui Virgini assidebant, mulieribus, cum Domini corpus deponeretur, et ubi situm esset, aspexerat, sicuti Matthæus et Marcus exponunt : ille quidem ex filiis, hic ex ipso nomine illam designans. Verum ignara eorum quæ postea acciderant, de lapide dubitabat. Ipsius enim sunt verba illa : « Quis revolvat nobis lapidem ? » Mariæ vero, ut quæ revolutum viderant lapidem, conjecta ipso oculorum (88) dubitationem solvunt. « Respicientes enim, inquit, vident revolutum lapidem ; » quod enim, respicientes, dixit, oculorum nutu factum indicium significavit. Indicatur etiam lapidis magnitudo illis verbis : « Erat quippe magnus valde, » et simul non revolvissæ lapidem fures, raptoreque mortuum Dominum furari conantes, sicuti calumniantes sacerdotum principes Pilato dicebant : « Ne venientes discipuli ejus nocte furentur eum ⁴⁴. » Sciendum porro est, sepulcrum illud fuisse speluncam manufactam ; cujus ostio Joseph multorum adnitentium opera magnum illud saxum apposuit, ut ne multi quidem facile demolirentur. Sigillis præterea multis obsignatus erat. Sed erat revera magnus valde, qui lapidem revolverat ; nihil enim prohibet, quominus dictum illud : « Erat magnus valde, » sic etiam intelligamus.

« Et introeuntes in monumentum, viderunt juvenem sedentem in dextris coopertum stola candida, et obstupuerunt. » Sublatum lapidem vivificantis sepulcri mulieres conpicatæ, illud haud cunctanter subiere ; spectaculo vero magis ancipiti objecto obstupuerunt : quippe cum juvenis candidatus in dextra parte sit visus, qui insolita figura illas ad stuporem adduxit. Est enim stupor ex

⁴⁴ Matth. II, 64.

Francisci Scorsi notæ.

nos habemus, mater Joseph. Ἰωσή Jose proprie hic appellatur) nominatam Deiparam esse, nec aliam credidimus. Qua vero ratione sic appelletur, explicat ipse eodem loco, sed nec admitienda et caute legenda illa explicatio, quæ nititur ea opinione, in qua multi ex Græcis antiquis fuere, quod Joseph habuerit filios ex altera conjuge, antequam Virginem Mariam duceret. Qua de re diximus ad hom. 24, not. 55. Nam hæc opinio ex communi nostrorum theologorum sensu jam est antiquata, et hæc est fides Ecclesiæ, inquit Petrus Damiani Epist. eodem loco citata. Sed et illud probabile non est, quod idem Nyssenus, et ei adhærens Theophanes hic dicunt sanctissimam Virginem ad sepulcrum cum mulieribus aliis fuisse profectam cum aromatibus ; aliæ id faciebant ex amore in Christi corpus etiam exanime, quia nihil de resurrectione cogitabant ; adeoque id pietatis opus, quod poterant, in illud conferrebant. At Deipara Virgo ab eo abstinebat ex fide certissima eum die tertia revicturum. Hoc judicium, hic sensus recentiorum theologorum est ; ac

σου, καὶ Ἰωσὴ μητέρα ὀνομάζει τὰ Εὐαγγέλια), καὶ πρότερον μὲν ἐν τῷ τάφῳ φοιτήσασαι, οὐκ ἀδαιεῖ ἦσαν πάντῃ περὶ τῆς ἀναστάσεως, κἀν ὅτι μάλιστα διαπύρῳ πόθῳ ἐντιχυμέναι, λαβεῖν ἔσπευδον μείζονα βεβαίωσιν ἢ δὲ Σιλῶνῃ ἄρτι πρώτως ἐλθοῦσα, ἦδει μὲν ὡς μέγας λίθος εἶργε τὴν τοῦ μνήματος εἰσοδόν· ἐπεὶ συμπάρῃν ταῖς περὶ τὴν Θεοτόκον γυναῖξιν, ἐν τῇ καταθέσει τοῦ Δεσποτικοῦ σώματος καὶ αὐτῇ, καὶ θεωροῦσα τοῦ τέθειται, καθὼς καὶ Ματθαῖος καὶ Μάρκος ἐδήλωσαν· ὁ μὲν ἐκ παιδῶν, ὁ δὲ ἐκ τῆς κλήσεως ταύτην γνωρίσαντες. Ἄγνοῦσα δὲ τὸ μετὰ ταῦτα, περὶ τοῦ λίθου διαπορεῖ· αὐτῆς γὰρ ἦν ὁ λόγος· « Τίς ἀποκυλίσει ἡμῖν τὸν λίθον ; » Διὸ αἱ Μαρίαί, ἅτε εἰδοῦται, ὡς ὁ λίθος ἀποκεκλύσται, τῇ τῶν ὀφθαλμῶν διανεύσει τὴν ἀπορρίαν αὐτῆς διαλύουσιν· « Ἀναβλέψασαι γὰρ, φησι, θεωροῦσιν ὅτι ἀποκεκλύσται ὁ λίθος· » διὲ γὰρ τοῦ ἀναβλέψασαι, τὴν διὰ τοῦ νεύματος τῶν ὀφθαλμῶν ἐπίδειξιν διεσήμανεν. Ἐπιστημαίνεται δὲ καὶ τοῦ λίθου τὸ μέγεθος ἐν τῷ εἰπεῖν· « Ἦν γὰρ μέγας σφόδρα, » καὶ δεικνὺς ὡς οὐ τυμβωρύχοι καὶ φῶρες τὸν λίθον ἐκύλισαν, κλέψαι πειρωμένοι τὸν νεκρὸν, κατὰ τοὺς συκοφάντας ἀρχιερεῖς, οἱ εἰσγον τῷ Πιλάτῳ· « Μήπως ἐλθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ νυκτὸς, κλέψωσιν αὐτόν. » Ἰστέον δὲ ὡς ὁ τάφος ἐκεῖνος σπηλαιῶν ἦν χειροποίητος, οὗ τῇ θύρᾳ ὁ Ἰωσὴ πολυχειρία τὸν μέγαν ἐκεῖνον λίθον κυλίσας ἐπέθηκεν, ὡς ἂν μὴδὲ ὑπὸ πολλῶν δύνασθαι βραδίως ἀπομοχλεύεσθαι. Ἦν δὲ καὶ σεσημασμένος ταῖς τῶν σφραγίδων βολαῖς· ἀλλ' ἦν ἀληθῶς μέγας σφόδρα ὁ τὸν λίθον κεκυλικῶς· κυλίσει γὰρ οὐδὲν τό· Ἦν μέγας σφόδρα, » καὶ οὕτω νοεῖν.

« Καὶ εἰσελθοῦσαι εἰς τὸ μνημεῖον, εἶδον νεανίσκον καθήμενον ἐν τοῖς δεξιούσι, περιβεβλημένον στολὴν λευκὴν, καὶ ἐξεθαμβήθησαν. » Τῆς ζωηφόρου σοροῦ μετηρημένον τὸν λίθον ἰδόντα τὰ γυναῖκα, εἰσω εὐθὺς παραιοῦνται· θεάματι δὲ ἀπορωτέρῳ περιτυχοῦσαι ἐξεθαμβήθησαν, νεανίω λευκίμοιο· σφηνέντος αὐταῖς ἐν τοῖς δεξιούσι, καὶ τῇ ἑξισία μορφῇ καταπλήξαντος. Ἔστι δὲ θάμβος· φόβος· ἐξ ἀσυνήθους· θέας γι-

præsertim Maldonati et Cornelii qui egregie scripserunt in Evang. quos legi. Neque vero quod Gregorius et hic Theophanes de accessu B. Virginis ad sepulcrum autumant, aliquam fidei inopiam ei attribuerent censendi sunt, sed ex amore id etiam ab ea factum putare. Et sane Theophanes noster de plenissima B. Virginis fide recte loquitur hom. 31 infra.

(88) *Conjecta ipso oculorum.* Et hæc explicatio a Greg. Nysseno desumpta. Cum enim, inquit ille orat. cit. de Resurr., Salome merito dubitaret, ut quæ omnino ad sepulcrum non accessisset, atque hæc ad comites suos diceret (Quis revolvat lapidem ab ostio monumenti?) illæ tacentes, prout superius dictum est, cum suscitassent oculos; aspectu ipso responsum dederunt, etenim lapis revolutus in conspectu apparebat. Hæc ille. Et quidem ex eo quod putat aliam fuisse profectioem Mariæ Salome, de qua S. Marcus atque illam primam aliarum mulierum, de qua S. Matthæus. Vide not. 84.

νόμενος. Τὸ μὲν οὖν ἐν τοῖς δεξιούσις ὀφθῆναι τὸν ἄγγελον, σημαντικὸν ἦν τοῦ δεξιού πράγματος καὶ μηνύματος. Οὕτω γὰρ καὶ τῷ Ζαχαρίᾳ ὁ Γαβριὴλ τὴν Προδρομίου γέννησιν εὐαγγελιζόμενος ἐν τοῖς δεξιούσις τοῦ θυσιαστηρίου ὀπτάνεται· τὸ δὲ λευκὸν τῆς στολῆς δηλωτικὸν ἦν τῆς λαμπρᾶς καὶ φωτοφανοῦς ἀναστάσεως· τὸ μόνον τῆς μορφῆς νεάζον, ἐδῆλου τὴν τῶν ἀγγέλων μορφήν ἀεὶ καὶ ὡσαύτως ἀκμάζουσιν. Νεάζει γὰρ ἀεὶ τὰ θεῖα, τὴν ἀγίῳ μοῖραν λαχόντα καὶ πανευδαίμονα. Ὁ δὲ λέγει αὐταί,· « Μὴ ἐκθαμβεῖσθε· Ἰησοῦν ζητεῖτε τὸν Ναζαρηθὸν τὸν ἐσταυρωμένον. » Πρῶτα μὲν κατευνάζει τὸ δέος, τῆς ἐγγινομένης πτοίας ἀπαλλάττων αὐτάς· εἶτα ὡς συνειδῶς καὶ τὴν αἰτίαν λέγει, δι' ἣν ἐληλύθεισαν· « Ἰησοῦν ζητεῖτε τὸν Ναζαρηθὸν τὸν ἐσταυρωμένον. »

Ἄλλὰ τίνο; Ἐνεκεν ἀφελῆς τὰ ὑψηλὰ καὶ θεοπροπέη νοήματα, δι' ὧν ἡ τοῦ Λόγου θεότης μὴνύεται, τοῖς ταπεινοῖς τοῦτοις ἐχρήσατο ῥήμασι; Τάχα που τὴν τῶν γυναικῶν ἐλέγχων διάνοιαν· οὐ γὰρ ὡς Θεῷ προσεῖχον αὐτῷ καθαρῶς. Ἡ γὰρ ἄν, οὐχ ὡς νεκρὸν ἄν ἦλθον ἀρωματίζουσαι. Ὁ γοῦν λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Ὁν ὑμεῖς ψιλὸν οὕτω νομίζετε ἀνθρωπον, τῷ φαινομένῳ προσέχοντες, Ἰησοῦν τὸν ἐκ Ναζαρέτ, τὸν σωτηρικὴν δεδεγμένον ἀνασκολώπησιν, οὗτος ἀνέστη· οὐ γὰρ ἐστιν οὕτως ὡσπερ νομίζετε. Τὸ γὰρ ὦδε καὶ ἀντὶ τοῦ οὕτως ἐκλήπτεον, ἐν ἧ· Οὐκ ἐστι μετὰ θνητῶν οὕτως, ὡς οἴσθε. Ἦν γὰρ ἀπανταχοῦ τόπον οὐκ εἰδῶς ὡς Θεός, καὶ πάντα πληρῶν. Ἐπειδὴ δὲ ταύτας μεμυσταγωγῆκε τὸ τῆς ἀναστάσεως, ἦδη καὶ τοῖς ἀποστόλοις ἐπεσῶμει, ἀποστόλους αὐτάς, κομιζούσας τὸ χαρμωσύνης Εὐαγγέλιον· « Ὑπάγετε, εἰπατε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, καὶ τῷ Πέτρῳ. » Διατί δὲ εἰπῶν· « Εἰπατε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, » προσέθηκε, « καὶ τῷ Πέτρῳ; » Ἐπειδὴ ὁ ἀβραάμης ἐκεῖνος στύλος ὑποκραθανθεῖ τὸν Δεσπότην ἠρνήσατο, συνελθὲν τὸ πτώμα, ἐκλαυσε πικρῶς. Ἦ τὸ μὲν τοιοῦτου συνειδῶτος ἐτι κατεμαστιζέτο, καὶ ἦν ἀλύων καὶ μεστὸν φρονιδῶν ἔχων τὸν νοῦν, ἀγνοῶν εἰ τῆς ἐκ τοῦ Θεοῦ συγχωρήσεως ἔτυχε· καὶ τάχα οὐδὲ τοῖς ἀποστόλοις ἠξίου ἑαυτὸν συναριθμεῖν· διὰ τοῦτο τοῖς μαθηταῖς εἰπῶν, ἐπιφέρει καὶ τὴν κλήσιν ὁ ἄγγελος· ὡς ἂν γινῶ Πέτρος ἐκ τῶν χυθέντων αὐτοῦ δακρύων τὴν ὄνθειν, δι' ὧν τοῦ χοροῦ τῶν μαθητῶν οὐκ ἐξέπεσεν. Ἰνα δὲ καὶ τὸ τῆς ὀπτασίας ἀληθὲς εἶναι πιστευθῆ, καὶ ἡ ἀνάστασις τοῦ Κυρίου βεβαιωθῆ, εὐαγγελίσασθαι αὐταῖς προτρέπει μῆνυμα, ὃ τοῖς μαθηταῖς μόνον ἐτύγχανε γνώριμον. Φησὶ γὰρ, « Ὅτι προάγει ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν. Ἐκεῖ αὐτὸν ὄψεσθε, καθὼς εἶπεν ὑμῖν. » Ἦν γὰρ πρὸ τοῦ πάθους ἐπαγγελιάμενος αὐτοῖς ὁ Σωτὴρ, ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ ὀφθῆσεσθαι μετὰ τὴν ἀνάστα-

⁸⁸ Matth. xxix, 32.

Francisci Scorsi notæ.

(89) *Eodem semper modo vigentem.* Ita ex Dionysio Areopag. cap. 5 *Cœlestis Hierarch.* Cornelius a Lapide: *Angelus apparuit specie juvenis, quia juvenilis significat angelorum vigorem, decorem, et robur iuge et perennans, quo fit ut nunquam lascescant, et deficiant, aut senescant, etc.*

A inusitato visu timor exortus. Quod vero in dextra appaerit angelus, dextræ, hoc est prosperæ, rei gestæ symbolum, et indicium fuit. Sic enim et Gabriel Præcursoris ortum Zachariæ **222** nuntiaturus in dextra parte altaris apparet: stolæ vero candor splendorem claræ resurrectionis ostendit; juvenilis figura angelorum speciem eodem semper modo vigentem (89). Semper enim divina velut in juventute vigent, senectutis expertia et usquequaque felicia. Qui dicit illis: « Nolite expavescere; Jesum queritis Nazarenum crucifixum. » Principio quidem pavorem sedat, et incusam formidinem eximit: deinde tanquam conscius, quacausa venissent, eam effert: « Jesum queritis Nazarenum crucifixum. »

Quid vero est, quod sublimes, quique Deum decerent intellectus omittens, per quos Verbi divinitas indicari posset, humilibus hisce utitur verbis? Fortasse ut mulierum cogitationem arguat. Neque enim ad illum liquido, ut ad Deum mentem appulerant: alioqui enim non tanquam ad mortuum aromatibus condicendum venissent. Tale igitur quiddam est, quod dicit: Quem vos ita nudum hominem existimatis, ad visibilem formam animum duntaxat advertentes, Jesum, inquam, ex Nazareth qui salutare crucis supplicium suscepit, hic surrexit; nec enim est ita, ut vos existimatis. Adverbium enim ὦδε etiam pro οὕτως, id est, ita, accipiendum: ut sensus sit: Non est inter mortuos, ut vos arbitramini. Erat enim ut Deus ubique, locum nesciens, et omnia completus. Ubi igitur de resurrectione eas edocuit, ad apostolos misit (90), ut apostolorum apud illos partes agerent, et bonum plenumque lætitiæ nuntium ferrent: « Ite, dicite discipulis ejus et Petro. » Sed quam ob causam cum discipulis nuntiare rem jubeat, addit, « et Petro? » Quoniam scilicet solida illa infractaque columna concussa Dominum negarat, lapsusque suum sentiens amare severa, ejusque mali conscientia etiamdum torquebatur, et mœnore adhuc curisque mens fluctuabat, anceps an esset ventiam a Deo consecutus: et forsans nondum se in discipulorum numerum aggregabat: ideo cum discipulos appellasset angelus, proprium nomen adjecit, ut nimirum Petrus fructum lacrymarum agnosceret, quarum gratia a discipulorum choro non exciderat. Porro ut et visionis veritas suaderetur, et Domini resurrectio confirmaretur, signum solis notum discipulis jussit **223** illis afferri. Ait enim: « Quia præcedet vos in Galilæam; ibi eum videbitis, sicut dixit vobis ⁸⁸. »

(90) *Ad apostolos misit, etc. Mulieribus pro apostolis usus est ad apostolos, honorans genus, quod ex serpentis seductione infame factum fuerat, et quia mulier viro facta est causa mœroris, nunc mulieres sunt viris ministræ gaudii.* Enthymius, a quo non abludit Noster, etiam infra hom. 31, not. 2.

Promiserat enim Dominus ante passionem, fore A ut in Galilæa post resurrectionem videretur. Illud vero in quæstionem adduci merito potest, quare divinus Lucas dicat " mulieres omnia renuntiassæ discipulis; et ipse hic evangelistâ Magdalenam redeuntem nuntiassæ his qui cum eo fuerant, lugentibus et stentibus; hoc autem loco dicat : « Fugerunt de monumento, et nemini quidquam dixerunt; timebant enim. » Quoniam primas mulierum visiones, quas Matthæus, et Joannes, et Lucas enarrant, cum audissent discipuli non crediderunt, unde et Dominus recumbentibus ipsis undecim apparens exprobravit incredulitatem eorum; ideo timentes mulieres, ne iterum discipuli, ut antea, increduli viderentur, revelationem tacent: verebantur enim ne majoris damnationis ipsis occasione darent, si ad credendum tam eviden-

ter ac tam sæpe visa obdurarent.
 Has religiosas ac beatas mulieres et nos imitemur; et alius quidem Mariam Magdalenam imitatus studeat actioni; et sicut illa per totam noctem (91) frequentabat sepulcrum, ac de Domini resurrectione inquirenda erat sollicita, ita per totam vitam quærat resurrectionem Verbi, postquam in se ipso fuerit mortuum. Alius vero instar Mariæ Jacobi ad contemplationem mentem aperiat, idemque per omnem vitam circa divinarum rerum cognitiones occupetur, et per veram cognitionem Verbum in se ipso progignat, et cognationem illam cum Deo, quæ per gratiam est, acquirat. « Mater enim et fratres mei sunt, » inquit Dominus, « qui fecerint voluntatem meam ». Si quis vero primis temporibus ætatis in inquirendo honesto bono oscitanter se habere visus, et negligentis somno fuerit impeditus, Salomem imitetur: et oriente sole, hoc est divina sibi luce affulgente, torporem excutiat; seque iis adjungat, qui in boni studio sibi anteverterunt. Salome vero nomine (92) suo, quod *pacificam* sonat, animam bonam, et passionum victricem, et quantum fieri potest, pacatam signat. Has ergo limitando, verbi cognitionem prompto studio diligenterque quæramus, orto jam sole, ubi primum scilicet princeps animi pars illustrata, et **224** ignorantia, quasi nox, fuerit ab ipsa depulsa. Si hoc modo quæsierimus, primum quidem dardium cordis nostri quasi lapidem sublatum aspiciemus: quia sublata apparebit nobis angelus, conscientis scilicet motus quidam, qui resurrexisset in nobis partem animæ ratione præditam nuntiabit. Aliis etiam in bono persequendo magistri efficiamur, quotquot in divinis rebus audiendis dociles erunt. Qui vero divinam doctrinam ut nugæ habent, eorum nemini quidquam dicamus. Neque enim incredulis divina mysteria fas est evulgare,

⁹¹ Luc. xxiv, 9. ⁹² Matth. xii, 50.

Francisci Scorsi notæ.

(91) *Per totam noctem.* Sic illud Matthæi, vespere sabbati, plures ex Patribus interpretantur, ut totam significet Sabbati noctem; eos citatos legi apud

σιν. Ἐκείνο γὰρ μὴ ζητήσω; ἄξιον, πῶς ὁ μὲν θεηγόρος Λουκάς ἀπαγγεῖλαι φησι τὰς γυναῖκας πάντα τοῖς μαθηταῖς· καὶ αὐτὸς δὲ οὗτος ὁ εὐαγγελιστὴς τὴν Μαγδαληνὴν εἶπε πορευθεῖσαν ἀπαγγεῖλαι τοῖς μετ' αὐτοῦ γενομένοις πενθοῦσι καὶ κλαίουσιν· ἐνταῦθα δὲ φησιν· « Ἐφυγον ἀπὸ τοῦ μνημείου, καὶ οὐδὲν οὐδὲν εἶπον, ἐφοβούντο γάρ. » Ἐπειδὴ τὰς πρώτας ὀπτασίας τῶν γυναικῶν, ἃς ὁ Ματθαῖος ἐστέρησε, καὶ Ἰωάννης, καὶ ὁ Λουκάς, ἀκούσαντες οἱ μαθηταί, οὐκ ἐπίστευσαν· διὰ καὶ ὁ Κύριος, ἐμφανισθεὶς αὐτοῖς ἀνακαίμενοις τοῖς ἑνδεκά, ὠνεῖλεσε τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν· διὰ τοῦτο δεδοικυῖται, μὴ πάλιν ἀπιστοῦντες ὀφθεῖν οἱ μαθηταί, καθὼς πρότερον, σιγῶσι τὴν ἀποκάλυψιν· ἐφοβούντο γὰρ μὴ μείζονος αὐτοῖς κατακρίσεως γένοιτο πρόξενος, εἰ περὶ τὰ ἐναργῶς καὶ πολλὰκις ὀφθέντα δυσπίστως ἔχουσι.

Ταύτας τὰς θεοφόρους καὶ μακαρίας γυναῖκας ζηλώσωμεν καὶ ἡμεῖς· καὶ ὁ μὲν σπουδαῖος ἔστω περὶ τὸ πρακτικὴν τὴν Μαγδαληνὴν Μαρίαν μιμούμενος· καὶ καθὼς ἐκίνησε δι' ὅλης νυκτὸς ἐφιλοχῶρει τῷ μνήματι, πολυπραγμονοῦσα τοῦ Κυρίου τὴν ἔγερσιν, οὕτω διὰ παντὸς τοῦ βίου ζητεῖτω τὴν τοῦ ἐν αὐτῷ θανόντος λόγον ἀνάστασιν. Ὁ δὲ κατὰ τὴν Ἰακώβου Μαρίαν περὶ τὸ θεωρητικὸν ὀφαιλοῦται τὸν νοῦν, καὶ αὐτὸς διὰ πάσης τῆς ζωῆς περὶ τὰς θείας ἐννοίας ἐνασχολούμενος, καὶ διὰ τῆς ἀληθοῦς γνώσεως γεννῶν ἐν ἑαυτῷ λόγον, καὶ καρποῦμενος τὴν πρὸς θεὸν κατὰ χάριν συγγένειαν. « Μητέρα γὰρ καὶ ἀδελφοί μου, φησὶν ὁ Σωτὴρ, οἱ ποιοῦντες τὸ θέλημά μου. » Εἰ δὲ τις περὶ τὰς πρώτας ἡλικίας τοῦ σώματος βῆθυμος ὤφθη περὶ τὴν τοῦ καλοῦ ζήτησιν, τῷ ὕπνῳ τῆς βῆθυμίας ἐμπεδηθεὶς, μιμείσθω τὴν Σαλώμην· καὶ ἀνατεῖλαντος τοῦ ἡλίου, τοῦτέστιν, ἐπιλάμψαντος αὐτῷ τοῦ θεοῦ φωτὸς, ἀποτιναξάτω τὴν βῆθυμیان, καὶ μιγνύτω ἑαυτὸν τοῖς τὸ ἀγαθὸν ἤδη προμελετήσασιν. Σαλώμη δὲ *εἰρηρικὴ* ἐρμηνεύεται, δηλοῖ δὲ τὴν ἀγαθὴν ψυχὴν τὴν νικῆσασαν τὰ πάθη, καὶ εἰρηγεύουσαν κατὰ δύναμιν. Ταύτας δὲ μιμησάμενοι περὶ τῆς γνώσεως τοῦ λόγου, μετὰ πολλῆς προθυμίας ζητήσωμεν, ἀνατελλάντος τοῦ ἡλίου, φωτισθέντος· δηλαδὴ τοῦ ἐν ἡμῖν ἡγεμονικοῦ, καὶ ὡς νυκτὸς διασκεδασθείσης τῆς ἀγνοίας τῶν λογισμῶν. Εἰ οὕτω ζητήσομεν, πρῶτον μὲν ὀφόμεθα, ὡς λίθον, ἀρθείσαν τῆς ἡμετέρας καρδίας τὴν κώρωσιν. Ταῦτες δὲ ἀρθείσης, φανήσεται ἡμῖν ὁ ἄγγελος, ἡ κατὰ συνειδησὶν κίνησις, κτηρῶτα τουα τοῦ ἐν ἡμῖν θανόντος λογιστικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς τὴν ἀνάστασιν. Γενώμεθα καὶ τοῖς ἄλλοις διδασκαλοὶ τοῦ καλοῦ, ὅσοις ἡ ἀκοὴ πειθήνιος περὶ τὴν τῶν θεῶν ἀκράσιν· τοῖς δὲ λήρον τὴν θεῶν διδασκαλίαν νομίζουσι, μηδὲν μηδὲν εἰπωμέν. Οὐ θέμις γὰρ τοῖς ἀπίστοις ἀνακαλύπτειν τὰ θεῖα μυ-

Maldonatum in cap. xxviii, vers. 1.
 (92) *Salome vero nomine.* Vide ad hom 24, not. 49.

σθλοια, ὧν ἐπόπται γενέσθαι κατιζιώθμεν· ἵνα ἂν καὶ ὁ λόγος ἀκερδῆς εἴη, καὶ μερίζονα αὐτοῖς κατακρίσεως ἐσόμεθα αἰτιοί. Ὁ δὲ ζωώσας ἡμᾶς διὰ τῆς ἐκ νεκρῶν αὐτοῦ ἀναστάσεως, Χρῆστος ὁ Θεὸς· ἡμῶν, αὐτὸς καὶ τοῦ τῶν ἀκαρτιῶν θανάτου ἀναστροφῆς; ἡμᾶς, καὶ ἀξίους ποιήσας τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ὅτι αὐτῷ πρέπει τιμὴ πάντα καὶ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Α'.

Εἰς τὸ τρίτον Ἑωθινόν.

Οἱ ἀεννάως ῥέοντες ποταμοί, οὔτε τῷ θέρει λήγουςι νόοντες, καὶ τῷ χειμῶνι πλημμυροῦσι τὰ μάλιστα, τῶν ἀνωθεν αὐτῶν πηγῶν ἀναβλυζουσῶν τὸ ῥεῖθρον ἀένναον· οἱ φάραγγες δὲ καὶ οἱ χειμαρροὶ ἐν τῷ θέρει μὲν ἐξ ἀνυδρίας ἀναίνονται, ἐν χειμῶνι δὲ εἰς τὴν ποταμῶν ἐπιρρέουσι, καὶ ῥεῖθρα ναμάτων πηγάζουσιν. Οὕτω καὶ οἱ ποταμοὶ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς βασιλῶς διὰ παντὸς τοῦ χρόνου βλυστάνοντες καταρδουσι τῆς Ἐκκλησίας τὸ πληρωμα. Ὁ δὲ τοῦ νοῦ; ἡμῶν χειμαρρῶς, ἀνικμος ὧν καὶ κατάξηρος, τὸν μὲν παρρηχικῶτα καιρὸν ἐπὶ πλεῖον σεσίγηκε, τάχα συμπάστων τῷ σώματι πάσχοντι· νῦν δὲ τῇ πηγῇ τῶν εὐαγγελικῶν νοημάτων καταρδουθεῖς, ἐπειγεται βλύζειν τὴν τούτων ἐξήγησιν, ἧς σὺν Θεῷ ἐραψώμεθα.

« Ἀναστὰς ὁ Ἰησοῦς πρωτὴ πρώτῃ Σαββάτων, ἐφάνη πρώτον Μαρίᾳ τῇ Μαγδαληνῇ, ἀφ' ἧς ἐκβεβλήκει ἐπτὰ δαιμόνια. » Τὰ περὶ τῆς ζωαρχικῆς καὶ λαμπρῆς ἀναστάσεως; διαφορῶς οἱ πάντες εὐαγγελισταὶ συνεγράφαντο, οὐ τὴν ὥρον μνησόντες; τῆς ἀναστάσεως [ἄδηλος γὰρ αὕτη τοῖς ἀνθρώποις καὶ παντάπασιν ἀνεπίγνωτος], ἀλλὰ τὰς διαφορὰς ἐμφανείας τὰς μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐφηγήσαντο. Ἐνταῦθα δὲ ὁ θεηγόρος Μάρκος δοκεῖ καὶ αὐτὴν σημαίνειν τὴν ὥραν τῆς ἀναστάσεως τοῖς μὴ ἐπεσκεμμένους ἀγαγίνουσι. Φησὶ γάρ· « Ἀναστὰς ὁ Ἰησοῦς πρωτὴ πρώτῃ Σαββάτων, ἐφάνη πρώτον Μαρίᾳ τῇ Μαγδαληνῇ »· δοκεῖ οὖν λέγειν τὸ πρωτὴ τῆς μιᾶς Σαββάτων ἀναστῆναι τὸν Κύριον. Ὁ δὲ καὶ τολμηρὸν εἰπεῖν, καὶ τῆς ἀληθείας ἀπέκισται. Ἄλλ' εἰ διέλοιμὲν τῇ στιγμῇ τὴν ἀνάγνωσιν, λυθῆσεται τὸ ἀμφίβολον. Δεῖ τοίνυν οὕτω εἰπεῖν·

⁹³ Marc. xvi, 1 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(93) *Non sane horam significantes.* Non docere voluit Marcus, inquit Maldonatus, qua hora Dominus resurrexit, quod incertum omnino est, sed qua hora Christus mulieribus apparuerit, et hic est sensus Ecclesie. Unde in præfat. Sabbato sancto solenni ritu canitur: *O vere beata nox, quæ scire meruit tempus et horam qua Christus ab inferis resurrexit.* Cæterum et ipse Maldonatus, et Sebastianus Corderius in Adnotationibus in Catena in Lucam, et alii conjecturas et testimonia afferunt nulla, quibus creditur ante diluculum resurrexisse Christum. Cornel. a Lapide Christum cum anima in limbo fuisse horas 36, in sepulcro vero corpus jacuisse 33, quare tribus ante ortum solis horis revixisse existimat; quæ putatio et divisio horarum in æquinocio veruo recte constat. Quamvis enim

quæ nobis datum est contemplari: ne et sermo noster sit sine fructu, et iis majoris damnationis causa simus. Qui vero per resurrectionem suam ex mortuis vivificavit nos Christus Deus noster, ipse etiam nos a peccatorum morte restituens dignos nos efficiat regno suo. Ipsi enim debetur omnis honor in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXX.

In tertium Matutinum.

Flumina, quæ jugiter fluunt, neque per æstatem a cursu deficiunt, et per hiemem maxime exundant, quippe cum perenni fluvio eorum capita, fontesque scaturiant: convalles vero atque torrentes æstus quidem tempore præ imbris inopia siccantur, hieme vero instar fluminum affluunt, et fluentia quasi fontes emittunt. Sic et Scripturæ divinitus inspiratæ flumina per omne tempus abunde scaturiunt, et irrigant cætum Ecclesie. At vero mentis nostræ torrens, humoris expers et aridus, præterito sane tempore diu conticuit, laboranti fortasse corpori morem gerens; nunc vero evangelicarum considerationum fonte irrigatus earum explicationem effundere properat, quas Deo annuente attingamus.

« Surgens Jesus mane prima Sabbati apparuit primo Mariæ Magdalene, de qua egerat septem dæmonia. » Quæ ad præclaram pertinent resurrectionem, quæ vitæ nobis principium fuit, varie sanctissimi evangelistæ scripserunt, non sane horam significantes (93) qua Dominus resurrexit (incerta enim hæc hominibus, 225 et omnino ignota) sed diversas apparitiones post resurrectionem factas indicarunt. Hoc vero loco divinus Marcus ipsam signare resurrectionis horam videtur iis qui non satis considerate legunt. Ait enim: « Surgens mane Jesus prima Sabbati apparuit primo Mariæ Magdalene. » Videtur igitur dicere, mane ipso primæ Sabbatorum resurrexisse Dominum; quod sane audax est dictu et a veritate alienum. Sed si dictionem interpungendo distinguamus (94), tolletur ambiguum. Sic igitur est dicendum: « Surgens Jesus; » postea apposita di-

semper apud Hebræos, ut itidem apud Romanos, in duodenas horas diei, noctisque spatium divisum esset, hæc tamen horæ præterquam in æquinocis, dispares nostris sunt, et diei quidem majores, noctis minores per æstatem, per hiemem contra.

(94) *Interpungendo distinguamus.* Ita interpungunt et distinguunt quos adhuc viderim, Nyssenius orat. 1, de Resurr., Theophyl. in hunc locum Marci, Victor Antiochenus, cujus solum verba describam ex Biblioth. Patrum, tom. 1: *Marci contextum uno duntaxat commate ab ea, quam offert, difficultate vindicare possumus. Itaque hunc locum evangelistæ ita legamus, ut proxime post τὸν Jesus virgulam subjiciamus ad hunc modum: surgens autem Jesus, mox vero subdamus, mane prima Sabbati apparuit Mariæ Magdalene.*

stinctionis nota, novo initio subIungendum : « prima A Sabbați apparuit primo Mariæ Magdalenæ. » Neque enim de resurrectionis hora loquitur, sed eam explicat horam, qua Magdalenæ aromata ferenti visus est, eam nimirum apparitionem innuens, quam tonitruī filius conscripsit apertius, cum scilicet Magdalena Dominum videns, esse eum horti custodem existimavit. Quod igitur Joannes latius est persecutus, hæc Marcus cursim obiterque significavit. Jam non modo hic evangelista, sed sanctus etiam Lucas dixit Magdalenam septem prius habuisse dæmonia, quæ Dominus ab illa olim eiecerit ⁹⁵. Ne quis vero existimet septem dæmonibus (95) Mariam fuisse detentam, verum sicuti charismata Spiritus sancti septem spiritus eodem, quo ipse, nomine appellatur, prout eos magnus connumeravit Isaias : « Spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii, spiritus fortitudinis, et scientiæ, et pietatis, et timoris Domini ⁹⁶; » ita operationes dæmonum contraria ratione dæmones vocantur : acedia, avaritia, superbia, invidia, mendacium, intemperantia, et unaquæque passionum cum earum genitore synonyma est. Qui igitur hujusmodi perturbationibus detinetur, a dæmonibus occupatur. Non est igitur Improbabile Mariam etiam hanc Magdalenam septem quibusdam passionibus mancipatam, a quibuspostea, Christi effecta discipula, liberata sit. Sed enim ea quæ antea a passionibus veluti a dæmonibus possidebatur, tantum postea gratiæ obtinuit, ut apostolorum apostola (96) fieret; et cum esset femina, naturam virili spiritu superavit. Discipulis enim debilescentibus, Judæorum metu, illa ad vitale sepulcrum ire et redire non **226** destitit, et Domini corpus quærere, et ferventi desiderio lacrymari. Unde etiam consecuta est, ut optato aspectu prima frueretur, et ducem illam vocem audiret, et resurrectionis evangelistria fieret. Sed enim apostolorum cætum tanta hebetudo mentis incesserat, ut omnia falsa reputarent, quæ a Maria dicebantur : « Illi enim, inquit, audientes quia viveret, et visus esset ab ea, non crediderunt. Post hæc duobus ex his ambulanti- bus ostensus est in alia, effigie euntibus in villam. »

Observe hujus evangelistæ in narrando studium brevitatē, vel potius sancti Spiritus gratiam hæc

⁹⁵ Luc. xii, 2. ⁹⁶ Isa. xi, 2.

Francisci Scorsi notæ.

(95) *Septem dæmonibus.* Unam eandemque Mariam Magdalenam fuisse, de qua quatuor evangelistæ scripserint, communior est et certius scriptorum sententia; quod autem a Marco dicitur ab ea ejecta septem fuisse dæmonia, de septem vitiiis interpretatur hic Noster, quæ eadem interpretatio est Theophylacti in hunc locum, idemque innuit Beda in Catena, et ita sentit etiam Cornelius noster. Vile porro quæ diximus hom. 17, not. 000.

(96) *Apostolorum apostola.* Insolens in lingua Latina hæc nominis declinatio ut ab *apostolus*, *apostola* flecteretur; sed quid mirum, cum et nomen ipsum apostolus a Græcis in Latinam ecclesiasticam fluxerit linguam. Potuissim sane eam

« Αναστάς ὁ Ἰησοῦς, » εἶτα ὑποστίζαντες αὐτὸς ἐπενεγκεῖν, « πρῶτῃ πρώτῃ Σαββάτων ἐφάνη πρώτων Μαρία τῇ Μαγδαληνῇ. » οὐ γὰρ τὴν ὥραν λέγει τῆς ἀναστάσεως, ἀλλὰ καθ' ἣν ἐωράθη τῇ ἀρωματοφόρῳ Μαγδαληνῇ, ὑποδηλών τὴν ἐμφάνειαν, ἣν ἀριθμώτερον ὁ τῆς βροντῆς υἱὸς συνεγράψατο· ὅτε τὸν Κύριον ἡ Μαρία θεασαμένη τὸν κηπουρὸν ὑπετόπισεν. Ὅπερ οὖν ὁ Ἰωάννης πλατύτερον ἀφηγήσατο, τοῦτο Μάρκος ἐπιτροχάδην ἐδήλωσεν. Οὐ μόνον δὲ ὁ εὐαγγελιστὴς οὗτος, ἀλλὰ καὶ ὁ θεὸς Λουκᾶς τὴν Μαγδαληνὴν εἶπε προσοχηκεῖν ἐπὶ δαιμόνια, ἃ ποτε ἐξ αὐτῆς ἐκβαλεῖν λέγει τὸν Κύριον. Ἄλλ' μὴ τις οἴησεται δαίμονας ἔχειν τὴν Μαρίαν ἐπὶ, ἀλλ' ὡσπερ τὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάρισμα συνανώμας ἐπὶ πνεύματα λέγεται, καθὼς ὁ μέγας Ἡσαίας ἠρίθμησεν· « Πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, πνεῦμα βουλής, πνεῦμα ἰσχύος καὶ γνώσεως, καὶ εὐσεβείας, καὶ φόβου Θεοῦ. » οὕτως ἀντιθέτως αἱ τῶν δαιμόνων ἐνέργειαι δαίμονες λέγονται· ἡ ἀκηδία, ἡ φειδωλία, ἡ ἀπειθεια, ὁ φθόνος, τὸ ψεῦδος, ἡ ἀπληστία, καὶ τῶν παθῶν ἕκαστον τοῦ γεγεννηκότος ἐστὶ συνώνυμον. Ὁ γοῦν κεκρατημένος ἐν τοῦτοις τοῖς πάθεσιν ὑπὸ δαιμόνων ἐνίσχεται. Οὐδὲν οὖν ἀπεικὸς καὶ τὴν Μαρίαν ταύτην Μαγδαληνὴν ἐπὶ τισὶν δεδουλωθεῖα πάθεσιν, ὧν λελύτρωτο ὑστερον γενοῦσα τοῦ Σωτῆρος μαθήτρια. Ἄλλ' ἡ καθάπερ ὑπὸ δαιμόνων τῶν παθῶν ἐνίσχρημένη πρότερον, ταύτης ἀπήλασε τῆς χάριτος ὑστερον, ὡς γενέσθαι τοῖς ἀποστόλοις ἀπόστολον, καὶ θῆλυ οὔσα, τὴν φύσιν παρῆλθεν ἀνδρείῳ φρονήματι. Τῶν γὰρ μαθητῶν κρυπτομένων διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, οὐ διελείπεν αὐτὴ τὸν ζωηφόρον τάφον περινοστοῦσα, καὶ τὸ Δεσποτικὸν σῶμα ζητοῦσα, καὶ ζέοντι πόθῳ δακρύουσα. Διὸ καὶ πρώτῃ τῆς ποθομένης ἔτυχε θέας, καὶ τῆς γλυκειᾶς ἡκουσθεῖσθαι φωνῆς, καὶ τῆς ἀναστάσεως; ἐγεγόνει εὐαγγελιστρια. Ἄλλ' ἦν ἄρα τοσαύτη νωθεῖα κεκρατημένος τῶν ἀποστόλων ὁ σύλλογος, ὡς ψευθεῖ λογίσασθαι πάντα τὰ παρὰ τῆς Μαρίας λεγόμενα· « Ἐκεῖνοι γὰρ, φησὶν, ἀκούσαντες ὅτι ζῆ, καὶ ἐθεάθη ὑπ' αὐτῆς, ἠπίστησαν. » Ἐπειτα δοθὲν ἐξ αὐτῶν περιπατοῦσιν ἐφανερώθη ἐν ἑτέρῳ μορφῇ πορευομένους εἰς ἀγρόν. »

Ὅρα τοῦ παρόντος εὐαγγελιστοῦ τὸ περὶ τὴν ἀφήγησιν φιλοσόφουτον· μᾶλλον δὲ τὴν οὕτω ταῦτα

⁹⁵ Luc. xii, 2. ⁹⁶ Isa. xi, 2.

οικονομοῦσαν χάριν τοῦ Πνεύματος. Ἄ γὰρ ὁ θεὸς Λουκᾶς παρεκθατικώτερον εἶπεν, ὅπως εἰς Ἐμμαοὺς ὁ Σωτὴρ ἀμφὶ Κλεόπαν ἐπεφάνερωτο, τοῦτο Μάρκος βραχυλογήσας ἐνὶ λόγῳ παρέστησεν. Ἰστέον δὲ ὅτι κατεχρήσατο τῷ τῆς μορφῆς ὀνόματι εἰπῶν, ὅτι ἐφανερῶθη ἐν ἑτέρᾳ μορφῇ, τῇ τοῦ κόσμου σοφίᾳ μακρὰν χεῖρην εἰπῶν· μορφὴν γὰρ κυρίως εἶναι φασι τὴν ὑπὸ τῶν οὐσιωδῶν διαφορῶν μορφωθείσαν καὶ εἰδοποιηθεῖσαν, ἣν ἡ ἐξῴθεν φιλοσοφία εἶδος ἐκάλεσεν εἰδικώτατον. Ἐνταῦθα γε μὴν δὲ εὐαγγελιστῆς τὴν ἐν τοῖς ἀτόμοις διαφορὰν τῶν χαρακτηρηστικῶν ἰδιωμάτων εἶπε μορφὴν, καθ' ἣν ὁ αὐτὸς μένων ἐν τοῖς αὐτοῖς, ἕτερος τοῖς ὀρῶσιν ἐφαίνετο· ὡς μὲν κηπουρὸς τῇ Μαγδαληνῇ, τοῖς δὲ περὶ Κλεόπαν, ὡς εἷς τῶν παροικούντων ἐν Ἱερουσαλήμ, τοῖς γε μὴν ἕνδεκα ἐν Γαλιλαίᾳ θεοειδέστερος. Ἐκεῖνό γε μὴν

A ita disponentem. Quæ enim D. Lucas longiore orationis tractu narravit, nimirum qua ratione Dominus Cleophae in Emmaus eunti se ostenderit, hoc Marcus breviori compendio usus, uno verbo absolvit. Scendum vero est cum μορφῆς, hoc est formæ vocabulo abusum (97), cum dixit ostensum esse ἐν ἑτέρᾳ μορφῇ, in alia forma, jussa sapientia mundi longè valere; μορφὴν, formam enim proprie dicunt eam esse, quæ ex essentialibus differentiis conflata est, et in specie constituta, quam externa philosophia propriissime εἶδος speciem vocat. Atqui hoc loco evangelista differentiam illam quæ in individuis ex proprietatibus ac lineamentis existit, appellavit formam, juxta quam idem in iisdem manens videntibus alter, ac esset apparuit, ut Magdalenæ quidem B horti cultor, Cleophae vero unus ex advenis Hiero-

Francisci Scorsi notæ.

(97) *Formæ vocabulo abusus.* Hæc animadversio Theophrasti in hunc locum Marci, cap. ult. consistit in textu Græco ipsius Marci, qui sic habet, Ἐφανερῶθη ἐν ἑτέρᾳ μορφῇ, quem noster interpretis vertit, *Visus est in alia effigie.* Itaque in Latino nulla est ambiguitas. At cum vox μορφή in Græca lingua dupliciter significet et externam figuram, et formam specificam, ut dialectici loquuntur, inde est hæc βωμωυμία. Theophrastes igitur ea per catachresim usum sanctum Marcum hic autumat, cum magis proprie μορφή significet illud secundum quod et propriissime, inquit, dicunt εἶδος. Itaque erunt nobis hæc vocabula enucleatius explicanda ut quam valeat hæc auctoris animadversio possit intelligi; et sane si primam originem, et notationem vocis utriusque spectes, ad formam potius essentialem, ut sic loquar, signandam proprie vox μορφή imposita videbitur. Μορφή enim ex Etymo magno dicitur a μέτρον partior; unde μορφή et pleonasmō τοῦ φ μορφή pars nimirum quod forma, seu species pars sit generis. Etiam rhetorici Latine appellant partes, et formas generi subjectas, quas philosophi, species. At vero εἶδος ab εἶδω video, externam speciem oculis objectam magis videtur exprimere. Hæc de etymo. Quod vero usum spectat auctorum, in sacris quidem litteris vox μορφή plerumque in ea propria significatione accipitur, quam explicavimus, cni et Phavorinus astipulatur his verbis: Μορφή κυρίως ἡ οὐσία ἐπὶ τῶν ὁσίων Πατέρων ἐλήφθη, ὡς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, ὃ ἐστίν, ἐν τῇ οὐσίᾳ γινωσκόμενος. Hoc est, Μορφή proprie apud SS. Patres pro essentialia accipitur, ut cum in forma, μορφή, Dei esset, hoc est in essentialia Dei. Ita Phavorinus. Et quidem eo loco D. Pauli ad Philipp. iii, quem innuit Phavor. per vocem μορφήν essentialiam, et naturam omnes Patres, et interpretes intelligunt; et ex eo argumentum certum contra Arianos sumunt, nec solum ex vi nominis, sed ex ipsa consecutione verborum patens. Eodem enim D. Paulus vocabulo utitur, cum de forma Dei loquitur, atque cum de hominis, seu servi forma; ergo recta ratio postulat, ut vel utrobique naturam substantiamve significet, vel neutriubi. Quod si fieret, Christotum natura et essentialia Dei, tum hominis negaretur. Ita hunc locum explanans Justinianus noster ratiocinatur: quoniam et adjungit semper in sacris Litteris hoc nomen μορφή pro essentialia et natura sumi; quod tamen tam universe dictum repugnantem habet hunc locum D. Marci, quem si advertisset Justinianus, fortasse non illud asseruisset. Apud enim Marcum μορφή effigiem, et externam corporis conformationem omnino significat, ut noster etiam vertit interpret. Censeo igitur in his acceptionibus nomina fidentiam usquequaque non esse, sed quid quisque locus

postulet expendendum, ut in illo D. Pauli jam fecimus. Nam profecto tum vox μορφή tum εἶδος utrumque in lingua Græca, et vel apud ipsum Aristotelem usum significandi habet in prædicamento qualitatis; sic loquitur: Τέταρτον δὲ γένος ποιότητος σχήμα τε, καὶ ἡ περὶ ἐκάστου μορφή· Quartum qualitatis genus figura, et quæ circa singulos est forma. At vero in ii *Physic.* text. 31: Ἡ μὲν γὰρ ὑποκειμένη συναίτια τῇ μορφῇ τῶν γινομένων ἐστίν· Illa enim permanens (de materia loquitur) eorum quæ fiunt una cum forma causa est, perinde ac mater; et paulo post eodem textu quam μορφήν appellarat εἶδος vocat. Καὶ τοι ὅτε αὐτὸ ἐαυτοῦ οἶόντες ἐφίεσθαι τὸ εἶδος· Ac neque se ipsam expetere potest forma quandoquidem non eeat. Et multis aliis locis eodem libro idem videre est μορφήν et εἶδος pro eodem sumi. Etym. aperte Εἶδος σημαίνει τρία τὴν μορφήν, ἢ τὸν τῆς ὁψέως χαρακτήρα, καὶ τὸ σχῆμα, καὶ τὸ ἀπὸ γένους διατρούμενον, ἵππος, ἔλαλα. Hoc est, Εἶδος tria significat, idem quod μορφήν, vel aspectus characterem et figuram sive habitum oris. et quod a genere distinctum, ut equus, oliva. Et infra idem aliis verbis: Σημαίνει καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ γένους κατηγορούμενον παρὰ τοῖς φιλοσόφοις, significat et quod sub genere prædicatum apud philosophos; ex quo vides εἶδος etiam significare speciem seu essentialiam specificam; et quidem quod pertinet ad hanc ultimam significationem nominis εἶδος, idem Theophrastes fatetur, cum tamen Justinianus idem per εἶδος externam speciem significari dicat: et eaque voce usum D. Lucam cap. x, cum de Transfiguratione Christi, ἐγένετο εἶδος ἕτερον. Sed utrumque posse significare ex relatis locis et ex Phavorino itidem discimus, qui in voce εἶδος sic tradit: Εἶδος χρώμα, ὄψις, πρόσωπον, ἢ αἱ μορφαὶ καὶ τὰ διατρούμενα ἀπὸ τοῦ γένους, ἦγον αἱ διάφοροι φύσεις τῶν πραγμάτων, οἷον ἄλλο εἶδος ἀνθρώπου καὶ ἄλλο ἵππου. Hoc est, Εἶδος est color, aspectus, persona, vel formæ μορφαί, et quæ sub genere diduntur, veluti differentes naturæ rerum, ut alia species εἶδος hominis, et alia equi. Vides igitur utranque vocem et εἶδος et μορφή valere, adeoque ut dixi non nimis his minutis significationum nitendum. Neque vero Theophrasti nostro concesserim hic per catachresim usum voce μορφή D. Marcum, cum possit ex usu etiam ea vox externam effigiem significare, sed si advertis, loquitur Theophrastes ex sensu eorum qui contendunt μορφήν magis proprie essentialiam, ac præsertim in Scriptura significare, quod ex ipso etymo ostendi initio. Adeoque si quis, inquit, ita argutari velit, Marcum eo per catachresim abusum responderim; neque nimium hanc humanæ sapientiæ argutias, seu distinctiones curasse.

solymā, atque etiam undecim in Gallīa augustior visu. Illud vero quod dissensionis speciem habet, dignum est, quod disceptetur: quod Lucas quidem eos reversos ex Emmaus invenisse ait congregatos undecim et reliquos, dicentes: « Quid surrexit Dominus, et apparuit Simoni ¹¹; » hic vero manifeste narrat eos neque Magdalē, nec cæteris habuisse fidem. Quæ igitur apparentis discordiæ conciliatio? æge, rem accurate perscrutemur. Non quod surrexisset, sed quod Magdalē et Cleophæ visus esset, non credidere discipuli. Hoc autem et ipsmet evangelista significavit, cum ait, quod iis qui viderant eum jam redivivum, non crediderunt ¹². Cum enim perfecti nondum essent, nec Spiritus gratiam recepissent, præter rationem et incredibile existimabant factum, ut Petro, ac Joanni, cæterisque se videndum non **227** dederit, Magdalē vero aliisque minoribus discipulis apparuisset. Ubi vero venit Petrus, et spectacula illa sepulcri renuntiavit, ut nimirum linteamina sola vidisset, tunc sane cum nihil haberent causæ, quamohrem testimonio Petri non crederent, dicebant: « Quod surrexit Dominus verè. »

« Novissime recumbentibus illis undecim apparuit, et exprobravit incredulitatem eorum et duritiam cordis, quia his qui viderant eum resurrexisse non crediderunt. » Consona narrat hic iis, quæ divus Lucas habet ¹³. Hic enim postquam Cleopham cum socio rediisse, et cætera quæ ad illam pertinent apparitionem, dixisset, inquit: « Dum autem hæc loquuntur, stetit Jesus in medio eorum. » Sed is quidem apostolorum terrorem et demonstrationem vulnere, quæ in manibus ac pedibus facta erant, et quomodo coram ipsis mel obsoniumque comederit, explicatius enarrat; hic vero multa præcidents, de missione apostolorum ad prædicandum et Christi in cælum reversione verba facit. Quod autem de discipulis dicit quod recubuerint, apertam continet reprehensionem. Segnitie detinebantur, et quasi desperatione conciderant, cum præsertim mulieres unguenta ferentes per totam noctem libenter in sepulcro versarentur. Et dixit eis: « Euntes in mundum universum prædicate Evangelium omni creaturæ ¹⁴. » Non committit illis hoc loco muneris apostolici partem, neque gentes a Samaritanis ac filiis Israel discernit, ut dixerat prius: « In viam gentium ne abieritis; et in civitatem Samaritanorum ne intraveritis ¹⁵, » sed quoniam mundi victor exstiterat, et universæ terræ possessionem acceperat, juxta illud in Psalmo decantatum ex persona Patris: « Dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ ¹⁶, » in orbem universum deinceps Evangelium proferre mandat. Ac ne eorum qui docendi erant, incredulitatem prætenderent, salutem ex fide, et damnationem ex infidelitate consecuturam prænuntiat. « Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit; qui vero non crediderit nec baptizatus

διαφωνίας ἔμφρασιν ζητήσεως ἄξιον, ὅτι ὁ μὲν Λουκάς ὑποστρέφει φησὶν αὐτοῦ; ἐκ τῆς Ἐμμαοῦς, καὶ εὐρεῖν συνηθροισμένους τοὺς ἑνδεκα, καὶ τοὺς λοιποῦς λέγοντας, « Ὡς ἠγέρθη ὁ Κύριος, καὶ ὤφθη Σίμωνι. » οὗτος δὲ διαβρόδον βοᾷ, ὡς οὐτε τῇ Μαγδαληνῇ, οὐτε ἐκείνοις ἐπίστευσαν. Τίς οὖν δοκούσης διαφωνίας ἐπιλουσίς; φέρε, σκοπήσωμεν. Οὐχ ἔτι ἐγγεγραται διηπίστουν οἱ μαθηταί, ἀλλ' ἐτι τῇ Μαγδαληνῇ καὶ τοῖς περὶ Κλεόπαν ἐπεφανέρωτο. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς ἐπεσημῆνατο, ὅτι τοῖς θεασαμένοις αὐτὸν ἐγγεγραμένον ἐκ νεκρῶν οὐκ ἐπίστευσαν. Ἄπειλεις γὰρ ὄντες ἐτι, καὶ μήπω δεδωμένοι τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος, παράλογον ἠγοῦντο καὶ ἀπιστον, Πέτρῳ μὲν καὶ Ἰωάννῃ, καὶ τοῖς ἄλλοις μὴ ὁφθῆναι αὐτὸν, πεφανερῶσθαι δὲ τῇ Μαγδαληνῇ καὶ τοῖς ἐλάττοσι μαθηταῖς. Ὡς δὲ Πέτρος ἦκεν ἀπαγγέλλων τὰ ἐν τῷ τάφῳ θεάματα, ὅπως ἐώρακε τὰ ὀσθία μόνα, τότε δὴ τῇ τοῦ Πέτρου μαρτυρίᾳ μὴ ἔχοντας ἀπισταῖν, ἔλεγον, ὅτι: « Ἡγέρθη ὁ Κύριος ἕνωτος. »

« Ὑστερον δὲ ἀνακειμένοις αὐτοῖς τοῖς ἑνδεκα ἐφανερῶθη, καὶ ὠνεῖδισε τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν καὶ σκληροκαρδίαν, ὅτι τοῖς θεασαμένοις αὐτὸν ἐγγεγραμένον οὐκ ἐπίστευσαν. » Συνωδᾷ ἐνταῦθα λαλεῖ τῷ θεῷ Λουκᾷ· καὶ αὐτὸς γὰρ μετὰ τὸ ἐλθεῖν τοὺς περὶ Κλεόπαν, καὶ τὰ τῆς ἐμφανείας εἰπεῖν, οὕτω φησὶ: « Ταῦτα δὲ αὐτῶν λαλοῦντων, αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἔστη ἐν μέσῳ αὐτῶν. » Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν ἐξεταστικώτερον ἀφηγήσατο τὴν τῶν ἀποστόλων πτοίαν, τὴν ἐπίδειξιν τῶν ἐν χερσὶ καὶ ποσὶν ὤτειλῶν, ὅπως ἐνώπιον αὐτῶν κατεδεδόκει τὸ μέλι καὶ τὸ ὄψάριον. Οὗτος δὲ τὰ πολλὰ συνετηνῶν, τὴν εἰς τὸ κήρυγμα λέγει ἀποστολήν, καὶ τὴν εἰς οὐρανὸς ἀναφορτήσιν. Τὸ μόντοι περὶ τῶν μαθητῶν εἰπεῖν, ὡς κατέκειντο, κατηγορίαν ἐμφαίνει σαφῆ· ἦσαν γὰρ κωθεῖα ἐνισχυμένοι, καὶ ὡς ἀναπεπρωκότες ἐξ ἀπογνώσεως, καὶ ταῦτα τῶν ἀλαστροφόρων γυναικῶν δι' ὅλης νυκτὸς ἐμφιλοχωρουσῶν ἐν τῷ μῆματι. Καὶ εἶπεν αὐτοῖς: « Πορευθέντες εἰς τὴν κόσμον ἅπαντα, κηρύξατε τὸ εὐαγγέλιον πάσῃ τῇ κτίσει: » οὐκ ἐγγεγράφει τούτοις ἀποστολήν μερικὴν, οὐδὲ διαστέλλει τοὺς ἔθνικοὺς καὶ Σαμαρείτας ἀπὸ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, ὡς πρότερον ἔλεγεν: « Εἰς ὄδον ἔθνῶν μὴ ἀπέλυθητε, καὶ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μὴ εἰσέλθητε, » ἀλλ' ἐπειδὴ νικητὴς ὤρητο τοῦ κόσμου, καὶ τὴν κατάσχεσιν εἰληφεί πασῆς τῆς γῆς, κατὰ τὸ ὑμνούμενον ἐν Ψαλμοῖς, ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς: « Δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσιν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. » πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ λοιπὸν προτρέπει εὐαγγελισθῆναι. Καὶ ὡς ἂν μὴ προβάλλοιτο τὸ τῶν διδασκομένων ἀνῆκον, προαναφωνεῖ τὴν ἐκ τοῦ πιστεῦσαι σωτηρίαν, καὶ τὴν ἐκ τῆς ἀπειθείας κτάκρισιν. « Ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθεὶς σωθήσεται: ὁ δὲ ἀπιστήσας καὶ μὴ βαπτισθεὶς κατακριθήσεται. » Οὐ μέχρι τοῦ πιστεῦσαι τὸν λόγον ἔστι-

¹¹ Luc. xiv, 34. ¹² Ibid. 15. ¹³ Luc. xiv, 36. ¹⁴ Marc. xvi, 15. ¹⁵ Matth. x, 5. ¹⁶ Psal. xl, 8.

σεν, ἀλλὰ προσέθηκε καὶ τὸ βάπτισμα. Τοῦτο γὰρ ἐπισφράγισμα τῷ πιστεύσαντι καὶ κάθαρσις τῶν προσεσφαλμένων, καὶ ἁγιασμός τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος. Ἄλλ' ἐνετύθεν πάλιν ὁ τῶν ψυχῶν λυμῶν, καὶ τῶν ζιζανίων σπαρέυς τὸν καρπὸν τῆς αὐτοῦ ποηρίας· ἐνεσπείρει, σπεύδων λυμῆναι τῆς ἀρούρας τῶν ἀρετῶν. Φασὶ γὰρ οἱ τοῦ ψεύδους συνήγοροι, ὡς περιττὴ τῶν ἀρετῶν ἡ ἐπίπονος ἀκχῆσις, ἀρκούσης εἰς σωτηρίαν μόνῃς τῆς πίστεως. Ἐνταῦθα γὰρ, φασίν, οὐκ εἶπεν, Ὅ τὰ καλὰ ἔργα ποιήσας, ἀλλὰ, « Ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθεὶς σωθήσεται. » Εἶτα, ὧ ψευδοδιδάσκαλοι, φαίην ἂν πρὸς αὐτοὺς, Ματθαίω δὲ οὐ προσέχετε λέγοντι, ὡς ἐνετείλατο αὐτοῖς μαθητεύσαι· « πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζεις τε αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ διδάσκεις αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετείλαμην ὑμῖν; » Ἐκεῖνο δὲ πῶς παρατρέχετε; « Οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι· Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου. » Τουτέστιν· Οὐ πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ σωθήσεται, ἀλλ' ὁ βεβαιῶν τὴν πίστιν ταῖς πράξεσι. Πῶς γὰρ ἂν εἴη πιστὸς ὁ τῆς πίστεως ἑναντία διαπραττόμενος;

« Σημεῖα δὲ τοῖς πιστεύσασι ταῦτα παρακολουθήσει. » Ἦν γὰρ ἀναγκαῖον διὰ τῶν πολλῶν δυσπαιθέδων ἢ τῶν σημείων ἐνέργεια. Τοῖς γὰρ οὐκ ἐτοίμως ἔχουσιν εἰς τὴν παραδοχὴν τῆς διδασκαλίας, δεῖ καὶ θαυμάτων τερατουργίας· καλοῦνται γὰρ οὕτω μόλις πρὸς τὴν ἀλήθειαν. « Ἐν τῷ ὀνόματί μου δαιμόνια ἐκβαλοῦσιν. » Ὡς ἂν μὴ τὰ τῶν σημείων χάρισμα ἠγήσαιντο ἴδιον, καὶ διὰ τοῦτο ἐπαρθῶσι πρὸς εἰησιν, προστίθῃσι τό· « Ἐν τῷ ὀνόματί μου. » Οὐ γὰρ ἐκ τῆς ὑμετέρας ἐνεργείας, φησὶ, ταῦτα γενήσεται, ἀλλ' ἐν τῷ ὀνόματί μου, τοῦ τῆς δυνάμει ὑμῖν παρέχοντος. « Δαιμόνια ἐκβαλοῦσι, γλώσσαις λαλήσουσι καιναῖς. » Ἐνήργηται μὲν τοῖς ἁγίοις πλειστάκις ταῦτα τὰ θαύματα, καὶ κηρύττουσι τὰ περὶ αὐτῶν διηγήματα. Ἐνεργεῖται δὲ καὶ ταῦτα νόητῶς μέχρι τῆς σήμερον. Καὶ δαιμόνων μὲν πάθη τῆ τοῦ Χριστοῦ χάριτι ἀπελαύνονται, ἀσέβεια, καὶ φθόνος, καὶ ἀκολασία, καὶ τὰ τοῦτοι· ἐπόμνα, ἃ τὸν λογισμὸν τοῦ ἀνθρώπου τοῦ εὐθελῶς ἐξίστησιν. Οἱ δὲ πρότερον εἰς Χριστὸν ἐνουβρίζοντες, νῦν πεπιστευκότες, καὶ γόνυτε· τοῦ μυστηρίου τὴν δύναμιν, καιναῖς λαλήσουσι. γλώσσαις, τριαδικοῖς ὕμνοις τε σφῶν ἀγιάζονται στό-

⁵⁷ Matth. xxviii, 18-20.

Francisci Scorsi notæ.

(98) *Et credentibus consignatio.* Ἐπισφράγισμα nomen ab ἐπισφραγίζω, quod est obsignare, seu sigillo claudere, et munire: atque ita notandus hic locus ubi baptismus sigillum dicitur imprimere, quod idem est ac character, adversus Lutherum, ejusque gregarios, qui negant aliquod sacramentum characterem imprimere, ut nostri theologi loquuntur, qua de re egimus copiosius hom. 21, not. 95.

(99) *Sed hinc rursus.* Et hic locus, ubi hic Pater acriter invenitur contra eos qui virtutum opera supervacanea, fidemque solam satis superque ad salutem consequendam esse dicunt, adversus eos-

A *su rit, conaemnatur.* Non in credendo sermonem finivit, sed adjunxit de baptismo. Hic enim et credentibus est consignatio (98), et idem expiatio peccatorum quæ ante commissæ sunt, 228 et animæ corporisque sanctificatio est. Sed hinc rursus (99) occasione sumpta corruptor animarum ac zizaniorum sator improbitatis suæ fructum inseruit, virtutum segeti officere studens. Dicant enim, qui mendacio patrocinantur, supervacua esse laboriosam virtutum exercitationem, cum ad salutem fides sola sufficiat. Hic quippe non dicitur, inquit, qui bona opera fecerit; sed. « Qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit. » Itane, o pseudomagistri, dicerem illis, ad Matthæum dicentem non a invertistis animum, quod præcepit eis ut docerent B « omnes gentes, et baptizarent eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, et docerent eos servare omnia quæcumque mandavi vobis? » Illud vero quomodo præteristis? « Non omnis, qui dicit mihi: Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum, sed qui fecerit voluntatem Patris mei. » Hoc est: Non omnis, qui in me crediderit, salutem consequetur, sed qui fidem operibus confirmarit: quomodo enim fidelis dicitur, qui opera fidei contraria gesserit?

« Signa autem eos, qui crediderint, hæc sequentur. » Erat nimirum necessaria propter eam, quæ populis inerat credendi difficultatem, miraculorum efficitio. Qui enim ad doctrinam admittendam prompti non sunt, iis sunt adhibenda miracula; C t'ahuntur enim tandem hoc modo ad veritatem. « In nomine meo dæmonia ejicient. » Ne miraculorum efficiendorum gratiam sibi tribuerent, atque adeo ad superbiam efferrentur, addidit: « In nomine meo. » Neque enim vestra virtute, inquit, hæc fiunt, sed nomine meo vim vobis impertiente. « Dæmonia ejicient, linguis loquentur novis. » Hæc sane miracula plerumque operati sunt sancti, et his plenæ sunt eorum historiarum: sed etiam nunc isthæc spiritualiter fiunt. Et passiones quidem dæmonum opera concitatæ gratia Christi expelluntur, impietas, invidia, intemperantia, quæque his consentanea sunt, quæ hominis mentem a recto statu dejiciunt. Qui vero in Christum antea contumeliosi D erant, nunc credentes, et virtutem cælestis mysterii cognoscentes linguis loquuntur novis, et triadictis hymnis (1) ora sua sanctificant. Serpentes etiam

dem est notandus, nostri sæculi novatores ac pseudomagistrōs, ut hic Pater eos totos, qui similem doctrinam ex cathedra pestilentiarum disseminant.

(1) *Et triadictis hymnis.* Τριαδικούς ὕμνους. Triadictos hymnos vocant Græci eos, qui continent laudem S. Trinitatis. In singulis enim odīs un'asque canonis duo postremini versus semper finiuntur cum laude S. Trinitatis, et B. Virginis; et quidem postremo proximus notatur littera τ, et hic appellatur τριαδικός, postremus vero littera θ, et hic θεοτόκον dicitur: sic etiam in scriptis legas

tollunt, cum omnem pravam cogitationem a cordibus fugant. Et si mortiferum quid biberint, non eis nocet; super ægros manus imponent, et **229** bene habebunt. Per manus virtutem signavit eam, quæ in exercitatione consistit; quæ quidem media doctrina ægris animis admota valetudinem illis affert. Adverte etiam quod, quoniam hæc dupliciter oportet accipere, et quoad ea quæ apparent exterius, et quoad ea quæ solum intelliguntur, ideo in quinque membra miraculorum effectio dispersita est: « Dæmonia ejicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent, et si mortiferum quid biberint, non eis nocet, super ægros manus imponent, et bene habebunt, » quippe cum et ad sensum facultatibus quinque pollentem, et ad quinque itidem animi vires spiritualiter operatio eorum accommodata sit.

« Et Dominus quidem Jesus postquam locutus est eis, assumptus est in cælum, et sedit a dextris Dei. » Illic rursus et locum unde assumptus est, et modum quo id factum est, prætermisit, quæ sane divinus Lucas expressius enarravit⁸¹. Cum vero audis eum in dextera Dei consedis, sedem aliquam corpoream ne concipias, et ad cogitationes Deo dignas animum erige. Dicitur sane de Deo et status, et sessio. Etenim propheta ille pecoris custos Dominum in adamantino muro stantem vidit⁸², et divinus Stephanus Spiritu sancto plenus vidit gloriam Dei, et Filium stantem a dextris⁸³. Marcus vero divinitoquens, et magnus Paulus, et ante hos propheta David sedisse Christum ait in dextera Dei. Nam David dixit, « Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis⁸⁴; » et Paulus: « Sedet ad dexteram Majestatis in excelsis⁸⁵: » et hoc itidem loco evangelista cum his concludit. At non uti corporeis in rebus, sic et de eccellente illa natura statum et sessionem cogitare fas est: neque enim vel eum statum, qui erecto poplite, neque eam sessionem, quæ positus sit coxendicibus, pium est reputare. Sed per statum quidem (2), stabilitatem in omni bono, per sessionem vero divinum numen in omni itidem bono immobiliter collocatum, et stabilem in eo firmitatem obtinere sentiamus.

« Illi autem profecti prædicaverunt ubique, Domino cooperante, et sermonem confirmante sequentibus signis. » Quamquam non statim post ascensionem ad prædicandum discipuli profecti sunt, sed postquam per igneas linguas Spiritus gratiam accepissent, cum induti virtute **230** ex alto, alius alio gentium per omnem terram dispersi

⁸¹ Act. 1, 11.

⁸² Amos vii, 7.

⁸³ Act. viii, 53.

hymnos apud S. Damascenum Græce et Latine impressos in edit. Billii quorum alii *τραδικολ*, alii *εσοτόκια*.

(2) *Sed per statum quidem.* Disputat de hac re Nyssenus etiam longius orat. in S. Stephanum *ερωτομαρτ.*: ex quo hæc eadem fere sunt, quæ

Α ματα. Αἴρουνσι δὲ καὶ ὄφεις, πάντα λογισμὸν πονηρὸν ἀπὸ τῶν καρδιῶν φυγαδεύοντες. Κἂν θανάσιμόν τε πίωσιν, οὐ μὴ αὐτοὺς βλάβῃ· ἐπὶ ἀρρώστου; χειρᾶς ἐπιθήσουσι, καὶ καλῶς ἔξουσιν. Τὴν πρακτικὴν ἀρετὴν ἐσήμανε διὰ τῶν χειρῶν, ἧτις ἐπιτεθεῖσα διὰ τῆς διδασκαλίας ταῖς ἀρρώστουσαις ψυχαῖς, παρασκευάζει ταύτας ἔχειν καλῶς. Σκόπει δὲ, ὡς ἐπειδὴ διπλῶς ταῦτα ἐκλαμβάνεσθαι χρὴ, κατὰ τε τὸ φαινόμενον καὶ νοούμενον, διὰ τοῦτο πανταχῇ διήρησε τὴν τῶν θαυμάτων ἐνέργειαν· « Δαιμόνια ἐκβαλοῦσι, γλώσσαις λαλήσουσι καινὰς, ὄφεις ἀροῦσι, κἂν θανάσιμόν τι πίωσιν, οὐ μὴ αὐτοὺς βλάβῃ· ἐπὶ ἀρρώστους χειρᾶς ἐπιθήσουσι, καὶ καλῶς ἔξουσιν, » ὡς ἐνεργουμένων αὐτῶν καὶ κατὰ τὴν πενταδικὴν ἀσθησιν, καὶ κατὰ τὰς πέντε δυνάμεις τῆς ψυχῆς νοητικῶς.

« Ὁ μὲν οὖν Κύριος μετὰ τὸ λαλήσαι αὐτοῖ; ἀνελήφθη εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ. » Πάλιν ἐνταῦθα καὶ τὴν τόπον ὅθεν ἀνελήφθη, καὶ τὴν τρόπον ὅπως, σεσήγηκεν, ἃ δὴ Λουκᾶς ὁ θεὸς ἀριθολότα σεσαφηνικεν. Ἀκούων δὲ ὡς ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, ἐκστηθι τὴν σωματικὴν καθέδραν ὑπονοεῖν, καὶ τῷ λογισμῷ μεταδῆθαι πρὸς ἐννοίας θεοπροπειῶν· λέγεται μὲν γὰρ καὶ στάσις καὶ καθέδρα ἐπὶ Θεοῦ. Ὁ μὲν γὰρ αἰπόλος προφήτης ἐστῶτα τὸν Θεὸν εἶδεν ἐπὶ τείχευ; ἀδαμαντίνου· καὶ ὁ θεσπέσιος Στέφανος, πλήρης Πνεύματος; ἀγίου γενόμενος, εἶδε δόξαν Θεοῦ, καὶ τὴν Ἰῆσὺν ἐστῶτα ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ. Ὁ θεηγόρος δὲ Μάρκος, καὶ ὁ μέγας Παῦλος, καὶ πρὸ γε τούτων ὁ προφήτης Δαβὶδ κεκαθησθαι φασὶ τὸν Χριστὸν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ. Ὁ τε γὰρ Δαβὶδ φησιν· « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου· » καὶ ὁ Ἀπόστολος· « Ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου τῆς μεγαλοσύνης τοῦ Θεοῦ· » κἀνταῦθα ὁ εὐαγγελιστὴς συνυδᾷ τοῦτοις φθίγγεται. Ἄλλ' οὐχ ὥσπερ ἐπὶ τῶν σωματικῶν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ὑπερεχούσης φύσεω; τὴν στάσιν καὶ τὴν καθέδραν εὐαγὲς εἰη λογίζεσθαι· οὔτε γὰρ τὴν ἐπ' ἀγκύλης στάσιν, οὔτε τὴν ἐπ' ἰσχυίων καθέδραν παραληψόμεθα· ἀλλὰ διὰ μὲν τῆς στάσεω; τὸ ἐν παντὶ ἀγαθῷ στάσιμον, διὰ δὲ τῆς καθέδρας, τὸ ἀμεταπτώτως ἐγκαθιδρῦσθαι θεῖον ἐν παντὶ ἀγαθῷ, καὶ σταθερὰν ἔχειν τὴν ἐν τῷ καλῷ μονιμότητα.

« Οἱ δὲ ἐξεληθόντες ἐκήρυξαν πανταχοῦ, τοῦ Κυρίου συνεργοῦντος, καὶ τὸν λόγον βεβαιούντος διὰ τῶν ἐπακολουθούτων σημειῶν. » Εἰ μὲν οὐκ εὐθύς μετὰ τὴν ἀνάληψιν ἐξῆλθον οἱ μαθηταὶ πρὸς τὸ κήρυγμα, ἀλλὰ μετὰ τὸ δέξασθαι τὴν διὰ τῶν πυρίνων γλωσσῶν χάριν τοῦ Πνεύματος, ὅτε τὴν ἐξ ὕψους περιζωσάμενοι δύναμιν, ἄλλος ἀλλαχῇ τῶν κατὰ τὴν

⁸⁴ Psal. cix, 1.

⁸⁵ Hebr. 1, 3.

Francisci Scorsi notæ.

Noster. Nam sive qui stare, sive qui sedere numen divinum dicunt, nihil quod ad sententiam attinet, diversitate verborum inter se differunt. Illi quidem firmiter stare, hi vero immobiliter constitutum, et in bono fundatum esse, atque adeo ejus immutabilitatem p.r eas locutiones significant.

οίκουμένην ἐθνῶν διεσάρησαν, πανταχόθεν τὸν διά-
βολον διὰ τῆς διδασκαλίας ἀπειργόντες, καὶ πάσης
αὐτῶν τῆς οἰκουμένης ὑπερορίζοντες, ἡμῖν δὲ τὴν
τῶν οὐρανῶν βασιλείαν παρασκευάζοντες εὐεπίδατον
ἡς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν χάριτι τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, καὶ
τῷ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
αἰώνων. Ἀμήν.

HOMILIA ΛΑ'.

Εἰς τὸ τέταρτον Ἑωθινόν.

Ἐπειδὴ περὶ τῆς ζωοπαράχου Χριστοῦ ἀναστά-
σεως ὁ λόγος ἡμῶν θιασεύειν βούλεται σήμερον,
δεῦτε, καὶ ἴδωμεν κατὰ τὸν Ἠσαίου λόγον, γυναίκας
ἀπὸ θεᾶς ἐρχομένας, καὶ κηρυττούσας ὅσα τεθέα-
νται. Αὗται δὲ εἰσιν αἱ περὶ τὴν Μαγδαληνὴν Μαρίαν
μυροκομίστριαι. Ὅπηνιχα τοῦ φθόνου τῶν μισοθέων
Ἰουδαίων λωφήσαντος, καὶ τοῦ φθονουμένου σωμα-
τικῶς ἐν τῷ τάφῳ σαββατίσαντος, ὃς δὴ θεϊκῆ ἐξου-
σίᾳ τὸν ἄδην σκυλεύσας ἐγγήγερτο.

« Τῇ μὲν τῶν Σαββάτων ἄρθρου βαθέως ἐρχονταί
ἐπὶ τὸ μνημεῖον φέρουσαι ἅ ἡτοίμασιν ἀρώματα. »
Ἄλλῃ δὲ αὕτη ἐπιστάσια τῶν ἱερῶν γυναικῶν δια-
φέρουσα ἐκείνων, περὶ ὧν ὁ Ματθαῖος, καὶ Μάρκος,
καὶ Ἰωάννης συνέγραψαν, ὡς ἐκ τοῦ καιροῦ καὶ
τοῦ προσώπου τεκμαίρεσθαι. Ἰωάννης μὲν γὰρ μό-
νην φησὶ τὴν Μαγδαληνὴν ἔλθειν ἐπὶ τὸ μνημα
πρωτῶ, οὐ μύρα κομίζουσαν, ἀλλὰ βουλομένην, ὡς
ἔοικε, τῇ θεᾷ τοῦ τάφου κουφίσαι τῆς συμφορᾶς τὸ
βάρος. Οὕτω καὶ ὁ Ματθαῖος τὴν αὐτὴν Μαγδαληνὴν,
καὶ τὴν Ἰακώβου Μαρίαν, ὅψε Σαββάτων ἄγων ἐπὶ
τὸ μνημα τῷ λόγῳ, οὐκ ἀρώματα κομίζειν εἶπεν
αὐτάς, ἀλλ' ἐπὶ τὸ θεωρῆσαι τὸν τάφον ἔλθειν. Κου-
φίζεται γὰρ ἡ ψυχὴ τοῦ ἐπιβριθόντος τῆς λύπης
βάρους, ὅταν τοῦ ποθομένου τὸν ἔσχατον σημαντήρα
τὸν τάφον ἰρᾶ, συνεκκενουμένης τῇ θεᾷ τῆς ἀθυμίας,
καὶ ὡς νέφους ἀχλὺς συναποθλιβομένης τοῖς δά-
κρυσι. Μάρκος δὲ καὶ Λουκᾶς ἀρωματοφοροῦντα
κομίζουσι τῇ σορῷ τὰ γύναια· καὶ ὁ μὲν τὴν Σαλώ-
μην, ὁ δὲ τὴν Ἰωάνναν ταῖς Μαρίαις συναριθμεῖ.
Πρὸς τοῦτοις δὲ Ματθαῖος μὲν καὶ Μάρκος ἕνα ὄφθη-
ναι αὐταῖς ἔφασαν τὸν ἄγγελον· Ἰωάννης δὲ καὶ
Λουκᾶς δύο εἰρήκτισιν. Ὁ δὲ καὶ ζήτησεως ἀξιον,
διὰ τί ταῖς μὲν εἰς ἐπιφανέτω, ταῖς δὲ δύο ὠπτά-
νοντο. Ταῖς μὲν οὖν οἰομέναις εἶναι μὲν ἐν τῷ τάφῳ
τὸν Κύριον, ἔτι δὲ καὶ μετὰ νεκρῶν λογιζομέναις
αὐτὸν, εἰς ἄγγελος ἐπιφανέτω μηνυτῆς τῆς ἐγγέ-
σεως. Ταῖς γε μὴν διαπορούσαις, καὶ νομιζούσαις
ὑπὸ τοῦ κλαπῆναι τὸ Δεσποτικὸν σῶμα, δυὰς ἀγγέ-
λων ἐφίστατο δεικνύσα, ὡς ἀδύνατον κλαπῆναι τὸν
ὑπὸ τοιούτων φυλάκων φρουρούμενον. Οὕτω τῇ Μα-
ρίᾳ τῇ Μαγδαληνῇ τοῖς μαθηταῖς εἰπούση, ὅτι
« Ἦραν τὸν Κύριον ἐκ τοῦ μνημείου, » δύο λευχει-
μονοῦντες ὠράθησαν, τῆς τοιαύτης αὐτὴν ὑπονοίας

ἰσα. xxvii, 11. ἰσα. xxiv, 1 seqq. ἰσα. x, 2.

Francisci Scorsi notæ.

(2) *Alia hæc sanctarum mulierum.* Patres qui
diversas mulierum profectones ad sepulcrum fuisse

A undique diabolum vi doctrinæ removerunt, et ex
omni terrarum orbe exterminarunt; nobis vero
facilem ad cœleste regnum munierunt viam: cujus
nos utinam omnes compotes efficiamur gratia Do-
mini nostri Jesu Christi, quocum Patri et Spiritui
vivificantis gloria est nunc, et in sæcula sæculorum.
Amen

HOMILIA XXXI.

In quartum Matutinum.

Quoniam de Christi resurrectione vitam præ-
bente nobis oratio hodierna debet institui, age jam
juxta Isaïæ verba⁶² videamus mulieres a specta-
culo venientes, et quæcumque viderint prædicantes.
B Hæc vero sunt Magdalena ejusque comites unguenta
portantes. Postquam impiorum Judæorum con-
quiesset invidia, et ille, cui invadebatur, in sepul-
cro corpore requiescens Sabbatum egisset, qui
quidem potestate divina direptis inferorum spoliis
suscitatus est⁶³.

« Una Sabbatorum valde diluculo veniunt ad
monumentum portantes, quæ paraverant, aromata. »
Alia hæc sanctarum mulierum (5) sedulitas est,
atque ab illis diversa, de quibus Matthæus, et
Marcus, et Joannes conscripserunt, quantum ex
tempore ei ex persona conjici potest. Nam Joannes
quidem solam venisse Magdalenam inquit ad
monumentum mane, non unguenta portantem, sed,
ut verisimile est, cupientem aspectu sepulcri gra-
vem animi ægritudinem allevare. Ita et Matthæus,
eamdem Magdalenam et Mariam Jacobi vespere
Sabbati ad sepulcrum sermone deducens, non eas
aromata tulisse dicit, sed venisse videre sepulcrum.
C Levatur enim mœroris pondere oppressus animus,
cum tumulum uti postremum amati vestigium vi-
det, cum eo aspectu animi ægritudo denatur, et
lacrymis quasi nebula caligo dissolvatur. Mar-
cus vero et Lucas mulieres aromata ferentes ad
sepulcrum sistunt; et ille quidem Salomem, hic
vero Joannam Mariis adnumerat. Ad hæc Matthæus
quidem et Marcus unum illis visum 231 memorant
angelum; Joannes vero et Lucas duos. Quod sane
dignum est quod exquiramus: quid est, quod illis
quidem unus apparuit, his vero duo? Illis quidem
D quod arbitrarentur Dominum adhuc in sepulcro
esse et in mortuorum numero putarent, unus visus
est angelus, qui resurrectionem doceret: illis vero
incertis animi, et sublato Domini corpus existi-
mantibus duo asiterunt angeli, ut essent iudicio,
non potuisse furto Domini corpus auferri ab ejus-
modi custodibus asservatum. Ita Mariæ Magdalænæ,
quæ discipulis dixerat: « Tulerunt Dominum de
monumento⁶⁴, » duo candidati visi sunt, qui eam
ab illa opinione deducerent, et nunc etiam quo-

censent, in qua sententia Noster hic est, retuli
hom. 29, not. 84, quam vide.

niam ingressæ sepulcrum, et non invento corpore, A dubitabant, ne quis forte sustulisset, duæ autem viri : « Videntes enim, inquit, lapidem sublatum a monumento, et ingressæ non invenerunt corpus Domini Jesu. » Atque hæc quidem diluculo venerunt conditum aromatibus Dominum, fortasse illam Osee prophetiam concinentes : « Persequamur, ut cognoscamus Dominum, quasi mane paratum invenimus eum⁶⁶. » Ubi vero ingressæ, quod quærebant, non invenerunt, accipiti animo detinebantur : ac lapis quidem non, ut resurgeret Dominus, sublatus fuerat (ante enim resurrexerat, quam lapis revolveretur), sed ut omnibus manifesta fieret resurrectio.

« Et factum est, dum mente consternatæ essent de isto, ecce duo viri steterunt juxta illas in veste fulgenti ; cum timerent autem et declinarent vultum in terram, dixerunt ad illas. » Quid vero fuit, quod illis timorem incuteret ? Ipse quidem fulgorum vestium ait ; Matthæus vero etiam oris splendorem : « Erat, inquit, aspectus ejus, sicut fulgur. » Ideo quippe vultum declinant in terram, quod veluti a solis fulgore earum ora percuterentur. Quæ igitur et vestis et oris specie perterritæ percussæque erant, eas angeli verbis exhilarant : « Quid quæritis viventem cum mortuis ? Non est hic, sed surrexit. » Postea in memoriam revocant, quod prædixerat Dominus, antequam pateretur, simul ut resurrectionem astruerent, simul ut quasi immemores divinatorum verborum arguerent.

« Recordamini qualiter locutus est vobis, cum adhuc in Galilæa esset, dicens : Quia oportet Filium hominis **232** tradi in manus hominum peccatorum, et crucifigi, et tertia die resurgere. » Sciunt non modo discipulis, sed etiam sanctis mulieribus, quæ sequebantur et ministrabant ei, de passione ac resurrectione multa prædixisse. Unde simul ac commemorata ab angelo sunt, recordatæ sunt verborum ejus. Regressæ sunt igitur, fidei lætitiæque plenæ, et apostolis apostolæ, et præconibus præcones evadunt, et naturæ conditionem superant, virisque se præstantiores ostendunt. Illi enim Judæorum metu subacti occulebantur : hæc vero interritæ fidentesque resurrectionem evulgant, initio facto a fervida animosaque Magdalena. Nam Virgo Mater et universæ rei creatæ Domina plenissimam clarissimamque, quam cæteræ omnes, fidem de Filii resurrectione tenebat quidem, ut quæ mentis oculum clariore luce illustratum haberet ; sed consulto de ea loqui plerumque refugiebat, ne ad gratiam id facere videretur. Magdalenam vero etsi naturæ infirmitas a credendo retrahebat, attamen id divini amoris flammæ non permittebant, sed ad indagandam studiosius resurrectionis veritatem acuebant. Erat porro una cum illis Joanna nobilis mulier, et illustris, et divitiis multis quidam

ἀπάγοντες. Καὶ νῦν δὲ ἐπειδὴ εἰσελθούσαι εἰς τὸ μνημαίον, καὶ μὴ εὐρούσαι τὸ σῶμα, διεπόρουν μὴ τι ἄρα κέκλοπὴ τις αὐτὸ, δύο ἄνδρες ἐπίστανται. « Βλέπουσαι γὰρ, φησί, τὸν λίθον ἠρμένον ἀπὸ τοῦ μνημαίου, καὶ εἰσελθούσαι οὐχ εὐρον τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. » Αἱ μὲν οὖν ἴεσαν δρθραὶ ἀρωματῖσαι τὸν Κύριον· τάχα που τὰ τῆς Ὠσῆ προφητείας φεγγόμεναι· « Διώξωμεν τοῦ γυνῶνα τὸν Κύριον, ὡς δρθρον εἰτοιμον εὐρήσομεν αὐτόν. » Ὡς δὲ εἰσελθούσαι οὐχ εὐρον, ἐν ἐπεζήτουν, ἀπορίᾳ συνελθοντο. Ἡ μὲντοι τοῦ λίθου ἄρσις οὐ διὰ τὸ ἀναστῆναι τὸν Κύριον γέγονεν· ἦν γὰρ ἀναστὰς πρὸ τῆς τοῦ λίθου ἐπάρσεως· ἀλλὰ τὸ δηλοποιηθῆναι πᾶσι τὴν ἔγερσιν.

« Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ διαπορευθῆναι αὐτάς περὶ τοῦτου, καὶ ἰδοὺ ἄνδρες δύο ἐπέστησαν αὐταῖς ἐν ἐσθῆσεσιν ἀστραπτούσαις· ἐμφόδων δὲ γενομένων αὐτῶν, καὶ κλινουσῶν τὸ πρόσωπον εἰς τὴν γῆν, εἶπον πρὸς αὐτάς. » Τί μὲν ἦν τὸ τὸν φόβον αὐταῖς ἐμβάλόν ; Αὐτὰς μὲν τὸ τῆς ἐσθῆτος ἀστραπτὸν φησί· Ματθαῖο· δὲ καὶ τῆς ὄψεως εἶπε τὸ τριλαγές. « Ἦν γὰρ, φησὶν, ἡ τοῦ ἀγγέλου ἰδέα ὡς ἀστραπή. » Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὸ πρόσωπον κλινουσὶν εἰς τὴν γῆν, βληθείσαι τὰς ὄψεις ὡς ἐξ ἡλιακοῦ σελαγγήματος. Ἐκπλήξαντες οὖν τῇ στολῇ, καὶ ἐκροθήσαντες τῇ μορφῇ, χαροποιούσιν αὐτάς τῇ φωνῇ· « Τί ζητεῖτε τὸν ζῶντα μετὰ τῶν νεκρῶν ; Οὐκ ἔστιν ὧδε, ἀλλ' ἠγέρθη. » Εἶτα ἀνχιμνησκούσιν αὐτάς καὶ τῆς πρὸ τοῦ πάθους τοῦ Σωτῆρος προαγορεύσεως, ὁμοῦ καὶ τὴν ἀνάστασιν βεβαιούμενοι, καὶ οἷον κατονεδίξοντες, ὡς ἐπιλαθομένας τῶν θείων φωτῶν.

« Μνήσθητε, ὡς ἐλάλησεν ὑμῖν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ, λέγων, ὅτι δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παρεδοθῆναι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων ἁμαρτωλῶν, καὶ σταυρωθῆναι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι. » Ἐπίστανσαν οὖν οὐ μόνον τοῖς μαθηταῖς προήγγειλεν ὁ Σωτὴρ τὰ τοῦ πάθους καὶ τῆς ἔγερσεως, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἐπεπομέναις ; καὶ διακονούσαις ἱεραῖς γυναῖξι. Διὸ καὶ ἅμα τῷ ῥήματι ἐμνήσθησαν τῶν λόγων αὐτοῦ. Ἀποστρέφουσιν οὖν, μεμεστωμένα πίστει καὶ χαρᾷ, καὶ γίνονται τοῖς ἀποστόλοις ἀπόστολοι, καὶ ταῖς κήρυξι κήρυκες, καὶ νικῶσι τὴν φύσιν, καὶ τῶν ἀνδρῶν ὑπέρτεροι δαίκνυνται· οἱ μὲν γὰρ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων ἐκρύπτοντο, αἱ δὲ ἀνυποστόλῳ θάρσει κηρύττουσι τὴν ἀνάστασιν, ἐξαρχούσης τῆς διαπύρου καὶ θαρσαλέας Μαγδαληνῆς. Ἡ μὲν γὰρ Παρθένος Μήτηρ καὶ πάσης κτίσεως Δέσποινα ἐπεπληροφόρητο μὲν πάντων ἀριδιώτερον περὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ ἀναστάσεως, ὅτε τηλαυγεστέρῳ φωτὶ τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα λαμπρυνόμενον ἔχουσα, ἀλλ' ὑπεστέλλετο τὰ πολλὰ, ὡς ἂν μὴ δόξῃ χαριζομένη λαλεῖν. Τὴν δὲ Μαγδαληνὴν ἡ μὲν ἀσθένεια τῆς φύσεως δυσπιστεῖν ἐβιάζετο, αἱ δὲ τοῦ θεϊκοῦ ἔρωτος φλόγες τοῦτο οὐ συγχώρουν, ἀλλ' ἠγάγον ἐἰς περιεργότεραν τῆς ἀναστάσεως ἔρευναν. Συνῆν δὲ αὐταῖς καὶ Ἰωάννα, εὐγενῆς γυνή, καὶ περιφανῆς, καὶ πλούτῳ κομῶσα· πολλῶ μὲν τῷ σωματικῷ, πλείονι δὲ τῷ ψυχικῷ.

⁶⁶ Osee vi, 4.

ἤτις ἀποστέρησα τὴν τοῦ γαμετοῦ κοίτην Κουζῶ, A
τοῦ τῆς βασιλείας Ἡρώδου ἐπιτροπεύοντος, ἐγεγόναι
μαθήτρια, ἐφεπομένη σὺν ταῖς λοιπαῖς, καὶ δια-
κονοῦσα ἐκ τῶν ἐνάτων αὐτῆ.

Οὗκ ἄγνοῖ δὲ ὅτι τινὲς ἐπιτιμῶν οὐκ ἀπαναίνονται
τοῖς λέγουσιν, ὡς οὐ γέγονασιν αἱ μυροφόροι εὐαγ-
γέλιστραι καὶ κήρυκες τῆς ἐγέρσεως· Παύλου,
φρῖν, οὐκ ἐπιτρέποντος γυναιξὶ διδάσκειν· οὐδ'
αὐταὶ τοὺς ἀποστόλους ἐδίδαξαν, ἀλλ' ὑπέμνησαν.
Ταῦτα μὲν τινες τῶν αἰμύλων φασίν· οὐ δὲ γενναῖον
δὲ λογισμῶν οἰητέον ταῦτα νοήματα, ἀλλὰ νηπιώδους
ψυχῆς ἐφευρήματα. Οὕτε γὰρ ἡ Παύλου νομοθεσία
τότε ἦν, οὐτ' ἄλλως ἦν ἀνακληθῆναι τὸ πρῶτον
πτῶμα τῶν γυναικῶν· ἀλλ' ἐπειδὴ κακῶς ἡ πρόγο-
νος ἐν παραδείσῳ τὸν ἄνδρα ἐδίδαξε, καλῶς αἱ ἀπό-
στολοι τοὺς ἀποστόλους διδάσκουσι. Καὶ μὴν καὶ
Παῦλος αὐτὸς καὶ τὴν πρῶταθλον Θέκλαν διδάσκα-
λον καὶ κήρυκα πίστεως προσβάλλετο. Ἀλλὰ περὶ
τούτων ἄμεινον ἐμοῦ λέγει τῶν Μεταφράσεων ὁ
γαυκὺς συγγραφεὺς.

externis, sed pluribus internis ornatiſſima : quæ
thalamum æversata conjugis Chusæ, qui regnum
procurabat Herodis, discipula facta erat, et Domi-
num secuta, de suis rebus ut cæteræ, illi commo-
dabat.

Non sum autem nescius (4) quosdam non veritos
esse quæ dicta sunt reprehendere, cum eas mu-
lieres unguentiferas resurrectionis Christi nuntias
et evangelizatrices fuisse negent, quod nimirum,
ut aiunt, Paulus mulieribus docere vetet; atque
adeo nec ipsas apostolos docuisse, sed submonuisse
dicant. Atque hæc quidem faceti aliqui dicunt; sed
non hæc altæ mentis sensu, sed pusilli potius et
infantis animi commenta existimanda. Neque enim
eo tempore Pauli præceptum (5) exstiterat, nec
B alio pacto fas erat primum lapsum mulieris repa-
rari : sed quoniam prima parens (6) hominem in
paradiso male docuerat, nepotes ejus bene disci-
pulos docent. Quin etiam Paulus ipse primæ
martyrem (7) Theclam magistram et præconem
fidei adhibuit. Sed de bis melius, quam ego id
faciam, 223 scriptor ille dulcis Metaphrastes (8)
dissertit.

Francisci Scorsi notæ.

(4) Non sum autem nescius. Gravia illa nomina
apostoli et præconis tribuerat paulo ante Theo-
phanis sanctis mulieribus, quæ ab angelis, et
Christo ipso missæ ad discipulos fuerant nuntia:
resurrectionis; sed quoniam erant, qui hunc dicendi
modum non probarent, eosque reprehenderent, qui
sie loquerentur, cum minime decorum fuisse dice-
rent, mulieres doctorum fungi munere, vetante S.
Paulo eas docere; his hoc loco respondet Theopha-
nes, eosque parvi animi, ac nimium timidi, redar-
guit quod sic loqui dubitarent. Et sane videtur hæc
de nomine esse disputatio: illi dicebant non διδάξαι
mulieres, sed ὑπομνήσαι non docuisse, sed monuisse;
atque hoc munere docere fuit, inquit Theophanes, et
κηρύσσειν prædicare. Sed aliud est monere, docere
privatim, aliud publice: primum fecere sanctæ
mulieris jussu Christi, non secundum. Quod si
etiam Christus jussisset concionari, id et potuissent
honeste facere, et debuissent, ut recte ait Cornelius
in illud Matth. xxviii, contra Lutherum, qui ex eo
colligit licere quoque feminis concionari; nihil tale
colligitur ex hoc loco, sed solum negatium illis
mandatum nuntiandi, edocendique discipulos de
Christo redivivo, in quo nihil est indecorum et non
conveniens. Ex quo sane munere illis commissio
possunt recte et apostolæ et evangelistæ appellari,
sicuti eas appellat idem Cornelius noster, et Petrus
Ribadeneira in Vita B. Mariæ Magdalenæ, et ex
veteribus historicis Metaphrastes, et in Menæis
Græcorum ita legitur: Τῆς ὁσίας μυροφόρου καὶ
ἱσαποστόλου Μαρίας τῆς Μαγδαληνῆς· Sanctæ
unguentiferæ et apostolæ Mariæ Magdalenæ dies.
Atque hoc est quod defendit Theophanes. Quod
autem pertinet ad S. Pauli præceptum, respondet
nondum editum fuisse: atque adeo si Christus pro
sua potestate, et pro eo tempore, ac mysterio,
quod infra explicatur, id præcepit fieri a mulieribus,
non sibi adversari Christi præceptum et Pauli.
Addo etiam S. Pauli præcepto inhibitas fuisse
mulieres id facere propria auctoritate, et in fre-
quenti ecclesia, et quidem, ut inquit idem Cornelius,
proprie ad mulieres conjugatas pertinere præceptum,
quas a viris suis doceri sapius erat, quam ipsas in
ecclesia loqui. Unde conficitur quam alia sit res

nostra te qua quæritur. Mysterium porro quod
explicat hic Theophanes, quod nimirum oportet
contraria ratione lapsum humani generis restitui:
et quoniam prima mulier virum in paradiso male
docuerat, postmodum nepotes ejus discipulos bene
docerent, traditur etiam ab aliis Patribus commu-
niter. Greg. Magnus, hom. 21 in Evang.: Quia enim
in paradiso, inquit, mulier viro propinaverat mortem,
a sepulcro mulier viris annuntiat vitam, et dicta sui
vivificatoris narrat, quæ mortiferi serpentis verba
narraverat, ac si humano generi non verbis Dominus,
sed rebus d'cas, de qua manu vobis illatus est potus
mortis, de ipsa suscipite poculum vite.

(5) Pauli præceptum. Vide notam proximam.

(6) Prima parens. Vide eandem.

(7) Primam martyrem. Et Græci et Latini Patres
summo semper in honore habuere et ubique in
cælum extulere laudibus S. Theclam. Ea ut primo-
genita S. Pauli, sic et apostolica, ac etiam proto-
martyr inter feminas meruit appellari, inquit Baron.
in Adnot. ad martyr. in Martyrol. Græc. Πρωτομάρ-
τυς, καὶ ἱσαπόστολος· Protomartyr, et apostolis par.
In Menæo vero sic habetur: Ἐν διαφόροις πίσει
τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν εὐαγγελισαμένη,
καὶ πολλοὺς πρὸς τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν ἐπιστα-
σμένη, ὕστερον ἐν τῇ διὰ πατρίδι γίνεται· Cum in
multis civitatibus Dominum nostrum Jesum Christum
prædicasset, et multos ad fidem Christi pertraxisset,
tandem in suam patriam reversa est. Quod igitur ex
ea sumit hic Pater argumentum ad confirmandum,
quod jam dixerat de S. Maria Magdalena, cæteris-
que sanctis mulieribus, potuisse eas non incongrue
apostolorum et præconum officio fungi, ex Græco-
rum historiis et opinione desumptum est. Quan-
quam vero Acta illa S. Theclæ, quibus perit Pauli,
et Theclæ

(8) Metaphrastes. De hoc diximus in Promm. II,
§ v. Hæc tamen historia Metaphrastæ de S. Thecla
me videri non potuit, quod nec ipsius Metaphrastæ
mihi sit copia, nec a Surio referatur. [Vitam sanctæ
Theclæ Metaphrastæ abjudicant Bollandiani socii ad
diem 25 Sept. Existat inter opera Basilii Seleuciensis,
Patrologiæ tom. LXXXV.]

« Et visa sunt ante illos quasi deliramenta A verba ista : et non crediderunt illis. » Tantopere, ut videtur, erant animo consternati discipuli, ut nugæ censerent piarum mulierum argumenta. Invidiæ scilicet eos passio stimulabat, quod posthabiti mulieribus essent. « Petrus autem surgens cucurrit ad monumentum, et procumbens vidit linteamina sola posita, et abiit secum mirans quod factum fuerat. » Petri cursum et linteaminum inspectionem latius Theologi historia enarravit⁶⁷. Certe enim, cum Maria renuntiasset sublatum esse Dominum a monumento, Petrus et Joannes prope accurrerunt, et ex linteaminibus et sudario conjecturam de resurrectione ceperunt. Miratur autem Petrus quod factum fuerat, quippe qui scierat linteamina aloë et myrrha (9) cum Domini corpore fuisse conglutinata, ut difficilis eorum distractio redderetur. Quod si alio in loco de hoc a me dictum est, ne miremini; quæ enim bona sunt, non exhibent sæpius repetita molestiam; et alioqui ea in vestris mentibus hæere cupio indelebilia. Imitemur et nos religiosas hasce mulieres; æmulemur et bonam illam Joannam cujus nomen *columbam* interpretatur; aversemur Chusam maritum, *sensum* scilicet *carnis*, et nos in disciplinam Christi tradamus, famulantes ei ex naturalibus animæ nostræ facultatibus: morum simplicitate columbæ similes simus, ut columbæ ejus quæ devolavit in Jordanem, fulgoribus illustremur in Christo Jesu Domino nostro quem decet omnis gloria nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXII.

In quintum Matutinum.

« Petrus surgens cucurrit ad monumentum, et procumbens vidit linteamina sola posita, et abiit secum mirans quod factum fuerat. Et ecce duo ex illis ibant ipso die in castellum, quod erat in spatio stadium sexaginta ab Jerusalem nomine Emmaus⁶⁸. » Vivifica Christi resurrectio non continuo electis discipulis indicata est, sed prius quidem ejus 234 spectaculi consciæ factæ sunt discipule alabastriferæ. Post has vero (10) discipulo-

⁶⁷ Joan. xx, 5. ⁶⁸ Luc. xxiv, 12 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

et Theclæ, ut ait S. Hieronymus, et tota baptizati Leonis fabula continentur, apocrypha sint, quæ Tertullianus, et ipse Hieronymus, et Gelasius papa, ut nullius auctoritatis rejecerunt; non omnia tamen, quæ de S. Theclæ scripta reperiuntur, eadem opera adnumeranda inter apocrypha ac rejicienda esse monet Baronius eodem loco; sed discernenda esse a certis ambigua, a veris falsa: Si quis enim ea investiget, inquit ille, quæ tum apud Græcos, tum apud Latinos de S. Theclæ martyrio existant, nihil in eis prorsus, vel docendi munere, aut baptizandi ministerio a Theclæ indebite usurpato et injuste vindicato, vel etiam de baptizati Leonis fabula usquam inveniet. Quod autem ea S. Pauli prædicatione ad fidem adducta fuerit, quodque sponte primario adolescenti munus remiserit, quod gemmas, et mundum mulierem dissipavit, coactaque ex illis pecunia custodes

« Καὶ ἐφάνθησαν ἐνώπιον αὐτῶν ὡσεὶ λῆρος τὰ ῥήματα αὐτῶν, καὶ ἠπίστουν αὐταῖς. » Ὡς εἶοικεν, ὑπὸ τοσαύτης οἱ μαθηταὶ ἀθυμίας κατεβαπτίζοντο, ὡς φλήναφον λογίασθαι τῶν θεοφιλῶν γυναικῶν τὰ μηνύματα. Ζηλότυπον γὰρ αὐτοὺς πάθος ὑπέκινε, ὅτι γυναικῶν γεγενῆσθαι δευτέροι. « Ὁ δὲ Πέτρος ἀναστὰς ἔδραμεν ἐπὶ τὸ μνημεῖον, καὶ περὶ αὐτῶν βλέπει τὰ ὀθόνια κείμενα μόνα, καὶ ἀπῆλθε πρὸς ἑαυτὸν θαυμάζων τὸ γεγονός. » Εἰς τὸν τάφον τοῦ Πέτρου δρόμον καὶ τῶν ὀθονίων τὴν θέαν ἡ θεολογικὴ συγγραφή πλατύτερον ἀφηγήσατο. Ὅμως τῆς Μαρίας ἀπαγγειλιάσης, ὅτι ἦσαν τὸν Κύριον ἐκ τοῦ μνημείου, Πέτρος καὶ Ἰωάννης σπουδῆ παραγίνονται, καὶ διὰ τῶν ὀθονίων καὶ τοῦ σουδαρίου τὴν ἀνάστασιν ἐτεκμήραντο. Θαυμάζει δὲ ὁ Πέτρος τὸ γεγονός, ὅτε εἰδὼς, ὡς ἀλόη καὶ σμύρνη τὰ ὀθόνια ἐγκεκολλημένα τῷ δεσποτικῷ ἦσαν σώματι, καὶ ἦν δυσχερὴς ἡ τούτων ἀπόστασις. Εἰ δὲ καὶ ἀλλαχοῦ περὶ τούτων μοι λέλεκται, μὴ θαυμάζητε· τὰ γὰρ κατὰ οὐκ ἀνιᾶ πολλάκις λεγόμενα. Καὶ ἄλλως δὲ βούλομαι μένειν αὐτὰ ταῖς μνείαις ὑμῶν ἀνεξάλειπτα. Μιμησώμεθα καὶ ἡμεῖς τὰς θεοφιλεῖς ταύτας γυναίκας· ζηλώσωμεν τὴν καλὴν Ἰωάνναν, ἥτις περιστερὰ ἐρμηνεύεται· ἀποσιεῖξωμεν τὸν σύνοικον Κουζῶ, ὃς ἐστὶ τὸ φρόνημα τῆς σαρκός, καὶ μαθητευώμεν τῷ Χριστῷ, διακονοῦντες αὐτῷ ἐκ τῶν ἐνότων ἡμῖν φυσικῶν δυνάμεων· γενώμεθα περιστερὰι, τῆ τῶν τρόπων ἀκεραιότητι, ἢν τὰς ἐλλάμψεις δεξώμεθα τῆς ἐν Ἰερδάνῃ καταπτώσεως περιστερᾶς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ὃς πρέπει πάντα ὀρέξαι νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

OMIAIA AB'.

Eiς τὸ πέμπτον Ἑωθινόν.

« Ὁ Πέτρος ἀναστὰς ἔδραμεν ἐπὶ τὸ μνημεῖον, καὶ παρακύψας βλέπει τὰ ὀθόνια κείμενα μόνα, καὶ ἀπῆλθε πρὸς ἑαυτὸν θαυμάζων τὸ γεγονός. Καὶ ἰδοὺ δύο ἐξ αὐτῶν ἦσαν πορευόμενοι ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ εἰς κώμην ἀπέχουσαν σταδίου ἐξήκοντα ἀπὸ Ἱερουσαλήμ, ἥ ὄνομα Ἐμμαούς. » Ἡ ζωηφόρος τοῦ Κυρίου ἀνάστασις οὐκ αὐτόθεν δέδεικται τοῖς προκρίτοις τῶν μαθητῶν, ἀλλὰ πρότερον μὲν τῆς θέας ταύτης ἠξιώθησαν αἱ ἀλαβιστροφόροι.

carceris sibi conciliarit, ut Paulum posset invisere, cæteraque quæ de ejus certamine cum belluis, a quibus fuerit divinitus liberata, recensentur, multis Patrum auctoritatibus comprobantur, quas vide apud ipsum. Ex eo igitur quod Pauli fuerit sectatrix S. Theclæ et apostolica dicitur femina, et Ἰσαπόστολος et concionasse, fuisse etiam S. Paulo prædicandi ministram Theophanes hic saltem popularem opinionem sequens dicit, quod non inconvenienter, nec indebite factitatum ab eo, ut jam ex Baronio diximus, existimandum est.

(9) Aloë et myrrha. Egit de hac re auctor hom. de Lazaro redivivo, quæ est ordine 15; et præterea locus erit dicendi infra hom. 23, ubi vide quæ adnotanda censuimus.

(10) Post has vero. Atqui S. Petro apparuerat Christus, antequam duobus discipulis peregrinis

μαθη-ριαι· μετὰ δὲ ταύτας· οἱ τῶν μαθητῶν μαθη-
θη-ται, ὧν ἦσαν καὶ οἱ δύο οὗτοι· οἱ πρὸς τὴν κώμην
Ἐμμαούς πορευόμενοι κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν,
καθ' ἣν τὸ μέγα τῆς ἀναστάσεως ἐνηργήθη μυστή-
ριον. Τοῦ μὲν ἐνδὸς· ὁ εὐαγγελιστὴς τὴν κλῆσιν εἰπὼν,
παρασιωπήσας δὲ θάτερον, στοχαστικῶς λογίζεσθαι τὸ
ὄνομα τοῦ πολλοῦ παρεσκεύασεν. Ἀμέλει τοι καὶ οἱ
μέν φασι τὸν Καναανίτην εἶναι Ναθαναήλ, οἱ δὲ Σύμωνα,
οἱ δὲ ἕτεροι ἕτερον. Δοκεῖ δὲ μᾶλλον ὁ τούτων συγ-
γραφεὺς εἶναι Λουκᾶς, διὰ καὶ ὑπὸ εὐλαβείας τὴν
κλῆσιν παρασιώπησε. Καὶ ὡς ἂν μὴ καὶ ἡμεῖς δόξαι-
μεν ἀπεικότα μαντεύεσθαι, ἀξιοχρεῶν ἐνταῦθα παρ-
άγωμεν μάρτυρα Συμεώνην τὸν τὰς μεταφράσεις εὐ-
μάλα συνθέμενον. Ἀπόχρη, οὖν οὗτος ἐν τῷ εἰς τὸν
ἱερὸν Λουκᾶν ὑπομνήματι τοῦτο ποιούμενος.

Οὗτοι μὲν οὖν ἐβάδιζον τὴν εὐθὺ Ἐμμαούς. B
Ἦσαν δὲ ἀλύοντες ἐπὶ τῷ συμβάντι περὶ τὸν Κύριον,
καὶ μεστοὶ φροντισμάτων, καὶ ὡπερ τῇ λύπῃ
καταμεθύοντες. Φιλεῖ δ' ἐν τοῖς τοιοῦτοις καταλαεῖ-
ναι τὴν τῆς λύπης τραχύτητα ἢ τῶν πεπραγμένων
διήγησις συνεκκενυμένης ὡπερ, ὃ δὴ καὶ αὐτοὶ
ἔδοκποροῦντες ἐποίησαν, τὰ συμβάντα τῇ μνήμῃ ἀνα-
νεοῦμενοι, καὶ τῇ περὶ αὐτῶν ὁμιλίᾳ τὰ τῆς ἀνάγης
ἐπελαφρύνοντες. « Καὶ αὐτοὶ γάρ, φησὶν, ὠμίλουσιν
περὶ πάντων τῶν συμβεβηκότων τούτων. » Ἄλλ' ὃ
παρὼν πανταχοῦ συνῆν καὶ αὐτοῖς ἀφανῶς, τῶν ἐκ
μικροψυχίας λόγων ἐπακροῶμενος. Εἴτα μέντοι καὶ
ἀνακαλύπτει αὐτοῖς ἑαυτὸν, τὴν ἀρασίαν ἀποδυσά-
μενος. Οὐ μὴν καὶ ὅστις ἦν ἐγνωρίζετο, ἀλλ' οἷά τις

Francisci Scorsi notæ.

græginum ipse referens obvium videndumque se
uaret; hi enim reversi, ut scribit S. Lucas, *inve-*
nerunt congregatos undecim, et eos qui cum ipsis
erant, dicentes: Quod surrexit Dominus vere et appa-
ruit Simon. Egit de hac ostensione Theophanes
infra hac eadem homilia explicans relatum versicu-
lum; sed ibi nesciri dicit quomodo, aut quando
se ostenderit Christus Petro, ideo hic absolute ait,
postquam se mulieribus videndum obtulisset, duo-
bus his apparuisse discipulorum discipulis.

(11) *Alii Chananaum*, etc. Ita S. Epiphanius in
Panario, ad hæresim 15.

(12) *Alii Simonem*. Ita Origenes initio *Comment.*
in Joan. quamvis apud ipsum scriptum Simeonem,
non Simonem, ut apud nostrum; quod etiam ad-
vertit Cornel. a Lapide.

(13) *Alii alium*. S. Ambrosius censet fuisse
Amazon a loco ita dictum, ut videtur, quasi incola
et civis loci Emmaus quo tendebat.

(14) *Qui scripsit hæc Lucas*. Ita S. Gregor. præ-
fat. in Job. cap. 2. Vorotheus, Metaphrastes, quem
Noster hic laudat opinionis suæ testem; cujus in
Vita S. Lucæ hæc verba sunt: *Cum Cleopha enim*
ad agrum (ita et noster infra τὸν ἀγρόν) *Emmaus*
proficiscenti astans post resurrectionem Dominus
(o horrore plenum illum accessum!) tarditatem et
cordis eorum incredulitatem improperat. Sic etiam
opiniatur Nicephorus Callist. lib. 1, cap. 54, et
Theophylactus in hunc locum, qui duo posteriores
Theophane nostro.

(15) *Symeonem illum*. Vide notam proximam,
interæta Procem. ubi de Symeonis huius ævo.

(16) *Sed qui ubique præsens est*. Erat Christus
ubique præsens, ut Deus, et quia per scientiam
vel beatam, vel etiam infusam cogitationes cordis
omnium videbat, easque præsentem habebat.

(17) *Invisibilitate deposita*. Eleganter hic scriptor

PATROL. GR. CXXXII.

A rum discipuli, ex quorum numero hi duo erant
qui eo ipso die, quo admirabile resurrectionis
mysterium perfectum est, ad castellum Emmaus
iter habebant. Quorum unius tantum evangelista
indicato nomine, alterius prætermissa, multis oc-
casionem præbuit de eo conjecturas opinandi:
nimirum alii Chananaeum (11) illum Nathanaelem,
alii Simonem (12), alii alium (13) censent. Vide-
tur vero potius idem ille fuisse, qui scripsit hæc
Lucas (14), unde et modestiæ gratia nomen
subtilieuit. Ac ne nos etiam sine probabili causa
divinare velle videamur, fide dignum testem ad
hanc rem producimus Symeonem illum (15), qui
Metaphrases præclare composuit. Satis igitur
sit hic, qui in historia sancti Lucæ ita existimavit.

B Ergo hi quidem Emmaus versus recta pergebant.
Erant autem de Domini casu afflicto anxioque
animo, et pleni curarum, et inærore propemodum
ebrii. Solet autem in hujuscemodi rebus doloris
asperitatem eventorum commemoratio dolere et
exhaustire: quod et hi viatores agebant, ea quæ
contigerant memoria repetentes, et mutua allocu-
tione molestiam animi lenientes. « Et ipsi, inquit,
loquebantur ad invicem de his omnibus, quæ ac-
ciderant. » Sed qui ubique præsens est (16), etiam
illis occulto modo aderat, et sermones ab animo
pusillo profectos exaudiebat. Postea vero seipsum
illis ostendit, invisibilitate deposita (17). Nec vero
quis esset agnoscebatur, sed quasi viator quidam

C Græcus τὴν ἀρασίαν ἀποδυσάμενος, quod ut verbis
eodem vi præditis exprimerem, proculdi signatam
præsentem nota nomen invisibilitatis, usus auctori-
tate, seu potius licentia quam eruditi, et præsertim
Græcorum scriptorum interpretes mihi, credo, da-
bunt, quam etiam nos in re simili libenter conce-
dimus, atque hoc ad vocabulum insolens excusan-
dum. Quod vero ad rem attinet, recte hic Pater τὴν
ἀρασίαν deposuisse vel exuisse dicit; est enim in
potestate corporis gloria et dotibus eam comitan-
tibus præditi et ornati videri, vel non videri arbi-
tratu suo, quod pluribus adnotavimus ex S. Thoma,
et aliis supra not. 75, ad hom. 28. Notant autem
hunc Evangelii locum Maldonatus et Cornelius
etiam contra Calvinum, et alios ejusdem farinae
atque nequitia, qui ne cogantur concedere posse
Christum in sanctissimo Eucharistiæ sacramento
esse, quamvis oculis non videatur, negant posse
corpus suum invisibile facere, naturam corporis
esse dicentes, ut videatur. Atqui ipsi soli sapient
in insipientia sua, cum omnes auctores non hære-
tici, quod ait S. Lucas: *Et ipse Jesus appropinquans*
ibat cum illis, ita intelligant, non accessisse Chri-
stum paulatim discipulos citatiora consecutum
gradu, sed subito unoque momento quasi cum illis
pariter ambulans apparuisse. Dicit autem eum
appropinquasse, quia ita apparuit, quasi pone eos
accutus, assecutus fuisset. Itaque cum nihil vide-
rent, nihil sentirent, nihil cogitarent discipuli de
Christo præsentem, statim eum secum ambulans
viderunt. Ita Joan. Maldonat. Atque hoc est quod
ait noster, *Εἴτα μέντοι καὶ ἀνακαλύπτει αὐτοῖς*
ἑαυτὸν τὴν ἀρασίαν ἀποδυσάμενος. Modos autem,
quibus id fiat a corpore glorioso, vel visum intuen-
tium, vel medium immutans, vel species retinens,
explicant theologi et Cornelius in hunc locum.

peregre veniens, seseque comitem illis adiungens **A** ξενικὸς εἰδίτης πλησιάσα; ἀγγυῶ συνεβάδιζε. una ambulabat.

« Et ipse Jesus appropinquans ibat cum illis, » et quasi nescius causam tristitiæ sciscitabatur. « Qui sunt hi sermones quos confertis ad invicem, et estis tristes? » Illi vero, ex voce habituque Hierosolymitanum hominem videre se rati, eum arguunt, quod adeo stolidus esset, ut ea ignoraret, quæ omnibus comperta essent. Alter sane eorum Cleopas vocatus reprehensionem aggressus est (18), quem consobrinum Domini (19) fuisse Epiphaniæ Panaria testantur. Illic igitur severo in eum intueus vultu: « Tu solus, inquit, peregrinus es in Jerusalem et non cognovisti, quæ facta sunt in illa his diebus? » Non **235** hoc scilicet ait: Tu advena es, ex alio solo profectus, et civitatem incolis nostram. Neque enim inquilinum, sed civem eum existimabat. Sed ita ordinanda lectio est: Σὺ μόνος παρὰ τῆ Ἱερουσαλήμ οἰκεῖς. « Tu solus in Jerusalem (20) habitas, et quæ in ea facta sunt, ignoras? » Sed fortasse advena erat, quod coeque domicilio in terræ hujus habitaculum communitatem, ut scilicet naturam nostram in patriam istam eadem reduceret, quæ male affecta hic commoratur, eademque deplorat, quæ David: « Hei

« Et dixit illis: Quæ? Et dixerunt: De Jesu Nazareno, qui fuit vir propheta. » Ille quidem etiamnum ignorare se simulans percontatus est, Quæ? Cleophas vero narrationem exorsus, ordine recenseret omnia, quæ de eo existimabat. « Vir propheta. » Hoc enim putabant, cum ad sublimiorem de eo opinionem nondum pervenissent. « Potens in opere et sermone. » His verbis et in proficienda doctrina libertatem, et in edendis miraculis virtutem ostendit. Etenim in Christi sermonibus dulcis quædam suada sessitabat (21), qua Scribas quidem revin-

⁹⁹ Psal. cxix, 5.

Francisci Scorsi notæ.

(18) *Reprehensionem aggressus.* Aliqui ex interpretibus excusationem contineri in his verbis autumant: *Tu solus peregrinus es*, etc., perinde quasi non fuerit mirum ea quæ gesta Hierosolymis paucis ante diebus fuerant, ignorari a peregrino; alii reprehensionem, quod magis probatur, perinde quasi mirum dicant, ea nesciri ab eo, quæ ita in cognitione et ore omnium versarentur, ut cuivis etiam advenæ nota esse possent. Hunc reprehendendi modum intelligit hic Noster. Sed illud in eo durum et minus probabile, quod ait Christum non *πάροχον*, sed *πολλῆν*, non inquilinum, sed civem Hierosolymæ a viatoribus discipulis existimatum, adeoque τὸ *παροικεῖ*; disjungendo explicat, σὺ μόνος παρὰ Ἱερουσαλήμ οἰκεῖς. *Tu solus apud Jerusalem habitas.* Sed quamvis in Græcica lingua hoc sit receptum, ut præpositiones verbo adjunctæ referantur ad nomen idque regant; tamen id hoc loco videtur esse detortum et gratis fictum. Quid enim impedit, quominus ut *παροικος*, peregrinus, cognitus fuerit? nonnō fuisse reprehensionem locus, nisi civem Christum esse viatores illi putassent? sed hæc fuit eorum admiratio, quod atrocis rei quæ contigerat, jam per omnes vulgatam famam, etiamsi esset peregrinus, non accepisset, cum neminem quamvis peregre venientem ea latere debuisset.

« Καὶ αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἐγγίσας συνεπορεύετο αὐτοῖς, » καὶ ὡς ἀγνοῶν ἐπίθετο τὴν αἰτίαν, τῆ; σκυθρωπότητος. « Τίνες οἱ λόγοι οὗτοι, οἳ ἀντιβάλλετε πρὸς ἀλλήλους, καὶ ἐστὲ σκυθρωποί; Οἱ δὲ ἀπὸ τῆς φωνῆς καὶ τοῦ σχήματος Ἱεροσολυμίτην ἄνδρα οἰηθέντες ὄραν, ἐπιπλήττουσιν οὕτως ὄντα μαργῶν, ὡς ἀγνοεῖν τὰ πᾶσαι προφανῆ καὶ κατάδηλα. Ἐτερος δὲ αὐτῶν ὁ Κλεόπας ἐποιήσατο τὴν ἐπιπληξιν, ὃν δὴ καὶ ἀνεψιὸν τοῦ Κυρίου μαρτυρεῖ τὰ τοῦ Ἐπιφανίου Πανάρια. Οὗτος οὖν βλοσυρὸν ἀπιδῶν. « Σὺ μόνος, φησὶ, παροικεῖς ἐν Ἱερουσαλήμ καὶ οὐκ ἔγνω; τὰ γενόμενα ἐν αὐτῇ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις; » Οὗ τοῦτο φησιν, ὅτι Παροικος εἶ ἐξ ἀλλοδαπῆς ἐλθὼν, καὶ τὴν πόλιν οἰκῶν. » οὐ γὰρ πάροικον, ἀλλὰ πολίτην αὐτὸν ὑπαγόραζεν. ἀλλ' ἡ λέξις τοιαύτην ἔχει τὴν σύνταξιν. « Σὺ μόνος παρὰ τῆ Ἱερουσαλήμ οἰκεῖς, καὶ ἀγνοεῖς τὰ ἐν αὐτῇ γινόμενα; » Τάχα δὲ ὅτι καὶ πάροικος ἦν τῆ; οὐρανῶν κατοικίας τὴν ἐν γῆ παροικίαν ἀνταλαξάμενος, ἵνα τὴν φύσιν ἡμῶν εἰς τὴν τῆς Ἑδὲμ ἐπαναξῆ πατρίδα, ἐνταῦθα κακῶς παροικήσασαν, καὶ ὀλοφυρομένην τὰ τοῦ Δαβὶδ. « Οἴμοι ὅτι ἡ παροικία μου ἐμακρύνθη. »

mihī quia incolatus meus prolongatus est »

« Καὶ εἶπεν αὐτοῖς. Ποῖα; Οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ. Τὰ περὶ τοῦ Ναζωραίου, ὃς ἐγένετο ἄνθρωπος προφήτης. » Ὁ μὲν ἐστὶ προσποιούμενος ἀγνοεῖν ἀντήρητο, Ποῖα; Ὁ δὲ Κλεόπας τῆς διηγήσεως ἀρχεται, καὶ ἅπαντα καταλέγει, καθ' ἣν εἶχον ὑπόληψιν. « Ἄνθρωπος προφήτης » τοῦτο γὰρ ἐνόμιζον, τῆς ὑψηλοτέρας δόξης οὐκ ἐραπτόμενοι. « Δυνατὸς ἐν ἔργῳ καὶ λόγῳ. » ἐνταῦθα καὶ τὸ τῶν διδασκαλίας λέγει πεπαρόχητα σμῆνον, καὶ τῶν θαυμάτων τὴν δύναμιν. Τοῖς γὰρ λόγοις Χριστοῦ γλυκεῖα πειθὸ ἐπακάθητο, τοὺς μὲν Γραμματεῖς ἐξελέγχουσα, τοὺς δὲ ὄχλους ὑφέλ-

(19) *Quem consobrinum Domini.* Ex genealogia Christi, quam ex SS. Matthæo et Luca disponit Cornelius a Lapide in cap. iii S. Lucæ, Cleophas frater fuit S. Joseph ex Jacobo utriusque parentie: Jacob autem S. Annæ parentis Deiparæ frater fuit ex Mathan, adeoque consobrinus fuit Cleophas et B. Virgo. Unde qua cognatione Cleophas attigerit Christum, facile quis colliget. Affert præterea idem Cornelius, in cap. xxiv Lucæ, ex Helica episcopo Cæsaraugustano in addit. ad Chronic. L. Ventrī (quod tamen supposititium nonnulli docti homines existimant) et M. Maximi locum hujusmodi: *Alphæus qui et Cleophas, unus de septuaginta discipulis, ut docet S. Hieronymus, et frater Joseph sponsi B. Virginis in castello Emmaus pro Christo a Judæis occiditur.* Sed ubi hoc S. Epiphanius in Panario dicit, nondum comperi.

(20) *Tu solus in Jerusalem.* De hac lectione vide quæ paulo supra diximus not. 18.

(21) *Dulcis quædam suada.* Eleganter et oratorie Theophanes hic in Christi sermonibus suavem persuadendi vim sessitasse dixit, de quo psal. cxlv, qui communi Patrum consensione epithalamium est ipsius Christi et sponsæ Ecclesiæ, præcinnat David: *Diffusa est gratia in labiis tuis.* Hæc gratia γλυκεῖα πειθὸ, dulcis suada appellatur a Theophane,

κουσα, ὡς καὶ τοὺς ἐναντίους ἀγεσθαι καὶ λαλεῖν. Ἄ
 « Οὐδέποτε οὕτως ἐλάλησεν ἄνθρωπος. » Τοῖς ἔργοις
 δὲ θεῖα τις εἶπετο δύναμις, νεύματι μόνῳ καὶ ἔρμῃ
 τοῦ θελήματος τὰς νόσους ἀποκαθαίρουσα. ὥστε
 αὐθις τοὺς βήλους ἀναδοῦν. « Οὐδέποτε οὕτως εἶδο-
 μεν. » Τὸ δὲ. « ἐναντίον τοῦ Θεοῦ καὶ παντὸς τοῦ
 λαοῦ, » ἀγαθοὶ νομίζονται ὑποκρίσεως σχήματι,
 μισητοὶ δὲ εἰσι τῷ Θεῷ. τὸ δὲ κατὰμφω εὐδοκεῖ μὲν
 μόνοις τοῖς τελείοις ἐστίν. Εἶτα εἰς τὸν ἡγεμόνα
 παράδουσι, καὶ τέλος αὐτὸν τὸν σταυρὸν, καὶ ὡς
 μεγίστων ἀποτυχόντες ἐλπιδου. « Ἡμεῖς, φησὶν,
 ἠελπίζομεν ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ μέλλων λυτροῦσθαι τὸν
 Ἰσραὴλ. » πρὸ γὰρ τοῦ Πάθους ἄλλας ὑπολήψεις
 ἔσχον περὶ Χριστοῦ. βασιλεύσειν γὰρ αὐτὸν βασι-
 λείαν ἐπίγειον ᾔφροντο, καὶ τῆς Ῥωμαίων ἐπικρατείας
 ἀφαρπάσαι τὸν Ἰσραὴλ. Ταῦτη τοι καὶ ἔλεγον, ὡς
 « Ἠελπίζομεν ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ μέλλων λυτροῦσθαι
 τὸν Ἰσραὴλ. » Ἰδόντες δὲ αὐτὸν ἀτίμως οὕτω κατα-
 κριθέντα, καὶ θάνατον ἐπονειδιστόν θνήξαντα, πρὸς
 ἄλλας ὑπονοίας ἐτρέποντο, ὥστε καὶ καταμήμεψθαι
 ἑαυτοὺς εἰκαίαις ἐλπίσιν βουκολομένους εἰς τὸ πρὶν.
 Irducti sunt cogitationes, ut etiam se ipsos reprehenderent, quod inani illa spe antea se pa-
 vissent.

« Καὶ ἰδοὺ τρίτην ταύτην ἡμέραν ἀγῆ σήμερον,
 ἀφ' οὗ ταῦτα γέγονε. » Μονονοῦχι τοῦτο φησὶν,
 ὡς Πᾶσα ἡμῖν περιηρέθη ἐλπίς. τρίτη γάρ ἐστιν
 αὕτη τεθνηκότι αὐτῷ, καὶ ἤδη που τάχα τοῦ σώ-
 ματος ἄπτεται ἡ διασφορὰ. Εἶτα ἐπάγει καὶ τὰς ὀπ-
 τασίας τῶν γυναικῶν, ἀμυδρῶς αὐτὰς ἀφηγοῦμενος.

« Ἀλλὰ καὶ γυναῖκες τινες ἐξ ἡμῶν ἐξέστησαν
 ἡμᾶς, γενόμεναι ὀρθρῆσαι ἐπὶ τὸ μνημεῖον, καὶ μὴ
 εὐροῦσαι τὸ σῶμα αὐτοῦ, ἦλθον λέγουσαι καὶ ὀπτα-
 σίαν ἀγγέλων ἑωρακέναι, οἳ ἔλεγον αὐτὸν ζῆν. »
 Ἐκστασιν τὸν εὐαγγελισμὸν ὀνομάζει, οἷον φαντα-
 σιῶν τινὰ ταραχὴν. « Καὶ ἀπῆλθον τινες τῶν σὺν
 ἡμῖν, καὶ εὗρον οὕτως. » Πέτρον καὶ Ἰωάννην
 ὑποδηλοῖ, οἳ τὰ μὲν ὀνόματα εἶδον, αὐτὸν δὲ οὐκ εἶδον.
 Τῆς τοιαύτης οὖν ναχέλλας ἀνακομίζων αὐτοὺς ὁ
 Σωτὴρ, ἐπιπλήττει σφοδρῶς, καὶ κατονειδίξει ἡς
 βραδεὶς καὶ ἠλιθίους, καὶ τοσαύτην νουθεσίαν κεκρατη-
 μένους, ἀγνώστως τε νόμου καὶ προφητῶν, καὶ φησὶν.
 « Ὡ ἀνόητοι, καὶ βραδεῖς τῇ καρδίᾳ τοῦ πιστεύειν,
 οἳ ἐλάλησαν οἱ προφῆται. » Εἶτα σαφηνίζει καὶ τὰ
 τεθεσπισμένα τοῖς θεολόγοις περὶ αὐτοῦ, καὶ δει-
 κνυσιν, ὡς ἀκόλουθον ἦν ὀμιλεῖναι αὐτὸν θανάτῳ
 ἐπ' εὐενοεσίᾳ τῆς φύσεως. Οὕτω τὴν ἀχλὺν ἀποκα-

cebat, turbas vero ad se pertraherat, ut etiam
 adversarii adducerentur, et dicerent : « Nunquam
 sic locutus est homo ¹⁰. » Opera vero divina vis
 quædam comitabatur, quæ nutu solum motuque
 voluntatis morbos abstergeret, ut iidem turbæ
 acclamarent : « Nunquam sic vidimus ¹¹. » Quod
 autem addit, « coram Deo et omni populo, » ideo
 est, quod specie ac simulatione quidam boni à
 populo habentur, sed Deo invisī sunt : at verò
 utriusque bonum videri solis perfectis contingit.
 Post hæc, quomodo præsidī traditus atque ad ex-
 tremum crucifixus esset, adiungunt, utique ipsos
 spes magnæ frustratæ : « Nos, inquit, speraba-
 mus, quod ipse esset redempturus Israel. » Alias
 enim ante Passionem de Christo opiniones habebant :
 regnatum scilicet in terra, et à Romanorum do-
 minatu populum Israelis vindicaturum arbitra-
 tur. Hoc enim sibi vult, quod dixerunt : « Nos
 autem sperabamus, quod ipse esset redempturus
 Israel. » Cum vero eum, tanta cum ignominia dam-
 natum, probrosam mortem obiisse vidissent, in alias

« Et **236** ecce tertia dies est hodie, quod hæc facta
 sunt. » Perinde ac si dicerent : Omnis sublata
 nobis spes est; tertius enim hic ab ejus morte
 ægitur dies, et jam fortasse corrupti cœptum est
 corpus. Tum subdit mulierum visa, eaque sub-
 obscure narrat.

« Sed et mulieres quædam ex nostris terruerunt
 nos, quæ ante lucem fuerunt ad monumentum,
 et non invento corpore ejus, venerunt dicentes
 se etiam visionem angelorum vidisse, qui dicunt
 eum vivere. » Bonum nuntium consternationem
 mentis appellat, et quasi spectri terrorem.
 « Et abierunt quidam ex nostris ad monumentum,
 et ita invenerunt. » Petrum et Joannem innuit,
 qui linteamina quidem viderunt, ipsum vero non
 viderunt. Huic mentis hebetudini Salvator ut me-
 deretur, castigat acriter, et tarditatem ac stulti-
 tiam eorum exprobat, qui hujusmodi torpore
 detinerentur, quique legem ac prophetas ignora-
 rent, et ait : « Stulti, et tardi corde ad credendum
 in omnibus, quæ locuti sunt prophetæ. » Tum ora-
 cula explicat de se a prophetis data, et ostendit
 fuisse conveniens, ut mortem oppeteret, unde

¹⁰ Joan. vii, 48. ¹¹ Marc. ii, 12.

Francisci Scorsi notæ.

quæ τοῖς λόγοις Χριστοῦ ἐπεκάθητο, quæ in sermo-
 nibus seu potius labris Christi sessitabat. Ita verti
 τὸ ἐπεκάθητο. Trahit enim hic me loquendi modus
 ad id quod de Pericle præstantissimo Atheniensium
 oratore Enpolem dixisse, et de Cethego Romanorum
 Ennium tradit M. Tullius lib. *De claris Orat.* Πειθῶ
 quam vocant Græci, cujus effector est orator. Hanc
 suadam appellavit Ennius, ejus autem Cethegum me-
 dullam fuisse vult, ut quam deam in Periclis labris
 scripsit Eupolis sessitavisse, hujus hic medullam
 nostrum oratorem fuisse dixerit. Hæc Tullius.
 Addam et de Antiphonte oratore iidem Atheniensis,

cujus Arist., in *Rhet.* et aliis locis, testimoniis utitur.
 Hic, inquam, legitur artem esse professus, quæ
 ægris animis curationem adhiberet. Atqui id Co-
 rinthi proposita publice tabula in qua se medicum
 animorum prædicabat, de Gorgia vero Leontino, haud
 absimilis vis suadens quæcumque vellet etiam in
 familiari sermone legitur. Sed hæc de his homini-
 bus vel falsa vel vero majora in Christo verissima.
 Eodem lepore dicendi τὴν Ἁγίαν Σειρήνην, sanctam Si-
 renem appellat Christum : θεῖας ὑγγαγας, divinas ille-
 cebras in ipso fuisse ait infra, de quo nota 23.

peregre veniens, seseque comitem illis adjungens A ξενικῆς ὁδῆτος πλησιάζα; ἀγγυῦ συνεβάδιζε. una ambulabat.

« Et ipse Jesus appropinquans ibat cum illis, » et quasi nescius causam tristitiæ sciscitabatur. « Qui sunt hi sermones quos confertis ad invicem, et estis tristes? » Illi vero, « ex voce habituque Hierosolymitanum hominem videre se rati, eum arguunt, quod adeo stolidus esset, ut ea ignoraret, quæ omnibus comperta essent. Alter sane eorum Cleopas vocatus reprehensionem aggressus est (18), quem consobrinum Domini (19) fuisse Epiphaniæ Panaria testantur. Hic igitur severo in eum intueus vultu: « Tu solus, inquit, peregrinus es in Jerusalem et non cognovisti, quæ facta sunt in illa his diebus? » Non 235 hoc scilicet ait: Tu advena es, ex alio solo profectus, et civitatem incolis nostram. Neque enim inquilinum, sed civem eum existimabat. Sed ita ordinanda lectio est: Σὺ μόνος παρὰ τῆ Ἱερουσαλήμ οἰκεῖς. « Tu solus in Jerusalem (20) habitas, et quæ in ea facta sunt, ignoras? » Sed fortasse advena erat, quod conjuncte domicilium in terræ hujus habitaculum communiarant, ut scilicet naturam nostram in patriam illam eodem reduceret, quæ male affecta hic commemoratur, eademque deplorat, quæ David: « Hei

« Et dixit illis: Quæ? Et dixerunt: De Jesu Nazareno, qui fuit vir propheta. » Ille quidem etiamnum ignorare se simulans percontatus est, Quæ? Cleopas vero narrationem exorsus, ordine recenset omnia, quæ de eo existimabat. « Vir propheta. » Illos enim putabant, cum ad sublimiorem de eo opinionem nondum pervenissent. « Potens in opere et sermone. » His verbis et in proficienda doctrina libertatem, et in edendis miraculis virtutem ostendit. Etenim in Christi sermonibus dulcis quædam suada sessitabat (21), qua Scribas quidem revin-

¹⁸ Psal. cxix, 5.

Francisci Scorsi notæ.

(18) *Reprehensionem aggressus.* Aliqui ex interpretibus excusationem contineri in his verbis autumant: *Tu solus peregrinus es*, etc., perinde quasi non fuerit mirum ea quæ gesta Hierosolymis paucis ante diebus fuerant, ignorari a peregrino; alii reprehensionem, quod magis probatur, perinde quasi mirum dicant, ea nesciri ab eo, quæ ita in cognitione et ore omnium versarentur, ut cuivis etiam advenæ nota esse possent. Hunc reprehendendi modum intelligit hic Noster. Sed illud in eo durum et minus probabile, quod ait Christum non πάροχον, sed ποδηγόν, non inquilinum, sed civem Hierosolymæ a viatoribus discipulis existimatum, adeoque τὸ παροικεῖς; disjungendo explicat, σὺ μόνος παρὰ Ἱερουσαλήμ οἰκεῖς. *Tu solus apud Jerusalem habitas.* Sed quamvis in Græcæ lingua hoc sit receptum, ut præpositiones verbo adjunctæ referantur ad nomen idque regant; tamen id hoc loco videtur esse detortum et gratis fictum. Quid enim impedit, quominus ut πάροχος, peregrinus, cognitus fuerit? annon fuisse reprehensionis locus, nisi civem Christum esse viatores illi putassent? sed hæc fuit eorum admiratio, quod atrocis rei quæ contigerat, jam per omnes vulgatam famam, etiamsi esset peregrinus, non accepisset, cum neminem quamvis peregre venientem ea laetare debuisset.

« Καὶ αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἐγγίσας συνεπορεύετο αὐτοῖς; » καὶ ὡς ἀγνοῶν ἐπίβητο τὴν αἰτίαν, τῆς σκυθρωπότητος. « Τίνες οἱ λόγοι οὗτοι, εἰς ἀντιβάλλετε πρὸς ἀλλήλους, καὶ ἐστὲ σκυθρωποί; Οἱ δὲ ἀπὸ τῆς φωνῆς καὶ τοῦ σχήματος Ἱερουσαλιμίτην ἀνδρα οἰηθέντες ὄραν, ἐπιπλήττουσιν οὕτως ὄντα μαργόν, ὡς ἀγνοεῖν τὰ πᾶσι προφανῆ καὶ κατὰδηλα. Ἐτερος δὲ αὐτῶν ὁ Κλεόπας ἐποίησατο τὴν ἐπίπληξιν, ὃν δὴ καὶ ἀνεψιὸν τοῦ Κυρίου μαρτυρεῖ τὰ τοῦ Ἐπιφανίου Πανάρια. Οὗτος οὖν βλοσυρὸν ἀπιδῶν. « Σὺ μόνος, φησὶ, παροικεῖς ἐν Ἱερουσαλήμ καὶ ὡς ἔγνω; τὰ γενόμενα ἐν αὐτῇ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις; » Οὐ τοῦτό φησιν, ὅτι Πάροχος εἶ ἐξ ἄλλοδαπῆς ἰλλῶν, καὶ τὴν πόλιν οἰκῶν. » οὐ γὰρ πάροχον, ἀλλὰ πολίτην αὐτὸν ὑπετόπαζεν. ἄλλ' ἡ λέξις τοιαύτην ἔχει τὴν σύνταξιν. « Σὺ μόνος παρὰ τῆ Ἱερουσαλήμ οἰκεῖς, καὶ ἀγνοεῖς τὰ ἐν αὐτῇ γινόμενα; » Τάχα δὲ ἐτι καὶ πάροχος ἦν τῆ; οὐρανῶν κατοικίας τὴν ἐν γῆ παροικίαν ἀνταλλαζάμενος, ἵνα τὴν φύσιν ἡμῶν εἰς τὴν τῆς Ἑδῆμ ἐπανάξῃ πατρίδα, ἐνταῦθα κακῶς παροικήσασαν, καὶ ὀλοφυρομένην τὰ τοῦ Δαβὶδ. « Οἱμοὶ ὅτι ἡ παροικία μου ἐμακρύνθη. »

mihī quia incolatus meus prolongatus est »

« Καὶ εἶπεν αὐτοῖς. Ποῖα; Οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ. Τὰ περὶ τοῦ Ναζωραίου, ὃς ἐγένετο ἀνὴρ προφήτης. » Ὁ μὲν ἐτι προσποιώμενος ἀγνοεῖν ἀντήρητο, Ποῖα; Ὁ δὲ Κλεόπας τῆς διηγήσεως ἀρχεται, καὶ ἅπαντα καταλέγει, καθ' ἣν εἶχον ὑπόληψιν. « Ἄνθρωπος προφήτης » τοῦτο γὰρ ἐνόμιζον, τῆς ὑψηλοῦρας δόξης οὐκ ἐφαπτόμενοι. « Δυνατὸς ἐν ἔργῳ καὶ λόγῳ » ἐνταῦθα καὶ τὸ τῆς διδασκαλίας λέγει πεπαρῆρησιασμένον, καὶ τῶν θαυμάτων τὴν δύναμιν. Τοῖς γὰρ λόγοις Χριστοῦ γλυκεῖα πειθῶ ἐπεκράθητο, τοὺς μὲν Γραμματεῖς ἐξελέγχουσα, τοὺς δὲ δχλους ὑψάλ-

(19) *Quem consobrinum Domini.* Ex genealogia Christi, quam ex SS. Matthæo et Luca disponit Cornelius a Lapide in cap. III S. Lucæ, Cleopas frater fuit S. Joseph ex Jacobo utriusque parente: Jacob autem S. Annæ parentis Deiparæ frater fuit ex Mathan, adeoque consobrini fuere Cleopas et B. Virgo. Unde qua cognatione Cleopas attigerit Christum, facile quivis colliget. Affert præterea idem Cornelius, in cap. xxiv Lucæ, ex Helica episcopo Cæsaraugustano in addit. ad Chronic. L. Ventrī (quod tamen supposititium nonnulli docti homines existimant) et M. Maximi locum hujusmodi: *Alpheus qui et Cleopas, unus de septuaginta discipulis, ut docet S. Hieronymus, et frater Joseph sponsi B. Virginis in castello Emmaus pro Christo a Judæis occiditur.* Sed ubi hoc S. Epiphanius in *Panario* dicat, nondum comperi.

(20) *Tu solus in Jerusalem.* De hac lectione vide quæ paulo supra diximus not. 18.

(21) *Dulcis quædam suada.* Eleganter et oratorie Theophanes hic in Christi sermonibus suavem persuadendi vim sessitasse dixit, de quo psal. xlii, qui communi Patrum consensione epithalamium est ipsius Christi et sponsæ Ecclesiæ, præcinnerat David: *Diffusa est gratia in labiis tuis.* Hæc gratia γλυκεῖα πειθῶ, dulcis suada appellatur a Theophane,

κουσα, ὡς καὶ τοὺς ἐναντίους ἀγεσθαὶ καὶ λαλεῖν. Ἄ
 ε Οὐδέποτε οὕτως ἐλάλησεν ἄνθρωπος. » Τοῖς ἔργοις
 δὲ θεῖα τις εἴπετο δύναμις, νεύματα μόνῃ καὶ ἔρμη
 τοῦ θελήματος τὰς νόσους ἀποκαθαίρουσα. ὥστε
 αὐθις τοὺς δὺλους ἀναθοᾶν. « Οὐδέποτε οὕτως εἶδο-
 μεν. » Τὸ δὲ « ἐναντίον τοῦ Θεοῦ καὶ παντὸς τοῦ
 λαοῦ, » ἀγαθὸν νομίζονται ὑποκρίσεως σχήματι,
 μισητοὶ δὲ εἶσι τῷ Θεῷ. τὸ δὲ κατὰ μῶ εὐδοκεῖ μὲν
 μόνος τοῖς τελείοις ἐστίν. Εἶτα εἰς τὸν ἡγεμόνα
 παράδουσιν, καὶ τέλος αὐτὸν τὸν σταυρὸν, καὶ ὡς
 μεγίστων ἀποτυχόντες ἐλπιδῶν. « Ἡμεῖς, φησὶν,
 ἠλπίζομεν ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ μέλλων λυτροῦσθαι τὸν
 Ἰσραὴλ. » πρὸ γὰρ τοῦ Πάθους ἄλλας ὑπολήψεις
 ἔσχον περὶ Χριστοῦ. βασιλεύσειν γὰρ αὐτὸν βασι-
 λειαν ἐπίγειον ᾔφροντο, καὶ τῆς Ῥωμαίων ἐπικρατείας
 ἀφαρπάσαι τὸν Ἰσραὴλ. Ταῦτη τοι καὶ ἔλεγον, ὡς
 « ἠλπίζομεν ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ μέλλων λυτροῦσθαι
 τὸν Ἰσραὴλ. » Ἰδόντες δὲ αὐτὸν ἀτίμως οὕτω κατα-
 κριέντα, καὶ θάνατον ἐπονειδιστόν θηξάντα, πρὸς
 ἄλλας ὑπονοίας ἐτρέποντο, ὥστε καὶ καταμέμφεσθαι
 ἑαυτοὺς εἰκαίαις ἐλπίσιν βουκολομένους εἰς τὸ πρὶν.
 traducti sunt cogitationes, ut etiam se ipsos reprehenderent, quod inani illa spe antea se pa-
 vissent.

« Καὶ ἰδοὺ τρίτην ταύτην ἡμέραν ἀγῆ σήμερον,
 ἀφ' οὗ ταῦτα γέγονε. » Μονονοῦχι τοῦτό φησιν,
 ὡς Πᾶσα ἡμῖν περιηρέθη ἐλπίς. τρίτη γὰρ ἐστὶν
 αὕτη τεθνηκότε αὐτῷ, καὶ ἤδη που τάχα τοῦ σώ-
 ματος ἀπτεταί ἡ διαφθορά. Εἶτα ἐπάγει καὶ τὰς ὑπ-
 τασίας τῶν γυναικῶν, ἀμυδρῶς αὐτὰς ἀφηγοῦμενος.

« Ἀλλὰ καὶ γυναῖκες τινες ἐξ ἡμῶν ἐξέστησαν
 ἡμᾶς, γενόμεναι ὀρθρῆσαι ἐπὶ τὸ μνημεῖον, καὶ μὴ
 εὐροῦσαι τὸ σῶμα αὐτοῦ, ἦλθον λέγουσαι καὶ ὄπτα-
 σίαν ἀγγέλων ἑωρακέναι, οἳ ἔλεγον αὐτὸν ζῆν. »
 Ἐκστασιν τὸν εὐαγγελισμὸν ὀνομάζει, ὅσον φαντα-
 σιῶδη τινα παραχθῆν. « Καὶ ἀπῆλθόν τινες τῶν σὺν
 ἡμῖν, καὶ εὗρον οὕτως. » Πέτρον καὶ Ἰωάννην
 ὑποδηλοῖ, οἳ τὰ μὲν ὀνόματα εἶδον, αὐτὸν δὲ οὐκ εἶδον.
 Τῆς τοιαύτης οὖν νωχελίας ἀνακομιζῶν αὐτοὺς ὁ
 Σωτὴρ, ἐπιπλήττει σφοδρῶς, καὶ κατονεῖδιζει ἡς
 βραδεῖς καὶ ἡλιθίους, καὶ τοσαύτη νωθεῖα κεκρατη-
 μένους, ἀγνώτας τε νόμου καὶ προφητῶν, καὶ φησιν·
 « Ὡ ἀνόητοι, καὶ βραδεῖς τῇ καρδίᾳ τοῦ πιστεύειν,
 οἳ ἐλάλησαν οἱ προφῆται. » Εἶτα σαφηνίζει καὶ τὰ
 τεθεσπισμένα τοῖς θεολόγοις περὶ αὐτοῦ, καὶ δει-
 κνυσιν, ὡς ἀκόλουθον ἦν ὀμιλεῖν αὐτὸν θανάτῳ
 ἐπ' εὐερονεσίᾳ τῆς φύσεως. Οὕτω τὴν ἀχλὺν ἀποκα-

cebat, turbas vero ad se pertrahabat, ut etiam
 adversarii adducerentur, et dicerent : « Nunquam
 sic locutus est homo ». » Opera vero divina vis
 quædam comitabatut, quæ nutu solum motuque
 voluntatis morbos abstergeret, ut itidem turbæ
 acclamarent : « Nunquam sic vidimus ». » Quod
 autem addit, « coram Deo et omni populo, » ideo
 est, quod specie ac simulatione quidam boni à
 populo habentur, sed Deo invisī sunt : at verò
 utrique bonum videri solis perfectis contingit.
 Post hæc, quomodo præsidī traditus atque ad ex-
 tremum crucifixus esset, adjungunt, utique ipsos
 spes magnæ frustratæ : « Nos, inquit, speraba-
 mus, quod ipse esset redempturus Israel. » Alias
 enim ante Passionem de Christo opiniones habebant :
 regnaturum scilicet in terra, et a Romanorum do-
 minatu populum Israelis vindicaturum arbitra-
 tur. Hoc enim sibi vult, quod dixerunt : « Nos
 autem sperabamus, quod ipse esset redempturus
 Israel. » Cum vero eum, tanta cum ignominia dam-
 natum, probrosam mortem obiisse vidissent, in alias
 reprehenderent, quod inani illa spe antea se pa-

« Et 236 ecce tertia dies est hodie, quod hæc facta
 sunt. » Perinde ac si dicerent : Omnis sublata
 nobis spes est ; tertius enim hic ab ejus morte
 agitur dies, et jam fortasse corrupti cœptum est
 corpus. Tum subdit mulierum visa, eaque sub-
 obscure narrat.

« Sed et mulieres quædam ex nostris terruerunt
 nos, quæ ante lucem fuerunt ad monumentum,
 et non invento corpore ejus, venerunt dicentes
 se etiam visionem angelorum vidiisse, qui dicunt
 eum vivere. » Bonum nuntium consternationem
 mentis appellat, et quasi spectri terrorem.
 « Et abierunt quidam ex nostris ad monumentum,
 et ita invenerunt. » Petrum et Joannem innuit,
 qui lintamina quidem viderunt, ipsum vero non
 viderunt. Huic mentis hebetudini Salvator ut me-
 deretur, castigat acriter, et tarditatem ac stulti-
 tiam eorum exprobat, qui hujusmodi torpore
 detinerentur, quique legem ac prophetas ignora-
 rent, et ait : « Stulti, et tardi corde ad credendum
 in omnibus, quæ locuti sunt prophetæ. » Tum ora-
 cula explicat de se a prophetis data, et ostendit
 fuisse conveniens, ut mortem oppeteret, unde

⁷⁰ Joan. vii, 48. ⁷¹ Marc. ii, 12.

Francisci Scorsi notæ.

quæ τοῖς λόγοις Χριστοῦ ἐπεκάθητο, quæ in sermo-
 nibus seu potius labris Christi sessitabat. Ita verti
 τὸ ἐπεκάθητο. Trahit enim hic me loquendi modus
 ad id quod de Pericle præstantissimo Atheniensium
 oratore Eupolem dixisse, et de Cethego Romanorum
 Ennium tradit M. Tullius lib. *De claris Orat.* Πειθῶ
 quam vocant Græci, cujus effector est orator. Hanc
 suadam appellavit Ennius, ejus autem Cethegum me-
 dullam fuisse vult, ut quam deam in Periclis labris
 scripsit Eupolis sessitavisse, hujus hic medullam
 nostrum oratorem fuisse dixerit. Hæc Tullius.
 Addam et de Antiphonte oratore itidem Atheniensi,

cujus Arist., in *Rhet.* et aliis locis, testimoniis utitur.
 Hic, inquam, legitur artem esse professus, qua
 ægris animis curationem adhiberet. Atqui id Co-
 rinthi proposita publice tabula in qua se medicum
 animorum prædicabat, de Gorgia vero Leontino, haud
 absimilis vis suadendi quodcumque vellet etiam in
 familiari sermone legitur. Sed hæc de his homini-
 bus vel falsa vel vero majora in Christo verissima.
 Eodem lepore dicendi τὴν πάντων Σειρήνην, sanctam Si-
 renem appellat Christum : θεῖας εὐγγας, divinas ille-
 cebras in ipso fuisse ait infra, de quo nota 23.

tantam humanæ naturæ bonum existeret. Ita spiritalium oculorum purgata caligine, et quæ illorum inerat mentibus stoliditate sublata, cum jam vergeret ad occasum dies, ipseque castello appropinquaret, fingit se longius pergere. Sed discipuli illi inflammationis sibi igne doctrinæ pectoribus, ac veluti sanctæ ejusdam Sirenis (22) vi mente devincta dissidium moleste ferebant, cogebantque illum, ut secum una diverteret, temporis angustias obtudentes : « Mane nobiscum, quoniam advesperascit, et inclinata est jam dies. » Ille vero libenter vinci se passus est, ut ad clariorem de se cognitionem illos erigeret. Ibi tum mensa, et azymus panis apponitur; tertius quippe dies erat, ex quo per Paschæ solemne fermentum erat ablatum. Et tunc sane se manifestum facit, sicuti noverat in pane frangendo : cumque se paululum ostendisset, rursus abscondit, novusque discipulis incessit affectus, lætitia lacrymisque temperatus. Quem enim quærebant, præsentem habebant, et quem habebant, ignorabant; et quem invenerant, jam amiserant; gaudebant quod eum vidissent; flebant quod viso essent orbat; molestum **237** erat eum non agnovisse; pœnitebat eorum quæ temere cum illo locuti, suam ipsorum segnitiam, ut par erat, incusabant, quod in ejus cognitionem nec illa tradendæ doctrinæ gratia se adduxisset. « Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in vis, et aperiret nobis Scripturas? » Quid hoc significat? Inerat semper in verbis Domini secreta quædam et ignea vis, quæ mentes audientium inflammaret, et amabilem quemdam injiceret persuasionis igniculum. Unde etiam tunc, explanante ejus illecebris (23) dellinebantur. Pigebat igitur eos, quod ex hoc consueto signo illum non agnovissent.

« Et surgentes eadem hora regressi sunt in Jerusalem; et invenerunt congregatos undecim, et eos qui cum ipsis erant, dicentes: Quod surrexit Dominus vere, et apparuit Simoni. » Injecta amoris flamma quietos eos esse et proximum expectare diem non sinebat; sed eadem surgentes hora, cum luna omnia clara luce illustraret (tertia quippe fluxerat a plenilunio dies), concitato gressu festinabant, ut qui nuntios lætos afferrent. Sed eo-

Francisci Scorsi notæ.

(22) *Sanctæ ejusdam Sirenis.* Vide notam antecedentem.

(23) *Divinis ejus illecebris.* Jam supra admonui usum Theophanem ad quærendam dicendi gratiam vocabulis, quæ profanis oratoribus tribui solita sunt; nam ut ibi tñν πειθῶ dixit in Christi sermonibus sessitasse, nunc eos vocat θελας λυγγας, divinas illecebras, et quidem epitheto ipso ostendit, quæ in hominibus fuere, vel natura, vel arte quæsitæ, in Christo propter unionem cum divino Verbo divina fuisse. Ἰυγγας ἔχουσιν ἐν τοῖς λόγοις οἱ σοφισταί, inquit Etymo magn. *Illecebras habent in orationibus sophistæ.* Quamvis enim Ἰυγγες dicantur etiam illecebræ amatorix, tamen ejus vocis honestus est etiam usus, ut jam ostendi ex Etymo, sicut et Latini illecebra, ut patet ex M. Tullo in *Somn. Scipionis*: *Trahit aliquem suis illecebris ad rerum*

θάρας τῶν νοητῶν ὀφθαλμῶν, καὶ τὴν ἐνοῦσαν σφίσι κλιθιότητα ἐξάρσας τῶν λογισμῶν, ἤδη κλινοῦσης ἡμέρας, τῇ κώμῃ πεπλησιακῶς, προσεποιεῖ τὸ πορρωτέρω πορευέσθαι. Ἄλλ' οἱ περὶ Κλειόπαν διαθερμανθέντες τὰς ψυχὰς τῷ τῆς διδασκαλίας πυρὶ, καὶ καθάπερ ἱερᾶ σειρήνι ἐνισχυμένοι τὸν νοῦν, τὴν διδασκασίαν ἐδυσχεραίνον, καὶ παρεβιάζοντο αὐτὸν σὺν αὐτοῖς καταλῦσαι, τὸ στενὸν τοῦ καιροῦ προβαλλόμενοι. « Μείνον μεθ' ἡμῶν, ὅτι πρὸς ἐσπέραν ἐστὶ, καὶ κέκλιεν ἡ ἡμέρα. » Ὁ δὲ τὴν ἤτταν ἐκὼν ἀπεδέχετο, μέλλων ἐμβιδάζειν αὐτοῦ; εἰς ἀκραίφανεστέραν ἐπίγνωσιν. Ἐκεῖ τράπεζα παρατίθεται, καὶ ἄρτος ἄζυμος· τρίτη γὰρ ἦν τῆς ἐν τῷ Πάσχα τῆς ζύμης ἄρσεως. Καὶ τότε, ὡς ἔγνω ἐν τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου φανεροὶ ἑαυτὸν, καὶ φανεῖς αὐτῷ ἀπεκρύπτετο, καὶ πάθος τοῦς μαθητὰς καταλήγει καινὸν, χαρᾶ καὶ δάκρυσι μεριζόμενον. Ὅν γὰρ ἐξήτουν, εἶχον, καὶ ὃν εἶχον ἤγεον, καὶ ὃν εἶχον ἀπόλλεσαν: εἶχαιρον ἰδόντες, ἔκλαιον στερηθέντες, ἠνιωτὸν μὴ γνωρίσαντες, μεταμελοῦντο ἐφ' οἷς προπετῶς διελέγοντο. Τὴν σφῶν νοθεῖαν ὡς εἰκὸς κατεμέμφοντο, ὅτι μὴδὲ τῆς διδασκαλίας ἡ χάρις πρὸς ἐπίγνωσιν αὐτοῦς ἐπηγάγετο. « Οὐχὶ ἡ καρδία ἡμῶν καιομένη ἦν ἐν ἡμῖν, ὡς ἐλάλει ἡμῖν ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ ὡς διήνοιγεν ἡμῖν τὰς Γραφάς; » Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; Εἶπετο τοῖς τοῦ Σωτῆρος λόγοις αἰεὶ ἄρρητό; τις ἰσχύς καὶ διάπυρος, διαθερμαίνουσα τῶν ἀκούοντων τὸν νοῦν, καὶ ἐνείσα ἐρωτικόν τινα σπινθῆρα πειθοῦς. Ἐνθεν τοι καὶ τότε ἀνακαλύπτοντες αὐτοῖς τὰς Γραφάς, συνήθως διεθερμαίνοντο, κηλούμενοι ταῖς αὐτοῦ θελαῖς λυγῆς. Ἐκ τοῦ συνήθους οὖν τοῦδε σημείου μὴ ἐπεγνωκότες αὐτὸν μετεμέλοντο.

ipso Scripturas, de more lucalescebant, ac divinis
« Καὶ ἀναστάντες αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ, καὶ εἴרון συνηθροισμένους τοὺς ἑνδεκά, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς; λέγοντας, ὅτι ἠγέρθη ὁ Κύριος ὄντως, καὶ ὤφθη Σίμωνι. » Οὐκ ἀφῆκεν αὐτοῦς ἠρεμῆσαι τοῦ πόθου τὸ πῦρ, οὐδὲ τὴν ἐπιτοῦσαν ἐκδέξασθαι· ἀλλ' αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐξαναστάντες, τῆς σελήνης φωτὶ λαμπρῷ τὰ πάντα καταυγαζούσης [τρίτη γὰρ ἦν μετὰ τὴν πανσέληνον], ἐπιτεταμένῳ δρόμῳ διέθεον, ἅτε χαρᾶς μηνύματα ἔφερον.

Decus virtutis. Et si quidem λυγῆ, ut hoc praterea addam corollarit loco in juventutis litterarum studiosæ commodum, avicula, quam torquillam, seu verticillam nonnulli vocant: sunt etiam, qui motacillam; eandemque faciunt ac σεῖσοπυγίδα, quibus Etym. magnum, et Suidas assentitur dicens: Τὸ δρπεὸν τὸ καλούμενον σεῖσοπυγίς. Ea porro amatores suis carminibus et venelliciis uti solebant: salubram, unde id natum, non est operæ hic narrare. Dicitur etiam λυγῆ ipse sagarum seminarum turbo, seu rhombus, de quo explicant illud Theor. in Pharmaceutr. Ἰυγῆ, ἔλκε τὴν ἔμδν ποτὶ δῶμα τὸν ἀνδρα. Sed cum hæc vox deducatur a verbo ἰύζω, quod est *clamo*, ut quibusdam videtur, significat etiam cantum ac præcipue fistulas, et ipsam σύριγγα μονοκάλαμον, signat et sibilum, ac simpliciter vocem, quod proprie λυγμάς. Vide Etym.

Ἄλλὰ προφθάνει τὴν αὐτῶν ταχύτητα Χριστός, καὶ τῷ Σίμωνι ἐμφανίζεται, τῷ τοῦ μείζονος τῶν μαθητῶν ἀξιώματι τοὺς ἄλλους πιστούμενος. Ἐπειδὴ γὰρ λῆρον ἠγήσαντο τὰ τῶν γυναικῶν εὐαγγέλια, τῷ Πέτρῳ ἀνακαλύπτεται. Εἰ δὲ καὶ ὅτι, καὶ ὅπου, καὶ ὅπως ὤφθη τῷ Σίμωνι, οἱ εὐαγγελισταὶ σεσιγήκασιν, ἀλλὰ πιστοῦται τὴν ὁπτασίαν καὶ ἡ τοῦ μεγάλου Παύλου φωνὴ λέγουσα· «Ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ ὅτι ἐτάφη, καὶ ἐγήγερται τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ὅτι ὤφθη Κηφᾶ.»

Τοιγαροῦν καὶ ἡμεῖς, ὦ φιλόθεον ἄθροισμα, τὴν ξυνωρίδα ταύτην τῶν μαθητῶν μιμησώμεθα· καὶ καταλείψαντες τὴν Ἱερουσαλήμ ἐκείνην τὴν προφητοκτόνον μὲν πρότερον, Χριστοκτόνον δὲ ὕστερον, ἦν καὶ αὐτὸς ταλανίζει ὁ Χριστὸς, ὡς τῶν προσφητῶν φονεύτριαν, καὶ τῶν ποστολῶν λιθοβολιστριαν· εἴη δ' οὖν αὐτὴ ἡ κακία τῆς ἀρετῆς ἡ ἀντίθετος, ἡ ἀνασταυρώσασα τῆς ἀληθείας τὸν Κύριον, τοὺς δὲ προφητικούς καὶ ἀποστολικούς λόγους ἀπολακτίζουσα, ταύτην ἀποφυγόντες, σπεύσωμεν τὴν κώμην καταλαθεῖν Ἐμμαούς, τὴν πρακτικὴν ἀρετὴν τὴν ἀπέχουσαν σταδίου ἐξήκοντα, ἐηλοῦντος τοῦ ἀριθμοῦ τὴν δεκαπλουμένην ἐξάδα τῶν ἐντολῶν, δι' ὧν τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν κληρονομοῦσιν οἱ δίκαιοι. Δεκαπλουμένη γὰρ δι' ἐργασίας ἡ πρακτικὴ ἀρετὴ, πληθύνεται εἰς ἐξήκοντα, καθὼς ἐν τῇ τοῦ σπύρου παραβολῇ μαμαθήκαμεν. Ταύτην δὴ ὡς ἐξήκοντα στάδια διανύσαντες, ὁψόμεθα τὸν Κύριον, οἷον συμβαδίζοντα ἡμῖν νοερώς καὶ διαλεγόμενον. Τῷ γὰρ μετιόντι τὴν ἀρετὴν συμπαραθεῖ ὁ Λόγος, διανιστῶν τὸ νοθρὸν, καὶ τὴν ἰδίαν παρέχων ῥοπήν, ἧς ἄνευ κατορθοῦται τῶν θεαρέστων ἔργων οὐδέν. Συμβαδίζει δὲ ὁ Λόγος πρότερον μὲν ἰσχνῶς θεωρούμενος, ὕστερον δὲ τηλαυγέστερον φανερούμενος. Αἱ γὰρ τῶν ἐναρέτων ψυχαὶ ὅσον καθάρονται, τοσοῦτον καὶ τὸν Θεὸν γινώσκουσιν. Ἀποκαλύπτεται δὲ μᾶλλον αὐτοῖς ἐν τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου, ἐν τῇ μεταλήψει θηλαδῆ τῶν φρικτῶν μυτηρίων. Εἰ δ' ἅμα φανεροῦται τοῖς μαθηταῖς, καὶ εὐθὺς ἄφαντος γίνεται, μὴ θαυμάσης· τοιοῦτον γὰρ τὸ θεῖον κάλλος· ὁμοῦ καταλάμπει τῶν κεκαθαυμένων τὸν νοῦν, καὶ ὡς ἀστραπὴ ταχὺ ὑποχωρεῖ γινόμενον ἀληπτον, ὡς καὶ πόθον ἐρποιεῖν τῇ καταλήψει, καὶ πρὸς τὸ μείζον ἐφέλκειν τὴν ἐρώσαν ψυχὴν. Ἀνεῖτε καὶ πρὸς τὰς θείας ἀναβάσεις ἀνάγεσθαι, καὶ γλιχέσθαι διακαῶς τὸν ὅλον ἡμέρον, τὴν ἀίδιον ἔφεσιν, τὴν ἐνιαίαν φύσιν, τὴν μακαρίαν Θεότητα· ἧ πρόπει τιμὴ, καὶ πᾶσα δόξα, καὶ ὑμνησις, καὶ μεγαλοπρέπεια, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

¹² 1 Cor. xv, 4.

Francisci Scorsi notæ.

(21) *In tremendi communionis mysterii.* Christum in fractione panis consecrassse Eucharistiam censent plurimi Patres relati a Cornelio, qui idem sentit. Aperte S. Augustin. serm. 140, de tempore: *Ubi scilicet Dominus agnoscitur in fractione panis: securi*

rum festinationem Dominus antevertit, et Simonem se videndum præbet, ut auctoritate ejus qui major inter discipulos erat, fidem faceret cæteris. Quoniam enim mulieres bene nuntiantes nugari existimaverant, apparuit Petro. Quod si quando, et quomodo Simonis sit visus, evangelistæ reticuerunt, attamen hanc apparitionem confirmat magni vox Pauli dicentis: «Quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris, et quia sepultus est, et quia surrexit tertia die, et quia visus est Cephæ¹²».

Et nos igitur, o Dei amantium cætus, hoc disciplinorum par imitemur, et derelicta illa Jerusalem quæ prophetas primum, deinde Christum occidit, quam et ipse Christus prædicat infelicem, quod prophetas interemerit, et apostolos lapidavit, adeoque per hanc vitium significari potest, virtuti contrarium, quodque Dominum veritatis cruci suffixit, prophetarum vero apostolorumque sermonibus reluctatur, ab hac, inquam, profugientes ad castellum Emmaus pervenire studeamus, practicam dico virtutem stadia sexaginta distantem. Quo numero renarium præceptorum decies multiplicatum ostenditur, **238** per quæ justis regni Dei hæreditatem adveniunt. Etenim virtus practica per actiones decies multiplicata adaugetur ad sexaginta, sicuti in semientis parabola didicimus. Hujus igitur veluti stadiorum sexaginta cursu confecto videbimus Dominum nobiscum una spiritualiter ambulantem et disserentem. Virtutem enim persequenti Verbum accurrit, tarditatem excitans, et suum præbens impulsus, sine quo nullum opus quod Deo placeat, effici recte potest. Comitatur porro nos Verbum prius quidem tenuiter visum, post vero etiam clarior apparet. Animæ quippe eorum qui virtuti student, quanto purgantur magis, eo Deum magis agnoscunt. Sed manifestius eis in fractione panis aperitur, hoc est, in tremendi communionis mysterii (24). Quod si simul ac discipulis se ostendit, continuo etiam ab ejus oculis se subducit, ne admirere: talis enim est divina pulchritudo. Simul atque mentibus puris elucet, protinus etiam, ut fulgur abscedit, cum comprehendendi non possit, ita ut intelligentiæ injiciat desiderium, et ad impensius studium anantem pertrahat animam: ut ad sanctas ascensiones evehatur, et ardentem concupiscat eum totum videre, dulcedinem, quæ satiare non potest, totum suavem desiderium æternum, singularem naturam, beatam divinitatem, cui debetur honor, et omnis gloria, et laus, et veneratio, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

sumus, panem frangimus, et Dominum agnoscimus, noluit agnoscitur, nisi ibi propter nos, qui non eum visuri eramus in carne, et tamen manducaturi ejus carnem.

In sextum Matutinum.

A

Homilia eadem, quæ est in salutarem Ascensionem.
(Homil. xxxix).

HOMILIA XXXIII.

In septimum Matutinum.

Quando naturæ nostræ insidias detestabilis inimicus ab initio machinatus est, serpente usus ut instrumento, cum prius in mulieris ingenium ut simplicius sese insinuasset, per ipsam etiam virum devicit. Huic igitur cladi ut contraria ratione Dominus mederetur, ubi e sepulcro redivivus evasit, mulieribus prius se videndum **239** præbuit, ut quæ a principio (25) fuerat lapsus causa, eadem esset nuntia restitutionis. Apparet igitur Mariæ Magdalene, et per hanc apparitionem eam magnam facit. Magdalena quippe (26) interpretatur *magnificata*, eoque ipso nomine ostenditur, quo magnificentiæ pervenerit, cum ad apostolos apostoli munus obiverit. Sed qualis inter discipulos Thomas fuit anceps animi, et juxta hoc Didymus (27) dictus, talis et inter mulieres unguentiferas Magdalene. Etsi enim fortasse aliarum discipularum visa est ardentissima, non tamen simpliciter dictis factisque credebatur, sed evidentia quærebatur argumenta, exquiritius res perscrutans, et una cum aliis ad vivificum sepulcrum accurrens, et apud ipsum sola studiose permanens. Et vespere quidem Sabbati una cum alia Maria illuc profecta, non modo angelico aspectu colloquioque dignata est, sed et faciem ejus, quem desideraverat, vidit, et amabiles tenuit pedes, et vocem suavam audivit. Valde diluculo profectas illuc mulieres comitata est, et iterum mane festinat, et sola monumentum ipso resurrectionis die frequentat. Sed ipsam lectionem Evangelii commemorare melius est ²⁸

« Una sabbatorum Maria Magdalene venit mane, cum adhuc tenebræ essent, ad monumentum. » Signare quidem vult noctis ac diei confinium, quod scindit dicitur (28). Verum tamen per ea quæ se-

²⁸ Joan. xx, 1 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(25) *Ut quæ a principio.* Vide supra hom. 31 not. 4 Eadem mysticam rationem tangit Nyssen. orat. 1, D de Resurrect.

(26) *Magdalena quippè.* A verbo, ἡγία *magnam esse*, quod in conjug. Piel est *magnificare*; unde et vox תְּרִיבִּי תִּרְרִי, a qua nomen Magdalene, quæ castelli Bethaniæ erat domina.

(27) *Didymus.* Non esse hoc cognomen Thomæ, sed nominis interpretamentum omnes norunt, qui linguas norunt, quamquam id Nonnus Panopolita in Metaphrasi sancti Joannis videatur dicere, Εἰσαὼν δὲ διώνυμος ἔννεπε Θωμᾶς· *Audiens autem dixit Thomas binomias.* Et itidem alibi. Pagninus in interpretatione nominatus duas ejus nominis notationes affert: *Thomas est geminus, sive gewellus; id est eadem partu editus.* תְּרִיבִּי תִּרְרִי enim sunt gemelli, quasi conjunctis corporibus; aut idem quod *abyssus*, sive *vorrage*, quæ Hebr. אַבְּסוּס. Quod autem Thomæ nec u. lius alius ex apostolis nomen sit interpretatus

Eis τὸ ἕκτον Ἑωθινόν.

Ὁμιλία ἡ αὐτὴ εἰς τὴν σωτήριον Ἀνάληψιν.

OMILIA ΔΓ'

Eis τὸ ἕβδομον Ἑωθινόν.

Ὅτε τὴν κατὰ τῆς ἡμετέρας φύσεως ἀρχῆθεν ἐπιβουλὴν ὁ παλαμναῖος ἐχθρὸς ἐμελέτησεν, ὡς ὄργανον τῷ ὄφει χρησάμενος, πρότερον τὸ τῆς γυναικὸς ἦθος εἰσθῆς, ὡς ἀπλούστερον, δι' αὐτῆς καὶ τὸν ἄνδρα κατεστρατήγησεν. Ταύτην οὖν τὴν ἤταν διὰ τῶν ἐναντίων ὁ Δεσπότης λύμενος, ἀναστὰς τοῦ τάφου, ταῖς γυναιξὶ πῶτος ὁπάναται, ὡς ἂν ἡ ἀπ' ἀρχῆς γενομένη αἰτία τοῦ πτώματος, ἡ αὐτὴ πάλιν ἔσται τῆς ἐπανορθώσεως ἀγγελοῦ. Φαίνεται τοίνυν **B** Μαρία τῆ Μαγδαληνῆ, διὰ τῆς ἐμφανείας μεγαλυῶν αὐτῆν· Μαγδαληνῆ, γὰρ *μεγαλοκομῆνη* ἐρμηνεύεται προδηλοῦσης τῆς κλήσεως τὸ μεγαλεῖον, εἰς ὃ ἐπεφθάκει, γεγονυῖα τοῖς ἀποστόλοις ἀπόστολος. Ἄλλ' ὅπερ ἦν ἐν τοῖς μαθηταῖς ὁ Θωμᾶς, ἀμφιτάλαντος τὴν διάνοιαν, καὶ κατὰ τοῦτο λεγόμενος Διδυμος, τοῦτο δὲ ἐν ταῖς μυροφόροις ἡ Μαγδαληνῆ Μαρία ἐτύγχανεν. Εἰ γὰρ καὶ τάχα μάλιστα θερμότερα τῶν ἄλλων μαθητηῶν καταφαίνεται, ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς τοῖς λεγομένοις καὶ γινομένοις ἐπίστευσεν, ἀλλ' ἐναργεῖς ἐζητεῖ τὰς ἀποδείξεις, ἐξεταστικώτερον πολυπραγμοῦσα τὰ πράγματα, καὶ ταῖς ἄλλαις εἰς τὸν ζωηφόρον τάφον συντρέχουσα, καὶ καθ' ἑαυτὴν ἐμφιλοχωροῦσα τῷ μνήματι. Καὶ ὄψθ' ἐμὴν Σαββάτου μετὰ τῆς ἄλλης Μαρίας ἐληλυθῖσα, οὐ μόνον τῆς ἀγγελικῆς ὁπτασίας καὶ ὁμιλίας ἐξέιωτο, ἀλλὰ καὶ τοῦ ποθομένου εἶδε τὸ πρόσωπον, καὶ τοὺς ὠραίους πόδας ἐκρότησε, καὶ τῆς γλυκείας ἡκουσίθη φωνῆς. Ὁρθρου βαθείως ταῖς ἀπελθούσαις αὐθις συνέπετο· καὶ πάλιν ἐπιταχύνει πρῶτ', καὶ μόνῃ πρὸς τὴν τάφον φοιτᾷ κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς ἀναστάσεως. Βέλτιον δὲ αὐτῆς ἐπιμνησθῆναι τῆς λέξεως.

« Τῆ μιᾷ τῶν Σαββάτων Μαρία ἡ Μαγδαληνῆ ἔρχεται πρῶτ', σκοτίας ἐπι οὐρας, εἰς τὸ μνημεῖον. » Βούλεται μὲν δηλῶσαι τὸ τῆς νυκτὸς καὶ ἡμέρας μεταίχμιον, ὃ *σκοδῶς* ὠνόμασται. Πλήν

S. Joannes, aliquam ejus excellentiam Græci interpretes signari volunt. Et quidem quod ad Joannis ix, ubi id interpretatur (fecerat enim id etiam cap. xi), recte Cornelius primam etymologiam, sive etiam secundam convenire illi dicit, quod geminus, varius, anceps, in credenda Christi resurrectione fuerit. Hanc innuit noster hoc loco, cum ait: Ἀμφιτάλαντος τὴν διάνοιαν. Et infra, Οὐχ ἀπλῶς τοῖς λεγομένοις καὶ γινομένοις ἐπίστευσεν. Idemque Theophyl., nostro posterior: *Merito*, inquit, *meminit interpretationis ejus nominis, ut ostendat nobis, quod dubitator quidam sit, et id vitii a principio habuerit, ut nomen indicat.*

(28) *Quod scindit dicitur.* Hujus vocis neminem alium auctorem habeo, quam ipsum hunc λογοδαλῶν Theophanem: quod autem sit ejus etymon ex ipsa compositione patet: *σκιὰ*, umbra est φῶς, lux. Signat igitur illud tempus matutinum, quo aer sublimis est, et lux maligna, ut loquitur Virg., cre-

διὰ τῶν ἱστορικῶς γινομένων πρὸς θεωρίαν τῶν
 τῶν διανίστησιν. Ἦ οὖν πρώτα, ἐπειδὴ ἀνατεταλκῶς
 ἦν ὡς ἐξ ἀνατολῆς τοῦ τάφου τῆς δικαιοσύνης ὁ
 Ἥλιος· σκοτία δὲ, ὅτι τοῖς ἀνθρώποις ἠγνοεῖτο εἶναι τὸ
 θαῦμα τῆς ἀναστάσεως. Οὐ λέγει δὲ ὅτι βλέπει τὸν
 λίθον ἀποκυλισθέντα, καίτοι οὕτως οἱ τρεῖς εὐαγγελ-
 ισταὶ ἀφηγήσαντο. Ἄλλ' ὁ μέγας Ἰωάννης τοῖς
 ἱστορικῶς γινομένοις τὰς θεολογικὰς ἐννοίας συνήθεος
 μιγνύς, ἀρθῆναι τὸν λίθον φησὶ· δοκεῖ γὰρ οὐ περὶ
 τοῦ ἀσθητοῦ λίθου λέγειν ἀπλῶς· ἐκεῖνος γὰρ οὐκ
 ἤρθη ἐκ τοῦ μνημείου, ἀλλὰ τῆς θύρας μικρῶν ἀπέ-
 θεν ἐκεκύλιστο· ἀλλὰ τοῦ ἀκρογωνιαίου λίθου Χρι-
 στοῦ. Ἐπήγγατο δὲ με πρὸς ταύτην τὴν ἐννοίαν
 ἔαυτὸς οὕτως εὐαγγελιστῆς, νῦν μὲν εἰπὼν· « Βλέπει
 τὸν λίθον ἠρμένον ἐκ τοῦ μνημείου· » παριστῶν δὲ
 λέγουσαν τὴν Μαγδαληνὴν· « Ἦράν τὸν Κύριον ἐκ
 τοῦ μνημείου, » καὶ διὰ τοῦ ἐπομένου βήτου ἐφερ-
 μινεύων τὸ προηγούμενον. Γέγονεν γὰρ ὡς ἀληθῶς
 ὁ Ἐμμανουὴλ πέτρα σκανδάλου, καὶ λίθος προσκόμ-
 ματος. Οὗτός ἐστιν ὁ λίθος ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ
 Γραμματεῖς καὶ τῶν Ἰουδαίων οἱ ἔξαρχοι, οἱ τὰ τοῦ
 νόμου δῆθεν οἰκονομοῦντες ἐντάλματα. Ἀλλὰ γέγονεν
 εἰς κεφαλὴν γωνίας, τοὺς δύο λαοὺς εἰς ἑαυτὸν ἁρ-
 μοσάμενος. Καὶ τάχα πρὸς τοῦτον τὸν λίθον τὸ
 ἠγεμονικὸν ἐρείσας Ἰακώβ, καὶ ὑπνώσας ἀπὸ τῶν
 αἰσθητῶν ἐν φαντασίᾳ τῆς νουθεσίας γέγονε κλίμακος.
 Τοῦτον τὸν λίθον εἰκόνιζεν ἡ πέτρα ἡ τῶν λαῶν
 βλύζουσα θαψιλῶς τὸν ποτόν· οὕτως εἰπόντος τοῦ
 Παύλου, ὡς· « Ἐπῖνον ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθού-
 σης πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. » Οὗτος ἦν ὁ
 λίθος ὁ τμηθεὶς ἀνευ χειρὸς, καὶ συντρίψας τὰ τῶν
 δαιμόνων βδελύγματα, κατὰ τὴν τοῦ Δανιὴλ προ-
 αγόρευσιν.

« Τρέχει οὖν, καὶ ἔρχεται πρὸς Σίμωνα Πέτρον,
 καὶ πρὸς τὸν ἄλλον μαθητὴν, ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς·
 τί δήποτε; Οὐχὶ καὶ τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις, ἀλλὰ
 Πέτρῳ καὶ Ἰωάννῃ μόνοις ταῦτα μεμήνυκεν;
 Ἐπειδὴ οἱ μὲν ἄλλοι κατορθωτικότες τὴν τῶν
 Ἰουδαίων λύτταν ἐκρῦπτοντο· Πέτρος δὲ καὶ
 Ἰωάννης ἀδείστερον ἀνεστρέφοντο. Ὁ μὲν ὡς ἤδη
 πιστευθεὶς ἐκ τοῦ ἐνόρκου ἀνήσασθαί, ὁ δὲ γνωστὸς
 ὢν τῶν ἀρχιερέων κατ' οὐδὲν ἰδεδίτετο. Τοῦτοις οὖν
 ἀλύουσι, καὶ πεφροντισμένοις περιτυχοῦσά φησιν·
 « Ἦραν τὸν Κύριον ἐκ τοῦ μνημείου. » Ἔτετο γὰρ
 ἐκ γυναικείας ἀσθενείας, ὡς εἰκοιεν, ὑπὸ τοῦ μετα-
 κουφισθῆναι τὸν Κύριον. Ἀλλ' οἱ μαθηταὶ ὄντες
 ἐδραιωτέρου φρονήματος, καὶ τὰ ὄντα ὑποτοπάζαν-

⁷⁴ I Petr. II, 7. ⁷⁵ Matth. XXI, 42. ⁷⁶ Gen. XXVIII, 12. ⁷⁷ I Cor. IV, 4. ⁷⁸ Dan. II, 45.

Francisci Scorsi notæ.

pusculum communi appellatione dixeris; cum cre-
 pera lux, id est dubia (hoc enim est crepusculi
 etymon) inter umbram noctis, et lucem exorientis,
 vel occidentis solis.

(29) *Tenebræ vero.* Eandem sententiam mystice
 efficit sanctus Petrus Chrysost. serm. de Pascha:
*Resurgente Christo fidelibus incescit vesper. Dies
 infidelibus tenebrascit: discipulis nox mutatur in
 diem. Judæis dies vertitur, et mutatur in no-
 ctem, etc.*

(30) *Simpliciter loqui.* Ἀπλῶς, uno modo, vel uno

cundum historiam gesta sunt; ad contemplationem
 erigit mentem. Erat igitur mane, quod e sepulcro
 Sol justitiæ velut ex oriente se extulerat: tenebræ
 vero (29), quod hominibus adhuc resurrectionis
 mysterium ignorabatur. Non vero dicit vidisse revo-
 lutum lapidem; atqui id tres evangelistæ narrarunt!
 Verumtamen magnus ille Joannes cum his quæ se-
 cundum historiam facta sunt, theologicos sensus,
 ut consuevit, admiscens sublatum lapidem ait; vi-
 detur enim non de sensibili lapide simpliciter lo-
 qui (30): ille enim οὐκ ἤρθη, hoc est, non elevatus
 a monumento, sed ab ostio non tam longe fuerat
 revolutus: sed de angulari lapide Christo. Adduxit
 me vero ut ita intelligerem ipse hic evangelista.
 qui cum hoc loco dixisset: « Videt lapidem subla-
 tum a monumento, » ipsam deinde Magdalenam
 loquentem facit: « Tulerunt **240** Dominum de
 monumento, » perinde ac sequenti dicto præcedens
 interpretetur. Factus enim revera est ille Emmanuel
 petra scandali, et lapis offensionis ⁷⁴. Hic lapis est,
 quem reprobarunt Scribæ et principes Judæorum,
 qui nimirum legis præcepta ædificabant ⁷⁵. Sed fa-
 ctus est in anguli caput, duos populos in se ipso con-
 nectens. Et fortassis etiam hoc lapide Jacob, princi-
 pem animæ partem fulciens, et sopitus, abaliena-
 tusque a rebus sensui objectis, intelligibilem illam
 scalam per speciem vidit ⁷⁶. Hunc lapidem petra illa
 adumbravit, ex qua populo potus abunde manavit,
 ita dicente Paulo, quod « Bibebant de spirituali
 conseqente eos petra: petra autem erat Chri-
 stus ⁷⁷. » Hic lapis fuit, qui nulla manus opera exci-
 stis abominationes dæmonium contrivit, juxta Dani-
 elis prædictionem ⁷⁸.

« Currit ergo, et venit ad Simonem Petrum et
 ad alium discipulum quem diligebat Jesus. » Quid
 ita tandem? Non cæteris etiam discipulis, sed solis
 Petro ac Joanni hæc indicavit? Quoniam alii qui-
 dem Judæorum rabiem formidantes se absconderant.
 Petrus vero et Joannes confidentius versabantur:
 ille quidem quod jam fidem nactus erat ex eo quod
 cum juramento negaverat; hic vero eo quod Pon-
 tifici notus erat, nihil verebatur. Hoc igitur mœ-
 rentes et sollicitos cum offendisset, ait: « Tulerunt
 Dominum de monumento. » Existimabat enim ex
 muliebri imbecillitate, ut videtur, a quopiam (31)
 Dominum avectum inde fuisse: discipuli vero fir-
 miore sensu cum essent, suspicantes id, quod res

sensu: supponit enim sensum litteralem seu histo-
 ricum, quod ipse auctor præmonuit, et a voce ἠρμέ-
 νον et ἦραν, quibus usus S. Joannes, quæ et tollere,
 sive elevare in altum, et submovere significat sive
 Latinum tollo; sensum extrahit alium mysticum
 more suo. Vide de voce ἀπλῶς hom. 12, n. 18.

(31) *A quopiam.* In MSS. habetur ἀπὸ τοῦ nulli
 sensu, sed in margine Gallic. bene emendatum ἀπὸ
 του, ut sit του ενδιτικου pro τινός; Attice, ea forma
 qua iidem Attici dicunt εἰς τῶν, si cui.

erat : « Exierunt, inquit, et venerunt ad monumentum. » Unde exierunt? Ab ea nimirum opinione, quod Dominus etiamnum esset in numero mortuorum : et ex inopinato nuntio bonæ spei pleni ad sepulcrum incitato cursu properarunt. Currebat autem Joannes perniciosus, unde factum, ut primus perveniret ad monumentum, quamvis laudabili reverentia detentus, non prius sepulcri interiora scrutatur, primas scilicet deferens præstantiori.

« Currebant autem duo simul ; et ille alius discipulus præcurrit citius Petro. » Hic dubitari posse videtur quomodo si alius discipulus præcurrit simul currisse licantur ; dictio enim illa, *simul*, videtur cursus æqualitatem ostendere. Simul quidem animi promptitudine studioque currebant, sed alter pedum velocitate præcurrit : contemplatio siquidem, cujus Joannes est symbolum, velocior est actione quam significat Petrus. Illa enim per mentis visiones (32) acutius cernens, veritatem longe discernit subtilibus mentis conceptionibus, divinam pulchritudinem circumspicens, non tamen ea potiri sine actione potest. Hæc vero prius quidem a contemplatione manuducta, multa opera ac labore cum dilecto conjungitur, et contemplationi gradus efficitur, quam ab illa accepit referens gratiam. Ita etiam Passionis tempore per Joannem introducit Petrus in atrium. Cum enim « notus esset pontifici, introivit cum Jesu, et dixit ostiariæ, et introduxit Petrum⁷⁹. » Sed quo pacto Joannes notus esse Christi inimico et accusatori dicitur? Nimirum contemplationis studioso, quæ sunt invicem contraria (33) cognoscuntur. Alioqui quo-

⁷⁹ Joan. xviii, 16.

Francisci Scorsi notæ.

(32) *Illæ enim per mentis visiones.* Similis tropologia sup. hom. 25, de Magdalena et Martha. Ibi enim : Τῇ γὰρ προσκλήσει τῆς πράξεως ὁξέως ἡ θεωρία διεγείρεται ἐδρίσκουσα ἔξω τῆς κώμης τὸν Κύριον. *Advocant enim actione* (cujus est Martha symbolum) *excitatur et acuitur contemplatio* (cujus est Magdalena) *inveniens Dominum extra castellum.* Et hic etiam : Ἡ γὰρ θεωρία, ἥς σύμβολον ὁ Ἰωάννης ἐστίν, ὁξυωπεστέρα τῆς πράξεως, ἢ ὁ Πέτρος αἰνιττεται. *Contemplatio siquidem, cujus Joannes est symbolum, velocior est actione, quam significat Petrus.* *Illæ enim per mentis visiones, etc.* Vide præterea hom. 60.

(33) *Quæ sunt invicem contraria.* Contemplationis studioso ea quæ sunt invicem contraria cognita esse dicit hic auctor ; quod quam recte dictum sit pluribus enucleandum. Contraria vocat externam philosophiam, hoc est eam quæ ab ethnicis, Græcis potissimum tradita est ; et Christianam, eam nimirum quæ cum fide conjuncta, et per fidem accepta. Contraria vero huic dici potest externa illa, non in se considerata quatenus est quedam cognitio veritatis, sic enim omnis sapientia a Domino Deo est ; et cum illa fuit semper, ut Ecclesiasticus (cap. 1) dicit, sed alia ratione, et quidem triplici, contraria existimatur. Primum ratione subjecti, φιλοσοφικῶς αἰτεῖν, quia nimirum ea veteres philosophi non recte usi sunt, sed potius abusi ad superbiam et inanem gloriam capiendam, et quia cum per eam Deum cognoverint, secundum eam cognitionem non vixerunt, nec sicut Deum, ut cum Paulo loquar ad Rom., cap. 1,

τας, « Ἐξῆλλον, φησὶ, καὶ ἤρχοντο εἰς τὸ μνημεῖον. » Πόθεν ἐξῆλλον ; Ἀπὸ τοῦ οὐδεὶς νεκρὸν εἶναι τὸν Κύριον, καὶ τῇ παραδόξῃ τῆς ἀγγελίας γενομένης μεστοὶ ἐλπίδων χρηστῶν, ἐπαταταμένῳ ὁρῶντι πρὸς τὸν τάφον ἠπείγοντο · ἦν δὲ ὁ τοῦ Ἰωάννου ὁρῶς ὁξύτερος, διὸ καὶ πρῶτος εἰς τὸν τάφον ἐπίσταται, καὶ δι' ἐπαίνουμένην εὐλάβειαν οὐ πρῶτος ; τὰ ἔνδον περιεργάζεται, τῷ προκρίτῳ τὰ πρωτεῖα παραχωρῶν.

« Ἐτρεχον δὲ οἱ δύο ὁμοῦ · καὶ ὁ ἄλλος μαθητὴς προέδραμε τάχιον τοῦ Πέτρου. » Ἐνταῦθα προσήκει διαπορῆσαι, εἰ ὁ μαθητὴς ὁ ἄλλος προέδραμε, πῶς ὁμοῦ τρέχειν λέγονται · ἡ γὰρ ὁμοῦ λέξις δοκεῖ τὸ τῆς πορείας ἴσον δηλοῦν. Ὅμοῦ μὲν ἔτρεχον τῇ προθυμίᾳ, καὶ τῇ σπουδῇ, προέδραμε δὲ ὁ ἕτερος τοῖς ποσίν · ἡ γὰρ θεωρία, ἥς σύμβολον ὁ Ἰωάννης, ἐστὶν ὁξυωπεστέρα τῆς πράξεως, ἦν ὁ Πέτρος αἰνιττεται. Ἡ μὲν γὰρ ταῖς τοῦ νοῦ φαντασίαις ὁξυωπούσα, μακρόθεν ἐπαφᾶται τῆς ἀληθείας ἰσχυαῖς ἐννοαίαις τὸ θεῖον κάλλος περιαιρούσα, οὐ μέντοι καὶ μετασχεῖν δυναμένη ἀνευ τῆς πράξεως. Ἡ δὲ πρῶτον μὲν ὑπὸ τῆς θεωρίας χειραγωγούμενη, πόνῳ καὶ καμᾶτῳ πολλῷ τῷ ποθομένῳ συνάπτεται, καὶ τῆς θεωρίας ἐπίθεσις γίνεται · ἦν ἔλαβε παρ' ἐκείνης χάριν ἀντιπαρέχουσα. Οὕτως καὶ τῷ καιρῷ τοῦ Πάθους διὰ τοῦ Ἰωάννου εἰς τὴν αὐλήν ὁ Πέτρος εἰσάγεται · « Ὡν γὰρ γνωστὸς τῷ ἀρχιερεῖ, συνεισηῆθε τῷ Ἰησοῦ, καὶ τῇ θυρωρῷ εἶπε θυραυλοῦντα τὸν Πέτρον εἰσαγαγεῖν. » Ἀλλὰ πῶς ὁ Ἰωάννης γνώριμος εἶναι λέγεται τῷ ἐχθρῷ καὶ κατηγορῷ τοῦ Ἰησοῦ ; Ἐπειδὴ τῷ θεωρητικῷ τ' ἀλλήλοις ἀντικείμενα γνώριμα. Ἡ πῶς εἰσέλθοι εἰς τὴν αὐλήν,

glorificaverunt : sed veritatem Dei in justitia detinuerunt. Secundo, contraria dici potest, quia multa falsa cum veris admista continebat quæ eam depravabant, ut quod Deus esset agens necessarium, quod mundus ab æterno, quod providentiam tollebant. Tertio, quia qui philosophi Evangelii promulgationis tempore vivebant, non eam fidei divinæ, ut par erat, subjecerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis, et ea quæ prædicabantur, ut Dei Verbi Incarnationem, Passionem, Resurrectionem ipsius, et omnium hominum tanquam essent incredibilia, deridebant. De qua sapientia sic considerata idem sanctus Paulus eodem loco affert illud Isaiæ cap. xxix, ex vers. lxx : *Perdams sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo*, quod et, si ab Isaia dictum de Judæorum præcipue sapientia, ut D. Hieronymus explicat, tamen universe ad omnem philosophorum doctrinam prolatum esse a D. Paulo sentiunt nostri interpretes Cornelius et Justinianus in illum locum S. Pauli. Inaque sapientia philosophorum humanitas acquisita de Deo rerumque natura, si per se ipsa spectetur, donum est ipsius Dei, quod item noster hic fatetur, cum eam philosophiæ τῆς ἐξωθεν χάριν appellet, hoc est gratiam externæ philosophiæ, nec potest illi adversari cum lux sit ab illo fonte lucis hausta. Contraria vero dicitur solum quia in hominibus ac fidei nostræ contrariis exstitit, vel perversa est falsis dogmatis, modo jam explicato

Sed audiamus SS. Patres, qui hanc distinctionem nostram magis explicant et sua auctoritate confir-

ἐν ἣ τελεῖται ἡ τοῦ Κυρίου οἰκονομία, τουτέστιν ἐν Α modo in atrium, in quo dispensatio divina perficitur (3i), hoc est, in divinorum cognitionem intraret, nisi externæ philosophiæ gratiam cogitavit haberet? Anna enim gratia (35), Caiphas vero indagator interpretantur: per quos nimirum demonstrativi syllogismi donum ostenditur, per quem veritas indagatur.

Ὁ γοῦν Ἰωάννης γνωστὸς μὲν, οὐ μὴν φίλος ἦν τῷ ἀρχιερεῖ· ἡγαπημένος μὲντοι τῷ Ἰησοῦ. Χρῆ γὰρ τὸν μετιόντα τὴν πρακτικὴν ἀρετὴν, γνωστὸν

Joannes igitur notus quidem, non vero amicus pontifici, sed dilectus Jesu erat. Oportet enim eum qui practicam virtutem consecratur, cognitam qui

Francisci Scorsi notæ.

mant. S. Hieronymus in illa verba jam relata Isaia: *Non quod Deus, inquit, sit inimicus sapientiæ, cuius est Pater, et per quem omnis est in hominibus sapientia, sed cum additamento posuit; sapientiam populi, et prudentium illius.* Et S. Augustin. lib. x *De civitate*, cap. 28: *Non suam in eis perdidit, et reprobavit quam ipse donavit, sed quam ipsi arrogant, qui non habent ipsius.* Illustris ad hanc distinctionem sapientiæ locus, seu potius tota epist. 7 S. Dionysii Areopag. ad Polycarpum, in qua de Apolliphane philosopho est sermo ejusdem amicissimo, dum adhuc gentium agerent vitam, qui tamen Dionysio obreclabatur, quod ad Christi fidem accessisset: quam etiam ipse postea secutus est; et se suamque philosophiam Evangelio submitit a S. Polycarpo traductus ad Christum. Erat igitur Apolliphane sapientia Christo inimica dum Evangelio obsisteret; conciliata Christianæ sapientiæ fuit, cum credidit Christo. Sic itaque de eo S. Dionys. in illa Epist.: *Apolliphane etiam ipsum dico divinis testimoniis nefarie in divina uti. Rerum enim scientia, quæ ab eo recte philosophia dicitur, et a divino Paulo Dei sapientia appellata est, ad auctorem, et rerum ipsarum, et scientiæ veri philosophi excitari perducere debuerunt. Ac ne aliorum potius quam ejus sententiam contra institutum refellam, intelligere debebat Apolliphane, qui sapiens esset, nihil unquam in ordine motuque cælestium (de eclipsi loquitur, quæ Christo patiente visa est) aliter atque est mutari potuisse, nisi eum, qui ipsum, et in statu continet, et procreavit, habuisset, cujus natu ac motu, eo deductus esset, qui, ut est in divinis libris scriptum, facit et mutat omnia.* Hoc fragmentum ex illa Epist. longiore excerpti, quod magis ad rem affirmandam faceret, Græca omisi, quia non satis in promptu et longiora. Clemens Alex. *Strom.* lib. 1: *Est ergo etiam in philosophia, quæ furto suscepta, et veluti a Prometheo parum ignis, qui utiliter excitatur, et vestigium aliquod sapientiæ, et motus a Deo.* Ad extremum non omitendus etiam noster, qui hoc ipsum docet supra in hom. 13, quæ est de *parab. Cænæ*, ubi per eos qui villam emisere excusarunt, philosophos et Græcos signari ait, qui in *villa, hoc est mundi hujus contemplatione, et insperatione occupati ab Evangelio retardati fuerunt*: eos tamen facilius potuisse accedere, quam qui uxorem duxerant, hoc est, voluptatibus corporis se manciparant. *Qui enim, hæc sunt auctoris verba ex nostra translatione, ad sapientiam hujus mundi animum appulerunt, possunt etiam Evangelii doctrinam recipere: nam et naturalis, et moralis Græcorum philosophia potius ad Christi fidem ducere potest.* Ex his igitur omnibus Patrum locis, et ex ipsomet Theophanis sensu perspicuum factum est, qua ratione eadem externa philosophia dicatur, adversaria Christo nimirum quatenus in ipsis philosophis fuit male ea utentibus, et obstantibus fidei Christi, eademque debeat esse amica Christianæ philosophiæ, quatenus est donum aliquod Dei, et in se ipsa spectata potest etiam juvare nostram; quod vero consequenter ait cum qui

contemplationi dat operam, syllogismo demonstrativo, per quem veritas indagatur, eadem philosophia externa desumpto uti debere hoc intelligit, cognitionem eam, quæ de Deo rebusque ab ipso conditis per naturalem ratiocinationem acquiritur, usui esse ad veritatem circa Deum investigandam, juxta illud D. Pauli ad Rom. (cap. 1): *Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus et divinitas.* Idemque longius dicitur Sap. xiii, quæ cognitio seu ratiocinatio etiam naturalis recte donum et gratia Dei dicitur, prout idem sanctus Paulus, ibidem: *Quia quod notum est Dei, manifestum est in illis; Deus enim illis manifestavit.* Atque hoc de cognitione Dei, ut auctoris naturæ planum est; et videri potest copiose tractatum a Joanne Damasc., statim initio libri 1 *De fide*, ubi quod Deus sit, et quod unus, demonstrat etiam adversus eos qui nostram Scripturam non receperunt. Cæterum etiam ratiocinatio naturalis in homine Christiano usui esse potest ad cognitionem Dei, ut auctoris eorum, quæ supra naturam sunt et fide de Deo creduntur, quod idem Joan. Damascen. reipsa docet, qui ex quadam analogia verbi creati, quod nostra mente concipitur, et spiritus ore prolati manu ducit credentem ad increati Verbi, sanctique Spiritus aliquam cognitionem. Et sane logicam ratiocinationem, sive formatam arte syllogismum humani intellectus, si ad materiam fidei applicetur, usui esse ad contemplationem divinarum rerum quis dubitet? Conclusio quidem theologica, quæ a principiis per fidem notis, et deductis sive ambobus, sive uno principio fidei, et altero naturali deducitur, scientia est perfecta. Quamvis enim evidentiæ careat, æquivaleret tamen evidentiæ naturali propter certitudinem, quæ in principiis fidei inest, quæ magis certa sunt, quam ipsa principia naturæ lumine manifesta, atque ita comparat intelligentiam, ut citra omne fallendi periculum teneat ea quæ cognoscit auctoritate divina subnixæ. Quod docte et copiose tractat Josephus Augustinus soc. nostræ Panorm. in opere nuper edito in 1 part. D. Thomæ. Itaque hæc ratiocinatio humana et scientifica theologi, si magis illustretur alio lumine, vel dono sapientiæ, et intellectus, quod Deus contemplanti solet inludere, poterit theologiæ mysticæ esse adjumento, quæ eadem est atque contemplatio. Atque hoc est, quod ait Theophanes demonstrativum syllogismum cognitum esse contemplationi debere. Parum autem refert ad rem propositam, utrum ea demonstratio sit quæ ex causis essendi, ut dicunt scholastici, procedit, et dicitur propter quid, an quæ procedit ex causis cognoscendi, et dicitur demonstratio quia. Utraque enim proderit contemplanti. De qua duplici demonstratione igitur in lib. *Analyt.* ab Aristot. et S. Thom. aliis eorum interpretibus, et ab ipso Josepho August. Diff. vii.

(34) *Anna enim gratia.* Patet ex radice ἄνν gratias dare.

(35) *Caiphas indagator.* De hoc etymio vide hom. xxvii, not. 31.

dem habere externam philosophiam, sed amicum esse verbo veritatis. Alia etiam ratione per hos discipulos indicantur actionis contemplationisque proprietates. Etenim Petrus quidem negavit, Joannes vero mansit immotus. Homo enim activæ deditus vitæ est, cum a recto labatur, vel propter corporis infirmitatem, vel forte etiam propter superbiam mentis: et quidem ter Dominum negat, vel eum sermone contemnens, vel ira victus, vel inhonesta aliqua cupiditate subactus. Ad quæ gallus cantans, pervigil scilicet conscientiæ custodiæ, eum excitat, ut sentiat quæ perperam facta sunt. Qui vero post actionem contemplationis luce illustratur in anima, et divinæ doctriinæ filius, sicuti filius tonitruus efficitur⁶⁶, nunquam avertetur a recto (36). Sed Evangelii verba iterum resumamus.

« Et cum se inclinasset, vidit linteamina posita, non tamen introivit⁶⁷. » 242 Præcurrit sane Joannes velocior pedibus; non tamen quæ intra sepulcrum spectanda erant contemplatus est. Pone vero consequens Petrus, anhelansque pervenit; et in sepulcri adyta introgressus, quæ inibi erant mysteria, videt; post hunc vero etiam Joannes ingreditur. Ita et in Tiberiadis stagno prior quidem agnovit Dominum, et Petro indicavit: sed Petrus, cum enatasset, prior Dominum convenit⁶⁸.

« Venit ergo Simon Petrus sequens eum, et introivit in monumentum, et vidit linteamina posita, et sudarium, quod fuerat super caput ejus, non cum linteaminibus positum, sed separatim involutum in unum locum. » Linteaminum spectaculum evidens erat resurrectionis indicium (37). Quoniam enim myrrha et aloë conglutinata fuerant lintea cum Domini corpore (vim scilicet illa habent adhærescendi, ac difficile distrahuntur), divinæ solius erat virtutis ea facile secernere a corpore. Nam si fures insidiatoresque nocturni corpus furati essent, non tantum habuissent otii, ut possent prius nudare cadaver, cum præsertim myrrha eonditum esset atque concretum, et custodia illud asservaret, et tam ingens saxum monumentum obstrueret. Quod si sepulcrorum effossores, vel grassatores tale facinus ausi essent, omisso corpore rapuissent ea maxime quæ in sepulcro erant. Ea vero relinquere tam decenter composita, et a cæteris linteis sudarium sejungere, idque involutum certo in loco seponere, quis arbitretur eorum fuisse negotium, qui mortua corpora rapere consueverant? Quæ sane

μὲν εἶναι τῇ φιλοσοφίᾳ τῇ θύραθεν, φίλον δὲ τῷ ἀληθεῖ λόγῳ τῆς πίστεως. Καὶ ἄλλως δὲ διὰ τούτων τῶν μαθητῶν καὶ τῆς πράξεως καὶ τῆς θεωρίας ιδιότητες δείκνυνται. Ὁ μὲν γὰρ Πέτρος ἠρνήσατο, Ἰωάννης δὲ ἀκλόνητος ἔμεινε. Ὁ μὲν γὰρ πρακτικὸς ἀνὴρ ἐστίν, ὅτε ἀπολισθαίνει τοῦ εἰκότος, ἢ δι' ἀσθένειαν σώματος, ἢ διὰ λογισμῶν ἰσως χανόντητα· καὶ τρίς ἀρνείται τὸν Κύριον, ἢ κατὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἀθετήσας, ἢ θυμῷ εἰζας, ἢ ἐπιθυμίᾳ τιμῆ ἀπρεπεῖ δουλαγωγηθεὶς. Ἐφ' οἷς ὁ ἀλέκτωρ φωνήσας, ὃς ἐστὶ τοῦ συνειδότος ὁ ἀγρυπνος φύλαξ, εἰς ἀσθησὶν αὐτὸν διεγείρει, ὧν ἐπιθυμῆσεν. Ὁ δὲ μετὰ τὴν πράξιν τῷ φωτὶ τῆς θεωρίας καταυγασθεὶς τὴν ψυχὴν, καὶ υἱὸς θεολογίας, ὡς ὁ τῆς βροντῆς υἱὸς γεγωνῶς, οὐδέποτε τοῦ εὐθέως παρατραπήσεται. Ἀλλὰ τὴν εὐαγγελικὴν λέξιν αὐθις ἐπαναλάβωμεν.

« Καὶ παρακύψας βλέπει τὰ ὀθόνια κείμενα, οὐ μέντοι εἰσῆλθεν. » Προέδραμε μὲν ὁ Ἰωάννης κραιπνοτέρως ποσὶ, οὐ μέντοι τῶν ἔνδον θεαμάτων γίνεται θεωρῶς. Ὅπισθουραγῶν δὲ Πέτρος ἀσθμαίνων κατέλαβε· καὶ εἰσω γενόμενος τῶν ἀδύτων τοῦ μνημείου, ὄρᾳ τὰ κάκειθι μυστήρια. Μετὰ τούτων δὲ καὶ Ἰωάννης εἰσέρχεται. Οὕτω κἀντῆ Τιβεριάδος λίμνῃ πρῶτος μὲν ἐπέγνω τὸν Κύριον, καὶ τῷ Πέτρῳ μεμήνηκεν· ἀλλὰ Πέτρος διανηξάμενος, πρῶτος τῷ Δεσπότῃ ἐνέτυχεν.

« Ἐρχεται οὖν Σίμων Πέτρος ἀκολουθῶν αὐτῷ, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ θεωρεῖ τὰ ὀθόνια κείμενα, καὶ τὸ σουδάριον, ὃ ἦν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, οὐ μετὰ τῶν ὀθονίων κείμενον, ἀλλὰ χωρὶς ἐντετυλιγμένον εἰς ἓνα τόπον. » Ἡ τῶν ὀθονίων θέα ἐναργής ἦν τῆς ἀναστάσεως ἔνδειξις. Ἐπειδὴ γὰρ συμῶρη καὶ ἀλόγη ἐγκυκλλημένα ἦσαν τῷ Δεσποτικῷ σώματι τὰ ὀθόνια [κολλητικὰ δὲ ταῦτα καὶ δυσἀπόστατα], θείας δυνάμεως μόνης ἦν τὸ τοιοῦτον ῥαδίως αὐτὰ τοῦ σώματος ἐξελεῖν. Εἰ γὰρ φῶρες καὶ νυκτολόχοι τὸ σῶμα ἐσύλησαν, οὐ τοσαύτην εἶχον σχολὴν, ὡς ἀπογυμνοῦν πρότερον τὸν νεκρὸν, καὶ ταῦτα ἐσυρυσμένον τοῦ σώματος, καὶ τῆς κουστωδίας φρουρούσης, καὶ τοῦ λίθου τοσοῦτου ἐπικειμένου τῷ μνηματι. Εἰ δὲ τυμωροὶ, ἢ λαποδοῦνται τὸ τοιοῦτον εἰργάσαντο τόλμημα, μεταθέντες ἂν τὸ σῶμα, ἤρπασαν μάλιστα τὰ ἐντάφια. Τὸ δὲ οὕτω κατὰ κόσμον εἶσαι αὐτὰ, διαλεῖν τε ἀπὸ τῶν λοιπῶν τὸ σουδάριον, καὶ ἐντετυλιγμένον ἐν ἑνὶ θεῖναι τόπῳ, τίς ἂν νεκροσῶλων ἔργον ἠγγίσειτο; Ἄ δὴ πάντα οἱ μαθηταὶ λογισάμενοι ἐπίστευσαν. Ὅμnia reputantes discipuli crediderunt.

⁶⁶ Marc. iii, 17. ⁶⁷ Joan. xx, 5. ⁶⁸ Joan. xxi, 7, 8.

Francisci Scorsi notæ.

(36) *Nunquam avertetur a recto.* Per auxesim oratoriam dictum intellige, nimirum, ut plurimum usuenit, ut qui contemplationi intentum animum gerit, difficilius multo labatur in peccatum, quam qui distractus solum in agendo: ejus enim sunt procliviores lapsus.

(37) *Evidens erat resurrectionis indicium.* Tota hæc ratiocinatio desumpta est e Gregorio Nysseno, o at. 2, *De Resurr.* eademque Chrysostomi est,

cujus hæc verba de inventis linteaminibus seorsim positis: *Signum hoc resurrectionis erat; non enim si transtulissent corpus, nudassent, nec si essent furati, de hoc fuissent solliciti, ut sudarium involverent, et seorsim ponerent: ideo Joannes præmisit sepultum cum myrrha, quæ conglutinatur corpori linteamina, ut ne decipereris a dicentibus furto sublatum: quis enim sur circa rem superfluam tantum laboraret?*

'Αλλ' ἐνταῦθα τινες περιέργῳ διανοίᾳ καὶ τολμη-
 ρῆ γλώττῃ πολλὰ μυθοπλαστοῦσι ψευδολογήματα, A
 πεπλασμένας αἰτίας ἀποδόντες, ὅτου χάριν οὐ μετὰ
 τῶν ὀθνίων ἐκείτο τὸ σουδάριον. Καὶ οἱ μὲν φασι, ὅτι
 Δῶρον ἐταιρίδος τινός· οἱ δὲ, ὅτι παρὰ τῶν
 Ἰουδαίων ἐδόθη τῆς τοῦ θανάτου ἀποφάσεως σύμβο-
 λον. Ἦν γάρ, φασι, ἀνάξιον μετὰ τῶν ὀθνίων
 τετάχθαι τῶν βεβήλων τὸ δώρημα. Ταῦτα οὖν ἡγήτεον
 γραῶν κατασαπεισῶν μυθικά ληρωδήματα, καὶ
 φαύλης διανοίας ἀτελῆ ἀμβλοθρύδια. Καὶ βέλτιον
 μὲν ἰσως ταῦτα παραδραμεῖν ἀμνημόνευτα. 'Αλλ'
 ἵνα μὴ τῶν ἀπλουστέρων ἡ ἀκοὴ τοῖς τοιοῦτοις
 ληρήμασιν ὑποκλέπτεται, δεῖν ἔγνω ἑλέγξαι τὸ
 μυθῶδες αὐτῶν. Πρὸς μέντοι τοὺς πολυπραγμονοῦν-
 τας διὰ τί τῶν ὀθνίων ἀποκεκριμένον ἦν τὸ σουδά-
 ριον, φάμεν ὡς αὐτὴ ἡ τοῦ πράγματος ἀκολουθία B
 οὕτω κείσθαι τὸ σουδάριον παρεσκεύασεν. Ἐπειδὴ
 γὰρ ἡ μὲν Δεσποτικὴ κεφαλὴ τοῦτοῦ ἐμπεριελήπτο,
 τὸ δὲ λοιπὸν ἅπαν σῶμα τοῖς ὀθνίοις ἐνεβλίσκτο,
 ἀναστάντος τοῦ Κυρίου καὶ ὑπεκσάντος τῶν ὀθ-
 νίων, συνέβη ἕκαστον διαμεῖναι ἢ τόπου ἦν. Τοσοῦ-
 τον οὖν ἐκεκύλιστο τῶν λοιπῶν τὸ σουδάριον, ὅσον
 τὴν κεφαλὴν τοῦ λοιποῦ σώματος διίστησιν ὁ αὐχὴν.
 Διὸ καὶ ἐντετυλιγμένον ἦν οὕτω, καθὼς ἦν ἐν τῇ
 ἀχράντῳ καὶ θεῖᾳ κορυφῇ. 'Αλλ' αὕτη μὲν ἡ ἀπλου-
 στέρα λύσις, ἀκόλουθος τοῦ ζητήματος.

Εἰ δὲ πρὸς τὰ ἐνδότερον βούλει χωρῆσαι, καὶ
 κατοπτεῦσαι τὰ μυστικώτερα, εὗροις ἀξιόχρεων C
 χειραγωγῶν τὸν Νυσσαῖα Γρηγόριον, τῷ ἰδίῳ λόγῳ
 χειραγωγούντᾳ σε πρὸς τὰ ὑψηλότερα. Τί γοῦν ἐκ
 τῶν ἐκείνου λόγων μαθάνομεν; Κεφαλὴν μὲν νοεῖν
 τὴν τοῦ Λόγου θεότητα, καὶ σῶμα λοιπὸν τὴν ἀνθρω-
 πότητα. Ἀκολουθῶς οὖν ὀθνία μὲν οἱ περὶ τῆς
 οἰκονομίας λόγοι, οἱ παντὶ βουλομένην ἐρευνητικοὶ
 καὶ ἠπλωμένοι τυγχάνουσι. Τὸ τῆς κεφαλῆς δὲ σου-
 δάριον τοὺς ἀποκεκρυμμένους καὶ ὑπὲρ νόησιν
 λόγους τῆς θεολογίας ἀνιέττεται· οἱ τετυλιγμένοι
 ὀφείλουσιν διαμείναι διὰ παντός, ὡς ἀρήστοι καὶ
 ἀνέκφραστοι. Τοῦτό τοι καὶ Μωυσῆα ἐπὶ τοῦ

Sedenim hoc loco quidam curiosæ mentis homi-
 nes et audacis linguæ multas fabulas mendacia-
 que confingunt, causasque commentitias reddunt,
 quare sudarium cum linteaminibus positum simul
 non fuerit. Et alii quidem donum scorti ejusdam
 fuisse, alii vero a Judæis datum ut signum esset
 sententiæ latæ de morte. Atqui iadignum dicunt
 futurum fuisse, si cum sindone profanorum dona
 conjungerentur. Hæc igitur amicularum putrescenti-
 um nugæ et pravæ mentis abortus existimanda
 sunt. Et satius fortasse fuerat hæc prætermittere,
 nec commemorare. Sed ne simplicioram aures
 fabellis hujuscemodi capiantur, fabulosa eorum
 dicta redarguenda judicavi. 243 Ad eos igitur qui
 tenentur studio intelligendi, quid causæ fuerit, cur
 a sindone sudarium fuerit separatum, dicimus rei
 gestæ rationem et ordinem ita postulasse, ut suda-
 rium ita jaceret. Quoniam enim Domini caput eo
 circumvolutum fuerat, linteaminibus vero reliquum
 omne corpus implicitum, resurgente Domino atque
 a linteaminibus exsiliante, contigit unumquodque
 eodem loci ubi fuerat remanere. Tantum igitur
 aberat a cæteris sudarium involutum, quanto inter-
 vallo cervix a reliquo corpore disternat caput.
 Quamobrem etiam ita involutum erat, sicuti in illo
 immaculatoque divino fuerat capite. Atque hæc quidem
 simpliciorum magisque congruena solutio quæstionis.

Si vero ad interiora pervadere studes, et magis
 mystica contempulari, inuenies dignum fide ducem
 Gregorium (38) Nyssenum, qui te suamet oratione
 ad altiora manuducat. Quid igitur ex ejus discimus
 verbis? Per caput quidem Verbi divinitatem intel-
 ligi, per corpus vero reliquum, humanitatem. At-
 que adeo consequens est, ut linteamina sint ratio-
 nes illæ de dispensatione consilioque divino, quæ
 ab omnibus volentibus indagari possunt et expli-
 cari. Capitis vero sudarium occultior illa, et quæ
 supra intelligentiam est, de divinitate doctrina;
 quæ sane involuta semper oportet ut maneat, ut-
 pote arcana, quæque explicari non potest verbis.

Francisci Scorsi notæ.

(38) *Dignum fide ducem Gregorium. Elogia Gro-*
 gorii Nysseni, quem noster studiosè laudat, et as-
 sectatur, habes hom. 16, not 00, quod pertinet ad
 hunc locum; sic ille, circa separationem linteami-
 num mystice philosophatur orat. 2, De Resurr.
 (regeram enim huc ejus doctrinam, quæ eadem
 est ac Theophanis, et alter ab altero explicatur):
 Ἄμα δὲ καὶ μυστήριον παρεδήλου θεοπροπέως, ὡς ἡ
 κεφαλὴ, τῆς θεότητος τάξιν ἐπέχουσα κατὰ τὸ, ἡ
 κεφαλὴ τοῦ Χριστοῦ ὁ θεός, καὶ οἱ περὶ αὐτῆς λόγοι
 μένουσι, καὶ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν οἰοῦναι ἐλημ-
 μένοι, καὶ ἀδιάλυτοι ἔξιν τὰ κάτω τὰ περὶ τὴν
 ἐνσαρκον οἰκονομίαν, καὶ τὴν ἐπὶ γῆς μετὰ ἀνθρώπων
 ἀνατροφὴν ὡν τύπος ἦν τὰ ὀθνία κατὰ τὸ δυνατόν
 ἡμῖν διαλέλυται τε καὶ ἐξηλάθηται. Hoc est ex
 Laurentii Sifanii interpretatione: *Simul autem*
etiam mysterium a divina majestate hand alienum
innuebat: nimirum quod caput deitatis locum obti-
nebat (juxta illud, « caput Christi Deus ») et qui de
eo essant sermones, manent circa carnis humanæ
assumptionem quasi involuti, atque indissolubiles,

etiam inferiora, quæ circa dispositionem, et admi-
nistrationem, quam in carne peregit, et circa eam,
quam cum hominibus in terra conversationem habuit
(quarum rerum figura linteamina erant) acciderunt,
quantum ejus fieri potuit, a nobis dissoluta atque
contractata sint. Ita Sifanius, qui videtur legisse
κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν, cum verterit circa carnis
assumptionem. Alioqui vertendum erat etiam post
assumptionem carnis humanæ; ita enim præpositio
μετὰ et sensus etiam Gregorii requirit, vult siqui-
dem rationes de Christi divinitate etiam post assump-
ptam humanitatem manere involutas, ut quæ com-
prehendi humana mente non possint; at vero ea
quæ a Christo opera et miracula gesta sunt. Passio
etiam et mors aliaque hujusmodi ad humanam natu-
ram pertinentia facilius cognosci, quæ D. Paulus
I Cor. III, lac appellat, illa vero superiora escam:
tanquam parvulis in Christo lac vobis dedi, non
escam. Ex quorum verhorum intellectu ratiocinatur
etiam infra Theophanes hom. 36, ubi de apparitione
facta in mari Tiberiadis. Vide notas ibi.

Hoc etiam a Moÿse in typico agno immolari solito A in Pascha lege sancitum animadvertimus ⁶³. Jabet enim manducari carnes, et ex ossibus quidquid mandii potest; ossa vero non comminui, nec attingi interiora vult. Quo sane docemur ænigmate de incarnati Verbi consilio, ac ðe divinitate quantum a nobis capi liceat. esse indagandum: quæ vero neque speculari neque comprehendere possumus, ea a nobis non attingenda, sed relinquenda potius veluti involuta in thesauris ejus, qui cuncta scrutatur et cognoscit Spiritus, qui cum Patre et Filio simul adoratur et glorificatur, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

244 HOMILIA XXXIV.

In octavarum Matutinum.

« Maria stabat ad monumentum foris plorans; cum ergo fletu inclinavit se, et prospexit in monumentum, et vidit duos angelos in albis ⁶⁴. » Cum paulo ante discipulorum coryphæus et dilectus discipulus ad sepulcrum vivificum concurrissent, et linteaminitus visis, cepissent resurrectionis argumentum, christifera Magdalena (39) subsistit, et

⁶³ Exod. xii, 46 seqq. ⁶⁴ Joan. xx, 11 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(39) *Christifera Magdalena*. Θεοφόρον appellat S. Mariam Magdalenam eo sensu quo sanctos viros Græci scriptores, et Patres θεοφόρους, hoc est ad verbum, quo multi utuntur, *deiferos*: alii vero *divinos, Deo plenos*, interpretantur; ut plane eodem θεοφόρους appellari censeant, quos θεϊούς, et θεσπεσίους iidem Græci. Ita S. Ignatius Martyr ad primigenios Christianos scribens θεϊούς θεσπεσίους, Μακάριοι οὖν ἔστε ὑμεῖς, ὡ θεοφόροι. *Beati igitur estis vos, o Deiferi*. Et S. Polycarpus dictus est a Suida ὁ θεοφόρος Πολύκαρπος, Deifer Polycarpus, et S. Paphnutius θεοφόρος in *Menol. Græcorum*, in quo passim multos eo nomine insignitos legas. Ipse vero S. Ignatius Martyr ab eodem Suida θεοφόρος dictus; a S. Maximo θεός, qui et alios eodem nomine, ut æqui ponderis affecit. Sed quod pertinet ad S. Ignatium, ei non ut epitheton, sed ut ænomen attributum fuisse θεοφόρον ostendit Petrus Alloix Soc. nostræ in ejus Vita, seu potius in Adnot. ad Vitam a se conscriptam. Ostendit autem ex eo quod ipse in plerisque inscribendis epistolis se Θεοφόρον vocat, nunquam id facturum, quæ ejus modestia, et demissio erat animi, nisi cognomen quo communiter ab omnibus nominaretur, et non epitheton laudis honorificum fuisset; inditum autem id cognominis idem censet, ex quo Christus eum manibus in hac vita suis contrectavit; tanquam ex eo in Ignatii corpore, non solum in intimis medullis ille Deus homo resideret. Fuisse autem S. Ignatium puerum eum, quem Christus suscepit, et de quo dixit: *Nisi efficiamini sicut parvulus iste*, etc., probat multis conjecturis, quæ legi apud ipsum possunt, qui et pluribus explicat, quo sensu dicantur cæteri SS. Patres θεοφόροι, a cujus explicatione nostra non discrepat. Dicit enim sunt quia animæ sanctorum sedes sunt Dei, eumque non anima sua solum, sed etiam corpore portant, in qua crucis mortificationem circumferunt, juxta illud S. Pauli ad I Corinth. cap. vi: *Glorificate et portate Deum in corpore vestro*. Ad quem locum D. Thom., *Ut equus, ait, portat dominum et sessorem, et ad ejus voluntatem movetur, ita corpus Dei voluntati et obsequio mancipatur*. Ita D. Thomas,

τυπικῶς ὀρώμεν νομοθετήσαντα. Κελεύει γὰρ τὰς μὲν σάρκας περιεσθίειν, καὶ τῶν ὀστέων ὅσον ἐδώδιμον, μὴ μέντοι συτρίβειν τὰ ὀστᾶ, μηδ' ἄπτεσθαι τῶν ἐντὸς · διδάσκοντος τοῦ αἰνίγματος. τοὺς μὲν τῆς οἰκονομίας λόγους, καὶ τοὺς περὶ Θεότητος, ὅσον ἡμῖν ἐφικτὸν ἐρευνᾶν, τῶν δὲ δυσθεωρήτων καὶ ἀκαταλήπτων μὴ ἄπτεσθαι, ἀλλ' ὡς ἐντετυλιγμένα ἔξιν ἐν τοῖς θησαυροῖς τοῦ ταῦτα ἐρευνῶντος καὶ γινώσκοντος Πνεύματος, τοῦ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνουμένου, καὶ δεξαζομένου, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἄμην.

OMILIA ΛΔ'.

Eiς τὸ δι-ἄσιν Ἐωθινόν.

B

« Μαρία εἰστήκει πρὸς τὸ μνημεῖον, κλαίουσα ἔξω. Ὡς οὖν ἔκλαιε παρέκλυεν εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ θεωρεῖ δύο ἀγγέλους ἐν λευκοῖς. » Ἄρτι τοῦ κορυφαίου τῶν φοιτητῶν, καὶ τοῦ ἡγαπημένου τῶν μαθητῶν πρὸς τὴν ζωηφόρον δεδραμηκότων σορῶν, καὶ τὴν τῶν θθνίων θέαν τεκμηρίων ελληφότων τῆς ἀναστάσεως, ἡ χριστοφόρος Μαγδαληνὴ ἔμεινεν

cui etiam consonat illud David Psal. lxxii: *Ut iumentum factus sum apud te, et ego semper tecum*. Ita enim sancti viri Deo, quicum conjunctissime vivunt, et cujus ad nutum omnia sua moderantur, dicere vere possunt.

C Sed ut ab humilioribus ad sublimiora exempla traducamur, eo itidem modo sancti homines appellantur θεοφόροι, quo S. Dionysius ordinem angelorum, qui Throni appellantur θεοφόρους vocat, in quem locum ita S. Maximus ejus scholasticus: *Ὅτι καὶ τὸ τῶν ἁγίων ἑρώων τάγμα θεοφόρων εἶπεν Διονύσιος ὡς φέρον ἐπαναπαυόμενον νοητῶς τὸν Θεόν · Adverte eum etiam (Dionysium) sanctorum thronorum ordinem Deiferum dixisse, tanquam ferentem Deum modo intelligibili superquiescentem*. Ita S. Maximus. Redeo ad S. Magdalenam, quæ non minori jure ac S. Ignatium alii, ex contactu Christi vocare potuit noster χριστοφόρον. Quæ ex quo ejus pedes tetigit, et ab illo contacta in fronte fuit, Christum non solum animo, sed etiam corpore portavit suo, maximeque in impressis digitorum Christi notis in fronte, ut traditur. Neque id vocabulum a nostro primum novatum, sed ab antiquissimis Patribus acceptum. S. Cyrillus Hierosolym. *Cath. mystag.* vi, eos qui recens sunt baptizati χριστοφόρους vocat qui corpus et sanguinem Christi in Eucharistia suscipiunt: *Ὁὲτω γὰρ, inquit, καὶ χριστοφόροι γινόμεθα, τοῦ σώματος αὐτοῦ τοῦ αἵματος εἰς τὰ ἡμέτερα ἀναδιδόμενου μέλη. Sic Christophori (malim Christiferi) erimus, hoc est Christum ferentes, cum ejus corpus et sanguinem in membra nostra receperimus*. Et ibidem: *Ὁὲτω κατὰ τὸν μακάριον Πέτρον θείας κοινωνοὶ φύσεως γινόμεθα. Ita, ut beatus Petrus dicit, divinæ consortes naturæ efficiamur*. Ita Cyrillus. Atque eadem et communi cum cæteris sanctis ratione et sua propria, quam prætulit merito atque optime jure S. Magdalena χριστοφόρος dicta a Theophane. Verti autem id vocabulum Christiferum. Quidni enim hoc bene Latine usurparem, vocemque novam componerem potius quam Christophorum dicere, ad similitudinem multorum, quibus poetæ Latini recte utuntur, flammifera letifera, vitifera, etc.

ἐμφιλοχωροῦσα τῷ μνήματι, καὶ περιενύσσει ἀλύουσα, καὶ λιβάδας δακρῶν ἐνστάζουσα, τῇ ἐπιμόνῃ προσεδρῖα ὑψηλότερόν τι καρταδοῦσα μαθεῖν. Ὡς δὲ παραβαρβύνασα ἑαυτὴν, εἰσω τοῦ θεοδόχου παρέκλυσε μνήματος, ἀγγελικῆ ὄπτασία ἐπιπίπτει εὐθύς. Δύο γὰρ αὐτῇ λευχειμονοῦντες ἐφάνησαν ἄγγελοι ἐν αὐτῷ τῷ τόπῳ ἔνθα τὸ θεῖον ἔκειτο σῶμα τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ ἐπειδὴ τὸ σουδάριον τῶν λοιπῶν ἐκχώριστο, ἄτερος μὲν ἐμφανίζων πρὸς τὴν κεφαλὴν καὶ τηρῶν τὸ σουδάριον, ἄτερος δὲ πρὸς τοὺς ποσὶ, φρουρῶν τὰ ὀνόνα. Τοῦτο δὲ ἦν ἄρα σύμβολον τῶν ἐπὶ Χριστοῦ δύο φύσεων· εἰκόν· ζε γὰρ ἡ μὲν κεφαλὴ τῆν θεότητα, οἱ δὲ πόδες τὸ πρόσωπον. Ἐπεὶ γοῦν κατατεθεῖσα ἡ τοῦ Λόγου σὰρξ ἐν τῷ μνήματι τῶν τῆς θεότητος ἀχρημάτων ὑπῆρχεν ἀχώριστος, τοῦ Δεσπότου τὸν τόπον οἷα παστάδα περιεφρούρουσιν οἱ ἄγγελοι, δεικνύντες τῇ μορφῶν, ὅτι μὴ ψιλῆ σὰρξ ἐν τῷ τάφῳ ἐτέθη, ὑποστῆναι δυναμένη κλοπῆν. Καὶ μοι τοῦ πράγματος ἀγάσθητι τὴν παράδοξον· πῶς Πέτρῳ μὲν καὶ Ἰωάννῃ κατ' αὐτὴν τὴν ὄψαν προεφιστάσι μόνον ὠράθησαν τὰ ὀνόνα, ὡς ἔδοκει, παρ' οὐδενός· φυλαττόμενα; Οἱ γὰρ ἰσραὴλ νόες, καίτοι παρόντες, ἦσαν ἀθέατοι· τῇ δὲ γυναίκῃ γέγονε τὰ τῆς ὄπτασίας ἀντίστροφα. Τὰ γὰρ ὀνόνα ὑπεκρύβησαν, οἱ δὲ ἄγγελοι ὤφθησαν. Διὰ τὴν τοῖς μὲν μαθηταῖς μελέτος οὖσι φρονήματος ἰκανῆ πρὸς πληροφορίαν τῶν τῶν ὀνομάτων ἡ θεὰ· τῆς δὲ γυναίκῃς τὴν ἀσθένειαν μάλιστα ἂν ἐπεισεν ὄψις ἀγγελικῆ, καὶ αὐτῆ τοῦ Ἰησοῦ ἡ ἐμφάνεια. Ἰσως δὲ καὶ οἱ μαθηταί, εἰ τὴν προσεδρῖαν τῆς γυναίκῃς ἐμιμήσαντο, τῆς ἰσῆς ἂν ἀποκαλύψωσιν ἔτυχον.

245 Fortasse vero etiam discipuli si mulieris

participes visionis fuissent. Ἡ μὲν οὖν Μαρία, ἐκπλαγεῖσα τῇ μορφῇ τῶν ἀγγέλων καὶ αὐτοῦ γεγονούσα, τῷ παραδόξῳ θεάματι ὑπέτρομος ἵστατο· οἱ δὲ ἄγγελοι, λύοντες αὐτὴν τῆς ἀγωνίας, φιλοπευστοῦσι δῆθεν τὴν τῶν δακρῶν αἰτίαν μαθεῖν, διὰ τῆς ἐμφανείας καὶ τῆς φωνῆς ἀπάγοντες αὐτὴν τὸν οἴκον κλαπῆναι τὸν Κύριον. « Ἔνα, τί κλαίεις; » Τί νομίζεις κλοπῆν ὑποστῆναι τὸν ὑπὸ τοιοῦτων φυλάκων φρουρούμενον; Ὁρῶς ἀγγέλου ἐφερομένου, ἕνα πρὸς τῇ κεφαλῇ, καὶ ἕνα πρὸς τοὺς ποσὶ, καὶ συληθῆναι νομίζεις τὸν θησαυρόν; Καὶ τίς οὗτος νεκροσύλης ἀναιδῆς, ἡ τυμωρῶχος θρασύς, ὡς βασιλέα κλέψαι παρατάξει ἀγγελικῆ φυλαττόμενον; Ἄλλ' ἦν ἄρα ἡ Μαγδαληνὴ τοσοῦτον ἠλίθιος, ὡς μηδὲν τι τῶν ὄντων ἐκ τούτου καταστοχάσασθαι· ἔτι γὰρ τῆς αὐτῆς ὑπολήψεως εἶχετο, καὶ φησι· « Ἦραν τὸν Κύριόν μου, καὶ οὐκ οἶδα ποῦ ἔθηκαν αὐτόν. » Ὁ πρότερον εἶπε Πέτρῳ καὶ Ἰωάννῃ, τοῦτο καὶ τοῖς ἀγγέλοις λαλεῖ. Ἄλλ', ὡς τῆς καλῆς καρτερίας! ὡς τῆς ἐπαινετῆς πολυπραγμοσύνης! οὐ παρεῖδεν αὐτὴν ὁ ποθοῦμενος· οὐκ

circā illud libenter immorata perlustrabat omnia mœrens et lacrymis manans, constantique perseverantia dum sublimius aliquid cognosceret, opperiebatur. Ubi vero sibi ipsi animos addens in monumentum illud divinitatis hospitium introspectit, in angelorum conspectum subito incidit. Duo enim illi candidati visi sunt angeli eodem in loco, ubi positum fuerat corpus Jesu. Et quoniam sudarium a cæteris linteaminibus sejunctum erat, alter quidem ad caput visus sudarium servans, alter ad pedes custodiens linteamina. Hoc vero fortasse duarum in Christo naturarum symbolum erat; nam caput quidem divinitatem, pedes vero assumptam significabant carnem. Quoniam igitur in monumento deposita Verbi caro a gloria divinitatis sejuncta non existebat, ad Domini locum, veluti ad thalamum excubabant angeli; ut nimirum mulieri unguentiferæ indicarent, non nudam carnem in eo tumulo fuisse sepultam, ita ut rapientis violentiæ subjaceret. Et vero illud in hoc factō admirandum considera: qui enim Petro ac Joanni, qui eadem ipsa hora ad sepulcrum adfuerant, sola lintea visa sunt, a nemine, ut videbatur, asservata? Sanctæ scilicet mentes quamvis præsentes erant, oculis tamen non objiciebantur: at vero mulieri visionis ratio omnia est commutata. Illi enim linteamina quidem invisā, angeli vero visi fuerunt. Quid hoc? Nimirum quod discipulis utpote sapientioribus satis ad certam plenamque resurrectionis fidem faciendam erat spectasse linteamina; infirmitati vero mulieris vix angelorum visio, et ipsa Jesu apparitio ad suadendum perseverantiam imitati fuissent, ejusdem etiam par-

Maria igitur angelorum specie stupefacta, et inopinato illo spectaculo, horrore ac tremore occupata stabat. At vero angeli, ut eam ab illa anxietate liberarent, sciscitantur veluti cupidi cognoscendi de causa lacrymarum: ut aspectu simul ac sermone ab ea illam opinionem deducerent, quod illinc esset furto sublatus Dominus. « Mulier, quid ploras? » Quid reris obnoxium furto fuisse eum, qui ab hujusmodi excubitoribus custoditur? vides angelos unum ad caput, ad pedes alterum considentes, et sublaturum thesaurum existimas? Quis vero tam impudens mortuorum raptor, et tumulorum effossor, ut regem raperet angelorum acie communitum? Sed erat utique tam hebes Magdalena, ut nihil ejus quod res erat, ex hoc caperet argumenti. In sua enim opinione etiamnum persistebat, et « Tulerunt, inquit, Dominum meum, et nescio ubi posuerunt eum. » Quod antea Petro ac Joanni, idem nunc angelis dicit. Verum, o præclaram constantiam, o laudabilem curiositatem! non eam neglexit is qui

Francisci Scorsi notæ.

Jam vero si quid ex profanis fontibus ad hanc rem haugientium, et ipsi dicebant amicos suos ferre in oculis, in se sic locutus Q. Cicero in epist. ad Tronem: *Te, ut dixi, fero in oculis.* M. Cicero ad ipsum Quinctum, *Balbus in oculis fero*, et Ter., etc.,

Eunuch. *Rex te ergo in oculis?* Orat. pro Planc. de iis qui amari volunt, dixit M. Tullius idem, *habitare in oculis eorum, quos in amorem sui trahere volunt.*

erat in desiderio; nec permisit in incredulitatis imo demergi is qui erat in questione, sed fervidum desiderium videns ultro illi adest. « Conversa enim retro, videt Jesum stantem: et non sciebat quia Jesus est. » Quid vero illam adduxit, ut initum cum angelis colloquium intercideret, et retrorsum sese converteret? Ex ipso aspectu habituque angelorum quemdam sibi dorso imminenter sensit. Accedente enim Domino angeli statim surrexerunt, indicantes aspectus mutatione, quis advenisset. Quo sane viso Maria et ipsa convertit obtutum, nec vero agnovit, quis esset, qui eam interrogabat: « Mulier, quid ploras? quem quaeris? » Vel nimio diei splendore, vel fluentibus affatim lacrymis obtusa oculorum acie; seu potius factum id est divinae potentiae dispositione. « Mulier, quid ploras? quem quaeris? » reprehendentis verba sunt, et incredulitatem exprobrantis: sic enim visus est dicere: Cum me una cum alia Maria videris (40), et pedes fueris amplexata, etiam nunc in ambiguo versaris? Sed neque reprehensionem sensit, nec ipsum loquentem agnovit; existimans vero illius horti esse **246** curatorem, ait illi: « Si tu sustulisti eum, dicito mihi, ubi posuisti eum, et ego eum tollam. » Bene ipsum reputavit horti cultorem: novus quippe erat Adam, qui primum illum horti cultorem, atque custodem illius, inquam, horti Edeni totum in se receperat: et in horto traditus et in horto sepultus fuerat, ut nimirum paradisi hortum iterum Adamo largiretur. « Si tu sustulisti eum, dicito mihi, ubi posuisti eum. » Quid mortuum, inquit, hinc transtulisti? an abhorrens ipsum, nec in tuo illum horto jacere facile passus, per contemptum et incuriam eum abjecisti insepultum? dic mihi quo eum transposuisti, ut onus hoc, quod facile complecti ulnis; et gestare potero, quo voluero ipsa reportem. Quid igitur Salvator? Tanta eam mentis tarditate teneri, nec quidquam de resurrectione cogitare videns, sola compellatione eam excitat ad bene sentiendum. « Maria, » conversa suavem illam vocem agnovit, et omnibus cumulata laetitiis respondit, « Magister. » Cum primum consuetam agnovit salutationem, continuo immaculatos illos pedes tenere festinavit, sed ab illo conatu prohibetur, et audit: « Noli me tangere, » Ne appropinques, inquit, neque me tangere attentes; non enim etiam nunc carnis

ἀφῆκε τῇ ἀπιστίᾳ βυθίζεσθαι ὁ ζητούμενος· ἀλλὰ τὸν ζέοντα πόθον ἰδὼν, αὐτομάτως ἐφίσταται. « Στραφεῖσα γὰρ ὀπίσω, βλέπει τὸν Ἰησοῦν ἐστῶτα, καὶ οὐκ ᾔδει ὅτι Ἰησοῦς ἐστίν. » Τί δὲ τὸ πείσαν αὐτὴν καταλείψαι τὴν μετ' ἀγγέλων διάλεξιν, καὶ ὑποστρέψαι εἰς τὰ ὀπίσω; Ἐκ τῆς τῶν ἀγγέλων ὄψεως καὶ τοῦ σχήματος ἤθετό τινος; ἐπισκιάσαντο; αὐτῇ τὸ μεταφρενον. Ἐπιστάντος γὰρ τοῦ Κυρίου, οἱ ἄγγελοι εὐθύ; τῆς καθέδρας ἀνέθορον, τῇ μεταβολῇ τῆς ὄψεως τὸν ἐπιστάντα δηλώσαντες. Ὁ δὲ Μαρία θεασαμένη τὴν ὄψιν ὑπέστρεψεν· οὐ μὴν ἐπέγνω, τίς ἦν ὁ πυθόμενος· « Γύναι, τί κλαίεις; τίνα ζητεῖς; » Τῆς τε ἡμέρας διαυγαζούσης, καὶ τῆς ὄψεως τῇ ῥοῇ τῶν λακρῶν ἀμβλυομένης, μᾶλλον δὲ τῆς θείας δυνάμεως τοῦτο οἰκονομία. « Γύναι, τί κλαίεις; τίνα ζητεῖς; » ἐπιπλήττοντός ἐστι τὸ ῥῆμα, καὶ τὴν ἀπιστίαν κατονειδίζοντος· ἔοικε γὰρ τοῦτο λαλεῖν· Μετὰ τῆς ἄλλης Μαρίας θεασαμένη με, καὶ τοὺς πόδας κρατήσασα, εἰ μένεις ἀμφίβολος; Ἄλλ' οὔτε τῆς ἐπιπλήξεως ἤσθετο, οὔτε αὐτὸν ἐπέγνω τὸν λέγοντα· οἰηθεῖσα δὲ τὸν τοῦ ἐκείσε κήπου εἶναι μελεδωνόν, λέγει αὐτῷ· « Εἰ σὺ ἐδάστασας αὐτὸν, εἰπέ μοι ποῦ ἔθηκας αὐτὸν, κάγω αὐτὸν ἀρῶ. » Καλῶς αὐτὸν κηπουρὸν ὑπετόπισεν· νέος γὰρ ἦν Ἀδάμ, τὸν πρῶτον κηπουρὸν καὶ φύλακα, τὸν τῆς Ἐδέμ κήπου ὅλον ἀναδεξάμενος· καὶ ἐν κήπῳ παραδοθεὶς, καὶ ἐν κήπῳ κατατεθεὶς, ἵνα τὸν κήπον τοῦ παραδείσου τῷ Ἀδὰμ αὐτὸς χαρίσεται. « Εἰ σὺ ἐδάστασας αὐτὸν, εἰπέ μοι, ποῦ ἔθηκας αὐτόν. » Τί μετέθηκας, φησὶ, τὸν νεκρόν; βδελυττόμενος ἰσως, καὶ μὴ θέλων ἐν τῷ κήπῳ σου κεῖσθαι αὐτόν, καὶ ὀλιγώρως καὶ ἀκηδῶς ἐρύψας ἄταφον; εἰπέ μοι, ποῦ τοῦτον μετέθηκας, ἵνα αὐτῇ τὸ εὐάγαλον τοῦτο φορτίον βαστάσασα, μετακομίσω ἐνθα δὴ βούλομαι. Τί οὖν ὁ Σωτὴρ; Τοσαύτη νωθεῖξ ἐνισχυμένην ὄρων, καὶ μηδένα λογισμὸν τῆς ἀναστάσεως ἔχουσαν, διὰ μόνης τῆς κλήσεως ἐπανάγει αὐτὴν εἰς συναίσθησιν. « Μαρία· » στραφεῖσα ἐπέγνω τὴν γλυκεῖαν φωνὴν, καὶ ἐκ περιχαρίας μάλα πολλῆς ἀπεκρίθη· « Διδάσκαλε· » ἐπιγνοῦσα τὸ σύνθεος πρόσημα, καὶ ἅμα ὤρμησε τῶν ἀχράντων αὐτοῦ λαβέσθαι ποδῶν· ἀλλὰ τῆς ἐγχειρήσεως εἰργεται, καὶ ἀκούει· « Μὴ μου ἄπτο. » Μὴ προσγγίσης, φησὶ, μηδὲ ἄψασθαι πειραθῆς· οὐ γὰρ ἐστὶ σαρκὸς ἐπιπέρω παχύτητα, ὡς ἀφάρξ ὑποκεῖσθαι ταῖς σαῖς. Κἀν τρόπῳ συγκαταβάσεως πρὸ μικροῦ τοὺς ἐμοὺς

Francisci Scorsi notæ.

(40) Cum me una cum alia Maria videris. Ita distinguit hæc visa Theophanes, non sine aliorum veterum Patrum auctoritate; de quibus vide dicta hom. 129, not. 2, 5, ut censeat Mariam Magdalenam una cum altera Maria vespere Sabbati primo exisse, iisque redeuntibus Christum oblatum in via. De qua visione Matth. cap. ult. Deinde venisse mane, ut ait Joan. cap. xx, et tunc ad monumentum, secundo visum ab ea Christum redivivum, atque ita procedit sententia hujus loci, quo objurgatam his verbis a Christo Magdalenam dicit: Cum me una cum alia Maria videris, etc. Verum probabilius videtur, quod censent alii Magdalenam una

cum cæteris mulieribus venisse primum ad monumentum, et invento vacuo sepulchro, visisque angelis rediitque monumentum discipulis quæ viderant et audierant: deinde cum Petro et Joanne eas reversas secundo ad monumentum, et cum visis modo lintaminibus regressæ aliæ cum discipulis essent, restituisse Magdalenam, ut narrat Joannes, vidisse primam omnium Christum: et concitato gradâ assecutam cæteras in via tardius incidentes, et secundo una cum cæteris vidisse Christum et Acte ab illo accepisse, et cætera, uti narrat Mattheus. Atque hæc brevis summa hujus historiæ quam plenius persequuntur interpretes, quos vide.

πόδες μετὰ τῆς ἄλλης Μαρίας κεκράτηκα, ἀλλ' ἂν ἐκείνο οἰκονομία ἦν καὶ βεβαίως τῆς ἐγέρσεως.

Francisci Scorsi notæ.

(41) *Non enim carnis crassitiam fero.* Est enim corpus spiritale, ut loquitur D. Paulus ad I Corinth. cap. xv, quod sic explicat Cornelius a Lapide: *Est enim subtile, carens crassitate illa et duritia repleta, hoc est proprietate illa corporea quantitatatis, qua omne corpus excludat. Erit enim corpus hac proprietate carens, subtile, et instar spiritus, ut omnia alia corpora penetret et pervadat.* Atque hoc itidem modo sanctus Joannes Damascenus id interpretatur, lib. iv *De orthodoxa fide*, cap. 28: *Σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἦτοι παχύ τε καὶ θνῆκτόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν, ἀτρέπτον, ἀπαθές, λεπτόν (ταῦτο γὰρ σημαίνει πνευματικῶς) οἷόν τι τοῦ Κυρίου σῶμα μετὰ τῆν ἀνάστασιν κεκλεισμένων τῶν θυρῶν διερχόμενον, ἀνοπίαστον, τροφῆς, ὕπνου, καὶ πόσεως ἀνευδέες.* *Seminatur corpus animale, id est, crassum et mortale, resurget corpus spiritale, immutabile, impatibile, subtile (hoc enim designat spiritale), quale Domini corpus post resurrectionem clausis portis ingrediens, infatigabile, cibo, somno, et potu non indigens.* Hæc Damasc. Ex quibus vides idem esse crassum corpus, atque animale, et mortale, et opponi spiritali mutationis experti. Theophylactus etiam concinit in cap. xxiv Lucæ. *Domini enim corpus spiritus quidem non erat, sed spiritale, hoc est, absque omni crassitudine a spiritu gubernatum. Etenim corpus, quod nunc habemus animale est, hoc est ab anima regitur, et a naturalibus, et animalibus qualitatibus, ac viribus vivificatur. Quod autem post resurrectionem habebimus, spirituale nominavit Paulus, hoc est quod a Spiritu vivificetur et gubernetur.* Ex quibus intelliges genuinum sensum horum verborum Theophanis nostri et aliorum, cum crassitiam carnis negant corpori glorioso. Quod adnotavi, ne quis illa interpretetur ex errore Origenis et Eutychii patriarchæ Constantin. qui etiam de spiritale sancti Pauli ita explicabant ut esset corpus in spiritum, vel in corpus aerium vertendum, quod doctæ et breviter confutat nosier infra hom. 24: *Ὅτι μὲν γὰρ τὸ σῶμα τὸ σαρκικὸν ἀνέστη σωματικόν, οὐδὲς ἀντεπεί. Πῶς γὰρ κεκλεισμένα ὄρθαι σῶμα ὀγκυρὸν ὑποδέχοντο; οὐ μὴν ἀλλὰ μετεβλήθη οὐδ' εἰς φύσιν θεοῦτος, ἀλλὰ αὐτὸ τὸ πεπονήδ; σῶμα μετεκομῆθη δυνάμει θεοῦτος εἰς λεπτότητα πνεύματος. Μένει γὰρ μὴν σῶμα ὑεῖρ ὁδῆ μετηγλατῆμενον, καὶ οὕτω γινώσκοναι ἄσραρον μὲν, οὐκ ἀσώματον δέ. Quod enim corpus carne constans spiritale resurrexerit, nemo negat: quo enim pacto clausæ januæ motum corporis exceperissent? Verumtamen non in rem materiam expertem, neque in deitatis naturam transmutatum est; sed ipsum quod passum fuerat corpus divinitatis potentia renovatum, et subtilitate spiritus ornatum est. Manet vero corpus divina refulgens gloria, atque ita cognoscimus illum carnis quidem, non corporis tamen expertem.* Hæc ipse Theophanes, quibus quid clarius ad veram de corpore glorioso sententiam explicandam? Quidquid enim spiritalis et subtilis in illo est, non ex alterius commutatione naturæ, sed ex divina potentia et ornamento, hoc est dotibus superadditis existere censendum est. Atque ex hoc recto et plano sensu sunt accipienda postrema illa verba, in quibus aliquid residere scrupuli videri possit, cum ait, cognosci Christum ἄσραρον μὲν, οὐκ ἀσώματον δέ, sine carne quidem, non vero sine corpore. His enim verbis per carnem intelligit eam de qua supra animale, et crassam, et mortuam subjecimus. Ita vero loquitur alludens vel explicans illud Pauli ad II Cor. cap. v: *Et si cognovimus secundum carnem Christum, sed nunc jam non novimus; quæ verba ita exponunt S. Chrysost., Theod. et synodus*

vn gener. et juxta hos Cornelius a Lapide: *Etsi, D. Paulus, inquit aliquando Christum æstimavimus et vidimus (si non ego, certe alii apostoli) præsentem mortalem, carnis passionibus, fami, frigori obnoxium, hominem nobis similem nunc non novimus, immortalam et impassibilem.* Consimili fere modo S. Augustin. *Contra Faustum*, lib. ix, cap. 7. Sed nihil planius et illustrius ad explicandum et illustrandum nostrum, quam ejus magister Gregor. Theologus, cujus dictis nemo calumniam inferre præsumperit, quod ait Thomas ex S. Hieronymo, sic enim oral. *De sacro baptism.*: *Ἦξεν δὲ πάλιν μετὰ τῆς ἐνδόξου αὐτοῦ παρουσίας κρινόντα ζῶντα καὶ νεκροῦ, οὐκ ἔτι μὲν σάρκα, οὐκ ἀσώματον δὲ, οἷς αὐτὸς οἶδα λόγους θεοειδοτέρου σώματος.* Hoc est Billio interprete: *Gloriosum, et illustrem reverturum ut de vivis ac mortuis judicium ferat, non jam illum quidem carnem, nec corpore tamen vacantem, sed augustius diviniusque corpus habentem, qualeque ipse solus novit.* Et propius hunc ad locum oral. 33: *Ὅτι μετὰ τοῦ σώματος ἔστιν οὐ πρόλαβεν, καὶν μηκέτι κατὰ σάρκα γινώσκεται, τὰ σαρκικὰ λέγω πάθη, καὶ χωρὶς τῆς ἀμαρτίας ἡμέτερα. Quoniam cum eo corpore quod assumpsit, quamvis non adhuc secundum carnem cognoscatur, carnales dico passiones, et citra peccatum nostrum.* Demum S. Thomas id apertissime explicat p. iii, qu. 56, art. 2, ad primum argumentum desumptum ex illis verbis Apostoli (I Cor. xv, 50): *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt.* Dicendum quod caro et sanguis ibi non accipitur pro culpa carnis et sanguinis, sed vel pro culpa carnis et sanguinis, sicut Gregor. dicit in xiv Moral., vel pro corruptione carnis et sanguinis; quia, ut Augustinus dicit ad Consentium de Resurr. carnis, epist. 146, non ibi erit corruptio et mortalitas carnis et sanguinis. Caro igitur secundum substantiam possidet regnum Dei, secundum quod dictum est (Luc. xxiv, 39): *Spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere, caro autem, cum secundum corruptionem intelligitur, non possidebit.* Inde continuo additum est verbis Apostoli: *Neque corruptio in corruptelam.* Hæc ex D. Augustin. et D. Thoma eadem referente adduxi, ut intelligatur nomine carnis aliquando intelligi carnem corruptioni obnoxiam, atque ita intelligendum Theophanem nostrum, cum Christi corpus gloriosum ἄσραρον vocal, carnis experts, qui alioqui in aliis locis ut hom. *De Ascens.* expresse vocat carnem corpus idem Christi gloriosum: *Τίς οὐτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; τοῦτ' ἔστιν, τίς ὁ ἀπὸ τῶν γῆινων παραγενόμενος, καὶ σαρκὸς φέρων πρόβλημα; Quis hic rex gloriæ? hoc est, quis a terrestribus adveniens regionibus, et carnis integumentum ferens? Et item aliis locis, ut legenti patebit. Cæterum eandem carnis crassitiam negant SS. Patres a iquando corpori primi hominis in statu innocentie eodem propemodum sensu, quatenus crassum corpus accipitur pro mortali, et corruptioni obnoxio. Quin etiam illud spirituale vocant, sed hoc intelligendum per quamdam proportionem et similitudinem ad corpus gloriosum; et moraliter potius quam physice, ut pluribus explicavimus supra, ad homiliam 24, nota 59.*

(42) *Quodque contactui suo subjaceat.* Hoc præterquam quod ex dictis nota proxima recte sequitur, eo enim ipso quod spiritale et subtile sit corpus gloriosum, neque crassitiam carnis seu quantitatis resistentiam habeat modo explicato, tamen subtilius etiam explicari potest ex doctissimo theologo Francisco Suario soc. nostræ, qui ita philosophatur: *Corpus gloriosum non agit ex*

vobis accommodare volens, meos pedes una cum alia Maria teneris, sed illud dispensatione quadam, et ad confirmandam resurrectionem est factum. Quoniam igitur cum oculis videris, et audieris auribus, et manibus tractaveris, adhuc incerta es, et quasi mortuum reversa quæris, ne me tangas, tanto incredulitatis (43) caligine circumfusa; vel fortassis illud: « Noli me tangere » spiritualem significat tactum; volebat enim investigare qua ratione resurrectionis mysterium esset dispositum. Igitur eam ab huiusmodi quæstionibus attingendis retrahit, atque ait: Ne igitur quæ supra te sunt curiosius nunc inquiras. Nondum enim huiusmodi mysterii doctrinam capere potes; quoniam « Nondum ascendi ad Patrem meum, » ut ad altiores contemplationes misso Spiritu sancto vos traham. Et forsitan etiam huc spectabat, quod ante dixerat: « Cum exaltatus fuero, omnia iraham ad me ipsum⁸⁸, exaltationem vocans ascensionem ad Patrem. 247 Ego igitur, inquit, ascendo ad Patrem meum, etiam cum corpore cum illo futurus. Tu vero abi, et hanc ascensionem discipulis nuntia: « Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum. » Non oportet vero offendi eos, qui sacras Litteras sciunt, si quidquid quod homini conveniat, propter assumptam humanitatem loquatur. Deum enim suum vocavit Patrem, ut qui naturam creatam assumpserat: eundem vero nominavit Patrem, ut qui ejusdem erat essentialis et naturæ. Est igitur ejus, secundum divinitatem essentiali, naturaliter Pater; noster vero per ipsum secundum gratiam. Quo vero modo dicamus Christum post resurrectionem non potuisse percipi (44) humano contactu investigemus, ut dicere cum Paulo possimus: « Et si novimus secundum carnem Christum (45), sed nunc jam non novimus⁸⁹. » Cum primi parentis transgressio crassitiam carnis nobis induxerit (46), quam sermo

⁸⁸ Joan. xii, 32. ⁸⁹ II Cor. v, 16.

Francisci Scorsi notæ.

necessitate naturæ, et alioqui habet dotem subtilitatis: unde fit ut, si velit, possit resistere tactui, neque per qualitates elementares illud immutare, et ideo si noluerit, non poterit palpari. Deinde potest si velit sua quantitate resistere alteri corpori non utendo dote subtilitatis, nec se penetrando cum eo, neque illi cedendo; et tamen nihil efficere in aliud corpus, neque per suas qualitates tactiles illud immutando, aut speciem intentionalem imprimendo, quia hæc actio, ut dixi, est libera corpori glorioso, et non est necessario conjuncta cum priore resistentia; atque hoc modo potest corpus gloriosum resistere, et non palpari ad eum modum quo id posset contingere in corpore cælesti. Potest autem corpus gloriosum suo etiam arbitrio resistere tactui, immutando illud per qualitates sensibiles, atque hoc modo potest palpari. Est ergo ut ita dicam, corpus gloriosum palpabile voluntarie et libere, non ex necessitate. Hæc ex Suario descripsi, ut animadverteres quam theologice; noster paucis verbis idem expresserit, cum dicit: Οὐ γὰρ ἐστὶ σὰρξ ἐπιέρω παχύτητα ὡς ἀραιὸς ὑποκαίσθαι ταῖς σαῖς. Non enim etiam nunc carnis crassitiam profero, quæque contactui tuo subjaceat. Et id ipsum paulo infra cum ait: Per dissona-

Ἐπεὶ οὖν καὶ ὀφθαλμοῖς ἰδοῦσα, καὶ φωνῆς ἀκουτισθεῖσα, καὶ χερσὶ κατασχούσα, ἐτι μένεις ἀδέβαιος, καὶ ὡς νεκρὸν νοστοῦσα ζητεῖς, εἰ μὴ μου ἄπτου, ἢ τοσαύτης ἀπιστίας περικειμένη ἀχλὺν. Ἡ τάχα τὸ, « Μὴ μου ἄπτου, » καὶ νοστήτην δηλοῖ ἐπαρῆν· ἐβούλετο γὰρ ἐρευνησάτω πῶς ψυχομόρητο τῆς ἀναστάσεως τὸ μυστήριον. Ἀποσπεύδει γοῦν αὐτὴν τοιοῦτων ἐρωτημάτων ἐφάπτεσθαι, καὶ φησι· Μὴ πολυπραγμονεῖ τὰ ὑπὲρ σε, οὕτω γὰρ ἐφικέσθαι δύνασαι μυσταγωγίας τοιαύτης· ἐπειδὴ εἰ οὕτω ἀναβέβηκα πρὸς τὸν Πατέρα μου, ὥστε πρὸς ὑψηλοτέρας θεωρίας ἐκλύσαι ὑμᾶς διὰ τῆς τοῦ Παρακλήτου ἀποστολῆς. Καὶ τάχα πρὸς τοῦτο ἐφέρετο ὁ πρότερον ἔλεγεν· « Ὅταν ὑφωθῶ, πάντας ἐλύσω πρὸς ἑμαυτὸν· » ὑφωσιν λέγων τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἀνάβασιν. Ἐγὼ μὲν οὖν, φησι, ἀναβαίω πρὸς τὸν Πατέρα, συνεσόμενος αὐτῷ, καὶ μετὰ τοῦ σώματος. Σὺ δὲ ἀπιθι, καὶ εὐαγγελίζου τοῖς μαθηταῖς τὴν ἀνάληψιν· « Ἀναβαίω πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου, καὶ Θεὸν ὑμῶν. » Δεῖ δὲ μὴ σκανδαλίζεσθαι τοὺς τῶν θείων Γραφῶν ἐπιστημονας, εἰ τι τῶν ἀνθρωποπροπετῶν διὰ τὴν οἰκονομίαν λέγει Χριστός. Θεὸν μὲν γὰρ τὸν Πατέρα ἐκάλεσεν, ὡς τὴν κτιστὴν φύσιν ἀναλαθῶν· τὸν αὐτὸν δὲ Πατέρα ὠνόμασεν, ὡς τῆς αὐτῆς ὄν οὐσίας καὶ φύσεως. Ἔστι μὲν οὖν ἐκείνου, κατὰ τὴν θεϊκὴν οὐσίαν, φύσει Πατὴρ, ἡμῶν δὲ χάριτι Πατὴρ δι' αὐτοῦ Οἰψὸς δὲ τρόπον φαμέν γενέσθαι τὸν Χριστὸν μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἀνθρωπίναις ἀραις οὐ ληπτὸν, ἀνιχνεύσωμεν, ὡς ἂν δυνηθῶμεν μετὰ Παύλου εἰπεῖν· « Εἰ καὶ ἐγνωκαμεν κατὰ σάρκα Χριστὸν, ἀλλὰ νῦν οὐκ ἐτι γινώσκωμεν· » τῆς τοῦ προπάτορος παραβάσεως τὸ πάχος τὸ τῆς σαρκὸς προξενήσασθαι ἡμῖν, ὅπερ ἡ θεολογία δερματίνους χιτῶνας ἐκάλεσεν, ὁ ἔλθων ἐπὶ τὸ τὴν φύσιν ἐπανορθώσασθαι, γέγονε μὲν ὅπερ ἦν ὁ Ἀδάμ μετὰ τὴν παράβασιν· παθῶν δὲ καὶ ἀναστάς, μετεστοιχείωσε τὴν φύσιν εἰς ἕπερ

tionem factum, ut a mulieribus aliis tangeretur. Nimirum quia ita voluit ad confirmandum resurrectionis mysterium.

(43) *Incredulitatis.* Tres explicandi modos, quos affert hic auctor circa illa verba: *Noli me tangere*, quæ multimodis ab interpretibus et Patribus declarantur, primum ob subtilitatem corporis gloriosi, secundum ob mulieris incredulitatem, tertium de spiritali tactu, afferunt etiam S. Justinus Martyr quæst. ad orthodox. 48, et S. Cyrillus, lib. xii in Joan.; S. Chrysost. hom. de S. Joanne Baptista; S. Ambros. serm. 58; et in Psal. xlv, et lib. Comm. in Luc. x; S. Hieronym. quæst. 5, Hebidiam; S. August. epist. 58; S. Gregor. Nyss. orat. 2, de Resurrect. citati a Maldouato in Joan. cap. xx.

(44) *Non potuisse percipi.* Ex necessitate scilicet ut in corpore adhuc mortali usuenit, quodposito contactu alterius corporis necessario sensu percipitur, ut explicatum est not. proxima 4 et 5.

(45) *Et si novimus secundum carnem Christum.* Sensu jam explicato paulo supra not. 42.

(46) *Crassitiam nobis induxerit.* Eam, quæ dicta est supra not. 42, et præsertim ad hon. 54, not. 59.

ἦν ὁ ἄνθρωπος πρὸ τῆς παραβάσεως, τοὺς προϋφανεύοντας χιτῶνας ἀπεκδυόμενος. Ἀνάστασις γὰρ ἔστιν ἢ εἰς τὸ ὀρχαῖον ἀποκατάστασις· ἦν καὶ ἡμεῖς ἀπεκδεχόμεθα ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ λαβεῖν, χάριτι τοῦ μεταστοιχειώσαντος δι' ἑαυτοῦ καὶ ἀφθαρτίσαντος τὴν φύσιν ἡμῶν, τοῦ Κυρίου, καὶ Θεοῦ, καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.
 ipsum reformavit, et incorruptione donavit naturam nostram, Domini, et Dei Salvatoris nostri Jesu Christi, cui gloria in sæcula sæculorum, Amen.

OMIAIA AË.

Εἰς τὸ Ἐννατον ἑωθινόν.

« Οὐσης ὀφίας τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ, τῇ μετ' τῶν Σαββάτων, καὶ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, ὅπου ἦσαν οἱ μαθηταὶ συνηγμένοι. » Ζητητέον τοῖς τῶν ἱερῶν Λογίων ἑξασταῖς, διὰ τί ταῖς μὲν γυναιξί, ἀνατελλαντος τοῦ ἡλίου, καὶ ὄρθρου βαθείος ὤφθη Χριστὸς μετὰ τὴν ἀνάστασιν, τοῖς δὲ μαθηταῖς, πέρας ἤδη λαβόντος τοῦ ἡμερινοῦ διαστήματος. Καὶ κατὰ μὲν τὸ τῆς ἱστορίας ἀκλόουθον, ἐπειδὴ περ εἰκό· ἦν τοὺς μαθητὰς, ἡμέρας μὲν ἄλλον ἄλλαχού διασχιδασθαι, ὡς ἔστι τεκμαίρεσθαι ἀπὸ τῶν πορευθέντων εἰς Ἐμμασούς· εἰς ἔν δὲ αὐτοὺς συνῆγεν ἡ νύξ· διὰ τοῦτο ὀφίας αὐτοῖς ἐπιφαινέται. Νυκτὸς γὰρ συνηγείροντο ἐν τῇ οἰκίᾳ Σιών, καὶ τῇ περὶ τοῦ Διδασκάλου λύπη ἀσχάλλοντες, καὶ τῷ τῶν Ἰουδαίων φόβῳ ἀλύοντες, εἰς ἔν συνιόντες ἀνεκοινοῦντο τὸ πάθος, ταῖς χρησταῖς τοῦ Σιωτῆρος ἐπαγγελίαις τὰς ψυχὰς ῥιπιζόμενοι. Ἐφίσταται γοῦν ὀφίας αὐτοῖς, καὶ ἴσταιται μέσον, ἵνα γένηται πᾶσι καταφανής. Ὑψηλοτέρῳ δὲ τρώπῳ, ὀφία ἦν τοῖς μαθηταῖς· ἦσαν γὰρ τῇ ἀχλύϊ

⁸⁷ Joan. xx, 19 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(47) *Pelliceas tunicas.* Alludit ad illud Gen. iii: *Fecit quoque Dominus Deus Adæ, et uxori ejus tunicas pelliceas.* Græc. LXX: Χιτῶνας δερματίωνος, quas S. Gregorius Nazianz. quem noster ut sæpe in his associatur pro crassitie vel mortalitate corporis interpretatur orat. 38, prout disertum est longius ad hom. 25, not. 00. Et quidem mystica Nazianz. interpretatio accipienda, salvo sensu literali et historico, quod Jacobus Billius alio in loco ejusdem orat. animadvertit. Lege Pererium, lib. iv. Comment. in Gen., qui Nazianz. pro ea sententia laudat, quæ veras tunicas fuisse censet eas, quibus Deus primos amicitiv parentes; in eandemque sententiam adducendus noster, Gregorii, ut dixi, assecla. S. Athanasius, *De Psal. et Cruce*, utrumque sensum et litteralem, et mysticum expresse docuit. Id cum facturus esset, exuebat vestimenta sua; decebat enim cum hominem introduceret in paradysum exuere tunicas, quas Adam acceperat, cum a paradiso ejiceretur. Cum enim ille peccasset, ac deinde moriturus esset, accepit pelliceas tunicas ex morticinis animalium factas insigne, notamque mortalitatis ob peccatum sibi infictæ. Cæterum si qui alii ex Patribus, qui pauci sunt, eas figurate et metaphoricè tantum intelligendas opinentur, non sunt sequendi, ut idem Pererius ait loco cit.

(48) *Quod Adam post transgressionem.* Eo modo quo explicuit S. Damascenus, lib. 1 *De fide*, cap. 14: *Αὐτὸς γὰρ πάντα τὸν ἄνθρωπον τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἀνεδέξατο ψυχὴν νοσῶν, καὶ σῶμα, καὶ τὰ τῆς*

divinus pelliceas appellat tunicas (47), qui ad naturam nostram restituendam venit, factus est quidem quod Adam post transgressionem (48) : postquam passus est, et resurrexit reformavit naturam (49) ad id, quod erat homo ante transgressionem exuens tunicas ante contextas. Resurrectio enim in pristinum statum est restitutio : quam et in regeneratione consequi exspectamus, gratia ejus qui per se

HOMILIA XXXV.

In nonum matutinum.

« Cum sero esset die illa, una Sabbatorum, et fores essent clausæ, ubi erant discipuli congregati ⁸⁷. » Quærendum videtur iis qui sacra scrutantur Eloquia, quid sit quod mulieribus orto jam sole, et valde diluculo post resurrectionem apparuerit Dominus, discipulis vero, cum diurnum spatium jam caperet finem. Et quidem si juxta congruentem historiæ sensum id consideremus, quoniam verisimile est, interdiu alio alios dilapsos esse, discipulos, ut ex abeuntibus in Emmauentem conjicere est. At vero 248 in unum nox eos coquebat : ideo cum sero esset, illis apparet. Cum vespesceret enim in domum Sionis congregabantur; et de Magistri casu dolore afflicti, et Judæorum metu exanimati in unum convenientes affectum animi, alter cum altero communicabant, et bonis Salvatoris promissionibus animorum igniculos excitabant. Sero igitur illis adest, et consistit in medio, ut omnibus conspicuus esset. Altiore

ἀνθρωπίνης φύσεως ἰδιώματα, τότε φυσικῶ, καὶ ἀδιάβλητα πάθη· Nam ipse tantum hominem propter nostram salutem assumpsit, animam scilicet intellectivam, et corpus, et humanæ naturæ proprietates, et naturales, et innocuas passiones.

(49) *Reformavit naturam.* Natura humana adhuc innocens nec experta peccatum, morte, et corruptione, et cæteris morbis, et passionibus dimoventibus cum a naturali dispositione erat immunis; id quod habebat beneficio ligni vitæ, vel aliquo alio dono superaddito, ut explicant theologo, eorumque coryphæus S. Thomas, præsertim p. 1, quæst. 97, in corp. idque pro statu vitæ, et usque ad determinatum tempus obtinebat; quo finito homo translatus fuisset ad spiritualem vitam, sive ad statum gloriæ. De utroque igitur statu, perfectaque reformatione intelligendum est, quod ait Theophanes, Christum sua resurrectione restituisse naturam ad id quod erat ante peccatum: nimirum ad immortalitatem, et incorruptionem, et ad ea insuper quæ sunt propria beati corporis quod in regeneratione, ut infra ait idem Theophanes, obtinere speramus. Cæterum enim differt immortalitas gloriæ, quæ promittitur in præmium, inquit S. Thomas, quæst. dicta, ad iv, ab immortalitate quæ fuit homini collata in statu innocentia; et similiter alia erat incorruptio, aliaque incompatibilitas atque ab alia causa perfecta et non ea quæ ex dotibus beati corporis, et gloria affecti proficiscuntur.

vero sensu vesper discipulis erat; erant enim mentes eorum mœroris offuscatae caligine, quippe cum adhuc sub terra Solem justitiæ absconditum esse existimarent. Venit igitur et divina usus virtute, januis clausis ingreditur, ut hoc ipsum indicio faceret, ne secundum carnem de ejus natura intelligerent, quæ perfectius particeps esset gloriæ, divinitatis jam incorruptione donata. Ostendit etiam eodem modo se de utero exsiliisse virgineo (50), et ex obsequio monumenti lapide esse progressum. Neque enim virginea claustra, cum nasceretur, neque eum revivisceret, sepulcri sigilla violavit; neque aperuit januas cum discipulis appareret: « Gavisi sunt ergo discipuli, viso Domino. » Hoc illud fortasse gaudium fuit, de quo ante Passionem dixerat illis, quod, « Iterum me videbitis, et gaudebit cor vestrum ⁵⁰. » Gavisi sunt igitur cum eum redivivum, et promissa præstantem viderent: et sicuti emergente sole, noctis tenebræ dissipantur, sic jucundus Domini ille conspectus mœroris nebulas ab animis discipulorum exemit. Quod si Lucas hanc apparitionem narrans ait eos fuisse conturbatos, et spiritum sibi videre visos ⁵¹, hic autem gavisos dicit, non hoc inter se discrepare existimandum est. Credi enim par est eos fuisse conturbatos cum primum januis clausis eum se insinuasse vidiissent, postea vero gavisos, ubi eum ex salutatione, et plagarum ostensione agnovissent. Ideo enim etiam duplicem illis nuntiat pacem, et antequam vulnera ostenderet, et iis ostensis, ut et dupli ei eos anxietate liberaret, et ejus quæ Judæorum ex metu, et ejus quæ ex illa opinione profecta erat, quod spiritum viderent. Significare etiam aliud quiddam posset duplex nuntius pacis. Non solum enim ea quæ in terris, sed etiam quæ in cælis sunt, conciliavit Christus. Atque hoc Apostoli sermo declarat, cum ait: « Pacificus per sanguinem ²⁴⁹ Filii sui, quæ in cælis, et quæ in terra sunt ⁵². »

« Et cum hæc dixisset, ostendit eis manus et latus. » Ostendit a clavis facta foramina, etiam tum in membris apparentia, ut ex ipsis cicatricibus edocerentur non aliud revivisse corpus, sed idem quod passum erat. Manus ostendit, quibus prius ihixerat Adam; et lapsus postea refecerat. Latus ostendit, ex qua Eva ex latere eformata vitam accepit liberata per sanguinem, et expiata per aquam. Ostendit eis manus et latus, ut mystice de perfectione eos institueret: virtutem eam, quæ in exercitatione posita est, per manus; fidem vero per latus ostendens, ex quo duplicis baptismatis typus manavit.

« Et cum hoc dixisset, insufflavit, et dixit eis: « Accipite Spiritum sanctum. » Per insufflationem naturam reformat, antiquum illud charisma imper-

⁵⁰ Joan. xii, 37. ⁵¹ Luc. xxiv, 37. ⁵² Coloss. i, 20.

Francisci Scorsi notæ.

(50) *De utero exsiliisse virgineo.* Ita S. Chrysostomi hom. de Thoræ incredulitate, et S. August. in tract. 121 in Joan. IX, et cæteri.

τῆς λύπης ἐξορωμένοι τὸν λογιζομένον, ζῶντο γὰρ ὑπὸ γῆν ἔτι κεκρύφθαι τῆς δικαιοσύνης τὸν Ἥλιον. Ἐρχεται οὖν, καὶ εἰσεῖσιν ἀληθῆ θεϊκῆ κεκλεισμένων τῶν θυρῶν, σημεῖον τοῦτο τιθεὶς, μηκέτι τὴν αὐτοῦ φύσιν κατὰ σάρκα νοεῖν, τῶν θεϊκῶν αὐχημάτων τελώτερον μετασχοῦσαν τῇ ἀφθαρσίῃ. Δείκνυσι δ' ὅτι καὶ τρόπῳ τοιοῦτῳ τῆς παρθενικῆς νηδύος ἐξεβόρε, καὶ τοῦ ἐνσεσημασμένου λίθου τοῦ μνήματος; ἐξεκλήλυθεν. Οὕτε γὰρ τὰς παρθενικὰς κλειῖς ἐλυμήνατο γεννηθεὶς, οὕτε τὰς σφραγίδας τοῦ τάφου ἐξαναστὰς, οὕτε τὰς θύρας ἀνέψεξε τοῖς ἀποστόλοις ὄφθεις. « Ἐχάρησαν οὖν οἱ μαθηταί, ἰδόντες τὸν Κύριον. » Τάχα ἦν ἡ χαρὰ, ἦν πρὸ τοῦ πάθους εἶπεν αὐτέῃ, ὦ; « Πάλιν ὄψεσθέ με, καὶ χαρήσεται ὑμῶν ἡ καρδία. » Ἐχάρησαν οὖν ἀναστάντα θεσιακότες αὐτῶν, καὶ τὴν ἐπιγγεῖλαν πληρώσαντα· καὶ ὡσπερ τῆς νυκτὸς ζωφώδης σχεδάννυται ἡλίου ἀνίσχοντος, οὕτως ἡ γλυκεῖα τοῦ Κυρίου ἐμφάνεια τὸ τῆς λύπης νέφος περιήρε τῶν μαθητῶν. Εἰ δὲ καὶ Λουκᾶς ταύτην ἀφηγοῦμενος τὴν ἐμφάνειαν, τεταράχθαι αὐτοὺς φησιν, καὶ δοῦναι πνεῦμα ὀρᾶν, αὐτὸς δὲ φησιν, ὅτι ἐχάρησαν, οὐ γὰρ τὸ τοῦ διαφωνοῦντος λογιζέσθαι. Εἰκόσ; γὰρ πρότερον μὲν διαταραχθῆναι σφᾶς ὄρωντας εἰσω παρεισθύντα κεκλεισμένων τῶν θυρῶν· χαρῆναι δὲ ὕστερον ἐπιγίνοντα; αὐτῶν ἐκ τῆς προῤῥήσεως καὶ τῆς τῶν μελῶν ἐπιδείξεως. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ διττὴν εἰρήνην αὐτοῖς; ἐπιφώνει, πρὸ τῆς τῶν ὀφειλῶν ἐπιδείξεως, καὶ μετὰ τὴν ἐπίδειξιν, ἵνα καὶ τῆς διττῆς ἀγωνίας ἀπαλλάξῃ αὐτούς;· τοῦτε τῶν Ἰουδαίων φόβου, καὶ τοῦ οἰεσθαι πνεῦμα θεωρεῖν, ἐπιστημαῖοι δ' ἂν καὶ ἔτερον ἢ διπλὴ τῆς εἰρήνης φωνή. Οὐ γὰρ μόνα τὰ ἐπὶ γῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν οὐρανοῖς; εἰρηνοποιήσεν ὁ Χριστός. Καὶ τοῦτο ἡ ἀποστολικὴ γλῶττα διατρανοῖ;· « Εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος; τοῦ Ἰησοῦ αὐτοῦ τὰ ἐν οὐρανῷ καὶ τὰ ἐν τῇ γῆ. »

sermo declarat, cum ait: « Pacificus per sanguinem

« Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἔδειξεν αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευρὰν. » Δείκνυσι τὰς ἐκ τῶν ἡλίων ἀντιτορήσεις ἔτι φαινομένας τοῖς μέλεσιν, ὡς ἂν ἐκ τῶν ὀφειλῶν διδαχθῶσιν, ὅτι μὴ ἄλλο σῶμα ἐγγήγερται, ἀλλ' αὐτὸ τὸ παθόν; δείκνυσι τὰς χεῖρας, δι' ὧν πρότερον ἔπλασε τὸν Ἀδάμ, καὶ πεσόντα πάλιν ἀνέπλασε. Δείκνυσι τὴν πλευρὰν, ἐξ ἧς ἡ ἐκ πλευρᾶς πλασθεῖσα Εὐὰ εὐρατο τὴν ζῶν ἐλευθερωθεῖσα διὰ τοῦ αἵματος, καὶ καθαρθεῖσα ἐκ τοῦ ὕδατος. Δείκνυσιν αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευρὰν, τὴν τελειότητα μυστικῶς διδάσκων αὐτούς;· τὴν μὲν πρακτικὴν ἀρετὴν διὰ τῶν χειρῶν, τὴν δὲ πίστιν ἐκ τῆς πλευρᾶς, ἐξ ἧς ὁ τοῦ δισσοῦ βαπτίσματος τύπος ἀνέβλυσε.

« Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἐνεφύσησεν αὐτοῖς; καὶ λέγει· Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον. » Διὰ τοῦ ἐμφυσήματος; ἀναστοιχειοὶ τὴν φύσιν, μεταδιδού; αὐτῇ τοῦ ἀρχαίου

χαρίσματος, οὐ διὰ τῆς παρακοῆς ἀπεστέρητο. Πα- A
ραγχιῶν γὰρ ἀρχῆθεν τὸν ἀνθρώπον, τῇ μεταδόσει
τοῦ Πνεύματος; αὐτὸν κατεκάλυπεν, ἐμφυσήσας εἰς
αὐτὸν πνοὴν ζωῆς, ἕπερ ἦν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἡ
μετάδοσις. Ταύτης οὖν ἀμβλυθείσης ὑπὸ τῆς ἀμαρ-
τίας, πάλιν αὐτὴν διὰ τοῦ ἐμφυσηματος νεουργεῖ,
καθάπερ ἀπὸ πηγῆς τοῦ ἰδίου πληρώματος ἐμπλήσας
τούς μαθητάς, καὶ δεκτικωτέρους αὐτοῦς ποιήσας
πάντων τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος, ὧν ἐμελλον
ὑποδοχεῖ; γενέσθαι τῇ ἑορτῇ τῆς Πεντηκοστῆς. Ἐν
γὰρ μόνον ἐν γε τῷ τῶς διὰ τοῦ ἐμφυσηματος δέ-
δωκεν εἶδος χαρίσματος, τὸ ἀφιέναι ἀμαρτίας. « Καθ-
ὡς ἀπέσταλκέ με ὁ Πατήρ, καὶ γὰρ πέμπω ὑμᾶς. »
Οὐ κατὰ τὴν ἀξίαν ἴσῃν εἶναι φησι, τὴν ἀποστολῆν.
Ὁ μὲν γὰρ Πατήρ, ὡς ὁμοούσιον καὶ ὁμότιμον πέ-
πομφε τὸν Υἱόν · ὁ Χριστὸς δὲ τοὺς ἀποστόλους, ὡς B
θούλους πέμπει καὶ μαθητάς. Ἄλλ' ὃ λέγει, τοιοῦτόν
ἔστι · Καθὼς ἐμὲ ἀπέσταλκεν ὁ Πατήρ ἐπ' εὐεργεσίᾳ
τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως, οὕτω καὶ γὰρ πέμπω ὑμᾶς
τὴν σωτηρίαν τοῖς ἀνθρώποις εὐαγγελίσασθαι. Τού-
τοις οὖν αὐτοὺς πιστωσάμενος, παραχρημα γέγονεν
ἄφαντός, δεκτικὸς κἀνεύθηεν τὴν εἰς; τὸ ὑψηλότερον
τ. ὁ σώματος μετακόσμησιν.

« Θωμᾶς δὲ εἰς τῶν δώδεκα, ὁ λεγόμενος Διδυμος,
ὃς ἦν μετ' αὐτῶν, ὅτε ἦλθεν ὁ Κύριος. » Ἐκ θείας
δικονομίας ἦν τοῦ Θωμᾶ ἡ ἀπόλειψις · ἵνα διὰ τῆς
ἐξιστατικωτέρας ἐρεύνης, ἐκδηλότερον ἀνακαλυφθῇ
τῆς ἀναστάσεως τὸ μυστήριον. Σκόπει δὲ πῶς καὶ
τὴν κλῆσιν εἶχε τοῦ τρόπου καταλλήλου. Θωμᾶς γὰρ,
ἄδυσσος καὶ διδυμος ἐρμηνεύεται, ἦτοι διστακτι- C
κός · ἐμελλε γὰρ διστάσαι περὶ τὴν ἄδυσσον τῆς ἀνα-
στάσεως.

Francisci Scorsi notæ.

(51) *Antiquum illud charisma impertiens.* Ita non-
nulli Patres accipiunt illud Gen. : *Et inspiravit in*
faciem ejus spiraculum vitæ. S. Cyrillus Alex. in
Joan. lib. xii, cap. 56 : *Deus enim Pater per pro-*
primum verbum de limo terræ, ut scribitur, hominem
formavit, anima decoravit, et sui spiritus participa-
tione munivit : « Insufflavit enim in faciem ejus
spiraculum vitæ. » Veram quoniam in mortem, ex
inobedientia cecidit, et priscum decus homo amisit,
formavit ipsum rursus Deus Pater ; et in novam
reduxit vitam, per Filium suum. S. Cyprian. Epist.
ad Pomp. fratrem : *Porro autem non per manus*
impositionem quis nascitur, quando accipit Spiritum
sanctum, sed in baptismo, ut Spiritum jam natus
accipiat, sicut in primo homine Adam factum est.
Anie enim Deus eum plasmavit, et tunc insufflavit
in faciem ejus flatum vitæ ; nec enim potest accipi
spiritus, nisi prius fuerit, qui accipiat. S. Basilii
lib. *De Spiritu sancto*, cap. 16 : *Dominus enim qui*
renovabat hominem, eique reddebat gratiam, quam
ex afflatu Dei acceptam amiserat, inspiravit in fa-
ciem discipulorum, quibus ait : « Accipite Spiritum
sanctum, » etc. Idem S. Ambros. a Basilio accep-
tum, uti notat Cornelius, citatus ejusdem Basilii
locus a P. Francisco Arias, tract. vi *De Imitatione*
Christi, cap. 1, ex psal. xlviii, sed non ibi de
gratia S. Spiritus, seu supernaturali, sed de natu-
rali, hoc est Dei similitudine accepta loqui vide-
tur. Locum quem jam paraveram, ne longius in
hac Nota excurrem, ascribere omitto. Verum S.
August. lib. xiii *De Civit.* cap. 24, in aliis omnia
abit ; refellit enim toto eo capite eos qui putant

tiens (51), quo privata per inobedientiam fuera .
Cum enim a principio hominem produxisset, com-
munionem Spiritus ipsum ornavit, ac pulchrum
effecit, inspirans in eum spiraculum vitæ, quod
erat Spiritus sancti communicatio. Cum hæc igitur
fuisset per peccatum deformata, eam de integro
per insufflationem instaurat, veluti a fonte pleni-
tudinis suæ discipulos implens ; et magis eos ido-
neos reddens ad Spiritus illa charismata, quæ in
festo Pentecostes die accepturi erant. « Unam enim
interim solam charismatis speciem per insufflationem
impertitit, remittendi peccata (52). « Sicut
misit me Pater, et ego mitto vos. » Non secundum
dignitatem æqualem esse missionem dicit. Pater
enim, ut consubstantialiam et honore æqualem Fi-
lium misit ; Christus vero uti servos, et discipulos
mittit apostolos. Hoc autem per hæc verba signi-
ficat : Sicuti me Pater ad humanæ naturæ benefi-
cium misit, sic et ego vos mitto, ut salutem homi-
nibus prædicetis. His igitur ubi eos in fide confir-
mavit, statim ab oculis eorum evanuit, ut hinc
etiam ostenderet, ad altiorem statum corpus suum
fuisse renovatum.

« Thomas autem unus ex duodecim, qui dicitur
Didymus, non erat cum eis quando venit Jesus. »
Divina dispensatione factum est, ut Thomas abes-
set, ut eo subtilius inquirente, Resurrectionis my-
sterium fieret manifestius. Considera vero etiam, ut
nomen moribus respondens habuerit. Thomas enim
abyssum (53), et *Didymum*, sive **250** *ambiguum*
sonat ; ambiguus quippe de Resurrectionis abysso
futurus erat.

idem factum in prima inspiratione, quod in se-
cunda ; ac primam inspirationem vitæ animalis
intelligendum plurimus probat ex illo I Cor. xv,
45 : *Factus est primus Adam in animam viventem,*
novissimus Adam in Spiritum vivificantem ; et cæ-
teris quæ sequuntur. Unde non sine causa ad-
miror cum Maldonato in hunc Joannis locum a S.
Philastrio episcopo Brixiensi inter hæreses poni
eam explicationem quæ *spiraculum vitæ* pro anima
accipiat ; contendit enim Spiritum sanctum ibi
intelligendum. Sed melius S. Epiphanius *De hæ-*
resibus scripsit, inquit Bellarminus anno 380 quam
Philastrius ; quare videtur omnino probabilior sen-
tentia S. Augustini, quam etiam Cornelius idem
noster in cap. iii Gen. solam admittit, licet in
Comment. in Evang. ultimo scriptis censeat de
utroque spiritu posse locum illum Genes. expli-
cari, et de naturali et de supernaturali : utrumque
scilicet inspiravit Deus, animam enim gratia sancti
Spiritus ornatam creavit, idque propter auctori-
tatem Patrum, quos retuli, quosque secutus est nos-
ter, mihi maxime probatur.

(52) *Remittendi peccata.* Ita S. Chrysost. et aliter
idem aurei sermonis Pater Chrysol., Theophyl.,
Euthym. et Rupertus. Et longius Cornelius noster
hunc locum urget adversus hæreticos, ex eoque
probat institutionem, et præceptum sacramenti
penitentiae, quem vide.

(53) *Thomas enim abyssum.* Utramque notatio-
nem nominis τοῦ Thoma, hic complectitur Theo-
phanes : eamque nos simul ostendimus ex fonte
Hebraico ad hom. 33, not. 27.

« Dicebunt ergo ei alii discipuli : Vidimus Dominum. Ille autem dixit eis : Nisi videro in manibus ejus figuram clavorum. » Non de resurrectione dubitare videtur (54), sed solum velle subtilius investigare, an idem surrexerit corpus. Si enim de resurrectione fuisset incredulus, dixisset potius : Nisi ipsum videro Dominum, non credam. Nunc vero latus, et manus contrectare cum postulet, de corpore cum ambigere manifestum est. Quoniam enim a discipulis acceperat, cum januis clausis ingressum in eam venire opinionem potuit jam deposuisse corpus, et spiritum remansisse : quod et alii contigit discipulis, qui existimantur spiritum se videre. Quod enim corpus carne constans spirituale resurrexerit, nemo negat. Quo enim pacto januæ clausæ molem corporis excepissent? Verumtamen non in rem materiæ expertem, neque in naturam deitatis transmutatum est, sed ipsum, quod passum fuerat corpus divinitatis potentia renovatum, et subtilitate spiritus ornatum est^o: manet vero corpus divina refulgens gloria. Atque ita cognoscimus illum carnis quidem, non corporis tamen expertem (55).

« Et nisi mittam manum meam in latus ejus, non credam. » Non in Thomæ incredulitatem modo mentem intendas, sed firmitatem ejus, studiumque quærendi considera. Quoniam enim futurum erat, ut publice, et audacter resurrectionem Domini predicaret, et cum Joanne clamaret : « Quod audivimus, quod vidimus, et manus nostræ contrectaverunt^o : » conveniens fuit, ut ita diligenter investigaret, et per curiosam hanc inquisitionem etiam alios confirmaret. Et si enim solus Thomas incredulus fuisse dicitur, tamen etiam reliqui eo viso vacillaverunt. Matthæus siquidem dicit : « Aliqui vero dubitaverunt^o ; » Lucas vero, quod « existimabant spiritum se videre^o ; » omnes igitur ex Thomæ contactu confirmantur.

« Et post dies octo erant intus discipuli, et Thomas cum eis. Venit Jesus, januis clausis, et stetit in medio. » Convenit iterum illos eodem modo ; et quippe qui intelligibiliter præsens fuerat, cum illa infidelitatis verba Thomas effuderat, permittit ei facultatem, ut quantum libet contactu satiatur : « Infer digitum tuum huc, et vide manus meas, et asser manum 251 tuam, et mitte in latus meum. » Age vero, inquit, o Didyme, tange latus, tange manus, infer digitum, et eo illato crede. Ex his etiam verbis plagarum magnitudinem indicat : manuum scilicet foramina usque adeo clavis dilatata fuerant, ut digitum intra se capere pos-

« Ἐλεγον οὖν αὐτῷ οἱ ἄλλοι μαθηταί· Ἐώρακαμεν τὸν Κύριον. Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς· Ἄν μὴ ἴδω ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ τὸν τύπον τῶν ἥλων. » Δοκεῖ μὴ τὴν ἀνάστασιν ἀπιστεῖν, ἀλλὰ πολυπραγμανεῖν, εἰ αὐτὸ τὸ σῶμα ἐγγήγερται. Εἰ γὰρ ἠπίσται τὴν ἔγερσιν, εἶπεν ἂν μᾶλλον, Ἐὰν μὴ ἴδω αὐτὸν τὸν Κύριον, οὐ μὴ πιστεύσω. Νῦν δὲ τὴν πλευρὰν καὶ τὰ χεῖρας ψηλαφῆσαι ζητῶν, δηλῶς ἐστὶ περὶ τοῦ σώματος διχόνοος. Ἐπειδὴ γὰρ ἠκούσιστο πρὸς τῶν μαθητῶν, ὅτι κεκλεισμένων εἰσῆλθε τῶν θυρῶν, ᾗθη, ὡς ἀπέθετο τὸ σῶμα, καὶ μεμένηκε πνεῦμα. Τοῦτό τοι καὶ οἱ ἄλλοι πεπόνθασι μαθηταί, δόξαντες πνεῦμα ὄρα. Ὅτι μὲν γὰρ τὸ σῶμα τὸ σαρκικὸν, ἀνέστη πνευματικόν, οὐδεὶς ἀντερεῖ^o πῶς γὰρ κεκλεισμένοι θυροὶ σῶμα ὀγκυρὸν ὑπεδέχοντο; Οὐ μὴν εἰς ἀύλιαν μεταβλήθη, οὐδ' εἰς φύσιν θεότητος, ἀλλ' αὐτὸ τὸ πεπόνθῃ σῶμα μετεκοσμήθη δυνάμει θεότητος εἰς λεπίτητα πνεύματος. Μένει γε μὴν σῶμα θεῖα δόξη μετηλασμένον. Καὶ οὕτω γινώσκομεν ἀσαρκον μὲν, οὐκ ἀσώματον δέ.

« Καὶ βάλλω τὴν χεῖρά μου εἰς τὴν πλευρὰν αὐτοῦ, οὐ μὴ πιστεύσω. » Μὴ πρὸς τὴν ἀπιστίαν τοῦ Θωμᾶ μόνον ἔπερείστη τὸν νοῦν, ἀλλ' ὅρα τὸ ἔδραν τοῦ μαθητοῦ, καὶ ζητητικόν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελε κηρύττειν παρῆρσι τοῦ Κυρίου τὴν ἀνάστασιν, καὶ βοηθῆσαι μετὰ Ἰωάννου· « Ὁ ἀκηκόαμεν, ὁ ἐθεασάμεθα, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν· » εἰκότως πολυπραγμανεῖ, διὰ τῆς περιέργου ἐρεύνης, καὶ τοὺς ἄλλους πιστούμενος. Εἰ γὰρ καὶ μόνος Θωμᾶς ἀπιστῆσαι λέγεται, ἀλλὰ καὶ οἱ λοιποὶ τῇ θεᾷ ὑπεκράδανθησαν. Ματθαῖος μὲν γὰρ φησιν· « Οἱ δὲ εἰδιστασαν. » Λουκᾶς δὲ, ὅτι « Ἐδόκουν πνεῦμα θεωρεῖν. » Βεβαιοῦνται γοῦν ἅπαντες ἐκ τῆς τοῦ Θωμᾶ ψηλαφῆσεως.

« Καὶ μεθ' ἡμέρας ὀκτώ ἦσαν ἔσω οἱ μαθηταί, καὶ Θωμᾶ μετ' αὐτῶν. Ἐρχεται ὁ Ἰησοῦς, τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον. » Ἐξίσταται πάλιν ὁμοιοτρόπως αὐτοῖς, καὶ ἄτε συνῶν νοερῶς, ὅτε τῆς ἀπιστίας λόγους ἐξέχεεν ὁ Θωμᾶς, προτρέπει μετ' ἐξουσίας ἐμφορεῖσθαι τῆς ψηλαφῆσεως· « Φέρε τὸν δάκτυλόν σου ὧδε, καὶ ἴδε τὰς χεῖράς μου, καὶ φέρε τὴν χεῖρά σου, καὶ βάλε εἰς τὴν πλευρὰν μου. » Ἄγε, φησὶν, ὦ Δίδυμε, ᾗψαι πλευρᾶς, θίγε χερῶν, βάλε δάκτυλον, βάλων πιστεύσον. Ἐμφαίνεται δὲ ἐκ τούτων τὸ μέγεθος τῶν πληγῶν· αἱ μὲν γὰρ τῶν χειρῶν τρήσεις τοσοῦτον ἐκ τῶν ἥλων ἠδύροντο, ὡς δύνασθαι τὸν δάκτυλον εἰσὼ χωρεῖν.

^o I Joan. 1, 1.

^o Matth. xxviii, 17.

^o Luc. xiv, 37.

Francisci Scorsi notæ.

(54) Non de Resurrectione dubitare videtur. Similiter S. August. serm. De tempore 158 : Vox, inquit, ista, inquirentis est, non negantis. Dum hoc dicit, doceri voluit, confirmari desideravit. Et S. Ambros. lib. x in Luc. cap. xxiv : Quomodo ergo Thomas, cum adhuc non crederet, tetigit tamen Christum? sed ille non de Resurrectione Domini, sed de Resurrectionis videtur qualitate dubitasse. Cyrillus

itidem, alique Thomæ verba in hunc aliumque similem sensum torquent. Sed verius est ipsum non credidisse simpliciter; unde a Christo reprehenditur: Noli esse incredulus, sed fidelis.

(55) Carnis quidem, non corporis tamen expertem. Eo modo quo explicuimus supra hom. 34, not. 41, quam recole.

ἡ δὲ τῆς πλευρᾶς ἀντιτόρησις, ὅλην χεῖρα εισδυομένην ἐδέχετο.

« Καὶ ἀπεκρίθη Θωμᾶς, καὶ εἶπεν· Ὁ Κύριός μου, καὶ ὁ Θεός μου. » Ἡ θεία χάρις, ἧς ὁ Θωμᾶς ἐκ τῆς ἐπαφῆς ἐκείνης ἀπῆλυσεν. Περιδιψήσας γὰρ τοῦ μύλωνος, θεολογίας ἠνέλησε ὀγκύματα· καὶ πρῶτος αὐτὸν κηρύττει θεολόγῳ φωνῇ, καὶ δευτέρων ἐν αὐτῷ φύσεων μηνύων τρανότητά.

« Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ὅτι ἐώρακάς με, πεπίστευκας· μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες. » Τί οὖν; Οἱ ἀπόστολοι, καὶ ὅσοι τότε τὸν Χριστὸν ἰδόντες ἐπίστευσαν, τοῦ μακαρισμοῦ ἠλλοτρίωνται; Καὶ πῶς αὐτοῖς ἔλεγεν· « Ὑμῶν δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι πολλοὶ προφητῆται ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ ὑμεῖς βλέπετε; » οὐ μὲν οὖν· ἀλλ' ὅ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐπειδὴ αὐτῇ βῆκε πεπληροφόρησαι, ἐξελθε τὸ λοιπὸν εἰ; τὸ κήρυγμα, καὶ ἄπερ ἐώρακας, κήρυξον· μακάριοι γὰρ ἔσονται οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες διὰ τοῦ κηρύγματος. Ἐκεῖνό γε μὴν ὁ λόγος μὴ παραπέσῃ ἕασις ἀζητήτων, διὰ τὴν οὐκ εὐθύς καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἢ τέσσαρας, ἀλλὰ μεθ' ἡμέρας ὀκτώ πληροφορεῖ τὸν Θωμᾶν. Ἐπειδὴ ἐβούλετο τῷ πρῶτῳ μυστικῶν παραπέσει εἰκόνισμα. Ὁ γὰρ τοῦ Θωμᾶς ἦν τοῦ τῶν Ἰουδαίων εἰκὼν ἀπίστου λαοῦ· ἡ δὲ τῆς Σιών οἰκία ὅπου ἦσαν οἱ ἀπόστολοι ἐπληγάσαντες ἑαυτοὺς, τὴν κόσμον τοῦτον ἠνέττετο εἰς ὃν πεπραγέγονεν ὁ Χριστὸς ἡσυχῇ κεκλεισμένας διελθὼν τὴς παρθενικᾶς πύλας τῆς ἀρολύνου νεάνιδος. Ἡ δὲ τῶν ἡμερῶν ὀγδοάς, σημαίνει τὴν ὀγδοὴν ἐκείνην τὴν μέλλουσαν, κατ' ἣν ἐλευσεται πάλιν, καὶ στήσεται μέσον τῶν ἐκλεκτῶν. Καὶ εὐφρονται Ἰουδαῖοι, εἰς ὃν ἐξεκέντησαν, καὶ πιστεύουσιν ἄκοντες. Καὶ ἡμεῖς οὖν εἰ διὰ φόβον τῶν ἐνοχλούντων παθῶν ἐν τῷ ὄψει τῶν θείων θεωρημάτων, ὡς ἐν ὑπερώφ γενόμεθα, καὶ τὰς αἰσθήσεις ὡς θύρα; κεκλεισμένας διατηροῦμεν, ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος ἀγνώστως ἡμῖν ἐπιστήσεται, καὶ στήσεται μέσον τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς, καὶ τὴν εἰρήνην παρέξει, καὶ διὰ τῆς δωρεᾶς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑποδείξει ἡμῖν τῶν ἀγράντων αὐτοῦ μυστηρίων τὰ σύμβολα, καὶ χαρὰς πνευματικῆς, καὶ πίστεως ἐμπλήσει ἡμᾶς, καὶ ἀβρότητα καταξιώσει ἀγαθῶν, νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

⁹⁶ Luc. x, 23. ⁹⁷ Zachar. xii, 10.

Francisci Scorsi notæ

(56) *Ac primus ipsum voce theologa prædicat. Quod S. Thomas duobus dixit verbis: Dominus meus et Deus meus, longa et ornatisima paraphrasi dilatat eloquentissimus Chrysost. serm. De infidelitate Thomæ. Ex qua hæc delibanda profero: Ἐπιγινώσκω ἐν σοὶ τὸ ἐξ ἐμοῦ ἠγνωρίζω ἐν σοὶ τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀνεκφραστον θεότητα, ἕνα σε Θεόν, καὶ Κύριον ὁμολογῶ. Ἄλλο καὶ ἄλλο ὄντα τὸν ἕνα σε μεμῆθηκα, οὐκ ἄλλον καὶ ἄλλον ἐπίσταμαι· οὐ διαίρω σε τὸν ἀδιαίρετον, οὐ χωρίζω σε τὸν ἀχώριστον, οὐ τέμνω σε τὸν ἀμέριστον· καὶ ὃ βλέπω, καὶ ὃ κρατῶ, καὶ ὃ νοῶ διὰ μιᾶς ἐξαγορεύω φωνῆς· Ὁ Κύριός μου, καὶ ὁ Θεός μου. Agnosco in te, quod habes ex meo, cognosco in te ineffabilem, quam habes a Patre divinitatem; unum te Deum, et Du-*

sent, lateris etiam hiatus totam manum intromissam excipere.

« Respondit Thomas, et dixit: Dominus meus, et Deus meus. » O divinam gratiam, quam ex contactu illo Thomas accepit! Dum enim circiter inquireret, inde divinæ doctrinæ dogmata hausit. Ac primus ipsum voce theologa prædicat (56), et duas in ipso existentes naturas declarat aper-

tissime.

« Ait illi Jesus: Quia vidisti me, Thomas, credidisti; beati qui non viderunt, et crediderunt. » Quid igitur? an apostoli, et quotquot per id tempus eo viso crediderunt, ab hac beatitudine removerunt? et quo pacto dicebat ipsis: « Vestri vero beati oculi, quoniam multi prophetæ voluerunt videre, quæ vos videtis? » Nequaquam. Sed hoc est, quod ait: Quoniam tu ipso oculorum testimonio certitudinem fidei es assecutus, quod reliquum est, proficiscere ad prædicandam, et quod vidisti, profer in publicum. Beati enim erunt, qui non viderunt, et per prædicationem credent. Sed illud oratio nostra quærere non prætermittat, quamobrem non statim, et post tres, quatuorve dies, sed post octo Thomam in fide confirmet? Quoniam voluit in facto ipso mysticam eisdem figuram innectere. Thomas enim fuit infidelis populi Judæorum imago, domus vero Sion, ubi erant apostoli occultantes se ipsos, mundum hunc ænigmatæ quodam significabat, in quem Dominus advenit tacite per virgineas portas clausas immaculata puella pertransiens. Octavus vero dierum numerus, octavam illam futuram significat diem, in qua veniet iterum, et stabit in medio electorum: et videbunt Judæi, in quem transierunt⁹⁷; et inviti credent. Si igitur et nos passionum conturbantium metu in divinæ contemplationis altitudinem tantum in cœnaculum refugerimus, et sensus quasi portas custodierimus clausas, Dei Verbum incognitum nobis assistet, et stabit in medio potentiarum animæ, et pacem præbebit, et per donum sancti Spiritus ostendet nobis purissimorum suorum mysteriorum symbola, et gaudio **252** spirituali, fideque nos implebit, et arcanorum bonorum dignos efficit, nunc et semper, et in sæcula sæculorum.

D Amen.

HOMILIA XXXVI.

In decimum matutinum.

A.) Tiberiadis stagnum cum sanctis discipulis nos etiam hodie sermone accedamus. Petrus siquidem ille coryphæus omni abjecta spe cum Domino, ut ante, versandi, consuetum repetit institutum, consiliumque suum cum Didymo Thoma, et Zebedæi filiis, et duobus aliis ex discipulis communicat, et ait: « Vado piscari. » Illi vero charitatis vinculo colligati, et discipulorum præcipui discidium non sustinentes (satis enim mœroris Magistri privatæ illis attulerat) voluntati assequuntur, et, « Venimus, » dicunt, « et nos tecum. » Quare autem et cæteri discipuli non sunt consecuti? Nam ad piscandum alii non satis erant idonei. Matthæus siquidem publicanus erat, et maritimorum laborum omnino rudis, reliqui vero mediterranei, nec maritima loca incolebant; ideo solum Petrum comitantur soli piscandi artis periti. Navigium enim, et remi et retia, et quæ hoc instrumento capiuntur non satis congruunt iis qui mediterranea habent, sed quibus in mari exercitatio, et victus quærendi ratio in venatione maritimâ posita est. Considera etiam omnes fuisse Galilæos finitimum, conterminumque Tiberiadis stagnum habentes. Unde duo illi qui non nominantur, Andreas et Philippus (57), mea quidem sententia, erant, cum ipsi itidem Galilæi, et ex Bethsaida essent. Quorum alter quidem fratrem suum Petrum, Philippus vero Nathanaelem amicum veterem comitabatur. Cæterum retia, et navigium, et susceptus per totam noctem labor frustra fuerunt: « Illa enim nocte, inquit, nihil prendiderunt; » mane autem facto, cum scilicet justitiæ Sol e sepulcro tanquam ab oriente se efferens attulerat diem, venit suavis ille, Dator ille lucis, et accedens non ingreditur mare, nec pedes super undas incedit; quod miraculum ante Passionem effecerat, cum ejus plantis aquæ superficies 253 instar terræ constrata videretur, et secunda duritie divina vestigia suffulciret, sed eo ubi venit, stetit in littore, hoc fortasse ut ostenderet, assumptam carnem per resurrectionem jam immortalitate donatam ex hujus vitæ mari evasisse, nec amplius infirmitatibus carnis velut undis obnoxiam, sed in incorruptionis littore constitutam.

« Dixit ergo eis Jesus: Pueri, numquid pulmentarium habetis? » Simpliciter quidem eos interrogare videtur, sed oblique tamen imperfectionem eorum, et pusillum inconstantemque animum exprubat: « Pueri, numquid pulmentarium habe-

* Joan. xxi, 3 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(57) *Andreas et Philippus*. Probabilis sane conjectura, in quam etiam Maldonatus noster inductus ex eo quod Bethsaidæ fuerint Andreas, et Philippus, et locus ubi tunc hi discipuli ad piscandum profecti erant Bethsaida: ibi enim piscatoriam exercebant. Favet etiam etymum Bethsaidæ תַּיִשׁ

A

ΟΜΙΛΙΑ ΛΓ΄.

Εἰς τὸ δέκατον ἑβδομὸν.

Ἐπὶ τὴν Τιβεριάδος λίμνην σήμερον καὶ ἡμεῖς τῷ λόγῳ τοῖς ἱεροῖς μαθηταῖς συμβαδίσωμεν. Ὁ γὰρ κορυφαῖος Πέτρος τῷ συνέσεσθαι τῷ διδασκάλῳ, καθὼς πρότερον, παντάπασιν ἀπογνοῦς, ἐπαναλαμβάνει τὸ σύνθηρος ἐπιτήδευμα, καὶ τῷ Διδύμῳ Θωμᾷ, καὶ τοῖς Ζεβεδαίου παισίν, ἄλλοις τε δυσίν τῶν συμφοιτητῶν ἀνακοινοῦται τὸ βούλευμα, καὶ φησιν· « Ὑπάγω ἀλιεῦν. » Οἱ δὲ τῷ τῆς ἀγάπης συνδέσμῳ συνδούμενοι, καὶ τῷ χωρισμῷ τοῦ προκρίτου μὴ στέγοντες (ικανῶς γὰρ αὐτοὺς ἐλύπει τοῦ διδασκάλου ἡ στέρησις) ἐφέπονται τῷ βουλεύματι, καὶ φασιν· « Ἐρχόμεθα καὶ ἡμεῖς σὺν σοι. » Διὰ τί δὲ καὶ οἱ λοιποὶ μαθηταὶ οὐκ ἠκολούθησαν; Ὅτι τοὶ οὐκ ἐπιτηδῆως εἶχον εἰς τὸ ἀλιεῦν οἱ ἕτεροι. Ματθαῖος μὲν γὰρ τελώνης ἦν, καὶ τῶν θαλασσίων πόνων παντάπασιν ἀδαής· οἱ λοιποὶ δὲ ἠπειρώται, καὶ οὐκ ἀγγίχον λαχόντες τὴν οἰκισιν· διὰ τοῦτο μόνον τῷ Πέτρῳ ἐφέπονται οἱ τῆς ἀλιευτικῆς τέχνης εἰδημονες. Πλοῖον γὰρ, καὶ κῶπαι, καὶ δίχτυα, καὶ τὰ διὰ τούτων θηρώμενα, πρέπει ἂν οὐκ ἠπειρώταις ἀνδράσι μάλλον, ἀλλ' οἷς ἂν εἴη τὸ ἐπιτήδευμα, καὶ ὁ τοῦ βίου τροχὸς θάλασσα, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ. Ὅρα δὲ ὅτι καὶ Γαλιλαῖοι πάντες ἐτύγχανον, δημορον ἔχοντες τὴν λίμνην Τιβεριάδος, καὶ ἀγγιτέρμονα. Ἐνθεν τοὶ καὶ οἱ δύο ἀνώνυμοι μαθηταί, ὡς ἐγ' ὄμαι, Ἄνδρας ὑπῆρχον καὶ Φίλιππος, Γαλιλαῖοι ὄντες καὶ αὐτοὶ, καὶ Βηθσαϊδίται. Ὅν ὁ μὲν τῷ ὀμαίμονι Πέτρῳ ἐφείπετο, Φίλιππος δὲ τῷ ἀρχῆθεν φίλῳ Ναθαναήλ. Τὰ γούν ἐντεῦθεν δίχτυα καὶ πλοῖον, καὶ ἐ' ὄλης τῆς νυκτὸς κόπος ἀνήνυτος. « Ἐν ἐκείνῃ γὰρ, φησὶ, τῇ νυκτὶ ἐπίπασαν οὐδέν. » Πρωτὰς δὲ γενομένης, ὅτε τῆς δικαιοσύνης ὁ ἥλιος, ὡς ἐξ ἀνατολῆς, τοῦ τάφου ἀνατείλας πρωτὰν εἰργάσατο, ἦλθεν ὁ γλυκὺς, ἐφάνη ὁ πάροχος τοῦ φωτὸς, καὶ ἐλθὼν οὐκ εἰσεῖσιν εἰς τὴν θάλασσαν, οὐδὲ πεζεῦσαι κατὰ κύματων, ὁ πρὸ τοῦ πάθους ἑθαυματούργησεν, ἀποχερσωθείσης τῆ βάσει τῆς ἐμφανείας τοῦ ὕδατος, καὶ διὰ τῆς ἀσφαλοῦς ἀντιτυπίας τὸ θεῖον ἔχνος ἐπεραιοῦσης. Ἄλλ' ἐλθὼν ἔστη εἰς τὸν αἰγιαλὸν, τάχα τοῦτο δεικνύς, ὡς ἀποθανατισθὲν ἦδη τὸ πρόσλημμα διὰ τῆς ἀναστάσεως, ἐξω τῆς βιωτικῆς θαλάσσης ἐγένετο, οὐκέτι ταῖς τῆς σαρκὸς ἀσθενείαις, ὡς κύμασι συνεχόμενον, ἀλλ' ἐν τῷ αἰγιαλῷ τῆς ἀφθαρσίας ἰστάμενον.

« Λέγει οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Παιδιά, μῆτι προσφάγιον ἔχετε; » Ἀπλοικῶς μὲν τῷ γε δοκεῖν ποιεῖ τὴν ἐρώτησιν, καθάπτεται γε μὴν πλαγίως τὸ ἀτελὲς αὐτῶν ὀνειδίζων, καὶ ἀδέβαιον, καὶ νηπιοπρεπές. « Παιδιά, μῆτι προσφάγιον ἔχετε; » Ὅρα

תַּיִשׁ *Domus venationis*, nimirum piscatoriae, sic enim Euthymius: *Domus piscationis*, veriti, hoc est ubi venari solebant pisces, sicque vocata est patria Petri et Andreae; erant enim ibi multi piscatores.

πῶς κεκαλυμμένως ἐπιπλήττει, παῖδια καλῶν, A
 ἐπιδὴ παιδικῶ στοιχοῦντες φρονήματι, οὕτω τῆς
 Δεσποτικῆς διδασκαλίας ἐπιλαθόμενοι, ἐπὶ τὸ σύν-
 ρθσι; ἐπαλινοστήσαν ἐπιτήδευμα. Τί γάρ, φησὶν,
 ἀπώνασθε τῆς ματαίας σπουδῆς; Μή γάρ ἐκερδή-
 σατέ τι ματαιοπονήσαντες δι' ὄλης νυκτός; Τί οὖν
 οἱ μαθηταί; Ὁμολογοῦσι τὸ ἀληθές, καὶ τὸ ἔχειν
 τι ἀγρευθὲν ἀπαναλίνονται. Ἀναμνησαί οὖν τὸν
 Πέτρον βουλόμενος, ὡς αὐτὸς εἶη ὁ ἀπαρχῆς τῆς
 μαθησεως, εἰς τὸ πλοῖον αὐτοῦ εἰσελθὼν, καὶ κε-
 λέύσας ἐπαναγαγεῖν ἐκ τῆς γῆς, καὶ χαλάσαι τὸ
 δίκτυον, καὶ συλλαβεῖν πλήθος ἰχθύων πολὺ· ἐπι-
 τάττει βάλλειν ἐπὶ τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ πλοίου τὸ
 δίκτυον· οὐχ ὅτι ἐπέργων τίς ἦν ὁ ἐπιτάττων αὐτοῖς,
 ἀλλ' ὅτι θεία τις δύναμις τοῖς τοῦ Σωτῆρος λόγους B
 ἐφέπετο ἔρωτα, καὶ πειθῶ ταῖς ἀγαθαῖς ἐντιθεῖσα
 ψυχαῖς. « Ἐβάλλον οὖν εἰς τὰ δεξιὰ μέρη, καὶ
 ῥυκέτι αὐτὸ ἐλκῦσαι ἔσχυσαν ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν
 ἰχθύων. » Ὁ τοῦ θαύματος καὶ τῆς ἀπειρου δυνά-
 μειως τοῦ κελεύσαντος! οἱ δι' ὄλης τῆς νυκτός κο-
 πίσαντες, καὶ μηδὲν τὸ παράπαν ἀγρεύσαντες,
 οὐδ' ἐλκῦσαι τὸ δίκτυον ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἀγρευ-
 θέντων ἐσχυσον. Τοῦτο τὸ μέλλον ἠνίττετο, καὶ
 τὰ ἐσόμενα προεικόνιζε· θάλασσα μὲν γὰρ ὁ βίος
 οὗτός ἐστιν, ὁ τοῖς ἄλλεπαλλήλοις πειρασμοῖς κυ-
 ματούμενος· νῦξ δὲ, καθ' ἣν ἀπρακτοὶ γεγόνασιν
 ἀγρεύοντες, ὁ πρὸ τῆς ἐπιδημίας τοῦ Σωτῆρος
 καιρός, καθ' ἣν πολλὰ κοπιήσας τῶν προφητῶν
 ἡ κατέλογος, καὶ τὸν τῆς διδασκαλίας λίνον χαλῶν;
 οὐδένα εἶχεν πειθόμενον. Ἦδη δὲ τῆς πρώτας C
 ἐνοστάσης, ὅτε ἡμῖν ἐπεφάνη ὡς ἐξ ἀνατολῆς τάφου
 ἀνίσχων τῆς δικαιοσύνης ὁ Ἥλιος, τὸ εὐαγγελικὸν
 εἶκτυον οἱ μαθηταὶ ὑφαπλώσαντες, τὴν οἰκουμένην
 πᾶσαν ἐσαγήνευσαν, ἣν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀγρευθέντων
 ἰχθύων ἀνίττεται, εἰς τρία καὶ πεντήκοντα, καὶ
 ἑκατὸν κορυφούμενος. Ὁ γὰρ ἑκατὸν ἀριθμὸς, καὶ
 τετράγωνος ὢν, καὶ πληρέστατος, ὡς τῆς δεκάδος
 εἰς αὐτὴν κυκλουμένης, τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν
 τὸ ἐκ τεσσάρων τῆς οἰκουμένης περάτων πεπι-
 στευκὸς προὔπεφαινε. Τὰ δὲ πεντήκοντα, τοὺς ἐκ
 περιτομῆς πιστεύσαντας προεικόνιζεν, ὡς τὴν φυ-
 λακὴν τὴν θεῖαν δεκάδος τῶν ἐντολῶν αἰσθητῶς
 ἐκλαμβάνοντας. Δεκαπλουμένη γὰρ ἡ πεντάς, ἢ
 πενταπλουμένη ἀνάπαλιν ἢ δεκάς; γεννᾷ τὸν πεν-
 τήκοντα, σημαίνοντα τὴν πεντάδα τῶν αἰσθήσεων,
 καὶ τὴν δεκάδα τῶν ἐντολῶν. Τὰ τρία δὲ, τὴν εἰς
 τὴν Τριάδα πίστιν δηλοῖ, ἥτις ἐνοποιήσασα τὰ
 δεσπῶτα, εἰς μίαν Ἐκκλησίαν πάντας συνήγαγεν.
 Ὅτι δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀγρευθέντων ἰχθύων τὸν
 ὄλον τῆς Ἐκκλησίας πληθυσμὸν προεμήνυε, καὶ
 ἐκ τῆς κατὰ τὴν Ῥεδέκξαν ἱστορίας ἐστι μαθεῖν,

Francisci Scorsi notæ.

(58) *Fidelem habuere neminem. Quamvis enim*,
 inquit Theophylactus in hunc locum, ex quo eandem
 eixit ipse allegoriam, ac mirum ni a nostro, cuius
 n-ss. apud se habuerit, desumptam, eum posterius
 s ripserit, ut ex Proem. v, disput. constat. :
 (*uamvis igitur, unam gentem Israeliticam conclusisse*
in sagena videbantur, iamem quia et hæc subinde
ad idololatriam redibat, nihil forte apprehende-

runt.

(59) *Cum et tetragonus, et plenissimus sit.* Qua-
 ratione centenarius numerus tetragonus dicitur ra-
 tiocinatione colliges ex hom. 24, not. 000, ubi de
 numero senario egimus; par enim est in hac consti-
 tuenda figura ratio centenarii, et in hunc cadit
 eadem definitio, quam ex Euclidis, l. vii, ibi posu-
 imus.

præsignarit, licet etiam a Rebeccæ historia discere, nisi tamen in hoc subtilior et curiosior, quam par est, investigando videar. Misus enim ab Abrahamo famulus, ut filio suo uxorem desponsaret, Rebeccam ad aquam offendit; atque ibi illam pignore dato paciscitur; et a puteo nuptiæ sumpsere principium. Rebecca igitur Ecclesiam figuravit per baptismum Christo conjunctam. Elementa ergo (60) nomen Rebeccæ componentia, si ad calculos revocentur, tres supra centum et quinquaginta conficiunt, quot captos pisces fuisse comperimus. Ita piscatus apostolorum multitudinem Ecclesiæ prænotavit.

« Dixit ergo discipulus ille, quem diligebat Jesus, Petro : Dominus est. » Conveniebat sane Petrum in cognitionem facti venire, cum domi haberet exemplum. Etenim antequam discipulus esset, simile

ἂν μήπω δόξω περιεργότερος. Ὑποστασίς γὰρ ὑπὲρ Ἀβραάμ ὁ οἰκέτης, ὥστε τῷ Ἰσαὰκ γυναῖκα μνηστεύσασθαι, εὐρίσκει τὴν Ῥεβέκκαν ἐπὶ τοῦ ὕδατος · κάκειθεν αὐτὴν ἀρραβιώνίζεται, καὶ τῆς μνηστείας ἀρχὴν ἔ γάμος λαμβάνει ἐπὶ τοῦ φρέατος. Ἡ γοῦν Ῥεβέκκα τὴν Ἐκκλησίαν εἰκόνιζε, συναφθεῖσαν Χριστῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος. Τῶν γοῦν στοιχείων τῆς Ῥεβέκκας ὀνόματος εἰς ψήφους μεταλαμβανομένων, τρεῖς καὶ πεντήκοντα, καὶ ἑκατὸν μονάδες συναχθήσονται, ὅσους καὶ τοὺς ἀγρευθέντας ἰχθῦς εὐρίσκόμεν. Οὕτω τῶν ἀποστόλων ἡ ἀγρὰ τὸν κληθυσμὸν τῆς Ἐκκλησίας προσηγυρεῖ.

« Λέγει οὖν ὁ μαθητὴς ἐκείνος, ὃν ἠγάπα ὁ Θεοῦς, τῷ Πέτρῳ · Ὁ Κύριός ἐστιν. » Ἐγρῆν μὲν τὸν Πέτρον πρότερον ἐν αἰσθήσει γενέσθαι τοῦ πράγματος, αἰκοθὲν ἔχοντα τὸ παράδειγμα. Καὶ

Francisci Scorsi notæ.

(60) *Elementa ergo, etc.* Hæc æqualium supputatio numerorum Græcæ ἰσόψηφον dicitur, per quam ex numero, quem litteræ singulæ inter se computatæ efficiunt, aliquid mysticum eandem habens numerorum summam, eruitur. Et quidem antiquissimum esse id apud Græcos anagrammatis, seu ænigmati genus, et ad ea præcipue animi sensa explicanda, a quibus arceri vulgus maxime studebant, quæque ipsi ἀπόρρητα appellare consueverunt, docent Sibyllina carmina, quibus augustissimum Jesu nomen est multo ante consignatum, ut refertur in lib. 1 *Sibyll. orac.* his versibus :

Τέσσαρα φωνήεντα φέρεי τὰ δ' ἄφωνα δυ' αὐτῶ
 Δισσῶν ἀγγέλων ἀριθμὸν δ' ὄλον ἐξονομήνω.
 Ὅκτω γὰρ μονάδας τόσας δεκάδας ἐπὶ τούτοις
 Ἡδ' ἑκατοντάδας ὀκτώ, ἀπιστοκρόροι ἀνθρώποις
 Ὀνομα δηλώσεις σὺ δ' ἐνὶ φρεσὶ σῆσι νόησον,
 Ἀθανάτω Θεοῦ Χριστὸν παῖδ' ὀψίταστο.

Vocales quattuor autem

*Fert, non vocalesque duas binum geniorum.
 Sed quæ sit numeri totius summa docebo.
 Namque octo monadas, totidem decadas super ista.
 Atque hecatontadas octo infidis significabit
 Humanis nomen : tu vero mente teneto,
 Æterni natum Christum, summiq; Parentis.*

Summa igitur est 888, quæ ex Græcis elementis nominis Ἰησοῦς conficitur, ut in hoc schemate demonstratur.

ι	valet	10
η		8
σ		200
ο		70
υ		400
ς		200

quorum ratio colligit 888. Cæterum duo illa hemistichia secundum primi carminis, τὰ δ' ἄφωνα δυ' αὐτῶ, et primum secundi, δισσῶν ἀγγέλων reposui hic ex lectione, et emendatione eorum interpretis Sebastiani Castilionis, a quo aliæ etiam aliorum lectiones, castigationesque adnotantur, quem vide si liberit, nec enim est nostri negotii; itidemque illud de nomine Dei, quod simili numerorum ænigmatate involutum canitur ab eadem Sibylla eodem lib. 1, an ἀρσενικὸν quod minimum valet, an θεός σωτήρ, an ἀνέκφωτος; an διάσφορος disputatum ab eodem. Jam vero ut hoc numeri 888 mysterio Jesu Christi nomen in Sibyllinis carminibus est abstrusum, ita et nomen Antichristi Joannis Evang. designat Apocalyp. cap. vii, sub numero 666 : *Qui habet intellectum, computet numerum bestię : numerus enim hominis est, et numerus ejus sexcenti sexaginta*

sex. Quod autem probabilius ex hoc numero nomen eruat, vel an scrii possit hoc tempore, vide interpretes ejus loci Viegam, Riberam, Cornelium nostros. Atque hæc de nostris mysteriis. Ægyptii etiam, quod scribit Heliod. *Hist. Æthiop.* lib. ix, Nilum suum, solem, et annum esse ipsum tunc propter vicissitudines annuas, quas inundationibus efficit, tum propter numerorum calculos fabulabantur. Νεῖλος siquidem continet trecentum quinque, et sexaginta, totidem, quot annus unitates. Sed redeo a profanis ad sacra. Illic igitur Pater mysterium aliquod ex numeris elicit bis : semel hæc homilia, et iterum hom. 45. Hic enim in numero piscium centum quinquaginta trium figuram Ecclesiæ electorum conjicit, quæ etiam figura in Rebecca præcessit, cujus nominis Ῥεβέκκα litteræ ἰσόψηφοι sunt, ut hic patet :

R	100
E	5
B	2
E	5
K	20
K	20
A	1

Qui omnes numeri simul sumpti conficiunt 152.

In illa vero altera homilia confert nomen Θεός cum nomine ἀγαθός, quorum eadem est numerorum summa, ut ostendat quam proprium Dei sit, esse bonum, in illud Matth. c. xix : *Nemo bonus nisi solus Deus.* Ea autem summa sic constat :

Θ	9	Α	1
Ε	5	Γ	3
Ο	70	Α	1
Σ	200	Θ	9
		Ο	70
		Σ	200

Cujus summa 284. Cujus summa itidem 284.

Addo corollarii loco eleganter in hoc ἰσοψηφῶ bis quoque lusisse antiquarum litterarum, in primisque Græcarum peritissimum virum, ac patriæ suæ ornamentum D. Marianum Valguarnera Panormitanum, in duorum Pontificum Romanorum inauguratione, Clementis VIII et Urbani itidem VIII, et utriusque augustissimam dignitatem jsm inde in nomine ominatam ostendit; nam in altero Ἰησοῦς Ἀλδοβρανδίνος eandem continet summam numerorum ac Κλήμης ὁ ὑγδοός ὁ ἱερεὺς μέγας nimirum 1832, in altero Μικροφύλιος ὁ Βαρβαρίνος Φλωρεντίνος, eandem ac Οὐρβανὸς ὁ ὑγδοός ἀρχιερεὺς ὁ μέγιστος, nimirum 3730, quod supputanti patebit, mihi enim longiori esse non licet.

γάρ πρὸς τῆς μαθητείας τοιοῦτον ὁ Κύριος πρὸς τὸν Πέτρον ἐθαυματούργησεν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ μὲν Πέτρος τῆς πίστεως τὸ σύμβολον, πέτρα τις οὖσα τῆς πίστεως, καὶ τῆς Ἐκκλησίας θεμέλιος, καὶ πρώτη τῆς πνευματικῆς οἰκοδομῆς ἀφορμὴ· ὁ δὲ Ἰωάννης τὴν ὑπεροχὴν τῆς θεωρίας αἰνίττεται, βροντῆς ὢν υἱός, καὶ πρώτη τοῦ Λόγου πηγὴ, ὡς ἐπὶ τῆς σῆθρος τούτου ἀναπεσὼν καὶ τοὺς τῆς σοφίας, καὶ γνώσεως θησαυροὺς πιστευθεῖς· διὰ τοῦτο πρῶτος ὁ Ἰωάννης ἐπιγινώσκει τὸν Κύριον. Ὁξω- πεστέρα γάρ ἡ θεωρία, ὡς ἐν ἄλλοις ἐδείχθη πλατύτερον. Ὅρα δὲ καὶ τὴν τοῦ Πέτρου θερμότητα, καὶ ὅπως αὐτὸν αἰ τοῦ πάθου φλόγες ἀνάπτουσαι, εἶλον πρὸς τὸν ποθοῦμενον. Ὁμοῦ τε γὰρ ἤκουσεν, ὡς ὁ Κύριός ἐστι, καὶ τὸν ἐπενδύτην διαζωσάμενος, ἀφελὲς τὸ πλοιάριον διενήξατο. Ἔστι δὲ ἐπενδύτης ἡ ἔξωθεν τοῦ χιτῶνος περιβολή, ἣν σύνηθες τοῖς Γαλιλαίοις περιχλανίζεσθαι. Ταύτην οὖν διὰ τὸ σεμνὸν τῆς καταστάσεως ὁ Πέτρος περιζώσατο. Ἄλλ' ἐπειδὴ περ ἡμᾶς τὸ Πνεῦμα προτρέπεται, μὴ μόνον τῇ ἱστορίᾳ ἐπερελθεῖν τὸν νοῦν, ἀλλ' ἐμβατεύειν πρὸς τὸ βαθύτερον, ζητήσωμεν κἀναυθα τὸ διὰ τοῦ ἐπενδύτου νοοῦμενον.

Ὁρῶμεν τοίνυν καὶ ἄλλοτε τοὺς μαθητὰς κλυδωνιζομένους ἐπιστάνα τὸν Κύριον, καὶ τῆς ψυχῆς τὸν τάραχον, καὶ τῆς θαλάσσης τὰ κύματα κατευνάσσοντα· ἐπιτρέψαντα δὲ καὶ τὸν Πέτρον πεζεῦσαι διὰ τοῦ κύματος [καὶ] ἄλλεῖν πρὸς αὐτόν. Ὅς δὴ καθάπερ ἐπὶ ζῆρᾶς διαστειθῶν τὴν ὑδροκέλευθον, καὶ ὄρων ὡς ἐβρῶθη τὸ κύμα, καὶ τὸ πνεῦμα ἐπάφλαζε, περιδεῆς γενόμενος, μικροῦ δεῖν ἐποντίζετο, εἰ μὴ τοῦτον ἡ θεία χάρις φθάσα ἤρπασε. Διὰ τί; Ἐπειδὴ μέλλων κατὰ κυμάτων πεζεῦσειν, τὸν τῆς πίστεως ἐπενδύτην οὐ διεζώσατο. Αἰὶ καὶ ὡς ὀλιγόπιστος ὑπὸ τοῦ Κυρίου κατανεδιζέται· δηλοῦντος τοῦ λόγου, ὡς ἡ περὶ τὴν πίστιν ἀσθένεια προσξένει τὸν κίνδυνον, ἐναυθα δὲ πλήρης γενόμενος πίστεως, τὸν ἐπενδύτην, ὡς περ λέγεται, διεζώσατο, διὰ καὶ ἀκίνδυνος πρὸς Κύριον πέφθακεν.

Francisci Scorsi notæ.

(61) *Et primus verbi fons.* Ut qui, uti canit Ecclesia, *Evangelii fuenta de ipso sacro Dominici pectoris fonte potavit.* Itaque et in ipso doctrina Evangelii facta est fons, ex quo primo uberius, et liquidius manavit illud: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum.*

(62) *Acutiore enim acie vide dicta supra ad homil. xxv, not. 89, et hom. xxxiii, not. 32.*

(63) *Est vero ependytes.* Patet ex etymo; dictus est enim παρὰ τὸ ἐπενδύεσθαι quod παρὰ τὸ ἐπι, et ἐνδύεσθαι, id est, *superinduere.* Ex quo etymo rejicit Marium Victorinum noster Lacerda in *Adver. sacr.* cap. 125, putantem ependytem esse interulam, vel subuculam, et ex eodem rejicit Maldonatus, hoc cap. xxi Joan., eos qui interpretantur eundem ἐπενδύτην subligaculum, vel lineum indusium, quod et puriori serviret, et natanti impedimento non esset; et præterea quia videtur illi supponere Petrum antea nudum omnino fuisse, quod non videtur probabile. Potest enim quod ait evangelista nudum fuisse Petrum intelligi, etiamsi indusium interius solum haberet, quo habitu solent uti operarii et natatores præsertim, ut expediti opus faciant. Ita

A miraculum Dominus in persona ejus effecerat. Sed quoniam Petrus quidem fidei symbolum est, cum veluti quædam fidei petra, et Ecclesiæ fundamentum, et totius spiritualis edificii prima sit causâ; Joannes vero contemplationis excellentiam quamdam adumbrat, cum tronitruï filius, et primus Verbi fons (61), ut qui supra ejus recubuerit pectus, et cui sapientiæ crediti sunt scientiæque thesauri, ideo mysterium Joannes primus agnoscit. Acutiore enim acie (62) contemplatio prælitata est, ut in aliis latius explicatum est. Considera etiam Petri fervorem, et quomodo 255 cum amoris flammæ succenderint, et ad dilectum attraxerint. Simul enim ac audivit quia Dominus est, et ependyti se succinxit, et navigio omisso enatavit. Est vero ependytes (63), qui supra tunicam amictus injicitur, quo mos erat Galilæis legi. Hoc igitur Petrus ut gravem generet habitum se circumcinxit. Sed quoniam Spiritus nos adhortatur, ne soli hæreamus historiæ, sed uti ad profundiora pervadamus, quid per ependytem significetur, etiam hoc loco quæramus.

Scimus igitur alias etiam discipulis inter undas periclitantibus Dominum adfuisse, et animæ perturbationem et maris sedavisse fluctus; Petrum vero etiam jussum per undas pedibus ambulare ad ipsum venisse. Qui sane cum non secus ac aridam calcaret humidam viam, undas vero abrupti, et æstum fervere videns, pavore concussus, parum absuit quin mergeretur, nisi enim gratia divina præveniens a periculo eripuisset. Quid hoc? quoniam per undas pedibus ambulaturus ependyte fidei se non accinxit; unde ut modicæ fidei a Domino reprehenditur. Ubi sane indicat sermo divinus ab imbecillitate fidei creatum fuisse periculum, hic vero cum fide plenus esset, tunica succinxisse se dicitur; unde sine periculo pervenit ad Dominum.

etiam censet Cornelius a Lapide. Colligitur ergo ἐπενδύτην fuisse pallium, vel togam, qua uti Galilæi solerent, et quem, laborem aggressuri aliquem, facile exuebant, iterumque subuebant. Cujusmodi fuit etiam illa, quam Christus lavaturus pedes discipulorum exuit, qua super inconsutilem tunicam amictus erat. Christum enim non alio, quam vulgari inter Judæos habitu, usum fuisse credendum est, qui nulla re videri voluit singularis. Quod si tunicam vertit noster interpret, usus est communiori vocabulo, nam et inferior est tunica nempe χιτῶν proprie, et superior ἐπενδύτης, proprie. Ita vertit hoc nomen Hieronymus: *Superior tunica superindumentum.* Et hoc intelligit in Vita S. Antonii cap. 25, cum *lavit ependytem suam;* et in Vita S. Hilarionis, cap. 3: *Pelluceum habens ependytem;* scribit nimirum, quod communiter *cappam*, seu *scapulare* barbare dicunt. Atque hoc est, quod Theophanes noster sentit, et Theophylactus etiam ἐπενδύτην definit linteam, quo Phœniciæ et Syri piscatores se amiciebant, sive nudi essent, sive vestiti, hoc superimponentes.

« Alii vero discipuli navigio venerunt; non enim A longe erant a terra, sed quasi cubitis ducentis trahentes rete piscium. » Neque hoc mystica ratione vacat, quod per cubitos ducentos, quibus a terra distabant, tractum rete a discipulis fuerit. Ducentorum enim numerus materiæ, ac speciei quamdam continet proportionem, ut eloquens Maximus autumat (64). Ex quibus eorum qui doctrinam accipiunt, mentem extrahentes apostoli in stabili theologie verbo, velut in portu constituunt. Ut ergo descenderunt in terram, viderunt prunas positas, et piscem superpositum, et panem; omnia ex non existentibus ineffabili ratione produxit, prunas, panem, piscem. Nam ne phantasticum quiddam cernere se putarent, voluit eos sumendo cibo confirmare. Quoniam autem scierat, nihil penes eos esse esculenti, ipse apparat mensam pane instructam, et pisce, consueto piscatoribus cibo; simplicique alimento, nec exquisito, et arte culinaria condito, sed fortuito, ac pro 256 re nata in igne parato.

Verumtamen etiam hic cum re secundum historiam gesta aliquid mysterii conjunctum est. Nam prunæ symbolum divinitatis Verbi fuerunt. Ignis enim Deus, et ignis consumens, juxta divinum oraculum. Piscis vero superpositus prunis assumptæ humanitatis erat imago. Quæ sane immediate unita secundum hypostasim divinitati, et tota velut assa melioris communicatione ðμóθεος, hoc est simul Deus (65) evasit, non in naturam conversa divi- C nam, fieri enim nullo modo potest, ut hoc con-

Francisci Scorsi notæ.

(64) *Ut eloquens Maximus autumat.* Locum S. Maximi retuli ad hom. 25, not. 87, ubi de hoc binario numero quoad materiæ tήν δυάδα significet, quod etiam symbolum in ducentorum numerum hic confertur ab auctore.

(65) *Simul Deus.* Ita verti conjunctam illam vocem ðμóθεον quo modo versam a Jacobo Billio optimo interprete legi in simili, seu potius eodem Gregorii Nazianz. dicto a quo noster id didicit. Greg. enim orat. 42, quæ est 2 de Pasch., cum agnitionem paschalem figuram Christi fuisse declarat: Τοῦτον γάρ, inquit, τὸ ὑπὲρ ἡμῶν σφάγιον ἔνδυμα ἀφαρσίας καὶ ὄν καὶ καλούμενον. Τέλειον δὲ οὐ διὰ τὴν θεότητα μόνον, ἧς οὐδὲν τελειότερον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν πρόληψιν τὴν χρισθεϊσαν θεότητι καὶ γενομένην ὅπερ τὸ χρίον, καὶ θαρρῶ λέγειν, ðμóθεον. Hoc est: *Talis est enim viclima illa pro nobis cæsa, quæ incorruptionis indumentum, ut revera est, appellatur. Perfectus autem non modo propter divinitatem, qua nihil perfectius, sed etiam propter humanitatem divinitate delibutam, idemque effectam quæd id a quo uncta est, atque, ut andacter loquar, ðμóθεον, hoc est, simul Deum.* Hoc autem vocabulo, quo usus est S. Gregorius, de humana Christi natura loquens, explicare voluit perfectissimam divinitatis participationem, quæ facta est per hypostaticam unionem; nihilque aliud dicere voluit per ðμóθεον, quam quod τεθεωμένον, deificatum, ut alii loquuntur, et θεῶν divinum, ut etiam noster qui quod paulo ante ðμóθιον dixerat, post θεῶν appellat, explicatque recte et theologice contra Eutychem, ejusque sectarios, non id factum esse mutatione humanæ naturæ, et conversione in divinam. Quod itidem S. Damascenus, lib. III *De fide,*

« Οἱ δὲ ἄλλοι μαθηταὶ τῷ πλοιαρίῳ ἔλθον· οὐ γὰρ ἦσαν μακρὰν ἀπὸ τῆς γῆς, ἀλλ' ὡς ἀπὸ πηχῶν διακοσίων σύροντες τὸ δίχτυον τῶν ἰχθύων. » Καὶ τὸ ἔλκυσθῆναι ἀπὸ τῶν μαθητῶν τὸ δίχτυον ἀπὸ τῶν διακοσίων πηχῶν, ὧν ἀπέειχον ἀπὸ τῆς γῆς, οὐκ ἐξωθεν ἐστὶ μυστικῆς. Ὁ τῶν διακοσίων γὰρ ἀριθμὸς, ὕλης καὶ εἶδους λόγον ἐπέχει, ὡς ὁ πολὺς ἔφη Μάξιμος. Ἐκ τούτων οὖν τῶν μαθητευομένων τὴν διάνοιν ἐξάγοντες οἱ ἀπόστολοι, τῷ σταθιρῷ τῆς θεολογίας λόγῳ ἐγκαθορμίζουσιν. Ὡς οὖν ἀπέβησαν εἰς τὴν γῆν, βλέπουσιν ἀνθρακίαν κειμένην, καὶ ὄψαριον ἐπικείμενον, καὶ ἄρτον· πάντα ἐξ οὐκ ὄντων ἀρρήτῳ λόγῳ παρέστησεν, τὴν ἀνθρακίαν, τὸν ἄρτον, καὶ τὸ ὄψαριον. Ἴνα γὰρ μὴ φάντασμα τι βλέπειν νομισῶσι, βούλεται πιστώσασθαι τοῦτος διὰ τῆς βρώσεως. Ἐπειδὴ δὲ ἤδει, ὡς οὐκ ἦν τι βρώσιμον παρ' αὐτοῖς, αὐτὸς προετιμάζει τὴν τράπεζαν, ἄρτον καὶ ὄψαριον τὴν συνήθη τῶν ἀλλοίων τροφήν, ἀπλήν βρώσιν, καὶ ἀπερίεργον ἀνεὶ ὄψαρτικῆς τιнос καρυκίας, ἐπὶ τοῦ πυρὸς κατὰ τὸ συμβάν ἐκ τοῦ παρατυχόντος σχεδίασθεισαν.

Πλὴν ἀλλὰ κένταυθα τῷ ιστορικῷ γενομένῳ συνθεωρεῖται τὸ μυστικώτερον· ἡ μὲν γὰρ ἀνθρακία σύμβολον ἦν τῆς τοῦ Λόγου θεότητος. Πῦρ γὰρ ὁ Θεὸς, καὶ πῦρ καταναλίσκων, κατὰ τὸν λόγον. Ὁ δ' ἐπικείμενος ἰχθύς τῇ ἀνθρακίᾳ, εἰκὼν ἦν τοῦ προσλήμματος. Ὅπερ ἀμέσως ἐνωθὲν τῇ θεότητι καθ' ὑπόστασιν, καὶ ὄλον τῇ τοῦ κρείττονος μεταδόσει ἐξοπτισθὲν, ðμóθεον γέγονεν, οὐ μεταβληθὲν, εἰς φύσιν θεότητος· ἀδύνατον γὰρ τοῦτο παθεῖν σῶμα τὸ ἀπὸ γῆς, καὶ ἀδύνατόν ἐστι τι τῶν κτισ-

cap. 7, clare his verbis explicuit, eademque opera Gregorium Nazianz. cuius dictum locum recenset. Χρὴ εἰδέναι ὡς οὐ κατὰ μεταβολὴν φύσεως ἢ τροπῆν, ἢ ἀλλοίωσιν, ἢ σύγχυσιν ἢ σάρξ τοῦ Κυρίου τεθεωσθαι λέγεται, καὶ ðμóθεος, καὶ Θεὸς γενέσθαι, ὡς φησὶν ὁ θεολόγος Γρηγόριος, ὧν τὸ μὲν ἐθέσει, τὸ δὲ ἐθεώθη· καὶ θαρρῶ λέγειν ðμóθεον, καὶ ἀνθρωπῶν γενέσθαι τὸ χρίσαν Θεὸν καὶ τὸ χριόμενον. *Et scire oportet, quod non secundum transmutationem naturæ, aut versionem aut alienationem, aut confusionem carnis Domini deificata dicitur, simul Deus, et Deus facta, ut divini loquens inquit Gregorius, quorum hoc quidem deificavit; hoc vero deificatum est, ausim dicere ðμóθεον id est, simul Deum et hominem fieri, quod ungit, Deum, et quod unctum.* Hæc Damascenus. Theophanes vero alius a nostro, hoc est Nicænus, eodem modo de humana Christi natura locutus, epist. 3: Ὅθεν διὰ τῆς ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ τὴν μὲν ἀπαρχὴν εἰς ἄκρον ἐθέσει τοῦ ἡμετέρου φυράματος, ἦτοι τὸ ἴδιον πρόσλημμα ðμóθιον ἀπεργασάμενος τοῦτο· *Quapropter ille per suam Incarnationem, quæ mentem ac rationem omnem superat, nostri fermenti primitias ad summum divinitatis extulit, efficiens nempe id, quod a se fuerat assumptum suæ divinitatis consors.* Atque hæc animadversa volui de voce ðμóθεον, cum humanæ Christi naturæ ab his Patribus attribuitur. Cæterum enim id vocabulum retinet, et sine scrupulo usurpat de Christo includente divinum suppositum; sic enim dicitur Christus Ὁμóθεος; sicut Θεάνθρωπος *Homo Deus.* Nec vero recte *Homo Dominicus*, ut docet D. Thomas III, p. quæst. 16, art. 3, et notat Benedictus Justinianus in cap. 11 Epist. ad Philipenses.

μάτων μεταχωρῆσαι εἰς φύσιν θεότητος· ἀλλ' ἔστι μὲν θεῖον, ἐπειδὴ θεοῦ σῶμά ἐστιν· οὐ μὴν τὴν φύσιν μετέβαλεν. Ἰχθύος δὲ τρέπον ἐν τῇ τοῦ βίου θαλάσῃ ἐπολιτεύσατο τῆς ἀλμυρᾶς ἀμαρτίας διαμεῖναν ἀμέτοχον. Ἐν καιρῷ δὲ τοῦ πάθους δεχόμενος τὰ μύρια εἶδη τῶν ὑδρεων, ἄφωνος ἦν, οὐκ ἐρίζων, οὐδ' ἀντιλέγων, οὐδ' ἀμυνόμενος, οὐδὲ ἀνείξ. Ἐτοιμος ἄρτος, ὃν οὐτε ἄρτοις, οὐτε σπορὰ ἐγεώργησε· μόνῳ δὲ παρήχθη τῷ τοῦ τάξαντος νεύματι. Αὐτὸν ἐκείνον ἐδήλου τὸν οὐράνιον ἄρτον, τὸν ἀνωθεν μὲν κατατεθόντα, ἐν τῇ γῆ δὲ γενόμενον, ὃν ἡ ἀσπύρωσ· καὶ ἀνήροτος τῆς Παρθένου νηδύς· ἀγεώργητος ἐδλάστησεν. Οὕτω μὲν οὖν αὐτὸν ἐκείνον τὰ παραχθέντα εἰκονίζον. Καθ' ἕτερον δὲ λόγον· ἐπειδὴ ἐξαγαγεῖν αὐτοῦς ἐβούλετο πρὸς τὴν κήρυγμα, τὰ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦς δεικνύσι σύμβολα. Ὁ γὰρ εὐαγγελικὸς λόγος, τοῖς μὲν γίνεται πῦρ· φησὶ γὰρ ὁ Κύριος· « Πῦρ ἦλθον βάλλειν ἐπὶ τῆς γῆς· » τοῖς δὲ ἄρτος, τοῖς δὲ ἰχθύς, τῷ πολυειδεῖ τῆς ποιότητος κατὰ τὰς τῶν δεχομένων ἐπιτηδειότητος, συνεξαλλάσσωσιν τὴν δύναμιν· ὡς μὲν οὖν πῦρ τὰς ἀμαρτίας ἀποτεφοῖ, ὡς ἄρτος τρέφει τὰς τῶν δεχομένων ψυχὰς· ὡς δὲ ὀψάριον, τοῖς ἀπαλοῖς ἔτι δίδεται καὶ μήπω φθάσαι πρὸς τὸ τέλειον, ὡς διδάσκει ὁ καλὸς ἐσιτάτωρ Παῦλος ὁ θεῖος ἀπόστολος, ὁ τοῖς τελειότεροις μὲν στερεώτερον, καὶ κρεώδη βρῶσιν τὸν λόγον ποιῶν. Λάχανα δὲ τοῖς ἀσθενεστέροις, καὶ γάλα τοῖς νηπιάζουσι.

apostolus (67) Paulus, qui perfectioribus quidem

τὸ μυστικὸν τοῦτο ἄριστον, οὐ παρήγαγεν αὐτοῖς καὶ ποτὸν; κατὰ μὲν τὸ τῆς ἱστορίας σωματικώτερον, ὅτι παρῆν αὐτοῖς ἡ λίμνη, ποτὸν ἀφθονον τοῖς βουλομένοις παρέχουσα. Ἦν οὖν περιττῆς φιλοτιμίας ἐν τοῖς μὴ ἀναγκαίοις θαυματουργεῖν. Καὶ γὰρ οἱ ἐν τῇ ἐρήμῳ δαψιλῶς εὐωχθέντες πεντακισχίλιοι, καὶ αὖθις τετρακισχίλιοι, ἄρτοις μὲν καὶ ἰχθύσιν ἐπάφησαν, οὐ μὴν καὶ ποτὸν αὐτοῖς παραχθῆναι ἰστόρηται. Διδάσκει δὲ καὶ νοητῶς ὁ λόγος, ὡς ἐπειδὴ βρῶσις ἡ πρακτικὴ λέγεται ἀρετῆ, διὰ τὸ σκληρὸν καὶ δυσκαταργαστότερον, πόσις δὲ ἡ θεωρία καὶ ἡ ἀπαιστος γνῶσις, ἐνταῦθα μὲν κατορθοῦται ἡμῖν ἡ διὰ τῶν ἔργων τροφή, ἐν δὲ τῷ μέλλοντι δίδεται τὸ πόμα τῆς γνώσεως. Λαβούσης γὰρ πέρας ἐνταῦθα τῆς πρακτικῆς, ἡ θεωρητικῆς μόνῃ ἐπὶ τοῦ μέλλοντος πολιτεύεται, ἡνίκα πίνειν

⁹⁷ Luc. xii, 49. ⁹⁸ I Cor. iii, 2. ⁹⁹ Hebr. xv, 13. ¹ Joan. vi, 10. ² Marc. viii, 9.

Francisci Scorsi notæ.

(66) *Atque instar piscis.* Hæc duo symbola piscis et panis, quæ noster latius aliquantio explicat, S. Augustinus breviter, et elegantius complexus est tract. cxxiii: *Piscis assus, ait, est Christus passus: ipse est panis, qui de cælo descendit.* Idem Beda ex eodem S. Augustino sumptum. Idem et anonymus in Cal. Græcæ.

(67) *Et divinus Paulus.* Ad duos D. Pauli locos hic Theophanes respicit, alterum I Cor. c. iii: *Γάλα ὄψαζ ἐπότισα, καὶ οὐ βρῶμα· Lac vobis potum dedi, non escam;* et alterum ad Hebræos, *Καὶ γεγό-*

tingat corpori de terra sumpto, et quidquid etiam creatum est fieri itidem non potest, ut in naturam divinitatis transeat. Sed divinum est, quoniam Dei corpus est; naturam vero non mutavit; atque instar piscis (66) in hujus vitæ mari versabatur sanguine, peccati manens immunis. Passionis vero tempore cum sexcenta opprobriorum genera accepisset, instar piscis, mutus fuit, non contendens, neque relarguens, neque ulciscens, neque remittens. Paratus panis, quem neque aratio, nec sementis elaboravit, sed solo imperantis nutu productus. Illum ipsum cælestem panem significavit, qui descendit quidem e cælo, in terra vero exstitit, quem Virginis uterus nulla aratione, vel satu subactus quasi germen emisit. Sic igitur illum ipsum,

quæ præparata ab eo fuerant, significabant. Sed secundum aliam rationem, quoniam eos ad prædicandum missurus erat, quibusdam symbolis rationem doctrinæ demonstrat. Evangelicus enim sermo aliis quidem ignis efficitur; ait quippe Dominus: « Ignem veni mittere in terram⁹⁷; » aliis vero panis, aliis piscis, multiplici qualitatis genere vim suam immutans, et ad eorum qui eum accipiunt aptitudinem, et captum accommodans. Igitur ut ignis peccata consumit, ut panis animas accipientium nutrit, ut pulmentarium teneris etiamnum datur, qui nondum perfectionem assecuti sunt, sicuti docet præclarus ille convivator, et divinus

solidius et ex carne confectum ministrat alimentum⁹⁸.

Qua vero causa, dixerit quispiam, is qui mysticum hoc prandium discipulis apparavit, non etiam proposuit potum? Sane, juxta magis apertam rationem ab historia ductam, 257 id eo factum est, quod præsto illis stagnum, quod potum petentibus abunde suppeditaret. Miraculum vero, ubi necessitas non id postulat, moliri, ambitionis majoris, quam par est, esse videtur. Nam et illa quinque hominum millia, quæ in solitudine æstatim satiata sunt¹, et alia rursus quatuor millia panibus, piscibusque sunt alta²; non vero potum illis datum narratur. Doctrina vero etiam et spiritualis hic ratio inest: quod quoniam virtus in exercitatione posita dicitur cibus, quod dura sit, et difficulter exerceatur, theoria vero, et inoffensa scientia potus; in hac profecto vita præstatur nobis per opera cibus; in futura vero cognitionis poculum

vate χρειαὶ ἔχοντες γάλακτος, καὶ οὐ στερεὰ τροφῆς· *Et facili estis, quibus lacte opus sit, non solidò cibo.* Quibus locis tria ponit Apostolus nomina: γάλα, βρῶμα, στερεὰν τροφήν, quæ Theophanes hic explicat, et distinguit ordine: ut γάλα conveniat infantibus, βρῶμα, pro quo ipse λάχανα, hoc est olera posuit, proficientibus, et adhuc imbecillioribus; στερεὰν τροφήν, quam ipse etiam κρεώδη, appellat, hoc est ex carne confectum alimentum, perfectis.

datur. Practica enim vita hic desinente, sola contemplativa in futuro degit, et dominatur, quando s. illicet fore promisit Dominus, ut nobiscum bibat poculum meræ, sinceræque doctrinæ, cum revelabit sanctis clarius, quæ nunc ipsis ostendit obscurius. Contingat vero etiam nobis, ut divinis illis perfuamur dapibus in Christo Deo nostro, cui gloria et potentia cum Patre principii experte, et vivificante Spiritu nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXVII.

In undecimum matutinum.

In illo tempore «Manifestavit se Jesus discipulis suis, cum surrexisset a mortuis, et ait Simoni Petro: Simon Joannis, diligis me plus his?» Cum ad mare Tiberiadis piscantibus discipulis apparuisset Dominus, et mystica illis ostendisset symbola, piscatum, panem, prunas, piscem, et una cum ipsis prandisset, qui esset, ignotus, reliquum jam erat, ut discipulo per negationem lapso mederetur, adeoque, qui contrariis curare contraria noverat, per trinam confessionem trinum discipuli peccatum corrigit: et qui omnia scierat, antequam nascerentur, ignorantiam videlicet obtendit, et ait: «Simon Joannis, diligis me?» Sciebat quidem Petrum in amore esse ferventem, etsi meliore quadam providentia (67*) in tempore Passionis offenderat; sed quoniam ipse etiam Petrus conscientia stimulis pungebatur, et apud 258 discipulos ea quæ de ipso erat, existimatio inobscurata fuerat, ostendit Salvator, se illum ipsum Ecclesie fundamentum, et rationabilium ovium pastorem, et discipulorum suorum (68) principem propo-

* Joan. xxi, 14, 15 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(67*) *Meliora quadam providentia.* Permittente scilicet pro sua providentia Deo, et ex ejus lapsu multa deinde bona efficiente eo modo, quo de S. Gregorio Magno, hom. 26 in *Evang.*: *Egit namque vero modo superna clementia, ut discipulus ille dubitans, dum in magistro suo vulnera palparet carnis, in nobis vulnera sanaret infidelitatis. Plus enim nobis Thomæ infidelitas ad fidem, quam fides credentium discipulorum proficit,* etc. Et S. Augustinus de communi humani generis labe: *Melius judicavit de malis bona facere, quam mala nulla esse permittere.*

(68) *Principem.* Ita verti vocem *κηριδα*, qua utitur hic auctor; sed sensum ac metaphoram expressi potius, quam proprietatem vocis; hæc enim *basim, calcem, fundamentum, principium* significat. In Gloss. Escur. *κηριδα*, interpretatur *θεμελιον*. Sed cum fundamentum paulo ante posuissent, et ex aliis significantibus nulla commode posset relate ad discipulos traduci Latine, sensum reddidi. Nec tamen multum etiam ab ejus significato discessi: nam *principium discipulorum* potuissent vertere, ac *principem*, ad usum ipsum loquendi magis convenire putavi. Observa vero quot, et quam gravibus verbis, quot etiam locis varie in his humilibus principatum S. Petri, atque adeo ejus successorum quos aperte nominat hom. 55, *De SS. apostolis*, hic Pater contestetur. Quid vero gravius, et magnificentius verbis sequentibus, quibus Petrum dicit *κορυφατον αποστολικης αξιως και ταξιας,*

Α μεθ' ημων ο Σωτηρ επηγγελατο το της ακηρατου διδασκαλιας ποτηριον, οτε αποκαλυψει τοις αγιοις τρανότερον, α νυν αυτοις εδειξεν αμυδρότερον. Γενοιτο δε και ημας της θειας εκεινης απολαυσαι τροφης, εν αυτω Χριστω τω Θεω ημων, η η δεξα και το κρατος συν τω ανάρχω Πατρι, και τω ζωοποιω Πνεύματι, νυν, και αι, και εις τους αιωνας των αιωνων. Αμήν.

OMILIA AZ'.

Eis το ενδέκατον εωθινόν.

Τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ, ἔφανερωσεν ἑαυτὸν ὁ Ἰησοῦς τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν, καὶ λέγει τῷ Σίμωνι Πέτρῳ· Σίμων Ἰωνᾶ, ἀγαπᾷς με πλεον τούτων; Καὶ τοῖς μαθηταῖς ὁφθεις ὁ Κύριος ἐν τῇ λίμνῃ Τιβεριάδος ἀγρεύουσι, μυστικὰ τε σύμβολα ὑποδείξας αὐτοῖς, τὴν ἄγρην, τὸν ἄρτον, τὴν ἀνθρακίαν, τὸν ἰχθῦν, καὶ μετ' αὐτῶν ἡριστικῶς ἀγνωσθεῖς ὅστις εἶη, ἦδη λοιπὸν καὶ τὸν κορυφαῖον τῶν μαθητῶν ἀλθαίνειν τοῦ τῆς ἀρνησεως πτώματος· καὶ ὁ διὰ τῶν ἐναντιῶν τὰ ἐναντία θεραπεύειν εἰδὼς, διὰ τῆς τρίτης ὁμολογίας, τοῦ μαθητοῦ τὸ τρίτον ἐπανορθοῦται ἀμάρτημα. Καὶ ὁ πάντα εἰδὼς πρὶν γενέσεως, ἄγωνιαν δῆθεν προβάλλεται, καὶ φησι· Σίμων Ἰωνᾶ, ἀγαπᾷς με; Ἦδει μὲν ὡς ὁ Πέτρος διάπυρος ὢν ἐραστής, κῖν προμηθεῖα κρείττονι παρεσφάλῃ ἐν τῷ τοῦ πάθους καιρῷ· ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ὁ Πέτρος ταῖς τοῦ συνειδότος αἰκίαις κατεμαστιζέτο, καὶ τοῖς μαθηταῖς ἡ περὶ αὐτοῦ ὑπόληψις ἐτεθλόωτο, δείκνυσιν ὁ Σωτὴρ ὡς θεμέλιον τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ποιμένα

coryphaum, seu principem apostolicæ dignitatis, et orationis? adversus nostri temporis novatores, qui primatum S. Petri ferre non possunt, et Græcos schismaticos, qui primam sedem Romanam agnoscere nolunt, qui profecto suos Patres et Græcos suos adversantes habent, et increpantes errorem suum, et αὐθάδειαν, quibus illi parere nolunt. Nam præter hunc Theophanem Cerameum, qui ubicunque de S. Petro incidit mentio, semper de eo, ut de principe præclare ut dixi, et magnifice loquitur, et πρόκριτον, πρώτον, κορυφαῖον, κηριδα τῶν μαθητῶν καὶ ἀποστόλων, θεμέλιον τῆς Ἐκκλησίας appellat, consonant etiam alii Patres. S. Proclus episc. Constant. eodem verissimo sensu προστάτην, καὶ κορυφαῖον, S. Petrum nominat, quod animadvertit ejus interpret et commentator Vincentius Richardus in orat. 8, ostenditque nomen προστάτης, non esse inane nomen, seu dignitatis tantum, non jurisdictionis, ut inquirunt; quia προστάτης regis ordinem suum eique imperat. Jam S. Chrysost. καθηγγητὴν τῶν ἀποστόλων vocat, et S. Isidorus Pelus. lib. 1, epist. 142, τοῦ θύσσου τῶν μαθητῶν κορυφαῖον. Et lib. 11, epist. 93: Καθὼς ὁ Πέτρος ὁ κορυφαῖος τοῦ χροῦ ἐν ταῖς ἑαυτοῦ Πράξεσι σαφῶς ἀπεφῆνατο. S. Cyrillus Hierosol. catech. 11: Πέτρος ὁ κορυφαῖος, καὶ προστάτης τῶν ἀποστόλων, et concil. Nicæen. 11, καθὰ Πέτρος ὁ πρωτάρχης: τῆς ἀποστολικῆς ὁμηγύρεως. Et aliis sexcentis hujusmodi locis possunt obrui et convinci hujusmodi hæreseos nascas.

τῶν λογικῶν προβάτων, καὶ κρηπίδα τῶν μαθητῶν A αὐτοῦ, αὐτὸν ἐκείνον προβάλλεται. Τρία οὖν διὰ τούτων οἰκονομεῖ. Ἀγιάζει τοῦ Πέτρου διὰ τῆς ὁμολογίας τὴν γλώτταν, ἣν ἡ ἄρνησις ἔχρανεν, ἀνακαθαίρων αὐτὴν τοῦ ἐγκλήματος· βεβαίως τοὺς λοιποὺς τῶν μαθητῶν, ὡς οὐκ ἐξέπεσεν ὁ κορυφαῖος τῆς ἀποστολικῆς ἀξίας καὶ τάξεως· πληροῖ τὸ ἐπάγγελμα, ὅπερ αὐτῷ ἐπηγγέλατο· « Δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· καὶ ὃ ἐάν « Σίμων Ἰωνᾶ, ἀγαπᾷς με ; » Ἐπειδὴ ἐν τοῖς συντακτικῆς λέγοις, πολλὰ περὶ ἀγάπης αὐτοῖς ἐνετείλατο, ὅτι τῆς τελείας τοῦτο ἔστι γνώρισμα, τὸ θεῖναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ, ὅπερ Χριστὸς μὲν ἐπλήρωσεν, ὁ Πέτρος δὲ ὑποτρέσας ἤρνησάτο, διὰ τοῦτο εὐφρῶς τοῦ Πέτρου οἶον κατεριωνεύεται· ὡς τὸ τῆς ἀγάπης ἴδιον μὴ φυλάττοντος. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν· « Πλεῖον τούτων, » πλαγίως; πῶς ἀναμνήσκει αὐτὸν τῆς θρασεῖας ἐκείνης φωνῆς, ἣν κατὰ τὴν τοῦ πάθους καιρὸν ἔκαυχῆσάτο· « Κἄν τινες σκανδαλισθῆσονται, ἀλλ' ἐγὼ τὴν ψυχὴν μου ὑπὲρ σοῦ θήσω. » Ἄρα οὖν, φησὶ, θρασεῖς καὶ νῦν ἐγκαυχῆσασθαι, ὡς « Πλεῖον τῶν ἄλλων ἀγαπᾷς μὲ ; » Τί οὖν ὁ Πέτρος; Οὐτ' ἀναίνεται ἀγαπᾶν, οὔτε θρασεῖως ὁμολογεῖ, ἀλλὰ τῇ φύσει μετρεῖ τὴν ἀπόκρισιν, καὶ φησὶ· « Ναί, Κύριε, σὺ οἶδας, ὅτι φιλῶ σε. » Οὕτως ἐξ ὧν ἔπαθεν, ἔμαθεν· οὕτως αὐτὸν ἡ ἡττα πεποίηκε δόκιμον, ὥστε μὴ παντὶ τῇ τῆς ψυχῆς προθυμίᾳ θαρρῆναι, ἀλλ' εὐλαβεῖσθαι τῆς φύσεως τὴν ἀσθένειαν· « Τὸ γὰρ πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής. » Μάρτυρα δὲ τοῦ λόγου ὅτι φιλεῖ αὐτὸν ἐκείνον παρίστησι· « Κύριε, σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε. » Ἔοικε δὲ πῶς ἀσυνάρτητος ἡ τοῦ Πέτρου ἀπόκρισις πρὸς τὴν τοῦ Κυρίου ἐρώτησιν. Ὁ μὲν ἤρετο· Σίμων Ἰωνᾶ, ἀγαπᾷς με ; Ὁ δὲ οὐ λέγει, Σὺ οἶδας, ὡς ἀγαπῶ σε, ἀλλ', « Ὅτι φιλῶ σε. » Ἐπειδὴ φίλιας καὶ ἀγάπης διαφορὰν ἴδει πολλήν. Ἡ μὲν γὰρ ἀρχὴ τίς ἐστι καὶ ὁδός· ἡ δὲ, περιεκτικὴ τῶν καλῶν. Ἄλλ' ὡς σαφέστερον ἢ τὸ λεγόμενον, τεχνικώτερον τοῦ λόγου ἀψώμεθα.

• Matth. xvi, 19. • Matth. xxvi, 33; Joan. xiii, 37. • Matth. xxvi, 41.

Francisci Scorsi notæ.

(69) *Inter amorem dilectionemque.* Auctor hic subtiliter inter φιλίαν καὶ ἀγάπην, discriminat, quæ nos discriminis etiam causa Latine vertimus *amorem et dilectionem*: nec sine auctoritate sacrorum Litterarum et profanarum, ut jam ostendam. Sed vero, si harum dictionum φίλιας et ἀγάπης vis, et usus inter scriptores Græcos disquiratur, vix distinctio dignoscetur, sed potius utrumque ἀδιαφόρως usurpatum; quin etiam nomen ἀγάπης, quod hic pro perfectissimo amore vult accipi Caramenis, lenius aliquando esse, quam φίλια animadverti potest ex Arist. lib. viii *Moral.* cap. 3, ubi etiam verbo ἀγαπῶσι de levioribus amicis utitur. Quod autem pertinet ad usum sacrarum Litterarum, notat Origen. hom. 1 in *Cant.*, quæ aliter Prologus in ea, inscribitur, magis usitata esse dilectionis, et charitatis nomina ea de causa, quam ipse affert his verbis: *Videtur autem mihi divina Scriptura, volens cavere, ne lapsus aliquis legentibus sub amoris nomine nasceretur, pro infirmioribus quibusque eum qui apud sapientes sæculi civido, seu amor dicitur,*

nere. Tria igitur præstanda per hæc verba disponit. Linguam Petri, quam negatio contaminarat, per confessionem sanctificat, atque a crimine purgat; cæteris discipulis fidem affirmat de suo statu non decidisse coryphæum illum apostolicæ dignitatis et ordinis; factam illi promissionem implet: « Dabo tibi claves regni cælorum: et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cælis ». »

δῆσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένον ἐν τῷ οὐρανῷ ;

« Simon Joannis, diligis me? » Quoniam in eo sermone, quo postrema mandata dederat, multa de charitate ipsis præceperat, quod videlicet hinc perfecta esse cognosceretur, si quisquam pro amicis suis animam poneret, quod sane præstiterat Christus, Petrus vero pavore victus negaverat: ideo dexterritate quadam usus Petrum veluti ridet, ut qui, quod erat charitatis proprium, non servarat. Cum vero etiam ait: « Plus his, » latenter illi in memoriam insinuat vocem illam confidentiæ plenam qua sub ipsum Passionis tempus gloriatus fuerat: « Et si alii scandalizati fuerint, ego tamen animam meam pono pro te ». » An igitur, inquit, etiam nunc, quod plus his me diligas, gloriari audes? Quid igitur Petrus? Neque diligere se negat, neque fatetur audacter; sed nature imbecillitati accommodatam responsionem offert et ait: « Etiam, Domine, tu scis quia amo te. » Ita ex his, quæ passus fuerat, didicit: ita illum experientem clades sua reddiderat, non esse scilicet cuicumque animi propensionem, fervorique confidendum, sed infirmitatem naturæ timendam: « Spiritus enim promptus est, caro autem infirma ». » Testem vero illum ipsum facit amoris in eum sui: « Domine, tu scis quia amo te. » Sed interrogationi Domini, non videtur Petri responsio quodammodo convenire. Ille quidem quæsierat: « Simon Joannis, diligis me? » Illic autem non dicit: Tu scis quia diligo te, sed, « Quia amo te. » Multum quippe (69) inter amorem, dilectionemque interesse sciebat. Ille enim principium (70) et via quædam est

honestiore vocabulo, dilectionem seu charitatem appellasse. Sic ille. Ad quam sententiam firmandam multa producit testimonia veteris Instrumenti, ubi nomen dilectionis et charitatis positum est pro amore. Ac demum concludit, quamvis charitatis nomen sit gravissimum, ut etiam Deo sæpe tribuatur, et dilectionis itidem, qua jubemur diligere proximos, nec satis recte de pecuniæ, vel voluptatis amore, charitatem quis dixerit, tamen non esse piaculum, nec multum interesse, si quis Deum amare se dicat, et Deum ipsum vocet amorem suum. Sanctus autem Augustin. lib. xiv *De Civit.* cap. 7, multis ex locis ostendit tam *amare*, quam *diligere* in bonam partem, et in malam accipi, nec ullum inter ea discrimen facit, quin etiam ex hoc ipso loco

(70) *Ille enim principium,* etc. Dicit τὴν φίλιαν esse viam et principium ad τὴν ἀγάπην, quod quo pacto interpretandum sit ex ipsius distinctione, quam de triplici amicitie genere tradit, intelligetur notis 71 et 72.

hæc vero, quæ omnia bona comprehendit. Sedenim ut planius quod dico intelligatur, subtilius rem disquiramus.

Amicitiam tribus 259 modis (71) conciliari di- A cunt. Nam vel voluptas illam vel utilitatis alienjus occasio, vel virtutis similitudo conjungit. Sed quæ ex uno ex his duobus modis existit amicitia fluxa est, et instabilis; sive enim utilitatem, sive voluptatem, deficere contingat, ex tingitur etiam, et perit amicitia. Unde vel temporis progressus vel loci distantia, vel negotiorum dissimilitudo corrumpit amicitiam. Ea vero quam copulavit virtus, his rerum casibus non exstinguitur; quin etiam magis vel temporis processu, vel corporum disjunctione firmatur, et (72) charitas factis paulatim incrementis evadit.

Francisci Scorsi notæ.

loco Joan. xxi, ubi Christus S. Petrum interrogat primo *Diligis? post Amas me?* colligit idem significari. Hæc prænotata volui, ut ne quis tam religiose, et subtiliter hæc observanda vocabula putet, quam noster hic Theophanes censet, quanquam ipsius observatio non omnino rejicienda, sed pia existimanda. Nam profecto in Novo Testamento, ac præsertim in iis locis, unde suam distinctionem elicit hic auctor, nomen ἀγάπη et verbum ἀγαπᾶν vertitur semper ab veteri interprete nostro *charitas*, vel *dilectio*, et *charitatem habere, vel diligere*; nomen vero φίλα et φιλεῖν, *amor, et amare*; locos omnes, quos ego examinavi, hic rescribere omitto, ne longior sim; et sane observanti constare res poterit. Et quidem illud prius gravius, et perfectius, et honestius quiddam significare, hoc secundum levius, et vulgarius docet etiam Gregorius De Valentia tom. III, disp. 3, quæst. 7, *Charitas*, inquit, *apud Latine linguæ scriptores generaliter significat amorem honestum in eos qui et per se amantur gratuito, et vicissim redamari possunt. Ex lib. M. Tull. De amicitia apparet hoc vocabulo Latine significari non modo amorem actualem, qui momento evanescit, sed etiam habituales qui consistentiam quandam durabilem habet. Hunc enim in primis vult Cicero cum inter parentes aut charitatem sine detestabili scelere eximi non posse. In eadem significatione usurpatur hoc vocabulum in Scriptura passim a vulgato interprete, et in omnibus tum Veteris, tum Novi Testamenti locis (quos ipse Valentia refert, ego omitto) pro hoc vocabulo in Græco est nomen ἀγάπη, quod significat dilectionem illam charitatis, atque hoc modo hoc vocabulum charitatis usurpatur a theologis et ecclesiasticis scriptoribus passim. Tertullianus in Apolog, contra gentes, cap. 39, ubi de mysterio Eucharistiæ videtur loqui: Cæna nostra de nomine virtutem suam ostendit, vocatur enim ἀγάπη, id quod dilectio apud Græcos est. Hæc ex Gregorio de Valentia adduxi ut intelligerem posse etiam pie observari hoc discrimen inter charitatem, seu dilectionem, et amorem, et recte me vertisse nomen ἀγάπη charitatem seu dilectionem, φίλιας amorem; idemque in verbis ἀγαπᾶν et φιλεῖν observasse. Possem etiam id quod ait Valentia ad ejus et Theophanis nostri distinctionem, tum etiam nostram versionem approbandam, multa alia testimonia ex Latinis probatisque scriptoribus adducere, ni ea res longius, quam necesse sit, me distraheret; satis erit luculentum illud ex Part. oratoriis. Nam aut charitate, inquit, moventur homines, ut deorum, ut patriæ, ut parentum; aut amore, ut fratrum, ut conjugum, ut liberorum, ut familiarium. Sic Cicero, hoc loco discriminat. Idemque colligitur ex Epist. lib. I Ad Lentulum; et ex Dialog. de Amicitia, ex Trebonio ad ipsum Ciceronem, Epist. sum.*

Τὴν φιλιαν κατὰ τρεῖς τρόπους συνεστάναι φατίν. Ἡ γὰρ ἡδονὴ ταύτην συνίστησιν, ἢ χρείας τινὸς πρόφρασις, ἢ ἀρετῆς; ἐξομολοίσις. Ἄλλ' ἢ ἐξ ἐνὸς τούτων τὸν θυόν τρέποιεν εἰληφύτα τὴν σύστασιν, ἀπαγῆς ἐστὶ, καὶ ἀθέβαιος. Εἰ γὰρ παυοθῆναι συμῆ τὸ τῆς χρείας, καὶ τὸ τῆς ἡδονῆς, συναπίσθη καὶ ἡ φίλια καὶ ὄχρητο. Ἐνθεν τοι καὶ χρόνου παραστάσις, καὶ τόπου διάστασις, καὶ πραγμάτων ἀλλοίωσις; τὸ φίλτρον ἐμάραναν. Ἡ δὲ κατ' ἀρετῆν συνεστηκυία φίλια, τοιαύταις οὐ σθένυται περιστάσεσι· μάλλον μὲν οὖν καὶ τῆ χρονικῆ παρικτεῦσαι, καὶ τῆ σωματικῆ διαστάσει παγιώτερον καθίσταται, ἀγάπη γενομένη ταῖς κατὰ μικρὸν ἐπιδόσεσιν.

B lib. XI; ex T. Livio, lib. I et aliis. Et Antonius Majoragius doctissimus et optimus ejus expulcio in illum locum Part. : *Charitas ea est, quæ etiam alio nomine pietas dicitur; amor vero minus, quam charitas, sed eam tamen etiam proxime subsequitur.* Isidorus etiam lib. Orig. VIII, cap. 11 *Charitas Græce, Latine dilectio interpretatur; et præcis interjectis: Omnis autem dilectio carnalis non dilectio, sed magis amor dicitur solt. Dilectionis autem nomen tantum in melioribus rebus dicitur solet.* Atque hæc quantum ad differentiam, et usum vocabulorum attinet, dicta sint. Nam quoad rem ipsam significatam in sequentibus notis.

(71) Amicitiam tribus modis. Ita Aristoteles, VIII Ethic. cap. 3, ubi de his amicitiaz formis disserit, etc., S. Thomas II, partis II, quæst. 27, art. 5, eorum mentionem facit, et est communis, imo vulgata doctrina moralis philosophiæ.

(72) Et charitas, factis paulatim incrementis evadit. Charitatis, Græce ἀγάπης, nomine hic intelligenda honesta, perfectaque amicitia, quæ in virtutis ratione fundata, et orta ab initio, longa deinde consuetudine confirmatur. Hæc vero distinctio inter φίλιαν et ἀγάπην, desumpta mihi sine dubio videtur ex eodem Arist. lib. Ethic. IX, cap. 5, mutatis tamen vocabulis. Nam quod Philosophus de benevolentia ad amicitiam comparata Græce πρὸς τῆς εὐνοίας πρὸς τὴν φιλιαν docet itidem hic Pater de amicitia ad charitatem περὶ τῆς φίλιας πρὸς τὴν ἀγάπην. Nam hæc circa nomina est distinctio. Idem igitur Aristoteles Ἡ δὲ εὐνοία φίλια μὲν οὖσιν, οὐ μὴν ἐστὶ γὰρ φίλια. Γίνεται γὰρ εὐνοία καὶ πρὸς ἀγνώστας, καὶ ἀναθύουσα· φίλια δὲ οὐ. Καὶ πρότερον δὴ ταῦτ' εἴρηται. Ἄλλ' οὐδὲ φίλησις ἐστίν. Οὐ γὰρ ἔχει διάταξιν, οὐδὲ δρεξίν· τῆ φίλησις δὲ ταῦτα ἀπακολουθεῖ. Καὶ ἢ μὲν φίλησις μετὰ συνηθείας· ἢ δὲ εὐνοία καὶ ἐκ προσπαίου, οἷον καὶ περὶ τοὺς ἀγωνιστάς συμβαίνει. Εὐνοί γὰρ αὐτοῖς γίνονται, καὶ συνθέλουσι. Συμπράξειεν δ' ἂν οὐδέν. Ὅπερ γὰρ εἴπομεν προσπαίως εὐνοί γίνονται, καὶ ἐπιπολαίως στέργουσι. Ἐοικε δὲ ἀρχὴ φίλιας εἶναι, ὡσπερ τοῦ ἐρᾶν ἢ διὰ τῆς ὕψεως ἡδονῆς· μὴ γὰρ προησθεῖς τῆ ἰδέα οὐδεὶς ἐρᾶ, ὃ δὲ χαίρων τῆ εἶδει οὐδὲν μάλλον ἐρᾶ, ἀλλ' ὅταν καὶ ἀπόντα ποθεῖ, καὶ τῆς παρουσίας ἐπιθυμεῖ. Οὕτω δὲ καὶ φίλους οὐχ οἷόν τε εἶναι μὴ εὐνοὺς γενομένους. Οἱ δὲ εὐνοί οὐδὲν μάλλον φιλοῦσι. Βούλονται γὰρ μόνον τάγαθὰ οἷς εἰσιν εὐνοί, συμπράξειεν δὲ οὐδὲν ἂν, οὐδ' ὄχληθησιν ὑπὲρ αὐτῶν. Διὸ μεταφέρων φαί τις ἂν αὐτῶν ἀρχὴν εἶναι φίλιαν. Χρονισομένην δὲ καὶ εἰς συνηθείαν ἀφικνουμένην γενέσθαι φίλιαν, οὐ διὰ τὸ χρῆσιμον, οὐδὲ τὴν διὰ τὸ ἡδύ. Οὐδὲ γὰρ ἡ εὐνοία ἐπὶ τοῖσι γίνεσται. Hoc est ex interpretatione Bernardi Febriani: *Jam vero benevolentia est quidem similis amicitiaz: amicitia tamen non est, quippe cum benevolentia erga ignotos quoque,*

Ἡ τοιαύτη γοῦν φιλία τῆς ἀγάπης ἐστὶν ἀρχή· A Talis igitur amicitia principium est charitatis.
ὁ δὲ καὶ ὁ μέγας Πέτρος· εἰδώς, εὐλαβηθεὶς ἔμολο- Quod sane cum sciret magnus ille Petrus, veritus

Francisci Scorsi notæ.

et iatens esse possit; amicitia non possit. Et prius etiam dicta hæc sunt; sed neque amatio est, neque enim intentionem, neque appetitionem habet, quæ amationem consequuntur. Atque amatio quidem cum consuetudine, benevolentia de repente etiam fit. Id quod etiam erga certiores contingit, benevoli siquidem eis fiunt, simulque cum eis volunt, nihil tamen cooperarentur; sicut enim diximus de repente benevoli fiunt, et leviter diligunt. Videtur igitur principium amicitia esse, non secus atque amoris ea voluptas, quæ ex aspectu percipitur; nemo enim amore capitur nisi prius specie fuerit oblectatus; qui vero forma oblectatur, nihilo magis amore capitur, sed cum et absentes desiderat, et præsentis cupit. Ita vero etiam amici esse non possunt, nisi benevoli prius fuerint; benevoli autem nihilo magis diligunt; volunt enim tantum bona iis, quibus sunt benevoli; nihil tamen cooperarentur, nullamque pro ipsis molestiam susciperent. Quocirca translatione utens aliquis esse ipsam principium amicitia dixerit; quæ cum inveterata fuerit, et in consuetudinem devenit, amicitia evadat; non ea quidem, quæ ex utilitate aut voluptate conciliatur, neque enim ob hæc benevolentia existit. Hæc Aristoteles. Eandemque S. Thom. lect. 5, in hunc locum. Quæ ideo integre et extense referre volui, ut ex iis intelligatur eam dici a Theoph. differentia inter φίλιαν et ἀγάπην, quæ ab Aristotele inter εὐνοίαν et φίλιαν. Solumque inter utriusque doctrinam penes nomina posse dubium, et quæstionem residere, in re convenire. Nam Aristoteles benevolentiam dicit non ob utilitatem, et voluptatem, sed ob virtutem, et probitatem quamdam existere, quod et postremis verbis loci relati, et paulo inferius eodem capite in extremo: ἔλω; δὲ ἡ εὐνοία δι' ἀρετὴν καὶ ἐπιτελεῖάν τινα γίνεσθαι· Omnino autem benevolentia ob virtutem, et probitatem quamdam existit. Hanc pono benevolentiam esse principium amicitia, et longa consuetudine amicitiam evadere. Idemque Theophanes de ea re, quod ipse φίλιαν, nos cum eo amicitiam appellamus, ob virtutem conciliari (rejecit enim etiam ipse cum Aristotele a vi ac ratione veræ amicitia eas, quæ ex utilitate, vel voluptate progignitur) eamque dicit: Τῆ χρονικῆ παραπύεση παγιώτερον καθιστάναι, καὶ ταῖς κατὰ μικρὸν ἐπιδόσει γίνεσθαι ἀγάπην. Unde inferi Ἡ τοιαύτη γοῦν φιλία τῆς ἀγάπης; ἐστὶν ἀρχή, hoc est, Processu temporis firmiorem, et factis paulatim incrementis charitatem evadere. Talis igitur amicitia principium est charitatis. Quis non plane percipiat ipsum nomine φίλιαν intelligere quoddam amicitia rudimentum, et inchoamentum, quod de benevolentia Aristoteles dixit, et charitatis τῆς ἀγάπης nomine perfectam stabilemque amicitiam, quam gravissimo nomine ἀγάπην et charitatem apud Latinos diximus, supra n. 69 appellari, et de qua Tullius, de Amicitia: Veræ amicitia sempiternæ sunt? Explico id aliis verbis. Eandem rationem inter φίλιαν et ἀγάπην, amicitiam et charitatem, hic Pater statuit, quam inter dispositionem et habitum, vel inter actum et habitum ab ejus frequentatione genitum philosophi. Quod idem de benevolentia ad amicitiam collata in Aristotele est intelligere. Actus enim ille primus benevolentia, vel affectio voluntatis erga aliquem, ex consideratione alicujus veri boni concitatus est disposita ad contrahendam, congruendamque amicitiam, et ex illo actu repetitio gignitur habitus. Atque hæc explicatio intra terminos naturalis humanæque amicitia hæctenus bene procedit. Sed enim idem discrimen inter φίλιαν et ἀγάπην videtur Theophanes noster ponere etiam cum agit de amore erga Deum et supernaturali, quamvis

hæc postremo vocabulo ipse non utatur. Nam hom. 25 de Lazaro in vitam revocato, notat idem discrimen, atque evangelista, ut qui nosset, quid inter φίλιαν et ἀγάπην interesset, cum de Lazaro, et sororibus ejus loquitur usum esse φίλιαν nomine, et verbo φιλεῖν. Ecce enim, inquit, quem amas, φιλεῖς, infirmatur; et Judæi dicebant: Ecce quomodo amabat, ἐφίλησεν, eum. At vero cum de Christo: Diligebat ἡγάπησεν autem Jesus Mariam et Martham. Et hoc loco de amore S. Petri in Christum Dominum agit qui sane non naturalis solum, sed et charitas supernaturalis est censendus; et omnino charitatem τὴν ἀγάπην Deo, et Christo attribuit, nobis autem hominibus præclarum esset, si ad amorem φίλιαν, nimirum in Deum, pervenire daretur. Hæc, et alia consimiles dicendi rationes ab hoc auctore usurpantur etiam hom. 41, quæ est de omnibus sanctis; quibus in locis aliquid servata quadam analogia de amore hominis in Deum, quæ charitas dicitur a theologis, ut jam not. 69, monui, et est quædam amicitia inter Deum et hominem, ut ab iisdem theologis Gregorius de Valentia, loco supra citato, et Suario de charitate, disputat. 3, sect. 2, admittitur communiter, aliquid, inquam, est intelligendum, quod hactenus de ea amicitia, quæ inter homines intercedit, est dictum. Nam φίλιαν vocabulo, quod nos amicitiam vertimus, etiam cum de amore hominis erga Deum est sermo, accipienda est: ex cuius Patris doctrina, sensuque si minus solido, quod cuiquam fortasse arguitori videri possit, atamen pio, ipsamet charitas, quatenus adhuc est imperfecta, et in primo ut ita dicam gradu, vel etiam pro primo charitatis actu; ἀγάπης autem vocabulo, quod nos Latine charitatem dicimus, eandem charitatem, quatenus magis, magisque perfecta est, in qua Apostolus volebat Ephesios radicatos, ac fundatos esse (Ephes. iii, 17), eandemque, quam ipse præ se ferebat: Quis nos separabit a charitate Christi? tribulatio, an angustia (Rom. viii, 35)? ea demum, qua Christus ait (Joan. xv, 13), majorem non habere quempiam eo, qui animam ponit pro amicis suis, quod idem charitatis effectum, seu argumentum noster hic dicit esse proprium τῆς ἀγάπης. Ita ut eadem charitas pro diverso statu ab hoc auctore φίλιαν, et ἀγάπην appelletur. Atque adeo verum sit quod idem hic docet, τὴν φίλιαν factis paulatim incrementis evadere ἀγάπην, hoc est charitatem, quam rationem ex Aristotele jam diximus habere benevolentiam ad amicitiam. Quod igitur in humanis est benevolentia, et ex modo loquendi hujus auctoris φίλιαν, hæc eadem in divino amore est ipsamet charitas initiative ut sic loquar, vel ipsum inchoamentum charitatis, quod aliis atque aliis actibus subinde augetur, et perficitur, atque ἀγάπην vel charitatem evadit, ex eodem modo loquendi. Quid quod etiam D. Thomas ii, part. ii, quæst. 27, art. 3, ponit aliquid simile, et quidem expresse in charitate supernaturali, de qua ibi agit; quærit enim utrum actus charitatis sit idem, quod benevolentia, et præmissa doctrina philosophi a nobis supra posita concludit in corpore art. Sic ergo in dilectione, secundum quod est actus charitatis includitur quædam benevolentia, sed dilectio, sive amor addit unionem affectus, et propter hoc Philosophus dicit ibidem, quod benevolentia est principium amicitia. Lege illum art. ex quo habetur dilectionem esse aliquid perfectius, et includere benevolentiam, tanquam aliquid non satis completum, cum non importet unionem et habitum; quæ tamen sit principium, et rudimentum amicitia etiam inter Deum et hominem; atque hoc principium vocat hic Noster

fateri, quod eum charitate prosequeretur, quod minus erat, amicitiam sibi tribuit, eamque testatus est. Jam enim intellexerat in hoc esse charitatem, ut animam suam ponat quis pro amicis suis. Quia igitur hoc ipse non perfecerat, ideo se demittit. Sed Dominus ab amore illius erga se hoc postulavit, ut pecus suum ratione præditum pasceret: « Pasce agnos meos, » ostendens nimirum dispensationis consilii sui sineu fuisse salutem hominum. Et rursus eandem secundo interrogationem adjiciens eandem responsum refert: « Domine, tu scis, quia amo te. » Tum iterum curam illi committit pascendorum non agnorum, sed ovium (73). In quibusdam vero vetustis exemplaribus ita scriptum est: « Pasce ovis meos; » et congruentius hoc videtur. Cum enim agnos primo nominasset, ovis deinde, tum oves appellavit: prout ordo progressus eorum postulat, qui salutem consecuturi sunt. Nam agnos vocavit eos qui in fide sunt imperfecti (74), et in eam introducuntur, ut, et adhuc lactis indigent utpote qui solidum doctrinæ alimentum accipere nequaquam possunt. Oves vero dixit eos qui tantum habent virium, ut instrui, et edoceri de perfectioribus mysteriis queant; sic enim etiam magnus ille Paulus (75) alumnorum profectus distribuit? alios quidem lacte nutriens, aliis vero spiritualia verba in panem formans, aliis demum difficiliora dogmata, ut carnes apponens, iis scilicet qui dentibus diducendi peritis subigere, et concoquere ea valeant. Et **260** fortasse etiam in Evangelio bona terra, quæ centesimum, et sexagesimum, et tricesimum fructum affert, triplicis hujusce differentię symbolum est, et agnos, et ovis, et ovesque significat.

Dicit ei, tertio: « Simon Joannis, amas me? » Commutavit hanc tertiam interrogationem; neque enim « Diligis me, » dixit, neque « Plus, » addidit; sed esio, inquit; quoniam non diligere te, sed amare conlteris, hoc amicitię fac argumentum: « Pasce oves meas. » — « Contristatus est Petrus, quia di-

† I Cor. III, 2.

Francisci Scorsi nota.

φιλίαν, quam dicit esse ἀρχήν et κρηπίδα τῆς ἀγάπης, et per incrementa ad ἀγάπην accrescere. Simile quiddam de alia theologica virtute, fide nimirum tradit Clemens Alex. lib. v Strom. ex iis verbis Apost. ad Rom. 1: « *Justitia autem Dei in ipso revelatur ex fide in fidem.* » — Videtur ergo, inquit, Apostolus duplicem fidem annuntiare, vel potius unam, quæ augmentum suscipit, et perfectionem. Nam communis quidem fides subjicitur tanquam fundamentum: iis quidem certe qui cupiebant curari, ut qui fideliter moverentur, dicebat: « *Fides tua te salvum fecit;* » quæ autem eximie superadditur, fideli consummatur et rursus perficitur per eam, quæ accedit ex doctrina et ratione per agendi mandata quales erant apostoli de quibus dictum est, fidem movens transmovere, et arbores transplantare. Unde cum sensissent magnitudinem potestatis, rogabant, ut adideretur eis fides, quæ ut granum sinapis morderet utiliter animam, et in ipsa adeo cresceret, ut in ipsa requiescerent de rebus sublimibus rationes. Hæc Clemens. Ex quibus par sensus intelligi potest de una eademque virtute charitate, quæ cum adhuc communis est, et quasi fundamentum, φιλία

γῆσαι, ὡς ἀγαπή, τὸ ἤτρον. ἑαυτῷ τὴν φιλίαν προσεμαρτυρήσεν. Ἐμεμαυθήκει γὰρ ὡς τοῦτο ἐστὶν ἀγάπη, ἵνα τις θῆ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ· ἅτε οὖν αὐτὸς μὴ κατορθωκῶς τοῦτο ὑποστέλλεται. Ἄλλ' ὁ Κύριος; τῆς εἰς αὐτὸν φιλίας ταῦτα ἀπήτησε, τὴν τῶν λογικῶν θρεμμάτων νομὴν· « *Βόσκει τὰ ἀρνία μου·* » δεικνύς, ὡς ὁ παρ' αὐτῷ τῆς οἰκονομίας σκοπὸς ἡ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων ἐστί. Καὶ πάλιν ἐκ δευτέρου τὴν αὐτὴν πρῶτον ἐπαγαγὼν τὴν αὐτὴν ἀπόκρισιν δέχεται. « *Κύριε, σὺ οἶδας, ὅτι φιλω σε.* » Εἶτα πάλιν αὐτῷ τὴν νομίαν ἀναπέθουσαν, οὐκ ἀρνίον, ἀλλὰ προβάτων. Ἐν ἐνόίῳ δὲ τῶν παλαιῶν ἀντιγράφων, οὕτω γέγραπται: « *Ποίμαινε τὰ προβάτιά μου·* » Καὶ δοκεῖ μᾶλλον ἀκολουθότερον. Εἰπὼν γὰρ πρότερον ἀρνία, δευτέρῳ εἶπε προβάτια, τελευταῖον δὲ πρόβατα κατὰ τὴν τῶν σωζωμένων τάξιν καὶ προκοπὴν· καὶ ἄρνας μὲν καλῶν, τοὺς ἀτελεῖς περὶ τὴν πίστιν, καὶ εἰσαγωγικούς, καὶ δεομένους γάλακτος, ἅτε μὴ δυναμένους δέξασθαι τὴν σπερσάν τῆς διδασκαλίας τροφῆν· πρόβατα δὲ, τοὺς ἰσχύοντας μείσθαι τοῦ μυστηρίου τὸ τελεώτερον· οὕτω γὰρ καὶ ὁ μέγας Παῦλος τὴν προκοπὴν τῶν μαθητευομένων διήγησε· τοὺς μὲν τρέφων γάλακτι· τοῖς δὲ ἀρτοποιῶν τῶν λόγων τοῦ Πνεύματος· τοῖς δὲ ὡς κρέα παρτιθεῖς τῶν δογμάτων τὰ ἰσχυρότερα· ὅσοι δύνανται δηλαδὴ τοῖς κριτικοῖς ἔδοῦσι τῶν λογισμῶν αὐτοὺς κατεργάζεσθαι. Καὶ τάχα καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἀγαθὴ γῆ καρποφρήσασα τὰ ἑκατὶν, καὶ ἐξήκοντα, καὶ τριάκοντα, τῆς τρίτης τούτης διακρίσεως σύμβολον ἦν δηλοῦσα τὰ ἀρνία, καὶ τὰ προβάτια, καὶ τὰ πρόβατα.

« *Λέγει αὐτῷ τὸ τρίτον· Σίμων Ἰωάν, φιλεῖς με;* » Παρήλλαξε τὴν τρίτην ἐρώτησιν· οὕτε γὰρ « *Ἀγαπᾷς με;* » εἶπεν, οὔτε « *Πλέον;* » προσέθηκε, ἀλλ' εἶεν, φησὶ· ἐπειδὴ οὐχ ὁμολογεῖς ἀγαπᾶν, ἀλλὰ φιλεῖν· καὶ οὕτω τὴν φιλίαν ἐπίδειξαι· « *Ποίμαινε τὰ πρόβατά μου.* » — Ἐλυπήθη ὁ Πέτρος, ὅτι εἶπεν

dicitur ab hoc Patre, perfecta autem et excellens ἀγάπη, ut hactenus explanatum est. Lege itidem Franc. Suarium loco citato, ubi de tribus charitatis gradibus, quorum primo nomen φιλίας accommodari potest ex hujus Patris distinctione.

(73) Non agnorum, sed ovium. Hanc notam conficiet Cornelius noster qui in hunc locum ita scribit: « *Pasce agnos meos;* » sic habet etiam Arabicus (ut Latinus nimirum noster). Verum Græcus, et Syrus codex pro agnos, habent πρόβατα, id est oves. Sed valde verisimile est nostrum cum Arabico legisse πρόβατια inserto iota, id est ovis, quales sunt agni: horum enim præcipue habenda est cura a pastoribus. Hæc Cornel. cujus conjecturam de inserto iota vides confirmari ab hoc Nosiro, qui id in quibusdam exemplaribus scriptum reperiri expresse testatur.

(74) Qui in fide sunt imperfecti. Huc facit doctrina Clem. Alexan. de duplici statu fidei, quam retuli paulo supra nota 72, extrema.

(75) Magnus ille Paulus. Similia habet supra hom. xxxvi, ubi vide notam 67.

αὐτῷ τὸ τρίτον, « Φιλεῖς με ; » Τὸ πείσαν τὸν Πέτρον λυπηθῆναι, ἢ ἐκ τρίτου ἀρνησῆς ἦν, καὶ τὸ παρηλλαγμένον τῆς ἐρωτήσεως. Διὰ γὰρ τοῦ ἐρωτηθῆναι, εἰς ἀνάμνησιν τῆς τρίτης ἤλθεν ἀρνήσεως. Διὰ δὲ τοῦ πρῶτον μὲν καὶ δευτέρου ἐτασθῆναι εἰ ἀγαπῶν, τὸ τρίτον δὲ εἰ φιλοῖν, ὅπερ τῆς ἀγάπης ἕλαττον ἦν, ἐλυπήθη· ὁμοιωθεὶς μὲν μὴ πως αὐτὸς οἶεται φιλεῖν, καιροῦ δὲ καὶ πραγμάτων περιστασις ἐλέγξει τούτον, ὡς οὐ φιλεῖ. Ἄνασιθησιν οὖν ἅπαντα αὐτῷ τῷ εἰδοῖσι τὰ κρύφια, καὶ φησι· « Κύριε, σὺ πάντα οἶδας, σὺ γινώσκεις ὅτι φιλῶ σε. » Σὺ, φησὶν, ὦ Δέσποτα, ἐπίσης τῷ παρωχηκότι τὸ μέλλον ἐπίστασαι, σὺ οὐκ ἀγνοεῖς τῆς διανοίας τὸ πρόθυμον· ἀλλ' οἶδας, ὡς ὅσον εἰς Ἰσχυρὸν ἤκειν ἐμὴν τῆς σῆς φιλίας ἐξήρημαι· εἰ δ' ἔτι πάλιν καὶ σύμφυτος ἀσθένεια περικραθῶνθῃ, καὶ τοῦτό σοι μόνω γνωστόν.

« Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· » Ἀμήν, ἀμήν λέγω σοι, ὅτε ἡς νεώτερος, ἐζώνυες σεαυτὸν, καὶ περιεπάτεις ὅπου ἤθελες· ὅταν δὲ γηράσῃς, ἐκτεινείς τὰς χεῖράς σου, καὶ ἄλλος σε ζώσει. » Ἄνακτάται τῆς λύπης καὶ πτοίας τὸν μαθητὴν, καὶ προαναφώνει αὐτῷ τὸν σταυρὸν, καὶ προλέγει τὸν θάνατον. Ὁ γὰρ εἶπε, τοιοῦτόν ἐστι· Μὴ φόβου καὶ θοροῦ σου πλησθῆς, δεδιὼς μὴ ἄρα φανῆς οὐ φιλῶν. Εἰς τοσοῦτον γὰρ ἢ εἰς ἐμέ σου ἀγάπη ἐκταθῆσεται, ὡς κοινωνῆσαί μοι τοῦ πάθους, καὶ τὰς χεῖρας ἐκτείνειν, καὶ ἀνασκολοπισθῆναι σταυρῷ. « Ὅτε ἡς νεώτερος, ἐζώνυες σεαυτὸν, καὶ περιεπάτεις ὅπου ἤθελες. » Ἔστιν ἐκ τούτων τεκμήρασθαι, ὡς οὔτε νέος ἦν καθ' ἡλικίαν τότε ὁ Πέτρος, οὔτε γεγηρακώς, ἀλλ' ὑπὸνῆτης, καὶ περὶ τὸ τῆς ἡδῆς μεσαιοτάτου. Ἄλλ' ἡμῖν γε τοῖς κεχηρῶσι μᾶλλον πρὸς τὸ τοῦ λόγου πνευματικώτερον ἐροῦμεν τὸ μυστικώτερον.

Νεώτερον αὐτὸν εἶναι λέγει, ὅτε τὴν κατὰ νόμον ἐξῆς ζωὴν, ἐν τοῖς νομικοῖς ἡδίστων παρατηρήμασι. Τότε γὰρ ἐζώνυεν αὐτὸν τὴν ζωὴν τῶν ἐντολῶν· γῆρας δὲ καλεῖ τὴν Εὐαγγελικὴν τελειότητα, καθ' ἣν πλήρης καλῶν ἡμερῶν ὁ Πέτρος γενόμενος, αὐτὸς μὲν τῆς πρακτικῆς ἀρετῆς τὰς χεῖρας ἐξέτεινε, ἄλλος δὲ αὐτὸν ἐζώσεν, ὁ Παράκλητος δηλαδὴ, τῇ τῶν χαρισμάτων δυνάμει περιζώσας αὐτοῦ τὴν ὄσφυν τῆς ψυχῆς, ὥστε τὴν τῆς ἀποστολῆς δρόμον δραμεῖν εὐσταλῶς, καὶ τέλος ἐκτείνειν τὰς χεῖρας, καὶ ὑπὸ θλίψιν τὸ ζῶμα τὸ ἐν τῷ σταυρῷ καταδέξασθαι. Ὅτι γὰρ τὸν διὰ σταυροῦ ἠνέξατο θάνατον, ἐν ᾧ γενόμενος ὁ Πέτρος ἐδόξασε τὸν Θεόν, κοινωνῶν αὐτῷ τοῦ πάθους γενόμενος, σαφῶς ἡμῖν ὁ εὐαγγελιστῆς ἐρμηνεύει τὸ ἀνιγμα· « Τοῦτο γὰρ εἶπε, φησὶ, σημαίνων ποιῶ θανάτω δοξάζει τὸν Θεόν. » Οὕτω γὰρ τοῦ εὐαγγελιστοῦ τὸ βῆτον ἐρμηνεύσαντος, θρασὺ

xit ei tertio: Amas me? » Quod Petrum ad tristitia: adduxit, trina negatio et varia interrogatio fuit: per interrogationem quippe in negationis memoria: revocatus est. Quod vero primo et secundo loco, utrum diligeret, tertio vero, utrum amaret, quod est dilectione minus (76), subtilius ab eo quaesitum est, eum mœrore affecit; eoque conturbatus est, ne aliqua ratione ipse amare putaretur, temporis vero (77) rerumque circumstantes casus arguerent, eum a diligendo deficere. Permittit igitur illi omnia, qui occulta pernovit, et ait: « Domine, tu omnia nosti, tu scis quia amo te. » Tu, inquit, Domine, quæ futura sunt æque scis ac præterita, tu promptitudinem animi non ignoras, sed vero etiam nosti quod, quantum meæ vires tulerunt, tui amore devinctus fui. Quod si iterum innata infirmitas mea concutienda ac labefactanda sit, tibi etiam id notum est.

« Ait illi Jesus: Amen, amen dico tibi, cum esses junior, cingebas te et ambulabas ubi volebas; cum autem senueris, extendes manus tuas, et alius cinget te. » A mœrore ac metu discipulum revocat, et crucem illi mortemque prænuntiat. Quod enim dixit, tale est: Ne timore ac formidine implearis, metuens ne aliquando minus amans videaris. Eo enim tua in me charitas excrescet, ut Passionis meæ socius et particeps sis futurus, et manus extendatur, ut cruci configantur. « Cum esses junior, cingebas te, et ambulabas ubi volebas. » Ex his verbis conjicere licet, neque tunc adolescentem ætate Petrum fuisse, nec senem, sed barbam emisisse jam, et mediam ad ætatem provectum. Sed enim vobis certe, qui ad magis spirituales sensus maxime inhiatis, reconditum quiddam et magis mysticum proferam.

Juniorem eum **261** fuisse dicit, tunc cum vitæ rationem ex legis præscripto instituerat, adeoque in observationibus legalibus juvenescebat. Tunc enim præceptorum se zona cingebat. Senectutem vero perfectionem evangelicam vocat, juxta quam Petrus bonorum jam plenus dierum, ipse quidem ad practicæ virtutis exercitationem quasi manus porrexit, alius vero illum cinxit, Paracletus nimirum lumbos ejus charismatum virtute succingens, ut apostolatus cursum currere expedite posset, et ad extremum manus extendere, et ab aliis vincula, quibus in cruce deligaretur, accipere. Quod enim mors per crucem subeunda his verbis significata sit, in quam sublatus Petrus gloria Deum auxit, passionem cum illo communem habens, aperte nobis interpretatur evangelista, quod involucro illo verborum continebatur: « Hoc enim dixit, ait, significans, qua morte clarificaturus

Francisci Scorsi notæ.

(76) *Quod est dilectione minus.* Vide not. 72, in qua a nobis explicata est mens auctoris circa hæc nomina φίλα καὶ ἀγάπη, quæ sane explicatio apparet liquido ex his verbis, ubi ait φιλεῖν esse minus τοῦ ἀγαπᾶν, quod de eadem charitate minore ac majore, imperfecta perfecta que accipiendum.

(77) *Temporis vero,* etc. Ita Leontius Chrys. et

Theophil. apud Cornelium: *Contristatus est, inquit, Petrus quia ex ter iterata interrogatione sibi videbatur Christo de amore suspectus, aut certe timebat, ne sibi contingeret, quod in Passione, et sicut tum negavit, sic et aliquando non amaret Christum.*

esset Deum. » Atqui hoc modo evangelista explicante quod dictum est, audax et temerarium censeo alium illi sensum affingere. At enim cum sancti homines sitiant potius pro Christo mortem oppetere, quo pacto Dominus dicit, Petrum invitum fore crucifigendum? « Extendes manus tuas, et alius cinget te, et ducet quo tu non vis. » Illic sane et voluntatis promptitudinem, et carnis infirmitatem notavit. Quod enim sponte manus extensurum dixit, libenti animo illum mortem adire significavit; quod autem, « Ducet, quo tu non vis, » carnis timorem ostendit. Quoniam enim præter naturæ propensionem mors intravit in mundum, ideo eam illa refugit: quanquam sancti viri fervore fidei affectum naturæ proculcent.

« Et cum hoc dixisset, dicit ei: Sequere me. » Postquam negationis lapsum confessione reparavit, et pastor primus est constitutus, et de iis quæ passurus erat, edoctus, ne se omni ex parte perfectum esse existimaret, insinuat illi iterum vocem illam incipientibus congruentem, « Sequere me. » Hoc enim jam inde a principio ei dixerat, cum in disciplinam illum suam vocavit. Ne, inquit, existimes esse perfectus: nunc enim, ut cum maxime, sequi te convenit, et post pastorem Principem per imitationem incedere. Sequelam porro dixit eam, quæ per crucem futura erat, consummationem.

« Conversus Petrus 262 vidit illum discipulum, quem diligebat Jesus sequentem; qui et recubuit in cœna supra pectus ejus, et dixit: Domine, quis est, qui tradet te? Hunc cum vidisset Petrus, dixit Jesu: Domine, hic autem quid? » Adverte qua alius erga alium affecti erant discipuli charitate. Ubi enim Petrus quæ ad se pertinebant audisset, de discipulo etiam studiose percontatur, cupiebat siquidem eum socium habere martyrii, ut in futurorum honorum societatem itidem veniret. Sed Dominus, quod erat curiosius præcédens ut doceret eum res suas considerare, de rebus vero proximi non esse nimis sollicitum indagatorem: « Si eum, inquit, volo manere donec veniam, quid ad te? » Quibus verbis hoc significatur: Si eum Hierosolymæ manere volo (78), donec veniens ipsum etiam ad prædicandum exire jubeam, quid hoc ad te? Volebat enim tantisper Hierosolymis considerare Joannem, ut qui curam susceperat purissimæ Matris, Passionis tempore illi commissam. Aliqui vero (79) per

Francisci Scorsi notæ.

(78) Si eum Hierosolymæ manere volo. S. Chrysostomum sequi videtur in interpretatione verborum eorum quæ difficultatem et varietatem explicandi expositoribus pepererunt: Si eum volo manere donec veniam, quid ad te? (Si non sic reddidi, quia ita Græcè lectio requirit. Itaque Græci omnes legunt ἐάν θέλω αὐτὸν μένειν, etc. de qua varietate longiusculam disputationem orditur Cornel. noster, Mald. et alii, easque conciliant, quas lege si vis.) Chrysost. igitur sic exponit: Si eum volo hic (Hierosolymæ vel in Judæa) manere, et non mitti tecum in totum orbem terrarum ad docendas omnes gen-

tes, donec paulo post redeam, et mittam eum, quid ad te? Ita et Theoph. Chrysostomi assessor, eodemque modo D. Thom. et Ribera a Cornelio relati. Cæteras explicandi vias lege apud interpretes. Satis hoc ad affirmandam nostri auctoris explanationem.

(79) Aliqui vero, etc. Citantur in hac explanationem Leontius et Theodorus Mopsuest. apud Maldon. qui τὸ donec veniam de secundo Christi adventu accipiunt, sed hyperbolon esse putant, quia nihil aliud significetur, quam Joannem diutissime esse victurum, sicut nos vulgo cum aliquid

νομίζω καὶ τοῖ μὴ ρὸν, ἀλλήν αὐτῷ διαπλάσαι ὑπέθεσιν. Ἄλλὰ πῶς, τῶν ἀγίων δεδιψηκίτων μᾶλλον ἀποθανεῖν ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ, ἀκοντα τὸν Πέτρον ἐσταυρώσασθα: λέγει ὁ Κύριος; « Ἐκτενεῖς τὰς χεῖράς σου, καὶ ἄλλος σε ζώσσει, καὶ οἴση ὄπου οὐ θέλεις. » Ἐνταῦθα, καὶ τῆς γνώμης τὸ πρόβουμον εἰδείξ, καὶ τῆς σαρκὸς τὴν ἀσθένειαν. Διὰ γὰρ ἔκονε τὰς χεῖρας ἐκτείνειν, τὸ ἐπὶ τὸν θάνατον αὐτόμολον δείκνυται. διὰ δὲ τοῦ · « Οἴση ὄπου οὐ θέλεις, » καὶ ἡ τῆς σαρκὸς δειλία δεδήλωται. Ἐπειδὴ γὰρ παρὰ φύσιν εἰσηλθεν εἰς τὸν κόσμον ὁ θάνατος, τούτου ἕνεκα ἡ φύσις αὐτὸν ἀπαναίνεται, κἂν οἱ ἅγιοι ζεούση τῆ πίστει τὴν φύσιν καταβιδάζωσι.

« Καὶ τοῦτο εἰπὼν, λέγει αὐτῷ · Ἀκολουθεῖ μοι. » Ἐπειδὴ τὴ τῆς ἀρνήσεως πτώμα διὰ τῆς ὁμολογίας ἀπεσκευάσατο, καὶ ποιμενάρχης ἐκεχειροτόμητο, καὶ αὐτὰ δὴ ἐμεμυσταγῆτο, ἃ ἐμελλεν πεῖσασθαι, ὡς ἂν μὴ τέλειον ἑαυτὸν ἐν πᾶσιν ἤγῃσαιο, ἐπιφρονεῖ αὐτὸν πάλιν τὴν εἰσαγωγικὴν ἐκείνην φωνήν, « Ἀκολουθεῖ μοι. » Τοῦτο γὰρ εἶπεν αὐτῷ ἀρχῆθεν, ὅτε εἰς τὴν μαθητείαν ἐκάλεσεν. Μὴ γὰρ, φησὶν, οἴθηθῃς τέλειος εἶναι · νῦν γὰρ σε δεῖ μᾶλλον ἀκολουθεῖν, καὶ κατόπιν τοῦ πρώτου ποιμένος βαδίζειν διὰ μιμήσεως. Ἀκολουθήσῃν δὲ τὴν διὰ σταυροῦ εἶπε τελειώσῃν.

Στραφεὶς δὲ ὁ Πέτρος, βλέπει τὸν μαθητὴν, ὃν ἤγάπα ὁ Ἰησοῦς, ἀκολουθοῦντα · ὃς καὶ ἀνέπεσεν ἐν τῷ δεῖπνῳ ἐπὶ τὸ στήθος αὐτοῦ, καὶ εἶπε · Κύριε, τίς ἐστὶν ὁ παραδιδούς σε; τοῦτον ἰδὼν ὁ Πέτρος λέγει τῷ Ἰησοῦ · Κύριε, οὗτος δὲ τίς; Ὁρα τῶν μαθητῶν τὴν ἀγαπητικὴν εἰς ἀλλήλους διάθεσιν. Τὰ περὶ αὐτοῦ γὰρ ὁ Πέτρος μεμαθηκῶς, φιλοπευστέῃ καὶ περὶ τοῦ συμφοιτητοῦ. Ἐβούλετο γὰρ κοινωνῶν αὐτῷ τοῦ μαρτυρίου λαβεῖν, ἵνα ἕξει καὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν κοινωνῶν. Ἄλλ' ὁ Κύριος τὸ περιεργον ἐκκόπτων, καὶ παιδεύων τὰ ἑαυτοῦ σκοπεῖν, καὶ μὴ τὰ τῶν πέλας πολυπραγμασεῖν · « Ἐὶν αὐτὸν θέλω μένειν, φησὶν, ἕως ἔρχομαι, τί πρὸς σε; » Ὁ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν · Ἐὰν θέλω αὐτὸν μένειν ἐν Ἱερουσαλήμ, ἕως ἐλθῶν κελεύσω καὶ αὐτὸν ἐξελθεῖν εἰς τὸ κήρυγμα, τί τοῦτο πρὸς σε; Ἐβούλετο γὰρ ἐν Ἱερουσαλήμ τέως μένειν τὸν Ἰωάννην, ἀναδεξάμενον τὴν φροντίδα τῆς πανάγου Μητρὸς, ἣν αὐτῷ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους παρέθετο. Τινὲς δὲ τὸ τῆς ζωῆς ἐπιτεταμένον τοῦ μαθητοῦ

tes, donec paulo post redeam, et mittam eum, quid ad te? Ita et Theoph. Chrysostomi assessor, eodemque modo D. Thom. et Ribera a Cornelio relati. Cæteras explicandi vias lege apud interpretes. Satis hoc ad affirmandam nostri auctoris explanationem.

(79) Aliqui vero, etc. Citantur in hac explanationem Leontius et Theodorus Mopsuest. apud Maldon. qui τὸ donec veniam de secundo Christi adventu accipiunt, sed hyperbolon esse putant, quia nihil aliud significetur, quam Joannem diutissime esse victurum, sicut nos vulgo cum aliquid

δηλοῦσθαι, διὰ τούτων ἐδήλωσαν. Παρετάθη γὰρ ἡ τοῦ ζωῆ μέχρι βασιλείας Κομμόδου· εἶτα μέντοι ἀναπαυσάμενος, ἐν βαθεῖ γῆρα καὶ λιπαρῶ, ἐν Ἐφέσῳ τε κηδευθεὶς μεγαλοπρεπῶς, μετέστη αὐθήμερον· ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὑστερον. Ἐν πολλοῖ; δὲ δειχθέντος, ὡς Ἰωάννης μὲν τὴν θεωρίαν, Πέτρος δὲ τὴν πράξιν αἰνίσσεται, ἀκόλουθεν ἂν γένοιτο κἀνταῦθα πρὸς ἐκείνην τὴν ἔννοιαν μεταγαγεῖν τὸ ῥητὸν, « Ἐάν αὐτὸν θέλω μένειν (τὴν θεωρίαν) ἕως ἔρχομαι » κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα. Ἡ γάρτοι πράξις συγκαταλήξει πάντως τῷ παρῖντι αἰῶνι, καὶ πέρασ δέξεται. Ἡ δὲ γε θεωρία συνέσται ἀεὶ τοῖς ἁγίοις, αἰδίου αὐτοῖς τὴν τροφήν χορηγοῦσα τῆς γνώσεως.

« Ἐξῆλθεν οὖν ὁ λόγος οὗτος εἰς τοὺς μαθητάς, ὅτι ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος οὐκ ἀποθνήσκει. » Ἐπειδὴ ὁ τοῦ Κυρίου λόγος εἰκῶς ἦν αἰνίγματι, ἐθάνατον ἔσεσθαι τὸν ἀπόστολον οἱ λοιποὶ μαθηταὶ ἐπετόπισαν. Ταύτην οὖν τὴν ἐσφαλμένην ὑπόνοιαν ὁ εὐαγγελιστὴς διορθοῦμεν φησιν, ὅτι « οὐκ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς, "Οὐκ ἀποθνήσκει. » Ὅρῳ τοῦ μαθητοῦ τὸ ἀθώπτειον καὶ φιλόληθες; Ὁ κατεδέξατο ψευδοῦς; ἐπαίνου κηρύγματα, οὐδ' ἀφῆκεν οὐκ ὀρθαῖς ὑπολήψεσι τοὺς ἀδελφοὺς περὶ αὐτοῦ φανακίσεσθαι. Ἄλλ' ὁμολογεῖ, ὅτι καὶ αὐτὸς πάντως ὑποσταίη τὸν τῆς ψυχῆς χωρισμὸν, καὶ τεθνήσκει.

« Οὗτός ἐστιν ὁ μαθητὴς ὁ μαρτυρῶν περὶ τούτου, καὶ γράψας ταῦτα. » Καὶ τοῦτο τὸ ῥητὸν ἐπιτωθάζουσιν οἱ ἀληθείας κατήγοροι, καὶ φασιν ὡς γελοῖον καὶ ἄπιστον τὸ αὐτὸν ἑαυτῷ μαρτυρεῖν, ἀγνοοῦσι δὲ οἱ κακοδαίμονες καὶ ἀπόπληκτοι, ὡς ὁ ἀπόστολος πρότερον πείραν ἔδωκε τῆς αὐτοῦ ἀρετῆς, ὑποδείξας τοῖς μαθηταῖς ἔργα καὶ λόγῳ τὴν χάριν, ἣν εἶχεν τοῦ Πνεύματος. Καὶ οὕτω ταῦτα γράφει καὶ μαρτυρεῖ. Οὐκ ἂν γὰρ ὁ τοσαῦτα σημεῖα τελῶν, καὶ θεολογίας χάριτι λαμπρυνόμενος ψευδῆ γραφήν συνετίθετο. Ἄλλως τε, ἐπειδὴ Μάρκος τε καὶ Λου-

A hæc verba longitudinem vite hujusce discipuli significatam voluerunt. Nam usque ad Commodi tempora (80) ejus vita producta est. Postea vero in summa plenaque senectute quiescens, et Ephesi magnificis justis depositus (81), suo die migravit: sed hæc postea. Cum vero multis in locis ostensum sit per Joannem adumbrari contemplationem, per Petrum practicam vitam, consentaneum videtur etiam hoc loco ad illum intellectum hoc dictum traducere. « Si cum, » contemplationem dico, « volo manere donec veniam » in futuro sæculo; actio enim una cum præsentis sæculo desinet, et finem habebit: contemplatio vero usque permanebit una cum sanctis, sempiternam illis voluptatem ex cognitione perceptam præbens.

B « Exiit ergo sermo iste inter fratres, quod discipulus ille non moritur. » Quoniam Domini sermo ænigmati similis fuerat, cæteri discipuli immortalæ futurum illum apostolum suspicati sunt. Hanc igitur erroneam opinionem ut corrigeret, evangelista addidit: « Non dixit Jesus, Quia non moritur. » Vides discipulum ab adulatione alienum, et veritatis amantem? Falsæ laudis prædicationem non admisit, neque permisit, ut de se discipuli non recta opinione deciperentur. Sed confitetur fore, ut ipse etiam sejunctionem animæ a 263 corpore in morte patiatur.

C « Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his, et scripsit hæc. » Et hoc etiam dictum veritatis obtrectatores irrident, et ridiculum absurdumque dicunt esse, quod de se ipse testimonium ferat. Ignorant nimirum hi infelices et stupidi apostolum prius virtutis suæ experimenta præbuisse, suisque discipulis verbis ac factis gratiam, quam a Spiritu sancto acceperat, demonstrasse; atque ideo hæc scribere atque testari. Nunquam enim, qui tot ac tanta ediderat signa, et theologiæ gratia ornatus et clarus fuerat, falsa conscripturus

Francisci Scorsii notæ.

valde sero faciendum significare volumus, dicere solemus: Non fiet usque ad diem judicii.

(80) *Nam usque ad Commodi tempora.* Erratum hoc est; sed librarii, an auctoris id dicam hæreo; quis enim unquam dixit usque ad Commodi imp. tempora, qui anno a Christo nato 182 imperare accepit, vitam perduxisse Joannem? Hac enim ratione amplius centum septuaginta annos pervixerit. Beda enim, qui longiore, ac cæteri vitam Joannis putat, 98 annos cum ageret, obiisse scribit; sed unde id accepit, minime tradit, inquit Baron. Usuardus autem, qui omnium longissimam 98, *Sed hæc*, inquit idem insignis *Annalium* conditor, *majores latuisse certum est: ac proinde, qui hæc scripsere conjectura aliqua sibi probata dixisse potius, quam certo aliquo antiquiorum assensu firmasse; quod nimirum Hieronymi testimonio constat ad ultima pervenisse senectutem.* Hæc Baronius; quæ retuli, ut scires idem de nostro Theophane (quanquam non tam Theophanis, quam superiorum auctorum, quorum ipse opinionem non tam sequitur, quam obiter innuit) esse debere judicium, eademque ratione excusandos, si tamen ipsorum lapsus et ἀναχρονισμὸς esse putandus est, ac non

potius irrepisse ex multiplici scriptorum manu. Quanquam fateor difficile posse contingere, ut pro Trajano, quod erat verius, temere quispiam et oscitanter Commodum scripserit. Sed si auctoris potius credendum, est ἀμάρτημα illud μνημονικὸν dicendum potius, quam ignorantæ, sive incitiæ. Cæterum illud probandum et sequendum quod tradit Baron. in Adnot. ad martyr. et in *Annal.* ad an. Chr. 101, Trajani 2, Joannem hoc ipso anno Trajani ex vita migrasse ætatis suæ tertio et nonagesimo. *Lege ipsum.*

(81) *Et Ephesi magnificis justis depositus.* Opinio de morte S. Joan. (de morte, inquam, non de ætate, qua mortuus, qua de sup. not. anteced. disputatum), ea igitur opinio est communior, et verior, et a veteribus tradita Patribus Tertull., Hieron., Euseb., August., Chrys., Ambros., Beda et aliis, quam quod in vita servatus usque ad supremum mundi diem, quibus accensus hic Pater nove a nobis editus: eos sequuntur alii scriptores Baron., Maldon., Cornel. Quod autem ait noster κηδευθεὶς μεγαλοπρεπῶς, hoc est *Cum justa illi magnifice, et uti tali viro par erat, facta essent*, hoc idem tradit Niceph. Callis., lib. 11, c. 42, quem lege.

erat. Præterea etiam, quoniam Marcus et Lucas ab electis discipulis de mysterio edocti sua conscripserant Evangelia. Etenim divinus ille Lucas sic in Proœmio loquitur : « Sicuti tradiderunt nobis, qui ab initio ipsi viderunt, et ministri fuerunt sermonis ». Magnus vero Joannes non ab aliis quæ conscripsit audivit, sed cum ab initio Dominum secutus esset, quæ suis ipsis oculis perspexerat, hæc scriptis prodidit ; verum utique merito habendum est testimonium ejus, qui oculatus est testis : « Sunt autem et alia multa quæ fecit Jesus, quæ si scribantur per singula, neque ipsum arbitror unquam capere posse eos qui scribendi sunt libros. »

Et hujus etiam dicti hyperbole ridicula videtur et incredibilis insipientibus, et scurris, et cavillatoribus, et qui sensibus solis mancipati sunt. Non enim sciunt consuetum esse divinæ Scripturæ per hyperbolem res explicare. Nam et civitates Chananaeorum usque ad cælum exstructas ⁹, et promissionis terram melle et lacte manantem ¹⁰, et patriarcharum semen, ut stellas cæli et arenam maris, multiplicandum dicit ¹¹. Quin etiam David fluctus usque ad cælos ascendere, et descendere usque ad abyssum ait ¹². Et vero in illis quidem mera hyperbole est ; hoc autem loco ubi *Arbitror* additum est, laxavit hyperbolem. Præterea vero nobis, qui spiritualia spiritualiter intelligere novimus, sublimior hujusce dicti sententia videtur. Non enim de iis loquitur solum, quæ fecit Jesus factus homo : sed quoniam idem mundi totius, tum ejus qui sub intelligentiam, tum ejus qui sub sensum cadit, fabricator est, horum vero omnium rationes arcanae et inexplicabiles sunt, quidquid de ipsis **264** dicendum suppetit, mens creata capere fortasse non potest. Quis enim uniuscujusque rei causam comprehendere valeat, et quot, et propter quid, cum neque quæ scripta sunt, capiat ? neque enim quod parvum est, capit infelix et intemperans, et in cor insipiens sapientia non intrabit ¹³. Nobis vero capti faciles sint de virtute sermones, et principem animi nostri partem illustrent, et ab hujusce mundi cerno extractos ad pietatis opera traducant, gratia ejus, quæ super omne lumen (82) est Trinitatis, cui convenit gloria in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXVIII.

De Samaritana.

Omisso proœmio Salvatorem hodie in Galilæam Hierosolyma proficiscentem, et salutem Samaritanæ obiter ferentem intelligentia consequamur. Opus equidem ejus proprium erat salus Israelitici populi, ad quem venerat. At propter eorum incredulitatem egressus venit in Samariam, et hoc ipso significavit ex Hierosolyma in omnes gentes Evangelium disseminandum. In Galilæam itaque Dominus iter intenderat ;

καὶ ὑπὸ τῶν ἐγκρίτων μαθητῶν διαχθέντας τὸ μυστήριον, τὰ κατ' αὐτοὺς εὐαγγέλια συνεγράψαναι· καὶ γοῦν ὁ θεὸς Λουκᾶς ἐν προοιμίῳις οὕτω λαλεῖ· « Καθὼς παρέδωκαν ἡμῖν οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται τοῦ Λόγου γενόμενοι. » Ἰωάννης δὲ ὁ μέγας οὐ παρ' ἄλλων ἠκουτίσθη, ἀ δὴ συνετάχεν, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς κατηκολουθηκῶς τῷ Χριστῷ, ἀ αὐτῶς οἰκειοῖς ὀφθαλμοῖς ἐθεάσατο, ταῦτα συνεγράψατο. Ἀληθῶς οὖν εἰκότως ἡ μαρτυρία, τοῦ τὰ πράγματα αὐτοπτήσαντος· « Ἐτι δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ ἔσα ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, ἀ τινὰ ἐὰν γράφηται καθ' ἑν, οὐδὲ αὐτὸν οἶμαι τὸν κόσμον χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία. Ἀμήν. »

Καὶ ταύτης τῆς λέξεως τὸ ὑπερβολικόν, φορτικόν ἔδοξε καὶ ἀπίθανον τοῖς ἀσυνέτοις καὶ βωμολόχοις, καὶ σκώπταις, καὶ μόναις δουλεύουσι τὰς αἰσθήσεσιν. Οὐκ ἴσασι γὰρ ὡς εἴθισται τῇ θεῷ Γραφῇ μεθ' ὑπερβολῆς σαφηνίζεσθαι τὰ πράγματα. Τὰ τε γὰρ πόλεις τῶν Χαναανίων τετειγίσθαι λέγει ἕως τῶν οὐρανῶν· καὶ μέλι καὶ γάλα βλύζειν τῆς κληρονομίας τὴν γῆν· καὶ τὸ πατριαρχικόν σπέρμα πληθυνθῆναι, ὡς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῆς θαλάσσης τὴν ψάμμον. Καὶ μέντοι καὶ Δαβὶδ ἀναβαίνειν λέγει τὰ κύματα ἕως τῶν οὐρανῶν, καὶ καταβαίνειν ἕως τῆς ἀβύσσου. Καίτοι ἐν ἐκείνοις μὲν ἀπρατὸς ἐστὶν ἡ ὑπερβολή· ἐναυῦθα δὲ διὰ τοῦ εἰπεῖν, *Οἶμαι*, τὸ ὑπερβάλλον τῆς λέξεως ἐχάλασεν. Ἄλλως τε ἡμῖν τοῖς μαθοῦσι πνευματικῶς νοεῖν τὰ τοῦ Πνεύματος ὑψηλότερον δοκεῖ καὶ τοῦτο τοῦ ῥητοῦ ἡ διάνοια. Οὐ γὰρ μόνον λέγει ἀ ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, γενόμενος ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπειδὴ αὐτός ἐστιν ὁ δημιουργήσας πάντα τὸν κόσμον, τὸν νοητὸν, καὶ τὸν ὑπὸ τὴν αἴσθησιν, οἱ δὲ τοῦτων λόγοι ἀρρήτοι· καὶ ἀνέκφραστοι, τὸν περὶ αὐτῶν λόγον ἡ κτίσις ἄρα χωρῆσαι οὐ δύναται. Τίς γὰρ ἂν ἐξισχύσει τὴν ἐκάστου αἰτίαν καταλαβεῖν, καὶ πόσα, καὶ διὰ τί, ὅπου μηδὲ τὰ γραφόμενα ἐχώρησεν ; οὐτε γὰρ τὴν ἀκτημοσύνην χωρεῖ ὁ δειλὸς καὶ ἀκόλαστος, καὶ εἰς ἀσυνέτου δὲ καρδίαν σοφία οὐκ εἰσελεύσεται. Ἄλλ' ἡμῖν γε χωρητοὶ γένοιντο τῶν ἀρετῶν οἱ λόγοι, καταυγάζοντες ἡμῶν τὸ ἡγεμονικόν, καὶ τῆς τοῦ κόσμου ἰλύος μεθιστόντες ἡμᾶς πρὸς ἔργα θεοσεβείας μετακομίζοντες, χάριτι τῆς ὑπερφύτου Τριάδος, ἣ πρόκειται δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

D Ἀμήν.

OMIATA AH.

Εἰς τὴν Σαμαρείτιδα.

Ὡς ἀπροοιμιᾶστως τῷ Σωτῆρι σήμερον νοητῶς ἐφεψώμεθα ἐξ Ἱερουσαλήμ εἰς τὴν Γαλιλαίαν ἀπαίροντι, καὶ ἰδοὺ πάρεργον ποιουμένων τὴν σωτηρίαν τῆς Σαμαρείτιδος. Ἔργον μὲν γὰρ ἦν αὐτῷ ἡ σωτηρία τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, πρὸς οὓς καὶ ἐλήλυθεν· ἀλλὰ διὰ τὴν ἐκεῖνων ἀπίθειαν ἐξεληθῶν ἔρχεται εἰς Σαμαρείαν, σημεῖον τοῦτο τιθεὶς, ὡς ἐξ Ἱερουσαλήμ διασπαρῆσεται εἰς πάντα τὰ ἔθνη τὸ εὐαγγέλιον.

⁹ Act. i, 4, ¹⁰ Deut. ix, 4. ¹¹ Deut. vi, 3. ¹² Gen. xxii, 17. ¹³ Psal. cvi, 26. ¹⁴ Sap. i, 4.

Francisci Scorsii notæ.

(82) *Super omne lumen*. Τῆς ὑπερφύτου Τριάδος. Circa hoc vocabulum vide hom. 3, not. ult.

λιον. τὴν μὲν οὖν ὁρμὴν εἰς τὴν Γαλιλαίαν ἐποίησεν ὁ Κύριος· ἐπειδὴ δὲ διὰ τῆς Σαμαρείας ἔδει διερχεσθαι, οὐκ ἀκερδῆ ποιεῖται τῆμ' ἀπόδοσιν· μᾶλλον δὲ εἰ χρὴ τ' ἀληθὲς σκοπεῖν, οὐκ ἐκ ταυτομάτου γίνεται τῆς Σαμαρείτιδος ἢ πρὸς τὸν Σωτῆρα διὰ λέξις. Ἄλλ' ὁ πάντα συμφερόντως· οἰκονομῶν, προειδὼς τὴν ἐσομένην σωτηρίαν τοῖς Σαμαρείταις, διὰ ταύτης ἦσι τῆς ὁδοῦ. Ἦν γὰρ μᾶλλον εὐσπιχότερον διὰ τῆς Ἱερικῶ πρὸς τὴν Γαλιλαίαν εὐθυδρομεῖν. Ὅτι δὲ τοῦτ' ἐβούλετο αὐτῷ ἢ ἐκ τῆς Σαμαρείας διέλευσις, εὐδῆλον. Κατ' αὐτὴν γὰρ ἦκε τὴν ὄραν ἐν τῇ πηγῇ, καὶ ἦν ἦδε τὴν γυναῖκα ἦκειν ἀντλήσουσαν. Πόθεν δὲ οἱ Σαμαρείταις, καὶ τί τὸ ἐκ τῆς κλήσεως σημαίνοντο, καὶ ὅτου χάριν ἠγοῦντο τὸ περὶ σφίσι τὸ ἄγιο προσκυνητὸν τε καὶ σεβάσμιον. καὶ διὰ τί τοῦτους οἱ Ἰουδαῖοι κεχαρμένους ἐνόμιζον, ἐκ τῶν ἱερῶν Γραμμάτων ὑφάνας τὸν λόγον ἐπιτροχάδην ποιήσασθαι τὴν ἀφήγησιν.

Τοῦτο ἄρα πάλαι μὲν, πρὸ τοῦ ἐπιβῆναι τῇ γῆ τῆς ἐπαγγελίας τὸν ἄγιον Ἀβραάμ, ἐκτίσασθαι Ζα-

Francisci Scorsi notæ.

(83) *Reactor et facilior via.* Duplicis viæ, qua conueniri poterat ex Galilæa in Judæam et ex hac rursus in illam, mentionem facit hic idem auctor homi. 15. his verbis: Ἴστο μὲν ὁ Σωτῆρ ἐκ τῆς Γαλιλαίας εἰς Ἱερουσαλήμ, δυνάμενος καὶ ἀπ' Ἑλλῆς ἵνα εἰς ἔδου· καὶ γὰρ ἐκ Σαμαρείας ῥᾶδιον ἔλθειν εἰς Ἱερουσαλήμ, ὁμῶς οἰκονομικῶς, etc.: *Revertebatur sane Dominus Hierosolymam ex Galilæa; et cum posset aliam inire viam (ex Samaria enim facilis erat reditus Hierosolymam), certo tamen consilio, etc.* Hæc ibi, et ita vera est. Cum enim Samaria inter Galilæam et Judæam intersita sit, per eam facilis est via ad extremos commigrandi fines. Quod chorographiam Adrichomi Delphi, et Abrahami Ortelii, aliorumque cosmographorum spectanti vel oculis ipsis inueneri licet. Altera via erat per regionem Peræam trans Jordanem positam secus ipsum flumen euntibus, ac flectentibus per Jerichuntem. Per hanc Christus ex Galilæa Hierosolymam ascendit ad festum Scenopogiorum, non manifeste, sed quasi in occulto, ut habet Joannes, cap. 7, quod tradit etiam Cornelius a Lapide, et duplicem viam a nobis descriptam commemorat: *Unde, inquit, videtur Christus non recto itinere per Samariam, sed transitu Jordane per Peræam profectus, juxta Jerichuntem dimissis populis turbis eum assecantibus.* Ita Cornelius. Ex his autem videri forsitan poterit Theophanes noster contraria, et cum re, et secum pugnantia dicere, cum hom. illa 15, dixerit ῥᾶδιον ἔλθειν ἐκ Σαμαρείας εἰς Ἱερουσαλήμ, hic autem μᾶλλον εὐσπιχότερον διὰ τῆς Ἱερικῶ πρὸς τὴν Γαλιλαίαν εὐθυδρομεῖν. Sed si verba perpendantur, et ratio utriusque itineris consideretur, conciliari hæc dicta poterunt; primo enim solum ait ῥᾶδιον, hoc est facile fuisse Christo si voluisset, ubi primum fines Galilææ esset egressus, et in Samariam ingressus, ex ea (ἐκ τῆς Σαμαρείας enim ait, non διὰ τῆς Σαμαρείας) ex ea, inquam, pergere recta Hierosolymam; nam sine dubio et recta et facilis est via, ut jam ex cosmographorum et Cornelli testimonio ostendi. Sed cum ex Judæa in Galilæam fines eundem erat, qui per Samariam inisset iter, antequam in Galilæam pedem inferret, occurrerant montes, qui aliquanto difficilijus, et fortassis etiam longius præbebant iter: vel si evitare quis eos voluisset, deflectendum ad lævā Phœniciam versus, et mare, et per campum magnum Esdrelon, qui cum oppido Esdrelon cognominis est, pertranseundum. Atqui hi montes et circuitus per alteram viam nulli sunt,

A sed quoniam per Samariam transire opus erat, veluit nullum ex illo transitu lucrum facere: vel potius, si verum reputare convenit, non fuit fortuita cum Domino Samaritanæ congressio. Sed quæ omnia ad utilitatem nostram disponit, providens futuram Samaritanæ salutem, eam ingressus est viam. Rectior enim et facilior via (83) per Jericho ducebat in Galilæam. Quin ex hoc etiam perspicuum est, illum per Samariam eo consilio iter habuisse, quod eadem hora ad fontem accessit, qua mulierem petitem aquam illic venturam sciebat. Unde vero Samaritæ originem habeant, et quid hoc nomine significetur, et qua causa judicaverint montem, qui apud se esset ad adorandum et colendum Deum sibi esse constitutum, quidve eos impuros Judæi B judicarent, ex sacris Litteris orationem intextens cursim exponam.

Hunc sane montem antiquitus antequam sanctus Abraham (84) in terram promissionis adveniret, Zam-

sed ubi per Jerichuntem, quam alluit Jordanes, cœptum iter secus ipsum flumen, ut dixi, recta in Galilæam fines, et mare Tiberiadis perveniri poterat. Ad quod Theophanes respiciens, usus fortassis est verbis εὐσπιχότερον, et εὐθυδρομεῖν. Nam στίχοι sunt ordines et versus. Unde factum nomen εὐσπιχος, quasi per ordinem ipsum et versus pergere, quem in re nostra dabat ipsa fluminis ripa, et εὐθυδρομεῖν est *recta percurrere*, quod patet ex etymo. Hæc mihi dicenda sunt visa ad hæc auctoris loca ita explicanda, ut neque inter se, neque veritati dissidere judicentur. Neque enim temere, nec leviter et ex lapsu memoriæ locutum hoc loco Theoph. credere par est; neque files illi omnino abroganda, qui, ut ipse de se testatur, hom. de Passione eas regiones pedibus oculisque perlustravit; adeoque ut oculatus testis, non ut auribus hæc asserat.

(84) *Antequam S. Abrahamus.* Locus hic in Græcis exemplaribus meo judicio corruptus et manens legitur. Sic enim habet ut edidi, τοῦτο τὸ ἄγιο πάλαι μὲν πρὸ τοῦ ἐπιβῆναι τῇ γῆ τῆς ἐπαγγελίας τὸν ἄγιον Ἀβραάμ ἐκτίσασθαι Ζαμβρῆ. Quid vero sibi vult hunc montem a Zambri emptum antequam S. Abrahami in terram promissionis adveniret, cum id, cap. xvii, III Reg., ab Amri factum fuisse scribatur? Ab Abrahami vero temporibus usque ad Amri regis aliquot sæcula intercurrerunt. Deli negotium amicis Romæ ut hunc locum cum exemplari Vaticano conferrent; neque enim ejus exemplum, ut multorum aliorum exscriptum apud me habeo; rescriptumque est convenire scripturam præterquam in una præpositione; cum apud me ἐπιβῆναι, illic ἀναβῆναι legatur, quæ parum interest, nec ad rem nostram facit. Itaque cum diu et sæpe hunc discussissem nodum, censui duobus locis scripturam esse vitiatam; et primum quidem aliquas deficere voces post πάλαι μὲν, et saltem unam, ut aliquis verus sensus utneque efficiatur; nimirum ὄκητο, vel ὄκειτο, atque ita restituatur. Hic sane mons antiquitus quidem habitabatur, antequam S. Abrahamus in terram promissionis accederet; deinde pro Ζαμβρῆ scribendum ἐκτίσασθαι δ' Ἀμβρῆ, emit autem Amri; hic enim verus fuit emptor montis, non Zambri, qui ab Amri obsessus fuit, et ad mortem adactus, ut ex illo III Reg. constat. Non fuit autem difficile a librario negligente et illam vocem, vel alias præteriri, et hic pro ἐκτίσασθαι δ' Ἀμβρῆ scribi ἐκτίσασθαι Ζαμβρῆ ex δ' et apostropha formata littera ζ quæ erat δ'. Quod autem ante Abrahami ævum mons ille fuerit habitatus (ne gra-

bre emit a 265 Semer Chanaanæ: cumque illum ædificasset, montem quidem Somor, a Semer deducto nomine, civitatem vero Samariam appellavit. Cum igitur post David et Salomonem divisum esset regnum, qui in Samaria regnabant, cum in idolorum cultum præcipitassent tum ipsi, tum eorum subditi, partim prædæ, partim cælis materia fuere Chaldæis (85); et Samariæ regio a Babylo-niis habitata fuit. Rex enim Assyriorum ea potitus, cum videret terram opimam et amplam, scatentem aquis, et fructuum frugumque feracissimam, indigenas illinc transferens Chaldæos colonos eo deduxit. At illi quod erat Dei permissu factum vanis diis, quos ipsi colebant, ascribentes, Hebræorum Dei impotentiam condemnabant et deridebant, et impudentiam divinum Numen contumelias deblatrabant. Igitur ut ostenderet Deus, se gentem suam defendere potuisse, sed propter ipsius impietatem captivam esse permisisse, leonum vim in ipsos immittit, qui barbaros alium post alium devorabant. Cum igitur multi interirent, nec esset tolerabile malum, id suo regi renuntiaverunt; isque e vestigio, accitis captivis sacerdotibus Hebræorum, causam percontatus est, quamobrem a belluis ita impeterentur. Illi vero: Deus loci hujus, inquit, o rex, æmulator est et præpotens maxime, nec videre sustinet locum suum externorum deorum sacrificiis contaminari; sed, si me audis, incolarum ritus in religionem ipsorum commuta. Paret Assyrius rex, nec quidquam cunctatus, Esdras sacerdotem (86), divinarum rerum scientissimum, bonis moribus et incomparabili virtute præditum, mittit

ἄρθρ, παρὰ τοῦ Χαναναίου Σεμήρ, καὶ οἰκοδομήσας αὐτὸ, τοῦτο μὲν Σομὸρ ἀπὸ τοῦ Σεμήρ παρωνύμῳ ὠνόμασε, τὴν δὲ πόλιν Σαμάρειαν. Μετὰ τοίνυν Δαβὶδ καὶ Σολομῶνα διαίρεθέντων τῶν στήπτρων, οἱ ἐν Σαμαρείᾳ βασιλευκότες, εἰδωλικοὶ ὑποπσόντες σεβάσμιον αὐτοὶ τε καὶ οἱ ὑπήκοοι, Χαλδαῖτες αἰχμαλωσίας καὶ μαχαίρας ἔργον ἐγένοντο, καὶ ἡ χώρα Σαμάρεια ὑπὸ Βαβυλωνίων κατώχιστο. Ὁ γὰρ βασιλεὺς Ἀσσυρίων ἐγκρατῆς τῶν τόπων γενόμενος, καὶ τὴν χώραν ἰδὼν ἀμφιλαφῆ τε καὶ εὐδοτον, ὕδασι τε κατάρχζυτον, καὶ καρπῶν ἀπάντων καὶ γεννημάτων πολυφωρότατον, τοὺς ἐγγωρίους μεταναστῆσας, ἐν αὐτῇ Χαλδαίους κατώχισεν. Ἄλλ' οὗτοι τὴν ἐκ Θεοῦ γενομένην παραχώρησιν τοῖς σεβομένοις σφίσι κιδδῖλοις θεοῖς ἐπιγράφοντες, ἀσθένειαν τοῦ Θεοῦ τῶν Ἑβραίων καταψηφίζοντες, καὶ κατεμωκῶντο ἀναιδῶς εἰς τὸ Θεῖον ὑβρίζοντες. Δεικνὺς οὖν ὁ Θεός, ὡς οἶός τε ἦν ἐπαμῦναι τῷ ἔθνει, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν τὴν ἄλωσιν συνεχώρησεν, ὁρμὴν λεόντων κατ' αὐτῶν ἐπαρήσιν, οἳ δὴ ἀλλεπάλληλον ἐποιοῦντο τὴν βαρβάρων φθορὰν ὀλέθρου δὲ γενομένου πολλοῦ, καὶ ἀφωρέτου τυγχάνοντος τοῦ κακοῦ, ἐκδῖπλα ποιοῦσι τῷ σφῶν βασιλεῖ· καὶ δὲ αὐτίκα τοὺς ὑπ' αἰχμαλωσίᾳ τῶν Ἑβραίων ἱερεῖς μετακαλεσάμενος, ἤρετο τὴν αἰτίαν τῆς τῶν θηρίων κατῆρρομῆς. Οἱ δὲ· Ὁ τοῦ τόπου Θεός, ἔφασαν, ὦ βασιλεῦ, ζηλωτῆς τέ ἐσσι καὶ οἷ μάλισσα παναλήχης, καὶ οὐκ ἀνέχεταί βλέπειν τὸν ἴδιον τόπον θυσίας θεῶν ὀθνεῖων καταχραίνόμενον· ἀλλ' εἴ τι πείθη, τῶν ἐνοικούντων θρησκείαν εἰς τὸ ἐκείνου σέβας μετάστησον. Πείθεται ὁ Ἀσσύριος, καὶ μηδὲν ὑπερθέμενος; Ἐσδρα ἱερεῖα, τὰ θεῖα ἐ-

Francisci Scorsi notæ.

tuita nostra conjectura videatur) colligitur ex Josepho, lib. 1. cap. 7, qui Samarros a Somero decimo Chanaan filio nomen habuisse, sed eorum sicuti et sex aliorum populorum nihil præter nomen in Scripturis superesse scribit: porro Samerum urbem ibi confudisse, quæ ab Hebræis cum aliis excisa sit, ejusque excidii causam affert, quam lege apud ipsum. Item existimat Salianus noster, tom. 1, ad annum mundi 1121: *Sed mansit, inquit, in glorius ille mons sæculis aliquot, donec Amri pater Achab cum duobus talentis emit, ibique civitatem ædificavit, quam a Domino montis Somer appellavit, quæ deinceps regni Israelitarum caput fuit.* Idem censet et Toletus, in Joan., cap. 1v, et S. Epiphanius, l. b. 1 Pan., p. 1.

(85) *Chaldæis.* Tres hic nominat populos auctor, a quibus capti Israelitæ, et Samaria culta, Chaldæos, Babylo-nios, Assyrios; sed ne confusio iis qui parum in geographicis instituti sunt oritur, sic discriminantur hæ regiones, ut una latior aliam includat. Assyriæ regnum late olim patebat, quod 35 reges, ut a Justino et Diodoro proditum est, a Nino initio ducto, usque ad Sardanapalum tenuerunt; sed mancipia voluptatum potius, quam hominum domini. Ejus pars erat Babylonia quæ postea fuit in singularem descripta provinciam; atque hujus illustrissima regio Chaldæa, ejus caput urbis clarissima Babylon a Semiramide in sedem regni Assyrii condita, ejus muri præ admirabili latitudine unum ex septem orbis miraculis habiti sunt. Plura vide apud geographos. Quod autem pertinet ad chronologos quo tempore hoc gestum referatur in illo Regum III, anno nimirum Ezechie regis Judæ 7, mundi 3315, Babylo-nios in Assyriorum potestate fuisse, satis ex

eodem loco colligitur, ubi dicitur Salmanasar pro arbitrio evocare Babylo-nios, et in remotam deducere regionem; atque hinc captivos adducere in Mediam et Persidem utique sibi subjectas, adeoque falli, qui jam ab Asia temporibus Assyriorum imperium defecisse crederent, eisque Babylo-nios Medosque successisse. Hæc ex Jacobo Saliano, tom. IV. *Annal. Vet. Testam.*

(86) *Esdras sacerdotem.* Magnum hic ὑστερον πρότερον quod vix ὀμηρικῶς ferri posset, ne dum ῥητορικῶς, ac multo minus ιστορικῶς. Quem enim Esdras misit dicit hic auctor ab rege Assyriorum in Samariam? Duos sane hoc nomine legimus viros; alterum, lib. IV Esdræ, cap. iii, ejus ibi refertur visio et querela de suorum Judæorum rebus adversis, quem anno captivitatis Judaicæ 30 existisse comperimus ex *Annal. eccles.* Jacobi Saliani. Alterum scriptorem canonicum duorum priorum librorum qui ipsiusmet nomine inscribuntur, qui sane priore illo Esdra multo posterior; quin imo nec natus quidem, cum illa visio oblata. Ortus enim est Esdra hic scriba in lege doctissimus et sanctissimus post solutam captivitatem anno 40, mundi 3556. Cœpitque florere sub Artaxerxe, quem Μακρόγερα Græci, Latini Ὀξίρα Longimanum anno solvitæ captivit. 70, ab eoque Hierosolymam missus, ut ex eodem Saliano constat. Qui igitur hoc tempus convenire potest cum tempore captivæ a rege Assyriorum Samariæ, quæ contigit anno 3314, Osæ regis 9 et ultimo, et missæ in Samariam novæ coloniz, quæ primo captivitatis Israeliticæ anno contigit? Lapsus est igitur hic auctor in re chronologica, nec quo pacto eum excusum reperio. Cæterum sacerdos ille

φόν, τὴν τρόπον χρηστῶν, τὴν ἀρετὴν ἀπαράμιλλον, πέμπει πρὸς τὴν Σαμαρείαν, τὸ τῶν Ἑβραίων σέβας τοὺς ἔκεισε μυσταγωγῆσαντα. Ὁ δὲ ἐνωτισθέντες οἱ μιερεῖς τῶν ἐκ τεσσάρων ἔθνῶν, καὶ δεῖσαντες μὴ συντριβεῖν ὑπὸ Ἑσδρα τῶν θεῶν αὐτῶν τὰ βδελύγματα, ἐν μυῶ τοῦ θροῦ ταῦτα κεκρύφασι, πείσαντες τοὺς Σαμαρείτας, ἐν ᾧ ἂν τις διάγοι τόπῳ, τῷ ὄρει προσανέχειν καὶ προσκυνεῖν, καὶ θεοκλυτεῖν, ὡς τοῦ Θεοῦ δῆθεν τὴν οἰκισίαν ἐν τῷ ὄρει ἔχοντος· ἀμέλει ταῖς τοῦ Ἑσδρα εἰσηγήσεσι τὸ πάτριον σέβας ἐξομωσάμενοι, τὰ τῶν Ἑβραίων προσελόντο, οὐ μέντοι κατὰ πάντα ἰουδαίσαντες, ἀλλὰ μόνον δεξάμενοι τὴν Πεντάτευχον, καὶ τὰ λοιπὰ διαπτύσαντες, ἐξ ἡμισεῖας γεγόνασιν εὐσεβεῖς. Καὶ γοῦν φησι περὶ αὐτῶν ἡ Γραφή· « Ἐμειναν ποιῦντες τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, καὶ προσκυνοῦντες τὰ εἰδῶλα, τὴν τοῦ θροῦ ὑποδηλοῦσα προσκυνήσιν. Διὰ τοῦτο γοῦν ἀπεχθὺς εἶχον πρὸς αὐτοὺς οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, ὡς βδελυκτοὺς μισαττοῦμενοι. Ἄλλ' ὁ πᾶσαν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν διὰ τῆς ἀπαρχῆς τοῦ φυράματος περιθέμενος ἐν ἧ παντὸς ἔθνους τὸ μέρος ἦν Ἰουδαίου, Σαμαρείτου, καὶ Ἑλληνοῦ, οὐκ ἀπηνήνυτο καὶ τούτοις μεταδοῦναι τῆς χάριτος· καὶ πρῶτον μὲν τὴν γυναῖκα ζωγραῖ, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ γένους ἀρξάμενος, ἀπ' οὐπερ ἀρχῆθεν τὸ κακὸν ἐπεκώμασεν.

« Ἐρχεται οὖν εἰς πόλιν τῆς Σαμαρείας λεγομένην Συχάρ. » Ὅσα μὲν ἡ περιχώρος ἀπὸ τε τοῦ θροῦ, καὶ τῶν ἐκεῖ σταλέντων φυλακῶν, ἐκαλεῖτο Σαμαρεία. Καλδαῖοι γὰρ Σαμαρείτας καλοῦσι τοὺς φύλακας. Πόλεις δὲ ἦσαν τῆς Σαμαρείας διάφοροι, ὧν

¹⁴ IV Reg. xvii, 41.

Francisci Scorsi notæ.

qui ab rege Assyrio missus est in Samariam ad novos inquilinos de lege Dei instituendos, in sacris Litteris nullo nomine appellatur, sed eum ex Israelitico populo, ac Samaritano, non vero de tribu Levitica, quæ Hierosolymis erat, fuisse, adeoque assuetum potius idolis in montibus immolare, quam Deo vero; quaque quod sciret legem, ritumque veri Dei colendi Hebræis omnibus traditum de eo docere potuisset Samaritas, Jacobus Saliannus, et Gaspar Sanchez, in cap. xvii Reg. IV tradunt.

(87) *Sed Pentateucho solum recepto.* Posterioribus temporibus, inquit idem Saliannus, leguntur Samaritæ recepisse quinque libros Mosæ, et circumcisionem, aliaque nonnulla, quæ Samaritani sacerdotes non ignorabant.

(88) *In ea massa.* Διὰ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ φυράματος. Ita singularem illam naturam humanam a Verbo assumptam vocant Patres Græci, nempe primitias totius humanæ massæ, quippe quam primam obtulerit Deo, et in cælum intulerit. Ita S. Greg. Thaum. serm. in S. Theophania, ac de Christi baptism. : Μὴ γὰρ ἐπειδὴ διὰ τὴν ἐμὴν σωτηρίαν περιδεδόχθαι τὴν ἐμὴν ἀπαρχὴν, οὐκ ἐπίσταμαι σε τὸν περιβαλλόμενον τὸ φῶς ὡς ἱμάτιον; Hoc est ex interpretatione Gerardi Vossii : *An quia ob meam salutem meam indutus es primitias, ignorem te indui lumine sicut vestimento?* Eodem modo locutus S. Athanas. orat. in Ascens. bis; et S. Chrysost. eadem verba habet ac noster, serm. 5, *De Ascens.* ex iis quæ edidit idem Vossius ad opera S. Gregor. Thaumaturg. *Quandoquidem hodie primitias nostræ massæ, id est carnem nostram in cælum Christus*

in Samariam, ut Hebræorum ritibus ejus incolæ initiaret. Quod cum rescissent homines ex quatuor consociati gentibus qui inibi erant, et vererentur ne Esdras eorum suorum abominanda simulacra demoliretur, ea in montis recessibus occultarunt, suadentes habitantibus Samariam ut in quo quisque degeret loco, in montem intenderent animum, et adorarent, et Deum invocarent, perinde quasi in eo monte Dominus habitaret. Itaque cum Esdræ præceptionibus instructi patrium abjurassent ritum, Hebræorum religionem susceperunt, non tamen judaizantes **266** omnino, sed Pentateucho solum recepto (87), et reliqua respicientes, cultum Dei dimidiatum tenebant. Ait enim de ipsis Scriptura : « Manserunt in lege Dei, et adorabant idola ¹⁴ : » adoratio nem eam insinuans, quæ ab ipsis in monte flebat. Ideo igitur ipsis infensi erant Israelitæ, et ut execrandos detestabantur. Sed qui naturam omnem humanam, in ea massa (88) quam uti primitias assumpsit, sibi circumdedit, in qua ut generis totius partes inerant Judæi, Samaritæ et Græci, iis etiam gratiam impertire suam non recusavit. Et primum quidem captivam mulierem ducit (89), ex eò scilicet sexu initium sumens, unde ab initio (90) petulantè grassatum fuerat omne malum.

« Venit igitur in civitatem Samariæ quæ vocabatur Sichar. » Quantum sane patebat circum regionis, et a monte, et a custodiis illuc missis, Samaria appellabatur. Chaldæi quippe custodes Samaritas (91) vocant. Variæ porro per Samariam

sustulit. Sed et idem Theophanes se ipsum illustret qui hom. 29, *De Ascens.* Σήμερον τῆς ἀσωμάτων ἀξίας ὑπερήρηθη τὸ βροτέιον φύραμα. *Hodie mortalis massa supra angelorum est evecta dignitate.*

(89) *Mulierem captivam ducit.* Usus est hoc loco Theophanes voce ζωγραῖ eorum propria, qui in pugna vitam ab hoste jam victore deprecabantur; ejus frequens apud Homerum usus, *Iliad.* ζ : ζωγραῖ Ἄτρεός υἱά, hoc est Ζῶντα ἄγε, ζῶντά με φύλαττε. Etymon ductum a venatoribus, qui feras capiunt vivas παρὰ τὸ ζῶ, vivo, et ἄγρα venatio. Ita Etymol. mag. et Hesychius. *Heliol. Hist. Æthiop.*, lib. ix : Ἐγνώσαν φεῖδεσθαὶ καὶ ζωγραῖ λαβόντες ἄγειν. *Statuerunt illis parcere, et captivos abducere.* Et eodem lib. *De charulia,* καὶ πρώτην ὡσπερ ἄγραν τῶν μὲν κτημάτων τοῦ σατράπου τὸ τιμιώτατον : *Et ita primam quasi prædam ex possessionibus satrapæ adduxerunt.*

(90) *Unde ab initio.* Simile quiddam in hom. de Resurr. cum de sanctis mulieribus, quæ primæ nuntium de Christo redivo acceperunt. Vide not. ad hom. 29.

(91) *Custodes Samaritas.* Supra dixit et montem, et oppidum in eo conditum appellationem traxisse a Somero montis domino a quo et illum quidem Somer, hoc Samariam appellatum. Hoc loco de universa Samariæ regione (utrumque enim Samaria indigitatur, et urbs et regio) loquitur, cum ait eam ex duplici origine sic vocatam, et a monte et a custodiis. Sumptum id videri potest ex S. Epiphania lib. 1 *Pan.* t. p. ubi latius de Samaritis, ex quo loco hæc pauca describo : *Aique hoc modo*

civitates erant, quarum n̄æc erat una sic appellata, A Sihar (92), quod *umbraculum* possis interpretari : ipso, ut opinor, vocabulo assignificante gratiam sancti Spiritus ipsi obumbrantem.

« Juxta prælium, quod dedit Jacob Joseph filio suo. » Difficile forte videbitur hoc dictum his qui librum Geneseos non attente legerunt. Conabor autem historiam huc spectantem, quantum poterō, brevissime expedire. Postquam Pharaō regni sui procuracionem Josepho permisit ⁹³, cum in Ægyptum (93) cum tota domo commigrasset Jacob, ac jam vergeret in occasum vitæ, et filijs suis postrema mandata daret (94), et res ordinaret, hunc locum exsortem Josepho dedit (95). Cum enim ad futura prospicienda acuta esset acie mentis præditus, prophético intuitu novit reversionem nepotum suorum in Palæstinam, quodque iterum ab Hebræis terra illa possidenda foret, et propagandis a se tribubus dividenda. Si vero etiam hoc providit, fontem eum, qui juxta prædium erat, salutis occasionem futurum, sanctificantis baptismi symbolum, eaque de causa ejus hæredem instituit sanctissimum filiorum, nec quod asseram habeo, neque quod negem : temperantia enim et puritate opus est iis qui baptismo perficiendi sunt. Unde etiam Dominus reprehendit Samaritanam, quod consuetudinem cum viris multis habuerit, impuris manibus **267** aquam e puteo casti hominis hauriens.

« Erat autem ibi fons Jacob. Jesus ergo fatigatus ex itinere sedebat sic supra fontem ; hora erat quasi **C** sexta. » Considera diligentiam brevitatēque verborum, quam paucis Domini continentiam et frugalitatem, et sapiente dignam contemtionem rerum sub oculos posuit. Quod enim fatigatum eum dixit, pedestre iter et incessus incitationem ostendit ; quod vero sedisse sic ait, sui neglectum indicat, et

⁹³ Gen. iv, 22.

Francisci Scorsi notæ.

contigit, ut ex diversis causis Samaritæ sint appellati ex Somer, et Somero ; seu Samero (de quo supra not. 84) ex custodia terræ, ex custodia doctrinæ et legis. Sic Epiphanius ; alia lege apud ipsum ; quæ firmare etiam possent conjecturam nostram de vera lectione positam illa not. 84. Demum et apud Hebræos, non solum, ut hic noster ait, apud Chaldeos, quorum lingua ab Hebraica germinavit, et eam matricem agnoscit, שומר custodire significat unde vox Samaria. Ex ea sumpsit argumentum Gregor. Magn. hom. 18 in Evang. : Quia enim Samaritanus interpretatur custos, et ipse veraciter custos est etc., respondere noluit Dominus, Samaritanus non sum.

(92) Sihar. Et Sihar, vel Sychar ; quod Græce reperi scriptum cum et Sichen eadem urbs Samariæ, quin et Salem teste D. Hieronymo, *De locis Hebr.* : Sichem, inquit, et Salem quæ Latine et Græce Sicilia vocata, est civitas Jacob, nunc deserta est. Et paulo post : *Sed et filius Emmer appellabatur Sichen, a quo et locus nomen accepit.* Hæc tempore Alexandri Magni facta est caput Samariæ regionis, cum antea Samaria urbs regia fuisset, ut dictum est supra not. 91 ab Amri constituta, dictaque est Neapolis, teste Josepho lib. xi *Antiquit.*, cap. 8. Jam quod ad etymon pertinet a שרם quod est tegere, et operire, unde שרם umbra-

α αὐτὴ μία ἦν οὕτω καλουμένη Συχάρ, ὃ ἐρμηνεύεται σκιάσμος, προσημαινούσης, οἶμαι, τῆς κήσεως τὴν ἐπισκιάσαν αὐτῇ χάριν τοῦ Πνεύματος.

« Πλησίον τῆς χώρας, ἣν ἔλωκεν Ἰακώβ Ἰωσήφ τῷ υἱῷ αὐτοῦ. » Δυσχερὴς μὲν ὁ λόγος ἴσως ἔστι τοῖς μὴ ἐπεσκεμμένως ἀνεγνωκόσι τὴν βίβλον τῆς γενέσεως. Πειράσομαι δὲ καὶ τὴν πρὸς τοῦτο βλέπουσαν ἱστορίαν, ὡς ἂν οἶός τε ᾖ, συνεσταλμένως προσεγγήσασθαι. Ὅτε τὸν Ἰωσήφ κατέστησε Φαραὼ τῆς αὐτοῦ βασιλείας μελεδωνόν, μετελθὼν Ἰακώβ εἰς Ἀίγυπτον πανοικί, καὶ περὶ αὐτὰς γενόμενος τῆς ζωῆς τὰς δυσμαί, καὶ τοῖς υἱοῖς ἐπισκῆπτων τὰ τελευταῖα καὶ συντακτήρια, τοῦτο τὸ χωρίον δέδωκε τῷ Ἰωσήφ κατεξαιρέτων. Ὁξυδορκῆσας γὰρ τὸ μέλλον προφητικῶς, ἔγνω τὴν τῶν ἐγγόνων εἰς Παλαιστίνην ὑποστροφὴν, καὶ ὡς κατασχεθῆσεται αὐτῆς ὑπὸ τῶν Ἑβραίων ἡ γῆ, καὶ νεμεθῆσεται ταῖς ἐξ ἐκείνων φυλαῖς. Εἰ δὲ καὶ τοῦτο προέγνω, ὡς ἡ πλησίον τοῦ χωρίου πηγὴ γενήσεται σωτηρίας λαθῆ, καὶ τοῦ τελειωτικοῦ βαπτίσματος σύμβολον, καὶ διὰ τοῦτο τῷ σωφρονεστάτῳ τῶν παίδων τὸ χωρίον ἐκλήρωσεν, οὐκ ἔχω λέγειν, οὔτε μὴν ἀπειτεῖν. Χρεῖα γὰρ τοῖς βαπτιζομένοις σωφροσύνης καὶ καθαρότητος. Ἐνθεν τοι καὶ ὁ Κύριος τὴν Σαμαρείτιν τῆς πολυγαμίας ἐξήλεγχε, κεχραμμέναις χερσὶ τοῦ φρέατος ἐξαντλουσαν τοῦ σώφρονος.

« Ἦν δὲ ἐκεῖ πηγὴ τοῦ Ἰακώβ. Ὁ γοῦν Ἰησοῦς κεκοπιακῶς ἐκ τῆς ὀδοπορίας ἐκαθέζετο οὕτως ἐπὶ τῇ πηγῇ ὥρα ἦν ὡσεὶ ἕκτη. » Σκόπει τῶν λέξεων τὸ ἠκριθωμένον καὶ σύντομον, πῶς ἐν ὀλίγοις παρέστησε τὸ ἐγκρατὲς τοῦ Κυρίου, καὶ λιτὸν, καὶ φιλόσοφον. Διὰ μὲν γὰρ τοῦ, « κεκοπιακῶς, » ἡ πεζοπορία δείκνυται, καὶ τὸ τοῦ βαδίσματος σύντομον· διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν· « Ἐκαθέζετο οὕτως, » τὸ ἀκηδέστως

culum, seu potius a שרם *obstruere, et occludere*, si a שרם deducas, quod est *habitare, tabernaculum significabit ; atque in idem ferme recidet.*

(93) *Cum in Ægyptum.* Μστελθὼν Ἰακώβ εἰς Αἴγυπτον πανοικί, deerat in cod. P. et sane necessarium ad integrum sensum ; suppleta sunt ex Gall.

(94) *Postrema mandata daret.* Τὰ τελευταῖα καὶ συντακτήρια : de hujusce postremi vocabuli significatiu pluscula attulimus non contemnenda antiquitatis studiosis supra ad hom. 6, not. 11, quibus adde vocem ἐξιτήριον, eodem sensu usurpatam a Gregor. presbyt. in Vita S. Gregor. Nazianz. Τὰ ἐξιτήρια τῷ λαῷ προσφθεγξάμενος, extremum plebi allocutus ; confirmat item nostram versionem, et explicationem ibi positam locus Proper. *Eleg.* iv, lib. iii, ubi de Pæto in naufragio moriente :

Flens tamen extremis dedit mandata querelis. Ad quem locum Joan. Passeratius ; mandata vero, et mandata dare solent morientes ut discedentes a nobis.

(95) *Exsortem Josepho dedit.* Juxta illud Gen. xxviii, « Do tibi partem unam extra fratres tuos, quam tuli de manu Aworrhæi in gladio et arcu meo : » de quo vide interpretes in illum locum, et hunc Joan. cap. viii.

εαυτὸν ἐφιδρύσαι κατακλιθέντα εἰς γῆν, καὶ τὸ πρὸς καθέδραν ἀνεπιτήδευτον· ἢ μέντοι τῆς ὥρας ὑποσημείωσις τὸ περὶ τὴν τροφήν· παρέστησεν ἐγκρατέας. Ἔως γὰρ αὐτὸ τὸ τῆς ἡμέρας μεσαίτατον ἄλιτο; ἦν, καὶ ταῦτα πεσοπορῶν, καὶ ἤλιψ θερμόμενος. Πλὴν καὶ ἄλλο τι βούλεται ὑποσημαίνειν τῆς ὥρας ἢ δηλώσις· καὶ ἦν γὰρ ὦραν ἢ Εὐα ἐπεπύκει τὸ τῆς παρακοῆς δηλητήριον, κατ' αὐτὴν ἢ τῆς Εὐας ἀπόγονος εἰλήφει τὸ τῆς ἁμαρτίας λυτήριον.

« Ἐρχεται γυνὴ ἐκ τῆς Σαμαρείας ἀντλήσαι ὕδωρ. » Ἄθρει δὴ πῶς τὰ παλαιὰ τοῖς νέοις συμφέγγεται, τύποι τῶν τύπων δεκνούμενα. Καὶ γὰρ καὶ ἡ πρὸς τὸν Ἰσαὰκ τῆς Ῥεβέκκας συνάφεια, ἥτις τὴν Ἐκκλησίαν εἰκονίζε, τὴν ἀρχὴν εἴληφεν ἐν τῷ φρέατι· κἀνταῦθα καὶ ἡ τῶν Σαμαρειτῶν σωτηρία διὰ τῆς γυναικὸς ἐκ τοῦ φρέατος πρόβεισι. Ἄλλ' ἔχει μὲν οἰκίτης ἦν ὁ προσημειωτῶν· ἐνταῦθα δὲ αὐτὸς ὁ νομφίος διὰ τῆς Σαμαρειτίδος ταύτης τὴν ἄλην φύσιν ἀβραθωνίζεταί τῷ βαπτίσματι.

« Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς· Δός μοι ὕδωρ πεινῶ. Οἱ γὰρ μαθηταὶ αὐτοῦ ἀπεληλύθασιν εἰς τὴν πόλιν, ἵνα τροφὰς ἀγοράσωσιν. » Ὡ τῆς ἀνεκφράστου τοῦ Θεοῦ Λόγου συγκαταβάσεως! Ὁ πᾶσαν τὴν κτίσιν περιφέρων μόνῳ τῷ νεύματι, περὶ οὗ ἡ προφητικὴ ἐκφαντορία φησὶν· « Ὁ Θεὸς ὁ προαιώνιος· οὐ πεινάσει, οὐδὲ κοιπάσει, » οὗτος ὁδοιπορεῖ, καὶ κοιπᾷ, καὶ ἀνέχεται πείνης καὶ δίψης, καὶ παρὰ γυναικὸς ὕδωρ αἰτεῖ. Ὡσπερ γὰρ συνεσθλείν τελώναις οὐ κερρήσαστο, οὕτως οὐδὲ πόρνη διαζέγεσθαι ἀπηνηνατο κατὰ τοὺς ἀρίστους τῶν λατρῶν, οἱ συνεχῶς ἐπισκεπτόμενοι τοὺς πυρέττοντας, ἥμισα τῆς νόσου μεταλαμβάνουσι. Δείκνυσι δὲ καὶ ἐκ τῆς πρώτης εὐθύς διαλέξεως ὡς τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν διψᾷ, καὶ τοῦτο ζητεῖ παρ' ἡμῶν. Περισοπυδᾶστος δὲ καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς ἐπιφέρει τὴν ἀποδημίαν τῶν μαθητῶν. Εἰ γὰρ παρήσαν αὐτοί, καὶ τὸ ὕδωρ ἂν ἐζήτησαν. Ἄλλ' ὁ τὸ ἐσόμενον προειδώς, πάντας ἀποστείλας, μόνος μόνῃ συγκαταθετικῶς διαλέγεται.

« Λέγει αὐτῇ ἡ γυνὴ ἡ Σαμαρεῖτις· Πῶς σὺ Ἰουδαῖος ὢν παρ' ἐμοῦ πεινῶ ζητεῖς, οὐσης γυναικὸς Σαμαρεῖτιδος; » Ἐκοσθητὴ τῆς δυνάμεως τὴν ἐνέργειαν· ἐξ αὐτῆς γὰρ τῆς πρώτης ζωνῆς ἐλλαμφοθεῖσα τὸν νοῦν ἢ γυνὴ, τῆς φύσεως κρείττω φρονεῖ, καὶ ζητεῖ τι τῶν ἀγνωσμένων μαθεῖν· οὔτε γὰρ δέδωκε πεινῶ, οὔτε οὖν ἀπηνηνατο, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ὁμιλίας καὶ τοῦ σχήματος Ἰουδαῖον αὐτὴν εἶναι εἰκάσσασα, πολυπραγμονεῖ μαθεῖν, πῶς οὐ τηρεῖ τὴν Ἰουδαϊκὴν παρατήρησιν. Ἄλλ' ὁ Κύριος ἀφείς λύσαι τὴν ἀπορίαν, ἐκφαντικῶς τε εἰπεῖν, ὡς· Οὐχ ὑπὸκειμαι νόμῳ νομοδότης ὢν καὶ Θεός· τοῦτο μὲν οὐ λαλεῖ, πλαγίως δὲ πῶς καὶ ἥρμα πρὸς τὰς ὑψηλὰς ἐννοίας ἐμβεβάζει αὐτὴν, καὶ φησιν· « Εἰ ἤδεις τὴν δωρεάν

¹⁶ Isa. xl, 28.

Francisci Scorsi notæ.

(96) *Hic iter facit.* Et hæc deerant in P. οὗτος ὁδοιπορεῖ etc. usque καὶ δίψης quæ ex Gall.

(97) *Sed a sermone et habitu.* Cum Samaritani essent colonia Assyriorum, ut notatum est supra not. 85. credibile est et habitum, et sermonem habuisse diversa, sicut diversam habebant religio-

A *inclinatum humi se composuisse, nec sedem studiose quærisse.* Horæ autem notatio abstinentiam cibi significat. Nam usque ad ipsam partem diei mediam nullum sumpserat cibum, maxime cum pedes et sole ardente iter faceret. Verum et aliud quiddam insinuat hæc horæ notatio; qua enim hora eliberat Eva inobedientiæ venenum, eadem hæc Evæ progenies peccati expiationem accepit.

« Venit mulier de Samaria haurire aquam. » Considera ut novis vetera concinant, ac figura una ab alia illustretur. Et enim et Rebecca cum Isaac inita conjunctio, quæ Ecclesiam figuravit, a puteo initium cepit; et hic Samaritanorum salus e puteo per mulierem incepta est. Sed ibi famulus matrimonii conciliator fuit; hic vero sponsus ipse universam naturam per hanc Samaritanam quasi quoddam arrhabone ad baptismum sibi despondet.

« Dixit ei Jesus : Da mihi bibere. Discipuli enim ejus abierant in civitatem, ut cibos emerent. » O divini Verbi ineffabilem demissionem! Qui res creatas omnes solo nutu gubernat, de quo arcanarum rerum interpres ait : « Deus æternus non esuriat nec laborabit¹⁶, » hic iter facit (96), et laborat, et tolerat famem et sitim, et a muliere aquam petit. Nam proinde, ut cibum cum publicanis capere non est dedignatus, ita neque a colloquio meretricis abhorruit, itidem ut præstantissimi medicorum solent, qui cum febrientes frequenter invisant, minime tamen morbo inficiuntur. Statim autem prima oratione prodit, nostram se sitire salutem, eamque a nobis postulat. Consulto etiam evangelista discipulorum abitum subdidit; si enim ipsi adfuissent, sane etiam aquam petiissent. Sed, qui futuri præscius erat, omnes dimisit; atque ita per summam demissionem solus solam alloquitur.

« Dicit ei mulier illa Samaritana : Quomodo tu, Judæus cum sis, bibere a me possis, quæ sum mulier Samaritana? » Admirare occultam vim divinæ potentie : prima enim ipsius voce illuminata mulieris mens, meliores quam natura ferret cogitationes suscipit, et aliquid eorum quæ ignorabat quærit addiscere; nam neque potum præbuit, nec sane recusavit; sed a sermone et habitu (97) Judæum illum esse conjiciens, studiose percontatur quare Judaicam consuetudinem non observet. Sed Dominus solvere quæstionem, et aperte dicere omittens, non subditum esse se legi, cum legis esset auctor et Deus, de hoc sane non loquitur, sed per insinuationem ac sensim ad aliores eam cogitationes attollit, et ait : « Si scires donum Dei,

nem; nam et Galilæi, cum ejusdem gentis et religionis essent, linguæ tamen aliquo discernentur indicio. Unde Judæi Petro, Matth. xxvi : *Vere tu ex illis es, nam et loquela tua manifestum te facit.* Ita etiam Chrysost., Theophyl., Euthym., et probat Maldonatus noster.

et quis est qui dicit tibi, Da mihi bibere; tu forsitan petisses ab eo, et dedisset tibi aquam vivam. » Si scires, inquit, Deum esse qui colloquitur tecum, et crederes, quibus donis probos homines remuneretur; tu sane, arrepta occasione, petiisses aquam salutis, hoc est, gratiam sancti Spiritus vere vivam. Sanctus quippe Spiritus aqua viva appellari solet; etenim publice docens sic de Spiritu locutus est : « Qui credit in me, flumina de ventre ejus fluent¹⁷. » Aquæ porro sanctus Spiritus assimilatur, ut qui purus est et maxime recreat eos qui ipsum accipiunt. Et sicuti eadem aqua variis discernitur qualitatibus, ita Spiritus ad varias operationes distribui fidelibus solet. Viva vero dicitur utpote fluens, et mobilis (98), et animam reddens facile mobilem.

« Dicit ei mulier : Domine, neque in quo haurias habes, et puteus altus est : unde ergo habes aquam vivam ? » Adhuc humi repebat mulieris mens, nec dum ad dictorum altitudinem elevabatur. Putabat enim de aqua ipsum loqui ejusmodi, quæ manaret perenniter, nec unquam deficeret, nec iis simili, quæ lacubus, puteis, stagnisque continentur. Verumtamen habent etiam hæc verba reconditum quemdam sensum repertum ab iis (99) qui profunda Spiritus patefaciunt. Puteus enim est divina Scriptura, scientia scatens ut aqua : cujus putei profunditas sunt plena mysteriis symbola, situla ipsarum meditatio atque cognitio eruditione comparata. Sicuti enim cadus, minimam extrahens aquæ partem, maximam relinquit inexhaustam, ita et hujus scientiæ studium, partem cognitionis 269 addiscenti præbens, mysteriis penitus ac perfecte non instruit. Hanc igitur doctrinam exercitatione quæ sitam non habuit Dominus, ut qui ipsa per se sapientia esset, nec parva litterarum studio sapientia¹⁷ Joan. vii, 38.

Francisci Scorsi notæ.

(98) *Et mobilis.* Ita verti τὸ κινούμενον videtur enim hoc a Theophane dictum, juxta illud, quod est Sap. cap. vii, ubi dicitur : *Spiritus intelligentiæ sanctus, mobilis*, etc. Græce ibi habetur εὐκίνητον, quod quanquam παθητικῶς, significet, ut et mobile, nimirum id quod moveri potest, vel facile moveri, tamen etiam ενεργητικῶς, significare potest, ut advertit Lorinus in cap. illud Sap. vii, id quod movere se ipsum potest, et se ad agendum, aliave movendum facile applicare ; et ita eo loco potissimum accipiendum videtur, et apud nostrum τὸ κινούμενον. Subjungit enim οὐκ εὐκίνητον τὴν ψυχὴν ἐργαζόμενον, est quippe quod animam reddat facile mobilem, qua sane adjunctione et ἐπεξηγήσει explicat Theophanes et illud Sap. cap. v, spiritus dicatur mobilis : nimirum hic dicitur a theologis esse donorum Spiritus sancti effectus animam facile mobilem ad ejus recipiendos impulsus, utque facile spiritu Dei agatur, secundum illud ad Rom. viii : *Quicumque Spiritu Dei aguntur, fi sunt filii Dei.* Porro idem spiritus stabilis dicitur eodem Sapientiae loco, quod attributum priori non adversatur est ; est enim is, qui, ut ait Boet., *Stabilisque manens dat cuncta moveri.* Gregorius Nazianzenus orat. *de Spiritu sancto* vocat τὸ Πνεῦμα ἀναψῆς, αὐτοκίνητον, ἀετικίνητον, forma

A τοῦ Θεοῦ, καὶ τίς ἐστὶν ὁ λέγων σοι · Δίς μοι πίνειν, σὺ ἂν ἤτησας αὐτὸν, καὶ ἐδώκε σοι ὕδωρ ζῶν. » Εἰ ἤβεις, φησὶν, ὅτι Θεὸς ἐστὶν ὁ διαλεγόμενος μετὰ σοῦ, ἐπέπεισο δὲ καὶ οἷος δωρεὰς οὕτως ἀμείβεται τοὺς εὐγνώμονας, σὺ ἂν τὸν καιρὸν ὑφαρπάσσατο τὸ τῆς σωτηρίας ὕδωρ ἐζήτησας τὴν ζῶσαν. ὡς ἀληθῶς, χάριν τοῦ Πνεύματος. Ὑδωρ γὰρ ζῶν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καλεῖν εἴωθε · καὶ γὰρ καὶ κοινή διδασκων, οὕτω περὶ τοῦ Πνεύματος ἔλεγεν · « Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, ποταμὸς ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ βέβουσι. » Ὑδατι δὲ ἀπεικασταὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς καθαρὸν, καὶ πολλὴν παραψυχὴν παρέχων τοῖς ὑποδεχομένοις αὐτό. Καὶ ὡσπερ τὸ αὐτὸ ὕδωρ μερίζεται εἰς διαφόρους ποιότητας, οὕτω τὸ Πνεῦμα εἰς διαφόρους ενεργίας ἐν τοῖς πιστοῖς διανέμεσθαι εἴωθε. Ζῶν δὲ λέγεται ὅσον ἀναβλύζον, καὶ κινούμενον, καὶ οὐκ εὐκίνητον τὴν ψυχὴν ἐργαζόμενον.

« Λέγει αὐτῷ ἡ γυνή · Κύριε, ἀντήρημα οὐκ ἔχεις, καὶ τὸ φρέαρ ἐστὶ βαθύ · πλὴν οὖν ἔχεις τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν ; » Ἔτι χαμαιπετῆς ἦν τῆς γυναικὸς ἡ διάνοια, οὕτω. κουφισθεῖσα πρὸς τὸ τοῦ λόγου μετέωρον. Ἦτο γὰρ ὕδωρ αὐτὸν λέγειν ἀνεκλάστον, καὶ μένον ἀεὶ βρύοντα, οὐχ ὅσα τὰ τῶν λάκκων, καὶ φρεάτων, καὶ στάσιμα. Πλὴν ἀλλ' ἔχει τινὰ κεκρυμμένην ὁ λόγος διάνοιαν, ἐξευρημένην τοῖς ἀνακαλύπτουσι τὰ βάθη τοῦ Πνεύματος. Φρέαρ γὰρ ἐστὶν ἡ οὐρα Γραφῆς, ὡς ὕδωρ, τὴν γνώσιν πηγάζουσα · βάθος δὲ τοῦτο τοῦ φρέατος τὰ μυστηριώδη αἰνίγματα. Ἀντήρημα δὲ ἡ γραμμάτων μελέτη καὶ μύησις · ὡς γὰρ ὁ κάδος μέρος τοῦ ὕδατος ἀνιμώμενος ἐλάχιστον, τὸ πολὺ κατέλιπεν ἀνεξάντητον, οὕτως ἡ διὰ γνώσεως μάθησις, μερικὴν γνώσιν παρέχουσα τῷ μανθάνοντι, ἀτελῆ ποιεῖται τὴν μύησιν. Ταύτην οὖν τὴν ἐκ μελέτης μάθησιν οὐκ ἔχει ὁ Κύριος, αὐτοσοφία ὑπάρχων, καὶ τῆς διὰ γραμμάτων σοφίας καὶ μαθήσεως οὐ δεόμενος. Καὶ γοῦν ἔλεγον οἱ Ἰουδαῖοι · « Πῶς οὕτος οἶδε γράμματα μὴ μεμα-

et tactu carens, se ipsum movens, et sempiternum motum habens : ita vertit Jacobus Billius qui τὸ αὐτοκίνητον interpretatur per activam vim, quam supra dixi habere τὸ εὐκίνητον. Sed S. Gregor. Magnus, hom. 5 in *Ezech.* eadem vi activa accipit mobile, ubi utrumque attributum explicans, *stabilem ait esse Spiritum, quia per naturam omnia continet; mobilem, quia ubique etiam nescientibus occurrit.*

(99) *Repertum ab iis.* Innuit fortasse S. Maximus martyrem, cujus est hæc mystica commentatio cent. ii cæron. cap. 29 : *Puteus Jacob ex Scriptura; aqua vero est scientia Scripturæ; profunditas vero obscure dictorum Scripturæ interpretari difficultis positio : at situla est, quæ per litteras divini verbi habetur disciplina, quam Dominus non habebat, cum sit per se Verbum, qui præbet credentibus, non eam, quæ discendo et exercitatione comparatur, scientiam, sed confert dignis et spiritali gratia perpetuo fluentem. et quæ nunquam desinit, sapientiam.* Hæc S. Maxim. additque pluscula eodem cap. omnino consona cum his, quæ Theophanes hic mysticè affert. Quod autem dicit S. Maxim. *cum sit per se Verbum, Noster dixit αὐτοσοφίας* de quo vocabulo et similibus apud Græcos Patres atque scriptores habes hom. 5, not. 50.

Θηκώς; » Διὰ τοῦτο ἡ Σαμαρείτι; φησιν· « Ἄντη-
μα οὐκ ἔχεις. »

« Μὴ σὺ μείζων τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἰακώβ, ὃς ἔδωκεν ἡμῖν τὸ φρέαρ τοῦτο, καὶ αὐτὸς ἐξ αὐτοῦ ἔπιε, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, καὶ τὰ θρέμματα αὐτοῦ; » Ἐπειδὴ ἐπίσημον ἦν τὸ γένος τοῦ Ἰακώβ, διὰ τοῦτο καίπερ Σαμαρείτι; οὕσα Ἰσραηλιτικὴν αὐτῆ εἰσοικί-
ζει· εὐγένειαν, καὶ πατέρα τὸν Ἰακώβ ἐπιγράφεται, καὶ κατὰ βραχὺ πρὸς ἔννοιαν τοῦ νοήματος ἐμυθιά-
ζεται. Καὶ θαυμάζει μὲν τὴν ὑπόσχεσιν, τὴν γνώ-
μην δὲ ταλαντεύεται· ὃ γὰρ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν·
Εἰ ἔστι σοι τοιοῦτον ποτὸν τοσοῦτον παρηλλαγμένον
εἰς τοῦτο τοῦ ὕδατος, ὅπως μείζων τις εἶναι τοῦ Ἰα-
κώβ. Ἐκείνο; γὰρ, καίπερ οὕτω τυγχάνων περιφρη-
μος, οὐκ ἔσχε βελτίονα ταύτης πηγῆν· ἀλλ' αὐτὸς
καὶ οἱ ἐξ αὐτοῦ, καὶ τὰ θρέμματα αὐτοῦ, τούτῳ
ἐχρῶντο τῷ ὕδατι. Κατὰ δὲ τὸν τῆς ἀναγωγῆς λόγον,
φρέαρ μὲν ἡ θεία νοῦστο Γραφή· Ἰακώβ δὲ ὁ θεω-
ρητικὸς νοῦς· υἱοὶ δὲ Ἰακώβ ἐκ τοῦ φρέατος πίνου-
σαι, τὸ τῆς ψυχῆς θεωρητικὸν τῆ γνώσεως ἐπαρθευό-
μενον· θρέμματα δὲ, αἱ ἐκ τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς ἐπι-
θυμίας ὄρμαι, ὅταν ἡμῖν εἰς ἀρετὴν χρησιμεύωσι.
Καλὸν κτήνος· ὁ θυμὸς ὅταν τῷ λογισμῷ ὑποζύγιον
γένηται. Τοιοῦτον κτήνος καὶ ἡ ἐπιθυμία νωτοφο-
ροῦσα, καὶ ἄνω φέρουσα τὴν ψυχὴν, ὅταν ἐπὶ τὸ ὕψος
ἀνάσσηται.

« Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῇ· Πᾶς ὁ πί-
νων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου διψᾷ πάλιν· ὃς δ' ἂν πίη
ἐκ τοῦ ὕδατος, οὐ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ
πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Τὴν
ὑπεροχὴν δεικνύει ἐκ τῆς συγκρίσεως, καὶ φησι·
Τοῦτ' ἐμὲν τὸ ὕδωρ τοῦ φρέατος, εἴ τις πίνει διψῶν,
πρὸς κενὸν εὐρίσκει τῆς δίψης ἄκος, εἴτ' αὐθις
διψᾷ· τὸ δὲ πνευματικὸν ποτὸν αἰδίων ἔχει τὴν τῆς
δίψης ἀπαλλαγὴν. Ἔοικε δὲ μυστικῶς καὶ τὸν
σκιώδη νόμον ἐμφαίνειν, ὅσον ἠλάττωται τῆς τοῦ
Πνεύματος χάριτος. Ὁ μὲν γὰρ ἰδεῖται μελέτης δι-
ηνεκοῦς, καὶ γεγραμμένων συνεχοῦς ἀναγνώσεως,
ὡς δίδαξαι, τὴν ἀλήθειαν διωθούσης τῆς ἀναμνήσεως·
Πνεῦμα δὲ σοφίας ἐμπλήσῃ ψυχὴν θείας γνώσεως,
πολυπληθῆ καὶ γόνιμον αὐτὴν ἀπεργάζεται πηγὴν
ναμάτων ζωηρῶν ἐκδύζειν παρασκευάζον αὐτὴν.
Ἔδειξε τοῦτο καὶ ἡ τῶν ταλάντων παραβολή, τὰ πέντε
καὶ τὰ δύο πληθύνουσα, σημαίνοντος τοῦ λόγου τῶν
πνευματικῶν χαρισμάτων τὴν αὔξησιν.

« Λέγει πρὸς αὐτὸν ἡ γυνὴ· Κύριε, δός μοι τὸ

¹⁰ Joan. vii, 15. ¹¹ Matth. xxv, 14 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(4) *Quamvis esset Samaritana.* De Samaritanis
ita Josephus, lib. 1, cap. 7: Οἱ πρὸς τὴν μετα-
βολὴν καὶ συγγένειαν, ὅταν μὲν εὖ πράττοντα;
βλέπουσι τοὺς Ἰουδαίους συγγενεῖς ἀποκαλοῦσι, ὡς
ἐξ Ἰωσήπου φύντες, καὶ τὴν ἀρχὴν ἐκείθεν τῆς
πρὸς αὐτοὺς ἔχον· ἐς οικειότητος. Ὅταν δὲ πταίσου-
τας εἰδῶσι οὐδαμῶθεν αὐτοὺς προσήκειν λέγουσι.
*Qui pro præsenti tempore mutabiles, quoties felici-
ter Judæos degere vident, cognatos se eorum ap-
pellant, utpote a Josepho oriundos, et hac ratione*

A et institutione indigeret. Unde Judæi dicebant :
« Quomodo hic litteras scit, cum non didicerit ¹⁰? »
Ideo Samaritana dixit : « Situlam non habes. »

« Numquid tu major es patre nostro Jacob, qui
dedit nobis puteum, et ipse ex eo bibit, et filii ejus,
et pecora ejus? » Quoniam nobile erat genus Jacob,
ideo quamvis esset Samaritana (1), Israeliticam
tamen sibi vindicat nobilitatem, et patrem sibi
Jacob ascribit, et pedetentim ad sensum intelligendi
attollitur. Nam promissionem quidem admiratur,
sed tamen adhuc in sententia anceps est; sic enim
videtur dicere : Si potum talem habes, tamque
diversum ab aqua hac nostra, videris Jacob esse
præstantior. Ille enim cum homo tam insignis esset,
fontem non habuit isto meliorem : sed ipse, et filii
ejus, et pecora ejus hac aqua usi sunt. Sed secun-
dum analogicam rationem per puteum quidem
divina Scriptura intelligi posset; per Jacob vero,
mens contemplationi delita; per filios autem Jacob
ex hoc puteo bibentes, quæcumque vis animæ
contemplationis particeps, quæ cognitione irriga-
tur : porro per pecora, irascibilis et concupiscibilis
motus, quando ad virtutis opera usi nobis sunt.
Bonum scilicet jumentum irascibilis, cum rationi
subjugatur; tale etiam concupiscibilis quasi tergo
vehens, et efferens animam, cum in altitudinem
contemplationis erigitur.

« Respondit Jesus, et dixit ei : Omnis, qui biberit
ex aqua hac, sitiet iterum : sed qui biberit ex aqua
quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in
vitam æternam. » Præstantiam aquæ ex contentione
demonstrat, et ait : Ex hujus putei aqua si quis
sitiens sumit, ad aliquod tempus siti medebitur,
postea vero sitiet iterum. Sed potio spiritualis vim
habet in omne tempus a siti liberandi. Videtur vero
mystice umbratilem legem innuere, quanto scilicet
gratia Spiritus inferior illa fuerit. Illa enim medi-
tatione indigebat assidua, et eorum quæ scripta
erant lectione continua, ut quasi sitim expelleret
memoriæ oblivionem : at vero Spiritus sapientiæ,
animam divinarum rerum cognitione complens,
270 abundantem eam maxime fecundamque re-
dit, atque ita comparat, ut fons vitalium conside-
rationum evadat. Quod itidem talentorum parabola
planum fecit, quinque et duo talenta multipli-
cans ¹¹; qua locutione spiritualium charismatum
significatur augmentum.

« Dicit ad eum mulier : Domine, da mihi hanc

aquam, ut non sitiam, neque veniam huc haurire. » Nondum sensum dictorum attingit; adhuc circa sensilem aquam cogitatione detinetur, et credit quidem talem aquæ inesse virtutem, non tamen adhuc ad spiritualem potionem erigit mentem, sed eo studet illam accipere, ne iterum haustum veniat. « Dixit ei Jesus : Vade, voca virum tuum. » Scierat sane non esse illam legitimo viro conjunctam; non tamen eam aperte vult redarguere, quod illi grave futurum erat : sed cum sermonem injicit, unde res per seipsa se prodat; nam cum illa dixisset non habere se virum, leniter propheticum illud sequebatur : « Bene dixisti, quia non habeo virum, quinque enim viros habuisti, et nunc, quem habes, non est tuus vir. » Illa quidem præ pudore concubitum occultum eclare conabatur; hic vero statim operata reteggit, et præsentem virum eodem numero ponit, atque illos, qui jam ante cum illa turpiter consueverant : quod sane leviter facit, et ita ut exprobrare rei turpitudinem velle non videatur. Non enim dixit Quinque adulteros, vel amatores, vel tori violatores habuisti, sed viros dicens, sensim multitudinem maritorum, et facti indignitatem coarguit. Neque enim prioribus conjugibus usa legitime fuerat. Comiter igitur reprehendit polygamiam, eamque in memoriam redigit, et oblique objicit, quod illorum inhonesta consuetudine fuerit implicata. Verumtamen etiam Samaritanorum morem ea oratione visus est indicare : qui cum Moysis quinque libros (2) veluti quinque recepissent viros, futurum erat, ut veluti sextum, Evangelii legem acciperent : in quam porro nondum erant introducti per fidem. Ideo dicit, Quem habes nunc colloquentem tecum, non est tuus vir, quia in illum nondum credidisti. Quoniam vero hæc Samaritana universum adumbrat humanum genus; per quinque viros intelligi possent quinque leges ei a Conditore suo initio tradite : prima quæ 271 in paradiso; altera quæ post inobedientiam; tertia quæ Noe post diluivium data est; quarta circumcisionis; quinta denique scripta. Quas abiciens humana natura cum impietatis lege quasi cum adultero corrupta est. Quod sane prophetarum voces figurate infamia notarunt. Jeremias enim : « Facies, inquit, tua facta est meretricis⁹⁹. » Osee vero (3) : « Circumdabat sibi vestimenta sua,

ἕδωρ τοῦτο, ἵνα μὴ διψῶ, μηδὲ ἐρχομαι ἐνώθε ἀντλεῖν. » Οὕτω τῶν λεγομένων ἐφάπτεται, ἔτι πρὸς αἰσθητὸν ἕδωρ ἀπασχολεῖ τὴν διάνοιαν, καὶ πιστεύει μὲν, ὡς τοιαύτην ἔχει τὸ ἕδωρ ἰσχύον, οὐ μὴν πρὸς τὴ νοητὸν πόμα τὸν νοῦν ἀνοψοῖ, ἀλλ' αἰτεῖ τοῦτο λαβεῖν, ὡς ἂν μὴ ἐρχεται ἀντλεῖν. « Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς · Ὑπαγε, φώνησόν σου τὸν ἄνδρα. » Ἦδει μὲν, ὡς οὐκ ἦν αὐτῆς κατὰ νόμον ἄνθρωπος, ἀλλὰ παρατείνεται τὸ φανερώς ἐλέγχειν, ὡς φορτικόν. ἐπιβιδάζει δὲ τὸν λόγον εἰς τὸ καθυπερβαίνειν τὸ πρᾶγμα κατάδηλον. Εἰπούσης γὰρ αὐτῆς · « Οὐκ ἔχω ἄνδρα. » ἀδραρῶς τὸ τῆς προφητείας ἐπηκολούθησε · « Καλῶς εἶπας, ὅτι Οὐκ ἔχω ἄνδρα · πέντε γὰρ ἔσχες, καὶ νῦν ὃν ἔχεις, οὐκ ἔστι σου ἄνθρωπος. » Ἡ μὲν εὐλαδουμένη κρύπτειν ἐπειράτο τὸν λαθρατὸν ὁμολογητὸν, ὃ δὲ ἀνακαλύπτει τὰ κεκρυμμένα εὐθύς, καὶ καταλέγει· καὶ αὐτὸν διὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀσέμνως πάλαι κοινωνησάντων αὐτῇ, ἐλαφρῶς μέντοι, καὶ ὥστε μὴ δοκεῖν κατονειδίζειν τοῦ πράγματος τὸ αἰσχρὸν. Οὐ γὰρ εἶπε · Πέντε μοιχοὶς ἔσχες, ἢ ἐραστὰς, ἢ τοῦ λέγουτος ὄβριστάς, ἀλλ' ἄνδρας· εἰπὼν, λεληθότως τὴν πολυγαμίαν ἐλέγχει, καὶ τὸ τοῦ πράγματος ἀπεμον· οὐ γὰρ τοῖς προτέροις γαμίταις νομίμως ἐχρησάτο. Ἐν ἧθει οὖν ποιεῖται τῆς πολυγαμίας τὴν μίμψιν, διανιστῶν αὐτὴν εἰς ἀνάμνησιν, καὶ πλαγίως κατονειδίζων, ὡς κάκεινοις τοῖς πέντε δυσκλεῶς συνεπλέκετο· πλην ὅτι καὶ τὸ ἔθος τῶν Σαμαρειτῶν ἔοικε τῷ λόγῳ δηλοῦν· οἱ καθάπερ ἄνδρας πέντε λαβόντας τὴν τοῦ Μωϋσέως Πεντάτευχον, ἐμελλόν ὡς ἕκτον τὸν τοῦ Εὐαγγελίου νόμον εἰσδέξασθαι. Ὁ οὐδέπω ἦσαν εἰσοικισάμενοι διὰ πίστεως. Διὰ τοῦτό φησιν· « Ὁν ἔχεις νῦν συλλαλούντά σοι, οὐκ ἔστι σου ἄνθρωπος, ἐπειδὴ οὕτω πεπίστευκας εἰς αὐτόν. Ἐπεὶ δὲ ἡ Σαμαρεῖτις τὴν ὄλην τῶν ἀνθρώπων φύσιν ὑπέγραψε, νοοῖντο ἂν πέντε ἄνδρες καὶ οἱ δοθέντες αὐτῇ ἀνάκαθεν πέντε νόμοι παρὰ τοῦ Πλάταντος· ὁ ἐν παραδείσῳ, ὁ μετὰ τὴν παρακοήν, ὁ τῷ Νῶε δοθείς· μετὰ τὸν κατακλισμὸν, καὶ τέταρτος ὁ τῆς περιτομῆς, πέμπτος δὲ ὁ γραπτός. Ἀλλὰ τούτους ἀποβαλοῦσα, τῷ τῆς ἀσεβείας νόμῳ, ὡς μοιχῶ συνεφθέρετο. Ὁ δὲ καὶ τῶν προφητῶν αἰ φωναὶ τροπικῶς στηλιτεύουσιν. Ὁ μὲν γὰρ Ἰερεμίας· « Ὅψις πόρνης, φησὶν, ἐγένετό σοι. » Ἄπῃ δὲ· « Περιέθετο, λέγων, τὰ ἱμάτια αὐτῆς, καὶ ἐπορεύετο ὅπισω τῶν ἐραστῶν αὐτῆς. » Ὁ δὲ Ναοὺμ· « Πόρνη, φησὶ,

⁹⁹ Jerem. iii, 4.

Francisci Scorsi notæ.

(2) Cum Moysis quinque libros. Vide quæ super hoc attigimus not. proxima; cæterum hanc allegoriam innuit etiam D. Augustin. in Joan. tract. 1 : *Multi, ait, intellexerunt non quidem absurde, nec usquequaque improbabiler in quinque viris mulieris hujus quinque libros Moysis; utebantur enim eis Samaritani, et sub eadem lege erant; nam inde illis et circumcisio inerat. Sed quoniam angustat nos, quod sequitur : « Et nunc quem habes, non est tuus vir; » videtur mihi facilius non posse accipere quinque viros priores animæ quam quinque sensus corporis.* Ita S. Augustinus : sed quod illi angustum videtur de sexto viro, id ad eandem allegoriam traducit hic noster, cum sextum virum legem evangelicam faciat, quæ non erat ipsius,

quia eam nondum acceperat, et eam tamen habebat, cum Christum præsentem haberet, ad quem nondum esset introducti per fidem.

(3) Osee vero. Locus integer Osee ita habetur ex LXX : Καὶ περιέθετο τὰ ἐνώτια αὐτῆς καὶ τὰ καθόρμια (in Bibl. Regiis scriptum est καθορμεία) αὐτῆς, καὶ ἐπορεύετο ὀπίσω τῶν ἐραστῶν αὐτῆς· Et circumdabat sibi in aureas suas et monilia sua; et ibat post amatores suos. Nostra Vulg. ornabatur in aure sua, et monili suo. Ex hoc loco delibat pauca Theophanes, ut vides, eumque concidit. Sed vero pro ἐνώτια legit ἱμάτια, quæ lectio in iis, quæ ego viderim hactenus Græcis Bibliis, nunc non exstat.

καλή, καὶ ἐπίχρησι, ἡ πωλοῦσα ἔβνη ἐν τῇ πορνείᾳ αὐτῆς. » Ὁ νόμος τοίνυν τῆς ἀσεβείας οὐκ ἦν τῆς φύσεως τῶν ἀνθρώπων ἀνήρ· ἔμελλε γὰρ νυμφευθῆναι Χριστῷ, ᾧ νυμφοστολεῖ ταύτην Παῦλο; οὕτως εἰπὼν· « Ἦρμωσάμην ὑμᾶς ἐνὶ ἀνδρὶ παρθένον ἀγνήν παραστήσαι Χριστῷ. » Ἀλλὰ τὰ τῆς ἱστορίας ἀΐθις ἐπαναλάβομεν.

« Λέγει αὐτῇ ἡ γυνή· Κύριε, θεωρῶ, ὅτι προφήτης εἶ σύ. » Ἀκούσασα οὕτως σαφῶς ἀνακαλυφθέντα τὰ ἐν παραβύστω πραχθέντα, καὶ ὅσα τὴν πόλιν ἐλάθθανεν, οὐθ' ὑπεστάλῃ ἐρυθρίασασα, οὐτ' ἀπειπίς τι καὶ ἱταμὸν ἀνεφθέξατο· ἀλλ' ἐκ τοῦ προφήτην αὐτὸν ὁμολογεῖν ἔοικε τῷ λόγῳ συγκατατίθεσθαι, ἀπεικίχτα δὲ ποιεῖν τῷ ἔθνει αὐτῆς. Οἱ γὰρ Σαμαρεῖται προφήτας οὐ παρεδέξαντο. Εἶτα καὶ περὶ **B** δογματῶν ζητεῖ, ὡς περ ὠδίνουσα τὸ ζήτημα πρότερον.

« Οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τῷ ὄρει τοῦτ' προσκύνησαν, καὶ ὑμεῖς λέγετε, ὅτι ἐν Ἱεροσολύμοις ἐστὶν ὁ τόπος ὅπου δεῖ προσκυνεῖν. » Ἰουδαῖοι μὲν τὰς προφητικὰς φωνὰς σωματικῶς ἐκδεχόμενοι ἔροντο ἐν μόνῃς Ἱεροσολύμοις δεῖν προσκυνεῖν τὸν Θεόν. Σαμαρεῖται δὲ ἐν ὄρει τοῦ Γαριζίν, ἐν ᾧ τὰ εἰδωλα ἐκκρύφατο, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἶπομεν. Ταύτην οὖν τὴν ζήτησιν ὡς ἀμφίβολον ἡ γυνὴ τῷ Δεσπότη προσηύχεται. Τί οὖν ὁ Σωτὴρ;

« Πίστευσόν μοι, γύναι, ὅτι ἔρχεται ὥρα, ὅτε οὔτε ἐν τῷ ὄρει τοῦτ', οὔτε ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυνήσετε τῷ Πατρὶ. » Ὡραν τὴν ἑαυτοῦ ἐπιδημίαν **C** λέγει, καθ' ἣν οἱ ἀληθινοὶ προσκυνεῖται οὐκ ἐν ἀφωρισμένῳ τόπῳ, ἀλλὰ πανταχόθεν προστίθουσι τὴν προσκύνησιν τῷ πανταχοῦ παρόντι Θεῷ.

« Ὑμεῖς προσκυνεῖτε ὃ οὐκ οἴδατε, ἡμεῖς προσκυνούμεν ὃ οἶδαμεν. » Θυροβήσει δὲ ἰσως τινὰς τῶν ἀπροσβλήτων ἢ ἐπὶ Χριστοῦ λεγομένη προσκύνησις, ἐπειδὴ ἑαυτὸν τοῖς προσκυνουοῖσι συναριθμεῖ. Ἔστι δὲ οὐ κάματος τοῖς εὐσεβεῖν βουλομένοις, καὶ θεοπρεπῶς τὰς τοιαύτας φωνὰς ἐκλαμβάνεσθαι. Προσκυνεῖν μὲν λέγει, ὡς τὴν προσκυνουοῦσαν φύσιν ἀναλαβῶν, καὶ οικειούμενος τὸ ἡμέτερον· προσκυνεῖσθαι δὲ πάλιν ὁ αὐτὸς ὡς Θεός. Πλὴν οὐ διαριτεῖον προσκυνούμενον καὶ λέγοντα προσκυνεῖν, εἰς ἀνθρώπων

²¹ Osee 11, 13. ²² Naum. 111, 4. ²³ I Cor. xi, 2.

Francisci Scorsi notæ.

(4) *Naum etiam.* In duobus exemplaribus, quibus **D** usum sum in hac hom. Pan. et Gall. scriptum reperi Ἀδδίου, sed in margine emendatum locum, et Naum repositum, quod est verum, atque hac correctione fretus et ipse edidi Ναούμ. Etiam ex hoc loco correxi τὸ ἀπόκουσα, quod mendosum est, et repositui πωλοῦσα, ut habent LXX etiam in bibl. Regiis; sed facilis fuit librarii error.

(5) *Adornat ut sponsam.* Νυμφοστολεῖ. Vide de hac voce, quæ notavimus ad hom. xiii, not. 21.

(6) *Prophetas non receperunt.* Sed solum quinque libros Mosæ, ut adnotatum est supra not. 1000, 000 quibus adde S. Epiphanium, tom. 1, lib. Pan.: *Differunt, inquit, hi (Samaritani) a Judæis, primum quod non data est ipsis prophetarum post Moysen Scriptura, sed solum quinque libri Mosæ dati sen. in Israel in exitu profectionis ab Ægypto,*

A et ibat post amatores suos²¹. » Naum etiam (4) : « Meretrix speciosa et grata, quæ vendit genes in fornicatione sua²². » Lex igitur impietatis non erat vir humanæ naturæ, sed Christo nuptura erat, cui Paulus cam adornat ut sponsam (5), sic dicens : « Despondi enim vos mihi viro virginem castam exhibere Christo²³. » Sed historicam narrationem iterum resumamus.

« Dicit ei mulier : Domine, video quia propheta es tu. » Ubi audiit ea quæ ipsa in occulto patrarat, quæ latebant civitatem, in lucem tam aperte prolata, nec præ pudore dissimulavit neque indecorum quidpiam petulanter respondit; sed prophetam illum confessa, ejus orationi consentire visa est, et secus facere, quam gens sua consuevisset. Samaritani siquidem prophetas non receperunt (6). Post hæc de dogmatis eum interrogat, quasi hanc quæstionem jam ante animo parturiret.

« Patres nostri in monte hoc adoraverunt, et vos dicitis, quia Hierosolymis est locus, ubi adorare oportet. » Judæi sane propheticas voces corporaliter accipientes, solum Hierosolymis adorari Deum convenire existimabant. Samaritani vero in monte Garizin (7), ubi abscondita idola fuerant, ut supra memoravimus. Hanc igitur quæstionem ut dubiam proponit Domino mulier. Quid vero Salvator?

« Mulier, crede mihi, quia venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Hierosolymis adorabitur Patrem. » Horam vocat adventum suum, in quo veri adoratores non in aliquo definito loco, sed ubique adorabunt Deum omnibus locis præsentem.

« Vos adoratis, quod nescitis; nos adoramus, quod scimus. » Turbabit fortasse quempiam auditorum quod a Christo de adoratione dictum est, quando se ipsum inter adoratores connumerat. Sed nihil negotii facessit hoc iis qui pios esse se volunt et de Deo sentire, uti decet, has voces **272** accipere. Adorare quidem se dicit, ut qui naturam quæ adorare posset assumpserat, adeoque tribuens sibi quod nostrum est: adorari vero rursus idem dicitur ut Deus. Verumtamen non dividere oportet

etc. Ita etiam Origenes, Ambrosius, et ex nuperis interpretibus Toletus in Joan. Sanchez qui ejus rei rationem affert maxime idoneam. Consule ipsum.

(7) *In monte Garizim.* Causa, ob quam Samaritani assueverant in monte Garizim adorare Deum, affertur hæc a Theophane, quod ibi abscondita idola, de quibus sermo est illo IV Reg. cap. xvii, quod supra adnotavimus, in qua S. Epiphanium sequi videtur hic Pater, qui lib. 1, tom. 1, id inquit. Lege ipsum. Sed verior causa religionis illius loci apud Samaritas est ea quæ traditur a Josepho lib. xi *Antiquit.* cap. 8, a Baronio tom. 1, Maldonato, Cornelio in hunc locum, a templo scilicet ibi a Senaballato, suasu Mauassæ generi sui ædificato, quæ satius est, ut suis locis apud citatos auctores legantur a studiosis harum rerum, nobis satis attigisse.

eum qui adoratur, et qui adorare se dicit, seorsim in hominem et Deum, juxta Nestorii impietatem. Unus est enim hypostasi dualibus naturis manentibus impermixtis. Ut vero Judæorum genti honorem daret Salvator, adjecit : « Quia Salus ex Judæis est. » Vere enim et Dei cognitio, et recessus ab impietate a Judæis initium habuere. Occultiore vero sensu salutem appellavit seipsum, nomine in id ipsum ferente. Hoc enim significat nomen Jesu (8); salus enim Christus ex Judæis secundum carnem est natus. « Spiritus est Deus, et eos qui adorant ipsum, in spiritu et veritate oportet adorare. » Duo illa, quæ perficiunt animam, actionem contemplationemque insinuavit; per spiritum quidem practicam virtutem significans : « Spiritus enim, ait ille, concupiscit adversus carnem, et caro adversus spiritum¹⁴. » Per id vero quod dixit, « in veritate, » verum dogmatum intellexit. Per actionem igitur et contemplationem vera efficitur adoratio. Vel quoniam umbratilis littera legis occidit, spiritus autem vivificat¹⁵, litteræ spirituum, et umbræ opposuit veritatem. Non igitur fidelibus nobis, ut Judæis et Samaritanis, loco circumscriptur adoratio, sed spiritu fit. Spiritus enim Deus, nec in eum circumscriptio loci cadit : « Et qui adorant, eum in spiritu oportet adorare. »

« Dicit ei mulier : Scio quia Messias venit, qui dicitur Christus. » Scias etiam a Samaritanis adventum Christi fuisse expectatum, qui a Mose acceperant : « Prophetam suscitabit vobis Dominus de fratribus vestris sicut me¹⁶. » Infert igitur hunc de eo sermonem mulier, cupiens fortasse cognoscere tempus adventus ejus : et ubi audivit, quia « Ego sum, » non amplius curiose quærit; et quia crederat, et quia discipulorum interventu repressa est. Sed aqua et fune neglectis, in civitatem abit prædicans Christum. Discipuli porro admirati sunt Salvatoris demissionem et humilitatem, quod colloquium mulieris non recusaret. Scientes vero nihil ab eo sine consilio ac dispositione Deo¹⁷ conveniente geri, non curiose sermonis rationem inquirunt, sed quæ emergant apponentes, ut comederet rogabant. Sed ipse Samaritanorum obedientiam providens, et eorum fidem cibum sibi proprium et convenientem existimans : « Ego, inquit, cibum habeo manducare, quem vos nescitis. » Cum vero dicti novitate admirarentur discipuli, et dubitarent num alicunde cibus ei aliquis per miraculum esset allatus, cujusmodi Danieli Habbacum, et Eliæ aves attulerant¹⁸, declarat ænigmata : « Meus cibus est, ut faciam voluntatem ejus qui misit me. » Ita dapas et delicias suas promptam fidem eorum qui

¹⁴ Galat. v, 17. ¹⁵ II Cor. iii, 6. ¹⁶ Deut. xviii, 15. ¹⁷ Dan. xiv, 32; III Reg. xvii, 6.

Francisci Scorsi notæ.

(8) *Nomen Jesu.* Radix hujus usquequaque venerabilis nominis est *יְשׁוּעַ* salvavit unde fit nomen lidem *יְשׁוּעַ* salus. Idem verbum in conjugat. Nihil *יְשׁוּעַ* saltem fecit, atque hinc est nomen *יְשׁוּעַ*. Nec enim scribi debet *יְשׁוּעַ* ut per contem-

καὶ θεὸν ἰδικῶς κατὰ τὴν Νεστορίου δυστέθειαν· εἰς γὰρ ἔστι τῇ ὑποστάσει, μενουσῶν ἀφύρτων τῶν δύο φύσεων. Τιμῶν δὲ τὰ τῶν Ἰουδαίων ὁ Σωτὴρ ἐπήγαγεν, ὅτι « Ἡ σωτηρία ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἐστίν. » Ἀληθῶς γὰρ ὅτι καὶ ἡ περὶ τοῦ Θεοῦ γνῶσις, καὶ ἡ τῆς εὐσεβείας φυγὴ παρὰ Ἰουδαίων εὗρατο τὴν ἀρχὴν. Κρυφιδέστερον δὲ σωτηρίαν φερωνύμως ἐαυτὸν ὠνόμασε· τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ, Ἰησοῦς· ἡ σωτηρία γὰρ ὁ Χριστὸς ἐκ τῶν Ἰουδαίων κατὰ σάρκα γεγένηται. « Πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνούντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. » Τὰ δύο τελειωτικὰ τῆς ψυχῆς, πρᾶξις καὶ θεωρίαν ἠνέζετο· διὰ μὲν τοῦ πνεύματος δηλώσας τὸ πρακτικόν· « Τὸ πνεῦμα γὰρ, φησὶν, ἐπιθυμεῖ κατὰ τῆς σαρκὸς, καὶ ἡ σὰρξ κατὰ τοῦ πνεύματος, » διὰ δὲ τοῦ, « ἐν ἀληθείᾳ, » τὴν τῶν δογμάτων ἀψευδῆ κατανοήσιν. Διὰ πράξεων οὖν καὶ ἀληθείας ἡ ἀληθής; προσκύνησις γίνεται. Ἡ ἐπειδὴ τὸ σκιδώδες γράμμα τοῦ νόμου ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ, ἀντέθηκε τὸ πνεῦμα τῷ γράμματι, καὶ τῇ σκιᾷ τὴν ἀληθειαν. Οὐ τοπικὴ γοῦν ἡ προσκύνησις ἡμῖν τοῖς πιστοῖς, ὡς τοῖς Ἰουδαίοις καὶ Σαμαρείταις, ἀλλὰ πνευματικὴ. Πνεῦμα γὰρ ὁ Θεός, οὐκ ἔχων τὸ περιγράφεσθαι· « Καὶ οἱ προσκυνούντες αὐτὸν, πνευματικῶς ὀφείλουσι προσκυνεῖν. »

« Λέγει αὐτῷ ἡ γυνὴ· Οἶδα ὅτι Μεσσίας ἔρχεται ὁ λεγόμενος Χριστός. » Ἐπίστησον ὅτι καὶ οἱ Σαμαρείταις τὴν παρουσίαν Χριστοῦ ἐξεδέχοντο, Μωσέως ἀκούσαντες, ὅτι « Προφήτη ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν ὡς ἐμέ. » Εἰσβάλλει γοῦν καὶ τὸν περὶ τούτων λόγον ἡ γυνὴ, βουλομένη τὸν χρόνον ἰσως τῆς αὐτοῦ παρουσίας μαθεῖν· καὶ ἀκούσασα, ὡς « Ἐγὼ εἰμι, » οὐκ ἔτι πολυπραγμονεῖ· τὸ μὲν τοι πιστεύσασα, τὸ δὲ συσταλεῖσα τῇ ἐνδημίᾳ τῶν μαθητῶν. Ἀλλ' ἀμελήσασα καὶ ὕδατος, καὶ ἰμονίας, ἄπεισι πρὸς τὴν πόλιν κηρύττουσα. Οἱ μὲν τοι μαθηταὶ τεθαυμάσασιν τὸ συγκαταβατικόν τοῦ Σωτῆρος καὶ ἄτυφον, ὅτι γυναικὶ διαλέγεσθαι οὐκ ἠγήνατε. Ἀλλ' εἰδότες ὅτι οὐδέν τι ποιεῖ ἀνεοικονομίας θεοπροποῦς, οὐ πολυπραγμονοῦσι τὸν τρόπον τῆς διαλέξεως; ἀλλὰ τὰ ἐωνημένα παραθέτες, ἤξιον φαγεῖν. Ἀλλ' αὐτὸς τῶν Σαμαρειτῶν προβλέπων εὐήνιον, καὶ βρῶμα ἴδιον καὶ αὐτῷ πρέπον ἠγούμενος τὴν ἐκείνων εὐπίθειαν· « Ἐγὼ, φησὶ, βρῶσιν ἔχω φαγεῖν, ἣν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε. » Τῶν δὲ ξενιζομένων τῷ λόγῳ, καὶ ἀπορούτων μὴ ποθεν αὐτῷ τι παραδόξως ἐκομίσθη τροφή, ὡσπερ ἦν ἐκόμισε τῷ Δανιὴλ Ἀβδακούμ, καὶ τῷ Ἠλίᾳ τὰ ἔρνεα, σφηνίζεῖ τὸ ἀνύγμα· « Ἐμὸν βρῶμά ἐστιν, ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τοῦ πέμφαντός με. » Οὕτως ἐποιεῖτο καὶ τροφήν καὶ τρυφήν τῶν μυσταγωγουμένων τὸ εὐ-

ptum Judæi scribunt, neque *יְשׁוּעַ* quod *nomen salutem*, non *salvatorem* significat, sed uti scripsimus *יְשׁוּעַ* quod semper LXX interpretes vertunt Ἰησοῦς; unde est Latinum Jesus. Lage Bellar. *Inst. linguæ Hebr.* in exercit. ad psal. xxxiv.

πειθής· δακτυλοδείκνυσι δὲ αὐτοῖς μονονουχί τοὺς Ἀ
 Σαμαρείτας ἀολλέας ἐργομίλους ἀγελῆδόν· τοσοῦτον
 γὰρ αὐτοῦς οἱ λόγοι τῆς γυναικὸς ἀνεπέρωσαν· καὶ
 φησιν· « Ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ θεά-
 σασθε τὰς χώρας ὅτι λευκαὶ εἰσιν εἰς θερισμόν. »
 Θερισμόν καλεῖ τὰς ἐτοιμοὺς ψυχὰς εἰς τὸ ἔξασθαι
 τὸ εὐαγγελικὸν δρέπανον, ὃ θερίζει τὴν κακίαν, ἣν
 ὁ θεὸς οὐκ ἔσπειρε· καὶ εἰς ἓν συνάγει τὴν φύσιν,
 ἣν οὐ διεσχόρπισεν. Εἰπὼν δὲ, ὅτι « Ἀπέστειλα
 ὑμᾶς θερίζειν, ἀ οὐ κεκοπιάκατε, » τοὺς προφήτας
 κεκοπιάκηναι ἠνέξατο. Αὐτοὶ γὰρ ἦσαν οἱ τῆς θεο-
 γωνοσίας προκαταβρόντες τὰ σπέρματα. Ῥάδιον οὖν
 ὑμῖν, φησὶν, ἔσται τὸ κήρυγμα, καὶ οὐ κάματος τῆ
 δρεπάνῃ τοῦ λόγου θερίζειν ἐτοιμα λήϊα. Καὶ ἡ χαρὰ
 δὲ κοινή αὐτοῖς τε τοῖς ἐσπαρκόσι προφήταις, καὶ
 ὑμῖν τοῖς εἰσχομίζουσι τοὺς καρπούς. Ἄλλ' ὁ μὲν
 τῆς ἱστορίας λόγος πέρας δεχέσθω· ἡ δὲ ἐν αὐτῷ
 πνευματικῇ θεωρίᾳ ἦδη λελέχθω.

Ὡς μὲν οὖν τύπος ἦν ἡ Σαμαρείτις τῆς φύσεως
 τῶν ἀνθρώπων, ἐφθήμεν προειπόντες· ὅκει γὰρ καὶ
 αὕτη ποτὲ ἐν τῷ τῆς ἀπαθείας ὄρει, θεοῖς ἐπαίρο-
 μένη νοήμασι. Τῆ συμβολῇ δὲ τοῦ ὄψεως ἐνασμηνί-
 σασα, αἰχμάλωτος εἰς τὴν σύγχυσιν τῆς ἀμαρτίας
 εἰς Βαβυλῶνα κατὰγεται, ἀποκτηνωθεῖσα ταῖς ἀλό-
 γοις ὄρμαϊς, καὶ ἀντὶ θεῶν νοημάτων ἐν τῷ ὄρει
 τοῦ νοῦς, ὡς Χαλδαίων πληθὺν εἰσοικίσασα τὴν ἀσέ-
 βειαν, ἣ πρόξενος αὐτῇ γέγονε τῆς παρὰ τῶν λεόν-
 των φθορᾶς· νοοῖντο δ' ἂν λεόντων ἀμυχαὶ αἱ κατὰ
 κειροῦς τοῖς ἀνθρώποις· ἐπνευθεῖσαι διάφοροι μά-
 σσιγες, ὑδάτων κατακλισμοὶ, συγχύσεις γλωσσῶν,
 ἐσομβρίαι πυρὸς, αἱ δὲ μέχρι τότε τὴν φύσιν κατ-
 ενεμήθησαν, ἕως ἡ Μωσαϊκῆ νομοθεσίας τὴν ἀσέβειαν
 ἀπεκρούσατο. Οὐ μόντοι γε τηλαυγῶς τὴν φύσιν
 ἐκάθρηεν· ἔτι γὰρ τῷ ὄρει προσεκύνει, ἐν ᾧ τὰ
 εἰδῶλα ἐκεκρούφατο τῆ Ἀστάρτῃ, καὶ τῷ Χαμῶς, καὶ
 ταῖς δαμάλεσι προσανέχουσα. Ὅτε δὲ αὐτὸς ὁ τοῦ
 Πατρὸς ὄρος, καὶ Λόγος· ὁδοιπορήσας ἀπὸ τῶν πα-
 τρικῶν κόλπων μέχρι τῆς ἡμετέρας ἤλθεν ἐσχατιᾶς,
 μίαν εὐριστο ῥάδιαν σωτηρίας ἰδὼν τὸ καθίσει παρὰ
 τῆ πηγῇ τοῦ βαπτίσματος· ἥτις λέγεται τοῦ περ-
 νιστοῦ Ἰακώβ ὡς τὸν νοσητὴν Ἡσαὺ περνήζουσα τε
 καὶ ἀγγουσα, καὶ δι' αὐτῆς τῆς πηγῆς δίδωσι τοῖς
 ἀνθρώποις τὸ ζῶν ὕδωρ τοῦ Πνεύματος. Εἴη δὲ καὶ
 ἡμᾶς ὀπαδοὺς γενέσθαι τῆς θεοφιλοῦς Σαμαρείτιδος,
 καὶ ἀποστέρξαι μὲν τὴν ἀλογον πρὸς τὰς αἰσθήσεις
 συνοικησιν, αἷ· ὡς ἀνδράσι πάντε ἐξ αὐτῆς τῆς γεν-
 νήσεως συνψκίσθημεν, ἀνασυράσαι δὲ καὶ τὸν φέ-
 νακκα λογισμὸν δὲ ἔκτον παρακοίτην τὸ λέχος τῆς
 ψυχῆς· κατακραίνοντα, ἀδιαστάτως τε τὸ τῶν δα-
 κρῶν ὕδωρ ἀντλεῖν, ἐξ οὗ ἀναφύχεται καὶ ὁ νοῦς

inhiabantur, existimabat, et digito propemodum
 Samaritas signat gregatim confertimque venien-
 tes, adeo scilicet illis mulieris verba alas addide-
 rant, et ait : « Levate oculos vestros, et videte re-
 giones quia albæ sunt jam ad messem. » Messem
 vocat animas ad excipiendam Evangelii falce
 paratas, quæ sane pravitate resecat, quam non
 seminavit Deus ; et in unum congregat naturam,
 quam non dispersit. Quod vero ait, « Ego misi vos
 metere, quod vos non laborastis, » prophetas
 laborasse significat. Ipsi enim cognitionis Dei se-
 mina ante jecerunt. Facilis igitur, inquit, prædicatio
 vobis erit ; nec laboriosum paratas segetes verbi
 Dei falce demetere. Gaudium quidem erit commune
 tum prophetis qui seminarunt, tum vobis impor-
 tantibus fructum. Atqui hic sane enarrantæ histo-
 riæ finis sit. Quæ vero spiritualis consideratio in
 ea insit, jam dicatur.

Quod igitur nature humanæ typus Samaritana
 fuerit, jam occupavimus dicere ; habitavit enim
 ipsa aliquando in monte, in vacuitate scilicet pas-
 sionum (9) divinitus immissis cogitationibus elevata.
 Sed enim serpentis consilio acquiescens, captiva in
 peccati confusionem velut in Babylonem deducitur,
 atque in pecudum naturam ob impetus rationi
 discordes degenerans, in mentis altitudinem velut
 in montem pro cælestibus cogitationibus uti Chal-
 dæorum multitudinem, impietatem intromittens,
 quæ cladis a leonibus acceptæ causa illi fuit : per
 leonum quippe morsus intelligantur alia aliis tem-
 poribus, hominibus incussa flagella, eluviones aqua-
 rum, linguarum confusiones, ignis pluvix, quæ sane
 eo usque in hominum genus dispertita sunt, donec
 274 Mosnica lex expulit impietatem. Neque vero
 naturam ita purgavit, ut ad splendorem revocaret.
 Athuc enim in monte adorabat, ubi occlebantur
 idola Astartes et Chamos (10) ; et vitulis dedita
 erat. Ubi vero ipse Patris terminus et Verbum (11)
 a paterno sinu profectus usque ad nostram humili-
 tatem (12) devenit, unam salutis viam invenit ad
 fontem baptismi considerare. Qui sane Jacob sup-
 plantatoris fuisse dicitur, ut qui Esau illum intelli-
 gibilem supplantet, et elidat, ac per ipsum sane
 fontem largitur hominibus Spiritus aquam vivam.
 Utinam vero contingat nobis assectatores fieri piæ
 Samaritanæ, et abominari consuetudinem rationi
 contrariam cum sensibus habitam, cum quibus, ut
 cum quinque viris, ab ipso ortu copulati sumus,
 inhibere etiam (13) fallacem animi sensum, ut
 sextum maritum lectum animæ commaculantem,

Francisci Scorsi notæ.

(9) *In vacuitate passionum.* Vide adnotata ad hom. xxiv, not. 67.

(10) *Astartes et Chamos.* Alludit ad idola Sidonio-
 rum, quorum erat Astartes, et Moabitum quorum
 Chamos, cui Salomon in monte sanum constituit III Reg. cap. xi, et ad vitulos aureos quos Jerom-
 hnam conflavit, et in excelsis posuit, ibidem.

(11) *Patris terminus et Verbum.* Hoc explana-

vimus ad hom. 17, not. 8, quo sensu Verbum
 dicatur Πατρός ὄρος, Patris terminus, ex Greg. Naz.
 et aliis.

(12) Usque ad nostram humilitatem. Vide ad
 homil. 7, not. 25.

(13) *Inhibere etiam,* etc. Ἀνασυράσαι in uno
 cod., in altero est ἀνασειράσαι ; utrumque idem
 valet.

et continenter lacrymarum aquam baurire, unde recreatur Jacob, hoc est, mens nostra, et ab ipso genitæ piæ cogitationes, et pecora ejus, concupiscibilis, dico, et irascibilis. Si hanc aquam ex oculis hauserimus, assistet nobis spiritualiter Verbum salutem sitiens nostram, et imbres in nos deducet spiritualium donorum: quoniam ipsi convenit omnis honor et gloria, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXIX.

In salutarem Ascensionem.

Clara sane et insignis hodierna celebritas, atque adeo ipsam festorum summam cecendi continet argumentum. Hæc enim est mysteriorum Christi coronis; hæc salutis nostræ perfectio hodie; humana natura supra cœlestes sphaeras in throno est collocata; hodie naturæ rationalis vetus inimicitia dirempta est, et angelorum hominumque facta conjunctio. Hodie massa (14) illa, quæ de mortali sumpta est natura, supra corporis expertium mentium sublata dignitatem, divinæque facta est particeps dignitatis. Hodie virtutes intellectuales exsultant et obstupescunt terram cœlo conciliatam videntes, ac præ stupore miraculi sciscitantur ea **275** quæ vaticinatus est Isaias. Verum evangelica verba in medium proferentes, sensum in eis latentem pro virili parte investigemus ²⁸.

« Surgens Jesus ex mortuis stetit in medio discipulorum suorum. » Quærere operæ pretium est, quare steterit Verbum in medio discipulorum. Quandoquidem illis institutionem gentium commissurus erat; hæc autem in dogmatum subtilitate et præceptorum observatione continetur, consistens in medio quasi quodam symbolo ostendit, quod ambo hæc in medio cernantur, et cultus circa Deum, et practica virtus. Doctrina enim nostra de Deo in medio sita (15) est inter Judæicam quæ in unam personam coarctat monarchiam, et ethnicam deorum multitudinem statuentem; ipsæ vero virtutes mediocritates sunt (16), excessus

²⁸ Luc. xxiv, 36 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(14) *Massa*. Idem auctor hom. antecedente indidnam Christi naturam vocat ἀπαρχὴν τοῦ φεράματος, quod nimirum prima sit ablata Patri, et in cœlum illata. S. Athanas. orat. iidem *De Ascens.* sub ipsius initium: Νῦν μοι μεγαφρονεῖν ἀλθῶς κατὰ τῆς διαβολικῆς τυραννίδος ἐπέεργεταί, ὅταν εἰδῶ σήμερον τοῦ ἐμοῦ γένους τὴν ἀπαρχὴν ἐν οὐρανοῖς βασιλεύοντα. *Nunc mihi revera licet adversus diaboli tyrannidem gloriari, cum hodie videam generis mei primitias in cœlo regnantes.* Theophanes etiam Nicæanus epist. 3, ex tribus editis per Consalvum Ponce, non senel naturam Christi humanam τὴν ἀπαρχὴν τοῦ φεράματος, massæ primitias, iisdem omnino verbis ac noster hic Theophanes Cerameus appellat. Et his plura vide ad not. 88 citatæ homilia; ibique aliorum SS. Patrum consimilia dicta, nam aliter ab altero locus illuminatur.

(15) *In medio sita*. Greg. Nazian. hanc theologiam veritatem appellat mediocritatem orat. 29 quæ est *De dogmate et consil. episcop.* Μεσότηα δὲ ὅταν

ἡμῶν Ἰακώβ, καὶ οἱ ἐξ αὐτοῦ τικτόμενοι εὐσεβεῖς λογισμοὶ καὶ τὰ κτήνη αὐτοῦ, ἐπιθυμία, φημί, καὶ θυμός. Ἄν τοῦτο τὸ ὕδωρ ἐξαντλώμεν τῶν ἐφθαλμῶν, ἐπιστήζεται νοητῶς ὁ Λόγος τὴν ἡμῶν σωτηρίαν ὀψῶν, καὶ τοὺς δμῆρους ἡμῶν χορηγήσει τῶν πνευματικῶν δωρεῶν, ὅτι αὐτῷ πρέπει πᾶσα τιμὴ, καὶ δόξα, νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἄμην.

OMILIA ΛΘ'.

Εἰς τὴν σωτήριον Ἀνάληψιν.

Λαμπρὰ τῷ ὄντι καὶ περιφανῆς ἡ παρούσα πανήγυρις, αὐτὸ δὴ τῶν ἑορτῶν τὸ κεφάλαιον ὑπέθεσεν ἔχουσα· αὕτη γὰρ ἡ τῶν μυστηρίων τοῦ Χριστοῦ κορωνίς· αὕτη τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἡ τελείωσις· σήμερον ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸν ὑπερουράνιον θῶκον ἐνδύεται· σήμερον ἡ ἀνεκὰθεν ἔχθρα τῆς λογικῆς φύσεως διαλέλυται, καὶ ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων γέγονεν ἔνωσις· σήμερον τῆς ἀσωμάτων ἀξίας ὑπερήρθη τὸ βρότειον φύραμα, καὶ θεϊκῆς ἀξίας γίγνετο μέτοχον· σήμερον αἱ νοεραὶ δυνάμεις ἐοράζουσι, μετ' ἐκλήξεως οὐρανῶ συνημμένην ὄρωσι τὴν γῆν, καὶ τεθηκυῖαι τῷ θαύματι ζητοῦσι μαθεῖν ἅπερ Ἡσαίας προσεχρησώδησεν. Ἀλλὰ τὰς εὐαγγελικὰς ῥήσεις εἰς μέσον προθέμενοι, τὸν ἐν αὐταῖς νοῦν ὡς δυνατὸν ἀνιχνεύσωμεν.

« Ἀναστὰς ὁ Ἰησοῦς ἐκ νεκρῶν ἔστη ἐν μέσῳ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. » Προσῆκει ζητησαί, διατί μέσον ὁ Λόγος ἔστη τῶν μαθητῶν. Ἐπειδὴ τὴν εἰς τὰ ἔθνη διδασκαλίαν ἐμελλεν ἐγχειρῆσαι αὐτοῖς, ἥτις ἐστὶν ἡ τῶν δογμάτων ἀκρίβεια, καὶ ἡ τῶν ἐντολῶν φυλακὴ, δεικνυσι συμβολικῶς διὰ τῆς ἐν μέσῳ στάσεως, ὡς ἀμφοτέρω ἐν μεσότητι δεικνυνται, ἡ τε περὶ τοῦ θεῖου εὐσέβεια, καὶ ἡ πρακτικὴ ἀρετὴ. Ἡ μὲν γὰρ καθ' ἡμᾶς θεολογία μέσον ἐστὶ στενῆς μοναρχίας μονοπροσώπου Ἰουδαϊκῆς, καὶ πολυθεῖας Ἑλληνικῆς, καὶ αὗται δὲ αἱ ἀρεταὶ μεσότητές εἰσι, τὰς ὑπερβολὰς καὶ τὰς ἐλλείψεις ἐκκλίνουσαι· εἰ δὲ καὶ τῶν μαθητῶν ἀνακειμένων, ὡς ὁ Μάρκος φησὶν, ὁ Ἰησοῦς

εἶπω, τὴν ἀλήθειαν λέγω, περὶ ἣν βλέπειν καλῶς ἔχομεν μόνην· Porro cum mediocritatem dico, veritatem dico, quæ sola nobis ad intemendum proposita esse debet. De diversis erroribus circa doctrinam fidei agit pluribus idem Gregorius, hac eadem orat. 29, et prima, quæ est apologetica, 39 quæ est prima de theologia, a quibus pauca hæc Theophanes excepit.

(16) *Mediocritates sunt*. Ispis plane Aristotelis verbis loquitur, qui cap. 9: «Οἱ μὲν οὖν ἡ ἀρετὴ ἡ ἠθικὴ μεσότης, καὶ πῶς, καὶ ὅτι μεσότης δὲ κακῶν, τῆς μὲν κατ' ὑπερβολὴν, τῆς δὲ κατ' ἐλλείψιν, καὶ οἱ τοιαύτη ἐστὶ διὰ τὸ στοιχαστικὴ τοῦ μέσου εἶναι τοῦ ἐν τοῖς πάθεσιν, καὶ πράξεισι ἰκανῶς εἴρηται· *Moralium igitur virtutum mediocritatem esse, atque id quomodo, mediocritatemque esse duorum vitiorum, quorum alterum per excessum, alterum per defectum sit, nec non ejusmodi rem esse propriam quod medii conjectrix sit, quod in affectibus actionibusque existit satis dictum est.* Hæc ex Arist. Dogma autem

ἵσταται, μηδὲν τι θορυβηθῆς. Κρυφωδέστερον γὰρ ἄντεῦθεν μαθητόμεν, ὡς ἡ μὲν θεία φύσις ὄρθῃ τε, καὶ πανταχρῶθεν ἀσάλευτος, ἀμετάθετον τὴν σύστασιν, καὶ ἀκρίβαντον ἔχουσα· τὸ δὲ τῶν ἀνθρώπων γένος πρὸς σύμφυτον ἀσθένειαν ὑποκάθηται.

« Καὶ λέγει αὐτοῖς· Εἰρήνη ὑμῖν, » διττῆς ἀγωνίας ἀπολύων τοὺς μαθητάς, τοῦ τε φόβου τῶν Ἰουδαίων, καὶ τοῦ μὴ δοκεῖν φάντασμα θεωρεῖν, διδῶσι τὴν εἰρήνην αὐτοῖς, καὶ ἅμα τε προαναφωνῶν, ὡς αὐτὸς ἐστὶν ὁ τῆς εἰρήνης παροχεύς, ὁ τὴν ἐχθραν λύσας διὰ τοῦ σταυροῦ, καὶ τοῦ αἵματος, καὶ τὴν Θεὸν καὶ Πατέρα τοῖς ἀνθρώποις ἰλεωσάμενος. Ἄλλ' οὕτως ἦσαν, ὡς ἔοικεν, ἀτελεῖς, ὡς, καίτοι φανερώς ὁρῶντες τὸν Κύριον, καὶ τῆς γλυκείας ἀκούοντες φωνῆς, φωντο πνεῦμα ὄραν.

« Πτοηθέντες δὲ, καὶ ἔμφοβοι γεγονότες, ἐδόκουν πνεῦμα θεωρεῖν. » Καὶ οὐ δήπου φαμὲν ὡς δαιμόνια ὄραν ὑπετόπασαν, ἀλλ' ὅτι ἐπίστευσαν μὲν, ὡς ὁ Κύριός ἐστι, διὰ καὶ ἐχάρησαν, ὡς ὁ μέγας Ἰωάννης φησὶν, φωντο δὲ πνεῦμα αὐτὸν γενέσθαι ἀμέτοχον σώματος. Οὐκ ἦν γὰρ ἴδιον τῆς σαρκὸς κεκλεισμένων τῶν θυρῶν εἰσελθεῖν· διὰ τοῦτο αὐτομάτως εἰσελθόντα τεθεακότες αὐτὸν, κατωβρόδῃσαν. Κατευνάζει γὰρ μὴν τὸ δῖος αὐτῶν, καὶ ἀνακαλύπτει τὴν ἐν τοῖς λογισμοῖς αὐτῶν γενομένην πτολάν, εἰπών·

« Τί τετραγαμένοι ἐστέ, καὶ διὰ τί διαλογισμοὶ ἀναβαίνουσιν ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν; » καὶ ἅμα δεικνύς αὐτοῖς τὰς ἐν χερσὶ καὶ ποσὶν ὡτειλάς πιστοποιούμενος, ὅτι αὐτὸ ἐστὶ τὸ πεπονθὸς σῶμα, καὶ οὕτε ἄλλο ἀντ' ἐκείνου ἐγγήγερται, οὕτε πνεῦμα σκιῶδὲς ἐστὶ, καὶ ἀσώματος.

« Ἴδετε τὰς χεῖράς μου, καὶ τοὺς πόδας μου· ψηλαφήσατέ με, καὶ ἴδετε, ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα. » Ἄλλ' ἐστὶν ἐνταῦθα διαπορησαί, πῶς τῶν ἡλῶν αἱ τρώσεις ἐν τῷ ἀφθάρτῳ ἐνδείκνυνται σώματι. Φαμὲν οὖν, ὡς οἰκονομικῶς ταῦτα δεικνύσι, πιστούμενος τὴν ἀνάστασιν. Εἰ γὰρ καὶ τούτων αὐτοῖς δεικνυμένων ἀπιστία ἔτι συνέιχοντο, τί ἂν ὑπετόπασαν, εἰ οὐκ εἶδον τοῦ πάθους τὰ σύμβολα;

« Ἐτι δὲ ἀπιστούντων αὐτῶν ἀπὸ τῆς χαρᾶς, καὶ

²⁸ Ephes. II, 15, 16. ²⁹ Joan. XX, 20.

Francisci Scorsi notæ.

est in *Ethica Philosophia* pertractatum atque protritum ex eo deductum dictum illud aureum Cleobuli, unius ex Septem Μέτρον ἄριστον, *Optimum in rebus omnibus modus*.

(17) *Recumbentibus discipulis*. Hanc Christi apparitionem, quam S. Lucas cap. xxiv narrat, de qua est præsens homilia, eandem esse atque eam, quam Joannis cap. xx, unde etiam sumit multa Theophanes, ut videatur narrationem utriusque in unam conficere, nemo dubitat; sed et eandem itidem esse, de qua S. Marcus cap. xvi, videtur hic auctor existimare, cum ab eo dictum sit, recumbentibus discipulis apparuisse, quæ verba hic explicantur. De quo tamen dubitari merito potest, præsertim ea ratione, quod a S. Marco undecim dicantur fuisse discipuli, quibus recumbentibus apparuit, in ea vero,

A defectusque declinantes. Si vero etiam recumbentibus discipulis (17), ut Marcus ait, Jesus adstat, nihil inde turberis. Hinc enim occulta quadam ratione edocemur, divinam quidem naturam rectam usquequaque, et immotam manere, statimque invariabilem, et inconcussam habere; genus autem humanum pro innata sibi imbecillitate

B « Et ait illis: Pax vobis, » ut duplici sollicitudine discipulos liberaret, metu scilicet Judæorum et suspitione videndi phantasmatis. Pacem eis dedit, et simul ipsum se pacis datorem esse professus est, qui inimicitiam per crucem, et sanguinem suum solverat ²⁸, et Deum, ac Patrem hominibus propitiū fecerat. Sed tam erant, ut videtur, imperfecti discipuli, ut quamvis aperte viderent Dominum, et dulcem illam vocem audirent, existimarent tamen spiritum se videre.

« Conturbati vero, et conterriti existimabant se spiritum videre. » Nec vero ullo modo dicimus, dæmonem eos videre se arbitratos, sed credidisse quidem esse Dominum, unde et gavisī sunt, ut magnus Joannes ait ²⁹, sed ipsum esse spiritum expertem corporis opinabantur: neque enim clausis intrare januis corporis proprium est: ideo cum per seipsum ingressum esse vidissent, exterriti sunt. Verum ipse metum eorum sedat, et ortam in eorum cordibus consternationem patefacit dicens:

C « Quid turbati estis, et cogitationes ascendunt in corda vestra? » Et simul ostendit eis manuum ac pedum vulnera, ut fidem **276** faceret, illud ipsum corpus esse quod passum fuerat, nec aliud illius vice resurrexisse; nec itidem spiritum umbræ similem esse se, et corpore vacuum.

« Videte manus meas, et pedes meos: palpate, et videte, quia spiritus carnem, et ossa non habet, sicut me videtis habere. » Verum hic suboritur dubitatio, qua ratione clavorum vulnera in corpore incorruptibili ostensa sint. Dicimus igitur, quod per dispensationem hæc exhibet, ut comprobet resurrectionem: si enim illis ostensis, adhuc in incredulitate persistebant, quid suspicati essent, nisi Passionis signa conspexissent?

« Adhuc autem illis non credentibus, et mirantibus

D quæ a S. Joanne itidemque a S. Luca citatis locis narratur, Thomas abfuerit, adeoque non undecim, sed decem apparuerit. S. autem Augustinus, *De consen. Evang.* cap. 15, lib. III, cum probabiliter in hac opinionem dissereret, solvit hoc argumentum hoc pacto: *Nisi forte quamvis uno absente, undecim: tamen voluit appellare, quia eadem tunc apostolica societas hoc numero nuncupabatur, antequam Matthias in locum Judæ subrogaretur*. Verum quia hoc etiam durum videri posset, refert se ad primam respondendi rationem, qua putat eam a S. Marco relatam apparitionem postremam fuisse omnium ipso die Ascensionis in cœlum. Habet tamen alios auctores ὁμοψήφους Theophanes noster, ac præsertim Euthymium., qui cum aliis citatur a Maldonato.

præ gaudio, dixit: Habetis hic aliquid, quod manducetur? Quoniam videbat adhuc incredulos esse discipulos, et velut in trutina suspensos teneri: quæ enim maximum afferunt gaudium non tam cito creduntur (18), manifestius ipsos sumendo cibo confirmat, et melle, et piscis parte comedendis. Ne vero turbetur mens auditorum, quod corpus a corruptione liberum, et non indignum alimenti audiant, cibum capere: nec quærat, quid factum sit eo cibo qui sumptus fuit: de his enim dubitant, qui mysterium resurrectionis oppugnant. Sicut enim per dispensationem exhibuit plagas a clavis et lancea factas, quamvis in corpore illo puro, et subtili, et divino carnis crassitiam (19) non simul ferret, ita etiam non nostræ comestionis in molium alimentum sumit, in qua quod sumitur, transmutatur, et partim additur corpori, partim excernitur, partim evanescit in flatus; sed veluti igneus solis radius (20) subjectum consumit humorem, nihil ex illo in propriam naturam apponens: ita evenit cibo illi a Salvatore sumpto: nimirum uti incandens ferrum distillans cera dissolvitur, sic divino illo igne consumptus est. Jam vero considera ciborum speciem clarum symbolum incarnationis, partem piscis assi, et mellis favum. Piscis quidem (21), quoniam homo factus et in hoc vitæ nostræ mari versatus, peccati salsuginem non degustavit, qua ratione piscis marinæ salsuginis expers manet. Assi vero, quoniam caro igni divinitatis unita nihil molle, vel fluxum ex hujus vitæ infirmitate tulit: et quidem ductus ad Passionem, et sexcenta contumeliarum genera excipiens more piscis **277** obmutuit, non contendens, neque clamans, neque aperiens es suum juxta propheticam Isaïæ vocem²⁰. Quid vero signavit apum favus? Quoniam fel gustavit, cum cruci suffixus est, opposita scilicet amaritudine delectabilem sanans gustum primi parentis: postea ubi omnia quæ naturæ nostræ causa, disposita erant (22), implevit, quod reliquum erat illustrationis (23) et dulcedinis nos participes efficit, quorum manifesta fuere symbola mel, et favus ad

²⁰ Isa. xxiv, 4.

Francisci Scorsi notæ.

(18) *Non tam cito creduntur.* Vide quæ attulimus D ad hanc sententiam, hom. xviii, not. 12.

(19) *Carnis crassitiam.* Hunc locum confer et expende cum aliis ejusmodi ad hom. xxxiv, not. 41, qui sane et illos illustrat, et ab aliis invicem illustratur. Adde his pauca ex Theophyl. in c. Lucae xxiv: *Tule oportet intelligere Domini corpus post Resurrectionem spirituale, et subtile, et alienum ab omni crassitudine, neque cibi, neque alterius cujusquam indigens, quamvis ad confirmationem illorum comederit; quod enim comedit non secundum naturam comedit, sed secundum dispensationem ad docendum quod illud ipsum corpus, quod passum est, resurrexit.*

(20) *Sed veluti igneus solis radius,* etc. S. Augustinus eadem similitudine utitur ad idem explicandum: *Aliiter absorbet aquam terra sitiens, aliter solis radius: illa indigentia; iste potentia.*

(21) *Piscis quidem,* etc. Idem homil. xxvii ad quam vide not. 66.

(22) *Quæ disposita erant.* Vide quæ longe disseruimus de voce οἰκονομία ad hom. v, not. 98.

(23) *Illustrationis?* φωτισμού vocabulo, quod nos illustrationem vertimus, intelligi baptismum haud ambigo, quod pluribus ostendi ad hom. 21, not. ex quibus habes vocatum itidem festum Epiphaniæ seu baptismi diem τῶν ἁγίων Φώτων, Sanctiorum lambrum, quod νεοφωτιστοί; baptismolustratis cerci accensi gestandi darentur in manus. Unde et ritu Romanæ Ecclesiæ etiam ad sacrum fontem cerens accenditur. Ex hoc itaque ritu ait Theophanes favum mellis symbolum fuisse baptismatis: ex favo enim fit cera et cereus; alludit ad nomen Græcum τὸ κηρίον, quod utrumque significat, et favum et cereum.

χρή ἀμφιβάλλειν, ὅτι καὶ οἶνον ἐπεπόκει φαγών. **A** Εἰ γὰρ καὶ ἐνταῦθα σεσίγηται, ἀλλὰ δῆλόν ἐστιν ἐξ ὧν φησιν ὁ Ἀπόστολος, ὅτι καὶ ἑ συνεφάγομεν αὐτῶν, καὶ συνεπίομεν, ἢ οὐ πρὸ τοῦ πάθους μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Ἡ πῶς ἐμελλε τὴν πρὸ τοῦ πάθους ἐπαγγελίαν πιστώσασθαι, ἦν ἐν τῶ τῶν μυστηρίων εἶπε καιρῶν · Ἐ Ἀπάρτι οὐ μὴ πῶ ἐκ τοῦ γεννήματος; τῆ; ἀμπέλου, ἕως αὐτὸ πῶ καινὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ; ἢ βασιλείαν μὲν ὠνομακῶς τὴν ἀνάστασιν, καθ' ἣν ἔλεγεν · Ἐ Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῶ καὶ ἐπὶ γῆς · ἢ καινὸν δὲ, ὅτι παράδοξο; ἦν ὡς ἀληθῶς ὁ τρόπος; τῆς μεταλήψεως. ἢ Data est illi omnis potestas in cælo, et in terra p. 23.

Τούτοις τοὺς μαθητὰς πιστωσάμενος, καὶ τῶν **B** προτερόρων διδασκῶν ἀναμνήσας αὐτοὺς, καὶ νεύματι θεῶν, καὶ λόγων ἡδύτητι διανοήσας αὐτῶν τὸν νοῦν, τοῦ συνιέναι τὰς Γραφὰς, ἐντειλάμενός τε προσμένειν ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ παραδοκεῖν τὴν ἐσομένην τοῦ ἁγίου Πνεύματος; ἔλευσιν, ἦν ἐξ ὕψους ἐκάλεσε δύναμιν, ἀνάγει αὐτοὺς εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, ὅπερ ἐσημάνεν ὁ εὐαγγελιστῆς εἰπῶν · Ἐ Ἐξήγαγε ἐξ αὐτοῦ ἕως εἰς Βηθανίαν · ἢ ἀπὸ τοῦ πλησιάζοντος τόπου, τὸ ὄρος τοῦτο δεδηλωκῶς. Ἐ Ἐδεῖ γάρ, ἔδει ἐν τούτῳ τῶ ὄρει γενέσθαι τοῦ Σωτῆρος τὴν εἰς οὐρανοῦς ἀνελπίτησιν. Ἐ Ἐπειδὴ, ὡς πατριχῆ πρὸς ἡμᾶς ἀνωθεν ἀφίκαται παράδοσις, ἐν τούτῳ πάλιν ἔξει ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ μετὰ τοῦ σώματος. Τοῦ γὰρ αὐτοῦ τόπου ἢ μὲν ἀκρόωρια καλεῖται ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, ἢ δὲ ὑπὸ ρεῖα Κλαυθμῶνος κοιλὰς, δηλοῦσης, **C** οἶμαι, ἀμφοτέρας κλήσεως, ὡς οἱ μὲν δίκαιοι λήφονται τὸν τῆς ἀναπαύσεως ἔλεον, οἱ δὲ ἀμαρτωλοὶ τὸν κλαυθμὸν ἐκείνον τὸν ἀπαραλήκτον · Ἐ Ἐπὶ τοῦ θεοπεσιῦ Ζαχαρίου χρησμός ἐν τούτῳ τῶ ὄρει θεοπιπδεῖ τὴν σωτήριον γενέσθαι ἀνάληψιν · Ἐ Ἰδοὺ ἡμέρα ἔρχεται Κυρίου, καὶ στήσονται οἱ πόδες αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν κατέναντι Ἱερουσαλὴμ. ἢ Ἐν τῷ ὄρει οὖν τούτῳ ἀνάγει τοὺς μαθητὰς, καὶ τὰς χεῖρας αἶρει, ἃς δι' ἡμᾶς ἦσεν ἐν τῷ σταυρῷ, καὶ τὴν Δεσποτικὴν εὐλογίαν αὐτοῖς δίδωσιν, οἷον ἐτελευτάται, καὶ συντακτήριον · καὶ οὕτω παραδόξως εἰς οὐρανοῦς ἀναφέρεται, οὐ πυρίνῳ ἄρματι, ὡς ὁ Θεοδότης ἄρθαι, ἀλλὰ πρωτεινῇ νεφέλῃ ληφθεῖς. Οὕτω γὰρ φησιν ὁ αὐτὸς εὐαγγελιστῆς ἐν τῷ βιβλίῳ τῶν Πράξεων, ὡς ἢ Βλεπόντων αὐτῶν ἐπήρθη, καὶ νεφέλῃ ὑπέλαθεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. ἢ Ἐν δὲ ἡ νεφέλῃ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον · αἰσθητῆν

manducandum Domino data. Omnino vero dulcitare non licet, quin vinum etiam sumpserit (24), postquam comedit. Quamvis enim id hoc loco reticeatur, tamen planum est ex his, quæ dicit Apostolus, quod, Ἐ Manducavimus, et bibimus cum illo 21, ἢ non ante Passionem modo, sed etiam post Resurrectionem: alicui enim, quo pacto præstitisset, quod paulo ante promiserat, quam pateret, atque in ipso mysteriorum tempore dixerat: Ἐ Amodo non bibam ex hoc genimine vitis, donec illud bibam novum in regno Dei 22? Regnum scilicet Resurrectionem appellans, de quo dixit: ἢ Novum vero, quod admirabilis sane fuit sum-

illis potquam discipulos in fide confirmavit et traditam prius doctrinam in memoriam revocavit, divinoque nutu, et suavitate sermonis ad intelligendas Scripturas eorum mentem aperuit, præcepitque, ut Hierosolymis permanerent, et futurum adventum sancti Spiritus exspectarent, quam virtutem ex alto vocavit; ducit eos in montem Olivarum, quem signavit Evangelista dicens, Ἐ Eduxit eos foras in Bethaniam, ἢ a vicino loco (25) hunc montem designans. Decebat enim, hoc monte reversionem Salvatoris in cælum fieri, quoniam, uti ab antiquis Patribus traditum nobis est, in hoc etiam monte suprema mundi die cum corpore veniet. Hujus enim ipsius loci summus quidem mons Olivarum, imus vero mons Luctus convallis vocatur, utroque vocabulo, ut ego arbitror, significante justos quidem requietis æternæ misericordiam obtenturos, peccatores vero fletum illum omnis consolationis expertem. Verum in hoc monte futuram esse salutarem Domini Ascensionem divinitus afflati Zachariæ vaticinatione prædictum est: **278** Ἐ Ecce dies Domini venit, et stabunt pedes ejus super montem Olivarum, qui est contra Jerusalem 26. ἢ In hunc igitur montem discipulos ducit, et elevat manus, quas nostra causa elevavit in cruce: et benedictionem illis impertit ut Dominus, et ut postremam, et quæ multorum vim præceptorum haberet (26), atque ita mirandum in modum elevatur in cælum; non igneo curru, ut Thesbites ille sublatus 25, sed lucida exceptus nube. Sic enim idem Evangelista in Actorum libro ait, quod Ἐ Videntibus illis elevatus est; et nubes suscepit eum ab oculis eorum 26. ἢ Erat autem hæc nubes Spiritu

²¹ Act. x, 41.

²² Matth. xxvi, 19.

²³ Matth. xxviii, 18.

²⁴ Zuchar. xiv, 4.

²⁵ IV R. g. ii, 11.

²⁶ Act. i, 9.

Francisci Scorsi notæ.

(24) *Vinum etiam sumpserit.* Illa Christi verba: *Non bibam amodo de hoc genimine vitis donec bibam illud robiscum novum in Regno Dei.* De hoc tempore Resurrectionis cum manducavit, et bibit cum discipulis intelligit Chrysost., quem sequitur noster, et secuti sunt posteriores Euthym. et Theophyl. quibus et plerique recentiores interpretes adhaeserunt, inter quos Maldonatus noster probabile putat, Christum aliquando licet non semper cum apostolis vescentem vinum bibisse, atque hoc sentit

hic auctor.

(25) *A vicino loco.* Propinqua est monti Olivæ Bethania mille ferme passus ab eo distans. Est enim mons interjectus inter Hierosolymam, et Bethaniam, quæ ab illa stadiis quindecim, hoc est duo circiter passuum millia disjuncta est. Quod ex *Chorographia* Christiani Adrichomii Delphi patet.

(26) *Et quæ multorum vim præceptorum haberet.* Ita circumscribenda vox συντακτήριον su. i. sc. quæ recole quæ discipulimus ad hom. vi, not. 11.

sanctus (27): quippe cum fieri non possit, ut sensibilis nubes æthera pervadat, quandoquidem æthe-

A γὰρ νεφέλην ἀδύνατον τὸν αἰθέρα ὑπεκδραμεῖν, φυσικῶς τῆς νοτίδος τῷ αἰθέρι μῆ ἐξοπτωμένης πυρί.

Francisci Scorsi notæ.

(27) *Erat autem hæc nubes Spiritus sanctus.* Typice nimirum et figurative, quomodo S. Paulus etiam locutus I Cor. x: *Petra autem erat Christus.* Videtur sane Theophanes id ex ipso capite Act. deducere, et verba illa: *Usque in diem, qua præcipiens apostolis per Spiritum sanctum assumptus est, ita legere, et tunc per Spiritum sanctum ad tunc assumptus est referat.* Quam lectionem assertet etiam, nec rejicit Lorinus soc. Jesu in Comment. in idipsum cap. I Actor., scilicet ut universum τῆς οἰκονομίας, hoc est, dispensationis et Redemptionis nostræ opus, et ratio Spiritui sancto per attributionem adscribatur, cum fuerit opus maximæ charitatis, quod verbis sequentibus idem Theophanes insinuat, cum ait: *Sicut (parco Græcis, ne longior sim) in Spiritu descendit, dicente ad Virginem Gabriele, Spiritus sanctus superveniet in te, ita et Spiritu comitante ascendit, ut ipse qui semper ipsum comitetur, et cum ipso substantialiter sit.* Neque hoc solum loco, sed et nonnullis aliis in hisce homiliis idem hic Pater in nube Spiritus sancti typum et figuram agnoscit: idemque sibi cohercet perpetuo et seipsum explicat. Nam hom. sequente, quæ est de Spiritu sancto eodem modo loquitur de nube populi Hebræi ducit: *Ὅτι δὲ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐνήργη Μωσῆς, καταμάθοι; προσχῶν τῇ ὁδηγούσῃ νεφέλῃ τὸν Ἰσραὴλ. Ἦν γὰρ αὕτη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὕτως εἰπόντος τοῦ θεηγόρου Παύλου. Τύπος ἦν ἡ θάλασσα τοῦ ὕδατος, ἡ δὲ νεφέλη τοῦ Πνεύματος. Quod autem per Spiritum sanctum a Mose facta sint opera intelliges, si animadverteris ad nubem, quæ fuit dux itineris Israeli. Erat enim ea Spiritus sanctus, cum Paulus divinitus loquens ita dicat: Figura erat mare quidem aquæ, nubes vero Spiritus. Ita Theophan. Verum ubi id Paul. dicit? Nusquam habet hæc expressa verba D. Paulus. Sed I Cor. cap. x, sic ait: *Patres nostri omnes in nube fuerunt, et omnes mare transierunt, et omnes in Mose baptizati sunt in nube et in mari.* His igitur in verbis Theophanes allegoriam agnoscit eaque παραφραστικῶς explicans fuisse dicit mare typum baptismatis, nubem vero Spiritus sancti, quam allegoricam explanationem hausit a Gregor., Nazianz. discipulus a Magistro, aperte ab eo traditam orat. in S. Lumina: *Ἐβάπτισε Μωσῆς, ἀλλ' ἐν ὕδατι, καὶ πρὸ τούτου ἐν νεφέλῃ, καὶ ἐν θαλάσσῃ τυπικῶς δὲ τούτου ἦν, ὡς καὶ Παῦλος δοκεῖ, ἡ θάλασσα τοῦ ὕδατος, ἡ νεφέλη τοῦ Πνεύματος. Baptizavit Moses, verum in aqua, priusque etiam in nube, et in mari. Ceterum hoc per figuram agebatur, quemadmodum et Paulo placet; mare enim aquam, nubes Spiritum adumbrabat. Et in orat. De fide, cujus solum exstat Latina Rufini presb. Aquileiens. interpretatio, eandem figuram paulo aliter ex eodem loco deducit: *Populum Israel in columna nubis per diem, et per noctem in columna ignis, quasi dux itineris præcedebat, ut baptismi gratiam per nubem, et donum sancti Spiritus per ignem ostenderet. Unde et apostolus Paulus in nube Patres baptizatos scribit. Hæc ex Gregorio Nazianz. Theodoretus accedit eandem allegoriam aperte explicans: Illud, inquit, apostoli omnes in Mose baptizati sunt in nube, et in mari, sic intelligi posse mihi videtur: Typum verum baptismi habet mare, nubes vero Spiritus sancti, Moses Christi Sacerdotis. Idem insinuat Macarius Chrysocephalus archiep. Philadelphicæ, orat. de exalt. S. Crucis ex tom. II De cruce Jacobi Gretserii ejus interpret. Nam Græca omitto brevitatibus causa: *Hinc sequitur columna nubis interdiu, et ignis noctu ut non solum mare et aque natura, sed et ignis, et aer salutem per tripartitam crucem nobis obventuram subministret baptismumque et Spiritus charismata præsignificet.****

Ex nuperis vero explicatoribus Cornel. a Lapide in cap. XII Exod. sic eundem locum D. Pauli interpretatur: *Patres nostri in Mose baptizati sunt in nube, et in mari; baptizati sunt, scilicet typice et in figura.* Et eodem cap. alibi: *Potest columna ignis Christum, qui lux est mundi, columna vero nubis Spiritum sanctum, ejusque obumbrationem et sanctificationem significare: Christus enim et Spiritus sanctus sunt una columna, id est, una Deitas.* Ita S. Ambros. lib. II De sacr., cap. 6, et ex eo multi interpretes. Atque hæc dicta sunt ad illum Pauli locum excutiendum, quem Theophanes affert, ut ostendat nubem Israelitici populi typum gressisse Spiritus sancti, quod ex consensu a totum Patrum approbari jam vidimus. Redeo ad Theophanem ipsum, qui hom. de Transfigur. quæ est ordine 58, contra Macedonium, Actium, et Eunomium eorumque sectarios πνευματομάχους, qui ex eo quod in Transfiguratione non facta sit mentio Spiritus sancti, contra ejus divinitatem cavillabantur, invehitur ostendendo nubem illam lucidam symbolum sui se Spiritus sancti: *Ἄλλ', ὦ Πνευματομάχε, μικρὸν ἐπίσχες τὴν ἀσθεῖ γλώτταν. Sed o tu oppugnator Spiritus sancti, paulisper impiam linguam colibe. Et post pauca: Τὴν γὰρ νεφέλην ἠκούεις τὸ ὄρος ἐπισκιάσασαν, μὴ ἄλλο τι νόμιζε ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οὐ γὰρ ἦν ὑγρᾶς ἀναθυμιάσεως σύστασις, ἀλλὰ κρυσταλλοῦ ἀκρῶς, καὶ θεοτέρας. Ἐν πολλοῖς δὲ εἰώθεν ἡ Γραφὴ δ' αὖ τῆς νεφέλης δεικνύειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Nubem enim illam quam audis obumbrasse montem nihil aliud fuisse, quam Spiritum sanctum putes. Neque enim erat ex humido vapore composita, sed ex præstantiore aliquo revera, et diviniore. Multis autem in locis Scriptura consuevit per nubem Spiritum sanctum ostendere, etc.* Ex quibus satis suam mentem et sensum aperit hic auctor, satisque concinit sibi; nam unam figuram ex alia astruit; nubem illam transfigurationis fuisse Spiritus sancti symbolum affirmat, et comprobat ea quæ fuit dux Israelitici populi, de qua in hom. De Spiritu sancto locutus, in quo vidimus supra egressisse alios Patres et interpretes; et præterea inducit hanc ipsam quæ in Ascensione Christum ab oculis discipulorum excepit, et eam in qua venurus est in die iudicii, et eam de qua allegorice locutus est Isaias c. XI: *Ecce ascendet Dominus super nubem terrem, quem locum, ut refert Cornelius, multi auctores de Christi corpore concepto de Spiritu sancto intelligunt.*

Illam vero nubem, quæ in transfiguratione visa est, fuisse typum sancti Spiritus agnoscit, et decantat Ecclesia in die festo Transfigur.: *In splendenti nube Spiritus sanctus visus est, Paterna vox audita est: Hic est Filius meus dilectus.* Id etiam affirmat Ven. Beda et Glossa, in Cal. aurea D. Thomæ, quæ et pluscula alia testimonia apponemus in Notis ad hom. illam de Transfigur. Ratio vero similitudinis inter nubem et Spiritum sanctum explicatur ab ipso Theophane hom. eadem de Transfigur.: *Παρελάσσει δὲ νεφέλη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τὸν δρόμον τῶν χαρισμάτων ἐν ἐπιβλύσει ποταμῶν τῶν πιστεύουσιν: Assimilatur porro nubi Spiritus sanctus propter gratiarum imbrem, quem instar fluxii super credentes effundit. Igitur ex omnibus his scriptoris collatis locis satis aperitur sensus illius semper idem et constans, quo nubem in variis utriusque Testamenti paginis dicit esse Spiritum sanctum; atque hoc ubi de mysteriis Christi loquitur, ea ratione repetere et inculcare, ut hæreticos jam dictos πνευματομάχους confutet, ostendatque Spiritum sanctum συμπαραρτοῦν, quo ipse utitur verbo, eodemque suo Gregor. Nazianz. et Damascen., hoc*

'Αλλ' ὡσπερ ἐν πνεύματι κατήλθεν, οὕτως εἰπόντος A rio igne naturaliter humor absunitur; sed sicut in Spiritu descendit, sic dicente ad Virginem Ga-

Francisci Scorsi notæ.

ε τ, comitar' Christum ὡς ὁμοτίμω, ut consubstantiali. Nazianz. sic loquitur atque id asserit orat. *de Pent.* que 44, ubi adfuisse Spiritum sanctum dicit primum angelis, deinde prophetis: "Ἐπειτα ἐν τοῖς Χριστοῦ μαθηταῖς· ἐὼ γὰρ Χριστὸν εἰπεῖν, ὃ κερὴν οὐχ ὡς τὸ ἐνεργεῖν, ἀλλ' ὡς ὁμοτίμω συμπρομαρτοῦν. *Tum in Christi discipulis; Christum enim prætermitto, cui aderat non ut operans; sed ut æqualem comitans.* Orat. verp 5 *de Theolog.*, quæ est de eodem sancto Spiritu, ex hac conjunctione cum Christo ejusdem Spiritus divinitatem adversus ejus oppugnatōres ostendit: Σκόπει δὲ οὕτως· Γεννᾶται Χριστὸς, προτρέχει· βαπτίζεται, μαρτυρεῖται· ἀνάγει· δυνάμεις ἐπιτελεῖ, συμπρομαρτεῖ· ἀνάγεται, διαδέχεται. *Sic autem expendit: Nascitur Christus, præcurrit Spiritus; baptizatur ille, hic testimonium offert; tenuatur ille, hic abducit; miraculaludit ille, hic comitatur; ascendit ille, hic succedit.* Ita Gregorius. At Demascenus, lib. 1. cap. 7, *De B fide:* Οὗτο καὶ Πνεῦμα μεμαθηκότες Θεοῦ τὸ συμπρομαρτοῦν τῷ Λόγῳ, καὶ φανεροῦν αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν, οὐ ποθὴν ἀνοπόστατοι. Hoc est, ex Jacobo Billio: *Cum Lei Spiritu, Verbum comitantem. ipsiusque operationem declarantem audimus. non statum quemdam substantia carentem animo nobis fugimus.* Et capite 10 dicit: Πνεῦμα ἀχώριστον καὶ ἀνεκφοίτητον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ· *Inseparabilem, et nunquam egredientem a Patre et Filio.* Hanc igitur ipsam veritatem orthodoxam semper tuetur his locis Theophanes noster et ostendit Spiritum sanctum perpetuo comitari Christum ut consubstantialem, idque per nubis symbolum significatum in Evangelio, et aliis Scripturæ locis, quod in hac homilia his verbis diserte docet: 'Αλλ' ὡσπερ ἐν Πνεύματι κατήλθεν, οὕτω καὶ μετὰ τοῦ Πνεύματος ἄνευ: συμπρομαρτοῦντος αὐτοῦ, καὶ συνόντος οὐσώδως· *Sed sicut in Spiritu descendit, ita et Spiritu comitante ascendit, utpote qui semper ipsum comitetur, et cum eo substantialiter sit.* Id figuratum etiam in columna nubis et ignis diximus supra ex Ambrosio et Cornelio nostro, qui ipsum et alios adducit; id etiam significat Apostolus ad Coloss. cap. 11: *In Christo inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter, id est, non per accidens tantum, scilicet per motum, et operationem, uti docuit Nestorius, sed corporaliter, id est revera, realiter et substantialiter;* ita in hunc locum Prosper, c. 343, et Augustinus, epist. 57, quos refert Cornelius, qui et hanc aliam subdit explicationem haud absimilem: *Corporaliter, quia in Christo divina natura non tantum unita est animæ, sed et corpori Christi, ita ut ex Verbo divino et humana natura corporea, una ineffabilis substantia corporea quasi composita sit, quæ est et dicitur Christus, sive Deus homo.* Ita Cornelius. Quod Græci Patres Gregor. Nazianz et Damascen. et alii explicant vocibus θεάνθρωπος, et ὁρθότος, quod adnotavimus etiam supra ad homi iam 36. Atque hæc faciunt non solum ad præsentem adnotationem, sed etiam ad alias, quæ circa similes sententias hujus auctoris essent dicenda. Illud hic extremum superest animadvertendum, non negari a Theophane nubem illam fuisse sensibilem, et ex materia compactam, cum dicat fuisse Spiritum sanctum, hoc est Spiritus sancti symbolum, ut explicavimus; quod tamen videri alicui potest ab illo negari ex sequentibus verbis: Αἰσθητὴν γὰρ νεφέλην ἀδύνατον τὸν αἰθέρα ὑπεκράμασθαι, φυσικῶς τῆς νοεῖδος τῶ αἰθερῶ ἐξοπρωμένη; *πυρὶ· Quiippe cum fieri non possit, ut sensibilis nubes æthera pervadat, quandoquidem ætheris ignei naturaliter humor absunitur.* Sed hæc verba, et alia hujuscemodi, quæ habet hom. seq. et 58, cum de nube Israelitici populi duce, et de

ea quæ obumbravit apostolos in Transfiguratione loquitur, ita accipienda sunt, ut negent nubes illas fuisse naturales et naturaliter ex vaporum copia coactas, easque quas sensibus videmus in aere circumferri; quem intellectum ex aliis ipsius auctoris verbis apertioribus elicio; nam ipse hanc eandem nubem fuisse φωτεινὴν lucidam dicit; ergo fuisse aliquo pacto sensibilem. Deinde in hom. illa *de Transfig.* se plane ipsemet explicat, cum ait: Οὐ γὰρ ἦν ὑγρὰς ἀναθυμιάσεως σύστασις, ἀλλὰ κρῆντος ἀληθῶς, καὶ θειοτέρας· *Non enim erat ex humido vapore composita; sed præstantiore alio, et diviniore.* Ergo non negat eam fuisse ex materia aliqua compositam, sed ex ea, ex qua nubes, quæ videntur, et dissipantur a vento, concretæ sunt; nimirum putat eam per miraculum, et ministerio angelorum ex aere fuisse compactam et luce præditam, eademque ope conservatam: qualem fuisse nubem illam Hebræorum duces interpretes putant, eam scilicet a nube communi fuisse differentem, quia purior et lucidior, densior et solidior esset, nec a ventis ageretur, sed regeretur ab Angelo, adeoque semper similis sui permaneret; cum aliæ sæpissime vel colorem, vel locum, vel crassitiem mutant, quod denique non resolveretur in pluviam, sed semper eadem columnæ forma perduraret, eique angelus quasi navi gubernator assisteret, et ad terram, vel tabernaculum invergeret, vel ab ea elevaret, et cætera hujusmodi per illam oraretur, quæ narratur in Exodo. Si quis igitur diceret hanc nubem non fuisse sensibilem, non negaret eam esse ex aere, vel sensili materia compositam, et sensibus qualitatibus, ut luce et colore affectam, sed solum non fuisse ejus rationis, atque illæ nubes, quæ sensibus videntur passim in aere naturæ ordine volitare. Quod Theophanes illis verbis videtur satis aperte significare hom. *de Transfig.* 17: Ποῦ γάρ τις αἰσθητῆς θῆσει νεφέλης τὴν ἐκείνης ἐνέργειαν, τῆς Γραφῆς μαρτυροῦσης, ὡς τοιούτων θαύμα ἦν, ὡς καὶ τῆς ἡλιακῆς θερμῆς ἐπιλαμπύσεως διατείνεσθαι εἶναι, καὶ τὸν λαὸν σκιάζουσάν τε τὸ ὑποκείμενον, καὶ λεπτῆ δρόσῳ τὸ φλογώδες τοῦ ἀέρος ὑπονωτίζουσάν, καὶ διὰ τῆς νοεῖδος στύλου γενέσθαι. *Quæ sic vertimus: Ubi enim vim, et operationem illius in nube, quæ sensibus nostris videri solet, aliquis putet, testante Scriptura, tale illam fuisse miraculum, ut inter ardentis solis radios, et populum, quasi murus interjectus esset, quod sibi subiectum erat inumbrans, tenui rore aeris æstum temperans, noctu vero columna ignis existeret.* Quibus verbis auctor jam dicit eam nubem miraculo fuisse factam, et sine dubio tribuit illi tales operationes, quæ in rem materiale et sensibilem cadunt, et tamen eam sensibilibus nubis operationis fuisse negat, hoc est nubis naturali modo compactæ, ut dixi, quæ communiter sensibus objecta est. Atque eodem modo loquitur de nube, in qua sicut in curru venturus, vel in throno sessurus est Christus supremo die Judex: Καὶ ὅτε δὲ ἦξει μετὰ δόξης κρῖναι πάντα, διὰ νεφέλης ἐξ οὐρανοῦ μεταβήσεται. Ποῦ δὲ νεφέλης αἰσθητῆς τοῦ αἰθέρος, ὅποτε κατὰ τὸν κορυφαῖον Ἀπόστολον ὑπὸ πυρὸς πάντα ταχίζεσται? Hoc est: *Cum vero in majestate veniet judicaturus universum mundum, per nubem e caelo descendet; ubi vero nubis ejus, quæ nostris est objectu sensibus, coagmentatum locum habere potest, ubi, ut ait apostolorum coryphaeus, omnia igni contabescunt?* Atque his itidem verbis id ipsum significat, non posse illam nubem esse ex subjecta communique vaporum materia genitam, quæ tum nulla erit, sed miraculo et supra naturæ ordinem constitutam fore, quales non sunt nubes hæc sensibus nostris objectæ. Igitur semper sibi eodem sensu

briale : « Spiritus sanctus superveniet in te », et Spiritu comitante ascendit, utpote qui semper ipsum comitetur (28), et cum eo substantialiter sit.

Sed qua de causa non ascendit in cœlum simul ac a mortuis resurrexit, sed hoc distulit usque ad quadragesimum diem? Quod scilicet si ita factum esset, phantasia quædam, et illusio videri Resurrectio potuisset; siquidem reviviscens abiisset simul atque visus esset: ac simile quid fuisset objectis per somnium gaudiis, quæ solum apparent, ac statim evolant, et evanescentia dormientium mentem decipiunt. Ideo multos moratus dies, et variis apparitionibus discipulis confirmatis, cum Resurrectionis miraculum tam certum ostendisset, ut contradicere nequiret, tandem sublatus in cœlum est. Si vero ad subtiliores intellectus exercitatum mentem habetis, et pura luce illustrata potest altiora pertingere, figuram vobis etiam quadraginta dierum explicabo: quid causæ fuerit, cur post hoc spatium peregerit ascensionem.

Tres Christi in terris nativitates novimus: primam quidem ex matre purissima; secundam, quæ in Jordane per aquam (29); tertiam quæ ex mortuis

²⁷ Luc. 1, 35.

Francisci Scorsi notæ.

conhæret hic auctor, et cum eodem modo de nubibus illis duabus dicat eas fuisse Spiritum sanctum, hoc est symbolum Spiritus sancti, atque de hac, qua de agimus, quæ suscepti eum redeuntem in cœlum, et tamen eas sensibile fuisse neget eo intellectu quem diximus, ita etiam de hac est intelligendus, eam fuisse nubem lucidam, non tamen fortuitam, et naturali modo concretam, cujusmodi sunt quæ in aere videntur, sed peculiari opera ac ministerio effectam, eamque quæ esset hujus rationis, symbolum, et typum fuisse Spiritus sancti, ut jam paulo superius explicatum est. Sed consignet tandem hanc notam S. Ambrosius, qui ut noster Spiritus sanctus, ita ille Patris symbolum fuisse eam nubem vult, serm. 60, edit. Rom. relatus a Lorino in c. 1 Act. ait enim nubem splendidam fuisse, ut eam, de qua vox Patris audita est in monte, et per eam intelligi Patrem ipsum, qui occurru quodam pietatis ascendentem Filium gremio molliore complexus sit. Sanctus etiam Maximus hom. 3, de Pentec: idem habet, ut videatur ab Ambrosio sumpsisse: *Illæ est nubes, quæ ascendentem suscepit Christum, quæ et testimonium Christo etiam in monte perhibuit, de qua ait Evangelista: « Vox in nube audita est dicens, Hic est Filius meus dilectus. » Non igitur nubes suscepit Christum, sed Deus Pater recepit Filium, et occurru quodam pietatis ascendentem illum gremio molliore complectitur.*

(28) *Semper ipsum comitetur.* Συμπαρομαρτοῦντος αὐτῷ. Ita locutus Gregor. Nazianz. et Joan. Damascen. quos retulimus supra not. proxima.

(29) *Quæ in Jordane per aquam.* Baptismum Christi nativitatem ejus seu generationem appellat, quod figura fuerit nostræ per aquam baptismi regenerationis, quod plerique Patres docent. In primis vero Gregor. Nazianz. orat. 38: Μικρὸν δὲ οὖν ὑστερον ὄφει καὶ καθαρὸν ἔχον Ἰησοῦν ἐν τῷ Ἰορδάνῃ τὴν ἐμὴν κάθαρσιν, μᾶλλον δὲ ἀγγιζόντα τῇ καθάρσει τὰ ὕδατα. Οὐ γὰρ δὴ αὐτὸς ἐδεῖτο καθάρσεως, ὁ πῶρον τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. *Ac paulo post et Jesum purgatione mea in Jordane purgari videbis, vel potius aquas purgatione sua purificari; neque*

ἐπελεύσεται ἐπὶ σε, » οὕτω καὶ μετὰ τοῦ Πνεύματος ἀνεῖσι: συμπαρομαρτοῦντος αὐτῷ, καὶ συνόντος οὐσιωδῶς.

Ἄλλὰ τίνος ἔνεκεν οὐκ εὐθὺς ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν ἀνῆλθεν εἰς οὐρανοὺς, ἀλλὰ μεθ' ἡμέρας τοῦτο ποιεῖ τεσσαράκοντα; Ὅτι περ εἰ τοῦτο γένηται, ἔδοξεν ἀφαντασίᾳ τις, καὶ φανακισμῶς ἢ ἀνάστασις, εἰ ἀναστὰς ὁμοῦ τε ὤφθη, καὶ ὤφρητο. Τοῦτο γὰρ κατ' οὐδὲν διέφερε τῶν ἐν ὄνειροις τερπνῶν, ἃ μόνον ὀφθέντα, εὐθὺς ἀπέπη καὶ λέλυται, τὴν τοῦ βέγγοντος λογισμὸν ἀπατήσαντα· διὰ τοῦτο ἐφ' ἱκαναῖς ἐπιμείνας ἡμέραις, καὶ ταῖς διαφόροις ἐμφαντασίαις βεβαιώσας τοὺς μαθητὰς, καὶ ἀνανατίρρητον δεῖξας τὸ θαῦμα τῆς ἀναστάσεως, οὕτως εἰς οὐρανοὺς ἀνεφέρετο. Εἰ δ' ἐγγεγύμνασται ὁμοῦ πρὸς λεπτοτέρας ἐνοίας ὁ νοῦς, καὶ καθαρῶ φωτὶ δύναται, καὶ τῶν ἰσχυρότερων ἐφάπτεσθαι, ἐρῶ πρὸς ὑμᾶς καὶ τὸν τρόπον τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν, διὰ τί μετὰ τοσαύτας τὴν ἀνάληψιν ἐποίησατο.

Τρεῖς ἴσμεν τὰς ἐπὶ γῆς γεννήσεις Χριστοῦ· πρώτην μὲν τὴν ἐκ τῆς πανάγου Μητρὸς· δευτέραν δὲ τὴν ἐν Ἰορδάνῃ διὰ τοῦ ὕδατος· τρίτην τὴν ἐκ νε-

enim in se purgatione opus habebat, quæ peccata mundi tollit. Theophanes ipse noster, hom. 28: Ἐδεῖχθη δὲ καὶ ἐν Ἰορδάνῃ τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ βαπτίσματος τὴν ἐμὴν φύσιν καθάρωντος; *Manifestatum est etiam in Jordane cum Dominus per baptismum naturam nostram purgaret.* Theophanes vero Nicænus alius a nostro, lavacrum baptismatis cum utero Virginis, Mariæ et Christi generationem secundum carnem, cum ea, quæ sit in nobis per gratiam in baptismo, regeneratione, eleganter et pie comparat, per eamque nos fieri fratres Christi his verbis docet, quæ quia non omnibus obvia, et singularem continent doctrinam, quamvis longiuscula, transcribam: Ἐνῆσει τῷ ὕδατι, καὶ αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ πρώτος εἰσελθὼν, καὶ βαπτισάμενος ἐν αὐτῷ· πρῶτον μὲν ἑα, καθὼς ἔφη, τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· δεύτερον δὲ ἵνα τοὺς διὰ βαπτίσματος ἀναγεννωμένους εἰς ἀδελφότητα προσοίκοι πρωτότοκος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς γενόμενος, διὰ τὸ ταυτὸν ἀμνηστῆ τοῦ πρώτου τῆς ὑπερφουσίς ἐκείνου κατὰ σάρκα γεννήσεως. Hoc est, interprete Consalvo Ponce: *Et primus ipse per sese ingressus est, et baptizatus in illa, cum ut, quemadmodum dixi, reformativam gratiam illi largiatur (neque enim indigebat expurgatione, qui tollit peccatum mundi), tum vero ut per baptismum renatos ad fraternitatem convocet, primogenitus ipse (propter eundem quodammodo supernaturalis ejus secundum carnem regenerationis modum) in multis fratribus effectus.* Et paulo infra: Πηγὴν γὰρ ἀναδείξας καὶ ταύτην σωτηρίου κατὰ τὸν Ἡσαΐαν διχα σαρκικῆς συναφείας, καὶ νόμου τῆς φύσεως ἀναγεννῶν ὑπερφουσίως δυναμένην πάντας τοὺς προσερχομένους Χριστῷ μετὰ πίστεως, καὶ υἱοὺς μὲν Θεοῦ, ἀδελφοὺς δὲ Χριστοῦ κατὰ χάριν διὰ τὸ ταυτὸν πως, ὡς εἰρηται, τῆς γεννήσεως ἀπεργαζομένην. *Per Isaiam enim ostendit hunc salutis fontem sine carnali copula et natura legibus mirabiliter regenerare valentem eos omnes, qui ad Christum cum fide accedunt, et facientem quidem filius Dei, fratres vero Christi secundum gratiam propter quamdam, ut dictum est, identitatem nativitatis.* Ita Theoph. Nicæn. atque eodem sermo sensu noster hic Christi baptismum nativitatem

κρῶν καλιγγενεσίαν, καθ' ἣν ὁ πρωτότοκος γενόμενος πάσης κτίσεως καὶ πρωτότοκος τῶν νεκρῶν ἐχρημάτισεν. Ἐν μὲν οὖν τῇ πρώτῃ γεννήσει μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας ἀνήγαγεν αὐτὸν, ὡς πρωτότοκον, ἐν τῷ ἱερῷ παραστῆσαι ἐνώπιον Κυρίου, καὶ δοῦναι θυσίαν κατὰ τὸ τοῦ νόμου παράγγελμα· ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ γεννήσει τῇ ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος ἀνήχθη ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, εἰς τὴν ἔρημον, καὶ ἐν διαίῃ τεσσαράκοντα ἡμέραις πάντο νικήσας πειρασμὸν, καὶ ἰσχυρότερος φανεῖς τοῦ πειράζοντος, ἤρξατο κηρύττειν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Ἀκολούθως οὖν καὶ μετὰ τὴν τρίτην γέννησιν, φησὶ δὴ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν, μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας, εἰς τὸ ὑπερουράνιον ἀνάγεται ἱερὸν, παριστῶν τὴν φύσιν ἡμῶν ἐν ἑαυτῷ καθαρὰν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ ἅτε νικήσας τὸν κοσμοκράτορα, καὶ ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς, καὶ ἐξουσίας γενόμενος.

Πλὴν οὐδ' ἐκεῖνο προσήκει παραδραμεῖν ἀμνημόνευτον, ὡς οὐ μόνον οἱ ἕνδεκα μαθηταὶ τῆς Ἀναλήψεως γεγόνασι θεαταί, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ συμπάρτην ἢ π. νυπέραγνος; Δέσποιναν, καὶ πολλοὶ τῶν ἑβδομηκονταί μαθητῶν, ἐν οἷς ἦν καὶ ὁ Χανανίτης Ναθαναὴλ· ἢ πῶς ἐμελλεν ἰδεῖν τῆς πρὸς αὐτὸν ἐπαγγελίας τὸ πλήρωμα; Ὅτε γὰρ τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ ἐμυσταγωγέι τοῦτον ὁ Φίλιππος, καὶ εἰσω τῶν εὐαγγελικῶν δικτύων ἐσαγηγνέσαστο, εἰρήκει πρὸς αὐτὸν ὁ Σωτὴρ· « Ἀπάρετε ὕψασθε τοὺς οὐρανοὺς ἀνεψφότας, καὶ τοὺς ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ ἀναβαίνοντας, καὶ καταβαίνοντας ἐπὶ τὸν γῆν τοῦ ἀνθρώπου. » Τούτο δὲ φανερῶς προὑπέφαινε τὴν εἰς οὐρανοὺς αὐτοῦ ἀναφορτικῆν, καθ' ἣν οἱ μὲν τῶν ἀγγέλων ἀνεβαίνοντες ταῖς ἀνωτέρας θύνας τὰς οὐρανίους πύλας ἀφρὶν ἐγκλεισόμενοι, οἱ δὲ κατέβαινον τοὺς μαθητὰς διαβεβαίουμενοι, ὡς, « Οὗτος ὁ ἀναληφθεὶς ἀφ' ὁμῶν εἰς τὸν οὐρανὸν, ὁ αὐτὸς ἐλεύσεται πάλιν ἐπὶ τῆς γῆς μετὰ σώματος, » τὴν ἐσχάτην αὐτοῦ παρουσίαν σημαίνοντες. Ἀλλὰ τίνας χάριν οἱ ἄγγελοι ταῖς ὑψηλοτέραις τάξεσιν ἀφρὶν τὰς πύλας πα-

A regeneratio facta est, per quam qui primogenitus erat omnis creaturæ ²⁸, mortuorum etiam primogenitus dictus est ²⁹. In prima igitur generatione post quadraginta dies duxit eum, ut primogenitum, Mater in templum, ut sisteret eum coram Domino, et daret hostiam juxta legis præscriptum ³⁰. In secunda **279** vero generatione, quæ per baptismum est facta, ductus fuit a Spiritu in desertum, et tolos quadraginta dies ibi degens, cum tentationes vicisset omnes, et fortiorem se tentatore demonstrasset, cœpit prædicare regnum Dei. Congruenter igitur etiam post tertiam nativitatem, resurrectionem ex mortuis dico, peractis quadraginta diebus in cœleste templum, supra omnes cœlestes orbis attollitur, naturam nostram in ipso existentem, ac sanctam Deo et Patri adducens; et qui a principe hujus mundi victoriam reportarat, constituitur supra omnem principatum, ac potestatem.

Verum nec illud indictum præterire par est, non solum undecim discipulos Ascensionis Christi fuisse spectatores, sed ipsam quoque Dominam usquequaque immaculatam, et multos ex septuaginta discipulis interfuisse, in quibus erat et Nathanael Chananæus. Alioqui enim quomodo promissionem sibi factam (30) vidisset impletam? quando enim cum de Christo Philippus docuit, et intra sagenam evangelicam conclusit, dixit illi Salvator: « Amodo videbitis cœlum apertum et angelos Dei ascendentes, et descendentes, supra Filium hominis ³¹. » Quod sane dictum ejus in cœlum reditum aperte præsignavit, in quo angelorum alii ascenderunt præcipientes superioribus virtutibus, ut tollerent cœli portas; alii vero descendunt, ut discipulos facerent certos quod hic, « Qui assumptus est a vobis in cœlum, idem cum corpore veniet rursus in terram ³²; » supremum scilicet illum significantes adventum. Sed qua de causa altioribus ordinibus angeli mandent, ut portas tollant, Theologi explanavit oratio (31). Quoniam enim Passione Dominus

²⁸ Coloss. 1, 15. ²⁹ I Cor. iv, 21; Apoc. 1, 5. ³⁰ Luc. 11, 22. ³¹ Joan. 1, 51. ³² Act. 1, 11.

Francisci Scorsi notæ.

ipsius vocat, quatenus suo baptismo formam nostri baptismi, nostræque nativitatis exhibuit; cum autem ipse sanctificatione non indigeret, sanctitatem quædam impertivit aquæ, et gratiam, qua nos posset regenerare.

Sed non prætermittendus magister utriusque Theophilani Gregor. Nazianz. qui idem scribit, quod Noster orat. 40 in sanctum baptismum: Τριστὴν γέννησιν ἡμῖν οἶδεν ὁ λόγος, τὴν ἐκ σωμάτων, τὴν ἐκ βαπτίσματος, καὶ τὴν ἐξ ἀναστάσεως. *Triplex nativitatis genus agnoscit Scriptura: primum ex corporibus, alterum ex baptismo, tertium ex Resurrectione.* Quibus breviter explicatis adjungit: Ταύτας δὲ τὰς γεννήσεις ἀπάσας παρ' ἑαυτοῦ τιμήσας ὁ ἐμὸς Χριστὸς φαίνεται, τὴν μὲν τῷ ἐμφυσήματι τῷ πρώτῳ καὶ ζωτικῷ, τὴν δὲ σαρκώσει καὶ τῷ βαπτίσματι ὅπερ αὐτὸς ἐβαπτίσαστο, τὴν δὲ τῇ ἀναστάσει, ἧς αὐτὸς ἀπήρξαστο, etc. *Has porro cunctas nativitates honore a Christo meo affectas suisse constat: primam per primam illam, et rivalem insufflationem, secundam per incarnationem et baptismum,*

quo ipse baptizatus est; tertiam denique per Resurrectionem quam ipse auspicatus est. Hæc Gregorius, ex quibus omnibus plane explicata, et illustrata est Theophilani nostri sententia. Lege Cornelium nostrum, qui censet, a Christo fuisse in Jordane designatum baptismum, ejusque indicatam materiam, aquam scilicet, non vero institutum, ut aliqui censent, et præterea explicat, quod dicti Patres aiunt fuisse sanctificatas aquas, non per physicam qualitatem, sed moralem: quatenus designatæ sunt ex intentione, et exemplo Christi ad sanctificandos homines. Lege ipsum.

(30) *Promissionem sibi factam.* Verba illa Joan., cap. 1, Nathanaeli a Christo dicta: *Videbitis cœlum apertum, et angelos Dei ascendentes et descendentes,* ad Ascensionem Christi referunt S. Joan. Chrysost. et ejus sectator Euthymius, cum quibus consentit hic noster, ut vides hoc loco; multas alias ejus loci interpretationes leges apud interpret., præcipue vero Cornelium nostrum.

(31) *Theologi explanavit oratio.* Gregor. Nazianz.

magis exaltatus est, ita dicente Apostolo : « Propter quod et Deus exaltavit illum ⁴²; » et ipso etiam discipulis prædicante : « Data est mihi omnis potestas in cælo, et in terra ⁴³; » ideo ad ipsum excipiendum cæli etiam postulat portas attolli. Sed qui excipiebant angeli videntes eum cum corpore revertentem, et Passionis signa præ se ferentem interrogant : « Quis est hic Rex gloriæ veniens de Edom; et vestimenta ejus ex Bosor ⁴⁴? » hoc est, Quis e terris adveniens, et carnis integumentum ferens? Edom enim hic est *ambitus terræ* (52); Bosor vero *carnem* (53) interpretetis. Quibus re-

280 spondent : « Dominus fortis, et potens, Dominus potens in bello ⁴⁵, » qui cum diabolo, humanæ naturæ causa, concertavit. |

« Κύριος κραταιός, καὶ δυνατός, Κύριος; δυνατός ἐν

ἐρώπων φύσει; ἐπολέμησε.

Quid igitur dixerit quispiam. An ignorabant virtutes intellectuales Christum remigraturum in cælium? et qui hoc rationi consentaneum, Isaiam quidem, et Zachariam, et ante ipsos Davidem eam et providisse, et prædixisse; purissimas vero mentes fuisse Ascensionis ignaras? Si igitur scierant, quomodo percontantur, quis veniat ex Edom? Dicimus igitur illos scivisse quidem consummatis Redemptionis operibus ad cælestem hæreditatem Dominum reversurum; et propter cæli fores, ut illum exciperent, consedissee; alioqui quid aliud innuit evangelica illa parabola, quæ nos jubet : « Similes esse hominibus expectantibus Dominum suum, quando revertatur a nuptiis ⁴⁷? » Apertissime enim angelos adumbravit (34) ad portas cæli sedentes, et Dominum expectantes reversurum e terra, postquam Ecclesiam sibi per mysticas nuptias copulasset. Futuræ igitur Ascensionis angeli non erant nescii; an vero cum corpore reversurus esset, hoc illis dubium erat. Animadvertentes igitur tam excellentis mysterii magnitudinem, et Dominum eo indutum habitu, et conspersum sanguine vestimentum contemplantibus, dubitant quis hic. De re igitur penitus edocti duplici responsione ipsum interrogant Dominum (35) : « Quare rubra sunt vestimenta

A ρακελεύονται, θεολογική φωνή διεσαφίστην. Ἐπειδή γὰρ ἐκ τοῦ πάθους γέγονεν ὁ Σωτὴρ ὑψηλότερος, οὕτως εἰπόντος τοῦ Ἀποστόλου· « Δὶδ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν » καὶ αὐτοῦ δὴ κεκραγὸτος τοῖς μαθηταῖς· « Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς »· διὰ τοῦτο καὶ τὰς πύλας ὑψηλότερας ἀπαιτεῖ γενέσθαι εἰς τὸ αὐτὸν ὑποδέξασθαι. Ἄ λ' οἱ ὑποδεχόμενοι ἄγγελοι βλέποντες αὐτὸν μετὰ σώματος ἀνίδντα, καὶ τὰ τοῦ πάθους ἐμφαίνοντα σύμβολα φιλοπευστοῦσι· « Τίς οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐδῶμ, καὶ τὰ ἑμάτια αὐτοῦ ἐκ Βοσὶρ; » Τουτέστι· Τίς ὁ ἀπὸ τῶν γῆινων παραγενόμενος, καὶ σαρκὸς φέρων πρόβλημα; Ἐδῶμ γὰρ ὁ περιγίειος κόσμος οὗτός ἐστι· Βοσὶρ δὲ σαρκὸς ἐρμηνεύεται. Πρὸς οὗς ἀποκρίνονται·

πολέμῳ, » ὅς πρὸς τὸν διάβολον, ὑπὲρ τῆς τῶν ἀν-

B Τί οὖν; φαίη τις· οὐκ ᾔδεισαν αἱ νοεραὶ δυνάμεις τὴν τοῦ Σωτῆρος εἰς οὐρανοὺς ἀναφοίτησιν; καὶ πῶς οὐ παράλογον, Ἰσαΐαν μὲν, καὶ Ζαχαρίαν, καὶ πρὸ αὐτῶν τὸν Δαβὶδ, καὶ προῖδειν ταύτην, καὶ προειπεῖν, τοὺς δὲ καθαρωτάτους νόας ἀγνώτας εἶναι τῆς Ἀναλήψεως; Εἰ οὖν ᾔδεισαν, πῶς φιλοπευστοῦσι μαθεῖν τίς ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐδῶμ; Φαμὲν οὖν ὡς ᾔδεισαν μὲν, ὡς μέλλει πρὸς τὴν ὑπερουράνιον λῆξιν μετὰ τὴν οἰκονομίαν ἐκπνεῦσθαι, καὶ ταῖς οὐρανίαις πύλαις παρεκάλθητο ἐκδεχόμεναι· ἢ τί ἔτερον ἐμφαίνει ἡ εὐαγγελικὴ ἐκείνη παραβολή, ἢ ἐ Βούλεται ὁμοιοῦσθαι ἡμᾶς ἀνθρώποις ἐκδεχομένοις, πότε ὁ Κύριος αὐτῶν ἀναλύσει ἐκ τοῦ γάμου; » Ἀριθμητότατα γὰρ τοὺς ἀγγέλου, ἠνέξατο ἐφεζομένους ταῖς οὐρανίαις πύλαις, καὶ τὸν Κύριον ἐκδεχομένους πότε τῆς γῆς ὑπονοστήσει διὰ τοῦ μυστικῆ γάμου τὴν Ἐκκλησίαν ἑαυτῷ ἄρμολάμενος. Τῆς μὲν οὖν ἐσομένης Ἀναλήψεως οὐκ ἀδαιεῖς ἦσαν οἱ ἄγγελοι· τὸ δ' εἶπερ μετὰ σώματος ἀνέλθοι, τοῦτο αὐτοῖς διηπόρητο· τὸ γοῦν ὑπερφυῆς τοῦ μυστηρίου κατανοοῦντες, καὶ τὴν Δεσπότην ἐν τοιοῦτῳ βλέποντες σχήματι, αἵματα πεφυρμένον τὸ ἄμφιον, διαποροῦσι τίς οὗτος. Βεβαιωθείσαι δὲ τῆ διπλῆ ἀποκρίσει αὐτὸν ἐκείνον ἐρωτῶσι τὸν Κύριον· « Ἴνα τί σου ἐρυθρὰ τὰ ἑμάτια, καὶ τὰ ἐνδύματά

⁴² Philipp. II, 9. ⁴³ Matth. xxviii, 18. ⁴⁴ Isa. Lxiii, 1. ⁴⁵ Psal. xxiii, 7. ⁴⁷ Luc. xii, 36.

Francisci Scorsi notæ.

zenum citat, cujus hæc sunt in orat. 42, quæ est *De Resurr.* : Κἄν εἰς οὐρανὸν ἀντή, συνάναλθε, γενεοῦ μετὰ τῶν παραπεμπόντων ἀγγέλων, ἢ τῶν δεχομένων ἀρθῆναι ταῖς πύλαις διακλέυσαι καὶ ὑψηλότερα γενέσθαι, ἢ ἐκ τοῦ παθεῖν ὑψηλότερον δέξονται· Si in cælos ascendat, simul ascende; comitantibus, vel excipientibus angelis te adijunge; portis, ut attollantur, et sublimiores fiant, impera, quo Christum a passione sublimiorem accipiant. Ita Gregor. Nazianz. qui brevis est et profundus in sentiencijs. Docet Christum per Passionem exaltatum, excelsiorem cælis factum, adeoque angelos imperare, ut portæ cæli attollantur; quem postremum mysticum sane sensum ita arripuit Noster, ut eum dilataret, et circumlocueretur.

(32) *Edom enim est ambitus terræ.* Videtur Theophanes vocem Edom ducere ab Ἐδῶμ quæ terram

D significat, et quidem a colore rubro; oritur enim a radice ܘܪܐ rubescere.

(33) *Bosor vero carnem.* A nomine ܒܘܫܐ quod *carnem* significat. Nostra editio habet *de Bosra*; at ipse cum LXX senioribus legit *ex Bosor de Bosor*. Vide interpretes Isaie.

(34) *Angelos adumbravit.* Sequitur allegoricam interpretationem Gregor. Nyssen., de qua etiam mentio hom. 15.

(35) *Ipsum interrogant Dominum.* Allegorice vel potius anagogice communiter Patres hunc Isaie locum accipiunt de triumpho Christi ascendentis in cælum, ut hic sit quasi dialogus angelorum interrogantium, et Christi respondentis, cur ita triumphans devictis Satana, morte, idololatria, et peccato ascendat. Ita S. Hieronymus, Cyrill., Haymus. Et S. Dionysius, cap. 7 *De cælesti hierarchia*, putat

σου, ὡς ἀπὸ πατητοῦ ληνοῦ; ἔπεφοίνικτο γὰρ ἡ Δεσποτικὴ σάρξ τῆ ἐκ τῆς πλευρᾶς βλῦσαντι αἵματι, καὶ τῷ πάθει ἐκεκαλλώπιστο· διὸ ἐπάγει τῷ λόγῳ ἢ τῶν ἀσωμάτων ἅγια πληθὺς, ὅτι « Οὗτος ὠραῖος ἐν στολῇ αὐτοῦ. » Στολὴ δὲ καὶ ἄμφιον ἢ ἀνθρωπότης ἐστίν. Ἄλλὰ πῶς ἐν τῷ ἀφθάρτῳ σώματι ἤμαγμένος ἐωρᾶτο χιτῶν; Οἰκονομία ἦν τὸ ὀρώμενον. Ὅσπερ γὰρ τὰς τρήσεις τῶν ἡλίων ὑπεδείκνυτοῖς μαθηταῖς, καὶ τὸν ἰχθὺν κατεδιδόκει μὴ δεόμενος βρώσεως, οὕτω δὴ καὶ τοῖς ἀγγέλοις τὴν περὶ τὸν ἀνθρωπὸν ἐνδεικνύμενος ἀγαθότητα, ἐωρᾶτο τοῦτοϋ τῷ σχήματι. Τοῦτο τὸ χρῶμα τῆς θείας σαρκὸς προορῶν Ἰακώβ προηγόρευσε. « Πλυνεῖ ἐν οἴνῳ τὴν στολὴν αὐτοῦ, καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ. » Ἄλλὰ τί πρὸς τὴν τῶν ἀγγέλων πεύσιν αὐτὸς ἀποκρίνεται; « Ληγὸν ἐπάτησα μονώτατος, καὶ τῶν ἐθνῶν οὐκ ἔστιν ἀνὴρ μετ' ἐμοῦ· » ληγὸν λέγων τὴν τῶν δαιμόνων παράταξιν, καὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπειθειαν, « ἧς ἢ σταφυλὴ πλήρης χολῆς, καὶ βότρυς πικρίας ὁ εἶνος αὐτῆς. » Ταύτην πατήσας μονώτατος διὰ τοῦ σταυροῦ, καὶ ὡς ἐξ οἴνου νέου τὴν σάρκα τῷ αἵματι κεχρωκῶς, νικηφόρος πρὸς τὸν Πατρικὸν θρόνον ἀνειμι. Ταῦτα μυσταγωγηθέντες οἱ ἀγγελοὶ τὰς πύλας τῶν οὐρανῶν ἀνεπέτασαν τὴν ἔπαρσιν τούτων ἐπιταχύνοντες· τοιγαροῦν καὶ ἡμεῖς τὸν θεῖον Ἠσαΐαν δεξάμενοι σύμβουλον, « Δεῦτε, ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου, » νοητῶς ἐφεπόμενοι τῷ ἐπιθεδικτῷ ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, κατὰ τὸν Ψαλμὸν, καὶ ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ ἐπιβιβῶντι τὴν φύσιν ἡμῶν, ὡς φησὶν Ἀδ-
 θακοῦμ· γινώμεθα μετὰ τῶν παραπεμπόντων, καὶ ὑποδεχομένων ἀγγέλων κατὰ τὴν τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου παραίνεσιν. Ἐἶεν δ' ἂν οἱ μὲν παραπέμποντες οἱ περὶ προνοίας λόγοι, ὅσοι τὰ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου διδάσκουσιν· οἱ δεχόμενοι δὲ οἱ περὶ θεολογίας ὅσοι περὶ τῆς προαιωνίου καὶ ἀνεκφράστου διατρανοῦσι γεννήσεως, καὶ τῆς πρὸς τὸν Πατέρα ὁμοουσιότητος. Ἡ δ' ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνάβασις, ἢ ἀπὸ τῆς οἰκονομίας εἰς τὴν θεολογίαν ἀνάτασις· εἰ δὲ βούλει, ἢ ἀπὸ τῆς πρακτικῆς εἰς θεωρίαν ἀνύψωσις. Ὅσοι γοῦν διὰ πνευματικῆς γνώσεως τοὺς περὶ Προνοίας κατὰ τὸ δυνατόν περαιώσαντες λόγους ἀπὸ τούτων εἰς τοὺς περὶ θεολογίαν ἀνάγονται, οὗτοι ταῖς κατὰ μέρος ἀναβάσεσι τὰς τοῦ νοδὸς πύλας ὑψηλοτέρας ποιοῦσι πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ Θεανθρώπου Λόγου ἀπὸ τῶν σωματικῶν εἰς τὰ τῆς Θεότητος, ὡσπερ ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανοὺς ἀναθρώσκοντες, καὶ εἰς θεωρίαν ἀπὸ τῆς πράξεως μεταβαλόντες τῷ ἀνατακτικῶς ἔλκοντι θείῳ λόγῳ συναυψούμενοι καὶ τῷ Θεῷ ἀρρήτως ἐνούμενοι· ὧ πρέπει

tua, et indumenta tua sicut de calcato torculari⁴⁸ » Purpureo scilicet colore tincta fuerat Domini caro sanguinis emanantis ex latere, et Passione ipsa fuerat decorata : ideo subjungit sancta illa corporis expertium multitudo, quod « Hic formosus in stola sua. » Stola nimirum et vestimentum humanitas est. At quomodo in corpore incorruptibili tunica perfusa sanguine videbatur? Per dispensationem factum est, ut ita videretur. Sicuti enim clavorum foramina discipulis ostendit, et piscem comedit, cum cibo non indigeret, ita et angelis, ut benignitatem erga homines demonstraret, eo habitu videbatur. Hunc divinæ carnis colorem providens Jacob prænuntiavit : « Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uvæ amictum suum⁴⁹. » Sed quid angelorum interrogationi ipse respondit? « Torcular calceavi solus, et de gentibus non est vir mecum : » torcular **281** appellans dæmonum aciem, infidelitatemque Judæorum : « ejus uva fellis plena, et botrus amaritudinis vinum ejus⁵¹. » Hanc cum solus in cruce calcassem, et veluti novo vino carnem sanguine colorassem, victor ad Patris thronum ascendo. His de rebus angeli instructi cœli portas expanderunt, et attollere festinarunt. Et nos igitur divini Isaïæ accepto consilio, « Venite, ascendamus in montem Domini⁵², » et eum, qui ascendit super nubes cœli juxta Psalmum⁵³, qui que, juxta Habacum⁵⁴, naturam nostram super excelsa deduxit, spiritualiter consequamur. Associemur cum angelis tum iis, qui honoris ergo deduxerunt, tum qui excepere Dominum, juxta Gregorii Theologi monitum (36). Erunt autem velut præmissi angeli, de providentia sermones, qui de Domini Incarnatione nos instruunt : at velut excipientes illi, qui de theologia, quotquot scilicet æternam illam, et ineffabilem generationem explicant, et eum Patri esse consubstantialem docent. Porro a terris in cœlum ascensus erit mentis progressio ab iis quæ ad humanitatis susceptæ consilium, ad ea quæ divinitatem attingunt, vel, si placet, ad contemplationem e practica virtute pro-
 vectio. Quicumque igitur spirituali intellectu doctrinam de divina Providentia quantum in nobis situm est, perfecte assecuti, ab hac traducuntur ad altiores de Deo sermones, hi sane quibusdam veluti ascensionibus gradatim portas mentis magis attollunt ad excipiendum Verbum Deum hominem, ab his quæ sunt humanitatis, ad ea quæ sunt divinitatis veluti a terra transilientes in cœlum, et ab his quæ practicam continent virtutem ad contemplationem evecti. Simulque cum divino

⁴⁸ Isa. LXIII, 2. ⁴⁹ Gen. XLIX, 11. ⁵⁰ Isa. LXIII, 2. ⁵¹ Deut. XXXII, 32. ⁵² Isa. II, 3. ⁵³ Psal. CIII, 3. ⁵⁴ Habac. III, 20.

Francisci Scorsi notæ.

hanc vocem : *Quis est iste, qui ascendit?* etc., esse interrogationem angelorum inferiorum cupientium de tam mirò Christi triumpho, et ascensu a superioribus edoceri; iidemque fere veteres Patres docent idem hic ab Isaia dici, quod a Psalte psal. xxiii: *Attollite portas, principes, vestras; et elevamini, portæ*

æternales, quam explicationem persequitur S. August. serm. 188 *De tempore*, et brevis Gregor. Naz. orat. 42 quæ est *de Resurr.* quem etiam noster infra innuit.

(36) *Gregorii Theologi monitum.* Locum retuli supra not. 31.

verbo nos continenter ad se trahente elevantur, A et cum Deo, modo ineffabili conjunguntur, cui debetur omnis honor, et gloria nunc, et semper, et in secula seculorum, Amen.

282 HOMILIA XL.

In adventum sancti Spiritus.

Sanctissimum Dominæ (37) usquequaque immaculata templum hodierna luce conferta populi multitudine occupatum videns gaudeo, et lætor, et lætitia exulto, cum jam sancti illius psaltæ Davidis vox impleatur: « Constituite diem solemnem in condensis, usque ad cornu altaris ». Sed præsens hoc festum splendoribus sancti Spiritus illustratum multa admiranda compluitur: quippe cum et præsentium, et præteritarum rerum et futurarum mysteria in unum congreget. Ubi enim Salvator Patris voluntate perfecta, et mortem passus, et restitutus e morte in cæum rediit, naturamque nostram in Paterni solii dextera collocavit, veluti alterum magni consilii angelum Paracletum misit, qui gloriam, ad quam pervenimus, indicaret: cum vero spiritum vehementem, et ignem et sonum, et dispersitas linguas hic contineat dies, enigmatica signat mysteria. Quod autem non alio tempore, quam in Pentecoste hæc facta sunt, quædam futuri temporis est imago, cum hoc exacto tempore (38), quod per hebdomadas circumvolvitur,

³⁷ Psal. cVII, 1.

Francisci Scorsi notæ.

(37) *Sanctissimum Dominæ*. Si quis conjecturis, cum vetera et a nostra memoria longo remota illustrantur, dandus est locus, sanctissimæ Virginis Mariæ templum, in quo sermonem hunc, perquam solemni Pentecostes die ad frequentissimum populum habere se hic Tauromenitanus episcopus dicit, existare etiam hodie existimo: atque illud ipsum esse, quod veterem Matricem Ecclesiam Tauromenitani vocant, cum jam novam aliam in oppidi medietate edificarint. Sed enim per vetus illud satis est multitudinis capax, et Assumptæ Virginis sacrum, eaque indigitatum, et extra portas oppidi, ut nunc res sunt, situm. De eo multa a senioribus civibus, et præsertim ab optimo et religioso viro familie S. Francisci de Paula, cui templum illud est attributum, et monasterio adjunctum, qui vir in eo viginti jam annos vixerat et pluribus vicibus eam viderat; multa, inquam, tradita accepi, cum Tauromenium dedita opera me contuli, ut antiquissima illius oppidi monumenta, vel potius rudera perlustrarem oculis, et si quid de iis in lucem hanc proferrem, non ut auritus solum, sed ut oculatus testis afferrem.

Est autem fama per manus a majoribus accepta et tradita hæc: templum illud consecratum per celebri Ecclesiæ ritu fuisse, ejusque rei certissima indicia cruce in pariete sculptas, seu depictas existisse, quæ quamvis hodie dealbatis parietibus præ maxima opificum hebetudine et inscitia, dicam etiam civium incuria, inductæ et obliteratæ sint, tamen vivebat adhuc non nemo, qui eas et viderat et vidisset se mihi testatus est, tum fuisse B. Virginii Assumptæ dicatum, cui sane matrices plerumque dicari solent: ejus dedicationis et nominis argumentum servatur etiamnum per vetusta tabula B. Virginis, ad moriendum compositæ, depictam imaginem repræsentans: quam ego oculis sum

OMIAIA M'.

Eis tñn ἐπιφοίτησιν τοῦ ἀγίου Πνεύματος.

Ὅρων σήμερον τὸν ἀγιώτατον τῆς πανάγου Δεσποίνης ναὸν τῆ τοῦ λαοῦ πληθὺ στενοχωρούμενον. εὐφραίνομαι καὶ χαίρω, καὶ γέγηθα, τῆς φωνῆς πληρουμένης τοῦ ἱεροφάτου Δαβὶδ· « Συστήσαθε ἑορτὴν ἐν τοῖς πυκάζουσιν, ἕως τῶν κεράτων τοῦ θυσιαστηρίου. » Ἄλλ' ἡ μὲν παρούσα ἑορτὴ ταῖς τοῦ Πνεύματος αὐγαζομένη μαρμαρυγαῖς· πολλὰ περιέχει παράδοξα· τῶν γὰρ ἐνεστώτων, καὶ τῶν παρερχομένων, καὶ τῶν μελλόντων εἰσαγεῖ μυστήρια. Οἷς γὰρ ὁ Σωτὴρ τὸ Πατρικὸν πληρώσας βούλημα, καὶ παθῶν, καὶ ἀναστὰς εἰς οὐρανὸς ἀνεφοίτησας, τὴν ἡμετέραν φύσιν ἐν δεξιᾷ τῶν πατρικῶν ἐνεδύσας· θρόνων, καθάπερ ἀγγελὸν ἄλλον μεγάλης βουλῆς τὸν Παράκλητον πέπομφε μηνύοντα τὴν δόξαν εἰς ἣν ἐπεσθάκειμεν· οἷς δὲ περιέχει βίασαν πνοῆν, καὶ πῦρ, καὶ ἤχον, καὶ γλωσσῶν μερισμὸν, αἰνιγματώδη σημαίνει μυστήρια. Οἷς δὲ οὐκ ἐν ἄλλῳ καιρῷ, ἀλλὰ κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν ταῦτα γίνεται τῆς μελλούσης ἡμέρας ἐστὶν ἀπεικόνισμα, καθ' ἣν τὸν ἑβδοματικὸν χρόνον πληρώσαντες εἰς τὴν τελείαν Πεντηκοστὴν καταντήσομεν, ἕως

contemplatus, quamque summa religione habent Tauromenitani, ad eamque potissimum visere et preces ante eam effundere Dormitionis B. Mariæ Virginis sacro die confluent; nam Græci eum nuncupant ἀνακοιμήσεως, ut dicam pluribus in hom. de Assumpta Virg. positus etiam, et structura antiquum templum fuisse Græcorum arguit; altare maximum, et porta plagam occidentalem spectant, ita ut introeuntes et adorantes ad orientem essent conversi eo ritu, ac religione quam veteres Christiani observant, quod adnotat Lacerda in *Adversat.* cap. 79. ex Tertull., ejusque ritus rationes affert, qui idem Græcorum est; sed nunc mutata ædificatione oppidi, quia exevitibus portam occidentalem circumitione opus fuisset ad templi ingressum, publici commodi causa mutata etiam positura est templi. Demum Saracenis invadentibus Tauromenium, testabatur traditum sibi vir ille, cui et ætas, et religiosa vita non minimum auctoritatis conciliabat, qui manus hostium evaserant, in arduum montem, eum scilicet ipsum in cujus crepidine hoc templum est collocatum, atque ad arcem eam, quæ exstat hodie Molæ nominata, confugisse oppidanos; atque inde tranquillioribus rebus descendisse, et templum illud ab impiis Agarenis dirutum refecisse. Unde aperte colligitur templum illud jam inde Theophanis ætate stetit, qui paulo ante Saracenorum dominatum, ut ostendimus in Proœmiis, eam rexii Ecclesiam; et cum id matrix ex eo tempore fuerit, ut etiam hodie vetus matrix vocetur, in ea hunc sermonem ad populum hoc solemniter die Pentecostes habuisse Theophanem colligo. Atque hæc habui conjectanea quæ afferrem de templo Virginis Mariæ, cuius in hoc sermone mentio, quæ non solum sermonis, sed etiam illius sæculi sane obscuri facultæ esse possunt.

(38) *Tempore*. Universum hujusce mortalitatis vitæ

τύπος αὐτῆ καθέστηκε. Τσαῦτα μὲν τὰ τῆς ἑορτῆς, ὡς ἐν κεφαλαίῳ εἶπειν. Ἐγὼ δὲ τολμητίαν ἐμαυτὸν ἠγοῦμαι, καὶ προπητῆ εἶσω τῶν ἀδύτων τῆς τοῦ Πνεύματος θεολογίας μέλλων εἰσδύεσθαι, καὶ ὡσπερ εἰ γνόφον Μωσαϊκὸν ἐλθεῖν θρασυμένοιοσι, καὶ ἰγγυῶ κα κρηδαίνομαι. Πέθει γάρ με δειλαίνεσθαι τῆς ἱστορίας ἐκείνη τὸ αἰνίγμα. Ἐπει κάκεισε τὸ μὲν πλῆθος τοῦ λαοῦ οὐκ ἐχώρησε τὴν τῶν σαλπύγγων ἠχὴν, μόνος δὲ Μωϋσῆς εἶσω τοῦ γνόφου εἰσδύεται, δεδάσκοντος, οἶμαι, τοῦ λόγου, μὴ πάντας ἑαυτοῦς εἰσῶθειν εἰς τὴν τῆς θεολογίας βαθμὴν, ἀλλὰ μόνους τοῦτο παραχωρεῖν τοῖς κατὰ Μωσαῖα δυναμένοις τὰ θεῖα χωρεῖν. Πλὴν ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οἷ τὴν κάθοδον ἑορτάζομεν, οἶδε βύπους ἀποκαθαίρειν ψυχῶν, καὶ ἀμαρτίας ἀποτεφροῦν, γένοιτο καὶ ἡμῖν σήμερον ἢ ἐκείνου μετὰδοσι, ὡς ἐν μυστικῇ λαβίδι, καὶ σεραφικῷ ἀνθρακι, καὶ πυρίνῃ γλώσση τὴν γλώτταν, καὶ τὸν νοῦν ἐκκαθαίρουσα, ὡς ἂν καὶ αὐτὸς μετὰ Ἠσαίου ἐρῶ· « Ἡ κοιλία μου, ὡς κιθάρα ἤχησει, καὶ ὡς τεῖχος ἀνακαινισθὲν » ἐκ τοῦ Πνεύματος· καὶ ἐπειδὴ τοῦ Παρακλήτου ἡμῖν σήμερον ἢ κάθοδος ἑορτάζεται, ἀρκτέον ἀπὸ τοῦ Πνεύματος· μᾶλλον δὲ κοινῇ περὶ τῆς Τριᾶδος φιλοσοφῆσωμεν, ὅτι μηδὲ τομῆ τις ἐστίν, ἢ διακρίσις Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος.

⁶⁶ Isa vi, 6, 7. ⁶⁷ Isa. xvi, 41.

Francisci Scorsi notæ.

tempus ἑβδομηκοντάκιον, septenarium, vocatur a Theophane cum aliis Patribus, quos produxi ad hom. 1, not. 17, ejusque epitheti tres reddidi rationes, quarum postrema sumpta erat ab enumeratione ætatum mundi, quæ septem a nonnullis scriptoribus numerantur, Damasceno, ejusque explicatore Jodoco Clichtoveo, a Jacobo Salliano, ab aliis sex, Adone Viennensi, lib. *De sex ætatibus*, et Venerabili Beda in *Chronico*. Sed cum dicatur, in Martyrolog. Romano, Christus sexta ætate mundi venisse, et octava assignetur communiter ævo beatorum, et omnium ἀποκαταστάσει seu instaurationi corporum, congruentius mihi visum sequi opinionem de septem ætatibus, easque afferre pro causa, cur septenarium appellatur universus temporis presentis anfractus. Et quidem huic rationi non arbitror refragari Venerabilis Bedæ enumerationem, qui quamvis in Chronico sex ætates mundi describat, tamen septimam tribuit morti justorum, ad quem consequatur octava, qua una cum corporibus reviviscunt, adeoque septimum ponit etiam in hac vita, seu in termino hujus vitæ, et ab octava, quæ integra est beatæ vitæ sejungit. Sic enim explicatus Beda non adversari censebitur rationi nostræ. Cæterum enim non multum interest, utrum sex, vel septem ætates mundi dicantur; cum enim ætates seu sæcula in hac ratione intelligantur longæ quædam durationes interjectæ inter duas insignes hominum mutationes, prout aliam alii conceperint hujusmodi mutationem, ita distinxerunt hujusmodi ætates. Itaque omnes quidem ab Adamo usque ad Noe, vel diluivium unam interponunt ætatem; ab Noe vero usque ad Moysen non item, sed secundam usque ad Davidis, seu regum Hebræorum tempora profertur, quod fecit Ado Vienna, et Beda. At vero alii pro prima sententia relati secundam ætatem ex Noe usque ad Moysen distinguunt, quod per eum lex scripta populo Hebræo fuerit. Rursus etiam ex his auctoribus alius quintam ætatem a Davide

A ad perfectam illam Pentecostem, cujus hæc est figura, perveniemus. Quam multa igitur comprehendat hoc solenne, summam ita sit dictum. Ego vero audacem me ac temerarium existimarem, quod me in adyta theologiæ de Spiritu sancto sim insinaturus, et veluti in Mosaicam caliginem perventure ausurus hæreo, ac timore concutor. Et profecto suadet ut pertimescam, quod in illius historiæ ænigmate involvitur. Nam et ibi populi multitudo ad tubarum sonitum non accedit, solus autem Moses in caliginem subit. Quo sane docemur, ut arbitror, non omnibus licere se in altitudinem theologiæ intrudere, sed solis illis hoc esse permissum, qui juxta ac Moyses, divina capere valeant. Verumtamen quoniam sanctus Spiritus cujus descensum celebramus, expurgare animorum sordes, et in cinerem peccata redigere novit, utinam etiam nos hodie participes ejus efficeremur. **283** qui mystico forcipo (39) iseraphicoque calculo ⁶⁶, et ignita lingua nostram et linguam purget, et mentem, ut et ego cum Isaia dicere possim: « Venter meus quasi cythara sonabit, et quasi murus renovatus » (40) a Spiritu; et quoniam Paracliti descensus hac luce celeberrima a nobis colitur, incipiendum a Spiritu: seu potius de Trinitate communiter disseramus, quoniam nulla est divisio, neque disjunctio Patris, et Filii, et Spiritus sancti.

C usque ad transmigrationem in Babilonem, ut Clichtoveus, alius usque ad solutam captivitatem et remigrationem in Judæam discernunt. Inde numerant sextam usque ad adventum Christi. Sed, ut dixi, res non est tanti momenti, ut subtilius perquirenda sit; nobis satis fuit hæc ostendere, ut intelligeretur probabilis a nobis numeratas esse septem, quam sex ætates mundi; ut inde ratio colligeretur, cur septenarius hujusce vitæ cursus a Patribus ac præsertim hoc nostro pluribus locis appelleretur. Cæterum nihil officit, neque vero aliquod affert adjumenti ad hanc nostram animadversionem quatuor ætatum distinctio, quæ a Sibyllæ Comæ oraculis pro lita est, aureæ, argenteæ, æneæ, ferreæ; quibus peractis rursus παλιγγενεσία seu ætas aurea reditura sit, cujus carminis plena sunt scripta poetarum. Alia est enim hæc divisio, atque ea quam ex Patribus et sacra Historia protulimus. Vide præterea D. Basilium, hom. 2 in *Hexæmeron*.

D (39) *Mystico forcipe*. In duobus codicibus, hoc est Pat. et Vat., scriptum reperi λαβίδι, manifesto mendo orto ex metathesi syllabarum; co-rexi ut ex Gallic. et vera lectione LXX interpr. λαβίδι porro calculum ignitum symbolum fuisse Spiritus sancti, qui a peccatis labia Isaia, et cujusvis poenitentis purificat, et sanctificat, docet S. Ambrosius, lib. 1, *De Spiritu sancto*, capite 9.

(40) *Murus renovatus*. Locus Isaïæ c. xvi, in nostra Vulgata sic habet: *Venter meus ad Moub quasi cythara sonabit; et viscera mea ad murum cocti lateris*. Sed postrema pars hujus versiculi sic expressa est ab interpret. LXX: καὶ τὰ ἐντὸς μου, ὡς τεῖχος ἀνεκαλυσσας, et interiora mea quasi murum renovasti. De qua varietate et expositione tum litterali, tum mystica consule interpretes; satis mihi indicasse lectionem LXX qua usus Theophanes verba illa ad sensum et affectum suum pietati consentaneum accommodavit.

Unus Deus in Patre, et Filio, et Spiritu sancto; A una divinitas sine principio, simplex, substantialis partium ac divisionis expertus (41), eadem

Εἷς Θεὸς ἐν Πατρὶ, καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, μία θεότης ἀναρχος, ἀπλή, ὑπερούσιος, ἀμερῆς, ἀδιαίρετος, ἢ αὐτὴ μόνος, καὶ ἡ αὐτὴ κατὰ τὰς

Francisci Scorsi notæ.

(41) *Partium ac divisionis expertus.* Græca sunt ἀμερῆς, ἀδιαίρετος. In quibus adverto τὸ ἀδιαίρετος hoc loco esse idem quod ἀμερῆς additum ad majorem explicationem. His iisdem omnino vocabulis usus de divina natura Gregor. Nazianz. ad Evangelium sermonem habens, orat. 44: Εἰδέναι δὲ ἀκόλουθον ἡμᾶς τοὺς τῆς ἀληθείας ἐπιγνώμονας, ὡς ἀδιαίρετός ἐστι, καὶ μονοειδῆς ἡ θεία τε καὶ ἀμερῆς τοῦ Κρείττουτος οὐσίας. *Sciendum est deinceps nobis qui veritate agnoscimus quod divina, et simplex Dei essentia individua uniusque modi est.* Et ita tota illa orat. in qua ostendit nullam sectionem, et divisionem reperiri in essentia divina τῷ ἀδιαίρετον vitur pro indivisi et τῷ διαίρεσις pro divisione. Hoc mihi fuit observandum hoc loco, et admonendum hoc verbum διαίρεσις, et inde deducta, vel cum particula privativa, vel sine illa, non semper eodem modo interpretanda in SS. Patribus. Aliquando enim non pro sectione, et divisione in partes, sed pro sola distinctione ponitur, quod est diligenter animadvertendum. Nam Damascenus, lib. 1 *De fide Orthod.*, cap. 8, ita locutus: Μίαν βασιλείαν ἐν τρισὶ τελείαις ὑποστάσεσι γνωριζομένην ἀσυγχύτως ἐνούμεναις, καὶ ἀδιαστάτως διαιρουμένας (δ καὶ παράδοξον) εἰς Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Quæ quidem Jacobus Billius ita vertit: *Credimus in unum Deum, etc., unam essentiam, unam divinitatem, unum imperium in tribus perfectis personis citra permisionem, et confusionem unitis et sine distinctione divisus (id quod mirum est), in Patrem et Filium, et Spiritum sanctum.* Ita, inquam, vertit, sed haud scio an satis subtiliter, et theologice; neque vero satis mihi probatur Fabri Stapulensis interpretatio, qui vertit indivise discretum, qui etiam in eo peccat, quod discretum ad regnum retulit, cum τὸ διαιρουμένας cum personis concordet. Potius ergo verteris illa postrema verba καὶ ἀδιαστάτως διαιρουμένας, et *indivise distinctis.* Nam personis divinis de quibus loquitur illis vocabulis Damascenus distinctio sane convenit, et hoc vocabulum usitatum est in scholis, divisio vero nequaquam. Nusquam enim recte dicitur ad theologiam amussim: Personæ divinæ dividuntur inter se, sed distinguuntur; adeoque Damascenus illis verbis, et divisionem negat cum ἀδιαστάτως dicit, et concedit distinctionem cum ait διαιρουμένας. Atque in hac utraque significatione sæpe ponitur verbum διαίρεσις, et ab eo deductum ad verbum ἀδιαίρετως, cum sermo est de hoc mysterio Trinitatis. Nam in confessione fidei quam professus est Tarasius, patriarcha Constant., relata in VII synodo approbata, act. 6, ita habetur: Μίαν ἀρχὴν (ὁμολογῶν), μίαν θεότητα, καὶ κυριότητα, μίαν βασιλείαν, καὶ δόναμιν, καὶ ἐξουσίαν ἐν τρισὶ ὑποστάσεσι ἀδιαίρετως διαιρουμένην, καὶ ἡνωμένας διαίρετως. Quæ ibi ita sunt Latine reddita: *Unam (confiteor) dominationem, unam deitatem, unam potestatem, unum imperium, et potentiam quæ personis dividitur, indivise, et substantia copulatur divise.* Ita, inquam, sunt in toto illa postrema verba sibi opposita quæ tamen theologικωτέρως ita interpretarer. Quæ personis distinguitur indivise, et substantia copulatur distincte, idque ob rationem supra allatam ex usu loquendi Theologorum. Et hanc animadversionem velim adhibitam utcumque in synodis generalibus hæc confessio fidei vel sermo *De Trinitate*, ejusque personarum distinctione continetur; semper enim, quod viderim, τὸ διαιρούμενον divisum vertitur, quæ cum sit ipsius significatio communis, tamen distinctionem significare potest, ut ex Budæo optimo observatore locutionum, vo-

cumque Græcarum didici, qui aliqua confert testimonia. Plato in *Phædro*: Οὐκ οὖν τὸν μέλλοντα ἁτορχὴν τέχνην μετιέναι πρῶτον μὲν δεῖ ταῦτα ἰδῶν διηρῆσθαι. *Igitur qui tradere artem rhetoricam aggreditur, oportet hac via, et arte dividere.* Sic vertit Budæus, quod idem, ac distinguere. Theophrastus in tertio *Περὶ ἀμπελοουργίας*, loquens ὑπὲρ ἧς καὶ περιώνεται γε διαίρεσιν τοῖς γένει ποιοῦμενοι, καὶ ταῖς ὥραις τὸν ἀφορισμόν. *De qua quidem conati sunt differentias constituere, et discrimina notare, quod est distinguere.* Et infra idem Budæus: Διαίρεσις, inquit, discriminatio differentiarumque annotatio earumque rerum, quæ ad rem constituendum pertinent, et referunt. Cum igitur τὸ διαίρεσθαι hanc significandi vim habeat, cur ea non utamur in explicando mysterio personarum divinarum in quibus distinctio locum habet, non divisio, aut distractio, aut separatio? Scio alios cum verbo dividere usi sunt in interpretando τὸ διαίρεσθαι atque ita divisionem tribuunt divinis personis, id ipsum intellexisse quod nos distinguendi verbo sentimus; sed illud tamen contendo, in re tam exquisita exquisitius, et accuratius esse loquendam. Itaque in edicto Constantini imperatoris, in VI synodo, act. 18, ubi dicitur: Μονὰς γὰρ ὡς ἀληθῶς ἡ Τριάς ἐνιζομένη Θεότητι, καὶ Τριάς, ὡς ἀληθῶς, ἡ μόνος διαιρουμένη ταῖς ἰσότησι, καὶ οὐ μερισζομένη τῇ ἀδιότητι. quæ sic reddit interpretes: *Unitas quippe vere est Trinitas quia unitas est Deitate, et Trinitas vere est unitas divisa proprietatibus, et non disperita eternitate; τὸ divisa sine dubio sumitur pro distincta; sed tutius et ἀκριβεστέρως et exactius reddidisset τὸ διαιρουμένη distincta proprietatibus.* Ita enim est: proprietates distinguunt personas, non dividunt, aut separant ab invicem. Sed maxima difficultas est in intelligendo et explicando illo loco S. Damasceni, lib. 1, cap. 11, ubi sic loquitur: Κατὰ πάντα ἐν εἰσὶν ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱός, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, πλην τῆς ἀγεννησίας, καὶ τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἐκπορεύσεως ἐπινοῖα δὲ τὸ διηρημένον. Quæ vertit Billius: *Unum idemque omnino sunt et Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, nisi quod Pater genitus non est, Filius genitus est, Spiritus sanctus processit, quod in ea distinctum est cogitatione sola distinguitur.* Et Faber Stapulensis ultima verba: *Ratione autem, et intelligentia hoc distinctum;* ubi utrique distinguendi verbo sunt usi. Quid autem sibi vult Damascenus cum distinctionem rationis ponit in personis divinis, Jodocus Clichtoveus commentator Damasceni ita explicat, quasi dicat auctor: Illud quod reipsa unum est in S. Trinitate, nempe naturæ ratione est distinctum: *Nam ipsum, inquit, cum singularibus ejusque personæ sumptum proprietatibus peculiariter singulis accommodatur, ut si intelligatur id unum cum personæ proprietate Patris, ad primam contrahitur personam; si cum singularitate Filii ad secundam; si cum Spiritus sancti singulari modo subsistendi intelligitur, attribuitur tertiæ.* Ita Clichtoveus, qui videtur ponere distinctionem rationis inter naturam et proprietates. Sanctus autem Thomas, in 1, dist. 2, art. 4, et dist. 25, quæst. unica, art. 14, ita explicat, ut rationem idem velit esse, ac relationem; sed ἐπινοῖα non est relatio, quæ dicitur ἕξις, sed intelligentia, non recte Suarez noster, lib. III, cap. 24, tom. I, in part. 1, qui subdit ad Damasceni locum explicandum: *Non tamen dicit Damascenus per solam intelligentiam distingui personas; sed per processionem et realitatem proprietate. Differentiam autem inter personas creatas et divinas in hoc ponit, quod distinctio personarum*

ὑποστάσεις ὅλη Τριάς, ὅλη ἡ θεότης τελεία τελείως ἂν ἐκάστη τῶν ὑποστάσεων, καὶ ἐκάστη ὑπόστασις τελεία τελείως ἐν ὅλῃ Θεότητι. Ἡ αὐτὴ Θεὸς εἷς, καὶ ὑποστάσεις τρεῖς, Πατὴρ, Υἱὸς, καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Ὁ μὲν Πατὴρ ἀναρχὸς καὶ ἀγέννητος· γεννήτωρ μὲν τοῦ Υἱοῦ, προβολεὺς δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Τῶν δ' ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ μὲν γέννημα,

A et unitas, et Trinitas; eadem secundum essentialiam tota unitas, et eadem secundum hypostasim tota Trinitas. Tota Divinitas perfecta perfecte est in unaquaque persona; et unaquaque persona perfecta in tota Divinitate perfecte; eadem unus Deus, et personæ tres, Pater, Filius, et Spiritus sanctus; Pater quidem principio carens (42), et

Francisci Scorsi notæ.

in creaturis est cum exclusione omnis identitatis; unde fit, ut et loco et tempore personæ separari possint atque adeo ut earum distinctio possit (ut ita dicam) oculis videri; personæ autem divinæ ita distinguuntur, ut alias unum sint, et inseparabiles, et ideo dicit earum distinctionem sola intelligentia percipi. Ita Suarius et recte cum legit in Latina Damasceni versione: Quod in illa distinctum est, ratione distinguitur. Quod si τὸ διηρημένον explicetur *divisum et separatum*, omnis fortasse tolletur difficultas in loco Damasceni ipsumque ab omni rationis distinctione liberabimus. Et sane mihi ita videtur explicandum τὸ διηρημένον, ut significet *divisionem et separationem localem*, quod ex antecedentibus, et subsequentibus in eius ratione constare posse videtur. Agit enim eo capite Damascenus de distinctione rei et rationis, et docet diverso modo se habere has distinctiones in creatis personis atque in divinis. Nam ibi quidquid est commune re ipsa *divisum est in plura individua*, sola autem ratione unum est: Ἡ δὲ κοινότης (hæc sunt ipsa auctoris verba, ἡ καὶ συνάφεια, καὶ τὸ ἐν λόγῳ, καὶ ἐπινοία θεωρεῖται· *Communitas autem et naturæ affinitas ratione et intelligentia consideratur.* At vero individua seu personæ a se invicem realiter distincta, et separata sunt. Οὐδὲ γὰρ αἱ ὑποστάσεις ἐν ἀλλήλαις εἰσιν, ἰδίᾳ δὲ ἐκάστη, καὶ ἀνὰ μέρος, ἦσαν καθ' ἑαυτὴν χεωρίστατα πλεῖστα τὰ διαιρούντα αὐτὴν ἐκ τῆς ἐτέρας ἔχουσα· καὶ γὰρ καὶ τότῳ διεστήκασι, καὶ χρόνῳ διαφέρουσι, etc.: *Neque enim personæ in se invicem sunt, sed seorsim unaquaque et individua; igitur per se ipsæ separatæ, plurima habentes, quæ unam ab alia dirimat, nam et loco distinguuntur et tempore.* Et cæteras differentias individuales persequitur, post quas iterum subdit: Πλέον δὲ πάντων τῶ μὴ ἐν ἀλλήλαις ἀλλὰ χεωρισμένους εἶναι, ὅθεν καὶ δύο, καὶ τρεῖς ἄνθρωποι λέγονται, καὶ πολλοί. *Maxime autem omnium differunt, quod non in se invicem, sed seorsim existunt, unde et duo et tres homines dicuntur, et multi.* Vides igitur ut de tali distinctione personarum creaturarum loquatur, quæ etiam fit cum separatione locali unius ab alia. At vero in sancta Trinitate, inquit, contrario modo se res habet. Nam hic quod unum et commune est re consideratur: Ἐπὶ δὲ τῆς ἁγίας Τριάδος τὸ ἀνάπαλιν. Ἐκεῖ γὰρ τὸ μὲν κοινὸν καὶ ἐν πράγματι θεωρεῖται διὰ τε τὸ συναϊδίου, etc.: *At in sancta Trinitate diverso modo; ibi enim quod commune et unum est re, consideratur tum propter communem æternitatem, etc.* Persequitur divina attributa unitaturæ communia: ex quibus cum ostendisset naturam esse re unam, unumque et idem omnes personas exceptis proprietatibus, subdit τὸ δὲ διηρημένον ἐπινοία διηρηται, hoc est, *Quod autem in ea divisum est, ratione et intelligentia divisum; perinde ac si diceret: Nulla est alia distinctio in personis, nisi penes proprietates quas modo dixerat inascebilitatis geniti, et spirati.* Cæterum nulla divisio et separatio, seu distractio localis in ipsis, nisi ratione nostra, seu modo nostro intelligendi concipiuntur, sunt enim in se ipsis invicem: quæ est altera pars contrarietatis ad creatas personas, quæ ita sunt distincta, ut sint etiam ab invicem disjunctæ. Non igitur ultimis illis verbis, in quibus est tota difficultas, infert Damascenus personas

esse ratione distinctas, cum satis superque et supra hoc capite et superioribus earum realium distinctionem per proprietates, et processiones assignasset, sed hoc ait: Quod est contrarium in divinis personis, et creaturis, nihil in illis est divisum et separatum, nisi per nostram intelligentiam, seu modum imperfectum concipiendi quæ sane mea expositio, quod sit vera et ipsius auctoris ex consequentibus dilucide apparet: subdit enim: Ὅστε γὰρ τοιαύτην διάστασιν, ὡς ἴφ' ἡμῶν δυνάμεθα ἐπὶ τῆς ἀπεριγράπτου λέγειν Θεότητος. Ἐν ἀλλήλαις γὰρ αἱ ὑποστάσεις εἰσιν, οὐκ ὡστε συγχέσθαι, ἀλλ' ὡστε ἔχασθαι, κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον, « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, » φήσαντος. *Non enim localem distinctionem, sicut in nobis possumus in incircumscripita assignare deditate. Nam immanentes, et in se invicem personæ existunt, non quod confundantur, sed quod in se hæreant juxta sermonem Domini dicentis: « Ego in Patre, et Pater in me est. »* Hic mihi videtur germanus sensus illius loci S. Damasceni, qui a nobis sit explicatus per occasionem verbi διανοεῖσθαι, quod cum et *dividere*, et *distinguere* significet, ut supra est comprobatum, debet diversimode, prout quique locus sanctorum Patrum, maxime ubi sermo est *De Trinitate* reddi Latine et accommodari.

(42) *Pater quidem principio carens.* Paulo supra cum de divina natura loqueretur, vocavit eum eodem attributo ἀναρχον, quod de principio temporis intelligendum; nunc cum ἀναρχον personam Patris vocet, significat eum non habere principium sui esse; etenim ἀναρχος ingenuus, et habet propriam notionem suam ἀγέννησιαν quam dixeris *inascebilitatem*, quæ voces sæpe iterantur in hujus mysterii doctrina a Damasceno, lib. 1 *De fide*. Sed ad illustrandum Theophanem locus est luculentus Gregorii Nazianz., qui duplicem ἀναρχου significatum, cum in divinis ponitur, distinguit optime, et unum quidem Patri proprium, alterum illi, et Filio, et Spiritui sancto communem docet. Nam si ἀναρχος sumatur pro eo quod est sine principio originis, nec ab alio accipit esse suum, ἀναρχος solum Pater; at Filius et Spiritus sanctus, quæ univis cœterni συναϊδίου, attamen ἀναρχοι dici eo sensu non possunt; at vero si τὸ ἀναρχον neget principium temporis, unde incipiat quidpiam esse, ἀναρχοι etiam Filius et Spiritus sanctus. Hæc est summa doctrinæ Theologi, oral. 35, quæ est de theolog. III, prima de Filio. Incipit vero ab illis verbis: Πῶς οὖν οὐ συναρχα, εἰ συναΐδια; Ὅτι ἐκεῖθεν, εἰ καὶ μὴ μετ' ἐκεῖνον. Τὸ μὲν γὰρ ἀναρχον, καὶ ἀϊδιον τὸ δὲ ἀϊδιον οὐ πάντως ἀναρχον ἕως ἀνεῖς ἀρχὴν ἀναφέρεται τὴν Πάτερα. Οὐκ ἀναρχα οὖν τῷ αἰτίῳ, καὶ ἀναρχά πως τῷ χρόνῳ. Οὐ γὰρ ὑπὸ χρόνον τα ἐξ ὧν ὁ χρόνος. *Quid ergo, inquit, si Filius et Spiritus sanctus Patri cœterni sunt, quid afferri potest, quin principii quoque quemadmodum et ille sint expertes? Quia ab ipso sunt, licet non post ipsum Quod enim principio caret æternum quoque fest.* Quod autem æternum, non protinus quoque principio vacat, quandiu ad Patrem relut ad principium, et originem refertur. Ergo illi quantum ad causam, principii minime carent; quantum autem ad tempus, principii expertes sunt; nec enim tempori subsunt ea, ex quibus tempus originem sumpsit. Hæc Nazianz.; quibus nihil

ingenitus, genitor quidem Filii, productor (43) vero Spiritus sancti, eorum vero, quæ a Patre sunt, alterum est genitum, alterum productum. Sed generationem, productionemque cum audis, a rebus visu cognitis considerationem avoca, subtilibus vero conceptionibus, et quæ Deum deceant, quasi per tenues quasdam imagines, ac similitudines mysterium apprehende: ut lumen ex lumine, ita genitum esse Filium et processisse Spiritum citra tempus, ac passionem, neque vero ingenitum esse Patrem, genitum Filium, productum Spiritum sanctum, differentiam suspiceris essentialis, sed substantiæ modis (44): declaratio enim essentialis in hoc nomine, Deus, continetur. Unum igitur confitemur Deum in Patre, et Filio, et Spiritu sancto cognitum. Atque ita in Trinitate quæ omni substantia excellentior (45) est, nescimus unitatem, et

τὸ δὲ πρόβλημα. Ἀλλὰ γέννησιν ἀκούων καὶ πρόσλησιν, ἕκαστη τῶν ὀρωμένων τῶ λογισμῷ. Ἐννοίας δὲ ἰσχυαῖς καὶ θεοπροπέσιον, ὡς ἐν εἰκόσι, καὶ τύποις ἀμυδροῖς τὸν μυστήριον μάθηται. Ὡς φῶς ἐκ φωτός, οὕτως τὸν Υἱὸν γεγενῆσθαι καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορευῆσθαι ἀδίως καὶ ἀπαθῶς. Μηδὲ τὸ ἀγέννητον τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸ γεννητὸν τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πνεύματος τὸ ἐκπορευτὸν ὑποταξῆς οὐσίας διαφορᾶν, ἀλλὰ τρόπους ὑπέρξεως. Ἡ γὰρ τῆς οὐσίας δῆλωσις τῆς Θεοῦ, ὀνομασίᾳ κατασημαίνεται. Ἐνα τοίνυν ὁμολογοῦμεν Θεὸν ἐν Πατρὶ, καὶ Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι γνωριζόμενον. Καὶ οὕτως ἐν τῇ πανυπερουσίῳ Τριάδι τὴν μονάδα νοοῦμεν, καὶ ἐν τῇ μονάδι τὴν Τριάδα γνωρίζομεν. Τὸ μέντοι Πνεῦμα ἅγιον, οὗ τὴν φρικτὴν ἐπιδημίαν πανηγυρίζομεν, Ἑλλήνων μὲν θεολογικώτεροι ἐργασθῆσαν, ὡς καὶ τῷ Θεολόγῳ Γρηγορίῳ δοκεῖ· παρ:

Francisci Scorsi notæ.

illustrius. Eamdem dictionem adhibet Damascen. ab eodem plane desumptam, lib. 1 *De fide*, cap. 41; sed nihil necesse est discipulum loquentem referre, ubi habeas magistri lucem.

(43) *Genitor. productor.* Vocibus γέννητωρ καὶ προβολεύς hic usus est Theophanes ad distinguendas et explicandas duas divinarum personarum processiones, quarum alterius Pater appellatur Γεννήτωρ quo proprie ad Filium solum refertur, alterius προβολεύς, quod vertimus, ut alii, *Productor*; in re autem idem est ac spirator, quamvis nomen non id sonet. Spiratio autem πνεύσεως dicitur, ut in concil. Florentino in decreto Eugenii, quamquam ibi etiam προβολήν videas spirationem verti, ad rei potius, quam ad verbi sonum; sed ego *Productor* verti; sequens communem, ut dixi, versionem; nam iisdem vocabulis usi sunt veteres theologi in hoc mysterio. Gregorius Theologus, orat. supra nota proxima, ἀπὸ τοῦτο μονὰς ἀπ' ἀρχῆς εἰς δυάδα κινήσις μέχρι Τριάδος ἔστιν. Καὶ τοῦτο ἔστιν ἡμῶν ὁ Πάτερ, καὶ ὁ Υἱός, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ὁ μὲν Γεννήτωρ, καὶ Προβολεύς, λέγῳ δὲ ἀπαθῶς, καὶ ἀχρόνωος, καὶ ἀσωμάτως· τὸ δὲ τὸ μὲν γέννημα, τὸ δὲ πρόβλημα, ἢ οὐκ οὐδ' ὅπως ἂν τις ταῦτα καλέσειεν, ἀφαλὼν πάντη τῶν ὀρωμένων. Hoc est Bill.: *Quocirca unitas principio in binarium nota in Trinitate consistit. Atque hoc est nobis Pater, et Filius et Spiritus sanctus. Pater quidem Genitor et Productor, citra tamen ullam passionem, aut tempus, atque incorporeo modo; horum autem alter soboles, alter processio, aut quibus verbis hæc quispiam vocare queat, nescio, ab iis quæ sub oculorum sensus cadunt, prorsus abstracta.* Damascen. lib. 1, cap. 15: Πατὴρ μὲν Υἱοῦ μόνου, καὶ προβολεύς τοῦ ἁγίου Πνεύματος· Pater quidem solius Filii, et productor Spiritus sancti. Ita uterque interpret. Præterea a sanctis Patribus Spiritus dicitur Ἐκπορευτὸν, Προσλήθην, Πρόδην, Προερχόμενον, hoc est, *Procedens*, quæ cum possint etiam Filio convenire, tamen, quia is habet proprium suæ processiois modum, nimirum γέννησιν generationem, illa attribuitur Spiritui sancto, quatenus procedit, et producitur non per generationem, sed per spirationem. Ea vocabula legi usitata a Gregor. Nazianz. *ibid.* et in orat. *De Spiritu sancto*, et a S. Athanasio, *dialogo de Trinitate*, et a S. Damascen. lib. 1 *De fide*, qui omnes in hac re classici sunt, ac pene scholastici Patres. Atque hæc de nominibus hæcenus sunt adnotata, ad ostendendum ὁμόληγον Theophanis nostri. Cætera enim subtilius evocantur in scholis, quæ neque hic sunt necessaria, ubi auctor ipse scholasticè ferme loquitur in mysterio Trinitatis tradendo.

(44) *Substantia modis: τρόπους ὑπέρξεως* Græcæ.

Et hic etiam adnotabo Theophanem nostrum in explicandis relationibus divinis usum esse vocabulo non insolenti, sed a superioribus theologis Græcis sapienter inducto, et deducto in usum Justino Gregor. Nazianz. Nysseno, Basilio, Cyrillo, Theodoro, Damasceno, quorum partim ego vidi, partim relatus legi a Didaco Ruiz. societ. nostræ in observandis et referendis his SS. Patrum locutionibus diligentissimo, maximeque versato, qui disp. 12, sect. 5, de hac, quam nos ex hoc Patre illustramus, disserit, multasque affert rationes, cur τρόπους ὑπέρξεως; modos substantiæ dixerint. Quarum primaria sane fuit necessitas distinguendi substantiam et essentialitatem communem, ut videlicet adversus hæreticos, ac potissimum Arianos defenderent totam substantiam et essentialitatem Patris convenire Filio, licet huic non conveniat ἀγέννησις *innascibilitas* aut *paternitas*, quia hæc non est substantia et essentialitas, sed modus substantiæ et essentialitatis: similiterque totam essentialitatem, et totum quidquid est Filii, convenire Spiritui sancto, licet huic non conveniat esse genitum, nec esse principium alterius personæ, quia hæc non sunt essentialitas, sed sunt modus essentialitatis. Vide plura apud ipsum Ruiz., ex quo etiam illud advertit cum hoc vocabulum τρόπος, *modus*, divinis accommodatæ proprietatibus, non esse commiscendum cum modis philosophorum, quos plerique rebus naturalibus affingunt, et iis accident, quosque distinctos volunt a re, cujus sunt modi, minima certe distinctio, quæ sit ante cogitationem mentis; si hac enim notione modus accipias, non erunt divins relationes appellandi modi, cum nulla distinctio inter eos et divinam essentialitatem interposita sit, ante opus intelligentiæ nostræ: sed proportionem quadam et vocabulo mutuato a rebus naturalibus illi appellabuntur modi, et accommodatæ ad nostrum intelligendi captum. Sicuti enim relatio, exempli causa, in creatis rebus se habet ut modus sui subjecti, quo relati eam ad aliud, ita conveniens erit universæ rationi relationis eam intelligere, sicuti modum efficientem quodammodo, et modificantem divinam essentialitatem communem omnibus tribus personis, modo jam explicato.

(45) *Omni substantia excellentior.* Paulo supra ὑπερούσιον vocat S. Trinitatem, qui sane epitheli compositi ex propositione ὑπέρ quæ excessum, et superlativum significant in usu frequenter sunt apud Græcos Patres, præsertim vero S. Dionysium, *De divinis nominibus*, cuius cap. 2 horum esse plenum. Alia nos adduximus ex Damasceno et aliis Patribus ad hom. 3, et hom. 25, in not., ubi etiam ὑπέρθεον Deum, seu Deitatem vocari advertimus, quod explicuimus ex Francisco Tur-

δὲ τὴν κλῆσιν ἡμῖν διηγήθησαν, νοῦν τοῦ παντός, καὶ τὸν θύρον νοῦν τοῦτο καλέσαντες, οἱ δὲ τῆς τοῦ Χριστοῦ μὲν γεγονότες αὐλῆς, τῆς προπεδαστέρως δὲ δόξης περὶ τοῦ Πνεύματος ἀμαρτήσαντες, οἱ μὲν ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ, οἱ δὲ κτίσμα φανερώς ἀπεφάνησαντο. Οὐκ οἶδα πόθεν τις τοσαύτας περὶ αὐτοῦ μαρτυρίας ἐν τῇ Γραφῇ διατύψαντες· αἱ γὰρ θεῖαι φωναὶ πανταχοῦ τὴν Ἰσὴν προσμαρτυροῦσιν Ἰσὴν καὶ ἐνέργειαν Πατρὸς, καὶ Υἱῶ, καὶ τῷ Πνεύματι, καὶ Θεὸν ἐμφανῶς κηρύττουσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀμέλει ἐν ταῖς Πράξεσι τὴν Ἀνανίου ἱεροσυλίαν ὁ Πέτρος, πεφωρακῶς, ἦν ἐν παραβύσῳ μετὰ τῆς ὁμοζύγου εἰρηάσατο, αὐτὸς ἐξυτῶ κλέπτης γενόμενος· « Εἰς τί, φησὶν, ἐπλήρωσεν ὁ Σατανᾶς τὴν καρδίαν σου ψεύσασθαι σε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; οὐκ ἐψεύσω ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. » Ὁρᾷ, πῶς τὸ τῆς ὑποστάσεως ἰδιόζων εἰπῶν, εὐθύς ἐπὶ τὴν οὐσίαν ἀνίσθορον; Ἄκουε γοῦν καὶ αὐτοῦ τοῦ ἁγίου Πνεύματος αὐτοκρατορικῶς πάντα, καὶ δρῶντος, καὶ ἐπιτάττοντος· « Ἀγορεύσατε δὴ μοι τὸν Βαρνάβαν, καὶ τὸν Σαῦλον εἰς τὸ ἔργον ὃ προσκέκληται

A *prædicamus .n unitate Trinitatem. Sed vero Spiritum sanctum, cujus tremendum veneramur adventum, qui apud Græcos (46) theologiæ laude præstiterunt, ut etiam Gregorio Theologo videtur, per quamdam veluti imaginem sibi fixerunt: atque a nobis in nomine dicere parunt, mentem universi, et extrinsecam mentem eum appellant. Qui vero ex ovili quidem Christi sunt, sed ab ea quæ maxime sancto Spiritui convenit, opinione aberrarunt, alii quidem vim 284 quamdam, et facultatem Dei, alii creaturam aperte pronuntiarunt. Ac nescio qua ratione ducti tanta de eo Scripturæ testimonia respuerunt. Divina siquidem oracula ubique constantur æqualem esse vim, et operationem Patris, et Filii, et Spiritus sancti, et Deum aperte prædicant Spiritum sanctum. In Actis videlicet cum Ananiæ sacrilegium deprehendisset Petrus, quod cum conjugē clam patrarat, fur ipse sui ipsius actus: « Ut quid, inquit, tentavit Satanās cor tuum, mentiri te Spiritui sancto? non es mentitus hominibus, sed Deo ». Vides uti cum dixisset quod*

⁴⁶ Act. v, 3.

Francisci Scorsi notæ.

riano in Notis ad Joannem Cyparissiotam. Sed accipe subtilem, scholasticamque horum epithetorum explanationem ex D. Thoma in cap. 4 S. Dionysii *De divinis nomin.* lect. 5, ubi explicat, quid sit superpulchrum: *Excessus est duplex, unus in genere qui significatur per comparativum, et superlativum; alius extra genus, qui significatur per additionem hujus præpositionis super; p.w.a si dicamus quod ignis excedit in calore excessu in genere, unde dicitur calidissimus; sol autem excedit excessu extra genus, unde non dicitur calidissimus, sed supercalidus, quia calor non est in eo eodem modo, sed excellentiore; et licet iste duplex excessus in rebus causis non simul conveniat; tamen in Deo simul dicitur, et quod est pulcherrimus, et quod superpulcher, non quod sit in genere, sed quod ei attribuantur omnia quæ sunt cujuscunque generis. Hæc D. Thomas, quæ explicatio applicari potest cæteris epithetis superlatis eodem modo, ut dictum est.*

(46) *Qui apud Græcos. Locus Theologi, quem hic Theophanes noster refert, est ex orat. 37, quinta De theologia: « Ἑλλήνων δὲ οἱ θεολογικώτεροι, καὶ μᾶλλον ἡμῖν προσεγγισάντες, ἐφ' ἀντάσθησαν μὲν, ὡς ἔμοι, δοκεῖ: περὶ δὲ τὴν κλῆσιν διηγήθησαν, νοῦν τοῦ παντός, καὶ τὸν θύρον νοῦν, καὶ τὰ τοιαῦτα προσαγορεύοντες. Qui autem apud ethnicos theologiæ laude magis excelluerunt, propiusque ad nos accesserunt per imaginem quamdam ipsam meo quidem iudicio conceperunt, tamen in nomine dissenserunt, universitatis nempe mentem, et extrinsecam mentem aliisque id genus nominibus eum appellant. Hæc Theol. ex Bill. interpr.; quem locum enarrans Elias Cretensis: *Platonem, inquit, et Aristotelem, et Hermem, hoc est Mercurium Trismegistum insigniores theologos fuisse apud Græcos; sed ex his Platonem et Hermem nullo in loco spiritum appellare mentem.* Sic Elias. Sed Platonem non unus est locus, sed multi, in quibus Deum esse mentem mundi dicit, ut mirum dicat Elias nusquam ejus meminisse Platonem; nisi tamen velit dicere eum spiritum appellatione non esse usum; quo tamen non Aristoteles, nec Anaxagoras, quos ille refert, et quibus verbis refert eodem nomine usi sint, Virgilius tamen eo usus, qui ad Stoicorum, et Platoniorum placita alludens sic cecinit, *Æneid.* vi:*

Principio cælum et terras camposque liquentes, Lucentemque globum lunæ, Titanique astra, Spiritus intus alit, totosque infusa per artus Mens agit molem.

C Sed redeo ad Platonem, cujus opinionem, et versus Virgilii eam sequentis affert etiam Cornelius a Lapide, in illud Gen. 1: *Et Spiritus Domini ferebatur super aquas.* Innuam vero locos, quibus mundi mentem Deum dixit. Testatur id discrete Plutarchus, lib. 1, *De Placitis* cap. 3: *Plato, et Socrates idem de universo senserunt; ac tria statuunt principia: Deum, Materiam, Ideam,* concluditque, ὅ δὲ Θεός ἐστι νοῦς; τὸν κόσμον, *Deus autem est mens mundi.* Idemque refert de utroque philosopho cap. 7 ejusdem libri. Præterea Plato ipse, *De legibus*, lib. 1, ait Θεῶν εἶναι πλήρη πάντα, *Deorum omnia esse plena.* Denique Cælius Rhodiginus, lib. 11, cap. 10. *Deum esse animam mundi totam,* ait, *Platoniam conclamare scholam.* Porro autem Stoicorum hoc omnium dogma fuisse, nimirum Deum universam pervadere essentiam, scribit Clemens Alexand. adducitque versus Euripidis, Æschyli, Orphei, Pindari id ipsum canentes: ex quibus Orphei sunt hæc: nam cæterorum obvia sunt. *Jupiter omnipotens est primus, et ultimus idem, Jupiter est caput, et medium Jovis omnia munus, Spiritus e cunctis: validi vis Jupiter ignis.*

D Atqui hi sunt θεολογικώτεροι apud ethnicos, quos aliquid de Spiritu locutos, quem ipsi mundi mentem appellitarunt, dicit hic Theophanes, seu potius Gregorius Theologus prior auctor; alia leges apud Eliam jam memoratum. Atque ad Aristotelem, et Anaxagoram, et Hermotimum Claromenium addes et Thaletem Milesium a Plutarcho et Lilio Gyrardo relatum, qui fere illud videtur exprimere, quod Gen. 1 dicitur: *Et spiritus Domini ferebatur super aquas.* Deum enim dixit mentem, qui ex aqua cuncta formaverit, nec principium, nec finem habiturus. Hujus sententia sic explicat Minutius Felix in *Dialogo: Thales rerum initium aquam dixit, Deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta formaverit; et alior et sublimior aquæ et spiritus ratio, quam ut ab homine poterit inveniri, a Deo tradita.* Ex his igitur habes illustratum et Theophanem nostrum, et magis magisque Gregor. Theologum.

proprium erat hypostasis, statim ad essentiam se A retulit. Audi etiam Spiritum ipsum, ut pro sua potestate omnia et faciat, et præcipiat : « Segregate mihi Barnabam, et Saulum in opus, ad quod assumpsi eos⁹⁹. » Et rursus : « Ipsi quidem missi a Spiritu sancto abierunt Seleuciam⁹⁹, » et rursus : « Transierunt Phrygiam, et Galatiæ regionem, venati a Spiritu sancto loqui verbum Dei in Asia⁹⁹; » et sexcenta reperiet quivis in sacris Litteris argumenta, per quæ Patris et Filii, et Spiritus sancti æqualis honor ostenditur.

Moyses porro interpres Dei in ea quæ tempori illi doctrina congruebat, cum aperte de Spiritu doceret, subobscurè tamen de ejus effectis locutus est, verius hebetudinem Judæorum, ne scilicet B ex proprietate personarum, deorum multitudinem significari putarent. Ideoque etiam cum de angelis sermonem faceret, figurate eos appellavit aquas (47), quæ super cælos sunt, in quibus ferri aut Spiritum sanctum : « Spiritus quippe, inquit, Domini ferebatur super aquas⁹⁹. » Puerile scilicet est, aquam sensibus objectam putare, super quam ferebatur Spiritus sanctus. Quanquam ita dictum hoc ex Patribus aliqui explicarunt, imbecillitati sane se auditorum accommodantes. Quomodo enim hoc fieri possit, cum Scriptura testetur, quod, « Tenebræ erant super faciem abyssi; » ubi vero

⁹⁹ Act. ⁹⁹ Ibid. 4.

Francisci Scorsi notæ.

(47) *Figurate eos appellavit aquas.* Spiritus Domini qui ferebatur super aquas, Spiritus sanctus intelligitur communiter a Patribus, S. Aug., lib. 1 *De Gen. ad lit.* : *Dicente autem Scriptura : « Et Spiritus Dei ferebatur super aquas, » completum operationem Trinitatis agnoscimus.* Ubi hanc opinionem quam hic noster insinuat quod per aquas angeli signentur, suppresso auctoris nomine disputando refert, sed non refutat, nec quidquam statuit, ut videre est apud illum : locum enim integrum, quia longus est, operæ est transcribere. Fuit autem auctor ejus opinionis Origenes, qui tract. 1, in *Gen.* sub initium, aquas, quæ supra firmamentum sunt, putavit esse fortitudines quasdam angelicæ potestatis; quem redarguunt Epiphanius in *Epist. ad Joan. Hierosolym.*, quæ est 60 inter epistolas S. Hieronymi, et ipse Hieronymus ad Pamphilium scribens *epist. 61*, et S. Basilius disertissime suppresso solum nomine auctoris his verbis : *Nobis vero adversus quosdam, qui stetit ab Ecclesia videntur, sermo habendus interim est de aquis a se disparatis : et quidem isti prætextu anagogici sensus, et sublimioris intelligentiæ ad allegorias se transferunt, asserentes potentias quasdam spiritalis tropice significari per aquas.* Et post pauca : *Idcirco dicunt et eas aquas, quæ super cælum sunt collocatæ, Deum laudare, id est, probas illas essentias, quæ dignæ sunt ob mentis puritatem decentem reddere laudem Creatori : aquas autem eas, quæ sub cælis descendunt, esse spiritualia nequitia a naturali sublimitate in imam totius vitiositatis voraginem delapsa. His igitur, et ejus generis sententiis, ut quæ somniis, et auribus fabellis conferendæ sunt, relegatis, aquas, etc.* Hæc Basil. ex quo etiam Cornel. noster ex Neotericis id commentum Origenianum, ut somnium notavit. Sed si id anagogico solum, vel potius accommodatissimo sensu diceretur, esset sicut pleraque id genus dicta sanctorum non improbandum. Nam et Gregor. Nazianz. hunc sensum

αὐτούς · » καὶ πάλιν · « Οὗτοι μὲν ἐκπεμφθέντες ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, κατήλθον εἰς Σελεύκειαν · » καὶ αὖθις · « Διῆλθον τὴν Φρυγίαν καὶ Γαλατικὴν χώραν κωλυθέντες ὑπὸ τοῦ Πνεύματος λαλῆσαι τὸν λόγον ἐν τῇ Ἀσίᾳ · » καὶ μυρίας τις εὐροι τὰς ἀποδείξεις ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ, δι' ὧν τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὸ ἰσότημον δείκνυται.

Ο μέντοι θεηγόρος Μωϋσῆς, ἐν τῇ κατ' αὐτὸν θεολογίᾳ τρανῶς διδάσκει περὶ τοῦ Πνεύματος, ἀμυδρῶς περὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ διεσάφησε τὴν τῶν Ἰουδαίων ἐκκλίναν παχύτητα, ἵνα μὴ τὸ ἰδιάζον τῶν ὑποστάσεων εἰς πολυθεΐαν ἐκλάβοιεν ἔμφρασιν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ περὶ ἀγγέλων μέλλων εἰπεῖν, τροπικῶς ὕδατα τούτους καλεῖ ὄντα ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν, ἐν οἷς ἐπιφέρεσθαι λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον · φησὶ γάρ · « Καὶ Πνεῦμα Θεοῦ ἐπέφερέτο ἐπάνω τοῦ ὕδατος. » Μειρακιῶδες δὲ κομιδῇ αἰσθητῶν ὕδωρ οἰεσθαι, ᾧ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐπέφερέτο, κἂν οὕτω τινὲς τῶν Πατέρων τὸ ῥητὸν ἐξηγήσαντο, τῇ τῶν ἀκροατῶν ἀσθενείᾳ συγκαταβαίνοντες. Πῶς γὰρ ἀνεῖη τοῦτο, τῆς Γραφῆς μαρτυρούσης, δι' ἧς « Σκότος ἦν ἐπάνω τῆς ἀβύσσου; » Ὅπου δὲ Πνεῦμα Θεοῦ, τὸ σκότος χώραν οὐχ ἔξει · φῶς γὰρ ὁ Θεός, καὶ φωτὸς

C videtur attingere, orat. 44, quæ est *de Pentec.* : « Ἐν ὑπερῶν δὲ, εἰ μήπω περιεργότερος εἶ· αἰδοῦ τὸ θεόντος, διὰ τὴν ἀνάβασιν τῶν δεξομένων, καὶ τὴν χαμόθεν ἔπαρσιν. Ἐπεὶ, καὶ ὕδασι θείοις ὑπερῶν τινα στεγάζεται, δι' ὧν ὑπνεῖται Θεός. *In cœnaculo vero* (id est, Spiritus descendit) nisi forte curiosius, quam par sit ista persequi videor, propter eorum quæ accepturi sunt accessionem, atque a terra subvectionem : nam et cœnacula quædam divinis aquis, a quibus Dei quoque laudes celebrantur, tegi audivimus. Ita Gregor. At vero quod per aquas prorsus per tropum angeli sint intelligendi, quod hic noster in somnium illud Origenicum inclinans dicit, cum ridiculum esse ait aquas elementares eo loco dictas existimare, neque probandum est, nec admittendum : quanquam hæc verba : *Μειρακιῶδες δὲ κομιδῇ αἰσθητῶν ὕδωρ οἰεσθαι ᾧ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐπέφερέτο*, desunt in exemplari Panorm., sed in duobus Gall. et Vat. exstant; et videntur esse ibi a librario ommissa, quod hinc colligo, quia ommissa sunt etiam ἐπάνω τοῦ ὕδατος, quæ non potuerunt omitti ab auctore, quia sunt omnino necessaria ad integritatem sententiæ citatæ ex *Gen.* 1; at in exemplari illo Panorm. solum hæc sunt scripta, *Φησὶ γάρ, Καὶ Πνεῦμα Θεοῦ ἐπέφερέτο*. Post quod loqui deberet ἐπάνω τοῦ ὕδατος; et omnia illa quæ retuli *μειρακιῶδες δέ, etc.* Demum neque alienius momenti ratio illa, quæ hic a Theophane afferitur videri debet, cur sensus litteralis tollatur, et ad tropum, ut ipse facit, confugiatur, quod videlicet Spiritus sanctus, qui lux est, dicatur ferri super aquas, in quibus tenebræ erant; lux enim est Spiritus sanctus, et cum sanctificat mentes, eas illuminat; et ita verissimum est, non esse tenebras peccati, ubi Spiritus per gratiam manet; at super aquas ferebatur, ut effector, et efformator operum mundi, quæ post paulo erat etiam luce creata illustraturus. Vide interpretes in hunc locum ut pleniorē accipias explanationem illius.

παρεκτικῶς. Ἄλλ', ὡς ἔφην, ὕδατα τὰς ἀνω δυνάμεις ἐκάλεσεν, ἵνα μὴ ἡ τῶν Ἰουδαίων ἀμβλυτέρα δianoia τὴν τοῦ Θεοῦ προσηγορίαν τοῖς ἀγγέλοις συνάψαιεν. Εἰ δὲ ὕδωρ τοῦς ἀγγέλους ὠνόμασε, ταριπτόσω μηδεῖς· καὶ γὰρ ὁ Θεὸς ἐ πῦρ ἔνομαζέται, καὶ ἐ πῦρ καταναλισκον· καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὕδωρ ὠνόμασε ζῶν ἢ μεγάλη τοῦ Εὐαγγελίου φωνή, καὶ πυρὸς ἐν εἶδει ἐπεφοιτῆται τοῖς μαθηταῖς· ἀλλ' οὔτε πῦρ οὐδ' ὕδωρ ὁ εὔσεθής ἡμᾶς λογισμὸς ἐπιτρέπει νοεῖν.

Τὸ Πνεῦμα τοίνυν τὸ ἅγιον πρότερον μὲν ἐπεφέρετο ἐπάνω τῶν οὐρίων δυνάμεων. Ἡ πόθεν αὐταῖς τὸ πρὸς κακίαν ἀρρεπὲς, ἢ κατὰ τὴν θεολογικὴν γλῶσσαν, δυσκίνητον; Εἶτα ἐν τοῖς ἱεροῖς πατριάρχαις, μετὰ ταῦτα τῷ νόμῳ καὶ τοῖς προφηταῖς, ἔπειτα οὐσιωδῶς καὶ ὁμοουσίως ἐν τῷ Χριστῷ συμπαραμορτοῦν καὶ μένον ἐν αὐτῷ, παρ' οὗ δέδοται καὶ τοῖς ἱεροῖς φοιτηταῖς, πρότερον μὲν ἀμυδρότερον, εἶτα μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐκτυπώτερον, κατὰ δὲ τὴν Πεντηκοστὴν τηλαυγέστερόν τε καὶ καθαρώτερον. Ταῦτες τὰς διαφόρους τοῦ Πνεύματος ἐμφάσεις δεῖκνυς ὁ Θεὸς πάλα Ἥλιξ τῷ προφήτῃ, τῷ Θεοδίτῃ, τῷ ζηλωτῇ ἐπέταττε λέγων· ἐ Στήσῃ αὐτοῖν ἐναντίον Κυρίου, καὶ ἰδοὺ Πνεῦμα ἐξαίρων ὄρη, καὶ συντριβὸν πέτρας, καὶ οὐκ ἐν τῷ πνεύματι Κύριος· καὶ μετὰ τὸ πνεῦμα συσσεισμὸς, οὐκ ἐν τῷ συσσεισμῷ Κύριος· καὶ μετὰ τὸν συσσεισμὸν πῦρ, οὐκ ἐν τῷ πυρὶ Κύριος· καὶ μετὰ τὸ πῦρ φωνὴ ὡς αὖρα λεπτή, καὶ ἐκεῖ Κύριος. Ἐ τὸ γούν, ἐ ἰδοὺ πνεῦμα ἐξαίρων ὄρη, καὶ συντριβὸν πέτρας, ἐ τὴν ἐν τοῖς πατριάρχαις ἐδύλου τοῦ Πνεύματος δύναμιν· ἢ τί τὸ πείσαν Ἀβραὰμ ἀποπτύσαι τὰ πάτρια, καὶ συντριβῆαι τὰ ἑσπέραινα ἐκεῖνα βδελύγματα, καὶ ἀκολοῦθῆσαι Θεῷ, ἀλλ' ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ

Spiritus Dei est, tenebræ non habebunt locum (48), lux enim Deus est, et dator lucis. Sed, uti dicebam, aquas vocavit superiores virtutes, ne Judæorum hebetior intelligentia angelis Dei nomen impingeret. Quod vero aquas angelos appellavit, nemini facessat negotium. Nam Deus etiam « ignis » dicitur, et « ignis consumens », et ipsum Spiritum sanctum aquam vivam veneranda **285** Evangelii appellavit oratio ⁶⁴, et in ignis specie ad discipulos venit. Sed neque ignem neque aquam Deum esse intelligere pia ratio nos permittit.

Igitur Spiritus sanctus prius quidem supra cælestes virtutes ferebatur. Alioquin unde illi habuerunt quod non ad malum vergerent, vel, ut ex Theologi verbis loquar (49), ad illud difficile moverentur? Postea in sanctis patriarchis fuit; fuit deinceps in lege, et prophetis, ac demum in Christo substantialiter (50), utpote ejusdem cum ipso essentia, comitans, et manens in ipso: a quibus et sanctis discipulis datus est prius quidem obscurius, deinde post Resurrectionem manifestius, sed in Pentecoste illustris et integrius. Ilas varias Spiritus operationes ostendens olim Deus Eliæ illi Thesbitæ, et prophetæ (51), et zelo pleno, præcepit dicens: « Stabis cras coram Domino, et ecce Spiritus dissolvens montes, et conterens petras: et non in spiritu Dominus: et post spiritum concussio: non in concussione Dominus: et post concussionem ignis; non in igne Dominus; et post ignem vox auræ tenuis; et ibi Dominus » (52). Quod igitur ait: « Ecce Spiritus dissolvens montes, et conterens petras, » virtutem sancti Spiritus, quæ fuit in patriarchis, significabat; alioqui quid fuit, quod Abraham induxit ut paterna respueret, et lapidea illa atque abominanda idola contereret, et sequen-

⁶³ Deut. iv, 24. ⁶⁴ Joan. iv, 11, 15; vii, 28. ⁶⁵ III Reg. xix, 11.

Francisci Scorsi notæ.

(48) *Tenebræ non habebunt locum.* Vide notam superiorem, ubi hæc ratio expenditur.

(49) *Ex Theologi verbis loquar.* Κατὰ τὴν θεολογικὴν γλῶσσαν. Periphrasis est Gregorii qui κατ' ἐξοχὴν Theologus dicitur. Hanc autem sententiam non uno in loco scriptam prolidit ille Theolog. orat. 44, quæ est de Pentecost. : Τοῦτο ἐνήργει πρότερον μὲν ἐν ταῖς ἀγγελικαῖς καὶ οὐρανίαις δυνάμεσι, καὶ ὅσαι πρῶται μετὰ Θεόν, καὶ περὶ Θεόν. Οὐ γὰρ ἀλλοθεν αὐταῖς ἢ τελειώσεις, καὶ ἢ ἐλλαμψίς, καὶ τὸ πρὸς κακίαν δυσκίνητον, ἢ ἀκίνητον. Ἐπειτα ἐν τοῖς πατράσιν, καὶ ἐν τοῖς προφήταις, etc. : *Primum igitur Spiritus sanctus in angelicis et cælestibus virtutibus, itaque quæ post Deum primæ sunt, eumque circumstant, vim suam exerebat. Neque enim aliunde perfectionem aut splendentem habent: idque præterea, ut ad malum agere, vel nullo prorsus modo moveri queant, quam a Spiritu sancto. Deinde in patribus et prophetis, etc.* Et item orat. 34, de Theol. 2, vocat angelos καθαρὰς φύσεις, καὶ ἀκιδόηλους, ἀκίνητους πρὸς τὸ χεῖρον, ἢ δυσκινήτους. *Puras naturas minimeque admitterinas, ad malum immobiles, vel certe non facile mobiles.* Et orat. 37, de theol. 5, idem ferme habet. Et S. Damascen., lib. II, cap. 3 : Διὰ τοῦ Λόγου τοίνυν ἐκτίσθησαν ἄγγελοι, καὶ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διὰ τοῦ ἁγασμοῦ ἐτελειώθησαν. *Per Verbum igitur Dei creati sunt angeli, et per san-*

ctificationem a Spiritu sancto perfecti. Et infra eodem cap. explanat, ut angeli pro diverso situ dicantur et agere mobiles, et omnino ad malum immobiles: Πάντως δὲ κατὰ τὸ θεῖον θέλημά τε καὶ πρόσταγμα, ὑπὲρ ἡμᾶς ὄντες αἱ τε περὶ Θεόν ὑπάρχοντες, δυσκίνητοι πρὸς τὸ κακόν, ἀλλ' οὐκ ἀκίνητοι, γυν δὲ καὶ ἀκίνητοι οὐ φύσει, ἀλλὰ χάριτι, καὶ τῇ μόνου ἀγαθοῦ προσειδίᾳ. *Omnino autem secundum divinam voluntatem, et præordinationem supra nos sunt semperque circa Deum existunt: agere difficulterque in malum mobiles, sed non immobiles, nunc autem immobiles, non naturæ, sed gratia et solius boni assistentia.* Ita ex Damasceno habes explicitum Gregorium et Theophanem. Lege Franciscum Suarez, lib. v, De angelis, cap. 4.

(50) *In Christo substantialiter.* Locum similem ex Gregor. Nazianz. retulimus, et expendimus hom. anteced. quæ est 59, not. 27 quem recole.

(51) *Thesbitæ et prophetæ.* Τῷ Θεοδίτῃ καὶ ζηλωτῇ. Deerant hæc in cod. Pau., sed exstant in Gall. et Vat.

(52) *Et ibi Dominus.* Hæc verba non leguntur in Vulgata edit., sed neque in Hebraico cod.; at in nonnullis Bibliis, et præsertim in Complutensibus leguntur: κάκει Κύριος. Atque ita legit in suis Theophanes.

retur Deum, nisi Spiritus sanctus, qui illum a sus-
pensione Chaldaica exemit: postea secuta est
concussio, tempore legis: quæ sane non modo
Ægyptum decem plagarum flagello, sed et solitudinem,
et gentes multas concussit, et conturbavit.

Quod vero per Spiritum sanctum a Moyse facta
sint opera, intelliges, si animum advertes ad nubem
quæ dux itineris fuit Israel. Per eam enim figura-
batur Spiritus sanctus (53); cum Paulus divinitus
Joquens ita dicat: Figura erat mare (54) quidem
aquæ, nubes vero Spiritus⁶⁶. Sed et petra, ex qua
populo manavit affatim potus, non sane spiritualiter
dicta esset a Paulo, nisi ea quidem Dominum
Jesum, aqua vero ex ipsa profluens sanctum Spiritum
indicasset: « Bibebant enim, inquit, de
spirituali consequente eos petra, petra autem erat
Christus⁶⁷. » Quod autem aqua Spiritus figura fuerit,
edocuit nos hodie Dominus in Evangelio: « Qui credidit
in me, **286** flumina de ventre ejus fluent aquæ
viva⁶⁸; » quod sane interpretans discipulus ille
tonitruum filius: « Hoc dixit, inquit, de Spiritu, quem
accepturi erant credentes in eum⁶⁹. » Et sane a
spiritu qui erat in Moyse auferens Deus apposuit
septuaginta viris, et iis qui remanserant in castris
Eldæ et Medæ prophetantibus⁷⁰; postremo etiam
Nabidi, et Josue in locum Moysis subrogato⁷¹. Quid
vero post hæc divinum oraculum? « Post concussio-
nem ignis; » hic est Spiritus qui loquebatur in prophe-
tis, et mentem eorum fovebat et inflammabat. Quod
sane intelligens calamitosissimus prophetarum dice-
bat ex persona Dei: « Nonne verba mea sicut ignis?
dicit Dominus. — « Post ignem vero, inquit, vox ut
auræ tenuis, et ibi Dominus⁷². » Vide jam ut impleta
sit prophetia, considerans auram illam, quæ discipulis
in cœnaculum venit. In præcedentibus enim omni-
bus indicis: « Non in spiritu Dominus, inquit,
neque in concussione, neque in igne: » at « in voce
ut auræ tenuis, » addidit, « Et ibi Dominus. » In
patriarchis enim, et in lege, et in prophetis gratia
Spiritus quodammodo erat exilior: quæ vero
discipulis postremo tempore data est, perficiendi
vim habuit. Et sicut in mundi Creatione Moyses
ait, primum quidem animam vegetantem inditam
esse plantis, deinde sentientem animalibus rationis
expertibus, ad extremum vero perfectam et ratione
præditam homini vim vegetandi et sentiendi una
cum ratiocinandi facultate continentem: ita et gratia
Spiritus tenuior quidem in patriarchis, in lege
vero et prophetis validior, illustrior vero, et ut
Theologi verbo utar (55), veluti essentialiter in

ἄξῃραν τῆς Χαλδαϊκῆς δουραδαιμονίας; αὐτόν; εἶτα
ὁ διὰ τοῦ νόμου συσσεισμός, ὃς διέσεισε καὶ ἐτά-
ραξεν οὐ μόνον Ἀγυπτῶν τῆ ὀκαπλήγῃ μάστιγι,
ἀλλὰ καὶ ἔρημον καὶ ἔθνη πολλά.

Ὅτι δὲ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐνήργει Μωϋσῆς,
καταμάθοις προσχών τῇ ὀδηγούσῃ νεφέλῃ τὸν
Ἰσραήλ. Ἦν γὰρ αὕτη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὕτως
εἰπόντος τοῦ θεηγόρου Παύλου· Τύπος ἦν ἡ θάλασσα
τοῦ ὕδατος, ἡ δὲ νεφέλη τοῦ Πνεύματος. Ἀλλὰ καὶ
ἡ πέτρα ἐξ ἧς ἐπέβρεε τῷ λαῷ θαψιλῶς τὸ ποτὶν,
οὐκ ἂν ὑπὸ τοῦ Παύλου ἐκλήθῃ πνευματικῆ, εἰ μὴ
αὐτὴ μὲν ἐδῆλου τὸν Κύριον Ἰησοῦν, τὸ δ' ἐξ αὐτῆς
ὑδὼρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. « Ἐπίνον γὰρ, φησὶν, ἐκ
πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν
ὁ Χριστός. » Ὅτι δὲ τὸ ὑδὼρ τὸ Πνεῦμα εἰκόνιζεν,
ἐμυσταγώγησεν ἡμᾶς σήμερον ἐν τοῖς εὐαγγελίοις
ὁ Κύριος· « Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ ποταμὸς βέβου-
σιν ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ὕδατος ζῶντος· » ὅπερ
ἐρμηνεύων ὁ βροντογενῆς μαθητῆς, « Τοῦτο, φησὶν,
εἶπε περὶ τοῦ Πνεύματος, ὃ ἐμελλε δοῦναι τοῖς
πιστεύουσιν εἰς αὐτόν. » Καὶ μὴν καὶ ἀπὸ τοῦ
πνεύματος τοῦ ἐν τῷ Μωϋσεῖ ἀφελῶν ὁ θεὸς ἐπέθετο
τοῖς ἐβδομήκοντα καὶ τοῖς καταλειφθεῖσιν ἐν τῇ
παρεμβολῇ Ἀδὰδ καὶ Μοδὰδ προφητεύουσιν· ὅστε-
ρον δὲ καὶ τῷ Ναβίδῃ καὶ διαδόχῳ τοῦ Μωϋσέως
Ἰησοῦ. Ἀλλὰ τί μετὰ ταῦτα φησὶν ὁ χρησμός;
« Μετὰ δὲ τὴν συσσεισμὸν πῦρ· » αὐτὸ Πνεῦμα ἐν
τοῖς προφήταις λαλοῦν, καὶ περιθάλλον, καὶ δια-
θερμαίνον αὐτῶν τὸ ἡγεμονικόν. Ὅπερ εἰδὼς ὁ τῶν
προφητῶν πολυσυμφωρότατος ἔλεγεν ἐκ προώπου
τοῦ Θεοῦ· « Οὐχ ὡς πῦρ οἱ λόγοι μου; λέγει Κύριος. »
— « Μετὰ δὲ τὸ πῦρ, φησὶ, φωνὴ ὡς αὖρας λεπτῆς,
καὶ ἐκεῖ Κύριος. » Ἄθροι δὴ τῆς προφητείας τὸ
πλήρωμα, κατανοήσας τὴν αὖραν τὴν εἰς τὸ ὑπερῶν
καταπτᾶσαν τοῖς μαθηταῖς. Ἐν μὲν οὖν ταῖς προ-
φηγεσάμεναις ἐμφανείαις φησὶν· « Οὐκ ἐν τῷ πνεύ-
ματι Κύριος, καὶ οὐκ ἐν τῷ συσσεισμῷ, καὶ οὐκ ἐν
τῷ πυρὶ· » ἐν δὲ τῇ « φωνῇ » τῇ « ὡς αὖρας λεπτῆς, »
ἐπήγαγε, « Καὶ ἐκεῖ Κύριος. » Ἐν μὲν γὰρ ταῖς
πατριάρχαις, καὶ τῷ νόμῳ, καὶ τοῖς προφήταις
ἀμυδροτέρα πως ἦν ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος· ἡ δὲ
δοθεῖσα τοῖς μαθηταῖς ἐν τῷ λολοθῶ καιρῷ τελει-
ωτικῆ. Καὶ ὡς περ ἐν τῇ τοῦ κόσμου Γενέσει φησὶν ὁ
Μωϋσῆς, ὅτι πρότερον μὲν ἡ φυτικὴ ψυχὴ κατεβλήθη
ἐν τοῖς φυτοῖς, εἶτα ἐν τοῖς ἀλόγοις ἢ αἰσθητικῆ,
τελευταία δ' ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἡ τελεία καὶ λογικὴ
σὺν τῷ λόγῳ, καὶ τὴν φυτικὴν, καὶ τὴν αἰσθητικὴν
δύναμιν ἔχουσα· οὕτως ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις
ἀμυδροτέρα μὲν ἐν τοῖς πατριάρχαις, ἰσχυροτέρα δὲ

⁶⁶ I Cor. x, 2, 6. ⁶⁷ Ibid. 4. ⁶⁸ Joan vii, 38
⁷² Jerem. 23, 29.

⁶⁹ Ibid. 59. ⁷⁰ Num. xi, 17. ⁷¹ Num. xxvii, 18.

Francisci Scorsii notæ.

(53) *Figurabatur Spiritus sanctus.* De hac figura
copiosius disserimus hom. anteced. quæ est 39 *de*
Ascens. not. 27, quam consule.

(54) *Figura erat mare,* etc. Vide eandem notam.

(55) *Ut Theologi verbo utar.* Cum ait hic noster theo-

λογικῶς εἰπεῖν, non est interpretandus Ut theologice
vel theologico modo loquar, ut fortasse quisvis non
abs re commentari possit, sed hoc loquendi modo Gregor.
Theologi verba citat quem κατ' ἐξουχίαν Theologum
appellatum satis constat, quod et supra notavi

ἐν τῷ νομῷ καὶ τοῖς προφήταις, τῆλαυγέστερον δὲ **A** καὶ οἶον οὐσιωδῶς, θεολογικῶς εἶπεῖν, ἐν τοῖς ἀποστόλοις ἐξέλαμψεν. Ὡς μὲν Πνεῦμα κρατατὴν ἐξαΐρον ὄρη, τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις, περὶ ὧν εἶπεν ὁ Κύριος· « Ἐρείτε τῷ ὄρει τούτῳ· Ἄρθητι, καὶ ἀρθήσεται, » δεικνύς τὸ σελήγαλον ἐκεῖνο δαιμόνιον· ὧς δὲ συσσεισμός συνταράσσων καὶ κυκῶν πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τῷ τοῦ Εὐαγγελίου κηρύγματι, ὃ δὴ καὶ Ἀββακούμ προεθέσπισεν εἰπὼν· « Ἐπεθίβασας εἰς θάλασσαν τοὺς ἵππους σου ταράσσοντας ὑδάτα πολλά· » ὧς δὲ πῦρ γλώσσαι ὤφθησαν ἄρτι πυροειδέϊ. Τὸ δὲ, « φωνή, ὡς αὖρας λεπτῆς » οὐδ' ἐξηγήσεως, οἶμαι, δεῖται τοῖς τῇ ἱστορίᾳ προσέχουσιν. « Ἐγένετο γάρ, φησὶν, ἤχος καθάπερ φερομένης πνοῆς βιαίας. » Φωνὴ γούν καὶ ἤχος ταύτῳν ἔστι· πλῆξις γὰρ ἀέρος ἀμφοτέρα. Αὖρα δὲ καὶ πνοὴ ὁμοίως ταύτῳν. Λέγεται δὲ αὖρα ἢ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάρις, ὡς ἀναψύχουσα τοὺς ἐκτακέντας τῷ φλογμῷ καὶ τῷ καύσωνι τῆς ἁμαρτίας, ὧν πρόβλεπος ὁ ἐναντιος γένουσι ἥλιος, ὃ τῇ νόμφῃ τοῦ Ἄσματος προσενήσας τὴν μελανότητα, περὶ οὗ φησὶν ἡ ψῆδῃ· « Ἡμέρας ὃ ἥλιος οὐ συγκαύσει σε· » λεπτὴ δὲ αὖρα διὰ τὸ καθαρὸν, καὶ θεῖον, καὶ ὕλης ἀμέτοχον. Ἐπάγει γούν ὁ χρησμός· « Καὶ ἐκεῖ Κύριος, » ὡς χάριν παρέχων τελειωτικῆν, καὶ διόκλητρον, καὶ ἵνα δείξῃ τὸ Πνεῦμα καὶ Κύριον καὶ Θεόν. Ὡς ἤχος οὖν καὶ φωνή, μυσταγωγεῖ τοὺς πιστεύοντας· ὧς δὲ πῦρ, καταφλέγει τῶν φρωτίζομένων τὰς ἀκάνθους, ἃς ἐβλάστειεν ἢ παράθασις· τοῖτο γὰρ τὸ πῦρ ἦλθε βαλεῖν ὁ Σωτὴρ ἐπὶ τῆς γῆς· ὧς δὲ πνοὴ ἀναψύχει ὀροσίχουσα τοὺς μετέχοντας· βιαία δὲ, ὡς τῇ καθ' ἡμῶν βία τῶν δαιμόνων ἀντιπαλαίουσα. Καὶ τὰχα περὶ τῆς βιαίας ταύτης πνοῆς φησὶν ὁ Δαβὶδ· « Ἐν πνεύματι βιαίῳ συντρίψεις πλοῖα Θαρσεῖς. » Αὕτη γὰρ συντρίβει πλοῖα τὰ τοὺς φυγάδας πλωίζοντα. Φεύγων γὰρ τις προφήτης ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ ἐξήτει πλοῖον εἰς Θαρσεῖς ναυτιλλόμενον. Ὡς λεπτὴ δὲ αὖρα λεπτοποιεῖ τὸ πάχος τῆς ἁμαρτίας νεοποιούσα τὸν ἀναγεννώμενον, καὶ πρὸς τὴν ἀρχίθην μετέχουσα διδιδόγητα.

⁷³ Matth. xvii, 19. ⁷⁴ Habac. iii, 15. ⁷⁵ Act. ii, 2. ⁷⁶ Cant. i, 6. ⁷⁷ Psal. cxx, 6. ⁷⁸ Luc. xii, 49. ⁷⁹ Psal. lvii, 8.

Francisci Scorsii notæ.

nota 27. Est autem locus Theologi oratione quadragesima quarta quæ est de Pentec., ubi cum dixisset Spiritus sancti vim trifariam, tribusque temporibus, prout eorum captus ferebat, discipulis fuisse communicatam, antequam Christus pateretur, quod in miraculis patranda apparuit; post Resurrectionem, quod in insufflatione; ac demum post Ascensionem per linguas igneas; adiungit: Ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον ἀμυδρως, τὸ δὲ δεύτερον ἐκτοπώτερον, τὸ δὲ νῦν τελειότερον, οὐκ ἔτι ἐνεργεῖ παρὼν, ὡς πρότερον, οὐσιωδῶς δὲ, ὡς ἂν εἶποι τις συγγινόμενόν τε καὶ συμπολιτευόμενον. Verum primum quidem obscure; secundo expressius; nunc vero perfectius. utpote qui non tam jam operatione sola præsens sit, ut prius, sed essentiali, ut sic loquar, modo adsit simulque versetur. Ita Gregor., quod sane ita ab ipso, et ex eius auctoritate a Theophane dictum interpretor, quod post Ascensionem Christi venisse dicitur, et descendisse Spiritus sanctus, quod in veteri lege non ita expresse legitur. Sicuti autem mitti Spiritum

apostolis effulsit. Et sane ut spiritus vehemens montes everrens, adversarias scilicet et potestates, de quibus dixit Dominus: « Dicetis huic monti, Tollere, et tolletur⁷³, » ostendens lunaticum illud dæmonium (36); ut vero commotio universam terram Evangelica prædicatione conturbans et agilians. quod et Habacum divinitus cecinit: « Superdixisti in mare equos tuos, conturbantes aquas multas; » ut ignis vero ignitæ linguæ⁷⁴ modo apparuerunt. Quod vero etiam, « ut vox auræ tenuis, » interpretatione non indiget apud eos qui ad historiam mentem adjecerint: « Factus est enim, inquit, sonus, tanquam advenientis spiritus vehementis⁷⁵; » vox autem, et sonus idem sunt. Anbo enim sunt **287** aeris illisio. Aura itidem et spiritus idem sunt. **B** Dicitur porro aura sancti Spiritus gratia, ut quæ recreet eos qui flamma æstuque peccati contabuerant; quorum sane effector est contrarius sol, qui et nymphæ Cantici nigrorem induxit⁷⁶, de qua etiam psalmus dicit: « Per diem sol non uret te⁷⁷. » Aura vero tenuis appellatur, eo quod pura sit et divina, et a materia omnino sejuncta. Addidit vero vaticinium, « Et ibi Dominus, » nimirum ut gratiam præbens perfectivam, et integram, et ut ostenderet Spiritum et Dominum et Deum esse. Ut sonus igitur et vox, de mysteriis fideles instituit; ut ignis vero, spinas exurit quas transgressio germinavit: hunc enim ignem venit in terram mittere Dominus⁷⁷; ut vero spiritus, refrigerat et irrorat eos qui ipsum excipiunt; vehemens autem, ut qui violentiæ dæmonum adversus nos exortæ resistat. Et fortasse de hoc spiritu vehemente loquitur David: « In spiritu vehementi conteres naves Tharsis⁷⁸. » Hic enim conterit naves, quæ fugitivos velunt. Fugiens enim propheta quidam a conspectu Domini quærebat navem, quæ navigaret in Tharsis. Qua vero tenuis aura est, attenuat peccati crassitiem, novum hominem reddens cum qui regeneratur, et ad pristinam felicitatem reducens.

D sanctum, est non solum ejus charismata in nos conferri, sed ipsum etiam substantialiter dari juxta illud Apostoli: *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis* (Rom. v, 5), ut optime disserit cardinalis Bellarminus, in II Genesios, *Controv. de Christo*, cap. 22, et Didacus Ruiz. e societate Jesu, tom. I, disput. 75: ita venire dicitur, et adesse nobis substantialiter, quod Gregor. dixit οὐσιωδῶς, itemque Noster, quam rationem et ipsemet Gregor. explicare videtur, cum ipse dicti sui rationem adnectens ait: *Nam cum Filius corpoream nobiscum consuetudinem habuisset* (omitto Græca, ne sim longior), *Spiritum quoque corporeo modo cerni conveniebat, et cum Christus ad se reversus esset, cum ad nos descendere, et quidem ita ut et tanquam Dominus veniret, et tanquam Deo nequaquam oppositus mitteretur.* Ita Gregor.

(36) Lunaticum illud dæmonium. Conceret sibi in ea explicatione quam tradidi Hom. xxiii, ad quam vide not. 56.

Ubi enim artificis omnium nutu producta est, et substituit humana natura, statim quadam ad ipsum Spiritum habitudine decorata est : « Insufflavit enim, inquit (57), in faciem ejus flatum vitæ ⁷⁹, » qui est Spiritus sanctus. Nec enim aliter fieri poterat, ut homo sanctificaretur, et Dei esset amicus, nisi per sancti Spiritus participationem. Sed primam quidem illam gratiam hebetavit, atque confudit turbo peccati. At vero unigenitus Dei Filius homo factus, et naturam inveniens illo bono, quod a principio acceperat, jam orbata, rursus in illud eam redintegrait ac reformavit, immittens discipulis velut a suæ plenitudinis fonte Spiritum sanctum, et per illos eum ad nos derivans. Quod enim in nobis divinam similitudinem efficit, ut eloquens Cyrillus (58) ait, est omnino sanctificatio, hoc est, participatio Filii in Spiritu sancto per quem renovamur ad eam, quæ nobis ab initio indita est, imaginem Creatoris.

Sed, o Paraclete Deus, Patri ac Filio consubstantialis, ejusdemque dignitatis, et honoris ! o Lux per te ipsum splendens ex Patris **288** luce procedens, et in Christo, qui lux est, manens, et per eum ad nos frequenter adveniens ! adsis et nobis servitatis mystico modo, absume incensiva, et foculos passionum ; serva nostram hanc civitatem in tuo nomine gloriantem ; imple tua gratia pastorem, et gregem ; attere robur nobis infestum invisibilium inimicorum, tela eorum ignita retunde, fac ut audaces eorum impetus superemus ; sis piissimo imperatori nostro (59) propugnator contra impios Agar filios, ejus imperium in pace et tranquillitate conserva ; populum hic hodie congregatum peccatorum reatu liberum præsta, patres ac fratres nostros, qui cum pietate hanc vitam cum alia commutarunt, perpetuo gaudio dignos effice ; te enim decet omnis honor, et gloria, una cum Patre experte principii, et consubstantiali Filio, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XLI.

Dominica Omnium sanctorum (60).

Anni tempus ad ipsum jam nos perducit veris

⁷⁹ Gen. 11, 7.

Francisci Scorsi notæ.

(57) *Insufflavit enim, inquit, etc.* Qui Patres illum locum Gen. 1, *Inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ*, accipiant de Spiritu sancto communicato primo parenti simul cum ortu suo, ac præsertim ex S. Cyrillo copiose explicuimus ad hom. xxxv, not. 51, quam relege.

(58) *Ut eloquens Cyrillus.* Vide eandem not. 51 ad hom. 35.

(59) *Piissimo imperatori nostro.* De quo imperatore hic sermo sit, et titidem de Agarenis, seu Sarcenis ejus tempore Siciliam occupantibus, diximus abunde in Procem. 11, § 4, quod, si lubet, adi.

(60) *Omnium Sanctorum.* Dies dominica proxima post Dominicam Pentecostes dicata est Græcis memoriæ omnium sanctorum quod in titulo hujus hom. legitur, et in Evangelio stario Græcorum, et ex ipso exordio satis affirmatur in quo de verno tem-

πειδὴ γὰρ τῷ νεύματι τοῦ τεχνουργοῦντος; παρήχθη πρὸς ὑπαρξιν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, αὐτίκα τῆ πρὸς αὐτὸ Πνεῦμα σχέσει κατεκαλλύνοτο· Ἐνεφύσησεν γὰρ εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, ἡ ὅπερ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οὐκ ἄλλως γὰρ ἦν ἐν ἁγιασμῷ εἶναι τὸν ἄνθρωπον, καὶ τῆ πρὸς Θεὸν οἰκειότητι, εἰ μὴ τῆ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μετεσπίκατεκαλλύνοτο. Ἀλλὰ τὴν μὲν πρώτην ἐκείνην χάριν ἢ τῆς ἁμαρτίας θολότης ἀπήμβλυσε καὶ συνέχεεν· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ μονογενῆς Παῖς ἄνθρωπος γεγωνῶς, καὶ τοῦ ἐν ἀρχαῖς ἀγαθοῦ τὴν φύσιν ἐρήμην εὐρών, πάλιν αὐτὴν εἰς ἐκεῖνο μετεστοιχείωσε καθάπερ ἀπὸ πηγῆς τοῦ ἰδίου πληρώματος ἐνιελί τοῖς μαθηταῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ δι' ἐκείνων ἡμῖν αὐτὸ χορηγῶν. Τὸ γὰρ τὸν θεῖον ἡμῖν ποιοῦν ἐξεικονισμὸν, ὡς ὁ πολὺς φησὶ Κύριλλος, εἴη δὴπου πάντως ὁ ἁγιασμὸς, τουτέστιν ἡ ἐν Πνεύματι μέθεξις τοῦ Υἱοῦ, δι' οὗ καινουργούμεθα πρὸς τὸ ἀπαρχῆς ἀναστοιχειούμενοι εἰς εἰκόνα τοῦ Κτίσαντος.

Ἄλλ', ὦ παράκλητε Θεέ, Πατὴρ καὶ Υἱοῦ ἰσοούσιε, καὶ σύνθρονε, καὶ ὁμότιμε ! ὦ φῶς αὐτολαμπὰς ἐκ φωτὸς προῖον τοῦ Πατρὸς, καὶ μένον ἐν φωτὶ τῷ Χριστῷ, καὶ φοιτῶν εἰς ἡμᾶς δι' αὐτοῦ, πάρεσο καὶ ἡμῖν τοῖς δούλοις σου μυστικῶς, ἀποτέφρωσον τὰ φρυγανῶδη τῶν παθῶν ὑπεκαύματα· διατήρησον ταύτην ἡμῶν τὴν πόλιν τὴν ἐν τῷ σῶ καυχωμένην ὀνόματι, ἔμπλησον τῆς σῆς χάριτος καὶ ποιμένα καὶ ποιμνιον, θραύσον τὴν καθ' ἡμῶν ἰσχὺν τῶν ἀοράτων ἐχθρῶν, ἀμβλυσον αὐτῶν τὰ πεπυρωμένα βέλγη, τῶν προσβολῶν τῆς αὐτῶν θρασύτητος δεῖξον ἡμῶς νικητὰς· τῷ εὐσεβεῖ ἡμῶν βασιλεῖ σύμμαχος γενεὸν κατὰ τῶν ἀθέων τῆς· Ἄγαρ οἶδον· τήρησον αὐτοῦ τὸ κράτος ἐν εἰρήνῃ καὶ γαληνότητι· τὸν ἀθροισθέντα σήμερον ἐνταῦθα λαὸν τῆς τῶν ἁμαρτιῶν ἐνοχῆς δεῖξον ἐλευθερον· τοὺς ἐν εὐσεβείᾳ τὴν ἐνταῦθα ζωὴν μεταλλάξαντας πατέρας καὶ ἀδελφοὺς ἡμῶν χαρᾶς ἀλήκτου ἀξίωσον· ὅτι σοὶ πρόπει πάσα τιμὴ, καὶ δόξα, σὺν τῷ ἀνάρχῳ Πατρὶ, καὶ τῷ ὁμοουσίῳ Υἱῷ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

OMILIA MA'.

Κυριακῆ τῶν ἁγίων πάντων.

Ὁ μὲν καιρὸς πρὸς αὐτὸ τὸ τοῦ ἔαρος ἡμᾶς ἄγει

pore, in quod fere semper incidit hic dies. Hujus diei mentionem facit Balsamon apud Gretserium, lib. III Comm. in Codin. *De offic.*, cap. 2 : *Monachi, inquit, qui suarum fundationum constitutionibus coguntur amplius jejunare, scilicet a festo Omnium SS. et a mensis Novembris 14, vel inviti coguntur sequi statuta suarum fundationum, etc.* Ad quæ addit Gretser. : *Quod dicit de festo Omnium SS. id referendum est ad jejunium ante festum omnium Apostolorum, quod Græcicelebrant ultimo die Junii, cujus principium erat festum Omnium SS. quod Græci celebrant prima Dominica post Pentecostem ; cum autem Pentecoste sit festum mobile, necessario etiam festum Omnium SS. est festum mobile apud Græcos nunc in Maio, nunc in Junio occurrans. Vide Typicum Sabæ.*

ἀκροτελεύτιον. Ὅτε γὰρ ὁ ἥλιος θερμότερα; ἡμῖν ἄκτινων βολὰς ὑπαίφῃσι, καὶ τῶν ἀνθῶν τὰ κάλλη τὸν μαρμαρῶν ὑπεμφαίνουσι, ἤδη δὲ καὶ τὰ ἡδύπνια ἄνθη παρέρχεται· ἀλλὰ διαδέχεται τὸ τούτων κάλλος ἡ τῶν κρίνων εὐπρίπεια· δοκεῖ δὲ μοι τῶν εὐαγγελικῶν ἀναγνωσμάτων ἡ τάξις τῶν καιρῶν συναρμόζεσθαι εἰρημῶν τι, καὶ ἀκολουθία τοῖς καιροῖς τὴν διδασκαλίαν συνείρουσα· ἀμέλει τὰς θεολογικὰς τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου φωνὰς, οἷά τινα πνευματικὰ ῥόδα τρυγήσαντες, ἐπὶ τὰς κρινωνιάς τοῦ μεγάλου Ματθαίου σήμερον μεταβαίνομεν τὰ καθαρῶτατα κρίνα τῶν χριστολέκτων ῥημάτων δρεψόμενοι εἰς τὴν ὁμολογίαν αὐτοῦ τοῦ ἀθλητῆς διεγείρονται.

« Εἶπεν ὁ Κύριος· Ὅστις ὁμολογήσει ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω αὐτὸν καγὼ ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς, μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. » Καὶ βασιλεὺς πρὸς βάρβαρον ἔθνος καὶ παλαμναῖον παρτατιζόμενος, καὶ στρατιωτικὴν ἀθροῖζει κατάλογον, καὶ ὅπως χρῆ πολεμεῖν ὑποτίθεται, καὶ τὰς δωρεὰς ἐπαγγέλλεται· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, ὁ Βασιλεὺς ἀπάσης τῆς κτίσεως, καταβαλεῖν ἐπιγόμενος τὴν καθ' ἡμῶν τυραννίδα τοῦ δαίμονος, καὶ πρὸς τὴν νοητὴν ἀλείφων παράταξιν, καὶ διδάσκων, ὅπως χρῆ τοῖς ἐναντίοις συμπλέκεσθαι, τοῖς ὅπλοις τῆς ὁμολογίας περιφράττει τὸ στράτευμα· « Πᾶς ὅστις ὁμολογήσει, λέγων, ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω αὐτὸν καγὼ. » Οὐκ ἀρκοῦμαι, φησί, τῇ κατὰ διάνοιαν πίστει, ἀλλὰ βούλομαι συμφωνεῖν τοῖς λόγοις τῇ τῆς ψυχῆς ἐλευθερίᾳ. Κοδῶν γὰρ καὶ φενάκων ἀνδρῶν ἕτερπ μὲν κρύπτειν ἐν ταῖς φρεσὶ, τάναντία δὲ τῇ γλώττῃ λαλεῖν. Τῶν δὲ τῆς ἐλευθερίας ἀρχομένων γνῶρισμα τὸ παρῆρησιάζεσθαι τὴν ἀλήθειαν. « Ὅστις ὁμολογήσει ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων. » Οὐ δέχομαι δειλοῦς στρατιώτας· τὴν εἰς ἐμὲ πίστιν ψευδομένους τοῖς ῥήμασιν· ὅσοι ποθοῦσι τῶν ἐμῶν γερῶν μετασχεῖν, λαμπραῖς ὁμολογίαις τὴν δεσποτείαν τὴν ἑαυτῶν κηρυττέτωσαν, ἵν' οὕτως ἀνδρείων ἐνδειξάμενοι τῆς ὁμολογίας τὸ φρόνημα, λαμπρὰς καὶ τῆς ἀμειβῆς ἐπιτύχοιεν. Τίς δὲ αὕτη; « Ὅμολογήσω αὐτὸν καγὼ ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς, μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. »

Ἄλλὰ μὴ παραδράμωμεν τὴν ἐν τῷ ῥητῶν φιλοσο-

⁸⁰ Matth. x, 32 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(61) *Evangelii Joannis*. Quæ pertinent ad hanc ἀκολουθίαν Evangeliorum dicta sunt ab ipso auctore hom. quæ est ordine quinta, et ibi aliquid for-

(62) *Ungens*. Sanctos supra in exordii sine athletes vocaverat; nunc cum ungenti verbo utitur, alludere videtur ad morem quo athletes luctaturi prius ungebantur: unde ἀλείπται vocati, qui ad id ministerii addicti erant, a quibus M. Tullius similitudinem petiit, *Epist. fam.*, lib. 1: *Sed vellem non solum salutis meæ, quemadmodum medici, sed etiam ut aliptæ virium et coloris rationem habere voluissent*. Ex quo loco colligas quod et notavit Paulus Manutius, hoc nomen attributum omnibus, qui exercitationibus gymnasticis athletarum præerant, quos γυ-

extremum. Quando enim sol ferventiora nobis radiorum spicula immittit, florum incipit pulchritudo marcescere, ac jam suaveolentes præteriere flores: sed eorum venustatem excipit liliorum decor. Ac videtur sane mihi evangelicarum lectionum ordo temporis satis accommodatus, et apta quadam serie et consecutione temporibus doctrinam adnectere. Nimirum cum Evangelii Joannis (61) de divinitate loquentis verba quasi spirituales decerpserimus rosas, hodie ad D. Matthæi lilieta progredimur ut verba Christi ad confessionem sui athletas suos hortantis quasi purissima lilia colligamus ⁸⁰.

« Dixit Dominus: Quicumque confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo, qui in cælis est. » Rex quidem adversus barbaram gentem et consecretam comparans bellum cogit et conscribit exercitum, et rationem pugnandi proponit, et donaria pollicetur; ita etiam Christus Dei Filius Rex universi tyrannidem diaboli nobis infestam delere maturans, et quasi ad spirituale certamen ungens (62) **289** et instruens quomodo manum cum hoste conserere oporteat, confessionis armis suas copias munit, dicens: « Omnis quicumque confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum. » Non sat, inquit, habeo mentis fidem, sed animi libertati consona etiam verba volō. Loquacium enim et impostorum hominum est, alia clausa in pectore, alia in lingua habere prompta. Eorum vero, qui liberi esse cœperunt, velut insigne quoddam est veritatem libere profiteri. « Quicumque confitebitur me coram hominibus. » Non prolo meticulosos milites, fidemque quam mihi servare debent, verbis prodentes; quotquot meorum præniorum compotes fieri cupiunt, illustri confessione Dominum prædicent suum, ut ita cum magianimos in me confitendo spiritus ostenderint, præclaram etiam remunerationem obtineant. Quæ vero hæc? « Confitebor et ego eum coram Patre meo, qui in cælis est. »

¹ Sed ne prætereamus latentem in hoc dicto do-

γυμναστὰς vocabant; unde et γυμνασιάρχης, qui toti gymnasio præfectus erat; ad hos etiam athletarum unctio pertinebat; atque adeo a parte muneris tanquam a præcipua ἀλείπται nominati. Atque hæc ampla significatio convenit relato Ciceronis loco: aliptæ enim proprie sumpti virium quidem non tamen coloris habere rationem ungento poterant; poterant vero γυμναστὰς præscripta ratione victus, et exercitationibus corporis. Utitur etiam eo vocabulo Aristot., lib. 11 *Moral*. Commode porro hæc allusione usus est noster in re et pugna spirituali; quandoquidem gratia sancti Spiritus unctio dicitur I Joan., c. 11: *Sed vos unctionem habetis a Sancto*. Et itidem infra.

ctinam, qua per unam voculam de altissimo dogmate edocemur. Quorsum enim non dixit, Quicunque *ὁμολογήσει με, confitebitur me*, sed Quicumque *ὁμολογήσει ἐν ἐμοί, confitebitur in me* (63)? Sane nihil eorum, quæ præclara sunt, recte facere, non adjuvante divini auxilii virtute, pœsumus. Quoniam igitur et fidei confessio divinum quoddam est bonum, ne quis cum Christum coram regibus et tyrannis confessus fuerit, egregium hoc factum sibi tribueret : « Quicumque, ait, confitebitur in me, » significans, non propria virtute, sed gratia cœlesti adjutum libertatem in confitendo (64) præ se tulisse, « confitebor et ego eum coram Patre meo, qui in cœlis est. » O felix promissio ! o divina atque admirabilis remuneratio ! Quis tam dignus reperiri queat, quem Dominus coram Patre suo confiteatur ? Considera porro, quo pacto Christus hac promissione imbecillitatem naturæ confirmet. Quoniam enim excitata a tyrannis contra fideles persecutio cum multa sensui aspera acerbaque contineret, plerosque mortalium reddere segniores poterat ; ideo ut ad confessionem vim et animos infirmioribus injiceret, ostendit, qualis futurus sit certaminis finis : ut profecto hac bona spe confirmati temporarium cruciamentorum sensum facile superarent. Ideo martyres omnia tormentorum genera, ut quæ **290** occasiones et adjumenta ad pro nissum hoc gaudium assequendum essent, tam prompto animo susceperunt ignem, gladios, rotam, ætæra luxandorum artuum instrumenta (65), rogos, bestias, barathra, in frigore conglaciari (66), demudari ossa, dentes evelli, cruci suffigi, contabescere fame, oculos erui, membra concidi, lapidari : ut etiam pro tortoribus ipsis orarent, et homicidis actionem rependerent gratiarum. Etenim magnus

φίαν, ἐν μικρῷ ῥήματι ὑψηλὸν ἡμᾶς δόγμα διδάσκουσα. Διὰ τί γὰρ οὐκ εἶπεν· Ὅστις ὁμολογήσει με, ἀλλ'· « Ὅστις ὁμολογήσει ἐν ἐμοί ; » Ἐπειδὴ οὐδὲν τι τῶν ἀγαθῶν κατορθῶσαι δυνάμεθα, μὴ συνεργούσαν ἔχοντες τῆς θείας συμμαχίας τὴν δύναμιν. Ἐπεὶ γοῦν καὶ ἡ τῆς πίστεως ὁμολογία θεῶν ἐστὶν ἀγαθόν, ἵνα μὴ τις, ὁμολογῶν τὸν Χριστὸν ἐνώπιον βασιλέων καὶ τυράννων, ἴδιον ἠγῆσαιτο κατόρθωμα· « Ὅστις, ὦρσεν, ὁμολογήσει ἐν ἐμοί, » δεικνύων, ὡς οὐ τῇ ἰδίᾳ δυνάμει, ἀλλὰ τῇ ἀνοθεῖ χάριτι βοηθούμενος τὴν ὁμολογίαν παρῴρηται, « ὁμολογήσω αὐτὸν καὶ γὰρ ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. » Ὁ μακαρίας ἐπαγγελίας ! Ὁ θείας καὶ θαυμαστῆς ἀμοιβῆς ! Τίς οὗτος ἄξιος εὐρεθείη ὁμολογηθῆναι παρὰ τοῦ Δεσπότητος ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς ; Ἄθροισ δὲ Κύριος διὰ ταύτης τῆς ἐπαγγελίας τὸ σαθρὸν ὑπερβαίνει τῆς φύσεως. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ παρὰ τῶν τυράννων τοῖς πιστοῖς ἐπαγόμενος διωγμὸς πολλὴ τὴ ἀλγεινὴν ἔχων κατὰ τὴν αἰσθησὶν ὄκνον ἐμελλε τοῖς πολλοῖς ἐμποιεῖν, διὰ τοῦτο τοὺς ἀσθενεστέρους ἐνισχύων πρὸς τὴν ὁμολογίαν, δεικνύσιν οἷόν ἐστι τῆς ἀγωνίας τὴ πέρασ ὡς ἂν τῇ ἀγαθῇ ταύτῃ ἐλπίδι ἐπεριδόμενοι τὴν πρόσκαιρον τῶν ἀλγεινῶν αἰσθησὶν εὐκλῶς καταπαλαίσωσι. Διὰ τοῦτο εἰ μάρτυρες πᾶν κολαστήριον εἶδος ὡς ἀφορμὴν καὶ συνεργεῖαν τῆς ἐπηγγελμένης ταύτης χάριτος ἐτοίμως ἐδέξαντο τὸ πῦρ, τὸ ξίφος, τὴν τροχὴν, τὰ ἀρθρέμβολα, τὰς ἐσχάρας, τὰ Θηρία, τὰ βάρθρα, τὰς ἐν χρυμῷ πῆξις, τὰς τῶν ὀστέων ἀποσπαρξίσεις, τὰς τῶν ὀδόντων ἐκτριξίσεις, τὰς ἐν σταυρῷ προστηλώσεις, τὰς ἐκ τοῦ λιμοῦ τηκεδνας, τὰς τῶν ὀμμάτων ἀποβολὰς, τὰς τῶν μελῶν ἐκκοπὰς, τὰς ἐκ τῶν λίθων βολὰς, ὡς καὶ τῶν κολαζόντων ἐπεύχασθαι, καὶ τοὺς μαιφρονούντας εὐλογίαις ἀμείβεσθαι. Ὁ γὰρ δὴ μέγας Στέφανος τὰς ἀλλεπαλλήλους νιφάρ

Francisci Scorsi notæ.

(63) *Confitebitur in me.* Sic habet textus Græcus S. Matth. cap. x : Ὅμολογήσει ἐν ἐμοί. In quo considerationem suam piam et veram Theophanes statuit ; sed de ea lectione et expositione illius loci vide Maldonat. et alios interpretes.

(64) *Libertatem in confitendo.* In uno exemp. deest ὁμολογίαν, sed solum habet βοηθούμενος παρῴρηται.

(65) *Luxandorum artuum instrumenta.* Gregor. Nazianz. orat. 22, quæ est de SS. Machabæis, et simil: coacervatione verborum, seu potius cruciamentorum, quam figuram rhetorici Græci σωρὸν appellant, et hæc peculiariter nomine ἀρθρέμβολα vocatur, ut illud locum præ oculis habuisse noster hic imitator Gregorii videatur ; sic enim ibi Gregor. : Ἦν οὐδὲν ἔκαμψεν, οὐδὲ ἐμαλκίσειεν, οὐδὲ ἀτολμοτέραν ἐποίησαν· οὐκ ἀρθρέμβολα προτεινόμενα, οὐ τροχὸν προβαλλόμενοι, οὐ τροχαντήρες, etc. : Cujus vimis robur atque constantiam nihil flectere, aut emollire, aut debilitare potuit ; non instrumenta luxandis artibus accommodata, quæ in medium proferebantur, non rotæ, quæ proponebantur, etc. Hujusmodi innumera ibi congerit eloquentissimus Greg. ; sed ἀρθρέμβολα quæ sint, describit utrumque Phavorinus : Ἄρθρέμβολα ὄργανα τιμωρητικὰ, ἀρθροῖς, ὡς εἰπικεν, ἐμβλαλλόμενα, καὶ διασπῶντα, καὶ πλεπτοτα, εἰμαι ὅτι ἀρθρέμβολα δεῖ γράφειν. Hoc est. Ἀρθρέμβολα sunt instrumenta cruciamentorum

artubus, ut videtur, injecta eosque distrahentia, et percutientia ; reor autem oportere scribi ἀρθρέμβολα. Ita sane requirit eiyuon.

(66) *In frigore conglaciari.* Ἐν χρυμῷ πῆξις. In altero exemplari legitur : Ἐν χρυμῷ τῆξις ; sed facilis fuit permutatio litterarum. Suspiciam forte significari per hæc, in sartagine colliquari, sed vacem κρημὸς non reperio ab ullo Græcorum usurpatam, et ne Græco barbaro quidem. Composita vero ista hæc periodus τοῖς ὁμοιοτελετέοις et ὁμοιοπτώτοις plane oratorie, quæ sane in Græcis venustate non caret. Sed haud scio an mutatione dialecti rem placeant. Paulo infra ommissa fuerant illa τὰς ἐκ τοῦ λιμοῦ τηκεδνας, fame contabescere, atque ut per hanc occasionem omnes codicum varietates colligam, quæ paucae sunt, et suis locis exciderunt, in initio ommissa fuerant illa cod. Panorm. : Ὅτι γὰρ ὁ ἥλιος θερμότερας ἡμῖν τὰς τῶν ἀκτινῶν βολὰς ἐπαφίσει. Et infra, ubi legitur πρὸς τοὺς φόντας, corrigendum πρὸς τοὺς παίδας τῶν φόντων, ita requirente sensu, ut patet legendi, et pro ἀρικτον lege ἀφικτον ; et κατὰ Μωσέα τὰ ὀπίσθια βλέπειν ἦρουν prætermisum fuerat, ubi solum legitur, Καὶ ὁ ἀκόλουθῶν. Et post ἐπίξεσθαι, supplevi τοὺς νέους διδάσκουσαν εὐζώνως, ἔπειτα φέρεσθαι, etc. Et ubi κρίσιν legendum κτήσιν· quæ omnia ex Gall. restituta in Panorm.

δαζ τῶν λίθων δεχόμενος, μὴ στήναι τὴν ἀμαρτίαν A
 τῆς λιθολευστοῦσιν ἐπιύχεται, καὶ ὁμολογῆσας ἐνώ-
 πιον τῷ συνεδρίῳ τὸν Ἰησοῦν, εἶδεν αὐτὸν προ-
 φανῶς ἀνοηομολογούντα τὴν ἀθλητὴν ἐνώπιον τοῦ
 Πατρὸς. « Εἶδες γὰρ τοὺς οὐρανοὺς ἀνεωγμένους, καὶ
 τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ » διὰ τῆς στάσεως τῶν ἀγωνιζο-
 μένων τὴν νίκην βραβεύοντα· καὶ οἱ ἀπόστολοι
 ἐπὶ πηθέοντες ἐξήλθον, φησὶ, χαίροντες ἐκ τοῦ συν-
 εδρίου, « Ὅτι ἡξιώθησαν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ
 ἀτιμασθῆναι. »

« Ὅστις δ' ἂν ἀρνήσῃται με ἔμπροσθεν τῶν ἀν-
 θρώπων, ἀρνήσομαι αὐτὸν καὶ ἔμπροσθεν τοῦ Πα-
 τρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. » Σκόπει δὴ ὅπως ἐν μὲν
 τῷ ὁμολογῆσαι, εἰθῆκε τό· « Ἐν ἐμοί· » ἐν δὲ τῷ ἀρ-
 νῆσασθαι οὐχ οὕτως, ἀλλ'· « Ὅστις ἀρνήσεται με. » B
 Διὰ τί; Ἡ μὲν ὁμολογία οὐκ ἄνευ γίνεται τῆς θείας
 βολῆς· οὐδὲ γὰρ τῶν εὐκόλων ἐστὶ, μᾶλλον δὲ καὶ
 καθάπαξ ἀδύνατον τῷ μὴ τῶν κατὰ τὴν ζωὴν ταύτην
 ἡθέων προτιμήσαντι τὰ μὴ φαινόμενα· τὸ δὲ γε ἀρ-
 νῆσασθαι ἐκ τῆς ἡμῶν βραθυμίας καὶ τῆς τῶν μελ-
 λόντων ἀνεπιστίας γίνεται. Ἄλλ' ὡσπερ ἐκεῖ μέγα
 τὸ ἐπαύλον, καὶ κρείττον οὐκ ἔστιν εὐρεῖν, οὕτως
 ἐνταῦθα φοβερὰ ἢ ἀπειλὴ, καὶ φοβερὰ ἀνάπλευς· τί
 γὰρ ἂν γένοιτο φρικωδέστερον τοῦ ἀρνηθῆναι ὑπὸ
 Χριστοῦ, καὶ ἀκοῦσαι· « Οὐκ οἶδα ὑμᾶς; » Τί δὲ ἡ
 τοῦ οὐρανοῦ προσθήκη βούλεται, ἀρκούντως ἰσως τοῦ·
 « Ὁμολογήσω αὐτὸν καὶ ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς
 μου; » Εἶθιστο τῷ Σωτῆρι περὶ τοῦ Πατρὸς ἐκδιδά-
 σκιντι προστιθέναι τῷ λόγῳ· « Τὸν οὐράνιον. » Καὶ
 γὰρ καὶ ὁπόταν παραινῇ μὴ καταφρονεῖν τῶν δο-
 κούντων εἶναι μικρῶν· « Οἱ ἄγγελοι, φησὶ, διὰ παν-
 τὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν
 οὐρανοῖς· » καὶ· « Γίνεσθε τέλειοι, καθὼς καὶ ὁ
 Πατὴρ ἡμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστι. » Καὶ ὅτε μὴ
 ἀκαίροις μερίμνας ἐνασχολεῖσθαι νοουθετεῖ, ἐπάγει
 λέγων, ὡς· « Οἶδεν ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος, ὧν
 χρεῖαν ἔχετε· » καὶ· « Οὕτω λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν
 ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἵνα πάντες οἱ θεωροῦντες
 ὑμᾶς δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρα-
 νοῖς. » Καὶ διδάσκων τοὺς μαθητάς, ὅπως χρῆ προσε-
 υχεσθαι, τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατέρα τῆς προσευ-
 χῆς προϊμιον τίθησι. Τί γοῦν βουλόμενος τοῦτο ποιεῖ;
 Ὡς μὲν δοκεῖ τισι τῶν ἐξηγητῶν, ἐπειδὴ ὁρῶνος
 ἐστὶ τοῦ Θεοῦ ὁ οὐράνιος, οὕτω λεγούσης τῆς θείας
 Γραφῆς· « Ὁ οὐράνιος μοι ὁρῶνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπό-
 διον· » καὶ· « Μὴ ἄνυστε εἰς τὸν οὐρανὸν, ὅτι ὁρῶ-
 νος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· » διὰ τοῦτο μνημονεύων τοῦ Πα-
 τρὸς, προστίθησι καὶ τὸν περιβόητον ὁρῶνον ἐν ᾧ
 ἐνιδρύσθαι λέγεται· καὶ διὰ τοῦ οὐρανοῦ τὰς ἐν αὐτῷ
 πυρροφαεῖς οὐσίας τῶν Σερφίμ αἰνιττόμενος. Καὶ
 ἐστὶ μὲν ἰσως οὐκ ἀπὸ σκοποῦ τοῦ προσήκοντος ἢ
 τοιαύτῃ διάνοια. Ἄλλ' ἐμοὶ δοκεῖ οὐ τὸ στοιχεῖον τοῦ

ille Stephanus alios super alios lapides quasi ingru-
 entem nivis imbrem excipiens, ne id peccato lapi-
 dantibus statueretur, oravit ⁸¹; et cum in conspectu
 concilii Jesum confessus esset, vidit ipsum aperte
 coram Patre de athleta suo testimonium vicissim
 dantem : « Vidit enim cœlos apertos, et Filium Dei
 stantem ⁸², » victoriæ præmia decernere bellatori-
 bus; et apostoli verberibus cæsi exibant, inquit,
 gaudentes ex concilio, « quoniam digni habiti sunt
 pro nomine ejus contumeliam pati ⁸³. »

« Qui autem negaverit me coram hominibus, ne-
 gabo et ego eum coram Patre meo, qui in cœlis
 est. » Considera uti cum de confitendo loqueretur,
 posuit : « In me; » cum vero de negando, non item;
 sed « Qui negaverit me. » Qua de causa? Nimirum
 quia confessio sine divino impulsu non fit; neque
 enim res est ex iis quæ faciles factu sunt, sed quæ
 prorsus fieri non potest, nisi quis hujusce vitæ
 oblectamentis invisibilia bona præponat : negotio
 vero ex nostra socordia nascitur, et ex eo quod
 futurorum bonorum spe fulli non sumus. Sed sicut
 ibi præmium redditur magnum et quo nihil sit mel-
 lius reperire, ita hic terribiles minæ et horroris
 plenæ. Quid enim horribilius, quam a Christo ne-
 gari et audire, « Non novi vos ⁸⁴? » Quid vero sibi
 vult adjectio cœli? cum fortasse satis futurum fuisset
 dicere : « Confitebor et ego eum coram Patre meo. »
 Familiare Salvatore fuit, cum de Patre loqueretur,
 addere, « Qui in cœlis est. » Etenim cum admo-
 neret, ne contemnerentur ii qui pusilli videntur :
 « Angeli, inquit, semper vident faciem Patris mei,
 qui in cœlis est ⁸⁵; » et : « Estote perfecti, sicut et
 Pater meus cœlestis perfectus est ⁸⁶. » Et cum nos
 item hortatur, ne supervacuis curis occupemur, ad-
 jungit hæc : « Scit enim Pater vester cœlestis, quia
 his omnibus indigetis ⁸⁷; » et : « Sic luceat lux
 vestra coram hominibus, ut omnes, qui vident vos,
 291 glorificent Patrem vestrum, qui in cœlis
 est ⁸⁸. » Et discipulos formam orationis docens,
 Patrem qui in cœlis est, proœmium orationis facit ⁸⁹.
 Qua igitur mente hoc facit? Sane, ut nonnullis in-
 terpretum placet, quoniam cœlum thronus est Dei,
 sic testante Scriptura divina : « Cœlum thronus
 meus; terra autem suppedaneum ⁹⁰; » et : « Non
 jurate per cœlum, quia thronus Dei est : » ideo men-
 tionem de Patre faciens thronum etiam illum per-
 celebrem addit, in quo dicitur considere. Et cœli
 quidem nomine quasi in ænigmate Seraphim na-
 turas flammæ instar ardentes involvit : atque
 hic sane intellectus fortassis a scopo proposito non
 aberrat. Sed mihi videtur Evangelium ⁹¹ de hoc cœli
 elemento (67) non quasi de aliquo secreto Dei do-

⁸¹ Act. vii, 56—59. ⁸² ibid. 53. ⁸³ Act. v, 41.
 v, 48. ⁸⁴ Matth. vi, 52. ⁸⁵ Matth. v, 16. ⁸⁶ Matth.

⁸⁵ Matth. xxiv, 13. ⁸⁶ Matth. xviii, 10. ⁸⁷ Matth.
 vi, 9. ⁹⁰ Isa. lxvi, 1. ⁹¹ Matth. v, 3.

Francisci Scorsi notæ.

(67) *De hoc cœli elemento.* Cœlum vocat elemen-
 tum, quod et supra notavimus hom. 17, not. 93.
 Porro cum addit καθάπερ τι κεχωρισμένον ἐκ δια-
 τημα τοῦ Θεοῦ, hoc Theophanes dicit : cœlum non

ita esse Dei domicilium accipiendum, quasi sit
 aliquid disjunctum et secretum ab universo, cum
 universum ipse pæneque impleat, et contineat,
 quod fortasse rudioribus, ad quos instruendos

micilio loqui, propterea quod adæque in r. bus omnibus Deus est, et per omnes res creatas eodem modo pervadit. Atque hoc manifeste psalmi prophetia declarat : « Si ascendero in cælum, tu illic es; si descendero in infernum, ades : si sumptero pennas meas diluculo, et habitavero ad extremum maris, illic tenebit me dextera tua ⁶⁸. » Scire igitur oportet, non esse cæli habitationem (68) Deo per excellentiam separatam a cæteris; sed quoniam superna illa sedes pura est ab omni malitia, infima vero hæc, et lutulenta vita passionum effreticium malorum operum plena, ideo quoties cæli mentionem facit, beatam illam vitam omni passione vacuum atque ab omni malo puram intelligit.

« Qui amat patrem, et matrem plusquam me, non est me dignus. » Non prohibet amorem erga parentes Dominus : qui enim hoc, cum jam inde in veteri lege statim post charitatem in Deum, præcipiat amorem in genitores? Sed quoniam natura tyrannicum quiddam et violentum habet, ne charitatem Deo debitam præ affectu parentum negligamus, hæc dixit : Parentes sane diligere necessarium est, cum et hoc in rationis expertibus animantibus (69) doceat ipsa natura : verumtamen eorum amor amor in Deum non est præponeudus. Adverte vero quo pacto non dixerit : Qui Patrem, aut matrem charitate, sed qui amore (70) prosequitur. Caritas enim perfecta cum sit, difficulter ab hominibus vulgo recte exerceri potest : at vero amor facile et recte exhiberi. Hac voce audita Thecla matrem Theocliam pro Christo **292** odio habens Paulum secuta est; et Barbara Dei illecta desiderio patris gladio cæsa. Quoniam vero soli litteræ inhærere (72) non convenit (angustæ enim, nec satis doctæ mentis hoc est), ad altiorem senum traducenda oratio.

⁶⁸ Psal. cxxxviii, 8, 9.

Francisci Scorsi notæ.

sermo auctoris dirigitur, videri possit, cum cælum audimus esse Dei sedem. Cæterum propria quadam ratione cælum ut domum attribui Deo, in quo ab angelis et sanctis videtur, et collaudatur, non excludit hoc dicto; nam in plerisque aliis harum homiliarum id asserit locis.

(68) *Non esse cæli habitationem.* Κεχωρισμένην, scilicet separatam ab aliis sensu jam proxime explicato n. viii, in nota superiori.

(69) *In rationis expertibus animantibus.* Seneca cap. 29 : *Feræ sætus suos diligunt, quorum concitatus est amor, et fere rabidus.* Plin. de leæna : *Cum pro cutulis feta dimicat, oculorum aciem traditur defigere in terram, ne venabula capiesscat.* Opianus in Venat. ex versione Joan. Bodini :

*Jam vero natos insano lynces amore
Deperunt; torvusque leo, pantheraque saeva,
Et parvi virides, tigrisque volatilis usque.*

Plura leges apud alios : est enim locus communis de animantium amore.

(70) *Charitate, sed qui amore.* Discrimen hic auctor agnoscit inter ἀγάπην et φιλίαν. Quæ nos veritatis quam potuimus accommodate ad Græca, charitatem, et amorem. Quale autem sit discrimen

οὐρανοῦ καθ' ἕνα τι κεχωρισμένον ἐκδιαιτήμα τοῦ Θεοῦ λέγειν τὸ Εὐαγγέλιον, διότι κατὰ τὸ ἴσον ἐν πᾶσι τὸ θεῖον ἐστι, καὶ διὰ πάσης ὠροτύως διέχει τῆς κτίσεως. Καὶ τοῦτο σαφῶς ἡ ψαλμική προφητεία παρίστανει : « Ἐάν ἀναθῶ εἰς τὸν οὐρανόν, οὐ ἐκεῖ εἶ· ἐάν καταβῶ εἰς τὸν ἄδην, πάρει· ἐάν ἀναλάβοιμι τὰς πτέρυγάς μου κατ' ἄβυσσον, καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θάλασσης, κάκει με καθήξει ἡ δεξιὰ σου. » Ἔστι τοίνυν μαθεῖν, ὡς οὐκ ἀφώρισται τῷ Θεῷ κατ' ἐξαιρετον ἡ οὐράνιος οἰκίαι· ἀλλ' ἐπειδὴ καθαρεύει κακίας ἀπάτης ἢ ἀνωθεν λήξης, ἡ δὲ κάτω καὶ ὑλωδεστέρα ζωὴ πεπλήρωται τῶν κατὰ κακίαν ἐνεργουμένων παθῶν, διὰ τοῦτο, ὁπνίκα τοῦ οὐρανοῦ μνήμην ποιεῖται, τὴν ἀπαθῆ ζωὴν νοεῖν δίδωσι, καὶ παντὸς κακοῦ καθαρεύουσιν.

B « Ὁ φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ οὐκ ἐστὶ μου ἀξίος. » Οὐ τὴν πρὸς τοὺς τεκόντας φιλίαν ἀπέριγει ὁ Κύριος· πῶς γὰρ ὁ καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ νομοθεσίᾳ μετὰ τὴν εἰς Θεὸν ἀγάπην τὴν εἰς τοὺς τεκόντας στοργὴν τάξας εὐθύς; Ἀλλ' ἐπειδὴ τυραννικὴ ἡ φύσις, καὶ βίαιον, ἵνα μὴ τῇ πρὸς τοὺς φύντας διαθέσει τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης καταφρονήσωμεν, ταῦτ' ἀφαιρῶσι· Φιλεῖν μὲν γὰρ τοὺς τεκόντας ἐπ' ἀναγκας, τοῦτο διδασκούσης καὶ τοῖς ἀλόγοις τῆς φύσεως· οὐ μὴν τὴν εἰς αὐτοὺς στοργὴν τῆς πρὸς Θεὸν τιθέται ἐπίπροσθεν. Ὅρα δὲ πῶς οὐκ εἶπεν ὁ ἀγαπῶν πατέρα ἢ μητέρα, ἀλλ' « Ὁ φιλῶν. » Ἡ γὰρ ἀγάπη τελεία οὕσα δυσχερῆς ἐστὶ τοῖς πολλοῖς εἰς κατέρθωσιν· ἡ δὲ φιλία ἄρδια καὶ εὐκατέρθωτος.

C Ταύτης τῆς φωνῆς ἀκούσασα Θέκλα τὴν μητέρα Θεοκλειαν διὰ Χριστὸν ἀποστέρησας τῷ Παύλῳ κατηκολούθησε, καὶ Βαρβάρα ξίφει τέμνεται πατρικῶ τῷ πῶθῳ θεληθεῖσα τῷ θεῷ. Ἐπειδὴ οὐ χρὴ μόνῃ προσανέχειν τῷ γράμματι (μικροπρεπὲς γὰρ τοῦτο καὶ ἀμαθέστατον), πρὸς ὑψηλότερον νοῦν ἀνακτῶν τὸν λόγον.

non solum inter ipsas voces, sed inter res significatas, expricat au tor phonus hom. 57, ad quam vide not. nostram, ubi copiosius de hoc discrimine. Atque ex hoc loco maxime confirmatur nostra explicatio ibi posita; nam hic ἀγάπην charitatem vult esse perfectum quemdam et gravem affectum, sive habitum amoris, φιλίαν vero amorem, vel amicitiam inchoatam, et vulgarem, quæque in plerisque facile reperitur.

(71) *Thecla.* Et de hac sancta inter mulieres protomartyre disserimus ad hom. 51, not. 7, ubi adnotavimus ex Baronio in not. ad. Martyrol. non omnia, quæ dicuntur de S. Thecla esse censenda apocrypha; quorum primum est, quod in S. Pauli prædicatione conversa ad Christum fuerit; jus matris nomen, quod hic Theophanes affert habetur in *Menais Græcorum*, Septemb. 24 : *Αὐτὴ γέγονεν ἐκ πόλεως Ἰκονίου μητρὸς Θεοκλειᾶς. Ἦκε ἐκ civitate Iconis, et matre Theoclia nata est.* Et paulo infra : *Ἐπιφρονήσασα δὲ πατρὸς ἐν ᾧ ἐβλήθη, καὶ μητρὸς, καὶ μηστῆρος τῷ Παύλῳ ἠκολούθησε. Contemptis autem igne in quem conjecta fuit, et matre, et sponso, Paulum secuta est.*

(72) *Soli litteræ inhærere.* Posito litterali sensu tanquam fundamento omnis rectæ doctrinæ, quæ

Πατήρ τῶν σαρκωδεστέρων ὁ κόσμος οὗτός ἐστι· Ἄ μήτηρ δὲ τούτων ἡ αἰσθησις, σύνοικος οὔσα τοῦ κόσμου, καὶ συγγενής. Οὐτε οὖν τὸν κόσμον, οὔτε τὴν αἰσθητὴν ταύτην ζωὴν ὑπὲρ τὸν Θεὸν στέργειν ἐνδέχονται ἄν, ἀλλὰ σπεύδουσιν τῇ προαιρέσει τῆς τούτων συγγενείας ἀποφοιτᾶν, καὶ μετ' ἐκείνων τετάχθαι· « Ὁ? οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρός, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν, » οἷς ὁ Κύριος λέγει· « Ὑμεῖς οὐκ ἐστὲ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου· » οὐχ ὅτι οὐκ ἦσαν ἐκ τοῦ κόσμου, ἀλλ' ὅτι, τὸν κόσμον τὸν σαρκικὸν πατέρα φυγόντες, τῷ ἀληθινῷ Πατρὶ φικειώθησαν. « Καὶ ὁ φίλων υἱὸν ἡ θυγατέρα ὑπὲρ ἐμὲ οὐκ ἐστὶ μου ἀξίος. » Ἐπειδὴ ἡ πρὸς τοὺς παῖδας τῶν φύντων στοργὴ βιαιοτέρα δοκεῖ τῶν παιδῶν πρὸς τοὺς γεννήσαντας· τοῦτο γὰρ καὶ ὁ νόμος δείκνυσσι, τιμᾶν μὲν τοῖς τέκνοις τοὺς γονεῖς ἐντελλόμενος, τοῖς δὲ γεγεννηκόσιν οὐκ ἐπιτάττων τὰ τέκνα φιλεῖν, ὡς τὴν ἀφουκτον ταύτην ἀνάγκην αὐτοῖς ἐπιθεισῆς τῆς φύσεως. Διὰ τοῦτο ἀπὸ βραδιωτέρου ἀρξάμενος μέτεϊσι λοιπὸν εἰς τὸ δοκοῦν δυσχερέστερον. Πλὴν οὐδ' ἐνταῦθα εἶπεν, Ὅγαπᾶν υἱὸν ἢ θυγατέρα, ἀλλ', « Ὁ φίλων· » ὁ γὰρ τῶν τέκνων πόθος φιλία, οὐκ ἀγάπη ἐστίν. Εἰ γὰρ ἦν ἀγάπη, δυσσπόσπαστος ἦν, καὶ λυθῆναι ἀδύνατος· « Ἢ γὰρ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει, » φησὶν ὁ Ἀπό-

⁷³ Joan. 1, 13. ⁷⁴ Joan. xv, 9.

Francisci Scorsi notæ.

ex sacris Scripturis accipitur, ad sensus mysticos eas transferre convenit, quod ab omnibus SS. Patribus, tum Græcis, tum Latinis faciliatim videmus, id faciendum hoc loco Theophanes etiam præcepit cum ait: Οὐ γρη μόνη προσανέχειν τῷ γράμματι· Non soli litteræ convenit mentem advertere. Attendendus est sane primum litteralis sensus, deinde elevanda mens ad mysticos, seu allegoricos, seu anagogicos: hæc enim sunt partes mysticæ doctrinæ, de quibus lege præsertim Alfonso Salmeronensis nostræ, tom. I in *Evang.*, qui prolegomena continet: vide et a nobis plura adnotata infra ad hom. 14, not. 24.

(73) *Ineluctabilem necessitatem.* S. Cyrilus in Oream vocat ἀμαχον φιλοστοργίαν; agens enim de malis, quæ in Hierosolym. obsidione indicta sunt, .. καὶ φιλοστοργίας, ἰνῆμ', ἀμάχου βραθυμείν αὐτάς ἀναγκάζοντος τοῦ λιμοῦ, "I etiam amorem in filios alioqui inexpugnabilem præ fame contempserint.

(74) *Amor quidam est, non charitas.* Vide quæ diximus superiore not. 70, ad hanc hom., et not. 3. hom. 37, quibus addenda adhuc pauca ad præsentem locum explicandum. Comparat enim hic Theophanes affectum vehementem parentum in filios cum charitate, atque illum φίλιαν vocat, hanc ἀγάπην. At per hæc nomina, ut copiosius ostendimus hom. illa citata, intelligit hic auctor aliquid in amore, vel amicitia imperfectius, quod φίλιαν, et perfectum in eodem genere, quod ἀγάπην nominat. Amor igitur parentum in liberos potest duplici ratione considerari: vel qua est naturalis quedam propensio in liberos a natura profecta, quæ etiam in animantibus rationis expertibus inest, vel qua est etiam a ratione præscriptus et ordinatus: primus ille per hunc auctorem φίλιαν amor, hic ἀγάπην charitas dicitur, eoque δυσσπόσπαστος καὶ λυθῆναι ἀδύνατος, quæ scilicet distrahi ac dissolvi non possit. Amor enim

Pater eorum, qui desideriiis carnis magis dediti sunt, mundus hic est; et eorundem mater est sensus, qui cum mundo consuetudinem habet, eique, cognitione quadam conjunctus est. Nec mundum igitur, nec vitam hanc sensibilem supra Deum diligere contingat, sed studere potius par est electione voluntatis ab hac cognitione recedere et aggregari cum illis, « Qui non ex sanguinibus neque ex voluntate carnis, neque et voluntate viri, sed ex Deo nati sunt »; quibus Dominus dixit: « Vos de hoc mundo non estis », non quod ex mundo non essent, sed quod mundum tanquam patrem carnalem fugientes, vero Patri se astrinxerunt: « Et qui amat filium aut filiam plus quam me, non est me dignus. » Quoniam parentum amor in filios vehementior videtur esse, quam filiorum in parentes: hoc enim et lex ostendit, quæ filiis quidem præcipit ut honorem habeant genitoribus, non vero genitoribus ut amore filios prosequantur, quippe cum hanc ineluctabilem necessitatem (73) imposuerit illis ipsa natura; ideo a faciliore initium sumens, ad id quod difficilius videtur, gradum facit. Sed vero neque hoc loco dixit, Qui charitate, sed, Qui amore filium filiamque prosequitur. Affectus enim filiorum, amor quidam est, non charitas (74): si

est, et impedire quominus, vel Dei mandata, vel etiam consilia sequamur: atque eatenus divellendus et abjiciendus, ut a sanctis viris et martyribus perfectum videmus. At vero ille, qui iusta rationis præscriptum est, et honestus, quique Dei non repugnat obsequio, retinendus, nec unquam eximendus, quod ex duplici Evangeliorum loco intelligitur: *Qui amat filios aut filias plus quam me, non est me dignus; et qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus* (Matth. x, 37): cum tamen in Decalogo præcipiatur amari et coli parentes. Atque hujuscemodi amorem honestum gravissimo nomine charitatem appellat etiam Cicero, *De amicitia*, ubi duos amores comparans, quos distinguimus, sic ait: *Quod quidem quale sit etiam in bestiis quibusdam animadverti potest; quæ ex se natos ita amant ad quoddam tempus, et ab eis ita amantur, ut facile eorum apparentem sensus, quod in homine multo est evidentius; primum ex ea charitate, quæ est inter natos et parentes, quæ dirimi, nisi detestabili scelere non potest.* Hæc Cicero, ex quo vides amorem vocari bestiarum in fetus suos, quem quidem charitatem nemo recte appellavit, atque hoc modo distinguit φίλιαν et ἀγάπην hic auctor. Quod porro subdit ex Apostolo, ad I Cor. xiii: *Charitas nunquam excidit*, potest itidem accommodari ad eam charitatem modo explicatam: talis enim ea est ut nunquam, quantum est ex natura sua, amitti vel eximi jure debeat: sic enim etiam hunc Apostoli locum explicat sanctus Augustinus, lib. *De natura et gratia*, cap. 14, et omnes communiter intellectum de charitate supernaturali: talem nimirum eam esse, ut quantum est ex natura sua nunquam excidat, licet in hac vita possit ex voluntatis libertate rejici, cum tamen spes et fides ex natura sua abolendæ sint in altera vita: unde consequenter ait Theophanes de charitate illa honesta, quæ eximi recte non potest, non esse præceptum a Domino, ut evellatur, sed potius amorem illam priorem immode-

enim charitas esset, distrahi ac dissolvi non possent : « Charitas enim nunquam excidit, » ait Apostolus ⁹⁵, neque vero quæ fieri non possunt, Dominus juberet : « Si quis, inquit, venit ad me et non odit patrem suum aut matrem suam, non potest meus esse discipulus. » Sed amor charitatis quidem inchoamentum est quoddam et quasi fundamentum : charitas vero appellari nequaquam potest. Quare negotio aliquo, et cupiditate vehementiore trahente amorem solvi contingit. Sed juxta anagogicum sensum, per filium et filiam intelligi possit quæ ex concupiscibili et irascibili animæ parte soboles mala pregignitur; et hæc sane Christi charitati præferenda non est.

« Et qui non tollit crucem suam, et venit post me, non est me dignus. » Quid sit crucem tollere, quidve Christum sequi, alibi a **293** nobis fusius dissertum est. Nunc vero tantum dixisse sit satis crucem appellari voluntariam carnis appetitionem, et mortem Christi causa susceptam; sequi vero ipsum esse vitæ rationem, quam ipse factus homo in terra tenuit, quantum fas est homini imitari.

« Respondens autem Petrus dixit ei : Domine, ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te : quid ergo erit nobis? » Hic aliqui inani quodam impetu ductum autumant discipulorum coryphæum (75), ut hoc diceret, scurrilitatem potius quamdam, quam veritatem sectantes. Aiunt enim vana ostentatione jactasse Petrum reliquisse se omnia, et secutum esse Christum; quid enim reliquit, qui pauper et piscator erat? Quis vero piscatore pauperior? nisi quis forte lacera obtendat retia, quæ resarciebant is, qui unde pararet alia non habebat; hæc aliqui dixerunt veritatem minime attendentes. Oportebat enim considerare in retibus ipsis, et navi, quæ reliquit, omnes illi positas tuenda vitæ rationes. Et sane exiguæ opes, æque ac multe animi affectum in pauperibus retinent. Sed et discipulorum alii pecunias etiam contempserunt : Matthæus enim simul ac Christum sequi decrevit, ex telonio surgens non lucra modo reliquit, sed et pericula neglexit (76), quæ a publicorum vectiga-

⁹⁵ I Cor. xii, 8.

Francisci Scorsi notæ.

ratum, cum ait : *Si quis venit ad me, et non odit patrem suum, aut matrem suam, non potest meus esse discipulus* (Luc. xiv, 26). *Neque enim*, inquit, *quod fieri non potest* (non potest autem ex usu communi loque di, idem est, atque non debet) *præciperet Dominus*. Demum adjungit *φιλιαν* amorem esse inchoamentum quoddam, et quasi fundamentum charitatis *της ἀγάπης*, nimirum, quia amor ille naturalis et imperfectus perfici potest et dirigi a ratione, ut charitas fiat et dicatur. Atque hæc mihi videor ex hac distinctione amoris naturalis et humani inter *φιλιαν* et *ἀγάπην* congruenter, et consentaneè explicuisse omnem hunc tractum homiliae, et singulas propositiones quas habet circa *φιλιαν* amorem, et *ἀγάπην* charitatem; nam si quis velit ea explicare de ipso amore naturali, comparato ad charitatem supernaturalem,

στολος · οὐδ' ἂν ὁ Σωτήρ ἐνομοθέησι: ἀδύναται · εἰ τις ἔρχεται πρὸς με, λέγων, καὶ οὐ μισεῖ τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, οὐ δύναται μου εἶναι μαθητῆς. » Ἄλλ' ἡ φιλία ἀγάπης μὲν ἐστὶν ἀρχή, καὶ οἷον κρητὶς · ἀγάπη δὲ οὐκ ἂν λέγοιτο. Ὅθεν ἔτι λέγεται ταύτην συμβαίνει πράγματός τινος, ἢ σφοδρὸν τέρου πύθου ὑφέλλουτος. Κατὰ δὲ τὸν τῆς ἀναγωγῆς λόγον νοοῖτο ἂν οὗτος ἢ θυγάτηρ τὰ ἐκ τοῦ θυμοῦ· δοῦς καὶ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς τιτρώμενα φάυλα γεννήματα. Ταῦτα γοῦν τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀγάπης οὐ χρὴ προτιμᾶν.

« Καὶ ὁς οὐ λαμβάνει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἔστι μου ἄξιος. » Τί μὲν ἐστὶ τὸ λαβεῖν τὸν σταυρὸν, καὶ τί τὸ ἀκολουθεῖν Χριστῷ, ἐν ἄλλοις ἡμῖν πλατύτερον εἴρηται · νῦν δὲ τοσοῦτον ἔστιν εἰπεῖν, ὡς σταυρὸν μὲν λέγει τὸν τῆς σαρκὸς θελημάτων τὴν ἐκούσιον νέκρωσιν, καὶ τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ θάνατον · τὸ δὲ ἀκολουθεῖν αὐτῷ τὸ τῆς ἐκείνου πολιτείας, ὡς δυνατὸν ἀνθρώπῳ, μιμνησθαι, ὅς ἐπολιτεύσατο ἐπὶ τῆς γῆς γενόμενος ἄνθρωπος.

« Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος εἶπεν αὐτῷ Κύριε, ἰδοὺ ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα, καὶ ἠκολούθησάμεν σοι, τί ἄρα ἔσται ἡμῖν; » Ἐνταῦθα τινες πολλὴν τὴν καταφοράν τοῦ κορυφαλοῦ ποιήσαντο, εὐτραπέλιζ πλέον ἢ ἀληθεία στοιχήσαντες. Φασὶ γάρ, ὡς μάτην ὁ Πέτρος κορυπολογεῖ, ὡς ἀφεῖς πάντα, καὶ ἀκολούθησας Χριστῷ. Τί γάρ καὶ κατέλειπε πένης τυχάνων, καὶ ἀλιεύς; ἀλιεύς δὲ τίς ἂν εἴη πενέστερος; εἰ μὴ τις φαίη τὰ διεβρώγιστα τῶν δικτύων τεμάχια, ἃ δὴ συνέβρωπτεν, ὡς μὴ ἔχων πῶθεν περισσεύμενος. Ἐχρῆν γάρ συνιδεῖν, ὡς αὐτὰ τὰ δίκτυα καὶ τὸ πλοῖον, ἃ δὴ κατέλειπε, πᾶσα ἡν αὐτῷ τοῦ βίου ἀφορμή· καὶ τὰ ὀλίγα γοῦν τῶν χρημάτων τὴν ἴσθη τοῖς πολλοῖς προσπάθειαν ἐν τοῖς πένησι· ἔχουσιν. Ἄλλοι δὲ τῶν μαθητῶν καὶ χρημάτων ὑπερόπται γενέσασιν. Ματθαῖος γάρ ἅμα τῷ ἀκολουθεῖν τοῦ τελωνίου ἐξαναστὰς οὐ τὰ κέρδη μόνον κατέλειπε, ἀλλὰ καὶ τῶν κινδύνων ὑπερείδεν, εἰ ἐπακολουθεῖν αὐτῷ ἐμελλον παρὰ τῶν εἰσποστῶν·

difficilius id, atque haud scio, an consequentius in omnibus facere possit; remitto tamen suum cuique iudicium et explicationem, si quis magis idoneam commentus fuerit.

(75) *Discipulorum coryphæum*. Adjunge hunc locum his quæ diximus adversus hæreticos et schismaticos Græcos de primatu S. Petri ad hom. 57, not. 68.

(76) *Sed et pericula neglexit*. Idem observavit Chrysost. hom. in hoc Evang. : *Matthæus, inquit, ab ipso telonio surrexit, et Christum secutus est, non solum lucris relictis, sed etiam contemptis periculis, quæ eia magistratu imminabant, quod imperfectas telonii rationes reliquisset*. Idem et Xiphilinus Patr. Constant. in hom. quæ exstat tom. II de cruce, apud Gretserum.

τοῦ τὰ δημόσια. Ἄλλως τε οὐ χρημάτων μόνον ἀφαιρέτες οἱ μαθηταί, ἀλλὰ καὶ σαρκῶς ἡδονάς, καὶ συγγενείας σωματικὰς, καὶ συνήθειαι ἐταιρειάς, καὶ βίου ἔθη, καὶ ὅσα μαχόμενά ἐστι πρὸς τὴν τοῦ Ἐσαγγελίου ἀκρίθειαν. Οὕτω γοῦν Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης ἀκούσαντες, ἔ ακολουθεῖτέ μοι, οὐ τὸ πλοῖον μόνον, καὶ ἃ καθήρτιζον δίκτυα, ἀλλὰ καὶ τὴν πατέρα Ζεβεδαίου καταλελοιπίσασιν. Παῦλος δὲ πρὸς τοὺς ἄλλοις πᾶσι καὶ αὐτὰ τὰ τοῦ νόμου παραγγέλματα, οὕτως ἀρχῆθεν συνέζησε, διὰ Χριστὸν ἠγήσατο σκύβαλα.

« Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς· Ὑμεῖς οἱ ἀκολουθήσαντές μοι ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ, ὅταν καθίσῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καθίσεσθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνων· κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ. » Ἐπειδὴ κοινῇ πᾶσι τοῖς μαθηταῖς διελέγετο, συνῆν δὲ τούτοις καὶ ὁ κλειστότατος μαθητῆς, διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν· « Οἱ ἀκολουθοῦντές μοι, » ἀλλ' « Οἱ ἀκολουθήσαντές μοι, οἱ τὸ ἀκολουθεῖν μέχρι τέλους τηρήσαντες. Ἦδει γὰρ, ἦδει, ὡς ὁ Ἰούδας μικρὸν ὄσον ἤρξεν τὸ ἀκολουθεῖν τὴν ἐναντίαν τραπήζεσται, καὶ δι' ὧν φανερώς ποιήσει σημαίνει τῆς ψυχῆς τὴν ἐναντιότητα. Ἦς γὰρ φιληταί ἠθέλησε τοῦ διδασκάλου τὸ πρόσωπον, τὸ ἀκολουθεῖν ἀπηγγήγατο. Ὁ γὰρ τὸ πρόσωπον φιλῶν οὐκ ἀκολουθεῖ, ἀλλ' ἀντιπρόσωπον ἵσταται. Ὁ γοῦν πεποιήκων αἰσθητῶς, τοῦτο πέπονθε νοητῶς, ἀντὶ τοῦ ἀκολουθεῖν τῷ διδασκάλῳ διὰ μιμήσεως ἐναντιωθεὶς διὰ τῆς φαυλότητος. Διὸ καὶ τῆς διπλῆς ζωῆς ἀπεστερήθη ἀγγόνη ἀποφθαρῆς, καὶ εἰκότως· « Οὐδεὶς γὰρ ὄψεται τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ, καὶ ζήσεται, » καθὼς τῷ Μωϋσεὶ κεχηρμάτισται· τοῦτέστιν, Οὐδεὶς ἐναντιωθεὶς τῷ Θεῷ τὴν ἀληθῆ ζῆσει ζωὴν, ἀλλ' ὁ κατὰ Μαθ. εἰς τὰ σπίνθη βλέπων, ἤγονον ἀκολουθῶν. « Ὑμεῖς οὖν, φησὶν, οἱ ἀκολουθήσαντές μοι, » καὶ τὴν ἐμὴν πολιτείαν, ὡς ἐφικτὸν μιμησάμενοι, τοῦτο τὸ γέρας κομίσεσθε ἐν τῇ κοινῇ ἀναστάσει, ἣν παλιγγενεσίαν ἐκάλεσαν, ὡς αἰθῆς ἀναγεννώσαν ἡμᾶς, καὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον μετάγουσαν, ὁπρὶν καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καθίσῃ οὐκ ἐν εὐτελείᾳ καὶ σχήματι ταπεινῷ, καθὼς ὁράται νῦν, ἀλλ' ἐν ἀπροσίτῳ δόξῃ καὶ θεϊκῇ, καθίσεσθε καὶ ὑμεῖς ἐν Ἰσαρίθμοις θρόνοις τὰς Ἰσραηλιτικὰς φυλάς κρίνοντες. Ταῦτα δὲ τὰ ῥητὰ διπλῆν ὠρίνει τὴν ζήτησιν· μίαν μὲν, εἰ ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ Χριστοῦ καθίσει τὶς ἕτερος μετ' αὐτοῦ· ἕτερον δὲ, πῶς τῆς κρίσεως δοθείσης τῷ Υἱῷ παρὰ τὸν Πατρός, ἐν τοῖς ἀπιστολόις τὸ κρίνειν μετατεθήσεται; « Ὁ γὰρ Πατήρ κρίνει οὐδένα, φησὶν ὁ Σωτήρ, ἀλλὰ τὴν κρίσιν

alium exactoribus illi imminabant. Præterea etiam non pecunias modo discipuli repudiaverunt, sed etiam carnis voluptates et cognationes, et amicorum consuetudines, et vitæ suæ mores, et quotquot summæ perfectioni evangelicæ repugnabant. Sic quippe Jacobus et Joannes, ubi audierunt vocem illam, « Sequimini me », non navim modo, et quæ resiciebant retia, sed et patrem Zebedæum deseruerunt. Paulus vero præter alia omnia, ipsas etiam legis observationes, quibus a principio, ac per totum deinceps assueverat vitam, propter Christum arbitratus est stercorea.

« Jesus autem dixit illis : Vos qui secuti estis me in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et vos super sedes duodecim judicantes duodecim tribus Israel. » Quoniam cum omnibus discipulis communiter sermonem habebat, eratque cum illis una furacissimus ille discipulus, ideo non dixit οἱ ἀκολουθοῦντές με, qui sequimini me, sed οἱ ἀκολουθήσαντες qui in me sequendo perseveraveritis (77). Sciebat enim, profecto sciebat futurum ut Judas paulo post a sequendo desisteret, et contrariam iniret viam, et per id quod palam gesturus erat, aversum animum suum significaret. Qua enim Magistri faciem osculari voluit, sequi recusavit. Qui enim osculum ori fert, non pone sequitur, sed contra faciem adstat. Quod igitur opere ipso sensibus patente patravit, hoc etiam intus in animo fecisse intelligitur, nimirum ut per iniquitatem adversarius Domino evaserit, qui per imitationem illum sequi debebat. Unde et laqueo peremptus duplicem vitam amisit, et merito quidem suo : « Nemo enim faciem Dei videbit, et vivet, » juxta oraculum Moysi datum **, hoc est, Nemo qui contra Deum adstat, veram vivet vitam, sed qui juxta Moysen posteriora videt, hoc est sequitur : « Vos igitur, inquit, qui secuti eritis me, » et vitæ meæ rationem, quantum consequi pro facultate poteritis, imitati, præmium feretis in omnium hominum resurrectione, quam regenerationem appellat, utpote quæ nos denuo gignat, et in antiquum restituat statum, quando sederit Filius hominis, non in vulgari et humili hoc habitu, in quo nunc apparet, sed in majestate inaccessiblei atque divina, sedebitis et vos Israeliticis tribus duodecim judicantes in totidem thronis. Duplicem porro hæc verba dubitationem pariunt : alteram quidem, utrum in secundo adventu Christi sit sessurus cum illo quispiam ; alteram vero, quomodo cum judicium a Patre datum sit

** Matth. iv, 22. ** Philip. iii, 8. ** Exo. l. xxxiii, 20.

Francisci Scorsi notæ.

(77) Qui in me sequendo perseveraveritis. Hujus sententiæ vis elicitur ab auctore a Græco οἱ ἀκολουθήσαντες quod tempus est ἀόριστον et pro præterito sæpe sumitur: adeoque a nostro interprete redditum est, Qui secuti estis me; sed reddit accommodatè potest, Qui secuti fueritis me, quod nos majoris explicationis gratia diximus Qui in

me sequendo perseveraveritis. Hic etiam advertendum est partem hujus Evangelii, quod Theophanes exponit per hanc Dominicam esse desumptam ex cap. xix, S. Matthæi, nec coherere cum superioribus, quæ sunt apud ipsum Matth. cap. x, sed Græci Evangelii lectiones quibus in liturgiis utuntur ex variis quandoque figmentis componunt.

Filio, in apostolos transferenda sit iudicandi potestas. Dicimus igitur ex ipsa Evangelii doctrina id colligentes, neminem in iudicio cum Christo sessurum. Atque hoc in ipsa narratione eorum quæ iudicii tempore facienda sunt, ostenditur: « Separabit enim, inquit, ab invicem, et statuet oves quidem a dextris, hædos autem a sinistris »⁹⁹. Quis vero cum statuendas audiat oves, sedem mente concipiat? sed sedes et sessio (78) promissa discipulis præcellentem quemdam honorem symbolice significant. Per ea scilicet, quæ apud nos honorifica sunt, consuevit divina Scriptura quæ supra nos, quæque futura sunt, repræsentare. Quod vero iudicatos alii, non significat eos laturos esse sententiam (79), sed quasi condemnatos. Etenim ipsi cum etiam homines essent, eo gloriæ pervenerunt, ut læcis **295** consortes appellarentur: illi vero oculos animi sponte claudentes intelligibilis Solis radios excipere noluerunt. Familiare porro Scripturæ est, iudicium pro condemnatione ponere, ut: « Nolite iudicare, ut non iudicemini »¹ et: « Si nos ipsos dijudicemus, non utique iudicemur, »² et: « In quo iudicio iudicaveritis, iudicabimini »³. Ills enim in locis ostenditur condemnandos a Deo, qui condemnaverint peccatorem.

« Et quicumque reliquerit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agrum propter nomen meum, centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit. »^C Considera mihi, et admirare ordinem doctrinæ evangelicæ. Quasi enim per scalam nos manducens ab inferioribus evehit ad superiora; seu potius, ut qui rei militaris præcepta tradunt, prius quidem succingi aptarique sibi arma, tiroes doceat: deinde in iis tractandis concinne moveri, dextere agiliterque vibrare cuspidem, et scopum scite ferire: ac postremo præriorum cupiditate illectos vitam etiam ipsam parvipendere, et gene-

πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ. Φαμὲν οὖν στοχαζόμενοι ἐξ αὐτῶν τῶν εὐαγγελικῶν, ὡς οὐδεὶς καθιέται ἐν τῇ κρίσει μετὰ τοῦ Χριστοῦ. Καὶ τοῦτο ἐν τῷ κατὰ τὴν κρίσιν δέδεικται διηγήματι. « Ἀφοριεῖ γὰρ, φησὶν, ἀπ' ἀλλήλων, καὶ στήσει τὰ μὲν πρόβατα ἐκ δεξιῶν, τὰ δὲ ἐρίφια ἐξ εὐωνύμων. » Τίς δὲ ἀκούων τὸ, « στήσει αὐτὰ, » καθέδραν ὑπονόησειεν; ἀλλ' οἱ ὀρόνοι, καὶ ἡ ἐν τούτοις ἐνδύρουσις, ἦν τοῖς φοιτηταῖς ἐπαγγέλλεται, ὑπερβαλλούσης; τιμῆς ἐστὶ σύμβολον. Ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν γὰρ τιμῶν εἴωθεν ἡ Γραφὴ τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς καὶ τὰ μέλλοντα παριστῆναι. Τὸ δὲ « Κρίνοντες » οὐ δηλοῖ τὸ Δικάζοντες, ἀλλ' οἶονε! Κατακρίνοντες. Ἀνθρώποι γὰρ τυγχάνοντες καὶ αὐτοί, εἰς τοσαύτην ἐπεφθοάκεισαν δόξαν τῷ φωτὸς ὁπαδοὶ χρηματίσαντες· ἐκείνοι δὲ μύσαντες ἔκοντι τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς, οὐκ ἠβουλήθησαν τοῦ νοητοῦ Ἥλιου τὰς ἀκτίνας εἰσδέξασθαι. Τέτριπται δὲ ἐν τῇ τῆς Γραφῆς συνηθείᾳ κρίσιν λέγεσθαι τὴν κατάκρισιν, ὡς τό· « Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε. » καὶ· « Εἰ αὐτοὺς ἐκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα. » καὶ· « Ἐν ᾧ κρίματι κρίνετε, κριθήσεσθε. » Κάκεισε γὰρ τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐνέφηνε κατάκρισιν ἐκ τοῦ κατακρίνειν τὸν ἀμαρτάνοντα.

« Καὶ ὁς τις ἀφῆκεν οἰκίας, ἢ ἀδελφοὺς, ἢ ἀδελφάς, ἢ πατέρα, ἢ μητέρα, ἢ γυναῖκα, ἢ τέκνα, ἢ ἀγρὸν ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός μου, ἑκατονταπλασίονα λήψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει. »^C Σκέπει μοι τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας τὴν τάξιν, καὶ θαύμασον. Ὡς περ γὰρ διὰ κλίμακος ἡμᾶς χειραγωγεῖ ἀπὸ τῶν χαμαλιωτέρων εἰς τὸ ὕψος ἀνάγουσα· μᾶλλον δὲ καθάπερ οἱ τὰ τακτικά ἐκπαιδεύοντες· πρῶτον μὲν ὀπλιζέσθαι τοὺς νέους διδάσκουσιν ἐυζώνως, ἔπειτα φέρεσθαι πρὸς τὴν κίνησιν τῶν ὀπλῶν ἐυρόθμως, τινάζεσθαι τὴν αἰχμὴν λίαν εὐστροφῶς, καὶ κατὰ σκοπὸν βάλλαιν εὐστόχως· καὶ τέλος τῇ τῶν ἐπάθλων ἐπιθυμίᾳ καὶ αὐτῆς ἀλογῆσαι

⁹⁹ Matth. xxv, 3. ¹ Matth. vi, 1, 4. ² I Cor. xvi, 31. ³ Matth. vii, 2.

Francisci Scorsi notæ.

(78) *Sedes et sessio*, etc. Habet hoc idem hic Pater hom. 24, ad quam lege quod notavimus.

(79) *Laturos esse sententiam*. Explicatio allata ab hoc Patre ad propositam ab ipso quæstionem, an in supremo iudicio omnes simul cum Christo sancti sint iudicaturi, melius intelligitur ex distinctione Græcorum verborum κρίνειν et κατακρίνειν, quæ nos utrunque reddidimus *iudicare*, et *condemnare*; ac primum quidem signat exercere iudicium, seu ferre sententiam; secundum suffragari sententiæ latæ, seu illam approbare: primum aut esse Christi tanquam legitimi et supremi Iudicis: secundum sanctorum, qui comparatione sui alios dignos esse æternos supplicio existimabunt, adeoque iuste damnatos a Christo, quandoquidem eadem cum esset omnium conditio, eademque in omnibus potestas et libertas ad obediendum divinæ legi, ea sancti homines bene, improbi male usi fuerint: ita Suarez, tom. II, in part. III, S. Thom. cuius hæc verba rem omnem expediunt: *Munus iudicandi non attribuitur sanctis cum ea proprietate, quæ Christo. Iudicare enim* (atque hoc est δικάζειν,

et κρίνειν apud neophanem) *proprie dicit actum jurisdictionis, et superioris potestatis; hæc autem jurisdictionis quæ ad ultimum iudicium animarum soli Christo communicata est. Proprium ergo iudicium, ut actum jurisdictionis significat, soli Christo convenit, neque ulli sanctorum communicatur. Attribuitur ergo sanctis hoc iudicium solum secundum quamdam participationem alicujus honoris, vel actionis ad iudicium pertinentis. Ac primo ralde improprie, ac metaphorice solum comparatione quædam, qua justii dicuntur iudicare peccatores, quia suis factis et vita ostendunt illos esse pœna dignos, quia similia operari potuerunt, et neglexerunt. Et in hunc fere modum exponunt loca Scripturæ multi Patres: Hieronym. et clarus Chrysost. hom. 46, in Matth.; Auctor imperfecti, hom. 55 in Matth.; Theophyl. Matth. xix; Euthym. cap. 10 in Matth.; Theod. I ad Cor. vi. Nec dissenit August. lib. 55 De civit. Atque his suffragatur noster hic Pater, duos alios modos, quibus attribuitur iudicandi munus, et quidem magis proprie, leges apud ipsum eodem loco, et Cornelium, et Iansenium.*

τῆς ζωῆς, καὶ γενναίῳ ὀρμήματι χωρῆσαι πρὸς τὸν ἀντίπλοον· οὕτω καὶ ὁ Σωτὴρ πρότερον μὲν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων ὁμολογίαν ἀπήτησεν, εἶτα τῆς τῶν τεκόντων καὶ τῶν τέκνων στοργῆς τὴν εἰς αὐτὸν φιλίαν προουργιαιότερον τίθεσθαι· ἐντεῦθεν ἀνάγει τὸν ἀκρατῆν πρὸς τὸ τελειότερον, τὸ πάντα τὰ τῆς καταπτύσαι, καὶ ἀκολουθήσαι αὐτῷ χωρῆσαντα προθύμως πρὸς τὸν ἐπονεϊδίστον θάνατον. Τοῖτοις δ' ἐγείρων τῶν ἀκούοντων τὸ φρόνημα εὐαγγελίζεται τὴν ἀντίδοσιν, ἑκατονταπλασίονα λήψεσθαι λέγων τὸν δι' αὐτὸν παρωσάμενον τὴν παροῦσαν κτήσιν τε καὶ συγγένειαν.

Ἄλλ' ἐνταῦθα πάλιν ἡ βδελυρὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ γλῶττα, ὡσεὶ ξυρὸν ἰκονημένον, ψαλμικῶς εἰπεῖν, τέθηκαί, τὰ συνήθη τῆς αὐτοῦς ἀθυροστομίας ὅπλα κινήσασα· διαγελαῖ τὸ ῥῆμα, καὶ κωμῳδεῖ τὸ ἐπαγγελμα, καί· Εἰ τοῦτο, φησὶν, ἀληθές, οἱ πιστεύσαντες τῷ Ἰησοῦ, καὶ τὰς σφῶν συνοικουσίας παρωσάμενοι, δι' αὐτὸν, ἑκατὸν ἀντὶ μιᾶς ἀρξ λήψαιτο. Ἐχρῆν μὲν οὖν ἰσως ὡς κυνὸς ὕλακην παραδραμεῖν τὸ ληρώδημα. Ἄλλ' ἵνα μὴ τοὺς ἀφελεστέρους παρασύρῃ τὸ σόφισμα, φαιμέν, ὡς οὐ τῶν αὐτῶν εἰδῶν ἀντίδοσιν ἐπαγγέλλεται, οὐδὲ γυναικας καὶ ἀγροὺς εἶπεν ἀντιπαρέξειν αὐτοῖς, ἀλλ' ἀντὶ τῶν βρόντων τὰ μένοντα, ἀντὶ τῶν αἰσθητῶν τὰ νοούμενα, τὰ ὑπὲρ ὀφθαλμῶν, καὶ ἀκοῆν, καὶ διάνοιαν. Ἄλλως τε καὶ τῷ παρόντι βίῳ τοῖς ἀποστόλοις πολλὰ τῶν εὐσεβῶν γυναικῶν διηκόνησαν, περὶ ἐνδυμάτων αὐτῶν, καὶ τῶν ἄλλων ἀναγκαίων κηρόμενα. Μίαν δὲ οἰκίαν ὁ Πέτρος ἀφελὲν ἐν τῇ Βηθσαϊδῇ πολλῶν ἐτέρων οἰκῶν γέγονε κάτοικος· ἐν γῆ μὲν εἶτε περιπολῶν, καὶ κηρύττων τὸ Εὐαγγέλιον ὑπὸ τῶν πιστῶν ξενιζόμενος, νῦν δὲ ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ναοὺς ἔχων τῷ ἐκείνου κεκλημένους ὀνόματι. Καλὸν δὲ κάκεινο ὑποσημνησθαι, ὡς ὀκτώ εἰσι τὰ πρόσωπα, καὶ πράγματα ὧν ἀποφοιτῶν κελυμέθα· οἰκίαι, ἀδελφοί, ἀδελφαί, πατήρ, μήτηρ, γυνή, τέκνα, καὶ ἀγροί. Ἀντὶ τούτων οὖν τῶν εἰς ὀκτὼ διαιρουμένων ἀντιπαρέχειν ὁ Κύριος ἐπηγάτατο κατὰ τὴν ὀρθοῆν τὴν μέλλουσαν τὰ ἐστῶτα, καὶ μένοντα, ὧν δηλωτικὸς ὁ ὄγδος ἀριθμὸς κύβος ὧν, ὡς φασι, πρῶτος, καὶ τοῦ πρώτου τετραγώνου διπλασίος, καὶ σημαίνων τὸ μόνιμον, καὶ δυσκίνητον

Aroso impetu hostem invadere: ita etiam Salvator prius quidem, ut ipsum coram hominibus confiteremur, deinde ut parentum, et filiorum affectu ipsius amicitiam praestabiliorem judicaremur, requisivit: tum ad perfectiora auditorem promovet, hoc est ad omnia praesentis vitae bona despicienda, et ad sequendum ipsum, ac probrosam etiam mortem prompto animo subeundam. Atque ad haec erigens audientium spiritus, remunerationem praedicit, centuplum scilicet accepturum eum, qui ejus causa praesentium honorum possessionem cognitionemque dimiserit.

Verum hic rursus detestabilis Juliani (80) lingua, veluti novacula acuta, ut illud Psalmi usurpem, acuitur, et consueta arma suae dicacitatis intentat. Deridet hoc dictum, taxatque comico more promissionem, et: Si hoc verum est, inquit, igitur qui Jesu crediderint, et uxores suas ejus causa repudiarint, pro una centum habere possunt. Sed fortasse satius fuerat irrisionem hanc quasi canis praeterire latratum. Sed ne eo sophismate simpliciores in errorem trahantur, dicimus non esse ex rebus ejusdem speciei remunerationem, neque uxores, aut agros se redditurum esse Dominum dixisse, sed 296 stabilia pro fluxis, intelligibilia pro sensibilibus, eaque quae oculorum et auditus, et mentis carum excedunt. Praeterea vero etiam in praesenti vita multae piarum mulierum apostolis famulae sunt, et ipsius etiam vestimenti, et aliorum ad vitam necessariorum subsidia procurarunt. Una Petrus in Bethsaida domo relicta, multas alias ad habitandum habuit. Et quidem dum versaretur in terris, et Evangelium praedicaret, a fidelibus hospitio exceptus est; nunc vero etiam per omnem terrarum orbem multa habens templa suo nomini dedicata. Sed et illud insinuare non injucundum erit personas et res, a quibus jubemur excedere, octonario numero contineri, domum, fratres, sorores, patrem, matrem, uxorem, filios, agros. Pro his igitur in hoc numero distributis in futura illa octava, stabilia ac permanentia redditurum se Dominus pollicetur, quae sane signat ipse numerus octonarius, qui primus est cubus (81), ut aiunt, et primi tetragoni

Francisci Scorsi notæ.

(80) *Detestabilis Juliani.* Non exstant quatuor libri, quos Julianus Apostata adversus Evangelia in ipsa Persica expeditione scripsit, sed felici sane interitu abolita sunt; de quo egi hom. 5, not. 2. Sed apud Baronium tom. IV, ad ann. 362, exstat ipsius Juliani scomma in evangelicam pauperatatem. Cum enim Edessenos Christianos ob delictum commissum multandos pecunia statuisset, quod ipsis, inquit, a lege admirabili (sic ironice Evangelium appellat) imperatum est, quo facilius in regnum caelorum veniant, nos ad id hominibus opem tulimus, eorumque pecunias omnes ab Edessenorum Ecclesia tibi jussimus, ut militi dividandam, et facultates, ut nostris privatis attribuantur; quo illi pauperes facti sapiant; neque regno caelesti, quod nunc etiam sperant, priventur. Haec Juliani dicacitas, hi mordaces sales, et alii hujusmodi adversus quos noster sapienter et pie linguam et stylum suum exacuit, ut

videre est multis in hisce sermonibus, et animadversum a nobis in superioribus.

(81) *Qui primus est cubus.* Octonarium numerum esse cubum, et esse primum ostenditur ex XIX definitione, lib. VII Euclidis ubi definitur cubus, Κύβος ὁ ἰσάκις ἴσος ἰσάκις ἢ ὁ πρὸ τριῶν ἴσων ἀριθμῶν περιεχόμενος· Qui est aequaliter aequalis aequaliter, vel qui sub tribus aequalibus numeris continetur, hoc est explicatore Christophoro Clavio, cujus unitates in longum, latum atque profundum dispositae cubum geometricum referunt, ita ut omnes ejus dimensiones, nimirum longitudo, latitudo, et altitudo, sive profunditas, aequales sint, vel qui ex multiplicatione multa trium aequalium numerorum inter se producitur. Ita porro se habet octonarius, qui sub aequalibus numeris 2, 2, et 2 continetur; hi enim dispositi in longum, latum, et profundum, geometricum referunt cubum, cujus longitudo, latitudo, profun-

duplum, atque ita futurorum præmiorum stabilitatem immobilitatemque significans. Hæc igitur tam suavi promissione suffulti, ne gravate feramus, charissimi, si hujusce mundi delectationibus Christi causa privemur, centuplum et vitam æternam recepturos nos sperantes, gratia magni Dei et Patris, et Filii ejus unigeniti, et Salvatoris nostri Jesu Christi, et ipsius adorandi Spiritus, increatæ et incomprehensibilis Trinitatis, cui debetur gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XLII.

In illa verba: « Lucerna corporis est oculus. »

Gratus debitor, etiamsi nulla ei exhibeatur a creditore molestia, tamen a conscientia stimulatus de debito cogitat, solutionemque maturat. Ego igitur etiam debitum soluturus venio, cujus solvendi jam præteriiit dies. Quamobrem evangelicæ lucernæ lumine illustratis animis doctrinam Domini audiamus.

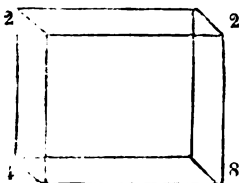
« Dixit Dominus parabolam hanc: Lucerna corporis est oculus. » Ab iis quæ sub sensum cadunt, ad ea quæ intelligentia 297 comprehenduntur nos Salvator attollens, sapienter omnino parvis et aspectabilibus sublimiora inserit, ut, siquidem difficile videatur in primo se offerente sensu, per speculationem pervadens mens in sententiæ penetralia introducatur. Quod hic etiam reperire est: nam cum de statu animæ conveniente disserere vellet, ab exemplo corporis sumpsit exordium: « Lucerna corporis est oculus. » Per translationem oculum lucernam appellat: nam et natura ipsa in superiori corporis parte tanquam super candelabrum oculos collocavit, et ita instituit, ut essent corpori duces viæ, et illud recte gubernarent. Præterea oculus sensuum sortitus est principatum (82); nam alii sensuum, et tempore et loco indigent, ut sua objecta percipiant; oculus vero momento temporis res aspectabiles apprehendit. Verumtamen non agit de fabricatione oculi, qui videtur in corpore, sequens enim dictum prohibet, quominus videndi instrumentum intelligamus; ait enim:

« Si oculus tuus fuerit simplex. » Quomodo vero

Matth. vi, 22 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

ditas sit ipse bivarius numerus; sive etiam, quia ex eorum multiplicatione mutua procreatur; cum ex 2 in 2 fiat numerus 4, et 4 in 2 signatur numerus 8, qui est cubus, et quidem primus, cum nullus ante ipsum hanc rationem habeat; quod autem ejus unitates disponi ita possint, ut dictum est, ex hac figura perspicuum erit.

των αἰώνιων ἀποιβῶν. Μὴ οὖν ἀχθῆσθε, ἀγαπῶται, διὰ τὸν Χριστὸν τῶν τοῦ κόσμου ἡδῶν ἀποταρούμενοι ταύτη τῇ γλυκεῖᾳ ἐπαγγελίᾳ ἐπειριδόμενοι, καὶ προσδοκῶντες ἑκατονταπλασίονα ληψέσθαι, καὶ ζωὴν αἰώνιον χάριτι τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ Υἱοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ προσκυνήτου αὐτοῦ Πνεύματος, τῆς ἀκτίστου καὶ ἀχωρίστου Τριάδος, ἧ πρέπει δόξα καὶ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας, Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΜΒ΄.

Εἰς τὸ, « Λύχνος τοῦ σώματος ἐστὶν ὁ ὀφθαλμὸς. »

Καὶ χρεωφειλέτης εὐχάριστος, κἂν μηδεμίαν ὑπὲρ τοῦ δανειστοῦ φέρῃ τὴν δόλησιν, ὁμῶς ὑπὲρ τοῦ συνεδότητος νυττόμενος μελετᾷ τὸ χρέος, καὶ σπεύδει πρὸς τὴν ἀπόληψιν. Ἦκω τοίνυν κἀγὼ χρέος, καὶ ἀποδώσω ὑμῖν ὑπερήμερον. Διὸ δὴ τῷ φωτὶ τοῦ εὐαγγελικοῦ λύχνου τὰς ψυχὰς αὐγασθέντες τῆς Δεσποτικῆς διδασκαλίας ἀκούσωμεν.

« Εἶπεν ὁ Κύριος τὴν παραβολὴν ταύτην Ὁ λύχνος τοῦ σώματος ἐστὶν ὁ ὀφθαλμὸς. » Ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἡμᾶς ὁ Σωτὴρ ἀνάγων εἰς τὰ νοούμενα, πανσόφως τοῖς μικροῖς καὶ φαινομένοις ἐγκατασπείρει τὰ ὑψηλότερα, ἵν' εἰ τι δυσχερὲς δοκεῖ κατὰ τὴν πρόχειρον ἔννοιαν, ὁ νοῦς ἐμβατεύων διὰ θεωρίας εἰσαχθῇ πρὸς τὸ τοῦ νοήματος ἄδυτον. ὅπερ ἐστὶ κἀνταῦθα εὐρεῖν • βουλόμενος γὰρ εἰπεῖν περὶ τῆς πρεπούσης τῆ ψυχῆ καταστάσεως, ἀπὸ τοῦ σωματικοῦ παραδείγματος ἀρχεται • « Ὁ λύχνος τοῦ σώματος ἐστὶν ὁ ὀφθαλμὸς. » Λύχνον τροπικῶς ὀνομάζει τὸν ὀφθαλμόν. Οὕτω γὰρ καὶ ἡ φύσις, ἂνω τοῦ σώματος, ὡς ἐπὶ λυχνίαν ἐρείχασα τοῖς ὀφθαλμοῖς, δι' αὐτῶν ὀδηγεῖσθαι τὸ σῶμα, καὶ διοικεῖσθαι καλῶς παρεσκεύασε. Καὶ τὸ τῶν αἰσθήσεων εἶναι κύριος ὁ ὀφθαλμὸς ἐκληρώσατο • αἱ μὲν γὰρ ἄλλαι τῶν αἰσθήσεων καὶ χρόνου καὶ τόπου δέονται πρὸς τὴν τοῦ αἰσθητοῦ κατάληψιν • ὀφθαλμὸς δὲ ἀχρόνως τῶν ὀρατῶν ἐπιδράττεται. Πλὴν οὐ περὶ κατασκευῆς ὀφθαλμοῦ αἰσθητοῦ ἢ σωματικοῦ διαλέγεται • ἡ γὰρ ἐπομένη βῆσις οὐκ ἐπιτρέπει νοεῖν ἡμᾶς τὸ τῆς ὕψους αἰσθητήριον φησὶ γάρ •

« Εἰ ὁ ὀφθαλμὸς σου ἀπλοῦς ἦ. » Πού δὲ ἀρμύσει

Porro autem quod etiam sit duplex tetragonum, octonarius numerus, intelligens ea iis quæ dixi de tetragono ad hom. 24, not. 73.

(82) *Oculus sensuum principatum sortitus est.* Concinit Philo, lib. *De specialibus legibus*: Sicut in corpore principatum natura dedit capiti, ita inter ceteros sensus imperium penes oculos esse voluit. Græca ejus sunt: « Ὅτι περὶ τὴν σώματος ἡγμονίαν ἡ φύσις ἀνῆψε κεφαλῆ, οὕτω καὶ τῶν αἰσθήσεων τὸ κράτος ἀνέδωκεν ὀφθαλμοῖς. Unde infert: Ideo hos quoque in sublimi collocavit, ut principes; et quidem variis modis honoratos, sed præcipue loco tam insigni et conspicuo. Vide ipsum, si studes, versus lineæ ejus libri.

ἐπὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀπλοῦν; Ἡ γὰρ ἐκ τῆς ἀνατομῆς πῆρα πολυσύνθετον αὐτὸν κατενόησεν· οὐ μόνον οὖς τὸ σῶμα ἐκ τῶν στοιχείων συγχέκρται, ἀλλὰ περὶ αὐτοῦ ποικίλη τις εὐρίσκεται σύνθεσις· φασὶ γὰρ αὐτὸν χιτῶνας ἔχειν τέσσαρας· τὸν κερατοειδῆ, τὸν βραχοειδῆ τὸν ἀρχοειδῆ, κα. τὸν ἀμφιγλιστροειδῆ. Ἄλλα καὶ ἡ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ διαφορὰ τῶν ὑγρῶν ἄλλην δείκνυσσι σύνθεσιν, τὴν ὑαλοειδῆ, τὴν κρυσταλλωδῆ, τὴν ὑδατωδῆ. Ἄλλα ταῦτα μὲν τοῖς φυσικοῖς φιλοσόφοις ἐξετάζειν παραχωρήσωμεν· ἡμεῖς δὲ τὸ δοκοῦν ἀσαφές, ὡς δυνατόν σιφηνίσωμεν. Εἰδέναι τοῖσιν προσήκει, ὡς οὐ τὴν διατάξιν τοῦ ὀφθαλμοῦ, ἀλλὰ τὴν ἐνέργειαν ἀπλὴν εἶναι παρακελεύει· ἔκτισται μὲν γὰρ ἡ ὄρασις διὰ τὴν τῶν ὀρατῶν κατανόησιν, ὡς, ὀρώντες τὴν κτίσιν, δημιουργοῦ τὴν δύναμιν ἐκθειάζωμεν. Ἡ γὰρ ἀόρατος αὐτοῦ δύναμις τοῖς ποιήμασι καθορᾶται, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἵνα διὰ τῆς ὑψέως ἅπαν τὸ σῶμα φωταγωγοῦμενον πρὸς τὰς κατὰ φύσιν ἐνεργείας εἴη ἀπαρεμπόδιστον. Ταύτην οὖν κατὰ φύσιν ἐνέργειαν ὁ ὀφθαλμὸς ἐνεργῶν ἀπλοῦς εἶναι λέγεται, τὴν ἐξωθεν συντεθεισάν κακίαν ἀποδοιοπομπούμενος. Ἐπειδὴν δὲ κατολισθήσῃ τοῦ πρέποντος, καὶ τὸν τοῦ λόγου χαλινὸν ἀποπτύσῃ καθάπερ πῦλος δυσήνιος, τότε δὴ τὸ πρὸς βοήθειαν δοθὲν ἡμῖν ὄργανον φάλης ἐπιθυμίας γίνεται πρόξενον τῆ τοῦ κακοῦ ἐπιμιξία τὴν κατὰ φύσιν ἀποβάλλον ἀπλότητα. Καὶ τάχα μετὰ τοιαύτης ἀπλότητος ἔκτισται ὁ ἀρχηγὸς τοῦ γένους ἡμῶν, ὅπως εἰπούσης Μωσέως θεολογίας, ὡς ἦσαν ἐν τῷ παραδείσῳ γυμνοί· γυμνοὶ δὲ τῆ ἀπλότητι, ὡς ἄλλη θεολογία φησὶν. Ὅτε δὲ τῆ τοῦ πονηροῦ συμβουλῆ, καὶ τῆ τοῦ καλοῦ παρατροπῆ μετέσχε τῆς ἐναντίας ὀράσεως, τότε ἐφνοήθησαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί, οὐκ εἰς τὸ κρεῖττον θεωρεῖν, ἀλλ' εἰς τὸ γυμνοὺς ἐκρυπτὸς ἰδεῖν, καὶ αἰσχύνεσθαι. Ἡ γὰρ ὑστερον ἐπεισελθούσα τοῦ κακοῦ γνώσις τὴν προὔπαρχουσα ἀπλότητα ἡμῶν, καθάπερ τὸ φῶς ὑπὸ τοῦ σκότους τὴν χάριν τῆς οὐσίας ἀπόλλυσιν.

* Rom. 1, 20. * Gen. 11, 23. * Gen. 11, 7.

Francisci Scorsi notæ.

(85) *Quatuor in illo*, etc. Quinque numerantur a physicis in lib. *De anima* communiter, ac præsertim a Conimbr. χιτῶν ἀραχοειδῆς, ἀμφιγλιστροειδῆς, βραχοειδῆς, κερατοειδῆς, ἐπιπεφυκίως. Theophanes hanc ultimam præterit, quæ ab illis dicitur Latine innata, nisi forte eadem sit, quæ a nostro appellatur ἀρχοειδῆς quod nos vertimus *primigeniam*, ut vox sonat. Sed non multum intererat ad sententiam Theophanis omnes ad unum ab eo numerari; quod erat anatomistæ, non oratoris. De harum tunicarum structura et etymologia consule allatos a Conimbr. et alios auctores; nos enim ea res longius traheret.

(84) *Est enim vitreus*. De humoribus respondet numerus is, qui a cæteris physicis ponitur κρυσταλλοειδῆς, ὑαλοειδῆς, ὑδατωδῆς, *crystallinus*, *vitreus*, *aqueus*. Et res est manifesta. Vide auctores supra cit. not. 85.

(85) *Ut alia inquit theologia*. Per aliam theologiam, non inquit aliam sacræ Scripturæ locum, quod video non neminem existimasse: qui hanc hominiam

A *conveniet simplicitas oculo? Experientia enim, quæ ex membrorum incisioe sumpta est, deprehendit eum ex multis partibus esse compositum, non solum quatenus corpus ex elementis conflatum est; verum etiam in illo oculo varia quædam, et multiplex compositio reperitur. Aiunt enim quatuor in illo (85) inesse membranas, corneam, uvicam, primigeniam, et reticulatam: quin et ipsa humorum, qui oculum constituunt differentia, aliam compositionem ostendit. Est enim vitreus (84), crystallinus, et aqueus. Verum hæc philosophis, qui de natura disputant excutienda relinquamus; nos vero quod obscurum videtur, pro virili parte explanemus. Sciendum igitur est hortari Dominum non ut oculi structura, sed ut operatio simplex sit.*

B *Visus enim creatus est ad res aspectabiles percipiendas, ut videntes res conditas, virtutum Effectoris divinis honoribus afficiamus: (Nam invisibilis ejus virtus per ea quæ facta sunt, conspicitur, ut ait Apostolus, ut corpus visu illustratum actiones naturæ congruentes sine impedimento possit obire. Hanc igitur naturalem actionem exercens oculus, simplex esse dicitur, compositam extrinsecus malitiam procul a se depellens. Postea vero quam ab*

298 eo, quod decebat, exciderit, et rationis fretum tanquam pullus effrenis abjecerit, tum vero instrumentum, quod adjumento nobis est datum, fit improbe libidinis administer, mali admitione naturalem simplicitatem amittens. Et fortasse cum hæc simplicitate conditus fuerat generis nostri

C *princeps, cum eos in paradiso nudos fuisse dicit Mosis theologia: simplicitate autem nudos, ut alia inquit theologia (85). At uli improbi dæmonis consilio, et aversione a bono contrariæ visionis factus est particeps, tunc, (Aperi sunt oculi eorum, non ut melius viderent, sed ut intelligerent se esse nudos, et erubescerent. Nam quæ postea subit mali cognitio, priorem simplicitatem hebetavit, quemadmodum lumen succedentibus tenebris naturalem decorem amittit.*

Latine enim aliquot nonnullis reddidit. Nec tamen edidit. Et sane facile id fuit suspicari, cum supra citatus Scripturæ locus his verbus fasset: οὐτως εἰπούσης Μωσέως θεολογίας, cum ita Mosæ theologia dicit; sed non alium Scripturæ, ut dixi, locum, sed Gregorii Theologi refert, quo sæpe uatur hic conacionator, vel suppresso nomine, vel expresso, vel per antonomasiam theologia: vel Theologi signato cognomen o. Hic igitur gratiam orationi quesivit sacer orator ab duplici theologie voce, quæ primo loco posita sacram Mosæ doctrinam, secundo Theologi ipsius dictum designat, quod est orat. 58. Paneg. de Nativit., ubi de Adamo verba faciens, Γυμνοί, inquit, eum creavit Deus, τῆ ἀπλότητι, καὶ ζωῆ τῆ ὀπέω καὶ δίχα παντός ἐπικαλύμματος, καὶ πρὸς ἐκλήμματος τοιοῦτον γὰρ ἐπρεπεῖν εἶναι τὸν ἀπ' ἀρχῆς. Hoc est ex Bill.: *Nudum quam: um ad simplicitatem et vitam, arte et fuce carentem, atque onnis in egyptum et munimenti expertem. Talem enim eum esse conveniebat, qui a principio creatus esset.*

« Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit. » Et merito : nam si oculi tui recta vident juxta dictum Sapientis (86), totum corpus ea quæ naturæ est congrua, operatione illustratur⁹. Hanc simplicitatem habebat beati Davidis oculus. Idecirco cum Deo loquens dicebat : « Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei⁹. » Et quoniam elatione visus ei carebat, et in solo bono occupatus, totum corpus ejus lucidum erat in nulla re offendens. Nam auditus quidem in excipiendis divinis rebus erat intentus; ait enim : « Audiam quid loquatur in me Dominus Deus¹⁰. » Gustatus vero pro omni alia dulcedine, quæ homines animi perturbationibus obnoxios permulcere solet, divinis sermonibus delectabatur : « Quam dulcia faucibus meis eloquia tua ! super mel ori meo¹¹. » Manus vero tollebat ad Deum : « Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum¹². » Pedes non oblique, et indecore movebantur, sed fiducia in Deum suffulti erant; ideo dicebat : « Pes meus stetit in directo¹³; » et : « Statuisti super petram pedes meos, et direxisti gressus meos¹⁴. » Omnia divini Vatis membra per oculi simplicitatem in divino timore inhærebant.

« Si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit. » Ordine procedere oratio non videtur. Nam verbis illis : « Si oculus tuus fuerit simplex, » subjungendum videbatur, Si autem oculus tuus fuerit compositus; simplici enim compositum opponitur. Sed ne **299** putaremus vocem illam, simplex, de oculi structura dictam fuisse, sed de naturali operatione, ut oratio quoque nostra demonstravit, propterea subdit : « Si autem oculus tuus fuerit nequam, » ut per id quod consequitur, ratiocinando intelligas id quod præcedit; quia nequitia bonitas potius opponitur. Atque hoc est, quod per simplicitatem significatur.

« Si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit; » nam oculus nequam et elatus, omittens contueri ea quorum factus est causa, passionum incitamenta circumspicit. Quamobrem totum corpus velut in tenebris ambulat, oculis cæcutientibus errans. Curiosum hunc aspectum Dominus coercens præcepit : « Non concupisces uxorem proximi tui, et universa quæ illius sunt¹⁵. » Postea vero curiose mulierem intueri, adulterium esse dixit, radicem passionis spinarum feracem evellens (87), ex qua nimirum terra a principio spinas nobis produxit, pravus enim ille plantæ conspectus malam nobis escam emisit. Quoniam vero, ut optimi quique flores pulchris extrinsecus foliis involvuntur, ita sacre Scripturæ sensus

« Ἐάν ὁ ὀφθαλμὸς σου ἀπλοῦς ἦ, ὅλον τὸ σῶμά σου φωτεινὸν ἔσται. » Καὶ μάλα εἰκότως· εἰ γάρ οἱ ὀφθαλμοὶ σου λεῖτα βλέπουσι, κατὰ τὸν εἰπόντα σοφὸν, πᾶν τὸ σῶμα τῆ κατὰ φύσιν ἐνεργείᾳ καταφωτίζεται. Ταύτην εἶχε τὴν ἀπλότητα ὁ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ ὀφθαλμὸς· διὸ καὶ εἶπε πρὸς τὸν Θεόν· « Κύριε, οὐχ ὑψώθη ἡ καρδίᾳ μου, οὐδὲ ἐμετρωρίσθησαν οἱ ὀφθαλμοί μου. » Καὶ ἐπειδὴ ἀμετρώριστον εἶχε τὴν ὄρασιν πρὸς μόνον ἀπησχολημένην τὸ ἀγαθόν, ἅπαν αὐτοῦ τὸ σῶμα φωτεινὸν τὸ προσκόπτον ἐν μηδενί· ἡ μὲν γὰρ ἀκοή ἀπησχόλητο πρὸς τὴν θεῖαν ἐνώτιον· « Ἀκούσομαι γὰρ, φησί, τί λαλήσει ἐν ἐμοί· Κύριος ὁ Θεός. » Ἡ δὲ γεῦσις, ἀντ' ἄλλη; γλυκύτητος ἡδυνούσης τοὺς ἐμπαθεῖς, τοῖς λόγοις τοῦ Θεοῦ ἐφρδύνετο· « Ὡς γλυκέα τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγια σου ! ὑπὲρ μέλι τῷ στόματί μου. » Τὰς χεῖρας εἶχεν ἐπαιρομένης εἰς Θεόν· « Ἐπάραις τῶν χειρῶν μου θυσία ἐσπερινή. » Οἱ πόδες οὐ σχολίως ἐκινούοντο, καὶ ἀπρεπῶς, ἀλλ' ἐνρηρισμένοι πρὸς τὴν εἰς Θεὸν ἦσαν πεποίθησιν· διὸ εἶλεγεν· « Ὁ πούς μου ἔστη ἐν εὐθότητι· » καὶ· « Ἐστήσας ἐπὶ πέτραν τοὺς πόδας μου, καὶ κατεύθυνας τὰ διαθήματά μου. » Πάντα τὰ τοῦ Θεοῦ Προφήτου μέλη τῆ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀπλότητι πρὸς τὸν θεῖον φόβον ἐνίσχοντο.

« Ἐάν δὲ ὁ ὀφθαλμὸς σου πονηρὸς ἦ, ὅλον τὸ σῶμά σου σκοτεινὸν ἔσται. » Δοκεῖ μὴ κατὰ τάξιν ὁ λόγος προέρχεται. Πρὸς γὰρ τὸ· « Ἐάν ὁ ὀφθαλμὸς σου ἀπλοῦς ἦ, » ἐχρῆν ἐπενεργεῖν· Ἐάν ὁ ὀφθαλμὸς σου σύνθετος ἦ· τῷ γὰρ ἀπλῶ τὸ σύνθετον ἀντίκειται. Ἀλλ' ἵνα μὴ περὶ τῆς τοῦ ὀφθαλμοῦ κατασκευῆς εἰρησθαι νοήσωμεν τὸ ἀπλοῦς, ἀλλὰ περὶ τῆς κατὰ φύσιν ἐνεργείας, ὡς καὶ ὁ λόγος ἀπέδειξε· διὰ τοῦτο ἐπιφέρει· « Ἐάν δὲ ὁ ὀφθαλμὸς σου πονηρὸς ἦ· » ἵνα διὰ τοῦ ἐπομένου νοήσῃς τὸ προηγούμενον, συλλογισάμενος ὅτι τῷ πονηρῷ τὸ ἀγαθὸν μᾶλλον ἀντίκειται· καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ διὰ τῆς ἀπλότητος σημαίνόμενον.

« Ἐάν δὲ ὁ ὀφθαλμὸς σου πονηρὸς ἦ, ὅλον τὸ σῶμα σου σκοτεινὸν ἔσται· » ὁ γὰρ πονηρὸς ὀφθαλμὸς καὶ μετέωρος, ἀφείς ἐκεῖνα περισκοπεῖν, ὧν ἕνεκα γέγονε, περιθραεῖ τὰ τῶν παθῶν ὑπεκκαύματα. Διὸ καὶ ἅπαν τὸ σῶμα ὡς ἐν σκότει πορεύεται, τῆ τῶν ὀμμάτων ἀμβλυοπία περιπλανώμενον. Ταύτην τὴν περιέργον θεῖαν ἀναστέλλων ὁ Θεὸς ἐνετείλατο· « Οὐκ ἐπιθυμήσεις τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίου σου, οὐδὲ ὅσα ὑπάρχει αὐτῷ. » Ὑστερον δὲ καὶ μοιχείαν ὠνόμασε τὸ περιέργως γυναῖκα ἰδεῖν, τὴν ἀκανθήφορον ρίζαν τοῦ πάθους· ἐκσπῶν, ἐξ ἧς ἡμῖν ἀρχήθην ἡ γῆ τὰς ἀκάνθας ἐβλάστησε· ἡ γὰρ πονηρὰ τοῦ φυτοῦ θέα τὴν κακὴν ἡμῖν ἐβλάστησε βρώσιν. Ἐπειδὴ, ὡσπερ τῶν ἀνθῶν τὰ κάλλιστα ὠρατοῖς ἐξωθεν φύλλοις περιχλαίνιζεται, οὕτω τὰ τῆς ἀγίας

⁹ Prov. iv, 25. ¹⁰ Psal. cxxx, 1. ¹¹ Psal. lxxiv, 9. ¹² Psal. xxxix, 3. ¹³ Exod. 20, 17; Deut. v, 21.

¹⁴ Psal. cxviii, 103. ¹⁵ Psal. cxl, 2. ¹⁶ Psal. lxxv,

Francisci Scorsi notæ.

(86) Juxta dictum Sapientis. Proverbiorum est dictum cap. iv. LXX : Οἱ ὀφθαλμοὶ σου ὄρα βλεπέτωσαν· τὰ δὲ βλέφαρά σου νεύτω δίναται. At nota : Oculi tui recta videant, et palpebrae tue præcedant

gressus tuos.

(87) Evellens. In Exempl. Panorm. scribentis vitio pro ἐκσπῶν, quod est in Vatic., exaratum erat ἐκστῶν.

Γραφῆς νοήματα παραπετάσμασι κρύπτεται· φέρεται ἡ παραπετάσματος ἔκδοσις εἰσελθόντες, τὸ διὰ τοῦ ὀφθαλμοῦ δηλούμενον καὶ κατ' ἄλλον τρόπον περι-
θρήσωμεν.

« Ὁ λύχνος τοῦ σώματος ἐστὶν ὁ ὀφθαλμὸς; » εἰ γὰρ ἀπῶς περὶ τῆς ὄψεως ἔλεγεν, εἶπεν ἂν, Οἱ λύχνοι τοῦ σώματος εἰσὶν οἱ ὀφθαλμοί· νῦν δὲ τῷ ἐνικῷ χρησάμενος ἀριθμῷ, δέδωκεν ἡμῖν ἄλλο νοεῖν. Ὁφθαλμὸν τοίνυν ὀνομάζει τὸν νοῦν· ὁ γὰρ ὀφθαλμὸς ἐν σώματι, τοῦτο νοῦς ἐν ψυχῇ, δύναμις τις οὕσα τῆς ψυχῆς οὐκ ἐπίστατος, οὐδ' ὡς ἕτερον ἐν ἑτέρῳ, ἀλλὰ ταῦτον νοῦς καὶ ψυχὴ. Οὐ γὰρ πιστευτέον τοῖς ἕτερον λέγουσι τὸν νοῦν, ἄλλο δὲ τὴν ψυχὴν τερθρεῖαις ἐπισημένους· Ἑλληνοκαῖς, ὡς περὶ δεδίδοσι μὴ ἀτελεῖς αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς αἱ τῶν ἀλόγων ψυχαί. Τοῦτου τοίνυν τοῦ ὀφθαλμοῦ, τούτεστι, τοῦ νοῦ καθαρεύοντος τῆς ὕλητος ἀχλύος τε καὶ θολότητος, ὡς διὰ φωτὸς ἐδεύουσα ἡ ψυχὴ τὴν τῶν ἀρετῶν ἀτραπὸν μένει ἀπαρεμπόδιτος. Διπλῆς γὰρ οὕσης τῆς ἡμετέρας καταστάσεως, τῆς μὲν κούφης καὶ νοεῖας, τῆς δὲ παχέας· καὶ ὕλητος, καὶ κατωφεροῦς· εἰ μὲν ὁ νοῦς ἐπικρατήσει τῷ λόγῳ τὸ σῶμα δουλαγωγῶν, τότε φωτίζεται ἡ ψυχὴ, καὶ κούφως ἐπέιγεται πρὸς τὴν ἄνω φορὰν ἔχουσα προοδεύοντα καθάπερ λύχνον τὸν νοῦν. Εἰ δὲ τὸν νοῦν κατασφύρει τῆς ἀμαρτίας ἡ μολυβδία, καὶ ἡ τῆς ὕλης ὀμίχλη ἐπισκοτήσει τὸ ἡγεμονικόν, τότε δὴ τότε ὡς σκότος ἡ ψυχὴ γενομένη πρὸς τὸ παρὰ φύσιν ἐκτρέπεται, τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα φανταζομένη, καὶ τυφλοῦ δίκην προσκόπτουσα, καὶ οὕτως εἰς ἀλογίαν τραπέισα ὁμοιοῦται τοῖς κτήνεσι. Δείκνυσι δὲ ὁ ψαλμὸς ἐκείνους, οὓς ὁ ποιητὴς νοῦς εἰς κτηνοπρόπειαν ἤμεικεν· « Ἀνθρωπος ἐν τιμῇ ὧν οὐ συνῆκε, παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὁμοιωθήσεται αὐτοῖς. » Καὶ πάλιν· « Θυμὸς αὐτοῖς κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ ὄφθαλμοῦ. » — « Περιεκύκλωσάν με κύνας πολλοὶ, ταῦροι πίονες, περιέσχον με ἄμα. » Ἄλλος δὲ προφήτης ἱπποκρίτης θηλυμανέσιν αὐτοῖς ὁμοιοῖ διὰ τὸ πρὸς ἡδονὰς τὰς λυσσώδεις κατὰφορον. Οὕτως ἂν ὁ νοῦς πονηρὸς, ὅλος ὁ ἄνθρωπος σκοτεινὸς τοῖς ἔργοις τὴν φύσιν ψευδόμενος. « Εἰ οὖν τὸ φῶς τὸ ἐν σοὶ σκότος, τὸ σκότος πόσον; » Εἰ ὁ δοθεὶς σοι, φησὶ, νοῦς εἰς φω-

velis et integumentis obtenduntur : age, Ingressi intra mystica integumenta, id quod per oculum significatur, alio præterea modo consideremus.

« Lucerna corporis est oculus; » nam si de visu simpliciter loqueretur, dixisset, Lucernæ corporis sunt oculi. Nunc vero singulari numero usus aliud intelligendi nobis dedit occasionem; oculum igitur mentem appellat; quod enim esse oculum in corpore, id in animo est mens : utpote quæ facultas est quædam animi non adventitia, neque ut aliud in alio, sed idem est mens et animus. Neque enim credendum est iis qui aliud esse mentem (88), aliud animum dicunt, quippe cum Græcorum sint addicti nugis : quasi metuant ne rationis expertium animæ imperfectæ videantur. Purgato igitur hoc oculo, id est mente, a concreta caligine atque crassitie, quasi in luce ambulans anima sine impedimento virtutum viam ingreditur. Cum enim duplex sit nostra constitutio, alia quidem pars levis, intelligentia prædita, alia vero crassa, materiæ immersa, et ad res inferiores prona; siquidem mens rationis imperio superior fuerit, corpus in servitatem redigens, tunc animus illuminatur, **300** et facili negotio provehi ad suprema contendit, mente quasi lucerna præeunte illi, et commonstrante viam. Si vero plumbea peccati massa mentem deorsum trahat, et terrenarum rerum nebula tenebras cordi offundat, tunc vero tunc animus quasi conversus in tenebras ad ea quæ sunt præter naturam convertitur; ea quæ non sunt, quasi essent, cogitatione sibi fingens, et cæci in modum offendens : et hac ratione factus rationis expertis jumentis assimilatur. Porro psalmus ostendit illos, quos in statum jumentis convenientem mens improba commutavit : « Homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis ¹⁶. » Et rursus : « Furor illis secundum similitudinem serpentis ¹⁷. » Et : « Circumdederunt me canes multi; tauri pingues obsederunt me simul ¹⁸. » Alius vero propheta equis feminarum libidine insanientibus (89) eos comparat, propter impetum,

¹⁶ Psal. XLVIII, 13. ¹⁷ Psal. LVII, 5. ¹⁸ Psal. XXI, 13.

Francisci Scorsi notæ.

(88) *Aliud esse mentem.* Videtur mihi Theophanes hoc loco refutare eos qui distinguunt potentias animæ ab ipsa anima, quasi sit alia quædam res, vel ut philosophice loquar, entitas ab ipsa anima distincta. Quamvis enim distinctionem a ratione habeat, attamen non distinguitur tanquam res a re; quæ opinio in scholis satis recipitur et probatur. Arguit autem Græcos philosophos Theophanes, eos potissimum, qui levi quadam ratione, et timore ducti hanc distinctionem posuerunt, perinde quasi ex ea sequeretur animas pendum esse imperfectas, si nimirum deesset illis aliquid ad substantiam vel entitatem animæ pertinens, quod tamen est futile et ridiculum, inquit Theophanes; animæ enim brutæ sunt perfectæ in suo genere, etsi non habeant eam perfectionem intelligendi, quam hominis anima.

(89) *Equis emissariis libidine insanientibus.* Locus prophete quem innuit, est Jerem. cap. v : *Equi amatores et emissarii facti sunt. Unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebant.* Ubi LXX, ἱπποκρίται θηλυμανεῖς ἐγενήθησαν. Quo vocabulo usus est noster. Eum locum Jeremiæ prolatus et illustratum leges a S. Basilio, sub initium libri *De vera hominis virginitate*. Equi emissarii, vel admissarii, quod nomen Varro frequenter usurpat, qui dicantur, notum est vel pueris. Et quidem de maribus omnibus qui feturæ supplendæ causa in feminas admittuntur, dici videtur. Columella, lib. VII, cap. 2, *mansuetos lecis oribus admisit.* Sed hoc nomen equo potissimum solet convenire. Idem, lib. VI, cap. 37 : *Est et alterum genus admissarii furentis in libidinem, quod nisi asu inhibeat, affert regi perniciem, etc.* Atque hujusmodi equos hic noster cu n

quo ferantur ad rabidas voluptates¹⁹. Ita si mens fuerit nequam, totus homo tenebrosus erit, naturam mentitus operibus. « Si ergo lumen quod in te est, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ erunt? » Si, inquit, mens quæ tibi ad illustrandum animum data est, a passionibus obscurata fuerit, quanta erit obscuratio sensus passionum carnis, quæ « concupiscit adversus spiritum²⁰? » Et quoniam sacræ Scripturæ declaratio considerationum est ferax, ita

disponente Spiritu sancto, ut in una dictione multa sententia continerentur, ne nos pigeat etiam alio modo superiorum verborum sententiam interpretari, dictione iterum repetita.

« Lucerna corporis est oculus. » Oculus noster est lex spiritus, quæ tanquam lucerna ad lumen cognitionis animum ducit. Quod vero me in hanc deducit sententiam, est testimonium prophetæ, qui sic ait : « Lucerna pedibus meis lex tua, et lumen semitis meis²¹. » Nam cum in peccatum natura corruiisset, non prætervisit Deus quin casum corrigeret nostrum, sed ad uniuscujusque animæ auxilium legem dedit : contra vero corruptorem (90) generis humani qui ex æquo opposita lege carnis, obsisit, quæ militat adversus spiritum. Inter utramque autem constituta libera facultas arbitrii nostri ac voluntatis, altera lege alteri adversante, quam voluerit aliam alteri superiorem reddit, impellente lege spiritus ad bona virtutis, quæ in spe parata sunt iis qui recte gesserunt; lege vero carnis terrenis voluptatibus fatuos mancipante. Itaque dum lex spiritus simplex manet, animum totum illustrat ad probas actiones eum inclinans. De hac lucerna dicit apostolorum princeps : « Habemus firmiorem propheticum sermonem, cui benefacitis attendentes quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco²². »

Verum si placet, hos prætergressi sensus tanquam sancta, pervadamus in Sancta sanctorum,

¹⁹ Jerem. v, 8. ²⁰ Galat. v, 17. ²¹ Psal. cxviii, 105. ²² II Petr. i, 19.

Francisci Scorsi notæ.

propheta appellat θηλυμανεῖς, quibus voluptarios homines comparari ait. Ea comparatione usus etiam M. Tullius in Pisonem, cum eum ut nequissimum Epicureum arguit, qui auditis solum ejus dogmatis primis verbis : *Admissarius*, inquit, *iste simul atque auditivus a philosopho voluptatem tantopere laudari, nihil exspiscatus est, sic suos sensus voluptarios omnes incitavit, sic ad illius hanc orationem adhinnit, ut non magistrum virtutis, sed auctorem libidinis a se illum inventum arbitraretur.* Etiam Dio Chrysost. eadem proverbialiter usus, orat. 32, ad Alexandrinios : Δέδοικα δὲ καὶ γὰρ τὸν ἱππικὸν ἔρωτα τῆς πόλεως, μή τι δυσχερὲς ὑμῖν καὶ ξένον ἐνέγκῃ τῷ χρόνῳ. *Metuo ei ego equinum hujus civitatis amorem, ne quid difficile vobis et peregrinum offerat procedente tempore.* Plura colligit Nicolaus Abramus in florentissimis Commentariis in tom. III, orat. Cicer., et Lacerda in III Georg. ad illud :

Scilicet ante omnes furor est insignis equarum.

Porro de libidine equorum auctores omnes rei rustice. Palladius Martio : *Admissarii generosi equabus admittendi sunt.* Lege itidem Virg. *Georgic.* lib. III; Arist. *De Hist. anim.* Oppian, I. Κυνηγετικῶν, et alios.

τισμὸν τῆς ψυχῆς ὑπὸ τῶν παθῶν σκοτισθῆ, πόση ἂν εἴη ἡ σκότισις τοῦ φρονήματος τῶν παθῶν τῆς σαρκοῦς, « τῆς ἐπιθυμοῦσης κατὰ τοῦ πνεύματος; » Ἐπεὶ δὲ πολυθεώρητος τῆς ἁγίας Γραφῆς ἡ ἐξήγησις, οὕτω τοῦ ἁγίου Πνεύματος οἰκονομήσαντος; ἐν μιᾷ βῆσει πολλὰ νοήματα περιέχεσθαι, μὴ κατοικήσωμεν καὶ καθ' ἕτερον τρόπον ἐρμηνεύσαι τοῦ ῥητοῦ τὴν διάνοιαν, τὴν λέξιν αὐδὶς ἀναλαβόμενοι.

disponente Spiritu sancto, ut in una dictione multa sententia continerentur, ne nos pigeat etiam alio modo superiorum verborum sententiam interpretari, dictione iterum repetita.

« Ὁ λύχνος τοῦ σώματος ἐστὶν ὁ ὀφθαλμὸς. » Ὁ ὀφθαλμὸς ὁ ἡμέτερος ὁ νόμος τοῦ πνεύματος, οἷα λύχνος πρὸς τὸ φῶς τῆς γνώσεως; ὀδηγῶν τὴν ψυχὴν. Τὸ δὲ με πρὸς τὴν διάνοιαν ταύτην ἄγον προφητικὴ μαρτυρία ἐστὶν οὕτω λέγουσα· « Λύχνος τοῖς ποσὶ μου ὁ νόμος σου, καὶ φῶς ταῖς τρίβω μου. » Πεσοῦσης γὰρ εἰς ἁμαρτίαν τῆς φύσεως, οὐ παρεῖδεν ὁ Θεὸς τὴν πτώσιν ἡμῶν ἀδιόρθωτον, ἀλλὰ νόμον ἔδωκεν εἰς συμμαχίαν τῇ ἐκάστοι ψυχῇ· ἐκ δὲ τούταντιον τὸν φθορεὰ τῆς ἀνθρωπότητος; ἀντιμηχανᾶσθαι τὸ ἴσον διὰ τοῦ νόμου τῆς σαρκὸς; ἀντιστρατευομένου κατὰ τοῦ πνεύματος. Μέσον δὲ ἀμφοῖν ἐστῶσα ἡ αὐτεξούσιος ἡμῶν δύναμις καὶ προαίρεσις, ἐκατέρου νόμου ὑπεναντίως πρὸς τὸν ἕτερον ἔχοντος, ὃν ἂν βούληται ποιεῖ κατὰ τοῦ ἀλλοῦ ἐπικρατέστερον τοῦ πνευματικοῦ νόμου εἰς τὰ τῆς ἀρετῆς ἄγοντος ἀγαθὰ, ὅσα τοῖς κατορθώσασιν δι' ἐλπίδος ἀπόκειται· τοῦ δὲ σαρκικοῦ πρὸς τὰς ἰσχύεις ἡδονὰς τοὺς ἀνοήτους ἀνδραποδίζοντος. Ἀποῖός τοῖνον διαμένων ὁ νόμος τοῦ πνεύματος, ὅλην ζωτίζει τὴν ψυχὴν πρὸς τὴν ἀγαθὴν ἄγων ἐνέργειαν. Περὶ τούτου τοῦ λύχνου φησὶν ὁ τῶν ἀποστόλων πρόκριτος· « Ἐχομεν βεβαίωτερον τὸν προφητικὸν λόγον, ᾧ καλῶς ποιεῖτε προσέχοντες, ὡς λύχνω φαίνοντι ἐν αὐχμηρῷ τόπῳ. »

Ἄλλ' εἰ δοκεῖ, ταῦτα τὰ νοήματα προβάνας ὡς ἅγια, εἰς τὰ τῶν ἁγίων Ἄγια εἰσελθόμεν, αἰμα-

(90) *Contra vero corruptorem.* Verbum ἔδωκεν, dedit, utrumque connectit nomen νόμον, καὶ φθορεὰ τῆς ἀνθρωπότητος, *legem, et corruptorem humanæ naturæ*, sed duplici sensu quem continere id verbum δίδωμι constat ex variis locis auctorum, vel ex Thesouro et Lexico. Primus sensus est dandi, aliter permittendi et concedendi. Igitur conjunctum id verbum τῷ νόμῳ, legi a Deo factæ, vel natural, vel scriptæ, in primo significato est accipiendum : at conjunctum τῷ φθορεῖ in secundo. Non dedit enim Deus homini diabolum tentatorem, quasi qui præciperet, sed qui permitteret eum tentare, et corrumpere humanum genus. Quo sensu dixit ad Satanam, cap. i, lib. Job : *Ecce universa quæ habet in manu tua sunt, hoc est potentia, vel potestati tuæ trado.* Sic explicat D. Thom. lect. 2, et addit : *Considerandum etiam est, quod Dominus non præcepit Satanæ, ut Job offenderet, sed solum ei potestatem dedit, quia potestas nocendi inest cuilibet malo ex se ipso : sed potestas non est nisi a Deo.* Vide ipsum auctorem, infra hom. 44, ubi hanc suam sententiam planius explicat ; et notam ibi nostram.

ιωπίσαντες τὸ νόημα εἰς Χριστὸν, κατὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου παραίνεσιν. Λύχνος γὰρ ἡμῶν καὶ ὀφθαλμὸς ἰσότητος ἐστὶν ὁ Χριστός. Λύχνος γὰρ ἐτυμολογεῖται παρὰ τὸ λύειν τὸ νύχθος, ἤγουν τὸ σκότος. Τίς δὲ ἐστὶν ἕτερος ὁ τῆς ἀμαρτίας λύσας τὴν ζόφωσιν, καὶ τὸ φῶς τῆς γνώσεως χαρισάμενος, ἀλλ' ἢ αὐτὸς ὁ εἰπὼν· « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου; » Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὡς ἀληθῶς τὸ φῶς, ὃ φωτίζει πάντας ἀνθρώπων ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον τῶν ἀρετῶν. Πῶς δὲ οὗτος ὀφθαλμὸς ἐστὶ καὶ λύχνος ἡμέτερος, ὃ λόγος δεῖξει σαφέστερον. *Κεφαλὴ τοῦ τῆς Ἐκκλησίας πληρώματος* αὐτὸς ἐστὶν ὁ Χριστός· οὕτω γὰρ ὁ μέγας Παυλὸς φησὶν· « *Ἡμεῖς δὲ σῶμα αὐτοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους* » κεφαλῆς δὲ τὸ κράτιστον αἰσθητήριον ὃ ὀφθαλμὸς. Ὡς περ οὖν κεφαλὴ ἐστὶν, οὕτω ἄρα καὶ ὀφθαλμὸς, ὅφ' οὗ τὸ πᾶν σῶμα τῆς Ἐκκλησίας φωτίζεται. Αἰαν δὲ παρεμπερὴς ὁ λύχνος τῆς τοῦ Λόγου σαρκώσεως. Κατὰ φύσιν γὰρ Θεὸς ὑπάρχων, καὶ ἀρξὴ κατ' οἰκονομίαν γενόμενος, οἷα δὴ φῶς κατ' οὐσίαν ἀπεριγράφτως τῷ τῆς σαρκὸς ὀστράκῳ καθάπερ λύχνῳ διὰ μέσης ψυχῆς ὡς διὰ θρυσάλιδος τὸ πῦρ ἐνωθὲν, τοῦ σκότους τῆς ἀγνοίας ὠφθη λυτήριον. Καὶ γοῦν καὶ ὁ Κύριος οὕτω φησὶν· « Οὐδεὶς ἄφας λύχνον καλύπτει αὐτὸν σκευεῖ »· τοῦτέστιν, Οὐδεὶς ἐν ἑαυτῷ τὸν Λόγον κτησάμενος διὰ πίστεως, οἷα λύχνον δαδουχοῦντα τὸν νοῦν, καλύπτει αὐτὸν τῷ χοῦκῷ φρονήματι, ὡς ἀνερέγγτον τοῦ τοιοῦτου λύχνου τὸ φῶς φαίνεσθαι· οὐ τῆ αὐτοῦ φύσει, ἀλλὰ τῆ ῥαθυμίᾳ τοῦ ἔχοντος. Τοῦτον τὸν λύχνον, φημὶ δὴ τὸν Κύριον, ὃ τοῦ προφήτου Ζαχαρίου προβλεπτικῶς ὀφθαλμὸς ὡς λαμπάδιον ἐθεάσατο· « Ἐώρα γὰρ, φησὶ, καὶ ἰδοὺ λυχνία χρυσῆ, καὶ λαμπάδιον ἐπάνω αὐτῆς »· διὰ μὲν τῆς λυχνίας τὴν Ἐκκλησίαν δηλῶν, ἰδιὰ δὲ τοῦ λαμπαδίου τὸν σαρκωθέντα δηλῶν Θεόν. Οὕτω γὰρ καὶ διὰ Ἡσαίου φησὶν ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ· « Ἐξελεύσεται ὡς φῶς ἡ δικαιοσύνη μου, τὸ δὲ σωτήριόν μου ὡς λαμπὰς καυθήσεται. » Ἐπεὶ δὲ ἡ φύσις ἡμῶν τῶν ἐναντιῶν ἐστὶ δεκτικὴ, ἐὰν μὲν ἔχωμεν ἐν ἑαυτοῖς τὸν Θεὸν Λόγον, ὡς λύχνον δαδουχοῦντα τὸ ἐν ἡμῖν νοερόν, φωτιζόμεθα· εἰ δὲ ῥαθύμως βιοῦντες τὴν ἐναντίαν, καὶ ζοφώδη δύναμιν εἰσδεξώμεθα, τῆ ἐπιμιξίᾳ τοῦ ἀρχοντος τοῦ σκότους καὶ ἡμεῖς μελαινώμεθα, « ὡς σκηνώματα Κηδάρ »· κατὰ τὴν ἐν τῷ Ἀσματι σύμφων γινόμενοι, ἔχοντες τὸ αἶσχος ἐπιείσακτον.

Ἄλλ' ὁρῶ τὸν βέλτιστον ἐκείνον διάκονον ὕπνῳ βαρούμενον· ἐφ' ἱκανὰς γὰρ ὥρας ἐπιτηρήσας εἶδον ὡς κάτοχον κραδαινόμενον, καὶ τὸ βλέμμα χαυ-

²² II Cor. 1, 5. ²³ Joan. viii, 12. ²⁴ Joan. I, 9. ²⁵ Ephes. iv, 15, ²⁶ Ephes. v, 30. ²⁷ I Cor. xii, 27. ²⁸ Luc viii, 16. ²⁹ Zachar. iv, 4. ³⁰ Isa. lxii, 2. ³¹ Cant. I, 5.

Francisci Scorsi notæ.

(91) *Nam lucernam.* Etym. mag. Λύχνος λέγεται παρὰ τὸ λύειν τὸ νύχθος, τοῦτ' ἐστὶ τὸ σκότος. Iisdemque verbis dicit καὶ ἐτυμολογεῖ Pater hic sermonis sui bene doctus.

(92) *In mundum virtutum.* Hoc est in laboriosam virtutum exercitationem, quæ in hoc mundo seu

A in captivitate redigentes sensum in obsequium Christi, ut hortatur Apostolus ²². Lucerna enim nobis et oculus ipse est Christus. Nam lucernam (91) Græci λύχνον, lychnum appellant, quod solvat tenebras: quis autem alius caliginem peccati discussit, ac cognitionis lumen hominibus largitus est, nisi is qui dixit: « Ego sum lux mundi ²³? » Ipse enim vere est lux, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum ²⁴ virtutum (92). Quomodo vero hic simul sit oculus et lucerna nostra, planius oratio demonstrabit. *Caput plenitudinis Ecclesiæ* est ipse Christus ²⁵; ita enim ait magnus apostolus Paulus: *Nos vero, corpus ipsius* ²⁶, et « *Membra de membro* ²⁷. » Præstantissimum autem sentiendi instrumentum in capite oculus est. Qua igitur ratione est caput, ea etiam oculus est, a quo totum corpus Ecclesiæ illustratur. Porro autem valde assimilatur Incarnationi Verbi lucerna. Nam, cum Verbum natura sit Deus, et per dispensationem caro factum sit, ut lumen secundum substantiam incircumscripse testæ carnis quasi lucernæ media anima, ut per ellychnium ignis unitum apparuit tenebras ignorantiae discussurus; et certe Dominus sic ait: « Nemo lucernam accendens operit eam vase ²⁸; » id est, Nemo Verbum in se ipso per fidem possidens tanquam lucernam menti prælucentem terrena illud cogitatione contegit; ita ut lumen hujusce lucernæ otiosum videatur, non suapte natura, sed ejus, qui illud continet negligentia. Lucernam hanc, Dominum, inquam, perspicax vatis Zachariæ oculus vidit tanquam lampadem; ait enim: « Vidi et ecce candelabrum aureum, et lampas super illud ²⁹. » Per candelabrum Ecclesiam signans, per lampadem vero incarnationem Deum. Sic enim etiam per Isaiam Deus et Pater loquitur: « Egredietur ut lumen justitia mea, et Salutare **302** meum sicut lampas ardebit ³⁰. » Quoniam vero contrariorum receptrix est natura nostra, siquidem in nobis habebimus Deum Verbum, qui quasi lucerna menti nostræ præluceat, illuminabimur: sin vero ignaviæ dediti, contrariam ac tenebricosam vim admitemus, nos quoque principis tenebrarum consuetudine nigrescemus, « ut tabernacula Cedar ³¹: » quemadmodum sponsa illa, de qua in Cantico mentio habetur, adventitiam sordiditatem habentes.

Sed video optimum illum diaconum somno gravatum; nam cum diu illum observassem, viditubantem quasi comitali morbo correptum, rei

vita versatur, quo loquendi modo usus est S Maximus martyr, ut monuimus supra hom. 25. et copiosius explanabimus cum ipso Theophane ad hom. 61, ubi et ipse enucleatius id docet, et nos in notis

missam aciem oculorum, corpus indigum fulcimentis, et animam veluti avolantem, vivente adhuc etiam corpore; alterum vero cubitum sopore solutum, et vix summis digitis attingentem genas. Sed heus tu quid agis, intempestiva dormitatione pręgravatus? Quid te audiendi sermonis tempore dedecoras a somno subactus? Atqui si insanam muliere saltantem videres, aut libidinosum scortum obscenas cantilenas cantans, vigilantem auditum aspectumque teneres. Nunc vero cum divinas voces interpretamur, plumbea tibi acedias massa palpebras opprimit; expergiscere excussa pigritia. Annon in Actis apostolorum audivisti, quomodo Troade, docente Paulo, adolescens quidam nomine Eutychnus, cum obdormisset, lapsus per fenestram e tertio cœnaculo, mortuus est⁹³? Quę historia sane te docet, cum qui ad doctrinam divini verbi animum non diligenter attendit, per fenestram dejectum de tertio cœnaculo spirituali decidere. Per fenestram vero intelligitur sensus; ita enim appellati sunt sensus a Jeremia, cum dixit: « Mors ascendit per fenestras vestras⁹⁴. » Tres vero con-tignationes sunt opinio, mens et intelligentia. Qui enim concionis tempore stertit, tanquam a terrenis ligatus imaginibus, a præcipuis animi facultatibus excidit: qui autem ab iis excidit, non est numerandus in vivis. Somnus enim frater est mortis (93), ut externi quoque sentiunt. Quamobrem oro, ut vigilantem et attento animo concionem audiat, ut nec vos damnemini tanquam nullum referentes tractum; neque nos videamur lac Scripturę purissimum in terram frustra emulgere, aut ad surdos habere sermonem. Auditionem³⁰³ vero actione obsignate: « Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, ut ait Apostolus, sed factores⁹⁵. » Et Dominus: « Beati, inquit, qui audiunt verbum Dei, et custodiunt illud⁹⁶. » Sic facientes, et divinum præceptum tanquam lucernam habentes, quę vitam nostram illuminet, nunquam de recta via deflectemus, neque obliquas faciemus vitę conversiones, sed recta procedemus ad beatam vitam in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula. Amen.

HOMILIA XLMI.

In reliqua ejus dicti: « Lucerna corporis est oculus⁹⁷. »

Mendici et gregarii pauperes, qui domos circum-eunt, et quę alendę vitę sint satis, comparant

⁹³ Act. xx, 9. ⁹⁴ Jerem. ix, 21. ⁹⁵ Rom. ii, 13. ⁹⁶ Luc. ii, 28. ⁹⁷ Matth. vi, 22.

Francisci Scorsi notę.

(93) *Somnus enim frater est mortis.* Externi philosophi seu poetę qui et ipsi per fabulas philosophati sunt, somnum appellavere germanum mortis, cujus appellationis atque sententię eorum sunt plena poemata, ex quibus hæc delibasse sit satis. Senec. in *Hercul. furenti*,

*Tuque o dormitor, somne, laborum,
Pars humanę melior vitę,
Frater durę ianguide mortis.*

Α νου, καὶ τὸ σῶμα στηριγμάτων ἐπιθεόμενον, καὶ τὴν ψυχὴν ὡσπερ ἀφιπταμένην, καὶ ζῶντος ἐστὶ τοῦ σώματος· θάτερον δὲ πῆχυν τῷ ὕπνῳ λυόμενον, καὶ μόλις ἄκροισ δακτύλοις τῆς παρεΐας ἐπιψύουσα. Ἄλλὰ γὰρ καὶ τί πάσχεις, ὦ οὗτος, ἀκαίρῳ νυσταγμῷ βαρυνόμενος; Τί δὲ σαυτὸν αἰσχύνεις ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀκρόασις ὕπνῳ δουλαγωγούμενος; Εἰ δὲ καὶ ποδοστρόφον μαινάδα ὄρχουμένην ἑώρας, ἢ κασσωρίδα μαχλῶσαν ἀσελγείας ἕδουσαν ῥήματα, ἄγρυπνον ἂν ἐτήρεις καὶ ὄψιν καὶ ἀκοήν. Νῦν δὲ τῶν θείων ἐπιθνησομένων φωσῶν ἢ τῆς ἀκτιδίας σοι μολυβδῖς ἐπιδαρῶναι τὰ βλέφαρα. Ἐγρεο, τὴν ῥεθυμίαν ἐκτιναξάμενος· ἢ οὐκ ἀκήκοος ἐν ταῖς Πράξεσιν, ὡς ἐν τῇ Τρωάδι τοῦ Παύλου διδάσκοντος, νεανίας τις Εὐτυχοῦς νυστάξας, καὶ διὰ θυρίδος ἀπὸ τοῦ τριστέγου πεσὼν ἀπέθανε; τοῦτο τῆς ἱστορίας διδασκαλίας σου, ὡς ὁ μὴ νηφόντως προσέχων τῆ τῶν θείων λογίων διδασκαλίᾳ καταπίπτει τοῦ νοουμένου τριστέγου, διὰ τῆς θυρίδος καταβαλλόμενος· νοεῖται δὲ θυρίς μὲν ἢ αἰσθησις· οὕτω γὰρ Ἱερεμίας τὰς αἰσθησεις ὠνόμασεν· « Ἀνέβη, λέγων, θάνατος διὰ τῶν θυρίδων αὐτῶν »· τριστέγη δὲ δόξα, καὶ νοῦς καὶ διάνοια. Ὁ γὰρ ἐν καιρῷ διδασκαλίας ῥέχων, ὡς ὑπὲρ τῶν αἰσθητῶν φαντασιῶν πεδούμενος, καταπίπτει τῶν τῆς ψυχῆς κυριωτέρων δυνάμεων· ὁ δὲ τούτων ἐκπίπτων ἐν τοῖς ζῶσιν οὐκ ἔστιν ὕπνος γὰρ θανάτου κασίγνητος, ὡς δοκεῖ καὶ τοῖς ἐξωθῶν. Διδ, παρακαλῶ, ἐργηθῶς καὶ νηφόντως τῇ διδασκαλίᾳ προσέχωμεν, ἵνα μὴ καὶ ὁμεῖς κατακροῖσθε ὡς ἄκαρποι, καὶ ἡμεῖς φανώμεν τὸ καθαρώτατον τῆς Γραφῆς γάλα εἰς γῆν ματαίως ἀμέλγοντες, ἢ κωφοῖς τὸ τοῦ λόγου διαλεγόμενοι. Τὴν δὲ ἀκρόασιν τῇ πράξει ἐπισφραγίσαστε· « Οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου δίκαιοι παρὰ τῷ Θεῷ, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἀλλ' οἱ ποιηταί. » Καὶ ὁ Κύριος, « Μακάριοι, φησὶν, οἱ ἀκούοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ φυλάσσοντες αὐτόν. » Οὕτω ποιῶντες, καὶ τὴν θείαν ἐντολὴν ὡς λύχον ἔχοντες φωτίζουσιν τὸν βίον ἡμῶν, οὐκ ἂν ποτε σκολιοδρομήσομεν, οὐδὲ καμπύλας ποιήσομεν τοῦ βίου τὰς τροπὰς, ἀλλ' εὐθυδρομήσομεν πρὸς τὴν μακαρίαν ζωὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

OMILIA MI'.

Εἰς τὰ ἐπιλοιπα τοῦ· « Ὁ λύχνος τοῦ σώματος ἐστὶν ὁ ὀφθαλμὸς. »

Οἱ ἀγύρται καὶ ἀγελαῖοι πένητες τὰς οἰκίας περιστοῦντες, καὶ τὰ ζωαρχῆ ἐκ προσαιτήσεως περι-

Et Virgil. *Æneid.* vi:

Et consanguineus lethi sopor.

Et Orpheus in hymno somnum alloquens:

Αὐτοκασίγνητος γὰρ ἔφης λήθους θανάτου τε.

Germanus tu es oblivionis et mortis.

Plura lege apud Martinum Delrio et Ludov. Lacertam in Senec. et Virg. qui hæc pluribus.

ζήμενοι, εἴ που τύχῃσι τραπέζης πολυτελοῦς ὄψοις ἄ
ἔστιθασμένης, καὶ πληθούσης καρυκευμάτων, καὶ
πολλὰ ἐχούσης ἐδώδιμα, τὰς σφῶν γαστέρας ἀφθί-
νωσ κορέσαντες, ἐγχολλοῦνται τῆς τραπέζης τὰ
λείψανα, τὴν εἰς αἴριον τροφήν ἐκ τούτων ταμειυό-
μενοι. Ἐπει οὖν καὶ ἡμᾶς χθὲς ὁ εὐαγγελικὸς λύ-
χνος τῷ ποικίλῳ τῶν νοημάτων ἐστίασας ἐκόρεσεν,
ὡς μὴ ἐξισχύσαι καὶ τῶν ἐξῆς λόγων ἐφάσασθαι,
φέρει τῆς χθελισνῆς τραπέζης τὰ λείψανα προθῶμεν
σήμερον πρὸς ἐστίασιν· ἱκανὰ γὰρ ταῦτα τῆς τρα-
πέζης τὰ ψιχίδια τὰς φιλοθέους κορέσαι ψυχὰς.

« Οὐδεὶς δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν. » Καὶ
μὴν οὐκ ἀδύνατον ἓνα δουλεύειν δυσὶ· κοινούς γὰρ
οἰκέτας ὀρῶμεν πολλούς. Ἄλλ' οὐ περὶ τῶν ἐνὶ στοι-
χοῦντων θελήματι ἐκληπτέον τὴν προῦσαν ἀπόφα-
σιν· εἰ γὰρ εἴεν δύο τὰ αὐτὰ ἐπιτάττοντες, καὶ
μὴδὲν ἀλλήλοις ἐναντιούμενοι, οὐ δύο τότε νομιζόν-
ται κύριοι· ἀλλ' οἱ τὰ ἀντικείμενα ἐπιτάττοντες,
οἷς ἀμήχανον ὑποτάσσεσθαι τάναντία διαπραττομέ-
νοις. Τοῦτο δὲ συμβολικῶς ἐπιτάττονται καὶ τὰ πα-
λαιὰ διατάγματα. Καὶ πῆ μὲν τὸν ἀμπελῶνα σπεί-
ρειν οὐκ ἐπιτρέπονται, πῆ δὲ ἱμάτιον ὑφασμένον ἐκ
δυσῶν μὴ ἀμπελέσθαι, καὶ διὰ τούτων νομοθετοῦντα
τὸν τῆς ψυχῆς ἀμπελῶνα τὸν ἀπὸ τῆς πίστεως γεωρ-
γούμενον καὶ τὸν βότρυον καρποφοροῦντα τὸν νοητὸν,
οὗ τὸ αἴμα ποτὴν σωτήριον τοῖς πιστεύουσι γίνεται,
τούτων μὴ κατασπείρειν τοῖς ἐναντοῖς σπέρμασιν,
οἷς ὁ ἐχθρὸς τὸν ἔσπαρμένον σίτον ἐνόθευσεν, ὡς ἐν
τῇ τῶν ζιζανίων παραβολῇ μεμαθήκαμεν, οὕτε δι-
πλοῦν ἱμάτιον ἐνδιδύσκειται| ἐξ ἐναντίων δογμάτων
συνυφαινόμενον. Πρὸς γὰρ τῷ ἀπρῆπει, καὶ ἀνάρ-
μαστον. « Τίς (γὰρ) κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; »

« Οὐδεὶς οὖν δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν· ἢ
γὰρ τὸν ἓνα μισήσει, καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει· ἢ
τοῦ ἐνὸς ἀνθέξεται, καὶ τοῦ ἑτέρου καταφρονήσει. »
Ἐπειδὴ παρακατιῶν ὁ λόγος λευκότερον σαφηνίζει
τένες οἱ δύο κύριοι, τὸν Θεὸν εἰπῶν, καὶ τὸν μαμ-
μωνᾶ, προσήκει νοεῖν ὡς τὸ, μισήσει, καὶ τὸ, ἀν-
θέξεται, ἐπὶ τοῦ μαμμωνᾶ τέταξε τὸ δὲ, ἀγαπή-
σει, καὶ καταφρονήσει, ἐπὶ τοῦ Θεοῦ. Οἱ γὰρ βδελυ-
ροὶ καὶ φαυλόεργοι οὐ μισοῦσι Θεὸν, ἀλλὰ καταφρο-
νοῦσι· καὶ οὐκ ἀγαπῶσι τὸν μαμμωνᾶν, ἀλλ'
ἀντέχονται. Μαμμωνᾶν δὲ τὸν πλοῦτον ἐκάλεσεν.
Οἱ δὲ δίκαιοι τοῦμπαλιν ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν, καὶ
μισοῦνται τὸ πλουτεῖν· διὰ τοῦτο τὸ μὲν· « Ἦ
τὸν ἓνα μισήσει, καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει, » ἐπὶ
τῶν ἀγαθῶν τέτακται· τὸ δὲ, « Ἦ τοῦ ἐνὸς ἀνθέξ-
εται, καὶ τοῦ ἑτέρου καταφρονήσει, » ἐπὶ τῶν φαύ-
λων. « Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν· Μὴ μεριμνᾶτε τῇ
ψυχῇ ὑμῶν τί φάγητε, καὶ τί πίητε, μηδὲ τῷ σώ-
ματι ὑμῶν τί ἐνδύσηθε. » Καὶ μὴν οὐχ ἡ ψυχὴ
ἐσθίει καὶ πίνει, ἀλλὰ τὸ σῶμα. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ
σῶμα τρεφόμενον συνέχει καὶ τὴν ψυχὴν· μὴ τρα-

sibi, stipe cogenda, sicubi lautam mensam, et
exstructam cupiditiis; et condimentis abundante:.,
et refertam eduliis nacti fuerint, postquam abunde
ventrem explerint, mensæ reliquias in sinum con-
jiciunt, in posterum diem pabulum sibi recondeutes.
Quando igitur et nos quoque evangelica lucerna
convivio acceptos hesternode die sensuum varietate
satiavit, adeo ut verba sequentia attingere nequi-
verimus, age hesternæ mensæ reliquias ad epulum
hodie proferamus; sufficiunt enim hæc illius mensæ
fragmenta ad animas Dei amantes explendas ³⁸.

« Nemo potest duobus dominis servire. » Atqui
ut unus duobus serviat nequaquam ex iis est, quæ
fieri nequeunt. Videmus enim multos communes
famulos. Verum non de duobus, quorum una et
eadem sit voluntas, hæc sententia debet intel-
ligi: si enim essent duo, qui eadem præcipere
et nihil inter se dissiderent, tum non duo cense-
rentur domini. Sed qui pugnantia jubent, quibus
fieri nullo modo potest, ut pareas, cum eorum
effecta contraria sint. Hoc autem allegorice prisca
illa præcepta præscribunt. Nam alibi quidem vi-
neam seri non permittunt ³⁹, alibi vero prohibent
vestimentum ex duobus contextum induere, atque
his sanciant, ne vinea animæ per fidem exulta,
et spiritualem proferens **304** racemum, cujus
sanguis (94) potus est credentibus salutaris, seminibus
contrariis seratur, quibus inimicus triticum satum
adulteravit, ut didicimus in parabola zizaniorum ⁴⁰;
ne quis vestitu duplici induatur, nimirum qui ex
contrariis dogmatibus contextus sit. Nam præter-
quam quod indecorum est, minime etiam convenit.
Nam, « Quæ societas luci ad tenebras ⁴¹? »

« Ergo nemo potest duobus dominis servire: aut
enim unum odio habebit, et alterum diliget; aut
unum sustinebit, et alterum contemnet. » Quo-
niam subsequens oratio declarat apertius quinam
sint hi duo domini, Deum videlicet et mammonam
dicens, intelligere oportet quod odio habere et
sustinere, ad mammonam, amare vero et conte-
mnere refertur ad Deum. Flagitiosus enim et improbi
Deum non oderunt, sed contemnunt; neque dili-
gunt mammonam, sed sustinent; mammonam
autem divitias appellavit. Contra vero justus dili-
gunt Deum, et divitias detestantur. Propterea
verba hæc: « Aut unum odio habebit et alterum
diliget, » de bonis; illa vero: « Aut unum sustine-
bit, et alterum contemnet, » de improbis dicta sunt.
« Ideo dico vobis, ne solliciti sitis animæ vestræ,
quid manducetis, aut quid bibatis, neque corpori
vestro quid induamini. » Atqui nec edit, nec bibit
anima, sed corpus. Verum quia corpus, quod alitur,
animam etiam continet; corpori enim subtracto
alimento, et animam etiam disjungi vel separari

³⁸ Matth. vi, 2, & seqq.

³⁹ Levit. xix, 19.

⁴⁰ Deut. xxii, 9, 11.

⁴¹ Matth. xiii, 25.

⁴² I Cor. i, 6.

Francisci Scorsi notæ.

(94) Cujus sanguis. Sanguis vocatur vinum expres-
sum ex uva per tropium in Cant. Deut. usitatum:

Et sanguinem uvæ biberet meracissimum (Deut. xxxii,
13). Idemque hom. 4, quæ est 2 de Cruce.

neesse est; videtur vero etiam anima magis oblectari, quam corpus, quod nutritur et vestitur; propterea dicit: « Animæ vestræ quid manducetis. »

« Respicite volatilia cœli, quoniam non serunt, neque metunt: et Pater vester cœlestis pascit illa. » Ut corrigeret timidos qui Deo non confidunt, seque inani labore faciunt, ab avium minimis sumpsit exemplum, ut quod natura passeret habent, hoc nos voluntate habeamus. Nam cui viles passeruli curæ sunt, is quantæ, dic mihi, curæ propriam habebit imaginem? Quique ob eam totum mundum tibi produxit, quo pacto lux indigebit opis, ut ea quæ necessaria sunt, tibi suppediet? quam tandem adhibent diligentiam animantes rationis expertes, ut vitæ alimenta parent? quænam sunt passerum arva? quæ horrea corvorum? Vis audire undenam **305** victus ministretur illis? Audi psalmum: « Qui dat jumentis escam ipsorum, et pullis corvorum invocantibus eum ⁴³. » « Dicimus autem volucres Deo curæ esse, quippe cum det illis cognitionem, unde sibi cibum quærant. Videtur etiam Dominus per hæc nobis in memoriam revocare rationem vitæ quam generis nostri principes olim in paradiso agebant, omni cura liberam et omni varietatis expertem. Venustiore vero sensu volatilia cœli intelligi possunt ii qui per vitæ integritatem, mentem habent in cœlo defixam, et virtutis sublevantur alis; qui neque seminant in carne, neque metunt corruptionem. « Qui enim seminat in carne, inquit Apostolus, de carne metet corruptionem ⁴⁴. » — « Neque congregant in horrea, » ubi ærugo et tinea generantur, et ubi fures et grassatores effodiunt, quos Pater cœlestis pane cœlesti nutrit, hoc est verbo oris sui.

« Quis enim vestrum potest adjicere ad staturam suam cubitum unum? » Considera evangelicæ sapientiæ amplitudinem, quanta brevi sententia comprehenderit. His enim verbis coerces eos qui per cupiditates se ad inania effundunt; et intempestivam sollicitudinem prohibet: et fortassis hoc vult significare Mosis legislatoris ænigma: « Qui ambulat super manus, immundus est, et qui multos habet pedes immundus ⁴⁵. » Per primum quidem obscure innuit eum qui in propriis manibus spem vitæ collocatam habet; multos vero pedes eum habere dixit, qui res persequitur corporis, et in supervacaneis rebus sese macerat. Utrumque igitur appellavit immundum, et merito. Natura enim quærit panem et vestimentum, quæ suppleant id quod corpori deest, quod et Jacob precabatur dicens: « Si respexerit Deus patris mei, et dederit mihi panem et vestimentum ⁴⁶. » Ita etiam admonet nos in oratione Salvator, ne plus de terrenis rebus petamus, quam ut panem quotidianum (95)

φομένου γὰρ τοῦ σώματος ἀνάγκη καὶ τὴν ψυχὴν διαζεύγνυσθαι· δοκεῖ δὲ καὶ συνήδεσθαι ἡ ψυχὴ μᾶλλον τρεφομένου, ἢ ἐνδοσμένου· διὰ τοῦτο φησι· « Τῇ ψυχῇ ὑμῶν τί φάγητε. »

« Ἐμβλέψατε εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, οἳ οὐ σπεύρουσιν, οὐδὲ θερίζουσιν, καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τρέφει αὐτά. » Παιδεύων τοὺς ὀλιγοψύχους ἀπιστοῦντας, καὶ μόχθοις εἰκαλοῖς ἑαυτοὺς κατατρώχοντας, τὰ ἐλάττωνα τῶν πετεινῶν ἐληφεν εἰς παράδειγμα, ἵν' ὅπερ ἔχει τὰ στρουθία ἐκ φύσεως ταῦτα ἡμεῖς σχῶμεν ἐκ προαιρέσεως. Ὁ γὰρ εὐτελῶν στρουθίων κηδόμενος, πόσῃ ἂν εἴποις τῆς ἰδίας εἰκόνας φροντίδα ποιησῆται, ὑπὲρ ἧς κόσμον ὅλον σοι παρασχών, πῶς ἔσται σῆς ἐνεργείας ἐπιδεῆς, ὥστε τὰ τῆς χρείας σοι παρασχέιν; ποῖαν εἰσφέρειν σπουδὴν ἢ τῶν ἀλόγων φύσις ποριζομένη τὰ τῆς ζωῆς; Ποῖαι τῶν στρουθίων ἀρουραι; Ποῖαι τῶν κοράκων ἀποθήκαι; Βούλει μαθεῖν [ᾄδεν] αὐτοῖς ἡ τοῦ ζῆν χορηγία; Ἄκουσον τοῦ ψαλμοῦ· « Διδόντι τοῖς κτήνεσι τροφήν, καὶ τοῖς νεοσοῖς τῶν κοράκων τοῖς ἐπικαλοῦμενοις αὐτόν. » Φαμὲν δὲ τὸν θεὸν κτθεσθαι τῶν πετηνῶν, ὡς παρασχόντα τούτοις γνώσιν, ᾄδεν μαστεύσαιεν τὴν τροφήν. Ἔοικε δὲ διὰ τούτων ἀναμιμνήσκειν ἡμᾶς τῆς ἐν παραδείσῳ διαγωγῆς, ἐν ἣ τὴν ἀκήδεστον ζωὴν καὶ ἀποίκιον εἶχον οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ γένους ἡμῶν. Κομψότερον δ' ἐννοοῖντο ἂν τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ οἱ διὰ καθαρότητα βίου εἰς οὐρανὸν τὸ φρόνημα ἔχοντες, καὶ τοῖς τῆς ἀρετῆς πετεροῖς κουφίζόμενοι· οἳ οὔτε σπεύρουσιν εἰς τὴν σάρκα, οὔτε θερίζουσι φθορὰν· « Ὁ γὰρ σπεύρειν, φησὶν, εἰς τὴν σάρκα ἐκ τῆς σαρκὸς θερίζει φθορὰν. » — « οὔτε συνάγουσιν εἰς ἀποθήκας, » ὅπου σῆς καὶ βρώσις ἐντίκτεται, καὶ ὅπου κλέπται καὶ λησται διορύσσουσιν, οὗς ὁ Πατὴρ ὁ οὐράνιος τῷ οὐρανῷ διατρέφει ἄρτῳ, τῷ ῥήματι δηλονότι τοῦ στόματος αὐτοῦ.

« Τίς γὰρ ἐξ ὑμῶν δύναται προσθεῖναι ἐπὶ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ πῆχυν ἓνα; » Σκόπει τῆς εὐαγγελικῆς σοφίας τὸ πλάτος, ὅσα ἡ βραχεῖα φωνὴ περιελάβεν. Ἀπειργεῖ γὰρ διὰ τούτων τοὺς ταῖς ἐπιθυμίαις διαχεομένους ἐπὶ τὰ μάταια, καὶ κωλύει τὴν ἀκαιρον μέριμναν, καὶ τάχα τοῦτο βούλεται δηλοῦν τοῦ νομοθέτου Μωσέως τὸ αἶνιγμα· « Ὁς πορεύεται ἐπὶ χειρῶν, ἀκάθαρτος, καὶ ὃς πολυπληθεῖ ποτῆν, ἀκάθαρτος. » Διὰ μὲν τοῦ πρώτου ἠνέξατο τὸν ἐν ταῖς ἰδίαις χερσὶν ἔχοντα τὴν ἐλπίδα τοῦ ζῆν· πολυπληθεῖν δὲ εἶπε ποτῆν τὸν περίεξ τῶν σωματικῶν περιεργόμενον, καὶ κατατρώχοντα ἑαυτὸν ἐν τοῖς περιτετοῖς. Ἀμφοτέρους οὖν ἀκαθάρτους ἐκάλεσε, καὶ εἰκότως· ἡ γὰρ φύσις ἄρτον ζητεῖ καὶ ἱμάτιον ἀναπληροῦντα τὸ ἐνδόν τοῦ σώματος, ὃ καὶ Ἰακώβ ἐπητύχετο λέγων· « Ἐὰν ἐπιβλέψῃ ὁ θεὸς τοῦ πατρὸς μου, καὶ δῶῃ μοι ἄρτον, καὶ ἱμάτιον. Οὕτω καὶ ἐν τῇ προσευχῇ παραινεῖ ὁ Σωτὴρ μὴ πλέον εὐχεσθαι τῶν τοῦ κόσμου, ἢ τὸν ἐπιούσιον ἄρτον λαθεῖν· οὐ τρυφῆν, καὶ τὴν ποικίλην τῶν μαγείρων χλιδῆν, οὐδ' εὐαυθεῖς ἀλουργίας.

⁴³ Psal. cxlvi, 9. ⁴⁴ Galat. vi, 8. ⁴⁵ Levit. xi, 27, 42. ⁴⁶ Gen. xxviii, 20.

Francisci Scorsi notæ.

(95) *Panem quotidianum.* Vocem ἐπιούσιον, quam hic habet noster ita vertit auctor *Gloss. Escur.* τὸν

καὶ κοίτην χρυσόπαστον· ταῦτα γὰρ τῆς τῶν ζιζανίων ἐπισποράς. Ποίαις ὀφάρτυτικαῖς μαγγανείαις ὁ μέγας Ἥλιος ἐτρέφετο, ἐν ὄρεσι διαιτώμενος; Οὐχὶ βοτάναις καὶ ὕδατι; Ἡ ποίαις ἐνδυμάτων ποικιλίας ἐνεδιδύσκετο; Οὐχὶ ἢ ἐξ αἰγέων κωδίων μηλωτῆ τιμωτέρα βασιλικῆς ἀλουργίδος ὑπῆρχεν αὐτῷ, δι' ἧς καὶ τὰ Ἰορδάνια βεῖθρα διέτεμεν; Ὁ δὲ νέος Ἥλιος Ἰωάννης ὁ μέγας ἐν γεννητοῖς γυναικῶν οὐ μελαγροῖς καὶ ἀκρισι τρεφόμενος, καὶ ὀριζὶ καμῆλων σκεπόμενος αἰδέσιμος ἦν καὶ περιφρομος; Ἦε μάgnus inter natos mulierum, cum nulle agresti et locustis victitaret, et pilis camelorum tegeretur⁴⁷, nonne venerandus, et celebris erat?

« Καὶ περὶ ἐνδυμάτων τί μεριμνᾶτε; Καταμάθετε τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ, πῶς αὐξάνει, καὶ οὐ κοπιᾷ, οὐδὲ νήθει· λέγω δὲ ὑμῖν ὅτι οὐδὲ Σολομῶν ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ περιεβάλλετο ὡς ἐν τούτων. » Ὅσπερ παραινῶν μὴ τροφῆς μεριμνῶν, εἰλήφει τὰ πετεινὰ εἰς ὑπόδειγμα, οὕτω καὶ περὶ ἐνδύματος ἐκ τῶν ταχὺ μαραινομένων ποιεῖται τὴν ἔνδειξιν, μονουχὶ λέγων· Τί περιεργάζῃ τὸ ἔνδυμα, ἐπινοῶν τῆς πορφύρας τὸ ἀλουργές, καὶ τὸ τῆς βύσσου λαμπρῶν, καὶ διὰ τοῦ κόκκου ἐρύθρημα; Κἄν πάντα περιεργάζῃ, οὐδὲ τῷ εὐτελεῖ κρίνω τοῦ

⁴⁷ Luc. xi, 3, ⁴⁸ IV Reg. ii, 8. ⁴⁹ Matth. iii, 4.

Francisci Scorsi notæ.

ἐπὶ τῇ οὐσίᾳ ἡμῶν ἀρμυζόντα· qui ad substantiam nostram sit satius. Et congruit cum Suida qui ἐπιούσιον explicat ἐπὶ τὴν ἡμῶν οὐσίαν καὶ τροφήν ἐπαρκοῦντα. Sed ego verti, ut a vetere auctore Vulgatae nostræ editionis vertitur; neque ulla visa est causa, cur ab ea recepta interpretatione dissiderem; id ipsum enim significat hic Pater, quod illis verbis Christi docentis orare significatur. Cæterum illa difficultas hujus verbi, quod a duplici trahi potest origine, nimirum ab οὐσία, quod substantiam, sive essentiam valet, ex qua S. Hieronymus τὸ ἐπιούσιον vertit, *supersubstantialem*, et alii *consubstantialem*, quasi sit idem ac ὁμοούσιον, vel a participio τοῦσα quod est ab ἐπιαιμι et ἐπιέναι, et *advenire*, et *instare* significat, unde ἐπιούσιον ita derivatur, sicuti ἐπιούσα, cum dicitur a Græcis scriptoribus ἐπιούσα ἡμέρα *adveniens instat dies*, αἰετοque ἐπιούσιος ἄρτος idem sit, ac *quotidianus*, *hodiernus*, quem petimus pro adveniente die, et instans prandio, vel cœna, quod nihili magis probatur, et quo defenditur nostra versio; hæc, inquam, difficultas non est propria hujus loci, sed illius cap. v Matth. ad quam magis expediendam videndi interpretes Maldonatus, Cornelius et alii.

(96) *Ex caprinis pellibus*, etc. In cod. Panorm. scriptum est Οὐχὶ ἐξ αἰγέων καὶ κωδίων μηλωτῆ τιμωτέρα, tanquam essent duo distincta caprina pellis et coria; sed error reprehenditur ex recta scriptura Vat. c. quam edidimus Οὐχὶ ἢ ἐξ αἰγέων κωδίων μηλωτῆ, neque enim vel duplex erat Eliæ vestis, vel ex duabus contexta materiis. Melote porro quanquam ex sua origine vestem ex ovilla pelle signet, μῆλον enim est *ovis*, tamen etiam de quacunque accipitur. Unde etiam de caprina accepit Cassianus, lib. 1, cap. 8: *Ultimus est habitus eorum pellis caprina, quæ melote vel pera appellatur, et baculus, quæ gestant ad imitationem eorum, qui professionis hujus præfiguraverunt lineas in Veteri Testamento. De quibus Apostolus: « Circuierunt in melois; in pellibus caprinis, egentes, angustiati (Hebr. xi, 37.), etc. Διφθέραν etiam eam appellatam apud Sozomenum, lib. iii, cap. 13, notat Lacerda Advers. sacr. c. 16, apud quem plura leges.*

A accipiamus⁴⁷; non luxum, non varias coquorum delicias, non purpuras nitescentes, non inauratum lectum; sunt enim hæc ex zizaniis quæ superseminavit inimicus. Quibusnam coquorum artificibus instructis edullis nutriebatur magnus Elias⁴⁸, cum ageret vitam in montibus? Nonne herbis et aqua. Vel qua vestimentorum varietate operiebatur? Nonne ex caprinis **306** pellibus (96) melote confecta, regali purpura pretiosior illi erat, qua etiam Jordanis fuenta divisit? Novus vero Elias Joannes, inquam,

« Et de vestimentis quid solliciti estis? Considerate lilla agri, quomodo crescunt, non laborant neque nent; dico autem vobis, quod nec Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut unum ex istis. » Quemadmodum monens nos, ne essemus de cibo solliciti, volucres adhibuerat in exemplum, ita de vestimento loquens ex iis quæ cito flaccescunt, argumentum facit, modo non dicens: Quid vestimentum curiose conquiris? quid purpureum conchyli colorem (97), splendorem byssi et cocci ruborem (98) elaboras? Etiamsi omnia studio dedito per-

(97) *Purpureum conchylii colorem*. Ita interpretatus sum hæc Græca τῆς πορφύρας τὸ ἀλουργές, non eadem verba inepte geminarem, si verbum verbo reddidissetem, *purpureum purpuræ colorem*; et sane in Græcanicis vocibus talis inest differentia, ut recte in illa lingua explicari possit: nam ἀλουργές idem quidem est ac πορφυροῦν, hoc est, *purpureum*; sed πορφυρᾶ, et πορφύρα quiddam differunt, primum enim *purpurea* adjective; a πορφύρα significat *conchylium marinum*, ex cujus sanguine purpureus color inficitur, quem signavit hic auctor cum πορφύρας dixit τὸ ἀλουργές. Porro autem quod τὸ ἀλουργές sit color infectus ex concha marina, quæ purpura vocatur, patet ex ipsa origine nominis; est enim ἀλουργές dictum παρὰ τὸ ἀλδς καὶ ἔργον, quod maris sit opus. De purpura vero hæc habet ex Plinio, cap. 36, lib. ix: *Cum vita succum emittit, et ideo vias capere oportet; hinc purpureus color dicitur, qui nigricantis rosæ splendore subluet, cæterorum omnium gratissimus, et tingendis vestibus maxime expeditus*. Subtilius discrimen inter πορφυρῆδα, φοινικίδα, et ἀλουργίδα affert ex Adriano, Junio, Joan. Lacerda, in *Georg.*, ubi ἀλουργές

D quo de agimus vult esse glaucinum, id est, referentem cæruleum colorem, qualis est maris, et hæc trahit originationem ἀπὸ τοῦ ἀλδς. Sed quod a nobis dictum est, firmatur ab usu Plutarchi, qui frequenter ἀλουργίδα pro *purpura* sumit; et a Budæo quæ inter ἀλουργές et πορφυροῦν hoc solum vult interesse, quod primum sit color purpureus quidem, sed splendore dilutior; secundus absolute purpureus, utrumque vero ἀπὸ φοινικοῦς differre, quod hic sit rutilus, qualis est primus in arcu cælesti: de quo nos etiam hom. 17, not. 45, ubi de coccinea Christi purpurea. Demum noster Theophanes infra ἀλουργίδα appellat βασιλικῆν, hoc est regiam; regibus autem purpurea proprie convenit trabea, non cærulea. Assumo hoc rursus ex Eutropio qui lib. ix, ait: Πρώτερον δὲ διαφέρον τῆς βασιλικῆς περιβολῆς ἀπὸ τῆς ἀλουργίδος ἦν μόνης· Prius enim imperii insigne in chlamydi purpurea erat.

(98) *Et cocci ruborem*. Quid sit coccus, et qui

quisieris, tamen ne vulgari quidem agri lilio similem poteris parare vestitum; nec enim magnus Salomon hoc effecit. Si ergo id quod magna cura et labore quæsisisti, ne herbam quidem cito marcescentem æquare potest, cur non rebus facile parabilibus corporis necessitudinem exples? Porro per liliū significat animam nihil possidentem, et a sollicitudinibus liberam, quam exornat quidem a terrenis abscessus (99), splendor vero castimoniam candidam, pietas et religio reddit odoratam. Liliū enim (1) multum se e terra tollens calami in modum florem e fastigio profert. Hujusmodi sunt animæ quæ supra res terrenas se levarunt. Et quemadmodum liliū ea gratia est admirabile quod pulchritudine et fragrantia præditum sit, ita animæ perfectio in his duobus videlicet in custodiendis sincere fidei dogmatis servandisque mandatis, est. Fortassis ad hujusmodi animam pertinet encomium illud, quod in Cantico habetur: « Sicut liliū inter spinas, sic amica mea inter filias ⁹⁹. » Pura namque anima inter spinas vitæ hujus exorta rebus omnibus antecellit. Recte etiam addidit ne Salomonem quidem ut unum e liliis opertum fuisse. Is enim cum sapientiæ laude clauisset, ad eam integritatem castimoniam non adjunxit.

« Si autem fenum agri, quod hodie est et cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit (2). » Quemadmodum per liliū virtute præditos obscure significavit, ita per fenum innuit eos qui **307** animi perturbationibus subjecti sunt, et digna perpetrant igne sempiterno, quem clibani nomine appellavit. Alia vero ratione animam liliū vocavit, corpus vero fenum agri. Corpus namque, quod juventutis vere quasi herba virescit, in ipsa senectutis ætate in sepulcri clibano ponitur. Quod vero corpus nostrum feno sit simile, Isaias etiam aperte declaravit, cum dixit: « Omnis caro fenum ⁹¹. » Videtur vero mihi et Isaias, et exemplum Evangelii per feni similitudinem naturæ miseriam attollere potius quam abjicere, quandoquidem omnino pejor sit feno; fenum namque nihil habet a natura injucundum; at corpus nostrum foetoris et molestiæ est officina, cum omne id quod sumit in corruptionem et excrementa convertat. Propterea

⁹⁹ Cant. 11, 2. ⁹¹ Isa. XL, 6.

Francisci Scorsi notæ.

proprie ex eo color conficiatur attingimus ad hom. **D** cubitorum trium, languido semper collo, et non sufficiente captivitate oneri.

(2) Deus sic vestit. O Θεός οὕτως ἀμφιένυσσε deerat in Panorm. sicut superiora etiam duo alia fragmenta; nam post illa verba: *Quantæ dic mihi curæ propriam habebit imaginem*, sequuntur hæc, Ἵπὲρ ἧς κόσμον ὅλον, etc., usque ad παραστῆναι, quæ resitumimus, et verimus ut legis, et ubi de S. Joanne Baptista sermo est et ad illa verba: *Et locutis vicittaret*, sequitur: Καὶ θριζὶ καμῆλων σκεπόμενος. Et camelorum pilis tegetetur, quæ omnia ex Vat. cod. recuperavi, ut videas nihil a me prætermissum diligentiam in his homiliis quam integre possem, edendis.

(1) Liliū enim, etc. Plin. lib. XXI, cap. 4, de lilio: *Nec ulli florum excelsitas major, interdum*

(a) Hic lapsu typographico omissa sunt quedam in editione Patris Scorsi, ut ex ejus interpretatione patet. Edit.

ἄγρου ἀφομοιωῶσαι δυνήσῃ τὸ ἐνδύμα· οὐδὲ γὰρ Σολομῶν ὁ πολλὸς τοῦτο κατώρθωσεν. Εἰ γοῦν τὴ περιέργως σοὶ καὶ μετὰ πόνου κτηθὲν οὐδὲ τῆ ματαιομένη πᾶς ὁμοιωταί, τί μὴ τοῖς εὐπορίστοις ἀνακληροῖς τὴν τοῦ σώματος ἔνδειαν; Ἵποδῆλοι δὲ διὰ τοῦ κρίνου καὶ τὴν ἀκτῆμονα ψυχὴν, καὶ ἀμέριμον, ἦν κοσμεῖ μὲν ἡ τῆς ὕλης ἀπόστασις, λευκαίνει δὲ ἡ τῆς σωφροσύνης μαρμαρυγὴ, εὐωδιάζει δὲ ἡ εὐσέβεια. Τὸ μὲν γὰρ κρίνον ἐπὶ πολλὴ τῆς γῆς ἀρθὲν καλαμοειδῶς τὸ ἄνθος ἐκ τῆς κορυφῆς ἀναδίδουσι. Τοιαῦτα δὲ αἱ τῶν γῆινων ὑπερρθεῖσαι ψυχαί. Καὶ ὡσπερ τὸ κρίνον ἐν τοῦτω θαμμάζεται, ἐν τῷ φέρειν κάλλος καὶ εὐπνοίαν, οὕτως ἡ ψυχὴ ἐν τοῖς δυσὶ τούτοις ἔχει τὸ τέλειον, ἐν τῇ τῶν δογμάτων ἀψευδεῖ φυλακῇ καὶ τῇ τηρήσει τῶν ἐντολῶν. Καὶ τάχα τῆς τοιαύτης ἐστὶ ψυχῆς ὁ ἐν τῷ Ἰσραὲι ἔπαινος· « Ὡς κρίνον ἐν μέσῳ ἀκανθῶν, οὕτως ἡ ἀδελφῆ μου ἐν μέσῳ τῶν θυγατέρων. Ἡ γὰρ καθαρὰ ψυχὴ, ἐν μέσῳ φουομένη τῶν βιωτικῶν ἀκανθῶν, πάντων ὑπερανίσταται. Καλῶς δὲ προσέθηκε τὸ, « Οὐδὲ Σολομῶν ὡς ἐν τῶν κρίνων περιεβάλλετο » καὶ αὐτὸς γὰρ ὁ ἐν σοφίᾳ γενῶνς περιδόητος, τὸ καθαρὸν τῆς σωφροσύνης οὐκ ἔπαυτο.

« Εἰ δὲ τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ, σήμερον δεῦτα καὶ αὔριον εἰς κλίβανον βαλλόμενον, ὁ Θεός οὕτως ἀμφιένυσσε. » Ὡσπερ διὰ τοῦ κρίνου τοῦ ἐναρέτου; ἠνίξατο, οὕτω διὰ τοῦ χόρτου (a) καὶ δεξία γεωργοῦντας τοῦ αἰώνιου πυρός, ὅπερ ὠνόμασε κλίβανον. Καθ' ἕτερον δὲ λόγον τὴν μὲν ψυχὴν κρίνον ἐκάλεσε, τὸ δὲ σῶμα χόρτον τοῦ ἀγροῦ· τὴ γὰρ δὴ σῶμα, τεθηλὸς ὡς γλῶσσι ἐν τῷ τῆς νεότητος ἔαρι, ἐν τῷ θέρει τοῦ γῆρους εἰς πὸν τοῦ πάφου τίθεται κλίβανον. Ὅτι γὰρ τὸ ἡμέτερον σῶμα χόρτω παρειακαται, ἐδήλωσε καὶ Ἡσαΐας εἰπὼν· « Πᾶσα σὰρξ χόρτος. » Δοκεῖ δὲ μοι καὶ Ἡσαΐας, καὶ τὸ τοῦ Εὐαγγελίου ὑπόδειγμα διὰ τῆς εἰκόνης τοῦ χόρτου σεμνύνειν μᾶλλον, οὐκ εὐτελλίζειν τὴν τῆς φύσεως ἀθλιότητα, ἐπεὶ κατὰ πολλὸν τοῦ χόρτου χεῖρων ἐστίν· ὁ μὲν γὰρ χόρτος οὐδεμίαν ἀθήδιαν ἔχει ἐκ φύσεως, τὸ δὲ ἡμέτερον σῶμα ὁσμῆς καὶ ἀθιδίας ἐστὶν ἐργαστήριον, ἅπαν τὸ ληφθὲν εἰς διαφθορὰν μετάγον καὶ ἀχρειοῦν. διὰ τοῦτο καὶ Δαβὶδ οὐ χόρτον εἶπε τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ'

ώσει χόρτον. « Ἄνθρωπος γάρ, φησίν, ώσει χόρτος A
αἱ ἡμέραι αὐτοῦ. » Πῶς οὖν οὐκ ἐρυθριῶμεν ἡμεῖς
οὐδὲ συστέλλόμεθα, πρὸς τὴν ἑαυτῶν ἀφορῶντες φύ-
σιν, ἀλλὰ πλήρεις ὑπερηφανίας γινόμεθα, ἐξογκού-
μενοι δίχρον πομφόλυγος; καὶ ὁ μὲν γαυριᾶ τῆ νεό-
τητι, καὶ πρὸς τὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας ὄρων τῆ ὥρῃ
ἐγκαλλωπιζέται· ὁ δὲ τῷ πλοῦτι θάρσει· ἄλλος τῷ
γένει βρονθεύεται, καὶ τὴν ὄφρυν κατὰ τῶν δυσγε-
νῶν ἀνασπᾶ, ἀγνοῶν ὡς ἀληθῆς εὐγένεια οὐκ ἐξ
αἵματος, ἀλλ' ἐξ ἀρετῆς οἶδε χαρακτηρίζεσθαι. Ἡ
γάρ σαρκικὴ αὐτῆ συγγενῆς ἐστὶ τοῦ χόρτου, ἥτις
καὶ ταχέως μαραινομένη χωρεῖ πρὸς τὸ οὐδέν. Ταῦτα
σκοποῦντες, ἀγαπητοί, μάθωμεν ταπεινοφρονεῖν,
πρὸς τὸ τέλος ἀφορῶντες; τῆς ὠκυμέρου ζωῆς ταύ-
της, ἵνα μὴ ὡς χόρτος παραδοθῶμεν τῷ κλιθάνῳ B
τοῦ ἀσθέντου πυρός, οὐ γένοιτο βυθθῆναι πάντας
ἡμᾶς, καὶ τυχεῖν τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ἐν Χριστῷ
Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος; εἰς
τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΜΔ'.

Περὶ τοῦ ἑκατοντάρχου.

Ἄντιστρατεύει τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις ὁ πονηρὸς,
ζητῶν ἀεὶ τοῖς καλλίστοις λυμάνεσθαι. Διὸ δὴ καὶ
σήμερον τὴν ἐπίδικον φιλονεικίαν ἐγείρας ἡμῖν
Ἔσπευδε συγγέαι τὴν σύναξιν, καὶ τὸν τῆς διδασκα-
λίας λόγον ὑποτεμεῖν, ὅλον ὑποδύς τὸν ἀτάσθαλον
ἐκείνον ἄνδρα καὶ μιξοδάρβαρον. Ἄλλ' ὑμεῖς οὐκ
ἀδαιεῖς φανέντες τῶν ἐκείνου πανουργιῶν, καὶ μάλα
νοννεῶς τὴν ἐπίνοιαν αὐτοῦ παρεκρούσασθε, πρὸς
τὴν ἐκκλησίαν ὀρμήσαντες, καὶ καθ' ἑαυτὸν δαι-
μονῶν ἀφέντες τὸν ἀκαιροδῶν ἐκείνον καὶ φλύαρον,
τῷ διδασκαλικῷ λόγῳ ἐνετρίψατε.

Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, « Εἰσελθόντι τῷ Ἰησοῦ εἰς
Καπερναοὺμ, προσῆλθεν αὐτῷ ἑκατοντάρχος. »
Ἐπειδὴ τὴν Ἰουδαίαν πληρῶν τῶν θαυμάτων ὁ Κύ-
ριος ἐξῆπτε μᾶλλον τὸν κατ' αὐτοῦ φθόνον ἐν ταῖς
τῶν ἀγραμμάτων ψυχαῖς, « τῶν τιθεμένων τὸ φῶς
σκότος, καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν, » κατὰ τὴν τοῦ Ἠ-
σαίου φωνὴν, μεταδίδωσι λοιπὸν τῆς τῶν θαυμά-
των χάριτος καὶ τοῖς ἔθνεσιν· ὁμοῦ μὲν δεικνύων,
ὡς ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ κόσμου παντὸς παρεγένετο, D
ὁμοῦ δὲ καὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπίστιαν διὰ τῆς

⁸⁸ Psal. cii, 15. ⁸⁹ Matth. viii, 5 seqq. ⁹⁰ Isa. v, 20.

Francisci Scorsi notæ.

(3) *Veram germanamque nobilitatem*, etc. Hanc nobilitatem quæ in virtute sit posita, philosophi ethnici etiam agnovere. M. Tullius ad Hir. : *Cum nobilitas, inquit, nihil aliud sit, quam cognita virtus, quis in eo, quem veterascentem videat ad gloriam generis antiquitatem desideret? Et ad Appium, lib. iii : Tu si aliter existimas, nihil erraveris, si paulo diligentius (ut quid sit eugeneia, quid sit nobilitas, intelligas) Athenodorus Sandionis filius, quid de his rebus dicat, attenderis.*

Et Juvenalis :

Ait enim : « Homo sicut fenum dies ejus⁸⁸. » Quomodo igitur non erubescimus, neque demittimus animos naturam nostram respicientes, sed pleni superbia sumus, et instar bullæ tumemus? Et alius quidem insolenter se jactat propter juventutem, et florem ætatis videns de pulchritudine gloriatur; alius vero fortunis confidit; alius superbe ob generis claritatem inflatur, atque adversus eos qui ignobili nati sunt loco supercilium contrahit, ignorans veram germanamque nobilitatem (3) non ex sanguine, sed ex virtute solere consignari. Hæc enim, quæ ex carne deducitur, feno cognata est, quippe quæ marcescit celeriter et in nihilum redit. Hæc considerantes, charissimi, discamus demissos animos gerere, ad finem hujus brevis vitæ spectantes, ut ne tanquam fenum tradamur in clibanum ignis illius qui nulla vi potest extinguī, ex quo nobis liberari contingat et consequi sempiterna bona in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

308 HOMILIA XLIV.

De centurione.

Adversatur bonis operibus (4) improbus ille veterator, semperque studet pulcherrimis quibusque rebus officere. Quapropter etiam hodie concitata nobis judiciaria controversia perturbare concionem et hortatorium sermonem interrumpere conatus est; cum stolidum ac semibarbarum illum hominem totum penitus invasisset. Vos vero non ignari malarum ejus artium visi estis, et valde prudenter ejus neglecto molimine ad ecclesiam studiose properastis: et rabulam illum et importunæ loquacitatis hominem secum ipso sincentes furias agitare, sermoni animum appulistis.

In illo tempore, « Cum introisset Jesus Capharnaum, accessit ad eum centurio⁸⁹. » Cum jam Dominus miraculis Judæam implesset, eoque magis in stultorum animis, qui juxta Isaïæ vocem « ponunt tenebras lucem, et dulce in amarum⁹⁰, » contra se invidiam inflammasset, quod reliquum erat, miraculorum gratiam gentibus impertitur, simul ut ostendat ad mundi totius se advenisse salutem, simul etiam, ut per gentium fidem incredulitatem Judæorum evidentius arguat. Para-

*Tota licet veteres exornent undique ceræ
Atria, nobilitas sola est atque unica virtus.*

(4) *Adversatur bonis operibus.* Exordium sumptum ex re nota; nimirum ex oblata episcopo judiciaria lite, per occasionem furiosi cujusdam hominis concitata, quæ impedimento fuerat, quominus conventus in ecclesiam populi fieret; de qua nihil nobis plura dicere, et harrolari non licet, cum ipse rem ab omnibus eo temporis articulo cognitam non explanet; licet sane ex hoc colligere studium ardens pastoris in populo Christiana doctrina instituendo. Sed de hoc copiosius in Proœmiis Isæg.

tiores enim propensioresque ad credendum Christo sunt gentes. Vide enim uti ex diametro Judæorum contumacia, et gentium promptitudo disient. Illi nempe vel contumeliis insectati sunt Christum; at Syrophenissa gentilis cum esset, indignam gratia se vocavit, et uti in catulorum numero recenseatur, et particeps fieret micarum ex Judæorum mensa cadentium obsecravit, quam tamen illi repudiabant⁵⁵. Et hic itidem centurio indignum omnino se judicat, qui Dominum sub tectum recipiat suum. Quapropter et illi incredulitatis suæ præmia receperunt; et hi gratiam lucrati sunt, justificati per fidem. Sed enim narrationem rursus ab initio repetamus.

In illo tempore, « Cum introisset Jesus Capharnaum, accessit ad eum centurio rogans eum, et dicens. » Sane divinus Lucas hoc miraculum narrans non ipsius centurionis venisse personam, et **309** per se petiisse dicit, sed Judæorum seniores rogatum de hac re Dominum allegasse. Sed nulla hic dissensio inesse videbitur iis qui sincero animo hoc reputant. Nam qui missi ab illo sunt, personam mittentis gerunt (5), et pro illo adsunt: nec ulla cavillandi cupidis hinc ansa præbetur, quod hic quidem ipsum venisse centurionem dicit, Lucas vero alios fuisse petitionis ministros: hoc enim curæ erat evangelistis, miraculi veritate studiose narrare; de iis vero quæ miraculum præcessissent, non nimis subtiliter sunt persecuti. Nihil vero prohibet, quominus utrumque contigisse intelligamus. Existimabat enim centurio ob reverentiam Christi fore, ut is sua postulata rejiceret, quippe cum gentilis esset et alienigena. Decrevit igitur prius seorsim legatos mittere; ut vero promissi facilitatem audivit, et ipse confirmato animo accessit. Jam igitur Resurrectionis præludia Salvator inceptat, et membra partesque male affectas principio curat. Et quoniam in marem et femur hominis natura divisa est, utrique generi beneficentiam large impertitur. Ambo siquidem, et vir et mulier a præcepto desciverunt, ambo vero etiam benignitatem sunt consecuti. Et sanat quidem eum, cujus erant nervi remissi, et compago corporis dissoluta⁵⁶; sed inclinatam mulierem et vergentem in terram sine cura non prætermittit⁵⁷: multos a dæmonum agitatione liberavit⁵⁸, sed et Chananaeæ filiolam vexatam a dæmonibus sanitati restituit⁵⁹; Zacchæum ex injustis operibus in exigendis vectigalibus patris eripuit⁶⁰, sed et lascivientem meretricem ex fœtore

⁵⁵ Matth. xv, 26. ⁵⁶ Matth. ix, 1 seqq. ⁵⁷ Luc. xiii, 11. ⁵⁸ Luc. viii, 27. ⁵⁹ Matth. xv, 29. Luc. xix, 2.

Francisci Scorsi notæ.

(5) *Personam mittentis gerunt.* Hæc prima ratio conciliandi Matthæum et Lucam, qui in narrando centurionis miraculo differre videntur, est S. Augustin., Bedæ, Leontii apud nostrum Joan. Maldonat., qui eam sequitur. Altera quam etiam secundo loco adjungit hic Pater est S. Chrysost.,

τῶν ἐθνῶν πίστεως ἐλέγχων ἀριθροτάτα· ἐτοιμότερα γάρ πῶς εἰσι τὰ ἔθνη, καὶ νενευκότα πολὺ πρὸς τὸ πιστεῦσαι Χριστῷ. Ὅρα γάρ τὸ κατὰ διάμετρον ἄνισον τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀπειθείας, καὶ τῆς τῶν ἐθνῶν ἐτοιμότητος. Οἱ μὲν γὰρ καὶ μετ' ὕβριων αὐτὸν ἀπέδιωκον· ἡ ἐξ ἐθνῶν δὲ Συροφονικίῃσσι ἀναξίαν ἐκάλεε ἑαυτὴν τῆς χάριτος, καὶ ἐν μοῖρᾳ κυναρίων παρεκάλεε τετάχθαι καὶ μετασχεῖν ψυχῶν ἐκ τῆς τραπέζης τῶν Ἰουδαίων, ἧς ἐκεῖνοι παντελῶς ἀπηνήσαντο. Καὶ οὗτος δὲ ὁ ἐκατόνταρχος παντελῶς ἑαυτὸν κρίνει ἀνάξιον τοῦ ὑπὸ τὴν σίγγην αὐτοῦ τὸν Κύριον ὑποδέξασθαι. Διὰ τοῦτο κάκεινοι τῆς ἀπιστίας ἐδρέψαντο τὰ ἐπίχειρα, καὶ οὗτοι τῆς χάριτος ἀπώναντο, δικαιοθέντες ἐκ πίστεως. Ἄλλὰ τοῦ διηγήματος αὐθις τὴν ἀρχὴν ἀπολάβωμεν.

Τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ, εἰσελθόντι τῷ Ἰησοῦ εἰς Καπερναοῦμ, προσήλθεν αὐτῷ ἐκατόνταρχος παρακλήων αὐτὸν, καὶ λέγων. Ὁ μὲν θεηγόρος Λουκᾶς, τοῦτ' ἐπὶ τὸ παράδοξον ἀφηγοῦμενος, οὐκ αὐτοπροσώπως ἐλθεῖν λέγει τὸν ἐκατόνταρχον, καὶ ποιῆσαι τὴν αἴτησιν, ἀλλὰ πρεσβυτέρους τῶν Ἰουδαίων ἐπαρστεῖλαι ἀντιβολήσοντας περὶ τοῦτου τὸν Κύριον. Ἄλλ' οὐδεμίαν διαφωνίαν δείκνυσσι τοῦτο τοῖς ἐγνωμόνως προσέχουσι. Καὶ γὰρ καὶ οἱ ὑπὸ τοῦτου ἀποστελλόμενοι εἰς πρόσωπον τοῦ ἀποστελλαντος πάρεσι, καὶ μηδεμίαν λαβὴν τοῖς φιλοσόφοις ἐντεῦθεν φανῆ, ὅτι ὁ μὲν αὐτὸν φησι τὸν ἐκατόνταρχον προσελθεῖν, Λουκᾶς δὲ ἄλλους γενέσθαι ὑπουργοὺς τῆς αἰτήσεως. Τὸ γὰρ τοῖς εὐαγγελιστάσι σπουδαζόμενον τοῦτο ἦν, τὸ φιλαληθῶς τὸ θαῦμα εἰπεῖν, οὐκ ἀκριβολογεῖσθαι περὶ τῶν προηγησαμένων τῷ θαύματι. Οὐδὲν δὲ τὸ κωλύον νοεῖν, καὶ συμβῆναι ἀμφότερα. Ὡς γὰρ ὑπὲρ εὐλαθείας ὁ ἐκατόνταρχος ὡς, ἐθνικοῦ τυγχάνοντος αὐτοῦ καὶ ἀλλογενοῦ, παρακούσεται τὴν αἴτησιν ὁ Χριστός. Ἐγὼ οὖν ἰδίᾳ πρεσβεύσασθαι πρότερον. Ὡς δὲ ἤκουσε τῆς ἐπαγγελίας τὸ πρόθυμον, θαρσύνεται καὶ αὐτός. Ἦδη μὲν οὖν τῆς ἀναστάσεως προοιμίῳν ἀπάρχεται ὁ Σωτὴρ, καὶ μέλη, καὶ μέρη κεκακωμένα πρότερον ἴασατο. Ἐπειδὴ δὲ τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις εἰς ἀβρὴν καὶ θῆλυ μεμέριται, ἀμφοτέρῳ τῷ γένει τὴν εὐεργεσίαν χαρίζεται. Ἄμφω μὲν γὰρ καὶ ἀνὴρ καὶ γυνὴ τῆς ἐντολῆς ἐκπεπτώκατον, ἀμφω δὲ καὶ τῆς εὐεργεσίας τετάχκατον. Καὶ θεραπεύει τὸν παρεμύνον τὰ νεῦρα, καὶ λελυμένον τὰς ἀρμονίας τοῦ σώματος· ἀλλ' οὐδὲ τὴν νενευκυῖαν εἰς γῆν καὶ συγκύπτουσαν ἀφήκεν ἀνήκεστον. Τοῦ κορυβαντιῶν ἐκ δαιμόνων πλείστους ἀπέσπασεν· ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς Χαναanaίας θυγάτριον ὑπὲρ δαιμόνων ὀχλοῦμενον ἐθεράπευσε· τὸν Ζακχαῖον τῶν ἐκ τοῦ τελωνεῖν ἀδικῶν

ἡλευθέρωσεν ἄλλα καὶ τὴν μαχλῶσαν πόρνην τῆς
 δυσώδους ἀμαρτίας ἐκάθηρε. Σίμων ὁ Φαρισαῖος
 καλεῖ τὸν Κύριον εἰς ἐστίασιν· ἄλλα καὶ Μάρθα τοῦ-
 τον εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς ὑπεδέξατο. Ἀλθαίνει τὸν
 τοῦ ἑκατοντάρχου παῖδα ἀπαλλάξας αὐτὸν τοῦ νοσή-
 ματος· ἄλλα καὶ τῷ πυρετῷ ἐπιτιμήσας σφοδρῶς
 τὴν πενθερὰν Σίμωνος φλέγοντι, τσοαύτην ἐποίησε
 τοῦ κακοῦ τὴν ἀπαλλαγὴν, ὡς πρὸς τὸ διακοεῖν
 ἐπιβῶσαι τὴν ἤδη προσδοκωμένην τεθνήξασθαι.
 Ὁφεῖ δὲ αὐτὸν ἀνιστῶντα μὲν τεθνηκότα καὶ τὸν
 τῆς χήρας υἱὸν, ἄλλα καὶ τὸ Ἰαεῖρου θυγάτριον.
 Καὶ μαθητῶν αὐτῷ ἐφέπιετο θίσος, ἄλλα καὶ μα-
 θήτριαι διηκόνησαν, ἀπόστολοι γεγονυῖαι τῆς ἀνα-
 στάσεως. Ὁρᾶς τοῦ κοινοῦ Δεσπότης καὶ πλάστου
 καὶ τὰς εὐεργεσίας κοινὰς; Ἐπειδὴ γὰρ ἀπρηυθρία-
 σαν ἐς τοσοῦτόν τινες, ὡς μὴ κυρίως ἀνθρώπων τὴν
 γυναῖκα εἰπεῖν, ἄλλα μέρος ἀνθρώπου ὡς πλασθεῖ-
 σαν ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ ἀνδρὸς, ἐπιστομίζει διὰ
 τούτων τὰς τῶν κατηγορῶν γλωσσῶν ἀχαλινώτους
 ὄρμας, δεικνύς ὡς ἀρετῆς καὶ κακίας ἐπίσης αὐτο-
 κρατορεῖ καὶ ἀνὴρ καὶ γυνή. Ἀλλὰ ταῦτα εἴρηται
 κατὰ πάροδον· αὐτὰ δὲ τὰ ἱερά ἐπαναλάβωμεν
 λόγια.

« Κύριε, ὁ παῖς μου βέβληται ἐν τῇ οἰκίᾳ παρα-
 λυτικὸς, δεινῷ; βασιανίζόμενος. » Ἄθρει δὴ πῶς ἐν
 αὐταῖς ἦν τοῦ θανάτου δυσμαίς· ἐβέβλητο γὰρ ἐν τῇ
 οἰκίᾳ, ὡς μὴδὲ δύνασθαι αὐτὸν ἀγαγεῖν πρὸς τὸν
 Κύριον. Ἐκφαντικώτερον δὲ ὁ Λουκάς τούτο δηλοῖ,
 προσθεῖς, ὡς ἐμελλε τελευτᾶν. Τινὲς δὲ φασιν, ὡς
 διὰ τοῦτο οὐδὲ προσήγαγον αὐτὸν φέροντες ἐν τῷ
 σκίμῳ, ὡς ἂν μὴ τελευτήσῃ φερόμενος, προσ-
 δόκιμος ὡν ἤδη τεθνήξασθαι· ἐμοὶ δὲ δοκεῖ, ὡς οὐ
 διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν αὐτὸν οὐκ ἐκόμισαν, ἀλλ'
 ἐπέπειστο ὁ ἑκατόνταρχος, ὡς δύναται καὶ ἀπόντα
 θεραπεῦσαι τὸν Κύριον. Καὶ τοῦτο φανερὸν ἐξ
 ὧν ἔλεγεν· « Εἰπέ λόγον, καὶ ἰαθήσεται ὁ παῖς
 μου. »

« Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ἐγὼ ἐλθὼν θεραπεύσω
 αὐτόν. » Διὰ τί οὕτω βραδίως ὑπήκουσε, καὶ τὴν θε-
 ραπείαν εὐθὺς ἐπήγαγε, καίτοι οὐκ εἰσῶθς ἐν ἄλ-
 λοις τοῦτο ποιεῖν; Τῷ τε γὰρ πατρὶ περὶ τοῦ σε-
 ληνιαζόμενου παιδὸς γονυπετοῦντι, καὶ ζητοῦντι τὴν
 θεραπείαν τοῦ πάσχοντος ἐπιπλήττει πρότερον, γε-
 νεὰν ἀπιστον καὶ διεστραμμένην εἰπών. Καὶ τῇ
 Χαναναῖα περιπαθῶς ἀντιβολούσῃ περὶ τῆς θυγα-
 τρός· « Οὐκ ἔξεστιν, εἶπε, λαβεῖν τὸν ἄρτον ἀπὸ
 τῶν τέκνων, καὶ δοῦναι τοῖς κυναρτοῖς. » Ἐν δὲ τῷ
 παρόντι ὁμοῦ τε ἤκουσαν, ὅτι· « Ὁ παῖς μου βέβληται
 ἐν τῇ οἰκίᾳ παραλυτικὸς, » καὶ πρὸς τὴν θεραπείαν
 ἐπειγεται. Διὰ τί; Ἐπειδὴ ὁ τὰς καρδίας ἐρευνῶν
 καὶ μέχρις ἐνοιῶν ψυχῆς ἐξικνούμενος, ἤδει τοῦ
 ἑκατοντάρχου τὴν πίστιν ὁπόση τις ἦν. Τὴν χάριν οὖν
 πρὸς τὴν πίστιν μετρεῖ, καὶ τὴν ἴασιν ὑπισχνεῖται

A sordibusque peccati purgavit⁶¹; Simon Pharisæus
 Dominum ad convivium vocat, sed et hunc Martha
 in domum suam recepit⁶²; sanat centurionis filium,
 eumque a morbo vendicat⁶³, sed et increpans febrī
 Simonis socrum vehementer urenti, tam firmæ
 restituit valetudini, ut ad ministrandum ea vires
 haberet, quæ mortem jam expectabat imminen-
 tem⁶⁴. Videbis etiam illum et demortuum viduæ
 filium, et Jairi puellam ad vitam revocare⁶⁵. Et
 quidem sequebatur illum sacer discipulorum cætus,
 sed et ministrabant mulieres, nuntia resurrectionis
 instituta. Vides communis Domini et effictoris
 utriusque sexus communiter etiam præstitam utrique
 beneficentiam? **310** Quoniam enim eo impudentiæ
 aliqui processerunt, ut mulierem non esse proprie
 hominem dicerent, sed hominis partem, utpote ex
 viri latere fictam; refrenat per hæc Dominus ma-
 ledicorum linguas, et effrenatos eorum impetus
 coerces, ostendens virtutem ac vitium æque in viri
 ac mulieris arbitrio ac potestate posita esse. Sed
 hæc obiter dicta sunt; jam sacra ipsa verba resu-
 mamus.

« Domine, puer meus jacet in domo paralyticus,
 et male torquetur. » Adverte quod ad ipsum mortis
 vergebat occasum. Jacobat enim in domo tam male
 affectus, ut ad Dominum adduci non posset. Ex-
 pressius autem hoc Lucas ostendit adjungens, quod
 erat moriturus⁶⁶. Aliqui porro dicunt, ea de causa
 in grabato non fuisse deportatum, ne scilicet inter
 ferendum vitam finiret, cum tam esset mortī
 vicinus. Mihi vero non ea causa non adductus
 fuisse videtur, sed quod confideret centurio absen-
 tem etiam a Domino posse sanari. Quod ex ipsis
 ejus verbis perspicuum fit: « Dic verbo, et sana-
 bitur puer meus. »

« Dicit ei Jesus: Ego veniam, et curabo eum. »
 Quare tam facile exaudit, et tam subito valetudinem
 confert, cum in aliis non ita facere consuesset?
 Etenim lunatici filii parentem ad genua prociden-
 tem, et male affecti valetudinem obsecrantem in-
 crepat prius, generationem incredulam et per-
 versam vocans⁶⁷. Et Chananææ magno cum affectu
 D pro filia supplicanti: « Non est, inquit, bonum
 sumere panem filiorum, et dare canibus⁶⁸. » In
 præsentī vero simul ac audiit, quod « Puer meus (6)
 jacet in domo paralyticus, » valetudinem afferre
 maturavit. Quomobrem? Quia nimirum qui corda
 scrutatur, et pervadit animi sensus, cognoverat
 quanta centurionis fides esset. Gratiam igitur fide
 metitur, et curationem subito pollicetur: ut ita
 etiam gentilis hominis fervens pietas Judæis se-

⁶¹ Joan. iv, 7 seqq. ⁶² Luc. vii, 36; x, 39-43. ⁶³ Matth. viii, 13. ⁶⁴ Luc. iv, 38, 39. ⁶⁵ Luc. vii, 11 seqq.; viii, 49 seqq. ⁶⁶ Luc. vii, 2. ⁶⁷ Luc. i, 41. ⁶⁸ Matth. xiii, 26.

Francisci Scorsi notæ.

(6) Quod puer meus. Abruptus hic sensus in C. Panorm. deficientibus post βέβληται his ἐν τῇ οἰκίᾳ

παραλυτικὸς, καὶ πρὸς τὴν θεραπείαν ἐπειγεται, quæ legi in Gall.

quentibus ostenderetur. Statim enim ac Salvatorem A
viam ingressum vidit, timore percussus ac con-
sternatus erat, quod domum suam esset excepturus
Deum, et ait :

« Domine, non sum dignus, ut intres sub tectum
meum, sed dic verbo, et sanabitur puer meus. Nam
et ego homo sum sub potestate constitutus habens
sub me milites, et dico huic : Vade, et vadit, et
alii : Veni, et venit, et servo meo, **311** Fac hoc,
et facit. » Quod ait, tale est : Si ego, qui sub Cæ-
sare mereo, et ejus jussis obtempero, solo tamen
dicto militibus impero mihi subjectis, ita ut nemo
resistere, simul ac procul amandatus est, neque non
accedere vocatus audeat, quomodo qui sub po-
testate non es, sed propria ac dominatrice deitatis
virtute pollens omnia nutu moves, non imperare
possis, si velis, et statim puer sanabitur jussu tuo?
Quod vero non ad assentationem verba consarcina-
ret, neque illiberali quadam adulatione vellet
imponere, testimonium perhibuit illi Salvator, cum
fidem ejus totius Israelis fide firmiorem esse dixit,
ac statim adjunxit : « Sicut credidisti, fiat tibi. »
Scierat porro illas esse sacras primitias gentium
per Evangelium vocatarum : et per hunc centurio-
nem providens Salvator eas quæ ad se venturæ
essent, prædicat, quod erat futurum : quod « Multi
ab oriente et occidente venient, et recumbent cum
Abraham, et Isaac, et Jacob in regno cælorum. »
Quoniam enim tantam in Israel non invenit fidem, C
quod reliquum erat, a terrarum finibus advocat
gentes : et ingratus quidem populus ab ejus fami-
liaritate sejunctus est; ascitæ vero sunt gentes ex
fide justificatæ. Id enim etiam in causa est, cur cum
Abrahamo recubituras gentes dicit, quod nimirum
illius patriarchæ fidem æmulati essent. Qui vero
filii vocabantur, ex gente Judæorum dico, « eji-
cientur in tenebras exteriores; ibi erit fletus et
stridor dentium ⁶⁹. » Ejicientur, inquit, ex regno,
repellentur ex sacerdotio, et a sacris ipsis locis,
et legalibus sacrificiis quibus consueti erant : igno-
rantia vero tenebras pro divina luce, et ejulatum
pœnitentiæ pro gaudio ex Dei conjunctione pro-
fecto commutabunt; et incassum dentibus animæ
frendent divinas epulas esurientes. Porro tenebra-
rum exteriorum nomine futura peccatorum pœna
signatur, quoniam futurum est, ut duplex ignis
operatio (7) tunc dividatur, et justis quidem lux
pura et expers qualitatis ustivæ reddatur, improbis
vero quidquid urendi vim habet et luce cassum est,
tribuat. Atque hæc quidem tenebræ exteriores
dicuntur, vel interiores : etenim et hic velut in

⁶⁹ Matth. vii, 12.

Francisci Scorsi notæ.

(7) *Duplex ignis operatio.* Ex hoc loco satis aperte
colligitur ignem quo torquentur inferi esse materia-
lem ex sententia hujus Patris; illa enim distinctio
duplicis operationis ignis non potest nisi igni
sensibili et materiali convenire. Quod nos pluribus

A γοργῶς, ὡς ἂν ἡ διάπυρος εὐλάβεια τοῦ ἐθνικοῦ
τοῖς ἐπομείνοις Ἰουδαίοις δειχθῆ. Ὁμοῦ γὰρ εἶδε
τὸν Σωτῆρα τὴν πορείαν ὀρμησαντα, καὶ περιόχης
γενόμενος, κατεπτηχῶς ἦν οἴκοι· Θεὸν ὑποβέβησθαι,
καὶ φησι·

« Κύριε, οὐκ εἰμι ἱκανὸς, ἵνα μου ὑπὸ τὴν στέγην
εἰσέλθῃς, ἀλλ' εἰπέ λόγον, καὶ ἰαθήσεται ὁ παῖς
μου. Καὶ γὰρ ἐγὼ ἀνθρωπὸς εἰμι ὑπ' ἐξουσίαν ἔχων
ἐμαυτοῦ στρατιώτας, καὶ λέγω τούτῳ· Πορεύου,
καὶ πορεύεται· καὶ ἄλλῳ· Ἔρχου, καὶ ἔρχεται,
καὶ τῷ δούλῳ μου· Ποίησον τοῦτο, καὶ ποιεί. » Ὁ
λέγει τοιοῦτὸν ἐστίν· Εἰ ἐγὼ, τῷ Καίσαρι στρατεύ-
μενος, καὶ τοῖς ἐκεῖνου εἰκων προστάγμασιν, ὁμοῦ
τοῦς ὑπ' ἐμὲ στρατιώτας ὑποτάσσω μόνῳ τῷ ῥή-
ματι, ὡς μήτε τὸν ἀποδιοπομπούμενον μείναι θαρ-
βεῖν, μήτε τὸν καλούμενον οὐχὶ προσελθεῖν, πῶς ὁ
μὴ ὑπ' ἐξουσίαν τελῶν, ἀλλ' αὐθεντικῆ δυνάμει
θεότητος πάντα φέρων τῷ νεύματι, οὐκ ἂν ἐπιτάξης
βουλόμενος, καὶ ὁ παῖς βρωσιῆ τῷ ἐπιτάγματι;
Ἔτι δὲ οὐ θωπευτικῶς ὁ λόγος αὐτῷ ἐκεκάρτητο,
οὐδὲ τῆς κολακείας ἀνελευθερίᾳ ἐκεκιδόλωτο,
ἐμεμαρτυρῆκε αὐτῷ ὁ Σωτῆρ, παντὸς τοῦ Ἰσραὴλ
τὴν αὐτοῦ πίστιν βεβαιότρην τιθεὶς, καὶ ἕνα
προσθεὶς· « Ὡς ἐπίστευσας, γεννηθήτω σοι. » Ἦκει
δὲ τὰ πρωτόλεια τῆς διὰ τοῦ Εὐαγγελίου κλήσεως
τῶν ἐθνῶν διὰ τοῦδε τοῦ ἑκατοντάρχου προσρῶν ὁ
Σωτῆρ προσαγομένα, προλέγει τὸ μέλλον, ὅτι
« Πολλοὶ ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν ἔξουσιν, καὶ
ἀνακλιθήσονται μετὰ Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ
Ἰακώβ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. » Ἐπειδὴ γὰρ
οὐ τσαύτην εὔρε πίστιν ἐν τῷ Ἰσραὴλ, προσκαίει-
ται λοιπὸν τὰ ἔθνη ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς, καὶ
ὁ μὲν ἀγνώμων λαὸς ἀποπεφοίτηκε τῆς πρὸς αὐτὸν
οἰκειότητος, ἀντεισῆχται δὲ τὰ ἔθνη δικαιοθιένεικ
πίστεως. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ μετὰ Ἀβραάμ λέγει
ἀνακλιθήσεσθαι αὐτοὺς, ὡς τὴν τοῦ πατριάρχου πί-
στιν ζηλώσαντας. Οἱ δὲ κληθέντες υἱοὶ, οἱ ἐξ Ἰουδαίων
φημι, « ἐκβλήθησονται εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον·
ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων. »
Ἐκβλήθησονται, φησι, τῆς βασιλείας, ἐξωσθήσονται
δὲ καὶ τῆς ἱερωσύνης, καὶ αὐτῶν δὴ τῶν ἱερῶν τό-
πων, καὶ τῶν ἐξ ἔθους νομικῶν θυσιῶν· ἀνταλλά-
ξονται δὲ καὶ τὸ τῆς ἀγνοίας σκότος ἀντὶ τοῦ θεοῦ
φωτὸς, καὶ τὸν ἐκ μεταμελείας κλαυθμὸν ἀντὶ τῆς
μετὰ Θεοῦ ἁρμονίας. Εἰς κενόν τε τοὺς τῆς ψυχῆς
βρύξουσιν ὀδόντας, λιμνιττοντες θείας τροφῆς. Λέ-
γεται δὲ ἡ μέλλουσα τῶν ἁμαρτωλῶν τιμωρία σκότος
ἐξώτερον, ἐπειδὴ μέλλει τοῦ πυρὸς ἡ διττὴ ἐνέργεια
τότε διαιρεθῆσθαι, καὶ τοῖς μὲν δικαίοις καθαρῶς
ἀποδοθῆναι τὸ φῶς, καὶ ἀμέτοχον ποιότητος καυστι-
κῆς, τοῖς δὲ φαύλοις διανεμηθῆναι τὸ καυστικὸν
καὶ ἁμοιον τοῦ φωτίζοντος. Τοῦτο γοῦν τὸ σκότος

ἐξώτερον λέγεται, ἢ ἐσώτερον · καὶ γὰρ κἀναυθα, ὡς ἐν σκότει βιοῦσιν οἱ φαυλοεργοί, ἀλλ' ἔστιν αὐτοῖς ἡ τῆς μετανοίας ἐλπίς. Ἐκεῖ δὲ τὸ σκότος ἐξώτερον λέγεται, καὶ γίνεταί διὰ τὸ ἀνέλπιστον. Ἀλλὰ με παρέδραμεν ἀνεξέταστον, τί δὴ ποτε ὁ ἑκατοντάρχος πεπραγώς τοσοῦτου ἐπαίλου τετύχηκεν, ὡς θαυμάσαντα τὸν Κύριον τοῖς ἐπομένοις εἰπεῖν · « Οὐδέ ποτε ἐν τῷ Ἰσραὴλ τοσαύτην πίστιν εὔρον. » Σύγγωτε οὖν μοι ἀπροσεκτῆσαντι. Ἡ γὰρ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων φροντίς κατασελεῖ τοῦ λογιστικοῦ τὴν ἀκρόπολιν. Κωλύει δὲ οὐδὲν τῆ τοῦ λόγου ἐπαναλήψει τὸ τῆς λήθης ἡμᾶς διορθώσασθαι.

Δόγμα τι, ὡς εἴοικεν, ἐμφαίνει ὁ τοῦ ἑκατοντάρχου λόγος τῶν ὑψηλῶν, πρὸς ὅπερ ἐπιδῶν ὁ δεσπότης ἐθαύμαζε. Τὸ δὲ δόγμα τοιοῦτόν ἐστιν. Ἀπολισθῆσαντος τοῦ ἀνθρώπου τῆς τοῦ Θεοῦ ἐντολῆς, καὶ πρὸς τὸν τύραννον ἐκουσίως αὐτομολῆσαντος, ἡ ἀγαθότης τοῦ Πλάσαντος οὐ παντάπασιν ἀφῆκε τὴν φύσιν ἡμῶν ἀσθηθῆτον, ἀλλ' ἀγγελόν τινα τῶν τῆν ἀσώματων εἰληχότων φύσιν σύμμαχον δέδωκε τῆ ἐκάστου ζωῆ. Πρὸς τοῦτο δὲ ἀντιμηχανώμενος ὁ ἐχθρὸς κακοποιὸν δαίμονα ἐπὶ τῆ τοῦ ἀνθρώπου λύμῃ ἐφίστησιν, οὐδενὸς τούτων βίαν ἐπάγοντος, ἵνα μὴ λυμανθῆ τὸ αὐτοκρατὲς καὶ ἀδέσποτον, ἀλλ' ἑκατέρου τάναντία δεικνύοντος, καὶ συμβουλεύοντος, τοῦ μὲν τὴν δι' ἀρετῆς ἐλπίζομένην ἀπόλαυσιν, τοῦ δὲ τὴν ἀνδραποδώδην καὶ σαίνουσαν ἡδονήν. Μέσον τοίνυν ἀμφοῖν οἶά τις ἑκατοντάρχος ἐστῶσα ἡ αὐτεξουσιότης ἡμῶν καὶ προαίρεσις, καθάπερ ὑποχειρίοις στρατιώταις ἐπιτάττει ὁ τι καὶ βούλεται · τὸν μὲν ἀποπεμπόμενος, τὸν δὲ προσκαλούμενος. Ἐπιχωριάζειν γὰρ ἐν ταύτῳ τοὺς δύο ἀμῆχανον, ἐπειδὴ τὰ ἀλλήλοις ἀντικείμενα ἀκονιώνοντα · « Οὐδεμία γὰρ κοινωνία φασὶ πρὸς σκότος · » ἀλλ' ἀνάγκη, τοῦ σκότους ὑποχωροῦντος, φῶς εἶναι τὸ ἀντ' ἐκείνου ὀρώμενον · καὶ τῆς κακίας ἐκ ποδῶν

⁷⁰ II Cor. vi, 14.

Francisci Scorsi notæ.

(8) *Summam mentis arcem.* Venusta metaphora supremam animi partem, qua ratiocinamur et intelligimus, ἀκρόπολιν vocavit; est enim ἀκρόπολις in summa urbe munitus locus, vel arx. Ita dicta est summa pars Athenarum. Etym. mag. Ἀκρόπολις ἡ κεφαλὴ τῆς πόλεως. Ἔστι δὲ καὶ τόπος ὀψήλδος Ἀθηναί, nisi et Athenæ ipsæ, ut ex Thucyd., Aristot. et Isocrat. multis locis videre est. Ita etiam ἀκροκορῖνθος arx Corinthi; sed hæc nota esse eruditioribus credo. Gloss. Escur. recte etiam ἀκρόπολιν interpretatur κορυφήν.

(9) *Contra vero hoc machinas.* Hanc sententiam modo non iisdem verbis exprimit S. Maxim. quo multum utitur hic noster, et quandoque quidem expresso nomine, quandoque suppresso, ut fortassis hoc loc. Sic scilicet ille cent. iii, De charit. cap. 9: *Animus noster medius est inter duos quorum alterque opus proprium exercet, unus virtutem, alter autem vitium; hoc est angelus, et dæmon, cæterum animo potestas relicta est eligendi, quod vult; aut ut sequatur aut ut resistat.* Ita S. Maximus ejus testimonium copulare voluit cum hoc Theophanis nostri, idemque adduci ex aliis posset Patribus adversus Novatores qui libertatem arbitrii suis deliriis evertunt.

tenebris vivunt improbi, sed subest illis **312** patientiæ spes: ibi vero tenebræ dicuntur exteriores, et sunt propter desperationem. Sed me præterit non discussum, quid tandem centurio fecerit, quamobrem tantam meruerit laudem, ut miratus Dominus dixerit sequentibus se: « Non inveni tantam fidem in Israel. » Ignoscite igitur mihi, si minus ad hanc rem intentus fui. Etenim cura rerum ecclesiasticarum summam mentis arcem (8) turbat, et concutit. Nihil vero vetat, quin resumpto sermone quidquid oblivione commissum est corrigatur.

Dogma quoddam, et quidem altum insinuat, ut videtur, sermo centurionis, ad quod spectans Dominus miratus est. Quod ita se habet. Cum a Dei præcepto decidisset homo, et ad tyranni partes voluntarie ac sponte transisset, non omnis expertem auxilii naturam nostram dereliquit bonitas ejus, qui eam effinxerat, sed angelum quemdam ex iis qui naturam nacti sunt incorpoream, uniuscujusque vitæ adiutorem adhibuit. Contra hoc vero machinas (9) suas molitus inimicus maleficum dæmonem ad hominis perniciem præfecit. Quorum sane nemo vim avertit, ne lædatur potestas arbitrii atque libertas; sed uterque contraria subjicit et consulit; ille quidem fructum virtutis merito speratum, hic vero vilissimæ voluptatis illerebram. In medio igitur amborum constituta arbitrii nostri potestas, centurionis modo quasi subjectis sibi militibus præcipit quidquid vult, dimittens alterum, alterum advocans. Fieri enim non potest, ut ambo eodem in loco consistent; nam quæ invicem opponuntur, convenire non possunt. « Nulla enim societas luci ad tenebras ⁷⁰; » sed necessarium est ut tenebris recedentibus lux pro illis videnda oboriatur: et vitio procul amoto, pro illa virtus intro-

Jam vero hanc sententiam de duobus angelis bono et malo, quorum alter ad salutem, alter ad perniciem homini assideat, receptam communiter a Patribus ostendit Suarez lib. viii, de Angelis cap. 21, not. 3. Advertendum itidem non congruere hoc Theophanis nostri et S. Maximi dictum cum errore Origenis et Joan. Cassiani, qui eum ex illo fonte hausit, quos notat Bellarminus, in Explicat. psal. xi, qui dicunt Deum unicuique nostrum duos attribuisse angelos, bonum alterum, qui nos protegendo custodiat, alterum malum, qui nos tentando exerceat; non enim Deus angelum malum ad hoc destinavit, sed permisit tantum illum exercere vim et malitiam suam. Atque id expresse Noster asserit hoc loco, cum de angelo bono ita loquatur: Σύμμαχον δέδωκε τῆ ἐκάστου ζωῆ. *Adiutorem enim vitæ uniuscujusque dedit Deus.* At secus de angelo malo subjungit eum ab hoste communi principe nimirum dæmonum fuisse præfecturum. Ἐπὸς τοῦτο δὲ ἀντιμηχανώμενος ὁ ἐχθρὸς, etc. *Contra hoc vero machinas suas molitus inimicus.* Ex quo loco explices licet illud et confirmes quod habet idem auctor sup. hom. 42, et not. ibi nostram 90.

dæcatur. Cum hoc igitur ita se habeat, si quis hunc A centurionem studeat æmulari, dicet huic, Vade, et vadit. Qualis hic? De quo nimirum discipulis Dominus dixit: « Dicetis huic monti, Tollere, et tolletur ⁷¹, » signans lunaticum illud dæmonium (10). Hoc vero discedente, advocabit non eundem sane, sed eum qui sibi acceptus ac dilectus est. Exterminatio enim viii defensoris, succedit iustitiæ propugnator, indutus thoracem iustitiæ, et galea salutis et gladio Spiritus armatus. Tunc vero corpus, quod servitio **313** factum est, mentem, ut dominam timebit suam, et debitum præstabit famulatum, ut non amplius carnis affectus spiritui adversetur. Fieri quippe non potest, ut contrario milite præsentis corpus obediat moderamini rationis. Quare et nos, fratres, dum centuriones sumus, hoc est multos malitia præcedimus, et Cæsari, hoc est diabolo mundi principi, mancipati, siquidem laudabilem timorem adepti sumus, cum reverentia cælestis doctrinæ gratiam suscipiamus, ut qui digni non sumus quæ eam accipiamus. Si vero tales evaserimus, ut possimus cogitationes a malis passionibus ortas ejicere, et earum loco virtutes in animum intromittere, et corpus ad eam quæ secundum Deum est, vivendi rationem subigere, tunc etiam nostrum unusquisque poterit audacter dicere: Habeo sub me milites, et dico ei qui malus est, Vade, et vadit; et ei, qui bonus, Veni, et venit; et corpori meo, Effice virtutis opus, et facit in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XLV.

De divite interrogante Dominum.

Quod in unguentis e rosa et aliorum suaveolentium florum compositione conditis accidere solet, ut si turturibus seu columbis admoveantur (11), robustiores eas efficiant, vultures autem (12) carnivori eorum contactu statim labefactentur, eo quod, tetro odori corruptionisque eorum natura assucta, quod bene olet aversantur ac fugiunt: simile quiddam sermone nostro contingit, qui communiter ad omnes effusus, non idem in omnibus operatur: sed quotquot vel turturum continentiam, vel columbarum simplicitatem habent, ii suavi doctrinæ odore nutriuntur, et animæ percipiunt utili-

⁷¹ Matth. xvii, 19.

Francisci Scorsi notæ.

(10) *Signans lunaticum illud dæmonium.* Alludit ad illud Matth. cap. xvii: *Dicetis huic monti, Tollere, et tolletur*, quod mystico sensu de dæmone potest intelligi. *Legē quæ diximus hom. 25, not. 36.*

(11) *Turturibus seu columbis.* Mos fuit veteribus columbas odoribus perfundere, eo nimirum, quod iis gaudent; hinc illa Anacr. ad columbam:

Ἐρασμὴ πέλε:α,
Πόθεν, πόθεν πέτασαι,
Πόθεν μύρων τοσοῦτων
Ἐπ' ἡέρος θέουσα
Πνέεις τε καὶ ψεκάεις;

A γενομένης, τὴν ἀρετὴν ἀντεισάγεσθαι. Τοῦτο δὲ οὕτως ἔχοντος, εἶπερ τις ἐθέλει τὸν ἑκατόνταρχον — τοῦτον ζηλοῦν, ἐρεῖ τούτῳ· Πορεύθητι, καὶ πορεύεται, Πόλω τούτῳ; Περὶ οὗ τοῖς μαθηταῖς εἶπεν ὁ Κύριος· « Ἐρεῖτε τῷ θρει τούτῳ· Ἄρθητι, καὶ ἀρθήσεται, » δεικνύς τὸ σεληναῖον ἐκεῖνο δαιμόνιον. Τοῦτο δὲ ὑποχωρήσαντος προσκαλέσεται οὗ τὸν αὐτὸν, ἀλλὰ τὸν καταθύμιον. Ἀποδιωχθέντος γὰρ τοῦ τῆς κακίας συμμάχου, ἀντεισέρχεται ὁ τῆς δικαιοσύνης ὀπλίτης, ἐνδεδυμένος τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης, καὶ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου, καὶ τοῦ Πνεύματος τὴν μάχαιραν. Καὶ τότε φοβεῖται τὸν κύριον αὐτοῦ τὸν νοῦν ὁ δοῦλος τὸ σῶμα, καὶ τὴν πρέπουσαν ὑπηρεσίαν ποιεῖ, ὡς μηκέτι τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἀνταίρειν τῷ πνεύματι. Ἀδύνατον γὰρ τοῦ ἐναντίου στρατιώτου παρόντος ὑπέκειν τὸ σῶμα τῷ σώφρον λογισμῷ. Διὸ δὴ καὶ ἡμεῖς, ἀδελφοί, ἕως ἐσμέν ἑκατόνταρχοι, τουτέστιν εἰς κακίαν πολλοὺς ὑπερέβηλοντες, καὶ δουλοῦμεν Καίσαρι τῷ κοσμοκράτορι διαβόλῳ, κἂν τὴν ἐκταυμένην δειλίαν κτησώμεθα, αἰδεσθόμεν τὴν χάριν τῆς θεολογίας ὑποδέξασθαι, ὡς οὐχ ἱκανοὶ ταύτην λαβεῖν· εἰ δὲ τοιοῦτοι γενόμεθα, ὡς δύνασθαι τοὺς μὲν ἐμπαθεῖς λογισμοὺς ἀποπέμπειν, τὰς δ' ἀρετὰς ἀντεισάγειν ἐν τῇ ψυχῇ, καὶ τὸ σῶμα τῇ κατὰ Θεὸν πολιτείᾳ δουλαγωγεῖν, τότε καὶ ἡμῶν ἕκαστος δύναται θαβρόντως εἶπεν, Ἐχω ὑπ' ἐμαυτὸν στρατιώτας, καὶ λέγω τῷ πονηρῷ Πορεύθητι, καὶ πορεύεται· καὶ τῷ ἀγαθῷ· Ἐρχου, καὶ ἔρχεται· καὶ τῷ σώματι μου· Ποίησον τὴν τῆς ἀρετῆς ἐργασίαν, καὶ ποιεῖ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMIAIA ME'

Περὶ τοῦ ἐρωτήσαντος πλουτοῦ τὸν Ἰησοῦν.

Οἶόν τι συμβαίνειν εἰωθε περὶ τὰ μύρα τὰ ἐκ τῶν ῥόδων γινόμενα, καὶ τῆς τῶν ἡδυπνῶν ἀνθέων συνθέσεως· ταῦτα γὰρ εἰ μὲν τρυγῶσιν ἢ περιστεραῖς προτεθῆ, ῥωμαλεωτέρας αὐτὰς ἀπεργάζεται, αἱ δὲ νεκροβόροι γῦπες τῇ προσφάσει τοῦ μύρου εὐθὺς διαφθείρονται· πρὸς γὰρ τὸ δυσῶδες καὶ διεφθόρῳ ἢ φύσιν αὐτῶν οἰκείως ἔχουσα μυσάττεται τὸ εὐώδες, καὶ ἀποστρέφεται· τοιοῦτόν τι καὶ περὶ τὸν ἐδασκαλικὸν λόγον γίνεται, ὃς κοινῇ πᾶσι προχέρονος οὐ ταῦτὸν ἐν πᾶσιν ἐργάζεται· ἀλλ' ὅσοι μὲν τὴν τῶν τρυγῶν ἔχουσι σωφροσύνην, ἢ τῶν περιστερῶν τὴν ἀκεραιότητα, οὗτοι τῇ εὐωδίᾳ τῆς ἡ-

*Amabilis columba,
Unde, unde pergis, aut quo?
Tot unde nunc odores
Huc advolans per auras
Spirasque depluisque?*

(12) *Vultures autem.* Non modo labefactari, ut hic noster, sed etiam interim vultures unguentis e rosa confectis delibatos tradit Eustathius Antioch. in Comment. in Hexaem. quem in lucem edidit Leo Allatius: Φασὶ δὲ, inquit, τὸν γῦπα τὰ ῥόδινα μύρα χρισθέντα ἀποθνήσκειν.

δασκαλίας τρεφόμενοι τὴν ψυχικὴν τρυγῶσιν ὠφέλειαν· ὅσοι δὲ τῇ δυσώδει τοῦ φθόνου τὴν ἑαυτῶν φύσιν διέφθειραν, οὗτοι καθάπερ γύπες, ἢ κἀνθάροι ἀποστρέφονται τὸ τῆς διδασκαλίας θυμίμα. Ἄλλὰ πρὸς τί βλέπων ἐχρησάμην τῷ παραδείγματι; Ἐπειδὴ περ ἡ χθὲς ἡμῖν γενομένη κοινῇ πρὸς πάντας ἐπίπληξις τοῖς μὲν εὐαισθητοῖς καὶ σώφροσι γέγονεν ἐπανόρθωσις· οἷς δὲ διεφθορὸς ἦν τὸ ἦθος καὶ ἀδιδόρωτον, οὗτοι οὐχ ὅπως οὐκ ἐβελτιώθησαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀναίδειαν ἐξέκλιναν μείζονα. Ἄλλ' ἐκείνων μὲν τὴν νόσον δριμυτέροις φαρμάκοις σὺν θεῷ ἀκεσόμεθα, καὶ στυπτικωτέροις ἐπιτιμῆσι τὸ ἀπληγῆκος αὐτῶν εἰς συναίσθησιν ἄξομεν. Ὑμεῖς δὲ ὅσοι νήφοντε λογισμῷ τὸ λῶν ἐπιλεξάμενοι πρὸς τὴν σύναξιν δεδραμήκατε, τῶν εὐαγγελικῶν λόγων ἀκούσατε.

Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, « Ἀνθρωπὸς τις προσῆλθε τῷ Ἰησοῦ γονυπετῶν αὐτὸν, καὶ λέγων· Διδάσκαλε ἀγαθὲ, τί ποιήσας ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω; » Ὁ παρῶν ἄνθρωπος, κρυψίνου; ὑπάρχων ἀνὴρ, καὶ τὰς θάλαυς πέτρας μιμούμενος, οὐκ ἀγαθῇ γνώμῃ προσέρχεται φιλοπευστῶν, ἀλλ' οἰόμενος ἐλέγξει τὸν Κύριον, ὡς τάναντία τῷ νόμῳ πραττόμενον. Πρόσεισι γοῦν ὑποκριτικῷ σχήματι, λόγῳ θυπευτικῷ αἰμύλα κωτίλλων, καὶ φενακίσαι πειρώμενος τὸν ἀλάθητον. « Διδάσκαλε ἀγαθέ. » Ὁρᾷ; τὸ τῆς ὑποκρίσεως δηλητήριον τῷ τῆς κολακείας μέλιτι κεραυνύμενον. Καὶ τάχα τοῦτο ἦν ὃ Δαβὶδ ἐψάλλεν ἐν ψαλμοῖς ἐκ προσώπου Χριστοῦ· « Ἐμοὶ μὲν εἰρηνικὰ ἐλάλουν, καὶ ἐπ' ὀργὴν δόλους διελογίζοντο. » Ἄλλ' ἡμῖν βροταὶ τῆς ἐλπίδος, καὶ συναλήφθη ἐν τῇ παγίδι, ἣν ἐκρυψεν. Ὁ γὰρ ἄχρι καὶ μυελῶν ἐμβατεύων ψυχῆς, ἐπιγνοῦς τὸ ὑποκρυπτικὸν αὐτοῦ τῆς διανοίας, καὶ ὑφαλον· « Τί με λέγεις, φησὶν, ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός. » Ἄλλ' ἐνταῦθα πάλιν ἐπιφύονται οἱ τοῦ πονηροῦ μαθηταί, οἱ τῶν θεῶν λόγων τεμμαχισταί, οἱ τῶν βημάτων θηρευταί, οἱ τῆς ἀληθοῦς γνώσεως ὑβρισταί, οἱ τὸν μονογενῆ τὸν Θεοῦ Υἱὸν τῶν τῆς φυσικῆς ἀγαθότητος πατρικῶν θώκων ταῖς αὐτῶν ἀθυροστομαῖς ἐπιχειροῦντες δίπτειν, φάσκοντες· Αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἀπέπατο εἰ-

A latem : quotquot vero suam ipsorum naturam invidiæ graveolentia corruperunt, hi vulturum ac scarabeorum more aversantur thymiana doctrinæ. Quorsum vero hoc spectat exemplum, quo usus sum? Quia scilicet quæ hesterno die a nobis castigatio omnibus promiscue facta est, prudentibus 314 quidem recteque sentientibus correctioni fuit; quorum vero depravati sunt mores, ac difficile corrigi possunt, ii in majorem etiam impudentiam devenere, nedum evasere meliores. Verum nos eorum morbo acrioribus medicamentis (13), Deo juvante, medebimur, et reprehensionibus magis austeris eorumdem stuporem, ut sentire aliquando valeant, excitabimus. Vos vero qui saniore consilio, quod melius est, eligentes ad synaxim concurristis B (14), evangelicum sermonem audite⁷².

In illo tempore : « Homo quidam accessit ad Jesum genuflectens ante eum, et diceps : Magister bone, quid faciens vitam æternam possidebo? » Homo iste versutus (15), ac simulator cum esset, saxa sub aquis latentia ininitatus, non sincero animo ad interrogandum accedit, sed sperans fore ut Dominum deprehendat quasi contraria legi præcipientem. Accedit ergo simulato oris habitu, blando et ad assentationem composito sermone garruens, ac decipere tentans eum, quem nihil fallit : « Magister bone. » Vides simulationis venenum adulationis melle temperatum ; et fortassis hoc est, quod David in Psalmis cecinit in persona Christi : « Mihi quidem pacifica loquebantur, et in ira dolos cogitabant. » Verum ille spe sua aberravit, et captus est in laqueo quem abscondit. Qui vero usque ad imas medullas pervadit hominum mentes, cogitationem hominis tectam insidiosamque dispiciens : « Quid me, inquit, vocas bonum? nemo bonus nisi solus Deus. » Sed hic rursus diaboli discipuli existunt, qui divina verba dilacerare solent, venatores vocum, sed veræ intelligentiæ osores ; qui unigenitum Dei Filium a paterna naturalis honoris sede importuna sua loquacitate deturbare conantur, ac dicunt : Jesus ipse Deum se esse negavit, cum reprehenderit

⁷² Matth. xvix, 16 seqq., Marc. x, 17 seqq.; Luc. xviii, 16 seqq. ⁷³ Psal. xxxiv, 20.

Francisci Scorsi notæ.

(13) *Acrioribus medicamentis*. Hinc aperte colligitur hujus auctorem homiliæ, et episcopum esse, et censorem populi sui severum; a quo enim hæc comminationis plena verba jactari in populum possent, nisi ab habente auctoritatem et zelum gregis sui? Vide Proæm. Isag. III, § 9.

(14) *Ad synaxim concurristis*. Ita verti, quod Græca vox σύναξις latinitatis jure donata ad usum jam ecclesiasticum translucta sit; potuissim nomine puro puto Latino, *collectam, conventum, congregationem* reddere; hæc enim σύναξις valet a verbo συνάγω, id absolute sæpe apud sacros scriptores significat plebem rei sacræ causa in ecclesiam cogere, et interdum etiam ad communionem admittere; quod notavit Billius, lib. II *Observ. sacr.* Inde celebritatem seu frequentiam populi ad sumendam Eucharistiam recte synaxim absolute dixeris. Monachorum quoque conventus ad orandum, sive ad celebranda mysteria synaxis dicta, Cassian., lib. IV, cap. 16 :

D *Cunctisque in synaxi fratribus congregatis tandem prostratus in terram veniam postulabit, donec orationum solemnitas consummetur.*

(15) *Homo iste versutus*. Videtur existimare Theophanes hunc divitem de quo Matth. cap. XIX agit, quodque hic explicatur, eundem esse, atque illum legis peritum, de quo Lucas cap. XVII, qui accessit ad Jesum tentans eum; adeoque dicit eodem duplici animo vafroque adisse Dominum; in qua opinione est etiam S. Hieron., S. Ambros., in cap. XVIII Lucæ; et Cyrill. Alexand. lib. II *Theol.*, et Epiphanius in *Ancorato*. Verum etiam contraria opinio est Basilii, Chrysostomi et Euthymii, multisque conjecturis Maldonatus noster ostendit hunc divitem non tentandi Christi, sed dicendi causa accessisse, sed hoc dijudicare non est hujus loci ad quem satis fuit indicare auctores, cum quibus consentit hic Noster, ut aliorum consensu ejus quoque opinio fulciretur.

cum, qui ipsum appellaverat bonum : « Quid enim me vocas, inquit, bonum? nemo bonus nisi solus Deus. » Est vero putida istorum oratio, et fœdilitatem suam continuo prodit. Oportebat enim ipsos intelligere si modo liberi essent invidia, non ideo hoc dicere, quod bonum esse se neget. Qui enim hoc fieri possit, cum et hominem et arborem bona appellet? « Bonus homo profert de thesauro suo nova et vetera⁷⁴; et : « Non potest arbor bona fructus malos facere⁷⁵; » non igitur negat **315** esso se bonum, sed simulationem hominis reprehendit, et vulpinam reteggit pellem, qua tectus interrogationem proposuerat, perinde ac si dicat (16) : Quomodo me vocas bonum, quem nudum hominem arbitraris? Quomodo me vocas bonum, quem verbis tuis venisti deceptum? Quomodo adularis ei quem Moysi contrarium putas? Quid non ex adverso pugnatus aggredieris? quid adulationem, ut insidias struis? « Nemo bonus nisi solus Deus : » si igitur me bonum vocas, Deum etiam esse me credas : si me purum hominem aestimas, quique decipi tuis verbis possim, noli appellare bonum. Huc igitur spectans Dominus dixit : « Nemo bonus nisi solus Deus. » Sed aliud etiam subjicit contemplandum. Etenim si solus Deus bonus est, quomodo vocat Scriptura bonum et sapientem Samuelem puerum, et « bonus Saul filius Cis⁷⁶, » Elcana vero conjugem suam Annam, quod liberis careret mœrentem alloquens : « Nonne bonus ego sum tibi super decem filios⁷⁷? » et psalmus : « Benefac, Domine, bonis, et rectis corde⁷⁸. » Verum Evangelium de ea loquitur bonitate, quæ per se bonitas est, quæ in solo inest Deo. Quotquot enim res aliæ bonæ sunt, gratia participes sunt bonitatis, sicut et sanctitatis, et justitiæ, et aliorum bonorum quorum partem accepit unumquodque eorum quæ sunt, quantum cuiusque recipientis natura capiebat. « Nemo igitur bonus nisi solus Deus. » Quod si sermoni veluti condimentum quoddam licet aspergere propter eos qui talibus delectantur, communicio quædam est utriusque vocis Θεός Deus, et αγαθός bonus; si quis enim elementorum numeret unitates (17), pares utrobique reperiet, ducentas scilicet

ναι Θεός, ἐπιτείνων τῷ εἰπόντι αὐτὸν ἀγαθόν· Ἐτί με λέγεις, φησὶν, ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. » Ἔστι δὲ ὁ λόγος αὐτῶν σαθρὸς κομιδῆ, καὶ τὸ ἀκαλλῆς ἐμφαίνων ἐν ἑαυτῷ. Ἐχοῦν γὰρ συνιδεῖν, εἴπερ ἦσαν βασιανίας ἐκτὸς, ὡς οὐκ ἀπαινοῦμενος τὸ ἀγαθὸς εἶναι ταῦτά φησι· πῶς γὰρ, ὁ καὶ ἄνθρωπον καὶ δένδρον εἰπὼν ἀγαθόν; ἢ ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκβάλλει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιά· καὶ ἢ Οὐ δύναται δένδρον ἀγαθὸν καρπὸν σαθρὸν ποιῆσαι. Οὐκ οὖν ἀπαρνείται τὸ ἀγαθὸς εἶναι, ἀλλ' ἐλέγχει τοῦ ἀνδρός τὴν ὑπόκρισιν, καὶ τὴν ἀλωπεκῆν ἐκκαλύπτει, μεθ' ἧς τὴν ἐρώτησιν ἐπεποίητο, μονοουχὶ λέγων· Πῶς ἀγαθὸν ὀνομάζεις, ὃν νομίζεις ψιλὸν ἄνθρωπον; Πῶς ἀγαθὸν καλεῖς, ὃν ἦκας φενακίσει τοῖς ῥήμασι; Πῶς δὲ κολακεύεις, ὃν εἰκάξεις τοῦ Μωϋσέως ἀντιθεον; Τί μὴ φανερώς ἦκεις πολεμῆζων, ἀλλ' ὡς λόγον τὴν θωπεῖαν ἱστᾷς; ἢ Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. Ἐἰ οὖν ἀγαθὸν με ὁμολογεῖς, πίστευε εἶναι με καὶ Θεόν. Εἰ ψιλὸν ὀνομάζεις ἄνθρωπον, ἀπατηθῆναι με τοῖς σοῖς λόγοις δυνάμενον, μὴδ' ἀγαθὸν κατονομάζε. Πρὸς τοῦτο ἀφ' ὧν εἶπεν ὁ Κύριος, « Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. » Ἄλλ' ἕτερον ἀνακαλύπτει πάλιν θεώρημα. Εἰ γὰρ μόνος ἀγαθὸς ὁ Θεός, πῶς φησιν ἡ Γραφή ἀγαθὸν καὶ σοφὸν παῖδα τὸν Σαμουὴλ; καὶ « ὁ ἀγαθὸς Σαουλ υἱὸς Κίς. » Ἐλκανᾷ δὲ βαρδυμοῦσαν τὴν ὀμώζυγον Ἄνναν τῆ ἀπαίδεϊ παραμιθουμένουσ. « Οὐκ ἀγαθὸς σοι, φησὶν, ὑπὲρ δέκα τέκνα ἐγώ; » Καὶ ὁ ψαλμός· Ἄγαθὸν, Κύριε, λέγει, τοῖς ἀγαθοῖς, καὶ τοῖς εὐθέει τῇ καρδίᾳ. ἢ Ἄλλὰ τὸ Εὐαγγέλιον τὴν κυρίως ἀγαθότητα λέγει ἦτις μόνη σύνεστι Θεῷ. Ὅσα γὰρ ἄλλα πέφυκεν ἀγαθὰ, χάριτι μετέσχε τῆς ἀγαθότητος, ὡσπερ δὴ καὶ ἀγιωσύνης, καὶ δικαιοσύνης, καὶ ὁσιότητος, καὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν, ὧν μετέλαβεν ἕκαστον τῶν ὄντων, καθ' ὅσον ἡ τοῦ δευτέρου φύσις ἐχώρει. ἢ Οὐδεὶς οὖν ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. ἢ Εἰ δὲ δεῖ καὶ οἷον ἡδυσμά τι προσεῖναι τῷ λόγῳ διὰ τοῦς τοιοῦτοις προσέχοντα, κοινωνία τις πρόσεστι τοῖν ὀνομάτοις ἀμφοῖν τοῦ τε Θεοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ. Εἰ γὰρ τις τῶν στοιχείων ἀριθμῆσει μονάδας, ἴσας ἐν ἀμφοτέροις εὐρήσει σαφῶς εἰς τέσσαρας, καὶ ὀδοῆκοντα, καὶ διακοσίας ποσομῆ-

⁷⁴ Matth. xii, 35. ⁷⁵ Math. vii, 18. ⁷⁶ 1 Reg. ii, 26. ⁷⁷ 1 Reg. i, 8. ⁷⁸ Psal. cxiv, 4.

Francisci Scorsi notæ.

(16) *Perinde ac si dicat.* Explicatio horum verborum : *Quid me vocas bonum? Nemo bonus nisi solus Deus,* allata hic a Theophane consentanea est ejus opinioni, de qua supra not. 74 quod ille dives adolescens simulato animo et tentandi causa ad Christum accesserit; hoc enim posito ita explicat illam Christi responsionem, quasi ad hominem quoddam argumentum illatum ad ejus simulationem redarguendam quod hac paraphrasi planius fiat. Quomodo me vocas bonum, ait Christus, ex mente Theophan., quem nudum hominem arbitraris? Vel enim eo sensu me vocas bonum, quo Deus dicitur bonus, qui natura, et ut loquitur S. Dionysius αὐτοάγαθος est per se bonus : atque hoc pacto simulate loqueris, non enim me Deum existimas. Vel me vocas bonum ex bonitate quæ convenit homini a Deo nimirum impertita, et hoc etiam sensu verba

D fingis, et tecto ingenio loqueris; putas enim me contrarium Deo, et Moysi, et tua, interrogatione conaris me in quopiam errore deprehendere; ergo nullo sensu, quod ad animum tuum pertinet, ita appellatio vera est, labii tenus hoc me titulo honestas, cor autem tuum longe est a me. Hæc est explicatio Theophan. qui satis plane ostendit Christi responsionem fuisse ad duplicis adolescentis mentem directa, cum ait : Πρὸς τοῦτ' ἀφ' ὧν εἶπεν ὁ Κύριος, Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός· *Huc igitur spectans Dominus dixit : « Nemo bonus, nisi solus Deus. »*
 (17) *Elementorum numeret unitates.* De hujus calculationis quam ἱσόφηρον Græci dicunt, antiquitate et usu diximus supra ad hom. 36, not 59. quam recole; ibi enim et hoc quoque ἱσόφηρον exposuimus.

νας ἐκάστου ὀνόματος. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἴσως πε-
ριεργότερον. Φέρε δὴ καὶ τὴν ἐξῆς· λέξιν σκοπή-
σωμεν.

« Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Τὰς ἐντολάς οἶδας; Μὴ
μοιχεύσης, μὴ φονεύσης, μὴ κλέψης, μὴ ψευδομαρ-
τυρήσης. » Ὁ μὲν ᾤετο ἄλλην τινὰ διδασκαλίαν
ἀκούσαι, ὡς ἂν ἐγὼ κατηγορεῖν· ὁ δὲ Σωτήρ, καίπερ
δυνάμενος ὁμῶς ἐκκλίνων αὐτοῦ τὰς λαβὰς, τὴν τοῦ
Μωϋσείως προτίθησι χρῆσιν. Χρὴ μέντοι κἀκεῖνο
σκοπεῖν, πῶς οὐ πάσας λέγει τὰς ἐντολάς, ἀλλὰ τὰς
πρώτας παραδραμῶν τῶν ἐξῆς ἐμνημόνευεν. Ἀρχε-
ται μὲν γὰρ ἡ τοῦ νόμου δεκάλογος· « Ἀγαπήσεις
Κύριον τὸν Θεόν σου, καὶ τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν. »
Ἐφεξῆς ἀποτρίπει σέβας ἀπονέμειν ὀθενεῖς θεοῖς.
« Οὐκ ἔσονται γὰρ, φησὶ, θεοὶ ἕτεροι. » Εἶτα φυ-
λάττειν τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου νομοθετεῖ. Ἄλλ' **B**
ὁ Σωτήρ, ταῦτα μεθεὶς πρὸς τὰ τελευταῖα χωρεῖ.
Διὰ τί; Ἐπειδὴ πρὸς Ἰουδαίους διαλεγόμενος περι-
τὸν ἠγήσατο εἰπεῖν· « Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν, »
καὶ· « Οὐκ ἔσονται σοὶ θεοὶ ἕτεροι. » Τοῦτο γὰρ ἦν
ᾄθην πεφυλαγμένον αὐτῷ· τὸ δὲ· « Φύλαττε τὴν
ἡμέραν τοῦ Σαββάτου, » παρατρέχει, ὡς ἀκερδές.
Καταλαβέτω δ' ἐκεῖνα ὕψ' ὧν ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων
ἤττασθαι πέφυκεν, ὡς ἐπὶ πολύ. Μάλα δὲ ἀρμοδίως
τὴν μοιχείαν τῷ φόνῳ συνῆψεν ἡ ἐντολή. Ὡσπερ γὰρ
ὁ ἀποκτινύς, τὴν ψυχὴν χωρίζει τοῦ σώματος,
οὕτως οἱ γάμων ἀλλοτρίων δηλήμονες, καὶ διαρ-
βήκται τῆς ἀρμοστίας τοῦ βίου τῆς πρὸς τὸν ἄνδρα
συναφείας χωρίζουσι τῆς γυναικὸς τὴν διάθεσιν, καὶ
οἷς ἤνωσεν ὁ Θεὸς εἰς σάρκα μίαν, τούτους ἡ μά-
χαιρα τῆς μοιχείας τέμνει διχάσασα. « Μὴ κλέψης,
μὴ ψευδομαρτυρήσης. » Δεινὸν μὲν καὶ τὸ συλᾶν τὰ
ἀλλότρια, πάνδεινον δὲ καὶ τὸ ψευδομαρτυρίαν
συνθεῖναι κατὰ τινος, καὶ συκοφάντην ὀφθῆναι, καὶ
τοῦ ἀρχαίου μιμητῆν. Ἦ γὰρ συκοφαντία ἄνδρα
ταπεινοῖ, ὡς τις ἐφη σοφός. Οὐ μακρὰν τοῦ φωνέως
ὁ συκοφάντης ἐστί. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Δαβὶδ τῆς τῶν
ἀνθρώπων συκοφαντίας λυτρωθῆναι ἐπεύχεται.
Ἐφεξῆς δὲ τίθησι τὴν εἰς τοὺς τεκόντας τιμὴν·
« Τίμα τὸν πατέρα σου, καὶ τὴν μητέρα σου. » Οὐκ
εἶπεν, Ἀγάπα, ἀλλὰ, *Τίμα*. Διὰ τί; Ἐπειδὴ τὴν
πρὸς τοὺς φύντας στοργὴν ἡ φύσις αὐτῆ οὕτω τέθεικε
ραγδαίαν καὶ ἰσχυράν, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἀλόγοι;

⁷⁷ Deut. vi, 5. ⁷⁸ Eccle. 7, 8. ⁷⁹ Psal. cxviii, 121.

Francisci Scorsi notæ.

(18) *Tanquam inutile.* Jam inde cum Christus **D**
novam legem promulgaret, aboleri etiam Judaica
Sabbati observatio incipiebat; atque ideo, ait Theo-
phanes, prætermisit Christus ex Decalogo Sabbati
sanctificationem tanquam inutilem. Præterea etiam
erat inutilis eo modo, quo a Judæis fiebat nimis
superstitiose, et cultu solum externo. Vide quæ
diximus ad hom. 12.

(19) *Ut homicidio fornicationem.* In collectione
canonum apud Leonem. *De jure Græco-Lat.* legi
canonem vi Basilii, quo eodem loco habet homici-
das et adulteros : Φονεῖς inquit καὶ μοιχοὶ κατὰ
τὸν αὐτὸν ἐπιτιμιάσθησαν τύπον· *Homicidæ, et*
adulteri ad eandem formam puniuntur; id quo con-
firmaret priam Theophanis sententiam huc breviter
placuit afferre.

PATROL. GR. CXXXII.

A quatuor, et octoginta in unoquoque nomine. Sed
hoc fortasse curiosius, et extra rem videri possit.
Age ergo sequentia consideremus.

« Dicit ei Jesus : Mandata nosti? Non aduherabis,
non occides, non furtum facies, non dices falsum
testimonium. » Ille quidem opinabatur quandam
aliam se accepturum doctrinam, ut haberet, quid
contra illum argueret : at Salvator quamvis alia
ratione posset ejus insidias declinare, Mo-is legem
proponit. Illud etiam considerare par est, qua causa
non omnia mandata recenseat, sed prioribus omissis
posteriora solum commemorari. Hinc enim **316**
Mosis Decalogum incipit : « Diliges Dominum Deum
tuum, et proximum sicut te ipsum? » deinde diis ali-
enis tribui cultum vetat : « Non erunt, ait, tibi alii dii ; »
tum diem Sabbati præcipit observare. Sed Salvator
his præteritis ad posteriora progreditur. Quid ita ?
Quoniam cum Judæis agebat, supervacuum duxit
dicere : « Diliges Dominum Deum tuum ; » et :
« Non erunt tibi dii alieni. » Hoc enim ab eo
videlicet observabatur : illud vero : « Diem Sabbati
custodi, » prætermittit tanquam inutile (18). Sed
enim illa recenset, a quibus hominum natura supe-
rari solet ut plurimum. Valde porro consequens
fuit, ut homicidio fornicationem (19) lex adjungeret;
sicut enim qui alium perimit animam disjungit a
corpore, sic qui violant toros alienos, et vite
humanæ concordiam dirimunt, mulieris affectum a
viri conjunctione sejungunt : et quos conjunxit Deus
in carnem unam, hos gladius adulterii dividit in
duo distractos : « Non furaberis, non falsum testi-
monium dices ; » grave quidem est furari rem
alienam, gravissimum vero falsum testimonium in
alterum concinnare, adeoque antiqui serpentis
imitatorem fieri. Calumnia quippe virum dejicit, et
affligit ⁷⁸, ut quidam sapiens dixit (20). Nec multum
distat ab homicida calumniator, ideo etiam David
ab hominum calumniis orat, ut liberetur ⁷⁹. Deinreps
vero honorem in parentes apponit : « Honora
patrem tuam, et matrem tuam. » Non dixit :
Dilige, sed « Honora (21) » Quamobrem? Quoniam
amorem in genitores tam vehementem, ac fortem
inseruit ipsa natura, ut in animalibus rationis

(20) *Ut quidam sapiens dixit.* Ecclesiastem innuit
qui cap. vii : Ἦ συκοφαντία περιφέρει σοφόν, καὶ
ἀπολλύει τὴν καρδίαν εὐγενεῖας αὐτοῦ. Noster
interpres : *Calumnia conturbat sapientem, et per-
dit robur illius.* Cujus loci sensum modo, non
verba ipsa integra Theophan. retuli.

(21) *Sed honora.* Consuevit hic auctor superiori-
bus sermonibus distinguere τὸ ἀγαπᾶν et ἀγάπην
diligere et dilectionem, a φιλεῖν et φίλιζ ab *amare*
et *amicitia,* hoc enim imperfectum quid, et vulgare,
et naturale, illud perfectum, et gravius ut copiosius
disputavimus ad homiliam 37, not., et homiliam
41, not. quæ recole. Sed enim hic τὸ ἀγαπᾶν
pro στέργειν seu φιλεῖν videtur accipere : non sem-
per eodem tenore verba usurpantur, sed pro loco
et re variantur.

27

expertibus vis ejus appareat. Cultus itaque doctrina A erat, et lege sancierendus.

Quid igitur ad hæc respondit, qui se legem observare censebat? « Πᾶς omnia observavi a juventute mea. » Videns igitur eum Salvator in legis præceptis exercitatum ad evangelicam perfectionem suo sermone manuducit: ostendens legi cohærere Evangelium, et habere inter se dogmata propinquitatem. Præcepto enim non adulterandi præceptum non concupiscendi, et præcepto non occidendi, præceptum non irascendi affine est. Oblique porro, ac ingeniose animum hominis divitiarum amantem ostendit. Omittens enim quodvis aliud, proponit id quod maxime ipsum angere 317 potuisset: « Vende omnia, quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in celo; et veni, sequere me. »

Hic vero serpens ille, qui ab initio Deum calumniatus est apud hominem, rursus per impiam et abominandam Juliani linguam (22) horrendum sibilat. Hic enim vanum Christi consilium ostendere volens hypotheticum paralogismo sic arguitur: Si omnes, inquit, hoc sequentes consilium, elegerint vendere, et dividere pauperibus pecunias suas, quisnam erit, qui eas emat, vendentibus omnibus juxta propositam hypothesin? Audistis delirium Sophistæ iniquitatis. Age ergo mendacis dentes angulari veritatis lapide confringamus. Nisi enim esset Deus Jesus, qui bona omnia vendere hortatur, locum fortasse haberet Sophistæ argumentatio. Quoniam vero Deus est, quem nihil futurorum latet, manifestum est illum scivisse non omnes capturos hoc verbum, nec ad hujusmodi perfectionem plerosque perventuros: nec tamen idcirco salutis iter impediendum. Ex Christianis enim documentis, atque mandatis alia quidem ut præcepta proposita sunt, alia vero ut obsequia voluntaria. Nam et recte credere, et diligere proximum, et parcere inimicis, nec furari, nec adulterare, et quotquot alia legis præceptis continentur, servari necessario debent: hæc enim si transgredimur, condemnamur. Virginitas autem, et cælibatus, et paupertas, et vita solitaria, et alteram maxillam præbere percutienti, et tollenti tunicam libenter etiam pallium dare, et liberaliter in pauperes bona erogare, hæc si quis faciat, ad perfectionem ducunt eum, qui facit: si vero quispiam horum aliquid minime præstet, cæterorum necessaria mandata servet et dogmata, non erit extra numerum salvandorum. Propterea de mandatis cum loquitur, non dicit: Si vis, non furaberis, non occides; quando quidem hæc necessario servari debent; de iis vero cum agit, quæ ex arbitrio rationis electa donorum obtinent rationem (23): « Si vis, inquit, perfectus esse, vende quæ

ὄρασθαι τὸ ταύτης βλαίον· τὸ μέντοι σέβας πέφυκε δὴ βακτικόν, καὶ νομοθεσίας δεόμενον.

Τί οὖν πρὸς ταῦτα ὁ ἑαυτὸν οἰόμενος νομοπλακεῖν; « Ταῦτα, φησὶν, ἐφουλαξάμην ἐκ νεότητός μου. » Ἐγγυμασθέντα γοῦν αὐτὸν ἰδὼν ὁ Σωτὴρ ταῖς νομικαῖς ἐντολαῖς χειραγωγεῖ διὰ τοῦ λόγου πρὸς τὴν εὐαγγελικὴν τελειότητα, δεικνύς, ὡς ἐξέρχεται τοῦ νόμου τὸ εὐαγγέλιον, καὶ γειτνιώνει ἀλλήλοις τὰ δόγματα· τῷ « Μὴ μοιχεύσης, » τὸ « Μὴ ἐπιθυμήσης, » καὶ τῷ « Μὴ φονεύσῃς, » τὸ « Μὴ ὀργίζεσθαι. » Πλαγίως δὲ πῶς καὶ εὐφυῶς ἀπογυμνοῖ τῆς γνώμης αὐτοῦ τὸ φιλόπλουτον. Μεθεὶς γὰρ ἄλλο τι εἶπεν ὁ μάλιστα τοῦτον ἐλύπει προβάλλεται· « Πῶλῃσον πάντα τὰ ὑπάρχοντά σου, καὶ θῆς πτωχοῖς, καὶ ἕξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανοῖς; καὶ δεῦρο, ἀκολούθει μοι. »

Ἐνταῦθα ὁ ἐξ ἀρχῆς διαβάλλων τὸν Θεὸν πρὸς τὸν ἄνθρωπον ὄφρις, πάλιν διὰ τῆς μιαιφάνειας καὶ κατεστραυμένης γλώττης τοῦ Ἰουλιανοῦ βωσπυρὸν ἀπέσφύρισε. Οὗτος γὰρ βουλόμενος εἰκαῖον δεῖξαι τοῦ Χριστοῦ τὸ παράγγελμα, ὑποθετικῶν παραλογισμῶν οὕτω κατασοφίζεται. Εἰ πάντες, φησὶν, ἄνθρωποι τῷ παραγγέλματι τούτῳ πειθόμενοι τὰ ὑπάρχοντα σφίσις ἤρουντο πωλεῖν, καὶ διανέμειν πτωχοῖς, τίς ἦν ἄρα ὁ ταῦτα ὠνούμενος πάντων ἀπεμπωλούτων κατὰ τὴν προτεθεισάν ὑπόθεσιν. Ἐκούσατε τοῦ σοφοῦ τῆς κακίας τὸ παραλήρημα· φέρε δὴ, πύξ ὀδόντας τοῦ ψεύδους τῷ ἀκρογωνιαίῳ τῆς ἀληθείας συνθλάσωμεν. Εἰ μὲν γὰρ οὐκ ἦν Θεὸς ὁ προτρέπων πωλεῖν τὰ ὑπάρχοντα Ἰησοῦς, εἶχεν ἂν ἰσως χώραν ἢ τοῦ σοφίσματος ἔκθεσις. Ἐπεὶ δὲ Θεὸς ἦν, ὃν λέληθε τῶν ἐσομένων οὐδὲν, ἐβδηλον ὡς ἦδει, ὅτι οὐ πάντες τὸν λόγον χωρήσουσιν, οὐδὲ τῆς τελειότητος ταύτης οἱ κλειοῦς; ἐφέξονται· οὐ μὴν διὰ τοῦτο ἢ τῆς σωτηρίας ὁδὸς κωλυθήσεται· τῶν γὰρ Χριστιανικῶν δογμάτων, καὶ ἐντολῶν τὰ μὲν κατ' ἐντολὴν πράττεται, τὰ δὲ καθ' ἑκούσιον εἰσφορὰν. Τὸ μὲν γὰρ πιστεύειν ὀρθῶς, καὶ ἀγαπᾶν τὸν πλησίον, καὶ μὴ μνησικακεῖν τοῖς ἔχθροῖς, μήτε κλέπτειν, μήτε μοιχεύειν, καὶ ὅσα αἱ νομικαὶ περιέχουσιν ἐντολαὶ ὀφείλουσιν ἐξ ἀνάγκης φυλάττεσθαι· παραβαίνοντες γὰρ ταῦτα κρινόμεθα. Παρθενία μέντοι, καὶ ἀγαμία, καὶ ἀκτημωσύνη, καὶ ἀναχώρησις, καὶ θατέραν παρεῖαν παρέχειν τῷ πατρὶ, καὶ τῷ ἀφαιρουμένῳ τὸν χιτῶνα τριθύμως προσαποδύεσθαι τὸ ἱμάτιον, καὶ μεγαλοφύχως διασκιδᾶν τὰ προσόντα τοῖς πένησι, ταῦτα εἰ μὲν φυλάττετο, ἀγχι τὸν κατορθοῦντα πρὸς τελειότητα· εἰ δὲ τούτων μὲν τις ἐλείπει; εἶη, τῶν δ' ἀναγκαίων ἐντολῶν καὶ δογμάτων τηρητής, οὐκ ἔξω τῶν σωζομένων ἐστί· διὰ τοῦτο ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων οὐκ εἶπεν· Εἰ θέλεις, μὴ κλέψῃς, μὴ φονεύσῃς, ἐπειδὴ ἀναγκαίως τηρεῖν ταῦτα ὄφειλεν. Εἰς δὲ τὰ κατὰ προαίρεσιν λόγον δῶρον

Francisci Scorsi notæ.

(22) *Abominandam Juliani linguam.* De hoc quod habui dicere jam supra ad hom. 5, not. 2, et hom. 41, not. 80, dixi.

(23) *Donorum obtinent rationem.* Hunc locum ex duobus codd. restitui, cum uterque lapsus in men-

dum esset. Nam in Panorm. erat: Εἰς δὲ τὸν κατὰ προαίρεσιν λόγον δῶρον ἐπέγοντα, Εἰ θέλεις, φησὶν, eic., in Vatic., autem Εἰς τὰ λόγον δῶρον ἀπέρο τ. In priore igitur articulum τὸν in τὰ μεταν., et Vatic.; in secundo δῶρον in δῶρων ex Panorm.

ἐπίχοντα · « Εἰ θέλεις, φησί, τέλειος γενέσθαι, ἄλλα πώλησον τὰ ὑπάρχοντά σου. » Πρὸς τοῦτοις οὐδὲ πάντῃ σωματικῶς τὸν τοῦ Κυρίου λόγον ἐκλαμβάνεσθαι χρῆ, ἀλλὰ νοεῖν προσήκει, ὡς πωλεῖν προτροπόμεθα πάντως τὰ ἐπικτηθέντα ἡμῖν τῆς κακίας ἐπιτηθεύματα, καὶ πάντα δοῦναι τοῖς πτωχοῖς ἀγαθοῦ πτωχεύουσι δαίμοσι, καὶ οὕτως ἐν μεθέξει γενέσθαι τῆς θείας ζωῆς. Οὕτε γὰρ ἡ κακία, οὕτε τὰ χρήματα κατὰ φύσιν ἡμέτερα, ἀλλ' ἐξωθεν ἡμῖν ἐπιγέγονεν. Ἄστειον δὲ καὶ μάλα πρόσφορον, καὶ τὸ τῷ σοφῷ Ἰωάννῃ τῆς Κλίμακος ἐν τούτῳ τῷ βῆτῳ νοηθέν. Βοῶ γὰρ ὁ λόγος· Ὑπάγε, πώλησον σου τὰ θελήματα τοῖς προσετώσι καθηγηταῖς πτωχοῖς οὖσι τῷ πνεύματι · οὕτω γὰρ δυνήσῃ ἀκολουθεῖσαι Χριστῷ.

Ἀκούσαντος δὲ τοῦ πλουτοῦ, καὶ λυπηθέντος, φησὶν ὁ Σωτὴρ · « Πῶς δυσκόλως οἱ τὰ χρήματα ἔχοντες εἰσελεύσονται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. » Οὐκ εἶπεν, Οἱ κακῆται χρήματα, ἀλλ' « Οἱ ἔχοντες, » τούτέστιν οἱ παρ' ἑαυτοῖς ταῦτα κατέχοντες. Σφαλερὸς γὰρ ὁ πλοῦτος τῷ αὐτὸν θησαυρίζοντι, τοῖς δὲ καλῶς χρωμένοις οὐ μόνον οὐ μεμπτὰ τὰ χρήματα, ἀλλὰ καὶ ἀρετῆς ἀξία.

« Εὐκόπωτόν ἐστι κάμηλον διὰ τρυμαλιᾶς βαφίδος εἰσελθεῖν, ἢ πλοῦσιον εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. » Ὅρῃ· ὅσον δυσχερὲς, καὶ ἀμήχανον, σωτηρίας τυχεῖν τὸν τῇ ἐπιθυμίᾳ τοῦ πλοῦτου δουλούμενον; Πλοῦσιον γὰρ λέγει οὐ τὸν εὐπορον ἀπλῶς, ἀλλὰ τὸν διακαῆ ἐπιθυμίαν ἔχοντα τοῦ πλουτοῦ, καὶ περισκοπεῖν διαπαντός, ὅπως ἐπαύξειτο αὐτῷ τῆς κακίας ὁ μαμμωνᾶς. Ἐργώδης οὖν τὸν τοιοῦτον τῆς αἰωνίου βασιλείας τυχεῖν. Πλὴν ἀλλ' εἰδὴ θεὸς ἡμῖν διαλέγεται ὁ κελεύων ἐρευνᾶν τὰς Ἰσραφᾶς, καὶ μὴ πρὸς μόνον τὸ φαινόμενον ἐπερθεῖν τὸν νοῦν, ἀλλὰ καὶ εἰς ὑψηλοτέρας ἐννοίας χωρεῖν · ὁ γὰρ μόνον προσέχων τῷ γράμματι γῆν σι-

habes. » Ad hæc non oportet verba Domini exteriore, solum sensu sumere : sed par est etiam intelligere quod vendere monemur omnia studia quæ retinemus ad malum, eaque tradere, ut indigentibus omnibus boni dæmonibus, atque **318** ita in partem divinæ vitæ venire. Neque enim malitia, nec opes ex natura nostra sunt, sed extrinsecus nobis adveniunt. Elegans etiam, et perutile dictum est, quod Joanni Climaco (24) in hoc loco venit in mentem. Clamat enim verbum : Vade, vende tuas omnes voluntates moderatoribus tuis, qui tibi præsumunt, qui spiritu pauperes sunt ; sic enim poteris Christum sequi.

Cum his auditis dives mærore esset affectus, dixit Salvator : « Quam difficile, qui pecunias habent, intrabunt in regnum cælorum ! » Non dixit, Qui possident divitias, sed « Qui habent, » id est, qui apud se eas retinent. Fallaces enim divitiæ ei qui cumulat sibi thesauros, iis vero qui recte utuntur non solum non vituperatione, sed etiam laude dignæ divitiæ sunt.

« Facilius est camelum intrare per foramen acus, quam divitem in regnum Dei. » Vides quam difficile, et arduum sit salutem consequi eum, qui divitiarum est servus. Divitem enim eum appellat non opibus simpliciter abundantem, sed eum qui ardenti divitiarum cupiditate devinctus est, et singulis diebus circumspicit, quemodo ipsi mammona iniquitatis augetur. Onerosum ergo est, huiusmodi hominem regnum obtinere sempiternum. Cæterum quoniam Deus est, qui loquitur nobis, qui scrutari Scripturas jubet, nec in id solum mentem intendere quod apparet, sed in aliores pervadere sensus ; qui enim soli intentus est litteræ, terra pascitur (25), quæ

Francisci Scorsi notæ.

ex quibus verus, et germanus sensus educitur, quem edidi, et hic magis παραφραστικῶς explico. At enim auctor : Cum de iis ageret Dominus, quæ necessario servanda sunt, non dixit : Si vis, non furaberis, etc. ; ad ea vero, quæ donorum obtinent rationem, et per electionem liberæ voluntatis sunt, ait, Si vis, etc. Ea enim quæ ex consilio servanda suscipimus, ut paupertas, virginitas, obedientia in obsequium voluntarium, et quasi dona Deo offeruntur. Hic est sensus hujus Patris, qui quamvis per se liqueat, conferam tamen ad eum magis illustrandam S. Maximi martyris gemellum omnino sensum qui cent. in, *De charitate*, cap. 47 : *Quæ a nobis, inquit, secundum Deum sunt, partim ex præcepto sunt, partim non ex præcepto, sed quasi aliquis diceret voluntaria ratione ista fieri.* Postea ex signatis iis quæ non sunt præcepta, subdit : *Hæc donorum rationem habent.*

(24) *Quod Joanni Climaco.* Ubi hoc dictum Climaci existet, fateor me adhibito diligenti studio non hactenus legisse, censeo vero Theophanem non id dicturum fuisse, nisi legisset alicubi. Sententia vero quamvis a littera sit aliena, est tamen mystica, et quidem pietate, et religiose Climaci spiritu digna.

(25) *Terra pascitur.* Ad hom. 1, not. 9 locum S. Maximi martyris ex cent. v, cap. 35, produxi, ad quem Noster hic alludit cum eum qui litteræ solum inhæret in sacrarum Litterarum intellectu,

terra pasci dicit. Sic enim ibi S. Maximus : *In qua quandiu incedit complectens litteram, merito non solatur inopiam ex fame cognoscendi contractam se ipsum condemnans doloſi serpentis more ad edendum terram Scripturæ, hoc est corpus : non autem cælum, juxta Christi sententiam nempe Scripturæ spiritum et animam, hoc est, cælestem, et angelicum panem vescens.* Hæc S. Maximus, quæ hic volui rescribere, maxime quod consonent cum iis quæ hic Noster, qui paulo infra sensum spiritalem cælum et panem cælestem appellat ab ipso S. Maximo, ut opinor, edoctus. Pluribus etiam aliis cap. idem variis modis inculcat S. Maximus, cent. iv, cap. 76, et cent. v, cap. 30, 31 et 34. Atque hi Patres adversus eos loquuntur, qui ita circa litteram occupantur, ut nullum sensum spiritalem ex eo elicere noverint : ex quo genere Judæi sunt, ut doctæ Alfonsus Salmeron soc. nostræ qui ad Comment. in Evang. præmisit Prolegomena, ex quorum octavo hæc desumo, quæ ad hanc adnotationem non parum conducunt : *Judæi igitur, et si qui similes eorum sunt, in quos Paulus scripsit : Littera occidit, spiritus autem vivificat (11 Cor. iii, 6) ; nec mirum est, illos spiritum ignorasse, qui ne litteram quidem capiunt. Animalis autem homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei : stultitia enim est illi, et non potest intelligere, quia spiritualiter examinatur (1 Cor. ii, 14). » Contra vero alii ita sensum spiritalem accipiunt, ut litteram omnino de. eruerint, ut sunt ex Ju-*

rationis expertum est alimentum; qui vero ad id quod in sermone magis est spirituale transcendit, cœlesti pane nutritur: ne hoc loco camelum eum qui sensibus subjacet, capiamus; si enim de animali locutus fuisset, non *facilius* dixisset, quod prorsus fieri nequit. Magis enim consentaneum fuisset dicere: Sicuti est impossibile camelum per foramen acus transire. Nunc vero vox *facilius* profundius aliquid subjicit considerandum. Neque igitur camelum animal intelligere oportet, nec navis rudentem, ut quidam interpretum censuerunt. Quid ergo est quod accipimus? Camelum animal dicunt injuriæ memoriam indelebilem retinere adversus eum qui gravius ipsum percusserit, et per omnem vitam suam tempus opportunum observare, quo possit eum qui injuria affecit ulcisci. Ut igitur **319** Scripturæ mos est ex proprietate naturali animalium nomina iis qui perturbationibus obnoxii sunt, imponere: et canem quidem eum qui impudens est; equum, qui libidini indulget; lupum, qui rapax, vulpem eum qui dolose agit, appellare: ita et injuriæ tenacem camelum assimilat. Quæ enim natura insunt in animalibus, ea si homo imitetur, passionnes sunt. Acus vero recte sermonem Domini (26) significabit, qui dissuta connectit, et in unum redigit, et ex diversis virtutibus quasi uno vestimento animas ornat, uno charitatis filo consutis. Hujus scilicet acus foramen est illa angusta et arcta porta, de qua Salvator dixit quod « Angusta est porta, quæ ducit ad vitam⁹⁰. » Ait ergo *facilius* esse hominem tenacem injuriæ per vitæ perfectionem intrare, quam divitem. Quid ita? Quoniam omnis illa malitia cum invisâ persona, vel res remota fuerit, solvitur; et, incentivo sublato, passio quodammodo extinguitur: atque ita a vindictæ studio liber homo virtutem capessere, et ad perfectionem pervenire potest. At vero divitiarum cupiditate

⁹⁰ Matt. vii, 14.

Francisci Scorsi nctæ.

deus Philo vir disertissimus, qui quoniam Christum non habebat, ut inquit Augustinus, lib. Contra Faustum, quo referret, quæ diceret, et ostium non invenit, variis est actus erroribus: ex nostris vero Origenes, qui ingenium suum facit Ecclesiæ sacramenta; et nonnulli etiam ex nostris qui litteralem sensum apprehendere non valentes, aut ut levem, et parum utilem contemnent, in allegorias et spirituales intelligentias spatiantur, veras quidem illas, sed parum Scripturis, quas interpretantur, congruentes. Hæc ex Salmerone, quæ quidem ideo huc adluxi, quia sunt perutilia, et admonent scriptores et oratores sacros, qua via sit incedendum in explicandis sacris Litteris, media scilicet eaque regia. Et sane hanc viam innuit noster Theophanes, cum ait: Quoniam Deus est, qui loquitur nobis, qui scrutari Scripturas jubet, nec in id solum mentem intendere, quod apparet, sed in altiores pervadere sensus, etc. Quibus mentem aperit suam esse quidem incumbendum ad litteræ intellectum, sed præterea faciendum gradum ex ea ad altiores et spirituales sensus. Quanquam, ut verum fatear, sensus hic mysticus de camelo, quod injuriæ memorem significet, detortas mihi videtur, et certe ab Evangelii

ταῖται τὴν ἀλόγων τροφήν· ὁ δ' ἀνίων πρὸς τὸ τοῦ λόγου πνευματικώτερον, οὐρανίῳ ἄρτῳ ἐκτρέφεται· μηδ' ἐνταῦθα τὴν κάμηλον αἰσθητῶς ὑπολάβωμεν. Εἰ γὰρ περὶ τοῦ ζώου ἦν ὁ λόγος αὐτῷ, οὐκ ἂν ἐν πάντως ἀδύνατον ἐκάλεσεν εὐκοπώτερον. Ἦν γὰρ ἀκολουθώτερον μᾶλλον εἰπεῖν, ὡσπερ ἀδύνατον κάμηλον διὰ τρυμαλιᾶς βραφίδος διελθεῖν. Νῦν δὲ ἡ τοῦ εὐκοπώτερου λέξις βαθυτέρον τι νοεῖν ὑποτίθεισιν. Οὐτ' οὖν τὴν κάμηλον προσήκει νοεῖν, ὅτε τὸν τῆς νηὸς κάλον, ὡς τινες τῶν ἐρμηνευτῶν φήθησαν. Πῶς οὖν ἐστιν ὁ καταλάβομεν; Φασὶ τὸ ζῶον τὴν κάμηλον ἀνεξάλειπτον τηρεῖν μνησικακίαν κατὰ τοῦ ἰσχυρῶς αὐτὴν πληξάντος, καὶ παρ' ὅλην αὐτῆς τὴν ζωὴν καιροσκοπεῖν, ὅπως ἀμύνοιτο τὸν λυπήσαντα. Ὁσπερ οὖν συνήθεια τῇ Γραφῇ ὀνομάζειν τοὺς ἐμπαιθεῖς ἀπὸ τῆς φυσικῆς τῶν ἀλόγων ἰδιότητος, κύνα μὲν τὸν ἀναίδη, ἔπρον δὲ τὸν θηλυμανῆ, καὶ λύκον τὸν ἄρπαγα, καὶ τὸν δολερὸν τοῦ ἤθους ἀλώπεκα, οὕτω καὶ τὸν μνησικακὸν τῇ καμῆλῳ ἀφομοιοῖ. Τὰ γὰρ τῶν ζῶων πάθη τοῖς μὲν ἀλόγοις φύσις ἐστὶ, τῷ δὲ ἀνθρώπῳ ζηλούμενα πάθη γίνονται. Ῥαφίς δὲ νοεῖ: ἂν ἀκολουθῶ; ὁ διδασκαλικὸς λόγος ὁ τὰ δεστώτα συνάπτων, καὶ ἐνοποιῶν, καὶ ἐκ διαφορῶν ἀρετῶν ὡς ἐνὶ ἀμφίῳ κοσμῶν τὴν ψυχὴν, ἅτε τῷ τῆς ἀγάπης σπαρτίῳ εἰς ἓν συνάπτων αὐτάς. Ταύτης τῆς βραφίδος; τρυμαλιὰ ἡ στενή, καὶ τεθλιμμένη πύλη, περὶ ἧς φησὶν ὁ Σωτὴρ ὅτι « Στενὴ ἡ πύλη ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν. » Φησὶν οὖν, ὡς εὐκοπώτερον τὸν μνησικακὸν ἀνθρώπον διὰ τῆς τελειότητος εἰσελθεῖν, ἢ τὸν πλούσιον. Διὰ τί; Ἐπειδὴ πᾶσα κακία τῇ παρελεύσει τοῦ φθονουμένου προσώπου, ἢ πράγματος διαλύεται, καὶ ὄσον σβέννυται τὸ πάθος λυθέντος τοῦ ὑπεκκαύματος, καὶ οὕτως ἀπαλλαγείς τῆς μνησικακίας; ὁ ἀνθρώπος δύναται· ἂν ἐπιλαβέσθαι τῆς ἀρετῆς, καὶ καταστήσῃ πρὸς; τελειότητα. Τὸ δὲ φιλοπλουτεῖν, καὶ ἀεὶ διακαῶς ἔχειν περὶ τὰ χρήματα, λίαν κακὸν, καὶ μόλις τῷ θανάτῳ λυόμενον·

contextu abruptus, in quo Christus solum difficultatem divitis in acquirendo regno cœlesti sumpta a cameli similitudine (sive animal, sive fuitis nauticus per illum signetur, ut u rique enim æque difficulte per foramen acus transire) voluit ob oculos ponere, nihil autem de alio vitio cum avaritia comparato, neque vero ipse hunc germanum sensum non attigit supra, neque utriusque cameli significatum ignoravit, vel intactum omisit, sed tamen ad mores instruendos, quod unum spectat hic auctor in sermonibus his ad populum, et sane popularibus, piuum etiam sensum excogitavit, qui ex bona mente atque etiam ingeniosa accipiendus. Cæterum de sensu spiritali Scripturæ universæ vide etiam Pererium, lib. xxi, qui multa eleganter dicta ab Eucherio colligit ad hanc rem.

(26) *Acus vero sermonem Domini. Pulchra et belle explicata tropologia non multa differtilla auctoris imperf., apud Chrysost. homilia 33: Acus est Filius Dei, cujus prima pars subtilis est secundum divinitatem; alia vero grossior, secundum incarnationem ejus. Tota autem recta est, et nullam deflexionem, etc. Vide apud ipsum.*

μίνω γάρ τῷ βίῳ τούτῳ συναποτίθεται. Καὶ ὡσπερ ἄ
 ὁ τοῦ οἴνου κόρος τοῖς μεθύουσι γίνεται δίψης ἐπί-
 τασις περιττηγανούσης αὐτοὺς τῆς αὐτοφλυγίας, καὶ
 ἀναφλεγούσης ἐπὶ πλείων τὴν ὄρεξιν, οὕτως οἱ φιλο-
 χρήματοι, κἂν ὡς Κροῖσος πλουτοῖεν, κἂν ὡς ποτα-
 μὸς Πακτωλῶδς, ἀπειρον αὐτοῖς· ἐπιβρέη χρυσόν, οὐ
 κορμέννυνται. Ὅθεν δοκεῖ μοι καὶ ὁ παρ' Ἑλλήσι
 μῦθος τοῖς φιλοπλούτοις ἐλέγγειν τὴν νόσον, ἐν τῷ
 κινὰ τὸν Μίδα ἐικονικῶ διηγήματι, ὃς ἕνα κόρον
 τῆς ἐνοῦσης αὐτῷ φιλοχρηματίας εὔρε, τὸ δύνασθαι
 δι' εὐχῆς πᾶν, οὐ ἄφαιτο, μεταβάλλεσθαι εἰς χρυσόν.
 Οὗ γενομένου δικαίαν εὔρεν ἀμοιβὴν τῆς ἀπλήστου
 εὐχῆς. Πάντων γὰρ χρυσουμένων, ὧν ἤπειτο, λιμῶ,
 καὶ δίψει ἐνδίκως ἀπώλετο, διδάσκοντος τοῦ μύθου,
 καθάπερ ἐγὼ οἶμαι, ὡς οἱ τῶν χρημάτων ἐρασταὶ
 τῆ ἐπιθυμίᾳ ἐναποθησάουσι, ἀλλοτρίοις τὸν πλοῦ-
 τον καταλιμπάνοντες. Εὐλόγως οὖν ὁ Κύριος· ἐναπε-
 φήντο, μὴ δύνασθαι πλούσιον εἰσελθεῖν εἰς τὴν
 βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Φύγωμεν οὖν, ἀδελφοί, τῆς
 ἐπαράτου φιλοκερδίας· τὴν ὄρεξιν, τὴν ἀκερδῆ τῆς
 ψυχῆς τηκεδύνα, τῆς καρδίας τὸν σῆμα, τὸν ἐκμυ-
 ζῶντα ταύτην ταῖς οἰκείαις φροντίαι, καὶ δαπανῶντα.
 Παιδαγωγίσωμεν ἑαυτοὺς τοῖς ἀναγκαίοις ἀρκεῖ-
 σθαι· τὸ δὲ περιττὸν ὡς ἐπιτραλὲς ἀποστειέσθαι. Εἰ
 δὲ τινι προσγέγονε πλοῦτος ἀνεύθυνος, ἢ ἐκ προγόν-
 ων, ἢ ἀναμαρτήτου ἐπιτηδεύματος, ἢ θησαυρίζέτω
 τοῦτον δι' ἐλεημοσύνης ἐν οὐρανοῖς, ἕνθα ἡμῶν τὸ
 πολίτευμα· ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ
 δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

A teneri, et ardentem eas concupiscere valde malum
 est, et quod vix ipsa morte solvatur; solum enim
 cum hac vita deponitur. Et quomodo ebriosus
 satietas vini incrementum est sitis, quando quidem
 ipsa vinolentia eos semper incendit, ac magis
 magisque vini cupiditatem inflammat; sic avari, et
 cupidi, quamvis ut Cræsus ditescant, quamvis ut
 Pactolus fluvius, infinitum illis affluat aurum, nun-
 quam exsatiantur. Quare videtur mihi Græcorum
 fabula ficta illa narratione de Mida, avaritiæ mor-
 bum apte indicare: qui unum satiantis insitæ sibi
 avaritiæ tactus est inodum, si posset ex voto suo
 in aurum convertere quicquid attingeret. Quo facto
 justam reperit insatiabilis desiderii sui pœnam.
 Cum enim omnia quæ tangebatur, aurum evaderent,
 fame et siti merito interit. Qua fabula docemur, ut
 ego existimo, divitiarum amatores immori in ipsa
 aviditate sua, et congestas opes relinquere alienis.
 Jure igitur Christus pronuntiat non posse divites
 introire in regnum Dei. Fugiamus itaque, fratres,
 detestabilem lucri cupiditatem, damnosam animæ
 tabem, et cordis vermem, qui curis a se genitis illud
 corrodit, atque absumit. **320** Condocefaciamus nos
 ipsos necessariis contentos vivere, et quod super-
 fluum est, uti rem periculosam abjicere. Quod si
 cuiquam opes sine vitio obvenerint, vel ex paren-
 tibus traditæ, vel inculcato aliquo negotio partæ,
 has per eleemosynam quasi thesaurum in cœlo
 congerat, ubi est conversatio nostra in Christo
 Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula sæculo-
 rum. Amen.

INCIPIUNT HOMILIÆ IN EVANGELIA

RECITATA FESTIS SANCTORUM DIEBUS :

Quas a Dominicalibus sejungere commodius visum est, etsi in MSS. inter earum ordinem consecrantur.

ὍΜΙΛΙΑ ΜΓ'.

D

HOMILIA XLVI.

Περὶ τῆς ἐπιτιμῆσεως τῶν ὑδάτων. — Ἐλέχθη
 ἐπὶ ἑορτῇ τοῦ ἀγίου μεγαλομάρτυρος Δημη-
 τρίου.

De objurgatione aquarum (27). — Dicta est in festo
 magni martyris Demetrii (28).

Αἰτήτης προφάσεως σήμερον συνέλευσιν ἄγομεν.
 Προστίθει γὰρ ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος τῆ ἐκκλησίᾳ

321 Duabus de causis conventum agimus hodie.
 Duplex enim Spiritus sancti gratia poculum ap-

Francisci Scorsi notæ.

(27) De objurgatione aquarum. Ita inscribitur hæc
 Hom. in codd. utrisque: Περὶ τῆς ἐπιτιμῆσεως τῶν
 ὑδάτων explicatur quippe in ea miraculum, quod
 S. Matth. cap. viii, narrat, cum Christus ἐπετί-
 μησε τοὺς ἀνέμους, καὶ τῇ θαλάσῃ, increpavit, vel
 objurgavit, quæ vis in Hebræo verbo continetur, ut
 adnotat Cornelius noster, *ventis et mari*. Unde
 factum lemma jam prænotatum.

(28) Magni martyris Demetrii. Μεγαλομάρτυρ S.
 Demetrius omnium Græcorum tabulis appellatur,
 cujus est in orientali Ecclesia magna celebritas, et
 quidem 26 Octob., cum Latinum Martyrologium de
 eo 6 ejusdem mensis die agat. Vide Baron. tom. II,
 anno 303 et in Notis dicta die. Ex Menologio Græ-
 corum non omnibus obvius, eo inquam, quod ex
 Bibliotheca card. Sireti crutum, et ex ejusdem

ponit Ecclesiae, antiqui timoris memoriam Demetrii A martyris celebritate temperans, ut simul gaudeamus diem festum agitantes, et recordatione terroris, quem terræmotus iniecit (29), coerceamur, ut neque dissolutum sit gaudium, neque timor cum desperatione salutis. Ergo quando matutinis horis athleticam martyris consummationem ex monumentis accepimus (30), et causam commemorationis terræmotus ex historiis audivimus (31), age verba Evangelii ³² disquiramus.

In illo tempore, « Ascendente Jesu in naviculam, secuti sunt eum discipuli ejus. » Cum multa terris miracula Salvator edidisset, et divinam quæ in ipso inerat discipulis potentiam ostendisset, ne eos illa cogitatio conturbaret, quod in terra duntaxat res mirandas posset efficere, quod reliquum erat, B ingreditur cum illis naviculam, et per maris traiecit vias miraculo demonstrans aperte, « Quoniam ipsius est mare, et ipse fecit illud, » ut cecinit Psalmus ³³. **322** Cum enim secunda navigatione mererentur, et placidus eos ventus impelleret, et flamine a puppi aspirante, navis cursum teneret suum, et admodum feliciter secaret humidas vias, ipse Salvator foris navis incumbens dormiebat quidem corpore, sed oculo illo suo pervigili, et omnia collustrante, videbat pelagus ventorum flatibus agitatam.

« Et ecce motus magnus factus est in mari. » Absurdum quidem videtur (32) factum fuisse motum

³¹ Matth. viii, 23 seqq. ³² Psal. xciv, 5.

Francisci Scorsi notæ.

interpretatione in lucem edidit, et notis illustravit C Henricus Canisius Noviomagus, hæc habet: *Commemoratio magni martyris Demetrii cognomento Myroblatæ. Hic fuit sub Diocletiano et Maximiano imper. ex urbe Thessalonica, qui jugulatus animam emisit.* Hæc Menol. Porro dictus est Myrobleta, Μυροβλήτης, hic S. Demetrius, ex miraculo, quod ex ejus sepulchro tanquam ex fonte unguentum emanet saluberrimum; qua causa magnus ad ejus monumentum Thessalonicae concursus Orientalium. De quo idem Baronius loco relato. De hoc sancto martyre multa variaque scripturus apparat Laurentius Cocens ex civitate Suasæ in Gallis Senon., qui etiam Discussionem monumentorum typis expressam edidit, et in omnes fere Europæ provincias transmisit, ut ex omnibus bibliothecis major rerum ab eo gestarum, et miraculorum notitia perferretur. Earum etiam aliquot ad me misit, atque ego symbolam dedi meam; ac præsertim mentionem ejus in hac homilia ab nostro Cerameo factam, quam ipse, ut non ab alio acceptam, magis se fecisse rescripsit; atque ut mutuum mecum faceret exscribendum diligenter curavit Glossarium ad omnes has Theophanis homilias servatum in monast. S. Laurentii Escorial., ut vocant. Agit enim nunc Madriti Laurentius, atque ad me illud magna cum cura transmisit. Nec præterito ad coronidem hujus notæ alia elogia, quibus hic sanctus martyr insignitur ab eodem Laurentio in sua illa Disquisitione jam impressa, quæ sane elogia a multis monumentis quæ versat, et quidem fide dignis eruerit. S. Demetrium igitur Thessalonicensem Græciæ præconsul., Macedoniæ, Thessaliæ, Achaïæ, utriusque Epiri Præsulem, et Cretæ apostolum

κρατήρα διπλοῦν, τῇ πανηγύρει τοῦ μάρτυρος Δημητρίου μνήμην παλαιῦ φόβου κεράσασα, ὡς ἂν ὀμοῦ τε χαίρωμεν ἑορτάζοντες, καὶ τῇ ἀναμνήσει τῆς τοῦ σεισμοῦ ἀπειλῆς συστελλώμεθα. Καὶ μήτε τὸ χαίρον ἔκλυτον εἴη, μήτε ὁ φόβος σωτηρίας ἀνελπιστος. Ἐπεὶ οὖν κατὰ τὰς ὀρθρινὰς ὥρας, καὶ τοῦ μάρτυρος τὴν ἀθλητικὴν τελείωσιν ἐκ τῶν ὑπομημάτων ἐμάθομεν, καὶ τὴν πρόφασιν τῆς τοῦ σεισμοῦ μνήμης ἐκ τῶν ιστοριῶν ἠνωτίσαμεθα, φέρε δὴ καὶ τὰς εὐαγγελικὰς φωνὰς ἐξετάσωμεν.

Τῷ καιρῷ κεῖνῳ, « Εἰσελθόντι τῷ Ἰησοῦ εἰς πλοῖον, ἠκολούθησαν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. » Πολλὰ κατὰ γῆν ὁ Σωτὴρ ἐργασάμενος θαύματα, καὶ τοῖς μαθηταῖς τὴν ἐνοῦσαν θεῖαν ἰσχὺν ἐνδείξάμενος, ὡς ἂν μὴ τοῖς λογισμοῖς ἐκταράττωνται, ὡς ἐν τῇ γῆ μόνῃ αὐτοῦ δυναμένου θαυματουργεῖν, B εἰσεῖσι λοπὸν καὶ εἰς ἄκατον μετ' αὐτῶν, καὶ διαπερᾶ τῆς θαλάσσης τὴν κέλευθον δεικνύς ἀριώβλω; διὰ τοῦ θαύματος, « Ὅτι αὐτοῦ ἐστὶν ἡ θάλασσα, καὶ αὐτὸς ἐποίησεν αὐτήν, » ὡς ὕμνησεν ὁ ψαλμῆς. Εὐθέτου δὲ ὄντος τοῦ πλοῦ, καὶ ὄβρου φιλίου ἐπιγοντοῦ, καὶ πνεόντος κατὰ πρόμυαν τοῦ πνεύματος, καὶ τῆς νηὸς θεούσης, καὶ τεμνούσης εὐ μάλα τὴν ὕγροστιετητόν, αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἐπερείσας τῷ καταστρώματι ἑαυτὸν σωματικῶ; μὲν ἐκάθειθε, παντεφρόφω δὲ καὶ ἀκοιμητῷ ὄμματι ἑώρα τὸ πύλαγος τοῖς πνεύμασιν ὀρινόμενον.

« Καλῖδου σεισμὸς μέγας ἐγένετο ἐν τῇ θαλάσσῃ. Δοκεῖ μὲν ἀπίθανον μέσον θαλάσσης γενέσθαι σιν

magnum martyrem, thaumaturgum et myrobletam vocat.

(29) *Quem terræmotus iniecit.* Contigit hic terræmotus sub Leone Isaurico Iconomacho, anno ejus imper. 25, Christi 714, ipso S. Demetrii die 26 Octobr., quo die S. Demetrius Græci annus celebritate colunt, ut jam not. 28 proxima, cujus terræmotus quanta vis fuerit per duodecim menses, quibus duravit, vide narratum apud Baron. an. 740, ex Theoph. Hist. Jam ex hac historia veritate manifeste deprehenditur erratum in cod. Panorm. qui scriptum exhibet Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου, pro Δημητρίου. Præterquam quod etiam animadverti poterat ex Gall. ubi recte habetur: Τοῦ Δημητρίου. Ejus igitur terræmotus memoria annis singulis recolli solemniter consuevit, ut ex Menologio Græcorum Basilii imper. jussu collectio constat, quod sic habet: *Vicesimo quinto Leonis Isaurici principatus anno Indict. novæ vicesima sexta Octobr. die in S. Demetrii commemoratio factus est ingens et terribilis terræmotus Constantinop. et omnes domus et Ecclesia conciderunt; multi que riuus oppressi sunt; unde tam terribilis terræmotus memoriam recolentes supplicamus, ut nos a sua jussu liberet ira contra nos excitata.*

(30) *Ex monumentis accepimus.* Ex Menolog scilicet ubi preces ad Matut. et lectio martyrii S. Demetrii continetur.

(31) *Ex historiis audivimus.* Narrat ejus martyrium inter ceteros Theophan. Hist. Alius a nostro apud Baronium loco sup. relato, not. 28.

(32) *Absurdum quidem videtur.* Hæc ab auctore proposita dubitatio circa ea verba S. Matth.: Καλῖδου σεισμὸς μέγας ἐγένετο, originem et locum habet

σμών· εἰ γὰρ καὶ τὸ γενέσθαι δοίη μὲν, ἀλλ' ἔστι τοῖς πλέουσιν ἀνεπαίσθητος τῆς τοῦ πλοίου κινήσεως τοῦ σεισμοῦ κρυπτούσης τὴν δίνην. Ἀκριβέστερον οὖν οἱ ἄλλοι φασὶν εὐαγγελισταί, ὅτι κατέβη λαίλαψ ἀνέμου. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὄπερ ἐν τῇ γῆ σεισμός, τοῦτο ἐν τῇ θαλάσῃ καταγίδεις, καὶ λαίλαπες, κατεχρήσατο τῇ λέξει ὁ θεὸς Ματθαῖος, δηλώσας διὰ τοῦ ὁμοίου τὸ ὅμοιον. Λέγεται δὲ λαίλαψ βίαιος ἀνεμος, κατὰ τὴν ἑρμηνείαν τῶν χειρῶν ἐμπιπτον εἰς θάλασσαν, οὐκ ἐπευθείας, ἀλλὰ δίκην στροφάλιγγο· ὑποκλύζων τῷ βάρει τὰ κύματα, ὥστε τὸ ὕδωρ βριθόμενον διὰ τῆς ἐμπτώσεως, ἐπὶ τῷ ἄνω εἰς ἀφρόν παραπύσθαι, ὃ δὲ καὶ τότε συμβέβηκεν· ἐκ καθαρῆς γὰρ αἰθρίας ὀχλὺς τὸν ἀέρα ἐξόφωσε, καὶ ὁ αἰθρῆς ἐγεγόνει συννεφέλος. Δεινὸς δὲ λαίλαψ ἐπεισπεσὼν τὴν ναῦν περιέτρεπεν, ὡς μικροῦ δεῖν γενέσθαι αὐτὴν ὑποβρύχιον. Καὶ οὐ δήπου φαμέν, ὡς αὐτὸς ἐποίησε τὸν τέραχον τῆς θαλάσσης θροῆσαι θέλων τοὺς μαθητάς, ἀλλ' ὁ μὲν κλύδων φυσικῇ ἀκολουθίᾳ τῶν πνευμάτων διεγειρομένων ἐγένετο· αὐτὸς δὲ, καίπερ κωλύσαι δυνάμενος, ὅμως παρεχώρει τοῖς στοιχείοις τὰ συνήθη ποιεῖν, εἰς μείζονα πίστιν ἐμβιβάζων τοὺς μαθητάς.

« Αὐτὸς δὲ ἐκάθευδεν. » Ἐπειδὴ προῆδει τὸν μέλλοντα ἔσεσθαι κλύδωνα, εἶδωσιν ἐν τῷ ὕπνῳ τοῖς ἀνέμοις ἄδειαν δαδύξαι τὴν θάλατταν. Εἰ γὰρ ἐρηγορῶς ἦν, ἢ οὐκ ἐγένετο τῶν πνευμάτων ἢ ἐπανάστασις, ἢ γενομένης κατεύνασεν ἂν τὸν τέραχον ἐξ ἀρχῆς, ἢ μὴ τοῦτο ποιήσας ἀδυνατεῖν αὐτοῖς εἶδος. Τάχα δὲ οὐδ' αὐτοῦ πρὸς Ἰησοῦν ἐτράποντο, ἐρηγορῶτος αὐτοῦ· νῦν δὲ τῇ τοῦ ὄπνου προφάσει ταῦτα ἐπηκολούθησε. Παφλάζοντος οὖν τοῦ πνεύματος, καὶ κυκωμένου τοῦ κύματος, καὶ ὑπηρεύοντος τοῦ βέουματος, καὶ τοῦ ἀφροῦ περιζέοντος, παυσμένης τε τῆς εἰρεσίας, καὶ ὑπάντλου γεγονότος τοῦ

A in medio mari; nam quamvis factum fuisse detur, illum tamen navigantes sentire non potuerunt, cum ipsa navis agitatio impetum motus occultet. Explicatius ergo alii evangelistæ dicunt, descen disse procellam venti⁸⁸. Sed quia quod in terra est motus, hoc in mari sunt procellæ, et turbines, divus Matthæus vocabulo abusus est, simile declarans ex simili. Procella vero sive turbo (33) ventus dicitur vehemens tanquam lapis quidam cadens in mare, non quidem recta, sed vorticie in modum turbans suo pondere fluctus, ita ut aqua eo incumbente pressa sursum in spumam collecta extrudatur. Quod tunc quoque contigit; nam e puro, ac sereno cælo diffusa caligo aerem obtenebravit, et nubibus obdixit; terribilis porro ille turbo incidens navigium evertit, ut parum absuerit, quin deprimeretur. Nec vero dicimus ab ipso maris tempestatem fuisse excitatam eo consilio, ut discipulos terreret, sed naturali rerum ordine ventis excitis ea coorta est: ipse vero, etsi eam impedire potuerit, tamen pro consuetudine agere sinebat elementa, ut discipulos ad majorem fidem induceret.

« Ipse vero dormiebat. » Quoniam futuram præviderat tempestatem capiendo somno, ventis potestatem maris perturbandi permisit. Si enim vigilasset, vel nulla ventorum orta seditio fuisset, vel ortam a principio sedavisset, vel si id non fecisset, virium imbecillitati id assignassent. Et forsân ipso vigilante, ne ad supplicationem quidem conversi fuissent: nunc vero occasione somni hæc consecuta sunt. Turbante igitur vento, cum miscerentur undæ, fluctusque resonarent, et æstualet spuma, ac cessante remigum opera, navigium aquis esset oppletum (sic enim ait sanctus Marcus:

⁸⁸ Luc. viii, 28.

Francisci Scorsi notæ.

ex communi, vulgataque significatione Græcanici nominis σεισμός, quod ipsorum dialecto de terræmotu plerumque usurpatur. Nam Aristot. *De mundo*, ubi causas terræmotus explicat, sic concludit: Καὶ ἀπειργάσατο πάθος τοῦτο, ὃ καλεῖν εἰώθαμεν σεισμόν· Ex quo fit natura periturbatio, quam vocare consuevimus terræmotum. Idque etiam advertitur in *Theaur*. Henricus Steph. σεισμόν plerumque de concussione terræ dici etiam sine adjectione τῆς γῆς, ut apud Thucyd. σεισμοῦ γενομένου, et apud Athenæum, lib. viii, σεισμών γενομένων. Igitur ex hac vulgari significatione vocis σεισμοῦ quæ dubitationem parere apud populum potuisset, apud quem sermonem habet hic Pater, occupat eam proponere his verbis: Δοκεῖ μὲν ἀπίθανον μέσον θαλάσσης γενέσθαι σεισμόν. Videtur incredibile in medio mari contigisse motum, hoc est terræmotum, ut innuit vox σεισμός. Sed ipse facile et congruenter ex aliis locis Lucæ viii et Marc. iv, eam expedit ab his verbis: Sed quia, quod terræ est motus, hoc in mari sunt procellæ, etc. Quæ vide apud ipsum, nihil enim amplius addendum ad eum exponendum.

(33) *Procella sive turbo*. Τὸ λαίλαψ sic desinit Arist. *De mundo*: Λαίλαψ δὲ καὶ στροβίλος πνεῦμα βίαιον, καὶ εἰλούμενον κάτωθεν ἄνω· Vortex et turbo violentus est ventus, et qui inferne sursum versus

repente convolvitur. Idem ibidem, καταγίδα (quam vocem habet noster paulo supra) his verbis explicat quid sit: Τῶν γε μὴν βιαιῶν πνευμάτων καταγίς μὲν ἐστὶ πνεῦμα ἀνωθεν τῷ πτον ἐξαίφνης· Cæterum e genere violentorum flatuum, καταγίς est flatu ingruens superne repenteque verberans. Etym. magn. eodem modo etsi non iisdem verbis describit λαίλαψ, cum utrisque consentit in descriptionem τοῦ λαίλαπος Noster. καταγίδα vero Etym. idem πρὸς τὸ αἰγίς deducit. Αἰγίς autem hoc est *Ægis* armatura Jovis a Vulcano fabricata, ut est in fabulis non ἀπὸ τῆς αἰγὸς a capra nimirum Amaltheæ, ut communiter fabulatores asserunt, dicta est: Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ ἀίσσω, τὸ ὀρμῶ, καὶ τὰς συστροφὰς τῶν ἀνέμων ποιεῖν ἐν τῷ κινεῖσθαι· Sed ex eo quod ventorum turbines effriat motu suo; unde, inquit, καταγίδες οἱ ἀνεμοί. Hoc παρ' ἔργον adnotatum volui, quia non obvium et scitum, ut mihi videtur, etymon, quod confirmatur ex illo Virg. *Æneid.* viii:

..... Arcades ipsum.

Credunt se vidisse Jovem; cum sæpe nigramtem

Ægida concruteret dextra, nimboſque cieret.
Et S. lii lib. xi:

Ægida commovcat nimboſ, nammasque vomentem

« Fluctus mittebat in navim, ita ut impleretur navis »), discipuli **323** rebus suis plane diffisi, vitamque desperantes (34), metu perterriti, tremantes, et horrore confusi, Dominum e somno excitabant, dicentes: « Domine, salva nos, perimus. » Atqui oportebat eos considerare, etiam corpore dormiente, divina se virtute posse ab illo servari; sed enim erant utique imperfecti, et pueri sensibus. « Domine, salva nos, perimus. » Vide in verbis quamdam ex diffidentia, et fide complexionem Hæc enim, « Domine, salva nos, » convenientem fidem ostendunt; at illud, « Perimus, » magnam discipulorum timiditatem, et ignaviam arguit. Nam quod se omnino periclitari præsentem Christo suspicabantur, manifestam diffidentiam indicabat, quam sane redarguens Dominus: « Quid timidi, inquit, estis inodice fidei? » Ita cum consternationem animorum sedasset, mare et ventos objurgat. Sed cum objurgationem audis hoc loco, subtiliore intellectu ad id, quod dicitur, mentem intende. Neque enim objurgat elementa: absurdum enim est (35), et plane puerile existimare res inanimas, et sensus omnis expertes increpari; sed dæmones desertores objurgat, qui elementorum opera, Deo permittente, incommoda nobis importare consueverunt. Hos simul ac objurgavit, undas continuo sedat, placat ventos, fluctus sopit, et procellam in secundam, ac ferentem auram vertit. Tum confestim mare compressis fluctibus redditaque tranquillitate conquiescit. Hoc ingens miraculum perspicacibus prævidens oculis David manifestissime præsignavit (36) in psalmo centesimo sexto, commotionem procellæ, seditionem undarum, apostolorum consternationem, latas ad Dominum preces, spirituum objurgationem sedationemque tempestatis. Il quod liquidius constabit, si verba ipsa commemoraverimus. Ac de tempestate quidem sic ait: « Stetit spiritus procellæ, et exaltati sunt

³³ Marc. iv, 37. ³⁴ I Cor. xiv, 20.

Francisci Scorsi notæ.

(34) *Vitamque desperantes.* Καὶ τὴν σφῶν ζωὴν ἀνελπίζοντες reposui ex Gall. quæ si minus necessaria, uberiorem tamen orationem efficiunt, ut cætera quæ hic congerit sacer orator.

(35) *Absurdum enim est, etc.* Hoc videtur mihi Theophanes adversus eos dicere, qui putarent fortasse elementa esse anima, et sensu prædita. Quod etiam innuit sanctus Hieronymus, in cap. hoc Matth.: *Ex hoc loco intelligimus, quod omnes creature sentiant Creatorem; quas enim increpavit, et quibus imperavit, sentiunt imperantem non errore hæreticorum, qui omnia putant animantia, sed majestate Conditoris, quæ apud nos insensibilia, illi sensibilia sunt.* Ita Hieronymus. Ex quo intelligendus Theophanes noster, cum ait absurdum, et ridiculum esse censere elementa increpari: nimirum si quis existimet naturaliter tanquam res animatas increpationis esse capaces. Cæterum ipse alio etiam reprehensione detorquet, ad dæmones nimirum, qui elementorum opera, Dei permissu, incommoda nobis importare consueverunt. Cui consonat Maldonati nostri explicatio hæc verbis allata: *Loquitur Christus ventis, tempestati, et morbis, aliisque similibus rebus verinde, atque si malis spiritibus loquere-*

σκάφους· οὕτω γὰρ ὁ ἱερῆς Μάρκος φησὶν, ὡς ἡ τῆ κύματα ἐπέβαλεν εἰς τὸ πλοῖον, ὥστε γερμίζεσθαι αὐτό· ἀπογνόντες τελείως οἱ μαθηταί, καὶ τὴν σφῶν ζωὴν ἀνελπίζσαντες, καὶ περιδεεῖς γεγονότες παλλόμενοι, καὶ περριχότες ἀρῦπνον τὸν Κύριον, φάμενοι: « Κύριε, σῶσον ἡμᾶς, ἀπολλύμεθα. » Καίτοι ἐχρῆν αὐτοῖς συνιδεῖν, ὅτι καὶ καθεδόν σωματικῶς, διέσωζεν αὐτοὺς θεϊκῶς, ἀλλ' ἦσαν ἀτελεῖς ἄρα, καὶ ταῖς φρεσὶ νηπιάζοντες. « Κύριε, σῶσον ἡμᾶς, ἀπολλύμεθα. » Ὅρα ῥημάτων συμπλοκὴν ἐξ ἀπιστίας καὶ πίστεως. Τὸ μὲν γὰρ, « Κύριε, σῶσον ἡμᾶς, » ἐμφαίνει πίστιν ἀρῦδον τὸ δὲ, « Ἀπολλύμεθα, » πολλὴν κατηγορεῖ μικροψυχίαν, καὶ ὀλιγωρίαν τῶν μαθητῶν. Τὸ γὰρ ἕως ὑποπτέυειν κινδύνῳ περιπεσεῖσθαι συνότος αὐτοῖς τοῦ Χριστοῦ, ἀπιστίαν ἐνέφηνε προφανῆ, ὃ δὲ ἐλέγχει ὁ Κύριος· « Τί θελοῦ, φησὶν, ἐστὲ, ὀλιγόπιστοι; Ὅυτω κατευνάσας τὸν τῆς ψυχῆς αὐτῶν τάραχον, τῆ θαλάσσης, καὶ τοῖς ἀνέμοις ἐπιτιμᾷ. Ἄλλ' ἐπιτιμῆσιν ἀκούων ἐνταῦθα, ἰσχυρότερον τὸν νοῦν ἐπέρεισον τῷ ῥητῷ· οὐ γὰρ τοῖς στοιχείοις ἐπιτιμᾷ ἄτοπον γάρ, καὶ κομιδῆ νησιοπρεπὲς τὸ νομίζειν ἐπιτιμᾶσθαι τὰ ἄψυχα, καὶ ἀναίσθητα, καὶ μὴ ἐπικτεῖν δυνάμενα, ἀλλὰ ταῖς ἀποστατικαῖς δυνάμεσιν ἐπιτιμᾷ ἐκδοθείαις διὰ τῶν στοιχείων τοῦ Θεοῦ συχωρήσει, κακώσεις ἐπιφέρειν ἡμῖν. Τούταις ἐπιτιμῆσας παραχρῆμα πρᾶναι τὰ κύματα, κοιμίζει τὰ πνεύματα, κατευνάζει τὰ βέβηλα, καὶ ὁ λαίλαψ εἰς πνεῦμα μετεβλήθη εὐφρόν τε, καὶ πρῶμιον, καὶ γαληνιάζει εὐθύς ἐκ τῶν κυμάτων καταστορεθεῖσα δι' ἡσυχίας ἡ θάλασσα. Τοῦτο τὸ παράδοξον θαῦμα προβλεπτικοῖς ὁμοιασι προιδῶν ὁ Δαβὶδ σφρόσστα προεδήλωσεν ἐν τῷ ἑκατοστῷ ἕκτῳ ψαλμῷ, τοῦ λαίλαπος τὴν ἐπίσφρησιν, τῶν κυμάτων τὴν ἐπαύστασιν, τῶν ἀποστόλων τὴν πτόησιν, τὴν πρὸς τὸν Κύριον ἀντιβόλησιν, τῶν πνευμάτων τὴν ἐπιτιμῆσιν, τοῦ κλύδωνος τὴν κατεύνασιν. Σαφέστερον δ' ἂν γένοιτο εἰ καὶ αὐτῶν ἐπιμνησθῶμεν τῶν λέξεων.

tur; neque enim res naturales, sed rationales increpamus, ut Matth. cap. xvii, et Luc. iv et ix. Ideo ut opinor quia morbi et tempestates sæpe per malos spiritus immittuntur, ut ait David, immissiones per angelos malos. In hac vero periodo hæc: Καὶ τὰ μὴ ἐπικτεῖν δυνάμενον, absunt in cod. Panorm., et quidem parva jactura, cum sine his constaret sensus, perire tamen nolui, cum his uberior oratio fieret, et sunt hæc plerumque oratoricæ ἐξεργησεις et exhibitiones. Restitui igitur ex S. ms.

(36) *David manifestissime præsignavit.* Id notat etiam S. Chrysost. in Catena aurea: *Unde quod de Patre dictum est: « Dixit, et stetit spiritus procellæ, » hoc Christi opere implevit; solo enim verbo, et præcepto mare sedavit, et refrenavit.* Et card. Bellar. in hunc eundem Psal. versiculum: *Laudatur hic Deus ob liberationem periclitantium in mari. Hujus miserie non occurrit exemplum in Scripturis ante tempora Davidis; sed post illa tempora habemus exemplum in lib. Jonæ, cap. 1, et in Evang. Matth. cap. viii.* Igitur ex sensu Bellarm. cecinit hæc David in hoc Psalmo, quem Noster de hoc miraculo explicat, non quasi narrans aliquid quod esset gestum, sed prædicans quod erat eventurum.

Περὶ μὲν τοῦ κλύδωνος οὕτω φησὶν· « Ἔσθη πνεῦμα καταϊγδός, καὶ ὑψώθη τὰ κύματα τῆς θαλάσσης, ἀναθαίνοντα ἕως τῶν οὐρανῶν, καὶ καταθαίνοντα ἕως τῆς ἀβύσσου. » Περὶ δὲ τῆς πτοίας τῶν μαθητῶν· « Ἐταράχθησαν, ἐσαλεύθησαν, ὡς ὁ μεθύων, τρόμος ἐπελάβετο αὐτούς. » Μετὰ ταῦτα ἐπάγει, « Ἐκέκραξαν πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτούς. » Ἐἶτα τὸ τέλος τοῦ θαύματος, καὶ τὴν Ἰησοῦ γλυκεῖαν φωνὴν, δι' ἧς μετεβλήθη εἰς γαλήνην ἡ θάλασσα δεξαμένη τὴν ἐπιτιμήσιν· « Καὶ ἐπέταξε τῇ καταϊγίδι, καὶ ἔστη εἰς αὐραν, καὶ ἔσγησε τὰ κύματα αὐτῆς. » Ὅρα; ὅπως ἀριδῆλως ἡ ψαλμικὴ φόρμιγξ προήγγειλεν.

Ὁ συνιέντες οἱ μαθηταὶ θαυμάζοντες ἔλεγον· « Ποταπὸς ἐστὶν οὗτος, ὅτι καὶ οἱ ἄνεμοι, καὶ ἡ θάλασσα ὑπακούουσιν αὐτῷ; » οὐκ ἐρωτηματικῶς, ἀλλ' ἀποφαντικῶς λέγοντες. Ὡς μέγας ἀληθῶς ἐστὶν οὗτος, ὁ τοσαύτην περιβεβλημένος ἰσχύον, καὶ μετὰ τῶν τῶν στοιχεῖα ὅπη βούλεται λόγῳ καὶ νεύματι! Τὸ μὲν οὖν καθ' ἱστορίαν θαῦμα πέρας ἔσχε τοιοῦτον. Ἐπεὶ δὲ θάλασσά ἐστι καὶ ὁ παρῶν βίος, ἡ ὑδατώδης ζωὴ, ἡ πᾶσι τῶν πειρασμῶν ἀνέμοις ταρασσομένη, καὶ τοῖς ἀλλεπαλήθλοισι πάθεισι κυμαινομένη· ἡμεῖς δὲ ἐσμεν, οἱ σφίσι ἐαυτοῖς προξενούντες τὸν κλύδωνα, καὶ βύθιοι ἐν τῇ κακίᾳ γενόμενοι, καὶ ἐμπέπτοντες εἰς τὰ πονηρὰ τῆς ψυχῆς πολλακίς ναυάγια, μιμησώμεθα τοὺς ἱεροὺς μαθητὰς, καὶ καθεύδοντα τῇ μακροθυμίᾳ τὸν Κύριον διὰ μετανοίας, καὶ προσευχῆς ἀφυπνώσωμεν, καὶ ἰλεωσώμεθα. Ἰνα ἐπιτιμήσῃ τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασι, καὶ ἐρεῖ τῇ κακίᾳ· « Σιώπα, πεφίμωσο » καὶ στήσῃ τὴν καταϊγίδα εἰς αὐραν, εἰς τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριν τῆς διὰ τῶν νοητῶν ἰστίων πρὸς τὸν τῆς ἀρετῆς πλοῦντὸν νοῦν κατευθύνουσαν, καὶ τῷ θεῷ λιμένι τὴν ψυχὴν καθορμίζουσιν, ἐν ᾧ γένοιτο πάντα; ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὗ ἡ χάρις καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

HOMILIA MZ.

Εἰς τὴν ἀποστολὴν τῶν δώδεκα μαθητῶν.

Εὐχάλει μὲν ἡμᾶς, ὦ φίλορτοι, σήμερον ἡ τῶν Ἀναργύρων ἱερωτάτη δυὰς πνευματικῶς ἑορτάσαι τὴν τούτων πανήγυριν. Ἦς γὰρ αὐτοὶ μετέσχον χάριτος ἐκ Θεοῦ, ταύτης καὶ ἡμῖν ἀναργύρως με-

⁶⁵ Psal. cvi, 25, 26. ⁶⁶ Ibid. 27. ⁶⁷ Ibid. 28.

Francisci Scorsi notæ.

(37) *Non interrogando.* Sic accipit hæc verba Origenes in *Catenâ aurea*: *Non autem interrogantes dicunt, « Qualis est iste, » sed asserentes, quia iste, est talis, cui venti et mare obediunt; qualis ergo est iste, id est, quantus, quam fortis, quam magnus? Jubet omni creature, et non supergreditur jussionem ejus; soli homines resistunt; et ideo in judicio damnabuntur.*

(38) *Sanctissimum par Anargyrorum.* Cosmam et Damianum intelligit; quod puto omnes etiam intelligerent, modo eorum historias legerint. Cum enim medicam artem gratis, et nullo pretio, sen argento accepto exercitaverint, hoc nomen Ἀνάργυροι a Græcis scriptoribus sunt adepti. Simeon Metaphr. . *Ex quo factum est (nimium abstinentia pecuniæ) ut si quis eos non ipsi nominibus, sed Anargyros, hoc est Pecunia vacuos, dixerit, significet Cosmam, et Damia-*

fluctus maris, ascendentes usque ad cœlos, et descendentes usque ad abyssos ⁶⁵. De pavore autem discipulorum: « Turbati sunt, et moti sunt sicut ebrius, tremor apprehendit eos ⁶⁶. » Post hæc subjungit: « Clamaverunt ad Dominum, cum tribularentur ⁶⁷. » Demum exitum miraculi, et suavem Jesu vocem, qua mare suscepta objurgatione tranquillatum est: « Et imperavit procellæ, et stetit in auram, et siluerunt fluctus **324** ejus ⁶⁸. » Vides quam aperte Psaltæ cithara hoc miraculum prænuntiavit.

Quod cum intellexissent discipuli, admirantes dicebant: « Qualis est hic, quia venti et mare obediunt ei? » non interrogando (37), sed affirmando dicentes: Quam magnus revera est hic, qui tanta virtute circumscriptus est, qui verbo et nutu, quo vult elementa traducit. Atque hunc exitum habuit miraculum secundum historiam. Quoniam vero vita præsens est mare, quæ omnibus temptationum ventis agitur instar aquarum, et crebris calamitatibus perturbatur, nos vero sumus, qui nobis ipsis tempestatem excitamus, in malitia demersi, et in perniciose animæ naufragia incidentes, sanctos discipulos imitemur; et dormientem patientia Domini precibus, et pœnitentia excitemus, et propitium nobis reddamus, ut increpet immundos spiritus, et dicat improbitati: « Tace, obmutesce; » et statuet procellam in auram, id est, in gratiam Spiritus sancti, qua mentem nostram ad virtutis cursum per spiritualia vela dirigat, et in cœlesti portu constituat animam nostram: quem tenere nobis contingat in gloria Domini nostri Jesu Christi, cujus gratia et imperium manet in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XLVII.

De missione duodecim discipulorum.

Invitat nos hodierna luce, o festorum studiosi cultores, sanctissimum par Anargyrorum (38), ut eorum solempne religiose celebremus. Quam enim ipsi a Deo gratiam sunt consecuti, hanc nobis gra-

⁶⁸ Ibid. 29.

num; fuit autem viris admirandis impositum hoc nomen, eo quod reipsa eis veritas suffragaretur. In orat. encomiast. Nicetæ apud Surium hæc Epigraphæ, sive Elogium exstat: *Sanctorum, et effectorum rerum admirabilium Cosmæ et Damiani, qui dicuntur Anargyri.* Idem et Baronius in Not. ad Martyrol. et in Eucholog. Græc. Verum ex Liturgia S. Chrysotomi, plures alii id habent commune nomen: quorum tamen principes Cosmas et Damianus: Τῶν ἁγίων καὶ ἱαματικῶν ἀναργύρων Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ, Κυρίου, καὶ Ἰωάννου, Παντελεήμονος, καὶ Ἐρμολάου, Σαμψῶν, καὶ Διομήδους, Θαλασσίου, καὶ Τρύφωνος, καὶ τῶν λοιπῶν. Asceterium illis commune consecravit Michael Paphlago ante urbis muros. De quo Zonaras et Cedrenus apud Meursium *Gloss. Græco-Barbar.* dies festus omnium, communis celebratur Kal. Julii, ut ex Constit. Manuclis Comneni

tis et sine argento communicantes, et genus omne morborum expellentes, hoc a nobis recipiunt grati animi officium, ut ad eorum memorias frequenter conveniamus, et pie sancteque gaudeamus. Cum igitur donorum cœlestium, quæ ipsis donata sunt, participes simus, et firmam quidem corporum valetudinem, animæ vero salutem percipiamus, lecta modo Evangelii verba audire debemus⁹⁹.

In illo tempore, « Convocatis Jesus duodecim discipulis suis, dedit eis potestatem spirituum immundorum, ut ejicerent eos, et curarent omnem languorem **325** et omnem infirmitatem. » Maturus jam Ogygiam dæmonis tyrannidem (39) Salvator evertere, ut ad ejus eversionem quodammodo præluderet, discipulis potestatem fecit, ut quasi verberones quosdam procul abigerent dæmones, et mala ab ipsis in homines illata nullo labore curarent. Quoniam vero vox *spiritus*, diversa significat: Spiritus enim Deus, et spiritus hominum animæ, et quæ animæ præest mens; et ipse etiam agitabilis aer spiritus dicitur; et apostolicæ virtutes hoc etiam nactæ sunt commune nomen; vocum ambiguitatem distinguens Evangelium sic ait: Dedit eis potestatem contra immundos spiritus. Soli enim spiritus nequam hanc immunditiam contraxerunt, et ejus contrahendæ hominibus sunt auctores. Cum enim naturæ suæ principatum obtinissent, et liberæ voluntatis impulsione de se deliberassent, ab eo quod est, exciderunt inclinantes in id quod non est. Et nunc alius quidem aerius dæmon est, alius terrestris, alius infernus. Quandoquidem igitur honore ab initio impertito spoliati sunt, contra homines, utpote Dei imagine insignitis, rabie quadam incitati, bellum adversus nos suscipere hostes simul, et ultores facti generis nostri. Qua enim nos ad malefacta impellunt, et per ea sejungunt a Deo, hostes sunt; qua vero iis, ut tortoribus utitur Deus ad nos vel multandos, vel probandos vel corrigendos, jure appellantur ultores. Ideo qui in carne venit in mundum ut ejiceret inimicum et ultorem, ut cecinit David⁹⁹, præcipit primo discipulis ut ejiciant dæmones, deinde morbos ut curent, ostendens,

⁹⁹ Matth. x, seqq. ⁹⁹ Psal. viii, 3.

Francisci Scorsi notæ.

de feriis: 'H α' τοῦ Ἰουλίου ὅτι ἐν αὐτῇ τῶν ἁγίων καὶ θαυματουργῶν Ἀναργύρων τὴν μνήμην τελοῦμεν. *Prima dies Julii, quod in ea sanctorum admirabilium rerum effectorum, gratis medentium memoriam peragimus.* In editione Latina apposita addictum exstat, Cosmæ et Damiani: sed est glossema ejus, qui alios multos sanctos Anargyros esse ignorabat; et frustra hic additur, cum supra præciserit eorum mentio: 'H α' τοῦ Νομβρίου δὲ τὸ τοῦ θαυματουργοῦ καὶ Ἀναργύρου Κοσμᾶν καὶ Δαμιανὸν ἑορτάζομεν. *Primus Novembris quo miraculorum effectores gratis medentes Cosmam et Damianum celebramus.*

(39) *Ogygiam tyrannidem.* Antiquissimam significat; sed ego in vertendo retinui vocem Græcam *Ogygiam*, quia proverbium illud sapit: Ὀγύγια κακά. *Ogygia mala*, quæ tum antiqua, tum gravissima intelliguntur. Quod est deductum ab Ogyge primo The-

Α ταδιδόντες, καὶ παντοίων νόσων ἐλατῆρες τυγχάνοντες, ταύτην παρ' ἡμῶν δέχονται τὴν ἀντίχαριν, τὴ ταῖς αὐτῶν μνείαις πανηγυρίζειν, καὶ πνευματικῶς ἐπειδὴ φραίνεσθαι. Ἀπολαύοντες τῶν τῶν θείων αὐτῶν δωρεῶν, καὶ σωμάτων μὲν ῥῶσιν, ψυχῆς δὲ σωτηρίαν καρπούμενοι τῆς εὐαγγελικῆς φωνῆς τῆς νῦν ἀναγνωσθείσης ἀκούσωμεν.

Τῷ ναὶ ῥῶ ἐκείνῳ, ἢ Προσκαλεσάμενος ὁ Ἰησοῦς τοὺς δώδεκα μαθητὰς αὐτοῦ, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων, ὥστε ἐκβάλλειν αὐτὰ. καὶ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν. » Ἦδη τοῦ Σωτῆρος καταβαλεῖν ἐπιγεγμένου τὴν Ὀγύγιον τυραννίδα τοῦ δαιμόνος, οἰοῖται προσίμια τῆς αὐτοῦ δεικνύς καταλύσεως, ἐξουσίαν δίδωσι τοῖς μαθηταῖς, ὡς μαστιγίας τινὰς ἀπελάσκειν τοὺς δαίμονας, καὶ θεραπεύειν ἀμοχθητὰ τὰ ἐξ αὐτῶν γενομένας, τοῖς ἀνθρώποις κακότητας. Ἐπεὶ δὲ ὁ μᾶνυμός ἐστι τοῦ πνεύματος ἢ φωνῆ· πνεῦμα γὰρ ὁ Θεός, καὶ πνεύματα αἱ τῶν ἀνθρώπων ψυχαί, καὶ ὁ τῆ ψυχῆ ἐποχος νοῦς, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ κινούμενος ἀπὸ πνεύμα λέγεται, αἱ τε ἀποστατικαὶ δυνάμεις τοῦ δυνάματος τούτου μετέιληχον· διαστέλλον τὴν ὁμωνυμίαν τὸ εὐαγγέλιον οὕτω φησί· « Ἐδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων. Μόνα γὰρ τῆς πονηρίας τὰ πνεύματα τὴν ἀκαθαρσίαν δίδεχαται, καὶ τοῖς ἀνθρώποις τυτύτης πρόξενον γίνεται· ἀρχὴν γὰρ εἰληφότες τῆς ἰδίας ὑπάρξεως, καὶ ῥοπή διοικουμένα προαιρέτως τοῦ δυνάτος ἀπέκλιθον κλίθεντα πρὸς τὸ μὴ ὄν· καὶ νῦν ὁ μὲν τις αἰθέριος δαίμων ἐστίν, ὁ δὲ περιγεῖος, καὶ ἕτερος ὀχοδόμιος. Ἄτε οὖν γυμνωθέντες τῆς ἀρχῆθεν δοθείσης τιμῆς, κατὰ τῶν ἀνθρώπων, ὡς εἰκόνι θεῖς τετιμημένων, ἐλύττησαν, καὶ τὸν καθ' ἡμῶν ἀνεδέξαντο πόλεμον, ἐχθροὶ καὶ ἐκδικητὰ γεγονότες τοῦ γένους ἡμῶν. Οἱ· μὲν γὰρ ἡμᾶς πρὸς τὰ φαῦλα συνωθοῦσι τῶν πράξεων, δι' αὐτῶν ἡμᾶς ἀπιστῶντες ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἐχθροὶ εἰσιν· οἱ δὲ ὡς μάστιξ· ἐν αὐτοῖς χρῆται Θεὸς πρὸς ἡμετέραν τιμωρίαν ἢ δοκιμὴν, ἢ ἐπανόρθωσιν λέγοντ'· ἂν εἰκότως ἐκδικηταί. Διὰ τοῦτο ὁ διὰ σαρκὸς ἐλλήλυθός εἰς τὸν κόσμον τοῦ καταλεῦσαι ἐχθρὸν καὶ ἐκδικητὴν, ὡς ψάλλει Δαβὶδ,

D barum principe, ejus filius Cadmus filiarum causa variis exercitiis ærumnis. Et hinc proverbium trahunt, qui Ogygia mala pro gravissimis dicta accipiunt. Qui vero Ogygia vetera dicunt, ex eo dicunt quod Ogyges antiquissimus fuerit Athenarum rex. Etyμ. μαγ. : Ὀγύγιος ἀρχαῖος βασιλεὺς Ἀθηναίων, ἀφ' οὗ καὶ Ὀγύγια· πύλαι ἐν Θιβγαίς, καὶ πᾶν τὸ ἀρχαῖον Ὀγύγιον φασί, διὰ τὸ πολὺ αὐτὸν γενέσθαι ἀρχαῖότατον· *Ogygus antiquissimus Athenarum rex a quo et Ogygia portus Thebarum, et quidquid antiquum Ogygium dicunt, quod ille fuerit antiquissimus.* Hieron. in *Ethiop.* lib. x : Τοσοῦτός τι τὸ μέγεθος, καὶ οὕτως Ὀγύγιος· ἀνθρώπος· *Tania proceritate, et prisca i:ta statura homo.* Loquitur de Meroebo *Ethiopo.* Vide præterea Suidam et Steph. Cæterum utraque significatio recte convenit in tyrannidem diaboli; quæ et antiquissima, et gravissima, humanum genus oppressit.

πρότερον κελεύει τοὺς μαθητὰς ἀπελαύνειν τοὺς δαιμόνας, εἶτα παρέχειν τῶν νοσημάτων τὴν ἰασιν, ἐμφαίνων, ὡς ἐγὼ οἶμαι, ὅτι τὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐπισυμβαίνοντα πάθη ὡς ἐπίπαν ἐκ δαιμόνων εἰσι· διὰ τοῦτο ἐκβάλλειν κελεύει τὸν τῆς νόσου αἴτιον δαίμονα, εἶτα τὴν θεραπείαν ἐπάγειν τῷ ἀρρώστῳ ματι. Ὅτι δὲ ταῦτα δαιμονικῆς ἔργον ἐπιφορᾶς πρὸς δοκιμὴν καὶ μάστιγα ἐπαγόμενα, ῥᾶδιον συνιδεῖν. Ἡ τε γὰρ καμπύλωσις εἰς γῆν κεκυφύλα γυνή, ὡς ὁ εὐαγγελιστὴς φησι, πνεύματι ἀσθενείας κατελήχτο· καὶ ὁ ὑποβατταρίζων ἐκεῖνος μογιγαλὸς τε, καὶ κωφὸς ὁ παραφθεγγόμενος ἄσημα ἐπηρεῖα δαιμονικῆ παρακεκομμένην εἶχε τὴν αἰσθησιν. Ἐξελθόντος γὰρ, φησι, τοῦ δαιμονίου ἐλάλησεν ὁ κωφός.

Διὰ τί ὁ εὐαγγελιστὴς τὰ τῶν ἀποστόλων σημεῖα ὀνόματα ἀναγκαῖον εἰπεῖν. Ἐπεφύσαντινες ψευδαπόστολοι κατάλληλον τῆς αὐτῶν εὐσεβείας τὴν διδασκαλίαν ποιούμενοι, καὶ τῷ τροφίμῳ τῆς ἀληθείας σίτη τὰ τοῦ ψεύδους ζιζάνια σπείραντες. Ὅτι γὰρ Μάνης τὰς βεβήλους κατέχων βίβλου περιών τε τὴν Περσίδα, ἑαυτὸν Ἀπόστολον ἐκάλει. Σίμων τε καὶ Δοσίθεος ἦτιν μὲν ἄμφω Σαμαρείται, ὠνομαζέτην δὲ σφῶν, ὁ μὲν μεγαλύτερον δύναμιν τοῦ Θεοῦ, ὁ δὲ τὸν ὑπὸ Μωσέως προκηρυττόμενον. Καὶ μὴν καὶ Βασιλίδης, καὶ ἄλλοι πολλοὶ τὰ ἀποστολικὸν ἑαυτοῖς ἀξίωμα περιέθησαν. Ἀπὸ τούτων οὖν διαστελλῶν, ὡς ἀπὸ νόθων τοὺς εὐγενεῖς μαθητὰς ἐκάστου τὴν κλήσιν ἐσημειώσατο, καὶ ἡ ἀναγνωσθεῖσα σήμερον περικοπή ταύτας παρέδραμε. Τούτους τοὺς δώδεκα ἀπέστειλε παραγγείλας αὐτοῖς, λέγων· Ἐἰς ὁδὸν ἔθνῶν μὴ ἀπέλθητε, καὶ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μὴ εἰσέλθητε.

Διὰ τί δώδεκα μαθητὰς ἐξελέξατο πρότερον; Ἱστορικῶς μὲν κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν δώδεκα υἱῶν τοῦ Ἰσραὴλ, ἐξ ὧν αἱ τῶν Ἑβραίων φυλαί, ὁ δὲ προερχομένης φωνῆσεν ἡ κινύρα Δαβὶδ· Ἐντὶ τῶν πατέρων σου, λέγουσα, ἐγεννήθησαν οἱ υἱοὶ σου· καταστήσεις αὐτοὺς ἄρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Πατέρας τοὺς πατριάρχας φησι, κατὰ σάρκα γεγονότας πατέρας Χριστοῦ· υἱοὺς δὲ τοὺς ἱεροὺς δπαδοὺς· οὕτω γὰρ αὐτοὺς ὠνόμασε καὶ ἐν ἄλλῳ ψαλμῷ· Ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ, υἱοὶ Θεοῦ. Κατὰ τὸν ὑψηλότερον λόγον, ἐπειδὴ διὰ τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος ἀνακαίνισις γέγονε τοῦ κόσμου τοῦ ὑπὸ χρόνον ὄντος, καὶ αἰσθησιν. Ἐπαδικὸς γὰρ ὁ χρόνος· ἐστὶ, πενταδικὴ δὲ ἡ αἰσθησις, ἃ δὴ συντιθέ-

⁹¹ Luc. xiii, 11. ⁹² Luc. xi, 4. ⁹³ Psal. xliii, 17. ⁹⁴ xxviii, 1.

Francisci Scorsi notæ.

(40) *A dæmonibus plurimum*, etc. Vide dicta ab auctore hom. 12 et 21; et notas ibidem notas.

(41) *Nam et Manes*. Hic hæresiarcha exortus est sub Aureliano imper., anno Christi 278, ex Chronol. Bellarm.

(42) *Simon et Dositheus*. Simon primus hæresiarcha, qui existimavit donum Dei pecunia obtineri, ut habetur Act. viii. De aliis ejus hæresibus exiit S. Irenæus, lib. 1, cap. 10; S. Epiphanius, lib. 11, *De hæres.*, et Baron. tom. 1; Bellarm. Chron. p. 11. Dositheus vero fuit ex Samaritanis hæret. qui ab ipso Dositheo dicti; de eo historiam narrat S. Epiphanius. lib. 1 *De hæres.*

A *ni ego arbitror, a dæmonibus plurimum* (40) proficisci quæ hominibus eveniunt mala. Ea causa expelli prius jubet dæmonem, morborum causam, deinde curam adhiberi morbo. Quod vero hæc dæmonum impressione fiant, ad probationem, vel flagellum inflicta, facile erit cognoscere. Quæ enim erat in terram incurvata mulier, ut ait evangelista, infirmitatis spiritu tenebatur⁹¹; et ille qui mutus erat et surdus, et impedita atque hæsitante lingua, nihil articulate loquebatur, dæmonis violentia sensus detrimenta patiebatur⁹². Cum existet enim, inquit, dæmonium, locutus est mutus. »

Quid autem sit, quod evangelista **326** nomina apostolorum recenseat, dicere necessum est. Exorti erant falsi quidam apostoli, qui impietati suæ congruentem commenti doctrinam super veritatis triticum ad nutriendum idonem, zizania disseminabant. Nam et Manes (41) profanos habens libros, et Persidem circummeundo se appellabat apostolum; et Simon et Dositheus (42) Samaritani erant ambo, et seipsos vocabant, hic quidem magnam Dei virtutem (43), ille vero eum qui a Moyse fuerat prænuntiatus (44): et Basilides (45) iidem, et alii multi apostolicam sibi dignitatem arrogabant. Ab his igitur tanquam a nothis germanos discipulos, ut discerneret, uniuscujusque signavit nomen: quamvis quæ hodie lecta est pars Evangelii, id prætermiserit. Hos duodecim misit præcipiens eis, et dicens: « In viam gentium ne abieritis, et in civitatem Samaritanorum ne intraveritis. »

Quid est quod duodecim discipulos principio elegit? Si historiam quidem spectamus, ut numero duodecim filiorum Israel responderent, ex quibus Hebræorum tribus propagatæ sunt: quod et cithara David ante cecinerat: « Pro patribus tuis nati sunt tibi filii; constitues eos principes super omnem terram⁹³. » Patres vocat patriarchas, utpote qui Christi secundum carnem fuerant patres; filios vero sanctos ejus assecelas, sic enim et in alio psalmo eos appellat: « Afferte Domino, filii Dei⁹⁴. » Si vero rationem perscrutemur altiore, quoniam per apostolorum prædicationem mundi hujus temporis, sensibusque subjecti renovatio facta est (46). Septenarium autem est tempus (46), sensus vero qui-

(43) *Magnam Dei virtutem*. Docuit Simon Magus mundum non esse a Deo creatum, se vero esse Deum, qui in Samaria apparuit, ut Patrem, in Judæa ut filium, in gentibus ut Spiritum sanctum. (Bellarm.)

(44) *A Moyse fuerat prænuntiatus*. S. Epiphanius, hæres. 21: Dicebat Simon seipsum esse magnam virtutem Dei, et ex supernis descendisse; Patrem vero dicebat se esse apud Samaritanos; apud Judæos vero se Filium esse dicebat.

(45) *Et Basilides*. Fuit hic unus ex discipulis Simonis, de quo S. Irenæus, lib. 1, cap. 21 et 22.

(46) *Septenarium autem tempus*. Vide hoc expositum ad hom. 1, not. et hom. 40, not.

narius, quorum uterque numerus si componatur, A duodenarium efficit, merito prædicationis coryphæi totidem numerati sunt. Quæ alia præterea causa huius numeri subest? Nimirum quia omnis eorum doctrina, theologiam, naturalem, moralemque complectitur. Hæc vero duodenarii numeri circuitu continentur. Trina enim theologia propter mysterium Trinitatis; quaternaria vero naturalis propter elementa, et formam in specie constituentem; quaternaria vero moralis propter generales virtutes, quæ sane in unum coacta duodecim efficiunt. Qua porro de causa, qui ad mundi totius salutem venit, qui omnem humanam naturam per massæ, 327 id est, carnis suæ primitias (47) sibi circumdedit, in qua uti partes totius humanæ gentis Judæi, Samaritæ, Græcique continebantur, intra solos Judææ fines prædicationem circumscribit dicens: « In viam gentium ne abieritis? » Fortasse quia Judæis primum oportebat Evangelium prædicari. Ipsi enim a principio promissa data fuerant, et ex ipsis secundum carnem natus est Christus. Ubi vero in ipsum hi debacchati sunt, quærentes animam ejus mortis laqueis circumducere, uti viles et Deo invisii rejecti, et a Dei familiaritate sejuncti sunt; in gentes vero salutis opera collata est. Præterea etiam non prohibet Dominus, quominus discipuli gentibus Evangelium promulgent. Quomodo enim id vetet, qui omnium communis est conditor, et omnium curam gerit, qui dixit: « Docete omnes gentes⁹⁸? » Qui et cum meretrice Samaritana collocutus est, et apud ipsos Samaritanos mansit duos dies⁹⁹? qui centurionem⁹⁷, et Syrophœnissam gentilem⁹⁸, et indignos sui non repulit? Non igitur docere gentes, sed eorum ingredi viam, et opera facere prohibet. Observa autem quomodo de gentibus loquens viam dixerit: « In viam gentium ne abieritis: » quoniam gentes omnes extra vivendi viam a lege, et prophetis monstratam errabant, evagantes circa illam latam ac spatiosam, quam deambulare discipulos vetat Dominus dicens: « In viam gentium ne abieritis. » In hac vero, qui non consistit, ac permanet, eum beatum prædicat David: « Beatus qui in via peccatorum non stetit⁹⁹. » Ab hac via deflectere, per rectam vero procedere Dominus jubet; nec vero eam, opinor, ignoras viam, per quam bene currere discipuli jubentur, cum cognoveris ab eo qui dixit: « Ego sum via¹. » Cum vero de Samaritanis loquitur, non viæ, sed civitatis vocabulo utitur dicens: « Et in civitatem Samaritanorum, ne intraveritis. » Etenim ex Mosaica lege ad Judæorum accedebant mores (48); et hanc reli-

μενα δυοκαίδεκα γίνεται. Εικότως οί τοῦ κηρύγμα-
τος κορυφαῖοι τοσοῦτον ἐτύγγανον. Ἔτι καὶ διὰ τὴν
ἐτύγγανον δώδεκα; Ἐπειδὴ ἡ πᾶσα τούτων διδασκα-
λία θεολογικῆς, καὶ φυσικῆς, καὶ ἠθικῆς φιλοσοφίας
ἦν περιεκτικῆ. Ταῦτα δὲ τῷ δωδεκάτῳ ἀριθμῷ
περιέχεται. Τριαδικὴ γὰρ ἡ θεολογία διὰ τὸ τῆς
Τριάδος μυστήριον, πενταδικὴ δὲ ἡ φυσικὴ διὰ
τὰ στοιχεῖα, καὶ τὸ εἶδος· τὰ ταῦτα εἰδοποιούν, τε-
τραδικὴ δὲ ἡ ἠθικὴ διὰ τὰς γενικὰς ἀρετὰς,
ἅπερ ἐνούμενα γίνονται δώδεκα. Ἄλλὰ τίνας ἐνε-
κεν ὁ ἐπὶ σωτηρίᾳ παντὸς τοῦ κόσμου παρα-
γενόμενος, ἡ πᾶσαν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν διὰ
τῆς ἀπαρχῆς τοῦ φουράματος περιθέμενος, ἐν ἡ
παντὸς ἦν ἔθνους τὸ μέρος Ἰουδαίου, καὶ Σαμαρεί-
του, καὶ Ἑλλήνου, εἰς μόνους Ἰουδαίους περιορίζει
τὸ κήρυγμα λέγων· « Εἰς ὁδὸν ἔθνῶν μὴ ἀπέλθῃτε; »
Τάχα οὐ τοῖς Ἰουδαίοις ἔδει πρότερον κηρυχθῆναι
τὸ Εὐαγγέλιον. Πρὸς αὐτοὺς γὰρ αἱ ἀνάθεον ἐπαγ-
γεῖλαι, καὶ ἐξ αὐτῶν τὸ κατὰ σάρκα Χριστός. Ἄλλ'
ἐπειδὴ οὗτοι ἐπεπαρωνήκεισαν εἰς αὐτὸν, ζητήσαν-
τες αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, τοῖς τοῦ θανάτου βρόχους
περιβαλεῖν, γεγόνασιν ἀπόβλητοι, καὶ θεοστύγεις,
καὶ τῆς πρὸς Θεὸν ἐξέπεσον οἰκειότητος, ἐνηργῆθη
δὲ ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσιν. Ἄλλως τε οὐκ ἀπείργει
τοὺς μαθητὰς κηρύττειν τοῖς ἔθνεσι· πῶς γὰρ ὁ
κοινὸς πλάστης καὶ κηδεμὼν ὁ εἰπὼν· « Μαθητεύσατε
πάντα τὰ ἔθνη; » ὁ καὶ πόρνην διαλεχθεὶς Σαμαρεί-
τιδι, καὶ αὐτοῖς δὴ Σαμαρείταις ἐπιμεινὰς ἐπὶ ἡμέ-
ραις δυσὶν; ὁ τὸν ἑκατόνταρχον, καὶ τὴν Συροφινί-
κισσαν, ἔθνηκους ὄντας, καὶ δεομένους οὐκ ἀπωσά-
μενος. Οὐκ οὖν κωλύει μαθητεύσαι τὰ ἔθνη, ἀλλὰ
τὴν ἐκεῖνων στείθειν ὁδόν, καὶ τὰς αὐτῶν πράξεις
πληροῦν. Ὅρα δὲ ὅπως ἐπὶ μὲν τῶν ἔθνῶν τίθειαι
τὴν ὁδόν· « Εἰς ὁδὸν ἔθνῶν μὴ ἀπέλθῃτε; » ἐπειδὴ
τὰ ἔθνη πάντα τῆς τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν
πολιτείας ἔξω διήγοντο ἀναστρεφόμενοι περὶ τὴν
πλατεῖαν ὁδόν, καὶ εὐρύχωρον, ἣν περιπατῆσαι τοὺς
μαθητὰς ἀπείργει ὁ Κύριος λέγων· « Εἰς ὁδὸν
ἔθνῶν μὴ ἀπέλθῃτε. » Καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἰδίῳ τὸν μὴ
ἐνιδροῦνθέντα διὰ τῆς στάσεως, μακαρίζει Δαβὶδ·
« Μακάριος, ὃς ἐν ὁδῷ ἁμαρτωλῶν οὐκ ἔστη. »
Ταύτην τὴν ὁδὸν ἐκκλίνειν παρεγγυᾷ, καὶ προείπει
διὰ τῆς εὐθείας ὁδοῦ· οὐκ ἄγνοεῖς δ', οἶμαι, τὴν ὁδόν,
δι' ἧς οἱ μαθηταὶ κελεύονται εὐδρομεῖν, μαθὼν παρὰ
τοῦ εἰπόντος· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός. » Ἐπὶ μέντοι
τῶν Σαμαρειτῶν οὐκ ὁδόν, ἀλλὰ πόλιν φησὶν, οὕτως
εἰπὼν· « Καὶ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μὴ εἰσέλθῃτε. »
Ἦσαν γὰρ ἐκ τῶν Μωσαϊκῶν νόμων τοῖς Ἰουδαίοις
ἔθεσι πλησιάσαντες, καὶ οἱ πόλιν οἰκίσαντες τὴν
εὐσέθειαν. Ἐπειδὴ δὲ ἐξ ἡμιετίας ἐτύγγανον εὐσε-
βεῖς· Ἔτι γὰρ τῷ θρεῖ προσεκύουσι, ἐν ᾧ τὰ εἰδωλα

⁹⁸ Matth. xviii, 19. ⁹⁹ Joan. iv, 4, 40. ⁹⁷ Matth. viii, 6. ⁹⁸ Matth. xv, 22. ⁹⁹ Psal. i, 1. ¹ Joan. xiv, 16.

Francisci Scorsi notæ

(47) *Per primitias massæ.* Addidi explicandi causa id est, carnis suæ, quod in Græco non est expressum, ut sensus auctoris facilius, et primo mentis obtutu acciperetur. Eodem modo locutos multos Patres legi: Greg. Thaumata, Chrysost., Athanas., quos

adduxi ad hom. 38, not. Vide etiam hom. 39, not.

(48) *Ad Judæorum accedebant mores.* Instituti enim fuerant a sacerdote Israelita, qui ex captivis ad instruendos novos Samariæ colonos illuc a Sal-

Ἰακρυόφατο· καὶ γοῶν φησι περὶ αὐτῶν ἡ Γραφή· Ἄ
 « Ἐμειναν ποιοῦντες τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, καὶ προσ-
 κυνουῦντες τοῖς εἰδώλοις· νοοῖτο ἂν πόλις Σαμα-
 ρειτῶν ἡ ἐξ ἡμισείας εὐσέβεια, ἧς ἐπιβῆναι τοὺς
 μαθητὰς ἀπότομον ποιεῖται ὁ Κύριος· « Πορεύεσθε
 εἰς μᾶλλον πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου
 Ἰσραὴλ· » πρόβατα καλεῖ τὸν Ἰσραηλιτικὸν λαὸν
 διὰ τε τὸ καθαρὸν, καὶ τὸ εἶσω τῆς νομικῆς αὐλῆς
 κλείεσθαι, καὶ σημειοῦσθαι τῷ τῆς περιτομῆς ση-
 μείῳ, καὶ τοῖς τῶν προφητῶν περιθάλλεσθαι λόγοις,
 ὡς ἐκ τῶν ἐρίων θρέμματα, πλείστη ὄση, καὶ
 ἀμφιλαφεῖ καταπαινέσθαι τῇ τῶν θείων λογίων
 νομῇ· καὶ ὁ ψαλμὸς δὲ οὕτω φησὶν· « Ὁδῆγησας,
 ὡς πρόβατα τὸν λαόν σου· » καὶ Ἰεζεκιὴλ δὲ προ-
 βάτοις εἰκάζει τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, ἐν οἷς τῶν ἱερέων
 καθάπτεται φάσκων· « Τάδε λέγει Κύριος· Οὐχὶ τὰ
 πρόβατά μου βόσκουσιν οἱ ποιμένες· διὰ τοῦτο ἰδοὺ
 ἐκζητήσω τὰ πρόβατά μου ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῶν· »
 Ταῦτα δὴ οὖν τὰ πρόβατα κατὰ πολλὴν ἐρημίαν τῶν
 ποιμαίνοντων ὀρειάλωτα, καὶ ἀπολωλότα γεγόνασιν
 ἕξω τῆς τῶν ἐντολῶν μάνδρας περιπλανώμενα, ἕως
 « Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, ὁ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ δοῦς ὑπὲρ
 τῶν προβάτων, » πρὸς τὰς ζωφόρους τοῦ εὐαγ-
 γελίου νομὰς ταῦτα συνήγαγε. Οὐκ εἶπε δὲ ὅτι
 Πορεύθητε, ὦραν ἐπιθεὶς τῷ βαπτίσματι, ἀλλὰ Πο-
 ρεύεσθε· διὰ τῆς παρατακτικῆς σημασίας τὴν αἰκινή-
 τον πορείαν δηλοῖ ἅτε τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου μέχρι
 παντὸς ἐπεκτεινομένου τε, καὶ προκόπτοντος, καὶ
 στάσει τῆς πορείας οὐκ ἔχοντος.

« Πορευόμενοι δὲ κηρύσσετε λέγοντες· » Ἠγγικεν
 ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » Βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἡ
 διὰ πίστεώς ἐστι χάρις τῶν ἀνεφίκτων τοῦ νόμου
 παρατηρημάτων ἔλευθεροῦσα τὸν ἄνθρωπον, καὶ τῇ
 πνευματικῇ υἰοθεσίᾳ πολιτὴν ποιοῦσα τῶν οὐρανῶν.
 Βασιλεία δὲ μᾶλλον οὐρανῶν αὐτὸς ἐστιν ὁ Χριστὸς,
 ὁ διὰ σαρκὸς ἐγγίσας ἡμῖν τοῖς μακρὰν αὐτοῦ γενομέ-
 νους διὰ φαυλότητα. « Ἀσθενούντας θεραπεύετε, λε-
 προύς καθαρίζετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε. » Διὰ τί ἀπὸ
 τῶν ἀσθενούντων διέστειλε τοὺς λεπρούς; Ἄρα γὰρ

gionem veluti civitatem quamdam colebant. Quoniam
 vero non omni ex parte pietatem servabant, adhuc
 enim in monte adorabant, in quo occulebantur ido-
 la; de ipsis enim Scriptura dicit: « Manserunt in
 lege Dei, et nihilominus idola adoraverant ». Per
 civitatem Samaritanorum (49) hic dimidiatus cultus
 posset intelligi, per quem **328** incedere, brevi usus
 compendio Dominus vetat: « Sed potius ite ad
 oves, quæ perierunt domus Israel; » oves vocat
 Israeliticum populum, eo quod veluti mundum ani-
 mal, et intra caulas Mosaicæ legis conclusus, et
 circumcisionis stigmatibus signatus esset, et propheta-
 rum sermonibus identidem uti pecora velleribus fore-
 rentur, et plurimo, et abunde suppetente verbi Dei pa-
 bulo saginarentur: de quo etiam Psaltes sic ait: « De-
 duxisti sicut oves populum tuum ». Et vero Ezechiel
 ovibus comparat Israeliticam sobolem, quo loco sacer-
 dotes perstringit, dicens: « Hæc dicit Dominus: Non
 amplius oves meas pascunt pastores. Ideo ecce exqui-
 ram oves meas de manibus eorum ». Hæc igitur oves
 pastorum inopia, ac vitio desertæ per montes palabun-
 dæ, ac perditæ extra præceptorum septa oberrabant,
 donec, « Bonus pastor, qui animam suam dat pro ovi-
 bus suis », eas ad vitalia Evangelii pascua reduxit.
 Non dixit vero, *Ibitis* (50), quasi tempus unum bap-
 tismati statuens; sed *Ite*, per significationem extensi-
 vam (51) perpetuum iter ostendens, quippe cum evar-
 gelicus sermo in universum orbem sit proferendus, et
 ita progressurus, ut nunquam a suo cursu desistat.

« Euntes autem prædicate dicentes, quia Appro-
 pinquavit regnum cælorum. » Regnum cælorum
 gratia est, quæ per fidem datur, a legis observatio-
 nibus, quæ servari non possunt hominem liberans,
 eumque spirituali adoptione in cæli civem ado-
 ptans: seu potius regnum cælorum est ipse Chris-
 tus, qui per carnem nobis appropinquavit per pec-
 catum ab illo longe semotis. « Infirmos curate,
 leprosos mundate, dæmones ejicite. » Quid est,
 quod ab infirmis leprosos sejunxit? num enim in-

IV Reg. xvii, 41. ³ Psal. xvi, 21. ⁴ Ezech. xxxiv, 11. ⁵ Joan. x, 11.

Francisci Scorsii notæ.

manasare missus fuerat, ut habetur IV Reg. cap.
 xvi: et ab hoc auctore latius est expositum hom.
de Samarit. quæ est 38 ordine: ad quam vide
 notias.

(49) *Per civitatem Samaritanorum.* Quid est reli-
 gionem tanquam civitatem colere, quod supra
 dixit, et qui civitatis appellatione dimidiatus ille
 cultus recte possit intelligi? Inconcinna videbitur
 fortasse similitudo, nisi ad similitudinem vocum
 animus advertatur, quæ in Latino idiomate vix
 exsistit. Ea est inter πόλιν quæ civitas, et πολιτεῖαν
 quæ inter vivendi rationem non humanam modo,
 sed etiam sacram et secundum Deum. Unde D. Ba-
 silius, Epist. ad Gregor.: Οἱ βίῳ τῶν μακαρίων
 ἀνδρῶν ὅλον εἰκόνας τινὲς ἐμψυχοὶ τῆς κατὰ θεὸν
 πολιτείας πρόκεινται· *Beatorum hominum viæ
 tanquam simulacra quedam animata proposita sunt
 viæ ad normam divinam institutæ.* Ita vertit Bu-
 cæus. Et D. Paulus, ad Philipp. iii: Ἡμῶν γὰρ
 τὸ πολιτεύμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει· *Nostra autem
 conversatio in cælis est.* Adeoque non inepte τῆν

πολιτεῖαν seu πολιτεύμα Samaritarum, hoc est con-
 versationem eorum, seu vivendi rationem et cul-
 tum πόλιν civitatem hic auctor appellat. Porro
 etiam civitas Latine non domos, et mœnia, sed
 ipsam rempublicam vicinamque communem populi
 significat, quod vulgo notum est.

(50) *Non dixit vero, Ibitis.* Ita reddidi quod ita
 videatur exigere sensus auctoris. Observat enim
 verbi modum, et tempus, ut ex sequentibus patet.
 Unde suspicor legendum πορεύθησθε, et facilis
 fuit lapsus unius syllabæ intermediæ. Non tamen
 volui scripturam mutare, sed notare suspicionem,
 præsertim quia hic locus destitutus est cod. S.
 auxilio: non quod eo caream, sed quod in eo
 multa desunt, nimirum ab illis verbis ἡμέρας
 δυοῖν, usque fere ad præsentem locum, æτε τοῦ
 εὐαγγελικοῦ λόγου.

(51) *Per significationem extensivam.* Quid sibi
 velit hæc extensiva significatio, satis exposuimus
 ad hom. xi, not. 87, quam consule.

firmorum nomine morbus etiam lepræ non continetur? Verum quia immundus reputabatur in lege omnis leprosus, immunditiæ vero particeps erat quisquis leprosum tangebatur, ita dicente lege: « Qui cumque leprosum attigerit, immundus erit, » ne ab his discipulis, ut ab immundis, cum rogarentur accedere, abhorrent, ut ille Eliæ discipulus, qui nec oculis quidem propter legis præscriptum Syriæ principem cernere sustinuit^b: ideo de leprosis etiam seorsim præcipitur. Non enim erant amplius sub lege discipuli jam ad gratiæ lucem traducti. Cum vero duplici **329** nos ex parte constemus, anima, inquam, et corpore, duplex etiam miraculorum genus a discipulis perficiebatur. Non enim corporis solum infirma detenti valetudine et lepræ vibicibus quasi squamis oblecti (52), sed etiam passionibus oppressi et infidelitate ægrotantes, et detestabilis peccati maculis iniusti ab apostolis curati sunt. Dæmonia etiam, et quæ ab ipsis importata sunt mala collata, gratis et sine argento operante gratia depulsa sunt. Precemur igitur et nos discipulos Christi, et miraculorum effectores Anargyros, in quorum honorem præsens celebris conventus est habitus, ut abigant, quæ in nobis mala sunt, effrenatam iram, invidiam adversus proximum, superbiam, estimationem sui, utique animæ lepra peccatorum affectæ notas perurgent; ut alacriter virtutum viam ingrediamur insistentes, quam proxime fieri potest, vestigiis Domini, ac Salvatoris nostri Jesu Christi, quem decet omnis gloria, honor, et veneratio una cum Patre, et Spiritu sancto nunc, et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XLVIII.

De missione septuaginta discipulorum (53). — Dicta est in festo principis militiæ S. Michaelis.

Quæ oculis subjecta sunt prata florum profertentia venustatem aspectantium sensus oblectant: et visus quidem multiplici (54) colorum specie distractus, atque pellectus; olfactus vero odoris suavitate percepta duplicem nobis suppeditant voluptatem. Sed enim spirituale doctrinæ evangelicæ

• IV Reg. v, 9.

Francisci Scorsi notæ.

(52) *Quasi squamis oblecti.* In exemplari utroque scripturam erat φωλυδούμενοι sed perperam: nihil enim ad rem illa vox. Quare non tam ego hanc scripturam castigavi: quam secutus sum castigationem adhibitam ad oram cod. Gall. qui ut monui præsertim in Proem. collatus fuit cum aliis mss. quæ Parisiis asservantur. Φολιδούμενοι itaque legendum, ut edidi. Verbum autem est factum ἀπὸ τοῦ φολῆς, seu φολῆς, quod nomen squamam significat proprie reptilium, nam aquatilium est λεπῖς. Etyim. mag.: Φολίδες οἱ λεπίδες τοῦ ὕψους. Inde φολῶ δωτῆς, *squamatus*. Atque hæc significatio recte ad lepram translata, siquidem hæc maculis inficiens cutem quasi squamatus, et notatam reddit. Neque hanc solum vocem, sed et aliam adhibuit non absimilem hic orator. Ait enim: Ἀσπράς ὑπωπιούς οἷονε φολιδούμενοι, *Lepra vibicibus quasi squamis oblecti*. Ὑπώπια porro sunt livores, et vi-

οὐκ ἐν τῷ ἀσθενούντας εἰπεῖν, καὶ τῶν λεπρῶν ἡ νόσος συνεξηκούετο; Ἄλλ' ἐπειδὴ ἀκάθαρτος ἦν τῷ νόμῳ ἅπας λεπρὸς, ἐκοινωνεῖ δὲ τῆς ἀκαθαρσίας; καὶ λεπροῦ ἐφαφάμενος, οὕτως εἰπόντος τοῦ νόμου, ὅτι: « Πᾶς ὁ ἀφάμενος λεπροῦ, ἀκάθαρτος ἔσται, » ἵνα μὴ ὡς ἀκαθάρτοι; ἀποστρέφονται τοὺτους οἱ μαθηταί, ἐπιθυγᾶνεν αὐτοῖς παραιτούμενοι κατὰ τὸν Ἥλιου φοιτητὴν, ὃς οὐδὲ ὀφθαλμοῖς ἴδειν τὸν ἀρχοντα Συρίας ἠνέσχετο διὰ τὸ τοῦ νόμου παράγγελμα· διὰ τοῦτο καὶ περὶ τῶν λεπρῶν ἰδίως ἐνέλετα. Οὐ γὰρ ἦσαν ὑπὸ νόμον ἔτι οἱ μαθηταί προμετελθόντες ἤδη πρὸς τὸ τῆς χάριτος φῶς. Διελθὼν δὲ ὄντων ἡμῶν, ἐκ ψυχῆς λέγω καὶ σώματος, διπλή καὶ ἡ τῶν θαυμάτων ἐνέργεια ἐτελεῖτο τοῖς μαθηταῖς. Οὐ μόνον γὰρ οἱ ἐν ἀσθενείᾳ ἐνισχημένοι σωματικῆ καὶ λέπρας ὑπωπιούς οἷονε φολιδούμενοι, ἀλλὰ καὶ οἱ ψυχικοὶ κρατούμενοι πάθεσι, ἀπιστία νοσοῦντες, καὶ στιγματῆται ὑπὸ τῆς βδελυρίας ἀμερτίας γενόμενοι ὑπὸ τῶν ἀποστόλων θεραπεύοντα, καὶ δαίμονες δὲ καὶ ἐκ τούτων πάθη ἐφυγαδούντο ἀναργύρους ἐνεργούσης τῆς χάριτος. Διηθώμεν οὖν καὶ ἡμεῖς τῶν τοῦ Χριστοῦ μαθητῶν, καὶ τῶν θαυματουργῶν Ἀναργύρων, ὧν ἡ παρουσία πανήγυρις, ἀπελάσαι τὰ ἐν ἡμῖν πάθη, τὸν ἀτακτὴν θυμὸν, τὸν κατὰ τοῦ πέλας φθόνον, τὴν ὑπερηφανίαν, τὴν ὀλθισιν, καὶ τῆς λεπρωθείσης ἐκ τῶν ἀμαρτιῶν ψυχῆς καταρθῆναι τὸ στίγμα, ἵνα προθύμως βαδίζωμεν τὴν τῶν ἀρετῶν ἀτραπὸν ἀκολουθοῦντες, ὡς ἐφικτὸν, τοῖς ἔχεισι τοῦ Δεσπότου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

OMIAIA MH'.

Εἰς τὴν ἀποστολὴν τῶν ἑβδομήκοντα μαθητῶν. — Ἐλέχθη ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ Ἀρχιστρατηγῶ.

Οἱ μὲν αἰσθητοὶ λειμῶνες τῶν ποικίλων ἀνθέων τὴν εὐπρέπειαν φέροντες τὰς τῶν ὀρώντων αἰσθησεις ἡδύνουσι, καὶ ἡ ὄψις; πρὸς τὸ πολυσιδῆς τῶν χρωμάτων μεριζομένη, καὶ ἡ ἄσπρησις; τὸ εὐώδες; λαμβάνουσα διπλῆς ἀπολαύειν παρασκευάσει τροφῆς. Ὁ δὲ πνευματικὸς τῆς εὐαγγελικῆς διδασκα-

D bices ex percussione, et contusione sanguinis effecta, cum sanguis veluti exsugitur, et sub pellem trahitur, et apparet sub oculis: inde enim ὑπόπια quasi ὑπὸ τοῦ ὠπός. Vide Lex. et Etyim.

(53) *Septuaginta discipulorum.* Ita in omnibus exemplar. scriptum habeo ἑβδομήκοντα; quæ scriptura consonat cum ea, quæ est in Græco textu S. Luca cap. x, et S. Ambrosius et Hieronymus etiam ita legunt. Verum quod pertinet ad evangelicam lectionem, cum Romanis Bibliis est legendum *septuaginta duo*; tot enim fuerunt præcise, ut asserit Cornelius noster: et Malhonatus longius disputat, quos vide. Illic Noster secutus est Græcam suam lectionem.

(54) *Et visu quidem multiplici.* etc. Similis sententia M. Tullius de orat. 3: *Oculis colliguntur pene innumerabiles voluptates, quæ ita capiunt, ut unum sensum dissimili genere delectent.*

λίαις λειμώνων τῶν χριστολέκτων ῥημάτων βρύων τοῖς ἄνθεσι πολλαπλασίονα παρέχει τὴν ἡδύτητα. Καὶ τῶν μὲν ἀνθέων τὰ κάλλιστα ὁμοῦ τε ἤνθησε, καὶ μικρὸν φανέντα μαραινεται. Τὸ δὲ τῆς ἁγίας Γραφῆς κάλλος διαπαντὸς τηρεῖται ἀλώθητον. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἡμᾶς ἐνταῦθα συνήθροισεν ὁ τῶν νοερῶν δυνάμεως Ἀρχιστράτηγος τὴν τούτου πανηγυρίζοντας σύναξιν, φέρε τῷ λειμῶνι τῷ εὐαγγελικῷ προσεγγιζάντες τὰ πνευματικὰ ῥόδα τρυγήσωμεν.

« Εἶπεν ὁ Κύριος τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς · Ὁ ἀκούων ὧμων, ἐμοῦ ἀκούει, καὶ ὁ ἀθετῶν ὧμας, ἐμὲ ἀθετεῖ. » Πρῶτον μὲν δώδεκα φοιτητὰς ὁ Σωτὴρ ἐξελέξατο, οὓς καὶ ἀποστέλλων πρὸς τὸ κήρυγμα ἐνετείλατο, μήτε εἰς ὁδὸν ἐθνῶν ἀπελθεῖν, μήτε εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν εἰσελθεῖν. Ἐπεὶ δὲ ὁ διδασκαλικὸς ἐπιπλύνετο λόγος, καὶ οἱ πιστεύοντες ἐπληθύνοντο, καὶ κατὰ τὴν Δεσποτικὴν παραβολὴν τὸ μὲν θέρος τῶν πιστούτων ὑπῆρχε πολὺ, οἱ δὲ γεωργοὶ δυοκαίδεκα μόνον ἐτύγχανον, ἐκλέγεται δὴ καὶ λοιποὺς ἑβδομήκοντα, καὶ τοὺς μὲν δώδεκα κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν δώδεκα υἱῶν Ἰακώβ, ἐξ ὧν αἱ τῶν Ἑβραίων φυλαί, ὃ δὴ προερχομένη ἦ καὶ οὐρα Δαβὶδ · « Ἀντὶ τῶν πατέρων σου ἐγεννήθησαν οἱ υἱοὶ σου · καταστήσεις αὐτοὺς ἄρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. » πατέρας λέγων τοὺς πατριάρχας γενομένους τὸ κατὰ σάρκα πατέρας Χριστοῦ, υἱοὺς δὲ τοὺς ἱεροὺς ὀπαδοὺς τοῦ Χριστοῦ. Οὕτως γὰρ αὐτοὺς ὠνόμασε καὶ ἐν ἄλλῳ ψαλμῷ · « Ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ, υἱοὶ Θεοῦ. » τὴν δὲ κλήσιν τῶν ἑβδομήκοντα ἄλλη τις ἱστορία ἠνέξατο παλαιά. Ἐνετείλατο γὰρ ὁ Θεὸς πάλαι τῷ θεόπτη Μωσεὶ ἐκλέξασθαι ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ ἄνδρας ἑβδομήκοντα, καὶ κατέβη Κύριος ἐν νεφέλῃ, καὶ ἀφείλετο ἀπὸ τοῦ νεύματος τοῦ ἐν τῷ Μωσεί, καὶ ἔθετο ἐν τοῖς ἑβδομήκοντα, καὶ οὗτοι τῷ νομοθέτῃ, συνανταλαμβάνοντο. Τοῦτο τὸ μέλλον προεξωγράφει, καὶ οἱ ἑβδομήκοντα ἐκεῖνοι ἄνδρες τῶν Ἰσραηλίων τούτων μαθητῶν ἦσαν προτύποις. Ἀλλὰ καὶ ὅτε διὰ τῆς ἐρήμου ἦγοντο τοῦ Ἰσραὴλ οἱ ἀπόγονοι τῆ ἔδηγούσῃ νεφέλῃ ἐπόμνοιο καταλαμβάνουσι τόπον ὕδατι ποτίμῳ κατάρβυτον, δυοκαίδεκα πηγῶν ἀφθόνῳ περι-

pratum verborum Christi floribus abundans delectationem multis partibus majorem affert. Et sane pulcherrimi quique florum simul florere, et paululum apparuere, marcescunt; at sanctæ Scripturæ pulchritudo usquequaque viget illæsa. Quoniam igitur intellectualium virtutum (55) princeps ad ejus festum celebrandum nos huc hodie congregavit: age jam ac evangelicum **330** accedamus pratum, ex eoque decerpamus spirituales rosas.

« Dixit Jesus discipulis suis: Qui vos audit, me audit; et qui vos spernit, me spernit. » Principio quidem duodecim discipulos Salvator elegit, quibus ad prædicandum missis præcepit, ne in viam gentium irent, nec in civitates Samaritanorum intrarent. Ubi vero prolatori serino doctrinæ, et credentium multitudo cœpta adaugeri, et juxta Domini parabolam messis quidem credentium multiplicata, operarii vero duodecim tantum erant, allegit insuper alios septuaginta, [et duodecim quidem (56) legit juxta numerum duodecim filiorum Jacob, unde deductæ Hebræorum tribus, quod et præcinit David cytharædus: « Pro patribus tuis nati sunt tibi filii: constitues eos principes super omnem terram. »] patres patriarchas appellans, qui Christi secundum carnem progenitores fuerunt, filios sanctos assecus Christi; sic enim et in alio psalmo eus vocavit: « Afferte Domino, filii Dei! » sed vocationem septuaginta Testamenti Veteris quædam historia figuravit (57). Præcepit enim Dominus Moysi contemplatori Dei, ut ex senioribus populi viros septuaginta seligeret: et descendit in nube Dominus, et abstulit de spiritu, qui erat in Moyse, et tradidit illis septuaginta, atque ita cum legislatore hi cooptati sunt. Hoc sane factum futuri adumbratio fuit, et septuaginta quidem illi patrem horum discipulorum numerum præsignavere. Quin etiam quando nepotes Israelis per desertum nubis ducti pergebant, locum cepere aqua ad potum iJonea scatentem: duodecim scilicet fontium abundante aqua irrigatum, et palmis exceleis septuaginta opacatum. Duodecim igitur fontes duodecim

¹ Luc. x, 16 seqq. ² Matth. x, 5. ³ Psal. XLIV, 17. ⁴ Psal. xxviii, 1. ⁵ Num. xi, 16, 24, 25. ⁶ Exod. xv, 27; Num. xxxiv, 9.

Francisci Scorsi notæ.

(55) *Intellectualium virtutum princeps*. Satis hic habui vocem ἀρχιστράτηγος, princeps reddere, non adhibeo *militiæ* nomine, quia præcesserat τῶν νοερῶν δυνάμεων; quæ quod militia cœlestis sit cuius patet. Idemque patet cuius Græce scienti quid sonet ἀρχιστράτηγος; nimirum princeps militiæ vel exercitus. Solum hic afferam ex interioribus litteris quiddam ad cultum S. Michaelis apud Græcos insignem faciens. Ex flamulis quatuor, quæ præferbantur imperatori Constantino ex palatio egredienti primum erat, archistrategus, dictum a D. Michaelis imagine, quæ in illo flamulo erat expressa et afficta. Ita archangelus Michael toti flamulo nomen dabat ut archistrategus appellaretur. Ex Codin. Curop. de offic. curiæ Constantinop. Vide et Gretser. ad eum.

(56) *Et duodecim quidem*. Integrum fragmentum ab his verbis notatis: Καὶ τοὺς μὲν δώδεκα, usque

D ad verba psal.: Ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ, υἱοὶ Θεοῦ. deest in cod. Vat. ex quo ad me transcriptum exemplar amicorum opera pervenit, et quidem omissum in hac homilia tanquam alibi ab auctore dictum, quod ostendunt hæc verba quæ sunt in illo Vat.: Καὶ διὰ τὴν μὲν τοὺς δώδεκα ἐν ἄλλοις ἡμῖν προεξήτασαι. *Et qua quidem causa duodecim illos elegerit, in aliis a me discussum est.* Sed cum hæc homilia desit inter eas quas adhuc nancisci poterim, et tamen eam causam, seu mysterium videre in cod. Gall. explicatam, nolui id prætermittere tanquam auctoris propriam.

(57) *Quædam historia figuravit*. Hanc figuram, et sequentem ex palmis septuaginta et duodecim fontibus, quibus adumbrati septuaginta discipuli, recenset cum aliis multis Cornelius noster in cap. Lucæ x.

discipulos primo electos præfigurabant : palmæ vero alios præter duodecim septuaginta ascitos. Sicut enim duodecim illi fontes palmas septuaginta irrigabant, sic etiam septuaginta discipuli a duodecim præelectis prædicationis mysterio initiati, missionis suæ fructum attulerunt. Et quidem magnus hic Lucas (58) Evangelium suum exorsus ita testatur : « Sicut tradiderunt qui ab initio ipsi viderunt, et ministri fuerunt sermonis ¹². » Ad hos igitur septuaginta sermonem hunc Dominus confert : « Qui vos audit, me audit, et qui **331** vos spernit, me spernit. » καὶ ὑπηρεῖται τοῦ λόγου γενόμενοι. Πρὸς τοὺτους ρεὶ ὁ Κύριος : « Ὁ ἀκούων ὑμῶν ἐμοῦ ἀκούει,

Quoniam discipulis difficile videbatur mysterii prædicandi munus ad quod mittebantur, propter incredulitatem, et perveraciam hominum, confirmat eos his verbis : « Qui vos audit, me audit. » Non offendi vos, inquit, oportet, si a multis prædicationis sermo non recipiatur; nam vestri contemptio in me, qui vos misi, magistrum redundat. Quod si in me, et in Patrem utique meum, qui misit. Ita ut hic sermo syllogismi vim habeat ex positis propositionibus hoc colligens : « Qui vos spernit, spernit eum, qui misit me. » Se ipsum vero admodum sapienter, ut medium terminum interposuit, quo manifeste demonstraret, se mediatorem inter Deum, et homines esse constitutum : et quidem quæ consubstantialis (59) est nobis, tribuit sibi,

¹² Luc. ix, 1.

Francisci Scorsi notæ.

(58) *Et quidem magnus hic Lucas.* In septuaginta discipulorum ordine S. Lucam hic rescenset, quod itidem significavit supra hom. 32. Sunt in eadem opinione multi alii etiam melioris notæ Patres. Vide notas ad e. m. homiliam.

(59) *Consubstantialis.* Frequenter ut omnes Græci, et Latini Patres orthodoxi utitur Theophanes voce ὁμοούσιος quæ consubstantialis valet. De qua multa possem huc transferre, quæ sane a SS. Patribus contra hæreticos disputantur, ut a Gregor. Nazianz., præsertim orat. *de fide*, et a Joanne Damascen. passim. Est etiam ea in usu S. Gregorio Thaumaturg. in duodecim Anathem. Unde colligas eam esse antiquiorem conc. Nicæno, ut etiam Gerardus Vossius adnotavit. Fuit tamen ab ipso concilio celebrata, vel potius tanquam gladius ab ipsorum adversariorum manu arrepta, quo ipsos illi θεοφόροι Patres adversarios jugularunt. Hoc tanquam reconditum quiddam adheci, quod S. Ambros., lib. iii *De fide*, cap. ult. tradidit his verbis : *Quid est aliud cur Homousion Patri Filium nolunt dici, nisi quia nolunt eum Filium Dei confiteri? sicut auctor ipsorum Eusebius Nicomedensis Epist. sua prodidit dicens: Si verum Dei Filium, et increatum dicimus, Homousion cum Patre incipimus confiteri. Hæc cum lecta esset Epistola in conc. Nicæno, hoc verbum in tractatu posuerunt Patres quod viderunt adversariis esse formidini, ut tanquam evaginatum ab ipsis gladio ipsorum nefandæ caput hæresis amputaretur.* Hæc ex S. Ambrosio. Est igitur hæc vox postea magno omnium orthodoxorum consensu, conatueque adversus Arianos defensa, ut quæ fidem de SS. Trinitate declaret. Per hanc enim contra Sabel-

κλυζόμενον ὕδατι, καὶ ἐβδομήκοντα φοίνικιν ὕψηλοῖς συσκιαζόμενον. Αἱ μὲν οὖν δώδεκα πηγαὶ τοὺς δώδεκα προκρίτους μαθητὰς προεικονίζον, οἱ δὲ φοίνικες τοὺς ἐξωθεν τῶν δεκαδύο ἐπιχειροτονηθέντας ὑστερον ἐβδομήκοντα. Ὅσπερ γὰρ αἱ δώδεκα ἐκεῖναι πηγαὶ τοὺς ἐβδομήκοντα φοίνικας ἤρδον, οὕτως οἱ ἐβδομήκοντα μαθηταὶ μυσταγωγηθέντες ὑπὸ τῶν ἐγκρίτων δυοκαίδεκα τὸ μυστήριον τὸν τῆς ἀποστολῆς καρπὸν ἐνεδείξαντο. Καὶ γοῦν ὁ μέγας οὗτος Λουκᾶς τοῦ Εὐαγγελίου ἀρχόμενος οὕτω φησὶ : « Καθὼς παρέδωκαν ἡμῖν οἱ ἐξ ἀρχῆς αὐτόπαι, οὖν τοὺς ἐβδομήκοντα τοὺς παρόντας λόγους συνα-

Ἐπειδὴ δυσχερὲς ἐδόκει τοῖς μαθηταῖς ἡ πρὸς τὸ κήρυγμα τοῦ μυστηρίου ἀποστολῆ διὰ τὸ τῶν ἀνθρώπων ἀπειθῆς, καὶ ἀνήκοον, παραβαρβύνει τοιούτοις τοῖς λόγοις αὐτοῦ : « Ὁ ἀκούων ὑμῶν, ἐμοῦ ἀκούει. » Οὐ γὰρ, φησὶ, δυσχεραίνει ὑμᾶς εἰ πολλοὶ τοῦ κηρύγματος τὸν λόγον οὐ παραδέξονται : ἡ γὰρ πρὸς ὑμᾶς καταφρόνησις πρὸς ἐμὲ τὸν δεδασκαλον ἀναφέρεται τὸν ὑμᾶς ἀποστελλόντα. Εἰ δὲ πρὸς ἐμὲ, πάντως δῆπου καὶ πρὸς τὸν ἀποστελλόντα, ὡς εἶναι τὸν λόγον συλλογισμὸν ἐκ τῶν τεθέντων προτάσεων τοῦτο συνάγοντα : « Ὁ ὑμᾶς ἀθετῶν, ἀθετεῖ τὸν ἀποστελλόντά με. » Σοφώτατα δὲ μέσον ἔρον τέθεικεν ἑαυτὸν, δεικνύς ἀριθῆλως, ὡς μεστῆ; Θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων ἐγένετο : καὶ διὰ μὲν τὴ ἡμῖν ὁμοούσιον τὰ τῶν μαθητῶν οἰκειούμενος, διὰ δὲ τὸ

lium confusionem in personas inducentem, et contra Arium naturæ et essentiæ diversitatem impie profitentem Filius Patri ὁμοούσιος Græce, consubstantialis Latine dicitur. Vide Bellarm. in *Controv.* Atque hæc de voce ὁμοούσιος quam rem tantum momenti maxime declaret, quod pertinet ad Filii naturam atque substantiam dicta sint. Cæterum concilii Chalcedonensis quod ex œcumenicis quartum exstat, Patres ferme 600 hanc etiam vocem Christo attribuerunt ratione humanæ naturæ, quam Verbum assumpsit; ut eamdem speciem esse affirmarent, quam nos habemus, adversus impios Dioscoridem et Eutychetem, qui confusam eam et in divinam mutatam blaterabant. Sic igitur Patres definiverunt, sess. 5, sub finem : Ἐπόμεινοι τοῖνυν τοῖς ἁγίοις Πατράσιν ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ὁμολογῆν Υἱὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν συμφώνως ἅπαντες ἐκδιδάσχομεν τέλειον τὸν αὐτὸν ἐν θεότητι, καὶ τέλειον τὸν αὐτὸν ἐν ἀνθρωπότητι, θεὸν ἀληθῶς καὶ ἀνθρωπὸν ἀληθῶς, τὸν αὐτὸν ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ σώματος ὁμοούσιον τὸν αὐτὸν τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα καὶ τὸν αὐτὸν ὁμοούσιον ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ πάντα ὅμοιον ἡμῖν χωρὶς ἁμαρτίας, etc. *Sequentes igitur SS. Patres unum eumdemque Filium confiteri et Dominum nostrum Jesum Christum consonanter omnes docemus, eumdem perfectum in Deitate, et eumdem perfectum in humanitate, Deum verum et hominem verum, eumdem ex anima rationali, et corpore; consubstantialium Patri secundum Deitatem, consubstantialium nobis eumdem secundum humanitatem, per omnia nobis similem absque peccato, etc.* Ita synod. Chalced. At ceteræ demincep eodem usæ sunt vocabulo ad idem dogma fidei conformandum. Notabo concilia alia auctoresque quos legi; nec attinet ipsa referre verba, cum eadem fere in omnibus

« Τὸν ἀποστειλαντά με, » δεικνύς τῆς Πατρικῆς οὐσίας τὸ ἀπαράλλακτον, λέγων τὴν ἑαυτοῦ ὕβριν τῷ Πατρὶ ἀναφέρεισθαι. Ἄλλὰ φέρε διασκοπήσωμεν, πῶς τὸ μὲν κατόρθωμα τὸ ἐκ τοῦ κηρύγματος εἰς αὐτὴν ἀνατρέχειν φησί, τὴν δὲ ἀθέτησιν εἰς αὐτὸν, καὶ τὸν Πατέρα διέρχεσθαι. « Ὁ γὰρ ἀκούων ὑμῶν ἔμοῦ ἀκούει · ὁ δὲ ἀθετῶν ὑμᾶς ἀθετεῖ ἐμὲ, καὶ δι' ἔμοῦ τὸν ἀποστειλαντά με, » μεγάλην δεικνύς τῆς ἀθετήσεως τὴν κατὰκρυσιν, καὶ ἅμα ὑποστηρίζων αὐτούς, ὡς οὐκ ἀνέξεται ὁ Πατὴρ οὕτω καταφρονούμενος, ἀλλ' εὐμαρῆσαι πάντως τὸ κήρυγμα. Ταύτην τὴν εἰς τὸ κήρυγμα τῶν μαθητῶν ἀποστολὴν προαναφωνῶν ὁ Μιχαῆας · « Ἔσται τὸ ὑπόλειμμα, εἶπε, τοῦ Ἰακώβ μέσον λαῶν πολλῶν ὡς ὄροσος παρὰ Κυρίου πίπτουσα, καὶ ὡς ἄρνες ἐπ' ἄγρωσιν. » τιονem prædicens Michæas : « Erunt, inquit, reliquæ Jacob in medio populorum multorum, quasi ros a Domino cadens, et quasi agni super græmen ¹⁴. »

« Ὑπέστρεψαν οἱ ἑβδομήκοντα μετὰ χαρᾶς λέγοντες · Κύριε, καὶ τὰ δαιμόνια ὑποτάσσεται ἡμῖν. » Ἐπειδὴ σημεῖων ὠφθησαν ἀποτελεσθαι, καὶ πνευμάτων ἀκαθάρτων φυγαδεύεται τοῦ κηρύγματος γεγονότες ἐκπληρωταί, ὑπονοστοῦσιν οἱ μαθηταί, καὶ τῷ Διδασκάλῳ φασί : « Κύριε, καὶ τὰ δαιμόνια ὑποτάσσονται ἡμῖν. » Οὐ μόνον τ' ἄλλα τῶν σημείων ἐνεργεῖται ἡμῖν, ἀλλ' ὁ πάντων μεῖζον, καὶ τὰ δαιμόνια ἡμῖν ὑποτάσσεται τῷ ὀνόματί σου φυγαδεύμενα. Ἴνα γὰρ μὴ τις νομίση, ὅτι μόνην τὴν κατὰ τῶν δαιμόνων ἐνήργουν πόθησιν, τὸν καὶ προσέθηκον σύνδεσμον · « Κύριε, καὶ τὰ δαιμόνια ὑποτάσσονται. »

Ἔπειο δ' ἂν τις ἴσως καὶ εἰ τότε τὴν χάριν τῶν θαυμάτων εἰληφασιν οἱ ἀπόστολοι, περιττὴ ἦν ἡ μετὰ τὴν ἀνάστασιν δοθεῖσα τοῦ ἐμφυσήματος, καὶ τῶν πυρίνων γλωσσῶν. Φαμέν οὖν, ὡς οὐκ ἦν αὕτη ἡ δωρεὰ τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος. Καὶ τοῦτο διατρανοῖ λέγων ὁ μαγαλόφωνος υἱὸς τῆς βροντῆς ·

¹⁴ Mich. v, 8.

Francisci Scorsi notæ.

locis sint, atque ea que retulimus ex synodo Chalced. existat locutio hæc. Itaque in synodo 5, act. 5, in Confessione Pauli episc. Apamæorum et Justiniani imper. quam etiam refert Facundus episc. Ermianensis. provinciæ Africanæ lib. 1, c. 1, pro defensione trium capit., nuper editus a Jacobo Sirmundo soc. Jesu ex apographo Vatic. in qua Epistola etiam anathema dicitur, si quis ὁμοούσιον Patri secundum divinitatem, et ὁμοούσιον nobis secundum humanitatem Christum non confietur. Et synodus 6, quæ toacta contra Monothelitas, act. 8, in Epist. synod., et act. 10, in confess. fidei : et act. 11, in Epist. itidem synodi Sophronii archiep. Hierosol., approbata ab eadem synodo act. 13, et in Exposit. fidei Constant. Hermanopoli, apud Leont. lib. 1, initio tom. XI *Biblioth. novissimæ* ; et in synodo Florentino, sess. 6, ubi refertur, quid a synodo 4 contra Eutychetem fuerit definitum, quod supra retulimus. Eandem veritatem ex negatione contrarii asserentes SS. Patres eadem usi sunt voce, carnem scilicet Christi esse ὁμοούσιον divinitati negantes. Gregor. Thaumaturg. in duodecim Anath. : Εἰ τις λέγει σάρκα τοῦ Χριστοῦ ὁμοούσιον τῆς θεότητος ἀνάθεμα · Si quis dixerit carnem Christi esse consubstantialem divinitatis, anathema ; et S. Maximus martyr : *Naturarum*

PATROL GR. CXXXII.

quæ ad discipulos attinent, qua vero addit : « Eum, qui misit me, » Paternam substantiam per omnia similem sibi esse declarat, cum scilicet dicit contumeliam sibi illatam in Patrem referri. Sed age, jam consideremus, qua causa si quid in prædicatione Evangelii recte processerit, in se ipsum recurrere dicat, contemptum vero in se ipsum, ac Patrem redire : « Qui vos, inquit, audit, me audit, et qui vos spernit, me spernit ; et per me, eum, qui misit me, » scilicet ut ostendat magnam contemptores subituros esse damnationem ; et simul, ut eorum animos confirmet, eo quod non sit facile passurus Pater ita se contemptui haberi, sed potius prædicationis laborem sit illis allevaturus. Hanc discipulorum ad prædicandum Evangelium expeditionem prædicans Michæas : « Erunt, inquit, reliquæ Jacob in medio populorum multorum, quasi ros a Domino cadens, et quasi agni super græmen ¹⁴. »

« Reversi sunt septuaginta cum gaudio dicentes : Domine, etiam dæmonia subjiciuntur nobis. » Postquam miraculorum effectores (60), et immundorum spirituum expulsores spectati fuerant, et prædicationis munere perfuncti discipuli redeunt, et Magistro dicunt : « Domine, etiam dæmonia subjiciuntur nobis ; » non modo alia a nobis edita signa sunt, sed quod omnium maximum est, etiam dæmonia subjecta sunt nobis nominis tui virtute fugata. Ne quis enim opinaretur solum terrorem incussum ab eis fuisse dæmonibus, conjunctio etiam adjecta : « Domine, etiam dæmonia subjiciuntur **332** nobis. »

Dixerit autem fortasse quispiam illud, si tunc miraculorum gratiam acceperunt apostoli, supervacaneum fuit donum illud Spiritus sancti post resurrectionem eis per insufflationem, et per igneas linguas impertitum. Dicimus igitur non fuisse hoc donum (61) ex Spiritus sancti charis-

diversitatem asserimus, nec carnem Verbo natura consubstantialem esse censemus. Ex Latinis Patribus eodem fere modo locuti videntur S. Leo, qui serm. 10 *de Pass.*, *Ipse est caro, qui Verbum, et sicut unius cum Patre substantia, ita unius cum matre nature* ; et Bedæ, qui lib. iv, cap. 39 *in Luc.*, Christum esse patri suæ consubstantialem asserit. Atque ex hoc usitato et catholico loquendi modo in re dogmatica noster hic Theophanes est locutus, qui et sæpe in aliis homiliis τὸ ὁμοούσιον ponit eum de Verbo Patri consubstantiali, et hic et hom. 25, *de Lazaro suscitato*, idem τὸ ὁμοούσιον eum de humana natura Christi eadem specie ac nostra.

(60) *Miraculorum effectores*, etc. Desunt hic nonnulla in cod. Vat., quæ repositi ex Gall. qui fere seniper pleniore habet sententias, quæ in alijs codd. fortasse librarii oscitantia aut fraude conceisæ sunt. Hæc autem, quæ desunt, concinnitate etiam continent oratori sacro non indecoram petitam a similitudine cadentibus et desinentibus nominibus ἀποσταλεῖσθαι, φυγαδεύεται, et cætera quæ Græco in contextu legis, nam in Latino servari eadem in omnibus non potuit.

(61) *Non fuisse hoc donum.* Distinguit hic auctor inter eam potestatem et gratiam efficiendi miracula

28

ipse dixit : « Væ tibi, Capharnaum, usque in caelum A exaltata ! » Quin et undas maris usque ad caelum ascendere David ait ²² ; sic igitur et hoc loco ad altitudinem indicandam nomen caeli sumpsit. Non enim erat, ut dixi, Satanus in caelo (64), sed constitutus a Deo, antequam caderet, **334** et caligine ob superbiam involveretur, ut obtineret terrarum ambitum, in eoque dominaretur. Et quidem ante Salvatoris adventum (65) difficile superari poterat, et in omne quod sub caelo est, audaciam ac potentiam exerebat suam. Ubi vero Dei Unigenitus similitudinem nostram suscipiens factus est homo, imbecillis evasit inimicus, et qui prius audax fuerat, et formidandus, quasi profugus quidam et exsul est factus.

« Ecce dedi vobis potestatem calcandi super B serpentes et scorpiones, et super omnem potestatem inimici. » Data quidem apostolis fuit virtus etiam adversus sensibiles feras. Nam et divinus praeco Philippus viperam illam (66) ab Hieropolitis ut nunem cultam, precibus solum adhibitis rupit, et interemit ; et beatus Paulus fera in succensam pyram excussa mansit incolumis. Sed et adversus intelligibiles feras, immundos dico daemones, accipere potestatem, de quibus in Psalmorum canticis praedixit David : « Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem ²³ : » ad apostolorum caetum haec omnino canens. Et vero Habacum propheta vim apostolorum contra diabolam acceptam magis expressit : « Væ, inquit, qui multiplicat sibi quæ non sunt sua ; quia subito C consurgent mordentes eum : quia exspoliasti gentes multas, exspoliabunt te omnes reliqui populi ²⁴. » Igitur contra hunc draconem et daemones sub Illo militantes praecones divinæ legis accipere potestatem ; et contra eorum cultores (67), et quotquot Evangelio adversati sunt, quibus subactis, et attritis Evangelium ubique gentium prolatum est. Ne vero gratia et virtus miraculorum superbiae motum illis injiceret, addit Salvator : « Verumtamen in hoc

περναούμ, ἡ ἕως τῶν οὐρανῶν ὑψωθείσθαι. » Καὶ μὴ καὶ τὰ θαλάσσια κύματα ἕως τῶν οὐρανῶν ἀναβαίνειν λέγει Δαβὶδ· οὕτω γοῦν κἀνταῦθα εἰς δόλωσιν τοῦ ὕψους εἴληψε τὸν οὐρανόν. Ἦν γὰρ, ὡς ἔφη, ὁ Σατανᾶς οὐκ ἐν οὐρανοῖς, ἀλλὰ τεταγμένος ὑπὸ Θεοῦ τὴν περίγειον λῆξιν κατέχειν τε καὶ περικρατεῖν πρὸς τοῦ καταπασεῖν, καὶ σκοτισθῆναι διὰ τὴν ἔπαρσιν. Καὶ πρὸς μὲν τῆς τοῦ Ἰσωτῆρος οικονομίας δυσανταγώνιστος ἦν, καὶ ὅλης κατεθραύνετο τῆς ὑπ' οὐρανόν. Ἐπειδὴ δὲ τὴν πρὸς ἡμᾶς ὁμοίωσιν ὑπελθὼν ὁ Μονογενὴς γέγονεν ἄνθρωπος, ἡσθῆνησεν ὁ ἔχθρὸς, καὶ ὁ κάλαϊ θρασυῖ καὶ ἀπρόσιτος ἐγεγόνει φυγᾶς.

« Ἰδοὺ δίδωμι ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὑφῶν καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἔχθροῦ. » Δέδοται μὲν τοῖς ἀποστόλοις ; καὶ ἡ κατὰ τῶν αἰσθητῶν θηρίων ἰσχὺς. Ὅτε γὰρ θεοκῆρυξ Φίλιππος τὴν παρὰ τῶν Ἱεροπολιτῶν σεβομένην ἐχίδνα ἐν εὐχῇ μόνῃ διέβρηξε, καὶ ἀπόλωσε· καὶ ὁ μακάριος δὲ Παῦλος ἐν τῇ νήσῳ Μελίτη τὸ θηρίον ἐν τῇ πυρκαϊᾷ τιναζόμενος διέμεινε ἀδολοῦς. Ἐλαβον δὲ καὶ τὴν κατὰ τῶν νοητῶν θηρίων δύναμιν τῶν ἀκαθάρτων δαιμόνων φημι, περὶ ὧν ἐν ψαλμικοῖς ὕμνοις προεφώνει Δαβὶδ· « Ἐπὶ ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπιθήσῃ, καὶ καταπατήσεις λέοντα, καὶ δράκοντα· » πάντα πρὸς τὸν ἀποστολικὸν χορὸν ταῦτα φωνῶν· Καὶ Ἀβδακούμ δὲ ὁ προφήτης ἐκφαντικώτερον εἶπε τὴν κατὰ τοῦ διαβόλου τῶν ἀποστόλων ἰσχύν· « Οὐαὶ, λέγων, ὁ πληθύνων ἑαυτῷ τὰ οὐκ ὄντα αὐτοῦ, ὅτι ἐξαίφνης ἀναστήσονται οἱ δάκνοντες αὐτόν· ὅτι σὺ ἐσκύλευσας ἔθνη πολλὰ, σκυλεύσουσί σε πάντες οἱ ὑπολειμμένοι λαοί. » Κατὰ τοῦτου γοῦν τῶν δράκοντες καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ δαιμόνων ἔλαβον ἐξουσίαν οἱ θεοκῆρυκες, καὶ τῶν ἐκείνους λατρευόντων, καὶ διωζάντων τὸ κήρυγμα· οὓς πατήσαντες, καὶ συντρίψαντες τὸ Εὐαγγέλιον πανταχοῦ διεξήπλωσαν. Ἴνα δὲ μὴ τῶν σημείων ἡ χάρις, καὶ ἡ ἐνέργεια ὑπερφηφανίας ἐνθῆσαι πάθος

²² Psal. cvi, 26. ²³ Psal. xc, 13. ²⁴ Habac. ii, 7.

Francisci Scorsii notæ.

(64) Non enim erat Satanus in caelo. Lucifero antequam per peccatum caderet, fuisse permissam terræ custodiam non solum hic Cerameus, sed etiam Damascenus supponit, lib. ii De fide, cap. 4 : « Ex τούτων τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων πρωτοστάτης τῆς περιγελου τάξεως, καὶ τῆς γῆς τὴν φυλακὴν ἐχειροσθεὶς παρὰ Θεοῦ οὐ φύσει κληρὸς γεγονώς, ἀλλ' ἔγαθὸς ὢν, etc. : Ex iis angelicis virtutibus ea quæ præerat terrestri ordini, et cui a Deo terræ custodia commissa erat, non natura mala facta est, sed bona existens, etc. Refert eum pro hac opinione Suarez noster, lib. vii De angelis, cap. 17. Ex hac itaque opinione, ut jam dicebam, hic noster Satanam in caelo non fuisse dicit, quasi distentus in terra ad ejus custodiam, et regimen esset ; angeli vero ibi dicuntur esse tanquam in loco, ubi operantur, quod Theologi copiosius in p. 1 D. Thomæ.

(65) Et quidem ante Salvatoris adventum. Idem Cyrillus apud D. Thomam, in Catena : Ante Salvatoris adventum subegerat sibi orbem, et ab omnibus

D colebatur, sed cum Unigenitus Dei descendit, corruit tanquam fulgur, quia conculcatur ab adoratoribus Christi. Idem Euthym. et communiter omnes Patres, qui illud Joan. cap. xii : Nunc iudicium est mundi, nunc princeps hujus mundi ejicietur foras, de diabolo exponunt, quatenus ante Christi adventum in hoc mundo per idololatriam regnabat, vel quatenus ratione peccati communis generis humani, in eos tantam habebat potestatem, ut sine virtute Christi non possent eis homines resistere. Sic refert Suarez noster hos Patres, lib. viii De angelis, cap. 21 ; eandemque doctrinam tradit hic noster ut legis.

(66) Philippus viperam illam, etc. De hoc miraculo scribit Sym. Metaphr. apud Suriann in Vita S. Philippi, quem vide si placeat.

(67) Et contra eorum cultores. Hæc desunt in Vat. Καὶ τῶν ἐκείνους λατρευόντων, καὶ διωζάντων τὸ κήρυγμα, quæ supplevi ex Gall., ut iidem alia pauca fragmenta, quæ retuli supra not. 60 et 63.

αὐτοῖς, προτιθήσιν ὁ Σωτὴρ · ἢ Πλὴν ἐν τούτῳ μὴ χαίρετε. Ὁὐδὲν γὰρ τοῦτο, φησί, πρὸς ὑμᾶς · ἢ μὲν γὰρ χάρις ἄλλου πέφυκε τοῦ ταύτην παρασχόντος ὑμῖν. Ἄλλοι δὲ καὶ οἱ εὐεργετούμενοι οἱ τὰς ἰάσεις δεχόμενοι. Ὑμῖν δὲ τοῦτο ἐστὶν εὐφροσύνη, καὶ ἀγαλλίασις τὸ ἢ Τὰ ὀνόματα ὑμῶν γαγράφθαι ἐν οὐρανοῖς, ὃ οὐ μέλανι, ἀλλὰ μνήμῃ Θεοῦ.

Τὴν δὲ πρὸς τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ τῶν ἀποστόλων ἀπογραφὴν ἦν ἐνταῦθα ἢ τοῦ Εὐαγγελίου λέγει φωνή, καὶ ὁ Προφήτης θεσπιωδῆς · ἢ Ἔσται, λέγων, τὸ ὑπολειφθὲν ἐν Σιών καὶ καταλειφθὲν ἐν Ἱερουσαλήμ, ἄγιοι κληθήσονται πάντες οἱ γραφέντες εἰς ζωὴν. ἢ Τάχα που καὶ Δαβὶδ περὶ τούτων φησὶν · ἢ Ὁ ἀριθμῶν πλήθῃ ἄστρων, καὶ πᾶσιν αὐτοῖς ὀνόματα καλῶν.

Ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἡγαλλιάσατο τῷ πνεύματι ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν · Ἐξομολογοῦμαι σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. ἢ Ἠγαλλιάσατο ἐπὶ ταῖς δυνάμεσι, καὶ ἵνα μὴ δόξῃ ἀντίθεος, προσάγει τῷ Πατρὶ ὡς ὁμοουσίῳ τὴν ἐξομολόγησιν, τουτέστι τὴν εὐχαριστίαν. Διττοῦ γὰρ ὄντος τοῦ σηματινομένου διὰ τῆς ἐξαγορεύσεως ἐνταῦθα τὸ πρότερον προσήκει νοεῖν, ὡς πολλαχοῦ τῶν Ψαλμῶν ἢ βιβλῶς φησὶν · ἢ Ἐξομολογησόμεθά σοι, ὁ Θεός, τουτέστιν, εὐχαριστήσομεν. Φησὶν οὖν, ὡς Χάριν ὁμολογῶ τῇ εὐδοκίᾳ σου, Πάτερ, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν, καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις. ἢ Ἄ γὰρ οὐκ ἔγνωσαν οἱ δοκίμους σοφοὶ Γραμματεῖς, καὶ Φαρισαῖοι, οἱ παρ' ἑαυτοῖς συνετοὶ μύσαντες ἔκοντι τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια, ταῦτα ἰδιώταις, καὶ ἀσφόροις ἀπεκαλύφθησαν. Κάκεινοι μὲν διὰ τὴν ἐνοῦσαν σφίσις ὑπερηφανίαν ἀνάξιοι τῆς χάριτος ἐγεγόνευσαν · οὗτοι δὲ διὰ τὸ κτήσασθαι τὴν τῶν νηπίων ἀκεραιότητα, τῆς εὐδοκίας ἀπήλαυσεν. Εὐδοκία γὰρ ἔστιν ἢ οἰκονομία καὶ θέλησις · ἢ Ἐπὶ τίνα γὰρ ἐπιβλέψω, διὰ τοῦ προφήτου φησὶν ὁ Θεός, ἀλλ' ἢ

nolite gaudere; nihil enim, inquit, hoc ad vos attinet. Gratia siquidem hæc in alio naturaliter inest, in eo scilicet, qui præbet hanc vobis: alii sunt etiam, qui beneficio affecti sunt, cum curantur. Vobis vero hoc sit, quod gaudeatis et exsuletis, nimirum, et quod nomina vestra scripta sunt in cælis, non atramento, sed in memoria Dei.

Porro hanc apostolorum in cælesti Hierosolyma descriptionem, quam evangelicus sermo significat, propheta etiam divinitus cecinit: et Et erit, inquit, quod reliquum 335 fuerit in Sion et quod remanserit in Jerusalem, sancti vocabuntur omnes scripti ad vitam 26. Fortassis etiam et David de his dicit: et Qui numerat multitudinem stellarum, et omnibus eis nomina vocat 27. et

et In eadem hora exsultavit Jesus spiritu, et dixit: Consteor tibi, Pater, Domine, cæli et terræ. et Exsultavit propter virtutes (68); et ne adversari Deo (69) videretur, offert Patri, utpote consubstantiali, confessionem, hoc est gratiarum actionem. Cum enim duo per hanc vocem confessionis significata sint, et gratiarum actio et ipsa confessio, hic primum par est sensum accipere, quem multis locis consuevit Psalmorum liber: et Confitemini Domino, et, et Constebimur tibi, Deus 28, hoc est, Gratias agemus. Ait igitur: Gratias ago beneplacito tuo, Pater, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. Quæ enim Scribæ, qui videbantur sapientes esse, et Pharisei apud semetipsos intelligentes cum voluntarie obstruxissent animæ sensus, non cognoverunt, hæc idiotis et insipientibus revelata sunt. Et illi quidem ob superbiam quæ ipsis inerat, hujusce gratiæ indigni fuerunt; hi vero quod parvulorum simplicitatem assecuti fuerant, divini beneplaciti compotes facti. Εὐδοκία enim dispositionem voluntatemque significat (70):

26 Isa. iv, 3. 27 Psal. clix, 4. 28 Psal. clxii, 1; cvii, 1; civ, 1 lxxiv, f.

Francisci Scorsi notæ.

(68) *Exsultavit propter virtutes.* Quod hic duobus verbis innuit Theophanes, plusculis expressit Theophylactus, quæ sensum nostri declarant: *Sicut Pater bonus cum viderit filios recta quædam opera gessisse, ita Salvator exsultat, quia talia bona assecuti erant apostoli.* Hoc est quod ait noster Iacobus: Διὰ τῶν δυνάμεων.

(69) *Et ne videretur adversari Deo.* Vox ἀντίθεος hoc loco ab auctore posita, et nonnullis aliis usitata ambigua est etiam apud antiquos Scriptores; nam et per Deo et contrarius Deo per eam æque significari potest. Etym. Magn. in PRÆP. Ἀντί, s: c ait: Τίθεται καὶ ἀντὶ τοῦ ἰσως, ὡς Ἀντίθεος δὲ Ὀδυσσεύς, τοῦτ' ἐστὶν ἰσόδθεος, καὶ τὸ ἐναντίον, ὡς Ἀντίθεος Κικλώπια τὸν ἀντιόμνον τοῖς θεοῖς. *Positum et pro ἰσως æqualiter, ut ἀντίθεος Ulysses, hoc est, Deo par, vel similis; et contra, ut ἀντίθεον Cyclopem, hoc est adversantem Deo.* Sic Etym. Atque in posteriori sensu etiam ab Homero dicitur sunt ἀντίθεοι μνηστῆρες. *proci Deo adversarii; et in priore ab eodem Homero ἀντίθεον ἔλοχον, diis æquiparandam uxorem.* Inde etiam fluxit significatio τοῦ ἀντίχειρ apud Græcos, quod nomen pollicem manus significat; est enim ἀντὶ τοῦ χειρὸς quasi altera manus, quod æqualibus juribus, ac cæteri

omnes digiti polleat, unde et pollex nomen Latinis. Notat hanc duplicem vim Petrus etiam Viet. in Rhet. Arist. cap. 2, sed apud SS. Patres Græcos fere semper ἀντίθεος significat adversarium Deo. Greg. Nazianz. orat. de Spiritu sancto: Ἐπεὶ γὰρ οὐδὲ σωματικῶς, etc. Παμπόμνον δὲ ὡς οὐκ ἀντίθεον. Et tanquam Deo nequaquam oppositus miteretur. Ita Billius, et orat. 36: Ἐρωτήσω, φησί, τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον πέμψει ὑμῖν τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ἵνα μὴ ἀντίθεος εἶναι δόξῃ. Billius ita: *Quæ quidem verba eo dixit (nimirum, Rogabo Patrem et alium Paracletum mittet vobis Spiritum veritatis, quæ antecedunt) ne adversarius quispiam Dei esse, et quasi ab alia quadam potestate sermonem facere videretur.* Theophyl. in Journ. cap. xi: Ἴνα τοίνυν οἱ περισσώτερος πιστεύουσιν ὅτι ἀνωθέν ἔστιν, καὶ οὐκ ἀντίθεος, τοῦτου ἕνεκεν εὐχεται: *Precatur itaque ut circumstantes credant quod e supernis sit, et non contrarius Deo; et itidem paulo supra eadem voce usus in eandem rem: atque hæc quidem observavi in Græcis Patribus; alia alius advertit. Noster itidem non semel, ut dixi, hoc utitur vocabulo in eodem sensu.*

(70) *Dispositionem voluntatemque significat.* Praeposui hoc loco in mea versione vocem Græcicam

« Super quem enim, respiciam Dominus, per prophetam inquit, nisi super humilem et quietum et trementem sermones meos? » Non igitur stultitiam sapientiae et scientiae inscitiam anteposuit, ut improbi quidam veritatis adversarii hoc dictum accipiunt, sed humilitatem superbiae praetulit. Efficiamur igitur et nos parvuli, fratres, et eam quae secundum Deum est infantiam pra nobis feramus; puerorum in perferenda injuria patientiam imitemur: « Nisi enim efficiamini sicut parvuli, ait Salvator, non intrabitis in regnum Dei ». Non praecipit, ut in puerilem convertamur aetatem, hoc enim fieri nullo modo potest, sed uti ad infantis simplicitatem mores nostros conformemus. Nam, cum ostenderet parvulos, non dixit: Horum est, sed, « Talium est regnum caelorum: » Si igitur et nos morum simplicitate parvulos nos praebuerimus, in nobis etiam divinae voluntatis beneplacitum perficietur, et velut haereditas dabitur regnum caelorum, quo utinam perveniamus **336** omnes in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria cum Patre, et sancto Spiritu in saecula saeculorum. Amen.

HOMILIA XLIX.

In illa verba: « Voluit Jesus exire in Galilaeam. »
— Legitur in festo S. Philippi.

Non modo cum in terris corpore versarentur Salvatoris nostri discipuli, praedicationis everriculo traxerunt homines sub sole degentes, sed etiam nunc transiit in caelum nobis adsunt spiritu, unaque conveniunt, et quamvis taciti praedicant, et sua in templa invisibili modo advenientes, et ad festa celebranda studiosos eorum congregantes, et charismata manifeste ipsis impertiunt. Ego igitur cum sacram magni Philippi aedem conferta populi multitudine oppleri videam, gratiam a Deo sanctis datam obtupesco, nec facile pati possum hanc celebritatem silentio praeriri. Ad hunc igitur diem festum honestandum aliud alius contribuamus. Et hic quidem totius noctis vigiliam, et gratiarum actionis cantica: ille vero spiritum contritum, et congruentes preces; alius poenitentiam peccatorum; alius in pauperes misericordiam (adeat enim hic, ut videtis pauperum multitudo), ac demum aliud alius conferamus; atque iners nemo, et vacuus videatur. Equidem ego cuperem ad hortandum vitam ante quam verba proponere; hic enim esset aptior docendi modus, si verbis vita concineret; sed quoniam vitam omnibus peccatorum maculis nota-

³⁰ Isa. LXVI, 2. ³⁰ Matth. XVIII, 3.

Α ἐπὶ τὸν πραῦν, καὶ ἡσυχον. » Οὐκ οὖν ἀπροσηγνώσας προέκρινεν, οὐδὲ γνώσεως ἀγνοίαν, ὡς οἱ πονηροὶ τῆς ἀληθείας κατηγοροῦν τὸ βῆτον ἐξελέθοντο, ἀλλὰ τῆς ἀλαζονείας τὴν ταπεινώσειν προτίμησε. Νηπιόσωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς, ὡ ἀδελφοί, τὴν κατὰ Θεὸν νηπιότητα· μιμησώμεθα τῶν παιδῶν τὸ ἀνεξίκακον. « Ἐὰν γὰρ μὴ γένησθε, φησὶν ὁ Σωτὴρ ὡς τὰ παιδία ταῦτα, οὐ μὴ εἰσελθῆτε εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. » Οὐκ ἐπιτάττει πρὸς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν ἀντιστραφεῖναι· τοῦτο γὰρ τῶν ἀμηγάρων ἐστίν. ἀλλὰ πρὸς τὸ τοῦ βρέφους ἀκέραιον τὸ ἑαυτοῦ ἦθος βυθμῆσασθαι. Δεικνύς δὲ τὰ παιδία οὐκ εἶπεν, Τοῦτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ, Τῶν ταούτων. Ἄν οὖν καὶ ἡμεῖς τῇ ἀπλότῃ νηπιόσωμεν, τελεσθήσεται καὶ ἐν ἡμῖν ἡ τοῦ Θεοῦ εὐδοκία, καὶ δοθήσεται ὡς κληῖρος ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἧς ἐπιδαίημεν ἅπαντες ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Christo Jesu Domino nostro, cui gloria cum Patre,

OMILIA MΘ'.

Εἰς τὸ, « Ἡθέλησεν ὁ Ἰησοῦς ἐξελθεῖν εἰς τὴν Γαλιλαίαν. » — Ἀναγινώσκεται ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ ἁγίου Φιλίππου.

Οὐ μόνον περιπολοῦντες σωματικῶς ἐν τῇ γῆ τοῦ Σωτῆρος οἱ μαθηταὶ τὴν ὑψηλίαν ἐσαγήνευται τῷ κηρύγματι, ἀλλ' ἤδη καὶ μεταστάντες εἰς οὐρανούς· σύνεισιν ἡμῖν νοητῶς, καὶ συναγελάζονται, καὶ σιγῶντες κηρύττουσι. καὶ τοῖς εὐνοῦν τεμένεσιν ἀφανῶς ἐνδημοῦντες, καὶ πρὸς τὰς αὐτῶν πανηγύρεις τοῖς φιλεέρτοις ἀγείροντες ἐναργῶς αὐτοῖς τῶν χαρισμάτων μεταδίδασιν. Ἐγὼ τοίνυν ὁρῶν τὸν ἱερὸν τοῦ μεγάλου Φιλίππου σηκὸν τῆ τοῦ λαοῦ πληθῆσι πενωχωρούμενον, τὴν ὑπὸ Θεοῦ δοθεῖσαν χάριν τοῖς ἁγίοις ἐκπλήττομαι, καὶ σιγῇ παρελθεῖν τὴν πανήγυριν οὐκ ἀνέχομαι. Ἄλλος μὲν οὖν ἄλλο τι τῇ ἑορτῇ τοῦ ἀποστόλου συνεισενέγκωμεν· ὁ μὲν γὰρ ἀγρυπνῶν πάννυχον, καὶ χαριστήριους ψόδας· ὁ δὲ πνεύματι συντετριμμένος καὶ δάσειν πρέπουσαν· ἄλλος τῆ τῶν ἐπταίσμενων μετάνοιαν· ἕτερος τὸν πρὸς τοῖς πένητας ἔλεον (πάρεστι γὰρ, ὡς ὁρᾶτε, πνευμένῳ ἐνταῦθα πληθῆσι) καὶ ἄλλος ἄλλο τι προσενέγκωμεν· καὶ κενὸς ὀφθῆτω μηδεὶς. Ἐγὼ δὲ ἐβουλόμην μὲν τὴν βίον πρὸ τῶν λόγων τιθεῖναι διδάτκαλον· ἦν γὰρ ἂν οὕτω τὰ τῆς διδασκαλίας ἀρμόδια τοῦ βίου, τοῖς λόγοις συμφθεγγόμενον· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸν βίον ἐπιφέρω πάσης κηλίδος ἀμαρτημάτων ἀνάπλων, ἵνα

Francisci Sco:si notæ.

εὐδοκίας ejus interpretationem auctor adnectit his verbis ἡ οἰκονομία καὶ θέλησις, quæ ego verti dispositionem, voluntatemque; si autem vertissem, beneplacitum, quod vult proprie εὐδοκία, et deinde voluntatem et dispositionem adjunxissem, idem inapte dixissem. Quod vero pertinet ad vocem εὐδοκία, ea in sacris Litteris frequenter usurpatur, et quidem fere semper Deo attribuitur, ejusque beneplacitum, ut hoc utar verbo, bonam voluntatem, gratiam, benevolentiam erga homines signat; quod adnotarunt

Maldonatus et Cornelius societ. nostræ. Confirmit hoc totum ex Etyim. magn. in voce εὐδοκία ubi ait: Παρὰ τὸ εὐδοκῶν δὲ εὐδοκία, ἡ ἀρίστη καὶ καλλίστη τοῦ Θεοῦ ἐκούσιος θέλησις· ὅθεν καὶ εὐδοκία Κυρίου παρὰ τὸ εὐ καὶ καλῶς δοκεῖν αὐτῷ· Ἀβ εὐδοκῶ οἶται εὐδοκία ἐστὶ καὶ ὀψιμα, et pulcherrima Dei spontanea voluntas. Unde et εὐδοκία beneplacitum Domini, ex eo quod bene recteque ipsi videatur. Hæc Etyim. quæ consonant cum ea vi hujus vocis, qua LXX sæpe usi sunt, et vetus Evangeliorum interpres.

μη ασυντελής δέξω τῇ πανηγύρει παντάπασι, καὶ ἄννητος, φέρε τῇ τοῦ ἀποστόλου προσεβία τεθαρήκως, τὰς ἀναγνωσθείσας σήμερον τοῦ Εὐαγγελίου φωνὰς ταῖς φιλοθέοις ὁμῶν ἀκοᾶς ἐξηγήσομαι.

Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ « Ἡθέλησεν ὁ Ἰησοῦς ἐξελθεῖν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, καὶ εὗρίσκει Φίλιππον, καὶ λέγει αὐτῷ Ἄκολούθει μοι. » Ἦνίκα τὰς ἐπὶ τῆς γῆς διατριβὰς ὁ Σωτὴρ ἐπεποίητο, τὴν εἰς ἡμᾶς οικονομίαν πραγματευόμενος, εἶδει δὲ καὶ μαθητῶν ἀθροῖσαι χορὴν ὀφειλόντων κηρύξαι τὸ τῆς οικονομίας μυστήριον, καλεῖται πρῶτος, εἰς μαθητείαν ὁ θαυμάσιος Φίλιππος. Εἰ γὰρ καὶ Ἀνδρέας ἀρχῆθεν ἐμαθητεύσατο, ἀλλ' ἐκείνος αὐτοκλήτῃ παρεγένετο ἀκούσας εἰρηκτός· Ἰωάννου περὶ Χριστοῦ, ὡς αὐτὸς εἶη ὁ Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ. Τὸν δὲ ἱερώτατον Φίλιππον, ὅσον τι κάλλιστον εὐρημα, καὶ ποθοῦμενον εὐρηκτός ὁ Χριστὸς ὁ Σωτὴρ ἤμων· τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ, « εὗρίσκει Φίλιππον, » λέγει αὐτῷ· « Ἄκολούθει μοι. » Ὁ γὰρ δὴ Φίλιππος, καὶ πάλαι συνήθης ἦν τῷ Χριστῷ ἀνατραφέντι ἐν Γαλιλαίᾳ, ὡς διδάσκει τὸ Εὐαγγέλιον. Ἐμελλε δ' ἄρα ὑποδοχεὺς γενέσθαι τῆς λαμπάδος τοῦ Πνεύματος, καὶ τῆς κλήσεως φέρειν τὴν πρᾶξιν κατάλληλον. Ἐρμηνεύεται γὰρ στόμα λαμπάδος ὁ Φίλιππος.

Ἦν δὲ ὁ Φίλιππος ἀπὸ Βηθσαιδᾶ ἐκ τῆς κώμης Ἀνδρέου καὶ Πέτρου. Τὸ τὴν κώμην εἰπεῖν ἐξ ἧς ὤρμητο, ὡς εἶη Βηθσαιδᾶ, ἐπιμνησθῆναι δὲ καὶ Πέτρου, καὶ Ἀνδρέου διττὸν ὠδίνε σκοπόν. Ἴνα τε δεξιῆς ὡς τὰ ἐξουθενήμενα τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός, καὶ ὅτι ἐδεδαιούτο διὰ τῶν ἔργων τῆς κώμης τὸ ὄνομα· Βηθσαιδᾶ γὰρ οἶκος θηρευτῶν ἐρμηνεύεται τῇ Ἑλλάδι φωνῇ. Ἐκ ταύτης οὖν προσκαλεῖται τοὺς θηρευτὰς τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, Πέτρον, καὶ Ἀνδρέαν, καὶ Φίλιππον, καὶ τοὺς Ζεβεδαιου υἱοὺς, οἷς ἔλεγε· « δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἁλιεῖς ἀνθρώπων. » Τὸ οὖν ὁ Φίλιππος; ἅμα τῷ κληθῆναι ἑλλαμφοίς, τὴν διάνοιαν ἔγνω τὶς ὁ καλῶν. Διάπυρος δὲ φίλος ὢν τοῦ Ναθαναὴλ, καὶ σὺν αὐτῷ ἔρευνῶν τὰ τῷ νόμῳ, καὶ τοῖς προφηταῖς λαληθέντα περὶ Χριστοῦ, δεῖνόν ἡγεῖται, εἰ μὴ καὶ τῷ φίλῳ τὸν εὐρεθῆντα κοινωῆσταιτο θησαυρόν.

¹¹ Joan. i, 43 seqq. ¹² Matth. ii, 23. ¹³ Matth. iv, 16.

Francisci Scorsi notæ.

(71) *Primum omnium.* Hanc notam conficiet Cornelius noster vel potius Toletus, ex quo ipse eam se desumpsisse fatetur, ut nihil mihi verendum sit ab utroque mutuari; sic itaque Cornelius cui sane multum dehemus ob varietatem doctrinæ in explicandis sacris libris, ac præsertim Evangelii, postremo eius opere. Sic igitur ille in huic locum Joan. : *Philippo hoc decus, et hæc laus debetur, quod primus omnium a Christo dicente : « Sequere me, » exterius vocatus sit, et interius mentem ejus impellente Spiritu sancto vocationi huic obediens illico Christum secutus sit, quia ipse studiosus erat legis Mosaicæ, et de adventu Christi sollicitus. Petrus autem et Andreas prius vocati sunt per internam inspirationem, non exterius per externam vocem Christi, sed auctoria voce Joann. Baptistæ Magistri sui dicentis : « Ecce agnus Dei, » ab eo non vocati, et a voce sua Jesum adveniunt. Hæc ex auctoribus memo-*

tam præfero, ne videar tamen huic celebritati inutilis exstitisse et omnino infructuosus, age jam apostolo deprecatore confisus lecta hodie Evangelii verba vobis piis auditoribus explanabo ¹¹.

In illo tempore « Voluit Jesus exire in Galilæam et invenit Philippum, et ait illi, Sequere me. » Cum vitam in terris ageret Salvator, et ad salutem nostram, quæ erant disposita negotiaretur, discipulorum vero, qui dispensationis divinæ mysterium erant **337** promulgaturi cœtum cogere consentaneum esset, primum omnium (71) discipulum illum admirabilem (72) Philippum vocavit. Etsi enim Andreas jam ab initio discipulus esse cœperat, ipse tamen cum audisset a Joanne de Christo, quod esset Agnus Dei, a semetipso invitatus accessit.

B Sanctissimum vero Philippum veluti præclarum lucrum (73), et exoptatum cum Salvator noster Christus invenisset, hoc enim innuitur per hæc verba, « Invenit Philippum, » ait illi, « Sequere me. » Philippus porro jam pridem notus fuerat Christo, qui in Galilæa, ut docet Evangelium, educatus fuit ¹². Debuerat igitur jam recepisse Spiritus sancti fulgorem et facta ferre nomini congruentia. Philippum enim os lampadis (74) interpretari quis posset.

« Erat autem Philippus a Bethsaida civitate Andreæ et Petri. » Quod civitas ex qua ortus erat, nimirum Bethsaida indicetur, quodque mentio Andreæ et Petri inseratur, duplicem parit intellectum. Nam et ex hoc ostenditur Deum contemptibilia mundi elegisse, et uti civitatis nomen comprobaretur operibus. Bethsaida quippe *venatorum domus* (75) Græca lingua vertitur. Ex hac igitur humanorum animorum convocat venatores Petrum et Andream et Philippum et filios Zebedæi, quibus dixit : « Venite post me, faciam vos fieri piscatores hominum ¹³. » Quid igitur Philippus? Simul vocatus est, et mente illustratus, et vocantem cognovit. Et cum ardens ejus in Nathanaelem studium esset, et una cum illo, quæ a lege, et prophetis de Christo dicta erant perinvestigare consuesset, defuturum se officio existimavit, nisi cum illo de invento thesauro communicaret. Igitur amico

ratis retuli, quibus ita congruit noster ut ab hoc Patre illi, quæ scripserunt, sumere potuerint, si jam editum legere potuissent.

(72) *Admirabilem.* Deest ὁ θαυμάσιος in uno cod., sed non abest a stylo Græcorum Patrum, qui his epithetis sanctos ac præsertim apostolos insignire solent : reposui igitur ex Gall.

(73) *Veluti præclarum lucrum.* Sic mihi visum est vertere τὸ εὐρημα, sensum et auctoris verba sequentia respicienti; et quia ineptum fortasse futurum fuisset *tanquam præclarum inventum invenisset*; εὐρημα vero idem quod ἔρμαιον lucrum esse, vel ex lexicographis discas. In hoc sensu videtur; S. Proclus usus voce εὐρηκέναι. Ubi de S. Andrea, orat. 20 : Διὰ τοῦτο σήμερον ὁ Ἀνδρέας καθάπερ θησαυρόν φωτὸς εὐρηκώς τὸν κοινὸν Δεσπότην, etc. Ideo Andreas hodie tanquam thesaurum quemdam lucis communem Dominum cum inventisset.

convento, magno delibutus gaudio, ejus quod quærebant, index efficitur.

« Invenit, inquit, Philippus Nathanaelem, et ait illi : Quem scripsit Moyses in lege, et prophetis, invenimus Jesum filium Joseph a Nazareth, modo non in hanc sententiam exclamans : Non opus est nobis amplius, chare Nathanael, mentem intendere litteræ, re comperta. Invenimus scilicet eum, qui diu multumque nobis in quæstione fuit. Adverte vero quomodo Philippus, quamvis grandia loqui videatur, non tamen Judaicam omnem crassitiam excusserit. Qua enim Filium Joseph Dominum vocat, arguitur **338** profecto mysterium nondum liquido cognovisse. Cognovit vero postmodum non fuisse Joseph ipsi patrem secundum carnem, quando dicere Magistro non dubitavit : « Ostende nobis Patrem ».

« Dicit ei Nathanael : A Nazareth potest aliquid boni esse? dicit ei Philippus : Veni et vide. » Quid igitur Nathanael? Cum planissime de mysterio Salvatoris ex divinis Litteris esset instructus, ac nosset fore, ut a Bethleem primo exoriretur Dominus, Nazareus vero ex commoratione in Nazareth facta vocaretur, haud cunctanter Philippi verbis assensit, nimirum magnum quid, et optimum fore, quod expectaretur a Nazareth ostendendum. Illa enim : « A Nazareth potest aliquid boni esse, » non sunt per dubitationem dicta (76), ut quidam opinantur. Ineptum enim esset eo sensu accipere verba Na-

⁴⁴ Joan. xvii, 8.

Francisci Scorsi notæ.

(74) *Philippus os lampadis.* Non possum diffiteri hanc notationem valde esse detortam, et longius quam licet ab Hebraica regione deductam, cum vox in Græcia nata sit, et ab ea translata ad Hebræos. Φίλιππος enim ἀπὸ τοῦ φιλεῖν ἔππος, ab amore, seu studio equorum, quod laudi datum est non mediocri illis priscis heroibus, quin et diis a fabulatoribus Græcis, ut Palladi a Callimacho σὺς λουτρὰ τῆς Παλλάδος. Ab hoc igitur nomen adscitum; sed si quis condonare id etymon velit Theophani, pie illud ad sensum suum, et laudem apostoli trahenti, non omnino sine ulla probabili ratione dictum existimare possit : Ψ enim os et Ψη seu *lampas*, unde Philippi nomen ipse concinnat.

(75) *Betsaida quippe venatorum domus.* S. Hieronymus et etymologiam confirmabit simul, et sensum auctoris, quæ ex ignobilitate oppidi deducit Christum voluisse ostendere a se ignobilia, et contemptibilia mundi electa fuisse. Sic itaque Hieron. lib. ix, in cap. xviii Ezech. : *Viculus Petri, et Andreæ (ideinque Philippi) hoc appellatur vocabulo. Betsaida enim* ἡ Βηθσαῖδα *lingua nostra appellatur domus venatorum.* Lege præterea Onomastograph. Ballistr. qui disputat de duplici voce et lectione, Bethesda et Betsaida.

(76) *Non sunt per dubitationem dicta.* Affirmative verba illa : *A Nazareth potest aliquid boni esse,* legit et asserit accipienda Theophanes, quomodo etiam legisse Rupertum, Augustinum, Bedam, nullum vero ex Græcis Patribus, adnotat Maldonatus noster. Sed ecce hic, quem nove in lucem clamus, Græcus Pater Latinis illis consentit, quem Maldonatus, si antea editus esset, habere potuisset, quem in eam sententiam afferret. Itaque et in hoc quædam ita exponit, et in cæteris testimoniis ab

Ἐντυχὼν οὖν τῷ ἑταίρῳ μάλα περιχαρῶς τοῦ ζητουμένου γίνεται μηνυτής.

« Εὐρίσκει γὰρ, φησὶ, Φίλιππος τὸν Ναθαναὴλ, καὶ λέγει αὐτῷ · Ὅν ἔγραψε Μωσῆς ἐν τῷ νόμῳ, καὶ οἱ προφῆται, εὐρήκαμεν Ἰησοῦν τὸν υἱὸν Ἰωσήφ τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ. » Μονονουχὶ ἐκεκράγει, Οὐ χρεῖα ἡμῖν ἐστὶ, φίλε Ναθαναὴλ, προσέχειν τῷ γράμματι, ἐντυχούσι τῷ πράγματι. Εὐρήκαμεν γὰρ ἐκεῖνον περὶ οὗ τὴν πολλὴν ζήτησιν ἐποιούμεθα. Ὅρα ἔως, καίτοι μεγάλα δοκῶν λέγειν ὁ Φίλιππος, ὅμως οὐ πάντῃ τῆς Ἰουδαϊκῆς παχύτητος ἀπολέλυται. Οἱ γὰρ υἱὸν Ἰωσήφ ὀνομάζει τὸν Κύριον δηλὸς ἐστὶ μήπω καθαρῶς ἐπιγνοῦς τὸ μυστήριον. Ἐπέγνω γὰρ μὴ ὑστερον, ὡς οὐκ ἦν αὐτῷ κατὰ σάρκα πατὴρ, ὅτε καὶ θαρβέει τῷ διδασκάλῳ εἰπεῖν · Δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα σου.

« Λέγει αὐτῷ Ναθαναὴλ · Ἐκ Ναζαρέτ δύναται τι ἀγαθὸν εἶναι; Λέγει αὐτῷ Φίλιππος · Ἐρχου καὶ ἴθι. Τί οὖν ὁ Ναθαναὴλ; Ἄτε μετ' ἀκριθείας κατηγορεῖς ἐκ τῶν θείων Γραφῶν τὸ τοῦ Σωτῆρος μυστήριον, καὶ εἰδῶς, ὡς ἐκ Βηθλεὲμ μὲν ἡ πρώτη γενήσεται θεοφανεία, διὰ δὲ τὴν ἐκ Ναζαρέτ διαγωγὴν, Ναζωραῖος κληθήσεται, τοῖς τοῦ Φιλίππου λόγοις προξείρωσιν συνωμολόγησεν, ὅτι μέγα δὴ τί, καὶ κάλλιστον ἐστὶ τὸ ἐκ τῆς Ναζαρέτ ἀναδειχθῆσθαι προσδοκώμενον. Τὸ γὰρ · Ἐκ Ναζαρέτ δύναται τι ἀγαθὸν εἶναι, » οὐκ ἀπορητικῶς εἰρηται, ὡς τινες οἴονται.

C utroque Testamento ad præsentem expositionem astruendam Græcam voculam τί accipit pro *quidam*, vel pro particula ἐπιτακτικῆ *intensiva* δὲ, ut Latini aliquando *quam*, eodemque modo idem auctor hom. 46, quæ est de sedata maris tempestate verba illa : *Qualis est hic quia venti et mare obediunt ei, non interrogative, sed affirmative* sumit hoc modo : *Quam magnus hic est qui tantis viribus pollet, et transfert elementa quo vult.* Atque ut singulos expendam locos adductos ab auctore, primus ille psal. ut legitur quidem etiam in edit. Græca LXX cum interrogatione; attamen non deest, qui legat, vel explicet : *Valde multiplicati sunt*, ut Vatablus, quæ lectio in idem recidit, ac si dicas cum nostro : *Quam maxime multiplicati sunt inimici mei!* Neque vero si ita explices, repugnat sensus cum nostra Vulgata lectione, et ea etiam quæ est LXX. Quod enim per figuram admirationis, vel interrogationis dicitur, quod ad rem et sensum pertinet, non est aliud ab eo, quod sine hujusmodi figura solum affirmando pronuntiat : ut illa ex Cant. sunt ex cap. i, ubi nos habemus : *Pulchræ sunt genæ tuæ sicut turturis*, LXX habent : *Τὶ ὡραιώθησαν αἱ σταγόνες σου · et versio Latina sext. : Quam speciosæ factæ sunt genæ tuæ sicut turturis!* Neque ulla in edit. est interrogationis nota, ut videtur illud τί Græcum pro particula intensiva omnino sumptum. Cap. vero iv, ubi nos legimus : *Quam pulchræ sunt mammæ tuæ, soror mea sponsa!* cum apposita admirationis nota, LXX : *Τὶ ἰκαλιώθησαν αἱ μαστοὶ σου*, nulla addita nota etiam in Bibliis regis correctissimis. Unde idem sensus colligitur, qui affertur a nostro, qui sane ita in suis Bibliis legit. Demum locus ille S. Matthæi cap. vii : *Quam angusta porta et arcta via est!* Græce dicitur : *Τὶ στενὴ πύλη, καὶ τεθλιμμένη ἡ*

Ἐξηθες γὰρ τῆδε νοῆσαι τὸν Ναθαναὴλ ἄνδρα ἐπι-
 στατικῶς τὰ περὶ Χριστοῦ ἐρευνήσαντα. Ἄλλὰ τὸ
 Τί ἀγαθόν, ἀντί τοῦ, Ἄταν ἀγαθόν, νοητέον ἡμῖν. Τε-
 τριμμένον δὲ τὸ βῆμα τοῦτο, καὶ σύνθητες τῆ Γρα-
 φῆ. Ὅτε γὰρ Δαβὶδ πρὸς τὸ πλῆθος ἰλιγγιάσας τῶν
 πειρασμῶν, « Κύριε, τί ἐπληθύνθησαν οἱ θλίβοντες
 μέ ; » φησί· Τί τοῦτο λέγων, ὦ; Ἄταν ἐπληθύνθησαν
 οἱ ἐχθροί. Καὶ ὁ καλὸς ἀδελφίδου ἐν τῷ Ἄσματι
 θαυμάζων τὸ κάλλος τῆς σώφρονος νόμφης, οὕτω
 φησί· « Τί ἐκαλλιώθησαν οἱ μαστοί σου, ἀδελφή
 μου νόμφη ! » Καί, « Τί ὠραιώθησαν αἱ σιαγόνες
 σου ! » Καὶ περὶ τῆς τῶν ἀρετῶν εἰσόδου φησὶν ὁ
 Σωτὴρ θαυμαστικῶς· « Τί στενή ἡ πύλη, ἡ ἀπά-
 γουσα εἰς τὴν ζωὴν ! » Εἰ γὰρ ἀπορητικῶς τοῦτο
 εἶπεν ὁ Ναθαναὴλ, ὡς ἀδύνατον δῆθεν ἐν Ναζαρέτ
 ἵσταθὸν γενέσθαι, ἦν ἂν ψευδὴς Ἰσραηλίτης, καὶ
 δολερὸς, καὶ οὐκ ἂν παρὰ τοῦ ἀψευδοῦς στόματος
 τοιοῦτον εἰλῆφαι τὸν ἔπαινον. « Εἶδε γὰρ, φησὶν, ὁ
 Ἰησοῦς τὸν Ναθαναὴλ ἐρχόμενον πρὸς αὐτόν, καὶ
 λέγει περὶ αὐτοῦ· Ἴδε ἀληθῶς Ἰσραηλίτης, ἐν ᾧ
 δόλος οὐκ ἔστιν. » Εἶδεν αὐτὸν ἐρχόμενον ἀπὸ τῆς
 σκιᾶς πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἀπὸ τῆς τοῦ νόμου συκῆς
 πρὸς τὸν τὰ φύλλα τῆς νομικῆς συκῆς διὰ τὴν τῶν
 ἀγαθῶν ἀκαρπλίαν ζηράναντα, καὶ ἰδὼν γνήσιον,
 καὶ οὐ νόθον Ἰσραηλίτην ὠνόμασεν. Ἐπειδὴ γὰρ
 Ἰσραηλίτης τοῦς ὀρίων τὸν Θεὸν ἐρμηνεύεται· ὁ
 δὲ Ναθαναὴλ μέγα ἀγαθὸν ὀνομάσας τὸν Χριστόν,
 Θεὸν αὐτόν ὠμολόγησεν· οὐδὲς γὰρ ἀγαθὸς εἰ μὴ
 εἴ; ὁ Θεός· εἰκότως ἀληθῶς Ἰσραηλίτης ὠνόμασται,
 ὡς μὴ ἔχων δόλον τινὰ, καὶ ὑπόκρισιν. Ὡς μὲν οὖν
 Ἰσραηλίτης ἐπέγνω τὸν Θεόν, ὡς δὲ Ναθαναὴλ
 δῶρον προσήχθη αὐτῷ, ἐρμηνεύεται γὰρ Ναθαναὴλ
 δόμα Θεοῦ. Ἄθρει δὲ καὶ τοῦ Ναθαναὴλ τὸ σταθε-
 ρόν, καὶ ἀθώπευτον. Ἐπαινεθεὶς γὰρ οὐδ' ὄτι οὖν
 ἐκεχαύνωτο, ἀλλὰ « Πόθεν με γινώσκεις ; » εἰπὼν,
 φιλοπευτεῖται τινῶν ἀποβρήτων μαθεῖν. Καὶ τὸ ση-
 μείον παρὰ πόδας εὐθύς.

A thanaelis, hominis qui quæ de Christo dicta erant,
 solertissime investigasset : sed hoc, *aliquid boni
 esse*, ita nobis intelligendum est, ac si dicat : Quid-
 dam valde bonum est. Trita porro et usitata est
 hæc locutio in sacris Litteris. Nam et David multitu-
 dine insectantium circumventus dicebat : « Domine,
 quam multiplicati sunt, qui tribulant me »²⁵, hanc
 particulam τί, *quam*, ponens pro : Quam valde mul-
 tiplicati sunt inimici ! et pulcher fratruelis in cantico
 castæ sponsæ pulchritudinem admiratus ait :
 « Quam pulchra facta sunt ubera tua, sponsa »²⁶ !
 et : « Quam speciosæ factæ sunt genæ tuæ »²⁷ !
 et de prima ingressione virtutum Salvator per
 admirationem ait : « Quam angusta porta, quæ
 ducit ad vitam »²⁸ ! Nam si dubitando Nathanael
 hæc dixisset, quod nimirum a Nazareth aliquid
 boni non posset existere, falsus fuisset Israelita,
 et dolosus, neque talem ab ore veritatis retulisset
 laudem : « Vidit, enim, inquit, Jesus Nathanaelem
 venientem ad se, et ait de illo : Ecce vere Israe-
 lita, in quo dolus non est. » Vidit ipsum ve-
 nientem ab umbra ad veritatem, a sicu legis (77)
 ad eum, qui legalis ficulneæ folia, quod fructus
 non attulissent bonorum operum, arefecit ; et eum
 videns, germanum, nec adutterinum appellavit Israe-
 litam. Quoniam enim Israelita *mens Deum videns*
 (78) interpretatur, set Nathanael valde bonum
 Christum vocans Deum ipsum confessus est (nemo
 quippe bonus, nisi solus Deus²⁹) ; 339 merito vero
 C Israelita dictus est, ut qui nullum dolum, nullam
 simulationem haberet. Igitur ut Israelita Deum agno-
 vit ; ut vero Nathanael quasi donum ipsi oblatum
 est. Nathanael quippe *Dei donum* (79) significat. Con-
 sidera porro solidam et ingenuam Nathanaelis
 mentem. Laudibus enim, ne aliquantulum quidem
 inflatus est, sed dicens : « Unde me nosti ? » stu-
 diosum se arcanum aliquid discendi præbet et si-
 gnum quidem in promptu est.

« Πρὸς τοῦ σε Φιλίππου φωνῆσαι ὄντα ὑπὸ τὴν
 συκῆν εἶδόν σε. » Ἦν μὲν γὰρ καὶ ὑπὸ συκῆν ἐφε-
 ζόμενος, ὅτε πρὸς τοῦ Φιλίππου περὶ τοῦ Ἰησοῦ
 ἐμμευσταγώγητο. Πλὴν ὅτι καὶ τὴν τοῦ νόμου συκῆν
 διὰ τούτων ἠνίττετο, ἥς ἡ σκιά πρὸς τὴν μετουσίαν
 τοῦ φωτὸς διεκώλυεν. Ὡς περὶ γὰρ τῆς συκῆς τὸ μὲν
 στελέχος ἐστὶ τῆ γείσει πικρὸν, τὰ δὲ φύλλα τραχέα
 τῆ ἐπαφῆς, ὅγε μὴν ἐξ ἐκεῖνης καρπὸς μάλα γλυκύς,
 οὕτω τοῦ νόμου πικρὰ μὲν αἱ τιμωρίαι, τραχέα δὲ

« Antequam Philippus vocaret te, cum esses sub
 sicu, novi te. » Considerabat sane sub sicu cum a
 Philippo de Jesu doceretur. Verumtamen per hæc
 etiam verba sicu legis adumbravit, cuius umbra
 lucis consortium prohibebat. Sicut enim sicu stipes
 quidem est gustatu amarus, folia vero aspera tactu,
 sed qui ex illis fructus existit admodum dulcis, sic
 etiam legis acerbæ quidem pœnæ, aspera vero
 mandata quæque difficulter servari possent, sed

²⁵ Psal. III, 2.²⁶ Cant. IV, 10.²⁷ Cant. I, 10.²⁸ Matth. VII, 14.²⁹ Matth. X, 18.

Francisci Scorsi notæ.

ὁδὸς ἡ ἐπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν. Alii codd. ha-
 bent ὅτι, quæ itidem est particula intendendi vim
 eamdem habens. Et quidem in Græco nulla est
 apposita interrogatio, ut non mirum videatur
 illam particulam pro *quam* ἐπιτακτικῆ ab hoc Græco
 sumi : hæc fortasse videri possit minutior diligen-
 tia, sed eo illa a me adhibita, ne cui, qui hos locos
 non sit persecutus, mira et absurda videatur, ut
 dixi, hæc nostri Theopbanis interpretatio ; cæterum
 sequenda communior.

(77) *A sicu legis*. Idem sanctus Gregorius, lib.
 XVIII *Moral.* : Cum esses sub sicu, id est, sub umbra
 legis, vidi te, ut transferrem ad vitam mei Evangelii.

(78) *Mens Deum videns*. Tria sunt nomina, unde
 Israelis nomen originem trahit : Ἰσραήλ vir, ὧν vidit
 et Ἰσ Deus, quæ simul significant, quod ait noster,
 vir videns Deum : quod nomen impositum illi a
 Deo Gen. cap. XXI.

(79) *Nathanael quippe Dei donum*. A duobus no-
 minibus נתן dedit et Ἰσ Deus

qui ex synagoga, ac lege exortus est fructus, ille, A
inquam, ex radice Jesse, speciosus est forma præ
filiis hominum, et dulcis super mel et favum 40.
Verum quidam tam impudentes sunt, ut his verbis
fabulosam quamdam narrationem afflingant. Aiunt
enim Nathanaelem, cum adhuc obvolutus fascibus
e matris mamma penderet, sub quadam ficu, a par-
tentibus occultatum, et foliis ejus stipatis obtectum,
qua scilicet tempestate tyranni imperio quasi herba
demetebantur infantes; atque ita evasisse mortem.
Atque hoc, inquit, indicant illa verba, Sub ficu
novi te. Sunt autem hæc perridicula deliramenta,
et putidarum anicularum fabellæ confictæ. Hercules
enim pueros, qui in Bethleem finibus, non qui in
Galilæa essent, jussit occidi. Verum his uti inutili-
bus ramis arbori veritatis adnatis critica sermonis
falce amputatis, Nathanaelis theologiam audiamus :

« Rabbi, tu es Filius Dei, Rex Israel. » O cœlestem
splendorem qui sanctam illius mentem illustravit;
ut profundius aliquid, et Israelitica nobilitate
dignius intelligeret, quam quod Philippus testimo-
nio suo prodiderat. Hic enim Filium eum Joseph
appellavit, ille vero cum magnum quoddam bonum
primo vocasset, nunc expressius prædicat Filium
Dei, et Israel Regem, duplicem in Christo natu-
ram ostendens. Qui enim erat natura 340 Filius
Dei, accipere regnum a Patre perhibetur, ut homo
ita ad Virginem dicente Gabriele: « Dabit illi Do-
minus Deus sedem David patris ejus 41. » Ubi igitur
Dominus eum de Deo ita loquentem vidit, ad alti-
ora intelligenda oratione manuducit.

« Quia dixi tibi, Vidi te sub ficu, credis; majus
his videbis; » quibus verbis Resurrectionis specta-
torem illum futurum promittit. Sciebat quippe,
sciebat, qui futura tanquam præsentia perspicit,
Nathanaelem post salutarem ipsius Resurrectionem
una cum discipulis interfuturum in mari Tiberiadis,
et mysteria ibi peragenda prunarum, panis atque
pulmenti visurum 42*, et de significatis per illa in-
structum iri. Ideo ait: « Majus his videbis. » Præ-
dicta igitur per hæc verba Resurrectione ex mortuis,
adjungit etiam sensim Ascensionem in cœlum (80):
« Amodo videbitis cœlum apertum, et angelos Dei
ascendentes et descendentes super Filium hominis, »
Quoniam illam paulo superius verum dixerat
Israelitam, astruit laudem. Etenim vetus Israel, cum
venisset in Charras 43, a rebus sensu perceptis ab-
stractus, hoc enim patriarcham obdormisse signifi-
cat, ut illud: « Ego dormio, et cor meum vigilat 44; »
per speciem scilicet ipsam vidit, a qua ascen-
debant et descendeant angeli Dei. Quod igitur ille

τὰ παρατηρήματα, καὶ δυσφύλακτα· ὁ δὲ ἐκ τῆς
συναγωγῆς, καὶ τοῦ νόμου βλαστήσας καρπὸς· ὁ τῆς
ρίζης Ἰεσσαί, ὠραῖος κάλλιε παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν
ἀνθρώπων, καὶ γλυκὺς ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον. Ἄλλ'
ἤδη τινὲς τοσοῦτον ἀπηρυθρίασαν, ὡς ἐν τῷ μῆτι
τούτῳ μὴ θῶδες ἀναπλάσαι διήγημα. Φασὶ γὰρ τὸν
Ναθανὰθλ σπαργανούμενον ἔτι, καὶ τῇ μητρὶ αἰθρῇ
προσανέχοντα παρὰ τῶν τεκόντων ὑπὸ τινα κε-
κρυφθαι συκῆν, τῇ τῶν φύλλων καλυφθέντα πυκνό-
τητι, ὅτε τῶν νηπίων τὴν χλῆν ὁ τοῦ τυράννου
νόμος ἐθέρισε, καὶ οὕτω διαδράναι τὸν θάνατον. Καὶ
τοῦτο σημαίνει, φασὶ, τὸ Εἰδὼν σε ὑπὸ τὴν συκῆν.
Ἐπεὶ δὲ κομιδῇ γελοῖα τὰ τοιαῦτα παραληρήματα,
καὶ γραῶν κατασαπειῶν πεπλασμένα λογύβρια.
Ὁ γὰρ Ἡρώδης τοὺς ἐν τοῖς ὄρεισι Βηθλεὲμ παῖδας
ἀναιρεθῆναι, οὐ τοὺς ἐν Γαλιλαίᾳ προσέταξεν. Ἀλλὰ
ταῦτα οἷά τινες ἔδους, καὶ παραφουάδας τῶν τῆς
ἀληθείας δένδρων τῇ κριτικῇ τοῦ λόγου δρεπάνῃ κα-
θάραντες τῆς τοῦ Ναθανὰθλ θεολογίας ἀκούσωμεν.

« Ραββὶ, σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς
τοῦ Ἰσραὴλ. » Ἡ θείας ἐλλάμψεως καταυγασίας
τὸν ἱερὸν αὐτοῦ νοῦν, ὡς τῆς τοῦ Φιλίππου μαρτυ-
ρίας νοῆσαι τι βαθύτερον, καὶ τῆς Ἰσραηλιτικῆς
εὐγενείας ἐπάξιον! Ὁ μὲν γὰρ υἱὸν αὐτὸν εἶπε τοῦ
Ἰωσήφ, ὁ δὲ πρότερόν τι ἀγαθὸν κεκληκῶς, νῦν ἐκφαν-
τορικώτερον Υἱὸν κηρύττει Θεοῦ, καὶ Βασιλέα τοῦ
Ἰσραὴλ, τὸ διττὸν τῶν ἐπὶ Χριστοῦ δύο φύσεων ἐνδει-
κνύμενος. Υἱὸς γὰρ κατὰ φύσιν ὢν τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐν-
θρωπος λέγεται λαβεῖν τὴν βασιλείαν παρὰ τοῦ Πατρὸς.
C Ὁὕτω πρὸς τὴν παρθένον εἰπόντος τοῦ Γαβριὴλ· Ἐδώ-
σει αὐτῷ Κύριος ὁ Θεὸς τὸν θρόνον Δαβὶδ τοῦ πατρὸς
αὐτοῦ. Ὅτε οὖν εἶδεν αὐτὸν οὕτω θεολογήσαντα, τότε
πρὸς ὑψηλοτέρας ἐννοίας διὰ τοῦ λόγου χειραγωγεῖ.

« Ὅτι εἶπόν σοι, φησὶν, ὅτι Εἰδὼν σε ὑποκάτω
τῆς συκῆς, πιστεύεις, μείζονα τούτων ἔχει. » Διὰ τού-
των ὑπισχνεῖται δεῖξιν αὐτῷ τὴν ἀνάστασιν. Ἥδη
γὰρ, ἤδει ὅτι μέλλον βλέπων ὡς ἐνεστῶς, ὅτι μετὰ τὴν
αὐτοῦ σωτήριον ἔγερσιν παρῆσται σὺν τοῖς μαθηταῖς
ἐν τῇ θαλάσῃ Τυβεριάδος Ναθανὰθλ, καὶ ἔψεται τὰ
ἐκεῖθεν μυστήρια; τὴν ἀνθρακίαν, τὸν ἄρτον, καὶ τὸ
ὄψάριον, καὶ μυσταγωγηθήσεται τὰ διὰ τούτων δηλού-
μενα. Διὰ τοῦτο φησὶ, « Μείζονα τούτων ἔχει. » Πρὸς-
τῆσιν δὲ διὰ τούτων τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν, προ-
τίθησιν ἡρέμα, καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀναφοίτησιν.
D « Ἀπάρτι ἔψεσθε τὸν οὐρανὸν ἀνεψόγητα καὶ τοὺς ἀγγί-
λους τοῦ Θεοῦ ἀναβαίνοντας καὶ καταβαίνοντας ἐπὶ
τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. » Ἐπειδὴ αὐτὸν ἀνωθεν ἀνι-
θῶς Ἰσραηλιτὴν ὠνόμασε, κατασκευάζει τὸν ἔπαινον.
Ὁ μὲν γὰρ παλαιὸς Ἰσραὴλ, ὅτε ἤκειν εἰς τὴν Χαββὴν
γενόμενος ἐξω τῶν αἰσθητῶν· τοῦτο γὰρ τὸ ὑπῶ-
σαι τὸν πατριάρχην νοεῖν ὑποτίθεται, ὡς τὸ, « Ἐγὼ
καθεῖδω, καὶ ἡ καρδία μου ἀγρυπνεῖ » ἐν φαντασίᾳ

40 Psal. xlvi, 3; xviii, 41. 41* Luc. i, 31. 42 Joan. xxi, 10. 43 Gen. xxviii, 41. 44 Cant. v, 1.

Francisci Scorsi notæ.

(80) Ascensionem in cœlum. Varii sunt Patres et
Interpretes Evangelii in explicando hoc loco: Vi-
debitis cœlum apertum, et Angelos Dei ascendentes,
et descendentes super Filium hominis; eos expli-

candi modos recenset omnes Cornel. a Lapide inter
quos et hunc de Ascensione Christi quem tradit
hic noster. Cæteros vide apud citatum interpretem,
itemdemque apud Maldonat.

τῆς κλίμακος ἐκείνης ἐγένετο, ἀφ' ἧς ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ. Ὁ γοῦν ἐκεῖνος ἐνυπνιασθεὶς ἐθεάσατο, τοῦτο τὸν Ναθαναὴλ ὑπάρχειν ἐπαγγέλλεται. Ἄλλ' ἐπεὶ πεπίστευται τοὺς ἀγγέλους ἐν οὐρανοῖς, ἢ ὑπὲρ τοὺς οὐρανοὺς εἶναι, κακείθεν πρὸς τοῦ Θεοῦ λειτουργίας, ὡς λειτουργικὰ πνεύματα καταπέ, εἶθαι, ἦν ἂν ἰσως ἀκολουθότερον, τὴν κατάβασιν προτάξει τῆς ἀναβάσεως. Πῶς γὰρ οἱ μὴ καταβάντες ἀναβαίνοιν; Ἐπίστησον ἐνταῦθα τὸν λογισμόν· ἀνιθι πρὸς ἐννοίας ἰσχνάς, γυνῶθι τὸ δῶγμα τὸ κεκρυμμένον ἐν τῷ ῥήματι· ἐνταῦθα γὰρ πολλὰ τὰ ζητούμενα, τίς ἄρα τῶν οὐρανίων πυλῶν διάνοιξις, καὶ πότε, καὶ πῶς τοῖς ἀνθρώποις ἐκλείσθησαν, καὶ διὰ τί ὁ Σωτὴρ ἀνανθρωπήσας οὐκ εὐθὺς ἐνήργησε τὴν τούτων διάνοξιν.

Φαμὲν οὖν, ὡς ἀνεῖχθαι λέγει τοὺς οὐρανοὺς διὰ τὴν ἀνεμπόδιτον τῶν ἀνθρώπων πρὸς Θεὸν ἄνοδον, ἦν Χριστὸς ἡμῖν ἐχαρίσατο, εἰς οὐρανοὺς ἀνυψώσας τὸ ἡμέτερον φύραμα. Ἡ γὰρ τῆς ἁμαρτίας παρεΐσθους οἶον φραγμός· εἰ καὶ μεστέτερον μεταξὺ Θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων ἐγένετο. Ὁ δὲ περιῆρεν ὁ Κύριος ἰδοὺς ἡμῖν χρηματίσας τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀναβάσεως, εὐθὺς μὲν διὰ τῆς ἐνώσεως θεώσας τὸ πρόβλημα, παρασχὼν δὲ τὴν ἀθανάσιαν διὰ τῆς Ἀναστάσεως, διὰ δὲ τῆς ἀναλήψεως τῆς τελείας πρὸς τὸν Πατέρα καταλλαγῆς ἀξιώσας ἡμᾶς ἦν ἐκάλεσε διάνοξιν οὐρανῶν· διὰ δὲ τοῦ προτάξει τὴν ἀνάβασιν τῶν ἀγγέλων τῆς κατάβασεως ἔδειξεν, ὡς οὐ πάσαις ταῖς ἀγγελικαῖς δυνάμεσιν ἔγνωστο τὸ τῆς οἰκονομίας μυστήριον, ἀλλὰ μόνοις τοῖς πρὸς τοῦτο ὑπηρετήσασιν. Ὁ δὲ καὶ ἐν τῇ ἀναλήψει ἀνιόντι αὐτῷ συνανέβαινον τὰς οὐρανοὺς πύλας ἀφρεῖν κλειύοντες· οἷς δὲ ἀπερινόητον ἦν τὸ μυστήριον, οὗτοι καταβαίνοντες, « Τίς οὗτος ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης, » ἐπυνθάνοντο. Ὑψηλοτέρῳ δὲ τρόπῳ ἀναβαίνουσιν οἱ ἄγγελοι ταῖς ἀνω θεωρηταῖς καταστραπτόμενοι πρὸς τὸ ὕψος τῆς θείας περιωπῆς τῆς τριαδικῆς ἐνώσεως καὶ μιᾶς ἀρχῆς· ἀνθυποφέρονται δὲ καταβαίνοντες πρὸς τὸ βάθος τῆς ἀρρήτου τοῦ λόγου σαρκώσεως, ἐν τῇ ὑποστάσει τὸν αὐτὸν ὀρῶντες μετὰ τὴν ἐνωσιν. Μανθάνει γὰρ ἐντεῦθεν, ὡς οὐδὲ ἄγγελοι δύνανται καταλαβεῖν τῆς θείας φύσεως τὸ μυστήριον, ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἀναβαίνουσι μὲν οἷα νόες ὑψηλότερον τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας καταλαμβάνοντες, καταβαίνουσι δὲ καὶ αὐτοὶ πρὸς τὸν ἀκατάληπτον φθάσαι μὴ ἐξισχύοντες. Ταῦτα μὲν ἡμᾶς τὸ ἱερὸν ἐμυσταγωγῆσεν Εὐαγγέλιον.

A per somnum contemplatus est, hoc vigilante visurum Nathanaelem pollicetur. Verum quoniam fide creditum est angelos in cœlo, vel supra cœlum esse, atque inde ut administratorios spiritus ad ministeria divina demitti⁸¹, consentaneum fuerat fortasse magis descensionem ascensioni præponere. Quomodo enim ascendant, qui non descenderunt? Intende ad hæc mentem, atque ad subtiliores sensus assurge, percipe in his verbis dogma reconditum. Multa enim hic quærenda: Quid sibi velit cœlestes aperiri portas; et quando, et quomodo illæ hominibus fuerint obseratæ? Et quare Dominus, simul ac carnem assumpsit, eas non reseravit?

B Asserimus igitur cœlum dici apertum, eo quod expeditus sit hominibus ascensus ad Deum, quod sane nobis gratia Christi datum est cum carnem nostræ massam (81) elevavit in cœlum. Insinuatio quippe peccati veluti sepem et medium quemdam parietem opposuerat inter Deum, et hominem. Quem **341** sane amovit Dominus, viamque se præbuit nobis ascendendi in cœlum, statim quidem ac assumptam carnem per unionem deificavit (82); sed immortalitatem per Resurrectionem, perfectamque cum Patre reconciliationem per Ascensionem nobis impertit; quam sane apertionem cœli vocavit. Quod vero angelorum descensui præmisit Ascensionem, ostendit non omnibus angelicis (83) virtutibus divinæ dispensationis mysterium notum fuisse, sed iis solum, qui ad hoc subservierunt. Qui profecto in Ascensione simul cum ipso in cœlum revertente ascendebant, cœlestes portas tolli jubentes; quibus vero mysterium erat ignotum, hi sane descendentes interrogabant: « Quis est iste Rex gloriæ? » Altiore vero sensu ascendunt angeli supernis contemplationibus illustrati ad divinæ celsitudinis apicem (84), hoc est singularitatis in Trinitate, uniusque principii. Subjiciuntur vero descendentes ad profundum ineffabilis Verbi Incarnationis mysterium, cum illum ipsum post conjunctionem unum hypostasi vident. Discis etiam hinc, neque angelos divinæ naturæ mysterium posse comprehendere, sed hos utpote puras mentes altius sane quam humana imbecillitas possit, ascendere: descendere vero etiam ipsos, cum ad incomprehensibilem pervenire non valeant. Ac de his quidem nos sacrum Evangelium edocet.

⁸¹ Hebr. 1, 14. ⁸² Psal. cxiii, 10.

Francisci Scorsi notæ.

81) *Carnis nostræ massam*. Ita locutus hic Pater hom. 38 et 39, ad quas vide notas 88 et 14.

82) *Per unionem deificavit*. Θεώσας ait Græcus, quo vero sensu vide ad hom. 36, not. 65.

83) *Non omnibus angelicis virtutibus*. De hac re longius disserit idem hic Pater, hom. 39, quæ est de Ascensione, ad quam vide not. 35.

84) *Ad divinæ celsitudinis apicem*. Græce est πρὸς τὸ ὕψος τῆς θείας περιωπῆς. Et sane nomen περιωπῆ proprie speculam, et locum editissimum

unde circumspici in omnes plagas, et longe capere prospectus possit, significat: sed explicavi metaphoram, cum verti *apicem*; potuissem enim *speculam*, si verbi sonum voluissem exprimere. Simili metaphora in re dispari usus Theophanes Nicensis, epist. 3, ubi loquitur de dignitate sacerdotis: Εἰς τριαύτην περιωπῆ, καὶ δόξαν ἀνείχαστον· *Ad tale cacumen, et incomparabilem gloriam*. Ita vertit Cousal. Ponce.

Vos vero, charissimi, quotquot ad apostoli templum, celebrandi festi causa convenistis, ne, obsecro, crapula et ebrietate, et inhonestis choreis sanctitatem diei vitietis: sed qua ratione Deo, et apostoloci cordi est, ita celebremus festum. Vis Deo gratam agere celebritatem? ingredi sacrum templum, accede ad apostoli simulacrum, et cum eo veluti cum animato colloquere. Si prava aliqua consuetudine etiam nunc implicitus detineris, vel in alieno, illicitoque toro rabiosam libidinem exple, vel adversus aliquem in corde odium foves, vel moliris insidias, hæc omnia retere, illisque modum impone, excidendo scilicet in honorem apostoli Passionem tuam, ac conveniente pœnitentia respiscendo. Quod si effeceris, diem festum revera celebrabis: et ita tibi conciliabis apostolum, ut et corporis valetudinem, et vitæ felicitatem, et animæ tibi salutem imperiat: **342** et alii sane ebrietate prægravati, et capite male affecto revertentur domum te vero bonæ spei plenum dimittet magnus apostolus, et gloria extollentem rerum omnium auctorem, et conditorem Deum nunc, et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA L.

In illa verba: « Stabat Joannes, et ex discipulis ejus duo. » — Dicta est in festo sancti apostoli Andreæ.

Hosierne celebritatis sermo veteris debiti solutio (85), non sapientie ostentatio nobis erit, non enim huc veni, ut ornatus eloquentia conspicerer, neque ut lepore, et pompa orationis honorem patriæ aucuparer: potius enim meam, quæcunque illa sit, sapientiam occultam habere velim, ut inanis gloriæ flatum evitem. Sed quoniam sacra hæc ædes apostoli ejus, qui, primus vocatus est (86), me veluti nutrix puerum educavit, et primarum institutionum mamillam præbuit, sacrarumque Litterarum doctrinam, quasi lac instillavit non sane ubertim, neque quod satiare me posset, sed quantum ab ejus mamilla, qui prorecta erat ætate, poterat emanare, sed tamen ad eam doctrinam perficiendam, occasionem et facultatem dedit. Quod reliquum est huic Ecclesiæ prælium educationis, quasi altricis persolvere, et quod in proverbis est, legem Pelargicam impleo (87). Et una vobiscum,

Francisci Scorsi notæ.

(85) *Veteris debiti solutio.* Quæ dicenda circa hoc exordium, unde patria scriptoris hujusce Ceramei colligitur, disceptata sunt a nobis in Proœm. Isag. ad quæ remitto lectorem.

(86) *Qui primus vocatus est.* Græcus habet solum τὸ πρωτοκλήτου; sed si Latine vertissem hoc loco, ad primovocati templum, minus dixissem: addidi, apostoli illius qui primo vocatus; infra commodius ad nomen ipsum Andreæ apponere potui primo vocati, explicans τὸ πρωτοκλήτου. Dicitur vero a Græcis scriptoribus πρωτόκλητος. S. Andreas, quia primus omnium secutus est Christum, cum audisset a Joanne Baptista Magistro suo: *Ecce agnus Dei.* Interno igitur impulsu primus omnium vocatus est. Cæterum Philippus primus audivit

ὑμεῖς δὲ, ἀγαπητοί, ὅσοι πρὸς τὸ ἀποστολικὸν τέμενος πανηγυρίζοντες ἦκατε, μὴ κραπαλή, καὶ μέθη, καὶ ἀπρεπέσι χορείαις τὸ σεμνὸν τῆς ἑορτῆς καθυδρίσητε· ἀλλ' ὡς τῷ Θεῷ καὶ τῷ ἀποστόλῳ δοκεῖ, οὕτω πανηγυρίσωμεν. Βούλει θεάρεστον γενέσθαι σοι τὴν πανήγυριν; εἰσθι πρὸς τὸν θεὸν ναδὸν, πρόσελθε τῷ ἀποστολικῷ εἰκονίσματι, διαλήχθητι ὡς ἐμφύχῳ τῷ ἐκτυπώματι. Ἄν φαύλη συνθηεῖ τι μὲχρι νῦν ἐκεκράτησο, ἢ ἀθεμίτῳ κοίτη λυσσῶν, ἢ κατὰ τινος ἐχθρῶν τρέφων ἐν τῇ ψυχῇ, ἢ βουλήν σκαιὰν βουλευόμενος, ἀνακάλυφον πάντα, καὶ ὄρον ἐπίθεσ διὰ τὸ πρὸς τὸν ἀπόστολον σέβας ἐκκόψαι τὸ πάθος καὶ πρεπούση χρῆσασθαι μετανοίας. Κἀν οὕτω ποιήσης, αὕτη σοι ἔσται πανήγυρις ἀληθῆς, καὶ τὸν ἀπόστολον εὖροις δαψιλῶς σοι παρέχοντα ὑγιεῖαν τοῦ σώματος, καὶ τοῦ βίου εὐμάρειαν, καὶ ψυχικῆς σωτηρίας ἀπόλαυσιν, καὶ ἄλλοι μὲν ὑπονοστήσουσιν οἴκαδε τῇ μέθῃ καρθηδάρυσαντες; σὲ δὲ μετὰ χρηστῶν ἐλπίδων προπέμψει ὁ μέγας ἀπόστολος δοξάζοντα τὸν παναίτιον, καὶ δημιουργὸν τῶν ὄλων Θεόν· νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

OMILIA N°.

Eis τὸ, « Ἐστῆκει ὁ Ἰωάννης καὶ ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ δύο. » — Ἐλέχθη ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Ἀνδρέου.

Ἐμοὶ τῆς παρουσίας ἑορτῆς ἡ διάλεξις, παλαιῶν χρέους ἔστιν ἔκτισις, οὐ σοφίας ἐπίδειξις. Οὐ γὰρ λόγοις ὠραϊσθησόμενος ἦκα, οὐδὲ φιλότιμος ἐφθῆναι τῇ πατρίδι λαμυρωτέρῳ γλώττῃ, καὶ πομπικῇ. Τὴν δ' ἐμὴν ὡς ἂν ἔχοι, φιλοσοφίαν, λαυθάνειν ἐθέλω, τῆς κενῆς δόξης ἐκκλίνων τὸ φύσημα. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ ἐπερὸς οὗτος τοῦ πρωτοκλήτου σηκὸς παιδὸθεν ἡμᾶς οἶα τιθηνὸς ἐμαυτίσματο, τῶν πρώτων παιδευμάτων παρασχὼν τὴν θηλῆν, καὶ τῶν ἱερῶν γραμμάτων τὴν μάθησιν, ὡς γάλακτος ῥοᾶς ἐπίδους, οὐ δαψιλῶς μὲν οὐδ' εἰς κόρον, ἀλλ' οἶα ἂν μαζὸς πηγᾶση παρήλικος, πλην ὅτι τὰς εἰς τελείωσιν κατέβαλεν ἀφορμὰς· ἀποδίδωμι λοιπὸν τὰ τροφεῖα τῇ Ἐκκλησίᾳ ταύτῃ, ὡς τιθηνῶ, πληρῶν τῆς παροιμίας ἀντιπελάργωσιν· καὶ συνθιασώτης, ὡς θεοφιλέστατον ἄδροισμα, γίνομαι, καὶ γάννυμαι τὸ φίλον ἕδαφος τὴν πατρίδα ὄρων τὰς τῶν ἁγίων μνήμας εὐσεβῶς ἑορτάζουσιν. Ἐγὼ μὲν οὖν ἐπιτί-

a Christo: *Sequere me.* Quod' adnotavimus sup. ad homiliam præcedentem si reloges, nulla apparebit inter hæc dicta discrepantia, quod hic Andreas πρωτόκλητος, ibi S. Philippus primus dicitur esse vocatus. Eodem sensu Petrus Damiani de S. Andrea ex Latinis Patribus: *O dulcis apostole, et primitiva vocatio Salvatoris!*

(87) *Legem Pelargicam impleo.* Quid sit apud Græcos lex Pelargica disserit Franciscus de Mendoz. soc. Jesu in *Viridar. Sanctor.*, dec. 1, cap. 8, et Joan. Lud. de Lacerda, *Advers. sacr.*, cap. 140; Paul. Manut. in *Adag.* ἀντιπελάργωσις. Isidorus in Gloss., qui eam vocem *talionem* vertit. Significat quippe ἀντιπελάργωσις relationem gratiæ, cum mutuum officium redditur, et par pari, quod etiam

τωρ, εἰ δοκεῖ, λογικῆς ὑμῖν πάνδαισις γενήσομαι. Ἄ ο cœtus Deo dilectissime, concelebro solemnem hunc diem, et patriam, charum solum, aspiciens tam religiose sanctorum memoriam celebrantem, efferror gaudio, et exsulto. Equidem ego rationalis hujusce, lautique convivii patrem me vobis, si placet, exhibeo: vos vero uti studiosi convivæ et cum voluptate, quæ sunt apposta, capite, jucundeque dentibus intelligentiæ manducate, ut hinc aliqua

animæ utilitate percepta decedamus. Age ergo sacrum Evangelium explicantes sublimes contem-

erit, investigemus ⁶⁶.

Τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ εἰστήκει ὁ Ἰωάννης, καὶ ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ δύο· καὶ ἐμβλέψας τῷ Ἰησοῦ περιπατοῦντι, λέγει· Ἴδε ὁ Ἄμνός τοῦ Θεοῦ· καὶ ἤκουσαν αὐτοῦ οἱ δύο μαθηταὶ λαλοῦντος, καὶ ἤκολούθησαν τῷ Ἰησοῦ. Ἄρτι τοῦ προφήτου, καὶ κήρυκος, καὶ Προδρόμου, καὶ Βαπτιστοῦ τὰς ἐρημικάς· ἀπολιπόντος διατριβάς, καὶ τὰς Ἰορδάνου καταλαβόντος· ῥοῆς, καὶ ἐκφαίνοντος τὰς τῆς μετανοίας αὐγὰς, καὶ τρανοῦντος τὰς περὶ τοῦ Σωτήρος φωνάς, συνέβηε μὲν ὁ λαὸς πρὸς τὸ βάπτισμα. Ἐρχεται δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Δεσπότης ἡμῶν Ἰησοῦς καὶ χειραπτεῖται τῇ παλάμῃ τοῦ Βαπτιστοῦ, καθαιρών πάντως ἐμὲ διὰ τοῦ βαπτίσματος· οὐ γὰρ ἐκεῖνος δῆπου ἐδαίτο καθάρσεως. Ὁ μὲν οὖν Ἰωάννης καίπερ εἰδὼς αὐτὸν ἐκ γαστρὸς, καὶ μαρτυρήσας ἐκ νηδύος πρὶν δὴ καὶ βλέπει τὸν ἕλιον, ὅμως βεβαιότερος γίνεται τῇ ἐν εἰδει περισσεῶς ἐπιφοιτήσει τοῦ Πνεύματος, καὶ τῇ ἀνωθεν τοῦ Πατρὸς μαρτυρίᾳ, καὶ ἴσταται ἐδραϊότερος. Τοῦτο γὰρ ἠνίχαστο διὰ τῆς σιάσεως· τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον. Ἐπειδὴ γὰρ πολλὰ περὶ Χριστοῦ πρότερον εἶρηκεν· « Οὐκ εἰμὶ ἐγὼ ὁ Χριστός, » καὶ, « Ἐρχεται ὁ ἰσχυρότερός μου, » καὶ, « Ὁ ἐρχόμενος ὀπίσω μου ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὡς μὴ δύνασθαι με τὸν ἱμάντα λύσει, τὸν δεσμοῦντα τούτου τὸ πέδιλον. » Καὶ μὴν καὶ πνεύματι, καὶ πυρὶ βαπτίζειν εἶπεν αὐτὸν, καὶ ὅσα πύον τὴν καρταρικὴν φέρειν δύναμιν, ἀπὸ τοῦ εὐχρήστου διατροῦσαν τὸ ἀχρηστον. Καὶ « Ἴδε ὁ Ἄμνός τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. » ἐν ταύτῃ δὲ τῇ μαρτυρίᾳ μάλα στεβρῶς ἐστηκώς ἀμετωρῖστω καὶ ἀκλινεῖ λογισμῷ, εἰκότως ἐστάναι λέγεται, ὡς

343 In illo tempore « Stetit Joannes, et ex discipulis ejus duo, et respiciens Jesum ambulante[m], dicit: Ecce [Agnus Dei, et audierunt eum duo discipuli loquentem et secuti sunt Jesum. » Cum jam ille propheta idemque præco et Præcursor et Baptista in eremo commorari desiisset, et ad Jordanis flumen advenisset, cumque splendores pœnitentiæ ostenderet, et quæ ab Salvatore dicta fuerant, in apertum, lucemque proferret, ad baptismum populus confluebat. Venit vero etiam ipse Dominus noster Jesus, et ipsius Baptistæ manu (88) contingitur, me omnino per illum baptismum purgans; neque enim purgationis indigebat. Joannes igitur quanquam illum ex matris ventre novisset, et antequam solem aspiceret, testatus illum esset ex utero, cum tamen Spiritus sanctus in columbæ specie super eum venit, et Pater testatus est desuper, firmior in ejus cognitione stabiliorque persistit. Hoc enim quodam quasi ænigmate involvit in verbo standi Evangelium. Quoniam enim multa ante de Christo dixerat: « Non sum ego Christus ⁶⁷; » et: « Fortior me venit ⁶⁸; » et: « Qui post me venit, ante me factus est, cujus ego non sum dignus ut solvam ejus corrigiam calcamenti ⁶⁹. » Et vero ipsum in Spiritu et igni baptizare dixerat ⁷⁰, et quasi ventilabrum purgandi facultatem ⁷¹, et utilis ab inutili secernendi in manu habere; et: « Ecce agnus Dei qui tollit peccatum mundi ⁷²; » cum igitur admodum firmiter in hac testificatione persisteret, nec ejus excelsa mens aliqua ex parte nutaret, merito dictus est stare,

⁶⁶ Juan. 1, 36 seqq. ⁶⁷ Joan. 1, 20. ⁶⁸ Matth. 16. ⁶⁹ Ibid. 17. ⁷⁰ Joan. 1, 29.

III, 22; Marc. 1, 7. ⁶⁹ Joan. 1, 27. ⁷⁰ Luc. III,

Francisci Scorsi notæ.

uno verbo dicunt iidem ἀντιπελαργεῖν, maxime vero officium nutriendi fovendique eos a quibus aliquando fueris educatus aut institutus: ut si liberi ætate fessos parentes vicissim alant, ut si discipuli præceptorem invicem erudiant. Id a ciconiæ natura sumptum, quæ Græcis πελαργός dicitur. *Quantum enim, inquit Solinus cap. 43, impenderit ciconiæ fratribus educandis, tantum et ipsæ cum senuerint, a pullis suis invicem aluntur.* Insignem et longum satis de Ciconiæ pietate locum D. Ambrosii in *Hexam.* referunt laudati a me Mendoza et Lacerda itemque perbellum emblema Alcibiæ de eadem, quæ cum apud eos in promptu habeas, vel etiam ab ipso possis petere auctore, supervacanei esset operis huc referre. Nihil autem velabit hanc notam pauculis ipsius Ambrosii verbis obsignare: *Retributio beneficiorum ἀντιπελαργωσις nominatur πελαργός enim ciconia dicitur. Virtus itaque ab his nomen*

D accepit, cum relatio gratiarum ciconiæ vocabulo nuncupatur. Atque hæc est ἀντιπελαργωσις nostri Theophanis, qui sermonis gratiam retulit ei templo, vel monasterio S. Andreæ a quo ipse institutus puer sacra doctrina. Nec vero omittam scitum quippiam et huic nostri Theophanis pietati ac sensui belle concinens, quod in Vita S. Radberti per Jacobum Sirmundum soc. nostræ, ejus operibus præfixa legitur: *In Psal. inquit, xlv, insignem tractatum tribus contexit libris ad sanctimonialis B. Virg. Suessionensis gratiam illis rependens primariæ, quam apud illas hauserat, educationis.* Ecce præter Radberti pietatem.

(88) *Ipsius Baptistæ manu.* Græca vox χειραπτουσα, quam emphasis et spiritum habeat apud SS. Patres Græcos explicavi latius ad. hom. 28, not. 78.

ut qui in aliam sententiam non transiret, et quæ præclare prædicta fuerant, non mutaret. In quo sane, ut maxime congruebat, utque dignum erat sua virtute, se gessit. Neque enim arundo erat vento agitata, uti de illo vicissim testatus est, qui nunc prædicatur ab ipso, sed ut Davidis verbis utar, animæ plantas in petra confessionis statuens permansit immobilis⁸⁹. Quod autem stivas constantiam in agendo significet Psalmorum cantor ostendit: « Juravi, ait, et statui custodire legem tuam⁹⁰. » Sic Dominum Amos propheta vidit stantem in adamantino muro, per statum stabilitatem (89) indicans, per adamantem fortitudinem constantiamque significans. Ad hunc etiam modum Stephanus phalangis martyrum **344** antesignanus Dominum vidit stantem a dextris Dei. « Stabat Joannes, et ex discipulis ejus duo⁹¹. » Jam quid per statum Joannis significatum sit, ut breviter potuit, explicatum est. Quærendum vero nunc videtur, quid tandem sibi velit, quod cum eo duo discipuli fuerint. Hæc enim juxta historiam sane sunt facta, sed facta erant (90) rerum intelligibulum simulacra. Et sane qui elegans, et pulchritudinis amans est, eximens exteriorem rosæ folliculum; quod intus est pulchri, decerpit.

Quid igitur discipulorum binarium indicabat? ut ego quidem opinor, typus erat synagogæ et Ecclesiæ ex gentibus congregatæ. Neminem enim vestrum arbitror ignorare, quod magnus ille Joannes medius existerit legis et gratiæ. Stabat igitur inter duos discipulos medius, ut in medio duorum populorum, veteris quidem jam deficientis, novi vero jam incipientis, post baptismum enim prædicare Jesus instituit. Et huc quidem spectasse mihi videtur evangelista, cum alterius ex discipulis nomen evasisit. Andream enim nominans de altero tacuit; utpote cum legalis cultus per illum figuratus conticuisset et abrogatus esset. Andreas vero (91), qui interpretatione nominis sui præstantem fortitudinem notat, typum Ecclesiæ gerit. Quæ enim præstantior virtus esse potest, quam sit illa, quæ suscepto Evangelio pollet Ecclesiæ, quæ tam valide communita est, ut portæ inferi adversus eam prævalere non possint. Sed ea quæ sequuntur, audiamus: « Et respiciens Jesum ambulantiem dicit: Ecce agnus Dei. » Considera mihi hic, charissime, quam multa in dicto tam brevi recondita, nobisque ad intelligendum subjecta sint, et uti sp-

μη μεταπίπτων εἰς ἑτέρας ἐννοίας, μηδ' ἄλλοιῶν ἐπιθεσπισμένα καλῶς. Καὶ μάλα γε εἰκότως ποιῶν καὶ ἀξία τῆς αὐτοῦ ἀρετῆς. Οὐ γὰρ κάλαμος ἦν ὑπὸ ἀνέμου σαλευόμενος, ὡς ὁ ὑπ' αὐτοῦ κηρυχθεὶς τοῦτω ἀντεμαρτύρησεν· ἀλλὰ, Δαβιδικῶς εἰπεῖν, στήσας ἐν τῇ πέτρᾳ τῆς μαρτυρίας τὰς τῆς ψυχῆς βέβασαι, ἀκλόνητος ἔμεινεν. Ὅτι δὲ ἡ στάσις τῆν ἐν τῷ πράγματι δηλοῖ μονιμότητα, ὁ ψαλμῶδης μαρτυρεῖ· « Ὄμοσα, λέγων, καὶ ἕστησα, τοῦ φυλάξασθαι τὸν νόμον σου. » Οὕτως ὁρᾷ τὸν θεὸν ὁ προφήτης Ἄμωσ, ἐστῶτα ἐπὶ τείλους ἀδαμαντῶν. Διὰ μὲν τῆς στάσεως, δηλώσας τὸ μόνιμον· διὰ δὲ τοῦ ἀδάμαντος, σημαίνων τὸ ἰσχυρὸν, καὶ ἀνέναντον. Τοιοῦτοτρόπως ὁ πρῶτος τῆς μαρτυρικῆς φάλαγγος Στέφανος εἶδε τὸν Ἰησοῦν ἐστῶτα ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ. « Εἰστήκει ὁ Ἰωάννης, καὶ ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ δύο. » Ἀλλὰ τὸ μὲν τῆς στάσεως Ἰωάννην δηλωτικόν, ἐν ὀλίγοις δεδήλωται. Τὸ δὲ δύο εἶναι μετ' αὐτοῦ μαθητὰς τί ποτὲ ἐστί, ζητεῖν ἀναγκαῖον. Γέγονε μὲν γὰρ ταυτὶ καὶ ἱστορικῶς, ἀλλ' ἦσαν ἐπιγενομένα τῶν νοουμένων ἰσθάλματα· καὶ ὁ γε ἀστεῖλός τε καὶ φιλόκαλος περιαιρήσας τοῦ βίου τὴν ἐξῴθεν κάλυκα, τὸ ἐνδοὺν κάλλος ἐρη-

Τί οὖν ἐδήλου τῶν μαθητῶν ἡ δυάς; Τῆς συναγωγῆς, καὶ τῆς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας, ὡς ἐγγύμνητον ἐπέφηνεν. Οἶμαι γὰρ ἀνοεῖν μηδένα ὑμῶν, ὡς Ἰωάννης ὁ μέγας γέγονε μεσίτης νόμου, καὶ χάριτος. Ἰστατο οὖν ἐν μέσῳ βυθῶν μαθηταῖν, ὡς ἐν μέσῳ δύο λαῶν. Τοῦ μὲν ἡδὴ λήσαντος τοῦ παλαιοῦ δηλαδὴ, ἀρχομένου δὲ ἀρετῆ τοῦ νέου μετὰ γὰρ τὸ βάπτισμα, ἤρξατο κηρύσσειν ὁ Ἰησοῦς. Καὶ μοι δοκεῖ πρὸς τοῦτο ἀποσκοποῦντα τὸν εὐαγγελιστὴν, θατέρο τὸν μαθηταῖν τὴν κλησὶν παραδραμεῖν. Τὸν γὰρ Ἀνδρέαν ὠνομακῶς, τὸν ἑταρῆσσειώπηνεν, ὡς τῆς ὑπ' αὐτοῦ τυπομένης τοῦ νόμου λατρείας, σωπηθείσης τε, καὶ καταργηθείσης. Ἀνδρέας δὲ, ἐπειδὴ δύναμις εὐπρεπῆς ἐρημνεύεται, τύπον φέρει τῆς Ἐκκλησίας. Τίς γὰρ ἐν εὐπρεπεστέρα δύναμις γένοίτο, τῆς τὸ εὐαγγελιστικῆς δεξαμένης; κήρυγμα, καὶ οὕτως ἀνδρείως δυναμθεύσης, ὡς πύλαι ἔθου, μὴ κατισχύσαι αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ τῶν ἐξῆς ἀκούσωμεν· « Καὶ ἐμβλέψας τὸν Ἰησοῦ περιπατοῦντι, λέγει· Ἴδε ὁ Ἄμωσ τοῦ Θεοῦ. » Σκόπει δὲ μοι, ἀγαπητὰ, πῶς ἐν ὀλίγοις οὕτω βραχεῖ πολλὰ ἐγκρύπτεται· νοημάτων σκοπέ· πῶς συνάδει ἡ ἱστορία τῇ θεωρίᾳ. Εἰπὼν γὰρ ὡς

⁸⁹ Psal. xxxix, 3. ⁹⁰ Psal. cxviii, 106. ⁹¹ Act. i, 55.

Francisci Scorsi notæ.

(89) Per statum stabilitatem. Vide dicta ad hom. 30; ubi eandem rem auctor.

(90) Sed facta erant, etc. Discite ex hoc loco ita sensus allegoricos et tropologicos ab hoc Patre ex Evang. et Veteris Testamenti locis afferri, ut historicum seu litteralem sensum omnino supponat, quod hic disertè profitetur idemque ubi non exprimit, est intelligendum, quod et ab omnibus itidem Patribus Græcis æque ac Latinis factitatum: si

quis legerit D. Gregor. similia huic dicto Theophanis inveniet plurima: atque hic locus confirmat dicta a nobis in eandem rem, hom. 45, not. 25.

(91) Andreas vero, etc. Etymon Græcum hujus nominis perspicuum est. Ἀνδρεία enim fortitudo, et ἀνδρείως fortis ἀπὸ τοῦ ἀνδρός. Nam viri propria fortitudo; et Latinis etiam nomen vir a vi, seu a viribus deductum.

Ἐιστήκει ὁ Ἰωάννης ἡρέμα, πῶς ἐναυθα τὴν
 στάσις ἡρμήνευσε. Τὸ γὰρ εἶπεν, « Ἴδε ὁ Ἄμνός
 τοῦ Θεοῦ, » ἐνδειξίς ἐστιν, ὡς ἀκλινώς ἐστήκεν εἰς
 τὰ δόξαντα πρότερον. Οὗτος γὰρ αἶρει τὴν ἀμαρτίαν
 τοῦ κόσμου, βαπτίζων ἐν πνεύματι, καὶ πυρὶ. Ἄλλ'
 ἐμφιλοχρησάμεν φιλοπονώτερον τῷ νοήματι. Κα-
 θάπερ γὰρ ἀπὸ λειμῶνος πολυανθοῦς, οὐ θέλει τα-
 χέως ἡ βίσις ἀφίστασθαι, οὕτως ἐγὼ τὸν εὐαγγελικὸν
 λειμῶνα περιαθρῶν, ἐνδιατρίβειν τοῦτοις ποθῶ.
 Οὐδὲ γὰρ τὸ ἐμβλέψας τῷ Ἰησοῦ, βαθυτέρας θεω-
 ρίας ἀπήλακται. Εἰ γὰρ περὶ σωματικῆς θεάς ἡμῖν
 διελέγετο, εἶπεν ἂν μᾶλλον ἐμβλέψας τὸν Ἰησοῦν.
 Νῦν δὲ τῇ δοτικῇ σημασίᾳ χρυσάμενος νοητῆν
 ἐδήλωσεν ὄρασις, ἵνα μὴδ' ἐν τούτῳ τῶν προφητι-
 κῶν ἀπολειφθῆ ἔκφαντοριῶν· τοιαῦτα γὰρ καὶ τῶν
 βλεπόντων προφητῶν αἱ ὁράσεις ἐτύγγανον. Ἐμβλέ-
 ψας οὖν τῷ ἐν τῷ σώματι τοῦ Ἰησοῦ, ἀφύρτως,
 καὶ ἀσυγχύτως, καὶ ἀχωρίστως ἐνωθέντι Λόγῳ Θεοῦ,
 καὶ τὸν ἕνα τῆ ὑποστάσει κατανοήσας τῆ φύσει δι-
 πλοῦν, τὴν θεολογικὴν ἀφ᾽ ἧς φωνὴν, τὸ ἐκάστης
 φύσεως θεσπιωδῆσας κατάλληλον· « Ἴδε ὁ Ἄμνός
 τοῦ Θεοῦ, ὁ αἶρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου. » Ὁρᾷς
 τοῦ ἐνός Χριστοῦ τὸ τῶν δύο φύσεων σύνθετον;
 Ἄμνόν εἰπὼν τοῦ Θεοῦ ἐμφαίνει τὸ πρόσλημμα·
 τὴν ἀκακον ὄντως; ἄμνόν, τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀχθέντα
 εἰς θάνατον. Ἴνα δὲ μὴ ψιλὸν ἀνθρώπων νομίση
 τοῦτοί τὸν ἄμνόν, προσετίθησι μάλα γοργῶς, « Ὁ
 αἶρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου. » τοῦτο γὰρ τῷ
 προτέρῳ συνῆψεν ὀπερ ἐστὶ δηλωτικὸν τῆς θεότητος.
 Ἀνάγει δὲ δι' ἀμφοτέρων εἰς τὴν τοῦ Ἡσαίου προ-
 φητεῖαν τὸν ἐπατεῖν δυνάμενον μονονοῦχι κεκραγῶς·
 Οὗτός ἐστι περὶ οὗ Ἡσαίας φησὶν, « Ὡς πρόβατον
 ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἄμνός ἐναντίον τοῦ κείρον-
 τος αὐτόν. Αὐτὸς τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἐβάστασε, καὶ
 τῷ μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς λάθημεν. »

clamans : Hic est de quo Isaias dicit : « Ut ovis ad
 se. Ipse iniquitates nostras portavit, et livore ejus

Ἄλλα με παρέδραμεν ἀνεξέταστον, πῶς τὸν μὲν
 Ἰωάννην ἐστᾶναι φησὶ, περιπατεῖν δὲ τὸν Ἰησοῦν.
 « Εἰστήκει γὰρ, φησὶν, ὁ Ἰωάννης, καὶ ἐμβλέψας
 τῷ Ἰησοῦ περιπατοῦντι. » Ἄρα γὰρ οὐ δοκεῖ τοῦτο
 καὶ ὑμῖν ἄξιον ἐξετάσεως; Φέρε δὴ καθάπερ ἀφύης
 ἑριστής, τὸ παροραθὲν καλαμήσομαι. Ἡ τοῦ Ἰωάν-
 νου στάσις, ἐδήλου μὲν, ὡς ἔφην, καὶ τῆς προφητείας

⁶⁶ Isa. LIII, 45.

Francisci Scorsi notæ.

(92) *Quod speculationi nostræ historia consonat.* D
 Ita hoc loco traduxi vocem θεωρίαν : sed et aliis
 alibi verbis eamdem rem, θεωρία quippe παρὰ θεω-
 ρεῖν, *contemplari, speculari*, unde sensum mysticum,
 sive tropologicum θεωρίαν appellat hic noster plu-
 sculis locis; itemque alii Patres. Apud D. Hiero-
 nimum observavi allegorias sacræ Scripturæ θεω-
 ρίας vocari. Ita etiam animadversiones et obser-
 vationes ipsas θεωρίας appellari notat Lacerda, in
Aversar. sacris, ex Blesensi, cap. 73. Sed hæc
 aperta sunt Græcæ scienti; fuerunt tamen breviter
 a me significanda, ut omnibus fieret satis.

(93) *Neque enim quod ait, etc.* Hæc Theophanis
 θεωρία admodum pia ex verbis Græcis existit Joan.
 1 : καὶ ἐμβλέψας τῷ Ἰησοῦ. Quæ noster interp.

culationi nostræ historia consonet (92). Cum enim
 dixisset, quod « Stabat Joannes, » quid per statum
 significaret, hic tacite quodammodo interpretatur.
 Hoc enim ipsum quod dicit : « Ecce agnus Dei, »
 indicio est ipsum in priore sententia firmiter stare.
 Hic siquidem tollit peccata mundi, qui in Spiritu
 et igni baptizat. Sed enim in hoc sensu accuratius
 expendendo libenter immoremur. Sicut enim a
 prato florum varietate, et copia referto non patitur
 subito obtutus averti, sic ego campum evangelicum
 circumspectans, in his diutius immorari volo.
 Neque enim quod ait (93), 345 ἐμβλέψας Ἰησοῦ,
 hoc est, *respicens in Jesu*, profundiore considera-
 tione vacat. Si enim corporeum nobis significasset
 aspectum, dixisset potius ἐμβλέψας τῷ Ἰησοῦ, hoc est,
 B *Respicens Jesum*; nunc autem significatione da-
 tivi usus, spirituales indicavit intuitum, ut neque
 hic prophetiarum revelationum expers fuerit.
 Hujusmodi enim videntium prophetarum visiones
 erant. Cum igitur conjectus esset ejus obtutus in
 Jesu corpus, quod sine commistione (94), sine
 confusione, sine divisione Dei verbo erat unitum,
 et unum in hypostasi intelligeret eum, qui natura
 duplex erat, vocem illam divina doctrina plenam
 emisit, qua quid esset unicuique naturæ conveniens,
 divino oraculo cecinit : « Ecce agnus Dei, qui tollit
 peccatum mundi. » Vides in uno Christo duarum
 naturarum compositionem. Cum dicit agnum Dei,
 assumptam humanitatem ostendit, agnum revera
 innocentem pro nobis ductum ad mortem. Ne vero
 C purum hominem hunc agnum existimares, protinus
 addidit : « Qui tollit peccatum mundi; » hoc enim,
 quod est divinitatis indicium, priori connexuit.
 Per utrumque vero dictum ad Isaiæ prophetiam
 mentem ejus traducit, qui audire possit, modo non
 occisionem ductus est, et ut agnus coram tonde[n]te
 sanati sumus ⁶⁶. »

Sed illud me non discussum præteriiit, qua causa
 Joannem quidem stetisse, Jesum vero dixerit am-
 bulasse : « Stabat enim ait Joannes, et respiciens
 Jesum ambulans. » An hoc vobis dignum non
 videtur quod expendamus? Age jam tanquam
 ineptus messor, demetam quod prætermissum est.
 Joannis status prophetiæ firmitatem indicabat, ut

simpliciter vertit : *Et respiciens Jesum.* Ex quibus
 Latinis nullus Theophanis sensus est. Itaque in
 versione Latina apposui etiam Græca cum inter-
 pretatione Latina illis consentanea; ut lector
 Græci sermonis ignarus statim vim, et mentem
 auctoris deprehenderet.

(94) *Quod sine commistione.* Satis theologice, et
 plane scholasticæ loquitur hic Pater, ut sæpe alias in
 hisce sermonibus, de ineffabili mysterio unionis
 divini Verbi cum humana natura; et quidem hic ἀφύρ-
 τως, καὶ ἀσυγχύτως, καὶ ἀχωρίστως eam factam
 unionem dicit, quorum duo postrema nomina sunt
 ex conc. Chalced. act. 6. Locum vide relatam supra
 hom. 48, not. 60.

dixi: imago vero etiam erat cessationis, et finis legis. Ambulatio vero Jesu prædicationis evangelicæ figurabat motum: quæ ab ipsius baptismo sumpsit initium. Sic enim etiam secundum historiam post baptismum vidit Joannes ambulatam Jesum; inducit vero me in hunc intellectum Baptistæ ipsius oraculum, dixerat enim prophetico spiritu de Christo: « Qui habet sponsam, sponsus est: amicus autem sponsi, qui stat et audit eum: et illum oportet crescere, me autem minui. »⁸⁷ Incrementum scilicet Evangelii, et legis **346** diminutionem indicans.

« Et audierunt eum duo discipuli loquentem, et secuti sunt eum. » Ubi igitur, inquit, audierunt ambo discipuli, secuti sunt Jesum. Quod si discipulus non nominatus, qui in figuram litteræ acceptus est, sequitur cum Andrea, nihil tibi negotii facessat: multi enim ex veteri cultu jugum Evangelii subierunt, « et postquam plenitudo gentium intraverit, » ut Apostolus loquitur⁸⁸, reliquias Israelis salvæ fient. »

Et nos igitur dilectissimi per contemplationem, actionemque Christum tam bonum Dominum consequamur, vitæ ejus, quam in terris tenuit, rationem quantum in nobis situm est, imitantes. Peccata nostra per eleemosynam deleamus: pauperibus viscera misericordiæ aperiamus. Interrogemus et nos Dominum sicuti magnus Andreas: « Domine ubi habitas? » Sciemus enim eum in ejus corde habitare qui misericors est, et benignus, qui adversus proximum non fovet invidiam, qui furtis, et injustis operibus non ditescit, qui acceptæ injuriæ memoriam non servat in animo, qui offendentem fortiter tolerat: In ejusmodi anima manet Deus. Permaneamus in præceptis Christi, sicuti duo discipuli mansere apud ipsum, fortassis enim et nobis undecima hora est; sicuti enim hæc extremum diei est, sic unusquisque nostrum appropinquat ad finem. Mors quippe nobis semper tendit insidias, et ex levi quavis, et fortuita occasione nos aggreditur. Quis igitur hic optimus dispensator, et animæ suæ procurator, qui fluxis hujusce vitæ bonis per eleemosynam erogatis beatam mercetur vitam, antequam per mortem frequens conventus hic dirimatur. Andreae primo vocati virilem fortitudinem imitemur. Scitis enim omnes, quot magnus hic Sinope (95) prius, postea Patris pertulerit, et quo pacto agrestes illi homines bestiarum more in eum insilientes apostolicum corpus dentibus lacerarint. In Achaia vero Evangelium prædicans non recusavit, quominus ad exemplum Domini sui ageretur in crucem: sed magistri vestigiis insistens, quem ab initio secutus fuerat, per mortem

⁸⁷ Joan. III, 19. ⁸⁸ Rom. IX, 28.

ἅ τὸ πάγιον, ἔφερε δὲ καὶ τὸ ὅσον τῆς νομικῆς παύλας καὶ στάσεως. Ἡ δὲ τοῦ Ἰησοῦ περιπέτης τὴν τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος κίνησιν ἀρξάμενην ἀπ' αὐτοῦ τοῦ βαπτίσματος. Οὕτως γὰρ ἱστορικῶς ὁ Ἰωάννης μετὰ τὸ βάπτισμα περιπατοῦντα εἶδε τὸν Κύριον. Πείθει δὲ με τῆδε νοεῖν τὸ τοῦ Βαπτιστοῦ θεσπιδώμα. Εἰρήκει γὰρ που προφητεύων περὶ Ἰησοῦ· « Ὁ ἔχων τὴν νύμφην, νυμφίος ἐστίν· ὁ δὲ φίλος τοῦ νυμφίου, ὁ ἐστηκώς, καὶ ἀκούων αὐτοῦ· καὶ ἐκεῖνον δεῖ αὐξάνειν, ἐμὲ δὲ ἐλάττωσθαι· » τὴν εὐαγγελικὴν αὐξήσιν, καὶ τὴν τοῦ νόμου δηλώσας ἐλάττωσιν.

« Ἦκουσαν δὲ αὐτοῦ οἱ δύο μαθηταὶ λαλοῦντο, καὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ. » Ὡς οὖν ἀμφοτέρω, φησὶν, ἠκουσάτην τῷ μαθητῇ, ἠκολούθηκατον τῷ Ἰησοῦ. Εἰ δὲ καὶ ὁ ἀνόνομος μαθητῆς, ὁ τοῦ γράμματος εἰς τύπον ληφθεὶς, μετ' Ἀνδρέου ἀκολουθεῖ, μηδὲν τι θορυβηθῆς. Πολλοὶ γὰρ ἐκ τῆς λατρείας τῆς παιδείας ὑπέχθησαν τῷ τοῦ Εὐαγγελίου ζυγῷ καὶ εἰσελθόντες τοῦ πληρώματος τῶν ἐθνῶν, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, τὸ κατὰλειμμα τοῦ Ἰσραὴλ σωθήσεται.

Ἀκολουθήσωμεν καὶ ἡμεῖς, ἀγαπητοὶ, τῷ ἀγαθῷ Δεσπότη Ἰησοῦ διὰ θεωρίας καὶ πράξεως τὴν ἐπὶ γῆς αὐτοῦ πολιτείαν, ὡς δυνατὸν ἀνθρώπων μωμώμενοι. Ἀπαλειψόμεν τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν δι' ἐλεημοσύνης, ἀνοίξωμεν σπλάγχνα οἰκτιρῶν τοῖς πενωμένοις. Ἐρωτήσωμεν καὶ ἡμεῖς τὸν Κύριον, ὡς ὁ μέγας Ἀνδρέας· « Διδάσκαλε, ποῦ μένεις, » Εἰσόμεθα γὰρ, ὡς ἐν τῇ καρδίᾳ μένει τοῦ ἐλεήμονος, τοῦ συμπαθοῦς, τοῦ μὴ τρέφοντος ἑαυτῷ φθόνον κατὰ τοῦ γείτονος, τοῦ μὴ πλουτοῦντος ἐξ ἀρπαγῆς, καὶ ἀδικίας· τοῦ μὴ μνησικακίαν ἐν τῇ ψυχῇ περιφρόντος, τοῦ μακροθυμοῦντος· ἐπὶ τῷ πταλονι. Ἐν τοιαύτῃ ψυχῇ μένει Θεός. Μείνωμεν ἐν ταῖς ἐπιτοαῖς τοῦ Χριστοῦ, ὡς οἱ δύο μαθηταὶ παρ' αὐτῷ; ἴσως γὰρ καὶ ἡμῖν ἑνδεκάτη ὥρα ἐστίν. Ὡς γὰρ αὕτη τῆς ἡμέρας ἐστὶ τὸ ἀκροτελεύτιον, οὕτω καὶ ἡμῶν ἕκαστος πλησίον τοῦ τέλους ἐστίν. Ἐνεδρεῖται γὰρ ἡμῶν ὁ θάνατος εἰς ἀεὶ, ἐκ μικρᾶς καὶ τῆς τυχοῦσης ἀφορμῆς ἐπερχόμενος. Τίς οὖν οὗτος ἀριστος οἰκονόμος, καὶ τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς φροντιστής, ὡς τῶν ἐνταῦθα φθειρομένων δι' ἐλεημοσύνης ἀντεφωνήσασθαι τὴν μακαρίαν ζωὴν, πρὸ τοῦ λυθῆναι διὰ θανάτου τὴν ἐνταῦθα πανήγυριν; Ζηλώσωμεν τὴν τοῦ πρωτοκλήτου Ἀνδρέου ἀνδρικὴν καρτερίαν. Ἴστε γὰρ πάντες ἀκούσαντες, ὅσα ὁ μέγας οὗτος ἐν Σινώπῃ πρότερον, καὶ ἐν Πάτραις ὑπέμεινε ὑστερον· καὶ ὅπως οἱ ἄγριοι ἐκεῖνοι ἄνθρωποι θηριοπρεπῶς κατ' αὐτοῦ ἐπιθρόσκοντες, καὶ αὐτῶν ἐπὶ τῶν ἀποστολικῶν σαρκῶν τοῖς ὁδοῦσιν ἐπήπτοντο. Ἐν Ἀχαΐᾳ δὲ κηρύττων τὸ Εὐαγγέλιον οὐκ ἀπηγήνατο τὴν ἀνασκόλησιν διὰ τὴν πρὸς τὸν Δεσπότην

Francisci Scorsi notæ.

(95) Sinope. Sinope oppidum Ponti, unde nomen accepit, docebunt te fabulatores cosmographi et Elym. mag., neque ad rem præsentem pertinet. Solum hic ad documentum virtutis eruendum ex

ipso nomine noster hic deducit, Πρὸς τὸ εἶναι τὸν τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος κίνησιν ἀρξάμενην ἀπ' αὐτοῦ τοῦ βαπτίσματος. Οὕτως γὰρ ἱστορικῶς ὁ Ἰωάννης μετὰ τὸ βάπτισμα περιπατοῦντα εἶδε τὸν Κύριον. Πείθει δὲ με τῆδε νοεῖν τὸ τοῦ Βαπτιστοῦ θεσπιδώμα. Εἰρήκει γὰρ που προφητεύων περὶ Ἰησοῦ· « Ὁ ἔχων τὴν νύμφην, νυμφίος ἐστίν· ὁ δὲ φίλος τοῦ νυμφίου, ὁ ἐστηκώς, καὶ ἀκούων αὐτοῦ· καὶ ἐκεῖνον δεῖ αὐξάνειν, ἐμὲ δὲ ἐλάττωσθαι· » τὴν εὐαγγελικὴν αὐξήσιν, καὶ τὴν τοῦ νόμου δηλώσας ἐλάττωσιν.

ὁμοίωσιν· ἀλλὰ τῷ ὀδυσκάλῳ ἐπόμενος, ἢ ἀρχῆθεν A
ἐπηκολούθησε, διὰ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου πρὸς αὐ-
τὸν ἀνεφοίτησε. Τί οὖν ἀπέριγρι ὡς δυνατὸν τούτῳ
ἐφέπεσθαι, ἕως ἐν τῇ Σινώπῃ τῷδε τῷ βίῳ ἐσμὲν,
τῷ σινοῦτι τοὺς ὤπας τῶν ἡμετέρων ψυχῶν; ἀλη-
θῶς γὰρ ὡς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας βεβλαμ-
μένοι ἐν σκότει, φεῦ! διαπορευόμεθα· καθ' ὁμοί-
τητα τῶν ἐν τῷ μυλωνί προσταλαιπωρούντων ζώων,
κεκαλυμμένοι θύμασι τὴν τοῦ βίου μύλην περιε-
λαύνοντες. Ἀνδρισώμεθα οὖν ἐναυθα τοῖς δῆγμασι
τῶν πειρασμῶν σπαρασσόμενοι, καὶ τοῖς ὀδοῦσι τοῦ
φθόνου δακνόμενοι. Κἂν προσβάλλῃ ὁ νοητὸς Αἰγεά-
της, ὁ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας ἐχθρὸς, μέχρι θανά-
του ἀντιστῶμεν τὴν ἐπαινουμένην ἀντίστασιν. Προ-
επάτη ἐν δένδρῳ ἑλαίας ὁ μέγας ἀπόστολος, προσ-
πλακῶμεν ἡμεῖς τῷ ἀειθαλεῖ τῆς ἐλεημοσύνης φυτῷ, B
τοῖς ἡλίοις τῆς ἐγκρατείας τὰς σάρκας ἡμῶν καθ-
ηλώσαντες, τὸ μέλλον κρητήριον διὰ παντὸς τοῖς
λογισμοῖς ἀναστρέφοντες, καὶ τὸν θάνατον μελέτην
ποιούμενοι, ἵνα μετὰ καθαροῦ συνειδότος καὶ φω-
τοφανοῦς ψυχῆς τὰς ἐλάμψεις τῆς ὑπερθέου Τριάδος
καὶ ἐναίας φύσεως δεξαίμεθα, περιλαμβούσης
ἡμῶν τὸ ἔγχεμονικόν, εἰς τὴν ἀληθῆ ταύτης ἐπίγνω-
σιν, ὅτι αὐτῇ πρέπει πᾶσα δόξα, καὶ τιμὴ, εἰς τοὺς
αἰῶνας. Ἀμήν,

OMILIA. NA.

Εἰς τοὺς μακαρισμοὺς. — Ἐλέχθη ἐν τῇ μη-
ρῷ τοῦ ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Νικολάου

Ὅτε πρὸς τὴν ἑαυτοῦ θείαν αὐλήν ὁ Δεσπότης ἐκ-
λει τὰ ἴδια πρόβατα, ἐπηγγέλατο παρέξειν αὐτοῖς, C
ἵνα ζῶν ἐχωσι, καὶ περιττὸν ἐχωσι. Τί τοῦτο, λέ-
γων; Κληρονόμους αὐτοῦ γενέσθαι τῆς αἰδίου ζωῆς,
καὶ περισσότερον ἔχειν μετὰ τὴν ἐνθνήδην μετᾶστα-
σιν· τὴν πρὸ πάντων τιμὴν ταύτας, οἶμαι, τὰς
πανηγύρεις προλέγων, ἃς τοὺς ἁγίους τιμῶντες
πανηγυρίζομεν. Οἷς γὰρ ἐκείνοι τῆς πρὸς Θεὸν παρ-
ρησίας ἀπήλασαν, καὶ ἡμῖν τῶν αὐτῶν μεταδίδ-
ουσιν, ἑορταῖς καὶ πανηγύρεσι τούτους γειραίρομεν.
Ἀλλὰ πάντες μὲν οἱ ἅγιοι ἀνὰ μέρος τοῦ παρ' ἀν-
θρώπων ἔτυχον σεβασμοῦ, ἢ ἐν τοῖς τόποις ἐν οἷς
τῷ Θεῷ εὐηρέστησαν τιμώμενοι μάλιστα, ἢ ἐν ἐκ-
θεσαστοῖς τῶν ἱερῶν αὐτῶν λειψάνων ἀπόκειτα, ἢ
καὶ ἐφ' οἷς τὰς τῶν θαυμάτων ἐνεδείξαντο χάριτας·
ὁ μὲντοι θαυματουργὸς καὶ μέγας Νικόλαος, ὅσον D
πάντας τοὺς ἁγίους ταῖς δωρεαῖς τῶν θαυμάτων
ὕπερῃοντισε, τοσοῦτον αὐτῷ παρὰ πάντων καὶ τὰ

Francisci Scorsi notæ.

(96) *In oleæ arbore.* Hæc opinio accepta est ex
Commentariolo S. Hippolyti mart. ubi hæc leguntur
de S. Andrea : *Crucifixus est Patris, in Achaia, ad
arborem olivæ rectus.* Hoc notat card. Baron. in
Notis ad Martyrol. additque illud Comment. exstare
MS. in Bibliotheca Card. Sirletti, quæ hodie dicitur
esse ducis Altemps. Id quod etiam videtur secutus
S. Petrus Chrysolog. serm. de S. Andrea, in quo
hæc sub finem : *Petrus namque crucem, arborem
consendit Andreas, quasi significare velit ipsam
arbori fuisse affixum, et illic subiisse supplicium
crucis.*

(97) *Sed thaumaturgus hic.* Hoc epitheton sive

PATROL. GR. CXXXII.

in cruce obitam ad ipsum pervenit. Quid igitur
prohibet, quominus ipsum pro virili parte conse-
ctemur. Dum in hac vita veluti Sinope versamur,
quæ quidem 347 nostrarum animarum lædit ob-
tutum : vere enim, ut læsis oculis mentis, heu ! in
tenebris ambulamus : et instar animalium in pi-
strino laborantium velatis oculis molam hujusce
vitæ circumagimus. Fortiter igitur nos hic gera-
mus, cum tentationum morsibus laceramus, et
dentibus mordemus invidiæ. Quod si Ægeas ille,
qui sub intellectum cadit, adversarius nostræ sa-
lutis nos invadat, ad mortem usque laudabili
repugnantia ei obsistamus. In oleæ arbore (96)
confixus magnus apostolus fuit, et nos misericor-
diæ plantæ semper virenti implicemur, carnes
nostras clavis continentis configentes, futurum
illud tribunal semper cogitatione versantes, ipsam-
que meditationem, mortem nobis ipsam efficiamus :
ut cum conscientia pura, et luminosa anima di-
vinissimæ Trinitatis, et unius naturæ fulgores
possimus excipere, quæ supremam animi partem
ad veram ipsius cognitionem assequendam illumi-
net : ipsi enim convenit omnis honor et gloria in
sæcula. Amen.

HOMILIA LI.

In beatitudines. — Dicta est in memoria sancti Pa-
tris nostri Nicolai.

Cum proprias oves Dominus ad caulas suas
divinas advocabat, præstiturum se illis promisit,
ut vitam haberent, et abundantius haberent. Quid
hoc dicto significare voluit? Hæredes eos æternæ
vitæ futuros, et ubi ab hac vita excessissent. ab
omnibus honore celebrandos. Has opinor celebri-
tates prædicens, quas ad sanctorum honores agi-
tamus. Cum enim liberam cum Deo colloquendi
fiduciam habeant, et sua inde charismata nobis
communicent, festis eos diebus conventibusque
populi frequentibus honoramus. Sed omnes qui-
dem sancti pro sua quisque parte venerationem
ab hominibus nacti sunt. Nam sive in locis iis,
in quibus Deo servientes maxime placuerunt, ma-
ximus iis honor habetur, sive ubi sacrarum ejus
reliquiarum 348 repositus est thesaurus, sive
ubi miraculorum gratiam potissimum ostenderunt.
Sed thaumaturgus hic (97), et magnus Nicolaus,

elogium additum primo omnium a Græcis Patribus
S. Gregorio Neocasareæ episcopo, qui jam omnium
ore Thaumaturgus, hoc est mirabilem effector ἀπὸ
τοῦ θαύματος καὶ ἔργου appelletur. Sed et aliis,
qui simili deinceps miraculorum dono pollentes
sancti homines fuere id communicatum. Ita S. Ni-
colaum Thaumaturgum hic appellat; et similis,
idemque valente elogio Theodor. Balsam. in *Nomo-
can.* Photii, tit. vii, c. 1 : Ἐν θαυμασι περιώνυμος,
καὶ μυροβλήτης, *miraculis insignis, et unguentorum
fragrantia scatens.* Ubi observa etiam μυροβλή-
την dictum quod S. Demetrio martyri etiam vel
proprie adjunctum diximus supr. ad hom. 46,

quanto sanctis omnibus miraculorum dono prae-
celluit, tanto illi ab omnibus honor amplior ex-
hibetur. Et sicuti nullus est locus expers gratiarum
ejus, ita nullus omnino ab ejus celebritate est
alienus. Neque enim inter fideles solos miracula
operatur, sed ex abundantia gratiae ad eos usque,
qui extra mysterium Christi sunt, sua munera
extendit. Atque hujus rei et ab aliis plurimis
mihi fides haud dubia facta est, et ipse etiam cepi
experimentum. Cum enim navigarem aliquando
circa Pleiadum occasum (98) per Siculum fretum,
quod inter Rhodium et Siciliam (99) fluminis in-
star decurrit, essetque turbulenta, et adversa
navigationi tempestas, coorta de repente procella,
turboque violentus magnum periculum intentabat.
Caligo enim subitit caelum, et omnia nubibus un-
dique obducta erant, ventique sibi contrarii con-
surgentes pelagus permiscebant. Illud autem erat
maxime formidandum, omniumque turbabat ani-
mos, quod in eam partem navigium a maris fluxu
rapiebatur, ubi Charybdis (!) in se ipsa instar
vorticis circumacta vi ventorum abrumpitur, et
incurrentia in ipsam navigia cum hominibus simul
absorbet. Cum igitur omnes nos Deum propitium
lacrymis faceremus, Ismaelita quidam, qui una
navigabat, nihil aliud quam magnum Nicolaum
habebat in ore, addens etiam, et signans illum pro-
motorii locum, ubi sacrum huic sancto templum
conditum erat: quod sane nunquam omnino fe-
cisset, nisi sancti hujus miracula optime esset
expertus. Adeo Barbaris etiam infidelibus hic san-
ctus amabilis est. Quoniam igitur et nos (2) divino
lauto sermonis evangelici convivio oblectemur.

In illo tempore « Secuta sunt Jesum turbæ multæ
ab omni Galilæa et Decapoli, et de Hierosolymis,
et Judæa, et de trans Jordanem. » Cum jam Domi-

Francisci Scorsi notæ.

not. 28 SS. etiam Cosmas et Damian. θαυματουργοί dicti apud eum Theod. Bals. et Metaphrasten, quod supra etiam vidimus ad hom. 47, not. 38, et aliis ejusdem notæ id videas alibi additum.

(98) Circa Pleiadum occasum. Ortum æque et occasum Pleiadum pluvias et tempestates excitare cuius medicritur erudito notum ex poetis Horat. iv Carm.

*Indomitas prope qualis undas,
Exercet Auster Pleiadum choro
Scindente nubes.*

Hæ dictæ a Latinis Vergiliæ, quod vere orientur et a Græcis Πλειάδες ἀπὸ τοῦ πλεῖν, quod tum sit tempestivas navigandi; ab Hesiodo Ἀτλαγενεῖς, et Atlantiades a Virgilio et aliis, ut quæ Atlantis filia, et in sidera translatae fuisse sint creditæ. Earum occasus cosmicus statuitur circa vigesimum octavum diem Octobris; ut hinc tempus, seu men-
sem, quo Theophanes hic navigaverit in Mamertino freto conjiicias, vide plura si vis apud Plinium, et Natal. Comit., et Petavium in Οὐρανολογία.

(99) Quod inter Rhodium et Siciliam. Cum hæc loca designet auditoribus suis Theophanes, non possum mihi persuadere hanc homiliam ab eo Tauromeni dictam; quid enim notius Tauromenitanis quam Mamertinum fretum, a quo pene ipsi alluuntur: cum triginta non amplius milliaria dissitum Messana sit Tauromenium. Rhodium autem cujus hic men-

Α τῆς τιμῆς ἐπλεόνασε. Καὶ ὡς περ τύπος οὐδαί; ἐκείνου χάριτος ἄμοιρος, οὕτως οὐδὲ τῶν αὐτοῦ πανηγύρων οὐδαί; οὐδαμῶ; ἀπολέλειπται. Οὐ γάρ ἐν μόνοις τοῖς πιστοῖς ἐνεργεῖ τὰ παράδοξα, ἀλλ' ἐξ ἀφθόνου χάριτος καὶ μέχρι τῶν ἔξω τοῦ μυστηρίου τὰς δωρεὰς ὑφαπλοῖ. Καὶ τοῦτο ὑπ' ἄλλων πίστεων πεπληροφόρηται, καὶ πείρα μεμάθηκα. Πλέον; γάρ μοι ποτε περὶ δύσιν Πληιάδων τὸν Σικελικὸν πορθμὸν, δς μεταξύ Ῥηγίου καὶ Σικελίας ρευματώδης καταφέρεται, καὶ τοῦ καιροῦ παραχώδους δυτος καὶ μὴ ἔχοντος εὐπλοῖαν, ἐξελθῆς; θυελλὰ τις σφοδρὰ καὶ καταγίς ἐπεισφρήσασα φοβερὸν ἵππειν ἐν κίνδυνον. Ἀχλὺ; τὸν οὐρανὸν ὑποθέθηκε, καὶ πάντα ἦν πανταχόθεν συννέφελα, καὶ πρὸς ἀλλήλους; οἱ δ' ἐμοὶ παρασσομένοι περιεκύκων τὸ πέλαγος. Ὁ δὲ μῆλλον ἔπαιε τὸ δέος, καὶ τοῦς λογισμοῦς πάντων ὑπέθραττε, τοῦτ' ἦν τὸ πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος ὑπὸ τοῦ βεῦματος τὴν ἄκατον φέρεσθαι ὅπου περ ἡ Χάρυβδι; περὶ ἑαυτὴν ἀνειλουμένη εἶκην στροφάλιγγος σχίζεται τῇ βίᾳ τοῦ πνεύματος, ἀνανερατὶ προστυχόντα πλοῖα καταβροχιζούσα. Πάντων τῶν ἡμῶν τὸ θεῖον ἡκουμένων σὺν δάκρυσι, συμπλέων τις Ἰσραηλιτῆς ἀνὴρ οὐδὲν ἐπὶ στόματος εἶχεν, ἀλλ' ἦ τὴν μέγαν Νικόλαον, προστιθεῖς; καὶ τὸν τοῦ ἀκρωτηρίου τόπον, ἐν ᾧ τὸ ἔρδν τοῦ ἀγίου τέμενος ἐδεδόμητο· οὐ πάντως τοῦτο ποιῶν, εἰ μὴ τῶν τοῦ ἀγίου θαυμάτων καλῶς ἐπεπειρατο. Οὕτως; ἐράσμιός; ἐστι καὶ τοῖς ἀπίστοις; βαρβάροις ὁ ἅγιος. Ἐπεὶ γοῦν καὶ ἡμᾶς; τῆ; τοῦτον θεῖα χάρις ἐνταῦθα συνήθροισε, φέρε δὲ τῆ; παιδαίει; τῶν εὐαγγελικῶν λόγων κατατροφῆσωμεν.

ejus beneficio hic congregati sumus, age jam

Τῷ καιρῷ ἐκεῖνω « Ἐκολούθησαν τῷ Ἰησοῦ ὄχλοι πολλοὶ ἀπὸ πάσης τῆς Γαλιλαίας, καὶ Δεκαπλίου; καὶ Ἱεροσολύμων, καὶ Ἰουδαίας, καὶ πέραν τοῦ

tio, habeant in conspectu, ipsi vero in Sicilia: quid igitur ea descriptione finium, inter quos fretum Siculum interfluit, Siculis Tauromenitanis opus? quare in remotioribus regionibus, et extra Siciliam hæc narratio locum habet. Sed de hac conjectura amplius dictum in Isag. Proæm. iii, § 8.

(1) Charybdis. Cui poetarum ea non dicta, cui non decantata? Descriptionem ejus fabulosam petes ab Homero *Odys.* xii, et Virg. *Æneid.* iii, et Apollonio, *Argon.* iv, satis sit hic illud ex fragm. Sallustii ascribere, quod Tauromenitanos attingit: *Charybdis quæ sorte illata navigia sorbens gurgitibus oculis millia sexaginta ad Tauromenitana littora trahit.* Ita Sallustius, qui videtur ponere duplo majorem distantiam quam quæ supra a me et a Cluverio ex Itinerariis tradita, quamvis ego ipse dimensus qui illic iter feci; sed vel falsus est Sallustius, ut absentes in his locorum intervallis scriptores solent, vel cum Tauromenitana littora dicit ea etiam, quæ ultra Tauromenium Catanam versus porriguntur, intelligit.

(2) Quoniam igitur et nos. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἡμᾶς, etc. Hinc incipit periodus in codic. Gall. usque ad illa φέρε δὲ. Quæ sententia haud scio an ex industria contractor sit in c. Vat. his solum verbis: Τούτου σήμερον τὴν πανήγυριν ἐορτάζοντες; τῆ; παιδεία; etc., quæ sunt itidem in Gall.

Ἰορδάνου. Ἄρτι τὰς ἐπὶ γῆς διατριβὰς τοῦ Δεσπό- A
του ποιούμενου, καὶ ἐν Ἰουδαίᾳ κηρύσσειν ἀρχαίμε-
νου τῆς βασιλείας τὸ Εὐαγγέλιον παλακίει τε δυ-
νάμει, ἀφῆ ἑτε, καὶ λόγῳ πᾶσαν νόσον καθαιρόντος,
συνέβρεε πρὸς αὐτὸν πλῆθος πολὺ, τῇ τῆς διδασκα-
λιας ὑφελκόμενον χάριτι. Ὅρα γοῦν ἐκ πόσεων πόλεων
ἀθροισθέντες ὀπαδοὶ Χριστοῦ γίνονται· κἄν οὐ
μάλιστα τῇ αἰσθήσει δουλεύοντες, τῶν ὑψηλοτέρων
δογμάτων ἐτύγγανον ἀνεπίδεκτοι. Αἰνίττεται δὲ
τοῦτο ὅ τε τῶν πόλεων ἀριθμὸς ἐξ ὧν παραγίνονται
ἰσάριθμος ὧν τῶν αἰσθήσεων, καὶ τὸ μὴ ἐξισχύσει
σὺν τοῖς μαθηταῖς φθάσει μετὰ τοῦ Ἰησοῦ πρὸς
τὴν τοῦ ἔρους ἀνάστασιν, καὶ ἀκροατὰς γενέσθαι
τῶν θεῶν μακαρισμῶν. Μηδὲ τοῦτο τὰς ἀκοῆς
ὁμῶν λάθοι διαφυγῶν, ὡς τούτων τῶν πόλεων ἡ
μνημονευθεῖσα πεντάς, ἐξ ὧν οἱ τῷ Κυρίῳ ἀκολου- B
θήσαντες ὤρμητο, πάσης ἦν τῆς οἰκουμένης προ-
τύπωσης ὅσην τὸ εὐαγγελικὸν περιέλαβε κήρυγμα.
Οἱ μὲν γὰρ ἀπὸ ἀστάτων πραγμάτων, καὶ τρογγῶν
ἐγκαλινομένων, ὡς ἀπὸ τινος Γαλιλαίας προσέδρα-
μον τῷ κηρύγματι· Γαλιλαία γὰρ κατακλισητῆ
ἐρμηνεύεται· οἱ δὲ ὡς ἀπὸ Δεκαπόλεως, ὅσοι τῆς
Ἰσραηλιτικῆς εὐγενείας ἐπέσβευον τὴν τοῦ νόμου
Δεκάλογον, εἴτα τοῖς εὐαγγελικοῖς δικτύοις ἐσαγ-
νεύθησαν. Ἄλλὰ καὶ οἱ ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλήμ ἐκεί-
νης τῆς ἀποκτανούσης τὸν προφητικὸν λόγον, τῷ μὴ
τὰς προρρήσεις τῶν προφητῶν παραδέχεσθαι, καὶ
οὗτοι ἐντὸς τῆς πίστεως γίνονται. Καὶ οἱ τῆς τῶν
ἁμαρτωλῶν μερίδος ὑπάρχοντες, πόρνοι, καὶ τελῶναι,
ὡς ἐξ Ἰουδαίας τινὸς δι' ἐξομολογήσεως εἰσω τῶν C
τῆς Ἐκκλησίας περιδῶλων εἰσῆχθησαν. Ἰουδαία
γὰρ ἐρμηνεύεται μερὶς ἡμαρτηκῆς Θεῷ· δηλοῖ
δὲ καὶ τὴν ἐξομολογήσιν. Καὶ μὴν καὶ οἱ πέραν τοῦ
Ἰορδάνου, οἱ μακρὰν δηλαδὴ τοῦ βαπτίσματος, τὴν
ἐκ τῆς κολυμβήθρας ἀναγέννησιν δέχονται.

Ἰδοὺν δὲ τοὺς ὄχλους, ἀνέβη εἰς τὸ ἔρος, καὶ
προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ ἀνοίξας τὸ
στόμα ἐδίδασκεν αὐτούς. Καὶ μὴν ὁ θεὸς Λουκᾶς
ἐν πεδιάδι ἐστάναι φησὶ τὸν Κύριον, καὶ ποιῆσαι
τῶν μακαρισμῶν τὸν κατάλογον οὕτως εἰπῶν·
« Ἔστη ὁ Ἰησοῦς ἐπὶ τόπου πεδινῷ. » Οὐκ ἐναν-

⁸⁹ Matth. v, 1 seqq. ⁹⁰ Luc. vi, 17.

Francisci Scorsi notæ.

(3) *Et in Judæa.* Hæc desunt in Vat. καὶ ἐν
Ἰουδαίᾳ, usque ad τὸ Εὐαγγέλιον, quæ inserui ex
Gall. collato cum Foliens. et Paris., quanquam et
in hunc regressi ex Vat. quibus mutilus erat. Ita hæc
exemplaria scribentium vitio, seu injuria lacerata
ex plurium collatione resecta sunt.

(4) *Galilæa siquidem.* Vide de hoc etymo ad hom. v,
not. 95.

(5) *Judæa.* Duas interpretationes τοῦ *Judææ* af-
fert hic Cerameus, quarum quæ secundo traditur
loco, vera et aperta est. *Judæa* enim a radice ἰϋδ
unde ἰϋδῆ *confessionem* significat, at vero illa quæ
primo loco unde desumpta? *Pars Domini peccans*,
unde vel detorqueri quidem, si minus deduci possit,
adhuc non videtur.

(6) *Per lavacrum.* De voce κολυμβήθρα diximus
ad hom. 28, not. 20.

(7) *Non vero alter alteri repugnat.* Eundem esse
sermone[m] Christi in monte habitum, quem Matth.

hæc opera in terris facienda exercere, et in Judæa
(5) Evangelium regni prædicare cõpisset, et omni-
potente virtute jam verbo, jam tactu omnem
mobum expelleret, populi ad eum multitudo do-
ctrinæ gratia attracta, confluebat. 349 Adverte
igitur quot ex civitatibus congregati asseclæ Christi
fiant. Et si, quod maxime sensibus essent addi-
cti, minime capaces altiorum dogmatum erant.
Hoc autem veluti per ænigma insinuat, et civitatum
unde convenerant numerus, sensuum numero par,
et quod una enim discipulis Jesum sequi, et ad
montis altitudinem pervenire, et audiores divi-
narum beatitudinum fieri non potuerunt. Neque
vero illud vestras fugiat aures ac lateat, quod
civitatum quinarium memoriæ proditum, unde
profecti sunt qui Dominum sequebantur, universi
orbis, quem Christi Evangelium comprehendit,
præfiguratio erat. Alii enim a negotiis mutationi
obnoxii, et instar rotæ susque deque revolutis
veluti a qualiam Galilæa ad Evangelium concur-
rerunt. Galilæa siquidem (4) revolutio interpretata
est. Alii vero tanquam a Decapoti, quotquot ex
nobili Israelitico genere Decalogum legis in honore
habebant, postea in sagenam Evangelii redacti
sunt. Quin etiam et ab illa Hierosolyma venientes,
quæ quod prophetarum oracula nollet recipere,
propheticum verbum occidit, et ipsi in fidem in-
troeunt. Et qui ex peccatorum factione erant
fornicarii, publicani per confessionem veluti ex
quadam Judæa (5) ad amplexus Ecclesiæ admissi
sunt. Judæa enim et partem Domino peccantem, et
confessionem vi hominis sonat. Præterea qui de
locis ultra Jordanem, nimirum longe a baptismo
semotis veniunt, et ipsi per lavacrum (6) regene-
rationem accipiunt.

« Videntem autem turbas ascendit in montem, et
accesserunt ad eum discipuli ejus, et aperiens os
suum docebat eos ⁸⁹. » Et vero D. Lucas in plano
Dominum constitisse, et beatitudinum percensuisse
catalogum narrat his verbis: « Stetit Jesus in loco
campestri ⁹⁰. » Non vero alter alteri repugnat (7),

D cap. v, et Luc. c. vi, referunt, sentit hic Pater,
consentitque cum omnibus cæteris Patribus et ex-
positoribus; qui tamen solum in conciliandis evan-
gelistarum verbis negotium habent, quod et habet
hic noster, atque ita conciliat ut de eodem monte
sit sermo; et Lucas magis expresse cam montis
partem designavit, quæ esset magis declivis atque
campestris eodem plane modo S. August. *De consensu evang.*, lib. ii, c. 19: *Quanquam etiam illud
posset occurere in aliqua excelsiore parte montis primo
cum solis discipulis Dominum fuisse, quando ex eis
duodecim el-yit; deinde cum eis descendisse non de
monte, sed de ipsa mentis celsitudine in campestrum,
id est, in aliquam aequalitatem, que in latere montis
erat.* Idem sentit cum alio Cornelius noster, qui
vult, in montis celsitudine a Christo delectos fuisse
discipulos, atque in le in campestrum montis locum
descendisse, et in eo concionatum ad turbas. Quod
et noster hic innuit sequentibus verbis, quibus ad

sed maxime concordant. Nam planum etiam montem videre licet, cum nimirum e terra in altitudinem assurgens non tamen abruptus et præceps est, ita ut lubricus ac periculosus sit ascendentibus, sed potius consistendi in eo securitate præbeat, qua supinus. De simili monte vox illa est Isaie prophetarum eximii: « Super montem campestrum levate signum ». Igitur ut a terra in altum elevatus mons a Matthæo appellatur; **350** campestris vero propter planitiam in eo existentem a Luca. Est autem similis ad virtutem ascensus: arduus quidem et sublimis, ut qui supra terrenas passiones attollatur; stabilis vero ac tutus ascendenti.

Age ergo et nos ea quæ sunt sensuum infima terræque inhærentia valere jubeamus; atque ad altum simul, et planum contemplationis montem ascendamus, ne cum turbis, quæ secutæ fuerant Dominum, in ima montis crepidine, ascendendi labore deterriti remaneamus; sed nobismetipsis animos faciamus, discipulosque consecremur, ut Dominum videre possimus ostendentem tanquam e specula (8) ea quæ lumi strati videre non possunt: et certamina proponentem, et præmia ostentantem, et beatos prædicantem athletas. Ea vero, circa quæ certamina versari oportet, sunt paupertas spiritus, luctus, mansuetudo, justitiæ esuries (9), misericordia, cordis puritas, pax, et inimicorum oppugnation. Præmia vero quæ? Regnum cælorum, consolatio, supernæ terræ possessio, honorum satietas, misericordia a Deo consequenda, Dei visio, necessitudo, atque cognatio cum ipso, et cum eodem æterna commoratio. Igitur præmia quæ beatitudinem continent hujusmodi sunt. Ea vero a nobis sigillatim explicari par est: « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum. » Profunditatem hujus doctrinæ unus ex omnibus optime altissimeque ille cognovit, qui instar magni illius Mosæ in theologiæ caliginem ingressus Nyssænus, ac magnus Gregorius homiliis octo (10), quidquid in hoc dicto boni pulchrique continetur, explanavit; et licebit cuicumque libuerit ex illo libro omni sapientia redundante lumina haurire, et sana ac temperante ebrietate se ingurgitare. Nos vero, quos ad perficiendum incruentum sacrificium (11) convenit properare, hujusce doctrinæ summam quam brevissimam mentis oculis subjiciemus.

« Isa. xiii, 4.

Francisci Scorsi notæ.

tropologicum sensum historiam traducit. Jam vero campestrum, seu planum montem vocat noster hic eum quem clivum Latini proprie dicunt; est enim clivus non abruptus et directus, sed molliter acclivis, proclivisque aptus ad ascensum et descensum ille omnino quem describit Virgil. ecloga ix.

Certe equidem audieram, qua se subdaucere colles Incipiunt, mollique jugum demittere clivo. Plinius, lib. vi, *Epist.*: *Sensim clivo fallente consurgit.* Mañeus noster, lib. xvi *Hist.* vocat *clementes montium ascensus ac descensus*, et alii aliter, quos aggerat Lacerda in Virgil. Atque hunc profecto

τιοῦνται δὲ ἀλλήλοις, ἀλλὰ καὶ σφόδρα συνῴουσι. Ἔστι μὲν γὰρ καὶ ὄρος ἰδεῖν πεδινόν, ἐπειδὴν ὄρος μὲν ἔχει, καὶ ἀπὸ τῆς γῆς διανόστημα, οὐ μὴν ὄχθιδίς ἐστι, καὶ ἀπόκρημνον, ὡς ἀκροσταλεῖς ποιεῖσθαι τῶν ἐπιβαινόντων τὰς στάσεις, ἀλλ' ἀσφάλεια παρέχει τοῖς ἱσταμένοις διὰ τὴν ὑπιότητά. Περὶ τοῦ τοιοῦτου φησὶν ὄρους ἢ προφητικότητι τοῦ Ἠσαίου φωνῇ· « Ἐπ' ὄρους πεδινῶ ἀρατε σημεῖον. » Διὰ μὲν οὖν τὸ ἀπὸ γῆς εἰς ὄρος ἀνέχειν ὄρος ὑπὸ τοῦ Ματθαίου ὠνόμαται· ἐὰ δὲ τὴν ἐνούσαν τῷ ὄρει ὑπιότητά τὸπον πεδινῶ φησὶν ὁ Λουκᾶς. Ἔστι δὲ τοιαύτη τῆς ἀρετῆς ἢ ἀνάστασις· ὕψηλὴ μὲν καὶ μετέωρος, ἅτε τῶν χαμαιζήλων παθῶν ὑπεραίρουσα, βεβαία δὲ τῷ ἀναθερηκότητι καὶ ἀσφαλῆς.

Οὐκοῦν δεῦτε καὶ ἡμεῖς τὰ τῶν αἰσθητῶν ἀφίντες χαμαιζήλα, εἰς τὸ ὕψηλόν τῆς θεωρίας, καὶ πεδινόν ὄρος ἀνέλθωμεν· μὴ μετὰ τῶν ἀκαλοῦθιόντων ὄχλων ἐναπομείνωμεν κάτω πρὸς τὴν ὑπώρειαν, ἡλιγίσαντες τῆς ἀναβάσεως τὸ ἐπίπονον, ἀλλ' ἐνισχυσωμεν ἑαυτοὺς, καὶ τοῖς μαθηταῖς παρεψόμεθα, ἵνα τὸν Κύριον κατοψόμεθα, ὡς ἐκ περιωπῆς δεικνύντα τὰ τοῖς κάτω χειμένοις ἀόρατα, ἀγῶνά τε προστιθέντα, καὶ δεικνύντα τὰ ἐπαθλα, καὶ τοὺς ἀθλητὰς μακαρίζοντα. Ἀγῶνες μὲν οὖν προτίθενται ἢ πτωχεῖα τοῦ πνεύματος, τὸ πένθος, ἢ πραότης, ἢ τῆς δικαιοσύνης πείνα, τὸ ἔλεος, ἢ τῆς ψυχῆς καθαρότης, ἢ εἰρήνη, τὸ παρὰ τῶν ἐχθρῶν διωχθῆναι· ἐπαθλα δὲ τίνα; Ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἢ παράκλησις, ὁ τῆς ἀνω γῆς κληρος, ἢ τῶν ἀγαθῶν πλησμονή, ὁ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἔλεος, τὸ τὸν Θεὸν αἰτοπῆσαι, ἢ πρὸς αὐτὸν οἰκειώσις καὶ συγγένεια, καὶ ἢ μετ' αὐτοῦ αἰωνία συνοίκησις. Τὰ μὲν οὖν ὅλα τοιαῦτα πρόσθεσιν ἔχοντα τὴν μακαριότητα· δεῖ δὲ ἡμᾶς κατ' ἔπος τὴν τοῦτων ποιήσασθαι διασάφην. Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » Τὸ μὲν βᾶθος τῆς ἱερᾶς ταύτης διδασκαλίας μόνος τῶν πάντων ἐπὶ τῶν κάλλιστά τε καὶ ὑψηλότατα ὁ κατὰ τὸν μέγαν Μωσῆν εἰς τὸν γνόφον τῆς θεολογίας εἰσδύς, ὁ Νυσσαεὺς καὶ μέγας Γρηγόριος, ἐν ὁμιλίαις ὅκτω τὸ ταύτης κάλλος; ἐξηγησάμενος· καὶ ἐξέσται τῷ βουλομένῳ τὰ τῆς πανσόφου ἐκείνης βίβλου ἀρυσασθαι νάματα, καὶ μέθην μεθυσθῆναι τὴν σὺφρονα· ἡμεῖς δὲ τῆς ἀναιμάκτου θυσίας κατεπειγούσης ἡμᾶς εἰς τὴν αὐτῆς τελευτῆν, εὐσύνοπτον ὅτι μάλιστα τῆς διδασκαλίαν ποιησόμεθα.

(11) *Ad perficiendum incruentum sacrificium, etc.*

Μακαρίδης τολύον ἐστίν, ἡ πρὸς τὴν Θεὸν οικειώ-
σις καὶ ὁμοίωσις. Τὸ γὰρ ἀληθῶς καὶ κυρίως
μακάριον ἡ θεία φύσις ἐστίν· οὕτω γὰρ καὶ ὁ
μέγας Παῦλος ὠνόμασε τὴν Θεόν· « Ὁ μακάριος
καὶ μόνος δυνάστης. » Πτωχοὶ δὲ τῷ πνεύματι οὐχ
οὐ χρημάτων στερούμενοι· ἔστι γὰρ ἰδεῖν πολλοὺς
πενομένους μὲν τῇ περιουσίᾳ, πλουτοῦντας δὲ τῇ
ἐπιθυμίᾳ· ἀλλὰ πτωχοὺς νοητέον τῷ πνεύματι
τοὺς πάντων τῶν ἐν κακίᾳ νοουμένων ἐκουσίως
πτωχεύσαντας, καὶ μηδὲν τι τῶν διαβολικῶν κειμη-
λιῶν ἐν τῇ ψυχῇ ταμιεύσαντας. Ὁ μέντοι μέγας
Βασίλειος πτωχοὺς λέγει τῷ πνεύματι τοὺς διὰ τὴν
τοῦ Κυρίου διδασκαλίαν ἐκουσίως πτωχεύσαντας,
καὶ πωλήσαντας τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῖς, καὶ τούτῳ
ἀκολουθήσαντας. Εἰ δέ τις καὶ τὴν ὅπως συμβῆσαν
αὐτῷ πτωχείαν πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ κυβερνήσει,
ὡσπερ ὁ Λάζαρος, οὐδὲ αὐτὸς τοῦ μακαρισμοῦ ἡ-
λωτρῶται. Τάχα δὲ πτωχείαν ὁ λόγος καὶ τὴν
ἐκούσιον ὀνομάζει ταπεινώσιν, ἧς ὑπέδειγμα γέγο-
νεν ὁ ταῦτα διδάσκων Θεός. Δι' ἡμᾶς γὰρ ἐπτώ-
χευσε πλούσιος ὢν, ἵν' ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ
πλουτήσωμεν. Τοῦτο οὖν τὸ κατόρθωμα, ὡς ἐναν-
τιον τῆς διαβολικῆς ὑπερηφανίας καὶ τῆς Δεσποτι-
κῆς πολιτείας, μακαρίζει ὁ Κύριος ἀκόλουθον ἄθλον
θεοῦ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Προτέραν οὖν
βαθμίδα τῆς τῶν μακαρισμῶν κλίμακος ὑποθείς
τὴν ταπεινώσιν, ἐφεξῆς τὸ ἐπαίνετον πένθος τίθησι·
« Μακάριοι οἱ πενθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσον-
ται. » Μακαριστὸν πένθος ἐστὶν ἐπὶ πλημμελήμασι
καὶ ἁμαρτίαις γινόμενον, δι' οὗ τῆς συμπαθείας ἡ
παρακλήσις γίνεται. Ἄλλ' ἡ παρατακτικὴ σημασία,
καὶ ἄλλο πένθος νοεῖν ἡμᾶς δίδωσιν. Οὐ γὰρ, εἶπε,
μακάριοι οἱ πενθήσαντες, ἀλλ' οἱ πενθοῦντες, οἱ δὲ
μεμνημένοι τῆς δόξης, ἧς ἐκπεπτώκαμεν, καὶ πῶς
εἰς τοῦτο τὸ τοῦ κλαυθμῶνος χωρίον ἐλεεινῶς ἐξωρί-
σθημεν. Οὗτοι ἀπαυστον τὸ πένθος ποιούμενοι,
ἀξιοῦνται τῆς ἐκεῖ παρακλήσεως. « Μακάριοι οἱ
πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ, κληρονομήσουσι τὴν γῆν. » Τάχα
τις προσχῶν εἰς τὸ τῆς λέξεως ἐπιπόλαιον, ἰσως
ἔρει· Πῶς ἐν ἀναβάσειν τάξει τεθέντων μακαρι-
σμῶν, πρῶτον ἐπαθλον δίδεται ἡ βασιλεία τῶν οὐ-
ρανῶν, καὶ ἡ ἐκ Θεοῦ παράκλησις, εἶτα ἡ κληρονο-
μία τῆς γῆς; ἦν γὰρ ἀκολουθότερον τοῦ οὐρανοῦ
προτετάχθαι τὴν γῆν. Ἄλλ' ἐννοεῖν προσήκει, ὡς
περὶ τῆς τῶν ζώντων γῆς ὁ εὐαγγελικὸς διαλέγεται
λόγος, ἐκείνης τῆς γῆς τῆς ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν,

Beatitudo igitur est ad Deum quam maxime
accedere eique assimilari. Divina enim natura est
quod vere et proprie beatum est; sic enim etiam
magnus Paulus Deum vocavit: « Qui beatus, et solus
potens ». Pauperes autem spiritu non ii sunt
qui pecunia carent, multos quippe videre est
pecuniis pauperes, sed desiderio **351** divites.
Verum pauperes spiritu intelligendi sunt, qui
omnibus, quæ sub malitiæ intellectum cadunt,
voluntarie sese privant, et nihil ex diaboli
thesauris repositum in anima servant. At vero
magnus Basilius (12) pauperes spiritu dicit eos qui
propter Domini consilium voluntariam amplexati
sunt paupertatem; et venditis bonis suis ipsum
secuti sunt. Si quis vero eam quoque paupertatem,
in quam quovis casu redactus sit, ad Dei referat et
accommodet voluntatem, ut Lazarus ille, neque
ipse a beatitudine alienum est. Fortasse vero pau-
pertatem appellat hic sermo voluntariam humilita-
tem, cujus exemplar nobis factus est, ipse horum
doctor Deus. Nostra enim causa pauper factus est,
cum dives esset, ut nos ejus paupertate ditaremur.
Hoc igitur præclarum opus, utpote diaboli superbix
et politico oppositum dominatui, beatum prædicat
Dominus, congruum illi præmium reddens cælorum
regnum. Humilitate igitur tanquam primo beatitudi-
num gradu supposita laudabilem luctum deinceps
apponit: « Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. »
Beatitudine dignus censetur luctus ob
delicta atque peccata susceptus, unde consolatio
cominisationis existit. Sedenim extensiva signifi-
catio (13) aliud etiam luctus genus innuit intelli-
gendum. Non enim beati qui luxerunt, inquit, sed
qui lugent, qui nimirum gloriæ a qua excidimus
semper sunt memores, et quo pacto in hunc luctus
locum miserabiliter exterminati sumus. Hi igitur
nunquam a luctu cessantes alterius vitæ consolatione
dignantur: « Beati mites, quoniam ipsi possidebunt
terram; » Dixit fortasse quispiam primo se offe-
rentem verborum sensum tantummodo spectans:
qua de causa cum beatitudines, ut gradus quidam
ascendendi dispositi nobis sint, primum præmium
regnum cælorum, et divina consolatio datur, postea
hæreditas terræ? consequentius enim fuerat terram
cælo præponi. Verum oportet intelligere Evangelium
de terra viventium loqui, de illa, inquam, terra

¹¹ I Tim. vi, 15. ¹² II Cor. viii, 9.

Francisci Scorsi notæ.

Hinc conjice inter ipsa missæ solemnia ab hoc epi-
scopo sermones hosce dictos de Mose; quod in ejus
Vita a nobis collecta observavimus, Proöm. Isa. iii,
§ 10.

(12) *Magnus Basilius*. Habet hanc doctrinam
quam r-fert hic Theophanes in *Regulis brevior.*, in-
terrog. 205 his verbis ex Latina versione, nam
Græci textus mihi inopia est in hoc collegio: *Hi
sunt mendicæ spiritu, qui non aliam ob causam ad
mendicatem devenerunt, quam ob doctrinam Domini,
qui dixit: « Vade et vende omnia, auæ habes, et da
pauperibus. » Si vero quis oblatam sibi etiam quomo-*

*docunque mendicatem suscepit, et eam ad Dei
voluntatem moderatus sit, ut Lazarus, neque hic a
beatitudine illa excluditur.* Eandem doctrinam plu-
ribus tradit idem Basilius, in *psal.* xxxviii, a qua
referenda supersele. Vide et infra, n. 17, ubi de
varia lect. hujus loci.

(13) *Extensiva significatio*. Quæ hæc sit, et in
quem sensum dicta ab hoc Patre diximus hom. xi,
not. 87. Quæ vero ibi diximus, huc etiam pertinent,
et quæ hic dicit idem auctor ea magis explicant et
confirmant.

quæ supra cœlestes orbes est constituta, cujus A
objecta sibi specie magnus David dicebat : « Credo
videre bona Domini in terra viventium ⁶⁴. » Non
enim hanc terram dicit, quæ moritura gignit, quæ-
que 352 in se ipsam resolvit ea quæ ab ipsa sunt
orta, sed eam ad quam mors non ascendit, quæque
sterilis est, et expers tribulorum atque spinarum.
Illam sane hæreditatem consequendam a justo Fsaltes
promisit dicens : « Et exaltabit te ut hæreditate
capias terram ⁶⁵. » Nunquam enim exaltabit, dixit-
set, si de terra quam pedibus calcamus locutus
esset. Quomodo enim hanc sanctis ut hæreditariam
largitur a qua, juxta Apostolum, « Abripiemur
in nubibus, et cum Domino erimus ⁶⁶? » Intelligibi-
lem ergo terram illam hæreditate obtinebunt, qui
Domini mansuetudinem fuerint imitati : « Discite B
enim, inquit, a me, quia mitis sum et humilis
icorde ⁶⁷. » Illi, inquam, qui cum occasio incidit
rascendi divino amore passionem superantes, nulla
moti tolerant.

« Beati qui soriunt et sitiunt justitiam, quo-
niam ipsi saturabuntur. » Esurientes et si-
tientes eos appellat, qui virtutis inexplebili
cupidine tenentur : justitiæ quippe nomine uni-
versum virtutis comprehendit genus, ex parte
totum ostendens ; seu potius, quia ipsemet Chri-
stus justitia et sanctificatio est ⁶⁸, et ipse
panis de cœlo delapsus, et aqua viva. Beati
sunt, qui ipsum ardentem esuriunt et sitiunt, ut
possint cum Davide dicere : « Sitiit anima mea
post te ⁶⁹. » Quod igitur hujusce famis præmium
erit? Eo potiri scilicet, quod fuerat concupitum, et
rursus dicere cum David : « Ego vero in justitia
apparere conspectui tuo ; satiabor cum apparuerit
gloria tua ⁷⁰. »

« Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam
consequuntur. » Primo se offerens hujus dicti
sensus misericordiam in pauperes indicare videtur.
Quoniam vero bonum opus non in facultate et
electione consistit, neque hujus mercedis expertes
sunt qui, quanvis non possint, volunt tamen ne-
cessaria suppeditare indigentibus, licet etiam spi-
ritualiter misereri, cum quis vel doctrinam vel
consolationem verbo impertitur.

« Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum viden-
t. » Quotquot scilicet animo per actionem
contemplationemque purgato tam recta certaque
circa Deum fide, tum morali philosophia exerciti in
se ipsis Deum inhabitantem vident. Verum ex
sancti Basilii sententia (14) mundus corde dicitur,

ἢς ἐν φαντασίᾳ γενόμενος ὁ μέγας Δαβὶδ εἶπε·
« Πιστεύω τοῦ ἰδεῖν τὰ ἀγαθὰ τοῦ Κυρίου ἐν γῆ
ζώντων. » Οὐ ταύτην γὰρ λέγει τὴν τὰ θνητὰ φύου-
σαν, καὶ εἰς ἑαυτὴν τὰ ἐξ αὐτῆς ἀναλύουσαν, ἀλλ'
ἐκείνην, ἣς οὐκ ἐπέβη ὁ θάνατος, τὴν τριβύλων καὶ
ἀκανθῶν ἄγονον. Ἐκείνην κληρονομήσει τὸν δι-
καιον καὶ ὁ ψαλμῶδης ἐπιγγέλλειτο, « Καὶ θύωσι
σε, λέγων, τοῦ κατακληρονομησαί γῆν. » Οὐκ ἂν
εἶπε τὸ, Ὑψώσει σε, εἰ περὶ τῆς ἐν ποσὶ εἶλεγε
γῆς. Πῶς γὰρ ταύτην εἰς κληρονομίαν τοῖς ἀγίοις
χαρίζεται; ἀφ' ἧς; « Ἀρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις; »
κατὰ τὸν Ἀπόστολον, καὶ « Σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα; »
τὴν νοουμένην οὖν ἐκείνην γῆν κληρονομοῦσιν οἱ
τὴν πραότητα τοῦ Κυρίου μιμούμενοι. « Μάθετε
γὰρ, φησὶν, ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πραῶς εἰμι, καὶ ταπεινὸς
τῇ καρδίᾳ. » Οἱ ἐν τῷ καιρῷ τῆς ὀργῆς πῶσι θεῶν
τοῦ πάθους περιγενομένοι, καὶ ἄοργητοι διαμένον-
τες πρὸς τοὺς εἰς αὐτοὺς ἀμαρτάνοντας.

adversus eos qui ipsos offenderunt iracundia com-

« Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δι-
καισύνην, ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται. » Πεινῶντας
καὶ διψῶντας λέγει τοὺς ἀκορέστως ἔχοντας περὶ
τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἀρετῆς. Διὲ γὰρ τῆς δικαιοσύνης,
πᾶσαν ἀρετὴν περιέλαβεν ἕκ τοῦ μέρους δηλώσας
τὸ πᾶν. Μᾶλλον δὲ ἐπειδὴ αὐτός ἐστιν ἡ δικαιοσύνη
καὶ ὁ ἁγιασμός ὁ Χριστός, καὶ ὁ αὐτός ὁ ἐξ οὐρανοῦ
ἄρτος, καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν - μακάριοι οἱ διακῶς
ἐκείνον πεινῶντες καὶ διψῶντες, ὡς δύνασθαι λέ-
γειν μετὰ τοῦ Δαβὶδ, « Ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ μου ὅτι-
σω σου. » Τί οὖν τῆς τοιαύτης πείνης τὸ γέρας;
Τοῦ τυχεῖν τοῦ ἐφεσοῦ, καὶ μετὰ τοῦ Δαβὶδ αὐτὸς
εἶπειν· Ἐγὼ δὲ ἐν δικαιοσύνῃ ὀφθήσομαι τῷ προσ-
ώπῳ σου· χορτασθήσομαι ἐν τῷ ὀφθῆναι μοι τὴν
δόξαν σου.

« Μακάριοι οἱ ἐλεθήμενοι, ὅτι οὗτοί ἐλεθηθήσονται. »
Ἢ μὲν πρόχειρος ἔννοια τοῦ ῥητοῦ τὴν εἰς τοὺς πεί-
νητας φιλοστοργίαν ἐνδείκνυται· ἐπεὶ δὲ οὐκ ἐν τῷ
δύνασθαι, ἀλλ' ἐν τῇ προαιρέσει τὸ ἀγαθὸν, οὐδὲ εἰ
βουλόμενοι μὲν τοῖς χηρῶσιν ἐπαρκεῖν, μὴ δυνάμε-
νοι δὲ, μένουσιν ἐξω τῆς καλῆς ἀντιδόσεως. Ἔστι δὲ
ψυχικῶς ἐλεεῖν, λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ μεταδίδόντα,
καὶ παρακλήσεως.

D
« Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν
Θεὸν ἑβῶνται. » Ὅσοι δηλαδὴ πράξει καὶ θεωρίᾳ
ἐξυτοῦς ἐκκαθάραντες διὰ τῆς περὶ τὸν νοῦτα θεῶν
ἀψευδοῦς ὑπολήψεως, καὶ τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας,
ἐν ἑαυτοῖς ὀρώσιν ἐνοικοῦντα τὸν Κύριον. Κατὰ δὲ
τὸν ἐν ἀγίοις Βασίλειον καθαρὸς ἐστὶ τῇ καρδίᾳ ὁ μὴ

⁶⁴ Psal. xxvi. 15. ⁶⁵ Psal. xxxvii. 54. ⁶⁶ I Thess. iv. 14. ⁶⁷ Matth. xi. 29. ⁶⁸ I Cor. i. 50.
⁶⁹ Psal. Lxii. 2. ⁷⁰ Psal. xvi. 15.

Francisci Scorsi notæ.

(14) Ex S. Basilii sententia. Exstat hæc etiam in
regulis brevioribus, quas paulo supra memoravimus
inferrog. 108: Qui se ipsum non reprehendit, quod
Dei mandatum non spreverit, aut plane exsecutus non
sit aut neglexerit, is mundus est. Porro in Vat. cœ-

sunt hæc duo ἐλλείψει, ἡ ἀμελεῖα quæ cum repe-
rissem in Gall. et ex collato Basil. loco viderem
esse genuina auctoris interjeci. Cur enim in
modo transgrediendæ Dei legis rationem, et non
omnes referret; surta etiam ubi alium Basilii locum

λαμβάνομενος ἐκ αὐτοῦ ἐπὶ ἀθετήσει, ἢ ἀλλεῖψαι, ἢ ἀμελεῖα Θεοῦ ἐντολῆς.

« Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοὶ, ὅτι αὐτοὶ υἱοὶ Θεοῦ κληθήσονται. » Ἐἶεν μὲν εἰρηνοποιοὶ καὶ οἱ τοὺς ἐχθραίνοντας δι' ἐπιεικείας φιλοποιοῦμενοι· εἶεν δὲ καὶ οἱ τὸν θυμὸν, καὶ οἱ τὴν ἐπιθυμίαν ἀγριαίνοντες, ἐξημεροῦντες δι' ἀρετῆς, κατὰ τὸ, « Εἰρηνεύετε ἑαυτοῖς, τῷ Κυρίῳ λεχθῆν· » εἰρηνοποιοὶ δὲ καὶ οἱ διὰ τοῦ διδασκαλικοῦ λόγου τοὺς δι' ἀσέβειαν, ἢ φαῦλον βίον ἐχθροὺς γενομένους Θεῷ εἰς τὸ εὐθὲς μεταφέροντες καὶ φίλους ποιοῦντες αὐτῷ· διὸ καὶ ὡς μιμηταὶ Θεοῦ τοῦ εἰρηνοποιήσαντος διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος τὰ ἡμέτερα εἰσάγονται εἰς τὴν ἐκείνου συγγένειαν.

« Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης, ὅτι αὐτῶν ἔστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » Ὁ μὲν λόγος τὸν κατὰ τῶν μαρτύρων ὑποτίθει διωγμὸν· ὃν ἕνεκεν δικαιοσύνης, φημι δὴ τοῦ Χριστοῦ, ἐδιώχθησαν. Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ, καὶ Πατρὸς, τίς ἂν εἴη πλὴν ὅτι Χριστός; Οὕτω γὰρ αὐτὸν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἀποκαλεῖ λέγων· « Ἐγγίξει ταχὺ ἡ δικαιοσύνη μου, καὶ τὸ ἔλεός μου ἀποκαλυφθῆναι. » Μακάριοι οὖν ἕνεκεν αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν ἀσεβῶν διωκόμενοι καὶ δνειδίζόμενοι. Πλὴν ἀλλὰ καὶ τοῦ κοσμικοῦ θορύβου ἑαυτοὺς ἐκδιώξαντες, καὶ τὸν χρηστὸν τοῦ Κυρίου ζυγὸν προελόμενοι, καὶ ὅσοι παρὰ τῶν ἐπιτρεαζόντων διώκονται, ὑβριζόμενοι, λοιδορούμενοι, τῶν ἰδίων στερούμενοι, καὶ πάντα διὰ τὴν ὄντως δικαιοσύνην εὐχαρίστως δεχόμενοι, οὗτοι πάντες ἐν ἡσυχίᾳ γίνονται τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· ἡς γένοιτο κατατρυφῆσαι πάντας ἡμᾶς πρεσβείαις τοῦ μεγάλου Πατρὸς, καὶ θαυματουργοῦ Νικολάου, καὶ πάντων τῶν ἁγίων τῶν εὐαρεστησάντων Θεῷ, ᾧ πρέπει τιμὴ πᾶσα καὶ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

OMILIA. NB.

Eis τὰ ἅγια νήπια.

Ἐπὶ τὴν ἱερὰν Βηθλεὲμ ἄγει σήμερον ἡμᾶς ἡ Ὁσπεσία τῶν Εὐαγγελίων φωνή. Διὸ, καθάπερ εἰς θεῖον ἱερὸν εἰσδύναί μέλλοντες, ἁγιοπρεπεῖ νήψει τὸν νοῦν ἕκαστος ἡμῶν ἐκκαθάραντες, δεῦτε τῷ λόγῳ πρὸς τὴν πόλιν ἐπειχθῶμεν Δαβὶδ· καὶ τοὺς μὲν Πέρσας· οἵκαδε παραπέμψωμεν, ὡς ἀπαρχὴν τῆς ἑθνικῆς μοίρας ἦδη προσαχθέντας Χριστῷ. Τούτους γὰρ τῆς κατὰ τοῦ διαβόλου πάλης εὐλήψει πρωτόλεια. Ὅσοι μὲν οὖν εἰς Περσίδα δι' ἄλλης ὁδοῦ ἀγγέλου βουλῆ βαδίζέτωσαν, τὴν κλητὴν ἐμπορεύσαν ἐμπορευσάμενοι· ἀντὶ χρυσοῦ, καὶ λιθάνου, καὶ σμύρνης, τὴν τοῦ Θεοῦ κεκεραχότας ἐπίγνωσιν· Ἰωσήφ δὲ

¹¹ Isa. LI, 5; xvi, 1.

Francisci Scorsi notæ.

citat desunt in Vat. ὡσπερ ὁ Δάξαρς, quod et in illo Basilii textu et in exemp. Gall. exaratum exstat. Idemque pro ὁπωσοῦν συμβάσαν, quæ est germana Basilii locutio et bene relata a Theophane prout loquitur in Gall. depravata erat in Vat. his verbis, Ὅπως ἔη ποτεῶν συμβάσαν. Demum supra etiam sufficita

A qui transgressionem vel prætermissionem vel **353** negligentiam legis divinæ in se ipso non deprehendit.

« Beati pacifici, quoniam ipsi filii Dei vocabuntur. » Pacifici intelligi possunt, vel qui inimicos ex æquo honoque conciliant; intelligi etiam possunt, qui circa irascibilem vel concupiscibilem efferati se ipsos mansuefaciunt, juxta illud a Domino dictum : « Pacem habete in vobis ipsis. » Pacifici quoque sunt, qui eos qui per impietatem et pravam vivendi rationem inimici sunt Deo, hortationis verbo in rectam deducunt viam, et in amicitiam ejus restitunt. Unde veluti imitatores Dei, qui per sanguinem suum nostra pacificavit, in ipsius Dei cognitionem adoptantur.

B « Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum cælorum. » Hoc dicto persecutionem martyrum significat, quam ipsi propter justitiam, propter Christum dico, patiuntur. Justitia enim Dei; et Patris, quis alius quam Christus sit? Sic enim ipsum Deus et Pater appellat : « Appropinquat statim justitia cæa; et misericordia mea, ut reveletur ¹¹. Beati igitur qui insectationis ipsius causa ab impiis sustinent. Verumtamen qui ab hoc mundi tumultu quasi se ipsos persequentes excedunt, et Christi jugum præoptant, et quotquot a calumniatoribus contumeliis et injuriis affecti sunt, et bonis propriis spoliati, et omnia propter veram justitiam cum gratiarum actione suscipiunt, hi omnes cælorum regno fruentur : quo utinam nobis potiri contingat precibus magni Patris, ac thaumaturgi Nicolai, et omnium sanctorum, qui Deo placuerunt; cui debetur omnis gloria in sæcula. Amen.

HOMILIA LII.

In sanctos Innocentes.

Ad sacram hodie Bethleem divina Evangelii voce deducimur. Idcirco tanquam in sanctum aliquod ingressuri templum ea quæ sanctos deceat, munditie mentem unusquisque suam purificantes agite jam in civitatem David sermone ipso appropereamus, et Persas quidem dimittamus domum, qui quasi primitiæ hereditatis **354** ex gentibus acquisitæ, oblati sunt Christo. Hos enim veluti ex pugna cum diabolo decertata prima retulit spolia. Hi igitur per aliam viam angeli monitu regrediantur in Persidem, postquam optimam fecere mercaturam; et anro, thure et myrrha permutatis Dei notitiam lucrati sunt.

sunt quedam, ex eodem Gall. ab illis verbis καὶ τῆς Δεσποτικῆς πολιτείας usque ad βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, quæ ita præcisa sunt, ut si quis ea non legat in alio cod. vix in suspitionem venire defectus possit. Attamen in Gall. reperta censui esse resarcienda, utpote ad sensus plenitudinem pertinentia.

ex altera parte Joseph Justus I. fantem illum, qui A
 itidem est ante sæcula cum Virgine Matre profugiat
 in Ægyptum, ut sint omnia nova ac plena stupore.
 Mater Virgo, Puellus sine patre, Deus fasciis obvo-
 lutus, spelunca æmula cœli, præsepe Seraphim
 assimilatum, stella recens orta, Rex pauper: atque
 his omnibus addatur, et quid tandem addetur? Deus
 hominis insidias fugiens. An non poterat terræ im-
 perare, ut hiati diducta Herodem illum insidiatorem
 intra se absorberet, vel igne e cœlo accersito, ut
 olim Sodoma, nefarium illum redigere in cineres?
 Verum hæc innovare prodigia non erat insolitum
 divinæ potentæ. At vero eum, qui Deus sit, homi-
 num insidias fugere magnam revera est et insuetum.
 Sicut enim admirabile et præter opinionem esse
 videtur, quempiam, qui sit homo, Dei patrare mi-
 racula, sic sane celsitudo est divinæ naturæ ad
 homines usque se demittere. Et alioqui quo pacto
 potuisset postmodum legem illam ponere: « Si per-
 secuti vos fuerint in ista civitate, fugite in aliam ⁷². »
 Ita sane humanitatis assumptæ dispensatio ab hu-
 militate et patientia exorta, in patientia finem ha-
 buit. Ut enim hic tenduntur insidiæ, ad mortem
 queritur, et fugit, et nullus est ultioni locus, sic et
 in vitæ sine ligna, et faces, et gladii, et flagella, et
 contumeliæ, et irrisiones insunt et ad extremum
 crux; ultio vero quæ? « Pater, ne statuas illis hoc
 peccatum, non enim sciunt quid faciunt ⁷³. »

At vero qui gentium diabolicam sapientiam pro-
 fitentur, et splendido verborum lenocinio deceptio-
 nem exornant, omittunt sane tantam divini verbi
 cum stupore admirari exinanitionem, sed ad vitu-
 perationes armantur, et fugam Domini, ut infanti-
 cidii causam exagitant, perperam, ac magno cum
 suo periculo atque pernicie, et animarum suarum
 interitu ratiocinantem. Æquius enim erat Herodis
 rabiem, et levitatem, audaciamque mentis ejus
 accusare, qui **355** cum natum esse Infantem,
 « et vidimus stellam ejus ⁷⁴, » accepisset a Magis,
 non quanta esset ejus qui natus fuerat potentia
 reputavit, quod in cœlo que sunt suo arbitratu
 disponderet, talesque non visas antea stellas de novo
 produceret instar facis noctu micantes, et interdiu
 solis splendoribus non oppressas; neque se fieri
 adversarium Dei perhorruit. Quod si mendacium
 Persas affinxisse suspicatus est; natumque puerum
 ejusmodi esse existimavit, qui ab illo mori posset,
 quorsum edictum tam immite protulit, ut infan-
 tium seges tam crudeliter demeteretur? quorsum
 vero etiam a sacerdotibus studiose sciscitatur, ubi
 Christus nasceretur? Si enim ille natus erat, qui a
 prophetis fuerat nuntiatus, major omnino omnibus
 humanis insidiis erat futurus. Sunt hæc, inquit;
 sed cur susceptum ab Herode facinus non prohibuit
 Christus, irritas ejus (15) non fecit paratas adversus

⁷² Matth. x, 23. ⁷³ Luc. xliii, 31. ⁷⁴ Matth. ii, 2.

Francisci Scorsi notæ.

15) *Irritas ejus*, etc. ἀκυρώσας αὐτοῦ τὴν κατὰ
 τῶν νηπίων βουλήν deest in Panorm., sed ex Gall.

ὁ δίκαιος, λαθῶν τὸ προαιώνιον βρέφος σὺν τῇ Παρ-
 θένῳ Μητρὶ φευγῶν εἰς Αἴγυπτον, ἵνα ἔσονται
 πάντα καινὰ καὶ φρίκης ἀνάμεστα. Μητὴρ παρθέ-
 νος, Παιδίον ἀπάτωρ, Θεὸς σπαργανούμενος, σφη-
 λαιον οὐρανῷ παρισούμενον, φάτιν δημοσιμένη
 τοῖς Σεραφίμ, ἀστὴρ νεοφανῆς, πένης βασιλεὺς·
 τοῦτοις παρατεθείσθω, καὶ τὸ προστεθέν; θεὸς
 φεύγων ἀνθρώπων ἐπιβουλῆν. Μὴ οὐκ ἤδυνατο ἐπι-
 τάξει τῇ γῆ, ὡς ἂν χάσματι διασχοῦσα, ἐκδὸν ἐγ-
 κολπώσῃται Ἡρώδην τὸν ἐπιβουλον, ἢ οὐρανῷ
 πυρὶ ἀποτεφρώσαι τὸν ἀλητῆριον, ὡς πάλαι τὰ Σί-
 δωμα; Ἄλλὰ τὸ μὲν ταῦτα καινοτομησαὶ οὐ ζέον
 ἦν τῆς θείας δυνάμεως; τὸ μέντοι θεὸν ὄντα ἀνθρώ-
 πων φεύγειν ἐπιβουλῆν μέγα ὡς ἀληθῶς, καὶ
 ἐξαίσιον. Ὡσπερ γὰρ παράδοξον δοκεῖ ἀνθρώπων
 ὄντα τινὰ τεράστια θεῖα θαυματουργεῖν, οὕτως
 ὕψος ἐστὶ τῆς θείας φύσεως ἢ μέχρι τῶν ἀνθρώ-
 πων κατάδοσις. Ἡ πῶς ἐμελλε νομοθετεῖν ὑπερον,
 « Ἐὰν διώκωσιν ὑμᾶς ἐκ τῆσδε τῆς πόλεως,
 φεύγετε εἰς τὴν ἄλλην. » Οὕτως ἢ τῆς ἐνανθρωπι-
 σεως οἰκονομία ἀπὸ ταπεινώσεως καὶ μακροθυ-
 μίας ἀρξάμενη, εἰς μακροθυμίαν κατέληξεν. Ὡς
 γὰρ ἐνταῦθα ἐπιβουλῆ, καὶ ζήτησις, καὶ φυγῆ, καὶ
 ἄμυνα οὐδαμοῦ, οὕτως ἐν τῷ τέλει ἐξίλα, καὶ ὄβρις,
 καὶ ξίφη, καὶ μάστιγες, καὶ ὕβρεις, καὶ εἰρωνεία,
 καὶ τελευταῖον σταυρὸς ἢ δὲ ἄμυνα τίς; « Πάτερ
 μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν ταύτην· οὐ γὰρ
 οἶδασι τί ποιοῦσιν. »

Ἄλλ' οἱ τὴν Ἑλληνικὴν καὶ δαιμονιώδη σοφίαν
 ἐξησκηκότες, καὶ τῇ λαμπροτάτῃ τῶν λόγων παιθεῖ
 τὴν ἀπάτην κατακαλλύοντες, ἀφέντες μετὰ φρίκης
 θαυμάζειν τὴν τοσαύτην τοῦ Θεοῦ λόγου κένωσιν,
 πρὸς κατηγορίας ὠκλήθησαν διαβάλλοντες τὴν τοῦ
 Κυρίου φυγὴν, ὡς πρῶτον τῆς τῶν νηπίων στα-
 γῆς, κακῶς συλλογιζόμενοι, καὶ λίαν ἐπικινδύνως
 καὶ σφαλερῶς, καὶ ἐπ' ὀλέθρῳ τῶν οἰκείων ψυχῶν.
 Ἐχρῆν γὰρ μάλιστα τῆς Ἡρώδου λύσεως κατηγο-
 ρεῖν, καὶ τῆς ἐκείνου κούφης καὶ παντέλλμου φρενός.
 Ὅς ἀκούσας παρὰ τῶν Μάγων, ὡς βασιλεὺς ἐγεν-
 νήθη, καὶ εἰδομεν αὐτοῦ τὴν ἀστέρα, οὐκ εἰς τὸν
 ἔβαλε τοῦ γεννηθέντος τὴν δύναμιν, ὅτι τὰ κατ'
 οὐρανὸν, ὡς βούλεται διατίθεται, καὶ τοιούτου;
 ἀστέρως καινοτομεῖ, ἐν νυκτὶ δαδουχοῦντας, καὶ ἐν
 ἡμέρᾳ μὴ κρυπτομένους τοῖς ἡλιακοῖς σελαγίσμασιν,
 οὐδὲ κατωβρώδῃσε Θεοῦ γενέσθαι ἀντίπαλος. Εἰ ἐπ'
 τοὺς Πέρσας ψευδοπεῖν ὑπετόπασε, καὶ τοιοῦτον
 τὸν γεννηθέντα ἐνόμισεν, ὡς δύνασθαι ὑπ' ἐκείνου
 τεθνήξασθαι, εἰς τί τὸ ἀπηνῆς ἐκείνο ἐξηνήθη ἐπι-
 ταγμα ἀνηλεῶς θερίσαι τῶν νηπίων τὴν ἀρῶραν;
 Τί δὲ καὶ φιλοπευστεῖ παρὰ τῶν ἱερέων μαθεῖν,
 ποῦ ὁ Χριστὸς γεννᾶται; Εἰ γὰρ ἐκεῖνός ἐστιν ὁ
 τεχθεὶς, ὁ ὑπὸ τῶν προφητῶν κηρυχθεὶς, κρείττων
 ἔσται πάσης ἀνθρωπίνης ἐπιβουλῆς. Εἰέν γ' ἔστι καὶ
 διὰ τί μὴ ἀπέριψε Χριστὸς τὸ τοῦ Ἡρώδου ἐγγέ-
 ρημα, ἀκυρώσας αὐτοῦ τὴν κατὰ τῶν νηπίων βου-

reposui quamvis deessent nulla sententiæ jactura.
 Verum inserta acriorem faciunt.

λῆν; Ἀντερήσομα! σε τὸν οὕτω θραυστομοῦν-
 αἰνοντα. Τί δὲ τοῖς νηπίοις βέλτιον ἦν; Οὕτως
 ἀίρωσ μαρτυρικῶ αἵματι τελειωθέντας, τὰς πολυ-
 παθεῖ; τοῦ βίου κῆρας φυγεῖν, καὶ τῆς ἐκείθεν
 κατατροφῆσαι μακαριότητος, ἣ ζήσαντας τὴν ἐπί-
 πονον ταύτην ζωὴν, τῆς πατρικῆς ἀπειθείας κοι-
 νωνῆσαι, καὶ τὴν ἀσεβῆ καὶ τολμηρὰν ἐκείνην κατὰ
 τοῦ Κυρίου βῆξαι φωνῆν, Ἄρον, ἄρον, σταύρωσον
 αὐτόν· ἐν πείρᾳ τε γενέσθαι τῶν ὑστέρων κακῶν,
 καὶ δυσοίστων τῆς αἰχμαλωσίας συμφορῶν, ὀπηλίκα
 πολιορκούμενοι, καὶ λιμαγχοῦμενοι, καὶ σαρκῶν
 ἀνθρωπίνων ἐγεύσαντο, ἀλῶντες δὲ ἀνηλεῶς κατε-
 κόπησαν; Ἄρ' οὖν οὐ μέγα κέρδος τοῖς ἱεροῖς
 νηπίοις ὁ ἄδικος γέγονε θάνατος;

Ἦν μὲν καὶ ἄλλας αἰτίας προσθῆναι τῆς τῶν νη-
 πίων σφαγῆς, ἀλλ' ἐνηκεῖ μου τὰς τοῦ νοδῶ ἀκοῆς ὁ
 τότε γενόμενος θόρυθος, καὶ τὸ κατὰ τῶν παίδων
 ἀπηνέστατον πρόσταγμα, καὶ ἡ ἀκουτισθεῖσα φωνὴ
 ἐν Ῥαμᾷ, καὶ τὸ Οὐαί, καὶ ὁ θρήνος τῆς Ῥαχὴλ ἐκεῖ
 τὸν λόγον ὑφέλκεται. Ἀλλὰ ποῖος ἂν ἐφίκοιτο λόγος,
 πρὸς τοσοῦτου πάθους ἀφήγησιν; Τίς ἀξίως ἐκτρα-
 γυδῆσαι τῆς συμφορᾶς ἐκείνης τὸ μέγεθος; ὦ θεῶς
 ἀπευκτῆς! ὦ γνόφου δεινοῦ κατασχόντος τότε τὴν
 Βηθλεέμ! ὦ γυναικῶν δολοφύγης, οἰμωγῆς τε παι-
 δῶν ἀρπαζομένων εἰς Βλεθρον! Ἐθρήνον πατέρες,
 προσέπιπτον τοῖς στρατιώταις, ἰκέτευον, καὶ μήτηρ
 περιεκέχυτο παῖδα, πατὴρ δὲ ἀνεκαλεῖτο γονήν.
 Ὄρμα γυνὴ πρὸς φυγὴν φόρτον τοῖς ὤμοις τὸ παι-
 δῶν ἐπάγουσα, ἀλλ' ἦν τῶν ὑπηρετῶν ὁ δρόμος ὀξύ-
 τερος. Ἄλλοις δὲ συνεκρούοντο, καὶ φωναί συμ-
 μιγεῖς ἀνηγείροντο. Ἠπιστῶν οἱ στρατιώταις δεινόν
 τι καὶ δρακοντῶδες ἠγριωμένοις δεδορκότες τοῖς ὤμο-
 σιν. Ὀλόλυζον μητέρες αἵμασι πεφυρμέναι, καὶ
 δάκρυσιν ὠλοφύροντο νήπια ἐλεεινῶς συκοπτό-
 μενα. Τὰ γὰρ εἶφη, ὡς ἐτυχεν, ἐπ' αὐτὰ φερόμενα
 ἀθλίως ἠκρωτηρίαζε. Καὶ τὸ μὲν χειρῶν ἀπεστέ-
 ρητο, τὸ δὲ τῶ πόδε συνετριβέν ἐξ ἡμισεῖας ἀπώλετο.
 Ἄλλο τε κατεάγη τὴν κεφαλὴν, τοῦ σώματος τὰ
 νέρθερα περισπώμενον, τὸ δὲ ὅλον ἐτέμνετο, ὡς ὁ
 θυμὸς ἐδίδου αὐτοματιζῶν ἐκάστου τὸν θάνατον. Ὡ
 πόσοι παῖδες, μέσον τμηθέντες, ἠμῖθητοι μεμενη-
 κασι, μηδὲ τελευτῆν ὀξυτέραν κερδαίνοντες, ἀλλὰ
 καταδραχὺ δαπανώμενοι! Πῶς παρέθεε τῇ μητρὶ,
 καὶ φελλιζούσῃ φωνῇ τὴν τεκούσαν ἀνεκαλεῖτο!

¹⁶ Joan. xix, 15. ¹⁷ Matth. ii, 18; Jerem. xxxi, 15.

Francisci Scorsi notæ.

(16) *Carnes humanas gustarunt.* Hoc notum et
 proditum a Josepho, lib. vii, *De bello Jud.*, cap. viii,
 et a Baronio ipsum referente anno Christi 62. Deest
 vero in cod. P. vox λιμαγχοῦμενοι, quæ videtur
 magis cohæreere cum sequentibus in hac nota relatis,
 Καὶ σαρκῶν ἀνθρωπίνων ἐγεύσαντο. Itaque restitui
 illum ex altero cod. et post ἐγεύσαντο. Desunt iti-
 dem in Panorm. Ἀλῶντες δὲ ἀνηλεῶς κατεκό-
 πησαν. Quæ rem magis augent et sunt ex gen-
 auctoritatibus. Itaque reddidi ex Gall.; et itidem infra
 illud ἀλλ' οὐκ ἀφήκε τὸ ἀπηνέσθαι τοῦ τυράννου ἐπί-
 σταγμα, ex eodem cod. atque has in hunc locum

A infantes insidias? Sed ego contra quæram ex te, qui
 tam audacter loqueris et judicia divina pervadis;
 Quid vero melius infantibus evenire poterat? tam
 præpropere martyrii sanguine consummatos, tot et
 tam ærumnosa fata vitæ hujus effugere, et illius
 alterius beatitudinem perfrui; an laboriosam hanc
 vitam viventes paternæ infidelitatis esse participes,
 et impiam illam ac temerariam contra Dominum
 vocem abrumpere, « Tolle, tolle, crucifige eum »;
 et mala quæ hinc ventura erant, et intolerabiles
 servitutis experiri calamitates, quando scilicet
 obsidione pressi, et in famis angores redacti cum
 carnes humanas gustarunt (16), tum capti, et im-
 misericorditer concisi fuerunt? An igitur sanctis
 infantibus injusta mors in magno lucro deputanda
 non est?

B Possem etiam et alias infantium cædis causas ad-
 jungere: sed tumultus eo tempore exortus personalit
 aures meas, et crudelissimum contra infantes im-
 perium datum; et vox illa in Rama audita, et Væ,
 et lamentatio Rachelis¹⁷ illuc orationem trahit.
 Qui sermo tantæ calamitati explicandæ par esse
 queat? quis illius cladis magnitudinem pro digni-
 tate tragico ritu deploret? o spectaculum execran-
 dum! o atra caligo, quæ tunc Bethleem occupavit!
 o mulierum ululatus, o ætus puerorum, qui abri-
 piebantur ad mortem! Plorabant genitores, ad mili-
 tum pedes accidebant, **356** supplicabant; et mater
 quidem amplexu puerum occultabat, pater vero
 prolem appellabat suam. In fugam proripiebat se
 C (17) mulier humeris gestans onus infantis, sed erat
 pernicior satellitum cursus. Alter cum altero colli-
 debatur et voces confusæ tollebantur, acerbè effere-
 que milites comminabantur torvo intuentes obtutu;
 complorabant matres sanguine simul lacrymisque
 conspersæ: ejulabant infantes miserabiliter cæsi.
 Etenim gladii in illos, ut casus ferebat, intenti,
 summos artus miserabiliter amputabant; et hic
 quidem trunca manu: ille vero succisis pedibus
 jam dimidia sui parte mortuus erat. Alius dissecto
 capite inferioris corporis (18) membra trahebat,
 alter vero integer cædebatur, et uniuscujusque
 generis mortis arbitra libido militum erat. O quot
 pueri media parte cæsi semimortui relinquebantur,
 D ut neque hoc ex eorum crudelitate lucrari possent,
 ut mori liceret, sed paulatim absumebantur. Quale

collegi varias lectiones quæ suis locis notandæ
 fuerant.

(17) *In fugam se proripiebat.* Hoc fragmentum
 deest in uno cod. ὄρμα usque ad ἐπάγουσα non sine
 detrimento et sensus et venustatis. Qui enim pos-
 sunt sequentia intelligi: Ἄλλ' ἦν τῶν ὑπηρετῶν ὁ
 δρόμος ὀξύτερος. Illud ergo cuique legenti omnino
 desiderari videbitur.

(18) *Inferioris corporis.* Τοῦ σώματος τὰ νέρθερα
 περισπώμενον, ex cod. Gall. quæ in codice Panorm.
 ommissa fuerant, et quidem dolo non facile depre-
 henco; stat quippe sine illis sententia.

spectaculum erat videre alium accurrentem ad matrem, et balbutiente voce eam identidem invocantem: sed miles der repente irruens abscindebat gladio caput, quod utique etiam dum loqueretur, pulvere miscbatur. Et sane eo me ducit oratio ut poetica illa dicam, *Omnem aetatem* (19) calamitas ea tempestate comprehenderat, et Erynus quaedam, qualis excitari in tragœdiis solet, Bethleem circumcursabat, et intestinis eam bellis versabat et flagellabat. Et senior sane ægre ferebat, quod ad eam durasset aetatem, atque ad eas servatus esset ærumnas, et mortem incusabat ut tardam; mater vero hoc ipsum conquerebatur, quod esset; mater felices dicebantur virgines et steriles et quæ feminas peperissent, et quæ liberos omnino non genuissent. Et has etiam calamitas illa fortasse tangebatur, et vel amicitia, vel sanguinis, vel morum conjunctione communis erat. Vidi ego hanc eandem coloribus depictam in tabula, et ad misericordiam lacrymasque commotus sum. Expressus enim illic erat ille tyrannus Herodes in alto quodam solio superbe considens, acri ac sereno oculorum coniectu et inbiantie vultu. Erectum vero ex vagina gladium sinistra quiete retinebat; dexteram vero protendens militibus imperare videbatur, ut sine misericordia infantium **357** demeterent segetem. Illi vero belluarum more insilientes, miseros pueros diriter contrucidabant. Describebat etiam pictor infelices matres miserabiliter complorantes, et sanguine lacrymas confundentes. Et alia quidem dilacerabat comas, alia dilaniabat unguibus genas, altera discindebat peplum, et nudato pectore mammam lactente ostendebat orbatam; alia vero concisi pueruli membra colligebat, et alia infantem recens occisum super genua tenens amare plorabat: et quanquam non poterat artifex indere coloribus vocem, lineamentis tamen (20) ipsis lamenta signabat. Videbatur enim mulier hoc fere modo flebiliter lamentari: *O infelix puer infeliciois matris, ignorabas igitur, te gladio atque acerbæ morti progigni! o uterus frustra secundus! o scilicet invidenda fecunditas, quæ gaudii paululum, molestiæ miseræ mihi plurimum attulisti! o tenera membra, et lingua dulce bulbutiens: nunc vero heu in perpetuum obmutescens! o dextera iniqua, quæ gladio armata, quæ non ante matrem quam te, puelle, interemit! D* *Expergiscere, filii, viscera mea, excute profundum hunc somnum quem tibi immitis satelles immisit; conjice te in ulnas miseræ genetricis; prehende mammam olim tibi cupitam; suaviter matri, ac de more subride. Sed non id permittit imperium crudele tyranni. Hæc loqui verisimile erat, et forsitan*

A Ἄλλὰ στρατιώτης, ἐξάπινα εἰσοδραμῶν, ἀπρηεῖτο τῆ ξίφει τὴν κεφαλὴν· φθειρομένου δὲ ἄρα τοῦδε τῆ κάρα κατεμήθη τῆ κόμει· ἀγάγει γὰρ ὁ λόγος τὰ τῆς ποιήσεως φθέγγασθαι, πᾶσαν ἡλικίαν τὸ πάθος τότε κατέλαθε, καὶ τραγῳδίας Ἐρινύς τῆ Βηθλεὲμ ἐπεκώμαζε, τοῖς οἰκοθεν αὐτὴν πολέμοις μαστιζουσα. Καὶ πρεσβύτης μὲν ἐδυσχέαινε τὸν μακρὸν χρόνον κατατιώμενος, ὡς πάθεισιν αὐτὸν τοῖς παροῦσι τετηρηκότα, καὶ τὸν θάνατον ὡς βραδύναντα κατεμύετο, ἡ δὲ μήτηρ, ὅτι καὶ γέγονε μήτηρ ὠδύρευτο· ἐμακαρίζοντο δὲ παρθένοι, καὶ στεῖραι, καὶ θηλυτοκοί, καὶ ἄγονοι. Τάχα δὲ καὶ ταῖς τοιαύταις κοινῶν ἦν τὸ τῆς συμφορᾶς, ἐξ ἑταιρείας, ἢ αἱματος, ἢ τρόπου ἀνακινούμενον. Εἶδον ἐγὼ τοῦτο τὸ πάθος χρώματι γεγραμμένον ἐν πίνακι, καὶ πρὸς οἶκτον ἐκινήθη, καὶ δάκρυα. Ἐγγράπτο γὰρ ὁ μὲν τύραννος· ἐκεῖνος Ἡρώδης ἐφ' ὑψηλοῦ τινος θρόνου σοδαρῶς ἐφεζόμενος, δριμύ τὲ καὶ θηριώδες ὄρων κεχρηῖται τῷ βλέμματι. Ὁρθὸν δὲ στήσας ἐν κολεῷ τὸ ξίφος τὴν λατὴν ἐπ' αὐτῷ διανέπαιε, τὴν δεξιᾶν προτείων, ἐπιτάττειν ἐφίκει τοῖς στρατιώταις, ἀνηλεῶς θείσει τῶν νηπίων τὴν ἀρουραν. Οἱ δὲ θηριοπρεπῶς ἐπιθροσκοντες, ἀνηλεῶς τὰ δεσλαία κατεμείλιζον. Ἐγραψεν ὁ ζωγράφος καὶ τὰς ἀθλίαις μητέρας οἰκτρῶν συνιστώσας· θρήνον, καὶ τοῖς αἵμασι κερνώσας τὰ δάκρυα. Καὶ ἡ μὲν ἐτίλλε τὰς κόμας, ἡ δὲ ταῖς δυοῖσι τὰς παρειὰς περιέδρουσεν. Ἄλλη διέβροσσε τὸν πέπλον, καὶ τὰ στέρνα παραγυμνοῦσα τὸν μαστὸν ὑπεδείκνυ καταλειφθέντα τοῦ θηλάζοντος ἐρημον. Ἐτέρα δὲ τοῦ κατακοπέντος παιδίου τὰ διεσπαρμένα μέλη συνέλαβε. Καὶ ἄλλη νεοσφαγῆς τοῖς γόνασι κρατοῦσα τὸ νήπιον, πικρῶς ὠλοφύρετο. Καὶ ἐπειδὴ μὴ εἶχεν ὁ τεχνίτης φωνὴν ἐνθεῖναι τοῖς χρώμασιν, ἐστίμανε τοῦ· θρήνων τοῖς γράμμασιν. Ἐδόκει γὰρ ἐπιτραγῳδεῖν ὡδὲ πᾶσι τὸ γύναιον. Ὡ παιδίον δυστυχῆς ἀθλιωτέρας μητρὸς, ἐλάνθανες ἄρα ξίφει καὶ θανάτῳ ἄωρον τικτόμενον! Ὡ τῆς μάτην γονίμου γαστρὸς! Ὡ ζηλωτῆς εὐτεχνίας ἐπ' ὀλίγον μὲν εὐφρανάσης, ἐπὶ πλέον δὲ ἀνιούσης τὴν δεσλαίαν ἐμέ! Ὡ μελῶν ἀπαλῶν, καὶ γλώττης ψελλιζούσης ἡδῦ, νῦν δὲ φεῦ σιγησάσης ἐσχάτην σιγὴν! Ὡ δεξιᾶς ἀδίκου ξιφῆρους, ὅτι μὴ πρὸ σοῦ, παιδίον, τὴν τεκοῦσαν ἀπέκτεινεν! Ἐγρεο σπλάγχων ἐμῶν, ἀποτίναξον τὸν βαρὺν τοῦτον ὕπνον, ὃν σοὶ ὁ ἀπηγῆς στρατηλάτης ἐπέθηκεν. Ὑφαπλώθη· ταῖς ἀγκάλαις τῆς σῆς ἀθλίας μητρὸς. Ἐπιλαβοῦ τῷ πρῖν σοὶ ποθομένου μαζοῦ. Ἐπίδειξον τὸ γλυκὺ καὶ σύνθηες ἐκεῖνο μεδίμαμα. Ἄλλ' οὐκ ἀφῆκε τὸ ἀπηγῆ; τοῦ τυράννου ἐπίταγμα. Τοιαῦτα λέγειν ἐφίκει, καὶ συνεῖρεν ἴσως τὰ τῆς Νιόβης, καὶ τῆς Ἀλκίστης. Μάτην ἄρα σε τέκνον ἐθροσάμην, μάτην ἐμύθουον, καὶ κατεξάνθηον πόνοις. Ζηλῶ δ' ἀγάμους γυναῖκας.

Francisci Scorsi notæ.

(19) *Omnem aetatem.* Hic poetico ritu loqui se velle Theophanes ait. Nullum tamen innotuit certum poetæ locum, ex quo tragicos illos modos ad rem suam transluxerit; neque vero ego similem illum hactenus reperi, unde ex ingenio suo pauca illa componit. Infra quidem Alcestidem et Nioben ap-
pe lat, de quibus dicemus suo loco.

(20) *Lineamentis tamen.* Qui non videat præcisè fuisse hæc ἐστίμανε τοὺς θρήνους τοῖς γράμμασι quandoquidem præcesserat καὶ ἐπειδὴ μὴ εἶχεν ὁ τεχνίτης φωνὴν ἐνθεῖναι. Igitur ea lucratus sum ex altero codice, semperque in eo firmavi opinionem meam etiam illa, quæ videntur omitti potuisse non fuisse ab auctore, sed a scriptore omissa.

ἀτέλιον βέλτιον γὰρ μὴ τεκεῖν ἢ τίχτειν εἰς δάκρυα. Ἀλλὰ τὰς μὲν ἱερῶν παιδῶν ψυχὰς ἐνηγαλίζοντο ἄγγελοι, καὶ οὐράναι μοναὶ διεδέχοντο· ὁ δὲ Χοιρώδης Ἡρώδης κατάπτυστος ἦν πᾶσι, καὶ καταγέλαστος, οὐ βαρβάρους χειροῦμενος, οὐ πολεμίων χώρας; θρούμενος, οὐ πόλεις ἀλοφύλων πολιορκῶν, ἀλλὰ στήσας ἐμφύλιον πόλεμον πρὸς βρέφη θηλάζοντα. Φθάνει γε μὴν αὐτὸν ἢ τοῦ διωκομένου ἀδέκαστος δίκη, βραδύτερον μὲν ἢ ὡς ἔδει, πλὴν ἀλλ' ἐνδοκίωτατα. Διέφραστο γὰρ ἔτι ζῶν, καὶ διεβέβρωτο αὐτοῦ τὸ σῶμα εἰς σκωλήκων γένεσιν μεταποιηθὲν· προοίμιον, οἶμαι, τοῦ διαβεβημένου αὐτοῦ ἀκοιμήτου σκώληκος. Χριστὸς δὲ, τὰ τῶν θεῶν ὑποφητῶν πληρῶν χρησμοφθήματα, μετὰ τῆς παρθενικῆς νεφέλης εἰς Αἴγυπτον ἵεται, συσσελῶν καὶ κυκῶν τὰ ἐν αὐτῇ χειροποίητα· εἴτε' οὐθὶς κατὰ τὴν προφητείαν, κληθεὶς παρὰ τοῦ Πατρὸς, νικηφόρος; ἐπάνεσι, τετραετῆς ἡδὴ κατὰ σάρκα γενόμενος.

Ἡσυχία μὲν ἡ σωματικὴ τῆς ἱστορίας περιαιώσις. Περιαιωθῆσμεν δὲ καὶ τὴν τῆς ἱστορίας ἐν πνεύματι δυνάμειν αἰεὶ τελουμένην ἐν τοῖς ὁπαδοῖς τοῦ Χριστοῦ. Ἐπειδὴ τὸ γεννηθὲν καὶ δοθὲν παιδίον ἡμῖν ὁ Ἰησοῦς ἐν τοῖς αὐτῶν δεχομένοις προκόπτειν λέγεται σοφίᾳ, καὶ ἡλικίᾳ καὶ χάριτι, καὶ τοῖς μὲν εἰσαγωγικοῖς νηπιάζων ὄραται διὰ τὸ πρὸς ἀρετὴν εἶναι ἀγύμναστον, συναύξεται δὲ καὶ αὐτὸς ἐν τοῖς ἡδὴ

⁷⁶ Isa. xix, 1. ⁷⁷ Osee. xi, 2. ⁷⁸ Matth. ii, 16. ⁷⁹ Luc. ii, 41.

Francisci Scorsi notæ.

(21) *Illa Niobes et Alcestidis.* Non existimandum ex aliqua tragœdia, quæ Niobes vel Alcestis inscribitur hos ab hoc Cerameo desumptos esse versiculos, quod tamen aliquis suspicari posset, cum Nioben et Alcestidem legat, et versiculos subsequentes. Ubi enim existat tragœdia Niobæ, nulla sane hodie; nisi si quis dixerit aliquam de eo argumento huius auctoris tempore existisse. Alcestis quidem habetur tragœdia Euripidis, in qua tamen versus hi non leguntur. Sed ex altera tragœdia submutati sunt, quæ Medæe inscribitur, ubi:

Ἄλλως δ' ἄρ' ὄμας, ὦ τέκν', ἐξεθρεψάμην
Ἄλλως δ' ἐμόχθουν, καὶ κατεξάνθην πόνους.

*Frustra igitur vos filii educavi,
Frustra me fatigavi, et laboribus fregi.*

Duos alios qui videntur esse itidem versiculi trochæici, non lego apud quempiam et quidem uterque laborat metro. Nec vero in his examinandis labore sumam minime necessarium.

Ζηλῶ δὲ ἀγάμους, καὶ γυναῖκας ἀτέκνους·
Βέλτιον γὰρ μὴ τεκεῖν, ἢ τίχτειν εἰς δάκρυα.

*Invideo mulierum conditionem nuptiarum et
[probris expertium;
P: Præstat enim non parere, quam parere ad
[lacrymas.*

Ita ex aliqua tragœdia, quæ non existat mutuatam illos esse Theophan. censeo: omnes vero quatuor ita accommodare tragœdiæ cædi infantum, et dolori matrum, ut dicat eas habuisse potioem causam, cur παραγῶδησασσι, et eas deplorarent querelas, quam Niobes vel Alcestis habuit, quibus sane rectius innocentium matres quam Medæe comparantur. Niobe

illa Niobes et Alcestidis (21) adjugebat. Nequidquam igitur te, natæ, educavi, frustra me fatigavi, et laboribus fregi. Invideo mulierum conditionem nuptiarum et probris expertium: præstat enim non parere, quam parere ad lacrymas. Sed sanctorum puerorum animas amplexati sunt angeli, et cœlestes exceperere sedes. Herodes vero ille Choerodes (22) omnibus despectui ac ludibrio fuit, utpote qui non Barbaros sibi subegerit, non hostium agros depopulatus fuerit, non exterarum gentium oppida circumseclerit, sed adversus lactentes infantes bellum civile suscepit. Sed illum sanæ iusta sententia est assecuta ejus, quem ille insectabatur, Dei; serius sane, quam merebatur, sed omnino justissime. Corruptum enim corpus (23) ejus etiamnum vivens, atque coriosum, et in genituram vermium conversum est: quod 358 præludium, ut ego opinor, fuit ejus qui excepturus eum erat, et nunquam moriturus, vernis. Christus vero implens oracula prophetarum, virginea cum nube in Ægyptum ingreditur, ejus idola concutiens atque confundens⁷⁶. Postea iterum juxta prophetiam revocatus a Patre victor revertitur⁷⁷; cum jam quadrimus esset (24) secundum carnem⁷⁸.

Atque hæc exterior historiæ summa. Jam vero consideremus spiritualem ejus vim et rationem, atque uti in ascellis Christi semper exerceatur. Quoniam natus, ac datus nobis puer Jesus in iis qui ipsum recipiunt proficere dicitur sapientia, et ætate, et gratia⁷⁹; et incipientibus quidem adhuc infans apparet, eo quod nondum in virtute se exercuerint, idemque ipse in proficientibus incrementa

enim filios extinctos vidit, et flevit, ut in fabulis: Alcestis etiam iis se orbavit mortem sibi mariti amore consciscens; at Medea eos necavit. Illos itaque loquentes versibus illis alio ex loco deductis facit hic auctor potius illisque similes dicit innocentium matres.

(22) *Herodes vero ille choerodes.* Ludit et delinquit Herodem ex similitudine nominis inter Ἡρώδην et Χοιρώδην quorum postremum *subulcum* significat, ac videtur ab ipso auctore per inflexionem innovatum nomen ἢ χοῖρος χοιρώδης ut ab ὄς, συθώτης deducitur. Atque hinc obiter nota a Græcis antiquis, vel ævi Theophan. et a Siculis nostris expressum fuisse spiritum asperum. Sic enim Ἡρώδης et Χοιρώδης similitudinem habent. Sed de his vide plura ad hom. 37, not. 41.

(23) *Corruptum corpus ejus.* Hæc narrat Joseph. *Antiquit.* lib. xvii, cap. 8, et ex eo Baron. anno Christi 8, et alii quos consule, si scire libet; mihi sane et cuivis credo sunt notiora quam quæ a nobis longius enarrentur.

(24) *Cum jam quadrimus esset.* Christum reversum ab Ægypto cum quartum ageret annum, sensit S. Epiphanius, cui adhæret hic noster. Epiphanius verba sunt ex cap. 21 *Panar.* lib. 1: *Descendit autem in Ægyptum tricesimo quinto anno Herodis; redit autem ab Ægypto post mortem Herodis; quapropter in triginta et septem annis principatus ipsius Herodis puer erat quatuor annorum, quando Herodes impletis annis triginta septem vitam finivit.* Hæc Epiphanius. Alios aliter sentientes refert Baron. an. Christi 8, qui etiam aliter supputat. Nobis satis fuit adduxisse pro Theophan. auctoritatem Epiphanius rem expenderint alii.

capit; in perfectis vero perfectus videtur. Monet historia quod dum in nobis Christus est infans, hoc est, dum imperfectum virtutis verbum in nobis gerimus, vivit vero, et regnat Herodes spiritus scilicet carnis; Herodes enim carnem passionibus obnoxiam, et pelliceam etymo suo signat (25), per quem sane terrenus adumbratur affectus, qui viriles de virtute cogitationes veluti mares occidit infantes; quin etiam virtutis verbum in nobis natum perimere conatur; tunc sane tunc refugendum est in Ægyptum, hoc est, ad laboriosam virtutis exercitationem. In ipsa quippe versantes irritas faciemus carnis appetitiones. Ubi vero conscientia venibus absumptis fuerit carnis affectus, et mortificata fuerint membra quæ sunt super terram, tunc sane redire velut ex Ægypto Hierosolymam convenit, hoc est, mentem ad contemplationem a laboriosa virtutum praxi traducere. Mortificatis enim passionibus animi non est cur amplius in practicæ studio immoremur. Ac non potius contemplationem assequi maturemus, cuius actio fundamentum est. Et sane quadrimi omnino ad contemplationem ex actione tanquam ex Ægypto transferimur Hierosolymam, ubi nimirum quatuor principalium virtutum, quæ veluti fontes et genitrices sunt aliarum, officia recte perfecimus: per quæ sane mens bene, quoad mores pertinet, instructa attollitur, quantum capere potest ad **359** cognitionem superessentialis (26), et beatissimæ Trinitatis, in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LIII.

In Annuntiationem sanctissimæ Dei Genitricis.

Ho iē Ecclesia mystica sibi prælucente fare illustratur, primum festorum omnium celebritatem agens. Hod e medius inimicitia paries solvi⁸⁰, et cælum mystice cum terra conciliari cœptum est. Ho lie tristim illam primæ parentis increpationem angelica s luttatio vertit in gaudium, et vetus severitas, ac mœstitia discussa est. Hodie Seraphicis thronis Virgo Maria succedit, ineffabili modo portans eum, qui in illorum curru gestatur. Hodie rubi illius mysterium impletum ostenditur, cum arido naturæ virgulto divinitatis ignis implicitus est⁸¹. Hoc igitur festum cum omnium coronis existat, mysteria multa complectitur. Nos vero temporis angustis pressi breves ex Evangelio quæstiones in medium proponentes vobis, qui Dei amantes estis, auditoribus explanabimus⁸².

† In diebus illis concepit Elizabeth Zachariæ uxor

⁸⁰ Ephes. II, 14. ⁸¹ Exod. III, 2. ⁸² Luc. I, 24 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(25) *Et pelliceam etymo suo signat.* De hoc etymo disseruimus, nota 41 supra cit. ad hom. 27. Hic aldo ex Petro Blesensi locum relatam a Lacerda nostro in *Advers. sacr.* cap 89, qui serm. 26: *Nunc scio vere, quia misit Dominus angelum suum et eripuit me de manu Herodis, id est, pellicii, id est, corporis, pellicius enim a pelle dicitur.* Not. 41

προκόψασιν, ἐν δὲ τοῖς τελείοις φαίνεται ἡ αἰσθησι-
συμβουλεύει ἡ ἱστορία, ὅταν ἐν ἡμῖν Χριστὸς νη-
πιάσῃ, τοῦτέστιν ὅταν τὸν λόγον τῆς ἀρετῆς ἀεικῆ
φέρωμεν ἐν ἡμῖν, ζῆ δὲ καὶ βασιλεὺς ὁ Ἡρώδης τὸ
φρόνημα τῆς σαρκὸς. Ἡρώδης γὰρ παθητὴ καὶ
δερματὴν σὰρξ ἐρμηνεύεται, δι' οὗ τὸ χοῦλον εἰκ-
νίζεται φρόνημα, τὸ ἀποκτεῖνον τὰ ἄρβρα νήπι-
τοὺς ἀνδρώδεις φημι τῆς ἀρετῆς λογισμοὺς, καὶ ζη-
τοὺν ἀποκτεῖναι καὶ τὸν ἐν ἡμῖν λόγον τῆς ἀρετῆς.
τότε δὴ τότε φευκτέον εἰς Αἴγυπτον, τοῦτέστιν εἰς
πρακτικὴν κακοπάθειαν. Ἐν αὐτῇ γὰρ γινώμεναι
ἀκυρώσομεν τῆς σαρκὸς τὰ βουλεύματα. Ὅπνικα
δὲ τοῦ συνειδήτος σκώληξιν ἐκδαπανηθῆ τὸ φρόνημα
τῆς σαρκὸς, καὶ νεκρωθῶσι τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς,
μεταβαλῆναι τῆν κακὰ ὡς ἐξ Αἰγύπτου εἰς Ἱερουσα-
λήμ, ἐκ τῆς πρακτικῆς κακοπαθείας εἰς θεωρίαν
μετακομίζειν τὸν νοῦν. Ἀπονεκρωθέντων γὰρ τῶν
παθῶν, ἡλίθιον ἐμβραδύνειν τῇ πρακτικῇ, καὶ μὴ
σπεύδειν ἐπιδράξασθαι τῆς θεωρίας, ἥς ἡ πράξις
ἐπίδασις. Τετραστεῖς δὲ πάντως τὴν τῆς θεωρίας
Ἱερουσαλήμ ὡς ἐξ Αἰγύπτου τῆς πρακτικῆς ἀναγί-
μεθα ἄμμεμπτοι; δηλονότι κατορθωκότες τὰς τέ-
σσαρας γενικὰς ἀρετὰς, ἃ δὲ πηγαὶ τῶν ἄλλων καὶ
οἶον μητέρες τυγχάνουσι· καὶ δι' ὧν ὁ νοῦς ἠθικῶς
παιδαγωγηθεὶς ἀνάγεται πρὸς τὴν ὡς ἐφικτὸν κατα-
νόησιν τῆς ὑπερουσίας καὶ μακαρίου Τριᾶδος, ἣ
πρέπει τιμῆ πάσα, καὶ ὕμνησις, καὶ μεγαλοπρέπεια
εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

cui omnis honor, et laus, et magnificentia convenit

OMIAIA NF.

Εἰς τὸν εὐαγγελισμόν τῆς ὑπερυφίας Θεοτόκου.

Σήμερον ἡ Ἐκκλησία δαδουχεῖται μυστικῶς, καὶ
πυρσεύεται τὴν πρώτην τῶν ἑορτῶν πανήγυριν
ἀγούσα. Σήμερον ἀρχὴν λαμβάνει τῆ; ἐχθρας τὸ
μεστειχον λυεσθαι, καὶ τῇ γῆ μυστικῶς συνάπτεισθαι
τὰ οὐράνια. Σήμερον τὴν τῆς προμητορος λυτρίων
ἐπιτίμησιν ἀρχαγγελικὸς ἀσπασμὸς μετήμεψεν εἰς
χαρὰν, καὶ ἡ παλαιὰ σκυθρωπότης ἠφάνισται. Σή-
μερον τοὺς Σεραφικὸς θρόνους ἡ Παρθένος Μαρίας
διαδέχεται, ἀρρήτως βασιτάζουσα τὸν ἐν αὐτοῖς ἐπ-
χοῦμενον. Σήμερον τὸ τῆς βάτου μυστήριον πληροῦ-
μενον δεικνύεται, τῇ φρυγανῶδει φύσει προσπλα-
κέντος τοῦ πυρὸς τῆς θεότητος. Ἡ μὲν οὖν ἐρετή
κορωνὶς οὐσα πασῶν τῶν ἑορτῶν πολλὰ περιέχει
μυστήρια. Ἡμεῖς δὲ διὰ τὸ κατεπεῖγον τῆς ὥρας,
βραχέα τῶν εὐαγγελικῶν ζητημάτων εἰς μέσον προ-
θέμενοι, ταῖς φιλοθεοῖς ὑμῶν ἀκοαῖς ἐπεξηγησά-
μεθα.

† Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκεῖναις συνέλαβεν ἡ Ἐλι-

σάβητ ἡ γυνὴ Ζαχαρίου, καὶ περιέκρυβεν ἑαυτὴν ἄμα ἐκ τῆς γυναικὸς ἑαυτῆς. » Ἐπειδὴ ὁ μὲν Ζαχαρίας, ἀπιστήσας τῷ Γαβριὴλ, ἐκεκώφευτο, τῇ δὲ Ἐλισάβετ ἐνηργήθη ἡ σύλληψις, μέχρι μὲν τινος περιέκρυβεν ἑαυτὴν ὡς μὲν τισὶ δοκεῖ, ὅτι διὰ τὸ γῆρας ἠσχύνητο τὴν ἕξωρον εὐλαβουμένη κυοφορίαν, ἡμεῖς δὲ φαμεν, ὡς οὐ διὰ τοῦτο περιέκρυβεν ἑαυτὴν. Ἦν γὰρ αὐτῇ μᾶλλον χαρὰς ἡ σύλληψις πρόξενος, οὐ μόνον ὅτι μήτηρ ἐγένετο, τὸ γλυκὺ πρᾶγμα καὶ ὄνομα, ἀλλ' ὅτι καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ νόμου ἦν τις τιμὴ ταῖς μητέρας, ἧς οὐ μετείχον αἰστέλαι καὶ ἄγονοι. Πῶς οὖν ἠτχύνετο τῆς νομικῆς εὐλογίας ἐπιτυγχάνουσα, καὶ ἅμα κοινωνοῦσα τῇ μακαρίᾳ Σάρρᾳ κατὰ τὴν ἕξωρον σύλληψιν; Ὅτι γὰρ διὰ τοῦ τόκου περιηρεῖτο τῆς ἀτεκνίας τὸ θνείδος, ἐκ τῶν αὐτῆς λόγων ἔστι μαθεῖν. Φησὶ γάρ· « Οὕτως μοι πεποίηκε Κύριος ἐν ἡμέραις, αἷς ἐπέιδεν ἀφελεῖν τὸ θνείδος μου ἐν ἀνθρώποις. » Τίνος οὖν ἔνεκεν ἑαυτὴν περιέκρυβεν; Ἄαρωνίτις οὕσα, καὶ τοῦ μεγάλου ἱερέως ὀμόζυγος σπουδαία ἦν ἐν τῇ κατ' ἀρετὴν ἀκριβεῖ πολιτείᾳ. Ἡυλαβεῖτο οὖν ἐξ ἀρχῆς ὁμολογῆσαι τὴν σύλληψιν, ἵνα μὴ πολλοὶ ἀπιστήσαντες τὸ τοῦ Ζαχαρίου ἐπιτίμιον λήψωνται. Ἦν γὰρ τῷ πατρὸς τὴν φύσιν ἀποδιδέποντι ὡς ἀληθῶς ἀπιστότατον, γυναικὰ παρτίλικα, ῥυσσὴν τὸν σῶμα, ἐρυτιδωμένην τὸ πρόσωπον, ἐνανθεῖσαν γῆρει, φύσιν στερεοῦσαν, ἐπ' τέκνα γενέσθαι καὶ μητέρα παιδός. Ἦδη γὰρ ἐπέσβετο καὶ αὐτῇ, ὡσπερ τῇ Σάρρᾳ, ἐκεῖνα δι' ὧν ἐνεργεῖται ἡ σύλληψις. Οὐκ οὖν αἰδομένη, ἀλλὰ κηδομένη περιέκρυβεν ἑαυτὴν. Ἐπειδὴ δὲ ταῖς κατὰ μικρὸν τοῦ ἐμβρύου αὐξήσεσιν ἡ γαστήρ ἐνηνυρῦνετο, αἱ τε θηλαὶ δαψιλῶς ἐπιτρῶοντο τοῦ γάλακτος, τότε δὴ οὐκ ἀπέκρυπτε τὸ ὑἷ ἀπιστῆσθαι δυνάμενον.

« Ἐν δὲ τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ ἀπεστάλη ὁ ἄγγελος Γαβριὴλ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς πόλιν τῆς Γαλιλαίας ἢ ὄνομα Ναζαρεθ πρὸς παρθένον μεμνηστευμένην ἀνδρὶ, ᾧ ὄνομα Ἰωσήφ. » Φιλοπευστήσσει δὲ τις, τῶν λίαν ζητητικῶν, ὅτι χάριν κατὰ τὸν πρῶτον παρ' Ἑβραίοις ἐμῆνα ἐτελείτο τοῦτο τὸ μυστήριον; Ἀῆλον γὰρ, ὡς ἕκτος μὲν ὑπῆρχε μὴ τῆς Ἰωάννου συλλήψεως, πρῶτος δὲ τοῦ ὅλου ἐναυτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ αἰσθητὸς κόσμος οὗτος, κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν δημιουργηθεὶς, τῇ τοῦ ἀνθρώπου παραβάσει συν-

Francisci Scorsi notæ.

(27) *Dulce scilicet nomen et res.* Gregor. Nazianz. D oral. funebri in Cæsarium fratrem parentibus præsentibus habita: Οὐλοσθαί με ἴσω, ὡ φίλοι, καὶ ἀδελφοί, καὶ πατέρες, τὸ γλυκὺ καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα. *Ex istimatis fortasse, o amici et fratres, et parentes non se duntaxat, sed nomine quoque ipso dulces.* Quem Gregorii sensum atque etiam verba hic exprimit, ut plerumque solet hic Pater. M. Tull. in orat. pro *Planc.* hunc communem sensum esse dicit, et dulcissimam commendationem naturæ et pro Client. Avio: *Quo enim est ipsum nomen amanitius indulgentiusque paternum.* Sed similia dicta velle congerere est otio abuti, cum obvia sint præsertim apud poetas quæ contuli ex Tullio, contuli ex occasione Gregor. Nazianz. cujus ore noster hic loquitur, ut dixi.

A et occultabat se mensibus quinque. » Postquam Zacharias, quod fidem Gabrieli non habuisset, mutus evasit, Elisabeth verc concepit, usque ad certum tempus ipsa delituit. Ea scilicet causa ut quibusdam videtur, quod uterum ferre tam intempestiva ætate erubesceret. Nos vero non eam fuisse rationem latendi existimamus, potius enim lætitiæ materies ille conceptus esset debebat non modo quod mater esset effecta, dulcæ scilicet nomen, et res (27), sed quod etiam ex ipsa quædam matres sequebatur honor, cujus expertes erant steriles et infecundæ. Quæ igitur esset causa pudoris, cum benedictionem legitimam consecuta esset; et simul cum beata Sarra communem haberet intempestivum in senectute conceptum? quod enim per partum sterilitatis delictum esset opprobrium, ex ipsiusmet verbis intelligere licet. Ait enim: « Sic fecit mihi Dominus in diebus, quibus respexit auferre 360 opprobrium meum inter homines. » Qua igitur causa se ipsam occultuit? Cum ex Aaron traheret genus, essetque magni sacerdotis uxor, ad exactam virtutis normam vitam dirigere studebat suam. Conceptum igitur ab initio prodere verberatur, ne multi increduli eadem ac Zacharias pœna multarentur. Erat enim revera spectanti naturæ rationes maxime incredibile pro- vecta jam ætate mulierem, rugis in corpore contractis, quæque jam senectute defloruerat, et natura sterilis erat, prægnantem fieri, liberumque matrem. Jam enim ipsi itide. ac Sarrae concipiendi extincta vis erat. Non igitur pudore deterrita, sed aliis consulendi studio latitabat. Postea vero quam paulatim augescente fœtu cœpit uterus intumescere, mam- mæque uberiore lacte turgescere, tum vero occultum non habuit, quod incredibile videri non poterat.

« In mense autem sexto missus est angelus Gabriel a Deo in civitatem Galilææ cui nomen Nazareth, ad Virginem desponsatam viro, cui nomen erat Joseph. » Studebit hic eorum aliquis, qui ingenio ad res inquirendas valent, cognoscere qua de causa primo apud Hebræos mense (28) hoc mysterium peractum sit? sextum enim a Joanne concepto, primum vero totius anni fuisse manifestum est. Quoniam sane mundus iste sensibus objectus hoc ipso tempore anni (29) conditus eodem una cum ho-

(28) *Primo apud Hebræos mense.* Hic apud eos Nisan dictus, et primus erat ex lege a Deo data, de qua vide quæ diximus ad hom. 1, not. 14; neque enim sunt eadem repetenda.

(29) *Hoc ipso tempore anni.* Et de hac itidem quæ- stione egimus ad eandem hom. 1, not. 00, ubi nonnulla testimonia veterum Patrum adduximus, qui huic sententiæ suffragantur: quibus adde S. Cyrillum Hærosolym. qui *Xantico*, inquit, *mense instante est reliquum; estque hoc tempus mensis primus apud Hebræos, quo festum Paschæ prioris erat typicæ; nunc vero est veræ, hoc est tempus creationis mundi; tunc enim dixit Deus: « Producat terra herbam virentem. »* Ita S. Cyrillus quem retuli, quia attingit rationem a nostro Theophane adductam ex productione plantarum. Lege Jacobum Salianum in

mine prævaricante corruptus est : et per adventum Domini res creatas universas instaurari oportebat, et hominem reformari, ideo primo mense terra nullo satu subacta Salvatore germinare cœpit ⁸², ut spicam. Hanc creaturarum rerum instauracionem propheta dicebat : « Erit cœlum novum, et terra nova ⁸³. » Et sicuti, postquam transierit hiemis tristitia, succedit hiemensis referens veris nitorem, eodem modo uti hiems idololatriæ jam desiit, cœpit ver Deo apparente splendescere. Et quo tempore sol iste sensibilis in orbem polo circumito (50) in peculiari cernitur altitudine, quam Arietem vocant, tunc sane tunc etiam Sol justitiæ à paterno nequam sinu discedens peculiari sua altitudine ad infima nostræ humilitatis (51) descendit. Re enim vera celsitudo illi fuit tanta demissio; in assumpta vero carne, veluti in ariete fuit, quæ sane ut ovis ad occisionem ⁸⁴ **361** ductus; et quasi innocens aries immolata est. Quod si hic idem mensis dicitur sextus, neque hoc (52) ab alta consideratione remotum est. Ostendit enim Dominum in sexta ætate humanam assumpsisse naturam. Anno siquidem quingentesimo (53), et aliquanto plus supra quinquies millesimum apparuit, ut cum Apostolo loquar ⁸⁵, gratia Salvatoris Dei. Dicunt etiam aliqui ⁸⁶ senarium numerum (54), cum sit perfectus, utpote ex suismet partibus constitutus, Filium Dei referre perfectum

νήθαρται καὶ αὐτὸς, ἔδει δὲ τῆ τοῦ Δεσπότου ἐπιδημία καὶ τὴν κτίσιν νεουργηθῆναι, καὶ ἀναπλασθῆναι τὸν ἄνθρωπον, διὰ τοῦτο τῷ πρώτῳ μηνὶ βιστάνειν ἀρχεται ἡ ἀσπορος γῆ τὸν σωτήριον ἔσταχυν. Ταύτην τὴν νεουργίαν τῆς κτίσεως, ὁ προφήτης προειδὼν ἔλεγεν · « Ἔσται ὁ οὐρανὸς καινός, καὶ ἡ γῆ καινὴ. » Καὶ καθάπερ, ὀπηνίκα ἡ τοῦ χειμῶνος παρέλθη καθήφεια, ὁ μὲν οὗτος εἰσάγεται τὴν ἐπιπλήνην εἰσάγων λαμπρότητα, τὸν αὐτὸν τρόπον τοῦ τῆς εἰδωλολατρείας χειμῶνος ἤδη που λήξαντος, τῆς θεοφανείας ἕαρ λάμπειν ἀπήρξατο. Καὶ ὀπηνίκα ὁ αἰσθητὸς οὗτος ἥλιος ἐν τῇ κατὰ περίουρον τοῦ πόλου περιφορᾷ κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν ἐν τῷ ἰδίῳ ὕψωματι γίνεται, ὃ δὲ Κριὸν ὀνομάζουσι, τότε ἐπὶ τότε καὶ τῆς δικαιοσύνης ὁ ἥλιος τῶν κόλπων οὐκ ἔκστας τοῦ ἐναγέτορος ἐν τῷ ἰδίῳ ὕψωματι τῆς ἡμετέρας; ἐστατικῶς περὲγνετο. Ὡς ἀληθῶς γὰρ ὕψος αὐτῷ γέγονεν ἡ τοιαύτη ταπεινωσις· ὡς ἐν κριῶ δὴ γέγονε τῷ προσλήμματι, ὃ δὲ καὶ ὡς πρόβατον εἰς σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς κριὸς ἀμωμος τίθεται. Εἰ δὲ καὶ ὁ αὐτὸς οὗτος μὴν ἔκτος ὀνόμασται, οὐδὲ τοῦτο τῆς ὑψηλῆς ἐννοίας ἀπέφικισται. Ἀλλὰ γὰρ ἐν τῷ ἕκτῳ αἰῶνι γενέσθαι τοῦ Κυρίου τὴν ἐνανθρώπησιν. Ἐν γὰρ τῷ πεντακισχιλιοστῷ καὶ πεντακοσιοστῷ ἔτει, καὶ μικρὸν τι προσεπέραν τοῖς ἀνθρώποις, ἀποστολικῶς εἰπεῖν, ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σωτήριος. Φασὶ δὲ καὶ τὸν ἕκτον ἀριθμὸν τέλειον

⁸² Isa. XLV, 8. ^{83*} Isa. LXV, 17. ⁸⁴ Isa. LIII, 2. ⁸⁵ Tit. II, 11.

Francisci Scorsi notæ.

apparatu ad Annales mundi, qui hanc sententiam de vere sequitur, et comprobat, et inter cætera, eos etiam, qui initium mundi autumnu tribuunt, concedere, ait multo plures pro vere ferre sententiam. Viginti circiter auctores Græcos, Latinos, Hebræos longo ordine recenset ipse Tornielius, qui contrarium tuetur.

(50) *In orbem polo circumito.* Sol circumactio Zodiaco in Arietis signum ingreditur in æquinoctio, quod ad diem 21 Martii statuitur. Nunc autem dicitur esse in peculiari quadam altitudine ab hoc auctore, quia nimirum ea est maxima in sphaera recta, hoc est ita constituta, ut poli attingant horizontem. Ex qua maxima solis altitudine elicit hic Paternam illam sententiam, quod eodem tempore Sol justitiæ in sua magna celsitudine conspiceretur, cum ad nos et nostram humilitatem. assumpta humana natura, se demisit, quæ sane summa illa altitudo fuit nimirum summæ misericordiæ, summæ potentiae ac sapientiæ, adeoque summæ gloriæ opus. Atque eo modo quo dixi mundo considerato, ut æque in utramque latus poli inclinenter, veritatem continet, quod sol in ariete summam hanc et peculiarem altitudinem habeat.

(51) *Nostræ humilitatis.* His utitur S. Dionysius Areop. *De divin. nom.*, cap. 1, quem locum retuli ad hom. 7, not. 25.

(52) *Neque hoc ab alta,* etc. Οὐδὲ τοῦτο τῆς ὑψηλῆς ἐννοίας ἀπέφικισται : desunt in Panorm., sunt in aliis duobus.

(53) *Anno si quidem quingentesimo,* etc. Quoto post conditum mundum anno natus fuerit Christus, quot capita tot sententiæ, inquit eminentiss. scriptor Annalium, in Apparatu; nam et propter exemplarium diversitatem, et propter alias innumeratas difficultates difficile esse veritatem consequi, dum læmendata de inemendatis scribuntur, ut ait Hieron.

ron. ; quod vel in his meis quibus usus sum manu exaratis exemplaribus, video contigisse. Quorum Vat. habet πεντακισιοστῷ ἔτει non aduicto πεντακοσιοστῷ quod habent duo alia quorum unum est Gall., collatum cum aliis quæ Parisiis asservantur, et rectius, ut infra disceptabo. Illud vero in tam incerta re certum constare potest ab omnibus fere Græcis Patribus annos illos numeratos non secundum Hebræorum, sed secundum LXX interpretationem supputationem; quin etiam Romana Ecclesia in suo Martyrol. annos se enumerare secundum eosdem interpretes profitetur, ut idem Baron., et S. August. *De civit.*, lib. xv, cap. 11 : *Ecclesia autem recenset annum centesimum nonagesimum supra quinquies millesimum.* Cæterorum Patrum et synodorum rationes non est nostri neque institui neque ingenii examinare. Affero solum numerationem S. Epiphani ex hæres. 66, quem noster hic Theophan. ut non raro in his homilibus sequitur. Sic autem ille : *Christi adventus decimo quinto Tiberti Cæsaris anno prædicationem incepit ; post tricesimum Nativitatis ipsius annum, quod tempus incipit in quinquies millesimum quingentesimum nonam creationis mundi.* Hæc Epiphani. ex quo ut opinor noster ad πεντακισιοστῷ εἰ πεντακοσιοστῷ addidit καὶ μικρὸν τι, et paulo plus, ut nonum annum designaret, qui ad quingentesimum supra quinquies millesimum, superest ex ratione Epiphani. Itaque veriore puto lectionem aliorum codicum, quam Vat. Nec vero difficile fuit illum numerum inter scribendum excidere. Unde etiam capi argumentum potest, quam facilis in his notis numerorum possit esse lapsus, ut supra attigimus.

(54) *Senarium numerum.* Huiusce numeri mathematicam et mysticam rationem habes etiam pluribus explicatam ab ipso auctore, hom. 18, et a nobis not. 19 ad eandem hom.

ἄνα, ὡς ἐκ τῶν ἰδίων μερῶν συμπληρούμενον, τὴν ἀναφορὰν ἔχειν εἰς τὸν Ἰῶν τοῦ Θεοῦ, Θεὸν τέλειον ὄντα, καὶ τέλειον ἄνθρωπον. Καὶ ὡσπερ οὗτος ὁ ἀριθμὸς εἰς τὰ ἴδια μέρη ἀναλυόμενος, συνθεθέντων αὐθις τῶν μερῶν, εἰς ἑαυτὸν πάλιν ἀποκαθίσταται· οὕτως ὁ τοῦ Θεοῦ μονογενῆς Υἱὸς, κενωθείς, καὶ δούλου μορφὴν λαβῶν, καὶ οἰονεὶ σμικρυνθεὶς εἰς τὴν ἑαυτοῦ τελειότητα καὶ ἀξίαν, πάλιν ἀνεπληρώθη, οὐδέποτε τοῦ τέλειος εἶναι ζημιωθείς.

Ὁ δὲ ἡμέτερος λόγος νεανιεύεται, καὶ τοῦτο ζητεῖ. Τῆς ἀρχαγγελικῆς τάξεως πρώτων ἴσμεν τὸν Μιχαήλ, ὡς ἡ τοῦ Δανιὴλ ἡμᾶς προφητεία μυσταγωγεῖ, οὗτος δὲ καὶ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ τὴν φυλακὴν ἐπεπίστευτο, τὰ ἱερὰ λόγια καὶ τοῦτο φασί· πῶς οὖν οὐκ αὐτὸς μᾶλλον ὑπουργὸς τοῦ μυστηρίου γίνεται, ἀλλ' ὁ Γαβριήλ τὴν Παρθένον μυσταγωγεῖ; Ἐπειδὴ κατὰ τὴν πρώτην γένεσιν δευτέρα παρήχθη τοῦ ἀνδρὸς ἡ γυνή, διὰ τοῦτο τῶν ἀρχαγγέλων ὁ δεύτερος πρὸς τὸ δεύτερον γένος, ὡς εἰκὸς, ἀποστέλλεται, δευτέραν τοῦ κόσμου μηνύων διάστασιν. Καὶ ἐπειδὴ τὸ τοῦ Γαβριήλ ὄνομα δύναμις Θεοῦ ἐρμηνεύεται, ἐμελλε δὲ σαρκουθεῖαι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὃς ἐστὶ Θεοῦ σοφία καὶ δύναμις· εἰκότως οὗτος εὐαγγελίζεται τὸ μυστήριον. Διὰ τί δὲ μὴ πρὸς τὸν μνηστήρα Ἰωσήφ, ἀλλὰ πρὸς τὴν Παρθένον ὁ ἄγγελος πέμπεται; Ἐπεὶ, ὅτι ἤδει, οὐδὲν κοινὸν τῷ Ἰωσήφ πρὸς τὴν τοῦ Κυρίου γέννησιν, κἂν ὅτι μάλιστα φύλαξ τῆς Παρθένου καὶ κηδεστής ἐχρημάτισεν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἀρχήθεν διὰ γυναικὸς γέγονεν ἡ τῆς ἀμαρτίας παρεΐδουσις, διὰ τοῦ αὐτοῦ γένους ἐνεργεῖται ἡ τῆς δικαιοσύνης εἰσέλευσις. Ἐπεὶ δὲ ἡμᾶς ὁ σοφὸς ἐδίδαξε Μάξιμος καὶ ἐκ τῶν στοιχείων τῶν ὀνομάτων ἐκ τε τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν πρὸς ὑψηλοτέρας ἐννοίας ἀνάγεσθαι, ἑπτὰ δὲ στοιχεῖα τὴν κλήσιν ἀναπληροῦσι τοῦ Γαβριήλ, ἐμφαίνει τὸ ὄνομα, ὡς ὁ ὑπὸ Γαβριήλ εὐαγγελιζόμενος τεχθῆναι Χριστὸς ἐπὶ σωτηρίᾳ ἔχει τοῦ κόσμου παντὸς, τοῦ μετρούμενου ὑπὸ τῆς ἑβδοματικῆς ταύτης κινήσεως, καὶ περατουμένου ἐν αἰῶσιν ἑπτὰ. Εἰ δὲ μὴ περίεργος δόξει τοῖς πολλοῖς; ἡ ἐξέτασις, οὐδὲ τῶν τοῦ ὀνόματος μονάδων ὁ ἀριθμὸς ἔξω πέπτωκε θεωρίας τῆς μυστικῆς. Καὶ ἐκ τούτου γὰρ τὴν πρόνοιαν τῆς ἁγίας Γραφῆς μνησομένην εὐρήσομεν. Τὰ γὰρ τέσσαρα καὶ πεντήκοντα πρὸς τοῖς ἑκατὸν, ἅπερ ἐκ τῆς τοῦ Γαβριήλ συνάγεται κλήσεως, δηλοῖ τὸν εὐαγγελιζόμενον τέλειον Θεόν, καὶ τέλειον ἄνθρωπον. Ἡ γὰρ τοι δεκάς τελεία οὐσα, ὡς περιεκτικὴ παντὸς ἀριθμοῦ, εἰς ἑαυτὴν ποικλασιαζομένη τὴν ἑκατοντάδα ποιεῖ, ἥτις δηλωτικὴ ἐστὶ τῆς παντελείας θεότητος. Ἡ δὲ πενταδικὴ δεκάς τῆς τελείας τοῦ ἀνθρώπου ψυχῆς ἐστὶ σύμβολον, ἔχουσης μὲν τὴν ἐκ τοῦ νοῦς τελειότητα, ἐνεργούσης

A Deum, et perfectum æque hominem existentem; et sicuti numerus hic ubi in suas proprias resolutus est partes, compositis rursus illis, in seipsum de integro redit atque consistit; sic unigenitus Dei Filius cum se exinanisset et formam servi sumpsisset⁶⁶, et veluti imminuisset in suam ipsius perfectionem dignitatemque, rursus completus est, nullum unquam passus perfectionis detrimentum.

Verum hic oratio nostra juvenescit, et audet etiam illud inquirere. Cum archangelorum ordinis principem sciamus esse Michaelē, uti Danielis prophetia nos docet, eidemque, ut sacra testantur Eloquentia⁶⁷, Judaici populi permissa custodia sit, qua ratione non ipse potius mysterii minister existit, sed Gabriel de arcanis Virginem edocet? Quoniam in prima mundi creatione secunda post virum seducta mulier est, ideo secundus archangelorum ad secundum sexum, ut par est mittitur, qui secundam nuntiet mundi conditionem. Et quoniam Gabrielis nomen (35) *Dei fortitudinem* interpretamur, et futurum jam erat, ut carnem sumeret Dei Filius, qui est Dei virtus ac sapientia⁶⁸, congruenter sane ille mysterii nuntius est. Quid vero est, quod non ad sponsum Joseph, sed ad Virginem mittitur angelus? Quoniam nihil commune, quod jam sciebat, in Domini generatione Joseph habebat, quantumvis custos et sponsus Virginis appellaretur. Sed quoniam a principio per mulierem peccatum se insinuavit, ideo iustitia per idem genus ingreditur. Quoniam vero nos sapiens ille Maximus (36) docuit, ut ab elementis nominum eorumque numero ad intelligenda altiora erigeremur; nomen vero Gabrielis septem elementa conficiunt, declarat utique ipsum nomen, **362** qui nasciturus à Gabriele nuntiator, Christum venire in salutem mundi totius, septenario scilicet (37) temporis motu dimensi, et septem sæculis definiti. Quod si minime curiosa multis inquisitio videatur, nec numerus ipse unitatum ex quibus constat nomen, a mystica consideratione sejunctus est; ex hoc enim ipso sanctæ Scripturæ providentiam indicari comperiemus. Etenim quatuor et quinquaginta supra centum, quæ a Gabrielis nomine summa deducitur, ostendunt eum, qui nuntiator perfectum Deum esse, et hominem juxta perfectum. Decas enim perfecta cum sit, ut quæ omnem numerum comprehendat, in se ipsam multiplicata numerum efficit centenarium, qui sane divinitatem omnibus numeris perfectam ostendit. Quinquies autem repetita decas perfectæ hominis animæ symbolum est, quæ a mente quidem perfectionem habeat, per sensus vero operetur. Quatuor vero, quæ superant corpus, quatuor

⁶⁶ Philipp. II, 8. ⁶⁷ Dan. x, 13, 21. ⁶⁸ I Cor. I, 24.

Francisci Scorsi notæ.

(35) *Gabrielis nomen*. Ita etiam S. Gregorius Magnus, et est res manifesta ex etym. דברי enim *fortitudo* et דא *Deus*, inde דארי.

(36) *Maximus*. De hoc diximus hom. I, not. 9. Lo-

cum autem in operibus quæ exstant hujus Patris, non memini adhuc legere.

(37) *Septenario scilicet*. Vide etiam de hoc 2d hom. I, not. 11 et ad hom. 40, not. 2.

ex elementis constitutum ostendunt. Numerus igitur A nominis conceptionem indicat ejus, qui nuntiatur, uti scilicet Verbi divinitas omnem perfectionem excedens per animam intelligentia ac sensu præditam ineffabili modo unita sit corpori. His itaque recte disceptatis, ipsa jam salutationis verba videamus.

« Ave, gratia plena, Dominus tecum. » Quod ad Virginem dicitur, oppositum est ei quod dictum est Eva. Illa enim voce dolores partum præcessuræ denuntiantur; hic vero gaudium partui obstreticatur. Immunis quippe doloribus Virginis partus. Quamobrem? Quoniam omnis voluptas dolorem habet adjunctum: hic vero partum voluptas non anteit, nec igitur dolor est consecutus. Hoc vero Isaïæ præcinerat etiam propheta: « Antequam veniat, labor (38) parturiginum effugit, et peperit masculum ».

« Ecce concipies in utero. » Videsis dicendi subtilitatem. Non dixit: Ecce paries filium, ne ansam arriperent ii qui veritati post oblatrarunt, et ausi sunt dicere Verbum e caelo deduxisse carnem. Præmunuit igitur dicens: « Concipies in utero, » ostendens ex ipsius Virginis utero nostram assumpsisse naturam. Oportebat enim sane, oportebat, ut eandem ipsam substantiam indueret, quam venerat reparaturus. Et quoniam 363 non in manufactis templis habitat Deus, ut ait propheta ⁹⁰, sacratissimum ipse sibi templum exædificavit ex purissimis incontaminatæ puellæ sanguinibus, ut, ex Danielis oraculo ⁹¹, angularis ille lapis nulla manus opera excisus; ab umbroso monte (39) ut ait Habacum ⁹², dæmonum idola demoliretur. Cæterum consentaneum erat, ut is qui nascebatur, conveniens quoque assumptæ humanitatis consilio nomen ferret; et qui ad mundi veniebat salutem, nominari Jesum, quo nomine nuntiatur salus: « Vocabis enim, ait, nomen ejus Jesum. Hic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur. » Hæc apte ad humanam conditionem dicta sunt. Per ea vero, quæ deinceps sequentur, divina ei oracula in memoriam revocat. Sat enim sciebat Virgo jurasse Dominum Davidi fore, ut de fructu ventris ejus poneret super sedem ipsius ⁹³.

⁹⁰ Isa. LXVI, 7.

⁹¹ Act. XIX, 25.

⁹² Dan. II, 45.

⁹³ Habac. III, 3. ⁹⁴ II Reg. VII, 12; Psal. CXXXII, 11.

Francisci Scorsi notæ.

(38) *Antequam veniat labor, etc.* Locum Isaïæ cap. LXVI, traduximus ex Græco LXX, prout refert hic Pater, quod in his homiliis factitare compulsi sumus, cum non responderet ad verbum nostra Vulgata versio. Jam vero eundem prophetæ locum ad partum Virginis referunt S. Damascen. lib. IV *De fide*, cap. 15, et S. Gregor. Nyssæni orat. I, *de Resur.* Verba Damasceni sunt: *Cujus enim voluptas non præcessit, neque pariendi dolor subsequutus est, secundum prophetam dicentem: (Isa. XLVI, 7). « Priusquam dolorem partus senserit, peperit; et priusquam adveniret tempus dolorum partus, effugit, et peperit masculum. »* Omnis Græca Damascen. ut et verba Nyssæni. ne longior essem, ubi

δὲ διὰ τῶν αἰσθήσεων. Τὰ γὰρ μὴν τέσσαρα τὸ τριστοιχον ὄμα ἐμφαίνουσι. Δείκνυσι τοίνυν ὁ ἀριθμὸς τοῦ ὀνόματος τοῦ εὐαγγελιζομένου τῆ συνίληψιν, ὡς ἡ ὑπερτελεῖα τοῦ λόγου θεότης καὶ μέσης νοερᾶς καὶ αἰσθητικῆς ψυχῆς ἀρρήτως ἠνώθη τῷ σώματι. Τοῦτων οὕτω διευκρινέντων ἡμῖν, ἴδωμεν καὶ αὐτὰ τοῦ εὐαγγελισμοῦ τὰ ῥήματα.

« Χαῖρε, κεχαριτωμένη ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. » Ἀπεναντίας τῇ πρὸς τὴν Εὐαν φωνῇ ὁ πρὸς τὴν Παρθένον γίνεται λόγος. Ἀπ' ἐκείνης μὲν γὰρ εὐλόγηται ὡς ὄντο; ἠγγήσαντο, ἐνταῦθα δὲ χαρὰ τὸν τόκον μεμαίεσται. Ἄπονος γὰρ τῆς Παρθένου γένονεν ἡ ὄδισ. Διὰ τί; ἐπειδὴ πᾶσα ἡδονὴ συνημμένῃ ἔχει τὸν πόνον. Ἐνθα δὲ ἡδονὴ τοῦ τόκου οὐ καθήγησατο, οὐδὲ ὁ πόνος ἐπηκολούθησε. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ προφητεία Ἡσαίου προεχηρσμήθησε: « Πρὶν ἔλθειν τὸν πόνον τῶν ὀδίνων αὐτῆς ἐξέφυγε, καὶ ἔτεκε ἄρσεν. »

« Ἴδου συλλήψῃ ἐν γαστρὶ. » Ὅρα τῆς λέξεως τὴν ἀκριβείαν. Οὐκ εἶπεν Ἴδου γεννησείσιν υἱόν, ἵνα μὴ λαθῆν σχῶσιν οἱ κατὰ τῆς ἀληθείας λυτήσαντες ὕστερον, καὶ τολμήσαντες εἰπεῖν ὡς ὁ λόγος ἐξ οὐρανοῦ τὴν σάρκα κατέγαγε. Προσφαλλίζεται γοῦν εἰπῶν: « Συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, » δεικνύς ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς παρθενικῆς νηδύος τὴν ἡμετέραν φύσιν ἀνέλαθεν. Ἐδει γὰρ εἶδει αὐτὴν ἐκείνην τὴν οὐσίαν ἐνδύσασθαι, ἣν ἔχε διορθωσόμενος. Καὶ ἐπειδὴ οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖ; ὁ θεὸς κατοικεῖ, ὡς ὁ προφήτης φησὶν, αὐτὸς ἐαυτῷ τὸν παντερον ναὸν ἐδομήσατο ἐκ τῶν πανάγων αἱμάτων τῆς ἀμολύντου νεάνιδος, ἵνα, κατὰ τὴν τοῦ Δανιὴ προαγόρευσιν, ὁ ἀρχογονιατὸς λίθος τμηθεὶς ἀπὸ χειρὸς ἀπὸ τοῦ κατασκίου βροῦς, ἢ φησὶν Ἀβρακούμ, τὰ τῶν δαιμόνων ἀφανίσῃ βδελύγματα. Ἀκόλουθον δ' ἦν ἄρα τὸν τεχθέντα φέρειν καὶ τὴν κλήσιν τῆς οἰκονομίας κατάλληλον, καὶ τὸν ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ κόσμου παραγενόμενον Ἰησοῦν ὀνομασθῆναι, δι' οὗ ἡ σωτηρία τοῦ μνηύεται. « Καλλίστος γὰρ, φησὶ, τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Οὗτος ἔσται μέγας, καὶ Ἰῶδς Ἰψίστου κληθήσεται. » Ταῦτα κατὰ τὸ ἀνθρωπίνον εἰρηται: διὰ δὲ τῶν ἑξῆς ἀναμιμνήσκει αὐτὴν τῶν θείων χρησμών. Ἐπίπειστο γὰρ ἡ Παρθένος, ὡς ὤμοσε Κύριος τῷ Δαβὶ ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας αὐτοῦ θῆσειν ἐπὶ τὸν θρόνον

res non pluribus indiget. Vide etiam Cornelium nostrum qui hunc locum etiam ad litteram partui Virginis aptari posse existimat.

(39) *Ab umbroso monte.* Habac. cap. III, ubi nos habemus: *Et Sanctus de monte Pharan.* LXX interp. verterunt: *Et Sanctus de monte umbroso et condense*; καὶ ὁ ἅγιος ἐξ βροῦς; κατασκίου, δασύς quam translationem usurpat Ecclesia in Parasceve Passionis. Beatissimam Mariam per hunc montem signatam voluit Euthymius et Theophyl. apud Riberam, quia et sublimior est omni creatura; et divina virtute obumbrata. Ita et noster, qui illos duos præcessit, ut disputavimus in Proæm. III, § 4.

αυτοῦ. Δείκνυσιν οὖν, ὡς ἡ προφητεία ἤδη πεπλή- A ostendit igitur jam impletam esse prophetiam.
ρωται.

« Καὶ δώσει αὐτῷ, φησὶν, ὁ Θεὸς τὸν θρόνον Δα-
βὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. » Καὶ τοῦτο ἀνθρωπίνως
ἐκκληπέον· ὡς μὲν γὰρ Θεὸς, αἰώνιός ἐστι βασιλεὺς
ἐρηρσιζόμενος ἔχων τὸ κράτος αἰδώς· ὡς ἄνθρωπος
δὲ λαμβάνειν τὴν βασιλείαν λέγεται παρὰ τοῦ Πα-
τρὸς, καθάπερ καὶ αὐτὸς τοῖς μαθηταῖς φησι μετὰ
τὴν ἀνάστασιν· « Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐ-
ρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. »

Καὶ, « Βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ εἰς τὸν
αἰῶνα. » Οὐ περὶ τοῦ αἰσθητοῦ φησὶν Ἰακώβ·
αὐτὸς γὰρ ἐκβέβληται, καὶ μεμίσηται πεκαρρωηκῶς
εἰς τὸν πλάσαντα· ἀλλὰ τοῦ νοητοῦ Ἰσραὴλ τοῦ
ἐκ πάντων τῶν ἔθνῶν συνειλεγμένου κατ' ἐκλογὴν
χάριτος, ὃς ἐστὶν ἔθνος ἄγιον, καὶ βασιλεῖον ἰσρά-
τευμα. Ἐπὶ τὸν οἶκον τούτου τοῦ πιστοῦ Ἰακώβ ὁ
Χριστὸς βεβασιλευκεν εἰς τὸν αἰῶνα, βασιλείαν πέ-
ρατος οὐκ ἔχουσαν. Τί οὖν πρὸς ταῦτα ἡ Μαριάμ;
Ἄκουσον καθαρᾶ· Παρθένου φωνῆ· « Πῶς ἔσται
μοι τοῦτο ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; » Ἥδει γὰρ, ὡς
ὁ Ἰωσήφ οὐκ ἀνὴρ αὐτῆς, ἀλλὰ φύλας ἐτύχανε,
καὶ ἦν ἀμήχανον κοινωνῆσαι ταύτην ἀνδρὶ· εἰ γὰρ
ἤλπιζε τῷ Ἰωσήφ κοινωνῆσαι ποτε νόμῳ τῆς φύ-
σεως, οὐκ ἂν αὐτῇ ὁ τόκος ἀδύνατον ἐνομιζέτο, τοῦ
γάμου πάντως προξενούτος τὴν σύλληψιν. Ἄλλ'
ἐπειδὴ ἐπεπληροφόρητο ὡς τῷ Θεῷ ἦν ἀφιερωθείσα,
καὶ οὐδέποτε τὸ τῆς παρθενίας ἄνθος ἀφαιρεθῆσε-
ται, εἰκότως τοῦ τέκνου τὸν τρόπον διαπορεῖ· « Καὶ
πῶς, φησὶν, ἔσται μοι τοῦτο, » ἐπεὶ τῶν ἀμηχάνων C
ἐστὶν ἀνδρὸς πειραθῆναι με; Ὁ τοίνυν ἀρχάγγελος,
ἰδὼν οὐκ ἀπιστοῦσαν, ἀλλὰ πολυπραγμονοῦσαν τὸν
τρόπον μαθεῖν, « Πνεῦμα, φησὶν, ἄγιον ἐπελεύσε-
ται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ἰψίστου ἐπισκιάσει σοι. »
Ὅρα πῶς ἐνταῦθα τὴν Τριάδα ὄλην ἐπέφηνας. Εἰ γὰρ
καὶ μόνος σεσάρκωται ὁ Υἱὸς, καὶ γέγονεν ἄνθρω-
πος, μὴ ἐκστάς τοῦ εἶναι Θεός, ἀλλὰ συνῆν αὐτῷ
σαρκουμένῳ καὶ ὁ Πατήρ, καὶ τὸ Πνεῦμα, διὰ τὸ
ἀδιαίρετον τῆς ὁμοουσιότητος. Καὶ τοῦτο ἐστὶν ὁ
φησὶν ὁ θεῖος Ἀπόστολος· « Ἐν αὐτῷ κατέκρησε πᾶν
τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς, » τουτέστιν
ὡσιωδῶς. Γέγονε γὰρ τῇ Παρθένῳ καθάπερ θάλαμος
ἡ τοῦ Ἰψίστου δύναμις, οἷα νεφέλη ταύτην ἐπι-
σκιάζουσα, πυρὸς δὲ γαμήλιος, ἡ τοῦ ἀγίου Πνεύ- D

« Et dabit, inquit, ei Deus sedem David patris
sui, » et hoc sane de humana natura accipiendum.
Etenim qua Deus Rex est æternus firmum ac sem-
piternum imperium habens, qua vero homo est, a
Patre dicitur regnum accipere; sicuti et ipse post
resurrectionem discipulis: « Data est mihi, inquit,
omnis potestas in cælo et in terra ». »

« Et regnabit in domo Jacob in æternum. » Non
de sensibili Jacob loquitur; hic enim ejectus, odio-
que est habitus, postquam in conditorem debaccha-
tus est suum: sed de spirituali Israel ex omnibus
gentibus congregato secundum electionem gratiæ,
qui est gens sancta, et regale sacerdotium **. Super
hujusce fidelis Jacob domum Christus regnavit in
æternum, cujus regnum non habet finem. Quid igitur
ad hæc Maria? Accipe puræ Virginis vocem: «
Quomodo fiet istud quoniam virum non cognosco? »
Norat quippe Josephum non virum sibi, sed custo-
dem datum: nec fieri posse ut ipsa cum viro con-
suetudinem haberet. Si enim sperasset aliquando
futurum ut cum Joseph lege naturæ consuetudinem
haberet, nunquam sane partum impossibilem cen-
suisset, cum nuptiæ sint causa conceptus: sed quo-
niam certum sibi ac persuasum erat, se Deo esse
devotam, nec unquam sibi auferendum virginitatis
flore[m], merito sane de modo dubitat pariendi: « Et
quomodo, inquit, hoc 364 mihi fiet, » quoniam
fieri nullo modo potest, ut experiar virum? Cum
igitur eam archangelus non fide laborantem, sed
modum cognoscere satagentem animadvertisset,
« Spiritus sanctus, inquit, superveniet in te, et virtus
Altissimi obumbrabit tibi. » Vide ut hoc loco totam
Trinitatem explicuit; nam et si solus Filius incar-
natus, et factus est homo non desinens esse quod
erat Deus, cum eo tamen carne circumdato erat
una Pater, et Spiritus sanctus, propter individuum
consubstantialitatem. Atque hoc est, quod ait divi-
nus Apostolus: « In ipso habitavit omnis plenitudo
divinitatis corporaliter **; » hoc est substantia-
liter (40). Etenim ut thalamus Virgini facta est virtus
D Altissimi, quasi nubes eam inumbrans; sancti vero

** Matth. xxviii, 18. ** I Petr. ii, 9. ** Coloss. ii, 9.

Francisci Scorsi notæ.

(40) *Substantialiter*. Οὐσιωδῶς explicat quod S.
Paulus ad I Coloss. cap. ii, dixit σωματικῶς et
recte; ubi enim D. Paulus ostendit divinitatem in
Christo inhabitasse, non umbratice, neque per so-
lam operationem, ut in prophetis et sanctis aliis,
sed vere et realiter per suam substantiam unitam
assumptæ humanitati hypostatice. Ita D. Thomas
relatus a Cornelio nostro qui etiam ex SS. Prospero
et Augustino nostram explicationem pluribus dilata-
t: σωματικῶς corporaliter, inquit, id est, non
umbratice, sicuti habitavit in prophætuario, taberna-
culo, et sacramentis veteris legis, non etiam phan-
tastice, uti voluerunt Manichæi, non denique per
accidens tantum, scilicet per motum, et operationem,
uti docuit Nestorius, sed corporaliter, id est reveru,

realiter et substantialiter. Hæc Cornelius, apud quem
substantialiter idem est ac οὐσιωδῶς quo utitur nos-
ter: adde et Theophyl. sic explicantem τὸ σωμα-
τικῶς· « Quia in ipso habitavit omnis plenitudo di-
vinitatis corporaliter, » hoc est, inquit, quodcumque
Deus est Verbum, in ipso habitat, sed ne forte inha-
bitasse hunc audiens existimes habitasse, et operatum
esse quemadmodum et prophetæ solebant, in quibus
Deus inhabitabat secundum quod scriptum est: « Et
inhabitabo in eis et inambulabo, » corporaliter, ad-
junxit, hoc est, non operatione aliqua, sed substan-
tia, et tanquam corporatus: et substantia una exi-
stiens cum carne assumpta. Ita Theophyl. quod suo
verbo theologicum noster οὐσιωδῶς.

Spiritus illustratio fax nuptialis; torus vacuitas passionis, et conjugium existit incorruptio. Et sicuti conceptio conjunctionis expers, sic immunis a sordibus existit partus: « Obumbrabit enim, tibi » dixit, pro eo quod est circumplectetur, circummuniet (41), circumdabit te.

Ut autem ab iis quæ apparent angelus Virgini faceret fidem, Elisabeth etiam uterum ferre nuntiavit: « Et ecce, ait, Elisabeth cognata tua, et ipsa concepit filium in senectute sua, et hic mensis sextus est illi, quæ vocatur sterilis. » Quæret hic aliquis unde illis hæc orta cognatio? Virgo enim erat ex domo et familia David, hoc est de tribu Judæ; Elisabeth vero ex Levitico genere: qua igitur ratione cognatam eam Virginis vocat? videre igitur oportet quomodo Levitica tribus cum regia conjuncta sit. Ex tribu enim Juda oriturus erat Christus, qui et Rex, et sacerdotum erat antistes. Quomodo autem hæc illis contracta cognatio? age jam ex iis quæ tradita a Patribus nobis sunt, contexamus narrationem. Mathan Bethleemites, itemque sacerdos (42), tres omnino filias suscepit: Mariam, et Annam, et Sobem. Sobæ igitur filia erat Elisabeth: Annæ vero Virgo purissima. Ex duabus igitur sororibus natæ erant Virgo et Elisabeth. Quid vero causæ fuit cur Zacharias fidem angelo non habens penam e vestigio suscepit mutus effectus; Virgo vero, et si dixerit: « Quomodo fiet istud, » non punitur, sed de modo docetur? Quia scilicet Zacharias Abra-

ματος Ἐλλαμψις κλίνη δὲ ἡ ἀπίθεια, καὶ γάμος ἡ ἀφθαρσία. Καὶ ἀσυνδύαστος μὲν ἡ κυοφορία, ἀμύλωντος δὲ ἡ ὠδὸς: « Ἐπισκιάσει σοι » δὲ εἶπεν, ἐπὶ τοῦ περιβαλεῖ, περιχαρᾶώσει, περικυκλώσει σε.

Παίθων δὲ τὴν Παρθένον καὶ ἀπὸ τῶν φαινομένων ὁ ἄγγελος, τῆς Ἐλισάβετ τὴν κυοφορίαν ἐμήνυσε. « Καὶ ἰδοὺ, φησὶν, Ἐλισάβετ ἡ συγγενὴς σου, καὶ αὐτὴ συνελήφυτα υἱὸν ἐν γήρει, καὶ οὗτος μὴν ἕκτος αὐτῇ τῇ καλουμένῃ στείρᾳ. » Ζητήσῃ τι ἐνταῦθα, πόθεν ἦν αὐτῆς ἡ συγγένεια; Ἡ μὲν γὰρ Παρθένος ἐξ οἴκου καὶ πατριᾶς Δαβὶδ, ἤγουν ἐκ τῆς Ἰουδα φυλῆς. Ἐλισάβετ δὲ τοῦ Λευϊτικοῦ γένους κατήγετο. Πῶς οὖν αὐτὴν συγγενὴ τῆς Παρθένου καλεῖ; Προσῆκει οὖν εἰδέναι, ὡς ἀναμείμιχτο ἡ Λευϊτικὴ φυλὴ τῇ βασιλικῇ. Ἐμελλε γὰρ ἐκ τῆς Ἰουδα φυλῆς ἀνατελεῖαι Χριστὸς, ὃς ἦν καὶ βασιλεὺς, καὶ ἀρχιερεὺς. Πόθεν δὲ αὐτῆς ἡ συγγένεια; Φέρε ἐπισημῶν ἐκ τῶν πατρικῶν παραδόσεων ὑφάναντες τὸ διήγημα. Ματθᾶν ὁ Βηθλεεμίτης, καὶ ἱερεὺς, θυγατέρας ἐγέννησε τρεῖς: τὴν Μαρρίαν, καὶ τὴν Ἄνναν, καὶ τὴν Σωδὴν. τῆς μὲν οὖν Σωδῆς θυγάτηρ ἦν ἡ Ἐλισάβετ, τῆς δὲ Ἄννης ἡ ὑπέραργος Δέσποινα. Δυαίν οὖν ἀδελφαῖν ἦσθη ἡ Ἐλισάβετ, καὶ ἡ Παρθένος. Πῶς δὲ ὁ μὲν Ζαχαρίας ἀπιστήσας τῷ ἄγγέλῳ κατὰ πᾶσιν εἰλήφει τὸ τῆς κυοφορίας ἐπιτίμιον· ἡ δὲ Παρθένος εἰπούσα, « Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, » οὐκ ἐπιτιμᾶται, ἀλλὰ τὸν τρόπον διδάσκαται; Ὅτι τοι ὁ μὲν

Francisci Scorsi notæ.

(41) *Circummuniet.* Ita verti τὸ περιχαρᾶώσει: primum enim quod pertinet ad vim verbi deducitur ἀχάραξ quod nomen ἀρσενικῶς sumptum σημαίνει, inquit Etymol. mag., τὸ στρατόπεδον ἢ τεισχιστικὸν τινα, καὶ περίφραγμα, καὶ χαράκωμα; hoc est, masculino genere significat vallum, velmunitionem quamdam et sepimentum. Idemque explicat Ammianus. Quod vero ad rem, metaphorice accipiendum, et hoc cætera verba περιβαλεῖ, περικυκλώσει σε, quibus hic Pater circumloquitur verbum illud Evang. ἐπισκιάσει σε, obumbrabit te, quod illidem metaphorice sumitur, et per similitudinem a Patribus et interpretibus. Et quidem plures similitudines et modos explicandæ metaphoræ appositos adducit Maldonatus noster; sed copiosius Cornelius qui postremum scripsit. Noster hic cum περιχαρᾶώσει dicit, videtur intelligere munimentum, seu protectionem, et defensionem Spiritus sancti, qua effectus ut, nullo concupiscentiæ calore, ac solum ex purissima charitate Virgo conceperet Christum, qua ratione exponunt obumbrationem S. Ambros., Beda, S. Gregor., S. August., pluribus locis, quos omnes leges citatos apud Cornelium, de quo paulo supra meminimus, vel si mavis περιβαλεῖ σε, καὶ περικυκλώσει, καὶ περιχαρᾶώσει, idem valent ac contege te et undique circumdabit virtus Spiritus sancti et tota totam apprehendit: ad eum modum quo avis obumbrat pullos suos, ut ait illidem Theophyl. in hoc caput Lucæ, totosque alis complectitur suis.

(42) *Mathan Bethleemites itemque sacerdos.* Hæc genealogia qua cognatio ostenditur inter B. Virginem et Elisabeth intercedens desumpta est ex S. Hippolyto episc. Portuensi et martyre: ex quo itidem descripsit Niceph. lib. II, c. 3, qui eam dicit refert verbis: quæ quoniam confirmant dicta

C Theoph. nostri libet ascribere: *Tres fuerunt sorores Bethleemitiæ filia Mathan sacerdotis. et Maria conjugis ejus sub Cleopatra et Casoparis Versæ regis ante Herodis Antipatri filii regnum prima Maria, secundæ Sobæ, tertiæ Annæ nomen erat. Nupsit prima in Bethleem, Maria, et peperit Salomonem; nupsit quoque secunda in Bethleem, Sobæ, et genuit Elisabeth; nupsit postrema et tertia Anna in terra Galilæa, et protulit Mariam Dei Genitricem, ex qua nobis natus est Christus.* Hæc Hippolytus, ex quo apparet S. Virginem Mariam, et Elisabeth existisse consobrinas ex duabus sororibus Anna et Sobæ genitas: cui concordat noster hic et ex scriptoribus neotericis Baron. et Corniel. noster, qui et locum S. Hippolyti Mart. licet imminutum refert, sed ipse totam hanc genealogiam ex multis compilatis luculenter et scripto, et tabula ipsa sub oculis exposuit in comment. in cap. III Lucæ. Dubitatio solum superest, quam tangit hic noster, quo pacto poterit ea cognatio intercedere inter Mariam, et Elisabetham, cum prima ex regia Judæ stirpe deduceret genus; altera ex Levitico sacerdotali, quam sibi habuit solvisse, si solum Mathan parentem Annæ et Sobæ sacerdotem fuisse asserere, quod et asseruit S. Hippolytus; sed eam rem copiosius pertractat Baronius et ex multis auctoritatibus confirmat S. Elisabeth vere ex sacerdotali descendisse progenie, atque admisceri solitam stirpem regiam cum genere sacerdotali, adeoque Christum ex utroque genere fuisse progenitum: quamvis enim lex a Deo fuerit lata de tribubus non miscendis, tamen id privilegio quodam sacerdotali, huic tribui fuisse dicit concessum, ut cum regia nuptias posset inire. Quod ipse et multis exemplis et ex Philone longius ostendit, quæ vide apud ipsum: nobis in re longa liceat esse brevibus cum nostro Theoph.

Ζαχαρίας τὸν Ἀβραὶμ καὶ τὴν Σάρραν εἶχε παρά-
δειγμα πρὸς οὓς ἐχρῆν ἀπειθόντα, μὴ ἀπιστήσαι
τῷ εὐαγγελίῳ. Τὸ δὲ παρθένον τεκεῖν, παράδοξον
ὄντως ἦν, καὶ ξένον τῆς φύσεως. Ἄλλως τε οὐκ
ἀπιστοῦσα ἢ Παρθένος ταῦτά φησι πρὸς τὸν ἄγγε-
λον, ἀλλὰ τὸ ὑπερφυεῖς τοῦ πράγματος ζητοῦσα
μαθεῖν. Μυσταγωγηθεῖσα δὲ τὸν τρόπον, καὶ ἀκού-
σασα ἢ Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύ-
ναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι, ἢ δέχεται ὧ; εὐγνώ-
μων τὸν εὐαγγελισμόν, καὶ ὄλην ἑαυτὴν ἀνατίθεισι
τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ, καὶ φησιν ἢ Ἰδοὺ ἡ δοῦλη
Κυρίου, γένοιτό μοι κατὰ τὸ ῥῆμά σου. ἢ Καὶ εὐθύς
ὁ τοῦ ἀγγέλου λόγος ἔργον ἐγένετο, καὶ γαστήρ
εἶχε Θεόν, καὶ γάμου νόμος ἠγνοεῖτο τῇ Θεομήτορι.
Συλλαβοῦσα δὲ τὸν ἴδιον Πλάστην, ἵεται μετὰ σπου-
δῆς εἰς τὴν ὄρεινὴν κοινωνῆσαι τῇ Ἐλισάβετ τῆς
χαρᾶς καὶ τοῦ θαύματος. Ἄλλ' ὁ Ἐωσφόρος προ-
φήτης ἐν τῇ στερωτικῇ νηδύϊ φερόμενος, καὶ πρὶν
βλέψαι τὸν ἥλιον, ἐπέγνω τῆς δικαιοσύνης τὸν ἥλιον,
ὡς ἐν νεφέλῃ κούφῃ τῇ παρθενικῇ γαστρὶ βασταζό-
μενον, καὶ τὸν Δεσπότην μνηθεῖ σιγῶν. Λόγον γὰρ
οὐπω φέρων, ὅπερ εἶχεν ἀπέθωκε σκίρτημα, καὶ
τῇ μητρὶ τὴν πρὸς τὴν Παρθένον εὐφημίαν παρεί-
χτο, προσκυῶν τὸν κυφορούμενον Κύριον, ὃ
πρέπει τιμὴ πᾶσα, καὶ δόξα, καὶ ὕμνωσις, σὺν τῷ
Πατρὶ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
αἰῶνων. Ἀμήν.

ὍΜΙΛΙΑ ΝΑ'.

Εἰς τὸ, ἢ Πάντα μοι παραδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς. ἢ
— Ἐλέχθη δὲ ἐν τῇ πανηγύρει τοῦ ἁγίου Οὐ-
φρίου.

Ἔπεστί μοι θαυμάσαι τὴν τῆς ὀρετῆς ἰδιότητα.
Ὅ ταύτην γὰρ μετιῶν ὅσον κρύπτεσθαι σπουδάζει,
κηρύττεται. Καὶ οἱ μὲν ταύτης ἐργάται ἐν ἐρήμοις
καὶ ὄρεσι, καὶ χηραμοῖς κατεκρύπτοντο, αὐτὴ δὲ
τὴν φήμην ἐπιλίξουσα, καὶ Στέντορος δίκην κατα-
εροντώσα τὰς ἀκοὰς, εἰς πᾶσαν τὴν γῆν αὐτοὺς
διευφήμησε. Σαφῆς τῶν λεγομένων ἀποδείξις ὁ μέ-
γας Ὑνούφριος, οὗ τὴν ἱερὰν ἑορτὴν πανηγυρίζομεν
σήμερον. Οὗτος γὰρ ἐξ ἑτὶ παιδῶν τῶν ἀνθρώπων
ὑπεριδὼν, καὶ τὴν κοσμικὴν τύρβην ἀφαίς, πᾶσαν
τε βιωτικὴν φλυαρίαν, ὡς κόνιν ἀποσεισάμενος;
καθάπερ εἰς λιμένα, καταφεύγει τὴν ἔρημον. Καὶ
πρὸς τὰ ταύτης χωρήσας ἐνδότερα, ἄτε τὴν ἀνθρω-
πίνην δίξαν ἐκκλίνων, καὶ σπεύδων δι' ἀρετῆς Θεῷ
μὲν οἰκτιρωθῆναι, τοὺς δὲ ἀνθρώπους λαθεῖν, τὰ μὲν
κατώρθωκε, καὶ εἰς πέρας ἠγάγετο ἀρρήτως ἀνα-
γραθεὶς τῷ Θεῷ· τὸ δὲ τοι λαθεῖν, καὶ τοι πολλὰ

Francisci Scorsi notæ.

(43) *Et cavernis.* Ἐν χηραμοῖς, nomen rarum a
Phocylide usurpatum, πέτρης κοιλίας κατὰ χηρα-
μόν, in *cava petra recessu*; ejus etiam meminuit
Suidas in *Μνωξίῳ*.

(44) *Iustus Stentoris.* Adagio ludit, quo Stentore
clamosior dicitur, qui voce et clamore pollet. Sum-
ptum id a fabula Stentoris, cui comparat Homer.,
Iliad. ε', Junonis clamorem.

Στέντορι εἰσαμένη μεγάλητορι χαλκαιοφωνῳ,
Ὅς τόσον αὐδῆσας χ' ὅσον ἄλλοι πενήχοντα.
Stentoris in speciem validi, cui ferrea vox, qui

hami et Saræ exemplum habebat, atque **365**
adeo oportebat ut id respiciens de bono nuntio ne-
quaquam ambigeret. At vero virginem parere cum
inuitatum revera erat, tum a natura longe alienum.
Præterea Virgo non ut incredula angelo illa respon-
dit, sed rei supra naturam positæ cognoscendæ
studiosa. De mysterio igitur, ejusque ratione edocta
cum esset, audissetque : « Spiritus sanctus super-
veniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi, »
felicem nuntium grata accipit totamque se Dei sub-
jicit voluntati : et « Ecce, inquit, ancilla Domini,
fiat mihi secundum verbum tuum. » Et continuo
verbum angeli perductum ad opus est, et venter
habuit Deum, et Dei parenti lex nuptiarum erat
ignota. Simul igitur ac concepit Conditorem suum,
abiit in montana cum festinatione, gratiam, et mi-
raculum communicatura cum Elisabeth. Verum
Lucifer ille propheta, qui in utero sterili gestabatur,
priusquam solem aspiceret, justitiæ Solē agnovit
in utero virgineo veluti in levi nube portatum, et
Dominum tacitus indicat. Cum enim adhuc non ha-
beret loquendi facultatem, quod habuit, saltim
profecto reddidit, matrique suæ benedicendi Vir-
gini materiam et argumentum præbuit, Dominum in
utero delatum adorans, cui omnis honor et laudatio
debetur, cum Patre, et Spiritu sancto, in sæcula
sæculorum. Amen.

HOMILIA LIV.

In illa verba, ἢ Omnia mihi tradita sunt a
Patre meo. ἢ — Dicta est in panegyri S. Ου-
φρίου.

Virtutis quædam proprietas admiranda mihi se
offert : qui enim illam persequitur, quo studiosius
abscondere conatur, eo proditur magis. Et quidem
aliqui ex ejus cultoribus in desertis locis, et montibus
et cavernis (43) se abdidere : illa vero famæ mini-
sterio instar Stentoris (44) per aures intonans, in
omnes orbis regiones eos celebravit. Evidens meis
dictis argumentum facit magnus Onuphrius, **366**
cujus hodie festum sacrumque colimus diem. Hic
enim jam inde a pueritia humana despiciens, et
missas faciens mundi turbas, et omnes hujusce vitæ
ineptias ac nugas quasi pulverem a se exutiens,
in solitudinem tanquam in portum refugit, atque
in interiores ejus recessus pervasit : quippe qui et
humanam opinionem effugere, et cum Deo familia-
riter virtutum exercitatione versari, et homines
latere studeret. Quorum illa quidem recte gessit, et

Quinquaginta alios æquat clamore sonoque.

Et Juvenalis satyr. XIII.

Tu miscr exclamas, ut Stentora vincere possis.

Usus eo Theod. Balsamon. Ep. de Incensis lib. VII.
Juris Græcolat. Ἄλλὰ μεμβράνα ἱστορικῶν καὶ
συγγραφαὶ τακτικῶν ἀνατορικῶν κεκράζονται κατὰ
Στέντορα· *Saltem membranae librorum historicorum
et ordinationum alicuium monumento Stentoris in
morem hæc proclamant.* Simili adagio dicitur ferrea
vox ab eodem fortasse Homeri loco derivata. Vide
Pæreniograph.

Spiritus illustratio fax nuptialis; torus vacuitas passionis, et conjugium exstitit incorruptio. Et sicuti conceptio conjunctionis expers, sic immunis a sordibus exstitit partus: « Obumbrabit enim, tibi » dixit, pro eo quod est circumplectetur, circummuniet (41), circumdabit te.

Ut autem ab iis quæ apparent angelus Virginii faceret fidem, Elisabeth etiam uterum ferre nuntiavit: « Et ecce, ait, Elisabeth cognata tua, et ipsa concepit filium in senectute sua, et hic mensis sextus est illi, quæ vocatur sterilis. » Quæret hic aliquis unde illis hæc orta cognatio? Virgo enim erat ex domo et familia David, hoc est de tribu Judæ; Elisabeth vero ex Levitico genere: qua igitur ratione cognatam eam Virginis vocat? videre igitur oportet quomodo Levitica tribus cum regia conjuncta sit. Rex tribu enim Juda oriturus erat Christus, qui et Rex, et sacerdotum erat antistes. Quomodo autem hæc illis contracta cognatio? age jam ex iis, quæ tradita a Patribus nobis sunt, contexamus narrationem. Mathan Bethleemites, itemque sacerdos (42), tres omnino filias suscepit: Mariam, et Annam, et Soban. Sobæ igitur filia erat Elisabeth: Annæ vero Virgo purissima. Ex duabus igitur sororibus natæ erant Virgo et Elisabeth. Quid vero causæ fuit cur Zacharias fidem angelo non habens pœnam e vestigio suscepit mutus effectus; Virgo vero, et si dixerit: « Quomodo fiet istud, » non punitur, sed de modo docetur? Quia scilicet Zacharias Abra-

ματος ἑλλαμψις: κλίνη δὲ ἡ ἀπίθεια, καὶ γάμος ἡ ἀφθαρσία. Καὶ ἀσυνδύατος μὲν ἡ κυοφορία, ἀμβλυνας δὲ ἡ ὠδὶς: « Ἐπισκιάσει σοι » δὲ εἶπεν, ἀπὸ τοῦ περιβαλεῖ, περιχαρᾶκώσει, περικυκλώσει σε.

Πείθων δὲ τὴν Παρθένον καὶ ἀπὸ τῶν φαινομένων ὁ ἄγγελος, τῆς Ἐλισάβετ τὴν κυοφορίαν ἐμήνυσε. « Καὶ ἰδοὺ, φησὶν, Ἐλισάβετ ἡ συγγενὴς σου, καὶ αὐτὴ συνειληφύα υἱὸν ἐν γήρει, καὶ οὗτος μὴν ἕκτος αὐτῇ τῇ καλουμένην στεῖρα. » Ζητήσῃ τι, ἐνταῦθα, πόθεν ἦν αὐτῆς ἡ συγγένεια; Ἡ μὲν γὰρ Παρθένος; ἐξ οἴκου καὶ πατριῶς Δαβὶδ, ἡγουν ἐκ τῆς Ἰούδα φυλῆς. Ἐλισάβετ δὲ τοῦ Λευιτικοῦ γένους κατήγετο. Πῶς οὖν αὐτὴν συγγενὴ τῆς Παρθένου καλεῖ; Προσθήκει οὖν εἰδέναι, ὡς ἀναμείκτο ἡ Λευιτικῆ φυλῆ τῇ βασιλικῇ. Ἐμελλε γὰρ ἐκ τῆς Ἰούδα φυλῆς ἀνατελεῖαι Χριστός, ὅς ἦν καὶ βασιλεὺς, καὶ ἀρχιερεὺς. Πόθεν δὲ αὐταῖς ἡ συγγένεια; Φέρε εἰπωμὴν ἐκ τῶν πατρικῶν παραδόσεων ὑφάναντες τὸ διήγημα. Ματθᾶν ὁ Βηθλεεμίτης, καὶ ἱερεὺς, θυγατέρας ἐγέννησε τρεῖς: τὴν Μαρίαν, καὶ τὴν Ἄνναν, καὶ τὴν Σωδὴν: τῆς μὲν οὖν Σωδῆς θυγάτηρ ἦν ἡ Ἐλισάβετ, τῆς δὲ Ἄννης ἡ ὑπέρραγος Δέσποινα. Δυσὶν οὖν ἀδελφαῖν ἦσθη ἡ Ἐλισάβετ, καὶ ἡ Παρθένος. Πῶς δὲ ὁ μὲν Ζαχαρίας ἀπιστήσας τῷ ἄγγέλῳ κατὰ πόδα; εἰλήφει τὸ τῆς κωφεύσεως ἐπιτίμιον: ἡ δὲ Παρθένος εἰπούσα, « Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, » οὐκ ἐπιτιμᾶται, ἀλλὰ τὸν τρόπον διδάσκαται; Ὅτι τοι ὁ μὲν

Francisci Scorsi notæ.

(41) Circummuniet. Ita verti τὸ περιχαρᾶκώσει: primum enim quod pertinet ad vim verbi deducitur a χαρᾶξ quod nomen ἀρσενικῶς sumptum σημαίνει, inquit Etymol. wag., τὸ στρατόπεδον ἢ τεισχιλίων τινα, καὶ περιφραγμα, καὶ χαρᾶκωμα; hoc est, masculino genere significat vallum, vel munitionem quamdam et sepimentum. Idemque explicat Ammiaus. Quod vero ad rem, metaphorice accipiendum, et hoc cætera verba περιβαλεῖ, περικυκλώσει σε, quibus hic Pater circumloquitur verbum illud Evang. ἐπισκιάσει σε, obumbrabit te, quod idem metaphorice sumitur, et per similitudinem a Patribus et interpretibus. Et quidem plures similitudines et modos explicandæ metaphoræ appositos adducit Maldonatus noster; sed copiosius Cornelius qui postremum scripsit. Noster hic cum περιχαρᾶκώσει dicit, videtur intelligere munimentum, seu protectionem, et defensionem Spiritus sancti, qua effecit ut, nullo concupiscentiæ calore, ac solum ex purissima charitate Virgo conciperet Christum, qua ratione exponunt obumbrationem S. Ambros., Bedæ, S. Gregor., S. August., pluribus locis, quos omnes leges citatos apud Cornelium, de quo paulo supra memini, vel si mavis περιβαλεῖ σε, καὶ περικυκλώσει, καὶ περιχαρᾶκώσει, idem valent ac conteget te et undique circumdabit virtus Spiritus sancti et tota totam apprehendet: ad eum modum quo avis obumbrat pullos suos, ut ait idem Theophyl. in hoc caput Lucæ, totosque alis complectitur suis.

(42) Mathan Bethleemites itemque sacerdos. Hæc genealogia qua cognatio ostenditur inter B. Virginem et Elisabeth intercedens desumpta est ex S. Hippolyto epise. Portuensi et martyre: ex quo idem descripsit Niceph. lib. II, c. 3, qui eam his refert verbis: quæ quoniam confirmant dicta

Theoph. nostri libet ascribere: *Tres fuere sorores Bethleemitiæ filiæ Mathan sacerdotis. et Mariæ conjugis ejus sub Cleopatriæ et Casopariæ Versæ regno ante Herodis Antipatri filii regnum primæ Mariæ, secundæ Sobæ, tertiæ Annæ nomen erat. Nupsit prima in Bethleem, Mariæ, et peperit Salomonem; nupsit quoque secunda in Bethleem, Sobæ, et genuit Elisabeth; nupsit postrema et tertia Anna in terra Galilææ, et protulit Mariam Dei Genitricem, ex qua nobis natus est Christus.* Hæc Hippolytus, ex quo apparet S. Virginem Mariam, et Elisabeth exstitisse consobrinas ex duabus sororibus Annæ et Sobæ genitas: cui concordat noster hic et ex scriptoribus neotericis Baron. et Cornel. noster, qui et locum S. Hippolyti Mart. licet imminutum refert, sed ipse totam hanc genealogiam ex multis compilatam luculenter et scripto, et tabula ipsa sub oculis exposuit in comment. in cap. III Lucæ. Dubitatio solum superest, quam tangit hic noster, quo pacto poterit ea cognatio intercedere inter Mariam, et Elisabetham, cum prima ex regia Judæ stipe deduceret genus; altera ex Levitico sacerdotali, quam est habuit solvisse, si solum Mathan parentem Annæ et Sobæ sacerdotem fuisse asserere, quod et asseruit S. Hippolytus; sed eam rem copiosius pertrahat Baronius et ex multis auctoritatibus confirmat S. Elisabeth vere ex sacerdotali descendisse progenie, atque admisceri solitam stirpem regiam cum genere sacerdotali, adeoque Christum ex utroque genere fuisse prognatum: quamvis enim lex a Deo fuerit lata de tribubus non miscendis, tamen id privilegio quodam sacerdotali, huic tribui fuisse dicit concessum, ut cum regia nuptias posset inire. Quod ipse et multis exemplis et ex Philone longius ostendit, quæ vide apud ipsum: nobis in re longa liceat esse brevibus cum nostro Theoph.

Ζαχαρίας τὴν Ἀβραὶμ καὶ τὴν Σάρραν εἶχε παράδειγμα ἰσχυρὸν πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἀπειθόντα, μὴ ἀπιστήσαι τῷ εὐαγγελίῳ. Τὸ δὲ παρθένον τεκεῖν, παράδοξον ὄντως ἦν, καὶ ξένον τῆς φύσεως. Ἄλλως τε οὐκ ἀπιστοῦσα ἢ Παρθένος ταῦτά φησι πρὸς τὸν ἄγγελον, ἀλλὰ τὸ ὑπερφύετον τοῦ πράγματος ζητοῦσα μαθεῖν. Μυσταγωγηθεῖσα δὲ τὸν τρόπον, καὶ ἀκούσασα ἡ Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι, ὁ δέχεται ὧ; εὐγνώμων τὸν εὐαγγελισμόν, καὶ ὄλην ἑαυτὴν ἀνατίθει τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ, καὶ φησιν ἡ Ἰδοὺ ἡ δούλη Κυρίου, γένοιτό μοι κατὰ τὸ ῥῆμά σου. Καὶ εὐθύς ὁ τοῦ ἀγγέλου λόγος ἔργον ἐγένετο, καὶ γαστήρ εἶχε Θεόν, καὶ γάμου νόμος ἠγνοεῖτο τῇ Θεομήτορι. Συλλαβοῦσα δὲ τὸν ἴδιον Πλάστην, ἵεται μετὰ σπουδῆς εἰς τὴν ὄρεινὴν κοινωμένη τῇ Ἐλισάβετ τῆς χαρᾶς καὶ τοῦ θαύματος. Ἄλλ' ὁ Ἐωσφόρος προφήτης ἐν τῇ στειρωτικῇ νηδύϊ φερόμενος, καὶ πρὶν βλέπειν τὸν ἥλιον, ἐπέγνω τῆς δικαιοσύνης τὸν ἥλιον, ὡς ἐν νεφέλῃ κούφῃ τῇ παρθενικῇ γαστρὶ βασταζόμενον, καὶ τὸν Δεσπότην μνησθεὶς σιγῶν. Λόγον γὰρ οὐπω φέρων, ὅπερ εἶχεν ἀπέδωκε σκίρτημα, καὶ τῇ μητρὶ τὴν πρὸς τὴν Παρθένον εὐφημίαν παρείχτο, προσκυνῶν τὸν κυφορούμενον Κύριον, ὃ πρέπει τιμὴ πᾶσα, καὶ δόξα, καὶ ὕμνοις, σὺν τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ὍΜΙΛΙΑ ΝΑ΄.

Εἰς τὸ, ἡ Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς. ἡ Ἐλέχθη δὲ ἐν τῇ πανηγύρει τοῦ ἁγίου Ὀνουφρίου.

Ἐπεστὶ μοι θαυμάσαι τὴν τῆς ἁρετῆς ἰδιότητα. Ὅ ταῦτα γὰρ μετῶν ὅσον κρύπτεσθαι σπουδάζει, κηρύττεται. Καὶ οἱ μὲν ταύτης ἐργάται ἐν ἐρήμοις καὶ ὄρεσι, καὶ χηραμοῖς κατεκρύπτοντο, αὐτὴ δὲ τὴν φήμην ἐπλιζούσα, καὶ Στέντορος δίκην καταβροντῶσα τὰς ἀκοὰς, εἰς πᾶσαν τὴν γῆν αὐτοὺς διευφήμησε. Σαφῆς τῶν λεγομένων ἀποδείξεις ὁ μέγας Ὀνούφριος, οὗ τὴν ἱερὰν ἑορτὴν πανηγυρίζομεν σήμερον. Οὗτος γὰρ ἐξ ἔτι παιδῶν τῶν ἀνθρώπων ὑπεριδὼν, καὶ τὴν κοσμικὴν τύρβην ἀφαις, πᾶσαν τε βιωτικὴν φλυαρίαν, ὡς κόνιν ἀποσεισάμενος, καθάπερ εἰς λιμένα, καταφεύγει τὴν ἔρημον. Καὶ πρὸς τὰ ταύτης χωρήσας ἐνδότερα, ἅτε τὴν ἀνθρωπίνην δόξαν ἐκκλίνων, καὶ σπεύδων δι' ἀρετῆς Θεῷ μὲν οἰκειωθῆναι, τοὺς δὲ ἀνθρώπους λαθεῖν, τὰ μὲν κατώρθωσε, καὶ εἰς πέρας ἠγάγετο ἀρρήτως ἀναγραθεὶς τῷ Θεῷ· τὸ δὲ τοι λαθεῖν, καὶ τοι πολλὰ

hami et Saræ exemplum habebat, atque adeo oportebat ut id respiciens de bono nuntio nequaquam ambigeret. At vero virginem parere cum inusitatum revera erat, tum a natura longe alienum. Præterea Virgo non ut incredula angelo illa respondit, sed rei supra naturam positæ cognoscendæ studiosa. De mysterio igitur, ejusque ratione edocta cum esset, audissetque : « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi, » felicem nuntium grata accipit totamque se Del subjecit voluntati : et « Ecce, inquit, ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum. » Et continuo verbum angeli perductum ad opus est, et venter habuit Deum, et Dei parenti lex nuptiarum erat ignota. Simul igitur ac concepit Conditozem suum, abiit in montana cum festinatione, gratiam, et miraculum communicatura cum Elisabeth. Verum Lucifer ille propheta, qui in utero sterili gestabatur, priusquam solem aspiceret, justitiæ Solẽm agnovit in utero virgineo veluti in levi nube portatum, et Dominum tacitus indicat. Cum enim adhuc non haberet loquendi facultatem, quod habuit, saltem profecto reddidit, matrique suæ benedicendi Virgini materiam et argumentum præbuit, Dominum in utero delatum adorans, cui omnis honor et laudatio debetur, cum Patre, et Spiritu sancto, in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LIV.

In illa verba, ἡ Omnia mihi tradita sunt a Patre meo. ἡ Dicta est in panegyri S. Onuphrii.

Virtutis quædam proprietas admiranda mihi se offert : qui enim illam persequitur, quo studiosius abscondere conatur, eo proditur magis. Et quidem aliqui ex ejus cultoribus in desertis locis, et montibus et cavernis (43) se abdidere : illa vero famæ ministerio instar Stentoris (44) per aures intonans, in omnes orbis regiones eos celebravit. Evidens meis dictis argumentum facit magnus Onuphrius, 366 cujus hodie festum sacrumque colimus diem. Ille enim jam inde a pueritia humana despiciens, et missas faciens mundi turbas, et omnes hujusce vitæ ineptias ac nugas quasi pulverem a se excutiens, in solitudine tanquam in portum refugit, atque in interiores ejus recessus pervasit : quippe qui et humanam opinionem effugere, et cum Deo familiariter virtutum exercitatione versari, et homines latere studeret. Quorum illa quidem recte gessit, et

Francisci Scorsi notæ.

(43) Et cavernis. Ἐν χηραμοῖς, nomen rarum a Phocylide usurpatum, πέτρης κοιλία κατὰ χηραμόν, in cavæ petræ recessu; ejus etiam meminuit Suidas in Μωξίῳ.

(44) Instar Stentoris. Adagio ludit, quo Stentore clamorior dicitur, qui voce et clamore pollet. Sumptum id a fabula Stentoris, cui comparat Homer., *Iliad.* ε', Junonis clamorem.

Στέντορι εἰσαμένη μεγάλητορι χαλκαιοφωνῶ, Ὅς τόσον αὐδίσσας χ' ὅσον ἄλλοι πενήχοντα.

Stentoris in speciem validi, cui ferrea vox, qui

Quinquaginta alios æquat clamore sonoque.

Et Juvenalis satyr. xiii.

Tu miscr exclamas, ut Stentora vincere possis.

Usus eo Theod. Balsamon. Ep. de Incensis lib. vii. Juris Græcolat. Ἄλλὰ μεμβράναι ἱστορικῶν καὶ συγγραφαὶ τακτικῶν ἀνατορικῶν κεκράζονται κατὰ Στέντορα. Saltem membrane librorum historicorum et ordinationum alicorum monumento Stentoris in morem hæc proclamant. Simili adagio dicitur ferrea vox ab eodem fortasse Homeri loco derivata. Vide Paræmiograph.

ad effectum perduxit. Intime cum Deo ineffabili ratione conjunctus; latere autem quanquam studuit, perficere tamen haud valuit. Sed qui in latebras solitudinis inaccessas se abstruserat, nunc jam urbanus est, et una cum fidelibus in civitatibus et vicis habitat; et qui pauper, et nudus et discalceatus (45) vixit, nunc in templis magnificis honoratur. Credo etiam spiritualiter sua ipsum templa revisere, et festum simul cum piis hominibus agitare, cum iisque convenire, donisque cultores suos remunerari. Sed magni hujusce viri virtutem, et solitariæ vitæ exercitationes, qui ipsum novit Paphnutius (46) simplici, ac sponte fuso sermone id agens solum, ut nudam patefaceret veritatem, enarravit. Nos vero modo lecta Evangelii verba vobis festi hujus cultoribus explicabimus *.

« Dixit Dominus, omnia mihi tradita sunt a Patre meo; et nemo novit Filium nisi Pater. » Si sensum in unaquaque dictione reconditum considerabis, comperies Salvatorem de duabus existentibus in ipso naturis sermonem injicere, quo scilicet pacto unum personæ pepulum (47) Divinitatis stamen subtegnine carnis contextuit. Illud enim, « Omnia mihi tradita sunt a Patre, » ut homo loquitur. Quæ enim habet, ut Deus, hæc a Patre, ratione humanitatis accepisse se dicit, juxta illud a Davide decantatum: « Omnia subjecisti sub pedibus ejus ». Illud autem: « Nemo novit Patrem nisi Filius, » Verbi divinitatem ostendit. Dicens vero, « Omnia mihi tradita sunt, » non Judæorum modo, sed etiam gentium Dominum se esse significat. Si igitur a Patre rerum omnium traditum est illi dominium, manifestum est eadem docere et agere, quæ Patri placent. Et hoc etiam aliis locis ostendit dicens: « Ego a me ipso non loquor ». Cum enim Evangelica doctrina legalem 367 multo præcelleret, ne quis eum Deo contrarium (48) existimaret, cum

σπουδάσας, οὐκ ἴσχυσαεν. Ἄλλ' ὁ πρὸς τὰ τῆς ἐρήμου κρυβεῖς ἀνεπίβατα, νῦν ἀστικὸς ἐστὶ μετὰ τῶν πιστῶν ἐν ταῖς πόλεσι καὶ κώμαις οἰκῶν, καὶ ὁ πένης καὶ γυμνὸς καὶ ἀνάλυτος, νῦν ἐν πλουσίοις τιμᾶται ναοῖς· πείθονται δ' ὅτι καὶ νοερώς ἐπιφοιτᾷ τῷ ἑαυτοῦ τεμένει, καὶ συνορτάζει, καὶ τοῖς εὐσεβείαι συναγελάζεται, τοῖς πανηγυρισταῖς ἀντιπαρέχων τὰς χάριτας. Ἄλλὰ τὴν μὲν ἀρετὴν τοῦ μεγάλου τοῦδε ἀνδρὸς, καὶ ἦν ἐν ταῖς ἐρήμοις ἐπεδείξατο ἀσκησῶν ὁ τοῦτον ἑωρακῶς Παφνούτιος ἀφηγγήσατο ἐν ἀπλῇ καὶ ἀκατασχεύῃ λόγῳ παραστήσας γυμνὴν τὴν ἀλήθειαν. Ἡμεῖς δὲ τὰς νῦν ἀναγνωσθησομένας εὐαγγελικὰς ῥήσεις, τοῖς καλοῖς ὁμῖν πανηγυρισταῖς σαφηνίσομεν.

B

« Εἶπεν ὁ Κύριος· Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου· καὶ οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ. » Σκοπιῶν ἐκάστης λέξεως τὸν ἔγκρυμμένον σκοπὸν, εὐρήσεις τὸν Σωτήρα περὶ τῶν ἐν αὐτῷ δύο φύσεων τὸν λόγον συνείροντα, ὅπως τὴν ἓνα τῆς ὑποστάσεως πέπλον ὁ τῆς θεότητος στήμων τῆ κρῆκῃ τῆς σαρκὸς συνεξύψανε. Τὸ μὲν γάρ· « Πάντα μοι παρεδόθη παρὰ τοῦ Πατρὸς, » ὡς ἄνθρωπος φηλέγγεται. Ἄ γὰρ ὡς Θεὸς ἔχει, ταῦτα λαβεῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς ἀνθρωπίνως λαλεῖ, κατὰ τὸ ὑμνούμενον τῷ Δαβὶδ· « Πάντα ὑπέταξας ὑπὸ πόδα τῶν ποδῶν αὐτοῦ. » Τὸ δὲ, « Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός, » τὴν θεότητα τοῦ Λόγου ὑποδηλοῖ. Εἰπὼν δὲ· « Πάντα παρεδόθη, » εἰσεῖεν ὡς οὐκ Ἰουδαίων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐθνῶν ἔχει τὴν κυριότητα. Εἰ γοῦν ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτῷ δέδοται ἡ πάντων δεσποτεία, εὐδην ὡς αὐτὰ διδάσκει, καὶ πράττει ἀνδάνοντα τῷ Πατρὶ. Καὶ τοῦτο δείκνυσσι καὶ ἐν ἄλλοις εἰπὼν· « Ἐγὼ ἀπ' ἑμαυτοῦ οὐ λαλῶ. » Τῆς γὰρ εὐαγγελικῆς διδασκαλίαις κατὰ πολὺ τὴν νομικὴν ὑπερβεδηκυίας, ὡς ἂν μὴ τις νομίσῃ τοῦτον

C

* Matth. xi, 27 seqq. ** Psal. viii, 7. ** Joan. xiv, 10.

Francisci Scorsi notæ.

(45) *Discalceatus*. In Vat. exempli scriptum est ἀνάλυτος, recte, ita postulante sententia; in Gall. ἀνήλυτος; in Panorm. ἀνάλυτος per u, perperam; adeoque emendanda duorum prava scriptura ex una recta: ἀνάλυτος enim est *discalceatus*, ut reddidi, quodque requirit locus, ubi agitur de S. Onuphrio de quo ut præcesserant illa πένης, καὶ γυμνὸς *pauper et nudus*, ita congruenter sequitur ἀνάλυτος, *discalceatus*. Fefellit autem fortasse scriptores sciolos et grammaticistas Dorica dialectus, per quam ἀνάλυτος dictum pro ἀνήλυτος, sic scribente Theocrito Idyll. iv:

Εἰς ὄρος ὄχ' ἔρπεις, μὴ ἀνάλυτος ἔρχεο, Βάττις.

In *mentis eum ambulat, ne discalceatus ens, Butte*. Vide scholiast. Theocrit. ex quo colligo Theophanem nostrum Siculum fuisse, cum ea utatur voce, quæ etiam ejus ævo fortasse a Doricis, quorum lingua usi Siewli, ac præsertim Syracusani: quod ex Idyll. xv Theocriti aperte colligitur, in Sicilia etiam tum adhæserat, et in usu versabatur. Jam ἀνάλητος dicitur ab ἤληψ quod nomen ὑπόδη *calceum* significat, παρὰ τὸ ἐλίσσειν τὸν πόδα a *ligando*, unde et *enliga* Latine de qua leges dissertationunculam Nigronii nostri libello singulari editam, cui aliquam

asseret lucem hæc nostra nota et notatio ἤληπος a *ligando*.

(46) *Paphnutii*. Acta S. Onuphrii a Paphnutio conscripta existant in Vitis Patrum quas edidit Heribertus Rosweydeus soc. nostræ, lib. r; idemque Paphnutius corpus S. Onuphrii sepelivit, quod proditum in Menol. die 11 Junii, quo Græci celebrant anniversariam ejus memoriam, eodem, quo Latini. Refert eadem ex Menol. Baron. in Annot. ad martyr. eod. die:

(47) *Unam personæ pepulum*. Metaphoram a peplo, seu tunica contexta sumptam quam noster duobus affert verbis de hoc mysterio incarnationis latius et subtilius persecutus est S. Proclus oral. 1 Editionis Vincentii Biechar. C. R., ab illis verbis inchoatam: Ὁ φρικτὸς τῆς οἰκονομίας ἱσθὸς ἐν ᾧ ἀρρήτως ὑφάνθη ὁ τῆς ἐνώσεως χιτῶν, etc. *Sacrosanctæ œconomίας texiorum jugum, in quo ineffabili quodam modo unitiois illius tunica confecta est, etc.*

(48) *Ne quis eum Deo contrarium*. De voce ἀνθετος, qua hic utitur et aliis non raro locis Theoph. vide dicta ad hom. 48, not. 69.

ἀντίθεον, τῷ πατρικῷ βουλήματι ἐξηρητῆσθαι λέγει ἅπαντες, καὶ οὐδὲν ἐξωθεν καλεῖν τῆς τοῦ Πατρὸς ἐντολῆς. Ἐπει δὲ τούτο πάλιν δουλικῶν ὑπόκλισιν ἐδίδου φαντάζεσθαι, ἀνατρέχει μάλα χυρῶς πρὸς τὴ τῆς οὐσίας ὁμοτιμον, καὶ φησιν· « Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Υἱὸν, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ· » οὐ γὰρ ψιλὸς ἐστὶν ἄνθρωπος, ὡς παρ' ἀνθρώπων γινώσκασθαι.

Ἐἴποι δὲ τις ἴσως τῷ ῥητῷ ἀνθιστάμενος· Καὶ μὴν ἐπέγνωσαν τὸν Κύριον οἱ τῷ μυστηρίῳ πιστεύσαντες, καὶ πρὸ γε τούτων οἱ θεοὶ ἀπόστολοι. Καταϊτιάται γοῦν τὸν ἱερὸν Φίλιππον ὁ Σωτήρ, ὡς μὴ πῶ ἐγνωκότα αὐτόν. « Τοσοῦτον γὰρ, φησὶ, χρόνον μεθ' ὁμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἐγνωκάς με, Φίλιππε; Πῶς δὲ καὶ ὁ κορυφαῖος Πέτρος ἐθεολόγει τοῦτον Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, εἰ μὴ ἐπέγνω αὐτόν; » Καὶ τί λέγω τοῦ; μαθητᾶς; Καὶ ὁ τῶν δαιμόνων ἀκάθαρτος λεγεών· « Οἶδαμέν σε, φωνεῖ, τίς εἶ ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ. » Πῶς οὖν οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Υἱὸν, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ; Τῆν ἀκριβῆ καὶ οὐσιώδη γνῶσιν ὁ Λόγος θελοῖ, ὅν μόνον γινώσκει αὐτῆ ἡ Τριάς. Ὅσοι γὰρ ἔγνωσαν Θεόν, οὐ τὸ τί ἐστὶν ἔγνωσαν, ἀλλ' ὅτι ἐστίν. Ἄφραστος γὰρ ἡ θεία φύσις, καὶ ἀγνωστος, πᾶσαν ἀνθρωπίνην κατάληψιν ὑπερβαίνουσα, ὑφ' ἑαυτῆς δὲ μόνως γινωσκομένη. Ἐπιγινώσκει οὖν ὁ Υἱὸς τὸν Πατέρα ὡς ὁμοούσιος, καὶ τὸν Υἱὸν ὁ Πατὴρ, ὡς φύσει κατ' οὐσίαν Πατὴρ. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐντός ἐστι ταύτης τῆς γνώσεως. Αὐτὸ γὰρ ἐστὶ τὸ τὰ βῆθη τοῦ Θεοῦ ἔραυνῶν. Καὶ μὲν καὶ οἱ ἅγιοι Πατέρες διὰ τοῦ Πνεύματος τῆν τοῦ Υἱοῦ γνῶσιν ἐδέξαντο· καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα ἐγνωρίσαν. Ἐν τούτοις γὰρ ἡ δεξις ἔοικεν ἀλλεπαλλήλους.

« Δεῦτε πρὸς με, πάντες οἱ κοπιῶντες, καὶ πεφορτισμένοι, καὶ γὰρ ἀναπαύσω ὑμᾶς. » Ὁ μὲν σκιάδης νόμος, καὶ παλαιὸς μόνος καλεῖ τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ. Ὁ δὲ Σωτήρ κοινῆν ποιεῖται τὴν κλήσιν εἰς ἅπαντας· εἰσω τῶν εὐαγγελικῶν περὶ τῶν Ἰουδαίων τε καὶ τοὺς ἐξ ἔθνων εἰσκαλούμενος, πάντας ἀολέας εἰς μίαν συναθροίζων αὐλήν. Κοπιῶντας μὲν γὰρ εἶπε τοὺς Ἰουδαίους, πεφορτισμένους δὲ γε τοὺς Ἕλληνας. Οἱ μὲν γὰρ Ἰουδαῖοι ματαιοπονοῦντες περὶ τὰ εἰκατα τοῦ νόμου παρατηρήματα, εἰς τὸν πυθμένα τῆς νομικῆς κατάρτας κατώλισθον· Ἕλληνες δὲ τὸ ἀχθεινὸν τῆς ἀσεβείας φορτίον ἐπωμισάμενοι, καὶ πᾶν εἶδος ἀσεβείας ἐπιτηδεύοντες, διέζων βλον κτηνοπρεπῆ· ὁ δὲ καὶ Δαβὶδ ἐπιστυγνάζων, οἶον ἀποκλαιόμενος εἶπεν· « Ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὢν, οὐ συνῆκε· παρασυμβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις,

¹ Joan. xiv, 9.

² Luc. iv, 34.

³ I Cor. ii, 10.

⁴ Psal. xlviii, 13.

Francisci Scorsi no!æ.

(49) *Petrus ille coryphæus.* Quotiescunque S. Petrum nominat hic Pater, nominat autem sæpissime, semper elogium primatus adjungit: Hic coryphæum, alibi πρώτον primum discipulorum, alibi κρηπίδα ei θεμέλιον τῆς Ἐκκλησίας *basim ei fundamentum Ecclesiæ*, alibi αἰτήρ. Quod adverto ad coufringendam contumaciam hæreticorum et

paterna voluntate sua dicit esse connexa, nec quidquam extra Patris præceptum loqui. Rursus autem, quoniam illud servilem quædam demissio videri poterat, recurrit occissime ad æqualitatem essentiae, et ait: « Nemo novit Filium nisi Pater, » non enim purus est homo, ut ab hominibus cognosci queat.

Dixerit vero fortasse quispiam his dictis objiciens: Sane qui mysterium postea crediderunt, et ante hos divini apostoli Dominum cognoverunt; reprehendit enim sanctum Philippum Dominus, quod eum nondum cognovisset; ait enim: « Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovistis me? » Quo vero pacto Petrus ille coryphæus (:9) eum Filium Dei vivi divinitus loquens confessus est, si non cognovit? quid vero discipulos dico? Etiam impura dæmonum legio clamat: « Scimus quia es sanctus Dei: » quo pacto igitur nemo novit Filium, nisi Pater? De perfectissima et essentiali cognitione hic loquitur Verbum, quod Trinitas duntaxat ipsa cognoscit. Quotquot enim Deum norunt, non quid est, sed quod est norunt. Neque enim explicari divina natura, neque cognosci potest, omnemque humanam comprehensionem excedit: solum vero a se ipsa cognoscitur. Cognoscit igitur Patrem Filium, utpote consubstantialis, et Filium Pater, utpote ejus secundum essentialiam naturaliter Pater. Et ipse etiam Spiritus sanctus non est extra hanc cognitionem. Ipse enim est qui profunda Dei scrutatur². Et sane sancti Patres per Spiritum sanctum cognitionem acceperunt Filii; et per Filium in Patris venere cognitionem. In his enim mutua uniuscujusque per alium videtur manifestatio fieri.

« Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. » Vetus lex, et umbratilis solos Israel filios vocat. Salvator vero ad omnes communiter vocationem extendit, et tum Judæos, tum gentiles advocat, ut sub alis Evangelii congregentur; omnesque confertos unam cogit in caulam. Laborantes quippe Judæos dixit; oneratos vero gentiles. Judæi enim circa vanas legis observationes frustra laborantes in profundum maledicti a lege inflicti delapsi sunt; gentiles autem gravissimo impietatis **368** onere suscepto, et omne flagitii genus exercentes, pecudum ritu vivebant. Quo sane David tristitia affectus quasi flens dicebat: « Homo cum in honore esset, non intellexit; comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis. » Igitur utriusque vocatur, ut ad

Græcorum hujus temporis, quibus hic primatus invisus, et temere et casu dicunt contigisse, ut ab evangelistis omnibus recenseretur semper primo loco Petrus, temerarii ipsi, et omnia depravato suo judicio æstimantes. Vide plura dicta ad hom. 37, not. 2.

veritatis cognitionem accedant, et collum Domini A jugo submittant; ut evangelica doctrina veluti habenis acti ad intelligentiam adducantur, et ad virtutis viam divinis Eloquiis dirigantur. Et alteros quidem a labore atque afflictatione inutili revocet; alteris vero, ut, excusso peccatorum pondere, prope se recipiant ad quietem. Quod enim peccatum grave sit pondus, fide dignus est testis Zacharias sacer interpres, qui iniquitatem in plumbi talento insidentem vidit⁹. Quod vero etiam gravi ponderi comparetur negare fas esse non arbitror, cum David dicat quod, « Iniquitates meae supergressae sunt caput meum, et sicut onus grave gravatae sunt super me¹⁰; » leve autem negotium, et quod sursum elevet, virtus, ut his verbis testatus est Isaias: « Quinam isti ut nubes volant, et quasi columbae? » Sed Dominus Jesus hos sub peccato oppressos (50)¹¹ qui igitur vocantem credendo in honore habuerunt, non sine emolumento participet requiescit evangelicæ facti sunt, ut quæ, « diveritit ab oneribus dorsum eorum, » juxta illud in psalmo decantatum¹². At vero laborantes, et prægravati remanserunt infidelitatis rabie suam ipsius probro mentem afficientes, et canum instar in corporis delectationes proni. Et de his sane sapientia, quæ loquitur in Psalmis, dixit: « Obscurentur oculi eorum ne videant, et dorsum eorum semper incurva¹³. » Quoniam vero quidam labor est bonus; quo David laborasse se dicit: « Laboravi in gemitu meo¹⁴; » et Paulus bonum certamen aggressus¹⁵ scripsit: « Abundantius omnibus laboravi¹⁶; » est etiam aliquod onus laudabile, virtutum scilicet sarcina, quam qui habet, non gravatur onere, sed lætatur: fortassis etiam hoc: « Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, » dicendum est justis, cum Dominus largietur his regnum. Hic enim: « Euntes ibant, et fiebant mittentes semina sua¹⁷; » hoc siquidem est laborare. Cum autem: « Venientes venient cum exultatione portantes manipulos 369 suos¹⁸, » hoc est pondus, quo laborarunt ipsi, afferentes: « Jugum enim meum suave, et onus meum leve. »

⁹ Zachar. v, 7 seqq. ¹⁰ Psal. xxxvii, 4. ¹¹ Isa. li, 8. ¹² Psal. lxxx, 7. ¹³ Psal. lxxviii, 24. ¹⁴ Psal. vi, 6. ¹⁵ II Tim. iv, 7. ¹⁶ I Cor. xv, 10. ¹⁷ Psal. cxlv, 6. ¹⁸ Ibid.

Francisci Scorsi notæ.

(50) *Sub peccati jugo oppressos.* Hic ms. liber. Panorm. lacunam habet, quam nec explet neque complanat, sed transit ille ibidem ms. qui Parisiis ad me transmissus a P. Jacobo Sirmundo, ex quo multa sæpe fragmenta lucratus sum. In primo igitur hæc scripta sunt ita. 'Αλλ' ὅγε Κύριος Ἰησοῦς τοὺς ὑπὸ ἁμαρτιῶν κατηγθισμένους, deinde interjecto spatio οἱ μὲν οὖν τῇ πίστει τὸ τι ἀκερδῶς τὴν εὐαγγελικὴν ἀνάπαυσιν εὐμοιρήσαντες. Eademque fere scriptura alterius, præterquam quod nullum intercipitur spatium, perinde quasi nihil d'esset, et securus sententiæ scriptor vulnus non sanavit, sed occultuit, seu potius exulceravit, addita etiam post ἀκερδῶς voce πόνον. Petivi ex Vat. cod. medicinam; si quam nancisci possem, quæ luxatum hoc membrum restitueret, sed cum codicem comperi, multo pejus habere, et graviore vulnere esse

καὶ ὠμοιώθη αὐτοῖς. » Εἰσκαλοῦνται γοῦν ἄμφω πρὸς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, καὶ τὸν αὐγὴν ὑπενεγκεῖν τοῖς τοῦ Κυρίου ζυγοῖς, ὡς ἂν τῷ εὐαγγελικῷ λόγῳ ἠνωχοῦμενοι, ἀνακομισθῶσιν πρὸς σύνεσιν, καὶ τοῖς θεοῖς θεοπίσμασι πρὸς ἀρετὴν ἀπευθύνονται. Καὶ τοὺς μὲν κατακοπιᾶν ἀπέργει, καὶ κληπαθεῖν ἀκερδῶς, τοὺς δὲ ἀποτινάξαι τὸ τῶν ἁμαρτιῶν φορτίον, καὶ ταχυστιβῆται πρὸς τὴν ἀνάπαυσιν. Ὅτι γὰρ βαρὺ φορτίον ἡ ἁμαρτία, ἀξίωχος μάρτυς Ζαχαρίας ὁ ἐρδὸς ὑποφοίτης, ἰδὼν τὴν κακίαν ἐπὶ ταλάντου μοιθίδου καθεζομένην. Ὅτι δὲ καὶ βαρεῖ φορτίῳ παρειασται, οὐκ οἶμαι δεῖν ἀντιλέγειν, τοῦ Δαβὶδ εἰρηκότος, ὅτι: « Αἱ ἀνομίαι μου ὑπερῆραν τὴν κεφαλὴν μου, ὡσεὶ φορτίον βαρὺ ἐθαυρύνθησαν ἐπ' ἐμέ. » κοῦφον δὲ καὶ ἀνωφερὸς χρῆμα ἡ ἀρετὴ, ὡς Ἡσαίας μεμαρτύρηκε φάσκως οὕτως: « Τίνες οὗτοι ὡς νεφέλαι πέτανται, καὶ ὡσεὶ περιστερά; » Ἄλλ' ὁ γε Κύριος Ἰησοῦς τὴν ὑπὸ ἁμαρτιῶν κατηγθισμένους... οἱ μὲν οὖν τῇ πίστει τὸν κεκληχότα τιμήσαντες, οὐ μὲν ἀκερδῶς τὴν εὐαγγελικὴν ἀνάπαυσιν εὐμοιρήσαντο, « ἦς ἀπέστησεν ἀπὸ ἄρσεων τὸν νῶτον αὐτῶν, » κατὰ τὸ ὁμνούμενον ἐν ψαλμοῖς. Μεμνήκασι δὲ κάμωντες, καὶ πεπιεσμένοι οἱ τῇ λύττῃ τῆς ἀπειθείας τὸν σφέτερον οὐκ ἐιδίζοντες νοῦν, καὶ κεκυφότες ἐν τοῖς σαρκικοῖς κυνηδόν. Καὶ περὶ τῶνδε ἡ ψαλμικὴ σοφία φησὶ: « Σκοτισθῆσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διαπαντὸς σύκαψον. » Ἐπεὶ δὲ ἐστὶ καὶ πόνος ἀγαθός, ὃν ὁ Δαβὶδ κοπιᾶν λέγεται. « Ἐκοπίασα ἐν τῷ στεναγμῷ μου, » καὶ Παῦλος τὸν καλὸν ἀγῶνα μετῶν ἐγραψεν, ὅτι « Περισσότερον πάντων ἐκοπίασα, » ἐστὶ δὲ καὶ φορτίον ἐπαινετὸν, ἡ τῶν ἀρετῶν συλλογὴ, ἣν ὁ ἔχων οὐκ ἀχθοφορεῖ, ἀλλ' εὐφραίνεται: τάχα που τὸ, « Δεῦτε πρὸς με, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ κεφορτισμένοι, » πρὸς τοὺς δικαίους εἰρησθαι μέλλει, ὅταν τούτοις τὴν βασιλείαν χαρίσθῃται. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ, « Πορευόμενοι ἐπορεύοντο, καὶ ἐκλαίον βάλλοντι τὰ σπέρματα αὐτῶν. » τοῦτο γὰρ κοπιᾶν ὅτι δὲ « Ἐρχόμενοι ἤξουσιν ἐν ἀγαλλιάσει ἀφροντες; τὰ δράγματα αὐτῶν, » τὸ πονηθὲν αὐτοῖς φορτίον ἐπιφερόμενοι, ὅτι: « Ὁ ζυγός μου χρηστός, καὶ τὸ φορτίον μου ἐλαφρόν ἐστιν. »

D mutilatum. Nam post illa verba καὶ ὡσεὶ φορτίον βαρὺ ἐθαυρύνθησαν ἐπ' ἐμέ, reliqua desiderantur, eodemque malo laborat cod. Paris. regius, et is qui servatur in Coll. Paris. soc. Jesu quæ Biblioth. fuit card. Joyse. Nulla igitur mihi videtur nec Æsculapii, quidem quod aiunt, manu medicabile vulnus. Reliqui hiatus potius, quam aliquid adalterinum de meo affligerim. In verbis quæ lacunam sequuntur illæ particulæ τὸ τι, quæ nullum sensum commodum efficiunt, emendatæ sunt ad oram libri ms. Panorm. et in οὐ μὲν mutatæ, quam emendationem ut rectam recepi et edidi, vocem πόνον ms. Gall. quæ inutilem laborem et molestiam crearet, turbaretque sensum. omisi. Hæc visa sunt de hoc loco, nisi si quis meliora afferat: vel emendatiorum codicum et pleniorum.

ἵ παπορῆσει δὲ τις ἴσως, καὶ πῶς ἐστι χρηστὸς ὁ Α τοῦ Κυρίου ζυγός, αὐτοῦ κεκραγός, ὅτι « Στανῆ καὶ τεθλιμμένη τῆς ἀρετῆς ἡ ὁδός ; » Πῶς δὲ καὶ τὸ φορτίον ἐλαφρόν ἐστιν, εἰ « Διὰ μυρίων θλίψεων δὲ ἡμᾶς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ; » Σαφῆς μὲν ἴσως τοῖς ἐπισκευημένοις τῆς ἀμφιβολίας ἡ ἐξηγήσις· εἰρήσεται δὲ δι' ὀλίγου καὶ πρὸς ὑμᾶς. Στανῆ μὲν καὶ τεθλιμμένη ἡ τῆς ζωῆς ὁδός δοκεῖ τοῖς ἀγυμνάστως ἔχουσι πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ κατανοήσιν. Ῥαδίᾳ δὲ καὶ χρηστῇ, καὶ εὐπρόσitos τοῖς ἐν ἔξει γενομένοις τοῦ ἀγαθοῦ. Ὡσπερ γὰρ ἀδάμαστος δάμαλις δυσφόρητον μὲν ἠγγέσεται τοῦ ζυγοῦ τὴν ἐπιθεσιν, ἔστ' ἂν ἡ ἀπειρόζυγος, καὶ οὐκ ἂν βλάβως τὴν ζεύγλιν εἰσδέξοιτο· ἐθισθεῖσα δὲ ἀπόνως ταύτην εἰσδύεται· οὕτως ὁ τοῦ Κυρίου ζυγός χρηστὸς ὢν κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, τραχὺς δὲ τοῖς εἰσαγομένοις δοκεῖ. Τοιαύτη γὰρ τῆς ἀρετῆς ἡ φύσις, καὶ τοῦτο καὶ τις τῶν θύραθεν σοφῶν δι' ἐμμέτρου καλλιεπειας ἐδήλωσεν. Οὐδὲν γὰρ ἐμποδῶν καὶ παρὰ τῶν ἐχθρῶν χρησιμὸν τι λαβεῖν. Λέγει γοῦν τῆς ἀρετῆς τὸν οἶμον μακρὸν εἶναι, καὶ ὀρθρον, καὶ τραχὺν τὰ πρῶτα δοκεῖν τῷ βαδίζοντι· ἐπὶ δ' εἰς ἄκρον ἤκηται, ὁμαλὸν ὄρασθαι καὶ ῥάδιον. Χρηστὸς οὖν ὁ τοῦ Κυρίου ζυγός, καὶ διὰ τὴν εὐκολίαν τῶν ἐντολῶν. Τί γὰρ εὐκοπώτερον τοῦ· « Μὴ κρίνετε, καὶ ἄφετε, καὶ ἀφεθήσεται· καὶ ὅσα ἂν θέλητε, ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὑμεῖς ποιῆτε αὐτοῖς ὁμοίως ; » Διὰ τοῦτό φησιν ἡ θεολόγος βροντή· « Αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ βαρεῖαι οὐκ εἰσίν. » Ἐλαφρόν δὲ καὶ τὸ φορτίον αὐτοῦ διὰ τῶν ἁμαρτιῶν τὴν συγχώρησιν, ἣν ὁ παλαιὸς νόμος παρασχεῖν οὐκ ἠδύνατο· Χριστὸς δὲ ταύτην ἡμῖν δίδωσιν εὐχερῶς. « Καὶ γὰρ χιλία ἔτη ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ ὡς ἡμέρα ἡ ἐσχότος, » ἡ νυκτὸς φυλαχῆ τῷ ἁμαρτήσαντι καὶ με-

Dubitaverit vero quispiam, quomodo suave est jugum Christi, ipso clamante, quod « arcta et angusta ¹⁵ » sit virtutis via? quo autem modo onus leve, si per sexcentas « tribulationes oportet nos introire in regnum Dei ¹⁶? » Aperta sane iis qui animum adverterint dubitationis explicatio; sed quantum in nobis est absolvetur brevi. Arcta sane via virtutis et angusta objicitur iis qui nondum se in boni iudicio et cognitione exercuerunt. Facilis autem, et suavis, et accessu pervia iis qui jam habitum virtutis acquisierunt. Sicut enim vitula nondum edomita, cum jugum sibi sentit imponi, grave ad ferendum iudicat, donec experimento condoceat, nec in illud collum libenter immittit; ubi vero assuefacta fuerit, nullo negotio subit: sic etiam jugum Christi cum sit suapte natura suave, asperum videtur incipientibus esse. Talis scilicet virtutis est ratio, quod etiam quidem externorum (51) sapientum eleganti carmine significavit. Nihil enim officit (52), si quid utile etiam ab inimicis decerpamus. Ait igitur virtutis quidem viam longam et arduam esse, asperamque principio ingredientibus videri: ubi vero ad culmen perventum sit, planam facilemque se ostendere. Suave igitur Christi jugum etiam propter præceptorum facilitatem. Quid enim facilius hoc: « Nolite iudicare ¹⁷; » et: « Dimittite, et dimittimini ¹⁸; » et: « Quæcumque vultis, ut faciant vobis homines, et vos facite illis ¹⁹; » ideo ait illud theologiæ tonitru: « Præcepta ejus gravia non sunt ²⁰, » leve vero etiam onus ejus propter remissionem peccatorum, quam lex antiqua dare non poterat; hanc vero nobis facile Christus impertit. Etenim: « Mille anni (53) in oculis ejus, tanquam dies hesternæ ²¹, »

¹⁵ Matth. vii, 14. ¹⁶ Act. xiv, 22. ¹⁷ Matth. vii, 1. ¹⁸ Luc. vi, 38. ¹⁹ Matth. vii, 12. ²⁰ I Joan. v, 3. ²¹ Psal. lxxxix, 4.

Francisci Scorsi notæ.

(51) *Quidam externorum*, etc. Hesiodi sine dubio promulgatos ut puto versiculos innuit.

Τῆς δ' ἀρετῆς ἰδρωτὰ θεοὶ προπάροισεν ἔθηκαν
Ἄθανάτοι, μακρὸς δὲ, καὶ ὀρθτός οἶμος ἐπ'

Καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον· ἐπὶ δ' εἰς ἄκρον
Ῥηϊδίη δ' ἤπειτα πέλει χαλεπή περ εἰούσα.

Quos ego sic ludens verti :

*Sudorem æterni dii præmisere decoræ
Virtuti, longa ire via est, atque ardua ad ipsam
Asperaque ascensum primo: sed culmina post-*
[quam

Pervades, jam plana patet prius in via virtus.

Afert ex his M. Tull. *Epist. fam. lib. vi*, ad L. primam, primum versum et secundi Hemistichion. Simile quiddam ex Simonide poeta lyrico refert Clem. Alex. lib. iv *Stromat.*: *Fertur, inquit, virtus habitare in rupibus aditu difficilibus.*

(52) *Nihil enim officit*. Clemens Alex. in *Ethnic. poematis* quasdam velut in nocte stellas emicare dixit lib. i *Stromat.*, et S. Augustinus *De doctr. Christ.* lib. ii: *Si qua philosophi dixerunt fidei nostræ accommodata, non solum formidanda non sunt, sed ab iis tanquam ab injustis possessoribus in nostrum usum vindicanda.* Ambrosius, in cap. xii prioris ad

Cor., si tamen is auctor est ejus commentarii: *Omnis veritas a quocumque dicatur, a Spiritu sancto est.* De hoc præterea argum. luculentum agunt D. Hieronym. *Epist. ad magnum urbis Romæ orat.* et D. Basilus *hom. ad adolescentes*, *De utilitate capienda ex gentilibus libris.*

(53) *Mille anni*. Locus hic in C. P. mendo non caret, quod tollendum est si legatur ἡ νυκτὸς φυλαχῆ, pro ἡν ἐκτὸς φυλαχῆς ut ibi male scriptum adjuvat emendationem meam C. S. qui tamen non est omnino emendatus; habet enim φυλαχῆ pro φυλαχῆς quod est in P. C., sed ex ἡ νυκτὸς φυλαχῆ quod rectum censeo factum esse vitio properantis manus ἡν ἐκτὸς. Et eodem vitio scriptum φυλαχῆς pro φυλαχῆ neminem arbitror non videre. Jam vero tropologicum sensum versculi hujus ex psal. lxxxix, quem ad sententiam suam pie accommodat hic Pater. Leges etiam apud Gregor. Nyssen. tract. priore in psal. cap. vi, cujus hic verba solum ex Latina interpretatione Jacobi Gretserii soc. nostræ dabo: Græca præcido quia multa: *Id quod sequitur alterum dogma complectitur: « Quoniam mille anni in oculis tuis, Domine, tanquam dies hesternæ, quæ præterit, et quæ pro nihilo habentur, eorum anni erunt? » Quid igitur dogmatis nobis hic insinuat? Ei videlicet, qui mutata religione ad rectam vivendi rationem revertitur, licet via infinita*

quam peccanti et poenitenti sine custodia reputat. Utinam verò etiam nos opera exhiberemus digna eo, qui nos ad jugum suum vocavit Christo verò Deo nostro, quem decet omnis gloria, honor et adoratio cum ejus Patre principii experte, et sanctissimum, et bono, et vivificante Spiritu ejus nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

370 HOMILIA LV.

In illa verba : « Venit Jesus in partes Cæsareæ Philippi. » — Dicta est in festo SS. apostolorum Petri et Pauli (54).

Gratulor tibi, civitas (55), tibi que adeo sacrum templum in palatio (56) constitutum, cum omnium ætatum homines, omnesque fortunæ donis insignes in te videam confluisse; et tam gravium sacerdotum ad nos honorandos convenisse frequentiam. Horum porro omnium auctor est primo quidem Deus, a quo quicquid est boni in homines, profectum est atque collatum : secundo vero loco Imperator pius (57), servator, clemens cum subditos aspicit, hostibus quippe iracundiam servat : qui cum multa nobis ac magna bona largitus esset, tantumque omnibus et nostræ, et superioris ætatis pietate, animique magnitudine quantum nitore siderum solis splendores, antecelleret : unum etiam

τανοούντι λογίζεσθαι. Γένοιντο δὲ καὶ ἡμᾶς ἐπέμια ἔργα ἐπιδείξασθαι τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς εἰς τὸν ἐκείνου ζυγὸν Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ὃ πρότερον πᾶσα δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ ἀνάρχῳ αὐτοῦ Πατρὶ, καὶ τῷ παναγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ αὐτοῦ Πνεύματι, νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

OMIAIA NE'.

Εἰς τὸ, « Ἐλθὼν δ' Ἰησοῦς εἰς τὰ μέρη Καισαρείας τῆς Φιλίππου. » — Ἐλέχθη ἐν τῇ ἑορτῇ τῶν ἀγίων ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου.

Συνήδομαι σοι, πόλις, καὶ σοί, θεῖε τῶν ἀνακτόρων ναεῖ, πάσης ἐπὶ σὲ σήμερον ἡλικίας χυθείσης, καὶ τῶν ὄσοι τὴν τύχην ἐπίδοξοι, ἱερέων τε τοιούτων τῆ παρούσαν ἡμῖν ἐπιχοσμούμετων πανήγυριν. Τούτων δὲ πάντων ἀξίος, τὰ μὲν πρῶτα Θεός, παρ' οὐ πᾶν δεῦτερον δὲ βασιλεὺς εὐσεβής, σωτὴρ, εὐμενής, εἰ τοὺς ὑπηκόους ὀρέσθαι· τοὺς γὰρ πολεμίοις τὸν θυμὸν ταμιεύεται· ὅς δὴ πολλῶν καὶ μεγάλων ἀγαθῶν γενόμενος ἡμῖν παροχέως, εὐσεβείᾳ τε καὶ μεγαλοφροσύνῃ νικῆσας πάντας τοὺς νῦν, καὶ τοὺς ἐμπροσθεν, ὅσον τὰς τῶν ἀστέρων ἀγλαίας τὰ ἡλιακὰ σελαγίσματα· ἐν καὶ τοῦτο προσέθηκε γνώρισμα τῆς ἐκείνου βασιλικῆς ἐντος καὶ μεγάλης ψυχῆς,

Francisci Scorsi notæ.

scelerum maculis notata s'it. ut collectio illa peccatorum mille annorum esse videatur pro nihilo, totam illam congeriem reputatum iri, dummodo pedem referat; nam divinus oculus presentias semper intuetur, præterita vero non æstimat, sed instar unius diei vel noctis nostræ quæ jam præterit a Deo habetur, etc. Quæ vero spectant ad litteralem sensum ejus versiculi, et conciliandas varias lectiones, quæ ex Hebræa et Græca nostraque versione existunt, vide Bellarm. et cæteros interp. psal.; nostra enim hæc opella est, quam exegimus.

(54) *Petri et Pauli.* Nomina hæc principum apostolorum in epigrapha addidi expresse, ut jam ab initio sciretur quo die hic sermo habitus; eodem enim die duorum Apost. Græci ac Latini festum celebrant ut annotat Baron. ad Martyr. et ex Menæo Græc. patet. Addidi autem ex uno cod. Vat., nam in cæteris omnibus solum est τῶν ἀγίων ἀποστόλων qui κατ' ἐξοχὴν satis intelliguntur Petrus et Paulus; sequenti vero die de omnibus duodecim SS. apostolis quod ex eodem Menæo patet, communiter solemne celebrant. Habui autem hujus homiliæ exemplaria tria integra : unum ex Vat. biblioth. impensa et opera amicorum, inde descriptum; alterum ex cod. bibl. Parisien. et ejus quæ in coll. soc. Jesu Parisiens. habetur, quæ olim card. Torosæ, idque exscriptum P. Jacobi Sirmundi manu, qui a me vix rogatus pro sua humanitate et studio propagandæ rei litterariæ, cum præter cæteros laborem impendit, cujus officii et consilii, quibus in hoc opere usus sum, multum debeo. Tertium denique ex eo exemplari quod in Sicilia exaratum et in Gallias transportatum inde ad me idem Pater Sirmundus diligentissime transmisit : præterea fragmenta duo alterum in lib. qui Panormi mihi ad harum homiliarum translationem conficiendum traditus : unde primum cæpi eam cudere; in quo sane hujus hom. media plus parte relicta est quod reficiendum curavi ex Vat. biblioth. antequam

C integrum homiliam reciperem ex eadem, de qua jam dixi.

(55) *Tibi civitas.* Constantin. hanc habitam solemnissimo die multis conjecturis mihi persuasum est (a). De quibus vide Proæm. II, § 4, ubi hæc conjectanea copiosius scribo.

(56) *Templum in palatio.* Et hinc maximum dicitur argumentum ejus opinionis, quam modo attingi not. 55 proxima : tam enim magnificentum pulcherrimumque templum, quam noster hoc Proæmio describit, illud esse affirmarim, de quo Joan. Curopalata in Basilio scribit his verbis : *Alia multa sacra templa in palatio ædificanda curavit in nomen Eliæ prophetae, et martyris Clementis, et Salvatoris Christi, et apostoli Petri, et principis militiæ, quorum pulchritudinem exprimere ne poetica quidem possit magniloquentia.* Hæc Curopalates; ex quo vides quam omnia convenientia indicia. Theophanes sub Basilli et Leonis imperio vixit et floruit, uti ex aliis argumentis ostendi in proæm. III, § 4. Atque hunc Basilius templum in palatio ædificasse sancto Petro proditum vides ex Curopal. ac præterea tam pulcherrimum, ut vix poetæ possint exprimere : et vides nostrum hunc oratorem poetico plane stylo conari hujus templi magnificentiam, et oratum extollere, in quo concionem habebat.

(57) *Imperator pius.* Basilius Macedo, quem ut jam not. proxima advertimus, Curopalates auctorem magnificentissimi hujus templi scripsit. De eodem Florat. Tursellinus noster in *Epist. Hist. lib. VII* : « *Insignis, inquit, justitia, ac religio Basilli Macedonis Græci imper. enituit.* » Et paulo post : « *Nec facile alius plura templa vel instauravit, vel condidit.* » Ita Tursell. Idem vero coacto conc. VIII, Constantinopolitano IV, ex auctoritate Rom. Pont. Photio pseudo-patriarcha erecto, S. Iguatium in suam restituit sedem. Vide plura in Proæm. U, § 4, in concilio œcum. VIII.

(a) Panormi, non Constantinopoli dictam ex codicis Matritensis inscriptione patet. Vide Joan. Yriarte supra col. 26. EDIT. PATR.

τὸν τερπνότατον τοῦτον τῶν κηρύκων ναῶν, ὃν κα-
θάπερ κρηπίδα καὶ ἀσφάλειαν ἐν τοῖς ἀνακτόροις
ἔδειματο, μέγιστόν τε καὶ κάλλιστον, καὶ κάλλι
καινοτέρῳ διαπρεπέστατον, καὶ φωτὶ φαιδρότατον,
καὶ χρυσῷ διαυγέστατον, καὶ ψηφαῖς στιλπνότατον,
καὶ γραφαῖς ἀνθηρότατον. Ὅν τις ἰδὼν πολλάκις,
καὶ πάλιν ἰδὼν, ὡς νῦν αὐτῷ πρῶτον φανέντα θαυ-
μάζει, καὶ τέθειπε πανταχοῦ τῇ θέᾳ πλανώμενος.
Ὁ μὲν γὰρ ὄροφος ἀπληστός ἐστι θέα, καὶ θαῦμα
ἰδεῖν καὶ ἀκοῦσαι. Γλυφαῖς τισὶ λεπτοτέrais εἰς κα-
λαθίσκων σχῆμα ποικιλομέναις ὠραϊζόμενος. καὶ
πανταχόθεν τῷ χρυσῷ περιαστρέπτων, μιμείται τὸν
οὐρανὸν, ὅτε καθαρὰ αἰθρὰ τῶν τῶν ἀστέρων χορῶ
περιλαμβάνεται. Κίονες δὲ κάλλιστα τὰς ἀντυχὰς
ὑπεριδουσαι, εἰς ἀμήχανον ὕψος τὸν ὄροφον αἴρουσι.
Τοῦ δὲ ναοῦ τὸ ἀγιώτατον δάπεδον ἀτεχνῶς ἐαρινῶ
λειμῶνι παρείκασται ποικιλῆ μαρμάρων ψηφίδι, ὡς
ἄνθισι, καθωραϊζόμενον. Πλὴν παρ' ὅσον τὰ μὲν
ἄνθη μαραινεται, καὶ ἀλλάττεται, ὃ δὲ λειμῶν οὗτος
ἀμάραντός ἐστι, καὶ ἀίδιος, τῆρῶν ἐφ' ἑαυτῷ τὸ
ἄνθος ἀθάνατον. Πᾶς δὲ τοῖχος ποικιλῆ μαρμάρων
περικαλύπτεται. Τὰ δὲ τούτων ἀνωτέρω χρυσῆ κα-
λύπτει ψηφίς, ὅσα μὴ συνελήφεν ὁ τῶν σεπτῶν εἰ-
κόμων χορός. Τὸ δὲ τῆς ἀρρήτου τελετῆς χωρίον,
μαρμάρων θώραξ, τοῖς ἱερεῦσι περικλαλεῖ τὸν χώρον·
ἐφ' ὃν ἔστιν ἐπαναπαύεσθαι τε καὶ μετὰ ἀσφα-
λείας ἐστάναι, καὶ τέρειπει τῇ θέᾳ τὴν ἕψιν. Κώ-
λυμα δὲ τοῦτο τῶν, εἰς τις προπετής καὶ ἀνίερος
εἴσω τῶν ἀδύτων ὑπερβῆναι φιλονικεῖ. Ἡ δὲ θεία
τράπεζα, ταῖς ἐξ ἀργύρου καὶ χρυσοῦ μαρμαρυγαῖς
ἀπαστρέπτουσα, καταπλήττει τὸν θεατῆν. Τὰ δὲ
λοιπὰ ταύτης τιμάσθω σιγῇ. Ὁ δὲ ναὸς ἅπας τοῖς
ἄδουσι τοὺς θεῖους ὕμνους, ὡσπερ τὰ ἄντρα ἡρέμα
συναπηγεῖ, τῆς φωνῆς ἐπανιούσης πρὸς ἑαυτὴν κατὰ
τὸν ἀντίτυπον. Παροπτασμάτων δὲ πλῆθος ἡύρη-

A hoc addidit animi vere imperatorii, et magni argu-
mentum vnuatissimum hoc concionatorum tem-
plum (58), quod fundamenti instar, ac munimenti
in palatio ædificavit maximum atque pulcherrim-
um, quod et insolito quodam ornatu magnificentum,
et splendore conspicuum, et auro fulgentissimum,
lapillis (59) clarissimum, et picturis quasi floribus
amœnissimum. Quod cum sæpius viderit quispiam
et semel atque iterum fuerit contemplatus, ut no-
vum, ac nunc primum visum admiratur et obstu-
peseit, errabundos oculos huc illucque circumferens.
Tectum enim hujusmodi est, ut nec ejus aspectu
satiari quis possit; et cum videntibus, tum etiam
audientibus miraculo sit variis calathiscis poli-
tissima arte cæclatis distinctum ac decoratum, et
B undique auro coruscans æmulatur cælum, cum
puro ac sereno aere astrorum choro collucet. Co-
lumnæ vero arcus optime suffulcientes in eam
altitudinem tectum erigunt, ut machinas omnes
artemque superare videatur. Jam templi sanctissim-
um pavementum 371 marmoris (60) segmentis
quasi floribus ubique decoratum, prout verno tem-
pore efflorescenti plane simillimum est, hoc exco-
pio quod flores ibi deflorescant, et submutantur;
hoc autem pratum nunquam marcescit, et perpetu-
um viget florem in se servans immortalem.
Nihil in parietibus non marmore vario conves-
titum; superiora vero lapillis aureis operta sunt, qua
tamen a venerandarum imaginum choro non occu-
pantur. Locus ille, in quo arcanum peragitur sacri-
fium marmoreo thorace septum, et circumscri-
ptum est sacerdotibus, ubi et requiescere, et tuto
consistere, et aspectum spectaculo licet oblectare.
Idque claustrum etiam ab accessu prohibet, si quis
temerarius ac profanus adyta penetrare conten-

Francisci Scorsi notæ.

(58) *Concionatorum templum.* Ubi nimirum conciones sacræ in palatio ad imper. et aulicos haberentur quod et hodie facitatur in palatio proregis Siciliæ in æde D. Petri ibidem condita.

(59) *Lapillis.* Eos intelligo, ex quibus musivum opus conficitur, quorum alii auro illiti, alii versicolores ad varias figuras exprimendas inter se mira arte compinguntur et conseruntur. Tria itaque quæ in musivo (musaico vulgo dicimus) lapillo, seu tota musiva structura continentur, expressit Theophanes, cum templum dicit: Καὶ χρυσῷ διαυγέστατον, καὶ ψηφαῖς στιλπνότατον, καὶ γραφαῖς ἀνθηρότατον, Auro splendidissimum, lapillis clarissimum, et picturis florentissimum. Hujusmodi porro templa musivi operis Græcorum more facta videmus Panormi duo, alterum in palatio proregis S. Petro apostolo dicatum, quod rex Rogerius erexit; et sane simile huic quod in Constant. palatio ædificatum hic auctor describit; nam ad illam ideam alias aliis in locis a regibus etiam North. exædicatas esse sacras ædes conjicio; alterum in arca prætorii a Georgio Antiocheno Rogerii primum comitis deinde etiam ejusdem regis Admirato exstructum, quod hodie Marturanam vocamus. In monte vero regali amplissimum item ac magnificentissimum visitur a Wilelmo II Siciliæ rege a fundamentis excitatum et exædicatum, ac D. Mariæ Virgini consecratum, Cœnobio etiam mona-

chorum S. Benedicti auctum et locupletatum, quod sane cum videas, hoc ipsum a Theophane hac oratione ornatum, arbitraris. Certe illi non cedit vel artificio, vel sumptu, vel magnitudine. De his agit Theomas Farell. lib. viii dec. primæ.

(60) *Marmoreis segmentis.* Ex quibus opus segmentatum, seu vermiculatum dictum, quale describit Lucilius, ex eo similitudinem elegantissimam trahens, et in Albutium ludens, quod refert M. Tullius, *De orat.* lib. iii:

Quam lepide lexeis composie, ut tessellæ omnes, Arte pavimento atque emblemate vermiculato.

Ad id etiam Quint. respiciens lib. ix: *Tessellæ*, inquit, *ut ait Lucilius, struet et vermiculate lexeis* committet. Sed principium secundi versiculi apud Plinium legitur lib. xxxvi, *Arte pavementum*; utrobique falso. Legendum, *Endo pavimento ἀρχαῖκῶς*, ut in plerisque legitur libris. Ad rem: de hoc opere, ut intelligam potius Theophanem, quam de tessellato pavimento, suadet similitudo florum; unde conjicere licet id pavementum calculis ψηφαῖς versicoloribus fuisse picturatum, adeoque non tessellis, sed segmentis minutissimis vermiculatum. De tessellato vero pavimento lege Vitruvium, l. vii, cap. 1, apud quem differre videbis pavimenta ex tessellis, et sectilibus ad amussim compactis inter se. Suetonius de Tessellato meminit in Julio Cæs. cap. 46.

dat. Divina sed enim mensa auri argenti que splendore fulgurans spectatorem attonitum tenet. Cætera vero quæ in eo visuntur, silentio honorentur. Templum totum divinos canentibus hymnos velut antra leniter (61) sonum reddit in se ipsam ob resistantiam voce redeunte. Aulæorum magna multitudo suspensa, quibus materiem quidem serica præbuere fila (62) versicolore circumtexta subtegmine : opus vero admirabili quadam et exquisita arte elaboravere Phœnices (63), crebræ facies con-tendentes, ut ita dicam, inter se nunquam sopitis ignibus templum illuminant, et noctes æque ac dies claras efficiunt. Vasorum ex argento auroque factorum vel multitudinem vel pulchritudinem ad

In illo tempore : « Venit Jesus in partes Cæsareæ Philippi. et interrogabat discipulos suos. » Quærendum nobis est, quid Dominum, ut hæc a discipulis sciscitaretur, adduxerit, et quomodo, qui omnia videt, quem nihil omnium, quæ sunt, latet, qui ad cogitationes usque pervadit, interrogat, quem ipsum esse homines dicant. Etenim omnino existimare ipsum id ignorasse extremæ impietatis plena res est. Cum vero sciens interroget, admonet ut profundius aliud intelligamus. Illa autem **372** ratio in promptu est, facileque intelligitur, ut per linguam divinamque Petri doctrinam discipulos reliquos confirmaret, quos verisimile est cogitationibus suis alios alio latos fuisse, cum viderent Salvatorem divinis humana miscere. Sed si rationem magis reconditam afferre velimus, quoniam providebat futurum quod sane ipse æque intuetur ac præsens, ut multi veritati tanquam rabidi canes oblatrarent recta dogmata pervertentes, per interrogationem suam, responsionemque discipulorum præmunit

²² Matth. xvi, 13 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(61) *Velut antra leniter, etc.* Echus videtur esse descriptio. Non tamen existimo Echonis ibi fuisse proprie reflexam vocem; hoc enim impedimento potius voci concionatorum fuisset; sed ita concameratum templum ut vox non dissiparetur, et evanesceret, sed potius ex repercussione major et clarior elliceretur, prout de vasis æreis quæ in theatro disponebantur M. Vitruvius refert, lib. iv, cap. 5, quæ et ἤχηα *echea* Græcæ nominabantur, de quibus sic scribit : *Ita hac ratiocinatione vox ab scena uti ab centro profusa se circumagens, tactuque feriens singulorum vasorum cava excitaverit auctam claritatem, et concentu convenientem sibi consonantiam.* Simile igitur ἤχηον *echeum* potius quam ipsam ἤχων *echonem*, ibi fuisse censuerim.

(62) *Serica præbuere fila.* De serico longa quæstio, et sane erudita agitur a Joanne de Lacerda Georg. ii in illud :

Velleræque in foliis depellant tenuia Seris.

An sericum censendum ex filis, seu lanugine arborum apud Seras Asiæ populos confectum, atque contextum; an vero ex bombycis evisceratione, vel quod idem est, an sericum a bombycino filo penitus differat, nobis esset hoc περιεργότερον, quam ut

ται, οἷς τὴν μὲνδλην νήματα παρέσχε σερῶν, συνασθέντα χρυσῷ, καὶ διαφόροις βαφαῖς. Τὴν δ' ἐργασίαν οἱ Φοίνικες θαυμαστῆ τιμῇ καὶ περιέργῳ τέχνῃ ποικιλάντες· πυκνοὶ δὲ λαμπτήρες πρὸς αὐτοὺς, ὡς εἶπειν, ἀμιλλώμενοι τὸν ναὸν δρῶντος τῆ ἀκοιμήτῳ λυχνοκατὰ, Ἰσα ταῖς ἡμέραις τὰς νύκτας φωτίζοντες. Τῶν δ' ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου σκευῶν, ὅσα πρὸς ὑπηρεσίαν τῆς ἱερᾶς τελετῆς, τίς ἂν τὸ πλῆθος, ἢ τὸ κάλλος ἐξείποι λόγος; Ἄλλ' ἔκαιρὸς καταπειλεῖ μεθέλωκων τὸν λόγον εἰς τὴν τῶν θεῶν Εὐαγγελίων ἐξήγησιν. Τὰ γούν κατὰ μέρος ἐν τῇ τῶν ἐγκαινῶν ἑορτῇ ταμιεύσαντες, τῶν ἱερῶν λογίων ἀκούσωμεν.

sacræ rei ministerium quæ possit oratio percensere? Sed tempus propere labitur, sermonemque nostrum ad Evangelia divina explicanda trahit. Itaque quæ etiamnum supersunt dicenda singulatim reserventur ad festum Encæniorum diem; ac nos interim sacra audiamus eloquia ²².

Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ « Ἐλθὼν δ' Ἰησοῦς εἰς τὸ μέρος Καισαρείας τῆς Φιλίππου, ἠρώτα τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ. » Προσῆκει ζητῆσαι ἡμᾶς, τί τὸ παρασκευασμὸν τὸν Κύριον ταῦτα φιλοπευστεῖν, καὶ πῶς ὁ πάντα εἰδὼς, ὃν λέληθε τῶν πάντων οὐδὲν, ὃ ἐμβατεύων ἄχρι καὶ αὐτῶν ἐνοιῶν, ἐρωτᾷ τίνα αὐτὸν οἱ ἑθρωποὶ λέγουσι. Τὸ γὰρ ὄλως οἰεσθαί· ἀγνοεῖν αὐτὸν, δυσσεβείας ἐσχάτης μεμέστωται. Τὸ δὲ εἶδῃ ἐπερωτᾷν, ἄλλο τι βαθυτέρον νοεῖν ὑποτίθησιν. Καὶ τὸ μὲν πρόχειρον, ἵνα διὰ τῆς τοῦ Πέτρου γλώττης καὶ θεολογίας ἐπιστηρίβῃ τοὺς λοιποὺς μαθητὰς, οὗς εἰκὸς ἦν ἄλλη πῆ ἄλλως ταῖς ὑπονοίαις ἐκφρασθαι, βλέποντας τὸν Σωτῆρα τὰ ἀνθρώπινα τοῖς θεοπροπέσι μιγνύοντα. Μυστικωτέρῳ δὲ λόγῳ, ἐπειδὴ προφθεῖ τὸ μέλλον, ὃ ἐπίσης τῷ ἐνεστῶτι τοῦτο ὄρων, ὅτι πολλοὶ κατὰ τῆς ἀληθείας ἐπιλυτήσουσι, τὰ ὀρθὰ διαστρέφοντες δόγματα, προσεπιλιζεται τοὺς πιστοὺς διὰ τῆς πύσσεως, καὶ τῆς τῷ μαθητοῦ ὑποκρίσεως, τὸ διττὸν τῶν ἐν αὐτῷ φύσει ἐνδεικνύμενος, ὡς ἐν τοῖς ἐπομένοις βηθήσεται.

institutum nostrum exigat, et ad ostentationem arreptum argumentum: auctores et rationes utriusque opinionis leges apud ipsum. Ad rem nostram quiddam interest innuere tempus, quo serici artificium in Europa, ac præsertim in Græcia ceptum; id habes ex Zonaræ lib. iii Ann. : *Justiniani temporibus tela Serica a Romanis texti cepit; quæ prius Persicis mercatoribus tantum afferebatur, cum ignorarent, quomodo fieret, neque scirent fila esse vermium.* Hæc Zonaras. Ex Procopio vero habetur, duos monachos magnis affectos muneribus a Justiniano et promissis in posterum allectos docuisse Byzantii artem, qua Seres ex vermibus sericam ducerent; unde et ars propagata in Græcos et Romanos fuit. Idem affirmat in *Epist. Hist.* Theophrastus noster, qui monachos ex India profectos Byzantium scribit, additque ex ingenio argutam sententiam: *Præclarum inventum nisi materia luxus monachos haberet auctores.*

(63) *Phænices.* Phrygii? horum enim inventum depingere seu telas unde Phrygiones bujus artifices operis, et ipsum opus Phrygianum quod cuiusvolum arbitror : De Phœnicibus adhuc hæreo.

Διὰ τὴν δὲ οὐκ ἐν Ἱερουσαλήμ, ἀλλ' εἰς τὰ μέρη **A** Καισαρείας τοῦτο ποιεῖ; Τάχα που τὸν φθόνον ἐκκλίνων τῶν Ἰουδαίων, καὶ τὸ δόγμα ἐκείνων τὸ εὐσεβές. Δόγμα γὰρ ἔθεντο, ἵνα ὅστις ὁμολογήσῃ αὐτὸν Χριστὸν, ἀποσυνάγωγος γένηται. Ἐξάγει οὖν τοὺς μαθητὰς τοῦ περιδεοῦς τόπου μακρὰν, ὡς ἂν πτοίας καὶ δειλίας ἀπαλλαγέντες τὴν ἑαυτῶν γνώμην ἀπρακαλύπτως ἐμφήνωσιν. Οὐ μάρτην δὲ τοῦ τόπου ὁ εὐαγγελιστὴς ἐμνημόνευσεν οὕτως εἰπὼν· « Ἐλθὼν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὰ μέρη Καισαρείας τῆς Φιλίππου. » Ἄλλ' ἐπειδὴ ἔστη καὶ ἄλλη Καισάρεια, ἡ λεγομένη τοῦ Στρατόνους, ἵνα μή τις πλάνη ἐκ τῆς ὁμωνυμίας γένηται τοῖς ἀκροαταῖς ἀναγκαίως τὴν ὁμωνυμίαν διέστειλε.

« Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; » Οὐκ εἶπεν, Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ; ἐκκλίνων τοῦ κόμπου, τὰ ῥήματα, ἀλλ' ἐμὲ, φησὶ, τὸν γενόμενον ἄνθρωπον, τὸν ἐν σχήματι δούλου φαινόμενον. Οὐδὲ περὶ Φαρισαίων καὶ Γραμματέων φιλοπευστεῖ. Τίνα με λέγουσιν οἱ Γραμματεῖς καὶ οἱ ἔξαρχοι τοῦ λαοῦ; ἤδει γὰρ τὸν ἐν αὐτοῖς τοῦ φθόνου κακὸν, ὅσος ὑποτιφόμενος ἦν· ἀλλὰ περὶ τοῦ ἀπλάστου καὶ ἀνάκτου λαοῦ. Ὅθεν οἱ μαθηταὶ τὴν διάφορον τῶν ἀνθρώπων περὶ αὐτοῦ δόξαν σαφῶς ἐπιστάμενοι ἀποκρίνονται· « Οἱ μὲν Ἰωάννην τὸν Βαπτιστὴν, ἄλλοι δὲ Ἥλιαν, ἡ ἓνα τῶν προφητῶν. » Τί οὖν τὸ πείσαν τοὺς ἄλλους περὶ Χριστοῦ τοιαύτη ὑπονοεῖν; Μὴ γὰρ οὐκ ἤδεισαν, ὅτι Ἥλιαν μὲν ὡς εἰς οὐρανὸς ἀνῆρεψάτο ἡ τῶν φλογερῶν ἀρμάτων ἐπίβασις, καὶ ἡ τέθριππος τῶν πυρίνων Ἰσκιῶν ἐπί- **C** ζευσις; Ἰωάννην δὲ ἐπεφονεύει ἡ τῆς Ἡρώδου μοιχείας ὑπόθεσις καὶ τῆς ποδοστρόφου μαχλᾶδος ἡ ὄρησις; Ἱερεμίας δὲ λίθοις ἀποκτανθεὶς ἐτελείωτο; Ἄλλ' ἐπειδὴ Μωϋσῆς μὲν περὶ τῆς ἀναστάσεως οὐδὲν τι ἀνακεκαλυμμένως ἐνομοθέτησε· πρῶτος δὲ Δαβὶδ εἰπὼν περὶ ἀναστάσεως, οὐ τηλαυγῶς ἔδειξε τὸ μυστήριον· οἱ προφῆται δὲ σποράδην ἐνέφηναν αἰνιγματωδῶς τὴν ἀνάστασιν, διὰ τοῦτο διαφόροις δόξαις καὶ πλανωμέναις ἐταλαντεύοντο. Ἔβοντο γὰρ ἐν τῷ παρόντι βίβη ἐνεργεῖσθαι τὴν τῶν νεκρῶν ἀναβίωσιν. Καὶ τάχα ταύτης ἦν τῆς δόξης καὶ ὁ τετράρχης Ἡρώδης, ὃς ἐνωτισθεὶς τοῦ Κυρίου τὰ θαύματα, ἤετο ἀναβεβιωκέναι Ἰωάννην τὸν Βαπτιστὴν. Διὸ καὶ ἔλεγεν· « Ὅν ἐγὼ ἀπεκεφάλισα Ἰωάννην, αὐτὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν. » Ἐκ ταύτης οὖν τῆς προφάσεως, οἱ μὲν Ἰωάννην αὐτὸν εἶναι εἰκάζον, οἱ δὲ Ἱερεμίαν, καὶ ἄλλοι Ἥλιαν. Φήμη γὰρ ἐπαράτει, ὡς ἤξει πάλιν Ἥλιος ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐλεγκτικὸν οὖν ὁρῶντες τὸν Κύριον, ἐπιστομίζοντα μετὰ παρρησίας τοὺς Φαρισαίους

fideles, indicans conjunctionem duarum in se naturalium, ut infra dicitur. Quare autem non Hierosolymæ hoc præstat, sed in partibus Cæsareæ? Forsan ut Judæorum devitet invidiam et impium illud decretum; decreverant enim ut, si quis ipsum confiteretur, extra Synagogam fieret ²². A loco igitur formidoloso educit longe discipulos, ut metu omni ac formidine soluti, aperte sententiam suam efferrent. Neque vero sine causa loci mentionem fecit evangelista, his verbis : « Veniens Jesus in partes Cæsareæ Philippi. » Nam quoniam est etiam alia Cæsarea Stratonis (64) dicta, ne quis ex ambiguitate nominum auditoribus error obreperet, eam distinctione tollere necessarium visum est.

« Quem me dicunt homines esse Filium hominis? » Non dixit : Quem me dicunt homines esse Filium Dei? ut elationis verba vitaret; sed me, dixit, hominem factum, in habitu servi apparentem. Neque vero de Pharisæis et Scribis inquit : Quem me dicunt Scribæ, et principes populi? sciebat enim quantus illis offusus esset invidiæ fumus; sed de populo versutie ac malitia vacuo. Unde discipuli cum plane scirent differentes de eo populi opiniones, responderunt : « Alii Joannem Baptistam, alii vero Eliam aut unum ex prophetis. » Quid autem populum in eas de Christo opiniones induerat? An ignorabant Eliam quidem flammato curru veluti correptum in cælum (65), et igneorum equorum quadriga subvectum ²³? Joannem vero per occasionem adulterii Herodis et lascivæ puellæ perniciousiter saltantis occisum? Jeremiam vero lapidibus exsecutum atque consummatum? sed quoniam Moyses quidem de resurrectione nihil in lege dixerat; primus vero David de resurrectione locutus **373**, non tamen aperte mysterium explicarat; propheta vero sparsim et per ænigmata resurrectionem significarant, ideo diversis errantibus opinionibus suspensis tenebantur. Etenim in hac vita præsentē resurrectionem hominum peragenda existimabant. Et fortassis in hac erat opinione Herodes tetrarcha, qui, Domini auditis miraculis, Joannem Baptistam resurrexisse censebat; unde dicebat : « Quem ego decollavi Joannem ipse surrexit a mortuis ²⁴. » Ex hac igitur causæ specie alii Joannem, alii Jeremiam, alii Eliam Dominum esse suspicabantur. Jam enim obtinuerat fama venturum rursus in terras Eliam. Cum igitur Dominum castigatorem esse viderent, magna cum libertate Pharisæos Scribasque redarguentem, Eliam illum esse animo suo fingebant. Alii vero sapientiam ab ipso ejus ingenio non ab ulla disciplina profectam reputantes obstupescabant;

²² Joan. ix, 27. ²³ IV Reg. ii, 12. ²⁴ Marc. vi, 16.

Francisci Scorsi notæ.

(64) *Alia Cæsarea Stratonis.* Joseph. lib. i *De bello Judæico*, cap. 16, et lib. xv *Antiquit.* cap. 13, et Hieronym. hoc loco.

(65) *Correptum in cælum.* Ornat et auget hoc loco sacer orator verbo poetico orationem, dum raptam Eliæ in cælum ritu plane poetico explicat, eo usus

Hom. Odys. ζ'. Vide Eustathium. Deductum est a verbo ἀνερρίπτειν. Εἴημι, πιαγ. ἔστιν ἀρχὴ ἡ γῆ ἐκ τούτου γίνεται ἐρέπτω τὸ εἰς γῆν καταβάλλω, καὶ ἀνερρίπτω, καὶ πλεονασμῷ τοῦ ἀνερρίπτει. Ὑπερ ἀνερρίψαντο οἱ θεοὶ ἀπὸ τῆς γῆς ἀνῆρασαν.

atque idcirco dicebant : « Quomodo hic litteras A scit, cum non didicerit »? » Ea de causa Jeremiam ipsum appellabant. Jeremias enim etiamnum puer (66) ad prophetiam evectus est. Igitur cum multorum de se opinionem audisset, quasi eas improbens, ut quæ non attingerent veritatem, clementer rursus interrogavit :

« Vos autem quem me esse dicitis ? » Esto, inquit, multitudinis existimatio in tam multas distracta partes, et inconstans sit ; vos autem qui de me tam longum cepistis experimentum, quam ex operibus concepistis opinionem ? Hic cæteri discipuli hærebant : alii quod fortassis etiamnum ancipites essent ; alii vero verentes ne temerarii viderentur. Petrus autem discipulorum apex (67), communis lingua condiscipulorum existit : et supra omnia sensilia mente sublatus, aera transvolavit, supergressus est æthera, infra se astra reliquit, supremam etiam prætervectus est spheram, et cum sejunctis a materia mentibus innistus, et igneos Seraphim suavis transcendens, et a Patre de clarissima generatione Unigeniti edoctus theologicam illam extulit vocem : « Tu es Christus Filius Dei vivi ; » Non carnis profecto, aut sanguinis revelatio, sed cœlestis Patris. Considera enim quanta in uno dicto abscondita sit divinæ doctrinæ profunditas. Salvator enim interrogarat : « Quem me dicunt homines esse Filium 374 hominis ? » humanam naturam appositione Filii hominis, indicans. Petrus autem, eundem et Filium hominis, et Filium Dei esse cognoscens, unam personam in duabus naturis inconfuse et impermiste compositam, ad naturam Deitatis mente prosiliit.

« Tu es Christus Filius Dei vivi. » Quanto hoc verbum pudore confundit Nestorium adoratorem hominis, et impuram illam ac blasphemam et subannatricem linguam, acutum illum adversus pietatem gladium, unum Christum in duos filios discindentem ? quomodo etiam Armeniorum hæresis (68) dentes infringit : quomodo Acephalorum hære-

⁶⁶ Joan. vii, 15.

Francisci Scorsi notæ.

66) *Jeremias enim etiamnum puer*, etc. De Jeremia S. Hieronym. ex veteribus Patribus, ex neotericis interpretibus Cornel. noster, aliisque consentiunt cum cœpisse prophetare ætatis suæ anno xiv vel xv, Josiæ regis xiii. Vide eorum supputationem.

(67) *Discipulorum apex*. Mirum quam variis nominibus, vel propriis vel decore translatis primatum S. Petri hic Pater asserat, extollat et exornet. Hic τὴν ἀκρότητα τῶν μαθητῶν *apicem seu culmen discipulorum* ; alibi πρόκριτον *prælatum* ; alibi κορυφαῖον *principem* ; alibi πρῶτον *primum*, alibi κρηπίδα *basim*, alibi θεμέλιον *fundamentum*, et alibi aliter, quod adversus novatores, qui hujus primatus vocem oderunt, et Græcos hujus sæculi schismaticos, animadversum velum qui primatum

καὶ Γραμματεῖς, ἤλιαν αὐτὸν ὑπετόπισον. Ἄλλοι δὲ τὸ αὐτοφύες τῆς σοφίας ; κατανοοῦντες ἀνευ μαθήσεως ἐξεπλήττοντο · καὶ γοῦν ἔλεγον · Πῶς οὕτως οὐκ ἔγραμματα μὴ μεμαθηκώς ; » Διὸ Ἰερემίαν αὐτὸν ὠνόμαζον. Ἰερემίας γὰρ εἰς προφητείαν ἀνήχθη καὶ ὦν κομιδῆ. Τὴν περὶ αὐτοῦ τοῖνον τῶν πολλῶν ὄξεν ἀκηκῶς, καὶ οἶον ἀποδοκιμάζων, ὡς οὐδεμιᾶς τούτων ἐπαφωμένης τῆς ἀληθείας, ἀεξιμάκως αὐδὲς ἐπερωτᾷ.

« Ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε εἶναι ; » Εἶεν, φησὶν, ἡ μὲν ὑπόληψις τῶν πολλῶν οὕτω πολυσεθῆς ἐστὶ καὶ ἀβέβαιος. Ὑμεῖς δὲ οἱ περὶ ἐμοῦ παῖραν εληφότες οὕτω μακρὰν, τίνα κατάληψιν ἐκ τῶν πραγμάτων ἐλάβετε ; Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι μαθηταὶ πρὸς τὴν ἀπόκρισιν λιγύλασαν · οἱ μὲν τὸν λογισμὸν ἴσως ταλαντεύομε·οι, οἱ δὲ ὀφθῆναι προπετεῖς εὐλαβοῦμενοι. Πέτρος δὲ, ἡ ἀκρότης τῶν μαθητῶν, κωνη τῶν συμφοιτητῶν γίνεται γλῶσσα καὶ τῷ λογισμῷ τῶν αἰσθητῶν πάντων ὑπεραρθεῖς, διέπτη τὸν ἄερα, παρῆλθε τὸν αἰθέρα, κάτω λέλοιπε τοὺς ἀστῆρας, ὑπεράνω γέγονε τῆς ἀνάστρου σφαίρας · καὶ μετὰ τῶν ἄθλων γενόμενος, καὶ τοὺς πυρρίνους τῶν Σεραφίμ ὑπερβάς ποταμούς, καὶ μυθελὲς παρὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Μονογενοῦς τὴν εὐγένειαν, τὴν θεολογικὴν ἐκείνην ἀφήκε φωνήν · « Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. » Ὅντως οὐ σαρκὸς καὶ αἵματος, ἀλλ' οὐρανίου Πατρὸς ἀποκάλυψις. Σκόπει γὰρ ὅσον ἐν ἐνὶ ῥήματι κέκρυπται θεολογίας βυθός. Ὅ μὲν γὰρ Σωτὴρ ἐπίθετο · « Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ; » διὰ τῆς προσθήκης τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν δηλῶν. Ὅ δὲ Πέτρος τὸν αὐτὸν εἰδὼς καὶ Υἱὸν ἀνθρώπου, καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, μίαν ὑπόστασιν ἐν δυοῖν συνταθεῖσαν ἀφύρτως φύσεων, πρὸς τὴν τῆς θεότητος φύσιν ἀνέθερε.

« Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. » Ὅσον τὸ ῥῆμα τοῦτο κατασιχύνει τὸν ἀνθρωπολήτην Νεστόριον, τὴν μιὰν γλῶτταν καὶ βλάστημον, καὶ φαυλοστριαν, τὴν ὀξείαν κατὰ τῆς εὐσεβείας μάχαιραν, τὴν ἐν ἑνῷ Χριστῷ εἰς δύο τοὺς τύμαχίσασαν ! Ὅπως δὲ καὶ τοὺς ὀδόντας συνδλάττει τῆς τῶν Ἀρμενίων αἰρέσεως · ὡς πολυπέλασον

D Romanæ Ecclesiæ a D. Petro deductum non recipiunt ; cuius tamen hic Pater, et alii veteres item Græci orthodoxi sunt assertores et prædicatores. Vide plura in eadem rein adnotata ad hom. 37, not. 68 et 54, not. 49, et infra etiam tota hac hom. et nota ad eam 75.

(68) *Armeniorum hæresis*. Hi seruti sunt Eusebichianorum errores, qui duas ante unionem naturas Christi existitisse dicebant, deinde unitas, post unionem vero in unam eos naturam fuisse confusas ; adeo ut divinitas ea passa sit, quæ humanitalis fuere et contra. Unde eos Monophysitas, Theopaschitas appellaverunt Græci Patres. Lege Bellarm., *De scriptis* ; Niceph. lib. xviii, cap. 55 ; Nicodem., *De erroribus Armeniorum* ; et Theoriani *Disputationem*, tom. III et IV *Biblioth. SS. Patrum*.

ἔδραν ευχρόπτων τὴν Ἀκεφάλων ἀρεσιν ! Τὼ γὰρ ἅ τῶν Ἀκεφάλων, καὶ τῷ Νεστορίου δόγματι ἐναντίον μὲν ἦσθη ἄμφω Θεῶ, ἐναντιοῦσθον δὲ καὶ ἀλλήλοιν, καὶ ὑπάρχον θεολογικῶς εἰπεῖν, ἐκ διαμέτρου κακὰ, καὶ ὁμότιμα τὴν ἀσέβειαν. Νεστόριος μὲν γὰρ εἰς δύο διαιρεῖ τὸν ἕνα Χριστόν· εἰς τε τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν τῆς Μαρίας. Ἀρμένιοι δὲ τὰς δύο τοῦ Χριστοῦ φύσεις εἰς μίαν συγχέουσιν. Ἀμφότερα γοῦν ἡ τοῦ Πέτρου θεολογία διήλεγξε, τὸν αὐτὸν καὶ Υἱὸν Θεοῦ, καὶ Υἱὸν ἀνθρώπου τρανῶς δογματίσασα. Σκόπει δὲ καὶ τὴν τῆς θεολογίας ἀκρίβειαν. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ χριστοὶ, καὶ πολλοὶ υἱοὶ, καὶ πολλοὶ θεοὶ, εἰς δὲ ὁ φύσει καὶ ἀληθῆς, διὰ τοῦτο οὐκ εἶπε· Σὺ εἶ Χριστὸς; ἀλλ', Ὁ Χριστὸς, οὐδὲ Υἱὸς, ἀλλ', Ὁ Υἱὸς, οὐδὲ Θεοῦ, ἀλλὰ, Τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. Πάντα γὰρ μετὰ τοῦ ἀρθρον εἰπὼν γεωνώτερον τῆς μακαρίας οὐσίας καὶ μονοειδοῦς φύσεως ἐδήλωσε τὸ ἐξαίρετον. Αἰδ καὶ τοῦ Δεσποτικοῦ μακαρισμοῦ γέγονεν ἄξιος. Τί γὰρ πρὸς αὐτὸν ὁ Σωτῆρ; « Μακάριος εἶ, Σίμων Βἄρ Ἰωνᾶ. » Τίνος ἐνεκεν μακαρίζων αὐτὸν, καὶ τοῦ πατρὸς ἐμνημέ-

sim (69) quasi multicipitem hydram (70) recidit? duo enim illa Acephalorum, et Nestorii dogmata ambo sane Deo adversantur: sed vero etiam inter se invicem contraria (71) sunt, et ut theologi utar voce (72), ex diametro malorum initia et in impietate fuere conditionis æqualis. Nestorius enim unum Christum in duos dividit: in Filium Dei, et Filium Mariæ; Armenii vero duas Christi naturas confundunt in unam. Utrumque vero Petri theologia redarguit, et dogma tradit aperte eundem et Filium Dei esse et Filium hominis. Considera vero etiam accuratam divinæ doctrinæ subtilitatem. Quoniam enim multi Christi, et multi Filii, et multi Dei, unus autem natura et verus est, ideo non dixit Σὺ εἶ Χριστὸς Υἱὸς Θεοῦ *Christus Filius Dei* sine articulis, sed, Ὁ Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. Cum enim omnibus vocibus apponisset articulos (73), beatæ illius essentiæ, et naturæ singularis excellentiam expressius indicavit. Unde est habitus quem beatum Dominus prædicaret. Quid enim illi Salvator? « Beatus es, Simon Bar-Jona. » Quid est causæ cur eum beatum dicens mentionem

Francisci Scorsi notæ.

(69) *Acephalorum*. Acephali etiam Monophysitæ et Theopaschitæ appellati eamdem ob causam, qua Armenii, ejusdemque omnino farinæ. Exstiterunt vero tempore Zenonis imper. eorum dux Petrus Cnaphæus, et post eum Severus Antiochenus: dicti vero Acephali, hoc est *capite carentes*, quod a Petro Alexandrino patriarcha secessionem fecerint, ac seorsim communicarint, quod is unionis scripto probato synodum Chalcedonensem, quam illi non recipiebant, anathemate execratus non fuisset. Vide Baron. ann. 482, et Niceph. lib. xviii, cap. 45.

(70) *Multicipitem hydram*. Ludit ex antiphrasi nominis Acephali, quod significat *sine capite*, ut jam not. proxima diximus. Acephali enim caput unum non habuerunt, sed eorum hæresis una non fuit; verum ex una plures, velut hydræ capita pullularunt.

(71) *Invicem contraria*. Nestorius enim duas in Christo personas; Armenii Eutychniani, unam naturam impie posuerunt, de quibus diximus not. superiore 69.

(72) *Ut Theologi utar voce*. Quod de Arianorum, et Sabellianorum hæresi eleganter dixit Gregor. Nazianz., orat. 59, quæ est in *S. Lumina*, id in re simili mutuatur ab eo Theophanes. In re, inquam, simili; nec enim de Armeniorum hæresi loqui Gregorius potuit, qui Eutychniæ sectæ fuerunt: quod monstrum ævo suo non vidit Gregor. Nazianz. Sic igitur ille orat. dicta: Ἀπέσω γὰρ ἡμῶν ἐξ Ἰσου καὶ ἡ Σαβελλιου συναίρεσις, καὶ ἡ Ἀρίου διαίρεσις τὰ ἐκ διαμέτρου κακὰ, καὶ ὁμότιμα τὴν ἀσέβειαν. Hoc est Billii interpret.: *Æquo enim intervallo a nobis absint et Sabellii contractio, et Arii divisio; mala ex diametro opposita, et impietate paria.*

(73) *Articulum*. Quam vim habeat Græcorum articulus, quem præpositivum Grammatici vocant, sciunt qui Græcæ litteras vel summis digitis attigerunt. Sed et veteres Patres observationem eamdem in sacra Scripturæ locis, quam hic Theophanes adhibuerunt. S. Epiphani. lib. i, tom. I, ex multis Veteris Testamenti locis resurrectionem mortuorum approbans discutit inter cætera testimonia illud ex *Levit.*: *Et si quidem dixisset lex, inquit, et contigeris νεκρῶν id est mortuum de omnibus suffragium latum fuisset, et simpliciter omni mortuo quæ sibi dictio incumberet. Cum vero dicit, si quis contigerit τοῦ νεκροῦ, ad unum quemdam fert dictum. Insi-*

nuabat autem hoc ad Domini nostri Jesu Christi mortificationem, secundum passionem ipsius in carne. Ex articulo enim discretionem nominis significat. Ubi enim articulo additus est in uno aliquo determinato ac manifestissimo, omnino confirmatio propter articulum contingit. Citra articulum vero de uno quocunque tandem indefinito accipiendum est. Hæc Epiphani. qui subjungit multa exempla. Inter quæ illud ad rem nostram: *Et si dixerimus Θεός, id est, Deus, sine articulo, quemlibet deum gentium dicimus, non Deum verum; si autem dixerimus ὁ Θεός, palam est, quod ab articulo verum significamus, cui et cognoscitur.* Deinde post alia concludit propositam rem de mysterio mortui. *Et siquidem dixisset lex, si contigeris νεκροῦ, id est mortuum, de omnibus suffragium latum fuisset, et simpliciter omni mortuo quæsitio ratio incumberet. Cum vero dicit, Si quis contigerit τοῦ νεκροῦ, ad unum quemdam fert dictum: dico autem Dominum, velut supra a me declaratum est. Cætera lege apud ipsum; quia longiuscula sunt. Locum illum Joannis cap. xx, ubi Thomas respondet ὁ Κύριός μου, καὶ ὁ Θεός μου, quod est clarissimum testimonium divinitatis Christi plerique veteres Patres contra Judæos et Arianos protulerunt, quos citat Lud. Ballester. soc. nostr. in *Onomatog.* voce Thomas et subdit: *Nec poterant Ariani respondere Thomam non vere Deum appellasse, sed eo modo, quo et homines justii dii appellantur: « Ego dixi: Dii estis. » Primum quia utrumque nomen et Dei, et Domini Græcum habet articulum, qui adhiberi non solet, nisi cum de vero agitur Deo, ut hoc loco Cyrillus et Leontius observant; deinde quia qui hoc dicebat, homo erat Israelita, qui non ignorabat dictum esse Deut. vi: « Audi, Israel, Dominus Deus noster, Deus unus est, » ut Hilarius exaggerat. Hæc Ball. Lege præterea pulcherrimam et elegantissimam eorum verborum ὁ Κύριός μου, καὶ ὁ Θεός μου, paraphrasim D. Chrysost. de infidelitate Thomæ et fide ipsius, qui quantum signate vim articuli non innuat, in eo tamen vim omnem eloquentiæ exercet. Porro quod pertinet ad hunc locum Math. xvi, in hæc S. Petri verba: Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ζῶντος, eamdem emphasis et vim in articulis observat Theophylactus, et ex Neotericis et nostris interpretib. Maldon. et Cornel. qui idem notat in illo Joan. xx.**

patris fecerit, eumque filium Jonæ appellavit? In hunc propemodum sensum loquitur. Sicuti tu naturaliter filius es Jonæ patris tui, sic ego naturaliter, secundum essentiam sum Dei, et Patris Filius. Seu potius hoc dicit, quoniam non a carne et sanguine profectam revelationem dixerat, sed a Patre suo, atque hæc revelatio per Spiritum sanctum facta fuerat, ideo illum Spiritus Filium vocat. Jonas enim *columbam sonat* (74). Consuetum porro est in divina Scriptura sancti virtutem columbæ appellatione signare ²⁷, cujus pennas sibi dari **375** David etiam ille propheta cupiebat. « Beatus es, Simon Bar-Jona, quia caro et sanguis non revelavit tibi: » his verbis tale quiddam significat: Non in carne et sanguine hærens hanc de me revelationem accepisti, sed e sensibilibus prorsus abstractus de his theologiæ mysteriis initiatus es. Sic et Paulus, qui se raptum usque ad tertium cælum, et arcana verba audisse dicit, non ea inquisitione, quæ sensuum ministerio sit ad intelligibilia contemplanda opus habuit, quod scilicet ipse suomet sermone significavit: « Sive in corpore, sive extra corpus, nescio ²⁸. »

« Et ego dico tibi, Quia tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. » Tu, inquit, qui petra es (75), petra fides fidei Verbi, et constituendæ Ecclesiæ fundamentum, et spirituales ædificii primus aditus. In hac enim confessione, qua me hominem eundem et Deum esse confessus es, in hac, inquam, stabilietur Ecclesiæ fundamentum. Hac enim basi supposita, reliqua etiam dogmata tuto superstruentur.

« Et portæ inferi non prævalerunt adversus eam. » Portæ inferi, quæ contra Ecclesiam prævalere non poterunt, tyranni intelligantur, et hæresum principes: qui portæ inferi figurate dicuntur, utpote qui ad inferorum retia pertrahant sectatores suos, qui profecto incassum multa conati, et equorum instar adversus Ecclesiam infrementes nil quidquam alterius nocuenti illi intulerunt, nisi quod illustriorem effecere.

« Et tibi dabo claves regni cælorum. » Non ait do tibi nunc, sed dabo; tempus scilicet illud post resurrectionem futurum prædicens, quando et sancti Spiritus gratiam illi impertitus est, et potestatem ligandi atque solvendi permisit ²⁹, et rationalibus omnibus pastorem præfecit. Verum quæ claves hæ, quarum portarum claviger constituitur Petrus?

²⁷ Psal. lxxv, 7. ²⁸ II Cor. xii, 5. ²⁹ Joan. xx, 23.

Francisci Scorsii notæ.

(74) *Jonas enim columbam sonat.* Ἰὼν ἡ columba, ἡ filius. Vide S. Hieronymum, in eandem Etymol. ἀλληγορίζοντα.

(75) *Petra es, etc.* Hunc Theophanis nostri locum, ut luculentum testimonium catholicæ veritatis, ex qua Petrus caput Ecclesiæ, et fidei fundamentum æsserit contra Magdeburgenses Centuriatores, iisdem omnino verbis protulit inter aliorum veterum Patrum dicta, quos itidem citat Franciscus

νευσεων, υἱὸν αὐτὸν εἰπὼν Ἰωάν; Μονοουχὶ τοῦ φησιν ὁ Ἄσπερ αὐτὸς υἱὸς εἶ φύσει τοῦ σου πατρὸς Ἰωάν, οὕτω καὶ γὰρ φύσει καὶ κατ' οὐσίαν Ἰὼς εἶμι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Μᾶλλον δὲ, ἐπειδὴ τὴν ἀποκάλυψιν οὐκ ἀπὸ σαρκὸς εἶπε γεγενῆσθαι καὶ αἵματος, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ τοῦ ἐν οὐρανῷ, αὕτη δὲ ἡ ἀποκάλυψις διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος γέγονε, διὰ τοῦτο Ἰὼν αὐτὸν ὀνομάζει τοῦ Πνεύματος. Ἰωάνς γὰρ περιστέρῳ ἐρμηνεύεται. Σύνθεσις δὲ τῆ Γραφῆς τοῦτω τῷ ὀνόματι τῆς περιστέρως, κλεῖν τὴν τοῦ Πνεύματος δύναμιν, ἥς τὰς πτέρυγας γενέσθαι αὐτῷ καὶ Δαβὶδ ὁ προφήτης ἐπεπόθηεν. « Μακάριος εἶ σὺ, Σίμων Βάρ Ἰωάν, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι. » Ὁ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν. Οὐκ ἐν σαρκί, φησὶ, μένων καὶ αἵματι ἐδέξω τὴν περὶ ἐμοῦ ἀποκάλυψιν ὁ ἀλλ' ἐξω τῶν αἰσθητῶν πάντη γεγόμενος, τὰ τῆς θεολογίας μεμυσταγῶνται. Οὕτως καὶ Παῦλος ἀρῆθῆναι εἰπὼν ἔω: τρεῖς οὐρανοῦ, καὶ βῆμάτων ἀρῆθῆναι γενέσθαι ἀκροατῆς, οὐ σωματικῆς ἀκριθείας ἐδεσθῆ ἐν τῇ θεωρίᾳ τῶν νοητῶν ὁ τοῦτο γὰρ καὶ αὐτὸς τῷ Ἰδὼ λόγῳ ἐπιστήμηνατο ὁ Εἶτε ἐν σώματι, εἶτε ἐκτὸς τοῦ σώματος οὐκ οἶδα. »

« Καὶ γὰρ δὲ σοι λέγω ὅτι σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν. » Σὺ, φησὶ, Πέτρος ὢν, πέτρα γεννήσῃ τῆς κατὰ λόγον πίστεως, καὶ τῆς ἐδραζομένης Ἐκκλησίας ἑμμέλιος, καὶ πρώτη τῆς πνευματικῆς οἰκοδομῆς ἀφορμή. Ἐπὶ τῇ ὁμολογίᾳ γὰρ ταύτῃ, ἡ ὁμολογία τὸν αὐτὸν εἶναι με Ἰὼν Θεοῦ, καὶ Ἰὼν ἀνθρώπου ἐπὶ ταύτῃ τῆς Ἐκκλησίας ὁ θεμέλιος στήριξαι. Τοιαύτης γὰρ τῆς κρηπίδος θεθείσης, καὶ τὰ λοιπὰ δόγματα ἀσφαλῶς οἰκοδομηθήσεται.

« Καὶ πύλαι ἧδου οὐ κατισχύουσιν αὐτῆς. » Πύλαι δὲ ἧδου τῆς Ἐκκλησίας μὴ κατισχύουσαι, εἰν ἀνοὶ ταύτην διώκοντες τύραννοι, καὶ οἱ τῶν αἰρέσεων ἑξαρχοὶ, πύλαι ἧδου τροπικῶς ὀνομασθέντες ὡς τοὺς πειθομένους αὐτοῖς εἰς ἧδου καθέκοντα πέταυρον ὁ δὴ πολλὰ μογήσαντες, καὶ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἱππηδὸν φρουραζόμενοι, οὐδοτιοῦν ταύτην παρέδρασαν, ἢ ὅτι λαμπροτέρων εἰργάσαντο.

« Καὶ δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. » Οὐκ εἶπε, Δίδωμι σοι νῦν, ἀλλὰ, Δώσω σοι, τὸν μετὰ τὴν ἀνάστασιν προλέγων καιρὸν, καὶ ὃν αὐτῷ καὶ τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἔδωκε, καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ δεσμεῖν καὶ λύειν, καὶ τῶν λογικῶν προβάτων ἀγελάρχην ἐχειροτόνησεν. Ἄλλὰ τίνας αἱ κλεῖδες, θυρῶν δὲ ποίων κλειδοῦν;

Turrian. soc. nostræ, de quo plura in Proæm. iii. quod relege. Porro in hac explicatione et veritate consentiunt omnes Patres tam Græci, quam Latini quos recenset etiam Maldon. arguit etiam hic locus Græcos ipsos schismaticos, qui primatum Ecclesiæ Romanæ, et successorum Petri nolunt agnoscere. De quo pluribus supra in hac hom., not. 67, et hom. 37, not. 68, et 54, not. 49.

ὁ Πέτρος καθίσταται ; Θύρα μὲν αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός, ὁ εἰπών· « Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα· » κλειεὶ δὲ ταύτης τῆς θύρας ἡ πίστις, ἣν ἐγγχειρίζει τῷ κορυφαίῳ ὁ Κύριος· καὶ τάχα τούτῳ τῷ κλειθρῷ ἡ ἁμαρτιζούσα νύμφη διήνοιγε, ποθοῦσα τὸν καλὸν ἀδελφιδούῳ ὑποδέξασθαι, ταύτη τοι καὶ ἔλεγεν· « Ἐπὶ θύραις τοῦ κλειθροῦ ἤνοιξα ἐγὼ τῷ ἀδελφιδῷ μου. » Δίδωσιν οὖν Πέτρῳ καὶ τοῖς κατ' ἐκείνον τὰς κλειεὶς, ὡς ἂν μὲν τοῖς αἱρετικοῖς ἀδατος ἡ θύρα εἴη τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, καὶ ἄδυτος τοῖς δὲ πιστοῖς εὐεπίδατος, ὡς βαθειοῦσθαι τὴν τοῦ Κυρίου ἀπόφασιν. « Ἐἴ τις οὐ γεννηθῆ δι' ὕδατος, καὶ Πνεύματος, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. » Οἱ μὲν οὖν ἐναντιοὶ τῆς πίστεως καὶ πολέμιοι πύλαι ἄδου ἐκλήθησαν, ὁ δὲ Δεσπότης Ἐμμανουὴλ, θύρα καὶ πύλη τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Διδὸς καὶ προτροπὰν πᾶσι βοᾷ· « Δι' ἐμοῦ ἐάν τις εἰσέλθῃ, σωθήσεται, » καὶ, « Εἰσελθετε διὰ τῆς στενῆς πύλης, » τὰς πλατείας καὶ εἰς ἄδου φερούσας ἐκκλίναντες.

Ἄλλ' οἱ τῆς Ἑλληνικῆς ἀπάτης τὴν τρύγα ἐρροφηκότες, καὶ κατὰ τῆς ὑγιούς ἡμῶν πίστεως πολλὰς δυσφημίας, ὡς τινα βόρβορον ἐρευξάμενοι, πρὸς τοῖς ἄλλοις ληρήμασι καὶ τούτῳ εἰπεῖν ἔθρασύνθησαν, πῶς ὁ Πέτρος ἀξιοθελὶς τοιοῦτου μακαρισμοῦ, καὶ μαρτυρηθεὶς ὑπὸ Ἰησοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς δεδῆχθαι τὴν ἀποκάλυψιν, καὶ τὰς κλειεὶς εἰληφώς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, κατὰ τὸν τοῦ Πάθους καιρὸν τρίτον ἠρνήσατο τὸν διδάσκαλον, φαύλης παιδείας τοῦτον μορμολυξάσης, ὡς βρεφύλιον ; Ταῦτά φασιν οἱ τῆ ἀληθείας μαχόμενοι· ἄλλ' ἡμεῖς ὡς βέλῃ νηπίων τὰς τοιαύτας πληγὰς τῶν ἐναντίων ἡγούμενοι, οὕτω ταύτας ἀποκρούμεθα. Φαμὲν γάρ, ὡς οἰκονομία ἦν ἐκ Θεοῦ παραχώρησις τῆς τοῦ Πέτρου ἀρνήσεως. Ἐπειδὴ γὰρ ὑπὲρ τοῦς ἄλλου, συμφοιτητὰς ἐκαυχῆσατο συναποθανεῖν τῷ μυσταγωγῷ, οὐ πάνυ περισκεψάμενος τῆς σαρκὸς τὴν ἀσθένειαν· καίτοι τοῦ Κυρίου διαβεβαιούντος, ὡς πάντες σκανδαλισθήσεσθε· διὰ τοῦτο ἴδει καὶ αὐτὸν ἐλεγχθῆναι ὡς ἄνθρωπος ἦν, δειλίᾳ σαρκικῆ ὑποκείμενος, καὶ τοῦ Κυρίου δειχθῆναι τὸν λόγον ἐπαληθεύοντα, καὶ τὴν ἄρνησιν προμηνύσαντα. Τοῦτο πέπονθε καὶ Δαβὶδ ὁ προφῆτης καὶ βασιλεὺς. Τῆς πρεπούσης γὰρ ἐκστάς καταστάσεως, τὴν ὑπερήφανον ἐκείνην ἀφῆκε φωνὴν, « Οὐ μὴ σαλευθῶ εἰς τὸν αἰῶνα. » Διὰ τοῦτο μικρὸν ἐγκαταλειφθεὶς

A Porta hæc Christus est (76) ipse qui dixit : « Ego sum ostium²⁰ ; » ejus vero clavie est fides, quam Dominus discipulorum coryphæo committit. Et fortassis hoc pessulum aperuit cantrix sponsa dilectum suam pulchrum excipere cupiens, atque verba hujusmodi dicebat : « Pessulum ostii aperui ego dilecto meo, » Dat igitur Petro, et successoribus ejus (77) claves, ut hæreticis quidem impervia et impenetrabilis sit janua regni cœlestis : fidelibus vero ad eam patet aditus ; atque ita illa Domini **376** sententia firma permaneat ? « Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non intrabit in regnum cœlorum²¹. » Igitur adversarii et hostes fidei portæ inferi appellati sunt. Dominus autem Emmanuel, ostium et porta regni cœlorum ; uide **B** adhortando omnes clamat : « Per me si quis introierit, salvabitur²² ; » et : « Intrate per angustam portam²³ ; » latas illas quæque ad inferos ducunt, declinantes.

Verum qui Græcorum errores instar facis absorbere, et contra sanam stram fidem multas blasphemias, quasi cœnum eructant ; cæteris deliramentis hoc etiam ausi sunt addere, quomodo Petrus eo dignitatis evecus, ut et Jesu voce beatus prædicaretur, et ejusdem testimonio a Patre revelationem habuisse diceretur, et claves regni cœlestis acciperet, Passionis tempore ter negavit magistrum suum, quasi puellulus levis cujusdam ancillulæ larva perterrefactus ? Hæc dicunt, qui veritatem oppugnant. Nos vero hos adversariorum ictus, quasi infantium tela reputantes, sic ea depellimus. Dicimus enim Dei dispensatione negationem Petri permissam. Quoniam enim super cæteros discipulos se gloriatione efferebat, commoriturum se cum Domino jactans, carnis imbecillitatem non bene dispiciens ; cum præsertim scandalum passuros omnes Dominus affirmasset ; ideo oportebat ostendi, ipsum quoque hominem esse humano timori subjectum, et Dominum vera dicere, qui negationem ante prædixerat. Hoc etiam David prophætæ et regi contigit. Cum enim de statu mentis conveniente excessisset, superbam illam vocem emisit : « Non movebor in æternum²⁴. » Ideo cum a divina ipsum protegente virtute destitutus paulisper esset, a læda voluptate subactus præter adulterii flagitium

²⁰ Joan. x, 9. ²¹ Joan. iii, 5. ²² Joan. x, 9. ²³ Matth. vii, 13. ²⁴ Psal. xxix, 7.

Francisci Scorsi notæ.

(76) *Porta hæc Christus est.* Pauca admodum fragmenta desse in ms. Vat. comperi ex aliis mss. quæ habuit. ac præsertim ex Patribus de quibus supr. not. 54. Igitur hæc θύρα μὲν αὐτός ἐστιν, ibi ommissa, et quidem vitio properantis librarii quis non videt ? supra etiam φήμη γὰρ ἐπικρατεῖ ὡς ἦξει πάλιν Ἡλίας ἐπὶ τῆς γῆς, quæ subjecta ratio ab auctore sensum illius complet ; prætermissa vero fuerat in Vat. eodem vitio.

(77) *Et successoribus ejus.* Quid hoc illustrius, et c. Iarius ad seriem Romanorum pontificum S. Petro

succedentium, eorumque auctoritatem affirmandam quibus cum datas claves hic Pater asserat *δίδωσιν οὖν Πέτρῳ, καὶ τοῖς κατ' ἐκείνον τὰς κλειεὶς· Dat igitur Petro, et successoribus ejus claves*, absque dubio eos esse caput totius Ecclesie fatetur et docet ; quid ad hæc aggerere, vel obgnarrare possunt Græculi hujusce temporis schismatici ? quid hæretici cæteri novatores ; adversus quos satis multa multi scriptores soc. Bellar. *Controv. de Pont. Roman.* ; Franc. Turr. loco supra citato Maldon. in hunc locum.

ausus est etiam homicidium perpetrare. Præterea quoniam Petrus ovibus ratione præditis præficiendus erat, et solvendi ligandique potestatem accepturus, ne in peccantes vehemens et implacabilis esset, et duriter atque immisericorditer pœnas infligeret (78), meliore providentia (79) atque consilio permittitur cadere, ut ex se ipso disceret erga delinquentes esse longanimem; et quam ipse benignitatem ac veniam obtinisset, eam clementer aliis impertiret. Nisi enim provisa, 377 ac disposita negatio Petri fuisset, nunquam sane tot ante sæculis divinus David eam prænuñtiasset ex persona Christi dicens: « Et qui laudabant me, adversus me jurabant²⁵. » Nam idem ille, qui eum in præsentī laudat, et Filium Dei vivi confitetur, juravit postea eundem non nosse.

Quod si rationem magis reconditam licet attingere, aliquid in hac negatione Petri velut involutum ænigmate significatur. Usquedum enim Petrus erga Magistrum amore servebat, ita fortitudine munitus erat, ut neque custodia, neque cohors, neque tribunus, neque gladii, neque lædæ, neque virgæ, nec enses illum perterrefecerint. Postea vero quam ad pyram a Cæsaris militibus accensam accessit, tunc sane tunc imbecillis ancillæ ludibrium factum est. Et nos igitur dum Christi amore, et ignis æterni meditatione flagravimus, nec tela, nec faces tentationum, nec dæmonum cohortem, nec tribunum illum principem tenebrarum pertimescimus: si vero ad voluptatum prunas, quas milites principes hujusce mundi succendunt, appropinquaverimus, non multum habebit negotii inimicus noster, ut nos abducat a Deo. Quævis enim parva ac tenuis ancilla ad violanda pacta cum Deo iūta nos inducet. Hujusmodi ignem adversus magnum illum Davidem dæmones inflammaverunt. Simul enim ac Bethsabæe pulchritudinem aspexit, oblitus est Dei²⁶. Quod enim voluptatum incitamenta igni consimilia sunt, admonet Salomon: ne nudis pedibus (80) carbonem attingamus, neque reponamus ignem in sinu; pedes enim et sinum adustio consequetur²⁷. Vis igni divino effervescente? mortis, et tremendi iudicii meditatio sit vita tua; atque in hujusmodi meditatione exardescet ignis²⁸. Quid igitur ab hoc coryphæi facto velut ænigmate discernimus? devitare voluptatum ignem, et nos ipsos a ma-

²⁵ Psal. ci, 9. ²⁶ II Reg. xi, 3. ²⁷ Prov. vi, 27, 28. ²⁸ Psal. xxxviii, 4.

Francisci Scorsi notæ.

(78) *Pœnas infligeret.* Ἐπιτίμια habet Græcus apposite: sunt enim proprie ecclesiastica multa, quarum rationem et formam leges synod. vii œcum. act. 2, ubi ejus vocabuli usus. Quod adnotavit etiam Baronius an. 369, referens synodi ipsius act. Non nego apud veteres scriptores et jam pro multa judiciaria usurpari. Dio, lib. lvi, et lib. xxxvi, initio eo usus.

(79) *Meliore providentia.* Vide supra ad hom. 37, not. 67.

ὑπὸ τῆς αὐτὸν σκεπούσης θείας δυνάμεως, ἡ δὲ ῥυπαρὰς ἤττων ἐγένετο τὸ τῆς μοιχείας ἄγος καὶ τὴν τοῦ φόνου τόλμαν διαπραξάμενος. Ἄλλως τε, καὶ ἐπειδὴ οὗτος ἐμελλε τῶν λογικῶν προβάτων τῆ προστασίαν εἰσαδέξασθαι, καὶ τοῦ δεσμεῖν καὶ λύειν τὴν ἐξουσίαν λαβεῖν, ἵνα μὴ βαρὺς τις ἦ καὶ ἀγινωστος τοῖς ἁμαρτάνουσιν, ἀποτόμως καὶ ἀσυμπαθῶς ἐπάγων τὰ ἐπιτίμια, προμηθεὶς χρεῖτον παραχωρεῖται: πεσεῖν, ὡς ἀνέξαιτου παιδευθῆναι πταλούσιν εἶναι, μακρόθυμος, ἀνεξικάκως καὶ τοῖς ἄλλοις μεταδιδοῦς, ἥς αὐτὸς εἰλήφει χρηστότητες τε καὶ συγχωρήσεως. Εἰ γὰρ μὴ ἦν οἰκονομία τοῦ Πέτρου ἡ ἀρνήσις, οὐκ ἂν πρὸ τοσοῦτων γενεῶν ἡ θεσπέσιος Δαβὶδ τοῦτο προσμήνυσε λέγων ἐν προσωποῦ Χριστοῦ: « Καὶ οἱ ἐπαινοῦντές με κατ' ἐμοῦ ὤμνουσιν. » Ὁ γὰρ νῦν ἐπαινέσας αὐτὸν, καὶ τὸν Θεοῦ τοῦ ζῶντος ὠμολογηκῶς, ὤμνου τότε μὴ εἶδεναι αὐτόν.

Εἰ δὲ δεῖ καὶ μυστικωτέρων λόγων ἐρῆσαι, αἰνιγματῶς ἦν τὸ διὰ τῆς ἀρνήσεως Πέτρου δηλούμενον. Μέχρι μὲν γὰρ τῆς πρὸς τὸν Διδάσκαλον ἔρωσι ὁ Πέτρος διεθερμαίνεται, ἀνδρείῳ ἐστόμωτο, καὶ ὡς κατεπτέει τοῦτον κουστῶδια, καὶ σπαῖρα, καὶ χιλιάρχος, καὶ ξίφη, καὶ δόδες, καὶ κορώναι, καὶ φάραγγα. Ὅτε δὲ προσήγγισε τῇ πυρᾷ, ἦν ἀτήσαν οἱ στρατιῶται τοῦ Καίσαρος, τότε δὴ τότε φαύλης παιδείας ἐγένετο παίγιον. Ἔως ἂν οὖν καὶ ἡμᾶς διεθερμαίνῃ ὁ πρὸς Θεὸν ἔρωσι, καὶ ἡ μνήμη τοῦ αἰωνίου πυρός, οὐ πτοοῦμεθα τὰ ξίφη, καὶ τὰς δόδας τῶν πειρασμῶν, οὐδὲ τὴν τῶν δαιμόνων σπειρᾶν, καὶ τὸν ζοφώδη χιλιάρχον· εἰ δὲ προσεγγίσαιμε τῶν ἡδονῶν τῇ πυρκαϊᾷ, ἦν ὑφάπτουσιν οἱ στρατιῶται τοῦ κοσμοκράτορος, οὐ πολλὸς ἔσται κάματος τῷ ἐχθρῷ ἀποστήσαι ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ. Καὶ μικρὰ γὰρ τις καὶ φαύλη παιδεία παρασκευάσει τὰς πρὸς Θεὸν συνθήκας ἀρνήσασθαι. Τοιοῦτον πῦρ ἀνήσει οἱ δαίμονες κατὰ τοῦ μεγάλου Δαβὶδ· ὁμοῦ τε γὰρ εἶδε τὸ κάλλος Βηρσαβέε, καὶ τοῦ Θεοῦ ἐπέλαβεν. Ὅτι γὰρ τὰ τῶν ἡδονῶν ὑπακαύματα τῷ πυρὶ ἀφωμοῖται, παραινέει Σολομῶν· μὴ ἐπιψάειν ἑσθρακος γυμνῷ τῷ ποδί· μῆτε πῦρ τῷ κόλπῳ ἐμποτίθεσθαι· ἐπακολουθήσει γὰρ ἡ καῦσις, καὶ τῷ κόλπῳ καὶ τῷ ποδί. Βούλει θερμανθῆναι θεῖον πυρὶ; Μελέτη σοι διὰ βίου ἔστω ὁ θάνατος, καὶ τὸ φοβερόν λογόθελσον, καὶ ἐν τῇ τοιαύτῃ μελέτῃ σου ἔκκαυθήσεται πῦρ. Τί οὖν τῷ τοῦ κορυφαίου αἰνιγματῶς παιδευόμεθα; Τὸ πῦρ ἐκκλίβειν τῶν ἡδονῶν, καὶ πόρρω διατηρεῖν ἑαυτοῦς τοῦ κακοῦ γειτονιματι-

Εἰ δέ τινα συμβῆ τοῦτο γενέσθαι ποτὲ, καὶ τοῦ πυ-
 ρὸς μετασχεῖν, ἢ τοῦ καπνοῦ τῆς συγκαταθέσεως,
 ὀτραλέως ἀποπηδῆσαι, καὶ θάττον ἔξω γενέσθαι
 τοῦ πτώματος, τῷ τοῦ μεγάλου Πέτρου ἐπόμενον
 παραδείγματι, ὃς μετὰ τὴν ἀρνησιν ἐξελθὼν, ἔξω
 τοῦ πτώματος δηλαθὴ ἐκλιυσε πικρῶς, καὶ οὕτω τὴν
 ἤταν ἀνεκαλέσατο. Τοσοῦτον ἰσχύει τὸ τῆς μετα-
 νοίας θεοδοτον φάρμακον. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, ἀγα-
 πητοί, τὴν μετάνοιαν ἀσπασώμεθα, ἐλεημοσύνη καὶ
 δάκρυσι τὰ ἐσφαλμένα ἡμῖν ἐκκαθαίροντες· ἀδι-
 λείπτως εὐχόμενοι ἐν πολλαῖς ἐτῶν περιόδοις τὸ
 κράτος διαφυλάττεσθαι τοῦ εὐσεβοῦς βασιλείας· ἡμῶν
 ὃς εὐσεβεῖα τοὺς ἀρχῆς· ἰθύνων τοὺς οἰακας, καὶ λό-
 γοις κοσμῶν τὸ δαδῆμα, καὶ χρηστότητι τρό-
 πων κοσμούμενος, ἐξ ἀρετῆς γνήσιον ἔχει τὸν ἔπαι-
 νον. Τοῦτῃ τὰ σκήπτρα διατηρήσοι ἐν εἰρήνῃ καὶ
 γαληνότητι, ὃ δοὺς αὐτῷ τὸ κράτος Χριστὸς, ὃ σὺν
 Πατρὶ, καὶ Πνεύματι δοξαζόμενος, καὶ ὑμνούμενος
 νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.
 Ἀμήν.

OMILIA NCV.

Ἐλέχθη ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ ἁγίου Προκοπίου. — Εἰς
 το· Ἐταῦτα ἐντέλλομαι ὑμῖν.

Καὶ κιθαρωδὸς ἀνὴρ πολλάκις τὰς ἀγυῖας διερχό-
 μενος, καὶ ὀμηγύρει νεολαίας ἐντυχῶν κατὰ πάρ-
 οδον, τὰς χορδὰς εὐθύς ἐπιτείνει, καὶ τὸ πλῆκτρον
 ἐπιθεῖς, μέλος ἀναβάλλεται σύντονον. Ἐπεὶ οὖν καὶ
 ἡμεῖς εἰς τὴν ἱερὰν ταύτην πανήγυριν ἐκ παρ-
 οδου συνήλθομεν, τῇ τῆς ἑορτῆς λαμπρότητι τὴν
 τῆς διδασκαλίας προσθήκην εἰσάξομεν. Ἄλογον γάρ
 τοὺς μὲν περὶ τὰς σωματικὰς ἐμπορείας ἐπιτοημέ-
 νους, πρὸς ἐκείνας· ἐνασχολεῖσθαι, ὡς ἂν μὴ παρ-
 ἔλθοιεν τὴν πανήγυριν ἀπραγμάτευτοι, ἡμᾶς δὲ τοὺς
 ἐμπιστευθέντας τῆς διδασκαλίας τὸ τάλαντον, μὴ
 καταλαβεῖν αὐτὸ τοῖς καιοῖ· ὑμῶν τραπεζίταις, ὡς
 ἂν διὰ τῆς τῶν ἐντολῶν ἐργασίας, πολυπλασιάσητε
 τὸ κάτω καταβαλλόμενον, καὶ ταῦτα πολυπληθοῦς
 οὐσης τῆς συνεχεύσεως, καὶ πάντων κεχηνόντων
 πρὸς τὴν ἀκράσιν. Αὐτῶν οὖν τῶν ἀναγνωθησομέ-
 νων θεολεκτῶν βημάτων ἀκούσωμεν.

« Εἶπεν ὁ Κύριος τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς· Ταῦτα
 ἐντέλλομαι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. » Τὴν ὑπερ-
 τῶν ἀνθρώπων οἰκονομίαν πληρῶν ὁ Σωτὴρ, καὶ
 ἦδη πρὸς τὸ κεφάλαιον αὐτῆς ἰέμενος, ὅπερ ἦν ὁ

²⁹ Matth. xxvii, 57. ³⁰ Joan. xv, 12 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(81) *Diadema doctrinis*. Ex hoc epilogo duo sumi
 argumenta possunt : primum quod initio monui,
 hanc homiliam habitam Constantinopoli; præsentem
 enim imperatore, cui bene precatur, quem laudat a
 morum probitate, a doctrina, habita esse videtur,
 atque is Constantinopoli residebat. Alterum tem-
 pore Basilii Macedonis, qui conditor templi S. Petri,
 ut ostendi etiam ex Joanne Curpalata, et quidem
 una cum filio Leone qui Sapientis cognomen obti-
 nuit, imperantis; huic enim maxime conveniunt
 laudes doctrinæ et eloquentiæ. Fuit enim juris et
 totius philosophiæ scientissimus, quod testantur ejus
 opera, quæ numerata leges apud Leonclavium de
 jure Græcæ Rom. in Chronolog. præmissa operi ex
 Marquedo; et apud Baronium et alios. Imperium

PATROL. GR. CXXXII.

lorum vicinia procul abjungere. Quod si cui forte
 contingat hoc aliquando, ut hujus ignis particeps
 fiat, et consensus fumo involvatur, inde quam ci-
 tissime exsilire, et Petri exemplo ab illa statim
 ruina revocari, qui postquam peccavit, exivit, ab
 illo scilicet lapsu recessit, et, « flevit amare »,
 damnunquæ ita compensavit. Tantum valet pœni-
 tentiæ remedium Dei beneficio datum. Hæc igitur
 scientes, **378** dilectissimi, pœnitentiam amplecta-
 mur, eleemosyna, et lacrymis peccata nostra ex-
 piemus; nec unquam desistamus illud a Deo præcari, ut
 per multos annorum circuitus pio imperatori nostro
 conservet potentiam, qui dum per pietatem clavum
 imperii dirigit, et cum morum probitate ornatus ipse
 sit, tum etiam diadema doctrinis (81) exornet, veram
 ingenuamque laudem obtinet a virtute profectam.
 Huic, inquam, in pace, et tranquillitate sceptrum
 conservet ille qui dedit imperium Christus, qui cum
 Patre, et Spiritu glorificatur, et celebratur nunc et
 semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LVI.

Dicta est in festo S. Procopii (82). — In illa verba :
 « Hæc mando vobis. »

Sæpenumero cytharædus etiam quispiam per com-
 pita obambulans, et frequentem juvenum obiter co-
 ronam offendens chorda se vestigio intendit, et admo-
 to plectro, contentaque voce occipit cautionem. Cum
 igitur et nos ad sacram hanc cæbriatatem per
 transitum convenerimus, ad diei festi splendorem
 sermonis hujus corollarium adjiciemus. Absurdum
 enim est eos qui fluxarum opum mercaturæ stu-
 dent, ita iis attentos esse, ut frequentem mercatum
 nullum prætereant, in quo non negotientur. Nos
 vero quibus doctrinæ tradendæ talentum commis-
 sum est, non illud apud vos optimos trapezitas in
 lucro ponere, ut per exercitium præceptorum de-
 positum multiplicetur : cum præsertim frequen-
 tissimus conventus hic sit, et omnes audiendæ
 avidissimi. Ipsa igitur prælecta verba divina
 audiamus ³⁰ :

« Dixit Jesus discipulis suis : Hæc mando vobis,
 ut diligatis invicem. » Cum ea, quæ humanæ salu-
 tis causa disposita erant, Salvator implesset, et
 jam ad imponendam iis summam, crucem scilicet,

D vero tenuisse per aliquot annos cum ipso Leone
 Basilium, qui eum coronatum voluit a S. Ignatio
 patriarcha in sedem Constantinopolitanam restituito
 anno Christi 870 Theophaniæ solemniter testatur,
 qui interfuit Anastasius Biblioth. et ex eo Baron.
 eodem anno. Sed de his plura in Proœm. Isag. II.

(82) S. Procopii. Ejus idem festum celebrant
 Græci VIII Idus Jul.; atque ex solemnioribus fuisse
 quique observarentur, colligitur ex Balsam. in
 Photii *Nomoc.* tit. VII : Ἡ τῆς, ὅτι τὸν μεγαλομάρ-
 τυρα Προκόπιον ἐορτάζομεν. *Octava dies* (Julii
 ferata est) quod in ea magnum martyrem Procopium
 celebramus. De eo vide etiam Men. et Baron. in
 Notis ad Martyrol. et ejus certamina apud Surium
 ex Metaphraste relata tom. IV, dicta die.

31

et mortem accederet, discipulis mysterii ministris seorsim abductis extrema disponit (83), et ultimo dat sermone mandata. Tum enim, quæ ad Patrem attinent, et ad naturalem ab ipso sui generationem : **379** tum quæ ad cognatum Spiritum (84), quod processionem quidem habet à Patre (85), ab

Francisci Scorsi notæ.

(85) *Extrema disponit.* De voce συντακτήριον, quæ hoc loco ponitur diximus ad hom. 6, not. 11.

(84) *Ad cognatum Spiritum.* Vocat hoc loco Spiritum sanctum hic Pater συγγενή, cognatum, quo vocabulo reddidit eam vocem Billius, in Gregor. Nazianz. cuius locum jam conferemus, nimirum quod ab eodem Patre, principioque sit productus, a quo et Filius; utitur eo epitheto S. Gregor. Nazianz., et jam dixi, orat. de Nativ. quæ est ordine 38 : "Ὅφει καὶ καθαιρόμενον Ἰησοῦν ἐν τῷ Ἰορδάνῃ τὴν ἐμὴν κάθαρσιν, etc. Paucisque interjectis : καὶ ὑπὸ τοῦ συγγενοῦς Πνεύματος μαρτυρούμενον · Et Jesum videbis in Jordane purgatione mea purgari et cognati Spiritus testimonio celebrari. Et S. Sophronius archiep. Hierosol. in Epist. synod. veritate in synod. vi, act. 11, et approbata ab eadem synodo act. 13, in qua Epistola confessio fidei continetur : Πνεῦμα τοῦτοῦ παρέχει πινάγιον ὡς συγγενὲς αὐτῷ, καὶ ἑμῶφυλον · Spiritum sanctum eis impertit tanquam cognatum sibi, atque connaturalem. Et in eadem Epist. : Τριτάτα consistetur ἐμόυσιον, καὶ ἑμῶσιμον, καὶ ἑμῶθρονον, συμφυᾶ, καὶ συγγενῆ · Trinitatem consubstantialiam, coonorandamque, et coassessorem, connaturalem, atque cognatum. Ita ibi vertit interpres ejus synod. S. Maximi in serm. ascetico de Incarn. Verbi : Diabolus autem, qui sub exordium hominem decepit, ac ideo moris nactus est potentiam, cum vidisset ipsum in baptisate testimonium a Patre accepisse, et sanctum Spiritum sibi cognatum, tanquam hominem de celo suscepisse. Ita ejus interpres. Græca autem S. Maximi non exstant, quæ viderim.

(85) *Quod processionem quidem habet a Patre, etc.* Innuit hoc loco Græcus hic Pater Græcorum sui temporis errorem de processione Spiritus sancti, diu multumque exagitatum inter Græcos et Latinos, ac demum in concilio Florentino damnatum. Ita qui post definitionem concilii hoc modo loqueretur, neque adderet ex Filio, hæresis esset suspectus; sed cum hic Pater quadringentos fere ante Florent. conc. annos scripserit, et quidem post exortum errorem qui a Photio pseudopatriarcha disseminari primum cœpit circa annum 860, tempore Nicolai papæ I, qui Magnus est dictus, sed antequam aperto schismate Græci a Latinis delicerent, quod cœpit ab anno 1054, sub imper. Constantino X, cognomento Iconomacho, et Michaele patriarcha Constant. Romæ sedente Leone IX, quod et cardin. Bellarm. et Didacus Ruiz societ. testantur locis infra citandis; hic igitur Theophanes inter hæc tempora interjectus, cum eo modo loquatur ut dicat Spiritum sanctum habere processionem a Patre, ab utroque vero, ut æqualem mitti, et infra, cum in loquentem Christum inducit : Spiritus quidem meus est, quia ego veritas sum, sed substantiam habet a Patre, caute quidem legendum propter illas particulas adversativas, quibus videtur errorem rejicere, non tamen schismaticus, et multominus hæreticus est docendus; non secundum quia dogma non erat adhuc declaratum, ac definitum; et sane aliqua propositio, quæ post definitionem concilii est erronea, vel hæretica, talis non est censenda pro tempore præcedente ipsam definitionem, ut docet Suarez noster, lib. 1 De angelis, cap. 3. Neque vero dicendum est primum; noster enim hic non modo non disputat contra opinionem Latinorum, quod Theophylactus, qui itidem scripsit post Photium, facit in cap. 1

σταυρῶς, καὶ ὁ θάνατος, τοῦς ὑπηρέτα; τοῦ μυστηρίου, καὶ μαθητῶς ἰδίᾳ παραλαβῶν διατίθεται τοῦτοις τὰ τελευτάτα, καὶ οἶονεὶ συντακτήρια. Τάτα τοῦ Πατρὸς ἀνακαλύψας αὐτοῖς ὑψηλότερον, καὶ τὴν αὐτοῦ πρὸς αὐτὸν γνησιότητα καὶ τὴν τοῦ συγγενοῦς αὐτοῦ Πνεύματος, εἰς τὴν ἐκπόρευσιν μὲν ἔχει

Joan.; unde merito ut schismaticus a Bellarmino notatur in opere *Descript. Eccles.*; sed nullum habet verbum exclusivum, vel negativum expresse processionis Spiritus sancti a Filio. Loquitur autem eo modo quo Græci illius temporis ante concilium Florent. et sane eodem modo atque Euthymius, qui tamen nusquam a Bellarm. schismaticus appellatur.

Sic autem loquitur Euthym. in cap. Joan. xv : *Vide autem, quod mittit eum quidem et Filius tanquam ejusdem cum Patre honoris, verum id a Patre, puta procedentem. Procedit itaque a Patre tanquam de ejus sub tantia, ideo etiam omnia quæ Patris sunt novit, sicut et Filius.* Et profecto verissima est ejusdem eminentissimi scriptoris doctrina tradita in hac ipsa materia, lib. II De Christo, contrav. 22 gener., cap. 28, ubi sic habet : *Est autem animadvertendum, non semper fuisse necessarium non credere non esse a Filio Spiritum sanctum; nam antequam oriretur et definiretur quæstio, satis erat credere Spiritum sanctum a Patre procedere, in quod includebatur etiam, quod procederet a Filio; nec erat opus querere, an a Filio procederet, nec ne; non enim tenentur omnia scire, sed tamen tenentur nunquam positive asserere errores.* Ita Bellarm. ex quo contendit non esse ullo modo schismaticum nostrum hunc dicendum, cum eo modo a Græcis usurpato loquatur, et positive non asserat errorem. Sed quid ego longius excusationem hujus auctoris peto, cum in ipso decreto Eugenii IV, post concilium facta, Græci excusentur, et uniti fuisse cum Latinis dicantur, quamvis asserentes Spiritum sanctum a Patre procedere : Οἱ μὲν Γραικοὶ δυσχυρίσταντο, ὅτι τοῦδ' ὅπερ λέγουσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι οὐ ταύτῃ τῇ διανοίᾳ προσφέρουσι, ὡς αὐτοῦ; τὸν Υἱὸν ἀποκλείειν, ἀλλ' ἐπειδὴ περ αὐτοῖς ἔδδκει, φασί, τοῖς Λατίνοις διαβεβαίωσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ὡς ἀπὸ ἐῶς ἀρχῶν, καὶ δύο πνεύσεων ἐκπορεύεσθαι : διὰ τοῦτο ἐφωλόξαντο λέγειν, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ · Græci quidem asseruerunt, quod id, quod dicunt Spiritum sanctum ex Patre procedere, non hac mente proferunt, ut excludant Filium, sed quia eis videbatur, ut aiunt, Latinos asserere Spiritum sanctum ex Patre, et Filio procedere, tanquam ex duobus principiis, et duabus spiritalibus, ideo abstinerunt a dicendo quod Spiritus sanctus a Patre procedat, et Filio. Ita Eugenius IV. Eandem excusationem, sive explicationem asserit Gregor. Protosyncellus in Apologia pro concilio Florent. adversus Epist. Marci Ephesini, ex qua hæc pauca habet : Τὸ γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς οὐ τὸ μόνον δηλοῖ, διότι ὁ Πατέρα λέγων καὶ Υἱὸν συνοεί. Modus enim dicendi ex Patre non significat ex solo; nam qui Patrem dicit, simul quoque Filium intelligit, etc. Quod confirmat ex Patribus Græcis multus, quos lege apud ipsum; quin ab eodem Gregor. orthodoxi appellantur ipsi Græci, qui hoc modo loquebantur; nimirum ut exponitur in notis ad eandem Apologiam additis in eodem tom. Concil. : Quia Græci, quod a Latinis duo credi ponerent principia, suspiciam habebant unionem illorum; non quod Filium excluderent a principio Spiritus sancti, ut videre licet in definit. concilii Florent. (eandem est atque secretum a nobis supra allatum) quod, ne parati essent ab Ecclesia corrigi. Ita eo loco. Et profecto in horum numero habendum

ἐκ τοῦ Πατρὸς, στέλλοτο δὲ παρ' ἀμφοτέρων, ὡς αὐτοῦ ἑκαστοῦ ἰσὺς ἀποδοθήσεται. Ἡ δὲ ἀλλοτρίω ἀποδοθήσεται. Πᾶσι τε θεολογία κάλλιστα καταμεθύσας. utroque vero utpote æqualis honore mitteretur, alioque doctrina revelat. Et cum de omni theologia

Francisci Scorsi notæ.

esse Theophanem hunc censeo, qui præter eum loquendi modum, quo videtur innuere errorem sæculi sui, nullum reliquit aliud in his homiliis schismatis Photiani vestigium; et alioqui etiam de Romana Ecclesiæ optime sentire videtur per multa loca quæ notavimus, ubi primum Ecclesiæ S. Petro usquequaque tribuit, et illi, ejusque successoribus claves Ecclesiæ datas esse proficitur discrete hom. 55, de SS. Apostolis. Si quid igitur errat eo modo loquendi, materialiter errat, ut scholastico utar verbo, et sicuti in hoc excusandus cum cæteris pius sit, et pietatem in his sermonibus magnam præ se ferat, ita laudandus mihi videtur, quod nullum verbum adversus Latinorum rectam opinionem faciat, neque iis se admisceat quæstionibus antequam essent decidisse, quod saltem præstandum a Græcis fuisse docuit supra Bellarm. quodque alii ex ipsis peccaverunt, ut ibidem dixi; sed solum populum suum doceat, et explicet simpliciter illud Joan. xv: Spiritus qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. Et vero sicuti ex his verbis Christi non excluditur Filius, tum quia nulla in illis est exclusio, nulla negatio, tum ob alias multas, verissimasque rationes, quibus eum locum catholici omnes Patres et interpretes intelligunt; ita sane cum hunc locum simpliciter, ut dixi, explicet hic Pater, et solum dicat id, quod est verum, Spiritum sanctum a Patre procedere, taceat illud, quod est implicitum, nec exprimitur, hoc est etiam procedere a Filio, non arguendum est ut schismaticus, nec aperte adversari orthodoxæ sententiæ. Dixi, non aperte adversari, quia propter particulas illas adversativas, ut supra etiam tetigi, videri possit esse contrarius. Sed in horum explicationem jam data junctura ingrediar, et sensum rectum, quo ea verba sunt accipienda explicare conabor, ne et Catholici ea legentes offendantur, et Græculi isti hujus temporis hæretici ea in erroris sui defensionem arripiant. Et quidem incipiam a secundo loco hujus homiliæ, atque ex eo ad primam viam mihi præmoniam. Auctor hic igitur explicatur paraphrasi, ut solet, illa verba Christi Joan. cap. xv: Cum venerit Paraclætus, quem ego mittam vobis, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me, ita loquentem ipsum Christum inducit: *Quoniam Spiritus meus est, quia ego veritas sum; sed substantiam habet a Patre, quibus verbis quatenus fatetur Spiritum sanctum esse Spiritum Christi, quia Christus est veritas, quod sine dubio secundum divinitatem intelligitur, nobis favet; fatetur enim etiam Spiritum sanctum a Filio procedere. Hi enim modi loquendi quibus possessio significatur, ostendunt in divinis personis relationem unius ad aliam, quod fusc probat Didacus Ruiz. soc. nostræ eruditissimus theologus, et in Scripturis et Conciliis et Patribus exercitissimus, disp. 67, ar. 2, in p. 1 D. Thom. Sicuti enim cum Pater dicit: *Hic est Filius meus*, a se illum processisse per generationem significat: ita cum dicat Christus: *Spiritus meus est*, a se procedere illum suo modo significat. Et quidem plerique sancti Patres Latini, Græcique ex illis sacræ Scripturæ locis, in quibus dicitur Spiritus sanctus, Spiritus Filii, Spiritus Christi, Spiritus veritatis, probant illum a Filio procedere. S. Cyrillus Epist. ad Nestorium, quæ exstat non solum apud ipsum Cyrillum, epist. 40, sed etiam in Concil. Ephes. cap. 14, et a multis aliis conciliis generalibus probatur, ut sit auctoritatis eximie, hæc habet verba: *Spiritus veritatis nominatur; Christus autem Veritas est; sed et perinde ab illo, atque a Deo Patre procedit.* Item etiam lib. xiii Thea., cap. 3, ait: *Ostendens Christus Dominus Spiritum sanctum ex sub-**

stantia Patris, et Filii esse: Spiritum, inquit, veritatis, qui a Patre procedit. Idem lib. xv Dialog. ex eo quod appellatur Spiritus veritatis, probat esse Filium proprium, sicut est proprius Patris. S. Epiphanius idem sensit cum frequenter ait, Spiritum Christi, et Spiritum Filii, quem alibi clarius explicat a Filio procedere. S. Augustin., tract. 99 in Joan., hoc uno argumento probat Spiritum sanctum non solum a Patre procedere, sed etiam a Filio, quia quemadmodum Christus Dominus est Filius Patris, qui a Patre procedit, sic etiam Spiritus sanctus est Spiritus Patris, quia procedit a Patre, quemadmodum Matth. x dicitur: *Spiritus Patris vestri, qui loquitur in nobis.* Et Joan. xv: *Spiritus veritatis, qui a Patre procedit;* ergo pari ratione vocabitur Spiritus Filii, et Spiritus Christi, quoniam procedit a Filio, et in quantum procedit, habet relationem passivæ spirationis a Filio: *Nimirum iste modus loquendi per genitivum* (sunt verba Ruiz paulo supra relati), *inter personas divinas semper significant relationem procedentis, aut producentis, ut vidimus disp. ix.* Beda in Collect. ex August. super Epist. Pauli, ad locum illum Galat. iv: *Misit Deus Spiritum Filii sui,* adducit prolixam disputationem Augustini, qua probatur Spiritum sanctum a Patre Filioque procedere. Plura loca tum Cyrilli, tum aliorum Patrum leges relata a Didaco Ruiz, loco cit., disp. 66, art. 2, maxime ubi quarto loco contra adversarios ea testimonia congerit, in quibus Spiritus sanctus appellatur Spiritus Filii, et Spiritus veritatis; et a Bellar. contro. 2 Gen., lib. ii De Christo, ubi hoc idem argumentum ex his locis, et loquendi modis urget, et confirmat aliis locis. Idem argumentum magis scholasticæ premunt S. Thomas iv Contra gentes, cap. 24, et S. Anselmus Epist. de process. Spiritus sancti.

Hæc nos pauca, et quidem ex his excerpta scriptoribus, ad rem nostram huc contulimus, ut ostenderemus ex eo quod dicitur Spiritus sanctus, Spiritus Christi, quomodo hic Theophanes loquitur, recte colligi ipsum admittere processionem Spiritus sancti a Filio. Atqui, inquiet Græcus quispiam schismaticus, sequentibus verbis destruit hæc ratiocinatio, cum addat: Sed habet a Patre substantiam, quasi dicat: Quoniam possit vocari Spiritus meus, quia ego veritas sum, attamen a me non habet, sed a Patre substantiam. Non hoc dicit, neque etiam sentit Theophanes, quantum ego illius sensum auguro, et fortasse quis eadem conjectura augurabitur, si totum Theophanis locum, et contextum observabit, quo solum contendit auctor ostendere, et docere maxime adversus Macedonium et Eunomium, contra quos expresse aliis locis pro divinitate Spiritus sancti tuenda disputat. Contendit igitur hic Spiritum sanctum, cum mitti dicitur a Filio, non esse eam missionem, quasi servi, et minoris personæ putandam; adeoque *Christus*, ait Theophanes, *ad explicandum substantiæ modum sermonem conferi, dicendo: Quoniam Spiritus meus est, quia ego veritas sum, sed substantiam habet a Patre;* perinde ac si diceret: Non ita est Spiritus meus, et a me productus, ut aliunde, vel ab alio principio substantiam habeat, quam ab eo, a quo ego habeo, nimirum a Patre: non est spiritus adventitius, aut expers divini naturæ; non creatura a me facta, ut impie blateravit Macedonius, ejusque hæreseos alii; quæ mens Theophanis magis apparet et confirmatur ex sequentibus proxime verbis: *Ἐξ μὲν γὰρ πηγῆς τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας τὸ ἕνεσθαι, καὶ ὁ υἱὸς παραχρησένω γέ μὲν πρόσωπον, etc.: Ex uno siquidem fonte essentia Patris Spiritus, et Filii; sed enim diverso modo procedunt.* Solum igitur as-

illos optime imbuisset, deinceps ea prædicat quæ ab impiis hominibus essent illis eventura. Interim vero, ut eos charitate, quæ virtutes perficiendi vim habet, reddat inter se conjunctissimos: « Hæc, inquit, mando vobis ut diligatis invicem. » Eundem sermonem identidem iterat, non molestia ut illos afficiat, sed uti assidua commonitione eos confirmet magis, et charitatis vinculo, quod uniendi vim habet, in unum astringat. Illud vero quis-

αὐτοῦς, προαναφωνεῖ λοιπὸν, καὶ τὰ μέλλοντα τοῦτοις συμβαίνειν ὑπὸ τῶν θεομιτῶν. Τέως γὰρ μὴ τῇ τελειωτικῇ τῶν ἀρετῶν ἀγάπῃ ἐνοποιῶν αὐτοῦς, ταῦτά φησιν, « Ἐντέλλομαι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. » Τὸν αὐτὸν λόγον ἀνακυκλοῖ συνεχῶς, οὐκ ἐρρασελῶν, ἀλλὰ τῇ συνεχεῖ ἀναμνήσει βεβαιωτέρως αὐτοῦς καθιστῶν, καὶ τῷ τῆς ἀγάπης ἐνωτικῷ συνέσμφῳ, εἰς ἓν συνάγων αὐτοῦς. Ἐκεῖνο δὲ τις εἰκότως ἐξετάσει φιλοπευστῶν, πῶς τὴν εἰς ἀλλήλους

Francisci Scorsi notæ.

serit idem esse unumque principium Filii, et Spiritus sancti, atque adeo excludit plura principia his verbis, quod hæretici dicebant: non excludit autem Filium a spiratione activa Spiritus sancti, quod adversarii nostri velent ex hoc loco deducere. Atque hæc sane explicandi, et excusandi Theophanis nostri ratio non videbitur nova et gratuita, atque ex nostro Marte solum petita, si quis adverterit eadem ratione excusari et explicari S. Joannem Damascen. a Bellarm. loco cit. et a Gennadio et Bessarione. Cum enim ille dixisset lib. 1 *De fide*, cap. 11, Spiritum non dici ex Filio, sed per Filium: *Non negasse*, inquit Bellarm., *Spiritum sanctum procedere ex Filio, quod ad rem attinet, cum dixerit Spiritum esse imaginem Filii, et per Filium esse, sed existimasse tutius dici per Filium, quam ex Filio, quantum ad modum loquendi propter hæresim Macedonii et Eunomii qui ex Filio tanquam primaria causa, imo etiam sola causa procedere dicebat Spiritum sanctum.* Hæc Bellarm.; quæ itidem excusatio videtur accommodari posse huic loco secundo hujus hominiae. Et primum etiam locum eodem modo explicandum; ibi enim hic Pater solum veluti quoddam exordio proponit, quæ dicat Christus in eo Evangelio quod lectum erat eo die S. Procopii, quæ hic habitus sermo, quæque ipse explicaturus esset in sequentibus, adeoque cum solum ibi proponat, hic explicet, ea propositio trahenda ad hanc explicationem. Quod si etiam aliam explicandi viam quis inire velit utrique loco communem, aperietur etiam et quidem idonea: cum enim ait, Spiritum a Patre habere substantiam, quod idem est ac procedere, neque aliud addat, quod limitet, ut supra dixi, et excludat Filium, recte intelliges ipsum dicere habere a Patre substantiam, tanquam a primo principio, et origine, ac fonte divinitatis, quodque ab alio principio originem non trahat. Filius enim est quidem principium Spiritus sancti, et unum cum Patre principium consiat, sed tamen ipse habet suam a Patre originem per generationem, adeoque cum Pater absolute dicitur Spiritus sancti principium, ita est intelligendum, ut sit primum principium, ut dixi, atque hæc est communis explicatio eorum verborum Joan. xv: *Spiritum veritatis, qui a Patre procedit.* Voluit enim ibi Christus processionem Spiritus Patri tribuere, ut primæ origini, a quo etiam ipse procedit; cæterum non se ipsum excludit: sed intelligit, quia omnia, quæ habet Pater, sunt Filii præter ἀγεννησταν, hoc est *innascibilitatem*, ut loquitur S. Damascenus, et scholastici communiter. Atque adeo hoc etiam habet commune cum Patre, ut sit principium spirativum Spiritus sancti.

Ita S. Cyrillus Alex. in *Anath.* tom. V Concil. ult. edit.: *Unigenitum Dei Verbum homo factum est; mansit tamen Deus, omnia præter solam paternitatem cum Patre æqualia, et communia habens, unde Spiritum sanctum, qui ex ipso est, ipsique essentialiter inest, tanquam proprium peculium possidens divinæ potentie signa operabatur.* Hæc Cyrillus. Vide Bellarm. loco cit. qui hoc ipso modo prorsus expl. cat locum S. Basilii, quem adversarii pro suo adducunt errore. *Non obstat*, inquit, *quod Basilii*

dicat Spiritum ex Patre subsistere, id enim tribuit Patri, tanquam principali auctori, sicut ipse Dominus dixit: « Qui ex Patre procedit. » Eandemque explicationem affert ad illum locum S. Dionysius *De divin. nomin.* cap. 2, ubi ait: *Solus fons super-substantialis Deitatis est Pater.* Respondet, inquam, id esse verum: quia Pater non habet aliunde principium. Ita enim Ruitz citatus initio explicet et hunc S. Dionysii, et alios locos et similes dicendi modos S. Athanasii orat. contra gregales Sabell., ubi *Patrem solum esse fontem deitatis*, ibidemque e se *radicem, et fontem Filii, et Spiritus*; et orat. 5, *contra Arian.* ubi *Patrem esse unum principium deitatis, non duo*; et Gregor. Nazianz. orat. 15, quæ est de pace ubi *Patrem appellat Deitatis principium, et rursum, auctorem esse divinitatis, quæ in Filio et Spiritu sancto consideratur.* Hæc, inquam, et similia loca ita sunt intelligenda, ut Pater sit primus et principalis auctor deitatis quæ est in Filio et Spiritu sancto: quin ex hoc modo loquendi Patrum asserit idem Ruitz, Patrem esse Divinitatis totius principium, et fontem absolute pronuntiar posse absque ullo scrupulo; nec esse ulla nota, vel reprehensione dignum theologum, qui hoc etiam tempore ita loquatur. Quod fundamentum hujus assertionis et longiorem disputationem, vide apud ipsum. Nobis satis sit hinc deducere tantum abesse ut sit trahendus noster ad adversariorum errorem, ut etiam sit recte et sine scrupulo explicandus pro catholica veritate; quando quidem et etiam, qui vocabulum *solum* apposuerunt, cum de Patre loquerentur, ut principio Filii et Spiritus sancti, recte explicantur et intelliguntur. Plura ad hanc rem possem aggerere, sed hæc satis ad explicandum, vel excusandum nostrum. Cæterum si cui non satis persuasum sit de sensu eorum verborum nostri Theophanis, quem hæc excusationem, quam initio prætulim, eandemque prorsus, quam Jodocus Clithoveus Commentator Damasceni suo tribuit Damasceno his verbis: *Neque tamen idcirco erroris notam auctori impingere fas est, quod more Græcorum senserit Spiritum sanctum per Filium, non autem ex Filio procedere; sed pro temporis conditione humanam excusare ignorantiam, ut qui tempus, quo Spiritus sancti processionem ex Patre Filioque credendam Ecclesia catholica expresse determinavit, antecesserit. In iis autem, quæ necdum publico decreto definita sunt, antequam aperte determinentur, diverso interdum modo sentire comperiuntur probati auctores.* Ita Clithov. pro Damasceno. Itidemque pro nostro assero, qui tamen quanquam non dicat ullo loco ut Damascenus per Filium procedere Spiritum sanctum, qui modus loquendi jam declaratus est idem esse ac ex Filio ut ex Concil. Florent. et disput. ibi positus Bessar. Genn. Greg. Protosyncelli apparet, et ex Bellar. sup. ostendimus; quanquam igitur hoc non asserat Theophanes, sed dicat a Patre procedere, non tamen expresse excludit ex Filio, quod Damascenus fecit eo sensu, et modo jam explicato.

ἀγάπην ἐντολὴν καινὴν εἰρηκε, δευτέραν αὐτὴν τὰ ἄξιον μετα τὴν εἰς Θεὸν ἀγάπην εὐθύς. Εἰπὼν γάρ· « Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου, » ἐπάγει γοργῶς· « Καὶ τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν. » Φαμὲν οὖν, ὡς ὁ μὲν νόμος στοιχειωτικῶς ὢν, καὶ μὴ ἔχων τὸ τελειοῦν, μέχρι τούτου τὸ τῆς ἀγάπης κάλλιστον χρῆμα νομοθετεῖ, εἰς ὅσον τις ἑαυτὸν ἀγαπᾷ· ὁ δὲ Σωτὴρ ἑαυτὸν ὑπόδειγμα τίθησι. Φησὶ γάρ, « Ἴνα ἀγαπάτε ἀλλήλους, καθὼς ἐγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς » Πῶς δὲ οὗτος ἠγάπησεν ἡμᾶς; Ἐχθροὺς ὄντας, καὶ λειποτάκτας, καὶ αὐτομόλους ἑαυτοὺς τῷ τυράννῳ ἀπειμπολήσαντας, δέδωκε τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, καὶ τέθηκε τὸ μέγα ὄντως αἶμα, καὶ περιβόητον, καὶ τοῦ τυράννου ἐξείλατο. Καὶ γοῦν ἔλεγεν αὐτοῖς· « Μείζονα ταύτης τῆς ἀγάπης οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῆ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ. » Ἐπεὶ οὖν ὁ μὲν νόμος, ὡς ἑαυτὸν ἀγαπᾷ τὸν πλησίον παρακελεύεται, καὶ θανατοῦν, εἰκότως ὠνόμασεν αὐτὴν καινὴν ἐντολὴν. « Εἰ ὁ κόσμος ὑμᾶς μισεῖ, γινώσκετε ὅτι ἐκ ἐμῶν πρῶτον ὑμῶν μεμίσηκεν. » Ἐπειδὴ παραπλέκειν, ἐβούλετο τῷ λόγῳ καὶ ὅσα οἱ μαθηταὶ πείσεσθαι ἐμελλον, τὰς ἐπιβουλὰς, τὰς ὀλιψείας, τὸ μῖσος, τὸν διωγμὸν. Ἦν γὰρ ἐπάναγχεα ταῦτα προειδῆναι αὐτοῖς, ὡς ἂν ταῖς Δεσποτικαῖς προρρήσεσιν ἐπεριδόμενοι, ἀκράδαντοι μένειεν τοῖς πειρασμοῖς, καὶ πάσχοντες κουφότερον φέροισεν τῆς προγνώσεως; τοῦ παθεῖν τὴν ἐκ τοῦ φόβου δειλίαν ἐπαμβλυνούσης. Διὰ τοῦτο τὰ ἑαυτοῦ αὐτοῖς παρατίθησιν. Οἶδε γὰρ ἐρεθίζειν πρὸς μίμησιν τὸ τῶν κρειττόνων ὑπόδειγμα. Φησὶν οὖν, ὅτι Οὐ χρὴ λυπεῖσθαι, εἰ τοσοῦτοις ἀνιάρτοις προσπολαίσητε. Εἰ γὰρ ἐμοῦ τοῦ Δεσπότου οὐκ ἐφείσαντο, ποῖαν εἰς ὑμᾶς φειδῶ ἐπιδείξονται; Εἰ τοσαῦτα πρὸς τὸν διδάσκαλον ἐπαπαρνήκεισαν, τί οὐκ ἂν πρὸς τοὺς μαθητὰς διαπράξαιτο; Ἐπειδὴ γὰρ ὑμᾶς ἐκ τῶν πονηρῶν συναγάγηκεα, ἀκολουθῶς ὑμᾶς οἱ πονηροὶ μεμισήκασιν. Ἄλλ' ἐνταῦθα γενομένῳ, κάλλιστόν τι μοι δοκεῖ διελεῖν τοῦ κόσμου τὰ σημερινόμενα. Ὁ μὲν γὰρ τι ἢ κόσμος φωνή, πολλὰ ἄνω μόνον· αὐτῆς δὲ πρότερον ἐπιμνησθῶμεν τῆς λέξεως. gregavi, consequenter improbi vos oderunt. Sed enim optimum factu mihi videtur hoc loco, si omnia, quæ significantur κόσμου vocabulo distinguam. Cum enim ambigua sit hæc vox κόσμος, multifariam accipitur. Sed prius lectionis ipsius reminiscamur :

⁸¹ Matth. xxii, 37. ⁸² Joan. xiv, 35. ⁸³ Joan. xv, 13.

Francisci Scorsi notæ.

(86) *Salvator vero.* Ὁ δὲ Σωτὴρ ἑαυτὸν ὑπόδειγμα τίθησι. Hæc reflecta ex C. c., quæ deerant in Panorm. Esse vero necessaria nemo non videt; sequitur enim : Φησὶ γάρ· Ἴνα ἀγαπάτε.

(87) *Et desertiores ordinis.* Λειποτάκται quid proprie, et unde vocabuli hujus origo, egimus ad hom. 7, not. 35.

(88) *Et sanguinem illum.* Vide locum insignem Gregor. Nazianz. quem etiam tractavit noster ad hom. 24, not. 55.

(89) *Evangelium vero, etc.* In utroque codice, quo usus sum in hac homilia traducenda, desunt absque dubio pauca verba ad sensum auctoris integrum omnino necessaria, sic enim utrobique scriptum est : Ἐπεὶ οὖν ὁ μὲν νόμος ὡς ἑαυτὸν ἀγαπᾷ τὴν πλησίον παρακελεύεται, καὶ θανατῶν

riam discendi cupidus merito exquirat, qua ratione mutuum charitatem novum dixerit esse præceptum, cum jam illud post dilectionem in Deum secundo statim loco statuisset. Ubi enim dixisset : « Diliges Dominum Deum tuum, » subjicit statim : « Et proximum tuum sicut te ipsum ⁸¹. » Dicimus igitur, quod cum lex esset elementaria, nec perficiendi vim contineret, charitatem rem præstantissimam eatenus lege præcepit, quatenus quis se ipsum diligeret; Salvator vero (86) semetipsum proponit exemplum; ait enim : « Ut diligatis invicem, sicut ego dilexi vos ⁸². » Quo vero modo nos dilexit? Cum inimici, et desertores ordinis (87) essemus, nosque ipsos sponte tyranno vendidissemus, animam suam tradidit, et sanguinem illum (88) nobilissimum, magnique revera pretii in sacrificium obtulit, atque ita nos a tyranno liberavit, et ideo dixit illis : « Majorem hac charitatem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis ⁸³. » Quoniam igitur lex quidem proximum, ut se ipsum, diligere unicuique præcepit. Evangelium vero (89) etiam mortem oppetere, jure ipsum novum præceptum vocat : « Si mundus vos odit, scitote, quia me priore vobis odio habuit. » Quoniam adnectere sermoni volebat quot et quanta essent passuri discipuli, insidias, afflictationes, odium, insectationes; necesse siquidem erat ab illis hæc ante esse provisæ, ut Domini prædicatione suffulti in ipsis tentationibus firmi permanerent, et inter patiendum levius ea ferrent, quippe cum præscientia patiendi retundat ignaviam ex timore profectam : idcirco etiam quæ sibi erant eventura, sub oculis illis **380** ponit. Solet enim ad imitationem incitare majorum exemplum. Ait igitur : Non convenit mœrore vos affici, si cum tot molestiis conflictabimini. Si enim mihi Domino non pepercerunt, quam erga vos misericordiam ostendent? si tantopere debacchati sunt in magistrum, quæ in discipulos non perpetrabunt? quoniam enim vos ex malorum numero exemptos congregavi, consequenter improbi vos oderunt. Sed enim optimum factu mihi videtur hoc loco, si omnia, quæ significantur κόσμου vocabulo distinguam. Cum enim ambigua sit hæc vox κόσμος, multifariam accipitur. Sed prius lectionis ipsius reminiscamur :

« Si de mundo essetis, mundus quod suum erat diligeret : quia de mundo non estis, sed ego vos elegi de mundo, ideo mundus vos odit. » Mundus dicitur (90), quod ex cælo, terraque, et his quæ in medio sunt interjecta, constitutum atque compactum est : juxta quam significationem Deum mundi fabricatorem vocamus. Κόσμος, etiam pulchritudo ex partium proportione consurgens, et quidam ornatus, pro ut in Manassæ cantico decantatum est illud : « Qui fecisti cælum et terram, cum omni ornatu eorum. » Mundus etiam dicitur populi multitudo; unde invisī Deo pontificis de Christo dicebant : *Ecce mundus totus post eum abit* 44. » Est etiam quando et mundi malitia, et voluptatis illecebra, et ipsa rerum in materia concretarum colluvio mundus dicatur, unde mundanos appellamus eos qui his dediti vitam agunt. Κόσμος etiam dici aliquando posset aliquid his dicitis oppositum, laboriosa scilicet virtutum exercitatio, quam Dominus in seipso perfectissime ostendit; dixit enim discipulis : « Exivi a Patre, et veni in mundum : iterum relinquo mundum, et vado ad Patrem 45; » hoc est, exinaniens me ipsum divinitate laboris experte, veni in hunc mundum, laboriosam videlicet vitæ per virtutem actæ rationem, ut viam vobis præirem, per quam ingredimini ad illam : nunc vero eam relinquens discedo. Et fortassis hoc erat quod ipsi Martha dicebat : « Tu es Christus Filius Dei, qui in hunc mundum venisti 46, » mundum scilicet virtutum insinuans. Videtur vere etiam de hoc mundo discipulis Salvator locutus : « In mundo pressuram habebitis 47; » arcta enim est et angusta virtutis via 48. **381** Hoc igitur modo ambiguitate distincta, et explicata intel-

« Εἰ ἐκ τοῦ κόσμου ἦτε, ὁ κόσμος ἂν τὸ ἴδιον ἐφιλεί· ὅτι δὲ ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ ἐστὲ, ἀλλ' ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς ἐκ τοῦ κόσμου, διὰ τοῦτου μισεῖ ὑμᾶς ὁ κόσμος. » Κόσμος λέγεται τὸ ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς, καὶ τῶν ἐν μέσῳ σύστημά τε καὶ σύγκριμα, καθ' ὃ δημιουργὸν τοῦ κόσμου φάμεν τὸν Θεόν. Κόσμος καὶ ἡ τοῦ κάλλους ἀρμονία, καὶ διακόσμησις; κατὰ τὸ ὑμνούμενον ἐν τῇ ᾠδῇ Μανασσῆ· « Ὁ ποιησας τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, σὺν παντὶ τῶ κόσμῳ αὐτῶν. » Κόσμος καὶ ἡ τοῦ λαοῦ πληθὺς· καὶ γούν ἔλεγον οἱ θεοστρυγεῖς ἀρχιερεῖς περὶ τοῦ Χριστοῦ· « Ἴδε ὁ κόσμος ἀπῆλθεν ὀπίσω αὐτοῦ. » Ἔστι δ' ὅτε καὶ ἡ κοσμικὴ κακία, καὶ ἡ δολιχόψυχος ἡδονή, καὶ ἡ πρὸς τὴν ὕλην ἀναφορὰς, καθ' ὃ τοὺς ἐν αὐτοῖς; βιούοντας, κοσμικοὺς ὀνομάζομεν. Λέγοιτο δ' ἂν ποτε κόσμος, καὶ ἡ ἐξ ἐναντίου τούτων ἐπίπνοια; ἐργασία τῶν ἀρετῶν, ἣν ὁ Κύριος δι' ἑαυτοῦ τελειώτερον ἔδειξεν. Ἔλεγε γούν τοῖς μαθηταῖς· « Ἐξῆλθον παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον· πάλιν ἀφίημι τὸν κόσμον, καὶ πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα, » τούτεστι κενώσας ἑμαυτὸν τῆς ἀμόχθου θεότητος, ἦλθον εἰς τὸν ἐπίπνον κόσμον, τῆς ἐναρέτου πολιτείας, ὁδὸς ὑμῖν γενέσθαι τῆς εἰς αὐτὴν εἰσελεύσεως· νῦν δ' ἀπειμι ταύτην ἀρετήν· καὶ τάχα τοῦτ' ἦν, ὅπερ ἡ Μάρθα εἶπεν αὐτῶ· « Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὁ εἰς τὸν κόσμον ἐλθὼν, » τὸν κόσμον ἐμφαίνουσα τῶν ἀρετῶν. Δοσεῖ δὲ καὶ τοῖς μαθηταῖς ὁ Σωτὴρ περὶ τοιοῦτου κόσμου λαλεῖν. « Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔχετε· » τεθλιμμένη γὰρ, καὶ στενὴ ἡ τῆς ἀρετῆς ὁδός. Οὕτω γούν τῆς ὁμωνυμίας διαιρεθείσης, προσῆκει νοεῖν ὡς ὁ Σωτὴρ ἐνταῦθα κόσμον ἐκάλεσε τὴν κοσμικὴν τύρην, καὶ κακίαν, καὶ τοὺς ταύτην ἀνησχημένους φαύλους, καὶ πονηροὺς. « Εἰ ἐκ τοῦ κόσμου ἦτε, ὁ κόσμος ἂν τὸ

44 Joan. xii, 19. 45 Joan. xvi, 20. 46 Joan. xi, 28. 47 Joan. xvi, 33. 48 Matth. vii, 14.

Francisci Scorsi notæ.

(90) *Mundus dicitur*. Omnes significatus quos in Græca voce κόσμος inesse tradit, hic auctor, convenire possunt etiam voci Latine respondenti, *mundus*, dempta postrema. Primam omnes sciunt, qui Latine sciunt. Cic. *De nat. deor.* lib. II: *Principio ipse mundus deorum hominumque causa factus est, quæcunque in eo sunt, et parata ad fructum hominum, et inventa sunt*. Missos facio poetas qui ea voce sæpius, et obvii sunt pueris. Plinius de utraque, cap. 4, lib. II *Hist. nat.*: *Quem κόσμον Græci nomine ornamentis appellaverunt, eum et nos a perfectu, absolutaque elegantia, mundum*. Ita Plinius; ex quo vides, qua ratione mundus appellatur machina universi. Secunda significatio τοῦ κόσμου, qua pulchritudinem, ornatumve signat, allucet in voce Latina *mundus cum mundus muliebris*, satis Latine pro ornatu usurpatur. Liv. lib. II *De bello Maced.*: *Non aurum modo iis, sed postremo quoque vestem, mundumque omnem muliebrem ademit*. Accius:

Cum virginali mundo clam pater.

Atque hæ duæ significationes apud veteres Latinitatis auctores sunt in usu, reliquæ duæ postremæ apud ecclesiasticos. Nam quæ in mundo versantur, et potius ad ethesim, quam ad physicam spectantia continentur. SS. Patres Græci τὸν κόσμον, Latini *mundum* dicunt; ejusque in sacris Litteris non infrequens usus exempla sunt obvia. Quartam denique

significationem huic penultimæ contrariam, qua non voluptates et commoda hujus vitæ mundi nomine significantur, sed labores potius, et molestiæ in virtutum exercitatione susceptæ apud Latinos Patres nondum reperi. Occurrit vero legenti mihi S. Maximi Centurias; nam OEcon. cent. IV, cap. 70, ita distinguit hanc significationem ex illo loco Joan. I: *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Certe non omnis homo qui venit in hunc mundum illuminatur a verbo; plures enim manent non illuminati, et lumine cognitionis carentes; sed omnis procul dubio homo, qui propria voluntate motus pergit in verum mundum virtutum. Omnis enim, qui a natiuitate spontanea pulsus in veritate venit in hujus generis mundum, a verbo sane illuminatur, accipiens habitum virtutis immotum, et cognitionis veræ scientiam peccato immunem*. Ita S. Maximus ex versione Joannis Pici. Nam Græca nondum existerunt. Hic igitur S. Maximus vocem κόσμον, quam sine dubio posuit eo loco, ut ex Latino mundus, et tota sententiæ planum est, in tertio significato ex dictis primum accepit, quatenus signat homines in mundo contentos; at vero secundo loco in postremo quatenus eos qui in hac vita, virtutis ergo se exercent et anacerant. Atque ex hac nota multos alios hujusmodi hominiam locos percipies, quorum explanationem ad hanc remisit.

ἴδων ἐφίλει. » Ὅρα πῶς αὐτοῖς λεληθότως πλέκει τὸν ἔπαινον. Ἐπειδὴ γὰρ ἔδει παραμυθῆσασθαι διὰ τὰ μέλλοντα τούτοις συμβῆσθαι, μέρος δὲ κράτιστον παραμυθίας ὁ ἔπαινος, τὸν λόγον κίρνησιν ἐξ ἄμφοιν. Ὁ γοῦν λέγει, τοῦτό ἐστι σαφῆς ἔνδειξις τῆς ὑμῶν ἀρετῆς· τὸ μισεῖσθαι ὑπὸ τῶν μισούντων αὐτήν. Εἰ γὰρ φιλεῖ ἔπεσθαι τῷ ὁμοίῳ τὸ ὁμοιον, εὐδὴλον, ὡς καὶ ὑμᾶς ἠγάπησαν οἱ βέκτορες τῶν κακίων, εἴπερ ἦτε τῆς αὐτῶν φαυλότητος μιμηταί. Νῦν δ' οὕτως ἀπεναντίως ἔχοντες πρὸς αὐτούς, ἀκολούθως μισήσουσι. Καὶ τὴν ἐξῆς δὲ βῆσιν τοῖς τῶν ἔπαινων ἀνθεσι κατεποίκιλεν· ἐν γὰρ τῷ εἰπεῖν· « Ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς ἐκ τοῦ κόσμου, » τὴν πρὸς τοὺς ἄλλους ὑπεροχὴν αὐτοῖς ὑπὴνίζετο. Ὁ γὰρ ἐκλεγόμενος, τὸ κρεῖττον ἐκλέγεται· δῆλον οὖν ὡς εὐφραστερόους, καὶ δεκτικούς τῶν καλῶν τῶν ἄλλων πάντων ὑμᾶς προετίμησα. Καὶ ἀποξύσας πᾶσαν κοσμικὴν πονηρίαν, μετήγαγον πρὸς τὴν ἐπαινομένην ἀλλοίωσιν· διὰ τοῦτο μισοῦσιν ὑμᾶς οἱ κοσμικῆ συμπεφυρμένοι θαλότῃτι.

dum aptiores aliis a me fuisse prepositos: et Iem traduxi, et commutavi statum; ideoque vos

« Μνημονεύετε τοῦ λόγου, οὗ ἐγὼ εἶπον ὑμῖν· Οὐκ ἔστι δοῦλος μεῖζων τοῦ κυρίου αὐτοῦ. » Εἰ ἐγὼ, φησί, Κύριος ὢν οὐκ ἠγνάνμην ὑπὲρ δούλων, καὶ παρὰ δούλων τσαυτά παθεῖν, οὐ χρὴ ἀνιάσθαι δεσποτικῶν κοινωνοῦντας παθῶν. Καὶ γὰρ καὶ δοῦλος ἔστ' ἀν' ἡ δοῦλος, οὐκ ἔσται μεῖζονα αὐτοῦ τοῦ δεσπότου ἔχων τιμήν. Εἰ οὖν ἐμὲ ἐδίωξαν ζητοῦντες τὴν ψυχὴν τοῖς τὸν θανάτου βρόχοις; περιβαλεῖν, C ἐπομένως καὶ ὑμεῖς ὑπ' αὐτῶν διωχθήσεσθε. Κἂν οὖν κηρυττόντων ὑμῶν τὰ συμφέροντα, βύσωσι τὰς ἀκοὰς μὴ πειθόμενοι, ἔνοησατε, ὡς οὐδὲ τὸν ἐμὸν λόγον ἐτήρησαν.

« Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ποιήσουσιν ὑμῖν διὰ τὸ ἐνομά μου, ὅτι οὐκ οἶδασιν τὸν πέμψαντά με. » Οὐ μέχρις ἐμοῦ, φησί, τούτοις ἡ ἀγνοία, ἀλλὰ δὴ καὶ αὐτὸν ἀγνοοῦσι τὸν Πατέρα, ὑφ' οὗ ἀπεστάλην, ὡς ὁμοούσιος. Τὸ δὲ « διὰ τὸ ἐνομά μου » προσέθηκεν, ἐπειδὴ σχετικὸν τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱόν. Οὕτε γὰρ Πατὴρ ἀνευ Υἱοῦ, οὕτε Υἱὸς ἀνευ Πατρὸς. Ἐπεὶ οὖν ἀγνοοῦσι, φησί, τὸ ὄνομά μου, ὅτι Υἱός εἰμι, οὐδὲ τὸν πέμψαντά με Πατέρα ἴσασιν.

« Εἰ μὴ ἦλθον, καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον. » Οὐδεμία, φησί, τοῖς Ἰουδαίοις λέλειπται πρόφασις· πάντα γὰρ εὐηγγελισάμην αὐτοῖς τὰ δόγματα καὶ σωτηρίας ἔχόμενα, ὥστε περιήρηται αὐτοῖς πᾶσα λαβή. Ἐπεὶ δὲ ἡ τοῦ Σωτῆρος διδασκαλίαι πάντων ἐξήρητο, ἃ γὰρ ἔργοις ἐπλήρωσε, ταῦτα λόγοις ἐδίδαξε, διὰ τοῦτό φησιν· « Εἰ τὰ ἔργα μὴ ἐποίησα ἐν αὐτοῖς, ἃ οὐδεὶς ἄλλος πεποίηκεν, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον. » Τίνα δὲ τὰ ἔργα; Νεκροὶ ἐγεγρόμενοι, τυφλοὶ ὁμματούμενοι, παράλυτοι ἀρμοζόμενοι, δαίμονες ἐλαυνόμενοι, κύματα περσεύμενα, ποικίλα πάθη φυγαδεύμενα. Τοιούτων οὖν ἔργων Ἰουδαῖοι γενόμενοι θεαταί, ποίαν εὐρωσιν ἀπολογίας ὀδόν;

A ligendus est Salvator hoc loco vocasse mundum, mundanas turbas, ac vitia, et in iis versantes homines nequam et improbos. « Si de mundo essetis, mundus quol suum erat, diligeret. » Adverte quomodo illorum laudem sensim attaxat. Quoniam enim illis propter eventura mala consolationem adhiberi oportebat, ad consolandum autem laudatio valet, utrumque suo sermone complectitur. Hoc igitur est, quod dicit. Vestrae virtutis perspicuum est argumentum ab iis qui eam oderunt, odio vos haberi. Si enim simile simili copulari amat, amore vos profecto prosequerentur ii qui male agunt, si vos ipsos imitarentini, idque sequitur evidenter; nunc vero oppositum fit, ut quoniam contrario modo affecti estis, vos odio persequantur. Sequentem item orationem floribus laudum aspergit; dicendo siquidem: « Ego vos elegi de mundo, » quod aliis ipsi præcellant, latenter insinuavit. Nam qui eligit, præstantius eligit; manifestum est igitur vos meliore naturæ habitu præditos, et ad bonum capiendum omni mundi pravitate a vobis abstersa, ad laudabiles oderunt, qui sunt mundana facie commisti.

« Mementote sermonis quem ego dixi vobis: Non est servus major domino suo. » Si ego, inquit, cum essem Dominus non recusavi, quominus et a servis et pro servis tot ac tanta perpetere, non moleste ferre convenit servos, si Domini mala sint sibi communia. Etenim servum, quoad servus sit, majore quam Dominus honore haberi non licebit. Si igitur me persecuti sunt quærentes animam meam mortis excipere laqueis, consequenter etiam et vos insectabuntur. Et si igitur vobis utilia prædicantibus obstruent aures suas, neque credent, reputate, nec meum ab ipsis acceptum fuisse sermonem.

« Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, » quia nesciunt eum, qui misit me. » Non in me, inquit, eorum finitur ignorantia, sed et Patrem ipsum ignorant, a quo ego ut consubstantialis missus sum. Illud autem: « Propter nomen meum, » ideo addidit, quod Patris nomen habitudinem habet ad Filium. Neque enim sine Filio Pater, neque **382** sine Patre Filius: Quoniam igitur, inquit, ignorant nomen meum, quod Filius sum, D neque Patrem, qui me misit, norunt.

« Si non venissem, et locutus fuisset eis, peccatum non haberent. » Nullus, inquit, Judæis relictus est excusandi locus. Omnia enim, quæ utilia, quæque conducere ad salutem, illis enuntiavi, ita ut omnis illis ansæ præcisa sit. Quoniam vero Salvatoris doctrina cæteris omnibus hoc præcelluit, quod ea quæ verbis docuit, factis implevit, ideo subdit: « Si opera non fecissem in eis, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent. » Quæ vero opera? Mortui suscitati, cæci illuminati, leprosi mundati, paralytici consolidati, fugati demones, calcati fluctus, varia morborum genera depulsa. Cum igitur talium operum spectatores fuerint ipsi Judæi, quam excusationis reperient viam?

« Sed ut impleatur sermo, qui in lege eorum A scriptus est, quia Odio habuerunt me gratis. » Legem vocat ipsa etiam prophetarum vaticinia, utpote legem sequentia. Ostendit igitur illorum odium etiam a prophetis provisum, prædictumque fuisse et finem nactam esse prophetiam.

« Cum vero venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ipse testimonium perhibebit de me. » Paracletus dicitur Spiritus sanctus, utpote qui per charismatum dona animas, quæ ipsa recipiunt, consoletur. Ut vero æqualem se cum Patre habere honorem ostendat, aliquando quidem dicit: « Ego rogabo Patrem, et alium Paracletum mittet vobis »; nunc vero: « Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis. » Postea ne quis suspicaretur hanc missionem esse servilem, sermonem traducit ad explicandum substantiæ modum, et ait: « Spiritum veritatis, qui a Patre procedit. » Quanquam enim, inquit, meus est Spiritus; ego enim veritas sum: sed a Patre substantiam habet (91). Ex uno siquidem fonte essentiæ (92) Patris Spiritus et Filius; sed enim diverso modo. Filius enim lumen de lumine resplendit per generationem; Spiritus vero sanctus lumen quidem ipsum etiam ex lumine, sed per processionem. Sicut igitur radii solis (93) habitudinem ad invicem indiscretam habentes usque ad nos luminis donum transmittunt, neque a solis circulo separati, neque a se invicem **383** divisi: sic et Filius, et Spiritus sanctus geminus radius Patris a Patre procedit et illi unitus est, et ad nos usque ministrat veritatis lucem. Etenim indivisa est præstantiorum natura.

⁹¹ Joan. xiv, 16.

Francisci Scorsi notæ.

(91) *Sed a Patre substantiam habet.* Hic locus, itidem ut alius in hac homilia superior caute legendus; innuit enim errorem Græcorum de processione Spiritus sancti, et quo vero sensu sit interpretandus, jam explicui longius not. 4, ad illum locum hujus hom.

(92) *Fonte essentiæ.* Patres alios Græcos qui hac fontis metaphora usi, et Patrem appellaverunt fontem totius divinitatis in Filio et Spiritu sancto, retuli supra not. 3, cui consimile ad eandem rem vocabulum *radix*, quæ illi conjungitur. Ita sanctus Dionysius cap. 11, *De divinis nom.*, Athan. orat. contra Gregor. Sabell., ubi Patrem vocat *radicem*, et fontem *Spiritus sancti*; S. Basilii, *Contra Sabell.* hom. 58: *Pater radix, et fons Filii, et Spiritus sancti*; S. Damasc. lib. 1 *De fide*, cap. 11 et 15: *Pater est fons et causa Filii, et Spiritus sancti.* Atque hæ loquendi rationes, quæ solum significant Patrem esse primum principium, a quo omnes personæ diviniæ originem et processum habent, non excludunt Filium, quin ipse quoque sit unum cum Patre principium Spiritus sancti, qui ea de causa dicitur fons de fonte a S. Athanasio, quem refert Didacus Ruitz, tom. 1, disp. 67, art. 2, quem vide; ubi has appellationes posse etiam hodie a Theologo usurpari sine scrupulo docet; jam enim usus conciliorum et Patrum, et scholasticorum explicuit catholicum earum propositionum sensum. Alia itidem refert dicta Patrum S. Thomas. Opusc.

« Ἄλλ' ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος ἐν τῷ νόμῳ αὐτῶν, ὅτι Ἐμίσησάν με δωρεάν. » Νόμον ὀνομάζει καὶ αὐτὰ τὰ προφητικὰ, ὡς τῷ νόμῳ ἐπόμενα. Δείκνυσιν οὖν, ὅτι καὶ τὸ πρὸς αὐτὸν μῖσος προεῖδεν ὁ προφητικὸς λόγος, καὶ προκατήγγειλε, καὶ ἡ προφητεία πέρας ἐδέξατο.

« Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν. » Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκείνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. » Παράκλητος λέγεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς παρηκολῶν διὰ τῆς δωρεᾶς τῶν χαρισμάτων τὰ ὑποδεχόμενας ψυχὰς. Ἐμφαίνων δὲ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα ὁμοτίμον, ποτὲ μὲν φησιν: « Ἐγὼ παρακαλέσω τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον πέμψει ὑμῖν. » νῦν δὲ, « Ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν. » Εἶτα ἵνα μὴ τις ὑποτοπᾷ δουλικὴν τοῦ Πνεύματος τὴν ἀποστολὴν, ἀνάγει τὸν λόγον εἰς τὴν τῆς ὑπάρξεως τρόπον, καὶ φησιν: « Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. » Εἰ καὶ ἐμόν ἐστι τὸ Πνεῦμα, φησὶν, ἐγὼ γὰρ ἡ ἀλήθεια, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει τὴν ὑπαρξιν. Ἐκ μᾶς γὰρ πηγῆς τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας τὸ Πνεῦμα καὶ ὁ Υἱός, παρηλλαγμένῳ γε μὴν τῷ τρόπῳ· ὁ μὲν γὰρ Υἱὸς φῶς ἐκ φωτὸς ἐξέλαμψε γεννητῶς· τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα, φῶς μὲν ἐκ φωτὸς καὶ αὐτὸ, οὐ μὴν γεννητῶς, ἀλλ' ἐκπορευτῶς. Ὅσπερ οὖν αἱ τοῦ ἡλίου ἀκτῖνες τὴν πρὸς ἀλλήλας σχέσιν ἀμέριστον ἔχουσαι, μέχρις ἡμῶν τὴν χάριν τοῦ φωτὸς ἀποστέλλουσιν, οὕτε τοῦ κύκλου χωριζόμεναι, οὕτε ἀλλήλων ἀποτεμνόμεναι, οὕτως ὁ Υἱός, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἡ διδυμος ἀκτῖς τοῦ Πατρὸς, ἐκ τοῦ Πατρὸς προέρχεται, καὶ τοῦτω συνήνεται, καὶ μέχρις ἡμῶν διακονεῖ τῆς ἀληθείας τὸ φῶς. Ἀπερὴς γὰρ ἐστὶ τῶν κρειττόνων ἡ φύσις.

contra Græcorum errores, cap. 32.

(93) *Sicut igitur radii solis.* Similitudo ad verbum sere desumpta a Gregor. Nazianz., orat. 45, quæ est ad Evagrium monachum, *de divinis*, versus finem, ubi Ὅσπερ γὰρ αἱ τοῦ φωτὸς ἀκτῖνες ἀμέριστον ἔχουσαι κατὰ φύσιν τὴν πρὸς ἀλλήλας σχέσιν οὕτε τοῦ φωτὸς χωρίζονται, οὕτε ἀλλήλων ἀποτεμνόμεναι, καὶ μέχρις ἡμῶν τὴν χάριν τοῦ φωτὸς ἀποστέλλουσιν, τὸν αὐτὸν τρόπον, καὶ ὁ Σωτὴρ ὁ ἡμέτερος, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἡ διδυμος τοῦ Πατρὸς ἀκτῖς μέχρις ἡμῶν διακονεῖται τῆς ἀληθείας τὸ φῶς, καὶ τῷ Πατρὶ συνήνεται. *Ut enim lucis radii mutuam relationem natura individuum habentes, nec a luce disjunguntur, nec a se invicem discinduntur, lucisque beneficium ad nos usque trahunt: eodem modo Salvator quoque noster et Spiritus sanctus geminus ille Patris radius simul et ad nos usque veritatis lucem ministrant, et Patri uniti sunt.* Ita ex Billii versione similiter S. Damascenus: Ὅσπερ ἐκ τοῦ ἡλίου μὲν ἦτε ἀκτῖς, καὶ ἡ ἑλλάμψις (αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ πηγὴ τῆς ἀκτῖνος καὶ τῆς ἐλλάμψεως), διὰ δὲ τῆς ἀκτῖνος ἡ ἑλλάμψις ἡμῖν μεταδίδεται, καὶ αὐτὴ ἐστὶν ἡ φωτίζουσα ἡμᾶς, καὶ μετεχομένη ὑφ' ἡμῶν. *Quemadmodum autem ex sole radius, et splendor (ipse enim fons est et radii et splendoris) ac per radium nobis splendor tribuitur, et ipse est, qui illuminat nos, et participatur a nobis.* Vide eundem Gregor. Nazian. orat. 48 *de fide*.

« Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἵνα μὴ σκανδαλισθῆτε · ἄπο συναγωγῶν ποιήσουσιν ὑμᾶς · ἀλλ' ἔρχεται ὥρα, ἵνα πᾶς ὁ ἀποκτείνας δόξῃ λατρείαν προσφέρειν τῷ Θεῷ. » Ἄθρει δὴ ὅπως ἀρξάμενος ἀπὸ τῶν ἑλαττων σκυθρωπῶν, ἐπ' αὐτὸ κατήντησε τὸ κεφάλαιον εἰπὼν, ὅτι τεθνήσκονταί. Εἰ γὰρ ἀρχῆθεν προείπεν αὐτοῖς ὅτι ἀποκτανθήσεσθε, ἰλιγγίασαν ἀνφυσικῶς τῆς ψυχῆς ἀποστρεφομένης τὸν θάνατον. Νῦν δὲ ἀπὸ τῶν κουφοτέρων τὸν λόγον ἀρξάμενος, καὶ ἡρέμα τούτων ἐθίσας τοὺς λογισμοὺς, μετὰ ταῦτα ἐπάγει τὰ σκυθρωπότερα. Ἄνω μὲν γὰρ εἶπεν, ὅτι Μισηθήσεσθε, εἶτα καὶ Διωθήσεσθε, τελευταῖον δὲ, ὅτι καὶ Ἀποκτανθήσεσθε. Καὶ τὸ δὴ μείζον, ὅτι καὶ οἱ ἀποκτενοῦντες ὑμᾶς, οὐθ' ὡς φονεῖς, οὐθ' ὡς ἀδικοὶ λογισθήσονται. Ἦν γὰρ τις ἰσως παρμιθία, καὶ τὸ δόξαι ἀνεγκλήτως παθεῖν · τὸ δὲ καὶ ἀδικῶς πάσχοντα, ὑπεύθυνον νομίζεσθαι ἵαν ἀνιάρῶν · καὶ μάλιστα θ' ὅτι λατρείαν ἡγούνται προσφέρειν τῷ Θεῷ τῶν ἁγίων οἱ φονεῦται. Οἱ μὲν γὰρ Ἰουδαῖοι ἐπεκδικοῦντες δὴθεν τὸν νόμον ὡς ἐρριζόμενον, τοὺς ἀποστόλους ἐδίωκον. Οὕτω κατέλευσαν Στέφανον · οὕτως ἀνέλιον Ἰάκωβον, οὕτω Παῦλον τὸν φόνον ἐξηρτύοντο. Ἐληγες δὲ οἶά τινα θύματα τοῦ ἀγίου τοῖς ἐιδώλοις κατέθουον, δοκοῦντες οὕτω λατρεύειν Θεῷ · ἀλλ' ἐνομιζόντο ταῦτα τοῖς ἁγίοις τρυφή. Τῇ γὰρ τῶν μελλόντων ἐλπίδι νευρούμενοι, καὶ τὴν ἀίδιον ζωὴν φανταζόμενοι, ῥάστην ἡγούντο τὴν τοῦ μαρτυρίου ἑδῶν. Καὶ γοῦν ἔλεγεν ὁ τούτων ἀλείπτης, καὶ ὁδηγός · « Οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν ἀποκαλυφθῆνα· δόξαν. »

Ταύτη τῇ μακαρίᾳ ἐλπίδι τῆς ψυχῆς τὴν βάσιν ἐδρεύσα· καὶ ὁ γενναῖος Προκόπιος, Διοκλητιανοῦ τὰς ἀπειλὰς καὶ Λουκίου τὰς βραδύνας βέλος νηπίων ἠγήσατο. Καὶ εἰ βούλεσθε, τῇ ἀφηγήσει τῶν ἀθλητικῶν αὐτοῦ πόνων τὴν παρούσαν διδασκαλίαν ἐπισφραγίσωμεν. Οὗτος ὁ μέγας τοῦ Χριστοῦ ἀθλητῆς, πατριδα ἔσχε τὴν ἁγίαν πόλιν Ἱερουσαλήμ. Ὁ δὲ γεννήσας αὐτὸν πατήρ, εὐσεβὴς ἦν καὶ φιλάρετος, καὶ Χριστοφόρος ἑκαλεῖτο. Ἡ μὲντοι μήτηρ εἰδωλικῆ πλάνη κάτοχος ἦν, λιθοῖς καὶ ξύλοις ὡς θεοῖς προσανέχουσα. Ἐκ τούτων οὖν γεννηθεὶς, καὶ κατὰ τὸ σέβας οὐραγῶν τῇ μητρὶ ἤδη τοῦ φόντος πρὸς τὴν ἐκείθεν λῆξιν ἀπάραντος, ὑπὸ τῆς μητρὸς πρὸς βασιλέα εἰσάγεται, καὶ δούξ Ἀιγύπτου χειροτονεῖται, καὶ αὐγουστάλιος, καὶ τὸν κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμὸν ἐμπιστεύεται. Ἄλλ' οὐκ εἴασεν ὁ Θεὸς γνώμην ἀγαθὴν δυσσεβεῖ θρησκείᾳ ῥυπαίνεσθαι, οὐδὲ ψυχὴν οὕτω καλὴν Χριστιανοῖς γενέσθαι πολέμιον, ἀλλ' ὡσπερ Παῦλον πρότερον ἐφ' ὁμοίᾳ γνώμῃ ὀρμῶντα εἰς Δαμασκόν, οὕτω καὶ τοῦ-

⁹⁹ Rom. viii, 18.

Francisci Scorsi notæ.

(94) *Aliptes*. Unde sumpta metaphora vocat hic S. Paulum ἀλείπτην explicuimus alia occasione supra ad hom. 41, not. 62.

(95) *Patriam habuit*. Historiam S. Procopii, quam hic paucis perstringit hic Pater, habes ex Metaphr. apud Surium, tom. 1V.

« Hæc locutus sum vobis, ut non scandalizemini : alisque synagogis facient vos : sed venit hora ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo. » Vide ut a minoribus exorsus incommodis ad summam ipsam malorum pervenerit dicens, fore ut moriantur. Si enim a principio illis occidendos fore dixisset, conturbati fuissent, cum naturaliter anima mortem aversetur. Nunc vero a levioribus sermone instituto, et pedetentim mentes eorum his audiendis assuefaciens, postea illa terribiliora subjungit. Primo enim eos odio habendos, deinde persequendos, postremo occidendos dixit. Tum etiam quod est summam adjunxit, eos qui ipsos interfecissent, neque homicidas, neque injustos fore judicandos. Futurum quippe solatio fortasse fuerat, si innocenter pati existimarentur. At vero contra justitiam illa perpeti, et tamen obnoxios reputari, molestissimum est; et maxime cum obsequium præstare Deo censerentur, qui sanctos interfecissent. Judæi enim, quasi jus legis violatum ulciscentes, apostolos persecuti sunt; sic enim lapidaverunt Stephanum; sic peremerunt Jacobum, sic Paulo mortem machinati fuerunt. Gentes vero veluti victimas quasdam idolis immolabant sanctos; atque ita cultum se Deo exhibere arbitrabantur. Sed enim illi sanctis in deliciis erant. Futurorum enim honorum spe confirmati, et vitam æternam animo versantes, facilem ad martyrium viam habebant. Unde dicebat aliptes (94) et dux eorum Paulus: Non sunt conlignæ C passionibus hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis ⁹⁹. »

In hac beata spe firmans animæ vestigia generosus ille Procopius, Diocletiani minas, et Lucii tormenta infantium tela reputabat. Quod et libitum vobis est, laboriosorum ejus certaminum narratione præsentem sermonem obsignemus. Magnus hic athleta Christi patriam habuit (95) sanctam Hierosolymæ civitatem; ejus genitor pius, et virtutis studiosus fuit, Christophorus appellatus. Mater vero (96) idololatriæ errore delecta, lapidibus, ac lignis, ut diis pertinaciter **384** addicta erat. Ex his igitur primogenitus cum matris, quod ad religionem attinet, sectam sequeretur, patre jam ad illius vitæ quietem translato, a matre obsequiis imperatoris addicitur, et dux Ægypti, et augustalis creatur, et Christianis insectandis præficitur. At non permisit Deus, mentem illam bonam impia superstitione fundari, neque tam pulchram animam hostem fieri Christianis: sed uti jam Paulum eodem animo Damascum profectum, sic etiam et hunc conservat (97). Protectionem enim adnunti in Ægyptum

(96) *Mater vero*, etc. Nomen matris non exprimitur hic a Theophane, quod Theodosia fuit ex eodem Metaphr. quem modo citavimus.

(97) *Et hunc conservat*. Ζωγγεῖ habet Græcus de cujus etymo consule not. 89 ad hom. 35.

terribilis oblata divinitus species est, quæ illum ad Dei cognitionem vocavit. Crucis quippe signum (98) omnem splendorem excedens vidit, et divina quadam voce Procopius appellatus est, profectum in vera religione (99) signante vocabulo. Igitur in Ægyptum insituito itinere omisso regreditur, et quod sibi apparuerat Crucis signum ex pretiosa materia affabrefacit, atque omnem pietatis partem amplectitur. Sed cum a propria matre delatus esset, sub præside Lucio comprehenditur, et cum multa cruciamenta subiisset, atque in his ad fortitudinem magis ipsis flagellis roboratus esset, inter ipsa tormenta animam Domino reddidit; et nunc inter angelorum choros exultat, et præmia certaminum accipit.

Quotquot igitur et martyrum, et virtutum studiosi sumus, hujus fortitudinem martyris æmulemur; tolerantiam imitemur, et vitam nostram cum ratione vivendi, quam athleta tennit, conformari studeamus. Et nos enim etiam patriam habemus. Jerusalem illam intelligibilem, paradisi illum deliciarum, ex quo miserabiliter ejecti fuimus. Pater vero noster exstitit Dei præceptum, spiritualis illa lex vere Christophorus, quæ Christi in se præcepta ferebat. Sensus vero (1) illecebra genitrix nostra quæ nos quodammodo genuit et nutrit. Hunc igitur ab initio secuti sensilibus rebus impliciti sumus, easque materis affixas, ut idola in honore, ac pretio habentes, et per hæc cum mundi principe familiaritate conjuncti, et inhonestum honorem (2), et fluxam inde gloriam velut hereditate consecuti et in improbitate velut in Ægyptum contententes persecutores, hostesque virtutis exstitimus. Sed quæ in mundo Dei manifestatio facta est 385 per Unigeniti incarnationem ad pietatem nos ab hujusmodi errore deduxit, et per fidem a perversa via retraxit. Et quamvis sensus concupiscentia, mater nobis adversaria, negotium facessat, et apud Satanæ ministros criminetur, et tentationes alias super alias excitet, quas λύκος, id est, lupus ille sub intelligentiam cadens, quasi λύκος Lucius admovet nobis. Si quidem corona donari cupimus, generose obistemus, ut in virtute proficientes tanquam Procopii si-

τον ζωγραῖ. Σταλλομένῳ γὰρ τὴν εἰς Αἴγυπτον φερέσθαι γέγονε θεοφάνεια καλοῦσα τοῦτον πρὸς τὴν θεῖαν ἐπίγνωσιν, καὶ τοῦ σταυροῦ τὸ σημεῖον ὑπὲρ πᾶσαν αἴγλην ὀπτάνεται, καὶ Προκόπιος ὑπὸ τῆς θείας φωνῆς ὀνομάζεται, τὴν εἰς τὴν εὐσέθειαν προκοπήν σημαινούσης τῆς κλήσεως. Ἄφελι δὲ τὴν εἰς Αἴγυπτον φέρουσαν, παλιμπόρευτος ἵεται, καὶ τὸ φανὲν τοῦ σταυροῦ σημεῖον ἐκ τῆς τιμιωτέρας ὕλης ποιεῖ, καὶ ὄλην ἐγκολπιζεται τὴν εὐσέθειαν. Διαβληθεὶς δὲ παρὰ τῆς ἰδίας μητρὸς, ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος Λουκίου συλλαμβάνεται· καὶ πολλαῖς βασίνοισι προσωμιληγῶς, καὶ ταῦταις πρὸς ἀνδρείαν ἐπιπλέον μάλιστα στομωθεὶς, ἐν αὐταῖς ταῖς βασίνοισι τῷ Δεσπότη παρήθετο τὴν ψυχὴν, καὶ νῦν ἀγγέλων χορείαις ἀγάλλεται, τῶν ἄθλων τὰς ἀντιδόσεις δεχόμενος.

Ὅσοι γοῦν φιλομάρτυρες, καὶ φιλάρετοι, ζηλωσωμεν τοῦ μάρτυρος τὴν ἀνδρείαν· μιμησώμεθα τοῦτου τὴν καρτερίαν· παρεμπερῆ δεῖξωμεν τὴν ἑαυτῶν βίον τῇ πολιτείᾳ τοῦ ἀθλήτου. Καὶ ἡμεῖς γὰρ πατριδοὶ ἐσμὲν τῆς νοητῆς Ἱερουσαλήμ τῷ παραδείστου τῆς τρυφῆς, ἐξ ἧς ἐλευσινὸς ἀποκρίσθημεν. Πατὴρ δὲ ἡμῶν γέγονεν ἡ τοῦ Θεοῦ ἐντολή, ὁ πνευματικὸς νόμος, ὁ ἀληθὺς Χριστοφόρος, ὁ φέρων ἐν ἑαυτῷ τοῦ Χριστοῦ τὰ ἐντάλματα. Μητὴρ δὲ ἡμῶν ἡ αἰσθησις ἐξ αὐτῆς γενέσεως ἡμᾶς, ὡς τεκοῦσα, καὶ τιθηγήσασα. Ταῦτη γοῦν ἀρχῆθεν ἀκολουθήσαντες τοῖς αἰσθητοῖς συνεφύρθημεν, ὡς εἰδωλα τὴν ὕλην τιμήσαντες, καὶ διὰ τούτης οὐκ ἐπιθέμενοι τῷ κοσμοκράτῳ, ἀτιμῶν τιμῆν καὶ δόξαν ἐπικαιρον κληρωσάμενοι, καὶ ὡς εἰς Αἴγυπτον πρὸς τὴν κακίαν σταλλόμενοι, διώκται τῆς ἀρετῆς, καὶ πολέμιοι χρηματίσαντες. Ἄλλ' ἡ γενομένη ἐν τῷ κόσμῳ ἐμφάνεια τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Μονογενοῦς, μετήγαγεν ἡμᾶς τῆς τοιαύτης πλάνης πρὸς τὴν εὐσέθειαν, καὶ ἀπέστρεψε τῆς πανηρέας ὁδοῦ διὰ πίστεως, κἂν ἡ πολεμία μητὴρ αἰσθησις ἐνοχλεῖ διαβάλλουσα ἡμᾶς πρὸς τοὺς ὑπερέτας τοῦ Σατανᾶ, καὶ πειρασμοὺς ἡμῖν ἀλλεπαλλήλους ἐγείρουσα, οὓς ἡμῖν προξενεῖ ὁ νοητὸς λύκος ὡς λύκος. Εἰ γοῦν στεφανῆται γενέσθαι βουλόμεθα, ἀντιστώμεν γενναίως, ἵνα κατ' ἀρετὴν προκόπωμετες γυνοίμεθα δι' ἔργων προκόποι. Οὕτω γὰρ προαιρέσει ἀθλήσαντες, καὶ τὴν ἐνοχλοῦσαν ἡμῖν αἰ-

Francisci Scorsi notæ.

(98) *Crucis quippe signum.* Hanc rem fusius enarrat Metaphr. loco citato supra. Porro hoc miraculum et ostentum crucis S. Procopio oblatum, lectum est in VII synodo OEcum. Nic. II, ad defensionem SS. imaginum, de quo etiam Baron. in Notis ad Martyr.

(99) *Profectum in vera religione, etc.* Procopius Προκόπιος Græce παρὰ τὸ προκόπτω proficio. Unde προκοπαὶ promotiones Elym. mag.

(1) *Sensus vero.* In Græco idiomate belle procedit allegoria, qua αἰσθησις vox femina mater dicitur nostra; Latine vero scilicet sensus dicitur mater, non ita decet. Itaque verti vocem αἰσθησιν sensus illecebram, ut mentem auctoris, quæ ex tota allegoria satis aperitur, et aliquam proportionem vocum inter sensum et patrem exprimerem.

(2) *Inhonestum honorem.* Vim et venustatem Græcarum vocum ἀτιμῶν τιμῆν quibus usus auctor, haud scio an sim assecutus per Latinas *inhonestum honorem*; iis certe abundant Græci, Attici pollicemur, quibus apponentes ad nomen a suum στερεοτικὴν multa breviter enuntiant, sed grvida sensus, ut illud Ἐχθρῶν δῶρα δῶρα, *Inimicorum dona dona*, id est, suspecta, noxia; et: Τάφος ἀταφία, *Quam visus est exprimere Cicero in Milonia, cum illam insepultam sepulturam dixit; ad quem titulu Catullus, de Nuptiis Pelei et Thet.:*

Cum talia Cretan

Funera Cecropiæ non funera portarum ut.

Omitto alia Græcorum sexcenta. Idem usus, et in cum part. οὓς, S. Basil. Ἐρωτας οὐκ ἐρώτας, ἀπαιτητάς et effrenatos amores. Alia alii.

σθῆσιν, εἰς τὴν ὑποταγὴν τοῦ Χριστοῦ μεταφέρο- A
 μεν, ὡς τὴν ἰδίαν μητέρα ὁ ἀθλητῆς, καὶ τῶν αἰ-
 ωνίων ἀγαθῶν ἀπολαύσαιμεν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ᾧ
 ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

OMILIA NZ'

Εἰς τὸ, « Ἐγὼ εἶμι ἡ θύρα » — Ἐλέχθη ἐν τῇ
 ἑορτῇ τοῦ ἀγίου Παγκρατίου.

Οὐ κατόπιν, ὡς ὁ λόγος, ἤκομεν ἑορτῆς· ἀλλὰ
 μικροῦ μὲν ἡμᾶς διέφυγεν ἡ πανήγυρις, καίτοι
 τὴν πορείαν ἐπιταχύνοντες. Ἡ δὲ σεβασμία χάρις
 Παγκρατίου τοῦ μεγάλου Πατρὸς, καθάπερ ἀπὸ συν-
 θήματος ἡμᾶς ἐν τῇ ἀγίᾳ τούτου σοφῷ συνηγάετο
 συνεορτάζοντες μεθ' ἡμῶν, ὡθεοσύλλεκτον ἀθροισμα,
 τὴν ἱερὰν πανήγυριν. Ἄρ' οὖν οὐκ ἀδικούντες ἐφ- B
 θείημεν, εἰ σιγῇ τὴν παροῦσαν παρέλθοιμεν σύν-
 αξιν; Κἂν γοῦν ἐκ τῆς πανορμῆθεν ὀδοπορίας γεγό-
 ναμεν τὸ σῶμα κατακόποι, ἀλλὰ βιαστέον ἡμῖν τὴν
 ἀσθένειαν, καὶ τῇ λαμπρότητι τῆς ἑορτῆς χορηγη-
 τέον τὴν τοῦ λόγου προσθήκην· μὴδὲ γὰρ τοσοῦτον
 ἰσχύσει ἀπθάνειν σῶματος, ὡς τὴν περὶ τὰ καλὰ
 σπουδῆν ἀμβλυτέραν ἐργάσασθαι. Φέρε δὴ τὰς εὐ-
 αγγελικὰς θεολέκτους φωνὰς μέσον εἰσφέρωμεν, ἧς
 ὁ τῶν φρικτῶν μυστηρίων διάκονος σήμερον ἐξεφώ-
 ηυσεν.

Ἐἶπεν ὁ Κύριος· « Ἐγὼ εἶμι ἡ θύρα· δι' ἐμοῦ ἐάν
 τις εἰσέλθῃ, σωθήσεται· » ὁ δι' ἡμᾶς φῶσει γενόμε-
 νος καθ' ἡμᾶς, ἵνα ἡμεῖς χάριτι γενόμεθα ὄπερ
 αὐτοῦ, ὡς περὶ δὴ καὶ γεγένηται, καὶ ὠνόμαται ἀν- C
 θρωπος, οὕτω συγκαταθέσεως τρόπῳ τοῖς αὐτῶν
 δεχομένοις ὀνομάζεται καὶ ὁδὸς καὶ πηγή, καὶ ὕδωρ,

11 Joann. x. . seqq. 12 Joann. xiv, b.

Francisci Scorsi notæ.

(3) S. Pancratii. Ejus diem festum peragunt
 Græci Idibus Junii: Latini ejus commemorationem in
 Non. Aprilis quod habet Martyr. Rom. et ibi
 Baron. Tauromenii hac ætate solemniter ejus dies
 celebratur die Julii 9. eoque mundinas auspicantur,
 quod jam ab antiquis temporibus deductum in
 moiem conjicio infra in not. ad hom. 58, quam
 vide.

(4) Non festo peracto venimus. Adagium a Platone
 in Gorgia usurpatum statim innot. Ubi Gorgias: "Ἡ τὸ
 λεγόμενον κατόπιν ἑορτῆς ἤκομεν, καὶ ὑπερῶ-
 μεν; Num post festum, quemadmodum dici con- D
 suerit, venimus, ac serius? Dicitur idem alia forma,
 Πανθηναίων κατόπιν· Post Panthena. Itidem
 Πυθίων ὑστερον ἤκει· Post Pythia venis.

(5) Ad hoc sanctum sepulcrum. Non vacuum lo-
 cum intelligit, ubi reliquæ S. Pancratii antea con-
 ditæ fuerint; sed ubi adhuc erant eo tempore quo
 Theophanes hoc dicebat, quod duobus argumentis
 comprob. Primo ex Vita S. Eliæ Emensis, quam
 legis in Monumentis nomencl. editis P. Octavii Cæ-
 tani soc. nost. sed jam edendis per Augustinum
 Cætanum soc. ejusd. qui in hac provincia subrogatus
 in demortui locum; in ea ergo Vita refertur
 peregre venisse S. Eliam Tauromenium ad reliquias
 S. Pancratii venerandas. Atqui hanc peregrina-
 tionem a S. Elia susceptam eodem anno quo Tau-
 romenium a Sarracenis expugnavit idem P. Octa-
 vium ex ratione temporum Vita S. Eliæ colligit.
 Contigit autem ea expugnatione anno Christi 893,
 quod ex Joanne Diacono Neapolitano, qui eam

mus : hoc enim certamine voluntarie suscepto, et
 sensum nobis molestiam exhibentem ut propriam
 athleta ille genitricem ad obedientiam Christi tra-
 ducere poterimus, et æternis perfrui bonis in
 Christo Jesu, cui gloria in sæcula. Amen.

HOMILIA LVII.

Dicta est in festo S. Pancratii (3). — In illa verba :
 « Ego sum ostium. »

Non festo peracto (4) venimus, ut proverbio fer-
 tur : sed parum absuit tamen, quin elaboretur
 nobis panegyris hujus dies, etsi maturaverimus
 iter. Verum magna Patris nostri Pancratii venera-
 bilis gratia velut ex compacto ad hoc sanctum se-
 pulcrum (5) nos conduxit, ut una vobiscum, o fre-
 quens, et in Dei cultum congregata multitudo, sa-
 crum hunc diem celebraremus. An igitur præter
 jus, fasque facere non videremur, si eum silentio
 præteriremus? Et si enim terrestri itinere Panormo
 reversi defessi corpore, fractique simus, vis est
 tamen imbecillitati facienda; et ad augendum diei
 festi splendorem subministranda oratio est; nun-
 quam enim infirmitas corporis tantum impedire
 poterit, ut honorum operum studium retardet. Age
 ergo, divina Evangelii verba in medium proferamus,
 quas tremendi mysterii diaconus hodie legit 11.

Dixit Jesus : « Ego sum ostium; per me si quis
 introiit, salvabitur. » Qui pro nobis factus est per
 naturam unus ex nobis, ut nos per gratiam effice-
 remur quod ipse est, sicut et factus, et dictus est
 homo, ita et iis qui ipsum 386 receperint sese
 accommodare, et demittere volens via 12 vocatur (6),

perscripsit plane constat : quo de nos egimus paulo
 copiosius in Proœm. Secundo id confirmo ex ipsa
 voce, qua utitur hic auctor : Ἐν τῇ ἀγίᾳ τούτου
 σοφῷ. Σοφὸς enim, inquit Etym. mag., ἡ τῶν
 λειψάνων παρὰ τὸ σεουρέναι : τὰ σώματα ἐν αὐτῇ. Est
 σοφὸς reliquiarum conditorium, eo quod in ipso tra-
 hantur corpora. Homerus, Iliad. x :

Ὡς δὲ καὶ ὁστέα νεκρῶν ὁ μὲν σοφὸς ἀμφικαλύπτει,
 Sic et ossa nobis eadem urna contegat.

Apud Dioscoridem, cap. 161, lib. v, dicuntur σοφοὶ
 σαρκοφάγοι loculi qui corpora arrodunt, seu edun-
 tur. Apud Plutar. in Vita Numæ sunt λιθινὰ
 σοφοὶ lapidei loculi; in Epigram Anthol. Ἐγγυλῶς
 σοφὸς ἀνεὸν sepulchrum. Cum igitur σοφῶν etiam
 Theoph. appellet S. Pancratii, non designat locum
 aliquem venerabilem ob memoriam reliquiarum,
 quæ ibi repositæ olim fuissent : sed verum loculum,
 seu conditorium, ubi re ipsa reliquæ tum fuerint.
 Ideo adverte, ut intelligatur Theoph. ætate adhuc
 Tauromenii existisse S. Pancratii corpus, quod nunc
 ibi nullum est : neque vero satis adhuc mihi com-
 pertum quoniam tempore illic asportatum, et quo
 traditum mihi a quopiam ex Tauromenitanis Romæ
 servari in eadem æde in qua alterius S. Pancratii,
 qui ex Phrygia Romam veniens ibi martyrium puer
 obivit. Sed de hoc negotium amici dedi, ut aliquid
 certi rescriberent; adhuc tamen est in quæstione.
 Plura de S. Pancratio leges Proœm. i, Isag. §. 2.

(6) Via vocatur. Has et plures hujusmodi appella-
 tiones Christi metaphoricæ, varia ipsius dona et
 effecta significantes recenset, et explicat Gregor.

et fons, et aqua ⁵³, et vinum ⁵⁴, et vitis ⁵⁵, et petra ⁵⁶, et lapis ⁵⁷, et vita ⁵⁸, et panis ⁵⁹, et margarita ⁶⁰ omnibus qui in ipsum credunt factus omnia proportionem quadam, et ad cuiusque rationem, utilitatemque se vertens. Nunc igitur magis etiam figurate se ostium nominat: per quod ad vitam nos, qui credimus introducimur. Et quoniam ipse vita est, introducimur per ipsum ad ipsum: « Ego sum ostium. » Sicuti enim ostium primus in domum est aditus, ita Salvator noster Jesus Christus janua nobis est factus, per quam in virtutem ingrediemur, cum primus ipse consummarit omnem virtutis perfectionem. Quin etiam cum ita natus sit ille, ut esset initium resurrectionis ex mortuis, et primogenitus mortuorum ⁶¹, janua etiam immortalitatis constitutus est nobis. Cumque omnia perfecisset, quæ nostra causa disposita fuerant, et revertisset in cælum et in Patris solio consedisset, et via nobis, et janua nostræ ascensionis est factus. Hæc vero eadem janua angusta porta alibi appellatur, de qua Salvator ait: « Intrate per angustam portam ⁶²; » nam et angusta porta incipientibus est, qui non adhuc in meditatione virtutis exercitati sunt; ostium vero amplum, ac patens iis qui ejus habitum jam compararunt: et nunc quidem omnibus volentibus panditur, in futura vero vita iis qui imparati fuerint, clauditur, uti ex virginum parabola jam didicimus. Quoniam vero in rebus sensu perceptis aliud ostium, aliud pastor est, hic certe idem nobis utriusque vicem gerit introeuntibus quidem ostium, Pastor vero est exeuntibus. Nec vero mirere, si idem utrumque sit. Nam etiam cum Petro hujusce januæ credidit claves, eundem et clavigerum, et pastorem instituit: « Pasce, inquit

oves meas; » et: « Pasce agnos meos ⁶³. »
 « Per me si quis introierit, salvabitur, » et jure quidem optimo. Si enim ipse regni cælorum est ostium, salvabitur utique, qui per ipsum ingreditur. Qui vero præterierit ostium, et veluti fur, et latro stabuli parietes transilierit, a custodibus ovium deprehenditur in furto, et pœnam nocturni insidiatore luet. Dicit vero fortasse quispiam subdubitans: Si bonum est per hoc ostium introire, et in beatum hoc ovile intronitum, ergo exire **387** periculosum erit: quibus enim in rebus introitus bonus est, non itidem exitus bonus est. Hoc vero in loco, quæ invicem sunt opposita bona esse indicantur: « Ingredietur enim, inquit, et egredietur; et pascuam inveniet. » Quid igitur per hoc aliud, quam interminatus in virtute (7) profectus ostenditur? intrat quidem in virtutem

⁵³ Joan. iv, 14; Joan. vii, 38; Isai. xii, 39; xlvii, 3. ⁵⁴ Zachar. ix, 17. ⁵⁵ Joan. xv, 1. ⁵⁶ I Cor. i, 4. ⁵⁷ Ephes. ii, 20. ⁵⁸ Joan. xiv, 6. ⁵⁹ Joan. vi, 35. ⁶⁰ Matth. xiii, 36. ⁶¹ Apoc. i, 5. ⁶² Matth. vii, 13. ⁶³ Joan. xxi, 15, 16.

Francisci Scorsi notæ.

Nazian., orat. 36, quæ est quarta *De theolog.*, secunda *de Filio*, et copiosius etiam orat. 49 *de fide*, ex interpretatione Rufini presb. Aquileiens., et easdem habes apud S. August. tract. 80 in Joan.

(7) *Interminatus in virtute*, etc. Mystico sensu et sane vero, et perutili explicat ea verba *Ingre-*
dietur et egredietur, nimirum de egressu ab eo gradu

καὶ οἶνος, καὶ ἀμπέλος, καὶ πέτρα, καὶ λίθος, καὶ ζωὴ, καὶ ἄρτος, καὶ μάργαρος, ἀναλόγως τοῖς εἰς αὐτὸν πεπιστευμένοις πάντα γενόμενος, καὶ πρὸς τὴν ἐκάστου ἐπιτηδεύματα μεταμειδόμενος. Νῦν οὖν τροπικωτέρῳ τῷ λόγῳ θύραν ἐκάλεσεν αὐτὸν, ἃ τῆς πρὸς τὴν ζωὴν οἱ πιστεῦσαντες εἰσαγόμεθα δι-
 λονότι δι' αὐτοῦ εἰς αὐτόν · « Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα. »
 Ὅσπερ γὰρ ἡ θύρα ἀρχὴ τῆς εἰς τὴν οἰκίαν εἰσόδου ἐστίν, οὕτω καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς θύρα γίνε-
 νεν ἡμῖν τῆς εἰς τὴν ἀρετὴν εἰσελεύσεως, πρῶτος πᾶσαν κατορθωκῶς ἀρετὴν. Καὶ μὴν καὶ τῆς ἐκ νε-
 κρῶν ἀναστάσεως ἀρχῆς, καὶ πρωτότοκος πεφυκῶς, θύρα τῆς ἀφθαρσίας ἡμῖν ἐχηρημάτισε, καὶ τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν πεπληρωκῶς, καὶ εἰς οὐρανοῦς ἀναπεφοικηκῶς, καὶ τοῖς πατρικοῖς θώκοις κεκα-
 θηκῶς, ὁδὸς ἡμῖν γέγονε, καὶ θύρα τῆς ἀναβάσεως.
 Ἡ θύρα δὲ αὕτη καὶ στενὴ πύλη ἐν ἄλλοις ὀνόμα-
 σται, περὶ τῆς φωνῆς ὁ Σωτὴρ · « Εἰσελθετε διὰ τῆς στενῆς πύλης. » Καὶ στενὴ μὲν ἡ πύλη τοῖς εἰσγο-
 μένοις γίνεται, οἷς ἐτι ἀγύμναστος ἐστὶν ἡ ψυχὴ πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ κατανόησιν. Θύρα δὲ ἀναπε-
 μένη τοῖς ἐν ἔξει γεγυνοῖσι τῆς ἀρετῆς · καὶ νῦν μὲν τοῖς βουλομένοις πᾶσιν ἀνεψφκαί · ἐν δὲ τῇ με-
 λούσῃ ζωῇ τοῖς ἀνετοίμοις ἔχουσι κλεισται, καθὼς ἐν τῇ παρθένων παραβολῇ μεμαθήκαμεν. Ἄλλ' εἰ μὲν τῶν αἰσθητῶν ἄλλη μὲν ἡ θύρα, ἕτερος δὲ ὁ ποιμὴν · ἐναυθα δὲ, ὃ αὐτὸς ἡμῖν ἀμφοτέρα γίνεται: εἰσοῦσι μὲν θύρα, ἐξιοῦσι δὲ γε ποιμὴν · καὶ μὴ θαυμάσης εἰ ὁ αὐτὸς ἀμφοτέρα γίνεται. Καὶ Πέτρος γὰρ ἐγχειρίσας ταύτης τῆς θύρας τὰς κλεῖς, τὸν αὐτὸν καὶ κλειδοῦλον, καὶ ποιμένα χειροτονεῖ·
 « Βόσκει, λέγων, τὰ ἀρνία μου. »

clavigerum, et pastorem instituit: « Pasce, inquit

« Δι' ἐμοῦ ἐάν τις εἰσέλθῃ, σωθήσεται. » καὶ μάλα εὐκρίτως. Εἰ γὰρ αὐτὸς ἐστὶν ἡ θύρα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ὁ δι' αὐτῆς εἰσὼν πάντως σωθήσεται. Ὁ δὲ τὴν θύραν ἀφείλε, καὶ οἷα κλέπτης, καὶ λωποδότης τὸ τῆς αὐλῆς θρηγκίον ὑπερπηδῶν, ὑπὸ τῶν τῆς αὐλῆς φυλάκων ληστεύων ἀλλοίκεται, καὶ κινδυνεύει νυκτιλογῶν. Φαίη δὲ τὸς ἐπαπορῶν, καὶ εἰ καλὸν ἐστὶ τὸ διὰ τῆς θύρας ταύτης εἰσελθεῖν, καὶ εἰσω γενέσθαι τῆς μακαρίας αὐλῆς · ἀρα τὸ ἐξελθεῖν ἐπικινδυνον · ἐν οἷς γὰρ ἡ εἰσελεύσεως ἀγαθὸν, ἡ ἐξέλευσις οὐκ ἀγαθὸν · ἐναυθα δὲ τὰ ἄλλοις ἰ-
 τικείμενα δείκνυνται ἀγαθὰ. « Εἰσελεύσεσθε γὰρ φησὶ, καὶ ἐξελεύσεσθε, καὶ νομὴν εὐρήσει. » Τί οὖν διὰ τούτων ἐμφαίνει ἄλλο, ἢ τῆς κατ' ἀρετὴν κρ-
 κοπῆς τὸ ἀόριστον; Εἰσεῖσι μὲν γὰρ πρὸς ἀρετὴν ἡ

D

ψυχὴ ἄρῳσα δ' εἶσι τὸ ἀγαθὸν ὑποκείμενον ἀπὸ τοῦ κατορθωθέντος ἐξιούσα ὑπερανίσταται. Καὶ ὅσον αὐτὴ ἢ πρὸς τὸ ἀγαθὸν πορεία ὑπερκετείνεται, τοσοῦτον τῆς καταλήψεως ἀπολείπεται. Ἐξιούσα μὲν ἀπὸ τοῦ ἐν ᾧ ἔστιν, εισιούσα δὲ εἰς τὸ ὑπερκείμενα. Ἡ τί ἄλλο αἰνίττεται ἢ σώφρων νόμῳ, ἢ τὰ τῆς προκοπῆς ἁματιζούσα, ἐν οἷς φησιν, ἐπὶ θύρας · « Ἐγὼ ἤνοιξα τῷ ἀδελφιδῶ μου · ἀδελφιδούς μου παρήλθεν · ἢ ψυχὴ μου ἐξῆλθεν ἐν λόγῳ αὐτοῦ. » Ὁρᾶς ἐπαινουμένην ἐξέλειςιν ; Ἡ γὰρ εἰσελθοῦσα ψυχὴ ἐν τῇ τοῦ ποθομένου ἀγάπῃ, νῦν ἐξῆλθε χειραγωγούμενη ὑπὸ τοῦ λέγοντος · « Δι' ἐμοῦ ἐάν τις εἰσέλθῃ σωθήσεται, καὶ εἰσελεύσεται, καὶ ἐξελεύσεται. » Ὅτι δὲ τῆς εἰσελεύσεως ταύτης καὶ ἐξελεύσεως φύλαξ ὁ Κύριος γίνεται, καταμάθοις ἀνοικτὴ προσέχων τῆ ψῆχ τῶν ἀναβαθμῶν · « Κύριος φυλάξει τὴν εἰσοδόν σου, καὶ τὴν ἐξοδόν σου. » Κἀκεῖτε γὰρ ὁ Δαβὶδ τῆς ψυχῆς ἀναβάσεις τῷ λόγῳ οἶοναι ζωγραφῶν τὴν ἐν τῷ ἀγαθῷ εἰσοδόν, καὶ ἐξοδόν ὑπαινίττεται. Τὸν Μωσέως ὄρα μοι βλον, ὄρα κίς εἰσῆλθε, καὶ ἐξῆλθεν εἰς τὰ ὑπερκείμενα διαθέων ἐκείνος ὁ ἀνὴρ· τὴν Ἰακώβ σκόπησον κλίμακα, πῶς διὰ τῶν βαθμίδων ὁ εἰσερχόμενος καὶ ἐξερχόμενος ὑπέρτερος γίνεται. Ἐπεὶ δὲ κατὰ τὸν μέγαν Παῦλον διπλοῦς ὁ ἀνθρωπος, ὁ ἕως, καὶ ὁ φαινόμενος, λέγοιτ' ἀν εἰσερχεσθαι ὁ τοῦ ἔσω ἀνθρώπου ἐπιβουλευόμενος, τῆς ψυχῆς δηλαδὴ · ἐξέρχεσθαι δὲ ὁ νεκρῶν τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὑποτάττων τὴν σάρκα τῷ θελήματι τοῦ Χριστοῦ.

« Ὁ κλέπτης οὐκ ἔρχεται, εἰ μὴ ἵνα κλέψῃ, καὶ θύσῃ, καὶ ἀπολέσῃ. » Κλέπτης ἐστὶ κτὰ τὸν ἱεροφάντορα Μάξιμον, ὁ παλαιὸς ἐχθρὸς τοῦ ἡμετέρου γένους διάβολος, ὁ κλέψας θεώτως ἀπάτη τὸν ἀνθρώπον. Τίς δὲ ἡ τοῦ διαβόλου κλοπή, καὶ ὅπως θύειν, καὶ ἀπολύειν πειράται ἡμᾶς, ὁ σοφὸς Ἰωάννης ὁ τῆς ἀσκητικῆς κλίμακος συγγραφεὺς, ἀριστα διε-

anima, sed ubi videt quantum adhuc progredendum superet, ab eo quod bene gestum est, exiens superstat : et quanto magis ipsi via virtutis extenditur, tantum a comprehensione deficit. Egreditur igitur ab eo in quo est gradu, et in eum ingreditur qui reliquus restat. Alioqui quid aliud sponsa casta adumbrat, dum ea concinit, quæ ad animæ profectum atinent, ubi ait : « Pressulum aperni ego fraterno meo : fraternus meus transiit ; anima mea egressa est in sermone ejus *? » Vides laudabilem egressum? Etenim anima, quæ in dilecti sui charitatem intraverat, jam egreditur, ut manuducatur ab eo, qui dicit : « Per me si quis introierit, salvabitur, et ingredietur et egredietur. » Quod vero introitus hujus, et exitus custos est Dominus, intelliges, si ad Canticum graduum mentem adijceris : « Dominus custodiet introitum tuum, et exitum tuum **. » Ibi enim David animæ ascensiones sermone depingens, introitum et exitum operum honorum adumbrat. Considera mihi Moysis vitam, quoties vir ille introiverit, et exiverit accurrens ad ea quæ imminebant. Contemplare itidem scalam Jacob, uti, per gradus quasi ingrediens, et egrediens pertingat ad summum. Quoniam vero, ut D. Paulus inquit, duplex est homo, interior et exterior ***, dici poterit ingredi, qui homini interiori, animæ videlicet consulti; egredi vero qui mortificat membra sua, quæ sunt super terram ***, et Christi voluntati subijcit carnem.

« Fur non venit, nisi ut furetur, et mactet, et perdat. » Fur ex sententia sancti Maximi (8) antiquus est hostis generis nostri diabolus, qui objecta fallaci specie divinitatis furatus est hominem. Quale vero sit hoc diaboli furtum, et qua ratione mactare et perdere nos conetur sapiens Joannes, scriptor asceticæ Scalæ (9) optime explanavit. Fur-

* Cant. v, 6. ** Psal. cxx, 8. *** Rom. vii, 22; Ephes. iii, 16, 17. **** Coloss. iii, 5.

Francisci Scorsi notæ.

(8) S. Maximi. De hoc dictum ad hom. 1, not. 3, ubi vero S. Maximus hoc dicat inter ejus opuscula, quæ exstant a me commemorata loco relato, non memini legere.

(9) Scriptor asceticæ scalæ. Joannis Climaci, id enim cognomen Theophanes circumloquitur, cum ait : Ὁ τῆς ἀσκητικῆς κλίμακος συγγραφεὺς, quod cognomentum ei fecit præclarum illud opus Κλίμαξ dictum. De quo vide Matthæi Raderi *Isagog.* ad ipsum opus Climaci, ab eo Græce, et Latine nova forma editum; sed quis Climaci locus a Theophane laudatur? nullum sane alium reperio, quam gradu 28, ad quem itidem remittit lectorem Octavius Caetanus in mss. Animadversionibus, quas ad homiliam hanc confecerat, edendas cum ipsa homilia ad Vitas SS. Sicularum. Sed quæ dicat Climacus eo gradu referam Græce et Latine ex interpretatione ejusdem Raderi, ut videat lector quo pacto eum accommodarit Theophanes ad rem suam. Agit igitur ibi de orat. sic : Ἄλλο ῥύπος προσευχῆς, καὶ ἄλλο ἀφανισμὸς, καὶ ἄλλο κλοπή, καὶ ἕτερον μῶμος · ῥύπος ἐστὶ θεῶ παρίστασθαι, καὶ ἀτόπους ἐννοίας φαντάζεσθαι, ἀφανισμὸς ἐστὶ τὸ εἰς φροντίδας ἀνωφελεῖς αἰχμαλωτίζεσθαι · κλοπή ἐστὶ τὸ ἀνεπαίσθητως τὴν ἐννοίαν ὀμθεσθαι · μῶμος ἐστὶ προσβολὴ οἰαοῦν τότε πρὸς ἡμᾶς ἐγγίζουσα. Aliud est sordes

orationis, aliud extinctio, aliud furtum, aliud illusio. Sordes, seu immunditia est, cum inter preces divinas absurdæ cogitationes animo voluntur; extinctio est cum sub oratione mens in curas inu:ies captiva trahitur; furtum est, cum mens sine sensu et animadversione vagatur; illusio est impetus qualiscunque tunc, cum oramus, in nos irruens. Hæc Climacus, qui nullam adhuc de dæmone fure mentionem facit. Sed infra eodem gradu : Ὁ τὸ τυχθὸν μετερχόμενος, καὶ προσευχῆς ὥρας καταλαμβανόμενης ἐν αὐτῷ προασχοιούμενος ὑπὸ δαιμόνων ἐμπαίξεται. Σκοπὸς γὰρ τοῖς κλέπταις ὡραν δι' ὡρας ἐξ ἡμῶν ἀποσυλῆσαι. Qui quodcumque opus casu inchoat, et sub horam orationis appetentem, in opere pergit, a dæmonibus illuditur. Hoc enim student illi fures, ut horam ex hora nobis subducant, et perdat; quo loco fures dicit dæmones, qui nos per occultam suggestionem captant, sed nihilidum de occasione et desperatione. Sed eis inmit gradus : Δι' ὃ ἀπογινώσκων ἑαυτὸν ἔσφαζε · Proinde qui desperat sui ipsius parricida est. Igitur ex variis locis concinnasse videtur Theophanes, quidquid hic quasi ex Climaco dictum refert. Climacus certe verbis istis id non dicit. Conferat melius lector si quid reperiat.

tum enim dicit, cum per occultam suggestionem animam capit; occisionem cum mens immeritur in peccato; perditionem vero, cum post **388** desperationem sequitur vivendi licentia. Vides quæ contra nos a tyranno acies instructa sit? Non sat habet abominandus ille si nos furetur, sed ea quæ furatur mactat etiam, ac perdit: formidat siquidem, ne bonus Pastor quærat, et recuperet, quod furatum est. Neque vero in occidendo impurus ille modum figit insanis suæ, sed quod furatus est, atque mactavit, penitus etiam perdere studet, ne scilicet ille, qui mortuos vitæ restituit, resuscitet quod interit. Optimum igitur factu est, ut caveamus, ne serpentis hujus insidiis capiamur. Si vero hoc aliquando contingat, quam citissime ab eo resilire, et ab actione prava oportet averti; hæc enim est animæ mors: si vero usque eo dormierit mens, quæ custos animæ est addita, ut inimici voluntati subiciaris, et ea quæ illi placent, perpetrando macteris, quantocius velut ab ebrietate respiscere debes, neque in peccato immorari; hæc siquidem perditio est. Ita a sancto discipulorum cœtu deri- puit infelicem Judam: quippe cum per avaritiam primo furatus esset, mactasset deinde per proditionem, ad extremum per desperationem laqueo perdidit⁶⁸. Ita etiam discipulum illum (10) principem aliorum adortus est. Siquidem magnus ille vir ab ancilla conturbatus quasi furto sublatus est, cum negasset vero, mactatus; non tamen periit, neque enim in desperatione substitit, sed exiens foras a lapsu factorum ferventibus lacrymis reparavit⁶⁹.

« Ego veni, ut vitam habeant, et abundantius habeant. » Vitam vocat regenerationem animæ recepto Evangelio consequentem; abundantem vero, cum datur postea regnum cœlorum. Qui enim per inobedientiam mortui fuerant, non solum si crediderint vivent, sed fient etiam superni regni participes.

« Ego sum pastor bonus. » Quod Dominus ratione præditarum ovium Pastor sit, sanctorum prophetarum oracula testata sunt. Ait enim per Davidem Deus ad Emmanuelem ortum ex Davide: « Pasces eos in virga ferrea⁷⁰; » per Michæam vero: « Pasce populum tuum in virga tua, oves hæreditatis tuæ⁷¹. » Per populum vero et oves hæreditatis ejus intelligantur tum qui ex circumcissione crediderunt, tum qui ad sanctificationem ex plenitudine gentium vocati sunt. Minatur etiam Ezechielis ore **389** sacerdotibus, et scribis qui pascebant Israel: « Ecce ego super pastores; et requiram oves meas de manibus eorum; et amovebo eos, ne pascant oves meas; et suscitabo super eos servum meum David⁷². » Ubi profecto Dominum ipsum nostrum

⁶⁸ Matth. xxvii, 6; Act. i, 18.

⁶⁹ Matth. xxvi, 75. ⁷⁰ Psal. ii, 9. ⁷¹ Mich. vii, 14. ⁷² Ezech. xxxii,

40, 23.

Francisci Scorsi notæ.

(10) *Discipulum illum*. Ubicumque de S. Petro incidit sermo, semper illi primatum in alios discipulos et in Ecclesiam tribuit hic Pater, quod Calvinicæ et Græci schismatici sentire non possunt. Hic vocat,

σάφης· κλοπὴν μὲν εἰπὼν ἀγχιμαλωσίαν ἄγνωστον τῆς ψυχῆς, θύσαν δὲ τὸν ἐν ἀμαρτίαις θάνατον τοῦ νοῦ, ἀπώλειαν δὲ τὴν ἀνομίαν, τὴν μετὰ τὴν ἀπίγνωσιν. Ὁρᾷς ὅση καὶ ἡμᾶς ἡ τοῦ τυράννου παράταξις; Οὐκ ἀρκεῖται τῇ κλοπῇ ὁ κατάρτος, ἀλλὰ καὶ θύει τὰ κλαπέντα καὶ θανατοὶ· δίδοικε γὰρ μὴ πως ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς ζητήσῃ, καὶ ἀνακαλέσται τὸ κλαπέν. Πλὴν οὐδ' ἐν τῷ θανατώσει ἔστη τὴν μανίαν ὁ μισαρός, ἀλλὰ σπεύδει παντελῶς ἀπολέσαι τὸ κλαπέν, καὶ τυθὲν, ἵνα μὴ ὁ ζωογονῶν τοῖς νεκροῖς ἀναστήσῃ τὸ ἤδη φθάρέν. Ἄριστον μὲν οὖν τῇ συμβουλῇ μὴ κλαπῆται τοῦ ἔφρας. Εἰ δὲ συμβῆ τοῦτο, γενέσθαι ποτὲ ἀποπηδῆσαι μάλᾳ γρηγῶς, καὶ τὴν πρᾶξιν ἀποφυγεῖν. Τοῦτο γὰρ ἡ βίβλος τῆς ψυχῆς. Εἰ δὲ καὶ τοσούτον ἐπισυστάει ὁ φυλάσσειν σε νοῦς, ὡς δουλαγωγηθῆαι τῷ θεῷ ματι τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ἐπ' ἐκείνου τυθῆναι τὰ θυμῆρα τοῦτω διαπραξάμενον, ὀτραλέως ἀναθρώσκειν, ὡς ἀπὸ μέθης, καὶ μὴ ἐμμεῖναι τῷ κάρφῳ τῆς ἀσγνώσεως· αὕτη γὰρ ἡ ἀπώλεια. Οὕτως ἀπίσταντες ἱερᾶς χορείας τῶν μαθητῶν Ἰουδαὶν τὸν δεῖλαιον διὰ μὲν τῆς φυλαργυρίας κλέψας αὐτὸν, θύσας δὲ διὰ τῆς προδοσίας, ἀπολέσας δὲ ἀγγλῶν δι' ἀπογνώσεως. Εἶτα καὶ τῷ προκρίτῳ προσέβαλε τῆσθε, καὶ ὁ μέγας ἐκείνους κλέπτειται ὑπὸ παιδότης θορυθηθείς, τέθειται δὲ ἀρνησάμενος· οὐ μόνον ἀπώλετο· οὐ γὰρ ἐνέμνηεν ἀπογνοῦς, ἀλλ' ἐξείθεον ἐξω τοῦ πτώματος, θερμοῖς δάκρυσι τὴν ἦσαν ἀνακαλέσατο.

« Ἐγὼ ἦλθον, ἵνα ζῶν ἔχωσι, καὶ περισσὴν ἔχωσι. » Ζῶν τὴν διὰ τοῦ Εὐαγγελίου λέγει ἀνιγέννησιν· περισσὴν δὲ, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Οἱ γὰρ διὰ παρακοῆς τεθνῆξαντες, οὐ μόνον ζῶν πιστεύσαντες, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀνω βασιλείας μέτοχοι γίνονται.

« Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός. » Ὅτι ποιμὴν τῶν λογικῶν προβάτων ὁ Κύριος, μεμερτηρήκασι καὶ τὰ τῶν ἱερῶν προφητῶν χρησιμωδήματα. Φησὶ γὰρ ὁ θεὸς διὰ Δαβὶδ, πρὸς τὸν ἐκ Δαβὶδ ἀνατετακῶτα Ἐμμανουὴλ· « Ποιμανεὶς αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ⁷³ διὰ δὲ Μιχαίου· « Ποιμανεὶς λαόν σου ἐν ῥάβδῳ, πρὸβατα κληρονομίας σου· » λαὸς δὲ καὶ πρὸβατα κληρονομίας αὐτοῦ, νοηθεῖν ἔβαν, οἱ τε ἐκ περιτομῆς περιστευκότες, καὶ οἱ πρὸς ἀγιασμὸν κεκλιμένοι ἐκ τῆς πληθῆος τῶν ἐθνῶν. Ἐπαπειλεῖ δὲ καὶ διὰ φωνῆς Ἰεζεκιὴλ τοῖς ποιμαίνουσι τὸν Ἰσραὴλ ἱερεῖσι καὶ μύσταις· « Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπὶ τοὺς ποιμένας, καὶ ἐκτίσῃ τῆσιν τὰ πρὸβατὰ μου ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῶν, καὶ ἀποστρέψω αὐτοὺς τοῦ μὴ ποιμαίνειν τὰ πρὸβατὰ μου· καὶ ἀναστήσω ἐπ' αὐτοὺς τὸν δούλόν μου τὸν Δαβὶδ· » αὐτὸν δῆπου θεσπιφῶν τὸν Κύριον ἡμῶν, ὃς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τέθεικεν ὑπὲρ τῶν προ-

προκρίτων μαθητῶν, aliis alio loco titulis insignit. Vide hom. 36, vol. 68, et 54, vol. 49, et 55, vol. 67.

δατων. Ἄλλὰ δούλον αὐτὸν ἀκούων, μηδὲν τι μικρο-
ψύχως θορυβηθῆς, ὡς κατασμικρυνούσης τὸ μεγα-
λεῖον τοῦ λόγου τῆς ἐν τῇ λέξει ἐμφάσεως. Ἐπειδὴ
γὰρ μορφήν δούλου ἀνέλαβε, τῇ κλήσει κοινωνεῖ τοῦ
προσλήμματος. Τῷ ὄντι γὰρ ἐδούλευσε σαρκί, καὶ
γονεῦσι, καὶ πάθει τοῖς ἡμετέροις, διὰ τὴν ἡμετέ-
ραν ἐλευθερίαν καὶ πᾶσιν οἷς σέσωκε τοὺς τῇ ἀμαρ-
τίᾳ ἐνισχυμένους.

« Ὁ μισθωτὸς δὲ, καὶ οὐκ ὢν ποιμὴν, οὐ οὐκ
εἰσὶ τὰ πρόβατα ἴδια, θεωρεῖ τὸν λύκον ἐρχόμενον,
καὶ ἀφίησι τὰ πρόβατα, καὶ φεύγει. » Παρὰ τῷ
νόμῳ καὶ τοῖς προφήταις ὁ μισθωτὸς διαδέβληται.
Ὁ μὲν γὰρ νόμος ἀπώμοτον ποιεῖται τὸν μισθωτὸν
ἐσθίειν ἄγια, οὕτως εἰπὼν « Πάροχος, καὶ μισθω-
τὸς τοῦ ἱερέως οὐκ ἐδεσται ἄγια. » Ὁ μέγας δὲ
Ἰσαίας ἐν σχήματι ἀρᾶς προλέγων περὶ τῶν συμη-
σομένων Μωάβ· « Ἄτιμασθήσεται, φησὶν, ἡ δόξα
Μωάβ ἐν τρισὶν ἔτεσι μισθωτοῦ. » Διὰ τί δέ; ὅτι τοῦ
μισθωτοῦ τὸ ἔργον, οὐκ ἐκ διαθέσεως, ἀλλ' ἐπίπλα-
στον. Δοκεῖ οὖν ὁ Κύριος διὰ τοῦ μισθωτοῦ, τῶν
Φαρισαίων, καὶ Γραμματέων καθάπτεσθαι, οἱ τῆς
θείας ἐντολῆς ἀποθρώσκοντες, καὶ τὰς ἀρχὰς ὠνόους
λαμβάνοντες, τρόπῳ μισθωτῶν, ἥκιστα τῶν προ-
βάτων ἐκίχοντο, τὰ τοῦ Θεοῦ κατηλεῦοντες. Θορυ-
βεῖ οὖν διὰ τούτων αὐτοὺς, καὶ τῆς ἀρχῆς ἐκπεσεῖ-
σθαι, οἷον ἐπροαναφώνει ἡρέμα καὶ τῆς προφητείας
ἀναμνησκῶν αὐτοὺς, ἣ φησὶν· « Οὐχὶ τὰ πρόβατά
μου βόσκουσιν οἱ ποιμένες τοῦ Ἰσραὴλ. Ἴδού τὸ
γάλα κατεσθίετε, καὶ τὰ ἔρια περιβάλλεσθε, καὶ
τὸ παχὺ σφάζετε, καὶ τὰ πρόβατά μου οὐκ
ἐβόσκετε. »

« Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθεισιν
ὑπὲρ τῶν προβάτων. » Προαναφώνει τὸ Πάθος, καὶ
προκηρύττει τὸν ἐκούσιον θάνατον. Δεικνύς ὅτι οὕτω
στέργει τὰ πρόβατα, ὥστε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ δίδωσι
λύτρον ὑπὲρ αὐτῶν.

« Καὶ γινώσκω τὰ ἐμὰ, καὶ γινώσκομαι ὑπὸ τῶν
ἐμῶν. » Οὐ τοσοῦτον γινώσκειται παρ' ἡμῶν, ὅσον
αὐτὸς τὸν Πατέρα γινώσκει, καὶ ὑπ' ἐκείνου γινώ-
σκειται, ἀλλὰ γινώσκει ἐνταῦθα τὴν οικειότητα λέγει·
καθὼς τοῖς φαύλοις ἐν ἄλλοις φησὶν· « Οὐκ οἶδά
ὑμᾶς. » πάντως λέγων τὴν εἰδησιν· πῶς γὰρ ἡγ-
νοεῖ ὁ καὶ πρὶν γενέσεως, πάντα εἰδώς; Καὶ μὴν καὶ
τὸ « οἶδά σε παρὰ πάντων » εἰρημένον τῷ Μωσῆ
πρὸς Θεὸν, οὕτω προσήκει νοεῖν. Αὐτὸς μὲν οὖν ἡμῖν
ψκειώθη διὰ σαρκὸς, ἡμεῖς δ' αὐτῷ δι' ἀρετῆς οικει-
οῦμεθα.

Καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐλῆς

⁷² Joan. x, 15. ⁷³ Levit. xvii, 10. ⁷⁴ Isa. xvi, 14. ⁷⁵ Ezech. xxxiv, 3. ⁷⁶ Luc. xiii, 25.
⁷⁷ Exod. xxxiii, 12.

Francisci Scorsi notæ.

(11) *Formam servi accepit.* Eamdem rem exponit
hic Pater hom. 13, ad quam recule not. 23.

(12) *Præ omnibus novi te.* Hic locus qui citatur
et explicatur a Theoplane, est ex Græc. transl.
LXX interpr. Exod. cap. xxxiii, v. 12, et 17 : Σὺ δὲ

A prædicit, qui animam suam posuit pro ovibus
suis ⁷². Sed audiens servum, ne veluti qui pusillo
sunt animo conturberis, quasi vero ea quæ nomi-
significatio subest, majestatem verbi diminuat.
Quoniam enim formam servi accepit (11), commu-
nem sibi fecit appellationem eam quæ est propria
carnis assumptæ. Re enim vera subdidit se carni,
et parentibus, et passionibus nostris, ut nos in
libertatem assereret : et omnibus iis quibus salvos
reddidit eos qui sub peccato detinebantur.

« Mercenarius autem, et qui non est pastor, cujus
non sunt oves propriæ, videt lupum venientem, et
dimittit oves, et fugit. » Et in lege et in prophetis
mercenarius male audit; lex enim excipit mercena-
rium ab iis quibus comedere sancta concedebatur;
sic enim habet : « Inquilinus sacerdotis, et merce-
narius non comedet sancta ⁷³. » Magnus vero Isaias
imprecationis figura prædicens ea quæ Moab even-
tura erant : « Inhonorabitur, inquit, gloria Moab
in tribus annis mercenarii ⁷⁴. » Quid hoc? nimirum,
quia mercenarii opera non ex affectu profecta, sed
ficta est. Videtur igitur Dominus mercenarii no-
mine perstringere Pharisæos, et Scribas, quod a
divinis præceptis desciscentes, et dignitatibus,
mercenariorum more pretio comparatis, minime
procurabant gregem, et res divinas quæstui habe-
bant. Eos igitur confundit his verbis, et quasi
prænnuntiat deturbandos de principatu suo; sensim
etiam prophetiam subjicit illis, quæ dicit : « Non
pascunt oves meas pastores Israel. Ecce lac come-
ditis, et lanis operimini, et quod crassum est occi-
ditis, et oves meas non pascitis ⁷⁵. »

« Bonus Pastor animam suam ponit pro ovibus
suis. » Passionem hic suam prædicit, et voluntariam
prænnuntiat mortem; et tantopere a se diligi oves
ostendit, ut animam suam redemptionis pretium
tradat.

« Et cognosco oves meas, et cognoscunt me
meæ. » Non ita cognoscitur a nobis ut ille cognoscit
Patrem, et ab illo cognoscitur, sed per cognitionem
hoc loco familiaritatem quamdam significat. Et si-
cuti alibi dicit improbis : **390** « Non novi vos ⁷⁶, »
non quancunque cognitionem intelligens. Quomodo
enim non cognoscat, qui omnia novit ætèrnam
fieret? Quin etiam illud Moysi dictum a Deo : « Præ
omnibus novi te (12) ⁷⁷, » hunc habet etiam intel-
lectum. Ipse igitur nobis per carnem domesticus
factus est, nos vero cum illo per virtutem familia-
ritate conjungimur.

- « Alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili. »

μοι εἶπας· Οἶδά σε παρὰ πάντας, καὶ χάριν ἔχεις παρ'
ἐμοί· Tu autem dixisti mihi : Scio te præ omnibus,
et gratiam habes apud me. Et ibidem intra repetitur.
In nostra autem versione Vulg. utrobique est :
Novi te ex nomine. De quo vide interpretes

Erat sane prius ovile Synagoga Judæorum. Sed ex quo in Christum debacchati sunt, audierunt: « Ecce relinquetur domus vestra deserta ». Et factum est juxta prophetæ dictum ovile desertum. Grex vero ex gentibus introductus, est qui ab uno Christo pasci se didicit: qui vero mysticis præfecti gregibus fuerant, deserunt. Timeamus quousque rationalium ovium pastores constituti sumus, ne pro pastoribus mercenarii furesque videamur, ne commodorum fructus ab iis decerpamus, cæterum de grege curando parum solliciti simus. Vos autem, qui pascimini, prospicite vobis ipsis, ne cum assimilari ovibus debeatis, et lac lanamque reddere, per quæ misericordia significatur, pro his in peccatorum prærupta hædorum more desiliatis. Imitemur pastorem hunc verum, et Domini imitatorum Pancratium, cujus sanctissimam vitam, postquam cursim exposuero, ostendam non esse omnino difficile imitari.

Sanctus igitur Pancratius, sicuti memoriæ prodidit, qui de ejus rebus gestis historiam scripsit Evagrius (13), ab Anatolia profectus (14) et principis discipulorum manibus sacris initiare potuit (15) episcopus creatus in nostram hanc insulam missus est. Cumque ad hanc civitatem Tauraumenium (16) advenisset, primum omnium abominatio-

¹³ Luc. xiii, 35.

Francisci Scorsi notæ.

(13) *Evagrius*. Fuit hic S. Pancratii discipulus et comes; idemque magistri sui scripsit historiam, sed ea utinam exstaret; liceret sane a fabulis vera secernere; a fabulis, inquam, quæ in historia Græce manuscripta, supposito ejusdem Evagrii nomine habentur, quam ex Græco in Latinum vertit Jacobus Sirmundus societ. Jesu, vir doctiss., Octavii Caetani rogatus; quam si legeris, quod ego feci, fabulam legeris; damnat eam itidem, atque ego idem Caetanus in mss. Nihil tamen obest huc transcribere, quæ in Breviario Gallicano, quod me horti est fidei, quodque Tauromenii servatum ibidem mihi hujusce negotii causa commoranti probatum est, legi, et excerpti. Sic igitur ibi de se ipso narrat Evagrius: *B. Pancratius episcopus Tauromenitanus vocavit me Evagrium nutritium suum, atque discipulum dicens: Fili Evagri, scis ab initio conversationem meam quomodo a B. Petro missus sum in hanc civitatem predicare verbum Dei; volo itaque, ut post obitum meum in episcopatu mihi succedas. Propterea tibi, fili, precipio, ut post obitum meum assumas Bonifacium et bonos cives, et vade Romam ad B. Petrum apostolum, qui dabit tibi, sicut dedit mihi, hujus urbis episcopatum.* Hæc ex Breviario illo, quod etiam citat Roehus Piri abbas, Netinus in Notit. episcopatus Tauromen. tom II.

(14) *Ab Anatolia profectus*. Satis ample describitur locus, unde missus a S. Petro B. Pancratius; quippe nomine Ἀνατολίας quo etiam hodie Græci Asiam minorem appellant, comprehendit omnes fere Orientis regiones; nam Orientis plagam vocabulum Anatoliæ signat. Missus vero ab Antiochia S. Pancratius ab apostolo Petro, dum ibi degerec, ubi natus S. Pancratius.

(15) *Sacris initiare potuitibus*. Tribus his verbis expressi, quod auctor uno ἱεροτελεστικῶν. Hoc verbum, cum ab ἱερεύς sacerdos, et τελεισθαι, quod

ταύτης. « Ἦν μὲν αὐτὴν πρότερον ἢ τῶν Ἰουδαίων συναγωγῆ. Ἀφ' οὗ δ' εἰς Χριστὸν πεπαρώνηκεν, ἤκουσεν. « Ἰδοὺ ἀφίεται ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος, καὶ γέρονε κατὰ τὸν προφητικὸν λόγον ἡ ἑπαυλις ἤρημωμένη. » Ἀντιστήθη δὲ ἡ ἐξ ἐθνῶν ἀγέλη ὄψ' ἐνὶ μαθοῦσα ποιμαίνεσθαι τῷ Χριστῷ. οἱ δὲ μισθωτῶν δίκην ταῖς μυστικαῖς ἀγέλαις ἐπιστατοῦντες ἐπαύθησαν. Φοβηθῶμεν ὅσοι τῶν λογικῶν προβάτων ἀγέλη ἀρχαὶ τετάγμεθα, μὴ ἀντὶ ποιμένων μισθωτοὶ καὶ κλέπται φανεηθῶμεν, μηδὲ τὰς ἐξ αὐτῶν ὠφελείας καρπώμεθα, περὶ δὲ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ ποιμανίου ὀλιγώρως διατιθεημεν. Καὶ ὑμεῖς δὲ οἱ ποιμαίνοντες προσέχετε ἑαυτοῖς, μήπως ἀπὸ τοῦ προβάτου ὁμοιωθῆσθε, καὶ γάλα φέρειν καὶ ἔριον, ἀ τὴν ἐλεημοσύνην ἀντίτουνται, πρὸς τοὺς κλημνοὺς τῆς ἀμαρτίας, ἐρίφων τρέπον ἐφάλλοισθε. Μιμησώμεθα τοῦτον τὸν ἀληθῆ ποιμένα, καὶ μιμητὴν τοῦ Δεσπότη Παγκράτιον, οὗ τὸν ἀριστον βίον ἐπιτροχάδην διεξελοθόντες ὑποδείξομεν ὑμῖν, ὡς οὐκ ἔστιν ἀμήχανον τοῦτον μιμησασθαι.

Ὁ ἱερεὺς τοίνυν Παγκράτιος, καθὼς ὁ τὰ κετ' αὐτὸν ἱστορήσας Εὐάγριος ἠκριθῶσατο, ἀναστύθη ὀρμώμενος, καὶ ὑπὸ τῶν ἱεροτελεστικῶν χειρῶν τοῦ κορυφαίου τῶν μαθητῶν ἀρχιερέως γεγονώς, ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ταύτῃ νήσῳ ἐκπέμπεται, καὶ πρὸς ταύτην τὴν πόλιν ταύρου καὶ μενείας πεφοιτηκώς, πρότερον μὲν τὰ τῶν δαιμονίων ἐκκαθαίρει βδελύγματα,

inter cæteros significatus ad sacra pertinet, et sacris initiare significat, ut probatum a me est multis utriusque classis scriptorum testimoniis ad hom. 1. not. 4; cum, inquam, ab his deductum et eo flexu nominum, quæ vim activam signant, id ipsum continet quod expressi. Quod autem ait: Ὑπὸ χειρῶν τοῦ κορυφαίου τῶν μαθητῶν, manuum impositionem designat, qua episcopi et sacerdotes, et in cæteris ordinibus alii initiantur; quam initiationem Græci χειροτονίαν et χειροτονεῖν dicunt. De hoc rite doctissime scribit integro magnoque volumine Petrus Arcudius presbyter Corcyæus, ubi disputat de concordia Ecclesiæ Orientalis et Occidentalis in septem sacramentorum administratione.

(16) *Tauromenium*. Ne lector litterarum non sat peritus, offenderet, verti communi, et noto nomine Tauromenium, id quod Theophanes describit resolvens in duo nomina, ex quibus confari videtur ex fabula Tauromenii appellatio: Πρὸς ταύτην, inquit ille, πόλιν ταύρου καὶ μενείας πεφοιτηκώς. In hanc urbem Tauri et Menæa adveniens. Unde autem dicta credatur urbs Tauri, et Menæa jam explicavimus Proöm. 1, § 1; credatur, inquam, ex vulgi opinione, et fabula apud Tauromenitanos tradita de suæ urbis origine, quam relutavimus loco jam dicto, veramque protulimus ex probatis auctoribus, quæ ali si placet, nec est operæ pretium ea huc regerere. An igitur fabulam hanc Theophanes quoque obtrudit? an eam amplectitur? Non obtrudit ut ejus auctor, nec sequitur quasi fidem ei suam obligans, sed arripit quod erat in vulgus diductum et sane sapienter ut ex his quæ nota populo, et jucunda erant, velut ex manibus putaminibus eliceret utilitatis, ac pietatis nucleum, eamque melius in amans vulgi insinaret, non sine ingenii acuti, atque adeo Siculi laque, dum fabulosam historiam symbolice interpretatur

καὶ τὰ βέβηλα συντρίβει ἀγάλματα, ὧν ἐξόχως ἐτι-
μῶντο Φάλικων, καὶ Λύσσων, καὶ Σκάμανδρος. Εἶτα
μετάγει πρὸς τὴν εὐσεβείαν τὸν ἡγεμόνα τῆς πόλεως
Βονιφάτιον, θεοῦ τε ναοῦ καὶ ἱερᾶ δειμάρμενος
καταγώγια, καὶ πολλοὺς πρὸς τὴν ἀληθῆ πίστιν
μεταγαγὼν, ἐπισφραγίζεις μαρτυρίῳ τὸ τέλος· κὴν
τούτῳ τὸν οἰκεῖον Δεσπότην μιμούμενος, καὶ τὴν
τῆς ἀρχιερωσύνης στολὴν αἵματι φοινίξας μαρ-
τυρικῶ, πρὸς οὐρανὸν ἀνατρέχει χερσὶν ἀγ-
γέλων αἰρόμενος. Τούτου τὴν πολιτείαν ζη-
λώσωμεν, ὦ Χριστιανικώτατε σύλλογε. Τῷ ὅτι
γὰρ καὶ ἡμεῖς ἀνατολήθεν ἐξορμώμεθα ἐκ τῆς μα-
καρίας ἐκεῖνης· Ἐδὲμ, ἐξ ἧς ἐκπρόσυντες, ἐν ταῖς
δυσμαῖς τοῦ βίου τούτου γεγόναμεν, κόσμον οἰκή-
σαντες νήσῳ παρεμφερῇ ἅτε τῇ τῆς κακίας ἀλμῆ
πάντοθεν διαλαβανόμενον· ἐν ᾧ πολλὰ μὲν τῆς
πονηρίας τὰ πνεύματα, πυκνὰ δὲ τῆς ἀμαρτίας τὰ
κύματα, ἀλλεπάλληλα τῶν πειρατῶν τὰ βεύματα,
ἅπερ καθ' ἡμῶν ἐγείρει· ὁ νητὴς ἀγριος ταῦρος, ὁ
τὴν μανίαν σύνοικον ἔχων, καὶ πόλιν κτιζῶν ὑπὲρ
πονηρῶν ἐπιτηδεύματων συνωκισμένην· περὶ ἧς
φρσι· ὁ ψαλμός· « Εἶδον ἀνομίαν καὶ ἀντιλογίαν
ἐν τῇ πόλει· καὶ ἀνομία, καὶ κόπος ἐν μέσῳ αὐτῆς,
καὶ τόκος, καὶ δόλος ἐν ταῖς πλατείαις αὐτῆς. »
Ὁρᾷ τοῦ νοητοῦ Ταύρου καὶ τῆς μανίας τὴν πό-
λιν, ἣν οἰκεῖν κατεκρίθημεν; Ἐνταῦθα οὖν πα-
ραχθέντες, γενώμεθα Παγκράτιοι τρόπον ἕτερον,
πάντων κρατοῦντες τῶν ἀπὸ τῆς ψυχῆς κινήματων.
Οὕτω γὰρ τὰ ἐν ἡμῖν τῶν παθῶν ἀφιέρωματα ἀφα-
νισθεῖεν, ὡς Φάλικων, καὶ Λύσσων, καὶ Σκάμανδρος.
Εἶ· ἐν δ' ἂν Φάλικων μὲν ὁ ὑφέλικων ἡμᾶς εἰς τὴν
ἀμαρτίαν πονηρὸς λογισμὸς, Λύσσων δὲ ἡ λυσσώ-
δης ἐπιθυμία τῶν ἀτόπων ὀρέξεων, Σκάμανδρος δὲ
ὁ θυμὸς, ὁ καθάπερ σκάμμα καὶ πόλεμος γινόμενος
τῆς ἀνδρείας ψυχῆς. Ἐνταῦθα τὰ εἰδωλα τοῦ νοῦ
καταβάλλωμεν, τὸ τρίμερὸς τῆς ψυχῆς· εὐ μάλα
περικαθάραντες, πολλῶν μυσταγωγῶν καὶ σωτήρες
γενώμεθα. Οἱ τε γὰρ τῆς ἀσεβοῦς προέχοντες πό-
λεως, τούτέστιν οἱ ἐπι κακίᾳ περιφανέστεροι, εἴσω
τῆς σωτηρίας εἰσαχθεῖεν, μόνον εἰ πρότερον γένοιτο
Βονιφάτιοι. Τὸ γὰρ ὄνομα τοῦτο τὴν ἀγαθὰ δια-
πραττόμενον ἐρμηνεύσει, εἰ τις τῶν Ῥωμαίων εἰς
τὴν Ἑλλάδα μεταβάλλει φωνήν· δηλοῦντος τοῦ
λόγου, ὡς οὐκ ἔστι γνήσιον γενέσθαι Χριστιανὸν τὸν

⁹⁹ Psal. LIV, 10 - 12.

Francisci Scorsi notæ.

quod viri gravissimi sanctique factitare consue-
verunt, veterum fabulas ad mores traducentes, in
quibus est μυθολογία S. Fulgentii Ruspensis epi-
scopi, quam lege.

(17) *Phalcus et Lysson et Scamandrus*. Nomina
idolorum, quæ S. Pancratius Tauromenii coli depre-
hendit, et de quibus primo adventu insignem vic-
toriam reportavit. In fine historiæ apocryphæ, quam
supra sub Evagrii nomine exstare diximus, hic est
indiculus deorum, quos expulit Tauromenio S. Pan-
cratius: Φάλικων ἐν τῇ παραλίῃ, Λύσσων ἐν τῷ
τετραῖππῳ, Δίας ἐν τῇ οἰκίᾳ Ἑλλάδος σὺν τῷ εἰδύλῳ
Σκαμάνδρῳ. Ἡ θεὰ Ἄρτεμις Ἡρώνας θυγάτηρ πλῆ-
σιον τῆς καταβάσεως ὑδάτων. *Phalco in maritimo
litore; Lysson in Tetraippo; Dias in Elislis domo*

PATROL. GR. CXXXII.

nibus dæmonum eam expurgat, et profana conteri
simulacra. Ex quibus præcipuo colebantur honore
Phalco, et Lysson, et Scamandrus (17). Postea ad
veram religionem præfectum civitatis Bonifacium
trahit, ac templa in Dei cultum, et sacras ædes
ædificat. Demum cum multos convertisset ad veram
fidem, vitæ finem martyrio consignavit. Atque in
hac etiam Dominum suum imitatus, et sui purpura
sanguinis pontificatus dignitate decorata, in cœ-
lum angelorum manibus sublatus est. Hanc igitur
vitæ rationem sectemur, o Christianissime cœtus.
Etenim **391** et nos vere ex oriente ortum habemus
(18); ex illa scilicet felici Eden, ex qua cum
decidissimus, in hujus vitæ occidente versamur, ha-
bitantes hunc mundum peccati sanguine instar
insulæ undique circumfusum: in quo multi im-
probitatis venti, frequentes peccatorum undæ, alii
post alios tentationum fluctus, quæ contra nos com-
moveret agrestis ille taurus intelligibilis, qui vecor-
diam quasi conjugem hæbens, urbem etiam condit
iniquis operibus ut incolis frequentatam. De qua
perfecto cecinit Psælmus: « Vidi iniquitatem, et
contradictionem in civitate: et labor in medio
ejus, et injustitia, et in plateis ejus usura, et dol-
lus ». Vides civitatem tauri et manæ, non sensum,
sed mente perceptam, ad quam habitandam damnati
sumus? In hac igitur delati efficiamur alio quodam
modo Pancratii, nimirum in omnes perturbationes
animi dominantes. Ita enim eas ut statuas in nobis
insidentes, quasi Phalcum, et Lyssum, Scama-
ndrumque demoliamur. Erit autem Phalcus quæ nos
ad peccandum cogitatio pertrahit: Lysson vero
rabiosa appetitionum a ratione discordium concu-
piscencia. Scamandrus vero vis irascibilis, quæ
veluti cavea, et lucta virilis est fortitudinis. Hæc
igitur idola ab anima deturbemus, tresque ejus
facultates optime perpurgandum multos ad sacra
obvoluta mysteria, salutemque obtinendam addu-
cemus. Nam et qui in impietatis civitate præsent,
hoc est improbitate præcellunt, in salutem verari
possunt, modo Bonifacii prius evadant. Hoc enim
nomen signat eum qui benefacit, si quis Latinam
notationem spectet: qua sane voce significatur non
posse eum Christianum vere censer, qui benefacia

*D cum idolo Scamandro; Diana dea Heronis filia
juxta descensum aquarum.* Hæc ex illa historia, non
quod eam universam probem, sed quia possunt
in apocryphis libris multa dici, quæ vera sunt. De
tribus prioribus Theophanes mentionem hic facit,
quartam silet.

(18) *Ex oriente ortum habemus.* Alludit ad vo-
cem Ἀνατολίαν quam supra posuerat, et forte ex
industria delegerat, ut ad mores melius accommoda-
daret historiam. Vide not. 9 superiorem. Porro ad
solis orientis plagam plantatum fuisse Paradisum
Hebraice Eden dictum, constat ex Gen. cap. iv, et
de hujus vocis etymo, et plura alia non contem-
nenda per occasionem dicta, vide supra ad hom.
26.

non ostendat. Tempia ac sacella (19) ad sacrum cultum magnus Pancratius excitavit : effice te ipsum templum Deo, et compara habitaculum sanctissimæ Trinitatis; et si te diabolus tentationibus aggrediatur, usque ad mortem animo deliberato resiste. Effusus est (20) Christi causa sancti martyris sanguis; tu lacrymarum guttas ex oculis funde. Venerandum ejus corpus in caverna abstrusum (21) fuit : absconde tu in humilitate animam tuam, ut te sanctorum tabernacula, et regnum caelorum, et æterna voluptas excipiat, qua nobis frui detur gratia **392** Domini nostri Jesu Christi, quocum Patri, et Spiritui sancto gloria est, et imperium, et laus in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LVIII.

In illa verba : « Ecce ego mitto vos sicut ones in medio luporum. » — Dicta est in festo S. magni martyris Panteleemonis (22).

Qui ad solemnem hanc celebritatem (23) con-

Francisci Scorsi notæ.

(19) *Tempia ac sacella*. S. Pancratius triginta ferme annos Tauromenio præsedit. Quo tam longo spatio credibile est ejus opera Christianam religionem maxime ibi propagatam, et multa ab eâ templa ædesque sacras fuisse erecta, ex quibus esse quod hodie Tauromenii visitur, traditum accepit extra urbem est situm ut nunc res sunt, qua Septentrionem Messanamicæ spectat; quadratis lapidibus, seu duris cautibus potius palmos duos usquequaque latis, ea arte commissis, ut nullum existet interlitæ calcis signum. Multo amplius altiusque fuisse tradunt, quam quantum illius hodie existat, bonam ejus partem sub terra depressam. Ea igitur antiquitate et religione quam dixi, illud habent indigenæ, cum nullum aliud memoretur illius templi primordium, eaque obtinuit opinio majoribus per manus posteris tradita jam tum ab ipso Pancratio fuisse conditum, quod postea ipsi S. Pancratio dedicatum, et ab eo nuncupatum, credo, voluerunt. Pulverem extulerunt ex cautibus, ex eoque epoto vel adhibito corpori, quæ est eorum fiducia in patronum pastoremque suum medentur variis morborum generibus, ac cœlesti quadam ope sanantur. Cavearum in cautibus ipsis apparentium magno numero testis ego oculatus, miraculorum auditor.

(20) *Effusus est, etc.* De martyrio S. Pancratii hoc traditum in Breviario Gallicano, quod ego accepi Tauromenii et relatum etiam lego ab abbate Pirri, ut dictum supra not. 9 : *Post diabolus stimulavit Archaganum, qui erat Chananeus præcessor in rebus prætoriiis, qui nunquam voluit baptizari, ut idem Scramantum adoraret, quem B. Pancratius signo crucis contrivit : et illi profanti videntes eorum deum prostratum, comprehenderunt beatum trahentes per pavimentum in foveam abscondam : quidam gladio pungens, alius lapide cadens interfecerunt eum dicentem : « In manus tuas, Domine, commendo spiritum meum. »*

(21) *In caverna abstrusum*. Έν χαραδρώματι. Hoc nomen eo flexu vix reperias apud veteres scriptores : deducitur tamen legitime a χαραδρῶμα, quod est ex Etym. mag., ὀρύσσεται, καιαίνεται· χαραδρῶν γὰρ αἱ διαίρεσεις καὶ τὰ σχίσματα, καὶ οἱ χεῖμαρροι γῆς παρα τὸ χαραδρῶν. Significat fodere, excavari, χαραδρῶν enim sunt foveæ, et hiatus, et torrentes terræ a verbo χαραδρῶν. Itaque ex hoc verbo profectum χαραδρῶμα rite cavernam, spe-

Α μὴ καλὰ ἔργα ἐπιδεικνύοντα. Ἀνήγειρεν ὁ μέγας Παγκράτιος ἐπὶ τὰ τεμένη, καὶ θεῖους σηκοὺς κατασκεύασεν οὐ σεαυτὸν ναδὴν τοῦ Θεοῦ, οἰκητήριον τῆς ἁγίας Τριάδος γενόμενος. Ἄν σοι προσβάλλοι διὰ πειρασμῶν ὁ ἐχθρὸς, μέχρι θανάτου ἀντίστηθι, προαρρέσει μαρτυρήσον. Ἐξεχύθη τοῦ ἱερομάρτυρος τὸ αἷμα διὰ Χριστόν· χύσον αὐτῆς τὰς τῶν δακρῦναι λοιβὰς, ἐξ ὀφθαλμῶν. Ἐκρύβη τὸ σεβάσμιον ἐκείνου σῶμα ἐν χαραδρώματι· κρύψον οὐ τὴν σεαυτοῦ ψυχὴν ἐν τῇ ταπεινότητι, ἵνα σε σκηναὶ ἁγίων εἰσδέξωνται, καὶ βασιλεῖα οὐρανῶν, καὶ τρυφή ἀτελεύτητος, ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, καὶ κράτος, καὶ ἀνεσις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMILIA NH.

Εἰς τὸ, « Ἴδου ἐγὼ ἀποπέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων. » — Ἐλέχθη ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Παντελεήμονος.

Οἱ πρὸς τὴν πάνδημον ταύτην ἀθροισθέντες πα-

luncam, foveam, et similem hiatus rupium notat. Excurs. Hisp. recte χαραδρῶματα explicat σχίσματα πετρῶν. Eaque significatio congruit cum historia de S. Pancratio, qui in speluncam seu cavernam abstrusus, ut ex Breviario Gallicano supra vidimus not. 20. Vide præterea ad hom. xxvii, de voce χαραδρῶμα quæ diximus not. 60.

(22) *Panteleemonis*. Ita scripsi nomen hujus S. martyris, ut Latinum Græco responderet. Duplex enim habuit nomen; alterum ante susceptam Christi fidem Panteleemonem; alterum postquam virtute susceptæ fidei omnibus gratis valetudinem imperiret, et mutatis factis mutatum est etiam nomen Πανταλέων in Παντελεήμων, hoc est omnibus misericors. De hoc duplici nomine meminit etiam Baron. in notis ad Martyr. die 27 Julii, quo die Latini ejus commemorationem colunt, eodem quo Græci festum celebrant. Apparet etiam ex Balsam. in Photii *Nomocan.* tom. vii, ubi de feris agitur : Ἡ κζ' οὗ τὸν ἀθλοπόρον καὶ θαυματουργὸν Παντελεήμονα ἑορτάζομεν. Hoc est : xvii dies (seriata est) quo athleteæ mirabilium operum effectoris Panteleemonis festum agitur. Meminit et de eo Nicephor. *Hist. eccl.* cap. 14, lib. vi : *Eodem tempestate Panteleon, qui et Panteleemon dicitur, enituit.* Ex hoc duplici nomine etiam noster infra documenta ad mores accommodata deducit. Sed in titulo Παντελεήμων, ut dixi, inscribitur, idque videtur a Græcis usurpatum : unde et Panteleemon ego verti.

(23) *Qui ad solemnem hanc celebritatem*. Desumptum hujus hominæ præcæmion a tempore : quo nimirum nundinæ erant Tauromenii festo die S. Panteleemonis, seu potius in festum diem incurrentes. Non enim, nisi in mea conjectura falli, ad ipsam celebritatem S. Panteleemonis nundinæ pertinebant; sed potius S. Pancratii primi Tauromenii episcopi, et quidem usque hodie hæ nundinæ mense Julio celebrantur Tauromenii ad ipsum S. Pancratii solemnem diem, qui hujus mensis die nono colitur. U de colligo etiam inde a Theophanis nostri sæculo huic morem traductum ad nostra tempora, et cum per eos dies Julii ad S. Pancratii solemne, haberentur nundinæ, incidisse etiam in festum S. Panteleemonis, quod non multis diebus abest, vel certe ad eum usque diem concessisse nundinæ prorogari. Ex qua conjectura jam lux huic præcæmion afflata.

νηγυριν, ταῖς σωματικαῖς ἀνάγκαις ὡς ἅ τιτι πλε- A
 κτάνας πεδούμενοι περὶ τὴν ἐμπορίαν σχολάζουσι
 μᾶλλον ἢ περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ταύτην σύνα-
 ξιν· καὶ ἐπορθρίζουσι μᾶλλον εἰς τὸ πρατῆριον
 ἢ περὶ εἰς τὸ εὐκτήριον. Ἐκαστοὶ τῶν τε πιπρασκόν-
 των καὶ τῶν ὠνούμενων προλαβεῖν, ἐν τῷ κέρδει
 σπουδάζουσι τὸν ἕτερον. Καὶ ὁ μὲν σπεύδει πρὸς τῶν
 ὁμοτέχων ἀπεμπολῆσαι τὸ ἴδιον· ὁ δὲ μὴ προ-
 ληφθῆναι παρ' ἑτέρου πρὸς τὸ ἀρπάσαι τὸ χρειώδες,
 ἐπειγεται· λόγος δὲ αὐτῆς τῆς Ἐκκλησίας οὐδεὶς.
 Ἄλλὰ τὸν εἰς τὸ οὐτεῖον τέματος δρόμον ὁ ἐχθρὸς τῆ
 προφάσει τῆς ἐμπορίας προήρπασεν. Ἄλλ' ὁ μεί-
 ὄσοι τῆς σωματικῆς χρείας τὴν οὐρανὴν σύναξιν
 προεκρίνατε, καὶ τὴν εὐχὴν τῆς ἀκαίρου φιλονεκίας
 προσετιμήσατε, τὴν πνευματικὴν πραγματείαν εἰς-
 ἔξασθε, οὐ καθ' ὁμοίωσιν τῆς αἰσθητικῆς ταύτης B
 καὶ βεσύτης τυγχάνουσαν· ἐν ἧ πολλὴ μὲν ἢ φιλο-
 νεκία, πλείστη δὲ ἢ ἐπιτορκία, τὸ ψεῦδος σωρηδὸν
 ἐπικέχεται, ἐκάστου τοῖς ἐπαίνοις ὑπερβάλλεσθαι·
 τὸ ἴδιον, καὶ φενακίαι· τὸν συναλλακτὴν σπου-
 δάζοντες. Ἄλλ' ἢ ἐναυθα ἐμπορία ἡγεμαία καὶ
 ἡσυχος, καὶ τὸν παρέχοντα μὴ ζημιούσα, καὶ τὸν
 λαμβάνοντα παρασκευάζουσα εὐπορώτερον. Τὴν
 εὐαγγελικὴν τοίνυν πυκτὴν ἀναπτύξαντες, τὰ οὐετα
 κατοπτέωμεν λόγια.

« Εἶπεν ὁ Κύριος τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς· Ἴδοὺ
 ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων. »
 Πρότερον μὲν ἀποστέλλων τοὺς μαθητὰς ὁ Σωτὴρ
 εἰς τὸ κήρυγμα, ἀπέργε τοὺς εἰς ὁδὸν βαδίζειν
 ἐθλῶν, καὶ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν, τοῖς ἐξ Ἱερου- C
 σαλήμ δὲ μόνοις εὐαγγελίζεσθαι. Ἐν τούτοις οὖν
 ἐθίσας αὐτοὺς, ἦδη λοιπὸν καὶ παντὶ τῷ κόσμῳ καθί-
 αττης κήρυκας. Ἐπεὶ δὲ μιμητὰς εἶδει γενέσθαι αὐτοῦ
 τοῦ διδασκάλου ἀκούσαντας, ὡς « Ὁ θελῶν ἐμοὶ διακο-
 νεῖν ἐμοί, ἀκολουθεῖτω, » ἐκεῖνος δὲ ἤχθη ἐπὶ σφαγῆν,
 ὡς πρόβατον, κατὰ τὴν τοῦ Ἠσαίου προαναφώνη-
 σιν, διὰ τοῦτο ἐξάγων αὐτοὺς εἰς τὸ κήρυγμα, πα-
 ραινεῖ, ὡς ἄρνες λύκοις συναναστρέφεσθαι. « Ἴδοὺ
 ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων. »
 Ἦδει γάρ, ἦδει ὡς ἐπείσφρησους κατὰ τοῦ κηρύ-
 γματος βρασιεῖς, καὶ ἡγεμόνες, καὶ τύραννοι κατὰ τῶν
 κηρύκων ὡς λύκοι ἀγριοὶ χαίνοντες, καὶ θηριωδῶς
 ἐπιθρώσκοντες. Πῶς οὖν, φησ', τούτων περιγενή-
 σεσθε;

« Γίνεσθε φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις. » Μὴ θορυβεῖσθε
 δὲ τῶν φιλοχρίστων ἀκοή, ὅτι ἀπεμφαίνοντι ζῶψ
 ἐξομοιοῦσθαι τοῖς μαθηταῖς νοουθετεῖ. Αὐτὸς γάρ ὁ
 Σωτὴρ τῷ κρεμασθέντι ἐν τῇ ἐρήμῳ χαλκοχύτῳ
 εἶπε ἑαυτὸν ὁμοιωσάμενος οὐ παρητήσατο. Ἐπεὶ οὖν
 δεστέλλοντο πρὸς τὸ κήρυγμα, ὅπου χρεῖα σοφίας ἦν
 πρὸς τὸ πείσαι τοὺς ἀντιλέγοντας, μιμεῖσθαι τὸ
 φρόνημα τοῦ ὄφeos ὑποτίθησιν. Ὡσπερ γάρ ἐν τῇ

⁸¹ Matth. x, 16 seqq. ⁸² Joan. xii, 26. ⁸³ Isa. lmi, 7. ⁸⁴ Joan. iii, 14.

Francisci Scorsi notæ.

(24) *Serpenti æneo*. Vide hoc symbolum explicatum ab ipsomet auctore, hom. 3, quæ est prima
 de cruce, et not. 48 ad eam hom.

dos, serpentis prudentiam imitari jubet. Sicut enim A
tum cum primo homini insidiatus est serpens, ea
calliditate rem egit, ut non prius virum aggredere-
tur, qui mente firmitiore pollebat, sed mulieri, ut
mobiliore ingenio prædita fallax consilium illud
accommodaret, tam probabiliter oratione compo-
sita, ut ad descendendum a Deo posset inducere :
sic vult discipulos in tradenda doctrina personas
et locos et tempora deligere, omnique eo modo
atque judicio disponere ac dispensare sermonem,
quo efficiat, ut a peccato desciscatur, et cum Deo
amicitia conjungatur. Considera mihi magni Pauli
sermonem habitum in Arcopago serpentis prudentia
instructum ⁹², quo pacto ab aris, quas cole-
bant, occasionem orationis arripiens doctrinam
evangelicam persapienter inseruit, ita ut judicem
apud illos spectatum, magnum dico Dionysium, bene
disposita oratione (25) subegerit. Aliud etiam his
verbis subjicitur intelligendum. Quoniam serpens
cum percutitur, caput solum incolume (26) servare
contendit, de reliquo corpore nihil sollicitus, quippe
cum sciat in capite suam contineri vitam; sic di-
scipulos vult curam studiumque in omni vita adhi-
bere, ut puram **394** inviolatamque fidem in ipsum
qui caput est nostrum, conservent; corpus autem,
et ea quæ ipsum attingunt, præclaro quodam lucro
prodigere. Dum enim fides in nobis servatur inco-
lumis, vera animæ morte non peribimus. Inest etiam
serpenti alia quædam naturalis et secreta virtus.
Secto enim corpore (27) conglutinatur denuo et con-
stringit segmenta, et in integritatem restituit. Ad-
monet igitur similitudo, ut si quando contigerit,
ut in nobis spiritualia membra distrahantur,
præsto sit omnibus vis pœnitentiæ, per quam
iterum coalescere et redintegrari possimus. Ad
hæc alia etiam in serpente naturalis virtus
est insita; postquam enim sentit se jam tempore
ipso consensuisse, ut traditum est ab iis qui nataras

⁹² Act. xvii, 22.

Francisci Scorsii notæ.

(25) *Disposita oratione.* Τῆ τοῦ λόγου οἰκονομία
hic habet auctor, et paulo supra eodem sensu et
in eadem re οἰκονομεῖν usurpavit. Cujus vocis quam
late pateat vis et usus disserimus ad homiliam b,
not. 98; inter alia diximus ad dispositionem ora-
toriam et poeticam pertinere, cujus significatiouis
hic ab eodem auctore habes exemplum.

(26) *Caput solum incolume.* Hic serpentis ritus
vulgo notus; sed enim ex his etiam de medio sum-
ptis, sed loco positus, et commode dictis orator
sacer præsertim, quærit fidem, et insinuare in
animos auditorum salutaria præcepta studet. Fabu-
læ etiam quam sint rudis plebeculæ accommodatæ
quis nescit? de quo diximus homilia proxima
not. 41, sed ad ipsorum concinationum silvam
parandum non erit hic supervacaneum opus con-
ferre S. Epiphanius locum similem loco Theophanis.
Ille Opusc. ad physiologum quatuor proprietates
serpentis commemorat quas moraliter interpre-
tatur, quot et noster. Sed non easdem uterque
per equat: in duabus modo conveniunt. Hæc que
prima a Theophane ponitur, apud S. Epiphanium
est tertia, qui sic ait: Τοῦ ἀνθρώπου αὐτὸν ἀπο-

κατὰ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου ἐπιβουλῆ ἔγνω ὁ ὄφης
μὴ τῷ ἀδρὶ προσελθεῖν στεγρότερον ἔχοντι φρό-
νημα, ἀλλ' ὡς εὐαγωγότερα τῇ γυναίκι τὴν ἀπατη-
λὴν ἐκείνην προσῆξε παραίνεσιν, πιθανῶς τὸν λόγον
πλάσας πρὸς τὸ ἀποστῆσαι Θεοῦ· οὕτω βούλεται τοὺς
μαθητὰς ἐν τῷ διδάσκειν πρόσωπα, καὶ τόπους,
καὶ καιροὺς ἐπιλέγασθαι, καὶ παντὶ τῷ τρέπω ἐν
χρῆσει τοὺς λόγους οἰκονομεῖν, πρὸς τὸ ἀποστῆσαι
τῆς ἀμαρτίας, καὶ οικειῶσαι Θεῷ. Σκόπει μοι τοῦ
μεγάλου Παύλου τὴν ἐν τῷ Ἀρειοπάγῳ δ'ἀλέξιν
ἠρτυμένῃ τῷ φρονήματι τοῦ ὄφως, πῶς, ἀφ' ὧν
ἐσέβοντο βρωμῶν τὴν λόγον κατασκευάσας, πανσό-
φως τὸν Εὐαγγελίου λόγον παρέπλεξεν, ὡς τὴν παρ'
ἐκείνοις εὐδόκιμον δικαστὴν, τὸν μέγαν φημί Διο-
νύσιον, τῆ τοῦ λόγου οἰκονομίᾳ ὑπαγαγεῖν. Δίδωσι
δὲ ὁ λόγος καὶ ἄλλο νοεῖν· ἐπεὶ ὁ ὄφης πληττόμενος
παντὸς μὲν τοῦ σώματος ἀλογεῖ, σπεύδει δὲ τὴν κε-
φαλὴν μόνην τηρεῖν, εἰδὼς ὡς ἐν ἐκείνῃ πέφυκεν ἡ
τούτου ζωὴ, οὕτω βούλεται τοὺς μαθητὰς μελέτην
ἔχειν διὰ βίου παντὸς καθαράν τηρῆσαι καὶ ἀπλη-
κτον τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν, ὅς ἐστιν ἡμῶν ἡ κεφαλὴ
τοῦ σώματος· δὲ καὶ τῶν περὶ τὸ σῶμα γενναίῃ
λήμματι ἀφειδεῖν. Σωζομένης γὰρ ἐν ἡμῖν ἀθραύστου
τῆς πίστεως, τὸν ἀληθῆ τῆς ψυχῆς θάνατον οὐκ
ἀποθανούμεθα. Ἔνεστι τῷ ὄφει καὶ ἄλλη φυσικὴ
καὶ ἀπόρρητος δύναμις. Τμηθεὶς γὰρ τὸ σῶμα,
συγκολλᾷ, καὶ συσφίγγει αὐθι; τὰ τμήματα, καὶ εἰς
ὀλοκλήριον ἀποκαθίσταται. Παραίνει οὖν τὸ εἰκό-
νισμα, ὡς εἴποτε καὶ ἡμῖν διάστασις τῶν πνευμα-
τικῶν μελῶν γένηται, δέδοται πᾶσιν ἡ τῆς μετα-
νοίας λαχὺς, δι' ἣς δυνάμεθα πάλιν συνέρχεσθαι καὶ
συνάπτεσθαι. Πρὸς τοῦτους καὶ ἄλλη ἐστὶ τῷ ὄφει
δύναμις φυσικὴ. Ἐπειδὴν γὰρ ἑαυτὸν ἀσθῆται:
χρόνῳ γηράσαντα, ὡς φασιν οἱ τὰς τῶν ζώων φύσεις
παρατηρήσαντες, ἀσπίτα μακρὰ δὲ ἑαυτὸν, καὶ
οὕτω χαυνώσας τὸν ὄγκον τοῦ σώματος, εἰς ἀρμυ-
νίαν στενὴν καὶ πνιγρὰν τὸ σῶμα καθεῖς, ἐπὶ
τοσοῦτον βιαίως ὠθεῖ, ἕως ἂν, τῆς λεθριδοῦς γυμνω-

κεραμῆσαι ἰχνεύοντος ὄλον τὸ σῶμα παραδίδωσι, τὴν
κεφαλὴν μόνην φυλάσσει. Ὑφείλομεν οὖν καὶ ἡμεῖ;
ἐν καιρῷ πειρασμοῦ ὄλον τὸ σῶμα θανάτῳ παραδῶ-
ναι, μόνην τὴν κεφαλὴν φυλάττοντες, τοῦτ' ἐστὶ τὸν
Χριστὸν μὴ ἀρνούμενοι, ὅπερ ἐποιοῦν οἱ ἄγιοι μάρ-
τυρες. Ἡ κεφαλὴ γὰρ παντὸς ἀνδρὸς· ἔ Χριστός
ἐστίν, ὡς γέγραπται. Hoc est interprete Consalvo
Ponce de Leon Hispanen. qui et scholis suam
interpretationem locupletavit: Si quando serpens
ab homine petitur, caput ille tantum custodit, reli-
quum corpus exhibet. Debemus igitur et nos in tem-
pore periculi totum corpus morti concedere, solum
caput custodire; hoc est Christum non deserere
quemadmodum sanctissimi martyres fecerunt; omnis
enim viri caput est Christus, ut ait Scriptura. Alteram
referemus infra not. 29. Plura apud ipsum
vide etiam Consal.

(27) *Secto enim corpore.* Aristot. lib. ii, cap. 16 ser-
pentibus scribit laceratos oculos iterum subnasci, et
caudam quoque amputatam denuo renasci, atque hoc
modo interpretor, quod ait noster secto corpore con-
glutinari denuo et stringi segmenta et redinte-
grari, non de iisdem numero, sed de æquivalentibus.

θεῖς, σὺν αὐτῇ τὸ γῆρας ἀπόωθηται. Καὶ εἶπερ δι' ἄλλο τι, καὶ διὰ τοῦτο κληθῆναι αὐτὸν φρόνιμον παρὰ τῆς Γραφῆς, ὅτι μικρὰ πονήσας ἐν ἀναπαύσει καθίσταται. Ὑποτίθεται οὖν σοι νοεῖν ὡς, εἰ μέλλοιμεν τὸν παλαιὸν ἀνθρώπον ἀποθέσθαι, καὶ τῆς ἀμαρτίας ἀποξῦσαι τὸ γῆρας, ἐγκρατεῖα ἐπιπόνῃ τὴν παλαιὰν ἐν τῷ παραδείσῳ λαίμαργλαν ἴσασθαι. τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδὸν τῆς ἀρετῆς διοδοῦντας. Βούλεσθε καὶ ἄλλο τῶν τοῦ θρεῶς εἴπωμεν, ὃ μμεῖσθαι ἡμᾶς ὁ Κύριος βούλεται; Φασὶ τὸν θρεῖν ἐν τῇ ἀρμονίᾳ εἰς τὴν παραδύεται, ἐπὶ εἰσωθῆσαι φθάση τὴν κεφαλὴν, μὴ ἂν εὐκόλως εἰς τούτῳ ἐφέλκεσθαι, εἴ τις ἐκ τοῦ οὐραίου λαβόμενος; εἰς τοῦμπυλιν ἀνεσπᾶν πειραθῆ τῆς τραχείας φυσικῶς φολλίδος, πρὸς τὴν τοῦ ὑφέλικου βίαν ἀντιθαινούσης· δεικνύοντος τοῦ ὑποδείγματος ὡς τὸν ἄπαξ ἑαυτὸν τῇ τῆς ἀρετῆς ἀρμονίᾳ ὑποτάξαντα ἀποστολικῆ παραινέσει δεῖ τοῖς μὲν ἐμπροσθεν ἐπεκτείνεσθαι, οὐ μὴν εἰς τὰ ὀπίσω ἐφέλκεσθαι. « Οὐδεὶς γὰρ, φησὶ, βαλὼν τὸν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' ἄροτρον, καὶ στραφείς εἰς τὰ ὀπίσω, εὐθετός ἐστιν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν »

ierit, ex Apostoli monitu oportere ad priora se extendere, non retrorsum verti⁶⁶ : « Nemo enim,

inquit Dominus, mittens manum suam ad aratrum et respiciens retro, aptus est regno Dei⁶⁷. » Ταῦτα μὲν μμεῖσθαι ἡμᾶς μυσταγωγεῖ τὸ τοῦ θρεῶς· τῆς δὲ γε περιστερᾶς τὴν ἀκραιότητα· « Γίνεσθε φρόνιμοι ὡς οἱ θρεῖς, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραί. » Φασὶ γὰρ τοῦτο τὸ ζῶον, τὴν περιστεράν, τοιαύτην ἔχειν πρὸς τοὺς δεσπότας τὴν οἰκειότητα, ὡς καὶ κορθουμένης αὐτῆς τῆς καλιᾶς,

⁶⁶ Philipp. iii, 14. ⁶⁷ Luc. ix, 63.

Francisci Scorsi notæ.

(28) *In angustam commissuram.* Hæc etiam serpentis ἀγρησσία, cui non nota, cui non dicta historicorum, cui poetarum non derantata? Aristot., lib. viii *Hist. anim.*, cap. 17; et lib. v, cap. 17; Plin., lib. viii, cap. 17; Virg., lib. *Georg.* iii, et *Aeneid.* ii; Nican., cuius fabellam refert Consal. Ponce in suis scholiis, quos ut obvius cuique omisi, nec locus indiget. Solum ex SS. Patribus aliquid de angustio foramine, in quod intrudens se serpens, spoliū exterit ad contestanda Theophanis dicta. Igitur S. Epiphanius libello jam dicto primam serpentis proprietatem hanc ponit : « Όταν γηράσκει, ἀμβλύνονται αὐτοῦ οἱ ὀφθαλμοί· καὶ ἐν ἀνανεάζειν αὐτὸν βούληται, νηστεύει ἡμέρας τεσσαράκοντα, ἕως ἂν τὸ δέμας αὐτοῦ χανουθῆ, καὶ εὐρίσκει πέτραν, καὶ βραχυσταστέυει· προκύψας δὲ διὰ τῆς ὀπῆς ὠθεῖται περᾶσαι, καὶ ἐκβάλλει τὸ γῆρας, καὶ ἀποβαλὼν αὐτὸν τερπωλὴν παρέχει νεανίσκων. Καὶ σὺ, νοητὸς ἀνθρώπε, ἐν θέλεις τὸ πάλαι ποτὲ γῆρας τοῦ κόσμου ἀποβαλεῖσθαι· διὰ τῆς στενῆς καὶ τεθλιμμένης ὁδοῦ, διὰ νηστείας τὸ σῶμα μαστισσον· στενὴ γὰρ ἐστὶ ἡ πύλη, καὶ τεθλιμμένη ἡ ἑδδ· ἡ ἐπάγουσα εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ οὐρανοῦ. Id est, eodem interprete : *Cum senio gravatur. Scalgant illi oculi; et cum iterum juvenescere parat, quadraginta diebus cibo abstinat, et tandem emollita cute, quaerit petram, per cuius foramen magno nisu contendens, pronusque transire nititur, cutemque exiit, qua deposita gaudet, atque iterum juvenescit. Est tu, spiritalis homo, si per angustam et arctam viam veterem mundi senectutem deponere vis, corpus tuum jejunio macera. Est enim angusta porta, et arcta via, quæ ducit ad regnum.* Hæc S. Epiphani-

nus cum quo noster et in re physica et in morali congruit. Tertull. item *De pallio* : *Serpens quod sortitus est, convertit corium.* et ævum; siquidem, ut senium persensit, in angusta se stipat, pariterque specum ingrediens, et cute egrediens, ab ipso statim limine erasus, exuviis ibidem relicti novum se explicat; cum squamis et unni recursumur. Theophyl. in cap. Matth. « Ὁ θρεῖς, στενὴν τινὴ ὀπῆν περισφιγγόμενος, καὶ διεξερχόμενος, ἀποδύεται τὸ παλαιὸν δέμας. *Circumgyrans se serpens per angustum foramen ac transiens exiit pellem veterem.*

(29) *Spolio denudatus.* Λεθρηῖδα appellat noster, propriissime locutus, ut Græci scriptores. Inde adagium, κενώτερος; λεθρηῖδος, *leberide inanior.* Etym. mag. Βηρὶς τὸ τοῦ θρεῶς γῆρας. S. Epiphanius loc. cit. eam γῆρας etiam ut Etym. explicat, appellavit per catachresin ut Consalvus adnotat. Sed et alii ex Græcis ita locuti γῆρας ἐκδύς, ut Xiphilinus in Nerone, et Aristophanes in Irena; Aristophanes, κίλυρος τοῦ ἔαρως, Nicander ἕδαν ἔαρινην, Julius Caesar. Scaliger, vernationem dictam apud Latinos scribit : cuius hæc verba cap. 123, in Aristot., lib. ii *De anima* : *Exiit senectam angusto loco inter duos lapides, aut arboris foramine, verno tempore. Unde etiam vernatio pellis illa dicta est; a Plinio opus ipsum, vernare, lib. viii, cap. 27 : Anguis hiberno sili membrana corporis obducta femicali succo impedimentum illud exiit nitidiusque vernat.*

(30) *Squamæ asperitate.* Φολίδος τραχέας, et hic proprie locutus; nam φολὶς reptilium, λεπὶς aquaticum, ut adnotavimus supra hom. 47, not. 52.

nem et injuriarum oblivionem in eos qui nobis injurii fuerint, debemus ostendere. « Et simplices sicut columbae. » Alia itidem ratione columbis similes esse nos jubet. Nam fellis est expers hæc avis, sicut diligenter harum rerum exploratores observare. Est etiam mali odoris inimica (31), amatque maxime in locis beneolentibus versari. Tales igitur docet discipulos esse debere mansuetos, et felle carentes in eos qui peccant, qualem magnum illum Mosem et divinorum interpretem Davidem sacræ Litteræ ostendunt. Quorum alter cum in eum convicia soror ingereret, et e vestigio indignationem Dei in se convertisset, eum tamen propitium illi reddidit⁸⁸; alter vero cum Saulem se persequentem jam manibus teneret, atque ejus interimendi facultatem haberet, et ipse magno animo toleravit, et armigerum ad cædem ejus irruentem continuit⁸⁹. Ita et nos esse vult mites, et eo pacto imitari columbæ simplicitatem, inimicos vero fœtidi detestabilisque peccati; contra vero virtutum unguento gaudere, eoque nutriri. Columba siquidem gravolentes, ut dixi, refugiens locos, suavi unguentorum et florum odore robustior evadit. Fortassis etiam per hæc verba nos hortatur ut similes illi columbæ speciei simus, quæ in Jordanem advolat⁹⁰, cujus et pennas accipere David optavit⁹¹. Hoc enim ænigmati consuetum est sacræ Scripturæ virtutem sancti Spiritus nominare.

Si vero altiores sensus licet attingere, dogma quoddam est, quod in hoc sermone reconditur. Quod sane dogma insinuat mediocritates quasdam esse virtutes (32); unaquæque enim virtus inter duas malas vicinitates quodammodo intercedit, ut in fortitudine excessus audacia est, defectus timiditas, utraque vero non laudanda. Quod autem in earum medio continetur, hoc sane virtus est. Ita et in temperantia: qui deficit in ea intemperans (33),

⁸⁸ Num. xii, 1 seqq. ⁸⁹ I Reg. xxiv, 1 seqq.

καὶ σφατιομένων τῶν νεοτῶν, τῆς οἰκίας τῶν δεσποτῶν μὴ ἀφίστασθαι. Τοιαύτην οὖν καὶ ἡμᾶς ἔχειν προσήκει πραΰτητα καὶ ἀμνησικακίαν πρὸς τοὺς ἀδικούντας ἡμᾶς. « Καὶ ἀκέραιοι, ὡς αἱ περιστέραί. » Καὶ κατ' ἄλλον δὲ τρόπον ὁμοιοῦσθαι ἡμᾶς βούλεται τῇ περιστερῇ. Ἐπειδὴ χολῆς ἀμοιβὴν ἔστι τοῦτο τὸ θρνεον, καθὼς τρυφιδύσαντο οἱ τὰ τοιαῦτα παριτηρήσαντες. Ἔστι δὲ καὶ δυσωδίας ἐχθρὸν, φιλεῖ δὲ μάλιστα τόποις εὐώδεσιν ἀναστρέφεσθαι. Τοιούτους οὖν εἶναι δίδασκει τοὺς μαθητὰς πρᾶξι; καὶ ἀγόλους εἶναι τοὺς πταλοῦσιν, ὅποιον τὸν μέγαν Μωσέα, καὶ τὸν ἱεροφάντορα Δαβὶδ δεικνύει τὰ λόγια. Ὡν ὁ μὲν, λοιδορησάσης αὐτὸν τῆς ὀμάλμονος, καὶ κατὰ πόδας δεξαμένης τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγανίκτησιν, ὑπὲρ αὐτῆς τὸ θεῖον ἐξιλώσατο, ὁ δὲ, τὸν διώκοντα Σαοὺλ εἰς χεῖρας λαθῶν, καὶ ἔχων ὑπ' ἐξουσίας αὐτὸν ἀνελεῖν, αὐτὸς τε μακροθύμως ἤνεγκε, καὶ τὸν ὑπασπιστὴν πρὸς τὴν ἀναίρεσιν ἐρήψαντα διεκώλυσεν. Οὕτως ἀοργήτους εἶναι ἡμᾶς βούλεται, τῆς περιστερᾶς τὴν ἀκραιότητα μιμουμένους, ἐχθροὺς δὲ τῆς δυσώδους ἀμαρτίας καὶ μουσαρᾶς, τῷ μύρῳ τῆς ἀρετῆς γαννυμένους καὶ τρεφομένους. Ἡ γὰρ περιστέρα τοὺς δυσώδεις, ὡς ἔφη, τῖπους ἐκφρύουσα, τῇ εὐπνοίᾳ τοῦ μύρου καὶ τῶν ἀνθῶν βωμολιωτέρα καθίσταται. Τίγα δὲ διὰ τούτων ὁμοιωθῆναι ἡμᾶς παραινεί τῷ τῆς περιστερᾶς εἶδει τῆ; καταπτώσης ἐν Ἰορδάνῃ, ἥ; τὰς πτέρυγας λαθεῖν καὶ Δαβὶδ ἐπεθύμησεν. Οὕτω γὰρ ἐν αἰνίγματι σύνθεσις τῇ Γραφῇ ὀνομάζειν τὴν θεῖαν τοῦ Πνεύματος δύναμιν.

El δὲ δεῖ ἐπάψασθαι καὶ τοῦ ὑψηλοτέρου νοήματος, δόγμα ἐστὶ τὸ ἐν τῷ λόγῳ κρυπτόμενον. Τὸ δὲ δόγμα ἐμφαίνει μεσότητα; εἶναι τὰς ἀρετὰς; ἐνάστη γὰρ ἀρετῇ μεσολαθεῖται πως δυοὶ κακοὶς γειτονημασιν, οἷον ἐπὶ τῆς ἀνδρείας, ἡ μὲν ὑπερβολὴ θράσος, ἡ δὲ ἔλλειψι; δειλία· ἀμφότερα δὲ οὐκ ἐπαινετά. Τὸ δὲ μέσον ἀμφοῖν ἡ ἀνδρεία, αὕτη ἐστὶν ἀρετῇ Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς σωφροσύνης, ὁ μὲν ἔλλειπῆ; ἀκόλαστις, ὁ δὲ ὑπερβαίνων κεκαυτηρίασται τὴν συνείδησιν, ὡς

⁹⁰ Matth. iii, 46. ⁹¹ Psal. lrv, 7.

Francisci Scorsi notæ.

(31) *Mali odoris inimica*. Vide not. 12, hom. xlv. (32) *Mediocritates quasdam esse virtutes*. Ita Philosoph. ii *Ethic.*, c. 6. Vide adnotata ad hom. 39, not. 17. Præclara similitudine id docet Gregor. Nazianz.: *Da operam ut sagittam ita semper manu teneas, ut ad destinatum scopum tendat, sic quidem ut neque ultra Christi mandatum, nec citra ejusdem præcepta eam mittas*. Gregor. Nyssen, alterum Græciæ lumen eam doctrinam, quam ab illo noster excerpssisse videtur, longe persequitur lib. *De vita Mose*, ad extremum. Cujus unum locum profereamus et excutiemus in notis proxime sequentibus.

(33) *Qui deficit in ea intemperans*. Extrema opposita temperantiæ virtuti eadem hic tradit Theophanes, et fere iisdem verbis, quæ Gregor. Nyssen.: *Ὁ ἐλλειπῆ; κατὰ τὴν σωφροσύνην ἀκόλαστος, ὁ πλεονάζων κεκαυτηρίασται τὴν συνείδησιν, καθὼς ἰρίζεται ὁ Ἀπόστολος· ὁ μὲν γὰρ ταῖς ἡδοναῖς ἀναίδην ἐκκέχρηται, ὁ δὲ καὶ τὸν γάμον ἴσον τῇ μοιχείᾳ βδελύσσεται. Ἡ δὲ διὰ μέσου τούτων θεωρουμένη ἔστι σωφροσύνη ἐστίν*. Hoc est ex Georg. Trapezuntii

interpr.: *Similiter qui a modestia deficit, luxu corrumpitur, qui excedit in ipsa, nimis tenuitatis nota, ut Apostolus ait, carterialiam habet conscientiam. Ille ad voluptates pecudum more fertur; hic etiam matrimonium quasi adulterium abominatur, et ejicit. Inter hos autem modestus se continet*. Ita Gregor. Nyssen., qui quidem unaque Theophanes ab ipso edoctus non discrepant in re a numerantibus extremis, quæ Philosophus, *Ethic.*, cap. 3. et S. Thomas, ii, p. 2, sed diverso modo ea indignant; defectum siquidem appellant, quod alii excessum dicunt. Excessus enim proprie in temperantia est obsequi concupiscentiæ, et voluptatibus corporis præterquam ratio præscribat; et qui ita agit ἀκόλαστος, *incastigatus*, effrenis est. De quo vocabulo diximus ad hom. 3, not. 4. At illis ἀκόλαστος dicitur ἐλλειπῆ;, nimirum, ὁ πάσαις μέγνυται κωνδόν, ut Theoph., καὶ ταῖς ἡδοναῖς ἀναίδην ἐκκέχρηται, ut Gregor. Defectus autem proprie est in temperantia abhorrere etiam a delectationibus naturæ et rationi convenientibus, quod vitium ἀναίσθη-

φρσιν ὁ Ἀπόστολος. Ὁ μὲν γὰρ πάσαις μίγνυται ἅ
κυνῆδόν· ὁ δὲ καὶ τὸν γάμον ἐπίσης τῇ μοιχείᾳ βδελύσσεται. Ἡ δὲ τούτων μεσότης σωφροσύνη ἐστὶ. Ταυτόν τις εὐροι καὶ ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης. Καὶ αὐτὴ γὰρ μέσον φειδώλας καὶ ἀσωτίας ἐστίν. Ἐνταῦθα οὖν ὁ Σωτὴρ διδάσκει τοὺς μαθητὰς περὶ τῆς φρονήσεως, μέσης καὶ αὐτῆς οὐσίας, εὐθρασίας τε καὶ δεινότητος. Οὕτε οὖν ἐπαινετὸν καθ' ἑαυτὸ τὸ τοῦ ὄψεως φρόνιμον, οὕτε τῆς περιστερᾶς τὸ ἀκέραιον. Συγκραθέντα δ' ἀμφοτέρω τὴν ὑπέροπτον καὶ τὴν

qui excedit, cauteriatam conscientiam habet (34), ut ait Apostolus 11"; alter enim cum omnibus feminis canum more miscetur; alter vero matrimonio æque ac adulterium abominatur. Illa vero quæ inter hæc est mediocritas, temperantia est. Idem 396 et in justitia quisvis comperiat. Hæc enim etiam in prodigalitati et avaritiæ medio (35) consistit. Hoc igitur loco Salvator discipulis de prudentia instruit, cum et ipsa mediæ (36) inter simplicitatem versutiamque constituta (37) sit. Neque igitur per se ipsa lauda-

11 I Tim. iv, 2.

Francisci Scorsi notæ.

σίαν vocat Arist., et vix inter homines reperiri docet. De quo nos longius disputavimus ad hom. 24. Sed qui hujusmodi est, vocatur hic ὑπερβαίων. Res est igitur eadem, vocabula diversa: quæ magis explicata leges not. proxima 54.

(34) *Cauteriatam conscientiam habet.* Habet hanc allusionem Gregor. Nyss. lib. paulo ante relato; et ex eo Theophanes. Allusio vero est ad locum S. Pauli I ad Timothei, cap. iv. ubi de futuris hæreticis sic ait: *In novissimis temporibus discedent quidam a fide attendentes spiritibus erroris, et doctrinis demoniorum in hypocrisis loquentium mendacium, et cauteriatam habentium suam conscientiam, prohibentium nubere, abs inere a cibis, etc.* Ubi Græce est *καυτηριασμένων τὴν βίαν εἰδησιν*. Quæ noster interpretes vertit cauteriatam habentium suam conscientiam, hoc est notatam et inustam, sumpta metaphora a notis et stigmatibus, quæ imprimi solent bobus, aut equis τῷ καυτηρίῳ, cauterio, (id est proprie ferum candens, quo adurnatur putridæ carnes, aut inuruntur neciæ) nec solum jumentis, ut dixi, sed etiam hominibus ob flagitium quoddam, in cuius poenam stigmatibus et notis traduntur ut infames, et cavendi ab aliis. Quales notas Joanni Calvino ob Sodomiam Nevicoduni in Picardia inustas fuisse etiam familiaris ejus Hieronymus. Blosserus doctor noster inus in Calvini Vita asseverat. Unde et στυγματίζης dicitur. Ait itaque D. Paulus existuros sæculis habentibus homines nequam, qui cum consensu sibi sint turpissimorum flagitiorum et libidinum suarum, tamen prohibeant nubere, et abstinere a cibis quos Deus creavit ad percipiendum eum gratiarum act one fidelibus: et videtur loqui præsertim contra hæreticos Encratistas dicitos ἑγκρατίζης, hoc est, continentis, seu, continentię studiosi, qui diverunt nuptias, carnes, vinum, et alia hujusmodi non esse a Deo bono, sed malo, diabolo nimirum creata: ac proinde hæc natura sua esse mala et cavenda; eorumque usu et esu homines inficere et maculari, qui tamen, ut inquit Apostolus, intrinsecus scedi, maculati, notatique sunt. Atqui hic est genuinus sensus Apostoli, in quo tamen eodem omnino non videntur Nyss. et Theoph. illum accipere, sed solum innuere ut dixi: sensus autem horum Patrum is videtur esse, quem in sua traductione Trappentius indicat illis verbis: *Ipsa nimia tenuitatis nota, quæ verba non sunt in Græco, sed ea ex ingenio addidit interpretes ad, exegesis S. Nysseni qui videtur dicere: hi qui excedunt, et vel legitimum matrimonium abhorrent, notati sunt hac ipsa nota excessus, et quod nimium tenues in servanda temperantia videntur; est autem hæc doctrina intelligenda de his qui ita nuptias aversantur et cælibem colunt vitam, ut non ipsius boni, sed majoris boni, et perfectionis vitæ studio id faciunt, sed quod ipsas nuptias abominentur, contra quos anathema dicitur in Sanguæ. synod. canon. 4: Ἀλλὰ δὴ καὶ τῷ παρθενεύοντι, ἢ ἑγκρατουμένῳ οὐ δὲ αὐτὸ τὸ καλὸν, ἀλλ' ὡς τὸ γάμον βδελυσσομένῳ ἀνάθεμα. Idem et illi, qui virginitatem colit, vel continentiam servat non ipsius boni causa, sed quo*

matrimonium abominetur, anathema. Quod ipsum diserte cum Nysseno, noster: Ὁ δὲ καὶ τὸν γάμον ἐπίσης τῇ μοιχείᾳ βδελύσσεται. *Hic vero matrimonium æque ac adulterium detestatur.*

(35) *In prodigalitati et avaritiæ medio.* Non ponit exemplum de virtute justitiæ Nyssen., loco memorato supra, not. 52; sed Theophanes noster id affert, et quidem neque artificis, ut aiunt, statera hæc dicta de medio extremisque virtutum pendenda sunt, sed communi libra. Cæterum enim, si ad amussim theologice dicta hujus Patris exigantur, prodigalitas et avaritia non sunt extrema vitiosa justitiæ, sed liberalitatis. Justitia vero proprie dicta habet sane medium suum; sed illud theologo vocant medium rei, non rationis, quandoquidem enim virtus est, quæ respicit alterum, sumit suam mediocritatem ab ipsa re conparata juri alterius, atque adeo in ipsa alio modo per defectum peccatur et per excessum; de quo latius quaerunt et disputant Philosophus et theologo cum sancto Thoma, II, p. II, quos vide. Quoniam vero liberalitas, justitia quædam est, seu, ut scholastici loquuntur, pars illius potestativa, quia nimirum alterum respicit, et obtinet modum quædam rationemque justitiæ, ideo quæ huic propie parti extrema tribuuntur, generi universo et accommodare vero aliquo sensu hi Patres possunt.

(36) *Et ipsa mediæ.* Nyssenens loco jam cit. not. 52, 53, idem docet, sed verbis modo discrepans. Quam enim φρόνησιν, prudentiam, cum Nyssen. σεφίαν sapientiam appellat, Ἡ σοφία, inquit, δεινότητός τε καὶ ἀκρασιότητός τὸ μέσον ἔχει. Οὕτε τὸ ὄψεως τὸ φρόνιμον ἐπαινετὸν, οὕτε τῆς περιστερᾶς τὸ ἀκέραιον, εἰ ἐφ' ἑαυτοῦ μόνου δεῖσι λαμβάνει τούτων ἐκάτερον, ἀλλ' ἢ διὰ μέσων τῶν δύο τούτων σύγκρατος ἕξις ἀρετῆ γίνεται. Hoc est eodem interpret.: *Sapientia versutiæ et simplicitatis mediæ est; nec serpentium versutiæ nec columbarum simplicitatis, si per se ipsum utrumque consideres, laudanda est, sed qui inter hæc habitus est, virtus est.* Hæc Nyss-en. Porro prudentiam quoque quamvis virtus voluntatis proprie non sit, sed rationis, in medio quodam examine consistere docet sanctus Thomas, p. I, part. II, quæst. 65, art. 3 in corp., quem audi; nihil enim explicatis a me potest afferri: *Idem medium, quod est virtutis moralis, est etiam ipsius prudentiæ; scilicet rectitudo rationis; sed prudentiæ quidem est illud medium, ut regulantis et mensurantis; virtutis autem moralis, ut mensuratæ et regulatæ similiter excessus: et defectus accipitur diversimode utrobique.* Ita S. Thomas. Explicat idem plusculis verbis Gregor. Valent. disp. 5. quæst. 7, *De attributis virt., p. I, et alii theologo.*

(37) *Inter simplicitatem, versutiamque constituta.* In designandis vitis opposuit Theophanes nomina, quæ ἀφιβολία, et in bono et malo ponuntur: quod et Nyssen. fecit in voce δεινότης, in qua convenit cum eo Theophanes, sed ille ἀκρασιότητα vocat alterum extremum, hic εὐθρασίαν, Et quidem εὐθρασία stultitiam, ignaviam, imperitiam rerum, et alia hujuscemodi, quæ defectum arguunt, at vero in

illis serpentis prudentia, neque columbae simplicitas; A utraque vero temperata excessum defectumque declinant. Qui igitur, consideratione atque iudicio adhibitis, sermonem ad audientium persuasionem accommodat, serpentis instar est prudens; instar vero columbae simplex, qui neque notitiam insidioris accipere vult, ut se ab illo defendat.

His armis cum se communisset generosissimus athleta Panteleemon, cujus hodie solemne agninus diem, Maximiani minas atque tormenta puerorum terriculamenta reputavit, et se quidem ad martyrium optime exacuit, nos vero ad ejus egregia imitanda facinora invitat. Sed fortasse quispiam impossibile duxerit posse quempiam eum imitari, cum neque Panteleemonis nomen, neque genitorem sit nactus hujusmodi, ut reliqua vitae studia possit cum eo habere communia. Quis enim contingentem illius vitae rationem ex electione consequi poterit? Nos vero quod difficile apparet, facile esse aperte demonstrabimus. Sed hoc maxime perspicuum fiet, si quae de ipso narrantur, prius explicuerimus, quod sane quam brevissime absolvemus, ne iis qui norunt, videamur esse prolixi. Panteleemon hic athleta, sicuti de eo prodit historia (38), patrem habuit Eustorgium, matrem vero Eubulem, et ipse Pantoleonis nomen. Sed a puero in disciplinam Eutropio cuidam traditus, Hippocratis et Galeni doctrina eruditus fuit. Cum vero in Hermolaum sacerdotem incidisset, de veritatis dogmatis instructus ab eo fuit: et divino sanctificatus lavacro in Panteleemonem primum commutavit nomen. Atque exinde caeteris mysterii magister evasit. Quemdam vero a serpente commorsum Christi nomine implorato sanavit, lethale illius serae venenum precibus retundens, itemque alium jam demortuum eodem medicamento revocavit ad vitam. Postea cum jam sibi potens factus esset, sistitur Maximiano tyranno, et multa tormenta perpressus per mortem ad **397** beatam transiit vitam.

Ἐλλειψιν διαπέφουγεν. Ὁ γοῦν μετὰ περισκέψεως καὶ κατανοήσεως πρὸς εὐπέθειαν τῶν ἀκούοντων τὴν διδασκαλίαν οἰκονομῶν φρόνιμος ὡς ὄφει ἐστίν· ἀκέραιος δὲ ὡσεὶ περιστερά ὁ μὴδ' εἰς ἔννοιαν λαμβάνων ἀμύνασθαι τὸν ἐπιβουλεύοντα.

Γούτοις τοῖς ἔπλοις ἑαυτὸν περιφράξας Παντελεήμων ὁ γενναϊότατος ἀθλητῆς, οὐ τὴν ἱερὰν πανίγυριν ἀγομεν, Μαξιμιανοῦ τὰς ἀπειλὰς καὶ κολάσεις ἠγγήσατο νηπιόπρεπῆ μορμολύκεια, παραθήξας μὲν ἑαυτὸν εὐ μάλα πρὸς τὸ μαρτύριον, προτρέπων δὲ καὶ ἡμᾶς τὰς ἀριστείας ζηλοῦν ἐκείνου καὶ τὰ παλαισμάτα. Ἄλλ' ἴσω; ἀμύχανόν τις ἠγγήσατο δύνασθαι τινα τοῦτον μιμησασθαι, μήτε Παντελεήμονα κεκλημένον, μήτε πατέρων φῦντα τοιοῦτον, τοῖς λοιποῖς ἐπιτηδεύμασι κοινωνήσαντα. Πῶς γάρ τὴν συντυχικὴν πολιτείαν τοῦ μάρτυρος ἐκ προσιρρισεώς τις μιμήσεται; Ἄλλ' ἡμεῖς τὸ δοκοῦν δυσχερὲς βῆδιον εἶναι σαφῶς ὑποδείξομεν. Γένοιτο δ' ἂν μάλιστα τοῦτο διαφανέες, εἰ τὴν περὶ αὐτοῦ διήγησιν πρότερον διεξέλθοιμεν, ὃ εἶη καὶ ποιησῶ μάλα συνεταλμένως, ὡς ἂν μὴ δοκοῖεν εἰδῶσι μακρηγορεῖν. Παντελεήμων ὁ ἀθλητῆς, καθὼς ἡ κατ' αὐτὸν ἱστορία φησὶ, γέγονε πατρὸς μὲν Εὐστοργίου, μητρὸς δὲ Εὐβούλης, Παντολέων ὀνομαζόμενος. Ἐκ δ' ἐστὶ παίδων καθηγητῆ τινι Εὐτροπίῳ παραδοθείς, τὰ Ἰσποκράτους καὶ Γαλῆνου ἐκπαιδεύεται. Ἐρμολάῳ δὲ τῷ ἱερῷ ἐντυχῶν, μυσταγωγεῖται παρ' αὐτοῦ τῆς ἀληθείας τὰ δόγματα. Καὶ τελεσθεὶς διὰ τοῦ θεοῦ λουτροῦ, Παντελεήμων μετονομάζεται. Καὶ γίνεται τὸ ἐντεῦθεν καὶ τοῖς ἄλλοις τῶν μυστηρίων διδάσκαλος. Διχθέντος δὲ τίνος ὑπὸ ἔχρωτος, τῆ τοῦ Χριστοῦ ἐπικλήσει κατέστησεν ὑγιᾶ, ἀμβλύνας; εὐχῆ τὸν θανατώδη τοῦ θηρίου ἴον. Καὶ ἄλλον δὲ ἤδη τελευτήσαντα τῷ αὐτῷ φαρμάκῳ ἐπανήγαγε πρὸς ζωὴν. Εἶτα δυναμωθεὶς τῆ πίστει, τῷ τυράννῳ παρίσταται Μαξιμιανῷ, καὶ πολλῶν βασάνων πείραν λαβὼν, διὰ θανάτου μεθίσταται πρὸς τὴν μακαρίαν ζωὴν.

Francisci Scorsi notæ.

bonam partem etiam simplicitatem, innocentiamque significat, maxime apud Thucyd. Ita Etym. m. γ. : Εὐθήης λέγεται καὶ ὁ χρηστοθήης, καὶ ὁ ἀνοῦς, καὶ βλάξ· καὶ εὐθήης τὸ ἀπλοῦν καὶ ἀπόνηρον. Τάττεται καὶ ἐπὶ καλοῦ καὶ ἐπὶ κακοῦ εὐθήεια, μωρία, ἀνοία. Θουκυδίδης ἐν τρίτῳ τὸ εὐθήης ἐπὶ τοῦ βελτίονος λαμβάνει, καὶ ὁ φιλόσοφος. Hoc est : Εὐθήης, dicitur qui probis est moribus; itemque stultus, et mollis. Et simplex, et malitiæ expertus. Ponitur et in bono et in malo εὐθήεια, et idem est ac stultitia et inscitia. Thucydides in tertio, τὸ εὐθήεις in meliorem partem sumit, ut et philosophus. Hæc περὶ τῆς εὐθήειας. Rursus περὶ δεινότητος ipse Aristoteles Ethic. lib. vii, cap. iii, docet eam esse non prudentiam, sed prudentiæ similem, et mediam quamdam facultatem : Ἔστι δὲ τις δύναμις, ἣν καλοῦσι δεινότης. Αὕτη δὲ ἐστὶ τοιαύτη, ὥστε τὰ πρὸς τὸν ὑποτεθέντα σκοπὸν συντείνοντα δύνασθαι ταῦτα πράττειν, καὶ τυλάσθαι αὐτῶν. Ἄν μὲν οὖν ὁ σκόπος ἦ καλός, ἔπειται· ἢ ἐστὶν, ἂν δὲ φαῦλον, πανουργία. Hoc est ex interpr. Bernardi Febriani : Est itaque facultas quadam,

quam calliditatem vocant; ea est talis, ut quæ ad propositum scopum conducunt, agere possit, atque assequi : atque hæc quidem, si propositum honestum sit, est laudabilis, si pravum, versutia est. Cuius itaque ita se habent horum vocabulorum ratio, primum quidem, hoc est εὐθήεια, visum est rendere, stultitiam, potius quam, simplicitatem, quia simplicitas etiam virtutem significare potest; hic autem agitur de vitio; alterum, nempe δεινότης, calliditatem : nam hæc Latine vox, quæ maxime proprie respondet Græcæ δεινότητι, astutiam, versutiamque significat, eamque quam etiam Græci πανουργίαν, et vix unquam in bonam partem accipitur. M. Tullius, Offic. i : Scientia quæ est remota ab iustitia, calliditas potius, quam sapientia est appellanda. Cum igitur pro extremo vitioso δεινότης apud Theophanem accipitur, recte calliditatem Latine verti, quæ sane pro versutia accepta stultitiæ ex altera parte opponitur.

(38) Prodit historia. De S. Pantaleone scripsit Metaphr. apud Surium. Vide præterea supra not. 27.

Πῶς οὖν ὁ πρὸς αὐτὸν ἡμῶν ζῆλος γενήσεται; Ἐκαστος ἡμῶν υἱὸς Εὐστοργίου καὶ Εὐβούλης ἐστὶ. τῆς θείας, φημί, δυνάμεως τοῦ πάντα τεκτενημένου Θεοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ Θεῖον κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν οὐτ' ἄρβεν οὕτε θῆλυ ἐστὶ, καὶ μήτηρ ἡμῶν λέγεται καὶ πατήρ, Εὐβούλη μὲν διὰ τὴν μεγάλην βουλὴν τῆς ἡμῶν παραγωγῆς, καθ' ἣν ἔλεγε· «Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν,» Εὐστόργιος δὲ ὅτι τοιαύτην στοργὴν εἰς ἡμᾶς ἐνεδείξατο, ὥστε «τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ δοῦναι λύτρον ὑπὲρ ἡμῶν.» Παραχθέντες τοίνυν ὑπὸ τῆς θείας τοῦ τεχνουργοῦντος δυνάμεως; τῷ Εὐ-ροπίῳ ἐδόθημεν. Νόει δὲ διὰ τοῦ ὀνόματος τὸν πολύ-ροπον τόνδε βίον, τὸν εἰς τάναντία μεταπίπτοντα καὶ τρεπόμενον· ἐν τούτῳ γενόμενοι, ἔκοντι γεγονάμεν παντολέοντες. Ὅταν γάρ τις διαστροφὸν ἔχη τὸν νοῦν, καθάπερ ὁ λέων τὰς ὄψεις, καὶ νεύοντα πρὸς τὰ πάθη, ἀρπακτικὸς τε καὶ ἀμετάδοτος ἦ, ὡς ἐν ὀνύχων ἀκμαίς τῇ ἀδικίᾳ κατασπαράσσει τὸν πέλας, παντολέον ἐστὶ, πάντα τοῦ λέοντος τὰ φυσικὰ πάθη φέρων· ἐκ προαιρέσεως, μεταπλασθεῖσης ἀπὸ τῆς εἰς Θεὸν ὁμοιότητος ἐπὶ τὸ θηριῶδες τῆς φύσεως. Τοιοῦτους τοίνυν τυγχάνοντες πρότερον μὲν ἠθικῆ δεῖ νοουτεῖσθαι φιλοσοφίᾳ, ἅτινά εἰσιν Ἰπποκράτους καὶ Γαληνοῦ τὰ παιδεύματα· τουτέστιν ὡς ἴππον κρατεῖν τὸ σῶμα, καὶ τὰς ὀρμάς τούτου δουλαγωγεῖν, καὶ γαληνὸν βίον ἔχειν καὶ ἡσυχον. Ἄν τούτοις προγυμνασθῆς, Ἐρμόλαός σε μυσταγωγῆσει τὰ τελεώτερα. Εἴη δ' ἂν Ἐρμόλαος ὁ ἑρμηνεὺς τοῦ λαοῦ, ὁ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλος. Οὗτος ὑποδειξέι σοι τὴν τῆς σωτηρίας ὁδόν· καὶ τῷ λουτρῷ τῆς μετανόιας ἀποκαθάρας σε, ἀντὶ Παντολέοντος ποιήσει Παντελεήμονα· ἀποξύσας γὰρ τὸ θηριῶδες ἦθος, μιμητὴν ποιήσει τοῦ ἐλεήμονος ὡς ἔργους τὴν κλήσιν ἐνδείξασθαι. Κἂν ἴδῃς τινὰ τρωθέντα ὑπὸ τοῦ νοητοῦ ὕψους, καὶ κινδυνεύοντα εἰς πονηρίᾳ τινὰ πρᾶξιν πεσεῖν, μεταδοίης ὧν εὐληφας, ἐπιπάσσης τῆς διδασκαλίας τὸ φάρμακον, καὶ στήσεις τὴν ἐκ τῆς ἀμαρτίας φθοράν. Κἂν ἐντύχῃς τινὲ τελείως τὸν τῆς ἀμαρτίας θνήξαντι θάνατον, καὶ τούτον τῷ τῆς μετανόιας φαρμάκῳ ἀναστήσεις τοῦ πτώματος. Ἄν προσβάλλῃ ὁ νοητὸς Μαξιμιανὸς ὁ κοσμοκράτωρ διάβολος τὰς βασιάνους ἐπιπέρων τῶν πειρασμῶν, γενναίως ἀντίστηθι. Ὑπέμεινεν ὁ μάρτυς ξίφη καὶ μαχαίρας· ὑπόφερε σὺ γλώσσας ἠκονημένας εἰς λοιδορίαν. Ἐσθεσεν ἐκεῖνος πυρὸς ἐρῶν· ἀπομάρανον σὺ τὴν ἔνδον πυρκαϊάν τῶν παθῶν καὶ θυμὸν ἀλόγιστον, ζέοντα καὶ διεγειρόμενον πρὸς ὕψιν ἀντιλουπῆσεως. Ἄν οὕτω βιώῃς, οὐ μακρὰν ἔσῃ τοῦ μάρτυρος, καὶ αὐτὸς ἀθλήσας κατὰ προαίρεσιν, καὶ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ἀπολαύσεις ἐν Χριστῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ ἀνάρχῳ αὐτοῦ Πατρὶ, καὶ τῷ παναγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Quo igitur modo nostra ad illum imitatio se habebit? Unusquisque nostrum filius Eustorgii est et Eubules, divinæ, inquam, potentiae ejus qui omnia fabricatus est Dei. Quoniam enim Deus secundum naturam suam rationem neque mas est, neque femina, et mater et pater noster dicitur, et Eubule quidem propter magnum consilium, quo usus est in creatione nostra, cum dixit: «Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram», Eustorgius vero, quoniam salem erga nos amorem ostendit, «ut Filium suum unigenitum daret», redemptionem pro nobis. Igitur ab omnium opifice Dei virtute procreati Eutropio traditi sumus. Quo nomine mutabilem hanc vitam intellige quæ in contrarium nobis cadit et verit: in hac vita versantes sponte Pantoleones evasimus. Cum enim aliquis perersam mentem, sicuti leo torvum habet a-pectum, et passionibus annuentem, atque adeo rapax est et sni tenax, ut proximum per injustitiam quasi unguinum mucrone dilaceret, Pantoleon sane est, omnes scilicet, quæ leoni naturaliter insunt, malas affectiones voluntarie gerens: ad ferinum quiddam ex ea similitudine, quæ cum Deo intercedebat, commutata natura. Tales igitur si nos esse contingat principio quidem morali philosophia quasi Hippocratis et Galeni disciplinis nos oportet institui: nimirum ut in corpore velut equo domimur, ut ejus permotiones redigamus in servitutem et tranquillam vitam quietamque transigamus. Si in his te autem exerceueris, Hermolaus te de perfectioribus instruet. Hermolaus vero fuerit ille qui populi interpret est, Ecclesie scilicet magister. Hic tibi salutis commonstrabit viam: et expians te lavacro poenitentiae pro Pantoleone Pantelemonem efficiet: exsurgens enim quidquid est ferinum, ejus, qui misericors est reddet imitatore, ita ut factis comprobes nomen. Quod si quem videris ab intelligibili serpente vulneratum et jam in periculo versari, ne in aliquam pravam decidat actionem, impertiare quæ accepisti, et doctrinæ medicamentum inspergas et luem a peccato manentem sistas. Si vero quempiam offenderis jam omnino peccati morte exanimatum, hunc etiam poenitentiae medicina a lapsu restitue. Quod **398** si te Maximianus ille qui sub intelligentiam cadit, invaserit, princeps scilicet mundi diabolus, tormenta tentationum sustinens generoso animo obsiste. Toleravit martyr enses et gladios; tolera tu linguas ad convicia exacutas. Exstinxit ille vim ignis, tu passionum intus æstuantium incendium comprime, iraque præter rationem effervescentem et ad ulciscendi appetitum te concitantem. Si hanc tenueris vitam rationem, non longe a martyre aberis, cum et ipse voluntatis electione certaveris, æternisque perfrueris bonis in Christo Domino nostro, cui gloria et potestas una cum Patre ejus experte principii, et

Gen. 1, 26. Joan. III, 16; I Joan. IV, 9.

HOMILIA LIX.

In salutarem Transfigurationem Domini nostri Jesu Christi.

Quod evenire pastōri solet gregem suum sibi subolescentem, et super herba viridi, quæ varietate copioseque delectet, congregatum aspicienti (tunc enim in excelsa aliqua rupe considens eumque coactum circum circa collustrans, lætitia effertur et gaudio, et pastorale occipit carmen), idem mihi hodierna hac celebritate contingit. Videns (39) enim populum meum, gregem Deo dilectum ad sacram hanc ædem tanta cum religione concurrentem, in qua Dominæ nostræ omni ex parte purissimæ (40) imago non manufacta (41) collocata est, magnopere lætor, ac præ gaudio gestire videor, et ad habendum sermonem impellor, quo præsentis hujusce magni diei festi mysteria sum explanaturus. Atque ita me animi alacritas excitat, prout affectum video gregem. Verumtamen illud quoque usuvenit mihi, quod rustico cuidam convivatori (42), qui multos clarosque convivas excipere se gloriatur, sed vero præ egestate non possit dulcibus ac variis eos ferculis exhilarare. Nihil tamen minus divinum numen precibus communiter placantes, ut animas hodie nostras ea luce, quæ in Thabor effulsit, illustret; age jam ascendamus in 399 montem Domini, prout Isaias loquitur³⁹, et Michiæ hortatur⁴⁰, et pro virili parte consequamur eum, qui, ut ait Habacuch, ascendit super excelsa⁴¹, ut ubi in summo monte animo ac mente constiterimus, gloriam Jesu contemplemur. Inde enim quasi lucem ejaculatur, et veluti fulguris splendor aspectus ejus, quod etiam canit Habacuch (43)⁴¹. Queramus itaque qua de causa Transfiguratio facta sit et quid sibi velit nova hæc et admirabilis apparitio? qua vero ratione non prius, sed appetente Passionis tempore? deinde quamobrem non multis inspectantibus hoc editum

³⁹ Isa. II, 3. ⁴⁰ Mich. IV, 2. ⁴¹ Habac. III, 19. ⁴² Ibid. 11.

Francisci Scorsi notæ.

(39) *Populum meum videns*, etc. Adverte Theophanis episcopi amorem in gregem suum, et gaudium ob ejus frequentem synaxim ad res sacras. Id in Procem. II, § 9, observatum est.

(40) *Omni ex parte purissimæ*. Congessi multas voces ad explicandam unam πανοπέραγος, nec dum fortassis asserutus sum ejus ἔμφρασις, sed quidquid in hac voce continetur, eoque plus B. Virginis sanctitati et puritati convenit. Vide de his et similibus vocabulis compositis dicta, not. 8, hom. 3, et præsertim ut ea explicet D. Thomas, not. 9, hom. 50.

(41) *Imago non manufacta*. Non sunt eadem bis regeŕenda. Egimus de hac quantum satis visum est ad illustrandam hanc imaginem, Procem. I, Isag. § 3; ea huc transferenda.

(42) *Rustico cuidam convivatori*. Si vim et etymon verbi ἀπειράχων species, significat hominem, qui, quod bonum, honestumque, et decorum ait, ignorat, inexperius est. Unde ἀπειράχων, honesti inesperienza, decori ignorantia, et alia hujusmodi. Verti autem, τὸ ἀπειράχων ineptum, nam hæc vox Latine hæc ipsa complectitur, quæ ἀπειράχων, quod subtilius cum rethoricam docerem,

A

OMILIA Nῆ.

Εἰς τὴν σωτήριον Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ὅσον τι πάττειν εἰώθει ποιμὴν πληθυνθεῖσαν αὐτῷ τὴν ἀγέλην ὄρων, καὶ θροισμένην ἐν χιόσρῃ πῶα, καὶ γλαφυρῇ, καὶ ἀμφιλαφεῖ (τότε γὰρ ἐφ' ὕψηλῆς τινος σκοπιᾶς κεκαθικώς, βλέπων ἐν κύκλῳ περιθροισμένον τὸ ποίμνιον, χαίρει, καὶ γέγηθε, καὶ ἄδει μέλη τὰ νόμια), τοιοῦτον ἔμοι συνέβη περὶ τὴν παρούσαν πανήγυριν. Ὁρῶν γὰρ τὸν ἐμὸν λαόν, τὸ θεοφιλὲς ποίμνιον, οὕτω θεοφιλῶς πρὸς τὸν ἱερὸν σηκὸν εἰσδραμὸν, ἐν ᾧ τὸ ἀχειρότευκτον ἱῶρυται: τῆς πανυπεράγνου Δεσποίνης ἡμῶν ἀπεικόνισμα, εὐφραίνομαι, καὶ χαίρω, καὶ γέγηθα, καὶ πρὸς τὴν διδασκαλίαν ἐπέγομαι, διηγησόμενος τῆς παρούσης μεγάλης ἑορτῆς τὰ μυστήρια. Ἄλλ' ἢ μὲν προθυμία οὕτω με διεγείρει πρὸς τὴν τοῦ ποιμνίου διάθεσιν. Ταυτὴ δὲ πάσῳ ἀπειροκάλῳ τινὶ ἐστιάτορι, φιλοτιμουμένῳ μὲν πολλοὺς ἐπιτίσαι δαιτυμόνας καὶ ὕψιλοὺς, ὑπὸ δὲ πενίας μὴ δυναμένῳ τούτους εὐφράναι γλυκῆσι καὶ ποικίλοις ἐδέσμασιν, Ὅμως εὐχαίς κοινῇ τὸ θεῖον ἠλευσάμενοι, τὰς ψυχὰς ἐλλαμψύρναι τῷ θεῷ φωτὶ σήμερον ἐν τῷ θαυμάριῳ αὐγάσαντι, δεῦτε, ἀναθωμεν εἰς τὸ ἕρος Κυρίου κατὰ τὴν Ἰσραὴλ φωνὴν, καὶ Μιχαίου παραίνεσιν. Ὡς δυνατὸν ἐφεπόμενοι ἐ τῷ ἐπὶ τὰ ὕψηλὰ ἐπιβῶντι, ὡς φησιν Ἀβδακούμ, ἴνα, τῷ λογισμῷ πρὸς τὴν ἀκρίβειαν τοῦ ἕρους γινόμενοι, τὴν δόξαν τοῦ Ἰησοῦ κατοπτεῦσωμεν. Ἐκεῖσε γὰρ ὡς φῶς βολίδες αὐτοῦ πορεύονται, καὶ ὡς φέγγος ἀστραπῆς ἡ δῆλις αὐτοῦ Ἀβδακούμ καὶ τοῦτο θεσπιωθεῖ. Ζητήσωμεν τίνος ἔνεκεν ἡ μεταμόρφωσις γέγονε, καὶ τί βούλεται ἡ παράδοξις αὕτη ἐμφάνεια; Πῶς δὲ καὶ οὐ πρότερον, ἀλλὰ πλησίον τοῦ Πάθους ἐγένετο; Ἐπειτα διὰ τί μὴ πολλῶν παρόντων καὶ θεατῶν γενομένων τοῦτ' ἐπὶ παράδοξον γέγονεν, ἵνα τὸ θαῦμα πολλοὺς ἐξη μάρτυρας, ὥσπερ ἀμέλει καὶ τὰ ἄλλα παράδοξα, ἧ τε

explicavi in illum locum M. Tullii II, *De orat.*, ubi et ipse enucleatius quid ineptum et ineptiæ valeat; quem vide si vis. Porro autem ἐστιάτορα *convivatorem* verti usus communior et clariore vocabulo; sed et *patrem convivii* seu *cœnæ* ἐστιάτορα dixerit. Ita enim antiqui indigitabant, Cicero *dominium* epuli vocat. Horat. :

*In primis Lucanus aper lemi fuit austro
Captus, ut aiebat cœnæ pater.*

Nonius eum, et *dominium contitii*, et *dominium* sine ulla additione vocari solitum admonet. Hæc ex Antonio Muræto viro doctissimo in illud Cav. : *Aureli pater esuritionum*.

(43) *Quod etiam canit Habacuch*. Respicit ad illud vers. 11 orat. Habac. quem sic citant LXX : Εἰς φῶς βολίδες σου πορεύονται. Εἰς φῶς ἀστραπῆς ὄπλων σου. Quæ in nostra Latina Vulgata : *In luce sagittarum tuarum ibunt; in splendore fulgurantis iustæ iustæ*. At vero in Lat. Sixt. : *In luce jacula tua ibunt; in splendore coruscationis armorum tuorum*. Hæc postrema Theophanes accoumians ad suum sensum submitavit, et pro ὄπλων σου, posuit ἡ δῆλις αὐτοῦ.

τῶν νεκρῶν ἀναβίωσις, καὶ τῶν ἀλαῶν ἢ ἀνάβλυψις, ἅ καὶ τῶν παρειμένων ἢ τόνωσις;

Μετὰ τοῦτο ἐξετάσωμεν, ὅτου χάριν οὐκ ἐν πε-
διάδι; ἀλλ' εἰς ὄρος δεικνυσι τὴν τοιαύτην ἐμφά-
νειαν; Διὰ τί δὲ μὴ πάντα; παραλαμβάνει τοὺς μα-
θητάς, ἀλλὰ τοὺς ἐννέα καταλιπόν, τοὺς τρεῖς μόνους
ἀνήγαγε; Κἂν τρεῖς ἔδει παρῆναι, διὰ τί μὴ ἄλλους,
ἀλλὰ Πέτρον, καὶ τοὺς Ζεβεδαίου υἱούς; Εἰ δὲ καὶ
κατὰ τινὰ μυστικώτερον λόγον εἰς ὄρος ἔδει γενέ-
σθαι τὴν τοιαύτην ἐμφάνειαν, πῶς, πολλῶν ὄντων
κατὰ τὴν Παλαιστίνην ὄρων, παρέδραμε τὸ ὄρος
Σιγῶρ, καὶ τὸν Κάρμηλον, ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς Γαλιλαίας
ὄρος παρήκε, καὶ τὸ τῆς Σαμαρείας; ἐξέκλινε, καὶ
οὐδὲ πρὸς τὸ ὄρος ἀνῆλθε τῶν Ἑλαιῶν, ἀλλὰ πάντων
προέκρινε τὸ Θαβῶριον; Τί δὲ καὶ τῶν προφητῶν ἢ
παρουσία ἐβούλετο, καὶ διὰ τί μὴ ἄλλους, ἀλλὰ Μω-
σῆα καὶ Ἡλίαν παρέστεισε; Πόθεν δὲ οἱ ἀπόστολοι
τούτους εἶναι διέγνωσαν; Ὡν γὰρ τὰς ὄψεις πρότε-
ρον οὐκ ἐθέσαντο, τούτους δυσχερὲς ἦν ἐπιγνῶναι
παραστάντα; αἰφνίδιον. Εἰ δὲ ἤρκεσαν ἐκ τῶν νεκά-
δων μόνος Μωϋσῆς ἀνερχόμενος, ἀνωθεν δὲ Ἡλίας
καταρχόμενος, πῶς οὐκ ἔδοξεν ἄρκετὸν καὶ ἀπὸ γῆς;
εἰς τῶν μαθητῶν παραλαμβανόμενος; Ἐπὶ τούτοις
πῶς, τοῦ Υἱοῦ μεταμορφουμένου, τοῦ Πατρὸς δὲ ἀνω-
θεν μαρτυροῦντος, οὐκ ἐμνημόνευσεν ἡ Γραφή καὶ
τοῦ Πνεύματος ἁγιοῦ τούτων ὑπάρχοντος; Ταύ-
την γὰρ τὴν ἀπορίαν ἡμῖν οἱ πνευματομάχοι προ-
βάλλονται, ἀλλοτριῶσαι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ βουλόμενοι
τὸν Παράκλητον. Ταύτης τῆς δωδεκάδος τῶν ζητη-
μάτων προτεθείσης ἡμῖν, φέρε σὺν Θεῷ καὶ τὰς τού-
των ἐπιλύσεις ὡς δυνατόν σαφηνίσωμεν.

Τίνος χάριν ἡ παράδοξις γέγονε μεταμόρφωσις;
Ἐπειδὴ ὁ τοῦ Πάθους καιρὸς ἐγγεινίαζε, καὶ ἡ τῶν
Ἰουδαίων ἐβεδαιοῦτο ἐπιβουλή, καὶ ἡ ὑπὲρ ἡμῶν
οἰκονομία ἐμελλε πέρας εἰσεδέξασθαι, καὶ ὁ σταυρὸς
ῥῆθι ἐπήγγυτο, ἵνα μὴ καὶ οἱ μαθηταὶ τὰ τῶν Ἰου-
δαίων πάθοιεν ἐν τῷ τοῦ Πάθους καιρῷ τοὺς λογι-
σμούς ὑποκαρδαινόμενοι, καὶ οἱ πρότερον διὰ τῆς
τοῦ Πέτρον γλώττης Υἱὸν Θεοῦ ὁμολογήσαντες,
ὄρωντες ὑστερον ἀνατκολοπιζόμενοι ὡς κατάκριτον,
ψιλὸν νομίσωσιν ἄνθρωπον, ἐπιστηρίζει τούτους τῷ
παραδόξῳ θεάματι, ἵν' ὅταν ἴδοιεν αὐτὸν προδιδόμε-
νον, καὶ ἀγωνιῶντα, καὶ ἀπευχόμενον τὸ τοῦ θανά-
του ποτήριον, καὶ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ἀρχιερέως πε-
ριελκόμενον, ἀναλογισθῶσι τὴν εἰς τὸ Θαβῶριον
ἐλευσιν· καὶ ὡς οὐκ ἂν ἄκων παρεδόθη πρὸς θάνα-
τον, ὁ τὴν δόξαν ἀμπεχόμενος τῆς θεότητος, καὶ
Υἱὸς Θεοῦ ἀγαπητὸς μαρτυρούμενος. Ἄν τὸ πρόσω-
πον θεάσωσιντο ῥαπιζόμενον καὶ πτυόμενον, μηκέτι
σκανδαλισθῶσι τὴν ὑπὲρ ἧλιον ἑλλαμψιν τούτου ταῖς
μνήμαις ἀναπεμπάζοντες· ἂν πορφύραν χλευσπι-

miraculum est, ut multos testes haberet; quomodo
miracula caetera peracta sunt, vel revocandis in
vitam mortuis, vel restituendo caecis visu, vel dis-
solutis artibus confirmandis.

Post hæc exquiramus, cur non in campestri loco,
sed in arduo monte tale spectaculum exhibuerit;
et cuius rei gratia non omnes discipulos adhibet;
et cuius rei gratia non omnes discipulos adhibet,
sed relictis novem, tres dumtaxat in montem edu-
xerit? quod si tres modo oportebat asciscere, cur
non alios, sed Petrum, et duos filios Zebedæi?
quod si occulta quædam ratio fuit, cur in monte
Dominum apparere oportuerit, quid fuit, quod cum
multi in Palæstina montes essent, montem S'gor
Carmelumque prætermisit, montem etiam Galilææ
posthabuit, et Samarizæ declinavit, ac ne in montem
quidem Olivarum ascendit, sed omnibus his an-
teposuit Thabor? Quid porro prophetarum inter-
ventus sibi voluit? et quare non alios nisi Mosem
et Eham statuit ibi præsentēs? unde vero eos apo-
stoli cognoverunt? quos enim de facie ante non
norant, difficillimum erat eos ex improviso appa-
rentes dignoscere. Quod si satis fuit unum ex mor-
tuorum numero Mosem ascendere, et ex alto unum
descendere Eliam, cur etiam non satis videri po-
terat unus ex discipulis assumptus e terra? Ad hæc
quomodo transfigurante se Filio, ac Patre testi-
monium superne dicente, non etiam de Spiritu
sancto Scriptura mentionem fecit, qui ab illis est
indivisus? hanc enim nobis pneumatomachi, qui
(44) a Patre et Filio Paracletum segregare volunt,
dubitationem objiciunt. Has a nobis propositas duo-
decim quæstiones, age jam Deo juvante, quantum
in nobis erit, expediamus.

400 Quo consilio admirabilis Transfigu-
ratio habita est? Quoniam Passionis tempus
appropinquabat, et Judæorum insidiæ confir-
mabantur, et quæ erant ad salutem nostram dis-
posita ad effectum finemque perducenda erant,
jan que crux figebatur, ne discipulis idem contin-
geret, quod Judæis, ac ipso Passionis tempore mente
animoque nutarent; et qui ante Dei Filium illum
Petri voce confessi fuerant, post affixum cruci ut
damnatum reum videntes, nudum hominem existi-
marent, hoc eos admirabili spectaculo præmunit,
ut cum ipsum jam proditum et angore animi ma-
gnopere laborantem, et deprecantem calicem mortis,
et raptum in atrium principis sacerdotum viderent,
adventum illum in Thabor in memoriam revocarent,
reputarentque non invitum esse traditum morti
eum, qui divinitatis gloria amictus, et Filius Dei
dilectus testimonio comprobatus esset. Si faciem
colaphis cæsam et oblitam sputis aspicerent, non
superesset offensionis locus, cum splendorem illum

Francisci Scorsi notæ.

(44) *Pneumatomachi*. Hoc est Spiritus oppugna-
tores, qui adversantur blasphemis suis Spiritus
sancti divinitati; quorum hæresiarchæ Macedonius
Eunomiusque fuerunt. Vide not. 85, hom. 56. Usus
autem potius sum verbo Latino ex Græco facto

Pneumatomachi, quod eo viderem usos alios adeo-
que Latinitate donatum. Alibi vero etiam placuit
illud describere pluribus, ita orationis varietate
vostulante.

solis luce clariorem reminiscerentur; si purpuram per annum ludibrium illi circumjectam, eundem tamen crederent, qui in monte indutus fuisset lumine sicut vestimento; si inter duos facinorosos homines in patibulo confixum, eundem esse reputarent, qui in Mosæ et Eliæ medio tanquam Dominus satellitio stipatus apparuisset: si in terra sepultum, ut unum ex mortuis, splendidam illam nubem versarent animo, a qua fuerant obumbrati. Illas itaque ob causas Transfiguratio facta est. Forasan etiam, quia, cum Salvator inter docendum, ut non corpori parcerent, hortatus his verbis fuerat: « Si quis vult venire post me, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me¹⁶, » difficile vero videbatur abnegare se ipsum, et probrosam mortem oppetere, ostendit discipulis idem Salvator qua sit eos gloria remuneraturus, si perpetuendis cruciatibus ac morte ipsum imitati fuissent. Nihil quippe aliud Transfiguratio fuit, quam species

A κῶς χλιειζόμενον, αὐτὸν εἶναι πιστεύωσι τὸν ἐν τῷ ἔρει περιβαλόντα τὸ φῶς ὡς ἑμάτιον· ἂν ἐν μέσῳ δύο κακούργων τῷ ἱερῷ προσπηγνύμενον αὐτὸν, κατανοήσωσι τὸν ἐν μέσῳ Μωσῆος καὶ Ἡλίου ὡς Δεσπότην δορυφορούμενον· ἂν ἐν τῇ γῆ ὡς νεκρὸν καλυπτόμενον, τῆς φωτεινῆς νεφέλης ἐνθυμηθῶσι τὴν ἐπισκίασιν. Διὰ ταῦτα μὲν οὖν ἡ μεταμόρφωσις γέγονε· τάχα δὲ καὶ ἐπειδὴ παραινῶν ὁ Σωτὴρ, ἀπειθεῖν τοῦ σώματος προέτρεπε, λέγων· « Ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἀκολουθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖτω με¹⁷· » δυσχερὲς δὲ ἐδόκει τὸ αὐτὸν θπαρνήσασθαι, καὶ τὸ ἐλθεῖν τὸν ἐπονείδιστον θάνατον, δείκνυσι τοῖς μαθηταῖς ὁ Σωτὴρ, οἷας δόξης ἀξιοθήσονται εἰ τὸ ἐκεῖνου πάθος μιμούμενοι. Οὐδὲν γὰρ ἄλλο ἡ μεταμόρφωσις ἦν, ἀλλ' οἷον προμήνυμα τῆς ἐσχάτης ἡμέρας, καθ' ἣν μετὰ τοῦ Θεοῦ οἱ δίκαιοι λάμψωσι. Nihil quippe aliud Transfiguratio fuit, quam species fulgebunt.

Quare autem non ab initio, sed prope Passionis tempus exhibitæ est? Nimirum quia discipuli imperfectiores initio non satis erant idonei, qui hoc donum exciperent: adeoque periculum erat, ne factum illud 401 præstigias deceptionemque censerent. Ideo postquam illius jam cepissent experientium, ac Dei Filium confessi essent, tunc sane altiore illo visu digni sunt habiti. Alia quoque ratio subest; quoniam enim mentis imagines per sensum videndi traditas progrediente tempore delere solet oblivio, ideo non multo ante Passionis tempus id fecit, ne miraculi obliviscerentur, sed quod spectaverant, præ oculis haberent.

Διὰ τί δὲ οὐκ ἐν ἀρχῇ, ἀλλὰ πλησίον τοῦ Πάθους ἐγένετο; Ὅτι τοι καταρχῆς ἀτελεῖς; ὄντες οἱ μαθηταί, ἀνεπίδεκτοι ἐτύγχανον τοιοῦτου χαρίσματος. Ἐμείλλον οὖν οἷα ἰδιῶται μαγγανείας φανακισμῶν τὸ πᾶγμα λογίσασθαι. Διὰ τοῦτο δὲ πείραν αὐτοῦ ἔλαβον, ὅτε Ἰδὸν τοῦ Θεοῦ ὠμολόγησαν, τότε δῆτα καὶ τῆς ὑψηλοτέρας ἡξιώθησαν ἐμμανείας. Καθ' ἕτερον δὲ λόγον, ἐπειδὴ περιπνεύσει τοῦ χρόνου ἀφαιρεῖται τῆς διανοίας ἡ λήθη τοῦ τύπου, ὧν διὰ τῆς ὕψους ἐληφθε, διὰ τοῦτο οὐ πρὸ πολλοῦ τοῦ Πάθους τοῦτα ποιεῖ, ἵνα μὴ τοῦ θαύματος ἐπιλάθωνται, ἀλλὰ τὸ θεαθῆν ἐν ὕψεσιν ἔχοιεν.

Neque vero multorum in conspectu Transfiguratio divina peragitur. Neque enim huiusmodi visionem profanorum oculi capere poterant, cuius tenuem quamdam et obscuram imaginem intuitus Isaias miserum se ipsum existimavit¹⁸. Nonne audis etiam antiquitus solum Mosem in Sina pervasisse, cum populus eam conueri gloriam non sustineret¹⁹? Quod si fulgentem gloria Mosæ vultum intueri sine velamine Hebræi non poterant²⁰, quomodo divinam gloriam videre valuissent? Cæcorum enim illuminatio, purgatioque leprosororum, et restitutio mortuorum ad vitam tolerabile sane erat, ut cuncto populo spectanda proponerentur; divinitatis vero gloriam vel obscuram cernere solis mundis corde ex Domini dicto conceditur. Nam si candentes solis radios cæciliens oculus intueri non sustinet, sed ab ipso fulgore obcæcatur et obscuratur, quid animis futurum erat a peccato et infidelitate cæcatis, si divinitatis jacula conspexissent? annon stupore illo percussi corpora destituisent ad insolitum illum admirandumque spectaculum vitali deficiente spiritu? quando nec angeli quidem aspectum homo sustinere potest. Ideo non in mediis turbis, sed seorsim hoc miraculum agitur.

Οὐ παρουσία δὲ πολλῶν ἡ θεία γίνεται μεταμόρφωσις· οὐ γὰρ ἦσαν δεκτικοὶ τῆς τοιαύτης θείας τῶν βεβήλων οἱ ὀφθαλμοί, ἤς ἀμυδρὰν εἰκόνα ὁ Ἡσαίας ἰδὼν, αὐτὸν ἐταλάνισεν. Οὐκ ἀκούεις ὡς καὶ πάλαι μόνος εἰσέδυ Μωϋσῆς εἰς τὸ Σίναιον, μὴ χωρήσαντος τοῦ καοῦ τὴν τοιαύτην δόξαν ἰδεῖν; Εἰ δὲ Μωσῆος τὸ πρόσωπον δοξασθῆν ἀπαρκαλύπτου οἱ Ἑβραῖοι ὄρῳ οὐκ ἔσχυον, πῶς ἂν τὴν θεῖαν δόξαν ἰδεῖν ἐξίσχυον; Τυφλῶν μὲν γὰρ ἀνάδελφισι, καὶ λεπρῶν κάθαρσις, καὶ νεκρῶν ἀναβιώσις, φορητὴ ἦν ὄρᾶσθαι παντὶ τῷ λαῷ· θεότητος δὲ δόξαν κἂν ἀμυδρὰν ἰδεῖν, μόνους; ἐστὶ φορητὴ τοῖς καθαρῶς τῇ καρδίᾳ, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν. Εἰ γὰρ τίς λευκοφανεὶς ἡλίου βολᾶς οὐ στέγει λημῶν ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ σκοτοῦται ὑπὸ τοῦ φωτὸς ἀμαυρούμενος, τί ἐν ἐπαθον ψυχῇ ὑπὸ ἀμαρτίας καὶ ἀπιστίας τυφλώσεται, εἰ τὰς βολίδας τῆς θεότητος; ἐθεάσαντο; Ἄρα οὐκ ἂν ὑπὸ τῆς ἐκπλήξεως; ἀπέλιπον καὶ τὰ σώματα τοῦ ζωτικῶς πνεύματος; ἐκλείψαντο; τῷ παρθεῖν θεάματι; ὅπου μὴδὲ ἀγγέλου θεῖον ὑπενεγκεῖν ἀνθρώπος δύναται. Τούτου χάριν οὐκ ἐν μέσῳ τῶν δχλων, ἀλλ' ἰδίᾳ τὸ θαῦμα γίνεται.

Non omnes propterea discipulos admittit, quod in-

Οὐ πάντας δὲ παραλαμβάνει τοὺς μαθητάς, ἐπειδὴ

¹⁶ Matth. xvi, 24.

¹⁷ Isa. vi, 5.

¹⁸ Exod. xix, 20, 21.

¹⁹ Exod. xxxiv, 29, II Cor. iii, 15.

συνῆν αὐτοῖς καὶ Ἰούδας ὁ κλεπτίστατος μαθητὴς ἄ
 ἑμμομασι δὲ μυσταροῖς οὐκ ἦν εἰκὸς θεαθῆναι τὸ τῆς
 θεότητος φῶς. Πῶς γὰρ προδότις ψυχῆ, καὶ φιλάρ-
 γυρος, καὶ τοιαῦτα κατὰ τοῦ διδασκάλου δολοβράφη-
 σσα, ἔρξῃ ἐδύνατο θεῖαν ἐμφάνειαν; Εἰ γὰρ οἱ
 ἐκλελεγμένοι τρεῖς μαθηταί, καθαρὰν ἔχοντες τὴν
 διάνοιαν, τῷ ἄδει κατεπηχότες, εἰς γῆν κατέπεσον
 κύμβαχοι, καὶ μικροῦ δεῖν ἐχωνεύοντο, τὸ πῦρ ἐκείνο
 μὴ στέγοντες, τί ἂν εἰκὸς τὸν προδότην παθεῖν;
 Ἀπειργεταῖ οὖν ὁ ἀσεβὴς τὴν δόξαν Κυρίου ἰεῖν,
 τοῦτο καὶ Ἥσαῦ προειδότες καὶ προθεσπίσαντος·
 « Ἀρθήτω ὁ ἀσεβής, ἵνα μὴ ἴδῃ τὴν δόξαν Κυρίου. »
 Ἀλλ' ἔρει τις ἰσως, καὶ διὰ τί μὴ τὸν Ἰούδαν μόνον
 καταλιπὼν τοὺς ἄλλους παρέλαθεν; οὐ γὰρ ὅτι πάν-
 τες, ὡς ἐκεῖνος, ἦσαν ἀνάξιοι. Ἀλλ' εἰ τοῦτο γέγονε,
 πρόφασιν ἂν εἶχεν ὁ προδότης τοῦ κακούργηματος,
 ὡς οὐ διὰ φιλοχρηματίαν τὴν ἐπιβουλήν μεμελέτη-
 σεν, ἀλλ' ἀντιλυπησάμενος βουλόμενος τὸν λυπήσαντα.
 Τὰς προφάσεις οὖν πανταχόθεν περιτρέψαντες ὁ Κύριος,
 ἀναπολόγητον ποιεῖ τὸν ἐπίβουλον, ἵνα γυμνῇ φανῆ
 τῆς φαύλης συνειδήσεως ἡ προαιρέσις.

Ἦ δὲ εἰς ἕως ἀνάβασις σύμβολον ἦν τοῦ χρῆναι
 τὸν μέλλοντα θεῶν μυστηρίων γενέσθαι μέτοχον
 καταλείπει τὴν πρὸς τὰ κάτω συμπάθειαν, εἰς δὲ τὸ
 ἄνω ὑψωθῆναι τῆς τῶν νοημάτων ὑψηλῆς ἀναβά-
 σεως· οὕτως τὰς θείας ἐμφάσεις ὡς ἐπίπαν ὁ Θεὸς
 ἐν ἕρεσι ἠράσσει δεικνύς. Καὶ παλαιὰ γὰρ τὴν Ἀβραάμ
 θυσίαν οὐκ ἐν πεδιάδι, ἀλλ' ἐν ὄρει γενέσθαι προσ-
 ἔταξε. Καὶ ὁ Λῶτ, φεύγων τὴν τεφρωθεῖσαν Πεντά-
 πολιν, οὐκ ἂν διεσώθη, εἰ μὴ εἰς ὄρος ἀνέδραμε· καὶ
 Μωϋσῆ δὲ χρηματίζων ὁ Θεός, καὶ δεικνύς τὸ ἐν τῇ
 βάρῃ μυστήριον, καὶ τὴν τοῦ λαοῦ προστασίαν ἐγχει-
 ρίζόμενος, ἐν ὄρει ταῦτα ποιεῖ. Ἀλλὰ καὶ ὅτε τὸν
 τῆς σκηπῆς τύπον ὑπέδειξε, καὶ ὡς φίλος ἐνώπιος
 ἐνωπιῶ διελέγετο, καὶ τοῦ νόμου τὰς πλάκας ἐνεχει-
 ρίζεν, εἰς τὸ ὄρος διεπράττετο ταῦτα τὸ Σίναιον. Καὶ
 Ἠλίου δὲ χρηματίζων, καὶ τὰς συμβολικὰς ἐμφα-
 νεῖας δεικνύς, εἰς ὄρος ἀνῆγεν αὐτόν. Ἀλλὰ καὶ ὅτε
 γέγονε καθ' ἡμᾶς, τὴν πτωχεῖαν ἡμῶν ὑπόδυσ, τὰ
 πλείω τῶν μυστηρίων ἐν ὄρειν ἐδείκνυ τοῖς μαθη-
 ταῖς. Κἂν ἐβούλετο μακαρίζειν τοὺς πτωχοὺς τῷ
 πνεύματι, καὶ τοὺς πενθοῦντας, καὶ τοὺς πρᾶξι,
 καὶ τοὺς ἐλεήμονας, καὶ τοὺς τὴν καρδίαν ἔχοντα;
 καθαρὰν, καὶ ὅσους ὁ τῶν μακαρισμῶν χορὸς περι-
 ἔλαθεν, εἰς ὄρος ἀνῆγε τοὺς μαθητάς. Κἂν ὅπως δεῖ
 προσεύχασθαι διδάσκειν ἐθέλη, καὶ τοῦτο εἰς ὄρος
 ποιεῖ. Οὕτω γοῦν καὶ τὴν θεῖαν αὐτοῦ δόξαν δεῖξαι
 βουλόμενος, ἀκολούθως εἰς τὸ ὄρος ἀνέρχεται.

Τὰλλα δὲ τῶν ὄρων παραδραμῶν, ἐκλέγεται τὸ
 Θαβώριον· ἐπειδὴ τὸ μὲν ὄρος Σιγῶρ ἀθεμίτων νυμ-
 φευμάτων ἐγένετο θάλαμος. Αἱ γὰρ τοῦ Λῶτ θυγα-
 τῆρες, μετὰ τὴν ἐκ Σοδόμων ἀποφυγὴν, κάτοικον τὸν
 φόντα ποιήσανται, τὴν τολμηρὰν ἐκείνην πατρομι-

erat cum illis Judas discipulus ille furacissimus :
 atqui non decebat impuris oculis aspectari divini-
 tatis lucem. Quomodo enim proditor animus, cupi-
 dusque pecuniæ, et qui tales in magistrum consuehat
 dolos, divinam illam speciem obtueri potuisset ?
 Si enim electi illi tres discipuli, puram mentem
 habentes, pavore perculti in terram proni cor-
 ruere, ac parum abfuit, quin æris modo collique-
 scerent, vim ignis illius minime sustinentes, quid
 proditori eventurum fuisse credendum est? Igitur
 a divina gloria contemplanda impius homo 402
 procul arceatur, cum hoc ipsum providisset, et vati-
 cinationatus esset Isaias : « Auferatur impius, ut non
 videat gloriam Domini ». Sed dicit fortasse quis-
 piam, cur solo Juda relicto, cæteros non admisit :
 neque enim omnes, ut ille, erant indigni. Verum
 si hoc factum fuisset, excusationem facinoris sui
 proditor habuisset, perinde quasi non cupiditate
 pecuniæ molitus esset insidias, sed uti molestiam
 illi vicissim exhiberet, a quo molestia esset affec-
 tus. Causas igitur omnes excusandi præcidens
 Dominus insidiatorem reddit inexcusabilem, ut male
 conscientie electio denudetur.

Ascensus autem in montem symbolice indicavit
 oportere eum qui divinorum mysteriorum particeps
 fieri velit, contagiosum cum infimis rebus consen-
 sum relinquere ac velut in montem sublimium
 cogitationum ascensu elevari. Ita plerasque divi-
 narum apparitionum videtur in monte Deus exhibuisse.
 Antiquitus enim Abrahami sacrificium non
 plano in loco, sed in monte fieri jussit¹. Lot etiam
 Pentapolim fugiens subsidentem in cineres sospes
 evasisset nunquam, nisi fugisset in montem²;
 Mosi vero Deus oracula reddidit, et mysterium rubi
 demonstravit, et curam populi in monte permisit³.
 Quin etiam tum, cum typum tabernaculi
 præmonstravit⁴, et coram quasi amicus cum amico
 collocutus est⁵, et tabulas legis in manus tradidit,
 in monte Sina perfectit hæc omnia⁶. Cum Elia iti-
 dem agere et symbolicas illas visiones cum vellet
 ostendere, eum deduxit in montem⁷. Sed et quando
 nostram paupertatem indutus nobis similis factus
 est, mysteriorum bonam partem in montibus dis-
 cipulis patefecit. Si enim pauperes spiritu bratos
 prædicare voluit, et lugentes itidem, et mites, et
 misericordes, et puros corde, et quotquot chorus
 beatitudinum comprehendit, eos duxit in montem⁸.
 Itemque docere cum voluit orandi modum, id in
 monte præstitit⁹. Sic igitur divinam quoque glo-
 riam suam cum in animo haberet ostendere, in
 montem ascendere consentaneum fuit¹⁰.

Sed enim aliis montibus prætermissis Thabor
 elegit quoniam mons quidem Segor veterarum
 nuptiarum factus est thalamus. Nimirum filie Lot,
 postquam ex Sodomis aufugerunt, cum patrem
 vino obruissent, audax illud fecere flagitium, ut

¹ Isa. xxvi, 10. ² Gen. xii, 2. ³ Gen. xix, 30.
⁴ Exod. xxiv, 11. ⁵ Exod. xxiv, 12. ⁶ Ill Reg. xix, 11.
⁷ Luc. xi, 2.

⁸ Exod. iii, 1. ⁹ Exod. xiv, 40. ¹⁰ Exod. xxxiii,
 11. ¹¹ Matth. v, 1 seqq. ¹² Matth. vi, 9 seqq. ¹³ Luc.

403 cum parente coirent; quomodo igitur decebat, ut in eo monte se ostenderet, quod nefarii facinoris fuerat officina¹⁵? At enim in monte Samarie fas erat. Quis vero, sacros modo legerit libros, ignorat ethnicorum sacerdotes (45), cum execranda idola in hujus montis recessibus occulissent, persuasisse Samaritanis ut in montem aspicientes adorarent¹⁶? Unde mulier illa pia dicebat: « Patres nostri in monte hoc adoraverunt, et vos dicitis, quia Hierosolymis oportet adorare¹⁷. » Qui igitur fas erat, ut idolorum latibulum salutare Dei videret? Sed Carmelum mihi subjicies. Sed fuerat hic Eliæ meditandi locus, et nactus ex eo celebre nomen¹⁸. Hinc igitur suboriri occasio poterat existimandi illam apparitionem Eliæ fuisse, et prophetæ præsentiam illam ipsam fuisse consuetam in eo monte commemorationem. At vero Galilææ et Olivarum montes ad alios uterque reservabantur usus: alter quidem, in quo post Resurrectionem discipulis appareret¹⁹; alter, ut ex eo reverteretur in cælum²⁰. Sed quid hæc pluribus? Vultis quid animo conceperim, dicam? Claritatem hanc in Thabor apparituram jam ante fuerat adumbratum. Idecirco enim hoc illi nomen inditum esse Spiritui sancto collibuit. Thabor siquidem *adventus luminis* (46) interpretatus est. Divini scilicet Spiritus nutu factum, ut ipsum vocabulum lucis illi effulgentis mysterium significaret.

Jam vero tres hosce discipulos deligit: Petrum quidem ut principem (47), et qui ferventior esset, et Filium Dei ipsum aperte confessus fuerat; Joannem vero ut theologum (48) et dilectum; Jacobum ut magno prædium eloquio (49) atque divinum. Ita enim in Judæos gravis ac vehemens invehabatur, ut cum his gratificari maxime vellet Herodes, gladio illum occiderit²⁰. Forsan etiam, quod hi tempore Passionis cum illo futuri erant: hos enim tres assumpsit, cum ad orandum secessit, et sanguineo sudore manavit, et ea protulit verba quæ ostendere videbantur ignaviam. Quin et hi aderant cum judicaretur, videntes quantum in eum impia et furibunda turba debaccharetur. Petrus quidem sequens

Α ξίαν εἰργάσαντο. Πῶς οὖν ἔδει δειχθῆναι εἰς τὸ τῆς πονηρᾶς πράξεως ἐργαστήριον; Ἄλλ' εἰς τὸ δρος τῆς Σαμαρείας· καὶ τίς οὐκ οἶδε τῶν τὰς ἱερὰς βιβλίου ἀνεγνωκῶτων ὡς οἱ ἱερεῖς τῶν ἔθνων, τὰ τῶν εἰδώλων βδελύγματα ἐν μυγῷ τοῦ δρους κεκρυφότες, τοὺς Σαμαρείτας παρέπεισαν ἐν τῷ δρει βλέποντας προσκυνεῖν; Διδὸ καὶ πρὸς τὸν Δεισπότην ἔλεγεν ἡ θεοφιλῆς ἐκείνη γυνή· « Οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τῷ δρει τούτῳ προσεκύνησαν, καὶ ὑμεῖς λέγετε ἐν Ἱεροσολύμοις δεῖν προσκυνεῖν. » Πῶς οὖν εἶδος τὸ τῶν εἰδώλων κρυπτήριον ἰδεῖν Θεοῦ τῆ σωτήριον; Ἄλλ' ἐρεῖ μοι τὸν Κάρμηλον. Ἄλλ' ἦν καὶ οὗτος Ἡλιοῦ ἀσκητήριον, ὀνομασθὸν τὸ δρος ἐξ ἐκεῖνου γενόμενον. Πρόφῃσις οὖν ἐμελλε τίχτεσθαι, ὡς Ἡλιοῦ ἦν ἡ ὄρθειτα ἐμφάνεια, καὶ τὴν τοῦ προφήτου τότε παραγωγὴν ὑπετόπασαν ἂν ἐν τῷ δρει συνήθη διατριβῆν. Τὸ δὲ τῆς Γαλιλαίας δρος, καὶ τὸ τῶν Ἑλλειῶν ἐφυλαττετὴν ἄμφω ἐν ἄλλοις καθιπουργήσοντε· τὸ μὲν, ἵ' ἐν ἐκείνῳ τοῖς μαθηταῖς ὄφθῃ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, τὸ δὲ, ἵ' ἐξ αὐτοῦ ποιήσῃται τὴν εἰς οὐρανοῦς ἀναφοίτησιν. Ἄλλὰ τί ταῦτα μακρολογῶ; Βούλεσθε εἶπω ὃ ἐντεθύμημαι; Ἄνωθεν προετύπωτο τὴν ἐκλάμπιν ταύτην ὄφθῃναι εἰς τὸ θαθώριον. Διὰ τοῦτο γὰρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοιαύτην αὐτῷ τεχθῆναι κλήσιν ἠδύδαξε. Θαθῶρ γὰρ ἔλευσις φωτὸς ἐρμηνεύεται, ὑπὸ τοῦ θαίου Πνεύματος σαφῶς ἐμφανούσης τῆς κλήσεως τοῦ ἀναλάμπαντος φωτὸς τὸ μυστήριον.

Τοὺς τρεῖς μαθητὰς τούτους ἐκλέγεται· Πέτρον μὲν, ὡς πρόκριτον, καὶ θερμότερον, καὶ τρανῶς εὐτόν Ἰδὸν τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁμολογήσαντα· Ἰωάννην δὲ, ὡς θεολόγον καὶ ἀγαπώμενον· Ἰάκωβον δὲ, ὡς μεγαλοφρονότατον καὶ θεσπέσιον. Οὕτω γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις βρῦς καὶ βαγδαῖος ἐφέρετο, ὡς, μέγαρα χαρῖσθαι τούτους Ἡρώδης βουλόμενος, μαχαίρῃ τούτων ἀπέκτεινε. Τάχα δὲ, ἐπειδὴ οὗτοι συμπαρτεῖναι τούτῳ μάλιστα ἐμελλον ἐν τῷ τοῦ παθους καιρῷ. Καὶ γὰρ τοὺς τρεῖς τούτους παρέλαβε προσευχόμενος, καὶ τοὺς θρομβοειδεῖς ἀποστάζων ἰδρωτας, καὶ τὰ τῆς δειλίας ὡς ἐδόκει φβεγγόμενος ῥήματα· καὶ κρινόμενῳ δὲ οὗτοι συμπάρησαν αὐτῷ, ὀρῶντες ὅσα ἑ ἀτάσθαλος ὄχλος εἰς αὐτὸν ἐπεπαρμνήκεισι· Πέτρος

¹⁵ Gen. xi, 1 seqq. ¹⁶ IV Reg. xvii, 24. ¹⁷ Joan. vi, 20. ¹⁸ III Reg. xviii, 42. ¹⁹ Matth. xxviii, 16. ²⁰ Act. i, 12. ²¹ Act. xii, 2.

Francisci Scorsi notæ.

(45) *Ethnicorum sacerdotes.* De historia quæ refertur IV Reg. cap. xvii, aliqua adnotavimus ad hom. 38, quæ recole.

(46) *Adventus luminis.* Videtur deducere hoc nomen Theophanes ab ἴπην venit et ἴπην lumen.

(47) *Petrum quidem ut principem.* Ita semper D. Petrum reliquorum principem et coryphæum vocat, hic πρόκριτον, alibi aliter, quod adnoto adversus novatores qui primatum S. Petri oderunt. De hoc vide plura hom. 37, not. 68, 54, not. 49, et 55 not. 67.

(48) *Ut theologum.* Ita vocatus cognomento S. Joannes ab antiquis Patribus, nunc occurrit Dionys. Areopag. epist. 10 ad ipsum Θεολόγον; Isid. Peliusiota, epist. 74; alios alias observavi.

(49) *Ut magno prædium eloquio.* Μεγαλοφρονότατον appellat S. Jacobum ob nomen a Christo illi submutatum, quo filius tonitruī est appellatus cum Joanne fratre; vocem autem magnam ad eloquentiam, sublimemque doctrinam, qua Joannes potissimum donatus fuit, transferendum esse adnotavimus supra ad hom. 48, not. 62, quam consule. Hoc autem loco ad S. Jacobi etiam contentionem gravitatemque dicendi accommodari videtur a Theophane. Eum sane tam libere Christum prædicasse, ut is qui eum accusaret, ejus dicendi vi commotus, et traductus ad Christum una cum ipso Jacobo oppetierit mortem, scribit Clemens Alex., lib. vii, μεγαλόφωνος tanquam a majoribus, traditum; et refert Baronius ad annum Christi 44.

μὲν ἀκολουθῶν ἰδεῖν τὸ τέλος, Ἰωάννης ὡς γνωστὸς ἄρχιερεῖ. Ἰάκωβος δὲ, ὡς ἔχιον ἐκ τοῦ ἀδελφοῦ τῷ θαρρέειν. Ἔδει γοῦν διὰ τοῦτο γενέσθαι τῆς Ἰησοῦ θεότητος θεατάς.

Ἄλλ' ἐφεξῆς ζητητέον, τί βούλεται τῶν προφητῶν ἡ παραγωγή, καὶ διὰ τί τοὺς δύο τούτους παρέστησεν; Ἐπειδὴ παραβάτην αὐτὸν τοῦ νόμου καὶ ἀντίθεον οἱ Ἰουδαῖοι ὠνόμαζον, καὶ τοῦ Μωσέως ἀντίθετον, παράγει τούτους, ἵνα γινώσκιν οἱ μαθηταὶ ὡς, εἰ τὸν νόμον κατέλυεν, οὐκ ἂν ὁ νομοθέτης δουλικῶς τούτῳ παρίστατο, οὐδ' ὁ ζηλωτῆς Ἠλίας ἠνέσχετο τῷ ὑβριστῇ τοῦ νόμου δορυφορεῖν. Ἐπειτα, ἐπειδὴ διάφορος ἦν ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἡ περὶ αὐτοῦ δόξα, καὶ οἱ μὲν Ἠλίαν αὐτὸν εἶναι εἰκάζον, οἱ δὲ Ἰερεμίαν, ἢ ἕνα τῶν προφητῶν, δείκνουσιν ὁ Σωτὴρ ὡς οὐχ εἷς τῶν προφητῶν, ἀλλὰ Κύριος αὐτῶν ἐχρημάτιζε, νεύματι μὲν δεσποτικῶς αὐτοὺς παριστῶν. Ἔτι διὰ τοῦτο Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας παράγεται, ἵνα δείξῃ ὡς αὐτός, ἔστιν, ὁ ἐν τῷ νόμῳ καὶ τοῖς προφήταις καταγγελλόμενος.

Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως εἰπεῖν, ὅτου χάριν τὴν τριάδα τῶν μαθητῶν, καὶ τὴν δωάδα τῶν προφητῶν ἐν τῷ θρεῖ παρέστησεν. Ἐπειδὴ γὰρ τριχῆ τὰ τοῦ κόσμου μεμέριστα· οὕτω γὰρ καὶ Δαβὶδ, καὶ Παῦλος τὴν κρίσιν διήρτησαν, ὁ μὲν ἐπιόν· Ἐὐν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανὸν, οὐ ἐκεῖ εἶ. Ἐὐν καταβῶ εἰς τὸν ἅδρον, πάρεται. Ἐὐν ἀναλάβοιμι τὰς πτέρυγας κατ' ἄδρον, καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης· ὁ δὲ Ἀπόστολος· Ἐὐν γόνυ κάμψει, φησιν, ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων. Ταύτην δὲ τὴν διαίρεσιν καὶ ἡ ἐξωθεν ἐφαντάσθη φιλοσοφία εἰποῦσα· Τριχῆ πάντα δέδασται.

Δεῖχνός ἐαυτὸν ὁ Σωτὴρ παντὸς τοῦ κόσμου Δεσπότην καὶ Κύριον, ἐκ μὲν τῆς γῆς ἀνάγει τοὺς μαθητάς, ὡς ἐξ οὐρανοῦ δὲ τὸν Ἠλίαν ἔτι ζῶντα παρέστησεν, ἐκ δὲ τῶν καταχθονίων ἀπέρρω τάχει τὴν Μωσέως ψυχὴν. Τί οὖν ἀπορεῖς, πῶς ἔνερθεν μὲν ἐκ νεκρῶν μόνος ἤχθη Μωσῆς, ὑπερθεὶν δὲ

²¹ Joan. ix, 16, ²² Matth. xvi, 14. ²³ Psal. cxxxviii, 8, 9. ²⁴ Philipp. ii, 10.

Francisci Scorsi notæ.

(50) *Jacobus vero*, etc. Quod Jacobus una cum Joanne ejus cognatione confusus secutus fuerit Dominum in atrium pontificis pie fortasse commentatur hic Pater; cæterum neque in Evangelio quidquam de hac re significatur, neque alibi legisse me fateor.

(51) *Et Deo contrarium*. De voce ἀντίθεον disseminus ad hom. 48, not. 69, et sane quæ ibi diximus ex hoc loco maxime confirmantur, ubi ἀντίθεος aperte Deo contrarium significat.

(52) *Ostendit Dominus*. Verba Δείκνουσιν ὁ Σωτὴρ ὡς οὐχ εἷς τῶν προφητῶν, desunt in uno cod. non sine injuria sententiæ, quæ absoluta est in cod. C. Supra etiam illa verba, ἀλλὰ σκοποῦται ὑπὸ τοῦ φωτὸς ἀμαυρούμενος, quæ minori quidem sensus detrimento deerant, attamen ad ejus absolutionem requisita restituimus ex cod. pleniore.

(53) *Externa quoque philosophia*. Notum credo esse illud Pythagoræ et πάντα τὰ τρία· ὀννάσονται τρία, quod ἀξίωμα refert explicat Aristot. quem ju-

ut videret finem; Joannes vero ut notus pontifici; Jacobus vero (50) fratris conjunctione fretus. Conveniebat igitur eam ob **404** causam hos divinitatis Jesu fieri spectatores.

Deinceps vero querendum, quid sibi velit præsentia prophetarum, et quam ob causam duos hosce representari? Quoniam eum transgressorem legis et Deo Mosique contrarium (51) Judæi vocabant ²¹, hos producit in medium, ut discipuli intelligant, nunquam si ipse solveret legem, futurum, ut legislator Moses ei tanquam famulus præsto esset, neque zelo fervens Elias ejus stipare latus, qui in legem fuisset injurius, sustineret ²²; præterea quoniam diversa de eo hominum ferebatur opinio, et alii quidem Eliam eum esse conjiciebant, alii Jeremiam, vel unum ex prophetis, ostendit Dominus (52) non unam prophetarum, sed eorum Dominum se esse appellandum, ut qui solo nunc eos faceret sibi præsentem. Ad hoc idcirco Moses et Elias adducitur, ut indicetur eum esse, qui in lege ac prophetis fuerat prænuntiatus.

Est etiam quod præterea dicatur, qua gratia tres ex discipulis, ex prophetis duos assistere sibi in monte voluerit. Nimirum quia trifariam divisus est mundus, ita enim et David et Paulus rem creatam omnem partiti sunt: ille quidem cum dixit: « Si ascendero in cælum, tu illic es; si descendero in infernum, ades: si sumpero pennas meas diluculo, et habitavero in extremis maris ²³. » Apostolus vero: « Omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, et infernorum ²⁴; » quam partitionem externa quoque philosophia (53) quadam informata cogitatione concepit, cum dixit, omnia in tres partes esse tributa.

Ut se mundi universi Dominum, ac ubique potentem Salvator ostendat, et terra quidem discipulos, Eliam viventem etiamnum velut e cælo, ex inferis vero Mosæ animam velocissime nullis usam alis jubet ascendere. Quid dubitas igitur, qua ratione unus Moses sit evocatus ex infernis locis, e superis

vat audire de ternario ita disputantem; Latine autem loquentem audimus, nam Græca longiuscula, nec in manibus sunt: *Magnitudinis ea quidem, quæ ad unum est divisibilis, linea est; quæ vero ad duo, superficies; at ea, quæ ad tria, est corpus: atque præter has nulla alia prorsus est magnitudo, propterea quod ipsa tria omnia sunt, et ipsum ter in omnem partem se fundit: nam, ut Pythagorei inveniunt ipsum omne, ac omnia tribus sunt definita. Finis enim, et medium et principium universi numerum habent, hæc autem Triadis, quapropter a natura, quasi legibus acceptis in deorum sacrificiis celebrandis hoc uti numero solemus. Hæc Aristot., quibus nihil est addendum ad præsentem locum illustrandum, ubi noster etiam philosophatur de ternario numero. Plura leges apud Petrum Bongo, lib. i *De myst. numer.*, et apud explicatores Virgiliti in illum locum *Pharmac. Quam Deus impare gaudet.**

vero solus devolarit Elias, e terra vero non sat fuerit unus, sed tres advenire voluerit? Reconditam quamdam doctrinam per hæc Salvator patefacit; ostendit enim cœlestia et inferna, quæ quidem animas (54) a corporis concretione separatas excipere posse fatemur, materiæ expertia, simplicia, et uniusmodi esse, nec corporeis constare dimensionibus; hæc vero terrena et objecta sensibus esse composita, trinisque dimensa spatiis; quare etiam tres **405** educit e terris, cum ex æthere et infernis locis simplices et uniusmodi substantias sibi repræsentarit. Atque hic fortasse par erat ut rectam ingredientem viam ea quæ deinceps sequuntur, percurreremus: verum inter dicendum subtilior quædam consideratio subit, cuius rei gratia duos hosce prophetas, ac non alios sistere sibi voluerit, nimirum quia jam antiquitus hanc visionem in Thabor duobus hisce Deus promississe videtur. Sed plerique non explicatum hoc ænigma prætereunt. Cum enim Moses in montibus solitariam et ab omni forensi turba liberam ageret vitam ²², prodit

²² Exod. iii, 1 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(54) *Animas*. Secutus sum scripturam c. G, quæ mihi diu multumque cogitanti visa est verior, et quæ liquidius mentem auctoris explicat, quam quæ in cod. Panorm. et Vat., in quibus hic locus sit igitur: Δείκνυσι γὰρ ὡς τὰ οὐράνια καὶ ὑποχθόνια, ἃ δὴ ψυχῶν καθαρθεῖσων τῆς τῶν σωματικῶν κοινωνίας φαμέν δεκτικὰ ἀμέτοχα ὕλης, etc. Deinde desunt in applicatione illa verba, quæ maxime sensum explanant, Μονοειδῶν ὑποστάσεων ἐξ αἰθέρος καὶ ἄδου παραχθέντων αὐτῶ. *Substantiis, quæ uniusmodi sunt, ad ipsam adductis*. Desunt, inquam, in utroque cod. Panorm. et Vat., sed cum lectio illa duorum exemplarium, quæ dixi, auctoritate fulciatur, nolui eam respuere; nec solum hic ferre, ut cæteras variantes lectiones consuevi, sed etiam explicare, et quem sensum habeat rectum ostendere, præsertim cum ea, quæ hic dicam, maxime faciant ad ea quæ in similibus difficultate loci scripsimus ad hom. 8 not. 16, ubi de loco inferni ex sententia Gregor. Nyssen. et Theophanis disputavimus. Videtur vero hic etiam noster Theophanes primo se offerente sensu dicere cœlestia et inferna loca, quæ animas a corpore separatas excipiunt, esse spiritualia, non corporalia, cum ea vocat ἀμέτοχα ὕλης, ἀπλᾶ τε καὶ μονοειδῆ, τὰς σωματικὰς διαστάσεις οὐκ ἔχοντα, *materiæ expertia, simplicia, uniusmodi et corporis dimensione carentia*, qui error tributus est etiam Gregorio Nyssen. in lib. *De anima et resurr.*, ut disputavimus copiose ad hom. 8. ubi de infernis locis est quæstio; quæ quidem eadem huc transferenda, sicuti hæc quæ dicimus ad hanc locum illo traducenda; mutuam enim operam sibi navant. Nam si sano rectoque modo intelligantur hi Patres, ab hoc errore liberari poterunt. Solum enim hoc dogma confirmare volunt, animas corpore disjunctas esse spirituales, quod est verissimum: atque adeo non esse in loco ad modum rerum corporearum: sed ea corpora quæ ipsas recipiunt, quatenus ipsas recipiunt, esse materiæ et dimensionis expertia; hoc esse non circumscribere illas trina dimensione ut corpora locata circumscribunt: eodem prorsus modo, quo loca angelorum spiritualia et intelligibilia vocat S. Joan. Damascenus, cum tamen angeli in aere et cæteris corporibus suam substantiam presentem

Ἠλίας κατέπη μονώτατος, ἀπὸ δὲ γῆς οὐκ ἤρπασεν εἰς, ἀλλὰ τρεῖς; Δόγμα μυστικὸν δοκεῖ διὰ τούτων ἐμφανεῖν ὁ Σωτὴρ · δείκνυσι γὰρ ὡς τὰ οὐράνια καὶ ὑποχθόνια, ἃ δὴ ψυχὰς καθαρθεῖσας τῆς τῶν σωματικῶν κοινωνίας φαμέν, ἀμέτοχα ὕλης εἶσιν, ἀπλᾶ τε καὶ μονοειδῆ, τὰς σωματικὰς διαστάσεις οὐκ ἔχοντα. Τὴ δὲ αἰσθητὰ ταῦτα καὶ γῆτινα σύνθετά εἶσι, καὶ τῆ τριπλῆ διαστάσει μετρούμενα. Διδὸ καὶ τρεῖς ἐκ τῆς γῆ; ἀνάγει, μονοειδῶν ὑποστάσεων ἐξ αἰθέρος καὶ ἄδου παραχθέντων αὐτῶ. Ἐχρῆν μὲν οὖν ἰσως εὐθεῖαν μείν, καὶ ἔχεσθαι τῶν ἐξῆς, ἀτραπὸν τὴν εὐθείαν βαδίζοντα · ἀλλὰ μεταξὺ λέγοντα, ὑπεισηλθεν ἰσχυτέρα τι; ἔνοσα, οὗτο χάριν τοὺς δύο τοὺτους προφήτας. καὶ οὐκ ἄλλους παρέστησε. Δοκεῖ γὰρ εἶλαι τοῖς; δ' οἱ τούτοις διὰ συμβόλων τὴν ἐν τῷ θαθωρίῳ καὶ ἐποσχέσθαι Θεός; οἱ πολλοὶ δὲ τὸ εἰνίγμα παρατρέχουσιν. Ὅτα γὰρ τῷ Μωϋσεὶ ἔρητο; ἡ ζωὴ καὶ ἰδιάζουσα, πάσης ἀγοραίου τύρβης ἀπὸλαγμένη, φησὶν ἡ ἱστορία ἐν σταθῆρα μνημερίῳ ὀφθῆναί οἱ φεβραν θεοφάνειαν ὑπὲρ τὸ ἡλιακὸν φῶς, φωτὸς ἐτέρου ἐκ τινος θάμνου περιεστράξαν

habeant. Sic enim lib. 11, *Orthod. fd. cap. 3*: Νόες δὲ ἦντες, ἐν νοητοῖς καὶ τόποις εἶσιν, ὡ σωματικῶς περιγραφόμενοι · οὐ γὰρ σωματικῶς κατὰ φύσιν σχηματίζονται · οὐδὲ τριπλῆ διαστάσει εἶσιν, ἀλλὰ τῷ νοητῶς παρῆναι καὶ ἐνεργεῖν, ἐνθα ἂν προταχθῶσι, καὶ μὴ δύνασθαι κατὰ ταῦτα ὡς καχεῖς εἶναι, καὶ ἐνεργεῖν · *Cum mentes sint, in intellectualibus locis sunt, non corporali modo circumscripti; non enim corporaliter secundum naturam figurantur; neque tria sunt illis magnitudinis intervalla, sed intellectualiter (seu spiritualiter, utrumque enim νοητῶς signat) adsunt et operantur, ubicunque jussi fuerint, et non possunt secundum idem hic et illic esse, et operari*. Hæc Damascenus; quæ debent etiam de animis separatis, quæ substantiæ sunt spirituales, suo modo dici. Atque ita recte dicuntur esse in intellectualibus et spiritualibus locis; non quod ipsa loca sint talia, sed quod, ut diximus, non ea corporali modo comprehendunt. Lege disputationem illam jam citatam. Ex hoc etiam loco, quam in præsentī et lect. duorum codd. discutimus, si quis eum acutius inspexerit, hunc rectum verumque sensum eliciet. Cum enim auctor præmisisset ea verba: Δείκνυσι γὰρ ὡς τὰ οὐράνια καὶ ὑποχθόνια, non statim subdit Ἀμέτοχα ὕλης εἶσιν, etc., sed veluti se explicans, et designans, quo loco, vel qua consideratione dixerit, terreatia cœlestiaque loca, ἃ δὴ ψυχῶν καθαρθεῖσων τῆς τῶν σωματικῶν κοινωνίας φαμέν δεκτικὰ · *Quæ quidem animas a corporis concretione sejunctas excipere posse fatemur*. Perinde ac si diceret: Non quocumque modo dico cœlestia et terreatia corpora esse materiæ expertia, atque simplicia, et dimensionis expertia, sed ea quæ possunt excipere animas, seu planius, quatenus excipere possunt animas; relativum enim ἃ cum particula δὴ eam vim habet, ac si diceret: Μεγὰ ἐστὶ δεκτικὰ, *quatenus sunt capacia animarum*, vel possunt in se recipere animas; atque adeo eum referunt sensum, quem jam ostendi, et et Damasceno approbavi, ut vocet loca spiritualia et intellectualia animorum eadem quæ angelorum dixit Damascenus, quatenus spirituali modo et definitive, non circumscriptive, ut philosophi loquuntur, continent substantias spirituales.

τος. Καὶ ὁ μὲν καταπλαγεὶς τῷ ξένῳ θεάματι, ἔλεγε· « Διαβάς ὄψομαι τὸ ὄραμα τοῦτο. » Ἡ δὲ ἐκ τοῦ φωτός ἐκείνου φωνὴ καλύπει τὸν Μωσῆα προβῆναι τῷ ὄρει βεβαρημένον τοῖς νεκροῖς ὑπόδημασιν, ἀλλ' ἐκλύσαντα πρότερον τοῦ ποδοῦ ὑπόδημα, οὕτω προσεγγίσει τῇ βάτῳ, ἢ τῷ θεῖῳ φωτὶ καταλάμπεται. Τί οὖν ἐντεῦθεν μυσταγωγούμεθα; Ὁ μὲν Μωϋσῆς, ἅτε προφητικώτατος ὢν, καὶ ὁρῶν ὡς ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων ἐκλάμψει τὸ φῶς τῆς θεότητος ἐν τῇ σαρκὶ τοῦ Μονογενοῦς, ἢ ἡ βάτος ἠνίττετο, ταῦτα λέγει προφητικῶς, διαβάς τῇ θεωρίᾳ τοὺς μεταξὺ χρόνους, καὶ κατ' ἐκείνον γενόμενος τὸν τῆς οικονομίας καιρὸν· Ὁψομαι τὸ μέγα ὄραμα, τὸ διὰ τοῦ φωτός τούτου δηλούμενον. Τί οὖν πρὸς αὐτὴν ἡ φωνή; Ἐπαγγέλλεται δεῖξαι αὐτῷ τὸ ἀναλάμψαν φῶς ἐν Θαβώρ. Ἄλλὰ πότε; Ὅταν λυθῇ τῆς σαρκός, τῆς δερματίνης περιβολῆς, τῆς ἐνθεσίσης τῆ φύσει, ὅτε διὰ παρακοῆς τοῦ θεοῦ θελήματος ἐγυμνώθημεν. Ὅταν οὖν, φησί, λύσης τὸ ὑπόδημά σου, τουτέστιν ὅταν ἀπολυθῆς τῆς σαρκός, τότε ὄψει τὸ ὄραμα τοῦτο ἐν τῷ Θαβώρ. Διαλευκαίνει δὲ τὴν ὑπόθεσιν τηλαυγέστερον, ὅτε ὁ μὲν Μωϋσῆς διακαῶς ἱμεῖρομαι; ἰδεῖν τὸν Θεόν, « Δεῖξόν μοι τὴν δόξαν σου, » ἔλεγεν· ὁ δὲ Θεὸς μὴ ἄλλως ἔλεγεν εἶναι τοῦτο δυνατὸν, εἰ μὴ πρότερον σκεπασθεῖ τῇ πέτρᾳ, καὶ οὕτως ὄψεται τὰ ὀπίσθια· διὰ μὲν τῆς πέτρας τὸ τεθεωμένον σῶμα δηλῶν, διὰ δὲ τῶν ὀπισθίων, τὴν ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων φανέρωσιν, ὅπερ ἐν τῇ θεῖᾳ μεταμορφώσει πέρας ἐδέξατο. Ἄλλ' αὕτη μὲν ἡ πρὸς τὸν θεόπτην ὑπόσχεσις. Ἡλιοῦ δὲ γενομένης ἐν Χωρῆθ, καὶ ἀσχάλλοντι ἐπηγγεῖλατο δι' αἰνίγματος τὴν εἰς τὸ Θαβώριον ταύτην ἐμφάνειαν, οὕτως εἰπὼν· « Στήσῃ αὐριον ἐναντίον Κυρίου, καὶ ἰδοὺ πνεῦμα ἐξαίρων ὄρη, καὶ συντριβὸν πέτρας· οὐκ ἐν τῷ πνεύματι Κύριος; καὶ μετὰ τὸ πνεῦμα συσσεισμός, οὐκ ἐν τῷ συσσεισμῷ Κύριος, καὶ μετὰ τὸν συσσεισμὸν πῦρ, οὐκ ἐν τῷ πυρὶ Κύριος, καὶ μετὰ τὸ πῦρ φωνὴ ὡς αὖρας λεπτῆς, καὶ ἐκεῖ Κύριος. » Ἐνταῦθα γὰρ τὰς κατα καιροῦ τοῦ Θεοῦ ἐμφανείας ἠνίξατο, ἐν τε τοῖς πατριάρχαις καὶ τῷ νόμῳ, καὶ τοῖς προφήταις, ἐν οἷς ἀμυδρῶς καὶ ὡς ἐν ἐσόπτρῳ τούτοις ὁσιτάνεται. Ἐν δὲ τοῖς ἐσχάτοις καιροῖς, αὐτὸς ὁ Θεὸς Κύριος ἐπέφανεν ἡμῖν. Διὰ μὲν οὖν τὸ αὐριον τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ἐσήμανε. Διὰ δὲ τῆς λεπτῆς αὖρας, τὸ λεπτὸν ἔχεινο σῶμα καὶ καθαρὸν, ἅτε πάχους ἀμαρτίας γεγὼνός ἀπαράδεκτον. Διὰ δὲ τῆς φωνῆς, τὸν διὰ σώματος ἡμῖν ὁμιλήσαντα τοῦ Θεοῦ Λόγον ἐδήλωσε. Διὰ καὶ ἐπήγαγε, « Καὶ ἐκεῖ Κύριος. » Καὶ τὸν μὲν Μωσῆα μετὰ θάνατον μέλλοντα ταύτης ἀξιώθη- ναι τῆς θέας, ἐπέταττεν ἡ φωνὴ. Λῦσαι πρότερον τὸ

A historia jam splendente meridie divinam illi ac terribilem oblatam esse speciem, lucem scilicet alteram solis luce majorem ex quodam rubro cuscantem, atque illum tam novo spectaculo attonitum dixisse: « Vadam et videbo visionem hanc magnam 26. » Sed ex illo lumine vox emissa vetuit Mosem ne mortalibus calceis gravatus ad montem accederet, sed iis prius solutis, fas esse ad rubum divina luce refulgentem appropinquare. Quid igitur hinc mysticæ doctrinæ discimus? Moses quidem, utpote qui prophético polleret maxime spiritu, ac videret futurum, ut extremis temporibus divinitatis splendor in carne Unigeniti refulgeret, quæ in rubi illius ænigmate significabatur, hæc ore prophético dicit: omnia scilicet interjecta sæcula contemplatione transcurrens et in ipso incarnacionis tempore præsens: Videbo magnum illud spectaculum, quod hac mihi luce demonstratur. Quid igitur aliud perlata vox? Promittit sane lucem illam refulgentem in Thabor illi ostendendam; sed quo tempore? Cum esset exsolutus carne, illo nimirum pelliceo tegmine (55) naturæ nostræ tum circumjecto, cum violato divino prostrato denudati fuimus. Quando igitur solveris calceamentum tuum, hoc est quando carne solutus ac liber eris, tunc videbis visionem hanc magnam in Thabor. Explicat porro subjectam sententiam clarius Moses ipse, cum videndi Dei desiderio flagrans, dicebat: « Ostende mihi gloriam tuam 27. » Deus autem non alio id fieri posse modo respondit, nisi prius petra se teget: tum enim posteriora visurum: per petram quidem corpus deificatum (56) indicans, per posteriora vero futuram postremis 406 temporibus manifestationem: quod in hac divina Transfiguratione finem accepit. Atque hæc sane Mosi contemplatori Dei facta promissio. Eliæ vero cum in Choreb degeret, et animo esset afflicto, visionem hanc Deus promisit illa verborum ambage: « Stabis cras coram Domino: et ecce spiritus dissolvens montes, et conterens petras; non in spiritu Dominus. Et post spiritum concussio; non in concussione Dominus. Et post concussionem ignis; non in igne Dominus 28. Et post ignem vox auræ tenuis; et ibi Dominus. » Hoc enim loco Dei manifestationes aliæ alio tempore factæ obscure denotantur in patriarchis, in lege et in prophetis; in quibus tenuiter, et veluti in speculo illis est visus; postremis vero temporibus ipse Deus Dominus nobis apparuit. Per tempus igitur crastinum subsequentia tempora signavit; per auram vero tenuem tenue corpus illud et purum (57), ut quod peccati crassitiem

²⁶ Exod. iii, 5. ²⁷ Exod. xxxiii, 18. ²⁸ III Reg. xix, 11.

Francisci Scorsi notæ.

(55) *Illo nimirum pelliceo tegmine.* Tunica pelliceas, quibus Deus primos parentes a peccato amplexavit, figurate pro gravi corpore et corruptioni obnoxio accipit, ut illis locis. De quo sensu disseruimus ad hom. 24, not. 59, et hom. 34, not. 41

PATROL. GR. CXXII.

et 47.

(56) *Corpus deificatum:* τὸ τεθεωμένον σῶμα quo sensu sit accipiendum enucleatius supra ad homiliam 36, not. 65.

(57) *Tenuè corpus illud, et purum.* Christi Do-

nullam admittere poterat. Per vocem vero Verbum Dei nobiscum versans in corpore significavit; unde subjunxit: « Et ibi Dominus. » Et sane Moses post mortem hac visione dignandus jussus est illa voce solvere calceamentum de pedibus suis: Eliæ vero non hoc præceptum est, ut qui etiam antequam deponeret corpus, illum visurus esset. Hæc igitur causæ fuerunt, cur hos duos prophetas adesse sibi voverit.

Verum unde eos apostoli cognoverunt? Quorum enim aspectus memoriæ lineamenta non tradidit, horum formæ prorsus ignotæ sunt. Quomodo igitur cognoverunt, quorum nunquam ante faciem viderant? Non eos ex aspectu, sed ex sermonibus agnoverunt; ait enim Evangelista: « Et dicebant excessum, quem completurus erat in Jerusalem. » Quoniam igitur de Passione colloquebantur, verisimile est, Mosem eam astruxisse, dixisseque, ut quidem ego prædixi: « Videbitis vitam vestram (58) In ligno pendentem. » Tuus et typus (59) et antitypus erat serpens, quem ex ære factum in eremo suspendi; itidemque Elias quæ ad ipsum pertinebant cum Domino disserens, notitiam sui dabat. Hinc discipuli prophetas agnoscebant, et dicta ipsa loquentes probabant. Fortassis etiam collocutio ipsa concordiam indicat legis et prophetarum cum Evangelio. Συλλαλεῖν enim idem significat (60) atque ὁμοφωνεῖν. Venit enim Dominus nequaquam ut solveret legem, vel ut everteret dicta prophetarum, sed ut ea potius impleret.

Jam vero postrema dubitatio discutatur, infirma illa defensio eorum qui adversus Spiritum sanctum susceperunt pugnam, munimentum stoliditatis eorum; ex quo velut in arena constituunt fundamentum. Quod sane hodie per imbecillam linguam nostram Spiritus sancti, quem ipsi blasphemant, gratia convellet. Si consubstantialis est, inquit, Patri et

Deut. xxviii, 66. Num. ii, 9. Matth. v, 17.

Francisci Scorsi notæ.

mini corpus etiamnum mortale, tenue vocat, et purum, quod peccati crassitatem admittere non poterat. Atque ex hoc loco planissime intelligitur, quis Theophanis sensus aliorumque Patrum, quos laudavi ad hom. 24, not. 59, cum eodem modo loquantur de corpore primi hominis ante peccatum; sunt enim moraliter accipienda, non physice, ut disceptavimus eo loco, quem videas licet.

(58) *Videbitis vitam vestram*, etc. Locum ex Deut. cap. xviii accommodat Theophanes ad mortem et crucem Christi, prout accommodavit etiam hom. iv, quæ est de crucis exaltatione, ubi alios Patres eadem verba de morte Christi explicantes induximus. Vide not. 79.

(59) *Tuus et typus et antitypus erat serpens*. Gregor. Nazian. hoc modo loquitur orat. 42, ubi serpentem illum æneum Christi typum et antitypum fuisse; typum quidem quia figura; antitypum quia contraria ratione respondet. Sic Niceias Comment. ad orat. relatum: *Ἀντίτυπος διπλῆς significationem habet; nam et pro contraria figura occipitur; sic enim serpens æneus suspenditur, non ut typus Christi, sed ut antitypus, et pro æquali figura*, etc. Utrumque vero hic noster conjunxit, affirmans et typum et antitypum Christi fuisse serpentem; sed sensu et varia ratione jam dicta. Vide vero longiores notas circa hanc vocem ἀντι-

τύπημα ἐκ τῶν ποδῶν σου · τὸν δὲ Ἠλίαν οὐκ ἔταταν, ὡς μέλλοντα τοῦτον ἰδεῖν καὶ πρὸ τῆς τοῦ σώματος ἀποθέσεως. Διὰ ταῦτα μὲν οὖν τοὺς δύο τούτους προφήτας παρέστῆζε.

Πόθεν οὖν ἄρα ἐπέγνωσαν αὐτοὺς οἱ ἀπόστολοι; Ἐν γὰρ ἡ ὄρασις τοὺς χαρακτήρας τῆ μνήμῃ οὐ παρέδωκε, τούτων αἱ μορφαὶ παντάπασι ἀνεπίγνωστοι · πῶς οὖν ἐγνώρισαν, ὧν τοὺς χαρακτήρας πρότερον οὐκ ἔθεάσαντο; Οὐκ ἀπὸ τῆς ὕψεως, ἀλλ' ἂν ὧν διελέγοντο · φησὶ γὰρ ὁ εὐαγγελιστὴς · καὶ ἔλεγον τὴν ἔξοδον, ἣν ἐμέλλε πληροῦν ἐν Ἱερουσαλήμ. Ἐπεὶ οὖν περὶ τοῦ Πάθους διελέγοντο, εἰκὸς τὸν Μωσέα ἀνομομολογεῖν καὶ λέγειν, ὡς Ἐγὼ περὶ σοῦ ἐπροφήτευσον, ἢ Ὁψεσθε τὴν ζῶην ὁμῶν κρεμμένην ἐπὶ ζύλου. Ἢ Σὸς τύπος ἦν καὶ ἀντίτυπος, ἢ ἐν τῇ ἐρήμῳ χαλκοῦν ὄφιν ἐκρέμασα. Οὕτως ἢ καὶ Ἠλίας, τὰ περὶ αὐτοῦ ἐξῶν πρὸς τὸν Κύριον, ὅστις ἦν ἐγνωρίζετο. Ἐντεῦθεν οἱ μαθηταὶ τοὺς προφήτας ἐπέγνωσαν, καὶ τὰ λεγόμενα τοὺς λόγους διεσάφησαν. Τάχα δὲ τὸ συλλαλεῖν συμφωνίαν δηλοῖ νόμου καὶ προφητῶν πρὸς τὸ εὐαγγέλιον. Ὁμοφωνεῖν γὰρ σημαίνει τὸ συλλαλεῖν. Ἀρεῖται γὰρ ὁ Δεσπότης ἤκιστα καταλύσων τὸν νόμον, ἢ ἀντρέψων τὰ τῶν προφητῶν, ἀποπερᾶναι δὲ μέλλον αὐτά.

Ζητήσω δὲ τὸ τελευταῖον ἀπόρρημα, τὸ τῶν πνευματομάχων ἀνίσχυρον συνηγόρημα, τὸ τῆς αὐτῶν σκαιότητος πρόβλημα, ἀφ' οὗ συνιστώσιν ὡς ἐπὶ ψάμμου θεμέλιον. Ὅν σήμερον διὰ τῆς ἀσθενοῦς ἡμῶν γλώττης ἡ χάρις διαλύσει τοῦ ὕψους αὐτοῦ βλασφημουμένου Πνεύματος. Εἰ ὁμοούσιον, φησὶ Πατρὶ καὶ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐὰν τί οὐ παρ'

τύπος, ut plerumque pro ὁμοφωνεῖν, præsertim cum sacramentum corporis et sanguinis Christi vocant et Gregorius Nazianzenus, et Basilii ἀντίτυπον, vide, inquam, longiorem disputationem Nicetæ ipsius in orat. 1 Nazianzen. quæ est apologetica, et ad orat. 11, quæ est de S. Gergonio, et præterea Jacobi Billii ad eandem orat., qui varias affert rationes cur sacramentum Eucharistiæ ἀντίτυπον appellariint Patres; nam hæc sunt extra nostram messem. Solum hic adverto, quod etiam Nicetas ibidem, propositionem ἀντί et ἀκολουθίαν, et contrarietatem significare in compositione cum ipsa vocibus, quod nos pluribus excussimus in voce ἀντίθεος ad hom. 48, not. 17, unde hæc quoque varietas significandi in voce ἀντίτυπος oritur.

(60) *Idem significat*. Duo verba Græca ὁμοφωνεῖν, et συλλαλεῖν non potui nisi Græce ponere in mea versione; tota enim mens auctoris in his est posita, a quibus si traducatur, nulla est; nulli enim ex eo quod dicantur Christus et prophætæ συλλαλεῖν hoc verbo significatam concordiam legis et Evangelii; nam τὸ συλλαλεῖν ait, quod est simul loqui, idem est atque ὁμοφωνεῖν, quod est simul loqui, et consentire et concordare in his quæ dicuntur significat; et ὁμόφωνος qui concors, et ὁμοφωνία consonantia et concordia in voce.

μετ' αὐτῶν ἐν τῷ θρει Θαβώρ; Ἄλλ', ὃ πνευματομάχε, μικρὸν ἐπίσεως τὴν ἀσεβῆ γλώτταν καὶ βλάσφημον, ἵνα μάθῃς ὅπως συμπάρῃ τοῖς ὁμοτίμοις καὶ ὁ Παράκλητος. Τὴν γὰρ νεφέλην, ἣν ἀκούεις τὸ θρος ἐπισκιάσασαν, μὴ ἄλλο τι νόμιζε, ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οὐ γὰρ ἦν ὑγρᾶς ἀναθυμιάσεως σύστασις, ἀλλὰ κρείττονος ἀληθῶς; καὶ θεοτέρας. Ἐν πολλοῖς δὲ εἶωθεν ἡ Γραφή διὰ τῆς νεφέλης δεκνύειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἡ τί σοι δοκεῖ τὸ προφητικὸν ἐκεῖνο ῥητόν; « Ἰδοὺ Κύριος ἔξει εἰς Αἴγυπτον ἐπὶ νεφέλης κούφης. » Τί δὲ ἦν ἕτερον ἡ νεφέλη, ἢ τὸν Ἰσραηλιτικὸν λαὸν ὀδηγοῦσα τὴν Αἴγυπτον φεύγοντα; Ποῦ γάρ τις σιθητῆς θῆσει νεφέλης τὴν ἐκεῖνης ἐνέργειαν, τῆς Γραφῆς μαρτυρούσης, ὡς τοιοῦτον θαῦμα ἦν, ὡς καὶ τῆς ἡλιακῆς ἀκτίνος θερμὸν ἐπιλαμπούσης διατίχισμα εἶναι πρὸς τὸν λαὸν, σκιάζουσάν τε τὸ ὑποκείμενον, καὶ λεπτῆ δρό-

A Filio Spiritus sanctus, quare non cum illis aderat in monte Thabor? Sed, o tu pneumatomache, impiam et blasphemam linguam parumper contine, dum discas quomodo cum æqualibus personis etiam Paracletus adfuerit. Nubem enim illam quam audis obumbrasse montem, nihil aliud fuisse quam Spiritum sanctum (61) putes. Neque enim erat ex humido vapore composita (62), sed ex præstantiore aliquo revera ac diviniore. Multis autem in locis Scriptura consuevit per nubem Spiritum sanctum ostendere. Alioquin quid tibi videtur propheticum dictum illud innuere? « Ecce Dominus in Ægyptum (63) veniet super nubem levem ». Quid vero fuit aliud nubes quæ populo Israelitico (64) dux viæ fuit? Ubi enim vim et operationem illius in nube quæ sensibus nostris videri solet, aliquis ponet, testante Scriptura, tale illam fuisse

22 Isa. xix, 1.

Francisci Scorsi notæ.

(61) *Quam Spiritum sanctum.* In significatione symbolica nubis obumbrantis, apostolos in Transfiguratione Christi concinit Ecclesia Romana in officio ejusdem: *In splendenti nube Spiritus sanctus visus est, paterna vox audita est*: « *Hic est Filius meus.* » etc. et Beda in Lucæ c. ix: *Et nota sicut Domino in Jordane baptizato, sic etiam in monte clarificato totius Trinitatis mysterium declarari, quia gloriam illius, quam in baptizate confitemur, in Resurrectione videbimus. Nec frustra Spiritus sanctus hic in lucida nube, illic apparet in columba, quia nunc simplici corde fidem, quam percipit servat, tunc luce aperte visionis, quæ crediderit contemplantur.* Eadem sermo Glossa ordinaria, ex qua præcideo multa, quia eadem cum Bedæ sensu; hæc pauca describo: *Similiter in Transfiguratione, quæ est sacramentum secundæ regenerationis, tota Trinitas apparuit, Pater in voce, Filius in homine, Spiritus sanctus in nube.* Quærit etiam ibi Glossa quare Spiritus sanctus ibi in columba, hic in nube declaretur; et subdit: *Dona siquidem sua per species declarare solet. Innocentiam autem in baptizate donat, quæ per avem simplicitatis designatur; daturus est autem claritatem et refrigerium in Resurrectione; ideo in nube refrigerium; in fulgore nubis claritas resurgentium corporum designantur.* Ambrosius in eadem Cat. *Divini enim Spiritus est obumbratio ista, quæ non caligat affectibus hominum, sed revelat.* Origenes ibidem adlubitans idem mysterium innuit: *Luctida autem nubes obumbrans sanctos est virtus paterna; vel forte Spiritus sanctus, etc.* Et Theophyl. apud D. Thom. in Cat.: *Tunc audiemus vocem paternam revelantem scilicet nobis Filium Patris, et dicentem: Quoniam hic est Filius meus, obumbrante nube, id est Spiritu sancto, qui est sapientiæ fons.* Atque de hoc mysterio plura dixi ad hom. 39, not. 14. Ubi hic Pater nubem, quæ suscepit ascendentem in cælum Christum, symbolum item Spiritus sancti fuisse ait; sicut et nubem, quæ Hebræorum populum in deserto duxit, illuminavit, opacavit: de quibus et in hac homilia mentionem facit, ut mysterium confirmet Spiritus sancti ad refutandam calumniam τῶν πνευματομάχων. Hæc testimonia contuli ex aliis Patribus ut intelligeretur qualis in hoc mysterio esset consensus Ecclesiæ. Eos præter Theophyl. relatos legi etiam apud Cornelium a Lapide, qui idem mysterium in nube agnoscit, et affirmat: relege not. citatam.

(62) *Ex humido vapore composita.* Non negat fuisse sensibilem nubem, sed ex eo genere fuisse negat, quæ ex vaporibus coactis in aere naturali

ritu gignuntur. Ita etiam S. Ambrosius intelligendus, cum sic loquitur apud D. Thomam., in Cat.: *Cognosce autem nubem istam non concti aeris caligine piceam, et quæ cælum tenebrarum horrore sublezat, sed lucidam nubem, quæ non pluralibus aquis immadidet, sed de qua mentes hominum in voce Dei omnipotentis emissæ fidei ros rigavit.* Ita Ambrosius, qui idem negat ac noster; non autem veram nubem et ex pura aliqua materia et luce compactam ministerio angelorum; negat id aperte noster verbis sequentibus, cum addit: *Οὐ γὰρ ἦν ὑγρᾶς ἀναθυμιάσεως σύστασις, ἀλλὰ κρείττονος ἀληθῶς, καὶ θεοτέρας.* *Neque enim erat ex humido vapore composita, sed ex præstantiore aliquo, et diviniore.* Sed quid ego hic actum ago? lege not. 27, ad 39.

(63) *Ecce Dominus in Ægyptum.* Dictum est ad not. 14, hom. 39; sed hæc verba prophetæ desunt in cod. Panorm., atque adeo est manca sententia post ἐκεῖνο ῥητόν, infra etiam desunt καὶ παντάπασιν ἀνεπίσχεπτον, et alia quædam pauca hinc inde fragmenta, quæ quod necessaria ad sensum et ex auctoris ingenio esse compererim, restitui ex Vat.

(64) *Nubes quæ populo Israelitico,* etc. Vide eandem not. 27, et adde insignem locum Gregor. Nyss. lib. *De vita Moysæ*, qui et ex suo sensu, et superiorum docet per eam nubem significatum Spiritum sanctum. Parco Græcis, quia longiora; Latina do ex interpr. Georg. Trapez.: *Nam qui Ægyptum fugiens Ægyptios jam fines fide transivit, si tentationum æstum eximuerit, ab ipso Deo pretendani esse sibi salutem a duce instruitur; cum enim undique circumdatus inimicis viribus sit tunc necessario (non enim datur alius exitus), mare divinitus ita scinditur, ut per illud ambulare possit, ad quod nubes (id enim duci nomen est) ductu suo deducit, qua quidem nube Spiritus sancti gratiam multi etiam ante nos significari recte asseveraverunt; a Spiritu enim ad bonum deducimur spiritum; qui sequimur aquam præparat; Spiritu iter ad se per aquam præparat; Spiritu libertas confirmatur; spiritus is, qui nos in servitutem trahere conatur, aqua conteritur.* Hæc Nyssem., quæ perquam belle conveniunt cum symblicis nostri Theophanis. qui quamvis ex se possit habere auctoritatem, tamen eam constabile voluit, et hic et ad hom. illam 39, quod his symbolis maxime connotatur ad retundendum impetum Macedonii, et ejus sectoriorum πνευματομάχων.

miraculum, ut inter ardentibus fulgentis solis radios A
et populum quasi murus interjectus esset, quod
sibi subiectum erat inumbrans et tenui rore aeris
æstum temperans; noctu vero columna ignis
exsisteret? Quin etiam cum perfectis his quæ ad
nostram salutem dispensata fuerant, in cælum re-
gressus est Dominus, nubes eum suscepit (65)²²;
hæc autem erat Spiritus sanctus. Cum vero in ma-
jestate veniet iudicaturus universum mundum, per
nubem e cælo descendet²³. Ubi vero nubis ejus
quæ nostris est objecta sensibus, coagmentatio (66)
locum ibi habere potest, ubi, ut ait apostolorum
coryphæus²⁴, omnia igne contabescunt? Sed quid
opus est longius provehi? cum testem ipsum Apo-
stolum possim producere, qui ad Hebræos scri-
bens (67) de priscis patribus in transitu Rubri
maris: Figura, inquit, erat mare aquæ, et nubes
Spiritus²⁵. Assimilatur porro nubi Spiritus sanctus
super credentes effundit. Soluta igitur infirma
age jam dictionem ipsam excutiamus.

« Et transfiguratus est ante eos, et resplenduit
facies ejus sicut sol. » Insolitum hoc transfigura-
tionis miraculum sic est intelligendum, non quod
figuræ mutatio, vel variatio, facta sit, sed ea ma-
nente ut erat prius, additamentum lucis quæ ex-
plicari verbis vix queat, accesserit. Etsi vero
fulgorem illum oris cum sole composit Evangelista,
solis tamen radios longissime lux illa superabat.
Quod autem in sensibilibus rebus melius exemplum
non est reperire, cum præstantissimo eorum quæ C
videntur, illud miraculum contulit. Quod enim
solis luce splendidius fulgurarit, discipulorum indi-
cat casus; nemo enim concidit solis splendore
percussus. Sensu vero magis mystico facies Christi
resplendens ut sol, ipsius divinitas est. Vesti-
menta autem ipsius facta ut lux, ipsum quod as-
sumpsit corpus. Sed sicut aliud est sol, aliud vero
lux, utraque tamen semper unita manent, ita supra
naturæ rationem unita divinitati caro, et una com-
posita hypostasis (68) facta inseparabilis permanet.
Igitur de divinitate loquens eo quod simplex, et
expers compositionis sit, singulariter faciem dixit;
de carne vero propter differentiam elementorum,
pluriter vestimenta. Et quoniam Verbi divinitas
nec temporis principium habuit, neque facta est,
divina vero ipsis caro temporis subjecta et facta
fuit, consequenter de facie cum loqueretur non
dixit: Facta fuit, sed *Resplenduit*; de vestimentis
autem dixit, quod *Facta sunt*, per utrumque signi-

σιν τὸ φλογώδες τοῦ ἀέρος ὑπονοεῖσθαι, καὶ διὰ
τῆς νυκτὸς στύλον πυρὸς γενέσθαι; Ἄλλὰ καὶ ὅτι
τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν πληρώσας εἰς οὐρανὸς
ἀνεφοίτησε, νεφέλῃ ὑπέλαβεν αὐτὸν, ἥδε ἦν τὸ Πνεύ-
μα τὸ ἅγιον. Καὶ ὅτι δὲ ἤξει μετὰ δόξης κρῖναι τὰ
σύμπαντα, διὰ νεφέλης ἐξ οὐρανοῦ καταβήσεται.
Ποῦ δὲ νεφέλης αἰσθητῆς τότε σύστασις, ὅποτε, κατὰ
τὴν κορυφαῖον ἀπόστολον, ὑπὸ πυρὸς πάντα ταχί-
σεται; Ἄλλὰ τί δεῖ μακρηγορεῖν; δυνάμενον παρα-
στῆσαι τὴν Ἀπόστολον μάτυρα, ὡς Ἑβραίοις γρά-
φων περὶ τῆς τῶν προγόνων ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ διαβά-
σεως, Τύπος ἦν, φησὶν, ἡ θάλασσα τοῦ ὕδατος, ἡ δὲ
νεφέλῃ τοῦ Πνεύματος. Παραίκαται δὲ νεφέλῃ τὸ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον, διὰ τὸν ἄριστον τῶν ἰαρισμάτων,
ὃν ἐπιβλύξει ποταμῶδον τοῖς πιστεύουσιν. Αὐθεῖσθαι
οὖν τῆς τῶν πνευματομάχων ἀνισχύρου προτάσεως,
φέρει καὶ τὴν λέξιν αὐτὴν ἐξετάσωμεν.
propter gratiarum imbrem, quem instar fluvii
quæstione adversariorum 408 Spiritus sancti,

« Καὶ μετεμορφώθη ἔμπροσθεν αὐτῶν, καὶ εἰσῆλθε
τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ὡς ὁ ἥλιος. » Τὸ τῆς μεταμορ-
φώσεως θαῦμα παράδοξον οὕτω νοητὸν· οὐχ ὅτι
τοῦ χαρακτήρος μεταλλαγῆ καὶ μεταμέψις γέγονεν,
ἀλλ' ὅτι μείναντος, ὡσπερ καὶ πρότερον, ὁρῶντος
φωτὸς προσθήκη ἐπιγέγονεν. Εἰ δὲ καὶ τὴν τῶ
προσώπου λαμπρότητα ὁ εὐαγγελιστὴς συγκρίνει πρὸς
ἥλιον, ἀλλὰ κατὰ πολὺ τὰς ἡλιακὰς ἀκτῖνας τὸ φῶς
ἐκεῖνο παρήλασε. Τῷ δὲ μὴ εὐρεῖν ἐν τοῖς αἰσθητοῖς
μείζον παράδειγμα, τῷ κρείττονι τῶν ὁρωμένων τῶ
θαῦμα παρείκασεν. Ὅτι γὰρ ὑπὲρ τὸ ἡλιακὸν φῶς
ἀπήστραψεν, ἔδειξεν ἡ τῶν ἀποστόλων κατάπτωσις·
οὐδεὶς γὰρ ὑπὸ τῆς ἡλιακῆς καταπίπτει λαμπρότη-
τος. Κατὰ δὲ μυστικώτερον λόγον, πρόσωπον μὲν τοῦ
Χριστοῦ λάμπον, ὡς ἥλιος, ἡ αὐτοῦ θεότης. Ἰμά-
τια δὲ γεγνηότα αὐτοῦ ὡς φῶς, αὐτὸ τὸ σῶμα, ἐν-
ελάθετο. Ἄλλ' ὡσπερ ἄλλο μὲν ὁ ἥλιος, ἕτερον δὲ τὸ
φῶς, ἐνωθέντα γε μὴν ἀμφοτέρω μὲν ἐκ παντὸς
οὕτως ὑπὲρ φύσιν ἐνωθείσα ἡ σὰρξ τῆς θεότητι, καὶ
μία σύνθετος γεγονοῦσα ὑπόστασις, διαμένει ἀχώρι-
στος. Ἐπὶ μὲν οὖν τῆς θεότητος, διὰ τὸ ἀκλόιν
καὶ ἀσύνηστον, ἐνικῶς εἶπε πρόσωπον· ἐπὶ δὲ τῆς
σαρκὸς, διὰ τὸ τῶν στοιχείων διάφορον, πληθυντικῶς
τὰ ἰμάτια. Καὶ ἐπειδὴ ἡ μὲν τοῦ Λόγου θεότης οὐκ
D
χρονικὴν ἔσχεν ἀρχὴν, οὕτε γέγονεν· ἡ δὲ θεῖα αἰ-
τοῦ σὰρξ ὑπὸ χρόνον, καὶ γενετὴν, ἀκολούθως ἐπὶ
μὲν τοῦ προσώπου, οὐκ εἶπεν, Ἐγένετο, ἀλλ', Ἐ-
λαμψε. Τὰ δὲ ἰμάτια αὐτοῦ φησὶν, ὅτι Ἐγένετο,
δὲ ἀμφοτέρων δηλώσας τὴν ἄκτιστον τῆς θεότητος

²² Act. i, 9. ²³ Matth. xxiv, 30. ²⁴ I Petr. iii, 12. ²⁵ I Cor. x, 2, 6.

Francisci Scorsi notæ.

(65) *Nubes eum suscepit*. Dictum aflatim ad hom.
39, not. 29.

(66) *Coagmentatio*. Lege eandem notam.

(67) *Ad Hebræos scribens*. Vel librarii erratum
vel concionatoris ἀμαρτήματα μνημονικόν, locus enim
ex Epist. I ad Cor. cap. x, non ad Hebr.

(68) *Et una composita hypostasis*. Christum dici
posse compositum ex duabus naturis concedit D.
Thomas, part. iii, quæst. 2, art. 4, et est commu-

nis doctrina scholasticorum; id quod etiam in
Confess. fidei Justin. imper., quæ est in V synod.
œcum. expressum est: "Ὅθεν ἐξ ἐκκετῆρας φύσεως,
τουτέστιν ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπίνης, ἐνα Χρι-
στὸν σύνθετον λέγοντες, σύγχυσιν ἐν ἐκώσει οὐκ
ἐπεισάγομεν. Unde ex utraque natura, id est ex
deitate et humanitate Christum, compositum dicen-
tes, confusionem unitioni non introducimus.

φύσιν, καὶ τὴν γένεσιν τοῦ προσλήμματος. Γέγονε ἄρα ὡς ἀληθῶς ἡ ἀγία τοῦ Λόγου ἀρᾷ ὡς φῶς. ἅτε καθαρά καὶ ῥύπου παντὸς ἀνεπίμικτος. Σαφέστερον δὲ τοῦτο τὸ νόημα ὁ θεὸς Μάρκος παρέστησεν, οὕτως εἰπὼν· « Ἐγένετο τὰ ἱμάτια αὐτοῦ στίλβοντα λίαν λευκά ὡσεὶ χιών, ὅσα γναφεὺς ἐπὶ τῆς γῆς οὐ δύναται λευκᾶναι, ὁ γναφεὺς λέγων τοὺς προφήτας καὶ κήρυκας, ὧν οὐδεὶς οὕτω λευκᾶναι τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων ἴσχυσεν, ὡς ὁ Κύριος· τῷ φωτὶ τῆς θεότητος λαμπρῶνας αὐτήν. Ταῦτη τοι καὶ κέκραγε πρὸς αὐτὸν ἡ ψαλμογράφος φωνή· « Ὁ ἀναβαλόμενος φῶς, ὡς ἱμάτιον. »

Ἀποκριθεὶς δὲ Πέτρος εἶπε τῷ Ἰησοῦ· « Κύριε, καλὸν ἐστὶν ἡμᾶς ὧδε εἶναι. Εἰ θέλεις ποιήσωμεν **B** τρεῖς σκηνάς, μίαν σοι, καὶ μίαν Μωσεί, καὶ μίαν Ἠλίε. » Τίς ἡ τοσαύτη τῶν λογισμῶν ταπεινότης, Πέτρε θαυμάσιε; Ὁ πρότερον δεδεγμένος τὴν τοῦ Πατρὸς ἀποκάλυψιν, καὶ Ἰῖδον τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος ὀνομάσας τὸν Κύριον, καὶ τῆς γεννητῆς πάσης φύσεως ὑπεράρας αὐτὸν, νῦν τοῖς δούλοις συναριθμεὶς, καὶ τοῖς προφήταις ὁμότιμον θέθεικας; Τὸ γὰρ « ποιήσωμεν τρεῖς σκηνάς, » ἰσοτιμίας λόγος ἐστίν, ὅπερ ἀπεικὸς ἦν τῆς σῆς θεοσεπείας γλώττης, καὶ παντάπασιν ἀνεπίσκειπτον. Ἡ πάντως τὰ τῆς θεότητος σελαγίσματα βοληδὸν σοι ἐνασπαστράφαντα, τὸ ἡγεμονικὸν διεκλόνησαν; Τὰ γὰρ τῶν πραγμάτων ἐξάίσιμα ἄφω προσπεσόντα παρατρέπειν εἰωθετὸ λογιστικὸν· ὁ δὲ καὶ βουλόμενος ἐμφῆναι ὁ εὐαγγελιστής, « Ἦσαν, φησὶν, οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν βεβαρῆμένοι· » δεικνύς, ὡς ἐγῆμαι, τὴν γενομένην αὐτοῖς βεβρωμένην τῶν νοσητῶν ὀφθαλμῶν. Διαλευκαίνει δὲ τοῦτο σαφέστερον ἕτερος, προσθεὶς ὅτι ταῦτα εἶπεν ὁ Πέτρος, μὴ εἰδῶς ὁ ἐλάλει. Ἄλλὰ τί λογισάμενος ὁ Πέτρος, ταῦτ' ἔλεγε, « Καλὸν ἐστίν, ἡμᾶς ὧδε εἶναι; Τίνος ἕνεκα τὴν ἐν τῷ ὄρει καταμονὴν ἀποδέχεται, καὶ τῆς ἐν πόλει κατοικίας, τὴν ἐρημίαν τοῦ ὄρους ἀσπάζεται; Ἦκουε τοῦ Κυρίου φανερῶς τὸ Πάθος αὐτοῖς προκηρῦκτοντος καὶ τὸν περὶ αὐτοῦ λόγον συνεχῶς ἀνεκίττοντος, νῦν μὲν, « Ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱερουσόλυμα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδοθήσεται τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἀποκτανθήσεται· » νῦν δὲ, « Ὡσπερ Μωϋσῆς ὕψωσε τὸν ὄρειν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὕψωθῆναι δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου· » **D** ἄλλοτε τοῦ κατὰ Ἰωάννην παραδειγματος μνημονεύοντος, « Ὡσπερ ὁ Ἰωνᾶς ἐποίησεν ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. » Καὶ ἀκούων ταῦτα, πολλοῖς πάθεσιν ἐμερίζετο τὴν ψυχὴν, λύπη, θυμῷ, ἀπορία ἐπυρπολεῖτο τὰ σπλάγχνα, τοῦ διδασκάλου μέλλων χωρίζεσθαι. Ἐξέειπε τῷ θυμῷ ἐνοῶν τῶν Ἰουδαίων τὸ τόλμημα. Ἐπιγίγται περὶ αὐτοῦ διαπορῶν, Πότερον ἀπολείπει μόνον παθεῖν τὸν καθηγητὴν, ἢ

licans, et naturam divinitatis increatam, et assumptæ humanitatis procreationem. Facta enim revera est sancta illius caro sicut lux, utpote pura et ab omni prorsus labe sejuncta. Clarius vero sententiam hanc divus Marcus ostendit sic dicens: « Vestimenta ejus facta sunt splendentia, et candida nimis sicut nix, qualia fullo non potest super terram candida facere »³⁷, » fullones vocans prophetas et præcones, quorum nemo sic dealbare potuit naturam humanam, ut Dominus, qui eam divinitatis luce lustravit. Hoc etiam modo Psalmographus ad ipsum clamabat: « Qui amictus es lumine sicut vestimento »³⁸. »

Respondens autem Petrus ad Jesum: « Domine, bonum est nos hic esse. **409** Si vis, faciamus tria tabernacula, tibi unum, Moysi unum, et Eliæ unum. » Undenam hæc tam humiles cogitationes, Petre admirande (69)? Qui nuper accepta revelatione Spiritus sancti Filium Dei vivi Dominum appellasti, et super omnem creatam naturam eum extulisti, nunc eum dicis in numero servorum, et in æquali cum prophetis dignitate constituis? Quod enim ais: « Faciamus tria tabernacula, » honoris significas æqualitatem, quod a tua divina lingua absonum est, et dictum omnino imprudenter. An divinitatis fulgores quasi jacula tibi fulgurantia principem animi partem e statu suo dimoverunt? Res enim stupendæ cum ex improviso accidunt, rationem emovere consueverunt. Quod sane etiam innuere volens Evangelista: « Erant, inquit, oculi eorum gravati, » significans, ut ego opinor, oculorum mentis incidisse gravitatem. Apertius vero declarat id alter evangelista³⁹, cum addit, hæc dixisse Petrum, quid diceret nescientem. Verum quo consilio Petrus hæc dixit: « Bonum est vos hic esse? » Qua gratia mansionem in monte commendat, et commorationes in urbe recusat, et magis solitudinem montis quam domicilia civitatis amplectitur? Audierat ille Dominum cum Passionem ipsis aperte prædiceret, deque ea sermonem misceret identidem, modo cum diceret: « Ecce ascendimus Hierosolymam, et Filius hominis tradetur gentibus, et occidetur »⁴⁰? Modo vero: « Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, sic exaltari oportet Filium hominis »⁴¹. » Alias etiam exemplo Jonæ cum uteretur: « Sicut fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus ac noctibus, sic et Filius hominis »⁴². » Et hæc cum audiret, multis ejus animus differebatur affectibus, mœrore, ira, anxietate incendi sibi viscera sentiebat, quod a Magistro disjungendus esset; effervescebat ira cum Judæorum reputaret audaciam; hærebatur in ea cogitatione perplexus: Utrum deseram solum Magistrum, ac

³⁷ Marc. xi, 1. ³⁸ Psal. ciii, 2. ³⁹ Luc. ix, 3; Marc. ix, 5. ⁴⁰ Matth. xx, 17; Marc. x, 32; Luc. xviii, 31. ⁴¹ Joan. iii, 14. ⁴² Matth. xii, 20.

Francisci Scorsi notæ.

(69) *Petre admirande.* Vide not. 72 hom. 49.

sinaam subire Passionem, an etiam unus ipse cum eo oppetam mortem? His distractus affectibus aperte quidem cohibere Dominum, et ejus impedire desiderium non audebat. Semel enim hoc ausus suscepit audaciæ pœnas, audiens: « Vade post me, Satana ⁴³. » At vero montis quietem illam nactus, et prophetarum obsequium, et **410** nubis umbraculum sic agitabat animo: Si hic permaneremus, Judæorum insidias vitaremus; et fortasse secum ipse sic loquebatur: Valeat Judæa multis vitii et injuriis plena: ibi invidia, hic quies; ibi mortem magistro, ut Dei adversario (70) comminantur, hic eum ut Dominum prophetæ circumstant; ibi eum turba seductorem appellat, hic Pater dilectum Filium esse testatus est. Bonum est nos hic esse. Hic legentes ab insidiatoribus abscondemur; quod si quæsierint, non invenient. Si vero eo impudentiæ procedent, ut montis etiam culmen ascendant, valentes custodes habemus. Nam ille quidem magno ac patienti animo est, et contendit ad Passionem, et insectantes non repellit; sed hic Moses præsto est, qui non patietur Deum videre contumelia affectum, plagas illis infliget, quotquot infixit *Ægyptiis*, grandinem, pustulas, ciniphes, cyuomyam, locustas, exterminatorem. Quod si et hic defatiscat, et subsidio egeat, Eliam zelotem habemus, qui ignem e cœlo evocabit, et scelestos ac furibundos hosce sicuti olim centuriones absumet; atque ita iecrabor omnino Magistrum. Hæc sane secum reputando dicebat: « Bonum est nos hic esse, » nesciens quid diceret. Volebat enim id quod erat summa nostræ salutis, et diaboli perniciæ impedire.

« Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbravit eos. » Olim cum Deus in montem Sina descenderet, lux aeris ex puro serenoque cœlo caligine denigrata est, et omne quod videbatur fumo ita offuscatum, ut invisibilis mons evaderet ea nebula circumquaque occupatus; hic vero lucida nubes montem operuit. Nimirum quia quæ eo tempore lex dabatur, obscuris symbolis umbrisque caliginosis involvebatur, ideoque mens erat caliginis circumfusis: sed Evangelii gratia splendida, et luminosa, nihil omnino umbrosam continens et obscuram, cujus illa lucida lux argumentum erat. Verum audiamus paternam illam ac faustissimam vocem, luculentissimum de Unigenito testimonium.

« Hic est Filius meus dilectus, in quo bene complacui. » Sane ut naturæ atque substantiæ identitatem et æqualitatem honoris ostenderet, articulum addidit (74), ne quis opinaretur eodem illum modo, quo Israeliticus populus, Filium no-

⁴³ Matth. xvi, 23.

(70) *ut Dei adversario.* Vox ἀντίθεο; quæ hoc loco ponitur: quo significatu sit accipienda, disceptavimus not. 69 ad hom. 48.

καὶ αὐτὸς χωρήσω μόνος μετ' αὐτοῦ πρὸς τὸν θάνατον; Τοῦτοις τοῖς πάθεσι μεριζόμενος, ἀπαρκαλύπτως μὲν ἐπισχέιν τὸν Κύριον, καὶ κωλύσαι τῆς ἔρμῆς οὐκ ἐτόλμησεν· ἄπαξ γὰρ τοῦτο τολμήσας, εἰλήφει τῆς προπετειᾶς τὰ ἐπιτίμια, ἀκούσας, « Ὑπαγε ἔπίσω μου, Σατανᾶ. » Τὴν δὲ τοῦ θροῦ ἡσυχίαν ἰδὼν, καὶ τοὺς προφήτας δορυφοροῦντας, καὶ τὴν νεφέλην ἐπισκιάσασαν, ἐννοεῖτο, ὡς εἰ ἐταῦθα μένοιμεν. τὰ ἐπιβουλὰς τῶν Ἰουδαίων ἐκκλίναιμεν, καὶ καθ' ἑαυτὴν ἰσως τοιαῦτα ἐφθέγγετο· Ἐβρέβητο Ἰουδαία πολλῆς πληθούσα κακίας καὶ ὕβρεως; ἐκεῖ βασκανία, ἐνταῦθα ἡσυχία· ἐκεῖ ἀπειλοῦσιν ἀποκτείναι τὸν διδάσκαλον ὡς ἀνίθεον, ἐνταῦθα οἱ προφήται δορυφοροῦσι τὸν ὡς Κύριον· ἐκεῖ ὕχλος πλάνων αὐτὸν κατανόμαζον, ἐνταῦθα Πατὴρ ἀγαπητὸν Υἱὸν μεμαρτύρηκεν. Καλὸν ἡμᾶς ὡς εἶναι. Ἐνταῦθα διάγοντες, τοῖς ἐπιβουλεύοντας λάθοιμεν. Κἂν ζητήσωσιν, οὐχ εὐρήσωσιν. Εἰ δ' ἀπειρουθιάσωσιν ἀνελεθῆναι εἰς τὴν τοῦ θροῦ ἀκρόρειαν, ἰσχυροὺς ἔχομεν φύλακας. Ὁ μὲν γὰρ μικροθυμεῖ, καὶ πρὸς τὸ πάθος ἐπειγεται, καὶ τοὺς διώκοντας οὐκ ἀμύνεται, ἀλλ' ἔστιν ἐνταῦθα Μωσῆς, ὃς οὐκ ἀνέξεται βλέπειν Θεὸν ὑβρίζομενον, ἐπάξει τοῦτοις πληγὰς, ὅσας τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπένεγκε, τὴν χάλαζαν, τὰς φλυκτίδας, τὰς κνίπας, τὴν κυνόμυιαν, τὰς ἀκρίδας, τὸν ὀλοθρευόντα. Ἄν δὲ καὶ οὗτος ἀποκλήσῃ βοηθείας, δεόμενος, ἔχομεν Ἠλίαν τὸν ζῆλωτὴν, ἐξ οὐρανοῦ κατάγει τὸ πῦρ, καὶ ὡσπερ τοὺς πενηκοντάρχας διαφθερεῖ τοὺς ἀλάστορας, καὶ οὕτω κερδήσω διαπαντός τὸν διδάσκαλον. Ταῦτα διαλογιζόμενος ἔλεγε· « Καλὸν ἔστιν ἡμᾶς ὡς εἶναι· μὴ εἰδῶς εἰ ἐλάλει. Ἐβούλετο γὰρ κωλύσαι, ὡσπερ τὴν τῆς σωτηρίας ἡμῶν τὸ κεφάλαιον, καὶ ἡ τοῦ διαβόλου κατάλυσις.

« Ἐπεὶ αὐτοῦ λαλοῦντος, καὶ ἰδοὺ νεφέλη φωτεινὴ ἐπεσπασεν αὐτούς. » Πάλαι μὲν καταβάντος πρὸ Θεοῦ εἰς τὸ Σίναιον, τὸ ἐναέριον φῶς ἐκ καθαρῆς αἰθρίας ζόφῳ κατεμελαινετο, καὶ καπνῷ πᾶν τὸ φαινόμενον ὑπετύφετο, ὡς ἀόρατον γενέσθαι τὸ θεῖον πανταχόθεν γρόφῳ διειλημμένον. Ἐνταῦθα δὲ φωτεινὴ νεφέλη τὸ θροῦ ἐκάλυψεν· ἐπειδὴ ὁ τότε θεοῦ νόμος συμβόλοις σκοτεινοῖς καὶ σκιαῖς ζωφώδειν ἐπεκαλύπτετο· καὶ διὰ τοῦτο γρόφῳ τὸ θροῦ περιπέσχετο. Ἡ δὲ τοῦ Εὐαγγελίου χάρις, λαμπρὰ καὶ φωτοφανής, μηδὲν σκιδώδες, καὶ ἀλαμπές· ὡς ἔχουσα, ἥς ἡ φωτεινὴ νεφέλη τεκμήριον. Ἀλλ' ἀκούσωμεν τῆς πατρικῆς καὶ παναλθίου φωτικῆς μαρτυροῦσας ἀναφανδὸν τὸν Μονογενῆ.

« Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἡθέλησα κλησά. » Τὸ φῶσις δεικνύς καὶ τῆς εὐσίας ταύτης καὶ ὁμότιμον, τὸ ἀρθρον προσέθηκεν, ὡς ἂν μὴ πρὸς οὐλήσῃται, τὸν αὐτὸν τρέπον ὡσπερ καὶ τὸν Ἰσραὴλ Υἱὸν αὐτὸν ὀνομάζεσθαι. « Υἱὸς πρωτότοκός μου

Francisci Scorsi notæ.

(74) *Articulum addidit.* Non sunt repetenda quæ diximus de vi articuli Græcorum ex S. Epiphania et aliis ad hom. 55, not. 75. Ea huc etiam pertinent

Ἰσραήλ. » Ἐκεῖνο μὲν γὰρ χωρὶς ἄρθρου φησὶν ἔν-
ταῦθα δὲ δείκνυσι τὸ διέφορον τῆ τοῦ ἄρθρου προση-
θήκη, καὶ τῆ τοῦ ἀγαπητοῦ παρενθήκη. Ἐκεῖνος
γὰρ ἐμεμίσητο διὰ τὸ ἀθετήσαι τὸν πλάσαντα ·
« Υἱὸς γὰρ, φησὶν, ἐγέννησα, καὶ ὑψωσα, αὐτοὶ δὲ
με ἠθέτησαν. » Τὸ γὰρ, « Ἐν ᾧ ἠυδόκησα, » ἐν ᾧ
δρῶνότητι ἀναπέπαυμαι · δι' οὗ τὴν τῶν ἀνθρώπων
σωτηρίαν γενέσθαι ἠθέλησα. Διὰ δὲ τοῦ : « Αὐτοῦ
ἀκούετε, » τὸ τῶν μαθητῶν ἀνειμένον διανιστά, ὡς
ἂν τοῦ Κυρίου τὸ Πάθος προεκφωνοῦντος, τὰς ψυχὰς
μὴ κραδαίνοντο. Δοκεῖ δὲ πλέον τοῦ Πέτρου καθ-
άπτεσθαι σκηνὰς ἀναπλάττοντος, καὶ σπεύδοντος τοῦ
παθεῖν ὑπεκστῆσαι τὸν Κύριον. Διὰ τί δὲ μετὰ τὴν
φωνὴν ἐπάραντες οἱ μαθηταὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς μόνον
εἶδον τὸν Κύριον ; Ἴνα μὴ τὴν μαρτυρίαν δι' ἕνα τῶν
προφητῶν εἶναι νομίσωσι, διὰ τοῦτο ἐκεῖνους μετα-
στῆσαζ, ἔθεν καὶ παρεγένοντο, ἑαυτὸν ἐδειξεν εἶναι
τὸν μαρτυρούμενον.
warent : ideo illuc, unde venerant, illis translatis,
monum.

Οὐκοῦν δράμωμεν καὶ ἡμεῖς πρὸς τὴν τοῦ νοητοῦ
τῶν ἀρετῶν ὄρους ἄνοδον, ἵνα μετὰ τοῦ Ἰησοῦ κατὰ
τὴν ἀκρῶρειαν τῶν κατορθωμάτων γενόμενοι, ἰσω-
μεν ὡς ἐκ περιωπῆς, τὸ φῶς ἐκεῖνο τὸ δειχθὲν τοῖς
ἐπὶ τὸ ὕψος ἀκολουθήσασι. Καταλείψωμεν τῶν χα-
μαιρεπῶν ἡδονῶν τὰς κοιλότητας, αἷτινες ὑπὸ τῶν
δαιμόνων ὡς γεωλόφων σκιαζόνται, καὶ πρὸς τὸ
ἔρος ἐκεῖνο γενώμεθα, τὸ πανταχόθεν ὑπὸ τῆς πα-
τρικῆς νεφέλης περιλαμπρόμενον. Γένοιτο δ' ἂν ἡμῖν
ῤῥαδία ἡ ἄνοδος, εἰ κατὰ τὸν τρόπον ἀναχθῶμεν, ἂν
ἡμῖν ὑπέδειξε συμβολικῶς πρότερον μὲν Μωσῆς ὁ
νομοθέτης, ὕστερον δὲ Ἰησοῦς ὁ νομοδότης. Ὁ μὲν
γὰρ ἀνάγων τὸν λαὸν εἰς τὸ Σίναϊον, καταλιπεῖν
ἐπιτάττει τὴν ἀλόγων φύσιν εἰς τὴν ὑπέρειαν, κα-
τάλευσιν ἀπειλήσας τῷ προσεγγίσει τολμήσαντι · ὁ
δὲ Σωτὴρ, μεθεὶς τὴν ἐννάδα τῶν μαθητῶν, τὴν
τριάδα παρέλαβε. Τί οὖν παιδεύετο τὸ αἰνίγματος ;
Ἐπειδὴ τῆς τῶν ἀλόγων φύσεως ἴδιον τὸ κατ' αἰσθη-
σιν μόνην δίχα διανοίας οἰκονομεῖσθαι, νομοθετεῖ
διὰ τούτων Μωῦσῆς ὑπερβῆναι τὴν ἐξ αἰσθήσεων
γενομένην γνῶσιν ἐν τῇ τῶν νοητῶν θεωρίᾳ · συνῶδᾳ
ποιῶν καὶ ὁ Κύριος ἐδίδαξεν, ὡς εἰ μὴ ὁ νοῦς ἀπο-
στραφεὶς κάτω ῥίψει τὴν ἐννάδα προσπάθειαν, καὶ
τὴν ἐπίλεκτον Τριάδα παραλάβοι μεθ' ἑαυτοῦ, οὐκ
ἂν ἀνελεῖν ἰσχύσει πρὸς τὸ ὕψος τῆς ἀληθοῦς
γνώσεως. Ἀλλ' ὡς ἂν μὴ δι' αἰνιγμάτων ἡμῖν τὰ
αἰνίγματα λύοιντο, σαφέστερον τὸν λόγον ποιήσομαι.
Ὁ ἐνναδικὸς ἀριθμὸς περιέχων ἐν ἑαυτῷ τὰ πέντε
καὶ τέτταρα, σημαίνει διὰ μὲν τῆς πεντάδος τὴν αἰ-
σθησιν, διὰ δὲ τῆς τετράδος τὴν τοῦ σώματος τε-
τράστοιχον σύγκρασιν. Ὅταν οὖν νοῦς τῶν σωματι-
κῶν ὑπέρτερος γένηται, ὥστε μὴ ἀντιστρατεύεσθαι κατ'
αὐτοῦ τὸν νόμον τῆς σαρκὸς, μηδὲ ὑπὸ τῶν αἰ-
σθήσεων ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἀμαρτίας συμφορῆσθαι, τότε

“ Exod. iv, 22. “ Isa. i, 2. “ Exod. xix, 12.

Francisci Scorsi notæ.

(72) *In quo bene complacui.* Hanc vocem εὐδοκία,
et εὐδοκῶ quid proprie sint explicat auctor hic

A minari : « Filius unigenitus meus Israel “ . » 411
Illud enim absque articulo dixit ; hic vero et præ-
ponendo articulo, et interjecta dilecti appellatione
differentiam commonstravit. Ille enim quod effectore
sui non honoraret, odio jam habebatur : « Fi-
lios, enim, inquit, genui, et exaltavi, ipsi autem
spreverunt me “ . » Illud autem : « In quo bene com-
placui (72), » significat, In quo acquievi, per quem
hominum salutem ad effectum perducere decrevi.
Illis porro verbis : « Ipsum audite, » discipulorum
segnitiem excitat, ut scilicet, cum Passionem Do-
minus prænuntiaret, eorum animi neutiquam labe-
factarentur. Videtur autem magis etiam perstrin-
gere Petrum, qui tabernacula cogitatione infor-
marat, et revocare Dominum a Passione conabatur.
B Qua vero de causa elevantes discipuli oculos
Dominum solum viderunt ? Ne scilicet testimonium
propter aliquem ex prophetis datum fuisse existi-
se ipsum ostendit esse de quo latum fuerat testi-
monium.

Curramus igitur et nos, et ad montem intelli-
gibilem, virtutem scilicet, ascendamus, ut una cum
Jesu in recte factis quasi in summo monte constituti,
veluti ex aliqua specula contemplerur illam lucem,
quæ ad culmen usque secutis ostensa est. Desera-
mus voluptatum humi repentium valles, quæ sane
a dæmonibus veluti montibus inumbrantur, et ad
montem illum collustratum undique paterna nube
pertingamus. Fuerit autem facilis nobis ascensus,
si eo modo ascenderitimus, quem primo quidem
symbolice nobis Moses legislator, postmodum vero
Jesus legislator ostendit. Ille enim populum educens
in Sinai montem, naturam rationis expertem in
imo monte derelinqui præcepit, obruendum lapidi-
bus, si quis eam admovere ausus esset, intermina-
tus “ : Salvator vero discipulos novem omitens,
adhibuit tres. Quid igitur duo hæc ænigmata do-
cent ? Quoniam animantium non computum rationis
est ductu sensus sine mentis agitatione gubernari,
admonet Moses, ut in spiritualium contemplatione
rerum cognitionem partium sensibus transcendamus.
Atque his consentanea faciens Dominus ostendit, nisi
conversa mens novenarium affectionum in terrain
affigat, et electam Triadem secum assumat, nun-
quam fore ut apicem veræ cognitionis ascendat.
D 412 Sed ne per ænigmata nobis ænigmata dissol-
vantur, dicam apertius. Novenarius numerus, quin-
que et quatuor in se continens, per quinarium signi-
ficat sensum, per quaternarium vero corporis com-
positionem ex quatuor conflatum elementis. Ubi
igitur rebus corporalibus superior mens evaserit,
ita ut contra illam lex carnis non rebellet, neque
per sensus in peccatorum cæno volutetur, tunc sane,
tunc tripartitam animæ facultatem illarum vice as-

idem ad hom. 48. Vide etiam not. 48, ad eandem
ubi ea nos locupletavimus.

emptam sine impedimento ad dilectum adducens, A atque ad virtutis culmen erigitur, novenario scilicet illo impediēte, et ascensum prohibente depulso. Sic mens curis, quæ inertiam pariunt, in terra relictis, et tanquam Petrum, vim eam quæ ad appetendum conferat, et quæ ad ratiocinandum ut Joannem, et irascendi ad fortitudinem acuendam (73) ut Jacobum adhibens, ad sublimem vitæ rationem traducitur, et de Trinitatis mysterio divinitus edocetur. Videt etiam Mosem Eliamque colloquentes; spiritualiter enim, quæ in lege et prophetis sunt indagans, omnia cum Evangelio convenire animadvertit. Fiat vero, ut etiam nos post sex dies, hoc est postquam mundus hic sex diebus creatus præterierit, ad montem illum super cælos constitutum erigamur, ubi sanctorum est conversatio, et fulgorem illum contemplemur divinitatis, et Spiritus sancti nube tegamur, et clariorem de sanctæ Trinitatis mysterio purioremque cognitionem accipiamus. Fiat, fiat!

HOMILIA LX.

In illa verba: « Intra v't Jesus in quoddam castellum. » — Dicta est in festo Dormitionis (74) sanctissimæ Virginis Deiparæ.

O quam nobilis hodierna die ad sermonem audiendum frequentia, quam illustris hic populi conventus est, omniumque omnis generis et ætatis hominum ad hanc celebritatem concursus est factus; qui sane certum hunc iridis instar varie fulgentem **413** efficiunt: planeque cujusdam verni prati speciem præ se fert hodie Ecclesia, florum ratione vigentium suavitates expirans. Mihi vero idem sique imperito cuidam cantori (75) contingit, qui in confertissima corona ad pulsandum multis di-

δη τότε τὸ τριμερὲς; τῆς ψυχῆς συναντιλαμβανόμενον, ἔχων πρὸς τὸ ποθοῦμενον, ἀπαρεμποδίσιως, εἰς τὸ τῆς ἀρετῆς ὕψος ἀνάγεται τὴν ἐμποδίζουσαν ἐνάδα, καὶ πρὸς τὴν ἀνάβασιν εἰργουσαν παραγκωνισάμενος. Οὕτως ὁ νοῦς τὰς βραθυμοτόκους μερίμνας καταλείψας εἰς γῆν, καὶ καθάπερ μὲν Πέτρον τὸ πρὸς ἐπιθυμητικὸν, ὡς Ἰωάννην δὲ τὸ λογιστικὸν, ὡς δὲ Ἰάκωβον τὸ πρὸς ἀνδρείαν θυμητικὸν παραλαβὼν, πρὸς τὴν μετάρσιον πολιτείαν ἀνάγεται, μούμενος τὸ τῆς Τριάδος μυστήριον. Ὅρα δὲ καὶ Μωϋσῆν, καὶ Ἠλίαν συλλαλοῦντας, πνευματικῶς γὰρ τὰ τὸ νόμου καὶ τῶν προφητῶν ἐρευνῶν, ὅρα πάντα τῷ Ἐυαγγελίῳ συνῶδοντα. Γένοιτο δὲ καὶ ἡμεῖς μεθ' ἡμέρας ἕξ, τοῦτέστι μετὰ τὴν τοῦ κόσμου τοῦτου τοῦ ἐξ ἡμέραις δημιουργηθέντος; παρέιπαι, **B** ἀναδειχθῆναι εἰς τὸ ὑπερουράνιον ἕρος, ἔνθα τὸ τῶν ἁγίων πολίτευμα, καὶ ἰδεῖν τὴν τῆς θεότητος ἀποστίλβουσαν χάριν, καὶ τῇ νεφέλῃ σκεπασθῆναι τοῦ Πνεύματος, καὶ μυθηθῆναι τρανώτερόν τε καὶ καθάρωτερον τὸ τῆς Τριάδος μυστήριον. Γένοιτο, γένοιτο!

OMIATA Σ'.

Εἰς τὸ, « Εἰσηλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς κώμην τιμὴν. » — Ἐλέγη ἐν τῇ ἑορτῇ τῆς Κοιμήσεως τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου.

Ὅς ἴλιαν μοι λαμπρότερα τὴν σήμερον ἢ τῆς ἐδασκαλίας ἀκρόασις, καὶ μοι παιδρότερον νῦν τοῦ λαοῦ τὸ συνάθροισμα, παντὲς γένους καὶ ἡλικίας **C** δεδραμηκότες εἰς τὴν πανήγυριν, καὶ καθάπερ ἐν Ἰριδος αὐγαῖς ἀποστίλβειν ποιοῦντων τὴν ἀνάξιν, καὶ λειμῶν ἐαρνὸς ἀτεχνῶς ἡμῖν ἢ Ἐκκλησία σήμερον δείκνυται, λογικῶν ἀνθέων ἐπιπένοῦσα χάριτας! Ἐγὼ δὲ ταυτὸν ἐπεπόνθειν ἀπαίρω τιμὴν μουσικῶν ἐν πολυπληθεῖ πανηγύρει προτρεπομένῳ κινήσει πολύχορδον ὄργανον, καὶ μέλος ἔσαι λιγυρὸν τε καὶ

Francisci Scorsi notæ.

(75) Ad fortitudinem acuendam. Iracundiam eodem esse fortitudinis dixerunt Peripatetici. Vide not. 91. hom. 5.

(74) In festo Dormitionis. Primam hanc notam conficiet Jacobus Gretserus soc. nostræ, qui lib. III Comment. in cap. xv Codini Curopal. ea assert circa hoc festum quæ omnium maxime faciunt ad titulum hujus homilias illustrandum. Et sane cum eadem dicere mihi necesse sit, si aliis verbis ea conarer exprimere, ineptus essem. Indicato igitur sermonis parente, ut a t Basil., hæc adnoto: Die xv Augusti agunt Latini cum Græcis Assumptionem D. Virginis. Græci, ut apparet, ex Menæis et Menologiis vocant hoc festum Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκης ἡμῶν Θεοτόκου. Dormitionis sanctissime Dominæ nostræ Deiparæ. Ex hoc titulo existant Patrum orationes in hoc festum, ut B. Damasceni, et Andreæ. (Quibus jam addere licet hanc Theophanis Ceramei, quam datus in lucem.) Mortuam ergo voluit xv die Augusti, adduntque eodem die resurrexisse; et animo simul, et corpore in cælum assumptam. Quare post supradictum de dormitione titulum, subiungunt Menæa: Τῷ αὐτῷ μηνὶ πενσεκαίδεκάτῃ ἢ σεβασμῖα μετὰστασις τῆς ὑπερενδόξου Θεοτόκης ἡμῶν Θεοτόκου, καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας. Eodem mense decima quinta die veneranda translatio gloriæ Dominæ nostræ Deiparæ imperpetuo

Virginis Mariæ. Eodem ergo die et obiit, et ad tulum reducta in corpus anima abiit beatissima Deipara quod etiam Latina Ecclesia sentire videtur, quæ die xv Augusti Assumptionem B. Virginis solemnæ ceremoniæ celebrat; tametsi de Dormitione utrum eodem die an aliquo præcedente acciderit, nihil tradit. Hactenus Gretserus, addiditque alia de Martyrol. Adonis, et Usuardi, in quibus Dormitionem, non Assumptionem indiligant, eosque defendit adversus invectionem card. Baronii. Alia etiam circa sententiam S. Damasceni, qui resuscitationem tertio demum ab obitu die statuit in orat. de Assumpt. B. Mariæ, quæ omnia lege apud ipsum si vis; nobis hæc satis ad illustrandam epigraphen.

(75) Imperito cuidam cantori. In cod. G. cum aliis Paris. collato ad marginem notatur alia lectio ex iisdem forte mss. eruta, nimirum ἀπειροκάλῳ, quæ sane vox usurpata ad eandem fere rem ab hoc Patre, deque ea diximus hom. præced. not. 4. Sed hoc loco τὸ ἀπειρον, quod est in meis omnibus exemplar. non incongrue, imo satis accommodatum videtur cantori cuius est peritia et experientia: illud magis convivatori convenire quod significat ineptum rusticum, quem se esse ibi orator pro modestia sua significat; sicuti hic ἀπειρον πονοσιχόν.

ἐναρμόνιον. Ἀλλὰ τί πάθω; Ἐγὼ μὴ κινήσω τὴν ἁγλίωσαν ταύτην, τὴν ἁγλιευκὴν τε καὶ ἄμουσον, ἣ δὲ τοῦ Λόγου μήτηρ ῥυθμίσει τὸν λόγον πρὸς τὴν τῶν ἀκούοντων ὠφέλειαν.

Τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ « Εἰσῆλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς κώμην τινὰ· γυνὴ δὲ τις ὀνόματι Μάρθα ὑπέδεδεξατο αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς. » Ἦνίκα τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν ἐπλήρου ὁ δι' ἡμᾶς ὑποδύς τὸ ἡμέτερον, ἔστο καὶ εἰς Βηθανίαν, τῆς ἑαυτοῦ δόξης πληρώσων αὐτὴν· αὕτη γὰρ ἡ κώμη ἐστίν, ἥς τὴν κληρίαν παρέδραμεν ὁ εὐαγγελιστὴς ἀμνημόνευτον, ἐξεταστικωτέρους ἡμᾶς ποιῆσαι βουλόμενος. Ἐπειδὴ γὰρ Βηθανία οἶκος δόξης ἐρμηνεύεται, ἔδει καὶ αὐτὴν οὐκ ἄμοιρον γενέσθαι τῆς θείας δόξης. Τῆς δὲ τῶν ἀνθρώπων φύσεως εἰς δύο γένη διηρημένης, εἰς ἄρβεν λέγω καὶ θῆλυ, ἐπειδὴ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ οὐκ ἐστὶν ἄρβεν καὶ θῆλυ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, διὰ τοῦτο οὐδὲ τὸ γυναικεῖον φύλον ἐξω τῆς σωτηρίας καταλιμπάνεται. Ἄμφω γὰρ, καὶ γυνὴ καὶ ἀνήρ, τῆς ἐντολῆς ἐκπεπτώκασι. Ξεναγεῖται τοιγαροῦν ὑπὸ Μάρθας ὁ Κύριος, ἥτις τοῦ Λαζάρου γνωρίζεται σύναίμω. Ἀλλ' αὕτη μὲν σωματικῶς ἐπειγομένη θεραπεύσαι τὸν Κύριον, « Περιεσπάτο, φησὶ, περὶ πολλῆν διακονίαν » ἡ σύναίμω δὲ, ἄτε τῷ τῆς διδασκαλίας ἀγκίστρῳ ἐξηρητημένη, καὶ τοῦ θείου λόγου κατάκρας ἀλοῦσα, καὶ τὸ γλυκὺ βέλος τῆς ἐκεῖνου ἀγάπης; δεδεγμένη ἐγκάρδιον, καὶ τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἐκκενωθέντος μύρου τῆς θείας αἰσθημένη ὁσμῆς, ὅλη τῆς ἀκροάσεως γίνεται, μόνονυχτὰ τὰ τοῦ Ἄσματος λέγουσα· « Εἰς ὁσμὴν μύρου σου ἔδραμον, ὅτι τετραμένη τῆς σῆς ἀγάπης εἰμί. » Ἐμελλε δὲ καὶ αὕτη μικρὸν ὕστερον μύρον αὐτῷ προσάγειν, πρότερον μὲν τυπικώτερον, ὕστερον δὲ καὶ ἑαυτὴν ὅλην ἀναθῆναι Θεῷ. Βουλόμενος δὲ ὁ λόγος τὸ περὶ τῆς διδασκαλίας αὐτῆς ἀδίστακτον ὑποδείξει, παρακαθημένην αὐτὴν τῷ Κυρίῳ παρέστῆσε· φησὶ γάρ·

« Καὶ τῆδε ἦν ἀδελφὴ καλουμένη Μαρία, ἥτις παρακάθισα παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ, ἤκουε τὸν λόγον αὐτοῦ. » Τὸ πάγιον οἰοῦν σημαίων καὶ ἄσαιστον· λαμβάνεται γὰρ ἐν τῇ θεῖᾳ Γραφῇ τὸ τῆς καθέδρας ὄνομα παραστατικὸν τῆς ἐν τῷ πράγματι μονιμότητος. Τὸ γὰρ καὶ αὐτὸν τὸν Κύριον καθίσαι ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς τὴν ἐν τῇ θεῖᾳ δόξῃ σημαίνει σταθερὰν μονιμότητα. Ἴδοι δὲ τις καθέδραν καὶ τὴν ἐν τῷ κακῷ ἐμμονήν. Τὸ γὰρ, « Ἐπὶ καθέδρα λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν, » εἰρημένον πρὸς τοῦ Δαβὶδ, οὐ ταύτην σημαίνει ἐφ' ἧς τὸ σῶμα διαναπαύεται, ἀλλὰ τὴν ἐπιμονὴν ἐν τῇ κλίσει τῆς κακίας διατριβῆν, ἣν τοὺς φυγόντας ὁ ψαλμὸς ἐμακάρισεν. Καὶ ὁ βασιλεὺς Νινευτὶ, διδαχθεὶς παρὰ τοῦ προφήτου τῆς

stinctum chordis instrumentum, et ad suavem aliquam concinnamque cantilenam emodulandam impellatur. Sed quid ego hic faciam? Equidem linguam hanc insuavem ineptamque movebo; cæterum sermonem ad audientium utilitatem Verbi Mater emodulabitur.

In illo tempore « Ingressus est Jesus in quodam castellum; et mulier quædam Martha nomine excepit eum in domum suam ». Quo tempore ea quæ ad salutem nostram erant disposita ille, qui propter nos, quod nostrum exsequeretur, Bethaniam etiam adibat ut sua eam gloria impleret; hoc siquidem illud castellum est cujus nomen indictum Evangelista præterit; ut nos ad investigandum solertiores efficeret. Quoniam enim Bethaniam *gloriæ domum* (76) interpretatur, neque eam divinæ gloriæ expertem esse oportebat. Cum vero in duos sexus hominis sit divisa natura, in marem, inquam, et feminum; quoniam in Christo Jesu neque mas est (77) neque femina, ut Apostolus ait ⁴², ideo neque femineum genus excluditur a salute. Ambo siquidem, vir et mulier, præceptum prævaricati sunt. Igitur hospitio excipitur Dominus a Martha, quæ quidem Lazari soror esse declaratur. Verum ea, cum in rebus ad corpus spectantibus famulari Domino festinaret, « satagebat, inquit, circa frequens ministerium; » soror vero, ut quæ ab hamo doctrinæ penderet, et divino sermone penitus capta esset, et dulce charitatis ipsius in medio pectore spiculum excepisset, et unguenti illius pro nobis exinanitū divinum sentiret odorem, in auscultando tota erat, modo non illud Cantici usurpans: « In odorem unguenti tui cucurri; quoniam saucia sum charitate tua ⁴³. » Et sane ipsa etiam paulo post erat unguentum illi oblatura: et prius quidem illud typicum, post etiam semet totam Domino consecrare debebat. Cum autem firmitatem mentis ejus circa doctrinam significare vellet Evangelista, Domino eam assidentem exhibuit; ait enim:

« Et huic erat soror nomine Maria, quæ etiam sedens secus **414** pedes Jesu audiebat verbum illius. » Firmitudinem scilicet constantiamque signans. In sacris enim Litteris stabilitas in aliquo negotio (78) sedis nomine indicatur. Nam et Dominum sedere in dextera Patris stabilem in divina gloria significat firmitatem. Quin et in malo obstinatum animum sedis nomine notari quispiam animadvertit. Quod enim a Davide dictum est: « Et in cathedra pestilentie non sedit ⁴⁴, » non eam significat sedem, in quo requiescit corpus, sed pertinacem in mali electione permansionem, quam qui fugerent, beatos prædicat Psalmus ⁴⁵. Jam vero rex Ninive de urbis excidio a propheta edoctus e sede

⁴² Luc. x, 38 seqq. ⁴³ Galat. iii, 28. ⁴⁴ Cant. i, 3. ⁴⁵ Psal. i, 4. ⁴⁶ ibid.

Francisci Scorsi notæ.

(76) *Bethaniam gloriæ domum*. De hac etymologia diximus ad hom. xxv, not. 78.

(77) *Neque mas est*. Desunt hæc in C. P. Ἐπεὶ δὲ

ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ οὐκ ἐστὶν ἄρβεν καὶ θῆλυ.

(78) *Stabilitas in aliquo negotio*. Vide dicta ad hom. xxx, not. 2.

exallisse dicitur, hoc est a sessione, habituque in malo (79) patrandō⁷⁹. Sed hæc profecto a nobis aliis in locis fusius disputata sunt; nunc autem ad sensa, si videtur, interiora pervadamus, atque altiore[m] historię mentem accuratius dispiciamus.

Castellum igitur universus hic mundus est Bethania, et glorię domus merito appellatus. Ex ipsa namque ejus structura Dei gloria cognoscitur; et « cœli enarrant gloriam Dei⁸⁰; » et: « Invisibilia Dei, ut ait Apostolus, per ea quę facta sunt, intellecta conspiciuntur⁸¹. » In hoc ergo castellum, mundum dico sub sole constitutum, cum corpore ingressus est Dominus. Marthā vero, quę domum suam Jesum recepit, Synagoga Judæorum est. In Judæorum quippe sinibus secundu[m] carnem est natus. Hęc igitur circa cultum legis occupabatur, qui merito appellatus est turba ac sollicitudo, utpote qui circa multas legis observationes distineretur, quam omnem recte perficere difficillimum erat. Maria vero est Ecclesia ex gentibus congregata, quę ex ratione nominis sui habet, ut par est, principatum (80). Quę prætermisso legali cultu ad Evangelii gratiam sponte se contulit, eaque optimam re vera partem elegit, quę hominem efficit Deum. Hęc ad Domini sedere dicitur pedes. Etenim circa sæculorum fines divinum mysterium cognovit, « quando venit plenitudo temporis⁸²; » pedes enim sæculorum extrema significant. Fortassis etiam per pedes terminus legis antiquę posset intelligi, qua cessante, gratia exorta est. Quoniam igitur quę in lege præscripta sunt, Judæus corporaliter accipit, fidelis vero per typos et symbola ad id quod est **415** magis spirituale progreditur, merito sane Martham circa ministerium satagere dixit, Mariam vero verbo inharere.

Atqui divinarum ille peritissimus rerum, magnusque Bedilius in asceticis (81) a se conscriptis pulcherrime altissimeque ad sensum magis moralem traducit historiam: « Considera, inquit, mihi duas partes per has mulieres inductas, alteram minorem, alteram meliorem magisque spiritualem. Etenim corpori Christi (82), hoc est, pauperibus ministrare ad Christum refertur. Præstantius vero est o-

⁷⁹ Jon. iii, 6. ⁸⁰ Psal. xviii, 2. ⁸¹ Rom. i, 20. ⁸² Psal. iv, 4.

Francisci Scorsi notę.

(79) *Habituque in malo.* Eundem mysticum sensum indicat S. Maximus œcon. cent. 5, cap. 35: *Sermo gratię, inquit, cum per multas tentationes ad naturam hominum, hoc est gentium Ecclesiam, tantam Jonas per multas afflictiones ad Ninivem ingentem civitatem pertransiret, suasit regi, nempe legi naturę, ut e throno exurgeret; e pristino videlicet ad vitium sensiti habitu, etc.* Vide præterea quę adduximus ex Gregor. Nyssen. ad hom. 29, not. 6.

(80) *Principatum.* Marię nominis etymologiam adduximus ad hom. 25, not. 3.

(81) *Basiliius in Asceticis.* Hunc locum apud Basilium, in *Const. monasticis*, cap. 4, reperies: *Age-*

πόλεως δλεθρον, εξαναστηνα λεγεται του θρονου, τουτεστι της εν τω κακω καθεδρας και εξεως. 'Αλλα ταυτα μεν εν αλλοις ημιν πλαυτερον εφρηται, νυν δε προς το ενδοτερον, ει δοκει, των νοηματων χωρησωμεν, και τον υψηλοτερον νουν της ιστοριας φιλοπονωτερον κατοπτευσωμεν.

Κώμη τοιγαρουν ο σύμπας κόσμος δε εστιν η Βηθανια, και οικος δόξης εικότως καλούμενος. Έκ γάρ της κτίσεως η του Θεου δόξα γνωρίζεται· και « Οι ουρανοι διηγουνται δόξαν Θεου » και « Τα άρατα του Θεου, ως φησιν ο 'Απόστολος, τοις ποιήμασι καθοραται. » 'Εν ταύτη γούν τη κώμη, τω ύπαι τον ηλιον κόσμω, εισήλθεν ο Κύριος μετα σώματος. Μάρθα δε δεξαμένη τον 'Ιησουν εις τον οικον αυτης, η των 'Ιουδαίων Συναγωγή· εν γάρ τοις 'Ιουδαίω όροις κατά σάρκα γεγενήται. Αυτη ουν άπησχλητο περι την του νόμου λατρείαν· ητις εικότως άνομάστη τύρθη και μέριμνα, έχουσα την άσχολίαν περι τα πολλά του νόμου παρατηρήματα, ην κατορθώσαι πᾶσαν άμήχανον. Μαρια δε η εξ άθων 'Εκκλησία, η κατά την κλήσιν, ως ειχός, κυριεύουσα, η την νομικήν παραδραμούσα λατρείαν, προς δε την ευαγγελικήν χάριν αυτομολήσασα, η την αγαθήν, ως άληθώς, εκλεξαμένη μεριβα, την θεοποιούσαν τον άνθρωπον. Αυτη παρά τους Δεσποτικούς πόδας παρακαθίζουσα λέγεται· περι γάρ τα τέλη των αιώνων, το θειω έγνω μουσήριον, « Ότε ήλθε το πλήρωμα του χρόνου. » Οι πόδες γάρ το τέλος του αιώνος ανίπτονται. Τάχα δε και πόδες νοείντο τα τέλη του νόμου του παλαιου, ου παυσαμένου η χάρις άνέτειλεν. 'Επιη δέ τα του νόμου ο μεν 'Ιουδαίος σωματικώς εκλεμβανέται, ο δε πιστός δια των τυπικών συμβόλων χειραγωγούμενος, προς το πνευματικώτερον μετασιν, εικότως την μεν Μάρθαν περισπᾶσθαι περι διακονίας φησι, την δε Μαριαν του λόγου εξέχεσθαι.

'Ο μέντοι πολυς τα θεια, και μέγας Βασίλειος, εν τοις ύπ' αυτου γραφεισιν άσκητικοις, κάλλιστά τε και ύψηλοτατα εις ηθικωτεραν έννοιαν άνάγει τη ιστορίαν, ούτως ειπών· 'Όρα μοι τās δύο μεριβα; δια των γυναικων εισαγομένης· την μεν ελάττω, την δε κρείττω και πνευματικωτεραν. Το γάρ διακονειν τω σώματι του Χριστου, τουτεστι τοις πένησιν, εις Χριστον αναφέρεται· κρείττον δε εστιν

D. dum igitur, inquit, per duas mulieres duo mihi in genere introduci animadvertis; unum quidem inferioris notę, nempe quod in crassioribus se obediens vitę hujus muneribus occupavit, quanquam ipsum quoque mirifice commodum est; alterum nobiliss, et cum spiritu magis conjunctum, nimirum quod sese ad arcanas res contemplanđas altius evehit, et cętera plura deinceps.

(82) *Corpori Christi.* S. Basiliius, loco jam cit. *Et si ministrare vis in nomine Christi, ministrate; ipse enim dixit: « Qualenus fecistis uni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis. »* Et paulo post: *Officiis, quę corpore impendantur potior est dogmatum Christi contemplatio.*

καταλιπόντα τὰς διακονίας τοῦ σώματος εἰς θεω-
 ρίαν ἐπαίρεσθαι· ἐκ τούτων οὖν δῆλον, ὡς Μάρθα
 μὲν πρᾶξις ἀρετῆς ἐστὶ σύμβολον, Μαρία δὲ τῆς
 θεωρίας. Ἄμφω μὲν οὖν ἐπαίνεσθαι, καὶ μακάριαι,
 καὶ ἀλλήλων ἐξέχονται, καὶ δεξιαί, καὶ φίλαι, καὶ
 πρὸς τὴν μακαρίαν τελειότητα φέρουσαι. Καὶ γὰρ,
 ἥ φησιν ὁ σοφώτατος Μάξιμος, καθάπερ ψυχὴ καὶ
 σῶμα ποιεῖ κατὰ σύνθεσιν ἄνθρωπον, οὕτω πρᾶξις
 καὶ θεωρία μίαν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τελείαν ἀρετὴν
 ἀπεργάζεται. Πρᾶξις μὲν γὰρ ἐστερημένη λόγου,
 ἀψύχῳ ταυτὸ εἰδῶλεν καθέστηκε ψυχὴν ταύτην τὸν
 λόγον οὐκ ἔχουσα. Θεωρία δὲ ἀπρακτος κατ' οὐδὲν
 σκιαῶς διενήνοχε· δεῖται οὖν θατέρω θατέρας. Ὅθεν
 οἶμαι τὸν εὐαγγελιστὴν παρεισάγειν τὴν Μάρθαν
 τῆς ἐπικουρίας δεομένην τῆς ἀδελφῆς· φησὶ γὰρ
 πρὸς τὸν Κύριον· Ἡ ἀδελφὴ μου μόνην με κα-
 τέλιπε διακονεῖν· εἰπέ οὖν αὐτῇ ἵνα μου συναντιλά-
 θῆται· μονοουχὶ κεκραυγῖα, Χρῆζω τῆς ἀντιλήψεως
 τῆς ἀδελφῆς. Διὰ γὰρ μόνης τῆς διακονίας· οὐ δυ-
 νατὸν ὡς δεῖ θεραπεύσαι σε. Διὰ τί δὲ παρὰ τοὺς
 κυριακοὺς πόδας ἡ θεωρία καθήσθαι λέγεται; Ἐφη-
 ρται μὲν οὖν καὶ πρότερον, ὡς ἡ καθέδρα τὸ ἰδραῖον
 σημαίνει καὶ ἀμετάπτωτον. Καὶ δεῖ πάντως τὸν
 κατὰ θεωρίαν προκόπτοντα μένειν ἐν οἷς κατορθοῖ
 βεβηκότα καὶ πάγιον· καὶ μὴ παντὶ ἀνέμῳ περι-
 κρεπόμενον, ἢ φερόμενον. Θεωρία γὰρ ἀχαλίνωτος
 τάχα ἂν, κατὰ τὴν Θεολόγου φωνὴν, κατὰ κρημνὸν
 ὤσειεν. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν περὶ τοῦ παρακαθίσει.
 Τῷ δὲ Παρὰ τοὺς πόδας, ἐνδείκνυται μὲν καὶ τὸ
 ταπεινὸν τοῦ ἔθους τοῦ κατ' ἀρετὴν προκόπτοντος,
 καὶ τὴν ἐκφυγὴν τῆς οἰήσεως, ἧς παρούσης πάνυ
 ὀλισθηρὰ ἡ θεωρία, καὶ πλανομένη, καὶ δύσβατος.
 Αἰνέσσεται δὲ καὶ τὸ τῆς Θεολογίας ἀπειρον καὶ
 ἀόριστον. Ὅσον γὰρ ἂν τις διὰ θεωρίας ἀνέλθῃ, καὶ
 ὑπέρπερος γένηται, τοὺς νοεροῖς περσοῖς ἐπαιρούμε-
 νος, ἔτι περὶ τοὺς πρόποδας τῆς τελείας καταλήψεως
 ἔστηκε. Καὶ ὅσον τὰς ὑπερκειμένας βαθμίδας ἀνέρ-
 χεται τῆς μυστικῆς τῆς Θεολογίας κλίμακος, τοσοῦ-
 τον ὑπερκειμένην ὄρξ τὴν κατὰ τὴν ψῆφιν. Ἐπὶ μὲν γὰρ
 τῶν ἄλλων ὅσα τῇ ἀσθῆσει μετρεῖται, δυνατὸν εἰς
 τέλος ἐλθεῖν, ἐπὶ δὲ τῆς θεωρίας, καὶ τῆς κατ'

A missis corporis ministeriis, ad contemplationem
 attolli. Ex his igitur perspicuum est practicæ quidem
 virtutis (83) Martham symbolum esse, contemplati-
 onis vero Mariam. Ambæ profecto laudabiles, et
 beatæ inter seque connexæ, et aptæ, et dexteræ,
 et amicæ, et ad perfectionem ac beatitatem ferentes.
 Etenim, ut sapientissimus Maximus* (84) inquit, sic-
 uti corpus et anima componunt hominem, ita
 actio et contemplatio unam perfectamque in homine
 virtutem constituunt. Actio siquidem (85) verbo
 destituta animam hujusmodi eo vacuum similem
 i'olo constituit. At vero contemplatio actionis ex-
 pers nihil differt ab umbra; altera igitur alterius
 indiget. Quam fuisse causam opinor, cur Evange-
 lista Martham sororis auxilium requirentem in-
 duxerit; ait enim : « Soror mea reliquit me solam
 ministrare; dic ergo illi ut me adjuvet, » perinde
 quasi clamasset, Opus est mihi mutua sororis opera.
 Per unius enim ministerium tibi ut oportet ser-
 viri non potest. Sed qua de causa ad Domini
 pedes contemplatio dicitur assidere? Sane dictum
 est paulo ante per sessionem significari stabilita-
 tem atque constantiam. Et profecto convenit eum
 qui in contemplatione progressus facit, in his quæ
 bene recteque gerit, firmum ac stabilem se præ-
 stare, non vero quolibet vento circumagi ac ferri.
 Effrenata quippe contemplatio, juxta Theologi dictum
 (86), impellit in præceps; atque hoc quidem
 de sessione sit dictum. Quod autem secus pedes,
 iudicat humiles mores ejus qui promovet in vir-
 tute, et superbix fugam: quæ si adsit, lubrica
 omnino, et vaga, et impervia contemplatio fuerit.
 Insinuatur etiam, infinitam et interminatam (87)
 esse **416**theologiam. Quantumcunque enim quis
 in contemplatione processerit, et in sublime eve-
 ctus fuerit, intelligentiæ sublatus alis, adhuc velut
 in crepidine comprehensionis perfectæ consistit:
 et quanto plures ascenderit superjectos mysticæ
 theologiæ scalarum gradus, tanto plus ad com-
 prehensionem superstare videt. Etenim in aliis
 rebus, quas sensu metimur, ad finem perveniri

Francisci Scorsi notæ.

(83) *Practicæ quidem virtutis, etc.* Libet hoc loco
 rubrore imponere stigmaticum Calvinio qui, uti refert
 Joannes Maldonat. in cap. hoc S. Lucæ x, ridet
 monachos, quod duo ex hoc loco vitæ genera esse
 collegerint, alterum contemplativæ, quæ Mariæ,
 alterum activæ, quæ Marthæ respondeat. Sed nemo
 ex Patribus antiquis hoc non dicit, inquit idem
 Maldonat. et permultos citat quibus hunc nostrum
 accenseas, ut vel auctoritatibus obruatur homulus
 ille, qui hoc ridet deridendus ipse, seu potius
 lacrymandus, qui utramvis ex his vitam contemnens
 a Christo introductam suam elegit a diabolo sug-
 gestam.

(84) *Sapientissimus Maximus.* De eo vide dicta
 ad hom. 1, not. 9, locus autem fortassis est ex
 cent. de charitate, qui me præterit.

(85) *Actio siquidem verbo destituta.* Hic variant
 codices in hac sententia explicanda. Sed in omni-
 bus vis eadem est. Alter habet : Ἀψύχῳ ταυτὸ εἰ-
 δῶλεν, καθέστηκε ψυχὴν ταύτην τὸν λόγον οὐκ ἔχου-

σαν· *Simile quidpiam idolo reddit animam eam actio,
 quæ verbum non habet; alter vero : Ψυχούντα ταύτην
 τὸν λόγον οὐκ ἔχουσα· actio, quæ verbum animans
 illam (animam) non habet.* Sed ut dixi una res; ita-
 que non laboravi utram eligerem, sed secutus sum
 eam, quam in meo codice reperi.

(86) *Juxta Theologi dictum.* Gregor. Nazianzeni
 locum refert, quem etiam S. Maximus, cent. iv, de
 charitate, num. 5, ubi ait : *Siquidem contemplatio
 effrenis aliquem forte per præcipitum ageret, ut qui-
 dam de SS. Patribus affirmare non dubitavit.* Locus
 igitur Gregor. Theolog., quem uterque innuit, est
 ex orat. 39, quæ est in S. Lumina : Θεωρία γὰρ,
 inquit, τάχα ἂν καὶ κατὰ κρημνὸν ὤσειεν· *Effrenata
 enim contemplatio in præcipitia quoque fortasse nos
 impelleret.*

(87) *Infinitam et interminatam.* Vide dicta ad
 hom. 10, not. 79, quæ ab hoc tractu, et longiore
 paraphrasi auctoris confirmari, et illustrari pos-
 sunt.

potest; in contemplatione vero et profectu virtutum, non est exitum invenire. Quod sane intelligens magnus ille David: « Exaltate, inquit, Dominum, Deum nostrum, et adorate scabellum pedum ejus, quoniam sanctum est⁸⁸. » Quibus verbis ostendit, quod, quo ulterius mens humana se extenderit, et ad quamcunque pervenerit sublimem sentiendi de Deo speciem atque conceptum, tunc sane, quod ab ipsa inventum fuerit, non ipsam esse ejus, quod quaeritur, magnitudinem, sed scabellum pedum ejus: per quod sane significatur id quod subjacet atque subjectum est menti nostræ, si cum illa quam assequi nemo potest comprehensione, comparetur. Atque ob hanc causam secus salutares pedes Maria sedere dicitur. Observandum vero est Martham quidem indiguisse sororis auxilio; Mariam vero non traditur eguisse (88). Sed quid ei Magister dixerit videamus.

« Martha, Martha, sollicita es et turbaris erga plurima: porro unum est necessarium: Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea. » Non semel Martham appellans, quod reliquum erat orationis adjungit, sed ipsa vocis repetitione ab sublimiorem doctrinam audiendam ejus excitat mentem. Dictionem enim conduplicare consuevit, cum aliquid confirmare vellet, aut duobus, quæ eum valeant, uti nominibus; ut illud: « Amen, Amen, dico vobis; » et: « Simon, Simon, habeo tibi aliquid dicere⁸⁷; » et: « Simon Joannis, diligit me⁸⁸; » et: « Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas⁸⁹. » Sic igitur et hoc loco: « Martha, Martha, tu quidem sollicita es, et turbaris erga plurima, » hæc, inquam, terrena et affixa materiæ, quæ utpote qualitibus effecta contrariis multa vocat; beatus vero qui uni suo inhæret Deo, et plurimas secumque pugnantes species vitii (in multos enim illud diffusum est ramos) fugiens, eam, quæ vere est, beatamque pulchritudinem **417** adnuitur comprehendere: hæc sane pars optima (89), qui ab ejus possessore non auferetur. Ἀγαθὴν vero, id est,

ἄρετην προκοπῆς, τέλος οὐκ ἔστιν εὐρεῖν. Ὅπερ εἰδὼς ὁ μέγας Δαβὶδ, « Ὑψοῦτε, λέγει, Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, καὶ προσκυνεῖτε τὸ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ, ὅτι ἄγιόν ἐστιν, » δεικνύς διὰ τούτων, ὅτι ὅσον ἂν ὑπερεκταθῆ τῶν ἀνθρώπων ἡ διάνοια, καὶ πᾶσαν παρέλθῃ ὑψηλὴν φαντασίαν ἐν ταῖς περὶ Θεοῦ ὑπολήψεσι, τότε τὸ παρ' αὐτῶν εὐρισκόμενον καὶ προσκυνούμενον, οὐκ αὐτὴ ἡ μεγαλειότης τοῦ ζητουμένου ἐστίν, ἀλλὰ τὸ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ, τὸ ὑποβεθηκὸς διὰ τούτου καὶ κάτω κείμενον τῆς διανοίας ἡμῶν, συγχρίσει τῆς ἀνεπίκτου καταλήψεως διερμηνεύων. Τοῦτου χάριν παρὰ τοὺς σωτηρίους πόδας ἡ Μαρία παρακαθίζεσθαι λέγεται. Σημειωτέον δὲ, ὅτι Μάρθα μὲν εἶδετο τῆς ἐπιπορίας τῆς ἀδελφῆς, Μαρία δὲ δεῖσθαι αὐτῆς οὐκ ἴστέρηται. Ἄλλ' ἴδωμεν τί φησι πρὸς αὐτὴν ὁ διδάσκαλος.

« Μάρθα, Μάρθα, μεριμνᾷς καὶ τυρβάζῃ περὶ πολλά, ἐνδὸς δὲ ἐστὶ χρεῖα. Μαρία δὲ τὴν ἀγαθὴν μερίδα ἐξελέξατο, ἥτις οὐκ ἀφαιρεθήσεται ἀπ' αὐτῆς. » Οὐκ εἰς ἀπαξ εἰπὼν, Μάρθα, τὸ λοιπὸν τοῦ λόγου ἐπήγαγεν, ἀλλὰ τῇ διουσίᾳ τῆς φωνῆς ἀναλήψα διεγείρει αὐτῆς τὴν διάνοιαν εἰς τὴν τῶν ὑψηλοτέρων λόγων ἀκρόασιν. Εἶθε γὰρ διπλασιάζειν τὴν λέξιν, ὅταν βεβαιώσαι τι βούλεται, ἢ δι' αὐτοῖς ἰσοδυναμοῦσι χρῆσθαι ὀνόμασιν, ὡς τό· « Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, » καὶ, « Σίμων, Σίμων, ἔχω σοί τι εἰπεῖν, » καὶ, « Σίμων Ἰωάννα, ἀγαπᾷς με; » καὶ, « Ἰερουσαλήμ, Ἰερουσαλήμ, ἡ ἀποκτενοῦσα τοὺς προφήτας. » Ὑπὸ τῶν οὖν κἀνταυθα φησι· « Μάρθα, Μάρθα, σὺ μὲν μεριμνᾷς καὶ τυρβάζῃ περὶ πολλά, » τὰ δὲ κατὰ ταῦτα καὶ γήϊνα, ἃ καὶ ὡς ἐναντίας ποιότητος ἔχοντα, πολλά ὀνομάζονται· μακάριος δὲ ὁ ἐξέχεται τοῦ ἐνδὸς αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ πολλὰ καὶ μαχόμενα διαδράς τῆς κακίας εἶδη [πολυσηδῆς τῆς αὐτῆς] παραλαβὴν ἐπιέγεται τὸ κάλλος τὸ ἐν καὶ μακάριον. Αὕτη τῷ ὄντι μερὶς ἀγαθῆ, ἥτις οὐκ ἀφαιρεθήσεται τοῦ κτησαμένου αὐτήν. Μερὶδα δὲ ἀγαθὴν εἶπεν, ἣν ἡ Μαρία ἐξελέξατο, ὡς

⁸⁸ Psal. xcviij 5. ⁸⁷ Luc. vii, 40. ⁸⁸ Joan. xxi, 15. ⁸⁹ Matth. xxiv, 37.

Francisci Scorsi notæ.

(88) *Mariam vero non traditur eguisse.* Explico quod Theophanes solum innuit, cur non indigeat sorore sua Martha; nimirum ex proposita supra corporis et animi similitudine id intelligitur; corpus enim sine anima non potest subsistere; ita neque actio non excitata, adjuncta, atque directa Dei aliqua cognitione et cogitatione, tendere in rectum finem potest. Spiritus vero sine corpore subsistit: nam contemplatio sine actione externa laudem et meritum habet suum; est enim ipsa interna et præstantissima actio et exercitatio quæ etiam sine opere externo satis per se beata est. Præterea, ut ipse auctor infra declarat, actio potest cessare, eo quod indigeat corporis ministerio, quod plerumque infirmum est; contemplatio etiam infirmo corpore exerceri aliqua ratione potest. Sed hæc pluribus alii de mystica theologia tractant: nos pensum nostrum absolvimus.

(89) *Hæc sane pars optima.* In Græco est αὕτη τῷ ὄντι μερὶς ἀγαθῆ. Quare vertendum ad verbum

fuerat: *Hæc sane pars bona.* Sed cum Theophanes locutus sit juxta textum Græcum S. Lucæ, ubi etiam ἀγαθὴν μερίδα, scriptum est; noster autem interpretes τὸ ἀγαθὴν verterit, *optimam*, nolui ego a Vulgata versione recedere; solum explico τὸ *optimam*, eo sensu quo explicatur a Cornelio nostro qui vult partem Mariæ ἀγαθὴν dictam antonomastice, nimirum eam, quam solum possit bonam dicere, adeoque *optimam*; atque in hoc sensu etiam accipi volo in mea translatione τὸ *optimam*, quatenus respondet τῷ ἀγαθὴν, nec discrepat sensus Theophanis, qui cum ait, ἔστιν αὕτη τῷ ὄντι μερὶς ἀγαθῆ, *est hæc pars ea, quæ revera bona est*, sane *optimam* innuit; ea enim qua melior aliqua reperiri possit, non est τῷ ὄντι ἀγαθὴ, ut si quis diceret: Deus est revera bonus, eum omni ex parte bonum, cætera aliquid in ratione boni delibere innueret. Vide plura circa Græci textus intellectum apud Maldonat. in hoc cap. Lucæ.

της καθόλου ἀρετῆς εἰς πράξιν καὶ θεωρίαν διαι-
 ρωμένης· οὐχ ὡς ἀποστερωῶν δὲ τὴν πρᾶξιν, θατέρα
 τὴν ἀγαθότητα δίδωσιν, ἀλλ' ὡς ἐπιπονωτέρας· οὐ-
 σης αὐτῆς. Ἀγαθὸν οὖν τοῦτο ὡς· ῥαδιώτερον. Ὅτι
 δὲ ταυτὶ ἀληθῆ, σκόπει μοι τὴν λατρείαν τοῦ νόμου,
 καὶ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ Εὐαγγέλιον. Κἂν οὖν τὴν
 νομικὴν λατρείαν διὰ τῆς Μάρθα· νοήσωμεν, ἐκείνη
 ἀφηρέθη ἢ ἐκ Θεοῦ δωρεὰ, ἢ τῆς Ἐκκλησίας δὲ χά-
 ρις οὐκ ἀφαιρέθησεται. Κἂν τὴν πρᾶξιν ἐρῆς, καὶ
 ταύτης πολλάκις ἀφαιρέσεις γίνεσθαι, ἢ δι' ἀσθένειαν
 σώματος, ἢ διὰ λογισμῶν ἰσως χαυνότητα· ἅπαξ
 δὲ πρὸς ἀληθῆ θεωρίαν ἀναχθεῖσα ψυχὴ ἔχει τὸ κατ-
 ορθωθῆν ἀναφαιρέτον. Οὐδέποτε γὰρ ἀφείσα τὴν
 ἐν τῷ βᾶθει κεκρυμμένην ἀλήθειαν, πρὸς τὰ χεῖρω
 ἀπανακάμψει.

« Ταῦτα δὲ αὐτοῦ λέγοντος, ἰπάρασά τις γυνὴ B
 φωνὴν ἐκ τοῦ ὄχλου εἶπε· Μακαρία ἡ κοιλία ἡ βα-
 στάσασά σε, καὶ μαστοί, οὓς ἐθήλασα. » Μακαρία
 μὲν ἡ γυνὴ ἢ τὴν τοιαύτην ἀφείσα φωνὴν, ἢ τις
 αὐτῆς καὶ τὸν νοῦν, καὶ τὰ χεῖλη, καὶ τὴν γλῶτταν
 ἤγλασεν· ἀληθῶς γὰρ μακαρία ἢ ἀχρῆτος ἐκείνη
 καὶ ἐρὰ τῆς παρθένου νηδύς, ὡς βαστάσασα τὸν
 ἐν τοῖς πυρίνοις θρόνοις τῶν Σεραφίμ ἐποχοῦμενον.
 Μακάριοι δὲ καὶ οἱ θεοτρόφοι μαστοί, οἱ θρέψαντες
 τὸν πᾶσαν τὴν κτίσιν παραγαγόντα, καὶ τρέφοντα.
 Τί οὖν πρὸς ταῦτα ὁ Κύριος; « Μενούγγε μακάριοι
 οἱ ἀκούοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ φυλάσσοντες
 αὐτόν. » Ἐπιμαρτυρεῖ καὶ τῷ λόγῳ τῆς γυναικὸς,
 καὶ οὕτω φησὶν· Μακαρία μὲν καὶ ἡ βαστάσασά
 με γαστήρ, μακάριοι δὲ καὶ οἱ ἀκούοντες τὸν λόγον
 τοῦ Θεοῦ. Ἴνα δὲ μὴ τις νομίση ἀξιοῦσθαι τοῦ μα- C
 καρισμοῦ, ἀπὸ τοῦ μόνου ἀκούειν τῆς θελας Γραφῆς,
 διὰ τοῦτο προσέθηκε τὸ, « Καὶ φυλάσσοντες αὐτόν. »
 — « Οὐ γὰρ οἱ ἀκραταὶ τοῦ νόμου δικαιοὶ παρὰ τῷ
 Θεῷ, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου, ὡς φησὶν ὁ Ἀπό-
 στολος. Ἀλλὰ καὶ σπουδάσωμεν καὶ ἡμῶν ἕκαστος
 ὑποδέξασθαι τὸν Δεσπότην ἐν ἑαυτῷ διὰ θεωρίας
 καὶ πράξεως. Καὶ ὡς μὲν Μάρθα τῷ σώματι τούτου
 ὑπερετήσωμεν, περὶ τὴν τῶν πενήτων θεραπείαν
 ἀνασχολούμενοι, ὡς δὲ Μαρία παρὰ τοὺς ἀχράντους

A *bonam partem*, dixit, quam elegit Maria; quippe
 cum in actionem contemplationemque virtus uni-
 versa distributa sit. Non autem ita bonitatem al-
 teri tribuit, quasi ea privet (90) alteram partem,
 sed quod ea laboriosior sit. Ἀγαθὸν οὖν, bonum igitur
 quia facile (91). Quod autem hæc vera sint,
 legis cultum et Salvatoris Evangelium suave con-
 sidera. Sive igitur legale cultum per Martham
 intelligamus, ablatum jam illi est donum Dei;
 Ecclesiae vero gratia non auferetur. Sive actionem
 dicas, et hæc plerumque vel propter corporis in-
 firmitatem, vel propter insolentiam mentis aufer-
 tur: at ubi ad veram contemplationem elevatus
 est animus, quod bene gestum est obtinet, nec
 auferitur ab eo; nunquam enim veritatem profundo
 absconditam prætermittens ad deteriora deflectet.

« Hæc autem eo dicente, extollens vocem quæ-
 dam mulier de turba dixit: Beatus venter qui te
 portavit, et ubera quæ suxisti⁹⁰. » Beata sane
 mulier, quæ talem vocem emisit, quæ cum me-
 tem suam, tum etiam linguam et labia sanctificavit.
 Vere enim beatus et incorruptus et sacer
 ille Virginis uterus qui portavit ignitis insidentem
 Seraphim thronis. Beatæ etiam mammæ Dei ab-
 trices, quæ aluerunt eum, qui res omnes creatas
 produxit et alit. Quid autem ad hæc Dominus?
 « Quin imo beati, qui audiunt verbum Dei, et cu-
 stodiunt illud⁹¹. » Dictum mulieris confirmat (92),
 et in hanc sententiam loquitur: Beatus sane, qui
 me gestavit venter; beati vero etiam qui audiunt
 verbum Dei. Ne quis autem beatitudine dignum
 se putet, quod solam duntaxat audiat divinam
 Scripturam, adjungit: « et custodiunt illud: » non
 enim audiores legis justi sunt apud Deum, sed
 factores, » ut ait Apostolus⁹². Verumtamen studet
 unusquisque nostrum in se ipsum recipere Dominum
 per contemplationem, ac Marthæ quidem modo
 ipsi ministremus in egentium cura occupati, Mariæ
 vero ad purissimos ipsius pedes simus assidui.
 Per pedes porro intelligi possunt libri divinitus
 inspirati, qui lac pietatis abunde profundunt. Eli-

⁹⁰ Luc. xi, 27. ⁹¹ ibid. 28. ⁹² Rom. ii, 13.

Francisci Scorsi notæ.

(90) *Quasi ea privet, etc. Non ergo Dominus opus
 reprehendit*, inquit August., *De verbis Domini*,
 serm. 27: *Sed munus distinguit. Maria optimam
 partem elegit, non tu malam; sed illa meliorem.* Et
 Ambros. in cap. x Lucæ, lib. vii: *Nec Martha in
 bono ministerio reprehenditur: sed Maria, quod me-
 liorem partem sibi elegerit, antefertur.*

(91) *Bonum igitur, quia facile.* Facile vicit hoc
 loco contemplandi opus, quia brevior et tutiore
 via adducit ad Deum. Utraque enim tam Martha
 quam Maria, tam actio, quam contemplatio per-
 venire studet ad Deum per opus bonum unaquæque
 suum; sed illa per multas externarum rerum am-
 bagas et difficultates; Maria illud unum, quod
 necesse erat, nimirum conjunctionem cum Deo
 quærebat recta et tutiore via. Alio sensu Gregor.
 Nazianz. dixit contemplationem esse difficilem,
 nimirum sublimiorem, et ob præstantiam operis;
 Theophan. ratione jam explicata faciliorem; nec

sibi repugnare censendi sunt. Quadrat illud August.
 sic verba Christi explicantis: *Tu navigas; illa in
 portu est. Auferetur a te labor, ut requies detur.*
 Plura vide apud interpretes, qui diverso modo expli-
 cant comparisonem hanc factam inter Mariæ Mar-
 thæque partem: et ex Patribus Gregor. Magnum et
 D. Augustinum, ibid.

(92) *Dictum mulieris confirmat.* Ἐπιμαρτυρεῖ καὶ
 τῷ λόγῳ τῆς γυναικὸς, et cætera usque, ἵνα δὲ μὴ
 τις νομίση, suppleta sunt ex c. Gall. quæ necessaria
 erant, et non supervacaneæ ad sententiam Christi pro-
 positam latius explanandam. Cætera ἢ hæc Evangeli-
 i verba ab illis pendunt: *Hæc autem eo dicente,
 extollens vocem, etc.*, non sunt ex cap. x Lucæ ubi
 narratur historia de Martha et Maria, sed ex
 sequenti xi, postquam Christus ad turbas esset locu-
 tus. Sed Evangelia Græci in suo ritu ex multis ali-
 quando locis non consequentibus componunt, ut alio
 loco adverti.

gamus optimam partem, animæ dico salutem, quæ non auferetur a nobis juxta 418 Domini vocem; ut futuram consequamur beatitudinem, deprecante purissima Domina nostra Deipara, et semper Virgine Maria Dei Matre, cui debetur omnis honor, et beatitudo, et gloria. Amen.

πρεσβείας τῆς ὑπεράγγου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου Μητρός, ἣ πρέπει πᾶσα τιμὴ, καὶ μακαρισμὸς, καὶ δόξα · Ἀμήν.

HOMILIA LXI.

In decollationem (93) venerabilis Præcursoris.

Præcursoris consummationem cum anni propemodum absolute bono ordo coniunxit, ut esset temporis complementum. Illam enim celebrandam suscepit Ecclesia circa ipsum scilicet anni extremum (94), ut hæc celebritas ejus, qui prophetis omnibus præstat, quique veteris legis finis et novæ initium fuit, fiat etiam et anni jam præteriti quasi sigillum, et ineuntis indicium. Quoniam igitur sacrum ipsius martyrium hodie celebramus, quod etiam evangelicus sermo verborum compendio enarravit, age jam de eo sermonem instituamus⁶⁶.

In illo tempore, et audivit rex Herodes famam Jesu, manifestum enim factum est nomen ejus: et dicebat, quia Joannes Baptista surrexit a mortuis. Cum Salvator noster Jesus supra naturæ ordinem miracula operaretur, vel solo verbo, vel tactu manus adhibito omne morborum genus abstergeret, divinorum operum fama mira ubique pernicitate discurrens omnium aures implebat atque ad Herodem usque pervenit. Hic autem Herodis illius est filius (95), qui sanctorum infantium demersit herban, quo tempore super terram spica illa, quæ

⁶⁶ Matth. xiv, 1 seqq.; Marc. vi, 17 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(93) *In Decollationem.* Eodem, quo Latini die 19 Augusti celebrant Græci Decollationem S. Joannis Baptistæ: *In quod festum plures exstant Græcorum Patrum homiliae, non pauciores fortasse adhuc in bibliothecis cum tineis Blattisque belligerantur,* inquit Gretserius noster in Comment. in Codinum. Sed ecce hanc Theophanis Ceramei ex hujus belli faucibus et pernicie vindicamus.

(94) *Anni extremum.* Ut anni finis ad principium orbe confecto recurrit, ita et hæc homilia Theophanis postrema inter annuas cum prima connectitur. Et nostra itidem hæc adnotatio primam advocat vel primas potius cum iisque cohæret. Ibi de anni exorsu apud Græcos plura disseruimus; nunc et huc illa revocamus, et cum illis hæc connectimus: Igitur eo se revocat, et circulum anni, et suorum sermonum claudit his Theophanes verbis in hoc exordio, ubi ostendit quam belle congruat celebritas Præcursoris Christi cum anni fine nimirum: Ὅπως ἡ συναξὶς μελίζονος πάντων τῶν προφητῶν τοῦ γεγονότος τέλους τῆς παλαιᾶς, καὶ τῆς νέας ἀρχῆς γένεται, τοῦ μὲν παρελθόντος ἐνιαυτοῦ ἐπισφραγισμα, τοῦ δὲ εἰσιόντος προμῆνυμα. *Ut hæc celebritas præstantissimi prophetarum, qui veteris legis finis, et novæ sunt initium, fiat etiam et anni præteriti clausula, et ineuntis indicium.* Utitur vero hoc loco ad annum signandum voce λυκάδαντος oppositæ. Ea enim ratione dicitur λυκάδας annus apud illos, quo

πόδας αὐτοῦ παρακαθίσωμεν · νοεῖντο δ' ἂν πόδας αὐτοῦ θεοπνευστοὶ βίβλοι, αὐτὸ γὰρ τῆς εὐσεβείας δαψιλῶς ἐπιβλύζουσαι. Ἐκλεξώμεθα τὴν ἀγαθὴν μερίδα τῆς ψυχῆς, λέγω τὴν σωτηρίαν, ἣτις οὐκ ἀφαιρεθῆσεται ἀπ' ἡμῶν κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν, ἵνα τῆς μελλούσης μακαριότητος τύχωμεν.

ὍΜΙΛΙΑ ΕΑ'.

Eis τὴν ἀποτομὴν τοῦ τιμίου Προδρόμου.

Καλῶς ἐφῆρμωσεν ἡ τάξις τὴν τοῦ Προδρόμου τελείωσιν, εἰς αὐτὴν σχεδὸν τοῦ ἐνιαυτοῦ τὴν περιλήωσιν, ἐν ᾗ τῆς τοῦ χρόνου ἡ πληρωσις. Ταύτην γὰρ ἐπισημαίνει ἡ Ἐκκλησία παρέλαθεν περὶ αὐτὸ δῆπου τὸ τῶ λυκάδαντος ἀκροτελεύτιον, ὅπως ἡ συναξὶς μελίζονος πάντων τῶν προφητῶν τοῦ γεγονότος τέλους τῆς παλαιᾶς, καὶ τῆς νέας ἀρχῆς γένεται, τοῦ μὲν παρελθόντος ἐνιαυτοῦ ἐπισφραγισμα, τοῦ δὲ εἰσιόντος προμῆνυμα. Ἐπαὶ οὖν τὴν ἱερὰν αὐτοῦ μαρτυρίαν σήμερον ἐορτάζομεν, περὶ ἧς καὶ ἡ εὐαγγελικὴ κηρὴ συνεσταλμένῃ λόγῳ διεσαφήνισε, φέρε περὶ ταύτης διαλεξώμεθα.

Τῷ καιρῷ ἐκέλευε ἡ Ἐκκλησία ἡρώδης ὁ βασιλεὺς τὴν ἀκοὴν Ἰησοῦ · φανερόν γὰρ ἐγένετο τὸ ὄνομα αὐτοῦ · καὶ ἔλεγεν, ὅτι Ἰωάννης ὁ βαπτίζων ἐκ νεκρῶν ἠγέρθη. Τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ τὸ ὑπὲρ φύσιν ἐνεργούντος τεράστια, λόγῳ τε ψιφῶν καὶ χειρὸς ἀφ᾽ ἧς πᾶσαν νόσον καθαιρόντος, ἡ μὲν φήμη τῶν θεοσημείων ἀπτέρῳ τάχει πανταχῇ διαβουσα, πάντων ἐπλήρου τὰς ἀκοὰς · ἡμεῖς δὲ καὶ μέχρις Ἡρώδου αὐτοῦ · οὐδὲ δὲ οὗτος Ἡρώδου ἐκέλευε, τοῦ τὴν ἱερὰν χλόην τῶν ἡπιῶν θερύσαντος, ἡνίκα ἐπὶ γῆς ἐξήνθησεν ὁ τῆς

ἐνιαυτός. Hæc s. quidem vox trahitur ἀπὸ τοῦ εἰς αὐτὸν ἵνα quod in se ipsum redeat, id quod eleganter expressit Latinus poeta Georg. II:

Atque in se sua per vestigia volvitur annus.

Plato in *Cratylō* id affirmat: Ἐνιαυτός ἐστι ἐν ἑνὶ τῷ. Concinat Latina etymologia anni ab illo profectum sit utrumque certe ab *ann*. Ideo in signis hieroglyphicis annus signatur serpente qui caudam habeat reflexam et insertam in os; quod tum ab aliis, tum maxime a Phœnicibus excogitatum; sed hæc omitamus ut fortasse notiora. Illud quod proposueram περὶ λυκάδαντος absolvo. Suidas nonnullas affert causas cur λυκάδας appelletur annus; sed illa rem nostram attingit: Ἡ ἀπὸ μεταπορῆς τῶν λύκων, οἱ τοὺς ποταμούς παρῶσιν ἀλλήλων κτείνοντες τὰς οὐράς χειμῶνος ὥρα. *Vel deducta similitudine a lupis qui fluvios transmittunt hiemis tempore coherentes invicem alter alterius cauda. Sed hæc satis.*

(95) *Herodis illius filius.* Herodes Antipas appellatur hic qui S. Joannem obtinuerat; Herodis autem Ascalonitæ cognomento Magni filius qui iudeos contrucidavit. Desunt porro in hac sententia verba illa, Ἠνίκα ἐπὶ γῆς ἐξήνθησεν ὁ τῆς ἡμῶν στάχυς, quæ pulchra et pia sunt; desunt autem ex P, suppletur ex G, ut alia infra vicissim ex illo in hoc.

ζωής ημων ασταχός. Ουτος τολμουν ἐξ ἐκείνου γενόμενος ὄφρας, ὡς ἂν τις εἰποι εὐστόχως, ἐκ δράκοντος μετὰ τῶν ἐκείνου σκήπτρων, καὶ τῆς ἀσεβείας διάδοχος γίνεται. Οὗτος οὖν ἐνωτισθεὶς τοῦ Κυρίου τὰ θαύματα, ζήτο ἀναθεωρεῖναι Ἰωάννην τὸν Βαπτιστήν, καὶ χάριν λαβεῖν ἐκ Θεοῦ τὰ σημεῖα ἐπιτελεῖν ἀντὶ τῆς μέχρι θανάτου ὑπὲρ ἀληθείας ἐνστάσεως. Οὕτως κατωβρόδευε ὁ ἀληθῆριος καὶ θανόντα τὸν κήρυκα. Ἦλεγχε γὰρ αὐτὸν μαστιγοῦσα ἐνδοθεν ἢ συνείδησις· καὶ τῶν μὴ καλῶς αὐτῷ πεπραγμένων ἐκαρσάσκει τὴν τῆσιν λαβεῖν. Κατεπηχότος γὰρ ἦν, δεδαιττομένου τὸ ρῆμα, τὸ, « Ὅν ἐγὼ ἀπεκεφάλισα Ἰωάννην, οὗτος ἐγήγερται ἐκ τῶν νεκρῶν. »

Ὁ γὰρ Ἡρώδης οὗτος τῆ τοῦ ἀδελφοῦ κοίτη λελυττηκώς, καὶ τὴν γυναῖκα μεμοιχευκώς, καὶ ταύτην τοῦ Φιλίππου ἀφρηκώς, καὶ αὐτὸν δόλω πεφονευκώς, τῆ μοιχαλίδι συνῆν ἀπρσπῶς, τὴν νομίμως αὐτῷ συναφθεῖσαν ἐξωθῆκώς θυγατέρα τοῦ βασιλέως Ἀράβων Ἀρέτα τυγχάνουσαν. Ἦν δὲ τῷ τότε ὁ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστῆς ἀπολιπὼν τὰς ἐν ἐρήμοις διατριβάς, καὶ καταλθὼν εἰς τὰς Ἰορδάνου βόας, καὶ τοῖς λαοῖς ἐμφαίνων τοῦ κηρύγματος τὰς αὐγάς. Δασὺς μὲν καὶ ἀπηργωμένος τὴν δὲν εἰς τὴν ἐκ παιδῶθεν ἐν ταῖς ἐρήμοις ἀνατροφῆν, ἀχμηρὰν ἔχων τὴν κεφαλὴν, καὶ ρυπῶσαν, καὶ καταδύστρονον, καὶ τῷ πλήθει τῶν ἰδίων τριχῶν σκιαζόμενος, βαθὺς τὴν ὑπὴν, καὶ τὸ σῶμα τῆ λεπτῆ διατῆ κατεσκληκώς. Ἔσθητι τραχεῖα συνεσταλμένος, καὶ ζῶνῃ σκληρᾷ ἐκεῖνα μόνῃ καλυπτούσῃ τοῦ σώματος, ὅσα ἀσχημονέστερα δοκεῖ καλυπτόμενα, τοῖς δὲ λοιποῖς διακαρτερῶν πρὸς τὰς τοῦ θάλπους καὶ κρύους ἐναντιότητας, ἀνιπτόπους καὶ χαμαιύνης.

Francisci Scorsi notæ.

(96) *Veluti serpens a dracone.* Idem proverbium usurpavit hom. 20, et nos not. 53, ad eam pauca delibavimus. Simile est illud: Κακὸν κόρακος; κακὸν ὄφιν, mali corvi malum ovum, quod adversus Coracem et Tisiam Siculos primos rhetoricæ artis inventores, de quibus M. Tullius, lib. *De claris orat.* et Aristot. *Rhet.* lib. 1, protulere iudices. Historiam vide relatam ab a lagiographo, et parem de Protagora, et Evathio magistro ἴδιμῃ et discipulo A. Gellio, *Noct. Attic.*, lib. v, cap. 10.

(97) *Ipsamque ... abduxisset*, etc. Dubitatur inter scriptores utrum Philippo fratre vivo ejus uxorem Herodiadem ab eo Herodes abduxerit, an mortuo eam uxorem duxerit. Noster hic significat primum, cum ait ἀφρηκώς ταύτην τοῦ Φιλίππου, quod et probabilius est Cornelio a Lapide, qui postremus omnium in Evangelia commentarios insignes edidit; adeoque censet Herodem peccasse tripliciter, primo adulterio, secundo incestu, tertio raptu; ratio hujus opinionis non una, sed postrema hæc et præcipua quia passim Patres Herodem adulterii accusant, quod fratri vivo, sed mansueti uxorem abstulerit. Adulterium aperte noster hic arguit, cum ait: Γυναῖκα τοῦτου μεμοιχευκώς τῆ τοῦ ἀδελφοῦ κοίτη λελυττηκώς. *Adulterata ejus uxore; et in thorum fratris libidine rabiosa furens.* Cæterum quod addit ab Herode etiam fratrem interemptum, id unde accepit, haud scio. Josephus certe lib. xviii, cap. 6, qualis fuerit Philippi mors aperte describit.

(98) *Et filiam Aretæ.* Rufinus Aquileiensi presbyter et ex eo S. Hieronymus, et Eusebius, et Beua

viam nobis allatura erat, efflorescebat. Hic igitur veluti serpens, dixerit commode quispiam, a dracone (96) progenitus una cum sceptro illius impietati successit. Hic, inquam, cum de Domini miraculis accepisset, revixisse Joannem Baptistam, et quod pro veritate certamen ad mortem usque sustinuisset, miraculorum perficiendorum gratiam a Deo accepisse existimabat. Ita scelestus ille præconem veritatis etiam mortuum formidabat. Reprehendebat siquidem ipsum ac verberabat intrinsecus conscientia, et male ab ipso factorum pœnam suscipere expectabat. Erant enim verba illa: « Quem decollavi Joannem, hic surrexit a mortuis, » pavore percussit.

Hic enim Herodes in torum fratris rabiosa inflammatus libidine, cum ejus adulterasset uxorem, ipsamque quæ erat Philippi, abduxisset (97), illum vero dolo de medio sustulisset, cum adultera inhoneste consuescebat, et filiam Aretæ (98) regis Arabum legitimo sibi matrimonio conjunctam ejecerat. Per idem vero tempus Joannes deserta loca reliquerat, et ad flumen Jordanis accesserat, et populos prædicationis splendore illustrabat. Hirsutus sane, et agrestis aspectu, eo quod a puero innutritus fuisset in solitudine; squalidum habens caput, et sordidum, et crinitum; et suismet opacatus capillis, proluxa barba; et tenui viciu corpus illi obdurerat. Aspera veste rigidaque zona succinctus, illas modo contegebat (99) corporis partes quæ lectæ habentur honestius; reliquis ad contrariis æstus et frigoris injurias obnoxius, illotis erat pedibus, et humi cubabat, et ut aliquid ex externis proferam (1), non similis erat homini, qui pane ve-

dicunt Herodiadem fuisse filiam Aretæ regis Arabum: sed confundunt primam uxorem Herodis quæ fuit filia Aretæ cum secunda, quæ fuit Herodias. Herodes enim filiam Aretæ repudiavit ut duceret Herodiadem; ideoque Aretas ei bellum intulit ejusque exercitum ad internecionem delevit, teste Josepho, lib. xviii, cap. 7, qui et addit apud Judæos opinionem fuisse justo ultione Numinis deletum fuisse Herodis exercitum propter Joannem Baptistam virum sanctum ab eo occisum. Cæterum Herodias Aristobuli fratris ipsius Herodis Antipæ filia, fuit soror Herodis Agrippæ, qui Jacobum occidit, et ab angelo vicissim occisus occubuit, Act. xii. Quod de filia Aretæ ejecta ab Herode diximus, scribit etiam Alexander Monachus, in *Hist. de inventione S. Crucis*, relata tōm. II de cruce a Jacobo Grets. Porro autem errore Josephi, lib. xviii, cap. 6, dicentis Herodiadem uxorem fuisse alterius Herodis Philippi et Herodis Antipæ fratris, notat Cornel. noster in cap. Marci vi, et Maldon. ibidem.

(99) *Illas modo contegebat*, etc. Desunt hæc in uno cod. Gall., sed existunt in P. hæc, inquam, Ἐκεῖνα μόνῃ καλυπτούσα, usque ad καὶ κρύους ἐναντιότητας. Sed abs re et ingenio auctioris non absunt; nec sine injuria S. Joannis, cujus nuditas et afflictio corporis describitur, relinquuntur.

(1) *Ex externis proferam.* Ab Homero hemistichium adagii loco desumit *Odyss.* 1, de Polyphemō:

Ὅδδὲ ἐώκει
Ἄνδρι γὰς σιτοφόρῳ,

Nec similis erat homini pane vescenti.

scitur, sed plane angetus er: t in hujusmodi corpore. A Hic ergo postquam Dominum baptizasset, Herodis intemperantiæ castigetor est factus: Non licet, inquit, tibi violare lectum fratris. Quid te ipsum dedecore et fraternum torum injuria afficis, et thalamum illegitimum invadis? Non licet tibi habere uxorem Philippi fratris tui. Verum hæc dicens asino canere (2) videbatur, et surdo narrare. Nam cum se sentiret Herodes ab hoc propheta vehementius increpationibus stimulari, et libere atque audacter ab eo traduci mali facinoris fœditatem, multis perturbationibus, pudore, amore, ira, ejus animus vexabatur. Verebatur præconis auctoritatem; castigatus irascebatur; amor vero iram amplius incendebat, ac tandem voluptatis affectio illud vile mancipium subegit. Cum enim nulla exercita- B tione atque institutione esset excultus, generosa aliqua cogitatione appetitum cohibere non poterat. Adultera vero ubi Herodem ad prophetæ increpationes trepidantem animadvertit (c Metuebat enim, inquit, Herodes Joannem, et libenter eum audiebat); hæc, inquam, 420 cum illa furia animadvertisset, metuens ne amor reprehensione vinceretur, vulu ad tristitiam conformato, lacrymisque distillans cum insano illo amatore mulieris miserabiliter conquirebatur. Quid hoc indignius fieri possit, aiebat, quam eum qui regio considet throno, et purpura et corona præfulget, a Judæo sacco et squalore obstituto conviciis impeti, et prohiberi quominus animo suo obsequatur, cum tamen pro regia potestate liceat tibi impudentem linguam et contumeliosam abscindere, vel confidentem illum hominem feris in cibum objicere; non vero contra succumbere atque flaccescere (3). Igitur meretriculæ verbis emollitus infelix (illecebram enim habent meretricis verba permixta lacrymis ad mollem amatorem in suam sententiam flectendum), sed vero per mortem lucernam illam extinguere reveritus virtutem hominis, non rectum censuit; eam tamen sub modio abscondit carcere eum includens, et in cippum injiciens. Sed neque os prophetæ conticuit, nec meretricis ira conquievit. Atque ambo inter se certabant: propheta quidem, quo pacto regem ab illo flagitio expediret; meretrix vero quo pacto impedimentum amoris sui de medio tolleret; adeoque D tempus opportunum quærebat, quo effrenatos animos posset explere. Et sane e sententia res proces-

ἵνα εἶπω τι καὶ τῶν ἔξωθεν, οὐδὲ εὐκείνῳ ἀνδρεί- τοφάγῳ, ἀλλ' ἄγγελος ἦν ἀτεχνῶς τοιοῦτ' ὡματι χρώμενος. Οὗτος δὴ μετὰ τὸ χειραπτεῖσθαι τὸν Κύριον, καὶ τῆς Ἡρώδου ἀκολασίας ἑλεγχος γίνεται. Οὐκ ἔξεστί σοι, λέγων, ἀδελφοῦ κοίτη συγγραίνεσθαι· τί σαυτὸν αἰσχύνεις λέχος ἐνουθρίζων ὁμόγιον, καὶ ἐπιδέμνια βαίνων πρᾶνομα; Οὐκ ἔξεστί σοι ἔχειν τὴν γυναῖκα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ σου. Ἀλλὰ ταῦτα λέγων, ἄδειν πρὸς θῶν ἐδόκει, καὶ κωφῷ διαλέγεσθαι. Ὅρων γὰρ Ἡρώδης βαγδαίως τὸν προφήτην τοῖς ἐλέγχοις τούτων μαστίζοντα, ἀνυποστόλῳ τε θράσει· τὸ δυσειδὲς τῆς φαύλης πράξεω; ἐμπομπέοντα, πολλοῖς ἐμερίζετο τὴν ψυχὴν, αἰσχύνῃ, ἔρωτι, καὶ θυμῷ· ἡσχύνετο τοῦ κήρυκος τὸ ἀξίωμα· ὀριζέτο ἐλεγχόμενος· ὁ ἔρωσ τὴν ὄργην ἐπὶ πλέον ἀνέφλεγε, καὶ τέλος ἡ φιληδονία νικᾷ τὸ ἀνθρώπου. Ἀμελέτητος γὰρ ὢν, καὶ λίαν ἀπαιδαγωγῆτος, οὐκ εἶχεν ἀναπαλαίσει λογισμῶ γενναίῳ τὴν ἔφρον. Ἡ δὲ μοιχαλῖς, ὡς ἤσθετο τὸν Ἡρώδη ὑποτρέσαντα τοῦ προφήτου τὸν ἑλεγχον, εἰ Ἐφοβεῖτο γὰρ, φησὶν, ὁ Ἡρώδης τὸν Ἰωάννην, καὶ ἡδέως αὐτοῦ ἤκουε, ταῦτα βλέπουσα ἡ μαινὰς, καὶ φοβηθεῖσα μὴ ὁ ἑλεγχος ὀφθῆ κρείττων τοῦ ἔρωτος, ἐαυτὴν σχηματῶσα πρὸς τὸ σκυθρωπότερον, καὶ λοιθάδα δακρυῶν ἐκστάξασα, πρὸς τὸν θηλυμῶντα ἐσχέταλαξ· Τί τούτοις γένοιτ' ἂν δεινότερον, λέγουσα, τὸν ἐπὶ θῶκου βασιλικοῦ ἐφεζόμενον, καὶ λαμπρυνόμενον ἀλουργίῳ καὶ διαδήματι, ὑπὸ Ἰουδαίου σακκοφοροῦντος καὶ εὐχμοῦντος ὑβρίζεσθαι, καὶ ἀπειργεσθαι· πληροῦντι C θυμῆρη, καὶ φιλᾷ, ἐξὸν βασιλικῇ ἐξουσίᾳ τεμῖν τὴν γλῶσσαν τὴν ἀναιδῆ, καὶ ὑβρίστριαν, ἢ θηρίως τὸν τομμητῖαν ποιῆσαι βορᾶν, ἤκιστα δὲ ὑποπίπτειν καὶ μαλθακίζεσθαι, Ἰποχαυνοθεῖς ὄν τῶν λόγοις τῆς κασσωρίδος ὁ δελταῖος (πειθανοὶ γὰρ ἰεῖοι μαχλάδος πρὸς ἔραστὴν βλάκα δάκρυσι κεκρανύμενοι) θανάτῳ μὲν σέβασαι τὸν λύχνον οὐκ ἔδομαζε, τὴν ἀρετὴν τοῦ ἀνδρὸς σεβαζόμενος, καλῶν πτεῖ γε μὴν τοῦτον ὑπὸ τὸν μόδιον, ἐγκλείσας εἰρητῆ, καὶ ποδοκάκῃ ἐνθεῖς. Ἄλλ' οὔτε τοῦ προφήτου τὸ στόμα σεσίγηκεν, οὔτε ὁ θυμὸς τῆς μαχλάδος ἐνώφησεν. Ἐρῖς δὲ συνειστέθει ἀμφοῖν· τοῦ μὲν προφήτου, ὅπως τοῦ μύσου ἀπαλλάξῃ τὸν βασιλεῖ· τῆς δὲ μαχλάδος, ὅπως τὸν κωλυτὴν τοῦ πόθου ἀποσκευάσθαι, καὶ εὐκαιρίαν ἐζῆτει τὸν ἀκόλαστον D ἐμπλήσαι θυμὸν· καὶ μέντοι τετύχηκε τοῦ βασιλευματος· ἀεὶ γὰρ τὰ χεῖρα νικᾷ. Γενομένης γὰρ ἡμίρας εὐκαίρου, καὶ τῶν γενεθλίων ἐνοστάτων, καὶ

Francisci Scorsi notæ.

(2) *Asino canere, et surdo narrare.* Duo adagia unum in locum confert Theophanes. Alterum est κωφῷ ἕδεις. *Surdo canis.* Æschylus in Ἐπτά ἐπὶ Θήβας.

Ἦκουσας, ἢ οὐκ ἤκουσας, ἢ κωφῷ λέγω;
Audisti nec ne? aut surdo loquor?

Latinus etiam poeta eo allusit:

Non canimus surdis: respondent omnia silvæ.

Terentius *Heautont.*: *Næ ille scit, quam mihi nunc surdo narret fabulam.* Alterum proverbium: *Asino fabulam.* Galenus eo usus, *Περὶ φυσικῶν ὑνράμωσ,* lib. iii: *Τοῖς δ' ἄλλοις οὕτω γενήσεται τὸ*

πρᾶγμα περιττόν, ὡς εἰ καὶ μῦθον ὄν τις λέγει· *Reliquis vero tam inutile fuerit scriptum quam si quis asino narret fabulam. Exstat in Græcorum collect.* Ὅν τις ἔλεγε μῦθον, ὁ δὲ τὰ ὤτα εἰνίει· *Asino quispiam narrabat fabulam; at ille aures mordebat.*

(3) *Emollitus igitur meretriculæ verbis.* Præter verba mulieris ad hominis proclive ingenium subruendum efficacia persuasit etiam facile, inquit Cornel. nosier, quia Herodes, teste Josepho lib. xix *Antiquit.* cap. 7, malignæ erat indolis, malitiosus, et proclivis ad sævitiam, ac *inleasant* Joanni ob crebras ejus reprehensiones.

ἦν ἡμέραν ὁ προφητοκτόνος οὗτος, ὡς οὐκ ὤφειλε, Ἄ τῆς μητρικῆς νηδύος ὠλισθήκει, πολυτελής μὲν εὐωχία τοῦτῃ ἡτοίμαστο, καὶ δαιτυμόνες πολλοί, καὶ μεγιστᾶνες ἐκέκλιντο, καὶ χιλιάρχοι, καὶ τῆς Γαλιλαίας ὄσοι τὴν τύχην ἐπίδοξοι. Ἡδὴ δὲ τοῦ δείπνου ἀκμάζοντος, ὁ δειπνοκλήτωρ γενόμενος πάροις, ἄλλην παρασκευάζει τοῦ δείπνου τρυφήν. Θυγάτριον ἦν τῇ Ἡρωδιάδι ἐκ τῶν τοῦ Φιλίππου νομίμων κηδευμάτων τεχθὲν, ἀστεῖον μὲν καὶ τὴν ὄψιν οὐκ ἄωρον, ἄλλως δὲ Ἰταμὸν, καὶ προπετὲς, καὶ ἀναίσχυτον, καὶ ὡς ἀληθῶς τῆς ἀσπίδος μητρὸς ἀπεικόνισμα. Ταύτην κοσμήσασα ἡ μοιχαλὶς μήτηρ ἀδρότερον, καὶ νυμφικῶς περιστεῖλασα, πρὸς τοὺς εὐωχομένους ἔρχησομένην ἐξέπεμψεν. Ἡ δὲ ὡς ἐν μέσῳ γένοιτο τῶν δαιτυμόνων, πρὸς τὸ μὴ αἰσχυθῆναι κορικῶς ἀποξέσασα τῶν προσώπων αἰδῶ, ὡσπερ κορυβαντιῶσα ἐβάχχευε, σοδοῦσα τὴν κόμην, ἀσέμνωσ λυγιζομένη, ἀνατείνουσα τὴν ὠλένην, παραγυμνοῦσα τὰ στέρνα, θάτερον τοῖν ποσὶν ἀναστέλλουσα, τῇ ταχεῖα τοῦ σώματος συστροφῇ παραγυμνουμένη, καὶ τάχα τι καὶ τῶν ἀπορρήτων ὑπεδεικνύουσα· ἀναίδει ἐτὲ προσώπῳ τοὺς τῶν παρόντων ὀφθαλμοὺς εἰ; καὶ τὴν ἐπιστρέφουσα, καὶ σχῆμασι παντοδαποῖς ἐκατήχτα ποιοῦσα τῶν θεατῶν τὰ φρονήματα. Ἦν δὲ ἄρα τότε ὁ κτηνώδης Ἡρώδης σωφρονοῦσιν ἀνθρώποις, ὡς εἰκὸς, καταγέλαστος, μείρακα παρθένον τό γε δοκεῖν ὄψεσιν ἀρρένων οὕτω παρασκευάσας ἀναίσχυντεῖν· πρόσθεσις δὲ τοῦ κακοῦ, ὅτι καὶ ἤρεσεν αὐτῷ τῆς μαιναδογενούς ποδοστρόφου ἡ ὄρχησις. Τῷ δὲ τίς μητρὸς αὐτῆς ἔρωτι καὶ τῇ μέθῃ κάτοχος ὢν, καίτοι μηδὲν αἰτησάτης τῆς νεήλυδος, ἄχρι τοῦ τὴν βασιλείαν οὕτῃ διελεῖν ἐπηγγεῖλατο ἀντὶ πορνικῶν λυγισμάτων, καὶ πιδῶν ἀτάκτου στροφῆς, καὶ ὄρχον τῇ ἐπαγγελίᾳ ἐπέθηκε τὸ τῆς ἀκολασίας ἀνδράπεδον. Τί οὖν τῆς ἐχίδνης τὸ γέννημα διδάσκειται παρὰ τῆς μητρὸς; οὐχ ὄρμον αἰτῆσαι μαργάρων, οὐ πέπλον βασιλικῶν, οὐχ ἱμάτιον σηρικῶν, οὐ ἕριστρον, οὐδὲ κρήδεμνον, ταῦτα δὴ περὶ ἃ οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν νεανίδων ἐπτόνγεται, ἀλλ' ἀντ' ἄλλης πάσης φιλοφροσύνης τὴν κεφαλὴν αἰτῆσαι τοῦ τὸν ἔρωτα λύσαι σπουδάζοντος, καὶ ταύτην ἐξ αὐτῆς. « Δός μοι γάρ, φησὶν, ἐξ αὐτῆς, ἐπὶ πίνακος τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ. » Ἐδοίκει γάρ ἡ Ἡρωδιάς, μὴ ἐξοινήσας Ἡρώδης ἀπέπειοι τὸ ἔωρημα. Ὁ δὲ ἄθρει δὴ ψυχὴν παρασυμβλήθεισαν τοῖς κτήνεσιν· « Ἐλυπήθη

sit; semper enim deteriora vincant. Cum enim opportunus iucidisset dies, ac natalitia danda essent, quo die hic prophetæ interfector (quod utinam non contigisset) ab utero materno ceciderat, sumptuosum ab illo convivium instructum est, et convivæ multi primores (4), et tribuni, et quotquot in Galilæa fortunæ donis erant insignes. Jam vero vigescente convivio, cum vino incalesceret convivator, alias cœnæ delicias apparat. Erat Herodiadi filiola ex legitimis Philippi nuptiis nata, elegans sane et non indecora facie, cæterum lasciva, et temeraria, et invereconda, et aspidis revera matris imago. Hanc mater adultera cum delicatius exornasset, et cultu sponsæ induisset, produxit ad convivas ut coram eis saltaret. Illa vero, simul ac processit in medium, perfricta fronte, ut mulier culæ solent, et omni absteraso pudore Corybantum more (5) bacchari cœpit, quaterere comam, **421** incomposite se movere, ulnas extendere, aperire pectus, alterum pedem attollere ac celeri conversione corporis denudari, aliquid fortassis indicans eorum, quæ nec nominare fas est. Omnino impudenti facie præsentium oculos in se convertere, et omni genere gestus spectatorum animos stupidos detinere. Et profecto tum Herodes pecudi similior quam homini (6), omnibus quibus pectus saperet, merito deridiculus erat; qui adolescentulam, ut certe putabatur, virginem, in virorum aspectu adeo invereconde permetteret agere. Sed illud mali additamentum fuit, quod saltatricis illius furentis, instar Mænadis, ei saltatio placuit. Quod vero et matris ipsius amore simul, et ebrietate detentus esset, quamvis illa quæ nuper advenerat, nihil petente, pollicitus est tamen se regnum suum cum illo, pro meretricis scilicet motibus, et petulanti pedum conversione, partiturum; et permissioni jusjurandum adjunxit mancipium illud intemperantiæ. Quid igitur progenies viperæ a matre edocetur? non uti margaritis consertum monile, non regale peplum, non sericam pallam, non theristrinum (7), non vittas, non hæc, inquam, quæ omnium puellarum oculi maxime admirantur; sed quod esset omnis munificentiae loco, caput ut peteret ejus, qui amorem solvere conabatur; idque quam primitiam ut faceret: « Da mihi, inquit, protinus in disco caput Joannis Baptistæ. » Timebat enim

Francisci Scorsi notæ.

(4) *Multi primores.* Μεγιστᾶνες, ut habet Græcus, quæ vox apud veteres non facile legitur. *Megistanes* eam Latini verterunt, Sueton. in Calig. et Corn. Tacit. *Simul consilio terrorem adducere, et Megistanes Armenios, qui primi a nobis defecerant, repulit sedibus.* Ἀ μέγιστον id derivari non est dubium; lege Philippum Beroal. in Sueton. locum cit. Apud antiquos Latinos ejus nullus usus, sicuti nec Latina inidem illi respondens vulgo versata *magnates*. Legitur tamen Græca vox in sacris Litteris, hic a S. Marco et Dan. cap. iii usurpata; usus est etiam Alex. Aphrodis. in Top.: Ὁ τιμῆς ὀρεγόμενος παρὰ τοῦ βασιλέως ἢ παρὰ μεγιστάνων· *Qui honorem cupit a rege vel pri-*

ribus.

(5) *Corybantum more,* etc. Quadrat hic hæc versio, quia convenit mos Corybantum cum saltatione Herodiadis, neque repugnant quæ adnotavimus hom. 9, not. 68, ubi lege de Corybantibus.

(6) *Pecudi similior quam homini.* Ὁ κτηνώδης Ἡρώδης, inquit auctor, et quidem similitudine litterarum venustate ludens, et illudens Herodem ἐν παρονομασίᾳ nominis ipsius eodem fere tropo quo supra ad hom. de *Pessione*, ubi ἦν δὲ χοιρώδης Ἡρώδης ad quam v. de not. 41, hom. 27.

(7) *N. theristrinum.* Vide de theristrino dicta ad hom. 14, not. 33.

Herodias, ne cum ex vino deferboisset, donum recusaret Herodes. Ille vero; vide animam inmentis insipientibus assimilata⁶⁶: « Contristatus est, inquit, propter juramentum autem, et simul propter discumbentes noluit illam contristare. » Figmentum quoddam fuit, et prætextus, simulatio illa mœroris. Etenim illa promissio, quam fecerat, jurejurando firmata ad regni dimidium extendebatur. Qua quidem terra, et possessiones, et pecuniæ, et pecora continentur: non vero prophetæ caput, cujus ne totus quidem mundus dignum pretium esset. Obtruncatur igitur sanctissimum caput, vel ipsis angelis venerandum. O detestabilis mens, quæ talem cædem est machinata! O execranda lingua quæ talem sententiam protulit! O audax manus quæ illi famulata est! Ac Jam introfertur in disco perusum **422** sanguine, triste convivis spectaculum, atque ad comessantes et ebrios, ille qui cibi abstinence vel cum angelis contendeat, et lascivens meretrix eo, qui passionibus liber erat, et virgo, ποῖτα delectabatur, et cachinnabat, cum illud jucundissimum spectaculum et plurimi æstinatum tandem obligisse sibi videret; et perinde ac vereretur, ne caput illud reliquo conjunctum corpori revivisceret, et consuetam reprehensionem rursus inceptaret, ipsum quidem in terræ visceribus obruit; reliquum vero sanctum corpus discipuli tulerunt, et humo mandarunt.

Igitur quæ ad sanctum Præcursores attinent, ita facta sunt. Oportebat nimirum, oportebat eum qui erat ex Levitico semine (8), et ex utroque parente Aaronis stirpe prognatus, sacrum indueret coccinum, ac suomet sanguine tinetur et qui inter natos mulierum major erat, inter eos qui sanguine consummati sunt, non esset minor. Et sicuti cætera honorifica nomina sortitus est, ita neque titulo martyris expers esset. Abit igitur sicuti in terris fecerat, ita apud inferos nuntiaturus adventum Domini ille, qui veteris legis cessatio, et principium exstitit novæ, medius inter utramque, vox, lucerna, lucifer, angelus, apostolus, Levites, Aaronites, propheta, montium cultor, Baptista præco, præcursor, virgo, pœnitentiæ magister, castigator peccati, martyr; hoc enim veluti sigillum cæteris nominibus est appositum.

Nos vero, o Christiana concio, sacrum illius **D** martyrium spiritualiter celebremus; nobisque maxime caveamus, ne idem quod Herodi contingat. Contingit enim omnino, et si alio modo iis qui sibi intento animo non prospiciunt. Ubi enim mens filiam regis Aretæ ex divina sibi copulatam lege fuerit aversata: intelligis porro διὰ τοῦ Ἀρέτα τὴν ἀρετὴν per Aretam scilicet virtutem: hæc enim honestissima et naturalis mentis est conjux; ubi igitur hanc repudiarit, et vitiositatem ut adulteram, atque adventitiam amore complexa fuerit, ubi nimirum se corporis voluptatibus ingurgitarit, tunc alter Herodes efficitur. Herodes

γὰρ, φησί, διὰ δὲ τοῦ; ὄρκου; καὶ τοὺς συνανακειμένους οὐκ ἠθέλησεν αὐτὴν ἀθετῆσαι. » Κεκατημένον πλάσμα ἦν τὸ τῆς λύπης, καὶ πρῆφαις. Ἡ γὰρ ἔνορκος ὁμολογία, ἦν ἐποιήσατο, ὅσον τὸ ἡμῶν τῆς βασιλείας ἦν. Τοῦτο δὲ κατάσχεσις γῆς ἦν, καὶ κτήματα, καὶ χρήματα, καὶ βοσκήματα, οὐ προφητικὴ κεφαλὴ, ἥς οὐδ' ὁ κόσμος ὄλος ἀντάξιός. Τίμηται οὖν ἡ πανίερος κάρα, ἡ καὶ αὐτοῖς τοῖς ἀγγέλοις αἰδέσιμος. Ὡ μίαν φησὶν, ἡ τοιοῦτον φόνον ἄλοφραφήσατο! Ὡ βδελυρὰ γλώσσα, ἡ τοιαύτην ἀπέφασιν ἐπιτάσσατο! Ὡ τολμηρὰ χεὶρ, ἡ πρὸς τοῦτο ὑπηρετήσατο. Καὶ εἰσάγεται ἐπὶ πίνακος κλήρης αἵματος τοῖς δαιτυμῶσι θέαμα σκυθῶπων πρὸς τοὺς κωμῶντας καὶ μεθύνοντας ὁ τῆ ἀστὶα μικροῦ καὶ ἀγγέλοις συναμιλλώμενος, καὶ μαχλῶσα πέρην τῆ ἀπαθῆ καὶ παρθένου κρατοῦσα κατετρυφά κηχάουσα, εἰς τέλος ἀποβάν ὄρωσα τὸ ἥδιστον αὐτῆ θέαμα, καὶ πρὸ πολλοῦ μελετωμένοι, ἦτις καὶ ὡσερ δεδοικυῖα μὴ τῷ λοιπῷ σώματι ἐνωθεῖσα διανεστή, καὶ αὐθις τοῦ συνήθους ἐλέγχους ἐφάψεται, αὐτῆ μὲν γῆς ἐγκατακρύπτει μυχοῖς, τὸ δὲ λοιπὸν ἅγιον σῶμα οἱ μαθηταὶ λαβόντες ἐν γῆ κηρηθεύσασα.

Τὰ μὲν οὖν κατὰ τὸν ἱερὸν Πρόδρομον οὕτω συνέθη. Ἐδεῖ γὰρ, εἶδει τὸν ἐκ Λευιτικῆς ὀσφύος γενώμενον, κατ' ἀμφοῖν τοῖν γενεαῖν Ἀαρωνίτην ὑπάρξαντα ταῖς ἐξ αἱμάτων βαφαῖς τὸ ἱερὸν περιχλαινίσασθαι κόκκινον, καὶ τὸν μεῖζονα ἐν γεννητοῖς γυναικῶν, μηδ' ἐν τούτῳ ἀπολειφθῆναι τῶν τελευθέντων δι' αἵματος. Καὶ ὡσερ τ' ἄλλα τῶν ἐνέμων ὀνομάτων κεκλήρωται, οὕτως οὐδὲ τῆς μαρτυρικῆς ἡμολήσας κλήσεως. Ἀπεισι γοῦν ὡσερ τοῖς ἐν γῆ. οὕτω καὶ τοῖς ἐν ἔθου κηρύξων τὴν τοῦ Σωτῆρος κά' ὁδον, ἡ τῆς παλαιᾶς παῦλα, ἡ τῆς νέας ἀρχῆς. ὁ μεσίτης ἀμφοῖν, ἡ φωνή, ὁ λύχνος, ὁ ἑσπέρφος, ὁ ἀγγελος, ὁ ἀπόστολος, ὁ Λευίτης, ὁ Ἀαρωνίτης, ὁ προφήτης, ὁ ὀρειφάιτης, ὁ Βαπτιστής, ὁ κῆρυξ, ὁ Πρόδρομος, ὁ παρθένος, ὁ διδάσκαλος τῆς μετανοίας, ὁ ἐλέγχος τῆς ἀμαρτίας, ὁ μάρτυς· τοῦτο γὰρ οἷον ἐπισφράγισμα κάλλιστον τῶν ὀνομάτων τίθειαι.

Ἡμεῖς δὲ, ὦ Χριστιάνουμον ἄθροισμα, τοῦτου τῆν ἱερὰν μαρτυρίαν πνευματικῶς ἐσπράσωμεν, ἐαντοῖς δὲ μάλα προσχωόμεν, μὴ τὰ τοῦ Ἡρώδου καὶ ἐν ἡμῖν γενέσθαι συμβῆ· συμβαίνει γὰρ πάντως τρόπον ἕτερον τοῖς μὴ ἀραρότως προσέχουσιν. Ὁπηνίκα γὰρ ὁ νοῦς τὴν μὲν κατὰ θεῖον νόμον σύνεικον ἀποστρέψει τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως Ἀρέτα νοεῖς δὲ διὰ τοῦ Ἀρέτα τὴν ἀρετὴν αὐτῆ γὰρ περιωδεσάτη καὶ κατὰ φύσιν σύζυγος τοῦ νοῦ; ὅταν οὖν ταύτην παραγκωνίσσεται, καὶ τὴν ἐπεισάσκει, καὶ μοιχαλίδα κακίαν ἐνστρέψει, περὶ τῆς σωματικῆς ἡδονᾶς λιχνευόμενος, τότε Ἡρώδης ἀντικρὶ γίνεταί. Ἡρώδης γὰρ δερματίνος ἐρμηνεύεταί, ἢ

⁶⁶ Psal. xlviii, 13.

Francisci Scorsi notæ.

(8) Ex Leviticis genere. Vide ad hom. 53, not. 42.

οὐ τὸ χολικὸν εἰκονίζεται φρόνημα. Ὅταν οὖν κυ-
 ρεύσῃ τὸν νοῦν τῆς ἀμαρτίας ὁ ἱμερος, τότε δὴ,
 τότε τὸν ἐλέγχοντα Ἰωάννην παῖθι παραδοῦναι τῇ
 φυλακῇ. Σύνες τὸ κεκρυμμένον ἐν τῷ αἰνίγματι. Ἰω-
 ἀννης ἐστὶν ἡ τοῦ λόγου χάρις τοῦ δοθέντος ἡμῖν
 ἐκ Θεοῦ, ἢ τὸ συνειδὸς ἐκάστου ἀμαρτάνοντος ἐπι-
 πλήττουσα. Ταύτην τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ἀφανίσαι
 ἀφ' ἡμῶν ἡ ἀμαρτία ζητεῖ, ὡς ἂν μὴ, τοῖς ἐκ τοῦ
 συνειδὸτος ἐλέγχους ξαινόμενοι, διὰ μετανοίας ἀπορ-
 βίψωμεν τὴν ἐπίστακτον, καὶ προσλάβοιμεν τὴν
 ἁμόζυγον, καὶ παρανοῦσα πείθει, ὡς τὰ πολλὰ τοῦς
 μὴ νήφοντας, καὶ κλείεται ὁ ἐλέγχων ἐν φυλακῇ.
 Νοεῖτο ἂν φυλακὴ ἡ ἐξίς τοῦ κακοῦ. Κρύπτεται οὖν
 ὁ λόγος ἀφ' ἡμῶν ἐν ἐξεί γενομένης τῆς ἀμαρτίας,
 τοῦ νοῦς μετὰ τῶν αὐτοῦ δαιτυμόνων μεθύοντος, τῶν
 αὐτῶν λογισμῶν δηλαδὴ, ἐξορχεῖται κατὰ τῆς ἡμῶν
 εὐνηθείας ἢ τῆς ἀμαρτίας θυγάτηρ ἠδονῆ, πανταχό-
 θεν ἡμᾶς ὑποσαίνουσα, καὶ ἄθλον ζητοῦσα Ἰωάννου
 τὸν θάνατον. Δέδοικα γὰρ μὴ, τῆς φυλακῆς ἀπολυ-
 θεῖς, τοῖς ἐλέγχους διαλύσει τὸν ἀθέμιτον θάλαμον.
 Πῶσα ἡ ἱστορία διὰ τούτων ἐνδείκνυται! Ἐπειδὴν ἐν
 ἐξεί τοῦ κακοῦ ποιήσῃ ἡμᾶς ὁ διάβολος, ἔτι δειλιᾷ
 μὴποτε ἀνανήψωμεν, καὶ πρὸς ἀπόγνωσιν ἡμᾶς ὄτω-
 θεῖ. Οὗτος γὰρ ὁ Ἰωάννου φόνος ἐστὶ, καὶ οὕτω
 θνήσκει ἢ ἐν ἡμῖν χάρις τοῦ λόγου, οἷον ἐκ καρπο-
 μουμένη τῷ ξίφει τῆς ἀπογνώσεως. Ὅταν οὖν τοῦτο
 γένηται, ἀναχωρεῖ ἀφ' ἡμῶν ἡ σωτηρία. « Ἀκού-
 σαις γὰρ, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς ἀνεχώρησεν. » Ὡς ἂν
 οὖν μὴ τοῦτο συμβῇ, σπουδάσωμεν φεύγειν τὴν
 Ἡρωδιάδα τὴν δερματίνην, ἐνστερνίζεσθαι δὲ καὶ
 ποθεῖν τὴν ἁμόζυγον τοῦ νοῦς ἀρετῆν, τὴν θυγατέρα
 τοῦ Βασιλέως Χριστοῦ, ἐφεπόμενοι τῷ πατριάρχῳ
 Ἀβραάμ ὑποδείγματι, ὃς, ἐκβαλὼν τὴν παιδίσκην
 κατὰ τὸ θεῖον ἐπίταγμα, κατέσχε τὴν ἐλευθέραν.
 Οὐ γὰρ ἦν θέμις συνείναι τῇ ἀρετῇ τὴν κακίαν ἐν
 τῇ τοῦ πατριάρχου ψυχῇ, ὅπερ διὰ τῆς δούλης
 καὶ τῆς ἐλευθέρας ὁ λόγος ἠνέξατο. Ἀληθῶς γὰρ τὰ
 εὖς κακίας γεννήματα οὐ κληρονομήσει μετὰ τῶν
 ἐγγενῶν ἐγγόνων τῆς ἀρετῆς, οὐδὲ ἐπιβήσεται τὴν
 νοστήν τῆς ἐπαγγελίας, ἢ οἱ πράξεις κληρονο-
 μήσουσι κατὰ τὴν θείαν φωνήν. Ταύτης καὶ ἡμεῖς
 ἐπιβαίνοιμεν, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἀδίδιων ἀγαθῶν
 ἀπολαύσαιμεν προσβείαις τοῦ μεγάλου προφήτου,
 προδρόμου, καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου, καὶ χάριτι τῆς
 ὑπερφύτου, καὶ ζωαρχικῆς Τριάδος, τῆς ἐν Πατρὶ,
 καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι γνωριζομένης, τῆς
 ἀδιαιρέτου, καὶ ὁμοουσίῳ φύσεως, ἢ πρέπει πᾶσα
 τιμὴ, καὶ δόξα, καὶ ἀλσεσις, καὶ μεγαλοπρέπεια, νῦν
 καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ὍΜΙΑΙΑ ΕΒ'.

Eis τὸν γενόμενον αὐχμὸν.

« Τίς δώσει τῇ κεφαλῇ μου ὕδωρ, καὶ τοῖς ὀφθαλ-

⁶³ Math. v, 4.

Francisci Scorsi notae.

(3) *Pellicum interpretatur.* Hæc interpretatio
 discussa est ad hom. 52, not. 25.

(10) *Lucem excedentis omnem.* Ὑπερφύτου, sic
 locutus hom. 5, ad quam vide not. 8; ibi enim de
 huiusmodi epithetis copiosius.

A enim *pellicum* interpretatur (9), per quem
 adumbratur terra, ac pulveri involutus affectus.
 Dum igitur peccati amor in mentem dominabitur,
 tunc profecto tunc castigatorem Joannem in cus-
 todiam dari suadet. Intellige quid hoc abscondatur
423 ænigmate: Joannes est nobis a Deo imper-
 titum donum rationis, quæ peccantis uniuscujus-
 que conscientiam plectit. Hanc Dei gratiam a nobis
 peccatum amoliri contendit, ne conscientiæ re-
 prehensionibus stimulati per pœnitentiam eji-
 ciamus alienam uxorem, et legitimam accipiamus:
 et minus attentos, ac sobrios plerumque hortando
 perpellit: adeoque in carcere castigato includitur.
 Per carcerem habitum intelligere possis in male-
 Absconditur igitur a nobis ratio cum invaluit con-
 suetudo peccati, cuniquè mens una cum suis con-
 vivis, ipsis scilicet cogitationibus inebriata fuerit,
 saltat peccati filia voluptas stultitiæ, ac vecordiæ
 nostræ tempore, ac nobis adblanditur omnibus
 modis, et Joannis interitum, ut præmium petit;
 timet enim ne carcere jam liberata, objurgationi-
 bus crebris nefarium conjugium dirimat. Quanta
 per hæc considerationum suppetit copia. Ubi nos
 ad habitum peccati diabolus jam adegit, adhuc
 veluit, ne aliquando respiscamus; adeoque nos
 ad desperationem impellit. Hæc enim cædes Joan-
 nis est, atque ita in nobis rationis gratia veluti
 desperationis gladio obrumenta moritur. Quando
 igitur id evenerit, recedit a nobis salus: « Audiens
 enim, inquit, Jesus secessit. » Ne igitur hoc nobis
 contingat, studeamus Herodiadem illam pelliceam
 fugere; amplexari vero et concupiscere conjugem
 mentis virtutem, filiam illam Christi regis, et pa-
 triarchæ Abrahami consecremur exemplum, qui
 ex divino præcepto ejecta ancilla, retinuit libe-
 ram. Neque enim fas est una versari in patriarchæ
 animo cum virtute malitiam, quod per ancillam,
 et liberam innuit sermo divinus. Re enim vera
 vitii soboles cum ingenus virtutis liberi non hæ-
 reditabit, neque ad intelligibilem promissionis ter-
 ram adibit, quam juxta promissionem Domini
 possidebunt mites ⁶⁶. Ad hanc nos pervenire, et
 sempiternis illius bonis perfrui enitamur inter-
 cessionibus magni illius prophætæ, præcursoris, et
 Baptistæ Joannis, et gratia Trinitatis vitæ fontis,
 et lucem excedentis omnem (10), quæ in Patre et
 sancto Spiritu cognoscitur unius indivisæ, consub-
 stantialisque naturæ, cui convenit omnis honor,
 et gloria, et laus, et magnificentia nunc et semper
 et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LXII.

De siccitate (11) quæ eo tempore contigit.

424 « Quis dabit capiti meo aquam, et oculis

(11) *De siccitate.* Tres siccitates agrorum ob
 pluviam defectum Constantinopolitano et in circum-
 circa regionibus contigisse Joannes Curopalate,
 et ex eo Cedrenus memoriæ, litterisque prodiderunt.
 Primam imper. Basilio, qui imperare cœpit post

meis fontem lacrymarum⁶⁴ ? Sat amplum mihi orationis proœmium faciat Jeremias ille, qui ad commiserationem aptissimus. Sed ille quidem unius civitatis Jerusalem vastitatem deplorabat; ego vero cum hujusce totius circa regionis plagam videam jam instantem ad lamentationes, lacrymasque, commoveor. Clausum scilicet est cœlum ob peccata nostra, et solis incendio nubes quasi cremum exsiccatae sunt. Exaruerunt fontes aquarum, et perennium fluminum scaturigines defecere. Æstu vero terra combusta consuetos reddere fructus recusat. Heu miserias nostras! etiam ipsa animantia rationis expertia ob nostra peccata periclitantur. Exsiccatur enim est illis fenum, seu potius non germinavit; atque ita fame contabescunt. Et bos quidem veluti instante morte miserabiliter immugit; et greges flebili balatu clamant, cum veluti ignitum craterem propositam ante se aquarum videant potionem, et ante tempus segetes arefactas: ita ut illa prophetia Joelis in nobis nunc videatur impleri: « Fleverunt armenta boum, quia non erant pascua eis: et greges ovium disperierunt, quoniam arefactae sunt emissiones aquarum⁶⁵. » Usque adeo delicta nostra imitem, placabilenique Dei naturam ad justam iracundiam concitarunt; et quoniam non desistimus quotidie peccatorum ignem incendere, merito siccitate, atque ardore punimur. Fortassis enim adversum nos propheta clamat: « Ambulate in lumine ignis vestri, et in flamma, quam succendistis⁶⁶. » Israelitis quidem promisit Deus si mandata sua custodirent, futurum, ut illis

μοις μου πηγὴν δακρύων; ἢ Ἐπιδαφιεύετω μοι τὸ τοῦ λόγου προοίμιον ὁ Ἱερεμίας, ὁ τῶν προφητῶν συμπαθέστατος. Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν μίᾳ πόλει τῆς Ἱερουσαλήμ τὴν ἐρημίαν ὠδύρετο, ἐγὼ δὲ πάσης τῆς περιχώρου ταύτης ὄρων τὴν ἐπελθοῦσαν μάστιγα εἰς θρήνους κινουμαι καὶ δάκρυα· ἐκλείσθη γὰρ ὁ οὐρανὸς διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, καὶ τῷ ἡλιακῷ φλογμῷ αἱ νεφέλαι ὡσεὶ φρύγιον συνεφύργησαν. Αἱ τῶν ὑδάτων ἀπεξηράνθησαν πίδακες, καὶ ποταμῶν ἀένων ἐξέλιπε βέρυμματα. Ἡ δὲ γῆ πυρακτωθεῖσα τῷ καύσωνι τοὺς συνθήεις δοῦναι καρποὺς ἀπανάιναται. Φεῦ τῶν ἡμετέρων κακῶν! καὶ αὐτὰ γὰρ τὰ ἄλογα ζῶα κινδυνεύουσι διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν. Ἀπεξηράνθη γὰρ αὐτῶν ὁ χόρτος, μᾶλλον δὲ οὐκ ἐδλάσθησε, καὶ τῷ λιμῷ διαφθείρονται· καὶ βοῦς μὲν ἐλεεινὸν μυκάται, καὶ οἶον ἐπιθανάτιον· τὰ δὲ ποίμνια βληχῆται γαστρῷ τῷ βληχῆματι, ὡς φλογῶδη κρατῆρα τὴν τῶν ὑδάτων πόσιν προκειμένην θεώμενα, καὶ πρὸ καιροῦ τὰ λήθα ξηραίνόμενα, ὡς καὶ τὰ τῆς Ἰωὴλ προφητείας, πεπληρωσθαι νῦν ἐν ἡμῖν· « Ἐκλαυσε βοῦκόλια βοῶν, ὅτι οὐχ ὑπῆρξε νομὴ αὐτοῖς, καὶ ποίμνια τῶν προβάτων ἔφανίσθη, ὅτι ἐξηράνθησαν ἀφ᾽ ἑσῆς ναμάτων. » Τοσοῦτον τὰ ἡμέτερα πταίσματα τὴν ἡλεων τοῦ Θεοῦ φύσιν, καὶ ἡμερον εἰς δίκαιον θυμὸν παρεκίνησαν. Καὶ ἐπειδὴ καθ' ἐκίστην ἐὸ πανόμεθα τὸ πῦρ τῶν ἀμαρτημάτων ὑφάπτοντες, εἰκότως αὐχμῷ καὶ καύσωνι τιμωρούμεθα. Τάχα που καὶ πρὸς ἡμᾶς ὁ προφήτης βοᾷ· « Πορεύεσθε τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ὑμῶν καὶ τῇ φλογὶ ἧ ἀνήφατε. » Τοῖς μὲν οὖν Ἰσραηλίταις διὰ τοῦ προφήτου ἐπηγ-

⁶⁴ Jerem. ix, 1. ⁶⁵ Joel i, 18, 20. ⁶⁶ Isa. l, 11.

Francisci Scorsi notæ.

annum M: Fuit quoque, inquit Curopal. (Græca Cedreni describerem si Cedrenum ipsum apud me haberem) imperii ipsius temporibus maxima siccitas: ita ut perennes fontes siccarentur, et flumina. Secundum Constantino ejus filio imper.: Cumque frisset ejusmodi siccitas, ut totis quidem sex mensibus non plueret, supplicationes indixere imperatoris fratres. Tertium Michaele Paphlagonie imper.: Hoc etiam tempore exstitit siccitas ejusmodi ut fere exsiccarentur copiosi fontes, et perennia flumina, et in æstuario incendium exortum est ejusmodi, quo combustæ sunt omnes triremes quæ ibi in statione manebant cum suo omni apparatu. Sed cum hi omnes, ut dixi, imperatores, circa annum a Christo millesimum imperitarint sæculo fere post Theophanem, cum Sicilia a Barbaris possideretur; ad siccitatem horum temporum hanc homiliam non possumus ascribere. Neque vero per Theophanis tempora aliquam legimus apud eos historicos, qui res Orientis imperii sunt persecuti, siccitatem memoriæ traditam. De alia igitur magna siccitate, quæ per Siciliam, vel certe per eam Siciliæ regionem, quæ hodie vallis Nemorum dicitur, ubi Tauromenium, et agri circa jacentes Mascalenses stante adhuc Tauromenio, et ei presidente Theoph. venerit, ut plerumque contingere nostris temporibus videmus, in quibus et supplicationes et conciones ad populum ad exposcendam pacem Numinis haberi solent, hanc homiliam habitam esse conjectamus et profecto Tauromenii eam esse dictam multa suadent. Primum illa verba: *Nonne his plena est malis ci-*

vitas nostra? nonne hæc singulis diebus admones? Quam autem civitatem suam appellaret nisi Tauromenium, cui ipse presidebat? Et ubi singulis diebus vitia reprehenderet, quam in ea civitate cujus sibi salutis cura credita esset? secundo quod magna cum libertate in flagitia tum laicorum, tum sacerdotum invehitur, quod nisi ubi summam haberet auctoritatem, facere vix licuisset. Tertio filæ etiam, quæ deinceps in eandem sententiam sequuntur: *Nonne laboravi clamans, et admonens, ut a juramentis abstineretis? Non prædixi futurum; ut in nos animadverteret Dominus, cum contempnivi sacrum ejus Evangelium haberi videret?* quæ sane consonant cum homilia de muliere curva, ubi hæc reprehensio perjuriorum exstat quæ frequenter inter cives in causis forensibus siebant. Illam autem homiliam ab episcopo dictam populo suo aperte constat ex ipso exordio ubi inter auditores clerum suum appellat. Postremo cum in calce hujus homiliæ in apostropha ad B. Virginem ita commendat ei populum: *Flecte viscera misericordiæ tuæ in hanc civitatem tuo nomine gloriantem*, aliquod singulare pietatis vinculum ostendit, quod Tauromenium habuisse ob imaginem B. Virginis non manufactam quo singulari munere ipse Virgini addictum erat, planum est. Cujus imaginis mentio hom. 11 et 59, et de ea vis pluribus Proœm. i, § 3. Atque his hactenus ostendimus et hanc homiliam Theophanis esse, et Tauromenii dictam, et eam siccitatem ejus episcopatus tempore in Sicilia contigisse.

γέλλετο ὁ Θεός, εἰ φυλάττειεν τὰς αὐτοῦ ἐντολάς, ἵνα ἐπιθροέξαι ὑπέδον πρῶτιμον, καὶ ἔψιμον, καὶ πληθύνθησθεσθαι τὰς ἀλωνας σίτου, καὶ τοὺς ληνοὺς οἴνου.

Ἡμῖν δὲ ἡ ἐπαγγελία αὐτῆ εἰς τὸναντίον μετέστραπται, μᾶλλον δὲ ἡμᾶς ἢ τοῦ Ἰερεμίου κατάρα κατελιφεν. « Ἔστω σοι, φησὶν, ὁ ὑπὲρ κεφαλῆς οὐρανοῦ χαλοῦς, ἡ τὴν παντελῆ ξηρασίαν, καὶ ἐπιλειψὶν τῶν ὕδατων τοῦ ἀπειλητικοῦ λόγου σημαίνοντος. Ἢ οὐ τοῦτο ἡμῖν ἀρτίως πεπλήρωται; ἡ μὲν γὰρ γῆ χαρὰδρωθεῖσα τῷ αὐχμῷ, καὶ οἶον ἀπολιθωθεῖσα τῶν γεωργῶν τὸν πόνον ἡμάλδυνεν. Οὐτε μὴν τὴν ἀροσίαν παραδεχομένη, οὔτε τὴν σκάφησιν· τὰ δὲ λίττα μικρὰ ἐκδλαστήσαντα, καὶ χρηστὰς ἐλπίδας παρασχόντα πρὸ τοῦ ἐγκυμονῆσαι τὸν ἀσταχον, ἀπεμαράνθη, καὶ ἔχετο, μόνῃ δὲ λείλειπται τῶν ἀμπελων καὶ τῶν φυτῶν ἡ πετάλωσις, τάχα καὶ αὐτὴ τὴν μετ' ὀλίγον μαρασμὸν ὑπεμφαίνουσα τὸν ἐσόμενον. Τοιοῦτος τῶν ἀμαρτιῶν ὁ καρπός, τοιαῦτα τὰ τῆς κακίας γεώργια. Ἀ·θ' ὧν οὐκ ἐπορευθήμεν ἐν ταῖς ἐδοῖς Κυρίου, ἀλλὰ ταῖς πονηραῖς ἐδουλώθημεν πράξεσιν, ἀλλήλων φθονοῦντες, τῶν ἐλαττόνων καὶ πενεστέρων καταπειρόμενοι, ἐπιθυμοῦντες κορροσθῆναι τῶν ἀλλοτρίων, χαίροντες τῇ δυσπραγίᾳ τοῦ γείτονος, ἀλλήλους κατεσθλόντες τῇ συκοφαντίᾳ, ἀτόποις ἐπιθυμίαις δουλαγωγούμενοι, ἴπποι θηλυμανεῖς γεγονότες, ὁ φησὶν ἡ Γραφή, καὶ λύκοι ἀρπαγες, καὶ μνησικακοῦντες ὡς κάμηλοι, οὐκ ἐλεοῦντες τοὺς πένητας, οὐ συμπαθοῦντες τοῖς πταίοσιν, ἀμελοῦντες τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ συνάξεων, καταφρονοῦντες τῶν ἁγίων, τὰς μνήμας αὐτῶν μὴ σεβόμενοι, φεύγοντες τὴν ἐξομολόγησιν, ὡσπερ οἱ φρενητιῶντες τοὺς θεραπεύοντας. Οἱ ἱερεῖς κακὸν ὑπόδειγμα γειγόνασιν τῷ λαῷ ὑβρίζοντες, μνησικακοῦντες, ἐχθραίνοντες, ἐπιβουλεύοντες, εἰς πρόσωπον βλέποντες, οὐκ ἐλέγγοντες, καὶ διορθοῦντες τὸν πταίοντα, ἀλλὰ τῇ σιωπῇ κοινωνοῦντες τῆς ἀδικίας, ὡς ὁ παλαιὸς ἐκεῖνος Ἡλεὶ. Οἱ λαῖκοι, ἀφέντες τὰ ἐχυτῶν ἕκαστος περισκοπεῖν, τὰ τῶν ἱερέων περριεργάζονται, καὶ δικασταὶ εἰσὶν ἀπαράτητοι. Ἀρ' οὐκ ἀλήθειαν λέγω; Οὐ τῶν ἐμπλεως τῶν κακῶν ἡ πόλις ἡμῶν; καὶ οὐ καθ' ἑκάστην ταῦτα μαρτύρομαι; οὐκ ἐκοπίασα κράζων καὶ νουθετῶν τῶν ἔρκων ἀπέχεσθαι; Οὐ πρόελεγον, ὡς οὐ παρόψεται

A plueret imbrem matutinum, et serotinum, et replerentur aræ frumento, et torcularia vino⁶⁹.

Nobis autem hæc propheta in contrarium vertit· sed potius nos Jeremiæ imprecatio comprehendit. « Sit tibi, inquit, cælum æræum (12) super caput tuum⁷⁰, » quibus minacibus verbis siccitas maxima, et aquarum defectio futura significatur 425 nonne hoc in nobis modo completum est? Terra enim hac siccitate torrida, et veluti lapidescens omnem agricolarum laborem frustrata est, neque arationem neque fossionem admittens. Sægete vero paululum primo virescentes, et spes bonas ostendentes, antequam surgentes apicæ lactescerent, siccatæ sunt et perierunt. Sola vero in vineis et arbustis foliorum opera relicta sunt quæ etiam ipsa marcorem jan-jam sibi futurum ostendunt: talis est peccatorum fructus, talis improbitatis agricultura. Eo quod in viis Domini non ambulavimus, sed malis operibus mancipati fuimus invicem invidentes, in infimos et pauperes superbientes, alienis rebus exsatiari concupiscentes, rebus adversis vicini gaudentes, alios alii calumniis comedentes, absurdis cupiditatibus (13) obsequentes, equi furentes in feminas facti (14), ut ait Scriptura⁷¹, et lupi rapaces, et sicut cameli memores injuriarum (15), nulla erga peccantes commiseratione tacti, C sacras synaxes Ecclesiæ negligentes, sanctos contemnentes, eorumque memorias minime colentes (16): confessionem vitantes, et quasi phrenetici medicos refugientes. Sacerdotes pravum exemplum populo facti sunt contumeliis alios afficientes, injurias sibi factas memoria retinentes, inimicitias exercentes, insidiantes, respicientes in faciem, non reprehendentes, non corrigentes peccantem, sed ut vetus ille Heli⁷², silentio facti participes injustitiæ. Laici porro sua unusquisque considerare omittentes sacerdotum facta inquirunt, et iudices sunt implacabiles (17). An veritatem non loquor? Non his plena est malis (18) civitas nostra? Nonne hæc singulis diebus admono. Nonne laboravi clamans et admonens ut a ju-

⁶⁹ Joel III, 23, 24. ⁷⁰ Deut. xxviii, 24. ⁷¹ Jerem. v, 8. ⁷² I Reg. II, 14 seqq.

Francisci Scorsi notæ.

(12) *Cælum æræum*. Locus est Deut. cap. xxviii D sed in utroque exemplari scriptum: Ἡ τοῦ Ἰερεμίου κατάρα. Apud Jeremiam vero hanc maledictionem non lego: quare erratum hoc loco vel memoria dicentis, vel scribentis incuria.

(13) *Absurdis cupiditatibus*. Ἀτόποις ἐπιθυμίαις δουλαγωγούμενοι ex Gall. supplēvi.

(14) *Equi furentes in feminas*. Vide ad hom. 13, not. 8, ubi locum Jeremiæ quem innuit hic Theophanes, illustravimus.

(15) *Et sicut cameli memores injuriarum*. De hac similitudine agit ipse Theophanes supra hom. 45, ut hoc etiam sit indicium inter cætera quæ attulimus not. 1, ab eodem auctore, et eodem loco hanc homil. dictam.

(16) *Eorum memorias non recolentes*. Ex Gall. hæc reposui verba αὐτῶν μὴ σεβόμενοι, in quibus emendavi perperam scripturam σεβόμενοι, sed in Pan. μνήμας tantum erat deficiente sensu, verborum sequentium defectu.

(17) *Et iudices sunt implacabiles*. In P. deest hæc sententia. Sed id Gall. scriptum est hoc modo: Καὶ δικαστὴς ἐστὶν ἀπαράτητος, quod cum mendosum esse censerem correxi καὶ δικασταὶ εἰσὶν ἀπαράτητοι. Nam perfectio ultimum verbum ἀπαρέτητος aperte mendum continet, cum e pro at sit scriptum; deinde numerus singularis qui convenit non video.

(18) *Nonne his malis*. Vide not. 1 hujus homil. iæ.

mentis abstineretis; non prædixi futurum, ut in A
nos animadverteret Dominus, cum videret contem-
ptui haberi sacrum Evangelium (19), et rapacibus
manibus sine ulla reverentia, ac temere contrectari?
Recipe igitur fructus illius agrî, quem his perjuriiis
possedisti, qui nec jacta quidem semina (20) reddidit
tibi. Sed neque vindemiam tibi afferet vinea, quam
per avaritiam occupasti. Quæ enim per Michæam
olim Judæis interminatus est Deus, hæc in nobis
impleta sunt: « Tu seminabis, et non metes; tu
premes olivam, et non ungeris oleo, et 426 vi-
num non bibes ⁷³. »

Quid igitur? inquit, aliquis certe, non omnes
perjuri. Qua ratione cum peccata paucorum sint,
omnibus communiter iræ divinæ absinthium propi-
natur? æquum enim esse videbatur ut solis im-
probis pœna infligeretur. Verum uti in uno corpore
usuvenit ut si in aliqua ejus minima parte humoris
affluentia existat, totum tamen purgari necesse
sit, sic et in nobis; quandoquidem corpus unum
animus omnes, et membra Christi, male affecta
una parte omnes participes doloris effleimur. Sic
etiam olim peccante solum filio Saulis (21), omnis
exercitus pœnam suscepit ⁷⁴, et Davide præter Do-
mini placitum populum recensente, commune exitium
illatum est ⁷⁵. Sic etiam externorum litteris
proditum sæpe universam civitatem pœnam unius
improbi sustinuisse. Idcirco calix iræ Domini me-
raco nobis infusum est: « Calix, enim, inquit, in
manu Domini meri plenus misto ⁷⁶. » Vides uti
calicis hujus ratio varia sit? Si enim vinum est
merum, quomodo plenus misto? quod enim mi-
stum, utique merum non est; hic autem utrumque
dicitur: et vinum est merum, utpote miseratione
non temperatum propter divini judicii justitiam
adversus eos qui peccant, et peccata non emen-
dant; mistum vero ut ex diversis pœnis, quibus
Dominus solitus est in eos animadvertere, qui in
malis desperatis versantur. Nam sicuti, qui morbos
corporum curare solent, et experientiam, faculta-
temque medendi multa sibi exercitatione pararunt,
ea vulnera, quæ sensum magis obstupesciunt,
ferventi aqua, et acerbis medicamentis expurgant,
et suppurationis in ipsis existentis crassitiam præ-
sidiis ab arte petitis extenuant: sic qui omnia novit
Deus eos qui supplicia leviora non sentiunt, acer-
bioribus onerat plagis, quarum satius erat ante-
quam invaderent, impetum devitare. Quid igitur
ad hæc quæ jam advenero dicemus? Justum sane
judicium Dei: ac potius multum pro justa sua ira-
cundia benignissimus Dominus diminuit pœnæ, ac
tantum irrogavit, quantum satis esset ad sentienda
peccata nostra, non quantum eam experiri mere-

Κύριος ἐρώων οὕτω καταφρονούμενον τὸ ἅγιον Εὐαγ-
γέλιον, καὶ ταῖς πλεονεκτικαῖς χερσὶν ἀναδῶς καὶ
ἀνυποστῶλως κρατούμενον; Κόμιζε τοίνυν τοὺς
καρποὺς τοῦ ἀγροῦ τοῦ ἐξ ἐπιτοκίας κτηθέντος
σοι, ἧς οὐδὲ καταβληθέντα παρέξει σπέρματα. Ἄλλ'
οὐδὲ τὸν ἀμπελώνα τρυφήσεις, ὃν πλεονεκτίας
ἀφῆρπασας. Ἄ γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις πάλαι διὰ Μι-
χαίου ἠπειλήσεν ὁ Θεός, ταῦτα νῦν πεπληρωται ἐν
ἡμῖν· Ἐὐ σπείρεις, καὶ οὐ μὴ ἀμήρεις, σὺ πεί-
σεις ἐλαίαν, καὶ οὐ μὴ ἀλείψῃ ἐλαίον, καὶ οἶνον οὐ
μὴ πίῃ. »

Τί οὖν; εἶποι τις ἴσως, καὶ μὴν οὐ πάντες πλεον-
έκται, οὐδὲ πάντες ἐπιτοκοί. Πῶς οὖν, ἐλίγων
ἀμαρτανόντων, κοινῇ πᾶσι κεκέραται τῆς ὀργῆς
τοῦ Θεοῦ τὸ ἀψίνθιον; Ἐχρήν γὰρ μένοις τοῖς κα-
κοῖς; ἐπενεχθῆναι τὴν κόλασιν. Ἄλλ' ὡσπερ ὅψ' ἐνδὸς
σώματος, εἴπερ ἐν ἐνὶ μορίῳ βρέυματος ἐπαισφρησις
γίνεται, τὸ πᾶν σῶμα δέεται καθάρσεως, οὕτω καὶ
ἐφ' ἡμῖν· ἐπειδὴ ἐν σῶμά ἐσμεν, καὶ μέλη πάντες
Χριστοῦ, ἐνδὸς μέρους νενοσηκότος, κοινῶναι τῆς ἀλ-
γηθόνος πάντες γινόμεθα. Οὕτω ποτὲ τοῦ παιδὸς
Σαούλ ἀμαρτήσαντος, ἅπαν τὸ στρατόπεδον ἐμα-
στιζέστω. Καὶ τοῦ Δαβὶδ παρὰ τὸ δοκοῦν τῷ Θεῷ τὸν
λαὸν ἀριθμήσαντος, κοινὸς βλεθρὸς ἐπαισφρησε.
Τοῦτο δὲ καὶ ἡ ἐξῶθεν παιδεία ζησὶν· ὅτι πολιτικῆς
καὶ σύμπασα πόλις ἐνδὸς ἀνδρὸς κακίας ἀπήλαυσε.
Διὰ τοῦτο τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ τὸ ποτήριον κεκέρα-
σται ἡμῖν ἄκρατον· Ἐ ποτήριον γὰρ, φησὶν, ἐν
χειρὶ Κυρίου πλήρες κεράσματος οἴνου ἀκράτου.
Ὅρθς πῶς ἡ τοῦ ποτηρίου τούτου φύσις παρήλλα-
κται; Εἰ γὰρ ἄκρατόν ἐστι, πῶς πλήρες κεράσμα-
τος; Τὸ γὰρ κεκρασμένον οὐκ ἄκρατον. Ἐνταῦθα
δὲ ἀμφοτέρα λέγεται. Καὶ ἄκρατον μὲν ὡς ἀμμιγῆς
θειῶν εἰκτιρῶν τοῖς ἀδιέβρωτα πταλοισι διὰ τὸ
τῆς κρίσεως δίκαιον· κεκρασμένον δὲ, ὡς ἐκ δια-
φόρων μιστήγων, αἷς οἶδε κολάζειν Θεὸς τοὺς ἀπ-
εργωσμένους γενομένους ἐν κακοῖς. Ὅνπερ γὰρ τρέ-
πον οἱ τὰς σαμάτων ἀνακόπτοντας νόσους, καὶ τοῦ
δύνασθαι θεραπεύειν τὴν πείραν ἐξησκηκότες τὰ
τῶν τραυμάτων δυσαισθητότερα θερμοῖς ὕδασι καὶ
δριμέσι φαρμάκοις ἀποκαθαίρουσι, καὶ τῆς ἐνού-
σης αὐτοῖς ἀκαθαρσίας τὸ πάχος ἀπολεπτόνουσι ταῖς
ἐκ τῆς τέχνης ἐπικουρήμασιν· οὕτω καὶ ὁ τὰ πάντα
D
γινώσκων Θεὸς τοὺς ἀναλήγτως ἔχοντας ἐπὶ τὰς
μικρὰς κολάσεις χαλεπωτέρας ἐπιφορτίζει πληγαῖς,
ὧν βέλτιον ἂν εἴη παραιτεῖσθαι πρὸ τῆς πείρας τὴν
ἐφοδον. Τί οὖν εἴποιμεν πρὸς τὰ ἐπερχόμενα; δικαία
ἡ κρίσις τοῦ Θεοῦ, μᾶλλον δὲ κατὰ πολὺ τῆς δικαίας
ὀργῆς ὁ φιλόανθρωπος Δεσπότης τὴν τιμωρίαν ἐκού-
φισεν, οὐχ ὅσον ἐσμέν ἀξιοὶ πείραν λαβεῖν παρα-
σχῶν, ἀλλ' ὅσον ἀσθησὶν λαβεῖν, ὧν ἡμάρτομεν.
Σκόπει γὰρ τοῦ Θεοῦ τὸ μακρόθυμον· ἡμάρτομεν

⁷³ Mich. vi, 15. ⁷⁴ I Reg. xxiv, 1 seqq. ⁷⁵ II Reg. xxiv, 1 seqq. ⁷⁶ Psal. LXXIV, 9.

Francisci Scorsi notæ.

(19) Sacrum Evangelium. Vide hom. 12, not. 20.
(20) Nec jacta quidem semina. Ὁ οὐδὲ καταβλη-
θέντα παρέξει σπέρματα, ex Gall. restituta.

(21) Peccante filio Saulis. Historiam leges I Reg. c. xiv.

ἡμεῖς, καὶ τὰ στοιχεῖα κολάζονται· πταίμεν, καὶ Α
τιμωρεῖται ἡ γῆ· φαῦλον βίον ζῶμεν ἡμεῖς, καὶ
μαστιζέται τὰ ἄψυχα· ὑβρίζομεν τὸν Πλάστην διὰ
τῶν αἰσχροῦν ἡμῶν πράξεων, καὶ δέχεται τὴν ποινήν
τὰ μηδὲν ἁμαρτήσαντα· ὡσπερ ἂν εἴ τις τοῦ παιδὸς
σφαλέντος κατὰ τοῦ δούλου ἐκφέρει τὴν βάσανον.
Τοιοῦτον ἔχομεν ἀγαθὸν Δεσπότην· οὕτως ἡμᾶς
νοθετεῖ ἐπανάγων πρὸς τὴν διάρθρωσιν. Καὶ τείνει
μὲν τὸ τόξον τῆς ἀπειλῆς, ἐπέχει δὲ τὸ βέλος· τῆς
ὀργῆς. Οὐ γὰρ βούλεται τὸν ψυχικὸν ἡμῶν θάνατον,
ἀλλὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἀναμένει, καὶ τὴν μετάνοιαν.
Γενώμεθα οὖν, ἀδελφοί, ἐν αἰσθήσει τοῦ πρέποντος·
ἰλωσώμεθα τὸν εὐσπλαγχνον Κύριον· μὴ χεῖρονες
ὀφθῶμεν τῶν Νινευιτῶν. Ἐκεῖνοι, ἔθνη οὐκ ὄντες καὶ
ἄπιστοι, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ προφήτου τὴν καταστρο-
φὴν τῆς πόλεως ἔμαθον, τοσαύτην ἐπεδείξαντο με-
τάνοιαν, ὡς καὶ τὰ νῆπια καὶ τὰ κτήνη νηστεύειν
ἠνάγκασαν, καὶ σποδὸν καὶ σάκκον περιβάλλοντο,
καὶ αὐτῶ τῆς δικαίας ὀργῆς τοῦ Θεοῦ ἀπηλλάγησαν.

Δακρῶσμεν οὖν καὶ ἡμεῖς, ἐξομολογησώμεθα
ἕκαστος τὰ ἴδια πταίσματα· προσληψώμεθα πρὸς
Θεὸν μεσίτους τοὺς ἁγίους, τοὺς τε ἄλλους καὶ κατ-
εξαίρετον τὴν ὑπέραγον Δέσποιναν, τὴν ταχεῖαν
προστασίαν καὶ ἄμαχον· προσπέσωμεν αὐτῇ μετὰ
δακρῶν δαίμενοι.

Κυρία Δέσποινα, ἡ τὸν Θεὸν Λόγον ἐν γαστρὶ σου
ὑπὲρ λόγον χωρήσασα, ἡ τὴν φύσιν ἡμῶν τῷ σῶ-
τόκῳ θεώσασα, ἡ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις τῷ τόκῳ σου
μεσιτεύσασα, ἐλέησον τὸν λαόν σου, καὶ τὴν κληρο-
νομίαν σου· σπλαγχνίσθητι ἐπὶ ταύτῃ τῇ πόλει
σου, τῇ ἐν τῷ σῶ καυχωμένῃ ὀνόματι. Μεσίτευσον
ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἀναξίων δούλων σου, δυσώπησον
τὸν μονογενῆ σου Υἱὸν ἐπὶ τοῖς ἡμετέροις μακροθυ-
μῆσαι πταίσμασι, καὶ λύσαι τὴν καθ' ἡμῶν ταύτην
δικαίαν ὀργὴν, καὶ τὰς νεφελὰς ἐπιτάξαι τὸν
ὕπετον ἐπομβρῆσαι συνήθως, καὶ τὸν αὐχμὸν διαλύ-
σαι, καὶ τῆς γῆς δροσίσαι τὸν καύσωνα. Ναί, Δέ-
σποινα ἡ τοῦ κόσμου ἀντίληψις, ἐλέησον θηλάζοντα
νῆπια, γέροντας κεκμηκότας, πένητας πεφυγμένους·
μὴ ἐάσης ἡμᾶς ἀπολέσθαι ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν.
Ἠμάρτομεν, ἠνομήσαμεν, τὸν καθαρὸν τοῦ βα-
πτίσματος χιτῶνα κατεβρῦψάμεν, τὰς Δεσποτικὰς
ἐντολὰς ἠθετήσαμεν· ἀλλὰ κἂν ὀλισθαίνωμεν, οὐκ
ἐπιστάμεθα Θεὸν ἕτερον, ἀλλ' ἡ τὸν μονογενῆ σου
Υἱὸν, τὸν σὺν Πατρὶ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι δοξαζόμε-
νον εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Francisci Scorsi notæ.

(22) *Et terra punitur.* Καὶ τιμωρεῖται ἡ γῆ. Sequitur ad vocem πταίμεν in Gall. Et deinde alia sententia incipit: φαῦλον βίον ζῶμεν ἡμεῖς καὶ μαστιζέται, etc. At in Panorm. ex his duabus una facta est permixta erat Πταίνομεν ἡμεῖς καὶ μαστιζέται τὰ ἄψυχα.

(23) *Velox et inexpugnabile præsidium.* Hoc vero elogium B. Virginis ipsa dignum episcopi pietate, non sine utriusque injuria omissum, in Panorm. restitui ex Gall. ubi τὴν ταχεῖαν προστασίαν, καὶ

habetur. Considera enim patientiam Dei. Nos peccamus, et elementa multantur: nos offendimus, et terra punitur (22); malam nos agimus vitam et inanima flagellantur; turpibus nostris facinoribus, injuriam Creatori facimus; et penam suscipiunt, quæ nihil peccaverunt: perinde ut si quis filio delinquente servum tormentis afficiat. Adeo bonum habemus Dominum, ita nos admonet, ut ad frugem bonam adducat; et arcum quidem minarum intendit, cohibet vero iracundiæ telum; non enim vult animæ nostræ mortem, sed conversionem, et poenitentiam exspectat. Resipiscamus igitur, fratres, et quæ nos facere deceant, sentiamus, propitium nobis reddamus Dominum viscera misericordiæ habentem; ne peiores Ninivitis videamur. Illi enim gentiles, et infideles cum essent, simul ac a propheta de suæ civitatis eversione cognoverunt, talem poenitentia susceperunt modum, ut et infantes, et jumenta jejuna coegerint, et cinerem et saccum induerint, atque ita a justa Dei vindicta se liberarint.

Ploremus igitur et nos confiteamur propria unusquisque peccata; deprecatores ad Deum sanctos, conciliatoresque asciscamus, cum aliis, tum vero præ cæteris sanctissimam Dominam eligamus; velox et inexpugnabile præsidium (23), provolvamur ejus genibus cum lacrymis deprecantes:

Domina nostra, quæ Verbum Deum in utero tuo supra naturæ rationem cepisti, quæ naturam nostram tuo partu deificasti, quæ inter Deum et hominem tua prole sequestra es, miserere populo tuo, et hæreditati tuæ; Pectus viscera misericordiæ tuæ erga hanc civitatem in tuo nomine gloriantem (25); intercede pro nobis indignis servis tuis; pacem exposce, et exora unigenitum Filium tuum, ut toleret peccata nostra, et hanc contra nos juste concitatam iracundiam ponat: imperet nubibus ut consuetam nobis pluviam mittant, et squalorem hunc eximant, et irrigent terræ adustionem. Etiam Domina mundi recuperatio, miserere lactentes infantes, senes defatiscentes, pauperes tabescentes; ne sinas nos nostris criminibus interire. Peccavimus, injuste egimus, puram baptismi vestem commaculavimus, Domini præcepta contempsimus: verum et si prolapsi sumus, alium tamen non cognoscimus Deum, nisi Unigenitum tuum, qui cum Patre, et Spiritu sancto glorificatur in sæcula sæculorum. Amen.

ἄμαχον scriptum reperi.

(24) *Quæ naturam nostram.* Et hæc etiam ad majestatem B. Virg. pertinentia, Ἡ τὴν φύσιν ἡμῶν τῷ σῶ τόκῳ θεώσασα. *Quæ naturam nostram tuo partu sanctificasti,* restituta sunt ex eodem Gall.

(25) *Civitaleni in tuo nomine gloriantem.* Ob imaginem B. Virginis ἀχειροποίητον non manufactam dictum potissimum arbitror a Theophane, Tauro-nemium in Virginis nomine gloriari: de quo vide not. 11, et Proœm. 1, 13ag., § 3.

NILUS DOXAPATRIUS

NOTITIA

(Cas. Oudin. De script. eccles. tom. II, p. 1180.)

Nilus seu Nicolaus cognomento Doxapatrius, Ecclesiae Graecae primum archimandrita, cujus locus natalium incertus atque ignotus est, factus postmodum notarius patriarchalis Magnae Ecclesiae Constantinopolitanae et protoproedrus syncellorum, simul etiam nomophylax imperii Romanorum. Certe Panormi in Sicilia aliquandiu vixisse, ipse nobis testis est. Claruit anno 1144. Qui per epistolas a Rogerio Siciliae rege monitus scripsit opusculum *De majorum patriarcharum sedibus*, quod postea, anno nempe praedicto, fusiori opere prosecutus est: in quo de quinque patriarchalibus thronis, iisque subjectis archiepiscopis, metropolitanis, episcopis, de patriarchalium sedium institutione, ordine et propriis nominibus luculenter agit. Ex hac patriarchatum notitia, amplissima multa ac praecleara sane fragmenta exhibet Leo Allatius *De concordia Ecclesiae Orientalis et Occidentalis*, lib. 1, capp. 2, 8, 9, 10, 12, 14, 16, 17, 24. Integrum autem librum ex codice Bonaventurae Wulocanii recentiore manu anno 1631 descripto, Graece et Latine in lucem emisit Stephanus Le Moine tomo I *Variorum sacrorum*, pag. 214, Lugduni Batavorum anno 1685, in-4. Fallitur eximie Guillelmus Cavus dum annis centum hunc scriptorem antiquiorem quam fere fuerit, facit: asserens floruisse anno 1043 saeculi undecimi. Aliam habuisset mentem, si tantisper ad opus illius quod praemanibus habuit, attendisset. Illic enim ait deserte se hoc composuisse opusculum, ut ipse testatur, ἔπει, γχα', seu anno Graecorum Constantinopolitanorum 6651, id est anno Christi 1143. Sane Nilus Doxapatrius diserte ad annum 1143 relatus a Carolo du Fresne, domino du Cange, in *Indice auctorum* quem subjunxit ad calcem *Glossarii mediae et infimae Graecitatis*, col. 57 et 58, his verbis: *Nilus Doxapatrius archimandrita de quinque patriarchalibus sedibus, cujus libri excerpta varia describit Leo Allatius in libro De consensu utriusque Ecclesiae, pagg. 15, 160, 165, 167, 173, 195, 215, 239, 255, 409, 522, 532. Vixit sub Rogerio rege in Sicilia anno 1143. Editus nuper a Stephano Le Moine 1685. In editione omnium S. Athanasii Operum Parisiensi 1698, apud Anissonios, inter Vitas et Elogia S. Athanasii in Praeludiis pag. elxiv, Τοῦ Δοξαπάτρου qui manu codicem Basiliensem Operum Athanasii cujus meminimus scripsit, ἔπος; in Arium *De laude Athanasii* in limine hujus codicis, editum a Petro Felckmanno Graece 1600 Heidelbergae, et in editione Parisiensi 1698. Exstat etiam in ms. codice Graeco historico bibliothecae Caesareae Vindobonensis, cod. 47, num. 2, ut habet Petrus Lambecius, tom. VIII Commentariorum hujus Bibliothecae, pag. 457, his verbis: *Secundo et quidem a fol. 125, pag. 1, usque ad fol. 153, pag. 1, Nicolai notarii patriarchalis Magnae Ecclesiae Constantinopolitanae, et protoproedri syncellorum, simul etiam nomophylaxis imperii Romanorum, cognomine Doxapatri, Expositio in S. Gregorii Nazianzeni Tetrasticha iambica, et alia ejus nonnulla carmina. Inscribitur ea atque incipit hoc modo: Νικολάου τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Θεοῦ Μεγάλης ἐκκλησίας πατριαρχικοῦ νοταρίου, καὶ πρωτοπροέδρου Δόξα πατρί, ἐξηγήσεις τῶν τετραστιχῶν λαμβικῶν, παραινετικοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου. Τὸ ἐπίγραμμα τῶν στιχῶν: Γρηγορίου πόνοσ εἰμὶ, τετραστιχίην δὲ φυλάσσω, etc. Quo finito Prooemio sequitur initium ipsorum *Tetrastichorum*. Γνώμη α'. Πράξιν προτιμήσειας, ἢ θεωρίαν, etc. Expositio autem subjuncta incipit his verbis: Διττῆς οὐστῆς τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας, ἣν ὁ Χριστὸς καὶ οἱ ἀπόστολοι ἡμῖν παραδεδώκασι ἐν Εὐαγγέλοις, καὶ ταῖς λοιπαῖς ἱεραῖς βίβλοις τῶν Πράξεων, καὶ τῶν Ἐπιστολῶν, καὶ τῆς μὲν πρακτικῆς οὐστῆς, τῆς δὲ θεωρητικῆς, etc. Plura de his *Tetrastichis* aliisque S. Gregorii Nazianzeni carminibus, vide tomo II. Operum illius, Parisiis a Frederico Morello 1611 Graece et Latine in-folio editorum: et quidem imprimis pag. 156, ubi ipsa illa *Tetrasticha* exstant. Et columna 1405, atque deinceps, ubi *Nicetae Dadybrensis Commentarius in eadem Tetrasticha* Latine exhibetur, cum insertis Jacobi Billii scholiis. Sed de Nicolai istius Doxapatrii Expositione, quae in praesenti ms. codice Caesareo exstat, nulla prorsus ibi mentio fit, quia et Billio et Morello incognita fuit. » Bernardus de Montfaucon, monachus Benedictinus congregationis Sancti Mauri in Gallia, *Diarium Italicum* anno 1702 Parisiis apud Joannem Anisson in 4 edendum saegit, in quo plurima ad bibliothecas Italicae spectantia continentur. Illic ergo capite 15 loquitur de monasterio et bibliotheca monachorum S. Basilii Graecorum Romae. Quod quidem caenobium perparvum, nulliusque antehac nominis, jam studio R. Patris Petri Mennitii, ordinis praefecti, festiva copia codicum Graecorum exornatur. Ille enim, quia in variis sibi subjectis monasteriis Calabriae, codices istos, obsoleto pene Graece lingua usu, jacere intactos neglectosque acceperat, imminente jam exsilio subduxit, inque Urbem advchi in usum**

eruditorum curavit. Hæc cap. 15, pag. 210, enarrat, tum pag. 216, inter bibliothecæ hujus mss. codices, eminet unus de quo ita ille. « In codice xi sæculi membraneo Nomocanon Doxapatris, jussu Joannis Comneni imp. editus, ut ex titulo fides, nam sic habet: Νομοκάνονον σὺν Θεῷ περιέχον συνοπτικῶς ὅλους τοὺς κανόνας τῶν ἁγίων καὶ οἰκουμενικῶν ἐπιτῶν συνόδων, καὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων, καὶ τοῦ μεγάλου Βασιλείου, καὶ ἐτέρων θεοφόρων Πατέρων, ἐρμηνευθὲν προτροπῇ τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ, παρὰ τοῦ λογιωτάτου διακόνου τῆς Θεοῦ Μεγάλης ἐκκλησίας, καὶ νομοφύλακος τῆς τῶν Ῥωμαίων βασιλείας, πατριαρχικοῦ νοταρίου, καὶ πρωτοπροέδρου τῶν πρωτοσυγκλήλων Δοξαπάτρη. Ibidem Νομοκάνονον bis occurrit descriptum, uti superius, ut nullum sit de lectione dubium. Præmissa sic verto: *Nomocanon, Deo favente, conscriptus, synopsis more complectens, canones omnes sanctorum et œcumenicarum septem synodorum, et sanctorum apostolorum atque magni Basilii, et aliorum deiferorum Patrum; interpretatione donatus jussu piissimi imperatoris domini Joannis Comneni, opera eruditissimi diaconi Magnæ Dei Ecclesie, et nomophylacis (sive legum vindicis) imperii Romani, patriarchalis notarii, et protopredri protosyncellorum, Doxapatris.* Deinde sequuntur canones cum explicationibus Doxapatris, videlicet.

1. Canones apostolorum numero 85.
2. Canones Nicæni numero 25.
3. Ancyranæ synodi canones 25.
4. Neocæsariensis canones 15.
5. Gangrensis 20.
6. Antiochenæ 25.
7. Laodicenæ 59.
8. Constantinopolitanæ 150. Patrum canones 8.
9. Ephesinæ synodi canones 9.
10. Chalcedonensis 30.
11. Sardicensis canones 21.
12. Carthaginensis 37.
13. Constantinopolitanæ de Agapio et Bagadio, canon 1.
14. Constantinopolitanæ in Trullo sextæ generalis, canones 102.
15. Nicænæ secundæ canones 22.
16. Constantinopolitanæ in templo Sanctorum Apostolorum πρώτης καὶ δευτέρας, primæ et secundæ, canones 17.
17. Constantinopolitanæ in templo Sanctæ Sophiae, canones 3.
18. Sancti Basilii Magni, canones 91.
19. Tarasii Constantinopolitani Adriano papæ, canon 1.
20. Dionysii Alexandri canones 5.
21. Petri Alexandrini canones 14.
22. Gregorii Thaumaturgi canones 13.
23. Athanasii canones 5.
24. Gregorii Nysseni canones 8.
25. Timothei Alexandrini canones 15.
26. Theophili Alexandrini canones 14.
27. Cyrilli Alexandrini canones 7.
28. Eccløgii Alexandrini canon 1.
29. Gennadii Constantinopolitani canon 1.
30. Γρηγόριος ἀπὸ ΚΠ. Μαρτυρῶν ἐπ. Ἀντιοχίας. Rescriptum Constantinopoli ad Martyrium episcopo Antiochenum, canon 1.
31. Athanasii ad Ruffinianum canon 1.
32. Sanctorum apostolorum canones 17
33. Sanctorum apostolorum Petri et Pauli ca-

nonnes 2.

34. Sanctorum apostolorum in communi, canones 2.

35. Τὰ κεφάλαια τοῦ χρυσοδούλου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας Ἰουστινιανού · id est, capita sive canones bullæ Aureæ Justiniani, quæ est in Magna Ecclesia num. 6.

36. Τοῦ μεγάλου Βασιλείου περὶ τίτλου καὶ χρόνου ἁμαρτημάτων, Magni Basilii de titulo et tempore peccatorum, canones 27.

37. Cyrilli contra Nestorium canones 11.

38. Demetrii Cyziceni canones 3.

39. Petri Antiocheni canones 4. Primus canon Petri Antiocheni, qui num. 39 recensetur, sic habet: Πέτρου Ἀντιοχείας πρὸς τὴν Βενετίας. Γέγονε δὲ οὕτως ἐπὶ τοῦ πατριάρχου κυροῦ Ἀλεξίου. Οὐδαμοῦ γέγραπται τὸν πρόεδρον Ἀκυληίας, ἦτοι Βενετίας, πατριάρχην ὀνομάζεσθαι. εἴ γὰρ ἐν ὅλῳ τῷ ὅσμῳ πατριάρχας ἐγνώκαμεν, τὸν Ῥώμης, τὸν Κωνσταντινουπόλεως, τὸν Ἀλεξανδρείας, τὸν Ἀντιοχείας, καὶ τὸν Ἱεροσολύμων· ὡς γὰρ τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον εἴ αἰσθήσασιν οἰκονομεῖται, οὕτω καὶ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἡ Ἐκκλησία τῶν πιστῶν, ὡς ὑπὸ πάντες αἰσθήσεων τῶν εἰ θρόνον οἰκονομεῖται. Hoc est, *Petri Antiocheni contra Venetiarum episcopum, fuit autem (Petrus) tempore patriarchæ domini Alexii. Nusquam scriptum est Aquileie, sive Venetiarum, præsulem patriarcham esse vocandum. Nam quinque solum in orbe toto patriarchas novimus, Romanum, Constantinopolitanum, Alexandrinum, Antiochenum, Hierosolymitanum; sicut enim corpus nostrum quinque sensibus regitur, eodem modo corpus Christi, sive Ecclesia fidelium, velut quinque sensibus, scilicet totidem thronis, dispensatur.*

40. Joannis monachi S. Basilii discipuli, canones 2.

41. Synodorum et Patrum canones 27.

42. Timothei Alexandrini.

43. Joannis Νηστουτοῦ seu Jejunatoris.

44. Septem synodorum œcumenicarum.

45. De nuptiis.

Deinde hæc sequuntur: *Erotemata Joannis monachi Sacri Montis. Euphemiani metropolitani Thessalonicensis solutiones capitibus 12, ad Gerasimum monachum [Sacri Montis. Ejusdem, cui cognomen Χοῦμνος, Chumnus, ad eundem Responsiones. Ex Novellis Justiniani quædam.* Reliqua mittimus codicis hujus ms. quæ recenset citatus Bernardus de Montfaucon pagg. 219 et 220, velut instituto nostro non convenientia. Sequitur in eodem codice *Theodori Studitæ encomium in sanctum Joannem evangelistam. Item quædam erotemata.* Agmen claudit *magni Basilii opus de sacra liturgia non contemnenda*, scriptis igitur hunc Nomocanonem Nilus Doxapatris seu Doxapatrius jussu Joannis Comneni imperatoris, atque eodem tempore scripserunt de eodem argumento alii duo ætatis ejusdem, Alexius Aristinus et Simeon Logotheta seu Metaphrastes dictus, de quibus nos hic eadem ætate agimus. Pluribus de hac quoque *Collectione canonum* agit idem Bernardus de Montfaucon libro 1 *Palæographiæ Græcæ*, c. 6, p. 62 et lib. 1v, cap. 6, pag. 302, quam anno 1708 edendam curavit Parisiis in folio apud Ludovicum Guerin, viduam Joannis Boudot, et Carolum Robustel. Agunt de Nilo seu Nicolao Doxapatrio, præter Allatium locis citatis, Petrus Lambecius tomo VIII *Commentariorum Bibliothecæ Cæsareæ Vindobonensis*, pag. 457, et in Catalogo scriptorum hujus tomi; Guillelmus Cavus in *Historia scriptorum ecclesiasticorum*, sæculo xi

ad annum 1043, pag. 603, quem huc transtulit, errore excepto; Fredericus Spanhemius in Exercitatione historico theologica, *De perpetua in hunc diem dissensione Ecclesiae Graecae et Orientalis a Romana*, parte II, num. 22.

ΝΕΙΛΟΥ ΔΟΞΑΠΑΤΡΙΟΥ

ΤΑΞΙΣ

ΤΩΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΩΝ ΘΡΟΝΩΝ.

NILI DOXAPATRII

NOTITIA

THRONORUM PATRIARCHALIIUM.

(Steph. Le Moine, *Varia sacra*, tom. I, p. 211. Lugd. Batav. 1685. 4.)

Commentarius concinnatus a Nilo Doxapatrio archimandrita, jussu nobilissimi magni regis Rogerii de quinque patriarchalibus thronis, et illis subjectis archiepiscopatibus, et metropolitatibus et qui metropolitatibus subduntur, episcopis, et dioecesebus uniuscujusque sedis patriarchalis. Et quomodo et quando patriarchici throni instituti sunt, et de eorum ordine, et propriis nominibus, et cujus locum teneant, concinnatus est anno 6651, indictione sexta.

Perquam illustrissime domine mi, de eo quod ad me scripsisti argumento recordor me, cum in castro Panormo essem, ad tuam quaestionem rescripsisse, non ita tamen fuse, ut nunc postulasti. Nunc verò quae a te poscuntur a pleraque sunt, imiligentique scriptione exactiore et narratione. Propterea omni labore neglecto (hoc enim ex debito quod effugere nemo valet, tibi debetur, toto pectore ac animo explere, quidquid a tua praecelsa eminentia mihi imponitur, et potissimum cum sancti Patris mei imperium accedat) conabor breviter uti potero, scriptione plana, atque aperta commissa mihi omnia complanare. Tale vero sit principium

Veteribus historicis et geographis sapientioribus in tres partes universus orbis divisus est, Asiam, Orientem nempe, Europam, Occidentem scilicet, et in Libyam. Quare autem unaquaeque pars id sibi nomen asciverit, non est praesentis negotii dicere. Ex quatuor itaque ingentibus regnis, quae praevaticinatus fuerat Daniel propheta duo in Asia fuerunt. Primum Babyloniorum et Assyriorum, et Medorum, et quod post hoc ultimum ortum habuit, Persarum :

Α Σύγγραμμα γενόμενον παρὰ Νεΐλου ἀρχιμανδρίτου τοῦ Δοξαπατρίου κατὰ χέλευσιν τοῦ εὐγενεστάτου μεγάλου βῆγῃς Ῥογερίου περὶ τῶν πάντων πατριαρχικῶν θρόνων, καὶ τῶν ὑπ' αὐτοὺς ἀρχιεπισκοπῶν, καὶ μητροπόλεων, καὶ τῶν ὑπὸ τῶν μητροπόλεως ἐπισκοπῶν, καὶ τῶν ἐνοριῶν ἐκάστου πατριαρχικοῦ θρόνου, καὶ πῶς καὶ πότε συνέστη ἕκαστος πατριαρχικὸς θρόνος, καὶ περὶ τῆς τάξεως αὐτῶν, καὶ τῶν ἰδικῶν ἐκάστου ἑνομήτου καὶ τοῦ λόγου ἐπέχουσι. Συνεγγραφή δὲ ἐστὶν, ἡγῆσθαι ἰνδικτιῶνος ς'.

Β Πανευγέστατε Αὐθεντα μου, περὶ ἧς μοι ἔγραψας ὑποθέσεως μένημαι, ὅτι ἐν τῷ καστὲλλῳ Πανόρμου ὄν, ἔγραψα πρὸς τὴν σὴν ἀντίληψιν, πλὴν οὐκ οὕτω πλατύτερον, ὡς νῦν ἠρώτησας. Νῦν δὲ καὶ εἰς τὰ ἐρωτηθέντα καὶ χρεῖα λεπτοτέρας γραφῆς καὶ διηγήσεως. Διὰ τοῦτο καὶ παντὸς πόνου καταφρονήσας (τοῦτο γὰρ ἐκ χρέους ἐστὶν ἀπαραίτητον ὀφειλόμενον, τὸ ὀλοφύχως ἐκπληροῦν τὸ παρὰ τῆς σῆς μεγαλυπερόχου ὑπεροχῆς ἐπιτατόμενον μετὰ καὶ προτροπῆς τοῦ ἁγίου μου Πατρὸς), παύσομαι διὰ βραχείων ὅσον τὸ κατὰ δύναμιν διὰ γραφῆς σαφοῦς παραστήσαι πάντα τὰ ἐπιτεταγμένα μοι. Ἀρκτεῖον δὲ οὕτω.

Γ Παρὰ τοῖς παλαιοῖς σοφοῖς ἱστορικοῖς τε καὶ γεωγράφοις εἰς τρία μέρη ἡ οἰκουμένη πάντα διήρηται, εἰς Ἀσίαν, τὴν Ἀνατολὴν δηλαδὴ, εἰς Εὐρώπην, τὴν Δύσιν δηλονότι, καὶ εἰς τὴν Λιβύην. Δι' ἣν εἰς τὴν οὕτως ἐνομάσθη ἕκαστον μέρος, οὐ τοῦ παρῆσαντος λέγειν καιροῦ. Αἱ οὖν τέσσαρες μεγάλαι βασιλειαί, ἃς προεῖρηκε προφήτης Δανιὴλ, αἱ μὲν εἰς γεγονασιν ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ἡ πρώτη δηλαδὴ ἡ τῶν Βαβυλωνίων καὶ Ἀσσυρίων καὶ Μήδων, καὶ ἡ μετ'

αὐτὴν δὲ ὑπερὰ ἢ τῶν Περσῶν. Αἱ δὲ ἄλλαι δύο ἐν τῇ Εὐρώπῃ, ἡ τρίτη, δηλαδὴ ἡ τῶν Μακεδόνων, καὶ ἡ τετάρτη καὶ τελευταία, μίζων πάντων ἢ τῶν Ῥωμαίων. Γεγονᾶσι δὲ καὶ ἐν διαφόροις χώραις μέγιστα βασιλεῖαι, καὶ τοπαρχίαι μερικαί, ὡς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Ἱερουσόλοις, καὶ ἐν ἄλλοις τοῖς τόποις. Ἐπιτοίνου, τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ γεννηθέντος, ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ δευτέρῳ ἔτει τῆς βασιλείας Αὐγουστοῦ Καίσαρος τοῦ πρώτου μοναρχήσαντος, ἐν Ῥώμῃ, καὶ πᾶσαν ἀπογραφαμένον τὴν οἰκουμένην, καὶ μετὰ τὴν τοῦ Κυρίου εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν οἱ σοφώτατοι ἀπόστολοι ἅπανσαν περιέδραμον τὴν οἰκουμένην, καὶ τὴν εὐσεβῆ καὶ ἀληθινὴν πίστιν εἰς ταύτην ἐκήρυξαν· ὧδε δὲ πάντως μὴ μέχρι τῆς αὐτῶν βιοτῆς τὰ τῆς πίστεως περιορισθῆναι, ἀλλὰ μέχρι συντελείας χρόνων αἰῶνος ταύτης ἀκλόνητον διαμεῖναι, καὶ συντηρῆσαι παρὰ τῶν τοῦ ἐκείνων διαδεξαμένων θρόνους· διὰ τοῦτο τὰς χώρας περιερχόμενοι ἐπισκόπους καθίστανον ἐν ταύταις ἀνδρας ἱκανοὺς καὶ πιστοὺς, καὶ ἀξιόπιστους ἐπὶ πᾶσαν θεοπροπῆ πολιτείαν. Τοίνυν καὶ ὁ μέγας ἀπόστολος Πέτρος, πρὸ τῶν ἄλλων ἐθνικῶν πόλεων πρώτων πιστευσάντων τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ τῇ τῆς Κοιλῆς Συρίας δηλαδὴ, προῆρχε δὲ αὐτῆ πασῶν τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ καὶ Ἀνατολῇ πόλεων, Ἐκκλησίαν πηξάμενος, καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἐπίσκοπον ἐν αὐτῇ τὸν Εὐδοὺν χειροτονήσας ἀπεδήμησεν εἰς Ῥώμην τὴν βασιλίδα τότε πασῶν τῶν πόλεων, τὴν προκαθημένην πασῶν τῶν τῆς Εὐρώπης πόλεων, κακεῖ Ἐκκλησίαν πηξάμενος, καὶ τὸν Λίνον ἐν αὐτῇ ἐπίσκοπον καταστήσας· ὡς δὲ τινὲς φασιν, ὅτι εὐρηκῶς τὸν Λίνον ἤδη προκαταστάντα παρὰ τοῦ ἀγίου Παύλου, καὶ τοῦτον ἀποδεξάμενος, μετὰ θάνατον τοῦ Λίνου, τὸν Ἐλιστον ἐπίσκοπον κατέστησεν, εἶτα μετ' ἐκεῖνον τὸν Κλήμεντα. Καὶ οὕτως ἐν τοῖς δυοῖς μέρεισι τοῦ κόσμου τῇ Ἀσίᾳ δηλαδὴ καὶ τῇ Εὐρώπῃ ἐν ταῖς προεχούσαις πόλεσι πρώτος αὐτὸς ἐπισκοπήσας, καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἄλλους καταστήσας, ἐφρόντισε καὶ τῷ ἑτέρῳ τρίτῳ μέρει τῆς οἰκουμένης τῇ Λιβύῃ ἐγκαταστήσασαι τινὰ ἐπίσκοπον. Καὶ δὴ ἐκ Ῥώμης στέλλει εἰς Αἴγυπτον, καὶ Ἀλεξάνδρειαν τὴν προκαθημένην πάσης Λιβύης, τὸν ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστὴν Μάρκον, ὃς, καὶ εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἀφικόμενος, καὶ Ἐκκλησίαν πηξάμενος, πᾶσαν Λιβύην ἐφώτισεν. Ἀλλὰ καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι πανταχοῦ πορευόμενοι καὶ κηρύσσοντες ἐπισκόπους καθίστανον ἐν ἑκάστῃ πόλει, εἰς ἣν περιήρχοντο. Τέως οὖν οἱ προέχοντες ἦσαν οἱ προειρημένοι τρεῖς, ὁ τῆς Ἀσίας, ἦγουν Ἀνατολῆς πάσης, ὁ Ἀντιοχείας, ὁ τῆς Εὐρώπης, ἦγουν τῆς Δύσεως, ὁ Ῥώμης, καὶ ὁ τῆς Λιβύης, ὁ Ἀλεξανδρείας, ὅς ἦν καὶ ἡ Παλαιστίνη πᾶσα, ἐν ἣ τὰ Ἱερουσόλυμα· καὶ ἡ Παλαιστίνη γὰρ ἔμεινεν ὁ παρ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου καταστάς

θεός. Ἐτέλουν οὖν καὶ τὰ Ἱερουσόλυμα ὑπὸ τὴν Λιβύην.

Κατεῖχε μὲν οὖν ὁ Ῥώμης πᾶσαν τὴν Εὐρώπην μέχρι τῶν ἑρίων Μαζῶν, καὶ Γάλλων, Ἰσπανίας, Φραγγίας, καὶ τοῦ Ἰλλυρικῆς μέχρι Γαδαίρων καὶ Ἠρακλείων στηλῶν Ὀκεανῶ ἔχων εἰς δυσμὰς ἡλίου,

A reliqua duo in Europa, tertium ordinē Macedonum, quartum et ultimum et omnium quam maxime ingens Romanorum. Fuere etiam in aliis regionibus maxima regna et particularia dominia veluti in Ægypto, Hierosolymis, et aliis locis: verumtam en Domino et Salvatore nostro Jesu Christo nato anno quadragesimo secundo imperii Augusti Cæsaris, qui primus omnium et solus arbitrium orbis Romæ tenuit, et universum terrarum orbem descripsit, et post illius ascensionem in cælos, cum apostoli sapientissimi totum orbem peragrassent, veram fidemque fidelem per eum divulgaverunt; cum vero esset necesse eorum vitæ termino res fidei non circumscripti, sed ad consummationem usque sæculi eam inconcussam permanere et sic conservari ab eorum successoribus, propterea urbes circumeuntes, episcopos in illis creabant, viros sufficientes et fideles, et quos vitæ institutum divinum reliquis commendabant. Quapropter et magnus apostolus Petrus cum, ante alios gentiles, primi, qui Antiochiam tenebant quæ in Cœle-Syria est, credidissent, præcallebat enim illa reliquis Asianis et Orientalibus urbibus) in ea Ecclesiam fundans, et loco sui in ipsa Evodo in episcopatum promotus, Romam eo tempore reliquarum urbium principem et præ aliis Europæ urbibus conspicuam, progreditur, ibique Ecclesiam erigens, Linum episcopum constituit. Alii narrant, ibidem Linum invenisse, antea a D. Paulo in episcopum promotum, eumque excepisse, post mortem Lini Xystum in episcopum promovisse, et post Syxtum Clementem. Et hac ratione in duabus partibus universi, Asia nempe et Europa, in primariis urbibus primus ipse episcopi munere functus, et sui loco alios instituens, in tertia quoque parte, Libya nempe, aliquem episcopum facere in animo fixit. Quare Roma mittit in Ægyptum et Alexandriam, universæ Libyæ civitatem primariam, Marcum apostolum et evangelistam, qui Alexandriam progressus, ibi fundata Ecclesia, omnem Libyam illuminavit. Sed et reliqui apostoli, quacunquē gradientes et Evangelium annuntiantes, in singulis civitatibus, ad quas pervenire contigisset, episcopos creabant. Verum primas ante alios obtinebant tres prædicti; in Asia, Oriente nempe universo, Antiochenus; in Europa, Occidente scilicet, Romanus; et in Libya Alexandrinus, sub quo erat Palæstina omnis; in qua Hierosolyma locum habebat. Palæstina namque Libya est. Hierosolymis vero episcopus erat, qui a Domino ibi fuerat promotus, beatus Jacobus apostolus, frater Domini. Quare et Hierosolyma ipsa sub Libya erat.

Λιβύη ἐστίν. Ἐν μέντοι τοῖς Ἱερουσόλοις ἐπίσκοπος ἔκειτο, ὁ μακάριος ἀπόστολος Ἰάκωβος, ὁ ἀδελφός

Possidebat itaque Romanus Europam universam ad confinia usque Mazonum, et Gallorum, Hispaniæ, Franciæ, et Illyrici, usque ad Gadira et columnas Herculeas, Oceanum qui in occasum solis vergit,

in quo sunt demortuæ aquæ et paludosæ, et insua proprie flues Oceani hominibus abundans, et est Christianorum uiversa multitudo, usque ad Ravennam, Longobardos et Thessalicam, et Sivas, Abaros et Srythas ad Danubium fluvium ecclesiastica conflua extendit, et Mancariam. Possidet et partem regionum occidentalium, partem Siciliae et Calabriae, in quibus perflant venti Septentrio, Paræas, Chobeus, Zephyrus, Occidentalis, et Libonotus, et totam plagam occidentalem usque ad Byzantium, et insulas omnes interjacentes, nempe Sardiniam, Siciliam, Cretam, Eubœam, et ipsam Majoricam, et Peloponesum, et Helladem universam et provincias ac civitates omnes Europæ, nec non Hispaniam et superiores Alpes, et quæ ultra has extenduntur, et insulas Britannicas usque ad occidentalem Oceanum et Gadira et columnas Herculeas; nec non inferiores Gallias, quæ Italiae sunt, sive Lombardiam, quæ nunc dicitur Longibardia, et Apuliam, et Calabriam, et Campaniam omnem, item provinciam Byzaciæ, in qua est Carthago, et Mauritaniam, et Venetiam, et provincias, quæ ultra sinum Adriaticum sese effundunt nempe Pannoniam et totum Illyricum, Macedoniam et Thraciam, in qua est Byzantium, et quæ ultra sese extendunt regiones occidentales. Hæc omnia Romano subdebantur.

Antiochenus possidebat universam Asiam et Orientem, Indiamque ipsam, in quam ad hæc usque tempora catholicum ordinans mittit Romogyreos vocatum, et Persiam et Babylonem cui nunc nomen Bagda est, eo etiam mittebat Antiochenus catholicarum in urbem Irenupolim, Irenupoleos dictum, et Armenias, et Abasgiam et Iberiam, et Mediam, et Chaldæam, et Parthiam, et Elamitas, et Mesopotamiam. Habet itaque metropoles tredecim.

1. Tyri, quæ sub se habet episcopatus 13.
2. Tarsis, quæ sub se habet episcop. 6.
3. Edesæ, quæ sub se habet episcop. 11.
4. Apamæ quæ sub habet episcop. 7.
5. Hierapoleos, quæ sub habet episcop. 9.
6. Bostri, quæ sub se habet episcop. 20.
7. Azarbi quæ sub se habet episcop. 9.
8. Seleuciæ Isauriæ, quæ sub se habet episcop. 24.
9. Damasci, quæ sub se habet episcop. 11.
10. Amidæ, quæ sub se habet episcop. 8.
11. Hagiopoleos, quæ sub se habet episcop. 5.

12. Daras, quæ sub se habet episcop. 10.
13. Emesæ, quæ sub se habet episcop. 4.

Habet præterea et alias metropoles, quæ sub se nullos habent episcopatus, aliis metropolitanis obnoxia, in dignitatem metropolitanam provecæ sunt, decretumque, ne aliis metropolitanis subde-rentur, sed tantum modo patriarchæ Antiocheno,

Α ἐν ᾧ εἰσι νεκρὰ ὕδατα καὶ θλυώδη, ἐν ᾧ νῆσος καὶ τὰ ἄκρα τῶν Ὀκεανοῦ πελαγῶν πολυάνθος Ἑρ-
στιανῶν ἄπειρος πληθὺς ἀχρι Ῥαβέννης. Λαγγαίρ-
δων, καὶ Θεσσαλονίκης, Σκλάδων, καὶ Ἀδάρων, καὶ
Σκυθῶν ἕως Δανουβίου ποταμοῦ τὰς ἐκκλησιαστικὰς
ὀροθεσίας, καὶ Μαγχαρίας, καὶ μέρος τῶν ἑσπερίων,
καὶ μέρος τῆς Σικελίας, καὶ Καλαβρίας, ἐν οἷς δι-
πλέουσιν οἱ ἀνεμοὶ Ἄρκτος, Παραίας, Χάβριος, Ζε-
φυρος, Δυτικὸς, καὶ Λιτόνοτος, καὶ ἅπαν τὸ θεικὸν
μέρος ἕως τοῦ Βυζαντίου, καὶ τὰς ἐν μέσῳ νῆσους
πάσας, οἷον Σαρῶν, Σικελίαν, Κρήτην, Εὐβοίαν, καὶ
αὐτὴν τὴν Μαίῳρικον. Καὶ ἡ Πελοπόννησος, καὶ ἡ
Ἑλλὰς πᾶσα, καὶ αἱ ἐπαρχίαι καὶ χώραι κίμα
τῆς Εὐρώπης, καὶ ἡ Ἰσπανία καὶ αἱ ἄνω Γαλλίαι,
καὶ τὰ ἐπέκεινα Ἑσπερίων, αἱ τε Βρετανικαὶ νῆσοι
ἕως τοῦ ἑσπερίου Ὀκεανοῦ, καὶ Γαδερίων, καὶ Ἡρ-
κλεῶν στηλῶν, καὶ αἱ κάτω Γαλλίαι, αἰτινὲς εἰσὶν
αἱ Ἰταλίαι, ἧτοι ἡ Λομπαρδία, καὶ ἡ νῦν ἡ λεγο-
μένη Λογγιθαρία, καὶ Ἀπουλία, καὶ ἡ Καλαβρία,
καὶ ἡ Καμπανία πᾶσα, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπαρχία Βυ-
ζακίας, ἐν ᾗ ἡ Καρθαγέναια, καὶ ἡ Μαυριτανία, καὶ
ἡ Βενετία, καὶ αἱ πέραν τοῦ Ἀδριατικοῦ κόλπου
ἐπαρχίαι οἷον Παννονία, καὶ τὸ Ἰλλυρικὸν ἄνω,
Μακεδονία καὶ Θράκη, ὅπου τὸ Βυζάντιον, καὶ τὰ
ἐπέκεινα Δυτικὰ ἅπαντα ὁμοίως ὑπὸ τῆς Ῥώρης
ἐτύχονον.

Πάλιν ὁ Ἀντιοχεὺς κατεῖχεν ἅσασαν τὴν Ἀσίαν
καὶ Ἀνατολήν, αὐτὴν τε τὴν Ἰνδίαν, ὅπου καὶ ἕως
τοῦ νῦν καθολικῶν χειροτονῶν στέλλει τὸν καλούμε-
νον Ῥωμογύρεως, καὶ αὐτὴν τὴν Περσίαν, ἐν καὶ
αὐτὴν τὴν Βαβυλωνίαν, τὴν νῦν καλούμενην Βαβί-
κάκει γὰρ ἔστειλεν ὁ Ἀντιοχεὺς καθολικῶν εἰς Εἰ-
ρηνούπολιν, τὸν λεγόμενον Εἰρηνοπόλεως, καὶ εἰς
Ἀρμενίας, καὶ Ἀβασγίαν, καὶ Ἰθέρην, καὶ Μήδην,
καὶ τὴν τῶν Χαλδαίων, καὶ Παρθίαν, καὶ Ἐλαμίαν,
καὶ Μεσοποταμίαν. Ἐκεῖ οὖν μητροπόλεις σήμερον
δεκατρεῖς.

α'. Τὴν Τύρου, ἧτις ἔχει ὕφ' ἑαυτὴν ἐπισκό-
πους ιγ'.

β'. Τὴν Ταρσοῦ, ἧτις ἔχει ὕφ' ἑαυτὴν ζ'.

γ'. Τὴν Ἐδέσης, ἧτις ἔχει ὕφ' ἑαυτὴν ια'.

δ'. Τὴν Ἀπαμείαν, ἧτις ἔχει ὕφ' ἑαυτὴν ζ'.

ε'. Τὴν Ἱεραπόλεως, ἧτις ἔχει ὕφ' ἑαυτὴν θ'.

ζ'. Τὴν Βόστριος, ἧτις ἔχει ὕφ' ἑαυτὴν κ'.

η'. Τὴν Ἀζάρβου, ἧτις ἔχει ὕφ' ἑαυτὴν θ'.

θ'. Τὴν Σελευκίας Ἰσαυρίας, ἧτις ἔχει ὕφ' ἐν-
τὴν κδ'.

θ'. Τὴν Δαμασκοῦ, ἧτις ἔχει ὕφ' ἑαυτὴν ια'.

ι'. Τὴν Ἀμιδῆς, ἧτις ἔχει ὕφ' ἑαυτὴν η'.

ια'. Τὴν Σεργίου πόλεως, ἧτις ἔχει ὕφ' ἐν-
τὴν ε'.

ιβ'. Τὴν Δαρῶς, ἧτις ἔχει ὕφ' ἑαυτὴν ι'.

ιγ'. Τὴν Ἐμέσης, ἧτις ἔχει ὕφ' ἑαυτὴν δ'.

Ἐχει δὲ καὶ μητροπόλεις ἄλλας ἢ Ἀντιοχείαν, μὴ
ἐχοῦσας ὕφ' ἑαυτὰς ἐπισκόπους, αἰτινὲς εἰσι τὸν
ἀριθμὸν ὀκτώ. Αὗται γὰρ ἐπισκοπαὶ ἦσαν πρότερον
ὕποκειμεναι ἄλλαις μητροπόλεσιν, ἐτιμήθησαν εἰς
μητροπόλεις καὶ αὐταί, καὶ ὑποκεῖσθαι οὐχὶ μῆτρο-

πολίταις, ἀλλ' αὐτῷ τῷ πατριάρχει Ἀντιοχείας, καὶ εἶναι αὐτοκέφαλοι, ὡς αἱ λοιπαὶ μητροπόλεις. Διδὸν καὶ διὰ τὸ εἶναι πρώην ἐπισκοπαὶ οὐκ ἔχουσιν ὑφ' ἑαυτὰς ἐπισκόπους, ὡς αἱ παλαιαὶ μητροπόλεις. Εἰσὶν οὖν αἱ ὀκτὼ αὐταὶ μητροπόλεις · α'. Βηρυτοῦ · β'. Ἡλιουπόλεως, ἧτις ἀπεσπάσθη τοῦ θρόνου Δαμασκού · γ'. Λαοδικείας · δ'. τῶν Σαμοσατῶν · ε'. Μαρτυροπόλεως · ς'. Μοφουσετίας · ζ'. Ἀδάνας · η'. Πομπηίου πόλεως. Ἔτι ἔχει ἡ Ἀντιόχεια καὶ ἀρχιεπισκοπὰς μεγάλας ὀκτώ · α'. τὴν Βέρριαν · β'. τὴν Χαλκηδῶνα · γ'. τὴν Ἀγάθαλα · δ'. τὴν Σελεύκειαν τῆς Πιερίας · ε'. τὴν Ἀνασάρθην, ἧτις καὶ Θεοδώρουπολις καλεῖται · ς'. τὴν Πάλτον · ζ'. τὴν Γαβολάν · η'. τὴν Βαλαάμαν. Ἔτι ἔχει καὶ ἀρχιεπισκοπὰς λιτάς καὶ ἐλευθέρας πέντε · α'. τὴν Σαλαμίων · β'. τὴν Βέρρον · γ'. τὴν Ρασάν · δ'. τὴν Ἀγάθην · ε'. τὴν Βαρκουσῶν. Αὗται μὲν πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι ὑπόκεινται τῷ θρόνῳ Ἀντιοχείας, διὰ τὸ καὶ πολλὰς ἐπαρχίας καὶ χώρας ἔχειν ὑφ' ἑαυτὴν, ὡς εἶπομεν. Πρὸς γὰρ τῇ Βαβυλωνίᾳ καὶ τῇ Ἰνδίᾳ, καὶ τῇ Περσίᾳ, ἔχει τὴν ἐπαρχίαν τῆς Κοίλης Συρίας, τὴν πρώτην, ὅπου ἡ Ἀντιόχεια, καὶ τὴν δευτέραν, καὶ τὴν Κιλικίαν, καὶ τὴν Ἰσαυρίαν, τὴν καὶ ἐπαρχίαν Εὐφρατησίας, καὶ Ἀγίουπόλεως, καὶ τῆς Θεοδοριάδος τῆς Ὀσροηνῆς τῆς Μεσοποταμίας, ἧτοι τετάρτη Ἀρμενία, καὶ τὰ μεθόρια, καὶ τοὺς ὄρους Συρίας, καὶ Περσίας. Ἔτι δὲ καὶ ἑτέρας ἐπαρχίας διαφόρους, καὶ κλίματα οὐκ ὀλίγα. Κατεῖχε δὲ πρότερον ἕως τῆς Χαλκηδόνος τῆς ἀντίπερα τοῦ Βυζαντίου, τῆς νῦν Κωνσταντινουπόλεως, τῆς ἐν τῇ Προποντιδί, ὅπου καὶ τὸ λεγόμενον Δάμαλον. Ἰστατο γὰρ δαμαλὶς οὖν καὶ ὁ Ἀντιοχείας ταῦτα πάντα.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀλεξανδρείας κατεῖχεν ἅπασαν τὴν Λιβύην, καὶ τὴν Αἰθιοπίαν, καὶ ἕως Μαρμαρικής, καὶ Ἀφρικῆς Τριπόλεως, καὶ πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον καὶ αὐτὴν τὴν Παλαιστίνην, ἐνθα τὰ Ἱερουσόλυμα. Ἔχει οὖν καὶ οὗτος ἐπαρχίας διαφόρους, καὶ μητροπόλεις δεκατρεῖς · πρώτην ἐπαρχίαν, τὴν πρώτην Σταμνικής, ἐν ἣ πρώτῃ μητροπόλις τὸ Πηλοῦσιον ἔχουσα διαφόρους ἐπισκοπὰς, καὶ τὴν δευτέραν ἐπαρχίαν Σταμνικής, ἐν ἣ μητρόπολις δευτέρα ἡ Λεοντώ, ἔχουσα διαφόρους ἐπισκοπὰς, καὶ τὴν πρώτην ἐπαρχίαν Αἰγύπτου, ἐν ἣ καὶ ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ κεφαλὴ πασῶν, καὶ τὴν δευτέραν ἐπαρχίαν Αἰγύπτου, καὶ τὴν ἐπαρχίαν Ἀρκαδίας, ἐν ἣ τρίτῃ μητρόπολις Ὀξύρυχος, ἔχουσα ἐπισκοπὰς διαφόρους, καὶ τὴν δευτέραν ἐπαρχίαν Θηβαίδος, ἐν ἣ πέμπτῃ μητρόπολις Πτολεμαῖς, ἔχουσα ὑφ' ἑαυτὴν ἐπισκοπὰς διαφόρους, καὶ τὴν ἐπαρχίαν Λιβύης, ἐν ἣ αὐτὴν μητρόπολις Δαρικῶ, ἔχουσα ἐπισκοπὰς τινάς. Ἔτι ἔχει ἑτέραν μητρόπολιν ἡ Ἀλεξάνδρεια, καὶ ἑβδόμην τὴν Μάριαν, καὶ ὀγδόην τὴν Γονέσιν ἐν τῷ ἑβδόμῳ στόματι τοῦ Νεῖλου. Ἐπὶ γὰρ ἔχει στόματα ὁ Νεῖλος, ἐν οἷς πόλεις διάφοροι. Αὗται μὲν οὖν ὀκτὼ μητροπόλεις Ἀλεξανδρείας, ἔχουσαι καὶ ἐπισκοπὰς διαφόρους ὑφ' ἑαυτάς. Εἰσὶ δὲ λοιπαὶ πέντε μητροπόλεις αὐτῆς οὐκ ἔχουσαι ἐπισκοπὰς ὑφ' ἑαυτάς. Εἰσὶ δὲ αὐταὶ ἡ Δαμιάτα, ἡ Σάτα, ἡ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, ἡ Φαράν, καὶ ἡ Ἄρη, ὁμοῦ

A et quemadmodum ubique metropoles, per se caput essent, et quod ante erant episcopatus nullos sub se habent episcopos, quemadmodum antiquæ metropoles; et sunt numero octo : 1. Bariti; 2. Helii-poleos, quæ ex throno Damasci abscissa est; 3. Laodiceæ. 4. Samosatorum. 5. Martyropoleos; 6. Mopsuestæ; 7. Adanæ; 8. Pompeiupoleos. Adhuc etiam Antiochenus habet ingentes archiepiscopatus octo : 1. Berræam; 2. Chalcedonem, 3. Agaballam; 4. Seleuciam Pieriæ; 5. Anasartham quæ et Theodoripolis dicitur; 6; Polton; 7. Gabulam; 8. Balaa-man. Præter hos habet et alios archiepiscopatus tenues et liberos quinque : 1. Salamiant; 2. Bercum; 3. Kliason; 4. Agathem; 5. Bârcusorum. Et hæc Ecclesiæ omnes throno Antiocheno subduntur, B quod plures provincias et civitates, utjam diximus, sub se contineret. Namque præter Babylonem et Indiam et Persiam, habet etiam Cœlæ Syriæ provinciam primam, in qua Antiochia sita est, et secundam, et Ciliciam, et Isauriam, quæ est Euphratesiæ provincia est, et Hagiupoleos, et Theodorias Osroenæ Mesopotamiæ, sive quartam Armeniam et confinia loca et terminos Syriæ, et Persiæ, nec non et alias provincias et diversas, et regiones admodum multas : illiusque dominium diffunde-batur usque ad Chalcedonem, quæ adversa est Byzantio, nunc Constantinopoli, in Propontide sitæ, in qua quod dicitur Damalium cernitur. Ibi enim Damalis bucula e marmore super columnam stabat. Hæc itaque omnia Antiochenus possidebat. τις μαρμαρίνη ἐπάνω κίονος ἰδρυμένη. Κατεῖχεν C Alexandrinus etiam totam Libyam possidebat et Æthiopiam et Marmaricam, usque ad Tripolin Africanam, nec non universam Ægyptum et Palestinam ipsam, in qua sunt Hierosolyma, habet itaque et ipse provincias varias et metropoles tredecim. Primam provinciam, primam Stannicæ in qua prima metropolis est Pelusium, varios sub se habens episcopatus, et secundam provinciam Stannicæ in qua est secunda metropolis Leonto, habens diversos episcopatus; et primam provinciam Ægypti, in qua Alexandria est, cæterarum caput; et secundam provinciam Ægypti, et provinciam Arcadiæ, in qua tertia est metropolis Oxyricus, habens sub se varios episcopatus, et secundam provinciam Thebaidis, in qua est quinta metropolis D Ptolemais, habens sub se episcopatus diversos, et provinciam Libyæ, in qua est metropolis Darinco, habens nonnullos episcopatus. Adhuc habet et aliam metropolin Alexandrinus, quæ fuerit septima Mariat et octavam Tonesim, in septimo Nili ostio sitam, septem enim ostiis Nilus in mare infunditur, in quibus variæ civitates jacent. Hæc itaque octo Alexandrini metropoles, quæ varios sub se episcopatus habent; quamvis sint et aliæ quinque nullis episcopatibus conspicuæ, nempe Damiat, Sata, maris Rubri, Pharan, Arc; omnes simul tredecim. Erant Alexandrino et alii throni diversi,

sed post Severi hæresim a Severianis subla i sunt, quemadmodum et ditto omnis Hierosolymitana ipsaque Hierosolyma, omnesque aliæ seides quæ nunc sunt sub Hierosolymitano patriarcha; namque ut jam diximus universam Palæstinam possidebat, et alias provincias. Adhuc possidet provinciam Libyæ Pentapolitanam, et provinciam Tripolitanam Barbariæ. Ex quo lis, quæ inter Alexandrinum et Carthaginensem vertitur, dissolvitur. Binæ enim Tripoles sunt: una sub Oriente, et est decimæ tertius episcopatus Tyri sub provincia Phœnicæ maritimæ; Tyrus vero est, ut antea scripsimus, prima Antiocheni metropolis, et hæc una Tripolis est. Altera est sub diœcesi Ægyptiaca, quæ et Libyca est, quæ dicitur Barbariæ, Alexandrino obnoxia, non ipsa primario, neque enim metropolis est, sed episcopatus uni Alexandriæ metropoli subiectus. Frustra itaque eam sibi vindicat Carthaginensis, qui præsidenti Europæ, Romano scilicet, subijcitur. Et hæc est Alexandrini, seu Libyæ throni diœcesis, et licet universus Oriens, Asia vocaretur, universus Occidens Europa, sunt nihilominus civitates proprium sibi nomen Asiæ vindicantes; veluti Ephesus, quæ in Thracessio est, et Smyrna, et reliquæ ibidem urbes, ut infra exponemus. Pari ratione etiam in occidente spectantur urbes, quæ proprie Europæ nomen sibi usurpant; ut Heraclea in Thracia, Constantinopoli proxima. Sic etiam et in Libyca nonnullæ, proprie Libyæ nomen sibi adiscunt, ut provincia Libyæ Pentapoleos, ut supra innuimus. Has autem generalia nomina proprie sibi usurpasse ob hanc causam existimo, quod inde unaquæque pars initium sibi sumat, Europæum ex Thracia, Asianum ex Thracessio et pari ratione Libyæum ex Pentapoli.

Διὰ τοῦτο δὲ, ὡς οἶμαι, ἰδιωκῶς αὐταὶ ἐχρήσαντο τοῖς μέρος, ἦγουν τὸ Εὐρωπαϊκὸν ἐκ τῆς Θράκης, καὶ τὸ τῆς Πενταπόλεως.

Romanus vero, Alexandrinus, nec non Antiochenus, suas diœceses, modo quo diximus gubernabant, cum nullus auderet in alterius diœcesin pedem inferre, nec in ea ordinationes habere, nec quidquam aliud sacrum disponere, proprias diœceses unusquisque diviserunt in exarchos, metropolitanos, archiepiscopos et episcopos, cum haud fieri posset ut ipsi per se ipsos parochiis suis omnibus modum imponerent, et seligerent episcopos, et consecrarent, et res quærerent, jura dicerent, et pervestigarent propter itinerum longa intervalla. Propterea in eminentioribus provinciis et regionibus exarchos constituerunt, in aliis provinciis unum, in singulis metropolitanum; cum vero sub eadem provincia multæ civitates sint, unum quidem metropolitanum, ut jam diximus, in totius provinciæ spectabiliori urbe, quod illa veluti mater reliquarum urbium illius provinciæ esset, ideoque et præsolem in ea metropolitanum nuncupabant; in aliis vilioribus urbibus creabant episcopos. Si quæ vero essent urbes in eadem provincia, et magnitudine

δεκατρεῖς. Εἶχε δὲ καὶ Ἀλεξάνδρεια καὶ Δύο θρόνους πολλοὺς, ἀλλὰ μετὰ τὸ γενέσθαι τὴν αἰρῶσιν Σηθῆρου καθηρπάγησαν ὑπὸ τῶν Σηθηριανῶν, ὡσπερ εἶχε καὶ τὴν διακράτησιν πᾶσαν Ἱερουσαλῶν, καὶ αὐτὰ τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ πάντες τοὺς θρόνους τοὺς νῦν τελοῦντας ὑπὸ τὴν ἐνορίαν τοῦ θρόνου Ἱεροσολύμων. Εἶχε γὰρ καὶ αὐτὴ τὴν Παλαιστίνην πᾶσαν τότε, ὡς προσέπομεν καὶ εἰς ἐπαρχίας. Ἐτι κατέχει τὴν ἐπαρχίαν Λιβύης Πενταπόλεως, καὶ τὴν ἐπαρχίαν Τριπόλεως Barbariæ, ὥστε ἐκ τούτου λύεται καὶ ἡ φιλονεικία ἡ μίση τοῦ Ἀλεξανδρείας καὶ τοῦ Καρθαγίνης. Δύο γὰρ Τριπόλεις εἰσίν, ἡ μία ὑπὸ τὴν Ἀνατολήν, ἡ ἑστὶν τρισκαίδεκάτῃ ἐπισκοπῇ Τύρου ὑπὸ τὴν ἐπαρχίαν Φοινίκης παραλλίας. Ἡ δὲ Τύρος, ὡς προεγράφη, πρώτη μητρόπολις Ἀντιοχείας. Ἀυτὴ μὲν ὡς ἡ μία Τρίπολις. Ἄλλῃ Τρίπολις ὑπὸ τὴν Ἀφρικανὴν διοίκησιν τὴν καὶ Λιβυκὴν, ἡ λεγομένη τῆς Barbariæ, ὑποκειμένη τῇ Ἀλεξανδρείᾳ ὡς αὐτὴ πρότερος. Οὐ γὰρ ἐστὶν μητρόπολις, ἀλλ' ἐπισκοπὴ ὑποκειμένη μὲν μητροπόλει ἐκ τῶν τοῦ Ἀλεξανδρείας. Μάτην οὖν ἐπιζητεῖ ταύτην ὁ Καρθαγίνης, ὁ τῷ τῆς Εὐρώπης προκαθημένῳ ὑποκειμένῳ, ὡς τῷ Ρώμῃ. Ἐν τούτοις καὶ τὰ τοῦ θρόνου Ἀλεξανδρείας, ἦτοι Λιβύης, πλὴν εἰ καὶ ἅπαντες Ἀνατολῇ Ἀσία ἐκαλεῖτο, καὶ ἅπαντα ἡ Δύσις Εὐρώπης. Ἄλλ' εἰσὶν τινες χῶραι τῆς Ἀνατολῆς, αἵτινες ἰσχυρῶνται τῷ τῆς Ἀσίας ὀνόματι, ὡς ἡ Ἐρεσσός ἐν τῷ Θρακησίῳ, καὶ ἡ Σμύρνα, καὶ ἐκείναι αἵτινες εἰσὶν ὡς ἐξῆς δηλώσομεν. Ὁμοίως εἰσὶν καὶ ἐν τῇ Δύσει χῶραι, αἵτινες χρῶνται τῷ τῆς Εὐρώπης ὀνόματι, ὡς Ἡράκλεια ἡ ἐν τῇ Θράκη, ἡ πᾶσι Κοωνταντινου πόλεως. Ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῆς Λιβύης εἰσὶν τινες χῶραι ἰδιωκῶς τῆς Λιβύης καλούμεναι ὡς ἡ ἐπαρχία Λιβύης Πενταπόλεως, ὡς προεγράφη γενικῶς ὀνόμασι, διὰ τὸ ἐκεῖθεν ἀρχεσθαι ἐκαστὸν Ἀσιανὸν ἐκ Θρακησίῳ, ὁμοίως καὶ τὸ Λιβυκὸν ἐκ

Διώκει δὲ ἡ Ρώμη, καὶ Ἀλεξάνδρεια, καὶ ἡ Ἀνατολῆς τὰς ὑφ' αὐτὰς ἐνορίας οὕτω· μηδὲν τῶν μόντος τῶν τριῶν ἐπεμβαίνειν εἰς τὰς ἀλλήλων ἐνορίας, μήτε χειροτονεῖν, μήθ' ὄλω; διοικεῖν Ἱερουσαλῶν διεπρέσαντο καθ' ἕνα τὰς ἐνορίας αὐτῶν εἰς ἐξάρχους, εἰς μητροπόλεις, εἰς ἀρχιεπισκόπους, καὶ εἰς ἐπισκόπους· ἐπεὶ γὰρ ἀδύνατον ἦν αὐτοῖς ἐξ αὐτῶν τὰς πάσας ἐνορίας αὐτῶν διοικεῖν, καὶ ἐπιφύξασθαι τοὺς ἐπισκόπους, καὶ χειροτονεῖν, καὶ ἐπιτάξαι, καὶ δικάζαι, καὶ ἐρευνᾶν διὰ τὸ τῆς ἐκείνου πολὺ μῆκος· διὰ τοῦτο ἐν μὲν ταῖς προεγεγραμμέναις ἐπαρχίαις καὶ χῶραις ἐποίησαν ἐξάρχους, ἐν δὲ ταῖς ἄλλαις ἐπαρχίαις ἐν μίᾳ ἐκάστη ἕνα μὲν πολίτην· ἐπεὶ δὲ ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἐπαρχίαν πολλὰ πόλεις εἰσίν, ἕνα μὲν ἐποίησαν μητροπόλιν, ὡς ἐρηγεται, τὸν ἐν τῇ κρείττονι πόλει τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας, διὰ τὸ μητέρον ταύτην ὡσανεὶ εἶναι τῶν ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἐπαρχίαν πόλεων· διὰ τοῦτο καὶ τὸν ἐν αὐτῇ ἀρχιερέα μητροπόλιν ἐκάλεσαν· ἐν δὲ ταῖς λοιπαῖς ταῖς ἑταῖσι πόλεσι ἐποίησαν ἐπισκόπους· εἰ δὲ τινες ἦσαν πόλεις ἐν τῇ αὐτῇ ἐπαρχίᾳ καὶ αὐτῇ

μέγισται, καὶ μικρὰν ἀποπίπτουσαι τῆς πρώτης, ἀποιοῦν ταύτας ἀρχιεπισκοπὰς· αἱτινες οὐκ εἶχον ἐπισκοπὰς ὑφ' ἑαυτάς· δύο γὰρ μητροπόλεις γίνεσθαι ἐν μιᾷ ἐπαρχίᾳ ἀδόκιμον ἐκρίθη, εἰ μὴ που ὕστερον εἰς βασιλικὴν φιλοτιμίαν ἀποσπασθῆ τις ἐπισκοπὴ ἀπὸ τινος μητροπόλεως, καὶ τιμηθῆ μητρόπολις παρὰ τοῦ βασιλέως, ἢ ἀρχιεπισκοπὴ διὰ τὴν ἀρετὴν τοῦ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐπισκόπου. Καὶ αὕτη γὰρ καλεῖται μητρόπολις, εἰ καὶ μὴ ἔχει πόλεις· ἄλλας ὑφ' ἑαυτὴν καὶ ἐπισκοπὰς, ὧν ἔσται μητρόπολις. Οἱ μὲν οὖν ἐξαρχοὶ τῶν ἐπαρχιῶν εἶχον τάχα ὑφ' ἑαυτοῦς τοὺς μητροπολίτας, καὶ ἐχειροτόνουν τούτους, ὁμοίως καὶ τοὺς ἀρχιεπισκόπους, καὶ ἐδίκαζον αὐτούς, οἱ δὲ μητροπολίται τοὺς ὑπὸ τὰς αὐτῶν ἐπαρχίας ἐπισκόπους. Οἱ δὲ ἐξαρχοὶ ὑπέκειντο ἑκαστος τῇ οἰκείᾳ κεφαλῇ, καὶ τῷ μείζονι θρόνῳ. Πάντες δὲ οὗτοι, οἱ τε ἐξαρχοὶ, οἱ τε μητροπολίται, οἱ τε ἀρχιεπίσκοποι, καὶ οἱ ἐπίσκοποι ὑπέκειντο τῷ μείζονι ἑκαστος θρόνῳ· καὶ εἰ ἀπηρέσκοντο ταῖς κρίσεσι τῶν ἐξάρχων οἱ μητροπολίται ἢ οἱ ἀρχιεπίσκοποι, καὶ τῶν μητροπολιτῶν οἱ ἐπίσκοποι, ἀνεκλήτευον οἱ μὲν εἰς τὰ μείζονα, οἱ δὲ ἐπίσκοποι εἰς τὸν ἐξάρχον, κάκειθεν ὡς τὸν μείζονα καὶ εἰ τοῦτο ἠθελον. Τίτω; δὲ ὡς ἐξαρχοὶ ἐκαλοῦντο καὶ ἀρχιεπίσκοποι.

Ῥητέον λοιπὸν πῶς αἱ τρεῖς αὐταὶ μεγάλαι Ἐκκλησίαι διψῶν τὰς ὑφ' ἑαυτὰς πάσας Ἐκκλησίας, ἦγον ἢ Ῥώμη, ἢ Ἀλεξάνδρεια, καὶ ἢ Ἀντιόχεια, καὶ πῶς ἰσότημοι αὐταῖς γεγῶνασι καὶ αἱ λοιπαὶ δύο Ἐκκλησίαι, ἢ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἢ τῆς Αἰλίας, ἦτοι τῶν Ἱεροσολύμων. Αἰλίας γὰρ ἐκλήθη ὕστερον τὰ Ἱεροσόλυμα ἐκ τοῦ Αἰλίου Ἀδριανοῦ τοῦ Καίσαρος Ῥώμης. Οὗτος γὰρ ὕστερον πάλιν μετ' Οὐεσπασιανῶν, καὶ Τίτων πορθήσας τὰ Ἱεροσόλυμα διὰ τὸ πάλιν στασιάζει τοὺς Ἰουδαίους, θυμωθεὶς, αὐτούς τε διεσκόρπισεν εἰς πάσαν τὴν οἰκουμένην, εὐθὺς πωλήσας αὐτούς, καὶ τὸν καθένα προστάξας πωλεῖσθαι ἐπ' ὀλίγη κρητῆ, καὶ τὴν πόλιν ἀνασκάψας, καὶ τὸν ναὸν, ἀνωκοδόμησε τὴν πόλιν ἐπὶ τῷ ἰδίῳ ὀνόματι, καὶ τὸν ναὸν, ὅπου κατὰ τὸ οἰκεῖον εἰδῶλον ἔστισεν εἰς προσκύνησιν, τὸ δὲ τῶ; βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, καὶ προσέταξε τοῦ λοιποῦ ἀπὸ τοῦ ἰδίου ὀνόματος τὴν πόλιν καλεῖσθαι Αἰλίαν.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἐτιμῆθη καὶ ὁ θρόνος Ἱεροσολύμων ἀποσπασθεὶς τῆς ἐνορίας, καὶ ἐξουσίας Ἀλεξανδρέων, καὶ γέγονεν αὐτοκέφαλος, καὶ κεφαλὴ, καὶ ἰσότημος τοῖς τρισὶ θρόνοις. Πλὴν ἐτάχθη μετὰ τὸν Ἀντιόχειας τιμᾶσθαι, καὶ ἀναφέρεισθαι, καὶ καθῆσθαι. Ἐκλήθη δὲ καὶ πατριάρχης καὶ αὐτὸς ὁ Ἱεροσολύμων, καίτοι πρότερον ἐπίσκοπος ὦν τοῦ Καισαρείας τῆς ἐν Παλαιστίνῃ· ἢ γὰρ Παλαιστίνῃ εἶχε μητρόπολιν τὴν Καισάρειαν, ὑφ' ἣ ἐτέλει τὰ Ἱεροσόλυμα ἐπισκοπὴ οὐσα αὐτῆς. Ἐἶχε δὲ καὶ ἑτέρας μητροπόλεις ἐχούσας ὑφ' ἑαυτὰς διαφόρους ἐπισκοπὰς, ἦγον δευτέραν τὴν Σκυθόπολιν, ἦτοι Βασάν, τρίτην τὴν Πέτραν, τετάρτην τὴν Βόστρην, ἦτοι Ἀραβίαν. Ἐχει δὲ καὶ αὐτοκεφάλους ἐπισκοπὰς· εἰκοσιπέντε, μὴ ἐχούσας ὑφ' ἑαυτὰς ἐπισκοπὰς, ὑπέκεινται δὲ τῷ θρόνῳ τῶν Ἱεροσολύμων, α' τὴν Διοσπολέως, ἦτοι

præstantes, et a prima illa partem differentes, in illis archiepiscopos constituebant, qui nullas sub se episcopos habebant. Siquidem duos in eadem provincia metropolitanos esse haud probatum est; nisi postea imperatoria liberalitate episcopatus quispiam a sua metropoli excisus, in metropolis dignitatem assumptus fuerit; vel archiepiscopatus propter episcopi, qui tunc vivebat, præstantiam, et hæc quidem metropolis dicitur, licet nullas alias urbes sub se habeat, aut episcopatus, quorum metropolis fuerit. Exarchi itaque provinciarum sub se, ut videtur, metropolitanos habebant, eosque ordinabant, similiter et archiepiscopos, quibus jura dicebant, metropolitani vero subditos sibi in ea provincia episcopos. Exarchi omnes proprio capiti, et superiori throno obnoxii erant. Omnes itaque hi exarchi metropolitani, archiepiscopi et episcopi superiori throno subdebantur. Et si exarchorum judicia metropolitanis aut archiepiscopis, et metropolitanorum episcopis non probabantur, hi quidem ad suprema appellabant, episcopi ad exarchum, indeque, si id adhibuisset, ad majorem: supra etiam exarchi vocabantur archiepiscopi.

Dicendum est præterea quomodo hæc tres magnæ Ecclesiæ, Romana nempe, Alexandrina, et Antiochena omnes quæ sub se erant Ecclesiæ gubernabant, et quam ratione pares in dignitate aliæ duæ ecclesiæ Constantinopolitana et Aeliæ sive Hierosolymitana, factæ sint. Aelia namque postmodum ex Aelio Adriano Romano Cesare dicta est. Nic enim post Vespasianum et Titum expugnatis Hierosolymis quod denuo Judæi rebellassent, ira percitus, eosdem per omnem terram dissipavit, villi pretio eos dividens cum singulis hordei parvam mensuram pretium statuisset, et eversa urbe ac templo, sub proprio nomine urbem ac templum reedificavit. In templo proprium simulacrum, ut adoraretur, quod sane fuerat abominatio decorationis, apposuit, indeque institutum ut proprio nomine in posterum urbs Aelia nuncuparetur.

Postea thronus Hierosolymitanus ex diœcesi a potestate Alexandrini avulsus, in dignitatem elatus, per se caput aliarum Ecclesiarum existit et tribus aliis thronis facultate par sancitum nihilo minus est post Antiochenum honore frui, et referri in diptychis, et sedem occupare. Nomenque sibi patriarchæ Hierosolymitanus habuit, licet antea episcopus esset sub Cæsariensi Palæstinæ, cum illius metropolis Cæsarea esset, et Cæsaræ Hierosolyma, tanquam quæ Cæsareæ episcopatus erat, subderentur. Habuit vero et alias metropoles quæ varios episcopatus sub se habebant, nempe secundam Scythopolim sive Basan, tertiam Petram, quartam Bostram, sive Arabiam. Habet præterea et archiepiscopatus, nemini obnoxios, viginti quinque nullis episcopatibus nobiles, et qui subjacent throno Hierosolymitano.

1. Diospolim, sive Georgiupolim, 2. Ascalonem, 3. Joppem; 4. Gazam; 5. Anthedonem; 6. Diocletianupolim, 7. Eleutheropolim, 8. Neapolim, 9. Sebastem, 10. Jordanem, 11. Tiberiadem, 12. Diocæsaream, 13. Maximianupolim, 14. Capetoliadem, 15. Myrum, 16. Gardarum, 17. Nazaret, 18. Thaborium montem, 19. Cyriacupolim, 20. Adriam, 21. Gabalam, 22. Æliam, 23. Pharas, 24. Helenupolim, 25. Montem Sina; et sic quatuor hæc in gentia capita permanserunt, Romanus, Alexandrinus, uterque papa vocatus, tum Antiochenus, tum Hierosolymitanus, uterque patriarcha nuncupatus. Communi utique nomine episcopi, et pontifices, Patres vocabantur, sive illi majores, sive minores. Sed adepti sunt tres primi patriarchæ dici papæ, patres scilicet. Papa enim notat Patrem. Sed et archiepiscopi dicuntur. Nihilominus ex usu antiquo id obtinuit, Romanum peculiariter dici Papam. Similiter et Alexandrinum papam. Antiochenum vero patriarcham, quapropter ad hunc diem Antiochenus patriarcha nuncupatur totius Orientis. Ita enim mos ex principio invaluit. Vocatus est etiam patriarcha et ipse Hierosolymitanus licet episcopus esset sub Cæsarea in Palæstina. Ait itaque sextus canon sanctæ et œcumenicæ primæ synodi Nicænæ: « Antiquæ consuetudines suam habeant robur, quæ sunt in Ægypto, Libya, et Pentapoli, ut Alexandrinus episcopus horum omnium habeat facultatem, quandoquidem et Romanus episcopus id suevit. Similiter et in Antiochia et aliis provinciis privilegia conserventur Ecclesiis. » In universum vero illud patet omnibus, si quis renuente metropolitæ episcopus factus fuerit, hunc eundem magna synodus decrevit non esse episcopum. Septimus autem ejusdem synodi canon de Æliæ Hierosolymorum episcopo hæc habet: « Cum consuetudo invaluerit, et traditio antiqua, Æliæ episcopum honore esse, habeat honoris ordinem, servata metropoli propria dignitate. » Quid porro hoc est? Cæsarea, ut præsignificatum est, erat Palæstinæ metropolis, et possidebat episcopatum Hierosolymorum. Hoc itaque ait canon: « Non propterea quod Hierosolyma in patriarchatum protracta sunt, illa proprio honore minuetur, et a metropoli in episcopatum decidet, sed hac etiam ratione manebit metropolis: verumtamen sub Hierosolymitano patriarcha. Consecrabit vero, ut antea Cæsariensis patriarcham Hierosolymitanum, et nulla re innovata, eadem metropolis sua potietur dignitate; cum et Constantinopolitanum Heracleensis in Thracia Europæ metropolitæ in patriarcham promoveat, quod Heracleæ episcopatus erat Byzantium, et ipse Heracleensis ordinabat Byzantium episcopum, ubi postea Constantinopolis exædificata est. » Propter hunc igitur canonem Heracleensis consecrat. Sed de his infra statim dicemus, cum de throno Constantinopolitano sermo incidat, quando et ille in patriarchatum promotus sit, !

Γραφέντα οὖν κανόνα χειροτονεῖ πάλιν ὁ Ἡρακλείας

Ἀ Γεωργίου πόλεως · β'. τὴν Ἀσκάλωνος · γ. τὴν Ἰερουσολιμαίων · δ'. τὴν Γάζης · ε'. τὴν Ἀνθηδόνας · ς'. τὴν Διοκλιτανουπόλεως · ζ'. τὴν Ἐλευθερουπόλεως · η'. τὴν Νεαπόλεως · θ'. τὴν Σεβαστῆς · ι'. τὴν Ἰορδάνου · ια'. τὴν Τιβεριάδος · ιβ'. τὴν Διοκασαρείας · ιγ'. τὴν Μαξιμιανουπόλεως · ιδ'. τὴν Καπετωλιανῶν · ιε'. τὴν Μύρου · ις'. τὴν Γαδάρου · ιζ'. τὴν τῆς Ναζαρέτ · ιη'. τὴν Θαβουρίου ὄρους · ιθ'. τὴν Κυρακουπόλεως · κ'. τὴν Ἀδρίας · κα'. τὴν Γαββιανῶν · κβ'. τὴν Αἰτίας · κγ'. τὴν Φαρᾶς · κδ'. τὴν Ἐιανουπόλεως · κε'. τὴν τοῦ ὄρους Σινᾶ. Ἐμείναν οὖν αἱ τέσσαρες μεγάλαι αὐταὶ κεφαλαί, ὁ Ῥώμη, ὁ Ἀλεξανδρείας, πάπας ἐκάτερος ὀνομασθεὶς, εἷται Ἄντιοχείας, εἷται ὁ Ἱεροσολύμων, πατριάρχαι ἐκτεροι ὀνομαζόμενοι. Κοινῶ μὲν οὖν ὄνοματι πάντες ἐπίσκοποι καὶ ἀρχιερεῖς καὶ πατέρες καλοῦνται εἰς μέλλουσας εἶτε ἡττους, ἀλλὰ ἐκλήρωσαν οἱ μὲν τρεῖς πρώτοι πατριάρχαι λέγεσθαι πάπας, ἦγον πατέρες πάπας γὰρ ἐρμηνεύεται πατήρ· ἀλλὰ καὶ ἀρχιεπισκοποὶ λεχθήσονται· πλὴν ἔσχεν ἐξ ἔθους παλαιῶ ὄρει Ῥώμης ἰδικῶς καλεῖσθαι πάπας, ὁμοίως καὶ Ἀλεξανδρείας πάπας· ὁ δὲ καὶ Ἀντιοχείας πατριάρχης ἀναγορεύεται πάπας τῆς Ἀνατολῆς, κατὰ τὸ ἐξ ἐρχῆς κρατήσαν ἔθος. Ἐκλήθη δὲ καὶ πατριάρχης ὁ τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ τοῦ πρότερον ἐπίσκοπος οὗ τοῦ Καισαρείας τῆς ἐν Παλαιστίνῃ. Φησὶν οὖν ὁ ἔκτος κανὼν τῆς ἐν Νικαίᾳ ἀγίας καὶ οἰκουμένης πρώτης συνόδου, « Τὰ ἀρχαῖα ἔθη κρατεῖται τὰ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ Λιβύῃ, καὶ Πενταπόλει, ὥστε εἶναι Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπον πάντων τούτων ἔχεν τὴν ἐξουσίαν, εἶται καὶ τῶ ἐν Ῥώμῃ ἐπισκόπου τὸν σὺνθεῖς ἐστίν. Ὅμοιος δὲ καὶ κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπαρχίαις τὰ κρῆσθαι οὐκ εἶται Ἐκκλησίαις. » Καθόλου δὲ πρόδηλον ἐκίνο εἶ τις χωρὶς γνώμης τοῦ μητροπολίτου γένοιτο ἐπίσκοπος, τὸν τοιοῦτον ἢ μεγάλη σὺνδος ὥρισε μὴ εἶναι ἐπίσκοπον. Ὅ δὲ ἔδδομος κανὼν τῆς αὐτῆς συνόδου περὶ τοῦ Αἰτίας, ἦτοι Ἱεροσολύμων, φησὶν « Ἐπειθὴ συνθήθεια κεκράτηκε, καὶ παράδοσις ἐρχαία, ὥστε τὸν Αἰτίας ἐπίσκοπον τιμᾶσθαι, ἰχίτω τὴν ἀκολουθίαν τῆς τιμῆς, τῇ μητροπόλει σωζομένου τοῦ ἐκείνου ἀξιώματος. » Τί δὲ ἐστὶ τούτο; ἢ Καισαρεία, ὡς δεδήλωται, μητρόπολις ἦν τῆς Παλαιστίνης. Εἶχε δὲ ἐπίσκοπὸν τὰ Ἱεροσόλυμα. Τοῦτο οὖν φησὶν ὁ κανὼν, ὅτι· « Οὐ διὰ τὸ γενέσθαι τῆς Ἱερουσαλήμ πατριαρχεῖον, διὰ τούτου ἐλαττωθήσεται ἐκείνη τῆς οἰκίας τιμῆς, καὶ ἐπίσκοπὸς γενήσεται ἀπὸ τοῦ εἶναι μητρόπολις ἐκπεσοῦσα, ἀλλὰ μένει καὶ οὕτω μητρόπολις, ἀλλ' ὑπὸ τῷ πατριάρχῃ τῶν Ἱεροσολύμων. Χειροτονήσεται δὲ, ὡς καὶ πρότερον, ἐκ τῆς ὁ Καισαρείας τὸν πατριάρχῃν Ἱεροσολύμων καὶ ἔξει τὸ οἰκίον ἀξίωμα αὐτῆ ἢ μητρόπολις ἀπαινοτόμητος· ἐπει καὶ τὸν Κωνσταντινουπόλεως ὁ ἐν τῇ Θρακικῇ Ἡρακλείᾳ τῆς Εὐρώπης μητροπολίτης χειροτονεῖ πατριάρχῃν. Διότι τὸ Βυζάντιον ἐπίσκοπὸς ἦν τοῦ Ἡρακλείας, καὶ αὐτὸς ὁ Ἡρακλείας ἐχειροτόνει τὸν Βυζαντίον ἐπίσκοπον ὅπου ἢ Κωνσταντινούπολις ἐκτίσθη ὕστερον. » Διὰ τὸν παρὰ τὸν Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλὰ περὶ τούτου ἔξῃ

δσον οὕτω δῆλωθήσεται ὅταν περὶ τοῦ θρόνου Κωνσταντινουπόλεως; λέξωμεν, πῶς ἐτιμήθη καὶ αὐτὸς εἶναι πατριαρχεῖον.

Εἰσὶ δὲ ἐπαρχίαι τινὲς αἱ οὐ τελοῦσι ὑπὸ τῶν μεγίστων θρόνων, ὡπερ καὶ ἡ νῆσος Κύπρος, ἣ ἐμείνεν αὐτοκέφαλος παντελῶς, καὶ μηδενὶ θρόνῳ τῶν μεγίστων ὑποκειμένη, ἀλλ' αὐτεξούσιος οὕσα διὰ τὸ εὐθρεθῆναι ἐν αὐτῇ τὸν ἀπόστολον Βαρνάβαν ἔχοντα ἐπιστήθιον τὸ κατὰ Μάρκον ἅγιον Εὐαγγέλιον. Εἰσὶ δὲ καὶ ἐν αὐτῇ ἐπισκοπαὶ δεκατρεῖς, ὧν προκάθηται ἡ λεγομένη Κωνσταντά· αἱ δὲ λοιπαὶ Κίτιον, Ἀμχθοῦς, Κύριον, Πάφοι, Ἀρσενόη, Σόλοι, Λάπιθος, Κυρηνία, Ταμασός, Κύθηρος, Τριμιθός, Κάρπασος.

Ὁμοίως τῇ Κύπρῳ ἐστὶν αὐτοκέφαλος μὴ ὑποκειμένη τινὶ τῶν μεγίστων θρόνων, ἀλλ' αὐτεξούσιος ἀγομένη, καὶ ὑπὸ τῶν ἰδίων ἐπισκόπων χειροτονουμένη, καὶ ἡ Βουλγαρία, μὴ οὕσα ἐξ ἀρχῆς Βουλγαρία· ὕστερον δὲ διὰ τὸ αὐτὴν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κυριεσθῆναι λέγεται Βουλγαρία. Ἐμείνην οὖν καὶ αὐτὴ αὐτοκέφαλος διὰ τὸ ὑπὸ βασιλικῆς ἐξουσίας ἀποσπασθῆναι τῆς χειρὸς τῶν Βουλγάρων, ἦτοι τοῦ βασιλέως Κύρου βασιλείου τοῦ Πορφυρογενήτου, καὶ μὴ ἀνατεθῆναι ποτε τῇ Ἐκκλησίᾳ Κωνσταντινουπόλεως. Διὸ καὶ ἕως τοῦ νῦν ἡ Κύπρος καὶ ἡ Βουλγαρία ὑπὸ μὲν τοῦ βασιλέως λαμβάνουσιν ἐπισκόπους. Χειροτονοῦνται δὲ οὗτοι ὑπὸ τῶν ἰδίων ἐπισκόπων, ὡς εἴρηται, καὶ καλοῦνται ἀρχιεπισκοπαὶ, ὡς αὐτοκέφαλοι. Ἔχει δὲ καὶ ἡ Βουλγαρία ἐπισκοπὰς πελίστους τῶν τριάκοντα, ὧν ὑπερκάθηται καὶ πόλις Ἀχρὶς ἐν τούτοις. Καὶ τὰ περὶ τούτων.

Ὅτι γὰρ ἕδει τέλειον εἶναι τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, ἥς μία κεφαλὴ ὁ Χριστὸς, πᾶν δὲ σῶμα ταῖς πέντε διοικεῖται αἰσθήσεων, οὐ μὴν τέσσαρσι· διὰ τοῦτο ψυχόνησε τὸ ἅγιον Πνεῦμα πέντε γενέσθαι τὰ πατριαρχεῖα, ἅτινά εἰσιν ἐν σῶμα καὶ μία Ἐκκλησία, αἰσθήσεων λόγον ἐπεχόντων τῶν πέντε πατριαρχείων. Ὅπερ γὰρ πᾶν σῶμα ζῶον ὑπὸ τῶν πέντε διοικεῖται αἰσθήσεων, εἰ δὲ λείπει μία τις τῶν αἰσθήσεων, ἀτελὲς ἐστὶ τὸ σῶμα· οὕτω καὶ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἐν σῶμα οὕσα ἅπασα καὶ μία, τῇ εἰς Χριστὸν τὸν Ὑἱὸν τοῦ Θεοῦ πιστεῖ ἐστηριγμένη, ὑπὸ τῶν πέντε πατριαρχῶν διοικεῖται, ὡπερ ὑπὸ αἰσθήσεων. Ποῖον δὲ πατριαρχεῖον τῆσδε τυχὸν τῆς αἰσθήσεως ἐπέχει λόγον, καὶ ποῖον τῆσδε, οὐ τοῦ παρόντος λέγειν καιροῦ.

Ἐπεὶ οὖν ἕδει πέντε εἶναι τὰ πατριαρχεῖα διὰ τὴν εἰρημένην αἰτίαν, διὰ τοῦτο παρεκίνησε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὴν ἁγίαν καὶ οἰκουμενικὴν δευτέραν σύνοδον, τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὴν κατὰ Μακεδονίου τοῦ Πνευματομάχου συναχθεῖσαν ἐπὶ τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου Θεοδοσίου, τῶν ἐξ Ἰσπανίας παρόντων πάντων τῶν ἀρχιερέων, καὶ τῶν μεγίστων θρόνων προκαθημένων, ἦγον τοῦ Πάπα Ῥώμης, Δαμάσου, καὶ τοῦ Ἀλεξανδρείας, καὶ τοῦ Ἱεροσολύμων, καὶ τοῦ Ἀντιοχείας, προστάξαι διὰ κανόνος ἔχειν καὶ τὴν Κωνσταντινουπόλιν τὰ ἴσα πρεσβεία τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης. Φησὶ γοῦν ὁ τρίτος κανὼν τῆς αὐτῆς συνόδου τὸν μὲν τοῖς Κων-

A Sunt vero quaedam provinciae quae non pendent a majoribus thronis quemadmodum et insula Cyprus mansit sui juris nullique patriarcharum throno subjecta, sed libera: quod in ea repertus sit Barnabas apostolus in pectore habens Evangelium secundum Marcum. Sunt in ipsa episcopatus tredecim quorum primus est Constantia, reliqui, Citium, Amathus, Curium, Paphos, Arsenoe, Soli, Lapithus, Cyrenia, Tamusus, Cithrus, Trinitus, Carpasus.

B Aequae ac Cyprus sui juris est, nulli ex maximis sedibus subjecta, sed libere se gubernans, et a propriis episcopis ordinationes accipiens Bulgaria, quae a principio Bulgaria non erat; sed cum postea a Bulgaris fuisset occupata, Bulgaria non sibi ascivit. Remansit itaque et ipsa sui juris, quod ductu auspicioque imperatoris Basilii Porphyrogenetae, a Bulgarorum manibus fuisset erepta, et nunquam Ecclesiae Constantinopolitanae supposita. Quapropter ad haec usque tempora Cyprus et Bulgaria ab imperatore quidem accipiunt episcopos, ordinantur vero hi propriis episcopis, ut dictum est, vocanturque archiepiscopatus, tanquam qui sui juris sunt. Habet vero Episcopatus Bulgaria triginta et amplius, quorum primatum obtinet Aehris. Et haec quidem de his.

C Sed cum perfectum Ecclesiae corpus esse oportebat, cujus unum caput Christus, singula vero corpora quinque sensibus gubernantur, et non quantum, propterea ita disposuit Spiritus sanctus, ut quinque essent patriarchatus qui unum corpus efficiunt, et unam Ecclesiam, sensuum vicem praesentibus quinque patriarchatibus. Quemadmodum enim corpus animantis a quinque sensibus dirigitur, et si unus ex his defecerit, corpus imperfectum est, sic et Ecclesia Christi, cum unum sit corpus inversa, et una in Christum Filium Dei fide firmata, a quinque patriarchis, tanquam a quinque sensibus, dirigitur. Quinam vero patriarchatus cujus sensu vicem sustineant, non est praesentis temporis dicere.

D Cum vero quinque esse patriarchatus necessarium esset, ob causam jam dictam, propterea movit Spiritus sanctus sanctam et oecumenicam secundam synodum quae contra Macedonium, Spiritum sanctum oppugnantem, sub imperatore Magno Theodosio Hispano Constantinopoli coacta est, praesentibus omnibus praesulibus, et maximis sedibus praesidentibus, Damaso scilicet Romano, Alexandrino, Hierosolymitano, et Antiocheno, praecipere scripto canone Constantinopolim habere aequa privilegia cum seniori Roma. Ait itaque tertius canon ejusdem synodi: « Constantinopolitans civitatis episcopus habeat privilegia honoris post

Romanum episcopum, eo quod sit ipsa nova Roma. »

Pari ratione quarta œcumenica synodus Chalcedone congregata, præscribens numerum provinciarum, quæ Constantinopolitano subesse debebant istam superioritatis causam ut optimam, apposite et ad verbum commemoravit. Dicit enim vicesimus octavus Canon istius sanctæ synodi : « Ubique sanctorum Patrum definitiones sequentes, et canonem qui nuper lectus est centum et quinquaginta Deo amantissimorum episcoporum qui congregati sunt, sub piæ memoriæ imperatore Theodosio Magno, in regia civitate Constantinopoli nova Roma, agnoscences, eadem quoque et nos definimus et constituimus de privilegiis ejusdem sanctissimæ Constantinopolitanæ Ecclesiæ novæ Romæ. Etenim sedi senioris Romæ, quod urbs illa imperaret, Patres jure privilegia tribuerunt. Et eadem consideratione moti centum quinquaginta Deo amantissimi episcopi æqua privilegia tribuerunt sanctissimæ sedi novæ Romæ, recte iudicantes urbem quæ et imperio et senatu honorata sit, et æqualibus cum priora regia Roma privilegiis fruatur, etiam in rebus ecclesiasticis non secus ac illa magnificari ac extolli, secundam post illam existentem; ut et Ponticæ, et Asianæ, et Thraciæ dioceseos metropolitani soli, præterea et qui sunt in Barbarico episcopi prædictarum dioceseon ordinentur a sanctissimo prædicto throno sanctissimæ Constantinopolitanæ Ecclesiæ: nimirum unoquoque metropolita earum ipsarum dioceseon una cum episcopis provinciæ ordinante provinciæ episcopos, ut divinis canonibus promulgatum est. Metropolitans vero dioceseon earum, ordinari a Constantinopolitano archiepiscopo, electionibus convenientibus secundum morem factis et ad illum perlatis. »

σεων παρὰ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως ἀρχιεπισκόπου, ψηφισμάτων συμφώνων κατὰ τὸ ἔθος γινόμενων καὶ ἐπὶ αὐτὸν ἀναφερομένων.

Vides ex hoc canone palam uti male feriatos redargui eos qui dicunt primos honores Romam consecutam propter divum Petrum; ecce enim canon hic sanctæ synodi dicit, quod Roma imperat, ideo eam habere præerminentiam; ad ea enim tempora, et post multos annos a Constantinopolitano imperatore eo imperator mittebatur; quando vero cessavit esse imperatrix quod ab exteris servitute mancipata fuerit, et a barbaris gentibus, et Gotthis et nunc quoque sub illis est, tanquam quæ imperio excederit, excidit quoque et privilegiis et primatu. Constantinopolis quippe secundum locum occupavit decretis sanctæ secundæ œcumenicæ synodi Constantinopolitanæ, sicut et quartæ, et sextæ synodi œcumenicæ. In qua numeratur ordo singulorum thronorum. Nam post Constantinopolitanum, tertius statuitur Alexandrinus, post illum Antiochenus, et postremus Hierosolymitanus. Quoniam vero Roma excidit proprio imperio et dignitate regia, propter quam ut prima honorabatur et nunc

σταντινουπόλεως ἐπίσκοπον καὶ ἔχειν τὰ πρεσβεῖα τῆς τιμῆς μετὰ τὸν τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπον, διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν νέαν Ῥώμην. »

Ὁὕτω καὶ τετάρτη οἰκουμένη ἐν Χαλκηδὼνι συναθροισθεῖσα σύνοδος προσάπτουσα ἀριθμὸν ἐπαρχιῶν ὀφειλουσῶν ὑποκεῖσθαι αὐτῷ. ἐμνήσθη κτλ. ἔπος εἰποῦσα, καὶ τὴν αἰτίαν ὡς εὐλογωτάτην. Φησι γοῦν ὁ εἰκοστὸς ὁγδοὸς κανὼν τῆς αὐτῆς ἁγίας συνόδου· « Πανταχοῦ τοῖς τῶν ἁγίων Πατέρων ὅροι ἐπόμενοι, καὶ τὸν ἀρτίως ἀναγνωσθέντα κανὼνα τῶν ἑκατὸν πενήκοντα θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων τῶν συναχθέντων ἐπὶ τοῦ τῆς εὐσεβοῦς μῆνης μεγάλου Θεοδοσίου τοῦ γενομένου βασιλέως ἐν τῇ βασιλίδι Κωνσταντινουπόλει Νέᾳ Ῥώμῃ γνωρίζοντες, τὰ αὐτὰ καὶ ἡμεῖς ὀρίζομεν καὶ ψηφίζομεν περὶ τῶν πρεσβείων τῆς ἁγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς αὐτῆς Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης. » Καὶ γὰρ ἐν θρόνῳ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, διὰ τὸ βασιλεύειν τὴν πόλιν ἐκείνην, οἱ Πατέρες εἰκότως ἀποδέδωκαν τὰ πρεσβεῖα. Τῷ αὐτῷ οὖν σκοπῷ κινούμενοι ἑκατὸν πενήκοντα θεοφιλέστατοι ἐπίσκοποι τὴν ἴσα πρεσβεῖα ἐπένειμαν τῷ τῆς Νέας Ῥώμης ἀνωτάτῳ θρόνῳ, εὐλόγως κρινάντες τῇ βασιλείᾳ καὶ συγκλήτῳ τιμηθεῖσαν πόλιν, καὶ τῶν ἴσων ἀπαλαίσει πρεσβείων τῇ πρεσβυτέρῃ Ῥώμῃ, καὶ ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ὡς ἐκείνην μεγαλύνεσθαι πράγματα, δευτέραν μετ' ἐκείνην οὔσαν, καὶ ὥστε τοῦ τῆς Ποντικῆς, καὶ τῆς Ἀσιατικῆς, καὶ τῆς Θρακικῆς διοικήσεως μητροπολίτας μόνους, ἐτι δὲ τοὺς ἐν τοῖς βαρβαρικοῖς ἐπισκόπους τῶν προειρημένων διοικήσεων χειροτονεῖσθαι ὑπὸ τοῦ προειρημένου θρόνου ἀνωτάτου τῆς κατὰ Κωνσταντινούπολιν ἁγιωτάτης Ἐκκλησίας· δηλαδὴ ἑκάστου μητροπολίτου τῶν προειρημένων διοικήσεων μετὰ τῶν τῆς ἐπαρχίας ἐπισκόπων χειροτονούντος τῆς ἐπαρχίας ἐπισκόπου, καθὼς τοῖς θεοῖς κανόνσι διηγόρευται, χειροτονεῖσθαι δὲ εἶρηται μητροπολίτας τῶν προειρημένων διοικήσεων παρὰ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως ἀρχιεπισκόπου, ψηφισμάτων συμφώνων κατὰ τὸ ἔθος γινόμενων καὶ ἐπὶ αὐτὸν ἀναφερομένων.

Ὁρᾶς ὅπως ἀπὸ τοῦ παρόντος κανόνος προφανῶς ἐλέγχονται ληροῦντες οἱ λέγοντες προτιμηθῆναι τῇ Ῥώμῃ διὰ τὸν ἅγιον Πέτρον. Ἴδου γὰρ προφανῶς ὁ κανὼν οὗτος τῇ ἁγίᾳ συνόδῳ φησὶ, διὰ τὸ εἶναι τὴν Ῥώμην βασιλείαν, ἔχειν τὴν προτίμησιν· μὴ χρεὶ γὰρ τότε καὶ ἐπὶ πολλοῖς χρόνοις βασιλεὺς ἐκείνη ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως· βασιλεῖα; ἐπέμπετο. Ἐπεὶ δὲ ἐπαύθη τὸ εἶναι βασιλεία; διὰ τὸ ἀλλοφύλων αἰχμαλωτισθῆναι καὶ βαρβάρων ἐθνῶν Ἰουδαίων, καὶ νῦν ὑπ' ἐκείνων κατέχεσθαι, δῆθεν ὡς ἐπισκοῦσα τῆς βασιλείας ἐκείνης, ἐκπίπτει καὶ τῶν προτείων. Ἦν γὰρ ἀπὸ τῆς ἁγίας οἰκουμένης; δευτέρας συνόδου δευτέρα ἢ Κωνσταντινουπόλεως, ἑμῶν, καὶ ἀπὸ τῆς τετάρτης συνόδου, ὡς περὶ καὶ ἀπὸ τῆς ἕκτης οἰκουμένης συνόδου, ἐν ἧ καὶ τάξι; ἐνὸς ἐκαστοῦ θρόνου ἀπρηθμῆται. Μετὰ γὰρ τὴν Κωνσταντινουπόλεω; ἐτάθη τρίτος ὁ Ἀλεξανδρεία; μετὰ δὲ τοῦτον ὁ Ἀντιοχεια; καὶ πέμπτος ὁ Ἱεροσολύμων. Ἐπεὶ οὖν ἡ Ῥώμη ἐξέπεσε τῆς οἰκίας βασιλείας; οὐκ ἔστιν καὶ προτιμᾶτο, καὶ νῦν ὑπὸ βαρβάρους τετελεί;

ἐκπέπρωκε πάντως καὶ τῶν πρωτείων. Ὡς γὰρ Ἀ βασιλεύουσα ταῦτα εἶχε, καὶ ἔμεινε πρῶτος ὁ τῆς ἀληθῶς βασιλευούσης Κωνσταντινουπόλεως θρόνος ὡς τοῦ πρώτου παυθέντος βασιλεύειν, μᾶλλον δὲ καὶ ἀποσχισθέντος τῶν λοιπῶν θρόνων. Φησὶ γοῦν ὁ τριακοστὸς ἔκτος κανὼν τῆς ἁγίας οἰκουμένης ἔκτης συνόδου· « Ἀνανεούμενοι τὰ παρὰ τῶν ἑκατὸν πενήτηκοντα ἁγίων Πατέρων τῶν ἐν τῇ βασιλίδι ταύτῃ πόλει συνελθόντων καὶ τῶν ἑξακοσίων τριάκοντα συναθροισθέντων νομοθετηθέντα, ὀρίζομεν ὥστε τὸν Κωνσταντινουπόλεως θρόνον τῶν ἰσῶν ἀπολαύειν πρεσβείων τοῦ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης θρόνου, καὶ ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ὡς ἐκείνον μεγαλύνεσθαι πράγμασι, δευτέρον μετ' ἐκείνον ὑπάρχοντα, μεθ' ὃν ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας μεγαλοπόλεως ἀριθμεισθῶ θρόνος, εἶτα ὁ Ἀντιοχείας μεγαλοπόλεως, καὶ μετὰ τοῦτον ὁ τῆς Ἱεροσολύμων πόλεως. Ὁρᾷ ὅπως κατὰ τὰς βασιλείας ἑτάξαν καὶ τοὺς θρόνους, πρῶτον μὲν τὰς δύο βασιλίδας πόλεις, τὴν παλαιάν Ῥώμην καὶ τὴν Νέαν, εἶτα ἐπεὶ μείζων γέγονε βασιλεία ἐν Αἰγύπτῳ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ βασιλείας, ἐτάχθη τρίτος ὁ Ἀλεξανδρείας. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις γέγονε βασιλεία, ὁ δὲ θρόνος αὐτῆς ἦν τοῦ Ἀντιοχείας, διὰ τὸ καὶ τὸν κορυφαῖον Πέτρον πρῶτον ἐπισκοπῆσαι ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἀλλὰ καὶ ἡ Παλαιστίνη μέρος ἦν τῆς Ἀλεξανδρείας, ὡς Λιδύη οὖσα καὶ αὐτὴ, καὶ ἐξ αὐτῆς ἀπεσπάρθη, διὰ τοῦτο μικροτέρα τῶν λοιπῶν ἐστίν ἡ ἐνορία αὐτῆς. Ὅτι δὲ καὶ ὕστερον γέγονε πατριαρχεῖον, εἰκότως ἐτάχθη μετὰ τὴν Ἀντιόχειαν. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς τάξεως τῶν πέντε πατριαρχῶν καὶ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν. Ἐκλήθησαν γὰρ καὶ ὁ Ἱεροσολύμων καὶ ὁ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀρχιεπίσκοποι καὶ πατριάρχαι. Ἀρχιεπίσκοποι μὲν, ὡς ἐπίσκοποι πρῶτον οὖντες, εἶτα αὐτοκέφαλοι γενόμενοι καὶ αὐτεξούσιοι. Πατριάρχαι δὲ ὡς ἐπίσκοποι τιμηθέντες· τοῖς προτέροις τρισὶ πατριαρχαῖς καὶ τῆς αὐτῆς τιμῆς καὶ καθίδρας ἀξιοθέντες. Διὰ καὶ ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ὑπογράφει ἀρχιεπίσκοπος· Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμένης· πατριάρχης· ἐπεὶ γὰρ ἔλαβε τὰ πρεσβεῖα καὶ τὰ προνόμια τῆς Ῥώμης, βασιλίσσα γὰρ ἡ Ῥώμη ἦν τῆς οἰκουμένης πρότερον, εἶτα πάλιν ὕστερον ἡ Κωνσταντινούπολις· εἰκότως καὶ ὁ πάπας οἰκουμένης, καὶ ὁ Κωνσταντινουπόλεως οἰκουμένης, οὐ μὴν καὶ οἱ ἄλλοι τρεῖς οἰκουμένης, ἢ καὶ οἰκουμένης πατριάρχης ἀναγορεύεται ὁ Κωνσταντινουπόλεως. Ὅσπερ δὲ προνόμιον εἶχεν ὁ Ῥώμης τὰ ἐγκλήτους τὰς κατὰ τῶν ἄλλων πατριαρχῶν γενομένας καὶ τὰς κατηγορίας διακάζειν, ἐπεὶ καὶ ὁ Κωνσταντινουπόλεως ἔλαβε τὰ τῆς Ῥώμης προνόμια, εἰκότως καὶ οὗτος δύναται διακάζειν τοὺς προσηρημένους, τρεῖς πατριάρχας.

Ζητητέον δὲ λοιπὸν καὶ περὶ τῶν ἐπαρχῶν καὶ πύλων τῶν ὑπετεθεισῶν τῷ θρόνῳ Κωνσταντινουπόλεως, καὶ πῶς ὑποτέθησαν. Πρῶτον μὲν ἀπεσπάρθησαν οἱ τῆς τετάρτης συνόδου μνημονούμενοι μητροπολίται, καὶ ἐπίσκοποι, καὶ λοιπαὶ ἐν τε τῇ Ἀνατολῇ καὶ διοικήσει τῇ ὑπὸ τῶν Ἀντιοχείας, καὶ ἐν τῇ Δυτικῇ τῇ ὑπὸ τῶν Ῥώμης. Δύο γὰρ ἐξάρχου

Barlmaris subjecta est, excidit omnino privilegii et prerogativis, ea enim ut imperans, habuit, et remansit vere imperantis Constantinopolis thronus, primo imperare desinente, imo ab aliis caeteris thronis avulso et abscisso. Dicit enim tricesimus sextus canon sanctae sextae synodi oecumenicae: « Renovantes ea quae a sanctis centum et quinquaginta Patribus in hac Dei observatrice et regia urbe convenerunt, et sexcentorum triginta qui Chalcedone convenere constituta sunt, decernimus ut Constantinopolitanus thronus aequalia privilegia cum antiquae Romae throno obtineat, et in Ecclesiasticis negotiis ut ille magni fiat, ut qui sit secundus post illum; « Post quem magnae Alexandrinorum civitatis thronus numeratur; deinde Antiochiae, et post eum Hierosolymae civitatis. Vides quomodo secundum imperia thronos constituent primo in duabus regniis urbibus veteri et nova Roma; deinde quia imperium Aegypti Antiocheno majus erat, tertius thronus Alexandriae constituitus est; quia vero contigit Hierosolymam ipsam etiam regnare, thronus vero illius minor fuit Antiocheno, et quia Coryphaeus Petrus primo fuit episcopus Antiochiae, et quia Palaestina pars fuit Alexandriae ut Libycae, et ab illis abscissa, propterea illius limites sunt aliorum thronorum limitibus multo angustiores. Denique quia ultimo patriarchatum obtinuit, ideo jure ac merito post Antiochenum collocatur. Et haec quidem de ordine quinque patriarcharum et eorum nominibus. Vocati sunt enim Hierosolymitanus et Constantinopolitanus, archiepiscopi et patriarchae; archiepiscopi quidem, ut qui primo fuerint episcopi, sed postea facti liberi, et sui prorsus juris et arbitrii. Patriarchae vero ut aequalibus privilegiis decorati quibus tres alii patriarchae, et digni habitus qui eadem sede et honore fruerentur. Ideo patriarcha Constantinopolitanus subscribit his titulis quas consignat, litteras, archiepiscopus novae Romae et patriarcha oecumenicus, quandoquidem obtinuit privilegia et primatum Romae. Regina quippe totius orbis primo erat Roma, deinde ultimo Constantinopolis. Ideo Romanus et Constantinopolitanus jure dicuntur oecumenici, alii vero tres patriarchae oecumenici non vocandi. Propterea ergo Constantinopolitanus dicitur patriarcha oecumenicus. Sicut ergo Romanus privilegium habuit appellationes contra alios patriarchas et accusationes judicare, quandoquidem Constantinopolitanus privilegia Romani adeptus est, merito potest jura reddere tribus praedictis patriarchis.

Quaerendum porro est de provinciis et urbibus throno Constantinopolitano subjectis, et quomodo se subjecerint. Primum quidem avulsi sunt qui in quarta synodo memorantur metropolitani et episcopi et reliqui in Oriente, et dioecesi, quae erat Antiocheno, et in occidentali, Romano obnoxia. Namque duo exarchi Orientalis dioeceseos, qui alii

metropolitae sub eorum ditione præcellunt, statim se submiserunt cum metropolitanis sibi subjectis Constantinopolitano, Cæsariensis scilicet Cappadociae, et Ephesinus in Asia, et ex eo tempore semper sub Constantinopolitano fuerunt. Quinam vero hi fuerint et quot, infra dicemus. Rursus ex occidentali dioecesi duo exarchi similiter reliquis metropolitae subjectis multo præstantiores, Constantinopolitano se subjecerunt: Thessalonicensis nempe et Corinthius: quos secuti sunt metropolitae reliqui et archiepiscopi, qui sub illis erant. Sed et hi quinam et quot fuerint infra prosequemur. Sicilia præterea et Calabria se Constantinopolitano supposuerunt, et sancta Severina, quæ et Nicopolis dicitur. Sicilia autem universa unum Metropolitam habet Syracusanum; reliquæ vero Siciliae Ecclesiae Syracusani erant episcopatus, etiam ipse Panormus et Therma, et Cephalundium, et reliquæ. Calabria quoque unum metropolitam Rhegium, reliquas vero Ecclesias episcopatus sibi vindicabat: Taurinam in qua sancti Fatini monasterium est: Bibonem cuius locum occupavit Miletum; Constantiam quæ Consentia nunc dicitur; et reliquas omnes, Calabriae subjectas. Erat et sancta Severina metropolis, habens et ipsa sub se varios episcopatus, Callipolin, Asyla, Acherontiam, et reliquas; et sunt hæc Ecclesiae descriptae in Tacticis Nomocanonis sub throno Constantinopolitano, sed et Cantanea ipsa antiquius cum esset episcopatus propter sanctum Leonem, ejusdem episcopum, ab imperatoribus ad archiepiscopatum evecta est: quapropter nullum ipsa sub se episcopatum habet, licet eadem in Tacticis inter sedes Constantinopolitano subjectas adnumeretur. Annexæ itaque Siciliae, Calabriae, Sanctaeque Severinae sedes throno Constantinopolitano, a Romano avulsæ, cum Barbari deprehensio papa Romam spoliū factam in proprios usus converterunt: quemadmodum et Creta, sub Romano cum esset, sub Constantinopolitano facta est. Nihilominus pontifex viles quasdam partes, et episcopatus nonnullos in Sicilia et Calabria habere deprehenditur. Metropoles enim et urbes in eadem illustriores ac digniores Constantinopolitanus possidebat usque ad Francorum adventum. Sic etiam in Longobardia et Apulia et in omnibus iis regionibus maritimas metropoles antea possidebat Constantinopolitanus; reliquas Romanus, ut regiones illæ per partes possiderentur. Namque melodus ac poeta dominus Marcus, Hadruntum a Constantinopolitano missus fuisse comperitur. Cum autem universæ Longobardiæ ducatus, quæ vetus Hellas erat, sub imperatore erat Constantinopolitano, papa vero separatim sub aliis gentibus vivebat, propterea patriarcha Ecclesias obtinebat: nam Brundium et Tarentum a Constantinopolitano sacerdotes accipiebant: idque nullum latet. Cum vero Franci hunc ducatum occuparunt, tunc Romanus in omnibus hisce ecclesiis ordinationes tenuit, in iis enim regionibus quas Constantinopolitanus impera-

τῆς ἀνατ. λικῆς διοικήσεως, οἱ πρόχροντες τῶν ἁλῶν μητροπολιτῶν, τῶν ὑπὸ τὴν αὐτῶν δ. ακράτην, ὑπέκυψαν αὐτίκα σὺν τοῖς ὑπ' αὐτῶν μητροπολιταῖς τῷ Κωνσταντινουπόλεως, ἦτοι ὁ Καισαρεία, Καππαδοκίας, καὶ ὁ Ἐφέσου τῆς Ἀσίας, καὶ ἔκτοτε ἔμειναν ὑπὸ τὸν Κωνσταντινουπόλεως. Τίνας δὲ οὗτοι καὶ πόσοι, ὕστερον ἐκχρησόμεθα. Πάλιν ἀπὸ τῆς δυτικῆς διοικήσεως δύο ἐξαρχοὶ ὅμοιοι: ὑπέκυψαν τότε τῷ Κωνσταντινουπόλεως, πρόχροντες τῶν λοιπῶν μητροπολιτῶν, τῶν ὑπὸ τὴν αὐτῶν διοικήσιν, ὁ Θεσσαλονίκης καὶ ὁ Κορίνθου, καὶ ἡκολούθησαν τούτοις καὶ οἱ ὑπ' αὐτοὺς μητροπολιταὶ καὶ ἀρχιεπίσκοποι, καὶ οὗτοι ὑπὸ τὸν Κωνσταντινουπόλεως. Ἄλλὰ καὶ οὗτοι τίνες καὶ πόσοι ἐροῦμεν. Ἄλλὰ καὶ ἡ Σικελία μετὰ ταῦτα, καὶ Καλαβρία γέγονεν ὑπὸ τὸν Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἡ ἁγία Σεβερῖνη, ἡ καὶ Νικόπολις καλουμένη. Εἶχε δὲ ἡ Σικελία πᾶσα ἓνα μητροπολιτην τὸν Συρακοῦσης, αἱ δὲ ἄλλαι πᾶσαι ἐκκλησίαι τῆς Σικελίας ἐπισκοπαὶ ἦσαν τοῦ Συρακοῦσης, καὶ αὐτὸ τὸ Πάνορμον, καὶ τὰ Θερμά, καὶ τὸ Κεφαλοῦδιον, καὶ τὰ λοιπὰ. Ἡ δὲ Καλαβρία πάλιν ἓνα μητροπολιτην τὸν Ἐγγίου. Εἶχε δὲ τὰς ἄλλας ἐκκλησίας ἐπισκοπαί: ὅψ' αὐτῆν, ἦγον τὴν Ταυριάνην, ὅπου ὁ ἅγιος Φαντίνος τὸ μοναστήριον, τὴν Βιδώνην, ἀνθ' ἧς νῦν τὸ Μίλητον, τὴν Κωνσταντίαν, τὴν καὶ Κουσεντίαν ὡν λεγομένην, καὶ τὰς λοιπὰς πάσας, τὰς ὑπὸ τὴν Καλαβρίαν. Ἦν δὲ καὶ ἡ ἁγία Σεβερῖνη μητρόπολις ἔχουσα καὶ αὐτὴ διαφόρους ἐπισκοπὰς, ὡς τὴν Καλλιούσιν, τὰ Ἄσολα, τὴν Ἀχερονσίαν, καὶ τὰς λοιπὰς, καὶ εἰσὶν ἀναγεγραμμέναι καὶ αὐταὶ αἱ ἐκκλησίαι ἐν τοῖς Τακτικαῖς τοῦ Νομοκανόνου ἐν τοῖς ὁνόμασι Κωνσταντινουπόλεως. Ἄλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ Κατάνη ἐπισκοπὴ οὖσα τὸ παλαιὸν τοῦ Συρακοῦσης ἐπιμήτην παρὰ τῶν βασιλέων διὰ τὸν ἅγιον Λεόντιον τὸν ταύτης ἐπίσκοπον, εἰς ἀρχιεπισκοπήν. Διὸ καὶ οὕτως ἔχει ἐπισκοπὰς ὅψ' αὐτῆν. Πλὴν ἐν τοῖς Τακτικαῖς ἀριθμεῖται καὶ αὐτὴ ἐν τοῖς ὁνόμασι Κωνσταντινουπόλεως. Προσετέθησαν γοῦν καὶ ὁ τῆς Σικελίας ὁρῶνος, καὶ ὁ τῆς Καλαβρίας, καὶ ὁ τῆς ἁγίας Σεβερῖνης τῷ Κωνσταντινουπόλεως, ἀποσπασθέντες τῆς Ῥώμης, ὅτε βάρβαροι κατέσχον τὸν Πάπαν, καὶ τὴν Ῥώμην ἠχμαλύτευσαν καὶ ἰδιοποιήσαντο, ὡστερ καὶ ἡ Κρήτη, ὑπὸ τὴν Ῥώμην οὖσα, ὑπὸ τὸν Κωνσταντινουπόλεως γέγονε. Πλὴν πρὸ τούτων ὁ Πάπας εὐρίσκειται κατέχων μέρη τινὰ εὐτελῆ καὶ ἐπισκοπὰς ἐκ μέρους τινὰς ἐν Σικελίᾳ, καὶ Καλαβρίᾳ: τὰς γὰρ μητροπόλεις καὶ τὰς ἐν αὐταῖς ἐξ ὁλοκλήρου κατέχεν ὁ Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῆς τῶν Φράγκων ἐλευσεως. Ἄλλὰ καὶ ἐν τῇ Λογγιβαρδίᾳ, τῇ Ἀπουλίᾳ, καὶ πάσαις ταῖς ἐκεῖ χώραις, τὰς μὲν πολλὰς μητροπόλεις εὐρίσκειται πρώην κατέχων ὁ Κωνσταντινουπόλεως, τὰς δὲ λοιπὰς ὁ Ῥώμης, ὡς καὶ ταύτας τὰς χώρας οἱ δύο ἀνὰ μέρος κρατοῦν. Αὐτίκα γὰρ ὁ μελωδὸς καὶ ποιητῆς κύριος Μάρκος εὐρίσκειται ἐν Ἰδροντῷ σταλεῖς μητροπολιτῆς παρὰ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπεὶ γὰρ τὸ ὄνομα κατὸν πάσης Λογγιβαρδίας τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος οὖσης: ἦν ὑπὸ τὸν βασιλεῖα Κωνσταντινουπόλεως, ὁ δὲ

Πάπας χειρισμένο· ἦν, καὶ ὑπὸ ἕτερα ἔθνη δῆθεν, ἅ διὰ τοῦτο καὶ ὁ πατριάρχης εἶχε τὰς ἐκκ'ησίας, καὶ τὸ Βροντήσιον γὰρ καὶ ἡ Τάρεντος ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως ἐδέχοντο ἱερεῖς, καὶ τοῦτο οὐδεὶς ἀγνοεῖ. Μεθ' ὃ δὲ οἱ Φράγχοι ἀφείλοντο τὸ τοιοῦτον δουκᾶτον, τότε ὁ Ῥώμης ἐχειροτόνησε ἐν πάσαις ταῖς τοιαύταις ἐκκλησίαις. Ὅσῃν γὰρ χώραν κατεῖχεν ὁ βασιλεὺς Κωνσταντινουπόλεως, ἢ μετὰ ταῦτα ἀπὸ ἐθνῶν διαφόρων ἐξενίκησεν, εἰκότως καὶ ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἐχειροτόνησε ἐκεῖ, ὡς τῆς Ῥώμης ἀλλοτριωθείσης παντελῶς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ὑπὸ ἄλλους γεγυνοῦσας. Περὶ δὲ τοῦ ἀνά μέρος κατεῖχεν τὸν Πάπαν τινὰ ἐν Σικελίᾳ πρότερον, δῆλον ἀπὸ τοῦ βίου τοῦ ἀγίου Γρηγορίου τοῦ ἐπισκόπου Ἀκραγαντῶν, ἀλλὰ καὶ τοῦ νῦν λεγομένου Γεργεντίου. Γέγραπται γὰρ ἐκεῖσε **B** δτι ὁ Πάπας ἐχειροτόνησε τὸν ἅγιον Γρηγόριον ἐπίσκοπον Ἀκραγαντῶν. Ἀλλὰ τότε οὐπω ἡ Ῥώμη ἐχωρίσθη τελείως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κατεῖχεν οὖν ἡ Κωνσταντινουπόλεως πρὸ πολλοῦ ἀνά μέρος καὶ Σικελίαν, καὶ Καλαβρίαν. Καὶ ὁ Πάπας ὀλιγοσά τινα, ὡσπερ καὶ ἐν Λογγιβαρδίᾳ ἕως τῆς ἀλλοτριώσεως τοῦ Πάπα. Τότε γὰρ ἠλλοτριώθη καὶ τῶν τοιούτων χωρῶν ὁ Πάπας ἕως τῆς τῶν Φράγκων ἐλεύσεως, ὡς εἴπομεν. Νῦν οὖν κατεῖχε ὁ Θεοφρούρητος θρόνος Κωνσταντινουπόλεως, ὃν ὁ πρωτόκλητος Ἀνδρέας ἐνίδρυσεν πρῶτος, ἐπίσκοπον ἐν αὐτῷ καταστήσας τῆς πόλεως, ἔτι Βυζαντίου ὕψης, μέρος οὐκ ὀλίγον τῆς Εὐρώπης, καὶ τῆς Ἀσίας, καθὼς ἐξῆς δηλώσομεν, τὰ περὶ τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους, τὰ ἀπὸ τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἕως τῆς Προποντιδος, **C** ὅπου ἡ Κωνσταντινούπολις, ἐκεῖστέ τε ἄχρι καὶ Χερσῶνος, καὶ Χαζαρίας, καὶ Γοθίας, καὶ Χαλδίας, καὶ Ἀθασγίας, καὶ Ἰθρίας, καὶ Ἀλανίας· καὶ γὰρ μητροπολιταὶ ἐν αὐτῇ στέλλονται παρὰ τοῦ πατριάρχου. Ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ παρ' ἑστριοὶ πόλεις αὐτῷ ὑπόκεινται, ἦτοι αἱ τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ, καὶ αἱ τῆς Καππαδοκίας πόλεις, καὶ μέρη τῆς Ἀρμενίας, καὶ αἱ Κυκλάδες νῆσοι, καὶ αἱ λοιπαὶ ἅπασαι αἱ ὑπὸ τὴν βασιλείαν Κωνσταντινουπόλεως πολλαὶ τινες οὐσαι, καὶ αἱ μεγίσται δύο νῆσοι, ἡ Κρήτη καὶ Εὐβοία, ὅπου ὁ Εὐριπος, ἀλλὰ καὶ ἡ Πελοπόννησος, καὶ ἡ Ἑλλάς· ἡ γὰρ Κύπρος αὐτοκέφαλός ἐστιν ὡς προεγράφη. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μεγάλην Ῥωσίαν ἀπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως στέλλεται μητροπολίτης. Εἰσὶν οὖν αἱ ἀναγεγραμμέναι ἐπαρχίαι καὶ μητροπόλεις αἱ ὑποκείμεναι τῷ Κωνσταντινουπόλεως αὐταῖ, αἱ ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ τῇ δύσει καὶ τοῖς λοιποῖς μέρεσιν·

- α'. Ἡ Καισάρεια τῆς Καππαδοκίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ἡ'.
 β'. Ἡ Ἐφεσος τῆς Ἀσίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς λδ'.
 γ'. Ἡ Ἡράκλεια τῆς Θράκης ἐν τῇ Εὐρώπῃ, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ιε'.
 δ'. Ἡ Ἀγκυρα τῆς Γαλατίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς η'.
 ε'. Ἡ Κίζυκος τοῦ Ἑλλησπόντου, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ιβ'.
 ς'. Αἱ Σάρδεις τῆς Ἀσίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς κε'.
 ζ'. Ἡ Νικομήδεια τῆς Βιθυνίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ιβ'.
 η'. Ἡ Νικαία τῆς αὐτῆς Βιθυνίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ς'.
 θ'. Ἡ Χαλκηδὼν τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας ἀνευ ὑποκειμένων.

tor obtinebat, vel postea a Barbaris gentibus recuperabat, jure patriarcha Constantinopolitanus ordines habebat; cum Roma modis omnibus a Constantinopoli alienata, aliis se submisisset. Papatam vero partes aliquas antea in Sicilia obtinuisse, manifestum sit ex Vita sancti Gregorii, Agrigentinorum urbis, quæ nunc Gergentium dicitur, episcopi; in ea siquidem scriptum est, papam, sanctum Gregorium Agrigentinorum episcopum ordinasse. Sed eo tempore Roma nondum penitus separata erat a Constantinopoli. Tenebat itaque multos abhinc annos Constantinopolis ex parte et Siciliam et Calabriam: et papa paucula quædam quemadmodum et in Longobardia, usque ad separationem: tunc enim separatus est ab his regionibus papa usque **B** ad Francorum adventum, ut jam diximus. Nunc itaque possidet a Deo conservatus thronus Constantinopolitanus, quem primum vocatus Andrea fundavit, primum episcopum in eo constituens, cum adhuc urbs Byzantium esset, partem non minimam Asiæ Europæque, ut infra indicabimus: quæ sunt circa Adriaticum mare, ab Illyrico usque ad Propontidem, in qua est Constantinopolis, indeque usque ad Chersonem, et Chazariam, et Chaldiam, et Gothiam, et Ahasgiam, et Iberiam, et Alaniam; namque in eam a patriarcha metropolitæ mittuntur. Sed et omnes Istriæ adjacentes civitates ipsi subjiuntur: nec non et Danubii luminis et Cappadociæ urbes, et partes Armeniæ, et Cyclades insulæ, et reliquæ omnes, quæ subsunt imperio Constantinopolitano, multæ illæ quidem: et maximæ insulæ duæ, Creta, et Eubœa in qua est Eurypus: sed et Peloponnesus, et Græcia; namque Cyprus sui juris est, ut supra memoravimus. Quin imo et in magna Russia a patriarcha Constantinopolitano metropolita mittitur. Sunt itaque provinciæ et metropoles, Constantinopolitano subjectæ in Oriente, Occidente, et in aliis regionibus hæ.

1. Cæsarea Cappadociæ, habens episcopatus 8.
 2. Ephesus Asiæ, habens episcopatus 34.
 3. Heraclea Thraciæ in Europa habens episcopatus 15.
 4. Ancyra Galatiæ, habens episcopatus 8.
 5. Cizycus Hellesponti, habens episcopatus 12.
 6. Sardes Asiæ, habens episcopatus 25.
 7. Nicomedia Bithyniæ, habens episcopatus 12.
 8. Nicæa ejusdem Bithyniæ, habens episcopatus 6.
 9. Chalcedon ejusdem provinciæ sine subditis.

40. Side Pamphyliae, habens episcopatus 16.
 41. Sebastia secundae Armeniae, habens episcopatus 7.
 42. Amasea Helenoponti, habens episcopatus 7, cuius episcopatus erat et ipsa Iberia.
 43. Melitene Armeniae, habens episcopatus 9. Ex quibus est et episcopatus Cucusus, quo in exsilium missus est aurea lingua Joannes.
 44. Tyana secundae Cappadociae, habens episcopatus 3.
 45. Gangra Paphlagoniae, habens episcopatus 3.
 46. Thessalonica Thessaliae, habens episcopatus 8.
 47. Claudiopolis Honoriadis, habens episcopatus 5.
 48. Neocaesarea Ponti Polemoniaci, habens episcopatus 7.
 49. Pissinus secundae Galatiae habens episcopatus 8.
 20. Myra Lyciae, habens episcopatus 33.
 21. Stauropolis Cariae, habens episcopatus 26.
 22. Laodicea Phrygiae Capatianae, habens episcopatus 26.
 25. Synada Phrygiae Salutaris, habens episcopatus 20.
 24. Iconium Lycaoniae, habens episcopatus 15.
 25. Antiochia Pisidiae, habens episcopatus 21.
 26. Perge sive Sphaerum Pamphyliae, habens episcopatus 17.
 27. Borinthus Peloponnesi, habens episcopatus 7 :
 1. Damalorum, 2. Argi, 3. Monembasiae, sive Tenarusiae, 4. Cephaleniae, 5. Zacynthi, 6. Zarneres, 7. Mainae.
 28. Athenae Graeciae, habens episcopatus 11.
 1. Eurypi, 2. Dauliae, 3. Coroniae, 4. Andri, 5. Oræi, 6. Seyri, 7. Caristi, 8. Porthmi, 9. Aulonæ, 10. Syrae et Scriphi, 11. Cei et Thermiorum.
 29. Mocesus Cappadociae, habens episcopatus 4.
 30. Crete, habens episcopatus 10.
 31. Ceghium Calabriae, habens episcopatus 13.
 32. Patrae Peloponnesi, habens episcopatus 5 :
 1. Lacedaemonis, 2. Methonæ, 3. Coronæ, 4. Bolianæ, 5. Olenæ.
 33. Trapezus Lazicae, habens episcopatus 25.
 34. Larissa Graeciae, habens episcopatus 17.
 35. Naupactus Nicopolens, habens episcopatus 9.
 36. Philippopolis Thraciae, habens episcopatus 10.
 37. Trajanopolis Rodopes, habens episcopatus 7.

- A
 ι'. Ἡ Σίδη τῆς Παμφυλίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰ ις'.
 ια'. Ἡ Σεβάστεια τῆς δευτέρας Ἀρμενίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ζ'.
- ιβ'. Ἡ Ἀμάσεια Ἐλενοπόντου, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ζ', ἧς ἐπισκοπὴ ἦν καὶ αὐτὴ ἡ Ἰβηρία.
 ιγ'. Ἡ Μελιτηνὴ τῆς Ἀρμενίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς θ'. Ἐξ ὧν ἐστὶ καὶ ἡ ἐπισκοπὴ Κουκουσῶ, ἐν ᾗ ἐξωρίσθη ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶτταν Ἰωάννης.
 ιδ'. Τὰ Τύανα τῆς δευτέρας Καππαδοκίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς γ'.
- ιε'. Ἡ Γάγγρα τῆς Παφλαγονίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς γ'.
- ισ'. Ἡ Θεσσαλονικὴ τῆς Θεσσαλίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς η'.
- ιζ'. Ἡ Κλαυδιούπολις τῆς Ὀνοριάδος, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ε'.
- ιη'. Ἡ Νεοκαισάρεια Πόντου Πολεμονιακοῦ, ἔχουσα ἐπισκοπὰς η'.
- ιθ'. Πισινοῦς τῆς δευτέρας Γαλατῶν ἐπαρχίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ζ'.
- κ'. Τὰ Μόρα τῆς Λυκίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς λγ'.
 κα'. Ἡ Σταυρούπολις Καρίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς κγ'.
 κβ'. Ἡ Λαοδίχεια τῆς Φρυγίας Καπιτωνίης, ἔχουσα ἐπισκοπὰς κς'.
- κγ'. Τὰ Σύναδα Φρυγίας Σαλουτέρας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς κ'.
- κδ'. Τὸ Ἰκόνιον τῆς Λυκαονίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ιε'.
- κε'. Ἡ Ἀντιόχεια τῆς Πισιδίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς κα'.
- C
 κς'. Ἡ Πέργη, ἣτοι τὸ Σύλαιον τῆς Παμφυλίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ις'.
- κζ'. Ἡ Κόρινθος Πελοποννήσου, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ζ'· α'. ἡ τοῦ Δαμαλῶν, β'. ἡ τοῦ Ἀργου. γ'. ἡ Μονεμβασίας, δ'. ἡ Κεφαλληνίας, ε'. ἡ Ζακύνθου, ς'. ἡ Ζημενιάς, ζ'. ἡ Μαίνης.
- κη'. Αἱ Ἀθήναι τῆς Ἑλλάδος, ἔχουσαι ἐπισκοπὰς ια', ὧν ἡ α'. ὁ Εὐρυπίος. β'. ἡ Δαυλίαις. γ'. ἡ Κορωνίας, δ'. ἡ Ἀνδρου. ε'. Ὀραιῶν. ς'. ἡ Σκίρου. ζ'. ἡ Καρύστου. η'. ἡ Πορθμοῦ. θ'. ἡ Αὐλῶνος. ι'. ἡ Σύρας, καὶ Σερίφου. ια'. ἡ Κέως καὶ ἡ Θερμῶν.
- κθ'. Ἡ Μωκωσίς τῆς Καππαδοκίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς δ'.
- λ'. Ἡ Κρήνη, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ι'.
- D
 λα'. Τὸ Ῥήγιον τῆς Καλαβρίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ιγ'.
- λβ'. Αἱ Πάτραι τῆς Πελοποννήσου, ἔχουσαι ἐπισκοπὰς ε'· α'. ὧν πρώτη ἡ Λακεδαιμόνος. β'. ἡ Μεθώνης. γ'. ἡ Κορώνης. δ'. ὁ Βολαίνης. ε'. ὁ Ἐλκοῦ.
- λγ'. Ἡ Τραπεζοῦς τῆς Λαζικῆς, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ιε'.
- λδ'. Ἡ Ἀδρίσσα τῆς Ἑλλάδος, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ις'.
- λε'. Ἡ Ναύπακτος Νικοπόλειος, ἔχουσαι ἐπισκοπὰς θ'.
- λς'. Ἡ Φιλιππούπολις τῆς Θράκης, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ι'.
- λζ'. Ἡ Τραιανούπολις Ῥοδότης, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ζ'.

λη'. Ῥόδος τῶν Κυκλάδων νήσων, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ββ'.

λθ'. Ἡ Φιλίππων Μακεδονίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ζ'.

μ'. Ἡ Ἀδριανουπολις Αἰμιμόντου, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ια'.

μα'. Ἡ Ἱεράπολις Φρυγίας Καπατιανῆς, ἔχουσα ἐπισκοπὰς θ'.

μβ'. Τὸ Ῥεόστολον, ἦτοι ἡ Δίστρα, ἡ τῆς Αἰμιμοντίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ε'.

μγ'. Τὸ Δυβράχιον, ἔχουσα ἐπισκοπὰς δ'.

μδ'. Ἡ Σμύρνα τῆς Ἀσίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ε'.

με'. Ἡ Συρακοῦσα τῆς Σικελίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς κα' α'. ὦν ἡ Κατάνη. β'. ἡ Ταυρομίνη. γ'. ἡ Μεσηνα. δ'. τὸ Κεφαλοῦδη. ε'. τὰ Θερμά. ς'. Πάνορμον. ζ'. Λιλύθαιον. η'. Τρόκαλα. θ'. Ἀκράγας. ι'. Τυνδάριον. ια'. Καρίνη. ιβ'. Λεοντίνη. ιγ'. Ἀλεσις. ιδ'. Γαῦδος νήσος, ιε'. Μελίτη νήσος ἡ λεγομένη Μάλτα. ις'. Λίπαρις νήσος. ιζ'. Βουρκάπος. ιη'. Δίδυμος. ιθ'. Οὔστένα. κ'. Ταίναρος. κα'. τὸ Βασιλοῦδη.

μς'. Ἡ Κατάνη ἐπισκοπή οὕσα Συρακοῦσης, τιμηθεῖσα δὲ διὰ τὸν Ἰάγιον Λεόντα.

μζ'. Τὸ Ἀμμώριον τῆς Φρυγίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς η'.

μη'. Ἡ Κάμαχος τῆς Ἀρμενίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς η'.

μθ'. Τὸ Κοτυαῖον τῆς Φρυγίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ιγ'.

ν'. Ἡ ἁγία Σεβερὶνη τῆς Καλαβρίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ε'.

να'. Ἡ Μιτυλήνη Λέσβου νήσου, ἔχουσα ἐπισκοπὰς ς'.

νβ'. Αἱ νέαι Πέτραι τῆς Ἑλλάδος, ἔχουσα ἐπισκοπὰς δ'.

νγ'. Αἱ Θῆβαι τῆς Ἑλλάδος, ἔχουσα ἐπισκοπὰς γ'.

νδ'. Αἱ Σέρβραι τῆς Θεσσαλίας, ἔχουσα ἐπισκοπὰς νζ'.

νε'. Ἡ Αἰῶνος.

νες'. Τὰ Κέρκυρα.

νεζ'. Ἡ Μεσημβρία.

νη'. Ἡ Ἀμάστρις Πόντου.

νθ'. Αἱ Χῶναι Φρυγίας.

ξ'. Ἡ Πομπηϊούπολις.

ξα'. Ἡ Ἀττάλεια ἀποσπασθεῖσα Συλαίου.

ξβ'. Ἡ Παροναξία ἀποσπασθεῖσα Ῥόδου.

ξγ'. Ἡ Λακεδαιμονία ἀποσπασθεῖσα Πατρῶν τῆς Πελοποννήσου.

ξδ'. Τὰ Μάδουτα ἀποσπασθεῖσα Ἡρακλείας.

ξε'. Ἡ Ἄβυδος ἀποσπασθεῖσα Κιζύκου.

Καὶ αἱ ἀρχιεπισκοπαὶ αἱ ὑποκείμεναι τῷ θρόνῳ Κωνσταντινουπόλεως, καὶ μηδὲν μητροπολίτη ὑποκείμεναι μήτε ἔχουσαι ὑφ' ἐαυτὰς ἐπισκοπὰς, αἱ πᾶσαι τὸν ἀριθμὸν εἰσὶν αὐταί· α'. ἡ Βιζύη. β'. ἡ Λεοντόπολις. γ'. τὸ Πάριον. δ'. ἡ Προκόνησος. ε'. ἡ Κίος. ς'. Ἄσπρος. ζ'. ἡ Κύψελα. η'. ἡ Ψίκη. θ'. Νεάπολις. ι'. ἡ Σέληνη. ια'. ἡ Χερσαῖον. ιβ'. ἡ Μέσην. ιγ'. ἡ Γαρέλα, ιδ'. ἡ Βρύσις. ιε'. ἡ Δέρκους. ις'. ἡ Καρα-

38. Rhodus Cycladum Ins. habens episcopatus 12.

39. Philippi Macedoniae, habens episcopatus 7.

40. Hadrianopolis Haemimonti, habens episcopatus 11.

41. Hierapolis Phrygiae Capatianae, habens episcopatus 9.

42. Rhodostolum, seu Distra Haemimonti, habens episcopatus 5.

43. Dyrrhachium, habens episcopatus 4.

44. Smyrna Asiae, habens episcopatus 5.

45. Syracusae Siciliae habens episcopatus 21 : 1. Cataniae, 2. Taurominae, 3. Messenae, 4. Cephalundii, 5. Thermorum, 6. Panormi, 7. Lilybaei, 8. Trocalorum, 9. Acragantis, 10. Tyndarii, 11. Carines, 12. Leontines, 13. Alesae, 14. Gaudi Insula, 15. Melita Insula quae dicitur Malta, 16. Liris Insula, 17. Vulcani, 18. Didimy, 19. Ustiniae, 20. Tonnari, 21. Basilundii.

46. Catania, quae cum Syracusani esset episcopatus, propter sanctum Leonem in archiepiscopatus dignitatem protracta est.

47. Ammorium Phrygiae, habens episcopatus 8.

48. Camachus Armeniae, habens episcopatus 8.

49. Cotyaeum Phrygiae, habens episcopatus 13.

50. Sancta Severina Calabriae, habens episcopatus 5.

51. Mitylene Lesby Insulae, habens episcopatus 6.

52. Novae Petrae Graeciae, habens episcopatus 6.

53. Thebae Graeciae, habens episcopatus 3.

54. Serrae Thessaliae, habens episcopatus 57.

55. Aeonis.

56. Corcyra.

57. Mesembria.

58. Amastris Ponti.

59. Chonae Phrygiae.

60. Pompeiopolis.

61. Atalia a Syleo avulsa.

62. Paronaxia a Rhodo avulsa.

63. Lacedaemonia a Patris Peloponensi avulsa.

64. Madyta ab Heraclaea avulsa.

65. Abydus a Cyzico avulsa.

Archiepiscopatus item qui throno Constantinopolitano subjacent, nulli tamen Metropolitanorum obnoxii, neque sub se habentes episcopatus, omnes sunt : 1. Bizyra, 2. Leontopolis, 3. Parium, 4. Pronconesus, 5. Cius, 6. Aspros, 7. Cypsela, 8. Psice, 9. Neapolis, 10. Selga, 11. Cherso, 12. Mesenae, 13. Garela, 14. Bysis, 15. Dercus, 16. Carabzya, 17. Lemnus, 18. Leuca, 19. Misthia, 20. Puda-

chthoe, 21. Perme, 22. Bosphorus, 25. Cotradia, A
24. Codræ, 25. Carphates, 26. Cotro, 27. Rhizavam,
28. Gotthia, 29. Syglia, 30 Phylli, 31. Ægina,
32. Pharsala, 33. Anchialus, 34. Heraclei. Hæ
omnes civitates et provinciæ throno Constantino-
politano annumerantur.

De hypothesibus vero et suppositionibus partium
seu regionum Occidentalium, verbi gratia Romæ,
Longobardiæ, et Siciliæ, ego apud te disseram, ea
qua par est libertate, et quæ decet tui observantis-
simum cultorem. Cum nimirum quidam ex Oriente
populi limites suos egrederentur, et imperium Roma-
num invaderent, quia imperator qui tunc rerum
potiebatur non poterat illis multum negotii faces-
sere, tunc exortus est Desiderius et factus est rex
Lombardiæ et expugnatis omnibus castris et ca-
stellis quæ erant circa Romam, illa eruit et funditus
evertit. Postea vero Romam ipsam aggressus
est, quam sub jugum mittere tentavit. Cum autem
qui tunc sedem pontificalem occupabat papa non
esset par tanto molimini, nec illi vires sufficientes
suppetere, legatos ad Pipinum Franciæ regem
misit, eo quod nulla spes affulgeret opem, et copias
auxiliares ab imperatore Romanorum accipiendi.
Ea vero promissione Pipinum obstrinxit, quod si
ab illo subsidium posset obtinere, illico diadema
et Coronam Romæ illi esset concessurus. Nulla
mora Pipinus cum Carolo filio castra movet, et
brevis Alpium juga superavit. Providentia vero
divina factum est ut Pipinus in Longobardia tunc
degens nulla habita pugna, solaque Pipini fama
perterritus fuga sibi consulere, et in arcem Cre-
monæ reciperet. Insecutus vero Pipinus, illum et
castrum obsidione cinxit, quo expugnato, illum et
subditos captivos habuit. Statim vero misit Carolum
filium suum ad papam tanquam prodromum et
præcursorem, qui omnia Romæ pararet et dispone-
ret ad solemnia suæ coronationis. Carolum autem
pontifex et Romani maxime cum honoris signifi-
catione acceperunt; cum vero Pipinus ipse Romanum
tandem pervenisset, eaque spe se jactaret, quod
corona esset decorandus, hoc non potuit obtinere,
regerentibus ipsi papa et Romanis, se vehementer
vereri ne Romanorum imperator fugatis hostibus
victor illos adoriretur et contra illos arma move-
ret; quapropter tunc temporis, patricii dignitate
illum tantum ornare voluerunt; postquam illum
honorifice excepissent, rexque juramento se ob-
strinxisset se Ecclesiæ futurum tutorem et vindic-
cem. Illo autem domitionem parante, et in Fran-
ciam reverso, moritur pontifex Romanus, quo e-
vivis sublato alius locum occupavit cui Leoni nomen
erat. Post aliquod temporis intervallum, contra istum
papam insurrexerunt tantoque dedecore et contum-
eliis illum sunt prosecuti ut et illum naribus
truncarent. Roma ergo egressus cum suis cardinali-

63. ὕη. ιζ'. ἡ Ἀἴμωνος. ιη'. Λευκάς. ιθ'. ἡ Μίθθεια,
κ'. ἡ Πιδαχόθη. κα'. ἡ Πέρμη. κβ'. ἡ Βόσπορος. κγ'.
ἡ Κοτράδεια. κδ'. αἱ Κόρβαι. κε'. ἡ Κάραθος. κς'.
ἡ Κοτρώ. κζ'. τὸ 'Ρύζιον. κη'. ἡ Γοτθία. κθ'. ἡ
Σουγδία. λ'. αἱ Φοῦλλοι. λα'. ἡ Ἀίγινα. λβ'. τὰ Φάρ-
σαλα. λγ'. ἡ Ἀγχιάλος. λδ'. τοῦ Ἡρακλίου. Αὐταὶ
πᾶσαι αἱ πόλεις καὶ ἐπαρχίαι τοῦ θρόνου Κωνσταν-
τινουπόλεως.

Περὶ δὲ τῶν ὑποθέσεων τῶν Δυτικῶν μερῶν,
ἤγουν τῆς Ῥώμης, τῆς Λογγιβαρδίας, καὶ τῆς Σα-
κελίας, ἰδοὺ τολμηρῶς ὁ δοῦλός σου ἀναφέρω. Ὅτι
κατὰ τῆς τῶν Ῥωμαίων βασιλείας, οἱ ἐξ Ἐφῶς
ἐξεληθόντες ἐπεχείρησαν, διὰ τὸ μὴ πρὸς τοῦτους
ἀσχολεῖσθαι τὴν τότε βασιλείαν, τότε καὶ ὁ Δεσιδέριος
ἐπανάστη καὶ ἐγένετο βῆξ τῆς Λομπαρδίας, κρη-
τήσας δὲ καὶ τῆς Λογγιβαρδίας τὰ γύροθεν τῆς Ῥώ-
μης κάστρα καὶ καστέλλια πάντα καθείλεν. Ἐκτετα-
δὲ καὶ κατὰ τῆς Ῥώμης ἐπεχείρησεν ὁ γούν τότε ὢν
Πάπας μὴ θυνάμενος ἄρτι ποιῆσαι, ἀπέστειλεν εἰς
τὸν βῆγα Φραγγίαν τὸν Πιπίνον διὰ τὸ μὴ σχεῖν τῆν
ἀπὸ τοῦ βασιλείως τῶν Ῥωμαίων βοήθειαν· καὶ
ὑπεσχέθη αὐτῷ ὡς εἰ γὰρ τῆς αὐτοῦ ἐπετύχη βοήθεια,
ἵνα δώσῃ αὐτῷ στέμμα ἐν τῇ Ῥώμῃ. Κιήσας ἐν
ὁ Πιπίνος μετὰ καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ Καρούλου, τὴν
δρῆ τῶν Ἀλπεων διεπέρασε. Προνοία δὲ Θεοῦ, διά-
γων ὁ Δεσιδέριος ἐν τῇ Λογγιβαρδία, ἀπὸ μόνης
τῆς τοῦ Πιπίνου φήμης κατελύθη, καὶ χωρὶς πά-
μου φεύγων, εἰς τὸ κάστρον τὸ Κρέμμαται εἰσῆλθε.
Καὶ ὀπίσω αὐτοῦ ὁ Πιπίνος παρακαθίσας αὐτὸν
μετὰ καὶ τοῦ φουδάτου αὐτοῦ, κατέσχευεν αὐτὸν καὶ
τοὺς ὕπ' αὐτὸν, καὶ εὐθύς ἀπέστειλεν εἰς τὸν Πάπαν
τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν Κάρουλον, ὡς ἂν προσδοκῆται
καὶ οικονομῆσθαι τὸ στεφθῆναι τὸν αὐτοῦ πατέρα
ἐν τῇ Ῥώμῃ. Καὶ τὸν μὲν Κάρουλον ἐντίμως ὁ Πά-
πας καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ὑπεδέξαντο, ἐλθόντος δὲ τοῦ
Πιπίνου πρὸς τὴν Ῥώμην, καὶ ἔχοντος ἐλθεῖν τοῦ
στεφθῆναι, οὐκ ἐπετρέπη τοῦτο γενέσθαι παρὰ τοῦ
πάπα καὶ τῶν Ῥωμαίων, εἰπόντων αὐτὸν αὐτῷ
πτοεῖσθαι τοῦτους μήπως ἰσχύσας ὁ βασιλεὺς Ῥω-
μαίων, κατ' αὐτῶν ἐπιχειρήσῃ. Διὰ τοῦτο γούν ἐτί-
μησαν αὐτὸν τὸ τότε Πατρίκιον, ἐντίμως ἐν τῇ
Ῥώμῃ ὑποδεξάμενοι, ἐκείνου δόξαντος εἶναι ἐκείνου
τὴν τῆς Ἐκκλησίας ἐκδικήσιν. Ὑποστρέψαντος δὲ
αὐτοῦ ἐν τῇ Φραγγίᾳ καὶ τοῦ πάπα τελευτήσαντος
ἕτερος πάπας γέγονε Ἀλιὸν ὀνομαζόμενος, καὶ μετὰ
παρέλευσιν καιροῦ τίνος ἐπαναστάτης οἱ Ῥωμαῖοι
κατὰ τοῦ τοιοῦτου πάπα, τοσοῦτον αὐτὸν ἠτίμασαν,
ὥστε καὶ ῥινόμητον ἔθεοντο. Κοι ἐξελεθὼν οὗτος ὁ
πάπας μετὰ τῶν καρδινάλιων αὐτοῦ, ἀπῆλθεν εἰς
Φραγγίαν πρὸς τὸν Κάρουλον, ὡς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ
τοῦ Πιπίνου τελευτήσαντος. Καὶ εὐθύς παρικήσας
τοῦτον, καὶ ἦλθε κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Εἰσελθὼν δὲ
εἰς τὴν Ῥώμην κατέσχευε τοὺς πρωταίτους, καὶ τὴν
φλώσας αὐτοὺς ἐξορίστους πεποίηκε, καὶ μετὰ τὴν
ἀπαρτίσας τὰς δουλείας αὐτοῦ πάπας μετὰ τοῦ
Καρούλου, εἶπε πρὸς αὐτὸν, ὡς εἶπερ θείης σε-
φθῆσαι παρ' ἐμοῦ, ὁμοσαι καὶ συμφώνησαι, μὴ
ἔχειν ἐπ' ἀδείας εἰς τὴν Ῥώμην κατὰ ταύτην ἐ-

χεσθαι, ἢ καὶ κατὰ τὰ μέρη αὐτῆς, εἰ μὴ πω παρ' ἐμοῦ, ἢ τῶν διαδόχων μου προσκληθῆς ἢ σὺ ἢ οἱ μετὰ σέ, καὶ ἤνικα σε προσκαλεσώμεθα πρὸς ἐκδικησιν τῆς Ἐκκλησίας, ἔχειν ἐπάναγχες τοῦτο ποιεῖν.

Ἐπεὶ δὲ ἡ χώρα αὐτῆ ἐστὶ δίκαια τοῦ τῶν Ῥωμαίων βασιλέως, γενέσθωσαν μέσον ἡμῶν συμφωνίαι, ἵνα σὺ μὲν ἔχῃς τὴν Λομπαρδίαν καὶ τὰς πλησίον αὐτῆς χώρας, ἐγὼ δὲ ἵνα ἔχω Τοσκάναν, καὶ ἀπὸ τῆς Ῥώμης· μέχρι τῆς Λογγιβαρδίας, καὶ τῆς Σικελίας, καὶ διεκδικῆς ταύτας, ἐάν τις κατ' αὐτῶν ἐπιχειρῇ, καὶ ἵνα φυλάττηται τὰ δίκαια, καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς Ῥώμης. Καὶ μετὰ τὸ στεψθῆναι σε παρ' ἐμοῦ ἐπαίρης με ἀπὸ τοῦ βεγίνου τοῦ ἵππου μου, καὶ διασώζης με μέχρι καὶ τοῦ παλατίου μου, καὶ ἔχῃς ἐμὲ καὶ τοὺς διαδόχους μου, κυρίου Πάπας, καὶ ἀπονέμης αὐτοῖς τὴν προσίχουσαν τιμὴν, καὶ οὕτως αὐτὸς μετὰ τὸ στέψαι σε ὀνομάζω βασιλέα. Τοῦτων οὖν πάντων συμφωνηθέντων μέσον αὐτῶν διὰ γραφῶν ἀμοιβαίων, καὶ δι' ὄρκου τοῦ Καρούλου βεβαιωθέντων, ἐκράτησε καὶ κρατεῖ μέχρι καὶ τοῦ παρόντος ἡ τοιαύτη συνθήβεια.

vi. dicaturum si aliquis illas invadere moliat, ut jura libertasque Romana sarta et tecta conserventur. Postquam vero coronatus a me fueris, reges me freno et habenis equi mei, salvumque me et incolentem ad palatium usque meum reduces. Me autem et successores meos, ut dominos papas habebis, et illis honorem, congruentemque observantiam tribues; ego vero postquam a me fueris coronatus, imperatoris nomen et titulum tibi tribuam. Quibus omnibus inter illos concessis, et chartis instrumentisque scriptis respectivis munitis, juramentoque Caroli firmatis et roboratis, consuetudo ista obtinuit et obtinet ad præsens usque tempus.)

Μαρτίου κγ' ἐτελειώθεν κατὰ τὸ ἄγια' τοῦ Σω- C τῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔτος, ἐν Ἰωα νίνοις γειρὶ Χριστοδούλου υἱοῦ Δημητρίου Μεγελιοῦ.

A bus in Franciam perrexit, ad Carolum qui locum occupabat patris qui fato functus erat. Statim vero illum flexit, et contra Romanos expeditionem movit. Et Romam ingressus primos seditionis auctores corripuit, oculisque orbatos in exilium deportandos curavit. Et postquam cum Carolo omnes suas injurias reparasset, et vindicasset servosque omnes restituisset, his verbis Carolum adortus est: Si vis a me coronari, juramento hoc fœdus inter nos confirmes, te nimirum eo invivrecundix et impudentix nunquam deventurum, ut contra Romam illiusque vicina loca hostis accedas, sed tantum cum a me successoribusque meis tu tuique posteri eo fuerint invitati et cum te vocabimus, ad Ecclesiam vindicandam te tanquam ad negotium prorsus necessarium celeriter advolaturum. Et quandoquidem tota regio est juris imperatoris Romani, hoc inter nos incatur pactum, te occupaturum Longobardiam et regiones illi adjacentes, me vero possesurum Toscaniam, et Regiones a Roma Longobardiam et Siciliam usque circumfusas; et te illas

C Explicit hoc opus, 23 Mart. ann. 1611 Salvatoris nostri Jesu Christi, in Joanninis manu Christuduli filii Demetrii Michaelii.

JOANNES ANTIOCHENUS

NOTITIA

(Joan. Bapt. Cotelierius in Monumentis Ecclesiæ Græcæ, I, 159).

Se vixisse sub medium sæculi duodecimi satis indicat Joannes noster, cum ait ab hæresi Iconomachica ad ætatem suam effluxisse annos quadringentos (a). Unde Theodorus Balsamon labente eo sæculo mentionem illius facit, huncque tractatum improbat, attendens ad jus novum temporis sui. Accipe verba illius, ad can. 13, vii Synodi: Τὰ ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ παρόντος κανόνος γεγραμμένα παρ' ἡμῶν ἀρχέσουσι τῷ βουλομένῳ εἰς τὸ μὴ προσέχειν τοῖς παρὰ τοῦ πατριάρχου ἐκείνου Ἀντιοχείας κυροῦ Ἰωάννου γραφεῖσι, χάριν τοῦ μὴ δίδωσθαι προσώποις μοναστήρια, καὶ ὀνομάζουσι τὸ ἔργον τοῦτο ἀσέβειαν. Πάντως γὰρ κατακρατήσῃ τούτων, ὁ πρὸς τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου εἰκουμηνικοῦ κυροῦ Σεργίου γεγωνὸς τόμος, ἐρμηνεύσει πῶς ὀφείλουσι νοεῖσθαι τὰ τῶν κανόνων μετὰ συνοδικῆς συμπράξεως. *Quæ a nobis scripta sunt in præsentis canonis expositione, sufficient ei qui voluerit, ut non assentiantur iis quæ ab illo patriarcha Antiochiæ domino Joanne scripta sunt, ut non dentur monasteria personis, ubi et hoc opus impietas nominatur. His enim omnino prævalebit qui a sanctissimo patriarcha universali domino Sergio factus est tomus, qui interpretatur cum synodali consensu quo modo debeant canonum decreta intelligi.* Quibuscum jungenda quæ habet Matthæus Blastares Elemento E, cap. 22, necnon ista notatio ad Balsamonem, respiciens Nomocanonem Photii, quam profert vir doctissimus Guillelmus Beveregius: Σημειώσαι τὰ ἐν τῇ παρούσῃ ἐρμηνείᾳ γραφέντα, χρησιμώτατα ὄντα χάριν τῶν κατὰ δωρεὰν καὶ κέρους διδομένων μοναστηρίων παρὰ τῶν ἀρχιερέων. Καὶ μὴ προσῆχ; τοῖς ἐν τῷ α' κεφ. τοῦ ια' τίτλ. γραφεῖσι παρὰ τοῦ ἐκθεμένου τὸ Νομοκάνων. Ὅτι ἢ α' διατάξις τοῦ β' τίτλου τῶν Νεαρῶν, ἥτις ἐστὶ κεφ. ι' τῆς ζ' Ἰουστινιανείου Νεαρῶς, οὐκ ἐτέθη εἰς τὰ Βασιλικὰ, καὶ ἐκ τούτου οὐκ ἐνεργεῖ. *Nota quæ in hac Interpretatione scripta sunt, maxime nimirum utilia, monasteriorum causa quæ a Pontificibus dantur in munus et lucrum. Nec attenderis iis quæ capite 1, tituli xi, exarata sunt ab eo qui Nomocanonum exposuit. Quia prima Constitutio secundi Novellarum tituli, quæ est caput x Justinianæ Novellæ vii, non fuit posita in Basilicis; ac eapropter vim non habet.* Itaque, ut ad Joannem patriarcham Antiochenum revertar, paulo junior esse videtur Joanne alio, qui in fine undecimi sæculi floruit, memoraturque a Guillelmo Tyrio, lib. vi, cap. 23. Alberto Aquensi, lib. v, cap. 1; et Orderico Vitali, lib. x. Nostri vero Eclogas asceticas continet codex Cæsareus theologicus 241, apud Lambecium, subnotatum habens: Τέλος τῆς βίβλου τοῦ μακαριωτάτου πατριάρχου Ἀντιοχείας κυροῦ Ἰωάννου, τοῦ ἐν

(a) Contraicit Cas. Oudinus (*De script. eccles.*, II, 842) et Joannem ad annum 1090 revocat. Eius verba hic adducimus, lectori iudicium committentes: Joannes patriarcha Antiochenus, natione Syrus, patria Damascenus, unde Joannes Damascenus Junior dicitur, ob patriam, circa annum 1090 teste Lambecio floruit. Falsum autem esse videtur, quod scribit Joannes Baptistæ Cotelierius in notis ad tomum I. *Veterum monumentorum Ecclesiæ Græcæ*, indicare Joannem nostrum, se sub medium sæculi duodecimi vixisse, cum ait ab hæresi Iconomachica ad ætatem suam annos quadringentos effluxisse: hoc enim intelligi commode potest, ab initio sæculi octavi, quo illa hæresis orta est, nempe ante annum 713 usque ad finem sæculi undecimi quo Joannes iste patriarcha Antiochenus sub Alexio Comneno imperatore vixit, qui ab anno 1081 ad 1118 clavum imperii tenuit: unde recta ac plana quadringentorum annorum, de quibus loquitur dictus Joannes, ad sua usque tempora supputatio: ab anno nimirum 700 ad annum 1100 vel circiter. Ætas verò Joannis patriarchæ Antiocheni fuit anno 1099, sub Urbani II pontificatu Romano, eo tempore quo a Godefrido duce Bulloniensi, Occidentalium cruceignatorum ope Hierosolyma Saracenis occupantibus crepta fuit per deditionem. Id quoque magis patet ex Oratione

hujus Joannis Antiocheni in donationes monasteriorum laicis factas, quam Græca et Latine protulit t. I *Veterum Monumentorum Ecclesiæ Græcæ* idem Cotelierius, ex mss. duobus Regiæ Galliarum bibliothecæ codicibus Græcis 277 et 2616. Inscribitur, Τοῦ ἀγιωτάτου καὶ μακαριωτάτου πατριάρχου Ἀντιοχείας κυροῦ Ἰωάννου, etc.... Φημι δὲ τὸ δὲ δωρεῶς χαρίζεσθαι τὰ ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν μοναστήρια ἀρχουσι, καὶ λαϊκοῖς, καὶ λοιποῖς. *Sanctissimi et beatissimi patriarchæ Antiocheni domini Joannis, etc.... Largiendi, inquam, per donum, virorum mulierumque monasteria, proceribus, laicis et cæteris.* Constat autem, ut supra diximus in *Joanne Scylitzæ seu Curopalate*, hoc factum esse sub initium imperii Alexii Comneni, qui cum omnia fisco imperiali virorum ac mulierum monasteria addixisset, illa in gratiam procerum et laicorum quorum interventu tyrannidem occupaverat, conferbat. Joannes ergo hic, qui adversus corruptionem hanc scribit, florebat sub Alexio Comneno circa annum 1090, non autem anno 1150, sicut erroneè scribunt loco citato in notis Joannes Cotelierius, atque post ipsum Guillelmus Cavus qui nihil excusit, sæculo duodecimo *Historiæ scriptorum ecclesiasticorum* ad annum 1150, pag. 672.

τῆ Ὁξεία. Atque ad eundem, nisi fallor, pertinent quæ ms. Cæsareo, 157, dicuntur *Excerpta Joannis Antiocheni contra Latinos*; necnon verba Joannis Antiocheni episcopi ad Theodorum episcopum Ephesium, de baptismo et communione infantium, quæ adducit Leo Allatius, *De aetate et interstitiis*, in Collatione ordinum etiam apud Græcos servandis, p. 215.

JOANNIS ANTIOCHENI

ORATIO

DE DISCIPLINA MONASTICA ET DE MONASTERIIS LAICIS NON TRADENDIS.

Τοῦ ἀγιωτάτου καὶ μακαριωτάτου πατριάρχου Ἀρτιοχέας κυροῦ Ἰωάννου, τοῦ ἐν τῇ Ὁξείᾳ ῥήσῳ (1) ἀσκήσαντος, λόγος, περὶ τοῦ ὅτι οἱ τὰ μοναστήρια διὰ δωρεῶν λαμβάνοντες, εἴτε ἀρχιερατικῶν εἴτε βασιλικῶν, καὶ ἐκ τῶν μοναστηρίων κέρδη ἔχοντες, ἀσεβοῦσιν. Ὁ δὲ λόγος ἐν προοιμίῳ περὶ τῆς μοναχικῆς πολιτείας διαλυμῖναι· ἄλλος ἐν κεφαλαίοις δεκαοκτῶ συμπληρούμενος. Ἦτοι (2) λόγος διαλυμῖναι τὰ περὶ τῆς νῦν ἐνδυναστευούσης τῆ ἡμῶν Χριστιανῶν πολιτείας, δοκούσης δὲ μὴ εἶναι ἀσεβείας· φημί δὴ τὸ διὰ δωρεῶν χαρίζεσθαι τὰ ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν μοναστήρια ἀρχουσι καὶ λαϊκοῖς καὶ λοιποῖς.

α'. Ὁ Κύριος καὶ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, κλίνας οὐρανοὺς καὶ καταβὰς ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων, σαρκωθείς τε ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς ἀειπαρθένου καὶ ἀληθῶς Θεοτόκου, καὶ σωματικῶς ἡμῖν κατὰ τὴν προφητείαν συναναστραφείς, λόγῳ τε καὶ ἔργῳ τὴν ἰδὴν τῆς σωτηρίας καθυποδείξας ἡμῖν, καὶ διὰ τοῦ τιμίου αὐτοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ ζωοποιῦ θανάτου κατεργήσας τὸν τὴ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τούτεστι τὸν διάβολον, καὶ τῇ δυνάμει τῆς τριημέρου αὐτοῦ ἀναστάσεως ἐκ νεκρῶν, τῶν ἁδου δεσμῶν ἐλευθερώσας τὸ γένος ἡμῶν, πρὸς τοὺς οὐρανοὺς τε οὐδ' οὐκ ἔλιπεν ἐπανερχεσθαι μέλλων, ἔφη τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις· *Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ οὐκ ἔστι μέχρι τούτου, ἀλλ' ἐπήγαγε· διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν, δεκνῶν, ὅτι οὐ μόνον διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἐργασίας τῶν ἐντολῶν, ἣ εἰς αὐτὸν πίστις βεβαιούται. Ἐκείνοι δὲ ἐξελθόντες, φησὶν, ἐκίρουσαν πανταχοῦ, τοῦ Κυρίου συνεργοῦντος, καὶ*

Sanctissimi et beatissimi patriarchæ Antiochiæ domini Joannis qui in Oxia insula monachus fuit, oratio, quod qui monasteria per dona sive pontificum sive imperatorum accipiunt, ac e monasteriis lucra capiunt, impie agant. Oratio autem in priori parte de monastica disciplina agit, totaque capitibus decem et octo concluditur. Sive oratio, qua discepiatur de ea quæ nunc in Christiana nostra republica viget, nec putatur esse impietas: largiendi, inquam, per donum, virorum mulierumque monasteria, proceribus et laicis, cæterisque.

1. Dominus Deusque noster Jesus Christus, qui se de cælis demisit, descenditque ob hominum salutem; qui incarnatus est ex Spiritu sancto et Maria semper Virgine, vere Deipara, atque corporaliter nobiscum, juxta prophetiam, conversatus est¹; qui- que verbo et opere viam salutis nobis demonstravit, ac per venerandam crucem suam et vivificam mortem abolevit eum qui mortis imperium tenebat, hoc est diabolum, necnon virtute suæ a mortuis resurrectionis tertia die factæ, liberavit genus nostrum a vinculis inferni; cum ad cælos, quos tamen non reliquerat, reversurus esset, dixit sanctis suis discipulis et apostolis: *Euntes, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*²; nec in eo dicto stetit; sed subjunxit: *Docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis*: ostendens, non solum per sacram baptismum, sed etiam per mandatorum observationem, fidem in ipsum confirmari. *Illi autem profecti*, inquit evangelista. *prædicaverunt ubique, Domino cooperante, et sermonem confirmante sequentibus signis*. Postquam igitur omnipotenti ejus

¹ Baruch. iii, 38. ² Matth. xxviii, 19, 20. Marc. xvi, 20.

Joan. Bapt. Coteleris notæ.

(1) Ἐν τῇ Ὁξείᾳ ῥήσῳ. Oxæ seu Oxia, et Monasterii in ea insula sibi mentionem sæpe habent auctores *Historiæ Byzantinæ*. Meminit et Novella Manuelis Comneni apud Balsamonem interpretatione canonis 12 synodi vii: Μεγατὴλ τοῦ κατὰ τὴν νῆσον, τῆν Ὁξείαν ἐκ τῆς θέσεως καλοῦσιν, ἧρχε φροντιστηρίου. Cinnamus, lib. ii, cap. 2: Et in co-

dice 283 bibliothecæ Vindobonensis, exstant duæ Epistolæ Gregorii καθηγουμένου τῆς ἐν τῇ Ὁξείᾳ νῆσῳ σεβασμίας μονῆς. Vide Gyllium, lib. iii, de *Bosporo Thracio*, cap. 12.

(2) Ἦτοι. Conjunctionem posui, ut haberes duos codicum duorum titulos.

voluntate, divina prædicatio orbem terrarum occupavit, cunctæque gentes imperio ipsius finem nunquam habituro subjectæ sunt, hæc moderate tolerare non potuit invidia, sen invidiæ pater, auctor malorum draco : sed cum cerneret hominem, quem per fraudem e paradiso expulerat, in cælum redire, omnem, juxta proverbium, lapidem movit, contendens accensam fidem extinguere. Ac primo quidem, per impura instrumenta sua imperatores dico et præsides, qui adhuc præ errore servitute oppressi ab eo tenebantur : fideles ubique constitutos persecutus est, ac omni genere mortis confecit. Deinde cum divinum præconium prævalisset, inexpugnabili nimirum ejus qui persecutionem patiebatur virtute, et ipsos quoque orbis reges cepisset, neque sic spem abjecit malus ille dæmon; verum rursus per hæreses, quæ ab ipso ipsiusque profanis vasis per tempora extortæ sunt, conatus est evertere sanctam fidem. Ut autem etiam hoc modo a sanctis Patribus nostris, qui temporibus suis ad hoc concurrerunt, repulsus est, tanquam machina quædam a muro fortissimo, ipsiusque adversus fidem frameæ defecerunt in finem⁴, alia incessit via. Loquor autem de sanctissimi baptismatis dilatione. Fidelibus persuasit, ut sub extrema vitæ suæ, divino perficerentur baptisate. At beatissimi Patres nostri apostolorumque successores, intuiti damnum inde sanctæ catholicæ et apostolicæ Ecclesiæ proveniens, eam videlicet amittere suos liberos, per mortes subitaneas, per bella, naufragia, cæterosque casus; valido conatu obstiterunt huic inimici machinamento : ac per divinitus inspirata sua documenta et scripta, e quibus sunt illud : *Sapiens quidem Salomon*; et hoc : *Hæri splendido luminum die*, et quæ iis consentanea, omnes eo adduxerunt, ut infantes baptizarentur, atque a parentibus suis, suisque e divino baptisate susceptoribus, sicut Christianos decet, educarentur. Ubi vero etiam hoc propositum non successit impuro illi dæmoni, Christianorum vitam moresque tentavit corrumpere. Sciebat enim fraudulentus, fidem sine operibus esse mortuam⁵. Sed ita quoque sancta Ecclesia, quæ adversus inferorum portas prævalet, ejus superavit argutias, eorumque qui ab illo instigantur, ac abijciunt pœnitentiam. Siquidem sancti Patres nostri, expositis pœnitentiæ modis, et pœnarum generibus ad hominum peccata respondentibus, properarunt per hæc repurgare Ecclesiæ corpus et sacri baptismi gratiam a delictis obrutam, iterum fidelibus restituere. Unde pœnitentium ingens multitudo ad ecclesias confugiens, sibi que impositas pœnas suscipiens, remissionis solutionem consequabatur. Verumtamen diaboli immundorumque qui cum ipso sunt, spirituum violenta improbitas, vitæ pela-

Α τὸν λόγον βεβαιούντος διὰ τῶν ἐπακολουθούτων σημείων. Τῷ παντοδυνάμῳ τοῖνον αὐτοῦ νεύματι, τοῦ θεοῦ κηρύγματος; τὴν τοῦ κόσμου γύρον διαλαβόντος, καὶ πάντων τῶν ἐθνῶν τῇ ἀτελευτήτῃ αὐτοῦ βασιλεῖξ ὑποταγέντων, οὐκ ἔμελλε ταῦτα πρῶτως οἴσειν ὁ φθόνας, ἦτοι ὁ τοῦ φθόνου πατήρ, ὁ ἀρχέκακος δράκων· ἀλλ' ὄρων τὸν ἀνθρώπον, ὃν δι' ἀπίτης τοῦ παραδείσου ἐξέωσεν, εἰς οὐρανὸν ἀνερχόμενον, πάντα λίθον ἐκίνησε, τὸ τοῦ λόγου, τὴν ἐξαφθεῖσαι πίστιν κατασθεῖσαι φιλονεικῶν· πρῶτα μὲν διὰ τῶν ἀκαθάρτων αὐτοῦ ὀργάνων, βασιλείων φημί καὶ ἀρχόντων, τῶν ἐτι τῇ πλάνῃ αὐτῷ δεδουλωμένων, τοῦ ἀπανταχοῦ πιστοῦς διώκων, καὶ παντοιοτρόπως καταφονεύων· ἔπειτα τοῦ θεοῦ κηρύγματος ὑπερισχύσαντος, τῇ ἀμάχῃ δηλαδὴ τοῦ διωκόμενου δυνάμει, καὶ αὐτῶν τῶν τῆς γῆς βασιλείων ἐπιλαθομένου, οὐδ' οὕτως ἀπέγνων ὁ πονηρὸς δαίμων ἐκεῖνος· ἀλλὰ καὶ αὐθις διὰ τοῦ κατὰ καιροῦς ὑπ' αὐτοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ βεβήλων σκευῶν ἀναφυόμενων αἰρέσεων, ἐπειρᾶτο τὴν ἁγίαν ἀνατρέψαι πίστιν. Ὡς δὲ καὶ οὕτως ὑπὸ τῶν ἁγίων Πατέρων ἡμῶν τῶν εἰς τοῦτο κατὰ καιροῦς συντρεχόντων, ἀπεκρούσθη, ὡσπερ τι μηχάνημα τείχους ὀχυρωτάτου· καὶ αὖ κατὰ τῆς πίστεως ἐξέλιπον αὐτοῦ ῥομφαλαὶ εἰς τέλος· ἑτέραν ἤλθεν ὁδόν· λέγω δὴ, τὴν τοῦ παναγίου βαπτίσματος ὑπέρθεσιν· τοὺς πιστοὺς ἀναπέθειν, περὶ τὰ ἔσχατά πῦρ τῆς ἑαυτῶν ζωῆς θεῖω τελειοῦσθαι βαπτίσματι. Ὡς δὲ ἐώρων οἱ τρισόλδιοι Πατέρες ἡμῶν καὶ τῶν ἀποστόλων διάδοχοι τὴν ἐκ σοῦτου τῇ ἁγίῃ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ γινομένην βλάβην, ζημιουμένην αὐτὴν δηλονότι τὰ ἴδια τέκνα, διὰ τε αἰωνιδίων θανάτων, διὰ τε πολέμων, ναυαγίων τε καὶ λοιπῶν συμπτωμάτων· ἐνστασιν ἰσχυρὰν ἐνεδείξαντο, καὶ κατὰ τῆς τοιαύτης τοῦ ἐχθροῦ μηχανουργίας, καὶ διὰ τῶν θεοπνεύστων αὐτῶν διδασκαλιῶν καὶ συγγραμμάτων· ἐξ ὧν εἰσι (2*), τὸ, Ὁ μὲν σφός Σολομών, καὶ τὸ, Χθὲς τῇ λαμπρᾷ τῶν ζώων ἡμέρᾳ, καὶ τὰ τοῦτων ἀκόλουθα· πάντας ἀνέπεισαν νηπίους βαπτίζεσθαι, καὶ διὰ τῶν γονέων αὐτῶν, καὶ τῶν ἐκ τοῦ θεοῦ βαπτίσματος ἀναδόχων, Χριστιανικῶς ἀνατρέφεσθαι. Ὡς δὲ καὶ τοῦ τοιοῦτου σκοποῦ ἀπέτυχεν ὁ μιαιφόνος δαίμων ἐκεῖνος, τὴν τῶν Χριστιανῶν πολιτείαν διαφθεῖραι ἐσπούδασεν. Ἐγένετο γὰρ ὁ δόλιος ὅτι ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστιν. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἡ τῶν τοῦ ἔθου πύλων κατισχύουσα Ἐκκλησία ἁγία ὑπέρισχυσε τῶν αὐτοῦ σοφισμάτων, καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐνεργουμένων καὶ τὴν μετάνοιαν ἀπαγορευόντων. Οἱ γὰρ ἅγιοι Πατέρες ἡμῶν μετανοίας τρόπους ἐκθέμενοι, καὶ ἐπιτιμιῶν ἰδέας ἀναλόγους τοῖς τῶν ἀνθρώπων ἁμαρτήμασιν, ἐσπευδον δι' αὐτῶν ἀνακαθάρσει τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τὴν ὑπὸ τῶν ἁμαρτιῶν συγχωσθεῖσαν χάριν τοῦ ἁγίου βαπτίσματος τοῖς πιστοῖς ἀνακαλεῖσθαι πάλιν. Ὅθεν καὶ τῶν μετανοούντων οἱ δημοῖ ταῖς ἐκκλησίαις προσφεύγοντες, καὶ τὰς ἐπιτιθεμέ-

⁴ Psal. ix, 7. ⁵ Jac. ii, 20, 26.

Joan. Bapt. Coteleris notæ

(2*) Basilii homilia 15; Greg. Naz. or. 40.

νας αὐτοῖς ἐπιτιμίας καταδεχόμενοι, τὰς ἀφεισίμους ἁλῦσεις ἐλάμβανον. Ἄλλ' ὅμως ἡ τοῦ διαβόλου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἀκαθάρτων πνευμάτων ἐπήρεια, τὴν τοῦ βίου θάλασσαν ἐκταράσσουσα, καὶ αὐτοὺς δὴ τοὺς μετανοοῦντας, πρὸ τοῦ διανῦσαι τὴν χρόνον τῶν, ἐξέρων ἁμαρτιῶν κύμασι καταβάπτιζεν.

β'. Ἐπεὶ οὖν λίαν ἐργῶδες καὶ δυσκατόρθωτον, ἔνα μὴ λέγω ἀδύνατον, τοῖς πᾶσιν ἐφάνη, τὸ τῆ θαλάσσει τοῦ βίου ἐμπλέοντα ἀβρόχους διατηρεῖσθαι· ἤκουον δὲ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἐν τοῖς ἁγίοις καὶ ἀχράντοις αὐτοῦ Εὐαγγέλιοις λέγοντος· Οὐδεὶς δύναται δυοῖ κυριοῖς δουλεῖν· ἢ γὰρ τὸν ἓνα μισήσει, καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει· ἢ ἐνὸς ἀρθέξεται, καὶ τοῦ ἕτερου καταφρονήσει. Οὐ δύνασθε Θεῷ δουλεῖν καὶ μαμμωνᾷ. Καὶ πάλιν· Ἐἰ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθήτω μοι. Καὶ πάλιν· Ἐἰ τις ἐρχεται πρὸς με, καὶ οὐ μισεῖ τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, οὐ δύναται μου εἶναι μαθητής. Καὶ αὖθις· Ὁ φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ οὐκ ἔστι μου ἀξιος. Καὶ ὁ ἀγαπῶν υἱὸν ἢ θυγατέρα ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἔστι μου ἀξιος. Καὶ ὁ οὐ λαμβάνει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἔστι μου ἀξιος, καὶ πρὸς τοὺς εἰπόντας αὐτῷ· Ἰδοὺ ἡμεῖς ἀφῆκαμεν πάντα, καὶ ἠκολούθησάμεν σοι· τί ἄρα ἔσται ἡμῖν; φησὶ, Ἄμην λέγω ὑμῖν ὅτι ὑμεῖς οἱ ἀκολουθήσαντές μοι, ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ δευ καθίσθη ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνον δόξης αὐτοῦ, καθίσεσθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ πῦς ὁ ἀφῆκεν οἰκίαν, ἢ πατέρα, ἢ μητέρα, ἢ ἀδελφούς, ἢ γυναικᾶ, ἢ τέκνα, ἢ ἀγροὺς, ἔνεκεν ἐμοῦ καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, ἑκατονταπλασίονα λήψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει. Ταῦτα τοῖνυν καὶ τὰ τούτων ἀκόλουθα ἀκούοντες οἱ πιστοὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀνὰ τὰς ἐκκλησίας τῆς οἰκουμένης ἀναγινωσκόμεθα, ἤρξαντο ἀναχωρεῖν· ὅσοι δηλαδὴ τῷ θεῷ φῶς γεγονάσι κάτοχοι, καὶ τὰ δρη κταλαλαμβάνειν, καὶ ἀσκητικῶς ἑαυτοὺς γυμνάζειν. Τῆς δὲ φήμης αὐτῆς φανεροποιούσης, ἐφοίτων πρὸς αὐτοὺς πολλοί· ἐξ ὧν τινες, τὸ ἀγαθὸν μιμούμενοι, εἴλοντο τούτοις συζῆν· καὶ λοιπὸν ἤρξαντο κατ' ὄλιγον πληθύνεσθαι, καὶ μοναστήρια ὀνομάζεσθαι· ἐκ τῆς Αἰγύπτου μάλιστα τοῦ ἀγαθοῦ τούτου ἀπαρξάμενου, καὶ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης διαδοθέντος· καθὼς φησὶν ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ἐν τοῖς προοιμίοις τοῦ βίου τοῦ [α]. ἁγίου καὶ ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν] μεγάλου Ἀντωνίου, καὶ ὁ ὀσιομάρτυς Πατὴρ ἡμῶν Θεόδωρος ὁ Στοδιτῆς ἐν τῇ θείᾳ ὑμνολογίᾳ τῇ πρὸς ἕτεροι.

γ'. Ἀξίζονόμενοι τοῖνυν καὶ ἐπιτιθέοντες ὁσήμεραι τοῦ θεοῦ τῶν μοναζόντων τάγματος [α]. συστήματος] ἀνὰ τὸν κόσμον ὅλον, ἔδοξε τῇ τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας θεσμοθεσίᾳ [α]. νομοθεσίᾳ] μετὰ τὰς ἑραρὰς εὐθὺς τελειώσεις τελειοτικῆν καὶ αὐτοῖς δωρη-

gum perturbans, ipsos quoque poenitentes, antequam confecissent poenarum ob priora peccata inunctarum tempus, aliorum delictorum fluctibus demergebat.

τῆς ἐπιτιμίας τῶν προγεγονότων αὐτοῖς ἁμαρτημάτων.

2. Quandoquidem igitur valde operosum factumque difficile, ne dicam impossibile visum est cunctis, navigando per vitæ mare, servari a fluctibus illæsos; audiebant autem Deum ac Servatorem nostrum in sanctis et incontaminatis Evangeliiis suis dicentem: *Nemo potest duobus dominis servire; aut enim unum odio habebit, et alterum diligit: aut unum sustinebit, et alterum contemnet. Non potestis Deo servire et mammonæ*¹. Et iterum: *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me*². Rursusque: *Si quis venit ad me, et non odit patrem suum et matrem, adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus*³. Et adhuc: *Qui amat patrem aut matrem plusquam me, non est me dignus. Et qui diligit filium aut filiam super me, non est me dignus. Et qui non accipit crucem suam, et sequitur me, non est me dignus*⁴. Atque ad eos qui dixerant ei: *Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te; quid ergo erit nobis?* ait: *Amen dico vobis, quod vos qui seculi estis me, in regeneratione cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel. Et omnis qui reliquerit domum aut patrem, aut matrem, aut fratres, aut uxorem, aut filios, aut agros, propter me et propter Evangelium, centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit*⁵. Hæc igitur, hisque consentanea fideles audientes singulis diebus per orbis ecclesias legi, secedere cœperunt, quoiquot nimirum tenebantur divino timore, et ad montes proficisci, atque se exercere in vita ascetica et monastica. Quod cum fama percrebuisset ad eos veniebant multi; quos inter quidam bonum imitantes, cum illis vivere constituerunt; sicque deinceps paulatim cœperunt multiplicari, et vocari monasteria; cum id boni præcipue ab Ægypto originem duxisset, ac ubique terrarum dimanasset: quemadmodum refert magnus Athanasius in Proœmiis Vitæ magni Antonii, necnon sanctus martyr Pater noster Theodorus Studita in divino hymno quem de omnibus sanctis cecinit, aliique complures.

πάντας τοὺς ἁγίους αὐτῷ μελισθεῖσθαι, καὶ πλείστοι

3. Cum ergo in dies augetur et progressum faceret per totum mundum divinus monachorum ordo, placuit hierarchis legislatoribus nostris, statim post sanctas consecrationes, ipsis quoque perficientem dare gratiam, eosque invocatione

¹ Matth. vi, 24. ² Matth. xvi, 24. ³ Luc. xvi, 26. ⁴ Matth. x, 37, 38. ⁵ Matth. xix, 27, 28, 29; Marc. x, 29, 30.

consecrante, et sacros faciente initiatione donare; A quemadmodum magnus Dionysius (2°) monachalis consecrationis mysterium tradens, illiusque contemplationem fusius explanans, declarat : quo in loco ordinem et statum mox a sacerdotalibus tribui cis docet, sequentem vero fidelissimæ plebi.

4. Est igitur prædicta monachorum sacra initia- tio, ut in memoriam revocem, ad exemplum divini baptismi, in renuntiationibus et professionibus longe difficilioribus magisque formidabilibus posita : quam secundum baptismum, renovandi prioris vim habens, divini Patres nostri nominaverunt. Illic enim, qui baptizatur, pronuntiat : *Renuntio Satanae, et omnibus operibus ejus, et omni cultui ejus, et omni pompæ ejus : et credo in unum Deum* : quæque sequuntur : Hic vero præter jam dicta ; *Renuntio parentibus, fratribus, cognationibus, amicis, familiaribus, possessionibus, facultatibus, inanique et vanæ cum voluptati tum gloriæ ; et non solum hæc abnego, sed et animam meam, juxta mandatum Domini : et sustineo omnem austeritatem monasticæ vitæ, ac me servo in puritate, virginitate et inopia, propter regnum cælorum : perstoloque in monasterio et vita monachica, usque ad extremum halitum meum, et sequentia. Porro ex mandatis quæ imposita fuerunt matrimonio junctis et cœlibibus, licet hoc discere accuratius. Primis quippe ait beatus Paulus : Viri, diligite uxores vestras, sicut Christus dilexit Ecclesiam. Mulieres, propriis viris sub:ita sitis, sicut Ecclesia Domino¹¹. Et rursus : Patres, dil gite filios¹². Filii, obedite parentibus vestris in Domino¹³, et quæ deinceps. Cœlibibus vero dicta sunt quæ supra posuimus : Si quis venit ad me, et non odit patrem suum, et uxorem, et filios, adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus¹⁴, cum iis quæ sequuntur. Et quæ illic peccata non sunt, imo pro virtutibus habentur, hic sunt delicta venia carentia. Illic enim : *Honorabile connubium¹⁵* ; hic vero connubium, totius subversio est. Nam non modo non amplius erit monachus, qui uxorem duxerit, sed etiam pœnis eorum qui fidem negaverunt erit obnoxius.*

5. Orationem confirmant qui a divinis sanctisque D Patribus nostris, Athanasio Basilio, Nysseno, aliisque eorum temporum, editi sunt ascetici atque a Deo inspirati libri, qui communiter degendi et vivendi rationem, omnemque absolute monachorum vitam et institutionem præstituant. Sed et qui primum in Ægypto compositus fuit maximus liber sanctorum Senum Scetis, Thebaidis et Libyæ, complectens ordine alphabetico sacra eorum gesta et

σασθαι χάριν, καὶ ἀφιερωτικῆς ἐπικλήσεως, καὶ ἱεροουργικῆς αὐτοῦ ἀξιώσαι τελετουργίας [αἱ. τελε. σουργίας] ὡς καὶ ὁ μέγας Διονύσιος τὸ τῆς μοναχικῆς τελειώσεως μυστήριον ἐκτιθέμενος, καὶ τὴν αὐτοῦ θεωρίαν πλατύτερον ἐπεξηγούμενος, διασαφρίζει ἐν οἷς καὶ τὴν μετὰ τὰς ἱερατικὰς εὐθύς τελειώσεις τάξιν τε καὶ στάσιν τούτοις ἀπονεμηθῆνα! φησι, τὴν δὲ μετὰ ταύτην, τῷ πιστοτάτῳ λαῷ.

δ'. Ἔστιν οὖν ἡ δηλωθεῖσα τῶν μοναχῶν ἐπερὶ τελετῆς, ὡς ἐν ὑπομνήσεως λόγῳ, κατὰ μέρησιν τοῦ θελοῦ βαπτίσματος, ἐν ἀποταγαῖς καὶ συνταγαῖς, κατὰ πολὺ ἐργωδαστέραις καὶ φοβερωτέραις συγκειμένῃ· ἦντινα δευτέρον βάπτισμα καὶ τοῦ πρώτου ἀνακαινιστικὸν (2°) οἱ θεοὶ Πατέρες ἡμῶν ἐπωνόμασαν. Ἐκεῖ μὲν γάρ, Ἄποτάσσομαι τῷ Σατανᾷ, φησὶ, καὶ πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ, καὶ πάσῃ τῇ λαρείᾳ αὐτοῦ, καὶ πάσῃ τῇ κομπῇ αὐτοῦ, καὶ πιστεῖν εἰς ἕνα Θεόν· καὶ τὰ ἐξῆς· ἐνταῦθα δὲ πρὸς τῆς εἰρημένους· Ἄποτάσσομαι γορευσίν, ἀδελφοῖς, συγγενεῖσι, φίλοις, συγγήθεσι, κτήσεσιν, δαΐξεσι, τῇ κερῇ τε καὶ ματαρᾷ ἡδονῇ τε καὶ ὀδῇ· καὶ ἀπαρνεῖμαι οὐ μόνον ταῦτα, ἀλλ' ἐτι καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν· κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου· καὶ ὑπομένω πᾶσαν θλίψιν τοῦ μομήμου βίου, καὶ φυλάττω ἑμαυτὸν ἐν ἀγγελίᾳ καὶ παρθενίᾳ καὶ ἀκτημοσύνῃ, διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ παραμένω τῷ μοναστηρίῳ καὶ τῇ ἀσκήσει, ἕως ἐσχάτης μου ἀναπνοῆς, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ἀπὸ τῶν ἐπιτεθεισῶν δὲ ἐντολῶν τοῖς ἐν γάμῳ καὶ ἀγαμίᾳ ἔνεστι τοῦτο μαθεῖν ἀκριβέστερον. Τοῖς μὲν γάρ φησὶν ὁ μακάριος Παῦλος· Οἱ ἄνδρες, ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας ὡμῶν, ὡσπερ ὁ Χριστὸς ἠγάπησε τὴν Ἐκκλησίαν. Αἱ γυναῖκες, ὑποτάσσεσθε τοῖς ἰδοῖς ἀνδράσιν, ὡσπερ ἡ Ἐκκλησία τῷ Κυρίῳ. Καὶ αὖθις· Οἱ πατέρες, ἀγαπᾶτε τὰ τέκνα· τὰ τέκνα, ἀπακούετε τοῖς γορευσίν ὡμῶν ἐν Κυρίῳ, καὶ τὰ ἐξῆς. Τοῖς δὲ ἀγάμοις τὰ προειρημένα. Εἰ τις ἐρχεται πρὸς με, καὶ οὐ μισεῖ τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα, ἐτι δὲ καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, οὐ δύναται μου εἶναι μαθητὴς, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ τὰ ἐκεῖ ἀναμάρτητα καὶ ἐν ταῖς ἀρετῆς κείμενα ὧδε ἀμαρτίαι εἰσὶν ἀσχηγῶσαι. Ἐκεῖ μὲν γάρ Τιμιος ὁ γάμος ἐνταῦθα δὲ, ὁ γὰρ ἔσται μοναχὸς ὁ γαμήσας, ἀλλὰ καὶ τοῖς τῶν ἀρη-

ε'. Βεβαιουσι τὸν λόγον αἱ παρὰ τῶν θεοπεσίων καὶ ἁγίων Πατέρων ἡμῶν, Ἀθανασίου, Βασιλείου, τοῦ Νύσσης, καὶ τῶν κατ' αὐτοὺς ἐκτεθεισῶν ἀπηρτικῶν καὶ θεόπνευστοι βιβλοὶ, ρυθμίζουσαι τὴν συνδιαγωγὴν καὶ τὴν συνδιαίτησιν, καὶ πᾶσαν ἀπὸ τῆς τῶν μοναχῶν ζωῆν τε καὶ πολιτεῖαν. Ἀλλὰ μὴν καὶ ἡ πρώτως ἐν Αἰγύπτῳ συντεθεισα μεγίστη βιβλος τῶν ἁγίων γερόντων τῆς Σκήτης, Θεβαϊκῶν τε καὶ Λιβύης, τὰς ἱερὰς πολιτείας καὶ ἀποφθέγματα

¹¹ Ephes. v, 24, 25. ¹² Coloss. iii, 20. ¹³ Ephes. vi, 1. 4. ¹⁴ Luc. xiv, 26. ¹⁵ Mebr. xii, 4.

Joan. Bapt. Coteleris notæ.

(2°) Eccl. Hier. cap. 6.

(2°) L. Allatius, De consens. iii, 19.

τούτων κατὰ στοιχίον ἐμπεριέχουσα. Ἐπει δὲ χάριτι Χριστοῦ, καὶ τῶν μαθηματικῶν καὶ φιλοσόφων τούτου κόσμου πολλοί, τὴν στενήν καὶ τεθλιμμένην ἐλόμενοι, μοναχοὶ καὶ ἄγιοι γεγόνασι· συγγράψαντες [αὐ. συνεγράψαντο] καὶ οὗτοι βιβλους θεοπνεύστους οὐκ ὀλίγας· αἱ καὶ εἰσὶν οὕτως· ἡ τοῦ ὁσίου Παλλαδίου πρὸς Λαῦτον· ἡ τοῦ ὁσίου Ἰωάννου πρὸς τὸν μαθητὴν Σωφρόνιον (3), ἥτοι Ὁ νέος παράδεισος· ἡ τοῦ ὁσίου Καλλίστου (4), ἡ τοῦ ὁσίου Διωρθέου, ἡ τοῦ ὁσίου Μακαρίου, ἡ τοῦ ὁσίου Κασσιανῦ, ἡ τοῦ ὁσίου Ἰσαάκ, ἡ τοῦ ὁσίου Ἰσαίου, αἱ τοῦ Ἐφραίμ, ἡ τοῦ ὁσίου Ἰωάννου τῆς κλίμακος, ἡ τοῦ ὁσίου Μάρκου, ἡ τοῦ ὁσίου Διαδόχου, ἡ τοῦ ὁσίου Ἰωάννου τοῦ Καρπαθίου, ἡ τοῦ ὁσίου Θαλασσίου, ἡ τοῦ ὁσίου Νελλίου, ἡ τοῦ ὁσίου Μαξίμου, ἡ τοῦ ὁσίου Ἀντιόχου, ἥτοι ὁ Πανδέκτης, καὶ αἱ βίβλοι τοῦ ἁγίου Διομήδους - Β τρυφός Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου.

ζ'. Ὑπὸ τῶν εἰρημένων τολύων εὐαγγελικῶν καὶ ἀποστολικῶν καὶ πατρικῶν συγγραμμάτων καὶ διαταγμάτων πᾶσα ἡ οἰκουμένη ἀναζωπυρρηθεῖσα καὶ ὀμοφρονήσασα, ἐν τῇ ἀποταγῇ καὶ ἀποφυγῇ τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ ἐν τῇ ἀσκητικῇ ἥτοι μοναχικῇ διαγωγῇ καὶ πολιτείᾳ, τὸ τέλος [αὐ. τέλειον] τῆς σωτηρίας· ὠρίσατο. Οὐ γὰρ ἡ καθ' ἡμᾶς ἀγία Ἐκκλησία μόνη τοῦτο πέπραχεν· ἀλλὰ πολὺ πρότερον ἡ τῆς Αἰγύπτου καὶ Λιβύης, ὡς ἤδη εἴρηται, ἡ τῆς Παλαιστίνης, ἡ τῆς Συρίας, ἡ τῆς Περσίδος, ἡ τοῦ Ἀλανῶν [αὐ. Ἀλθανῶν] καὶ Ἰθέρων (5), ἡ καθ' ἡμᾶς.

⁴ Math. vii, 14.

Joan. Bapt. Coteleris notæ.

(3) Ἡ τοῦ ὁσίου Ἰωάννου πρὸς τὸν μαθητὴν Σωφρόνιον. Joannis Moschii λεγόμενον seu λευμονάριον, εἰ νέος παράδεισος sive νέον παραδείσον, de quo Photius in *Bibliotheca* cod. 198, 199. Vide quæ dicuntur in *Vitis Patrum Rosweydi*.

(4) Ἡ τοῦ ὁσίου Καλλίστου. Debet iste Callistus a Joanne Antiocheno sæculo duodecimo citatus, alius esse a Callisto patriarcha, sive primo sive secundo, qui CP. sedem tenuerunt, primus post medium sæculi decimi quarti, secundus initio decimi quinti, quorum postremo tribuit Leo Allatius, opus asceticum inscriptum quidem: Τῶν ἐν μοναστηρίοις ἐλαχίστων Καλλίστου καὶ Ἰγνατίου τῶν Ἐνδοσούλων μέθοδος, καὶ κανὼν ἀκριβῆς, καὶ παρὰ τῶν ἁγίων ἔχων τὰς μαρτυρίας, περὶ τῶν αἰρουμένων ψυχῶν βίωται καὶ μοραστικῶς, περὶ τὴν ἀγωγὴν καὶ πολιτείαν καὶ διαίτης αὐτῶν, καὶ περὶ τοῦ ὄσων ἡλικίων ἀγαθῶν πρόξενος· ἡ ἡσυχία καθίσταται τοῖς λόγῳ μειοῦσιν αὐτὴν. Διακρίνεται δὲ ἡ παρούσα τοῦ λόγου πραγματεία ἐν κεφαλαίοις β'. *Minorum inter monachos Callisti et Ignatii Xanthopolorum methodus, et regula exquisita, Patrumque testimoniiis comprobata, de iis qui eligunt vitam quietam et monasticam, et de illorum vitæ instituto, modo ac ratione, et quod quantorumque donorum causa quies iis sit, qui secundum rationem eam amplectuntur. Divisus autem est prærens tractatus in capita centum.* Incipiens vero ab his verbis: Ἐδὲ μὲν ἡμᾶς κατὰ τοὺς θεσίου φάνας χρησμούς Θεοδιδάκτους συγγράνοντας. Aut allucinatus est Symeon Thessalonicensis, confundendo Callistum monachum cum Callisto CP. quando scripsit: Ἐξαρτέως δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν ταύταις περὶ αὐτῆς συνεγράψαντο, πνεύματι ὡς καὶ αὐτοὶ· ὄντες ἐκ Θεοῦ, οἱ θεηγόροι καὶ θεοφόροι καὶ Χριστοφόροι καὶ ἐνθεοὶ ὄντες ἀληθῶς, ὃ τε ἐν ἁγίοις Πατῆρ ἡμῶν Κάλλιστος, ὁ τῆς βασιλευούσης γεγονὼς νέας Μόμης ἐκ Θεοῦ πατριαρχῆς, καὶ ὁ σύμπνοος αὐτῶν καὶ συνασκητῆς ὄσιος Ἰγνατίου, καὶ βίβλων οἰκεία

A dicta. Quia vero per gratiam Christi etiam multi in disciplinis exercitati ac philosophi sæculi, arduam et arctam viam sectati⁴, monachi sanctique evaserunt; conscripserunt illi quoque non paucos libros divinitus inspiratos, qui sic inscribuntur: Liber sancti Palladii ad Lausum; liber sancti Joannis ad Sophronium discipulum, sive Novus Paradisus; Liber beati Callisti, item sancti Dorothei, sancti Macarii, sancti Cassiani, sancti Isaaci, sancti Isaia, libri sancti Ephraim, liber sancti Joannis Climaci, necnon sancti Marci, sancti Diadochi, sancti Joannis Carpathii, sancti Thalassii, sancti Nili, sancti Maximi, et volumen beati Antiochi, seu Panderctes; denique opera beati sanctique martyris Theodori Studitæ.

6. Itaque jam dictis evangelicis, apostolicis, et Patrum libris constitutionibusque universus orbis excitatus, uno consensu, in renuntiatione et fuga sæculi rerumque mundanarum, et in ascetica seu monastica institutione ac vita perfectam salutem definivit. Non enim sola ætatis nostræ Ecclesia hoc egit: sed multo antea Ægypti et Libyæ Ecclesie, prout superius memoratum est; necnon Ecclesie Palæstinæ, Syriæ, Persidis, Alanorum et Iberorum; nostræ orientales ac occidentales regiones, omnesque nationes quæ sub Romanorum

συντεθείη παρ' αὐτῶν πνευματικῶς τε καὶ θεοφρόνως καὶ λίαν ὑψηλῶς ἐφιλοσόφησαν ἐν β' κεφαλαίοις, τῷ ἐντελεῖ ἀριθμῷ τελεῖαν τὴν περὶ ταύτης γνώσιν ἐκθέμενοι· *Poissimum vero hac nostra ætate de vita monastica conscripserunt, ut qui etiam ex Deo secundum spiritum fuerint, Deiloqui et Deiferi et Christiferi, et a Deo vere afflati homines, sanctus Pater noster Callistus, qui regis urbis novæ Romæ ex Deo fuit patriarcha, et qui cum ipso conspirabat et exercitabatur sanctus Ignatius, et libro peculiari ab illis composito, spiritualiter, divine ac excelse admodum philosophati sunt centum capitibus, numero perfecto perfectam de ea cognitionem tradentes.* Callisti et Ignatii dogmatici Sermones, in bibliotheca Scorialensi servantur mss.

(5) Ἀλανῶν καὶ Ἰθέρων. Coniungi soleant isti populi quoniam juxta Trezzim Chiliade, 5, vers. 586.

⁴ Ἰθῆρες δὲ καὶ Ἀβαργοὶ καὶ Ἀλανοί, ἐν γένος. Alanos sub Pontica diocæsi ponunt Zonaras et Balsamon ad canonem Chalcedonensem 28. Et metropolitani Alaniæ meminit hic interpretatione canonis Trullani 30. Memorantur et aliis plurimis Alani, adeo ut de illis nihil dicendum nobis sit. Quid si cui magis placuerit alterius codicis lectio Ἀλθανῶν, nequaquam repugnabo. Certe Alania et Albania simul ponuntur a Bardesane apud Eusebium *Præparat. Evangel.*, lib. vi, cap. 10, καὶ ὅλη τῇ Ἀλανίᾳ καὶ Ἀλθανίᾳ. Tantum obiter castigatum velim Georgium Cedrenum, 12 anno Diocletiani, ubi ita scribit: Μαξιμιανὸς ὁ Ἐρκοῦλιος Γαλλίας καὶ Βρεττανίας, Κωνσταντῖνος δὲ Ἀλανίας καὶ Ἀφρικῆς ἐκράτησαν· *Maximianus Heraclius Galliam et Britanniam, Constantius Alaniam et Africam obtinuerunt.* Credendum enim potius Aurelio Victoris: cujus verba profero: *Et quoniam bellorum moles, de qua supra memoravimus, acrius urgebat; quasi partito imperio, cuncta quæ trans Alpes Gallie sunt, Constan-*

Ecclesia degunt. Neque vero destituerunt quidem, non egerunt autem, aut non agunt : verum, ut videre est, in duos populos, æqualis fere numeri, conjugatorum, inquam, et cælubum, mundus divinus est, per virtutem et gratiam Christi Dei nostri, qui ignem venit mittere in terram¹⁷, illumque in eam quæ nunc cernitur conflagrationem accendit; quique universum orbem replevit virginitatis stirpe; non virorum duntaxat, sed et, quod incredibile videtur, feminarum, sexus laborum impatientis ac tenerioris. Tantum igitur taleque salutis animarum incrementum intuitus inimicus, ægre ferebat, angebatur, graviter ac furiose spirabat, ut qui cerneret ingentem servatarum animarum multitudinem retia ipsius transvolare, atque in cælos ascendere. Quocirca circuibat quærens malitiæ suæ aptum instrumentum : et quærens, o infelicitatem meam! invenit, Leonem Isaurum, iconomachicæ hæresis ducem : per quem, ipsiusque tum imperii tum hæreseos successores, præsertim per omni execratione dignissimum Copronymum, conatus est tam incarnationem Christi Dei nostri, quam monachorum ordinem abolere. Verum in hoc quoque spes sefellit fraudulentum.

7. Ab its quippe ipsis quos persequabatur monachis, per inexpugnabilem Christi vim eversus est cum suis Iconomachicis præstigiis, et cecidit ingenti casu. Igitur ab eo tempore ad hunc usque diem, elapsis jam quadringentis annis, adeo a cunctis fidelibus cultus honoratusque fuit monachorum ordo, (ut confessiones ac enuntiationes peccatorum, consequentesque censuræ et absolutioes, ad monachos translatae sint : quemadmodum in præsentiarum quoque fieri videmus.

VIII. Hæc rursus spectare non sustinens hostis veteris recordatus est astutiæ : et censuit non oportere amplius aperte incedere, neque contra fidem, neque contra monachos et laicos ; sed subdole et occulte utraque uno commentu evertere ac destruere. Proinde qui in malitia peritissimus est, advenit machinæ modum, cunctis ab eo per omnia sæcula excogitatis artificiis scæviorum et nocentiorum ; atque demum in sæculorum finem reservavit. Non enim amplius Maximiani et Diocletiani, neque Arii et Nestorii, neque Sabellii et Apollinæres atque Iconomachi, nos persequuntur ac interficiunt : sed ipsi ipsos nos ; o calamitatem! fideles fideles, orthodoxi orthodoxos, ferimus et occidimus

¹⁷ Luc. xii, 49.

Joan. Bapt. Cotelaris notæ.

tio commissa, Africa Italiaque Herculio ; Illyricique ora ad usque Ponti fretum, Galerio : cætera Valerius retentavit.

(6) Καθώς και ἐτι νῦν ὁρᾶται γινόμενον. Profluxit hinc justa Latinorum querela; qui inter malas Græcorum consuetudines hanc quoque posnerunt : Prælatio, inquit apud Petrum Stevartium, sacerdotii apud eos, tantum inter monachos esse videtur.

A ἡμᾶς τε ἐφ' αὐτὴν καὶ ἐσπέρειος λήξει, καὶ τὰ ὑπὸ τὴν αὐτὴν Ῥωμαίων ἐκκλησίαν τελούοντα σύμπαντα ἔθνη. Καὶ οὐχ ὠρίσαντο μὲν, οὐκ ἐπραξαν δὲ, ἢ οὐ πράττουσιν· ἀλλ' ὡς ἐστιν ἐρᾶν, εἰς δύο λαοὺς σχεδὸν ἰσοριθμοὺς, τῶν ἐν γάμῳ τῆ φημι καὶ ἀγαμία, ἢ οἰκουμένη μεμέρισται, Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν δυνάμει καὶ χάριτι, τοῦ ἐλθόντος πῦρ βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ τοῦτο εἰς τὴν νῦν βλεπομένην πυρκαϊάν ἀνάβητος, καὶ τὴν οἰκουμένην πᾶσαν τοῦ τῆς παρθενίας ἐμπλήσαντος φυτοῦ· οὐκ ἀνδρῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ γυναικῶν, τὸ παράδοξον, τῆς ἀφερεπῆσου καὶ ἀπαλωτέρας φύσεως. Τὴν τοιαύτην γοῦν καὶ τηλικαύτην τῆς τῶν ψυχῶν σωτηρίας ἐπίδοσιν βλέπων ὁ ἐχθρὸς, ἐδυσχέρασεν, ἠνείατο, δεινὸν ἐπνεῖ καὶ μανικόν· ἐρᾶν τὰ πλῆθη τῶν σωζομένων ψυχῶν, τῶν αὐτοῦ ἐρκίων ὑπεριπτάμενα, καὶ εἰς οὐρανοῦς ἀνερχόμενα. Καὶ περιτῆρον ζητῶν ὄργανον ἐπιτῆδειον τῆς ἑαυτοῦ κακίας· καὶ ζητῶν, ὧ τῶν ἐμῶν κακῶν! εὐρίσκει Λέοντα τὸν Ἰσαυρὸν, τὸν τῆς εἰκονομαχικῆς αἰρέσεως Ἐξαρχον· καὶ δι' αὐτοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ τίς τι βασιλείας καὶ αἰρέσεως διαδόχων, ἐξαιρέτως πῶ τρισκατάρτου Κοπρωνύμου, ἐπειράτο τὴν τε ἑνσαρκον οἰκονομίαν Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ τὴν τῶν μοναχῶν τάγμα, ἐκ μέσου ποιήσασθαι. Ἄλλ' ἐψεύσθη τῶν ἐπιδοῶν κἂν τούτῳ ὁ δόλιος.

ζ'. Ἐπ' αὐτοῦ γὰρ τούτων τῶν ὑπ' αὐτοῦ διακομένων μοναχῶν, τῇ ἀμάγῳ Χριστοῦ δυνάμει, ἀνετράπη ἐν τῇ εἰκονομαχικῇ μαγγανίᾳ αὐτοῦ, καὶ πέπτωκε πτώμα ἐξαισίον. Ἐκτοτε οὖν καὶ μέχρι τῆς δεῦρο, τετρακοσίων ἤδη χρόνων παρωχηθέντων, τοσούτων ὑπὸ πάντων τῶν πιστῶν ἐξεθειάζετο καὶ ἐτιμᾶτο τὸ τάγμα τῶν μοναχῶν, ὡς καὶ τὰς ἐξομολογήσεις καὶ ἐξαγγελίας τῶν ἀμαρτημάτων, καὶ τὰς ἐπ' αὐτοῖς ἐπιτιμίας καὶ ἀφεσίμους λύσεις, εἰς τοὺς μοναχοὺς μετατεθῆναι· καθὼς καὶ ἐτι νῦν ὁρᾶται γινόμενον (6).

η'. Ταῦτα τοίνυν μὴ φέρων καὶ αἰθὶς ὁ ἐχθρὸς ὄρᾶν, τῆς ἀρχαίας ἐπεμνήσθη διπλῆς· καὶ ἔρω δεῖν μηκέτι ὁμοσε χωρεῖν μήτε κατὰ τῆς πίστεως, μήτε κατὰ τῶν μοναχῶν ἢ λαϊκῶν· ἀλλ' ὑφ' αὐτοῦ καὶ ὑποκεκρυμμένως τὰ ἀμφοτέρω ἐν τεχνάσματι ἐκαστρέψαι καὶ καθελεῖν. Τῷ τοι καὶ τρόπον μηχανῆ; ἐξευρίσκει ὁ τὴν κακίαν σοφιώτατος, πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος αὐτοῦ σοφισμάτων σκαιότερόν τε καὶ κακουργότερον ὅπερ καὶ ἐπὶ τέλει τῶν αἰῶνων τελευταῖον ἐταμειύσατο. Οὐκέτι γὰρ Μαξιμιανὸς καὶ Διοκλητιανὸς, οὔτε Ἀρειοὶ καὶ Νεστόριοι, οὔτε Σαβέλλιοι καὶ Ἀπολιναριοὶ καὶ εἰκονομάχοι ἡμᾶς ὠκοῦσι καὶ ἀποκτείνουσιν· ἀλλ' ἡμεῖς ἑαυτοὺς, ὧ τῆς συμφωρᾶς! οἱ πιστοὶ τοὺς πιστοὺς, οἱ ὀρθόδοξοι τοὺς

ὀρθοδόξου, βιάλλομέν τε καὶ φονεύομεν ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους· οὐ σωματικῶς, ἀλλὰ ψυχικῶς. Πάντας γὰρ ὁ ἔχθρος ὑψ' ἐνὶ τοῦτῃ δηλητηρίῳ, καὶ βασιλεῖς καὶ ἀρχιερεῖς καὶ μοναχοὺς καὶ λαϊκοὺς· ἀναίρει· καὶ τὸ ἑλεεινότερον, ἡδέως· τοῦτο προσιεμένους· πίνοντας· ὡς σωτήριον, καὶ οὐκ ὀλέθριον. Τὸ δὲ ὅπως, προῖόν ὁ λόγος δηλώσει. Οἱμοὶ! *Τίς δώσει τῇ κεφαλῇ μου ὕδωρ, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς μου πηγὴν δακρύων* (7); ὁ φησὶν ὁ θεὸς Ἰερειμίας· *καὶ κλαύσομαι ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς, τὴν κατέγορσαν ἡμᾶς, ἀνοπήρητον συμφορὰν. Τί δὲ ἐστὶν ὃ φημι; Τὸ τὰ τῷ Θεῷ προσαφορισθέντα παρὰ φιλοχριστῶν βασιλέων, ἀρχιερέων, ἀρχόντων, μοναχῶν, λαϊκῶν, δῶρον δίδοσθαι παρὰ ἀνθρώπων ἀνθρώποις· ἡγοῦν μοναστήρια, γηροκομεῖα, ξενῶνας, καὶ τὰς αὐτοῖς διαφερούσας κτήσεις· καὶ ταῦτα τῶν κτητόρων (8), ἀραιῖς φρικωδεστάταις ὑποδεληχότων ἐν ταῖς αὐτῶν διατάξεσι, τοὺς καταδουλοῦντας αὐτά. Αὕτη δὲ ἡ παρανομία, ἡ κατὰ Θεοῦ ἀδικία, ἣ οὐκ οἶδα ὅ τι κρῆ λέγειν διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ κακοῦ, ἤρξατο μὲν, ὡς πάντες ἴσασιν, ἀπὸ τῆς Εἰκονομαχικῆς αἰρέσεως, καὶ τοῦ διαπύρου αὐτῆς προστατοῦ, ὡς δεδῆλωται· τοῦ Κοπρωνύμου φημί· διὰ τὴν πρὸς τοὺς μοναχοὺς, αὐτοῦ ἀσποδὸν ἀπέχθειαν· ἐσχόλαζε δὲ, τῆς ὀρθοδοξίας λαμπάσης.* modum declaratum est; Copronymo, inquam, propter ipsius contra monachos odium implacabile : cessavit autem, postquam refulsit orthodoxa fides.

θ. *Εἶτα αὖθις τῇ τοῦ κακομητῆανου ἔχθροῦ σκαιορίῳ, ὡς εἴρηται, τοῦ ἀεὶ σαίνοντος μὲν τῷ χρηστῷ, τελευταῖοντος δὲ εἰς πονηρὸν, ἀρχὴν ἔλαβεν, ἐξ αἰτίας δῆθεν προνοητικῆς, τῶν κατὰ καιροὺς βασιλέων καὶ πατριαρχῶν, τὰ καταλελυμένα ἢ καταλυόμενα τῶν μοναστηρίων καὶ πτωχείων, τοῖς ἀρχουσι παρεχόντων· οὐ ἔωρεᾶς τρόπῳ, καὶ ἐπὶ σωματικῷ κέρδει· ἀλλ'· ἐπὶ φιλοκαλίᾳ, καὶ καλλιέργειᾳ, καὶ ψυχικῇ δῆθεν ὠφελείᾳ. Τοῦ χρόνου δὲ προϊόντος, προσέμειξεν ὁ ἔχθρος εἰς τὸ πρᾶγμα, τὸν*

¹¹ Jerem. ix, 1.

Joan. Bapt. Cotelerii notæ.

(7) *Τίς δώσει τῇ κεφαλῇ μου.* Ab his Jeremiæ verbis incipit homilia de *siccitate*, in Chrysostomo Savillii, t. VII, p. 352. quæ est Theophanis Ceramei sexagesima secunda.

(8) *Κτητόρων.* Sunt κτήτορες, possessores, cives, municipes, domini fundorum et possessionum, et proprie hic monasteriorum fundatores. Actuum iv, 54 : *Ὅσοι γὰρ κτήτορες χωρίων ἢ οἰκιῶν ὑπῆρχον· Quotquot enim possessores agrorum, aut domorum erant.* Anastasius, *Hodegi* cap. 8, pag. 436 : *Ὅτε πάλιν ἐὰν ἐρημωθῇ οὐσία κτήτορος, δύνασαι εἰπεῖν, ὅτι τὸ πρόσωπον [αὐτοῦ] ἠρημώθη. τὸ γὰρ πρόσωπον,] ὡς πολλάκις, etc.* Uncis inclusa necessario addi debent e ms. regio 1052. *Pratum spirituale*, cap. 190 : *Κτήτορα ὄντα καὶ Σαλευκείας καὶ Ἀντιοχείας. Liberati* cap. 20 : *Habens autem consentaneos aliquantos ex clero, et possessores civitatis, et corporatos, et milites, et nobiles, et omnem provinciam, permansit Guianus in episcopatu dies centum tres.* Gregorius III *De pœnitentiis*, cap. 40 : *Prohiberi placuit, ut cum rationes suas accipiunt possessores, quidquid ad idolum datum fuerit accepto non serant.* Ut Cassiodorus aliosque præteream. In *Jure Græco Romano*, p. 426 : *Τοῖς ἐνδοξοτάτοις καὶ λαμπροτάτοις κτήτορα καὶ οἰκῆτορα τῆς Θεοσώστου πόλεως.* Vide cum Lexicographis Salmasium

nos atque invicem, non corpore, sed anima. Cunctos namque inimicus uno hoc veneno et imperatores et pontifices et monachos et laicos interimit, quoque miserabilius est libenter illud admittentes, bibentes velut salutare, non vero noxium. Id autem quo modo accedat, procedens sermo declarabit. Hæc mihi! *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum* ¹²? quod ait divinus Jeremias : *et plorabo die ac nocte intolerandam calamitatem qua opprimimur.* Quidam autem est quod loquor? Ea quæ a Christum amantibus imperatoribus, pontificibus, præsidibus, monachis et laicis, Deo dedicata assignataque sunt, in donum per homines dari hominibus; nempe monasteria, gerocomia et xenonas (hoc est loca curandis senibus hospitibusque destinata) atque possessiones ad illa pertinentes: idque cum eorum domini seu fundatores imprecationibus maxime horrendis in suis constitutionibus eos subjecerint, qui illa in servitutem redacturi essent. Cæterum hæc iniquitas, seu adversus Deum injuria, seu quo alio nomine insignenda sit ob mali iniquitatem plane ignoro, cœpit quidem, ut omnes sciant, ab hæresi iconomachica, ejusque acerrimo propugnatore, quemadmodum declaratum est; Copronymo, inquam, propter ipsius contra monachos odium implacabile :

IX. Iterum deinde malorum artificis inimici fraude, ut dictum fuit, qui semper quidem adulator blanditiis et ficta bonitate, desinit autem in malum, initium sumpsit ex causa utique provida imperatorum et patriarcharum illis temporibus viventium, qui monasteria, atque domicilia in quibus pauperes aluntur, destructa vel coincidentia, principibus viris tradiderunt, non in modum doni, et ad corporale luctum; sed ad instaurationem et ornatum, animæque profecto utilitatem. Proce-

ad *Historiam Augustam.* Ita possessionis nomen, cum passim, tum Epistola Nicolai papæ relata in *Chronico Viriunensi*, p. 121 : *Nisi quia presbyteri non specialiter Ecclesiæ, possessionis, aut martyrii secundum sacras Scripturas ordinantur, sed in domibus laicorum constituuntur, cum sæcularibus conversantur : ut jam non Dei, nec Ecclesiæ cujuslibet, sed illius comitis, et illius ducis esse dicantur.* Græci κτήματα appellant. Versus finem actionis 6 synodi Chalcedonensis, Δεσπότης τοῦ κτήματος, *Domini fundorum* in sine Collationis Carthaginensis. Jam vero Latinis *fundator monasterii* in concilio Arclatensi III, Græcis est κτήτωρ, hodie κτήτωρας. Codice Cæsareo 269, κτήτωρ τοῦ ἱεροῦ φροντιστηρίου. Apud Allatum, *De utriusque Ecclesiæ consensione*, col. 679, et dissert. 4, *de libris ecclesiasticis Græcorum*, p. 12, κτήτωρ τῆς μονῆς. Proinde Gazæ Regiæ codex 1787, est liber quartus Collectionis Asceticæ Pauli monachi : *Κτήτορος καὶ ἡγουμένου μονῆς τῆς ὑπεραγίας θεοτόκου τῆς Εὐεργέτιδος, vel κτήτορος μονῆς τῆς Εὐεργέτιδος.* Atque inde κτητορικὸν δίκαιον, in *Jure Græco Romano*, ac in *Historia Pachymeris.* Et : *Τυπικὰ κτητορικὰ, κτητίρων τυπικὰ, κτητοριτυπικὰ, notanda lectori Balsamonis, Blastaris, ac Juris memorati.*

dente vero tempore, admisit inimicus negotio suum venenum: turpe lucrum dico et avaritiam: atque occasionem quæ videbatur honesta amplexi posteriores imperatores ac patriarchæ, memoratam prædecessorum suorum dispensatricem videlicet traditionem, cœperunt perfecti muneris modo etiam monasteria et mendicorum domicilia in integritate consistentia donare. Postea processu temporis, etiam majora, reditusque amplioris. At sanctus Sisinnius, qui non ante multos hosce annos patriarcha Constantinopolis fuit, cum ejusmodi iniquitatem videre non sustineret, exsurrexit, ut fertur a nonnullis, eamque proscripsit, quamvis nondum ad tantum malitiæ excessum pervenisset. Qui autem illum subsecuti sunt, id (quod fieri non debuit) aspernati, malum rursus renovaverunt. Quod paulatim auctum, in hanc quæ nunc cernitur desit calamitatem. Jam enim non hoc aut illud monasterium, sed omnia simul donata sunt; parva, magna, paupertate laborantia, opibus referta; virorum, mulierum: exceptis numero perpaucis et recens structis cœnobiis. Verum hæc quoque brevi idem patientur, obtinente prava consuetudine; quemadmodum passa sunt quæ revera cœnobia sunt eaque vetera et maxima. Donata autem sunt sæcularibus viris, ac matrimonio copulatis; interdum vero etiam gentilibus; atque unum, heu! duabus personis. Quæ mens, qualis lingua poterit tragico ut decet more complecti iniquitatum quæ huic nequitæ insunt multitudinem? indicare conabitur.

X. Statim ergo præcimum animabus exitiosæ donationis, plenum est blasphemiarum. Imperium meum, mediocritas nostra, donat tibi tali, tale monasterium; sorsan, Domini et Dei et Servatoris nostri Jesu Christi, aut sanctissimæ Dominæ nostræ Dei Genitricis, aut alicujus e sanctis; cum omnibus juribus et privilegiis suis, possessionibusque ipsi subjectis, immobilibus, ac reliquis redditibus, ad terminum vitæ tuæ; vel in duabus personis. Bona verba, o homo: cogita quid dicas, quid scribas et horrore concutere quod qui es homo corruptibilis, mortalis, brevis vitæ, audes monasterium appellatum divino terribilique nomine, aut nomine supersanctæ Deiparæ, vel sanctorum cuiusdam, largiri homini. Omnis qui donat, quod habet donat, non quod non habet. Tu vero si quidem largiri dicis quod habes, et quæ Dei sunt arbitraris esse tua, ipsum te facis etiam Deum, et tanquam Deus largiris propria, quibus vis, et prout vis. Sin autem quod non habes, quid facias

Α οικεῖον ἰόν· φημι δὴ τὴν αἰσχροκέρδειαν καὶ πλεονεξίαν· καὶ ἀφορμῆς εὐπροσώπου τῷ δοκεῖν, δρασάμενοι οἱ μεταγενέστεροι τῶν βασιλέων καὶ πατριαρχῶν, τὴν εἰρημένην τῶν πρὸ αὐτῶν οἰκονομικὴν δὴθεν ἐκδοσιν, ἤρξαντο τελείας δωρεὰς τρόπων δωρεῖσθαι καὶ τὰ συνιστάμενα τῶν μοναστηρίων καὶ πτωχείων. Εἶτα προϊόντος τοῦ χρόνου, καὶ τὰ μείζονα καὶ εὐπροσώδερα. Ὁ δὲ ἐν ἁγίοις Σισίννιος (9), ὡς πρὸ πολλῶν τούτων χρόνων πατριάρχης γενοῦς Κωνσταντινουπόλεως, μὴ φέρων ὄραν τὴν τρικαυτὴν παρανομίαν, διανέστη, ὡς τινες λέγουσι, καὶ αὐτὴν ἀπεκέρηξε, καίτοι οὐπω εἰς τοσαύτην ἀκρίτητα κακίας ἐλάσασαν. Οἱ δὲ μετ' αὐτὸν (10), τοῦτου, ὡς μὴ ὤφελον, ἠλογηχότες, τὸ πονηρὸν, καὶ αὐτὸς ἀνευέσωντο. Ὅπερ καὶ αὐτὸς ὄλιγον αὐξήσεν, εἰς τὴν νῦν ὀρωμένην κατέληξε συμφορὰν. Οὐκίτι γὰρ τότε τὸ μοναστήριον, ἢ τότε, ἀλλὰ πάντα ὁμοῦ δωδῶνται, μικρὰ, μεγάλα, πτωχὰ, πλοῦσια, ἀνδρῶνα, γυναικεῖα· πλὴν ὀλιγοστῶν καὶ τῶν νεοστατῶν εὐαριθμητῶν κοινῶν. Ἄλλὰ καὶ αὐτὰ ὅσον οὐπω τοῦτο πείσονται, τοῦ πονηροῦ ἔθους κραιπυνοῦτος· καθάπερ καὶ τὰ θνῶν κοινῶν τὰ ἀρχαῖα καὶ μέγιστα πεπόνθασι. Δεδῶνται δὲ κοσμικοῖς; καὶ ἀνδρογούνοις (11), ἐνίοις δὲ καὶ ἐθνικοῖς; καὶ ἐπὶ δυσὶ, φεῦ, προσώποις. Τίς νοῦς, ποῖα δὲ γλώσσα, ἀξίως ἐκτραγωδεῖσθαι ἰσχύουσιν τὸ πλῆθος τῶν ἐνεσῶν τῇ κακίᾳ ταύτῃ ἀνομιῶν; ὅμως κατὰ τὸ δυνατόν ἐκ πολλῶν ὀλίγα ὁ λόγος προϊῶν, ἀποδείξαι πειρήσεται.

Attamen pro virili e multis pauca procedens sermo

Γ'. Αὐτίκα γοῦν τὸ προοίμιον τῆς ψυχοφθόρου δωρεῆς, βλασφημίας ὑπάρχει ἀνάπλεων. Ἡ βασιλεία μου, ἢ μετριότης ἡμῶν, δωρεῖται σοι τῷ δεῖν, τὴν δεῖνα μονὴν· τυχόν, τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἢ τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, ἢ τινος τῶν ἁγίων· μετὰ πάντων τῶν δικαίων καὶ προνομίων αὐτῆς, καὶ τῶν ὑπ' αὐτὴν κτημάτων, ἀκινήτων τε καὶ λοιπῶν προσόδων [αἰ. προσοδίων] αὐτῆς, ἐπὶ ὄρω ζωῆς σου· ἢ ἐπὶ δυσὶ προσώποις. Εὐφῆμει, ἀνθρώπε· σὺνός ἐί λέγεις, τί γράφεις· καὶ φρίξον· ὅτι ἀνθρώπος ὢν φθαρτός καὶ θνητός καὶ ἐφήμερος, τολμᾷς τὴν ἐκ θεῶν καὶ φοβερὸν ὄνομα ἐπιεκεκλημένην μονὴν, ἢ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, ἢ τινος τῶν ἁγίων, ἀνθρώπων χάρισσασθαι. Πᾶς ὁ δωρούμενος, ὃ ἔχει δωρεῖται, οὐχ ὃ οὐκ ἔχει. Σὺ δὲ εἰ μὲν φῆς χαρίζεις ὃ ἔχεις, καὶ σὰ εἶναι τὰ τοῦ Θεοῦ νομίζεις, ὁμολοῖσθαι σαυτὸν πεποίηκας, καὶ ὡς Θεὸς χαρίζῃ τὰ ἴδια, οἷς βούλει, καὶ καθὼς βούλει. Εἰ δὲ ὃ οὐκ ἔχεις, τί πράττεις λέξον. Οὐκ οἶδας τί εἰσι τὰ μοναστήρια; λιμένες;

Joan. Bapt. Cotelerii notæ.

(9) Σισίννιος. Balsamon ad canonem 13 synodi vii, ubi ea de questione in utramque partem: Ἀνεγνώσθη δὲ καὶ τόμος τοῦ πατριάρχου ἐκείνου κυρίου Σισίννου τὰ αὐτὰ διοριζόμενος· Lectus quoque est Patriarchæ illius domini Sisinnii (secundi nimirum hoc nomine) Tomus eadem discernens.

(10) Οἱ δὲ μετ' αὐτῶν. Occulte suggillat Sergium Sisinnii successorem, cujus Decretum habes in

Balsamonis citato loco, atque inde in Jare Græco Romano.

(11) Ἀνδρογούνοις. Quædam supra ad p. 104, c. Et vero cum in ἀνδρογούνοις intelligi etiam possint eunuchi, effeminati, semiviri, masculofeminae, ac mulieres viris permixtæ, malui de conjugibus interpretari. Ἀνδρογούνοις reperies dialogo tertio de Trinitate apud Athanasium.

πάντως τους τὴν θάλασσαν τοῦ βίου πλέοντας ὑποδεχόμενοι καὶ διασώζοντες. Ὁ γοῦν ταῦτα τοῖς βιωτικοῖς χαρίζομενος, οὐδὲν ἄλλο ποιεῖ, ἢ τοὺς φραγμοὺς τῶν λιμένων περιελών, ὠδοποίησε τῷ κλύδωνι τῆς θαλάσσης, τὴν εἰς τοὺς λιμένας εἰσοδόν· καὶ οὐκέτι εἰσι λιμένες· καὶ γέγονεν οἰκουμένη· καὶ τὸ ναυάγιον.

ια'. Οὐκ οἶδας τί ἐστὶ μοναστήριον; Πάντως, ἅγιος οἶκος ἐπ' ὄνοματι Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ τυχὸν ἰδρυμένος, φέρων αὐτὸν ἐν τοῖς ἱεροῖς ἀδύτοις ἀνιστορημένον, καὶ τὰ θαύματα αὐτοῦ καὶ τὰ θεῖα παθήματα· ἐν τῷ ναῷ παντὶ, βίβλοι ἱερὰ καὶ θεῖα κειμήλια· συνοδία ἅγια, δι' αὐτὸν, κόσμον, τὰ ἐν κόσμῳ τε καὶ ἑαυτῇ ἀπαρησαμένη, καὶ αὐτῷ κολληθεῖσα καὶ προσανέχουσα, καὶ αὐτῷ νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἄρουσα καὶ ψάλλουσα· καὶ ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ, κατὰ τὸν Παλαμῶδον, ἄπαστον λέγουσα δόξαν· καὶ μέσον αὐτῆς ἔχουσα τοῦτον ἅγιον, κατὰ τὴν ἀψευδεστάτην αὐτοῦ καὶ θεῖαν ὑπόσχεσιν· Ὅπου γὰρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἕμῳ δρομα, φησὶν, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. Πρόσοδοι ἐπὶ τούτοις ἱερὰ καὶ διάφοροι, πολυτρόπως συλλεγόμεναι, πρὸς σύστασιν καὶ διαμονὴν καὶ διοικήσιν τῶν εἰρημένων χρηματίζουσαι, αἱ παρὰ τῶν μακαρίων κτητόρων, εἰς τοῦτο ἀφιερωθεῖσαι. Ταῦτα τοῖνον πάντα τὰ ἱερὰ τε καὶ θεῖα μοναστήρια καὶ ὄντα καὶ λεγόμενα, οἱ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τολμηρῶς ἀφαιρούμενοι, καὶ διὰ δωρεᾶς ἀνθρώπων [αἱ ἀνθρώπων] καταδουλοῦντες, τί ἁμαρτάνουσιν; ἱεροσυλίαν; οὐχί. Ὁ γὰρ ἱερόσυλος, ἅπαξ ἢ τὸ πολὺ δις ἱερὰ συλῆσαι δυνήθει, εἴτα κρατηθεὶς ἐκολάσθη καὶ ἐφυλακίσθη, καὶ πέπαιται τὸ κακόν· ἐνταῦθα δὲ διηνεχῆς τὸ κακόν, καὶ τὸ πλημμέλημα τῷ βίῳ παντὶ συμπαρακτεινόμενον· καὶ οὐ μετὰ φόβου, καθάπερ ἐκεῖ, ὡς ἁμαρτήματα δρώμενον, ἀλλὰ μετὰ παρρησίας διενεργούμενον ὡς ἀναμάρτητον. Τί οὖν κληθήσεται; πλεονεξία; οὐ μὲν οὖν. Τὴν γὰρ πρὸς τοὺς ὁμοδόλους πλεονεξίαν, ὁ θεὸς ἀπόστολος Παῦλος εἰδωλολατρίαν ἐκάλεσεν· ὃ καὶ ἐρμηνεύων ὁ θεὸς Χρυσόστομος, πολλάχου τε καὶ ἐν τῷ ὀκτωκαιδεκάτῳ λόγῳ τῆς πρὸς Ἐφεσίους Ἐπιστολῆς, καὶ χειρὸν εἰδωλολατρίαν ἀπέδειξεν. Εἰ οὖν ἡ πρὸς τοὺς ὁμοδόλους πλεονεξία, εἰδωλολατρία ἐστίν. Ἡ πρὸς Θεὸν διαβαίνουσα, τί ἄλλο ὀνομασθήσεται, εἰ μὴ ἀσέβεια; Εἰ γὰρ ὁ ἐν τῶν θεῶν ἀπαξ κοινώσας ἢ καθυβρίσας, οἷον ἄγιαν εἰκόνα, ἢ ἱερὸν κειμήλιον, ἢ χρήματα ἱερὰ μερικῶς νοσφισάμενος, θεοσυγῆς καὶ κατακρίτος, διὰ τὸ τὴν ὕβριν ἐπὶ τὸν Θεὸν διαβαίνειν, ὡσπερ καὶ τὴν τιμὴν· καὶ βεβαιούσι τὸν λόγον, ἐν μὲν τῇ Παλαιᾷ, πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ Ἄχαρ (12), ἐκ τῶν τῷ Θεῷ ἀνατεθειμένων ἅπαξ κεκοφῶς, καὶ ὑπὸ τοῦ λαοῦ πανοικί καταλευσθεῖς· ἐν δὲ τῇ Καινῇ, Ἀνανίας καὶ Σάφπειρα, ἐκ τῶν τῷ

A dicito. Nonne scis quidnam sint monasteria? Portus plane, qui in vitæ mari navigantes suscipiunt et conservant. Qui ergo hæc sæcularibus largitur, nihil aliud agit, quam æggeribus portuum sublatis, viam dare fluctibus maris, qua in portus ingrediantur: unde non amplius portus sunt; contingitque universale naufragium.

XI. Nonne nosti quid sit monasterium? Est plane sancta donus in nomine forsan Christi Dei erecta, gerens eum in sacris adytis depictum, ejusque miracula et divinas perpositiones; in omni templo, libri sacri, et divina pretiosaque supellex; sancta societas hominum qui mundum, ea quæ in mundo sunt, ipsosque se abnegaverunt propter Deum, eique adhærent, attendunt, die nocteque canunt ac psallunt; atque in templo ejus, juxta Psalmistam¹⁹, nunquam desinentem dicunt gloriam; eumque in medio sui semper habent, juxta certissimam divinamque ipsius promissionem: *Ubi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, inquit, ibi sum in medio eorum*²⁰. Ad hæc sacri varique redditus, multis modis collecti, ad prædictorum consistentiam, perinansionem et administrationem coacti, atque a beatis possessoribus ad hoc consecrati. Hæc ergo omnia sacra divinaque quæ sunt dicunturque monasteria, qui a Deo auferunt confidenter, et homini per donum subjiciunt, quodnam committunt peccatum? Sacrilegium? Nequaquam. Sacrilegus enim postquam semel aut ad multum bis sacra prædari potuit, postea comprehensus in carcerem missus est ac punitus, desiitque malum: hic autem perpetuum est malum, et delictum per totam vitam prolesum; neque cum timore, quem admodum illic, instar peccati perpetratum, sed cum fiducia actum tanquam peccati immune. Quo igitur nomine donabitur? Avaritiæ? Nullatenus. Nam erga conservos avaritiam, divinus Apostolus vocavit idolorum servitutem²¹. Quod interpretans divinus Chrysostomus, multis in locis, et oratione decima octava in Epistolam ad Ephesios, etiam idololatria quid pejus esse demonstravit. Quod si erga conservos avaritia, idolorum servitus est; quæ ad Deum pervenit, quid aliud dicetur, quam impietas? Nam si ille qui e. rebus divinis quampiam semel profanaverit aut tractaverit contumeliose, verbi gratia sanctam imaginem, sacrum vas, vel pecunias sacras ex parte rapuerit, Deo exosus ac reus est, eo quod contumelia ad Deum transeat, ut et honor: sermonemque confirmant, in Veteri quidem Testamento, cum aliis etiam Achar, qui e Deo dicatis semel furatus, a populo cum tota domo lapidatus est²²; in Novo autem, Ananias et Saphira,

¹⁹ Psal. xxviii, 9. ²⁰ Matth. xviii, 20. ²¹ Ephes. v, 5. ²² Josue vii, 1 seqq.

Joan. Bapt. Cotelerii notæ.

(12) Ἄχαρ. Notabam ad *Constitutiones apostolicas*. Nunc locum Chrysostomi hom. 25, in Epist. ad Rom. conferri velim cum aliis, lib. *De virginitate*, cap. 24, hom. 1, *de verbis Isaia*, hom. in secundum

Domini adventum; hom. 12, in *Acta*, 6, in *Epist. ad Ephesios*; 8, ad *Thessal.* atque ex iis ad examen revocari.

ex iis quæ ipsimet Deo consecraverant suffurati, ac morti traditi²³. Quinimo si diligenter perpendas, non quæ Dei erant videntur illi suffurati, sed quæ ad Christianos illius temporis pertinebant. Qui enim ditiores erant, vendebant possessiones suas, et pretia afferentes, ponebant ad pedes apostolorum; a quibus dividebatur singulis Christianis, prout cuique opus erat²⁴. Verumtamen et Deo et apostolorum principi, ut Dei bonorum fraudatores habiti sunt; idque merito: ob hoc quippe etiam condemnati sunt. Si ergo illi qui de propriis fraudaverant, puniti sunt hunc in modum; qui ab aliis Deo ipsique devotis hominibus consecrata, non semel tantum sibi seponunt, sed per totam vitam intrepide et cum omni confidentia comedunt, quidnam patientur, cum ipsi, tum qui ea illis donavere? Quali non digni sunt condemnatione, qui omnia simul profanant, contumelia efficiunt jugiter, ac suffurantur; nec in unum monasterium, vel duo, vel decem, vel centum, petulantiam exhibent, sed in cuncta? Tum si ei qui unam fidelis animam scandalizaverit, expedit, secundum Dei vocem²⁵, ut mola asinaria suspendatur in collo ejus, et demergatur in profundum maris; quod non meretur supplicium, qui innumeram monachorum monialiumque multitudinem, non modo scandalizat semper, sed perdit plene; homines super capita eorum inducens, eosdemque eorumque cuncta illis tradens in servitutem?

XII. Quodque omnium pessimum est ipsam ecclesiasticæ disciplinæ legislationem innovat confunditque hæc vesania. Illa enim, ut supra dictum fuit, post sacerdotii divinas constitutiones et consecrationes, statim monachorum collocavit consecrationem ac institutionem; indeque fidelissimi populi. Hæc vero, conturbando Ecclesiæ corpus, monachis superposuit laicos, laicis subjecti monachos. Porro Ecclesiam Christi, corpus ejus esse, illumque pro ea suum effudisse sanguinem, nemo nescit. Ei autem qui Ecclesiam Dei offenderit, neque martyrii sanguis, juxta Theophorum Ignatium, ad veniam sufficit.

XIII. Sin autem dixerint, ut consistant integraque permaneant dari monasteria, illico clara voce proclamant quæ a characteristicis seu præbendariis et beneficiariis destructa sunt, eorumque non pauca

²³ Act. v, 1 seqq. ²⁴ Act. iv, 34, 35, ²⁵ Matth. xviii, 6.

Joan. Bapt. Cotelerii notæ.

(13) Κατὰ τὸν Θεοφώρον Ἰγνάτιον, ἀρκεῖ εἰς συγχώρησιν. Nihil tale legitur in epistolis S. Ignatii. Sed a Chrysostomo hom. 11, in *Epist. ad Ephes.*, ubi contra schisma disserit, similia proferuntur tanquam viri cujusdam sancti, cujus nomen non apponitur. Ἀνὴρ δὲ τις ἅγιος, inquit beatus doctor, εἰπέ τι δοκοῦν εἶναι τολμηρὸν, πλην ἄλλ' ὅμως ἐφθέγγετο. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; Οὐδὲ μαρτυρίου αἷμα ταύτην δύνασθαι ἐξαλείφειν τὴν ἁμαρτίαν; *Dixit autem vir quidam sanctus quiddam quod magnam præ se fert audaciam; sed tamen est elocutus. Quid hoc est autem? Dixit ne sanguinem quidem martyrii*

Θεῷ ὑπὸ τούτων αὐτῶν ἀφιερωθέντων νοσιτάμενοι, καὶ τῷ θανάτῳ παραδοθέντες· μᾶλλον δὲ τῷ ἀκριβέστερον ἐξετάζοντι, οὐ τὰ τοῦ Θεοῦ ἐκείνοι δοκοῦσι νοσιτάσθαι, ἀλλὰ τῶν τότε Χριστιανῶν. Διεπίπρασκον γὰρ οἱ πλουσιώτεροι τὰς κτήσεις αὐτῶν, καὶ φέροντες εἰς τιμὰς, ἐτίθουν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων, καὶ ὑπὸ αὐτῶν διεδίδοντο ἐκάστῳ τῶν Χριστιανῶν, καθότι ἄν τις χρεῖαν εἶχεν. Ὅμως καὶ τῷ Θεῷ, καὶ τῷ κορυφαίῳ τῶν ἀποστόλων, ὡς τὰ τοῦ Θεοῦ νοσιτάμενοι ἐνομίσθησαν· καὶ μάλα εἰκίτως· διὰ γὰρ τοῦτο καὶ κατεκρίθησαν. Εἰ οὖν ἐκείνοι ἐκ τῶν οικειῶν νοσιτάσμενοι, οὕτως ἐκολάσθησαν· οἱ τὰ παρ' ἐτέρων τῷ Θεῷ καὶ τοῖς αὐτῷ ἀνακειμένοις ἀφιερωθέντα, οὐ μόνον ἅπασι νοσιτάμενοι, ἀλλὰ διὰ πάσης ζωῆς ἀδείως καὶ μετὰ πάσης παρήρσιος κατεσθιόντες, τί πείσονται, αὐτοὶ τε καὶ οἱ ταῦτε τοῦτοις δωρούμενοι; Ποίας οὐκ ἔστι κατακρίσεως, οἱ πάντα ὁμοῦ κοινούντες καὶ καθυβρίζοντες διηκῶς καὶ νοσιζόμενοι, καὶ οὐκ εἰς ἓν μοναστήριον, ἢ δύο, ἢ δέκα, ἢ ἑκατὸν, τὴν παροινίαν ἐνδεικνύμενοι, ἀλλ' εἰς ἅπαντα; καὶ εἰ ὁ μίαν πιστοῦ ψυχῆν σκανδαλίσας, συμφέρεῖ αὐτῷ, κατὰ τὴν θείαν φωνήν, μύλον ὄνικον κρεμασθῆναι εἰς τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ καταποντισθῆναι ἐν τῷ πελάγει τῆς θαλάσσης· ὅποιος οὐκ ἔστι; κατακρίσεως, ὃ τὰ ἄπειρα πλήρη τῶν μοναχῶν καὶ μοναχουσῶν, οὐ μόνον ἀεὶ σκανδαλίζων, ἀλλὰ τελείως ἀπολλύς· ἀνθρώπους ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ἐπιβιάζων, καὶ καταδουλῶν αὐτοῖς [αἱ. τοῦτοις], αὐτούς τε καὶ ἅπαντα τὰ αὐτῶν;

ιβ'. Τὸ δὲ πάντων χεῖριστον, αὐτὸν τὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας θεσμοθεσίαν καινοτομεῖ καὶ συγγέει ἡ μανία αὕτη. Ἐκεῖνη γὰρ, ὡς ἄνωθεν εἴρηται, μετὰ τὰς τῆς ἱερωσύνης θείας τάξεις τε καὶ τελειώσεις, εὐθύς τὴν τῶν μοναχῶν ἐνέταξε τελειώσιν τε καὶ τάξιν· ἔπειτα τὴν τοῦ πιστοτάτου λαοῦ. Αὕτη δὲ τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας συνταράσσουσα, ἐπεβίβασε τοὺς μοναχοὺς τοὺς λαϊκοῦς· τοῖς δὲ λαϊκοῖς ὑπέταξε τοὺς μοναχοὺς. Ὅτι δὲ σῶμα Χριστοῦ ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ ἐστὶ, καὶ ὑπὲρ αὐτῆς τὸ ἴδιον αἷμα ἐξέχεεν, οὐδεὶς ἀγνοεῖ. Τῷ δὲ Ἐκκλησίαν Θεοῦ σκανδαλίσαντι, οὐδὲ μαρτυρίου αἷμα, κατὰ τὸν Θεοφώρον Ἰγνάτιον, ἀρκεῖ εἰς συγχώρησιν (13).

ιγ'. Εἰ δὲ λέγοιεν, ἐπὶ συστάσει καὶ διαμονῇ δωρεῖσθαι τὰ μοναστήρια· αὐτίκα βοῶσι λαμπρῶς τῇ φωνῇ, τὰ ὑπὸ τῶν χαρακτηρισίων καταλυθέντα· καὶ τούτων οὐκ ὀλίγα, εἰς προάστεια μεταποιηθέντα.

posse delere hoc peccatum. Quibus satis respondet ista S. Cypriani, De unitate Ecclesiæ: Tales (qui extra Christi Ecclesiam colliguntur) etiamsi occisi in confessione nominis fuerint, macula ista nec sanguine abluitur. Inexpiabilis et gravis culpa discordia, nec passione purgatur. Esse martyr non potest, qui in Ecclesia non est.

Impia martyribus odia reputantur in ignem:

Diruitur martyr cuius est confessioialis:

Expiari malum nec sanguine fuso docetur.

Commodianus, instruct. 47: *Loca S. Augustini missa facio.*

Συσταθὲν δὲ καὶ ἀνακαινισθὲν παρὰ χαριστικαρίου (14) μοναστήριον, οὐκ ἴσμεν εἰ εὐρεθῆσεται· ἀλλὰ καὶ εἰ εὐρεθῆσεται, παρανομίας δῶρον Θεοῦ οὐ προσίεται. Τέως σήμερον, τὰ ἐλεύθερα θάλλουσι καὶ ἐπιδιδόσσι· τὰ δὲ δούλα, καταλύονται. Σὺ δὲ ὁμοίον εἰ λέγεις, τῷ διατεινομένῳ τὴν διηνεκῆ δουλείαν χρεϊττονα εἶναι τῆς ἐλευθερίας. Ὅτι δὲ οὐκ ἐπὶ συστάσει καὶ διαμονῇ ταῦτα δωροῦνται, δῆλον ἐκείθεν. Οὐ γὰρ τὰ καταλελυμένα δωροῦνται· ἀλλὰ μᾶλλον τὰ συνιστάμενα, καὶ εὐθαλῆ τὴν πρόσοδον ἔχοντα. Καὶ ἡ ταῖς ἐνλαῖς δὲ τῶν δωρεῶν προσκειμένη [αἰ. προκειμένη] χάρις δηλοῖ τοῦτο σαφέστερον, ἐν οἷς φησί: τὰς μετὰ τὴν τυυικὴν τῆς μονῆς ἔξοδον περιττευούσας προσόδους, ἀποκερδαίνειν ἀλογοπραγῆτως τὸν χαριστικαρίον. Εἰ δὲ πάλιν λέγει [αἰ. λέγοιεν], οἱ διὰ τὸ ἐξκουσεύεσθαι ἀπὸ τῶν ἐπηρειῶν τοῦτο πράττουσιν, ἀκούετωσαν· τὸ ἐπηρεάζειν ἢ μὴ ἐπηρεάζειν, τῆς ὑμῶν ἔξουσίας ἐστὶ· παύσατε τοὺς ἐπηρεαστὰς, καὶ ἔξκουσάτοιοι [αἰ. ἔξκουσάτοιοι] χρεῖα οὐκ ἔστιν. Ὅ γὰρ ταῦτα λέγων ἔοικεν ἀρχόντι, ἐλεύθερον πένητα διὰ τῶν αὐτοῦ ὑπηρετῶν ξενοπροσώπως ἐπηρεάζοντι, εἴτα εἰς ἔλεον δῆθεν τοῦ πένητος κινήθηντι, καὶ προστάξαντι, μετὰ πάντων τῶν προσόντων αὐτῷ, καὶ τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ ἀφελέσθαι, καὶ δούλον εἶναι ἀντ' ἐλευθέρου· ἵνα μὴ ἐπηρεάζηται, φησί. Σκηψί: ταῦτα καὶ πρόφασις, καὶ τῆς αἰσχροκερδείας ἐπικαλύμματα. Ποῖα εὐαγγελικὴ καὶ θεῖα φωνὴ ἐνετείλατο, ποῖα ἀποστολικὴ παραίνεσις διετάξασκε, ποῖα πατρικὴ καὶ κοινικὴ παράδοσις ὤρισκε, ποῖα πολιτικὴ νομοθεσία ἀπὸ τοῦ αἰῶνος ἐθέσπισκε, ναὸν ἄγιον, καὶ μοναστήριον δωρεῖσθαί τινι; οὐδὲ γὰρ αὐτοὶ οἱ Ἕλληνας εὐρίσκονται εἰδωλικόν τινα ναὸν ποτὲ τινι δωρησάμενοι. Τὸ γούν παρὰ ταῦτα γινόμενον, τίς ἂν λογισμοῦ Κύριος, ἀγαθὸν καλέσῃ ἢ συμφέρον, ἢ οικονομίαν, ἢ προμήθειαν, ἢ ὠφέλειαν καὶ σύστασιν· ἀλλ' οὐχὶ μᾶλλον παράδοσιν καὶ παρακοήν, καὶ παρανομίαν ἐσχάτην καὶ ὀλεθρίαν; Εἰπέ γάρ μοι, εἰ ὁ τῷ ἐπιγεῖω ἀντάρας βασιλεῖ, καὶ τὰ προσήκοντα αὐτῷ χρήματα καὶ κτήματα σφετερισάμενος, ἔπειτα δὲ καὶ αὐτοῦ στρατοπέδου [στρατοπέδον] δυνηθεὶς ἀποστῆσαι, καὶ ὕψ' αὐτὸν ποιήσασθαι, οὐκέτι ἐστὶ δούλος πάντως ἢ φίλος τοῦ βασιλέως, ἀλλ' ἐχθρὸς καὶ πολέμιος· ὁ τὰ τῷ ἐπουρανίῳ βασιλεῖ Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν ἀνάθεμιμένα θεῖα καὶ ἱερὰ πράγματα, οἷα δ' ἂν καὶ εἶαν, κοινῶν καὶ σφετερισόμενος καὶ ἄλλοις δωρούμενος, ἔτι δὲ καὶ τὸ θεῖον καὶ ἱερὸν αὐτοῦ στρατόπεδον· φημι δὲ, τὸ τῶν μοναχῶν καὶ μοναζουσῶν οὐ μόνον διὰ τῆς τῶν ἀναγκαίων ἐνδεῖας πιέζων καὶ στενεχωρῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ δωρεᾶς ἀνθρώποις καταβουλῶν, καὶ ὅσον τὸ ἐπ' αὐτὸν ἀπιστάντων αὐτοὺς τοῦ ἐπουρανίου βασιλέως, πῶς δύναται εἶναι ἢ λέγεσθαι

A mutata in suburbia. Constabilitum vero ac instauratum a charisticario monasterium, an inveniri queat ignoramus: sed licet inveniretur, iniquitatis donum non admittit Deus. Verum hodie, quæ libera sunt, ea florent, et capiunt incrementum; quæ serva, evertuntur. Tu vero simile quid profers ei, qui contenderet perpetuam servitatem libertate potius esse. Quod porro non ad stabilitum et perseverantiam illa dantur, hinc constat. Non enim jam dissoluta donantur, sed potius stantia, atque relictum habentia uberem. Necnon quibusdam donationum addita gratia rem apertius declarat, cum dicitur, ut redditus post regularem monasterii expensam residuos, charisticarius obtineat absque rationum redditione. Si vero rursus dixerint, se id agere, ut a vexationibus immunitas præstetur, audiant responsonem: Vexare aut non vexare, in vestra potestate est: comprimite vexatores, nec erit opus immunitatibus. Nam qui hæc loquitur, similis est præsidî, qui liberum pauperem per ministros suos quasi sub alia persona vexaret, deinde ad misericordiam, scilicet, pauperis motus esset, jussissetque cum omnibus ejus facultatibus, etiam libertatem auferri, et pro libero servum illum fieri; ne vexetur, diceret: Fictio ista sunt, et prætextus, turpisque lucri velamina. Quænam evangelica divinaque vox mandavit, quodnam apostolorum monitum constituit, quæ civilis lex a sæculo sanxit, ut templum sanctum et monasterium cuiquam concedatur? Neque enim vel ipsi gentiles reperiuntur unquam idoli templum alicui tradidisse. Quod igitur contra hæc sit, quis mente præditus bonum appellaverit, aut commodum, dispensationem, providentiam, utilitatem, et commodationem; ac non potius transgressionem, inobedientiam, iniquitatem extremam ac perniciosissimam? Effare mihi: si is qui adversus terrenum imperatorem rebellavit, pecunias possessionesque ad eum pertinentes vindicavit sibi, deinde exercitum ejus potuit avertere sibique conciliare, non omnino amplius est imperatoris servus vel amicus, sed inimicus et hostis; qui cælesti imperatori Christo Deo nostro dedicatas divinas sacrasque res, qualescunque illæ sunt, profanat, intervertit, donat aliis, prætereaque divinum sacrumque ejus exercitum (monachos et moniales intelligo) non solum per rerum necessarium indigentiam premit et angustat, sed etiam per donum hominibus in servitatem tradit, quantumque in se est avocata cælesti imperatore, qua ratione esse aut dici potest christianus? Sic ergo inimicus

Joan. Bapt. Cotelerii notæ.

(14) *Χαριστικαρίων*. Charisticarii, et charisticarii, infra: quibus in beneficium et gratiam tradebantur ac præbebantur monasteria; laicis loca sacra; beneficiarii, præbendarii. Vide tum Glossarium Joannis Meursii, tum Balsamonem ad canonem 19 vii synodi, et Jus Græco-Romanum p. 142, 254. A

Latinis abbatcomites, abdicomites; abbates laici, abbates milites, et abbatiani appellantur. In concilio Meldensi, Antichristi et apocryphi rectores. Bedæ, *De laicis*, non monachi sed abbates. Egbertus, abbates sine ordine. Aliis aliter.

eos qui divinis citra timorem insultant, eaque non ut Dei, sed ut sua reputant, ac ideo quibus volunt largiantur, veneno animarum infectos interimit, ut supra declaratum est. De quibus e pluribus pauca dicta sint.

XIV. De iis vero qui donationes has suscipiunt, quos consuetudo mala charisticarios nominavit, necesse est ut loquamur. Nam simul ac is sumpsit, heu! monasterium, confestim inexpletos avaritiæ sinus expandens, omnia illius eo recondit; non modo domos, suburbia, animalia, redditus omnis generis, sed et templa ipsa; ad hæc præpositum et monachos, servos censet; omnes omniaque, ut res juris sui habet; ac tanquam propria hæreditate abutitur absque timore prout vult; nec unquam ei in mentem venit, hæc Dei esse atque sacra. Divinis vero templis ac monachis minimam portionem e toto redditu attribuit; eam velut propriam eleemosynam, post multas petitiones iis præbens. Omitto dicere templorum ruinam, ædium et suburbiorum; cum ipse rescipiat semper ad inferendum duntaxat, non etiam ad expendendum: præcipue si in animæ exitiosa donatione ejus posita est immunitas a reddenda de imminutionibus ratione. Confestim ergo cessat ac exstinguitur, non tantum omnis qui a beatis possessoribus constitutus fuit pius erga Deum cultus, sive sacræ in sanctis festis gestationes luminum, odorum fragrantiae, et laudum celebrationes; in nonnullis vero ipsæ etiam quotidianæ luminum accensiones; sed et eleemosynæ distributiones, cum in festis præscriptæ, tum quotidianæ januarum, tum illæ in commemorationibus fundatorum: ad hæc quæ monachis in anni festis, mortuorum commemorationibus, jejuniis, et paschalibus diebus præfinitæ sunt adhortationes et consolationes; ipsa adeo monachorum demensa maxime necessaria; atque ut uno verbo absolvam, perit universa pietatis ratio quæ a conditoribus excogitata fuerat in divinis templis, monachis et sanctimonialibus. Redditus autem qui antea in hæc insumebatur, translatus est ad fallacem mundum ac mundi principem. Ante hæc vero et cum his, illico vacavit omnis regula, forma, disciplina monachalis. Non enim amplius manet præpositi auctoritas, non metus, non humilitas, nec aliud e bonis. Cæterum hisce malis contenta non fuit charisticariorum improbitas; sed non tangenda etiam arripuit. Hei mihi! ipsam quoque adorta est sacram divinæ professionis initiationem. Scilicet sacra monachorum lex præcipit, ut qui mundo undique rebus jam renuntiat, a monasterii præposito ac fratribus recipiatur; per integrum vero

Χριστιανός; οὕτω μὲν οὖν ὁ ἔχθρὸς τοὺς τῶν θεῶν ἀδελῶς κατορχομένους, καὶ ταῦτα οὐχ ὡς Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἴδια λογιζομένους, καὶ διὰ τοῦτο οἷς βούλονται χαρίζομένους, ψυχικῶς φαρμακεύων, ἀναίρει, ὡς προδεδήλωται. Περὶ ὧν ἐκ πολλῶν ὀλίγα εἰρήσθω.

ΙΔ'. Περὶ δὲ τῶν τὰς δωρεὰς ταύτας λαμβανόντων, οὓς ἡ πονηρὰ συνήθεια χαριστικαρίους ὠνόμασεν, ἀναγκαῖον εἶπέν. Ἄμα γὰρ τῷ παραλαβεῖν, φεῦ, τὴν μονήν, αὐτίκα τοὺς ἀπληρώτους τῆς πλεονεξίας κόλπους ὑφαπλώσας, πάντα ἐγχολοπούται τὰ αὐτῆς οὐ μόνον οἰκήματα, προάστειά τε καὶ ζῶα καὶ παντοίας προπόδους, ἀλλὰ καὶ ναοὺς αὐτοῦς· καὶ καθηγούμενον καὶ μονάζοντα, δούλους ἡγεῖται, καὶ πάντα καὶ πάντα, ὡς ἰδιόκτητα πράγματα ἔχει, καὶ ὡς οἰκεῖα κληρονομία καταχρᾶται ἀφρόδως ὡς βούλεται· μὴδέποτε ἐπὶ νοῦν λαμβάνων, τοῦ Θεοῦ ταῦτα καὶ θεῖα εἶναι. Τοῖς δὲ θεοῖς ναοῖς τε καὶ μοναχοῖς, ἀπόμοιρᾶν τινα σμικροτάτην, ἐκ πάσης τῆς προόδου ἀπένειμα· κάκεῖνην ὡς ἴδιον ψυχικὸν (15), μετὰ πολλῶν αἰτήσεων αὐτοῖς παρεχόμενος. Ἐὼ γὰρ λέγειν τὴν κατάλυσιν τῶν ναῶν, οἰκημάτων τε καὶ προαστείων, αἰεὶ εἰς τὸ εἰσοδιάζειν αὐτοῦ βλέποντας μόνον, οὐχὶ καὶ εἰς τὸ ἐξοδιάζειν· καὶ μᾶλλον εἰ πρόκειται ἐν τῇ ψυχολέθρῳ δωρεᾷ αὐτοῦ, τὸ ἀνεύθυνον ἐπὶ ταῖς μειώσεσιν. Αὐτίκα γοῦν πέπαιται καὶ ἀπέσθη, οὐ μόνον πᾶσα ἡ ὑπὸ τῶν μακαρίων κητόρων τυπωθεῖσα εἰς τὸ θεῖον εὐσεβῆς θεραπεία, ἦγουν αἱ ἱεραὶ τῶν ἁγίων ἑορτῶν λαμ-ροφοριαὶ, εὐωδία τε καὶ δοξολογία· ἐν τισὶ δὲ, καὶ αὐταὶ αἱ ἡμερήσιοι φωταφία· ἔτι δὲ καὶ αἱ τῆς ἐλεημοσύνης μεταδόσεις, αἱ τε εἰς τὰς ἑορτὰς τυπωθεῖσαι, καὶ αἱ ἡμερήσιοι τῶν πυλῶνων, ἔτι δὲ καὶ αἱ τῶν μνημοσύνων τῶν κητόρων· πρὸς δὲ καὶ αἱ ταῖς μοναχοῖς ἐπὶ ταῖς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἑορταῖς, καὶ μνημοσύνοις, καὶ ἀποκρίαις, καὶ πασχαλιαῖς τυπωθεῖσαι παρακλήσεις· ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ τῶν μοναχῶν σιτηρέσια τὰ ἀναγκαιότατα· καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, οἴχεται πᾶς εὐσεβείας τρόπος παρὰ τῶν κητόρων ἐπινοηθεὶς εἰς τὸς θεοῖς ναοῖς καὶ ταῖς μοναχοῖς καὶ ταῖς μοναστηριαῖς [αἱ τοῖς μοναστηρίοις]. Ἡ δὲ εἰς τὰ τοιαῦτα πρότερον ἐπιβρέουσα πρόσδος, μετωχτευθεὶ ἐπὶ τὸν πλάνον κόσμον καὶ κοσμοκράτορα. Πρὸ δὲ τούτων καὶ μετὰ τούτων, ἐσχάλασεν εὐθείας πᾶς κανὼν, καὶ τύπος, καὶ τάξις μοναχική. Οὐκέτι γὰρ ἡγουμένου ἔξουσία, οὐ φόδος, οὐ ταπεινώσεως, οὔτε τι ἄλλο τῶν αγαθῶν. Οὐκ ἠρκέσθη γὰρ τοῖς τοιοῦτοις κακοῖς ἡ τῶν χαριστικαρίων μοχθηρία· ἀλλ' ἐπεδράξατο καὶ τῶν ἀφάυστων. Κατετάλημα γὰρ, οἴμοι, καὶ αὐτῆς τῆς ἱερᾶς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίας τελετῆς. Ὁ μὲν γὰρ ἱερός τῶν μοναχῶν θεσμὸς παρακαλεῖται, τὸν ἄρτι τῷ κόσμῳ καὶ τοῖς ἐν κόσμῳ ἀποτασσόμενον, ὑποδέχεσθαι παρὰ τῷ

Joan. Bapt. Cotelerii notæ.

(15) *Ψυχικόν*. Hoc nomine recentiores Græci eleemosynam douant. In Responsione Balsamonis ad interrogationem 57: Τὰ ὑπὲρ ψυχικῶν διαδόσεων ταῖς ἐκκλησιαῖς παρὰ τινῶν προσφερόμενα. Quem locum frustra tentat vir doctus notis ad Fulgentium Ferrandum, reponens τὰ ψυχικῶν διαθέσεων. Cui

Balsamon idem, exponens canonem Carthaginiensem 84, ex Novella Constantini Porphyrogeniti ψυχικὰς διαδόσεις agnoscat, *animæ salutare ac spiritalia largitiones*. Vide soles Georgium Cedrenum Reg. edit. p. 598 D., ibique Goari Notam. Fabrotium etiam consule.

της μονῆς προσετώτος καὶ τῶν ἀδελφῶν, δοκιμάζε-
σθαι δὲ αὐτὸν ἐπὶ τριετίαν ὄλην, εἰ δύναται γενέ-
σθαι μοναχός· καὶ εἰ μὲν φανῆ ἐπιτήδειος, ἀπο-
κείρεσθαι, καὶ τῷ κλήρῳ τῶν μοναζόντων συγκατα-
λέγεσθαι· εἰ δ' οὐ, ἐπαναστρέφειν αὐτὸν ὄθεν
ἐλήλυθε. Καὶ ἀποκαρέντα δὲ τοῦτον, ὁ προσετώτος
παραδίδωσι τινε τῶν τῆν ἀσκητικὴν ζώην καὶ
ἀρετὴν κατορθωκότων, ἐπὶ τῷ στοιχειωθῆναι ὑπ'
αὐτοῦ εἰς τὴν τέχνην τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστήμην
τῶν ἐπιστημῶν· φημί βῆ τὴν μοναχικὴν φιλοσο-
φίαν. Κελλίου δὲ ἰδιαζόντως τότε ἀξιοῦται, ὅτε
δηλαδὴ ἀρκεῖν αὐτὸν ἑαυτῷ εἰς σωτηρίαν παρὰ τοῦ
προσετώτος κριθῆσεται. Καὶ οὕτω μὲν ὁ ἱερός
θεσμός· τε καὶ θεμέλιος ἀρχὴ τε καὶ ρίζα τῆς
θείας εὐζωίας. Ἡ δὲ ἀθεσμος πονηρία, τὸν θεσμὸν
ἀναίρουσα, πρόσταγμα ἐγγραφον καταπέμπει πρὸς
τὸν ἡγούμενον, οὕτως περιέχον· τὸν δεῖνα ἐτάξαμεν
ἀδελφὸν εἰς τὴν ὑφ' ἡμᾶς [αἰ. καθ' ὑμᾶς] μονήν,
καὶ [αἰ. τὴν] δεῖνα, καὶ παράλαβε αὐτὸν, καθηγού-
μενε, καὶ ἀπόκειρον, καὶ πάρασχε αὐτῷ κελλία εἰς
οἰκίαν καταμονὴν καὶ ἀνάπαυσιν· λαμβανέτω δὲ
καὶ αὐτὸς, εἴ τι καὶ οἱ λοιποὶ ἀδελφοὶ λαμβάνουσι·
ποίησον δὲ καὶ τὸ ἴσον τῆς παροῦσης ἡμῶν προσ-
τάξεως, καὶ ἐπίδος τῷ τοιοῦτῳ εἰς ἀσφάλειαν. Καὶ
ταῦτα μὲν, ἐάν τις τῶν εὐλαβεστέρων εἴη χαριστι-
καρίων, εἰ δὲ τῶν ἄλλως ἐχόντων ἐστίν, οὐδὲ φιλῆς
προσρήσεως τὸν ἡγούμενον ἀξιοῖ· ἀλλὰ πρὸς δὴ
ἐπίεστησε τὰ τῆς μονῆς προνοεῖσθαι ἀνθρωπον αὐ-
τοῦ, τὸ ρηθὲν ἀποστέλλει πρόσταγμα· οὐδὲ εἰ ἐστὶν
ἡγούμενος, καθηγούμενος. Διέφθοιρε [αἰ. διέφθορε] C
γούν παραυτίκα ἡ ἀρχὴ, καὶ ὑπεσύρη ὁ θεμέλιος
τῆς θείας οἰκοδομῆς, καὶ ἡ ρίζα ἐξήρανται. Τῆς
ἀρχῆς δὲ διαφθορῆσης, ἀνάγκη συνδιαφθορῆσαι τὸ
πᾶν· καὶ τοῦ θεμελίου ὑποσπασθέντος, ἀνάγκη καὶ
τὴν οἰκοδομὴν συγκατανεχθῆναι· καὶ τῆς ρίζης
ξηρανθείσης, ἀνάγκη καὶ τὸ δένδρον· ἤργησε γὰρ
αὐτίκα, πᾶσα θεόπνευστος διδασκαλία τῶν προειρη-
μένων θεσπέσιων Πατέρων, περὶ ἀποταγῆς, καὶ
ὑποταγῆς, καὶ εἰσαγωγικῆς στοιχειώσεως, καὶ ἐκ-
κοπῆς θελήματος συντεθείσα. Τούτων δὲ μὴ προ-
ὑπαρξάντων τῷ μονάσαι θέλοντι, οὐδὲ ἄλλο τι
πάντως ἐψεται τῶν θείων τοῦ πνευματικοῦ καὶ μο-
ναχικοῦ νόμου παραγγελμάτων. Τῆς γὰρ τοῦ προ-
σετώτος ἐξουσίας ἀνηρημένης ὑπὸ τῆς κοσμικῆς
ἐξουσίας, ὡς εἴρηται, τῆς σωματικῆς τε χρείας τοῖς
μοναχοῖς οὐχ ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ χαριστικαρίου
παρεχομένης, τίς αὐτῶν τῷ προσετώτι προσέξει;
τίς φοβηθήσεται; τίς ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ πειθαρχ-
ήσεται; τίς πνευματικὸν καυτήρα, ἢ τομὴν, ἢ μικρὰν
γούν ἐπιτίμησιν καταδέξεται; τούτων δὲ καὶ τῶν
τοιούτων ἀνηρημένων, ἀνάγκη ἐστὶ λοιπὸν, πᾶσαν
τὴν μοναχικὴν καὶ ἀσκητικὴν πολιτείαν καὶ κατά-
στασιν οἴχεσθαι πανωλεθρία· μόνην τὴν περιβολὴν
ὡς προσωπεῖον περικειμένους κατὰ τὸν ἕξω ἀνθρω-
πον. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ ἐξῴθεν μόρφωσις, ἀπήρξα-
το ἤδη ἀφανίζεσθαι· ὡς ἐστὶν ὁρᾶν εἰς τὰ δεδουλω-
μένα κοσμικοῖς μοναστήρια. Ἰσαριθμοὶ γὰρ εἰσι
σχεδὸν τοῖς μοναχοῖς οἱ ἐντατατόμενοι παρὰ τῶν βα-
σιλέων καὶ χαριστικαρίων κοσμικοὶ ἀδελφοὶ ἐσιμο-

A triennium probetur, an fieri possit monachus; et
si quidem visus fuerit idoneus, tondeatur, et coo-
pletur ad monachorum collegium; sin minus re-
deat unde profectus est. Jam vero tonsum illum
præpositus tradit cuidam eorum qui in ascetica
vita et virtute præciliunt, ut ab eo institatur in
arte artium ac scientia scientiarum; monastica,
inquam, disciplina. Tunc vero seorsum cella do-
natur, quando nempe ipse sibi ad salutem sufficere
a præfecto judicabitur. Atque ita quidem sacra lex,
fundamentum, principium et radix divinæ beatæ-
que vitæ. At exlex malitia legem evertens, man-
datum scriptum ad hegumenum seu præpositum
mittit, quod ita complectitur: illum constituimus
fratrem in monasterio nostro illo; et suscipe eum,
præposite, ac tonde, et trade ei cellas in mansionem
suam et requiem: ipse etiam accipiat quidquid
reliqui fratres accipiunt: facito quoque exemplum
hujusce nostri mandati, ac præbeto tali ad secu-
ritatem. Atque hæc quidem, si ille inter religio-
siores charisticarios locum tenet. Nam si inter
aliter affectos censetur, neque simplici salutatione
hegumenum dignatur; sed ad eum quem constituit
ut rebus monasterii provideat, hominem suum, me-
moratum mittit mandatum; neque an sit præposi-
tus cogitat. Labefactatum igitur illico est princi-
pium, subtractum fuit fundamentum divini ædifi-
cii, et radix exaruit. Labefactatio autem principio,
necesse est simul labefactari totum; subducto fun-
damento, etiam ædificium necessario corrui; et
radice arefacta, idem necesse est contingat arbori.
Mox enim cessavit omnis divinitus inspirata præ-
dictorum sanctorum Patrum doctrina, quæ de
renuntiatione, obedientia, introductoria institutione,
ac excisione voluntatis agit. Hæc autem in eo qui
monasticam vitam ducere vult si non præexsti-
terint, neque aliud omnino divinatorum spiritualis
et monasticæ legis præceptorum sequetur. Quippe
superioris auctoritate per sæcularem potestatem
sublata, sicut dictum est, et corporali necessitate
non per ipsum, sed per charisticarium monachis
præbita, quis eorum illi attendet? Quis eum time-
bit? Quis obtemperabit mandatis ejus? Quis spi-
ritalem cauterem, vel sectionem, vel parvam sano
reprehensionem admittet? His vero ac hujusmodi
sublatis, inde necesse est, omnem monasticam
asceticamque vitam et institutionem perire fun-
ditus; atque monachos solo circumdari amictu,
instar larvæ, secundum exteriorem hominem. Sed
et ipsa exterior formatura, cœpit jam evanescere:
ut cernere datur in monasteriis quæ sæcularibus
serviunt. Non totidem fere ac monachi sunt, qui
ab imperatoribus et charisticariis collocantur sæ-
culares fratres, intra monasterium habitantes et
extra monasterium manentes. Atque intra sanctam
mandram; o rem absurdam! sæculares mactant,
carnem comedunt, tragædias agunt, cunctaque
sæcularia instituta persequuntur cum omni licentia.
Et quis ambigit, quin procedente tempore ac malo

progressum faciente, monasteria penitus vertenda sint in sæcularia diversoria; quinque id quod exsequi non potuit miserimus Copronymus (eo enim ille collimabat) per orthodoxos perficiatur? Ita ergo draco etiam eos qui donationes accipiunt, ipsi cupientibus interimit ac devorat. Atque hæ sunt illorum iniquitates, ne dicam impietates, de multis paucae memoratae, ne modum excederet conscriptio.

Ὅτως τοίνυν ὁ δράκων καὶ τοὺς τὲς δωρεὰς λαμβάνοντας, ἡδέως ἀναιρεῖ καὶ καταπίνει. Καὶ ταῦτα τὰ αὐτῶν ἀνομήματα, ἵνα μὴ λέγω ἀσεβήματα, ἐκ πολλῶν ὀλίγα, διὰ τὴν πολυγραφίαν.

XV. Cæterum necesse est ut loquamur de abjectis et miserabilibus monachis, de quibus ac propter quos omne studium intelligibili et spiritali leoni, et insatiabile obstinatumque eorum perditionis desiderium; ob quam et cunctæ ejus antea explicatæ machinationes excogitatæ fuerunt, cum sicut dictum fuit, videre non sustineret salutem quæ a Deo per ipsos mundo contingebat. Nam statim ac ipsos ipsorumque monasterium invasit charisticarius, omniaque ipsorum cum ipsis in sinum conjecit ac in servitutem redegit, intuiti monasterii suamque subactionem, succumbunt etiam inviti, heu! sæculari potentia; et inopia necessariorum pressi, vincis, quod dici solet, manibus charisticario famulantur, ejus præceptis sæcularibusque voluntatibus obedientes instar mancipiorum; neque an ipsis sit præpositus animadvertentes. Ad hegumenus seu præses et ductor, si uno e vulgo sit, ipse pariter charisticarii potestate abripitur, sitque ac dicitur pro ductore ductus. Quod si forsan e numero fuerit spiritalium et proborum, resistet quidem ac oblectabitur aliquatenus charisticarii temerariis insultibus, atque divini sermonis fistula, monitis pluribus, frequenteque adhortatione, attrahet ad se quosdam fratrum: sed et illi cernentes quod fratres qui charisticario adhærent, præpositumque monasterii contemnunt, nonnullum ex parte consequantur vitæ solatium, ipsi vero despiciantur, palinodia usi, charisticario etiam ipsi adjungunt se; a quo non admittuntur, donec ei exhibuerint odii adversus præpositum aliquod documentum. Quid ergo faciet humilis ille præfectus? quid excogitabit? Quænam oratio explicabit supremam ejus afflictionem et consilii inopiam, dum aspicit animarum quarum pastor est interitum, Numinis contemptum, omne sancti ordinis periculum, cunctaque jam dicta incommoda? Neque vero prolato solum modo percunt humiles monachi, sed multiplex est eorum interitus. Namque in multa absurda per indigentiam devolvuntur; negotiationem exercent, artem cauponiam, omneque sæculare institutum, propter miserabilem corpoream vitam. Ejusmodi est quæ in virorum monasteriis agit agiturque impietas. Eam autem quæ in mulierum monasteriis versatur, quis sermo assequetur, ob mali nimietatem? Quis non flebit cernens res horrore plenas? Nam cum prædictis virilium monasteriorum calamitatibus, alia molestiora in istis peraguntur. Dolora illorum primariis viris in

νῆται καὶ ἐξωμονῆται. Καὶ ἔσθθεν τῆς ἁγίας μάνδρας, ὡ τῆς ἀτοπίας, οἱ κοσμικοὶ σφάδζουσι, κρεωφαγοῦσι, τραγωδοῦσι, καὶ πάντα τὰ κοσμικὰ ἐπιτηδεύματα δρώσι μετὰ πάσης ἐξουσίας. Καὶ τὲς ἀμφιβάλλει, τοῦ γρόνου προΐδοντος, καὶ τοῦ κακοῦ προκόπτοντος, μὴ τελείως γενέσθαι τὰ μοναστήρια, κοσμικὰ καταγῶγια· καὶ ὅπερ οὐκ ἔδυνήθη ὁ τρισάθλιος Κοπρώνυμος κατορθῶσαι· τοῦτο γὰρ ἐκείνῳ σκοπός· ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων πληρωθῆναι:

ιε'. Περὶ δὲ τῶν ταπεινῶν καὶ ἐλεεινῶν μοναχῶν, περὶ ὧν καὶ δι' οὗ; ἡ πᾶσα σπουδὴ τῷ νοσηρῷ λέοντι, καὶ ἡ ἀκόρεστος καὶ ἀνένδοτος ἔψσις τῆς αὐτῶν ἀπωλείας, δι' ἣν καὶ πᾶσαι αἱ προσηρημένοι αὐτῷ μηχανουργίαι ἐπενοήθησαν, μὴ φέροντι καθορᾶν, ὡς προείρηται, τὴν δι' αὐτῶν προσγιγνώμενην τῷ κόσμῳ παρὰ Θεοῦ σωτηρίαν, ἀναγκαῖον εἰπεῖν. Ἄμα γὰρ τῷ ἐπιθῆναι αὐτοῖς καὶ τῇ αὐτῶν μονῇ τὸν χαριστικόν, καὶ πάντα τὰ αὐτῶν καὶ αὐτοὺς ἐγκλωπίσασθαι καὶ κίτακυριεῦσαι, ὡς δεδήλωται, ἑωρακότες τὴν τῆς μονῆς καὶ ἑαυτῶν καταδούλωσιν, ὑποπίπτουσι καὶ μὴ θέλοντες, φεῦ, τῇ κοσμικῇ δυνατείᾳ· καὶ ὑπὸ τῆς ἐνδείας τῶν ἀναγκαίων πιεζόμενοι δεδεμέναις, ὃ δὲ λέγεται, ταῖς χερσὶ, δουλοπρεπῶς; τῷ χαριστικῶν παρίστανται, πειταρχοῦντες δίκην ἀνδραπόδων τοῖς αὐτῶν διατάγμασι καὶ κοσμικῶς θελήμασιν· οὐδὲ εἰ ἔστιν αὐτοῖς προσιὸς; ἐπιστάμενοι. Ὅ δὲ ἡγούμενος, εἰ μὲν τῶν πολλῶν εἰς ἑστὴ, συναπάγεται καὶ αὐτὸς τῇ τοῦ χαριστικῶν ἐξουσίᾳ, καὶ γίνεται καὶ λέγεται ἀντὶ ἡγουμένου ἀγόμενος. Εἰ δὲ τύχη εἶναι τὲς τοῦ πνευματικῶν καὶ λογίων, ἀντέχει μὲν ἀχρι τινὸς καὶ ἀνθίσταται ταῖς τοῦ χαριστικῶν παραλόγοις ὀρμαῖς, καὶ ἐπισπᾶται πρὸς ἑαυτὸν τῇ τοῦ θεοῦ λόγου σύριγγι, τῇ πολλῇ νοουθεσίᾳ καὶ τῇ πυκνῇ παρακλήσει, ἐνίοις τῶν ἀδελφῶν· ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ὀρώντες τοὺς τῷ χαριστικῶν προσανέχοντας ἀδελφοὺς, καὶ αὐτοῦ δὴ τοῦ ἡγουμένου περιφρονούντας, μερικῆς τινος προνομίας ἀξιουμένους, ἑαυτοὺς δὲ παραβλεπομένους, παλινωδία χρησάμενοι, τῷ χαριστικῶν καὶ αὐτοὶ προστίθενται, μὴ παραδεχόμενοι ὑπ' αὐτοῦ, ἀχρι οὗ δεγμένα τι τῆς πρὸς τὸν καθηγούμενον ἀπεχθείας αὐτῷ παράσχωσι. Τί οὖν ποιήσει ὁ ταπεινὸς ἐκείνος ἡγούμενος; τί διανοηθήσεται; ποῖος παραστήσει λόγος τὴν ὑπερβάλλουσαν αὐτοῦ θλιψίν, καὶ τὴν ἀμηχανίαν, ὀρώντος τὴν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ποιμαιομένων ψυχῶν ἀπώλειαν, καὶ τὴν εἰς τὸ θεῖον καταφρόνησιν, τὴν τοῦ ἁγίου τάγματος πάντα κίνδυνον, καὶ πάντα τὰ εἰρημένα ἄτοπα; οὐ τῷ εἰρημένῳ δὲ τρόπῳ μόνον ἀπόλλυνται οἱ ταπεινοὶ μοναχοί, ἀλλὰ πολὺτροπος ὑπάρχει ὁ δλεθρὸς αὐτῶν. Εἰς πολλὰ γὰρ ἄτοπα ὑπὸ τῆς ἐνδείας ἐκκυλλονται, ἐμπορείαν καὶ κατηλείαν καὶ πᾶν βιωτικὸν ἐπιτήδευμα μεταρχόμενοι, διὰ τὴν ἐλεεινὴν σωματικὴν ζωὴν· ἡ μὲν οὖν εἰς τὰ ἀνδρῶν μοναστήρια ἐνεργούσα ἡ ἐνεργουμένη ἀσέβεια, τοιαύτη. Τῆς δὲ εἰς τὰ γυναικεῖα, τίς ἂν ἐφίκοιτο λόγος, διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ κακοῦ; Τίς μὴ κλαύσει ὀρών τὰ φοβερὰ ἀνάγκαι;

μετά γάρ τῶν ἐπὶ τοῖς ἀνδράσι προειρημένων A
 νακῶν, καὶ ἄλλα χαλεπώτερα ἐπὶ τούτοις ἐρῶνται.
 Τὰ μὲν γάρ εὐπορώτερα τούτων, τοῖς ἀρχουσιν εἰς
 πρόσωπα τῶν οἰκείων γαμετῶν διωροῦνται, ἐπὶ δυσὶ
 προσώποις ἢ ἐπὶ τρισίν, ὡς φασί· τὰ δὲ ἀπορώτερα,
 ἀπορωτέροις καὶ ἀπορωτέραις. Οἱ τινες ἅμα τῷ
 παραλαβεῖν αὐτὰ, οὐ μόνον πᾶσαν τὴν πρόσδοον
 αὐτῶν, ὡς ἰδίαν ἐγκολποῦνται κληρονομίαν, ὀλίγα
 τινὰ ἢ οὐδὲν ταῖς μοναζούσαις παρέχοντες· ἀλλὰ
 καὶ ὄγκους ἐνίοις ἐσωθεν τῆς τῶν παρθένων αὐτῆς
 ἀνεγείρουσιν, αἰώνιαν τὴν τῶν μοναστηρίων κατὰ-
 σχεσιν ἑαυτοῖς πραγματευόμενοι. Καὶ εἰσὶ λοιπὸν
 ἀναμίξ, κοσμικοὶ καὶ κοσμικῶν, δούλοι καὶ δουλίδες,
 μετὰ τῶν μοναζουσῶν συζῶντες καὶ συνεκκλησιαζό-
 μενοι. Ἄ δὲ καὶ αἱ ταπειναὶ μονάζουσαι, ὑπὸ τῆς
 ἐνδείξεως τῶν ἀναγκαίων πιεζόμεναι δρῶσι, τίς ἰσχύει
 γραφῇ παραδοῦναι; οὐχεται κἀνταῦθα ἐξ αἰτίας τῶν
 χριστικαρίων καὶ χριστικαριῶν, πᾶσα μοναχική [αἱ
 μοναχική] καὶ παρθενική κατὰστασις· πᾶ· κανὼν ὑπο-
 ταγῆς καὶ ταπεινώσεως καὶ ἐκκοπῆς θελήματος ἀπε-
 λγίλαται· πανταχοῦ τῶν χριστικαρίων κατεξουσια-
 ζόντων, καὶ τῶν προσετώτων καταφρονουμένων· καὶ
 τῶν μοναζουσῶν ταῖς χριστικαρίαις προσκειμένων
 καὶ ὑπεικουσῶν, οὐ ταῖς προσετώσαις, καὶ χαιρου-
 σῶν μᾶλλον ὡς τὰ πολλὰ, ταῖς δ' ἐνέξεται τῆς χρι-
 στικαρίας καὶ τῆς καθηγουμένης, διηνεκῶν καὶ
 ἀδελφείπων οὐσῶν ἐν αὐταῖς διχοστασιῶν καὶ μνη-
 σιακισμῶν. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, ποῦ λοιπὸν
 σωτηρίας ἐλπὶς; Ποῦ τὸ τῆς ἀρετῆς ἐργαστήριον;

Ποῦ τὸ διδασκάλιον τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας, καὶ
 τοῖνον καὶ ὁ ἐχθρὸς ἡμᾶς τοὺς ἐλεεινοὺς μοναχοὺς,
 ἀνδρας τε καὶ γυναῖκας, ψυχικῶς φονεῶν ἀπόλ-
 λυσιν.

ις'. Τοῦτο τὸ χαλεπώτατον καὶ ὑπέρογκον καὶ C
 πολύτερον καὶ ἀνυπέρογκον κακὸν, τὸ πάσης ἀσε-
 βείας ἐφάμιλλον, τὸ πάσης ἀίρέσεως ἰσοστάσιον, οἱ
 κατὰ καιροὺς βασιλεῖς, καὶ πατριάρχαι ἐνεργοῦμενον
 καθορῶντες, καὶ δυνάμενοι καὶ ἐξουσίαν ἔχοντες
 ἀναστελεῖν καὶ παῦσαι αὐτὸ, οὐ μόνον τοῦτο οὐ
 ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ ἐπιθεταῖοῦσι, δι' ὧν καὶ αὐτοὶ
 τὰ αὐτὰ τῶν πρὸ αὐτῶν ἐνεργοῦσιν· ἀεὶ τοῦ κακοῦ
 κατὰ γενεὰν καὶ γενεὰν προσθήκην ἐπιδεχομένου,
 καὶ ὅσον οὐπω ἀφανισμῷ τελείῳ τοῦ μοναχικοῦ
 τάγματος παραδοθησόμενον. Οὐδὲ γὰρ ἤγούνται τὸ
 τοιοῦτον, ὅπως ἀμάρτημα εἶναι. Καὶ πῶς ἄρα
 διορθώσονται; Εἰ δὲ καὶ ποτε εἰς μικρὰν συναίσθη-
 σιν ἔλθουσιν, ὑπὸ τινος τῶν φιλαρέτων περὶ τούτου
 ὑπομιμησάμενοι, τοῖς πρωταίτιοις ἐκείνοις τὸ πᾶν
 ἐπιγράφουσι, καὶ ἑαυτοὺς ἀνευθύνους ὑπολαμβάνου-
 σιν· ἀγνοοῦντες ὅτι τοσοῦτον μᾶλλον ἐκείνων κατα-
 κριθήσεσθαι μέλλουσιν, ὅσον ἐκείνοι μὲν μὴ εἰδότες
 τὸ ἐξ ἀποτελέσματος τοῦ κακοῦ μέγεθος, ὡς ἀγαθόν
 τι δοκοῦντες ποιεῖν, τὸ πονηρὸν ἔδρασαν· οὗτοι δὲ
 τὸ θεοστυγέστατον ἀποτέλεσμα ὀφθαλμοῖς καθορῶν-
 τες, ἐκουσίως ἀνομοῦσι, τὴν οἰκείαν καταπατοῦντες
 συνείδησιν. Ἄλλὰ καὶ τίς ἀπὸ τοῦ αἰῶνος, ὑπὸ τῆς
 τῶν προλαθόντων κακίας ἐδοθηθή, τοῦ μὴ τὰ ὁμοία
 καὶ χείρονα ἐκείνων κολασθῆναι; τί γὰρ ὠφέλειται
 οἱ φονεῖς ἀπὸ τοῦ εἶναι τοῦ φόνου πρωταίτιον τὸν
 Καῖν, ἢ οἱ ἀρσενόκοιται ἀπὸ τοῦ εἶναι πρωταίτιος

A personis propriarum uxorum donantur, super dua-
 bus personis, aut super tribus, ut aiunt: minoris
 vero redditus, minus divitibus cum viris tum feminis.
 Qui simul atque acceperunt, non modo cunctas
 eorum facultates, tanquam propriam hereditatem
 in sinum cogerunt, pauca quaedam aut nihil mo-
 nialibus praebentes, verum etiam nonnulli domos
 exstruunt intra virginum septa, perpetuam sibi
 monasteriorum possessionem effirere conantes.
 Jamque permistim degunt mundani et mundanae,
 servi et ancillae, cum monialibus coarvientes, con-
 versantes et colloquentes. Quae porro abjectae mo-
 niales inopia rerum necessariorum oppressae agant,
 quis valebit litteris tradere? Pessum it hic charisti-
 cariorum et charisticariorum causa, omnis monastica
 B et virginalis constitutio; omnis regula obedientiae,
 humilitatis, excindendae voluntatis propellitur; cum
 ubique charisticarii dominantur, et praepositi con-
 temnantur; necnon sanctimoniales charisticariis
 mulieribus adhaereant et obsecudent, non autem
 iis quae praepositae earum sunt; imo ut plurimum
 latentur in charisticariae et praepositae contentioni-
 bus, quas inter continua ac indesinentes habentur
 dissensiones et simulacra. Quae cum ita sint, ubi-
 nam de reliquo spes salutis? Ubinam virtutis
 officina? ubi schola verae philosophiae, artisque
 artium? Abiit atque periit. Ita ergo inimicus nos
 miserabiles vitam monasticam agentes viros et
 feminas, secundum animam interficit ac perdit.

τέχνης τῶν τεχνῶν; οὐχεται καὶ ἀπόλλωλεν. Οὕτως
 ἀνδρας τε καὶ γυναῖκας, ψυχικῶς φονεῶν ἀπόλ-
 λυσιν.

XVI. Hoc gravissimum, immensum, multiplex,
 ac intolerabile malum, omnis impietatis annulum,
 omni haeresi aequale, qui per tempora existere
 imperatores et patriarchae vigere conspiciant, cum
 possent ex auctoritate comprimere et coercere, non
 modo non fecerunt, sed etiam confirmarunt, agendo
 eadem quae praedecessores sui: adeo ut malum
 semper ab aetate in aetatem augmentum ceperit, et
 monachicus ordo tantum non tradendus sit integre
 abolitioni. Neque enim hoc censent, ullatenus esse
 peccatum. Quomodo igitur emendabuntur? Si vero
 aliquando in modicum sensum venerint, ab aliquo
 e virtute praeditis eam ob rem admoniti, primis
 illis auctoribus totum ascribunt, seque arbitrantur
 culpae non affines: atque ignorant quod eo magis
 supra illos condemnandi sint, quo illi quidem
 nescientes mali inde provenientis magnitudinem,
 putando bonum quid se agere, malum perpetrarunt;
 ipsi vero Deo maxime invisum eventum oculis
 spectantes, sponte iniique agunt, sua conculcata
 conscientia. Sed et quis ab omni tempore, per
 praecedentium malitiam adjutus est, ut non pari,
 imo graviori supplicio afficeretur? Quid enim
 prodest homicidis, Cainum primum esse homicidii
 auctorem; aut praediconibus, inchoasse hoc scelus
 Sodomitas? Quin potius absque spe veniae delin-
 quant; utpote qui post terribilem illorum condem-

nationem, in iisdem persistunt. Ita neque ipsi ullum A
excusationis locum ex eo habebunt quod non sint
primi fontes.

XVII. Peccatum ad mortem, dixerunt Patres
illud de quo pœnitentia non agitur. Et quis eorum
qui monasteria tradunt aut accipiunt, pœnitentiam
unquam egit de tali tantoque delicto; vel saltem
peccasse se ea de causa existimavit aliquando, ut
pœnitentia duceretur, ac vel in ipsis extremis
balitibus, nudo duntaxat sermone diceret ad Do-
minum: Peccavi tibi, Domine, iis rebus quæ tibi
tuisque dicatæ sunt, per totam vitam meam impu-
denter et intrepide abusus: sed tu, Domine, per
immensam tuam et ineffabilem bonitatem, miserere, B
ac mihi ignosce. Absque pœnitentia vero in tali
tantaque impietate moriens, quo pacto liberabitur
miser, ab æterno supplicio? quanquam nullius
peccati alterius sibi conscius sit; quod fieri non
potest. Quodque magis inopinatum est; qui hæc
audent delinquere, sicque Deum offendunt, mona-
steria de novo aggrediuntur construere; nec pudet
eos, alia monasteria evertere, et alia reædificare;
neque vel hoc intelligere valent, quod impia con-
suetudine obtinente, etiam quæ unuc ab ipsis eri-
guntur, licet non hodie, attamen cras necessario
donahuntur, servituti tradentur, destruentur.

XVIII. Gloria tibi, Domine Jesu Christe Deus nos-
ter, gloria tibi, gloria lenitati tuæ, gloria patientiæ C
tuæ, gloria ineffabili tuæ clementiæ, quod cum tale
tantumque malum a tanto tempore in imperio
Romano Christianorumque republica dominetur, ac
citra timorem, imo cum fiducia perpetretur coram
oculis tuis non indignatus es, non es iratus con-
digne, non plenæ abolitioni tradidisti nos; sed
adhuc sustines lenique animo toleras. Et modo
quidem adversus nos ad castigationem excitasti
Turcarum feram impiissimamque gentem, quæ
Orientis plagam prædatur; modo autem Patzinaco-
rum, Comanorum, Francorumque nationes, quæ
Occidentem diripiunt. Sed et tremendo terræmotu,
gravibus casibus, mortibus inusitatis, incendiis ter-
ruisti nos: omnino per hæc et similia ad sensum fac
emendationem nos ducens. Nos vero nec intellexi-
mus, nec intelligimus; sed adhuc qui rejiciebat D

Α τους Σοδομίτας; εἰ μὴ μᾶλλον ἀσυγχώρητος πλη-
μελοῦσιν· ὡς μετὰ τὴν φοβερὰν ἐκείνων κατὰκοισιν,
τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένοντες. Οὕτως οὐδὲ αὐτοὶ γὰρ οὐ
ἀπολογία πάντως ἔξουσι, διὰ τὸ μὴ γενέσθαι πρω-
αἰτιοί.

ιζ'. Ἀμαρτίαν πρὸς θάνατον εἶπον οἱ Πατέρες
τὴν ἀμετανόητον. Καὶ τίς τῶν μοναστήρια δωροδο-
μιῶν ἢ τῶν λαμβανόντων μετενόησέ ποτε ἐπὶ τῇ
τοιαύτῃ καὶ τοσαύτῃ ἀμαρτίᾳ, ἢ κἂν ὅλων ἀμαρτή-
σαι ποτε ᾤθηθαι τοῦτο ἔνεκεν, ἢ α μετανοήσῃ, καὶ
κἂν εἰς αὐτὰς τὰς τελευταίας ἀναπνοάς, κἂν ἐλθῶ
λόγῳ εἴπῃ πρὸς Κύριον· Ἥμαρτόν σοι, Κύριε· τι
σοι καὶ τοῖς τοῖς ἀναθεσθεῖμένα πράγματα, ἀνάξι;
καὶ ἀδεῶς δι' ὅλης μου τῆς ζωῆς καταχρώμεσ;
ἀλλὰ σὺ, Κύριε, εἰς τὴν ἀπειρόν σου καὶ ἀνεκδήτη-
τον ἀγαθότητα, ἐλέησον καὶ συγχώρησόν μοι. Ἀμε-
τανόητος δὲ ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ καὶ τηλικαύτῃ ἀπειρίᾳ
ἀποθανῶν, πῶς βυσθήσεται ὁ ἀθλιος τῆς αἰωνίου
κολάσεως; εἰ καὶ μηδεμίαν ἄλλην ἀμαρτιάν τινα
συνέγκωκεν· ὅπερ ἀμήχανον. Τὸ δὲ παραδοξότερον,
ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα τολμῶσι πλημμυλεῖν, καὶ οὕτως
τῷ Θεῷ προσκρούοντες, τολμῶσι μοναστήρια ἐκείνῳ
ἀνοικοδομεῖν· καὶ οὐκ ἐρυθριῶσιν, ἀλλὰ μοναστήρια
καταλύοντες, καὶ ἕτερα ἀνοικοδομοῦντες· μὴ δὲ εἰς
τοῦτο συνιδεῖν δυνάμενοι, ὅτι τοῦ δυσσεβοῦς ἔθνους
κρατοῦντος, καὶ τὰ νῦν ὑπ' αὐτῶν ἀνεγειρόμενα, εἰ
καὶ μὴ σήμερον, ἀλλ' αὐριον γούν, ἀνάγκη δωρηθῆ-
ναι καὶ δουλωθῆναι καὶ καταλυθῆναι.

ιη'. Δόξα σοι, Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ὁ Θεὸς ἡμῶν,
δόξα σοι, δόξα τῇ μακροθυμίᾳ σου, δόξα τῇ ἀνεξι-
κακίᾳ σου, δόξα τῇ ἀφάτῳ φιλανθρωπίᾳ σου· ἐπὶ
τοῦ τοιοῦτου καὶ τηλικούτου κακοῦ, ἐπὶ τοσοῦτοις
χρονοῖς τῇ Ῥωμανίᾳ (16) καὶ τῇ τῶν Χριστιανῶν πο-
λιτεία ἐδυναστεύοντος, καὶ τολμῶμένου ἀπόβῳ καὶ
πεπαρῆθιασμένως ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν σου, εἰς
ἡγανάκτησας, οὐκ ὠργισθῆς ἀξίως, καὶ ἀφανισμῶ
τελεῖν ἡμᾶς παρέδωκας· ἀλλ' ἔτι ἀνέχη καὶ μακρο-
θυμεῖς. Καὶ νῦν μὲν, τὸ τῶν Τούρκων ἔθνος καὶ
ἀθεώτατον ἔθνος ἡμῖν εἰς παιδείαν ἤγειρας, τὴν τῆ
Ἀνατολῆς χώραν ληΐζον· νῦν δὲ, τὰ τῶν Πατινά-
κων (17) καὶ Κομάνων καὶ Φράγγων, τὰ τῆς Δύσεως
ληλατοῦντα. Ἀλλὰ μὴν καὶ σεισμῶ φοβερῶ, καὶ
χαλεποῖς συμπτώμασι, καὶ θανάτοις ἐξαισίοις, καὶ
ἐμπρησμοῖς ἡμᾶς ἐφόβησας· εἰς συναίσθησιν τῶν
D ἄγων. Ἡμεῖς δὲ οὐ συνήκαμεν, οὔτε συνίεμεν·

Joan. Bapt. Cotelerii notæ.

(16) Τῇ Ῥωμανίᾳ. Id est in hoc loco, imperio
Romano Orientali. Romania enim aliquando totum
imperium Romanum significat, aliquando imperium
Romanum orientale. Quam ad rem confirmandam
plurima exempla colligi possent, jamque collecta
sunt a viris doctis. Sic (ut pauca ex innumeris pro-
feram) in prima significatione Epiphanius, hæres.
69, n. 2, dicit Arianismum propagatum fuisse per
universam Romaniam, maxime per orientales par-
tes. Et in Vita S. Augustini a Possidio scripta cap.
30, Vandali et Gothi, Romanicæ eversores nuncu-
pantur. De secundo autem significato manifestum
est per hæc Balsamonis ad can. 1 in Chalcedon. : Κατὰ

τὸν παρόντα κανόνα, ὡς ἔοικεν, ἀναγκάζει τὸ μέρος
τῆς Ἐκκλησίας τοῦς Λατίνους ἐξόμνησθαι θεῖον καὶ
γυναδικᾶς λαθεῖν ἐκ τῆς Ῥωμανίας. Disertus Mathieu
Paris anno 1245: Ad unitatem Romanæ Ecclesiæ,
totum Romanicæ, id est Græciæ imperium refer-
care.

(17) Πατινάκων. Patzinaci seu Patzinacæ et
Patzinacitæ, cogniti satis populi, ex Suida sunt
Δάκτες, Constantino Porphyrogeneta, Cedreno,
aliisque rerum Constantinopolitanarum scriptoribus.
Nec minus noti qui sequuntur Comani. Notissimi
vero omnium Franci. At qui præcedunt Turci vel
Turcæ, nimium heu! orbi innotuerunt.

ἀλλ' ἔτι ὁ ἀθετῶν ἀθετεῖ, καὶ ὁ ἀνομῶν ἀνομεῖ. Σὺ δὲ, Κύριε, καὶ ἔτι φείδη ἡμῶν, καὶ προνοεῖς, καὶ διοικεῖς ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς τὴν ζωὴν ἡμῶν. Ὅντως κατὰ τὴν μεγαλωσύνην σου, καὶ ἡ μακροθυμία σου. Ἀλλὰ φοβοῦσάι με αἰ φοβεραὶ [αἰ. φρικταὶ] καὶ ἀδέκαστοι κρίσεις σου, αἱ ἀπ' αἰῶνος ἐπιενεχθεῖσαι τοῖς τὰ ἀδιόρθωτα πταίσασιν. Οὐ γὰρ πολλάκις φιλεῖς περιφρονούμενος, καὶ εἰ λίαν ὑπάρχεις φιλόανθρωπος. Φοβεῖ με ἡ τοῦ λαοῦ τῶν Σοδόμων σὺν τῇ γῆ καὶ τῷ ἀέρι ἀποτέφωσις, ἡ τῶν Αἰγυπτίων εἰς τὸ Ἐρυθραῖον πέλαγος καταπόντωσις [αἰ. καταπόντισις], καὶ ἡ τοῦ ἡγαπημένου Ἰσραὴλ διὰ τὴν εἰς σὲ παρανομίαν ἀποβολὴ τε καὶ ἐκπτώσις. Καὶ διὰ τοῦτο τολμῶν δέομαι· Κύριε, κλῖνον τὸ οὖς σου καὶ ἄκουσον· ἀνοιξὼν τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἴδε ἰλέψου δμματι ἐπὶ τὸν λαόν σου καὶ τὴν κληρονομίαν σου, ἣν ἐξηγοράσω τῷ τιμίῳ σου αἵματι· καὶ κλῖνον τὰς καρδίας ἡμῶν βασιλέων φημί καὶ ἀρχιερέων, ἀρχόντων τε καὶ ἀρχομένων, μοναστῶν καὶ μιγάδων, εἰς ὑπακοὴν τῶν θεῶν σου προσταγμάτων· καὶ τῷ θεῷ σου φόβῳ καθηλιώσας τὰς σάρκας ἡμῶν, καταξίωσον ἡμᾶς τρέμειν καὶ φοβεῖσθαι τὸ φρικτὸν καὶ πάντιμον ὄνομά σου· τοῦ [αἰ. καὶ] μὴ παρακούειν τὸν νόμον σου· ἀλλὰ ταῖς ἀγλαῖς ἐντολαῖς καὶ δικαίωμασί σου πειθαρχοῦντας, ἐκφυγεῖν δι' αὐτῶν, οὐ μόνον τὴν προειρημένην ἀσέβειαν, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν ἄλλην ἀμαρτίαν, πρᾶξει καὶ λόγῳ καὶ διανοίᾳ ἐνεργουμένην· ἵνα εὐρεθῶμεν ἐνώπιόν σου εὐαρεστήσαντες, καὶ μὴ αἰσχυρόμενοι, ὅταν ἀποδίδως ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Σοὶ γὰρ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ Πνεύματι, νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

⁶⁶ Isa. xxi, 2. ⁶⁷ Psal. cxviii, 120.

A rejicit, et qui inique operabatur, inique agit ⁶⁶. Tu autem, Domine, etiam adhuc parcis nobis, ac provides, atque gubernas in misericordia et miserationibus vitam nostram. Vere secundum magnitudinem tuam, æquanimitas tua. Verum me terrent formidanda necnon integerrima judicia tua, a sæculo in eos illata qui absque correctione deliquerunt. Non enim pateris sæpe contemni, quamvis admodum sis clemens. Terret me qui immisericorditer diluvio obiectus fuit orbis. Me in timorem conjicit populi Sodonorum cum terra et aere conflagratio; item Ægyptiorum in mare Rubrum submersio; atque dilecti Israelis propter iniquitatem adversum te, abdicatio et ruina. Propterea precari audeo: Domine, inclina aurem tuam et audi; aperi oculos tuos, ac respice propitio oculo tuo super populum tuum et hæreditatem tuam, quam redemisti pretioso tuo sanguine: flecte corda nostra; imperatorum, inquam, et pontificum, regentium pariter ac rectorum, monachorum et promiscui populi, in obedientiam divinorum mandatorum tuorum; ac timore tuo divino configens carnes nostras ⁶⁷ eo nos munere dignare, ut timeamus ac tremamus formidabile omnique veneratione dignum nomen tuum; ut non negligamus legem tuam; sed sanctis mandatis et justificationibus tuis obtemperantes, per ea effugiamus non solum prædictam impietatem, sed etiam omne aliud peccatum, quod opere, sermone, cogitatione committitur; quo inveniamur coram te accepti, nec pudore suffusi, quando reddes cuique secundum opera sua. Te enim decet omnis gloria, honor et adoratio, cum Patre sanctissimoque tuo Spiritu, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

ANNO DOMINI MCXLIII.

JOANNIS COMNENI

IMPERATORIS

NOVELLÆ CONSTITUTIONES.

I.

IMP. JOANNIS COMNENI AUREA BULLA PRO VENETIS (1)

(Versio Latina hujus chrysobulli legitur inserta bullæ aureæ Manuelis Comneni pro iisdem Venetis. Vide ad an. 1148.)

B.

D

II.

Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ (2) χρυσόβουλλον, διοριζόμενον μηδέ τι ἀπαιτεῖν τὸν πρᾶκτορα ἀπὸ ἐκκλησίας χηρευούσης τοῦ ἐπισκόπου αὐτῆς (3).

Joannis Comneni aurea bulla, quæ statuit, ne quid ab Ecclesia orbata episcopo suo questor exigat.

Καὶ τί δὲ ἄλλο τῇ βασιλείᾳ μου προουργιάτερον ἢ περισπούδαστότερον, ἢ τὸ τὰς ἐκκλησίας ἀνωτέρας

Quod facere majestas mea majus operæ pretium, quidve studio suo dignius possit; quam ut ecclesiæ ab

(1) Anno 1126.

(2) Hunc Calojoannem vocarunt.

(3) Anno 1124 vel 1139. Apud Leanclavium Jus Græco Rom. 1, p. 147.

omni injuria et vexatione liberæ serventur, utque nihil eæ damni vel detrimenti sustineant? Propterea nec id, quod modo ad aures serenitatis nostræ pervenit, inemendatum relinqui voluit. Quippe relatum nobis est, quosdam provinciarum præsidēs simul atque pontifices rebus humanis excesserint, auferre omnia, quæ in episcopo reperitur, sive species et res quædam, sive pecuniæ nonnunquam inventæ fuerint; morte pontificis lucrum se quoddam nactus existimantes, cum reapse non licita facere præsumant, et res alienas usurpent. Quidam vero per apparitores suos ecclesiarum res auferentes, a conatus absurdi culpa specie tenus immunes sese faciunt.

Quamobrem majestas mea facinus hoc improbum coercens, et hanc avaritiæ speciem compescens, per Novellam hanc sanctionem statuit, ne quis in posterum cujusvis provincia: præses post obitum provincialis metropolitani vel archiepiscopi, vel episcopi, quidquam accipiat de rebus exstantibus in domo metropolitani vel archiepiscopi vel in suburbanis earum, vel prædiis, vel agellis, vel monasteriis; sive nummi sint sive species, sive res, sive animalia, vel alia, quæ ad eos pertinent: imo ne vel ipsi prorsus eas ingredientur, vel ipsorum apparitores. Quippe provinciarum præsidēs, qui eo se conferunt, aut quosdam mittunt, et adiunt vel ex episcopali domo, vel ex suburbanis et monasteriis species quasdam, aut res, aut nummos, aut animalia; persolvent Ecclesiæ, cui subest damno affecta domus episcopalis, vel archiepiscopalis, vel metropolitana, nummorum libras XII, quæ citra recusationem Ecclesiæ detrimentum passæ numerari debent, hoc ipso facinore majestatis etiam nostræ indignationem suscitante. Quod si quis ex ministris eorum tale quid fecerit, licet in dignitate sit constitutus, primo quidem ceu violator edicti nostri flagris et tonsura castigabitur; deinde vero etiam multæ nomine nummorum libræ sex ab eo exigentur. Sin ejus episcopatus clericorum quispiam de rebus ecclesiæ nonnihil compilare depræhensus fuerit, quando majestati nex significatum est, a clericis non pauca talia designari, statuit hos quoque post accuratam facti probationem, ac perceptionem veritatis, gradu suo spoliandos, veluti qui Deo consecrata rapiant, et palam sacrilegis habendi sint. Itaque non licebit ab hoc tempore nec iudicibus, nec descriptoribus, nec quæstoribus, nec ducibus, nec prætoribus, nec provisoribus, nec aliis, quibus servitutes fiscales creditæ sunt, ut post obitum pontificum, omnino domos episcopales adeant, aut res earum immobiles aut monasteria, deque his quidquam prorsus auferant, nec fiscalium pensitationum prætextu subjecta juribus Ecclesiæ ingredientur, et quæ volunt auferant. Quin etiam si quid archiepiscopatus fisco debeat, clerici arcessantur, ac siquidem liquidum minimeque con-

Α διατηρεῖσθαι πάσης ἐπιπρῆξιας τε καὶ κακώσεως, καὶ μὴδὲ τὴν οἰανοῦν βλάβην ἢ ζημίαν ὑφίστασθαι; διὰ ταῦτα οὐδὲ τὸ νῦν εἰς ἀκοῆς τῆς ἡμῶν ἐλθὼν γαληνότῃτος ἀδιόρθωτων ἀπολειφθῆναι ἠθέλησεν. Ἀνηγγέλοθι γὰρ ἡμῖν, ὡς τινες τῶν κατὰ χώρας ἀρχόντων ἅμα τῷ ἀποθίωναι τοὺς ἀρχιερεῖς ἀφαιροῦντι πάντα τὰ εὐρισκόμενα ἐν τῷ ἐπισκοπείῳ, εἴτε εἴη εἰς τινα καὶ πράγματα ἢ πολλακίς χρήματα εὐρεῖν, ἐρμαίῳ ἐντετυχηκένοι οἰόμενοι τῇ τελειῇ τοῦ ἀρχιερέως τῇ δὲ ἀληθείᾳ τῶν μὴ ἐφευμένων αὐτοῖς κατατολῶντες καὶ ἐξιδιούμενοι τὰ ἄλλα τινὲς δὲ διὰ τῶν ἐξυπηρετούντων αὐτοῖς τῶν ἐκκλησιῶν ἀφαιρούμενοι ἐξάντεις ἑαυτοῦς τῷ θεοῦ καθιστῶσι τοῦ ἀτόπου τούτου ἐγχειρήματος.

Β Ἀναστέλλουσα γοῦν τὴν τοιαύτην παράλογον πρᾶξιν ἢ βασιλεία μου καὶ τὸ τοιοῦτον τῆς ἀκουσίας εἶδος ἀναχαιτίζουσα, διορίζεται διὰ τοῦ κειμένου; νεαροῦ θεσπίσματος, μηδένα τοῦ λοιποῦ τῶν ἀρχόντων ἐκάστης ἐπαρχίας μετὰ τελευτῆν τῷ ἐπαρχεῦτου μητροπολίτου ἢ ἀρχιεπισκόπου ἢ ἐπισκόπου ἀναλαμβάνεσθαι ἀπὸ τῶν ὄντων ἐν τῇ μητροπόλει ἢ ἐν τῇ ἀρχιεπισκοπῇ ἢ ἐν τοῖς ὀνόμασι προαστείαις ἢ χωρίοις ἢ ἀγριδίαις ἢ μοναστηρίοις ἢ νομίμασι ἢ εἴδη τινὰ ἢ πράγματα ἢ ζῶα ἢ ἐρεῖα τινα διαφέροντα αὐτοῖς, ἀλλὰ μὴδὲ ὅλως ἐκείσε εἰσέρχεσθαι μῆτε αὐτοῦς μῆτε τοὺς ἐξυπηρετούμενους αὐτοῖς. Ἄυτοὶ μὲν γὰρ οἱ τῶν χωρῶν ἄρχοντες εἰ ἀπερχόμενοι ἢ ἀποστέλλοντές τινες, καὶ ἀναλαμβάνόμενοι ἢ ἀπὸ τοῦ ἐπισκοπείου ἢ ἀπὸ τῶν προαστείων καὶ μοναστηρίων εἴδη τινὰ ἢ πράγματα ἢ νομίματα ἢ ζῶα καταθήσουσι πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ἢ ὑπόκειται ἢ τοῦτο παθοῦσα ἐπισκοπῇ ἢ ἀρχιεπισκοπῇ ἢ μητροπόλει, νομισμάτων λίτρας ἑβδμή, ἐπιλούσας ἀποδίδουσαι ἀπροφασίστως πρὸς τὴν ζήτησθεῖσαν Ἐκκλησίαν, πρὸς τὴν καὶ τὴν ἐκ τῆς βασιλείας ἡμῶν ἐπιστάσασθαι ἀγανάκτησιν. Εἰ δὲ τις τῶν ἐξυπηρετούντων αὐτοῦς τοιοῦτόν τι διαπράξῃται, καὶ ἀξίωματικὸς εἴη, πρῶτον μὲν ὡς παραβάτης τοῦ ἡμετέρου προστάγματος διὰ δαρμού συφρονισθήσεται καὶ κούρας, ἔπειτα δὲ καὶ λόγῳ πέντης ἀπειτηθῆσεται λίτρας νομισμάτων ἑξ (3). Εἰ δὲ καὶ τῶν ἐκ τῆς τοιαύτης ἐπισκοπῆς κληρικῶν τις ὡς ὑφελόμενός τινα τῶν τῆς Ἐκκλησίας πραγμάτων φωραθῆι (τολμάσθαι γὰρ δὴ καὶ τοιαῦτα πάλαι πρὸς τῶν κληρικῶν ἢ βασιλεία μου ἀνεδιόρθη), διορίζεται καὶ τούτους μετὰ ἀκριβοῦς ἔλεγχον καὶ τῆς ἀληθείας κατάληψιν τοῦ οἴκειου ἐκπέπειν βαθμοῦ, ὡς τὰ τῷ Θεῷ ἀναθεθειμένα ἀφαιρούμενους καὶ ἐρροσύλους ἀντικρυς λογιζομένους. Οὐκ ἐξίσταται τούτων ἀπὸ τοῦ παρόντος οὔτε κριταῖς οὔτε ἀναγραφεῦσιν οὔτε πράκτορσιν οὔτε δουρῖν οὔτε στρατηγοῖς οὔτε προσηταῖς οὔτε ἄλλοις τισὶ δημοσιακῆς δουλείας ἐγχειροσμένοις, μετὰ τελευτῆν τῶν ἀρχιερέων παραβάλλον ὅλως τοῖς ἐπισκοπείοις ἢ τοῖς διαφέρουσιν αὐτοῖς ἀκινήτοις ἢ μοναστηρίοις καὶ ἀφαιρεῖσθαι π τὸ σύνολον ἐξ αὐτῶν, οὔτε μὴν προφάσει δημοσιακῶν τελεσμάτων εἰσέρχεσθαι εἰς τὰ τῆς Ἐκκλησίας δίκαια

(3) Hæc corrupta sunt. Fortè νομισμάτων delendum est.

καὶ ἀφαιρεῖσθαι ἃ βούλονται. Ἀλλὰ καὶ εἴ τι παρὰ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς χρεωστεῖται τῷ δημοσίῳ, μετακλήτους γίνεσθαι τοὺς κληρικούς, καὶ εἰ πρὸς δὲλον καὶ ἀντιμυθολόν, τὸ παρὰ τοῦ δημοσίου ἐπιζητούμενον ἀπὸ τοῦ μέρους τῆς Ἐκκλησίας φανεῖν, τοὺς κληρικούς τοῦτο ἀπὸ τῶν τῆς ἐκκλησίας προσίδων διδόναι πρὸς τὴν δημοσίαν· μὴ μέντοι ἐπ' ἀδείας ἔχειν τὸν πράκτορα διὰ τὴν τοιαύτην αἰτίαν περιπελεῦν εἰς τὰ προάστεια, καὶ ἀφαιρεῖσθαι ἃ βούλονται (4). Ὁ δὲ προχειρισθὸς ἀρχιερεὺς τῶν τῆς Ἐκκλησίας ἀντιλήφεται δικαίῳ.

Ἐῖχε τὸ μὲν Ἀπριλλίῳ ἐπιμεμήσεως β', δι' ἐρωθρῶν γραμμάτων τοῦ κραταίου καὶ ἀγίου ἡμῶν βασιλέως (τοῦ Πορφυρογεννήτου Κυρίου Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ, καὶ ἡ διὰ κηροῦ συνήθης σφραγίς.

troversum esse paruerit, quod a parte ecclesiae fuscus postulat: ut hoc ipsum clerici ex redivibus Ecclesiae fisco praestent. Non tamen quasteri licitum esto, ut ob hujusmodi causam suburbana praedia pervagetur, et quae velit auferat, qui vero designabitur pontifex Ecclesiae jura tuebitur.

Dat. mense Aprili, indictione secunda rubris literis praepotentis et sacratissimi principis nostri in Porphyra nati, domini Joannis Comneni, cum usitato cereo sigillo.

(4) Aut βούλεται legendum, aut paulo ante τοὺς πράκτορας.

ANNO DOMINI MCKLV

ISAACUS

MAGNAE ARMENIAE CATHOLICUS.

NOTITIA.

(Galland. Veterum Patrum Biblioth., tom. XIV, Proleg. p. xv.)

Catholici (nomen penes Armenios titulus est patriarchalis sive archiepiscopalis, idemque valet atque *oecumenicus* in CPTanis patriarchis. Sic porro appellari videntur ex eo quod reliquis suae rationis episcopis immineant. Forte postquam tempore Pelagii et S. Gregorii M. Joannes Jejunator in sua synodo CPTana anni 589 hujusmodi titulum usurpare coepit, innocenti fortasse de causa, sed magna illorum pontificum zelotypia, verentium ne aliquis subesset error: videntes Armeniorum patriarchae in sua sententia perseveravisse CPTanos, quidquid in contrarium obstituissent Romani pontifices; ut non minoris dignitatis in sua gente haberentur, simulque minus odioso vocabulo uti viderentur, Catholici appellationem assumpserunt, nemine adversante quod sciam. Fuit igitur Isaacus de quo loquimur, magnae Armeniae Catholicus. Is inter Armenios haereticos natus et educatus est, atque Catholicos orthodoxosque ab initio ludibrio habuit (a). Sacerdotio inter suos cumulatus est. Sed Dei aspirante gratia, disjecta erroris caligine, coepit deserere simul et confutare suorum errores. Ea re factum est, ut apud omnes illius fama vulgaretur, orthodoxos videlicet, dum interim apud Armenios suos usque adeo graviter offendit, ut non modo sacerdotalibus muniis interdiceretur, verum etiam, proposita interfectoibus ejus mercede, pluries quaereretur ad necem. Erat haec merces venia peccatorum certissima. His agitatus turbis ad *santissimam* metropolim confugit (b). Eo nomine Romani intelligi facile suadebant ea quae passim docet et loquitur, conformia magis moribus Romanorum quam Graecorum. Memoratur Isaacus noster a Theodoriano, qui circa A. C. 1170 scripsisse fertur, ut scite animadvertit Fabricius (c). Duas ejus invectivas quas primus extulit Combesius in Auctarii sui tomo II. a nobis inde acceptas in penum nostrum transtulimus: habent enim argumentorum et eruditionis, haud alibi fortasse inveniendae, segetem non exiguam. Quae fuerit tandem hominis fortuna non constat. Illud animadverto ex Fabricio (d): apud Lambecium (e) recenseri inter scripta Euthymii Zigabeni epistolam quamdam invectivam adversus Armenios Theopaschitas, cujus initium est, Ἐπειδὴ περ Εὐτυχῆς καὶ Διόσκορος. Cum autem a verbis illis ordiatur invectiva prima ejusdem argumenti quae Isaaco nostro tribuitur; quibus fas est codicem illum Lambecio memoratum inspicere, dijudicare potuerunt quis a quo acceperit.

(a) Infra in Invectiva II, num. 2 init.

(b) Ibid. Ibid.

(c) Bibl. Gr. tom. X, pag. 175, nota "

(d) Ibid. tom. VII, pag. 475.

(e) Tom. V, pag. 127.

ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΣΑΑΚ

ΤΟΥ ΚΑΘΟΛΙΚΟΥ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΑΡΜΕΝΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ ΣΤΗΛΑΤΕΥΤΙΚΟΣ ΚΑΤΑ ΑΡΜΕΝΙΩΝ

ΤΩΝ ΟΜΟΦΡΟΝΩΝ ΕΥΤΥΧΟΥΣ ΚΑΙ ΔΙΟΣΚΟΡΟΥ · ΤΙΜΟΘΕΟΥ · ΑΙΔΟΥΤΟΥ · ΠΕΤΡΟΥ ΤΟΥ ΚΝΑΦΕΩΣ
ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ ΤΟΥ ΑΔΙΚΑΡΝΑΣΕΩΣ, ΚΑΙ ΑΦΘΑΡΤΟΔΟΚΗΤΩΝ, ΤΩΝ ΔΕΣΒΕΒΑΤΩΝ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΟΜΑΧΩΝ
ΑΙΡΕΤΙΚΩΝ.

SANCTI PATRIS NOSTRI ISAACI

MAGNÆ ARMENIÆ CATHOLICI,

ORATIO INVECTIVA ADVERSUS ARMENIOS

IDEM SAPIENTES ATQUE EUTYCHES AC DIOSCORUS; TIMOTHEUS ITEM ÆLURUS; PETRUS FULLO;
JULIANUS ALICARNASSEUS, ET APHTHARTODOCITÆ, IMPISSIMI AC CHRISTI HOSTES HÆRETICI.

CAPUT I.

De duabus in Christo naturis.

I. Cum sic habeat, ut Euthyches ac Dioscorus, Timotheus quoque Ælurus, ac eorum sectæ homines, incarnationem Christi specie tenus factam prædicantes, atque adeo unam in eo naturam Manichæorum insania prædicantes; sanctosque omnes Patres in prædatoria Ephesina secunda synodo anathematizantes, ac eorum rectam fidem abnegantes, ideoque a Leone sanctissimo papa Romæ, sanctaque Ecclesia, ac œcumenica apud Chalcedonem synodo, depositi, anathemati subditi fuerint, utque impii et Manichæi, Christianique hostes, a catholica ac apostolica Ecclesia, per orbis universi episcopus expulsi, atque exsillo relegati: eorum impia dogmata, negationes, blasphemias, errores in Christum pugnam suscipientes Armenii, sexcentis hæc partibus adauxerunt. Simili quoque ratione, magnam illam negationem ac terribilem Juliani Alicarnassei ac Aphthartodocitarum hæresim instaurantes, ac palam Christi incarnationem abolentes, negant Christum, consubstantiali nobis corpus, crassum ac mortale, terrenumque, nec non corruptibile ac creatum, ex Maria Virgine assumpsisse: quinimo, corpus non obnoxium corruptioni, subtile, impassibile, immortale, increatum; ac, inquit. Visus est homo, ut voluit; manducavitque et bibit.

II. Tum rursus hanc quoque incorpoream, ac materiæ expertem carnem penitus negantes, exque iminundo ac Christi hoste ipsorum corde falsas fabulas comminiscentes, eamdem ipsam invisibilem, immortalem, ac incorruptam carnem, in naturam

(1) Lege τῶν ἀρχιερέων.

A

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Περὶ τῶν δύο φύσεων τῶν ἐν Χριστῷ.

Α'. Ἐπειδὴ περὶ Εὐτυχῆς καὶ Διόσκορος, Τιμόθεος ὁ Αἰλουρός, καὶ οἱ αὐτῶν ὁμόφρονες, τὴν σάρκωσιν Χριστοῦ ἐν φαντασίᾳ κηρύξαντες, καὶ διὰ τοῦτο, μὴ φύσιν ἐν αὐτῷ Μανιχαϊκῶς βλασφημήσαντες, πάντας τοὺς ἁγίους Πατέρας τολμηρῶς, καὶ ἀσεβῶς ἐν τῇ ἐν Ἐφέσῳ ληστροικῇ δευτέρᾳ συνόδῳ ἀναθεματίσαντες, καὶ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν αὐτῶν ἀρνησάμενοι, καὶ διὰ τοῦτο ὑπὸ Λέοντος, τοῦ ἁγιωτάτου πάπᾳ Ῥώμης, καὶ ὑπὸ τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας καὶ οἰκουμένης ἐν Χαλκηδόνι συνόδῳ, καθαιρεθέντες, τῷ ἀναθεματι καθυπεβλήθησαν, καὶ ὡς ἀσεβεῖς καὶ Μανιχαῖοι, καὶ χριστομάχοι, τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας ἐδιώχθησαν, διὰ τὸν τῆς οἰκουμένης πάσης ἀρχιερέα (1), καὶ ἔξορτα παρεδόθησαν· τούτων τὰς ἀσεβείας, καὶ ἀρνήσεις, καὶ βλασφημίας, καὶ κακοδοξίας, καὶ χριστομαχίας, οἱ Ἀρμένιοι δεξάμενοι, μυριαπλασίως ταύτας ἐπηύξησαν. Ὡσαύτως δὲ, καὶ τὴν μεγάλην ἀρνησιν καὶ φοβερὰν αἴρεσιν Ἰουλιανῷ τοῦ Ἀλικαρνασέως, καὶ τῶν Ἀφθαρτοδοκῆτῶν ἀνακάλυψαντες, καὶ τὴν σάρκωσιν τοῦ Χριστοῦ προφανῶς ἀθετοῦντες, λέγουσιν, ὅτι σῶμα ἡμῖν ὁμοούσιον, παχὺ καὶ θνητὸν καὶ χραῖν, φθαρτὸν τε καὶ κτιστὸν, ὁ Χριστὸς οὐκ ἀνέλαθεν ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας· ἀλλ' ἀφθαρτον σῶμα, λεπτὸν, ἀπαθὲς, ἀθάνατον, ἀκτιστον· καὶ ὤφθη, φασιν, ἐν θρωπῶς, ὡς ἠθέλησε· καὶ ἔφαγε, καὶ ἔπιεν.

B

C

Β'. εἶτα πάλιν καὶ ταύτην τὴν ἀσώματον, καὶ ἄνυλον σάρκα παντελῶς ἀπαρούμενοι, καὶ ἐκ τῆς ἐκ τῶν ἀκαθάρτου καὶ χριστομάχου καρδίας, μύθου; ψευδεῖς ἀναπλάττοντες, λέγουσιν· ὅτι καὶ αὕτη ἡ ἀόρατη καὶ ἀθάνατος σὰρξ, εἰς φύσιν θεοῦ ἐτί-

γονε, καὶ οὐκ ἔχει ὁ Χριστὸς ἐν αὐτῷ σώαν τὴν Ἀ
 ἡμετέραν φύσιν· οὐ σῶμα ἡμῖν ὁμοούσιον, οὐ σάρκα
 καὶ ὀστέα· οὐ κεφαλὴν· οὐ χεῖρας καὶ πόδας· οὐ
 σχῆμα ἀνθρώπου· ἀλλὰ γέγονεν ἀπλοῦς καὶ ἀσύν-
 θετος, ὡς περ ἦν καὶ πρὸ τῆς σαρκώσεως. Καὶ ὡς περ
 σταγῶν μέλιτος ἢ ἔξου; συνανακραθὲν, καὶ καταπον-
 τισθὲν ἐν πελάγει τῆς θαλάσσης, οὐκέτι ὁρᾶται, οὔτε
 ὑφίσταται· οὕτως φασι καὶ τὸ σῶμα ἐκεῖνο ἐν ᾧ ὁ
 Χριστὸς (2) ἀνέλαθε, συνανακραθὲν καὶ καταπον-
 τισθὲν ἐν πελάγει τῆς θεότητος, οὐκέτι ὁρᾶται ἐν
 Χριστῷ, οὔτε σῶον ἐν αὐτῷ ὑφίσταται, οὔτε σώζει
 τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, οὔτε φυλάττει τὴν ἑαυτοῦ ιδιό-
 τητα· καὶ διὰ τοῦτο φασιν, οὐκ εἰσιν ἐν Χριστῷ δύο
 φύσεις, θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος· ἀλλὰ μία φύσις
 ὅλη τῆς θεότητος. Ὅθεν καὶ τὰς παραδόσεις; τῆς
 καθολικῆς· Ἐκκλησίας, καὶ τῶν μυστηρίων τοῦ
 Χριστοῦ, κατὰ τὴν μίαν φύσιν, ἣν ἐν Χριστῷ βλασ-
 φημοῦσι, πάσας μετατρέψαντες, παραπλήσιον
 ταύτας ἐκαινοτόμησαν· καὶ τὴν κοινωνίαν δὲ τῶν
 μυστηρίων, ἦγγον τὴν θυσίαν τοῦ ἁγίου, τῆς σαρκὸς
 τοῦ Χριστοῦ, οὐ σῶμα Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ λέγουσιν,
 ὡς αὐτὸς ὁ Χριστὸς εἶρηκεν· ἀλλὰ θεότητα. Καὶ
 ταύταις ταῖς μυθολογίαις καὶ βλασφημίαις ὑπερι-
 δόμενοι· μᾶλλον δὲ καλαμίνην ῥάβδον ἑαυτοῖς ὑπο-
 στήσαντες, τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ
 τοῦ Θεοῦ, ἣν τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια δεικνύουσι, καὶ
 πάντες οἱ ἀπόστολοι μετὰ τῶν θεοφόρων Πατέρων
 κηρύττουσιν, οὔτοι παντελῶς ἀρνοῦνται καὶ ἀνατρέ-
 πουσιν.

Γ. Ὅθεν ἡμεῖς, οὐχὶ διορθώσασθαι αὐτοὺς βου-
 λόμενοι ταῦτα γράφομεν· διορθώσασθαι γὰρ αὐτοὺς
 ἀδύνατον καὶ τοῖς ἀγγέλοις. Οἱ γὰρ αὐτῷ τῷ Χριστῷ
 τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ τῷ σεσαρκωμένῳ Θεῷ, καὶ τοῖς
 εὐαγγελισταῖς καὶ ἀποστόλοις αὐτοῦ μὴ πειθόμε-
 νοι, μήτε πιστεύοντες, τίνι ἐτέρῳ ἁγίῳ διδασκάλῳ
 ἐπιγέλω, ἢ ἐπουρανίῳ ἀγγέλῳ πιστεύουσιν ἢ πει-
 σθῆσονται; Ἄλλ' ἵνα ἀσέβειαν καὶ χριστομαχίαν
 σῦτῶν, ἐξ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τοῦ Εὐαγγελίου,
 καὶ τῶν αὐτοῦ ἀποστόλων ἐλέγξαντες, τοὺς ἐκ τῆς
 ἁρθοδόξου πίστεως ὑπ' αὐτῶν διὰ παντὸς πλανωμέ-
 νους ἐκ τῆς αὐτῶν ἀσεβείας ἐλευθερώσωμεν. Εἰ γὰρ
 οὔτε τῷ Χριστῷ πιστεύουσι περὶ ἑαυτοῦ λέγοντι,
 εὔτε τοῖς εὐαγγελισταῖς καὶ ἀποστόλοις πείθονται,
 τοῖς αὐτῶν σεσαρκωμένον καθ' ἡμᾶς κηρύττουσιν,
 οὔτε τοῖς ἁγίοις καὶ θεοφόροις Πατράσιν ἀρέσκονται,
 τοῖς συμφώνως τέλειον Θεόν, καὶ τέλειον ἄνθρωπον,
 ἐν δύο τελείαις φύσεσι τὸν Χριστὸν ὁμολογοῦσιν·
 οὔτε δὲ ταῖς ἰδίαις ἑαυτῶν πανηγυρικαῖς βίβλοις
 πιστεύουσι, δύο φύσεις, καὶ δύο ἐνεργείας ἐπὶ Χρι-
 στοῦ διδασκούσαις, καθὼς μυριάκις ὑπεδείξαμεν
 αὐτοῖς ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῶν βιβλίων, καὶ τῇ Ἀρμε-
 νίων διαλέκτῳ γεγραμμένων, πῶ, οὐκ εἰσὶ προφανῶς
 χριστομάχοι, καὶ Μανιχαῖοι, μίαν φύσιν καὶ μίαν
 ἐνεργείαν ἐν Χριστῷ βλασφημοῦντες (3) τὴν σάρκα-
 σιν; Εἰ γὰρ, ἄλλα μὲν ὁ Χριστὸς διδάσκει περὶ αὐ-
 τοῦ, καὶ οἱ εὐαγγελισταί, καὶ οἱ ἀπόστολοι, καὶ οἱ
 ἅγιοι Πατέρες· οὔτοι δὲ ἕτερα ἐναντία τοῦ Χριστοῦ

divinitatis demutatam aiunt, nec Christum, huma-
 nam naturam in ipso servare incolumem: non cor-
 pus ejusdem nobiscum substantiæ, non carnem ac
 ossa, non caput, non manus ac pedes, non hominis
 figuram, sed factum simplicem, ac expertem com-
 positionis, quomodo habebat ante incarnationem.
 Atque ut mellis aut aceti gutta, maris pelago
 commista, atque in eo mersa, non amplius oculis
 conspicua est, autve consistit: ita, inquit, et
 quod Christus assumpsit corpus, confusum ac
 mersum deitatis pelago, haud deinceps in ipso cer-
 nitur, aut consistit incolume; nec servat naturam
 suam, aut proprietatem retinet: atque adeo, inquit,
 non duæ sunt in Christo naturæ deitatis ac huma-
 nitatis, sed una duntaxat, tota deitatis. Quare etiam
 Ecclesiæ catholicæ traditiones, ac Christi sacra-
 mentorum, pro unius illius naturæ ratione, quam
 blasphemant in Christo, mutantes, similiter novas
 moliti sunt; ac sacramentorum communionem, id
 est, panis sacrificium, qui est Christi caro, haud-
 quaquam Christi Dei corpus appellant, uti Christus
 ipse dixit, sed deitatem: sique fabulis ac blasphem-
 iis nixi, quin potius ceu arundineum baculum
 sibi adhibentes, unigeniti Filii Dei incarnationem,
 quam quaterna Evangelia ostendunt, omnesque
 apostoli cum deiferis Patribus prædicant, ii penitus
 negant atque evertunt.

III. Quocirca nos, non tanquam corrigere veli-
 mus, ita scribimus; nam nec angeli emendare
 possunt. Qui enim nec ipsi Christo Dei Filio incar-
 nato, ejusque evangelistis ac apostolis credunt,
 utique nec ulli alii terreno doctore, autve cœlesti
 angelo credentes, fidem sint habituri, ac eis morem
 gesturi: sed ut eorum impietatem ac in Christum
 hostiles animos, ex ipso Christo, ac Evangelio,
 ejusque apostolis coarguentes, quos illi de ortho-
 doxorum castris in errorem impellere non cessant,
 ab eorum impietate liberemus. Cum enim nec
 Christo de se loquenti credant, nec evangelistis ac
 apostolis obsequantur, qui eum nobis similem in-
 carnatum prædicant; nec sanctis ac deiferis Patri-
 bus acquiescant, qui iis consone, perfectum Deum
 ac perfectum hominem, in duabus perfectis naturis
 Christum constentur: ac nec propriis eorum (4)
 festivis libris habeant fidem, quibus duas naturas,
 ac duas operationes in Christo docentur, uti ex
 iisdem ipsis libris lingua Armenica scriptis, millies
 illis probavimus; quomodo non perspicue Christi
 hostes sunt ac Manichæi, qui unam naturam unam-
 que operationem in Christo post incarnationem
 blasphemant? Siquidem enim, Christus quidem
 ipse alia de seipso, ac evangelistæ ac apostoli,
 sanctique Patres docent; hi autem alia, Christo, et
 evangelistis ac apostolis contraria loquantur ac
 prædicant, quæ neque Christus, neque evangelistæ,

(2) Λογε ὁ Χριστός.

(3) Ucest μετά.

(4) Potius, omnium manibus tritis.

neque apostoli dixerunt; quid aliud ostendunt, quam se liquido Christum negare, ac Evangelium, factoque apostolorum hostes, ac sanctorum Patrum? sive, η̄ ὅτι προφανῶς ἀρνῆται τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ εὐαγγελίου, ἐχθροὶ δὲ τῶν ἀποστόλων, καὶ τῶν ἁγίων πολέμιοι γεγόνασιν;

IV. Dicant itaque nobis pessimi hæretici Armenii, tenebrosi illi circa lumen, erga sapientiam insolentes, pro quibus Christus gratis incarnatus est, ingrata creata, mali signenta: unde, aut quibus ex evangelistis ac apostolis, vel deiferis Patribus, inventam hanc negationem, ut Christus, neque carnem habeat, neque ossa, neque humanam naturam, neque voluntatem, neque operationem, prædicent: nec solam simplicem, ac omni nudam compositione deitatem, unamque naturam ac operationem, uti etiam ante incarnationem, in Christo prædicantes, horreant? Si enimvero impietatum redargutionem timentes, simulate respondent: Ita vero, Christum Deum ac hominem dicimus. Ad quos dicendum: Bene de vobis scripsit magnus ille Gregorius Theologus: « Non invenio simplicem Armeniorum nationem; sed valde tectam ac dolosam (5). » Hoc est, non rectos ac apertos, sed valde malignos ac occultos. Siquidem enim in Christo, neque carnem ac ossa confitemini, neque hominis naturam, neque operationem, nec servi formam, nec corpus passibile, ac mortale, obnoxiumque corruptioni, ac ejusdem nobiscum substantiæ; sed naturam unam, totam deitatem, simplicem, ac expertem compositionis: qui vos Deum ac hominem simulate, ad auditores decipiendos, Christum dicere non pudet? Quis quantusve homo Christus, qui nec carnem, nec ossa, nec servi habeat formam; nec naturam hominis, nec voluntatem, nec operationem, nec caput, nec manus, nec pedes? Quod si omnia hæc Christum habere fatemini, atque id veritate, non apparentia, quomodo non perspicue duas habet naturas, divinam atque humanam, ut etiam duo nomina, Dei nimirum ac hominis obtinet? Quapropter liquet, cum non duas naturas in Christo fateamini, Deum vos ac hominem Christum dicere per simulationem, ut auditores decipiatis.

V. Siquidem ergo Christi caro demutata est in deitatis naturam, ac ejusdem cum deitate substantiæ effecta est, estque una deitas Patris, ac carnis Christi, sicut hæretici docent, ac idcirco una est in Christo natura, tota deitas; utique Christi quoque caro omni tempore ac loco erat a Patre inseparabilis, uti et Christi deitas. Siquidem ergo Christi caro, natura deitatis effecta est, quomodo Passionis tempore ejus caro non erat in caelis inseparabilis a Patre, inque inferno cum ejus anima, atque cum latrone in paradiso, nullo utriusque loci defectu ac inseparabilis existens, uti et deitas fuit? sed ejus corpus in sepulchro mortuum jacebat, ac inanime, immotumque, ac circumscriptum, tametsi Christi deitas ab eo inseparabilis erat. Dum enim hæretici Armenii probare possint, sanctissimum Christi Dei

(5) Greg. orat. 20.

καὶ τῶν εὐαγγελιστῶν καὶ ἀποστόλων λέγουσι καὶ κηρύττουσι, ἅπερ ὅτε ὁ Χριστὸς, ὅτε οἱ εὐαγγελισταὶ καὶ οἱ ἀπόστολοι εἰρήχασιν: τί ἕτερον δεικνύουσιν εὐαγγελίου, ἐχθροὶ δὲ τῶν ἀποστόλων, καὶ τῶν ἁγίων πολέμιοι γεγόνασιν;

Δ'. Εἰπάτωσαν οὖν ἡμῖν οἱ παμπόνηροι αἰρετικοὶ Ἀρμένιοι· οἱ σκοτεινοὶ περὶ τὸ φῶς· οἱ περὶ τὴν σοφίαν ἀπαίδευτοι· ὑπερ ὧν Χριστὸς δωρεὰν ἐσαρκώθη· τὰ ἀχάριστα κτίσματα· τὰ τοῦ ποιητοῦ πλάσματα· πόθεν, ἢ ἐκ ποίου εὐαγγελιστῶν καὶ ἀποστόλων, ἢ θεοφόρων Πατέρων ταύτης εὐρήτης τὴν ἀρνησιν, μήτε σάρκα καὶ ὀστά, μήτε φύσιν ἀνθρωπίνην, μήτε θέλησιν, μήτε ἐνέργειαν ἔχειν τὸν Χριστὸν κηρύττουσι· θεότητα δὲ μόνην ἀπλήν καὶ ἀσύνητον, καὶ μίαν φύσιν καὶ ἐνέργειαν, ὡς καὶ πρὸ τῆς σαρκώσεως ἐν Χριστῷ κηρύττοντες, οὐ φρίττουσιν; Οἱ δὲ τὸν ἐλεγχον τῶν ἀσεβειῶν ὑφορώμενι, ἐν ὑποκρίσει ἀποκρίνονται· Ναί, φασίν, θεὸν καὶ ἀνθρώπον λέγομεν τὸν Χριστόν. Πρὸς οὓς βρῆτον· ὅτι καλῶς ἔγραψε περὶ ὑμῶν ὁ μέγας Γρηγόριος ὁ Θεολόγος· « Οὐχ ἀπλοῦν γένος εὐρίσκω τῶν Ἀρμενίων· ἀλλὰ λίαν κρυπτόν τε καὶ ὑφαλον· ἰουταῖσιν, οὐκ ὀρθοῦς καὶ φανεροῦς, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ποιητοῦς καὶ κρυφίους. Εἰ γὰρ μήτε σάρκα καὶ ὀστά ἐν Χριστῷ ὁμολογεῖτε· μήτε φύσιν ἀνθρώπου, μήτε ἐνέργειαν, μήτε δούλου μορφήν, μήτε σῶμα παθητὴν, καὶ θνητὴν, καὶ φθαρτὸν, καὶ ἡμῖν ἐμοῦσιον· ἀλλὰ μίαν φύσιν, ὅλην θεότητα, ἀπλήν καὶ ἀσύνητον· πῶς θεὸν καὶ ἀνθρώπον ἐν ὑποκρίσει πρὸς ἀπάτην τῶν ἀκούοντων λέγοντες, οὐκ αἰσχύνεσθε; Ποταπὸς ἀνθρωπότης ἐστὶν ὁ Χριστός, μὴ ἔγων σάρκα καὶ ὀστά καὶ μορφήν δούλου, καὶ φύσιν ἀνθρώπου, καὶ θέλησιν, καὶ ἐνέργειαν, καὶ κεφαλὴν, καὶ χεῖρας, καὶ πόδας; Εἰ δὲ ταῦτα πάντα ὁμολογεῖτε ἔχειν τὸν Χριστόν ἐν ἀληθείᾳ, καὶ οὐ δοκῆσει· πῶς οὐκ ἔχει προφανῶς δύο φύσεις ὁ Χριστός· θεότητα καὶ ἀνθρωπότητα, ὡσπερ ἔχει δύο ὀνόματα, Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου; Ὅθεν πρόδηλον ὅτι δύο φύσεις ἐν Χριστῷ μὴ ὁμολογοῦντες, θεὸν καὶ ἀνθρώπον τὸν Χριστόν ἐν ὑποκρίσει πρὸς ἀπάτην τῶν ἀκούοντων λέγετε.

Ε'. Εἰ οὖν σὰρξ τοῦ Χριστοῦ εἰς φύσιν θεότητος ἐτέθη, καὶ ὁμοούσιος τῇ θεότητι γέγονε, καὶ μία θεότης ἐστὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τῆς σαρκὸς τοῦ Χριστοῦ, ὡς οἱ αἰρετικοὶ δογματίζουσι, καὶ διὰ τοῦτο μία φύσις ἐν Χριστῷ ὅλη θεότης· πρόδηλον ὅτι καὶ ἡ σὰρξ τοῦ Χριστοῦ, ἐν παντὶ καιρῷ καὶ χρόνῳ καὶ τόπῳ, τοῦ Πατρὸς ἀχώριστος ἦν, ὡσπερ ἡ τοῦ Χριστοῦ θεότης. Εἰ γοῦν ἡ σὰρξ τοῦ Χριστοῦ φύσει θεότης γέγονε· πῶς ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους ἐν οὐρανοῖς οὐκ ἦν ἡ σὰρξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς ἀχώριστος, καὶ ἐν τῷ ᾄδῃ μετὰ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ παραδείσῳ μετὰ τοῦ ληστοῦ, ἐν ἀμφοτέροις ἀνελλίπης καὶ ἀχώριστος, ὡσπερ καὶ ἡ θεότης ὑπάρχουσα· ἀλλ' ἐν τῷ τάφῳ ἐκεῖτο νεκρὸν ἀψυχὸν καὶ ἀκίνητον τὸ σῶμα αὐτοῦ, καὶ περιγυρατὸν, εἰ καὶ ἀχώριστος ἦν ἐξ αὐτοῦ ἡ τοῦ Χριστοῦ θεότης; Ἐάν γὰρ ἀπο-

δειξαι δυνήσονται οἱ αἰρετικοὶ Ἀρμένιοι, τὸ πανάγιον Ἄ corpus tempore passionis, inseparabiliter Deo ac σῶμα Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους ἐν Patri una cum deitate consedissee, atque in sepulcro, inque inferno cum anima ac cum latrone in paradiso, nullo ubique defectu, ac inseparabile individueque, uti et deitas erat, fuisse : plane liquet, ejus quoque carnem, natura deitatis factam esse. Sin autem illud sepulcro mortuum jacebat, et inanime atque immotum; ac neque in cœlis Deo ac Patri indivulso nexu conjunctum considebat, neque in inferno cum anima, nec cum latrone in paradiso erat, sed duntaxat circumscriptum in sepulcro jacebat : quomodo isti mendaciam ac hæreticorum Christianique hostium notam effugerint?

Εἰ οὖν σὰρξ τοῦ Χριστοῦ θεότητος γέγονε, πῶς αὐτὸς ὁ Κύριος ἐπὶ σταυροῦ ἔλεγε · Θεέ μου, Θεέ μου, ἴνα τί με ἐγκατέλιπες ; Ἐὰν γὰρ ἡ σὰρξ τοῦ Χριστοῦ θεότητος ἦν, καὶ ἐν οὐρανοῖς τοῦ Πατρὸς ἀχώριστος, καὶ μία θεότης ἦν τοῦ Πατρὸς καὶ τῆς σαρκὸς τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ σὰρξ αὐτοῦ θεότητος ἦν τοῦ Πατρὸς ἀχώριστος · πῶς ἡ μία καὶ ἀδιαιρετος θεότης διαιρηθεῖσα ἐαυτὴν ἐγκατέλειπε ;

Ζ'. Ἄλλὰ τί φασὶ πρὸς ταῦτα οἱ ἀγκύρινοι ; Ὅτι ταῦτα τὰ ῥήματα ταπεινὰ ὁ Χριστὸς διὰ τὸν διάβολον ἔλεγε, ἵνα μὴ φεύγη ἐξ αὐτοῦ. Ὁ τῆς ἀτόπου καὶ ἀναισχύντου ἀποκρίσας αὐτῶν! Προφανῶς γὰρ τὸν Χριστὸν ὑποκριτὴν κηρύττουσιν · ἄλλα μὲν ἔχει ἐν τῇ καρδίᾳ, ἕτερα δὲ διὰ τῆς γλώττης φθέγγεσθαι. Ὅσπερ γὰρ αὐτοὶ, μεστοὶ ὑποκρίσας; καὶ δολιότητος ὑπάρχοντες, τοιοῦτως καὶ τὸν Χριστὸν ὀνομάσαι οὐκ ἐφοβήθησαν οἱ παράνομοι. Θεὸς οὖν παντοδύναμος ὢν ὁ Χριστὸς, ὁ πανταχοῦ παρῶν · πού τῆ δύνατο ὁ διάβολος ἐξ αὐτοῦ φυγεῖν ; Ὡς γὰρ ἐκ πάντων, οὕτω καὶ ἐκ τούτων, οἱ ἀσεβεῖς ἐλέγχονται, μηδὲν ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν ἁγίων μῆτις φρονεῖν, μῆτις διδάσκειν · ἀλλ' ἐξ ἐαυτῶν μύθους ψευδεῖς ἀναπλάττειν, ἵνα δυνηθῶσι μόνον τὴν σάρκα τοῦ Χριστοῦ ἀρνήσασθαι. Αὐτὰ γὰρ τὰ ταπεινὰ ῥήματα, καθὼς πάντες οἱ ἅγιοι καὶ θεοφόροι Πατέρες, εὐφώνως ἐξ ἁγίου Πνεύματος ἐρμηνεύονται, ὁ Χριστὸς πρὸς βεβαίωσιν καὶ πίσωσιν τῆς ἐαυτοῦ σαρκὸς, καὶ ἀνθρωπίνης φύσεως, ἔλεγε καὶ ἐνήργει, καὶ οὐ καθ' ὑπόκρισιν διὰ τὸν διάβολον. Ἐπεὶ πῶς ἔλεγε πρότερον · Λάζαρος ἀπέθανε, καὶ χαίρω δι' ὑμᾶς ἵνα πιστεύσητε, ὅτι οὐκ ἦμην ἐκεῖ ;

Η'. Εἰ οὖν καὶ ἡ σὰρξ αὐτοῦ φύσει θεότητος ἦν, πανταχοῦ ἀνελλιπῆς καὶ ἀχώριστος καὶ ἀπερίγραπτος, (θεότης) ἦν καὶ ἡ σὰρξ τοῦ Χριστοῦ τοῦ Πατρὸς ἀχώριστος, ὡσπερ καὶ ἡ θεότης αὐτοῦ, καθὼς αὐτὸς ὁ Κύριος λέγει περὶ τῆς ἐαυτοῦ θεότητος · Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμιν · καὶ πάλιν · Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ Πατὴρ ἐν ἐμοί · πῶς λέγει μετὰ τὴν ἀνάστασιν τῇ Μαρίᾳ · Μὴ μου ἄπτου · οὐπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν Πατέρα μου ; καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς τοῖς ἀποστόλοις μετὰ τὴν ἀνάστασιν λέγει · Ὑψαφίσητε καὶ εἶδτε, ὅτι πνεῦμα σὰρκα καὶ

¹ Matth. xxvii, 46. ² Joan. xi, 14. ³ Joan. x, 30. ⁴ Joan. xiv, 10. ⁵ Joan. xx, 17. ⁶ Luc. xxiv, 39.

(5) Ἡ θεότης

PATROL. GR. CXXXII.

VI. Siquidem ergo caro Christi facta est deitatis, quomodo Dominus ipse in cruce dixit : *Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me* ? Siquidem enim Christi caro deitatis erat, atque in cœlis a Patre indivulsa exsistebat. unaque erat deitas Patris ac carnis Christi, ejusque caro a Patris deitate inseparabilis erat : quomodo una ac individua deitas, ipsa se divisa derelinquit ?

VII. Enimvero, quid ad hæc improbi illi ? Aiunt nimirum, Christum verba hæc humiliter locutum esse propter diabolum, ut ne ab ipso effugeret. O absonam ac impudentem hominum responsionem ! Perspicue enim Christum simulatorem prædicant, ut alia quidem haberet in corde, alia autem lingua eloqueretur. Quemadmodum enim, qui simulatione ac dolositate pleni existant, nec Christum sic appellare nequam homines veriti sunt. Siquidem ergo Christus, qui omnipotens esset, omni loco erat, quomam ab eo diabolus fugere potuit ? Ut enim ex omnibus aliis, sic quoque ex his arguuntur impii, nihil sapere aut docere ex sanctorum doctrina : sed ex propriis falsas fabulas comminisci, ut tantum Christi carnem negare possint. Siquidem verba hæc humilia, uti omnes sancti ac deiferi Patres conceinne a Spiritu sancto interpretantur, eo Christus et loquebatur et agebat, quo carnem suam ac humanam naturam astrueret ; non ut per simulationem diabolus falleret. Alioqui, quomodo prius dicebat : *Lazarus mortuus est, et gaudeo propter vos, ut credatis, quia non eram ibi* ?

VIII. Siquidem ergo Christi quoque caro, natura deitatis erat, nullo ubique defectu, ac inseparabilis, incircumscripataque, Christi quoque caro a Patre inseparabilis erat, quemadmodum et deitas ejus ; sicut ipse Dominus de sua ait deitate : *Ego et Pater unum sumus* ¹, et iterum : *Ego in Patre, et Pater in me est* ² : quomodo post resurrectionem ait Mariæ : *Noli me tangere ; nondum enim ascendi ad Patrem meum* ³ ? ac iterum ait ipse apostolis postquam resurrexisset : *Palpate et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere* ⁴ ?

(6) Greg. orat. 20

37

·Siquidem enim ejus quoque caro facta deitatis erat, A palam est non fuisse carnem, sed spiritum sine materia, ac ignem consumentem, quemadmodum Dominus docet, dicens, *Spiritus est Deus*'. Dicendo autem apostolis, carnem se ac ossa habere, atque in primis postquam resurrexisset, ejus eos negantes carnem, ac Christi hostes, ostendit.

IX. Cum ergo sanctissimum Christi corpus nec æternum sit, nec Patri coæternum, aut pariter sempiternum, nec increatum, nec tale ut nequeat videri oculis, nec circumscribi, neque palpari, nec aspectari, nec figurari, nec sit spiritus, qui cælum ac terram impleat, uti deitas: nec sit simplex, nec vacans compositione, neque angelis ac hominibus inspectabile, neque ignis consumens: quomodo natura deitas est, uti Acephali nugantur? Quemadmodum enim Verbum caro factum est immutabiliter, nihil ejus in carnem demutata deitate: quin post etiam incarnationem absque ulla mutatione Deus perseveravit: sic quoque ejus caro immutabiliter nulloque amisso deificata, haudquaquam excidit a natura sua ac proprietate, aut in naturam deitatis conversa est. Ac idcirco Christum, Deum ac hominem in duabus naturis et operationibus ac voluntatibus, ejus omnes sancti constantur atque prædicant. Quod si ejus caro in naturam deitatis fuit mutata, perspicuum est, non posse Christum dici perfectum hominem, ac ejusdem nobiscum substantiæ.

X. Cum de sua quidem deitate Dominus dicat: *Ego et Pater unum sumus*, de carne autem sua dicat: *Pater meus, major me est**, Dei autem hostes Armenii hi, in scelestis, ac execranda, blasphemaque eorum synodo, quam fecerunt, in Deo odibiliorum loco, quem Tiben Armenice vocant, in hunc modum per contentionem sanxerunt: « Si quis Christi carnem, æqualem Patri deitatem non dixerit, anathema sit; » qui non palam Dei hostes sint, ac a tota alieni christianitate, qui aperte Christum ac ejus discipulos anathematizant? Videte itaque Armenii, demonum currus, in quantum impietatem ac impudentiam prolapsi sitis, ut nedum sanctam synodum Chalcedonensem, ac cum ea sanctos omnes malediceretis, verum et ipsum Deum incarnatum impie, Judeorum more, anathemate damnaretis.

XI. Cum igitur Christus suam astruens incarnationem Judæis dicat: *Quid me queritis interficere, hominem qui veritatem vobis locutus sum*†? inagnus vero Paulus Timotheo scribens, dicat: *Homo Christus Jesus, qui tradidit semetipsum pro nobis*‡; ac rursus: *Per hominem mors, et per hominem resurrectio ex mortuis*§: hi autem dicant, non esse Christum hominem, sed duntaxat Deum, nihil abundantius in sua hypostasi habentem, quam habeat Pater; quomodo prorsus Christiani possunt appel-

·*ὅστέα οὐκ ἔχει καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα*; Ἐὶν γὰρ καὶ ἡ σὰρξ αὐτοῦ θεότητος γέγονε, εὐδὴλον ὅτι οὐκ ἦν σὰρξ, ἀλλὰ πνεῦμα ἕβλον καὶ πῦρ καταναλισκόν, καθὼς ὁ Κύριος διδάσκει λέγων· *Πνεῦμα ὁ Θεός*. Εἰπὼν δὲ τοῖς ἀποστόλοις, σάρκα ἔχειν καὶ ὅσα, καὶ μάλιστα μετὰ τὴν ἀνάστασιν, δείκνυσ· τούτους ἀρνητὰς τῆς ἑαυτοῦ σαρκὸς καὶ χριστομάχου·.

Θ'. Εἰ οὖν τὸ πανάγιον σῶμα Χριστοῦ, οὕτε ἀναρχόν ἐστιν, οὕτε συνἀναρχον τῷ Πατρὶ, οὕτε συναίδιον, οὕτε ἀκτιστον, οὕτε αἰώνιον, οὕτε ἀόρατον, οὕτε ἀπερίγραπτον, οὕτε ἀψηλάφητον, οὕτε ἀθέλωτον, οὕτε ἀτρημάτιστον, οὕτε πνεῦμα τῶν οὐρανῶν καὶ τῆν γῆν πληροῦν, ἀλλ' ἡ θεότης· οὕτε ἀπλοῦν, οὕτε ἀσύβητον, οὕτε ἀθάτον ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις, οὕτε πῦρ καταναλισκόν· πῶς φύσει θεότης ἐστίν, ὡς οἱ Ἀπέφαλοι φλυαροῦσιν; Ὡσπερ γὰρ Λόγος σὰρξ ἐγένετο ἀτρέπτως, οὐ μεταβαλὼν τὴν ἑαυτοῦ θεότητα εἰς σάρκα· ἀλλὰ Θεὸς ἀτρέπτως διέμεινε καὶ μετὰ σάρκωσιν· οὕτω καὶ ἡ σὰρξ αὐτοῦ θεωθεῖσα ἀτρέπτως καὶ ἀμεταβλήτως, τῆς ἰδίας φύσεως καὶ ἰδιότητος οὐκ ἐτρέπη, οὕτε εἰς φύσιν θεότητος μεταβλήται. Καὶ διὰ τοῦτο, Θεὸν καὶ ἀνθρώπον τὸν Χριστὸν ἐν δύο φύσει καὶ ἐνεργείαις καὶ θαλήμασι, πάντες οἱ ἅγιοι αὐτοῦ ὁμολογοῦσι καὶ κηρύττουσιν. Εἰ δὲ σὰρξ αὐτοῦ εἰς φύσιν θεότητος μετετρέπη, πρόδηλον, ὅτι ὁ Χριστὸς τέλειος ἀνθρώπος καὶ ὁμοούσιος ἡμῖν οὐ δύναται λέγεσθαι.

Γ'. Περὶ μὲν τῆς αὐτοῦ θεότητος λέγει· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμῶν. Περὶ δὲ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ φησιν· Ὁ Πατὴρ μου μείζων μου ἐστίν· καὶ οὕτω δὲ οἱ θεομάχοι Ἀρμένιοι, ἐν τῇ μικρᾷ καὶ βδελυκτῇ καὶ βλασφημῶν αὐτῶν συνόδῳ, τῇ γενομένῃ ἐν τῇ θεοστυγεῖ αὐτῶν χώρᾳ, τῇ καλουμένῃ Ἀρμενικῇ Τιθῆν, ἐριστικῶς ἐπιγράφοντες λέγουσιν· εἰ τις οὐ λέγει τὴν σάρκα τοῦ Χριστοῦ ἴσον τῷ Πατρὶ θεότητα, ἀνάθεμα ἐστω· ἢ πῶς οὐκ εἰσι προφανῶς θεομάχοι καὶ ἀχριστιανοί, τὸν Χριστὸν προφανῶς ἀναθεματίζοντες, καὶ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ; Ὁρᾶτε οὖν, ὦ Ἀρμένιοι, ἔργματα τῶν δαιμόνων, εἰς ὅσην ἀσέβειαν καὶ ἀναισχυντίαν πεπτώκατε, ὡς οὐ μόνον τὴν ἐν Χαλκηδόνι ἁγίαν σύνοδον, καὶ σὺν αὐτῇ τοὺς ἁγίους ἄπαντας· βλασφημεῖν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν σεσαρκωμένον Θεὸν ἀσεδῶς ἀναθεματίζειν ὡς οἱ Ἰουδαῖοι.

ΙΑ'. Εἰ οὖν ὁ Χριστὸς τὴν ἑαυτοῦ σάρκωσιν βεβαιῶν ἔλεγε τοῖς Ἰουδαίοις· *Τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι, ἀνθρώπον ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα*; καὶ Παῦλος δὲ ὁ μέγας ἀπόστολος γράφων Τιμοθέῳ ἔλεγε· Ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστὸς, ὃ δοθεὶς ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν· καὶ πάλιν, ὅτι *Δι' ἀνθρώπων ἐθάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπων ἀνίστασιν ἐκ νεκρῶν*· οὗτοι δὲ λέγουσιν, ὅτι οὐκ ἐστὶν ἀνθρώπος ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ Θεὸς μόνον· οὐδὲν περισσὸν ἔχων ἐν τῇ ἰδίᾳ ὑποστάσει παρὰ τὸν Πατέρα· πῶς ὅμως Χρ·

* Joan. iv, 24.

† Joan. xiv, 28.

‡ Joan. vii, 20.

§ Galat. ii, 20.

|| I Cor. xv, 21.

στ:ανοι καλεῖσθαι δύνανται, καὶ οὐ μᾶλλον διαβολι- A
κοί; Εἰπὼν τοίνυν ὁ Θεολόγος; Ἰωάννης, ὅτι Ὁ Λόγος
σῶξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν· πῶς οὐκ
εἶπεν ὅτι τὴν σάρκα Λόγον πεποίηκε, καὶ εἰς θεό-
τητος φύσιν μετέβαλε; Καὶ Παῦλος δέ, Τιμοθέῳ
γράφων περὶ πίστεως, καὶ λέγων· Ὁμολογουμέ-
νως μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον· Θεὸς
ἐφανερώθη ἐν σαρκί· πῶς οὐκ εἶπεν ὅτι καὶ τὴν
σάρκα θεότητα πεποίηκε; Μετὰ τριακῶσια δεκαοκτώ
ἔτη τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐνανθρωπήσεως, οἱ τριακῶσιοι
δεκαοκτὼ ἅγιοι Πατέρες, ἐν Νικαίᾳ συνελθόντες, καὶ
τὸν σύμβολον τῆς πίστεως γράψαντες, πῶς δεῖ τοὺς
Χριστιανοὺς πιστεύειν καὶ ὁμολογεῖν τὸν Υἱὸν τοῦ
Θεοῦ, καὶ εἰπόντες περὶ τοῦ Χριστοῦ, ὅτι καταλθόντα
ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ σαρκωθέντα, καὶ ἐνανθρωπή-
σαντα, καὶ σταυρωθέντα, καὶ ταπέντα, καὶ ἀναστάντα,
καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθεζόμενον
ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς· εἰ οὖν τὴν σάρκα εἰς φύσιν
τραπίσαν θεότητος ἐγένωσκον, πῶς οὐ προσέθησαν
ἐν τῇ πίστει, μετὰ τὸ εἰπεῖν ὅτι Ἐν δεξιᾷ τοῦ Πα-
τρὸς καθήμενον, ὅτι καὶ τὴν σάρκα θεότητα
σαρκὸς τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ δι' ἄρνησιν τοῦ σώματος
αὐτοῦ, τοιαῦτα μυθολογοῦσιν;

IB'. Ἐναντία τοίνυν τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν ἀπο-
στόλων καὶ τῶν θεοφόρων Πατέρων διδάσκοντες,
ἀλλοτριοῦνται τοῦ Χριστοῦ, κληρονομοῦνται δὲ τὸ
ἀνάθεμα, καθὼς φησὶ ὁ ἅγιος Παῦλος ὁ μέγας ἀπό-
στολος· *Εἰ τις γὰρ εὐαγγελίζεται ὑμῶς παρ' ὃ
ἐλάβετε, ἀνάθεμα ἔστω.* Οὐκοῦν τὴν σάρκα τοῦ
Χριστοῦ εἰς φύσιν θεότητος τραπήναι, καὶ δημοσίον
θεότητι γεγενῆσθαι, μήτε τοῦ Χριστοῦ εἰπόντες,
μήτε τῶν εὐαγγελιστῶν συγγραψάντων, μήτε τῶν
ἀποστόλων διδασκάντων, μήτε τῶν τιμ' ἁγίων Πατέρων
ἐν τῇ πίστει προτεθέντων ἢ μνημονευσάντων· ἀνά-
θεμα ἔστωσαν οὗτοι οἱ χριστομάχοι αἰρετικοὶ Ἀρ-
μένιοι, εὐαγγελιζόμενοι καὶ κηρύττοντες, παρ' ὃ
παρ' ἐκείνων παρέλαβον· καὶ ἀπολεῖ αὐτοὺς Κύριος
λθούντας τὸ ψεῦδος, καθὼς καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος
ὁ Ἀλεξανδρείας, ἐλέγχων αὐτοὺς γράφει οὕτως·
« Ποῖος ἕδης ἠρεῦξάτο τὴν φωνὴν τὴν λέγουσαν,
ὁμοούσιον εἶναι τὸ σῶμα, καὶ τὸν Θεὸν Λόγον; »
Ὁμοίως καὶ ὁ ἅγιος Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρείας πρὸς
Σούκηνσον ἐπίσκοπον γράφει οὕτως· « Ἐννοοῦντες
τοίνυν τῆς ἐνανθρωπήσεως τρόπον, ὁρῶμεν ὅτι δύο
φύσεις συνῆλθον ἀλλήλοις καθ' ἑνωσιν ἀδιάσπαστον,
ἀχωρίστως; (7), ἀτρέπτως. Ἡ γὰρ σὰρξ, σὰρξ ἐστὶ,
καὶ οὐ θεότης, εἰ καὶ λέγεται (8) Θεοῦ σὰρξ· ὁμοίως
δὲ καὶ ὁ Λόγος Θεός ἐστι, καὶ οὐ σὰρξ, εἰ καὶ ἰδίαν
ἐποίησατο τὴν σάρκα οἰκονομικῶς. » Οὐδὲν δὲ τέως
οἱ ἄσεβεῖς, ἢ τὴν σάρκωσιν Χριστοῦ ἀρνεῖσθαι βου-
λόμενοι, ταῦτα βλασφημοῦσι καὶ μυθολογοῦσι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ τοῦ εὐαγγελισμοῦ.

Ἵτι δὲ οἱ Ἀρμένιοι προφανῶς ἀρνοῦνται τὴν

¹² Joan. 1, 14. ¹³ 1 Tim. III, 16. ¹⁴ Galat. 1, 9.

(7) Edit. ἀσυγγύτως.

(8) Edit. Cyrill. γέγονε.

(9) Athan. est apud. Ambr. lib. De Incarn. sa-

lari, ac non magis diabolici? Dicendo itaque Joanes Theologus: *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*¹², quomodo non item dixit, fecisse carnem Verbum, ac in deitatis naturam convertisse? Ac cum Paulus Timotheo scribens de fide dicat: *Manifeste magnum est pietatis sacramentum: Deus manifestus in carne*¹³, quidni dixit, carnem fecisse deitatem? Post trecentos deinceps decem et octo annos a Christi incarnatione, trecenti decem et octo sancti Patres Nicæam convenientes, ac fidei symbolum scribentes, ut debeant Christiani credere ac confiteri Dei Filium; ac cum dixissent de Christo, descendisse de cælis, incarnatum esse, factum hominem, crucifixum, sepultum, resurrexisse, ascendisse in cælos, atque ad Patris dexteram sedere: B
siquidem noverant carnem in deitatis naturam conversam, quidni fidei addiderunt post ea verba: *Sedet ad dexteram Patris*, nunc quoque carnem fecisse deitatem, uti impii isti confingunt, non ut Christi honorent carnem, sed ut ejus corpus inficiantur?

ποιήσαντα· ὡς οὗτοι οἱ ἄσεβεῖς, οὐ διὰ τιμὴν τῆς αὐτοῦ, τοιαῦτα μυθολογοῦσιν;

XII. Cum itaque aliena a Christo, ac apostolis deiferisque Patribus doceant, aliena Christo constituuntur, ac anathema sortiuntur, uti magus ille apostolus Paulus ait: *Si quis vobis evangelizaverit, præter id quod accepistis, anathema sit*¹⁴. Proinde, cum Christi carnem in deitatis naturam conversam, ac deitatis factam consubstantialiam, nec Christus C
dixerit, nec evangelistæ conscripserint, nec apostoli docuerint, nec trecenti decem et octo sancti Patres in exponenda fide proposuerint, aut rei ejus mentionem fecerint, anathema sint Dei hostes ac hæretici hi Armenii, qui evangelizent ac prædicent, præter id quod ab illis acceperunt; perdetque illos Deus, ut qui loquantur mendacium, quemadmodum etiam magus ille Athanasius Alexandrinus arguens illos in hæc verba scribit: « Quisnam infernus eam vocem evoinuit, qua dicitur, ejusdem esse substantiæ corpus, ac Deum Verbum (9)? » Simili quoque ratione Cyrillus Alexandrinus ita scribit ad Sucensum episcopum: « Considerantes igitur modum humanationis, intelligimus duas inter se indissolubili unione convenisse naturas, citra confusionem atque mutationem ullam. Caro enim caro est, et non divinitas, etiamsi Dei caro facta est: itemque Verbum Deus est, et non caro, quamvis dispensatoria ratione propriam sibi fecerit carnem (10). » Id enim unum interim impii animo constitutum habentes, ut Christi negent incarnationem, omnia hæc blasphemant et comminiscuntur.

CAPUT II.

De Annuntiatione.

Quod autem Armenii Christi palam incarnatio-

cram. cap. 6.

(10) Cyrill. epist. 1, ad Suc.

nem negent, ex eo liquet. Cum enim Evangelium dicat, sexto deinceps mense a conceptione Elisabeth, missum esse archangelum Gabrielem ad Mariam Virginem, qui Dominicam ei conceptionem nuntiaret : hi potius lætam ejusmodi ac horrendam solemnitate, primamque mundi salutem, ac Dei Genitricis gaudium, more Judæorum negant ; ac velut luctum suscipientes, nulla prorsus ratione festive colunt, aut celebrari ulla memoria habent, evangelistis ac apostolis adversantes Hebræorum instar ; ut quæ illi sancti Spiritus afflatu conscripserunt, ipsi non recipiant.

II. Enimvero quid scelesti respondent? Haudquam Dominica annuntiatio Martio mense contigit, eaque ratione non celebramus ipsam. O multam hominum impudentiam ! Mendaces ac seductores sanctos omnes faciunt. Unde porro contigisse liquet Martio mense Dei Genitricis annuntiationem? Sane sic rem habere, ut Deipara Martio mense conceperit (11), testis est Eusebius Pamphili, vir studiosus ac scientissimus, ecclesiasticæ historiæ scriptor, inter Patres antiquissimus, uetus e trecentis illis decem et octo sanctis Patribus Nicænæ synodi, Patrum eloquentissimus ac doctissimus : Athanasius quoque ille magnus Alexandrinus, ac sanctus Joannes Chrysostomus, omnesque deiferi Patres, qui dicunt sanctam Deiparam vicesimæ quinta Martii lausta nuntia Gabrielis ore accepisse, qua ipsi ratione, ac decessores a sanctis apostolis traditum accepissent : eo quod, inquit, illa die Adam fuerat a Deo a principio conditus : quæ est primo editæ ejusdem mensis dies, quem Hebræi appellant Nisan, ac nostris dicitur Martius. « Ea enim die, inquit Eusebius ac sanctus Athanasius, conditus fuit Adam, eademque Dei Filius ac Verbum in Virginis utero habitavit, ac demum in ea, prima Dominica, contigit Pascha, Christi que resurrectio ex mortuis. »

III. Sin autem etiam universi sancti mentiuntur, nec annuntiatio facta est mense Martio : par erat, ut ne illi omnino negarent, ac silentio traderent, sed celebrarent vel Aprilii, vel Maio, vel alio mense, quo sic perspicuum esset, non quia negent, sed quia mense Martio negent, idcirco non eam celebrare. Enimvero ita quoque habentes, nihil minus impii sunt, qui sanctis ac a Deo afflatis Patres, mendaces ac seductores existiment, eorumque divinitus inspiratam doctrinam, falsam reputent, atque ea, quas ipsi fabulas comminiscuntur, firmiores habeant. Quamobrem palam hæretici ac impii-inventiuntur, qui sanctis Patribus non credant, juxta quod ait divina Scriptura : *Impius enim est, qui honorabilem faciem non reveretur* 15. Nunc autem, cum nec Martio, nec Aprilii, nec alio mense festum hoc celebrent, nec juxta Evangelium sexto deinceps mense a conceptione Elizabeth recolant ;

¹⁵ Sap. II, 10.

(11) Confer Combef. in nota ad hunc locum.

Α Χριστοῦ σάρκωσιν, δῆλον ἐντεῦθεν. Τοῦ Εὐαγγελίου λέγοντος, ὅτι τῷ ἕκτῳ μηνὶ ἀπὸ τῆς συλλήψεως Ἐλισάβετ, ἀπεστάλη ὁ ἀρχάγγελος Γαβριὴλ πρὸς τὴν Παρθένον Μαρίαν, εὐαγγελιζόμενος αὐτῇ τὴν τοῦ Κυρίου σύλληψιν· οὗτοι τὴν τοιαύτην φαιδρὰν καὶ φρικτὴν ἑορτὴν, καὶ πρώτην τοῦ κόσμου σωτηρίαν, καὶ τῆς Θεοτόκου χαρὰν, ἀρνοῦνται μᾶλλον ὥσπερ Ἰουδαῖοι, καθάπερ πένθος αὐτὴν δεχόμενοι, οὐδαμῶς οὐδ' ὄλωσ αὐτὴν ἑορτάζουσιν ἢ μνημονεύουσι, τοῖς εὐαγγελισταῖς καὶ ἀποστόλοις, ὥσπερ Ἑβραῖοὶ διαμαχόμενοι· ἵνα ἄπερ ἐκεῖνοι ἐξ ἁγίου Πνεύματος συνεγράψαντο, οὗτοι οὐ παραδέχονται.

Β'. Ἀλλὰ τί φασιν οἱ βδελυκτοὶ ; Οὐκ ἐν τῷ Μαρτίῳ μηνὶ ὁ εὐαγγελισμὸς γέγονε, καὶ διὰ τοῦτο οὐχ ἑορτάζομεν αὐτόν. Ὡ τῆς πολλῆς αὐτῶν ἀνασχυντίας. Β. Ψεύστας καὶ πλάνους ποιοῦσι πάντας τοὺς ἁγίους. Ὅτι δὲ Μαρτίῳ μηνὶ ὁ εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου γέγονε, πῶθεν δῆλον ; Ὅτι κατὰ Μάρτιον μῆνα συνέλαβεν ἡ Θεοτόκος, μάρτυς Εὐσέβιος ὁ Παμφίλιος φιλομαθὴς καὶ πολυῖστωρ, ὁ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας συγγραφεὺς, ὁ ἀρχαιότερος τῶν ἁγίων Πατέρων, εἰς ὧν τῶν τιῆ ἁγίων Πατέρων τῆς ἐν Νικαίᾳ πρώτης συνόδου, ὁ πάντων τῶν Πατέρων λογιωτέρος καὶ πολυμαθέστερος. Καὶ Ἀθανάσιος ὁ μέγας Ἀλεξανδρείας, καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, καὶ πάντες οἱ θεοφόροι Πατέρες, τῇ κε' τοῦ Μαρτίου μηνὸς λέγοντες εὐαγγελισθῆναι τὴν Θεοτόκον ἐκ τοῦ Γαβριὴλ, καθὼς αὐτοί, καὶ οἱ πρὸ αὐτῶν, ἐκ τῶν ἁγίων ἀποστόλων παρέλαβον· διὰ τὸ ἐκείνην τὴν ἡμέραν, φασί, τὸν Ἀδὰμ ὑπὸ Θεοῦ πλασθῆναι ἐξ ἀρχῆς· ἥτις ἐστὶ πρωτόκτιστος ἡμέρα τοῦ αὐτοῦ μηνὸς, παρ' Ἑβραίοις λεγομένου Νισάν, ὃς ἐστὶ παρ' ἡμῖν Μάρτιος. « Ἐν αὐτῇ γὰρ τῇ ἡμέρᾳ φησὶν ὁ Εὐσέβιος, καὶ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, τὸν Ἀδὰμ πλασθῆναι· καὶ ἐν αὐτῇ, τῇ γαστρὶ τῆς Παρθένου ἐνοικῆσαι τὸν τοῦ Θεοῦ ὕλον καὶ λόγον· καὶ ἐν αὐτῇ γεγονέναι τῇ πρώτῃ Κυριακῇ Πάσχα, καὶ τὸν Χριστὸν ἐγερθῆναι ἐκ νεκρῶν.

Γ'. Εἰ δὲ καὶ πάντες οἱ ἅγιοι ψεύδονται, καὶ οὐ Μαρτίῳ μηνὶ ὁ εὐαγγελισμὸς γέγονεν· ἴδει αὐτοὺς μὴ παντελῶς αὐτὸν ἀνεῖσθαι, καὶ σιγῇ παραδοῦναι, ἀλλ' ἑορτάζειν αὐτόν ἢ Ἀπριλίῳ, ἢ Μαίῳ, ἢ ἐτέρῳ μηνὶ, ἵνα οὕτως εἰδείκνυτο, ὅτι οὐκ ἀρνούμενοι ταύτην Μαρτίῳ μηνὶ, διὰ τοῦτο οὐχ ἑορτάζουσιν. Ἀλλὰ καλοῦτω ποιοῦντες, οὐδὲν ἤττον ἀσεβοῦσι, τοῖς ἁγίοις καὶ θεοφόροις Πατέρας ψεύστας καὶ πλάνους ἔχοντες, καὶ τὰς θεοπνευστοὺς αὐτῶν διδασκαλίας ψευδεῖς λογιζόμενοι, καὶ τὰς ἑαυτῶν μυθολογίας βεβαιωτέρας τῆς διδασκαλίας τῶν ἁγίων ἔχοντες. Ὅθεν καὶ προφανῶς αἰρετικοὶ καὶ ἀσεβεῖς εὐρίσκονται, τοῖς ἁγίοις Πατέρας μὴ πετιθόμενοι, κατὰ τὴν θείαν Γραφὴν τὴν λέγουσαν· Ἀσεδης γὰρ ἐστίν, ὃς οὐκ ἠδέσθη πρόσωπον ἐντίμων. Νῦν δὲ, μήτε Μαρτίῳ, μήτε Ἀπριλίῳ, μήτε ἐν ἐτέρῳ μηνὶ ταύτην ἑορτάζοντες, μήτε κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον ἀπὸ τῆς συλλήψεως Ἐλισάβετ, ἕκτῳ μηνὶ τὸν εὐαγγελισμὸν πειοῦντες, πρὸ-

δηλοὶ εἰσιν ὅτι Εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου, μεθ' οὗ καὶ τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὴν σάρκωσιν· καὶ διὰ τοῦτο μίαν φύσιν ἐν αὐτῷ βλασφημοῦσιν. Εἰ γὰρ ψεύδονται μὲν οἱ ἅγιοι Πατέρες, τὸν εὐαγγελισμὸν Μαρτίῳ λέγοντες γεγενῆσθαι, ἴδει αὐτοὺς ἀκριβολογῆσαι καὶ εὐρεῖν, πότε μὲν συνέλαβεν Ἑλισάβετ ἡ γυνὴ Ζαχαρίου, καὶ ποίῳ μηνί· καὶ ἐξ ἐκείνου ἀριθμῆσαι μῆνας ἕξ, καὶ τὸν εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου ἑορτάσαι, καθὼς τὸ Εὐαγγέλιον παρακελεύεται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως.

Εἶτα πάλιν ἀπὸ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ἀριθμῆσαι μῆνας θ', οὕτω ἑορτάζειν αὐτοὺς τὴν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν. Νῦν δὲ μετὰ (12) τὴν σύλληψιν Ἑλισάβετ μνημονεύοντων αὐτῶν, μήτε τῷ ἕκτῳ μηνί ἀπὸ τῆς συλλήψεως τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου ἑορτάζοντων, μήτε μετὰ μῆνας θ' τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τὴν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν πανηγυρίζοντων, ἢ ἐκτελούντων τὴν παγκόσμιον καὶ μεγάλην καὶ θαυμαστὴν ἑορτὴν καὶ πανένδοξον· μᾶλλον δὲ, σκυθρωπαζόντων αὐτῶν καὶ θλιβομένων ἐν αὐτῇ τῇ ἀγίᾳ καὶ φαιδρᾷ ἑορτῇ, ὡς οἱ Ἰουδαῖοι, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ τῆ ε' ἐσπέρας τοῦ Ἰανουαρίου μηνός, οὐχ ἑορτάζοντες· ἀπαγε· φανταστικῶς καὶ ἀμυδρῶς μνημονεύοντες τοῦ τε εὐαγγελισμοῦ, καὶ τῆς Γεννήσεως, καὶ τοῦ βαπτισμοῦ, πρὸς ἀπάτην τῶν ἀκούοντων· ἐλέγχονται προφανῶς ἐν δοκίσει καὶ φαντασίᾳ κηρύττοντες ἐκατέραν ἑορτὴν, καὶ οὐκ ἐν ἀληθείᾳ τὸν Χριστὸν σαρκωθῆναι κηρύττοντες· ἐξ ὧν καὶ ἀρνησι μὲν τοῦ Εὐαγγελίου προδήλως εὐρίσκονται, καὶ ἔχθροὶ τῆς τοῦ Θεοῦ σαρκώσεως, καὶ τῶν ἁγίων Πατέρων πολέμιοι. Καὶ ταῦτα μὲν πρὸς ἀπόδειξιν, ὅτι ἐν φαντασίᾳ τὸν Χριστὸν σαρκωθῆναι λέγουσι, καὶ διὰ τοῦτο μίαν φύσιν ἐν αὐτῷ βλασφημεῖν οὐκ αἰσχύνονται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Περὶ τῶν δύο φύσεων τοῦ Χριστοῦ.

Α'. Εἰ γὰρ ἐν ἀληθείᾳ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ὁμοούσιος τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα· καὶ ὁμοούσιος ἄνθρωπος (13) κατὰ τὸ σῶμα· πῶς οὐκ ἔχει δύο φύσεις προφανῶς ἐν τῇ μιᾷ αὐτοῦ ὑποστάσει; Ἐὰν γὰρ οἱ ἄνθρωποι ἡμεῖς ὁμοούσιοι ἔσμεν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ φύσιν θεότητος ἔχοντες, καὶ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ὁμοούσιος ἡμῖν ὑπάρχει· καὶ τοῦτο ἀποδείξαι οἱ ἀσεβεῖς αἰρετικοὶ δυνήσονται, καλῶς ἄρα μίαν φύσιν ἐν Χριστῷ κηρύττοντες, ὡς ὁμοουσιῶν ὄντων ἡμῶν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ θεότητος φύσιν ἔχόντων ἡμῶν· καὶ τοῦ Πατρὸς ὁμοουσιῶν ὑπάρχοντος. Εἰ δὲ τοῦτο ἀσεβὲς ἐστὶ λέγειν, ἢ ἐννοεῖν, διὰ τοῦ εἶναι τὸν Θεὸν ἀθάνατον, ἀόρατον, ἀσχημάτιστον, ἀπλοῦν, καὶ ἀθάνατον, καὶ ἀπερίγραπτον, καὶ ἀχώρητον, καὶ ἀκατάληπτον· ἔχει δὲ καὶ ὁ Χριστὸς ταῦτα πάντα κατὰ τὴν οὐσίαν τῆς ἑαυτοῦ θεότητος, ὡς Θεὸς ἀληθής, καὶ Πατὴρ ὁμοούσιος· ἐστὶ δὲ πάλιν καὶ ἐν ἀληθείᾳ ἄνθρωπος,

(12) Μήτε.

A palm est, negare eos Deiparæ Annuntiationem, ac cum ea, Christi Nativitatem ac Incarnationem; et ideo unam in illo naturam blasphemare. Ut enim Patres mendacio fallant, qui mense Martio astruant contigisse Annuntiationem, debuerant ipsi accuratius quærere ac invenire, quandonom tandem Elisabeth Zachariæ uxor concepisset, ac quonam mense, atque ab eo deinceps menses senos dinumerare, sicque Dei Genitricis Annuntiationem, juxta quod Evangelium jubet, celebrare.

CAPUT III.

De Christi Nativitate.

I. Tum rursus ab Annuntiatione, numeratis novem mensibus, celebranda erat Christi Nativitas. Nunc autem, cum neque meminerint conceptionis Elisabeth, nec sexto mense ab ejus conceptione celebrent Dei Genitricis Annuntiationem, nec post novem menses ab Annuntiatione Christi Nativitatem festam agant, aut mundi totius, magnamque ac mirabilem, planeque illustrem solemnitatem colant: quin potius Judæorum more, mœsti ac tristes sancta ipsa ac læta festivitate, in ictu oculi, die 5 Januarii vespascente, non festive quidem celebrent, absit! sed velut specie tenuis ac obscure, cum Annuntiationem, tum Nativitatem ac Baptismum recolant, quo ita auditores decipiant: plane arguuntur, apparentia tantum ac inani specie utramque jactare celebritatem, non veritate Christum incarnatum prædicare. Hincque palam Evangelium negantes inveniuntur, ac Dei Incarnationis hostes, sanctorumque Patrum placitis adversantes. Et hæc quidem, quo eos inani Christum specie incarnatum dicere probemus, ac ideo non pudore unam in ipso naturam blasphemare.

CAPUT IV.

De duabus Christi naturis.

I. Siquidem enim Christus vere Deus est ac homo, ejusdem cum Deo ac Patre substantiæ quod spectat ad deitatem, ac ejusdem substantiæ cum hominibus, quod spectat ad corpus: qui non duas liquido naturas habeat in una sua hypostasi? Ut enim nos homines ejusdem cum Deo ac Patre substantiæ simus, deitatis naturam habentes; Deus quoque ac Pater ejusdem nobiscum substantiæ existit: idque impii hæretici demonstrare possint, qui belle unam in Christo naturam prædicant; tanquam nos, ejusdem cum Deo ac Patre substantiæ simus, ac habeamus deitatis naturam; Deusque ac Pater ejusdem nobiscum existat substantiæ. Sin autem impium hoc dictum est, aut cogitatum, propterea quia Deus inaspectabilis sit, invisibilis, figura vacans, simplex, immortalis, incircumscribitus, qui capi non possit ac comprehendi: cumque vero Christus universa hæc habeat pro suæ deitatis substan-

(13) Forte ἄνθρωπος.

tia, ut qui Deus verus ac Patri sit consubstantialis : sitque rursus vere etiam homo, ejusdem nobiscum substantiæ, quod spectat ad corpus, visibilis, creatus, terrenus, mortalis, passibilis, circumscriptus ; qui non utique duas palam naturas Dei ac hominis habeat? Modo enim hæretici Armenii omnia hæc in Christo admittant, Deumque illum ac hominem constiteantur, Deo ac Patri consubstantiali, ejusdemque nihilominus cum hominibus substantiæ, cœlestem ac terrenum, creatum ac increatum, mortalem ac immortalem ; passibilem ac impassibilem ; oculis subjectum ac non subjectum ; sine patre ac sine matre ; circumscriptum ac incircumscriptum ; dummodo, Inquam, hæc illi omnia in Christo veritate prædicent, liquido et ipsi duas in eo naturas, velint nolint, affirmant. Hæc quippe universa, propria sunt duplicis naturæ. Si quidem vero duas in Christo naturas detrectant dicere, palam asserunt spectro tenus hominis specie apparuisse, non vere incarnatum esse. Nam alioqui, cum duo nomina in Christo, Deum et hominem dicant insani ratione, naturam, hoc est, alterius nominum veritatem, negant. Quamobrem comperta res est, nudum nomen humanitatis dicere, ut ne arguantur tanquam Manichæi : rem autem nominis, nempe naturam ac veritatem, negare : ac ideo nec Annunciationem Dominicam, nec ejus Nativitatem prorsus celebrare.

CAPUT V.

De Christi sudoribus.

Pervestigemus vero, quas illi reliquas omnes blasphemias ac infictiones, adversus Christum ac Evangelium, apostolosque ac sanctos Patres confinxerunt. Cum Christus suæ mortis tempore orans, ac sudorem tanquam guttas sanguinis ¹¹ defluens, suæ carnis naturam astruat ; Christoque adversantes Armenii hi, ejus ex Evangelio sudores oblitterarint, qui non palam Dei adversarii sint? Nisi enim revera eo tale facinus præsumperunt, quia veram Christi incarnationem inficiari velent, ostendant nobis impii homines, quamobrem Christi ita sudores expunxerint? aut quomodo sapientiores Christo et evangelistis ac apostolis effecti, tale quid perpetrare ausi sint? Si quidem enim vere Deum constituentur, quomodo non Dei hostes veritate existunt, cum quæ ille præstat ac loquitur, ipsi approbare ac recipere nolint? Si quidem enim Christus more hominis operatur, quo suæ carnis naturam astruxerit : qui omnia inficiantur atque evertunt, qui omnino Christiani, ac non magis Christi adversarii sint?

CAPUT VI.

De pane, vino, et aqua.

I. Ad hæc rursus, cum Christus accipiens panem, dansque discipulis suis dixerit : *Accipite, comedite : hoc est corpus meum* ¹² ; ac similiter cum acci-

A καὶ ὁμοούσιος ἡμῖν κατὰ τὸ σῶμα, ὁρατὸς καὶ κτιστὸς, καὶ χοϊκός, καὶ θνητὸς, καὶ παθητὸς, καὶ περιγραπτὸς · πῶς ἔρα οὐκ ἔχει δύο φύσεις προφανῶς, Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου ; Ἐὶν γὰρ καὶ οἱ αἱρετικοὶ Ἀρμένιοι ταῦτα πάντα λέγουσιν εἶναι ἐν Χριστῷ, καὶ ὁμολογοῦσιν αὐτὸν Θεὸν καὶ ἄνθρωπον, ὁμοοῦσιν Θεῷ καὶ ὁμοοῦσιον τοῖς ἀνθρώποις, οὐράνιον καὶ ἐπίγειον · κτιστὸν καὶ ἄκτιστον · θνητὸν καὶ ἀθάνατον · παθητὸν καὶ ἀπαθῆ · ὁρατὸν καὶ ἀόρατον · ἀπίστορα καὶ ἀμήτορα · περιγραπτὸν καὶ ἀπερίγραπτον · ἐν γὰρ, ὡς εἶπον, ἐν ἀληθείᾳ ταῦτα πάντα ἐν Χριστῷ κηρύττουσι, πρόδηλον ὅτι δύο φύσεις, καὶ αὐτοὶ ἐν αὐτῷ λέγουσι, κἂν μὴ θέλωσι. Ταῦτα γὰρ πάντα δύο φύσεων εἰσιν ἰδιώματα. Εἰ δὲ δύο φύσεις ἐπὶ Χριστοῦ ἀρνοῦνται λέγειν, προφανῶς ἐν φαντασίᾳ αὐτὸν φανῆναι λέγουσιν ὡς ἄνθρωπον, καὶ οὐκ ἀληθεῖα σαρκωθῆναι. Ἐπεὶ εἰ μὴ ἦν τοῦτο, πῶς δύο ὀνόματα Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου ἐπὶ Χριστοῦ λέγοντες, φύσιν, τουτέστι τὴν ἀληθειαν τοῦ ἐνὸς ὀνόματος ἀρνοῦνται οἱ ματαιόφρονες ; Ὅθεν πρόδηλον, ὅτι τὸ ὄνομα μόνον τῆς ἀνθρωπότητος λέγουσιν, ἵνα μὴ ὡς Μανιχαῖοι ἐλεγχθῶσι · τὸ δὲ πρᾶγμα τοῦ ὀνόματος τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀληθειαν ἀρνοῦνται · καὶ διὰ τοῦτο, καὶ τὸν Εὐαγγελισμόν, καὶ τὴν Γέννησιν αὐτοῦ οὐδαμῶς ἑορτάζουσι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Περὶ τῶν ἰδρωτῶν τοῦ Χριστοῦ.

A. Ἐρευνήσωμεν καὶ τὰς πάσας αὐτῶν βλασφημίας καὶ ἀρνήσεις, ὅς κατὰ Χριστοῦ καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ τῶν ἀποστόλων, καὶ τῶν ἁγίων Πατέρων ἐπλάσαντο. Ἐν τῷ καιρῷ τοῦ Πάθους τοῦ Χριστοῦ προσευχομένου, καὶ ἰδρωτὰς ὡσεὶ θρόμβους αἵματος ρεύσαντος, καὶ τὴν φύσιν τῆς σαρκὸς αὐτοῦ βεβαιουόντος, οὗτοι οἱ χριστομάχοι Ἀρμένιοι, τοῦ ἰδρωτὰς αὐτοῦ ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ἀπαλείψαντες, πῶς οὐκ εἰσὶ προφανῶς θεομάχοι ; Εἰ γὰρ μὴ ἐστὶν ἀληθὲς, ὅτι τὴν ἀληθειαν Χριστοῦ σαρκώσεως ἀρνεῖσθαι θελήσαντες, τοῦτο ποιῆσαι τολμηρῶς οὐκ ἐφθθήσαν · δεξιᾶτως ἡμῖν οἱ ἀσεβεῖς τὴν αἰτίαν τῆς τῶν ἰδρωτῶν Χριστοῦ ἀπαλειψῆς · ἢ πῶς φρονιμώτεροι τοῦ Χριστοῦ γενόμενοι, καὶ τῶν εὐαγγελιστῶν καὶ ἀποστόλων, τοῦτο πρᾶξι ἐτόλμησαν. Ἐὰν γὰρ Θεὸν ἀληθῶς ὁμολογοῦσι, πῶς ἀληθῶς οὐκ εἰσὶ θεομάχοι, ὅτι ἄπερ ἐκεῖνος ποιεῖ καὶ φθέγγεται, οὗτοι ἀρροῦνται οὐ καταδέχονται ; Εἰ μὲν γὰρ ὁ Χριστὸς ἐνεργεῖ ἀνθρωπίνως, τὴν φύσιν τῆς σαρκὸς αὐτοῦ πιστώσασθαι βουλόμενος · ἄπερ ἐκεῖνος ἐνεργεῖ καὶ φθέγγεται ἀνθρωπίνως ; πάντα ἀρνοῦντες καὶ ἀνατρέποντες, πῶς ὅλως Χριστιανοὶ εἰσὶ, καὶ οὐ μᾶλλον χριστομάχοι ;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ τοῦ ἄρτου, καὶ τοῦ οἴνου, καὶ τοῦ ὕδατος.

A. Εἶτα πάλιν τοῦ Χριστοῦ λαβόντος ἄρτον, καὶ δόντος τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, καὶ εἰπόντος · *Λάβετε, φάγετε : τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου* · ὡσαύτως καὶ

¹¹ Luc. xxiii, 44. ¹² Matth. xxvi, 26.

τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπῆσαι, λαβόντος καὶ δόντος τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, καὶ εἰπόντος· *Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτό μου εἶ τὸ αἷμα* (14)· μόνον, καὶ εἰσήγησε· καθὼς οὗτοι οἱ αἰρετικοὶ λέγουσι, καὶ πᾶσι τοὺς πρὸς αὐτοὺς λεγομένους ἰδιώτας· ἀλλὰ, *Τοῦτό ἐστι τὸ αἷμα μου, τὸ ὑπὲρ ἡμῶν ἐκχυρόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν*· ἐρωτάσθωσαν οὖν οἱ Ἀκέφαλοι, ποῦ τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ ἐκκέχυται, καὶ ἐν ποίῳ τόπῳ; Πάντως ἐροῦσιν, ὅτι ἐν τῷ σταυρῷ. Οὐκοῦν καθὼς ἐν τῷ σταυρῷ ἐξεχύθη ἐκ τῆς ἀγίας πλευρᾶς αὐτοῦ τὸ αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ· οὕτω καὶ ἡμεῖς, ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν μυστηρίων οὗτου, εὐαγγελικῶς καὶ ἀποστολικῶς, ὕδωρ καλοῖον μιγνύντες, μεταλαμβάνομεν, τέλειον ἐκτελοῦντες τὸ μυστήριον τῆς αὐτοῦ σαρκώσεως, καθὼς ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ἐρμηνεύει λέγων· « Αἷμα καὶ ὕδωρ τῆς πλευρᾶς χεόμενον· τὸ μὲν ἀνθρώπου· τὸ δὲ ὑπὲρ ἀνθρώπων. » Οὐκοῦν εἰς τὸ αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου εἰσὶν ἐνέργειαι καὶ ἀποδείξεις. Καὶ ἡμεῖς, ὕδωρ τῷ ὄνῳ μιγνύντες, Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου ἐκτελοῦμεν μυστήριον· ἐξ ὧν πάλιν ἀποδέδεικται, ὅτι οὗτοι ὕδωρ μὴ βάλλοντες ἐν τῷ ὄνῳ τοῦ ποτηρίου τῆς λειτουργίας, τὸν Χριστὸν σαρκωθέντα οὐχ ὁμολογοῦσι, ἀλλὰ μίᾳ φύσει, θεότητος μόνης ἐκτελοῦσι μυστήριον· τὸ ἦμισυ Χριστοῦ ἀρνούμενοι, κατὰ τὴν παράνομον συγγραφὴν Τιμοθέου τοῦ Αἰλούρου, τὴν φάσκουσιν· « Φύσις Χριστοῦ, μία θεότης, εἰ καὶ σεσάρκωται. »

B'. Ἀλλὰ τί φασιν οἱ παμπόνηροι; Ὅτι ὁ Χρυσόστομος εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, κωλύει τὸ ὕδωρ λέγειν, ὅτι γέγραπται, ὅτι ἐκ τοῦ γεννηματος τῆς ἀμπέλου ἐχρῶντο· ἡ δὲ ἀμπέλος ὄνον, οὐχ ὕδωρ γεννᾷ. Ταῦτα λέγουσι πρὸς τοὺς ἰδιώτας, τοὺς ἀγνοοῦντας τὴν σκοπὴν τοῦ διδασκάλου, περὶ ποίων προσώπων, καὶ κατὰ ποίας αἰρέσεις τοῦτο εἰρηκεν ὁ Χρυσόστομος. Ἰδὼν τότε τοὺς Ὑδροπαραστάτας λεγομένους, τοὺς μαθητὰς Μαρκίωνος τοῦ Ποντίου (15), ὕδωρ μόνον προσάγοντας, καὶ οὐχ ὄνον καὶ ὕδωρ (οὕτω γὰρ ἐκεῖνοι προσφέρουσιν, ὅθεν Ὑδροπαραστάται καλοῦνται), ἔγραψε κατὰ τούτων εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, δεικνύων ὅτι ἐναντία τοῦ Εὐαγγελίου ποιοῦσιν. Ἡμεῖς διδασκων αὐτὸς ὁ θεοφόρος Χρυσόστομος, ὕδωρ μετὰ ὄνου προσφέρειν, καὶ ἀμφοτέρα ἱερουργεῖν, καὶ μεταλαμβάνειν, λέγει οὕτως εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου, ὅτι· *Ἦνίκα προσέρχου τῷ θυσιαστηρίῳ, καὶ μεταλαμβάνεις τὸ αἷμα Χριστοῦ ἐκ τοῦ ποτηρίου, οὕτω νόμιζε, ὅτι τὸ στόμα σου τῇ πλευρᾷ τοῦ Χριστοῦ προσέθηκας, καὶ ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ πίνας.* Οὐκοῦν εἰ ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ πίνομεν, ἅπερ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μεταλαμβάνομεν, καλῶς ἄρα καὶ εὐσεβῶς, καὶ σφόδρα εὐλόγως, ὕδωρ καὶ ὄνον μιγνύντες ἱερουργοῦμεν, καὶ μεταλαμβάνομεν, ἅπερ ἐξῆλθεν ἐκ τῆς πλευρᾶς Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν.

¹⁴ Matth. xlvii, 28. ¹⁵ Ibid.

(14) Videtur legendum : τοῦτό μου ἐστι τὸ αἷμα· οὐ τὸ αἷμα μόνον, καὶ εἰσήγησε.

(15) Ποντικῶν.

A piens calicem, postquam cœnasset dansque discipulis suis dixerit : *Bibite ex eo omnes : hic est sanguis meus* ¹⁴; nec id solum, ac siluerit, ut dicunt isti hæretici, decipiuntque eos, qui apud illos idiotæ appellantur, sed : *Hic est sanguis meus, qui pro vobis effundetur in remissionem peccatorum* ¹⁵, quæratatur itaque ab Acephalis, ubinam Christi sanguis effusus fuerit, ac quo loco? Plane responsuri sunt : In cruce. Qua ergo ratione in cruce profluxerunt sanguis et aqua e sacro ejus latere, eadem nos in communione sacramentorum ejus, evangelica et apostolica traditione, aquam ac vinum miscentes, percipimus, ac ejus incarnationis mysterium perfectum celebramus, quemadmodum exponit Gregorius Theologus, dicens : « Sanguis et aqua ex latere fluentia : alterum hominis, alterum humana conditione majoris (16). » In sanguine ergo et aqua Dei ac hominis virtutes sunt ac exhibitiones : cumque ipsi vino commiscemus aquam, Dei ac hominis mysterium celebramus. Ex quo ulterius probatum manet, eos qui non mittant aquam in vinum calicis Missæ, Christum incarnatum minime constiteri; sed unius duntaxat naturæ, deitatis scilicet, celebrare mysterium, Christi dimidium negantes juxta quod scelestus ille Timotheus Ælurus scripsit : « Christi natura, sola divinitas, tametsi incarnatus est. »

II. Enimvero quid ad hæc pessimi illi? Nimirum, vetare Chrysostomum in expositione Evangelii Matthæi, aquam dicere, eo quod scriptum sit, *usos esse ex vitis gemimine*. « Vitis autem, inquit, vinum, non aquam producit (17). » Hæc illi ad idiotas ac imperitiores loquuntur, qui nesciant quid doctori propositum sit : de quibus nimirum personis, ac in quam hæresim Chrysostomus istud dixerit. Nempe, cum id temporis, Marcionis Pontici discipulos, quos Hydroparastatas appellant, aquam tantum, non autem vinum et aquam offerre videret; sic quippe illi offerunt, ac inde nomen illud sortiti sunt; adversus eos scripsit in expositione illa Evangelii Matthæi, ostendens secus facere ac tradat Evangelium. Idem porro a Deo affatus Chrysostomus, docens nos aquam cum vino offerre atque sumere, in hunc modum scribit in expositione Evangelii Joannis : « Quoties ad altare accedis, ac Christi sanguinem e calice sumis, sic existima, tanquam os tuum Christi lateri admoveris, ac de ejus latere haurias (18). » Siquidem ergo ea haurimus ex ejus latere, quæ percipimus in Ecclesia, pulchre sane ac pie, admodumque e ratione, aquam ac vinum miscentes, sacrificio offerimus, ac ea quæ de Christi Dei nostri latere exierunt, percipi-

(16) Orat. 42. prope finem.

(17) Homil. 83 in Matth.

(18) Homil. 84, in Joan.

III. Qui vero Armenios non pudet, in suæ negationis testem Chrysostomum producere, quem duas naturas ac duas operationes in Christo prædicantem, una cum sanctis universis palam anathematizent? Sed et Christi sudores, quos Chrysostomus semper ac ubique commemorat, ac cum primis Matthæi Evangelium exponens (20), haudquaquam veriti sunt expungere, ac omnino negare. Quod porro calix, quem Christus apostolis tribuit, vinum haberet et aquam, testes sunt sanctus apostolus Jacobus ille Domini frater, ac Marcus evangelista, cum ita ambo in suis Liturgiis dicunt: *Similiter postquam cœnavit, accipiens calicem, et permissens ex vino et aqua, gratias agens, ac benedicens dedit discipulis suis dicens: Bibite ex eo omnes: hic est sanguis meus, qui pro vobis effundetur.* Plane qua ratione sanguis ejus effundendus erat, ea quoque tanquam verax ac præsciens calicem dedit.

IV. Testis quoque magnus Basilius ubi liturgiam exponit, sed et Carthaginiensis in Africa synodus ducentorum decem ac septem beatorum Patrum, quæ Arcadio ac Honorio Magni Theodosii filii Augustis congregata est, dum in his canonibus quos edidit: « Ut ne aliud quidquam in sacris offeratur, quam ea solum quæ Dominus tradidit (21); » ut nihil, inquam, præter panem et vinum aqua mistum, decernit. Sicut ergo aquam ac vinum commiscentes, ita sumimus: nec ab invicem vinum et aquam separamus, aut seorsim alterum ab altero facimus, sed in uno commiscentes calice, sacrificio offerimus: sic et duas Christi naturas, deitatis ac carnis, in una persona unaque hypostasi confitemur, nec ullo modo inter se separamus, uti Christi adversarii nugantur: uti plane et illi, vinum duntaxat sacrificio offerentes, solam in Christo deitatem prædicant, ejusque incarnationem negant.

CAPUT VII.

De pane et azymo (23).

I. Qua etiam ratione panem azymum Judæorum more offerentes nulla unione commistum: unius rursus naturæ, solius, inquam, deitatis mysterium faciunt. Siquidem enim illi quoque offerunt azymum, quid præ Judæis amplioris mysterii confitentur? Uti enim Judæi quidem circumciduntur, nos autem baptizamur; ac sicut illi Patrem duntaxat Deum confitentur, nos vero una cum Patre, Filium quoque ac Spiritum sanctum; uti illi agnum immolabant, qui quidem erat Christi figura, nos autem minime jam agnum immolamus, qui est figura, sed Christum ipsum, qui est veritas: sic

(19) Lege οἶνον.

(20) Homil. 84, in Matth.

(21) Græca collectio οἶνον ὕδατι.

(22) Græca Coll. can. 37, Latina 24.

(23) Congruentias quas hic asserit, sic valere pos-

Γ'. Πῶς δὲ οὐκ αἰσχύνονται οἱ Ἀρμένιοι, τὸν Χρυσόστομον, ὃν ἀσεβῶς μετὰ πίντων τῶν ἁγίων προφανῶς ἀναθεματίζουσι, δύο φύσεις καὶ ἐνεργείας ἐπὶ Χριστοῦ κηρύττοντα, μάρτυρα προβάλλειν τῆς ἑαυτῶν ἀρνήσεως; Καὶ τοὺς ἰδρωτὰς δὲ τοῦ Χριστοῦ, οὓς ὁ Χρυσόστομος μνημονεῖ πάντοτε καὶ πανταχοῦ, μάλιστα δὲ εἰς τὴν ἑρμηνείαν τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, ἀναλεῖψαι οὐκ ἐφοβήθησαν καὶ παντελῶς ἀρνήσασθαι. Ὅτι γὰρ ποτήριον ὁ Χριστὸς τοῖς ἀποστόλοις δέδωκεν, οἶνον καὶ ὕδωρ εἶχε, μάρτυς ὁ ἅγιος ἀπόστολος Ἰάκωβος ὁ ἀδελφόθεος, καὶ Μάρκος ὁ εὐαγγελιστής, ἐν ταῖς Λειτουργίαις ἑκάτεροι οὕτω λέγοντες: *Ὅσαύτως μετὰ τὸ δεῖπνῆσαι, λαβὼν ποτήριον, καὶ κεράσας ἐξ οἴνου καὶ ὕδατος, εὐχαριστήσας, καὶ εὐλογήσας ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ εἰκῶν· Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτ' ἐστὶ τὸ αἷμά μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυρόμενον.* Πάντως γὰρ οἶνον (19) ἐμελλεν ἐκχυθῆναι τῇ αἵμα αὐτοῦ, οὕτως ὡς ἀψευδῆς καὶ προγνώστης, καὶ τὸ ποτήριον ἔδιδε.

Δ'. Μαρτυρεῖ καὶ μέγας Βασίλειος ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τῆς λειτουργίας· καὶ ἡ ἐν Καρταγένη δὲ τῆς Ἀφρικῆς, ἐπὶ Ἀρκαδίου καὶ Ὀνωρίου τῶν βασιλέων καὶ υἱῶν Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου συνελθούσα, τῶν σιζ' μακαρίων Πατέρων σύνοδος, μαρτυρεῖ εἰς τοὺς κανόνας αὐτῆς λέγουσα οὕτως: « Ἴνα ἐν τοῖς ἁγίοις μηδὲν πλέον προσάγειν, εἰ μὴ μόνον ὅπερ ὁ Κύριος παρέδωκε· » τούτῃστιν ἄρτον καὶ οἶνον καὶ ὕδατος (22) μεμιγμένον. Οὐκοῦν ὥσπερ τὸ ὕδωρ καὶ τὸν οἶνον κερῶντες, οὕτως μεταλαμβάνομεν, οὐ χωρίζοντες ἀπ' ἀλλήλων τὸν οἶνον καὶ τὸ ὕδωρ, οὐδὲ διηρημένως αὐτὰ προσάγοντες, ἀλλ' ἐνὶ ποτηρίῳ μιγνύντες προσφέρομεν εἰς θυσίαν, οὕτω καὶ τὰς β' φύσεις τῆς θεότητος καὶ τῆς σαρκὸς τοῦ Χριστοῦ, εἰς ἐν πρόσωπον ὁμολογοῦμεν καὶ μίαν ὑπόστασιν, οὐ χωρίζοντες αὐτὰς ἀπ' ἀλλήλων, ὡς οἱ χριστομάχοι φλυαροῦσιν· ὥσπερ οὖν κάκεῖνοι, οἶνον μόνον εἰς θυσίαν προσάγοντες, θεότητα μόνην ἐν Χριστῷ κηρύττουσι, τὴν σάρκωσιν αὐτοῦ ἀρνούμενοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Περὶ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ ἀζύμου.

Α'. Ὅσπερ οὖν καὶ τὸν ἄρτον ἄζυμον Ἰουδαϊκῶς προσάγοντες, ἀμικτον ἀπὸ πάσης ἐνώσεως, πάλιν μὴδὲ φύσεως, θεότητος μόνης ποιοῦσι μυστήριον. Εἰ γὰρ ἄζυμον δὲ καὶ οὗτοι, τί περισσότερον ὁμολογοῦσι μυστήριον; Ὅσπερ γὰρ Ἰουδαῖοι περιτέμνονται, ἡμεῖς δὲ βαπτιζόμεθα· καὶ ὥσπερ ἐκεῖνοι τὸν Πατέρα μόνον Θεὸν ὁμολογοῦσιν· ἡμεῖς δὲ σὺν τῷ Πατρὶ, τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ὥσπερ ἔθουον ἐκεῖνοι πρόβατον, ἐδὲ πρόβατον τύπος ἦν τοῦ Χριστοῦ· ἡμεῖς δὲ, οὐκέτι θύομεν πρόβατον ὅσπερ ἐστὶ τύπος· ἀλλὰ τὸν Χριστὸν αὐτὸν τὴν ἀλήθειαν· οὕτως οὐδὲ ἄρτον ἄζυμον θύομεν, ὡς

sunt pro Græcorum consuetudine, ut Latinam nihil infirmum: plurimum vero roboris habent contra Armenios, qui in suæ hæreseos symbolum azymis utebantur.

ἐκείνοι ἀτελῶς · ὅσπερ ἐστὶ τύπος μόνον, καὶ σκιὰ τοῦ ἡμετέρου ἄρτου · ἀλλ' ἄρτος τέλειον · ἀνθρώπων Χριστὸν, τὸν σεσαρκωμένον Θεόν, διὰ τοῦ τελείου ἄρτου, καὶ (24) τοῦ σώματος αὐτοῦ κηρύττοντες. Ὅσπερ γὰρ ἐκείνοι ἓνα καὶ μόνον εἶχον ναὸν ἐν Ἱερουσαλήμ · ἡμεῖς δὲ πολλοὺς κατὰ τόπον ἀναριθμήτους · καὶ ὡσπερ ἐκείνοι τὸ Πάσχα ἐν Ἱερουσαλήμ μόνον ἐτέλουν · ἡμεῖς δὲ ἐν πάσῃ πόλει ἐορτάζομεν · καὶ ὡσπερ ἐκείνοι τὸ Πάσχα τῇ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ τῆς σελήνης ἐορτάζουσιν, ἐν ᾗ ἂν ἡμέρα καταστήσῃ · ἡμεῖς δὲ, ἐν Κυριακῇ πάντοτε, πάντα περισσότερον παρ' ἐκείνους ἔχοντες · οὕτω δὴλον ἐστὶ καὶ ὁ ἄρτος τῆς θυσίας ἡμῶν περισσότερος ὄφελαι εἶναι, καὶ τελειότερον ὑπὲρ τῶν ἀζύμων τῶν Ἰουδαϊκῶν, καθὼς φησὶν ὁ ἅγιος Παῦλος, καὶ Γρηγόριος Θεολόγος · « Τὰ ἀρχαῖα παρήλαθεν · ἰδοὺ γὰρ γέγονε τὰ πάντα καινά. »

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ. Β'. Ὁσαύτως καὶ ὁ θεὸς Χρυσόστομος περὶ τῆς Παλαιᾶς φησὶν · « Ἐκεῖ τὸ γράμμα, ὧδε τὸ πνεῦμα · ἐκεῖ ἡ κιβωτός, ὧδε ἡ παρθένος · ἐκεῖ ῥάβδος Ἀαρὼν, ὧδε ὁ σταυρός · ἐκεῖ τὰ ἄζυμα, ὧδε ὁ ἄρτος · ἐκεῖ ὁ ἀμνός, ὧδε ὁ Χριστός. Ἀλλὰ τί φασὶν οἱ ἀπειθεῖς; Ὅτι ὁ ἄρτος ὃν Χριστὸς δέδωκεν ἄζυμος ἦν, διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἄζυμα προσφέρομεν εἰς θυσίαν. Παντί τε καὶ πανταχοῦ τῷ Χριστῷ ἐναντιούμενοι ὁ ἀνόσιος, καὶ τοῖς λόγοις αὐτῶν, καὶ τοῖς ἔργοις, καθὼς ἀποδέδεικται, νῦν τὸν Χριστὸν τῆς ἑαυτῶν ἀσεβείας καὶ ἀρνήσεως μάρτυρα προσβάλλετε; Ἔστω, ἐστὶ ὁ ἄρτος ὃν ὁ Χριστὸς δέδωκεν, ἄζυμος ἦν · ὁ μὲν οὖν Χριστὸς κατὰ στενοχωρίαν τοῦ καιροῦ, ἵνα μὴ ἀπαράδοτον καταλειφθῇ τὸ τηλικούτον παρ' αὐτοῦ τῆς σωτηρίας μυστήριον, ἐπειδὴ αὐτῇ τῇ ὥρᾳ τοῖς Ἰουδαίοις παρεδίδοτο, οἷον ἄρτον κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην εὔρε, παρέδωκε · ἵνα μὴ παντελῶς ἀποστερήσῃ ἡμᾶς τῆς τηλικούτης σωτηρίας, ἧς ἡμᾶς ἐχαρίσατο ἕως τοῦ αἰῶνος, τὸ πανάγιον καὶ (25) ζωοποιὸν αὐτοῦ σῶμα καταξιώσῃ ἡμᾶς ἐσθίειν, καὶ δι' αὐτοῦ ζωοποιεῖσθαι ἡμᾶς, καὶ συγκοινωνοὺς αὐτοῦ γένησθαι, ἀλλ' οὐδὲ ἐπρεπεῖν αὐτὸν τότε ἄρτον τέλειον ἐπὶ χειρᾶς λαβεῖν, διὰ τὸ εἶναι τὰς ἡμέρας ἐκείνας τῶν ἀζύμων, ἵνα μὴ πρόφασιν δῶ τοῖς Ἰουδαίοις κατηγορεῖν αὐτοῦ ὡς ἀντιθέου, καὶ τὸν νόμον καταλύοντος. Τούτους δὲ τοὺς χριστομάχους τίς ὁ καταναγκάζων Ἰουδαϊκῶς προσφέρειν ἄζυμον, καὶ οὐ τέλειον ἄρτον, εἴπερ τέλειον ἄνθρωπον αὐτὸν κηρύττουσι, τὸν σεσαρκωμένον Θεόν; Πάντως γὰρ ὡσπερ κωλυόμεθα συνηστεῦσαι τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ τὸ Πάσχα μετ' αὐτῶν ἐορτάζειν, καὶ περιτεμεσθαι, καὶ τὸ Σάββατον ἀργεῖν, καὶ χοιρίων κρεῶν ἀπέχεσθαι · οὕτω κωλυόμεθα καὶ τὸ ἄζυμον προσφέρειν εἰς θυσίαν.

Γ'. Ἄλλως τε δὲ πρὸ τῆς ἐορτῆς τοῦ Πάσχα καὶ τῶν Ἀζύμων γέγονεν ὁ δεῖπνος, καὶ ἄρτον ἐδείπνησεν ὁ Χριστὸς μετὰ τῶν μαθητῶν, καθὼς φησὶν ὁ Θεολόγος Ἰωάννης · καὶ ὁ Ἰούδας [μετὰ] (26) τὴν προδοσίαν μετὰ τοῦ ἄρτου ἐποίησεν. Τῇ γὰρ ἐν ἡμέρᾳ τῆς

(24) *Lego μετὰ.*(25) *Fortē καὶ τό.*(26) *Fortē μετὰ ἄρτου ἐξελθών.*

neque azymum panem, uti illi imperfecte sacrificamus, qui est tantum figura ac umbra panis nostri; sed perfectum panem, perfectum hominem Christum Deum incarnatum, perfecti panis symbolo, una cum corpore prædicantes. Nam sicut illi unum duntaxat Hierosolymis habebant templum, nos autem plura hic illic innumerabilia; ac sicut illi Hierosolymis solum Pascha celebrabant, nos autem in omni celebramus urbe; atque ut illi celebrant luna quarta decima, quacunque tandem illa die occurrat: nos autem semper Dominica die, omnia præ illis ampliora habentes: ita liquet, par esse, ut nostri quoque sacrificii panis præstet, ac perfectior sit azymis Judæorum, quemadmodum ait sanctus Paulus ac Gregorius Theologus: *Vetstra transierunt: ecce nova facta sunt omnia.*

CHRYSTOSTOMI. II. Pari quoque ratione, admirabilis ille Chrysostomus ita habet de Veteri Testamento: « Illic littera, hic spiritus: illic arca, hic virgo: illic virga Aaron, hic crux: illic azyma, hic panis: illic agnus, hic Christus. » Enimvero, quid aiunt increduli? Nempe, panem quem Christus dedit azymum fuisse: ac idcirco azyma in sacrificio offerre. Ergo, qui semper ac ubique Christo adversamini, impii homines, verbis pariter ac factis vestris, uti probatum fuit, Christum nunc vestræ impietatis ac negationis testem producitis? Esto, fuerit quem Christus dedit panem, azymus. Equidem ille, ob angustias temporis, ut ne tantum salutis mysterium ab eo non traditum relinqueretur, eo quod eadem hora Judæis tradendus esset, qualem panem pro tempore invenit, talem tradidit: ut ne omnino tanta nos salute privaret, quam nobis ad usque sæculi finem largitus est, ac dignatione sanctissimum suum corpus manducandum præberet, ac per illud vivificaret, sui que participes faceret. At neque decebat, ut id temporis perfectum panem in manus acciperet, eo quod dies illi azymorum essent ut ne Judæis ansam præberet accusandi velut impium, ac solventem legem: hos autem Christi hostes quisnam cogit, ut Judæorum more azymum offerant, et non perfectum panem, siquidem perfectum hominem Deum incarnatum prædicant? Plane enim uti vetamur una cum Judæis jejuna, ac cum eis celebrare Pascha, et circumcidi, ac Sabbato vacare, atque a suillis carnibus abstinere: ita etiam prohibemur azymum in sacrificio offerre.

III. Alioqui autem (27) peracta fuit cœna ante festum Paschæ ac Azymorum, inque ea Christus cum discipulis panem comedit, uti Joannes ille Theologus dicit. Judas (28) quoque (accepto pane egressus) panis adminiculo prodidit. Nam tertia

(27) Ita fere Græci, quos recens secutus est Petavius, *Ration. temp. lib. vi.*(28) *Confer Theoph. in c. xxvi Matth.*

decima die lunæ fuit celebrata cœna, id est, magna A quinta feria, sicque fuit fermenti usus : die autem quarta decima ac quinta decima fuerunt Pascha ac dies Azymorum.

IV. Quei non magna hæc improbitas, ut ex parte quidem a Judæis resiliant, in aliis autem eis uniantur? Haudquaquam, inquirunt : sed offerimus in sacrificio azyma, quemadmodum Christus. Ergo, siquidem ea solum, quæ a Christo sunt tradita tenere vultis ac credere, operæ pretium deinceps habeatis, ut Christianorum mysteria negetis ; quæ omnia, quanquam tunc Christus per seipsum non tradidit, postmodum tamen per apostolos suos ac sanctos Patres, ejus utique affatos Spiritu sancto, ordinavit, quæ quidem quisquis non recipit, nedum minime Christianus est, verum etiam omni infideli infidelior existit.

CAPUT VIII.

De iis quæ Christus quidem non tradidit, sed apostoli ac Patres.

I. Christus triginta annorum baptizatus est : ergo nec illi quemquam ante annum tricesimum baptizaverint. Christus baptismo intinctus, haudquaquam unctus est unguento, aut oleo sanctificato ; nec ergo illi unguento perungantur, aut sacro oleo. Christus non fuit baptizatus in piscina, sed in fluvio ; nec ergo illi in piscina baptizaverint. Christus baptismum suscepturus non recitavit symbolum fidei trecentorum decem et octo sanctorum Patrum ; nec itaque illi profiteantur. Christus cum baptizandus esset, non est conversus ad Occidentem, nec eo situ abrenuntiavit diabolo, ac eum insufflavit ; neque iterum ad Orientem conversus, fœdus cum Deo pepigit, quippe qui ipse Deus verus esset : ergo nec ipsi rem ejusmodi, iis qui ab illis baptizantur, faciant. Christus postquam baptizatus fuit, nequaquam suum corpus sumpsit ; neque ergo illi sumant. Christus, a baptismo, quadraginta duntaxat dies jejunavit, obtinuitque illa traditio ad usque annum centesimum vicesimum ; nos tamen quinquaginta dies Paschæ proximos jejunamus.

II. Christus sacrificii panis mysterium non tradidit in ecclesia, sed in communi domo, ac in mensa communi sedens ; ergo nec illi panis hostiam in ecclesiis sacrificaverint. Christus post cœnam, ac ubi discipuli saturati essent, tum de-
num sui corporis communionem eos impertivit ; ergo et ipsi prius comedant carnes ac saturantur, tumque mysteriorum communionem percipiant. Christus, quanquam fuit pro nobis affixus cruci, haud tamen crucem adorari constituit ; ergo nec ipsi crucem adorent. Crux lignea erat : ergo illi nec auream, nec argenteam, ferreamve, aut æream, vel lapideam crucem adoraverint. Christus non induit superhumeralia, nec orarium, nec manipulum, nec casulam, neque penulam : ergo nec ipsi ea induant. Christus Missæ preces, ac sacrorum

σελήνης ἐγένετο ὁ δεῖπνος, ἤγουν τῇ μεγάλῃ ε', καὶ οὕτω γέγονεν ἡ ἄρσις τῆς ζύμης· καὶ τῇ ἰδ' καὶ ἰε' ἐγένοντο τὸ Πάσχα καὶ τὰ Ἄζυμα.

Δ'. Πῶς οὐκέτι παρανομία, ἐν μέρει μὲν ἐξ αὐτῶν ἀποφεύγειν, ἐν ἄλλοις δὲ ἐνωθῆναι τοῖς Ἰουδαίοις ; Οὐχί, φασίν· ἄζυμα δὲ προσφέρομεν εἰς θυσίαν ὡσπερ ὁ Χριστός. Οὐκοῦν, εἰ τὰ παραδιδόμενα ὑπὸ Χριστοῦ, ταῦτα μόνον κρατεῖν καὶ πιστεῦειν βούλεσθε, πρέπει λοιπὸν ἡμᾶς ἀρνεῖσθαι τὰ τῶν Χριστιανῶν μυστήρια, ἅπερ ἅπαντα εἰ καὶ ὁ Χριστός τότε μὲν δι' ἑαυτοῦ οὐ παρέδωκεν, ἀλλ' ὕστερον διὰ τῶν αὐτοῦ ἀποστόλων καὶ τῶν ἁγίων Πατέρων, διὰ τοῦ ἁγίου αὐτοῦ Πνεύματος πάντως διατάξαι· ἅπερ ὁ μὴ δεγόμενος, οὐ μόνον Χριστιανὸς οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ καὶ πάντων ἀπίστων ἀπιστότερος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Περὶ ὧν ὁ Χριστός μὲν οὐ παρέδωκεν, ἀλλ' οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ Πατέρες.

Α'. Ὁ Χριστός τριακονταετῆς ἐβαπτίσθη· οὐκοῦν αὐτοὶ ἕως τριάκοντα ἐτῶν μηδένα βαπτίσωσιν. Ὁ Χριστός βαπτισθεὶς μύρον οὐκ ἐχρίσθη, οὔτε ἡγιασμένον ἔλαιον· οὐκοῦν μηδ' αὐτοὶ χρισθῶσι μύρω, ἢ ἁγίῳ ἔλαιῳ. Ὁ Χριστός ἐν κολυμβήθρῃ οὐκ ἐβαπτίσθη, ἀλλ' ἐν ποταμῷ· μηδ' αὐτοὶ ἐν κολυμβήθρῃ βαπτίσωσιν. Ὁ Χριστός τὸ σύμβολον τῆς πίστεως τῶν τῆ' ἁγίων Πατέρων οὐκ εἶπε μέλλων βαπτισθῆναι· μηδ' αὐτοὶ ὁμολογήσωσιν. Ὁ Χριστός μέλλων βαπτισθῆναι πρὸς δυσμὰς οὐκ ἀπεστράφη καὶ ἀπετάξαι τῷ διαβόλῳ, καὶ ἐνέψυξεν αὐτόν· οὔτε πάλιν πρὸς ἀνατολὰς ἐστράφη καὶ συνετάξαι τῷ θεῷ· αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ ἀληθινὸς Θεός· οὐκοῦν μηδ' αὐτοὶ ταῦτ' οὕτως ὑπ' αὐτῶν βαπτιζομένους ποιήσωσιν. Ὁ Χριστός βαπτισθεὶς τοῦ ἑαυτοῦ σώματος, οὐ μετέλαθε, μηδ' αὐτοὶ μεταλάβωσιν. Ὁ Χριστός μετὰ τοῦ βαπτισθῆναι ἐνήστευσεν ἡμέρας τεσσαράκοντα καὶ μόνον, καὶ μέχρις ρκ' ἐτῶν ἢ τοιαύτη παρῆδος κεκράτηκεν· ἀλλ' ἡμεῖς ἐγγὺς τοῦ Πάσχα, ἡμέρας ν'.

Ὁ Χριστός τὸ μυστήριον τῆς θυσίας τοῦ ἄρτου ἐν ἐκκλησίᾳ οὐ παρέδωκεν, ἀλλ' ἐν οἴκῳ κοινῷ, καὶ τραπέζῃ κοινῇ καθεζόμενος· οὐκοῦν μηδ' αὐτοὶ ἐν ἐκκλησίαις ἐξουργήσωσι τὴν θυσίαν τοῦ ἄρτου. Ὁ Χριστός μετὰ τὸ δεῖπνησαι καὶ χορτασθῆναι τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, τότε τοῦ ἰδίου σώματος (29)· οὐκοῦν καὶ αὐτοὶ πρῶτον φαγέτωσαν κρέα, καὶ χορτασθῆτωσαν, καὶ τότε κοινωνήτωσαν τῶν μυστηρίων. Ὁ Χριστός, εἰ καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἐσταυρώθη, ἀλλὰ σταυρὸν προσκυνεῖσθαι οὐ διατάξαι, ὡς μαρτυρεῖ τὸ Εὐαγγέλιον· οὐκοῦν μηδ' αὐτοὶ σταυρὸν προσκυνήτωσαν. Ὁ σταυρὸς ξύλου ἦν· οὐκοῦν μήτε χρυσοῦν, μήτε ἀργυροῦν, μήτε σιδηροῦν, ἢ χαλκοῦν, ἢ λίθινον σταυρὸν προσκυνεῖτωσαν. Ὁ Χριστός ὠμοφόριον, καὶ ἐπιτραχήλιον, καὶ στιχάριον, καὶ φελώνιον, καὶ μανδύον, οὐ περιβάλλαιτο· μηδ' αὐτοὶ ταῦτα περιβαλλί-

(29) Deest μετέδωκεν.

σθωσαν. Ὁ Χριστὸς τὰς εὐχὰς τῆς λειτουργίας, καὶ τῶν ἁγίων Θεοφανίων, καὶ τὰς λοιπὰς πάσας εὐχὰς, παντὸς πράγματος καὶ ἀπάσης ὥρας οὐκ εἴρηκε· μηδ' αὐτοὶ ταῦτας λεγέτωσαν, ἢ ὑπὸ τῶν ἁγίων εὐχῶν ἁγιασθήτωσαν.

Ὁ Χριστὸς πατριάρχας, καὶ μητροπολίτας, καὶ ἐπισκόπους, καὶ πρεσβυτέρους, καὶ διακόνους, καὶ μοναχοὺς. οὐκ ἐχειροτόνησεν, οὔτε τὰς εὐχὰς αὐτῶν εἴρηκε. Μηδ' αὐτοὶ χειροτονείσθωσαν, ἢ ὑπὸ τῶν εὐχῶν εὐλογηθῆτωσαν. Ὁ Χριστὸς ἐκκλησίας οἰκοδομεῖσθαι, καὶ ἁγίας τραπέζας κατασκευάσαι, καὶ μύρω χρισθῆναι, καὶ μυρίαις εὐχαῖς ἀγιάζεσθαι οὐ διετάξατο, οὐδὲ πεποίηκε· μηδ' αὐτοὶ τοῦτο ποιήσαντες; (30). Ὁ Χριστὸς τετράδα καὶ παρασκευὴν οὐ νενήστευκα· μηδ' αὐτοὶ νηστεύσωσιν. Ὁ Χριστὸς κατὰ τὰς ἀνατολάς προσεύχεσθαι οὐ διετάξατο, μηδ' αὐτοὶ κατὰ τὰς ἀνατολάς προσευχέσθωσαν. Ταῦτα γὰρ πάντα καὶ πλείονα τούτων Χριστιανῶν μυστηρίων ὄντα, δι' ὧν ἡμεῖς ἀγιαζόμεθα, καὶ πιστοὶ γενόμεθα, ὁ Χριστὸς δι' ἑαυτοῦ οὐ παρέδωκεν, ἅπερ ὁ ἀρνούμενος καὶ ἀθετῶν καὶ μὴ παραδεχόμενος, Χριστιανὸς καλεῖσθαι οὐ δύναται. Ἄλλ' ἡμεῖς, ἅπερ ἐκ τῶν αὐτοῦ ἀποστόλων, καὶ παναγίων Πατέρων παρελάβομεν, (31) ἐξ ὧν ὑπάρχει καὶ ἐκ (32) τοῦ τελείου ἄρτου παράδοσις, καὶ ἡ διὰ τῆς λόγχης ἀποκαθαίρεσις, καὶ ἡ τῶν ἁγίων εἰκόνων ποιήσις τε καὶ προσκύνησις. Οὐ γὰρ ἐναντιούμενοι τῷ Χριστῷ, καὶ αὐτῷ μαχόμενοι, καὶ τὰ ἐκείνου ἐλαττοῦντες καὶ μικρύνοντες, ταῦτα πάντα οἱ ἀπόστολοι, καὶ οἱ Πατέρες ἐν Ἐκκλησίᾳ παρέδωκαν· ἀλλὰ μᾶλλον τὰ ἐκείνου αὐξάνοντες, καὶ μεγαλύνοντες, καὶ ὑψοῦντες, καὶ τιμῶντες, καὶ δοξάζοντες μυστήρια, καὶ πρὸς δόξαν αὐτοῦ καὶ μεγαλωσύνην, καὶ ἡμῶν σωτηρίαν καὶ καύχημα, ταῦτα διαταξάμενοι καὶ κατασκευάσαντες. Οὐκοῦν οἱ τοῦ τελείου ἄρτου τὴν παράδοσιν ἀθετοῦσι, καὶ οὐ παραδέχονται, καὶ ἄζυμον ἄρτον εἰς θυσίαν προσφέρειν βούλονται, ἀθετήτωσαν καὶ ἀρνήτωσαν ταῦτα πάντα ἅπερ εἰρήκαμεν, ἅτινα ὁ Χριστὸς μὲν δι' ἑαυτοῦ οὐ παρέδωκεν, ἀλλ' οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ ἅγιοι Πατέρες. Εἰ γὰρ αὐτοὶ μὲν εἰς τὴν ἑαυτῶν διαστροφὴν ἐσθίειν ἄζυμον οὐ καταδέχονται, πῶς τοῦτο τὸ βδελυκτὸν, σῶμα Θεοῦ κατασκευάσαι οὐκ αἰσχύνονται; Οὐδὲν γὰρ ἕτερον οἱ ἀσεβεῖς, ἢ τὸ τέλειον τῆς Χριστοῦ ἐνανθρωπήσεως ἀρνεῖσθαι βουλόμενοι, ταῦτα πάντα φλυαροῦσι καὶ προφασίζονται, ἄλλοτρίους καὶ ξένους τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦς δεικνύοντες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Περὶ τῶν Ἰουδαϊκῶν θυσιῶν, ὧν ποιοῦσιν οἱ Ἀρμένιοι.

Ὅτι δὲ οὗτοι οἱ θεομάχοι διὰ τὰς ἑαυτῶν αἰσχροκερβίας, τὰς Ἰουδαϊκὰς θυσίας ἀνανεοῦσι, δῆλον ἐντέθην. Τοῦ γὰρ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν λαβόντος ἄρτον καὶ ποτήριον, καὶ δόντος τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, καὶ εἰπόντος· *Λάβετε, φάγετε καὶ πίετε ἐξ αὐ-*

(30) *Lege ποιήσωτιν.*

(31) *Fortē deest ταῦτα κρατοῦμεν.*

(32) *Lege ἡ τοῦ.*

Theophaniorum, ac reliquas omnes, omni negotio ac hora frequentandas non dixit : ergo nec ipsi eas dicant, nec sanctificentur per sacras preces.

III. Christus patriarchas, et metropolitans, et episcopos, presbyterosque, ac diaconos, atque monachos, non ordinavit; nec preces, quibus illi ordinantur, dixit: ergo nec ipsi ordinentur, nec precum adminiculo benedicantur. Christus non constituit, ut ecclesie edificarentur, ac sacre mensæ construerentur, unguentoque perfunderentur, ac sexcentis precationibus sanctificarentur, nec quidquam ejusmodi usurpavit; ergo nec ipsi hoc faciant. Christus seriam quartam ac sextam non jejunavit; neque illi jejunaverint. Christus non constituit ut conversi ad Orientem orarem; neque ipsi ad Orientem conversi orient. Hæc enim omnia, ac his plura, cum spectent ad Christianorum mysteria, quibus ipsi sanctificamur ac efficiuntur fideles, haudquaquam ipse per se Christus tradidit; quæ tamen ut quis neget ac rejiciat, aut noluit recipere, Christianus appellari non potest. Nos vero, quæ ab ejus apostolis ac sanctissimis Patribus tradita accepimus, hæc tenemus: a quibus perfecti quoque panis traditio existit, (33) ac secretio quæ sit lanceola, nec non sacramenti imaginum effectio ac adoratio: neque enim tanquam Christo adversarentur, ac ei hostes essent, ejusque res attenuarent ac deprimerent, universa hæc apostoli ac Patres in Ecclesia tradiderunt; sed potius augentes ac magnificantes, extollentesque, ac honorantes, et glorificantes mysteria, atque ad ejus gloriam et magnificentiam, nostramque salutem ac gloriationem res ejusmodi constituentes et disponentes. Qui ergo perfecti panis traditionem respuunt, nec volunt admittere, panemque azymum in sacrificio volunt offerre, etiam respuant ac negent omnia hæc a nobis dicta, quæ quidem Christus ipse haudquaquam per seipsum tradidit, sed apostoli ac sancti Patres. Nam cum ipsi quidem in suo alimento, vesci azymo nolint, quei non eos pudet, ut quam rem adeo abominabilem habent, Dei efficiant corpus? Nihil quippe aliud impii molientes, quam ut Christi perfectam humanationem negent, omnia hæc, alienos se a Christo ac sanctis ostendentes, nugantur ac prætexunt.

CAPUT IX.

De Judaicis sacrificiis quæ Armenii faciunt.

I. Quod autem Deo adversantes hi, propter turpia lucra sua, Judaica sacrificia instaurent, hinc liquet. Nam cum Christus Deus noster acceperit panem ac calicem, dederitque discipulis suis, atque dixerit: *Accipite, comedite et bibite ex hoc : hoc*

(33) *Portionem panis consecrandam lanceola exseindunt: massa reliqua in eulogias celit. Confer ex can. 109 Trullan.*

est corpus meum, et sanguis : hoc facite in meam commemorationem : Armenii hi, non panem, et vinum et aquam, ab iis in sacrificii usum accipientes, qui eadem atque illi sapiunt, prout evangelica institutio postulat, offerunt, sed boves, et agnos, ac oves : perque Judaica hæc sacrificia, peccatorum remissionem eis mentiuntur, docentque in sacrificiis hujusmodi habere spem, non autem in corpore Christi. Quare etiam in solemnitatibus, ac Paschate, non ex Christi percipiunt corpore, sed ex talibus irrationalibus Judæorum hostiis, per quas sanctificari sperant.

II. Siquidem enim ante Christi adventum, cum Judæi omnes ejusmodi sacrificia offerrent, ac per ea Deo se cultum adhibere putarent, inque talibus hostiis gloriarentur, a Deo audierunt : *Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos* ²⁰, ac rursus per Isaiam : *Sanguinem taurorum atque hircorum nolo. Quis enim quæsiit hæc de manibus vestris* ²¹? cumque David hoc sciret, nichil : *Si voluisses sacrificium, dedissem utique : holocaustis non delectaberis* ²² : nunc autem, cum Christus Dei Filius pro nobis mactatus fuerit, seque ipsum Deo ac Patri hostiam pro nobis obtulerit, panemque ac calicem accipiens discipulis dixerit : *Hoc facite in meam commemorationem* ; nunc itaque cum Dei adversarii Armenii Judaica iterum sacrificia instaurant, bovesque ac agnos, et oves immolantes, per ea remissionem se peccatorum consecuturos sperent, atque in illis spem habeant, eorumque perceptione sanctificari se putent, glorianturque in ejusmodi sacrificiis, non in corpore Christi ac sanguine ; quomodo non perspicue Judæi sunt, ac Christi hostes ? Siquidem enim pecorum unquam victimæ hominibus profuissent, Deumque illis conciliassent, ac remissionem peccatorum præbuissent : quid necesse fuit ut Christus mactaretur, qua se mactatione sacrificium pro nobis obtulit, ac nos Deo reconciliavit ? Si enim, cum nihil nobis irracionales hostiæ Deum placabilem possent facere, aut peccatorum remissionem præstare, Christus Dei Filius, se ipse Patri pro nobis hostiam offerens, dicebat : *Hoc est corpus meum, ac sanguis meus, quod pro vobis frangitur, quique effunditur in remissionem peccatorum : hoc facite in meam commemorationem* ; hi autem, rursus spem habere in Christi corporis lumine omittentes, in legis umbra spem habeant ; plane factam per Christum redemptionem negant, eque sacrificiis liquido Judæi cognoscuntur.

III. Nam si irrationalium victimæ salutem hominibus præstant ac remissionem peccatorum, gratias Christus mortuus est : sin autem tanquam illis

²⁰ Psal. XLIX, 9. ²¹ Isa. I, 11, 12. ²² Psal. L, 18.

(34) Lege μηδέν.

τοῦ · τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου, καὶ τὸ αἷμα. Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν · οὗτοι οἱ Ἀρμένιοι, ἐκ τῶν ὁμοφρόνων αὐτῶν, οὐκ ἄρτον, καὶ οἶνον καὶ ὕδωρ λαμβάνοντες εἰς θυσίαν εὐαγγελικῶς προσάγουσιν, ἀλλὰ βόας, καὶ ἀμνοὺς, καὶ πρόβατα. καὶ διὰ τούτων τῶν Ἰουδαϊκῶν θυσῶν ἄφεςιν ἀμαρτιῶν αὐτοῖς τερατεύονται · καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς θυσίαις ἔχειν αὐτοὺς τὰς ἐλπίδας αὐτῶν διδάσκουσι, καὶ οὐκ ἐν τῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ. Ὅθεν καὶ ἐν ταῖς ἐορταῖς καὶ ἐν τῇ Πάσχα, οὐκ ἐκ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ μεταλαμβάνουσιν · ἀλλ' ἐκ τῶν τοιούτων ἀλόγων θυσῶν τῶν Ἰουδαϊκῶν, καὶ ἐξ αὐτῶν ἀγιασθῆναι ἐλπίζουσιν.

B. Εἰ γὰρ πρὸ τῆς Χριστοῦ ἐπιδημίας, πάντων τῶν Ἰουδαίων τοιαύτας θυσίας τῷ Θεῷ προσφερόντων, καὶ δι' αὐτῶν τὸν Θεὸν θεραπεύειν προσδοκῶντων, καὶ κρυχωμένων αὐτῶν ἐν ταῖς τοιαύταις θυσίαις, ἤκουον παρὰ τοῦ Θεοῦ · Ὁὐδέξομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους, οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου χειμάρους · καὶ πάλιν διὰ Ἡσαίου, ὅτι Αἷμα ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλομαι. Τίς γὰρ ἐξελέγησε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν ; Καὶ τοῦτο εἰδὼς ὁ Δαβὶδ ἔλεγε · Εἰ ἠθέλησας θύσασθαι, ἔδωκα ἄν · ὀλοκαυτώματα οὐκ εὐδοκήσεις. Νυνὶ δὲ τοῦ Χριστοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν σφαγέντος, καὶ θυσίαν ἑαυτὸν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ αὐτοῦ ὑπὲρ ἡμῶν προσάξαντος, καὶ λαβόντος ἄρτον καὶ ποτήριον, καὶ εἰπόντος τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν · οὗτοι οὖν οἱ θεομάχοι Ἀρμένιοι, πάλιν τὰς Ἰουδαϊκὰς θυσίας ἀνακαινίζοντες, καὶ βόας καὶ ἀμνοὺς, καὶ πρόβατα θύοντες, δι' αὐτῶν ἄφεςιν ἀμαρτιῶν λαβεῖν ἐλπίζοντες, καὶ ἐν αὐτοῖς τὰς ἐλπίδας ἔχοντες, καὶ διὰ τῆς αὐτῶν μεταλήψεως ἀγιασθῆναι νομίζοντες, καὶ ἐν ταῖς τοιαύταις θυσίαις, καὶ οὐκ ἐν τῷ σώματι καὶ αἵματι τοῦ Χριστοῦ καυχώμενοι, πῶς οὐκ εἰσὶ προφανῶς Ἰουδαῖοι καὶ χριστομάχοι ; Εἰ μὲν γὰρ αἱ θυσίαι τῶν κτηνῶν τοῖς ἀνθρώποις ὠφέλησάν ποτε, καὶ τὸν Θεὸν διαλλαγῆναι ἐποίησαν, καὶ ἄφεςιν ἀμαρτιῶν παρασχέιν · τίς ἡ χρεῖα τῆς σφαγῆς τοῦ Χριστοῦ, δι' ἧς θυσίαν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν προσήγαγε, καὶ κατήλλαξεν ἡμᾶς τῷ Θεῷ ; Μηδὲν δυναμένων τῶν ἀλόγων θυσῶν τὸν Θεὸν καταλλάξαι πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἄφεςιν ἀμαρτιῶν παρασχέιν, ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν θυσίαν τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ προσάγων, ἔλεγε · Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου, καὶ τὸ αἷμά μου, ὑπὲρ ἡμῶν κλώμενον καὶ ἐκχυρόμενον εἰς ἄφεςιν ἀμαρτιῶν · τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Οὗτοι δὲ πάλιν ἀφέντες τὴν ἐλπίδα ἔχειν ἐπὶ τὸ φῶς τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἐπὶ τὴν σκιάν τοῦ νόμου τὴν ἐλπίδα ἔχουσι · προφανῶς ἀρνοῦνται μὲν τὴν διὰ τοῦ Χριστοῦ ἀπολύτρωσιν · Ἰουδαῖοι δὲ, διὰ τῶν θυσῶν σαφῶς γνωρίζονται.

Γ'. Εἰ μὲν γὰρ αἱ θυσίαι τῶν ἀλόγων, σωτηρίαν καὶ ἄφεςιν ἀμαρτιῶν τοῖς ἀνθρώποις παρέχουσι, ὡς ἔβλεπεν ὁ Χριστὸς ἀπέθανεν. Εἰ δὲ ὡς μὴ δι' (34) αὐτῶν

ὑπεφελόντων ὁ Χριστὸς ἐσφάγη ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ θυσία γέγονε· πρόδηλον αὐτοῖς ὅτι αὐτῶν τελοῦμεναι, οὐ μόνον σωτηρίαν αὐτοῖς παρέχουσιν (35), ἀλλὰ καὶ Ἰουδαίους αὐτοὺς ἀποδεικνύουσι· πῶς δὲ ὠφελῆσαι αὐτοῖς ὄντανται, μῆτε τῶν κτηνῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ εἰσερχομένων, μῆτε ἀγιαζομένων, μῆτε ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ εἰσερχομένων, μῆτε ἐν τῇ ἀγίᾳ τροπέῃ ἀνελεῖν ἀξιουμένων, μῆτε ὄλων ἀγιασμένον τινα δεχομένων; Πῶς ἢ τί ὠφελῆσαι καὶ ἀγιάσαι τοὺς ἀβτὰ θύοντας, καὶ μεταλαμβάνοντας δύνανται; Ὅθεν καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος φησι· «Θύσωμεν μὴ μόσχους, μηδὲ ἀμνοὺς κέρατα ἐκφέροντας καὶ ὄπλας.» Ὅθιτοι δὲ, οἱ τὰς τοιαύτας θυσίας τὰς Ἰουδαϊκὰς ἐπιτελοῦντες, καὶ ἐκ τοῦ αἵματος αὐτῶν τὰς φιλίας Ἰουδαϊκῶς χρίοντες, καὶ ἐν αὐταῖς (36), καὶ τῷ Πάσχα, ἀντὶ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἐξ αὐτῶν μεταλαμβάνοντες, καὶ ὁστοῦν αὐτῶν φυλάττοντες οἱ ἀσεβεῖς, οὐ φρίττουσι; Τίς οὖν τοιοῦτους οὐ Ἰουδαίους μᾶλλον, καὶ οὐχὶ Χριστιανούς ἀποκαλεῖ ἐνδίκως;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄.

Περὶ ὧν βλασφημοῦσιν οἱ Ἀρμένιοι εἰς τὸν σταυρὸν, καὶ καταβαπτίζουσιν αὐτόν.

Α΄. Ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸν τύπον τοῦ ζωοποιῦ σταυροῦ, ὃν ἡμεῖς μὲν ἐκτυποῦντες ἀγιαζόμεθα, οἱ δὲ δαίμονες ἀπελαύνονται, οὗτοι οἱ θεοστυγεῖς, μὴ εἶναι ἅγιον, μῆτε ὠφέλιμον λέγουσιν· ἀλλὰ διὰ τῆς (37) ἑαυτῶν ἀισχροκερδίας καὶ γαστριμαργίας καὶ διὰ τῆς χρίσεως τῶν ἀλόγων θυσίων, τὸν σταυρὸν ἀγιάζεσθαι λέγουσι, καὶ οὐ διὰ τοῦ ἰδίου ἐκτυπώματος. Πρὸς οὗς δίκαιον φηέγγεσθαι· Ὁ Ἀρμένιοι, ἄρματα τῶν δαιμόνων· εἰ μὲν γὰρ πάντα τὰ τῶν Χριστιανῶν μυστήρια ὁ τύπος τοῦ σταυροῦ ἀγιάζει, καὶ τὸν ἔρπον αὐτὸν σῶμα Χριστοῦ ἀναδείκνυσι, καὶ τὸν ὄλον καὶ τὸ ὕδωρ αἷμα Χριστοῦ ἐκτελεῖ, καὶ τὴν οἰκοδομήν τῆς Ἐκκλησίας ναὸν Θεοῦ καὶ οἶκον Κυρίου κατασκευάζει, καὶ τὸ μύρον, καὶ τὸ ἔλαιον, ἐξ ὧν οἱ Χριστιανοὶ ἀγιάζονται χριόμενοι, καὶ πιστοὶ καλοῦνται, καὶ ἐν προσώποις αὐτῶν καὶ μετώποις, οἱ πιστοὶ τοῦτον ἐκτυποῦντες, δι' αὐτοῦ ἐκ τῶν ἐθνῶν καὶ ἀπίστων διακρίνονται· καὶ ἐν ταῖς ἀσφαλαῖς τῶν χαρτίων πρὸς πίστωσιν τῶν γεγραμμένων ἐκτυποῦντες σταυρὸν διὰ μέλανος, τοὺς τοῦτον παραθαίνοντας καὶ ἀρνούμενους, ὡς ἀρνητὰς τοῦ Χριστοῦ κατακρίνομεν· πῶς πάλιν ὁ τύπος τοῦ σταυροῦ, ὡς ἀτελής; καὶ ἀνίσχυρος; δι' ἑτέρου τρόπου καὶ θυσίας Ἰουδαϊκῆς, ὡς ἀκάθαρτος ἀγιάζεται, καὶ οὕτως προσκυνεῖται; Εἰ μὲν γὰρ πάντα αὐτὸς ἀγιάζει τὰ τῶν Χριστιανῶν μυστήρια διὰ τοῦ ἀγίου τύπου, ὑστερον καὶ αὐτὸς ἀνίσχυρος, καὶ ἀνωφελὴς καὶ ἀνόσιος εὐρίσκειται· πῶς οὐκ εἰσὶ τὰ τῶν Χριστιανῶν μυστήρια μάταια καὶ ἀκάθαρτα; Εἰ μὲν γὰρ πάντα ἀπὸ μικροῦ καὶ μεγάλου ὁ τυπος αὐτοῦ ἀγιάζει, βεξέατωσαν ἡμῖν λοιπὸν, τί μειζότερον ἡμῖν σημεῖον ἀγιάζειν δύνανται.

(35) Forte μὴ παρέχουσι.

(36) Lege ἑορταῖς.

(37) Forte τὰς.

(38) Can. 78 Trull.

A nihil juvantibus Christus mactatus fuit ac factus victima, palam est, ejusmodi ab illis factas hostias nedum eis salutem non conferre, verum etiam Judæos ostendere. Qui vero eos juvare (38) possint, cum pecora neque in ecclesiam ingredientur, neque sanctificentur, nec in sanctuarium intrent, nec digna habeantur, quæ sacram mensam conscendant, neque ullam prorsus sanctitatem recipiant: quei, inquam, quidve illos, qui ea sacrificant, ac eorum percipiunt carnes, illa juverint? Unde etiam ait Gregorius Theologus: «Sacrificemus, non vitulos, neque agnos cornua producentes et unguilas (39).» Hi autem, qui ejusmodi Judaicas victimas faciant, quique ex eorum sanguine domorum postes Judæorum more oblinant, atque in festis ac Paschate, loco corporis Christi, ex illis percipiant, osque eorum servent, homines impii, non horrent? Quis ergo sic habentes non merito Judæos potius quam Christianos dicat?

CAPUT X.

De blasphemii, quas Armenii in crucem evomunt, atque perperam illam baptizent (40).

I. Sed et vivificæ crucis figuram, cujus nos expressione sanctificamur, ac fugantur dæmones, Deo abominabiles isti sanctam negant atque utilem: quin turpis eorum lucri ac ventris studio, unctione irrationalium victimarum, non ejus ipsius expressione, crucem aiunt sanctificari. O Armenii, dæmonum currus! Siquidem figura crucis Christianorum sacramenta universa sanctificat, ipsumque panem Christi corpus facit, ac vinum et aquam Christi sanguinem efficit, ecclesiaque ædificium templum Dei ac domum Domini constituit: nec non unguentum atque oleum conficit, quorum unctione Christiani sanctificantur, ac fideles appelluntur: eamque fideles in vultibus ac frontibus suis exprimentes, per eam a gentibus ac infidelibus discernuntur: sed et in chartarum scriptarum fidem, atramento crucem exprimentes, eos qui eam transgrediuntur ac negant, tanquam qui Christum negent, condemnamus: quei rursus figura crucis, ceu imperfectum quid ac imbecillum, per alium modum ac Judaicam victimam, quasi ipsa immunda foret, sanctificatur, ac ita adoratur? Cum enim crux, expressa ejus figura, omnia Christianorum mysteria sanctificet; siquidem ipsa quoque postmodum imbecilla, inutilis, ac profana invenitur: quei non Christianorum mysteria inania sint ac immunda? Quando enim crucis figura a minori ad majus universa sanctificat, jam deinceps ostendant, quod exhibeant majus signum, ac figuram aliam, qua crucem sanctificare possint.

δεικνύουσι, καὶ τύπον ἄλλον, δι' οὗ τὸν σταυρὸν

(39) Orat. 42.

(40) Totum hoc caput attendendum cum relatione ad hæresin Armeniorum: alioqui plus æquo urget.

II. Nam ovium victimam plane per crucem A sanctificant, quam Christus Dei Filius, clavis in ea pro nobis confixus, sanctificavit; ejusque signum, commune universorum sanctificationis instrumentum effecit. Quemadmodum enim, antequam Christus cruci affigeretur, erat illa maledictionis organum, ejusque figura abominabilis: ex quo autem Christus in ea fuit affixus, ipsa sanctitatem ascivit, ejusque figura ac signum, vim sanctificandi omnia accepit, omnesque ejus in se figuram exprimentes, sanctificari se credunt: ita liquet, sanctam esse quamcumque crucem, ipsa sui expressione sanctitatem habentem: sanctosque fieri, qui adorant ac fide osculantur. Quod si signum crucis inutile est ac immundum, ut illi impie nugantur, planum est, eodem modo habere se quamcumque illi per illud sanctificant. Jamque in eis nihil remanet sanctum; non unguentum, non oleum, non corpus ac sanguis Christi, non Dei templum. Nec ipsi sanctificantur crucem in seipsis exprimentes, nec per ejus signum alios sanctificant. Neque victima eorum sancta est, quam per crucis signaculum sanctificantur, ac per quam rursus, uti insulse opinantur, crucem sanctificant. Nihil eorum proculcatum sigillum, ob crucis adjectum signaculum, deinceps poenæ conciliabit ac supplicii, uti dictum est. Res eorum universæ, quas sanctas existimant, quas per signaculum ac crucis figuram sanctificant, communes atque immundæ perseverant.

III. Deincepsque ostendant nobis majus aliquod ac sanctius signum, per quod crucem putent sanctificari. Omnino enim quod sanctificat aliud, ipsum sanctius est, juxta quod ait Apostolus: *Quod minus est, a meliori benedicitur*²². Sic vero impii homines in sanctissimam figuram ac signum vivificæ crucis blasphemi sunt: sicque crucem studiis suis, quibus sanctificare existimant, infamant magis, lapidumque ac imbecillum ostendunt

CAPUT XI.

De crucium coniunctione quam Armenii faciunt.

I. Rursus qui ligna velut idola deificent, non erubescunt? Tres enim cruces ligneas conjungentes, sanctam Trinitatem impii appellant. Quei vero scelesti trine subsistentis Deitatis nomen rebus ligneis affingere audent? Quei porro sanctæ Trinitatis invisibilis illius, immortalis, incorruptibilis, incomprehensæ, incogitabilis, inaspectabilis, individuae, ligneas imagines facientes ac deficiantes, sanctamque Trinitatem ac Deum nominantes, non per hoc digni palam existunt qui lapidibus obruantur? Sed et sanctam Trinitatem cruci affixam esse, impie docent. Quod si non ferentes illata crimina,

²² Hebr. vii, 7.

(41) Forte αὐτοῖς.

B'. Τὴν γὰρ θυσίαν τῶν προβάτων διὰ τοῦ σταυροῦ πάντως ἀγιάζουσιν, ὃν ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἠγάσασε, σταυρωθεὶς ἐν αὐτῷ δι' ἡμᾶς, καὶ σταυρῷ προσηλωθεὶς, καὶ τὸν τύπον αὐτοῦ ἀγιαστήριον πάντων ἀναδείξας. Ὅσπερ γὰρ πρὸ τῆς Χριστοῦ σταυρώσεως, ὁ σταυρὸς κατάρα: ἦν δρυανόν, καὶ ὁ τύπος αὐτοῦ βδελυκτὸς· ἀφ' οὗ δὲ Χριστὸς ἐν αὐτῷ ἐσταυρώθη, αὐτὸς ὁ σταυρὸς ἠγιάσθη, καὶ ὁ τύπος αὐτοῦ ἀγιαστήριον πάντων γέγονε· καὶ πάντες τὸν τύπον οὗτοῦ ἐν αὐτῷ (41) ἐκτυποῦντες, ἀγιασθήναι πιστεύουσιν· οὕτω δὴλον, ὅτι καὶ πᾶς ὁ σταυρὸς ἀγίος ἐστὶ, διὰ τοῦ ἰδίου ἐκτυπώματος μόνον ἀγιαζόμενος, αὐτὸς τε καὶ οἱ τοῦτον πρὸςκυνοῦντες, πιστῶς ἀσπαζόμενοι. Εἰ δὲ ὁ τύπος τοῦ σταυροῦ ἀνωφελὴς ἐστὶ καὶ ἀκάθαρτος, ὡς αὐτοὶ φλυαροῦσιν ἀσεβῶς, δὴλον ὅτι καὶ πάντα, ἃ διὰ τοῦ τύπου αὐτοῦ ἀγιάζουσι· καὶ λοιπὸν οὐκ ἔχουσι τι ἐν αὐτοῖς ἄγιον· οὐ μύρον· οὐκ ἔλαιον· οὐ σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ· οὐ ναὸν Θεοῦ. Οὐκ αὐτοὶ ἀγιάζονται, ἐν ἑαυτοῖς τὸν σταυρὸν ἐκτυποῦντες. Οὐκ ἄλλους διὰ τοῦ τύπου αὐτοῦ ἀγιάζουσιν. Οὐχὶ θυσία αὐτῶν ἅγια ἐστίν, ἣν διὰ τῆς σφραγίδος τοῦ σταυροῦ ἠγάσασαν, καὶ διὰ τῆς αὐτῆς θυσίας πάλιν τὸν σταυρὸν, ἀνοήτως, ὡς νομίζουσιν, ἀγιάζουσιν· οὐχὶ ἡ ἀσφάλεια αὐτῶν πατηθεῖσα, διὰ τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ, κόλασιν προξενεῖ καὶ τιμωρίαν λοιπὸν, καθὼς εἴρηται. Πάντα αὐτῶν τὰ νομιζόμενα ἅγια, ἃ διὰ τῆς σφραγίδος καὶ τοῦ τύπου τοῦ σταυροῦ ἠγάσασαν, πάντα μένουσι κοινὰ καὶ ἀκάθαρτα.

C'. Καὶ λοιπὸν δειζάτωσαν ἡμῖν τὸ μειζότερον σημεῖον καὶ ἀγιώτερον, δι' οὗ τὸν σταυρὸν ἀγιάζειν νομίζουσι. Πάντως γὰρ ὅπερ ἕτερον πρᾶγμα ἀγιάζει, αὐτὸ ἀγιώτερον ἐστὶ, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος. Ὅτι: *Τὸ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττονος ἐβλογγεῖται*. Καὶ οὕτως μὲν οὗτοι οἱ ἀσεβεῖς, περὶ τοῦ παναγίου τύπου καὶ σημείου τοῦ ζωοποιοῦ σταυροῦ βλασφημοῦσι. Καὶ οὕτως αὐτὸν διὰ τῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτῶν, δι' ὧν αὐτὸν ἀγιάζειν νομίζουσιν, ἀτιμάζουσι μᾶλλον, καὶ ἀνωφελῆ καὶ ἀνίσχυρον αὐτὸν ἐποδεικνύουσι.

ἘΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Περὶ τῆς συζεύξεως τῶν σταυρῶν τῶν Ἀρμενίων.

A'. Πάλιν ὡς εἶδωλα τὰ ξύλα θεοποιῦντες, οἱ αἰσχύνονται; Τρεῖς γὰρ σταυροῦς ξυλίνους συζεύξαντες, τὴν ἁγίαν Τριάδα ἀποκκοῦνται οἱ ἄθεοι· πῶς δὲ τὸ ὄνομα τῆς τρισυποστάτου Θεότητος τοῖς ξυλίνους προσάπτειν τολμῶσιν οἱ ἄνομοι; Πῶς δὲ τῆς ἁγίας Τριάδος, τῆς ἀοράτου, καὶ ἀθανάτου, καὶ ἀφθάρτου, καὶ ἀκαταλήπτου, καὶ ἀθεάτου, καὶ ἀχωρίστου, εἰκόνας ξυλίνους ποιῶντες, καὶ θεοποιῶντες, καὶ ἁγίαν Τριάδα καὶ Θεὸν ὀνομάζοντες, οὐ λιθοβολεῖσθαι γινώσκονται διὰ τοῦτο; Ἀλλὰ καὶ τὴν ἁγίαν Τριάδα σταυρωθῆναι [καὶ] ἀσεβῶς δογματίζουσιν. Εἰ δὲ τοὺς ἐλέγχους μὴ φέροντες, εἰς

ἀρνησιν τρέπονται τῶν τοιοῦτων τολμημάτων, ἀδειξάτωσαν ἡμῖν τὴν αἰτίαν τῶν τριῶν σταυρῶν συζεύξεως, καὶ διὰ ποῖον τρόπον τοῦτο ποιῶσι, καὶ ἁγίαν Τριάδα ἐπονομάζουσι. Καὶ αὐτοὶ μὲν εἰκόνα ποιῶντες τῆς ἁγίας Τριάδος τῆς ἀοράτου, καὶ ἀθεάτου, καὶ ἀχωρίστου, καὶ ἀκαταλήπτου, καὶ θεοποιῶντες, καὶ ἁγίαν Τριάδα ἀποκαλοῦντες, οὐ φρίττουσιν ἡμᾶς δὲ διὰ τὴν εἰκόνα Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ σαρκωθέντος ἀληθῶς, καὶ ἐνανθρωπήσαντος, καὶ ὀραθέντος, καὶ τῆς αὐτοῦ μητρὸς Θεοτόκου, λοιδορεῖν καὶ βλασφημεῖν οὐκ αἰτχύνονται;

Β'. Τίς οὖν ὄρων καὶ ἀκούων τὰς τοιαύτας αὐτῶν ἀμέτρους ἀσεβείας, καὶ ἀρνήσεις, καὶ βλασφημίας, καὶ λοιδορίας, καὶ συκοφαντίας, ἅς κατὰ Χριστοῦ, καὶ τῆς αὐτοῦ σαρκώσεως, καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ πάντων αὐτοῦ τῶν ἁγίων ἐπλάσαντο καὶ κατεσκεύασαν, οὐ μισεῖ τούτους, ὡς θεομάχους καὶ χριστομάχους, καὶ ἀποστρέφεται ἐξ αὐτῶν, καὶ βδελύττεται ὡς λύκους [καὶ] ἀρπάγους, καὶ Ἰουδαίους· καὶ ὡς ἀπὸ ὄψεων καὶ σκορπίων καὶ ἀντιχρίστων ἀποφεύγεται· καὶ τὸ βάπτισμα αὐτῶν οὐχ ἁγιασμόν, ἀλλὰ μολυσμόν ἀποκαλέσειε, καὶ ῥύπον, καὶ ἀκαθαρσίαν; Πῶς γὰρ αὐτοὶ ἁγιασμοῦ εὐρίσκεται; Ἐν γὰρ αὐτοῖς κατοικεῖ ὁ διάβολος, καὶ σὺν αὐτῷ οἱ δαίμονες αὐτοῦ, καὶ πᾶσα ἀίρεσις τε καὶ βλασφημία, καὶ πᾶσα ἀποστασία, κατὰ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ πάντων τῶν ἁγίων. Ἡ πῶς τὸ βάπτισμα αὐτῶν εὐπρόσδεκτον, καὶ οὐ μᾶλλον βδελυκτὸν καὶ ἀπρόσδεκτον ὡς ἀκάθαρτον; Ἡ πῶς οὗτοι δύνανται ἄλλους ἀγιάζειν; Αὐτοὶ ἄλλότριοι τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑπάρχουσι, διὰ τὴν αὐτῶν πρὸς τὴν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν ἀποστασίαν, ἐξ ἧς ὡς σκευὴ κατάρτας, μυρίοις ἀναθέμασιν ὑπεβλήθησαν, διὰ τὸν τῆς οἰκουμένης πάσης ἀρχιερέα, καὶ ὡς ἀσεβεῖς ἐδέθησαν ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ γῆς, καθὼς εἶπεν ὁ Κύριος· ὅτι, Ὅσα ἂν δῆσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

Γ'. Οὐκοῦν δεξάτωσαν τίνα ἐκ τῶν ἀρχιερέων τῶν ἀποστολικῶν θρόνων, κοινωνικούς ἔχουσι, καὶ οὐ μᾶλλον πάντες συμφώνως αὐτοὺς συνοδικῶς ἀναθεματίσαντες, τοῦ Χριστοῦ ἠλλωτρίωσαν, καὶ τῷ διαβόλῳ παρέδωκαν; Τίς οὖν τῶν συνετῶν καὶ φοβουμένων τὸν Θεόν, τὰς μιὰς καὶ βδελυκτὰς αὐτῶν συνόδους, τὰς γενομένας ἐν ταῖς σατανικαῖς καὶ διαβολικαῖς καὶ δαιμονικαῖς αὐτῶν χώραις, ἐν τε τῇ λεγομένῃ Τιβῆν, καὶ Μαντζικιέρτ, Ἰουδαϊκὰ καὶ Καφαϊκὰ (42) συνέδρια, οὐκ ἀναθεματίσει ψυχῇ, καρδίᾳ, καὶ στόματι· ἐν αἷς πᾶσαν ἀίρεσιν καὶ βλασφημίαν, καὶ πᾶσαν κακοδοξίαν κηρύξαντες, καὶ τοῖς ὁμόφροσιν αὐτῶν παραδώσαντες, καὶ πᾶσαν ἀποστασίαν κατὰ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας αὐτοὺς διδάξαντες, καὶ ἀρνητὰς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, καὶ ἄλλοτρίους τοῦ Χριστοῦ καταστήσαντες, κατάρτας τέκνα καὶ ἀπωλείας υἱοῦς, καὶ τοῦ ἀναθέ-

ad neganda ejusmodi facinora vertantur, ostendant causam cur ita tres cruces jungant, ac quomodo ista faciant, ac sanctam Trinitatem appellent. Ac ipsi quidem, qui sanctæ Trinitatis, invisibilis illius, inaspectabilis, individua, incomprehensæ, imaginem faciant, ac deficient, ac sanctam Trinitatem dicant, non horrent: nec eos pudet, ut nos, propter Christi Dei, qui vere est incarnatus, ac factus homo, ac visus, ejusque Deiparæ Matris, imaginem, probris afficiant atque blasphemant?

II. Quis ergo videns, audiensque ejusmodi eorum innumeras impietates, ac negationes, et maledicta, et convicia, ac calumnias, quæ illi adversus Christum, ejusque omnes sanctos confinxerunt atque struxerunt, non eos oderit tanquam Dei ac Christi hostes, atque ab eis resilierit, utque lupos rapaces atque Judæos execrabitur? ac seu a colubris, et scorpionibus, et antichristis, ab eorum facie fugerit: eorumque baptisma, non sanctificationem, sed pollutionem, sordesque ac immunditiam appellaverit? Quei enim in eis sanctitas inveniatur? Quippe habitat in eis diabolus, ac cum eo ejus dæmones, omnisque hæresis ac blasphemia, omnisque adversus Ecclesiam catholicam, ac sanctos omnes defectio. Aut quomodo eorum acceptabile baptisma, ac non potius execrandum, ac repudiandum, atque immundum? Quei vero ipsi alios sanctificare possint, qui sint alieni a gratia sancti Spiritus, ob suam ab Ecclesia catholica et apostolica defectionem, cujus decreto tanquam vasa maledictionis, innumerabilibus diris per orbis universi episcopus devoti sunt; atque ut impii ligati fuerunt in cælo ac super terram, juxta quod ait Dominus: *Quæcumque ligaveritis super terram, erunt ligata et in cælis* 14?

III. Ostendant ergo, quem sedium apostolicarum præsulem eorum communionis habeant, utque non potius, uno omnes consensu synodice devoentes, alienos a Christo pronuntiauerint, ac diabolo tradiderint? Quis ergo intelligens ac timens Deum, profanas ac execrandas eorum synodos, quas in satanicis ac diabolicis, dæmoniacisque eorum locis, cum appellato Tiben, tum Mantziciert Judaica ac Caiphæ conciliabula celebrarunt, non animo, corde ac ore anathematizet: in quibus hæresim omnem, ac blasphemiam, omnemque errorem prædicantes, ac sequacibus suis tradentes, omnemque eos adversus Ecclesiam catholicam defectionem docentes, atque ad rectam fidem negandam impellentes, ac alienos a Christo constituentes, maledictionis ac perditionis filios, et anathematis hæredes effecerunt? Quis ergo audiens primam sacram

¹⁴ Math. xvi, 19.

(42) Forte Καίσαρική.

trecentorum decem et octo sanctorum Patrum A Nicænam synodum, tres personas seu hypostases, unamque substantiam sive naturam in sancta Trinitate prædicantem, non eos tanquam adversarios oderit, ac negantes Nicænam synodum, qui naturam personam esse impie ac stulte dicant?

CAPUT XII.

De piis dogmatibus quæ Armenii negant.

I. Quis audiens sanctos omnes ac a Deo afflatos Patres, ipsamque Nicænam synodum duas in Christo naturas prædicantes, quemadmodum sancta synodus Chalcedonensis, hoc est, res seorsum veras, deitatem ac humanitatem, in una persona B ac hypostasi, non ab istis resillierit, dieque ac nocte eos devoverit, qui unam naturam totam deitatem in Christo prædicent, eumque media parte negent?

II. Quis audiens Christum dicentem apostolis post resurrectionem: *Palpate me, ac videte, quia carnem ac ossa habeo*²⁴, non Christi adversarios ac antichristos istos appellaverit, qui ejus negent carnem, ac instar guttæ mellis aut acetii, deitatis pelago demersam dicant, atque invisibilem, ac sine substantia esse factam doceant?

III. Quis iterum, ipsum audiens Dominum ac Deum nostrum dicentem, quia *Veni animam meam dare redemptionem pro multis*²⁵; ac: *Ego animam meam pono pro ovibus meis*²⁶; et: *Panis quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita*²⁷; itemque dicentem ad Judæos: *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud*²⁸: non istos, ut Dei hostes exsecrabitur, ac adversabitur, qui Christi deitatem una cum carne passibilem ac mortalem, sicut Arius, blasphemant, ipsumque a Patre separant?

IV. Quis sanctos apostolos audiens, Joannem Theologum, ac magnum Paulum: illum quidem in Evangelio dicentem: *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*²⁹; hunc autem ad Corinthios scribentem, et in hæc verba non alloquentem: *Vos estis corpus Christi, ac membra ex parte*³⁰; et: *Corpora vestra membra sunt Christi*³¹; et: *Christus per omnia factus est nobis similis homo, absque peccato*³²; non damnet horum temeritatem ac negationem; ut Christus mortale corpus ac passibile, ejusdemque nobiscum substantiæ non assumpserit: sed corpus immune a corruptione et immortale, nostroque dissimile, ac alienum ab humani corporis ratione? Qui enim hæc dicant Dei adversarii, nec Verbum carnem factum credunt, et habitasse in nobis, nec nos Christi corpus et membra asserunt; quin etiam apostolos mendaces ac seductores fa-

ματος κληρονόμους τούτους εἰργάσαντο; Τίς ὁν ἀκούων τὴν ἐν Νικαίᾳ α' τὴν ἁγίαν τῶν τριῶν ἁγίων Πατέρων σύνοδον, τρία πρόσωπα καὶ ὑποστάσεις, καὶ μίαν οὐσίαν ἦτοι φύσιν, ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριᾶδος κηρύττουσαν, οὐ μισεῖ τούτους ὡς ἐχθροὺς καὶ ἀρνητὰς τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, τὴν φύσιν πρὸς ὅσον ἀσεβῶς καὶ ἀνοήτως λέγοντας;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Περὶ τῶν εὐσεβῶν δογμάτων ὧν ἀρνούνται οἱ Ἀρμένιοι.

A'. Τίς ἀκούων πάντας τοὺς ἁγίους καὶ θεοφόρους Πατέρας, καὶ αὐτὴν τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον, δύο φύσεις ἐν Χριστῷ κηρύττοντας, ὡς καὶ ἦ ἐν Χαλκηδόνι ἁγία σύνοδος, τοὔτεστιν ἰδίᾳ ἀληθῆ πρόγματα, θεότητα καὶ ἀνθρωπότητα, ἐν ἐνὶ προσώπῳ καὶ μιᾷ ὑποστάσει, οὐκ ἐκφεύξεταί τούτους, καὶ ἀναματίζει ἡμέρας καὶ νυκτὸς, μίαν φύσιν ὄλην θεότητα ἐν Χριστῷ κηρύττοντας, καὶ τὸ ἡμῖς αὐτῷ ἀπαρνούμενους;

B'. Τίς ἀκούων τοῦ Χριστοῦ μετὰ τὴν ἀνάστην λέγοντος τοῖς ἀποστόλοις: *Ψηλαφήσατέ μοι καὶ ἴδετε, ὅτι σὰρκα ἔχω καὶ ὀστέα*²⁴: οὐ χριστομαχος τούτους καὶ ἀντιχρίστους ἀποκαλέσει, τὴν σὰρκα αὐτοῦ ἀρνούμενους, καὶ ὡς σταγόνα μέλιτος ἤ ἔξου, ἐν τῷ πελάγει τῆς θεότητος καταποντισθῆναι μέγοντας, καὶ ἀόρατον, καὶ ἀνούσιον, καὶ ἀνύπαρκτον γεγενῆσθαι κηρύττοντας;

Γ'. Τίς ἀκούων πάλιν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἡμῶν λέγοντος, ὅτι: *Ἐλθὼν ψυχὴν μου δοῦναι λύτρον ἀντὶ πολλῶν*²⁵: καὶ, ὅτι: *Ἐγὼ τὴν ψυχὴν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων μου*²⁶: καὶ ὅτι, *Ὁ ἄρτος ὃν ἐγὼ δώσω, ἡ σὰρξ μου ἐστίν, ἣν ἐγὼ δώσω ὑπὲρ τῆς ζωῆς καὶ αἰῶνος ζωῆς*²⁷: καὶ πρὸς Ἰουδαίους λέγοντος: *Δύσατε τὸν γυῶν τούτων, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερω αὐτόν*²⁸: οὐ βδελύσσεται τούτους ὡς θεομάχους καὶ ἀποστρέφεται, παθητὴν καὶ θνητὴν τὴν θεότητα Χριστοῦ σὺν τῇ σαρκὶ βλασφημοῦντας, ὡς ὁ Ἄρειος, καὶ τοῦ Πατρὸς αὐτὴν ἀποχωρίζοντα;

Δ'. Τίς ἀκούων τῶν ἁγίων ἀποστόλων, Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, καὶ τοῦ μεγάλου Παύλου: τοῦ μὲν λέγοντος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, ὅτι: *Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν*²⁹: τοῦ δὲ γράφοντος καὶ πρὸς ἡμᾶς λέγοντος: *Ἵμεῖς ἐστε σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους*³⁰: καὶ, ὅτι: *τὰ σῶματα ὑμῶν μέλη Χριστοῦ ἐστίν*³¹: καὶ, ὅτι: *Ὁ Χριστὸς κατὰ πάντα ἴσος ἡμῖν ἐστίν ἀνθρώπος, χωρὶς ἁμαρτίας*³²: οὐ καταγινώσκει τόλμης καὶ ἀρνήσεως τούτων: ὅτι σῶμα θνητὸν καὶ φθαρτὸν, καὶ ἡμῖν ὁμοῦσιον, ὃ Χριστὸς οὐκ ἀνέλαβεν: ἀλλ' ἀφθαρτὸν σῶμα καὶ ἀθάνατον, καὶ ἀνόμοιον ἡμῖν, καὶ ἀλιότριον; Ταῦτα γὰρ λέγοντες οἱ θεομάχοι, οὕτε τὸν Λόγον σὰρκα γεγονέναι, καὶ ἐν ἡμῖν ἐσκηνωκέναι πιστεύουσιν: οὕτε ἡμᾶς σῶμα Χριστοῦ καὶ μέλη κηρύττουσιν: ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀποστόλους ψεύσασθαι καὶ πλάνους ἔχουσιν: οὕτε τὸν Χριστὸν ὁμοῦσιον

²⁴ Luc. xxiv, 39. ²⁵ Matth. xx, 28. ²⁶ Joan. x, 17. ²⁷ Joan. vi, 52. ²⁸ Joan. ii, 19. ²⁹ Joan. i, 14. ³⁰ I Cor. xii, 27. ³¹ I Cor. vi, 45. ³² Hebr. iv, 15.

ἡμῖν ἀνθρωπον γεγενῆσθαι ὁμολογοῦσιν. Εἰ δὲ τὰ σώματα ἡμῶν θνητὰ καὶ φθαρτὰ, ὁ μέγας Ἀπόστολος σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκήρυξε, καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, ὡς ὁ Θεολόγος ἔφησε· πρόδηλον ὅτι τὰ σώματα τῶν Ἀρμενίων, οὐ σώματα καὶ μέλη Χριστοῦ εἰσιν· ἀλλὰ τοῦ Σατανᾶ, τοῦ σκηνώσαντος ἐν τοῖς σώμασιν αὐτῶν, καὶ τὰς αἰρέσεις αὐτῶν διδάσκοντος, καὶ τὰ ζιζάνια ἐν αὐτοῖς ὑποσπείραντος, καὶ τὴν ἑαυτοῦ θεομαχίαν, καὶ ἀποστασίαν αὐτοῖς ὑποβάλλοντος. Οὕτως οὖν οὗτοι, ἑαυτοὺς τοῦ Χριστοῦ ἄλλοτριούντες οἱ ἀσεβεῖς, οὐκ αἰσχύνονται.

Ε'. Τίς ἀκούων τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν ἁγίων Πατέρων, τὴν γέννησιν τοῦ Θεοῦ, καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, πρῶτῃν ἑορτὴν, καὶ βίξαν καὶ ἀρχὴν, καὶ ἑορτῶν ἑορτῆν, καὶ μητρόπολιν πασῶν ἑορτῶν ὀνομαζόντων· τοῦτους καὶ ὅλους Χριστιανούς· λογίσθαι, καὶ μὴ μᾶλλον ἀρνησιχριστοὺς καὶ διαβολικοὺς, μηδ' ὅλους τὴν γέννησιν αὐτοῦ μνημονεύοντας ἢ ἑορτάζοντας;

Ζ'. Τίς ἀκούων τῶν ἁγίων Πατέρων δύο θελήματα φυσικά, καὶ δύο φυσικὰς ἐνεργείας ἐν Χριστῷ κηρύττοντας, καθὼς αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίοις διδάσκει ὅδ' δικαίως μέμφεται τούτους, ὡς Μανιχαῖος, καὶ Ἀπολλιναριστὰς, καὶ Εὐτυχιανιστὰς, μήτε θέλησιν, μήτε ἐνεργείαν ὁμολογοῦντας ἐν Χριστῷ· ἀλλὰ μίαν θέλησιν καὶ ἐνεργείαν, ὡς ὁ Ἄρειος, ἐπὶ Χριστοῦ κηρύττοντας, καὶ τὴν θεότητα αὐτοῦ εὐτελέστερον τοῦ Πατρὸς δεικνύοντας.

Ζ'. Τίς ὁρῶν καὶ ἀκούων τὰς πανηγυρικὰς αὐτῶν βίβλους, τὰς Ἀρμενιστῶν γεγραμμένας πάσας, δύο φύσεις, καὶ δύο ἐνεργείας προφανῶς ἐν Χριστῷ κηρυττούσας, καθὼς μυριάκις ὑπεδείξαμεν αὐτοῖς, καὶ ἠλέγξαμεν ἐξ αὐτῶν τῶν ἰδίων βιβλίων, οὐ θανάτου ἐνόχους· ἀξίως καταδικάσειεν, ὡς ἀρνητὰς τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν ἁγίων Πατέρων ἑχθρούς, καὶ πολεμίους, τῶν τε Ῥωμαίων, καὶ Ἀρμενίων ἀρχαίων διδασκάλων θεοπνεύστων; Τίνες οὖν ἕτεροι αἱρετικοὶ ἀσεδήσαντες, οὕτως ἀνησχύντησαν ὡσπερ οὗτοι, οἱ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ περικόψαι καὶ παραχαράξαι τολμήσαντες;

Η'. Τῶν ἁγίων Πατέρων συμφώνως τὸν Τρισάγιον ὕμνον, εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα σεραφικῶς καὶ εὐαγγελικῶς ἀναπεμπόντων· καὶ πάντων τῶν ἀρχιερέων τῆς μεγάλης πόλεως Ῥώμης, εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα, τὸν Τρισάγιον ὕμνον, ἀπὸ τῶν κορυφαίων ἀποστόλων ἀναπέμπεσθαι παραλαβεῖν μαρτυρούντων, καὶ μυρίοις ἀναθέμασι καὶ καθαιρέσεσι, Πέτρον τὸν Κναφέα καθυποβαλλόντων διὰ τὴν ἐν Τρισάγιῳ προσθήκην· τίς οὐ τέλειον τούτους μισήσειεν καὶ ἀποστραφῆσεται ὡς ἀσεβεῖς, καὶ βλασφημους καὶ κακοδόξους, οὐ μόνον τὴν ἁγίαν Τριάδα σταυρωθῆναι βλασφημοῦντας· ἀλλὰ καὶ τὸν ἕνα Χριστὸν τὴν ἑκτὴν τοῦ Θεοῦ, ὡς ὁ Νεστόριος, εἰς δύο υἱοὺς χωρίζοντας.

Θ'. Εἰ δὲ ἐλεγγόμενοι ἀποκρίνονται λέγοντες· ὅτι ἡμεῖς οὐκ εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα τὸν Τρισάγιον

PATROL. GR. CXXXII.

A ciunt; nec Christum nobis consubstantialem hominem factum consententur. Quod si magnus apostolus Paulus, mortalia ac corruptibilia corpora nostra, Christi corpus ac membra prædicavit: Verbumque caro factum est, et habitavit in nobis, quemadmodum Joannes Theologus dixit: palam est Armeniorum corpora, haudquaquam Christi esse corpora ac membra, sed Satanæ habitantis in eorum corporibus, eorumque docentis hæreses, ac zizania in eis seminantis, suamque illis adversam in Deum mentem ac deflectionem suggerentis. Sic ergo impios, qui se a Christo alienos constituent, non pudet?

V. Quis audiens apostolos ac sanctos Patres, Dei ac Salvatoris nostri Jesu Christi natalem diem, primam solemnitatem, radicemque ac principium solemnitatum, ac solemnitatum solemnitatem, omniumque solemnitatum metropolim appellantes, istos omnino Christianos arbitretur, ac non magis Christum negantes, ac diabolicos, qui nullam omnino ejus natalis memoriam faciant, aut celebrent?

VI. Quis audiens sanctos Patres, naturales duas voluntates, ac duas naturales operationes in Christo prædicantes, juxta quod ipse Dominus in Evangelio docet, non merito, illos tanquam Manichæos, Apollinaristas, ac Eutylianistas criminetur, qui nec voluntatem, nec operationem confiteantur in Christo; sed unam voluntatem ac operationem, velut Arius, in Christo doceant, ejusque deitatem Paterna abjectiorem ostendant?

VII. Quis videns ac audiens eorum panegyricos ac sanctorum exornatorios libros omnes, duas naturas, ac duas voluntates liquido in Christo prædicantes, uti sexcentis vicibus ostendimus eis, exque illis eos redarguimus, non mortis reos condemnet, tanquam eos qui Christum negent, ac sanctis Patribus adversentur, sintque hostes, tum Græcorum, tum Armeniorum a Deo afflatorum veterum doctorum? Qui ergo impii alii hæretici eo impudentiæ provexerunt, quo isti, qui Christi Evangelium amputare, ac adulterare præsumpserint?

VIII. Cum sancti Patres hymnum Trisagion in sanctam Trinitatem seraphice ac evangelice, consone reducant, omnesque magnæ urbis Romæ antistites, a principibus apostolorum accepisse testentur, reducendum in sanctam Trinitatem, sexcentisque diris ac depositionibus Petrum Follonem, ob ejus in eo hymno auctarium subjecerint; quis non omnino istos oderit, ac aversetur, tanquam impios ac blasphemos, hæreticosque, qui nedum sanctam Trinitatem crucifixam blasphemant; verum etiam unum Christum Dei Filium, Nestoriano errore in duos filios dividant?

IX. Quod si reprehensi respondeant dicentes: Minime gentium, hymnum Trisagion in sanctam

nos Trinitatem referimus, sed in solum Christum : hæc dicentes, Christi se hostes aperte confirmarunt. Interrogentur ergo Armenii illi Acephali : Ergone Christus Dei Filius, cum carne crucifixus fuit, an sine carne, et incorporeus? Quod si iterum per simulationem respondeant, cum carne crucifixum : siquidem ergo Christus cum carne crucifixus est, sicque Armenii veritate contentur, quidni in hymno *Ter sanctus* dicunt : *Sanctus Deus ; sanctus fortis ; sanctus immortalis, qui incarnatus ac crucifixus es pro nobis, miserere nobis?* Nam sic dicentes ostenderent, in Christum se incarnatum, eum hymnum referre. Nunc autem, cum neque carnis mentionem faciant, neque assumpti hominis, cum ex aliis omnibus, tum ex hoc ipso palam efficitur, omnino negare Christi incarnationem ; eaque ratio est, ut non horreant unam in Christo naturam dicere.

CAPUT XIII.

Quod nec etiam Armenii ordinationem habeant.

I. Quod neque Armenii habeant ordinationem, sed ab omni sacerdotio extranei sint, inde liquet. Nam sanctus Gregorius, qui Armeniorum episcopus fuit, ac Leontius beatissimus Cæsareæ Cappadociæ archiepiscopus, qui eundem Gregorium ordinavit, securitatis pactum inter se inierunt, ut qui pro tempore Armeniorum episcopus præficeretur, ab Ecclesia ac pontifice Cæsariensi ordinationem acciperet, ex qua ipse a principio Gregorius sacerdotium accepisset, quæ omnia in libro de Vita ac martyrio sancti Gregorii accuratius explicantur. Illi vero in innumeras prolapsi hæreses, ac extranei facti ab Ecclesia catholica, cum non accipiant ordinationem ab Ecclesia Cæsariensi, nonne omnino profani sunt laici ; quosque ipsi baptizarunt, ethnici prorsus nec baptizati ?

ἀνέροι παντελῶς, καὶ ἀχειροτόνητοι· καὶ οἱ ἕξ τιστοι.

II. Si ergo crux, ac signum ejus, absque stulta eorum precatione ac sacrificio, invalida ac inutilis invenitur, nec est digna quæ adoretur, ac venerationi habeatur : quomodo vir sanctus priusquam ordinaretur episcopus, hactenus existens laicus, ac cum nullum adhuc suscepisset ordinem, cruces ligneas fabricans, ac per eas Armeniæ idola destruens, fugansque dæmones ; quas cruces adhuc laicus existens fabricaverat, in quibus neque fecerat sacrificia, ac quas minime precibus sanctificasset, nec prorsus unxisset, adorationi expositas statuens, omnes docuit venerari, atque ad eas recurrere, ac sub ipsis Deum omnipotentem adorare ? Quamobrem perspicuum est, esse omnino alienos a sancto Gregorio, ejusque doctrina ac traditione, quem etiam hostis loco habentes, nec ejus memoriam revolvunt, nec festum celebrant, nec jejunium ejus prædicant, nec in ejus solemnitate sacrificium peragunt.

Ἄ ὕμνον ἀναπέμπομεν· ἀλλὰ πρὸς μόνον τὸν Χριστὸν ταῦτα λέγοντες, ἐδεβαίωσαν ἑαυτοῖς τὴν χριστομάχιαν προφανῶς. Ἐρωτάσθωσαν οὖν οἱ Ἀρμένιοι οἱ Ἀκέφαλοι· Ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ μετὰ σαρκὸς ἐσταυρώθη, ἢ ἄσαρκος καὶ ἀώματος ; Εἰ δὲ πάλιν ἐν ὑποκρίσει λέγουσι, μετὰ σαρκὸς· καὶ εἰ μετὰ σαρκὸς ὁ Χριστὸς ἐσταυρώθη, καὶ οὕτως ἐν ἀληθείᾳ ὁμολογοῦσιν οἱ Ἀρμένιοι, διὰ τί μὴ λέγουσιν ἐν τῷ Τρισηλίῳ ὕμνῳ· Ἅγιος ὁ Θεὸς· ἅγιος Ἰσχυρὸς· ἅγιος ἀθάνατος, ὁ σαρκωθεὶς καὶ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς, ἐλέησον ἡμᾶς ; Οὕτω γὰρ λέγοντες, ἐδείκνυον, εἰς τὸν σαρκωθέντα Χριστὸν τὸν ὕμνον ἀναπέμποντες· νῦν δὲ, μήτε σάρκα μνημονεύοντες, μήτε ἐνανθρώπησιν, πρὸς ἄλλοι εἰσι μετὰ πάντων καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ἀρνούνται παντελῶς τὴν τοῦ Κυρίου σάρκωσιν· καὶ διὰ τοῦτο, μίαν φύσιν ἐν Χριστῷ βλασφημεῖν οὐ φρίττουσι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Περὶ ὅτι οὐδὲ χειροτονίαν ἔχουσιν οἱ Ἀρμένιοι.

A'. Ὅτι οὐδὲ χειροτονίαν ἔχουσιν οἱ Ἀρμένιοι, ἀλλὰ ἀλλότριον πάσης ἱερωσύνης εἶσι, ὄπλον ἐντεῦθεν· ὁ τόνον ἅγιος Γρηγόριος, ὁ γεγονώς ἐπίσκοπος Ἀρμενίας, καὶ Λεόντιος ὁ μακαριώτατος ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας Καππαδοκίας, ὁ τὸν αὐτὸν Γρηγόριον χειροτονήσας, διαθήκην ἀσφαλείας ἀναμεταξύ αὐτῶν πεποιήκασι, τὸν τῆς Ἀρμενίας κατὰ καιρὸν ἐπίσκοπον προχειρίζοντες, ἐκ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἀρχιερέως Καισαρέων τὴν χειροτονίαν λαμβάνειν, ἐξ ἧς καὶ αὐτὸς ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἐν ἀρχῇ τὴν ἱερωσύνην ἐδέξατο, καθὼς καὶ ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ βίου καὶ μαρτυρίου τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, περὶ τούτων πάντων ἀκριβῶς διαγορεύει. Οὗτοι δὲ εἰς μυρίας αἰρέσεις περιπεσόντες, καὶ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ; ἀλλοτριωθέντες, καὶ ἐκ τῆς Καισαρέων Ἐκκλησίας ; χειροτονίαν μὴ λαμβάνοντες, πῶς οὐκ εἰσὶν αὐτῶν βαπτιζόμενοι, παντελῶς ἐθνικοὶ καὶ ἀδίπ-

B'. Εἰ οὖν ὁ σταυρὸς καὶ ὁ τύπος αὐτοῦ, χωρὶς ματαίας αὐτῶν εὐχῆς καὶ θυσίας, ἀνίσχυρος καὶ ἀνωφελῆς εὐρίσκειται, καὶ οὐκ ἔστιν ἄξιος προσκυνεῖσθαι καὶ τιμᾶσθαι, πῶς ὁ ἅγιος πρὶν ἢ χειροτονηθῆναι ἐπίσκοπον, ἐτι λαϊκὸς ὦν, καὶ μὴ ὄλων ἔχειν χειροτονίαν, σταυροῦς ξυλλίνους ποιῶν, δι' αὐτῶν τὰ εἰδῶλα τῆς Ἀρμενίας καταλύσας, καὶ τοὺς δαίμονας ἐκδιώξας, αὐτοὺς τοὺς σταυροῦς, οὓς ἐτι λαϊκὸς ὦν πεποίηκεν· ἐν οἷς οὔτε θυσία ; ἐπετέλεσεν, οὔτε ἐν εὐχαΐς ἠγάσεν, οὔτε τὸ ὄλων ἔχρισεν εἰς προσκύνησιν στήσας, ἐδίδασκε πάντας τούτους προσκυνεῖν, καὶ πρὸς αὐτοὺς κταφεύγειν, καὶ ἐώπιον αὐτῶν προσκυνεῖν τὸν παντοκράτορα Θεόν ; Ὅθεν πρὸς ἄλλοι, ὅτι παντελῶς ἀλλότριοι εἰσι τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, καὶ τῆς διδαχῆς αὐτοῦ, καὶ τῆς παραδόσεως, ὃν καὶ ὡς ἐχθρὸν ἔχοντες, οὔτε μνημόσυνον αὐτοῦ ποιοῦσιν, οὔτε τὴν μνήμην αὐτοῦ ἐορτάζουσιν, οὔτε νηστειᾶν αὐτοῦ κηρύττουσιν. οὔτε τῇ ἐορτῇ αὐτοῦ θυσίας ἐπιτελοῦσι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

A

Περὶ τῆς σατανικῆς νηστείας τοῦ Ἀρτζηθούριου.

Α'. Καθὼς καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς αὐτῶν ψευδοεορταῖς, καὶ μάλιστα εἰς τὴν βδελυκτὴν αὐτῶν νηστείαν καὶ εορτὴν, τὴν λεγομένην Ἀρτζηθούρην · ὃν καὶ μάλιστα ὡς Θεὸν οἱ ἀσεβεῖς τιμῶσι · περὶ οὗ δικαίον ἐστὶν αὐτοῖς διαλεχθῆναι. Ἐπειδὴ τῇ προφάσει καὶ τῷ ὀνόματι Σεργίου, τοῦ ὑπ' αὐτῶν λεγομένου ἁγίου, πάντας τοὺς ὁμοίους αὐτῶν ἀνοήτους καὶ ἄφρονας, εἰς τοιαύτην αὐτῶν κρυπτὴν αἵρεσιν, καὶ βδελυκτὴν νηστείαν κατασύρουσιν. Εἶπατε οὖν ἡμῖν, ὦ παμπόνηροι, τίς οὗτος ὁ Ἀρτζηθούρης, καὶ τί τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ τίνας ἡ νηστεία αὐτῆ, ἡ φοβερὰ μὲν παρ' ὑμῖν, βδελυκτὴ δὲ παρ' ἡμῖν, καὶ παρὰ Θεῶν, καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς ἁγίοις; Ἡμεῖς δὲ, πᾶσαν θείαν Γραφὴν Παλαιὰς τε καὶ Καινῆς Διαθήκης ἀναγινώσκοντες, καὶ ἔχοντες τοὺς τε κανόνας πάντων τῶν ἁγίων ἀποστόλων, καὶ τοὺς τῆς συνόδου Νικαίας τῶν τῆ' ἁγίων Πατέρων, καὶ τῶν λοιπῶν ἁγίων συνόδων, καὶ πάντων τῶν θεοφόρων Πατέρων, οὐδαμῶς οὐδ' ὀλίως περὶ τοῦ Ἀρτζηθούρου, οὔτε ὄνομα, οὔτε παράδοσιν εὑρομεν.

Β'. Καὶ οἱ μὲν ἐξ αὐτῶν λέγουσιν, ὅτι τοῦ ἁγίου Σεργίου ἐστὶν ἡ νηστεία αὐτῆ. Ποίου Σεργίου; Εἰ μὲν γὰρ τοῦ ἁγίου Σεργίου ἐστὶ καὶ Βάχχου τῶν ἡμετέρων ἁγίων Ῥωμαίων μαρτύρων, δεῖξατε περὶ τῆς μνήμης αὐτῶν καὶ εορτῆς · καὶ τῆς ἡμέρας τῆς αὐτῶν ἀθλήσεως καὶ τελειώσεως, τῆς ζ' ἡμέρας τοῦ Ὀκτωβρίου μηνὸς ἐρχομένης · ὑμεῖς τῇ πρὸ τῆς (43) κρεωφαγίου ἑβδομάδι, ταύτην ἐπιτελεῖτε. Εἰ δὲ φασιν, ὅτι οὐκ ἐστὶν τοῦ ἁγίου Σεργίου καὶ Βάχχου τῶν Ῥωμαίων μαρτύρων · ἀλλὰ ἁγίου Σεργίου τοῦ ἐν τῇ Ἀρμενίᾳ μαρτυρησαντος · ὁ καλὸς πάντως οὗτος ὁ ἅγιος ὑμῶν Σέργιος, ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς ἐτελεύτησεν, ἡ οὐ; Ναὶ φασιν · ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τοῦδε τοῦ μηνὸς τοῦ ἡμετέρου ἀποκεφαλίσθη; ἐτελειώθη. Καὶ εἰ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς ἐτελεύτησεν, ὡς πάντες οἱ ἅγιοι, διατί οὐ τελεῖται ἡ νηστεία αὐτοῦ, καὶ ἡ εορτὴ τῆς τελειώσεως αὐτοῦ, καὶ (44) ἀθλήσεως ἡμέρας · ἀλλὰ κατὰ καιρὸν, μετὰ τῆς ἀπόκρεω τοῦ πάσχα ἀεὶ εἰσερχόμενον καὶ ἐξερχόμενον. Ὅθεν πρόδηλόν ἐστιν, ὅτι οὐκ ἐστὶ τοῦ ἁγίου Σεργίου ἐκεῖνου. Εἰ γὰρ ἦν ἁγίου τινος, πάντως ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς τελειώσεως αὐτοῦ ἐτελεῖτο, ὡσπερ πάντων τῶν ἁγίων. Πῶς δὲ οὐδενὸς ἄλλου ἁγίου, οὔτε νηστείαν νηστεύοντες, οὔτε εορτὴν ἐπιτελοῦντες · οὔτε τοῦ ἁγίου Ἰωάννου προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ, τοῦ μείζονος πάντων τῶν ἁγίων · οὔτε τῶν ἁγίων ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου · οὔτε ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου καὶ εὐαγγελιστοῦ · ἢ Ματθαίου, ἢ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων · ἢ τοῦ ἁγίου Στεφάνου τοῦ πρώτου μάρτυρος · οὔτε ἄλλου τινος ἀποστόλου, ἢ προφήτου, ἢ τῶν ἁγίων μαρτύρων, τοσοῦτων καὶ τηλικούτων ὄντων · οὔτε τῶν ἁγίων μαρτύρων Ῥιψίμης καὶ Γαϊάνης, τῶν ἐν Ἀρμενίᾳ μαρτυρησάντων · οὔτε καὶ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ ἱερομάρτυρος, τοῦ γεγονότος ἐπισκόπου Ἀρμενίας · ὡς αὐ-

A

CAPUT XIV.

De satanico jejuniō, quod Artzeburii vocant.

I. Quemadmodum etiam in eorum reliquis falsis solemnitatibus, ac praecipue in abominabili eorum jejuniō ac festo, quod Artzeburem appellant, quem et maxime impii homines ut Deum adorant, de quo operæ pretium est cum eis disputare : siquidem praetextu ac nomine Sergii, quem sanctum indignant, omnes eis similes stultos ac amentes, in ejusmodi occultam eorum hæresim, ac execrabile jejuniū pertrahunt. Rogo ergo vos, dicite, o pessimi, quisnam iste sit Artzebures, ac quod ejus nomen, ac cujus sit jejuniū hoc, vobis quidem tremendum, apud nos autem ac Deum sanetosque omnes, abominabile? Nos porro, divinam omnem Scripturam perlegentes, Veteris pariter ac Novi Testamenti, habentesque sanctorum omnium apostolorum canones, necnon Nicænae synodi sanctorum trecentorum decem ac octo Patrum, ac reliquarum synodorum, omniumque a Deo afflatorum Patrum, nusquam omnino de Artzebure invenimus, aut nomen, aut traditionem aliquam.

II. Ac quidem eorum aliqui, sancti Sergii aiunt esse hoc jejuniū. Quæso, cujus Sergii? Siquidem enim sancti Sergii est ac Bacchi, nostrorum sanctorum martyrum Romanorum, ostendite de eorum memoria ac solemnitate, quæ occurrit die vii mensis Octobris, ut eam vos celebretis hebdomada, quæ est carnisprivium. Sin dicant, non esse sancti Sergii et Bacchi martyrum Romanorum, sed sancti Sergii martyrio in Armenia coronati : præclarus omnino hic sanctus vester Sergius, una quadam mensis die obiit, necne? Ita, inquit, una die hujusque nostri mensis, capite cæsus consummatus fuit. Quod si die una mensis obiit, ut alii omnes sancti, quorsum jejuniū ejus, ac consummati illius solemnitas non celebratur, die ipsa certaminis, sed pro tempore cum Paschæ carnisprivio, quod semper mensem ingreditur ac egraditur? Quamobrem perspicuum est, non esse illius sancti Sergii jejuniū. Nam si hujus sancti esset, plane celebraretur, qua die fuit consummatus, pro omnium aliorum sanctorum ratione. Quei autem cum nullius alterius sancti, vel jejuniū jejunent, vel solemnitatem celebrent; ne sancti quidem Joannis Præcursoris, qui omnium sanctorum maximus est; nec sanctorum apostolorum Petri et Pauli; nec sancti Joannis theologi et evangelistæ, vel Matthæi et reliquorum apostolorum; aut sancti Stephani primi martyris; nec alterius cujusquam apostoli, aut prophetæ, aut sanctorum martyrum, cum illi tot ac tanti existant; nec sanctarum martyrum Kipsimes ac Gajanæ, quæ fuerunt coronatæ martyrio in Armenia : ac ne vel sancti Gregorii sacri martyris, qui Armeniæ episcopus exstitit; uti rei ipsa experientia testis est, ut nemo nostrum sancti Gregorii in Armenia vel jejuniū audierit, vel

(43) Lege ἀπόκρεω, uti est apud S. Niconenu.

(44) Forte τῇ ἀθλ. ἡμέρᾳ.

solemnitatem, vel sacrificium : ac neque ullius A
sanctorum Patrum, vel Athanasii, vel Basilii Mag-
ni, vel Gregorii Thaumaturgi, vel Gregorii Theo-
logi, vel Chrysostomi, vel Cyrilli, vel Ephrem,
vel alicujus alterius Patris : cum ergo et toti ac
tantis sanctis, nullius vel jejunium servetis, vel
memoriam celebretis, vel sacrificium faciatis, quel
hunc solum Sergium, terribili jejunio, ac die festo,
sacrificiique oblatione, tanquam Deus esset, adeo
honoratis atque colitis? Quamobrem perspicuum
est, præfatos vos sanctos Patres ideo exsecrari ac
aversari, quod sint Romani : nosque ideo, ac quia
Romani sumus, unum vestrum Sergium Armenium
detestamur.

III. Sic se illi videntes coargui, statim quidem
Sergii illam rationem negant; quin et suæ sectæ
homines, qui ejus jejunii rationem in Sergium re-
ferant, diris devotent. Tum vero, tanquam proba-
bilius aliud commenti, jejunium Artzeburis dictum,
Ninivæ tradunt esse jejunium. Ubi autem ad eos
dixerimus : Cum nec sancti apostoli hoc jejunium
scripto consignarint, neque Nicæna synodus, neque
aliquis sanctorum, excepta feria, ac Parasceve,
magnaque Quadragesima, ac hebdomada Passionis
Christi, necnon jejunio Nativitatis Christi, san-
ctorumque apostolorum, ac Dei Genitricis : quis
vobis jussit, ut gentis, quæ longo annorum spatio
Christi adventum præcessit, jejunium observetis?
Siquidem enim Judæorum jejunia, a Deo per
Mosen statuta, ubi jam Christus venit, servare
prohibemur; quanto magis sceleratarum gentium
jejunia?

IV. Sic ergo coarguti, dicunt iterum esse hoc
Adami jejunium : Postquam enim, inquit, exivit
e Paradiso, jejunium illud jejunavit. Ergo ostend-
ant, quænam a Deo inspirata Scriptura, aut pro-
pheta, vel doctor, aut scriptor id doceat. Sane,
cum historicus ille Moyses de cælo, terra, omnique
creato scripserit : ad hæc vero, de Adami ac Evæ
formatione, deque eorum transgressione, ac exsilio
e Paradiso; nec non pariter de filiorum procrea-
tione, totaque eorum vita ac morte; nequaquam
tamen postquam e Paradiso egressi essent, jeju-
nasse scripsit. Siquidem enim paradiso pulsus illud
tunc jejunium jejunassent, omnino etiam Moyses
illius meminisset, quemadmodum etiam conscripsit
eorum res omnes. Cum ergo Moyses historicus ac
propheta, nihil ejusmodi conscripserit, aut omnino
dixerit, palam est istos fabulas confingere, ac
mendaces esse.

V. Sic autem convicti seductores illi, respon-
dent esse jejunium Armeniæ, cum a sancto Gre-

(45) Forte αὐτοί.

τῆ ἡ πείρα τοῦ πράγματος μαρτυρεῖ, ὅτι οὐδεὶς ἡ-
μῶν ἤκουσε τοῦ ἁγίου Γρηγορίου παρὰ τῆς Ἀρμε-
νίας οὔτε νηστείαν, οὔτε ἑορτήν, οὔτε θυσίαν · οὔτε
ἄλλου τινὸς ἁγίου Πατρὸς, ἢ Ἀθανασίου, ἢ Βασιλείου
τοῦ Μεγάλου, ἢ Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ, ἢ
Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ἢ τοῦ Χρυσοστόμου, ἢ
Ἐφραίμ, ἢ ἄλλου τινὸς ἁγίου Πατρὸς. Ἐκ τούτων
οὖν τῶν τοιούτων καὶ τηλικούτων ἁγίων, οὐδενὸς
οὔτε νηστείαν νηστεύοντες, οὔτε μνήμην ἑορτάζον-
τες, οὔτε θυσίαν ποιούντες · πῶς τοῦτον μόνον τὸν
Σέργιον, τοσοῦτον διὰ νηστείας φοβεῖσθε; καὶ ἑορτῆς
καὶ θυσίας, ὡς Θεὸν τιμᾶτε καὶ θεραπεύετε; Ὅθεν
πρόδηλον, ὅτι τοὺς προειρημένους ἁγίους Πατέρας,
ὡς Ῥωμαίους βδελύσσεσθε καὶ ἀποστρέφεσθε · καὶ
διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἓνα ὑμῶν Σέργιον τὸν Ἀρ-
μένιον.

Γ'. Τούτους (45) αὐτοὺς ἐλέγχους ἀκούοντες,
παρευθὺ μὲν ἀρνοῦνται τὴν τοῦ Σεργίου πρόφασιν·
ἀλλὰ καὶ ἀναθεματίζουσι τοὺς ὁμόφρονας αὐτῶν,
τοὺς τὴν νηστείαν ταύτην τοῦ Σεργίου λέγοντας·
εἶτα ὡς δὴθεν πιθανωτέραν πρόφασιν πλασάμενοι,
λέγουσιν, ὅτι ἡ νηστεία τοῦ λεγομένου Ἀρτζηβούρη,
τῆς Νινευῆ ἔστι νηστεία. Ἐπὶ δὲ ἡμεῖς λέγωμεν
πρὸς αὐτοὺς, ὅτι Μὴ τε τῶν ἁγίων ἀποστόλων γρα-
ψάντων ταύτην νηστεύειν, μήτε τῆς ἐν Νικαίᾳ
συνόδου, μήτε ἄλλου τινὸς ἁγίου, παρὲκ τῆς τετρά-
δος καὶ παρασκευῆς καὶ τῆς μεγάλης εσσεραχο-
στῆς, καὶ τῆς ἑβδομάδος τοῦ Πάθους τοῦ Χριστοῦ,
καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ Γεννήσεως νηστείας, καὶ τῶν
ἁγίων ἀποστόλων, καὶ τῆς Θεοτόκου · τίς ὁ προτά-
ξας ὑμᾶς (νηστεύειν) νηστεῖν ἐθνῶν πρὸ πολλῶν
οὔσαν ἐτῶν τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐπιδημίας; Εἰ ὅν
τὰς Ἰουδαϊκὰς νηστείας, τὰς ὑπὸ Θεοῦ ὁρισθείσας
διὰ Μωσέως, κωλυόμεθα νηστεύειν, τοῦ Χριστοῦ
ἐλθόντος · πολλῷ μᾶλλον τὰς τῶν παρανομούντων
ἐθνῶν νηστείας.

Δ'. Οὕτως οὖν ἐλεγχόμενοι, πάλιν λέγουσι · Τοῦ
Ἀδὰμ ἔστιν αὕτη ἡ νηστεία. Μετὰ γὰρ τὸ ἐξελεῖν
αὐτὸν, φασίν, ἐκ τοῦ παραδείσου, νενήστευκε ταύ-
την. Οὐκοῦν δεξιᾶτως, ποία θεόπνευστος βίβλος,
ἢ προφήτης, ἢ διδάσκαλος, ἢ συγγραφεὺς τοῦτο
διδάσκει. Περὶ μὲν οὐρανοῦ, καὶ γῆς, καὶ τῆς κτί-
σεως πάσης, ὁ Μωσῆς ἱστορικὸς συγγραφεύς·
ἔτι δὲ καὶ περὶ τῆς πλάσεως τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς
Εὔας · καὶ περὶ τῆς παραβάσεως αὐτῶν, καὶ τῆς
ἐκ τοῦ παραδείσου ἐξορίας · ὡσαύτως; καὶ περὶ τῆς
παιδοποιίας αὐτῶν, καὶ πάσης αὐτῶν τῆς ζωῆς, καὶ
τοῦ θανάτου · οὐδ' αὖτως συνεγράψατο, ὅτι μετὰ τὸ
ἐξελεῖν αὐτοὺς ἐκ τοῦ παραδείσου νενήστευκαν.
Τότε (46) ταύτην τὴν νηστείαν τοῦ παραδείσου ἐξορι-
σθέντες, πάντως ἂν καὶ ταύτην ὁ Μωσῆς ἐμνημό-
νευσαν ὡς περ καὶ πάντα ἐκείνων συνεγράψατο · τοῦ
οὖν ἱστοριογράφου Μωσέως καὶ προφήτου, μὴδὲν
τοιούτου συγγράψαντος, μήτε εἰρηκότος παντελῶς·
εἰσὶν οὗτοι μυθολόγοι καὶ ψευδοπλάσται.

Ε'. Καὶ οὕτως ἐλεγχόμενοι οἱ πλάνοι, ἀποκρίνον-
ται, ὅτι ἡ νηστεία ἐστὶ τῆς Ἀρμενίας, ὅτε ἡμεῖς

(46) Forte ἐκ γὰρ νενήστευκαν τότε.

βαπτισθῆναι ὑπὸ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου. Ὅτι δὲ καὶ αὐτοῦ ψεύδονται ὡς καὶ τὰ λοιπὰ, ἀποδείξωμεν ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῦ βιβλίων. Πρὸ μὲν γὰρ τοῦ βαπτισθῆναι τοὺς Ἀρμενίους ὑπὸ τοῦ ἁγίου, ἐλαυνομένων αὐτῶν ὑπὸ των δαιμόνων, ὠρίσθησαν παρὰ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου νηστεῦσαι ἡμέρας ἐξήκοντα. Μετὰ δὲ καταλῦσαι τὰ εἰδῶλα, καὶ ἀπελθεῖν αὐτοὺς ἐν Καισαρείᾳ τῆς Καππαδοκίας, καὶ χειροτονηθῆναι ἐπίσκοπον παρὰ τοῦ ταύτης ἀρχιερέως· καὶ ὑποστρέψας πάλιν ὁ ἅγιος, καὶ μέλλων αὐτοὺς βαπτίζειν, προσέταξεν (47) αὐτὰς ἡμέρας τριάκοντα, ὡς ἀκριβῶς γράφων ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ βίου αὐτοῦ καὶ μαρτυρίου.

Γ'. Καὶ οὕτως ἀνατρεπόμενοι λέγουσιν, ὅτι ἡ νηστεία αὐτῶν, αὕτη ἐστὶ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ὅτε ἐμελλεν ὑπὸ Σιλδέστρου βαπτισθῆναι ἐν Ῥώμῃ. Ὅτι δὲ καὶ τοῦτο ψευδές ἐστι, παντὶ που δῆλον· ὅτι ὁ μέγας Κωνσταντῖνος μέλλων τελευτᾶν ἐν Νικομηδείᾳ ἐβαπτίσθη, καὶ παρευθὺ ἀπέθανεν. Εἰ δὲ ὁ υἱὸς τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, κάκεινος ἐκαλεῖτο μέγας, καὶ ἀληθὲς ἦν τοῦτο, ὅπερ οὐκ ἐστὶ· τί πρὸς ὄλον τὸν κόσμον, εἰ πρὸ ὀκτακοσίων ἐτῶν βασιλεὺς μέλλων βαπτισθῆναι νενήστευε; Καὶ πῶς ὁ αὐτὸς Σιλδέστρος, ἀρχηγὸς ὢν τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, οὐ γεγράφηκε μετὰ τῆς συνόδου, οὕτε ἐτύπωσε μετὰ τῶν λοιπῶν τῆς συνόδου παραδόσεων, καὶ ταύτην τὴν νηστείαν νηστεύειν πάντας; Ποῶς δὲ κανὼν τῶν ἀποστόλων, ἡ ἐτέρων ἁγίων, ἢ συνόδων, ὁ παρακελευόμενος, ὅτι, ὁσάκις ἐξ Ἑλλήνων βασιλεὺς εἰς Χριστιανισμὸν ἐπιστρέψῃ καὶ μέλλῃ βαπτισθῆναι, νηστεύσαι παραυτίκα τὴν νηστείαν τοῦ κατηχουμένου βασιλέως τυπωθῆναι, καὶ φυλάττεσθαι ὑπὸ τοῦ κόσμου παντὸς ἕως τοῦ αἰῶνος;

Ζ'. Καὶ δεξιότασιν ἡμῖν τί τὸ ὄνομα τῆς νηστείας ταύτης; Αὐτοὶ δὲ Ἀρτζηθούρην λέγουσιν· ἡμεῖς δὲ τὸ μαρὸν αὐτῶν ὄνομα οὐδέποτε εὐρομεν. Πῶς δὲ τὰς παραδόσεις πάσας, καὶ τὰ δόγματα τῶν Ῥωμαίων ἀναθεματίζοντες καὶ ἀπαρνούμενοι, μόνον λεγόμενον Ἀρτζηθούρην φυλάττουσι; Τίς οὖν οὐ συνορξὴ τὴν πανουργίαν καὶ ὑπόκρισιν τῶν θεομάχων Ἀρμενίων, ὅτι, διὰ τὸ πλανῆσαι τοὺς ἀφελεστερέους, καὶ εἰς τὴν ἑαυτῶν αἵρεσιν κατάξαι, ταῦτα πάντα μυθολογοῦσι καὶ πλάττουσι; Τίς οὖν διὰ τῆς πολλῆς αὐτῶν ἐναλλαγῆς, καὶ τῶν διαφόρων ὀνομάτων, τῶν παρ' αὐτοῖς πλάττομένων, οὐ νοεῖ μὴ εἶναι τὴν Ἀρτζηθούρην ὅλως παράδοσιν Χριστιανῶν, ἢ ἁγίου τινὸς νηστείαν, ἀλλὰ αἵρεσιν μεγάλην, καὶ σφόδρα φοβεράν παρὰ τοῖς αἱρετικοῖς ἐριστικῶς ἐκτεθεῖσαν καὶ ἐπινοηθεῖσαν πρὸς ἀποσχισμὸν καὶ διαιρέσιν τῆς τῶν Ῥωμαίων ὀρθοδοξίας· δι' οὗ (48) πάντα πσεύδουσι καταγαγεῖν εἰς τὸ τῆς ἑαυτῶν ἀσεβείας βάρβαρον; Εἰ οὖν τοῦ Σεργίου ἐστὶ τοῦ μάρτυρος αὕτη ἡ νηστεία, (καὶ) οὐχὶ τοῦ Ἀρτζηθούρου, ὡς λέγετε· (καὶ εἰ Ἀρτζηθούρου), πῶς τοῦ Ἀδάμ πάλιν λέγετε; Καὶ εἰ τοῦ Ἀδάμ ἐστὶ, πῶς τῆς Νινευτὸς ἐγένετο; Καὶ εἰ τῆς Νινευτὸς ἐστὶ, πῶς τῆς τῶν Ἀρμενίων βαπτίσεως γέγονε; Καὶ εἰ τῶν Ἀρμενίων [βαπτίσεως,

(17) Ueest νηστεύειν.

gorio baptizanda esset. Porro ut hoc quoque, uť reliqua, mendacio dicant, ostendamus ex eorum propriis libris. Equidem, antequam Armenii a sancto baptizarentur, cum agerentur a dæmonibus, dies sexaginta a sancto Gregorio jejunare jubentur. Postquam autem destruxisset idola, ad Cæsaream Cappadociæ abiissent, essetque ille ordinatus episcopus ab ejus sedis pontifice : reversus iterum vir sanctus, ac cum eos baptizaturus esset, triginta dierum jejunium indixit, uti in Vita ejus ac martyrii libro accurate scriptum legimus.

VI. Sic ulterius confusi, jejunium suum ipsum Magni Constantini jejunium, cum Romæ a Silvestro baptizandus esset, dicunt. Quod autem id quoque falsum sit, perspicue liquet. Magnus enim Constantinus, cum mortis proximus esset, Nicomediæ baptizatus fuit, ac statim diem obiit. Quod si Magni Constantini filius, ipse quoque Magnus appellabatur, resque vera fuit, quod absit : quid ad mundum universum, ut ante annos octingentos imperator baptizandus jejunaverit? Quei vero idem Sylvester, cum Nicænæ synodi præses esset, haudquaquam cum synodo, ac cum reliquis synodi traditionibus, jejunium hoc ab omnibus servari constituit? Quisnam vero apostolorum canon, aliorumve sanctorum, aut synodorum, ita jubet ut quotiescunque imperator a gentiliū errore conversus fuerit ad Christianismum, ac debuert baptizari, statim præscribatur, ut imperatoris catechumeni jejunium ab universo mundo solemne in perpetuum habeatur atque seruetur?

VII. Ostendant vero quid nominis illius jejunii. Ipsi porro Artzeburem dicunt; nos autem, nusquam execrabile illorum nomen invenimus. Quei vero, omnes Romanorum traditiones atque dogmata anathemate damnantes, atque negantes, jejunium dictum Artzeburem custodiunt? Quis ergo, Dei adversariorum Armeniorum æstutiam ac simulationem non perspicat, ut hæc illi omnia mentiantur atque confingant, quo simpliciores seducant, pertrahantque in suam hæresim? Quis ergo ex eorum multa illa variatione, ac diversis nominibus, quæ confingunt, non intelligat, nihil omnino, quem dicunt Artzeburem, Christianorum traditionem esse, aut Julius sancti jejunium; sed magnam hæresim, ac terribilem valde, contentiose ab hæreticis expositam ac adinventam, ad schisma ac divisionem a recta Romanorum fide inducendam : cujus adminiculo in eorum impietatis barathrum omnes detrabere contendunt? Siquidem igitur jejunium Sergii martyris est, non Artzeburis, uti dicitis : ac siquidem est Artzeburis, quei iterum dicitis esse Adami? Ac siquidem Adami est, quei iterum factum est Ninivæ? Ac siquidem est Ninivæ, quei factum est baptismi Armeniorum? Ac siqui-

(48) Forte πάντα.

dem est baptismi Armeniorum, qui iterum inventum est Romæ, ac baptismi Constantini effectum?

VIII. Audiant omnia hæc impiorum falsa signenta, falsi nominis Christiani ac falso existimati orthodoxi, qui cum hæreticis, hunc animis exitiosum Artzeburem alacri animo jejuniunt, ac eorum dolum cogitent, ut nimirum execrandum quoddam ejusmodi sit illorum jejunium. Nempe Sergius quidam, Armeniorum hæresis magister, canem habeat sic appellatum Artzeburem. Porro ea vox, *πρωηνιτιυμ* significabat. Utebatur sæpenumero Sergius eo adventus nuntio ac indicatore, dæmone ipsum agente, cum in oppidum aliquod, aut urbem, vel locum venturus esset, ubi ejus discipuli, ac hæresis infecti lue habitarent: cumque illi canem vidissent, postridie ad aliquot milliaria obviam magistro effusi procedebant. Porro contigit, ut canis quandoque emissus ad solitum munus, a lupo devoraretur; inque crastinum profectus est Sergius, quo canem destinarat. Cum autem nemo, uti lex erat, obviam processisset, graviter tulit: veniensque ad eos, ubi cognovit ejus præcursorem catellum minime advenisse, misit qui eum requirerent: exque inventis ossibus, a lupo devoratum cognoscens, Armeniis omnibus præcepit, ut statutis quotannis diebus, pro ejus morte jejunarent, ac tristes luctum agerent, idque jejunii appellavit Artzeburem. Detestentur hæc et adversentur, qui idcirco quod sit magna ac execranda hæresis, eam adeo pessimi, se magnificare videant intelligentque.

IX. Quæso ergo vos, o Armenii, qui revera dæmonum currus estis, impiorum Acephalorum discipuli: Christus Dei Filius, mendaxne videtur, necne? Quod si dicant non esse mendacem: atqui Christus ipse dixit Petro: *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam*⁵², id est, hæreses. Quei itaque blaspheme dicitis, Ecclesiam catholicam et apostolicam lapsam in hæresim, periisse, ac Christum mendacem facitis, dicentes, Romanos omnes in interitum ire, vosque solos consequi salutem? Quomodo Christus, ne ut Propheta quidem verax fuit, sed mentitus, Ecclesiam suam apostolicam in hæresim prolabi reliquit, quam per Petrum et Paulum ac Joannem Theologum, reliquosque apostolos suos fundatam ædificavit? omnesque pontifices, successores, ac confessores, discipulique Petri et Pauli, Joannis theologi, Andrea, Philippi, sanctorum apostolorum, Lucæ, ac Matthæi, et Marci evangelistarum, ac Jacobi fratris Domini, hæretici facti in malam rem abeunt, nempe

⁵² Matth. xvii, 16.

(49) Lege νηστεύσαντες, seu νηστεύοντες.

(50) Lege ναι.

A πῶς πάλιν εἰς Ῥώμην εὐρέθη, καὶ τῆς βαπτίσου; Κωνσταντινίου ἐγένετο;

Η'. Ἀκούετωσαν ταῦτα πάντα ψευδοπλάσματα τῶν ἀσεβῶν, οἱ ψευδόχριστο: καὶ ψευδορθόδοξοι, οἱ τοῦτον τὸν ψυχοφθόρον Ἀρτζηθούρην μετὰ τῶν αἰρετικῶν προθύμως (49) νοήσαντες· καὶ νοήσαντες τὸν δόλον αὐτῶν· ὅτι βδελυρὰ τίς ἐστὶν ἡ τοιαύτη τούτων νηστεία· ὅτι Σέργιος τις, διδάσκαλος τῆς Ἀρμενικῆς αἰρέσεως γενόμενος, εἶχε κύνα καλούμενον οὕτω Ἀρτζηθούρην. Ἀπλοὶ δὲ ἡ λέξις τὴν προμνηστορα. Τούτῳ μνηστῆ καὶ σημάτωρι τῆς ἐπιδημίας; αὐτοῦ πολλάκις ὁ Σέργιος ἐκέχητο παρὰ δαίμονα; ἐνεργουμένῳ, μέλλων [δὲ] ἐπιδημῆσαι τινὶ τῶν πολυχνίων, ἢ κωμῶν, ἢ χωρίων, ἐν οἷς ἔχουν μαθηταί; καὶ μέτοχοι τῆς λύμης αὐτοῦ· καὶ ὅτε τὸν κύνα τοῦτον εἶδον, ἐξεχέοντο μετὰ μίαν ἡμέραν πρὸ μιλίων τινῶν εἰς ἀπάντησιν τοῦ διδασκάλου. Ποτὲ δὲ πρὸς τὴν συνήθη λειτουργίαν ὁ κύων ἐκπεμφθεὶς, ὑπὸ λύκων ἐθρόθη· καὶ μετὰ τὴν ἐπιούσαν ἡμέραν ἐθάδισεν ὁ Σέργιος ἐφ' οἷς ἀπέστειλε τὸν κύνα. Μηδενὸς δὲ κατὰ τὸν τύπον προὔπαντήσαντος, εἰδινοπάρθησε· καὶ ἐπιδημῆσας αὐτοῖς, ἐπειδὴ μεθάρθηκεν ὅτι οὐ παρεγένετο πρὸς αὐτοὺς ὁ πρόδρομος αὐτοῦ ὁ κύων, ἐπεμψεν εἰς ἀναζήτησιν αὐτοῦ· καὶ διαγνῶς αὐτὸν ἀπὸ τῆς τῶν ὀστέων εὐρέσεως, λυκώρωτον γεγονότα, προσέταξε πᾶσι τοῖς Ἀρμενίοις νηστεύειν ὑπὲρ τῆς τελευταίας αὐτοῦ, καὶ κατηφιᾶν, καὶ σκυθρωπάζειν ἐφ' ἡμέραις ὠρισμέναις κατ' ἐνιαυτὸν· καὶ τὴν νηστείαν ταύτην Ἀρτζηθούρην ὠνόμασαν. Βδελυκτάσθωσαν ταῦτα καὶ ἀποστραφίτωσαν, ὄνθρωποι καὶ νοοῦντες ὅτι, διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν αἶρεσιν μεγάλην καὶ βδελυρὰν, διὰ τοῦτο οὕτως αὐτὴν μεγαλύνουσιν οἱ παμπόνηροι.

Θ'. Ἐρωτάσθωσαν οὖν οἱ Ἀρμενιοί, ἀληθῶς ἄρματα τῶν δαιμόνων ὑπάρχοντες, οἱ μαθηταὶ τῶν ἀσεβῶν Ἀκεφάλων· Ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ψευδὴς ἐστίν, ἢ οὐ; Εἰ δὲ φασὶν Ἀψευδὴς ἐστὶ (50) καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς εἶπε τῷ Πέτρῳ, ὅτι Σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς· τουτέστιν αἱ αἰρέσεις· πῶς ὑμεῖς βλασφημεῖτε, ὅτι ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία εἰς αἶρεσιν (51) πέμπουσα ἀπώλετο, καὶ τὸν Χριστὸν ψεύστην δείκνυτε λέγοντες, ὅτι Πάντες οἱ Ῥωμαῖοι εἰς ἀπώλειαν ἀπέρχονται, ἡμεῖς δὲ μόνον σωζόμεθα; Πῶς δὲ ὁ Χριστὸς, ὅτε καὶ ὁ φρονητὴς ἠλήθευσεν, ἀλλὰ ψεύστης γεγωνῶς, τὴν ἐκτου ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν εἰς αἶρεσιν κατέλιπεν, ἣν διὰ Πέτρου καὶ Παύλου, καὶ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, καὶ τῶν λοιπῶν αὐτοῦ ἀποστόλων, θεμελιώσας ἀνωκοδόμησε· καὶ πάντες οἱ ἀρχιερεῖς οἱ διάδοχοι καὶ σύνθρονοι καὶ μαθηταὶ Πέτρου καὶ Παύλου, καὶ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, καὶ Ἀνδρέου, καὶ Φιλίππου, τῶν ἁγίων ἀποστόλων· Λουκᾶ καὶ Ματθαίου, καὶ

(51) Forte πεσοῦσα.

Μαρκου τῶν εὐαγγελιστῶν, καὶ Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοῦ, αἰρετικοὶ γενόμενοι εἰς ἀπόλειαν ἀπέρχονται, οἳ τινές εἰσιν οἱ Ῥωμαῖοι· οἳ τε τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως πάσης, οἱ συγγενεῖς πάντες τῶν ἁγίων μαρτύρων καὶ δούλων· οἱ δὲ μαθηταὶ Εὐτυχοῦς καὶ Διοσκόρου, Τιμοθέου τοῦ Αἰλλοῦρου, καὶ Πέτρου Ἀρμένιοι σώζονται, ὡς ὑμεῖς οἱ χριστομάχοι φλυαρεῖτε;

Γ'. Εἰ οὖν ὁ Θεὸς τοῖς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν· πῶς τὴν ἑαυτοῦ χάριν ἐκ τῶν ταπεινῶν τῇ καρδίᾳ Ῥωμαίων, καὶ πράξεων τῇ ψυχῇ ἀφείλατο, τὴν τελείαν θεογνωσὴν καὶ ὀρθοδοξίαν· δέδωκε δὲ τὴν ἑαυτοῦ χάριν καὶ εὐσέβειαν τοῖς σκληροτραχήλοις καὶ ἀπηνέσι τὴν ψυχὴν, καὶ ὑπερηφάνοις τῇ καρδίᾳ Ἀρμένιοις; Ὅτι γὰρ παρὰ πάντα τὰ ἔθνη σκληρότεροι καὶ ὑπερήφανοι, κενόδοξοί τε καὶ ὠμοί, καὶ ἀπηνεῖς ὑπάρχουσιν, αὐτὰ βόα τὰ πράγματα καθ' ἑκάστην ἡμέραν, καὶ οἱ λίθοι μετὰ πάντων τῶν ἔθνων κεκράζονται· ἐν οὐδενὶ γὰρ ἔθνει ἐτέρω ἔστιν ἰδεῖν τοσοῦτους φόρους καὶ συχνούς, ἀνδροφονίας, μοιχείας καὶ κλεψίας, ληστραρχίας, ἀρπαγὰς, μεθύσματα, προδοσίας, ἐπιπορξίας, ἀρνῆσεις, βλασφημίας, λοιδορίας, συκοφαντίας, κατ' ἀλλήλων κίματαχυσίας διηνεκεῖς καὶ ἀπαύστους· δαρμούς ἀνηλεεῖς καὶ θανατοποιούς, δικάσματα ἀπαυστα, γαστριμαργίας ἀμέτρου, ἀστυλείαν ὑπερβάλλουσαν, ἀνυποταξίαν, κενοδοξίαν, ὑπερηφανίαν ἀμετρον, καὶ ἀπλῶς πᾶσαν κακίαν καὶ πονηρίαν, ἀνθρωπαρέσκειαν καὶ ὑπόκρισιν· εἰ μετὰ (52) ἐν μόνῳ τῷ ἔθνει τῶν Ἀρμενίων, οὗς ὁ Θεὸς διὰ τὴν ὑπερηφανίαν αὐτῶν καὶ ἀλαζονείαν ἔθετο εἰς κακὰ, καὶ Κατέδαξεν αὐτοὺς εἰς πάντα τὰ ἔθνη ἐν τῷ ἐπαρθῆναι, καὶ διεσχόρπισεν αὐτοὺς εἶναι παροίκους καὶ δούλους αὐτῶν, πάντων τῶν ἔθνων, καθάπερ καὶ τοὺς ὁμοίους αὐτῶν σκληροτραχήλους καὶ παραβάτας Ἰουδαίους. Καὶ οὐκ ἔστι δυνατόν εὐρεῖν ἕτερον ἔθνος ὑποκάτω πάντων τῶν ἔθνων, καὶ ἐξουθενημένον ὑπὸ πάντων καὶ βδελυκτὸν, εἰ μὴ μόνον τὸ ἔθνος τῶν ἀσεβῶν Ἀρμενίων καὶ Ἰουδαίων· ὡς καὶ τις ἐξ αὐτῶν γεγονώς Ἀρμενίας ἐπίσκοπος, Νορσέσης ὀνόματι, ἐγγράφως μαρτυρεῖ, λέγων· Ἡ ἡμετέρα γὰρ, φησὶ, γενεὰ τῶν Ἀρμενίων, ὑπερήφανος καὶ ἀσεβής.

ΙΑ'. Εἰ οὖν παρὰ πάντα τὰ ἔθνη ὑπερήφανοι καὶ σκληροτραχήλοι καὶ καρδίστερότεροι καθ' ὑπερβολὴν ὑπάρχουσι· πῶς τὴν ἑαυτοῦ χάριν, καὶ εὐσέβειαν ἐκ τῶν προστάτων καὶ ταπεινῶν τῇ καρδίᾳ Ῥωμαίων ἀφείλατο; Παρ' οἷς τὰ λειψάνα τῶν αὐτοῦ ἀποστόλων, καὶ πάντων αὐτοῦ τῶν ἁγίων ὑπάρχουσι, καὶ πᾶντα αὐτῶν τὰ τίμια καὶ σεβάσματα· οὗς καὶ παρὰ τὰ γεννηθῆναι αὐτοῦς, δοξάσας ὑπερύψωσε, καὶ πάντα τὰ ἔθνη ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῶν ὑπέταξε, εἰς τὴν αὐτῶν εὐσέβειαν, καθὼς ὁ προφήτης λέγει· Δέδωκά σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς· ποιμνεῖς αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ· ἦτοι διὰ τῆς Ἰωμαϊκῆς βασιλείας. Τοὺς γὰρ Ἀρμενίους μᾶλλον διὰ τὴν

A Romani totius Orientis ac Occidentis, cognati omnes martyrum ac sanctorum; Eutychetis autem discipuli et Dioscori, Timothei Aeluri, Petri Fullonis, ac Juliani, impii ac profani Armenii, ut vos Christi adversarii nugamini, salvantur?

τοῦ Κναφέως, καὶ Ἰουλιανοῦ, οἱ ἀσεβεῖς καὶ ἀνίσιοι

X. Siquidem ergo Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam³⁴, quinam is suam gratiam ab humilibus corde Romanis, ac miribus animo, auferens, nempe sui perfectam cognitionem ac rectam fidem, gratiam suam ac pietatem dedit, dura cervice, ac immitibus animo, et superbis corde Armeniis? Quod enim supra omnes gentes duriores sint, atque superbi, inanis item gloriæ cupidi, sævique, ac inimites, res ipsæ quotidie clamant, ac lapides cum omnibus gentibus clamanturi sunt. Nulla quippe gens alia est, in qua tot cædes ac homicidia videre sit; adulteria ac furta; latrocinia, rapinas, ebrietates, proditioes, perjuria, negationes, blasphemias, convicia, calumnias, juges ac continuas mutua exede sanguinum effusiones; crudeles ac mortales plagas, lites assiduas; immensam voracitatem, exsuperantem prodigalitatem ac incontinentiam; rebellionem, inanem gloriam, superliam immensam: omnemque prorsus vitiositatem ac nequitiam, adulationemque, ac simulationem, uti in una videmus Armeniorum natione, quos Deus propter eorum superbiam ac arrogantiam, in mala posuit: *Dejecitque eos in omnibus gentibus dum extollerentur, ac dispersit*³⁵, ut essent incolæ ac servi omnium nationum, quemadmodum iis similes dura cervice, ac transgressores Judæos; nec est invenire nationem aliam sic omnibus nationibus subjectam, atque universis despicabilem ac execrabilem, uti impiorum Armeniorum ac Judæorum nationem; quemadmodum etiam quis ex illis, qui Armeniæ episcopus fuit, Norseses nomine, scripto testatur, dicens: « Gens nostra, inquit, Armeniorum superba est, atque impia. »

XI. Siquidem igitur supra nationes omnes superbi sunt, ac dura cervice, cordeque immensum ferreo; quinam suam Deus gratiam ac pietatem a mitissimis ac humilibus corde Romanis abstulit; apud quos reliquie sunt ejus apostolorum, ac omnium sanctorum, eorumque pretiosa quæque ac venerationem habentia: quos statim atque nati essent, glorificans superexaltavit, omnesque gentes, sub eorum pedibus, propter illorum pietatem, subjecit, ut ait Propheta: *Dedi tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ. Reges eos in virgu ferrea*³⁶; id est, per Romanum imperium. Armenios enim potius, propter eorum superbiam, ac duritiam cordis, et impietatem in finem dese-

³⁴ Jac. iv, 6. ³⁵ Psal. lxx, 18. ³⁶ Psal. i, 8, 9.

(52) Forte ὡς εἰδομεν.

rens, repulit; suamque ab eis gratiam auferens, in A
omnem terræ ventum dispersit: ac quæque Judæis
per Moysen, Isaiam, et Ezechielem comminatus
fecit, in Armenios quoque, ob eorum impietatem
induxit.

XII. Quei vero, magnæ urbis Romæ antistites,
sanctorum apostolorum confessores, ac fidei hære-
des, qui duas naturas, duasque operationes in Chri-
sto prædicant, uti Dominus ipse in Evangeliiis docet,
blasphemant: eorumque pietatem, impietatem
nuncupant; ac confessionem, negationem dicunt;
rectamque fidem, alienam a fide doctrinam; nec
horrent, qui impie illos anathemati subjiciant? Si-
quidem enim apostolica Ecclesia, ejusque pontifices,
in hæresim prolapsi sunt, uti Christi adversarii Ar-
menii blasphemant: palam est mendacem esse Chri-
stum. Sin autem Christus non est mendax, qui sit
verus Deus, ejusque catholica ac apostolica Ecclesia,
cum suis omnibus pontificibus, rectam fidem tenet,
atque prædicat, liquet Eutychem, et Dioscorum,
Timotheum quoque Ælurum, Petrum Fullonem, ac
Julianum, eorumque dogmatis consentientes Ar-
menios, ac impietatis negationisque ipsorum disci-
pulos, hæreticos ac blasphemos, Christique adver-
sarios errare. Ac sicut Judam apostolum unum e
duodeno Christi apostolorum choro, diabolum prodito-
rem factum absorpsit: sic et impios Armenios, a
duodecim gentibus quæ crediderunt in Christum
scissos, ac preditores negatoresque rectæ fidei fa-
ctos, idem ipse nequam diabolum, tanquam leo glu-
tivit, qui tam multas negationes ac hæreses, bla-
sphemiasque in eis severit, suamque eos defectio-
nem docuerit.

XIII. Omnes enim eorum antiqui libri, cum duas
in Christo naturas, ac duas prædicent operationes,
carneque passibilem, impassibilem deitate probent,
novasque omnes illorum hæreses coarguant, nega-
tores ipsos Christi incarnationis demonstrant, Evan-
geliiique adulteratores, ac hostes, adversariosque
veterum omnium sanctorum Patrum, Romanorum
pariter ac Armeniorum. Quamobrem etiam perquam
merito, ac valde e ratione, ab omnibus, quotquot in
Christum crediderunt, nationibus, in perpetuum
diras sortiuntur. Horreas cælum, ac universa terra
contremiscas, super audacia Dei ac Christi adver-
sariorum, impiorumque Armeniorum! Quis enim
audiens non borreat, luceatque, ut hi, qui Christum
media parte negant, Romanos, qui perfectum Chri-
stum confiteantur, decipientes, tanquam impios
iterato baptizent: utique qui ejus Annuntiationem
ac Nativitatem, tanquam Judæi ac Nestoriani nega-
verunt, hæc celebrantes, ac honorantes, congruasque
religione magnificantes, tanquam negatores condem-

(53) Forte τε.

ὑπερφηρανίαν αὐτῶν, καὶ σκληροκαρδίαν, καὶ ἀσ-
θειαν εἰς τέλος ἐγκαταλείψας, ἀπόσωτο· καὶ τὴν
ἑαυτοῦ χάριν ἐξ αὐτῶν ἀφελόμενος, διεσκόρπισεν
αὐτούς ἐπὶ πάντα ἀνεμον τῆς γῆς· καὶ ὑπερ τοῖς
Ἰουδαίοις διὰ Μωυσῆως, καὶ Ἰσαίου, καὶ Ἰεζεκιήλ
προσπειλησάμενος παποίηκε, ταῦτα καὶ ἐπὶ τοῖς
Ἀρμενίοις ἐπήγαγε διὰ τὴν αὐτῶν ἀσέθειαν.

IB. Πῶς δὲ τοὺς ἀρχιερεῖς τῆς μεγάλης πόλεως
Ῥώμης, τοὺς συνθρόνους καὶ ὁμόφρονες τῶν ἁγίων
ἀποστόλων, βλασφημοῦσι, δύο φύσεις, καὶ δύο ἐνερ-
γείας, καὶ θελήσεις ἐπὶ Χριστοῦ κηρύττοντας, ὡς
αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίοις διδάσκει· καὶ τὴν
εὐσέθειαν αὐτῶν, ἀσέθειαν ὑνομάζοντες· καὶ τὴν
ὁμολογίαν, ἄρνησιν· καὶ τὴν ὀρθοδόξιαν, κακο-
δοξίαν λέγοντες· καὶ ἀθεματίζοντες αὐτοὺς ἀσ-
θεῶς, οὐ φρίττουσιν; Εἰ μὲν γὰρ ἡ ἀποστολικὴ Ἐκ-
κλησία, καὶ οἱ ἀρχιερεῖς αὐτῆς, εἰς αἵρεσιν πεπτώ-
κασιν, ὡς οἱ χριστομάχοι Ἀρμένιοι βλασφημοῦσι,
πρόδηλον ὅτι ψεύστης ἐστὶν ὁ Χριστός· εἰ δὲ ὁ
Χριστὸς ψεύστης οὐκ ἐστίν, ὡς Θεὸς ἀληθῆς, καὶ ἡ
καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία αὐτοῦ, τὴν ὀρθό-
δοξον πίστιν κατέχει, καὶ κηρύττει μετὰ τῶν ἀρχιε-
ρέων αὐτῆς πάντων, πρόδηλον ὅτι ὁ Εὐτυχῆς καὶ
Διόσκορος, Τιμόθεος (53) [καὶ] ὁ Αἰλιουρος, Πίτρος
ὁ Κναφεύς, καὶ Ἰουλιανὸς, καὶ οἱ ὁμόφρονες αὐτῶν
Ἀρμένιοι, καὶ μαθηταὶ τῆς ἀσεθείας αὐτῶν, καὶ
ἀρνήσεως, αἰρετικοὶ καὶ βλάσφημοι, καὶ χριστομά-
χοι κακοδοξοὶ ὑπάρχουσι. Καὶ ὡσπερ τὸν Ἰούδαν
ἀπόστολον τὸν ἐκ τῶν ἑβ' τῶν Χριστοῦ ἀποστόλων
C προδότην ὁ διάβολος πεποικῶς κατέπειν· οὕτω καὶ
αὐτοὺς τοὺς ἀσεθεῖς Ἀρμενίους, ἐκ τῶν ἑβ' ἑθνῶν
τῶν εἰς Χριστὸν πιστευσάντων ἀποσχίσας, καὶ προ-
δίτας, καὶ ἀρνητὰς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, πεποι-
κῶς, ὡς λέων κατέπειν ὁ αὐτὸς πονηρὸς διάβολος,
ὁ τὰς τοσαύτας ἀρνήσεις, καὶ αἰρέσεις, καὶ βλασφη-
μίας κατασπείρας ἐν αὐτοῖς, καὶ τὴν ἑαυτοῦ ἀποστι-
σίαν ἑαυτοῖς διδάξας.

IIΓ. Πᾶσαι γὰρ αὐτῶν αἱ ἀρχαῖαι βίβλοι, δύο φύ-
σεις, καὶ δύο ἐνεργείας ἐπὶ Χριστοῦ κηρύττουσαι,
καὶ παθητὸν τῇ σαρκί, καὶ ἀπαθῆ τῇ θεότητι· δι-
κνύουσαι, καὶ τὰς νέας αὐτῶν αἰρέσεις πάσας ἐλέγ-
χουσαι, δεκνύουσιν αὐτοὺς ἀρνητὰς τῆς τοῦ Χριστοῦ
σαρκώσεως, καὶ παραχαράκτας τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ
πολεμίους, ἐχθροὺς πάντων τῶν ἀρχαίων ἁγίων Πα-
D τέρων, Ῥωμαίων καὶ Ἀρμενίων. Ὅθεν καὶ πάν-
τε δικαίως, καὶ σφόδρα εὐλόγως, ἐκ πάντων τῶν ἑθνῶν
τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων, διὰ παντὸς κληρονο-
μῶσι τὸ ἀνάθεμα. Φρίξον, ὦ οὐρανὲ, καὶ ἡ γῆ πᾶσα
τρόμαξον, ἐπὶ τῇ τόλμῃ τῶν θεομάχων, καὶ χριστο-
μάχων, καὶ ἀσεβῶν Ἀρμενίων! Τίς γὰρ ἀκούων
οὐ φρίττει, καὶ ἀποδύρεται, ὅτι οὗτοι οἱ τὸ ἥμισυ
τοῦ Χριστοῦ ἀρνούμενοι, τοὺς τὸν Χριστὸν ὁμολο-
γοῦντας· τέλειον, Ῥωμαίους, ἐξαπατῶντες, ὡς ἀσ-
θεῖς· ἐξαναθαπιζοῦσι· καὶ οἱ τὸν εὐαγγελισμόν αὐ-
τοῦ καὶ τὴν γέννησιν, ὡς Ἰουδαῖοι καὶ Νεστοριανοὶ
ἀρνησάμενοι, τοὺς ταῦτα ἑορτάζοντες, καὶ τιμῶν-
τας, καὶ μεγαλύνοντες θεοπροπῶς, ὡς ἀρνητὰς κα-

τακρίνουσι· καὶ οἱ τὸ τοῦ Χριστοῦ Εὐαγγέλιον παρα-
 χαράξαντες καὶ περικόψαντες, τοὺς τὸ Εὐαγγέλιον
 ἀνελλιπέως, καὶ ἀκαινοτόμητον ἔχοντας, καὶ πιστεύον-
 τας, βλασφημοῦσι· καὶ οἱ τὴν εὐσεβῆ πίστιν, καὶ
 παραδόσεις τῶν ἁγίων Πατέρων ἀρνησάμενοι καὶ
 ἀθετήσαντες, τοὺς τὴν ὀρθόδοξον πίστιν τῶν ἁγίων,
 καὶ τὰς παραδόσεις τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἀκαι-
 νοτομήτους φυλάττοντας, ὡς παραδάντας, καὶ δια-
 σῦραντας· καὶ οἱ τὸν Χριστὸν τὸν σεσαρκωμένον
 Θεὸν, καὶ πάντας τοὺς ἁγίους θεοφόρους Πατέρας,
 ὡς ἔθνικοι καὶ ἀχριστιανοὶ ἀναθεματίζοντες, τοὺς
 τιμῶντας πάντας τοὺς ἁγίους, καὶ τὰς μνῆμας αὐ-
 τῶν ἑορτάζοντας, καὶ τὰ δόγματα αὐτῶν πιστεύον-
 τας, καὶ τὰς εἰκόνας αὐτῶν ἀσπαζομένους, ὡς ἔθνι-
 κοὺς καὶ ἀπίστους, διὰ τοῦ μιαροῦ, καὶ βεβήλου, καὶ
 ἀκαθάρτου, καὶ βδελυκτοῦ, καὶ μεμολυσμένου, καὶ
 ἀπροσδέκτου, καὶ ἀνευλογητοῦ αὐτῶν βαπτίσματος,
 ἔξαναβαπτίζουσι· μᾶλλον δὲ καταμολύνουσι, καὶ
 τοῦ Χριστοῦ ἄλλοτριοῦσι· καὶ οἱ μαθηταὶ τῶν θεο-
 μάχων αἰρετικῶν, καὶ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν διάδοχοι,
 τοὺς τῶν ἁγίων ἀποστόλων μαθητὰς, καὶ τῶν ἁγίων
 Πατέρων ἠμόφρονας, ὡς ἄλλοφύλους κατηχίζουσι,
 καὶ διὰ τὴν ἀμέτρους αὐτῶν ἀσεβείας κατακεκρι-
 μένοι ὑπάρχοντες, τοὺς εὐσεβεῖς καὶ ὀρθοδόξους, ὡς
 ὁ Κατὰ φας κατακρίνειν ἐπιχειροῦσι.

ΙΔ'. Ἀκούσατε ταῦτα πάντες οἱ μετ' αὐτῶν τὰς
 ἀγάπας ποιοῦντες, καὶ διορθώσαθε, καὶ ἐξ αὐτῶν
 ὡς ἂν Ἰουδαίων, καὶ Μανιχαίων, καὶ ἀντιχριστιανῶν,
 ἀποφεύξαθε, ἵνα μὴ συναποληθῆτε ταῖς ἀσεβείαις
 αὐτῶν. Ἀκούσατε πάντες οἱ μετ' αὐτῶν συνεσθίον-
 τες, ὀδυνηρὰν ἀπόφασιν ἐκ πάντων τῶν ἁγίων ὅτι
 τοῦ Χριστοῦ ἐχθροὶ ἐστε.

Περὶ ὧν ἀναθεματίζονται οἱ Ἀρμένιοι.

Α'. Οἱ οὖν ὡς ἀφαρτοδοκῆται ἀναθεματίζονται.

Β'. Καὶ ὡς μίαν οὖσιν ἐν Χριστῷ βλασφημοῦντες,
 ἀναθεματίζονται.

Γ'. Καὶ ὡς μίαν ἐνέργειαν αὐτοῦ κηρύττοντες
 ἀσεβῶς, καὶ ὡς μίαν θέλησιν ἐν Χριστῷ φλυαροῦν-
 τες, ἀναθεματίζονται.

Δ'. Καὶ ὡς τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου μὴ
 ἑορτάζοντας, ἀναθεματίζονται.

Ε'. Καὶ ὡς τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς Θεο-
 τόκου μὴ προσκυνοῦντες, καὶ τῶν ἁγίων· ἀλλ' εἰδῶλα
 ἀποκαλοῦντες, ἀναθεματίζονται.

ΣΤ'. Καὶ ὡς ἄζυμον ἄρτον Ἰουδαϊκῶς εἰς θυσίαν
 προσάγοντες, ἀναθεματίζονται.

Ζ'. Καὶ ὡς ἐν τῷ οἴνῳ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ
 ὕδωρ μὴ κινῶντες, ἀναθεματίζονται.

Η'. Καὶ ὡς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ παραχαρά-
 ξαντες, ἀναθεματίζονται.

Θ'. Καὶ ὡς τὴν ἁγίαν Τριάδα ἐν τῷ Τρισαγίῳ
 ὕμνῳ σταυροῦντες, ἀναθεματίζονται.

Ρ'. Καὶ ὡς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ ἀρνούμενοι,
 ἀναθεματίζονται.

ΙΑ'. Καὶ ὡς τὴν ψευδοειρωσύνην αὐτῶν προφανῶς
 πιπράσκοντες, καὶ τὴν βδελυκτὴν ἑαυτῶν θυσίαν,
 κατῆλιον πεποιηκότες· ὑπὸ τῶν ἁγίων ἀποστόλων,
 καὶ τῶν θεοφόρων Πατέρων ὡς Σιμωνιανοὶ ἀναθεμα-

A nent : ac qui Christi Evangelium adulteraverunt ac
 acciderunt, eos qui Evangelium integrum nullaque
 novitate violatum retinent ac credunt, blasphemant ;
 quique piam fidem, ac sanctorum Patrum traditio-
 nes negaverunt ac irritas fecerunt, eos qui sancto-
 rum orthodoxam fidem, ac Ecclesiae catholicae tradi-
 tiones inviolatas servant, tanquam praevaticati
 essent, ac explosissent : ac qui Christum incarna-
 tum, omnesque sanctos ac divinitus affatos Patres,
 tanquam ethnici ac profani quidam devovent ; eos,
 qui sanctos omnes honore prosequuntur, eorumque
 memorias celebrant, ac doctrinam illorum credunt,
 eorumque osculantur imagines, tanquam ethnicos
 ipsi ac infideles, scelesto ac profano, immundoque
 ac execrabili, et polluto, nec admittendo, aut
 rationem habente eorum baptismi, denuo bap-
 tizen', seu potius contaminent, et alienos a Christo
 efficiant : ac demum, adversariorum Dei haereticorum
 discipuli, eorumque impietatis successores,
 sanctorum apostolorum discipulos, ac sanctorum
 Patrum sectantes fidem, tanquam alienigenas, pri-
 mis fidei rudimentis imbuant, ipsique propter im-
 mensam suam impietatem damnati, pios ac ortho-
 doxos, Caiphæ judicio condemnare audeant.

XIV. Audite haec omnes, qui cum eis amicitias
 jungitis, ac emendamini, atque ab illis, ut a Judaeis
 ac Manichaeis, et antichristis fugite, ut ne cum
 eorum impietatibus pereatis. Audite omnes qui
 communi cum eis mensa manducatis, tristem sen-
 tentiam omnium sanctorum suffragiis latam, esse
 vos adversarios Christi.

Capita quorum ratione Armenii devoventur.

I. Itaque anathematizantur illi, tanquam Aph-
 thartodocetae.

II. Tanquam unam in Christo naturam blasphemantes.

III. Ut unam ejus operationem imple praedicantes,
 ac unam in ipso nugantes voluntatem.

IV. Ut Dei Genitricis Annuntiationem non cele-
 brantes.

V. Ut Christi imaginem, ac Dei Genitricis, san-
 ctorumque non adorantes, sed idola appellantes.

VI. Ut panem azymum Judaeorum more in sacri-
 ficium offerentes.

VII. Ut qui in vino sanguinis Christi aquam non
 misceant.

VIII. Ut qui Christi Evangelium adulteraverint.

IX. Ut qui sanctam Trinitatem in hymno *Tei
 sanctus*, crucifigant.

X. Ut qui Christi Nativitatem negent.

XI. Ut qui falso existimatum sacerdotium suum
 perspicue vendant, ac execrabile sacrificium venale
 faciant ; idcirco tanquam Simoniani a sanctis apo-
 stolis ac deiferis Patribus anathemate feriuntur.

Anathema autem in hunc modum exponitur : Re- vera, inquit, diabolo devolutus existat qui anathematizatur; nullum jam salutis locum habeat; alienus sit a Christo.

XV. Siquidem ergo tot anathematis ab orbis universi pontificibus devoti sunt, a Christo pronuntiat alieni, et diabolo traditi, atque ad mundi usque consummationem a Christianis universis devotentur : quomodo rursus tanquam veri Christiani a fidelibus debent reputari? Quei vero etiam, falso nomine Christiani ac orthodoxi, scelestum suum baptisma ac mysteria, vera ac firma existimant? Siquidem igitur sexcentis vicibus subjecti anathemati, diabolo traditi sunt; quomodo ab anathemate ac diris exeat benedictio? aut quomodo spiritale ac sanctum opus a diabolo consummatur? Benedictio enim haudquaquam procreatur ab anathemate, nec precatio exit a maledictione, nec Christi mysterium peragitur a diabolo.: suavis item odor non progreditur a stercore, nec ab ulcere aliis accedit sanitas, nec alius curatur a vulnere, nec a putridis membris corporis aliud sanum efficitur; neque hæresi ac infidelitate consummabitur spiritale opus : nec quod errantes ac impii baptisma faciunt, est acceptabile, quemadmodum ait Dominus : *Non enim colligunt de spinis uvas, nec de tribulis ficus* ⁸⁷. Proinde cum eorum baptisma, tum universim sacra omnia, perspicue reprobata sunt atque irrita, quidquid stulti, ac insipientissimi, inconstantesque falso existimati orthodoxi, quæ ipsi celebrant, tanquam vera rataque, ac accepta, credi oportere ac reputari contendunt. Enimvero audiant imperiti ac indocti Joannem theologum ita in Epistola dicentem : *Si quis enim, inquit, venit ad vos, et hanc doctrinam non affert, ne ei Ave dixeritis, ac nolite in domum recipere. Qui enim dicit illi Ave, communicat operibus ejus malignis* ⁸⁸. Quamobrem perspicuum est, eos quoque, qui orthodoxi putantur, et cum hæreticis in cibo ac potu, amicitia, ac pace communicant, atque ea quæ ab illis peraguntur, accepta habent errata, impieque ac stulte revera Christianos nominant, eorum maledictionis socios inveniri, totque adversus eos prolatorum anathematum ab universo orbe, atque catholica et apostolica Ecclesia ab ortu ad occasum.

Nam ut ait admirabilis Chrysostomus : « Si quis videtur amicus esse hæreticorum, Dei hostis constituitur. »
πάσης τῆς οἰκουμένης, καὶ τῆς ἀπὸ ἀνατολῶν ἕως καθῶς καὶ ὁ θεῖος Χρυσόστομος λέγει : « Ὅς ἂν δοκῆ φίλος εἶναι τῶν αἰρετικῶν, ἐχθρὸς τοῦ θεοῦ καθίσταται. »

XVI. Sane ut quis sacras Scripturas ipse scrutari valeat, ac sanctorum Patrum intelligere dogmata, istos allos omnes hæreticos plurimum impietatibus superare inveniet : ut alii quidem hæretici satis habuerint, singuli ab una aliqua synodo devoveri : hos autem eorum impietatis duces ac magistros, eo

⁸⁷ Matth. vii, 16. ⁸⁸ II Joan. 10, 11.

(54) Lego ἔργους.

Α τίζονται. Τὸ δὲ ἀνάθεμα ἐρμηνεύεται οὕτως. Ἄναθεσθω, φησὶν, ὄντως, ἀναθεματιζόμενος τῷ διαβόλῳ μηκέτι χώραν σωτηρίας ἔχεται· γενέσθω δὲ ἀλλότριος ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ.

IE'. Εἰ οὖν τσαῦτα ὑπὸ πάντων τῶν τῆς οἰκουμένης ἀρχιερέων ἀνεθεματίσθησαν, καὶ τοῦ Χριστοῦ ἀλλοτριωθέντες, τῷ διαβόλῳ παρεδόθησαν, καὶ ἔω; τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος ὑπὸ πάντων τῶν Χριστιανῶν ἀναθεματίζονται· πῶς πάλιν ὡς ἀληθεῖς Χριστιανοὶ ὑπὸ τῶν πιστῶν λογισθῆναι ὀφείλουσι; Πῶς δὲ καὶ οἱ ψευδοχριστοὶ καὶ οἱ ψευδορθόδοξοι, τὸ μαρτὸν βάπτισμα, καὶ τὰς τελετὰς αὐτῶν ὡς ἀληθῆ καὶ βέβαια εἶναι λογίζονται; Εἰ οὖν μωρίαι ἀναθεματισθέντες, τῷ διαβόλῳ παρεδόθησαν· πῶς ἀπὸ ἀναθέματος, καὶ κατάρας εὐλογία ἐξέρχεται, ἢ πῶς ἀπὸ τοῦ διαβόλου, πνευματικὸν καὶ ἄγον ἐπιτελεῖται ἔργον; Ἄπὸ γὰρ ἀναθέματος, εὐλογία οὐ γίνεται· καὶ ἀπὸ κατάρας, εὐχὴ οὐκ ἐξέρχεται· καὶ ἀπὸ διαβόλου, Χριστοῦ μυστήριον οὐκ ἐπιτελεῖται· καὶ ἀπὸ κόπρου, εὐωδία οὐκ ἐξέρχεται· ὥστε ἀπὸ ἔλκου, τισὶν ἑτέροις δίδοται· οὕτε ἀπὸ τραύματος, ἄλλος θεραπεύεται· οὕτε ἀπὸ σσηπομένου μελῶν, ὑγίεια ἑτέρῳ σώματι παρασχέθεται· οὕτε ἀπὸ αἰρέσεως, καὶ ἀπιστίας, πνευματικὸν ἔργον τελειοῦται· οὕτε ἀπὸ κακοδόξων καὶ ἀσεβῶν τετελεωμένον, εὐπρόσδεκτον βάπτισμα γίνεται, καθὼς ὁ Κύριος λέγει· *Ὁ δὲ γὰρ συλλέγουσιν ἀπὸ ἀκαθάρτα σταφυλῆν, οὕτε ἀπὸ τριβύλων σῦκα*. Ὅθεν καὶ τὸ βάπτισμα αὐτῶν, πρόδηλον καὶ παντελῶς τελοῦμενα ἀπρόσδεκτα καὶ ἀθέβαια ὑπάρχουσι, εἰ καὶ βιάζονται οἱ ἄσύνετοι καὶ ἀφρονέστατοι καὶ ἀπίρτικοι ψευδορθόδοξοι, τὰ ὑπ' ἐκείνων τελοῦμενα, ὡς ἀληθῆ καὶ βέβαια πιστεύειν, καὶ εὐπρόσδεκτα λογίζεσθαι. Ἄλλ' ἀκουέτωσαν οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἀπίθευτοι Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἐν τῇ ἐπιστολῇ ὡς λέγοντος· *Εἰ τις γὰρ, φησὶν, ἔρχεται πρὸς ἡμᾶς, καὶ ταύτην τὴν διδασχὴν οὐ φέρει μεθ' ἑαυτοῦ, Χαίρειν αὐτῷ μὴ λέγετε, καὶ εἰς οἰκίαν μὴ παραλαμβάνετε*. Ὁ γὰρ λέγων αὐτῷ Χαίρειν, κοινωρεῖ τοῖς (54) λόγοις αὐτοῦ τοῖς ποτηροῖς· ὅθεν πρόδηλον καὶ οἱ νομιζόμενοι ὀρθόδοξοι, κοινωνοῦντες τοῖς αἰρετικοῖς ἐν βρώσει καὶ πόσει, καὶ φιλίᾳ, καὶ εἰρήνῃ, καὶ τὰ ὑπ' ἐκείνων τελοῦμενα εὐπρόσδεκτα λογίζόμενοι, καὶ ἀσεβῶς, καὶ ἀνοήτως ὡς ἀληθῶς, Χριστιανούς ὀνομάζοντες, κοινωρεῖ εὐρίσκονται τῆς ἀρᾶς αὐτῶν, καὶ τῶν τοσούτων κατ' αὐτῶν ἀναθεμάτων, τῶν ἐπενεχθέντων αὐτοῖς, παρὰ δυσμῶν καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας·

IG'. Ὁ μὲν δυνάμενος ἐρευνᾶν τὰς θείας Γραφὰς, καὶ νοεῖν τὰ δόγματα τῶν ἁγίων Πατέρων, εὐρήσει τούτους ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους αἰρετικούς· τὰς ἀσεβείαις πολὺ υπερβαίνοντας· ὥστε τοὺς μετ' ἄλλους αἰρετικούς ἀρχετὸν εἶναι ὑπὸ μιᾶς συνόδου ἓνα ἕκαστον αὐτῶν ἀναθεματισθῆναι. Τούτους (55)

(55) Forte οὗτοι δὲ οἱ.

δὲ τοὺς τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἀρχηγούς καὶ διδασκάλους, ἐπειδὴ τῶν ἄλλων αἰρετικῶν τολμηρότεροι καὶ ἀσεβέστεροι γενόμενοι, μυρίας αἰρέσεις καὶ βλασφημίας καὶ ἀνήσεις κατὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ σαρκώσεως, καὶ εὐσεβείας ἐπλάσαντο, καὶ χριστομάχοι προφανῶς ἀνεδείχθησαν, οὐχ ὑπὸ μιᾶς καὶ μόνης συνόδου κατεκρίθησαν· ἀλλ' ὑπὸ πολλῶν καὶ μεγάλων οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν ἁγίων συνόδων κατακριθέντες, καὶ ἀναθεματισθέντες.

IZ'. Τὸν μὲν γὰρ Ἄρειον κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ βλασφημοῦντα, ἡ πρώτη ἁγία οἰκουμενικὴ σύνοδος, τῶν τιῆ' ἁγίων Πατέρων ἀνεθεμάτισε· τὸν δὲ πνευματομάχον Μακεδόσιον, τῶν ρν' ἁγίων Πατέρων.... Βλασφημοῦντα, καὶ ψιλὸν ἀνθρώπου αὐτὸν λέγοντα, καὶ ἀνθρωποτόκον τὴν ἀληθῶς Θεοτόκον δογματίσαντα, ἡ ἐν Ἐφέσῳ πρώτη τῶν διακοσίων θεσπεσίων Πατέρων, ἡ ἁγία οἰκουμενικὴ τρίτη σύνοδος, καθεῖλε καὶ ἀπεκήρυξεν. Εὐτυχέα δὲ καὶ Διόσκορον, Τιμόθεον τὸν Ἀλιουρον, Πέτρον τὸν Κναφέα, καὶ Ἰάκωβον τὸν Σύρον, Ἰουλιανὸν, καὶ Σευῆρον, καὶ τοὺς ὁμόφρονας αὐτῶν· πρότερον μὲν μηδέπω τούτων ἀναφανέντων, Γρηγόριος ὁ Θαυματουργός, Ἀθανάσιος ὁ μέγας, Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, Γρηγόριος ὁ Νύσσης, Ἀμβρόσιος, Ἐφραίμ, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, Σιλβέστρος, Ἰούλιος, Δάμασος, Κύριλλος Ἱεροσολύμων, Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Ἐπιφάνιος, Βασίλειος ὁ Μέγας· ἰσάγγελοι καὶ θεοφόροι καὶ θαυματουργοὶ καὶ σημειοφόροι ἄγιοι Πατέρες, προφητικῶς, ὡς τὸν Ἄρειον, καὶ Μανιχαῖον, καὶ Ἀπολλινάριον, ὁμοίως αὐτοῖς καὶ τοὺς μίαν φύσιν ἐν Χριστῷ βλασφημοῦντας, καὶ τὴν θεότητα αὐτοῦ παθετὴν καὶ θνητὴν δογματίζοντας, μυριάκις ἀνεθεμάτισαν· ἀναφανέντας δὲ αὐτοὺς· λέγω δὴ Εὐτυχέα καὶ Διόσκορον, Τιμόθεον, καὶ Πέτρον, καὶ Ἰουλιανὸν, καὶ τοὺς ὁμόφρονας αὐτῶν· πρῶτον μὲν, Ἄρειον ὁ Μέγας, καὶ Φλαβιανὸς οἱ ἁγιώτατοι· καὶ ἡ μεγάλη, καὶ οἰκουμενικὴ τῶν χλ' θεοφόρων Πατέρων ἐν Χαλκηδόνι ἁγία σύνοδος, καθελόντες αὐτοὺς καὶ ἀναθεματίσαντες, τῷ διαβόλῳ παρέδωκαν. Ὁσαύτως δὲ καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ, ἐπὶ Ἀναστασίου τοῦ ἀσεβοῦς βασιλέως, καὶ Ἰωάννου πατριάρχου Ἱεροσολύμων, Θεοδοσίου καὶ Σάβας οἱ ἁγιώτατοι, δέκα χιλιάδας πλήρεις ἁβδάδας ἔρημικικοῦς μοναχοῦς συνάξαντες. Εὐτυχέα καὶ Διόσκορον, Τιμόθεον, Πέτρον τὸν Κναφέα, καὶ Σευῆρον, καὶ τοὺς τούτων ὁμόφρονας, τῷ ἀναθεματίσει παρέδωκαν. Καὶ ἡ πέμπτη δὲ ἁγία, καὶ οἰκουμενικὴ σύνοδος, τῶν ρξε' ἁγίων Πατέρων ἐν Κωνσταντινουπόλει συνεθροῦσα ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου, καὶ τὴν ἐν Χαλκηδόνι ἁγίαν σύνοδον ἐπικυρώσασα, Εὐτυχέα καὶ Διόσκορον, καὶ τοὺς ὁμόφρονας αὐτῶν ἀναθεματίσασα.

III'. Πάλιν δὲ Μηγᾶς ὁ ἁγιώτατος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, καὶ Ἀγαπητὸς ὁ τρισμακάριος πάπας Ῥώμης, κατὰ Διοσκόρου, καὶ Σευῆρου, καὶ Πέτρου τοῦ Κναφέως, καὶ Πέτρου Μογγου συνόδον συναθροίσαντες, τούτους, καὶ τὰς τούτων θεομάχους συγγραφάς, καὶ τοὺς τούτων ὁμόφρονας ἀναθεματίσαντες, τῷ διαβόλῳ παρέδωκαν.

A quod præ hæreticis aliis audaciores, ac majori impietate affecti, innumeras hæreses, ac blasphemias, et negationes adversus Christi incarnationem ac pietatem confinxissent, ac perspicue Christi se adversarios prodidissent, nedum ab una ac singulari synodo damnari oportuit, verum a multis magnisque universalibus ac localibus sacris synodis, proscribi necesse fuit, ac devoveri.

XVII. Arium quidem adversus Dei Filium blasphemantem, prima sancta œcumenica synodus, sanctorum cccxxviii Patrum devovit; Macedonium autem Spiritus sancti adversarium, cL sanctorum Patrum.... (Nestorium vero) blasphemantem, ac purum hominem ipsum dicentem, ac matrem hominis, quæ vere Deiparens esset, prima Ephesina divinorum ducentorum Patrum sancta œcumenica tertia synodus, deposuit proscripsitque. At Eutychetem ac Dioscorum, Timotheum Æturum, Petrum Fullonem, Jacobum Syrum, Julianum, ac Severum, ac iis dogmate consentientes; prius quidem cum necdum apparuissent, Gregorius ille miraculorum patrator, Magnus Athanasius, Gregorius Theologus, Gregorius Nyssenus, Ambrosius, Ephrem, Joannes Chrysostomus, Sylvester, Julius, Damasus, Cyrillus Hierosolymitanus, Cyrillus Alexandrinus, Epiphanius, Basilius Magnus, angelis similes ac deiferi, miraculorumque patratores, ac signiferi sancti Patres, prophetico spiritu, uti Arium, ac Manichæum, Apollinariumque, ita pariter cum illis, eos qui naturam unam in Christo blasphemarent, ejusque Deitatem passibilem ac mortalem dicerent, sexcentis vicibus devoverunt. Ubi autem apparuissent, Eutyches, inquam, et Dioscorus, Timotheus, Petrusque, ac Julianus, iisque similia errantes; primum quidem sanctissimi, Magnus ille Leo, Flavianus, magnaque et œcumenica sexcentorum triginta a Deo afflatorum Patrum sancta Chalcedonensis synodus, eos deponentes ac devoventes, diabolo tradiderunt. Similiter autem in Jerusalem quoque sub impio imperatore Anastasio, ac Joanne Hierosolymorum patriarcha, sanctissimi Theodosius, ac Sabas, congregatione facta decem millium præpositorum ac monachorum eremi, Eutychetem ac Dioscorum, Timotheum, Petrum Fullonem, Severum, ac sequaces, anathemati tradiderunt. Sed et quinta sancta œcumenica synodus, centum sexaginta quinque sanctorum Patrum, Constantinopolim sub magno Justiniano imperatore conveniens, ac sanctam synodum Chalcedonensem confirmans, Eutychetem et Dioscorum, eisque adherentes devovit.

XVIII. Iterum vero sanctissimus Menzus patriarcha Constantinopolitanus, ac ter beatus papa Romæ Agapetus, adversus Dioscorum, ac Severum, Petrumque Fullonem, ac Petrum Moggum, synodum congregantes, eosdem, ac Dio adversantia eorum scripta, eorumque hæresis sectatores devoventes, diabolo tradiderunt.

XIX. Sed et sanctissimi patriarchæ magnæ urbis Felix ac Symmachus, necnon Quintianus, cum universis orbis terrarum episcopis, Petrum Fullonem, ac sequaces, usque tertio deponentes, tanquam Dei adversarios diris subjecerunt. Martinus vero angelo similis Romanus pontifex, collecto Romæ centum quinquaginta episcoporum cœtu, synodum agens, eos rursus, cum Monothelitis eorum erroris sectatoribus, tanquam Dei adversarios, gradu movens, devovit. Post eum autem sanctissimus quoque papa Romanus Agatho, una cum centum viginti quinque episcopis Romæ conventum agens, eos rursus cum Monothelitis devovit. Sexta item sancta et œcumenica, centum septuaginta sanctorum Patrum synodus Constantinopoli, congregata, Nestorium, ac Eutychem, et Dioscorum, ac sequaces, una cum Monothelitis devovens, diabolo tradidit. Similiter quoque septima sancta et œcumenica trecentorum quinquaginta Patrum synodus Nicææ congregata, eos et ipsa cum Iconomachis devovit.

XX. Qui ergo tot diris devoti fuerint, ac toties diabolo traditi, una cum ducibus, ac magistris eorum plurimæ hæresis, quique adhuc a Christianis omnibus devoteantur; quei adhuc ut Christiani reputari debeant, ac non potius ut Christi adversarii ac negatores Christi? Quei vero etiam eorum baptismum ratum habeantur? Enim vero obturentur stultorum immunda ora, quæ eos vere Christianos frustra nominent, eorumque dicant ratum baptismum. Quod si quis etiam libros ac scripta legat, quæ illi adversus Christi incarnationem ac Evangelium, atque in primis adversus a Deo affatos Patres, ac pontifices magnæ urbis Romæ conscripserunt, plane ut Judæos ac Sarracenos, Manichæosque execratus aversabitur. Sin autem aliquis, minus ipse scrutari, ac perspicere possit: ex communibus saltem blasphemis, quibus jugiter, tanquam feri canes, adversus orthodoxos Romanos, ac rectam fidem nostram oblatrant, eorum discat impietatem; atque ab illis, ac eorum amicitia resiliat, eosque aversetur, atque ab eorum doctrina aures occludat. *Non enim est in ore eorum veritas; cor eorum vanum est. Sepulcrum patens ad blasphemiam guttur eorum, ac linguæ eorum jugiter dolose agunt*³⁹. *Verba siquidem oris eorum, iniquitas et dolus*⁴⁰. *Dilexerunt enim omnia verba submersionis, lingua dolosa*⁴¹. *Cogitaverunt et locuti sunt in malignitate: iniquitatem loquuntur in excelso*⁴² incarnationis Christi. Quod enim eorum baptismum alienum sit, nec Spiritus sancti gratiæ particeps, ob eorum hæresim, nec Satanas per eorum baptismum ab eis exturbetur atque pellatur, nec Spiritus sanctus domicilio inducatur, ex eo liquet, quod ne dum eorum laici ac idiotæ, verum etiam eximii eorum episcopi ac sacerdotes; seu potius tenebris obscurati, ac profani homines, ut mox Manichæi adierint, aut eos illustraverint, statim relicto, et prorsus abnegato falso Christianismo, ad

16'. Φήλιξ δὲ καὶ Σύμμαχος οἱ ἀγιώτατοι πατριάρχαι τῆς μεγαλοπόλεως Ῥώμης, καὶ Κυντιανὸς, Πέτρον τὸν Κναφέα, καὶ τοὺς τούτου ὁμόφρονας, μετὰ πάντων τῶν τῆς οἰκουμένης ἀρχιερέων, ἕως τρίτου καθελόντες, ὡς θεομάχους τῷ ἀναθέματι καθυπέβαλον. Μαρτίνος δὲ ὁ ἰσαγγελος πάπας Ῥώμης μετὰ 90 ἐπισκόπων, σύνοδον ποιήσας ἐν Ῥώμῃ, τούτους πάλιν μετὰ τῶν Μονοθελητῶν ὁμοφρόνων αὐτῶν, ὡς θεομάχους καθελὼν, ἀνεθεμάτισε· μετ' οὗ καὶ Ἀγάθων ὁ ἀγιώτατος πάπας Ῥώμης, μετὰ 200 ἀγίων ἐπισκόπων, συνόδον ποιήσας ἐν Ῥώμῃ, τούτους πάλιν μετὰ τῶν Μονοθελητῶν ἀνεθεμάτισε· καὶ ἡ ἕκτη ἀγία καὶ οἰκουμενικὴ, τῶν 90 ἀγίων Πατέρων σύνοδος ἐν Κωνσταντινουπόλει συνελθοῦσα, Νεστόριον, καὶ Εὐτυχέα, καὶ Διόσκορον, καὶ τοὺς ὁμόφρονας αὐτῶν, μετὰ τῶν Μονοθελητῶν ἀνεθεμάτισα, τῷ διαβόλῳ παρέδωκεν· ὡσαύτως καὶ ἡ 7' ἀγία καὶ οἰκουμενικὴ τῶν 300 Πατέρων σύνοδος ἐν Νικαίᾳ συνελθοῦσα, τούτους μετὰ τῶν Εἰκονομάχων ἀνεθεμάτισε.

Κ'. Τοσαῦτα οὖν ὡς θεομάχοι ἀνεθεματισθέντες, καὶ τῷ διαβόλῳ παραδοθέντες, μετὰ τῶν ἀρχηγῶν καὶ διδασκάλων τῆς πολλῆς αὐτῶν κακοδοξίας, καὶ ἐτι ὑπὸ πάντων τῶν Χριστιανῶν ἀνεθεματιζόμενοι· πῶς πάλιν ὡς Χριστιανοὶ λογισθῆναι ὀφείλουσι, καὶ οὐ μᾶλλον ὡς χριστομάχοι καὶ ἀρνησῆχριστοι; ἢ πῶς τὸ βάπτισμα αὐτῶν εὐπρόσδεκτον; Ἄλλ' ἐμπραττέσθωσιν τὰ τῶν ἀνοήτων ἀκάθαρτα στόματα, τὰ τούτους μάρτην Χριστιανούς ἀληθεῖς ὁμαζύοντα, καὶ τὸ βάπτισμα αὐτῶν εὐπρόσδεκτον λέγοντα. Εἰ δὲ καὶ τὰς ἐκείνων βίβλους, καὶ τὰς συγγραφὰς ἀναγνώσειέ τις, ὡς κατὰ τῆς σαρκώσεως τοῦ Χριστοῦ, καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ πάντων τῶν ἀγίων Πατέρων συνέγραψαν· μάλιστα δὲ κατὰ τῶν θεοφρόνων Πατέρων καὶ ἀρχιερέων τῆς μεγαλοπόλεως Ῥώμης, ὡς ἀπὸ Ἰουδαίων καὶ Σαρακηνῶν καὶ Μανιχαίων, ἐξ αὐτῶν βδελυσοσόμενος ἀποστροφῆσεται. Ὁ δὲ μὴ δυνάμενος ἐρευνᾶν καὶ νοεῖν, εἴη ἐκ τῶν κοινῶν αὐτῶν βλασφημιῶν, ὧν διὰ παντὸς κατὰ τῶν ὀρθοδόξων Ῥωμαίων, καὶ κατὰ τῆς ὀρθῆς ἡμῶν πίστεως ὑλακτοῦσιν ὡς ἄγριοι κύνας, τὴν ἀσέβειαν αὐτῶν διδαχόητω· καὶ ἐξ αὐτῶν, καὶ τῆς αὐτῶν φιλίας φευγέτω, καὶ ἀποστραφῆτω, καὶ τὰ ὠτα αὐτοῦ, ἐκ τῆς αὐτῶν διδαχῆς βυέτω. Ἐπειδὴ οὐκ ἔστιν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν ἀλήθεια· ἡ καρδία αὐτῶν ματαία· τὰφος ἀνεφημέρος εἰς βλασφημίαν ὁ λάρυγξ αὐτῶν, καὶ αἱ γλῶσσαι αὐτῶν διὰ παντὸς δολιοῦσι· τὰ ῥήματα γὰρ τοῦ στόματος αὐτῶν ἀνομίαι καὶ δόλος· ἠγάπησαν γὰρ πάντα τὰ ῥήματα καταπονητισμοῦ γλῶσση δολία. Διανοήθησαν καὶ ἐλάλησαν ἐν πορνείᾳ. Ἄδικίαν εἰς τὸ ὕψος λαλοῦσι τῆς τοῦ Χριστοῦ σαρκώσεως. Ὅτι γὰρ τὸ βάπτισμα αὐτῶν ἀλλότριον, καὶ ἀμέτοχόν ἐστι τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριτος ἐκ τῆν αὐτῶν κακοδοξίαν, καὶ οὕτε ὁ Σατανᾶς ἐξ αὐτῶν ἐκβάλλεται καὶ διώκεται διὰ τοῦ βαπτίσματος αὐτῶν, οὕτε τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἰσοικίζεται, ὅπλον ἐν-

³⁹ Psal. v, 10, 11. ⁴⁰ Psal. xxxv, 4. ⁴¹ Psal. li, 6. ⁴² Psal. lxxii,

τεῦθεν· οὐ γὰρ μόνον οἱ λαϊκοὶ αὐτῶν καὶ ἰδιῶται· Ἄ *Manichæorum perfidiam, ac execrandam vitæ pri-*
 ἀλλὰ καὶ οἱ ἐκλεκτοὶ αὐτῶν ἐπίσκοποι, καὶ ἱερεῖς· *stinam rationem, revertantur. Siquidem enim Spi-*
 μᾶλλον δὲ ἐπίσκοποι καὶ ἀνέροισι, ἅμα τῷ πλησιάζει, ἢ τῷ ἀγιάσαι (56) αὐτοῖς τοῖς Μανιχαίοις, πα- *ritus sancti gratia per eorum baptismum aut manuum*
 ραιυτικά τὸν ψευδοχριστιανισμόν αὐτῶν καταλιμπά- *impositionem in ipsis induceretur ac inhabitaret,*
 νοντας, καὶ παντελῶς ἀρνούμενοι, εἰς τὴν τῶν Μα- *non sic facile ad Christi absolutam negationem ver-*
 νιχαίων ἀπιστίαν, καὶ βδελυρὰν διαγωγὴν ἐπιστρέ- *terentur, muniente ac tutante, quæ in eis gratia*
 φρουσιν. Εἰ γὰρ ἡ χάρις τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διὰ *habitaret. Donet Deus ut omnes nos, eorum nugas*
 τοῦ βαπτίσματος αὐτῶν, ἢ διὰ χειροθεσίας ἐν αὐτοῖς *ac errores vitemus, ut in futuro quoque ævo liberari*
 εἰσφικίζετο καὶ κατεσκήνου, οὐκ ἂν οὕτω βῆδω; εἰς *eontingat ab æternis suppliciis, quæ sunt illis re-*
 τελείαν ἀρνησιν τοῦ Χριστοῦ ἐτρέποντο, ὑπὸ τῆς *posita : gratia ac benignitate Christi veri Dei nostri,*
 κατοικούσης ἐν αὐτοῖς χάριτος φρουρούμενοι. Γέ- *cum quo Patri gloria, una cum sancto ac vivifico*
 νοιτο δὲ πάντας ἡμᾶς ἀποφυγεῖν τῆς ἐκείνων φλυαρίας τε καὶ κακοδοξίας, ἵνα καὶ τῷ μέλλοντι αἰῶνι *Spiritu, nunc et semper.*
 βυσθῶμεν τῶν αἰώνιων κολάσεων τῶν ἐκείνοις ἡτοίμασμένων, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ Χριστοῦ τοῦ *αἰῶνι*
 ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα ἅμα τῷ ἁγίῳ, καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ.

(56) *Lege αὐτοὺς τοὺς Μανιχαίους. Melius, ἐγγιάσαι.*

ΛΟΓΟΣ ΣΤΗΛΙΤΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥ ΙΣΑΑΚ,

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΚΑΚΟΔΟΞΩΝ ΑΡΜΕΝΙΩΝ ΚΑΙ ΑΙΡΕΤΙΚΩΝ,

Καὶ διὰ πόσαι αἰρέσεις εἰσι τῶν αὐτῶν σκοτεινῶν περὶ τὸ φῶς Ἀρμενίων.

SANCTI ISAACI ORATIO INVECTIVA,

ADVERSUS MALE SENTIENTES AC HÆRETICOS ARMENIOS :

Ac quotnam cæci illi circa lumen hæreses habeant.

Α'. (57) Ὅτι ἡ τοῦ Θεοῦ πρόνοια προσέταξε τὸν *B*
 κορυφαῖον Πέτρον, γενέσθαι ἀλιεῖα ἀνθρώπων· τότε *Petrum fieri jussit piscatorem hominum, ejus tunc*
 ἡ προσευχὴ αὐτοῦ γέγονεν ἀγκιστρον, πρὸς τὸ *oratio hamus facta est, quo is omnes ad salutem*
 ἀνελάσαι καὶ ζωγρῆσαι ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς ἀπιστίας, *ab infidelitatis profundo extraheret ac piscaretur.*
 πρὸς σωτηρίαν πάντας. Καὶ δὴ βυθεῖ τὸν νοῦν εἰς *Ac sane animum mergit in putrida profunda ac*
 τὰ βάθη τὰ σσηπωμένα καὶ βερυπωμένα, καὶ δια- *sordida, latentesque draconum aquas, nimirum Si-*
 φωλεύοντα τῶν δρακόντων τὰ ὕδατα· λέγω δὲ, Σί- *monis Magi, ejusque discipulos divinæ adjunxit*
 μωνος τοῦ Μάγου· καὶ τῇ θεοσόφῳ διδασκαλίᾳ *doctrinæ; qui et ipsi ejusdem summi principis di-*
 προσέφερε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ γεγονάσι μα- *scipuli evasere : tumque Petrus ex suis discipulis,*
 θηται τοῦ αὐτοῦ πρωτοκορυφαίου Πέτρου· καὶ τότε *occultam ac tenebris obsitam doctrinam Simonis*
 ἤρξατο ὁ Πέτρος ἐξ αὐτοῦ τῶν μαθητῶν, σαφέστε- *Magi, dilucidius accuratiusque discere cœpit. Sed*
 ρον καὶ ἀκριδέστερον μαθεῖν τὴν κεκαλυμμένην καὶ *et magno Paulo, cœlesti illi homini, ac terrestri*
 ζωφώδη διδαχὴν τοῦ πονηροῦ Σίμωνος τοῦ Μάγου. *angelo, cum Dei clementiæ placuit, ut ad agnitio-*
 Ἄλλὰ καὶ ὁ Μέγας Παῦλος, ὁ οὐράνιος; ἄνθρωπος καὶ *nem veritatis vocaret, apparuit in via Salvator,*
 ἐπίγειος ἄγγελος, ὅτε ἠβουλήθη ἡ τοῦ Θεοῦ φιλαν- *corporaliumque oculorum cæcitate, magno suo*
 θρωπία καλέσαι αὐτὸν εἰς ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας, *lumeni admovit, ac usque ad tertium cœlum evexit,*
 ἐν τῇ ὁδῷ ὤφθη ὁ Σωτὴρ, τῇ πηρώσει τῶν σωματι- *isque spiritalibus oculis spectator ipse paradisi*
 κῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, καὶ τῷ μεγάλῳ φωτὶ προσοικειώσας *factus, qui olim persecutor et conviciator Ecclesiæ*
 αὐτὸν, καὶ εἰς τρίτου οὐρανοῦ ἀναβιβάσας *esset, mox prædicator ac veritatis doctor, genti-*
 αὐτὸν, καὶ τοῖς νεροῖς ὀφθαλμοῖς αὐτόπτης τοῦ *liumque sacrificiis addictorum cultus veitior, ac*
 παραδείσου γέγονε, καὶ ὁ ποτὲ διώκτης καὶ λοιδορὸς *Evangelii portitor evasit : ut ira gravi turbata He-*
 τῆς Ἐκκλησίας, αὐτίκα κήρυξ, καὶ διδάσκαλος γέ- *bræorum Synagoga iuret consilium, dolo interfi-*
 γωνε τῆς ἀληθείας, καὶ τῆς τῶν κτιστοῦτων Ἑλλή-

(57) *Lege ὅτα.*

sermonis prolixitatem vitantes, viro idiota ac peccatore memetipso commonui, qui ab impiis hæreticis persecutiones multas ac pericula sustinui. δόλου θανατώσαι τὸν Παῦλον. Καὶ ἰδοὺ τί ὑπεμνήσαμεν βραχεὶ τοῦτ᾽ ἰδίῳ λόγῳ, ἐκφευξάμενοι τὴν πολυλογίαν, ὑπὲρ ἀνδρὸς ἰδιώτου καὶ ἀμαρτωλοῦ, ὅστις ἀθέων αἰρετικῶν.

II. Etenim natus sum ac educatus in medio hæreticorum ac impiorum, in eorum omnibus doctrinis eruditus, valdeque injuriosus ac adversarius Christianorumque ac orthodoxorum religionem ludibrio habens. Enimvero divina clementia, sanctorum intercessionibus, multis hactenus modis, Christianos ab impiorum errore extraxit, atque scientiæ veritatis luminis admovit. Misericordia vero in meam quoque motus humilitatem, non quia dignus essem, sed propter suam misericordiam, mentis meæ aperuit oculos ac intelligentiam, ut quod pejus esset, a meliori discernere, ac impias hæreticorum traditiones flocci penderem, malaque ac execranda eorum acta, a Christianorum ac orthodoxorum ille separarem: cœpique prædicare, eque Scripturis divinitus inspiratis, quæ ab hæreticis dogmata occulta essent ac ignota, divulgare. Quamobrem apud omnes, res meæ percrebuerunt: quamque olim ad eos dilectionem et amicitiam habebam, in inimicitiam cessit et odium ac maximam pugnam: adeoque cogentes consilium, semel et iterum, tertioque, in eam, cum Armeniorum episcopis, et presbyteris, ac reliqua plebe, sententiam inierunt, ut me interficerent. Dicebant enim cum qui me traderet ac occideret, peccatorum veniam percepturum, utque meus sanguis super eos esset, ac filios eorum. Tum vero scriptam multæ sententiam, ac plenam ira in hæc verba miserunt: « Nullam prorsus sacris operandi potestatem habes, eo quod ab Armeniorum te religione separaveris. » At ego multo gaudio ad eos rescripsi: « Nedum sacerdotium, quod non habui, repudio: verum etiam episcopos, ac religionem vestram detestor ac devoveo. Idcirco ad inculpatam ac veram fidem confugi, atque ad sanctissimam metropolim recurri: ac amodo detector, valdeque execrandas ac multas hæreses vestras traducere ac palam facere cupio. »

III. Aliæ enim eorum hæreses manifestæ sunt, aliæ occultæ, quarum ego cum illis una socius ac particeps fui. Nunc vero præsentis scripto, illorum ejusmodi hæreses declaravi: singulis vocibus per tres testificans, rogo per eos, ac commoneo sanctos, ac a Deo affatos auditores, ut ex iis accuratius perspiciant, quo digni sint honore qui ista sapiunt: utque execrandæ illorum hæreses fugiendæ sint: siquidem scribit Magnus Moyses: *Videte ne qua radix amaritudinis sursum germinans, et per eam inveniunt multos* ⁴¹. Nam et Esau fornicator ac profana

⁴¹ Deut. xxix, 23; Hebr. xii, 15.

(58) Deest Εὐαγγελίου, ἢ τι τοιοῦτο.

ων ὀρθοκείας κωλυτής, καὶ (58) πορθρευτής γέγονεν· ὥστε διαταραχθέντων μετ' ὀργῆς σφοδρᾶς ἢ τῶν Ἑβραίων συναγωγῇ, συμβουλευσαμένη μετὰ πολλοὺς διωγμοὺς καὶ κινδύνους ὑπέστην παρὰ τῶν

B'. Ἐγεννήθη γὰρ καὶ ἀνετράφη ἐν μέσῳ τῶν αἰρετικῶν καὶ ἀθέων, καὶ διδασχθεὶς ἐν πάσαις ταῖς διδασκαλαῖς αὐτῶν, καὶ σφόδρα ὕβριστής καὶ ἀντιτασσόμενος, καὶ λοιδορῶν τὴν τῶν Χριστιανῶν καὶ ὀρθοδόξων θρησκείαν. Ἄλλ' ἢ τοῦ θεοῦ φιλανθρωπία, διὰ πρεσβειῶν τῶν ἁγίων, μέχρι τοῦ παρόντος, πολυτρόπως ἀνείλκυσε, τοὺς Χριστιανούς ἐκ τῆς τῶν ἀθέων πλάνης, καὶ πρὸς τὸ φῶς τῆς γνώσεως τῆς ἀληθείας προσέφερε. Σπλαγχνισθεὶς δὲ καὶ ἐπὶ τὴν ἐμὴν ταπεινώσιν, καὶ οὐχὶ διὰ τὸ εἶναι με ἄξιον, ἀλλὰ διὰ τὴν αὐτοῦ εὐσπλαγγίαν, καὶ διανοίξας τὰ τοῦ νοῦς μου δυμματα, καὶ τὴν διάνοιαν, τοῦ διακρίναι τὸ χεῖρον ἀπὸ τοῦ κρείττονος, καὶ διαφραυλώσαι τὰς τῶν αἰρετικῶν ἀθέους παραδόσεις, καὶ διαχωρῆσαι τὰς πονηρὰς καὶ βδελυκτὰς αὐτῶν πράξεις, ἐκ τῆς τῶν Χριστιανῶν καὶ ὀρθοδόξων πίστεως· καὶ ἡρξάμην κηρύττειν, καὶ διαλαλεῖν ἐκ τῶν θεοπνευστων Γραφῶν, τὰ παρὰ τῶν αἰρετικῶν κεκαλυμμένα καὶ ἀγνωσώμενα δόγματα. Ὅστις διελαλήθη τὰ περὶ ἐμοῦ ἐπὶ πᾶσι· καὶ ἡ πρῶν ἀγάπη καὶ συμπιλία, ἣν εἶχον πρὸς αὐτοὺς, μετετρέπη εἰς ἐχθρὰν καὶ μῖσος, καὶ εἰς τελείαν μάχην, ὥστε συνεδριάσαντες, καὶ ἅπαξ καὶ δις, καὶ τρίς, καὶ συμβουλευσάμενοι μετὰ τῶν Ἀρμενίων ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων, καὶ τοῦ λοιποῦ λαοῦ, τοῦ θανατώσαι με. Ἐλέγον γὰρ, ὅτι ὁ ἔχειρίσας αὐτὸν καὶ θανατώσας, συγχωρηθήσονται αὐτῷ αἱ ἁμαρτίαι αὐτοῦ· καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. Μετὰ δὲ ταῦτα γραφὰς ἐπιτιμιῶν, καὶ ὀργῆς μεγάλης ἐστειλαν πρὸς ἡμᾶς, ὅτι « Οὐκ ἔχεις ἐξουσίαν ὡς ἱεροῦργῆσαι, ἐπὶ ἀπέσχας σεαυτὸν τῆς Ἀρμενίᾳ ὀρθοκείας. » Ἐγὼ δὲ μετὰ χαρᾶς μεγάλης ἀντίγραφα αὐτοῖς· ὅτι « Οὐ μόνον τὴν ἱερωσύνην ἣν οὐκ εἶχον παραιτούμαι· ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐπισκόπους καὶ τὴν θρησκείαν ὑμῶν βδελύττομαι καὶ ἀναθεματίζω· διὰ τοῦτο προσέφυγον τῇ ἀμωμῆτι καὶ ἀληθινῇ πίστει, καὶ πρὸς τὴν ἁγιωτάτην μητρόπολιν ἀνέδραμον· καὶ ἐκ τότε τέρπομαι, καὶ πάνυ ποθῶ τοῦ στηλιτεῦσαι, καὶ κατάδηλα ποιῆσαι ἐπὶ πᾶσι, τὰς βδελυρὰς καὶ πολλὰς ὑμῶν αἰρέσεις.

D. Ἄλλαι γὰρ εἰσι φανεραὶ τὰ περὶ αὐτῶν, καὶ ἄλλαι εἰσι κεκαλυμμένα· ἅπερ καὶ γὰρ αὐτοῖς συνεκινώνουν· καὶ ἰδοὺ διὰ τῆς παρουσίας ἡμῶν γραφῆς, ἐφάνερωσα τὰς αὐτῶν αἰρέσεις, καὶ ἐκάστη λέξει διὰ τριῶν μαρτύρων, πεύθω μετ' αὐτοῦ καὶ ὑπομνήσκω τοὺς ἁγίους καὶ θεοφόρους ἀκροατὰς, ὅπως ἐξ αὐτῶν ἀκριθέστερον μάθωσι, ποίας τιμῆς εἰσιν ἄξιοι: οἱ ταῦτα φρονούντες· καὶ πῶς δεῖ ἐκφεύγειν αὐτῶν τὰς βδελυρὰς αἰρέσεις. Ἐπεὶ ὁ μέγας Μωϋσῆς γράφει· *Βλέπετε μὴ τις ρίζα πικρίας (59) ἀφνειῶσα, καὶ δι' αὐτῆς πολλοὺς καταστρέψωσιν.*

(59) Forte ἀνω φύουσα.

Ἐπεὶ καὶ ὁ Ἡσυχὸς πόρνος καὶ βδελυρὸς ἐκλήθη, καὶ A διεχωρίσθη ἐκ τῶν ἱερῶν φυλῶν, ἃς ἐδέξατο ὁ Θεὸς εἰς κληρονομίαν ἑαυτοῦ· ὅτι διὰ μιᾶς βρώσεως παρέδωκε τὴν πρωτοκυρίαν αὐτοῦ· πόσῳ μᾶλλον βδελυκτότεροι τυγχάνουσιν, οἱ τῆς ἀποστολικῆς καὶ καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀλλοτριωθέντες, καὶ ξένοι γεόμενοι τῆς ἀμωμῆτου πίστεως, ἅμα τῶν ἁγίων καὶ ἀποστολικῶν θρόνων. Καὶ Ἰωνάθαν (60) ἄγνων παρέβη τὴν ἐντολὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Σαοὺλ ἐν καιρῷ παρατάξεως διὰ βραχυτάτης βρώσεως, ψῆφον θανάτου ἐδέξατο. Τί ἂν εἴποιμι περὶ τῶν τοιούτων, οἱ τῶν ἁγίων ἀποστόλων, καὶ τῶν θείων Πατέρων ἐντολῶν παραβάται, καὶ τὰ τῶν Ἑβραίων φρονοῦντων. Καὶ ὁ Δαβὶδ ὁ προφήτης διὰ τὸ ἀπογράψασθαι τὰς ὑπ' αὐτοῦ βασιλείας, ἔργῳ Θεοῦ ἐπεσπάσατο, καὶ ἔδωκε μήκοντα χιλιάδες ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἀπέθανον· πολλῶν B μᾶλλον θάνατον ψυχῶν εἰργάσαντο, οἱ τὰ ζιζάνια τῶν θεομάχων Ἑβραίων διασπείραντες, ἐπὶ τοσούτου λαοῦ καὶ δήμου· ἐπεὶ καὶ ὁ μέγας Παῦλος λέγει· ἔτι Αἰρετικὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν, καὶ δευτέρων νοθεύσας παραίτου. Καὶ ὁ Ἡσαΐας φησὶν· Ἐξέλθετε καὶ διαμακρύνθητε διαμέσον αὐτῶν, καὶ ἀκαθάρτων μὴ ἀπτεσθε. Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ ἠρξάμην κτηρῦτειν. ἐν ἧ ἑκάστη λέξει.

α'. Αἵρεσις τῶν Ἀρμενίων.

Δ'. Ὅτι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὁμολογοῦσι, μίαν φύσιν, καὶ μίαν θέλησιν, καὶ μίαν ἐνέργειαν ἔχειν, ὃ ἐστὶ δόγμα Σεργίου, Πύρρου, καὶ Παύλου, οὓς ἡ ἁγία Σ' σύνοδος ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει γενομένη τῶν ῥο' θεοφύρων Πατέρων ἀνεθεμάτισεν ἐπὶ βασιλείας Κωνσταντίνου. Ἐλέγχει δὲ τοὺς τοιούτους Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, λέγων· « Πιστεύω τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐν δύο φύσεσι, πνεῦμα καὶ σάρκα· παθητὸν καὶ ἀπαθῆ· » καὶ Κύριλλος λέγει· « Ὁ εἰς ἔπαρχε καὶ τέθηκε· καὶ ὁ εἰς ἀπαθῆ καὶ ἀθάνατος διέμεινε. » Λέγει δὲ Ἐφραίμ· « Αἱ μὲν δύο φύσεις εἰς ἓν συνῆλον· ἀλλ' ἡ θεότης οὐ μετετρέπη εἰς σάρκα· καὶ τὴν σάρκα λαθῶν οὐκ ἐγένετο προσθήκη εἰς τὴν θεότητα. »

β'. Αἵρεσις.

Γ'. Ὅτι εἰς τὴν δοξολογίαν σφάλουσι καὶ εἰς τὴν τρισάγιον βάλουσι τὸν σταυρωθέντα, καὶ εἰς θεοπάσχεται, ὃ ὁ δόλιος Πέτρος ἐδογματίσει, καὶ ἔχει κατάραν ἐκ τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν. Γράφουσι D γάρ, ὅτι « Ἀνάθεμα τὸν λέγοντα τὸν Πατέρα σταυρωθέντα, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παθόντα. » Εὐσέβιος λέγει· « Περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος οὕτω νοούμεν, καθότι καὶ τὰ Σεραφίμ δοξάζουσιν· Ἄγιος, Ἄγιος, Ἄγιος, Κύριος Σαβαώθ. » Γρηγόριος ὁ Θεολόγος λέγει οὕτω· « Καὶ τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, ἃ καὶ τὰ Σεραφίμ (61) ἀποκαλύπτουσιν εἰς τὴν Τρισάγιον δοξολογίαν, ἐν μιᾷ θεότητι. »

ς'. Καὶ ἂν προφασίζωνται (62) οὗτοι εἰς τὴν τοῦ

⁶⁰ Tit. III, 10. ⁶² Isa. LII, 11.

(60) Deest ὅτι.

(61) Lvg. ex Greg. συγκαλύπτ.

(62) Lvg. ὅτι.

nus appellatus est, atque a duodecim tribuum, quas Deus ad hæreditatem elegisset, sorte abdicatus, quod propter unam escam primitiva sua tradiderit; quanto magis profani ac odio prosequendi, qui ab apostolica atque catholica Ecclesia facti alieni, ac extranei ab inculcata fide, a sanctis et apostolicis thronis pariter defecerunt? Jonathas quoque, ignorantia transgressus patris præceptum sub ipsum prælii tempus gustato modico melle, mortis sententiam excepit. Quid vero de talibus dixerim, qui sanctorum apostolorum, ac divinorum Patrum mandata transgrediantur, ac sapiant quæ sunt Hebræorum? David item propheta, subjectos imperio populi describens, Dei iram attraxit inaque die septuaginta hominum millia morte sublata sunt: potiori jure animabus mortem consciverunt, qui adversantium Deo Hebræorum zizania, in tanto populo ac plebe seminarunt. Quando etiam magnus Paulus ait: *Hæreticum hominem post unam et secundam correctionem devota* ⁶⁴. Isaias quoque dicit: *Exite, ac procul recedite de medio eorum, et immunda nolite tangere* ⁶⁵. En vero unaquaque hac sententia prædicare cœpi.

1. Hæresis Armeniorum.

IV. Dei Filium continentur unam naturam, et unam voluntatem, unamque habere operationem, quæ est doctrina Sergii, Pyrrhi et Pauli, quos sancta sexta synodus Constantinopoli celebrata centum septuaginta a Deo assessorum Patrum, impetrante Constantino devovit. Sic autem sapienter arguit Gregorius Theologus dicens: « Credo Dei Filium in duabus naturis, spiritum et carnem; passibilem et impassibilem. (63) » Cyrillus quoque ait: « Unus passus est atque mortuus, unusque idem impassibilis permansit, ac immortalis. » Sed et Ephrem ait: « Duæ quidem naturæ in unum convenerunt; verum Deitas haudquaquam uniatæ est in carnem: assumptaque carne, nulla deitati facta accessio est. »

2. Hæresis.

V. Errant in divina laudatione, atque in hynno Trisagion adjiciunt: *Qui crucifixus es*, suntque Theopaschitæ, quam hæresim docuit versutus Petrus, ac execrantur a Deo inspiratæ Scripturæ. Scribunt enim: « Anathema si quis Patrem crucifixum, ac Spiritum sanctum passibilem dixerit (64). » Ait Eusebius: « De sancta Trinitate sic intelligimus, uti Seraphim glorificant: *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth.* » Gregorius Theologus ita ait: « Sancta quoque sanctorum, quæ et Seraphim obtegent in Trisagii laudatione, in una deitate (65).

VI. Sin autem prætendant, in Filii appellationem

(63) Orat. 41.

(64) S. Felix, Epist. 44 et alii.

(65) Orat. 38.

referre, Sabelliani sunt, nec tres personas credunt, A Deitatem. Alienas enim hæreses sibi vindicant. Atqui non laudant, qui laudent solum Filium. Ignorant enim majus hoc dehonestamentum esse, non honorem. Alii autem excusant, referre quidem trinum sanctitatem in Deitatem : at vocem : *Qui crucifixus est*, referre in Filium. Hi porro in Nestorii errore versantur, ac sanctam Trinitatem, quæ rinitatem consistuntur.

3. Hæresis.

VII. Tres illi cruces conjungunt, ac duas quidem æquali figura ac longitudine faciunt ; tertiam vero, minorem ac exsiliosem ; easque, sanctam Trinitatem appellant. Ea porro res grandes duas hæreses continet : una, quia sancta Triuitas non est figuranda in materia, ac rebus quæ in terra visibiles sunt ; altera, quod sanctæ Trinitatis personam unam minorem consteantur.

4. Hæresis.

VIII. Alieni sunt a sanctis quatuor, ac apostolicis thronis, nec habent ordinationem ; siquidem sanctorum Patrum scita transgressi sunt, habentque scriptam eorum reprehensionem, ac quotidie legunt in ipsorum libris. Nam Gregorius Magnæ Armeniæ episcopus, ordinationem accepit in Cæsarea urbe. Cum ergo magnus pontifex Leontius malignam Armeniorum mentem perspectam haberet, per litteras significavit Tiridatæ regi, in hæc verba : « A me sacerdotium accepistis ; maneat ergo meæ sedi inconcussum jus ordinationis in vestra metropoli. » Accepitque validum ac firmum rescriptum hujus tenoris : « Hujus rei sponsores exhibemus dexteram Excelsi, ac pretiosam crucem, in qua Christus extensus fuit, nec non baptismum, in quo sumus baptizati, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, ac mortis omnium sanctorum, qui sunt mortui pro Christo, fore ut inconcussi perseveremus, ac seruemus tuum mandatum. » Armenii nihilominus spretores facti sunt, violatoresque ac transgressores sacramenti hujus.

5. Hæresis.

IX. Errant in sua missa, nec habent sacrificium mysticum, quod dixit Christus : *Afferte vitulum saginatum, occidite, et manducantes epulemur* ⁶⁶. In quæ verba ait Chrysostomus : « Sanctus Pater, qui vult mysticam hostiam : Sanctus Filius, qui semper occiditur, nec tamen consumitur : Sanctus Spiritus sanctus, qui sacrificium consummat ac perficit (67). » Gregorius quoque Theologus : « Idcirco, ait, agnus Jesus Christus appellatur, propter lenitatem, veterisque nuditatis indumentum. Quapropter etiam victima mysticæ mensæ apposita, indumentum nobis est : incorruptionis, ac tunica castitatis (68). »

⁶⁶ Luc. xv, 23.

(66) Forte τῆς θεσμοθεσίας.

(67) Homil. de Prodigio.

Υίου· προσηγορίαν ἀναφέροντες· τὰ τοῦ Σαβελλίου φρονούσι, καὶ οὐ πιστεύουσι τρία πρόσωπα τῆν θεότητα· ἄλλοτριόφρονες γὰρ εἰσι, καὶ τοὶ μὴ δοξάζουσι τὸν Υἱὸν δοξάζειν μόνον· ἀγνοοῦσι γὰρ ὅτι· ἡ ἀτιμία μείζων ἐστὶ τοῦτο, καὶ οὐχί τιμή. Ἄλλοι δὲ προφασιζονται, ὅτι τὸν μὲν τρισάγον, εἰς τὴν θεότητα λέγοντες· τὸν δὲ Σταυρωθέντα, εἰς τὸν Υἱὸν ἀναφέρουσι. Οὗτοι τὰ τοῦ Νεστορίου φρονούσι καὶ τῆν ἁγίαν Τριάδα, τετράδα ἑμολογοῦσιν.

γ. Αἵρεσις.

Z'. Ὅτι γ' σταυρούς συζευγνύουσι· καὶ τοὺς μὲν δύο ἰσότυπα, καὶ ἰσόμηκα ποιοῦσι· τὸν ἕτερον, ἑλαττον καὶ σμικρότερον· καὶ ὀνομάζουσι τοὺτους, ἁγίαν Τριάδα. Τοῦτο τὸ ἔργον ἔχει μεγάλας αἱρέσεις· δύο· μία μὲν, ὅτι τὴν ἁγίαν Τριάδα, οὐ χρῆεἰ· ὑλικὴν χαρακτηρίζει, καὶ φανεροῦσιν ὑπόστασιν ἐπὶ γῆς· ἕτερον δὲ τῆς ἁγίας Τριάδος· ἑλαττον ἑμολογοῦσιν.

δ. Αἵρεσις.

H'. Ὅτι τῶν τεσσάρων καὶ ἀποστολικῶν θρόνων ἄλλοτριοὶ εἰσι, καὶ χειροτονίαν οὐκ ἔχουσι· ἐπὶ παράβαται γεγόνασι (66) ταῖς τῶν ἁγίων Πατέρων θεσμοθεσίαις, καὶ τὴν ἐλεγχον αὐτῶν ἐγγράφως ἔχουσι, καὶ ἐν ταῖς βίβλοις αὐτῶν καθελκίστην ἀναγινώσκουσι. Γρηγόριος· ὁ τῆς μεγάλης Ἀρμενίας ἐδέξατο τὴν χειροτονίαν ἐν Καισαρείᾳ πόλει. Εἰδὼς τοίνυν ὁ μέγας ἀρχιερεὺς Λεόντιος τὴν κακότεχνον γνώμην αὐτῶν, διὰ γραφῆς ἐδήλωσε τῷ βασιλεῖ Τηριδάτῃ, ὅτι· « Τὴν ἱερωσύνην ἐδέξασθε παρ' ἐμοῦ, καὶ τοῦ θρόνου μου ἀπαρασάλευτος μενέτω ἡ χειροτονία εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς ἁγιωτάτην μητρόπολιν. » Καὶ ἰσχυρὰν καὶ βεβαίαν ἀντιγραφὴν ἐδέξατο περιέχουσαν οὕτως· ὅτι· « Ἐγγυητὰς τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως παραθῶμεν τὴν δεξιὰν τοῦ Ὑψίστου, καὶ τὸν τίμιον σταυρὸν, ἐν ᾧ ἐτάθη Χριστὸς, καὶ βάπτισμα εἰς ὃ βαπτίσμεθα, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ τοῦ θανάτου πάντων τῶν ἁγίων διὰ Χριστὸν παθόντων, ὅτι ἀπαρασάλευτον ἐπιμένομεν καὶ φυλάξομεν τῆσθι προστάξει. » Καὶ αὐτοὶ καταρρονηταί, καὶ ὑβρισταὶ γεγόνασι, καὶ παραβάται τοῦ μυστηρίου τοῦτου.

ε'. Αἵρεσις.

Θ'. Σφάλλουσιν ἐν τῇ λειτουργίᾳ αὐτῶν, καὶ οὐκ ἔχουσι τὴν μυστικὴν θυσίαν, ἣν εἶπεν ὁ Χριστὸς· *Ἐνέγκατε τὸν μόσχον τὸν σιτευτὸν· θύσατε, καὶ φαγόντες εὐφρανθήμεν*. Ὁ Χρυσόστομος λέγει· ἅγιος ὁ Πατὴρ, ὁ θελητῆς τῆς μυστικῆς θυσίας· Ἄγιος ὁ Υἱὸς, ἀπὸ θυόμενος, καὶ μὴ δαπανώμενος· ἅγιον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τελεσιουργὸν τῆς θυσίας· καὶ Γρηγόριος ὁ θεολόγος λέγει· « Διὰ τοῦτε ἀμνὸς προσαγορεύεται Ἰησοῦς Χριστὸς, διὰ τὸ πρῶτον, καὶ τὸ ἔνδυμα τῆς πρώτης γυμνώσεως. Διὰ καὶ ἡ παρούσα θυσία τῇ μυστικῇ τραπέζῃ. Ἐνδυμα ἡμῶν ἐστὶν ἀφαιρέσις, καὶ χιτῶν σωφροσύνης. »

(68) Orat. 42.

Αἵρεσις ε'.

Α

Hæresis 6.

Γ Τὸ ἄζυμον, τὴν νεκρὰν θυσίαν, ἀναισχύοντες· προσώπων περιστᾶσιν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν Ἑβραίων· διὸ ὁ Παῦλος πολυτρόπως γράφει πρὸς Κορινθίους, οὕτως· *Μικρὰ ζύμη, ὅλην τὸν σῦρον ζυμοῖ*. Καὶ πάλιν λέγει· *Ἐὰν ἡ πρώτη ἄσπιλος ᾖ, τὸ δεύτερον χωρὸν οὐκ ἔσχεν*. Καὶ πρὸς Γαλάτας γράφει, ὅτι· *Ἐκατήρηθη ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, ὅσοι ἐν νόμῳ δικαιοῦνται, καὶ ἐξέπεσον τῆς χάριτος*. Καὶ πάλιν λέγει· *Ἐάν τις θελήσει ποιῆσαι ἐκ τοῦ νόμου, ἐπικατάρατός ἐστιν ἐάν μὴ ποιῆσῃ πάντα*. Καὶ ὁ Σωτὴρ ἐν τῷ ὑπερέφω τὸν μυστικὸν δεῖπνον ὅτε ἤθελε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἀποκαλύψαι, οὐκ ἐν ἄζυμῳ, ἀλλ' ἐν ἄρτι τελείῳ· ὅτι οὐκ ἦν κενὸς ἄζυμων κατὰ τὸν νόμον τῶν Ἑβραίων· ἐπεὶ καὶ τὸ μυστήριον τοῦτο πρὸ τοῦ Πάσχα ἦν, καθὼς καὶ ὁ μέγας Ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστὴς λέγει· *Πρὸ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα*. Καὶ πάλιν λέγει· *Τῇ ἐπαύριον ἄγουσι τὸν Ἰησοῦν ἀπὸ Καϊάφα εἰς τὸ πραιτώριον· ἵνα μὴ μιανθῶσιν, ἀλλ' ἵνα φάγωσι τὸ Πάσχα*.

Αἵρεσις ζ'.

ΙΑ'. Ὅτι ὕδωρ εἰς τὸν οἶνον οὐ βάλλουσιν εἰς τὰ θεῖα μυστήρια· καὶ περὶ τούτου ὁ ἀπόστολος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος γράφει· ὅτι· *Οὗτός ἐστιν ὁ ἐλθὼν ἐν πνεύματι, καὶ αἵματι, καὶ ὕδατι*. Καὶ γὰρ ταῦτα τὰ τρία εἰς ἓν εἰσι. Καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος λέγει, ὅτι ἐξηλθεν ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Κυρίου αἷμα καὶ ὕδωρ· ἢ τὸ μὲν ὡς ἀνθρώπινως· τὸ δὲ, ὑπὲρ ἀνθρώπων. ἢ Καὶ Ἐπιφάνιος λέγει· ἢ *Ἐξηλθεν αἷμα, ὡς ἀπὸ τελείου ἀνθρώπου, (69) τοῦ δὲ περισεύματος τοῦ ὕδατος, τὴν καθαρότητα (70) τοῦ ὕδατος, ἐδήλωσεν, ἐπειδὴ ὁ σταυρὸς· τράπεζα ἐκλήθη· καὶ ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου ἄρτος· ζωῆς*. Ὁμοίως καὶ τὸ αἷμα, καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ἐκχυθὲν, πόμα ζωῆς. ἢ Καὶ ἰδοὺ ἐάν τὸ ὕδωρ τὸ μυστήριον τῆς θεότητος ἔχει, λοιπὸν ἡ θεῖα λειτουργία ἀνευ ὕδατος, ψιλοῦ ἀνθρώπου σημαίνει σῶμα.

Αἵρεσις η'.

ΙΒ'. Ὅτι ἀνευ ἄλατος ἔχουσι τὸν ἄρτον· καὶ οὐκ ἀκούεις τοῦ Σωτῆρος λέγοντος τοῖς μαθηταῖς, ὅτι· *Ῥγεῖς ἐστέ τὸ ἄλας τοῦ κόσμου*· καὶ πάλιν λέγει· ὅτι· *Πᾶν εἶδος τὸ ἄλας ἀρτύει*. Ὁ δὲ μακάριος Ἰωβ λέγει· *Μὴ ποτε βρωθήσεται ἄρτος ἀνευ ἄλατος*· Πᾶσαν ἀρρώστιαν ἐπιφέρει τοῖς βεβρωκόσι. Καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος λέγει· ὅτι· *Εἰς πᾶσαν ὑμῶν λειτουργίαν ἄλας· ἐπιβάλετε*.

Αἵρεσις θ'.

ΙΓ'. Ὅτι (71) ὁ εὐαγγελισμὸς τῆς ὑπεραγίας· Θεοτόκου οὐ γινώσκουσι, τὴν πρώτην ἑορτὴν, καὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν τὸ κεφάλαιον· καὶ Γρηγόριος ὁ Θαυματουργὸς λέγει, ὅτι· *Πᾶσαν ἑορτὴν, καὶ δοξολογίαν ὡς θυσίας καὶ ὀλοκαυτώσεις προσφέρετε τῷ*

X. Azymum, mortuam hostiam impudenti facie in conspectu Dei juxta Hebræorum traditionem sistant. Quamobrem Paulus multimode scribit ad Corinthios In hunc modum: *Modicum fermentum totam massam fermentat* 69. Ac rursus ait: *Si primum culpa vacasset, secundum locum non habuisset* 70. Ad Galatas quoque scribit evacuatus esse a Christo omnes, qui in lege justificantur, ac excidisse a gratia 71. Atque iterum, si quis unum quid de lege voluerit facere, maledictum esse, nisi omnia fecerit 72. Salvator quoque dum in cœnaculo cœnam mysticam vellet apostolis revelare, non in azymo fecit, sed in pane perfecto: siquidem non erat Azymorum tempus juxta legem Hebræorum. B Nam etiam mysterium hoc ante Pascha fuit, quemadmodum magnus quoque Joannes evangelista ait: *Ante diem festum Paschæ* 73. Ac rursus ait: *In crastinum adducunt Jesum a Caipha ad prætorium, ut non contaminarentur, sed manducarent Pascha* 74.

Hæresis 7.

XI. Aquam in vinum in divinis mysteriis non mittunt. De hoc scribit apostolus Joannes Theologus: *Ipsæ est, qui venit in spiritu, et sanguine, et aqua. Nam hæc tria ad unum sunt* 75. Gregorius quoque Theologus ait, exisse e latere Domini sanguinem et aquam: *Alterum quidem, tanquam hominis; alterum, ut humana conditione majoris (73)*. Epiphanius item sic ait: *Exivit sanguis, ut a perfecto homine: aquæ autem ex abundantia adjectio, propter ejus elementi puritatem, divinitatem significavit. Crux quippe mensa appellata est; ac Christi caro, panis vitæ: simili quoque ratione, sanguis et aqua, quæ effusa est, potus vitæ*. En ergo, siquidem aqua divinitatis mysterium habet, plane jam divinum sacrificium sine aqua, puri hominis corpus ostendit.

Hæresis 8.

XII. Panem (74) absque sale habent; nec audis Dominum dicentem discipulis: *Vos estis sal mundi* 75. Et iterum ait: *Omnis victima sale salietur* 76. Beatus quoque Job ait: *Numquid comedi potest panis sine sale* 77? Plane morbi omne genus edentibus D facit. Joannes item Chrysostomus dicit: *In omni sacrificio vestro sal immittite*.

Hæresis 9.

XIII. Annuntiationem sanctissimæ Dei Genitricis non noverunt, primam illam solemnitatem, ac nostræ salutis caput. Ait vero Gregorius Thaumaturgus: *Cunctas quidem festorum celebritates ac laudationes, tanquam victimas ac holocausta offertis*

69 I Cor. v, 6. 70 Hebr. viii, 7. 71 Galat. v, 4. 72 Galat. iii, 10; Jac. ii, 10. 73 Joan. iiii, 1. 74 Joan. xviii, 28. 75 I Joan. v, 6. 76 Matth. v, 13. 77 Marc. ix, 48. 78 Job vi, 6.

(69) Forte τὸ δὲ περίσσευμα.

(70) Lege τῆς θεότητος, ἢ διὰ τὴν καθαρότητα τοῦ ὕδατος, τὴν θεότητα.

(71) Τὸν εὐαγγελισμόν.

(73) Orat. 42.

(74) Eucharisticum nempe. Consule Humbertum.

Deo : præcipue autem ac præ omnibus, sanctissimæ A dei Genitricis; illius, inquam, gratia plenæ, ac semper Virginis Mariæ, annuntiationem. » Ac rursus ait : « Si quis salutare festum hoc celebret, maiorem omnibus retributionem ac gratiam apud Deum esse percepturum (75). » Chrysostomus eam laudans solemnitate scribit : « Rursus læta gaudii nuntia : rursus libertatis indicia (76), » etc. In diversis quoque libris liquido festum hoc Hebraica lingua, quinta mensis Nisan, id est, vicesima quinta Martii, indicant.

Hæresis 10.

XIV. Ingrati sunt ac stulti, quod spectat ad Natale Domini. Ac neque Gregorium Theologum attendunt, cum ait : « Christus nascitur, glorificate. » Et iterum ait : « Apparuit enim Christus per Nativitatem, » etc. Ac rursus ait : « Ac quidem paulo post, etiam purgatione mea in Jordane purgari videbis (77), » etc. Quibus verbis ostendit, Domini baptismum postmodum venturum esse. Illi autem traditiones habent, quibus statuitur : « Si quis Christi Natalitia, ac festum Luminum separaverit, maledictus est. » Scribitque iterum in idem mysterium : « Nunc autem partum accipe, ac præsulata : sin minus ut Joannes ex utero, » etc. Et post pauca scribit : « Sit cœlestium et terrenarum virtutum communis celebritas. Nam et illas simul festum agere, ac pari lætitia gestire confido. »

Hæresis 11.

XV. Quinta Januarii Annuntiationem habent; atque id, non quia sanctam Dei Genitricem honore prosequantur, sed quia potius dedecore afficiant. Nam Dominicæ Incarnationis mysteria, certo per annum ordine distributa sunt. Ab Annuntiatione ac Conceptione ad usque Christi diem Natalem, novem menses sunt; ac post octo dies agitur Dominica Circumcisio; post dies autem quadraginta festum Occursus, Domini autem Baptisma, quemadmodum etiam a Deo inspiratæ Scripturæ loquuntur, vi die Januarii. Hæretici vero pridie Luminum, Annuntiationis officium psallunt ac dicunt : *Hodie ex te incarnatus est Dominus ac Deus noster*; eademque die confitentur Christum natum esse, ac Christi Nativitatem psallunt : atque ut videtur, ejusmodi hæresis, Eutychetis ac Severiani hæresi suffragatur, qui dicunt Christum, ceu per canalem, per sanctam Virginem pertransisse, quos etiam devovit synodus Chalcedonensis.

Hæresis 12.

XVI. Non norant sexta Januarii celebrare festum Luminum, nec habent obsequium Baptismi Christi; sed tantum abeunt ad flumen. Confundit autem eos Gregorius Theologus, orat. quæ incipit : « Rursus Jesus meus, et rursus mysterium. » Et post pauca ait : « Initium quidem Christi baptisma habet. »

(72) Forte τῆ πέμπτῃ.

(75) Orat. 2, in Annunt.

(76) Orat. in Annunt. quæ etiam tribuitur Gregor.

Θεῷ· ἐξαιρέτως δὲ παρὰ πάντα, τὸν εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου, τῆς κεχαριτωμένης, καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας. » Καὶ πάλιν λέγει· « Ἐάν τις ταύτην τὴν σωτήριον ἑορτὴν ἐπιτελῆ, πλείονα παρὰ πάντας ἔχει τὴν ἀμοιβὴν, καὶ τὴν χάριν παρὰ Θεῷ. » Ὁ Χρυσόστομος ἐγκωμιάζων τὴν τοιαύτην ἑορτὴν γράφει· « Πάλιν χαρᾶς εὐαγγέλια· πάλιν ἐλευθερίας μηνύματα, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ἐν διαφόροις βίβλοις καθαρὰν τὴν αὐτὴν ἡμέραν δεικνύουσι τῇ Ἑβραϊκῇ διαλέξει, Νισάν (72) ἢ πέμπτη· ἦγον Μαρτίου εικοσέντες.

Αἰρεσις ι'.

ΙΔ'. Ὅτι ἀγνώμονες εἰσι καὶ ἀνόητοι περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Γεννήσεως· καὶ οὐδὲ κἀν τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου προσέχουσι λέγοντος· « Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε. » Καὶ πάλιν λέγει· « Ἐξάνη γὰρ Χριστὸς διὰ γεννήσεως· » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ πάλιν λέγει· « Μικρὸν μετὰ ὕστερον, ὄφει καὶ καθαιρέμενον ἐν τῷ Ἰορδάνῃ τὴν ἐμὴν κάθαρσιν, » καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ ἐν τούτῳ δεικνύει, τὴν τοῦ Κυρίου βάπτισιν μέλλουσαν εἰσερχεσθαι· καὶ αὐτὸ ἔχουσι παραδόσεις, δηλούσας· « Ἐάν τις διαχωρίζῃ τὰ Χριστοῦ Γέννα καὶ τὰ Φῶτα, ἐπικατάρατός ἐστι. » Καὶ πάλιν εἰς αὐτὸ μυστήριον γράφει· « Νῦν δὲ μοι δέξαι τὴν κύησιν, καὶ προσκίρτησον, εἰ τοι μὴ ὡς Ἰωάννης ἀπὸ γαστρὸς· » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ μετὰ μικρὸν γράφει· « Ἔστω κοινὴ πανήγυρις οὐρανίων, καὶ ἐπιγείων δυνάμεων. Πείθουσι γὰρ κάκεινας συναγάλλεσθαι καὶ συμπανηγυρίζειν. »

Αἰρεσις ια'.

ΙΕ'. Ὅτι Ἰανουαρίου εἰς τὴν ε' ἔχουσι τὸν εὐαγγελισμόν· καὶ τοῦτο, οὐχ ὅτι περὶ τιμὴν ἁγίαν ἔχουσι τὴν Θεοτόκον, ἀλλὰ περὶ μεγάλῃν ἀτιμίαν· ἐπειδὴ τὰ μυστήρια τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως, κατὰ τάξιν ἐστὶ τοῦ ἐνιαυτοῦ· ἀπὸ τοῦ μὲν εὐαγγελισμοῦ καὶ τῆς Συλλήψεως μέχρι τῶν Χριστοῦ Γεννῶν, μῆνας θ' καὶ μετὰ ἡμέρας ἡ' Περιτομῆ τοῦ Κυρίου· μετὰ δὲ τεσσαράκοντα ἡμέρας, ἢ Ἰταπαντή· τὸ δὲ βάπτισμα τοῦ Κυρίου, καθὼς καὶ αἱ θεόπνευστοι Γραφαὶ λέγουσιν, Ἰανουαρίου ε', Οἱ δὲ αἰρετικοὶ ἐν τῇ πειραμονῇ τῶν Φῶτων, ψάλλουσι τάξιν εὐαγγελισμοῦ καὶ λέγουσιν· ὅτι *Σήμερον σεσάρκωται ἐκ σοῦ ὁ Κύριος καὶ Θεὸς ἡμῶν*· καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ὁμολογοῦσι τὸν Χριστὸν γεννηθέντα, καὶ ψάλλουσι τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ· καὶ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ἡ τοιαύτη αἰρεσις δικαιοὶ τὴν αἵρεσιν εὐτυχούς καὶ Σευηριανοῦ τῶν λεγόντων, ὅτι ὡσπερ [διὰ] σωλῆνος διήλθεν ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου· οὐς καὶ ἀνεθεμάτισεν ἡ ἁγία σύνοδος; ἢ ἐν Χαλκηδόνι.

Αἰρεσις ιβ'.

ΙΓ'. Ὅτι Ἰανουαρίου εἰς τὴν ε' οὐ γινώσκουσιν ἑορτάζειν τὰ Φῶτα, οὐδὲ ἔχουσιν ἀκολουθίαν Βαπτίσματος τοῦ Χριστοῦ· εἰ μὴ μόνον ἀπέρχονται ἐν τῷ ποταμῷ. Κατασχύνει δὲ αὐτοῦς Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, εἰς τό· « Πάλιν Ἰησοῦς ὁ ἐμὸς, καὶ πάλιν μυστήριον. » Καὶ μετ' ὀλίγα λέγει· « Ἀρχὴν μὲν τὸ τοῦ

Θαυμάτ.

(77) Orat. 38.

Χριστοῦ βάπτισμα λαμβάνει· ἰ καὶ πάλιν λέγει· « Τὴν οὖν Γέννησιν, τὰ εἰκότα προεωρτάσαμεν. ἐγὼ μὲν ὁ τῆς ἑορτῆς Ἐξαρχος, καὶ ὑμεῖς· » διὰ τούτου, πάλιν διαχωρίζει τὰ Χριστοῦ Γέννα ἀπὸ τῶν Φώτων, καθὼς καὶ πάλιν λέγει· « Ἐπεὶ δὲ βαπτίσματος, ἢ πανήγυρις, καὶ δεῖ μικρότερον προσακοπαθῆσαι τῷ δι' ἡμᾶς μόρφωθέντι καὶ βαπτισθέντι· ἡμεῖς δὲ τιμῆσωμεν τὸ τοῦ Χριστοῦ βάπτισμα σήμερον, καὶ καλῶς· ἑορτάσωμεν. »

Αἵρεσις ιγ'.

ΙΖ'. Τοῦτό ἐστι μεγάλη αἵρεσις· ὅτι ἑορτάζουσιν Ἰανουαρίου ἢ ἄλλον Εὐαγγελισμὸν, καὶ ψάλλουσι τὴν Εὐαγγελισμοῦ ἀκολουθίαν, καὶ λέγουσι· τὸ Εὐαγγέλιον· *Τῷ ἕκτῳ μηνὶ ἀπεστάλη ὁ ἀρχάγγελος Γαβριηλ πρὸς Παρθένον.* Καὶ ἂν θέλῃ τις ἀκριθῶς μαθᾶναι, ἔστιν ὑπὲρ ἀνθρωπίνην φύσιν· *δύδεκα γὰρ μῆνες πληροῦνται ἀπὸ τῶν Εὐαγγελισμῶν αὐτῶν, ἕως τὰ Χριστοῦ Γέννα αὐτῶν.*

Αἵρεσις ιδ'.

ΙΗ'. Ὅπερ ἐστὶ μεγάλη στραβότης καὶ ἀπωλυμένη αἵρεσις. Ἐορτάζουσι γὰρ Ἰανουαρίου εἰς τὴν ιβ' εἰς τὸν ἑρθρον, καὶ ψάλλουσι τὸ Βάπτισμα τοῦ Κυρίου, καὶ πᾶσαν ἀκολουθίαν τῶν Φώτων· καὶ εἰς τὴν αὐτὴν ἡμέραν εἰς τὴν λειτουργίαν λέγουσιν Ἀπόστολον καὶ Εὐαγγέλιον, καὶ πᾶσαν ἀκολουθίαν τῆς Περιτομῆς.

Αἵρεσις ιε'.

ΙΘ'. Ὅτι μῦρον οὐκ ἔχουσι, καὶ τὴν ὕλην τοῦ μύρου οὐ γινώσκουσι πῶθεν γίνεσθαι. Ἀγνοοῦσι γὰρ τὸν λέγοντα τῷ Μωϋσεὶ· *ὅτι λάβε ἐλαιᾶν ἐκ τῶν ἔλαιων, καὶ ποίησαι ἔλαιον ἐξ αὐτοῦ.* Χρίονται γὰρ ἱερεῖς, καὶ βασιλεῖς, καὶ προφῆται· ὅπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Νῶε πρῶτον τῇ συνεργείᾳ τοῦ Πνεύματος ἔθετε περιστερὰ ἔχουσα κάρφος ἐλαίας ἐν τῷ στόματι αὐτῆς; σημαῖον τῷ Νῶε τὴν τοῦ Θεοῦ πολλὴν χρηστότητα. Ἐλαιον μὲν ἀπὸ παντὸς εἶδους γίνεσθαι. Ἀλλὰ τὸ ἔλαιον τῆς χρίσεως τοῦτό ἐστιν, ὅπερ ἔδωκεν ἐκ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Αὐτοὶ δὲ ἐναντιούμενοι τῷ νόμῳ, καὶ θεσμοθεσίᾳ τῶν ἁγίων Πατέρων, ποιοῦσιν ἔλαιον σισάμινον, καὶ χρίονται ἀντὶ μύρου, καὶ βαρῶ πωλοῦσιν αὐτό.

Αἵρεσις ις'.

Κ'. Ὅτι εἰς τὸ βάπτισμα οὐ χρίουσιν ἔλαιον τοὺς νεοφωτιστούς. Αἰεὶ γὰρ ὁ ἅγιος Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης παραβολικῶς, ὅτι· « Ἐν καιρῷ ἵπποδρομίου ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, οἱ ἐν τῷ σταδίῳ ἄνδρες, ἔνθα οἱ δόκιμοι δρομεῖς φαίνονται, πρῶτον μὲν χρίουσιν αὐτοὺς ἔλαιον, ἵνα μὴ εὐκαίρως κρατηθῶσι παρὰ τῶν ἀντιδίκων αὐτῶν. Καὶ τῇ χρίσει τοῦ ἔλαιου δύνανται ἐκφυγεῖν τοὺς μέλλοντας αὐτοὺς κρατηθῆσαι· οὕτω καὶ οἱ μέλλοντες ἔλθειν ἐπὶ τὸ ἅγιον βάπτισμα, πρῶτον μὲν χρίονται ἔλαιῳ, πρὸς τὸ ἐκφυγεῖν τοὺς πολεμίους· ἔπειτα μέγας ἀντιδίκός ἐστι τῶν φωτισομένων ὁ διάβολος, καὶ δυνήσονται διὰ τῆς χρίσεως τοῦ ἔλαιου καὶ τοῦ βαπτίσματος, τῇ συνεργείᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκφυγεῖν τὸν τοιοῦτον θηρευτὴν

⁸⁷ Luc. i, 26 seq. ⁸⁸ Exod. xxx, 25, 26.

A Rursumque ait : « Ac Christi quidem Nativitatem apta solemnitate prius celebravimus, tum ego festi dux et auspex, tum vos. » Per hoc autem rursum separat Christi Natalem diem a festo Luminum, quemadmodum etiam postea ait : « Quoniam baptismi festum est, par est, ut ei qui nostri causa formatus est, ac baptizatus, abunde dicendo allaboramus; nos autem hodie Christi baptismi honore prosequamur, ac festum honeste celebremus (78). »

Hæresis 13.

XVII. Hæc magna hæresis est; nam ix Januarii celebrant aliâ Annuntiationem, ac psallunt Annuntiationis officium, dicuntque Evangelium : *Sexto mense missus est archangelus Gabriel* ⁸⁷. Atque ut quis velit intelligere, superat humanæ naturæ rationem. Ab eorum enim Annuntiationibus, ad tempus quo Domini Natale colunt, implentur 12 menses.

Hæresis 14.

XVIII. Quæ est magna perversitas ac perdita hæresis. Celebrant enim xii Januarii in Matutinis, ac psallunt Domini Baptisma : totumque Officium Luminum, eademque die in Missa dicunt Epistolam et Evangelium, ac Officium totum de Circumcisione.

Hæresis 15.

XIX. Carent unguento, nec sciunt unde fiat unguenti materia. Ignorant enim quis dicat Moysi : *Sume oleum de olivis, et fac oleum ex eo* ⁸⁸. Unguntur enim sacerdotes, et reges, et prophetæ : quod et olim temporibus Noe Spiritus sancti auxilio ostendit columba, habens in ore suo ramum olivæ, quo Noe symbolo multa Dei benignitas ac clementia innosceret. Equidem conficitur oleum ex omni specie; oleum tamen unctionis, istud est, quod ex Spiritu sancto traditum est. At illi, adversantes legi ac sanctioni sanctorum Patrum, oleum ex sesamio conficiunt, eoque unguuntur loco unguenti, ac gravi ære vendunt.

Hæresis 16.

XX. In baptismo non unguunt oleo recens baptizatos. Ait enim sanctus Dionysius Areopagita per parabolum : « Curruli certamine coram rege proposito, qui in stadio positi sunt ubi cursores virtutis specimen exhibent, primum quidem oleo unguunt corpus, ut ne facile ab adversariis teneantur; possuntque eo delibuti ab iis se tueri, a quibus tenendi erant. Sic et ii, qui ad sacrum baptismi venturi sunt, primum quidem unguendi sunt oleo ut hostes effugiant; diabolus siquidem magnus adversarius est eorum, qui baptizantur : poteruntque olei unctione ac baptismate, Spiritus sancti opitulante gratia, venatorem ejusmodi, diabolum, inquam, effugere (79). » Sanctum quoque Gregorium magnæ

Armenię episcopum, quando cxcvi hominum baptizavit, ac cum cxcvi in Euphrate flumine; scripto traditum habent in libris suis, tanta oleum copia infudisse, ut totum circumquaque populum in flumine cingeret. Sed et de sancto Silvestro in scriptis habent, cum baptizaturus esset magnum Constantinum, unxisse oleo ac baptizasse; nihilominus Armenii unguentum non habent.

Hæresis 17.

XXI. Omnium mandatorum Dei transgressores effecti, in sua quoque errant oratione. Christus enim sanctis suis discipulis ac apostolis, ita dixit orare : *Pater noster, qui es in caelis*⁸⁰. Illi vero ita sanxerunt : Ne quis audeat dicere, *Pater noster*, in ulla oratione, sive sacerdos, sive laicus, excepto dumtaxat peragente rem sacram (81). Nec hoc mirum aut novum videri debet. Sicut enim Deus Abraham dixit : *Ejice ancillam et filium ejus; non enim erit hæres filius ancillæ cum filio liberæ*⁸² : sic nec gratiæ divini placuit, ut hæretici ac aliena a fide sentientes, Deum Patrem invocarent, atque ad Dei adoptionem una cum orthodoxis ventrent.

Hæresis 18.

XXII. In baptismo non insuntiant baptizandos : quem ritum invenimus in diversis locis Veteris ac Novi Testamenti. Sane ait Gregorius Theologus, oratione in crastinum præclari diei festi Luminum : « Tres adversus Sarephthanz filium inhalationes habeo, ut et mortuos suscitem (84). » Alibi quoque in libris scribit : « Inhalationem, primum quidem vivificare animam, ac in aquis sepelientem, Christum induere. »

Hæresis 19.

XXIII. Venerabiles ac sacras imagines Christi, et Deiparæ, ac sanctorum non adorant, cum tamen habeant in suis libris sancti Silvestri Vitam, qua habeatur, ut magnus Constantinus per sanctorum Petri et Pauli imagines, veritatis cognitionem ac salutem adeptus sit. Rursum quoque scribit Gregorius Magnæ Armeniæ : Quod sciret Deus esse homines adoratores imaginum, noluisse ab hac illos consuetudine prohibere; sed pro illis imaginibus, suam, ac Genitricis, omniumque sanctorum dedisse imagines, ac loco idolorum, pretiosam ac vivificam crucem.

Hæresis 20.

XXIV. Per sanctam Quadragesimam non ingrediuntur ecclesiam, nec crucem adorant.

Hæresis 21.

XXV. Scitum sanxerunt, ut si quis Sabbatum ac

⁸⁰ Matth. v, 9.

⁸¹ Gen. xxi, 10.

⁸² Forte ἐγγράφει.

⁸³ Confer Conc. Tolet. vi, cap. 10.

⁸⁴ Lege τῆς λαμπρᾶς.

τὸν διάβολον. » Καὶ ὁ ἅγιος Γρηγόριος τῆς μεγάλης Ἀρμενίας, ὅτε ἐβάπτισε τὰς ἰβ' μυριάδας, καὶ τὰς ἰβ' μυριάδας ἐν τῷ Εὐφράτῃ ποταμῷ, ἐγράφει (80) ἐν ταῖς βίβλοις αὐτῶν, ὅτι ὁ μέγας Γρηγόριος τοσοῦτον ἐπέχευε τὸ ἔλαιον εἰς τὸν τοιοῦτον λαόν, ὥστε περιεκύκλωσε τὸν λαόν τῷ ἔλαιον ἐν τῷ ποταμῷ. Ἐχουσι δὲ καὶ τὸν ἅγιον Σιλβέστρον ἐγγράφως, ὅτε ἐμελλε βαπτίσει τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον, λέγει, ὅτι καὶ χρίσας αὐτὸν ἔλαιῳ, ἐβάπτισεν αὐτόν. Καὶ αὐτοὶ οἱ Ἀρμένιοι χρίσμα οὐκ ἔχουσιν.

Ἀἴρεσις ιζ'.

ΚΑ'. Ὅτι παραβάται πάντων τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ γενόμενοι, σφάλουσι καὶ ἐν τῇ εὐχῇ αὐτῶν. Εἶπε γὰρ ὁ Χριστὸς τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις, οὕτως προσεύχεσθαι· *Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ αὐτοὶ ἐδογματίσαν· Μηδεὶς τολμήσῃ εἰπεῖν τὸ, Πάτερ ἡμῶν, εἰς οὐδεμίαν προσευχὴν, οὐδὲ ἱερεῦς, οὐδὲ λαϊκὸς, εἰ μὴ μόνον ὁ λειτουργῶν. Καὶ τοῦτο οὐδὲν ὀχυμαστὴν, οὐδὲ ξένον. Ἐπεὶ καθὼς εἶπεν ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ· Ὅτι· Ἐκβάλῃ τὴν παιδίσκην, καὶ τὸν παῖδα αὐτῆς· οὐ γὰρ μὴ κληρονομήσει ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης. μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέρας. Οὕτω καὶ ἡ θεῖα χάρις, οὐκ εὐδόκησε τοὺς ἑτεροδόξους, καὶ ἀλλοτριόφρονας ἐπικαλεῖσθαι τὸν Θεὸν Πατέρα, καὶ εἰς υἱοθεσίαν Θεοῦ ἔλθειν, μετὰ τῶν ὀρθοδόξων.*

Ἀἴρεσις ιη'.

ΚΒ'. Ὅτι εἰς τὸ βάπτισμα οὐκ ἐμφυσῶσι τοὺς βαπτιζομένους, ὅπερ εἰς διαφόρους τόπους εὐρεσκομεν Παλαιᾶς τε καὶ Νέας. Ὁ μὲν Γρηγόριος ὁ Θεολόγος λέγει εἰς τὴν χθὲς (82) τῇ λαμπρᾷ τῶν Φώτων· « Ἐχω τρεῖς ἐμφυσισμούς κατὰ (83) τὸν υἱὸν τῆς Σαραφθείας, ὥστε καὶ νεκροὺς ἀνίστην. » Καὶ ἀλλαχοῦ γράφει ἐν ταῖς βίβλοις, ὅτι, « Ὁ μὲν ἐμφυσισμός, πρῶτον τὴν ψυχὴν ζωοποιεῖ, καὶ θάπτων ἐν τοῖς ὕδασι, τὸν Χριστὸν ἐνδύεται. »

Ἀἴρεσις ιθ'.

ΚΓ'. Ὅτι τὰς σεπτὰς καὶ ἁγίας εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς Θεοτόκου, καὶ τῶν ἁγίων οὐ προσκυνοῦσι καὶ ἔχουσιν ἐν ταῖς βίβλοις αὐτῶν τοῦ ἁγίου Σιλβέστρον τὸν βίον· ὅτι ὁ μέγας Κωνσταντῖνος διὰ τῶν ἁγίων εἰκόνων Πέτρον καὶ Παῦλον, ἐπέγνω τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ. Καὶ πάλιν Γρηγόριος τῆς μεγάλης Ἀρμενίας γράφει, ὅτι εἰδὼς ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους εἰκονολάτρους, οὐκ ἠθέλησεν αὐτοὺς τὴν συνήθειαν αὐτῶν ἀποκόψαι· ἀλλ' ἀντὶ τῶν εἰκόνων, ἔδωκε τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα καὶ μορφήν, καὶ τῆς Θεοτόκου, καὶ πάντων τῶν ἁγίων· καὶ ἀντὶ τῶν εἰδώλων τὸν τῆμιον καὶ ζωοποιὸν σταυρόν.

Ἀἴρεσις κ'.

ΚΔ'. Ὅτι τὴν ἁγίαν Τεσσαρακοστήν εἰς ἐκκλησίαν οὐκ εἰσέρχονται, καὶ σταυρὸν οὐ προσκυνοῦσιν.

Ἀἴρεσις κα'.

ΚΕ'. Ἐθήκεν θεσμοθεσίαν, ὅτι εἰ τις Σάββατον καὶ

⁸³ Apud Greg. τοῦ υἱοῦ.

⁸⁴ Orat. 40.

Κυριακὴν, συναριθμῆται εἰς νηστείαν ἐκτὸς τῶν ἁγίων, ἀνάθεμα ἔστω. Καὶ Φοβούμενοι τὴν τοιαύτην κατάραν τρώγουσι τὴν ἁγίαν Τεσσαρακοστήν, Σάββατον καὶ Κυριακὴν, τυρόν· ἄλλοι φανερώς καὶ ἄλλοι λαθραίως.

Ἀίτησις κβ'.

ΚΓ'. Ὅτι τὰς μνείας τῶν ἁγίων οὐκ ἔχουσι, καὶ ἄλλοι εἰσι, καὶ ἀγνώμονες ἀπὸ πάντων τῶν ἁγίων· καὶ οὐ προσέχουσι τὸν Χρυσόστομον λέγοντα· ὅτι· Ἐν πολλῇ παρρησίᾳ ὁρῶσι τὸν Θεόν, ὅσοι φιλόδοξοι καὶ ζεοῦση ψυχῇ ἐπιτελοῦσι τὰς μνείας τῶν ἁγίων. » Καὶ ὁ ἅγιος Βασίλειος γράφει· « Μαρτύρων μνήμης τίς ἂν γένοιτο κόρος τῷ φιλομάρτυρι; » Καὶ αὐτοὶ ἐγγράφως ἔχουσιν, ὅτι· Ἱερεὺς ὁ μὴ κατέχων τὰς ἐορτὰς ἐν ἀκριθείᾳ, καθαιρέσθω. » Ὅτι τὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου, καὶ τὴν ὑψωσιν τοῦ τιμίου σταυροῦ, εἰ τάχα καὶ ἐορτάζουσιν, ἀλλ' ὧς κλέπτει ἀποδεικνύουσιν· ἄλλοτε ἔμπροσθεν τῶν ἐορτῶν, ἄλλοτε ὀπίσθεν, καὶ οὐ διανοίγεται αὐτῶν ὁ νοῦς, προσέχειν τοῦ θεολόγου λέγοντος· εἰς τὸν ἅγιον Κυπριανόν· « Μικροῦ Κυπριανῆς διέφυγεν ἡμῖν. Ὁ τῆς ζημίας! » καὶ τὰ ἐξῆς.

Περὶ τῆς ἐσκοτισμένης νηστείας τοῦ Ἀρτζι-βουρίου.

Ἀίτησις κγ'.

ΚΔ'. Ὅτι νηστείαν τὴν λεγομένην Προφονήσιμον, ἢ παραλαβὸν ἐκ τῶν ἀθέλων καὶ βεβήλων αἰρετικῶν, τῶν συναχθέντων ἐν τῷ Ματζηκέρτ, ἦγον τῇ Θεοδοσιουπόλει, καὶ γεγόνασιν ἀποσχισταὶ τῆς τῶν Χριστιανῶν ὀρθοδόξου πίστεως, καὶ ἐκύριωσαν τὴν τοιαύτην ἀθεσίαν νηστείαν Ἰεζάβελ. Ἐκεῖνη γὰρ ἐκήρυξε νηστείαν, καὶ οὐ διὰ δικαιοσύνην, καὶ ἀγιασμόν· ἀλλὰ διὰ τὸ ἐκχεῖν αἷμα, καὶ διὰ τὴν μέθοδον τῆς νηστείας, ἀπέκτεινε τὸν Ναβουθέ· ἦν περ καὶ ὁ Χρυσόστομος· ἐν διαφόροις λόγοις στηλιτεύει αὐτήν, ὡς νηστείαν δόλου, μετὰ πλεονεξίας, οἶκον αἱματοχυσίας ὄλον, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ὀργῆς ἀποκύψιν. Οὕτω καὶ οἱ αἰρετικοὶ αὐτοὶ ἐκήρυξαν τὴν τοιαύτην νηστείαν, οὐ διὰ ἀγιασμόν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀποσχίσειν τῆς τῶν ὀρθοδόξων πίστεως· καὶ τοσοῦτον ἐκύριωσαν καὶ ἐθεβαίωσαν, ὥστε φοβεῖσθαι αὐτοὺς τὴν τοιαύτην νηστείαν καὶ τὸν ἦρπον, ἄλλως ὀργὴν Θεοῦ, καὶ ἀκέφαλον, καὶ ἀνεόρτον, ὡς περ σκηνὴ ἐν ἐρήμῳ, καὶ ὡς περ σῶμα ἀψυχον, καὶ ψεύδους οκνεύς, καὶ ὡς περ χώρα ἀκαρπος. Ἐπεὶ δὲ συναντήσῃς τινι αὐτῶν, καὶ συζητήσῃς περὶ ταύτης, τί ἂν εἴη ἡ τοιαύτη νηστεία, ἀποκρίνεται ψευδεῖς, καὶ βδελυροῦς λόγους. Ἐὰν δὲ ἕτερόν τινα ἐρωτήσῃς, τὸν πρῶτον ψεύστην, καὶ ἀπόδητον ποιεῖ, καὶ λέγει ἄλλα ἀσύντακτα· καὶ βλαβερωτάτην, καὶ οὕτως ἀσύμφωνον ἔχουσι τὴν τοιαύτην νηστείαν. Ἐγράφη γὰρ ἐν ταῖς Παροιμίαις, ὅτι Ὁ ἐλπίζων

A Dominicam, diebus jejunii connumeret, excepta die Luminum, anathema sit : eamque illi maledictionem timentes, per Quadragesimæ Sabbata ac Dominicas, vescuntur casco, alii quidem palam, alii vero occulte.

Hæresis 22.

XXVI. Non habent sanctorum memorias, suntque alieni ab omnibus sanctis, ac improbi : nec animum adhibent Chrysostomo dicenti : « Multa cum fiducia visuros Deum omnes, qui festorum amante ac ferventi animo, sanctorum memorias celebrant. » Sanctus quoque Basilius scribit : « Memoriarum martyrum, quænam martyrum amanti satiætas sit? » Sed et ipsi scripto designatum habent : « Si quis sacerdos non exacte dies festos tenet, deponatur. » Sanctæ Dei Genitricis Dormitionem, et Exaltationem pretiosæ Crucis, tametsi forsitan celebrent, nihilominus tamen furum more transferunt, modo ante, modo post festa, celebrantes : nec eorum mens aperitur, ut attendant quid dicat Gregorius oratione in sanctum Cyprianum : « Cyprianus fere nos effugit : O ingens damnum (86)! » etc.

De obscuro Artzeburii jejuniis (87).

Hæresis 23.

XXVII. Jejunium observant dictum Prophanesimum, quod ab impiis ac profanis hæreticis traditum acceperunt, congregatis in Matzecert, sive Theodosiopolis : quando scissi sunt a Christianorum orthodoxa fide, ac scelestæ illud Jejunium Jezabel sanxerunt. Nam illa Jejunium prædicavit, non propter justitiam ac sanctitatem, sed ut effunderet sanguinem, ac jejunii arte interfecit Nabuthe : quod et Chrysostomus in diversis sermonibus exagitat, ut dolosum Jejunium, ut injuriæ matrem, ut fusi iniquæ sanguinis ingurgitatam domum, iræ Dei parentem. Ita et hæretici isti, ejusmodi prædicaverunt Jejunium, non sanctificationis causa, sed ut se ab orthodoxorum fide abscinderent : sicque illud confirmaverunt ac ratum voluerunt, ut ipsa timeant, ac quod emiserunt sacramentum, cum aliqui sit ira Dei, ac acephalum, nec solemne, tanquam tabernaculum in deserto, ac sicut corpus inanime, ac mendacii organum, ac sicut infrugifera regio. Ubi porro eorum aliquem habueris obvium, atque ab eo fueris percontatus, quidnam Jejunium ejusmodi velit : respondebit falsa quædam ac exsecranda. Ubi autem alium quempiam interrogaveris, priorem illum mendacem faciet, ac rejiciet, dicetque alia absorta; sicque exiltiosissimum ac inconsonum habent tale Jejunium. Quippe scriptum est in Proverbiis : Qui sperat in mendacio, pascit ventos : ambulat in terra

(85) In xl. Martyres.

(86) Orat. 18.

(87) Balsamon in Resp. Excipe quartas et sextas ferias τῆς Ἀπόκρισεως πρὸ τῆς Τυροφάγου, τῆς διακαινησίμου, καὶ τοῦ ὠδωκαχημέρου, *carnisprivii hebdomadæ Lacticiniorum ante Quadragesimam, et hebdo-*

madam Pentecostes, et duodecim dierum a Nativitate. In illis enim etiam esu carniis secure Jejunium solvimus : quia per duodecim dies Jejunant Armenii propter Artzeburium. Igitur conveniunt hebdomada Lacticiniorum et Artzeburii, et Prophanesimii.

ἰσχυροῦσα ac sterili, congregabitque sterilitatem⁶¹. Ἄ ἐπὶ τὸ ψεῦδος, ἀρέμους ἐπιπέμνται· πορεύεται ἐν γῆ ἀνύδρω καὶ ἀκάρπῳ, καὶ συκῦναι ἀκαρπίαν.

Hæresis 24.

XXVIII. Lacticiuniorum jejunium, quod Ecclesis Christiana a Silvestro ac Constantio Magno traditum accepit, ac deinceps receperunt omnes sancti Patres; quod et magnus ille imperator confirmavit, susceptis illis impiorum hæresiarcharum doctrinis, polluerunt, inque eo carnes comedunt.

Hæresis 25.

XXIX. Rem sacram contemnunt, neque ornatum mutant, aut habent sacrarum vestium varietatem pro sacro ministerio, quas magnus Silvester lege sanxit: ac quarum sacramentum declaravit. Nempe phelonium, quod muri instar, dum membra omnia in circuitu claudit, cum Dei timore in interius mentis domicilium ingrediendum innuit, ac illic cum Deo fabulandum. Eorum autem quilibet, iis vestibus indutus, quarum usus communis est, quasque nullo passim discrimine adhibere solemus, ita ad altare ingreditur. Eorum item episcopi ac præpositi, nedum sacris operando caput tectum habent, sed et inter celebrandum duplex capitis operimentum assumunt; sicque duplici pileæ rem sacram peragunt.

Hæresis 26.

XXX. Magna quinta feria mysticæ Cœnæ Domini nostri Jesu Christi, primitiis illis Novi Testamenti, quando Christiani omnes communicant, nec quidem mysticam Cœnam percipiunt.

Hæresis 27.

XXXI. Sectantur Hebræos, ac Pascha faciunt cum agno anniculo, agnique sanguine postes linunt, atque ejus sanguinis reliquiis servant pro sanctificatione. Eos porro arguit Gregorius Theologus (89) in ea oratione in qua scribit: « Super custodiam stabo, inquit admirabilis Habbae⁶²; » postque multa ait: « Age vero, a lege recedamus. » Rursusque dicit: « Mactate non vitulos novos, nec agnos cornua producentes, et ungulas, etc. Verum Deo in superno altari cum cœlestibus choris sacrificium laudis immolate. » Chrysostomus quoque in Evangelium Matthæi exponit (90): *Accipiens panem, benedixit: Hoc facite in meam commemorationem. Vide ut multis modis Novum Testamentum, a veteri Hebræorum dirimat; atque illud datum a Mose in salutem primogenitorum, istud vero a Christo Salvatore in remissionem peccatorum. Sunt qui dicant, oportere agnum quoque immolare: negat vero Chrysostomus, scribens, ideo Dominum nostrum Jesum Christum Novum Testamentum condidisse, ut Vetus aboleretur.*

⁶¹ Prov. x. 4. ⁶² Habac. ii. 1.

(88) Lege μεσέχουσι.
(89) Orat. 42.

Αἵρεσις κδ'.

ΚΗ'. Ὅτι τὴν τυρινὴν, ἣν παρέλαβεν ἡ τῶν Χριστιανῶν Ἐκκλησία παρὰ τοῦ ἀγίου Σιλδέστρου, καὶ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, καὶ καθέξης πάντες οἱ ἅγιοι Πατέρες· ἦν καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐκύρωσεν καὶ ἐθεβαίωσεν· αὐτοὶ δὲ δεξάμενοι δόγματα παρὰ τῶν ἀθέων αἰρεσιάρχων, ἐθεβήλωσαν τὴν τοιαύτην νηστείαν, καὶ ἐσθίουσι τὸ κρέας.

Αἵρεσις κε'.

ΚΘ'. Ὅτι καταφρόνουσι τὴν θεῖαν λειτουργίαν, καὶ οὔτε ἀλλάσσουσιν, οὔτε ἔχουσιν ἀλλαξήματα τῆς θείας λειτουργίας, τὰ ἄπερ ἐκανόνισεν ὁ μέγας Σιλδέστρος· ἐδήλωσε τὸ μυστήριον, ὅτι τὸ φελώνιον τὸ κυκλοῦν ὡσπερ τεῖχος, πάντα τὰ μέλη ἐνδοθεν ἀποκλείει, καὶ εἰκονίζει μετὰ φόβου Θεοῦ εἰσελθεῖν εἰς τὸ ἐνδοθεν τοῦ νοδῶ οἰκητήριον, καὶ ἐκεῖσε προσμιλῆσαι Θεῷ· αὐτοὶ δὲ ἕκαστος, εἴ τις ἐνδύεται καὶ πολιτεύεται εἰς διαφόρους τόπους, οὕτως εἰσέρχεται εἰς τὸ θυσιαστήριον. Καὶ οἱ ἐπίσκοποι· αὐτῶν καὶ ἡγούμενοι, οὐ μόνον ὅτι σκεπαζόμενοι λειτουργοῦσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῆς λειτουργίας, καὶ ἕτερα καμελαύκια βάλλουσι καὶ μετὰ δύο καμελαύκια λειτουργοῦσιν.

Αἵρεσις κς'.

Λ'. Ὅτι τὴν μεγάλην εἰ τῶν μυστικῶν δειπνῶν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὴν ἀπαρχὴν τῆς Νέας Διαθήκης, ἐν ἣ πάντες οἱ Χριστιανοὶ μεταλαμβάνουσιν, οὔτε τοῦ μυστικοῦ δειπνοῦ (88) προσέχουσιν.

Αἵρεσις κζ'.

ΛΑ'. Ὅτι τὰ τῶν Ἑβραίων φρονοῦσι, καὶ ποιοῦσι τὸ Πάσχα μετ' ἀμνοῦ ἐνιαυσιαίου, καὶ χρίουσι τὸ αἷμα τοῦ ἀμνοῦ τὰς φιλιάς, καὶ φυλάττουσιν ἐκ τοῦ τοιοῦτου αἵματος εἰς ἀγιασμόν αὐτῶν. Καὶ ἐλέγχει αὐτοὺς Γρηγόριος ὁ Θεολόγος εἰς τὸν λόγον εἰς τὴν γράφει· « Ἐπὶ τῆς φυλακῆς μου στήσομαι, σφῆν ὁ θανάσιος Ἀμβακούμ. Καὶ μετὰ πολλὰ λέγει· « Δεῦτε, ἐξέλθωμεν ἐκ τοῦ νόμου. » Καὶ πάλιν λέγει· « Θύσατε μὴ μόσχους, μὴ ἀρνούς κέρατα ἐκφέροντας καὶ ὀπλάς, καὶ τὰ ἐξῆς· ἀλλὰ θύσατε θυσίαν αἰνέσεως, ἐπὶ τῇ ἄνω τραπέζῃ, μετὰ τῶν ἄνω τάξεων. » Καὶ ὁ Χρυσόστομος εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον ἐρμηνεύει· *Λαβὼν τὸν ἄρτον ἠὲλόγησε. Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Καὶ ἴδε πῶς πολυτρόπως χωρίζει τὴν Νέαν Διαθήκην ἐκ τῆς Παλαιᾶς τῶν Ἑβραίων, καὶ λέγει, ὅτι τὸ μὲν ἐδόθη παρὰ Μωσέως τῶν πρωτοτόκων Ἰσραὴλ εἰς σωτηρίαν· τὸ δὲ, παρὰ τοῦ Σωτῆρος εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Εἰσὶ τινες οἱ λέγοντες, ὅτι χρὴ καὶ τὸν ἀμνὸν ποιῆσαι· καὶ γράζει ὁ Χρυσόστομος ὅτι οὐχί· ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἐποίησεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τὴν νέαν Διαθήκην, ἵνα ἡ Παλαιὰ ἀργήσῃ.*

(90) Homil. 85, in xxvi Matth.

Αἰρεσις κη'.

A

ΑΒ'. Ἡ βδελυκτὴ θυσία ἢ κατὰ τῶν Ἑβραίων. Φέρουσι βοῦν ἢ κριδόν, καὶ γραμμαζῶσαι μετὰ βαμμάτων κοκκίνων, καὶ εἰς τὰ κέρατα αὐτῶν ὀπίωρας παντοίας, καὶ φέρουσι αὐτὸν εἰς τὴν θύραν τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἀλείφουσι μετὰ βουτύρου τὰ μέλη τοῦ βοῦς, εἴτε τοῦ κριοῦ. Καὶ θύουσιν αὐτὰ εἰς τὴν θύραν τῆς ἐκκλησίας· καὶ λέγουσιν αὐτὸ Δεσποτικὴν θυσίαν.

Αἰρεσις κθ'.

ΑΓ'. Ὅτι· εἰσὶν ἀνόητοι καὶ ἀγνώμονες, καὶ οὐ πιστεύουσιν ὅτι τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ ἐκχυθὲν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας· ἀλλ' ὅτι ποιήσουσι λειτουργίαν τῶν προαπελθόντων, λέγουσιν ὅτι, ἐὰν μὴ γίνεται σφαγμὸν ἢ χυσιὰ αἵματος προβάτων ἢ βοῶν ὑπὲρ τῶν τεθνεώτων, οὐ γίνεται ἀνάπαυσις τῶν ψυχῶν ἡμῶν, οὐδὲ ἐνεργεῖ ἡ ἀναίμακτος θυσία, ἐὰν μὴ γίνονται σφαγμοί. Ταῦτα συντόμως διήλοθον, διὰ τὴν κολουλοῖαν τὰ πλείονα καταλειπόμενοι.

Hæresis 28.

XXXII. Execrabilis Judæorum victima. Allucunt bovem, aut arietem, in quorum cornibus, fructus varios cocchino depingunt, tumque ad ecclesie fores statuentes, ac butyro membra bovis, seu arietis inungentes pro ecclesie foribus immolant remque, Dominicam victimam appellant.

Hæresis 29

XXXIII. Stulti sunt ac improbi, nec credunt Christi sanguinem pro mundi salute effusum : quin imo cum pro defunctis rem sacram faciunt, negant fieri animabus requiem, nisi jugulentur oves aut boves, eorumque sanguis effundatur pro iis qui obierunt ; alioqui inefficax esse incruentum sacrificium. Hæc compendio percurrimus, pluribus omissis causa brevialis.

NARRATIO DE REBUS ARMENIÆ.

Διήγησις ἀπὸ τοῦ ἀγίου Γρηγορίου μέχρι τοῦ νῦν περὶ τῶν ἐν τάξει γενομένων διαδόχων αὐτοῦ, ἤρουν τοῦ θρόνου αὐτοῦ, καὶ περὶ τῶν ἐν τάξει γενομένων καὶ βασιλευσάντων ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν, ἐν τε Ῥωμαίοις καὶ Πέρσαις, παρὰ τοῦ γινώσκειν ἕως τίνος ἐκράτησαν τὴν ἐρθὴν πίστιν, ἢν παρέλαβον ἀπὸ τοῦ ἀγίου Γρηγορίου, καὶ ἀπὸ τῆς ἀγίας συνόδου τῆς ἐν Νικαίᾳ, καὶ τὸ, ἐν ποίαις ἡμέραις ἐπλανήθησαν, καὶ ὑπὸ τίνος, καὶ τὸ, πῶς ἐπολιτεύσαντο, καὶ τίνα ζητήματα ἐγένοντο περὶ πίστεως, καὶ πῶς διέμειναν ἐν πλάνῃ ἕως σήμερον.

C

Ἐπὶ τοῦ θεοφιλεστάτου Κωνσταντίνου μεγάλου βασιλέως, ἐγένετο ἡ ἀγία σύνοδος ἢ ἐν Νικαίᾳ κατὰ Ἀρείου, τῷ ἔτει τριακοστῷ τετάρτῳ τοῦ Τηριδάτου, καὶ τῷ εἰκοστῷ ἔτει τοῦ ἀγίου Γρηγορίου, τῆς ἐξελεύσεως τῶν ἐκ τοῦ λάκκου, καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἐπισκοπῆς τοῦ ἀγίου Ῥωστακῆς, καὶ ἐπὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὃς καὶ εἰς σύνοδον παρεγένετο. Ἐπειτα ὁ Βαρτανῆς, ὁ Γρηγόριος, ὁ Ἰουστῆ, ὁ Φαρ-

D

Narratio (1) a sancti Gregorii tempore ad nostram usque ætatem, de iis qui ejus, seu Sedis ejus, ordine successores fuerunt : itemque de iis, qui interim per temporum successionem, cum apud Romanos, tum apud Persas, imperaverunt ; quo liquet, quandiu Armenii rectam fidem, ab eodem S. Gregorio, ac sancta synodo Nicæna acceptam, tenuerint, ac quam ex causa, et cujus opera, in errorem impulsus sint : ut item habuerint eorum res, ac quænam de fide quæstiones apud eos fuerint motæ, atque in hanc usque diem in errore perseveraverint.

Dei amantissimo Constantino Magno imperatore. sancta Nicæna synodus contra Arium celebrata est, tricesimo quarto anno regis Tiridatis ac vicesimo egressionis sancti Gregorii ex lacu (2), sancto Rostace, ac patre ejus, episcopum gerente, qui etiam ad synodum profectus est. Successere Bartanes, Gregorius, Josec, Pharnesec Aspracis ortus provincie Astisac. Ad hæc sanctus Norseece. Exinde, ac

(1) Videantur haud aliena hæc a nostra Monothelitarum hæresis historia, cum magnam partem ad Jacobitas aliosque Eutychnianos Monothelitarum parentes spectent, laboraveritque Heraclius Monothelita, etiam Armeniis uniendis Ecclesie, eadem forte propinata hæresi Monothelitarum, quam eo tempore passim propinabant reducendis ab ea hæresi, præclari illi per Orientem εἰρηνοκοί : alioqui vero, commentariolus eruditus est, ac novosantiquus, plura haec fere incomperata declarat de ejus Ecclesie rebus : cujus pridem extinctam fidem, meus Prædicatorum ordo aliqua parte, ac plebe aliqua, a trecentis amplius annis novum accendit, ipseque unus omnia Armeniis Catholicis, ac Petri

Sedi nedum fide, sed ritu toto conjunctis, haec tenus custodit.

(2) Vicesimo egressionis S. Gregorii ex lacu. Mira sunt ac stupenda, quæ de eo lacu, ac longa in eo Gregorii Vita, rebusque aliis Gregorii gestis narrantur in ejus Vitæ historia, quam refert Surius mense Sept. potestque consuli, ut quis res Gregorii vere Magni ac ἱσαποστόλου plenius scire cupiat. Ejus filius ac successor, qui et Nicænae synodo interfuit, non pater defectæ jam ætatis senex, ac cura pastoralis rejecta in filium, solitudinem colens, apud Metaph. dicitur Arostanos : verum facilius in propriis nonnulla illa vocum deflectio.

a Tiridate, Armeniorum reges, Chosroes, Teranasac, Baristertac, Asac. Hujus tempore divisi sunt Armenii, quando etiam urbs Theodosiopolis ædificata est a Magno Theodosio imperatore, cui et Asac Magnæ Armeniæ rex subditus fuit. Chosroes autem sub ditione erat regis Persarum Saporis, quem idem Sapor post annos quatuor regno deiecit.

Porro imperante Theodosio Magno celebrata est synodus Constantinopolitana 150 SS. Patrum adversus Spiritus sancti hostem Macedonium, a quibus etiam anathemate percussus est. Per idem tempus erat in Armenia sanctus Norscesces. Erat itaque una ac eadem fidei confessio, quam acceperant a sanctis Patribus, regnante Bram-Sapore, ejusque postmodum filio Artachetze. Post hæc autem Marsaspasne rerum summam apud Armenios tenuit.

Anno quinto decimo imperii Theodosii Junioris, celebrata est tertia synodus ducentorum Patrum, qui Nestorium condemnarunt. Post eam autem compositus fuit hymnus *Sanctus Deus*, etc. a B. Proclo Constantinopolitanæ urbis episcopo, ad Domini Dei misericordiam impetrandam, pro ea quæ supervenerat, terræ motus calamitate depellenda. Exque eo tempore suscepit Ecclesia catholica hymnum *Ter sanctus*, in modum glorificationis illius, quam Deo submittere Seraphim didicimus ex Isaia.

Ejusdem Theodosii tempore, B. Flavianus in urbis regiæ palatio Eutychem deponens, in eum anathema dixit. Adit itaque ille Dioscorum, rogans, ut petat ab imperatore synodum celebrari Ephesi, qua condemnetur sanctus Flavianus, Eutyches autem iudicio absolvatur. Dioscorus autem atque Eutyches inimani odio occupantur, haud secus atque corvus in nemore (3), ac sicut nicticorax in petrinis ac ruderibus ¹.

Hæc porro ut B. Leo Romanus papa, ac Ecclesiæ confusionem cognovit, acriter reprehendit, petens a Theodosio celebrari synodum universalem: interim vero imperator diem obiit, qua ex causa consilium interquievit. Marcianus autem imperii successor, consilium illud in finem perduxit. Cæterum post annos sex ab obitu sancti Isaac, facta est synodus in Sapeban (4).

Beato itaque ac sancto Isaac vita functo (5); is

¹ Psal. ci, 7.

(3) *Corvus in nemore*, etc. Ut utraque hæc avis, importuno illo crocitu suo, in hominum infensorum, ac impotentium animi, nec clamores iræ testes valentium continere, symbolum assumatur. De nocticorace videndus Agellus Psal. illo ci, ad quem auctor alludit. Dictum a clamore refert ex Græco anonymo.

(4) *Facta est synodus in Sapeban*. Alia est hæc

νασῆκ, ἀπὸ τῶν Ἀσπράκων τῆς Ἀσσιὰς χώρας. Εἶτα ὁ ὄσιος Νορσέσης. Εἶτα οἱ βασιλεῖς τῶν Ἀρμενίων, ὁ Χοσρόης, ὁ Τηρανασάκ, ὁ Βαριστιρτάκ, ὁ Ἀσάκ. Ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ διηρέθησαν οἱ Ἀρμένων, ὅτε καὶ ἡ Θεοδοσιούπολις ἠκοδομήθη ὑπὸ τοῦ μεγάλου Θεοδοσίου τοῦ βασιλέως, ὃν καὶ ὑπετάγη ὁ Ἀσάκ ὁ ἄναξ τῆς μεγάλης Ἀρμενίας. Ὁ δὲ Χοσρόης ἦν ὑπὸ τῷ βασιλεῖ τῶν Περσῶν Σαπῶ ἐν τῇ Ἀρμενίων χώρᾳ βασιλεὺς, ὃν μετὰ χρόνους ὄφ' ἔρρουεν ὁ αὐτὸς Σαπῶ.

Ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ μεγάλου Θεοδοσίου ἐγένετο ἡ ἀγία σύνοδος ἐν Κωνσταντινουπόλει τῶν ῥν ἁγίων Πατέρων κατὰ Μακεδονίου τοῦ Πνευματομάχου, καὶ ἀνεθεμάτισαν αὐτόν. Ἐν δὲ τῇ Ἀρμενίᾳ ὁ ἁγιος Νορσέσης ἦν ἐν τοῖς αὐτοῖς χρόνοις. Ἡ οὖν ὁμολογία τῆς πίστεως μία ἦν καὶ αὕτη, ἣν παρέλαβον ἐκ τῶν ἁγίων Πατέρων, ἐπὶ τοῦ βασιλέως Βραμσαπῶ, καὶ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀρταχέτης. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐκράτησε τῶν Ἀρμενίων ἡ Μαρτιάνη.

Τῷ ἑστί τῶν μικρῶ Θεοδοσίου τοῦ βασιλέως, ἐγένετο ἡ τρίτη σύνοδος τῶν ὁ Πατέρων, οἵτινες ἀνεθεμάτισαν τὸν Νεστόριον· καὶ μετὰ ταύτην ἠρμόστησεν, Ἁγιος ὁ Θεὸς, παρὰ τοῦ μακαρίου Προκλου τοῦ ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, ὑπὲρ τοῦ εὐρεῖν ἔλεος; παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ, διὰ τὴν ἐπιλοθούσαν συμφορὰν τοῦ σεισμοῦ. Καὶ ἀπὸ τότε παρέλαβεν ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία τὸν ὑμνον τὸν Τρισάγιον, κατὰ τὴν δοξολογίαν τῶν Σεραφίμ, ἣν καὶ παρὰ τοῦ προφήτου Ἠσαίου μεμαθήκαμεν.

Ἐν δὲ τοῖς χρόνοις τοῦ αὐτοῦ Θεοδοσίου, ὁ μακάριος Φιλαδιανὸς ἐν τῷ παλατίῳ τῆς βασιλέως πόλεως, τὸν μυσερὸν Εὐτυχεῖα, καθάρσειν ποιήσας κατ' αὐτοῦ, ἀνεθεμάτισεν αὐτόν. Προσελθὼν τοῖσιν ὁ αὐτὸς τῷ Διοσκῶρῳ, ὥστε αἰτήσαι τὸν βασιλέα, ἵνα ποιήσῃ ἄλλην σύνοδον ἐν Ἐφέσῳ, καὶ κατακρίνῃ τὸν ὄσιον Φιλαδιανόν. τὸν δὲ Εὐτυχεῖα δικαίωσεν. Ὁ δὲ Διοσκῶρος καὶ Εὐτυχεῖς μὴν [1. μὴνιδι.] κατελήφθησαν δίκην κόρακος; ἐν δρυμῶ, ὡσπερ νυκτικόραξ ἐν οἰκοπέδῳ.

Γινού; δὲ ὁ μακάριος Λεόντιος; ταῦτα ὁ πάπας Ῥώμης; καὶ τὴν σύγχυσιν τῆς Ἐκκλησίας, σφόδρα κατεμέμψατο, παρὰ τοῦ Θεοδοσίου αἰτήσας τοῦ βασιλέως καθολικὴν σύνοδον γενέσθαι, ἐν ᾧ χρόνῳ ὁ βασιλεὺς ἐτελεύτησε, καὶ ἡ βουλὴ παρεσιωπήθη. Διαδεξάμενος δὲ τὴν βασιλείαν ὁ Μαρκιανός, τὴν βουλήν εἰς πέρασ ἤγαγε· καὶ μετὰ ἑτη ἑξ τῆς τελευτῆς τοῦ ἁγίου Ἰσαὰκ, ἐγένετο σύνοδος εἰς Σαπῆβαν.

Τοῦ οὖν μακαρίου καὶ ἁγίου Ἰσαὰκ τελευτήσαν-

synodus ab ea quam ex Liberato refert Baron. ann. 435, Armenorum synodus, adversus Theodorum Mopsuestenum, quando Proclus tomum de fide, qui exstat, ad eos scripsit. In eadem tamen causa Nestorianorum videtur celebrata. Urbem hanc ipsam arbitror quæ Cedreno est Aspachian, ac quam Leonclavius ait nunc vocari Spahan.

(5) *Isaac vita functo*. Sacerdotii anno 40, ut

τος, [θς] τοῦ χρόνου τῆς ζωῆς αὐτοῦ τῷ ρι' ἔτει μετ-
 ἔστη πρὸς Κύριον · διαδέχεται τὸν θρόνον τῆς ἐπι-
 σκοπῆς τῆ τούτου προστάζει ὁ Ἰωσήφ, οὗ τῷ νβ'
 ἔτει ἐξητήθη ἡ πυρσολατρεία παρὰ τοῦ Ἐξη-
 νέρτ, εἰς τὴν Ἀρμενίαν τῷ λζ' ἔτει τοῦ μικροῦ
 Θεοδοσίου τοῦ Καίσαρος · ἤλαττώθησαν οἱ ἐπίσκο-
 ποι τῆς Ἀρμενίας. Ἐπαρῆρησιάζθη δὲ καὶ διεσπάρη
 [ἐπαρῆρησιάζθησαν καὶ διεσπάρησαν] τῆς καθολικῆς
 Ἐκκλησίας, τῆ προστάζει τοῦ τῶν Περσῶν βασιλέως.
 Ἦ δὲ ἀρχὴ τῆς αὐθαδείας αὐτοῦ, ἀπὸ τῆς τοῦ Σορμάχ
 καὶ τοῖς [ἰ. δὲ τοῖς] ἐπισκόποις αὐτοῦ ἀνίστατος διέμεινεν

Ἄπὸ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ
 ἕως ἔτους ζ' Κωνσταντινίου τῷ ἐπὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ
 συνόδου, ἔτη τισ' · καὶ ἀπὸ τῆς συνόδου τῆς ἐν Νι-
 καίᾳ ἕως τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συνόδου, τῷ ε'
 ἔτει τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου, ἑβδομήκοντα γ' · καὶ
 ἀπὸ ταύτης τῆς συνόδου, ἕως τῆς ἐν Ἐφέσῳ ἁγίας
 συνόδου, τῆς γενομένης ἐν ταῖς ἡμέραις Θεοδοσίου,
 τοῦ Μικροῦ, ἐν τῷ ιε' ἔτει, τεσσαράκοντα ἔτη εἰσίν·
 ἀπ' ἐκείνης δὲ τῆς συνόδου, ἕως τῆς συνόδου τῆς ἐν
 Ἐφέσῳ τοῦ Διοσκόρου, ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ αὐτοῦ
 βασιλέως, ἔτη κβ'. Ἄπὸ δὲ ἐκείνης ἕως τῆς ἁγίας
 συνόδου τῆς ἐν Χαλκηδόνι, ἥτις ἐγένετο ἐν δευτέρῳ
 ἔτει τῆς βασιλείας Μαρκιανοῦ τοῦ βασιλέως, ἔτη ε' ·
 ἀπὸ δὲ συνόδου ταύτης ἕως τῆς βασιλείας Ἀναστα-
 σίου Καίσαρος, μ' ἔτη καὶ ἐπέκεινα.

Τότε πολλὴ ταραχὴ ἐγένετο τῷ Διοσκόρῳ καὶ τῷ
 Εὐτυχῆ τοῖς Μονοφυσίταις · ἐθλίβοντο δὲ Σεθηριανὸς
 ἰ ἐν [ἰ. Σεθηριανὸς οἱ ἐν] Ἀντιοχείᾳ, καὶ Ἀλεξαν-
 δρεῖζ, καὶ ἡ ἁγία πόλις, διότι τῷ αὐτῷ πάθει τινὲς
 ἐν τῷ παλατίῳ κατεχόμενοι, ἐξέκλιναν τὸν βασιλέα.
 Τὴν δὲ γῆν ταραχῆς ἐπέπλησαν · τὴν Μεσοποτα-
 μίαν, καὶ ἄλλας χώρας · ὅτι ἐξεδιάζοντο πάντως
 ἀναθεματίζειν τὴν ἁγίαν καὶ οἰκουμένην σὺν ὄντον
 τὴν ἐν Χαλκηδόνι, καὶ ὁμολογεῖν μίαν φύσιν Χριστοῦ,
 τῆς θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος κατὰ Εὐτυχέα ·
 καὶ τῆ ἀθανάτῳ φύσει αὐτὸν πεπονθέναι · οὕτω καὶ
 εἰς, Ἄγιος ὁ Θεός, εἰς τὸν ὕμνον τῆς ἁγίας Τριά-
 δος, τὸ, Ὁ σταυρωθεὶς, προσφωνεῖν, ὑπερ πρὸ βρα-
 χέος τῶν χρόνων ἐκείνων Πέτρος ὁ Ἀντιοχεὺς ὁ
 Κναφεὺς, προσεῖς, ἀναθεματίζειν παρὰ τῶν ἁγίων
 Πατέρων τῶν τότε τυγόντων. Ὅσοι δὲ ἐν ὀρθῇ πί-
 στει ἀνέμειναν, μὴ ἀκούσαντες τῶν βασιλέως προ-
 ταγμάτων, πάντας ἐξορισθῆναι κατεδίκασεν. Ἐν

habetur sequenti Catholicorum Armeniae indiculo,
 ubi clarius, quæ hic de Sormach invasore sedis
 Isaac ejusque, ac regis Armeniae apud regem Per-
 sarum calumnioso delatore. Joannes Nicænus,
 quem damus, causam dejectionis Isaac, in specie
 tradit, quas nimirum Constantinopoli a Chrystosto-
 mo ad eum missas litteras pro die festo Natalis
 Domini Armenia instituendo, præfatus Sormach in-
 tercepit, ac ceu tesseras conjurationis ejus ac
 regis Armeniae, cum Casare ac patriarcha Con-
 stantinopolitano, per calumniam obtrudit. Videtur
 velle auctor, prius tentatos Armenios, ut ad Per-
 sarum superstitionem transirent, eaque occasione
 imminutum in Armenia numerum episcoporum,
 sive tyranno prohibente ordinari, sive aliis a Chri-
 stiana refugio religione, aliis martyri coronatis, ut
 in similibus accidit: tum vero concessi se sequi

annum agens 110 migravit ad Dominum; jubent
 illo, Joseph, ejus episcopatus sedem suscepit; cujus
 anno 12 compellente Ezennert in Armenia ad ignem
 adorandum, anno 37 Theodosii Junioris, imminuti
 sunt episcopi Armeniae: auctique fiducia, a catho-
 lica se Ecclesia abstraxerunt, jubente Persarum
 rege. Is porro primus ejus temerarius ausus, a
 Sormaci potestate malum inchoavit: maxime vero
 ejus episcopis hactenus irremediabile manet.
 ἐξουσίας ἔλαβις τὴν ἀρχὴν τοῦ κακοῦ · μάλιστα
 ἕως τῆς σήμερον.

Ab adventu Domini nostri Jesu Christi, ad usque
 7 annum Constantini (6), cujus tempore celebrata
 Nicæna synodus, anni 315; atque a Nicæna synodo,
 ad usque synodum Constantinopolitanam, anno 5
 Theodosii Magni, anni 73; atque ab hac synodo,
 ad usque synodum Ephesinam, quæ fuit celebrata
 in diebus Theodosii Minoris, xv ejus imperii anno,
 quadraginta intercedunt anni. Ab ea autem synodo
 ad usque Ephesinam Dioscori, in diebus ejusdem
 imperatoris, anni 22. Ab illa autem usque ad san-
 ctam synodum Chalcedonensem, quæ fuit celebrata
 anno secundo imperii Marciani Augusti, anni 5;
 ab ea denique synodo ad imperium Anastasii Cas-
 sariis, anni 40, ac iis plures.

Id temporis turbatio magna Dioscoro et Eutychei
 unius naturæ assertoribus, confata est. Porro affli-
 gebant Severiani, Antiochenes ac Alexandrinos,
 sanctamque civitatem, eo quod aulicis quidam eodem
 laborantes morbo, in sententiam ipsam imperatorem
 pellexerant. Porro impleverunt tumultu terram uni-
 versam; nempe Mesopotamiam, ac provincias alias,
 quod omnino cogerent anathemate damnare sanctam
 ac œcumenicam synodum Chalcedonensem, unamque
 confiteri Christi naturam, deitatis ac humanitatis,
 juxta Eutychetis doctrinam; ac passum esse im-
 mortali natura: atque adeo, in sanctæ Trinitatis
 cæntico illo: Sanctus Deus, acclamare, qui crucifi-
 xus est, quod paulo ante ea tempora addens Petrus
 Antiochenus cognomento Fullo, a sanctis Patribus
 ejus ætatis proscripius est. Quotquot autem perse-
 veraverunt in recta fide, spretis imperialibus man-
 datis, exsilio deportari sanxit. Per id tempus, Ti-

Christianam religionem, ea tamen conditione, ut
 ne Romanis communicarent, nec ab eis, ac throno
 Casareæ, ordinationem pro more acciperent: sancto
 Isaac in hunc modum ad ordinem redacto, ac exsilio
 multato, ac Sormach in viventis sedem intruso.

(6) Ad usque 7 annum-Constantini. Non fuit eo anno
 celebrata Nicæna synodus, sed vicesimo ejus anno
 uti consentiunt historici. Voluit forte auctor consi-
 guare annum, quo Ecclesia extincto Maxentio vir-
 tute crucis, cœpit pacem habere, ac candidato fidei,
 fereque Christiano imperatore, gaudere; cujus in
 Christianos propensio ipsum quoque Maximinum
 in Oriente a cœpta persecutione potuit cohibere.
 Cæterum nolim esse morosior in hac temporum
 ratione, in qua possit esse aliquid minus accuratum,
 sive ab auctore, sive ab antiquario.

motheus episcopus tractatus multos, a seipso, adversus eos, qui duas in uno Christo naturas confiterentur, ac convitia adversus synodum Chalcedonensem edixit.

Post hæc Julianus, episcopus Halicarnassi, ac Jacobus Pituanensis, ab invicem divisi sunt, tempore Justinii imperatoris, ac Cabatæ regis Persarum, Julianus hic, Salvatorem immortale e cælo corpus assumpsisse dicebat, a quo vocati sunt Julianitæ, uti a Jacobo Jacobitæ, ac Severiani a Severo. Cæterum quod Julianitæ non plures essent tribus episcopis, mortuo Juliano cogitaverunt duo reliqui, non posse juxta regulam sanctorum Patrum, nisi tribus episcopis, ordinari episcopum, adeoque priusquam sepulcro deponerent, manus illi cum de mortuo imposuerunt ordinantes episcopum, unde *demortui manu ordinati* appellati sunt; hæc enim Julianitæ eam sibi dexteram honori ducunt.

Iterum vero imminutus est numerus hujus hæresis episcoporum; quodque non possent ordinari propter suam hæresim, admisit ordinationem episcoporum Armeniæ. Quamobrem amici facti sunt, Nersapo Taronis episcopo (7), qui undevicesimo anno Cabatæ episcopatum gessit, annosque plures episcopus egit, una cum socio ejus Aptyso Syro ex Sarepa, monasterio vicinorum Saforum dicentes, errasse omnes post Nestorium Chalcedone, ejusque gregales: ac quia non haberent quo ordinarentur, ad eorum accessisse piam ordinationem, ut eis episcopos ordinarent. Porro, ut diximus in superioribus, invenerunt amississe traditionem S. Gregorii, atque a throno Cæsareæ repulsos, accepto mandato a Persarum rege, ut ipsi sibi ordinationem facerent. Dicebant autem accepisse a sancto Gregorio jus ordinationis, esseque ejus in Christo discipulos, quanquam id falso.

Hæc ut Nersapo episcopo innotuissent, significavit Norsesæ Catholico, qui erat de Astarax, atque Azatis. Ille magnam indixere synodum in urbe Tiben anno 24 præfati Catholici Norsesæ, ac 12 Justinii imperatoris, nec non 24 Chosrois regis Persarum, quo anno Nestipoli martyrio coronatus est, ac initio numeri Armeniorum, quando sanctam synodum Chalcedonensem anathemate damnarunt ut Nestorianam, juxta sermonem Aptyso: exposuerunt enim tunc temporis, quas ille Scripturas intulisset, quarum supra mentio facta est, elucubratas a Timotheo ac Felice Syris adversus synodum Chalcedonensem, ac eos qui duas naturas in Christo

(7) *Nersapo Taronis episcopo*. Ut ita legerim, uti ascripsi margini, ac reddo, suavit postmodum rejectum nomen tum episcopi, tum provinciæ; et

Α αὐταῖς ταῖς ἡμέραις Τιμόθεος ὁ ἐπίσκοπος, πολλοὺς λόγους ἐνομοθέτησεν ἀφ' ἑαυτοῦ, κατὰ τῶν λεγόντων δύο φύσεις περὶ τὸν ἕνα Χριστὸν ὁμολογούντων, καὶ ὀνειδισμοὺς κατὰ τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου.

Μετὰ ταῦτα Ἰουλιανὸς ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ἀλικαρνασοῦ, καὶ Ἰακώβος Πιτυανοῦ, διαιρεθέντες ἀπ' ἀλλήλων [Ἰσ. ἀπ' ἄλλων], ἐν ἡμέραις Ἰουστίνου τοῦ βασιλέως, καὶ τοῦ Περσῶν Καβατᾶ. Οὗτος ὁ Ἰουλιανὸς εἶπε, τὸν Σωτῆρα ἀφθαρτον ἀπ' οὐρανοῦ εἰληφέναι ὁμοίω, ὅθεν ἐκλήθησαν Ἰουλιανίται. Καὶ ἐκ τοῦ Ἰακώβου, Ἰακωβίται: καὶ ἐκ τοῦ Σεβήρου, Σεβηριανοί. Καὶ ἐπειδὴ οὐκ ἦσαν [Ἰσ. λέγει πλείους] τριῶν ἐπισκόπων οἱ Ἰουλιανίται, ἐν τῷ ἀποθνήσκειν τὸν Ἰουλιανὸν, διελογίσαντο οἱ δύο ἕτεροι αὐτοῦ, ὅτι κατὰ τὸν κανόνα τῶν ἁγίων Πατέρων, ἀδύνατόν ἐστιν ἄνευ τριῶν ἐπισκόπων χειροτονεῖν ἐπίσκοπον, πρὶν ἢ τεθῆναι αὐτὸν ἐν τάφῳ, ἐπέθηκε [Ἰσ. ἐπέθηκεν] τὴν χεῖρα αὐτοῦ, καὶ τὰς χεῖρας αὐτῶν χειροτονήσαντες ἐπίσκοπον, ὅθεν νεκροχειροτόνητοι ὠνομάσθησαν: καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἐν τιμῇ ἔχουσιν ἑαυτοῖς, τὴν δεξιὰν Ἰουλιανίται.

Πάλιν ἠλαττώθησαν οἱ τῆς αἰρέσεως ταύτης ἐπίσκοποι: καὶ ἐπειδὴ οὐκ ἠδύνατο χειροτονηθῆναι διὰ τὴν αἵρεσιν αὐτῶν, διαλογισάμενοι προστέθησαν τὴν τῶν Ἀρμενίων ἐπισκόπων. Διὰ τοῦτο προσφιλεῖς ἐγένοντο τῶν ἐν Σαπῶ ἐπισκόπων [ἰ. τῷ Νερσαπῶ ἐπισκόπῳ] Ταρῶν, ὅστις τῷ ἰθ' ἔτει τοῦ Καβατᾶ, ἐκράτησε τῆς ἐπισκοπῆς, καὶ διετέλεισεν ἔτη πολλὰ, μετὰ τοῦ ἑταίρου αὐτοῦ Ἀπτισῶ τοῦ Σύρου, ἀπὸ τοῦ Σαρεπᾶ τῆς μονῆς τῶν πλησίον Σαδῶν λέγοντες, ὅτι πάντες ἐπλανήθησαν ὀπίσω τοῦ Νεστορίου, καὶ τῶν ὁμοίων αὐτῷ ἐν Χαλκηδόνι, καὶ διότι οὐκ ἔχομεν πόθεν χειροτονεῖσθαι, προσωρμήσαμεν τῇ ὑμετέρῃ εὐσεβεῖ χειροτονίᾳ ποιῆσαι ἡμῖν ἐπισκόπους. Καθὼς ἀνωθεν εἶπομεν, εὗρον αὐτοὺς ἀποβαλόντας τὴν παράδοσιν τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, καὶ ἐκ τοῦ θρόνου Καισαρῆας ἀπωσθέντας, λαθόντας πρόσταγμα παρὰ τοῦ βασιλέως; Περσῶν, ποιεῖν ἑαυτοὺς ἐκείνους τὴν χειροτονίαν.

Ἄτινα γνωρίσας Νερσαπῶ ἐπίσκοπος τῷ Νερσέσῃ τῷ καθολικῷ τῷ ὄντι ἀπὸ Ἀσταράξ, καὶ τοῖς Ἀζάτοις ἐδήλωσεν. Ὀρίσαν δὲ μεγάλην σύνοδον ἐν πόλει Τιβῆν, τῷ κδ' ἔτει τοῦ αὐτοῦ καθολικοῦ Νερσέσῃ, καὶ τῷ ιβ' ἔτει Ἰουστίνου Καίσαρος, καὶ τῷ κδ' τοῦ Χοσρόη τῶν Περσῶν βασιλέως, καὶ τῷ ἐνιαυτῷ ᾧ ἐμαρτύρησε Νεστιπῶσι, καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Ἀρμενίων: ὅτε καὶ τὴν ἁγίαν σύνοδον τὴν ἐν Χαλκηδόνι ἀνεθεμάτισαν ὡς Νεστοριανὴν, κατὰ τὸν λόγον Ἀπτισῶ, ὅτι αὐτῷ τῷ χρόνῳ τὰς Γραφὰς ἐρμήνευσαν, τὰς ἐνεχθείσας ἀπὸ τοῦ Ἀπτισῶ, τὰς προμνημονευθείσας, τὰς γραφείσας παρὰ Τιμοθέου καὶ Φιλικοῦ τῶν Σύρων, κατὰ τῆς συνόδου

quia Taron, etiam Cedreno ac Curopalatae. Asiae regio est, cujus episcopo facile fuit errores illos in Armenia spargere.

τῆς ἐν Χαλκηδόνι, καὶ κατὰ τῶν ὁμολογούντων δύο φύσεις ἐπὶ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ ἐναντίαν σύνοδον ἐδογματίσαν, λέγοντες, μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ τῆς σαρκὸς· καὶ τῇ ἀθανάτῃ φύτει αὐτὸν ἐσταυρωθῆσαι· καὶ τεθνᾶναι· ὄθην καὶ τὸ, Ὁ σταυρωθεὶς, προσέθηκον εἰς τὸ, Ἄγιος ὁ Θεός, κατὰ Πέτρον Κναφέα, τὸν παθόντα τὰ Σαβελλίου. Ὄρισαν μετὰ τοῦ ἀναθηματισμοῦ ἀποστῆναι τῆς κοινωνίας Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐκ τῶν νέων Ῥωμαίων, καὶ ἐκ τῶν ὁμολογούντων μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν δύο φύσεις. Ἐχειροτόνησαν δὲ τὸν Ἀπτισῶ ἐπίσκοπον καὶ ἑτέρους β', ἀποστειλάντες αὐτοὺς εἰς Μεσοποταμίαν Συρίας, ἔχειν συμφωνίαν μετὰ ἀλλήλων εἰς αἰῶνα, ἰδιοχείρως γράψαντες καὶ ἀσφαλίσαντες.

Μετὰ δὲ χρόνον πολὺν, Βαρτάς τις ἄρχων, ἀποκτείνας τὸν Σουριένην τὸν Πέρσην τὸν τύραννον, ἀποστατήσας ἐκ τῶν Ἀρμενίων, ἀδεῶς πρὸς τὴν [λείπει. ἤλθει] Κωνσταντινούπολιν, τῷ τεσσαρακοστῷ ἔτει τοῦ Χοσρόη, καὶ τὸ λ' ἔτει τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τοῦ καὶ τὴν Ἀγίαν Σοφίαν δειμαμένου· ἐκ τῆς κοινωνίας δὲ αὐτοῦ ἐκχωρήσας σὺν τοῖς μετ' αὐτοῦ. Ἔλεγε γὰρ ὅτι οὐκ ἔχω ἐντολὴν ἐκ τῶν διδασκάλων ἡμῶν μεθ' ὁμῶν κοινωνεῖν. Διὸ προσετάχθη ὁ αὐτὸς Βαρτάς παρὰ τοῦ Καίσαρος συγκαλέσεσθαι ἐπισκόπους καὶ διδασκάλους τοὺς τῶν Ἀρμενίων.

Ἐγένετο δὲ σύνοδος μεγάλη ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει, κατὰ τινων αἰρετικῶν, ἦν ε' σύνοδον καλοῦμεν· καὶ ὁμοφωνήσαντες αὐτοῖς, τῷ ὄνοματι αὐτῶν ἐκάλεσαν ἁγίας πύλας τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἧτις μέχρι σήμερον καλεῖται τῶν Ἀρμενίων πύλη. Τότε ἀνεθεμάτισαν τὸν Ὀριγένην, τὸν Εὐάγριον, τὸν Δίδυμον, τοὺς Νεστοριανούς, τοὺς Ἰακωβίτας, τοὺς Ἰουλιανίτας, καὶ τοὺς Γαϊανίτας, καὶ τοὺς ἅπας ἁπλῶς ἔχοντας, τὴν τοῦ Νεστορίου [Ἰσ. Εὐτύχους, *vel utrumque*] αἵρεσιν. Ἰποστρεψάντων δὲ αὐτῶν εἰς Ἀρμενίαν, οἱ μὲν προθύμως ὑπεδέξαντο τὴν ἔνωσιν· οἱ δὲ ἐπορευύσαντο ἐν ταῖς ἡμέραις Βοανέση [*ul. Εὐανέση*] τοῦ Καθολικοῦ, περὶ ὧν οὐκ ἔστι νῦν λέγειν κατὰ μέρος. Ἐγραψαν τοίνυν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἀπᾶ· τὸν καθολικὸν Ἀλβανίας χώρας, περιέχουσαν οὕτως· Ἐλθε μεθ' ἡμῶν ἐνωθεὶς τῇ πίστει, ἐν τῷ λέγειν μίαν φύσιν Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς τὸ, Ἄγιος ὁ Θεός, Ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς. Ὁ ἐξοῦ συγκατέθετο λέγων· ὅτι Ὁ Πέτρος καὶ ὁ Γρηγόριος οἱ πρὸ ἐμοῦ ὄντες, οὕτως ἔλεγον, τὸ, Ἄγιος ὁ Θεός· ἐγὼ δὲ οὐ προστίθω, οὔτε ὑφέλω. Ὁμοίως καὶ πρὸς τοὺς Ἰθέρως ἔγραψαν. Οἱ δὲ, σφοδρῶς ἀντιπόντες, οὐ κατεδέξαντο. Εἰ μὴ μόνοι οὗτοι Ἀθλοῦροι κατὰ τὴν Ἀρμενίων διάλεκτον, Τασήρ, Τζοραπὸρ, καὶ Καρταμὲ, αἱ εἰσι χώραι, καὶ τινες ἀπὸ τῆς Ἀρτζάχ· ἐν αἷς ἡμέραις πολλάκις συστασίαι ἐγένοντο, διὰ τὴν ἀποστασίαν τῶν ἀρχόντων, ἐν πολλαῖς ἡμέραις, ἐν τε τῇ Ῥωμανίᾳ καὶ τῇ Περσίδι, συζητούντων τῇ πίστει

A Deo nostro contententur: contrariamque synodum seculi sunt dicentes unam naturam Dei Verbi ac carnis, ac fuisse inmortali natura crucifixum atque mortuum: unde etiam illud: *Qui crucifixus es*, addiderunt canticō *Sanctus Deus*, juxta Petrum Fullonem, qui in eodem atque Sabellius errore versatus est. Decreverunt autem sub anathemate, ut a communione Jerusalem resillirent, ac juniorum Romanorum, eorumque, qui post incarnationem Domini nostri, duas naturas assererent. Porro, ordinantes Aptyso episcopum, ac alios duos, in Mesopotamiam Syriæ eos amandarunt, ut mutuum in perpetuum consensionem inirent, manu propria scribentes, ac sigillis munientes.

B Post longum abhinc tempus, Bartas quidam princeps, occiso Suriene Persa tyranno, ac deficiens ab Armeniis, intrepidus Constantinopolim petiit, anno 40 Chosrois, ac 30 Justiniani, qui et Sanctam Sophiam ædificavit; ab ejus tamen communione se separans, una cum comilibus. Dicebat enim non habere mandatum a magistris suis, ut communicaret cum eis. Jussit itaque imperator, ut idem Barras Armenorum episcopos ac magistros convocaret.

Facta autem est magna synodus Constantinopoli, contra nonnullos hæreticos, quam et quintam synodum vocamus: cumque eis consensissent, sacras Sanctæ Sophiæ portas ex eorum nomine appellarunt, hactenusque vocatur *Porta Armenorum*. Tunc dixerunt anathema Origeni, Evagriō, Didymo, Nestorianis, Jacobitis, Julianitis, Gaianitis ac omnino illis omnibus qui infecti essent cum Nestoriana hæresi, tum Eutychetis. Reversis illis in Armeniam, pars quidem prompto ac laetri animo unionem susceperunt; pars autem mœchatisunt ac desciverunt in diebus Boanesæ Catholici de quibus haud imodo dicendum per singula. Scripserunt ergo litteras ad Apas Catholicum Albaniam provinciam, in hæc verba: Veni nobiscum fide consentiens, in eo quod unicum Christi Dei naturam confitearis, atque in canticō, *Sanctus Deus*, dicas: *Qui crucifixus es pro nobis*. At ille renuit, dicens: Petrus ac Gregorius mei decessores, in eum modum dicebant canticum; *Sanctus Deus*; quamobrem nihil ipse additurus sum, autve dempturus. Similiter scripserunt ad Iberos. Illi vero plurimum obnitentes, non receperunt, si tantum Æluros istos (8) juxta Armenorum linguam excipias: Taser, Tzorapor, et Cartame, quæ sunt oppida, ac nonnullos de Artzach. Iis temporibus multæ factæ sunt seditiones propter diuturnam ducum defectionem, tum in Romania, tum in Perside, cum interim per annos 20 moverentur quæstiones

(8) Si tantum Æluros istos, etc. Dicti sunt Æluri a Timotheo Alexandrino hæretico pessimo, quem dictum puto Ælurum a calliditate, qua patriarchatum vena us est. Quod additur κατὰ τὴν Ἀρμενίων διάλεκτον, non vocem Ἀθλοῦροι respicit,

quam liquet non esse Armenicam, sed magis Græcam, notam satis: sed sequentes vere Armenicas, quæ sunt nomina locorum, χώραι, inquit, auctor, regiones, nonnihil remotioribus nobis obscurioribus.

de fide, in diebus Catholicorum Bianises, ac Mosis, A ad usque annum primum Chosrois, qui in manu Mauricii (9) imperatoris, in multa Romanorum virtute, regnum adeptus est. Porro, agebat ducom exercitus Musiles : Manconi cognomento Taronitem reliquit in Perside. Regnavit autem annis 38, de ditique Armeniam totam Mauricio imperatori usque ad Tiben, eo quod fuisset ab eo constitutus rex, multaque dona cum ipse tum exercitus ab eo accepisset. Eodem anno misit Musilem ad Mauricium : cumque is in magno die festo pretiosæ Crucis in urbem venisset, removerunt se a communione, cum ipse Musiles, tum ei comites milites. Percutante autem imperatore, ac causam requirente, respondit ille, in causa esse synodum Chalcedonensem, ac quod duarum naturarum essemus assertores.

Ad quem imperator : « Decessor vester Bartac, quamobrem nobiscum contensus est, ac ei comites Azati, eorumque doctores scripto consentientes ? » Respondet Musiles : « Propter ignorantiam, aut metum : si ergo jubes, ac blande audis, iudiciumque, in iustitia dirigis, invenies veritatem in meis magistris. » Jussit ergo episcopus omnes, ac Mosen Catholicum, una cum militaribus copiis venire Constantinopolim. Verum ille, haudquaquam jussis adhibuit animum, dicens : « Absit ut transeam fluvium Azat, vel furno coctum (10) comedam,

(9) In manu Mauricii. Consentiant pariter alii in C regno per Mauricium Chosroi asserto ; nec putem potiorum ullam causam gravissimi illius Persici belli, quo pene pessumdatum est Romanum imperium sub Phoca principe, quam quod Chosroes, amici Mauricii ac sui vindicis iniquam necem ultam vellet : quam forte ejus piam gratitudinem, tantis illis victoriis, Deus voluit illustrare, tametsi is exaltantem se Omnipotentis dederam, non agnovit.

(10) Vel furno coctum comedam, etc. οὐδὲ φάγω φουρητόριον, οὐδὲ μὴ πῖω θερμόν. Plana alusio ad Græcorum duplicem ritum circa Eucharistiam, quod in fermentato ceu usuali omnique rigore pane, ex furno cocto, consereunt, quodque aquam calidam calici sacro ac jam sacro admisceant : quod utrumque respiciunt Armenii, azymis semper usi, ac merum consecrantes, nulla ante aut post verba sacramta admisione aquæ, quod postremum ab omni Ecclesiarum usu, si quas novimus abhorret : ut Gregorius Romæ educatus esset ubi jam essent azyma, promptum esset dicere, ea illum accepisse ab Ecclesia Romana, ac suis tradidisse. Verum non Romæ, sed Casaræ in Cappadocia, ex qua etiam consecrationem accepit voluitque suos accipere. educatum habent ejus gesta, apud Surium Septembr. 3, perperamque Gregorius Polydorus in suo *De Gregoriis* tractatu, ex eo quod nutritum legit apud Romanos, vel ut est apud Surium, in *Romana ditone*, illud margini ascriptum intulit : *Romæ nutritur Gregorius*. Proinde videatur accepisse a Græcis fermentatum, quod postmodum successores facti Julianitæ commutarunt in azyma, in signum aliquod hæresis Eutychiæ, quo sensu etiam sancti eorum reprobant azyma ; ut sanctus Damascenus tract. de ea re, necdum edito in Biblioth. Regia, ac S. Isaac Catholicus Armeniorum utraque in eos Invectiva. Idemque possit dici de puro calice ab omni aqua, quem in eis reprehe-

ἐπὶ κ' ἔτη, ἐν ἡμέραις τοῦ Βιανίστη τοῦ καθολικοῦ καὶ Μωσῆ, ἕως ἐνὸς ἔτους Χοσρόη, ὃς ἔβασίλευσεν ἐν χειρὶ Μαυρικίου Καίσαρος, ἐν πολλῇ δυνάμει τῶν Ῥωμαίων. Ὁ δὲ στρατηλάτης Μουσιλῆς, τοῦ Μαγκόνι τὸν [ἰ. τὸν Μαγκόνι τὸν] ἐπικληθέντα Ταρωνίτην, ἀπέλειπεν ἐν Περσίδι. Ἐτη λ' ἔβασίλευσε καὶ ἡ' 3; ἔβωκε τὴν Ἀρμενίαν πᾶσαν Μαυρικίῳ Καίσαρι ἕως τοῦ Τιθῆ. ἐνθ' ὧν ὑπ' αὐτοῦ κατέστη βασιλεύς, καὶ δῶρα πολλὰ παρ' αὐτοῦ ἔλαβεν αὐτὸς, καὶ τὰ στρατεύματα αὐτοῦ. Τῷ αὐτῷ ἔτει ἀπέστειλε τὸν Μουσιλῆν πρὸς τὸν Μαυρικίον, καὶ φθάσας ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς μεγάλης ἑορτῆς τοῦ τιμίου Σταυροῦ, ἐκ τῆς κοινωνίας ἑαυτοῦς ἔξωσαν ὁ Μουσιλῆς, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ στρατιῶται. Ἐρωτήσαντος δὲ τοῦ βασιλέως, καὶ τὴν αἰτίαν μαθόντος, αὐτὸς ἔλεγε ὅτι διὰ τὴν σύνοδον τῆς Καλκηδόνος, καὶ διὰ τὸ ὁμολογεῖν ἡμᾶς δύο φύσεις.

Ὁ βασιλεὺς εἶπεν · Ὁ πρὸ ὑμῶν Βαρτάκ, διατὶ συνακολόγησε, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ Ἀζάτοι, καὶ διδάσκαλοι αὐτῶν ἐγγράφως συνταξάμενοι ; ὁ λέγει ὁ Μουσιλῆς · Ἄ δὲ ἄγωνίαν, ἢ διὰ φόβον. Εἰ σὺν προστάτεις καὶ ἐπεικῶς ἀκούεις, καὶ ἐν δικαιοσύνῃ κρίμα καταυθύνῃς, εὐρήσεις τὴν ἀλήθειαν ἐν τοῖς ἔμοι; διδραχμάοις. Ἄ δὲ προσέταξέ πάντας τοὺς ἐπισκόπους, καὶ τὸν καθολικὸν Μωσῆν σὺν τοῖς στρατεύμασι, τοῦ παραγενέσθαι εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ δὲ καθολικὸς Μωσῆς οὐ προσέχετο τοῖς προσταχθεῖσι. λέγων · Οὐ μὴ γὰρ παρέλθω τὸν ποταμὸν

dunt Trullani Patres : sed non omnia eis reprobata, abolita sunt, aut habita minus probata. Unde nec Armenii ab Eugenio premuntur eorum auctoritate, sed tantum generali utriusque Ecclesiæ consuetudine, ab olim ab imis temporibus, a Patribus tradita, a qua absonum videatur peculiarem unam Ecclesiam recedere. Tuentur se Armenii dicto Chrysostom. hom. 83, in *Matt.*, quod tamen omnes dictum exponunt contra Aquarios, qui solum aquam offerrent. Ut Gregorius aliusve sanctorum Patrum utrumque Armeniis tradiderit, pro ea fecit potestate qua sanctissimi episcopi, iis rebus, quas discipline ac juris ecclesiastici putabant, quæ ad Dei cultum ac animarum profectum aptiora pro locorum ac temporum ratione videbantur, in suis quisque Ecclesiis ordinanda ac usurpanda præsumebant, nulla adhuc obstante lege contraria, ut præsumptio ejusmodi malum quid ac peccatum videri posset : videasque ex his Mosis Catholicici verbis, non raro etiam episcopos, rituum ejusmodi, quam fidei tenaciores, ac facile pari scandalum, in quibus ab eis retrahere velit, ut et schismata et hæreses inde aliquando conflata sint. Videas pariter scissa semel unione reprehendi peculiariter omnia unius Ecclesiæ, ab iis qui alterius sunt Ecclesiæ, ac in partem erroris trahi, quod est meræ disciplinæ. Sic Græci juniores, ac a schismate Photiano, necdum in Armeniis, sed et in Latinis insectantur azyma, de quibus nulla majoribus existit questio, cum alteri alterorum ritum haud ignorarent. Pulchra sunt pro azymorum in Ecclesia Latina antiquitate, sciente sæc laudante Græcæ, quod scribit Humbertus legatus cardinalis in Græcos disputans, eosque sextæ sanctæ synodi auctoritate premissis, seu historicis ejus : « Tunc piissimus princeps Constantinus interrogavit eos, qualiter Romana Ecclesia, de sacrificio corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi ordinem teneret. Illi responderunt. *In calice Domini non debet solum offerri vinum, sed aqua*

Ἄζατ, οὐδὲ μὴ φάγω φουρνητόριν, οὐδὲ μὴ πῖω θερ-
μόν. » Ὡσαύτως καὶ οἱ ἐπίσκοποι τῆς Ἀσπουρᾶν
χώρας, ὅσοι ὑπῆρχον ὑπὸ τῶν Περσῶν χώρα; καὶ
ἔξουσίας, οὐκ ἤθελον ἀπελευθεῖν. Οἱ δὲ ἐπίσκοποι
τοῦ Ταρῶν, καὶ οἱ ἐπίσκοποι οἱ ἦντες ὑπὸ τὴν ἔξου-
σίαν τῶν Ῥωμαίων, ἀπῆλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν·
καὶ μεγάλα ἐρευνήσαντες, ἐπεισθήσαν αὐτοῖς, καὶ
γράφαντες γραφίδια μετ' ὄρκου, συνωμολόγησαν αὐ-
τοῖ, ἰδίαις χερσὶν ἐγγράψαντες. Ὑποστρέψαντες ἐν
τῇ Ἀρμενίᾳ, οὐκ ἐδέχθησαν παρὰ τῷ Μωσῆ, καὶ τοῖς
λοιοῖς ἐπισκόποις, τοῖς ἐν Περσίδι, καὶ τῇ Ἀρμε-
νίᾳ. Ἐποίησε δὲ αὐτῶν; Καθολικὸν τὸν Ἰωάννην, ἀπὸ
τοῦ Κωκοστᾶ Παγκράτων χώρας.

Πολλὴν δὲ ἐστάσιν εἶχον περὶ τῶν ἐν Χριστῷ δύο
φύσεων μετ' ἄλλῃων, καὶ διὰ τὴν ἐν Χαλκηδόνι σύν-
οδον, ἔτη 18, ἕως τῆς τελευτῆς· ἐν ᾧ ἔτει, προσ-
έλαθε ὁ Χοσρόης ὁ βασιλεὺς τὴν χώραν Ἀρμενίας,
ὅτε καὶ Ἀβραὰμ κατεστάθη καθολικός· καὶ τῷ αὐτῷ
ἔτει κατηνάγκασε τοὺς ἐπισκόπους, καὶ πρεσβυτέ-
ρους, καὶ ἡγουμένους, ἀναθεματίσαι τὴν ἐν Χαλκη-
δόνι σύνοδον, ἢ ἐκχωρῆσαι ἀπὸ τῆς χώρας. Οἱ δὲ
ἀναθεματίσαν, καὶ ἔπαυσεν ἡ ἀντιλογία.

Μετὰ δὲ χρόνους τρεῖς ἐγένετο πόλεμος τοῖς Φρα-
σιανοῖς, καὶ ἐπάταξαν οἱ Πέρσαι τοὺς Ῥωμαίους,
καὶ ἐπολιορκίσθη πόλις Κιτρίε, καὶ ἡ Θεοδοσιούπο-
λις, τῷ 6 ἔτει τοῦ Καίσαρος Φωκά, καὶ τῷ 4 τοῦ
Χοσρόη, καὶ ἄλλαι πολλάι κωμοπόλεις· ἐν αἷς, καὶ
τὸν Ἰωάννην τὸν Καθολικὸν, τὸν ὄντα μὲν εἰς τὴν
Ἀρμενίαν, ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων δὲ τότε, ἠνάγκασεν
Ἀβραὰμ ὁ Καθολικός, (καὶ) τοὺς ἐπισκόπους τῶν
μερῶν Ἰωάννου, ἢ ἀναθεματίσαι τὴν ἐν Χαλκηδόνι
σύνοδον, ἢ ἐκχωρῆσαι ἐκ τῶν μερῶν Ἀρμενίας· ᾧ
μὴ πεισθέντες ἀπέληλυθασιν, οἱ μὲν εἰς τὴν Τάεις,
οἱ δὲ εἰς Ῥωμανίαν, οἱ καὶ ἐταλεύθησαν ἐπὶ ξένης.
Ἐἶτα Κομιτᾶς ὁ καθολικός, ὑπὲρ οὗ μεγάλαι συνοχαὶ
καὶ ὀλίφεις γεγόνασιν ἐν Ῥωμανίᾳ διὰ χειρὸς Περ-
σῶν. Οὗτος ὁ Κομιτᾶς μᾶλλον ὑπὲρ πάντας διήγειρε
τὴν φιλονικίαν, εἰς τὸ ἀναθεματίσαι τὴν σύνοδον

mistum, etc. Oblatio vero quæ in sacrificio altaris
offertur, nullam comunionem aut corruptionem
fermenti habere debet; sicut B. Virgo Maria absque
omni corruptione Christum concepit et peperit:
sic et oblatio debet esse munda a fermento, juxta
quod in Gestis pontificalibus a B. Silvestro legimus
esse statutum. Nihil ejusmodi habet Anastasius,
sed tantum celebrasse Latine apostolicum legatum
in æde Sanctæ Sophiæ, laudantibus Græcis Hilarion
monachus Græcus exponit de celebratione in azy-
m̄is dum ita Græcos suos premit: Πόθεν δὲ ἐκεῖνα
τὰ ἐνούπνια τῶν ἐπίκτων, κατὰ τὴν ἐκτὴν σύνοδον
ἐπὶ Κωνσταντίνου βασιλέως, Ἀγάθωνα τὸν πάπαν,
καὶ Γρηγόριον τὸν Ἀκραγατίνου ἐπίσκοπον, κατὰ
τῶν ἀζύμων νομοθετοῦντας, ταῦτα ὕστερον μὴ γί-
νεσθαι παρὰ τινος τῶν πιστῶν; ἀφ' οὗ γὰρ καιροῦ
ἔρξαντο οἱ Λατίνοι τὴν τῶν ἀζύμων θυσίαν, ταύτης
πῶποτε οὐκ ἀφίστησαν· καὶ μᾶλλον περὶ τῆς ἐκ-
τῆς συνόδου, ἀνέγων τοὺς πατέρας, μετὰ τὸ ἀδο-
κιμάσαι τὴν τῶν Μονοθελητῶν ἀρεσίαν, τῇ ὀγ-
δοῦντῷ τοῦ Πάσχα, ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει, ἐν τῷ
ναφῷ τῆς Ἀγίας Σοφίας, τῷ Θεῷ χάριτας χα-
ριζομένους, ἑορτάσαι Λατινικῶς, ἐπαινούντων
ὄλων τῶν Ἑλλήνων, τρόπον τῆς θυσίας Λατινικῆς.

aut calidum bibam. » Simili quoque ratione epi-
scopi provinciæ Aspouram, quotquot sub Persarum
ditione erant. Episcopi vero Taron, ac qui Roma-
norum ditionis erant, profecti sunt Constantinopo-
lim. Postque magnam inquisitionem, in senten-
tiam deducti sunt, ac cum jurejurando scribentes
libellos, eandem fidem confessi sunt, ac manu
propria subscripserunt. Reversos autem in Arme-
niam non receperunt Moses ac episcopi alii in
Perside, ac Armenia. Is porro Catholicum creavit
Joannem a Cocosta regionis Paneraorum.

Multum li inter se contenderunt de duabus in
Christo naturis, ac propter synodum Chalcedo-
nensem, per annos 14, ac usque ad Mosis mortem:
quo anno recepit Chosroes rex regionem Armeniæ,
quando etiam Abraham creatus fuit Catholicus;
eodemque ipso anno, coegit episcopos, ac presby-
teros, monasteriorumque præfectos, ut aut synodo
Chalcedonensi anathema dicerent, aut solum mu-
tarent. Ii vero dixerunt anathema, et cessavit
verborum pugna.

Tertio post anno illatum est bellum Phrasianis,
ac Persæ Romanos percusserunt, urbsque Citrie
ac Theodosiopolis expugnatae sunt anno 5 Phocæ
imperatoris, ac 20 Chosrois, nec non multa alia
impida; in quibus etiam Joannem Catholicum
existentem quidem in Armenia, verum ea tunc
parte, quæ Romanorum ditionis erat, coegit Abra-
ham Catholicus, [necnon] episcopos partium Joan-
nis, ut vel synodo Chalcedonensi anathema dice-
rent, vel ex partibus Armeniæ migrarent: cui
minime obsequentes, abierunt: alii quidem in
Tais, alii in Romaniam, qui etiam in aliena mor-
tui sunt. Ad hæc Comitas catholicus, sub quo
magnæ pressuræ ac calamitates illatæ sunt Roma-
niæ per manus Persarum. Comitas hic, supra
omnes decessores, contentiosius sollicitando ana-

*Ubinam eorum somnia, qui dicunt, in vi synodo
celebrata imperatore Constantino, Agathonem papam,
ac Gregorium Agrigentinum episcopum, lege sancire
adversus azyma, ut ne quis deinceps fidelium utatur?
Ex quo enim Latini cœperunt sacrificare in azymis
nunquam recesserunt ab eo ritu. Quin vero, quod
spectat ad vi synodum, legi Patres, post reprobatam
hæresim Monotheliarum, in octava Paschæ in urbe
Constantinopoli, ac templo Sanctæ Sophiæ, gratias
Deo agentes, celebrasse Latine Græcis omnibus
laudantibus, modum sacrificii ritu Latino. Moderni
Armenii sic fere faciunt eucharisticum panem,
uti Latinos conficere solitos memorat Humbertus
apostolicus legatus sub Constantino Monomacho
disputatione sua ac dialogo Romani cum Constanti-
nopolitano, tom. IV Bibl. PP. Nimirum, sacri ipsi
ministri ac sacerdotes, sacras preces submurmurantes,
placentiæ instar ex farinæ et aquæ conspersione,
quam ipsi sacro illo ritu subegerint, componunt, ac
crucis obsignant figura, dum interim calido ferro,
vel alio ejusmodi corpore subjecto, desiccatur pas-
ta, ac igni coquitur. Sic R. P. Prior de Carna in
Armenia, apud nos hospes.*

themate synodi Chalcedonensis, habuit: scripsitque multos tractatus proprio nomine sancti Isaac, e quibus uni libro nomen est Amartanæ propria Armeniorum lingua. Porro volebat ut Joannes quidam, ejus throni successor esset. Haud tamen ille id est consecutus, sed Christophorus. Cum autem Christophorus a sede excidisset, gaudebat Joannes: nec sic tamen voti compos effectus est. Nam Esdras factus est Catholicus; Joannes vero gravi eum oculo aspiciēbat.

Sedente illo, Heraclius imperator 23 ejus imperii anno, ac quarto a morte Chosrois, magnam synodum universorum episcoporum ac doctorum Majoris Armeniæ, accersitis catholico Esdra ac omnibus Azatis, Theodosiopoli fieri præcepit, ac perquiri et dispicere de duabus in Christo Deo nostro naturis, ac de synodo Chalcedonensi. Perquisierunt ergo per mensem; eque Scripturis inducti ad fidem Armenii, scripta manu propria schedula, nihil se amplius ea in re contradicturos jurarunt.

Reversi ergo sunt in Tiben, tumque Joannes sodales monachos provocavit, nec non Stephanum episcopum Cartamaia, ac Mathusala ortum Sina, quosdamque alios, haud omnino in synodum consentientes, ut ne Esdræ catholico communicarent, aut cum iis qui eadem atque ille saperent. Interim vero dum provocat omnes, ac nititur a sententia revocare, nonnullis jam eorum, qui interfuerant synodo, deceptis, venit Stephanus Cartamanensis episcopus ad Esdram catholicum. Audiens autem præfatus Joannes, quod non ipsi communicasset, petulantia maxima, inimicitias in Stephanum gessit, uti et in Mathusala, eo quod ipse quoque ad Esdram accessisset. Dicebat vero, levius præ illis offendisse, ac lapsum esse Esdram: « Nam ille, inquit, ex imperatoris metu a veritate deflexit: vos autem ab inani gloria ac muneribus prolapsi estis casu insanabili. » Ad hæc Esdras in hæc verba Joannem obtestatur: « Tertio vocavi, cum Mathusala, tum Stephanum, dicens: Vos mundi doctores estis ac scribæ; venite ut faciamus satis imperatori; nunc autem reprehenditis, tanquam iis consenserimus. Nos quæ audivimus ab eis, vera putavimus, ac duas in Domino Jesu Christo naturas confessi sumus; nimirum perfectam in deitate, et perfectam in humanitate, in una hypostasi, ac persona una, incarnationem indivisam: quasque legimus Scripturas, cum nostras, tum illorum, id ipsum confirmarunt: nosque eorum sermonibus habuimus fidem, juxta quod Scripturæ sacræ ferebant. Enimvero necdum anni præterierunt: omnes sanctorum Patrum scripturæ apud nos sunt; scrutantes, veritatem perdiscite. » Ubi autem scriptum testimonium ostendisset, ait Joannes: « Omnia hæc addiderunt Nestoriani scriptis sanctorum Patrum; qua olim ratione Saturninus hæreses multas addebat Scripturis sacris, puta verba illa, Evangelio Lucæ: *Cæpit Jesus pavere et lædere. Appa-*

A Χαλκηδόνος· δε και λόγους πολλούς πεποίηκε τῷ ἰδίῳ ὀνόματι τοῦ ἁγίου Ἰσαάκ· ἐν βιβλίῳ τὸ ὄνομα ἐστὶν Ἀμαρτανάκ κατὰ τὴν Ἀρμενίων διάλεκτον. Ὅς και τινὰ Ἰωάννην ἐβούλετο διάδοχον γενέσθαι τοῦ θρόνου αὐτοῦ· ὃ οὐ συνέδη αὐτῷ, ἀλλὰ τῷ Χριστοφόρῳ. Καὶ ἐν τῷ καταβεβληθῆσθαι τὸν Χριστοφόρον ἀπὸ τοῦ θρόνου, ἔχαίρειν ὁ Ἰωάννης· ἀλλ' οὐδέ τότε ἐπέτυχεν. Ἐγένετο γὰρ ὁ Ἐσδράς· ὁ Καθολικός. Ὁ δὲ Ἰωάννης, βλοσυρῷ τῷ ὀφθαλμῷ αὐτὸν ὑπέβλεπεν.

Ἐν ὧ καιρῷ ὁ Ἡρακλῆς Καίσαρ τῷ κγ' ἔτει τῆς βασιλείας αὐτοῦ, καὶ ἐν τετάρτῳ ἔτει τῆς τελευταίας τοῦ Χοσρόη, ἐκέλευσε σύνοδον γενέσθαι μεγάλην πάντων ἐπισκόπων και διδασκάλων τῆς μεγάλης Ἀρμενίας, σὺν τῷ καθολικῷ Ἐσδρά και πᾶσι τοῖς Ἀζάτοις ἐν Θεοδοσιουπόλει, ἐρυσαν ποιῆσαι και ἰδεῖν περὶ τῶν δύο φύσεων τῶν ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν, και περὶ τῆς σύνοδου τῆς Χαλκηδόνος. Ἡρένησαν οὖν διὰ μηνὸς ἡμερῶν, και ἐπέισθησαν εἰ Ἀρμένιοι ἀπὸ τῶν Γραφῶν, και ὤμοσαν ἐγγράφως ἰσοχειρῶς, τοῦ μηκέτι ἀντιλέγειν περὶ αὐτοῦ.

Ἐποστρέφαντες [ἰ. ὑπέστρεψαν] εἰς τὸ Τίβην, και ὁ αὐτὸς Ἰωάννης παρώτρυνεν τοὺς συμμοναχοὺς αὐτοῦ, και τὸν Στέφανον ἐπίσκοπον Καταρταμαῖ, και τὸν Μαθουσάλα ἀπὸ τοῦ Σινης, και ἄλλους τινὰς, τοὺς μὴ ἄσασιν ἔξαντας εἰς τὴν σύνοδον, ἵνα μὴ κοινωνήσωσιν Ἐσδρά καθολικῷ, μηδὲ τοῖς σὺν αὐτῷ ὁμοφρονήσασιν. Ὅτι [ἰ. τότε] αὐτοῦ παροτρύνοντα; πάντας και ἀνακειθοντος, και τινὰς τῶν ἐν τῇ συνόδῳ ἀπαντησάντων [ἰ. ἀπατήσαντος], μεθ' ἡμέρας τινὰς ἦλθεν ὁ Στέφανος ὁ Καρταμαῖ ἐπίσκοπος πρὸς Ἐσδραν τὸν καθολικόν. Ἀκούσας δὲ ὁ εἰρημένος Ἰωάννης, ὅτι οὐκ ἐκοινωνῆσεν αὐτῷ, μετὰ μεγίστης θρασυτητος, ἐχθρὰν τῷ Στεφάνῳ κατηργάσατο, οἷον και τῷ Μαθουσάλα, ὅτι και αὐτὸς προσῆλθε τῷ Ἐσδρά. Ἐλεγε δὲ ὁ εἰρημένος Ἰωάννης, ὅτι Κουφότερόν ἐστι τὸ πταίσμα τοῦ Ἐσδρα και τὸ σφάλμα, πρὸς τὰ ἡμέτερο πταίσματα· Αὐτὸς γὰρ διὰ φόβον τοῦ βασιλέως ἐξέκλινεν τῆς ἀληθείας· ὑμεῖς δὲ, διὰ κενοδοξίαν και δῶρα, ἐξεπέσατε ἀνάτατον πτώσιν. » Ἐπειτα παρεκάλεσε τὸν αὐτὸν Ἰωάννην ὁ Ἐσδράς, λέγων, ὅτι « Τρίτον ἐκάλεσα, και τὸν Μαθουσάλα, και τὸν Στέφανον, εἰπὼν· ὅτι Τοῦ κόσμου διδάσκαλοι και γραμματεῖς ὑμεῖς ἐστε· Ἐλθετε ἵνα ἀπολογηθῶμεν τῷ βασιλεῖ· και νῦν μέμφεσθε ἡμῶν, ὡς συνομοφρονήσαντων αὐτοῖς. Ἡμεῖς δὲ ἠκούσαμεν παρ' αὐτοῦ, ἀληθῆ εἶναι ἐνομίσαμεν· και ὠμολογήσαμεν δύο φύσεις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· τέλειον ἐν θεότητι, και τέλειον ἐν ἀνθρωπότητι, ἐν μιᾷ ὑποστάσει, ἐν προσώπῳ· ἀδιαίρετον οἰκονομίαν· και ὅτι και τὰς γραφὰς, ἃς ἀνέγνωμεν, τῶν ἁγίων Πατέρων, αἱ ἡμέτεραι, και τῶν αὐτῶν, τὸ αὐτὸ ἐμαρτύρησαν· και ἡμεῖς ἐπίσθημεν τοῖς λόγοις αὐτῶν, κατὰ τὰς Γραφὰς τὰς ἁγίας. Καὶ νῦν οὐ διεῖλον χρόνοι· εἰ Γραφαὶ πᾶσαι τῶν ἁγίων Πατέρων παρ' ἡμῖν εἰσι· ἐρευνήσαντες μάθετε τὴν ἀλήθειαν. » Καὶ ὅτε ὑπέδειξε τὴν μαρτυρίαν τῆς Γραφῆς, εἶπεν ὁ Ἰωάννης,· « Ταῦτα πάντα οἱ Νεστοριανοὶ προσέθηκαν ἐν ταῖς γραφαῖς τῶν ἁγίων Πατέρων· καθῶς και ἐν ταῖς

θείαις Γραφαῖς τότε προσετίθει ὁ Σατορνίλιος· πολλὰς αἰρέσεις, ὡς καὶ εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον· ἔτι Ἡρξάτο ὁ Ἰησοῦς λυπεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν. Ὁρῶν δὲ αὐτῷ ἀγγελος ἀπὸ οὐρανοῦ ἐπισχῶν αὐτόν, καὶ ὅτι ἐκτενέστερον προσήχετο· ἐγένετο δ' ἰδρῶς αὐτοῦ ὡς ὄρομβοι αἵματος, καὶ τὰ ὄμοια. Ἐφάνησαν δὲ τὰ βήματα ταῦτα τοῦ Ἰωάννου ἐνώπιον Ἐσδρα, καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἐπισκόπων, ἑναντία· καὶ πάντες ἀπίστησαν αὐτοῦ, στραφέντες ἀπὸ τοῦ λόγου ἐκείνου.

Οὗτος ἐβόη· αὐτοῖς ἐπέμεινε φιλονεικῶν, διότι ἀντικειμένους ᾗ νόμους ἐκληρονόμησε. Καὶ ἐν τῇ τελευτῇ τοῦ Ἐσδρα ἐνόμιζεν ὅτι αὐτὸς λήψεται τὸν θρόνον, [καὶ] τῇ βοηθείᾳ τῶν μεγιστάνων. Ὅτι δὲ ὁ Νορσεκης ἔτυχε τοῦ θρόνου, αὐτὸς δὲ οὐκ, ἐπὶ πλείον ἐτραράθη. Ἐβλέπε γὰρ συγκαινωνοῦντα αὐτὸν τῷ βασιλεῖ τῶν Ῥωμαίων. Καὶ πάντας ὤτρυνεν εἰς ἀντιλογίας, ὅτι κατὰ τὸν Ἐσδρα καὶ αὐτὸς ἐπλανήθη. Ὅν προδήλως καλέσας ὁ Νορσεκης, κατενώπιον πολλῶν ἐπισκόπων καὶ διδασκάλων, καὶ Ἀζάτων, πολλὴν ἔρουναν ποιήσας περὶ τῆς ἀντιλογίας, κατέκριναν αὐτὸν ἐξορισθῆναι. Καὶ ἐξωρίσθη παρὰ τοῦ καθολικοῦ καὶ τοῦ ἀρχόντος τῆς Ἀρμενίας· καὶ ποιήσαντες τὸ μέτωπον αὐτοῦ ἀλώπεκος εἰκόνα τῷ πεπυρακτωμένῳ σιδήρῳ, σὺν τοῖς λοιποῖς ἑταίροις αὐτοῦ, ἐξέβηλον αὐτὸν εἰς Καυκάς ὄρος. Ἐκεῖθεν δὲ ὑποστρέψας μὴ ὑποδεχθεῖς παρὰ τῶν ἐκεῖσε εἰδωλλοτρῶν, καὶ μετὰ θάνατον τοῦ ἀγίου Ἀναστασίου ἔλθων εἰς τὸν ἀπ' ἀρχῆς αὐτοῦ τόπον, ἐτελεύτησεν ἐν γῆρᾳ.

Οἱ δὲ μαθηταὶ αὐτοῦ πληθυνθέντες, πάντες ἐξέκλιναν ἀπὸ τῆς ἀληθείας· καὶ διεσπάρη ἡ αἵρεσις αὐτῆ ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ, ἕως Ἰουστίνου Καίσαρος τῷ ε' ἔτει, ἐν ᾧ καιρῷ καλέσας τὸν Ἰσαὰκ τὸν καθολικὸν σὺν τοῖς ἐπισκόποις εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἤνωσεν αὐτοὺς τοῖς ὁμολογουσὶ τὰς δύο φύσεις τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν, τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, ἐν μιᾷ ὑποστάσει, ἀφύρτως, ἀδιαιρέτως· καὶ διὰ τοῦτο ἐγγράφως ὤμοσαν, τοῦ μηκέτι γενέσθαι εἰς αὐτοὺς ἀντιλογίαν. Πάλιν δὲ, ὑποστρεψάντων αὐτῶν, οἱ καταλειφθέντες ἐν τῇ Ἀρμενίᾳ, ἐδυσχέρανον τῇ τούτων ἐπιστάσει, ὡς ὁμοφρονησάντων μετὰ τῶν Ῥωμαίων. Καὶ λοιπὸν στάσεις καὶ συζητήσεις ἐποιοῦν μετὰ τοῦ Ἰσαὰκ καὶ τῶν συναπελθόντων αὐτῷ, λέγοντες· ὅτι· Ἐὰν μὴ στραφῆτε καὶ ἀναθεματίζετε αὐτοὺς, οὐ δεχόμεθα ὑμᾶς εἰς τόπον ἡμῶν. Ἀὐτοὶ δὲ ἀγαπήσαντες τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων, ἢ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, πάλιν ἀναθεμάτισαν πρῶτον ἑαυτοὺς, ὡς κοινωνήσαντας τοῖς Ῥωμαίοις. Εὐρέθησαν δὲ ἀνάτοι ἐν ταῖς κακίαις.

Καθολικοὶ τῆς Ἀρμενίας.

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ φωστῆρ, ἔτη λ'.

Ὁ ἅγιος Ῥωστάκης ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ἔτη β'

Ὁ Βαρτανὲς, ἔτη γ'.

Ὁ Γρηγόριος, ἔτη ια'.

Ὁ Ἰουστῆκ, ἔτη ς'.

· Marc. xiv, 33; Luc 22, 43.

A ruit autem illi angelus de caelo confortans eum, et prolixius orabat. Et factus est sudor ejus sicut guttae sanguinis, et similia. Enimvero visa sunt Joannis verba hæc contraria coram Esdra, ab episcoporum conventu; recesseruntque omnes ab eo ejusmodi sermonem aversati.

Verum ille, quod contrarias ei leges teneret, in eadem contentione perstitit. Morte autem sublato Esdra, putavit fore, ut ejus sedem, magnatum ope acciperet. At cum Norseces eam adeptus esset, non ipse, majorem in modum turbatus est. Videbat enim junctum communionem imperatori Romanorum: omnesque incitabat ut contradicerent, velut ipse, uti et Esdras deceptus esset. Palam autem accersitum, Norseces coram numero episcoporum et magistrorum, ac Azatorum cœtu, multa ejus contradictionis inquisitione habita, exsilio eum condemnarunt. Fuitque deportatus a catholico ac pratore Armeniae, ejusque fronti, candenti ferro imprimentes vulpis imaginem, una cum sociis, in montem Caucasum ejecerunt. Reversus autem, cum montis incolæ idolorum cultores eum repulissent, ac post sancti Anastasii obitum rediens in locum pristinum, grandævus annorum vivis exemtus est.

C Ejus autem errore decepti discipuli, desciverunt omnes a veritate, eaque hæresis in provincia illa dispersa est, ad usque annum 5 Justinii Cæsaris, quando ille accersens Isaac catholicum Constanti-nopolim, cum subjectis episcopis, eos univit confidentibus duas naturas Christi ac Dei nostri, deitatis ac humanitatis, in una hypostasi, inconfuse, indivise: quamobrem etiam scripta cautione juraverunt, fore ut nunquam contradicerent. Rursum autem cum essent reversi, qui in Armenia relictii fuerant, eorum adventum moleste habuerunt, tanquam eorum, qui in eandem cum Romanis sententiam concessissent: deincepsque turbas ac quaestiones movebant cum Isaac, ac iis qui cum ipso profecti fuerant, dicentes: « Nisi convertamini, eisque dicatis anathema, non recipimus vos in locum nostrum. » Illi autem, magis hominum gloriam, quam Dei diligentes, anathema rursus sibi ipsi primum dixerunt, cum iis qui communicassent cum Romanis: ac inventi sunt insanabiles in malis

Catholici Armeniae.

Sanctus Gregorius, præclarum illud lumen, anni. 50.

Sanctus Rostaces ejus filius, ann. 2.

Bartanes, ann. 3.

Gregorius ann. 11.

Josech. ann. 6.

Fharnasec de provincia Aspracorum, ann. 4.
 Sanctus Norseces, ann. 34. Eum occidit Pharme.
 Tum ita Josech, ann. 3.
 Zagenes, ann. 4.

Aspouraceses, ann. 7. Tres isti provinciæ Achare erant episcopi, nomine tantum catholici. Non audebant episcopi ordinationem facere, quod ob necem sancti Norsecesis prohibuissent archiepiscopi Cæsareæ, ordinationes episcoporum majoris Armeniæ.

Postea autem sanctus Isaac facultatem accepit ordinandi episcopos in Armenia, gessitque ipse episcopatum ann. 40. Post annos autem aliquos, calumniantes Armenii regem suum Artaser, ac sanctum Isaac, apud regem Persarum Bramsaporem, velut in idem conspirantes, dejecerunt eum e throno ejus.

Post vero dejectum Isaac, jubente Persarum rege, ac suo ipsorum consilio, Sormacum de Artace, constituerunt Catholicum, criminantes Isaac.

Porro in ejusdem versi odium, de sede dejecerunt, petentes a Persarum rege, atque dicentes: « Da nobis de regione tua, nec præsit nobis Armenus catholicus. » Deditque rex Persicum Syrum hominem. Sed et eum post annos aliquot invisum habentes, amoverunt. Isque iterum concessit Mousoulion item Syrum, qui duos annos sedens, in multa afflictione diem clausit extremum.

Cessavit ergo Orientis ordinatio prohibente Cæsarea, propter Isaac sede amotum. Post hæc autem abeuntes Azati Armeniorum, obsecrabant sanctum Isaac, ut ne meminisset eorum iniquitatum, sed reverteretur ad thronum suum. Verum ille laudatamquam morem gessit.

Unde tandem narravit, quam de eorum ruina, facta jam ac futura, visionem vidisset. Dedit autem loco sui beatum Mastintzen, custodem ipsius throni. Defuncto autem Isaac ac Mastintze, stauerunt in sacerdotali throno Citonem, orlundum oppido Atmesu, seditque ann. 17. Eo pontifice jussit rex Persarum ut in Armenia Catholicos ac episcopos ordinarent, usque in præsentem diem.

Ad hæc Joannes Martacunes, ann. 6.
 Apovipcenes de oppido Komes, ann. 5.
 Samuel de oppido Artase, ann. 12.
 Museles de oppido Arperes, ann. 50.
 Isaac de Arcan, ann. 7.
 Christophorus de Cubaritze, ann. 6.
 Leontius de Aret, ann. 3.
 Norseces de Asparac, ann. 9.

Ejus tempore celebrata est synodus in urbe Tiben ab Aptyso Syro Jacobita. Tametsi autem, a sancti Gregorii ac aliorum Patrum traditionibus dellexerant, nihil quidquam tamen de fide ac synodo Chalcedonensi, duplicique in Christo Deo nostro

A 'Ο Φαρνετέκ ἀπὸ τῶν Ἀπρακίων χώρας, ἔτη δ'.
 'Ο ἅγιος Νορσέσης, ἔτη λδ'. 'Ον ἀπέκτεινε Φάρμη-
 Εἰθ' οὕτως 'Ιουστῆκ, ἔτη γ'.
 'Ο Ζαγένης, ἔτη δ'.

'Ο Ἀσπουρακέσης, ἔτη ζ'. Οὗτοι οἱ τρεῖς τῆς Ἀχάρκ χώρας ἐπίσκοποι ἦσαν, ὄνομα μόνον ἔχοντες καθολικόν. Ἐπίσκοποι χειροτονεῖν οὐκ ἐτόλμων, ἐπειδὴ διὰ τὸν θάνατον τοῦ ἁγίου Νορσέση, ἐκωλύθησαν παρὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας αἱ χειροτονίαι τῶν ἐπισκόπων τῆς μεγάλης Ἀρμενίας.

Εἶτα ὁ ἅγιος Ἰσαὰκ ἔλαβεν ἐξουσίαν χειροτονεῖν εἰς Ἀρμενίαν ἐπισκόπους, ὃς καὶ ἐπεσκόπησεν ἔτη μ'. Μετὰ δὲ χρόνους τινὰς διαβάλλοντες τῷ Περσῶν βασιλεῖ, τῷ Βράμ Σαπῶ, τὸν ἰδίον βασιλεία Ἀρτασῆρ, καὶ τὸν ἅγιον Ἰσαὰκ, ὡς ὁμοφρονήσαντας ἐν τῇ βουλῇ αὐτῶν, κατέβαλον αὐτὸν ἀπὸ τοῦ θρόνου αὐτοῦ.

Καὶ μετὰ τὴν ἐκπτώσιν τοῦ Ἰσαὰκ, τὸν Σορμῆν ἀπὸ τοῦ Ἀρτζακῆ, τῇ προστάξει τοῦ τῶν Περσῶν βασιλέως, καὶ τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν βουλῇ, ἐκάθισαν αὐτὸν καθολικόν, διαβάλλοντες τὸν Ἰσαὰκ.

Μισήσαντες δὲ αὐτὸν, κατέβαλον ἀπὸ τοῦ θρόνου αὐτοῦ, [καὶ] αἰτήσαντες τῷ τῶν Περσῶν βασιλεῖ, λέγοντες· « Δὲς ἡμῖν ἐκ τῆς χώρας σου, καὶ μὴ ἔστω ἡμῖν Ἀρμένιος. » καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ βασιλεὺς τὸν Περσικὸν τὸν Σύρον· καὶ μετὰ τρεῖς ἔτη μισήσαντες καὶ αὐτὸν, κατέβαλον. Πάλιν ἔδωκεν αὐτοῖς τὸν Μουσουλίον τὸν Σύρον. Κάκεινος δύο χρόνους καθίσας, ἐν πολλῇ θλίψει κατέλυσε τὸν βίον.

C Ἡ οὖν χειροτονία τῆς Ἀνατολῆς ἐκωλύθη ἐκ τῆς Καισαρείας, διὰ τὴν ἐκπτώσιν τοῦ Ἰσαὰκ. Καὶ μετὰ ταῦτα ἀπερχόμενοι οἱ Ἀζάτοι τῶν Ἀρμενίων, παρεκάλουν τὸν ὄσιον Ἰσαὰκ, μὴ μνημονεῖεν τῶν πονηριῶν αὐτῶν, καὶ ὑποστρέφειν εἰς θρόνον αὐτοῦ. 'Ο δὲ, οὐκ εἰσήκουσεν αὐτῶν.

Ὅθεν λοιπὸν διηγήσατο αὐτοῖς τὴν ὀπτασίαν ἣν ἑώρακε περὶ τῆς ἐκπτώσεως αὐτῶν, τῆς γενομένης, καὶ τῆς ἐσομένης. Δέδωκε δὲ αὐτοῖς ἀνθ' ἑαυτοῦ τὸν μακάριον Μαστήντζην, φύλακα τοῦ θρόνου αὐτοῦ. Καὶ μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ Ἰσαὰκ, καὶ τοῦ Μαστήντζην, ἐκάθισαν ἐπὶ τοῦ θρόνου ἱερατικοῦ τὸν Κιτὸν, τὸν ὄντα ἀπὸ τῆς κώμης Ἀτμησοῦ, ἔτη εζ'. Ἐν ταῖς ἡμέραις δὲ τούτου προετάχθησαν παρὰ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν, χειροτονεῖν εἰς τὴν Ἀρμενίαν καθολικοὺς καὶ ἐπισκόπους· μέχρι τῆς σήμερον.

Εἶτα Ἰωάννης ὁ Μαρτακουυῆς, ἔτη ς'.
 Ἀπουϊκένης ὁ ἀπὸ τῆς Μισοῦ τῆς κώμης, ἔτη ε'.
 'Ο Σαμουήλ ὁ ἀπὸ Ἀρτασαί τῆς κώμης, ἔτη ιβ'.
 'Ο Μουσέλης ὁ ἀπὸ τῆς κώμης Ἀρπηρεῖς, ἔτη ν'.
 'Ο Ἰσαὰκ ἀπὸ τοῦ Ἀρκάν, ἔτη ζ'.
 'Ο Χριστοφόρος· ὁ ἀπὸ τοῦ Κουβαρίτζην, ἔτη ς'.
 'Ο Λέοντιος ἀπὸ τοῦ Ἀρὲν, ἔτη γ'.
 'Ο Νορσέσης ἀπὸ τοῦ Ἀσπαράξ, ἔτη θ'.

Ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ ἐγένετο ἡ σύνοδος εἰς πόλιν Τιθὴν, ἀπὸ τοῦ Ἀπτισῶ Σύρου Ἰακωβίτου. Μέντοι γε εἰ καὶ τὰς παραδόσεις τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, καὶ τῶν ἄλλων πατέρων ἐξέκλινεν· ἀλλ' οὖν περὶ τὴν πίστιν, καὶ τὴν σύνοδον τὴν ἐν Χαλκηδόνι, καὶ

περὶ τὰς δύο φύσεις τὰς ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν, ἅ
σὺδεμίαν ἀμφιβολίαν εἶχον, ἕως ἐτῶν ργ', ἀπὸ τῆς
συνόδου τῆς ἐν Χαλκηδόνι, ἕως τῆς συνόδου Τιβῆν.
Καὶ λοιπὸν ἐξ ἐκείνου ἀπέστησαν ἀπὸ τῆς κοινωνίας
τῶν Ῥωμαίων καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ ἀνεθεμάτισαν,
καὶ τὴν σύνοδον Χαλκηδόνος, ὁμολογήσαντες μίαν
φύσιν τοῦ Χριστοῦ, τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀνθρω-
πότητος· προσέθεντο τὸ, ὃ σταυρωθεὶς, εἰς Τρισ-
άγιον ὕμνον, πρὸς Ἄγιος ὁ Θεός. Μετὰ ὄρκου καὶ
ἀναθεματισμοῦ, καὶ μετὰ ἀλλήλων ἐγγράφως ἰδιο-
χεροῖ διέθεντο, μὴ χωρίζεσθαι τῆς τοιαύτης ὁμολο-
γίας εἰς τὸν αἰῶνα. Τὸν δὲ Εὐτυχέα τὸν Ἰακωβίτην,
καὶ β' ἄλλους ἐταίρους αὐτοῦ, ὁ μὲν εἰς Ἰουλιανί-
της, ὁ δὲ ἕτερος, ἄλλης αἰρέσεως τυγχάνων, ἐπισκό-
που; χειροτονήσαντες, εἰς Μεσωποταμίαν ἀπέστει-
λαν.

Μετὰ τοῦτο ὁ Εὐανέσης ὁ ἀπὸ Καπσλήνης, ἔτη ιζ'.
'Ο Μωυσῆς ἀπὸ τοῦ Ἐλιθάρετ, ἔτη λ'.
'Ο Ἀβραάμ ἀπὸ Ἀραστουνης, ἔτη κγ'.
'Ο Ἰωάννης ἀπὸ τοῦ Πακρανᾶ, ἔτη κς'.
Κωμητᾶς ὁ καὶ τῆς κόμης Ἐλτζησαρακιτζοῦ, ἔτη η'.
'Ο Χριστοφόρος ὁ Ἀβραμίτης, ἔτη γ'.
'Ο Ἐσδρας ὁ ἀπὸ τοῦ Νικᾶ, ἔτη ι'.
'Ο Νορσέσης ὁ ἀπὸ τοῦ Ἰσχῆ, ἔτη κ'.
'Ο Ἀναστάσιος ὁ ἀπὸ τοῦ Κορᾶ, ἔτη ς'.
'Ο Ἰσραὴλ ὁ ἀπὸ Τμησοῦ τῆς κόμης, ἔτη ι'.
'Ο Ἰσαὰκ ἀπὸ τοῦ Βαζακαστρίου.
Βασιλεῖς Ἀρμενίων, ἀπὸ τοῦ Βαλαρέως ἕως Τασήρ,
καὶ μετὰ τοῦς ἡγεμόνας.
Κοινοῦνης ὁ Ἡρίτης, ἔτη δ'.
'Ο Δαβὶδ ὁ Σαρωνῆς, ἔτη γ'.
Τοτρούσης ὁ Ῥουστάνης, ἔτη ι'.
'Ο Ἀμαζάπης ὁ Κουροπάλατος, ἔτη δ'.
Γρηγόριος ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, ἔτη κδ'.
Σώτης Πακρατουνης, ἔτη γ'.
'Ο Νερσέχης Καμφαρακάν, ἔτη γ'.
'Ο Πακρατουνης Συμπάτιος.

A natura dubitaverant, ad usque annum 103, a cele-
brata synodo Chalcedonensi usque ad synodum
Tiben. Deinceps autem recesserunt a Romanorum
communione, ac Jerusalem anathematizantes, san-
ctamque synodum Chalcedonensem, confessi sunt
naturam unam Christi, deitatis ac humanitatis :
atque ad hymnum *Ter sanctus*, ad illud, *Sanctus
Deus*, vocem illam, *qui crucifixus es*, addiderunt :
jurejurando invicem devoventes, obsignata scripto
propriæ manus promissione, nunquam se in per-
petuum recessuros ab illa confessione. Porro Euty-
chetem Jacobitam, ejusque alios duos socios,
quorum unus Julianita, alter hæresis alterius
erat, episcopos ordinantes, miserunt in Mesopota-
miam.

B

Postea Evaneses a Capelene, ann. 17.
Moses ab Elibaret, ann. 50.
Abraham ab Arastune, ann. 23.
Joannes a Pacrana, ann. 26.
Comitas de pago Eltzesaracitze, ann. 8.
Christophorus Abrahamites, ann. 3.
Esdras a Niva, ann. 10.
Norseses ab Ischna, ann. 20.
Anastasius a Cora, ann. 6.
Israel ab oppido Timesu, ann. 10.
Isaac a Bazacastrio.
Armeniorum reges a Balare usque ad Taser, ac
post duces.
Cinunces Pritensis, ann. 4.
David Saronensis, ann. 3.
Totruses Rustanensis, ann. 10.
Armazapes Curopalata, ann. 4.
Gregorius ejus frater, ann. 24.
Sotes Pancratunensis, ann. 3.
Norseches Camp-aracanus, ann. 3.
Pancratunes Sympatius.

C

QUOMODO RECIPIENDI SUNT ARMENII HÆRETICI.

(Apud Coteler. not. ad Constit. Apost. lib. v, cap. 14.)

Ἀπόταξις τῶν αἰρετικῶν Ἀρμενίων. Τὸ πῶς ὀφεί-
λουσιν ἀναθεματίζειν ἐπιστρέφοντες πρὸς τὴν
πίστιν τῶν ὀρθοδόξων Ῥωμαίων· οἱ οὐ βαπτί-
ζονται, ἀλλὰ μυροῦνται.

Ἐγὼ ὁ δεῖνα, ἢ ἡμεῖς ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα, προσέρχο-
μαι τῇ ὀρθοδόξῃ ἀποστολικῇ καὶ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ
καὶ ἀποτάσσομαι, καὶ ἀναθεματίζω τὴν αἵρεσιν τῶν
Ἀρμενίων, καὶ τῶν Χατζιζαρίων [f. Χατζιτζα-
ρίων], καὶ τῶν Ἰακωβιτῶν, καὶ τὰ ἔθνη, καὶ τὰ ἐπι-
τηδεύματα, καὶ τὰς ἐορτὰς, καὶ εὐχὰς, καὶ νηστείας
αὐτῶν, καὶ τὰς συναγωγὰς, καὶ βρώματα, καὶ πῶ-
ματα, εἴτ' οὖν Μαυτάλια [l. Ματάλια. s. p. 156]·
καὶ ἀπλῶς ἀποτάσσομαι τῇ αἰρέσει αὐτῶν· καὶ
ὀλοφύχῃ προθέσει προσέρχομαι τῇ καθολικῇ Ἐκκλη-
σίᾳ τῶν ὀρθοδόξων· καὶ πιστεύω εἰς ἕνα Θεὸν Πα-

D Renuntialio hæreticorum Armeniorum. Quomodo
debeant anathematizare, cum ad fidem orthodoxo-
rum Romanorum redeunt. Non baptizantur autem,
sed unguuntur.

Ego ille, vel nos ille et ille, accedo ad ortho-
doxam, apostolicam et catholicam Ecclesiam; atque
relinquo, ac anathemate percutio hæresim Arme-
niorum, Chatzitzariorum et Jacobitarum, eorum-
que mores, instituta, festa, preces, jejunia, cym-
ventus, cibos et potus seu mæstia : et absolute
renuntio hæresi eorum; toto autem animi proposito
venio ad Ecclesiam catholicam recte sentientium.
Credo in unum Deum Patrem omnipotentem facto-
rem cæli et terræ. *Dicaturque ad finem usque.* Unam
vero naturam in sancta Trinitate confiteor : at in

Domini nostri Jesu Christi incarnatione duas natu-
 ras profiteor, divinitatis et humanitatis : eumque aio
 salutarem passionem carne pertulisse, non divini-
 tate : nam divinitas nihil pati potest. Suscipio quo-
 que sanctas et œcumenicas septem synodos : primam
 Nicænam sanctorum divinorumque Patrum
 518, adversus Arium congregatam ; secundam Con-
 stantinopolitanam sanctorum Patrum 150, in Macedo-
 nium Pneumatomachum, hoc est, sancti Spiritus
 impugnatorem ; tertiam Ephesinam contra impium
 Nestorium ; quartam Chalcedonensem sanctorum
 Patrum 630, adversus impios Dioscorum, Eutychem
 et Petrum ; quintam rursus Constantinopolitanam,
 actam in scripta dementis Origenis, Evagrii et Di-
 didymi, item Severi Acephali, adhucque Theodori
 episcopi Mopsuestiæ, quæque cum iis anathemati
 subjecti Anthimum, Petrum ac Zoram ; sextam
 deinde iterum Constantinopolitanam, habitam ad-
 versus Theodorum episcopum Pharanitanum, Ho-
 norium Romanum, Cyrum Alexandria, Paulum,
 Petrum, Sergium et Pyrrhum Constantinopolitanos
 olim antistites, necnon Macarium qui fuit Antiochiæ
 præsul, ipsiusque discipulum Stephanum, et eorum
 qui partes illorum sibi defendendas putaverunt ;
 septimam denique pro sanctis venerandisque imagi-
 nibus congregatam. Et recipio quos receperunt,
 anathematizo quos anathematizarunt. Sed et ana-
 thema pronuntio in Simonem primum hæreticum,
 Manichæum sive Manem ; cumque illo in Marcionem,
 et Arium ac Eunomium, Macedonium, Appollinarem,
 Paulum Samosatensem, Sabellium, Theodorum,
 Nestorium, Eutychem, Dioscorum, Theodosium,
 Timotheum, Julianum, Petrum Mougum et Petrum
 Cnapheum, qui passiones divinitati adaptabat, Se-
 verum Acephalum, et Philoxenum, ejusque disci-
 pulum Jacobum Tzantzalem, a quo Jacobitæ nomen
 sumpserunt, Cyrum, Macarium, Sergium, Pyrrhum,
 et senem pueriliter desipientem Polychronium. Hos
 omnes anathemate proscripserunt sanctæ et œcu-
 menicæ septem synodi, cunctosque qui cum illis
 sentiunt. Quos diebus singulis sancta et catholica
 Ecclesia anathematizat, ego quoque anathematizo ;
 atque ita dico : Si quis non constitetur sanctam
 Trinitatem, Patrem, Filium et Spiritum sanctum,
 anathema sit. Si quis non asserit Patrem esse sine
 principio, itemque Filium esse etiam initii exper-
 tum ac Spiritum sanctum, anathema sit. Si quis
 dixerit in Christo duas esse hypostases, anathema
 sit. Si quis ad illud : Sanctus Deus, sanctus fortis,
 sanctus immortalis, addidit hæc : Qui crucifixus es
 pro nobis, anathema sit. Si quis non veneratur sa-
 cras imagines, sed eas idola vocat, anathema sit.
 Si quis dicit peccare eum qui non jejunaverit heb-
 domadem Prophanesini, seu Artabartzam, comedit
 autem carnem hebdomada lacticianorum, anathema
 sit. Si quis dicit missam et communionem singulis
 diebus Quadragesimæ peccatum esse, Sabbato au-
 tem et Dominica vescitur lacte et ovis, anathema
 sit. Si quis in panem oblationis non immittit fer

τέρα παντοκράτορα, ποιητήν οὐρανοῦ καὶ γῆς. Καὶ
 λέγεται μέχρι τέλους. Καὶ μίαν μὲν φύσιν ἐπὶ τῆς
 ἁγίας Τριάδος ὁμολογῶ· ἀπὸ δὲ τῆς ἐσαύτου ὁμο-
 νομίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δύο φύσεις
 ὁμολογῶ, θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος· καὶ τὸ σωτή-
 ριον πάθος τῆ σαρκὶ λέγω παρῶνθιναι, οὐ τῆ θε-
 οτήτι· ἢ γὰρ θεότης ἀπάθης ἐστίν. Ἀποδέχομαι καὶ
 τὰς ἁγίας καὶ οἰκουμενικάς ἐπὶ συνόδους· τὴν ἐν
 Νικαίᾳ τῶν τιῆ ἁγίων θεοφόρων Πατέρων κατὰ
 Ἀρείου συνελθούσαν πρώτην· τὴν ἐν Κωνσταντι-
 νουπόλει δευτέραν τῶν ἐν ἁγίων Πατέρων, τὴν κατὰ
 Μακεδονίου τοῦ πνευματομάχου· τὴν ἐν Ἐφέσῳ τρι-
 τῆσὶ κατὰ Νεστορίου τοῦ δυσσεβοῦς· τὴν ἐν Χαλ-
 κεδόνι τετάρτην τῶν χλ' ἁγίων Πατέρων κατὰ
 Διοσκόρου, καὶ Ἐτοχουῦ, καὶ Πέτρον τῶν ἐσ-
 θῶν· τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτῆς πέμπτην
 τὴν χρητηθεῖσαν κατὰ τῶν συγγραμμάτων Ὀριγέ-
 νους τοῦ παράφρονος, Εὐαγρίου τε καὶ Διδύμου,
 καὶ Σεβήρου τοῦ Ἀκεφάλου, ἐπεὶ δὲ καὶ Θεόδωρον
 τοῦ ἐπισκόπου Μοψουεστίας, σὺν τούτοις δὲ ἀνεθε-
 ματίσασαν καὶ Ἀνθίμον, καὶ Πέτρον, καὶ Σωφραν·
 εἶτα πάλιν τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἕκτην τὴν
 κατὰ Θεόδωρον τοῦ τῆς Φαρθῶν ἐπισκόπου καὶ νε-
 θούσαν [f. συνελθούσαν], καὶ Ὀνωρίου Ῥώμης, καὶ
 Κύρου Ἀλεξανδρείας, Παύλου καὶ Πέτρον, Σέργιον
 τε καὶ Πύρρουν Κωνσταντινουπόλεως γεγονότων προ-
 ἔδρων, καὶ Μακαρίου τοῦ Ἀντιοχείας γενομένου προ-
 ἔδρου, Στεφάνου τε τοῦ τούτου μαθητοῦ, καὶ τῶν
 ἐκείνοις συμμαχεῖν οἰομένων· καὶ τὴν ἑβδόμην, τὴν
 ὑπὲρ τῶν ἁγίων καὶ σεβασμίων εἰκότων ἀδοκασεί-
 σαν· καὶ δέχομαι οὐδ' ἐδέξαντο, καὶ ἀναθεματίσω
 οὐδ' ἀνεθεμάτισαν. Ἀναθεματίζω δὲ καὶ Σίμωνα τὸν
 πρῶτον αἰρετικόν, καὶ Μονᾶν, τὸν καὶ Μάνωτα [f.
 Μανιχαῖον. f. Μανᾶν προ Μάνω], Σαρκινᾶ [f.
 Μαρκινᾶ] τε καὶ σὺν αὐτῷ Ἀρείου τε καὶ Ἐνώ-
 μιον, Μακεδόνιον καὶ Ἀπολλινάριον, Παῦλον τὸν
 Σαμοσατέα, Σαβέλλιον, Θεόδωρον, Νεστόριον, Ἐὐτι-
 χιον, Διοσκόρον, Θεοδοσίον, Τιμόθεον, Ἰουλιανόν,
 Πέτρον τὸν Μογγόν, καὶ Πέτρον τὸν Κναφτά, τὸν
 πάθῃ τῆ θεότητι προσαρμύζοντα, Σεβήρον τὸν Ἀκί-
 φαλον, καὶ Φιλόξενον, καὶ τὸν τοῦτου μαθητήν, Ἰά-
 κωβον τὸν Τζαντζάλην, ὅθεν Ἰακωβίται ἐκλήθησαν,
 Κύρρον τε καὶ Μακάριον, Σέργιον καὶ Πύρρον, καὶ
 Πολυχρόνιον τὸν νηπιόφρονα γέροντα. Τούτους πάν-
 τα· ἀνεθεμάτισαν αἱ ἁγίαι καὶ οἰκουμενικαὶ ἐπὶ
 σύνοδοι, καὶ τοὺς ὁμοφρονᾶς αὐτῶν ἅπαντας. Οὐδ'
 καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἢ ἄγία καὶ καθολικὴ Ἐκκλη-
 σία ἀναθεματίζει, ἀναθεματίζω καὶ λέγω εὐ-
 τως· Εἴ τις οὐχ ὁμολογῆ τὴν ἁγίαν Τριάδα, Πα-
 τέρα, καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἀνάθεμα. Εἴ τις
 οὐ λέγει ἀναρχον τὸν Πατέρα, ὁμοίως καὶ ἀναρ-
 χον τὸν Υἱόν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἀνάθεμα. Εἴ
 τις λέγει ἔχειν τὸν Χριστὸν δύο ὑποστάσεις, ἀνά-
 θεμα. Εἴ τις προσθήσῃ εἰς τὸ, Ἄγιος ὁ Θεός,
 ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος, τὸ, Ὁ σταυρωθείς
 δι' ἡμᾶς, ἀνάθεμα. Εἴ τις οὐ προσκυνεῖ τὰς ἁγίας
 εἰκόνας, ἀλλὰ λέγει ὅτι εἰκόνα ἐστὶν ἀνάθεμα. Εἴ
 τις λέγει, Ἀμαρτίαν ἔχει ὁ μὴ νηστεύων τὴν ἑβδο-
 μάδα τῆς Προφωνησίμου τὸν Ἀρτίθουατζην, ἐσθίει

ὁ καὶ τὴν ἑβδομάδα τῆς Τυροφάγου κρέα, ἀνάθεμα. Α
 Εἰ τις λέγει ὅτι ἡ λειτουργία καὶ ἡ κοινωνία τῆ ἀγίας
 Τεσσαρακοστῆ ἐν καθημερινῇ ἀμαρτία ἐστίν, καὶ
 ἐν Σαββάτῳ καὶ Κυριακῇ ἐσθίει γάλα καὶ ὕδν, ἀνά-
 θεμα. Εἰ τις οὐ βάλλει εἰς τὴν προσφορὰν ζύμην
 καὶ ἄλας, οὐδὲ [i. drest ὕδωρ εἰς] ἅγιον ποτήριον
 μετὰ τοῦ οἴνου, ἀνάθεμα. Εἰ τις οὐ ποιεῖ εἰς τὰς
 κε' Μαρτίου τὸν Εὐαγγελισμὸν, καὶ εἰς τὰς κε' Δε-
 κμβρίου μηνὸς τὴν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν, ἀνάθεμα.
 Εἰ δὲ μεθ' ὑποκρίσεως ταυτά φημι, καὶ οὐκ ἐκ πί-
 στεως ὁλοφύρου καὶ καρδίας, καὶ ἄρτι μὲν σχηματι-
 ζομαι γενέσθαι ὀρθόδοξος, ὕστερον δὲ βελήσω ἀρ-
 νήσασθαι καὶ ὑποστρέψαι πρὸς τὴν προτέραν μου
 αἵρεσιν, καὶ εὐρεθῶ συνοροτάζων ἢ συνοσθίων τοῖς
 Ἀρμενίοις, ἢ συνομιλῶν τοῖς Ἰακωβίταις, λάτρα ἢ
 φανερώς, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐλόγηω τούτους· καὶ τὴν Β
 τούτων αἵρεσιν, νῦν μὲν ἔλθοι ἐκ' ἐμὲ πᾶσα ἡ κα-
 τάρα, καὶ ὁ τρόμος τοῦ Κἀν, καὶ ἡ λέπτα τοῦ Γιε-
 ζῆ, πρὸς τὸ καὶ ταῖς ποιναῖς τῶν πολιτικῶν νόμων
 εἶναι με ὑπεύθυνον ἀπαραιτήτως· κατὰ δὲ τὸν μέλλοντα αἰῶνα, εἴη μοι ἀνάθεμα καὶ κατάθεμα, καὶ
 ἡ ψυχὴ μου ταχθεῖ μετὰ τοῦ Σατανᾶ καὶ τῶν δαιμόνων. Πᾶσι τοῖς αἰρετικοῖς ἀνάθεμα. Καὶ ἐπικλη-
 νοντας τοῦ μετρηχομένου τὴν κεφαλὴν, ὁ ἀρχιεπίσκοπος εὐχὴν λέγων οὕτως (α)·

Ὁ Θεὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ὁ βουλόμενος πάντας ἀν-
 θρώπους σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλ-
 θεῖν, πρόδοξαι τὸν δοῦλόν σου τόνδε μόλις ἀνανή-
 ψαντα ἐκ τῆς πλάνης, καὶ ἐπιποθήσαντα εἰς τὴν
 ἐπίγνωσιν ἔλθειν τῆς ἀληθείας. Σὺ γὰρ εἶπας, Κύ-
 ριε· « Καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἐστίν ἐκ τῆς
 αἰλῆς ταύτης· κκεκινά με δεῖ ἀγαγεῖν, καὶ τῆς
 φωνῆς μου ἀκούσουσι, καὶ γενήσεται μία πόλιμνη,
 εἰς ποιμήν· » Ποίμανον τόνου αὐτὸν ἐν τῇ δόξῃ C
 σου εἰς ἐπίγνωσιν τῆς σῆς ἀληθείας, κατὰ τὴν ἔκ-
 θεσιν τῶν ἁγίων σου καὶ ἐνδόξων ἀποστόλων· καὶ
 καταξίωσον αὐτὸν τῆς σφραγίδος τοῦ θαύου μύρου
 καὶ τῆς μεταλήψεως τοῦ τιμίου σώματος καὶ αἵμα-
 τος, καὶ ἀνάδειξεν αὐτὸν τέλειον δοῦλόν σου· ἵνα τῇ
 ποιμνῇ σου συγκαταριθμηθῇ καὶ αὐτὸς, εἰς δόξαν
 καὶ ἔπαινον τῆς μεγαλειότηός σου· ὅτι σοῦ ἐστίν ἡ
 βασιλεία καὶ ἡ δύναμις, ἐκπῶν. Καὶ χρεῖαι αὐτὸν τῷ
 μύρω, καθὰ καὶ τοὺς νεοφωτιστούς, τὴν αὐτὴν ἐν-
 τήρησιν [ἐπιβόησιν *Eucholog.*] ποιούμενος· καὶ πάλιν

Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ καταξιώσας τέλειον ἀνα-
 δεῖξαι τὸν δοῦλόν σου τόνδε, διὰ τῆς εἰς σὲ ὀρθοδόξου
 πίστεως, καὶ τῆς σφραγίδος τοῦ μύρου τοῦ ἁγίου
 σου, δέσποτα τῶν ἀπάντων, τὴν εἰς σὲ ἀληθῆ πί-
 στιν ἐν αὐτῷ διατήρησεν· αὐξῶν αὐτὸν ἐν δικαιο-
 σύνη, καὶ πᾶσα τοῖς κερὰ σου χάρισμασι κατακο-
 σμεῖται. Εἴθ' οὕτως [κοινωνεῖ *ex Eucholog.*] κατακο- D
 σμεῖται. Καὶ λαμβάνει ὁ τῷ ἁγίῳ μύρω σφραγισθεὶς
 παραγγελίαν ταῖς ἐποὰς ἡμέραις ἐκείναις κρέα μὴ
 φαγεῖν, μηδὲ νύφασθαι τὴν ὄψιν, ἀλλὰ καθὼς οἱ
 βαπτιζόμενοι, οὕτω διατελεῖν· καὶ τῇ ἡμέρᾳ ἡμέρα
 ἀπολούεται.

Ἀπὸ τῆς ἀγίας καὶ οἰκουμένης συνόδου τῶν
 τῆ ἁγίων Πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ καὶ μέχρι τῆς
 ἀγίας καὶ οἰκουμένης συνόδου τῶν ἐν Χαλκηδόνι
 χλ', αἱ προλαβούσαι αἱ ἔργαι καὶ οἰκουμένηκαὶ σύν-

mentum et sal, nec squam eam vi id in sanctorum
 calicem, anathema sit. Si quis non celebrat Annun-
 tiationem 25 Martii, et 25 mensis Decembris Christi
 Natale, anathema sit. Quod si cum hypocristi hæc
 promittit, non vero fideliter, utroque animo et
 corde: atque nunc quidem simulio fieri orthodoxus,
 postea vero voluerit abnegare ac reverti ad priorem
 mentem hæresim, invenietque sacro una cum Arme-
 niis festa celebrans aut cibum somens, vel con-
 stescens cum Jacobitis, sive clam sive publice;
 non autem potius redarguero illos illo tempore hæ-
 resim: in hac quidem vita veniant super me omnes
 diræ, tremor Caini et lepra Giezi, præter penas
 legum civilium, quibus subijciar, nec possint asse-
 qui impunitatem: in futuro autem sæculo sit mihi
 anathema et cathema, meaque anima colloquetur
 cum Satana et dæmonibus. Cunctis hæreticis ana-
 thema. Et caput inclinans eo qui convertitur,
 archiepiscopus orationem facit his verbis:

Deus Salvator noster, qui cunctos homines salvati
 vis, et ad agnitionem veritatis venire: suscipe ser-
 vum tuum hunc, qui vit tandem ex errore resipit-
 scit, quique desiderat ad agnitionem veritatis acce-
 dere. Tu enim dixisti, Domine: « Et alios oves
 habeo, quæ non sunt ex hoc ovili: et illas oportet
 me adducere; et vocem meam audiant, et fiet unus
 ovilis et unus pastor (Joan. x, 16). » Passes itaque illas
 in doctrinam tuam, in agnitionem veritatis tuæ, juxta
 sanctorum gloriosorumque tuorum apostolorum
 expositionem: et largire illi signaculum divini un-
 guenti, ac summptionem pretiosi corporis et sangui-
 nis: et fac illum perfectum servum tuum, ut et
 ipse ovili tue commoretur, in gloriam et laudem
 majestatis tue. Exclam.: Quia tuum est regnum et
 virtus. Et tangit eum chrismate seu unguento, sic
 ut et recens illuminatus, eandem ceremoniam
 faciens. Ad iterum precatur sic:

Domine Deus noster, qui perfectum renuntiare
 servum tuum hunc per orthodoxam in te fidem
 et sancti tui unguenti signaculum dignatus es: Do-
 mine omnipotens, veram erga te fidem in illo custodi,
 promovens eum in justitiis, et omnibus quæ a te
 oriuntur charismatibus donisq; exorna. Sic postea
 commemorat. Et qui sancto unguente consignatus
 fuit accipit mandatum ut septem illis diebus carnes
 non comedat, neque vitulum lavet, sed sicut bapti-
 zati, ne permaneat: atque octavo die abluatur.

A sancto et universali concilio sanctorum 348
 Patrum Nicææ, usque ad sanctum et universale
 concilium 650 Chalcedone congregatorum, quæ
 extiterunt sanctæ ac œcumenicæ synodi, idem

(a) Decesse puto poieit, *Euchologii* p. 884.

sentientes, omnem contrariam pravamque hæresim expulerunt, ac æterno anathemati tradiderunt. In quibus et sanctus numineque affatus Pater noster Gregorius magnæ Armeniæ, ordinatus in sanctissima metropoli Cæsareæ, decreta et canones posuit, ne magnæ Armeniæ episcopo liceat alibi ordinari, quam apud Cæsariensium ecclesiam: et ita post divinum Patrem nostrum Gregorium, alii episcopi octo deinceps ordinati sunt. Quando autem, ut prædictum est, sancta synodus in Spiritu sancto congregata est Chalcedone, schisma fecerunt et ad suas hæreses contulerunt se, Echanes ille qui et Mantacunes ac reliqui totius Armeniæ profani sacerdotes. Cæterum princeps malitiæ serpens inventis pravitalis suæ instrumentis Dioscoro Alexandrino, Petro Antiocheno, et Monothelita Eutyche, qui expulsi et anathemate percussi fuerant per sanctas œcumenicasque synodos: is, inquam, serpens et Armenii in civitate Armeniæ dicta Tbe collecti, ibique synodo, ut ipsi putabant, congregata, impia et blasphema conscripserunt dogmata; indeque errorem Chantizitariorum. Sic ab illis existimatur. Passionem ad passionem imponunt ei quod per se ratione divinitatis nihil pati potest; inducunt confusionem et misionem; unamque esse Domini nostri Jesu Christi naturam imple docent: qualia Eutyches, Dioscorus et infelix Petrus cum illis sentiunt: concurruntque impii Severi hæresis; ac ex illis habent Acephali, Severiani, Jacobitæ. Præterea idem impius Eutyches, et Dioscorus, et Petrus, et Armeniorum ductor Mantacunes dicunt Servatorem Deumque nostrum, antequam ex Maria semper Virgine nasceretur, de cælo carnem habuisse, similitudinem enim et solum secundum speciem ac opinionem, non vero secundum veritatem sumpsisse de Virgine. Aiant autem quod nec animam nec corpus ex Virgine acceperit, nec Deus manere in illius utero sustinuerit, sed tanquam per tubum pertransierit, atque ex duabus naturis in unam commistus fuerit. Ideoque Armenii Annuntiationem suo tempore non celebrant: verum octo diebus ante sancta Lumina vespere celebrant Annuntiationis festum et per noctem Natale Christi festum habent, transcursisque septem diebus, ita postea Lumina concelebrant, nullo modo circumcisionis memoriam facientes. Ad hæc suo modo Judæos imitantur Armenii: atque in ipso Paschalis tempore agnum sacrificant, ex cujus sanguine limina portarum inungunt; assa igni faciunt et manducant. Suam oblationem absque fermento conficiunt: unionem sanguinis et aquæ non peragunt, sed solo vino utuntur, juxta Judæorum consuetudinem traditionemque cultus legalis; non intelligentes divina Evangelia, nec quod ab Apostolo dicitur: « Vetera transierunt, ecce facta sunt omnia nova (II Cor. v, 17). » Signum autem venerandæ crucis nec adorant, nec colunt, nec quidquam diviniæ virtutis

Α οδοι δημοφρονήσασαι, πλῆξαν ἐναντίαν καὶ πονηρὴν αἵρεσιν ἀπεδιώξαν, καὶ τῷ αἰωνίῳ ἀναθέματι παρέδωκασιν. Ἐν οἷς καὶ ὁ ἅγιος καὶ θεοφόρος Πατὴρ ἡμῶν Γρηγόριος; ὁ τῆς μεγάλης Ἀρμενίας χειροτονηθεὶς τῇ ἀγιωτάτῃ μητροπόλει Καισαρείας, ἔρους καὶ κανόνας; ἔθετο τοῦ μὴ ἔχειν ἐξουσίαν ἀλλαγῶν χειροτονηθῆναι τὸν τῆς μεγάλης Ἀρμενίας ἀρχιερεῖα, εἰ μὴ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Καισαρέων· καὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ θεοφόρου Πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου, ἕτεροι ἀρχιερεῖς ἐχειροτονήθησαν καθέξῃς ὁκτώ. Ὅτε δὲ, ὡς προαίρηται ἡ ἁγία σύνοδος ἐν Πνεύματι ἁγίῳ συνηθροίσθη ἐν Χαλκηδόνι, ἀπέσχισαν καὶ εἰς ἰδίαις αἵρέσεις ἐχώρησαν, ὁ Ἐχάνης ἐκεῖνος ὁ καὶ Μαντακουῆς ἄμα τῶν λοιπῶν ἀνείρων τῆς ὅλης Ἀρμενίας. Ἐδρών δὲ ὁ ἀρχέκακος ὄφης ὄργανα τῆς αὐτοῦ σκαιωρίας; Διόσκορον τὸν Ἀλεξανδρείας, καὶ Πέτρον τὸν Ἀντιοχείας, καὶ τὸν Μονοθελήτην Εὐτυχέα, ἀπελαθέντας καὶ ἀναθεματισθέντας παρὰ τῶν ἁγίων καὶ οἰκουμενικῶν συνόδων· καὶ ἀμφότεροι συναχθέντες ἐν τῇ πόλει τῇ λεγομένῃ Τῆθῃ [allis Τιθῇ] τῆς Ἀρμενίας, καὶ ἐν αὐτῇ σύνοδον, ὡς ἐκεῖνοι ἐνόμισαν συγχροτήσαντες, καὶ τὰ ἄθεα καὶ βλάσφημα συνεγράψαντο δόγματα· ἐκαίθεν καὶ τὴν τῶν Χαντζιτζαριῶν (b)· οὕτως ἐκεῖνοις λογίζεται· πάθος γὰρ ἐπιπέρουσι τῷ πάθει τῷ κατ' αὐτὸ ἀπαθεῖ τῆς θεότητος, καὶ φυρμὸν καὶ κρᾶσιν εἰσάγουσι· καὶ μίαν εἶναι φύσιν τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀσεβῶς δογματίζουσιν, οἷα καὶ ὁ Εὐτυχῆς καὶ Διόσκορος καὶ ὁ δεῖλαιος Πέτρος φρονοῦσι σὺν αὐτοῖς· καὶ ἡ τοῦ ἀθέου Σέθῃρου αἵρεσις συντρέχει, καὶ ἐξ αὐτῶν μετέχουσιν οἱ Ἀκέφαλοι, Σεθῃριανοὶ, οἱ Ἰακωβίται. Ἐτι δὲ ὁ αὐτὸς ἄθεος Εὐτυχῆς, καὶ Διόσκορος, καὶ Πέτρος, καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ἀρμενίων Μαντακουῆς λέγουσιν ὅτι πρὸ τοῦ γεννηθῆναι ἐκ τῆς Ἀειπαρθένου Μαρίας τὸν Σωτῆρα καὶ Θεὸν ἡμῶν, ἐξ οὐρανοῦ ἔσχε τὴν σάρκα. Τὴν γὰρ ὁμοίότητα καὶ μόνην κατὰ φαντασίαν καὶ οὐ κατ' ἀλήθειαν ἔλαθεν ἐκ τῆς παρθένου. Λέγουσι δὲ ὡς οὔτε ψυχὴν οὔτε σῶμα ἔλαθεν ἐκ τῆς Παρθένου, οὔτε Θεὸς μέγας ἐν τῇ γαστρὶ αὐτῆς ὑπέμεινε, ἀλλ' ὡσπερ διὰ σωλήνος διήλθεν, ἐκ δύο φύσεων, καὶ εἰς μίαν ἐφυράθη φύσιν, καὶ διὰ τοῦτο οἱ Ἀρμένιοι τὸν Εὐαγγελισμόν οὐχ ἑορτάζουσιν εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν· ἀλλὰ πρὸ ὁκτὼ ἡμερῶν τῶν ἁγίων Φώτων ἑορτάζουσι τῇ ἐσπέρᾳ τὴν ἑορτὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, καὶ διὰ τῆς νυκτὸς ἑορτάζουσι τὰ Χριστοῦ Γέννα, καὶ περιτρέχουσιν ἐπὶ τὰ ἡμέρας, καὶ εἰθ' οὕτως ἑορτάζουσι τὰ Φῶτα, μηδὲν ὅλως ποιοῦντες μνεῖαν τῆς περιτομῆς. Καὶ κατὰ τοὺς ἰδίους [f. deest τρόπους] ἰουδαίζουσιν οἱ Ἀρμένιοι· καὶ ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ τοῦ Πάσχα, θύουσι τὸν ἀμνόν, καὶ ἐκ τοῦ αἵματος αὐτοῦ τὰς φλιάς τῶν θυρῶν χρίουσιν, ὅπῃ πῦρ ποιῶσι καὶ ἐσθίουσι. Καὶ τὴν προσφορὰν αὐτῶν ἄζυμον ποιοῦσι, καὶ ἐνωσιν τοῦ αἵματος καὶ τοῦ ὕδατος οὐ ποιοῦσιν, ἀλλ' οἶνον καὶ μόνον, κατὰ τὸ ἔθιμον τῶν Ἰουδαίων καὶ τὴν παράδοσιν τῆς νομικῆς λατρείας, μὴ συνιέντες τῶν θείων Εὐαγγελίων, καὶ τοῦ Ἀποστόλου λέγον-

(b) Videtur aliquid deesse.

τος· «Ὅτι τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα A καινά. » Τὸ δὲ σημεῖον τοῦ τιμίμου σταυροῦ οὔτε προσκυνοῦσιν οὔτε σέβονται, οὔτε θεῖαν δύναμιν λέγουσιν ἔχειν, εἰ μὴ πρότερον βαπτίσωσιν αὐτὸν ὡς ἄνθρωπον, καὶ πηξῶσιν ἦλον ἐν μέσῳ αὐτοῦ. Πρὸ γὰρ τοῦ βαπτίσει αὐτὸν, καὶ καταπατοῦσι, καὶ ἀντ' οὐδενὸς ἡγοῦνται. Περὶ δὲ τῶν ἀγίων καὶ σεπτῶν εἰκόνων τοιαύτην ἔχουσι διδάξεις, ὅτι [f. inser. ὡς] τὰ εἰδῶλα τῶν ἑθνῶν « στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσι, ὡτα ἔχουσι καὶ οὐκ ἀκούονται, » καὶ τὰ ἐξῆς· μὴ συνιέντες τῆς θείας Γραφῆς, ἀθετοῦντες ἐκαίον αὐτὸν τὸν Σωτῆρα καὶ ἀληθινὸν Θεὸν ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ Δημιουργὸν τῶν ἀπάντων, ὅστις διὰ τοῦ ἀγίου (c) μανδύλου τὴν ἰδίαν εἰκόνα ἐφ' Ἀδγάφω ἀπέστειλε, καὶ τὸ νόσημα αὐτοῦ ἴασατο. Ἀθετοῦσι δὲ καὶ τὸν θεοφόρον Πατέρα ἡμῶν Βασιλεῖον, ὅστις λέγει ὅτι· B « Ἡ τιμὴ τῆς εἰκόνας ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει. » Ἀλλὰ καὶ τρεῖς σταυροὺς ποιοῦσι, καὶ τὴν ἁγίαν Τριάδα ὀνομάζουσιν· ὅτι εἷς τῆς Τριάδος ἐσταυρώθη, καὶ συνεσταύρωται ἅμα καὶ ἡ ἁγία Τριάς· μὴ συνιέντες τὴν διαφορὰν τῶν ὑποστάσεων, μηδὲ τὴν θεῖαν καὶ ἀκατάληπτον φύσιν τῆς θεότητος ἀπαθῆ διατηροῦντες· ἀλλ' εἰς βυθὸν ἀπωλείας ἐκυτοῦς ὠθοῦντες διὰ τῆς ἀγνοσίας. Ἀναγινώσκουσι δὲ καὶ καθ' ἐκάστην ἡμέραν τοῦ ἀγίου καὶ θεοφόρου Πατρὸς ἡμῶν τὰς βίβλους, τὸ πῶς λεπτομερῶς σαφηνίζει τὰς αἱρέσεις, καὶ μίαν ἐκάστην ἰδίαν καὶ χωρὶς ἀναθεματίζει· καὶ αὐτὰς μὲν τὰς αἱρέσεις ἀναθεματίζουσι, τὰς δὲ παραδόσεις αὐτῶν καὶ τὰς αἱρέσεις κατέχουσι καὶ σέβονται καὶ πράττουσι.

Νεστοριανὸς καὶ Εὐτυχανιστὰς χρῆ ποιεῖν λιθέλου, καὶ ἀναθεματίζει τὴν αὐτῶν αἵρεσιν, καὶ Νεστόριον, καὶ Εὐτυχέα, καὶ Διόσκορον, καὶ τοὺς φρονοῦντας τὰ αὐτὰ, καὶ πάσας τὰς προσαναφερομένας αἱρέσεις, καὶ μεταλαμβάνει τῆς ἁγίας κοινωνίας. Εὐνομιανὸς μὲν τοὺς εἰς μίαν κατάδυσιν βαπτίζομένους, καὶ Μοντανιστὰς, τοὺς λεγομένους Φρύγας, καὶ Μανιχαίους, καὶ Σαβελλιανούς, τοὺς Υἱοπατοριανὸν διδάσκοντας, καὶ ἑτερά τινὰ χαλεπὰ ποιοῦντας, καὶ πάσας τὰς τοιαύτας αἱρέσεις, ἡγουν τοὺς ὑπ' αὐτῶν ἐθέλοντας προστίθεσθαι τῇ ἀληθείᾳ, ὡς Ἑλληνας δεχόμεθα καὶ βαπτίζομεν αὐτούς.

(c) Ita legi vocem contractam.
(d) De Spiritu s., cap. 18.

A habere profitentur, nisi prius tanquam hominem baptizaverint, in medioque illius fixerint clavum. Ante enim quam crucem baptizaverint, conculcant eam et pro nihilo ducunt. De sacris vero et venerabilibus imaginibus hanc habent rationem et sententiam, quod, sicut gentium simulacra, « Os habent et non loquentur, aures habent et non audient (Psal. cxiii); » et quæ sequuntur: non intelligentes sacram Scripturam, rejicientes ipsum quoque Salvatorem verumque Deum nostrum Jesum Christum, cunctorum Opificem, qui in sacro mantili imaginem suam ad Abgarum misit, ejusque morbum sanavit. Aspernantur etiam Deo plenum Patrem nostrum Basillum, qui ait (d): « Honor imaginis ad primum exemplar transit. » Sed et tres cruces faciunt, et sanctam Trinitatem appellant; quod unus Trinitatis crucifixus sit, unaque simul crucifixa fuerit sancta Trinitas: ignorantes personarum differentiam, nec divinam incomprehensibilemque Deitatis naturam servantes illasam; sed ipsos se per ignorantiam in profundum perditionis impellentes. Denique legunt quotidie sancti Deiferique Patris nostri libros, quo modo minutatim hæreses manifestet, necnon unamquamque peculiariter et seorsum subdat anathemati: et ipsas quidem hæreses anathematizant, suas autem traditiones ac hæreses retinent, colunt, agunt.

(e) Nestorianos et Eutychianistas oportet facere libellos, et suam hæresim anathematizare cum Nestorio, Eutyche, Dioscoro, eademque sententibus, et cum omnibus allatis hæresibus; atque sanctæ communionis fieri participes. Eunomianos quidem, qui per unam immersionem baptismum suscipiunt, et Montanistas Phrygas dicunt, et Manichæos, ac Sabellianos; nam Patris et filii personam docentes, et alia quædam perniciose facientes, cunctasque hujusmodi hæreses; videlicet eos, qui ab illis volunt se adjungere veritati, velut gentiles recipimus, illosque baptizamus.

(e) Euchologii p. 884.

INDEX RERUM NOTABILIUM

QUÆ

IN HOMILIIS THEOPHANI CERAMEI, ITEMQUE IN PROEMIIS

AC NOTIS CONTINENTUR.

(Revocatur lector ad columnas editionis nostræ; littera n, notas significat.)

A

- Aaronis virga symbolum crucis, 191, A.
Abrahami sinus quis sit intelligendus, et cur hic potissimum dicatur quietis locus, 255 C. et n. 50.
Abnegatio suspensus quomodo intelligenda, 459, C, D.
Academia Platoni in insalubri loco sita, 451, A, et n. 1.
Activa et contemplativa vita, 1051, n. 81, 82. Eas negans Calvinus reprehenditur, 1055, n. 85.
Actio contemplationis fundamentum, et gradus, 927.
Actio et contemplatio se habent ut anima et corpus ad perficiendum hominem spirituales, 1051, A. Actio potest desinere variis causis; contemplatio non itam, *ibid.*, per Petrum significata, 663, B. Actio paulatim ad contemplationem attollitur, 526, B. Ab ea excitatur contemplatio et acuitur, *ibid.*, et n. 89. Actio laboriosa, 663, B. Ad Christum per contemplationem adducitur, *ibid.*, et n. 52. Actionis contemplationisque proprietates per Joannem significatas, 663, B. Actionis et contemplationis symbo a cibus et potus, 703, A.
Acus mystice, quid significet in Evangelio, 817, et n. 26.
Adamus in Calvario monte sepultus, 582, n. 49. Sexta hora creatus, sexta itidem hora per crucem Christi reformatus, 343, A, et n. 59. Ad Adam Deus quo diei tempore in paradysum venerit, 621, n. 86.
Adolescens qui relicta sindone profugit, quis fuerit, 562, A, et n. 28. Sindonis significatio mystice considerata, *ibid.*
Adoratio *εὐχαριστία*, id est relata, proprie dicitur de imaginibus, 456 A et n. 76. Discrimen inter *εὐχαριστία* et *λατρευτικήν* adorationem, *ibid.* Adoratio veræ patriæ omnibus imaginibus negatur ex defn. concilii vii, 458, n. 79. Theophanes consentit, *ibid.* Theologi in modo loquendi ab eo discrepare videntur, *ibid.* In re idem sentiunt et conciliantur, *ibid.* Excusantur quare non etiam in modo loquendi consenserint, *ibid.* Adoratio crucis media Quadragesima a Græcia celebrata, 457, n. 14. Ejus causa, *ibid.*
Adventus Christi primi et secundi diversitas, 585, D, et *seqq.*
Adulterium affine homicidio, 842, B.
Ærugo, linea, et fur diabolus dictus, 423, A, B. Quot modis nobis nocere possit, *ibid.*
Ætates mundi quæ ratione distinguatur, 764, n. 38. Quatuor a Sibylla dictæ, *ibid.*
Ægis unde dicta, 854, n. 33.
Æmilia regio Cispadana, 144, n. 7, C, D. Quas civitates comprehendat, *ibid.*
Ægus paschalis crucis symbolum, 191, n. 63.
Ægri nomine mundus signatus in sacris Litteris, 391, A, B. Ager figuli monumentum impietatis Judæorum, 578, B.
Allegoricus sensus ut anima historiae, 190, A. Allegoria miraculi de piscatu piscium, 205 et *seqq.* Allegoria historiae hæmorrhoyssæ, archisynagogi filie, 282 et *seqq.* Allegorica et tropologica interpretatio historiae Thamar, 335 et *seqq.*
Allitteratio inter Herodem et Choerodem, id est subulcum, 573, n. 41.
Aliptæ qui, et quod eorum munus, 785, n. 62.
Amici vulnera optabiliora osculis inimici, 514, C.
Amicitia tribus ex causis conciliatur, 707, A. Quænam sit instabilis, *ibid.* Inter amorem dilectionemque quid differat, *ibid.* Virtute copulata permanens, *ibid.*
Amor et dilectio quid differant, 518, C, D. Amor in parentes naturalis et necessarius, 791, B. Non tamen amor in Deum præponendas, *ibid.* Amor filiorum in parentes præceptus in lege; non amor parentum in filios, eorum, 791, B. Amor parentum in filios duplici modo consideratus, *ibid.*, n. 74. Amoris et desiderii vis magna, 291, D. Amor et charitas apud Latinos quid differant, 786, C. Eorum distinctio a Theophane allata quo pacto interpretanda, *ibid.*, n. 69. Eadem quæ inter benevolentiam et amicitiam ab Arist. *ibid.* Utriusque conditiones ab eodem tradite, *ibid.* Quam rationem habet dispositio ad habitum, eam pæta ad *ἐκείναι* ex Theophane, *ibid.* Quo pacto comparetur cum ad supernaturalem amorem referuntur, *ibid.* *Ἀγάπη* et *φιλία*, hæc est amor et charitas, seu dilectio, quo di-crimine usurpentur, *ibid.* Apud profanos auctores, *ibid.* In sacra Scriptura, *ibid.* Apud theologos et ecclesiasticos, *ibid.* De eodem, 701, n. 70.
Anargyri SS. Cosmas et Damianus, 858, n. 38.
Anatolia quid comprehendat, 999, n. 14.
Andræa nominis etymon, 900, n. 91. S. Andræa *ἄνδρα* *ἄνδρα* *ἄνδρα*, id est primo vocatus, 895, n. 86. In oleæ arbore crucifixus, *ibid.*, n. 95. S. Andræa monasteria et templa duo antiqua, 99. In quo Theophanes hom. de S. Andræa habuerit, *ibid.* S. Andræa passio breviter narrata, 903, D. Quomodo ab omnibus imitanda, 908, A.
Angelos ante mundum creatos Græcorum Patrum sensus fuit, 373, n. 81. Scholastici contrarium sentiunt, *ibid.* Angelus hominis frater quomodo dicitur, 375, n. 83.
Angeli custodes civitatum et regnorum, 391, B, et n. 5.
Angeli cur juvenili specie apparuerint, 625, n. 89.
Angelus apprensus in dextra sepulcri quid signet, 623, C; 626, A. Quid stola candida, et juvenia forma, *ibid.* Angeli ad Christi sepulcrum velut excubitores, 674, A. Cur mulieribus vis, non item discipulis, *ibid.*, B. Præsentem Domino assurgunt, 675, A. Ad majum difficile mobiles, vel immobiles quo statu dicti, 777, n. 49. Missi ad ministeria propter homines, 894, A, B, C. Ascendentes et descendentes quid significent, *ibid.* Deum non comprehendunt, *ibid.* Peccantibus hominibus infensi, per Christum cum his reconciliati, 394, A, B. Angelus adiutor homini datus, 854, B. Angeli custodes olivum, 391, B. De Angelo bono et malo homini assistente sententia, 535, n. 9. Origenis error circa illos, *ibid.* Neuter libertatem hominis lædit, 854, B.
Anima pacifica Dei filia per gratiam, 487, B. Animæ perfectio in actione et contemplatione sita, 759, A, B. Animæ perfectio in duobus sita, 818 et *seqq.* Animæ unius humanæ triplex perfectio, 295, A, B. Animæ quomodo dicantur esse in spiritualibus locis, cum a corpore separantur, 1051, n. 54. Quomodo et angeli, *ibid.* Animæ eorum, qui a Christo suscitati, ubi antea detentæ fuerint, 223, n. 18.
Animantium in fetu suos amor, 791, n. 69.
Anni civis initium varium apud varias gentes, 141, n. 7. Hebræorum duplex, *ibid.* et n. 14.
Annus bimestris Ægypti, 141, n. 7. Arcadum, Acarnanum, Atheniensium, Asianorum, Græcorum orientalium, Romanorum annus, *ibid.* Annus cum iudiciose incertum Græci Constantinopolitani, *ibid.* Annus unde dictus, 1056, n. 94.
Antistes etiam majores non semper amplissimis titulis appellati, 71-78.
Antiphon orator Atheniensis, 652, n. 21.
Aoristi Græcorum usus, 797, n. 77.
Apathia quo sensu accipienda in Patribus, 501, n. 67.
Apostoli venatores animarum, 886, C. Quam multa reliquerint, 793, B, C. Quomodo dicantur cum Christo

sessuri, 798, C, D. Quomodo iudicaturi, 799, A, B. Indignantes de duobus fratribus, excusantur a nonnullis Patribus, Cur duodecim, ratio historica, et alia mystica, 862, C. Eorum nomina quo sine recensita in Evang., *ibid.*; B. Cur ad solos Judæos prius missi, 863, B. Adversus feras sensibiles et intelligibiles, hoc est dæmones, potestatem accepere, 874, 875. Mutua se charitate prosequantur, 715, C.

Apparitiones Christi varias post Resurre. amoris significationes et gratiæ, 607, B, C. Una præcipue promissa in Galiliæ, cur. *ibid.* In monte Galiliæ relictis aliis cur apparuerit Christus, *ibid.* Apparitiones apostolis factæ post Resurre., 607 *et seqq.* Apparitiones Dei pleræque in monte factæ, 1026, B, C.

Aquæ fecunditas cur tribuatur, 209, n. 83. Aquas supercelestes angelos intellexit Origenes, sed refutatur, 773, n. 47. Accommodatio sensu possunt intelligi, *ibid.*

Aqua et sanguis e latere Christi profluens quid significarit, 603, D. Aqua baptismi peccatores liberat, sanguis martyres coronat, 6:6, A.

Arbitrium liberum a Deo non impeditur, 450, C. Non cogitur, 499, A.

Arca Noëmi symbolum crucis, 187, A, et n. 58.

Archiepiscopi titulum Theoph. ascriptus in mss. et impressis libris, 71 *et seqq.* Retellitur opinio, quæ censet Zachariam episc. Taurorum. primum fuisse datum, *ibid.* Nullo testimonio nititur, *ibid.* Ejus antiquitas, et origo, *ibid.* Archiepiscopi Syracusani eadem, *ibid.* Retellitur opinio, quæ censet eum titulum fuisse novum, *ibid.* Ejus inscriptio in synodo vii confirmatur ex epist. Nicol. I PP. *ibid.*

Armeniorum hæresis, Acephalorum hæresis, 961, n. 69. Unde li appellati, *ibid.* Armeniorum et Acephalorum hæreses inter se, et a veritate contrariæ, 962, A.

Articulus Græcorum præpositus quam viam habeat, *ibid.*, n. 75.

Ascensio Christi summa festorum, 713, A, B. Cur usque ad quadagesimum diem dilata ratio litteralis et mystica, 755, A. Ei interfuit B. Virgo, 758, B. Et multi ex septuaginta discipulis præter apostolos, *ibid.* Eam an et quomodo præcæverint angeli, 759, B. Quomodo celebranda spiritaliter, 762, C, D.

Ascensus in cælum hominibus gratia Christi patefactus, 891, B. Ascensus in montem quid symbolice signet, *ibid.*, C, et n. 81.

Assumptionem B. Virginis quo die celebrent Græci, 1047, B. et n. 74. Dormitio ab ipsis cur appelletur, *ibid.*

Augustus mensis ab Augusto dictus; ab eodem honori habitus, 140, n. 7. Augustani anni unde numerari incipiunt, *ibid.* Eorum putationes variæ, *ibid.*

Auricula servo pontificis cur amputata, 559, A. Cur in eo Christus reprehenderit Petrum, *ibid.* Cur eam sanaverit *ibid.* Cur ab evang. indicatum servi nomen, *ibid.*, C; D.

Auctoribus multis eadem opera attributa, 84 *et seqq.* Auctor unus homiliarum Theoph. ex Proœm. et aliis circumstantiis ostenditur, *ibid.*

Avaritia insatiabilis, 850, A, B. Vermis est cordis, *ibid.* Avaris Midæ fabula apposita, *ibid.*

Auxesis oratoribus familiaris, 597, n. 12.

Auxilium Dei ad opera præclara necessarium, 787, A.

B

Baptismus quibus nominibus signetur apud Græcos, 447, n. 95. Ejus effectus triplex, *ibid.* Unde illuminatio dicta Græcis, *ibid.* Ejus ritus, *ibid.* Imprimi characterem, 637, n. 98. Duplex regeneratio hominis, 615, A. Trina demersio ex Græcorum ritu quid significet. In eo aqua a Spiritu sancto sanctificationem accipit, *ibid.* Baptisma, et calix in Evang., quid analogice significant, 486 et not. 4. Baptisma qua ratione tumulus, et mater, 615, n. 79. Κολυμβήθρα appellatum a Patribus, *ibid.*, n. 80. Baptismus Christi figura nostræ regenerationis in baptismo, 755, n. 29.

Beatitudo cælestis quot nominibus significata, 404, n. 18. Beatitudines a Christo enumeratæ certamina, et præmia ostendunt, 911, B, C. Beatitudo quid sit, *ibid.* Eam vere et proprie habet divina natura, 914, A. Beatitudines propositæ tanquam gradus ascendendi, *ibid.*, C.

Banignitas Dei erga pœnitentes quam prompta, 351, A, B.

Bethania duplex, et utriusque discrimen et etymon, 514, B, C, et n. 78.

Bethsaida, 691, n. 57. Ejus interpretatio et significatio mystica, 523, C, D.

Bioomines multi scriptores et Patres, 81, 85.

Bonitas per se soli Deo convenit, 839, C. Bona aia quæ dicuntur ab eo participant bonitatem, *ibid.*

Bonus nemo nisi Deus quo sensu dictum, 839 A, 6, et n. 16. Bonum opus ex voluntate, et electione consistit, 906 *seqq.*

Botrus exploratorum ligno suspensus crucis symbolum, 195, A.

C

Cæsares dum distinguuntur, 958, A.

Caiphas diaboli symbolum ex nomine et re ipsa, 562.

Calix in manu Domini vini meri plenus misto, quid, 1075, C. Calix quid significet in Evang., 486, C.

Calamus serpentibus lethalis, 579, B, et n. 47.

Calculus ignitus symbolum sancti Spiritus, 766, n. 39.

Calvinus stigmatibus ob flagitium Sodomis, 1013, n. 54.

Cæcus contemplantium et activam vitam, refellitur, 1054, n. 83.

Caligo in monte Sinai cujus symbolum, 1043, C.

Cameli proprietates naturalis ad mores accommodata, 847, A, B.

Capharnaum civitas Christi. qua ratione dicta, 445, n. 95.

Caro Christi ex unione cum verbo vivificans, 290, B, C.

Cauterium quid proprie, 309, n. 2. Qua metaphora usurpatum a Theophane, *ibid.* Cauterium et cauteriata conscientia quid sint, 1043, n. 34.

Centenarii numeri mysterium, 246, B, et n. 57. Centenarius numerus tetragonus, 694, C, et n. 59.

Centurionis historia vario narrata a S. Matth. et Luca, 826 *et seqq.* Conciliatur. Cur ejus filium tam prompte Christus sanavit, *ibid.* Fides ac reverentia ejus in Christum, *ibid.* Centurio primitiæ gentium vocatum ad Christum, *ibid.* Quomodo imitandus, *ibid.* Centurio ad Christum conversus, 603, n. 69. Longinus vocatus, *ibid.* Visis signis compunctus ei credidit, *ibid.*

Ceramei et Ceramitæ cognomen idem re, 82 *et seqq.* Ceramei cognomen non patriæ sed familiæ, *ibid.* Idem cognomen ac figulus apud Latinos, *ibid.* Cognomina varia ex variis causis ascita, *ibid.*

Cathegus orator inter Romanos præstans, 6:2, n. 21.

Chaos idem ac χάος apud D. Lucam, et ejus moralis interpretatio, 266, n. 56.

Charitas nunquam excidit quo sensu dictum, 703, n. 74. Ejus perfectio unde noscitur, 706, A. Sincera in quo cognita, 271, A. Charitatis præceptum tribus distinctum partibus, 295, A, B. Charitati in Deum coheret charitas in proximum, *ibid.* Charitas in proximum quatenus progredi debeat, 298. Charitas in Deum et proximum per denarios duos signata, 302, C. Charitas virtutum perfectio, 978, 979. Vinculum animorum, *ibid.* Cur mandatum novum dicatur, *ibid.* Christus perfectæ charitatis exemplar, *ibid.* Charitas præstantissima virtutum, 402, D. Eam opera misericordie adaugent, 403, A. Ejus præcepta cur servatio numero comprehensa, 406, A.

Charonæum antrum in agro Puteolano, 251, n. 22.

Charybdis gurgitis vis, 908, n. 1.

Chimeræ sgmentum ad iram tractum, 281, n. 75.

Christus homo Dei servus, et filius dicitur, 326, B, C, et n. 2; et 998, A. Hierosolymam intrans, ut super utrumque jumentum sederit, 546, n. 10. Sacerdos et oblatio, 550, 615. Ejus humilitas in baptismo, 614, n. 78. Post resurrectionem an vinum biberit comedens cum discipulis, 759, A, et n. 21. Quadrismus cum ab Ægypto reversus, 926, B, et n. 24. Quoto anno mundi natus, 951, B, n. 35. Mediator Dei et hominum, 894, B, C. Duas habet naturas *ibid.* A Joanne baptizatus ut nos purgaret, 898, B. Idem justitia et panis cælestis, et aqua viva, 915, B. Christum oportere crescere, et Joannem minui quid significet, 903, A. Ejus nomen litas in genealogia ab evangelista descripta ostenditur, 535, A. Ejusdem nativitas quam nova et stupenda contineat, 934 *et seqq.* Ejus item divinitas ex illis verbis ostenditur: *Nemo novit Filium nisi Pater*, 943, B, C. Christi jugum suave quibus causis dicatur, 95, A, B, C. Et legi antiquæ comparatum, *ibid.* Is cum omnia sciret, cur discipulos interrogat: *Quem dicunt homines esse filium hominis?* 959, A, B, C. De Christo variæ opiniones Judæorum unde ortæ, 958, B, C.

Christi varia nomina varias credentium utilitates significautia, 990, 991. Ostium idem, et Via, et Pastor quibus rationibus dictus, *ibid.* Ejus caro inseparabilis a divinitate, 1039, C, D. Item facta et tempori subjecta, *ibid.* Omnis prosumus expertus peccati, 1042, A.

Christus unguentum pro nobis exinanitum, 1050, C. Ejus ingressus in castellum Mariæ et Marthæ allegorice de ipsius in mundum adventu interpretatus, 1051, A, B. Et moraliter, 1051, 1054. Eus in docendo vis et suavitas turbas trahebat, 350, A; 446, A. Idem lucis dator et vera

salus, *ibid.* Solus humanam naturam sanare potuit, 579, A, B. Pro justis et injustis mortuus, *ibid.* Idem nobis in hac vita factus est omnia, *ibid.*

Christus caput nostrum oleo misericordiae unguendum, 418, C. Ipsius duae naturae inseparabiles, *ibid.* Ex justitia nos red-mittit, 491, 493. Lux appellatur, 519, C.

Christi duae naturae significatae ex verbis ipsius, 522, C. Eum qui negat, in tenebris versatur, 531, D. Idem resurrectio, et vita, 527, A. Precatione non indigni in suscitando Lazaro, A. Omnes passiones culpa vacuas excepit, 531, A. Quomodo illis sit usus, *ibid.* Cur lacrymatus in suscitando Lazaro, rationes variae, 531, 534. Ea quae ut humanitatis conjungit cum illis quae sunt divinitatis, 531, A, B. Patrem sibi consubstantialem multis loquendi modis ostendit, 535, C, et n. 97.

Christus epulum et sacrificium in Eucharistia, 530, C. In passione cur in montem Olivetum egressus, rationes multae, 531, A. In passione cur dimissis aliis solos tres discipulos advocat: cur agoniam passus, 534. Quot causae mortis ejus. In omnibus rebus voluntatem Dei proponendam exemplo suo docet, nostris viribus non confidendum, 535. Hortum ingrediens contrariis contraria curat, 538, A. Mansuetudo in prodicione Judae quam magna. Ejus verba quam prave a falsis testibus detorta, 559, 562. Accusatus quam sapienter tacuerit, 563, Ministros testes suae doctrinae fecerit, *ibid.* Cur dexteram maxillam percutienti non porrigat, ut ipse praecipit, responsiones multae, 566. Cur aliquando Pilato responderit, *ibid.* Cur a Pilato ad Herodem missus. Sapiens Christi silentium coram Herode, 574, 575. Vestis alba innocentiae symbolum. Christi singula membra contumeliis affecta, 578. Cur vestimenta exuerit Christus mystice consideratio. Cur purpura indutus, 579. Purpurea et coccinea vestis idem symbolice significant: cur spinam coronam et calanum accepit, *ibid.*

Christus lignum viride atque fructiferum, impiis aridum, 582. Ipse vitis in cruce ut in palmo elevatus, 583. Cur mortem crucis elegerit, *ibid.* Crux quadrifariam partita crucifixi potestatem ostendit, *ibid.* Ejus oratio pro inimicis oblata non sine fructu mansit, 598, A, B. Ejus solus vestimenta divisa a militibus, *ibid.* Ejus tunica inconcussilis quomodo, *ibid.* Symbolum carnis Christi, *ibid.* In cruce partes egit humanitatis, 599. Cur voce magna clamavit, *ibid.* Cur animam in Patris manus commendavit, cur caput inclinavit, *ibid.* Libere mortuus, *ibid.*

Christus primogenitus resurgentium, 602. Post ejus resurrectionem sanctos resurrexisset magis probabile, *ibid.* Ipse novus Adam in cruce moriens ex ejus latera fons vitae manavit, 636. Per Samaritanam providens Samaritanam salutem iter facit, 719. Quot ejus virtutes in eo itinere ab evangelista paucis indicatae, 727, C. Idem Ecclesiae sponsus, 730, B. Quantum se ad nos demiserit, *ibid.* Salutem nostram sinit, *ibid.*, C. Ejus suavitas in reprehendendo Samaritana, 755, B. Ejusdem una hypostasis, 758, 759. Quo sensu se inter adoratores connumerat, *ibid.* Idem pacis dator, 746, A. Post resurrectionem quomodo cibum sumpserit, 747, A. Cur vulnera servavit, *ibid.*

Christi divinitatem negantes repelluntur, 838 *et seqq.* Idem augustiore specie et pulchriore post resurrectionem apparebat aliquando, 611, A. Peregrinus a duobus discipulis appellatus mystico etiam sensu, 631, B. In ejus labiis inerat suavis quaedam suadendi vis, 653, C. In verbis occulta quaedam et ignea vis inflammandi, *ibid.* Cur Petro sorsim apparuerit, 658, A. Ejus sermone discipuli in Emmauentem entes inflammati, devinctique, *ibid.* Eo evanescente variis in eorum animis affectus excitati, *ibid.* In Eucharistia se manifestus apparet animis virtute dispositis, *ibid.* Christus hortus custos vocatus a Magdalena, quo sensu mystico, 675, B. Quae ratione Patrem suum Deum suum vocavit, 679, B, C. Cur sero discipulis, mane mulieribus apparet reditivus, 682 *et seqq.* Historica ratio et mystica, *ibid.* Eo modo ingressus ad discipulos januis clausis, quo ex utero Matris et sepulchro exiit, Cur discipulis manus et latus ostenderit, 685 *et seqq.* Cur insufflarit; et ejus mysteria, *ibid.* Eodem modo discipulos misit, quo ipse missus a Patre, quo sensu, 686, B. Cur evanuerit ex oculis discipulorum, *ibid.*

Christianus ex bonis operibus censi maxime debet, 1002, C.

Christifera S. Maria Magdalena unde dieta, 671, B, et n. 59. Christiferi etiam vocati Eucharistiam suscipientes, *ibid.*

Circumscriptio loci non cadit in Deum, 738, C.

Cleophae cognatio cum Christo, 631, A, et n. 19.

Climaci cognomentum S. Joannis, unde sumptum, 513, n. 49. Ejusdem laus, 538, n. 69.

Civitas juramento abstinentis exemplum, 519, n. 17.

Civivi montis descriptio, 910, n. 7.

Coacervatio figura rhetoricorum, 787, n. 63.

Coccinea et purpurea vestis discrimen, 579, n. 43.

Caelum etiam *ερωτευον* Graecis et elementum Latinis dictum, 379, n. 93; 791, n. 68. Caeli nomine summa altitudo signata in Scriptura, 878, C. Coelestis regni appellatione omnis merces justis debita continetur, 403, A, B. Ea ineffabilis et incomprehensibilis, *ibid.* Quot nominibus in Scriptura significata, *ibid.* Ipsum caelum est Christus, *ibid.*

Coenaculum seu domus in monte Sionis cuius fuerit, 567, n. 51. Coenaculum montis Sion descriptum. In eo B. Virgo post Ascensionem Christi habitavit, *ibid.*

Columbae odoribus delectantur, 835, n. 11. Columbinae simplicitas quomodo imitanda, 1010, 1011. Ejus naturales proprietates ad mores accommodatae, *ibid.* et 835. Ejus specie Spiritus sanctus in Scriptura significatus, 1011, B. Comprehensio intellectiva Dei impossibilis, 1035, A.

Communicatio idiomatum naturarum in Christo, 1725, C, et n. 44.

Constantinopolis multa antiqua nomina, 439, n. 86. Ea Megalopolis etiam dicta, *ibid.*

Constantinus Copronymus impiissimus Iconomachus, 427, B, n. 52.

Constantino et Irene imp. haeresis Iconomachorum damnata, 427, A.

Consuetudo majorum vitanda, 159, A.

Continentia einguli instar: temperantia funis, 158, B. Quam late pateat, 327, n. 24. Per calceos signata, 390, n. 4.

Confessio auricularis, 442, n. 37. Confessionem peccatorum vitantes phreneticis similes, 1074, C. Confessio sacramentalis quam salutaris: ejus effectus, 442, A, B. Confessio Christi duplex a nobis exigitur, 470, A. Hac armantur Christiani, 786 *et seqq.* Confessio libera veritatis insigne Christianorum, *ibid.* Comitari debet fidei, *ibid.* Quam praerata ejus remuneratio, *ibid.* Confessio divinum quoddam, *ibid.* Ex Christi gratia procedit, *ibid.*

Contemplationis periculum, 1034, n. 86. Ejus cum actione comparatio, 1035, n. 88-90. Per Joannem signata, 663, B. Contemplatio et actio se habent ut anima et corpus ad hominem perficiendum, 1034, A, B, C. Utraque vita laudabilis, et ad perfectionem duces, *ibid.* Contemplatio effrenis praecipit, *ibid.* Cum humilitate conjungatur oportet, *ibid.* In contemplatione et profectu virtutum semper est, quo progrediendum sit, 1035, A.

Corpus hominis ante peccatum quale, 498, A. Corpus primi hominis incorruptibile et immortale ex dono superaddito, 678, n. 41. Spirituale propter subjectionem ad spiritum, *ibid.* Subtile, et aereum non physice, sed moraliter, *ibid.* Illustratur explicatio ex contrario, *ibid.* Ex Patribus, et ex ethnicis philos., *ibid.* Aliqua proportione cum corpore glorioso, *ibid.* Corpus spirituale aereum, et leve non semper eodem modo accipiendum, *ibid.* Corpus Adami mortale, et immortale diversa ratione, *ibid.* Corpus humanum sepulchrum, carcer, s. crina, et similia, 499, A, et n. 59. Ijus morbi non sunt impedimento sa uti consequende, 451, A, B. Intemperantiam parentum saepe tribuenti, *ibid.* Corpus Christi post resurrectionem quale, 747, n. 19. Corpus gloriosum tangi et palpari non potest ex necessitate, potest ex libertate, 678, n. 41. Corporis gloriificati potestas, 610, n. 75. Christus an apparuerit cum claritate corporis post resurrectionem, *ibid.*

Corybantes qui, 275, n. 68.

Cosmas S. Joan. Damasc. magister, 587, n. 52.

Crassities corporis Adami quo sensu negata a SS. Patribus, 495, n. 59; 678, n. 42. Crassities corpori glorioso quo sensu negetur a PP., 678, n. 42.

Crassi et Crassi divitia in proverbio, 859, A.

Crucis quatuor ora quid significant, 186, A, et n. 52. Eius symbola plurima a Theophane collecta et explicata, 186 *et seqq.*, n. 51. A prophetis praesignata, *ibid.* Eiusdem figura propheticis expressa, *ibid.* Ex Evangelii verbis, *ibid.* Eius elogium, *ibid.* Christi baculum quo canes spirituales arcentur, 343, A. Eius aspectus remedium adversus concupiscentiam, 179, A. Illam aspicere moraliter quid sit, *ibid.* Eandem bajulare, et sequi Christum quid sit, 459 *et seqq.* Crucis titulus Christi tropaeum, 586, A, B.

Cyrenaeus Graecum nomen, et unde, 382, n. 48.

D

Damones an certo sciverint Christum esse Filium Dei, 275, A; et n. 70. In aere versantes etiam inferni igne torquentur, *ibid.*, n. 71. Unde eorum pena minuitur, *ibid.* Quare rogaverint ne in abyssum mitterentur a Christo, *ibid.* Alii alius personis tentandis praefecti, 383, A, et n. 95. Etiam vitis alius alius, *ibid.* Per montes signifi-

478, n. 40. Multis Scripturarum locis, 479, A, B. In porcos cur intrare permitti, 275, B. Immundi spiritus unde dicitur, 859, B. Idem inimici et ultores nostri, *ibid.*, C. Ante Christi adventum difficile superabiles, 879, A, et n. 85. Cur ad lunæ mutationes energumenes vexent, 475, B, et n. 56.

Dæmoniaci an ab humoribus corporis vexentur, 474, B, C. An ab ipsis dæmonibus immediate, an utrumque, *ibid.*

Damastru cruciantur consideratione honorum amissorum, tum præteritorum tum æternorum, 266, n. 57.

Decem et octo anni infirmitatis mulieris inclinatus quid mystice significant, 318, A, et n. 14.

Decollationis S. Joannis Baptistæ festum celebre apud Græcos, 1059, A, et n. 91.

Descriptio tragica adolescentis mortui et viduæ matris, 226, 227. Qua de causa ea facta a Theophane, 222, n. 8. Descriptio templi S. Petri in palatio Constantino-pol., 951-955.

Desperatio tanquam cæcis, baculo spei abigenda, 545, A, et n. 49.

Deus qua ratione dicatur esse in cælo, 791, A. Deus et bonus, in Græcis Θεός et ἀγαθός eundem habet numerum, 859, C. Deus majora quam postulamus concedere consuevit, 167, C. Remittit nobis peccata si nos proximis dimiserimus, 414, B, C. In omnibus et per omnia pervasit, 791, A. Omnium per gratiam Pater, 679, C. Ipsi nota futura æque ac præsentia, 714, A. Idem incomprehensibilis, 946, A.

Diabolus non ex præcepto, sed permissu Iei tentat, 811, n. 90. Idem fur, 954, C. Qua ratione furari, maclare et perdere dicatur, *ibid.* Christum oppugnare quot modis sit aggressus, 586, C, D; 587, A. Mysterium crucis evertere conatus est, *ibid.*

Dialogus angelorum et Christi in Resurrectione, 739, n. 55.

Discipuli duo Joannis Baptistæ typus Ecclesiæ et Synagogæ, 899, B. Discipuli Christum interrogant ut iliter descendi studio, 475, C. Unde permoti ad primum consensus ambiendum, 486, A. Eorum petitio non fuit de futura gloria, *ibid.* Præter matrem præmittunt, deinde et ipsi seorsim petunt, 485, B. Ea historia anagogice explicata, 486, 487. Aliorum indignatio de duobus fratribus unde profecta, 490, B. Discipuli Christi contrariam mundo viam inveniunt, *ibid.* Discipuli duodecim cur primo electi, deinde septuaginta, 870, A, B. Septuaginta in lege veteri figurati, *ibid.* Dæmones ejicendi potestas data, 874, A, B.

Discrimen inter εὐχὴν et προσευχὴν, 559, n. 70.

Dispensatio idem est atque oeconomia in mysterio Incarnationis significando, 211, n. 98.

Divitem difficile salvari quomodo dictum a Christo 8 G, B. Dives cur appellatus in Evang. Joseph. ab Artimath., 250, C, et n. 42. Divitis nomen plerumque in malam partem acceptum, *ibid.* Divitis epulonis de fratribus sollicita cura quid moraliter signet, 270, A, et n. 60.

Divitiæ quomodo operari possint incorruptæ, 422, 423. Earum nomine sèra significata, *ibid.* Qua ratione fallaces, 816, B. Qua laudandæ, *ibid.*

Dividere et distinguere significatur per verbum διαίρω, et differentia exacte observanda in myst. Trinitatis; ex ea orta difficultas in verbis S. Damasceni lib. 1, cap. 11, et varie ab Interp. et theolog. enodatur: proponitur ratiocinatio S. Damasc., 767, n. 41. Totus Damasceni locus illustratus, *ibid.*

Doctrina Christiana in medio sita inter ethnicam et Judaicam, 745, C. Doctrina evangelica pro recipientium conditione ignis, piscis, panis efficitur, 702, B. Differentiæ tres eorum qui ea instituantur, 711, B, C. Doctrina fidei vera et sincera nihilque umbrosum, et incoustans continet, 399, B.

Dolor magnus cum viget, vix levare potest, 251, A, et n. 20. Dolor præteritorum commemoratione levare solet, 650, B.

Dominica ἀπόκρως et τυρογάγους quæ apud Græcos, 316, n. 50; 413, n. 27. Dominica orthodoxiæ quæ et unde dicta Græcis, 426, n. 47. Ritus ejus celebrandæ, *ibid.* Dominica festa quæ celebrantur a Græcis, 511, n. 74.

Donec particula significat in multis Scripturæ locis tempus infinitum, 618, C.

Dualitas materiæ quid sit apud auctores, 526, A; et n. 87.

E.æ Christi naturæ in una persona contentæ, eleganti similitudine explicatur, 962, A, B.

Ducentorum cubitorum numeri mystica significatio, 69, A.

Deo domini quibus serviri non potest, qui stat, 818, C. Duplex vestimentum duplicem animum signat in Scriptura, 251, C. Duplex hominum vita ejusque differentia, 266, A.

E

Echea, quid et quomodo structa, 955, n. 61.

Eclipsis in morte Christi a S. Dionysio et aliis observata, 594, B, et n. 58. Eclipsis solis per universum orbem facta, *ibid.*

Eleemossina de rapinis Deo placere non potest, 351, B.

Elementa quo sensu a Christo increpata intelligantur, 855, B, et n. 35.

Eliæ facta et miracula per cumulum enarrata, 566, A, B. Ejusdem fuga quadraginta dierum quid symbolice notarit, *ibid.*

In Emmaunte mystica peregrinatio, 681 et seqq.

Encratitis hæretici qui et unde dicti, 1014, n. 51.

Energumeni quomodo in monumentis habitare poterint, 274, n. 65. Quare in monumento contristati dæmonibus, 274, 275. Vide DÆMONIACI.

Ependytes quid proprie, 698, B. Et quis usus ejus, *ibid.*, n. 63. Fidei symbolum, *ibid.*, C.

Epiphaniæ festum cur festum luminum sanctorum dicatur, 447, n. 95.

Episcopi ex monachis eligi soliti apud Græcos, 84, D.

Epitheta Græca composita ex propositione ἕκαστος a SS. Patribus usitata et Deo attributa quam vim habeant, 185, n. 50. Alia ejusdem generis B. Virginis attributa, *ibid.* Composita ex propositione αὐτός quam vim habeant, 191, n. 71.

Equestrium certaminum descriptio, 413, C; et n. 26. Eorundem septeni ad metam circuitus, *ibid.*

Equi admissarii qui dicantur, 810, C; et n. 89. Iis comparati voluptarii homines, *ibid.*

Equis in planitiem: adagium, 471, n. 28.

Esdræ duo nominati, 725, n. 86.

Esurientes et sitientes justitiam qui sint intelligenti, 915, B.

Eva circa meridianum tempus decrepta, 591, n. 56.

Evangrius discipulus S. Pancratii, 999, n. 15.

Evangeli prædicatio nunquam cessatura, 866, B. Evangelium campo floribus refero simile, 670, B. Item lauto convivio, 898, A. Evangelicæ doctrinæ ordo a mirabilis, 786, A. Evangelia matutinalia undecim Græci ritus, 606, n. 70. Evangelium ad beatitudinem homines dirigit, 910, A. Legi cohereret, sed ad perfectionem ducit, 845, A.

Evangelistæ Matthæus et Lucas conciliantur, 910, C; et n. 7.

Evangelii definitio, 203, A.

Eucharistia sacramentum sacramentorum, 158, n. 4. Ejus arcantum mysterium, 550, n. 18. Consecrata a Christo in castello Emmauntis, 658, C, et n. 24. Eam indigne suscipientes similes Judæis genu flectentibus ante Christum, 579, B.

Eucharistica cæna, et agnus paschalis vesperi celebrata, 326, A, B.

Eusebii libri non omnes exstant, 607, n. 72.

Eutychii error de corpore glorioso refutatus a Theophane, 678, n. 41.

Euthymius Theophane posterior: ejus error de anima Iatronis et paradiso, 590, n. 51.

Exaltatio S. Crucis sollemnis apud Græcos, 174, n. 43. Vigiliam et octavam habet, *ibid.* Ejus exaltandæ ritus Græcorum, 181, n. 51.

Excessus dupliciter accipitur, 772, n. 45. In explicatione sacrarum Litterarum quæ ratio tenenda, 827, n. 5. Extensiva significatio quid, 296, n. 87.

F

Fabis abstinendum cur Pythagoras dixerit, 243, n. 35. Facies animi interna quæ, 415, D. Quomodo expurgetur, 419, A.

Favus mellis baptismi symbolum qua ratione, 718, n. 25.

Fenum agri quid symbolice signet, 823, B, C.

Ferre in oculis se amicos amict dicebant, 671, n. 59. Ferre sancti dicuntur Deum non solum animo, sed etiam corpore, *ibid.*

Festa sanctorum qua ratione celebranda, 885, C, D.

Ficinea a Christo arefacta legis veteris symbolum, 890, C, D. Ex ea Christus dulcis fructus exortus, *ibid.*

Fides in Christum, ut salutis caput, incolumie servandum, 1007, B. Fidem portantium paralyticum in eo sanando cur spectarit Christus, 416, C. Fide offerentium infantes gratiam in baptismo recipiunt, 447, A. Ejus efficacia, 471, A, B. Illa apostolorum quanta fuerit, *ibid.* Grano sinapis cur comparata: qui eam habet, potest

montes transferre, 478, B. C. Fides in Deum recta et observatio præceptorum hominem Deo acceptum faciunt, 517 et seqq. Ea vel ut lux in hoc mundo, ut in morte opus suum exercet, *ibid.* Fides, spes, et caritas a cæco nobis immissæ, *ibid.* Comitantur animo ad vitam æternam, *ibid.* Per eam ad Christum introducimur, 735, C. Fidem Samaritanorum Christus vocat cibum suum, 739, C. D. Fides prompta crediturum Christi dapes, et delicias, *ibid.* Ea sine operibus non est salus ad salutem, *ibid.* Duplex est pro diverso statu considerata, ex Clem. Alex., 711, n. 79, D. Ejus virtus, 285, A. B.

Figuræ verborum a Theophane usitata, 187, A; et n. 58. Figura manna moraliter de usu divitiarum explicata, *ibid.*

Fimbriam Christi tangere quid sit symbolice, 287, C.

Firmitas Ecclesie Christi, 889, 892.

Firmamentum quid sit apud rhetores, 979, n. 90.

Fons Jacob baptisus figura, 750, A. B.

Fortitudo in quibus versetur, 208, n. 91. Ejus cor tracundia, *ibid.* Cor aeri assimilietur et spiritualem vitam contiueri dicatur, *ibid.*

G

Gabaonitæ ligna tabernaculo ministrantes quid symbolice, 195, B.

Gadareni et Gergeseni quo pacto distincti, 271, n. 64. Eorum etymon an idem, *ibid.* Indignos se Domini hospitio iudicant, 416, A.

Galilea (ex) cur discipulos Dominus elegerit, 210, 211. Galilea mons in quo Christus apparet, quid mystice significet, 687, 610.

Generatio adultera, et peccatrix quæ intelligatur, 470, A.

Genesareth stagnum quid symboli contineat, 211, B.

Gentes Judæis promissiones ad fidem, 827, 828.

Gentiles Christi infantis fugam cavillantes redarguuntur, 919, C. Ex Gentilium doctrina quæ utilia sunt decerpantur, 958, n. 65. Gentilium blasphemias contra fidem nostram refelluntur, 966, B. C.

Germanus (S.) patriarcha defensor divinarum imaginum multa passus, 427, A. B; et n. 49, 50. Idem a Leone Isaurico in exilium eiectus, *ibid.*

Gloria inanis desultio, 566, 567.

Gorgias Leontius orator eximius, 652, n. 21.

Gorgæus quarum gentium mensis, 147, n. 10.

Gratia cognitionem cum Deo efficit, 679, C.

Gregorii Nysseni de inferni loco opinio examinata, 259, n. 54. Quis scopus ejus in Dial. de anima et resurrectio, *ibid.* Ejusdem loci difficultas de Orco ostenditur, *ibid.*

Unde sumperit definitionem orci, *ibid.* Per eam non definitur locum animæ, sed statum, seu modum, quo sit in loco, *ibid.* Approbatur simili explanatione S. Thomæ, et aliis argumentis, *ibid.* Qui auctores congruentius mentem ipsius interpretentur, *ibid.* Summa totius dissertationis, *ibid.*; et 1051, n. 54. Ejusdem locus de flamma inferni examinatus, 266, n. 56. Ejus et Theophaus Ceramei de flamma inferni sententia, *ibid.* Cur ab his metaphorice intelligatur in parabola divitis et Lazari, *ibid.* Ejus elogia ex Theophane et aliis collata, 350, n. 70. Is a Theophane expressus, 463, n. 21.

Gregorii Nazianz. auctoritas quanta sit, 375, n. 84. Ejusdem locus de sanguine Christi explanatus, 491, n. 55. Ejusdem elogium, *ibid.* Quibus elogiis describitur a Theophane, 599, n. 65.

Gregorius Nyssaensis et Theophaus una explicati, 1011, n. 35; 1031, n. 54.

Gregorius Theologus quibus elogiis citetur a Theoph., 787, n. 65. Explicatur, 182, A.

H

Habitatio Dei in anima quæ, 905, B. C.

Habitus mulierum lugentium, 226, n. 12.

Hæmorrhœissa cur clanculum accedit ad Dominum, 286, A. Fidem attulit mercedis loco, *ibid.*, C. Novus in ea miraculi modus, *ibid.* Filia a Christo propter fidem vocata, 287, C. Hæmorrhœissa mulier cur in via a Christo sanata, 290, C.

Hæresiarchæ a SS. Patribus ac synodis anathematizati, rejectique, 427, A.

Hæretici cum officere Ecclesie vellent, eam illustriorem reddidere, 965, C. Contra Evangelium blasphemantes refutantur, 215, B; et n. 2.

Herodes duo in Evangelio memorati distinguuntur, 278, C; et n. 74; 1059, n. 95; 1062, n. 97. Herodis impudentia et stultitia circa Herodiadem prodita, 1062, B. Herodis Antipæ fugitia, 1062, n. 97.

Herodias cujus filia, 1062, n. 98. Ipsius et ejus filia vitæperatio ac descriptio, *ibid.*

Heremias quo tempore cæperit prophetare, 959, A; et n. 68.

Historia vetus cum Evangelio concinit, *ibid.* Historia de damoniaco habente legionem ad alegerism et ad tropologiam deducta, 279, 282. Historia de filio viduæ suscitato ad tropologiam sensum tractata, 251, 255.

Hodegetriæ Virginis nomen et templum, 224, n. 11.

Homiliæ varis SS. Patrum in indictione Kalendis mensibus, anni temporibus, aliisque hujusmodi occasionibus, 155, n. 1. Homiliæ, et orationis differentia, *ibid.*

Homo duplex, interior et exterior, 353, B. Hominum mentes pervadit Deus, 838, C. Hominis lapsi post peccatum, et demoniaci quedam similitudo, 279, B. C. Homo parvus mundus, 206, B, n. 89. Magnus in parvo potius dicendus, *ibid.*

Homousios frequenter dicitur Filius Dei a Theophane et veteribus cæteris Patribus, 871, n. 59. Quam antiqua hæc vox, *ibid.* Christo attributa etiam ratione humanæ naturæ a synodo Chalcedonensi quomodo, *ibid.* Homousios divinitati caro Christi non est dicenda, *ibid.*

Horam qua crucifixus Christus varie tradentes Evangelistæ conciliantur, 585, A; et n. 50. Hora qua percussit homo, redemptus a Christo moriente, 591, A, n. 56.

Humanitas Christi dicta est esse diaboli a SS. Patribus, 494, n. 56. Humana Christi natura oporere quo sensu a Patribus dicta, 699, B; et n. 65. Humanitas Christi primitivæ humanæ naturæ, 726, B, n. 88; 745, n. 14. Eadem stola formosa dicta, 762, A. Divinitatis instrumentum conjunctum, 200, n. 80.

Humilitas pretilosa et honorabilis, 883, A. Eadem velutaria significata per spiritus pauperatem, 914, B. Beatitude fundamentum, *ibid.* Superbiæ diaboli opposita eadem firmum penitentis fundamentum, *ibid.* Homines in angelos mutat, 371, A. Humilitatis, et superbiæ contentio, 370, C. D. Earum definitiones morales, *ibid.* Humilitas initium acquirendarum virtutum, 371, B.

Hymni Triadici qui apud Græcos, 638, n. 1.

Hyperbolicum Joannis dictum defensum et explicatum, 719, B. C. Multa hyperbolice dici in Scriptura, *ibid.*

Hypocritæ similes Judæis genu flectentibus ante Christum, 579, B. Vera mercede se privant, 418, A.

Hypocritæ etiam ab ethnicis exagitati, 415, n. 52. Illa Phariseorum quæ, 415, C. Eos ut Christiani imitantur, *ibid.*

I

Ignis inferni sensibilis, 851, D, et n. 7. Dæmonibus primo, post hominibus deputatus, 407, C, D; n. 22.

Imaginum usus, 458, n. 79 et 82. Imago missa Abagaro a Christo, 439, n. 85. Imagines a D. Luca pictæ, *ibid.*, n. 85. Imagines B. Virginis non manufactæ traditio eccles., 67, 68 et seqq. Imago non manufacta universe accepta, quam late patent, *ibid.* Quæ, et quot sint Christi non manufactæ, *ibid.* Quot B. Virginis, *ibid.* Imaginem B. Virginis non manufactam existisse Taurom. certum, *ibid.*, et 294, A, n. 85. Eandem esse quæ hodie colitur, quæ conjecturæ suadeant, *ibid.* Dona et miracula ab ea impetrata, *ibid.* Ex quo genere imaginum non manufactæ censenda, *ibid.* Quo die ejus festum celebratur, *ibid.* Imago animi historia, 114, D. Itemque oratio uniuscujusque, *ibid.* Imagines sacræ ornatus Ecclesie, 431, B. Improvisæ et stupendæ res rationem perturbare solent, 1042, B.

Immortalis anima cum sit, non potest effugere peccatorum poenam, 450, C.

Incredulis non evulganda divina mysteria, 627, D.

Incarnationis Verbi mysterium explicatur, 175, A, B. Incarnationis Domini tempus est spirituale sabbatum, 515, B. Incarnationis finis hominum salus, 750, C.

Indictio unde sic dicta apud Latinos, 159, A; et n. 5. Ab Augusto in Septembri mense constitutum plures tradunt, *ibid.*, n. 7. Ejus etymon confictum a nonnullis Græcis, *ibid.*

Infernus quid sit, 289, C. Recta opinio Theophaus, *ibid.*, n. 54. De igne inferni quid certi habeatur ex conciliis, theologis et Patribus, 266, n. 57.

Infidelitas nox, 519, D.

Infrimitalis nomine tria significantur, 518, A.

Ingressus Christi Hierosolymam cur inusitato modo die Palmaram, 545, A, B, C. Castellum quid significet auagocice, 547, B, C. Per asinam et pullum Synagoga, gentesque signata, *ibid.* Vestimenta quid, *ibid.* Corpus continentia subactum quasi vestimentum Christi, *ibid.*

Olivæ et palmæ quæ ratione assimilari debeamus, *ibid.* Innocentes (SS.) quot bona morte lucrati sint, 922, A.

Infanticidii luculenta hypotyposis, *ibid.* Matrum lænarum

tantum prosopopoeia, *ibid.*, B. C. Eorum cædes depicta affectus movet, 925, B. C. Eorum animæ ab angelis exceptæ, 926, A. Eorum historia ad mœurs traducta, *ibid.*, B.

Inscriptio hom. de die Palmaram non potest convenire præfecto Sicilia, 98 *et seqq.* Explicatur et enunciat, *ibid.* Quomodo formata primum deinde depravata, *ibid.*

Intentio, obstantia mitior quid sit apud rhetores, 277, n. 72. Quibus Græcis vocabulis respondeant, *ibid.*

Intemperantia maxime probrosa, 178, n. 45, 46. Puerile vitium; et cur ἀκολασία dicatur, *ibid.*

Interpretandi difficultas, 127, 128

Interpretatio ad usum ecclesiasticum accommodata, *ibid.* Non semper circumscribenda verba ecclesiastica, 129, A. Boni interpretis officia, 130, A.

Invidiæ passio quam gravis, similitudine explicata, 310, B. C. Ejus tabes, *ibid.*, n. 4.

Iota unum et unus apex de cruce explicata, 303, n. 85.

Iracundia eos fortitudinis, 207, n. 91. Irati hominis fœditas, 282, A, B; et n. 75. Ad eam accommodatum chimeræ figmentum, *ibid.*

Ἰσογράφων anagrammatis sive ænigmatis genus antiquum, 695, n. 60. A Sibyllis usitatum, *ibid.* In Jesu nomine, *ibid.* Et Dei, *ibid.* Et Antichristi in Apoc., *ibid.* Nili apud Ægypt., *ibid.* Rebecæ, quæ figuram Ecclesie gessit, *ibid.* Et Dei qua bonus est per se, *ibid.*

Israelitæ cur oves appellati, 866, B. A. tribus populis capti, 725, A, et n. 85.

J

Jacob manibus decussatis benedicens filios figuram crucis expressit, 190, B. Idem adorans fastigium virgæ, *ibid.* Idem eventura nepotibus suis sub mortem providens, prædium Josepho filio dedit extra sortem, 727, A, B.

Jacobus (S) apostolus μεγάλωρονος, 1027, n. 49.

Jejunium bonorum omnium conciliator, 450, 451. Eo ad Deum anima liberius elevatur, 499, A. Cur verno tempore sit institutum, 502, A, B. Cur quadraginta dierum, *ibid.* A Mose cultum in monte, 506, A. Jejunio lex spiritualiter in corde rescribenda; eodem Christus tentatore debellavit, et nobis rationem victoriæ præscripsit, 507, A.

Jephte votum temerarium, 562, B. Ejus exæcutio impia censenda, 565, n. 75. Excusator a nonnullis Patribus, *ibid.* Qua ratione cum Abrahamo comparari possit, *ibid.* Qua de causa ejus sacrificium non impeditum a Deo, 564, n. 76. Jephte historia narratur, 562 *et seqq.* Facti admiratio, *ibid.*

Jericho nominis etymol., 298, C; et n. 88.

Joannis Cæropalatas Latina versio emendata, 432, n. 70. Idem illustratus, *ibid.*

Joannis Baptistæ dignitas in Christo tangendo, 614, n. 78. Medius inter legem et gratiam, 899, C. Videns, ut cæteri prophætæ, 902, B. Duas in Christo naturas signavit dicens: *Ecce Agnus Dei*, etc., 902, 903. Ejus diminutio et Incrementum Christi quid signet, 903, A. Prophetarum maximus, 1067, C. Legis veteris finis et initium novæ, *ibid.* Eum Herodes etiam mortuum metuit, 1069, A. Ejus e deserto venientis habitus descriptus, *ibid.*, B. Angelus in corpore extenuatus. Herodis intemperantiæ castigator. Lucerna sub modio abscondita ab Herode. Ejus caput Angelis venerandum. Nomina et elogia conglobata, 1065, A.

Joannes evangelista virgo et theologus, μεγάλωρονος quo sensu appellatus, 876, n. 62. Et θεολόγος, 1027, n. 48. Fons verbi divini, 698, A; et n. 61. Contemplationis symbolum, *ibid.* Et crediti sapientiæ celestis thesauri, *ibid.* Unde notus pontifici, 567, A. Primas Petro defert, 615, A. Et quo sensu dictum: *Sic eum volo manere donec veniam*, 715, C, D. Per eum contemplatio, per Petrum actio in illis verbis signata, 718, A, B. Veritatis amantem se ostendit, *ibid.* Patet se mortuorum, *ibid.* Ejus verba a calumniatoribus hæreticis defensa, *ibid.*

Joannes Climacus unde sic appellatus, 994, n. 9. Laudatur ejus dictum, et explicatur, 358, 359; et n. 61. Ejus aliud dictum elegans, 846, A.

Jobi tres amici reges, 567, n. 79. Jobum cum aliis sanctis resurrectis traditum, 602, C.

Joseph in sepeliendo Christi corpore quomodo imitandus, 605, C.

Judas oculi signum cur dederit, 558, B. Ejus audacia quam magna, *ibid.*, C. Post Christi damnationem cur adactus in laqueum, 578, A; et n. 44.

Judæi inexcusabiles. Eorum scelus omnibus tribus

in linguis proditam, 586, A, B. Crucifixorum crura cur frangi voluerint, 605, C. Pilatum impietate superarunt, 571, B, C. Non minus ac Barrabbas homicidæ, 574, 575. Cur Christum in cruce tolli petant, *ibid.* Eis auricula a Constantino Magno amputata, 558, n. 26.

Judæi in Galileam vice duas, 722, A; et n. 33.

Judicii extremi præludæ hypotyposis, 598 *et seqq.* Justorum, injustorumque discretio cur in illo fiat, *ibid.* Justi ovibus, impii hædæ cur assimilati, 499, A. Sub ignis æterni nomine omne pœnarum genus comprehenditur, 410, C. Ejus vis per ignem signata, 508, n. 10.

Juga boum præcepta decalogi jugata signant quæ, et qua ratione, 527, B, et n. 24.

Julianus apostata sophista iniquitatis, 845, B, C. Ejus paralismus contra Evangelium consilium refellitur, *ibid.* A Græcis Patribus impugnatus, 215, B, C; et n. 2. In eum Theophanes invehitur, 802, A, B; n. 89. Ejus impium scemma in Evangel. pauperi, *ibid.* Ejus scripta adversus evangelicam doctrinam abolita, 215, B, C, n. 2. Eum Theophanes refellit, *ibid.*

Juramentum prohibentes SS. Patres qua moderatione accipiendi, 519, n. 19. Quatenus licitum, *ibid.*

Justitia cur terræ assimilata, 210, A, et n. 94. Et immobile fundamentum dicitur, *ibid.* Ejus medium et extrema quæ, 1014, n. 35. Justitia et misericordia Dei æque librata, *ibid.*

Justi cur sæpe corporis malis afflicti, 450, 451.

L

Lac, œnea, solidus cibus, quo pacto distincta apud D. Paulum, 702, B, et n. 67.

Lacinia quid et Græce πέπλος, 598, n. 65.

Laerymarum virtutes, 254, B, et n. 25.

Lancea a Saule in Davidem immissa, 198, B, C, et n. 77.

Lapis monumenti quando, et cur revolutus, 645, A. A monumento sublatus mystice Christum lapidem angularem signavit, 662, A, B.

Latro furatus salutem in cruce, 587, A, B. De paradiso latroni promissio discrepans sententiis sactorum relatæ, *ibid.* Theophanis sententia de paradiso spirituali, 591, 594. Latrones duo cum Christo crucifixi duos populos signarunt, 586, A.

Lazari mendicis nomen cur in parabola expressum, 254, B. Ejus patientiæ unde colligitur, 258, B. Ejus et divitis epulonis narratio ex historia desumpta, 254, n. 44. Ejus opinionis rationes, *ibid.* Lazarus idem ac Eleazarus, *ibid.*, n. 45. Ejus etymologia, *ibid.* Lazari languentis sorores cur Dominum non adierint, sed nuntio utantur rationes multæ, 815, A, B. Ejus resurrectio duplicem Christi gloriam attulit, 592, C. Car duos dies ad eum resuscitandum moratus sit Christus, litteralis et mystica ratio, 519, A. Per somnum ejus facilitas in Christo ejus suscitandi significata, 522, A. Quatriduum ejus mortis quid significet, 523, B. Distantia Bethaniæ ab Hierosolyma cur notetur, ratio litteralis et mystica, 535, C, D. Per speluncam in quam sepultus quid significetur, 534, B, C. Cur alios lapidem tollere juserit Christus, rationes variæ, *ibid.*, D. In suscitando Lazaro Christus oratione non indignus, 538. Cur oraverit, *ibid.* Cur vocæ magna clamavit, *ibid.* Quanta vis ejus vocis, *ibid.* Miraculum suscitati Lazari quam magnum, 539, A. Omnium sensuum testimonio firmatum, *ibid.*, B. Per Christi vocem evangelicæ prædicationis præsignificata, *ibid.* Historia ad mores traducta, *ibid.*, D. Quo tempore et mense Lazarus suscitatus, 526, n. 88. Ejus suscitacioni dies festus dicitur a Græcis, 511, n. 74.

Leges quinque homini datæ per diversa tempora, 736, C.

Legio unice dicta, 274, B, et n. 68.

Leo Isauricus primus leonemachus, 427, A.

Leo Copronymi filius tertius leonemachus, 450, A.

Leo Armenius hæresim leonem. renovat, *ibid.* A quibus inductus in hæresim, *ibid.*, n. 62. Quibus insidiis interemptus, *ibid.*, n. 64.

Leonis imper. Sapientis elogia, 92. Ejus novella de episcopis C. P. subjectis explicatur, 98 *et seqq.* Ejus laudes sapientiæ, 970, n. 81. Quo tempore imperare coparavit, *ibid.* Eo præsentem habita homilia de SS. apostolis, *ibid.*

Lex Pelagica, 895, D. Quæ sit, *ibid.*, n. 87.

Lex spiritus oculus animi, 811, A, B. Lex de solvendo asino et bore spiritualiter explicata, 315, A. Lex virtus elementaria, 978, A, B. Legis appellatione etiam prophetarum oracula continentur, *ibid.* Lex velis corporaliter a Judæis, spiritualiter a fidelibus Christi intellecta, 1031, C. Ejus cuius abrogatus, gratia vero Christi nunquam auferetur, *ibid.* Lex multo inferior gratia, 734, C. Lex Mosæica naturam humanam non purgavit, *ibid.* Lex

at prophetæ veteres quantum profuerint humanæ naturæ, 299, B, C.

Libere virtutem aut vitium eligit homo, 331, A.

Lignum vitæ crucis figura, 186, A, et n. 51. Unde dictum, 187, n. 86. Injectum in marrham crucis figura, 191, n. 65. Injectum in æquam securim extrahens, 198, B, et n. 76. Ligna ex quibus crux compacta, 202, A, et n. 82. Ligna duo mulieris viduæ Eliam excipientis hospiti, 195, n. 75. Ligna ab Isaac gesta ad iminolandum, 187, B.

Lilium symbolice quid signet, 823, A, et n. 1. Ejus excelsitas, *ibid.*

Linguae tres tituli crucis tres philosophias significant, 586, B.

Linteamina in monumento relicta quarum rerum symbolum, 667, C, et n. 57. A corpore Christi separata apertum Resurrectionis indicium, *ibid.*

Litteralis sensus fundamentum rectæ doctrinæ, 791, C, et n. 72. Eo posito alii sensus eruuntur, *ibid.*

Locus inferni quis sit ex vera catholicaque doctrina, 239, n. 51. Theophanes recte de eo sentire ostenditur ex variis locis, *ibid.* Vocatur tenebrosus locus et terra vectibus obserata, *ibid.* Abyssus et barathrum, *ibid.* Ergastulum formidolosum, *ibid.* In eo ignem esse effervescentem, *ibid.* Et hæc non solum de die iudicii, sed de præsentii supplicio damnatorum, *ibid.*

Lucas (S.) putatur unus ex discipulis eantibus in Emmautem, 659, n. 14.

Lucerna corporis est oculus, quatuor modis explicatur, 805 et seqq.

Luciferi casus, 878, n. 63. Quis ejus locus ante peccatum, *ibid.* Quam potens in mundo ante Christi adventum, *ibid.*

Luclus ob peccata susceptus beatus dictus a Christo, 914, C.

Luxuria per porcos significata, 583, B. Luxuriæ deditur rerum celestium pulchritudinem non sentit, *ibid.*

M

Magdalena una non duæ ab Evangelistis narratur, 631, n. 95. Eadem apostolorum apostola recte dicitur, *ibid.*, n. 96. Quoties ad monumentum venerit, 675, n. 40. Quantum gratiæ accepit a Christo, 631, B, C. Ferventissima in querendo Domino, 643, D. Ter sepulcrum revisit, 659, B, C. Ejus perseverantia et fervens desiderium remunerationem accepit, *ibid.* Loquentibus angelis cur conversa retro, 675, A. Summa eorum quæ de Magdalena narratur in Christi resurrectione, *ibid.*, n. 40. Ea Christifera unde dicta, 671, n. 39. A doctrina christi velut ab hamo pendens, 1050, 1051. Eiusdem sessio ad Christi pedes mystice interpretata, *ibid.* Partis ab ea electæ præstantia, *ibid.* Maria et Martha typus Ecclesiarum gentium, et Synagogæ Judæorum, *ibid.* Item activæ, et contemplativæ vitæ. Magdalene ascensionis animæ contemplativæ adumbrat, ejus fletus quid mystice significet, 1034. Quid pedes Christi ad quos sedebat, *ibid.* Ad sepulcrum frequentissima et assidua, 619, A, B. Tres Mariæ quomodo imitandæ, 627, B. Magdalene septem dæmonia quid signent, 631, A, B.

Magi tres primitivæ hæreditatis ex gentibus, 918, C, D. Magistratus ineundi primo septembr. die consuetudo Sicilia, 136, n. 2. Unde deducta, *ibid.*

Majorum exemplar efficax ad imitandum, 978, C.

Mala prævisia facilius sustinentur, 978, C.

Manus Jacob decussatæ in symbolo crucis, 190, B; et n. 61. Manuum Mosis extensio symbolum idem, 190, B, et n. 62.

Marci et Lucæ narratio conciliatur, 631, A.

Maria Virgo de Filii sui resurrectione certissima, 615, D. Præskilium hominum velox et inexspugnabile, 1078, B. Inter Deum et homines sequestra, *ibid.*

Martha cur seorsim Domino obviam ierit, rationes variæ, 526, A, B. Infirmam in fide se ostendit, *ibid.* Ejus reverentia in Christum significata, 527, A.

Matrum votum de filiis superseditibus, 223, C, et n. 10. Matris viduæ calamitas cujus filium Christus suscitaverit paucis verbis ab evangelista comprehensa, 226, 227 et seqq. A Theophane poetice et tragice amplificata, *ibid.*

Matthæus (S.) primus omnium evangelistarum scripsit Evangelia, 331, C; et n. 50. Quo anno, *ibid.* Cur genealogiam Christi contexit, 334, A, B. Cur virorum tantum genealogiam, *ibid.*, C. Cur ethnicarum mulierum et vitiosarum fecerit mentionem, *ibid.*

Maximi (S.) explicatio de serpente æneo, 182, B.

Media virtutum moralium et extrema vitiosa explicatur, 1011, 1014, et n. 52-57.

Medulla palmæ quæ, et quot vocabulis Græce et Latine dicatur, 347, C, et n. 15.

Melote quid, 822, A; et n. 96.

Mendacium facile deprehenditur et arguitur, 454, A. Mens ab anima non distinguitur, 810, A, et n. 88. Est oculus animi, *ibid.* Lucernæ instar, animo comamonstrat viam, *ibid.*, B.

Mercaturæ temporalis et spirituales differentia, 1006 B. Mercenarius male audit in Scriptura, 998, A, B. Mercenarii Scribæ et Pharissæi significati, *ibid.*

Mercurius Thoth ab Ægyptiis appellatus, 147, n. 11. Idem Trismegittus, *ibid.*

Metropolis Catanensis dignitas, 75.

Michaelis Balbi Iconom. cognomen et mores, 430, 431 et n. 64, 65. Eiusdem mors, *ibid.* Idem Iconom. quintus *ibid.*

Michael Psellus encomiastes Simeonis Metaphrastæ, 94, 95. Michael Pselli duo, *ibid.* Antiquiorem fuisse Metaphrastæ encomiastem ex ejus ævo colligitur, *ibid.*

Michaelis (S.) archangeli nomen et cultus apud Græcos, 870, n. 55.

Miracula cur in Synagogis et Sabbatis Dominus ediderit, 307, A. Fuere principio necessaria infidelibus, 633, B, C. Eadem nunc spirituales fiunt, *ibid.*

Misericordia in pauperes expedita salutis via, 331, A. Deo maxime accepta, *ibid.* Ejus præstantia, 465, A. Ejus opera corporalia spiritualibus quomodo cumulanda, *ibid.*

Mites quam terram possessuri dicantur a Christo, 914, D.

Modus, Græce τῶπος, ad explicandas relationes divinarum personarum accommodatus, 771, A, et n. 44.

Moralis consideratio de historia Thamar, 312, 313.

Morbi corporis sæpe a peccatis orti, 447, A, et n. 96. Propter peccata non raro immissi, 286, C. Eorum causæ naturales, divina providentia dispositæ, 307, C, D. Per eos peccata præpediuntur, 450, A, B, C. Sæpe sunt peccatorum effectus, *ibid.*

Mors postremum malorum, 986, A. Mors conjunctissimum a SS. viris deplorata, 218, C, D, et n. 3. Ea hominis bonum qui putanda, 219, n. 6. Somnus, 290, B.

Mortui excitati in morte christi cur, 602, C. Mortuus cur Christus suscitavit, 219, 222.

Morsæ vitæ et virtutum summa, 463, B, C.

Mulieris hæmorrhoiisæ statua miraculo nobilitata, 439, n. 84.

Mulierum plures perfectiones ad sepulcrum et varias visiones putat Theophanes cum multis aliis Patribus, 619, n. 84. Mulieris intuitus radix perturbativum, *ibid.* Mulieris inclinatæ infirmitas a dæmone inflicta, *ibid.* Quam gravis ejus ærumna, *ibid.* Ejus miraculum allegoricè explicatum, *ibid.* Mulieres sæpius et diversè venerunt ad monumentum, 642, C, D. Cur illis modo unus, modo duo apparuerint angeli, *ibid.* Timor eorum unde ortus, 643, B. Apostolorum apostolæ: id quidam negant et resutantur, 616, A. Cur prius illis apparuit Christus, 659, A. Mulierum discipulorum Christi pietas et assiduitas apud ipsum, 603, B. Cur ad Petrum missæ seorsim, 626, C, D.

Mundus verus tempore conditus, 139, A, n. 6. In Adam nomine designatus, 206, n. 89. Mundus virtutum quid sit, 527, C, et n. 90; 790, n. 67; 979, n. 90. Quot significatus habeat, 979, n. 90. Ejus appellatione homines mali intellecti, *ibid.*

Mundi corde qui intelligantur, 915, D, et n. 14. De his S. Basilii explicatio, *ibid.*

Musivum opus in templis, 955, n. 61.

N

Nathanael laudatus a Christo nec superbia elatus, 800, B, C. De eo fabulosa narratio rejicitur, 891, A. A Christo illustratus duas in eo naturas agnoscit, *ibid.*, B.

Nativitatis trip ex genus, 705 seqq.

Natura humana per peccatum mortua revixit in Christo, 574, A. Ejus dona justis et injustis æque imperita, 575, B. Natura necessariis contenta, *ibid.* Naturæ humanæ debitum in parabo decem millium talentorum significatum, 166, A. Hæc in pristinum statum Christi resurrect. reformata, 682, n. 49.

Negatio S. Petri cur distinctius a S. Marco enarrata, 551, n. 20.

Nestorii impietas refutatur, 759, A, B.

Nicephorus (S.) CP. in exilium missus ob defectionem SS. imaginum, 430, B.

Nicolaus (S.) etiam Thaumaturgus appellatus, 906, 907, et n. 97. De S. Nicolao homilia ubi dicta, 907, n. 99.

Nobilitas in virtute posita, 826, A, et n. 5. Veterum Romanorum ex imaginibus æstimata, 335, n. 34.

Noli me tangere: dictum a Christo Magdalenæ, quibus modis intelligatur, 679, C; et n. 45.

Nomina composita cum particula privante, quam venustatem et vim habeant in Græca lingua, 987, n. 2. Nomina in cælo scripta qua ratione dicantur, 882, A.

Nubes Christum ascendentem excipiens Spiritus sancti symbolum, 751, n. 27; 1038, n. 64. Et quæ fuit dux populi Hebr. per desertum, 1038, A, B. Probatur multorum Patrum consensu, *ibid.*, et nubes lucida in Transfig., 1039, B, C. Et aliæ aliis Scripturæ locis, *ibid.* Ratio cur nubi assimiletur Spiritus sanctus, *ibid.* Eo symbolo frequenter Theophanes probat consubstantialitatem Spiritus et Filii, 1042, A. Item alii Patres, *ibid.* Nubem in ascensione Christi cujusmodi fuerit, *ibid.*

Nuditas Adami in statu innocentie quid signet, 806, n. 85.

Numerus discretus et continuus, qua ratione dicatur, 168, n. 27. Numeri senarii perfectio indicatur, 406, B, et n. 31. Trina ejusdem dimensio, *ibid.* Eo numero mundus conditus, *ibid.*

O

Octonarius numerus cubus est primus, 802, n. 81. Ejus perfectio ex adagio: Omnia octo, 318, n. 14.

Oculorum usus in humano corpore, 803, C. Oculum simplex qua ratione dicitur, 806, A, B. Quomodo simplicitatem amittit, moralis ratio, *ibid.* Ex oculo simplici quomodo totum corpus lucidum, 807, A. Ei cur oculus nequam oppositus, *ibid.* Per simplicitatem bonitas significata, *ibid.*, C. Oculum animi mens, *ibid.* Oculorum supra reliquos sensus principatus, 803, C, n. 82.

Oeconomia appellatur Incarnationis mysterium, 211, n. 98.

Olivetæ mons a Bethania quot passibus distet, 750, n. 25. Ex eo Christus ascendit in cæum, eodem revertetur in die judicii, *ibid.*, B, C.

Omnium sancto-um memoria quo die a Græcis colitur, 785, n. 60.

Opera charitatis spiritualia corporalibus addenda, 246, C, D. Opera ex affectu compensat Deus, 482, B. Opera super fundamentum fidei ædificantur, 618, A. Sine illis fides mortua, *ibid.* Non ex parte, sed omnia adimplenda, *ibid.* Sine Dei impulsu ei placita fieri nequeunt, 658, C.

Oratio Manassis regis non est in libris canon., 167, n. 59.

Orationis elogium, 358, n. 69. Oratio Christi in cruce peracta quibus veniam impetravit, 595, n. 61. Ea hominem in cælum attollit, et associat angelis, 558, B. Orationis et voti, *εὐχῆς* et *προσευχῆς* differentia, 359, A, B. Oratio quid, 565, B.

Origeus etymon., 467, n. 25. Ejus error de corpore glorioso refutatus a Theoph., 678, n. 41. Ejusdem error de pena damnatorum refellitur, 471, n. 42.

Orthodoxia quid sit, 426, n. 47. Vox a Latinis etiam usurpata, *ibid.*

P

Pacifici qui sint, 918, A. Pœnitentiæ effectus, 1018, C, D. Pœnitentiæ remedium a Deo datum, 970, A.

Palæstina quo tempore tributaria Romanis facta, 278, n. 75.

Paludamentum imperat. coccineum, 579, n. 45.

Pancratius (S.) a S. Petro ordinatus episcopus et Tauromenium missus, 999, 1002. Idola destruit, *ibid.* Martyrio consummat, *ibid.* Vita ejus uti imitanda, *ibid.* Ejus corpus in caverna abstrusum, 1005, A. Primus episcopus Tauromenii, 63, A.

Panis et piscis symbola, 702, n. 66.

Pantaleonis (S.) vitæ summa, 1015, A, B, C. Ad imitationem tropologicæ explicata, 1018, A, B. Ejus nominis etymologia, *ibid.*, C.

Parabola de duobus filiis seniore, et juniore prodigo angelis, et hominibus applicata a nonnullis Patribus, 571, n. 82. Parabola aliqua continent, quæ non pertinent ad mysterium sed ad ornatum, 575, n. 86. In parabola cœnæ tres hominum classes eam recuentes, 527, A. Græcos, Judæos, Gentilesque signant, quinque juga decem præceptorum symbolum, *ibid.*, B. Bobus præcepta cur assimilentur, *ibid.*, C. Gentiles cur responderint, se non posse venire, 530, A. Per plateas et vicos lata perditionis via signata, *ibid.*, D. Quid per compulsionem significetur, 551, A. Parabola filii prodigi explicata per singulas partes, 571 et *seqq.* Duo filii angelicam humanamque naturam signant, 574, 575. Cur alter junior, alter senior dicitur, *ibid.* Substantia duobus filiis distributa quid, 579, C. D. Quid per vitulum signatum, 590, B, C.

Paradisus duo a Theophane distincti, sensibilis et intelligibilis, 590, n. 54. Paradisus spiritualis est gloria beatorum, *ibid.* Eundem Theophanes intelligit nomine

paradisus, *ibid.* Ostenditur ex multis locis homiliarum, *ibid.* De paradiso duplici in statu innocentie Damaseni doctrina, *ibid.*

Paralytici sanati in Capharnaum historia ad allegoriam, et tropologiam explicata, 445 et *seqq.*

Parcere inimicis magna res et sublimis, 414, B, C. Similes Deo nos efficit, *ibid.*

Parvuli qua ratione efficiamur, 885, A.

Passio Christi summa salutis nostræ et diaboli pernicietis, 1043, C. Eam discipulis prædicit Dominus tribus de causis, 482, C, D. Eam prædicens cur celerius ambulet, et eos anteat, *ibid.*

Patres (SS.) Ecclesiæ spirituales palme secus decursus a juarum plantatæ, 547, B. Ab his doctrina et exempla quasi rami decerpenti, *ibid.*

Paulus (S.) aliptes, et dux martyrum, 986, C.

Pauperes spiritu qui sint, 914, A, B. Pauperes Christi fratres appellati quo pacto, 405, n. 6.

Paupertas deorum donum ab Hesiodo dicta, 450, n. 99.

Peccatum esse nihilum a SS. Patribus dictum, 562, n. 32. Infinito intervallo a Deo disjungit, 382, A. Peccata impiorum in die judicii omnibus manifesta, 410, 411. Eorum in judicii die intuitus penitentia, *ibid.* Eorum lamenta representata, *ibid.* Peccatum grave poudus plumbo comparatum, 947, A.

Peccator in desperationem versus malum curat malo majore, 382, C.

Pedes mystice quid signent, 463, n. 20.

Pelliceæ tunicæ quibus amictus Adam a Deo, quid figurate signent, 682, A, et n. 47. Veræ tamen fuerunt, 299, n. 89.

Percussio maris geminata a Mose symbolum crucis, 191, B, et n. 61.

Pericles orator Atheniensium, 651, n. 21.

Persecutionem qui pati dicantur, 918, B.

Persuadendi vis in Christo, 651, n. 21.

Petræ cur scissæ in morte Christi, 602, A, B.

Petrus (S.) discipulorum apex, et eorum lingua, 959, B. De Christi divinitate edoctus a Patre, *ibid.* Ejus confessione Nestorius, et alii hæretici confunduntur, 962, A.

Cur Bar-Jona appellatus a Christo, *ibid.*, C. Fundamentum Ecclesiæ, et primus aditus, 963, B. In ejus confessione tamquam fundamento reliqua dogmata superstruuntur, *ibid.* Portæ inferi quæ dicantur, *ibid.*, C. S. Petro et successoribus ejus claves dantur, 965, A. Petri negatio divina dispensatione permessa quibus causis, 967, A. Ejus exemplo vitare occasiones debemus, *ibid.*, B, C. Ejus negatio ad mores considerata, 567, 570. Ejus rationes aliquæ mysticæ cur ex atrio ploratibus extierit, *ibid.*

Petrus et Johannes actionis et contemplationis symbolum, 567, C.

Pharisæi gloriose cur vituperata; Jobi vero neuliquam, 567, A. Ejus superbia duplici similitudine explicata, *ibid.*

Philosophi veteres quid de anima humana senserint, 295, n. 85.

Philosophia externa, et Christiana quomodo se habeant ad invicem, 663, n. 53. Eadem a SS. Patribus inter se comparata, *ibid.* Quatenus una alteram juvet, *ibid.*

Phileas mechanicus Tauromenitanus, 63.

Philippus Ceramita an auctor homiliarum, 83, 85.

Pilati uxor per visum admonita quare, 575, B, C. Cur ipsi, et non Pilato visum oblatum, *ibid.* Ecclesiæ typus, *ibid.* Pilatus humanum timorem justitiæ præposuit, *ibid.*, D.

Piscis assus oblatum Christo a discipulis et favius mellis symbolum Incarnationis, 747, B.

Pœna duplex temporaria et culpæ, 595, n. 61.

Portæ sublatae in Ascensione Christi quid signent, 738, C, et n. 31.

Potentia animæ non distinctæ ab anima, 810, n. 88.

Prædicationis munus sapientiæ indiget, 1006, 1007. A prædicatoribus imitanda serpentis prudentia quomodo, *ibid.*

Prædium Josepho datum a Jacobo patre quando, et quo pacto, 727, A, B.

Præfectus luminibus quis dicitur Græcis, 447, n. 95.

Præfectus sigilli in aula Constantinop. quis et quo nomine vocetur, 542, n. 48.

Primatu (de) S. Petri frequenter, et præclara Theophanes loquitur; itidem et alii veteres Patres, 703, n. 68.

Principio carens Græce, *ἀναρχος*, duobus modis accipitur in divinis personis, 770, n. 42.

Processiones Filii et Spiritus sancti a Patre tanquam ab essentiali fonte, 971, A, et n. 85.

Procopii (S.) alterius ortus et educatio, conversio, martyrium, ejus historia ad mores et imitationem tradu-

eta, 986, 987. S. Procopius alter postremus episcopus Tauromenii et martyr, 66, D.

Prodigi filii parabola varie interpretata, 371 et seqq.

Propositiones in Christo vocati affectus inferiores, 531, n. 93.

Proprietates divinarum personarum quibus vocabulis explicatae a Græcis Patribus, 771, n. 43.

Providentia Dei in permitendis peccatis, 705, n. 67.

Prudentia oculus animi, 207, n. 90. Ejus definitio, *ibid.*

Publicanus et Pharisæus cur ascendisse dicantur in templum: historica ratio et mystica, 558, 559. Publicanus pectus percussus quid signet, 570, A. Publicani munus honestum apud Romanos, apud Judæos infame, 516, n. 51. In sacris Litteris male audit, *ibid.* In Publicani munere multa insunt vitia, *ibid.*

Purpura piscis, 822, n. 97. Purpurei coloris differentia, *ibid.* Purpureæ, et coccineæ vestis discrimen, 579, n. 45.

Putei Jacob mystica interpretatio, 751, n. 99.

Q

Quadragesimæ ratio varia in Ecclesia Latina Græcæque, 546, n. 50.

Quatuor evangelistarum figuræ in Veteri Testamento, 205, n. 87. Eorum ratio mystica, *ibid.*, et 207, A, B. Quatuor elementorum cum quatuor principalibus virtutibus comparatio, *ibid.*, n. 88.

R

Racemus uvæ ligno suspensus a Josue figura crucis, 194, 195.

Regnum cælorum in Evang. gratiam Christi datam per fidem et Christum ipsum significat, 866, C.

Relinquenda quæ dicuntur non sine mystica ratione octonario numero comprehendi, 802, C.

Remuneratio a Christo promissa non est intelligenda de rebus ejusdem speciei, 802, B.

Resurrectio Christi mortuorum suscitatione ab ipso confirmata, 222, A. Resurrectionis hora non designatur a S. Mareo, sed apparitionis Christi, 650, C. Neque prodita ab Evang., 619, n. 85. hominibus ignota, 650, C. incerta, *ibid.* Tribus ante solis ortum horis resurrexisse Christum probabile, *ibid.* Ejusdem ex lineamentis argumentum sumptum, 667, C; et n. 57. Resurrectio corporum regeneratio dicta quomodo, 798, C.

Rogos pro Rogerio in inscriptione, hom. de die Palmarum non esse scriptum multis ostenditur argumentis, 98, 99. Rogerius rex, ῥῳῆ, non βασιλεύς Græcæ appellatus, 101, 102. Discrimen inter ῥῳῆ et βασιλεύς, *ibid.*

Roga quid, *ibid.* Rogæ mos in die Palmarum Constantinop. observari solitus, *ibid.*

Rubus ardens symbolum humanitatis Christi transfigurati, 1034, A.

S

Sabbati verior etymologia, 507, n. 99. Ejus observatio Hebræis qua ratione præcepta, 514, n. 8.

Sacerdotum villa populo perniciosa, 1074, 1075.

Sacra Scriptura læ pietatis abunde profundit, 1058, C. Varios sensus ex divino Spiritu continet, 374, A. Puteus scientia scatus, 751, B. Prato assimilata, 870, A. Multis referta sensibus, 374, A. Fluvius perennis, 650, B.

Salvator Christus appellandus potius quam servator, 222, n. 7. Et Græca vox σωτήρ salvator est Latine verenda cum de Christo est sermo, *ibid.*

Samaritæ a tribus populis capti, 725, n. 85. Eorum habitus, et sermo diversus a Judæis, 730, n. 97. Utebantur quinque libris Mose, 754, n. 1. In monte cur adorarent, 738, n. 7. Cur se Israelitis vocabant, 734, n. 1. Samaritanæ historia allegorice considerata, 719 et seqq. Samaritæ origo, 723, A. Ea potius rex Assyriorum, eorum arrogantiam Deus punivit, *ibid.* Novi coloni Samaritæ idola in monte occulant, et adorant, 726, A.

Sancti quasi victimæ a genibus immolati, 986, B. Eorum facta non solum admiranda, sed etiam imitanda, 158, A. li deprecatores ad Deum adhibendi, 1078, B. Ios judicantes in die judicii quo pacto intelligendum, 799, A, B., et n. 79.

Sanguineus Christi sudor humanæ medetur ignaviæ, 535, B. De sanguine Christi dubitationes propositæ et eorum responsio, 493, A, B; et n. 59. De eodem Gregorii Theologi sententia, *ibid.*

Sardanapali luxus, 254, A. Sardanapalus quis, *ibid.*

Scala Jacobi symbolum crucis, 190, B, et n. 60.

Scenopægia septembri mense celebrata, 147 et seqq. Quid symbolice signent, *ibid.*

Segmentatum et vermiculatum opus idem, 951, n. 66.

Sementis parabola ad litteram et mores explicata, 235, et seqq.

Senarii numeri perfectio, 406, n. 21. Qua ratione solidus dicatur, 307, n. 75. Et primus solidus, *ibid.*

Sensus mysticus, ut anima historiæ, 146, A.

September mensis quæ symbola futurorum continet, 153 et seqq. Septembris primus dies festus apud Græcos duplici causa, *ibid.*, n. 2. Appellationes ejus alicæ apud alias gentes, *ibid.* Quid symbolice adumbrat, *ibid.* Quot in eo apud Hebræos festa convenerint, *ibid.*, et n. 19.

Augusto Cesare cohonestatus, 110, n. 7. Ab eo in fictiones inchoatas multi scribunt, *ibid.* September Sabbatum mensium, 135, n. 19. Ejus etymum a Theophanie traditum, ut piim accipiendum, *ibid.*

Septenarium quare dicatur tempus hujus vitæ, 150, n. 17; 764, n. 58.

Septem ætates mundi ab aliis ponuntur, ab aliis sex, *ibid.* Eorum variatio et conciliatio in quo posita sit, *ibid.* Qua ratione distinguantur, 764, n. 58. Septem martyrum dormientium dies festus apud Græcos duplex, 151, n. 22. Unde dormientes dicti, duplex et diversa auctorum opinio, *ibid.* Mysterium resurrectionis signant, 155, B.

Septuaginta Interpretes quam bene verterint Hebræicas voces, 622, 86.

Sepulcrum Christi spelunca manufacta, 625, B.

Sequi Christum omnes jubentur, 439, B. Perfectio legis est et evangelicæ perfectionis initium, 162, C. D. Ostenditur exemplo Mosæ et D. Petri, 465, 466. In eo sequendo tota spes salutis, *ibid.* Incipientibus, et proficientibus et perfectis convenit, *ibid.* In quo consistat, *ibid.* Quod præmium illi propositum, *ibid.*

Serici artificium quo tempore ceptum in Europa, 955, n. 62. A quibus introductum, *ibid.*

Serpentis ænei in deserto exaltati historia et mysterium, 178, 179, 191, 1006, D. Typus et antitypus Christi, 1035, n. 54. Serpentis proprietates ad moralem usum traducæ, 1037, n. 26 et 27, et 1035, n. 59. Serpentis spoliis quo proprio vocabulo et quot aliis Græcæ Latineque appellatum, *ibid.*

Sessio in altera vita quid, 490, A.

Sexum utrumque Christus curat, et gratiam illi miraculorum impertit, 850, A, B. Qua causa, *ibid.*

Siciliæ Ecclesia pontifici Rom. immediate subjecta, qua ille patriarcha Occidentis est, 105, A.

Siccitates terræ maximæ, quæ circa annum millesimum contigerunt, 1070, n. 11. De nonnulla earum Theophanes habuit homiliam, *ibid.*, de qua conjecturæ, *ibid.* Tauromenii eam contigisse et ibi dictam homiliam eertum videri multis rationibus, *ibid.*

Sichar quæ civitas et quot appellata nominibus, 727, n. 92. Ejus etym., *ibid.*

Significationes variæ, vocis κόσμος, id est mundus, 979, A, B., et n. 90.

Siliqua quid significet ut commune vocabulum, 586, n. 97. Quid ut proprium, *ibid.* Trunco fortis, *ibid.*, n. 99. Parum habet dulcedinis, *ibid.*, n. 1., plurimum acerrum, n. 2, *ibid.*

Similitudo radiorum ac solis accommodata divinis personis, 985, n. 93.

Sionis nomine Ecclesia designata, 545, C.

Sol in Libra Septembri mense quid spiritualiter signet, 951, B., et n. 50.

Somniorum varia genera, 575, n. 42. Ex quo genere fuerit somnium uxori Pilati immissum, *ibid.*

Spes baculum quo arcetur canis desperationis, *ibid.* In peccatoribus manet, 505, B.

Spiraculum vitæ Adamo inspiratum de Spiritu sancto explicatum a Patribus, 686, n. 51. De anima litterali sensu intelligendum, *ibid.*

Spiritus sanctus mobilis quo sensu appellatus, 751, n. 98. Idemque stabilis, *ibid.* De eo qui ex ethnicis scriptoribus verba fecisse videntur, 774, n. 46. *Ferebatur super aquas ad litteram explicatum, 775, n. 47.* Ejus operatio tribus temporibus exhibitæ, 779, n. 55. In eo recipiendo prærogativa novi Testamenti, *ibid.* Apostolis diverso modo tribus temporibus impertitus, *ibid.* Ex eo quod dicatur spiritus Christi, ostenditur procedere a Filio, 971, n. 84. Ex Græcis Patribus et Latinis, *ibid.*, ejus processio absolute tribuitur Patri, quia hic est primam principium et fons divinitatis, *ibid.*, in prophetis locutus, *ibid.*, in patriarchis et prophetis gratia ejus exiit, *ibid.* Apostolis data, quæ perferret, *ibid.*, cur aura dicatur, *ibid.*, renovat et regenerat, *ibid.*, ejus participatio sanctum et amicum facit hominem Deo, *ibid.*, et similitudinem Dei efficit, *ibid.*, sordes animæ expurgat, 766 et seqq. De eo ethnici sapientes videntur locuti, *ibid.* Opiniones de eo hereticorum, *ibid.* Spiritus sancti divinitas

multis Scripturam locis comprobata. De eo Moses quatenus verba fecerit, *ibid.* Ab eo angeli acceperunt immobilitatem in bono, *ibid.*, ejus gratia in patriarchas et prophetas operata est, *ibid.*, in Christo substantialiter manet, *ibid.*, qualis in patriarchis fuerit ejus operatio, *ibid.*, quæ tempore legis, *ibid.*, ejus divinitas ex illis verbis: *Spiritus omnia scrutatur, etiam profunda Dei*, 946, C. Columbae appellatione in Scriptura signatus, 963, A. Paracletus quare dictus, 983, A, B.

Spiritus nomen quam varie significet, 839, B. Spiritus immundi daemones cur vocati, *ibid.*

Status et resurrectio quid mystice, 1050, D. Status in Scriptura constantiam in agendo symbolice signat, 898, 899.

Stare et sedere de Deo symbolice dicta nec repugnant, 659, C, et n. 2.

Stolorum dogma, 450, n. 99.

Sudarium seorsim a linteamibus positum in sepulcro qua causa, 607, C, D. Fabula aliquorum circa illud, 670, A, B. Refutatur, *ibid.*. Vera ac naturalis ejus rei causa, *ibid.*. Ratio mystica, *ibid.*, C.

Supercilium pro festu Latinis dictum, 366, n. 77.

Superbia nos diabolo quid similem, 571, A. Superbia et humilitatis contentio, *ibid.*

Superbi describuntur similitudine eleganti, *ibid.* De suspensio Judæ commentitia causa, 578, n. 44. Opinio S. Papiæ exotela, *ibid.*, nonnullorum Græcorum, *ibid.*, Theophanis, *ibid.*, communior et recepta, *ibid.*

Syllogismus naturalis et theologicus de Deo usui est contemplanti, 663, n. 33.

Symeonea Stylitæ tres. Quo tempore duo primi vixerint, 153, n. 23. Unde orti, *ibid.*, alia quædam de eorum vita, 157, n. 29 et 30. Symeonis Stylitæ vita brevis narratur, 158, A, B. Conversio ejus et progressus in sanctitate, *ibid.*, columnæ gradus quot, *ibid.*

Symeonis prophætæ vaticinium B. Virgini datum in passione Christi impetum, 599, A.

Symeonis (de) Metaphrast. avo communior sententia, 91, 95 et seqq. Ejus iunus encomio exornavit Michael Psellus, *ibid.*. Contra Calvinistas defenditur, *ibid.*, ejusdem elogia, *ibid.*

Symon Cyrenæus post Christum crucem portans quid mystice signet, 582, B.

Synaxis unde dicta, 838, n. 14.

Synodus Carthaginiensis, 378, B. Synodus vni Nicæna, 430, n. 58.

Syntacterium quod genus precum, 223, n. 11.

T

Talentum quid significat, 166, n. 37. Talentum Atticum, *ibid.*

Tauromeni antiquitas et origo, 60, 61. A quibus et qua occasione conditum, *ibid.*. Nominis etymon, 62. Etymon fabulosum refellitur, *ibid.*, et fabulosi conditoris, *ibid.*. Tauromeni incrementa, *ibid.*, libertas et leges per Pythagoram data, *ibid.*, ejus illustres viri, 63. Tauromeni situs, *ibid.*. Amœnitas, et fertilitas soli, 64. Eo deductæ colonie Rom. *ibid.*. Antiquæ subtractiones, *ibid.*. Quo tempore expugnatum a Sarracenis, *ibid.*. Tauromeni fabulosa interpretatio nominis, 999, n. 16. Cur ea Theophanes utatur, *ibid.*, ejus oppidi idola a S. Pancratio deleta, *ibid.*, n. 15. Tempia ibidem ab eo condita, 1003, n. 19. Ex his unum exstare, etiam nunc creditur, *ibid.*

Tauromenitana Ecclesia a S. Petro apostolo fundata, 63. Ejus primus episcopus S. Pancratius, *ibid.*. Alii episcopi et martyres, *ibid.*. Alii martyres non episcopi, *ibid.*. Confessores, *ibid.*

Temperantia aquæ assimilata, 210, n. 93; 419, n. 56. Spiritualem fecunditatem habere dicitur, *ibid.*

Templum velo discisso lugentium habitum ostendit, 599, C, D. Aliæ rationes mysticæ, *ibid.*

Templum B. Virginis ubi dicta hom. de Pentec. etiamnum Tauromeni exstare colligitur, 765, n. 37.

Tenebræ exteriores quæ, 831, D.

Tentationis duplex genus, 535, A, B; et n. 24. In tentationem ne intreatus quomodo admonet Christus, *ibid.*

Terra fundamentum mundi, 210, n. 94. Cur concussa in Christi morte, 602, A.

Testamentum novum veteri concinit, *ibid.*

Thamar pignoris loco baculum accipiens cujus symbolum, 195, A. Tota ejus historia allegorice explicata, 338, 339 et seqq.

Theclæ (S.) mater Theoclia, 791, n. 71.

Theodoræ Augustæ elogium, 431, A, et n. 67. Ejus cultus SS. imag., *ibid.*, n. 68. Pietas, *ibid.*, n. 70.

Theologica conclusio utilis mysticæ theologiæ, 663, n. 33.

Theophanes Ceramensis fratris mortem deplorat, 218, n. 3. Ejus de inferno loco sententia una cum Nysseno explicatur, 259, n. 54. Officium episcopi in se exprimit, 271, n. 62. Latine scire se indicat, 271, n. 66. Rhetor et rhetoricis usus vocabulis, 278, n. 72. Explicatus ex S. Cyrillo, et S. Maximo, 314, n. 8. Ejus argumentatio et senta sententia magis explicatur, 311, n. 6 et 7. Greg. Nyss. addictus, 359, n. 70. Theophanes pene ultimus episcopus Tauromeni, *ibid.*. Theophanes multi eodem sæculo floruerunt, 77, 78 et seqq. Distinguuntur, *ibid.*. Theophanes historicus alius a Cerameno, *ibid.*. Theophanis historici ratio vitæ, et sanctimonie, *ibid.*. Obitus, Miraculum, *ibid.*. Theophanis Ceramensis patrie mentio ab ipsomet Theophane facta, 895, C, et n. 85. Quid certi ex ratiocinatione de ejus patria colligatur, 88, 89.

Monachus ante quam episcopus, 89. Educatus in monasterio S. Andræ super Mascalas, 90. Tauromenium an ejus patria, *ibid.*. Quo sæculo vixerit, 91 et seqq. De eo multi consentiunt, *ibid.*. Vera esse ostenditur communi sententia, *ibid.*. Intra certos annorum terminos ejus ætas restringitur, *ibid.*. Ex ipsis homil. locis affirmatur, *ibid.*. Post Symeonem Metaphrastem floruit, 94, 98. A quo fuerit consecratus episc., 104 et seqq. A Constant. Patr. videri nonnullis rationibus, *ibid.*. Potius a Rom. pontifice, *ibid.*. De primatu Romanæ sedis catholicæ locutus, *ibid.*, et 970, n. 5. Ejus sollicitudo mature redeundi in snam Ecclesiam, 110 et seqq. Terrestris iter Panormo, *ibid.*. Navigatio, *ibid.*. Peregrinatio suscepta Hierosolymam, *ibid.*. Desiderium revisendæ imaginis B. Virg. non manufactæ, *ibid.*. Prædicandi verbis Dei assiduitas, et studium perfectionis Ecclesiæ, 114 et seqq. Zelus animarum, *ibid.*. Insidiæ et persecutiones in eum motæ, *ibid.*. Acrimonia in vitiliis reprehendendis, *ibid.*. Ardor tuendæ fidei, et refellendæ hæresis, *ibid.*. Paterna in suos charitas, *ibid.*. Virtutes multas ex ejus sermonibus colliguntur, *ibid.*, humilitas, mortificatio, *ibid.*. Ejus doctrina consentanea veterum Patrum doctrinæ, 117, 118 et seqq. Quæ ex eo testimonia ad confirmanda dogmata peti possunt, *ibid.*. Contra veteres hæreticos, *ibid.*. Explicatio Evangelii litteralis, et moralis, *ibid.*. Methodus concionandi, *ibid.*. Genus dicendi, *ibid.*. Ornamenta, *ibid.*. Judicium Interpretis de ejus doctrina, *ibid.*. Ejus homilias qui primi in lucem ediderunt, 120 et seqq. Quibus in Bibliothecis asserverunt ejus homilias, *ibid.*. Lexicon vocabulorum ejus difficultum in biblioth. Escur. Hispan., *ibid.*. Qui inceptarum ejus homilias traducere, *ibid.*. In Palæstina peregrinatur, 722, n. 83. De myst. Iconomat. scholasticæ loquitur, 902, n. 94. Inter missæ solemnias ad populum sermones habet, 911, n. 11. Evangelistarum locutiones conciliat, 910, n. 7. De ead. Iconomat. poetice loquitur, 923, n. 19. Tragicus versus Innocentium matribus accomodat, 926, n. 22. Primatum S. Petri multis elogiis asserit, 946, n. 49. Ejus verba de Spiritu sancto explicantur. Favent orthodoxæ sententiæ, *ibid.*. Objectio contra ipsam refellitur, *ibid.*. Ex toto contextu ostenditur non favere adversariis, *ibid.*. Eodem sensu explicatus, quo Damascenus, *ibid.*. Secundus modus ejus explicandi, *ibid.*. Eodem explicatus Basilius et alii Patres, *ibid.*. Ei fretum Scilum naviganti coorta tempestas, 907, A, B. Ejus reversio Panormo, ad diem S. Pancratii celebrandum Tauromeni, 990, A, B. Eum corporis infirmitas a concionando non retardat, *ibid.*

Theophanes abbas, Isaacus dictus, alius ab historico, et Cerameo, 80, 81. Multa perpeusus pro SS. imag., *ibid.*

Theophanes frater Theodori Studii Confessoris, *ibid.*. Multa perpeusus ab Iconomachis, *ibid.*. Idem Nicænus episc., *ibid.*

Theophanes presbyter scriptor Vitæ S. Nicephori, *ibid.*. Alius a Cerameo, *ibid.*

Theophanes etiam Gregorius nominatus, 83.

Theophorus S. Ignatii martyr cognomento dictus, 671, n. 39. Unde illi cognomen, *ibid.*. Theophori item Throni inter Angelos, *ibid.*

Theophori SS. Patres unde appellati communiter, 671, n. 39.

Theophili Iconomachi mores, 431, A, et n. 66. Mors, 434, n. 73. Idem Iconomachus sextus, *ibid.*

Theophylactus cur habitus schismaticus, 971, n. 94.

Theristrum et chimastrum opposita vestis genera, 339, A, et n. 43.

Theudas, et Judas seditiosi, 563, n. 55.

Thomæ apost. dubitatio quæ fuerit, 687, 690. Ex ejus contactu omnes discipuli confirmati, *ibid.*. Per ejus verba dæ in Christo nature significatæ, *ibid.*. Cur post dies octo confirmatus in fide, allegorica ratio, *ibid.*. Eum nonnulli Patres excusant quod de resurr. dubitaverit, *ibid.*, n. 54. Ejus dictum: *Dominus meus, et Deus meus*, doctrinæ plenum, *ibid.*, n. 56. Ejus nominis duplex inter-

pretatio, 659, n. 27. Et cur Dilymus a S. Joanne dictus, *ibid.*

Thoth primus mensis apud Ægyptios, 147, n. 11. Unde dictus, *ibid.* Quodvis principium rerum publicarum ab eo numerari consuevit, *ibid.*

Timei historici laus, 61.

Touitruī natura et generatio explicata, 878, A, B. Ei licet assimilatur, *ibid.*

Toreular quale calcarit Christus, 762, B.

Transfiguratione (de) Domini, duodecim quæsitæ eorumque responsa, 1022, B. Qua causa facta sit, *ibid.*, C, D. De tempore quo facta, 1023, B. Cur non multis presentibus, 1026, C, D. Cur non omnibus discipulis presentibus, 1026, A, B. De loco transfigurationis, *ibid.*, C. Cur Thabor electus, 1027, A. Cur Petrus et Joannes et Jacobus soli admissi, *ibid.*, C. Cur Moyses et Elias apparuerint, 1030, A. Cur tres ex discipulis, duos ex prophetis admissi, *ibid.*, B, C. Cur terni discipuli e terra, singuli e caelo infernoque deducti, 1031, A. Unde apostoli Mosen Eliamque cognoverint, 1035, A, B. Adversus eos qui Spiritus sancti divinitatem negant, 1035, C; 1038, A, B. Transfiguratio specimen justorum gloriæ in ultima die. Ejus visio Mosi et Eliæ promissa, 1034. Ejus symbolum Eliæ visio in monte Choreb, *ibid.* Transfigurationis modus, 1039, B, C. Ratio mystica, 1046, 1047. Tropologica, *ibid.* Sub finem homilie a Christo promissa apostolis quibus verbis, 463, 466.

Trigesimus sextus numerus qua ratione sit trigonum, 507, n. 75. Et tetragonum, *ibid.* Et circularis, *ibid.* Prima ejus ratio, *ibid.* Exacta demonstratio ejusdem, *ibid.*

Triginta sex dies totius anni decimatio non exacto numero dicuntur, *ibid.*

Trigonum in numeris quid sit, *ibid.*

Trinitatis mysterium explicatur, 767, 770 et seqq. Idem post resurr. Marius in Scriptura explicatum, 614, B, C. In Jordane baptizato Christo significatum, *ibid.* In Thabor etiam, eo transfigurato, *ibid.*

Triodium quod tempus signet apud Græcos, 346, n. 30.

Tunica a contactu Christi carnis sanctificata, 286, B, C. Tunica inferior χιτών, superior ἐπιθεδύτης, 698, n. 65. Tunica διάραρσι quæ, 598, n. 63. Tunica Christi qualis, *ibid.*

Turtures odoribus delectantur, et vultures eos abhorrent, 853, n. 11 et 12. Ad mores applicati, 853, 858.

U

Usus depingendi sacras historias in parietibus templi antiquus, ejusque utilitas, 458, n. 79. Jam ab antiquo Testamento inductus, 459, n. 82.

Ut particula in Evangelio sæpe non causam, sed eventum rei significat, 247, n. 59.

V

Verbum divinum Patris terminus, 594, n. 8. Explicatur

ex Greg. et theologis, *ibid.* Terminus dicitur quia definitio, *ibid.*

Verbum Dei acus dissuta connectens, 847, B, C. Ejus auditio actione obsignanda, 247, D. Ejus auditio non satis est, nisi eam opera consequantur, *ibid.*

Veritas mediocritas quædam, 743, n. 16. Ea medium quid, 474, n. 34.

Verni temporis elogia, 159, n. 6.

Via vitæ hujus irremediabilis, 227, B.

Vidua Eliam hospitio accipiens quid signarit, 198, B. Virginis Hodegetriæ appellatio unde orta, 224, n. 11.

Virginitas S. Joseph, 485, n. 43. De ea opinio Patrum Græcorum, *ibid.*

Virgo (B) S. Joanni ut virgini commendata, 599, A.

Virga Rubrum mare percussit, 190, 191. In serpentem versa crucis figura, *ibid.* Christi symbolum, 179, 182. Tribus modis explicatum, *ibid.*

Virgæ Jacob alternis decorticatæ symbolum crucis, 190, 191. Virgæ fastigium adoratum a Jacob, figura crucis, *ibid.*

Virtutes inter se connexæ, 402, n. 16. In virtutes proficendum semper, 287, n. 79. Virtutis via primo ingressu difficilis, deinde facilius, 950, A. Virtutis ac vitii contrarietas magna, 250, B. Ardua ascendentibus; deinde plana, 911, A. Virtutes quatuor principales aliarum fontes, 927, B. Virtus latens proditur magis, 947, A, B. Ea levis et sursum elevans, *ibid.* Ejus via qualis, *ibid.* Celeriter inveniunda, dum manet vita, 351, C. Virtutes animi facies, 413, D. Depravantur hypocrisis, *ibid.* Uno charitatis filo connexæ, 847, B. In virtutis progressu consistere est vitii initium, 455, A. Virtutes in medio sitæ, 745, C, et n. 15; 1011, C, et n. 32.

Vinum novum quod bibit Christus post resurrectionem quo sensu dicatur, 750, A.

Vitas Patrum ex eorum scriptis multi exscripsere, 117, 118.

Vitia extrema temperantiæ opposita, 1011, C; et n. 53.

Volucres cæli qui sunt tropologicae, 819, A, B.

Votum quid, et quid differat ab oratione, 559, 562.

X

Xenocrati ob vitæ probitatem fides sine juramento a iudicibus habita, 522, n. 20.

Z

Zacharias Cophus qua dignitate affectus a Photio, 72, 73. Non translatus ad alio rem sedem, sed novo honore ornatus, *ibid.* Non fuit Tauromenitanus episc., *ibid.* A Photio ordinatus, *ibid.*

Zacharias Tauromen. episc. a S. Methodio ordinatus, 74.

Zacchæus statura pusillus mystice interpretatus, 550, B, C. Ejus historiæ moralis applicatio, 354, 355.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

THEOPHANES CERAMEUS.

<i>Monitum Editorum.</i>	9	XII. — De muliere, quæ habebat spiritum infirmitatis.	505
<i>Notitia ex Fabricio.</i>	12	XIII. — De parabola cœnæ.	522
<i>Recensio Codicis Matritensis.</i>	22	XIV. — Dominica ante Christi Nativitatem, in illud: <i>Liber generationis Jesu Christi filii David.</i>	531
PREFATIO FRANCIS SCORSI.	50	XV. — De Zacchæo principe publicanorum.	545
PROEMIUM I. — De <i>Tauromenitana Ecclesia.</i>	59	XVI. — De Publicano et Phariseo.	555
§ I. — Politicus Tauromenii status.	59	XVII. — De filio prodigo.	571
§ II. — Status ecclesiasticus Tauromenii.	64	XVIII. — In illa verba: <i>Cum venerit Filius hominis in gloria sua, etc.</i>	595
§ III. — Imago B. Virginis manu non facta Tauromenii.	67	XIX. — In illa verba: <i>Si dimiseritis hominibus peccata eorum, etc.</i>	411
§ IV. — Dignitas et titulus archiepiscopi.	71	XX. — Dominica Orthodoxiæ, de sanctis imaginibus.	426
PROEMIUM II. — De <i>Theophanis Ceramei vita conjunctanea.</i>	77	XXI. — De paralytico sanato in Capharnaum.	445
I. — Theophanes alii qui per eadem tempora vixerunt a Theophane Cerameo secernuntur.	77	XXII. — In illa verba: <i>Si quis vult venire post me, abneget semetipsum.</i> Dicta est Dominica Adorationis S. Crucis.	458
§ II. — Duplex nomen auctoris homiliarum: unum cognomen, Cerameus.	82	XXIII. — In illud: <i>Accessit ad eum homo genibus provolutus, dicens: Domine, miserere filii, quia lunaticus est.</i>	471
§ III. — Patria et educatio Theophanis.	88	XXIV. — In illud: <i>Ecce ascendimus Hierosolymam, et Filius hominis tradetur, et reliqua.</i>	482
§ IV. — Sæculum quo Theophanes floruerit.	91	XXV. — De justis Lazari resurrectione.	511
§ V. — Quo sæculo vixerit Symeon Metaphrastes, cujus Theophanes sententiis utitur, ab ipsius Theophanis ætate affirmatur.	94	XXVI. — In solemnitatem Palmærum. — Dicta coram rege Rogo.	542
§ VI. — Explicatur inscriptio homiliæ dictæ de Dominica die Palmærum.	98	XXVII. — In pretiosam Jesu Christi Passionem.	550
§ VII. — A quo consecratus archiepiscopus Theophanes fuerit.	104	XXVIII. — Interpretatio in undecim Evangelia matutina. In primum matutinum.	606
§ VIII. — Peregrinationes a Theophane susceptæ.	108	XXIX. — In secundum matutinum.	618
§ IX. — Zelus et sollicitudo Ecclesiæ suæ: labores affecta ætate et valetudine: persecutiones pro ea toleratæ.	110	XXX. — In tertium matutinum.	630
§ X. — Virtutes aliæ, maxime perfectioni Christianæ propriæ.	114	XXXI. — In quartum matutinum.	642
PROEMIUM III. — <i>Quæ ad scriptionem auctoris et interpretis spectant.</i>	117	XXXII. — In quintum matutinum.	647
§ I. — Doctrinæ utilitas: methodus et character dicendi.	117	XXXIII. — In septimum (in sextum eadem est ac xxxix) matutinum.	659
§ II. — Ratio mss. codd. ex quibus erutæ homiliæ: et nonnulli earum superiores interpretes.	120	XXXIV. — In octavum matutinum.	671
§ III. — Ordo homiliarum.	125	XXXV. — In nonum matutinum.	682
§ IV. — Ratio interpretandi.	127	XXXVI. — In decimum matutinum.	691
<i>Testimonia veterum de Theophane.</i>	151	XXXVII. — In undecimum matutinum.	705
HOMILIÆ IN EVANGELIA DOMINICALIA, ET FESTA TOTIUS ANNI.	155	XXXVIII. — De Samaritana.	719
HOMILIA PRIMA. — De indictione, sive anni principio.	155	XXXIX. — In salutarem Ascensionem.	745
II. — De parabola decem millium talentorum.	162	XL. — In adventum sancti Spiritus.	765
III. — Dominica die ante festum Exaltationis pretiosæ et vivificæ crucis.	174	XLI. — Dominica Omnium sanctorum.	785
IV. — In Exaltationem pretiosæ et vivificæ crucis.	185	XLII. — In illa verba: <i>Lucerna corporis est oculus.</i>	805
V. Ex Evangelio secundum Lucam, Dominica prima, in illa verba: <i>Stans Jesus secundum stagnum Genesareth vidit duas naves, et reliqua.</i>	205	XLIII. — In reliqua ejus dicti: <i>Lucerna corporis est oculus.</i>	815
VI. — De filio viduæ.	218	XLIV. — De centurione.	826
VII. — De parabola sementis.	255	XLV. — De divite interrogante Dominum.	855
VIII. — De divite et Lazaro.	250	<i>Homiliæ in Evangelia recitata Festis sanctorum diebus.</i>	850
IX. — In illa verba: <i>Cum venisset Jesus in regionem Gadarenorum, occurrit illi vir quidam de civitate, qui habebat dæmonia jam multis temporibus.</i>	271	XLVI. — De oburgatione aquarum. — Dicta in festo S. Demetrii martyris.	850
X. — De archisynagogi filia et hæmorrhoiissa.	282	XLVII. — De missione duodecim discipulorum.	858
XI. — De legisperito interrogante Dominum, et de eo qui incidit in latrones.	291	XLVIII. — De missione septuaginta discipulorum. — Dicta est in festo S. Michaelis.	867
		XLIX. — In illud: <i>Voluit Jesus exire in Galilæam.</i> — In festo S. Philippi.	885
		L. — In illud: <i>Stabat Joannes, et ex discipulis ejus duo.</i> — In festo S. Andreæ.	895
		LI. — In beatitudines. — Dicta in memoria S. Nicolai.	906
		LII. — In sanctos Innocentes.	918
		LIII. — In Annuntiationem sanctissimæ Dei Genitricis.	927
		LIV. — In illud: <i>Omnia mihi tradita sunt a Patre meo.</i> — In festo S. Onuphrii.	912

I.V. — In illud : <i>Veni Jesus in partes Cæsareæ Philippæ</i> : — In festo SS. Petri et Pauli.	951
LVI. — In illud : <i>Hæc mando vobis</i> . — In festo S. Procopii.	970
LVII. — In illud : <i>Ego sum ostium</i> . — In festo S. Pancratii.	990
LVIII. — In illud : <i>Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum</i> . — In festo S. Pantelemonis.	1003
LIX. — In Transfigurationem Domini nostri Jesu Christi.	1019
LX. — In illud : <i>Intravit Jesus in quoddam castellum</i> . — In festo Dormitionis B. Virginis Deiparæ.	1017
LXI. — In decollationem venerabilis Præcursoris.	1059
LXII. — De siccitate quæ eo tempore contigit.	1070
NILUS DOXAPATRIUS.	
<i>Notitia.</i>	1079
DE THRONIS PATRIARCHALIBUS.	1083
JOANNES ANTIOCHENUS.	
<i>Notitia.</i>	1115
DE MONASTERIIS LAICIS NON TRADENDIS.	1118
JOANNES COMNENUS IMPERATOR.	
NOVELLÆ CONSTITUTIONES.	1150
I. — Bulla aurea pro Venetis.	1150
II. — Bulla aurea quæ statuit, ne quid ab Ecclesia orbata episcopo suo quæstor exigat.	1150

ISAACUS MAGNÆ ARMENIÆ CATHOLICUS.	
<i>Notitia.</i>	1154
ORATIO I ADVERSUS ARMENIOS.	1153
CAPUT PRIMUM. — De duabus in Christo naturis.	1155
Cap. II. — De Annuntiatione.	1166
Cap. III. — De Christi Nativitate.	1170
Cap. IV. — De duabus Christi naturis.	1170
Cap. V. — De Christi sudoribus.	1171
Cap. VI. — De pane, vino et aqua.	1171
Cap. VII. — De pane et azymo.	1175
Cap. VIII. — De iis quæ Christus quidem non tradidit, sed apostoli ac Patres.	1179
Cap. IX. — De Judaicis sacrificiis quæ Armenii faciunt.	1182
Cap. X. — De blasphemis, quas Armenii in crucem evomunt, utque perperam illam baptizent.	1186
Cap. XI. — De crucium conjunctione quam Armenii faciunt.	1187
Cap. XII. — De piis dogmatibus quæ Armenii negant.	1191
Cap. XIII. — Quod nec etiam Armenii ordinationem habeant.	1195
Capita quorum ratione Armenii devoentur.	1210
ORATIO II ADVERSUS ARMENIOS.	1218
DE REBUS ARMENIÆ.	1258
Quomodo recipiendi sunt Armenii hæretici.	1258
Index in Theophanem Cerameum.	1267

FINIS TOMI CENTESIMI TRICESIMI SECUNDI.